

DIDASCALIA

ET

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK .

VOLUMEN I

PADERBORNAE

IN LIBRARIA FERDINANDI SCHOENINGH

MDCCCXCV

MAR 25 1935
7725

PRAEFATIO.

Cum ante duo fere decennia cognoscerem, Sebastianum Drey, quamvis optime de Constitutionibus apostolorum elucidandis meritum, de earum origine et tempore minus recte sensisse, et tractatum de opere componere coepissem, qui sub titulo *Die Apostolischen Konstitutionen* anno 1891 in lucem prodiit, ante omnia Didascaliam apostolorum, fons librorum I—VI Constitutionum, accuratius mihi perspicienda erat. Paulus de Lagarde hunc librum, syriace nobis traditum, sane graece restituerat. At versio primi capituli germanica, quam Dr. Zenker Ioanni Guilelmo Bickell communicavit et hic in sua *Historia iuris ecclesiastici* I (1843), 148—150 publicavit, illam versionem non fidelem esse mihi ostendit. Scientiam libri ergo certiolem consequi studebam, et Albertus Socin, collega et amicus, Didascaliam syriacam benignissime mihi interpretabatur. Cum autem cum huius versione Lagardianam conferrem, Paulum de Lagarde partem libri fere duodecimam neglexisse animadverti. Itaque librum ipsum et quidem latine versum edere decrevi. Cumque maior libri pars in Constitutionibus apostolorum graece tradatur, has illi addendas esse censui et textum iam publicatum repeti posse putavi. Editiones vero duas novissimas, Lagardianam et Pitrianam, accuratius inspiciens, brevi neutram sufficere cognovi. Quam ob rem textum Constitutionum denuo recensere aggressus sum ac codices, quotquot mihi innotuerunt, excussi, Vindobonenses, Parisinos et Petroburgensem Tubingae, alios, qui mihi non mittebantur, Romae, Mediolani, Hierosolymis, Constantinopoli; paucos alii benignissime mihi contulerunt vel inspexerunt. Cum codices multi et in regionibus remotis asservati adhibendi essent, multo tempore opus erat. Anno 1895 opus meum quidem iam consummatum esse

videbatur, at nondum publicandum erat. Eodem anno versio Didascalia latina vetus inventa atque anno 1900 demum edita fuit. Brevi post de editione Didascaliae syriacae codicibus hucusque incognitis paranda certiores facti sumus. Quae subsidia cum neglegere nollem, alii, quorum nomina in Prolegomenis invenies, Didascaliam transferentes in sermonem tritum vel recentiorem, scilicet gallicum, anglicum, germanicum, me praeveniebant. Attamen versionem meam latinam multis exoptatam fore speraverim.

Cum liber VIII Constitutionum abbreviatus ac paululum mutatus tradatur, etiam hic textus edendus eique ceterae scripturae, quas volumen huius operis alterum complectitur, addendae esse mihi videbantur.

Superest, ut Bibliothecis, quae codices suos mihi miserunt aut facultatem eos inspiciendi dederunt, atque viris doctis, qui de codicibus, ad quos mihi aditus non patebat, me instruxerunt vel alio modo adiuverunt, gratias agam maximas.

TUBINGAE mense Septembri MDCCCCV.

F. X. FUNK.

BQ
1250
L3
1905

PROLEGOMENA.

A.

DIDACHE APOSTOLORUM.

Constitutiones apostolorum e pluribus scripturis veteribus compilatae sunt, e quibus duae ad nos pervenerunt, Didache apostolorum, fons partis prioris libri VII, et Didascalia apostolorum, in qua libri I—VI nituntur. Illa codice a Leone quodam notario a. 1056 scripto et olim Constantinopoli in Bibliotheca monasterii patriarchalis Hierosolymitani, nunc Hierosolymis asservato traditur et anno 1883 exeunte a Philotheo Bryennio, metropolita Nicomediensi, in lucem edita fuit in libro: *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*. Cum documentum maximae antiquitatis sit, mox ubique fere terrarum, ubi litterae christianae vigent, ab aliis emissa atque illustrata fuit. Equidem eam typis impressi in libro: *Doctrina duodecim apostolorum, Canones apostolorum ecclesiastici ac reliquae doctrinae de duabus viis expositiones* 1887, eodem anno in volumine I meae *Patrum apostolicorum* editionis inserui, anno 1901 in editione II *Patrum apostolicorum* eam textu emendato iterum recepi. Scriptura cum toties vulgata fuerit et omnibus praesto sit, in hoc opere non edenda est. Attamen cum fons sit libri VII Constitutionum, huic textus saltem subiungendus esse videtur, ut magis appareat, quomodo Constitutor eam transformaverit. Praeterea consentaneum est, veterum testimonia eam spectantia colligere, quoniam non solum pars Constitutionum est, sed olim saepius etiam cum his confundebatur. Quae cum ita sint, etiam in Prolegomenis pauca de ea monuerim, et quidem primo loco vel priusquam de Didascalia ago, cum haec quidem in Constitutionibus ordinem priorem obtineat, illa autem hanc aetate longe superet.

Scripturam antiquissimam esse hodie nemo est qui neget. Neque vero de eius aetate atque origine omnes plane consentiunt.

Plurimi eam ad saeculum I exiens referunt, nonnulli ad saeculum II medium. Alii totum libellum Christiano attribuunt; alii, persuasum sibi habentes, particulam 1, 3—2, 1, quae pauca verba evangelica continet, in plerisque scripturis autem ab eo dependentibus deest, a posteriore interpolata esse, censuerunt, priorem partem vel catechesin c. 1—6 a Iudaeo fere annis 100 a.—50 p. Chr. ad erudiendos proselytos exaratam fuisse, alteram partem seu librum ritualement deinde a Christiano confectam et ab auctore huius partis ipso aut ab alio cum illa coniunctam esse. Revera quaeritur, num illa particula genuina sit. Omittunt eam praesertim Barnabae epistula c. 19, Canones apostolorum ecclesiastici vel libellus, quem Germani *Apostolische Kirchenordnung* nuncupare solent, versio scripturae latina vel potius versio partis prioris seu descriptionis duarum viarum, quae sola ad nos pervenit, fortasse etiam sola a Latinis recepta fuit. Altera ex parte non solum auctor Constitutionum particulam legit, sed etiam auctor Didascaliae et Hermas eam cognitam habuisse videntur. Utut autem haec res se habet, etiamsi particula illa auctori abiudicanda sit, pars ipsa vel descriptio duarum viarum ea est, quae originem potius christianam quam iudaicam prodat.

Scripturae mentionem expressam faciunt Eusebius, Athanasius, Ps.-Cyprianus De aleatoribus, alii, quos in Testimoniis collegi. Notitiam eius produnt etiam plures, de quibus dixi in editione mea p. VIII—XXIII et in Patribus apostolicis 1901 t. I p. VI—IX. Ibidem invenies editiones scripturae atque disputationes de ea institutas creberrimas.

Hoc loco etiam fragmenti scripturae amplioris mentio facienda est, quod Testimoniis iam impressis in notitiam meam venit; volumen enim huius operis secundum ante primum prelo submissum est. In versione epitomes libri VIII Constitutionum apostolorum aethiopica, quam G. Horner in libro: *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici*, a. 1904 publicavit, post partem primam seu tractatum de charismatibus tres particulae aliarum scripturarum insertae sunt, sc. 1. Act. 15, 29 seu decretum apostolorum Christianos e gentilibus spectans; 2. Didache XI, 3—XIII; VIII, 1—2^a (. . . εὐαγγέλιον); 3. Didascalia II, 57.

B.

DIDASCALIA APOSTOLORUM.

Testes Didascaliae apostolorum,¹ e qua sex libri Constitutionum apostolorum priores prodierunt, pauci sunt. Primo libri mentionem Epiphanius facit. Appellat eum quidem Diataxin vel Diataxes apostolorum, unde recentiores plerique eum Constitutiones apostolorum respexisse collegerunt. Quae autem e libro profert, ea non tam huius scripturae sunt, sed similis cuiusdam antiquioris, ut iam Petavius² et Usher³ perspexerunt, vel Didascaliae, ut hoc libro vulgato nunc constat. Epiphanius non solum plures scripturae locos allegat, sed etiam H. 70, 10 refert, Audianos eum laudasse, ut suam paschae celebrationem vel Quartodecimanismum probarent. Neque potest non commemorare, librum multis dubiae fidei esse; ipse autem eum approbat dicitque, eum omnia complecti, quae ad ecclesiae disciplinam attinent, nec quidquam aut in fide ac catholica professione depravatum aut ecclesiae administrationi ac decretis contrarium continere (ibid.). Secundus testis est Pseudo-Clemens, qui e scriptura sex libros Constitutionum apostolorum priores formavit, tertius Pseudo-Chrysostomus vel auctor Operis imperfecti in Matthaeum, qui scripturam sub nomine libri canonum vel canonum apostolorum laudat. Medio aevo Bar-Hebraeus eam legit. Accedunt denique praeter versiones et codices eas tradentes duo testes plane incerti, quorum in Testimoniis mentio facta est, atque is, cui fragmentum aethiopicum supra p. II laudatum debemus.

P. de Lagarde a. 1857 librum Audianis adiudicandum esse dixit,⁴ minime vero sententiam probavit. Prima libri vestigia sane, ut iam vidimus, in illa secta apparent. Inde autem non sequitur, librum ab Audianis compositum fuisse, cum nihil in eo reperiatur, quod proprie sectae sit. Kattenbusch⁵ cum perspicere sibi

¹ Cf. ad hanc sectionem quae de Didascalia disputavi in libro meo *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 28—75; 86—92.

² Not. X ad Epiphan. Haer. 70.

³ Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 c. 6—16.

⁴ Cf. Nestle in *Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft* 1902 p. 166.

⁵ *Das Apostolische Symbol* 1894 p. 394.

videretur, clausulam Didascaliae vel potius Constitutiones apostolorum VI, 30, quas solas respexit, ad symbolum referri posse, quod in libro VII, 41 legimus quodque Luciani martyris († 312) esse putat, scripturam huic attribuere ausus est. At ut de multis aliis taceam, non animadvertit, clausulam (c. 30) libri sexti Constitutionum minime totam auctoris Didascaliae, sed magna ex parte interpolatoris esse. Holzhey Didascaliam paulatim e Didache pluribus viris hunc libellum transformantibus exortam¹ atque tres auctores discernendos esse censuit.² Didascaliam enim cum scripturis Dionysii Alexandrini comparans invenire sibi visus est, hunc patrem iam librum legisse, tum ipsum aut unum ex discipulis suis eum transformasse, brevi post Iudaeo-Christianum denique librum in eam formam redegisse, in qua latine et syriace versus ad nos pervenit. Equidem non video, Dionysium librum cognitum habuisse; neque in libro duos vel tres auctores discernere possum. Scriptura potius uni auctori adiudicanda est, neque pars extrema vel caput versionis syriacae ultimum excipiendum esse videtur, quod Nau,³ cum pars prior clausula terminetur et plura iam antea exposita repetantur, a posteriore additum esse opinatur. Nam clausula illa non ea est, quae partem sequentem excludat; liber non ita compositus est, ut de ordine sententiarum severius iudicemus; denique partem illam extremam non solum duae versiones veteres, syriaca et latina habent, sed etiam Constitutiones apostolorum testantur. Kohler⁴ nuperrime scripturam iudaicam fontem similiter Didascaliae esse putavit ac Didaches, minime vero probavit.

Harnack⁵ Novatianos in libro impugnari censens hunc annis 260—302 attribuit. Mihi⁶ ea, quae de hierarchia et de haeresibus exponuntur, olim partem saeculi III priorem prodere videbantur.

¹ *Die Abhängigkeit der syrischen Didaskalia von der Didache: Comptes rendus du quatrième Congrès scientifique international des Catholiques 1898 I, 249—77.*

² *Theologisch-praktische Monatschrift 1901 p. 515—23.*

³ *La Didascalie 1902 p. 166.*

⁴ *The Jewish Encyclopedia IV (1903), 587—94.*

⁵ *Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur älteren Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur II, 1—2) 1884 p. 242 n. 3.*

⁶ *Die Apostolischen Konstitutionen 1891 p. 50—54.*

Harnack¹ quoque postea idem de tempore scripturae iudicavit. Modo ea, quae de mansuetudine erga peccatores paenitentes gerenda in ea leguntur, a posteriore interpolata esse censuit. Hanc sententiam vero non probavit, et interea etiam interpres vetus latinus contra eam testimonium perhibuit. Altera ex parte quaestionem retractans ego² cognovi, argumenta, quibus olim nisus sum, minus valida et scripturam ad alteram saeculi III partem potius quam ad priorem referendam esse. Idem Achelis³ iudicavit. Harnack⁴ etiam nunc duos auctores discernendos esse putat, alterum saeculi III parte priore librum componentem, alterum parte posteriore eum paulum mutantem et fortasse etiam augmentem. Mihi argumenta allata non idonea esse videntur. Harnack ipse in universum scripturam certe unam esse agnoscit.

Cum scriptura opus apostolorum omnium commune esse praetendat et apostoli insuper dicant, Hierosolymis congregatos se ad repellendas haereses et ad fideles confirmandos Didascaliam confecisse, apparet, eam in illa urbe conscriptam esse velle. Quod dicens auctor quidem fide non est dignus. Attamen non prorsus nos fefellit. Eum in Palaestina vel Syria vixisse, et testes et ea, quae de Iudaismo et Gnosticismo exponuntur, demonstrant. Achelis⁵ scripturam in Coelesyria exortam esse censet.

Inter auctores recentiores Didascaliae notitiam primam proderi videtur Abrahamus Ecchellensis, in parte priore libri, qui inscribitur Euty chius patriarcha Alexandrinus vindicatus (1661), nonnullos locos ex ea communicans (p. 15, 156—161). Librum deinde I. Guilelmus Bickell⁶ in tomo primo Historiae iuris ecclesiastici (1843) accuratius descripsit et plures locos publicavit, quos ei Zenker in linguam germanicam verterat. Totam scripturam denique Lagarde⁷ a. 1854 syriace edidit. Idem eam graece restituere conatus est et Didascaliam puriorem, quo nomine librum

¹ *Die Quellen der sogenannten Apostolischen Kirchenordnung (Texte und Untersuchungen II, 5)* 1886 p. 76.

² *Revue d'Histoire ecclésiastique II* (1901), 798—809.

³ Achelis et Flemming, *Die syrische Didascalia* 1904 p. 366—77.

⁴ *Geschichte der altchristlichen Literatur II, II* (1904), 488—501.

⁵ L. c. p. 354—66.

⁶ *Geschichte des Kirchenrechts* 1843 I, 148—159.

⁷ *Didascalia apostolorum syriace* 1854.

insignivit, a. 1854 typis expressit in volumine secundo *Analectorum Antenicaenorum*, quae Chr. C. I. Bunsen¹ edidit.

Textus Didascaliae graecus deperditus est. Maiorem autem partem auctor Constitutionum apostolorum scripturam in usum suum vertens servavit, scilicet ea, quae in hac editione non linea subiecta notantur. Scriptura ipsa nonnisi versionibus traditur, versione syriaca, quae tota ad nos pervenit, latina, cuius duodeviginti fragmenta exstant, tertiam fere partem continentia.

Versionis syriacae sex codices noti sunt. Maximae auctoritatis est liber Sangermanensis vel Parisinus, saeculo VIII vel IX ab Abrahamo diacono scriptus. Fuit olim Florentiae; per Magnum ducem Toscanae autem Eusebio Renaudot donatus est; deinde venit in Bibliothecam monasterii Parisini S. Germani; nunc asservatur in Bibliotheca Gallorum nationali insignitus numero 62, quondam signatus 38. Est collectio amplissima canonum et scripturarum ad ecclesiae disciplinam constitutionem cultum pertinentia. Primum locum vel folia 1—89 Didascalia obtinet; sequuntur Octateuchus Clementis syriacus vel potius particulae huius operis, canones conciliorum veterum ac nonnullae aliae scripturae similes. Lagarde e codice Didascaliam publicavit, Zotenberg² eum accuratius descripsit, false autem scripturas Didascaliam sequentes quatuor excerpta e libris I—VII Constitutionum apostolorum esse dixit. Revera illae scripturae, ut iam dixi, excerpta ex Octateucho Clementis syriaci sunt, cuius libri octo haec continent: I—II Testamentum Domini nostri, quod nuperrime integrum in lucem prodiit;³ III Canones ecclesiasticos sanctorum apostolorum vel libellum, qui apud Germanos *Apostolische Kirchenordnung* appellatur; IV—VIII particulas libri octavi Constitutionum apostolorum, sc. IV c. 1—2; V c. 3—5, 8; 16—26; VI c. 27—28; 30—31; 32, 11—12; 33—34; 42—46; 32, 1—10; VII c. 29; 6—9; VIII c. 47 vel Canones apostolorum.⁴

¹ *Analecta antenicaena* 1854 II, 225—338.

² *Catalogues des manuscrits syriaques et sabéens de la Bibliothèque nationale* 1874 p. 22—29.

³ Testamentum Domini nostri Iesu Christi nunc primum edidit I. E. Rahmani 1899.

⁴ Cf. Rahmani l. c. p. X sq. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 7 sq. *Oriens christianus* I (1901), 120—122.

Secundum codicem veterem, exaratum a. 1036, I. Rendel Harris nuper in Mesopotamia detexit, et apographum libri accuratum, quod sibi comparavit, Margareta Dunlop Gibson¹ edidit addiditque versionem anglicam. Codex multis lacunis laborat; praeter singula verba et particulas minores deficit initium vel inscriptio et I, 1, 1; II, 5, 5—6, 1; II, 49, 3—53; III, 19; V, 6, 7—9; 14, 3—16, 8. Capita VI et VII non solum aliter ac Parisinus disponit vel terminat, sed in hac sectione etiam ordinem sententiarum turbat. Denique plura a scriptura aliena exhibet, scilicet initio prologum et post caput IV versionis vel post librum I Constitutionum apostolorum particulas Testamenti Domini nostri de ordinibus agentes, Canones ecclesiasticos s. apostolorum, Constitutiones apost. VIII, 34, 1, Canones Addaei apostoli 27, Canones apostolorum et patrum (de matrimonio agentes) 20.

I. R. Harris etiam alium codicem in Mesopotamia invenit, eiusque lectiones varias Gibson editioni suae addidit. Liber nonnisi fragmentum Didascaliae exhibet; maiore ex parte particulas ab hac scriptura alienas tradit, etiam duas, quae neque in altero codice Mesopotamico neque in libro Parisino leguntur.

Quartus codex in Museo Borgiano (*Elenco sep. V*) vel in Bibliotheca Collegii Urbani de propaganda fide Romae asservatur. Assemani in Bibliotheca Orientali III, I, 14 not. 2 iam eius mentionem fecit. O. Braun librum nuper invenit, postquam diu latuit; Nau² eum paucis verbis descripsit, Gibson lectiones variantes notabiles communicavit. Continet codex fere eadem, quae liber Parisinus; Octateuchum Clementis autem integrum tradit, non solum aliquot fragmenta, imprimis Testamentum Domini nostri, quod libros I—II operis efficit. Nau, qui textum libri cum editione Lagardiana accurate contulit, codices Parisinum et Borgianum ex eodem archetypo fluxisse, illum autem meliorem esse iudicat. Idem sentit Gibson, quae lectiones a suo textu et a codice Parisino divergentes exscripsit.

Codex Bibliothecae Universitatis Cantabrigiensis 2023, saec. XIII, collectionem canonum continens, fol. 169—204 excerpta et Didascaliam exhibet, quae ad maiorem scripturae partem, capita

¹ Horae Semiticae I. The Didascalia apostolorum in Syriac 1903.

² *La Didascalie* 1902 p. 161.

I—XX versionis syriacae, pertinent. Lectiones variantes Gibson et sub textu (inde a capite XI exeunte) et in appendice editionis suae communicavit.

Sextus codex est Vaticanus latinus 5403, fol. 1—72 Didascaliae textum syriacum et inter lineas appositam versionem latinam exhibens. Quo tempore haec versio confecta sit, nota fol. 1 indicat: „Sedulitate atque iussu Reverendissimi Domini Francisci nuncupati Penia Auditoris Rotae peritissimi e syriaco in latinum sermonem translata est haec didascalica Anno Dominicae Reparationis millesimo quinquagesimo nonagesimo sexto.“ Haud dubie eodem tempore etiam textus syriacus scriptus est, et e codice Borgiano vel potius e codice Parisino defluxisse videtur. Aliquot loci insignes, quos I. Guidi me rogante benignissime inspexit, cum hoc codice vel editione Lagardiana consentiunt. Librum, cuius notitiam Petro Batiffol debeo, accuratius hucusque nemo contulisse videtur. Nuperrime A. Baumstark de codice eiusque possessore egit in ephemeride, quae inscribitur *Oriens christianus*, t. III (1903), 211—214.

Versio latina traditur codice palimpsesto LV Bibliothecae capitularis Veronensis, qui insuper fragmenta duarum scripturarum similium exhibet, sc. Canonum ecclesiasticorum s. apostolorum (c. 18, 5—c. 30) et Constitutionis ecclesiae Aegyptiacae, quo nomine altera scriptura vulgo appellatur. E. Hauler,¹ qui codicem maxima cum diligentia eruit eiusque textum edidit, eum saeculo VI ineunte scriptum et versionem saeculo IV exeunte confectam esse censet. Cum Constitutio ecclesiae Aegyptiacae, cuius pars prior simillima est Constitutionibus apostolorum VIII, 4—31, non fons huius libri esse, sed potius ab eo dependere mihi videatur, equidem non possum non dubitare, num versio ad illam aetatem referenda sit. Nunc autem de quaestione non est disputandum, quia adhuc plures textus edendi sunt, ut de ratione inter illas ac nonnullas alias scripturas intercedente iudicium certius ferre possimus.

Lagarde, ut iam dixi, scripturam graece restituere conatus est. Opus autem, quod paravit, haud paucis et parvis vitiis laborat.

¹ Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina 1900. Iam antea de codice pretioso disputavit in tractatu: *Eine lateinische Palimpsestübersetzung der Didascalica apostolorum*, qui et in litteris classis philosophico-historicae Caesariae Academiae Vindobonensis vol. CXXXIV et separatus 1896 apparuit.

Multos versionis syriacae locos omisit, qui sine dubio ab auctore Didascaliae scripti sunt; textui interpolato vel Constitutionibus apostolorum nimiam fidem habuit. Cum in Reliquiis iuris eccles. ant. gr. 1856 p. IV expresse dicat, Didascaliam apostolorum syriace versam nullis posterioris aetatis ampullis distentam esse se confidere, eo minus comprehendi potest, cur partem textus syriaci fere duodecimam suppresserit.

Revera non est quod dubitamus, scripturam versione syriaca in universum saltem integram nobis traditam esse. Syrus manifeste id egit, ut exemplar graecum fideliter interpretaretur. Modo verba non anxie transtulit. Saepius pro uno verbo duo posuit vel vocabulum synonymum inseruit (ex. gr. I, 1, 2 ἀπέχεσθε = fugite et abstinete; 1, 3 δόξα = gloria et honor; 2, 2 ὑπομείνατε = longanimes estote et patientes; 2, 4 πράσσοιτες = servemus et faciamus; 3, 2 εἰς τὸ ἀγρευθῆναι = ut videat et concupiscat; 3, 6 εὐμορφος = pulcher et venustus; 6, 8 γινώσκειν = ut discernas et cognoscas; 6, 10 πεφορτισμένοι = onerati oneribus magnis; 7, 11 παραιτούμενοι = amoveatis ac reiciatis; 8, 2 τὸν παντοκράτορα = Dominum nostrum omnipotentem; 8, 19 καταφρονεῖ = negligit ac relaxat animam suam; 10, 1 περίκοπον = amputa et abstine) et sententiam brevem repetiit vel amplificavit. Hoc modo autem interpretans librum non adulteravit; immo potius nihil sectatus fuisse videtur, nisi ut exemplar graecum quam optime sermone suo redderet. Non desunt sane alia additamenta. In exordio scripturae versio syriaca Iesum appellat magnum Deum, et in doxologia I, 8, 2 Deo patri et filio adiungit spiritum sanctum. Illa verba cum neque in Constitutionibus apostolorum neque in versione latina legantur, certe spuria sunt et a Monophysita ea inserta fuisse coniecerim; alter quoque locus, qui in versione latina non est servatus, corruptus esse videtur. Sed quaerere licet, num additamenta interpretis sint an non potius librarii alicuius, et utut haec res se habet, vitia certe non magni ponderis sunt. Quamquam autem versio syriaca Didascaliam satis fideliter tradat, textus graecus, praesertim in eis partibus, quas auctor Constitutionum apostolorum praetermisit vel mutavit, aegre restitui potest. Itaque optimum mihi visum est, textum syriacum quam accuratissime latine vertere. Quo in munere amicus meus Albertus Socin († 1899) benignissime me adiuvit. Librum syriacum secundum

editionem Lagardianam mihi interpretatus est, et ego eum in linguam latinam redegei.

Priusquam haec versio prelo subici poterat, tres aliae appa-
ruerunt. F. Nau¹ scripturam secundum textum Lagardianum in
sermonem gallicum, Margareta Dunlop Gibson² secundum
codicem Mesopotamicum priorem in linguam anglicam transtulit,
haec vero non totam scripturam, sed capite versionis syriacae
ultimo (= Constit. apost. VI, 19—30) omisso, quod ei ex ratione
supra commemorata non genuinum esse videbatur; I. Flemming³
codicibus Parisino Mesopotamico Cantabrigiensi industrie excussis
vel eorum lectionibus diligenter examinatis versionem germanicam
instituit, cui I. Achelis dissertationes de origine Didascaliae, de
disciplina ecclesiastica ex ea elucescente et de Novo Testamento
auctoris addidit. Quibus cum versionibus, praesertim tertia, quae
ceteris multo praestat, equidem meam vel Socinianam contuli
eamque collega meo Seybold consulto paucis locis correxi.

Textus versionis syriacae (S) fidelissime codice Parisino tra-
ditur, in quo versio nostra nititur. Rarissime tantum codices
Mesopotamicus (Sm) et Cantabrigiensis (Sc) ei praestant, et ubi
eorum lectio recepta fuit vel alicuius momenti est, de eis in notis
rationem reddo, codicem Parisinum his locis accuratius Sp de-
signans, cum alias eum etiam littera S sola denotet. Lectiones
illorum duorum codicum creberrimae certe falsae vel valde dubiae,
de quibus lectorem ad editionem Gibsonianam vel versionem
Flemmingianam remitto, mihi praetermittendae esse videbantur.

Neque vero versionem textus syriaci totam exhibeo. Cum
nuperrime versio Didascaliae latina vetus in lucem prodierit, quae
exemplar graecum quam maxime ad verbum vertens etiam fidelior
est syriaca, eam repeto, in quantum nobis conservata est. Textum
autem codicis Veronensis vel editionis Haulerianae non immutatum
reddo, mihi proponens, non tam versionem illam quam versionem
Didascaliae ipsius edere, in quantum fieri potest. Itaque non solum

¹ *La Didascalie c'est-à-dire L'Enseignement catholique des douze apôtres et des saints disciples de notre Sauveur traduite du syriaque pour la première fois 1902. Extrait du Canoniste contemporain.*

² *Horae Semiticae II. The Didascalia apostolorum in English 1903.*

³ *Die syrische Didascalia übersetzt und erklärt von Hans Achelis und Joh. Flemming 1904 (Texte und Untersuchungen etc. XXV, 2; series nova X, 2).*

emendationes recipio, quas Corssen et Wendland¹ instituerunt, quatenus eas approbo, sed etiam versionem syriacam et textum Constitutionum apostolorum respiciens ipse textum latinum veterem corrigo, ubi lacunis vel aliis vitiis laborat, formis sermonis vulgaribus, quibus interpres vel librarius usus est, formas rectas substituo vel ubi commode fieri potest litteras superfluas uncinis includo, nonnullis locis sermonem textum graecum nimis redolentem castigo, ubique orthographiam vulgatam sequor. Quae versioni veteri addita sunt, uncinis < > signantur; quae in ea delenda sunt, uncinis [] includuntur. Ubi haec signa ad lectorem erudiendum non suffecerint, ratio textus emendati redditur in notis, in quibus etiam lectiones versionis syriacae notabiles exscribuntur.

Fragmenta versionis latinae veteris nobis conservata secundum partitionem meae editionis has particulas amplectuntur: I, 1—3, 2; 5, 2—7, 17; 8, 18—II, 2, 4; II, 6, 17—12, 1; 14, 9—15, 3; 18, 11—20, 2; 20, 9—22, 8; 22, 14—24, 4; 26, 1—28, 4; 34, 2—35, 1; 57, 10—59, 3; III, 6, 4—8, 4; 15, 4—IV, 5, 2; V, 7, 6—27; VI, 7, 2—12, 1; 12, 15—19, 8; 22, 3—23, 5; 24, 12—30, 8.

In textu duas versiones ita distinguo ut particulas in versione latina vetere deficientes vel syriace tantum traditas signis * * * * denotem, in margine superiore insuper litteris S vel L indicem, uter textus reddatur, syriacus vel latinus.

Versio syriaca, ut confestim accuratius exponam, Didascaliam in capita digestam tradit. Nemo autem non videt, partitionem, quam exhibet, non auctoris esse, sed interpretis vel alicuius librarii. Auctor ipse scripturam non in partes disposuisse videtur. Versio latina saltem omni partitione caret. Auctor Constitutionum apostolorum vero e Didascalia sex libros effecit, cumque ambas scripturas simul atque alteram iuxta alteram positam edam, eodem modo etiam Didascalia mihi dividenda esse videtur. Praeterea

¹ *Berliner philologische Wochenschrift* 1900 No. 39—40. Tres emendationes Hauler, ut mihi per litteras communicavit, codicem relegens confirmatas invenit, sc. II, 10, 2: effecti : esse et, VI, 23, 5: vincula autem : is incultam cum, VI, 29, 4: sectari : et cari. Legit II, 18, 13 requiescent, ut iam edidit, non: et quiescent. Moneo, nomen virorum illorum de versione castiganda optime meritorum non omnibus emendationibus, sed insignioribus tantum adscriptum esse.

hanc scripturam, in quantum fieri potest, aequae ac illam in capita et versus dispono, ut lector facile videat, quae partes sibi respondeant. Ordo sententiarum, si pauca membra brevissima exceperis, in utraque scriptura ubique idem est. Caput de adolescentibus educandis solum diversum locum obtinet. Didascalia vel versio syriaca particulam in capite XXII exhibet, Constitutiones apostolorum IV, 11, cum secundum ordinem illius scripturae in fine libri V exspectanda sit; versio latina utrimque deficit. Ratio huius editionis poscebat, ut particulae in utraque scriptura idem locus attribueretur, et quamquam Didascaliam in hac re magna fide dignam esse non nego, ordo Constitutionum mihi praeferendus erat.

Partitio versionis syriacae cum a scriptura ipsa aliena sit, non est retinenda. Attamen hoc loco pauca de ea disserenda sunt. Capita in codice P[arisino] XXVI sunt. Codex M[esopotamicus] caput XXIII in duo dissecans capita XXVII habet. Ambitus partium in utroque libro idem est, nisi quod capita XXIII et XXIV codicis M capiti XXIII codicis P respondent, et exceptis capitibus VI et VII, ubi in M ordo turbatus est. Lemmata capitum in M longiora sunt quam in P, exceptis capitibus I—III vel potius II—III, cum exordium capitibus I in M desit. Praeterea plura capita in particulas breviores dividuntur, quae inscriptionibus ornatae sunt, numeris autem carent. Secundum codicem P capita et lemmata haec sunt:

I. De lege simplici et naturali. = I, 1—2 secundum meam partitionem vel Constitutiones apostolorum.

II. Praecipit (sc. hoc caput) omni viro, ut uxori suae soli placeat, neque se ornet et laqueus fiat feminis, neque amet otium, utque operam navet libris vitae atque abstineat libris gentium et vinculis deuterosis, neque in balneis lavetur cum feminis neque se ipsum dedat dolo feminarum meretricum. = I, 3—7.

III. Doctrina feminis proposita, ut viris suis tantum placeant eosque honorent, sollerter et prudenter ac diligenter curam domuum suarum agentes, neque laventur cum viris, neque se ornent fiantque causa, ut viri irretiantur ipsaeque eos capiant, sintque pudicae et quietae neque cum viris suis rixentur. = I, 8—10.

IV. Docet, qualis esse debeat, qui in episcopatum eligitur, et quales eius mores esse debeant. = II, 1—c. 6, 11.

V. Doctrina de iudicio. = II, 6, 12—c. 11.

VI. De inique agentibus et paenitentiam facientibus. = II, 12—18, 1.

VII. Ad episcopos. = II, 18, 2—c. 24, 4^a.

VIII. Exhortationes ad episcopos, quomodo se gerere debeant. = II, 24, 4^b—25.

- IX. Exhortatio ad populum, ut episcopum honorent. = II, 26--37, 3.
 X. De falsis fratribus. = II, 37, 4--43.
 XI. Exhortatio ad episcopos et diaconos. = II, 44--56.
 XII. Ad episcopos, ut mites sint. = II, 57--58.
 XIII. Instructio populi, ut assidui sint se congregantes in ecclesia. = II, 59--63.
 XIV. De tempore constituendi viduas. = III, 1--4.
 XV. Quomodo viduas decet conversari. = III, 5--11 (15).¹
 XVI. De institutione diaconorum et diaconissarum. = III, 12--13 (16--19).
 XVII. De orphanis parvulis educandis. = IV, 1--4.
 XVIII. Quod non decet accipere munera eleemosynarum ab eis, qui sunt reprehensibiles. = IV, 5--10.
 XIX. Quod decet consulere eis, qui propter nomen Christi martyres affiguntur. = V, 1--6.
 XX. De resurrectione mortuorum. = V, 7--9.
 XXI. De pascha et resurrectione Christi salvatoris nostri. = V, 10--20.
 XXII. Adulescentes decet doceri artificia. = IV, 11.
 XXIII. De haeresibus et schismatibus. = VI, 1--10.
 XXIV. De constitutione ecclesiae. Refert iterum apostolos congregatos fuisse ad officula corrigenda. = VI, 11--c. 13, 1^a.
 XXV. Refert iterum apostolos ad ecclesias se convertisse easque stabilivisse. = VI, 13, 1^b--c. 14 (18).
 XXVI. De vinculis deuteroseos Dei. = VI, 15--23 (19--30).

Supra codicem M scripturae prologum praemittere dixi. Eadem particula praefixa est Didascaliae arabicae et Didascaliae aethiopicae, unde in sermones latinum, anglicum et germanicum translata iam saepius edebatur,² atque ad illas scripturas convenit, quippe quae non Didascaliam nostram seu puram exhibeant, sed interpolatam seu libros I--VI Constitutionum apostolorum, quibuscum nomen Clementis in ea occurrens coniunctum est, cum Didascalia pura hoc nomen nusquam prae se ferat. Quae cum ita sint, prologus de ordinibus ecclesiasticis praeterea uberius et distinctius agat, quam secundum hanc scripturam exspectare licet, eum non ad Didascaliam pertinere vix est dubium. Cum autem particula nunc in recensione syriaca exstet, hoc saltem loco communicanda esse

¹ Numerus⁴ uncinis inclusus denotat caput Constitutionum, quae in hac sectione et in libro VI plura capita in Didascalia prorsus deficientia habent.

² In libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 versiones p. 216 commemoravi et recensioni aethiopicam p. 208 et arabicam p. 217 in linguam germanicam translata edidi. Recensio arabica una cum reliquis particulis Didascaliae arabicae additiis etiam in volumine huius operis altero p. 120--121 latine versa exstat.

videtur. Versionem latinam, quam ex versione anglica a Margareta Gibson parata institui, E. Nestle collato textu syriaco benignissime correxit. Particula haec est:

In nomine patris omnipotentis et verbi aeterni et unici filii et spiritus sancti, unius veri Dei. Incipimus scribere librum Didascaliae, ut sancti apostoli Domini nostri nobis ordinaverunt de praefectis sanctae ecclesiae, et canones et leges, ut constituerunt in ea.

Nos igitur, duodecim apostoli unici filii, verbi sempiterni Dei, Domini et Dei et salvatoris nostri Iesu Christi, congregati unanimes Hierosolymis in urbe magni regis, et nobiscum frater noster Paulus apostolus gentium et Iacobus episcopus urbis supra memoratae, instituimus hanc Didascaliam, in qua continentur confessio et fides, et nominavimus omnes ordines instar ordinum caelestium, et eodem modo iterum ordines sanctae ecclesiae. Et confitemur, ut unusquisque stet et confiteatur et credat, sicut ei a Deo dispensatum est, hoc est episcopus ut pastor, presbyteri ut doctores, diaconi ut ministri, subdiaconi ut adiutores, anagnostae ut lectores, cantores ut psalmistae intellegentes et constantes, atque reliqui laicorum sint auditores verborum evangelii in disciplinam. Et postquam perfecimus ac confirmavimus hos canones, eos constituimus in ecclesia. Et nunc scripsimus hunc alterum librum doctrinae, qui illuminet omnem terram habitabilem, eumque misimus per manus Clementis socii nostri. Et hoc est, quod audiatis, o Christiani Nazareni, qui estis sub sole, et discatis diligenter et accurate. Et qui audit et observat haec praecepta in hac Didascalia scripta, habebit vitam sempiternam atque magnam fiduciam ante sedem iudicalem Domini nostri Iesu Christi filii Dei, qui nos docuit de magno mysterio, quod est ipsi. Et qui contentiosus est neque observat ea, eicietur quasi adversarius et rixator, ut scriptum est: mala facientes ibunt in tormentum sempiternum, et bona facientes vitam sempiternam hereditabunt in regno caelorum (Matth. 25, 46).

C.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM.

I.

Constitutiones apostolorum olim plerisque iam Epiphanius c. a. 375 cognitatas habuisse videbatur. Qui cum revera Didascaliam legisset, primus illius operis testis est Ps.-Ignatius, qui a multis quidem ad idem fere tempus refertur, profecto autem, nisi omnia fallunt, c. a. 400 scripsit. Non solum sententias plurimas cum Constitutionibus communes habet, sed Trallianos 7, 3 adhortans, ut episcopum venerentur tanquam Christum, sicut apostoli constituerint, satis clare ad eas provocat. Deinde collectores canonum opus testantur, Canones apostolorum, qui Constitutionum finem faciunt, recipientes, sc. Dionysius Exiguus, qui c. a. 500 collectionem instituit, primum locum Canonibus apostolorum L prioribus a se in linguam latinam versis attribuens, Ioannes Scholasticus, qui c. a. 560 collectionem confecit atque in ea Canones apostolorum inseruit omnes, numero LXXXV. Titulus operis primo prodit in Capitibus Actuum apostolorum, quae sub nomine Euthalii circumferuntur. Testis eius certus est Aristocritus theosophus saeculo V exeunte. Maximus Confessor saeculo VII etiam partitionem operis indicat, lectorem ad librum VII revocans. Anno 692 denique synodus Trullana c. 2 de scriptura iudicium fert, Canones quidem apostolorum LXXXV ad animarum medelam et perturbationum curationem tanquam firmos stabilesque recipiens, Constitutiones vero quasi iam olim ab haereticis ad ecclesiae perniciem adulteratas reiciens.

Quamquam Constitutiones a synodo illa reprobatae sunt, tamen nec tempore futuro a Graecis neglegebantur. Synodus eas ab haereticis quidem dicens foedatas esse, ab apostolis vero originem ducere, ipsa eas magni aestimandi causa fuit. Revera opus etiam a posteris tanquam scriptura apostolorum saepius laudabatur.

Brevi post synodum Trullanam Anastasius Sinaita vel auctor Quaestionum et responsionum ad probandas suas sententias plures locos ex opere descripsit. Ioannes quoque Damascenus in epistula, quam Cometae scripsit de ieiuniis, Constitutiones respexit ac testimoniis, quae epistulae adiecit, locum e libro depromptum inseruit; Canones apostolorum etiam inter S. Scripturas enumerat.

Saeculo XI cum Michael Cerularius Latinis bellum inferret, Constitutiones a Graecis tanquam propugnaculum orthodoxiae proferebantur. Nicetas Pectoratus ex eis probat, neque in eucharistia azyma adhibenda neque sabbato ieiunandum neque matrimonium presbyteris interdicendum esse. Georgius Cedrenus non multo post duos Constitutionum locos tanquam a divino verbo editos laudat. Ceteroquin iudicium synodi Trullanae respiciendum erat, imprimis collectoribus atque interpretibus canonum, Zonarae, Alexio Aristeno, Theodoro Balsamoni etc. Propriam sententiam medio aevo nonnisi Photius pronuntiavit. Opus quidem non plane probat. Ex tribus capitibus enim Constitutiones ei reprehensioni obnoxiae esse videntur, primum ex mala fictione, deinde quod contra Deuteronomium criminationes quasdam adducant, denique quod Arianismum sapiant. Neque tamen in iudicio severo stat. Addit enim librum a vitiis illis absolvi posse, a tertio utique aegre. Cf. Testimonia.

Inter Graecos etiam saeculo XIX non defuerunt, qui synodum Trullanam sequentes non solum Canones apostolorum ab his profectos esse censuerunt, sed etiam Constitutiones. In libro *Περὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν τῆς ἐκκλησίας βαθμῶν* p. 232—250 (Naupliae 1835) Constantinus authenticam operis acerrime defendit. Similiter Agapius et Nicodemus in libro iudicant, qui inscribitur *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας ἦτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι κανόνες* (Zacynthi 1864). Eruditiores vero viri nuperrime paulatim sententiam Occidentalium sequentes opus temporis posteriori attribuunt. Cf. Bryennius, *Διδαχὴ* 1883 σελ. κθ' κτλ.

Occidentalibus opus, exceptis Canonibus apostolorum quinquaginta, quos Dionysius Exiguus in latinum versos Collectionibus canonum inseruit, et uno (68) ex sequentibus, saeculo XVI demum notum factum est, cum typis imprimeretur. Humbertus episcopus Sylvae Candidae, cum Nicetas aliquot locos ex eo depromptos Latinis opponeret, librum Clementis seu Constitutiones Itinerarium Petri vel libros Clementinos esse putavit. Editores principes aequae ac Graeci librum apostolorum in manibus se habere existimaverunt. Protestantes librum confestim ficticium iudicarunt, ac brevi Catholici quoque eum apostolis posteriorem esse intellexerunt. Quomodo autem exortus sit, diu alii aliter senserunt.

Saeculo XIX I. S. Drey opus sagacissime perquirens in dissertationibus de Constitutionibus et Canonibus apostolorum¹ (1832) hoc censuit: libros I—VI annis 250—300 scriptos esse, librum VII saeculo IV ineunte; circa annum 350 librum VIII exortum eumque e scripturis veterioribus compilatum et ab auctore cum libris prioribus coniunctum esse; saeculo V exeunte denique Canones apostolorum adiectos fuisse. I. Guil. Bickell in tomo *Historiae iuris ecclesiastici* primo (1843)² sententiam novis argumentis allatis corroboravit, eamque per plura decennia plerique viri docti in Germania secuti sunt.

Iam anno 1854 autem Lagarde Didascaliam apostolorum syriace traditam publicavit³ eamque fontem vel primam librorum I—VI Constitutionum editionem esse cognovit. Anno 1883 Philotheus Bryennius librum edidit, qui inscribitur *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* quique fons partis prioris libri VII est. Quibus scripturis in lucem productis rectius de origine Constitutionum iudicari potuit. Iam olim Petavius⁴ et Usher,⁵ locos Constitutionum (vel potius Didascaliae) ab Epiphanio allegatos cum textu nobis tradito comparantes, scripturam veterem a posteriore transformatam esse perspexerunt. Drey non solum opus in plures partes distinxit, sed etiam singulas partes diversis temporibus exortas esse atque in universum saltem tales ad nos pervenisse censuit, quales e manibus auctorum prodiissent. Nunc manifestum est, ad opus componendum scripturas antiquiores adhibitas ac transformatas fuisse. Duae ex illis scripturis nobis notae sunt, easque atque novam formam, in quam redactae sunt, comparantes, unum auctorem perspicimus manus in eas intulisse vel Constitutionum libros I—VI et VII confecisse. Idem auctor haud dubie etiam librum VIII compilavit, in parte prima (c. 1—2) fortasse Hippolyti tractatum de charismatibus deperditum in usum suum convertens, in reliqua parte, qua ordines et liturgia describuntur ac regulae ecclesiasticae proponuntur, disciplinam sui temporis respiciens vel etiam scripturas de illis rebus agentes adhibens, suo more mutans, delens

¹ *Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel* 1832.

² *Geschichte des Kirchenrechts* I 1843.

³ *Didascalia apostolorum syriace* 1854.

⁴ *Epiphanii opp.* 1622 not. X ad Haer. 70.

⁵ *Polycarpi et Ignatii epistolae* 1644 proleg. c. 6—16.

vel addens. Si Achelis et Rahmani recte iudicarent, fons libri principalis nobis etiam traditus esset. Magnam enim partem libri VIII aliae scripturae fere verbotenus exhibent, scilicet Constitutiones per Hippolytum quae dicuntur vel textus graecus epitomen libri VIII tradens, Constitutiones ecclesiae aegyptiacae quae vocantur, Canones Hippolyti, Testamentum Domini nostri, et hae scripturae omnes inter se atque cum libro VIII ita consentiunt, ut e libro VIII textum graecum laudatum, ex hoc Constitutiones aegyptiacas, ex his Canones Hippolyti atque Testamentum D. n. aut vice versa e Canonibus Hipp. vel Testamento D. n. Constitutiones aegyptiacas etc. fluxisse colligere liceat. Achelis¹ et Rahmani² scripturas hunc ordinem habere censent, et ille Canonibus Hippolyti, hic Testamento D. n. locum primum attribuit. Mihi³ ordo inversus vel liber VIII fons illarum scripturarum primarius esse videtur. Quaestio intricata et identidem agitata hic non est uberius tractanda. Sufficit sententiarum diversarum mentionem facere atque addere, Testamentum D. n. tam manifeste originem seriore proderet, ut minime fons scripturarum haberi possit.

Dixi, totum opus unius auctoris esse vel eum, qui e Didascaliam et e Didache libros I—VII composuit, etiam librum VIII compilasse. Nuperrime A. Baumstark cum in codice Musei Borgiani Didascaliam arabicam secundum versionem copticam institutam inveniret non solum Constitutiones I—VI, ut codices hucusque noti, sed etiam librum VII praeter capita 47 et 48 amplectentem, altera ex parte consideraret, apud Syros librum VIII solum vulgatum fuisse, concludendum esse censuit, libros I—VII et librum VIII duorum auctorum esse atque tertium illam scripturam cum hac coniunxisse, capita duo commemorata inseruisse, totum opus in libros (VIII) divisisse atque sic Constitutiones nostras effecisse. Sed versiones orientales parum probant, et opus ipsum aliam originem satis clare manifestat.⁴

¹ Achelis, Die Canones Hippolyti 1891. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XV (1894), 1—43.

² Rahmani, Testamentum Domini nostri 1899 p. XVIII—LII.

³ Funk, *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 253—61; 267—80; *Das Testament unseres Herrn* 1901.

⁴ Cf. quae disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 233—48.

Quis auctor Constitutionum fuit? Ubi et quo tempore vixit? Eius patriam Syriam esse iam Drey¹ perspexit omnesque consentiunt. Menses prasertim, quos ad tempus describendum commemorat, nonnisi in illam terram quadrant. Tempus scripturae non aequae constat. Mihi plura argumenta probare videntur, eam non prius quam circa annum 400 confectam esse. Unum exponere sufficit. Festum nativitatis Domini, quod in Oriente non ante annum 379 celebrabatur, in Syriam vel patriam auctoris demum aliquot annis postea pervenit, iam in scriptura locum obtinet. Cf. V, 13, 1; VIII, 33, 6. Nonnulli ei originem paulo priorem attribuant. Omnes autem eam saeculo IV medio posteriorem esse agnoscunt.

Constitutiones artissime cum recensione epistularum Ignatii longiore cohaerent, ita ut iam Usher² contenderet, Ps.-Clementem eundem esse cum Ps.-Ignatio. Alii putarunt, hunc Constitutiones exscripsisse. Mihi illa sententia, quam nuperrime Lagarde³ et Harnack⁴ approbaverunt, praefenda esse videtur. Loci paralleli tam crebri ac praeterea eiusmodi sunt, ut Ps.-Ignatius ea, quae cum Constitutionibus habet communia, non tam de libro alieno deprompsisse quam ex ingenio suo dedisse censendus sit. Accedit, quod Ps.-Ignatius plane eodem tempore vixit et in eadem terra, ubi Ps.-Clemens.

De theologia auctoris Constitutiones solas respicientes nihil certi dicere possumus. Iure itaque Cotelerius iudicio se abstinuit. Haud pauci auctorem Arianum habuerunt. Drey⁵ quidem hanc sententiam redarguit. Nihilominus nostris diebus plerique eam retinuerunt. Revera in opere nonnulla insunt, quae Arianismum vel Semiarianismum prodere videntur. Eadem autem fere omnia apud patres catholicos leguntur. Accedit, quod maior pars non Constitutoris est, sed scripturis veteribus ei tradita est. Opus ipsum ergo nos dubios relinquit. Aliter autem res se habet, si auctor idem est cum Ps.-Ignatio. Hic a parte Nicaenorum se stetisse pluribus locis clare indicat, maxime Philipp. 2, 4 tres

¹ *Neue Untersuchungen* 1832 p. 159—163.

² Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 proleg. c. 6.

³ *Reliquiae iuris eccles. ant. gr.* 1856 p. VII.

⁴ *Die Lehre der zwölf Apostel* 1884 p. 241—265.

⁵ *Neue Untersuchungen* p. 177—194.

personas divinas ὁμοτίμους profitens, ibid. 5, 2 Christum τῇ φύσει ἄτρεπτον appellans, quae Arianus vel Semiarianus nec dixit nec dicere potuit. Quamquam autem Nicaenus fuit, attamen fidem catholicam non est professus. Philipp. 5, 2 animam humanam Christo abiudicans, ut sine peccato salvatorem fuisse probet, se a parte Apollinaris stetisse prodit. Huic ergo parti Ps.-Clemens eis adnumerandus est, qui eum eundem cum Ps.-Ignatio putant. Et si Apollinarista fuit, etiam magis patet, cur eius theologia aegre definiri possit. Quamquam enim Apollinaris synodum Nicaenam sequens filium consubstantiali patri esse professus est, de cetero eum adeo patre inferiorem esse docuit, ut Arianis vel Semiarianis adpropinquaret.

Uberius de Constitutionum origine, fontibus, auctore, historia disputavi in libris: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891; *Das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften neu untersucht* 1893 (= *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 605—666); *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* II (1899), 347—72. Lectorem ad hos revocans ad alia progredior.

II.

Edidit Constitutiones apostolorum primus Fr. Turrianus in libro, qui inscribitur: *Διαταγαι των αγιων αποστολων δια Κλημεντος του Ρωμαιων επισκοπου τε και πολιτου καθολικη διδασκαλια δια βιβλιων οκτω. Φραγκιστου πρεσβυτερου του Τουρριανου προλεγόμενα και σχολια απολογητικά τε και ἐξιγητικά εις τας αυτας διαταγας. Ταυτα νυν πρωτον ετυπωθη.* Constitutiones sanctorum apostolorum doctrina catholica a Clemente Romano episcopo et cive scripta libris octo. Francisci Turriani prolegomena et explanationes apologeticae in easdem Constitutiones. Haec nunc primum impressa sunt. Venetiis, ex officina Iordani Zileti MDLXIII. Adhibuit tres codices, quos in Prolegomenis fol. 17 his verbis describit: *Ἐυχον τρία (ἀντίγραφα), ἐν μὲν παλαιὸν ἀπὸ τῆς καταβοίας, τῆς τὸ παλαιὸν μεγάλης ἐλλάδος καλουμένης, ὃ εὖρον ἐγὼ ἐν τῇ μονῇ τῆς νέας ὀδηγητρίας τῇ τοῦ πατρὸς νῦν ἐπικαλουμένη, ἣν δὲ τοῦτο πάνυ ἀρχαῖον. ἕτερον δὲ καὶ αὐτὸ ἀρχαῖον ἀπὸ Σικελίας, ὃ ἐκεῖθεν ἐχομίσαστό μοι Ἀντωνίος Ἀγνουστίνος ὁ τῆς ἰλέρδας ἐπίσκοπος κοσμιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος ἀνὴρ, τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων*

ἐμπειρότατος. τρίτον δ' ἔτι παλαιότερον καὶ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς ἐπιφανεστάτης νήσου Κρήτης, ὅπερ ὁ αὐτὸς τῆς ἱλέρδας ἐπίσκοπος δαφυλῶς ὠνησάμενος ἐδώρησάτο μοι. ἦν δὲ τοῦτο τοῦ σοφοῦ Ἀνδρέα τοῦ δῶνον. μάρτυς Ζαχαρίας ἱερεὺς κρής ὁ σκορδύλιος ὁ ἐπιλεγόμενος μαραφαρᾶς, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ λόγον ἔμπειρος, νῦν δὲ τοῦ τῆς κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου κυρίου Ἰωάσαφ ἐπίτροπος Ἐνετίησι διατρίβων. τούτων δὲ τῶν τριῶν ἀντιγράφων ἐν μὲν ἦν ἀρχαιότατον καὶ ὀρθότατον, ὃ ἐν τῇ ὑποτυπώσει σχεδὸν κατὰ πάντα ἠκολουθήσαμεν. τὰ δὲ λοιπὰ ἔχουσί τινα ἔμμικτα, τὸ μὲν πρότερον ἕξωθεν ἐρμηνείας ἔνεκεν κατὰ τὸ εἶκος παρά τινος φιλαμαθοῦς σημειωθέντα, ἔπειτα δὲ διὰ ἀπειρίας καὶ ἀμαθίας τινὸς ἀντιγραφείως ἔσω μεταβαλόντα καὶ τόπον κειμένου ἀποκληρώσαντα, οἷον ἐπαρθεῖς καὶ τυφωθεῖς, ἀντὶ κεπρωθεῖς, πυκνῶς συντρέχειν, ἀντὶ τοῦ πυκνάζειν, ἐπιμελούμενος, ἀντὶ τοῦ ἐπιστρεφόμενος, βαπτίσατε, ἀντὶ τοῦ μνήσατε, παρὰ τὸ πρόπον, ἀντὶ τοῦ παρὰ τὸ ἰντροίτον, λέξεως ῥωμαϊκῆς, κτλ. In prooemio versionis latinae, quam a. 1578 una cum scholiis et observationibus Antverpiae publicavit, primum codicem dicit satis quidem antiquum esse et recte scriptum, sed libro octavo inchoato et imperfecto, addens in Calabria se eum invenisse in bibliotheca monasterii, quod vocant πατῆρος B. Mariae sacri, quam incolae νέαν ὀδηγήτριαν appellant, eumque quanta potuerit diligentia exscripsisse ac cum aliis contulisse. Exemplar secundum seu Siculum declarat vetus quidem, sed non satis bene scriptum. Exemplar denique Cretense, quod Antonius Augustinus,¹ episcopus Ilerdensis, postea archiepiscopus Tarraconensis emerat eique ad utendum liberalius commodavit, ut reliquis duobus melius et graece edidisse profiteretur et latine transtulisse. Editor in eo quidem erravit, quod librum ab apostolis profectum ac per Clementem conscriptum esse in Prolegomenis et Scholiis demonstrare conatus est. Ceteroquin editio optimae notae est. Turrianus codicem Cretensem tanquam praestantissimum merito ducem secutus est eumque accuratissime expressit. Rarissime tantum ceteri codices illi antepoenendi erant; saepius eorum lectiones in margine transcriptae sunt.

Textum Turriani, et quidem graecum et latinum, repetierunt Fronto Ducaeus S. I. in editione Commentariorum Ioannis

¹ De hoc bibliophilo cf. Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial* (Bibliothèque de l'école des hautes études, 46. fasc.) 1880 p. 280—306.

Zonarae in *Canones apostolorum et conciliorum* p. 814—1044, Parisiis 1618, Labbe in tomo I *Collectionis suae conciliorum*, Parisiis 1662, Whiston in volumine secundo operis, quod inscribitur *Christianity reviv'd*, Londini 1711, I. D. Mansi in tomo primo *Collectionis conciliorum*, Florentiis 1759. I. B. Cotelerius in tomo priore editionis operum Patrum apostolicorum novam versionem latinam instituit et commentarium eruditissimum addidit, Parisiis 1672. Clericus, qui hoc opus bis Amstelodami recusit, a. 1698 et a. 1724, in editione altera (a. 1724) in notis lectiones varias codicum Vindobonensium exscripsit, quorum collationem Guilelmus archiepiscopus Cantuariensis ei communicaverat, textum autem Turriani ipse quoque intactum reliquit. Editionem Clerici alteram repetiit A. Gallandi in tomo tertio *Bibliothecae veterum patrum*, Venetiis 1767, pauca tantum ex adnotationibus omittens, et I. B. Migne in tomo primo *Patrologiae graecae*, Parisiis 1857.

Novam textus graeci recensioem instituit Guil. Ültzen, Suerini et Rostochii 1853. Cui hoc fuit popositum, ut textum vulgatum, sublatis innumeris mendis editionum, quas paraverant Clericus a. 1724 et Mansi quasque ex veteribus solas in manibus habebat, codicum manuscriptorum cum Parisiensium tum Vindobonensium, quorum lectiones editio Clerici ipsi suppeditavit, et interpretum auxiliis ad eam formam redigeret, cuius testes plurimi et minime suspecti existerent; deinde ut eis locis, quorum corruptela nulla auctoritate castigaretur, coniectura vel Cotelerii vel sua mederetur (p. XXIV sq.). Revera textum multis locis emendavit, imprimis verba in editione principe ob homoeoteleuton omissa, codicibus autem Vindobonensibus tradita recipiens, haud vero paucis, codici Vindobonensi recentiori nimiam auctoritatem tribuens, deteriorem reddidit. Praeterea lectiones codicum Vindobonensium ex editione Clerici transcribens saepissime erravit.

Postea rem aggressus est P. Bötticher vel P. A. de Lagarde, quo nomine vir doctus nostrae aetati magis notus est. Duas editiones paravit. Priore, quam Chr. C. I. de Bunsen in volumine *Analectorum Antenicenorum* secundo Londini a. 1854 publicavit, eo quidem optime meritus est, quod ea, quae auctoris Didascaliae quaeque interpolatoris sunt, litteris discernebantur. Textus vero, quoniam editor codicibus graecis destitutus versioni arabicae et

praesertim Didascaliae syriacae, quae recensionem scripturae admodum diversam repraesentat, nimiam attribuebat auctoritatem, non melior, sed potius deterior redditus est. Quam editionem minime sufficere Lagarde ipse professus est aliam instituens et ad textum recensendum libros adhibens manuscriptos. Codices Vindobonenses duos, Parisinum et Coislinianum vel Petropolitanum maxima cum diligentia contulit, praeterea editionem principem denuo inspexit. Editio, Lipsiae et Londini a. 1862 publicata, priores revera multis rebus superavit. Cum autem codicibus illis, quorum duo nullius pretii et duo reliqui eiusdem familiae sunt, magnam fiduciam haberet, fieri non potuit, quin errores creberrimi committerentur. Opus ne integrum quidem reddidit, omittens Canones apostolorum, qui partem eius extremam efficiunt atque, ut mea editio ostendit, particula *τοίνυν* ab auctore cum parte praecedente artissime coniuncti erant.

Denique textum recensuit Cardinalis I. B. Pitra in tomo priore Historiae et Monumentorum iuris ecclesiastici Graecorum, Romae 1864. Invenit in Bibliotheca Vaticana septem libros manuscriptos. Cognitos etiam eos habuit, qui Vindobonae, Parisiis et Petroburgi asservantur. Tanquam fundamenta editionis suae dicit (p. 112) se adhibuisse Vaticanum 839 et Vaticanum 1506, parce in opem adduxisse Coislinianum. Reliquorum codicum lectiones perpaucas in notis exscripsit. Editio vero priores minime tanto superat, quanto ex multitudine librorum manuscriptorum laudatorum colligi potuerit. Fere ubique textus Ueltzenianus repetitus est, codices nonnisi levissime inspecti sunt. Ne exemplar Turriani principale quidem in Bibliotheca Vaticana etiamnunc exstare Pitra perspexit. Dicit potius codices Turriani tres pene ignotos esse (p. 112).

Equidem cum mihi proposuissem, ut Didascaliam syriacam latine versam ederem eique tanquam editionem alteram Constitutiones adiungerem, primo sperabam harum textum me ex editionibus recentissimis repetere posse, e Lagardiana aut Pitriana. Cum autem mox animadverterem, editorem alterum codices Romanos vetustissimos non cognovisse, alterum eos quidem manu versasse, nec vero iuste adhibuisse, a consilio destiti et textum ipse recensere decrevi, cumque libri impressi suppetias necessarias non praeberent, manuscriptos consului.

III.

Codices, quorum scientiam consecutus sum, hi sunt:

1. Vaticanus 839 (mihi est a), in quarto. Constat e duobus partibus diversis. Pars prior, membranacea, fol. 174, saec. X vel XI, continet Constitutiones apostolorum; pars altera, bombycina, fol. 175—312, saec. XIV, post alios tractatus f. 270—312 quatuor orationes adversus Muhammedum exhibet. Prior pars iam non est integra; desinit enim in verbis *μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους* can. apost. 85 med. Ultimum ergo folium deperiit. Similiter inter folia 163 et 164 folium deperditum est. Cf. adnot. ad VIII, 40, 3. Codex vitiis quidem non caret. Ob homoeoteleuton vel aliis ex causis nonnulla ommissa, alia minus recte reddita, plura etiam interpolata sunt (cf. II, 6, 15; 13, 3; V, 1, 8; 7, 11. 12. 21; 14, 16; 15, 3; VI, 3, 1; VII, 8, 6). Itacismum secutus librarius praeterea plura false transcripsit. Ceteroquin liber optimae notae est. Omnia exemplaria in Europa asservata cum vetustate tum praestantia et integritate superat. Manus posterior eum passim correxit, menda orthographica emendans, *ν ἐφέλκυστικὸν* et *σ* in vocabulo *οὕτως* ante consonantes delens, et in margine lectiones aliorum codicum, praesertim Vaticani 2088, apposuit easque adnotavit praemittens fere semper *ἐν ἄλλῳ* vel *ἐν ἄλλοις*. Corrector Turrianus fuisse videtur. Hic saltem, ut infra videbimus, codicem in manibus habuit et in sua editione expressit, neque alius atque editor librum tam diligenter castigasse facile censendus est. Accedit, quod lectiones, quae in margine codicis tanquam *ἐν ἄλλῳ* vel *ἐν ἄλλοις* exstantes leguntur, fere eadem sunt, quas etiam ille in margine editionis suae posuit. Sin autem alius, Cardinalis Sirletus manum codici iniecisse putari potest, qui in Constitutionibus apostolorum multum versabatur cuiusque scripturae correctoris simillima erat, ut e codice Vaticano latino 6177 apparet.

2. Vaticanus 2088 (= b), olim Basilianus 127, formae octavae, membranaceus, foliorum non numeratorum fere 250, saec. XI. Constitutiones leguntur fol. 1—167, initio autem ac fine carent; incipiunt enim a verbis *τοῦ Ἰεζεκιὴλ πρὸς ἕκαστον ἱμῶν φάσκων* II, 6, 7, et desinunt in verbo *σταφυλῆς* VII, 29, 3. Inde a folio 168 sequuntur Ascetica Antiochi monachi, ab alia manu scripta. Codex libros Constitutionum tantum indicat, nec

vero capita librorum. Librarius homo rusticus erat. Scripturam saepe false intellexit, haud pauca omisit atque addidit, menda plurima, praesertim ex itacismo exorta, contra orthographiam commisit. Scripsit ex. gr. saepissime et in casu imperativi fere semper *αι* pro *ε*, *ω* pro *ο*, inprimis *λέγομεν* pro *λέγομεν*, et similiter, nonnunquam *υ* vel *ι* pro *οι* atque alia eiusmodi; *υ* *ἐφελευστικὸν* fere semper, etiam ante consonantes, posuit.

3. Vaticanus 1506 (= d), olim Grottaferratensis, in folio minore, membranaceus, foliorum 80, duarum columnarum, a. 1024 exaratus a monacho et presbytero Athanasio, initio mutilus. Incipit [*κο*] *δράντης καὶ θεασάμενος* III, 7, 7. Neque tamen inde ab hac parte prorsus integer est. Librarius preces VII, 47—49 traditas non transcripsit. Canones apostolorum I—IV a reliquis segregati post VIII, 39 leguntur. Constitutiones desinunt fol. 78^a. Adiectae sunt autem notae breves ad praedicationem et mortem apostolorum spectantes, similes eis, quas codex Vindobonensis vetustior exhibet atque Lagarde p. 281 sq. publicavit, et nomina discipulorum Domini. Codex subscriptus est: *Τέρομα εἰλήφθη βιβλίω τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ χειρὸς Ἀθανασίου τοῦ εὐτελοῦς ἀββαπροεβυτέρου, μηνὶ μαρτίω, κέ' ἡμέρᾳ, δ' ὄρᾳ, γ' ἰνδικτ. ἔτει ρσλβ'.* Liber omnium, qui mihi innotuerunt, pulcherrime et diligentissime exaratus est. Inscriptiones et numeri et litterae capitum initiales colore rubro exhibentur, in libro octavo etiam particulae, quibus preces ordinantur vel inter se coniunguntur, seu Rubricae quae vocantur, et cum his nonnunquam etiam breves preces, ex. gr. c. 11 verba *καὶ μετὰ τοῦτο λεγέτω — καὶ λεγέτω*, et *καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω* v. 7—8, *καὶ — πᾶσιν* et *καὶ ἀσπαζέσθωσαν — γυναῖκας* v. 9, denique versus 10—12. In margine prima manus haud raro lectiones varias vel interpretamenta verborum singularium vel alias notas breves posuit.

4. Vaticanus 2089 (= e), olim Basilianus 128, formae octavae, membranaceus, foliorum 239, saec. XI, a duabus manibus exaratus, quarum alterius sunt folia 1—150 vel orationes quaedam asceticae (f. 1—71), Simeonis Stylitae orationes VIII (f. 71—107), Chrysostomi oratio de prophetis (f. 108—127) atque Ecloge dictorum scripturarum divinarum et sanctorum patrum, alterius folia 151—239 vel Constitutiones apostolorum. Huius scripturae autem pars minor tantum conservata est. Sectio enim incipit a

verbis [χω]λυόμενος ὑπὸ Ἀζαρίου VI, 1, 3 ac desinit in verbis πάντα τοὺς εἰσιόντας can. ap. 9. Librarius insuper omisit partem libri VIII maiorem, scilicet descriptionem liturgiae et ordinationum atque benedictionis olei et aquae vel c. 5—29, sectionem de distributione primitiarum ac decimarum et reliquiarum eulogiarum agentem vel c. 30—31, descriptionem synaxeos vespertinae ac matutinae et preces super primitias et pro defunctis pronuntiandas vel c. 35—41, denique finem capituli 46 in verbis ὃς τοσοῦτον v. 16 abrupte desinens. Ad librum olim, ut Mercati vidit atque mihi benignissime communicavit, folia 109—112 codicis Vaticani 2115 pertinebant continentia duo fragmenta libri V Constitutionum, scilicet fol. 109 sq. verba καὶ παρ' ἡμῶν τετίμηται ὁ μακάριος Ἰάκωβος 8, 1 — ἔλεγεν διὰ τοῦ προφήτου 12, 3, fol. 111 sq. θε]έ μου ἵνατί με ἐγκατέλιπες 14, 17 — καὶ καλέσουσι 16, 3. Codex proxime ad librum Vaticanum 1506 accedit. Similiter atque hic Canones apostolorum quatuor priores a reliquis seiungit et descriptioni synaxeos vespertinae ac matutinae vel potius, hanc sectionem omittens, Constitutioni Pauli ac Petri de diebus feriabilibus vel VIII, 33 adiungit, atque in plerisque lectionibus cum hoc consentit. Neque tamen alter ex altero fluxit. Uterque sectiones exhibet, quae in altero desunt, hic partem libri VIII iam definitam, ille capita tria postrema libri VII. Itaque uterque ex eodem exemplari vetustiore descriptus est.

5. Ottobonianus 442, in folio minore, chartaceus, foliorum 172, saec. XVI, in fine mutilus, canone apostolorum ultimo et Constitutionum epilogo deficiente. Cf. Feron et Battaglini, Codices mscr. graeci Ottoboniani Bibliothecae Vat. 1893 p. 248. Codex eadem amplectitur, quae Vaticanus 839. Quod enim canon apostolorum ultimus omissus est, id inde explicandum esse videtur, quod ille in codice Vaticano non integer exstat. Itaque codicem recentiorem e vetustiore descriptum esse verisimile est. Et Vaticanum revera eius fontem esse clare animadvertimus codicem accuratius inspicientes. Eadem enim omittit, quae Vaticanus, praesertim sectionem VIII, 40, 3—41, 8, quae in hoc folio deperdito deficit. Quo loco plura deesse librarius ceteroquin perspexit et paginam unam ac dimidiam vacuum reliquit, et secunda manus partem lacunae explevit, scribens usque ad μετὰ πάντων VIII, 41, 1. Deinde omnia exhibet additamenta supra p. XXIV enumerata, quae

in Vaticano in eoque solo leguntur. Denique cum hoc fere in omnibus lectionibus consentit. Pauca tantum exscribo. In libro V, 19, 2 et in textu et in nota marginali eadem exhibet, nisi quod in hac τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες praemisit et pro [ἀ]πονησι[ζ]όμενοι legit ἀπονησιζέσθε et litteras praecisas supplevit. Scribit aequae ac Vaticanus II, 28, 8, V, 6, 10 οὐθέν, II, 39, 3, VI, 27, 7 μηθέν. Minime igitur est dubium, Ottobonianum e Vaticano fluxisse. Codex passim correctus est. In libro VIII praesertim manus secunda capitibus non inscriptis titulum dedit vel inscriptionem exstantem accuratius definivit. Ex. gr. in capite 8, ubi librarius e codice Vaticano descripsit εὐχή γ', secunda manus γ' delevit addiditque ὑπὲρ τῶν βαπτισομένων. Verba capitis 9 ineuntis: ἐπευχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιάδε, librarius codicem Vaticani sequens tanquam inscriptionem posuit; secunda manus sectionem inscripsit: χειροθεσία ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, tertia vocabulo χειροθεσία insuper addidit καὶ εὐχή. Similiter verba capitis 12 ineuntis: φημὶ δὲ ἐγὼ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου, a librario tanquam inscriptio exhibentur; altera manus in margine superiore scripsit: capro ιβ', rubrica διατάξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ζεβεδαίου. Eisdem inscriptiones Turrianus exhibet. Itaque conicere licet, hunc esse correctorem codicis vel correctorem inscriptiones ex editione principe desumpsisse.

6. Ottobonianus 391, in folio minore, chartaceus, foliorum 184, saec. XVI, fol. 1—135 maiorem Constitutionum partem continens. Liber fatum iniquissimum habuit. Maxima scripturae pars evanuit, vel per aquas deperdita est. Ne unum quidem folium integrum est. Foliorum priorum fere dimidia pars legi nequit. Ordo quoque Constitutionum non est servatus. Fol. 40^b sectio incipit: Προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες i. e. VIII, 2, 9; fol. 121^b legitur VIII, 46, fol. 124^b II, 59 inde a versu tertio. Codex itaque non tam Constitutiones ipsas quam capita operis selecta exhibere videtur. Quae cum ita sint, operam perdere mihi visus sum in libro diu versans. Neque vero inde editioni meae detrimentum fieri mihi persuasum est. Conicere licet librum ex exemplari adhuc exstante derivatum esse. Utut autem haec res se habet, liber recentioris aetatis et adeo corruptus est, ut vix ad textum recensendum aliquid contribuat. De scripturis, quas praeter

Constitutiones apostolorum continet, cf. Feron et Battaglini, Codices mscr. graeci Ottoboniani Biblioth. Vat. 1893 p. 204 sq.

7. Barberinus III 55 (= f), in octavo, membranaceus, saec. VIII vel IX, pag. 562. Continet post Liturgiam S. Basilii et alia documenta liturgica pag. 536—542 Canones apostolorum 64—70, 75—84 et partem priorem conclusionis operis vel VIII, 48, 1—2, et pag. 542—562 sub titulo *Διατάξεις ἁγίων ἀποστόλων μυστικῆς λατρίας* capita 4—5 et 16—27 vel capita de ordinationibus agentia praeter initium capitis 5 vel verba *ὁ ὧν δέσποτα — Μωϋσεῖ καὶ Ἀαρὼν καὶ* v. 1—4. Codex pervetustus et litteris uncialibus scriptus est, abundat autem mendis ex ithacismo exortis ac similibus.

8. Vallicellianus F. 68, formae quadratae, miscellaneus, fol. 140^r—143^v initium Constitutionum exhibens, sc. I, 1—3, 8, desinens *εἰς ἕν, ὃ ἐστὶ σπατάλιον*. Particula aequae ac scriptura praecedens, sc. Anastasii Sinaitae oratio de sacra synaxi, charta traditur et saeculo XVI scripta est. Reliqua codicis pars est bombycina et continet primo loco Anastasii Responsiones ad interrogationes de diversis capitibus ecclesiasticis vel potius partem huius scripturae. Particula Constitutionum inscribitur: *Διαταγαὶ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσφωνηθεῖσαι. Βιβλίον πρῶτον· καθολικῆ διδασκαλία καὶ παραίρεσις περὶ λαϊκῶν ἐν κεφαλαίοις ια'.*

9. Ambrosianus G 64 sup. (= m), chartaceus vel bombycinus, formae quadratae, saec. XIV, foliorum 238, initio mutilus, incipiens verbis *ἐν αὐτῷ θήσω τὸ ὄνομά μου* C. A. II, 22, 5 et fol. 1—133 opus inde ab hoc loco et sine Canonibus apostolorum continens, fol. 134—238 maxime scripturas liturgicas tradens. Initio codex aqua adeo deperditus est, ut maior pars scripturae iam non possit legi. Cum eiusdem familiae sit, cuius etiam duo alia exemplaria et quidem vetustiora exstant, non nisi libros Constitutionum III—IV et particulas in codice Petropolitano praetermissas (exceptis capitibus 37—39 libri VII) legi ac nonnullos locos inspexi, qui mihi maioris momenti esse videbantur.

10. Vindobonensis hist. graec. 73 (= v), olim 46, in quarto, membranaceus, fol. 195, saec. XI vel XII, Constantinopoli comparatus ab Augerio Busbeckio († 1592), ut in primo et ultimo folio legimus. Constitutiones apostolorum traduntur fol. 2—184,

et quidem ordine recto: modo quaterniones undevicesima (fol. 145—152) et vicesima (fol. 153—160), a bibliopego transpositae, ordinem inversum obtinent. Fol. 1 tanquam prologus praefixa est comparatio ecclesiae cum navi, desumpta ex epistula S. Clementis ad Iacobum c. 14—15, incipiens verbis *ἔοικε τὸ πρᾶγμα τῆς ἐκκλησίας νηϊ μεγάλῃ*, desinens verbis *οἱ δὲ πάντες θεῶ περι τοῦ οὐρία πλείειν προσευχέσθωσαν ὡς δεσπότη καὶ τῆς νηὸς καὶ τοῦ κυβερνήτου πατρί*. Constitutiones sequuntur nonnullae scripturae ab alia manu vetere exaratae, scilicet Constantinopolitanae ecclesiae gratiarum actio ob catholicae fidei restitutionem et eversionem haereseos Iconomachicae fol. 185—191; S. Theodori Studitae Ordo asceticus de quantitate et qualitate ciborum fol. 192—193^a; Precationes sacrae octo fol. 193^b—194. Finem facit subscriptio Theodosii cuiusdam principis, ad quem codex olim pertinuit. Canones apostolorum deficiunt. Cum autem subscriptio finem indicans desit et in inscriptione libri octavi expresse etiam *περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν* sermo fiat, colligere licet, eos olim in codice locum obtinuisse et iniuria temporis postea periisse. Codex diligenter exaratus est; *ν ἐγκεκλυστικὸν* fere ubique exhibet, etiam ante consonantes, non autem *ι* subscriptum. Lectiones primus Clericus publicavit, nec vero omnes nec modo sufficienti. Collationem accuratiorem Lagarde instituit. Cf. Lambeck-Kollar, Commentar. de aug. Biblioth. Caes. Vindob. VIII, 952—958.

11. Vindobonensis hist. graec. 64, olim 47, in quarto, chartaceus, fol. 153, saec. XVI, olim Sebastiani Tengenagel († 1636), ut folium primum testatur. Constitutiones apost. exstant fol. 1—124. Fol. 125—153 sequitur Nicolai Doxapatri notarii Constantinopolitani Expositio in S. Gregorii Naz. Tetrasticha iambica. Constitutiones principio et fine mutilae sunt. Fol. 1—10 leguntur tituli capitum ac librorum et scholia inde ab II, 14 usque ad VIII, 46. Textus incipit fol. 11 verbis *τὴν γυναῖκα μὴ ὑπερηφανῶν μηδὲ ἀλαζονεύμενος, ἀλλ' εὐσπλαγχνος* I, 3, 2 ac desinit VIII, 46, deficientibus Canonibus apostolicis. Liber primus et initium libri secundi partitione et inscriptionibus carent. Inscriptiones incipiunt II, 14, numeri capitum II, 15. Inde a folio 76 manus secunda scripsit; prima autem in hac parte correctorem egit. De collationibus prioribus idem dicendum est, quod de

Vindobonensi altero. Cf. Lambeck-Kollar, Commentar. VIII, 958—959.

12. Parisinus 931, olim Colbertinus 4491, Regius 2874, in quarto, chartaceus, exceptis foliis 1—3 et 202—204, quae sunt membranacea, fol. 204, saec. XVI. Constitutiones et principio et fine carent. Incipiunt enim fol. 5 verbis *τοῦ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος* II, 14, 5, desinunt fol. 193 verbis *ἀπρόσιτον μόνον διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ* VII, 47, 2. Fol. 194—201 exstant Quaestiones et responsiones de variis rebus theologicis, eadem initio et fine mutilae. Folia membranacea tria priora de arte medicinae agere videntur, posteriora de rebus theologicis. Bibliopegus librum male compegit. Ordo foliorum hic esse debet: 5—97; 138—145; 130—137; 122—129; 114—121; 106—113; 98—105; 146—193.

13. Parisinus 1614, olim Mazarinaeus, in quarto, chartaceus, fol. 71, saec. XVI. Continet praeter Martyrium S. Clementis Romani (fol. 1—9), Martyrium S. Ignatii a Simeone Metaphraste conscriptum (f. 13—26), Anastasii Sinaitae orationem de sacra synaxi et oblivione iniuriarum (f. 53—67) ac nonnullos canones conciliorum veterum initium Constitutionum apost. vel I, 1—3, 8 (fol. 68—71), partem Canonum apostolorum (f. 32—36) atque excerpta ex Constitutionum apost. libris I—V, VII et VIII, quorum plurima cum particulis prorsus consentiunt, quae in Anastasii Quaestionibus leguntur, et ex hoc opere desumpta sunt. Particula Constitutionum inscribitur: *Διαταγαὶ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων αἱ διὰ Κλήμεντος προφωνηθεῖσαι. Βιβλίον πρῶτον, ἐν τῇ καθολικῇ διδασκαλίᾳ καὶ παραίνεσις περὶ λαϊκῶν ἐν κεφαλαίοις ιά', ac desinit in verbis εἰς ἕν, ὃ ἐστι σπατά . . . , ergo eadem est cum Vallicelliana. Cf. Catalogus codd. mscr. Bibliothecae regiae II, 374 sq. Omont, *Inventaire de manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale* II 1888 p. 107.*

14. Petropolitanus 254 (= 1), olim Coislinianus 212 et descriptus a Montefalconio in Bibliotheca Coisliniana 1725 p. 271 sq., deinde Petri Dubrowsky, in cuius Museum liber tempore Revolutionis gallicae vel paulo post pervenit, in quarto, membranaceus, foliorum 149, scriptus anno 1111 imperatore Alexio Comneno a quodam Theodoro, ut subscriptio codicis indicat: *θεοῦ τὸ δῶρον* (sic) *καὶ πόνος θεοδώρου*. Constitutionibus, quae leguntur

fol. 1—143, succedunt Epitimia Basilii et Theodori Studitae, Capitula Timothei Alexandrini, Hippolyti ac Dorothei notae de praedicatione ac morte discipulorum Domini impressae in appendice editionis Lagardianae p. 282—284. Canonibus apostolorum insuper (fol. 138^b—139^a) praemissus est Ὅρος κανονικὸς τῶν ἀγίων ἀποστόλων. Constitutiones ipsae non sunt integrae. Inde a libro septimo medio multa desunt. Librarius preces atque pauca alia praetermisit, scilicet VII, 26—39, 47—49; VIII, 1—15, 29—31; 34, 8—41 (non solum 34, 8—39, ut ad VIII, 34, 8 notatum est); 46, 2—16; Canones apostolorum 7—11, 18—20, 26—27, 30—31, 34, 36—43, 45—47, 58—60, 64, 70—71, 74—75, 81—83, 85. Sectiones tanquam pro ratione libri superfluae omissae sunt. Codex minus diligenter exaratus est. In accentu ponendo librarius saepe erravit, itacismum secutus multa false scripsit; *ν* ἐφελκυστικὸν ante consonantes plerumque, nonnunquam etiam ante vocales omisit; *ι* in casu dativo et alias saepe adscripsit, nunquam vero subscripsit. Manus recens codicem passim correxit, praesertim *ν* ἐφελκυστικόν, ubi omissum fuerat, ante vocales posuit. Inter editores Constitutionum primus Lagarde codicem adhibuit et diligentissime contulit. Notas de apostolis supra laudatas infra reddo, et quidem tales, quales codex tradit, nisi quod sigla solvo et pro σ in fine vocabulorum pono ς, ut lector imaginem libri accuratorem accipiat.¹

¹ Ἰππολύτου ἐπισκόπου ῥώμης· καὶ δωροθέου ἐπισκόπου τύρου καὶ ἱερομάρτυρος· περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ κυρίου, ὅπου ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ ἐτελειώθη ∴

α. Πέτρος· οὗτος ἐκήρυξεν ἐν γαλιλαίᾳ καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις πόντον· καὶ γαλάταις· καὶ ἀσίας· καὶ βιθυνίας· καὶ ῥώμης ἔνθα καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ ἀγροίππα πρεφέκτου. ἐν χρόνοις νέρωνος βασιλέως ῥωμαίων ∴

β. Παῦλος· οὗτος ἐκήρυξεν ἀπὸ ἱερουσαλῆμ ἕως τοῦ ἰλλυρικοῦ· καὶ ἰταλίας· καὶ ἰσπανίας· μέχρι ῥώμης, ἔνθα καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθει ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀρχόντων· κηρύξας τὸν εὐσεβῆτι πίστιν τῇ ἀνθρωπότητι ἐν ἔτεσι λϛ. ἐτελειώθη δὲ μετὰ πέτρον, ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει ῥώμῃ ∴

γ. Ἰάκωβος ὁ τοῦ ζεβεδαιίου· οὗτος ταῖς ἰβ φυλαῖς τοῦ ἰσραὴλ ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ· εὐαγγελισάμενος τὸν χριστὸν, ἀναιρεῖται μαχαίρα, ὑπὸ ἠρώδου τοῦ τετράρχου ∴

δ. Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· οὗτος τῇ ἀσῆα κηρύσσων, ὑπὸ δομετιανοῦ βασιλέως ῥώμης, ἐξωρίσθη ἐν πάτμῳ τῇ νήσῳ· ἔνθα καὶ συνεγράφατο τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ· ἐν τοῖς χρόνοις τραϊανοῦ ὅπου καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἐθεάσατο· ἐτέθη δὲ ἐν ἐφέσωι, μετάρσιος γεγονώς· διὸ καὶ ὁ λόγος κεκράτηκε· σὺν τῷ ἐνώχ καὶ ἡλία ἔτι ἐν σαρκὶ αὐτὸν ὑπάρχειν ∴

15. Petropolitanus 241, exaratus anno 1645 Hierosolymis a Callinico metropolitā Caesareae Palaestinae. Librarius ipse declarat, se librum ex editione principe descripsisse, et notam addit, qua exponit, Constitutiones magna ex parte dogmatibus Latinorum

ε. Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς πέτρον· οὗτος ἐκήρυξεν πάση τῇ παραλίῳ βῆθννίας τὲ καὶ πόντου· θράκης καὶ σκυθίας· μετέπειτα δὲ, ἐπορεύθη ἐν σεβαστουπόλει τῇ μεγάλῃ· ὅπου παρεμβάλλει ψάρος καὶ φάσις ποταμὸς· οὗ ἐσώτερον οἱ αἰθίοπες οἰκοῦσιν· ἔπειτα ἐν πάτραις τῆς ἀχαίας· καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ αἰγεάτου ἀνθυπάτου· καὶ ἐτέθη ἐν πάτραις τῆς ἐλλάδος· μετετέθη δὲ, ἐν κωνσταντινούπολει μετὰ λουκᾶ τοῦ ἐναγγελιστοῦ καὶ τιμοθέου ∴

ς. Φίλιππος· οὗτος ἐν φρυγίᾳ ἐκήρυξε τὸν χριστὸν· καὶ ἐσταυρώθη ἐν ἱεραπόλει τῆς ἀσίας· ἔνθα καὶ ἐτέθη ∴

ζ. Βαρθολομαῖος· οὗτος τοῖς Ἰνδοῖς τοῖς καλουμένοις ἑνδαίμοσι· κηρύξας τὸν χριστὸν καὶ δεδωκὼς αὐτοῖς τὸ κατὰ ματθαῖον εὐαγγέλιον, τέθαιπται ἐν οὐρβανουπόλει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς· πρὸ τῆς σφαγῆς ἐκδωροθεὶς ὡσπερ θύλαξ ∴

η. Θωμᾶς· οὗτος ἐκήρυξε πάρθοις καὶ μήδοις· καὶ γερμανοῖς, καὶ ὕρακοῖς· τελειοῦται δὲ λογγευθεὶς· ἐν πόλει τῆς Ἰνδίας, καλαμίτη λεγομένη· κεῖται δὲ, ἐν ἐδέσῃ τῆς ὀσδρόνης ∴

θ. Ματθαῖος ὁ τελώνης· οὗτος τῇ ἐβραΐδι γλώσσῃ, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ συνεγράψατο πρῶτος ἐν ἱερουσαλήμ· ἠρμηνεύθη δὲ τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ, ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ ζεβεδαιίου· οὗτος κηρύξας τὸν χριστὸν ἐν ἱεραπόλει τῆς συρίας πρὸς τελειοῦται ∴

ι. Ἰούδας ἰακώβου· οὗτος ἐν πάσῃ τῇ μεσοποταμίᾳ κηρύξας τὸν χριστὸν, ὑπὸ Ἰουδαίων ἀναιρεῖται λίθοις· κεῖται δὲ ἐν ἐδέσῃ τῇ πόλει ∴

ια. Θαδδαῖος ὁ λεβαῖος καὶ ἰούδας· οὗτος ἐδεσινοῖς ἐκήρυξε· τέθαιπται δὲ ἐν ὀστρακῇ τῇ πόλει τῆς αἰγύπτου· σταυρωθεὶς ∴

ιβ. Ἰάκωβος· οὗτος ἦν ἀδελφὸς τοῦ κυρίου, κατα σάκα (!)· καθίσταται δὲ, πρῶτος ἐπίσκοπος ἐν ἱερουσαλήμ· οὗτος ἐμαρτύρησε καταβληθεὶς ὑπὸ ἀνόμων ἀνδρῶν, ἐκ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν ἱερουσαλήμ· κειμένον αὐτοῦ κάτω καὶ ἔτι ζῶντος κναφεὺς ἀνεῖλεν αὐτὸν· πατάξας τῷ ξύλῳ μεθ' οὗ ἐβάσταζε τὰ ἱμάτια καὶ ἐπορεύετο ἀποπλύναι αὐτὰ ∴

ιγ. Σίμων ὁ κανανίτης ὁ ζηλωτὴς· οὗτος ἐκήρυξε πάσῃ τῇ βρεττανίᾳ· καὶ τῇ τῶν ἀφρῶν χώρα· μετέπειτα δὲ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καθίσταται ἐν σιών ἐπίσκοπος· μετὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον, τὸν ἀδελφὸν κυρίου· ὅστις ζήσας ἔτη ρκε, ἐμαρτύρησε σταυρωθεὶς ἐπὶ ἀδριανοῦ βασιλέως ῥώμης ∴

ιδ. Ματθίας δὲ· οὗτος ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐκήρυξε τὸν λόγον· εἰς ὧν, ἐκ τῶν ἑβδομίκοντα μαθητῶν· μετὰ τὴν τοῦ κυρίου ἀνάστασιν συγκαταριθμηθεὶς τοῖς ἰα ἀποστόλοις, ἀντὶ Ἰούδα· ὃς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ αἰθιοπία κηρύξας τὸν χριστὸν, τελειοῦται καὶ τέθαιπται ἐκεῖ ∴

ιε. Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς· οὗτος σὺν τῷ παύλῳ ἐκοπίασεν ἐν τῷ ἐναγγελίῳ τοῦ χριστοῦ· ὅστις τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων ἔγραψε θεοφίλῳ ἐπισκόπῳ ἀντιοχείας τῆς μεγάλης· οὗτος

adversari: nihil dicentes de primatu papae, prohibentes, ne quis vescatur suffocatis et sanguine, ne quis sabbato ieiunet etc. Codicis mentio fit in Catalogo Bibliothecae Hierosolymitanae I (1891), 494; in Catalogo codicum graecorum in collectione Porphyrii conservatorum p. 6, quem Jernstädt a. 1885 Petropoli edidit.

16. Bodleianus Miscell. 204 (= o), olim Meerm. Auct. T. 2. 4, Meermannius 115, Claromontanus 53, in quarto, membranaceus, foliorum 184, saec. XI, binis columnis descriptus, litteris initialibus curiose exaratis et coloratis, utrimque mutilus. Constitutiones apostolorum I—VI, 23, 1 traduntur fol. 91—184. Scriptura, titulo carens, incipit ab inscriptione libri primi. Itaque Coxe, Catalogi codd. mscr. Bibliothecae Bodleianae I (1853), 759, aequae ac auctor Bibliothecae Meermanniae 1824 IV, 15, eam Institutionem catholicam designavit. Unde evenit, ut omnes diu fugeret, quae esset illa scriptura. Nostris demum diebus E. Nestle eam Constitutiones apostolorum esse perspexit.¹ Accepit collationem codicis, quam Conybeare instituit, eamque liberalissime mihi communicavit. Singulis Constitutionum libris inscriptio indicans summam et numerum libri vel τοῦ λόγου, qua voce codex librum designat, praefixa est. Liber I ex. gr. inscribitur: *Καθολικὴ διδασκαλία περὶ λαϊκῶν λόγος* ᾱ. Modo in libro II numerus vel λόγος β̄ deest. Litterae initiales supra memoratae exordium pericoparum brevium indicant atque crebrae sunt, in capite I libri I ex. gr. sex. Codex simillimus est libro Vaticano 2088 (= b); non solum easdem fere lectiones habet, sed etiam aequae ac hic mendis orthographicis scatet, ω et ο saepissime confundens, ε pro αι

ἔστιν οὗ μένηται παῦλος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ λέγων· συνέπεμψα δὲ μετὰ τούτων, τὸν ἀδελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ πάλιν· ἀσπάζεταιται ὑμᾶς λουκᾶς ὁ ἰατρός ∴

ις. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς· οὗτος ἐν τῇ αἰγύπτῳ ταῖς ιβ̄ φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ· κηρούσων τὴν πίστιν. καθίσταται ἐπίσκοπος ἐν ἀλεξανδρείᾳ τῇ μεγάλῃ· ὃς καὶ τὸ εὐαγγέλιον συνέγραψε, ὡς πέτρος ὁ ἀπόστολος αὐτῷ ὑφηγήσατο· ὃν καὶ υἱὸν ὀνομάζει ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ πέτρος οὕτως λέγων· ἀσπάζεταιται ὑμᾶς, μάρκος ὁ υἱὸς μου ∴

∴ Ὁ μὲν φίλιππος ὁ ἀπὸ βηθσαιδᾶ, κεῖται ἐν ἱεροπόλει, ὅπου καὶ ἔστανρώθη ∴ ὁ δὲ εἰς τοὺς ἑβδομῆκοντα φίλιππος εἰς ὧν ἕκ τῶν ἐπὶ διακόνων· ὁ καὶ τὸν κανδάκην βαπτίσας θυγατέρας ἔσχεν τέσσαρας· καὶ κεῖται ἐν τράλῃ τῆς ἀσίας μετὰ καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ὕστερον δὲ, μετετέθησαν ∴

¹ Cf. *Theologische Literaturzeitung* 1899 p. 207—209.

et *αι* pro *ε* scribens et alia eiusmodi. Neque tamen alter ex altero, sed potius uterque e communi fonte fluxit.

17. Hierosolymitanus (= h), olim claustrum S. Sabae haud procul ab urbe siti, nunc in Bibliotheca patriarchatus graeci asservatus ac signatus III, 3, in folio, membranaceus, fol. 65, duarum columnarum, saec. X—XI, desinens VIII, 45 et quaternione deperdita parte libri II, sc. 16, 4—35, 3 carens. Fol. 65 manus posterior in laudem sermonum Clementinorum nonnulla addidit, quae autem vix legi possunt. Inscriptiones capitum in margine inferiore, nonnullae paucae in margine laterali leguntur; plurimae vero libro valde praeciso vel atramento pallescente evanuerunt. Numeri capitum non exstant, excepto uno loco, sc. II, 63, ubi ante inscriptionem legitur $\bar{\Delta}$. Scriptura mendis non vacat. ω et σ , η , ι , $\epsilon\iota$ et similia saepius confunduntur. Ceteroquin liber optima notae est. Descripsit eum ea diligentia, qua brevi tempore sibi concesso potuit, A. Ehrhard in *Centralblatt für Bibliothekswesen* ed. Hartwig 1891 p. 26—30. Cf. Papadopulus Cerameus, Hierosol. Bibliotheca III (1897), 22 sq.

18. Constantinopolitanus, asservatus in Bibliotheca S. Sepulcri et signatus numero 550, chartaceus, in quarto minore, fol. 310, saec. XVII vel XVIII. Liber, cuius mentionem facit Sathas in Bibliotheca medii aevi I (1872), 288, ex editione principe fluxit. Addit enim aequae atque haec titulo verba *διὰ βιβλίων ὀκτώ*. Exhibet inscriptiones capitum omnes eodem modo ante singulos libros, in pagina secunda etiam versus *πρὸς τοὺς ἐντενξομένους τῇ* (*παρούση*, quod vocabulum in codice insertum est) *βιβλω*, qui in editione Prolegomenis adiuncti sunt quique Franciscum (Turrianum) librum post longam oblivionem in lucem produxisse celebrant. Insuper lectiones librorum et manuscripti et impressi plane inter se consentire videbam locos principales inquirens. Cf. Papadopulus Cerameus, Hierosol. Bibliotheca IV (1899), 118, ubi vero fons libri non est cognitus.

19. Atheniensis Biblioth. nation. 1435 (= s), in quarto, membranaceus, foliorum 175, saec. XII, libros VIII Constitutionum apostolorum et librum de haeresibus continens, in fine mutilus. Cf. *Σακκελίων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος* 1892 p. 257. M. Deffner bibliothecarius benignissime etiam haec mihi retulit. Codex fol. 1—136 Con-

stitutiones fere integras exhibet; desunt particulae VIII, 32—34 (de proselytis, de feriis et diebus festis et de horis orationis) et VIII, 47 (Canones apostolorum); adiunctae sunt ab eadem manu exaratae duae particulae: *Ποῖος ποῦ τῶν ἀποστόλων ἐδίδαξε καὶ πῶς παρῆλθε* (fol. 137^r); *Ἐκ τῶν ἀποστόλων τῶν ἐβδομήκοντα τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ γεγονόσιν ὡς ἱστορεῖ Κλήμης ἐν πέμπτῃ τῶν ὑποτυπώσεων κτλ.* (fol. 137^v). Liber de haeresibus fol. 138—175 recentioris manus est. Particulae in codice Vaticano 839 interpolatae atque ab editore principe receptae desunt. De aliquot aliis locis, quos mihi quaerenti Deffner descripsit, in notis refero. De reliquo codex, qui conditionis pessimae est, ita ut permulti loci legi non possint, mihi non consulendus esse videbatur.

20. Athenensis *μονῆς Παντελεήμονος* 770, in octavo, bombycinus, saec. XIV, miscellaneus, fol. 53—56: *Περὶ τῆς ἱεραῆς μυσταγωγίας ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων Βιβλίον ἢ ἐν κεφαλαίῳ γ' μέχρι τοῦ περὶ χειροτονίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου Ἐκ τῶν Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας λόγων κεφάλαιον γ' περὶ τῶν ἐν τῇ συνάξει τελουμένων, fol. 308—332: Διδασκαλῖαι τῶν ἀποστολικῶν διαταγῶν διὰ Κλήμεντος τοῦ ἔθνεσι ἀποσταλεῖσαι ἐν βιβλίῳις ἡ'.* Sic particulae laudatae in codice inscribuntur. Spyridion Lampros, qui in Catalogo codicum graecorum Montis Athonis II, 430 (Cantabrigiae 1900) verba refert, ea non explicat. Neque vero est dubium, particulam alteram partem liturgiae Constitutionum, alteram sententias ex opere excerptas reddere, atque ad textum recensendum neutram aliquid conferre.

21. Codices fragmenta libri VIII vel particulas liturgiae vel constitutiones singulorum apostolorum exhibentes fere innumeris sunt; cum autem liber pluribus codicibus integer tradatur, sine damno omnes praetermitti possunt. Pitra in *Iuris eccles. Graecorum Historia et Monumentis* I (1864), 46—47 multos eiusmodi codices enumeravit; alios in Catalogis librorum manuscriptorum recentioribus invenies.

IV.

Examen codicum instituturi a Vindobonensi 64 et Parisino 931 exordiemur. Quos et a reliquis pluribus in rebus discedere

et inter se maxime consentire nemo est qui ignoret. Inde a libro tertio enim titulis librorum communibus praemittunt verba *βιβλίον γ' (δ', ε' κτλ.)* adduntque numerum capitum. Titulus libri tertii exempli causa hic est: *Βιβλίον γ' ἐν ᾧ περὶ χηρῶν καὶ ὅποιαί εἰσιν ἀληθεῖς* (sic habent ambo pro ἀληθῶς) *καὶ ὄντως χῆραι ἔχον κεφάλαια κε'.* Titulus libri quarti: *Βιβλίον δ' ἐν ᾧ περὶ ὀρφανῶν καὶ ὅπως χρῆ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν τοιούτων· κφ. ιδ'.* Similiter reliqui. Modo in titulo libri sexti numerus capitum non indicatur. Liber sic inscribitur: *Βιβλίον ς' ἐν ᾧ περὶ σχισμάτων καὶ στασιαστῶν, καὶ ὅτι οὔτε βασιλεία (βασιλείαν ρ) οὔτε ἱερωσύνη (ἱερωσύνην ρ) θεμιτὸν ἐπανίστασθαι· βαρὸν γὰρ τοῦτο (τούτου ρ) καὶ μεγίστης τιμωρίας ἄξιον (ἄξιος ρ).* Libros autem dividunt secundum in capita 64, tertium in 22, quartum in 14, quintum in 24, sextum in 30, septimum in 50, octavum in 34. Deinde non solum capitibus, sed etiam sectionibus minoribus multorum capitum inscriptiones affigunt, et quidem has inscriptiones secundarias fere semper in margine laterali ponunt, illas autem principales in margine superiore vel inferiore. Ad II, 25, 10 exempli gratia exhibent: *ὅτι οὐκ ἔστιν ἐλαφρὸν φορτίον ἢ ἐπισκοπή,* ad II, 25, 12: *περὶ τῶν λαϊκῶν· ὅπως χρῆ αὐτοὺς διακεῖσθαι πρὸς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν κληρὸν,* ad verba *ἀφαιρέματα καὶ δεκάται κτλ.* II, 26, 1: *ὅτι αἱ προσφοραὶ αἱ λεγόμεναι δεκάται σωτηρίου ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος εἰσιν Ἰησοῦ· τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα σωτῆρ ἑρμηνεύεται, ὡς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ· τὸ δὲ α' (πρωτον ρ) στοιχεῖον τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος τὸ ἰωτά ἐστιν, ὅπερ τὴν δεκάτην σημαίνει,* ad verba *αἱ τότε θυσίαι* II, 26, 2: *ποῖα νῦν προσφέρεται ἀντὶ τῶν παλαιῶν θυσιῶν καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ ἀφαιρεμάτων,* ad II, 26, 3: *τίς ἐστιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχιερεὺς καὶ τίνες ἱερεῖς καὶ λευῖται.* Porro eisdem locis atque eisdem verbis indicant, alium codicem vel alios libros aliud exhibere vel versum omittere. Additamenta codicis Vaticani 839 plurima exhibentes denotant ad V, 7, 11: *ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις οὐχ εὔρον,* ad V, 7, 21: *οὐδὲ ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις εὔρον,* ad V, 14, 16: *καὶ ταῦτα οὐχ εὔρον ἐν τοῖς ἄλλοις,* ad V, 15, 3: *καὶ ταῦτα ἐν τοῖς λοιποῖς οὐ κεῖται,* etc. Denique lectiones codicum, ut omnis editionis Lagardianae pagina testatur, fere ubique eadem sunt. Prorsus quidem libri non consentiunt. In Vindo-

bonensi loci S. Scripturae in Constitutionibus apostolorum laudati in margine allegantur, nec vero in Parisino. In hoc desunt nonnullae lectiones variae, quae in margine illius denotantur, atque paucae inscriptiones vel inscriptionum particulae, quas ille exhibet. Denique textus quamvis rarissime differt. In universum tamen libri adeo similes sunt, ut aut ex eodem exemplari aut alter ex altero profecti esse existimandi sint, et si eos accuratius inspexeris, hoc tibi magis placebit. Revera Vindobonensis fons Parisini esse videtur. Non obstant huic sententiae loci dissimiles. Inscriptiones locorum S. Scripturae tanquam res singularis in Parisino de industria omissae esse videntur. Inter inscriptiones capitum vel aliarum particularum paucae facile praeteriri poterant. Inscriptiones ad II, 24 et VII, 2 in Vindobonensi praeterea eum locum obtinent, ut facillime oculum effugiant. Altera ex parte libri non solum fere ubique in rebus maioribus, sed saepissime etiam in minimis conveniunt. Ambo ex. gr. legunt II, 15, 1 ἡγαπημένα pro ἡγαπημένα, II, 33 inscr. ἡγήσθαι pro ἡγεῖσθαι, III, 4 inscr. ἐνδεᾶ pro ἐνδεῆ. Errores codicis Parisini multi insuper e Vindobonensi explicantur, cuius scriptura saepe eiusmodi est, ut false legi possit. Quae omnia considerans recte colligere mihi videor, codicem Parisinum e Vindobonensi fluxisse atque e numero testium delendum esse.

Etiam si autem libri fontem communem haberent, nullius auctoritatis essent. Iam quae de inscriptionibus librorum, capitum et particularum minorum retuli, librarium nimiam libertatem sibi usurpantem indicant. Sed etiam textus plurimis locis a textu reliquorum codicum ita discedit, ut eum non traditum, sed a librario compositum fuisse manifestum sit. Rem ita se habere cum editio Lagardiana passim doceat, singulis argumentis non est probandum. Modo de origine librorum vel potius codicis Vindobonensis pauca addiderim. Liber cum notas ad vitam ac mortem apostolorum spectantes contineat, quae in codice Vindobonensi altero vel vetustiore leguntur, et cum hoc etiam lectiones multas communes habeat, iure colligimus, librarium hoc exemplar in usum suum vertisse. Altera ex parte liber saepissime cum codice Vaticano 838 facit vel cum editione principe, qua ille satis accurate exprimitur, ac praesertim locos exhibet, qui non nisi illis exemplaribus traduntur. Itaque non est dubium, eum etiam ab his dependere, et cum quis

librum impressum facilius possit consequi quam manuscriptum, editio princeps librario cognita fuisse censenda est.

Codices Parisinus 1614 et Vallicellianus F 68 cum idem fragmentum operis atque eundem fere textum tradant, eiusdem familiae sunt. Fortasse etiam a familia librorum modo laudatorum dependent. Textus quidem saepius diversus est; inscriptio vero libri, cuius fragmentum exhibent, similis est inscriptioni librorum, quae illius familiae propria est; lectiones quoque plures eandem manum produnt, quae textum illius liberius formavit. Quomodo-cunque autem codices exorti sunt, neque aetas neque textus eiusmodi est, ut eos in numero testium habeamus.

Similiter codices Ottoboniani duo in textu recensendo praetermittendi sunt. Alter haud dubie ex Vaticano 839 descriptus est. Alter ex eodem exemplari fuisse videtur. Insuper talis est, ut vix legi possit.

Codices denique Constantinopolitanum et Petropolitatum 241 inter testes locum non habere iam ex eis apparet, quae supra de eis dicta sunt.

Nec vero ad textum restituendum editio princeps nobis opus est. Codices enim, quos Turrianus in manibus habuit, etiam-nunc exstant.

Codex Cretensis, quo editio nititur quemque editor in omnibus fere se secutum esse profitetur, est Vaticanus 838 (= a). Rem ita se habere haec ostendunt. Primo textus codicis et textus editionis principis mirum in modum consentiunt. Omnia praesertim, quae in codice in eoque solo interpolata vel ob homoeoteleuton aliaque ex causa omissa sunt, etiam in editione leguntur vel desunt. Deinde orthographia librorum eadem est. Ubi editor pro οὐδὲν exhibet οὐθὲν (II, 28, 8; V, 6, 10; VI, 12, 9) vel μηθὲν pro μηδὲν (II, 39, 3; V, 7, 1; VI, 27, 7), iisdem locis et codex hanc formam habet. Insuper uterque scribit II, 9, 2 ἀμαρτῶντος, II, 11, 2 δείσητε pro δήσητε, II, 18, 10 ῥύσομαι pro ῥύσομαι, et sexcenties similiter. Ante consonantes ν ἐφελκυστικὸν ab editore quidem plerumque omittitur, in codice saepissime legitur; in hoc vero, sive ab editore, sive ab alio, fere semper deletum est. Denique scholia theologica, quae Turrianus ex suo codice protulit, in Vaticano leguntur. Equidem ea in commentario ad V, 7, 18; 20, 13; VIII, 12, 30 communico.

Reliquos autem duos libros, quos etiam in manibus habuit, editioni parandae paucissima vel paene nihil contribuisse editor ipse declarat. Ceteroquin neque hi plane desunt.

Alter codex sine dubio Vaticanus 2088 (= b) est, in quo lectiones singulares fere omnes leguntur, quas Turrianus in Prolegomenis fol. 17^v exscripsit scilicet *πρέπον* vel potius *πρέπων* pro *ἰντροόιτον* II, 57, 13, *ἐπιμελούμενος* pro *ἐπιστρεφόμενος* II, 60, 1, *πυκνωῶς συντρέχειν* pro *πυκνάζειν* II, 60, 4, *βαπτίσατε* pro *μνήσατε* VII, 25, 7. Quinta codicis lectio, cuius mentionem fecit, sc. *ἐπαρθεῖς καὶ τυφωθεῖς* pro *κεφωθεῖς*, quod verbum I, 7, 7 legitur, hodie quidem non apparet. Deest autem lectio in Vaticano 2088 haud dubie, quia liber tempore progrediente mutilus fiebat ac praesertim folia priora, quae eam continebant, deperdebantur. Turrianus saltem se codicem integrum habuisse satis clare annuit, ne verbo quidem librum magna parte carere dicens; et lectionem ad VIII, 3, 1 margini adscriptam *ἐν ἄλλοις*, non *ἐν ἄλλῳ* solum, exhiberi notans prodit, omnes suos codices etiam illam partem amplexos esse. Nec vero lectiones in Prolegomenis commemoratae tantum in Vaticano nostro inveniuntur, sed etiam eae, quae margini adscribuntur, et quidem, quod est maximi momenti, eae, quae *ἐν ἄλλοις* seu in duobus reliquis libris exstare dicuntur, omnes, earum, quae ad unum librum referuntur, maior sane pars, eaeque notabiliores, ex. gr. II, 13, 5 *θεὸς* pro *θεῶ*, II, 20, 7 *ὑπὸ ἀνοίας*, quod in a et T (= textu Turriani) deest, II, 57, 12 *τὰ τέκνα ἔχουσαι* pro *τεκναροῦσαι* a T, V, 10, 1 *ὄρμας* pro *ὄργας*, VI, 5, 6 *βραχῆ* (*βραχὺ*) *ἀντίκειτο* pro *ἀντέκειτο*, VI, 8, 1 *Στρατόνικος* pro *Σατορνίλος*, VI, 14, 4 *λήμμα* pro *ὑπόλειμμα*, VI, 16, 4 *μαθητῶν καὶ υἰῶν καὶ κληρονόμων* pro *μαθητῶν*, VI, 27, 2 *καὶ εὐχαριστίας καὶ* pro *καί*, VII, 18, 2 *ἀντιποιηταὶ* pro *ποιηταί*. Accedit, quod verba *διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθε φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν*, quae Turrianus III, 1, 2 addit nihil de eorum origine dicens, illo loco non nisi in codice b leguntur. Nonnullae quidem lectionum unius codicis in libro nostro non inveniuntur. At considerandum est, eas non modo ad alterum, sed etiam ad tertium Turriani codicem referri posse, et ex argumentis allatis iam certissime apparet, librum Turriani alterum esse Vaticanum 2088. Cum editor libro principali descripto de reliquis pauca dicens nostrum priorem appellet, codex idem esse videtur cum eo, quem

ante e Calabria se accepisse exposuit. At haec fortasse minus accurate dicta sunt.

Qui tertius fuerit Turriani liber, difficilius est ad definiendum. In Prolegomenis de eius textu editor nihil certi dicit. Notae marginales nec crebrae nec satis distinctae sunt, cum fons, e quo fluxerunt, non accuratius designetur et lectiones unius libri ad hunc vel illum codicem referri possint. Praeterea codices Vaticani vetusti 1056 et 2089, qui supersunt, nunc parte priora tertia vel dimidia carent, cum Turrianus nota II, 5 margini adposita prodat, omnes suos libros partem illam amplexos esse, atque textum insuper simillimum praebent. Attamen conicere licet, editorem unum ex illis libris legisse. Lectiones, quae in partibus librorum nobis servatis margini adscriptae ad duos codices referuntur, omnes in utroque exstant. Uterque insuper lectionum unius codicis praeter paucas, quas Vaticanus 2088 quoque exhibet, has praebet: VI, 28, 2 ἀσέλγεια pro ἀμαρτία, VII, 31, 1 εὐλαβεῖς pro εὐσεβεῖς T, VII, 33, 4 ἐξ ὑπαρχούσης pro ἐξ ὑπαρχῆς, VII, 34, 2 ἐνθυμήσει pro δυνάμει T. Uter autem revera Turriano praesto fuit? Vaticanus 2089 partes libri VIII liturgicas omittit, cum Turrianus de hac re nihil dicat. Exhibet autem duas lectiones margini editionis principis adscriptas, quae in codice 1056 non inveniuntur, scilicet VII, 11 inscr. ὀλιγοπίστου pro ὀλιγοψύχου, et VII, 33, 3 ἀνυπόλου pro ἀνύπουλος, et illa maioris momenti est, quia ad codicem Vaticanum 2088 capitibus carentem referri nequit. Itaque Turrianus etiam codicem Vaticanum 2089 adhibuisse censi potest.

Nonne Turriani codex tertius autem illis quidem simillimus, nec vero cum uno vel altero idem fuit? Quod quis coniecerit, cum editor princeps ad verba ἡμετέραν γνώμην VI, 16, 1 adnotet lectionem ὑμετέραν γνώσιν, quae in nullo codicum laudatorum exstat, et ad V, 19, 2 lectionem, quam libro Ottoboniano traditam in notis exscripsi. Ad hunc librum vero ea non quadrant, quae Turrianus de tertio suo codice in Prolegomenis dicit, scilicet eum vetustum esse. Itaque potius censuerim, Turrianum huius codicis vel alius similis notitiam nactum esse, cum liber iam imprimeretur. Simili modo etiam lectio ὑμετέραν γνώσιν, fortasse autem e mendo editoris explicanda esse videtur. Ut autem haec res se habet, certe tertius Turriani codex non tanti ponderis erat, ut eius causa lectiones editionis principis exscribendae essent.

Restant nobis codices decem vel undecim, si etiam Barberinum numeramus, qui particulam libri VIII continet. Inter eos quatuor, scilicet Vindobonensis 73, Petropolitanus 254, Ambrosianus G 64 sup., Atheniensis, unam familiam efficiunt. Similiter inter se conveniunt atque a reliquis discedunt. Neque tamen ipsi aequales sunt. Primum locum obtinet Vindobonensis, infimum Petropolitanus, inde a parte libri VII altera plura omittens ac saepius textum valde adulteratum exhibens.

Deinde unius familiae sunt codices Vaticani 1056 et 2089. Eidem prope ad illam familiam accedunt. Cum autem plures locos, quos in ea mutatos fuisse infra videbimus, adhuc integros exhibeant, saltem Vaticanus 1056, cum alter particulis locos illos continentibus iam maiore ex parte careat, stirpem vetustiore repraesentant.

Medius inter illas classes est Hierosolymitanus, plurimos ex locis laudandis etiam integros, duos vel tres iam adulteratos tradens.

Vaticanus 838 omnibus illis locis lectionem rectam servavit. Altera ex parte plura habet, quae apud omnes alios testes desiderantur et haud dubie interpolata sunt, scilicet II, 6, 15; 13, 3; V, 1, 8; 7, 11. 12. 21; 14, 16; 15, 3; VI, 3, 1; VII, 8, 6.

Locum singularem denique libri Vaticanus 2088 et Bodleianus obtinent. Inter omnes codices textum corruptissimum praebent. Quamvis autem foedati non omnino spernendi sunt. Haud pauca quidem in eis mutata, sed etiam multa fideliter transcripta sunt.

Cui codici autem vel cui familiae in textu restituendo maxima auctoritas attribuenda est? Lagarde codices Vindobonensem 73 et Petropolitanum, qui praeter Vindobonensem alterum et Parisinum 931 soli ei praesto erant, fere ubique secutus est. Haud dubie autem erravit. Non solum reliquos codices vetustos et vetustiores non cognitos habuit, sed etiam non intellexit, illos multis locis textum deteriore exhibere quam editionem principem. Qui adnotationes criticas diligenter inspexerit, id facile animadvertet. Hoc loco pauca monuerim. Codices illi habent II, 26, 5 *καθάπερ αἱ δυνάμεις τῷ θεῷ*, reliqui *ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρὶ*, sc. *παριστάσθω ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ*, V, 7, 18 *ἃ ἠθέλησεν Χριστὸς* : *ἃ προσετάγη Χριστὸς*, VI, 14, 2 *προσκυνεῖν καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰ. Χριστὸν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα* : *προσκυνεῖν*

διὰ Ἰ. Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τῷ παναγίῳ πνεύματι, VII, 38, 8 σέβας μετὰ Χριστοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου : διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, VIII, 6, 11 ὁ τοῦ παρακλήτου προβολεύς : ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου, VIII, 37, 2 ὁ τοῦ πνεύματος προβολεύς : ὁ τοῦ πνεύματος κύριος. Quae lectiones rectae sint, non pluribus est demonstrandum. Patet, textum codicum illorum librarii esse, qui verbis Constitutionum offensus est, ita ut ea mutaret. Primo loco sive II, 26, 5 ratio insuper ex eo apparet, quod textus vulgatus propius ad Didascaliam accedit. Locis illis alii plures adiungi possunt. Cf. II, 55, 1; VI, 15, 4; 30, 10; VIII, 5, 7. Sed ex allatis iam satis apparet, codices in manus incidisse, quae parum fide dignae sunt.

Neque Hierosolymitanus dux haberi potest. Minus quidem adulteratus est quam illi, maiorem locorum modo laudatorum partem recte tradens. At tribus saltem locis, praesertim ad spiritum sanctum spectantibus, corruptus est. Textus insuper vitiis minoribus satis abundat.

Inter codices Vaticanos unum parvae auctoritatis esse iam ex eis elucet, quae supra de eo dicta sunt. Etiam duo, qui Vindobonensi et Petropolitano propinquiores sunt, crebrioribus vitiis laborant, praeterea maiore operis parte carent, maxime Vaticanus 2089, quam qui in textu recensendo primum locum obtinere possint. Palma haud dubie Vaticano 838 adjudicanda est. Liber quidem interpolationibus pluribus corruptus est. Additamenta autem maxima ex parte non alia sunt ac loci S. Scripturae, inserti ad argumenta biblica augenda. Uno loco (VI, 3, 1) Constitutiones ipsae causam textus emendandi paene iustam praebent. De cetero non animadvertimus librarium de consilio textui manus intulisse. Codex potius optimae notae est, eumque textum in universum fidelissime servasse inprimis Didascalia et Didache probant. Praeterea liber solus opus fere integrum servavit, Constitutiones una cum Canonibus apostolorum. Iure itaque hunc textum recensens tanquam fundamentum adhibuisse mihi videor. Inprimis in scriptura vel ponendo *ν ἐφελκυστικὸν* et eiusmodi eum secutus sum. Atamen caute eum duxi. Ubique reliquos testes diligenter consului, ne nimiam fidem illi haberem.

Testes autem sunt non solum codices graeci, sed etiam Didascalia apostolorum et versiones Constitutionum orientales.

Didascalia in ea saltem parte operis respicienda est, quam Constitutor intactam reliquit, versiones illae etiam in particulis interpolatis vel mutatis. Testes cum scripturam alieno sermone tradant, versiones Constitutionum praeterea non ex exemplari graeco, sed ex aliis versionibus fluxisse videantur, aethiopica ex arabica, arabica e coptica, non magni ponderis sunt. Nonnunquam autem cum codices graeci pari fere auctoritate alii contra alios stent, in textu definiendo adiumentum gratum praebent. Minimi pretii est ex ratione iam dicta Didascalia aethiopica (= B). Cum autem typis impressa fuerit, facile eam quisque potest consequi. Edidit eam vel potius capita I—XXI et initium capitis XXII (C. A. I—IV, 13, 1), quae sola in codice Societatis biblicae Londinensis exstant, translatione anglica addita Th. Pell Platt.¹

Didascalia arabica (= A) cum uno tantum membro a textu graeco distet, maioris momenti, sed praeter paucas particulas, quas Abraham Ecchellensis libro inseruit, qui inscribitur: Euty-chius patriarcha Alexandrinus vindicatus 1661, et alias, quas equidem in libro meo de Constitutionibus apostolorum 1891 p. 217—21; 226—36 germanice atque in volumine huius operis altero p. 120—136 latine versas edidi, hucusque non publicata est. Duae recensiones discerni possunt. Altera Constitutiones I—VI amplectitur et hanc scripturam non integram exhibet, sed aliquot particulas omisit, praesertim V, 13—16 et VI, 7—29, inde a libro III ordinem mutavit et altera ex parte sex capita adiecit, ipsa autem codicibus ordinem Constitutionum III—VI diverse mutantibus et particulas alienas diversis locis ponentibus in plures classes dividitur. Duas classes, eam, quae plurimis codicibus traditur, et eam, quam Wansleben² legit, in libro commemorato p. 222—24 descripsi, alias Guil. Riedel³ exposuit. Altera recensio Constitutiones I—VII exceptis capitibus 47 et 48 libri VII amplectitur et hanc scripturam accurate reddit, ordinem non mutans neque aliena addens praeter prologum, qui etiam illi recensione praefixus est. Haec recensio haud dubie primigenia est; traditur codice K IV 24 Musei Borgiani, et nuperrime ab Antonio Baumstark detecta

¹ *The Ethiopic Didascalia or the Ethiopic version of the Apostolical Constitutions.* Londini 1834.

² *Histoire de l'église d'Alexandrie* 1677.

³ *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 28—32.

et in ephemeride Oriens christianus III (1903), 201—208 descripta fuit. Cum alteri recensionis praestet, doleo, quod nondum notitiam eius ampliorem habemus. Verumtamen minime dubito, me sine detrimento notabili ea carere posse. Constitutiones I—VI etiam in altera recensione leguntur, et liber VII codicibus graecis ita traditur, ut de textu fere nusquam suspicio moveatur. Illa autem recensio mihi praesto fuit in versione germanica, quam Dr. Dannecker e codicibus Parisinis confecit quamque benignissime mihi communicavit. Consului eam, ubicunque ad textum constituendum necessaria vel utilis esse videbatur.

Liber VIII Constitutionum maxima ex parte apud Orientales in scriptura recepta fuit, quae dicitur Canones apostolorum et partim in LXXI partim in LXXVIII (LXXIX) particulas seu canones dividitur, et in scriptura, quae octo libros numerans efficit Octateuchum Clementinum alterum et a graeco nostro seu Constitutionibus apostolorum discernendum. Textum Canonum illorum thebaicum seu sahidicum Lagarde¹ edidit, I. Leipoldt² eum in linguam germanicam transtulit addiditque plura scripturae fragmenta e codice hucusque ignoto, Parisino Copte 130, 3; textum Octateuchi illius boheiricum seu memphiticum versione anglica addita H. Tattam³ publicavit. G. Horner⁴ textus arabicum et aethiopicum edidit eosdemque aequae ac textum sahidicum sermone anglico interpretatus est. Plures alii textus a viris doctis saltem describebantur, ex. gr. Octateuchus syriacus ab Ignatio Rahmani patriarcha Antiocheno⁵ secundum codicem, e quo Testamentum Domini nostri edidit, ab Antonio Baumstark⁶ secundum codicem Musei Borgiani El. sep. V. Liber VI Octateuchi syriaci (= Constit. apost. VIII, 27—28; 30—31; 32, 18—19; 33—34; 42—46; 32, 1—17) a Paulo de Lagarde⁷ e codice Parisino Didascaliam

¹ Aegyptiaca 1883 p. 209—91.

² *Texte und Untersuchungen* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack nov. ser. XI, 1^b 1904. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 429—42.

³ *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848.

⁴ *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici edited with Translation and Collation from Ethiopic and Arabic MSS.; also a Translation of the Saidic and Collation of the Bohairic Versions; and Saidic fragments* 1904.

⁵ Testamentum Domini nostri 1899 p. X—XI.

⁶ Oriens christianus I (1901), 120—22.

⁷ Reliquiae iuris eccles. antiquissimae syr. 1856.

exhibente fere totus etiam editus est; deest particula paenultima tantum (= Const. VIII, 46). Mihi versiones orientales, cum liber VIII optime codicibus graecis tradita sit, iuste praetermittendae esse videbantur. Modo ad caput 47 seu Canones apostolorum eas adhibui.

Libri VIII maxima pars insuper in scriptura graeca supra p. XVIII commemorata (= E[pitome]) exstat, quae libro illi propinquissima, sive eius fons sit sive ex eo fluxerit, in textu recensendo non est negligenda. Textus scripturae in tomo II huius operis p. 72—96 ipse publicatur.

De apparatu critico haec animadvertas velim. Lectiones codicum graecorum ad rem seu sensum pertinentes omnes in eo commemorantur. Menda autem orthographica et praesertim ex ithacismo exorta fere nusquam notavi. Neque de *ν ἐφελκυστικῶ*, ὁ vocabulis *οὕτω*, *ἄχρι* et *μέχρι* adiuncto, *ἰῶτα* adscripto (subscriptum codices non habent) rationem reddidi. Sufficiant ea, quae codices describens de his rebus dixi. Codicum porro Petropolitani (p) et Vindobonensis (v) nonnisi lectiones insigniores exscripsi, praesertim eas, quas uterque liber vel alter una cum Ambrosiano (m) exhibet, vel eas, quas Lagarde fere semper secutus est, ita ut inde appareat, quomodo textus Lagardianus a meo universe saltem divergat. De reliquis illorum codicum lectionibus lectorem ad editionem Lagardianam remitto, in qua numeris et inscriptionibus capitum exceptis omnia diligentissime et amplissime denotata sunt, etiam omne *ν ἐφελκυστικὸν* et iota adscriptum; paucissima tantum praetermittuntur vel false leguntur, ita ut codices ex ea accurate cognosci possint. Denique codicis Vaticanus 2088 (b) pars prior vel ea, quam etiam codex Oxoniensis (o) ei propinquissimus exhibet, diligenter descripta est; in parte posteriore autem vel inde a capite 23 libri VI, cum liber barbarus sexcenties manifeste aberret, eae lectiones tantum mihi communicandae esse videbantur, quae alicuius momenti sunt vel in aliis quoque codicibus exstant.

Apparatus critico subiunxi commentarium. Constitutiones praecipue ex aliis scripturis veteribus vel locis parallelis illustrandae erant, quorum multos me Cotelerio debere profiteor, viro de litteris christianis optime merito ac nunquam satis laudando.

In textu scripturae I—VII, 32, ubi duae partes discerni possunt, quarum altera e Didascalia et e Didache transumpta, altera ab auctore profecta est, in libris I—VI ea, quae Constitutoris sunt, in libro VII autem ea, quae Didaches sunt, linea subdita notavi, ut lector statim perspiciat, quomodo illi libri transformati fuerint vel quae Constitutor de suo addiderit.

V.

Superest, ut de partitione operis pauca dicam.

Opus in libros octo divisum nobis traditum est, et in fine vel in canone LXXXV ipsum se ita distinctum designat. Didascaliae orientales, arabica et aethiopica, quae Constitutiones I—VI reddunt, non in libros sex, sed in plura capita divisa sunt. Inde autem vix colligendum est, illam partitionem non auctoris operis esse; sed verisimilius est, auctorem Didascaliae arabicae eam non sufficientem habuisse atque accuratorem instituisse.

Libri octo praeterea in omnibus codicibus, excepto Vaticano 2088 et fortasse Oxoniensi, in capita dividuntur. Hanc partitionem autem non auctoris esse, sed alicuius posterioris, satis apparet.

Similiter libri impressi opus in libros ac capita divisum tradunt, atque in universum eadem capita exhibent, cum libri manuscripti hac in re paulum inter se divergant. Editorem principem enim posteriores secuti sunt, inprimis Cotelerius, nisi quod menda illius typographica correxit et in libris V et VII numerum capituli I in initio librorum posuit, cum Turrianus eum paulo post exhiberet.¹ Itaque de partitione recepta vel vulgata dici potest. Quae cum partitione codicibus tradita quidem non plane consentit. Cum autem per saecula plura usitata fuisset, mihi servanda esse videbatur. Neque vero eam omnino retinui. In editionibus aequae ac in codicibus plura capita loco prorsus inepto incipiunt (cf. I, 3; II, 25. 26. 31; VI, 25). Itaque ubi necessarium vel consentaneum esse videbatur, initium capituli loco paulo priore vel posteriore posui, scilicet I, 1. 3. 5; II, 23. 25. 26. 31. 33. 38. 44. 53. 61; III, 8; IV, 3; V, 15. 19. 20; VI, 19. 25. 28; VII, 12. 13. 28. 33. 39. 41. 42. 44. 45; VIII, 6—11. 13—15. 36—41, et epilogum operis

¹ Lagarde caput 63 seu ultimum libri II non signavit, in libro VIII capita 12 et 13 in unum contraxit, numerum 37 autem omisit, ita ut inde a capite 38 eius editio cum reliquis iterum consentiat.

insignivi numero 48. Capita huius editionis igitur cum capitibus editionum priorum universe consentiunt; modo non semper accurate eodem loco incipiunt. Ubi vero viam novam ingressus sum, numeri capitum veteres uncinis () inclusi suis locis adpositi sunt. Cf. I, 1, 2; 3, 2; 5, 2 etc.

Sin autem editores priores in tantum sequi potui, altera ex parte capita in versus mihi dividenda esse videbantur. Qua in re etiam Didascalia respicienda erat, ut consensus scripturarum manifestior fieret.

Inscriptiones capitum in commentario pono, non in apparatu critico, et textui graeco adiungo versionem latinam. Lectiones codicum varias uncinis inclusas addo, nec vero omnes, cum particulae non auctoris operis sint, sed notabiliores tantum.

Dixi, capita non in omnibus codicibus eadem esse neque editiones eundem ordinem capitum exhibere ac codices vel potius Vaticanus 838, cuius ab ordine editiones dependent. Ordo codicum Vaticani 838, Petropolitani ac Vindobonensis etiam accuratius describatur.

Cum ille aequae atque editiones librum primum in capita X distinguat, hi capita XI habent; caput VIII enim in duo dividunt, versu 17 caput IX incipientes et sic inscribentes: *Περὶ τοῦ μὴ καλλωπίζεσθαι γυναῖκα πιστὴν καὶ ὅπως αὐτὴν ἐν ἀγορᾷ καὶ πανταχοῦ διαγίνεσθαι χρή.*

In libro secundo eidem duo codices capita IX, X et XII non agnoscunt. Caput XI igitur est eis IX, XIII = X, XIV = XI et sic deinceps usque ad caput XLIII vel XLIV, unde codices ipsi inter se discedunt. Vindobonensis ordinem illum persequitur. Capita LX et LXI quidem non denotantur, locum autem trium capitum obtinent, cum capita duo ultima vel LXII et LXIII numeris ξ' et ξα' inscripta sint. Petropolitani capita XLIII et LIV non agnoscit. Itaque caput XLIV in eo est XL, LV = L et similiter usque ad caput LIX, post quod plura capita non quidem ponuntur, sed numerantur, cum capita LXII et LXIII in codice sint νε' et νε'. Nonnulla capita codices praeterea alio loco incipiunt atque editiones vel Vaticanus, scilicet XV v. 2, XXXIX v. 4; Petropolitani insuper XL verbis *μὴ κοινωνεῖτωσαν* XXXIX, 5.

Libri tertii caput VI codices eidem in duo distrahunt, v. 3 caput VII incipientes et inscribentes: *Ὅπως αἱ χῆραι μεμετρομηέναις ὀφείλουσιν ἔχειν τὰς προόδους.* Inde a capite VII igitur numero editionis unum addunt. Codex Vaticanus non solum illud caput dividit, sed etiam XV, quare caput ultimum vel XX est ei XXII. Capita nova autem in Vaticano inscriptione carent. Qua de causa Turrianus, caput quodque inscribens, ea praetermississe videtur.

Capita libri quarti in editione et in codicibus eadem sunt.

Libri quinti caput I codices illi tres rursus dividunt, versu 3 caput II ponentes, nec vero inscribentes. E capite XIV porro, quod est eis XV,

quinque capita efficiunt. Itaque caput XVI est eis XX, caput XX vel ultimum XXIV. Inscribunt c. 14, 2: *ιζ' περι' Ιούδα τοῦ προδότου*, c. 14, 7: *ιζ' ὅτι οὐ συμπαροῦν Ιούδας ἐν τῷ τὸν κυρίον παραδιδόναι ταῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια*, c. 14, 9^b: *ιη' τὰ περι' τὸν σωτήρα προελθόντα ἐν τῷ οἴκῳ Καιάφα καὶ Ἄννα καὶ παρὰ Πιλάτω*, c. 14, 12^b: *ιθ' ἀπόδειξις τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων ἐκ γραφικῶν μαρτυριῶν*. Hoc modo etiam codicem Vaticanum sectionem illam partitum esse numerus capitis XVI demonstrat, qui ei est *κ'*. Expresse autem codex nihil exhibet nisi inscriptionem primam eamque succinctam, scilicet verba *περι' τοῦ Ιούδα*, et numerum *ιζ'* atque inscriptionem ad hoc caput attinentem. Unde partitio editionis principis facile explicatur. Turrianus libri caput I praeteriit, quia, et quidem in omnibus codicibus, inscriptione caret, et ubi codices secundum exhibent, primum posuit. Capiti XIV ea inscripsit, quae in codice Vaticano legit, cum inscriptione propria vel prima duas sequentes coniungens.

Librum sextum codices eodem modo partiuntur atque editiones.

In libro septimo e parte capitis I altera et parte capitis II priore caput II efficiunt. Pars igitur capitis II altera est eis caput III, caput III = IV et similiter deinceps. Capita XLVII--XLIX Vindobonensis quidem inscribit, nec vero numerat; linea ornata ea a praecedentibus separat, ita ut quasi locum appendicis libri obtineant. Petropolitanus cum maiorem huius libri et sequentis partem omiserit, iam non est respiciendus.

In libro octavo codices cum inter sese tum ab editionibus maxime divergunt. Nonnulla tantum exscribenda esse videntur. Cum priora capita cum editionibus consentiant, caput IX est codicibus Vaticano et Vindobonensi XII, X = XIII et similiter usque ad caput XXXII = XXXV. Cuius capitis singulas sententias numerantes codices numerum capitum multo adaugent. Vaticano caput XXXV est LIV, XLII = LXV; Vindobonensi XXXV = LV, XLII = LXVI, XLVI = LXXI.

D.

CANONES APOSTOLORUM.

Cum Canones apostolorum a Constitutionibus separati collectionibus canonum vulgarentur, nonnunquam evenit, ut in illo opere aut omnes aut plures saltem omitterentur. Accedit, quod nonnulli Constitutionum codices fine mutilarentur. Revera duo tantum Canones omnes amplectuntur, Vaticani 839 et 1506, et ultimum ne ille quidem integrum. Vaticanus 2089 iam in canone IX desinit. Petropolitanus quinquaginta canones tantum selectos tradit. Vaticanus 2088, Vindobonenses, Parisinus 971 eis omnino carent. Illis codicibus autem adiungitur Barberinus III, 35 iam laudatus, cui praeter capita Constitutionum de ordinationibus agentia etiam canones plures debemus.

Quae cum ita sint, libri quoque ad textum restituendum adhibendi sunt, qui collectiones canonum continent. Tabulam eorum confecit Pitra in tomo priore Historiae et monum. iuris eccles. Graecorum p. 3 sq. Attamen non omnes enumeravit, sed eos tantum, qui aut praestantiores aetate sunt aut minus cogniti aut notabiliores singulari quadam ratione. Equidem nonnisi parvam partem conferre potui. Inde vero editio vix detrimentum cepit. Libri, quos legi, mihi textum communiter optime servatum esse demonstrabant. Fundamentum textus recensendi praeterea non codices huius classis constituunt, sed potius ii, qui opus auctoris Canonum ipsum vel Constitutiones praebent. Cum Canones a Constitutionibus separarentur et collectionibus canonum insererentur, summatim quidem summa diligentia describebantur, verba autem vel forma non aequae observabantur. Quae vim sententiarum non tangebant, facile mutari poterant; quae opus quidem universum spectabant, particulae vero separatae non conveniebant, etiam mutanda erant.

Codices, quos conferre mihi licuit, hi sunt.

1. Vaticanus 1980 (= α), membranaceus, forma IV, saec. XII, foliorum 195, post epitomen libri VIII Constitutionum (f. 5—17) et Capitula Constitutionum (f. 17^r—18^v) f. 18^v—28^r Canones apostolorum exhibens.

2. Vaticanus 1168 (= β), membranaceus, forma IV, saec. XI, foliorum 160, fol. 147—153 Canones tradens, nonnullos autem omittens vel ordine inverso ponens.

3. Vaticanus 827 (= γ), membranaceus, in folio, saec. XI—XII, foliorum 245, fol. 21—26 Canones ap. continens, fol. 3 etiam caput Constitutionum praecedens vel caput epitomes libri VIII ultimum usque ad verba ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται v. 13 exhibens et quidem inscriptum *Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀποσταλέντες διὰ Κλήμεντος*.

4. Palatinus 376 (= δ), chartaceus fol. 1—17 saec. XV, fol. 18—289 membranaceus saec. X, fol. 1—13 Canones apostolorum continens ac pluribus addens scholia. Cf. Stevenson, Codices mscr. Palatini graeci 1885 p. 243.

5. Vallicellianus F 10 (= ϵ), membranaceus, forma IV, saec. XII, fol. 252, post duos libellos in volumine II huius operis impressos, sc. Capitula Constitutionum triginta (f. 22—23) et

Canones apostolorum in synodo Antiochena emissos (f. 24—25), et pauca alia Canones apostolorum proprie dictos fol. 29—37 exhibens inscriptos *περὶ εὐταξίας κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων*.

6. Vallicellianus F 47 (= ζ), membranaceus, forma VIII, saec. XII, fol. 25—31 Canones continens.

7. Barberinus III, 42 (= η) membranaceus, forma VIII, saec. XI, fol. 137—144 Canones tradens, quos sequuntur *Διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ καρποφοριῶν*, scilicet Capitula Constitutionum XXVIII et XXX, *Τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παύλον διάταξις* = C. A. VIII, 33, Nicaenae synodi canon III, sectiones libri I Constitutionum de barba et capillis.

8. Florentinus vel Laurentianus Plut. IX, 8 (= θ), membranaceus, in folio, saec. XI, foliorum 354, olim Balsamonis patriarchae Antiocheni † c. a. 1200, post epitomen libri VIII Constitutionum (f. 20—29) f. 29—34 Canones apost. praebens. Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. Medic. Laur. I, 396.

9. Monacensis 380 (= ι), chartaceus, in folio, saec. XIV, paginarum 568, pag. 153—161 Canones tradens atque pluribus scholia adiungens, quae publicavit Lagarde in Reliquiis iuris eccles. antiqu. gr. 1856 p. 20—35. Cf. Hardt, Catalogus codd. mscr. graec. Biblioth. Reg. Bavar. IV, 131—183.

10. Parisinus 1614 (= λ), supra p. XXX descriptus. Exhibet maiorem Canonum partem fol. 32—37. Ordinem quidem plane invertit, incipiens canone 21 et postremo loco ponens canonem 32, et textum saepe corrumpit; nonnullos autem canones fidelius servavit quam reliqui codices huius classis.

11. Parisinus 1320 (= μ), membranaceus, forma IV, saec. XI, foliorum 292, Canones ap. fol. 59—63 exhibens.

12. Parisinus 1324 (= ν), membranaceus, in folio, duabus columnis scriptus a. 1105, foliorum 389, Canones ap. fol. 51—58 tradens.

13. Parisinus 1334 (= ξ), membranaceus, in folio, saec. X, foliorum 313, Canones ap. fol. 49—53 continens.

Codices huius classis universos designo littera K. Cum crebriores sint atque secundum gradum teneant, non omnes lectiones exscribere ausus sum, timens, ne nimium spatium rebus levioribus usurpem. Lectiones librorum singulorum, nisi alicuius momenti esse videbantur, omisi. His codicibus etiam Petropolitanus 254

adnumerari potest. Cum enim ubique fere cum eis consentiat et Canones apostolorum non protinus Constitutionibus adiungat, sed eis Legem apostolorum canonicam (cf. vol. II p. 150—153) praeponat, iure conicere licet, eum hanc scripturam non operi universo vel Constitutionibus, sed collectioni canonum debere. Nolui autem eum a testibus separare, cum quibus Constitutiones tradit.

Praeter codices manuscriptos ad textum restituendum etiam libri impressi plures subsidia praebent. Primum locum obtinet collectio canonum Ioannis Scholastici Antiocheni, annis 565—577 patriarchae Constantinopolitani, quam Voellus et Iustellus in Bibliotheca iuris canonis 1661 p. 499—602 e codice Collegii Claramontani Parisiensis ediderunt. Canones apostolorum exceptis tribus, scilicet 2, 13, 82, omnes operi inserti sunt. Non omnes quidem accurate e Constitutionibus derivati sunt. Nonnunquam vero hanc collectionem verba Constitutionum fidelius servare quam ceteras iam canon I probat; particula *τοίνυν*, quam Ioannes isque inter collectores canonum graecos solus ibi exhibet, certe ad Constitutiones referenda est, quibus Canones adiungit, cum in exordio scripturae locum consentaneum non habeat. Scriptura si castigatior nobis proposita esset, haud dubie etiam propius ad Constitutiones accederet. Pitra in Iuris eccles. Graec. historia et monumentis I, 14—16 plures lectiones publicavit a textu vulgato differentes et cum textu Constitutionum consentientes. Equidem codices aliquot inspiciens idem inveni. Paucas lectiones notavi; cf. can. 80 et 85. Quamdiu textus non ab omnibus partibus correctus est, editionem illam adhibeamus oportet. Designo collectionem I.

Accedunt Canonum versiones veteres. Una, scilicet arabica, hucusque non nisi libris manuscriptis cognita est. Quatuor autem vel quinque, cum syriacae duo exemplaria exstant, typis expressae sunt, scilicet

1. Latina Dionysii Exigui (= L) canones quinquaginta priores amplectens, optime edita in fasciculo primo Ecclesiae occidentalis monumentorum iuris antiquissimorum, quem C. H. Turner a. 1899 publicavit; vel potius duae Dionysii interpretationes, quae autem ad verbum fere ubique consentiunt; modo ea, quam Turner primus in lucem produxit, canones 49 tantum numerat, canones 26 et 27 recensione vulgatae in unum contrahens.

2. Syriaca (= S), quam Ebed Iesu Nomocanoni inseruit atque A. Mai una cum interpretatione latina in *Scriptorum vet. nov. collect. tomo X* 1838 p. 8—17 edidit;

3. Syriaca altera (= Sl), quam Lagarde ex eodem codice Parisino, cui debemus Didascaliam apostolorum, in *Reliquiis iuris eccles. antiquissimis syr.* 1856 p. 44—60 publicavit;

4. Coptica (= C), quam primus addita versione anglica edidit Tattam, *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848 p. 173—212, deinde Lagarde, *Aegyptiaca* 1883;

5. Aethiopica (= A), quam W. Fell, *Canones apostolorum Aethiopice* 1871, publici iuris fecit ac versione latina illustravit.

Versiones ad lectiones tenuiores quidem constituendas pauca contribuunt. Neque vero neglegendae sunt. Nonnullos canones fidelius tradiderunt quam collectiones graecae. Collationem vel interpretationem versionum syriacarum accuratam Dr. Dannecker mihi paravit.

Iam dixi, codices Canones una cum Constitutionibus tradentes in textu recensendo duces esse habendos. Canones autem enumerantes non eos sequi debemus, cum aut nullos aut falsos numeros ponant, sed potius ceteros scripturam haud dubie rectius disponentes. Modo scriptura ineunte libri illi ordinem rectius tradere videntur. Verbum *χειροτονείσθω* non repetentes de ordinatione episcopi et reliquorum clericorum simul vel uno canone agunt, non duobus, sicut collectiones canonum, cumque versione syriaca Lagardiana approbentur, illos secutus sum. Cum autem altera ex parte numerus canonum LXXXV, quem iam Ioannes Scholasticus expresse testatur, servandus sit, canonem proximum vel tertium collectionum interpretem latinum sequens in duos divisi. Ceteroquin non solum codices graeci, sed etiam versiones numeros diversos praebent. Versio syriaca ab Ebed Iesu tradita canones 12 et 13 atque 49 et 50 in singulos contrahens habet in universum canones 83; versio syriaca Lagardiana 82 insuper canone 48 omisso; versiones coptica et arabica 56. Liber synodi Aethiopum quatuor collectiones vel recensiones habet, quarum duae canones 56, duae canones 81 numerant. Cf. quae in libro de Constitutionibus apostolorum p. 262—265 exposui.

SIGLA.

I. DIDASCALIA.

L	versio latina vetus.
S	versio syriaca (codicis Parisini).
Sc	versionis syr. cod. Cantabrigiensis.
Sm	„ „ „ Mesopotamicus.
Sp	„ „ „ Parisinus.
C	Constitutiones apostolorum.

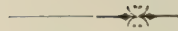
II. CONSTITUTIONES.

a	codex Vaticanus 839 p. XXIV.
b	„ „ 2088 p. XXIV.
d	„ „ 1506 p. XXV.
e	„ „ 2089/2115 p. XXV.
f	„ Barberinus III 55 p. XXVIII.
h	„ Hierosolymitanus III, 3 p. XXXIV.
m	„ Ambrosianus G 64 sup. p. XXVIII.
o	„ Bodleianus Misc. 204 p. XXXII.
p	„ Petropolitanus 254 p. XXX.
s	„ Atheniensis 1435 p. XXXIV.
v	„ Vindobonensis hist. gr. 73 p. XXVIII.
G	codd. a—v.
A	Didascalia arabica.
An	Anastasio fragmenta.
B	Didascalia aethiopica.
D	Didascalia latina et syriaca, in libro VII Didache.
E	Epitome libri VIII Constitutionum.
L	Didascalie versio latina.
S	„ „ syriaca.
T	Turriani editio VIII, 47, 85 ^b —48.
α	Canon. apost. cod. Vaticanus 1980.
β	„ „ „ „ 1168.
γ	„ „ „ „ 827.
δ	„ „ „ Palatinus 376.
ε	„ „ „ Vallicellianus F 10.
ζ	„ „ „ „ F 47.
η	„ „ „ Barberinus III, 42.
θ	„ „ „ Laurentianus IX, 8.
κ	„ „ „ Monacensis 380.
λ	„ „ „ Parisinus 1614.
μ	„ „ „ „ 1320.
ν	„ „ „ „ 1324.
ξ	„ „ „ „ 1334.
K	codd. α—ξ.

p. XLIX—L.

A	Canon. ap. versio aethiopica.	} p. LI—LII.
C	” ” ” coptica.	
L	” ” ” latina.	
S	” ” ” syriaca.	
Sl	” ” ” syriaca altera.	
I	Collectio canon. Ioannis Schol.	

+	addit vel addunt.
∨	omittit vel omittunt.
∞	transponit vel transponunt.
i. m.	in margine.
i. t.	in textu.
pr	primum.
sec	secundum.
tert	tertium.
pr. m.	prima manus.
rel	reliqui codices.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Vol. I.

p. II l. 5 l. interpolatam.

p. 1—29 in superscriptione paginae numerus libri (I) omittebatur, quare ubique I praemittas.

p. 28/29 l. 6 adde in notis: Vocem *vae* vel *ὄυαὶ* iam Ignatius Trall. 8, 2 et Polycarpus Phil. 10, 3 verbo Iesaiæ 52, 5 praemittunt et cum hoc in unum dictum conflant, et ille sicut primus testis ita fortasse etiam auctor est huius modi dicendi. Constitutor locum III, 5, 6 repetit. Ps.-Ignatius Trall. 8, 3 Ignatium transcribens locum adsimulat formae, quam S. Scriptura vel Didascalia et Constitutiones exhibent, cum Ignatius ipse dictum Iesaiæ liberius allegaverit. Dictum illo modo compositum proferunt etiam Athanasius, Apol. ad Constant. c. 28 (Migne PG. 25, 631), Gregorius Nyss., De oratione dom. serm. III (ib. 44, 1154), Chrysostomus, In Genes. hom. VII, 2; In Acta apost. hom. 46 (ib. 53, 63; 60, 325), Patricius, Confessio c. 21 (PL. 53, 811); syn. Turonensis a. 461 c. 1. Cf. quae E. Nestle exposuit in *The Expository Times* 1897 p. 13—15.

p. 42 ad l. 15 lege Mt. 13, 9 pro Mt. 13, 19.

p. 81, 29; 117, 16 pro *Βασιλειῶν* l. *Βασιλείων*. Didascalia quidem dicit de libris Regnorum; Constitutor autem I, 5, 2; 6, 4. 11 distincte scribit *τὰς Βασιλείους*.

p. 142 ad l. 16 lege Deut. 19, 17 pro Deut. 19, 7.

p. 206 ad l. 8 l. Luc. 6, 28 (Mt. 5, 44) pro Mt. 6, 44.

p. 211 ad l. 7 l. I Petr. 2, 9 pro II Petr. 2, 9.

p. 230 ad l. 20 l. Prov. 29, 17 pro Prov. 29, 18.

p. 245 ad l. 14 l. Sirach 15, 12 pro Sir. 15, 22.

p. 309 ad l. 11 l. Ies. 52, 11 pro Ies. 52, 1.

p. 327 ad l. 3 l. *μῖξιν* pro *μῖξιν*.

p. 365 ad l. 4 l. Ioann. 13, 17 pro Ioann. 13, 7.

p. 398 ad l. 14 l. Mt. 14, 31 pro Mt. 14, 11.

p. 466 ad l. 5 l. IV Reg. 6 pro Reg. 6.

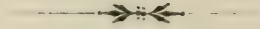
p. 466 ad l. 19 l. Mt. 12, 25 pro Mt. 12, 15.

p. 470 ad l. 4 l. Luc. 1, 2 pro Luc. 1, 2.

p. 556 ad l. 19 l. Ps. 103, 9 pro Prov. 103, 9.

Vol. II.

- p. XXII. Textum Constitutionum ecclesiae aegyptiacae arabicum et textum eiusdem scripturae aethiopicum integrum G. Horner versione anglica addita interea publicavit in libro: *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici* 1904. Textus ambo autem, nisi quod aethiopicus capita scripturae tria priora etiam plena, nondum decurtata tradit, minoris auctoritatis sunt, cum a coptico derivata sint. Cf. quae disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1906 p. 1—27.

TEXTUS.

DIDASCALIA

id est

**Doctrina catholica duodecim apostolorum et sanctorum
discipulorum salvatoris nostri.**

I.

5 Dei plantatio vineae catholica ecclesia eius, [et] electi [sunt],
qui crediderunt in eam quae sine errore est vera religio, qui aeter-
num regnum <eius> fructuantur per fidem, virtutem acceperunt et
participationem sancti eius spiritus, armati per ipsum et succincti
10 sanguinis Christi, qui fiduciam acceperunt omnipotentem Deum

5 Ies. 5, 1, 2; 61, 3; Mt. 15, 13. — 7 II Petr. 1, 11. — 9 I Petr. 1, 2. —
10 Rom. 8, 15.

1—4 Didascalia etc. S : > L | 5 vineae cath. eccl. : et vinea sancta
ecclesiae catholicae S : testes omnes hoc loco inter se divergunt; L textum
rectum tradere videtur, postea autem duo vocabula (et . . sunt) de suo addidit
7 eius fr. per fidem S C : fruct. et per fidem regni eius L | 10 Christi : Dei
magni Iesu Christi S

Titulus scripturae versione syriaca traditus genuinus esse videtur. Con-
stitutor vel auctor Constitutionum apo-
stolorum verba *καθολικὴ διδασκαλία*
ad inscribendum librum I adhibuit.
S. Scriptura voces *διδασκαλία* (Rom.
12, 7; 15, 4; Eph. 4, 14; Col. 2, 22;
I Tim. 1, 10; 4, 1. 6. 13. 16; 5, 17;
6, 1. 3; II Tim. 3, 10 etc.) et *διδαχὴ*
(Act. 2, 42; 5, 28; 13, 12 etc.) usurpat,
hanc autem saepius.

Inscr. Dei plantatio vineae] i. e.

vinea a Deo plantata, quae subinde
definitur ecclesia catholica vel electi,
qui crediderunt etc.

* * *
Inscr. *χάρις — πληθυνθείη*] Haec
verba fere omnia locum obtinent in
inscriptione epistulae Clementis, cuius
nomen auctor operi suo praefixit. —
ἀμπελών ἐκλεκτός] Ies. 5, 2 LXX
vertunt *ἀμπελον σωρήξ*, vocabulum
ⲡⲚⲱ retinentes; Symmachus Basilio M.
et Hieronymo ad illum locum referen-

ΔΙΑΤΑΓΑΙ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΔΙΑ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΕΡΙ ΛΑΙΚΩΝ.

5

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἐξ ἔθνων πιστεύ-
σασιν ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· „χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη
ἀπὸ“ τοῦ παντοκράτορος „θεοῦ“ διὰ „τοῦ κυρίου“ ἡμῶν „Ἰησοῦ
Χριστοῦ πληθυνθείη“ ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ.

Θεοῦ φυτεία ἢ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀμπελὼν αὐτοῦ ἐκλεκ- 10
τός, οἱ πεπιστευκότες εἰς τὴν ἀπλανῆ θεοσέβειαν αὐτοῦ, οἱ τὴν
αἰώνιον καρπούμενοι διὰ πίστεως βασιλείαν αὐτοῦ, δύναμιν αὐτοῦ
εἰληφότες καὶ μετουσίαν ἁγίου πνεύματος, ὀπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ
καὶ ἐνστερνωμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ, ῥαντίσματος μέτοχοι τοῦ
τιμίου καὶ ἀθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ παρρησίαν εἰληφότες 15

7 Rom. 1, 7; I Petr. 1, 2. — 10 Ies. 5, 1, 2; 61, 3; Mt. 15, 13. —
12 II Petr. 1, 11. — 14 I Petr. 1, 2.

1--3 Titulus a : αἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις p, qui in margine
superiore insuper exhibet ἀρχὴ σὺν θεῷ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, δια-
ταγαὶ τῶν ἀποστόλων συγγραφεῖσαι περὶ Κλήμεντος πάππα Ρώμης καὶ
μαθητοῦ Πέτρον v recentiore manu, > h o, reliqui codd. initio carent | 4 nume-
rum libri ponens semper sequor a, qui in hoc libro quidem eum exhibet in
margine superiore, in sequentibus autem inscriptioni praefigit; ceteri codd. eum
inscriptioni librorum postponunt | 5 in h plures litterae evanuerunt | 6 οἱ sec
> o | 7 ἐπὶ h o p v : εἰς a | Χριστόν : + καὶ θεὸν o | 12 διὰ π. βασιλείαν :
praeter δ in a omnia evanuerunt, item nonnulla in sequentibus | αὐτοῦ pr > h ;
δύναμιν : οἱ δ. a, καὶ τὴν δ. h | 13 ἁγίου : . . . ου a fortasse τοῦ prae-
mittens | 13 Ἰησοῦ + Χριστοῦ o | 14 στερνωμένοι o, ἐνστερνωσάμενοι p

tibus (Migne PG 30, 349; PL 24, 76),
interpretatus est ἀμπελὼν ἐκλεκτῆν;

Vulgata habet: vineam electam. —
ἐνστερνωσάμενοι] Cf. I Clem. 2, 1.

patrem vocare, coheredes et participes dilecti pueri eius: audite doctrinam sacram, qui promissionem eius desideratis ex iussione salvatoris, consentienter gloriosis sonitiis eius.

I. Custodite, Dei filii, omnia ad oboedientiam Dei agere, et
 5 estote beneplacentes in omnibus Domino Deo nostro; si quis enim iniquitatem sectetur et ea, quae contraria sunt numini [Domini] Dei [nostri], agat, ut gens iniqua apud Deum qui eiusmodi est aestimabitur. 2. Abstinetes igitur ab omni avaritia et malitia, et nihil concupiscitis; nam et in Lege scriptum est: *Non concupisces*
 10 *uxorem proximi tui* <aut agrum eius> *aut puerum aut puellam eius* <neque bovem eius neque asinum eius nec quaecunque eius sunt>, quoniam omne quod tale est desiderium de maligno est. 3. Qui enim desideraverit uxorem proximi aut puerum aut puellam eius, iam adulter et fur est et ut corruptor iudicatus a Domino et
 15 doctore nostro Iesu Christo, cui est gloria in saecula; amen. 4. Dicit enim in Evangelio recapitulans et confirmans et complens decalogum Legis: *Quoniam in Lege scriptum est: Non moechaberis; ego autem dico vobis*, id est: in Lege per Moysen locutus sum, nunc autem ipse vobis dico: *Omnis, quicumque intenderit in*
 20 *mulierem proximi sui ad concupiscendum eam*, <iam moechatus est eam> *in corde suo*. Ita iudicatus est moechus, qu[on]i[am] desideravit.

1 Rom. 8, 17; Eph. 3, 6. — 7 Mt. 18, 17. — 9 Exod. 20, 17. — 17 Mt. 5, 27. 28.

2 sacram : Dei S | 3 consentienter : et consentientem S — 6/7 Domini . . nostri > S C | 7 gens iniqua : gentilis et iniquus S | 8/9 et nihil conc. : neque concupiscatis quae alterius sunt S | 10 uxorem — agrum eius : quae proximi tui sunt neque agrum eius neque uxorem eius S | aut agrum eius S C | 11 neque — sunt S C | 12 omne quod t. est des. : omnia haec desideria S; L pro *τούτων* legisse videtur *τοιούτη* | 14 corruptor : ei qui cum viris concubuerunt S | iudicatus : + ob impuritatem S | 20 iam m. est eam S C | 21 ita S C : iste L, qui particula praecedente mutilata hoc vocabulo apodosin incipit

I. *Περὶ πλεονεξίας*. De avaritia. — Sic inscribitur caput I. Numeris capitum enim in codicibus lemmata addita sunt, quae mihi hoc loco potius quam in notis criticis ponenda esse videntur. Textui graeco addo versionem latinam.

2. Numerus I, qui uncinis inclusus

additur, indicat, codices et editiones priores hoc loco caput I incipere. Similiter alias numerum capitum posui, ubi partitio operis usitata paululum mutanda esse videbatur. Cf. I, 3, 2; 5, 2; II, 23, 1; 25, 2; 26, 4; 31, 1; 33, 2 etc. — *ἐκ τοῦ πονηροῦ*] i. e. a diabolo.

τὸν παντοκράτορα θεὸν πατέρα καλεῖν, συγκληρονόμοι καὶ συμμετοχοὶ τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ· ἀκούσατε διδασκαλίαν ἱεράν, οἱ ἀντεχόμενοι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐκ προστάγματος τοῦ σωτῆρος, ὁμοστοίχως ταῖς ἐνδόξοις φθογγαῖς αὐτοῦ.

1. Φυλάσσεσθε, οἱ θεοῦ υἱοί, πάντα εἰς ὑπακοὴν θεοῦ πράσσειν, 5
καὶ γίνεσθε εὐάρεστοι ἐν πᾶσι κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν· ἐὰν γὰρ τις ἀνομίαν μεταδιώκη καὶ τὰ ἐναντία τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ποιῇ, ὡς παράνομον ἔθνος τῷ θεῷ ὁ τοιοῦτος λογισθήσεται. 2 (I). ἀπέχεσθε οὖν πάσης πλεονεξίας καὶ ἀδικίας· καὶ γὰρ ἐν τῷ Νόμῳ γέγραπται· „Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐδὲ 10
τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ οὐτε τὴν παιδίσκην αὐτοῦ οὐτε τοῦ βοῦς αὐτοῦ οὐτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ οὐτε ὅσα τοῦ πλησίον σου ἐστίν“, ὅτι ἡ πᾶσα τούτων ἐπιθυμία ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑπάρχει. 3. ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὴν παιδίσκην τοῦ πλησίον ἤδη κατὰ διάνοιαν μοιχὸς καὶ κλέπτης ἐστίν, ἐὰν μὴ 15
μεταγνῶ, καὶ κέκριται ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. λέγει γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ἀνακεφαλαιούμενος καὶ στηρίζων καὶ πληρῶν τὴν δεκάλογον τοῦ Νόμου, „ὅτι ἐν τῷ Νόμῳ γέγραπται· Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν“, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῷ Νόμῳ τῷ διὰ Μωϋσέως ἐγὼ ἐλάλησα, 20
νῦν δὲ ὁ αὐτὸς ὑμῖν λέγω· „Πᾶς, ὅστις ἐμβλέπει εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ“. οὕτως ἐκρίθη μοιχὸς κατ' ἔννοιαν ὁ ἐπιθυμήσας.

1 Rom. 8, 15. 17; Eph. 3, 6. — 8 Mt. 18, 17. — 10 Exod. 20, 17. — 19 Mt. 5, 27. 28.

1 πατέρα καλεῖν : ∞ o p v | 2 αὐτοῦ > o | 3 τοῦ > o | 4 ὁμοστοίχως h p v L : ὁμόστοιχον a A S, ὁμοστυχόν ο | 5 φυλάσσεσθαι h | θεοῦ υἱοὶ a h L : ∞ o p v | ἅπαντα a | 6 γίνεσθε a v L S : γίνεσθαι h o p | εὐάρεστοι o L cf. c. 10, 4 : ἀρεστοὶ a h p v | 7 ποιεῖ h v | 8 ἔθνος > o | ὁ τοιοῦτος > o | 8/9 ἀπεχεσθαι o (in fine versus) | 9 οὖν + ἀπὸ o | 11 οὐδέ : οὐτε h v | τὸν παῖδα . . τὴν παιδίσκην ∞ o | οὐτε : οὐδὲ o | 12 οὐτε pr : οὐδὲ o | οὐτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ > o | οὐδὲ o | 12/13 τοῦ πλησίον a h : τῷ πλ. o p v | 13 ἢ > o | 16 καὶ o p v cf. D : > a h | 16/17 ᾧ ἡ δόξα p v D cf. II, 14, 11 : δι' οὗ ἡ δ. τῷ θεῷ a h o, per quem gloria patri cum ipso et spiritu sancto A B | 19/20 ἐν τῷ — ἐστὶν > o | 20 Μωσέως a | 21 νῦν : καὶ νῦν o | εἰς τὴν > o | 22 ἤδη ἐμ. αὐτήν > o L | 23 οὕτως h p v S : οὕτως a o L cf. nota praecedens | ὁ κατ' ἔννοιαν ἐπιθ. h | 23/6 plura in a evanuerunt

3. ἐὰν μὴ μεταγνῶ] Idem Constitutor interpolavit II, 7, 2; 39, 5.

5. Qui autem bovem aut asinum concupiscit proximi sui, nonne furari et abducere cogitat ea? Aut hic iterum, qui agrum desiderat, non id malignatur, ut terminos eius invadens cogat eum pro nihilo ei distrahere rem suam? 6. Propter haec igitur homicidia, mortes, condemnationes a D(eo) eos, qui tales sunt, subsequuntur. 7. Eis autem hominibus, qui oboediunt Deo, una lex est simplex, vera, sine quaestione Christianis constituta ita: *Quod tibi fieri ab alio oderis, tu alii ne feceris*. 8. Non vis uxorem tuam ut quis adtendat in malo ad corrumpendum eam; nec tu 10 proximi tui mulierem adtendas in malo. 9. Non vis pallium tuum ab alio tolli; nec tu alii tuleris. 10. Non vis vulnerari aut iniuriam pati aut detrectari de te; nec tu alii ita facies.

II. Sed maledicat te quis; tu benedic illum, quoniam scriptum est in libro Numer(or)um: *Qui benedicit, benedicetur, et qui maledicit, maledictus erit*. [Propterea] similiter et in Evangelio scriptum est: *Benedicite maledicentes vos*. 2. Eos, qui vos nocent, nolite renocere, sed sustinete, quoniam dicit scriptura: *Ne dicas*:

8 Tob. 4, 15. — 9 Mt. 5, 28. — 11 Mt. 5, 40. — 14 Num. 24, 9. — 16 Mt. 5, 44. — 17 Prov. 20, 22.

5 a Deo S C : ad L | 7 ita : itaq L sequens q anticipans, > S | 8 oderis S C : non vis L | 15 propterea > S C | 17 renocere : + et benefacite his qui vos oderunt S

I, 7. *sine quaestione Chr. constituta*] i. e. ut videtur lex adeo clara ac distincta, ut nulli quaestioni obnoxia sit. — *quod tibi etc.*] Didache, quae I, 2 prima inter litteras christianas hoc dictum tradit, pro *μισεῖν* habet *οὐ θέλειν*. Cum autem Syrus et Constitutor illud verbum usurpantes consentiant, vix dubium est, auctorem eo usum esse et Latinum dictum secundum formam usitatioem reddidisse. Infra VII, 2, 1, ubi Didache transcribitur, Constitutor hanc formam retinuit, alteram autem addidit. LXX Tob. 4, 15 sic reddunt: *καὶ ὃ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσης*, Vulgata (4, 16): Quod

ab alio oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri facias.

* * *

6. *φόβοι*] Didascalia *φόνοι* ut videtur. Constitutor ergo false legit aut de industria mutavit.

7. *ὃ σὺ μισεῖς*] Dictum infra III, 15, 4 paulo decurtatum legitur. Cf. etiam VII, 2, 1. Quomodo Tob. 4, 15 LXX et Vulgata reddant, cf. not. in Didascaliam.

II. *Περὶ τοῦ μὴ ἀνθυβριζεῖν ἢ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα*. De non reddenda contumelia nec ulciscendo eo, qui iniuriam fecit.

5. ὁ δὲ τὸν βοῦν ἢ τὸν ὄνον ἐπιθυμήσας οὐκ ἐπὶ τῷ κλέψαι καὶ ἰδιοποιήσασθαι ἢ καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὰ διανοεῖται; ἢ ὁ τὸν ἀγρὸν πάλιν ἐπιθυμήσας καὶ ἐπιμείνας τῇ τοιαύτῃ διαθέσει οὐ πονηρεῖται, ὅπως ὀρογλυφήσας ἀναγκάσῃ τὸν ἔχοντα τοῦ μηδενὸς ἀποδόσθαι αὐτῷ; φησὶν γάρ ποῦ ὁ προφήτης· „Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι“. διὸ λέγει· „Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα“. καὶ ἀλλαχοῦ· „Ἐπικατάρatos ὁ μετατιθεὶς ὄρια τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο“. διὸ φησὶν ὁ Μωσῆς· „Οὐ μετακινήσεις ὄρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου“. 6. διὰ ταῦτα οὖν φόβοι, θάνατοι, δικαστήρια, καταδίκαί παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς τοιούτοις ἐπακολουθοῦσι. 7. τοῖς δὲ ὑπηκόοις θεῶ ἀνθρώποις εἰς νόμος θεοῦ ἀπλοῦς, ἀληθής, ζῶν οὗτος ἐννύαρχε· „Ὁ σὺ μισεῖς ὑφ' ἑτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“. 8. οὐ βούλει τῇ γυναικί σου τινα ἐμβλέψαι κακῶς εἰς διαφθοράν αὐτῆς· μηδὲ σὺ τῇ τοῦ πλησίον σου γυναικὶ κακοήθως ἀτενίσῃς. 9. οὐ βούλει σου τὸ ἱμάτιον ἀρθῆναι· μηδὲ σὺ τὸ τοῦ ἑτέρου ἄρῃς. 10. οὐ θέλεις πληγῆναι, λοιδορηθῆναι, ὑβρισθῆναι· μηδὲ σὺ ἄλλῳ ταῦτα διαθήῃς.

II. Ἀλλὰ καταρᾶται σοὶ τις; σὺ εὐλόγησον αὐτόν, ὅτι γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν· „Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κεκατήραται“. ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· „Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς“. 2. ἀδικούμενοι μὴ ἀνταδικήσητε, ἀλλ' ὑπομείνατε, ὅτι λέγει ἡ γραφή· „Μὴ εἶπης·

5 Ies. 5, 8. — 7 Ies. 5, 9. — 9 Deut. 27, 17. — 10 Deut. 19, 14. — 15 Tob. 4, 15. — 17 Mt. 5, 28. — 18 Mt. 5, 40. — 22 Num. 24, 9. — 24 Mt. 5, 44. — 25 Prov. 20, 22.

2 ὁ > ο p v | 3 οὐ D A a² : > a h o p v | 5 προφήτης : + Ἰσαίας ο, ἡσαίας v | 6 καὶ — ἐγγίζοντες > p | 6 τοῦ : τῷ ο | 7 οἰκήσετε a h | 8-9 ἀλλαχοῦ + λέγει ο | 9 τοῦ πλησίον : πατέρων ο p | αὐτοῦ > h o v | 10 γένοιτο sec > a | Μωϋσῆς h v | 11 ἃ ἔθεντο οἱ π. σου > p v | 12 ταῦτα h o p v L cf. A B : τοῦτο a cf. S | φόβος θανάτου ο | τοῦ a ο : > h p v | 13 θεῶ : τοῦ θεοῦ ο | 14 ἀπλοῦς > p v | ζῶν h. l. a : ante ἀληθῆς p v, post ἐννύαρχε h, > ο | 15 σὺ > ο | σοὶ h. l. a : ante ὑφ' ἑτέρου h, post γενέσθαι ο p, > v | γενέσθαι a h : γίνεσθαι ο p v | 16 ἐμβλέψασθαι ο | 17 τὴν . . γυναικα ο | 17/18 μηδὲ — ἀρθῆναι > h | 18 τὸ sec > ο | 20 ταῦτα > ο | 21 σοὶ a : σοῦ h, σέ ο p v | σὺ > h v | 22 Ἀριθμῶν : ψαλμῶν ο | 23 κεκατάραται ο | 24 ἡμᾶς ο | 25 ἀδικήσητε h

noceam inimicum meum, quoniam me nocuit; sed sustine, ut Dominus te adiuvet et vindictam faciat super eum, qui te nocuit. 3. Nam iterum in Evangelio dicit: *Diligite odientes vos et orate pro maledicentibus vos et inimicum nullum habebitis.* 4. Intenti igitur simus
5 mandatis istis, dilecti[ssimi], ut *filiis lucis* inveniamur, cum ea agimus.

III. Portate ergo, [sicuti] servi et filii Dei, invicem; 2. [ita ut] vir mulierem suam, non ut superbus aut elatus ** sed benignus sit eiusque manus porrecta ad dandum, et uxori suae soli suavem
10 se faciat eamque honeste contentam reddat atque id agat, ut ab ea sola ametur neque ab alia. 3. Ne ornes te, ut te videat mulier aliena et te concupiscat. Sin ab ea coactus peccas cum ea, haud dubie a Deo tibi superveniet mors in igne, qui durat in omnia saecula, id est in igne aspero et acerbo, atque cognosces et in-
15 telleges, cum acerbe puniris. 4. Si vero hoc inquinamentum non committis, sed eam abicis ac repudias, in eo tantum peccasti, quod cultu tuo effecisti, ut mulier caperetur te concupiscens. Tu enim eam commovisti, ut tua causa ipsi id accideret, ut in concupiscentia sua fornicaretur. 5. Neque vero adeo noxius es, quia eam non
20 concupivisti; misericordiam autem Dei consequeris, quia te ei non dedidisti neque ab ea tibi persuasum est, cum ad te mitteret, neque

3 Didache 1, 3; Mt. 5, 44; Lc. 6, 27. 28. — 5 Io. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 7 Gal. 6, 2; Eph. 4, 2; Col. 3, 13. — 9 Sirach 4, 31.

5 dilecti S C | 7 sicuti L (ὡς pro οἱ) : > S C | ita ut > S C

II, 3. Hoc dictum praeter Didascaliam non nisi Didache 1, 3 (et paraphrasi huius scripturae in Constitutivonibus apost. VII instituta) traditum est, ubi autem membrum secundum (orate pro maledicentibus vos) alium locum habet. Auctor Didascaliae cum distincte ad Evangelium provocet, verba fortasse ex scriptura aliqua deperdita desumpsit. Cum autem Didachen cognitam habuerit et in S. Scriptura alleganda liberior sit, testis idoneus non est.

* * *

3. Cum Constitutor verba Didaches: *καὶ οὐχ ἔξετε ἐχθρόν*, infra VII, 2, 2 retinuerit, eadem hoc loco suppressit eisque verba S. Scripturae substituit, eo ut videtur offensus, quod verba in Didascalia Evangelio attribuuntur.

III. *Περὶ καλλωπισμοῦ καὶ τῆς ἐκ-εἶθεν ἁμαρτίας*. De ornatu et peccato inde proficiscente. Cf. Clem. Alex. Paedag. III, 3, ubi auctor de ornatu virorum agit.

2. *ἐνμετάδοτος*] Cf. I Tim. 3, 18; Canon. eccles. s. apost. 18, 3; 20, 3.

τίσομαι τὸν ἐχθρόν μου ἃ με ἠδίκησεν, ἀλλ' ὑπόμεινον, ἵνα σοι βοηθήσῃ ὁ κύριος καὶ ἐκδικίαν ἐπαγάγῃ τῷ ἀδικοῦντί σε“. 3. καὶ γὰρ πάλιν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· „Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων· καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους“. 5

4. προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, ἵνα „τέκνα φωτὸς“ εὐρεθῶμεν πρόσσοντες αὐτάς.

III. Βαστάζετε οὖν, οἱ δοῦλοι καὶ υἱοὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλήλους· 10

2. ὁ μὲν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα, μὴ ὑπερήφανος μηδὲ ἀλαζών, ἀλλ' εὐσπλαγχνος, εὐμετάδοτος, τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ μόνον βουλόμενος ἀρέσκειν καὶ ταύτην κολακεύειν ἐντίμως, σπουδάζων καταθύμιος εἶναι αὐτῇ, (III) μὴ καλλωπιζόμενος εἰς τὸ ἀγρευθῆναι τινα ἑτέραν ἐπὶ σοί. 3. εἴτε γὰρ ἀναγκασθῆς ὑπ' αὐτῆς ἁμαρτήσεις εἰς 15 αὐτήν, θάνατος παρὰ θεοῦ ἐπελεύσεται σοι αἰώνιος ἐν αἰσθησίᾳ πικρῶς κολαζομένῳ· 4. εἴτε μὴ ποιήσεις τὸ μύσος, ἀλλ' ἀποσεισάμενος αὐτήν ἀρήσῃ αὐτό, καὶ τοῦτο ἡμαρτες, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης, μόνον δὲ τὸ διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ σου παγιδεῦσαι γυναῖκα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαί σου· ἐποίησας γὰρ τὴν τοῦτο παθοῦσαν διὰ τῆς 20 ὀρέξεως μοιχευθῆναι ἐπὶ σοί. 5. ἀλλ' οὐχ οὕτως αἴτιος ὑπάρχεις διὰ τὸ μὴ προσαποστειλαί σε τῇ ἐπὶ σὲ πεπαγιδευμένῃ· οὐ γὰρ σὺ ἐπεθύμησας αὐτῆς· μὴ συνεπιδιδούς δὲ αὐτῇ ἑαυτὸν ἐλεηθήσῃ

3 Mt. 5, 44. 45; Luc. 6, 27. 28. 35. — 8 Io. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 10 Gal. 6, 2; Eph. 4, 2; Col. 3, 13.

1 μου > a | σοι βοηθήσῃ p v L : σοι β. σοι ο, β. σοι h, σε ἐκδικήσῃ a
4 τῶν μισούντων ο | 5 ὑμᾶς καὶ διωκόντων a h (+ ὑμᾶς h) : καὶ δ. ὑμᾶς
p v | καὶ διωκόντων > ο | 6 τοῖς > ο | 6/7 ἐπὶ π. — βρέχει > ο | 10 καὶ
υἱοὶ > h | 11 τὴν γυναῖκα : πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γ. ἔστω a | ὑπερηφανῶν h ο
μηδὲ ἀλαζών : μ. ἀλαζονευόμενος h, > ο | 13 κολακεύουν ο | σπουδάζων
+ καὶ h | 14 αὐτῇ εἶναι p v | 15 ἑτέραν a h A cf. D : νεωτέραν ο p v
αὐτῆς + καὶ ο | 16 παρὰ + τοῦ ο | 17 πικρῶς (πικρὸς ο) κολ. (κολαζο-
μένου h ο) a h ο : κολ. πικρῶς p v | ἀλλὰ ο p v | 18 αὐτό : αὐτῷ ο, αὐτήν a
ἐπίσης : ἐφ' ἴσης h, ἐφήσις ο, ποιήσης a | 19 καλλωπίσματος ο | εἰς : πρὸς ο
21 ὀρέξεως : ὀράσεως ο cf. D | 22 διὰ τὸ — πεπαγιδευμένῃ > ο | ἐπὶ σὲ
a h : ἐπὶ σοὶ p v | 23 μὴ σ. δέ : μηδε σ. ο

— κολακεύειν] Clem. Hom. XIII, 16: θέτως φιλεῖ καὶ καταφιλεῖ καὶ κο-
λᾶσθαι (γυνή) τὸν ἄνδρα ἐνδια- λακεύει. Cf. Ign. ad Polyc. 2, 2.

cogitatione ulla ad hanc mulierem te convertisti, quae cupiditate in te capta erat. 6. Sed haec repente in te incidit et cogitatione sua exagitata est et ad te misit; tu autem ut vir pius eam repudiasti et ab ea recessisti neque cum ea peccasti; haec vero corde
 5 suo exagitata est, quia iuvenis et pulcher et venustus es atque te ornastis eamque commovisti, ut te concupisceret; et fortasse reus es peccati eius, quia propter cultum tuum illud ei accidit. 7. Precare autem Dominum Deum, ne tibi adscribatur peccatum ad illam attinens. 8. Et si Deo placere vis, et non hominibus, ac speras
 10 et exspectas vitam et requiem aeternam, noli exornare pulchritudinem naturae tuae, quae tibi a Deo data est, sed humili animo eam coram hominibus vilem reddas; similiter noli nutrire capillos capitis tui, sed eos conscinde, neque eos come neque orna vel ungue, ne ad te pellicias feminas tales, quae capiant vel capiantur
 15 libidine. 9. Neque vestitu pulchro utaris neque pedibus tuis crepidas componas, quae libidinem stultitiae foveant, neque anulos ex auro factos digitis tuis induas, quandoquidem haec omnia et quaecunque naturae addis meretricia sunt. 10. Tibi enim tanquam homini in Deum credenti non licet capillos capitis tui nutrire
 20 et comere et polire, id quod voluptas libidinis est, neque eos componas neque ornes nec tales reddas, ut pulchri sint.

21 pulchri : S legisse videtur *καλήν* pro *οὐλήν*

6. τοῦ οὐαὶ κληρ.] Similiter II, 62, 1; III, 5, 6.

8. τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως — μὴ προσεπικαλλώπιζε] Cf. I, 8, 24. — κατακνιζομένον κτλ.] i. e. pruriens et capillum illaesum et fluentem habens vel unguentis delibutus. Clemens Al. Paed. II, 8; III, 11, 60—63 disputat, quae Christianis de capillis et unguentis observanda sint.

9. De usu calceamentorum vel crepidarum et anulorum cf. Clem. Al. Paed. II, 11; III, 11, 58. 59; Chrysost. Hom. in Calendas c. 5. — τῆς χροίας μόνον] Clemens Al. Paed. II, 3, 37

p. 189 ed. Potter: ὧν μέτρον ἢ χροία, μὴ ἢ πολυτέλεια γινέσθω.

10. σισόην κτλ.] Illud vocabulum denotat speciem nectendi et componendi comas; voces ἀπόχνημα et μεριστήσ similaria quid significare possunt. In sequentibus auctor vel interpolator etiam accuratius pronuntiat: Christianus ne capillos tumefaciat nec carpat neque arte formet crispas vel flavas reddat. — οὐ ποιήσετε κτλ.] Vulgata versum sic reddit: Neque in rotundum attondebitis comam nec radetis barbam. Vox ἀναξυρις hic obscura est; secundum contextum de capillamento aliquid dicere videtur. Alias, ut supra v. 9, feminalia vel fascias denotat.

ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ τοῦ εἰπόντος· „Οὐ μοιχεύσεις“, καὶ· „Οὐκ
 ἐπιθυμήσεις“. 6. εἰ γὰρ ἐκείνη θεασαμένη σε ἢ ἀκαίρως σοι
 συναντήσασα ἐπλήγη τὴν διάνοιαν καὶ προσέπεμψέν σοι, σὺ δὲ
 ὡς θεοσεβῆς ἠρηγήσω αὐτήν ἀπέσχου τε καὶ οὐχ ἡμαρτες εἰς αὐτήν,
 ἐκείνη μέντοι τὴν καρδίαν ἐτραυματίσθη, εὐμόρφου νεωτέρου ὑπ- 5
 ἀρχοντός σου καὶ κεκαλλωπισμένου, ὥστε ἐρασθῆναί σου, ἔνοχος
 εὐρίσκη σὺ τοῦ ἐκείνης παραπτώματος, ὡς αἴτιος αὐτῇ σκανδάλου
 γενόμενος καὶ τοῦ „οὐαὶ“ κληρονόμος. 7. διὸ δεήθητι κυρίου
 τοῦ θεοῦ, ὅπως μηδὲν σοι διὰ τούτου κακὸν στηριχθῆ. οὐ γὰρ
 ἀνθρώποις σε χρῆ ἀρέσκειν εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ θεῷ εἰς ὁσιότητα, 10
 ζωῆς τε καὶ ἀναπαύσεως τῆς αἰωνίου ἀντέχεσθαι. 8. τὸ ὑπὸ
 τῆς φύσεώς σοι δεδομένον ἐκ θεοῦ κάλλος μὴ προσεπικαλλώπιζε,
 ἀλλὰ ταπεινοφρόνως μετρίασον αὐτὸ πρὸς ἀνθρώπους, οὕτως τὴν
 τρίχα σου τῆς κόμης μὴ παρατρέφων, μᾶλλον δὲ συγκόπτων καὶ
 καθαιρῶν αὐτήν, ἵνα μὴ κατακνιζομένου σου καὶ ἄσχυλτον τη- 15
 ροῦντος τὴν κεφαλὴν ἢ καταμεμυρισμένου σου ἐπαγάγῃς σεαυτῷ
 τὰς οὕτως ἀγρευομένας ἢ ἀγρευούσας γυναῖκας. 9. μηδὲ ἐπιτε-
 τηδευμένη σοὶ τῇ ἐσθῆτι χροῖση εἰς ἀπάτην, μηδὲ ἀναξυρίδας ἢ
 κρηπίδας σου τοῖς ποσὶ κακοτέχνως ὑπορράψῃς, ἀλλὰ τὸ τῆς
 σεμνότητος καὶ τῆς χρείας μόνον· μηδὲ χρυσήλατον σφενδόνην 20
 τοῖς δακτύλοις σου περιθῆς, ὅτι ταῦτα πάντα ἑταιρισμοῦ τεκμήρια
 ὑπάρχει, ἅπερ παρὰ τὸ προσῆκον ἐπιτηδεύων οὐ ποιήσεις δικαίως.
 10. πιστῶ γὰρ σοι ὄντι καὶ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔξεστί σοι
 τρέφειν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ποιῆν σισόην, ὃ ἐστὶν σπα-
 τάλιον, ἢ ἀπόχυμα ἢ μεριστὴν τηρεῖν· οὐδὲ μὴν ὀγκοποιεῖν 25

1 Exod. 20, 13. 17. — 8 Mt. 18, 7. — 23 I Tim. 6, 11.

1/2 καὶ οὐκ ἐπίθ. > ο | 2 σοι ο cf. D : > a h p v | 4 ἀπέσχον —
 αὐτήν > a | 5 μέντοι : μὲν h, δὲ ο | 6 ὥστε : ὥσπερ h | 7 εὐρ. σὺ τοῦ ἐκ. π. :
 εὐρίσχετε σοι το ἐκ. παραπτώματι ο | αὐτῇ h p² v cf. II, 10, 2 : αὐτῆς
 a p, > ο | 8 γινόμενος h | 9 κακὸν διὰ τούτου p v | 13 μετρίασον + αὐ ο
 14 κόμης μὴ π. : κεφαλῆς μὴ παραστρέφων ο | 15 καθαιρῶν D : καθάρων
 G A | κατακνιζομένον a² fortasse recte, nolui autem a codicibus consentien-
 tibus discedere | 15 16 τηροῦντες ο | 16 ἢ καταμεμ. : καὶ καταμαριζόμενον ο
 σαντῶ h, αὐτῶ ο | 18 σοι : σου ο | κερρήσω ο | 19 κακοτέχνως a² h ο p v :
 -ναις a | ὑπορράψῃς a² h (ὑποράψῃς) p cf. D A : ὑπορρίψῃς a v, ἀπορίψῃς ο
 20 καὶ a h ο : καὶ τὸ p v : 21 σου > ο | πάντα ταῦτα p v | ἑταιρισμοῦ :
 σφερισμός ο | 23 καὶ > ο | ἐξέστί σοι ο | 23/24 σοι τρέφειν > ο | 24 καὶ > ο
 σισόην v : εἰσόην p, εἰς ἔν a h, εἰς ἔν ο | 25 ἢ μεριστὴν p : ἢ μερίς τὴν ο,
 ἢ μερισμὴν v, ἢ μερισμὸν h, ἢ μεμερισμένην a | οὐδὲ a h ο : οὔτε p v

11. Neque corrumpas vestigia barbae tuae nec commutes figuram naturae faciei tuae, nec mutes eam, ita ut alia sit, ac Deus eam creavit, volens hominibus placere. Quae si feceris, anima tua vitam perdet, et reddes eam abiectam coram Deo Domino. 12. Tanquam
5 homo igitur Deo placere volens adtende, ne eiusmodi facias, et abstine ab eis omnibus, quae Dominus odit.

IV. Nec circumambules nec circumvageris otiosus in vicis, inanis male viventium spectator, sed arti tuae operique tuo animum intende, studeque facere, quae Deo accepta sunt, ac verba Domini
10 perpetuo meditare.

V. Si vero dives es neque opus est tibi arte, quae te nutriat, noli inaniter ambulare et vagari, sed omni tempore stude adire ad fideles et eadem sentientes, et cum eis coniunctus meditare verba salutifera eaque disce; 2. sin autem, mane domi ac perlege
15 Legem et Regum libros et Prophetas ** et Evangelium, plenitudinem eorum [omnium].

VI. Gentiles autem libros penitus ne tetigeris. 2. Quid enim

16 omnium > S C

11. Respicit hunc versum Michael Cerularius. Cf. Testimonia. — Clemens Al. Paed. III, 3, 18—25 p. 263—67; III, 11, 60—65 p. 289 ne barba tondeatur admonet, quippe quae a Deo data sit viro tanquam signum generis et melioris naturae atque faciei dignitatem et auctoritatem paternam praebeat.

IV. Ὅτι οὐ δεῖ περιεργάζεσθαι τοὺς κακῶς ζῶντας, ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ ἔργῳ σχολιάζειν. Quod non oportet de eis satagere, qui male vivunt, sed operi suo vacare.

2. Cf. VI, 23, 6.

V. Ποῖα τῆς γραφῆς βιβλία δεῖ ἀναγινώσκειν. Quos scripturae libros oporteat legere.

2. ψάλλε τ. ὅ.] Cf. II, 57, 6.

VI. Περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν ἕξωθεν βιβλίων. Quod oporteat abstinere ab omnibus gentilium libris. — Similiter alii auctores, etiamsi non

adeo severe, lectionem librorum gentilium reprobant. Cf. Clem. Recognit. X, 15. 42; Ioann. Cass. Collat. XIV, 12; Isid. Sent. III, 13. Mentio quoque facienda est somnii illius, quod refert Hieronymus Ep. 22 ad Eustoch. c. 30, quo tanquam Ciceronianus flagellari sibi visus est. Canon XVI Statutorum ecclesiae antiquorum vel concilii Carthaginensis quod dicunt quartum episcopos praesertim libros gentilium legere vetat, dicens: Ut episcopus gentilium libros non legat, haereticorum autem pro necessitate et tempore. Plures autem lectionem librorum illorum tanquam ad eruditionem comparandam utilem ac paene necessariam comprobant. Revera omnes fere patres doctrina et eruditione conspicui libris illis legendis operam navaverunt. Cf. Tert. De idolatr. c. 10; Clem. Strom. I, 9; Orig. apud Eus. H. E. VI, 18. 19; Gregor. Naz. Orat. 43 (20); Hieron.

διαξαίνειν τε καὶ πλάσσειντα οὐλὴν διατιθεῖν ἢ ξανθοποιεῖν αὐτήν, ἐπεὶπερ καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει φάσκων ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· „Οὐ ποιήσετε ὑμῖν σισόην οὐδὲ ἀναξυρίδας“. II. χρὴ δὲ οὐδὲ γενεῖου τρίχα διαφθεῖρειν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν· „Οὐκ ἀπομαδαρώσετε“ γάρ, φησὶν ὁ Νόμος, 5 „τοὺς πώγωνας ὑμῶν“. τοῦτο γὰρ γυναιξὶν εὐπρεπὲς ὁ κτίσας ἐποίησεν θεός, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἐδικαίωσεν· σὺ δὲ ταῦτα ποιῶν διὰ ἀρέσκειαν ἐναντιούμενος τῷ νόμῳ, βδελυκτός γενήσῃ παρὰ θεῷ τῷ κτίσαντί σε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. 10. ἐὰν οὖν θέλῃς θεῷ ἀρέσκειν, ἀπόσχου πάντων ὧν μισεῖ αὐτός, καὶ μηδὲν πρᾶσσε 10 τῶν αὐτῷ ἀπαρεσκόντων.

IV. Οὐκ ἔσῃ ὡς πετόμενος καὶ ἀλώμενος ἐν ταῖς ῥύμαις, ἀκαιροεπόπτης τῶν κακῶς ζώντων, ἀλλὰ τῇ τέχνῃ σου καὶ τῷ ἔργῳ σου προσέχων τὰ τῷ θεῷ φίλα ἀναζητεῖ ποιεῖν, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια ἀναμιμνησκόμενος διηνεκῶς μελέτα. 2. λέγει γὰρ ἡ 15 γραφή σοι, ὅτι „ἐν τῷ Νόμῳ αὐτοῦ μελετήσεις ἡμέρας καὶ νυκτός, περιπατῶν ἐν ἀγρῷ καὶ ἐν οἴκῳ καθήμενος, καὶ κοιταζόμενος καὶ διανιστάμενος, ἵνα συνῆς ἐν πᾶσιν“.

V. Ἄλλ' εἰ καὶ πλούσιος ὑπάρχεις, χρεῖαν τέχνης πρὸς τὸ τρέφεσθαι οὐκ ἔχων, ῥεμβός μὴ γίνου μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος· 20 ἀλλ' εἴτε προσέρχῃ τοῖς πιστοῖς τε καὶ ὁμοδόξοις, συμβάλλων τὰ ζωοποιὰ προσομίλει ῥήματα· 2 (V). εἰ δὲ μή, καθεζόμενος ἔνδον ἀναγίνωσκε τὸν Νόμον, τὰς Βασιλείους, τοὺς Προφήτας, ψάλλε τοὺς ὕμνους, διέρχου ἐπιμελῶς τὸ Εὐαγγέλιον τὸ τούτων συμπλήρωμα.

VI. Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου. 2. τί γὰρ σοὶ 25

3· Lev. 19, 27; 21, 5. — 5 Lev. 19, 27. — 9 Gen. 1, 27. — 16 Ios. 1, 8; Deut. 6, 7.

1 διαξαίνοντα a² | διατιθέναι h | 3 σισόην a h : σειςόην p v, εἰς ὃ ἦν οὐδὲ pr a h : ἡ ο p v | 4 τρίχας h o | 5 φησὶν > o | 6/7 εὐπρεπὲς — ἐποίησεν : ἐποίησεν ὁ κτίσας αὐτάς ο | 7 ἀνδρα ο | 8 ποιῶν : πογῶν ο | 8 διαρέσκειαν h v | 9 θεῷ a h o : τῷ θ. p v | εἰκόνα + τὴν ο | 10 ἀπόσχου + ἀπό ο | πρᾶττε ο | 12 ὡς > ο p v | πετόμενος a h o : πωτώμενος p v, + καὶ ἐμπεριπατῶν a καὶ ἀλώμενος > ο | 13 ἀκαιροεπόπτης : ἀκαίρος, ἐπόπτης ο | καὶ a h D : ἡ ο p v A | 14 ἔργῳ : post hanc vocem in o litura et antea ut videtur ditto-graphia | 14/15 τοῦ Χρ. a o : Χριστοῦ h p v | 16 μελετήσει h o p | 17 καὶ κοιταζόμενος > ο | 18 ἀνιστάμενος p v | συνῆς a² (i. m.) ο (συνιείς) : συνῆσι a, συνῆς h p v | 19 εἰ : ἡ ο | χρεῖα h, χρεῖα ο | 20 ῥεμβός : ῥεμβός τοὺς ὀφθαλμούς ο | ἀκαιροπεριπάτητος a², -πάτιτος ο : -περίπατος a h p v | 21 τε > ο | 22 πρὸς ὁμιλίας ο | μήγε ο | 24 ὕμνους + δαδ a | 25 τῶν : τὰ αἰρετικὰ μὴ ἀναγινώσκης, τῶν h, μηδὲν σοι τῶν ο

tibi est cum alienis verbis vel legibus aut pseudoprophetis, quae facile levioribus hominibus errorem praestant? 3. Nam quid tibi deest in verbo Dei, ut ad illas gentiles fabulas pergas? 4. Si vis <hi>storias [legere] discurre<re>, [et] habes Regnorum; si autem 5 sophistica et poetica, habes Prophetas, in quibus totius poetiae et sophistiae maiorem narrationem invenies, quoniam Domini, qui solus est <sapiens>, [sapientia et] sonitus sunt. 5. Si vero cantorum desideras, habes Psalmos; si autem initium generationis mundi, habes Genesim; aut si leges et praecepta, habes gloriosam 10 Domini Legem. 6. Ab omnibus igitur [his tam] alienis et diabolicis scripturis fortiter te abstine. 7. Tamen et cum Legem legis, <cave deuterodin, simpliciter in ea lege>, ab omnibus praeceptis eius et mandatis longe te abstine, ut non te veteribus et qui non possunt solvi laqueis conliges et oneres; nam etsi ali- 15 quando legis deuterodin, tantum ad hoc lege, ut scias et magnifices Deum, quia de tantis et talibus nos ligaturis eripuit. 8. Hoc autem tibi sit ante oculos, ut cognoscas, quid est lex et quae post legem secunda ligatio his, qui per legem et per repetitam alligationem in deserto tanta peccaverunt, et quanta eis imposuit onera. 20 9. Lex autem est, quae locutus est Dominus Deus, antequam

7 sapiens S C | sapientia et > S C | 8 Psalmos : + David S | 9 Genesim + Mosis magni S | gloriosam : librum Exodi S, pro *ἐνδοξον* legens *ἔξοδον* | 10 his tam : > S C | 11 scripturis L : rebus S, > C; L magis interpretamentum quam versionem exhibuit | 12 cave — lege S | 13 mandatis S : creaturis L ut non : ne te ipsum in errorem inducas neque S | 15 deuterodin S cf. C : bis L | 17/19 quae post — onera : quae vincula deuteroseos, quae post legem eis data sunt, qui in lege erant et ob deuterodin omnia peccata in eremō commiserunt S; testes ita inter se discedunt, ut locus vix sanari possit | 20 lex + prima S

VI, 7. *deuterodin*] Latinus vocem *δευτέρωσιν* v. 8 vertit: secunda ligatio, alias: secundatio. Syrus vocem retinet, et ego eam adhibeo praeter particulas versionis latinae veteris conservatas. De vi vocis cf. Constitut. apost. not.

* * *

Ep. 70 (84) ad Magnum Orat. Quod vero veteres diversum de hac re iudicium pronuntiant, non est mirandum,

cum lectio illa modo commoda, modo incommoda secum trahat, ut bono vel malo animo suscipitur. Etiam plures locos adnotavit Cotelerius. Cf. Daniel, *Études classiques dans la société chrétienne*, quem librum in linguam germanicam transtulit I. M. Gaisser 1855.

1-6. Laudavit hunc locum Anastasius Quaest. LXV.

4-5. Auctor hic quinque classes librorum V. T. discernit: historicam,

καὶ ἀλλοτριῶν λόγους ἢ νόμους ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὴ καὶ παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς ἐλαφροὺς; 3. τί γὰρ σοὶ καὶ λείπει ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐπ' ἐκεῖνα τὰ ἐθνόμυθα ὀρμήσης; 4. εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχεσθαι, ἔχεις τὰς Βασιλείους· εἴτε σοφιστικὰ καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς Προφήτας, τὸν Ἰώβ, τὸν Παροιμιστὴν, ἐν οἷς πάσης ποιήσεως καὶ σοφιστείας πλείονα ἀγχίνουσαν εὐρήσεις, ὅτι κυρίου τοῦ μόνου σοφοῦ φθογγαί εἶδιν. 5. εἴτε ἱσματοικῶν ὀρέγη, ἔχεις τοὺς Ψαλμοὺς· εἴτε ἀρχαιογονίας, ἔχεις τὴν Γένεσιν· εἴτε νομίμων καὶ παραγγελιῶν, τὸν ἔνδοξον τοῦ κυρίου Νόμον. 6. πάντων οὖν τῶν ἀλλοτριῶν καὶ διαβολικῶν ἰσχυρῶς ἀπόσχου. 7. πλὴν καὶ τὸν Νόμον ἀναγινώσκων τῶν ἐν αὐτῷ ἐπεισάκτων ἀπόσχου, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλὰ τινῶν τῶν τῆς δευτερώσεως· μόνον δὲ πρὸς ἱστορίαν ἀναγίνωσκε, εἰς τὸ γινώσκειν σε καὶ δοξάζειν τὸν θεόν, ὅτι ἀπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων ἐρρύσατό σε δεσμῶν. 8. ἔστω δέ σοι πρὸ ὀφθαλμῶν γινώσκειν, τί νόμος φυσικὸς καὶ τί τὰ τῆς δευτερώσεως τὰ τε ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς μωσχοποιήσασιν δοθέντα ἐπέισακτα. 9. νόμος γὰρ ἔστιν, ἃ ἐλάλησεν κύριος ὁ θεὸς πρὸ τοῦ τὸν λαὸν

1 νόμοις ἢ λόγοις h | 3 ἐθνόμυθα a, αἰωνόμυθα h | 4 ἱστορικὰ : ριτορικὰ o | Βασιλείους : βίβλους o | 6 σοφιστείας : σοφίας h o | πλείονα : τὸ τέλειον o | 7 κυρίου : τοῦ κ. o | τοῦ > p v | σοφοῦ o D : + θεοῦ a h p v | 10 τοῦ κυρίου o D : κ. τοῦ θεοῦ a h p v | ἀλλοτριῶν . . διαβολικῶν ~ o | 11 ἰσχυρὸς o | πλὴν — ἀπόσχου > o | 12 τῶν > o p v | 13/16 μόνον — δευτερώσεως > h | 13 ἀναγίνωσκε εἰς τὸ > o | 14 δοξάζειν + σε o | 14/15 καὶ τοσούτων > o | 15 σε ἐρρύσατο p v | 16 τε > o | 17 τῆς μωσχοποιήσεως h | 18 ἃ : τίνα a

sophisticam et poeticam, lyricam, archaegonicam, paraeneticam. Cyrillus Hieros., Catech. IV, 35, Genesim non seorsum enumerans, quatuor classes habet: libros Legis, historicos, poeticos, propheticos. Gregorius Nazianzenus, Carmen XII (Migne PG 37, 474) tria genera enumerat: libros historicos, poeticos, propheticos.

7. Auctor distinguit legem et deuterotin. Illa est decalogus, haec complectitur omnia, quae Deus Israelitis mandavit, postquam in eremo vitulum

fecerunt et idolis servierunt, et a quibus Christus salvator homines liberavit. Uberius de hac re agit infra VI, 18—23, ad quem locum lectorem revoco. Hic animadvertas velim, sententiam Didascalicae per interpolatorem diminui. In illo libro enim lector admonetur, ut deuterotin omnino caveat; in Constitutionibus vero, ut, si non ab omnibus mandatis adscitiis, saltem a quibusdam se absteineat. — εἰ καὶ μὴ κτλ.] Eadem fere verba Constitutor inseruit VI, 22, 1. 8.

populus vitulum faceret et ad idololatriam converteretur, id est decalogus et iudicia. Et ea autem, quae post idololatriam eis mandavit et digne ut ligationes imposuit, tu [autem] tibi vincula noli adtrahere. 10. Nam salvator noster propter nihil aliud *venit, nisi* 5 *ut legem impleat* et vincula secundationis legis infirm[ar]et. Unde eos, qui de plebe ei crediderunt, solvens ab ipsis vinculis ita eos vocavit dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, <et ego reficiam vos>*. 11. Tu ergo, qui sine onere es et legis simplicem et Evangelio consonantem Legem et ipsum Evangelium 10 et Prophetas nec non et Regnorum, scire debes ex ipsis, quia quanticumque iusti fuerunt reges, a Domino multiplicati sunt in hoc saeculo, et repromissio perpetuae vitae eis in regno Dei permanet, quanticumque autem reges idololatrae et praevaricatores fuerunt a Deo, pessime in celeritate perierunt <iudicio iuste definito> 15 et a regno Dei alienati sunt et pro refrigerio poenam exceperunt. 12. Ergo haec cum legis, valde poteris in fide crescere et aedificari. 13. Et iterum, cum in foro ambulas, balneis virilibus utere, ut non, cum ostendis corpus tuum revelatum in confusione, et tu in laqueo incidas et facile facias mulierem in te laqueari. 14. Ob- 20 serva ergo, ne talia agas, et vives Deo.

VII. Discamus vero, in Sapientia quid dicat sanctum verbum: 2. *Fili, custodi mea verba, et mea mandata absconde apud te ipsum;*

4 Mt. 5, 17. — 7 Mt. 11, 28. — 22 Prov. 7, 1—27.

6 de plebe > S | 8 et ego ref. vos S C | et legis : lege S cf. C | 10 Regnorum : Regum S | scire debes : ut scias S cf. C | 14 iudicio iuste definito S cf. C | 16 leges L | 17 iterum — ambulas : postea surge et progredere in forum S | virilibus : + nec vero balneis feminarum S | 19 facile . . mulierem cf. C not. : > S C | 20 vivis L, litteras i et e saepe confundens 21 discamus : disce S

13. Veteres Christianos, mores gentilium sequentes, nonnunquam balneis virorum ac mulierum promiscuis usos esse testantur quoque et improbant Clemens Alex. Paedag. III, 5; Cyprianus De habitu virg. c. 19; De lapsis c. 30; Epiphanius H. 30 c. 7; Hieronymus Adv. Iovian. II, 35; Nilus Ep. II, 211; Conc. Laodic. c. 30; Conc. Trull. c. 77. Evagrius H. E. I, 21 et

Nicephorus H. E. XIV, 50 laudant etiam ascetas, qui balneas promiscuas adibant, ut cupiditates superarent vel potius se iam cupiditatum expertes esse probarent. E contra non solum Christiani plerique, sed etiam nonnulli gentiles consuetudinem turpitudinis et periculi plenam proscripserunt. Clemens Alex. l. c. versum Hesiodi laudat huc spectantem. Hadrianus imperator

εἰδωλολατρῆσαι, τοῦτ' ἔστιν ἡ δεκάλογος· ἃ δὲ ἁμαρτήσασιν αὐτοῖς ἐπετέθη, δεσμὰ σὺν ἑαυτῷ μὴ ἐπισπάσῃ. 10. ὁ γὰρ σωτήρ ἡμῶν οὐ δι' ἕτερόν τι „ἦλθεν, ἢ ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας“ καὶ τὰ δεσμὰ τῆς δευτερώσεως τῶν ἐπεισάκτων ἢ παύσῃ ἢ μεταθῇ· διὰ γὰρ τοῦτο προσκαλούμενος ἡμᾶς ἔλεγεν· 5 „Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοιπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς“. 11. σὺν οὖν, ἀναγνούς τὸν Νόμον σύμφωνον ὄντα τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ τοῖς Προφήταις, ἀναγίνωσκε καὶ τὰς Βασιλείους, ὅπως εἰδέναι ἔχοις, ὅποσοι δίκαιοι ἐγένοντο βασιλεῖς καὶ ἠὺξήθησαν ὑπὸ θεοῦ, καὶ ἡ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς 10 αὐτοῖς διέμεινεν παρ' αὐτῶν, ὅσοι δὲ βασιλεῖς ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ θεοῦ, ἐν ἀποστασίᾳ αὐτῶν συντόμως ἀπόλυντο τῇ τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίᾳ καὶ τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐστερήθησαν, ἀντὶ ἀναπαύσεως αἰωνίαν κόλασιν κληρωσάμενοι. 12. ταῦτα οὖν ἀναγινώσκων, πολλὴ τῇ πίστει αὐξήθεις προσοικοδομηθήσῃ Χριστῷ, οὗ σῶμα καὶ 15 μέλος τυγχάνεις. 13. περιπατῶν δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λούσασθαι βουλόμενος, χρήσῃ βαλανείῳ ἀνδρείῳ, ἵνα μὴ διὰ τὸ ἐπιδεικνύναι σε σῶμα ἐν ἀσχημῶ ἀποκαλύψει γυναιξὶν ἢ θεάσασθαι θέαν οὐχ ἀρμόζουσαν ἀνδράσιν ἢ σὺν παγιδευθῆς ἢ παγιδεύσης ἐπὶ σαντῷ. 14. φυλάσσου οὖν τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ λάβῃς βρόχους τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ. 20

VII. Μάθωμεν γάρ, ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος λόγος·

2. „Υἱέ, φύλασσε ἐμούς λόγους, τὰς δὲ ἐμὰς ἐντολάς κρύψον παρὰ

3 Mt. 5, 17. — 6 Mt. 11, 28. — 15 I Cor. 6, 15. — 20 I Cor. 7, 35. — 22 Prov. 7, 1.

1 εἰδωλολατρῆσαι h o p v A D : + καὶ μοσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις Ἄπιν a cf. VI, 20, 1 | αὐτοῖς . . δεσμὰ ~ o | 2 ἐπετέθη αὐτοῖς h, ἐτέθη o | σεαντῷ a | ἐπισπάσις o | 3 ἵνα h o p v A B D : + ῥύσῃται τοὺς ἐποδίκους τῆς ἀντικειμένης ὀργῆς καὶ a | τοὺς νόμους o | 6 πρὸς με a h A D : > o p v | 9 βασιλείας o | εἰδέναι + τι o | ἔχῃς h, ἔχεις o p v ὅποσοι : ὅπως οἱ o | 10 θεοῦ a h o : τοῦ θ. p v | 11 αὐτῷ : αὐτῶν o | 13 αὐτοῦ : αὐτῶν o | 14 πολλή h o | 16 τυγχάνῃ o | 17 ἐπιδεικνυσθαι o | 18 σε a h o : τὸ p v | ἀσχημόνω p v | θεάσασθεσαι o | 19 παγιδεύσης ἢ παγιδευθήσῃ o | σαντῷ (σεαντῷ p v) h o p v A D : + τὰς οὕτως εὐαλώτους γυναικας a cf. c. 3, 8 | 20 φύλασσε h | τῆς . . ψυχῆς o p | 21 ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει a D : τί λ. ἐν τῇ σ. h o p v

lavacra pro sexibus separavit. Marcus Aurelius lavacra mixta summovit. Alexander Severus ea denuo Romae prohibuit, postquam Heliogabalus ea

admisit. Cf. Scriptores Historiae Augustae ed. Peter 1865 I, 19. 63. 244.

VII. Περὶ γυναικὸς φάλης. De muliere prava. — Didascalia duas lon-

fili, honora Deum, et valebis plus, et absque illo alium ne timeas.
 3. Custodi mea mandata, et bene poteris vivere, mea autem verba
 sicut pupillam oculi; impone digitis tuis et scribe ea in latitudine
 cordis tui. 4. Dic sapientiam sororem tuam esse, notam autem pru-
 5 dentiam fac tibi, ut te custodiat a muliere aliena et maligna, si te
 verbis gratiosis coeperit abalienare. 5. De fenestra enim domus suae
 in plateas prospiciens, quemcumque viderit iuvenem insipientem trans-
 euntem per angulum <in> itinere domus eius et loquentem in tenebris
 vespertinis, cum nocturna quies est, 6. mulier autem ei occurrit spe-
 10 ciem habens meretricis, quae facit iuvenum evolare corda; luxuriosa
 est autem et effrenata, in domo autem non quiescunt pedes eius;
 tempore enim aliquo foris vagatur, tempus autem in plateis per omnes
 angulos obsidet. 7. Et post haec adprehendens osculata est eum,
 inruborato autem vultu dicit ad eum: 8. Sacrificium pacificum mihi
 15 est, hodie reddo vota mea; propter hoc exii in occursum tuum, de-
 siderans faciem tuam, inveni te; institis extendi lectum meum, tapetis
 autem stravi ab Aegypto; aspersi lectum meum de croco, domum
 autem meam de cinnamomo. 9. Veni et fruamur amicitiiis usque ad
 lucem, veni, involvamar in amore; non enim est maritus meus in
 20 domo; abiit iter longum, ligaturam pecuniae accipiens in manu sua;
 post dies multos veniet in domum suam. 10. Seduxit autem illum per
 multam loquelam, laqueis autem labiorum adtraxit eum. 11. Quique
 secutus eam est percussus, sicut bos ad occisionem ducitur et ut canis
 ad ligaturam et sicut cervus sagitta percussus in hepar; festinat autem
 25 sicut avis in laqueum, nesciens, quoniam de anima est ei certamen.
 12. Nunc igitur, fili, audi me et intende verbis oris mei. Ne de-
 clinet in itinere <eius> cor tuum <neque adpropinques portae domus
 eius neque deambules in viis eius>, multos enim plagans occidit, et
 sine numero sunt, quos interfecit; in itinere inferorum domus eius
 30 deducens in inferiora mortis. 13. Fili, meae sapientiae intende et
 meo intellectui offer aurem tuam, ut custodias cogitationem bonam;

30 Prov. 5, 1—14.

3 latitudine : πλάτος LXX, tabulas S | 5 maligna : adultera S legens
 πόρνης pro πονηρᾶς | 6 domus suae + et e vestibulo S | 19 veni > S |
 23 percussus cf. C : ut puer S | 25 de — certamen : anima sua pergīt ad
 mortem S | 27 eius S | 27/28 neque adpr. — viis eius S : > L LXX, partem
 posteriorem exhibent textus hebr. Peschitta Vulgata, pars prior exstat Prov.

σεαυτῷ. 3. εἶπὸν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν
 γνωρίμην περιποίησαι σεαυτῷ, ἵνα σε τηρήσῃ ἀπὸ γυναικὸς ἄλλο-
 τρίας καὶ πονηρᾶς, ἐάν σε λόγοις τοῖς πρὸς χάριν ἐμβάλῃται.
 4. ἀπὸ γὰρ θυρίδος οἴκου αὐτῆς εἰς τὰς πλατείας παρακύπτουσα,
 ὃν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων νεανίαν ἐνδεῆ φρενῶν παραπο- 5
 ρευόμενον ἐν ἀγορᾷ ἐν διόδοις οἴκου αὐτῆς καὶ λαλοῦντα ἐν
 σκότει ἐσπερινῷ, ἠνίκα ἂν ἦ ἡσυχία νυκτερινῆ καὶ γνοφώδης,
 5. ἡ δὲ γυνὴ συναυτᾶ αὐτῷ εἶδος ἔχουσα πορνικόν, ἡ ποιεῖ νέων
 ἐξίπτασθαι καρδίας, ἀνεπτρωμένη δὲ ἐστὶ καὶ ἄσωτος, ἐν οἴκῳ
 δὲ οὐχ ἡσυχάζουσιν οἱ πόδες αὐτῆς· χρόνον γὰρ τινα ἔξω ῥέμβεται, 10
 χρόνον δὲ ἐν πλατεῖαις παρὰ πᾶσαν γωνίαν ἐνεδρεῦει. 6. εἶτα
 ἐπιλαβομένη ἐφίλησεν αὐτόν, ἀναιδεῖ δὲ προσώπῳ προσεῖπεν
 αὐτόν· Θυσία εἰρηνικὴ μοι ἐστὶν σήμερον, ἀποδίδωμι τὰς εὐχὰς
 μου· ἔνεκεν τούτου ἐξῆλθον εἰς συνάντησίν σου, ποθοῦσα τὸ σὸν
 πρόσωπον εὐρηκά σε· κηρίαὶς τέτακα τὴν κλίνην μου, ἀμφιτάποις 15
 δὲ ἐστρωσα τοῖς ἀπ' Αἰγύπτου· διέραγκα τὴν κοίτην μου κρόκῳ,
 τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμώμῳ· ἐλθὲ καὶ ἀπολαύσωμεν φιλίας ἕως
 ὄρθρου, δεῦρο καὶ ἐγκυλισθῶμεν ἔρωτι“, καὶ τὰ ἐξῆς, οἷς ἐπιφέρει·
 7. „Ἀπεπλάνησεν δὲ αὐτόν πολλῇ ὁμιλίᾳ, βρόχοις τε τοῖς ἀπὸ
 χειλέων ἐξώκειλεν αὐτόν· ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κεπρωθεῖς“. 20

1 Prov. 7, 4—18. — 19 Prov. 7, 21: 22.

1 σαντῶι h | εἶπον a h v, εἶπε ο | σὴν > ο | 2 γνώριμον a | 3 καὶ
 πονηρᾶς > ο | τοῖς : τῆς h | 4 θυρίδων ο | 5 ὃν : ὦν ο | ἐνδεῆ : ἐν δεσῆ ο |
 6 οἴκον ο D : οἴκων a h p v LXX | αὐτοῖς ο | 7 ἦ > ο p v LXX | 9 ἀνα-
 πτερωμένη ο | 11 ἐνεκεν > p v | 12 εἶπεν ο | 13 αὐτόν a h : αὐτῷ ο
 p v LXX | 14 ἔνεκα a | ποθοῦσα a h o L LXX : + ἰδεῖν p v S | 15 τέτακα :
 τετὰκὰτὰ ο | μου + ἀπιτίοις ο | 16 διέραγκα h v, διέρανα ο, δι' ἔρανα p |
 κρόκον ο | 17/18 ἕως — ἐγκυλισθῶμεν > ο | 19 πολλῇ : ἐν π. h | τε : δὲ
 h L | τοῖς : τῶν ο | 20 αὐτῇ + ἐπαρθῆς ο | κεπρωθεῖς ο

5, 8 | 29 in itinere . . deducens : itinera . . deducencia S LXX | 31 custodias
 cog. bonam : te custodiat consilium meum S

giores Proverbiorum partes de muliere
 prava agentes easque integras exhibet.
 Constitutiones easdem partes decur-
 tatas proponunt et priori alium locum
 inserunt. Infra in descriptione mulieris
 fortis similis ratio inter libros intercedit.

7. κεπρωθεῖς] Hesychius κέπρον
 definit esse speciem avis marinae le-
 vissimae, quae facile a quovis vento
 circumagitur, unde homo levis dicatur
 κέπρος. Verbum κεπρωθεῖς hoc loco
 denotare videtur: facile captus.

sensus autem labiorum meorum mando tibi. 14. *Noli intendere fallaci mulieri; mel enim destillat de labiis mulieris meretricis, quae ad tempus quidem impinguat fauces tuas; postea vero amarius felle invenies illud et acutius magis quam gladius bis acutus.* 15. *Insapientiae enim pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte in infernum; vestigia autem eius non permanent; itinera enim vitae non sequitur; fallaces autem viae eius et non bene cognitae.* 16. *Nunc igitur, fili, audi me et noli infirmos facere meos sermones. Longe fac ab illa tuum iter, noli accedere ad portas domus eius, ut non prodas aliis vitam tuam et tuam conversationem his, qui sine misericordia sunt, ut non repleantur alieni tuis viribus et tui labores veniant in domos alienorum et paenitearis in ultimis, cum deterentur carnes corporis tui; et tunc dicis: Quomodo odio habui disciplinam et increpationes declinavit cor meum, non audiebam vocem obiurgantis me nec opponebam aurem meam? Paene factus sum in omni malo.* 17. *Et ut non per multa extendamus correptionem, si qua praetermisimus, sicut sapientes, quae ** pulchra sunt, ea deligite vobis e sacris libris et ex Evangelio Dei, ut confirmemini et amoveatis ac reiciatis a vobis omnia prava atque innocentes inveniamini in vita aeterna apud Deum.*

VIII. *Mulier vero subiecta sit viro suo, quoniam vir caput est mulieris, et caput viri in via iustitiae incedentis est Christus.* 2. *Post Dominum nostrum omnipotentem, Deum nostrum et patrem saeculorum, praesentis et futuri, et dominum omnis spiritus et omnium virtutum eiusque spiritum vivum et sanctum, quibus sit honor et*

21 Eph. 5, 22, 23; I Cor. 11, 3; Prov. 8, 20.

1/2 noli — mulieri > S | 4/5 insipientiae L LXX : peccati S | 6 permanent (vel: habent requiem) S, *ῥεῖθεται* LXX : videntur L legens *ὁρᾶται* | 10 tuam conversationem : *ὄν βίον* LXX, annos tuos S | 15 meam : + adhortantibus me S

VIII, 2. *post dominum — amen*] Nau et Gibson hanc particulam ad versum praecedentem adiunxerunt. — *eiusque spiritum v. et s.*] Quaeritur, num haec particula, quae in Constitutionibus de-

est, auctoris Didascaliae an non potius additamentum sit. Syrus interpret etiam in doxologia librum terminante VI, 30, 8 spiritum sanctum patri et filio adiunxit.

8. καὶ πάλιν λέγει „Μὴ πρόσεχε φαύλη γυναικί· μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἢ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις καὶ ἠκονημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου“. 9. καὶ πάλιν „Ἀλλὰ ἀποπήδησον, μὴ ἐγχρονίσῃς μηδὲ ἐπιστήσῃς σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν“ 5 πολλοὺς γὰρ τρώσασα καταβέβληκεν, καὶ ἀναρίθμητοὶ εἰσιν, οὓς πεφόνευκεν“. 10. εἰ δὲ μὴ, φησί „μεταμεληθήσῃ ἐπ' ἐσχάτων σου, ἡνίκα ἂν κατατριβῶσιν σάρκες σώματός σου, καὶ ἔρεϊς· Πῶς ἐμίσησα παιδείαν, καὶ ἐλέγχους δικαίων ἐξέκλινεν ἡ καρδία μου; οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδεύοντός με καὶ διδάσκοντός με, οὐ παρ- 10 ἐβαλλον τὸ οὖς μου· παρ' ὀλίγον ἐγενόμην ἐν παντὶ κακῶ“. 11. ἵνα δὲ μὴ διὰ πλειόνων παρεκτείνωμεν τὰς μαρτυρίας, καὶ εἴ τινα παρήκαμεν, οἱ σοφοί, ἑαυτοῖς τὰ καλὰ ἐπιλέγοντες ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν, ἐπιστερεοῦσθε παραιτούμενοι πάντα τὰ φαῦλα εἰς τὸ ὀσίους εὐρεθῆναι ὑμᾶς ἐν ζωῇ αἰωνίῳ παρὰ θεῶ. 15

VIII. „Ἦ δὲ „γυνὴ ὑποτασσέσθω τῷ ἑαυτῆς ἀνδρὶ, ὅτι κεφαλή τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ ὑπάρχει, τοῦ δὲ ἀνδρὸς τοῦ πορευομένου ἐν ὁδοῦ δικαιοσύνης κεφαλή ἐστὶν ὁ Χριστός, τοῦ δὲ Χριστοῦ κεφαλή ὁ“ ἐπὶ πάντων „θεός“ καὶ πατὴρ αὐτοῦ. 2. μετὰ οὖν τὸν παντοκράτορα θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα, τοῦ τε ἐνεστώτος καὶ 20 τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κύριον, πάσης τε πνοῆς καὶ δυνάμεως δημιουργόν, καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν

1 Prov. 5, 3. 4. — 4 Prov. 9, 18. — 6 Prov. 7, 26. — 7 Prov. 5, 11—14. 16 Eph. 5, 22. 23; I Cor. 11, 3; Prov. 8, 20.

5 μὴ : καὶ μὴ a | σὸν : τὸ σὸν h o LXX | 7 μεταμεληθῆς o | 9 ἐλέγχους : ἐλ. δὲ h o | δικαίων a h A : δικαίους o, > p v B D LXX | ἐξέκλιν o | 10 φωνῆν o | 10/11 παρέβαλον p v, παρέλαβον o | 12 δὲ μὴ h p v : μὴ δὲ a, μὴ o | παρατείνωμεν o | 13 οἱ σοφοὶ ἑαυτοῖς ∞ o | 15 εὐρεθῆναι ὑμᾶς ∞ o | 16 τῷ + ἰδίῳ h | 17 τοῦ δὲ > o | 17/18 τοῦ πορ. ἀνδρὸς o | 19 κεφαλή + ἐστὶν o | ἐπὶ πάντων h o p v A B : > a | 20 παντοκράτορα : προ o : τε > o p v | 21 κύριον τε πάσης o

VIII. Περὶ ὑποταγῆς γυναικὸς πρὸς ἄνδρα καὶ φιλόνητον καὶ σώφρονα. De uxoris virum diligentis et castae subiectione erga maritum. — Prope ad hoc caput accedit Clemens Al. Paed. III, 11, 63—67 p. 291: laudat I Cor.

11, 3, loquitur de obsequio a muliere viro praestando, allegat versus principales Proverbiorum c. 31 et ultimo loco aequae ac Didascalia Prov. 12, 4. Brevem descriptionem uxoris bene moratae idem exhibet Strom. IV, 20.

gloria in saecula saeculorum, amen, time virum tuum, o mulier, et reverere eum, eique soli placere stude et parata esto ei servire, et manus tuae sint ad lanam et cogitatio tua ad fusum, sicut dixit in Sapia: 3. *Mulierem fortem quis inveniet? Aestimabilior est*
 5 *gemmis pretiosis, et confidit in ea cor viri eius, et victus eam non deficiet; adiuvat enim virum suum in omnibus rebus, atque facit, ut nihil ei desit in vita eius.* 4. *Lanam et linum manibus suis redegit ad res pulchras. Proba gubernatrix est, quasi navis negotians, et de longe congregavit omnes divitias suas.* 5. *Surrexit nocte et dedit*
 10 *victum domesticis et opus ancillis, et consideravit agrum et emit, et de fructibus manuum suarum plantavit possessiones.* 6. *Accinxit lumbos suos fortitudine et firmavit brachia sua, et gustavit, quia bonum est operari, et non extincta est lucerna eius tota nocte; extendit cubitos suos in sollertia et manus suas ad fusum.* 7. *Manus*
 15 *suas porrexit pauperibus, et de fructibus suis dedit inopibus.* 8. *Neque vir eius sollicitus erat de domo, quia omnes filii domus ipsius vestiti sunt stola duplici; viro suo indumenta fecit ex bysso et purpura.* 9. *Conspicius est vir eius in portis, quando sederit in concilio seniorum.* 10. *Et fecit in domo sua sindones ac cingula et vendidit*
 20 *Chananaeis. Virtus et decus est indumentum eius, et laetabitur in novissimo die.* 11. *Os suum sapienter ac prudenter aperuit, et ordine loquitur lingua eius. Angustae sunt semitae aedium eius, et panem otiosa non comedit. Os suum aperuit sapienter ac recte, et lex misericordiae in lingua eius.* 12. *Liberi eius surrexerunt et divites*
 25 *fiebant et laudabant eam, et laetabitur de eis in diebus novissimis. Et vir eius praedicavit eam, et multae filiae acquisierunt divitias. Et*

4 Prov. 31, 10—31.

1 τὸν a : > h o p v | δι' (> a) οὗ . . τῷ θεῷ a h o A : ᾧ p v |
 2 ἐντράπιη ο | αὐτὸν > a | αὐτῷ . . ἀρέσχοσα a : ∞ h o p v | 3 αὐτῷ
 h. l. a, post ὑπάρχουσα ο, > h p v | 4 διὰ + τοῦ h | 5 γυναῖκα + δὲ ο |
 7 οὐκ ἀπορ. σκύλων ο | 8 μηροσαμένη a : μυρενομένη ο p v, εὐραμένη h |
 9 εὐχρηστα a² h : εὐχρηστω a, εὐχρίστος (= εὐχρηστως) ο, εὐχρηστον p v
 LXX | ὡσεὶ h | 10 πορευομένη ο | 10/11 ἀνίστατω ο | 12 τῶν > ο p v LXX |
 13 ἀναζωσαμένη : -σάμενοι ο, + ἰσχυρῶς p A D LXX | 14 ἤρσεεν ο | βρα-
 χείωνας ο | καὶ > h | 15 αὐτῆς ὁ λύχνος ο | 16 ἐκτενη ο | τὰς + δὲ p v
 LXX | αὐτῆς sec > ο | 17 ἄδρακτον ο | χεῖρας : θύρας h, + δὲ ο | 18 τὸν
 ἐν τῷ οἴκῳ ο | αὐτῆς + ὅταν πον χρονίζει p B LXX | 19 εἰσὶν : post ἐνδεδ.
 h, > ο | στολὰς θυσαῶς ο | 20 χλανιδας ο | πορφύρας + ἑαυτῆς h | 22 τῶν :
 καὶ h p | τῶν κατ. > D | κατοικούντων a h : κατοίκων p LXX, κατοικιῶν ο,

Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ θεῷ, φοβήθητί σου τὸν
 ἄνδρα, ὃ γύναι, καὶ ἐντρέπηθι αὐτόν, αὐτῷ μόνῳ ἀρέσκουσα,
 αὐτῷ ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἐν ταῖς διακονίαις αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἐπὶ
 σοὶ μακαρισθῇ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς Σοφίας τῆς λεγούσης διὰ Σολο-
 μῶντος τάδε· 3. „Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα 5
 δέ ἐστιν λίθων πολυτελῶν ἢ τοιαύτη, θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία
 τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἢ τοιαύτη σκύλων οὐκ ἀπορήσει· ενεργεῖ γὰρ
 τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ κατὰ πάντα τὸν βίον. 4. μηρυσάμενη ἔριον καὶ
 λίνον ἐποίησεν εὐχρηστα ταῖς χερσὶν αὐτῆς, ἐγένετο ὡς ναῦς
 ἐμπορευομένη μακρόθεν συναγούσα αὐτῷ τὸν βίον. 5. καὶ ἀνί- 10
 σταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκεν βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς
 θεραπαίλαις· θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν τῶν
 χειρῶν αὐτῆς ἐφύτευσεν κτῆμα. 6. ἀναζωσαμένη τὴν ὄσφυν αὐτῆς
 ἤρεισεν τοὺς ἑαυτῆς βραχίονας, καὶ ἐγεύσατο, ὅτι καλὸν τὸ ἐργά-
 ζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα· 15
 τοὺς πῆχεις αὐτῆς ἐκτείνει εἰς τὰ χρήσιμα, τὰς χεῖρας αὐτῆς
 ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. 7. χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξεν πένητι, καρπὸν
 δὲ ἐξέτεινεν πτωχῷ. 8. οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς,
 πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ εἰσιν ἐνδεδυμένοι δισσὰς στολάς, καὶ
 χλαίνας ἐποίησεν τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ βύσσου καὶ πορφύρας ἐνδύ- 20
 ματα. 9. περίβλεπτος δὲ γίνεται ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἥνικα ἂν
 κάθηται ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν κατοικούντων.
 10. σινδόνας ἐποίησεν καὶ ἀπέδοτο τοῖς Φοίνιξιν, περιζώματα δὲ
 τοῖς Χαναταίοις· ἰσχὴν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη
 ἐν ἡμέραις ἐσχάταις. 11. στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ προσ- 25
 ηκόντως, καὶ τάξιν ἐστείλατο τῇ γλώσσει αὐτῆς· στεγναὶ διατριβαὶ
 οἴκων αὐτῆς, οἷτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν· τὸ στόμα αὐτῆς ἀνοίξει
 σοφῶς καὶ ἐννόμως, θεσμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς.
 12. ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ πλουτήσαντα ἤνεσαν αὐτήν,
 καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπήνεσεν αὐτήν. πολλαὶ θυγατέρες ἐκτήσαντο 30
 πλοῦτον, πολλαὶ ἐποίησαν δύναμιν· σὺ δὲ ὑπέρκεισαι καὶ ὑπερῆρας

5 Prov. 31, 10—31.

κατ' οἶκον v, + τῆς γῆς h p LXX | 23/4 σινδόνας — ἀνὴρ αὐτῆς > p |
 23 φοίνιξιν o | 24 ἰσχὴν h D B : δόξαν a o p v A LXX | ἠεφράνθη o |
 25 στόμα : τὸ στ. h | σοφὸς o | 25/26 προσεχόντως h | 26 στεγναὶ + δὲ a |
 26/29 στεγναὶ — τέκνα αὐτῆς > o | 27 ἀνοίγει h | 28 ἐλεημοσύνης a p (?)
 D : + αὐτῆς h v LXX | 29 πλουτήσασαν ἤνεσεν o | 30 καὶ : post ὁ ἄ.
 αὐτῆς o | πολλαὶ + μὲν o | 31 ἐποίησαντο o | καθυπέρκησαι o

multas res magnas fecit, et omnes feminas supergressa est. 13. *Nam mulier timens Deum benedicetur, et timorem Domini ipsa praedicabit.* 14. *Da ei de fructibus ipsius, qui conveniunt ad labia eius, et ipsa praedicetur in portis, et ubique praedicetur vir eius.* 15. Et iterum:
 5 *Mulier fortis est corona viri sui.* 16. *Didicistis ergo, quantam laudem a Domino Deo accipiat mulier pudica et virum amans, quae fidelem se praestitit et Deo vult placere.* 17. *Tu ergo, o mulier, noli te ornare, ut placeas aliis viris, neque meretricis cirros et vestimenta induere neque calceos inducere, ita ut illis similis*
 10 *fias, quae tales sunt, eos alliciens, qui illis rebus capiuntur.* 18. *Et si hoc opere impudicitiae peccatum non committis, attamen eo peccavisti, quod coëgisti illum ** desiderare te. Si autem peccaveris, et tu perdidisti vitam tuam et connoxia facta es animae illius.* 19. *Et postea, si peccaveris in uno, despiciens te iterum*
 15 *ad alium transibis, <sicut dixit in Sapiaentia: Impius> cum venerit in profundum malorum, contemnit, et veniet infamia et improprium. Quae talis autem est, iam <vehementer> vulnerat<a est> et laqueat animas insipientium.* 20. *Discamus igitur et eas, quae tales sunt, quomodo triumphat per ipsam Sapientiam sanctum verbum.*
 20 *Dicit autem ita: Sicut inaures in nare porci, ita mulieri malivolae species.* 21. *Et iterum: Sicut lignum vermis exterminat, sic perdit virum mulier malefica.* 22. *Et iterum: Mulier stulta et saeva indigens pane efficitur, quae nescit ruborem; in ianuis domus suae sedet super sellam adparens in plateis, advocans eos praetereuntes, diri-*
 25 *gentes iter in viis suis, et dixit: 23. Quisque ex vobis insipiens est,*

5 Prov. 12, 4. — 15 Prov. 18, 3. — 20 Prov. 11, 22. — 21 Prov. 12, 4. — 22 Prov. 9, 13—18.

14/15 peccaverit . . se . . aliud transiet L | 15 sicut d. in Sapiaentia Impius S cf. C | 16 vehementer cf. C : prorsus S | 18/21 discamus — species > Sp | 25 insipiens : adulescens S

1 ἀρέσζιαι ο | ματαίων ο | 1/2 γυναικῶν· οὐκ ἔστιν ἡ | 2 ἐν > α | φόβος ο | αὐτῇ > ο | 3 δότε — καρπῶν : καρπὸν ο | 3/4 καὶ — αὐτῆς > ο | 5 πολλαί : σοφαὶ ἡ LXX | 6 οἶα ο | 6/7 σώφρων . . φιλ. ∞ ο | 8 εἶναι βούλει κερῖφ ο | ἐπί : ἐν ο | 9/10 ἢ ἐνδύματα > ο | 10 μιμοῦ : μη ο | τὸ α : τῶ p v, τοῦ ἡ ο cf. v. 18 | 11 καὶ γ. εἰ : κἄν γὰρ ἡ | οὐκ > ο | τὸ α ἡ ο : τῶ p v | 12 τό : τοῦ ἡ | τὸ μ. : μονῶ τὸ ο | 13 μετὰ τ. ἀναγκάσσασα ἔπεν. :

17. μηδὲ τὰ τῆς ἐταιριζομένης ἐμ- III, 2, 5 p. 253: οὐ γὰρ γυναικός, πλέγματα κτλ.] Clemens Al. Paed. ἀλλ' ἐταίρας τὸ φιλόκοσμον.

πάσας. 13. ψευδεῖς ἀρέσκειαι καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς μὴ
ἔστω ἐν σοί· γυνή γὰρ εὐσεβῆς εὐλογεῖται, φόβον δὲ κυρίου αὐτὴ
αἰνεῖτω. 14. δοτε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειλέων αὐτῆς, καὶ αἰνεῖσθω
ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς“. 15. καὶ πάλιν· „Γυνὴ ἀνδρεία στέφανος
τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς“. καὶ πάλιν· „Πολλαὶ γυναῖκες ὄχοδόμησαν
οἶκον“. 16. μεμαθήκατε, ὅποια ἐγκώμια γυνὴ σόφρων καὶ φίλ-
ανδρος λαμβάνει ἀπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ. 17. εἰ πιστὴ καὶ ἀρεστὴ
κυρίῳ βούλει εἶναι, ὡ γύναι, μὴ καλλωπίζον ἐπὶ τῷ ἀρέσκειν σε
ἰλλοτρίοις ἀνδράσιν, μηδὲ τὰ τῆς ἐταιριζομένης ἐμπλέγματα ἢ
ἐνδύματα ἢ ὑποδέσεις μιμοῦ φορεῖν ἐπὶ τὸ ὑπάγεσθαι σε τοὺς εἰς
τὰ τοιαῦτα παριδευομένους. 18. καὶ γὰρ εἰ σὺ οὐκ ἐπὶ τὸ ἀμαρ-
τάνειν ταῦτα ποιεῖς τὰ μύση, ἐπὶ δὲ τὸ μόνον καλλωπίζεσθαι,
οὐδ’ οὕτως ἐκφεύξῃ τὴν δίκην εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, ἀναγκάσασα
ἐπενεχθῆναί σοί τινα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαί σου, καὶ μὴ ἑαυτὴν φυλά-
ξασα ἐπὶ τὸ μῆτε σὲ ὑποπεσεῖν ἁμαρτία μῆτε μὴν ἑτέρους σκαν-
δάλω. εἰ δὲ καὶ ἁμαρτήσεις ἐνδοῦσα ἑαυτὴν, καὶ σὺ ἐπλημμέλησας
κἀκείνου ἔνοχος τῆς ψυχῆς ἐγένου. 19. εἶτα ἁμαρτήσασα ἐφ’ ἐνί,
ὡσπερ ἀπογνοῦσα εἰσάπαξ, ἐφ’ ἑτέρου ἐκτραπήσῃ πάλιν ἀπηληγη-
κῦια, καθά φησιν ὁ θεῖος λόγος· „Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβῆς εἰς βᾶθος
κακῶν, καταφρονεῖ· ἐπέρχεται δὲ αὐτῷ ἀτιμία καὶ ὄνειδος“. ἢ
γὰρ τοιαύτη λοιπὸν ἀφειδῶς τετρομένη παριδεύει ψυχὰς ἀφρόνων.
20. μάθωμεν οὖν καὶ τὰς τοιαύτας πῶς θριαμβεύει ὁ θεῖος λόγος
φάσκων· „Ἐμίσησα ὑπὲρ τὸν θάνατον σὺν τὴν γυναῖκα, ἣτις ἐστὶ
θήρευμα καὶ σαγήνη καρδίας, δεσμοὶ δὲ αἱ χεῖρες αὐτῆς“. 21. καὶ
ἐν ἄλλοις· „Ὅσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν ῥινὶ ὕος, οὕτως γυναικὶ
κακόφρονι κάλλος“. καὶ πάλιν· „Ὅσπερ ἐν ξύλῳ σκώληξ, οὕτως
ἀπόλλυσιν ἄνδρα γυνὴ κακοποιός“. 22. καὶ πάλιν· „Κρεῖσσον
οἰκεῖν ἐπὶ γωνίας ὑπαίθρου, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ
μαχίμης“. 23. μὴ οὖν μιμεῖσθε τὰς τοιαύτας γυναῖκας ὑμεῖς αἱ

4 Prov. 12, 4. — 5 Prov. 14, 1. — 19 Prov. 18, 3. — 23 Eccl. 7, 27. —
 25 Prov. 11, 22. — 26 Prov. 12, 4. — 27 Prov. 21, 9. 19.

τοιαῦτα ἀπενεχθῆναι ο | 14 τὸ α ο : τῷ h p v | 15 μῆτε σέ : μὴ τί σὴν ο |
 ὑποπέσιν ο | ἁμαρτήματι h | 15/16 ἑτέρος σκανδαλος ο | 16 δέ : γὰρ p v |
 ἐνδοῦσα αὐτὴν ο | σαντὴν h | 17 ἁμαρτίσασα ἐφ’ ἐνί ο | 18 ἑτέρον a, aliud L :
 ἐτέρους a² h o p v | 19 εἰσέλθῃ ὁ ἄσ. ο | 20 ἢ : καὶ ο | 21 λοιπὸν + τῆ ο |
 23/25 ἐμίσησα — ἄλλοις > p | 23 σὺν > ο | 24 δὲ a h : > ο v | αἱ > a |
 25/27 ὡσπερ — πάλιν > ο | 27 ἄνδρας a | κρεῖσσον + ἐστὶν ο | 28 ἐπὶ
 γωνίας a h ο : ἐν γωνία p v | 29 μιμεῖσθαι ο | γυναῖκας > ο

declinet ad me; et eis, qui sine sapientia sunt, praecipio dicens: Panes absconsos in pruna suaviter edetis et aquam furtivam dulcem bibetis.
 24. *Et nesciens est, quia terrigenae apud eam pereunt, et in petaurum inferorum occurrit. Sed fuge citius et noli remorari loco eius (neque*
 5 *tolle oculos tuos neque eam adspicias).* Et iterum: *Melius est habitare in angulo obscuro quam cum muliere linguosa et rixosa.* 26. *Nolite igitur eas, quae tales sunt, mulieres imitari, vos Christianae! Quae fidelis vis esse, viro tuo attende, ut placeas illi soli, et, cum in platea ambulaveris, caput tuum vela veste, ut per velationem magna*
 10 *obscoretur pulchritudo tua.* 27. *Et noli depingere vultum tuum a Deo per naturam tibi factum. Deorsum adtendens iter tuum confice undique veste te cooperiens.*

IX. Declina autem et balneum, ubi viri lavantur, quod superfluum est mulieri; nam etsi non fuerit in civitate vel in regione
 15 balneum <mulierum>, in eo balneo, ubi viri lavantur, mulier fidelis non lavetur. Si enim vultum tuum velas, ut ab alienis viris non videaris, quomodo nuda cum alienis viris in balneum ingrederis?
 2. Si autem non est balneum muliebre, quo utaris, et vis contra naturam cum viris lavari, cum disciplina et cum reverentia, cum
 20 mensura lavare. 3. In talibus enim balneis non frequenter lavetur nec diu lavetur nec in meridie, sed, etsi potest fieri, nec per singulos dies. 4. Hora autem sit tibi superflui illius balnei decima;

5 Prov. 21, 9. 19.

1/2 panes — bibetis : accede suaviter ad panem absconsum et aquam f. d. S | 4/5 neque t. — adspicias S | 6 rixosa : + in interioribus domus S cf. Prov. 25, 24; item infra c. 10, 2 | 10/11 et noli — factum : neque orna faciem oculorum tuorum S | 13/14 quod sup. est mulieri > S | 15 mulierum S | 20/22 in talibus — dies : neque omni tempore neque omni die neque meridie S | 22 superflue L

24. *petaurum*] Latinus vocem graecam *πέταυρον* retinuit; Syrus vertit: profundum.

* * *

24. *μη καταζωγράφει κτλ.*] i. e. ne genas vel oculos vel capillos coloribus depingas. Eundem corporis cultum damnant Clemens Al. Paed. II, 8. 12; III, 1. 2. 21; Tertullianus De cultu feminarum; Commodianus In-

structiones II, 19. Clemens l. c. III, 2, 6 p. 254; II, 66 p. 292 declarat, illis artificiis hominum opificem et archetypum contumelia affici et malam artem creaturae Dei anteponi.

IX. *Περὶ τοῦ μὴ συλλογέσθαι γυναῖκα ἀνδράσιν.* Quod mulier non debet cum viris lavari. — Cf. quae supra ad c. 6, 13 adnotata sunt.

2. *γυναιχείου δὲ ὄντος βαλ. κτλ.*]

χριστιανὰ ὑπάρχουσαι. πιστὴ δὲ θέλουσα εἶναι τῷ σὺ ἀνδρὶ
 πρόσεχε ἐπὶ τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ μόνῳ, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις σκέπουσα
 τὴν κεφαλὴν σου· διὰ γὰρ τῆς ἐπικαλύψεως ἀποκλείσεις τὴν θεῖαν
 τοῖς περιεργότεροις. 24. μὴ καταζωγράφει σου τὸ ὑπὸ θεοῦ
 πεποιημένον πρόσωπον· οὐδὲν γὰρ ἐν σοί, ὃ κοσμήσεως δέεται, 5
 ἐπεὶπερ „πάντα, ὅσα ἐποίησεν“ ὁ θεὸς, „καλὰ λίαν“· ἀσελγῆς δὲ
 ἐν καλῷ ἐπικόσμησις τεχνίτου χάριν ἐνυβρίζει. κάτω βλέπουσα
 τὴν ὁδοιπορίαν σου ποιῶ περικαλύπτουσα ἑαυτήν, καθὼς πρέπει
 γυναίξιν.

IX. Περίστασο καὶ τὴν ἐν βαλανείῳ μετὰ ἀνδρῶν ἄτακτον 10
 γινομένην λουσίαν· πολλὰ γὰρ τὰ δίκτυα τοῦ πονηροῦ. ἀνδρόγυνον
 γυνὴ πιστὴ μὴ λουέσθω· εἰ γὰρ περικαλύπτεται τὸ πρόσωπον
 τὴν ἀπ' ἀλλοτριῶν ἀνδρῶν ὄψιν μετὰ αἰδοῦς κρύπτουσα, πῶς
 γυμνὴ μετὰ ἀνδρῶν ἢ τοιαύτῃ εἰς λουτρον εἰσελεύσεται; 2. γυναι-
 κείου δὲ ὄντος βαλανείου, εὐτάκτως μετὰ αἰδοῦς μεμετρομένης 15
 λουέσθω. 3. μὴ περισσοτέραν δὲ λουσίαν ποιέσθω, μηδὲ πολλὴν
 μηδὲ πολλάκις μηδὲ ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλ' εἰ δυνατὸν μηδὲ καθ'
 ἡμέραν. 4. ὥρα δὲ σοι ἔστω τακτὴ ἢ τῆς καιρολογίας δεκάτη·

6 Gen. 1, 31.

1 π. δὲ θέλουσα : πισταὶ θέλουσιν ο | 2 τὸ a h : τῷ ο p v | σκέπε h |
 3 ἀποκλείεις ο | 4 θεοῦ : σὺν σοι ο | 6 ἐποίησεν + ἐν σοι p v | δ' a | 7 ἐν
 κ. ἐπικόσμησις : ἐπικ. εἰς κάλλος h | κάλλω ἐπικοσμήσει ο | ὑβρίζει h |
 10 μετὰ ἀνδρῶν > ο | 10/11 ἄτακτον γιν. ∞ ο | 12 πιστὴ γυνὴ p v | εἰ :
 ἡ ο | περικαλύπτεται + γυνὴ p v | τὸ πρόσωπον > ο | 13 ἀπ' : τῶν h |
 15 βαλ. ὄντος h | εὐτάκτως ο | μεμετρομένος ο | 16 ποιέσθω (οι supra
 lineam) ο | μηδὲ πολλὴν > ο | 18 δὲ > ο | σοι : σὺ ο | τ. ἢ τῆς : τακτῆς ο

Cum Didascalia hoc loco de balneis promiscuis agat, Constitutor vocabulo οὐκ suppresso de balneis muliebribus loquitur. Cf. quae exposuit Corssen in *Zeitschrift für neutestamentl. Wissenschaft* I (1900), 341—43. — εὐτάκτως, μεμετρομένης] Cf. Ps.-Ign. Her. 1, 2.

3. μὴ περισσοτέραν] Lavationes frequentiores ac non necessarias damnant etiam Clemens Al. Paed. III, 9, 47 p. 282; Cyprianus De lapsis c. 30; Hieronymus Ep. 45 c. 4; 125 c. 7 (Migne PL 22, 481. 1075); In Ierem.

23, 21. 22. Ceteroquin usus multiplex erat. His balneum ad sanitatem sustentandam vel munditiam corporis restituendam saepius opus erat quam illis. Nonnulli lavacro plane abstinebant, ut Iacobus frater Domini teste Hegesippo apud Eusebium H. E. III, 23, 5 et Hieronymum De viris illustribus c. 2.

4. καιρολογίας] Sic scripsit Constitutor, cum Didascalia dicat de balneo superfluo, quod est ἀκαιρολογία. — δεκάτῃ] i. e. quarta hora post meri-

oportet enim te constitutam fidelem ab omni parte oculorum aspectum et conventionem, quae in tali balneo fit, fugere.

X. Ne autem sis litigiosa ad omnes, prae cetera adversus virum tuum, excide hoc malum a te, quoniam fidelis es, ut vir
 5 tuus, si est fidelis aut gentilis, propter te non scandalizetur et blasphemet in Deum et tu vae hereditas apud Deum: *Vae*, inquit, *per quem nomen Dei blasphematur inter gentes*; 2 si autem fidelis est vir tuus, cogatur dicere, ut sciens scripturas, quod scriptum est in Sapia: *Melius est habitare in deserto quam cum muliere*
 10 *linguosa et litigiosa*. 3. Mulieres igitur per confusionem et mansuetudinem religionem ostendite ad conversionem et fidei auctum de ethnicis quancunque sive viri sunt sive mulieres. 4. (Et si pau)cis ipsi admonuimus et correximus vos, sorores et filiae et membra nostra, tamen sicut sapientes et vos quae bona sunt et
 15 sine reprehensione quaerite vitae istius documenta, ut sciatis, per quae possitis regno Dei nostri propinquare et bene placentes repausare.

6 Ies. 52, 5. — 9 Prov. 21, 19.

3 prae cetera (= *μάλιστα*) Corssen (cf. Rönsch, Itala et Vulgata p. 412): praeterea L | 5 fidelis aut > S | 5/6 scand. et blasphem. : cogatur blasphemare L, pro *σκανδαλισθεις* legens *αναγκασθεις* | 16 bene : bonis operibus S

diem. E contextu (v. 3) multos iam meridie balnea petiisse apparet. Quem morem improbat auctor et mulierem christianam adhortatur, ut nonnisi circa vesperam lavetur. Hadrianus imperator referente Aelio Spartiano c. 22 ante octavam horam in publico neminem

nisi aegrum lavari passus est. Tertullianus Apol. c. 42 de honesta et salubri hora lavandi loquitur.

X. *Περὶ μαχίμων καὶ γλωσσώδους γυναικός*. De muliere contentiosa et loquace.

δεῖ γάρ σε πιστὴν οὖσαν ἐκ παντὸς καὶ πάντοτε τὴν πολυόφθαλμον περιεργίαν φεύγειν.

X. Τὸ δὲ μάχιμόν σου πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου, περίκοπον πιστὴ ὑπάρχουσα, ἵνα σου ὁ ἀνὴρ, ἐὰν ἤ πιστὸς ἢ ἔθνικός, μὴ διὰ σὲ σκανδαλισθεῖς βλασφημῆσθαι θεὸν 5 καὶ σὺ τοῦ οὐαὶ κληρονόμος εὐρεθῆς παρὰ θεῶ. „Οὐαὶ“ γάρ, φησὶν, „δι’ οὗ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“. 2. εἰ δὲ πιστὸς ὑπάρχει σου ὁ ἀνὴρ, ἀναγκασθήσεται ὡς εἰδὼς τὰς γραφὰς εἰπεῖν τὸ ῥῆμα τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ Σοφίᾳ· „Κρεῖσσον οἰκεῖν ἐν ἐρήμῳ, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης“. 3. αἱ 10 οὖν γυναῖκες διὰ τῆς αἰδοῦς καὶ πραότητος τὴν θεοσέβειαν ἐνδείκνυσθε εἰς ἐπιστροφὴν καὶ προτροπὴν πίστεως καὶ τοῖς ἐκτὸς πᾶσιν εἴτε γυναιξίν εἴτε ἀνδράσιν. 4. καὶ εἰ δι’ ὀλίγων νοουθετήσαντες ἐπαιδεύσαμεν ὑμᾶς, ἀδελφαὶ καὶ θυγατέρες καὶ μέλη ἡμῶν, ὡς σοφαὶ καὶ αὐτὰι ἀλοιδόρητοι τοῦ βίου, ἐκζητεῖτε μαθή- 15 ματα γινώσκειν, δι’ ὧν δυνήσεσθε τῇ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐγγίσει βασιλείᾳ εὐαρέστως καὶ ἀναπαύσασθαι.

6 Ies. 52, 5. — 9 Prov. 21, 19.

1 δεῖ : δι ο | σε > ο | 2 περιεργίαν h ο | 3 πρὸς πάντας — ἄνδρα σου > ο | καὶ > p v | 5 πιστός : ἄπιστος a | θεόν : τὸν θ. h, θεῶ ο | 6 εὐρεθῆς a h : εὐρεθήσθαι v, -θήσει p, γενήσεται ο | 7 μου > ο | 7/8 εἰ δέ : ἰ δε ο | 10 ἐν : ἐπ ο | 11 καὶ + τῆς ο | 12 ἐκτός > ο | 15 ὑμῶν h | ἀλοιδόρητοι ο | βίου : + διαμείνατε a | 16 ἡμῶν > p v | 17 ἀρεστῶς ο | ἀναπαύσασθαι a² ο D : -σεσθε a h, -παύεσθαι p, -εσθε v, + εἰς αἰῶνας αἰῶνων ἀμήν ο (similiter Turrianus), + καθολικὴ διδασκαλία περὶ λαϊκῶν τετέλεσται v

1. ἐὰν ἤ πιστός] Hoc loco sermo est de marito in universum, sive fideli sive gentili, postea v. 2 speciatim de

fideli. Locutio Syrum interpretem et unum ex librariis Constitutionum sine iure offendit.

II.

I. Pastor, qui constituitur in episcopatu presbyterii et in ecclesiis omnibus et parochiis, oportet eum sine querela esse, irreprehensibilem, alienum ab omni iniquitate, virum non minus annorum quinquaginta, quoniam per quandam rationem iuveniles
5 luxurias et diabolica vitia aufugisse iam videtur et ab eis, quae a falsis fratribus in multos iactantur, blasphemias, qui ignorant verbum Dei, quod in Evangelio est: *Quoniam, inquit, qui dixerit verbum otiosum, reddet rationem pro eo Domino in die iudicii. De verbis enim tuis, ait, iustificaberis et de verbis tuis condemnaberis.* 2. Sit
10 igitur, si possibile est, [ad omnia] eruditus; et si sine litteris est,

3 Tit. 1, 6. 7; I Tim. 3, 2. — 7 Mt. 12, 36. 37.

1 pastor : de episcopatu audite pastor S cf. C | in episcopatu : in visitatione L, pastor et princeps in presbyterio S | 1/2 et in eccl. — parochiis : in ecclesia et in omni parochia S | 5 diab. vitia : concupiscentias inimici S | 7 Dei : illud S | 10 ad omnia > S C

I, 1. *in episcopatu*] Auctor haud dubie usurpavit vocem *ἐπισκοπή*, quam Syrus et Constitutor de episcopo loquentes testantur quamque Vulgata plerumque vertit: visitatio. Cf. Ies. 10, 3; Ierem. 6, 15; 10, 15; Luc. 19, 44; I Petr. 2, 12. Ego verti: in episcopatu, cum illa vox sensum auctoris non recte reddat. Etiam Latinus noster ita vertit infra v. 3; c. 2, 3. — *in ecclesiis etc.*] Ecclesiae et parochiae auctori idem esse videntur; haec autem vox quasi accuratior illi addita est. — *diabolica vitia*] Similiter Syrus: concupiscentiae inimici. Ideo nolui emendare, quamquam suspicio mihi exoritur, Constitutoris textum fideliozem esse.

* * *

I. Ὅτι τὸ ἀγράμματον εἶναι, ἔμπειρον δὲ τοῦ λόγου οὐ κωλύει πρὸς ἐπισκοπήν. Quod non excluditur ab episcopatu, qui expers est litterarum, peritus vero sermonis. — Turrianus, haud dubie textum suum falsum respiciens, hoc caput inscripsit: Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι πεπαιδευμένον καὶ ἔμπειρον τοῦ λόγου.

1. *ἐτῶν πενήκοντα*] Non eandem, sed similem aetatem Siricius papa postulat Epist. I, 9 decernens: usque ad annum aetatis trigesimum clericum in ordinibus minoribus versari, deinde per quinque annos diaconum ac per decem annos presbyterum esse, denique, i. e. annos XLV natum, cathedram episcopalem adipisci posse. Zosimus,

BIBΛION B.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΩΝ.

1. Περὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὕτως ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν τὸν ποιμένα τὸν καθιστάμενον ἐπίσκοπον εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐν πάσῃ παροιμία δεῖ ὑπάρχειν ἀνέγκλητον, ἀνεπίληπτον, ἀνε- 5
παφον πάσης ἀδικίας ἀνθρώπων, οὐκ ἔλαττον ἐτῶν πεντήκοντα, ὅτι τρόπῳ τινὶ τὰς νεωτερικὰς ἀταξίας καὶ τὰς ἔξωθεν διαβολὰς ἐκπεφυγὼς ὑπάρχει πρὸς τὰς τιῶν ψευδαδέλφων εἰς πολλοὺς ἐπιφερομένας βλασφημίας οὐ γινωσκόντων ῥῆμα θεοῦ τὸ ἐν τῷ 10
Εὐαγγελίῳ· „Ὅς ἂν λαλήσῃ ῥῆμα ἀργόν, ἀποδώσει περὶ αὐτοῦ λόγον τῷ κυρίῳ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“, καὶ πάλιν· „Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ“. 2. ἔστω οὖν, εἰ δυνατόν, πεπαιδευμένος· εἰ δὲ καὶ ἀγράμματος, ἀλλ' οὖν

5 Tit. 1, 6. 7; I Tim. 3, 2. — 10 Mt. 12, 36. — 11 Mt. 12, 37.

2 καὶ > ο | διακόνων + κληρικῶν χηρῶν ο | 3 οὕτως > a | 5 δεῖ ὑπάρχειν > ο | 5/6 ἀνεπαφον : ἀμέτοχον ο | 7 ἀταξίας a h o v i. m. : ἐπιθυμίας p v i. t. | 8 ἐκπεφυγὼς ο | 10 Εὐαγγελίῳ a h o D : + εἰρημένον p v | λαλήσῃ a h o : εἴπη p v | 12 καταδικασθήσῃ a h v : κατακριθήσῃ ο p | 13 εἰ δυνατόν > a : εἰ δὲ καὶ ἀγρ. ἀλλ' οὖν (οὐ ο) h ò p v D : καὶ a

Epist. ad Hesych. c. 3, similem aetatem requirere videtur, nec vero satis distincte pronuntiat. Canon Silvestri papae suppositicius XI annos pro singulis gradibus ita disponit, ut nemo ante annum LV ad episcopatum elevetur. Lex autem non semper observari poterat. Iam Didascalia permittit, casu postulante etiam virum natu minore episcopum eligi. Brevi post numerus diminuebatur. Synodi Agathensis 506 c. 17 et Arelatensis 524 c. 1 ad presbyteratum vel episcopatum suscipiendum non nisi aetatem annorum

XXX requirunt, eandem aetatem, quam synodus Neocaesarensis (314—325) c. 11 modo ad adipiscendum presbyteratum postulaverat. Iustinianus, Nov. 123 c. 1, annos XXXV requirit. — *τρόπῳ τινὶ κτλ.*] Canones ecclesiastici apostolorum 18, 3 praecipunt, ut presbyteri aetate proveci sint, *τρόπῳ τινὶ ἀπεχόμενοι τῆς πρὸς γυναῖκας συνελύσεως*. Cf. Doctrina XII apostolorum ed. Funk p. 62. Similiter auctor infra III, 1, 1 de senectute viduarum dicit.

2. ἀγράμματος] Virum litterarum expertem etiam Canones ecclesiastici

sed notitiam habens verbi [divini] et stabilis aetate. 3. Si autem in parochia modica ordinandus est episcopus et non invenitur, qui tempora aetatis iam transisse videatur et testimonium habere et sapiens, est autem iuvenis et testimonium habet ab eis, qui cum eodem sunt, quia dignus est ad episcopatum, et per iuvenilem aetatem per mansuetudinem et bonam conversationem senectutem ostendit, probetur et, si ab omnibus tale testimonium habet, constituatur [episcopus] in pace. 4. Nam et Salomon duodecim annorum constitutus regnavit in Israel, et Iosias in iustitia octo annorum constitutus regnavit, similiter et Ioas, cum esset septem annorum, regnavit. 5. Unde, etiamsi iuvenis est, tamen ut mansuetus sit, timidus et quietus, quoniam dicit per Iesaiam Dominus Deus: *Super quem respiciam, nisi super mansuetum et quietum et trementem verba mea semper?* Similiter et in Evangelio dicit ita: *Beati mansueti, quia ipsi hereditabunt terram.* 6. Sit autem et misericors, quoniam <iterum> dicit: *Beati misericordes, quia ipsis miserebitur Deus.* 7. Similiter et pacificus, quoniam iterum dicit: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* 8. Sit autem et sine <omni> malitia et iniquitate et malignitate, quoniam dicit iterum: *Beati mundo corde, quia ipsi videbunt Deum.*

II. Sit ergo *sobrius, castus, <constans>, ornatus, non turbulentus, non vino multo deditus, non percussor, sed innocens, non litigiosus, non avarus; non neophytus, ut non infletur et in iudicium incidat <diaboli>, quoniam omnis, qui se exaltat, humiliabitur.* 2. Talem

8 III Reg. 2. — 9 IV Reg. 22, 1; II Paral. 34, 1. — 10 IV Reg. 11, 21. — 13 Ies. 66, 2. — 15 Mt. 5, 5. — 16 Mt. 5, 7. — 18 Mt. 5, 9. — 20 Mt. 5, 8. — 21 I Tim. 3, 2—6. — 24 Luc. 14, 11.

1 divini > S C | stabilis : proventus S | 8 episcopus > S C | 16 iterum S C | dicit + in Evangelio S | 16/17 ipsis m. Deus : ipsi misericordiam consequentur S | 19 omni S C | 21 constans S C, hic post *κόσμος* | 24 diaboli S C

apostolorum 16, 2 in episcopatum admittunt, nec vero requirunt peritiam sermonis, sed mansuetudinem et caritatem erga omnes. Iustinianus Nov. 6 c. 4 autem edicit: Litteras ignorantes omnino nolumus neque unum ordinem suscipere, clericorum videlicet presbyterorum ac diaconorum, tam sacras orationes docentium quam ecclesiarum et canonum legentium libros.

4. *δωδεκαετής*] Eandem aetatem Salomoni regnare incipienti attribuunt Eupolemus, rerum scriptor saeculi I a. Chr., ab Eusebio Praepar. evang. IX, 30 prolatus, Chrysostomus ad Ies. 3, 4, Hieronymus Ep. 72 c. 4 et In Ies. 3, 4, Ps.-Ignatius Magn. 3, 4, Mar. ad Ign. 3, 3. Textus S. Scripturae vulgatus de ea nihil habet. Codex vero Alexandrinus III Reg. 2, 12 addit:

ἔμπειρος τοῦ λόγου, καθήκων τῇ ἡλικίᾳ. 3. εἰ δὲ καὶ ἐν παροικίᾳ
 μικρᾷ ὑπαρχούσῃ που προβεβηκῶς τῷ χρόνῳ μὴ εὐρίσκηται με-
 μαρτυρημένος καὶ σοφὸς εἰς ἐπίσκοπὴν κατασταθῆναι, νέος δὲ ἢ
 ἔκει, μεμαρτυρημένος ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτοῦ ὡς ἄξιός ἐπι- 5
 σκοπῆς, διὰ τῆς νεότητος ἐν πραότητι καὶ εὐταξίᾳ γῆρας ἐπι-
 δεικνύμενος, δοκιμασθεὶς, εἰ ὑπὸ τῶν πάντων οὕτως μαρτυρεῖται,
 καθιστάσθω ἐν εἰρήνῃ. 4. καὶ γὰρ Σολομὼν δωδεκαετῆς τοῦ
 Ἰσραὴλ ἐβασίλευσεν, καὶ Ἰωσίας ἐν δικαιοσύνῃ ὀκτὼ ἐτῶν ἐβασί-
 λευσεν, ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωᾶς ἐπτὰ ἐτῶν ἤρξεν τοῦ λαοῦ. 5. ὥστε
 εἰ καὶ νέος, ἀλλὰ πρᾶος ὑπαρχέτω δεῖλός τε καὶ ἡσύχιος, ὅτι λέγει 10
 διὰ τοῦ Ἡσαίου κύριος ὁ θεός· „Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ’ ἢ ἐπὶ
 τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους διαπαντός“;
 ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτως· „Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι
 αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν“. 6. ἔστω δὲ καὶ ἐλεήμων, ὅτι
 πάλιν εἴρηται· „Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται“. 15
 7. ἔστω δὲ καὶ εἰρηνοποιός, ὅτι πάλιν λέγει· „Μακάριοι οἱ εἰρη-
 νοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται“. 8. γινέσθω δὲ καὶ
 εὐσυνείδητος, πάσης κακίας καὶ πονηρίας καὶ ἀδικίας κεκαθαρο-
 μένος, ὅτι πάλιν εἴρηται· „Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι
 αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται“. 20

II. Ἔστω οὖν καὶ „νηφάλιος, σώφρων, κόσμιος“, εὐσταθής,
 ἀτάραχος, „μὴ πάροινος, μὴ πλήκτης, ἀλλ’ ἐπεικῆς, ἄμαχος, ἀφιλ-
 ἄργυρος· μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ
 διαβόλου, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται“. 2. τοιοῦτον

7 III Reg. 2. — 8 IV Reg. 22, 1; II Paral. 34, 1. — 9 IV Reg. 11, 21. —
 11 Ies. 66, 2. — 13 Mt. 5, 5. — 15 Mt. 5, 7. — 16 Mt. 5, 9. — 19 Mt. 5, 8. —
 21 I Tim. 3, 2—6. — 24 Luc. 14, 11.

1 ἔμπειρος τοῦ : κεκτός ο | τοῦ λ. : τῶν λόγων p v | καθήκων a o |
 2 μὴ > o | 3/4 καὶ σοφὸς — μεμαρτυρημένος > a | 3 ἐπίσκοπον o p |
 5 πραότητι p v | 6 εἰ > o | πάντων οὕτως p v D : τοιοῦτων a h o | 8 ὀκτὼ
 ἐτῶν > o | 9 Ἰωᾶς o | 11 κύριος > h | 12 πρᾶον o p v D : ταπεινὸν a h
 LXX διαπαντός a h o L : > p v S LXX | 14 δέ : οὖν p v | 16/17 ἔστω —
 κληθήσονται > a | 18/19 κεκαθαρισμένος a | 23 νεόφυτον o | ἐμπέσῃ + καὶ
 παγίδα a | 24 ταπεινωθήσεται + περὶ ἐπίσκοπον ἄρχοντας συμβί (συμβίου)
 o (inscriptio particulae)

ἐτῶν δώδεκα, nonnulli codices Pari-
 sienses et quaedam editiones: νίδος
 ἐτῶν δώδεκα.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

II. Οἷον εἶναι χορὴ τὸν ἐπίσκοπον καὶ
 τοὺς λοιποὺς κληρικούς. Qualem esse
 oporteat episcopum et reliquos clericos.

deceat esse episcopum, unius uxoris virum, curam domus suae bene agentem. 3. Ita ergo probetur, cum manus impositionis accepit, et sic ordinetur in episcopatum, si est castus, si uxorem castam aut fidelem habuit aut habet, si filios pie educavit et erudiens
 5 produxit, si ii, qui intra domum eius sunt, reverentur eum et honorant eum et omnes subditi illi sunt. 4. Si enim, qui secundum carnem illius proprii sunt, seditionem faciunt adversus eum et non parent ei, quomodo ii, qui foris domum ** eius sunt, curae ipsius commissi se ei subicient?

10 III. Et examinetur, an sine macula sit in rebus saeculi et in corpore suo; scriptum est enim: *Inspicite, an sit macula in eo, qui sacerdos est faciendus.* 2. Sit autem et ira vacuus, quia Dominus dicit: *Ira etiam prudentes perdit.* 3. Et sit misericors et benevolus et caritate plenus, quia dicit Dominus: *Caritas operit*
 15 *multitudinē peccatorum.*

IV. Et manum porrigat ad dandum, et amet orphanos ac viduas, et amet pauperes ac peregrinos, et sit promptus ad ministerium suum et assiduus in ministerio et animum suum conterens

1 I Tim. 3, 2. 4. — 11 Lev. 21, 17. — 13 Prov. 15, 1. — 14 I Petr. 4, 8.

3/4 uxorem — habet : uxor eius fidelis et casta est S | 4 pie S (accurate : in timore Dei) C : caste L, iterum legens *σεμνῶς*

2. *μιάς ἀνδρα κτλ.*] Constitutor hunc locum respiciens accuratius de matrimonio clericorum infra VI, 17 agit ibique praecipit, ne clericus meretricem aut ancillam aut viduam aut repudiatam in matrimonium ducat vel uxorem habeat. Unde apparet, hoc loco etiam invitis codicibus legendum esse *μονογάμον*, non *μονόγαμον*, quod vocabulum plane nihil dicit, nisi quod verbis praecedentibus vel Didascaliae dictum est. Auctor Didascaliae non exponit, qualis esse debeat uxor episcopi vel presbyteri. Id tantum cum Paulo apostolo dicit, episcopum unius uxoris virum esse debere. Quae verba fere ab omnibus ita intellegebantur, eum solum episcopum eligendum esse, qui semel tantum uxorem duxisset, vel

digamiam ab episcopatu excludere. Pauci tantum locum de bigamia, non de digamia successiva, interpretati sunt, ut Theodorus Mopsvestenus (Catena graecorum patrum in N. T. ed. Cramer VII, 23—26) et Theodoretus Cyrensis ad I Tim. 3, 2 (Opp. ed. Hal. 1772 III, 653), vel Chrysostomo ad I Tim. 3, 2 referente (ed. Bened. XI, 599) putaverunt, apostolum velle, ut episcopus uxorem haberet vel uxoratus tantum episcopus eligeretur. De digamia successiva locum etiam auctor Didascaliae intellexisse videtur. Certe interpolator eum ita interpretatus est. Tertullianus quoque ita sensit, De exhortatione castitatis c. 11 de sacerdote de monogamia ordinato, De monogamia c. 12 de clero monogamiae

δὲ „δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον· μιᾶς ἀνδρα“ γεγεννημένον „γυναικὸς“
 μονογάμου, „καλῶς τοῦ ἰδίου οἴκου προεσιῶτα“. 3. οὕτως γὰρ
 δοκιμαζέσθω, ὅποταν τὴν χειροτονίαν λαμβάνων καθίσταται ἐν
 τῷ τόπῳ τῆς ἐπισκοπῆς· εἰ ἔστι σεμνός, πιστός καὶ κόσμιος, εἰ
 γυναῖκα σεμνήν καὶ πιστὴν ἔχει ἢ ἔσχηκεν, εἰ τέκνα θεοσεβῶς
 ἀναθρέψας καὶ ἐν ρουθεσίᾳ κυρίου παιδεύσας προήγαγεν, εἰ οἱ
 κατ' οἶκον αὐτοῦ, εὐλαβούμενοι καὶ ἐντρεπόμενοι αὐτόν, ὑπήκοοι
 πάντες εἶδιν αὐτῷ. 4. εἰ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα ἴδιοι αὐτοῦ πρὸς
 αὐτὸν στασιάζουσιν καὶ ἀπειθοῦσιν, πῶς οἱ ἔξω τῆς οἰκίας αὐτοῦ
 ἴδιοι γενόμενοι αὐτῷ ὑποταγήσονται; 10

III. Δοκιμαζέσθω οὖν, εἰ ἄμωμός ἐστιν περὶ τὰς βιωτικὰς
 χρείας· γέγραπται γάρ· „Μωμοσκοπεῖσθε τὸν μέλλοντα εἰς ἱερο-
 σύνην προχειρίζεσθαι“. 2. ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἀόργητος, ὅτι λέγει
 ἡ Σοφία· „Ὁργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν“. 3. ἔστω δὲ εὐσπλαγ-
 χνος, ἀβάνανσος, ἀγαπητικός, ὅτι λέγει κύριος· „Ἐν τούτῳ γνώ- 15
 σονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους“.

IV. Ἐστω καὶ εὐμετάδοτος, φιλόχρητος, φιλόξενος, ὑπηρετικός,
 εὐδιάκονος, εὐσκυλτος, ἀνεπαίσχυντος, εἰδὼς τὸν μᾶλλον ὄντα

1 I Tim. 3, 2. 4. — 12 Lev. 21, 17. — 14 Prov. 15, 1. — 15 Ioann.
 13, 35. — 18 II Tim. 2, 15.

1 δὲ > h | μιᾶς γυναικὸς ἀνδρα γεγ. ο p v | 2 μονογάμου a² A cf.
 VI, 17, 3 : μονόγαμον a h p v, -μος ο | 4 σεμνός πιστός a cf. D : πιστός
 σεμνός p v, πιστός h ο | κόσμιος + καὶ σεμνός h ο | 5 πιστὴν καὶ σεμνήν
 h ο | ἔχει a | ἔσχηκεν a ο : ἐσχίκει h p v | 6 προσήγαγεν ο | 8 εἰ γὰρ οἱ :
 οἱ γὰρ ο | 9 καὶ ἀπειθ. > ο | αὐτοῦ : αὐτῷ ο, αὐτῶν p | 10 ἴδιοι : + αὐτοῦ p,
 αὐτῷ v | γενόμενοι ο | 12 γὰρ + μὴ a | μωμοσκοπεῖσθε a D : -εἶσθαι h
 ο p v | 13 λέγει + ἡ γραφή καὶ ο | 14 δὲ > ο | 16 ἔσται μαθηταὶ ο |
 17 φιλόχρητος : φιλόχριστος ο

iugo adstricto dicens. Universe etiam
 nonnisi monogami in clerum admissi
 esse videntur. Quae Tertullianus De
 monogamia c. 12 et Hippolytus Philo-
 soph. IX, 12 Catholicos vituperantes
 dicunt, ea contrarium non probant.
 Regula temporibus veterrimis nonnun-
 quam observari non poterat. Hic in-
 super dicit, Callisto pontifice demum
 bigamos vel trigamos in ordines ad-
 scitos fuisse. Tempore autem pro-

grediente lex non mitior fiebat, sed
 potius severior.

III. Τίνα χρὴ δοκιμάζεσθαι τὸν
 ἐπίσκοπον προχειριζόμενον. In qui-
 bus probandus sit, qui designatur in
 episcopum.

2. ἀόργητος κτλ.] Canones eccles.
 apost. 20, 2: μὴ ὀργίλοι, ὀργὴ γὰρ
 ἀπόλλυσιν ἀνδρα φρονίμον.

IV. Ὅτι οὐχ ἐκάστη χῆρα δεῖ μετα-
 δίδόναι, ἀλλ' ἐσθ' ὅτε καὶ τὴν ὑπ-

et inconfusibilis, et sciat, cui magis opus est accipere. 2. Etenim si vidua est, quae possidet vel sibi suppeditare potest, quae opus sunt in corporis senectute, alia vero non vidua, quae inops est vel ob morbum vel ob liberos educandos vel ob infirmitatem
5 corporis, huic potius manum porrigat. 3. Si quis autem edax est vel crapulae deditus vel otiosus et in rebus ad vitam necessariis premitur, non est dignus eleemosyna, immo nec ecclesia.

V. Sit ergo episcopus non personarum acceptor, neque divites vereatur neque eis blandiatur plus quam par est, neque pauperes
10 despiciat vel neglegat neque se super eos extollat. 2. Et cibo ac potu vili ac tenui utatur, ut possit invigilare hortando ac monendo licentiores. Neque sit astutus nec gulosus nec voluptarius nec cupidinum amans neque amans bonorum ciborum. 3. Neque sit iracundus, sed sit longanimis in admonendo et valde sollicitus in
15 doctrina, et assiduus in scripturis Dei sollicite legendis, ut scripturas accurate vertat et interpretetur, et Legem ac Prophetas comparet cum Evangelio, quomodo verba Legis ac Prophetarum concordent cum Evangelio. 4. Ante omnia autem sit bonus interpretis legis

1 II Tim. 2, 15.

1 inconfusibilis = ἀνεπαίσχυντος C cf. II Tim. 2, 15; S accurate : non erubescens | 12 gulosus = ψῖς em. Duval : S ρῖς, quam vocem Nau Gibson Flemming diverse interpretantur : τροφητής C

1 capita IV et V transposuit p | εἰ : ἡ ο | 2 ἐν τῷ βίῳ ἐπαρκεῖν h | 3 καὶ > a | 4 ἐπεκτεινάτω h | 7 τούτου ο | 8 κόλπον + αὐτοῦ ο | 9 ὁ > ο | τὴν χεῖρα p v | 11 διερωγῶτα a ο : διερωημένα h p v LXX | καὶ ῥακῶδη > h ο | 13 δοῦς ο | 14 ὑπέδρον ο | γὰρ > ο | ἐστὶν . . τοῦ > p v | 15 ἀπροσωπόληπτος ο | 18 Μωϋσῆ h p | πρόσωπον + ἐν κρίσει p v | πένητος ο | 19 δικαίως a v : δίκαιος h ο p | διώξεις a | 20/21 τροφή (τροφή ο) καὶ

ἀνδρον δεομένην προκρίνειν, καὶ ὅτι καταφαγῆ, μεθύσῃ, ἀργῶ οὐ μεταδιδόναί χροῆ. Quod non cuilibet viduae sit largiendum, sed quandoque sit anteponenda nupta indigens, et quod voraci, ebrioso, pigro eleemosyna non sit praebenda.

7. Cf. Ps.-Ign. Tars. 9, 2.

V. Ὅτι χροῆ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῷ κρίνειν καὶ τὸ ἡθος μέτριον καὶ τὴν διαίταν συν-

εσταλμένον. Quod non oportet episcopum in iudicio esse acceptorem personarum, quodque debet esse moribus moderatis et victu frugali.

1. μήτε πλούσιον κτλ.] Canones eccles. apost. 20, 2: μήτε πρόσωπον πλουσίον λαμβάνοντες μηδὲ πένητα καταδυναστεύοντες.

2. δικαίως κτλ.] Haec S. Scripturae verba interpolator etiam II, 9, 2; 47, 3 laudat.

ἄξιον ὑπολήψεως. 2 (IV). εἰ γὰρ χήρα τις ὑπάρχουσα ἢ δυνα-
 μένη ἐπαρκεῖν ἐν τῷ βίῳ τὰ χρηστίρια, ἕτερα δὲ οὐ χήρα, ἀλλ'
 ἐνδεής ὑπάρχει καὶ διὰ νόσον ἢ τεκνοτροφίαν ἢ δι' ἀσθένειαν
 χειρῶν, ἐπὶ ταύτην μᾶλλον ἐκτεινᾷ τὴν χεῖρα. 3. εἰ δέ τις ὡς
 καταφαγᾶς ἢ μέθυσος ἢ ἀργὸς ἐν τοῖς βιωτικοῖς θλίβεται, οὐκ 5
 ἔστιν ἄξιος ἐπικουρίας, οὔτε μὴν ἐκκλησίας θεοῦ. 4. λέγει γὰρ
 ἡ γραφὴ περὶ τούτων φάσκουσα, ὅτι „κρύψας ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα
 αὐτοῦ ὑπὸ τὸν κόλπον οὐ θνησεται ἀπενεγκεῖν αὐτὴν εἰς τὸ
 στόμα αὐτοῦ“. 5. καὶ πάλιν· „Ὁ ἀργὸς περιέλαβεν τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ καὶ ἔφαγεν τὰς σάρκας αὐτοῦ· πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνο- 10
 κόπος πτωχεύσει, καὶ ἐνδύσεται διερρωγότα καὶ ῥακώδη πᾶς
 ὑπνώδης“. 6. καὶ ἐν ἄλλοις· „Ἐὰν δὲ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ
 ποτήρια δῶς τοὺς ὀφθαλμούς σου, ὕστερον περιπατήσεις γυμνό-
 τερος ὑπέρου“. 7. ὡς ἀληθῶς γὰρ μήτηρ ἔστιν ἡ ἀργία τοῦ λιμοῦ.

V. Ἔστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἀπροσωπόληπτος, μήτε πλούσιον 15
 ἐντρεπόμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον, μήτε πένητα παρ-
 ορῶν ἢ καταδυναστεύων. 2. „Οὐ λήψη“ γάρ, φησὶν ὁ θεὸς τῷ
 Μωσῇ, „πρόσωπον πλουσίου, καὶ πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει,
 ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις“· καὶ πάλιν· „Δικαίως διώξει τὸ δίκαιον“.
 3. τροφῇ καὶ ποτῶ λυσιτελῆς καὶ αὐτάρκης ὑπαρχέτω ὁ ἐπίσκοπος, 20
 ἵνα θνηθῇ νήφειν πρὸς τὸ νοουθετεῖν τοὺς ἀπαιδεύτους· ἔστω μὴ
 δάπανος, μὴ τρυφητής, μὴ ἠδύβιος, μὴ χρηστοφάγος. 4. ἔστω δὲ
 ἀνεξίκακος, μακρόθυμος ἐν ταῖς νοουθεσίαις, πολυδιδασκτικός, με-
 λετῶν καὶ σπουδάζων ἐν ταῖς κυριακαῖς βίβλοις, πολλὸς ἐν ἀνα-
 γνώσμασιν, ἵνα τὰς γραφὰς ἐπιμελῶς ἐρμηνεύῃ, ὁμοστοίχως τοῖς 25
 Προφήταις καὶ τῷ Νόμῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύων· ὁμοίως τῷ
 Εὐαγγελίῳ στοιχεῖωσαν αἱ ἐκ Νόμου καὶ Προφητῶν ἐρμηνεῖται.
 5. λέγει γὰρ ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι αὐταὶ
 εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ“, καὶ πάλιν· „Περὶ γὰρ ἐμοῦ
 Μωσῆς ἔγραψεν“. 6. πρὸ πάντων δὲ διαστολενὸς ἀγαθὸς γινέσθω, 30

7 Prov. 19, 24. — 9 Eccl. 4, 5. — 10 Prov. 23, 21. — 12 Prov. 23, 31. —
 17 Lev. 19, 15. — 18 Exod. 23, 3. — 19 Deut. 1, 17. — Deut. 16, 20. —
 28 Ioann. 5, 39. — 29 Ioann. 5, 46.

ποτὸς λ. κ. αὐτ. ὑπαρχέτω σοι, ὦ (> ο) ἐπίσκοπε ἵνα θνηθῆς ο α² i. m.,
 et hic textum similiter correxit | 21 ἔστω + δὲ α | 22 δὲ > p v | 23 πολυ-
 διδασκτικός h D : -διδασκος α ο p v | 25 ὁμόστοιχος ο | 26 τὸ Εὐαγγ. ἐρμ.
 ὁμοίως > ο | 26 ἐρμηνεύων α h A : > p v | 27 αἱ : καὶ ο | 28 γὰρ > ο |
 30 Μωϋσῆς h p, h sic fere semper

ac deuterosis, explicans et ostendens, quid sit lex fidelium et quid vincula infidelium, ne quis ex eis, qui in tua potestate sunt, suscipiat illa vincula tanquam legem imponatque sibi onera gravia et fiat *filius perditionis*. 5. Ergo sollicitus sis et animum adtendens
5 ad verbum, episcopo, ut, si tibi possibile est, omne verbum interpretaris, ut in multa doctrina populo tuo cibum praebeas ac potum, quia in Sapia scriptum est: *Adtende ad herbam campi, ut oves tuas tondeas; et collige gramen aestatis, ut habeas oves ad vestimenta tua; adtende et curam age de grege tuo, ut agnos accipias.*

10 VI. *Episcopus ne turpe lucrum sectetur*, praesertim de gentilibus; detrimentum potius sit capiens quam inferens, neque amet divitias neque detrectet nec falsum testimonium det, nec sit iracundus nec contentiosus, nec ambitiosus nec duplicis animi nec duplicis linguae, nec calumniis nec detrectationibus aures praebeat nec personam
15 accipiat, nec festa gentilium appetat, nec fraude inani utatur, nec cupidus sit nec avarus, quia haec omnia ad opera daemonum pertinent. 2. De omnibus his rebus episcopus universum suum populum instruat atque moneat. 3. Et sit sapiens et humilis et corripiat ac doceat in doctrina et disciplina Dei, et probe sentiat
20 proculque absit ab omnibus huius mundi negotiis malis et ab omni mala cupidine gentilium. 4. Animum acriter advertat, ut a principio cognoscat malos, et vos eos vitetis. Omnes homines amet, quippe qui sit iudex integer, et omnia, quae in hominibus pulchra existunt, haec sint in episcopo. 5. Si enim pastor expers est

4 Ioann. 17, 12. — 7 Prov. 27, 24. — 10 Tit. 1, 7; I Tim. 3, 8. — 12 Mt. 19, 18.

1 ἔστιν νόμος α | 2 καὶ τί δ. ἀπίστων > ο | 3 ἐπίσκοπε : ὁ ἐπ. ο | εἰ : ἦ α, ἦ ο | 4 ἐρμηνεύσης h o p : -νεύης v, -νεύειν α | 5 φωτίζης ο α² |

VI. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον ἀισχροκερδῆ, μήτε δὲ ἐγγυᾶσθαι ἢ συνηγορεῖν. Episcopus ne sit turpi lucro deditus nec fideiussor nec advocatus.

1. μὴ ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις κτλ.] Clem. epist. ad Iacobum c. 5: μήτε ἐγγυητὴν γινόμενον μήτε συνηγορον μηδὲ ἐτέρω τινὶ βιωτικῷ

παρεμπεπλεγμένον πράγματι· οὐ γὰρ κριτὴν καὶ δικαστὴν χρημάτων κτλ. Hunc Clementis locum Ps.-Clemens noster haud dubie transcripsit. Cf. c. 57, 2—4; IV, 2, 1. — μὴ δὶγνωμος, μὴ δὶγλωσσος] Eadem habet Didache 2, 4.

4. ἔστιν ἢ ὑπάρχει] Cf. III, 5, 1.

νόμον καὶ δευτέρωσιν διαιρῶν, καὶ δεικνύων, τί νόμος ἐστὶν πιστῶν καὶ τί δεσμὰ ἀπίστων, ἵνα μὴ τις ὑποπέσῃ τοῖς δεσμοῖς.
7. ἐπιμελοῦ οὖν τοῦ λόγου, ἐπίσκοπε, ἵνα, εἰ δυνατόν σοι, πάντα κατὰ λέξιν ἐρμηνεύσῃς καὶ ἐν πολλῇ διδαχῇ πλουσίως τρέφῃς καὶ ποτίσῃς τὸν λαόν σου τὸν φωτισμὸν τοῦ νόμου. „Φωτίσατε“ 5 γάρ, φησὶν ὁ θεός, „ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως, ὡς ἔτι καιρός“.

VI. Ἔστω δὲ „ὁ ἐπίσκοπος μὴ ἀσχροκερδής“, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, βλαπτόμενος μᾶλλον ἢ βλάπτων, μὴ πλεονέκτης, μὴ ἄρπαξ, μὴ ἀποστερητής, μὴ φιλοπλούσιος, μὴ μισόπτωχος, μὴ κατάλαλος, μὴ ψευδομάρτυς, μὴ θυμώδης, μὴ φιλόμαχος, μὴ ταῖς 10 τοῦ βίου πραγματεῖαις συμπεπλεγμένος, μὴ ἐγγυώμενός τινα ἢ συνηγορῶν δίκαις χρηματικαῖς, μὴ φίλαρχος, μὴ δίγνωμος, μὴ δίγλωσσος, μὴ πρὸς διαβολὴν ἢ καταλαλιὰν φιλήκοος, μὴ ὑποκριτής, μὴ ταῖς ἑορταῖς τῶν ἐθνῶν ἐπορευόμενος, ἀπάταις κεναῖς μὴ χρώμενος, μηδὲ ἐπιθυμητικός, μὴ φιλάργυρος, ὅτι πάντα τὰ 15 τοιαῦτα ἐχθρὰ τοῦ θεοῦ ὑπάρχει καὶ δαιμόνων φίλα. 2. ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἐπίσκοπος καὶ τοῖς λαϊκοῖς διαβεβαιούμενος παραγγελλέτω, ἐνάγων αὐτοὺς μιμητὰς γίνεσθαι τοῦ ἑαυτοῦ τρόπου· „Εὐλαβεῖς“ γάρ, φησὶν, „ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“. 3. ἔστω δὲ σοφός, ταπεινόφρων, νουθετητικὸς ἐν ταῖς κυριακαῖς παιδείαις, 20 καλογνώμων, ἀποτεταγμένος πᾶσιν τοῖς ἐν τῷ βίῳ πονηροῖς ἐπιτηδεύμασιν καὶ πάσαις ἐθνικαῖς ἐπιθυμίαις. 4. ἔστω εὐπρόστακτος, ὄξυς πρὸς τὸ γινῶναι τοὺς φαύλους καὶ φυλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν, φίλος δὲ ὢν πάντων, δικαιοκριτικός, καὶ ὅσα καλὰ ἐν ἀνθρώποις ἔστιν ἢ ὑπάρχει, ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος ἐν ἑαυτῷ κε- 25 κτήσθω· 5. ὅτι ἀνεπίληπτος ἀδικίας ὢν ποιμὴν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ

5 Os. 10, 12. — 7 Tit. 1, 7; I Tim. 3, 8. — 10 Mt. 19, 18. — 18 Lev. 15, 31.

6 ὁ θεός > p v | 8 ἐθνικῶν p v | 9 μὴ ἄρπαξ : καὶ ἄρπ. ο | μὴ ἀποστ. > ο | πολλοπλούσιος ο | 11 συμπλεκόμενος ο | 14 ἐπορευόμενος : εἰσπορευόμενος ο | 14/15 ἀπάταις — χρώμενος > ο | 14 κεναῖς a v | 15 μὴ sec : μηδὲ a | 15/16 πάντα τὰ τοιαῦτα : ταῦτα π. ο | 16 ὑπάρχει a h ο : τυγχάνει p v | ταῦτα : τὰ αὐτὰ ο | 17 ὁ ἐπίσκοπος h. l. a cf. D : post λαϊκοῖς h ο p v | 18 γενέσθαι ο | αὐτοῦ ο | 19 φησὶν > ο | ποιήσετε h | 20 ταπεινόφρων > ο | νουθετητικός h ο p | 22 καὶ π. ἐθν. ἐπιθυμίαις > ο | πάσαις > p v | ἔστω + δὲ ο | 22/23 εὐπρόστακτος a : εὐπρόστοχος h p v, εὐπρόσοχος ο | 24 ὢν : ὦ h | δικαιοκρ. : δίκαιος κριτικός a, διακριτικός ο | 25 ἢ > ο | ἐν ἑ. ὁ ἐπίσκοπος ο | 26 ἀδ. ὢν : ὄν ἀδ. ο | ποιμενῶν ο

omnis iniquitatis, etiam discipulos cogere potest et moribus suis bonis incitare, ut factorum suorum imitatores fiant, sicut dixit Dominus in Duodecim prophetis: *Et erit sicut sacerdos ita et populus*. 6. Exemplar enim vos populo esse oportet, quia et vos
 5 exemplar habetis Christum. Estote igitur vos quoque bonum exemplar populo vestro, quia Dominus dixit per Ezechiel: 7. *Et factum est verbum Domini ad me hoc modo: Homo, loquere ad filios populi tui et dices ad eos: 8. gladium cum induxero super terram, populus terrae illius sumit virum e medio eorum eumque sibi facient*
 10 *speculatorem, ut videns gladium venientem super terram annuntiet buccina et populum moneat et omnis audiens audiat sonum buccinae; et si non se observaverit veneritque gladius et tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit; quia non se observaverit audiens sonum buccinae, sanguis ipsius super caput eius erit; si autem se custodierit,*
 15 *animam suam liberavit.* 10. *Si vero speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non se custodierit et gladius venerit tuleritque de eis animam, ille quidem propter peccata sua capitur, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram.* 11. Gladius ergo iudicium est, buccina evangelium, speculator
 20 episcopus constitutus super ecclesiam. 12. Oportet ergo, episcope, te praedicantem contestari atque affirmare de iudicio, sicut in Evangelio est, quoniam tibi quoque Dominus dixit: 13. *Et tu,*

2 I Cor. 4, 16; 11, 1; I Thess. 1, 6; 2, 14. — 3 Os. 4, 9. — 6 Ezech. 33, 1—6. — 22 Ezech. 33, 7—9.

1 προτρέψασθαι > h | 2 γενέσθαι o p | 3 προφήτης + ώσηè h 4 και γάρ : καθώς και p v | Χριστός : ό χρ. p v | 5 ποιειν πρωτον o p | 5/6 ως — διδάσκειν > p v | 6 λέγει + ό λουκᾶς a | 8 του θεου : των ουρανων o | γάρ > o | ειnai : post δεi p v, post υμας o | 10 του λαου o | 11 κυριος : ό κ. h | του Ίεζεκιηλ : hic incipit cod. Vat. 2088 vel b | 12 και + εαν b o | εκ + του b h o | 13 διαφυλαξης b o | αναγγελεις o | 14/16 και ουκ — αποθανειται > o | 15 του > h | 16 αποθανη b | 17 των χειρων b o | 18 αυτου : του o | αποστρεψη : -πει b o | 19 ερωσω o | 21 ό > b o | ιδων : ιδίως b, ἴδι ως o | μη > o | 22 προσμηνύσει b o | ψυχήν : την ψ. h | 24 εν > a | ή κερατινη p v | 25 ή > b | τό : και τό b o | 26 ακούσας : ό ακ. h | 27 ότι : οστις b, ωστις o | 28 σάλπιγγες b o | 29 δε pr > p v | ό > b o | της εκκλησίας b o | 30 δεi : δη b o | διαμαρτύρασθαι a, -ρεϊται b o | και διαβεβαιουσθαι > b o p v | 31 περι — διαμαρτύρησθε > b o | γάρ > a | διαμαρτυρήσητε h | 33 ελλέχεται o | 35 στηρίζεται o, στηρίζεται b | επιστρέφεται b o | τὰ αὐτὰ a h cf. D : ταῦτα b o, αὐτὰ p v

6. Cf. Ps.-Ign. Eph. 15, 2. Antiochus Hom. 121.

μαθητὰς ἀναγκάσει καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ προτρέψασθαι τῶν ἰδίων αὐτοῦ ποιημάτων μιμητὰς ἀξίους γεννηθῆναι, ὡς λέγει που καὶ ὁ προφήτης: „Καὶ ἔσται καθὼς ὁ ἱερεὺς, οὕτως καὶ ὁ λαός“. 6. καὶ γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἤρξατο πρῶτον ποιεῖν καὶ τότε διδάσκειν, ὡς 5 που λέγει: „Ὡν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν“. διό γησι· „Ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ“. 7. σκοποὺς γὰρ εἶναι δεῖ ὑμᾶς τῷ λαῷ τοὺς ἐπισκόπους, ὅτι καὶ ὑμεῖς σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν. καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε σκοποὶ ἀγαθοὶ τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ὅτι λέγει 10 κύριος διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν φάσκων. 8. „Γίε ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ στόματός μου λόγον καὶ διαφυλάξεις καὶ διαγγελεύεις αὐτὸν παρ' ἐμοῦ. 9. ἐν τῷ λέγειν με τῷ ἀνόμῳ· Θανάτῳ ἀποθανῆ, καὶ οὐκ ἐλάλησας τοῦ διαστείλαι ἀνομον ἐκ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ὁ ἀνομος 15 ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνεται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἐκζητήσω· σὺ δὲ ἐὰν διαστείλῃ τῷ ἀνόμῳ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἀποστρέψαι ἀπ' αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποστρέψῃ, αὐτὸς ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνεται, καὶ σὺ τὴν ψυχὴν σου ἐρρύσω“. 10. ὡσαύτως καὶ „μάχαιρα πολέμον ἐὰν ἦ ἐρχομένη, καὶ στήσι 20 ὁ λαὸς σκοπὸν εἰς προφυλακὴν καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐρχομένην μὴ προμηνύσῃ καὶ λάβῃ ψυχὴν, ἢ μὲν ψυχὴ τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῆς ἐλήφθη, τὸ δὲ αἷμα ἐκ χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητηθήσεται, ὅτι οὐκ ἐσήμεν ἐν τῇ σάλπιγγι· ἐὰν δὲ σημάνῃ τῇ κερατίνῃ καὶ μὴ φυλάξῃται ὁ ἀκούσας καὶ ἔλθῃ ἢ μάχαιρα καὶ λάβῃ αὐτόν, τὸ αἷμα αὐτοῦ 25 ἐπ' αὐτόν ἔσται, ὅτι οὐκ ἐφυλάξατο ἀκούσας τῆς κερατίνης, ὁ δὲ φυλαξάμενος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐρρύσατο“, καὶ ὁ σκοπός, ὅτι ἐσήμενεν, ζωῆ ζήσεται. 11. μάχαιρα μὲν ἔστιν ἡ κρίσις, σάλπιγξ δὲ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, σκοπὸς δὲ ὁ κατασταθεὶς τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν δεῖ κηρύσσοντα διαμαρτύρεσθαι καὶ διαβεβαιοῦσθαι 30 περὶ τῆς κρίσεως. 12. ἐὰν γὰρ μὴ διαγγείλητε καὶ διαμαρτύρησθε τῷ λαῷ, εἰς ὑμᾶς ἡ ἁμαρτία τῶν ἀγνοούντων ἐύρεθήσεται· διὸ τοὺς ἀναστρεφόμενους ἐν ἀπαιδευσίᾳ νουθετεῖτε καὶ ἐλέγχετε μετὰ παρησίας, τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκετε, τοὺς ἐπισταμένους στηρίζετε, τοὺς πεπλανημένους ἐπιστρέφετε. 13. τὰ αὐτὰ περὶ 35

2 I Cor. 4, 16; 11, 1; I Thess. 1, 6; 2, 14. — 3 Os. 4, 9. — 6 Act. 1, 1. — 7 Mt. 5, 19. — 11 Ezech. 33, 7—9. — 20 Ezech. 33, 2. 6. — 24 Ezech. 33, 3—5.

homo, te constitui speculatorem domui Israel, ut audias sermonem ex ore meo et moneas et adhorteris quasi ex me. 14. Et si dixero ad iniquum: iniquus morte morietur, et tu non praedicaveris et dixeris, ut se custodiat iniquus ab iniquitate sua, iniquus propter
 5 iniquitatem suam morietur, et sanguinem eius de manibus tuis requiram. 15. Tu vero si admonueris iniquum, ut a via sua convertatur, et se non custodierit, iniquus in iniquitate sua morietur, et tu liberas animam tuam. 16. Propterea vos quoque, quia vos sequitur accusatio eorum, qui peccant ignorantes, praedicate et
 10 obtestamini, et eos, qui conversantur sine disciplina, monete et corripite palam. Ob haec igitur, quia saepe dicimus ac repetimus, fratres, non accusamur; nam ex multa doctrina ac saepe audiendo fit, ut homo erubescens bonum faciat avertatque se a malo. 17. Nam et Dominus dixit in Lege: *Audi, Israel*, et usque adhuc non audi-
 15 erunt. Et in Evangelio similiter saepe praedicat dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat*. Et non audierunt nec ei, qui sibi videbantur audiisse, quia in perniciosas atque horrendas ** haereses cito devenerunt, de quibus continuo dicitur.

VII. Non enim credimus, fratres, lotum quemquam adhuc
 20 agere gentilium execrandas iniquitates, quoniam notum est omnibus, quod, si quis peccaverit iniquum aliquid post baptismum, hic in gehenna condemnatur.

VIII. Susplicamur autem et blasphemari nos a gentilibus eo, quod iam non eis miscemur nec compopolamur cum eis. Et per
 25 falsitatem gentilium veritatem fratres nostri adsecuti sunt, de quibus dictum est in Evangelio: *Beati eritis, cum impropetaverint vobis*

14 Deut. 6, 4. — 15 Mt. 11, 15; 13, 19. — 26 Mt. 5, 11. 12.

18 continuo : verbum iudicii S | 20 gentilium + iniquorum S

1 οὐκ b h | 2 εἰκότος b o | 4 διαμάρτυροι h, δαιμαρτύροι o | αὐτοὺς b o | ἕσος b o | 5 σου τῆς φωνῆς a | 6 ἄρα — φησιν > b o | λαῶ : + εἰάν ἀκοῆ ἀκούσης κυρίου τοῦ θεοῦ καὶ ποιήσης τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλ-

VII. Οἶον χρὴ εἶναι τὸν μεμνη-
 μένον. Qualem oportet esse eum,
 qui per baptismum est initiatus.

2. εἰάν μὴ μεταγνώ κτλ.] Cf. I, 1, 3.
 Haec addens interpolator prodit disci-
 plinam erga paenitentes suo tempore

mitiorem fuisse quam tempore auctoris
 Didascaliae.

VIII. Περὶ συκοφαντουμένου ἤτοι
 ἐλεγχόμενου. De eo, qui in calum-
 niam vel reprehensionem incurrit.

τῶν αὐτῶν λέγοντες, ἀδελφοί, οὐχ ἁμαρτησόμεθα· ἐκ γὰρ τοῦ
 πολλάκις ἀκούειν εἰκός τινας δυσωπηθέντας καὶ ἅπαξ τι τῶν
 καλῶν ποιῆσαι καὶ τῶν πονηρῶν παραιτήσασθαι. 14. λέγει γὰρ
 διὰ τοῦ προφήτου ὁ θεός· „Διαμαρτύρει αὐτοῖς ταῦτα, ἴσως
ἀκούσονται τῆς φωνῆς σου“, καὶ πάλιν· „Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν,
ἔὰν ἄρα ἐνδῶσιν“. 15. καὶ ὁ Μωσῆς φησιν τῷ λαῷ· „Ἄκουε,
Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστίν“. 16. καὶ ὁ κύριος
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πολλάκις μινῆσκεται λέγων· „Ὁ ἔχων ὧτα
ἀκούειν ἀκουέτω“, καὶ ὁ σοφὸς Σολομών φησιν· „Ἄκουε, παι-
δείαν πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόσῃ θεσμούς μητρὸς σου“. 17. καὶ 10
 μέχρι σήμερον οὐκ ἤκουσαν· καὶ οἱ δοκοῦντες δὲ ἀκηκοῦναι παρ-
 ἤκουσαν, καταλείψαντες „τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεὸν“ καὶ
 εἰς τὰς ὀλεθρίους καὶ δεινὰς αἰρέσεις κατασυρέντες, περὶ ὧν
 αὐθις ἐροῦμεν.

VII. Γνωστὸν δὲ ἔστω ὑμῖν, ἀγαπητοί, ὅτι „οἱ βαπτισθέντες
εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“, οὐκέτι ὀφείλουσιν ἁμαρτάνειν
 οἱ τοιοῦτοι. ὡς γὰρ οἱ ἀποθανόντες ἀνερόγητοι πρὸς ἁμαρτίαν
 ὑπάρχουσιν, οὕτως καὶ οἱ συναποθανόντες τῷ Χριστῷ ἀπρακτοί
 πρὸς ἁμαρτίαν. 2. οὐ πιστεύομεν οὖν, ἀδελφοί, λουθάμενόν τινα
 τὸ τῆς ζωῆς λουτρὸν ἔτι πράσσειν τὰ τῶν ἀνόμων ἀσεληγήματα· 20
 ὁ δὲ ἁμαρτήσας μετὰ τὸ βάπτισμα, οὗτος, ἔὰν μὴ μεταγνῶ καὶ
 παύσῃται τοῦ πλημμελεῖν, εἰς γέενναν κατακριθήσεται.

VIII. Εἰ δέ τις ὑπὸ ἀπίστων συκοφαντηθῆ διὰ τὸ μηκέτι
 αὐτοῖς συνασελγαίνειν, γινωσκέτω, ὅτι μακάριος ὁ τοιοῦτος ὑπ-
 ἄρχει παρὰ θεῶ, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· 25
 „Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἢ διώξωσιν ἢ εἰπωσιν

4 Jerem. 26, 2. 3. — 5 Ezech. 3, 11. — 6 Deut. 6, 4. — 8 Mt. 11, 15. —
 9 Prov. 1, 8. — 12 Ioann. 17, 3. — 15 Rom. 6, 3. — 26 Mt. 5, 11. 12.

μοῖς μου (Exod. 15, 26), καὶ πάλιν a | 7 κύριος sec > b o | 8 μινῆσκεται b v,
 μνημονεύετε a | 10 σου sec > o | 11 οἱ > a | δὲ : γὰρ a | 12 ἀληθινὸν > b o
 12'13 καὶ εἰς : εἰς b | 13 κατασυρθέντες b o | 15 ἔστω + ἐν b | 16 τὸν
 θάνατον : τὸ ὄνομα b o | Ἰησοῦ + Χριστοῦ b o p | οὐκέτι : οὐκ p v | 17 ὡς
 γ. οἱ : οἱ γὰρ b o | 18 ὑπάρχουσιν : τυγχάνουσιν b o | οἱ > b o | 19 ἁμαρ-
 τίαν + τυγχάνουσιν b o | οὐ : ὄν o | οὖν > b | 20 πράττειν b o | νόμων o |
 21 οὕτως o, οὕτως b, ut alias saepe o et ω confundentes | 22 γέενναν a |
 24 συνασελγεῖν b, -γην o : ὅτι μ. ὁ τοιοῦτος a p v : ὁ τ. (ὁ τοιοῦτως b,
 ὁ τοιοῦτως o) ὅτι μακάριος b h o | 25 θεῶ : τῷ θ. b o | κύριος + ἡμῶν b o |
 λέγει : ἔφη p v | 26 ἢ pr : καὶ o p v

⟨et persecuti vos fuerint⟩ et dixerint omne malum contra vos mentientes; gaudete et laetamini, quoniam merces vestra magna est in caelis; sic enim persecuti sunt prophetas. 2. Si quis ergo blasphematur per mendacium, beatus est, quoniam temptatur. Dicit enim
 5 scriptura: *Vir, qui non est temptatus, non est probatus a Deo.* 3. Si quis autem convictus fuerit, quia egit aliquid iniquum, qui talis est, non est Christianus, magis autem per hypocrisim Domino mentitus est. 4. Unde ab his, qui tales sunt, cum convicti fuerint verius, cum fiducia se abstineat episcopus, qui sine offensione est
 10 et non accipit personam.

IX. Si autem et ipse non est bonae conscientiae et personam acceperit propter quoddam turpe lucrum ⟨vel propter dona, quae accepit⟩, et pepererit ei, qui inique peccat, et permittit eum in ecclesia manere, X. hic coinquinavit ecclesiam suam ad Deum et
 15 ad homines, et multos neophytos et catechumenos et iuvenes et

5 ?

1 et pers. v. f. S C | 5 a Deo > S | 7 magis — mentitus est : sed mendax est et per hypocrisim susceperit pietatem S | 12/13 vel — accepit S cf. C

1 ψευδόμενοι b o | 2 τῶι οὐρανῶι h | 3 βλασφημηθεῖη a h : -θῆ ἡ b, -θῆ ἡ o, -θῆ v, -θεῖ p | ψεύματι b, ψεύματος o | 4 τῷ > a | 5 ἐλεχθῆ b, ἐλλεχθῆ o (hic similiter fere semper), ἐλεγχθεῖη h | 8 καὶ ἡμεῖς > b o | 10 ἀληθῶς > b o | 11 μεταβάλλονται h, -βάλλονται o p v | 13 ἀπροσωπόλημπτον b o | 14 ὑπάρχει b o | 15 γενόμενος b o | 16 φείσεται h | ἀμαρτίσαντος b o, -τῶντος a | 17 κυριακῆς : δεσποτικῆς b o | τῆς > p v | 18 δίκαιος b h o p | διώξει a h p : διώξη v, διόξεται b o | λήμψει b o,

2. ἀνὴρ ἀδόκιμος ἀπειραστος π. θεῶ] Verba exstant Iac. I, 12. 13: μακάριος ἀνὴρ, ὅς ὑπομένει πειρασμόν, ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, . . . ὁ γὰρ θεὸς ἀπειραστός ἐστὶν κακῶν. Dictum autem vix ex hoc loco formatum fuit, sed Evangelii deperditi esse videtur. Cf. Resch, *Agrapha* 1889 p. 187. Allegant dictum praeter Didascaliam et Constitutiones Tertullianus De bapt. c. 20, Cyrillus Hieros. Cat. myst. V, 17, Chrysostomus Hom. de resurrect. mort. c. 4 (ed. Bened. II, 428). Respicit illud etiam auctor Operis im-

perfecti in Matthaeeum ad Matth. 3, 12 hom. III scribens: Si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Praeter Iacobum II, 12. 13 etiam Sirach 34, 10 simile quidquam dicit. Cf. Ropes, *Die Sprüche Iesu* 1896 p. 124.

IX. Ὅτι ἀσωροδόκητον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον. Episcopum non debere esse muneribus pervium.

X. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἀκρίτως φειδόμενος τοῦ ἡμαρτηκότος ὑπαίτιος γίνεται. Quod episcopus, qui temere parcit peccatori, culpa non careat.

1. ὡς αἴτιος σκανδάλον] Cf. I, 3, 6; VIII, 47 can. 53.

καθ' ἑμῶν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα ψευδόμενοι ἕνεκεν ἑμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς“.

2. εἰ οὖν τις βλασφημηθεῖη ἐπὶ ψεύσματι, μακάριος ὁ τοιοῦτος· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ἄνθρωπος ἀδόκιμος ἀπειραστος παρὰ τῷ θεῷ“.

3. εἰ δέ τις ἐλεγχθῆ ὑπὸ πρᾶξας τι ἄνομον, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον 5 ἑαυτὸν ἔβλαψεν, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν προσέτριψεν τῷ κοινῷ τῆς ἐκκλησίας σώματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὡς μὴ ποιούντων ἐκεῖνα, ἃ λέγομεν εἶναι καλὰ· καὶ ὀνειδισθησόμεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὅτι „λέγουσιν καὶ οὐ ποιοῦσιν“.

4. ὅθεν τοὺς τοιούτους ἐλεγχθέντας ἀληθῶς παραιτῆσεται μετὰ παρηγορίας ὁ ἐπίσκοπος, 10 εἰ μὴ μεταβάλλονται τὸν τρόπον.

IX. Οὗ γὰρ μόνον ἀπόσκοπον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἀπροσωπόληπτον, ἐν χρηστότητι σωφρονίζοντα τοὺς ἁμαρτάνοντας. 2. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οὐκ εὐσυνείδητος ὑπάρχων, προσωπολήπτης γενόμενος διὰ τινα αἰσχροκερδῆ δωροληψίαν 15 φείσεται τοῦ ἀνόμως ἁμαρτάνοντος, ἑάσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μένειν αὐτόν, παρακούσας τῆς θείας καὶ κυριακῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· „Δικαίως διώξει τὸ δίκαιον· οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει· οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ· οὐ λήψῃ δῶρα ἐπὶ ψυχῇ, τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμáίνεται ῥήματα δικαίων“.

3. καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· „Ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν“· καὶ ὁ Σολομῶν λέγει ἐν Παροιμίαις· „Ἐκβαλε λοιμὸν ἐκ συνεδρίου, καὶ συνεξελεύσεται αὐτῷ νεῖκος“.

X. Ὁ δὲ μὴ προσέχων τούτοις ἀκρίτως φείσεται ἐπὶ τῷ ὀφείλοντι τιμωρίαν, ὡς ὁ Σαοὺλ ἐπὶ τῷ Ἀγάγ καὶ ὁ Ἥλει ἐπὶ 25 τοῖς υἱοῖς τοῦ οὐκ εἰδόσι τὸν κύριον, ὁ τοιοῦτος ἐβεβήλωσεν καὶ τὴν οἰκίαν ἀξίαν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὴν παροιμίαν αὐτοῦ. ἄδικος οὖν οὗτος καὶ θεῷ καὶ ὁμοίοις ἀνθρώποις, ὡς αἴτιος σκανδάλον πολλοῖς νεοφύτοις καὶ κατηχουμένοις γενόμενος, ἔτι δὲ νέοις καὶ νέαις τῇ ἡλικίᾳ· ὃν τὸ „οὐαὶ“ περιμένει 30

4 ? — 9 Mt. 23, 3. — 18 Deut. 16, 20. — Deut. 1, 17. — Exod. 23, 7. 8. — 21 Deut. 17, 7. — 22 Prov. 22, 10. — 25 I Reg. 2, 15. — 30 Mt. 18, 7.

item l. 19 et similiter fere semper | 20 ἐκτυφλοῦσιν b o | 21 φησὶν > o | ἐξάρητε h p | 22 παροιμία b | λοιμὸν b, λυμῶν o | 24 φείσεται h | 25 τῷ : το b | Ἀγάγ : ἀγάβ o, πᾶσ b | ὁ sec > b o | 26 ὁ τοιοῦτος : ὅτι οὗτος a (i. m. ὁ τ.) o | 28 θεῷ : τῷ θ. b o | 29 νεοφύτοις p v | 30 γενάμενος b o | νέαις : νεανίαις p v | τὴν ἡλικίαν b h o | παραμένει o

iuniores puellas perdet cum eo. 2. Propter intemperantiam enim iniquitatis, videntes eum, qui talis est, inter se, incipient discernere apud se et imitari eum, et ipsi scandalizabuntur, et participes effecti infirmitatis eius peribunt cum eo. 3. Si autem
 5 viderit hic, qui peccat, episcopum et diaconos innocentes et alienos a crimine et gregem mundum constitutum, primum quidem non usurpat contemnere et ingredi in synagogam per conscientiam suam semet ipsum reprehendens; 4. si autem inventus fuerit inerubidus et non confundatur et ingressus fuerit ecclesiam, arguitur
 10 et corripitur ab episcopo; 5. circumspiciens singulos et in nullo offendiculum inveniens tam in episcopo quam in eis, qui cum eo sunt, confusus cum grandi reverentia et fletu egredietur pacifice stupens, et mane<(bi)t mundatus grex, et ille egrediens flebit ad Deum et paenitebitur de his, quae egit, et habebit spem; et totus grex,
 15 cum viderit lacrimas illius, correptionem apud se sentit, quoniam qui peccat perit.

XI. Propterea igitur, o episcope, festina, ut mundus sis [ex] operibus, et agnosce[re] locum tuum, quoniam in omnipotentis virtute positus es, observans similitudinem Dei omnipotentis. 2. Et
 20 ita in ecclesia sede verbum faciens quasi potestatem habens iudicare pro Deo eos, qui peccaverunt, quoniam vobis episcopis dictum est per Evangelium: *Quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in caelo.*

22 Mt. 18, 18.

2 enim iniquitatis S cf. C : suam sine sensu effecti L, legens ἀνοοῦντες pro ἀνομίαν vel ἀνομίας | eum S C : enim L | 5 et alienos > S C; interpretamentum esse videtur | 6 gregem + totum S | 7 contemnere et > S 13/14 flebit . . paenitebitur ∞ S | 18,19 quoniam — Dei omnip. : quoniam tanquam imago Dei omnipotentis constitutus es ac locum Dei omnipotentis tenes S

1 δ > a | 2 γὰρ τὴν : δὲ b o | ἀκριβίας ἀνομον b o | 5 τῷ pr : τοῦ b o | λαὸς + αὐτοῦ b o | αὐτὸν h | 6 βλέπει p v, βλέπον b o | ἁμαρτῶν a h, αμαρτῶν b o : -τάνων p v (L cf. v. 5) | 8 καταφρονήσας > b h o | 9 τὴν συνείδησιν p v | 10 ἢ > p v | δ > a b o | ὅζαν b h o p | τῇ κιβωτῶ p v, τὴν κιβωτὸν h | 11 ἐδράσαι : ἃ ἔδρασεν b, ἀέδρασεν o | ὡς + ὁ h | τῆς

XI. Ὅπως χορὴ τὸν ἐπίσκοπον κρίνειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. Quomodo episcopus debeat iudicare peccatores.

1. πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων κτλ.] Cf. c. 20, 1; 25, 6; 26, 1; 34, 1; VII, 31, 2; VIII, 44. Ps.-Ign. Trall. 7, 4; Philad. 4, 7; Smyrn. 9, 2—4.

καὶ ὁ „ὄνικὸς μύλος ἐν τῷ τραχήλῳ καὶ ὁ βυθός“, ἐν ᾧ ὑπόδικος
 ὑπάρχει. 2. διὰ γὰρ τὴν τῆς ἀκρισίας ἀνομίαν, βλέποντες τὸν
 τοιοῦτον αὐτῶν ἄρχοντα, ἐν ἑαυτοῖς διακριθῆσονται, καὶ χρησά-
 μενοι τῇ αὐτῇ νόσῳ συναπολέσθαι αὐτῷ ἀναγκασθήσονται, ὡς
 τῷ Ἰεροβοὰμ ὁ λαὸς καὶ τῷ Κορὲ οἱ συναράμενοι αὐτῷ. 3. εἰ 5
 δὲ βλέποι ὁ ἁμαρτῶν τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς διακόνους ἀθώους
 ἐγκλήματος καὶ τὸ ποίμνιον καθαρὸν ὑπάρχον, πρῶτον μὲν οὐ
 τολμήσει καταφρονήσας εἰς ἐκκλησίαν θεοῦ εἰσελθεῖν, πλησόμενος
 τῇ συνειδήσει αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ παρ' οὐδεν ἡγησάμενος εἰσελθῶι,
 ἢ παραχορήμα ἐλεγχθήσεται, ὡς ὁ Ὅζᾱ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ ἀπάμενος 10
 ὥστε ἐδράσαι, καὶ ὡς Ἀχαρ ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ ἀναθέματος, καὶ
 ὡς Γιεξεῖ ἐπὶ τοῖς τοῦ Νεεμὰν χρήμασιν, καὶ παραντίκα τιμω-
 ρηθήσεται, ἢ ρουθετούμενος ὑπὸ τοῦ ποιμένος εἰς μετάνοιαν
 ὑπαχθήσεται. 4. περιβλεψάμενος γὰρ τοὺς καθ' ἕνα καὶ ἐν οὐδενὶ
 μῶμον εὐρίσκων οὔτε παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ οὔτε μὴν παρὰ τῷ 15
 ὑπ' αὐτὸν τεταγμένῳ λαῷ, αἰσχυνθεὶς μετὰ αἰδοῦς καὶ πολλῶν
 δακρύων ἐξελεύσεται εἰρηρικῶς κατανευγμένος, καὶ μενεῖ κεκαθα-
 ρισμένον τὸ ποίμνιον, προσκλαύσει τε τῷ θεῷ καὶ μετανοήσει
 ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, καὶ ἔξει ἐλπίδα· καὶ τὸ ποίμνιον ὅλον, θεασάμενον
 ἐκείνου τὰ δάκρυα, ρουθεσίαν ἔξει, ὅτι ὁ ἁμαρτῶν διὰ μετάνοιαν 20
 οὐκ ἀπόλλυται.

XI. Διὰ τοῦτο οὖν, ᾧ ἐπίσκοπε, σπουδάζε καθαρὸς εἶναι τοῖς
 ἔργοις, γνωρίζων τὸν τόπον σου καὶ τὴν ἀξίαν, ὡς θεοῦ τύπον
 ἔχων ἐν ἀνθρώποις τῷ πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων, ἱερέων, βασι-
 λέων, ἀρχόντων, πατέρων, υἱῶν, διδασκάλων καὶ πάντων ὁμοῦ 25
 τῶν ὑπηκόων. 2. καὶ οὕτως ἐν ἐκκλησίᾳ καθέξου τὸν λόγον
 ποιούμενος, ὡς ἐξουσίαν ἔχων κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκότας, ὅτι
 ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις εἴρηται· „Ὁ ἐὰν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται
 δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται
 λελυμένον ἐν τῷ οὐρανῷ“.

30

1 Mt. 18, 6. — 5 III Reg. 12; Num. 16. — 10 II Reg. 6. — 11 Ios. 7. —
 12 IV Reg. 5. — 28 Mt. 18, 18.

κλοπῆς h | ἀναθέματος h p 12 ὡς + ὁ b h o | γιεξῆ b o | καὶ + ἡ h
 14 γάρ : δὲ b, > o 15 μῶμον : μόνου b o | οὔτε π. τ. ἐπισκόπῳ > b o
 16 αὐτῶν b o 17 εἰρηρικὸς h | 20 ἐκείνου τὰ ~ h | ὁ > b h o | 21 ἀπό-
 λυτο b | 22 ᾧ > a b h | 24 τῷ a p v : τὸ h, τῶν b o | ἄρχειν : ἔχειν b
 25,26 τῶν ὑπ. ὁμοῦ h | 29 ἐν : καὶ ἐν o L | τῷ οὐρανῷ a D : τοῖς οὐρα-
 νοῖς b h o p v | 30 τῷ οὐρανῷ a v : τοῖς οὐρανοῖς b o h

XII. Iudica, episcopo, cum potestate ut Deus, sed paenitentes
 * * suscipe cum caritate sicut Deus [omnipotens], et increpa et
 roga et doce, quia Dominus Deus cum iuramento promisit peccatoribus se veniam daturum esse, sicut dixit per Ezechiel: 2. *Et*
 5 *tu, homo, dic ad domum Israel: Sic locuti estis: iniquitates nostrae*
et peccata nostra super nos sunt, et in eis tabescimus; quomodo ergo
vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Adonai,
nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur impius a via sua mala
et vivat. Paenitentiam igitur agite atque avertite vos a viis vestris
 10 *malis, et non moriemini, domus Israel.* 3. Hic ergo spem praebuit
 peccatoribus paenitentiam agentibus, ut salutem consequantur
 paenitentia sua, ne desperantes maneant in peccatis suis addantque
 eis, sed paenitentiam agant et plorent ac fleant super peccata sua
 et convertantur ex toto corde.

15 XIII. Porro qui insontes sunt, sine peccatis maneant, ne indigeant fletu et gemitibus et angore et remissione. 2. Unde enim scis, homo, qui peccas, quot sint dies vitae tuae in hoc saeculo, ut converti possis? Quia ignoras exitum tuum ex hoc saeculo, mori potes in peccatis tuis sine paenitentia, sicut dictum est per
 20 David: *In inferno quis confitebitur tibi?* 3. Propterea sine periculo manet omnis, qui parcat vitae suae et sine peccatis manet, ut etiam iustitia antea ab eo facta ei conservetur. 4. Tu ergo, episcopo,

4 Ezech. 33, 10. 11. — 20 Ps. 6, 6.

1 potestate S C : fiducia L | Deus + omnipotens S | 2 omnipotens Sp, > Sm | 8 mala Sm C : > Sp

1 μετ' p v | ὡς + ὁ a | 2/4 προσλαμβάνον — μετανοῦντας > p v | 2 θεὸς γὰρ ~ a | 7 Ἀδωναὶ κύριος a h : κ. Ἄδ. b o, κ. ὁ θεὸς p v | 8 ἐν τῷ > b o | 9 ἐκ : ἀπὸ b o | αὐτοῦ > b o | ἀποστράφητε p v (LXX) | 10 οὖν a p : > b h o v | 11 ὁ οἶκος ο | ἐνταῦθα p v D : + ὁ λόγος a h, αὐθεὶς ὁ λ. b o | 12 ἐλπίδας b | 13 αὐτοῦς a h o | ἐκδώσωσι p, ἐκδώσουσιν b o | 14 κλάσωσι h | τῷ θεῷ p v | 16 ὡς > o | 18 μένειν : μέντοι. b o | 19 μὴ δέωνται : μηδὲ b o | 20 καὶ > p v | 21 ἡμέρα b o | ζήσεις ἐν τῷδε τῷ β. a | 22 σου + ἡ ο | ἀμαρτίαις b o | 23 ἔσται a | διὰ τοῦ : ἐν τῷ b o | 25 ἔξοδον p v | 26 παραινεῖ post λόγος h | διὰ Σ. τοῦ σ. λέγων a p v :

XII. *Διδασκαλία, ὅπως χορὴ προσφέρεσθαι τοῖς μετανοοῦσιν καὶ τούτων παραδείγματα διάφορα.* Doctrina de modo, quo paenitentes tractandi

sunt, et huius rei exempla varia.

XIII. *Ὅτι φεύγειν χορὴ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν πείραν.* Fugiendum esse delictorum experientiam.

XII. Κρίνε οὖν, ᾧ ἐπίσκοπε, μετὰ ἐξουσίας ὡς θεός, ἀλλὰ τοὺς μετανοοῦντας προσλαμβάνου· ὁ θεὸς γὰρ θεός· ἐστὶν ἐλέους. ἐπίπλησσε τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ρουθέτει τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας, παρακάλει τοὺς ἐστωῦτας ἐμμένειν τοῖς καλοῖς, τοὺς μετανοοῦντας προσδέχου, ὅτι κύριος ὁ θεὸς μετὰ ὄρκου ἐπηγγέλατο ἄφειν 5 παρασχεῖν τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἡμαρτον. 2. λέγει γὰρ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· „Εἶπὸν πρὸς αὐτούς· Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἄδωναϊ κύριος, εἰ θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ἀποστρέφαι τὸν ἀσεβῆ ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν. ἐπιστράφητε οὖν ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν· καὶ ἵνατί ἀποθνήσκετε, 10 οἶκος Ἰσραὴλ“; 3. ἐνταῦθα ἐνέλιπας ἐποίησεν τοὺς ἡμαρτηκότας, ὅτι, ἐὰν μετανοήσωσιν, ἐλπίδα σωτηρίας ἔξουσιν, μὴ ποτε ὡς ἀπηλγηκότες ἑαυτοῦς ἐκδώσιν ταῖς παρανομίαις, ἀλλ' ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας ἐπιστραφέντες προσκλαύσωσιν θεῷ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ μετανοήσωσιν ἐκ καρδίας ἐξενυμενισάμενοι 15 αὐτόν, καὶ λήφονται παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμνηστίαν ὡς παρὰ πατρός ἀγαθοῦ.

XIII. Τοὺς μέντοι ἀναμαρτήτους τοιοῦτους μένειν χρῆ καὶ μὴ χρεῖαν ἔχειν τῆς πείρας τῶν ἁμαρτιῶν, ὅπως μὴ δέονται ὀδύνης, λύπης καὶ κλαυθμῶν ἀφέσεως. 2. τί γὰρ οἶδας, ἄνθρωπε, 20 ἁμαρτήσας, εἰ ἡμέρας ἐν τῷδε τῷ βίῳ ζήσεις, ἵνα καὶ μετανοήσης; ὅτι ἄδηλος ἢ ἔξοδος σου ἐκ τοῦ βίου ὑπάρχει, καὶ ἐν ἁμαρτίᾳ τελευτήσαντι μετάνοια οὐκ ἔστιν, ὡς λέγει διὰ τοῦ Δαβὶδ· „Ἐν δὲ τῷ ᾄθῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι“; 3. δεῖ οὖν ἔτοιμον εἶναι ἐν ἀγαθοῖς, ἵνα ἄνευ λύπης τὴν ὁδὸν ἐκείνην στειλώμεθα. διὸ καὶ 25 παραινῇ ὁ θεὸς λόγος διὰ Σολομῶντος τοῦ σοφοῦ λέγων σοι· „Ἐτοιμάζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου“, ἵνα μὴ ἐπιλείψη ἡμῖν τι τῶν καλῶν, ὥσπερ καὶ ταῖς πέντε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παρθένοις διὰ μωρίαν ἐπέλειπεν τὸ τῆς εὐσεβείας ἔλαιον, καὶ ἀπεβλήθησαν τοῦ νυμφῶνος. 4. διὰ τοῦτο ἀκίνδυνος μένει πᾶς ὁ φειδόμενος 30 τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ μένων ἀναμάρτητος, ὅπως καὶ τὰς προγεγονυίας ὑπ' αὐτοῦ δικαιοσύνας αὐτῷ συντηρήσῃ. 5. σὺ οὖν

7 Ezech. 33, 11. — 23 Ps. 6, 6. — 27 Prov. 24, 27. — 28 Mt. 25.

παραινῶν b o, > h 27 σου + καὶ παρασκευάζου εἰς τὸν ἀγρὸν a | 28 ταῖς : τῶν o 29 διὰ μωρίαν > b ἐπελείπετο h, ἐνέλειπεν b o | καὶ + ἀποσβέσασαι τὰς λαμπάδας τῆς θεογνωσίας a | ἀπερίφησαν b o | 31/32 γεγονυίας b o | 32 δικ. αὐτῷ > b o

sic iudica primum severe, et deinde suscipe cum benignitate et misericordia, si promiserit se paenitentiam acturum esse, et increpa eum, ange eum, persuade ei ac succurre ei XIV. iuxta verbum, quod sic per David dictum est: *Ne tradas in perniciem animam* 5 *confitentem tibi.* 2. Et similiter in Ieremia dicit sic de paenitentia peccatorum: *Numquid qui cadit, non resurgit, aut qui aversus est, non revertetur? Quare aversus est populus meus aversione impudenti et confirmati sunt in voluntate sua et noluerunt paenitentiam agere ac converti?* 3. Propterea igitur suscipe paenitentem, nec omnino 10 dubitans nec prohibitus ab eis, qui immisericorditer dicunt, non oportere cum talibus coinquinari. 4. Dixit enim Dominus Deus: *Patres pro filiis non morientur nec filii pro patribus.* 5. Et rursus in Ezechiel sic dicit: *Et factus est sermo Domini ad me dicens: Homo, terra cum peccaverit mihi et deliquerit coram me, extendam* 15 *manum meam super eam et conteram ex ea fulcimentum panis, et immittam in eam famem et delebo de ea homines ac pecora; et si fuerint tres viri in ea, Noe et Daniel et Iob, ipsi in sua iustitia servabunt animas suas, ait Dominus Adonai.* 6. Apertissime ergo scriptura ostendit, iustum, cum fuerit cum iniusto, non interire cum eo, sed omnem hominem iustitia sua vivere et, si cohibitus fuerit,

4 Ps. 73, 19. — 6 Ier. 8, 4. 5. — 12 Deut. 24, 16. — 13 Ez. 14, 12—14.

4 in perniciem Sp sec. m. : > Sm Sc

1 θεός b h o | φησιν > b o | 3 ἐλέον a h cf. c. 14, 18; 15, 3; 22, 8 etc. | οἰκτειρωμῶν b o | ὑποσχόμενος b o | αὐτῷ > b o | 4 μεταθείτω b | τοῦ > o | πρὸς : εἰς b o | χωρήσῃ b h o | 6 οὐρανῷ + καὶ ἐπὶ γῆς b o | 8 αὐτῷ b o | 10 διὸ + καὶ b o | 11 ὁ tert > b o | 12 ἐπιστρέψει b | τί > b o | ἀπέστρεψεν a b h o : ἀπεστράφη p v | 12/13 ἀποστροφὴν + πονηρὰν ο, π. καὶ b | 13 τῆ > b o | 17 συμμολύνεσθαι : συναναμίγνυσθαι p v | μηδὲ b h o | αἰ γὰρ τοιαῦται b o | 18 ἐστὶν b o | κριτῶν a, ἀγρίων b o | 20 λόγοις p v | 21 ἐν + τῷ b o | 21/22 καὶ ἀνομία — ἔσται a o A B : > b h p v | 22/23 τοῦ ἀδ. ἀδ. : ἀδίκημα ἀδικῆσαι b o | 24 ἐπ' a : ἀπ' b, > h p o v | 25 ἐξ a p v : ἀπ' h, > b o | οἱ > b o v | 26 καὶ pr > b o | αὐτοί : οὔτοι a | 29 γάρ : δὲ b o | 30 ἀλλήλοις > b o | 32 τοῖς > h | 33 ἀνατέλλοντος +

XIV. Περὶ τῶν λεγόντων μὴ δέχ-
εσθαι μετανοοῦντα, καὶ ὅτι δίκαιος,
κἂν σύνεστιν ἁμαρτωλῶ, οὐ συναπόλ-
λυται αὐτῷ. De eis, qui affirmant non
debere recipi paenitentem, et quod

iustus, etiamsi cum peccatore versetur,
non pereat cum eo. Codd. p v: Ὅτι
χρὴ φεύγειν οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινω-
νίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ
τὴν ἐν ἔργῳ.

οὕτως κρῖνε ὡς θεῶ δικάζων· „Τοῦ γὰρ κυρίου, φησὶν, ἡ κρίσις“. πρῶτον οὖν ἀπ' ἐξουσίας τὸν ἔνοχον καταδίκασε· ἔπειτα μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρμοῦ καὶ προσλήψεως οἰκειοῦ, ὑπισχνούμενος αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ μετάθοιτο τοῦ τρόπου καὶ πρὸς μετάνοιαν χωρήσει· μεταμελόμενον δὲ στύφωσιν προσδέχου, μεμνημένος τοῦ κυρίου ἐλπόντος, ὅτι „χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι“. 5

XIV. Ἐὰν δὲ τὸν μετανοοῦντα μὴ προσδέξῃ, ἐπιβούλοις αὐτὸν ἔκδοτον παρέχεις, ἐπιλαθόμενος τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· „Μὴ παραδοῖς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι“. 2. διὸ παρορμῶν εἰς 10 μετάνοιαν ὁ Ἱερεμίας λέγει· „Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; τί ὅτι ἀπέστρεψεν ὁ λαός μου ἀποστροφὴν ἀναιδῆ καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν; ἐπιστράφητε, υἱοὶ ἀφεστηχότες, καὶ ἐγὼ ἰάσομαι τὰ συντριμματα ὑμῶν“. 3. δέξαι οὖν τὸν μετανοοῦντα, μὴ διατάζων ὅπως μὴδὲ 15 παρεμποδιζόμενος ὑπὲρ τῶν ἀνηλεῶς λεγόντων μὴ δεῖν τοιούτοις συμμολύνεσθαι μήτε λόγου κοινωνεῖν· αὐταὶ γὰρ αἱ συμβουλῖαι ἀγροούντων εἰδὼν θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, ἀλόγων δὲ ἀκρίτων καὶ θηρίων ἀμειλίχτων· οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ὅτι χρὴ φυλάσσεσθαι οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν 20 ἐν ἔργῳ. 4. „Δικαιοσύνη γὰρ δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται“. καὶ πάλιν· „Γῆ ἔαν ἁμάρτη μοι τοῦ ἀδικῆσαι ἀδίκημα, καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὴν καὶ συντριψῶ ἐπ' αὐτῆς στήριγμα ἄρτου καὶ ἐξαποστελῶ εἰς αὐτὴν λιμὸν καὶ ἐξολοθρεύσω ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτήνος· κὰν ὧσιν οἱ 25 τρεῖς ἄνδρες ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιήλ, αὐτοὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σώσουσιν τὰς ψυχὰς αὐτῶν, λέγει Ἄδωναι κύριος“. 5. σαφέστατα δεδήλωκεν ἡ γραφή, ὅτι συνὼν δίκαιος ἀδίκῳ οὐ συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ. ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δίκαιοι καὶ ἄδικοι ἀλλήλοις συναγελάζονται κοινωνία βίου, 30 οὐ μὴν καὶ ὁσιότητος, καὶ τοῦτο οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ θεοφιλεῖς· μιμηταὶ γὰρ εἰσὶν τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ „τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχοντος αὐτοῦ τὸν ὑετὸν ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς“. 6. καὶ

1 Deut. 1, 17. — 6 Luc. 15, 7. — 9 Ps. 73, 19. — 11 Jer. 8, 4. 5. — 14 Jer. 3, 22. — 21 Ezech. 18, 20. — 22 Ezech. 14, 13. 14. — 33 Mt. 5, 45.

καὶ ο | 33 34 ἐπὶ — ἀγαθοὺς : ἐπὶ πονηροὺς κ. ἀγ. καὶ βρέχοντος ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους h | 34 ἐπὶ π. κ. ἀγαθοὺς : πονηροῖς κ. ἀγαθοῖς p v

propter peccata sua cohiberi. 7. Et in Sapientia iterum dicit: *Omnis homo fune peccatorum suorum constringitur*. 8. Unusquisque ergo laicorum rationem reddet de suis peccatis, et nemo laedetur aliorum ** delicto. 9. Neque enim Iudas nos nocuit, cum nobiscum
5 oraret, sed solus periit. Nam et in arca Noe duo filii eius salvati et benedicti sunt, Cham autem, filius eius, non, sed semen eius maledictum est; bestiae etiam, quae ingressae sunt, exierunt. 10. Non ergo oportet his, qui parati sunt ad mortem et oderunt fratres et diligunt crimina et cum occasionibus mortem quaerunt,

2 Prov. 5, 22. — 4 Act. 1, 17. 18. — 5 Gen. 6—9. — 7 Gen. 7, 14; 8, 19.

3 laicorum : filiorum saeculi S accurate | 5 Noe + et S | 6 filius eius + alius S | 6 non + benedictus est S | 7 exierunt : bestiae ex. S

XIV, 9. *bestiae etc.*] i. e. etiam bestiae maledicto non tangebantur, cui Cham subiacebat. Similitudinem arcae etiam Callistus in Philosophumenis IX, 12 ed. Duncker p. 401 adhibet; loquitur. autem de animalibus mundis et immundis, ut in ecclesia peccatores esse posse demonstret. Tertullianus De idolol. c. 24 eadem similitudine exponit, corvum quidem et milvum et lupum et canem ac serpentem, nec vero idololatren in arcae typo haberi. Cyprianus De eccles. cath. unitate c. 6; Ep. 69 c. 2; 74 c. 11; 75 c. 15 similitudine sententiam suam de baptismo non nisi in ecclesia catholica valide tribuendo probat.

* * *

7. *ἀναμάριτον ἀτιμώρητον*] Amat Constitutor lusus verborum. Exhibet II, 24, 3 *παθεῖν τὸν τῆ φύσει ἀπαθῆ*, 25, 3 *χρώμενοι, ἀλλὰ μὴ παραχρώμενοι*, 58, 5 *ἀδελφὸν ὡς φιλάδελφον*, VI, 23, 7 *ἐννόμους, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους*, 28, 7 *φιλήδονον τὸν φιλόθεον*. Cf. VIII, 12, 30—33; 31, 3.

7—10; 18; 21. Hos versus exscripsit Anastasius Quaest. XXXV.

7—10; 14—15; 18; 21. Georgius Ham. Chron. c. 53.

8. *εἰς τῶν νιῶν*] His verbis Constitutor Cham solum poenas dedisse urget. Lectioni *εἰς τὸν νιδόν* contextus omnino adversatur.

10. *ἰδοὺ ἄνθρωπος κτλ.*] Hoc dictum etiam VIII, 43, 3 legitur, verbis vero *πρὸ προσώπου αὐτοῦ* omissis, et in Excerptis e libro VIII Constitutionum institutis. Praeter Ps.-Clementem locum allegant Ps.-Ignatius Smyrn. 9, 1; Clem. Alex. Strom. IV, 22, 137; 26, 173; Tertullianus De idololatria c. 20; Augustinus Meditationes c. 39, 5; Opus imperfectum in Matthaicum 3, 12 hom. III s. f. Resch, Agrapha 1889 p. 265, verba dictum Domini vel Evangelii deperditi esse conicit. Mihi dictum niti videtur verbis Iesaeiae 62, 11: *Ἴδοὺ ὁ σωτήρ σοι (τῆ θυγατρὶ Σιών) παραγένονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ*. Propheta sane de redemptore loquitur, non de homine. Veteres autem Scripturam allegorice interpretantes verba non anxie serva-

οὐδὲν κινδυνεύσει ὁ δίκαιος ἐκ τούτου· ἐν γὰρ τῷ σταδίῳ καὶ νικηταὶ καὶ νικώμενοι εἰσὶν, ἐν δὲ τῷ στεφάνῳ μόνοι οἱ γενναῖοι ἀγωνισάμενοι· „οὐδεὶς δὲ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ“.

7. ἕκαστος γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἐξομολογήσεται, καὶ οὐ „μὴ συναπολέσῃ“ ὁ θεὸς „τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου“, ἐπέπερ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε τὸν Λὼτ κατέφλεξεν, οὔτε τὴν Ραὰβ συναπόλεσεν. 8. εἰ δὲ βούλεσθε γινῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα, Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὡν ἔλαβεν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν κυρίῳ σφραγίδα· ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς φαῦλος, ὁ μὲν ἤγγατο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη. καὶ ἐν τῇ κιβωτῇ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὑρέθεις μόνος εἰς τῶν υἱῶν ἐδέξατο τιμωρίαν. 9. εἰ δὲ καὶ „πατέρες ὑπὲρ παιδῶν οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων“, δῆλον ὡς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν, οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην εἶδεπράχθη, οὔτε Λὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυροπολήθη, οὔτε Ραὰβ ὑπὲρ Ἰεριχουτίων ἐσφάγη, οὔτε Ἰσραὴλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων· οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις κατακρίνει τοὺς δικαίους σὺν τοῖς ἀδίκοις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. 10. οὐ χρὴ σὺν τοῖς ἐτοιμοθανάτοις καὶ μισανθρώποις καὶ φιλεγκλήμοσιν καὶ μετὰ προφάσεως θανατοποιοῖς προσίχειν.

3 II Tim. 2, 5. — 4 Gen. 18, 23. — 6 Gen. 7. 8. — 7 Gen. 19; Ios. 6. — 8 Act. 1, 17. 18. — 9 Act. 8. — 12 Gen. 6—9. — 14 Deut. 24, 16. — 18 Gen. 7. 8. — 19 Gen. 19. — Ios. 6. — 20 Exod. 12.

1 κινδυνεύει b o | ἐκ τ. : ἐν τούτω b o | 3 δέ : γὰρ b o | 5 τὸν > o p v | τοῦ > p v | εἶπερ παρ' αὐτοῦ b o | 7 ἀπόλεσιν o | 8 γενάμενα o | 9 κληρὸν : ἄστον o, sed punxit | 10 κυρίῳ : χῶ p v | 10/11 ἀναδειχθεὶς (ἀνεδείχθη b) — φύσιν > o | 11 ἀπείγξατο b, ἀπήγξατο a² | 12 οἱ > b o | 13 εὑρέθη b o | μόνος + καὶ b o s | εἰς τῶν υἱῶν b o s Anast. : εἰς τὸν υἱὸν a h v, > p | τιμωρίαν : τὴν τ. o s | καὶ > h p v | 14 παιδῶν : τέκνων p v | οὐ : οὔτε h | 16 φίλων : τῶν φ. b | δίκαιος p v | 19/20 Ἰεριχ. : τῶν ἱερ. b o | 20 Ἰσραὴλ (ὁ ἱσρ. a) a b h o : οἱ ἰσραηλῖται p v | οὐ γὰρ a h : οὔτε b o p v | 21 σὺν > h | 22 οὖν : τοίνυν b o

bant. Clemens Alex. loco priore in-super scribit: ἰδοὺ κύριος, ac nihilominus dictum de mercede hominis

interpretatur. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 45 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 2).

vos adtendere; alius enim pro alio non morietur. 11. Sed vos iuvate infirmos et periclitantes et errantes et liberate eos de morte, non secundum durtiam cordis et voluntatem hominum, sed secundum Domini Dei nostri voluntatem et praeceptum. 12. Non enim oportet te, o episcopo, cum sis caput, caudae adtendere, id est laico [vel] seditioso homini, qui facile ducitur ad alterius perditionem, sed solum intendere verbo Domini Dei soli. 13. Quod enim non potest quis perire pro alterius peccatis aut coinquinari manifestum est. Ut extollatur et abscidatur haec suspicio et malignorum hominum mens, per Ezechiel sic dicit Dominus Deus noster: 14. *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Quare dicitis vos parabolam hanc in terra Israel: patres manducaverunt uvam acerbam et dentes filiorum indurati sunt? Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si amplius dicetur parabola haec in Israel. Quoniam omnes animae meae sunt, quemadmodum anima patris, ita et anima filii meae sunt; et anima, quae peccat, ipsa morietur.* 15. *Homo autem, qui erit iustus, qui facit iudicium et iustitiam, in montibus non manducabit et oculos suos non extollet ad desideria domus Israel et uxorem proximi sui non contaminabit et ad mulierem menstruatam non accedet et hominem inopem non deprimet et pignus debentis reddet et rapinam non rapiet et panem suum esurienti dabit et nudum operiet tunica et pecuniam suam in usuram non dabit et superabundantiam non accipiet et ab iniustitia avertet manum suam, iudicium iustum faciet inter virum et inter proximum eius et in praeceptis meis ambulavit, iustificaciones meas custodivit, ut faceret eas: iustus est hic, vita vivet, dicit Adonai Dominus.* 16. *Et si*

5 Deut. 18, 13. 44. — 11 Ezech. 18, 1—32.

1 alius — morietur > S | 3 voluntatem : sermonis et cogitationis S | 3'4sed — praeceptum > S | 6 vel > S C | 6 facile > S | 7 soli S cf. C : de his L | 7/8 quod — quis : ne autem existiment se S | 9/10 manifestum — mens : iterum cogitationem eorum malum praecide; etiam S | 11 quare : homo qu. S | 18 desideria : ἐνθυμήματα LXX, idola S, item infra v. 17 | 20 inopem > S LXX, item infra | 21 et rapinam — dabit > S.

12. κεφαλὴν . . οὐρῶ] Haec imago invenitur Deut. 28, 13. 44; Ies. 9, 14; Henoch 103, 11.

14. ἡμωδίασαν] Hanc lectionem confirmat Origenes, Selecta in Ezech.

18, 2 scribens: "Ὁμφαξ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία, αἰμοδιασμός ἢ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ἐστὶ δι' αὐτῆς νεκρότης, ὀδόντες ἢ δύναμις ψυχῆς (ed. Bened. III, 432). LXX legunt: ἐγομφίασαν.

ἕτερος γὰρ ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἀποθανεῖται, ἀλλὰ „σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ
ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται“, καὶ „Ἴδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον
αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“. 11. δεῖ δὲ ἡμᾶς βοηθεῖν τοῖς
ροσοῦσιν καὶ κινδυνεύουσιν καὶ σφαλλομένοις, καὶ ὅσον οἶόν τε
τῇ παρανώσει τοῦ λόγου ὑγιάζειν αὐτοὺς καὶ ῥύεσθαι ἐκ θανάτου. 5
 „οὐ χρεῖαν γὰρ ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες“,
ἐπειδὴ „οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς, ἵνα ἀπόληται
εἰς τῶν μικρῶν“. οὐ γὰρ τὴν τῶν σκληροκαρδίων ἀνθρώπων
 βούλησιν ἰστᾶν χρὴ, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὅλων
 τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς 10
 αἰῶνας ἄμην. 12. οὐδὲ γὰρ δίκαιον κεφαλὴν ὄντα σε, ὡ ἐπίσκοπε,
 οὐροῦ προσέχειν, τοῦτ' ἔστιν λαϊκῶ στασιώδει ἀνθρώπων, εἰς ἑτέρου
 ἀπόλειαν, ἀλλὰ θεοῦ μόνου. ἄρχειν γὰρ σε χρὴ τῶν ὑπηκόων,
 οὐ μὴν καὶ ὑπ' αὐτῶν ἄρχεσθαι· οὔτε γὰρ υἱὸς ἄρχει πατρὸς
 κατὰ τὸν τῆς γενέσεως λόγον, οὔτε δοῦλος τοῦ κυρίου αὐτοῦ κατὰ 15
 τὸν τῆς ἐξουσίας, οὔτε μαθητὴς διδασκάλου, οὔτε στρατιώτης
 βασιλέως, οὔτε μὴν λαϊκὸς ἐπίσκοπον. 13. περὶ γὰρ τοῦ μὴ δοκεῖν
 τοῖς πλησιάζοντα ἀδίκους τῇ τοῦ λόγου διδαχῇ συμμολύνεσθαι
 ἢ κοινωνεῖν ταῖς αὐτῶν ἁμαρτίαις ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐκκόπτων τὴν τῶν
 κακοήθων ὑπόνοιαν λέγει· 14. „Τί ὑμεῖς λέγετε αὐτοῖς τὴν παρα- 20
 βολῆν ταύτην ἐπὶ γῆς Ἰσραὴλ· οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ
 ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμῶν διάσαν; ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἄδωναι κύριος,
 εἰ ἔτι ἔσται ἐν ὑμῖν λεγομένη ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραὴλ. ὅτι
 πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν, ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτως
 καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμή ἐστιν. 15. ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα 25
 αὕτη ἀποθανεῖται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὃς ἔσται δίκαιος, ποιῶν κρίμα
 καὶ δικαιοσύνην“, καὶ ἐξῆς ἐπιλέγων τὰς λοιπὰς ἀρετὰς ἐπισφρα-
 γίζεται λέγων· 16. „Ὁ τοιοῦτος δίκαιος ὑπάρχει, ζωῆ ζήσεται,

1 Prov. 5, 22. — 2 Ies. 62, 11. — 6 Mt. 9, 12. — 7 Mt. 18, 14. —
 11 Deut. 28, 13. 44. — 20 Ezech. 18, 2—5. — 28 Ezech. 18, 9—11.

2 ἁμαρτιῶν : ἀνομιῶν p v | 3 δεῖ : εἰ h | 4 καὶ κινδυνεύουσιν > b o |
 7 ἐπειδὴ + καὶ b o | ἀπόλλυται b o | 8 τὴν > p v | ἀνθρώπων h o p v :
 ἀνθρώπων a. > b | 10 Ἰησοῦ (> b o) Χρ. > h | 11 αἰῶνας + τῶν αἰώνων b o
 ἄμην > b | δίκαιον > b o | 15 γεννήσεως p v | τοῦ ἑαυτοῦ κυρίου b o |
 16 τὸν > o | ἐξουσίας + λόγον b o | 19 ἑαυτῶν b o | 20 ἐπίνοιαν b o |
 21 ὄμφακας p v | 22 ἡμῶν διάσαν : ἡμ. a² v, αἰμ. p, ὁμοδ. a, ἐγομφίασαν
 b o h LXX | Ἄδ. λέγει b o | 23 ἔτι > p v | ἔστιν b | 25 καὶ > a h v |
 26 αὕτη + καὶ o p v | δίκαιος + καὶ b o | ποιήσει h | 27 τὰς + δὲ b |
 28 ὁ τ. : ὅτι οὗτος o

genuerit filium pestilentem, effundentem sanguinem et facientem peccata, in via patris sui iusti non ambulavit, sed in montibus manducavit et uxorem proximi sui contaminavit et mendicum et pauperem depressit et rapinam rapuit et pignus non reddidit et in simulacra
 5 adposuit oculos suos, iniquitatem fecit, cum usura dedit et superabundantiam accepit: hic vita non vivet, omnes has iniquitates fecit, morte morietur, sanguis eius super ipsum erit. 17. Si autem genuerit filium et viderit omnia peccata patris sui, quae fecit, et timuerit et non fecerit secundum ista: in montibus non manducavit et oculos
 10 suos non posuit ad desideria domus Israel et uxorem proximi sui non contaminavit et hominem inopem non depressit et pignus non pigneravit et rapinam non rapuit, panem suum esurienti dedit et nudum operuit vestimento et ab iniquitate avertit manum suam, usuram et superabundantiam non accepit, iustitiam fecit et in praeceptis meis ambulavit: non morietur in patris sui iniquitatibus, vita
 15 vivet. 18. Pater autem eius, si tribulationem tribulaverit et rapuerit rapinam, contraria fecit in medio populo meo, et morietur in sua iniquitate. 19. Et dicitis: quid est, quod non recepit iniquitatem patris filius? Quia filius iustitiam et misericordiam fecit, omnia
 20 legitima mea conservavit et fecit ea, vita vivet. Anima autem, quae peccat, ipsa morietur; filius vero non accipiet iniustitiam patris sui neque pater accipiet iniustitiam filii sui; iustitia iusti super ipsum erit, et iniquitas iniqui super ipsum erit. 20. Et iniquus, si convertat se ab omnibus iniustitiis suis, quas fecit, et custodiat omnia mandata
 25 mea et faciat iustitiam et misericordiam, vita vivet et non morietur. Omnia delicta eius, quaecumque fecit, non erunt in memoriam: in sua iustitia, quam fecit, vita vivet. Numquid voluntate volo mortem iniusti, dicit Dominus Deus, quam ut avertat se a via sua mala et vivat? 21. Cum se autem averterit iustus a sua iustitia et fecerit
 30 iniquitatem secundum omnes iniquitates, quas fecit iniquus, omnes iustitiae eius, quas fecit, non erunt in memoria; in delicto suo, quo excidit, et in peccatis suis, quibus peccavit, in ipsis morietur. 22. Et dixistis: non dirigit via Domini. Audite nunc omnes, domus Israel: numquid via mea non dirigit? <Nonne via vestra non dirigit?>
 35 Cum convertet se iustus a sua iustitia et faciet delictum et morietur in delicto, quod fecit: in ipso morietur. Et in convertendo se iniquus ab iniquitate sua, quam fecit, et faciet iudicium et iustitiam: hic animam suam custodivit. Et odit et avertit se ab omnibus iniqui-

λέγει Ἀδωναὶ κύριος. καὶ ἐὰν γεννήσῃ υἷον λοιμόν, ἐκχέοντα αἷμα, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ δικαίου οὐκ ἐπορεύθη“. 17. καὶ ἐπαγαγὼν τὰ ἐξῆς, ἐπάγει τοῖς τελευταίοις· „Ζωῆ οὐ ζῆσεται· πάσας τὰς ἀνομίας ταύτας ἐποίησεν, θανάτῳ ἀποθανεῖται, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ’ αὐτὸν ἔσται. 18. καὶ ἐρεῖτε· Τί ὅτι οὐκ ἔλαβεν ὁ υἱὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς ἢ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, δικαιοσύνην καὶ ἔλεος πεποιηκός“; καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· „Ἡ ψυχὴ ἢ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθανεῖται· υἱὸς οὐ λήψεται ἀδικίαν πατρὸς, καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνην δικαίου ἐπ’ αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ’ αὐτὸν ἔσται“. 19. καὶ μετ’ ὀλίγα φησὶν· „Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν, κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἢ ἠδίκησεν, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἢ ἥμαρτεν, ἐν αὐτῇ ἀποθανεῖται“. 20. καὶ μετ’ ὀλίγα ἐπάγει· „Ἐν τῷ ἀποστρέψαι ἀνόμον ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ ἧς ἐποίησεν, καὶ ποιήσῃ κρίμα καὶ δικαιοσύνην, οὗτος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐφύλαξεν καὶ ἀπέστρεψεν ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ ὧν

3 Ezech. 18, 13. — 5 Ezech. 18, 19. — 8 Ezech. 18, 20. — 11 Ezech. 18, 24. — 16 Ezech. 18, 27. 28.

2 ἐν : καὶ ἐν b o p | 3 ἐπαγαγὼν a : ἐπάγων b o h p v | οὐ > a | 4 ταύτας + ἃς b o | 5 ἐρεῖται a b o v | τί > a | 6 ὁ > b o | ἢ : ὁ o | 7 αὐτοῦ δικαιοσύνην > b o | ἔλεος : ἔλαιον h | 9 καὶ πατὴρ — υἱοῦ > b o | δικαιοσύνη + δὲ h | 10 καὶ ἀν. — ἔσται > b o | 11 φησὶν > b o | 12 ποιῆσαι : ποιῆσαι b o, ποιήσῃ a h p v | 12/13 κατὰ π. τ. αὐτοῦ > b o | 13 πᾶσαι αἱ δικ. αὐτοῦ a² (i. m. + ἐν ἄλλῳ) b o D : > a h p v | 13 οὐ : καὶ οὐ h | 14 ἢ ἡδ. — αὐτοῦ > b o | 15 αὐτῇ : αὐτῆ b o | ἐπάγει a b h o : φησὶν v, > p

25 iustitiam et misericordiam L LXX : iudicium et iustitiam S | 33 dirigit : κατενθύνει LXX, aequa est S | omnes > S | 34 nonne — dirigit S LXX | 36 in ipso morietur > S | 38 et odit > S LXX

16. in via patris etc.] sc. filius. Accuratus igitur scribendum est: qui in via etc. Latinus autem textum graecum vel LXX verbotenus reddit.

tatibus suis, quas fecit: vita vivet et non morietur. 23. Et dicent domus Israel: non corrigit via Domini. Numquid via mea non corrigit, domus Israel? Nonne via vestra non corrigit? Ideoque unumquemque secundum viam ipsius iudicabo, domus Israel, dicit
 5 *Adonai Dominus: Convertimini et avertite vos ab omnibus impietatibus vestris, et non erunt vobis in poenam iniquitatis. Proicite a vobis omnes impietates vestras, quas impie fecistis in me, et facite vobis cor novum et spiritum novum: et ut quid moriemini, domus Israel? Quoniam nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus,*
 10 *sed convertimini, ut vivatis.*

XV. Videte, filioli dilecti nostri, quomodo misericors est Dominus Deus noster et in nos bonus et amabilis et consolatur peccatores, ut convertantur, et quotiens de ipsis repetens dicit, non relinquens locum suspicionis his, qui duro corde et sine
 15 *miseriordia volunt iudicare et aperte expellere eos, qui peccaverunt, tamquam non relinquatur illis paenitentia. 2. Sed Deus non sic, sed et eos, qui peccaverunt, vocans ad paenitentiam bonam spem habere facit, et <eos>, qui non peccaverunt, non [eos] suspicari iubet, tamquam participes <se> portare aliorum*
 20 *peccata. 3. Gratanter autem paenitentes suscipite, gratulantes. Similiter autem per eundem prophetam de paenitentia * * sic dixit: 4. Et tu, homo, loquere ad filios populi tui: Iustitia iusti eum non liberabit in die, quo malum fecit; et iniquitas iniqui non nocebit ei in die, quo conversus fuerit ab iniquitate sua, et iustus non potest*
 25 *vivere in die, quo peccat. 5. Et si dixero iusto, quod vita vivet, et confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem: omnis iustitia ei non imputabitur, sed in iniquitate, quam operatus est, morietur. 6. Et si dixero iniquo, quod morieris, et averterit se a peccato suo feceritque iudicium ac iustitiam et pignus acceptum restituerit rapinamque, quam*
 30 *rapuit, reddiderit et in mandatis ac praeceptis vitae ambulaverit, ita ut non faciat iniquitatem: vita vivet et non morietur; et omnia peccata, quae commisit, ei non imputabuntur; iudicium ac iustitiam fecit, vita vivet. 7. Et dicent filii populi tui: via Domini Adonai non est aequa; loquere ad illos: vestrae ipsorum viae non sunt aequae.*

22 Ezech. 33, 12—20.

2 corrigit : κατορθοί LXX, aequa est S | 4 domus Israel > S | 9 morientis : peccatoris S | 11 dilecti nostri S C : dilectionem nostram et L | 16/20 tanquam

ἐποίησεν, ζῶν ζήσεται καὶ οὐκ ἀποθανεῖται“. 21. καὶ ἐξῆς·
 „Ἐκαστον κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει
 Ἄδωναὶ κύριος“.

XV. Ὁρᾱτε, τέκνα ἡμῶν ἠγαπημένα, πῶς εὐσπλαγχνος μετὰ
 δικαιουσύνης κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν, ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ 5
 „ἄθῳων οὐκ ἄθῳώσει τὸν ἔνοχον“, καὶ τὸν ἐπιστρέφοντα προσ-
 εῖμενος καὶ ζωοποιῶν, μὴ καταλιπὼν τόπον ὑπονοίας τοῖς ἀπη-
 ρῳς βουλομένοις κρίνειν καὶ τέλος ἀποστρέφεσθαι τοὺς ἀμαρ-
 τάνοντας καὶ μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς λόγων παρακλητικῶν πρὸς
 μετάνοιαν ἐπαναγαγεῖν δυναμένων, οἷς ἐκ τῶν ἐναντίων ὁ θεὸς 10
 διὰ Ἡσαίου λέγει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους· „Παρακαλεῖτε, παρακα-
 λεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ“.
 2. χορὴ οὖν ὑμᾶς αὐτοῦ ἀκούοντας παρακαλεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας
καὶ πρὸς μετάνοιαν παρορμᾶν καὶ ἐέλπιδας ποιεῖν, καὶ μὴ ὑπο-
ροεῖν ὡς κοινωνικοὺς γινομένους τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς 15
ἐνεκεν τῆς εἰς αὐτοὺς ἀγάπης. 3. ἀσμένως δὲ τοὺς μετανοοῦντας
προσδέχεσθε, χαίροντες ἐπ' αὐτοῖς, μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρισμῶν
κρίνοντες τοὺς ἀμαρτάνοντας· ἐὰν γὰρ τὸν παρὰ ποταμὸν βαδί-
ζοντα καὶ μέλλοντα ὀλισθαίνειν κεραίαις ὥσας εἰς τὸν ποταμὸν
ἐμβάλης ἀντὶ τοῦ χεῖρα μᾶλλον ὀρέξαι, ἐφόνευσάς σου τὸν ἀδελφόν, 20
δέον μᾶλλον τῷ ὀλισθαίνοντι ἐπιδοῦναι δεξιάν, ἵνα μὴ τελείως

2 Ezech. 18, 30. — 6 Exod. 34, 7; Nah. 1, 3. — 11 Ies. 40, 1, 2.

1 οὐκ : οὐ μὴ b o LXX | 2 ὑμᾶς οἶκος Ἰσραὴλ > p v | 6 ἄθῳων o |
 7 καταλήψας h | μετάνοίας b o | 9/10 λόγον παρακλητικόν . . δυνάμενον
 b h o p² | 10 ἐπαναγαγεῖν b o : ἐναγαγεῖν a h, ἐνάγειν p v | 11 παρα-
 καλεῖτε sec > b o p | 13 αὐτοῦ > b o | ἀκούοντας + καὶ b o | 15 κοινω-
 νικοὺς a h v : κοινωνοὺς a² (ικ in vocabulo κοινωνικοὺς punctis signans) p,
 κοινοὺς b o | 16 δὲ + καὶ b o | 17 αὐτοῖς + καὶ p v | 18 κρίνοντας o |
 τὸν παρὰ ∞ b o | 20 ἐμβάλλεις h | μᾶλλον + χεῖρα h | 21 τελείως p v

— gratulantes : L hic ordinem perturbavit et textum paululum mutavit; particu-
 lam *vocans* — *suspiciari* v. 2 posuit v. 1 post *qui peccaverunt*, et verba *gra-*
tanter etc. v. 3 adiunxit versui 2 particulam sic exhibens: *gratanter autem*
paenitentes suscipi et gratulari iubet; itaque verba L sunt, modo nonnulla cor-
 recta, ordo autem S

XV. Ὅτι χορὴ τὸν ἱερέα μήποτε
 παρορμᾶν τὰ ἀμαρτήματα μήτε πρό-
 χειρον εἶναι ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι.

Quod sacerdos nec peccata negligere
 debeat nec promptus esse ad vin-
 dictam.

Cum enim recesserit iustus a iustitia sua feceritque iniquitatem morietur in iniquitate sua; et cum recesserit iniquus ab iniquitate sua feceritque iudicium ac iustitiam, vivet in eis. 8. Oportet igitur, episcopi, secundum scripturas vos iudicare peccatores cum clementia
5 ac misericordia. Si enim eum, qui iuxta fluvium ambulat et lapsat, sinis, eum in fluvium propulsavisti, deiecisti ac caedem commisisti. Si quis vero iuxta fluvium lapsat et interiturus est, confestim ei manum porriges eumque educes, ne penitus intereat. Ita igitur facies, ut et populus tuus admoneatur et sapiens fiat et peccator non
10 omnino pereat.

XVI. Cum autem videris aliquem deliquisse, acerbe ferens iube eum eici foras, et cum egressus fuerit, irascantur ei et iudicium de eo faciant eumque extra ecclesiam detineant, ac deinde ingressi pro ipso rogent. Etenim pro peccatoribus salvator noster patrem
15 rogavit, sicut scriptum est in Evangelio: *Fratres mei ignorant, nec quid faciant nec quid loquantur; sed si fieri potest, ignosce eis.* 2. Itaque tu, episcope, iube eum intrare et examine facto, an paenitentiam agat ac dignus sit, qui in ecclesiam recipiatur, impone ei dies ieiunii secundum delictum eius, hebdomades duas vel tres
20 vel quinque vel septem, et sic dimitte eum, ipsi locutus omnia, quae conveniunt ad admonendum ac docendum, et increpa eum et dic, ut humiliter secum maneat et oret rogetque in diebus ieiunii, ut dignus fiat remissione peccatorum, sicut scriptum est in Genesi: *Peccasti? Quiesce; ad te erit conversio tua, et tu domi-*
25 *naberis eius.* 3. Et Mariae Mosis sorori, cum locuta esset adversus

15 Luc. 23, 34. — 24 Gen. 4, 7.

15 fratres mei Sp : pater mi Sm C

XVI, 1. *fratres etc.*] Auctor dictum Domini liberius usurpat. Verba *fratres mei, nec quid loquantur, sed si fieri potest*, Luc. 23, 34 non leguntur. Constitutor locum S. Scripturae accurate reddit. Cf. VI, 18, 4.

* * *

XVI. *Περὶ μετανοίας, καὶ τὴς ἀντῆς ὁ τρόπος καὶ ὅπως κατορθοῦνται.* De paenitentia, et quis illius modus et quo pacto peragatur.

2. *ἔβδομάδας δύο κτλ.*] Auctor

mansuetudinem maximam manifestat. Synodi Illiberitana c. 300, Arelatensis 314, Ancyrana 314, Neocaesarensis, Nicaena 325, et Canones paenitentiales Basilii M. aliorumque poenas multo maiores statuunt. Delicta minus gravia hic respici videntur. Victorinus In Apocalypsin 2, 6 (Migne PL 5, 321) Nicolaitis hunc errorem tribuit: ut, quicumque fornicatus esset, octavo die pacem acciperet.

3—4. Anastasius Quaest. VI.

ἀπόληται, ὅπως καὶ ὁ λαὸς ρουθειῆται καὶ ὁ ἁμαρτήσας μὴ κατὰ
 πᾶν ἀπόληται. 4. δεῖ δέ σε, ὦ ἐπίσκοπε, μῆτε παρορᾶν τὰ
ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ, μῆτε τοὺς μετανοοῦντας ἀποστρέφειν,
ὅπως μὴ διαφθείρης ὡς ἄπειρος τὸ ποιμνιον κυρίου καὶ φανλίσῃς
αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τὸ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπιτεθέν, καὶ 5
ὄνειδιόθῃσι καθάπερ καὶ οἱ παλαιοὶ ποιμένες, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ
θεὸς τῷ Ἰερεμίᾳ· „Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά
μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου“, καὶ ἐν ἄλλοις· „Ἐπὶ τοὺς
ποιμένας παρωξύνθη ὁ θυμὸς μου, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ὀργισ-
θήσομαι“, καὶ ἐν ἑτέροις· „Ἑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φανλίζοντες τὸ 10
ὄνομά μου“.

XVI. Ἰδὼν δὲ σὺ τὸν ἡμαρτηκότα, πικρανθεὶς κέλευσον
 αὐτὸν ἔξω βληθῆναι· καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ πικραίνεσθωσαν οἱ
 διάκονοι, καὶ ἐπιζητοῦντες κατεχέτωσαν αὐτὸν ἔξω τῆς ἐκκλησίας,
 καὶ εἰσελθόντες ὑπὲρ αὐτοῦ σε ἐρωτάτωσαν· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν 15
 ἡμαρτηκώτων ὁ σωτὴρ τὸν πατέρα ἠξίου, ὡς γέγραπται ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ· „Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν, ὃ ποιοῦσι“.
 2. τότε σὺ κελεύσεις εἰσελθεῖν αὐτόν, καὶ ἀνακρίνας, εἰ μετανοεῖ
 καὶ ἄξιός ἐστιν εἰς ἐκκλησίαν ὅλως παραδεχθῆναι, στιβώσας αὐτὸν
 ἡμέραις νηστειῶν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, ἑβδομάδας δύο ἢ τρεῖς ἢ 20
 πέντε ἢ ἑπτὰ, οὕτως αὐτὸν ἀπόλυσον, εἴπας αὐτῷ, ὅσα ἀρμόξει
 ἡμαρτηκότη εἰς ρουθειᾶν ἐπιπλήσσοντα διδάσκειν καὶ παραινεῖν,
 ὅπως μείνῃ παρ' ἑαυτῷ ταπεινοφρονῶν καὶ δεόμενος τοῦ θεοῦ
 τυχεῖν αὐτοῦ εὐμενοῦς, καὶ λέγειν· „Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ,
 κύριε κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν“.
 25
 3. τοιούτον γὰρ τι ὑπεμφαίνει καὶ τὸ ἐν τῇ Γενέσει εἰρημένον

7 Jer. 12, 10. — 8 Zach. 10, 3. — 10 Mal. 1, 6. — 17 Luc, 23, 34. —
 24 Ps. 129, 3. 4.

1 ἀπόλλυται b o, item l. 2 | 1/2 ὅπως — ἀπόληται > h | 2 πάντα b o |
 μῆτε : μὴ b | 3 τοῦ > h | 4 κυρίου : τοῦ κ. h, τοῦ χριστοῦ b o | 6 καὶ
 > p v | 6/7 ὁ θεὸς > p v | 12 πικρανθεὶς : καὶ π. b o | κελύσης b o |
 13 βληθῆναι : ριφῆναι b o | ἐξελθόντι αὐτῷ : ἐξελθόντι αὐτοῦ b o | πικραι-
 νέσθωσαν : κρινέσθωσαν p v | 15 εἰσελθόντος o | σε > p v | ἐρωτάτωσαν :
 παρακαλέτωσαν b, παρακαλοῦντες o | 16 ἠξίου τὸν πατέρα p v | 17 ὃ a h :
 τί b o p v | 18 σὺ > b o | 19 εἰς ἐκκλ. : ἐκκλησίας b o | ὅλως (ὄλος o p) :
 ante εἰς ἐκκλ. h p v | στιβώσας : στιλβωσον b o | 20 ἡμέραις a h : ἡμέρας
 b o p v | 21 ἑπτὰ + καὶ b o | εἰπὼν h o | 22 εἰς ρουθ. ἡμαρτηκότη b h o |
 διδάσκειν : δὲ διδ. εἰ (εἰ > b) δὴ b o | 23 τὸ θῶ o | 24 λέγειν : + αὐτὸν b o |
 παρατηρήσῃ a h o v : -ρήσης b p | 25 σοῦ b o p | 26 γὰρ : τί γὰρ o | τι : τοι o

Mosem ac deinde paenitentiam ageret et digna fieret remissione, dictum est a Domino: *Si pater eius spuens spuisset in faciem eius, deberet erubescere et septem diebus segregari extra castra; et postea ingrediatur.* 4. Ita igitur et vos oportet facere: eos, qui se
5 paenitentiam a peccatis suis acturos esse promittunt, sicut convenit ad delicta eorum, segregetis ex ecclesia, et postea suscipiatis ut patres misericordes.

XVII. Si vero episcopus ipse in offensa est, quomodo progrediatur et inquirat delicta alicuius vel eum increpet et de eo
10 decernat? 2. Nam propter acceptionem personae vel propter munera, quae accipiunt aut ipse aut diaconi, non habentes conscientiam bonam, non poterunt contendere ad episcopum adiuvandum; verentur enim audire tanquam a viro impudenti verbum in Evangelio scriptum: *Quid vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in tuo oculo*
15 *non consideras? Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies, ut educas festucam de oculo fratris tui.* 3. Propterea ergo episcopus cum diaconis vereatur, ne audiant verbum Domini a peccatore tanquam viro impudenti; nescit enim periculum esse, si quis adversus episcopum loquitur et in vico illo toto scandalum
20 oritur; nam peccator tenui mente est nec parcit animae suae. Itaque ergo ob unamquamque rationem, ubi episcopus timet, simulat, quasi peccatorem ignoret, praeterit eum non increpans neque vituperans. Et propterea satanas, cum occasionem nactus fuerit per unum, etiam aliis potitur. Absit, ne hoc fiat. 4. Et ita eveniet,
25 ut parochia talis sit, ut rursus confirmari non possit. Si enim multi sunt delinquentes, malum maius fit, et quoniam peccatores

2 Num. 12, 14. — 14 Mt. 7, 3. 5; Luc. 6, 41. 43.

2 οἰκείον : δικαίον ο | 3 τῷ bis h | ὑπὲρ Μωσῆ τῇ Μαριὰμ b ο |
4 αὐτῷ : αὐτῇ b ο | 5 ἐμπύων b, ἐνέπυνεν ο | 6 ἐτράπη b ο | 7 ὑμᾶς :
ἡμᾶς a v, sequentia usque ad πᾶσα ἀπλῆ c. 35, 3 desunt in h quaternione
deperdita | 8 τοῖς b ο | 10 πατέρας ο (+ οἱ ο) v, γνησίους p | 11 ἐν προσκ.
αὐτὸς b ο | 12 ἐπεξέλεθῃ p v, ἐξέλεθῃ b ο | ζητῆσαι ο | ἀδικημα a b ο |
13 προσωποληψίας p v | ἢ διὰ δωροληψίαν > b ο p v | ἢ sec > b ο | διά-
κονοι + αὐτοῦ b ο | 14 ὁ pr > b | 15 διεξαγάγεται ο | κρίσις : κρίμα b ο |
18 γεγραμμένον τί a b ο : εἰρημένον ὅτι p v | 21 τοῦτο b ο | 23 δρόντα b ο |

XVII, 2. non poterunt] sc. diaconi.

* * *

XVII. Ὅτι ἀνεπίληπτον εἶναι χρὴ
τὸν ἐπίσκοπον ὡς τύπον τὸν ἀρχο-

μένων. Episcopum debere esse irreprehensibilem utpote formam subiectorum.

4. Anastasius Quaest. LX.

τῷ Καίῳ· „Ἡμαρτες; ἡσύχασον“· τοῦτ' ἔστιν μὴ προσθῆς. ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλημμελήματος αἰσχύνεσθαι, ἱκανὸν τὸ λόγιον τῷ Μωσῇ ὑπὲρ Μαρίας εἰρημένον, ἥνικα ἠξίου ἀφιθῆναι αὐτῇ· φησὶν γὰρ αὐτῷ ὁ θεός· „Εἰ ὁ πατήρ αὐτῆς πτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνετράπη; ἐπὶ ἡμέρας ἀφορισθήτω ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται“· 4. οὕτως οὖν καὶ ὑμᾶς δεόν ἐστὶν ποιεῖν, τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζειν χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι, ὡς πατέρες υἱούς. 10

XVII. Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἐν προσκόμματι ὑπάρχει, πῶς ἔτι ἐπεξέλθοι ἐκζητῆσαι ἀδικήματά τινος ἢ ἐπιτιμῆσαι τινι, διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ δωροληψίαν ἢ αὐτὸς ἢ οἱ διάκονοι οὐχ ὑπάρχοντες εὐδυνεῖδητοι; 2. ὅταν γὰρ ὁ ἄρχων αἰτῇ καὶ ὁ κριτῆς λαμβάνῃ, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις· „κοινωνοί“ 15 δὲ „κλεπτῶν καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προσέχοντες“, οὐ δυνήσονται οἱ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον συνεπιμαχεῖν τῷ ἐπισκόπῳ. ἐροῦσιν γὰρ αὐτῷ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένον· „Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς“; 3. εὐλαβεῖσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος 20 σὺν τοῖς διακόνοις αὐτοῦ ἀκοῦσαι ῥῆμά τι τοιοῦτον· τοῦτ' ἔστιν μὴ διδότην ἀφορμῆν. ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἐπὶ ἰδίῳ τινὰ ὅμοια αὐτῷ ὁρῶντα, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ποιεῖν· εἶτα ὁ πονηρὸς, δι' ἐνὸς ἀφορμῆν λαβῶν, εἰς ἑτέρους ἐνεργεῖ, ὃ μὴ γένοιτο· καὶ οὕτως διαστραφήσεται τὸ ποίμνιον· πλειόνων γὰρ 25 ὄντων τῶν ἁμαρτανόντων, πλείων ἔσται καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένη κακία. 4. ἁμαρτία γὰρ ἀνεξέλεγκτος ἐαυτῆς χείρων γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομῆν λαμβάνει· ἐπεὶ καὶ „ζύμη μικρὰ πλήρωμα φυράματος δολοῖ“, καὶ εἰς κλέπτῃς εἰς ὅλον ἔθνος τὸ μύσος ἐπήγαγεν, „καὶ μυῖαι θανοῦσαι σαπριοῦσιν σκευασίαν 30 ἡδύσματος ἐλαίου“, καὶ „βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἀδικον,

1 Gen. 4, 7. — 4 Num. 12, 14. — 15 Ies. 1, 23. — 18 Mt. 7, 3; Luc. 6, 41. — 28 I Cor. 5, 6; Gal. 5, 9. — 30 Eccl. 10, 1. — 31 Prov. 29, 12.

τὰ αὐτά : τοιαῦτα b o | 24 δι' ἐνὸς > b o | 25 καταστραφήσεται p v | 25 26 γὰρ ὄντων ~ b o | 26 διὰ τούτων b o | 27 ἀνέλεγκτος a | χείρων ἐαυτῆς a | 29 πλήρη p v, πληροὶ p² | φυράματα v, φύρα p, φύραμα p² | δόλοι b o | ἔθνος τὸ ~ o | 30 θανοῦσες o | σαπριοῦσιν o | 31 ἐλαίου : μύρον b o

non corripuntur et convincuntur, ita ut paenitentiam agant, in unoquoque incitamentum ad peccatum oritur et impletur, quod dictum est: *Domus mea domus orationis vocatur, vos autem fecistis eam speluncam latronum.* 5. Sin autem episcopus non tacens a
 5 peccatoribus se avertit, sed increpat et vituperat et reprehendit et obiurgat et angit peccatorem, etiam ceteris tremorem ac timorem inicit. 6. Namque episcopum admonitione oportet esse delictorum et mortis propulsatorem et iustitiae conciliatorem, castigatione ac doctrina ducem bonorum operum, et praeconem ac exaltatorem
 10 bonorum, quae futura atque a Deo promissa sunt in loco vitae aeternae, et similiter praedicatorum irae venientis in iudicio Dei minantem ignem acerbum, qui non exstinguitur nec perferendus est. Et gnarum eum oportet esse operis voluntatis Dei, ne quemquam contemnat; dixit enim salvator noster: *Videte, ne quemquam*
 15 *contemnatis, nec unum ex his pusillis, qui in me credunt.*

XVIII. Uniuscuiusque ergo curam habeto episcopus, et eorum, qui non peccaverunt, ut maneant sicut sunt sine peccatis, et eorum, qui peccaverunt, ut paenitentiam agant, eisque remissionem peccatorum dato, sicut scriptum est in Iesaia, ubi Dominus dicit: *Solve*
 20 *omnia vincula iniquitatis, et rescinde omnes obligationes violentiae ac fraudis.* 2. Tu ergo, episcope, doce et corripe et solve per remissionem, et cognosce locum tuum quasi locum Dei omnipotentis, et quod accepisti potestatem peccata remittendi; nam vobis, episcopi, dictum est: *Quodcumque ligaveritis in terra, erit*
 25 *ligatum in caelis, et quodcumque solveritis, erit solutum.* 3. Sicut ergo potestatem habes solvendi, cognosce te ipsum et mores tuos ac conversationem tuam in hac vita, ut convenient loco tuo. 4. Sine peccatis vero nemo hominum est, quia scriptum est:

3 Mt. 21, 13; Luc. 19, 46. — 14 Mt. 18, 10. — 19 Ies. 58, 6. — 24 Mt. 16, 9.

3 vocatur + omnibus populis Sm

3 ὑγιαίνων a | 3/4 λοιμὸς ὃν πολλὰς φυλακτέως b o | 5 προσάψη a o :
 -ψηται v, -ψοιτο p, πορεύσει b | 6 ποιούμεν b o | κυρίον : τοῦ θεοῦ b o
 7 ἐπὶ > p v | τὸν ἁμαρτάνοντα b o | 8 ἐξελέγγειν b o | ὑποπιέζειν a :
 -πιάζειν p v, ὑποστηρίζειν (-ζων o) b o | στιβοῦν a : στίβειν p v, στίφειν p²,

XVIII. Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον φροντίζειν, ὅπως ὁ λαὸς μὴ πλημμελή, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν σκοπόν. Quod oportet episcopum curare, ne peccet plebs, quia ipse est specularior.

πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρεταὶ παράνομοι· οὕτω καὶ πρόβατον
 ψωραλέον μεταδίδωσιν ἑτέροις τῆς νόσον, μὴ χωρισθὲν τῶν
 ὑγιαίνοντων προβάτων, καὶ ἄνθρωπος λοιμώσων πολλοῖς φυ-
 λακτέος, καὶ κύων λύσση συσχεθεὶς ἐπικίνδυνος παντί, ᾧ δ' ἂν
 προσάψῃ. ἔὰν οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλησίας 5
 τοῦ θεοῦ χωρίσωμεν, „ποιήσωμεν τὸν οἶκον κυρίου σπήλαιον
 ληστῶν“. 5. δεῖ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων μὴ παρασιωπᾶν,
 ἀλλ' ἐλέγχειν, νουθετεῖν, ὑποπιέζειν, στιβοῦν νηστείας, ὅπως καὶ
 τοῖς ἑτέροις εὐλάβειαν ἐμποιήσῃ. „Εὐλαβεῖς“ γάρ, φησὶν, „ποιήσατε
 τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“. 6. χρὴ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τῶν ἁμαρ- 10
 τιῶν κωλυτὴν διὰ τῆς νουθεσίας γίνεσθαι, καὶ τῆς δικαιοσύνης
 σκοπὸν καὶ τῶν ἡτοιμασμένων ὑπὸ θεοῦ ἀγαθῶν κήρυκα καὶ
 τῆς μελλούσης ὀργῆς ἐν τῇ κρίσει διαγγελτῆρα, ὅπως μὴ κατα-
 φρονήσας τῆς τοῦ θεοῦ φητουργίας ἀκούσῃ διὰ ἀμέλειαν τὸ ἐν
 τῷ Ὠσηὲ εἰρημένον· „Ἰνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν καὶ τὸν 15
 καρπὸν αὐτῆς ἐτρογγήσατε“;

XVIII. Πάντων οὖν ὁ ἐπίσκοπος φροντιζέτω, καὶ τῶν μὴ
 ἡμαρτηκότων, ἵνα μένωσιν ἀναμάρτητοι, καὶ τῶν ἁμαρτανόντων,
 ἵνα μετανοῶσιν· λέγει γὰρ ὁ κύριος πρὸς ὑμᾶς· „Ὁρᾶτε, μὴ
 καταφρονήσατε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων“. 2. καὶ τοῖς μετα- 20
 νοοῦσιν ἄφεσιν δίδοναι χρὴ· ἅμα γὰρ τῷ εἰπεῖν τινα τῶν πλημ-
 μελησάντων γνησίᾳ διαθέσει· „Ἡμάρτηκα τῷ κυρίῳ“, ἀποκρίνεται
 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· „καὶ κύριος ἀφήκέν σοι τὴν ἁμαρτίαν·
 θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς“. 3. γνώριζε οὖν, ᾧ ἐπίσκοπε, τὸ
 ἀξίωμα σου, ὅτι ὡς τοῦ δεσμεῖν ἐκληρώσω τὴν ἐξουσίαν, οὕτως 25
 καὶ τοῦ λύειν. ἐξουσίαν οὖν ἔχων τοῦ λύειν γνώριζε σεαυτὸν
 καὶ ἀξίως τοῦ τόπου σου ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἀναστρέφου, εἰδώς,
 ὅτι πλείονα αὐτὸς ἀπαιτηθήσῃ τὸν λόγον. „Ὡί“ γάρ, φησί,
 „παρέθεντο πολὺ, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν παρ' αὐτοῦ“. 4. ἀνα-
 μάρτητος μὲν γὰρ ἀνθρώπων οὐδεὶς παρέξ τοῦ γενομένου δι' 30

6 Mt. 21, 13. — 9 Lev. 15, 31. — 15 Os. 10, 13. — 19 Mt. 18, 10. —
 22 II Reg. 12, 13. — 28 Luc. 12, 48.

> b o | 9 φησὶν > b o v | 12 τὸν ἡτοιμασμένον o | ἁγ. κήρυκα ~ b o |
 14 ἀκούσῃ : ἡ b, εἰ o | δι' p v | 16 καρπὸν : κόπον b o | 17 φροντ. ὁ ἐπί-
 σκοπος a | 19 μετανοήσωσιν b o | ἡμᾶς b o | 23 τὸ ἅγιον πνεῦμα a | 24 θάρσει
 — ἀποθάνῃς > p v | ᾧ > b o | 26 οὖν > b | τοῦ λύειν > b o | ἐαυτὸν b o
 27 τόνον o | 28 τὸν > b o | γάρ : δὲ b o | φησὶ > p v | 29 παρέθετω
 πολὺν o | 30 μὲν γάρ : γὰρ ὄν b | ἄνθρωπος b o

Nemo mundus est a sorde, neque si unus dies vita illius in mundo.
 5. Propterea priorum iustorum ac patriarcharum vita et conversatio
 morum conscripta est, ut manifestum fiat, in unoquoque eorum
 vitium etiamsi parvum exstitisse, ut notum sit, sine peccatis Do-
 5 minum Deum solum esse, sicut per David dixit: *Quia iustificaris*
in verbis tuis et vincis in iudiciis tuis. Parva enim iustorum sordes
 nobis relaxatio est et consolatio ac spes, quoniam et nos, si paulum
 peccaverimus spem remissionis habemus. 6. Nemo ergo sine
 peccatis est. Tu autem, quoad potes, irreprehensibilis esse stude
 10 et de unoquoque sollicitus esto, ne quis propter te offensus pereat.
 Nam laicus sui tantum curam gerit, tu vero uniuscuiusque onus
 in te suscepisti, et maius est pondus, quod tu portas; *cui enim*
Dominus multum dedit, multum quoque ab eo petit. Quia igitur
 onus uniuscuiusque in te suscepisti, vigilans esto; nam scriptum
 15 est Dominum ad Mosem dixisse: *Tu et Aaron portabitis peccata*
sacerdotii. 7. Quapropter tanquam de multis rationem redditurus
 curam omnium sustine, ut conserves sanos; et peccatores admone
 et reprehende et ange, eosque subleva remissione, et si is, qui
 peccavit, paenitentiam agit ac lacrimatur, recipe eum et tota ecclesia
 20 pro eo orante ei manus impone ac deinde permittite, ut in ecclesia
 sit; at somniculosos et ignavos converte et excita et confirma
 et roga et sana, sciens, quantam mercedem habeas, si haec facis.

1 Iob 14, 4. 5. — 5 Ps. 50, 6. — 9 I Tim. 3, 2. — 12 Luc. 12, 48. —
 15 Num. 18, 1. — 22 Mt. 5, 12.

6 parva > Sm C | 18 subleva + paenitentia et Sm

5. Similia dicunt Irenaeus Adv. haer. IV, 27; Chrysostomus De paenitentia hom. II et III; In Gen. hom. XXIX; Augustinus De doctrina christiana III, 23; De natura et gratia c. 35.

7. εἰσδέχου πάσης τῆς ἐκκλησίας δεομένης] Cf. II, 41, 2. Temporibus veteribus episcopus de peccatore in communionem recipiendo populum consulebat et hoc intercedente paenitentem reconciliabat. Cyprrianus Ep. 64 c. 1 Therapium episcopum vituperat, quod sine petitu et conscientia plebis peccatori pacem concesserat. Natalis

ad ecclesiam revertens Eusebio H. E. V, 18, 12 referente non solum cleri, sed etiam laicorum vestigiis advolvebatur. Haec erat regula. Nonnunquam autem fieri potest, ut necessitate cogente populus consuli non posset vel episcopus et populus de peccatore recipiendo dissentirent. Serapioni Alexandrino morituro pax et eucharistia confestim data est, postquam eam petiit. Cf. Eus. H. E. VI, 44. Cyprrianus Ep. 59 c. 15 exponit, quantus sibi labor sit persuadere fratribus, ut ipsi recipiendis malis curandisque con-

ἡμᾶς ἀνθρώπου, ἐπεὶ γέγραπται· „Οὐδείς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ἢ ζωὴ αὐτοῦ“. 5. διὰ τοῦτο καὶ τῶν προγεγεννημένων δικαίων τε καὶ πατριαρχῶν οἱ βίοι καὶ αἱ ἀναστροφαὶ ἀνεγράφησαν, οὐχ ἵνα ἐκείνους ὀνειδίζωμεν ἀναγινώσκοντες, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μετανοῶμεν καὶ εὐέλπιδες γινώμεθα ὡς ἀφέσεως τευξόμενοι. τὰ γὰρ ἐκείνων ῥύπη ἡμετέρα ἀσφάλεια καὶ παραίνεσις, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἀμαρτήσαντες, ἐὰν μετανοήσωμεν, συγγνώμην ἔξομεν, ἐπεὶ γέγραπται· „Τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παρρησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτίας“; 6. οὐδείς οὖν ἀμαρτήτος· σὺ οὖν κατὰ δύνάμιν σπούδαζε ἀνεπίληπτος εἶναι, καὶ 10 περὶ πάντων μερίμνα, μὴ διὰ σέ τις σκανδαλισθεὶς ἀπόληται. ὁ γὰρ λαϊκὸς περὶ ἑαυτοῦ μόνου μεριμνᾷ, σὺ δὲ περὶ πάντων, ὡς πλειον ἔχων βᾶρος καὶ μείζον βασιτάζων φορτίον· γέγραπται γάρ· „Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωϋσῆν· σὺ καὶ Ἀαρὼν λήψεσθε τὰς ἀμαρτίας τῆς ἱερατείας“. 7. ὡς περὶ πλειόνων οὖν ἀπολογούμενος 15 περὶ πάντων φρόντιζε, καὶ τοὺς μὲν ὑγιεῖς συντήρει, τοὺς δὲ ἡμαρτηκότητας νουθέτει, καὶ στιβῶν ἐν τῇ νηστείᾳ ἐν τῇ ἀφέσει ἐλάφρυνον, καὶ προσκλαύσαντα εἰσδέχου πάσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ δεομένης, καὶ χειροθετήσας αὐτὸν ἕα λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ ποιμνίῳ· τοὺς δὲ ὑπνώδεις καὶ παρειμένους ἐπίστρεφε, 20 ὑποστήριζε, παρακάλει, θεράπευε, ἐπιστάμενος, ἡλίκον μισθὸν ἔχεις ταῦτα ἐπιτελῶν, ὅσπερ οὖν καὶ κίνδυνον, ἐὰν ἀμελήῃς τούτων.

1 Iob 14, 4. 5. — 8 Prov. 20, 9. — 10 I Tim. 3, 2. — 14 Num. 18, 1. — 21 Mt. 5, 12.

1 ἐπειδὴ b o | 2 μία ἡμ. a : μίαι ἡμέραι p, μιᾶς ἡμέρας b o v | 3 τε : τέκνα o | οἱ > b o | αἱ > b o p | 4 ἐκείνους . . ἀναγινώσκοντες ~ b | 5 εὐέλπις b o | γινώμεθα a p : γεν. a² b o v | ἄφεισιν b o | 6 γὰρ : δὲ b o | ῥύπη ἡμ. : παίσματα (πτ. ο) ἡμετέρων b o | 8 ἐπειδὴ b o | 9 οὖν > b o | 10 δύνάμιν : τὴν δ. σου b o | 11 περὶ : διὰ b o | μὴ > o | ἀπόλλυται b o | 12/13 πάντων ὡς πλ. : τῶν (> b) πλειόνων b o | 12 ὡς > p v | 13 ἔχων βᾶρος ~ p v | τὰς > a | 15 ὡς περὶ : ὅσπερ b o | οὖν > b o | 17 καὶ στ. ἐν τῇ ν. : στίλβον ἐν νηστείᾳ b o | 18 ἐλάφρυνε p v | προσκλαύσαντας δέχου b o | 19 αὐτῶν b o | αὐτοὺς b o | λοιπὸν > b o | 20 ἐπίστρεφε > b | 22 ἐπιτελῶν a b o : ποιῶν p v | ἀμελήσης a

sentiant. Synesius, Ep. 67, Lamponium presbyterum populo postulante non reconciliavit. — χειροθετήσας] Episcopo manum imponente peccator

paenitens recipiebatur in ecclesiam. Cf. II, 41, 2; 43, 1. Teste Cypriano Ep. 17 c. 2 episcopus et clerus manum imponebant.

8. Sin autem negligens es, periculum super te veniet. Dixit enim Dominus de episcopis populum negligentibus sic per Ezechiel: 9. *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Homo, propheta de pastoribus Israel et dic ad eos: sic loquitur Dominus Adonai: vae* 5 *pastoribus Israel, qui pascunt semetipsos, neque oves meas pascebant pastores. 10. Lac comeditis et lanis operiimini et crassum occiditis, et oves non pascitis; quod aegrotum fuit, non sanastis, et quod infirmum, non confirmastis, et quod confractum, non alligastis, et quod erravit, non reduxistis, et quod perierat, non quaesivistis, sed cum* 10 *violentia et inlusione castigastis eas; et dispersae sunt oves meae, quoniam non erat pastor, et factae sunt in devorationem omnibus bestiis agri. Et oves meae dispersae sunt et erraverunt in cunctis montibus altis et in omnibus collibus excelsis, et super omnem faciem terrae oves meae dispersae sunt, nec quisquam est, qui eas sectetur* 15 *easque requirat. 11. Propterea pastores, audite verbum Domini Adonai: pro eo, quod oves meae factae sunt in rapinam et devorationem omnibus bestiis agri, quia eis non erat pastor, neque quaesierunt pastores oves meas, sed pascebant pastores seipsos, et oves meas pastores non pascebant; propterea, pastores, audite verbum Domini,* 20 *sic dicit Dominus Adonai: ecce ego ad pastores, et requiram oves meas de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant oves meas nec pascant amplius pastores seipsos, sed liberabo gregem meum e manu eorum, et non erit eis in escam. 12. Sic enim dicit Dominus Adonai: propterea requiram oves meas et visitabo eas; sicut* 25 *visitat pastor oves suas in die imbris, quando in medio earum est, ita visitabo oves meas * * et congregabo illas ab omni loco, in quo dispersae erant illic in die nubis et globi; et educam illos de nationibus et congregabo eos de regionibus omnibus, et inducam illos in* 30 *terram ipsorum et pascam illos in montibus Israel et in convallibus et in omni habitatione terrae. 13. In pascua bona pascam illos, in monte alto Israel; et erunt cubilia eorum illic et dormient et illic requiescent in deliciis optimis, in pascua pingua pascentur in montibus Israel. Ego pascam oves meas, et ego reficiam eas et scient, quod ego sum Dominus. 14. Haec dicit Dominus: quod periit,* 35 *requiram, et quod errat, convertam, et adtritum alligabo, et quod defecit, confortabo, et quod est forte, custodiam, et pascam illas cum iudicio. 15. Et vos, oves, haec dicit Dominus Deus: ecce ego discernam inter ovem et ovem, arietem et hircum. Et non est < sufficiens >*

8. λέγει γὰρ πρὸς τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ λαοῦ ἐπισκόπους Ἰεζεκιήλ·
 „Οὐαὶ τοῖς ποιμέσι τοῦ Ἰσραήλ, οἱ ἐποίμαινον ἑαυτούς· οὐ τὰ
 πρόβατα ποιμαίνουσιν οἱ ποιμένες, ἀλλ' ἑαυτούς. τὸ γάλα κατε-
 σθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, τὸ ἰσχυρὸν σφάζετε, τὰ πρόβατα
 οὐ ποιμαίνετε· τὸ ἐνοχλούμενον οὐκ ἐνισχύσατε καὶ τὸ ἄρρωστοῦν 5
 οὐκ ἰάσασθε καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, τὸ ἐξωσμένον
 οὐ κατεπεστρέψατε καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ ἐν κράτει
 ἐπαιδεύσατε αὐτὰ μετὰ ἐμπαιγμοῦ· καὶ διεσπάρησαν παρὰ τὸ μὴ
 εἶναι ποιμένα, καὶ ἐγένοντο εἰς κατάβρωμα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ
 ὄρουμοῦ“. 9. καὶ πάλιν· „Καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν οἱ ποιμένες τὰ 10
 πρόβατά μου, καὶ ἐποίμαινον οἱ ποιμένες ἑαυτούς, τὰ δὲ πρόβατά
 μου οὐκ ἐποίμαινον“. 10. καὶ μετ' ὀλίγον· „Ἴδὸν ἐγὼ πρὸς τοὺς
 ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω ἐγὼ τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν,
 καὶ καταπαύσω αὐτούς τοῦ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου, καὶ οὐ
 ποιμανοῦσιν ἔτι οἱ ποιμένες ἑαυτούς, καὶ ῥύσονται τὰ πρόβατά 15
 μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς κατάβρωμα“.

2 Ezech. 34, 2—5. — 10 Ezech. 34, 8. — 12 Ezech. 34, 10.

1 γὰρ > b o | 2 ὁ a, οἱ a² | 3 πρόβατα + μου p v | ἀλλὰ b o | 4 περι-
 βάλλεσθαι o | 5 ἄρρωστον a | 6 ἰάσθαι o | 7 οὐκ ἐπιστρέφεται o | καὶ pr > b |
 9 εἰς > b o | 10 ὄρουμοῦ a cf. D : ἀροῦ b o p v LXX | καὶ sec a cf. D :
 > b o p v | ἐζήτησαν p v | 11 οἱ > b o | 12/1 ἰδοῦ — λέγων > o | 13 ἐκ
 + τῆς b | 14/16 καὶ καταπ. — αὐτῶν > b | 15 ῥύσονται a

3 Ezech. 34, 1—31.

10 et inlusione Sm cf. C : > Sp cf. c. 20, 11; 21, 1 | 28 omnibus >
 S LXX | 29 et in convallibus > S | 30 habitatione : loco deserto S | 31 et
 erunt cub. e. illic : erit gloria splendoris eorum S | 33/34 et scient — haec
 > S | 34 Dominus + Adonai S | 37 oves + meae oves gregis mei S |
 38 sufficiens : ἱκανὸν LXX, parvum S

XVIII, 10. cum violentia et i. cast.
 eos] Locus repetitur infra c. 20, 11,
 ubi etiam versione vetere latina ser-
 vatur.

* * *

8. Haec verba Ezechielis teste Ter-
 tulliano De pudic. c. 7 etiam Callistus

episcopus Romanus proferebat, ut man-
 suetudinem probaret, quam peccatores
 libidinosos paenitentia acta recipiens
 exercebat. Cf. etiam Epist. cleri Rom.
 inter Cypr. ep. VIII, 1; Ps.-Cypr. Ad
 Novatianum c. 14; Aphraatis Hom.
 VII, 12 ed. Bertsch 1888 p. 128.

vobis, quod bona pascua pascebatis et residua pascua pedibus vestris conculcabatis et decolatam aquam bibebatis et residuam pedibus vestris turbabatis, et oves meae conculcatione[m] pedum vestrorum pascebantur et aquam turbatam pedibus vestris bibebant? 16. Propterea haec
 5 dicit Dominus Deus: ecce discerno inter medium ovis firmae et inter medium ovis infirmae; lateribus et humeris vestris impellebatis <et cornibus vestris ferivistis> et omne, quod deficiebat, vexabatis; et liberabo oves meas et amplius non erunt in direptionem, et iudicabo inter medium arietis ad arietem. 17. Et suscitabo illis pastorem
 10 unum, et reget eos servus meus David et erit eorum pastor; et ego Dominus ero illis in Deum et David in medio eorum princeps: ego Dominus locutus sum. Et disponam cum David testamentum pacis, et exterminabo bestias malas de terra, et habitabunt in deserto et dormient in saltibus. 18. Et dabo eis percircuitum montis mei, et
 15 dabo vobis pluviam benedictionis. Et ligna, quae in campo sunt, dabunt fructum suum, et terra dabit vires suas, et habitabunt in terra sua in spe pacis et scient, quod ego sum Dominus, dum contero iugum ipsorum; et eripiam eos de manu ipsorum, qui illos in servitutem redegerunt, et amplius non erunt in direptionem nationibus, et
 20 bestiae terrae amplius non manducabunt eos; et habitabunt in spe, nec erit, qui exterreat eos. 19. Et suscitabo eis plantationem pacis, et ultra non erunt fame pereuntes super terram, et non fient amplius obprobrium nationum. 20. Et scient, quod ego sum Dominus Deus ipsorum et ipsi populus meus. Domus Israel, dicit Dominus, et vos
 25 <oves meae et oves> gregis mei estis et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.

XIX. Audite, episcopi, et audite, laici, quomodo dicit Dominus: Et iudicabo arietem contra arietem et ovem contra ovem, id est episcopum contra episcopum et laicum contra laicum et laicum
 30 contra episcopum.

XX. Diligite ergo et honorate episcopum et timete sicut patrem et dominum et secundum Deum. Episcopis ergo dictum

28 Ezech. 34, 17.

2/3 et decolatam — turbabatis > S | 3/4 conculcationem p. v. p. et > S | 6/7 et cornibus v. ferivistis S LXX | 9 medium ar. ad arietem : oves et oves S | ad : et L, πρὸς LXX | 10/11 ego — Deum et : servus meus S | 12 David : eis S | 13 deserto + confidenter S | 14 percircuitum m. m. : benedictionem circa montem meum S | 15 pluviam : + in tempore suo, et erit

11. καὶ ἐπιφέρει καὶ πρὸς τὸν λαὸν λέγων „Ἴδού ἐγὼ κρινῶ
ἀνὰ μέσον προβάτου εἰς πρόβατον, καὶ κριὸν πρὸς κριόν. μὴ
 μικρὸν ἦν ὑμῖν, ὅτι τὴν νομὴν τὴν καλὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ κατὰ-
 λοιπα τῆς νομῆς κατεπατεῖτε τοῖς ποδῖν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατα
 τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἤσθιον“; 12. καὶ ἐπιφέρει μετ’ 5
ὀλίγα „Καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ κύριος καὶ ὑμεῖς πρόβατα τῆς
νομῆς μου· ἄνθρωποι μου ἐστέ, καὶ ἐγὼ θεὸς ὑμῶν, λέγει Ἄδωναὶ
κύριος“.

XIX. Ἀκούσατε, οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἀκούσατε, οἱ λαϊκοί, ὡς
φησιν ὁ θεός· „Κρινῶ κριὸν πρὸς κριὸν καὶ πρόβατον πρὸς 10
πρόβατον“, καὶ πρὸς τοὺς ποιμένας λέγει· Κριθήσεσθε ἐνεκεν τῆς
ἀπειρίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς τὰ πρόβατα διαφθορᾶς, τοῦτ’ ἔστιν
ἐπίσκοπον πρὸς ἐπίσκοπον κρινῶ καὶ λαϊκὸν πρὸς λαϊκὸν καὶ
ἄρχοντα πρὸς ἄρχοντα. 2. λογικὰ γὰρ τὰ πρόβατα καὶ οἱ κριοὶ
οὔτοι, ἀλλ’ οὐκ ἄλογα, ἵνα μήποτε εἶπη ὁ λαϊκός, ὅτι ἐγὼ πρό- 15
βατόν εἰμι καὶ οὐ ποιμὴν. 3. ὥσπερ δὲ τῷ καλῷ ποιμένι τὸ μὴ
ἀκολουθοῦν πρόβατον λύκοις ἔκκειται εἰς διαφθοράν, οὕτως τῷ
πονηρῷ ποιμένι τὸ ἀκολουθοῦν πρόδηλον ἔχει τὸν θάνατον, ὅτι
κατατρώξεται αὐτό. διὸ φευκτέον ἀπὸ τῶν φθορέων ποιμένων.

XX. Τὸν μέντοι ποιμένα τὸν ἀγαθὸν ὁ λαϊκὸς τιμάτω, 20
ἀγαπάτω, φοβείσθω ὡς πατέρα, ὡς κύριον, ὡς δεσπότην, ὡς

1 Ezech. 34, 17—19. — 6 Ezech. 34, 30. 31. — 10 Ezech. 34, 17.

2 εἰς a b o : καὶ εἰς p v | μὴ > b o | 3 ἦν > p v | ἡμῖν o | 3/4 λοιπᾶ
 b o | 5 ἤσθιον : ἐπινεν b o cf. LXX | 6 ὀλίγον b p | πρόβατα a b o : +
 πρόβατα p v cf. LXX | 11 λέγει + κσ b o | 12 διαφθορᾶς p v | 16 ποιμὴν :
 + καὶ οὐδένα λόγον ἐμαντοῦ πεποίημαι, ἀλλ’ ὁ ποιμὴν ὄνεται καὶ αὐτὸς
 μόνος εἰσπραχθήσεται τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ δίκην a | δὲ b o p v : γὰρ a | 17/18 λύκοις
 — ἀκολουθοῦν > b o | 19 αὐτὰ b o | φθοροποιῶν b o | 20 μὲν p v |
 21 ἀγαπάτω — κύριον > a | ὡς δεσπότην : ὡς δυνάστην o, > p v

pluvia S | 17 in spe pacis : confidenter S | 22 fame pereuntes : parvi et de-
 relicti S | 25 oves m. et oves S LXX | 29/30 et laicum c. episcopum > S |
 31 diligite — timete : an laicus diligit laicum et iterum an laicus diligit epi-
 scopum eumque honoret et timeat S | 32 secundum Deum : deum post Deum
 omnipotentem S

XIX. Ὅτι καὶ ὁ ποιμὴν ἀμελῶς
 φερόμενος περὶ τὰ πρόβατα δίκην
 τίνυσιν, καὶ τὸ πρόβατον μὴ πει-
 θαροῦν τῷ ποιμένι κολάζεται. Quod
 pastor ovium neglegens poenas solvat

et ovis non oboediens pastori puniatur.

XX. Ὅπως χρὴ τοὺς ἀρχομένους
 πειθαρχεῖν τοῖς ἀρχουσιν ἐπισκόποις.
 Quomodo subiecti episcopis sibi prae-
 positis oboedire debeant.

est per apostolos: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit et eum, qui me misit.* 2. Similiter episcopus ** amet laicos ut filios eosque educet ac calefaciat studio caritatis quasi ova, ex quibus pulli oriuntur, vel eos tanquam pullos foveat et educet, 5 usque dum adulti sunt in avem alatum. Omnes ergo doce et admone, et qui castigatione digni sunt, eos castiga et ange, sed ad conversionem, neque ad eversionem, et corrige ad paenitentiam et increpa, ut vias eorum rectas ac planas facias eorumque conversationem in mundo in ordinem redigas. 3. *Quod sanum est,* 10 *custodi*, id est, eum, qui est firmus in fide, diligenter custodi et omnem populum pasce in pace. *Et quod infirmum est, confirma*, id est, eum, qui tentatur, admonitione corrobora. *Et quod aegrotum est, sana*, id est, eum, qui aegrotat fide divisa, cura per doctrinam. 4. *Et quod contritum est, alliga*, id est eum, qui concussus est vel 15 vulneratus aut confractus in peccatis suis claudicatque aberrans a via iustitiae, alliga, id est, sana eum obsecratione et admonitione et subleva eum a delictis eius et animum ei inice ac praedica, eum spem habere, et alliga et sana eum, et introduc eum in ecclesiam. *Et quod errat, adhortare*, id est, eum, qui in peccatis relictus et 20 eiectus est, ut increpetur, ne sinas eum foras manere, sed doce et admone et converte eum et recipe eum in gregem tuum, hoc est in populum ecclesiae. 5. *Et quod periit, require*, id est, qui ob multitudinem delictorum suorum spem abiecit et perniciem se dedit, ne sinas eum penitus perire, ne forte per multam socordiam 25 et negligentiam dormiat et graviter dormiendo vitae suae obliviscatur et abeat et egrediatur e grege suo, hoc est ex ecclesia, et in perniciem incurrat; si enim extra caulas est et abit a grege,

1 Luc. 10, 16. — 4 Mt. 23, 37. — 9 Ezech. 34, 16. — 11 Ezech. 34, 16. — 12 Ezech. 34, 4. — 14 Ezech. 34, 16. — 19 Ezech. 34, 16. — 22 Ezech. 34, 16.

2 similiter : + an S

1 αὐτοῦ ἀκούων ~ p v | 6 τοὺς λ. ὡς τέχνα b o | θέλων κ. θεομαίων
b o p v : θάλων κ. στέργων a | 8 νοσσία : νοσιῶν b o | 9 δεομένοις o

XX, I. *qui vos audit etc.*] Auctor locum S. Scripturae decurtatum exhibet. Similiter infra c. 32, 2.

stitutionum auctor appellat etiam II, 26, 3; 27, 6; 57, 16. 18; VII, 42, 1; VIII, 11, 1; 12, 4. 5. 28; 46, 10. Hunc locum Ps.-Ignatius Trall. 7, 3

1. ἀρχιερέα θεοῦ] episcopum Con-

respexit.

ἀρχιερέα θεοῦ, ὡς διδάσκαλον εὐσεβείας· ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων
 Χριστοῦ ἀκούει, καὶ ὁ αὐτὸν ἀθετῶν Χριστὸν ἀθετεῖ, καὶ ὁ τὸν
 Χριστὸν μὴ δεχόμενος οὐ δέχεται τὸν αὐτοῦ θεὸν καὶ πατέρα.
 „Ὁ ὑμῶν“ γάρ, φησίν, „ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν
 ἐμὲ ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με“. 5
 2. ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος ὡς τέκνα τοὺς λαϊκοὺς ἀγαπάτω, θέλγων
 καὶ θερμαίνων τῇ σπουδῇ τῆς ἀγάπης ὡς ὡὰ εἰς περιποίησιν
 νοσίων ἢ ὡς νοσσία ἀγκαλιζόμενος εἰς περιποίησιν ὀρνίθων,
 πάντας νοθετῶν, πᾶσι τοῖς πληκτισμοῦ ἐπιδεομένοις ἐπιπλήσ-
 σων, ἀλλὰ μὴ πλήσσει, ὑποπιέζων εἰς ἐντροπήν, ἀλλὰ μὴ εἰς 10
 ἀνατροπήν, νοθετῶν εἰς ἐπιστροφὴν, ἐπιτιμῶν εἰς διόρθωσιν
 καὶ εὐθύτητα πορείας· 3. „τὸ ἰσχυρὸν φυλάσσει“, τοῦτ' ἔστι τὸ
 ἐδραῖον τῇ πίστει ἀσφαλὲς τηρῶν, τὸν λαὸν εἰρηνικῶς ποιμαίνων·
 „τὸ ἐνοχλούμενον ἐνισχύει“, τοῦτ' ἔστι τὸ πειραζόμενον ἐν τῇ
 νοθεσίᾳ στεροποιῶν· „τὸ ἀρρωστοῦν ἰώμενος“, τοῦτ' ἔστι τὸ 15
 νοσοῦν ἐκ τῆς πίστεως ἐν διχονοίᾳ διὰ τῆς διδασκαλίας θερα-
 πεύων· 4. „τὸ συντετριμμένον καταδεσμῶν“, τοῦτ' ἔστι τὸ
 πεπλανημένον ἢ τὸ τεθραυσμένον ἢ τὸ κατεαγμένον ἐν ἁμαρτίαις
 εἰς χωλείαν ὁδοῦ ἐπιδεσμῶν διὰ παρακλητικῆς νοθεσίας, ἐλα-
 φρύνων ἀπὸ παραπτωμάτων καὶ εὐελπιν ποιῶν, οὕτως ῥωμαλέον 20
 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστα, ἐπανάγων ἐν τῇ ποιίμνῃ· „τὸ ἐξω-
 σμμένον ἐπίστρεφε“, τοῦτ' ἔστι τὸ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενον καὶ εἰς
 ἐπιτίμησιν ἐκβεβλημένον μὴ ἔσῶν ἔξω διαμένειν, ἀλλὰ προσλαμβα-
 νόμενος καὶ ἐπιστρέφων ἀποκαθίστα ἐν τῇ ποιίμνῃ, τοῦτ' ἔστιν
 ἐν τῷ λαῷ τῆς ἀμώμου ἐκκλησίας. 5. „τὸ δὲ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ“, 25
 τοῦτ' ἔστι τὸ ὑπὸ πλήθους παραπτωμάτων ἑαυτοῦ ἀπελπίσαν
 τῆς σωτηρίας μὴ ἐάσης τελέως ἀπολέσθαι, τὸ ὑπὸ πολλῆς ψύξεως
 καὶ νοχελίας κάθυπνον γενόμενον καὶ διὰ βαρέος ὕπνου τῆς
 ἑαυτοῦ ζωῆς ἐπιλαθόμενον καὶ μακρὰν ἀποστατήσαν τῆς ἰδίας

4 Luc. 10, 16. — 8 Mt. 23, 37. — 12 Ezech. 34, 16. — 14 Ezech. 34, 16. —
 15 Ezech. 34, 4. — 17 Ezech. 34, 16. — 21 Ezech. 34, 16. — 25 Ezech. 34, 16.

p v | 10/11 ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπήν > p v | 12 πορείας : ἀπὸ (ἐπὶ ο) πονη-
 ρίας b o | 12/13 τὸ ἐδρ. — τηρῶν : τὸ ἀσφαλὲς τῇ πίστει ἰσχυρώτερον b o |
 14 τὸ sec : τὸν b o | ἐν > p v | 18 τὸ τεθραυσμένον ἢ > o | ἢ τὸ κατ.
 ἐν > p | τὸ sec > b o v | 19 ἐπιδέμμων a, ἐπιδέννων v · 21 ἀποκαθιστῶν
 b o, + καὶ o | 22 ἐπιστρέφων b o | τὸν b o | γενόμενον o | 25 ἀμώμου ἐκκλ. :
 παναμώμου πίστεως b o | δὲ > b o | 26/27 ἀπ. τῆς : ἀφελπίσαντι o | 27 τε-
 λείως b o | ψύξεως + ψυχικῆς b o | 28 καὶ pr : ἢ p v | 29 ἀποστάτῃς b o

lupi eum circumvagantem devorabunt, et penitus interibit; tu vero eum require et admone et doce et converte et exhortare et confirma eum, ut vigilans sit, et praedica ei, eum spem habere, idque praecide ex eorum sensu, ne id dicant vel existiment, quod prius
 5 dictum est: *Delicta et peccata nostra veniant super nos, et nos in eis contabescimus, quomodo ergo vivere possumus?* 6. Neque enim decet eos hoc dicere vel sentire neque existimare, spem eorum praecisam esse ob multitudinem peccatorum, sed sciant, magnam esse misericordiam Dei, qui cum iuramentis et bono consilio
 10 veniam promisit peccatoribus. 7. Si quis autem peccat neque novit scripturas nec confidit de longanimitate et misericordia Dei nec finem remissionis et paenitentiae perspicit, is propter inscitiam ipsam in perniciem incurrit. 8. Tu ergo tanquam pastor compatiens, plenus caritatis et misericordiae et gregi attendens, re-
 15 quire et numera gregem tuum, et quod aberravit sectare, sicut Dominus Deus Iesus Christus magister noster bonus ac salvator dixit: *Relinque nonaginta novem in montibus, et vade quaerere unam, quae aberravit, et si inveneris eam, impone eam in humeros tuos gaudens, quia invenisti, quod aberravit, et porta et misce eam gregi.*
 20 9. Itaque etiam tu, episcope, audi et *require eum, qui periit, et sequere eum, qui aberravit, et reduc eum, qui secessit*; nam potestatem habes * * *dimittere in remissione, quod quassatum est*, Christi vultum portans. Per te salvator dicit his, qui peccaverunt: *Remittuntur tibi peccata tua; fides tua salvum te fecit, vade in pace!*

5 Ezech. 33, 10. — 9 Ezech. 33, 11. — 17 Luc. 15, 4—6; Mt. 18, 12. 13. —
 20 Ezech. 34, 16. — 22 Luc. 4, 19. — 23 Luc. 7, 48. 50; cf. Mt. 9, 2; Mc. 5, 34.

22 in remissione : peccata delinquenti S | 23 his . . peccaverunt : ei . . peccavit S

1 ὥστε b o | εἰς βορᾶν a : βορᾶ p v, εἰς βοῶσιν b o | σὺ > b o |
 4 ὑμῶν . . ὑμῖν . . ὑμεῖς b o | αὐτὴ στηκώμεθα b o | 5 ζήσωμεν b o | εἰ
 > b o | 8 ἐμοῦ καὶ π. : ἡμῶν b o | 11 τοῦτ' ἐστὶν τὸν διάβολον > p v |
 12 οὖν : γὰρ b o | 13 μετὰ (μεθ' p v) ὄρκον > b o | 15 μετάνοιαν a |

8. *relinque etc.*] Auctor narrationem evangelicam in formam mandati redegit. Infra V, 14, 15 orationem longam a se compositam Domino attribuit. De libertate, quam in S. Scriptura adhibenda sibi usurpat, cf. Th. Zahn, *Das*

Evangelium des Petrus 1893 p. 59 sqq.

* * *

8. Cf. Tert. De pud. c. 7—9; Ps.-Cypr. Ad Novat. c. 14.

9. Cf. Tert. De pud. c. 11.

ποιμνης, ὡς καὶ λύκοις περιπεσεῖν εἰς βοράν, σὺ ἀναζήτει καὶ
 νουθετῶν ἐπιστρεφε καὶ νήφειν παρακάλει καὶ ἐλπίδα ὑπόσπειρε,
 μὴ συγχωρῶν αὐτῷ λέγειν τὸ ὑπὸ τινῶν εἰρημένον, ὅτι „τὰ
 ἀσεβήματα ἡμῶν ἐφ’ ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτοῖς τηκόμεθα, καὶ
 πῶς ζησόμεθα“; 6. εἰ οἶόν τε οὖν, ἰδιοποιεῖσθω ὁ ἐπίσκοπος 5
τὸ πλημμέλημα, καὶ λεγέτω τῷ ἡμαρτηκότι, ὅτι σὺ μόνον ἐπί-
στρεψον, καὶ γὰρ τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον ἀναδέξομαι, ὡς ὁ κύριος
τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ πάντων. „Ὁ ποιμὴν γὰρ ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ δὲ μισθωτὸς καὶ οὐκ ὄν
ποιμὴν, οὐ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχό- 10
μενον“, τοῦτ’ ἔστιν τὸν διάβολον, „καὶ ἀφήσιν τὰ πρόβατα καὶ
 φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτά“. 7. εἰδέναι οὖν προσήκει, ὅτι
 τοῖς ἡμαρτηκόσιν εὐσπλαγχνος ὢν ὁ θεὸς μετὰ ὄρκου μετάνοιαν
 ἐπηγγείλατο· ὁ δὲ ἁμαρτήσας καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ τὴν
 περὶ μετανοίας ἀγνοῶν καὶ τὸ μακρόθυμον καὶ ἀνεξίκακον αὐτοῦ 15
 μὴ ἐπιστάμενος, ἔτι μὴν καὶ τὰς ἀγίας γραφὰς τὰς ταύτην κηρυσ-
 σούσας οὐ γινώσκων, ἄτε μὴ μεμαθηκῶς παρὰ σοῦ, ὑπὸ ἀνοίας
 ἀπόλλυται. 8. σὺ δὲ ὡς φιλόστοργος ποιμὴν καὶ ὡς σπονδαῖος
 νομεὺς ἀναζήτει ἀριθμῶν τὴν ποιμνην, τὸ λείπον ἐκζητεῖ, ὡς
 κύριος ὁ θεὸς ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ἡμῶν, ἀποστείλας τὸν ἑαυτοῦ 20
 υἱὸν ποιμένα καλὸν καὶ σωτήρα τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἰησοῦν,
 ἐπιτρέψας αὐτῷ „ἐάσαι τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ
 πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ζήτησιν τοῦ πεπλανημένου, καὶ εὐρόντα ἄραι
 ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ ὄμους καὶ φέρειν ἐπὶ τὴν ποιμνην, χαίροντα ἐπὶ
 τῇ εὐρέσει τοῦ ἀπολωλότος“. 9. οὕτως οὖν ὑπήκοος γίνου καὶ 25
 σὺ, ὃ ἐπίσκοπε, „ἐκζητῶν τὸ ἀπολωλός, κατευθύνων τὸ πεπλα-
 νημένον, ἐπιστρέφων τὸ ἀφεστός“. ἔξουσίαν γὰρ ἔχεις ἐπιστρέφειν
 καὶ „ἀποστέλλειν τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει“. διὰ σοῦ ὁ σωτὴρ
 λέγει τῷ παρεμμένῳ ἐν ἁμαρτίαις· „Ἀφείονται σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ

3 Ezech. 33, 10. — 8 Ioann. 10, 11. 12. — 13 Ezech. 33, 11. — 22 Luc.
 15, 4—6; Mt. 18, 12. 13. — 26 Ezech. 34, 16. — 28 Luc. 4, 19. — 29 Luc.
 7, 48. 50; cf. Mt. 9, 2; Mc. 5, 34.

17 ἄτε : ὥστε b o | παρὰ : ὑπὲρ b, ὑπὸ o | ὑπὸ ἀνοίας : > a, + καὶ o i
 18 ἀπόλλυται : plura interpolat p | 18 ὡς sec > o p v | 19/25 ὡς — ἀπολω-
 λότας : aberrat p | 20 κύριος a : ὁ x. b o v | ὁ θεός : καὶ θ. b o | ἀγ. π.
 ἡμῶν : ἅγιος ποιμὴν ὁ b o | 24 ἐν τῇ ποιμνῇ a | χαίρων b o | 26/27 πεπλα-
 νημεν a | ἀφεστός : ἀφέσεως δεόμενον b o | 28 ἀποστέλλειν : ἀπολύειν b o ;
 διὰ σοῦ : ὡς καὶ b o | ἀφείονται a

10. Pax vero est tranquilla ecclesia, in quam solvens eos, qui peccaverunt, restitue sanos, immaculatos, bonam spem gerentes, efficaces, in opere dolentes, sicut peritus et condolens medicus omnes sanans, qui per peccata plagati sunt. *Non enim opus habent*
 5 *ii, qui sani sunt, medicum, sed qui male habent.* 11. Ut medicus ergo super ecclesiam constitutus noli cessare offerendo medicinam his, qui in peccatis aegrotant; sed omni modo cura eos et sana et integros redde ecclesiae, ut non incurras in hoc verbum, quod dicit Dominus: *Et in potentia erudiebatis illa cum inlusionē.*

10 XXI. Non potens nec austerus nec durus nec abscisus nec sine misericordia, noli inludere populo, qui sub te ligatus est, abscondens ab eo paenitentiae locum. Hoc enim est, quod dicit: *Et in potentia erudiebatis ea cum inlusionē.* 2. Si ergo durius agas cum laicis et fortiter corripas eos ita, ut abicias eos et proicias et

4 Mt. 9, 12. — 9 Ezech. 34, 4. — 13 Ezech. 34, 4.

1 tranquilla : tranquillitatis S | 3 efficaces in op. dolentes : assiduos in operibus oneris et tribulationis S | 4 qui : et maxime eos qui S | per pecc. plagati sunt : in peccatis suis erraverunt S, legens *πεπλανημένοις* pro *πεπληγμένοις* | 5 ut : et tu quoque episcopo S | 9 erudiebatis : subiecistis S, item c. 21, 1 | 10 nec durus > S

[11. *et in potentia etc.*] Auctor haud dubie Ezech. 34, 4 allegat. LXX textu vulgato locum quidem sic reddunt: *καὶ τὸ ἰσχυρὸν καθειρογάσασθε μόχθῳ.* Vulgata autem habet: cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. Et hoc textu consentiunt ea, quae plura biblia manuscripta verbis *καὶ τὸ ἰσχυρὸν — μόχθῳ* addunt, scilicet *καὶ ἐν κράτει ἐπαιδεύσατε αὐτὰ καὶ ἐν παιγνίῳ*, quae verba etiam Constitutor habet, modo pro *καὶ ἐν παιγνίῳ* legens *μετὰ ἐμπαιγνοῦ*. Cf. Holmes et Parsons, *Vetus Testamentum graecum cum variis lectionibus* (1798—1827) ad Ezech. 34, 4; Field, *Origenis Hexaplorum quae supersunt II* (1867), 864. Field et Nestle (*Zeitschrift für neutestam. Wissenschaft* I, 1900, p. 177) versionem illam Theodotionis esse censent.

11. Cf. Tert. De pud. c. 9 ed. Reif-ferscheid-Wissowa p. 237, 15—18.

XXI. Ὅτι κίνδυνος μονομερῆ κρίσιν ποιήσασθαι καὶ τιμωρίαν ὀρίσαι κατὰ τοῦ μηδέπω ἔλεγχθέντος. Quod periculum sit una tantum parte audita iudicium facere et poenam decernere contra eum, qui nondum convictus est.

2. *τριττὴν γλῶσσαν*] i. e. linguam triplicem. Sirach 28, 14, 15 *γλῶσσα τρίτη* describitur calumnians et inter duos alios discordias serens. Talmud dicti apud Occidentales usitati mentionem facit, scilicet linguam tertiam tres occidere, detrahentem, auscultantem et insimulatum. Scholion II ad Iohannis Climacis Scalae gradum II similiter dicit: *Κατάλαλος ψυχὴ τρίβωλον ἔχει γλῶσσαν· ἐαυτὴν γὰρ καὶ τὸν ἀκούοντα, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τὸν καταλαλούμενον βλέπτει.*

πίστις σου σέσωκέν σε, πορεύου εἰς εἰρήνην“. 10. εἰρήνη δὲ
γαληνός ἐστιν ἢ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία, εἰς ἣν λύων τοὺς ἡμαρ-
τηχότας ἀποκαθίστα ὑγιεῖς καὶ ἀμόμους, εὐέλπιδας, σπουδαίους,
ἐργοπόνους ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, ὡς ἔμπειρος καὶ συμπαθῆς
ἰατρός πάντας ἰώμενος τοὺς ἐν ἁμαρτίαις πεπληγμένους· „ού“ 5
γὰρ „χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ’ οἱ κακῶς ἔχοντες·
ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ πεπλα-
νημένον“. 11. ἰατρός οὖν ὢν τῆς ἐκκλησίας τοῦ κυρίου, πρόσθαγε
θεραπείαν κατάλληλον ἐκάστῳ τῶν νοσοῦντων, παντὶ τρόπῳ
θεράπευε, ὑγίαζε, σῶσους ἀποκαθίστα τῇ ἐκκλησίᾳ. ποιμαίνε τὸ 10
ποιμνιον μὴ „ἐν κράτει μετὰ ἐμπαιγμοῦ“ ὡς κατεξουσιάζων, ἀλλ’
„ὡς ποιμὴν χρηστός τῷ κόλπῳ συνάγων τὰ ἀρνία καὶ τὰς ἐν
γαστρὶ ἔχούσας παρακαλῶν“.

XXI. Ἐσο δὲ χρηστός, ἀγαθός, ἥπιος, ἄδολος, ἀψευδής, μὴ
σκληρός, μὴ αὐθάδης, μὴ ἀπότομος, μὴ ἀλαζόν, μὴ ἀνηλεής, 15
μὴ τετυφωμένος, μὴ ἀνθρωπάρεσκος, μὴ δειλός, μὴ δίγνωμος,
μὴ ἐμπαίζων τοῖς ὑπὸ σὲ λαοῖς, μὴ ἀποκρύπτων ἀπ’ αὐτῶν τὰ
τοῦ θεοῦ νόμιμα καὶ τοὺς περὶ μετανοίας λόγους, μὴ πρόχειρος
πρὸς τὸ ἐξῴσαι καὶ ἐκβαλεῖν, ἀλλὰ ἀσφαλής, μὴ φιλεπιτιμητής,
μὴ προπετής, μὴ παραδεχόμενος κατὰ τινος μαρτυρίαν ἄνευ τριῶν 20
μαρτύρων, καὶ τούτων ἂν ὁ τρόπος ἢ μεμαρτυρημένος πάλαι,
καὶ εἰ μὴ ἀπὸ ἔχθρας κινούμενοι ἢ φθόνου. 2. εἰσὶ γὰρ πολλοὶ
ἐπιχαιρεσείακοι, πρόγλωσσοι, „τριττὴν γλωσσοσαν“ ἔχοντες, μισά-
δελφοι, ἔργον τιθέμενοι σκορπίζειν τὰ Χριστοῦ πρόβατα, ὧν εἰ

5 Mt. 9, 12. — 7 Luc. 19, 10. — 11 Ezech. 34, 4. — 11 Mt. 20, 25. —
12 Ies. 40, 11. — 23 Sirach 28, 14.

1 δέ : + καὶ λιμὴν a | 2 γαληνός a v : γαλινωσα b, γαλίνει ὡσα ο,
> p | ἢ h. l. a b o v : ante γαληνός p v (hic bis) | Χριστοῦ a A B : θεοῦ
b o p v | 3 εὐέλπεις b o | 4 ἐμπειρικῶς b o | 5 ἰατρός πάντας > b o | ἰώ-
μενος p v L : ἰῶ a b, ἰῶν o | ἁμαρτία a | πεπληγμένους b o (πεπλημιμένους)
L : πεπλιανημένους a p v cf. S | 6 γὰρ χρεῖαν ∞ p v | 7 ζητῆσαι . . σῶσαι
∞ a | 8 ὢν a b o : ὑπάρχων p v | προσάγαγε b o | 11 μὴ ἐν κράτει (ἐγκρ.
b o v) a² b o p v : ἐγκρατεία μὴ a | 12 χρηστός : χῦ b o | 14 ἔσω a b o |
ἄδολος > p v | 15 ἀνηλεής a cf. c. 14, 3 : ἀνελεής b o p v, similiter deinceps |
16 ἀνθρωποπάρεσκος o | 17 ἐνεμπαίζων τοὺς . . λαοὺς b o | 19 ἀλλ’ a b |
20 μὴ p r > a, μὴ προπετής > b o | ἄνευ + τινός καὶ b o | 21 ἐάν p v |
22 ἀπ’ a | κινούμενος o p v | ἢ : καὶ b o | 24 Χριστοῦ : τοῦ Χρ. b o

non suscipias, qui peccaverunt, sed absque miseratione abscondas ab eis paenitentiam et conversionem, et cum non fueris cooperans eis, disseminas oves ad escam bestiarum agri, id est maligni(s) saeculi huius hominibus, magis autem non hominibus, sed bestiis, hoc est gentilibus et haereticis. 3. Ei enim, qui expulsus est de ecclesia, mox se adiungunt et sicut agnum bestiae, ita eum illi comedere existimant, et per tuam abscisionem is, qui expulsus est, ad gentiles revertetur (aut haeresibus implicabitur) et omni modo ab ecclesia et ea, quae in Deo est spes, alienabitur, et perditionis eius tu eris reus. 4. Et cum paratissimus es eos, qui peccant, expellere et iam non reversantes suscipis eos, incurris in verbum Domini, ubi dicit: *Pedes illorum currunt ad malignitatem, veloces ad effundendum sanguinem; contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt.* 5. Via autem pacis est salvator noster, qui et dicit nobis: *Dimittite, et dimittetur vobis, (date et dabitur vobis),* hoc est: date remissionem peccatorum et recipietis. Nam et docuit nos incessanter orantes dicere: *Remitte nobis debita nostra, sicut et nos remisimus debitoribus nostris.* 6. Si ergo non remiseris his, qui peccaverunt, quomodo recipies? Nonne e contra per tuum ipsius os te conligas dicens remisisse, et non remisisti, sed interfecisti? 7. Qui enim de ecclesia pellit eum, qui convertitur, interficit eum pessime et sanguinem eius effundit

12 Ies. 59, 7. 8; Rom. 3, 15—17. — 15 Luc. 6, 37. 38. — 17 Mt. 6, 12; Luc. 11, 4.

2 et conversionem > S | 2/3 et cum non f. c. eis : minister es redivus iniquitatis S | 3 malignis S C | 5 hoc est > S | ei enim S C : etenim L | 6 agnum b. ita : bestiae malae S | 8 aut h. implicabitur S C | 10 et cum : quia S | 11 incurras L | 15 nobis > S | dimittite et d. vobis : dimittite peccata peccatoribus, ut vobis quoque peccata vestra dimittantur S | 16 date et d. vobis S C | 16/17 et recipietis : ut vos quoque remissionem accipiatis S | 18 remisimus : remittimus S; auctor legisse videtur ἀφήκαμεν pro ἀφιέμεν, quod restitutum est in C | 19 recipies : accipies remissionem S | 21/22 eum qui convertitur : aliquem sine misericordia quid aliud facit nisi S

1 διασπείρας b, διέσπειρας o | 3 μᾶλλον — ἀνθρώποις > b o | 4 ἐθνικοῖς > b o | 5 τῶ : καὶ b o | 5/6 προσπαίζουσιν p v | 6 ὡς pr p v cf. A : > a b o | ἀροβόρα p v | 7 γὰρ + καὶ b o | 9 ἢ > b o | 11 τῆς pr : καὶ b o | 12 γένη p v | 14 ὀκνηρότηρον b o | προσδέξασθαι b o | 15 ἐπιστραφέντα b o | 16 ἀλογοῦντα o | ἰάσασθαι b o | γὰρ : δὲ b o | 17 ταχινοί :

παραδέχεσθαι θέλεις τοὺς λόγους ἀκρίτως, διασπερεῖς σου τ'
ποίμνιον καὶ παραδώσεις λύκοις εἰς κατάβρωμα, τοῦτ' ἔστι δαί-
μοσιν καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ
θηρίοις ἀνθρωποειδέσιν, ἐθνικοῖς καὶ Ἰουδαίοις καὶ αἰρεσιώταις
ἀθέοις. 3. τῷ γὰρ ἐκβληθέντι τῆς ἐκκλησίας εὐθὺς προσπελάζ- 5
ουσιν οἱ λυμεῶνες ὡς λύκοι καὶ ὡς ἄρα βορὰν ἡγοῦνται, κέρδος
ἴδιον ἡγούμενοι τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν· καὶ γὰρ ὁ τούτων πατὴρ
διάβολος ἀνθρωποκτόνος ἐστίν· καὶ ὁ διὰ τῆς σῆς ἀκρισίας ἀδίκως
ἀφορισθεὶς καὶ ἀθυμία συσχεθεὶς καὶ ὀλιγοψυχήσας ἢ εἰς ἔθνη
ἀποπλανηθήσεται ἢ εἰς αἰρέσεις συμποδισθήσεται, καὶ παντελοῦς 10
τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εἰς θεὸν ἐλπίδος ἀπαλλοτριωθήσεται καὶ
συμποδισθήσεται ὑπὸ ἀσεβείας, καὶ γενήσῃ σὺ τῆς ἐκείνου ἀπω-
λείας ἔνοχος. 4. οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστιν, ἔτοιμον μὲν εἶναι ἐκβάλλειν
τὸν ἡμαρτηκότα, ὀκνηρὸν δὲ ὑπάρχειν εἰς τὸ προσδέχεσθαι τὸν
ἐπιστρέφοντα, καὶ πρόχειρον μὲν εἰς τὸ ἀποκόπτειν, ἀνηλεῆ δὲ 15
εἰς τὸ τὸν ἀλοῦντα ἰᾶσθαι· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων λέγει ἡ
θεία γραφή· „Οἱ πόδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσιν, ταχινόι εἰσιν
τοῦ ἐκχέειν αἷμα· σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν,
καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι
τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν“. 5. ὁδὸς δὲ εἰρήνης ἐστὶν ὁ σωτὴρ ἡμῶν 20
Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃς καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς λέγων· „Ἄφετε, καὶ
ἀφεθήσεται ὑμῖν· δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν“, τοῦτ' ἔστιν δίδοτε
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν τὰ παραπτώματα, ὡς καὶ
διὰ τῆς εὐχῆς ἡμᾶς ἐπαίδευσεν λέγειν πρὸς τὸν θεόν· „Ἄφες
ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις 25
ἡμῶν“. 6. ἐὰν οὖν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἡμαρτηκόσιν, πῶς ὑμεῖς
λήψεσθε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν; οὐχὶ τοῦναντίον ἑαυτὸν
δεσμεύεις, λέγων ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιῶν; τῷ ἑαυτῶν στόματι ἐναν-
τιωθήσεσθε, λέγοντες ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιέντες. 7. γινώσκετε
γὰρ, ὅτι ὁ τὸν μὴ ἀδικήσαντα ἐκβάλλον ἢ τὸν ἐπιστρέφοντα 30

7 Ioann. 8, 44. — 17 Ies. 59, 7. 8; Rom. 3, 15—18. — 21 Luc. 6, 37. 38.
— 24 Mt. 6, 12; Luc. 11, 4.

καὶ τ. b o | 18 ἐκχέαι o | 21 ὁ > b o | 22 ὑμῖν pr : + τοῦτ' ἔστιν b | δι-
δότε — ὑμῖν > o | 23 ὑμῖν τὰ π. : τὰ π. ὑμῶν b o | 24 πρὸς τὸν a : πρὸς
b o, τὰ πρὸς p v | 25 ὀφ. : παραπτώματα b o | ἀφίεμεν b o | 26 ἀφῆτε
a b o : ἀφίετε p v | 27 τοῦν. : τοῖς (τοῖ o) ἐναντίοις b o | 27/28 ἑαυτὸν —
ἀφιῶν > b o | ἑαυτὸν δ. λέγων p v A : ἑαυτοὺς δεσμεύετε λέγοντες a |
28 ἀφιῶν : ἀφιέντες; οὐ a | 29 ἀφιόντες b o v | 30 ἐκβαλῶν o

sine misericordia. Si autem *iustus* iniuste a quoquam gladio interfectus fuerit, apud Deum *in requie* est in refrigerium. 8. Qui autem pellit de ecclesia et iam non suscipit, in aeternum pessime et amare interficit eum et perpetuo et pessimo igni in escam
5 tradit eum, qui expulsus est, non attendens ad misericordiam Domini et reminiscens eam, quae super paenitentes est, bonitatem eius nec hac in re tanquam exemplar sumens eos, qui in multitudine peccatorum in paenitentia acceperunt remissionem a Deo.

XXII. Oportet autem te, o episcopo, ante oculos habere et
10 ea, quae praecesserunt, et ab eis exemplum sumere et discere curationem animarum et admonitionem ac correptionem et adhortationem eorum, qui paenitentiam agunt et quibus adhortatio opus est. Adhuc et ad iudicandum, ad comparationem causae, per multam doctrinam exquirere Dei voluntatem, sicut ipse fecit,
15 ita et vos oportet facere in iudiciis. 2. Audite, o episcopi, ad[huc] haec, quae talia sunt, iuvamentum similitudinis. 3. Scriptum est in quarto libro Regnorum et in secundo Paralipomenum [quod est praetermissarum] sic: 4. *In diebus filius erat duodecim annorum Manasses, cum regnasset, et imperavit quinquaginta annos in*

1 Sap. 4, 7. — 18 IV Reg. 21, 1—17.; II Paralip. 33, 1—13.

2 in refrigerium > S C | 4 eum et : et Deus eum S | 6 Domini : Dei S C | 7 hac in re t. ex. sumens eos qui C : accipiens exemplum Christi nec respiciens eos qui S : obiectans eos qui tales sunt et L | 10/13 et ab eis — opus est S : simul ad scientiam sanitatis ad eos qui corripiendi sunt et obtrectandi L corruptus et aegre sanandus | 15 vos S : nos L | iudiciis : + De Manasse L | ad S C | 17 Regnorum : Regum S | quod est praeterm. : interpretamentum | 18 diebus + illis S

1 φωνὴς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐστίν a | 1/2 καὶ αἷμα — ἀδ. αὐτοῦ > o | 2 αὐτοῦ pr > a | 3 θεὸν a o : τὸν θ. b p v | ἐκδικηθήσεται o | 5 ματαίως a v : ἀδίκως b o p, b o post ἀφορισθεῖς | μὲν a | ἐκβαλὼν a b | 8 ἀγαθοσύνην p v | 9 τοὺς > b o | ἁμαρτημάτων b o | 10/11 ἀναίτιον : ἀνετίον o | 11 δεχόμενος b o | 11/12 τὸν μετανοοῦντα p v | 13 εἰς τὸ b | 14 προσδέξασθαι b o | 14/15 ἔλεος γ. κ. κρίσιν > b o | 15 ἴδεν b | αὐτὸν b o | 16 σε ᾧ > a | 18 ἔτι + δὲ o | 19 ἧ̄ a o : ἧ̄ v, εἰ b p, + ὁ b o | 20 καὶ o p v A : ἧ̄ a b | 21 κρίνη b, κρίνει o | ἧ̄ : εἰ b o | 23 ἀποθάνεις a v | 25 εὐχόμενον b | φθορᾶς + ἄδου p v | 26 αὐτοῦ > a v | 27 δῆ : δεῖ a | 30 τῆ (> s) τῶν

XXII. Ὅτι μέγα παράδειγμα μετανοίας πρόκειται Δαυὶδ καὶ Νινενῖται, Ἐζεκιᾶς τε καὶ ὁ τοῦτου υἱὸς Μανασσῆς. Quod magnum paenitentiae exemplum proponatur in David, Ninevitis, Ezechia huiusque filio Manasse.

μὴ προσδεχόμενος φονεύει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ αἷμα ἐκχέει
 ὡς Καὶν Ἀβελ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ βοῶν πρὸς
 θεὸν ἐκζητηθήσεται· „δίκαιος“ γὰρ ἀδίκως φονευθεὶς ὑπὸ τινὸς
 παρὰ θεῶ „ἐν ἀναπαύσει ἔσται“ εἰς τὸν αἰῶνα, ὡσαύτως καὶ ὁ
 ματαίως ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. 8. ὁ μέντοι ἐκβάλλων 5
 ὡς λοιμὸν τὸν ἀναίτιον, πικρότερος φονέως ὁ τοιοῦτος, οὐκ
 ἀφορῶν εἰς τὸ τοῦ θεοῦ ἔλεος, οὐδὲ μνημονεύων αὐτοῦ τὴν ἐπὶ
 τοῖς μετανοοῦσιν ἀγαθωσύνην, οὐδὲ λαμβάνων ὀκοποὺς τῶν
 τοιούτων τοὺς ἐκ πλήθους παραπτωμάτων ἐν μετανοίᾳ εἰληφότας
 ἄφεσιν. 9. διὰ τοῦτο ἰταμώτερος σωματικοῦ φονέως ὁ τὸν ἀναί- 10
 τιον ἀπορρίπτων. ὡσαύτως καὶ ὁ μὴ προσδεχόμενος τοὺς μετα-
 νοοῦντας σκορπίζει τὰ τοῦ Χριστοῦ, κατ' αὐτοῦ γινόμενος· ὡς
 γὰρ δίκαιός ἐστιν ὁ θεὸς ἐν τῷ κρίνειν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οὕτως
 ἐλεήμων ἐν τῷ προσδέχεσθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας· „ἔλεος“ γὰρ
 „καὶ κρίσιν ἤδεν“ αὐτῷ ὁ θεοφιλὴς Δαβὶδ. 15

XXII. Χρῆ δέ σε, ὦ ἐπίσκοπε, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν καὶ τὰ
 προωδενκότα καὶ ἐμπείρους αὐτοῖς κεχρησθαι πρὸς νουθεσίαν τῶν
 στυπτικοῦν ἢ παρακλητικοῦν δεομένων λόγων· ἔτι καὶ ἐν τῷ
 κρίνειν σε δίκαιον τῷ τοῦ θεοῦ ἐξακολουθεῖν θελήματι, καὶ ἡ
 θεὸς δικάζει τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ ἐπιστρέφοντας, παραπλησίως 20
 καὶ σὲ κρίνειν. 2. ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ τὸν Δαβὶδ ὀλισθήσαντα ὄνει-
 δίσας διὰ τοῦ Νάθαν καὶ εἰπόντα μετανοεῖν εὐθύς καὶ τοῦ θανάτου
 λυτροῦται λέγων· „Θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς“; Ἰωνᾶν μὴ θελή-
 σαντα Νινευίταις κηρῦξαι ὑπὸ θαλάσσης καὶ κήτους καταποθῆναι
 ποιήσας, εὐξαμένου ἐν κοιλίᾳ, ἀνήγαγεν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν 25
 αὐτοῦ; Ἐζεκίαν πρὸς ὀλίγον τυφωθέντα, εὐξάμενον μετὰ δα-
 κρύων, ἀφῆκεν τοῦ ἐγκλήματος; 3. ἀκούσατε δὴ, ὦ ἐπίσκοποι,
 πρὸς τὰ τοιαῦτα ὀφέλιμον ὑπόδειγμα· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ
 τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων
 τῇ τῶν ἡμερῶν οὕτως· 4. „Υἱὸς Μανασσῆς ἐν τῷ βασιλεύειν 30
 αὐτὸν δωδεκαετῆς, καὶ πεντήκοντα πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν ἐν

2 Gen. 4. — 3 Sap. 4, 7. — 14 Ps. 102, 1. — 23 II Reg. 12, 13. —
 24 Ion. — 26 IV Reg. 20. — 30 IV Reg. 21, 1—17; II Paralip. 33, 1—13.

ἡμερῶν a p s v : > b o | 30/31 υἱὸς Μαν. (μαν. υἱὸς ἐζεκιου b o s) —
 δωδεκαετῆς b o p v A B cf. D : καὶ ἀπέθανεν ἐζεκίας, καὶ ἐβασίλευσεν
 ὁ υἱὸς αὐτοῦ μανασσῆς, ἐτῶν δώδεκα ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν a | 31 πεντή-
 κοντα + καὶ a | πέντε a p s v A : > b o

Hierusalem; et nomen matris eius Epsiba. 5. Et fecit malignum coram Domino abominationibus gentilium, quos disperdidit Dominus a facie filiorum Israel. Et conversus est et aedificavit excelsa, quae destruxit Ezechias, pater ipsius, et constituit sculptilia Bahalim et erexit altare 5 Bahal et fecit condensa sicut fecit Achab, rex Israel, et fecit altaria omni militiae caeli et adoravit omnem virtutem caeli. Et aedificavit altare in domo Domini, in qua dixit Dominus: in domo Hierusalem ponam nomen meum. 6. Et serviit altaribus Manasses et dixit: sit nomen meum in aeternum. Et aedificavit altaria omni militiae caeli 10 in utrisque atriis domus Domini; et ipse transponebat filios suos per ignem in Gae-Banaemon et auguriabatur et maleficia faciebat et fecit sibi pythones et procantatores et praescios et multiplicavit facere malignum in oculis Domini, ut irritaret eum. 7. Et posuit sculptilem et fusilem condensi imaginem, quam fecit in domo Domini, in qua 15 dixit Dominus ad David et ad Salomonem, filium eius: in domo hac in Hierusalem, <quam> elegi ex omnibus tribubus Israel, et ponam nomen meum in aeternum, et non adponam movere pedem meum a terra Israel, quam dedi patribus ipsorum, ita tamen, si custodierint omnia, quaecumque mandavi eis secundum omne praeceptum, quod 20 mandavit eis servus meus Moyses. Et non audierunt [eum], et seduxit eos Manasses, ut facerent malignum in oculis Domini super gentes, quas abstulit Dominus a facie filiorum Israel. 8. Et locutus est Dominus super Manassem et super populum eius in manu[s] servorum suorum prophetarum dicens: propter abominationes iniquas, quas fecit 25 Manasses, rex Iuda, ex omnibus, quibus fecit Amorraeus coram ipso, et peccare fecit Iudam in simulacris eius, haec dicit Dominus Deus Israel: ecce ego inducam mala super locum istum ita, ut omnium

1 Aphiba S | 2 abominationibus : iuxta abominationes S LXX | 4/5 et erexit a. Bahal > S | 7 altare + daemonibus S | domo sec + Domini S | 8 altaribus : excelsis S | 11 Gae-B. : valle Bar Hinnom S | 15 hac + et S | 17 et > S LXX | 20 eum > S C LXX | 23 in manu LXX : per S | 27 locum istum : Hierusalem et Iudam S C LXX

1 Ἐψ. : ἐλίβαν b o | 2 οὐκ ἀπ. : καὶ οὐκ ἀπέστρεψεν b o | 3 κύριος > o | τῶν > a, τ. υἱῶν > b o | 5 κατέπανσεν b | 6 καὶ ἀνέστ. — Βάαλ > b o | τῆ : τῶ a | 7/16 καὶ ἐποίησεν — θραφεῖν : aberrat p | 7,8 καὶ ἐπ. — οὐρανοῦ > b o | 8 πάση — θυσιαστήριον v cf. D : > a | ὠκοδόμησεν : ἀνέστησεν b o | θυσιαστήριον b o L : -ήρια v | 10 καὶ > v | 11 θυσιαστήριον b | 13 θυσιαστήριον b o | τῆς στρατιᾶς b | 14 αὐτός : οὕτως b o | διηγεν b o L :

Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄνομα τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἐπιβά. 5. καὶ ἐποίησεν
 τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, οὐκ ἀπέσχετο ἀπὸ τῶν βδελυγμάτων
 τῶν ἐθνῶν ὧν ἐξωλόθρευσεν κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν
 Ἰσραήλ· καὶ ἐπέστρεψεν Μανασσῆς καὶ ὠκοδόμησεν τὰ ὑψηλά,
 ἃ κατέσπασεν Ἐζεκίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν στήλας τῇ 5
 Βάαλ καὶ ἀνέστησεν θυσιαστήριον τῇ Βάαλ, καὶ ἐποίησεν ἄλση,
 καθὼς ἐποίησεν Ἀχαάβ βασιλεὺς Ἰσραήλ· καὶ ἐποίησεν θυσιαστήρια
 πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠκοδόμησεν θυσιαστήριον ἐν
 οἴκῳ κυρίου, ἐν ᾧ εἶπεν κύριος πρὸς Δαυὶδ καὶ πρὸς Σολομῶνα
 τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἐν αὐτῷ θήσω τὸ ὄνομά μου. 6. καὶ 10
 ἔστησεν Μανασσῆς θυσιαστήρια, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐδούλευσεν τῇ
 Βάαλ, καὶ εἶπεν· ἔσται τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὠκο-
 δόμησε θυσιαστήρια ἐν ταῖς δυσὶν ἀνάλαῖς οἴκου κυρίου τῇ στρατιᾷ
 τοῦ οὐρανοῦ· καὶ αὐτὸς διῆγεν τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐν πυρὶ ἐν Γὲ 15
 Βενεννόμ, καὶ ἐκληδονίζετο καὶ ἐφαρμακεύετο καὶ ἐποίησεν ἐγ-
 γαστριμύθους καὶ ἐπαιδοὺς καὶ γνώστας καὶ θεραφεῖν, καὶ
 ἐπλήθυνεν τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου τοῦ
 παροργίσει αὐτόν. 7. καὶ ἔθηκεν τὸν χωνευτὸν καὶ τὸν γλυπτὸν
 τοῦ ἄλσους, τὴν εἰκόνα ἣν ἐποίησεν, ἐν οἴκῳ κυρίου, ἐν ᾧ ἐξελέ-
 ξατο κύριος θέσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ ἐν Ἱερουσαλήμ τῇ ἁγίᾳ 20
 πόλει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἶπεν· οὐ προσθήσω τὸν πόδα μου
 σαλεῦσαι ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ, ἣν ἔδωκα τοῖς πατράσιν
 αὐτῶν, πλὴν ἐὰν φυλάξωνται κατὰ πάντα ὅσα ἐνετειλάμην αὐτοῖς,
 κατὰ πᾶσαν ἐντολήν, ἣν ἐνετείλατο ὁ δοῦλός μου Μωϋσῆς. καὶ
 οὐκ ἤκουσαν, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς Μανασσῆς τοῦ ποιῆσαι τὸ 25
 πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ὑπὲρ τὰ ἔθνη, ἃ ἐξῆρεν κύριος ἀπὸ
 προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. 8. καὶ ἐλάλησεν κύριος ἐπὶ Μα-
 νασσῆν καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ δούλων αὐτοῦ τῶν
 προφητῶν λέγων· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησεν Μανασσῆς ὁ βασιλεὺς
 Ἰούδα τὰ βδελύγματα τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀπὸ πάντων ὧν ἐποίησεν 30
 ὁ Ἀμορραῖος ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξήμαρτεν τὸν Ἰούδαν ἐν τοῖς
 εἰδώλοις αὐτοῦ, τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραήλ· ἰδοὺ ἐγὼ φέρω

διήγαγεν a v | 14/15 Γὲ Βενεννόμ L cf. II Paral. 33, 6 : γεβαναὶ (-νὲ v,
 γέβοῖν b o) ἐν ὀνόματι a b o v | 16 θεραφεῖν o v | 17 τοῦ ποιῆσαι > v |
 18 τὸν . . τὸν b o L : τὸ . . τὸ a p v | χωνευτήριον p v | 20 ἁγία > p v |
 21 καὶ εἶπεν : εἰπεῖν καὶ b o | οὐ + σαλεύσω οὐδὲ b o | 22 τοῦ > b o |
 δέδωκα p v | 24 M. (μωσῆς a) ὁ δ. μου b o | 27/28 Μανασσῆ a | 28 ἐν χειρὶ
 δ. αὐτοῦ > b o | 29 ὁ a o : > b p v | 31 ὁ > b

audientium resonent utraeque aures; et extendam mala super Hierusalem, mensuram Samariae et ponderationem domus Achab, et delebo Hierusalem sicut deletur alabastrus unguentis; evertitur et evertitur in faciem suam, et retribuam reliquias hereditatis meae * * et tradam
 5 eos in manus inimicorum eorum, eruntque in direptionem ac rapinam cunctis adversariis suis, eo quod fecerunt malum in oculis meis et irritaverunt me ex die, qua eduxi patres eorum ex Aegypto, et usque ad hanc diem. 9. Et iterum Manasses effudit sanguinem innocentem multum, donec impleret Hierusalem hominibus caesis de fine ad finem,
 10 propter peccata sua, quibus peccavit quibusque peccare fecit etiam Iudam, ut faceret malum coram Domino. 10. Et duxit super eos Dominus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassem, et vinxerunt eum ac ligaverunt catenis, et duxerunt eum in Babylonem, et incluserunt eum in domo carceris plane ligatum ac ferro
 15 vinctum, et dabatur ei panis ex furfuribus parvo pondere et parva mensura aquae cum aceto mixtae, ut viveret, compressus ac languens valde. 11. Et ut vehementer coangustatus est, quaesivit faciem Domini Dei sui, ac humiliavit se valde coram Deo patrum suorum, et oravit ad Dominum Deum dicens: 12. Domine, Deus patrum

19 Oratio Manassis.

1 mala > S | 3 alab. unguentis : ὁ ἀλάβαστρος LXX, hydria S | evertitur sec : et cadit S | 4 retribuam : dabo in ruinam S | 12 virtutis regis C Opus imperf. in Matth. : > S

XXII, 9—11; 15—16; XXIII, 3; XXIV, 1. Has particulas tacite exscripsit auctor Operis imperfecti in Matth. 1, 10 hom. I; cf. Testimonia.

* * *

8. τὸ πύξιον] Hanc vocem IV Reg. 21, 13 Lucianus martyr in sua Bibliorum recognitione usurpat. Cf. Libr. V. T. canon. ed. Lagarde 1883 p. 389. Textus vulgatus LXX aequae ac Didascalia habet vocem ὁ ἀλάβαστρος. Cf. E. Nestle in *Expository Times* IX, 77.

10. καὶ ἦν δεδεμένος — σφόδρα] Haec in S. Scriptura non leguntur.

Verbis ἡγαγον (αὐτὸν) εἰς Βαβυλῶνα II Paralip. 33, 11 confestim v. 12 succedunt verba καὶ ὡς ἐθλίβη κτλ. Itaque illa ex traditione Iudaeorum vel ex libris apocryphis desumpta sunt, fortasse e libro illo Hebraeorum non canonico, cuius Sozomenus H. E. IX, 17 mentionem facit.

10—16; XXIII, 1. Georg. Chron. c. 60.

12. Oratio Manassis, ut II Paralip. p. 33, 18. 19 traditur, scripta fuit in Historia regum Israel et in Historia Hozai. Oratio, quae hic legitur, ficticia est et ex eodem fonte fluxisse videtur, e quo ea, quae v. 10 de captivitate

κακὰ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰούδαν, ὥστε παντὸς ἀκούοντος αὐτὰ
 ἠχῆσει ἀμφοτέρω τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ ἐκτενω ἐπὶ Ἱερουσαλήμ τὸ
 μέτρον Σαμαρείας καὶ τὸν σταθμὸν οἴκου Ἀχαάβ, καὶ ἀπαλείψω
 τὴν Ἱερουσαλήμ, καθὼς ἀπαλείφεται τὸ πυξίον ἀπαλειφόμενον,
 καὶ καταστρέψω ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἀποδώσομαι τὸ ὑπό- 5
 λειμμα τῆς κληρονομίας μου, καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς χεῖρας
 ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ ἔσονται εἰς διαρπαγὴν καὶ προνομὴν πᾶσι
 τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησαν πονηρὰ ἐν ὀφθαλμοῖς
 μου, καὶ ἦσαν παροργίζοντές με ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξήγαγον τοὺς
 πατέρας αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. 10
 9. καὶ γε αἷμα ἀθῶον ἐξέχεεν Μανασσῆς πολὺ σφόδρα, ἕως οὗ
 ἔπλησεν τὴν Ἱερουσαλήμ στόμα ἐπὶ στόματι, πλὴν ἀπὸ τῶν
 ἀμαρτιῶν αὐτοῦ ὧν ἐξήμαρτεν τὸν Ἰούδαν ποιῆσαι τὸ πονηρὸν
 ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου. 10. καὶ ἤγαγεν κύριος ἐπ' αὐτὸν τοὺς
 ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως Ἀσοῦρ, καὶ κατελάβοντο 15
 τὸν Μανασσῆν ἐν δεσμοῖς καὶ ἔδησαν αὐτὸν ἐν πέδαις χαλκαῖς
 καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα· καὶ ἦν δεδεμένος καὶ κατασει-
 δηρωμένος ὅλος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἐδίδοτο αὐτῷ ἐκ πιτύρων
 ἄρτος ἐν σταθμῷ βραχὺς καὶ ὕδωρ σὺν ὄξει ὀλίγον ἐν μέτρῳ,
 ὥστε ζῆν αὐτόν, καὶ ἦν συνεχόμενος καὶ ὀδυνώμενος σφόδρα. 20
 11. καὶ ὡς βιαίως ἐθλίβη, ἐζήτησεν τὸ πρόσωπον κυρίου τοῦ
 θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσώπου κυρίου τοῦ
 θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ προσηύξατο πρὸς κύριον τὸν θεὸν
 λέγων· 12. Κύριε παντοκράτορ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, τοῦ

24 Oratio Manassis.

1 ὡς ο | πάντως b ο | ἀκ. αὐτὰ : αὐτῷ b, αὐτὸν ο | 2 ἠχῆσαι a |
 3 σταθμὸν + τοῦ b ο | 5 προσώπου p v | 7 προνομὴν καὶ διαρπ. a | 8 ἐποί-
 ησεν b ο | 9 με > b ο | ἐφ' ο | 12 ἐπλήρωσεν ο | 15 τῶν δυνάμεων b ο |
 Ἀσοῦρ p v | κατέλαβον b p | 18 ἐδέδοτο b ο | 19 ἐν μέτρῳ > p v | 22 καί :
 ἕως b ο | 22/23 τοῦ θεοῦ > b ο | 23 τὸν θεὸν > a | 24 παντοκράτωρ b ο p v

Manassis dicuntur. Praeter auctores Didascaliae et Constitutionum eam agnoverunt Didymus De trinitate III, 21 (PG 39, 908); Ps.-Chrysostomus Hom. in Publicanum et Pharisaeum c. 2; Antonius Monachus Melissa II, 94; Theodorus Studita Sermo catech. 93; Theophanes Cerameus Hom, 56, aliique

unum vel alterum versum orationis laudantes. Verecundus Africanus (saec. VI) commentarium in orationem scripsit, quem edidit I. B. Pitra, Spicilegium Solesmense IV, 91—100. Scholion in Ioannis Dam. S. Parallelis V, 7 post II Paralip. 23, 11—13 et in Chronico Georgii Hamartoli c. 60 allegatum

meorum, Deus Abraham et Isaac et Iacob et seminis eorum iusti, qui fecisti caelum et terram cum omni ornatu eorum, qui ligasti mare et erexisti mandato verbi tui, qui clausisti abyssum et signasti eam timendo ac glorioso nomine tuo, quem omnia pavent ac tremunt
 5 a facie virtutis tuae, quia impatibilis magnificentia gloriae tuae et intolerabilis ira comminationis tuae in peccatores, infinita vero et immensa misericordia promissionum tuarum, quoniam tu es Dominus longanimis, misericors et valde benignus et paenitens super mala hominum, et tu, Domine, secundum suavitatem bonitatis tuae pro-
 10 misisti remissionem paenitentibus a peccatis eorum, et multitudine miserationum tuarum decrevistis paenitentiam peccatoribus in salutem.
 13. Tu ergo, Domine Deus iustorum, non posuisti paenitentiam iustis, Abraham et Isaac et Iacob, qui non peccaverunt tibi, sed posuisti paenitentiam super me peccatore, quia super numerum arenae maris
 15 multiplicata sunt peccata mea; neque spiritum habeo, ut exaltem caput meum prae multitudine iniquitatum mearum. Et nunc, Domine, iuste crucior et iuxta meritum meum langueo, vinctus ac curvatus vinculis multis ferreis, ita ut caput meum non possim sursum tollere; neque enim dignus sum, qui oculos meos tollam et intuear et ad-
 20 spiciam altitudinem caeli prae magna iniquitate scelerum meorum, quia mala coram te feci et irritavi iram tuam, erigens idola ac multiplicans abominationes. 14. Et nunc flecto genua cordis mei ante te, deprecans bonitatem tuam. Peccavi, Domine, peccavi, et quia iniquitates meas ego cognosco, peto rogans te: remitte mihi,
 25 Domine, et ne perdas me cum delictis meis, neque in aeternum irascaris super me servans peccata mihi, neque condemnes me nec decidas me in infima terrae, quia tu es Deus paenitentium. Et in me igitur, Domine, ostende bonitatem tuam, quia ** indignum me
 30 te semper in omni vita mea, quoniam te laudant omnes virtutes

29 multam S C

etiam I. S. Africanum testem profert dicens: Ἰστοροῦνται παρὰ (al. περὶ) Ἀφρικανῶ, ὅτι ἐν τῷ λέγειν ᾠδὴν τὸν Μανασσῆ τὰ δεσμὰ διεσπάγει σιδηρὰ ὄντα καὶ ἔφυγεν (PG 95, 1435; 110, 287). Hoc testimonium autem

valde dubium est. Primus testis certus est auctor Didascaliae, et E. Nestle, qui de oratione disputavit in *Septuagintastudien* III, 1899; IV, 1903, eum etiam auctorem orationis esse demonstrare conatus est.

Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τοῦ
 δικαίου, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ
 αὐτῶν, ὁ πεδήσας τὴν θάλασσαν τῷ λόγῳ τοῦ προστάγματός σου,
 ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον καὶ σφραγισάμενος αὐτὴν τῷ φοβερῷ καὶ
 ἐνδόξῳ ὀνόματί σου, ὃν πάντα φοβίσκει καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου 5
 δυνάμεώς σου, ὅτι ἄστεκτος ἢ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου καὶ
 ἀνυπόστατος ἢ ὀργὴ τῆς ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς ἀπειλῆς σου, ἀμέτρητόν
 τε καὶ ἀνεξιχνίαστον τὸ ἔλεος τῆς ἐπαγγελίας σου· ὅτι σὺ εἶ
 κύριος μακρόθυμος, εὐσπλαγχνος, πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπι
 ταῖς κακίαις τῶν ἀνθρώπων· ὅτι σὺ, ὁ θεός, κατὰ τὴν χρηστότητα 10
 τῆς ἀγαθωσύνης σου ἐπηγγείλω μετανοίας ἄφεσιν τοῖς ἡμαρτη
 κόσιν, καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκτιρισμῶν σου ὄρισας μετάνοιαν
 ἁμαρτωλοῖς εἰς σωτηρίαν. 13. σὺ οὖν, κύριε ὁ θεός τῶν δικαίων,
 οὐκ ἔθου μετάνοιαν δικαίοις, τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ,
 τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσιν σοι, ἀλλ' ἔθου μετάνοιαν ἐπ' ἐμοὶ τῷ ἁμαρ- 15
 τωλῷ, διότι ἡμαρτον ὑπὲρ ἀριθμὸν ψάμμον θαλάσσης. ἐπλή
 θυναν αἱ ἀνομίαι μου, κύριε, ἐπλήθυναν αἱ ἀνομίαι μου, καὶ
 οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος ἀτενίσαι καὶ ἰδεῖν τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ
 πλήθους τῶν ἀδικιῶν μου, κατακαμπτόμενος πολλῷ δεσμῷ
 σιδήρου, διότι παρώργισα τὸν θυμόν σου καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν 20
 σου ἐποίησα στήσας βδελύγματα καὶ πληθύνας προσοχθίσματα.
 14. καὶ νῦν κλίνω γόνυ καρδίας μου, δεόμενος τῆς παρὰ σοῦ
 χρηστότητος. ἡμάρτηκα, κύριε, ἡμάρτηκα, καὶ τὰς ἀνομίας μου
 ἐγὼ γινώσκω· ἀλλ' αἰτοῦμαι δεόμενός σου· ἄνες μοι, κύριε, ἄνες
 μοι, καὶ μὴ συναπολέσης με ταῖς ἀνομίαις μου, μηδὲ εἰς τὸν αἰῶνα 25
 μηνίσας τηρήσης τὰ κακά μοι, μηδὲ καταδικάσης με ἐν τοῖς κατο
 τάτοις τῆς γῆς· ὅτι σὺ εἶ ὁ θεός τῶν μετανοούντων, καὶ
 ἐν ἐμοὶ δεῖξεις τὴν ἀγαθωσύνην σου, ὅτι ἀνάξιον ὄντα σώσεις
 με κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου· καὶ αἰνέσω σε διαπαντός ἐν πάσαις
 ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου, ὅτι σὲ ὑμνεῖ πᾶσα ἡ δύναμις τῶν 30

3/1 ὁ πεδήσας — ἀμὴν : καὶ τὰ ἐξῆς τῆς εὐχῆς ἃ ὑμεῖς οὐκ ἀγνο
 εἶτε p | 4 καὶ σφρ. αὐτὴν > b o | 7 τῆς ἐπὶ ἁμ. : σου τοῖς ἐπὶ ἁμαρτωλοῖς
 b o | 8 τε : δὲ b o | 9 εὐσπλαγχνος μακρόθυμος a | εὐσπλ. : + καὶ b, καὶ
 μακρόθυμος καὶ o | καὶ > b o | 10 σὺ + εἶ v | 11 σου > b o | 12 καὶ τῷ
 πλ. : κατὰ τὸ πλῆθος b o | μετάνοιαν + καὶ b | 17 κύριε > v, κύριε —
 μου > b o | 18 οὐκ o | 19 ἀδ. : ἀνομιῶν o | 20 σιδήρῳ o | 22 μου > v |
 26 μοι : μου b o | 27 εἶ > a | ὁ θεός b o D A : θεός θεός a v | 28 ἐν :
 ἐπ' a | δεῖξεις + πᾶσαν v | 28, 30 ὅτι — μου > b o | 29/30 ἐν π. τ. ἡ. a :
 πᾶσας τὰς ἡμέρας v

caelorum et glorificant in aeternum; amen. 15. *Et exaudivit vocem eius Dominus et miseratus est eum; et facta est circa eum flamma ignis et liquavit omne quod circa eum erat ferrum; et sanavit <Dominus> Manassem de tribulatione eius et revertit illum in Hieru-*
 5 *salem super regnum suum.* 16. *Et cognovit Manasses Dominum dicens: ipse solus est Dominus, et servit Domino Deo soli in toto corde suo et in tota anima sua omnes dies vitae suae et imputatus est iustus. Et dormiit in pace cum patribus suis; et regnavit Amos, filius eius, pro ipso.*

10 XXIII. Audistis, filioli dilecti[ssimi] nobis, quomodo Dominus ei, qui pessime idololatra fuit et innocentes interfecit et paenituit, remisit, id est Manasse, praesertim cum peius peccatum non sit [aliud] idololatria[e]; sed locus paenitentiae concessus est. 2. Si quis autem ex apparatione peccat, remissionem non habet, sicut
 15 scriptum est: *Si autem dixeris in corde tuo: sancta mihi erunt,*

1 II Paralip. 33, 13. 16. 20; IV Reg. 21, 18. — 15 Deut. 29, 19.

1 amen > S | 2 eius : Manassis S | 4 Dominus S C | 6 est : + Deus S | 6 Deo > S | 8 in pace > S | Amon S, item deinde | 10 nobis > S | 11 ei qui pessime S : pessime ei qui L | 13 aliud > S C | 14/15 ex appar. — corde tuo : dicit S

XXIII, 2. Auctor plures S. Scripturae locos in unum conflavisse videtur: si autem etc. Deut. 29, 19; et extendam Ezech. 6, 14 vel 14, 9; et disperdam Ierem. 24, 9; dicit D. Ezech. 14, 11. — *et extendam*] His verbis incipit apodosis. — *disperdam etc.*] Haec particula proxime accedit ad Ier. 24, 9, ubi autem *in signum* deest. Cf. Ezech. 14, 8, ubi pro *εις ἔρημον* multi codices legunt *εις σημεῖον*.

* * *

15. *καὶ ὥκτειρησεν* — *θλίψεως αὐτοῦ*] Neque haec in S. Scriptura leguntur neque verba *καὶ ἐλάτρευσεν* — *δικαίως* v. 16.

XXIII. *Πρὸς τοὺς ἐκ καταφρονήσεως ἁμαρτάνοντας ἔστω παράδειγμα Ἀμώς.* In eos, qui ex contemptu peccant, exemplum sit Amos.

1—3. Ad hanc sectionem prope accedit Cyrillus Alex., Hom. XIV de exitu animi et de secundo adventu s. f. (Migne PG 77, 1088), nec vero tam prope, ut e Didascalia vel e Constitutionibus hausisse dici possit. Scribit enim: *Οἱ λέγοντες· ἐν νεότητι ἁμαρτήσωμεν καὶ ἐν γῆρα μετανοήσωμεν, ὑπὸ δαιμόνων ἐμπαιζονται, καὶ χλευάζονται, καὶ ὡς ἐκονσίως ἁμαρτάνοντες τῆς μετανοίας οὐκ ἀξιοῦνται, ἀλλ' ἐν νεότητι ὑπὸ τῆς τοῦ θανάτου δρεπάνης θερίζονται, ὡς Ἀμμών ὁ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς, ὁ καὶ τὸν θεὸν παροργίσας διὰ τοὺς πονηροὺς αὐτοῦ λογισμοὺς καὶ τὰς βεβήλους αὐτοῦ ἐννοίας. οἱ γὰρ λέγοντες· σήμερον ἁμαρτήσωμεν καὶ αὔριον μετανοήσωμεν, οἱ τοιοῦτοι ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν.*

οὐρανῶν καὶ σοῦ ἐστιν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 15. καὶ ἐπήκουσεν τῆς φωνῆς αὐτοῦ κύριος καὶ ὤκτειρησεν αὐτόν· καὶ ἐγένετο περὶ αὐτόν φλόξ πυρός, καὶ ἐτάκησαν πάντα τὰ περὶ αὐτόν οἰδοῖρα, καὶ ἴασατο κύριος τὸν Μανασσοῦν ἐκ τῆς θλίψεως αὐτοῦ καὶ ἐπέστρεψεν αὐτόν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν 5 αὐτοῦ. 16. καὶ ἔγνω Μανασσοῦς, ὅτι κύριος αὐτός ἐστιν θεὸς μόνος, καὶ ἐλάτρευσεν μόνον κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐλογίσθη δίκαιος. 17. καὶ περιεῖλεν τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτρίους καὶ τὸ γλυπτὸν ἐξ οἴκου κυρίου καὶ πάντα τὰ θυσια- 10 στήρια, ἃ ὤκοδόμησεν ἐν ὄρει οἴκου κυρίου καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξέβαλεν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ κατώρθωσε τὸ θυσιαστήριον κυρίου, καὶ ἐθυσίασεν ἐπ' αὐτῷ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως, καὶ εἶπεν Μανασσοῦς τῷ Ἰουδα τοῦ δουλεύειν κυρίῳ τῷ θεῷ Ἰσραήλ. 18. καὶ ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· 15 καὶ ἐβασίλευσεν Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου κατὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε Μανασσοῦς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν πρώτοις, καὶ παρώξυνεν κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ“.

XXIII. Ἠκούσατε, τέκνα ποθητὰ ἡμῶν, ὅπως κύριος ὁ θεὸς τὸν εἰδωλοῖς προσανασχόντα καὶ πολλοὺς ἀθώους φονεύσαντα, 20 βραχέως τιμωρησάμενος, μεταγρόντα προσελάβετο, καὶ ἄφεις αὐτῷ τὰ πλημμελήματα ἐπέστρεψεν αὐτόν περὶ τὴν βασιλείαν· οὐ μόνον γὰρ ἀφίησιν τοῖς μετανοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν αὐτοὺς ἐπανάγει. (XXIII). μείζων εἰδωλολατρίας οὐκ ἔστιν ἁμαρτία, εἰς θεὸν γὰρ ἐστὶν δυσσέβεια· ἀλλ' ὅμως καὶ αὕτη διὰ 25 γνησίας μετανοίας συγκεχώρηται. 2. ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξεως ἁμαρτάνῃ, πειράζων τὸν θεὸν ὡς μὴ ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἄφεισιν οὐχ ἔξει, κὰν λέγῃ παρ' ἑαυτῷ· „Ὅσιά μοι

1 II Paralip. 33, 13. 15. 16. 20. 22; IV Reg. 21, 18. — 28 Deut. 29, 19.

2 εἰσήκουσεν b o | κύριος τ. φ. αὐτοῦ b o | 3 αὐτοῦ b o | 6 κύριος + ὁ θεὸς b o | θεὸς > b o | 7 μόνον κυρίῳ ~ b | τῷ θεῷ > b o | τῇ b o : > a p v | 10 τὰ γλυπτὰ b o | 11 ὄρει οἴκου p v A : ὄρη οἴκω b o, οἴκω a | 11/13 καὶ ἐν Ἱερ. — κυρίου > a | 11 ἐν : πάντα τὰ θυσιαστήρια ἐν o | 13 κυρίου > b o | ἔθυσεν p, ἔθνον b o | αὐτὸ a | 14 Ἰουδα τοῦ > b o | κυρίῳ τῷ ~ b | 15 αὐτοῦ + καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ ὄζα p | 16 ἀμῶν a, ἀμμῶν o | 17 Μανασσοῦς > o | 19 ἡμῶν > b o | 20 τὸν : τῶν a | 22 περὶ a : ἐπὶ p v, εἰς b o a² i. m. | βασ. + αὐτοῦ b | 24 αὐτοὺς > o

2—4. Georg. Chron. c. 61.

quia ambulabo in reversione cordis mei: et extendam manum meam super ipsum, et disperdam eum in signum et in similitudinem, dicit Dominus. 3. Nam et Amos, <Manasse filius>, cogitavit cogitationem praevaricationis malam et dixit: *Pater meus in iuventute multas*
 5 *iniquitates fecit et in senectute paenituit; et ego nunc ambulabo, sicut desiderat anima mea, et in novissimo convertar ad Dominum.* 4. *Et fecit malignum coram Domino, et regnavit annos duo[decim] solum, et exterminavit illum Dominus Deus in celeritate de terra bona sua.*

XXIV. Adtendite igitur, laici, ne quis ex vobis cogitationem
 10 Amos in cor suum confirmet et velociter pereat. 2. Similiter, o episcopo, conserva, quantum potes, eos, qui non peccaverunt, ut sine peccato maneant, et eos, qui a peccatis convertuntur, sanans suscipe. 3. Si autem paenitentem, cum sis sine misericordia, non susceperis, peccabis in Dominum Deum, quoniam non es per-
 15 suasus nec credidisti salvatori Deo nostro, ut faceres, sicut ille

1 Ezech. 6, 14; 14, 9. — 2 Jer. 24, 9; Ezech. 14, 11. — 4? — 6 IV Reg. 21, 19—23; II Paralip. 33, 21—24. — 15 Ioann. 8, 3—10.

1 mei : + Dominus sic dicit S | 2/3 dicit Dom. > S | 3 Man. filius S C | 7 duo S C | 9 laici : infideles S | 15 nec credidisti > S

1 πορ. : πονηρεύομαι b o | ἀναστρ. : ἀπλότῃ b o | 2 πονηρᾶς + καὶ τότε μετανοήσω a | καὶ : > p v, + ὁ b o | ἀμῶν a (semper) b, ἀμῶν o semper | 3 ἐλογίσατο b o | 4/5 πολλὰ παρ. ἐκ νεότητος p v, πολλὰ ἐκ νε. (+ μόν b) ἡμαρτεν (+ καὶ παρηνόμησεν b) b o | 5 γῆρα : τῷ γείρῃ b o | 7/8 γινομένους p, γεναμένους b o | 8 αὐτὸν post θεός b | 13 ἐπὶ + τῆν p v | ἑαυτοῦ τηρήσει b o | συντόμως cf. I, 6, 11 : σὺν τῷ ἀμῶς m p v | 14 ἀπολεσμένος b o | στηριζέτω b o | 16 θερ. δεχ. : θεραπεύειν b, -ων o | δὲ + τὸν a | 17 ἡμάρτησεν b o | 19 διὰ : ὁ θεός διὰ b o | δι' ὄν : διὰ γὰρ τὸν ἄνῶν b o | ἀπέστειλεν + εἰς τὸν κόσμον p v | 20 ἐπὶ + τῆς b o p | 21 γεννηθῆναι a | 22 σταυροῦ κτλ. a p v : σταυρὸν καὶ θάνατον καὶ ταφὴν b o a² i. m., i. t. a² σταυροῦ κτλ. | 23 παθεῖν + αὐτὸν b o | 24 τὸν θεὸν λόγον > b o | αὐτοῦ > b o | 25 τοῦ > p v | 27 με b o | τὸ > a b o |

XXIV. Ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ κύριος παρεγένετο ἁμαρτωλοὺς σῶσαι διὰ μετανοίας. Quod Christus Iesus Dominus advenit, ut per paenitentiam servaret peccatores.

3. ἀπέστειλεν κτλ.] Cf. VII, 38, 7. — συνεχώρησεν παθεῖν] Similiter II, 59, 3: συγχωρήσαντι παθεῖν, VII, 25, 2: ὃν καὶ συνεχώρησας παθεῖν, cum

VII, 36, 2; VIII, 1, 10; 12, 33 Christus συγχωρήσει θεοῦ passus vel mortuus esse dicatur. Auctor ergo verbum vel sententiam haud parum adamavit. — τὸν τῆ φύσει ἀπαθῆ] Cf. VIII, 12, 33. Dubitandum est, num Arianus vel Semiarianus sic dixerit. Natura impassibilis is solus est, qui natura est Deus.

γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς πονηρᾶς“. 3. τοιούτος γάρ τις ἐγένετο καὶ Ἀμὼς ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός. φησὶν γὰρ ἡ γραφή· „Καὶ παρελογίσατο Ἀμὼς λογισμὸν παραβάσεως κακὸν καὶ εἶπεν· ὁ πατήρ μου ἐκ νεότητος πολλὰ παρηνόμησεν καὶ ἐν γῆρα μετέγνω· καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι καθὰ 5 ἐπιθυμῶ ἢ ψυχῇ μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς κύριον. 4. καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου παρὰ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν κύριος ὁ θεὸς ἐν τάχει ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ· καὶ ἐπέθεντο αὐτῷ οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ ἐθανάτωσαν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ 10 ἐβασίλευσεν ἔτη δύο μόνα“.

XXIV. Προσέχετε οὖν, οἱ λαϊκοί, μή τις ἐξ ὑμῶν τὸν λογισμὸν τοῦ Ἀμὼς ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ στηρίξῃ, καὶ ἔσται συντόμως ἀπολλύμενος. 2. ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος συντηρεῖτω, καθὸ δύναται, τοὺς μὴ ἡμαρτηκότας ἀναμαρτήτους μείναι, καὶ τοὺς ἀπὸ ἁμαρ- 15 τιῶν ἐπιστρέφοντας θεραπεύων δεχέσθω. 3. ἐὰν δὲ μετεγνωκότα ἀνηλεῆς ὢν μὴ προσδέξῃται, ἁμαρτήσῃ εἰς κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ, δικαίων ἑαυτὸν ὑπὲρ τὴν ἐκείνου δικαιοσύνην καὶ μὴ προσλαμβάνόμενος ὃν προσεδέξατο διὰ Χριστοῦ, δι' ὃν ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπον, δι' ὃν εὐ- 20 δόκησεν ἐκ γυναικὸς αὐτὸν γεννηθῆναι τὸν ποιητὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικός· οὗ χάριν, μὴ φεισάμενος σταυροῦ καὶ θανάτου καὶ ταφῆς, συνεχώρησεν παθεῖν τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ, τὸν υἱὸν τὸν ἀγαπητὸν, τὸν θεὸν λόγον, „τὸν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλής ἄγγελον“, ὅπως τοὺς ὑποκειμένους θανάτῳ ῥύσῃται τοῦ θανάτου. 4. τούτων 25 παροργίζουσιν οἱ μὴ προσδεχόμενοι τοὺς μετανοοῦντας. οὗτος γὰρ Ματθαῖον ἐμὲ τελώνην ὄντα τὸ πρότερον οὐκ ἐπησχύνθη· καὶ Πέτρον, ἀρνησάμενον αὐτὸν διὰ δέος τρίτον καὶ διὰ μετανοίας ἐξιλεωσάμενον καὶ προσκλαύσαντα πικρῶς, προσήκατο καὶ ποιμένα τῶν ἰδίων ἀρνίων κατέστησεν· καὶ Παῦλον δὲ τὸν συν- 30 ἀπόστολον ἡμῶν, πολλὰ τὸ πρότερον εἰς ἡμᾶς ἐπιτριψάμενον κακὰ καὶ βλασφημήσαντα εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον, ἀπόστολον ἀντιδιώκτου προεχειρίσατο, „σκεῦος“ αὐτὸν „ἐκλογῆς“ ἀναδειξας.

3 ? — 6 IV Reg. 21, 19—26; II Paralip. 33, 21—24. — 24 Ies. 9, 6. — 27 Mt. 9, 9. — 28 Mt. 26. — 30 Ioann. 21, 15. — 33 Act. 9, 15.

28 ἀρνούμενον ο | δέος : δικαστήριον b ο | 29 προσεδέξατο b ο | 30 ἀρνῶν a | 31 πρῶτον b ο | ἐντριψάμενον p v, ἀναδειξάμενον b ο

fecit in ea muliere, quae peccaverat, quam statuerunt presbyteri ante eum, et in eo ponentes iudicium exierunt; scrutator autem cordis interrogabat eam, si condemnassent illam presbyteri; cum autem dixisset: non, dixit ad eam: *Vade, nec ego te condemno.*

5 4. Hunc salvatorem, regem et Deum nostrum, o episcopi, prospectorem vobis habere oportet et eius imitatores esse, *mansuetos, quietos, viscera habentes, misericordes, pacificos, sine ira, docibiles, exhortatores, susceptores, obsecratores, non iracundos, non percussores, non contumeliosos, non elatos, non superbos, non vino*
10 *multo deditos, non ebriosos, <non inflatos, non luxuriosos>, non in vano expendentes, non ut alienis, sed sicut propriis his quae a Deo dantur utentes, moderatores sicut bonos dispensatores Dei, qui incipiet rationem ab ea quae in vobis est dispensatione exigere. * **

XXV. Satis ergo vobis sint, quae sufficiunt, victus et vestitus
15 et quae omnino necessaria sunt, et praeter id quod decet ne utamini oblati tanquam alienis, sed moderate. 2. Ne luxuriemini nec delectemini in rebus ecclesiae collatis; operario enim sufficit vestitus ac victus. Ut boni ergo dispensatores Dei ea, quae dantur ac conferuntur ecclesiae, iuxta mandatum bene administrate pupillis
20 et viduis et afflictis et peregrinis, scientes vos Deum habere rationem a vobis petentem, quippe qui hanc dispensationem vobis

2 Act. 1, 24; 15, 8. — 4 Ioann. 8, 11. — 6 I Petr. 3, 4. — 7 I Tim. 3, 2. — 8 Tit. 1, 7. — 12 I Petr. 4, 10. — 13 Luc. 16, 2. — 17 Luc. 10, 7.

3 si cond. illam presb. : num condemnauerunt te presbyteri, filia mea S | 4 non + Domine S | 5 hunc : hic (= hac in re) S | Deum S C : dom L | episcopi S C : episcopo L | 10 non inflatos non lux. S cf. C | 12 moderatores : constitutos S C

6. Animadvertas, iam Didascaliam pericopen de muliere adultera valde controversam vel Ioann. 7, 53—8, 11 cognitam habere, nec demum Constitutiones.

XXV. *Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ὅπως ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος ἢ αὐτὸς μεταλαμβάνειν ἐξ αὐτῶν ἢ ἑτέροις διανέμειν.* De primitiis et decimis, et quomodo debeat episcopus ex eis vel ipse accipere vel aliis distribuere.

2. *δεκατῶν κ. τ. ἀπαρχῶν*] Haec interpolatoris vel Constitutionum sunt. Infra Didascaliam Num. 18 laudat, ut demonstret, Christianis quoque decimas et primitias dandas esse. Eodem fere tempore Origenes In Num. hom. XI, 2 primitias et decimas dari vult. De primitiis iam Didache c. 13 dixit. Epiphonio H. 80 c. 5 Paulus I Cor. 9, 7 populos adhortari videtur, ut, quae ad alendos sacerdotes necessaria sunt, iustissimis suis laboribus quaesita sup-

5. καὶ ἄλλη τινὶ ἁμαρτωλῶ γυναικὶ λέγει „Ἀφείονται σοὺ αἱ ἁμαρ-
 τίαί αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησας πολὺ“. 6. ἑτέραν δὲ τινα ἡμαρ-
 τηκλίαν ἔσθησαν οἱ πρεσβύτεροι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπ’ αὐτῶ
 θέμενοι τὴν κρίσιν ἐξῆλθον· ὁ δὲ καρδιογνώστης κύριος, πυθό-
 μενος αὐτῆς, εἰ κατέκριναν αὐτὴν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ εἰπούσης, 5
 „ὅτι οὐ“, ἔφη πρὸς αὐτήν· „Ὑπαγε οὖν, οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω“.
 7. τοῦτον τὸν σωτήρα, βασιλέα καὶ θεὸν ἡμῶν, ᾧ ἐπίσκοποι,
 σκοπὸν ὑμᾶς ἔχειν δεῖ, τούτου μιμητὰς εἶναι, „πραεῖς, ἡσύχιους“,
 εὐσπλάγχνους, ἐλεήμονας, εἰρηνικούς, ἀοργήτους, „διδασκτικούς“,
 ἐπιστρεπτικούς, εἰσδεκτικούς, παρακλητικούς, „μὴ πλήκτας, μὴ 10
 ὀργίλους“ μὴ ὑβριστάς, μὴ ἀλαζόνας, μὴ ὑπεροπτικούς, μὴ οἰνό-
 φλυγας, μὴ μεθύσους, μὴ εἰκαιοδαπάνους, μὴ τρυφητάς, μὴ πολυ-
 δαπάνους, μὴ ὡς ἄλλοτρίοις, ἀλλ’ ὡς ἰδίοις τοῖς τοῦ θεοῦ δόμασιν
 χρωμένους ὡς καθεστῶτας ἀγαθούς οἰκονόμους, ὡς μέλλοντας
 ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ τὸν λόγον. 15

XXV. Αὐτάρχη ἔχέτω τροφήν καὶ ἀμφιασμὸν ὁ ἐπίσκοπος
 τὸν τῆ χρεῖα καὶ τῆ σεμνότητι προσήκοντα· μὴ τοῖς κυριακοῖς ὡς
 ἄλλοτρίοις κεχρήσθω, ἀλλὰ μεμετροημένως· „ἄξιός γάρ ὁ ἐργάτης
 τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἔστιν“. 2. μὴ σπαταλὸς μηδὲ πέρπερος, ἀλλὰ
 μόνων τῶν πρὸς σύστασιν ἐφιέμενος, (XXV) τὰ διδόμενα κατ’ 20
 ἐντολὴν θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς θεοῦ ἄνθρωπος
 ἀναλισκέτω· τὰ εἰσφερόμενα ἐπὶ προφάσει πενήτων ἐκούσια καλῶς
 οἰκονομεῖτω ὄρφανοῖς καὶ χήραις καὶ θλιβομένοις καὶ ξένοις ἀπο-
 ρουμένοις, ὡς ἔχων θεὸν λογιστευτὴν τούτων τὸν ἐγχειρίσαντα

1 Luc. 7, 47. — 2 Ioann. 8, 3, 10. — 4 Act. 1, 24; 15, 8. — 6 Ioann. 8, 11. — 8 I Petr. 3, 4. — 9 I Tim. 3, 2. — 10 Tit. 1, 7. — 14 I Petr. 4, 10. — 15 Luc. 16, 2. — 18 Luc. 10, 7.

1 τινὶ + αὐτὸν b o | ἁμαρτωλῶ γυν. ~ b o p | ἀφείονται v, ἀφείοντές p |
 σου : σοι b | 1/2 ἁμαρτίαί + σου b o | 2 ἔτι ἠγ. πολὺ > o | 4/5 πυνθανό-
 μενος b o p | 6 εἶπεν b o | οὖν > b o | 7 ἡμῶν b o D : + Ἰησοῦν a p v |
 8 ὑμᾶς > a | δεῖ, τούτου ~ b o | πραεῖς b o | ἡσύχιους o | 10 ἐπιστ. εἰσδ.
 παρακλ. > b o | 11 μὴ ὑπεροπτικούς > b o | 13 θεοῦ : κῦ b o | 14 κε-
 χρημένοις o, -νοῖς b | ἀγαθούς οἰκ. καθεστῶτας a | 15 ἀπαιτεῖσθαι . . .
 τὸν λόγον : λόγον ἀπ. p v | τοῦ > p v | 16 αὐτάρχη b o v | ὁ > b o |
 17 χηρία b, χειρία o | μὴ > b o | 18 κεχρ. : καὶ χρήσθω a | 19 μηδέ : μὴ a |
 20 ἀφείμενος b o | δεδόμενα o | 21 καὶ τῶν > b o p | 23 ὄρφανοῖς : τοῖς
 ὄρφ. b o | 24 λογιστέην b o

peditent offerendis primitiis, oblationibus ac reliquis id genus.

commisit. 3. Dispertite igitur et omnibus indigentibus date; sed vos quoque nutrimini et vivite ex eis, quae ecclesiae conferuntur, nec vero ea soli consumentes, sed cum egentibus communicantes, ut sine offensa apud Deum sitis. Deus enim episcopos vituperat, 5 qui ex avaritia et soli utuntur rebus ecclesiae collatis nec communicant cum pauperibus, et dicit sic: *Lac comeditis et lanis operimini.* 4. Namque episcopos nutriri oportet rebus ecclesiae collatis, nec vero eas consumere. Scriptum est enim: *Non ligabis os bovi trituranti.* 5. Quemadmodum igitur bos in area laborans 10 sine capistro edit, nec vero omnia consumit, ita et vos laborantes in area, id est in ecclesia Dei, de ecclesia nutrimini, quemadmodum et levitae in tabernaculo testimonii ministrantes, quod erat omni ex parte figura ecclesiae; nam hoc etiam ex eius nomine apparet; tabernaculum enim testimonii ecclesiam praemonstrat. 6. Levitae 20 ergo in eo ministrantes ex eis, quae ab omni populo offerenda Deo donabantur, muneribus et portionibus et primitiis et decimis et sacrificiis et oblationibus et holocaustis, sine impedimento nutriebantur, ipsi eorumque uxores et filii ac filiae. Cum eorum opus esset ministerium tabernaculi solum, propterea terra inter 25 filios Israel sortita eis non obtigit, quia collationes populi erant sors Levi et tribus eius. 7. Et vos igitur hodie, episcopi, populo vestro estis sacerdotes et levitae, ministrantes tabernaculo Dei, sanctae catholicae ecclesiae, et adstantes semper coram Domino Deo

6 Ezech. 34, 3. — 8 Deut. 25, 4; I Cor. 9, 9. — 25 Num. 18, 20.

XXV, 5. *ex eius nomine etc.*] Etymologia obscura est; versio Didascaliae syriaca et Constitutiones non plane inter se consentiunt, hae autem textum Didascaliae hic fidelius vel accuratius tradere videntur quam illa. Itaque si Constitutiones sequimur, auctor voces *σκηνη* et *ἐκκλησία* alteram alteri propinquas habere videtur; dicit enim, etiam ex nomine tabernaculum praemonstratum fuisse testimonium ecclesiae. Nestle (*Zeitschrift für neutestam. Wissenschaft* 1901 p. 263) vocem *μαρτύριον* urgens cogitat de martyrum ecclesiis, sed etiam denotat, vocem hebraicam tabernaculum testimonii desig-

nantem voci syriacae ecclesiam designanti similem esse.

* * *

7. *λογικὰς κ. ἀναιμάκτους θυσίας*] Eadem interpolata sunt VI, 23, 2. Similiter in Testam. XII patriarcharum III, 3 legimus: *προσφέρουσι δὲ κυρίῳ ὄσμην εὐωδίας λογικὴν καὶ ἀναιμάκτον προσφοράν.* Proxime ad locum accedit Eusebius Demonstr. evang. I, 10, 29 commemorans *τὰ σεμνὰ τῆς Χριστοῦ τραπέζης θύματα, δι' ὧν καλλιερῶντες τὰς ἀναιμούς καὶ λογικὰς αὐτῷ τε προσηγεῖς θυσίας διὰ παντὸς βίου τῷ ἐπὶ πάντων προσφέρειν θεῷ διὰ τοῦ πάντων ἀνωτάτου*

αὐτῷ ταύτην τὴν οἰκονομίαν. 3. πᾶσι δὲ τοῖς δεομένοις μετὰ
δικαιοσύνης ἐπιμερίζοντες, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ χρώμενοι ἐκ τῶν
κυριακῶν, ἀλλὰ μὴ παραχρώμενοι, ἐσθίοντες ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ
κατεσθίοντες αὐτὰ μόνοι, κοινωνοῦντες δὲ τοῖς χρήζουσιν, ἀπρόσ- 5
κοποι θεῷ γίνεσθε· ἐὰν γὰρ μόνοι αὐτὰ ἀναλώσητε, ὄνειδισθή-
σεσθε παρὰ θεοῦ λέγοντος ὡς πρὸς ἀπλήστους καὶ μονοφάγους·
„Τὸ γάλα κατεσθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε“, καὶ ἐν ἄλλοις·
„Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς“; διὸ καὶ ἐν τῷ Νόμῳ προσ-
τέτακται ὑμῖν· „Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν“. 4. καὶ
ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἵνα μὴ μεταλαμβάνητε ὑμῶν τῶν πόνων, 10
γέγραπται γάρ· „Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα“, ἀλλ' ἵνα μεμετρη-
μένως μετὰ δικαιοσύνης. 5. ὃν τρόπον οὖν ὁ βοῦς, ἐργαζόμενος
ἐν τῇ ἄλω ἀκήμωτος, ἐσθίει μὲν, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν κατεσθίει,
οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἄλω, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν
ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐσθίετε, ὃν τρόπον καὶ οἱ 15
λευῖται οἱ λειτουργοῦντες τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἣτις ἦν τύπος
τῆς ἐκκλησίας κατὰ πάντα, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος
μαρτύριον τῆς ἐκκλησίας ἡ σκηνὴ προωρίζετο. 6. ἐνταῦθα γοῦν
οἱ λευῖται τῇ σκηνῇ προσεδρεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προσφορὰν
τοῦ θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ δώρων καὶ ἀφαιρε- 20
μάτων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ θυσιαῶν καὶ προσφορῶν
μετεῖχον ἀκωλύτως, αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καὶ οἱ υἱοὶ καὶ
αἱ θυγατέρες αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν ἦν λειτουργία τῆς
σκηνῆς, διὰ τοῦτο κληροδοσίαν γῆς οὐκ ἔλαβον ἐν τοῖς υἱοῖς
Ἰσραὴλ, ὅτι αἱ εἰσφοραὶ τοῦ λαοῦ κληροδοσία τοῦ Λευὶ καὶ 25
κληρονομία τῆς φυλῆς αὐτοῦ. 7. ὑμεῖς οὖν σήμερον, ὧς ἐπίσκοποι,
ἐστὲ τῷ λαῷ ὑμῶν ἱερεῖς λευῖται, οἱ λειτουργοῦντες τῇ ἱερᾷ
σκηνῇ, τῇ ἀγία καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ παρεστῶτες τῷ θυσια-
στηρίῳ κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ προσάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς

7 Ezech. 34, 3. — 8 Ies. 5, 8. — 9 Lev. 19, 18. — 11 Deut. 25, 4;
I Cor. 9, 9. — 24 Num. 18, 20.

2/3 ἐκ τῶν — παραχρ. > b o | 3 ἐξ αὐτῶν > p v, ἐξ — κατεσθ.
> b o | 5 θεοῦ b o v | γὰρ > b o | ταῦτα b o | 7 ἐσθίετε p v | 8 οἰκήσετε
a : -σῆτε b o p v | 8,9 προσγέγραπται b o | 9 ἡμῖν p v | ἐναντὸν o p v |
10 τοῦτο o p v | 12 ἐργαζόμενος (+ μετὰ δικαιοσύνης o) ὁ βοῦς b o |
14 εἰς τὴν ἄλω > b | 14/15 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ b o | 15 καὶ > b o | 18 οὖν
b o | 19 οἱ : καὶ a | 22 αὐτοὶ : καὶ αὐτοὶ b o | αἱ > a | οἱ > a b o | 23 αἱ
> a b | τὸ > b o | αὐτοῖς b o | ἦν + ἡ o p | 26 κληρονομία : -δοσία b o |
αὐτῶν a | 28 τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας b o | 29 κῶ τῷ θῶ b o

nostro; vos igitur populo vestro estis sacerdotes et prophetae et principes et duces et reges et mediatores Dei ac fidelium eius, et acceptores verbi ac praecones idque evangelizantes et gnari scripturarum et promissionum Dei et testes voluntatis eius, qui
 5 omnium peccata portatis et de omnibus rationem reddetis, qui audistis, quam acerbe vobis minetur verbum, si neglexeritis nec praedicaveritis voluntatem Dei, quibus est periculum perniciiei acerbum, si neglexeritis populum vestrum; quibus a Deo promissa est multa merces, quae non aufertur neque eripitur vobis, et decus
 10 inenarrabile in gloria magna, si pulchre ministraveritis tabernaculo Dei, ecclesiae catholicae eius. 8. Sicut igitur suscepistis onus omnium, ita etiam ministerium victus ac vestitus aliarumque rerum necessariarum ab omnibus, qui apud vos sunt, vos accipere decet. Et similiter ex donis a populo vobis subiecto datis nutrite dia-
 15 conos et viduas et pupillos et egentes et peregrinos; namque decet te, episcope, tanquam *dispensatorem fidelem* curam sustinere omnium. Quemadmodum enim peccata portas omnium tibi subiectorum, ita maiorem laudem omnibus accipies a Deo. 9. Nam imitator Christi es, et *sicut ipse peccata omnium nostrum tulit*,
 20 ita te quoque peccata omnium tibi subiectorum ferre oportet. 10. Dictum est enim de salvatore nostro in Iesaia sic: *Vidimus eum non habentem speciem neque decus, sed species eius erat sine gloria et minor quam filiorum hominum. Homo plagarum erat et sciebat ferre infirmitatem; quia vultus eius mutatus erat, despicie-*
 25 *batur nec reputatus est in oculis nostris. Ipse autem tulit peccata nostra et ingemebat propter nos, et nos eum putavimus percussum et doloribus affectum et humilitatum, et ipse afflictus erat propter peccata nostra et attritus propter iniquitates nostras, et plagis ipsius omnes sanati sumus.* 11. Et iterum dicit: *Ipse peccata multorum tulit, et*
 30 *propter iniquitatem eorum traditus est.* Et in David et in omnibus Prophetis et in Evangelio quoque salvator noster pro peccatis nostris rogat, cum ipse sine peccatis fuerit. 12. Sicut ergo vos

16 Luc. 12, 42. — 19 I Petr. 2, 24. — 21 Ies. 53, 2—6. — 29 Ies. 53, 12. — 32 Ies. 53, 9; I Petr. 2, 22.

ἀρχιερέως αὐτοῦ δεδιδάγμεθα. Cf. In Ps. 92, 16 Migne PG 23, 1096; Liturgia Chrysost. ed. Hammond p. 111. — *μεγάλον ἀρχιερέως*] Sic secundum

καὶ ἀναιμάκτους θυσίας διὰ „Ἰησοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως“·
 ἡμεῖς τοῖς ἐν ὑμῖν λαϊκοῖς ἐστε προφηταί, ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι
 καὶ βασιλεῖς, οἱ μεσίται θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ, οἱ δοχεῖς
 τοῦ λόγου καὶ ἀγγελτῆρες, οἱ γνωσταὶ τῶν γραφῶν καὶ φθόγγοι
 τοῦ θεοῦ καὶ μάρτυρες τοῦ θελήματος αὐτοῦ, οἱ πάντων τὰς 5
 ἁμαρτίας βαυτάζοντες καὶ περὶ πάντων ἀπολογούμενοι· οἷς, ὡς
 ἠκούσατε, ἐμβριθῶς ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ἐὰν κρύψητε ἐξ ἀνθρώ-
 πων „τὴν τῆς γνώσεως κλεῖδα“· οἷς κίνδυνος ὀλέθριος, ἐὰν μὴ
 διαγγείλητε τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ὑφ' ὑμᾶς λαῷ· οἷς παρὰ θεοῦ
 μισθὸς ἀψευδῆς καὶ κλέος ἀνεκδιήγητον ἐν δόξῃ, καλῶς λειτουργή- 10
 σασιν τῇ σκηνῇ τῇ ἁγίᾳ. 8. ὡς γὰρ τὸ βάρος ὑμέτερον, οὕτως
 καὶ τὰς διακονίας τῶν τροφῶν καὶ τὰς ἄλλας χρείας ὑμεῖς καρ-
 ποῦσατε. 9. μιμηταὶ γὰρ ἐστε Χριστοῦ τοῦ κυρίου, καὶ ὡς „αὐτὸς“
πάντων „ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἀνήνεγκεν“ ἐπὶ τὸ ξύλον, σταυρω-
θεὶς ὁ ἁμωμος ὑπὲρ τῶν κολάσεως ἀξίων, οὕτως καὶ ὑμᾶς τοῦ 15
λαοῦ τὰς ἁμαρτίας ἐξιδιοποιεῖσθαι χρή. 10. εἶρηται γὰρ περὶ τοῦ
 σωτήρος ἐν Ἠσαΐα, ὅτι „οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ
ἡμῶν ὀδυνᾶται“. 11. καὶ πάλιν· „Αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν
ἀνήνεγκεν καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη“. 12. ὥσπερ

1 Hebr. 4, 14. — 8 Luc. 11, 52. — 14 I Petr. 2, 24. — 17 Ies. 53, 4. —
 18 Ies. 53, 12.

1 Ἰησοῦ + χῦ b o | 3 καὶ τ. π. αὐτοῦ > b o | 4 ἀγγέλτωρες o | 6 καὶ .. οἷς
 > b o | 7 ἠκούσατε + πῶς b o | κρυψῆι b | 7/8 ἐξ ἀνθ. : ἀνθρωπον b o |
 8 κλεῖδα + καὶ γνωσιν b o | κίνδυνος + ἐπέρχεται b o | 9 διαστήληται o |
 θεῷ o | 13 ὡς αὐτῶς a, ὡσαύτως b | 14 τῷ ξύλῳ b o | 15 ἀμνός o p |
 ἀξίων + ἐδυσώπει τὸν πρᾶ b o | ἡμεῖς b | 15/16 τὰς ἀμ. τοῦ λαοῦ b o |
 17 οὕτως ἡμῶν τὰς ἀμ. b | 18 αὐτὸς — πολλῶν : ὁ αὐτὸς τὰς ἀμ. τῶν π.
 b o | αὐτῶν : ἡμῶν p v A

Hebr. 4, 14 Constitutiones Christum
 insuper appellant V, 6, 7; VII, 38, 3;
 47, 2; VIII, 46, 4. Similiter Clemens
 Alex. Protrept. c. 12, 102; Strom. II,
 21, 134; Origenes Contra Celsum V, 4;
 Eusebius Demonstr. evang. IV, 16, 53;
 17, 13; De laudibus Constant. c. 1. 3;
 Cyrillus Hieros. Catech. I, 6. Didas-
 calia semel, sc. II, 26, 1, de pontifice
 Christo loquitur. — *μεσίται θεοῦ καὶ*

πιστῶν] Similiter II, 26, 4; 35, 3;
 Origenes In Levit. hom. II; Basilus
 M. Constitut. monast. c. 22; Hiero-
 nymus Ep. 64 c. 5; In Malach. 2, 5—7;
 Gregor. Naz. Ep. 79; Chrysostomus
 De incomprehensibili Dei natura hom.
 II, 2 (de Zacharia); Isidorus Pelus. Ep.
 III, 20; Anastasius Sinaita De s. synaxi
 (PG 89, 835); Episcopi Aegypt. et clerus
 Alex. apud Evagrium H. E. II, 9, 16.

exemplar habetis Christum, ita et vos exemplar estote populi
 vobis subiecti, et sicut ipse peccata tulit, ita et vos peccata populi
 ferte. Ne putetis facile ac leve onus esse episcopatum. 13. Propterea
 ergo, sicut accepistis onus omnium, ita fructus, quos accipietis a
 5 populo universo, vobis res sunt, quas necessarias habetis, et bene
 nutrite indigentes, quippe qui ei rationem reddetis, qui petit, qui
 non errat neque evitandus est. 14. Nam sicut loco episcopatus
 deservitis, ita decet vos loco episcopatus nutriri, ut sacerdotes et
 levitas et ministros ministrantes coram Deo, quemadmodum in
 10 libro Numerorum scriptum est: 15. *Locutus est Dominus ad Aaron*
et dixit: tu et filii tui et domus patris tui suscipietis peccata san-
ctuarii, et tu et filii tui suscipietis peccata sacerdotii vestri. 16. *Et*
fratres tuos, filios patris tui, tribum Levi, sume tecum, et sint praesto
tibi et ministrent tibi, et tu et filii tui tecum ministretis ante hoc
 15 *tabernaculum testimonii; ad vasa autem sanctuarii et ad altare*
levitae non accedent, ne moriantur, ipsi et vos; sed tibi praesto erunt,
et custodient custodias tabernaculi testimonii iuxta omne ministerium
tabernaculi. Et alienigena non accedet ad te. 17. *Et custodite*
custodias sanctuarii et custodias altaris, et non erit indignatio in
 20 *filiis Israel. Et ecce, accepi fratres vestros levitas de medio filiorum*
Israel; dono dati sunt Domino, ut ministrent ministerium tabernaculi
testimonii. 18. *Et tu et filii tui tecum servate sacerdotium vestrum*
iuxta omne ministerium altaris et quod intra velum est, et ministrare
ministerium vestrum tanquam donum sacerdotio vestro datum, et
 25 *alienigena, qui accesserit, morietur.* 19. *Locutusque est Dominus ad*
Aaron et dixit: ecce dedi vobis custodias primitiarum omnium eorum,
quae mihi a filiis Israel sanctificatae sunt; tibi tradidi ea pro officio
et filiis tuis post te lege aeterna. Et hoc vobis erit ex omnibus
sanctis sanctificatis, ex fructibus et oblationibus et omnibus sacrificiis
 30 *eorum, et ex omnibus delictis et omnibus peccatis eorum, quae retri-*
buunt mihi ex sanctificatis, tibi erit et filiis tuis. In domo sanctuarii
comedetis ea; quidquid sexus est masculini, comedetis ea, tu et filii
tui; sancta erunt tibi. 20. *Haec tibi erunt primitiae donorum eorum*
ex omnibus portionibus filiorum Israel. Tibi ea dedi et filiis tuis et
 35 *filiabus tuis tecum lege aeterna. Quisquis mundus est in domo tua,*
vescetur eis. Omnes primitiae olei et omnes primitiae vini et pri-
mitiae frumenti, quascunque Domino dabunt, tuae erunt: quisquis
mundus est in domo tua, vescetur eis. Et omne quod ex voto

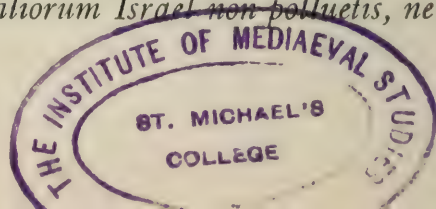
οὖν ὑμεῖς σκοποὶ ἐστε, οὕτως καὶ σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν· ὡς
οὖν αὐτὸς πάντων ὑμῶν, οὕτως καὶ ὑμεῖς τῶν ἐφ' ὑμᾶς λαϊκῶν.
μὴ γὰρ νομίζετε, ὅτι εὐχερὲς ἢ ἑλαφρὸν φορτίον ἐστὶν ἡ ἐπίσκοπή.
13. χρὴ οὖν, ὡς τὸ βάρος φέρετε, οὕτως καὶ τῶν καρπῶν πρώ- 5
τους μεταλαμβάνειν καὶ τοῖς δεομένοις μεταδιδόναι, ὡς λόγον
ὑφέξοντας τῷ ἀπαραλογίστως ὑμᾶς μέλλοντι λογιστεύειν. 14. δεῖ
γὰρ τοὺς τῇ ἐκκλησίᾳ προεδρεύοντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας διατρέφε-
σθαι, ἅτε ἱερεῖς, λευίτας, προέδρους, λειτουργοὺς θεοῦ, καθὼς ἐν
βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν γέγραπται περὶ τῶν ἱερέων· 15. „Καὶ εἶπεν 10
κύριος πρὸς Ἀαρῶν· σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ ὁ οἶκος πατριᾶς σου
λήψεσθε τὰς ἀμαρτίας τῶν ἁγίων, τῆς ἱερατείας ὑμῶν. 16. ἰδοὺ
δέδωκα ὑμῖν τὴν διατήρησιν τῶν ἀπαρχῶν ἀπὸ πάντων τῶν

3 Mt. 11, 30. — 9 Num. 18, 1. — 11 Num. 18, 8—10.

1 σκοποὶ : ἐπίσκοποι b o | καὶ > p v | ἐπίσκοπον b o | 2 ἡμῶν b o |
καὶ > p v | ἐφ' o | κοσμικῶν b o | 3 νομίζεται b, νόμιζε a | 4/5 καὶ τῶν
κ. πρ. : καρπὸς (-ποῦ o) πρῶτον b o | 6 ὑφέξοντας : -τες a p v, -ται b |
μέλλειν b o | 7/8 τρέφασθαι o | 8 οἶτε b | προσέδρους b | 9 βίβλῳ : τῇ β.
b o | 9/10 καὶ — Ἀαρῶν (βαρὰν o) > b | 10 πατριᾶς a p v : τοῦ πατρὸς
b o D | 12 τὴν διατ. ὑμῖν b o | ἀπὸ π. τῶν > b o

3 Mt. 11, 30. — 10 Num. 18, 1—32.

reddiderint filii Israel, tuum erit. 21. Et omne, quod vulvam aperit
 cunctae carnis, quidquid Domino offerunt ab hominibus usque ad
 pecora, tuum erit. Primogenita autem hominum redimenda sunt,
 atque primogenita pecorum, quae non munda sunt ad offerendum,
 5 eorumque redemptio est post unum mensem et ultra; redimes ea quin-
 que siclis pondere sanctuarii, id est viginti siclis argenti. Primogenita
 vero boum et primogenita ovium et caprarum non redimes: sancti-
 ficata sunt; sanguinem eorum effundes ante altare, et adipēs offeres
 in odorem suavitatis Domino; et caro eorum tibi munda erit, et
 10 pectusculum consecratum et armus dexter tua erunt. 22. Omnes
 portiones sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi et
 filiis tuis et filiabus tuis tecum lege aeterna; et pactum in aeternum
 erit coram Domino, tibi et semini tuo post te. 23. Locutusque est
 Dominus ad Aaron et dixit: in terra eorum non hereditabis, et pars
 15 non erit tibi inter eos, quia ego pars et hereditas tua in medio filio-
 rum Israel. Et filiis Levi ecce dedi omnes decimas filiorum Israel
 in hereditatem pro ministerio eorum, quod ministrant in tabernaculo
 testimonii. Et non accedent ultra filii Israel ad tabernaculum testi-
 monii, ne committant peccatum mortiferum; Levitae autem ipsi mini-
 20 strabunt ministerium tabernaculi testimonii, et ipsi portabunt peccata
 eorum lege aeterna in generationibus suis. Et in medio filiorum
 Israel non hereditabunt hereditationes, quia decimas filiorum Israel,
 quascunque obtulerint Domino, dedi Levitis in hereditatem. Propterea
 dixi eis: in medio filiorum Israel non hereditabunt hereditatem.
 25 24. Et locutus est Dominus ad Mosem ac dixit ei: loquere ad Levitas
 et dices eis: si acceperitis a filiis Israel decimas, quas ab eis vobis
 dedi in hereditatem, offeretis et vos ex eis oblationem Domino, decimam
 ex decimis, et reputabitur vobis tanquam oblatio vestra sicut frumentum
 de area et sicut oblatio de torculari. Ita et vos offeretis oblationem
 30 Domino ex omnibus decimis vestris, quas accipietis ab omnibus filiis
 Israel; et dabitis ex eis oblationem Domino, Aaron sacerdoti. Ex om-
 nibus donis vestris offeretis oblationem Domino, ex primitiis, quae ipsi
 ex eis sanctificata sunt. 25. Et dices ad eos: si primitias eius obtu-
 leritis ab eis, reputabitur Levitis quasi fructus de area et fructus de
 35 torculari. Et comedetis eas in omni loco, vos et homines domuum vestra-
 rum, quia haec merces vobis erit pro ministerio vestro in tabernaculo
 testimonii. Et propter hoc non peccatum capietis, si ex eis obtuleritis
 primitias eius. Et sancta filiorum Israel non polluetis, ne moriamini.

ηγιασμένων μοι παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· σοὶ δέδωκα αὐτὰ εἰς
 γέρας καὶ τοῖς υἱοῖς σου μετὰ σέ, νόμιμον αἰώνιον· καὶ τοῦτο
 ἔσται ὑμῖν ἀπὸ τῶν ἡγιασμένων, ἐκ τῶν καρπωμάτων καὶ
 ἀπὸ τῶν δώρων καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θυσιῶν καὶ ἀπὸ πάσης
 πλημμελείας καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσα ἀποδιδόασιν μοι ἀπὸ 5
 πάντων τῶν ἁγίων, σοὶ ἔσται καὶ τοῖς υἱοῖς σου· ἐν τῷ ἁγίῳ
 φάγεσθε αὐτά“. 17. καὶ μετ' ὀλίγα· „Πᾶσα ἀπαρχὴ ἐλαίου καὶ
 οἴνου καὶ σίτου, ὅσα ἂν δῶσιν κυρίῳ, σοὶ δέδωκα αὐτά, καὶ τὰ
 πρωτογεννήματα πάντα σοὶ δέδωκα, καὶ σοὶ ἔρει πᾶν ἀνάθημα·
 πᾶν πρωτότοκον ἀνθρώπου καὶ κτήρους καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτου 10
 καὶ θυσίας καὶ στηθυνίου καὶ βραχίονος δεξιῶ τοῖς ἱερεῦσιν
 προσανήκει καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς παραμένουσιν αὐτοῖς λενίταις“.

7 Num. 18, 12—21.

1 παρὰ τῶν : πρῶν b o | υἱῶν : ιῦ o | σοὶ : σὸ b o, item infra |
 2 χείρας b | μετὰ σε > b | 3 ἔστω p v | 4 πάντων > p v | 5 ἀποδιδόασιν a :
 ἀποδίδωσιν b o p v | 6 τῶν > b o | 7 φάγεσθαι b p v | 8 δίδωσιν b o |
 αὐτῷ b | 9 σοὶ ἔρει p v : συνέρρει a, ἐρεῖς b o | ἀνάθημα p v | 10 πᾶν > p v |
 11 στηθηνίου a | 12 προσανήκει b o a² : ἤκειν a p v | τοῖς λοιποῖς > b o |
 αὐτοῖς : τοῖς b o

16. πάντων τῶν θυσιῶν] Cum vocem πάντων hoc loco non solum tres codices graeci (a b o) exhibeant, sed etiam Syrus interpres testetur, nolui eam cum codicibus duobus reliquis

(p v) omittere. LXX pro θυσιῶν habent θυσιασμάτων (Num. 18, 9). Constitutor Didascaliam aut huius auctor S. Scripturam false transcripsisse videtur.

XXVI. Audite ergo etiam vos, laici, electa Dei ecclesia. Nam et prior populus ecclesia vocabatur; vos autem estis ** catholica sacrosancta ecclesia, *regale sacerdotium, multitudo sancta, plebs adoptata*, ecclesia magna, *sponsa exornata* Domino Deo. Quae
 5 primum dicta sunt, tu nunc audi: delibationes et decimae <et> primitiae sunt principi sacerdotum Christo et ministris eius, decimae salutaris, initium <n>om<i>nis decima. 2. Audi tu, sacra et catholica ecclesia, quae decem plagas aufugisti et decem verba accepisti et legem didicisti et fidem tenuisti, quae decimam cognovisti et in iota credidisti in initio nominis, et in perfectione gloriae
 10 eius confirmata es: quae tunc erant sacrificia, modo sunt orationes et preces et gratiarum actiones; quae tunc fuerunt primitiae et decimae et delibationes et dona, nunc sunt prosphorae, quae per episcopos offeruntur Domino Deo in remissionem peccatorum. 3. Isti enim primi sacerdotes vestri; qui tunc erant <sacerdotes et> levitae, modo sunt diaconi, presbyteri, viduae et orphani.

3 I Petr. 2, 9. — 4 Apoc. 21, 2. — 8 Exod. 9, 14. — Exod. 34, 28; Deut. 4, 13.

3 sacrosancta : sancta et perfecta S | 5 <et> S C | 7 nominis S C | audi tu cf. S C : audite L | 7/8 sacra et : Dei S | 9/10 decimam cognovisti et > S | 10 perfectione gloriae S C : finem in gloriam L | 14/15 in remissionem peccatorum > S C | 15/16 sacerdotes et S cf. C | 16 diaconi presbyteri : ~ S

XXVI, 1. *et primitiae*] Cum particula *καὶ* vel *et* facile excidere potuerit cumque subinde v. 2 primitiae et decimae coniungantur, Syrus lectionem rectam servare videtur. Textui autem Latini favet, quod lusum verborum exhibet, dicens, oblationes et decimas primitias (*ἀπαρχάς*) esse attribuendas principi sacerdotum (*ἀρχιερεῖ*). — *initium nominis decima*] sc. decima littera *τὸ ἰῶτα*, quo incipit nomen Iesu, vel *ἡ δεκάς*, quam vocem Constitutor v. 2 exhibet quamque Latinus ibi *decima* vertit. Auctor ergo legem decimarum ex nomine Iesu confirmat. Epiphanius H. 8 c. 5 scribit: *Καὶ ἦν ἐκεῖ (παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις) ἀποδεκά-*

τωσις ἀσφαλιζομένη, ἵνα μὴ λάθῃ ἡμᾶς τὸ ἰῶτα, ἡ δεκάς, τὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος.

* * *

XXVI. *Εἰς τίνος τύπον καὶ ἀξίαν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τέτακται παρὰ θεῶ.* Ad cuius formam et dignitatem unusquisque de clero ordinatus sit a Deo.

3. Animadvertite, quos ordines hic Didascalia enumeret, quos Constitutiones adiciant. Didascalia vero infra etiam lectoris et subdiaconi mentionem facit. Cf. II, 28, 5; 34, 3. Episcopum iam Ignatius Smyrn. 8, 1; Trall. 3, 1 cum Deo patre, diaconos cum Iesu Christo, presbyteros cum apostolis comparat.

XXVI. Ἀκούσατε ταῦτα καὶ ὑμεῖς, οἱ λαϊκοί, ἡ ἐκλεκτὴ ἐκ-
 κλησία τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ λαὸς πρότερον „θεοῦ λαὸς καὶ ἔθνος
 ἅγιον“ ὠνομάζετο, καὶ ὑμεῖς οὖν ἐστὲ ἅγια τοῦ θεοῦ ἱερὰ ἐκ-
 κλησία „ἀπογεγραμμένη ἐν οὐρανῷ, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος
 ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, νύμφη κεκαλλωπισμένη“ κυρίῳ τῷ 5
 θεῷ· ἐκκλησία μεγάλη, ἐκκλησία πιστή· ἃ πρότερον ἐρρέθη, νῦν
 ἐνωτίζου· ἀφαιρέματα καὶ δεκάται καὶ ἀπαρχαὶ τῷ ἀρχιερεὶ Χριστῷ
 καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ, δεκάται σωτηρίου, ἀρχὴ ὀνόματος
 Ἰησοῦ. 2. ἄκουε, ἱερὰ καθολικὴ ἐκκλησία, ἡ τὴν δεκάπληγον 10
 ἐκπεφηνυῖα καὶ τὴν δεκάλογον εἰληφῦα καὶ τὸν νόμον μεμαθη-
 κῦα καὶ τὴν πίστιν κεκρατηκῦα καὶ ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν
 πεπιστευκῦα καὶ τὴν δεκάδα ἐγνωκῦα καὶ ἐπὶ τὸ ἰῶτα, ὅπερ
 ἐστὶν ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ, πεπιστευκῦα καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 ἐπονομαζομένη καὶ ἐπὶ τῇ τελειώσει τῆς δόξης αὐτοῦ ἐστηριγμένη·
 αἱ τότε θυεῖαι νῦν εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι, αἱ τότε 15
 ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα νῦν προσφοραὶ
 αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προσφερόμεναι κυρίῳ τῷ θεῷ διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος. 3. οὗτοι γάρ
 εἰσιν ὑμῶν οἱ ἀρχιερεῖς· οἱ δὲ ἱερεῖς ὑμῶν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ
 οἱ λεῖται ὑμῶν οἱ νῦν διάκονοι καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ὑμῖν καὶ 20
 οἱ ᾄδοι καὶ οἱ πυλωροί, αἱ διάκονοι ὑμῶν καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ

2 Exod. 19, 5. 6. — 4 Hebr. 12, 23. — I Petr. 2, 9. — 5 Apoc. 21, 2. —
 9 Exod. 9, 14. — 10 Exod. 34, 28; Deut. 4, 13.

1 ἀκούετε a | 3 τοῦ θεοῦ : post ἐκκλησία p v, > b o | 6 μεγ. ἐκκλ.
 > o | ἐκκλησία sec a b : ἐκλεκτὴ p v | ἐρέθη b o, ἐρήθη p v | 7 καὶ sec
 p v A S : > a L | καὶ ἀπαρχαὶ > b o | 8 δεκάταις b, -τες o | 8/9 ἀρχὴ
 ὄν. Ἰησοῦ > b o | 9 ἡ > b o | 10 περιφνῦα o, -νικ b | καὶ τ. δ. εἰλ. > o |
 11 κύριον b o p : > a v | 12 13 καὶ τὴν δ. — πεπιστευκῦα > a | 12 ὅπερ
 > b o | 14 ὀνομαζομένη b o p | ἐπὶ + τῇ δοξῇ καὶ b o | ἐστηρ. : ἐπεστη-
 ριγμένη καὶ λάμπουσα b o | 15 αἱ pr > b o | νῦν + δὲ b o | εὐχὴ κ. δεήσης o |
 15, 16 καὶ δ. — ἀπαρχαὶ > b | 15 αἱ > o | 16/17 προσφοραὶ αἱ : δὲ προσ-
 φέρεται b o | 19 εἰσιν ὑμῶν ~ p v | εἰσιν > b | εἰσιν — ἱερεῖς ὑμῶν > o |
 οἱ δὲ — πρεσβύτεροι > b | 20 λαῖται o | καὶ sec > b o | 21 ὑμῶν : ὑμῖν o

Diaconi autem cum Iesu Christo prop-
 terea comparari videntur, quod epi-
 scopo eos aequae oboedire ac ministrare
 oportet. ac salvator Deo patri oboedi-

vit. Anomoeus in Ps.-Athanasii Dialog.
 de s. Trinitate I c. 27 episcopum,
 presbyterum, diaconum comparat cum
 patre et filio et spiritu sancto.

4. Primus vero sacerdos vobis e[s]t levita episcopus: hic est, qui verbum vobis ministrat et mediator vester est; hic est magister et post Deum *per aquam regenerans* pater vester; (hic princeps et dux vester), hic est rex vester potens; hic loco Dei regnans sicuti
 5 Deus honoretur a vobis, quoniam episcopus in typum Dei praesidet vobis. 5. Diaconus autem in typum Christi adstat; ergo diligatur a vobis. 6. Diaconissa vero in typum sancti spiritus honoretur a vobis. 7. Presbyteri etiam in typum apostolorum spectentur a vobis. 8. Viduae et orphani in typum altaris putentur autem
 10 a vobis.

3 Ioann. 3, 5.

1 et S | 3/4 hic pr. et dux vester S C | 4 hic est rex v. potens : hoc loco S C, ante *hic est magister* L | loco . . regnans S : locum . . sequens L, seu interpres pro ἀρχων legit ἀκολουθῶν seu librarius pro *regnans* scripsit *sequens* | Dei : omnipotentis S | 5 Dei + omnipotentis S

2 λόγον : τοῦ λ. b o | 3 γνώσεως + πίστεως b o | 4 οὐτως b o, item deinceps | θεόν : τὸν θ. b o | 5 δι' : ὁ δι' b o | ἡμᾶς b | 7 ὑμῶν : θεὸς ὦν b | τὸν θεὸν b o | 8 τοῦτοῦ o | 9 αὐτοῦ p v : αὐτῶν b o, > a | 10 θεοὺς a p v cf. B : + τοῦ λαοῦ b, τ. λ. σου o | γὰρ : μὲν οὖν b o | 11 ὡς θεοῦ

4. *primus sacerdos et levita*] Haec verba Constitutorem offendisse videntur, quippe qui de primo sacerdote tantum loquatur, sed intellegi possunt; episcopi revera ambo munera sunt, quae olim primi sacerdotis et levitarum erant; modo horum munus magna ex parte per diaconos exercet. Supra v. 3 levitae sane cum diaconis comparantur; infra v. 5 vero diaconus minister episcopi designatur, non proprium munus habens, sed ea faciens, quae ab episcopo ipsi committuntur.

* * *

4. ἐπίγειος θεός] Sic Constitutor episcopum appellat, cum Didascalia dicat, episcopum locum Dei obtinere ac Dei instar honorandum esse.

6. Similitudo inter diaconissam et spiritum sanctum, quam statuit Didascalia, Constitutionibus repetitur; alias non inveniri videtur. Commemorandum

autem est, Hippolytum teste Hieronymo, Epist. 36 ad Dam. c. 16, scripsisse: Isaac portat imaginem Dei patris, Rebecca spiritus sancti.

8. Viduae et orphani cum altari comparantur, quia donis sustentabantur, quae fideles in altari ponebant. Cf. infra III, 6, 3; 14, 2; IV, 3, 3. Ps.-Ign. Tars. 9, 1. Viduas iam Polycarpus Phil. 4, 3 altare Dei appellavit. Tertullianus Ad uxorem I c. 7 scribit: Viduam allegi in ordinem nisi univiram non concedit (apostolus); aram enim Dei mundam proponi oportet; et subinde de sacerdotio viduitatis loquitur. Methodius Sympos. V c. 8 viduas cum altari Iudaeorum aeneo comparat, in quo offerantur vituli et decimae et oblatae voluntariae in Domini sacrificium cedentes, virgines autem cum altari aureo. Ps.-Hieronymus, Ep. de septem ordinibus ecclesiae c. 5 (PL

παρθένοι καὶ οἱ ὄρφανοὶ ὑμῶν. 4. ὁ δὲ τούτων πάντων ἀνώ-
 τερος ὁ ἀρχιερεὺς ἐστίν, (XXVI) ὁ ἐπίσκοπος. οὗτος λόγου διά-
 κονος, γνώσεως φύλαξ, μεσίτης θεοῦ καὶ ὑμῶν ἐν ταῖς πρὸς
 αὐτὸν λατρείαις· οὗτος διδάσκαλος εὐσεβείας, οὗτος μετὰ θεὸν
 πατὴρ ὑμῶν, „δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννήσας“ ὑμᾶς εἰς
 5
νόθεσίαν· οὗτος ἄρχων καὶ ἡγούμενος ὑμῶν, οὗτος ὑμῶν βασιλεὺς
 καὶ δυνάστης, οὗτος ὑμῶν ἐπίγειος θεὸς μετὰ θεόν, ὃς ὀφείλει
 τῆς παρ' ὑμῶν τιμῆς ἀπολαύειν. περὶ γὰρ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων
 αὐτοῦ ὁ θεὸς ἔλεγεν· „Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ ὑψίστου
 πάντες“, καί· „Θεοὺς οὐ κακολογήσεις“. ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προ- 10
 καθεξέσθω ὑμῶν ὡς θεοῦ ἀξία τιμημένος, ἢ κρατεῖ τοῦ κλήρου
 καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει. 5. ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστά-
 σθω ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργεῖτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν
 ἀμέμπως, ὡς ὁ Χριστός, ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδέν, τὰ ἀρεστὰ
 ποιεῖ τῷ πατρὶ πάντοτε. 6. ἢ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου 15
 πνεύματος τιμηθῆτω ὑμῖν, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου πράττουσα
 ἢ φθειρομένη, ὡς οὐδὲ ὁ παράκλητος ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖ ἢ λαλεῖ,
 ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα· καὶ ὡς
 οὐκ ἐστὶν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεῦσαι ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος δι-
 δασκαλίας, οὕτως ἄνευ τῆς διακόνου μηδεμίᾳ προσίτω γυνῆ τῷ 20
 διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. 7. οἱ τε πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἡμῶν
 τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομήσθωσαν· διδάσκαλοι ἔστωσαν θεο-
 γνωσίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ κύριος ἡμᾶς ἀποστέλλων ἔλεγεν· „Πορευ-
 θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσ- 25
 κοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν“. 8. αἱ τε
 χῆραι καὶ οἱ ὄρφανοὶ εἰς τύπον τοῦ θυσιαστηρίου λελογίσθωσαν
 ὑμῖν· αἱ τε παρθένοι εἰς τύπον τοῦ θυμιατηρίου τιμηθῆσθωσαν
 καὶ τοῦ θυμιάματος.

5 Ioann. 3, 5. — 9 Ps. 81, 6. — 10 Exod. 22, 28. — 23 Mt. 28, 19, 20.

> b o | κρατήσις b | 14 ὡς — πατρὶ a b o cf. D : καθάπερ αἱ δυνάμεις
 τῷ θεῷ p v s, in s autem verba ὡς — πατρὶ erasa sunt | 14 ποιῶν ἀφ'
 ἑαυτοῦ p v | ποιῶν + τι s | οὐδέν : ante ἀφ' ἑαυτοῦ s, > b o | 15 ἢ : εἰ b
 τοῦ > p v | 16 μὴ b o | 16/17 πράττ. ἢ (ἢ > b) φθειρομένη. ∞ b o | 17 οὐδ' b,
 οὐθ o | ποιεῖ ἢ λαλεῖ ∞ a | 18 τὸν Χρ. : αὐτὸν b o | 19 πνεύματος : παρα-
 κλήτον b o | 20 προσεϊτέων b o | 21 τε a D : δὲ b o p v | 26 τε : δὲ o |
 27 οἱ > a o p | ὄρφανοι + ὑμῶν p v | λελογίσθησαν o | 28 δὲ b o p
 τύπον + καὶ αὐταὶ b o | τιμιμ. post θυμιάματος b o p

XXVII. Sicuti ergo non licebat alienigenam, qui non erat levita, offerre aliquid aut accedere ad altare sine sacerdote, ita et vos sine episcopo nolite aliquid facere. 2. Si quis autem sine episcopo facit aliquid, in vano illud facit; non enim illi imputabitur
 5 in opus, quia non decet absque sacerdote aliquid facere. 3. Prophas ergo vestras sacerdoti offerte, sive per vos ipsos sive per diaconos, qui[que] suscipiet et, ut decet, dividet unicuique. 4. Episcopus enim optime novit eos, qui tribulantur, et unicuique dat secundum dispensationem, ut non unus aut frequenter [et] in ipso
 10 die aut in ipsa hebdomada accipiat, alius autem nec semel. Horum aliquem tribulari cognoscens sacerdos magis, sicut dispensator Dei facit [et] cum ipso, sicut decet.

1 I Reg. 13, 13.

1 alienigenam S C : eum L | 2 offerre aliquid . . acc. ad altare ∞ S | 6 sacerdoti : episcopo S cf. C | 9 et > S C | 10/11 horum aliquem : quem enim S | 11 cognoscit L | sicut : et S | disp. Dei S : dispensatur Deus L | 12 et > S | cum ipso : ei multum boni S

1/3 ὡς — ποιεῖτε : μηδὲν ποιεῖτε ἄνευ τοῦ ἱερέως p | 1 οὖν a D : > b o v A | μὴ . . λενίτην > b o | 3/4 μηδὲν — ἐπισκόπον > b o | 4 αὐτό : ἑαυτοῦ b o | αὐτοῦ b o | 6 μεματαιώνται b o | 7 ματαιοπονεῖ b o p : μάταια π. a, μάταιον πονεῖ ὥσο ο | Ὀζίας ὁ : ὁ ὄζ. b o | 10 καταμαρνεῖς > b o | 11 μὴ μιμησάμενος m? : μημισάμενος a p (οὐ μμη.) v, μιμησάμενος b o | Χριστόν : τὸν Χρ. p v | 12 γενέσθαι b o | ἀρχιερέα b | περιέμενεν b o p v | 13 σὺ + εἶ ο | 15 ὁ Χριστός a b o (post ἑαυτὸν b o) A B : ὁ ἱερεὺς p v | 16 ἑαυτὸν εἰς : ἐτόν b o | λαβῶν b o | 18 οὐχὶ + καὶ b o | καὶ τι b o | Λευὶ φ. : λενιτικῆς b o | 19 γεγέννηνται b o | ἐπανα-

30, 153), diaconos altare Christi appellat, et quidem ut videtur, quia ministerium altaris eis incumbit.

XXVII. Ὅτι φορικῶδες ἄνθρωπον ἑαυτὸν ἐπιρρίπτειν ἀξιωματί τινι ἱερατικῷ, ὡς οἱ Κορεῖται, ὡς Σαούλ, ὡς Ὀζίας. Quod horrenda res sit, hominem se immittere in aliquam dignitatem sacerdotalem, ut Coritae, ut Saul, ut Ozias.

1. ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μ. π.] Hoc auctor haud dubie ex Ignatio mutuavit, qui fere iisdem verbis Trall. 2, 2 scribit:

ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν, Smyrn. 8, 1: μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τε πρᾶσσει τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, Philad. 7, 2: χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Cf. etiam Ign. Magn. 4; Polyc. 4, 1; Cypr. Ep. 33 c. 1.

4. De Ozia cf. Ioseph. Antiqu. IX, 10; Eus. Dem. Evang. VI, 16, 36—38.

4—5. Cf. Ps.-Ign. Magn. 3, 10.

5. De Coritis, Dathan et Abiron etiam infra sermo est.

XXVII. Ὡς οὖν οὐκ ἦν ἐξὸν ἀλλογενῇ, μὴ ὄντα λευίτην, προσ-
 ενέγκαι τι ἢ προσελθεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄνευ τοῦ ἱερέως,
 οὕτως καὶ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. 2. εἰ δέ τις
 ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου ποιεῖ τι, εἰς μάτην ποιεῖ αὐτό· οὐ γὰρ αὐτῷ
 εἰς ἔργον λογισθήσεται. 3. ὡς γὰρ ὁ Σαοὺλ ἄνευ τοῦ Σαμουὴλ 5
 προσενέγκας ἤκουσεν, ὅτι „μεματαίωταί σοι“, οὕτως καὶ πᾶς λαϊ-
 κὸς ἄνευ τοῦ ἱερέως ἐπιτελῶν τι ματαιοπονεῖ. 4. καὶ ὡς Ὀζίας
 ὁ βασιλεύς, οὐκ ὢν ἱερεὺς τὰ τῶν ἱερέων ἐπιτελῶν, ἐλεπρώθη
 διὰ παρανομίαν, οὕτως καὶ πᾶς λαϊκὸς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται,
 καταφρονήσας θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ καταμανεῖς ἱερέων καὶ τὴν 10
 τιμὴν ἀρπάσας ἑαυτῷ, μὴ μιμητάμενος Χριστὸν, ὅς „οὐχ ἑαυτὸν
 ἐδόξασεν γενηθῆναι ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ“ περιέμεινεν ἀκοῦσαι τοῦ
 πατρὸς· „Ὡμοσεν κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς
 τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ“. 5. εἰ οὖν ἄνευ τοῦ
 πατρὸς ὁ Χριστὸς οὐ δοξάζει ἑαυτὸν, πῶς οἷόν τε ἄνθρωπον 15
 ἑαυτὸν εἰς ἱεροσύνην ἐπιρρίπτει, μὴ λαβόντα τὸ ἀξίωμα παρὰ
 κρείττονος, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνα, ἃ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν; ἢ
 οὐχὶ οἱ Κορεῖται, καίτοι τῆς Λευὶ φυλῆς ὄντες, πυρίκανστοι
 ἐγένοντο, ἐπαραστάντες Μωσῆι καὶ Ἀαρὼν καὶ περὶ τῶν μὴ καθη-
 κόντων αὐτοῖς ἀμιλλώμενοι; καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντες 20
 κατέβησαν εἰς ἄδου, καὶ ῥάβδος βλαστήσασα ἔστειλεν τῶν πολλῶν
 τὴν ἄνοιαν καὶ τὸν ὑπὸ θεοῦ χειροτονηθέντα ἀρχιερέα ἀνέδειξεν·
 6. προσήκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἥτοι προσ-
 φορὰς τῷ ἐπισκόπῳ προσφέρειν ὡς ἀρχιερεῖ, ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ
 τῶν διακόνων. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας 25
 καὶ τὰ ἐκούσια αὐτῷ προσάγετε· αὐτὸς γὰρ σαφῶς γινώσκει τοὺς
 θλιβομένους καὶ ἐκάστῳ δίδωσι πρὸς τὸ ἀρμόζον, ὅπως μηδεὶς
 ἢ πλειστάκις τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ τῇ αὐτῇ ἑβδομάδι λαμβάνῃ, ἕτερος
 δὲ μηδὲ ὅλως· δίκαιον γὰρ ἔστιν μᾶλλον τοῖς θλιβομένοις κατὰ
 ἀλήθειαν ἐπαρκεῖν, ἢ τοῖς νομιζομένοις θλίβεσθαι. 30

6 I Reg. 13, 13. — 7 II Paralip. 26, 16—21. — 11 Hebr. 5, 5. 6. —
 13 Ps. 109, 4. — 18 Num. 16. — 20 Num. 16.

σταθέντες b | 21 ἄδην b o | ἔστησεν o | 22 ἄνοιαν a p v A B : ἀνομίαν b o |
 26 πρόσαγε b o | σαφῶς : post γινώσκει p, > a | 27 μηδεὶς b (μηδεῖς) D :
 μὴ δεῖς a o p, μὴ δις v A | 28 πλειστάκις > b o | λαμβάνῃ : -ων δεῖς b,
 -ων δῆς o | 29 μηδὲ b (μηδ') o p v : οὐδὲ a κατ' a 30 νομιζομένοις a b
 o A : + ἢ ἐπιφιζομένοις (ἐπιφηζ. v) p v, ἢ ἐπιφιμιζομένοις p

XXVIII. His iterum, qui agapam desiderant facere et petunt aniculas, hanc, quam scit tribulari, frequenter etiam mittat; (et iterum si quis dona viduis offert, ei, quae inops est, plurimum mittet). 2. Et haec pars, quae ex consuetudine sacerdoti debetur, 5 separetur, etiamsi non est praesens in agapis et erogationibus, in honorem omnipotentis Dei. 3. Sicut ergo unicuique presbyterarum datur, duplum dabitur singulis diaconis in honorem Christi; quadruplum autem ei, qui praeest, tamquam in omnipotentis gloriam. 4. Si quis autem et presbyteros voluerit honorare, duplum sicuti 10 diaconis dabit illis; nam et ipsi tamquam apostoli et consiliarii honorentur episcopi et corona ecclesiae; sunt enim consilium et curia ecclesiae. 5. Si autem ** et lector est, accipiat et ipse una cum presbyteris. Omni ergo dignitati unusquisque ex laicis venerationem debitam impertiant muneribus et honoribus et verecundia 15 saeculo consentanea. 6. Fiduciam magnam habeant erga diaconos, ne omni hora molestiam exhibeant principi, sed per ministros indicent, quae volunt, hoc est per diaconos; neque enim ad Do-

9 I Tim. 5, 17.

1 agapam — aniculas : viduas ad agapas invitat S | 2 mittet S | 2/4 et iterum — mittet S | 7 honorem S C : sacerdotio L, aut false vertens aut pro γέρας legens ἱερείαν

XXVIII. Περὶ δοχῆς καὶ ὅπως χρὴ ἕκαστον τάγμα τοῦ κλήρου ὑπὸ τῶν προσκαλουμένων τιμᾶσθαι. De convivio et qua ratione quilibet cleri ordo a vocatoribus honorandus sit. — Agapae vel convivia antiquitus inter Christianos instituebantur ad caritatem fraternam augendam et pauperes sublevandos. Amplissime eas Tertullianus Apolog. c. 39 descripsit. Cf. quae disputavi in *Revue d'histoire eccl.* IV (1903), I—23; V, 5—15. Aliter Batiffol, *Bulletin de litt. eccl.* 1904 p. 184—201.

1. πρεσβυτέρας] vel πρεσβύτιδας, quod vocabulum v. 3 adhibetur, i. e. anus. Cf. II, 57, 12, ubi χῆραι et πρεσβύτεραι commemorantur. Syrus interpretatur viduas, non quidem false,

quia verisimile est anus saepe viduas fuisse, sed minus recte. Πρεσβύτιδες praesertim, ut Epiphanius H. 79 c. 4 docet, maiores natu inter diaconissas seu viduas appellabantur. Synodus Laodicensis c. 11 vetuit τὰς λεγομένας πρεσβύτιδας ἢτοι προκαθημένας ἐν ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι.

3. Diaconus duplum portionis accipit. Didascalia insuper de duobus duplis rectori vel episcopo dandis loquitur. Tertullianus De ieiunio c. 17 praesidentibus honorem binis partibus deputatum fuisse refert.

4. Didascalia arbitrio fidelium permittit, num presbyteris portionem assignent. Constitutor haec suppressit; nec vero semper presbyteris partem

XXVIII. Τοῖς εἰς ἀγάπην ἦτοι δοχὴν, ὡς ὁ κύριος ὠνόμασεν, προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβυτέρας, ἣν ἐπίστανται οἱ διάκονοι θλιβομένην, αὐτὴν πλειστάκις πεμπέτωσαν. 2. ἀφοριζέσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμένι ἔθιμον, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεῖ, κὰν μὴ παρῆ τῇ δοχῇ, εἰς τιμὴν θεοῦ τοῦ τὴν ἱερατείαν 5 αὐτῷ ἐγχειρίσαντος. 3. ὡσεὶ δὲ ἐκάστη τῶν πρεσβυτίδων δίδοται, διπλοῦν διδόσθω τοῖς διακόνοις εἰς γέρας Χριστοῦ. 4. τοῖς δὲ πρεσβυτέροις, ὡς ἂν κάμνωσιν περὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, διπλῆ καὶ αὐτοῖς ἀφοριζέσθω ἡ μοῖρα εἰς χάριν τῶν τοῦ κυρίου ἀποστόλων, ὧν καὶ τὸν τόπον φυλάσσουσιν ὡς σύμβουλοι τοῦ 10 ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος· εἰδὼν γὰρ συνέδριον καὶ βουλὴ τῆς ἐκκλησίας. 5. εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης ἔστιν, λαμβανέτω καὶ αὐτὸς μοῖραν μίαν εἰς τιμὴν τῶν προφητῶν· ὡσαύτως καὶ ψαλμῶδός καὶ πυλωρός. ἐκάστῳ οὖν ἀξιῶματι οἱ λαϊκοὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν νεμέτωσαν ἐν τοῖς δόμασι καὶ τῇ κατὰ τὸν 15 βίον ἐντροπῇ. 6. μὴ ῥαδίως δὲ ἐνοχλείτωσαν τῷ ἄρχοντι, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἃ βούλονται σημαινέτωσαν, τοῦτ' ἔστι διὰ τῶν διακόνων, πρὸς οὓς πλέον παρησιαζέσθωσαν· οὐδὲ γὰρ τῷ

1 Luc. 14, 13. — 8 I Tim. 5, 17.

2 προαιρουμένους ο | καλεῖν > p v | πρεσβυτέρας : -τέραν p v, -τέρονες b | ἣν : ἄς b o | 3 θλιβομένης αὐτὰς (αὐτὰ ο) b o | 4 ἔθιμον p v : ἔθιμον a, ἔθισμον b o | λέγέτω δὴ τῷ b o | 5 παρῆ : πάση b o | τοῦ : τῷ o | 6 ἐγχειρίσαντι b o | ὡσεὶ b o L : ὅσον a p v | 7 διπλοῦν > a | γέρας : δόξαν b o | Χριστοῦ : τοῦ χρ. p v, θεοῦ b o | 8 κάμνωσιν o v | διδασκαλίας a b A : διακονίας o p v | λόγον + διηνεκῶς b o | 9 διπλῆ καὶ > b o | χάριτα b o v | κυρίου : χῦ b o | 10 ὧν : οὐ b o | σύμβουλοι : σύνεδροι b o | 11 εἰδὼν a D : ἔστιν b o p v | 15 τιμὴν νεμέτωσαν > b o | ἐν a o : > b p v | 15/16 τῇ . . . ἐντροπῇ : τοῖς . . . ἐντροπῆ b o (ἐντρο.) | 17 διὰ τῶν ὑπ. : δι' ἐαντῶν b o | 18 πλέον a : πλείων b o, πλείω p v

dari vult, sed tamdiu solum, quamdiu circa sermonem doctrinae laborant.

5. εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης] Ergo etiam ecclesiae erant, in quibus lector non erat constitutus et diaconus lectoris munereungebatur. Animadvertete etiam, quod Didascalia lectori eandem portionem assignat quam presbyteris, scilicet duplam, Constitutiones unam tantum, cantorem vero et ostiarium

tanquam singulas portiones accipientes adiungunt.

6. ὑπηρετῶν .. διακόνων] Didascalia ergo diaconos ministros appellat. Similiter synodus Sardicensis c. 8. Infra III, 11, 1; VI, 17, 2; VIII, 28, 8 per Constitutorem nomine ὑπηρετῆται et VIII, 10, 13, nomine ὑπηρεσία subdiaconi vel etiam reliqui ordines minores significantur.

minum Deum omnipotentem accedere aliquis potest nisi per Christum. Omnia igitur, quaecunque facere volunt, per diaconos episcopo manifesta reddant, et postea faciant. 7. Nam prius quoque in templo sanctuarii nihil offerebatur et nihil fiebat sine sacerdote. 8. Et iterum in templo idolorum gentilium impurorum et abominabilium et contemptibilium usque ad hodiernum diem templum imitantur; longe vero absit domum contaminationis comparare cum domo sanctificationis; attamen in opere suo ridiculo sine sacerdote suo impuro nihil offerunt nihilque faciunt, sed putant, os lapidum esse sacerdotem impurum ipsum, et exspectant, ut faciant, quae ille eos facere iubet, et de omnibus, quae facere in animo habent, cum sacerdote impuro deliberant et sine eo nihil faciunt; et putantes, accepta fore ea, quae faciunt, eum honorant et ante eum se prosternunt quasi in honorem lapidum mutorum, qui in parietibus inserti sunt, et tamquam ad cultum spirituum impurorum et malorum et nequam. 9. Si ergo illi, qui inanes sunt et falsas consuetudines sequuntur nec spem habent, sed in spe vana errant, student ac cupiunt domum sanctuarii imitari atque eos, qui idolis ipsorum ridiculis deserviunt, omni honore honorant: quare ergo vos, quibus notum ac manifestum est vos credere in veritatem, qui spem certissimam tenetis et regem gloriae exspectatis, qui nunquam interibit et nunquam dissolvetur, non eo magis Dominum Deum honorare debetis per antistites vestros? Existimate ergo episcopum os Dei.

XXIX. Nam si Aaron, qui verba Mosi data Pharaoni interpretabatur, propheta dictus est, quemadmodum Dominus ad Mosem dixit: *Ecce deum constitui te Pharaoni, et Aaron frater tuus tibi erit propheta*: cur non vos quoque internuntios verbi prophetas esse existimatis eosque Dei instar colitis?

1 Ioann. 14, 6. — 27 Exod. 7, 1.

1 *ἐάν* : *εἰ* b o | *τοῦ* > b o | *Χριστοῦ* : *κυρίον* p v | 2 *ὅσα* + *καὶ* b o | 3 *φαν. τῷ ἐπισκόπῳ* > o | 4/5 *ἀγιασμά τι* a v : *ἀγιάσματι* b o p cf. D | 5 *προσέφερετο* + *τι* p | *τι* b o v, > a | 6 *φυλάξει* b, -*ξουσι* p, -*λάσση* o | 7 *πον* > p v | *Ἄγγαῖος* p v : *Μαλαχίας* A B, *ἄγγελος* b o, > a | *προφήτης* + *ὅτι ἄγγελος κυρίου παντοκράτορός ἐστιν* a | *καὶ* > p v | 8 *μυσαροῖς* : *μυροῖς αὐτῶν* b o | *μυσαροῖς* . . *βδελ.* ∞ p v | 10 *ἐπί* : *ἀπὸ* b o | *κεχώ-*

XXIX. *Τίς ἡ ἀξία τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ διακόνου.* Quae sit dignitas episcopi et diaconi.

παντοκράτορι θεῷ προσελθεῖν ἔστιν, ἐὰν μὴ διὰ τοῦ Χριστοῦ. οὕτως οὖν καὶ οἱ λαῖκοὶ πάντα ὅσα βούλονται διὰ τοῦ διακόνου φανερά τῷ ἐπισκόπῳ ποιείτωσαν, καὶ οὕτω κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ ἐπιτελείτωσαν. 7. οὐδὲ γὰρ πρότερον ἐν τῷ ἱερῷ ἀγιάσματι προσεφέρετο ἢ ἐγίνετό τι ἄνευ τοῦ ἱερέως. „Χεῖλη“ γὰρ „ιερέως 5 φυλάσσεται γυνῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ“, φησὶν πῶς Ἄγγαίος ὁ προφήτης. 8. εἰ γὰρ καὶ οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ ἐν τοῖς μυσαροῖς καὶ βδελυκτοῖς καὶ ἀκαθάρτοις προσοχθίσμασιν αὐτῶν ἄχρι τοῦ δεῦρο τὰ ἅγια μιμοῦνται· καὶ μακρὰν μὲν ἐπὶ συγκρίσεως τὸ βδέλυγμα κεχωρίσθω τῶν 10 ἁγίων, πλὴν ἐν τοῖς ἐμπαίγμασιν αὐτῶν ἄνευ τοῦ μιερέως οὐδὲν προσφέρουσιν οὐδὲ ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ στόμα νομίζουσι τῶν λίθων τὸν μιερέα, περιμένοντες, τί προστάξει ποιεῖν αὐτοῖς, καὶ πάντα, ἃ ἂν προστάξῃ αὐτοῖς, ἐκεῖνα ἐπιτελοῦσι καὶ ἄνευ αὐτοῦ ποιοῦσιν οὐδὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν τὸν μιερέα καὶ σεπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται 15 τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων ζῴων καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων· 9. εἰ οὖν ἐκεῖνοι, μάταια καὶ ἐψευσμένα δοξάζοντες καὶ ἐπ' οὐδενὶ βεβαίῳ ἔχοντες τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, ἐπιτηδεύουσι μιμεῖσθαι τὰ ἅγια, πόσῳ δίκαιον ὑμᾶς, τοὺς τὴν φανοτάτην πίστιν καὶ ἀψευδῆ ἐλπίδα ἔχοντας καὶ ἔνδοξον καὶ 20 αἰώνιον καὶ ἀδιάπτωτον ἐπαγγελίαν ἀπεκδεχομένους, τιμᾶν διὰ τῶν προσετώτων κύριον τὸν θεόν, ἡγουμένους στόμα θεοῦ εἶναι τοὺς ἐπισκόπους;

XXIX. Εἰ γὰρ Ἀαρών, ἐπειδὴ ἠγγελλεν τῷ Φαραὼ παρὰ Μωσέως τοὺς λόγους, προφήτης εἰρηται, Μωσῆς δὲ θεὸς τοῦ 25 Φαραὼ ὡς βασιλεὺς ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς, ὡς φησὶν ὁ θεὸς πρὸς αὐτόν· „Θεὸν τέθεικά σε τῷ Φαραὼ, καὶ Ἀαρών ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης“, διατί μὴ καὶ ὑμεῖς τοὺς μεσίτας ὑμῶν τοῦ λόγου προφήτας εἶναι νομίσητε καὶ ὡς θεοὺς σεβασθήσεσθε;

1 Ion. 14, 6. — 5 Mal. 2, 7. — 27 Exod. 7, 1.

ρισται b o | 11 μηρέως a, ἱερέως b o p, + αὐτῶν b | 12 τῶν > b o |
λίθον o | 13 μηρέα a b, ἱερέα p | 13/15 περιμένοντες — μιερέα > p |
13/14 καὶ π. — αὐτοῖς > b o | 14 ἐκεῖνα + καὶ b v | αὐτοῦ + οὐ o |
15 οὐθὲν a | 17 διεψευσμένα a | 19 ἐπιτηδεύμασιν b | ἡμᾶς b o | τὴν
> a | 20 φανοτάτην : φανερώτητα τὴν b o | ἐλπίδα : ἀγάπην b o |
21 ἀδιάψευστον b o | ἀνεκδεχόμενοι b o | 22 ἡγούμενοι a b o v | θεοῦ :
κυρίου b o | θεοῦ εἶναι ~ p v | 24 ἠγγειλεν a | 25 τοῦ : τῷ b o | 26 ὁμοῦ
a A : > b o p v | 27 θεὸν post σε b o | 28 ἔσται a o : ἔστιν b, ἔστω p v

XXX. Nunc autem Aaron nobis est diaconus, Moses vero episcopus. Si ergo Moses a Domino deus appellatus est, a vobis quoque episcopus tanquam deus honoretur et diaconus tanquam propheta.

5 XXXI. Propterea ergo quasi in honorem episcopi omnia, quae facitis, ei indicetis et per eum perficiantur. 2. Et si quem graviter afflictum esse scis ac nescit episcopus, dic ei; sine eo autem nihil fac quasi in eius ignominiam, ne probrum ei inferas tanquam pauperes neglegenti. 3. Nam qui aut verbo aut opere
10 episcopo infamiam parat, delinquit in Deum omnipotentem; et iterum si quis diacono maledicit aut verbo aut opere, Christum offendit. Propterea et in Lege scriptum est: *Deis tuis non conviciaberis, et principi populi tui non maledices*. Ne quis ergo de idolis lapideis Dominum loqui putet; sed deos appellat praepositos
15 vestros.

XXXII. Et iterum Moses dicit in libro Numerorum, cum murmuraret populus adversus ipsum et Aaron: *Non adversus nos murmuratis, sed adversus Dominum Deum*. 2. Salvator quoque noster dixit: *Qui vos reicit, me reicit et eum, qui me misit*. Quam

12 Exod. 22, 28. — 16 Num. 14, 2. — 17 Exod. 16, 8. — 19 Luc. 10, 16.

2/3 si ergo — episcopus > Sm

XXXII, 1. De populo contra Mosem et Aaron murmurante sane in libro Numerorum 14 et 16 sermo est. Dicitum autem, quod auctor profert, non in illo libro, sed Exod. 16, 8 legitur. Qui error Constitutori fortasse occasionem praebuit loci mutandi.

XXX. Ὅπως χρῆ τούς λαϊκούς πειθαρχεῖν τοῖς διακόνοις. Quomodo oportet laicos oboedire diaconis.

2. Constitutor disputat rationem inter patrem et filium intercedentem scholastico vel dialectico modo interpretans.

XXXI. Ὅτι μὴ χρῆ τὸν διάκονον ἀνευ τοῦ ἐπισκόπου τι πράττειν.

Quod non oporteat diaconum sine episcopo aliquid facere.

3. προσπταίει] Didascalia etiam de maledictis in diaconum congestis agit. Quem versum non Syrus addidisse, sed Constitutor delevisse videtur. Didascalia in versibus quoque proximis de iniuriis dicens diaconum episcopo adiungit, cum Constitutiones illum omittant.

XXXII. Ὅτι μὴ χρῆ τὸν διάκονον παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου διδόναι τινί· ἐπὶ διαβολῇ γὰρ τοῦ ἐπισκόπου τοῦτο πράξει. Quod non oporteat diaconum praeter voluntatem episcopi dare alicui; in calumniam enim episcopi id cessurum.

XXX. Νῦν γὰρ ὑμῖν μὲν ὁ Ἀαρὼν ἐστὶν ὁ διάκονος, Μωϋσῆς δὲ ὁ ἐπίσκοπος· εἰ οὖν ἐρρέθη Μωϋσῆς ὑπὸ κυρίου θεός, καὶ ὑμῖν ὁ ἐπίσκοπος εἰς θεὸν τετιμῆσθω καὶ ὁ διάκονος ὡς προφήτης αὐτοῦ. 2. ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὕτως οὐδὲ ὁ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὡσπερ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὡσπερ ὑπόχρεως υἱὸς πατρί, οὕτω καὶ πᾶς διάκονος ἐπισκόπου· καὶ ὡσπερ ὁ υἱὸς ἄγγελός ἐστιν καὶ προφήτης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ὁ διάκονος ἄγγελος καὶ προφήτης ἐστὶν τοῦ ἐπισκόπου. 10

XXXI. Διὸ καὶ πάντα τὰ ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τινα ἐμφανῆ τῷ ἐπισκόπῳ γινέσθω καὶ δι' αὐτοῦ τελειούσθω, (XXXI) μηδὲν δὲ ποιεῖτω τὸ σύνολον ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδέ τι διδότω τι ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης. 2. ἐὰν γὰρ ὡς θλιβομένου τινὸς λάθρα τοῦ ἐπισκόπου διδῶ τι, εἰς λοιδορίαν τοῦ ἐπισκόπου δόσει, καὶ διαβάλλει αὐτὸν ὡς ἀμελοῦντα τῶν θλιβομένων. 3. ὁ δὲ ἐπίσκοπον ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ κακολογῶν θεῶ προσπταίει, οὐκ ἀκούσας αὐτοῦ εἰπόντος· „Θεοὺς σου οὐ κακολογήσεις“ οὐ γὰρ περὶ λίθων ἢ ξύλων προσοχθισμάτων ἐνομοθέτει, βδελυκτῶν ὄντων διὰ τὴν ψευδωνυμίαν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν κριτῶν, οἷς καὶ εἶπεν, ὅτι „θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου“. 20

XXXII. Εἰ οὖν γινώσκεις, ὃ διάκονε, θλιβομένόν τινα, ὑπομνήσας τὸν ἐπίσκοπον, οὕτως δίδου· ἀλλὰ μὴ λαθραίως εἰς λοιδορίαν αὐτοῦ τι ἐπιτέλει, ἵνα μὴ καταγογγυσμὸν ἐγείρῃς κατ' αὐτοῦ. 2. οὐ γὰρ κατ' αὐτοῦ ὁ γογγυσμὸς γενήσεται, ἀλλὰ κατὰ κυρίου τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκούσεται ὁ διάκονος καὶ οἱ λοιποί, ὡς 25

8 Ies. 9, 6. — 9 Deut. 18, 15. — 18 Exod. 22, 28. — 21 Ps. 81, 6.

1 ὁ Ἀ. ἐστὶν ὁ : ἐστὶν Ἀαρὼν b o | 2 ὁ ἐπ. : θεὸς καὶ ἐπ. b o | ἐρρέθη v, ἐρήθη p | 3 ὡς : ὁ b o | 4 ἐποίει b o | 5/7 καὶ ἐπισκόπου > b o | 7 ὑπόχρεος p v, ὑποχείριος b o | 8 ἐπισκόπῳ : τῷ ἐπ. b o | 8/9 τῷ πατρί b o | 9 ἐστὶ καὶ προφήτης p v | 9/10 τῷ ἐπισκόπῳ b o | 11 τελούμενα b o | 12 τῷ ἐπ. γιν. : γενέσθωσαν τῷ ἐπ. b o | τελειούσθωσαν o | 13 ἄνευ + γνώμης b o | 14 γνώμης : προστάξεως b o | 15 διδῶ a : δῶ b o, διδότω p v | τινι + καὶ διαβαλὸν b o | 16 δίδωσιν b o p | 17 ἢ λ. ἢ ἔργῳ : ἐνοιοδήποτε λόγῳ b o | οὐκ ἀκ. : ἢ οὐκ ἤκουσας b o | 18 αὐτοῦ : τοῦ p v | σου b D : > a o p v A LXX | 20 ὄντων > p v | προσονομίαν b o | 21 ὑψίστου + πάντες b o A LXX | 23 τόν : σου τόν b, τοῦτον o | 24 καταγ. : καὶ γογγ. b o | ἐπεγείρῃς o | 26 διάκονος + ὡς b o

enim vel parvam spem habere potest, qui maledicit episcopo vel diacono? 3. Nam si quis laicum *fatuum vocat vel Raca*, condemnatur ab ecclesia tanquam unus ex insurgentibus adversus Christum, quia inanem appellat fratrem suum, *in quo Christus*
 5 *habitat*, qui non est inanis, sed repletus, vel fatuum eum, *in quo spiritus Dei sanctus habitat* plenus omnis sapientiae, quasi per eundem spiritum fatuus sit, qui in eo habitat. Si quis ergo laico unum ex his dicens huic condemnationi universae obnoxius invenitur: quanto magis, si quid adversus diaconum dicere audeat
 10 vel adversus episcopum, per quem spiritum sanctum Dominus vobis dedit, et per quem verbum didicistis et *Deum cognovistis* et per quem *a Deo cogniti estis*, et per quem signati estis, et per quem *filiis lucis* facti estis et per quem Dominus in baptismo, impositione manus episcoporum, testimonium praebens super unum-
 15 quemque vestrum sacram emisit vocem suam dicens: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

XXXIII. Propterea, homo, agnosce episcopos tuos, per quos es filius Dei, et dexteram, matrem tuam, et ama eum, qui post Deum pater tuus et mater tua est. Nam *quicumque patri vel matri*
 20 *maledicit, morte moriatur.* 2. Vos autem honorate episcopos, qui

2 Mt. 5, 22. — 4 Eph. 3, 17. — 5 Rom. 8, 9. — 6 Act. 6, 3. — 11 Gal. 4, 9. — 13 Ioann. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 15 Ps. 2, 7. — 19 Exod. 21, 16. — 20 Mt. 16, 19.

18 matrem tuam Sp C : > Sm

3. *υἱὸς κτλ.*] Verba secundum contextum ad baptismum Christi referenda sunt. Matth. 3, 17 vox de caelis dicit: *Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα*, Luc. 9, 35: *οὗτός — ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.* Teste Augustino De consensu evang. II, 14, 31 vero in codicibus nonnullis illa Didascaliae vel Constitutionum verba legebantur, quae etiam plures patres in baptismo Christi de caelo prolata esse referunt. Cf. Iust. Dial. c. 88 et 103; Clem. Al. Paedag. I, 6, 25; Lact. Instit. IV, 15, 3; Method. Sympos. VIII, 9; Hilar. ad Matth. 3, 17. Verba ergo Ps. 2, 7 verbis supra allatis in

aliquot bibliis substituta sunt, quorum exemplar etiam auctor Didascaliae legisse videtur. Secundum Evangelium Ebionaeorum vox de caelo ter locuta est: 1. *Σὺ μου εἶ ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα*, 2. *ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε*, 3. *οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐφ' ᾧ εὐδόκησα* (Eriph. H. 30 c. 13).

XXXIII. *Ὅπως χορῆ τιμᾶσθαι τοὺς ἱερεῖς καὶ σεπτοὺς ἠγεῖσθαι πνευματικὸν ὄντας γονεῖς.* Quomodo sacerdotes utpote parentes spirituales honorandi ac veneratione digni habendi sint.

1. *δεξιὰν τὴν μ. σου*] Elocutio inde explicanda esse videtur, quod episcopus

Ἰακώβου καὶ Μαριάμ καταλαλήσαντες Μωσέως ἤκουσαν· „Πῶς οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλήσαι κατὰ Μωσῆ τοῦ θεράποντός μου“; καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Μωσῆς φησιν τοῖς ἐπισυναχθεῖσιν αὐτῷ· „Οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γογγυσμὸς ὑμῶν ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν“. 3. εἰ γὰρ ὁ λαϊκὸν „εἰρηκῶς ῥακὰν ἢ μωρὸν“ οὐκ ἀτιμώρητος, ὡς ὑβρίσας τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, τί ἂν τις κατὰ ἐπισκόπου εἴπῃ; δι' οὗ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν ὑμῖν ὁ κύριος ἔδωκεν ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, δι' οὗ ἅγια δόγματα μεμαθήκατε καὶ „θεὸν ἐγνώκατε“ καὶ εἰς Χριστὸν πεπιστεύκατε, δι' οὗ „ἐγνώσθητε ὑπὸ θεοῦ“, δι' οὗ ἐσφραγίσθητε „ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως“ καὶ μύρω συνέ- 10 σεως, δι' οὗ „υἱοὶ φωτὸς“ ἀνεδείχθητε, δι' οὗ κύριος ἐν τῷ φωτισμῷ ὑμῶν, τῇ τοῦ ἐπισκόπου χειροθεσίᾳ μαρτυρῶν, ἐφ' ἑκατέρων ὑμῶν τὴν ἱερὰν ἐξέτεινεν φωνὴν λέγων· „Υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε“.

XXXIII. Διὰ τοῦ ἐπισκόπου σου ὁ θεὸς υἰοποιεῖται σε, ἂν- 15 θρωπε· γνῶριζε, υἱέ, τὴν δεξιάν, τὴν μητέρα σου καὶ στέργε, καὶ τὸν μετὰ θεὸν γενόμενόν σου πατέρα σέβου. 2 (XXXIII) εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων φησὶν τὸ θεῖον λόγιον· „Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται“, καί· „Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω“, πόσῳ μᾶλλον 20 περὶ τῶν πνευματικῶν γονέων ὑμῖν ὁ λόγος παραινέσει τιμᾶν αὐτοὺς καὶ στέργειν, ὡς εὐεργέτας καὶ πρεσβευτὰς πρὸς θεόν;

1 Num. 12, 8. — 3 Exod. 16, 8. — 5 Mt. 5, 22. — 8 Gal. 4, 9. — 10 Ps. 44, 8. — 11 Ioann. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 13 Ps. 2, 7. — 18 Exod. 20, 12. — 19 Exod. 21, 16.

1 Μαρία a | Μωσέως > b o | 3 ὁ > a | φησιν > b o | 4 ὁ γογγ. ἡμῶν > b o, ὑμῶν > p v | 5 λαϊκόν : λαϊκος ὁ b o | 6 τῷ b | ὄν. τί ἂν : ὀνόματι ἔαν b o | κατ' a | 7 ἐν > p v | ὁ κ. ἐν ὑμῖν a | 8 χειροτονία a | δόγματα ἅγια p v | 8/9 καὶ θεὸν ἐγν. > b o | 10/11 καὶ μ. συνέσεως > b o | 12 μύρων b o | ἑκάτερον b | 15 ἰδιοποιεῖται b o | 16 γνῶριζε (γνώρισαι b) + οὖν b o | δεξιάν : ἀξιάν A | τῆς μητέρος o | στέργε a o v : καὶ στ. καὶ b p | 17 σέβου : καὶ σ. τοῦτον a | 18 φησὶν > b o | θεῖον a b o : ὅσιον p v | λόγιον + λέγει b o | 20 πόσῳ : πῶς οὖν b o | 21 ὑμῖν post μᾶλλον p v | παραινέσει + ὑμῖν b o | 22 θεόν : τὸν θ. b

in baptismo homini manum imponens quasi mater fidelium fit. Similitudo Constitutori minus placuit. Itaque in sequentibus deleta est.

2. ἀγίῳ πν. πλ.] Auctor de confirmatione loquitur. Ad verba cf. Act. 2, 4; 4, 8. 31; 9, 17; Eph. 5, 18.

vos solverunt a peccatis, qui *per aquam vos regeneraverunt*, qui spiritu sancto vos repleverunt, qui verbo tanquam lacte vos nutrierunt, qui doctrina vos confirmarunt, qui admonitione vos stabiliverunt et eucharistiae Dei sanctae participes fecerunt atque pro-
 5 missionis Dei consortes ac coheredes vos constituerunt. 3. Hos reverentes omni honore honorate; hi enim a Deo vitae et mortis potestatem acceperunt, non ut iudicantes peccatores ac condemnantes mortis ignis aeterni resecent et reiciant condemnatos, id quod absit neque fiat, sed ut recipiant ac vivificent eos, qui se
 10 convertunt et paenitentiam agunt.

XXXIV. Hi ergo vobis principes sint et sicut reges a vobis considerentur, et honores revera eis offerite tanquam regibus; per vos enim ipsi eorumque domestici ali debent. 2. Namque scriptum est in primo libro Regnorum sic: *Locutus est Samuel omnia verba*
 15 *Domini ad populum, qui ab eo regem postulabant, et dixit eis: haec est lex regis, qui super vos regnabit: filios vestros sumet et ponet in curribus suis facietque praecursores et constituet chiliarchas ac centuriones, et metent messem eius et vindemiam instituent, et facient***
 20 *vasa bellica eius et [facere] vasa in curribus eius; et filias vestras accipiet in unguentarias et focarias et pensarias; et agros vestros et vineas vestras et oliveta vestra bona sumet et dabit servis suis; et semina vestra et vineas vestras decimabit et dabit eunuchis suis et servis suis; et servos vestros et ancillas vestras et armenta bona vestra et asinos vestros sumet et decimabit in operibus suis et greges*
 25 *vestras decimabit, et vos eritis servi illius.* 3. Hanc rationem obtinet et episcopus; si enim ibi, cum tantae multitudini <rex> regnaret, sicuti et in Osee scriptum est: *Et erat multitudo filiorum Israel sicut arena, quae est secus mare, quae non potest numerari nec mensurari*, secundum ergo ratam et multitudinem plebis suae
 30 et ministeria accipiebat: et modo episcopus de populo accipiens ibi quoscumque loci dignos esse existimaverit presbyteros constituet et consiliarios sibi et contractatores, diaconos et subdiaconos

1 Ioann. 3, 5. — 2 Act. 8, 15. — I Cor. 3, 2. — 5 Eph. 3, 6. — 12 Rom. 13, 7. — 14 I Reg. 8, 10—17. — 27 Os. 1, 10.

19 vasa bellica eius et > S | facere : L ποιῆν praecedens repetiisse videtur | 20 unguentarias : textrices S | focarias Vulgata : frarias L | pensarias : πεισοῦσα LXX, panificas Vulg. | foc. et pens. : ministras domui suae ministrantes S | 25 hanc S : ipsam L | 25/26 h. rationem obtinet : secundum hanc

τοὺς „δι' ὕδατος ὑμᾶς ἀναγεννήσαντας“, τοὺς τῷ ἁγίῳ πνεύματι
 πληρώσαντας, τοὺς τῷ λόγῳ γαλακτοτροφήσαντας, τοὺς ἐν τῇ
 διδασκαλίᾳ ἀναθρεψαμένους, τοὺς ἐν ταῖς νοουθεσίαις στηρίξαντας,
 τοὺς τοῦ σωτηρίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἀξιῶσαντας
 ὑμᾶς, τοὺς τῶν ἁμαρτιῶν λύσαντας καὶ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς εὐχα- 5
 ριστίας μετόχους ποιήσαντας καὶ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ κοινω-
 νοὺς καὶ συγκληρονόμους θεμένους ὑμᾶς. 3. τούτους εὐλαβούμενοι
 τιμᾶτε παντοίαις τιμαῖς· οὗτοι γὰρ παρὰ θεοῦ ζωῆς καὶ θανάτου
 ἐξουσίαν εἰλήφασιν ἐν τῷ δικάζειν τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ κατα-
 δικάζειν εἰς θάνατον πρὸς αἰώνιον, καὶ λύειν ἁμαρτιῶν τοὺς 10
 ἐπιστρέφοντας καὶ ζωογονεῖν αὐτούς.

XXXIV. Τούτους ἄρχοντας ἠγεῖσθε ὑμῶν καὶ βασιλεῖς νομί-
 ζετε, καὶ δασμοὺς ὡς βασιλεῦσι προσφέρετε· ἐξ ὑμῶν γὰρ αὐτούς
 τε καὶ τοὺς συνοίκους αὐτῶν τρέφεσθαι χρῆ. 2. ὡς Σαμουὴλ
 διετάξατο πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν 15
 Βασιλειῶν καὶ Μωσῆς περὶ τῶν ἱερέων, οὕτως καὶ ἡμεῖς ὑμῖν
 περὶ τῶν ἐπισκόπων διατασσόμεθα. 3. εἰ γὰρ ἐκεῖ πλῆθος τηλι-
 κούτου βασιλέως ἀναλόγως τὰς ὑπηρεσίας ἐδίδου, πόσῳ μᾶλλον
 οὐχὶ καὶ νῦν ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνειν ὀφείλει παρ' ὑμῶν τὰ ἐκ
 τοῦ θεοῦ αὐτῷ ὠρισμένα πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν 20

1 Ioann. 3, 5. — Act. 8, 15. — 2 I Cor. 3, 2. — 5 Mt. 16, 19. — 6 Eph.
 3, 6. — 8 Mt. 25, 41. — 13 Rom. 13, 7. — 14 I Reg. 8.

3 ἐν : τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ο | ἐν ταῖς νοουθ. : καὶ νοουθεσία b | 4 καὶ
 — ἀξ. : καὶ αἵματος τοῦ τιμίου ἀξιῶσαντα b o | 5 ὑμᾶς > p v | 8 θεῷ a |
 9 ἐλάβασιν b o | 12 ἠγεῖσθε b o A cf. D : post βασιλεῖς a p v | 12/13 νο-
 μιζετε : καὶ v. p v | 13 δασμοὺς : δώσις b o | 14 τε > b o p v | συνοίκους
 a cf. D : ἐνοίκους b o p v | ὡς + γὰρ b o | 16 ἱερέων b p v A B : + ἐν
 τῷ λευιτικῷ a | ὑμῶν b o | 18 ἀναλ. : ἀεὶ ἀλόγως b o | 19 οὐχὶ > b o |
 20 τοῦ > a | αὐτοῦ : αὐτῷ b, αὐτὸ o

ergo similitudinem existimetur S | 26 rex S C | 29 ratam (rationem ?) et > S |
 suae : illius S | 30 ministeria : + quae ei opus erant S | 32 contractatores :
 assessores S

3. ἐν τῷ δικάζειν κτλ.] In Didas-
 calia hic negationem adiungente sen-
 tentia paulum mutata exhibetur.

XXXIV. Ὅτι ἀρχόντων καὶ βασι-
 λέων εἶσιν κρείττους οἱ ἱερεῖς. Quod

principibus et regibus praestantiores
 sint sacerdotes.

3. Constitutiones de alimentis epi-
 scopo et clericis praestandis dicunt,
 Didascalia vero de adiutoribus episcopo
 e populo sumendis.

intra domum ministrare eis. 4. Nam quid plus est dicere? Ille quidem, qui diadema portat, rex, corporis solius regnat *super terram* solum *solvens aut ligans*; episcopus autem et animae et corporis regnat *ligans et solvens super terram* caelesti potestate; magna enim
 5 et caelestis et deifica data est ei potestas. 5. Episcopum ergo diligite ut patrem; timete sicuti regem, honorate ut Deum, fructum et operam manuum vestrarum ad benedictionem vestram offerte, decimas vestras et primitias et delibationes et dona dantes ei; et ipse utetur eis, et eis, qui indigent, dabit omnibus, unicuique
 10 sicuti dignus est. 6. Et erit oblatio tua suscepta Domino Deo tuo *in odorem suavitatis*, in latitudinem caelorum, in conspectu Domini Dei tui, et benedictus eris, et multiplicabit super bona promissionis suae, quoniam scriptum est in Sapia: *Anima benedicta omnis simplex; benedictio autem super caput porrigentis*. 7. Incumbe in
 15 labore, assiduus esto in operandum et offer, quoniam Dominus adlevavit vos de vinculis et sustulit a vobis collare constrictionis et evacuavit a vobis iugum grave, tollens a vobis secundationem legis secundum bonitatem suam, sicuti scriptum est in Iesaia: *Dicente eis, qui in vinculis erant: exite*. Et iterum: *Educere de*
 20 *vinculis ligatos*. Et in David dicit: *Et in compedibus conligatos eius non sprevit*. Similiter et in Evangelio dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego repausabo vos; tollite iugum meum super vos et discite a me, quoniam mansuetus sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; iugum enim meum*
 25 *suave est et onus meum leve est*.

XXXV. Si ergo secundum donationem gratiae solvens repausavit vos et eduxit in refrigerium, iam non ligans sacrificiis et oblationibus et pro peccatis et purificationibus <et votis> et donis et oblationibus et holocaustis et *^{*} feriis et panibus appositiciis et observationibus purificationum, denique decimis et primitiis et

2 Mt. 16, 19. — 11 Exod. 29, 18. 25. 41 etc. — 13 Prov. 11, 25. 26. — 19 Ies. 49, 9. — Ies. 42, 7. — 20 Ps. 68, 34. — 21 Mt. 11, 28—30.

5 et caelestis et deifica : caeli, id est omnipotentis S | 11 latitudinem : excelsis S | 18 suam + magnam S | 26 ergo + Dominus S | 27 iam non ligans : ne rursus ligati sitis S | 28 oblationibus S : orationibus L, cuius lectio tolerari nequit, cum auctor orationes certe non spreverit; paulo post quidem rursus oblationes commemorantur, L autem diversas voces graecas illo vocabulo reddidisse videtur | 28 et votis S | 29 et holocaustis : + et combusti-

αὐτῷ κληρικῶν; 4. εἰ δὲ δεῖ καὶ τι προσθεῖναι τῷ λόγῳ, πλεῖον οὗτος λαμβανέτω, ἢ ἐκεῖνος τὸ παλαιόν· ὁ μὲν γὰρ στρατιωτικὰ μόνον διεῖπεν, πόλεμον καὶ εἰρήνην ἀναδεδεγμένος εἰς φυλακὴν σωμάτων· ὁ δὲ τὴν εἰς θεὸν ἱερωσύνην, σῶμα καὶ ψυχὴν παραιτούμενος κινδύνων. ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσοῦτ' 5 ἱερωσύνη βασιλείας· δεσμεύει γὰρ αὐτὴ καὶ λύει τοὺς τιμωρίας ἢ ἀφέσεως ἀξίους. 5. διὸ τὸν ἐπίσκοπον στέργειν ὀφείλετε ὡς πατέρα, φοβεῖσθαι ὡς βασιλέα, τιμᾶν τε ὡς κύριον, τοὺς καρποὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς εὐλογίαν ὑμῶν προσφέροντες αὐτῷ, τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ 10 ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν δίδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεὶ θεοῦ, ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἐλαίου, ὀπώρας, ἐρέας, καὶ πάντων ὧν κύριος ὁ θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. 6. καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορά σου δεκτὴ „εἰς ὁσμὴν εὐδοκίας“ κυρίῳ τῷ θεῷ σου, καὶ εὐλογήσει κύριος τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου καὶ πληθυνεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς 15 σου, ἐπέπερ „εὐλογία εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος“.

XXXV. Χρὴ δὲ ὑμᾶς γινώσκειν, ὅτι, εἰ καὶ ἐρρύσατο ὑμᾶς κύριος τῆς δουλείας τῶν ἐπεισάκτων δεσμῶν καὶ ἐξήγαγεν ὑμᾶς εἰς ἀνάψυξιν, μηκέτι ἐάσας ὑμᾶς θύειν ἄλογα ζῶα περὶ ἁμαρτιῶν καὶ καθαρισμοῦ καὶ ἀποπομπαίων καὶ λουτρῶν συνεχῶν καὶ περι- 20 ραντηρίων, οὐ δήπου καὶ τῶν εἰσφορῶν ὑμᾶς ἡλευθέρωσεν ὧν

14 Exod. 29, 18. 25. 41 etc. — 16 Prov. 11, 26.

1 προσθεῖναι ο : -θῆναι a b p v | 2 τῷ παλαιῷ b o | 3 μόνον b o p | εἰς > p v | 4 τὴν > b o | 5 τοσοῦτον καὶ b o | 6 αὐτῆ ο p v | τοὺς : τῆς b o | 8 τ. τε p v A : τιμᾶται b o, τιμᾶν a | 12 ἀπ. : ὑπάρχοντι b o | ἐλαίου + καὶ b o | ἐρέας a : ἐλαίας p v, > b o | πᾶν b o | 13 σου > b o | 17 γινώσκειν + καὶ τοῦτο b o | 18 ὁ κύριος b o | τῆς δουλ. > b | δεσμῶν : ἐθνῶν b o | 19 ἀναψυχήν b o | ὑμᾶς > b o | 20/21 περὶ ζαντ. ο p | 21 οὐ — ὧν > b o
onibus L² supra illam vocem eamque explicaturus ut videtur, > S | feriis : en L in fine folii; Flemming vertit *Lösungen*

XXXV, 1. *oblationibus pro peccatis . . . et oblationibus*] Si auctor priore loco scripsit *προσφοραῖς περὶ* (vel ὑπὲρ) ἁμαρτιῶν, postea etiam vocem *προσφοραῖς* solam usurpare potuit. Fortasse autem hoc vel illo loco aliam vocem synonymam adhibuit, et interpres eam eodem vocabulo reddidit.

4. Similiter sacerdotium super regnum

extollit Chrysostomus *De sacerdotio* III, 1, ubi scribit: *ἱερωσύνης, ἢ τοσοῦτον ἀνωτέρω βασιλείας ἔστηκεν, ὅσον πνεύματος καὶ σαρκὸς τὸ μέσον*, et *In II Cor. hom. XV, 4—5*.

XXXV. Ὅτι παρακελεύονται οἱ νόμοι καρποφορεῖν, ὡσαύτως καὶ τὸ εὐαγγέλιον. Quod lex et evangelium praecipiant oblationem inunerum.

portionibus et donis et sacrificiis, quae omnia eis quasi vi imposita sunt, ut ea darent, vos autem eis non estis ligati: oportet vos scire verbum Domini, qui dixit: *Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum*
 5 *caelorum*. 2. Ita ergo abundabit iustitia vestra plus quam decimarum et primitiarum et oblationum illorum, cum facitis, sicut scriptum est: *Vende omnia, quae habes, et da pauperibus*. 3. Ita ergo tu fac et serva mandatum per episcopum et sacerdotem et mediatorem tuum apud Dominum Deum; tibi enim praeceptum
 10 est dare, illi autem dispensare. 4. Neque rationem petes ab episcopo neque observabis eum, quomodo regat ac perficiat dispensationem, vel quando det aut cui aut ubi, aut an bene aut male aut convenienter det; nam rationem ab eo petet Dominus Deus, qui dedit in manus eius hanc dispensationem eumque dignatus
 15 est sacerdotio tanti loci. Propterea ergo ne observes nec rationem petas ab episcopo nec maledicas ei, ne insurgas adversus Deum vel offendas Dominum.

XXXVI. Ante oculos tuos sit, quod tibi dictum est per Ieremiam: *Numquid dicet lutum figulo: non operaris nec manus habes,*
 20 *sicut is, qui dicit patri suo et matri suae: quid generas me?* 2. Simpliciter vero operare ac fac in domo Dei, et omni tempore scripta sit ac posita in corde tuo et memoriae tuae obversetur vox redemptionis, renovationis legis, sicut Dominus dixit: *Diliges*

3 Mt. 5, 20. — 7 Mt. 19, 21. — 19 Ies. 45, 9. 10. — 23 Deut. 6, 5; Mc. 12, 30; Luc. 10, 17.

2 *Εὐαγγ.* + οὕτως b o | 3 ὑμῶν (> o) ἡ δικ. ∞ p v | πλείων a v, πλέων o | 4 οὕτως : καὶ οὕτ. o | 5/6 ἐν τῷ — ἱερῶν > o | 5 πλείον p v |

XXXVI, 1. *numquid etc.*] Auctor effatum Iesaiæ attribuit Ieremias, qui 18, 6 similitudinem luti et figuli quidem habet, sed aliter versam.

* * *

2. Prov. 11, 25 Didascalia supra c. 34, 6 cum versu sequente exhibet.

4. Cyrillus Alex. Ep. 78 (PG 77, 363) queritur, quod ab episcopis ratio exigatur dispensationis sumptuum, qui eis eveniunt, sive ex ecclesiasticis redditibus, sive ex fructu aliunde percepto,

addens: *ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν ἰδίων κακῶν δώσει λόγον τῷ πάντων κριτῇ.*

XXXVI. *ὑπόμνησις τῶν δέκα τοῦ θεοῦ λογίων, καὶ ὅπως αὐτὰ ἐνταῦθα διαγορευέουσιν.* Commemoratio decem Dei mandatorum, et quomodo ea hic edisserunt.

1. Constitutiones post initium capitis confestim valide a Didascalia discedunt.

2. *σαββατιεῖς κτλ.*] Cf. VI, 23, 3; VII, 36, 4; Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

ὀφείλετε τοῖς ἱερεῦσιν, καὶ τῶν εἰς τοὺς δεομένους εὐποιοῦν.
λέγει γὰρ ὁ κύριος ὑμῖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· „Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ
ὑμῶν ἢ δικαιοσύνη πλεον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ
μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν“. 2. οὕτως οὖν
πλεονάσει ἢ δικαιοσύνη ὑμῶν, ἐν τῷ πλέον ὑμᾶς πρόνοιαν ποιεί- 5
σθαι τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν, ὡς γέγραπται·
„Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς
τοὺς αἰῶνας“, καὶ πάλιν· „Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκα-
θαίρονται ἁμαρτίαι“, καὶ πάλιν· „Ψυχὴ εὐλογημένη πᾶσα ἀπλῆ“.
3. οὕτως οὖν ποιήσεις σύ, ὡς ὁ κύριος διετάξατο, καὶ δώσεις τῷ 10
ἱερεῖ τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ, ἀπαρχὴν ἄλωνος καὶ ληνοῦ καὶ περὶ
ἁμαρτιῶν, ὡς μεσίτη θεοῦ καὶ τῶν δεομένων καθάρσεως καὶ
παραιτήσεως. σὲ μὲν γὰρ διδόναι προσήκει, οἰκονομεῖν δὲ ἐκείνον
ἅτε οἰκονόμον καὶ διοικητὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.
4. οὐ μέντοι λογιστεύσεις τὸν ἐπίσκοπον οὐδὲ παρατηρήσεις τὴν 15
οἰκονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἐπιτελεῖ ἢ πότε ἢ τίσιν ἢ ποῦ ἢ εἰ καλῶς
ἢ φανύως ἢ δεόντως· ἔχει γὰρ λογιστὴν κύριον τὸν θεὸν τὸν
ἐγχειρίσαντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην καὶ
καταξιώσαντα αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης τοῦ τηλικούτου τόπου.

XXXVI. Πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχε τὸν τοῦ θεοῦ φόβον, πάντοτε 20
μεμνημένος τῶν δέκα τοῦ θεοῦ λόγιων· „ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεόν“
τὸν ἕνα καὶ μόνον „ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος“, μὴ προσανέχειν εἰδώλοισι
ἢ τισιν ἑτέροις, ὡς θεοῖς ἀψύχοις ἢ ἀλόγοις ἢ δαίμοσιν. 2. γί-
νωσκε δημιουργίαν θεοῦ διάφορον, ἀρχὴν λαβοῦσαν διὰ Χριστοῦ·
καὶ σαββατιεῖς διὰ τὸν πανσάμενον μὲν τοῦ ποιεῖν, οὐ πανσά- 25
μενον δὲ τοῦ προνοεῖν, σαββατισμὸν μελέτης νόμων, οὐ χειρῶν

2 Mt. 5, 20. — 7 Ps. 111, 9. — 8 Prov. 16, 6. — 9 Prov. 11, 25. —
21 Deut. 6, 5.

5/6 πρόν. ποιεῖσθαι ~ b | 6 ἱερέων + ὑμῶν b | χηρῶν a p v A B : + καὶ
πάντων τῶν δεομένων b o | ὡς + καὶ b o | 7/8 εἰς τοὺς αἰῶνας a cf. A B :
ἕως τοῦ αἰῶνος v, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος b o p LXX | 9 πᾶσα ἀπλῆ :
hic pergit h | 10 σύ : καὶ σὺ b o | 12 τῶν δ. : δεομένω h | καθ. καί : καθα-
ρίσεως ἢ b o | 13 προσήκεις b o | 15 τὸν b h o A D : σου τὸν a p v |
16 αὐτοῦ τὴν οἶκον. p v | ἐπιτελεῖ : διοικεῖ h | 17 ἔχει > b o | 19 τοῦ +
τοιούτου καὶ h | 20 ὀφθαλμῶν + οὖν h | 21 δέκα : post θεοῦ h | τοῦ θεοῦ
> b o | θεὸν + σου b o | 22 τῆς > b o | ἰσχύος + σου m p v A, +
καὶ h | 24, 25 διὰ . . μὲν > b o | 25 οὐ : μὴ p v | 26 μελέτη ο : νόμον h o,
νόμον b

Dominum Deum tuum ex tota anima tua et ex tota virtute tua.

3. Virtus ergo vestra possessio terrestris est. Neque labiis tantum vos Dominum diligatis, sicut populus ille, super quem reprehendens dicit: *Hic populus me honorat labiis suis, cor autem eius valde*
 5 *longe est a me;* 4. sed tu dilige et honora Dominum ex tota virtute tua et offer ei sacrificia ipsius assidue omni tempore, neque amovearis ab ecclesia, et cum acceperis eucharistiam sacrificii, omnia, quae in manus tuas veniunt, mitte et communica cum peregrinis; haec enim episcopo collecta sunt ad peregrinos omnes
 10 sustentandos. 5. Propterea, quantum potes, sepone ac provide, quoniam Dominus in Lege dixit: *Non apparebis coram me vacuus.* 6. Tu igitur fac opera bona et *sepone tibi thesaurum aeternum in caelo, ubi tinea non corrumpit nec fures furantur.* 7. Et sic faciens ne iudices episcopum tuum nec fratrem tuum; nam vobis laicis
 15 dictum est: *Nolite iudicare, ut non iudicemini.* 8. Si enim iudicas fratrem tuum et condemnas, noxium putas fratrem tuum, id est te ipsum noxium declarasti; nam tu condemnaris cum noxiis. 9. Episcopis vero potestas data est iudicandi, quoniam eis dictum est: *Estote prudentes trapezitae.*

20 XXXVII. Decet igitur episcopum, ut instar eius, qui probat argentum, discernat malos a bonis et eos, qui prorsus mali sunt, reprobet et reiciat, eos autem, qui duri sunt et ob aliquam causam

4 Ies. 19, 3; Mt. 15, 8. — 11 Exod. 23, 15. — 12 Mt. 6, 20; Luc. 12, 33. — 15 Mt. 7, 1; Luc. 6, 37. — 19 ?

6. *μὴ ὀφθῆς*] Constitutor Domino, qui Exod. 23, 15 loquitur, sacerdotes substituit. Cf. Deut. 16, 16; Sirach 35, 6. — *ὀρθορίζων κτλ.*] Cf. c. 59, 1. VIII, 34—39. — *πρὸ π. ἔργον*] Cf. VIII, 32, 18.

9. *κρίμα δ. χρ.*] Cf. etiam Deut. 1, 16; 16, 18. — *γ. τραπέζιται δόκιμοι*] Hoc mandatum veteres saepissime tanquam dictum Scripturae proponunt: Apelles apud Epiphanium H. 44 c. 2; Clemens Alex. Strom. I, 28, 177; Origenes In Matth. 22, 23, 24; 24, 4, 5; Ps.-Clemens Homil. II, 51; III, 50; XVIII, 20; Dionysius Alex. apud Eusebium H. E. VII, 7, 3; Pam-

philus Apol. pro Origene praefatio; Cyrillus Hieros. Catech. VI, 36; Basilus M. In Ies. 1, 22; 3, 2; 5, 20; Chrysostomus Cur in pentecoste Acta apostolorum leguntur c. 1; Hieronymus Ep. 119 c. 11; Cyrillus Al. In Ies. 3, 3; Comment. in Ioannem IV, 5, 12; Adv. Nestorium I, 1 etc. Dictum plerumque Domino attribuitur, per Cyrillum locis tribus laudatis Paulo apostolo. Ferebatur, ut videbatur, traditione orali vel libro aliquo apocrypho melioris notae. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 116—117; 233—239 (*Texte und Untersuchungen* V, 4); Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 141 (ibid. XIV, 2).

ἀργίαν. πᾶσαν ἔκνομον ἐπιθυμίαν ἀπώσαι, πᾶσαν λύμην τὴν ἐπὶ διαφθορᾷ ἀνθρώπων, πᾶσαν ὀργὴν. 3. γονεῖς τίμα ὡς αἰτίους γενέσεως. 4. „ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν“· κοινωνεῖ βίου τοῖς δεομένοις. 5. ἐπιουρκίαν καὶ πολυουρκίαν μάταιον φεῦγε· οὐ γὰρ ἀθωοθήσῃ. 6. „μὴ ὀφθῆς παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν κενός“, 5 καὶ τὰ ἐκούσιά σου ἐνδεδελχίζων πρόσφερε· καὶ τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας μὴ ἀπολείπων, ὀρθρίζων εἰς αὐτὴν πρὸ παντὸς ἔργου, καὶ πάλιν ἐσπέρας εἰς αὐτὴν ἀπάντα εὐχαριστῶν τῷ θεῷ ὑπὲρ ὧν σοι τὴν ζωὴν κεχάρισται. 7. ἐργοπόνει, ἐνδεδελχίζε, κοπία, πρόσφερε κυρίῳ τὰ ἐκούσιά σου· „Τίμα“ γάρ, φησὶν, „τὸν κύριον 10 ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων“. 8. εἰς τὸν κορβανᾶν ὃ δύνασαι βάλλον, κοινωνεῖ τοῖς ξένοις ἐν ἡ δύο ἢ πέντε λεπτά· „θησαύριζε σεαυτῷ τὸν οὐράνιον πλοῦτον, ὃν οὔτε σῆς οὔτε κλέπται λυμαίνονται“. 9. καὶ ποιῶν οὕτως, μὴ κρίνε τὸν ἐπίσκοπόν σου ἢ τὸν συλλαϊκόν· ἐὰν γὰρ κρίνης τὸν ἀδελφόν, κριτῆς ἐγένου μηδενός 15 σε προχειρισαμένου· τοῖς γὰρ ἱερεῦσιν ἐπετράπη κρίνειν μόνοις, ὅτι εἴρηται αὐτοῖς· „Κρίμα δίκαιον κρίνατε“, καὶ πάλιν· „Γίνεσθε τραπεζίται δόκιμοι“. 10. ὑμῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται· τὸνναντίον γὰρ εἴρηται τοῖς ἔξω τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαστικοῦ ὑπάρχουσιν· „Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθήσεσθε“. 20

XXXVII. Τὸν μέντοι ἐπίσκοπον δεῖ κρίνειν ὀρθῶς, καθὼς γέγραπται· „Τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Τί δὲ

3 Mt. 19, 19. — 5 Exod. 23, 15. — 10 Prov. 3, 9. — 12 Mt. 6, 20; Luc. 12, 33. — 17 Zach. 7, 9. — 17 ? — 20 Luc. 6, 37; Mt. 7, 1. — 22 Ioann. 7, 24. — Luc. 12, 57.

2 διαφθορὰν b o, -rās a, sed ζ erasum | 3 γεννήσεως h | σου a b o A : > h p v | εαυτὸν b h p v | 4 καὶ πολ. μάταιον > b o | 5 ὀφθῆση b o | 6 πρόσφερε + κυρίῳ b o p | Χριστοῦ > b o | 6/7 ἐκκλησίας + σου b | 7 ἀπολείπων h v : -λίπου a, -λειμπάνον p, ἀφίστασο b o | 7/8 εἰς : πρὸς b o | 8 εἰς αὐτὴν ἀπάντα > h | τῷ > a | 9 σοι τ. ζ. κεχ. : τ. ζ. σοι ἐχάρισεν b o | 10 πρόσφερε — σου > b o | τὸν κύριον φησὶν b o | 11/12 ὃ δύνασαι βάλλον : οὐ δ. βάλλειν κᾶν b o | 12 ἐν > b o | λεπτά : λεπτῶν h, ἢ ἐπτά p, + καὶ b o | 13 σαντῷ a b | 14 κρίνειν a b p | ἢ a b h o A : μηδὲ p v | 15 ἀδελφόν + σου b o A | ἐγένου b o | 17 καὶ πάλιν > b o | 18 δὲ h p v A : γὰρ a b o | 19 δικαστικοῦ + ἢ διδασκαλικοῦ b o | 20 κριθήσεσθε a h : κριθῆτε b o v, κριθί p | 22 ἀλλαχοῦ + δὲ h

XXXVII. Περὶ κατηγορῶν καὶ συκοφαντῶν, καὶ ὅπως χρὴ μὴ προχειρῶς πιστεύειν ἢ ἀπιστεῖν τούτοις τὸν κριτὴν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξε-

τάσεως. De accusatoribus et delatoribus, et quod iudex non debet facile eis credere vel non credere, sed adhibita diligenti inquisitione.

imperfecti, tanquam imperfectos relinquat in fusura. 2. Laico autem non licet iudicare proximum neque onus in se suscipere, quod non est ipsius; nam pondus huius oneris non laicorum est, sed episcoporum. 3. Propterea ergo, si laicus es, ne laqueos tibi
 5 impone, sed iudicium eis relinque, quibus de eo ratio reddenda est; tu vero stude *pacem habere cum omnibus*, et dilige membra tua, fratres tuos, quia Dominus dicit: *Dilige proximum tuum sicut te ipsum*. 4. Sin autem fratres falsi sunt, qui ducti invidia vel aemulatione adversarii ac satanae in eis operantis aliquem fratrum
 10 detrectant mendaciter vel etiam veraciter, sciant, unumquemque, qui haec sectatur, ita ut aliquem accuset vel convicietur, filium esse irae. 5. Et ubi ira est, Deus non est. Ira enim est satanae neque unquam per hos fratres mendaces permittit concordiam fieri in ecclesia. 6. Quare cognoscentes eos homines dementes, primo
 15 nolite eis fidem habere; et secundo, vos episcopi et diaconi, cavete eos, et si eos quid de aliquo fratrum dicere auditis, XXXVIII attendite eum, quem detrectant, et investigantes sapienter et perspicientes eius conversationem, et si reprehensione dignus invenitur, agite secundum doctrinam Domini scriptam in Evangelio: *Corripi*
 20 *eum inter te et ipsum et vivifica eum, si paenitentiam agat ac se convertat; et si ei non persuasum fuerit, corripi eum inter duos vel tres, ita ut impleatur dictum: In ore duorum vel trium testium stet omne verbum*. 2. Quare autem, fratres, necesse est testimonium in ore duorum vel trium testium niti? Quoniam pater et filius
 25 et spiritus sanctus testimonium perhibent operibus hominum. Ubi enim admonitio doctrinae est, ibi etiam disciplina est ac conversio errantium. Propterea *in ore duorum vel trium testium stat omne*

6 Rom. 12, 18. — 7 Mt. 19, 19. — 9 Eph. 2, 2; II Thess. 2, 9. — 11 Eph. 2, 3. — 19 Mt. 18, 15. 16. — 22 Deut. 19, 15. — 24 I Ioann. 5, 7. — 27 Mt. 18, 16; Deut. 19, 15.

XXXVIII, 2. *quoniam pater etc.*] Adnotavi I Ioann. 5, 7, quoniam verba Didascalia huic loco similia sunt. Nec vero contendo, auctorem hunc locum profecto respexisse vel comma Ioanneum cognitum habuisse. Facile fieri potuit, ut verba ex se ipso diceret.

* * *

5. Ὅπου δὲ ὀργὴ κτλ.] Auctor ante oculos habuisse videtur Ign. Philad. 8, 1: οὐδὲ μερισμὸς ἐστὶν καὶ ὀργή, θεὸς οὐ κατοικεῖ.

XXXVIII. Ὅτι χορὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἰδιαζόντως ἐξελέγχειν καὶ τοὺς μετανοοῦντας προσδέχεται: κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν. Quod

καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον“; 2. γίνεσθε οὖν ὡς ἀργυρονόμοι ἐπιστήμονες· καθάπερ γὰρ οὗτοι τὰ φαῦλα τῶν νομισμάτων ἀποκρίνουσιν, τὰ δὲ δόκιμα οἰκειοῦνται, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὸν ἐπίσκοπον χρὴ τὰ μὲν ἄμωμα κατέχειν, τὰ δὲ ἐπίμωμα ἢ θεραπεύειν ἢ ἀνιάτως νοσοῦντα ἀπορρίπτειν, καὶ μὴ ταχέως κόπτειν μηδὲ οἰοδῆποτε πιστεύειν. 3. ἐγχωρεῖ γὰρ τινὰς καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατὰ τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι ψευδῆ κατηγορίαν, ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι ἐπὶ τῆς Σωσάννης ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἡ Αἴγυπτία ἐπὶ τῷ Ἰωσήφ. 4. σὺ οὖν ὡς „θεοῦ ἀνθρώπος“ τὰ τοιαῦτα μὴ προχείρως παραδέχου, ἵνα „μὴ ἀνέλθῃ τὸν ἀθῶον καὶ ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον“. 5. ὁ γὰρ τοιαῦτα παραδέχεσθαι θέλων ὀργῆς πατὴρ ἐστὶν μᾶλλον ἢ εἰρήνης· ὅπου δὲ ὀργή, ἐκεῖ κύριος οὐκ ἔστιν· ἡ γὰρ ὀργή, τοῦ σατανᾶ ὑπάρχουσα φίλη, λέγω δὲ ἡ παρὰ τὸ δίκαιον κινουμένη διὰ τῶν ψευδαδέλφων, οὐδέποτε ὁμόνοιαν γενέσθαι ἀφήσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. 6. ὅθεν ἐπιγινώσκοντες τοὺς τοιούτους ἄφρονας, ἐριστάς, ἐπικαιρειακούς, μὴ πιστεύετε αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παρατηρεῖσθε τοὺς τοιούτους, ἀκούοντές τι παρ' αὐτῶν κατὰ ἀδελφοῦ, ὅτι οὐδὲν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν φόνος, καὶ οὐ τις οὐχ ὑπονοεῖ καταβάλλουσιν ἄνδρα.

XXXVIII. Σὺ οὖν πρόσεχε τῷ κατηγορηθέντι, ἐν σοφίᾳ παρατηρῶν τὴν ἀναστροφὴν αὐτοῦ, τίς καὶ ὅποια τυγχάνει· καὶ εἰ εὖροις αὐτὸν ἀληθεύοντα, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διδασχὴν ποιήσον, καὶ μόνον παραλαβὼν τὸν κατηγορηθέντα „ἐλεγξον αὐτόν“, ὅπως μεταγνῶ, μηδενὸς σοι συμπρόντος. 2. „εἰ δὲ οὐ πεισθῆι“, γενόμενος δεύτερος ἢ τρίτος, οὕτως αὐτῷ ὑπόδειξον τὸ πλημμέλημα, νουθετήσας αὐτὸν ἐν πραότητι καὶ παιδείᾳ, ὅτι „ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ ἀναπαύσεται σοφία, ἐν δὲ καρδίᾳ ἀφρόνων οὐ δια-

8 Dan. 13. — 9 Gen. 39. — I Tim 6, 11. — 10 Exod. 23, 7. — 12 Eph. 2, 3. — 22 Mt. 18, 15. 16. — 26 Prov. 14, 33.

2 οὗτοι τά : ἐκεῖνοι τὰ μὲν b o | 5 ἢ pr > p v A | 6 οἷς δῆποτε h, οἷς οὐ δεῖ b o | πιστεύειν + ποτὲ b o | 8 ἐπὶ τῆς : τῶν ἐπὶ b o | Σωσάννη o | 9 τῷ a b h o : τοῦ p v | 10 προχ. παραδ. ~ b o | 11 ὁ : οὐ o | 12 δέ : γὰρ b o | 13 κύριος : ὁ κ. a | 14 δὲ a h : δὴ b o p v | κιν. διὰ : κινούμενοι οἱ παρὰ b o | 15 ἀφήσιν γ. ὁμόνοιαν a, ὁμ. ἀφήσιν γεν. b o | 16 ἐριστάς + ζηλωτάς b o a² i. m. | χαιρειακούς a | 17 αὐτοὺς a | 18 τι > o p v | ἀδελφῶν o | 19 οὐ : ὅ h, ὅπου b o | τις : οὐδεὶς b o | καταβαλοῦσιν p v | 20 τὸ κατηγορηθὲν b o | 21 ποῖα b o | τυγχάνει : ὑπάρχη b, παρέχει o | 22 εὖρης b o | 24 πρόντος h | 25 οὕτως : αὐτὸς b o | 27 ἀναπαύεται h o

verbum. 3. Si vero non audierit, reprehende eum coram ecclesia universa; sin autem ecclesiam non audierit, a te tanquam ethnicus ac publicanus reputetur. 4. Vobis enim dixit Dominus, episcopi, ne talem deinde in ecclesiam recipiatis ut Christianum neque com-
 5 municetis cum eo; nam et ethnicos vel malos publicanos in eccle-
 siam non recipis nec cum eis communicas, priusquam se con-
 verterint, promittentes se futuros esse credentes et mala opera
 non ultra facturos esse. Propterea enim Dominus noster ac sal-
 vator locum paenitentiae eis dedit, qui peccaverunt.

10 XXXIX. Etenim ego Matthaeus, unus ex duodecim apostolis,
 qui vobis in hac doctrina loquuntur, prius fueram publicanus et
 nunc, quia credidi, misericordiam consecutus sum, priorum operum
 paenitentiam egi ac dignus habitus sum apostolus esse ac praeco
 verbi. 2. Et iterum Ioannes quoque propheta praedicavit in Evan-
 15 gelio publicanis nec praecidit spem eorum, sed eos docuit, quem-
 admodum conversarentur, cumque rationem peterent, dixit eis
 verbum: *Nolite postulare ultra id, quod vobis mandatum ac propo-
 situm est.* 3. Et Zachaeum paenitentiam agentem iterum Dominus
 recepit, cum ipsi supplicaret. 4. Neque ethnicos a vita arcemus,
 20 cum se converterint atque removerint ac reiecerint a se errorem
 suum. 5. *Tanquam ethnicus ac publicanus* igitur a te reputetur,
 qui malorum operum et mendacii convictus est. 6. Et si postea
 se paenitentiam acturum esse promiserit, sicut et ethnicos, cum
 voluerint ac promiserint paenitentiam se acturos esse, dixerintque
 25 se esse credentes, recipimus in congregationem, ut verbum audiant,
 nec vero communicamus cum eis, donec sigillo accepto perfecti

1 Mt. 18, 17. — 8 Hebr. 12, 17. — 10 Mt. 9, 9. — 17 Luc. 3, 13. —
 18 Luc. 19, 2. — 21 Mt. 18, 17.

oporteat delinquentes privatim arguere et paenitentes recipere secundum constitutionem Domini.

XXXIX. Παράδειγματα ἐπὶ μετανοίας. Exempla paenitentiae.

6. ὡς καὶ τοὺς ἔθνηκούς κτλ.] De catechumenis loquitur auctor, quos ad audiendum Dei verbum in ecclesiam admissos et lecto verbo, priusquam preces incipiebant, dimissos esse con-

stat. Statuta ecclesiae antiqua, olim synodo Carthaginensi IV attributa, c. 84 praecipunt: Ut episcopus nullum prohibeat ingredi ecclesiam et audire verbum Dei, sive gentilem, sive haereticum, sive Iudaeum, usque ad missam catechumenorum (Harduinus, Coll. concil. I, 984). Similiter paenitentibus permittebatur verbum Dei audire. Cf. descriptio liturgiae VIII, 4—9.

γινώσκεται“. 3 (XXXVIII). ἐὰν οὖν πεισθῇ ἐπὶ στόματος τῶν
τριῶν ὑμῶν, εὖ ἂν ἔχοι „εἰ δέ τι σκληρύνοιτο, εἰπέ τῇ ἐκκλησίᾳ·
 ἐὰν δὲ καὶ ταύτης παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡς ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ
 τελώνης“, καὶ μηκέτι αὐτὸν ὡς Χριστιανὸν παραδέχου ἐν τῇ ἐκ-
 κλησίᾳ, ἀλλ’ ὡς ἐθνικὸν παραιτοῦ. 4. εἰ δὲ βούλοιο μετανοεῖν, 5
προσλαμβάνου· οὐδὲ γὰρ τὸν ἐθνικὸν ἢ τὸν τελώνην εἰς κοινω-
 νίαν παραδέχῃ, πρὶν ἢ μεταγνῶ ἐκαστος αὐτῶν ἐκ τῶν προτέρων
ἀσεβημάτων· τοῖς γὰρ μεταμελομένοις τόπον μετανοίας ὥρισεν
 ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

XXXIX. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ματθαῖος, ἐκ τῶν δώδεκα τῶν ἐν 10
 τῆδε τῇ διδασκαλίᾳ λαλούντων ὑμῖν, εἰμὶ ἀπόστολος, καὶ αὐτὸς
 ὢν τελώνης μὲν πρότερον, νῦν δὲ διὰ τοῦ πιστεῦειν ἠλεημένος
 μετεγνωκῶς τε τῶν προτέρων πραξέων καὶ ἠξιωμένος ἀπόστολος
 εἶναι καὶ κῆρυξ τοῦ λόγου. 2. καὶ Ζαχαρίας, ὃν ὁ κύριος προσ-
 ελάβετο ἐν μετανοίᾳ δεηθέντα αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ αὐτὸς τελώνης 15
 τὸ πρότερον ὑπῆρχεν. 3. ἦδη δὲ καὶ στρατιῶται καὶ τελωνῶν
 ὄχλος, προσελθόντες τῷ κυριακῷ περὶ μετανοίας λόγῳ, ἀκούουσι
 παρὰ τοῦ προφήτου Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα· „Μηδὲν πλέον
 παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν ποιεῖτε“. 4. ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς
 ἐθνικοῖς οὐκ ἀπέγνωσται ἡ ζωὴ, ἐὰν μετανοήσαντες τὴν ἀπιστίαν 20
 ἀποβάλλωσιν. 5. „ὡς τελώνην οὖν ἢ ἐθνικὸν“ ἔχε τὸν ἐπὶ κακοῦ
 ἔργῳ ἐλεγχθέντα καὶ μὴ μεταγινώσκοντα. 6. ἐὰν δὲ ὕστερον
 μετανοῇ, ὡς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς, ὁπότεν θέλωσι μετανοεῖν καὶ
 ἐπιστρέφειν ἐκ τῆς πλάνης, εἰς ἐκκλησίαν προσδεχόμεθα, ὅπως
 τοῦ λόγου ἀκούωσιν, οὐ μὴν κοινωνοῦμεν αὐτοῖς, μέχρις οὗ τὴν 25

2 Mt. 18, 17. — 8 Hebr. 12, 17. — 10 Mt. 9, 9. — 18 Luc. 3, 13. —
 21 Mt. 18, 17.

2 ἔχει b | σκληρύνεται b o | 3 δέ : οὖν b c | ταύτης b h o p v : τῆς
 ἐκκλησίας a A D | ἔστω σοι : ἔσται b | 4 καὶ > p v | 5 βούλεται b o |
 6 ἢ : καὶ p v A | 7 παραδέχῃ h v a² : -δέξει p, -δέχου a, παραδέχεται ἢ
 ἐκκλησία b o | καταγνῶ b o | αὐτὸν h | 9 ὁ Χριστός : post τοῦ θεοῦ b o |
 ὁ υἱὸς b h v A : > a o p | 10 ἐκ : εἰς a | 11 τῆδε a D A B : > b h o p v |
 12 ὢν : οὖν b | μὲν > b | πρότερον : τὸ πρ. p v | πιστεῦσαι με b o | 16 ὑπ-
 ἄρχων τὸ πρότερον b h o | στρατιωτῶν b o | 17 λόγους o | 18 μηδὲν b h
 o p v : μηθὲν a | 19 τεταγμένον b | δὲ a b : τε h o p v | 20 οὐκ > h |
 ἢ > p v | 21 ἀποβαλοῦσιν b o | ἢ > b o | 22 καταγινώσκοντα b | 23 μετα-
 νοῇ — θέλωσι > a | καὶ p r > p v | θέλουσιν b o | 24 ἐκ τῆς πλάνης :
 post ὕστερον μετανοῇ b o | προσδεχόμεθα p v | 25 ἀκούωσιν b o | μέχρις
 οὗ : ἄχρι p v

fuerint: ita nec cum his communicamus, donec fructus paenitentiae ostenderint, ingredi autem eis licet, si verbum audire volunt, ne penitus intereant; in oratione vero ne communicent, sed egrediantur, quia et ipsi, videntes se non esse participes ecclesiae, sese
5 subiciunt et paenitentiam agunt priorum operum atque operam dant, ut in ecclesia ad orationem admittantur, et ei, qui eos ut gentiles ac publicanos egredi vident et audiunt, timent caventque, ne peccent, ne idem ipsis eveniat et excludantur ex ecclesia ut convicti peccati vel mendacii.

10 XL. Nec vero prorsus eos impedibis, quominus in ecclesiam veniant audiantque verbum, episcopo. Namque et Dominus noster ac salvator non prorsus repudiavit ac reiecit publicanos et peccatores, sed etiam comedit cum eis. Propterea murmuraverunt super eum Pharisei dixeruntque: *Comedit cum publicanis ac pecca-*
15 *toribus.* Deinde respondit salvator noster et adversus cogitationes ac murmurationem eorum dixit: *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus.* 2. Ideo cum eis, qui peccatorum convicti sunt quique male habent, conversamini eisque aggregamini, et eorum curam habete, et loquimini cum eis et consolamini eos et
20 suscipite et facite converti.

XLI. Si quis autem postea conversus paenitentiae fructus ostenderit, tunc et ad orationem eum admittite sicut gentilem.

14 Mt. 9, 11. — 16 Mt. 9, 12.

XL. Ὅτι οὐ γὰρ ἐχθροῦς δια-
κεῖσθαι περὶ τὸν ἅπαξ ἢ δεύτερον
ἁμαρτάνοντα. Quod non oporteat
hostiliter affici erga eum, qui semel
vel iterum peccavit.

1. δευτέρω] Qui peccatum capitale
committebant, scilicet idololatriam,
homicidium et adulterium, olim semel
tantum ad paenitentiam ecclesiasticam
et remissionem admittebantur. Inde
regula illa: *μία μετάνοια*, quam post
Hermam Pastor. Mand. IV, 1, 8, qui
eam autem de paenitentia vel remis-
sione peccatorum in baptismo facienda
intellegere videtur, praedicant Clemens
Alex. Strom. II, 13, 56; Quis dives

c. 39; Origenes In Lev. hom. XV, 2;
Tertullianus De paenit. c. 7; Ambro-
sius De paenit. II, 10; Augustinus Ep.
132 n. 2. Constitutor hic delicta le-
viora respicere videtur, quae saepius
remittebantur. Infra II, 43, 2—4 autem
calumniator recidivus plane abscinditur
ab ecclesia.

XLI. Ὅπως δεῖ προσεῖσθαι τὸν
μετανοοῦντα καὶ ὅπως διαγίνεσθαι
πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ πότε
ἐκκόπτειν τῆς ἐκκλησίας. Quomodo
oporteat recipere paenitentem et quo-
modo agere cum peccatoribus et quan-
do ab ecclesia abscindere.

σφαραγίδα λαβόντες τελειωθῶσιν, οὕτω καὶ τοῖς τοιούτοις, μέχρις οὗ μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξωσιν, ἐπιτρέπομεν εἰσερχεσθαι, ὅπως τοῦ λόγου ἀκούοντες μὴ τελείως ἄρδην ἀπόλλονται· μὴ κοινωνήσωσαν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, ἀλλ' ἐξερχέσθωσαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπως διὰ 5 τοῦ ἐξιέναι ἐπιβελτιωθῶσιν τὴν ἀναστροφὴν τοῦ βίου, σπουδάζοντες περὶ τὰς συνάξεις ἀπαντᾶν ὁσημέραι καὶ τῇ δεήσει σχολάζειν, ὅπως καὶ αὐτοὶ δυνηθῶσιν εἰσδεχθῆναι, καὶ οἱ θεώμενοι αὐτούς κατανυγῶσιν καὶ ἀσφαλέστεροι γίνωνται, εὐλαβούμενοι τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. 10

XL. Οὗ μέντοιγε βδελύξῃ τὸν περιπεσόντα ἐνὶ καὶ δευτέρῳ σφάλματι, ᾧ ἐπίσκοπε, οὐδὲ κωλύσεις αὐτὸν τοῦ κυριακοῦ λόγου, οὐδὲ κοινῆς διαίτης αὐτὸν ἐξώσεις, ἐπεὶπερ οὐδὲ ὁ κύριος παρητεῖτο μετὰ τῶν τελωνῶν ἐσθίειν καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ἐγκαλούμενος περὶ τούτου ἔλεγεν· „Οὐ χρεῖαν 15 ἔχουσι οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες“. 2. τοῖς οὖν δι' ἁμαρτίας ἀφορισθεῖσιν παρ' ὑμῶν καὶ συναναστρέφεσθε καὶ συναυλίξεσθε, ἐπιμελούμενοι, παρακαλοῦντες, ὑποστηρίζοντες, λέγοντες αὐτοῖς· „Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα“. 3. παρακαλεῖν γὰρ χρὴ τοὺς πενθοῦντας καὶ τοῖς 20 ὀλιγοψυχοῦσιν προθυμίαν διδόναι, ὅπως μὴ τῇ ἀμετρίᾳ τῆς λύπης εἰς ἀφροσύνην χωρήσωσιν, ἐπεὶπερ ὁ „ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων“.

XLI. Εἰ δέ τις ἐπιστραφεὶς μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξῃται, τότε καὶ εἰς προσευχὴν εἰσδέξασθε αὐτόν, ὡς τὸν υἱὸν τὸν ἀπολωλότα, τὸν ἄσωτον, τὸν μετὰ πορνῶν μειώσαντα τὴν πατρικὴν 25 οὐσίαν, τὸν χοίρους βόσκοντα καὶ κερατίων ἐμπλησθῆναι ἐπιθυμοῦντα καὶ μὴ τυγχάνοντα, μεταγνόντα καὶ παλιδρομήσαντα πρὸς τὸν πατέρα καὶ εἰπόντα· „Ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ

15 Mt. 9, 12. — 19 Ies. 35, 3. — 22 Prov. 14, 29. — 24 Luc. 15, 11—24. — 28 Luc. 15, 21.

2 καρποὺς b A | 3 τελείως a | ἀπόλλονται b | 4 δέ : οὖν b o | 5/6 καὶ τοῦ — βίου > b o | 6 βελτιωθῶσιν a | 7 περὶ : μετὰ b o | ἀπάντων b o | 8 θεώμενοι : θεωροῦντες b o | αὐτοῖς h | 9 εὐλαβούμενοι + μὴ b o | 13 διαίτης αὐτόν ~ b o | 13/14 παρετηρήτω b o | 14 τῶν pr > b o | ἐσθίειν post ἁμαρτωλῶν b o p v | τῶν sec > b o p v | 15 τῶν > b o | τούτων b | 16 ἰσχύοντες : ὑγιένοντες b o | 17 οὖν : δὲ b o | ἁμαρτίαν o | 19 λέγοντες : καὶ λ. b o | 21 ὀλιγοψύχοις b o p | 22 χωρήσουσιν b o | ὁ > a b o | ἰσχυρὸς b o p v | 23 καρποὺς b o | 24 δέξασθε h | ὡς τὸν υἱὸν τὸν > b o | 25 τὸν ἄσωτον > b o

2. Quemadmodum igitur gentilem baptizas ac postea recipis, ita et huic manum impones, omnibus pro eo precantibus, ac deinde eum introduces et participem facies ecclesiae, et erit ei in loco baptismi impositio manus; namque aut per impositionem manus
5 aut per baptismum accipiunt participationem spiritus sancti.
3. Propterea tanquam medicus compatiens omnes peccatores cura omnemque prudentiam adhibe et affer sanationem ad vitam eorum sustentandam, neque sis paratus abscindere membra ecclesiae, sed utere verbo ligationum et castigationibus lenitatum et emplastro
10 deprecationis. 4. Si enim ulcus altum fit carne tabescente, cura illud et aequa medicamentis salutaribus; sin autem foetidum fit, purga illud mordaci medicamento, id est verbo correptionis. 5. Si vero caro exoritur, scabe eam et coaequa acri medicamento, id est est comminando iudicium. 6. Et si cancer existit, causticis ure

1 κληθῆναι b h o | μετά : ὄν μ. b o | 2 προσελάβετο : ὑπεδέξατο b o | 3 τόν : τὸ b p | σφάξας τε : σφάξατε ο, ἔσφαξεν p v | 4 ἠνυφραίνετο : καὶ εὐφρ. p v | τῶν > b o | 6 ἄν : ἐν ο | 7 κεκαθαρισμένον a | αὐτῶν b o | 8 ἀποκαταστήσης a | 9 τοῦ > b o p v | λούματος h | διὰ : ἐκ b o | 10 ἡμ. χειρῶν : χ. τῶν ἡμετέρων b o | τὸ . . τὸ > a | 11 σαλευθέντων b o | 12 ἐπεγκαλέσεται h, ἐγκαλέση p v, ἐγκαλέσει b, -σοι ο | σοι > h | δῆ : διὰτι b o | 14 δέ : σε b | οὕτως b o | 15 καὶ pr > b o p | 16 ὁ > h | 18 ἠύχετο : + τε b, τότε ο | 19/20 στήριζων ο | 23 σου a² supra lineam : > a | 25 πάντας > b o | θεράπευσον b | 26/27 τέμνων — προσφέρων : τέκνον οἷον δελίξισ καὶ ἄσεις (ἰασίς ο) ἐπιφέρων b o | 28 ἐνιείς : φέρειν εἰς b o | γλυκαῖα b o,

2. ἀντὶ τοῦ λούματος ἢ χειροθεσία] Christianus propter peccatum ex ecclesia exclusus paenitentia acta per manus impositionem in eam recipitur, similiter ac proselyta per baptismum in ecclesiam suscipitur. Itaque veteres paenitentiam appellabant baptismum secundum, baptismum lacrymarum, baptismum paenitentiae.

4. εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν ἀποκ.] Cf. VIII, 9, 5. Cypr. Ep. 25. Ceteroquin paenitentes non plane restituebantur; peccatores enim convicti infra VIII, 47 can. 61 ab ordinibus sacris excluduntur. Itaque verba illa de comunione tantum intellegenda sunt.

5. τέμνων ἢ καίων ἢ ξήρια πο.]

Similiter Tertullianus De paenit. c. 10: Miserum est secari et cauterio exuri et pulveris alicuius mordacitate cruciari. Cf. etiam Tert. Adv. Marc. II, 16; Scorp. c. 5; Lucifer Calar. Moriendum esse pro Dei filio c. 13.

5—7. Origenes In Iesu Nave hom. VII, 6 dicit: Haec non ideo dicimus, ut pro levi culpa aliquis abscindatur; sed si forte commonitus quis et correptus pro delicto semel et iterum ac tertio nihil emendationis ostenderit, utamur medici disciplina; si oleo perunximus, si emplastris mitigavimus, si malagmate mollivimus, nec tamen cedit medicamentis tumoris durtitia, solum superest remedium desecandi.

ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος καλεῖσθαι υἱός σου“, μετὰ
μουσικῶν ὁ φιλότεχνος πατὴρ προσελάβετο, καὶ τὴν ἀρχαίαν στολὴν
καὶ τὸν δακτύλιον καὶ τὰ ὑποδήματα ἀποδούς, σφάξας τε τὸν
σιτευτὸν μόσχον ἠΰφραϊνετο μετὰ τῶν φίλων. 2. οὕτως οὖν καὶ
σὺ ποίει, ὡς ἐπίσκοπε· ἀλλ’ ὡσπερ τὸν ἐθνικὸν λούσας εἰσδέχη 5
μετὰ τὴν διδασκαλίαν, οὕτω καὶ τοῦτον χειροθετήσας, ὡς ἂν
μετανοία κεκαθαρμένον, πάντων ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχομένων,
ἀποκαταστήσεις αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ νομίην, καὶ ἔσται
αὐτῷ ἀντὶ τοῦ λούσματος ἡ χειροθεσία· καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπι-
θέσεως τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐδίδοτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς 10
πιστεύουσιν. 3. κἂν τις τῶν μὴ σεσαλευμένων ἀδελφῶν αὐτοῦ
ἐπεγκαλέσῃ σοι, ὅτι δὴ κατηλλάγης αὐτῷ, εἰπέ πρὸς αὐτόν· „Σὺ
πάντοτε μετ’ ἐμοῦ εἶ, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν· εὐφρανθήναι
δὲ ἔδει καὶ χαρῆναι, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ
ἀνέζησεν, καὶ ἀπολωλὸς καὶ εὐρέθη“. 4. ὅτι γὰρ οὐ μόνον προσ- 15
δέχεται ὁ θεὸς τοὺς μετανοοῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν
ἀξίαν ἀποκαθίστησιν, ἱκανὸς μάρτυς ὁ ἅγιος Δαβὶδ, ὃς μετὰ τὴν
εἰς τὸν Οὐρίαν ἁμαρτίαν ἠΰχετο τῷ θεῷ λέγων· „Ἀπόδος μοι
τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στή-
ριξόν με“, καὶ πάλιν· „Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν 20
ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον· καρδίαν
καθαράν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν
τοῖς ἐγκάτοις μου· μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ
τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ’ ἐμοῦ“. 5. καὶ σὺ
οὖν ὡς συμπαθὴς ἰατρός τοὺς ἡμαρτηκότας πάντας θεράπευε, 25
χρώμενος σωτηρίοις πρὸς βοήθειαν ἀγωγαῖς, μὴ μόνον τέμνων ἢ
καίων ἢ ξήρια προσφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδεδωμένων καὶ μοτιῶν καὶ
ἐνιεῖς γλυκεία φάρμακα ἐπουλωτικά καὶ καταβρέχων λόγοις παρα-
κλητικοῖς. 6. ἔαν δὲ κοῖλον ἦ τὸ τραῦμα, θρέψον αὐτὸ δι’
ἐμπλάστρων, ἵνα γεμισθὲν ἴσον τῷ ἄρτιῳ ἀποτελεσθῇ· ἔαν δὲ 30
ῥυπανθῇ, τότε κάθαρον ξηρίῳ, τοῦτ’ ἔστιν λόγῳ ἐπιτιμητικῷ·
ἔαν δὲ ὑπέρογκον γένηται, δριμεῖ κολλυρίῳ ἐξομάλισον αὐτό,

12 Luc. 15, 31. 32. — 18 Ps. 50, 14. — 20 Ps. 50, 11—13.

-κεῖα v, -κία p | ἐπονλ. καὶ > b o | 29 δὲ > b | κοῖλον ἦ : κωλύει b o |
29/30 δι’ ἐμπλάστρων h v A : διὰ τῶν ἐμ. p, ἡδεῖ ἐμπλάστρω a, οἰδέσω
(οἰδεῶ o) ἐμπλάστρω b o | 30 ἵνα γεμ. > b o | ἀποτελέσει o | 31 ἐπιτι-
μητικῷ : + παρακλητικῷ h, + ἢ παρακλητικῷ b o A | 32 δριμὺν h, δριμοὶ p,
δρουμν b, δρουμῖ o

eum, id est imponendo multa ieiunia reseca et purifica ulcus putridum. 7. Si vero cancer maior fit et superat etiam caustica, iudica, quod membrum sit foetidum, deinde cum aliis medicis consilium iniens et multum meditando abscinde membrum illud
5 foetidum, ne totum corpus corrumpat. 8. Ne facile igitur promptus sis ad secandum nec protinus festines nec curras ad serram multis dentibus armatam, sed prius utere scalpello et scinde ulcus, ut aperte videatur ac perspiciatur causa morbi occulti, qualis intus sit, ut totum corpus doloris expers conservetur. 9. Sin autem
10 aliquem vides paenitentiam non agere neque ullam spem praebere, tunc cum tristitia et luctu abscinde eum et eice ex ecclesia.

XLII. Si vero falsa est accusatio calumniae et vos pastores cum diaconis mendacium tanquam veritatem amplectimini aut propter personarum acceptionem aut propter munera, quae acci-
15 pitis, et commutatis iudicium, volentes facere, quod acceptum est malo, et eum, qui accusatur quidem, sed alienus est a culpa, exterminatis et eicitis ex ecclesia, rationem reddetis in die Domini, quia scriptum est: *Non accipies personam in iudicio*. Et iterum scriptura dicit: *Munus excaecat oculos videntium et mutat verba iustorum*.
20 Et similiter dixit: *Salvate oppressos et iudicate pupillos et defendite viduas*; et: *Iudicium iustum iudicate in portis*. 2. Cavete ergo, ne personam accipientes incidatis sub iudicium verbi Domini, qui dixit sic: 3. *Vae eis, qui amarum faciunt dulce et dulce amarum*

18 Deut. 1, 17. — 19 Exod. 23, 8; Deut. 16, 19. — 20 Ies. 1, 17. — 21 Deut. 1, 16; 16, 18. — 23 Ies. 5, 20. 23.

1 καυτήρισον ἀντῶ b o | 3/4 ἐπιθῆναι a b h p | 4 κατάδεσμον b, κατά-
δεσμα ὑποβάλλην o | ἀλλ' > o | ἐπιτίνεται o | 5 ὡσπερ h | 7 φθαρῆ b h o v |
9 ἐπὶ a h : εἰς b o p v | 10 πρῶτα a | ἀποστέματα a o v (v η superscripsit),
ἀποστέματα b p | 11 ποιῶν a h o : ποιὸν b v, > p | ἀναλγές : ἀναλύεις b,
-λύεις o | τηρήσῃ : ποιήσῃ b o | 12 ἀπεσκληροκῶτα b o | 14 ἐξαιρεῖται o |
τὸ o | 15 ποιήσεται b o, ποιεῖτε p v | 16 πλουσίον post πρόσωπον a |
16/17 πλουσίον — κρίσις > b o | 18 ἦ > b o | ἡ > b | 19 τὸ ψ. ὡς : ὡς
ψ. h | 20 ἦ pr > b o p v | 22 δὲ > h o p v | ἀλλότριον ante ὑπάρχοντα b o |
ἀπώσθησθε + δὲ v | 23 κυρίου : τοῦ κ. p v | ἀθῶον > b o | 24 παρατάξαι
b o | 25 δίκαια a h p v Ex. 23, 8 : δικαίων b o Deut. 16, 19, δικαίων A |

XLII, 4. *quo iudicio etc.*] Pars sententiae altera non ad verbum in S. Scriptura legitur. Auctor respiciens Luc. 6, 37 eam composuisse videtur.

XLII. Ὅτι χρὴ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν κριτὴν. Iudicem non debere esse acceptorem personarum.

ἀπειλῇ κρίσεως· κὰν νομῆ γένηται, κεντηρίασον αὐτὸ καὶ τὴν
σηπεδόνα ἔκκοπον, στιβώσας νηστείαις. 7. ἐὰν δὲ ταῦτα ποιήσης
καὶ γνῶς, ὅτι „ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπι-
θεῖναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμονς“, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἡ νομῆ
καὶ προλαμβάνει πᾶσαν ἴασιν, ὡς ἡ γάγγραινα πᾶν μέλος σήπουσα, 5
τότε μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ συμβουλίας καὶ ἑτέρων ἰατρῶν
ἐμπείρων ἀπόκοπον τὸ διασαπὲν μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν διαφθαρή
σῶμα τῆς ἐκκλησίας. 8. μὴ ῥαδίως οὖν ἴσθι πρόχειρος εἰς τὸ
ἀποκόπτειν, μηδὲ ταχέως ἐπὶ τὸν μυριόδοντα πρίονα ὄρμα, ἀλλὰ
πρῶτον χρῶ σμίλη, τὰ ἀποστήματα διαιρῶν, ὅπως τὸ ἐντὸς ἐγκεί- 10
μενον αἷτιον τῶν πόνων ποιῶν ἐκκριθὲν ἀναλγὲς τὸ σῶμα τηρήσῃ.
9. ἐὰν δὲ τινα ἀμετανοήτως ἔχοντα βλέπῃς καὶ ἀπεσκληρότα, τότε
μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς ἐκκλησίας ἀπόκοπτε·
„Ἐξαρεῖτε“ γὰρ „τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν“, καί· „Εὐλαβεῖς·
ποιήσετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“, καὶ πάλιν· „Οὐ λήψῃ πρόσωπον 15
ἐν κρίσει πλουσίου“, καί· „Πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ
κυρίου ἡ κρίσις“.

XLII. Ἐὰν δὲ ψευδῆς ἢ ἡ κατηγορία τῆς διαβολῆς καὶ ὑμεῖς
οἱ ποιμένες σὺν τοῖς διακόνοις τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν παραδέ-
ξῆσθε ἢ διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ δώρων ἐξαλλαγὴν, βουλόμενοι 20
τὸ ἀρεστὸν τῷ διαβόλῳ ποιεῖν, τὸν κατηγορούμενον μὲν, ὑπάρ-
χοντα δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀλλότριον ἀπόσησθε τῆς ἐκκλησίας,
λόγον ὑφέξετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ κυρίου, ὅτι γέγραπται· „Ἀθῶνον καὶ
δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· οὐ λήψῃ δῶρα πατάξαι ψυχὴν· τὰ“ γὰρ
„δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δίκαια“, 25
καὶ πάλιν· „Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον
τοῦ δικαίου ἀφροντες“. 2. προσέχετε οὖν, μήπως προσωπολήπτῃ
γενόμενοι ὑποπέσητε τῇ φωνῇ τοῦ κυρίου ταύτη. 3. φυλάσσεσθε
οὖν τὸ κατακρίνειν τινὰς ἀδίκως καὶ συνηγορεῖν τοῖς πονηροῖς·
„Οὐαὶ“ γὰρ „τῷ λέγοντι τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, 30

8 Ies. 1, 6. — 14 Deut. 17, 7. — Lev. 15, 31. — 15 Lev. 19, 15. —
16 Exod. 23, 3. — Deut. 1, 17. — 23 Exod. 23, 7. — 24 Deut. 27, 25. —
Deut. 16, 19; Exod. 23, 8. — 26 Ies. 5, 23. — 30 Ies. 5, 20.

27/2 προσέχετε — φῶς a (προσέχετε — ταύτη a² i. m., > a) b h o A
cf. D : p v primo exhibent φυλάσσεσθε — τὸ καλὸν πονηρὸν (v. 3^a), deinde
προσέχετε — ταύτη (v. 2), postremo praemissis verbis οὐαὶ οἱ λέγοντες
particulam τὸ πικρὸν — σκότος φῶς (v. 3^b) pro τῷ τιθέντι scribentes οἱ
τιθέντες | 30 γὰρ + φησὶν b o

et lucem vocant tenebras et tenebras lucem, qui iustificant impium pro munere eius neque agnoscunt innocentiam innocentis. 4. Cavete autem, ne quem iniuste noxium declaretis et malos adiuvetis. Nam alios iudicantes iudicatis vosmet ipsos, sicut Dominus dixit: *Quo*
 5 *iudicio iudicaveritis, iudicabimini, et quemadmodum condemnaveritis, sic condemnabimini.* Propterea in memoria et in mente habete hoc verbum: *Ignoscite, et ignoscetur vobis, et nolite condemnare, ne condemnemini.* 5. Si autem sine acceptione personae est iudicium vestrum, episcopi, respicite, qualis sit iste, qui fratrem suum calum-
 10 niatur. Si frater est mendax et ex invidia aut zelo calumnias intulit, ut turbet ecclesiam Dei et interficiat illum, quem accusavit, expellens eum ex ecclesia et tradens gladio ignis: iudica eum severe propter malum, quod fecit adversus fratrem suum. 6. Nam
 secundum suum ipsius sensum, si potens erat aures iudicis capere,
 15 igne interficit fratrem. Scriptum est: *Qui sanguinem hominis effuderit, eius sanguis effundetur pro sanguine, quem effudit.*

XLIII. Si homo talis invenitur, velut interfectorem eum cum magna vituperatione ex ecclesia expellite, et post aliquod tempus, si paenitentiam se facturum esse promiserit, admonete eum et
 20 castigate severe, et postea manus imponentes eum in ecclesiam recipite, attendentes tamen ac custodientes eum, ne iterum alteri molestiam inferat. 2. Et si videtis, ingressum eum iterum similiter seditionem movere et alios accusare ac calumniari et machinationes facere et super multos mendaciter accusationes afferre, eicite eum,
 25 ne iterum ecclesiam devastet perturbetque; nam talis, etiamsi intus est, cum non decori sit ecclesiae, supervacuum est neque utilitatem

4 Mt. 7, 2; Luc. 6, 37. — 7 Luc. 6, 37. — 15 Gen. 9, 6.

XLIII, 3. *et cessabit alt. et probrum]* Haec particula deest in LXX Prov. 22, 10, legitur autem in textu hebraico et in Vulgata, ubi locum particulae sequentis obtinet. Cum ergo versus in his duobus textibus membro tertio, in LXX membro secundo careat, ab auctore Didascaliae totus et integer laudatur.

* * *

XLIII. Ὅπως χρῆ τὸν συνοφάντα

τιμωρεῖσθαι. Quomodo puniendi sint calumniatores.

1. ἀποσυνάγωγον κτλ.] Calumniator ergo aliquamdiu prorsus ab ecclesia excludebatur; deinde admittebatur ad paenitentiam; denique paenitentia acta recipiebatur. Peccatores, de quibus supra II, 16 sermo est, citius ad paenitentiam admittuntur.

2—4. Calumniatori ergo non nisi una paenitentia praebebatur. Aliter saltem Constitutiones II, 40, 1.

τὸ πικρὸν γλυκὸν καὶ τὸ γλυκὸν πικρὸν, τῷ τιθέντι τὸ φῶς σκότος
καὶ τὸ σκότος φῶς“. 4. ἔὰν γὰρ ἑτέρους ἀδίκως κατακρίνητε,
καθ' ἑαυτῶν ἀποφαίνεσθε, ὅτι λέγει κύριος: „Ὅτι κρίματι κρίνετε,
κριθῆσεσθε, καὶ ὡς καταδικάζετε, καταδικασθήσεσθε“. 5. εἰ οὖν
ἀπροσωπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσεσθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ 5
τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρίαν ψευδῆ, καὶ ἐπιδείξας αὐτὸν συκο-
φάντην, βάσκανον, φονέα, ταράσσοντα ὡς κακὸν ἀντιλογίαις,
ἄστατον ἐν τοῖς λόγοις, ἑαυτῷ ἐναντίον ἐφ' οἷς φθέγγεται καὶ
ἀλισκόμενον ῥήμασιν ἰδίου στόματος: „παγίς γὰρ αὐτῷ ἰσχυρὰ
ἐφέστηκεν τὰ ἴδια χεῖλη“. ὃν μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ψευδολογίας 10
κρινεῖς ἀποτόμως καὶ τῇ μαχαίρα τοῦ πυρὸς παραδώσεις, „καὶ
ποιήσεις αὐτῷ ὃν τρόπον ἐπονηρέυσατο ποιῆσαι τῷ πλησίον“.
6. ὅσον γὰρ τὸ ἐπ' αὐτῷ ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν, προλαβὼν τὰ
ὄρα τοῦ κριτοῦ· γέγραπται δέ, ὅτι „Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου
ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται“, καὶ: „Ἐξαρεῖς τὸ αἷμα τὸ 15
ἀναίτιον ἀπὸ σοῦ, τὸ ἐκχυθὲν μάτην“.

XLIII. Ποιήσεις οὖν αὐτὸν ἀποσυνάγωγον ὡς φονέα ἀδελφοῦ.
ἔπειτα χρόνου διαστάντος, ἔὰν λέγῃ μετανοεῖν, στιβώσατε αὐτὸν
νηστείαις, καὶ μετὰ ταῦτα χειροθετήσαντες αὐτὸν προσδέξασθε,
ἀσφαλισάμενοι μέντοι αὐτόν, μὴ τινα ταράξῃ πάλιν. 2. εἰ δὲ 20
πάλιν εἰσελθὼν ὁμοίως στασιάζει, οὐ πανόμενος τοῦ ταράσσειν
καὶ κατακερτομεῖν τῶν ἀδελφῶν, ἐκ φιλονεικίας μώμους ἐπι-
τηδεύων, ἐκβάλετε αὐτὸν ὡς λοιμόν, ἵνα μὴ τὴν ἐκκλησίαν λυμαι-
νηται τοῦ θεοῦ· ὁ τοιοῦτος γὰρ ταραχὰς συνίστησι πόλεσιν·
οὗτος γὰρ κὰν ἔσω ᾗ, μὴ πρέπων τῇ ἐκκλησίᾳ, περισδός καὶ 25

3 Mt. 7, 2; Luc. 6, 37. — 9 Prov. 6, 2. — 11 Deut. 19, 19. — 14 Gen.
9, 6. — 15 Deut. 19, 13. — 24 Prov. 11, 11.

1 τὸ tert > h | 3 κύριος a h : ὁ κ. b o p v | φῶ : τῷ b o | κρίνετε :
ὁ κρίνεται b o | 4 κριθήσεσθαι b o | ὡς : ὡ̄ a | καταδικάζεται . . κατα-
δικασθήσεσθαι b o | 6 μαρτυρίαν : μαρτυρήσαντα a² | ἀποδείξας b h o | 6/7 συκο-
φάντην + ἡ b o cf. D | 7 ταράσσοντα > h | 8 ἐαυτῷ a : ἐαυτὸν h, ἐαυτοῦ p v,
αὐτοῦ b o, hi quatuor vocem cum praecedente particula construentes | 8 ἐφ' :
ἐν v, > p | 11 κρίνετε p, κρίνης o | 12 ποιῆσαι > o | 13 τὸ h : τῷ b o,
ἐλάλησεν a, > p v | προσλαβὼν b | 14 δέ : γὰρ b h o | ὅτι > b h o v |
15 ἐξερρεῖς o | 17 ποιήσεται b o cf. D | 18 στηλώσεται o | 19 αὐτὸν προσδ.
~ b o | 20 ἀσφαλιζόμενοι b h o | πράξῃ b o | 21 πάλιν > p v | 22 τῶν
ἀδελφῶν h p v A cf. D : τὸν ἀδελφόν a b o | φιλονεικίας a | μωμοῦν h v,
κακῶς b o | 23 ἐκβαλε, h, ἐκβαλεῖτε a | 24 θεοῦ : Χριστοῦ p v | ὁ τοιοῦτος
— πόλεσιν > b | συνιστᾷ h | πόλεσιν a A : πόλει h o v, πολὰς p

praebet. 3. Videmus enim, homines ab ortu in corporibus membra
 superflua habere, exempli causa digitos vel aliam carnem super-
 fluam, et haec, cum in corpore sint, inhonesta et indecora esse
 et corpori et homini, quia superflua sunt, cum autem ab artifice
 5 abscissa fuerint, hominem illum pulchritudinem ac decorem corporis
 recuperare nihiloque egere, quia hoc superfluum ab eo abscissum
 fuit, immo eo magis apparere in pulchritudine sua. Secundum
 hanc imaginem ergo et vos pastores agite, quoniam ecclesia corpus
 est nosque membra sumus, qui in Deum credimus et sumus in
 10 amore, in timore Dei, sicut mandatum traditionis accepimus.
 Propterea eum, qui mala meditatur adversus ecclesiam et membra
 turbat amatque vituperationes et accusationes inimici, hoc est
 seditiones et lites et calumnias et insurrationes et contentiones
 et quaestiones et accusationes et obiurgationes et dissensiones;
 15 qui eiusmodi amat et perficit, in hoc certe inimicus operatur, et
 etiamsi intro est in ecclesia, alienus est ecclesiae et familiaris
 inimici, cui servit in ipso operanti, et evertit ac conterit ecclesiam;
 hic ergo, si intus manet, dedecori est ecclesiae propter blasphemias
 suas et propter multam seditionem; nam ecclesia Dei per eum in
 20 periculum incidit, ne dissipetur: hunc igitur tractate, sicut scriptum
 est in Sapientia: *Educ malum e congregatione, et cum eo egrediatur*
lis eius, et cessabit altercatio et probrum, cum in congregatione sedens
vobis omnibus probrum inferat. 4. Cum enim bis ex ecclesia egressus
 fuerit, recte abscissus est eoque magis ecclesia nunc ornata est in
 25 statu suo, quia pax in ea oritur; nam haec in ea defuit, cum ex
 hac hora ecclesia maneat sine blasphemia ac sine tumultu. 5. Si
 vero mens vestra non est pura aut propter acceptionem personae
 aut propter dona divitiarum impurarum, quae accipitis, et malum
 sinitis apud vos manere aut expellitis et eicitis ex ecclesia bene
 30 conversantes et inter vos educatis multos malos, litigatores et
 dissipatores et dissolutos, blasphemationem congregationi ecclesiae
 affertis et periculum creatis, ne his rebus eam dissipetis, vobismet
 ipsis autem periculum mortis attulistis et privati estis vita aeterna,
 quia hominibus placuistis ac deviaistis a veritate Dei propter ac-
 35 ceptionem personae et multorum donorum inanium, et dissipastis
 ecclesiam catholicam, filiam Domini Dei dilectam.

μάταιος τυγχάνει, σπιλῶν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. 3. εἰ γάρ τινες τῶν ἀνθρώπων, γεννώμενοι καὶ περισσὰ τῶν σωμαίων μέλη προσηρημένα ἔχοντες, οἷον δακτύλους ἢ ὑπερσαρκώματα, περικόπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν ταῦτα διὰ τὴν ἀπρέπειαν, καὶ οὐδεμία προσγίνεται ἀπρέπεια, ἀπολαβόντος τοῦ ἀν- 5
θρώπου διὰ τοῦ τεχνίτου τὴν φυσικὴν εὐκοσμίαν, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ ποιμένες, τῆς ἐκκλησίας ὑπαρχούσης σώματος ἀρτίου καὶ μελῶν ὑγιεινῶν τῶν ἐπὶ θεὸν πιστευόντων ἐν φόβῳ κυρίου καὶ ἀγάπῃ, ὅταν εὐρεθῇ ἐν μέλος περισσόν, πονηρὰ φρονοῦν καὶ τῷ 10
λοιπῷ σώματι ἀπρέπειαν ἐμποιοῦν καὶ χειμάζον αὐτὸ στάσει καὶ μάχῃ καὶ καταλαλιᾷ, παρέχον αὐτῷ ψόγους, πράγματα, μώμους, καταλαλιὰς, ἐγκλήματα, ἀκαταστασίας, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ δια-
βόλου ἐνεργήματα ἐκτελῶν ὡς ἂν χειροτονημένος ὑπὸ τοῦ δια-
βόλου σκυβαλίζειν τὴν ἐκκλησίαν διὰ βλασφημιῶν καὶ πολλῆς ἀκαταστασίας καὶ ἔριδος καὶ διχοστασίας; 4. οὗτος οὖν, δεύτερον 15
ἔξω τῆς ἐκκλησίας βληθείς, ἀξίως ἀπετιμήθη τῆς τοῦ κυρίου συναγωγῆς· καὶ μᾶλλον νῦν κεκόσμηται ἢ τοῦ κυρίου ἐκκλησία ἢ τὸ πρῶτον, ὅτε τὸ περιττὸν ἐκέκτητο καὶ ἑαυτῇ ἀνοίκειον μέλος·
διὸ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀβλασφημήτός ἐστιν καὶ ἀσκυβάλιστος, πονηρῶν ἀπαλλαγείσα, δολίων, λαιδῶρων, ἀνημέρων, προδοτῶν, μισοκάλων, 20
φιληδόνων, κενοδόξων, ἀπατηλῶν, δοξοσόφων, ἔργον θεμένων διασπείρειν, μᾶλλον δὲ διασκορπίζειν τὰ τοῦ κυρίου ἀρτία.

1 Iac. 3, 6.

1 τό pr : καὶ p v | τὸ sec : πᾶν τὸ p v | 4 περισαρκώματα b o | κόπ-
τουσιν o | 7 ὑπάρχοντες b o p | σώματος > b o | 8 ὑγιενόντων b o | τῶν :
ὁ b o, > a | πιστεύων b o | 9 φρονοῦντα (ἀφο. b) b o | 10 ἐμποιοῦντα καὶ
χειμάζοντα h, ἐν ποιοῦντι (ἐμπ. o) καὶ χειμάζοντι b o | αὐτῷ h o | 11 παρ-
έχοντα h, παρέχοντι b o | ψόγους : φόβους a | 12 ἐγκλ. ἀκαταστασίας > b o |
τοιαῦτα + τὰ b o | 13 χειρο. : καὶ χειρονημένος b o | 14 σκυβαλίζων b o |
15 ἔριδος κ. διχ. > b o οὗτος οὖν : τοιοῦτος ὢν (ὄν o) b o | 17 κυρίου :
θεοῦ b | 18 πρότερον h | ἐκέκτητο > b o | ἑαυτῆς b o | 19 πονηρῶν : καὶ
π. b o | 20 δολεσχίων (ἀδολ. o) λαιδωριῶν b o | 21 φιληδόνων > o | κενοδ.
ἀπατηλῶν > b o | τιθεμένων h | 22 κυρίου : θεοῦ p v

XLIV. Studete igitur, episcopi cum diaconis, recti esse ad Dominum, quia dixit Dominus: *Si mecum recti estis, et ego vobiscum rectus ero, et si cum contentione mecum ambulaveritis, et ego cum contentione vobiscum ambulabo, ait Dominus exercituum.* Estote
 5 ergo recti, ut digni fiatis accipere laudem a Domino neque vituperationes illi contrarias. Unanimes igitur estote, episcopi et diaconi, et cum diligentia pascite populum unanimiter, quia vos ambo *unum corpus* esse debetis, pater et filius, quia secundum imaginem dominii estis. 3. Et omnia diaconus ad episcopum re-
 10 ferat, sicut Christus ad patrem; quaecunque autem potest, ordinet, cetera vero episcopus iudicet. 4. Attamen diaconus sit episcopi auris et os et cor et anima, quoniam, si vos ambo unanimes estis, per concordiam vestram etiam in ecclesia pax est.

XLV. Pulchra est sane Christiano haec laus, cum nemine
 15 habere negotium malum; si vero operante inimico alicui exoritur

2 Lev. 26, 23. 24. 27. 28. — 8 Eph. 4, 4. — 14 I Cor. 6, 1—8.

XLIV, 1. Effatum Domini, quod exhibet Didascalia, totum in S. Scriptura non exstat, neque in textu vulgato neque in lectionibus Holmesianis. Modo pars altera, eaque sine clausula vel verbis *ait Dominus exercituum*, ad Leviticum 26, 23—24 vel 27—28 refertur potest, ubi ea legimus, quae Constitutiones exhibent. Conferre cum hac parte licet Ier. 23, 2. Similis sententia legitur etiam I Reg. 2, 30. Constitutor verba Pauli II Tim. 2, 15 allegans se locum totum legisse prodit. Vox *ὀρθοί* enim ei ansam praebuit scribendi *ὀρθοτομεῖν κτλ.* Locus non solum in Didascalia invenitur. Inter veteres auctor libri Praedestinati (c. a. 440) I, 65 (PL 53, 610) eum cognitum habuit, contra haeresin Coluthianorum Deum ad populum dicentem inducens: Si ambulaveritis recti, et ego vobiscum ambulabo rectus; si autem ambulaveritis perversi, et ego incedam vobiscum perversus. Deinde medio aevo dictum laudant Nicetas Heracleensis (saec.

XI) In Lucam 16, 17 et Macarius Chrysocephalus (saec. XIV) In Matth. orat. XIII, 9, hic his verbis: *Ἐὰν ὀρθοί πρὸς με ἦκητε, καὶ γὰρ ὀρθὸς πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν πλάγιοι πορεύησθε, καὶ γὰρ πλάγιος, λέγει κύριος τῶν δυνάμεων.* Allegant hi duo dictum ad verba Christi explicanda Matth. 5, 18 et Luc. 16, 17 dicentis, ne unum quidem iota neque apicem unum legis periturum esse. Cf. Migne PG 9, 743. 766; Clementis Alex. opp. ed. Potter p. 1013. 1020. Macarius dictum attribuit Clementi Paedagogo, i. e. Alexandrino. Si recte tradidit, locus ad Hypotyposes referendus esse videtur. In libris Clementis nobis traditis non legitur. Et si locus profecto etiam a Clemente laudatus fuit, libri alicuius sacri vel apocryphi deperditi esse censendus est. Si Macarius vel alius, quem secutus est, de hac re se fefellit, conicere licet, auctorem Didascaliae vel alium veterem verba Domini Lev. 26, 27—28, amplificasse. * * *

XLIV. Σὺ οὖν, ᾧ ἐπίσκοπε, σπούδαζε ἅμα τῷ ὑπὸ σὲ κλήρῳ
 „ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας“, ὅτι λέγει κύριος· „Ἐὰν
 πλάγιοι πορεύσθε, καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς πλαγίως πορεύσομαι“, καὶ
 ἀλλαχοῦ· „Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ, καὶ μετὰ ἀθῶου ἀθῶος ἔσῃ,
 καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις“. ὁσίως οὖν πορεύεσθε, ἵνα 5
 μᾶλλον ἐπαῖνον καταξιωθῆτε ὑπὸ τοῦ κυρίου ἢ μέμψως ἐκ τοῦ
 ἐναντίου. 2 (XLIV). ὁμόφρονες οὖν ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ᾧ
 ἐπίσκοποι, εἰρηνεύετε μετ' ἀλλήλων, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, μετὰ
 ἀκριβείας ποιμαίνετε τὸν λαόν, ὁμοφρόνως διδάσκοντες τοὺς ὑφ'
 ὑμᾶς ὁμογνωμονεῖν καὶ „τὸ αὐτὸ περὶ τῶν αὐτῶν δοξάζειν, ὅπως 10
 μὴ ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἧτε δὲ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, κατηρτισ-
 μένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ“ κατὰ τὴν κυριακὴν θέσιν.
 3. καὶ πάντα μὲν ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφερέτω, ὡς ὁ
 Χριστὸς τῷ πατρί· ἀλλ' ὅσα δύναται, εὐθυνέτω δι' ἑαυτοῦ,
 λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν, ὡς ὁ Χριστὸς παρὰ 15
 τοῦ πατρὸς τὸ προνοεῖν· τὰ δὲ ὑπέρογκα ὁ ἐπίσκοπος κρινέτω.
 4. πλὴν ἔστω ὁ διάκονος τοῦ ἐπισκόπου ἀκοὴ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ
 στόμα, καρδιά τε καὶ ψυχὴ, ἵνα μὴ ἢ τὰ πολλὰ μεριμνῶν ὁ
 ἐπίσκοπος, ἀλλὰ μόνα τὰ κυριώτερα, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωθὼρ τῷ
 Μωϋσῇ διετάξατο, καὶ ἀπεδέχθη αὐτοῦ ἡ συμβουλία. 20

XLV. Καλὸν μὲν οὖν ἔστι τῷ Χριστιανῷ ἐγκώμιον πρὸς
 μηδένα ἔχειν πράγματα· εἰ δὲ ἔκ τινος ἐνεργείας ἢ πειρασμοῦ

2 II Tim. 2, 15. — Lev. 26, 27. 28. — 4 Ps. 17, 26. 27. — 8 I Thess.
 5, 13. — 10 I Cor. 1, 10; Eph. 4, 4. — 19 Exod. 18. — 21 I Cor. 6, 1—8.

3 πορεύεσθε a, πορεύεσθαι o, πορεύσεισθε p, + πρὸς μὲ a LXX |
 πλαγίως πρὸς ὑμᾶς p v | 4 καὶ μετὰ ἁ. ἁ. ἔσῃ > p v | 6 ἐπαίων b o |
 ἀξιωθῆτε p v | ἐκ : ὑπὸ p v | 8 συμπαθεῖς — μετὰ : ὡς συμπ. καὶ φιλ.
 καὶ b o | 9 ποιμαίνοντες p v | 10 τῶν αὐτῶν : πάντων b o | 14 εὐθυνάτω b |
 αὐτοῦ b o | 15 παρὰ : καὶ b o | Χριστός : κύριος a | 16 πατρὸς + τὸ δημι-
 ουργεῖν a | δ' a | 17 τοῦ > b o | 19 ὁ > p v | Ἰωθὼρ b h : ἰωθὼρ o p v,
 ἰθὼρ a | 22 ἐκ : καὶ b o

XLIV. "Οτι χρὴ τὸν διάκονον ἐπι-
 κουφίζειν τὸ βάρος τῶν ἐπισκόπων
 καὶ διευθύνειν τὰ κουφότερα. Quod
 diaconus debeat sublevare onus epi-
 scopi et negotia leviora dirigere.

4. ὀφθαλμὸς] episcopi diaconus
 etiam appellatur Epist. Clementis ad
 Iacobum c. 12; Isid. Pelus. Ep. I, 29;

IV, 188. — ψυχῇ] καὶ αἰσθησις τοῦ
 ἐπισκόπου diaconus infra III, 19, 6
 esse iubetur.

XLV. "Οτι μὴ προσῆκον Χριστια-
 νοῖς ἀντιλογίαι καὶ διαπληκτισμοί.
 Quod Christianis non conveniant con-
 troversiae et altercationes. — Cf. Clem.
 Al. Strom. VII, 14, 84—85.

tentatio eique fit iudicium, studeat ab eo liberari, etiamsi aliquid detrimenti passurus sit; modo ad iudicium gentilium ne adeat.

2. Neque suscipiatis testimonium a gentilibus adversus aliquem nostrum; nam per gentiles inimicus insidiatur servis Dei. 3. Propterea
5 quod gentiles ad sinistram stabunt, sinistram eos appellavit. Salvator enim noster nobis sic dixit: *Nesciat sinistra vestra, quid faciat dextera vestra.*

XLVI. Gentiles ergo ne cognoscant lites vestras, neque ab eis testimonium adversum vos suscipiatis, neque invicem apud eos
10 litigetis, sicut etiam in Evangelio dicit: *Redde Caesari, quae Caesaris sunt, et Deo, quae Dei sunt.* 2. Paratus igitur sis detrimentum facere, ac maxime stude pacem habere; nam si quid detrimenti capis in rebus saecularibus pacis causa, apud Deum tibi incrementum fiet, utpote Deum timenti et iuxta mandatum eius viventi.
15 3. Sin autem fratres, quod absit, invicem controversiam habent, confestim intellegere debetis, praepositi, non fratrum opus in Domino perficere eos, qui ita agere audent. 4. Si vero unus ex filiis Dei reperietur lenis et oppressionem patiens, hic est *filius lucis*. Qui autem durus et audax et oppressor ac blasphemator
20 est, hic est acceptor personae, et inimicus in eo operatur. Increpate igitur et reprehendite et obiurgate et eicite eum quasi in disciplinam, et postea, sicut prius diximus, recipite eum, ne prorsus intereat. Nam si tales castigantur et arguuntur, non multa erunt vobis iudicia. 5. Sin autem nesciunt verbum dictum a Domino
25 nostro in Evangelio dicente: *Quoties, si frater meus in me peccaverit, dimittam ei?* et sibi invicem irati et inimici facti sunt, docete et castigate eos et pacem facite inter eos, quia dixit Dominus:

6 Mt. 6, 3. — 10 Mt. 22, 21; Luc. 20, 25. — 18 Ioann. 12, 36. — 25 Mt. 18, 21.

XLV, 3. *gentiles . . sinistram*] Similiter infra III, 14, 1. Locum respicit Opus imperfectum in Matthaëum hom. XIII; cf. Testimonia.

* * *

2. *ὁ διάβολος κτλ.*] Cf. Herm. Past. Mand. IV c. 3, 4: *τὴν πολυπλοκίαν τοῦ διαβόλου, ὅτι ποιήσει τι κακὸν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ πονηρεύσεται εἰς αὐτούς.*

XLVI. Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς πιστοὺς ἐπὶ τῶν ἀπίστων δικάζεσθαι οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν τινα καλεῖν εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ Χριστιανῶν. Quod non oporteat fideles litigare apud infideles neque ex his quempiam vocare in testimonium adversus Christianos.

1. Cf. Clem. epist. ad Iacobum c. 10.

ἐπισυμβῆ τινι πρᾶγμα, σπουδαζέτω διαλύεσθαι αὐτό, κἂν δέη βλαβηναί τι, καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἔθνικόν. 2. ἀλλὰ μὴν μηδὲ ἀνέχεσθε κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τῶν ἡμετέρων δικάζειν· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ διάβολος ἐπιτηδεύει τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, καὶ ὄνειδος ἐπεγείρει ὡς μὴ ἔχόντων ἡμῶν ἓνα σοφὸν τὸν δυνάμενον 5 μεταξὺ βραβεῦσαι τὸ δίκαιον ἢ τὰς ἀντιλογίας διαλύσαι.

XLVI. Μὴ οὖν γινωσκέτωσαν τὰ ἔθνη τὰς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν διαφοράς, μήτε καθ' ἑαυτῶν μαρτυρίαν παραδέχεσθε τοὺς ἀπίστους, μήτε κρίνεσθε ἐπ' αὐτῶν, μήτε ὀφείλετέ τι τούτοις πρὸς συντέλειαν ἢ φόρον, ἀλλὰ „ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι 10 καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ“, οἷον φόρον ἢ κῆνσον ἢ δίδραχμον, ὡς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν δοὺς τὸν στατῆρα ἀπηλλάγη πραγμάτων. 2. αἰροῦ οὖν μᾶλλον βλάπτεσθαι καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην σπουδαζέειν, οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους· βλαβεῖς γὰρ τῶν βιωτικῶν τι τὰ πρὸς θεὸν οὐ ζημιωθήσῃ, ἅτε 15 θεοσεβῆς ὑπάρχων καὶ κατ' ἐντολὴν Χριστοῦ ζῶν. 3. εἰ δὲ ἀδελφοὶ εἰς ἀλλήλους ἔχουσιν, ὃ μὴ γένοιτο, αὐτόθεν νοεῖν ὀφείλετε οἱ προηγούμενοι, ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ ἔργον ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχθρῶν πολεμίων. 4. καὶ εἷς μὲν αὐτῶν εὐρεθήσεται ἡπιος, ἐπιεικής, „φωτὸς τέκνον“, ἕτερος δὲ ἀνήμερος, 20 αὐθάδης, πλεονέκτης· ὁ οὖν καταγινωσκόμενος ἐπιτιμάσθω, ἀφοριζέσθω, δίκην τῆς μισαδελφίας τιννύτω, εἶτα μεταμελόμενος προσλαμβάνεσθω· καὶ οὕτω σωφρονιζόμενος, ἐπικουφίσουσιν ὑμῖν τὰ κριτήρια. 5. χρὴ δὲ καὶ συγχωρεῖν τὰ εἰς ἀλλήλους ἀδικήματα, οὐ τοὺς κρίνοντας, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας εἰς ἑαυτούς, καθὼς ὁ 25 κύριος ἀπεφῆρατο ἐμοῦ Πέτρου ἐρωτήσαντος αὐτόν· „Ποσάκις ἁμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις“; καὶ εἰπόντος· „Οὐ λέγω σοι ἕως ἐπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις

10 Mt. 22, 21; Luc. 20, 25. — 12 Mt. 17, 24—27. — 20 Ioann. 12, 36. — 26 Mt. 18, 21. 22.

1 σπουδαζέσθω διαλύσασθαι b o | 2 ἔθνικῶν o | δικάζειν > h | 6 μεταξὺ + ἡμῶν b o | 7 γινωσκέτω b | 8 μηδὲ b h o | δέχεσθαι b o | 9 ἐπ' : ἐπ' b o p | τούτων b o | 10 φόρον h p v A : φόβον a b o | ἀλλ' h | ἀποδῶ b o | 11 δίδραχμον a o | 13 ἐροῦ h o | 14 ἀπίστους : ἀγαπητοὺς b o | 15 τι a cf. D : > b h o p v | πρὸς + τὸν b o | 16 εἰ : οἱ b o | 17 νοεῖν ὀφ. > b o | 18 ἐν κυρίῳ : post ἐπιτελοῦσιν b o, > p v | 18/19 ἔργον ἐπι. ~ b o | 19 καὶ + ἐάν h | 21 ὁ οὖν : ὃ ἢ (= ὃ εἰ) b, ὃ οὐ ἢ o | καταγινώσκω b o | 21/22 ἀφοριζέσθω > b o | 22 τιννέτω b, τιννέτω p, τοιννέτω o | 24 καὶ > b o | 25 καθὼς a h A : + καὶ b o p v

Beati pacifici. 6. Et scito decere episcopum cum presbyteris iudicare caute, sicut salvator noster dixit nobis ipsum interrogantibus: *Quoties, si frater meus in me peccaverit, dimittam ei? usque septies?* Ipse autem, Dominus noster, docuit nos dixitque nobis: *Non*
 5 *septies tantum, dico vobis, sed usque septuagies septies.* 7. Sic enim vult Dominus eos, qui vere ipsius sunt, nihil unquam adversus alium habere neque irasci alicui, atque eo minus homines desiderare iudicia inter se habere.

XLVII. Sin autem quid accidit ac fit inimico operante, apud
 10 vos iudicentur, quemadmodum et vos iudicari vultis. Primum iudicia vestra fiant secunda sabbati, ut, si quis exurgat adversus sententiam verborum vestrorum, vobis spatium sit usque ad sabbatum, ut negotium componatis et dissentientes inter se pacificetis ac concilietis die dominica. Ergo assistant omnibus iudiciis pres-
 15 byteri ac diaconi cum episcopis, iudicantes citra acceptionem personae. 2. Cum advenerint igitur duae personae et *ambae adstiterint simul in iudicio*, sicut scriptura dixit, *iudicium ac litem inter se habentes*, recte eis auditis edite verbum suffragii et operam date, ut eos in caritate conservetis, priusquam sententia in eos evadat,
 20 ne in aliquem ex eis, cum frater sit, a vobis eveniat condemnatio iudicii terreni. Namque ita iudicetis, quemadmodum et vos iudicabimini, quasi iudicii particeps et assessor et consiliarius et spectator et iudex sit pro vobis Christus. 3. Si qui vero accusantur a quopiam arguente, quod non recte conversantur in via
 25 Domini, similiter audientes ambas personas investigate cum diligentia tanquam de vita aeterna aut morte dura et acerba sententiam ferentes. Qui enim iuste accusatus ac condemnatus et ex ecclesia segregatus est, vitae et gloriae aeternae expers factus est et apud homines ignominiosus et apud Deum obnoxius.

30 XLVIII. Iudicetis igitur secundum magnitudinem delicti cuiuscunque cum misericordia multa, et inclinemini paulisper,

1 Mt. 5, 9. — 3 Mt. 18, 21. 22. — 16 Deut. 19, 7.

XLVII. Ὅτι χορὴ ἐν δευτέρῃ σαββάτων ποιῆσθαι τὰς δίκας. Quod oporteat in secunda sabbatorum forum agere.

1. δευτέρῃ σαββάτων] i. e. secundo die hebdomadis vel die lunae.

XLVIII. Ὅτι μὴ χορὴ τὴν αὐτὴν

ἐπάγειν τιμωρίαν ἐπὶ πάσης πλημμελείας, ἀλλὰ διάφορον πρὸς τὸ διάφορον τοῦ ἀμαρτάνοντος. Quod non oporteat eandem poenam in omni delicto irrogare, sed variam pro varietate delinquentis. — Hoc caput fere totum Constitutor transformavit.

ἐπτά“. 6. οὕτως γὰρ θέλει ὁ κύριος ἀληθῶς εἶναι αὐτοῦ μαθητὰς καὶ μηδὲν ἔχειν κατὰ μηδενὸς πώποτε, οἷον ὀργὴν ἄμετρον ἢ θυμὸν ἀνήμερον ἢ ἐπιθυμίαν ἄδικον ἢ μῖσος ἄσπορον. 7. τοῖς οὖν ὀργιζομένους συμβιβάζετε εἰς φιλίαν, τοὺς ἐχθραίνοντας εἰς ὁμόνοιαν, ὅτι λέγει κύριος· „Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ 5 υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται“.

XLVII. Τὰ δικαστήρια ὑμῶν γινέσθω δευτέρα σαββάτων, ὅπως, ἐὰν ἀντιλογία τῇ ἀποφάσει ὑμῶν γένηται, ἕως σαββάτου ἔχοντες ἄδειαν δυνηθεῖτε εὐθῦναι τὴν ἀντιλογίαν καὶ εἰρηνεῦσαι εἰς τὴν κυριακὴν τοὺς διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους. συμπαρέ- 10 στωσαν δὲ τῷ δικαστηρίῳ καὶ οἱ διάκονοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι, ἀπροσωπολήπτως κρίνοντες ὡς „θεοῦ ἄνθρωποι“ μετὰ δικαιοσύνης. 2. παραγενομένων οὖν ἑκατέρων τῶν προσώπων, καθὼς καὶ ὁ Νόμος λέγει· „Στήσονται ἑκάτεροι ἐν μέσῳ τῷ κριτηρίου, οἷς ἔστιν ἡ ἀντιλογία“ καὶ ἀκούσαντες αὐτῶν, ὁσῶς ἀνενέγκατε 15 τὰς ψήφους, σπουδάζοντες φίλους αὐτοὺς ἀμφοτέρους ποιῆσαι πρὶν ἀποφάσεως τῆς τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως μὴ ἐξέλθοι ἐπὶ γῆς κρίσις κατὰ τοῦ ἁμαρτήσαντος, καθότι καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ σύμφηγον ἔχει καὶ συνίστορα τῆς δίκης τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ. 3. εἰ δέ τινες ἐν βλασφημίαις τοῦ μὴ καλῶς ὀδεύειν ἐν κυρίῳ 20 ἐλέγχονται ὑπό τινος, ὁμοίως ἀκούσαντες ἑκατέρων τῶν προσώπων, τοῦ τε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλὰ μὴ προλήψει μηδὲ μονομερῶς, ἀλλὰ μετὰ δικαιοσύνης, ὡς ὑπὲρ ζωῆς αἰωνίου ἢ θανάτου διδόντες ἀπόφασιν· „Δικαίως“ γάρ, φησὶν ὁ θεός, „δι- 25 ὴξαι τὸ δίκαιον“· ὁ γὰρ δικαίως τιμωρηθεὶς καὶ ἀφορισθεὶς παρ’ ἡμῶν αἰωνίου ζωῆς καὶ δόξης ἀπόβλητος γέγονεν καὶ παρὰ ἀνθρώποις ὁσῶς ἄτιμος καὶ παρὰ θεῶν κατάδικος.

XLVIII. Μὴ πάσης δὲ ἁμαρτίας τὴν αὐτὴν ποιῆσθε ἀπόφασιν, ἀλλ’ ἐκάστης ἰδίαν, μετὰ πολλῆς φρονήσεως κρίνοντες

5 Mt. 5, 9. — 12 I Tim. 6, 11. — 14 Deut. 19, 17. — 24 Deut. 16, 20.

1 ἀληθεῖς b o | 2 ἀμέτροτον b o | 3 ἢ pr > b o | 4 συμβίβαζε b o | 5 κύριος a b h o : ὁ κ. p v | 8 ἀντιλογίας ἢ (τῆ ο ?). ἀπόφασις (-σεις ο) b o | γίνεται h | 9 δυνηθεῖτε a, -θεῖται b, -θήται ο | 13 παραγενομένων b o p v | 14 καὶ > p v A | 14/15 καὶ — ἔστιν > b o | 16 φίλους αὐτοὺς h o p v : ~ a b | 17 ἐξέλθη b | 18 ἐν > b o | 19 ψῆφον b o | τῆς δ. : εἰς δίκην b o | 21 ἐλέγχωτο (ἐλλ. ο) b o | 23 μηδέ : ἢ p v | ὡς ὑπὲρ : ὡπερ b o | 24 δόντες p v | δίκαιος b m p | 25 παρ’ : ἐξ b, ἀφ’ ο | 26 γενόμενος b o | παρ’ a | 28 ἀπάσης b o | δὲ > b o | ποιῆσεται τὴν αὐτὴν b o | 29 ἐκάστης : ἐκάστῳ τὴν b o

ut vivificetis sine acceptione personae magis quam ut perdatis eos
condemnantes, qui iudicantur. 2. Si quis vero innocens est et a
iudicibus per acceptionem personae condemnatur, iudicium iudicum
iniquorum nihil ei apud Deum damni afferet, sed eum etiam iuvabit,
5 quoniam exiguum tempus iudicatus est inique ab hominibus, postea
vero die iudicii pro eo, quod inique condemnatus erat, iudex erit
iudicum iniquorum. 3. Vos enim iudicii iniusti mediatores fuistis;
ideo a Deo mercedem accipietis et eiciemini ex ecclesia Dei
catholica, et implebitur in vobis illud: *Quo iudicio indicaveritis,*
10 *iudicabimini.*

XLIX. Propterea cum sedetis iudicaturi, adveniant et adstent
ambae personae simul; non enim fratres eos appellamus, donec
pax inter eos facta fuerit; et investigate caute ac diligenter de
controversiam ac litem inter se habentibus. 2. Et primum de
15 accusatore inquirete, an et adversus ipsum accusatio existat aut
an non adversus alios quoque incriminationem intulerit, et rursus
an non forte ex aliqua inimicitia priora aut ex litigatione aut ex
invidia orta sit eius accusatio, et qualis sit conversatio eius, an
humilis neque irascens nec calumnians, et an viduas et pauperes
20 et peregrinos amet, et an non sit turpis lucri cupidus et an
quietus et diligens amansque omnes, an sit misericors eiusque
manus porrecta ad dandum, et an non sit edax et avidus et op-
pressor et ebrius et luxuriosus et piger; nam *cor perversum mala*
meditatur, hoc urbes perturbat omni tempore; et an ab eo facta sint
25 mala, adulterium et fornicatio et eiusmodi, quae sunt in mundo.
3. Sin autem accusator expers est harum rerum omnium, notum
est iam et manifestum, eum fide dignum esse ac veram eius

9 Mt. 7, 2. — 23 Prov. 6, 14.

1 πλημμελημάτων a | 2 ἢ : καὶ b o p | 4 νηστείας στηρίξας b o |
5 ἕκαστον h : > a b o p v | αὐτῶν a | 6 καὶ sec > b o | 7 ἀλλὰ > h |
8 δὲ > a h | ἄρχοντα : εἰς ἄρχ. b o | 11 ἐφόδον : ἐξέφθης b o | ἐκουσίως
b o | 12 τὸν διὰ > b o | λίθων : τῶν λ. h | 13 τὸ > b | τὰ > o | ἔδρασαν
a h | 14 ποιῆσατε : ἔξετε h | 15 πρὸς : εἰς o | 16 γίνεσθαι b o | 17 τὸν
μισθὸν λ. ἀπὸ θεοῦ p v | γὰρ + ἄν h | 20/21 ἑαυτοὺς ἐν εἰρ. : ἐν εἰρ.

XLIX, 2. *primum de accusatore*] De
accusato auctor agit c. 50.

κατηγόρους καὶ μάρτυρας. Quales
esse decet accusatores et testes.

* * *
XLIX. Ὅποιους εἶναι χρὴ τοὺς

1. *πρῶτον κτλ.*] Huic sectioni re-
spondet caput 50 de accusato agens.

ἕκαστα τῶν πλημμελουμένων, τὰ τε σμικρὰ καὶ τὰ μεγάλα, καὶ ἄλλως ἔργον, καὶ λόγου πάλιν ἑτέρως, καὶ προθέσεως ἢ λοιδορίας ἢ ὑπολήψεως διαφόρων· καὶ τοὺς μὲν ὑποβαλεῖς μόναις ἀπειλαῖς, τοὺς δὲ πενήτων χορηγίαις, ἄλλους δὲ νηστεῖαις στιβώσεως, καὶ ἑτέρους ἀφορίσεις ἕκαστον πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἔγκληματος αὐτοῦ. 5

2. καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος οὐ παντὸς ἁμαρτήματος τὴν αὐτὴν ἐποιεῖτο τιμωρίαν, ἀλλὰ ἄλλως μὲν τὰ εἰς θεὸν καὶ εἰς ἱερέα καὶ εἰς ἱερὸν καὶ εἰς ἱερεῖον, ἑτέρως δὲ τὰ εἰς βασιλέα καὶ ἄρχοντα καὶ στρατιωτὴν καὶ ὑπήκοον, ὁμότιμον ἢ οἰκέτην, ἢ εἰς κτῆμα ἢ εἰς ἄλογον, καὶ πάλιν παρηλλαγμένως τὰ εἰς γονεῖς καὶ συγγενεῖς, 10 ἄλλως τὰ ἐξ ἐφόδου, καὶ τὰ ἀκουσίως ἑτέρως· καὶ τοῖς μὲν θάνατον ἢ διὰ σταυροῦ ἢ τὸν διὰ λίθων, τοῖς δὲ ζημίαν ἢ μάστιγας ἢ τὸ τὰ ὅμοια παθεῖν οἷς ἔδρασαν· 3. οὐκοῦν καὶ ὑμεῖς τῶν διαφόρων ἁμαρτημάτων διαφόρους ποιεῖσθε καὶ τὰς τιμωρίας, ἵνα μὴ τις ἀδικία παρεμπεσοῦσα κινήσῃ τὸν θεὸν πρὸς 15 ἀγαράκτησιν· ἥς γὰρ ἂν ἀδίκου κρίσεως μεσῖται γένησθε, ταύτης καὶ τὸν ἀπὸ θεοῦ λήψεσθε μισθόν· „ὦ“ γὰρ „κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε“.

XLIX. Καθίσαντες οὖν ἐπὶ τὸ κριτήριον, παρόντων ἑκατέρων τῶν προσώπων, οὐ γὰρ ἐροῦμεν ἀδελφῶν, μέχρις οὗ ἑαυτοὺς ἐν 20 εἰρήνῃ ἀπολάβωσιν, ἐρευνᾶτε ἀκριβῶς περὶ τῶν ἐνεχομένων· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, εἰ πρώτου τούτου κατηγορεῖ ἢ καὶ ἑτέροις τισὶν ἔγκληματα κατενήνοχεν, καὶ εἰ μὴ ἐκ μέμψεως αὐτῶν ἢ φιλονεικίας καὶ τὸ ἔγκλημα ὑπόκειται, καὶ ὅποια τις ἢ ἀναστροφή αὐτοῦ ὑπάρχει. 2. καὶ τοιοῦτος δὲ ὢν εὐδυνεΐδητος, 25 μὴ πιστευσέσθω μόνος, παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἐχέτω καὶ ἑτέρους μάρτυρας ὁμοίους αὐτῷ τὸν τρόπον, καθὼς ὁ Νόμος λέγει· „Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα“· 3. διατί δὲ εἶπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι ὁποῖός τις τυγχάνει; ἐπειδὴ πολλάκις ἐγχωρεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ 30 τοὺς πλείονας ἐπὶ κακῷ μαρτυρῆσαι καὶ συμφώνως προστῆναι

17 Mt. 7, 2. — 28 Deut. 19, 15; II Cor. 13, 1.

αὐτοὺς h, ἐν εἰρ. καὶ ἀγάπῃ ἑαυτοὺς b o | 21 ἀπολ. : συναρμώσουσιν b o | 22 πρώτου τούτου : πρὸ τούτου οὐ (οὐ v) m p v, πρὸ τούτου b o | κατηγορήσεν b o | ἢ > b o p v | 24 αὐτῶν + καὶ ἔχθρας καὶ φθόνον b o | οἷα b o | 27 τὸν τρόπον > b o | καθὼς + καὶ b o p | 28 δύο μαρτύρων καὶ τριῶν p v | 29 εἶπαμεν o | 30 τις a h : > b m o p v

accusationem. Si vero compertum fit, eum perversum et litigiosum esse nec recta opera eius, notum est, eum testimonium falsum afferre fratri vestro. 4. Si ergo reperitur ac cognoscitur iniustus, increpate eum et eicite ad tempus, donec paenitentiam agat et se
 5 convertat ac fleat, ne et quem alium ex fratribus nostris bene viventem blasphemet aut ne quis alius ei similis, in vestra congregatione sedens ac videns illum non vituperari, et ipse adversus aliquem ex fratribus nostris audeat ita agere et intereat a Deo.
 5. Si peccator autem vituperatur et castigatur et ad tempus eicitur,
 10 qui eum imitari instituit ac facere instar eius, videns eum eiectum esse, is quoque timebit, ne ipsi idem eveniat, atque se subiciet et vivet apud Deum, et apud homines nulla re veniet in ignominiam.

L. Ac deinde de iudicando idem consilium inite, deliberantes inter vos et inquirentes, qui eius mores sint ac conversatio in
 15 mundo, an non forte multas reprehensiones de eo audieritis aut an non multa mala ab eo facta sint. 2. Si enim apparet opera mala ab eo peracta esse, verisimile est, etiam reprehensionem in eum factam veram esse. Sed etiam fieri potest, ut prius quidem peccatum peregerit, hac culpa autem nunc ei obiecta innocens
 20 sit. 3. Propterea diligenter haec inquiretis, ut cum magna cautione ac veritate sententiam feratis. Iudicate recte de eo, qui noxius invenitur, ac ferte iudicium. 4. Et qui ex eis in iudicio vestro non stat, increpetur et e congregatione eiciatur, donec paenitentiam egerit et episcopum vel ecclesiam deprecatus ac con-
 25 fessus fuerit se peccasse et paenitentiam acturum esse; et sic multis adiutorium existet neque fiet, ut alius, videns illum in ecclesia sedentem non increpari nec vituperari, et ipse sicut hic agere audeat, reputans eum apud homines vivere, cum apud Deum perditus sit.

1 ὡσπερ b o | σωσάννας a v | 2 τοὺς + δύο b o | τοῦ > b o p v |
 2 Ναβουθαὶ a | 4 μάρτυρος h | αὐτοῦ > h | 6 τῶν > b | 7 διὰ : ἐκ b o |
 9 τὰς μαρτυρίας p v | κὰν σ. δ. : εἰ καὶ σύμφωνοι δοκοῦσιν εἶναι b o | ψευδο-
 μαρτυρία b o | 10 τῷ νόμῳ a² | ἐπὶ : ἐν b o | 11 συνκαταθ. a | 15 τῷ βίῳ b |
 16 καὶ φιλόπτωχος > b o | εἰ > b o | 17 χρηματόλαψ p v | 17/18 ἦ . ἦ :

L. Ὅτι ἐγχωρεῖ τινα καὶ ἐκ προτέ-
 ρων κακῶν μὴ ἀπιστεῖσθαι τὰ δεύτε-
 ρα. Quod fieri potest, ut ex prioribus
 malis alicui in secundis fides adstruatur.

I. εἰ φιλόχρητος κτλ.] Auctor Di-
 dascaliae haec in parte priore seu de
 accusatore agente (c. 49, 2) posuit.

τοῦ ψεύδους, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βαβυλωνί, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ τοῦ Ναβουθὲ ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. 4. ἔστωσαν οὖν οἱ μάρτυρες πραεῖς, ἀόργητοι, ἐπιεικεῖς, ἀγαπητικοί, σώφρονες, 5 ἐγκρατεῖς, ἀπόνηροι, πιστοί, θεοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρτυρία καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτῶν βεβαία καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν ἀληθῆς ὑπάρχει. 5. τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδέχεσθε τὴν μαρτυρίαν, κἂν συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ καταμαρτυρίᾳ· προστέτακται γὰρ ἐν τοῖς Νόμοις· „Οὐκ ἔσῃ μετὰ πολλῶν ἐπὶ 10 κακία, οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ πλῆθους ἐκκλῖναι τὸ δίκαιον“.

L. Ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρινόμενον εἰδέναι ὀφείλετε, ὁποῖός ἐστιν τῆ τοῦ βίου συνηθεία καὶ ἀναστροφή· εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βίον, εἰ ἀνέγκλητος, εἰ ὁσιότητα ἐξηλωκώς, εἰ φιλόχρητος καὶ 15 φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος καὶ φιλάδελφος, εἰ μὴ αἰσχροκερδῆς καὶ μὴ βρώτης καὶ χρηματολαίλαψ, εἰ σώφρων καὶ μὴ ἄσωτος ἢ μέθυσος ἢ ἀργοφάγος, εἰ εὐσπλαγχνος καὶ εὐμετάδοτος. 2 (L). εἰ γὰρ αὐτῷ προϋπόκειται ἔργα φαῦλα, ἤδη ἐκ μέρους ἀληθεῖς ἂν εἶεν καὶ αἱ νῦν αὐτῷ ἐπιφερόμεναι κατηγορίαι, εἰ μὴ ἂν αὐτῷ 20 τὸ δίκαιον ἔχει συναγωνιζόμενον· ἐγχωρεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμαρτηκέναι μὲν ποτε, τούτου δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀθῶον ὑπάρχειν. 3. διὸ ἀκριβῶς περὶ τὰ τοιαῦτα νήφοντες, ἀσφαλεῖς καὶ βεβαίας ποιεῖσθε τὰς ἀποφάσεις κατὰ τοῦ ἐλεγχθέντος· καὶ ἂν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν συγγνώμην αἰτῆ καὶ προσπέσῃ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἡμαρτηκέναι 25 ὁμολογῆ, προσδέξασθε αὐτόν. 4. μήτε δὲ τὸν συκοφάντην ἀτιμώρητον ἐάσητε, ἵνα μὴ καὶ ἕτερόν τινα καλῶς βιοῦντα βλασφημῆσῃ ἢ ἕτερον προτρέψῃται τὰ ὅμοια αὐτῷ δρᾶσαι, μήτε μὴν τὸν ἐλεγχθέντα ἀνύβριστον, ὅπως μὴ καὶ ἕτερος τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῆ. οὔτε γὰρ μάρτυς κακῶν ἀτιμώρητος ἔσται, οὐθ' ὁ πλημμελῶν 30 δίκης ἐκτός.

1 Dan. 13. — 2 III Reg. 21. — 3 Mt. 26. — 4 Act. 6. 7. — 10 Exod. 23, 2. 1.

εἰ . . εἰ ἢ, εἰ μὴ . . καὶ μὴ p v | ἢ μέθυσος — εὐμετάδοτος > b o | 18 εἰ pr + μὴ p v | 19 προϋπόκειται p v | ἀληθείας b o | 20 ἐπιφερόμεναι αὐτῷ a | κατηγορίαι > b o | εἰ μὴ ἂν : ἐπεὶ μὴ b o | 21 ἔχη h | 22 μὲν > b o | 24 ἐλέγχοντος (ἐλλ. ο sic fere semper) b o | 26 ὁμολογεῖ h p v | μήτε δὲ a p v : μηδὲ b h o | 28 ἕτερον + τινα a | αὐτῷ > o | μηδὲ bo | 29 καὶ > a | ἐνσχεθῆ : αὐτῷ ἐνσχεθῆ b o | 30 οὐθ' h, οὔτε p v | οὐθ' ὁ : οὐδοῦ o

LI. Si vero unam tantum personam auditis, altera non praesente nec se defendente contra culpam allatam, ac festinanter, non consiliantes neque investigantes, iudicium fertis et condemnatis iuxta verba mendacia, quibus fidem habetis, cum illam non praesentem nec se defendentem condemnaveritis, coram Deo consortes eritis eius, qui falsum testimonium attulit, et cum eo a Deo cruciabitur. Nam dixit Dominus in Proverbiis: *Qui instigat in iudicio alieno, est sicut qui apprehendit caudam canis*. Et alio loco similiter dixit: *Iudicate iudicium iustum*. Et item dixit: *Iudicate pupillos et iustificare viduas*. Et iterum dicit: *Liberate oppressos et omne chirographum iniquitatis discindite*. 2. Sin autem imitamini senes illos in Babylone, qui testimonio falso contra Susannam dato eam iniuste condemnaverunt in mortem, vos quoque iudicii et condemnationis illorum participes fietis. Nam Susannam quidem 15 Dominus per Daniel de manu iniquorum eripuit, senes autem illos sanguinis eius reos ad ignem damnavit.

LII. Discernamus valde res sacras a rebus terrenis. Attamen dicimus: videtis, fratres nostri, quomodo, cum homicidae ad potestatem adducuntur, iudices diligenter adducentes interrogent et 20 inquirant, quae ab illis facta sunt, ac deinde iterum malefico dicant,

7 Prov. 26, 17. — 9 Deut. 1, 16; Ioann. 7, 24. — Ies. 1, 17. — 10 Ies. 58, 6. — 12 Dan. 13.

LI. Ὅτι οὐ χρὴ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιῆσθαι. Quod non oporteat in iudiciis alteram tantum partem audire.

2. ἐν πνεύρῳ κατεδίκησεν] S. Scriptura Dan. 1, 62 (Vulg. 13, 62) id solum dicit: καὶ ἀπέκτειναν αὐτούς. Traditio autem Iudaeorum, cuius mentionem faciunt Origenes Ep. ad Aristidem et Hieronymus Ep. 54 c. 10; Comment. ad Ierem. 29, 21—23 et ad Dan. 13, 5. 62, Achabum et Sedeciam pseudoprophetas, quos rex Babylonis frixit in igne (Ier. 29, 22), et senes duos calumniatores Susannae eosdem fuisse ferebat.

LII. Παράδειγμα τοῦ δικαίου κρίματος ἢ τῶν ἕξωθεν δικαστῶν περὶ

τὰς ἀποφάσεις ἀσφάλεια. Exemplum iusti iudicii capiatur de cautione, quam in sententiis iudices gentiles adhibent. — Scenam iudicalem describit Opus imperfectum in Matth. 25, 31 hom. 54 sic: Criminosas personas iudex auditurus in publico tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam; hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda poenarum, quae non solum pati, sed et videre tormentum est; stant iuxta parati tortores, crudeliores aspectu quam manibus; tota iudicii facies cuiusdam schematis

LI. Εἶπομεν δέ, ὅτι κρίσεις οὐ δίκαιον μονομερεῖς ποιεῖσθαι.
 ἔαν γὰρ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀκούσητε, μὴ παρόντος τοῦ ἐτέρου
 μηδὲ ἀπολογησαμένου πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα, καὶ προ-
 πειτῶς ἐξενέγκητε ψῆφον κατακρίσεως, ἔνοχοι τῆς ἀναιρέσεως καὶ
 συμερισταὶ τῷ συκοφάντη παρὰ θεῶν εὐρεθήσεσθε τῷ δικαίῳ 5
κριτῇ „ὡς“ γὰρ „ὁ κρατῶν κέρκου κυνός, οὕτως ὁ προεστῶς
 ἀλλοτρίας κρίσεως“. 2. ἔαν δὲ μιμηταὶ γένησθε τῶν ἐν Βαβυλῶνι
 πρεσβυτέρων, οἵτινες καταμαρτυρήσαντες τῆς Σωσάννης ἀδίκως
 κατεδίκασαν αὐτὴν εἰς θάνατον, ἔνοχοι τῆς ἐκείνων κρίσεως καὶ
 καταδίκης γενήσεσθε, ὅτι τὴν μὲν Σωσάνναν ὁ κύριος διὰ τοῦ 10
 Λαμιήλ ἐρρύσατο ἐκ χειρὸς παρανόμων, τοὺς δὲ ἐνόχους τοῦ
 αἵματος αὐτῆς πρεσβυτέρους ἐν πυρὶ κατεδίκασεν, ὑμᾶς δὲ δι'
 αὐτοῦ ὠνειδίσειν λέγων· „Οὕτως μωροὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ; οὐκ
 ἀνακρίναντες οὐδὲ τὸ ἀληθὲς ἐπιγνόντες κατεκρίνατε θυγατέρα
 Ἰσραήλ; ἀναστρέψατε οὖν εἰς τὸ κριτήριον· ψευδῆ γὰρ οὗτοι 15
 κατεμαρτύρησαν αὐτῆς“.

LII. Θεάσασθε δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, ὧν τῇ ἐξουσίᾳ
 ὀρῶμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρῶνους,
ληστὰς· καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ
 τῶν προσαγόντων λέγουσιν τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει· 20

6 Prov. 26, 17. — 7 Dan. 13. — 13 Dan. 13, 48. 49.

1 κρίσεις : τὰς κρ. a | 3 καὶ p v cf. D : > a b h o | 5 συμερισταὶ
 b o p : συμεριῖται v, συμετριῖται a, συμετροηταὶ (?) h | 10 γένησθε a v |
 μὲν > o | 12 ἐν > p v | 13 οἱ > b h o p v | 13/14 οὐκ ἀνακρ. : ὄν κατακρ. o |
 14 ἀληθὲς b o A : σαφὲς a h p v LXX | 18 ὄρ. ἀγομένους : ὄρωμένους b o |
 19 λαμβάνοντες b o | ὑπό : παρὰ b o

terrore vestitur; et cum ad medium productae fuerint criminosae personae, ante interrogationem iudicis ipsius iudicii terribili discutiuntur aspectu. Cf. Chrysost. De Lazaro concio II, 2; IV, 1.

1. ἀνακρίσεις] i. e. inquisitionem praeiviam. — παραπετάσματος μέσου] Basiliius M. Ep. 79 s. f. scribit: Οἱ τοῦ κόσμου τοῦτου ἄρχοντες, ὅταν τινὰ τῶν κακούργων θανάτῳ καταδικάζειν μέλλωσιν, ἐφέλκονται τὰ παρα-

πετάσματα, καλοῦσι δὲ τοὺς ἐμπειροσιτάτους πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν προκειμένων σκέψιν, καὶ πολὺν ἐνσχολάζουσι χρόνον κτλ. Cf. Andreas Caes. In Apoc, 19, 11 (PG 106, 401); Acta ss. Claudii, Asterii c. 3 (Bolland. 23. Aug.); Act. s. Eupli c. 3 (ed. Ruinart-Galura II, 432). — ὄρον καὶ ψῆφον] Cf. Mélanges G. B. de Rossi 1892 p. 29—40 (Suppl. aux Mélanges d'archéol. et d'hist. de l'École française de Rome t. XII).

num haec ita sint; et quamquam confitetur et annuit, non confestim ad mortem eum mittant, sed multis diebus de eo iterum inquirant et velis interiectis simul deliberent et consilientur multum, et deinde postremo iudicium capitis de eo ferant, et manibus ad
 5 caelum sublatis contestentur: insontes sumus sanguinis hominum. Hoc faciunt, quamquam gentiles sunt nec noverunt Deum nec retributionem a Deo accipiunt pro eis, quos iudicant iniuste ac condemnant. 2. Vos autem cognoscentes, quis sit Deus noster et qualia iudicia eius, iudicium ferre audetis de insonte? 3. Nos
 10 igitur vobis consilium damus, ut diligenter et cautissime inquiratis, cum sententia iudicii vestri, quam fertis, continuo ascendat ad Deum; et si iuste iudicaveritis, retributionem iustitiae a Deo accipietis et nunc et in futuro; sin autem iniuste iudicaveritis, iterum sic retributionem a Deo consequemini. Studete igitur, fratres,
 15 dignari laudem accipere a Deo neque vituperationem, quia Dei laus est hominibus vita aeterna, vituperatio vero Dei eis mors sempiterna.

LIII. Itaque vobis cordi sit, episcopi, non festinos esse sedendi in tribunali celeriter, ne cogamini aliquem condemnare; sed prius-
 20 quam veniunt et ante tribunal stant, admonete eos et pacem facite inter eos, quibus est iudicium invicem ac lis, et docete eos primo, non decere hominem irasci, quia dixit Dominus: *Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.* 2. Et secundo, si evenerit, ut exoriatur aliqua ira operante inimico, continuo eodem die eos
 25 oportet placari et reconciliari et inter se pacem habere. Namque scriptum est: *Sol non occidat super iram tuam adversus fratrem tuum.* Et in David iterum dicit: *Irascimini, et nolite peccare,* hoc est: cito reconciliamini, ne ira permanente iracundia existat ac peccatum operetur. In Proverbiis enim dicit: *Anima, quae apprehendit iracundiam, moriatur.* 3. Et iterum Dominus quoque noster
 30

22 Mt. 5, 22. — 25 II Cor. 13, 11. — 26 Eph. 4, 26. — 27 Ps. 4, 5. — 29 Prov. 12, 28.

LIII, 1. *omnis qui irascitur etc.*] Vox *ἐἰς* a duobus quidem testibus (Sm C) traditur. Contextus autem demonstrare videtur, auctorem Didascaliae eam vix scripsisse.

2. *anima etc.*] LXX Prov. 12, 28

quidem ut Constitutor pro *ψυχὰς* habent *ὀδοί*. Non est autem dubium, auctorem illum locum laudare, non Prov. 19, 16, quem locum Gibson adnotavit.

* * *

κάκεινον συγκαταθεμένου οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν
 ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις ποιῶνται αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν
 μετὰ συμβουλίου πολλοῦ καὶ παραπετάσματος μέσον· τελευταῖον
 ὄρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς
 τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, διαμαρτύρεται ἀθῶος ὑπάρχειν τοῦ
 αἵματος τοῦ ἀνθρώπου, καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ καὶ οὐ γινώσκοντες
 θεϊότητα ἢ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ θεοῦ ἄμνηαν ὑπὲρ τῶν ἀναιτίως
 κατακριθέντων. 2 (LIII). ὑμεῖς δέ, γινώσκοντες, τίς ὁ θεὸς ἡμῶν
 καὶ ὅποια τὰ κρίματα αὐτοῦ, πῶς ἂν κατὰ ἐπήρειαν δυνήσεσθε
 τινι ἀπόφασιν δοῦναι, τῆς κρίσεως ὑμῶν παραχορῆμα γινωσκομένης
 θεῶ· 3. καὶ εἰ μὲν δικαίως ἐκρίνατε, δικαίων ἀμοιβῶν καταξιω-
 θήσεσθε καὶ νῦν καὶ εἰς αὐτίς· εἰ δὲ ἀδίκως, πάλιν τῶν ὁμοίων
 τεύξεσθε. ἡμεῖς μὲν οὖν, ἀδελφοί, συμβουλευόμεν ὑμῖν μᾶλλον
 ἐπαίνων ἀξιούσθαι παρὰ θεῶ ἢ ψόγων, ὅτι θεοῦ ἔπαινος ζωὴ
 αἰώνιος ἀνθρώποις, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ ψόγος θάνατος αἰδίου. 15

LIII. Διὸ γίνεσθε δίκαιοι κριταί, εἰρηνοποιοί, ἀόργητοι· „ὁ
 ὀργιζόμενος“ γὰρ „τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει“. 2.
 εἰ δὲ καὶ συμβῆ ἔξ ἐνεργείας τινὸς ὀργισθῆναι ὑμᾶς κατὰ τινος,
 „ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδνέτω ἐπὶ τῇ ὀργῇ ὑμῶν. ὀργίξεσθε“ γὰρ, φησὶν
 ὁ Δαβὶδ, „καὶ μὴ ἁμαρτάνετε“, τοῦτ' ἔστιν ταχέως διαλλάσσεσθε,
 ὅπως μὴ ἢ ἐπίμονος ὀργὴ μνησικακία γένηται καὶ ἁμαρτίαν ἀπερ-
 γάσῃται· „Ψυχαὶ“ γὰρ „μνησικάκων εἰς θάνατον“, φησὶν ὁ
 Σολομών. 3. λέγει δὲ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ

16 Mt. 5, 22. — 19 Eph. 4, 26. — 20 Ps. 4, 5. — 22 Prov. 12, 28.

1 συγκατατιθεμένου p v | ἐπὶ : εἰς b o | 2 ἀλλά : ἀλλ' ἐν h | 4 εἰσ-
 φέρειν b o | 4/5 πρὸς τὸν ἥλιον post χεῖρας b o | 5 διαμαρτύρεται b | 7 θεό-
 τητα b h o | ἢ : καὶ εἰς b o | 8 κατακριθέντων + ἀποφεύγουσιν a | 9 ποῖα o |
 κατὰ (κατ' a) ἐπήρειαν > b o | 10 ἡμῶν o p v | 11 ἐκρίνατε > b o | δικαίω
 ἀμοιβῆν b o | 12 καὶ sec > a b o | εἰς > b o | 13 συμβουλευόμεν h |
 14 θεῶ : θεοῦ b | 15 16 ὡσπερ οὖν καὶ ὁ et δίκαιοι κριταί in a evanuerunt |
 15 ψόγος θ. αἰδίου : θάνατος αἰώνιος ἔστιν b o | 17 ἔνοχος ante τῷ ἀδ. b o |
 τῆς κρίσεως b o | 18 καὶ > p v | 19 ἐπιδνναίτω o | τῇ ὀργῇ : τῷ παρορ-
 γισμῷ b o | 20 τοῦτ' ἔστιν : τοῦ b | διαλλ. + τοῦτ' ἔστιν b | 21/22 καὶ ἁμ.
 ἀπεργάσῃται > h | 22 γὰρ : δὲ h | 23 καὶ pr > a | ὁ sec > b

LIII. Ὅτι μὴ χορὴ κατ' ἀλλήλων
 ἔχειν τοὺς πιστοὺς. Quod non opor-
 tet fideles inter se discordare.

2. ψυχὰι κτλ.] Sic Constitutiones
 h. l. sequentes Didascaliam; infra VII, 4
 cum LXX ὁδοί.

ac salvator dixit: *Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris, quia frater tuus iracundiam aliquam habet adversus te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum.* 4. Munus autem Dei est oratio et eucharistia nostra. Si ergo iracundiam habes adversus fratrem tuum aut ipse habet adversus te, neque oratio tua exaudietur neque eucharistia tua accipietur, et invenieris vacuus oratione et eucharistia propter iram, quam apprehendisti. 5. Et oportet hominem omni tempore orare assidue; qui vero irati et iracundi sunt adversus fratres suos, eos Dominus non exaudit, et licet ter in hora ores, nihil lucraberis; non enim exaudieris propter inimicitiam tuam adversus fratrem tuum. 6. Propterea si operam das ac studes, ut Christianus sis, sequere verbum Domini, qui dixit: *Dissolve omnes colligationes iniquitatis, et rescinde omnia vincula violentiae ac fraudis.* 7. In te enim salvator noster posuit hanc potestatem, *ignoscendi fratri tuo, qui in te deliquit, usque septuagies septies*, hoc est quadringenta nonaginta. 8. Quoties ergo fratri tuo iam dimisisti, ut nolis ei iterum dimittere? Sed iracundiam habes et inimicitiam retines et in iudicium vis venire: ergo oratio tua impeditur. 9. Etiamsi autem implevisti quadringenta nonaginta ei dimittens, adde etiam propter te ipsum, et in benignitate tua sine ira ignosce fratri tuo. Et si propter fratrem tuum non facis, deliberans vel propter te ipsum fac et dimitte proximo tuo, ut orans exaudiaris ac munus acceptum offeras Domino.

LIV. Propterea ergo, episcopi, ut munera vestra et orationes

1 Mt. 5, 23. 24. — 14 Ies. 58, 6. — 16 Mt. 18, 22.

1 προσφ. τὸ δῶρον : προσφέρον b o | 3 σου > p v | 5 δῶρόν σου + ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου b o | θεῶ : τῷ θεῶι h, θεοῦ b o | 6 ἔχεις a v | 7 ἔχει a h v | 7/8 οὔτε αἱ εὐχαρ. σ. προσδ. > b o | 8 ἐπιχειμένην h | 10 οὐχ ὑπακούει h m p v | 11 χρῆ : δεῖ h, > b o | λύειν h | 12 προσεύξασθαι b o | 14 φίλος : φιλοῦντας ὑμᾶς o | 16 οὐ + μὴ o | 20 εἶναι θέλεις ∞ a | 21 ὁ σωτήρ (post ἔξουσίαν p v) : ὁ κύριος a | 22 τῷ > b o | σὲ > b o | 23 τετρακοσίαις b o | 24 ἡδῆς a | ἀφέωκας h | 25 ἀφεῖναι h | 27 καὶ συντηρεῖς : κ. συζητεῖς m p v, > b o | ἐχθραίνων b o | 28 ὑφορᾶς b o : ὑφορᾶ a, ὑφορᾶσαι h m p v | 29 τὰ > b o | τετρακοσίας b | συνεχώρησας > a | 30 εἰς ἀγαθ. > b o | 31 αὐτὸν h | μὴ > b o | 32 ἀφεῖναι b v | 33 ἐπακούη h,

LIV. Ὅτι χρῆ τοὺς ἐπισκόπους τὰ περὶ εἰρήνης διὰ τοῦ διακόνου ὑπομιμνήσκειν τῷ λαῷ. Quod oporteat

episcopus de pace per diaconum in memoriam suggerere.

Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις· „Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ
 θυσιαστήριον καὶ ἐκεῖ μνησθῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ
 σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ
 ἔπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθὼν πρόσ-
 φερε τὸ δῶρόν σου“. 4. δῶρον δέ ἐστίν θεῶ ἢ ἐκάστου προσευχῆ 5
 καὶ εὐχαριστία· ἐὰν οὖν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ αὐτὸς
 ἔχῃ τι κατὰ σοῦ, οὔτε αἱ προσευχαί σου εἰσακουσθήσονται οὔτε
 αἱ εὐχαριστίαι σου προσδεχθήσονται διὰ τὴν ὑποκειμένην ὀργήν.
 5. χρῆ δὲ συνεχῶς προσεύχεσθαι ὑμᾶς, ἀδελφοί· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν
 ἐν ὀργαῖς ἀδίκως ἐχθραίνοντων ἀδελφοῖς ὁ θεὸς οὐκ ἐπακούει, 10
 καὶ ἐὰν τρις τῆς ὥρας προσεύξωνται, χρῆ διαλύειν πᾶσαν ἐχθραν
καὶ μικροψυχίαν, ἵνα δυνώμεθα προσεύχεσθαι καθαρᾷ τῇ καρδίᾳ
καὶ ἀρύπῃ. 6. καίτοιγε καὶ ἐχθρούς ὁ κύριος ἀγαπᾷν προσέταξεν,
οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς φίλους μισεῖν, καὶ ὁ νομοθέτης φησὶν· „Οὐ
μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου τῇ 15
διανοίᾳ σου, ἐλεγμῶ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι
αὐτὸν ἁμαρτίαν· οὐ μισήσεις Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἦσθα παρ
αὐτῷ· οὐ μισήσεις Ἰουμαῖον, ὅτι ἀδελφός σου ἐστίν“, καὶ ὁ Δαυὶδ
λέγει· „Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά“. 7. ὅθεν
 εἰ Χριστιανὸς εἶναι θέλεις, ἐξακολούθει τῷ τοῦ κυρίου Νόμῳ· 20
 „Ἄνε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας“· ἐπὶ σοὶ γὰρ ὁ σωτὴρ ἐξουσίαν
 ἔθετο „ἀφιέναι ἁμαρτίας τῷ ἀδελφῷ τὰς εἰς σὲ γενομένας ἑως
ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ“, τοῦτ' ἐστὶν τετρακοσίας ἐνενηκοντα.
 8. ποσάκις οὖν ἤδη ἀφῆκας τῷ ἀδελφῷ σου, ἵνα μὴ θελήσης
αὐτῷ ἀφιέναι καὶ νῦν; καίτοι ἀκούσας τοῦ Ἰερεμίου λέγοντος, 25
ὅτι „Ἐκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ λογίζεσθε ἐν ταῖς
καρδίαις ὑμῶν“. σὺ δὲ μνησικακεῖς καὶ συντηρεῖς ἐχθραν καὶ
 ἐπὶ κρίσειν ἔρχῃ καὶ μῆνιν ὑφορᾷς καὶ ἡ προσευχὴ σου ἐμποδίζεται.
 9. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ τετρακόσια ἐνενηκοντα συνεχώρησας ἀφείς τῷ
 ἀδελφῷ σου, πλέονασον τὴν ἀοργησίαν ἐπὶ πλείον εἰς ἀγαθωσύνην 30
δι' ἑαυτόν· κὰν ἐκεῖνος μὴ ποιῇ, ἀλλάγε σὺ διὰ τὸν θεὸν σπούδαζε
ἀφιέναι τῷ πλησίον, „ὅπως γένη υἱὸς τοῦ πατρὸς σου τοῦ ἐν
οὐρανοῖς“ καὶ προσευχόμενος ὑπακούῃ ὡς φίλος θεοῦ.

LIV. Διὰ τοῦτο, ὧ ἐπίσκοποι, μελλόντων ὑμῶν εἰς προσευχὴν

1 Mt. 5, 23. 24. — 14 Lev. 19, 17. — 17 Deut. 23, 7. — 19 Ps. 7, 5. —
 21 Ies. 58, 6. — 22 Mt. 18, 22. — 26 Zach. 8, 17. — 27 Mt. 5, 22—24. —
 32 Mt. 5, 45.

accepta sint, cum statis in ecclesia oraturi, diaconus alta voce dicat: Adestne aliquis adversus proximum suum aliquid habens? Si vero reperiuntur, qui iudicium ac litem inter se habent, supplicare debes et pacem facere inter eos. 2. Qui in domum ingrediuntur et dicunt: 5 *pax huic domui*, et pacem evangelizant et pacem afferunt. 3. Si ergo aliis pacem praedicas, multo magis tibi pacem esse necesse est cum fratribus tuis. 4. Ut *filius lucis* igitur et pacis omnibus esto lux et pax cum nemine litigans, sed esto benignus erga omnes et pacificus et adiutor Dei, ut multiplicentur, qui salvantur; nam 10 haec est voluntas Domini Dei. 5. Qui autem inimicitiam ac lites et controversias et iudicia amant, hi Dei inimici sunt.

LV. Dominus enim a principio singulas generationes ad paeni-

4 Luc. 10, 5. — 7 Ioann. 12, 36. — 8 Mt. 5, 16.

2 πλησίον ὑμῶν ἐστὼς b h o | 3 μή τις bis : μηδεὶς b o | 4 κροουθέντες : καθαρά h | 5 τοῦ θεοῦ : τῷ κυρίῳ b o | 7 χαριζόμενος b h o a² : χαριζόμενος a, χαριζόμενοις p v | 8 κύριος : ὁ κ. b o | 9 πολὺ a h : πολλῶ b o p v | 10 προσεύχεσθαι m p v | τῷ λαῷ h A B : τῷ θεῷ m p v, > a b o | θεοῦ : λαοῦ m p v | 11 πολλῶ b o p v | αὐτὸς αὐτῆς ∞ h | αὐτὸς > b | 12 ταύτην p v | 14 μὴ πρὸς ἑαυτὸν a | μὴ : οὐ b o | 15 οὐτ' p v, οὔτε h | ἄν > h | ἄλλων h | φίλος b o | 16 γιγνόμενος a, γενόμενος h | 17 ὁμοιοῖα : ἀληθεία h | 19 τοῦ θ. ἀλλότριος : ἀλλ. θεοῦ b o | 21 καλεῖ + καὶ h | 22 τοῦ (> p) Σὴθ καὶ Σῆμ b o p | 23 δὲ + καὶ b h o | τοῦ : τοὺς o | δὲ + πάλιν b o | 25 Μελχισ. : τοῦ M. b o | 26 θωφίλου o | Μωϋσέως b h p | 27 Χαλέβ : λέβ a | 28 τοὺς λοιποὺς o | τὸν > a | 29 αὐτοῦ o | ἐκ a b o A B : + πνεύ-

1. μή τις κ. τ.] Sic Didascalia. Tempore progrediente haec proclamatio desiisse videtur. Saltem nec in liturgia infra VIII, 4—15 proposita nec alias invenitur. Ceteroquin proclamationes satis diversae erant. Cf. adnot. ad VIII, 6.

2. τοῖς ἑγγύς κ. τ. μ.] Ies. 57, 19: εἰρήνην ἐπ' εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἑγγύς οὖσιν, Eph. 2, 17: καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἑγγύς. — οὗς ἔγνω κτλ.] Num. 16, 5: καὶ ἔγνω ὁ θεὸς τοὺς ὄντας αὐτοῦ, II Tim. 2, 19: ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 27 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 2).

LV. Ἀπαρίθμησις διαφόρων προνοίας καὶ ὅπως ἐξ ἀρχῆς καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐκάλεσεν ὁ θεὸς εἰς μετάνοιαν πάντας. Enumeratio variae providentiae et quemadmodum ab initio Deus per singulas generationes ad paenitentiam omnes homines vocaverit.

1. προφητῶν κτλ.] Quod Didascalia paucis verbis indicat, id Constitutiones copiose illustrant. — τῶν δώδεκα — Παύλου] Paulum Constitutor a duodecim quidem discernit, sed in apostolorum numero habet. Infra VIII, 4, 1 Paulus συναπόστολος vocatur, et VIII, 46, 13 tredecim apostoli commemorantur.

ἀπαντᾶν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ψαλμοῦδιαν καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλίαν, ὁ διάκονος ἐστὼς πλησίον ὑμῶν μετὰ ὑψηλῆς φωνῆς λεγέτω· Μὴ τις κατὰ τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει, ἵνα, ἐὰν εὐρεθῇ ἐν τισὶν ἀντιλογία, συνειδήσει κρουσθέντες δεηθῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ διαλλαγῶσιν τοῖς ἀδελφοῖς. 2. εἰ γὰρ τοῖς 5 ἐν οἰκίᾳ τινὸς εἰσερχομένους πρὸ πάντων δεῖ λέγειν· „Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ“, ὡς υἱοὺς εἰρήνης εἰρήνην χαριζομένους τοῖς ἀξίοις, καθὼς γέγραπται· „Τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακράν, οὓς ἔγνω κύριος ὄντας αὐτοῦ“, πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ θεοῦ εἰσερχομένους χρῆ πρὸ πάντων ἐπεύχεσθαι τῷ λαῷ τὴν τοῦ θεοῦ εἰρήνην. 3. εἰ 10 δὲ ἄλλοις ταύτην ἐπεύχεται, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς αὐτῆς ἐντὸς ὑπαρχέτω ὡς „τέκνον φωτός“· ὁ γὰρ μὴ ἔχων αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος ἄλλοις αὐτὴν χαρίζεσθαι. 4. διὸ πρὸ πάντων χρῆ εἰς ἑαυτὸν εἰρηνεύειν αὐτόν· ὁ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν μὴ στασιάζων οὐδ' ἂν πρὸς ἄλλον διαμαχεσθήσεται, ἀλλ' ἔσται εἰρηνικός, φιλικός, 15 συνάγων τὰ τοῦ κυρίου καὶ συνεργὸς αὐτοῦ γινόμενος πρὸς τὸ πλεονάσαι αὐτῷ τοὺς σωζομένους ἐν ὁμοιοῖα. 5. οἱ γὰρ ἐπινοοῦντες ἔχθρας καὶ μάχας, ἀντιλογίας καὶ κρίσεις πονηροὶ καὶ τῷ θεοῦ ἀλλότριοι τυγχάνουσιν.

LV. Ὁ γὰρ θεός, θεὸς ὢν ἐλέους, ἀπ' ἀρχῆς ἐκάστην γενεὰν 20 ἐπὶ μετάνοιαν καλεῖ διὰ τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν· καὶ τοὺς μὲν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ διὰ τοῦ Ἄβελ καὶ Σῆμ καὶ Σὴθ, ἔτι δὲ Ἐνῶς καὶ τοῦ μετατεθέντος Ἐνῶχ ἐσωφρόνιζεν, τοὺς δὲ ἐν τῷ κατακλυσμῷ διὰ τοῦ Νῶε, τοὺς ἐν Σοδόμοις διὰ τοῦ φιλοξένου Λώτ, τοὺς μετὰ τὸν κατακλυσμόν διὰ Μελχισεδέκ καὶ τῶν 25 πατριαρχῶν καὶ τοῦ θεοφιλοῦς Ἰωβ, τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ Μωσέως, τοὺς Ἰσραηλίτας δι' αὐτοῦ καὶ Ἰησοῦ καὶ Χαλεβ καὶ Φινεὲς καὶ τῶν λοιπῶν, τοὺς μετὰ τὸν νόμον δι' ἀγγέλων καὶ προφητῶν, τοὺς αὐτοὺς διὰ τῆς ἰδίας ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐκ παρθένου γενομένης, τοὺς πρὸ μικροῦ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ τῆς σωματικῆς διὰ 30 Ἰωάννου τοῦ προδρόμου, τοὺς δ' αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ λέγων· „Μετανοεῖτε, ἤγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν“· τοὺς μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ δι' ἡμῶν τῶν δώδεκα

6 Luc. 10, 5. — 8 Eph. 2, 17. — II Tim. 2, 19. — 12 Ioann. 12, 36. — 32 Mt. 4, 17.

ματος ἁγίου καὶ h m p v 29/30 γεναμένης ο, γινομένης h | 31 δὲ h v, > p | διὰ τοῦ αὐτοῦ : καὶ δι' ἑαυτοῦ b o | 32 γέννεσιν p, γέννησιν h

tentiam et vitam vocavit per prophetas et iustos. 2. Et nos apostoli quoque, qui digni habiti sumus testes esse adventus eius et praedicatores verbi eius divini, ex ore Domini Iesu Christi audivimus et probe scientes dicimus, *quae sit voluntas eius* et voluntas
5 patris ipsius: *ne quis intereat, sed omnes homines credant et vivant.*

LVI. Hoc enim est, quod docuit nos orantes dicere: *Fiat voluntas tua in terra sicut in caelo*, ut, quemadmodum angeli caeli et virtutes et omnes ministri glorificant Deum, ita etiam in terra omnes homines Deum glorificent. 2. Voluntas igitur eius est
10 vivificare omnem hominem, et hoc est gaudium eius, ut multi sint, qui salvantur. Qui litem agit vel inimicus est proximi sui, minuit populum Dei; nam aut accusatum eiciens ex ecclesia minuit eam et facit, ut Deus animam hominis amittat, quae vivebat; aut per litem eicit et removet se ipsum ex ecclesia, et sic iterum
15 adversus Deum peccat. Deus enim salvator noster sic dixit: *Omnis, qui non est mecum, contra me est; et omnis, qui non congregat mecum, spargit.* 3. Tu ergo non es is, qui Deum iuvet, populum congregans, quia perturbator ac dispersor gregis es et

4 Rom. 12, 2. — 5 Ioann. 3, 16. — 6 Mt. 6, 10. — 7 Ps. 102, 19—21. — 8 Ps. 148, 11—13. — 10 Ioann. 6, 40. — 16 Mt. 12, 30.

2. *σὺν Ἰακώβῳ πτλ.*] Cf. V, 8, 1; VI, 14, 1; VII, 46, 2; VIII, 4, 1. Ut auctor Didascaliae (VI, 12), sic Constitutor Iacobum fratrem Domini extra collegium collocat ac discipulis Domini LXXII adnumerat, et tres Iacobos statuit, duos apostolos proprie dictos, Zebedaei filium et filium Alphaei, ac fratrem Domini et episcopum Hierosolymitanum. Idem senserunt veteres fere omnes, Hegesippus apud Eusebium H. E. II, 23, 4, Clem. Recognitiones I, 44. 66. 70, Cyrillus Hieros. Catech. IV, 28; XIV, 21 etc. Clemens Alex. autem apud Eusebium H. E. II, 1, 3. 4 distincte de duobus Iacobis dicit, episcopo Hierosolymorum et filio Zebedaei, ita ut illum eundem cum filio Alphaei habere videatur. Evangelium secundum Hebraeos quoque Iacobum fratrem Domini inter apostolos recen-

set, s. cenae eum interfuisse Hieronymo Catal. c. 2 referente dicens. Ceteroquin VI, 14, 1 Constitutor non solum similiter ac hoc loco Iacobum apostolis adiungit, sed etiam Paulo anteponit, ita ut prope ad sententiam eorum accedat, qui e Iesaia 17, 6 apostolos quatuordecim fuisse collegerunt, duodecim a Domino electos vel primos et duos postea assumptos, quam interpretationem statuit Eusebius (Montfaucon, Collectio nova patrum 1706 II, 422; Migne PG 24, 210) cuiusque Hieronymus ad Ies. 17, 6 meminit.

LVI. *Ὅτι θέλημα θεοῦ ὁμόφρονος εἶναι τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν εὐσέβειαν παραπλησίως ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν.* Quod voluntas Dei sit, ut omnes homines in pietate consentiant instar virtutum caelestium.

καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς σκεύους“ Παύλου. 2. ἡμεῖς οὖν οἱ κατα-
 ξιωθέντες εἶναι μάρτυρες τῆς παρουσίας αὐτοῦ σὺν Ἰακώβῳ τῷ
 τοῦ κυρίου ἀδελφῷ καὶ ἑτέροις ἑβδομήκοντα δύο μαθηταῖς καὶ
 τοῖς ἑπτὰ διακόνοις αὐτοῦ ἐκ στόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ἠκούσαμεν καὶ ἀκριβῶς εἰδότες λέγομεν, „τί ἐστὶν τὸ 5
 θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον“ τὸ διὰ
 Ἰησοῦ γνωρισθὲν ἡμῖν, „ἵνα μηδεὶς ἀπόληται, ἀλλὰ πάντες ἄν-
 θρωποι“ συμφώνως „πιστεύσαντες“ αὐτῷ αἶνον σύμφωνον ἀνα-
 πέμφαντες αὐτῷ „ζήσωσιν“ αἰωνίως.

LVI. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ εἰδίδαξεν ἡμᾶς ὁ κύριος προσευχο- 10
 μένους λέγειν τῷ πατρὶ αὐτοῦ· „Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς
 ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς“, ὅπως, ὡς αἱ ἐπουράνιοι φύσεις τῶν
 ἄσωμάτων δυνάμεων πᾶσαι δοξάζουσιν τὸν θεὸν συμφώνως,
 οὕτως καὶ ἐπὶ γῆς πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ
 διαθέσει δοξάζουσιν τὸν μόνον θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν διὰ 15
 τοῦ μονογενοῦς Χριστοῦ. 2. θέλημα οὖν αὐτοῦ ἐστὶν αἰνεῖν
 αὐτὸν ὁμοφρόνως καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν συμφώνως. τοῦτο γὰρ
 αὐτοῦ ἐστὶ θέλημα ἐν Χριστῷ, πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους
 ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ ζημιοῦν αὐτὸν μηδὲ ἐλαττονεῖν ὑμᾶς τὴν
 ἐκκλησίαν ἢ συστέλλειν τὸν ἀριθμὸν διὰ μιᾶς ψυχῆς ἀνθρώπου 20
 ἢ ὑμῶν ἀναιρεθείσης, ἣτις ἠδύνατο σωθῆναι διὰ μετανοίας,
 ἀπόλετο δὲ οὐ μόνον ἐξ ἰδίας ὀργῆς, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐξ ὑμετέρας
 ἐπιβουλής, καὶ ἐπληρώσατε τὸ γεγραμμένον· „Ὁ μὴ συνάγων μετ'
 ἐμοῦ σκορπίζει“. 3. τοιοῦτος δέ, ὢν σκορπιστής, προβάτων ἀντί-
 δικος, θεοῦ ἐχθρός, τῶν ἀρνίων φθορεύς, ὢν ὁ κύριος ποιμὴν 25

1 Act. 9, 15. — 5 Rom. 12, 2. — 7 Ioann. 3, 16. — 11 Mt. 6, 10. —
 12 Ps. 102, 19—21. — 14 Ps. 148, 11—13. — 15 Ioann. 17, 3. — 18 Ioann.
 6, 40. — 23 Mt. 12, 30.

1 τοῦ > b o | 5 ἰδόντες b o | 6 τὸ sec > b o | 7 Ἰησοῦ : νιοῦ p v |
 μηθεὶς b, μηδὲ εἰς h | 8 αἰώνιον συμφώνως b o | 9 αὐτῷ ζ. αἰωνίως : ὑμ-
 νους αἰωνίως ζήσωμεν αὐτῷ b o | 12 τῆς > p v | ὅπως : ἵνα b o | ἐπον-
 ράνιοι h o p v | 13 πασῶν p v | δοξάζουσιν a | 14 γῆς : τῆς γ. a | οἱ > b
 o p v | 15 θέσει b o | ἕνα καὶ > o | καί : τὸν b | 16 θελήματι b o | αὐτοῦ
 > b o | 18 αὐτοῦ > b o | 19 ἐλαττωνῶν ἡμᾶς h | 21 ἡμῶν h | ἠδύνατο :
 ἢ (ἦν ο) δυνατὸν b o | 24 σκορπιστής + ἔσει καὶ τῶν b o | 25 ὢν : καὶ
 ὢν b o

1. ἐπουράνιοι φ. τ. ἄσωμάτων δυνάμεων] Cf. Euseb. Demonstr. evang.
 III, 3, 18.

adversarius et inimicus Dei. Noli igitur perpetuo excitare lites aut controversias aut procacitatem aut inimicitiam aut iudicia, ne quem dispergas ab ecclesia, quia in virtute Domini Dei congregavimus e cunctis gentibus et e cunctis linguis et adduximus in
5 ecclesiam *cum multo labore ac contentione et periculo continuo*, ut voluntatem Dei facientes *impleremus triclinium accumbentium*, hoc est ecclesiam sanctam catholicam, ut gauderent et exsultarent ac confiterentur glorificarentque Deum, qui vocavit eos ad vitam.

4. Vos ergo, laici, pacem mutuo habete, et tanquam columbae
10 prudentes studete implere ecclesiam et eos, qui feri sunt, convertere et mansuefacere et in eam introducere. Et haec est merces magna a Deo promissa, si liberaveritis eos ex igne et adduxeritis ad ecclesiam confirmatos et credentes.

LVII. Vos autem episcopi nolite esse duri neque tyranni
15 neque iracundi neque asperi in populum Dei manibus vestris traditum, nec solvite domum Domini neque dispergite populum eius, sed convertite omnes homines, ut Deo cooperemini, et congregate credentes cum magna mansuetudine et longanimitate et patientia et sine ira et per doctrinam et orationem tanquam ministri regni
20 aeterni. 2. In congregationibus vestris autem, in ecclesiis sanctis, conventus vestros facite quovis modo pulchro et disponite sollicita loca fratribus cum verecundia. 3. Segregetur presbyteris locus in

5 II Cor. 11, 23. 27. — 6 Mt. 22, 10. — 9 II Cor. 13, 11. — Mt. 10, 16. — 16 Mt. 26, 61. — 18 Eph. 4, 2. — 19 Act. 2, 42.

LVII. Διατύπωσις ἐκκλησίας καὶ κλήρον καὶ τί ἕκαστος ἐπιτελεῖν ὀφείλει τῶν συναθροιζομένων κληρικῶν ἢ λαϊκῶν ἐν τῇ συνάξει. Descriptio ecclesiae et cleri et quid facere debeat unusquisque clericorum vel laicorum congregatorum in synaxi.

2—4. Hanc particulam amplificans Constitutor hausit e Clementis epistula ad Iacobum c. 14, ubi legimus: "Ἐοικε γὰρ ὅλον τὸ πρᾶγμα τῆς ἐκκλησίας νηὶ μεγάλῃ. . . ἔστω οὖν ὑμῖν ὁ ταύτης δεσπότης θεός, καὶ παρεικάσθω ὁ μὲν κυβερνήτης Χριστῷ, ὁ πρωρεὺς ἐπισκόπῳ, οἱ ναῦται πρεσβυτέροις, οἱ τοίχαρχοι διακόνους, οἱ

νανστολόγοι τοῖς κατηχοῦσιν, τοῖς ἐπιβάταις τὸ τῶν ἀδελφῶν πλῆθος. In codice Vindobonensi epistulae illius caput XIV una cum initio capitis XV Constitutionibus tanquam prologus praefixus est. Cf. Prolegomena. Hippolytus De Antichr. c. 59 quoque ecclesiam cum nave comparat, similitudinem autem aliter explicat.

3. ἐπιμήκης] Forma oblonga domus ecclesiae plerumque construebatur. — κατὰ ἀνατολὰς τ.] Secundum Constitutiones domus ecclesiae in orientem versa esto. Didascalia de parte domus in orientem versa loquitur exponitque partes, quas singuli Christianorum

ὕπῆρξεν καὶ ἡμεῖς συναγωγοὶ ἐκ διαφόρων ἔθνων καὶ γλωσσῶν
 „ἐν πολλῷ μόχθῳ καὶ κινδύνῳ καὶ κόπῳ διηνεκεῖ, ἀγρουπνίαις,
 ἀσιτίαις, χαμευνίαις, διωγμοῖς, πληγαῖς, φυλακαῖς“, ἵνα τὸ θέλημα
 τοῦ θεοῦ ποιήσαντες „πληρώσωμεν τὸν τρίκλιον τῶν ἀνακει- 5
 μένων“, τοῦτ' ἔστιν τὴν ἱερὰν καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν εὐφραι-
 νομένων τῶν κλητῶν καὶ ἀγαλλιωμένων, ὑμνούντων καὶ δοξα-
 ζόντων τὸν καλέσαντα αὐτοὺς δι' ἡμῶν εἰς ζωὴν θεόν· ὑμεῖς
 ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν διεσκορπίσατε. 4. καὶ ὑμεῖς δέ, οἱ λαϊκοί,
 εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους, σπουδάζοντες ὡς φρόνιμοι τὴν ἐκκλη-
 σίαν αὐξῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ἄγρια ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὴν καὶ 10
 ἐξημεροῦν καὶ ἀποκαθιστᾶν. καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ μέγιστος ἐξ
 ἐπαγγελίας μισθὸς παρὰ θεοῦ· „Ἐὰν ἐξαγάγῃς ἐξ ἀναξίου τίμιον,
ὡς στόμα μου ἔση“.

LVII. Σὺ δέ, ὁ ἐπίσκοπος, ἔσο ἅγιος, ἄμωμος, μὴ πλήκτης,
 μὴ ὀργίλος, μὴ ἀπηνής, ἀλλ' οἰκοδόμος, ἐπιστροφεύς, διδακτικός, 15
 ἀνεξίκακος, ἠπιόθυμος, πρᾶος, μακρόθυμος, παραινετικός, παρα-
 κλητικός ὡς „θεοῦ ἄνθρωπος“. 2. ὅταν δὲ συναθροίῃς τὴν τοῦ
 θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης μετ' ἐπιστήμης
 πάσης κέλευε ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνοις
 ὡσανεὶ ναύταις τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς καθάπερ 20
 ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. 3. καὶ πρῶτον
 μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένος, ἐξ ἑκα-

2 II Cor. 11, 23. 27. — 4 Mt. 22, 10. — 9 II Cor. 13, 11. — Mt. 10, 16. —
 12 Ies. 15, 19. — 17 I Tim. 6, 11.

2 ἀγρουπνίαις + καὶ b h o | 3 πληγαῖς + καὶ o | 4 πληρώσαντες b |
 5 καὶ > b o | 7 ἡμᾶς b o | θεόν : ὄν p v, αἰώνιον θεοῦ b o | ὑμεῖς +
 οὖν b h o | 8/9 διεσκορπίσατε — ἀλλήλους > b o | 10 ἄγρια > b o |
 11 τοῦτο : οὗτος m p v | 12 παρὰ > b o | θεῶι h | τίμιον a h p v A :
 ἄξιον καὶ τίμιον b o | 13 στόμα a h : τὸ στ. b o p v LXX | ἔσο a h : ὁ
 b o p v | 14 ἄμωμος : ὁ ἄμ. b o, > h | 14/15 μὴ πλήκτης — οἰκοδόμος
 > b o | 15 διατακτικός h | 16 πρᾶος μακρόθ. > b o | 17 δὲ > p v | 18 ἂν
 > b o | 20 ὡσανεὶ : ὡς ἂν h | ὡς ναύταις : ὡς ἂν ἐν αὐταῖς b o | τάσσειν h,
 ἐκζητεῖν b o | 22 ἐπιμήκης o | κατ' a

classes obtineant; ad quam partem
 versus autem ecclesia exstruatur, non
 dicit. Apparet autem ex eis, quae ex-
 ponit, auctorem velle, ut templa ad
 orientem spectent. In Oriente pro-
 fecto ecclesiae plerumque semper hoc

modo aedificatae esse videntur. Basi-
 lica S. Sepulcri Eusebio Vit. Constant.
 III, 36 referente haud dubie ad ori-
 entem versa erat, cum basilica Tyri
 eodem H. E. X, 4, 38 narrante for-
 tasse situm inversum haberet. So-

parte domus ad orientem versa. 4. Et in medio inter eos situm sit episcopi solium, et cum eo sedeant presbyteri; similiter autem in parte altera ad orientem versa viri laici sedeant. 5. Ita enim decet in parte domus ad orientem versa presbyteros sedere cum
 5 episcopo et post hos laicos ac deinde feminas, ut, cum surgitis orantes, praepositi surgant primi et post eos viri laici, deinde iterum feminae. Nam versus orientem oportet vos orare, sicut et

crates H. E. V, 22 tanquam rem singularem situm ecclesiae Antiochiae Syriae commemorat, eius altare referens non ad solis ortum spectare, sed ad occasum. Eodem fere tempore Paulinus Nolanus Ep. 32 ad Sever. c. 13 (PL 61, 337; ed. Hartel 1894 p. 288) quidem etiam in Occidente illum morem usitatorem appellat. Romae autem antea regula inversa observata esse videtur, cum basilicae urbis antiquissimae ad occidentem spectent. — *παστοφώρια*] Duo ergo vel parti ecclesiae orientali utrinque adiuncta erant pastophoria. In altero infra VIII, 13, 16 comperimus reliquias eucharistiae asservatas esse. In eo etiam munera ad eucharistiam destinata praeparabantur. Quod respicit Paulinus Ep. 32 c. 16 secretarium basilicae Nolae extractae alterum inscribens: Hic locus est veneranda penus qua conditur et qua | Promitur alma sacri pompa ministerii. Alterum pastophorium videtur idem esse ac diaconicum, in quo asservabantur vasa altaris (Synod. Laodicensa c. 21), vestes sacrae (Typ. Sabae c. 2) et libri sacri, quorum meminit Paulinus alterum secretarium inscribens: Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas | Hic poterit residens sacris intendere libris.

4. *μέσος κτλ.*] Hunc cathedrae episcopalis locum nonnullae ecclesiae antiquissimae usque hodie conservant. Medio aevo cathedra prope altare in

parte laterali collocabatur. — *καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον*] Secundum hunc morem presbyteri *σύνθρονοι τῷ ἐπισκόπῳ* appellabantur. Reliqui clerici, iam diaconi, non sedebant, sed stabant.

5—7. Habes hic ordinem, qui in libris legendis observabatur. Cf. II, 59, 4; V, 19, 3; VIII, 5, 11; Basil. M. Hom. XIII, 1; hab. in Lacizis c. 1.

6. Cotelerius versus ita interpretatus est: lector praecinebat initia versuum Psalmorum, populus postrema succinebat. At dubitare licet, primo, num populus adeo Psalmorum gnarus fuerit, ut ita praelegenti respondere posset, deinde, num vox *ἀκροστίχια* ad illum modum referenda sit. Mihi Constitutor alium modum respicere videtur. Athanasius De fuga sua c. 24 scribit, in throno sedentem se praecepisse, ut diaconus legeret psalmum, populus autem responderet (*ὑπακούειν*): Quoniam in saeculum misericordia eius. Quae verba alteram partem singulorum versuum Psalmi CXXXV efficiunt et facile ab universo populo dici poterant, cum pars prior a diacono vel lectore recitaretur. Augustinus Confess. IX, 12 refert, Evodium cantare coepisse psalmum omnemque domum ei respondisse: Misericordiam et iudicium cantabo tibi Domine, i. e. versus primum Psalmi C. Methodius Sympos. XI, 2 hymnum de virginitate ita composuit, ut una e virginibus psallat, reliquae vero succinant ac respondeant (*ὑπα-*

τέρων τῶν μερῶν ἔχων τὰ παστοφóρια πρὸς ἀνατολήν, ὅστις
 ἔοικεν νηϊ. 4. κείσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος, παρ'
 ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον, καὶ οἱ διάκονοι
 παριστάσθωσαν εὐστατεῖς τῆς πλείονος ἐσθῆτος· εἰκασι γὰρ
 ναύταις καὶ τοιχάρχοις. προνοία δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος 5
 οἱ λαϊκοὶ καθεζέσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας, καὶ αἱ
 γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐτὰ καθεζέσθωσαν σιῶπῃν ἄγουσαι.
 5. μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἐστὼς ἀναγινωσκέτω
 τὰ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυή, τὰ τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βα-
 σιλειῶν, τὰ τῶν Παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς Ἐπανόδου, πρὸς 10
 τούτοις τὰ τοῦ Ἰωβ καὶ τὰ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν Ἑξκαίδεκα
 προφητῶν. 6. ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις
 τοὺς τοῦ Δαυὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑπο-
 ψαλλέτω. 7. μετὰ τοῦτο αἱ Πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέ-
 σθωσαν καὶ αἱ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ἃς ἐπέστειλε 15
 ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ
 ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ Εὐαγγέλια,

1 τῶν > b o | ἔχων > a | παστοφóρια p v | 2 ἔοικεν : ἐπικείσθω h |
 δὲ > b | μέσος ὁ : εἰς μέσον b o | 5 ναύταις κ. τ. : αὐταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις
 b o | 6 ἡσυχίας . . εὐταξίας ~ b o p v | 7 κεχωρισμέναις o | αὐταὶ a h |
 8 δ' a | ἐστὼς > b o | 11 τὰ τοῦ : ἰν τὰ b o | τὰ Σολ. : τοῦ Σ. a | Σολο-
 μῶντος b o p v | Ἑξκαίδεκα h p : ἕξ καὶ δέκα b o, δεκαῆξ v, ἰς a | 12 δὲ
 a h : > b o p v | γενομένων : γεναμένων b o, λεγομένων p v | 13 τοῖς :
 ante ὕμνους b o, > p v | ἀκροστίχια a b o | 14 αἱ : ἐ (= αἱ) b, > o |
 15 ἀπέστειλε b h | 16 ὑφήγησιν a | καὶ > o | 17 διάκονος ἢ πρεσβ. ~ b o |
 τὸ εὐαγγέλιον b o

κούειν), et haec quidem semper eundem
 versum: Ἀγγεύω σοι κτλ. Versus
 eiusmodi a populo pronuntiatos, post-
 quam lector singulos psalmi versus vel
 etiam plures recitavit, vel alias for-
 mulas precum breves, ut Alleluia et
 eiusmodi, vox ἀκροστίχια denotare
 videtur, fortasse etiam doxologias, quae
 psalmis singulis adiungebantur. Cetero-
 quin non ubique idem fuit. Basilius M.
 Ep. 207 ad clericos Neocaesarienses
 c. 3 scribit: Καὶ νῦν μὲν διχῆ δια-
 νεμηθέντες ἀντιπάλλουσιν ἀλλήλοις,
 ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατ-

ἀρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπη-
 χοῦσι. Sozomenus H. E. V, 19 s. f.:
 Ἐξήρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις
 οἱ τούτους ἀκριβοῦντες καὶ ξυνεπ-
 ἤχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ. Ps.-
 Dionysius De hierarchia eccles. c. 3, 2:
 Ὁ μὲν ἱεράρχης . . . ἀπάροχεται τῆς
 ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελωδίας συν-
 αδούσης αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν ἱερο-
 λογίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 διακοσμῆσεως.

7. διάκονος ἢ πρ.] Cum ceteri libri
 sacri per lectorem recitarentur, Evan-
 gelia per diaconum vel presbyterum

scitis, quod scriptum est: *Date laudem Deo, qui ascendit in caelum caeli ad orientem.* 6. Diaconorum autem unus semper adstet oblationibus eucharistiae, et alter foras stet ad portam spectans introeuntes, et postea, cum vos offeretis, simul ministrent in
 5 ecclesia. 7. Et si quis inventus fuerit non suo loco sedens, increpet eum diaconus, qui intus est, faciatque eum surgere ac sedere in loco ipsi convenienti. 8. Namque cum caulis Dominus noster ecclesiam comparavit. Sicut enim videmus animalia rationis expertia, putamus boves et oves et capras, secundum genera ac

1 Ps. 67, 34.

legebantur. Mos in singulis ecclesiis diversus erat. Sozomenus H. E. VII, 19 scribit, Alexandriae solum archidiaconum Evangelium legere, alibi diaconos, in multis ecclesiis solos presbyteros, alicubi in praecipuis festivitibus episcopos, ut Constantinopoli primo die festivitatis paschalis. — *Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης κτλ.*] Haec non de ordine intellegenda sunt, quem Evangelia in exemplari vel in ecclesia Constitutoris obtinebant. Ordinem illum auctor VIII, 47 can. 85 exhibet. Hoc autem loco Matthaeus et Ioannes Marco et Lucae anteponuntur tanquam apostoli Constitutiones pronuntiantes. — *οἱ συνεργοὶ κτλ.*] Constitutor cum aliis Evangelium secundum Marcum attribuit Marco consobriño Barnabae, quem Paulus Col. 4, 10. 11 et Philem. 23 *συνεργὸν* vel adiutorem nominat cuiusque Actus apostolorum 12, 12. 25; 15, 37. 39 mentionem faciunt. Cum autem Marcus evangelista discipulus et interpres Petri appelletur, alii eum a comite Pauli discernunt, inter recentiores Baronius Ann. 45 n. 46, Cotelerius ad hunc locum, Tillemont *Mémoires* t. II, Patritius De Evangeliiis 1853 I, 35 aliique plures. Plerique autem illius sententiae esse videntur.

8. Mos standi, dum legitur Evange-

lium, usque hodie durat. Testantur eum inter veteres Chrysostomus In Matth. hom. I, 8, Philostorgius H. E. III, 5, Isidorus Pelus. Ep. I, 136, Liber pontificalis in Vita Anastasii. Sozomenus H. E. VII, 19 refert, Alexandriae non assurgere episcopum, dum leguntur Evangelia, addens se neque vidisse neque audivisse, hoc alibi usquam fieri.

9. Morem hic descriptum testatur praesertim Chrysostomus in fine homiliae saepius indicans, patrem vel episcopum etiam locuturum esse. Cf. edit. Bened. II, 362. 622. 633; VI, 111. 120. Et Peregrinatio Silviae c. 43 (Gamurrini p. 101, Geyer p. 93) ritum festi Pentecostes Hierosolymis celebrati describens dicit: Aguntur etiam omnia, quae consuetudinaria sunt agi, praedicant presbyteri, postmodum episcopus. Ecclesia Alexandrina etiam in hac re ab aliis ecclesiis Orientis differebat. Socrates H. E. V, 22 et Sozomenus H. E. VII, 19 tradunt, ex quo Arius presbyter concionibus nova dogmata invexerit, ibi solum episcopum sermonem ad populum habere, nec vero presbyterum. Eundem morem olim Africa latina habuisse videtur. Optatus De schismate Donatist. VII, 6 tractandi munus episcoporum esse di-

ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν καὶ οἱ συνεργοὶ
 Παύλον παρελιηότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος. 8. καὶ
 ὅταν ἀναγινωσκόμενον ἢ τὸ Εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι
 καὶ οἱ διάκονοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας·
 γέγραπται γάρ· „Σιώπα καὶ ἄκουε Ἰσραὴλ“, καὶ πάλιν· „Σὺ δὲ 5
 αὐτοῦ στηῆθι καὶ ἀκούσῃ“. 9. καὶ ἐξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσ-
 βύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες, καὶ τελευ-
 ταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτῃ. 10. στηκέτωσαν
 δὲ οἱ μὲν πλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν φυλάσσοντες
 αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων· 10
 καὶ γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ αὐτὸς παρηκολούθει τύπος.
 11. εἰ δέ τις εὐρεθῆ παρατόπον καθεζόμενος, ἐπιπλησέσθω ὑπὸ
 τοῦ διακόνου ὡς προρεύς καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτῷ τόπον
 μεταγέσθω. 12. οὐ μόνον γὰρ νηί, ἀλλὰ καὶ μάνδρῃ ὁμοίωται
 ἢ ἐκκλησίᾳ. ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν 15
 φημι καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἰστῶσιν, καὶ

5 Deut. 27, 9. — Deut. 5, 31.

1,3 ἃ ἐγὼ — εὐαγγέλιον > b o | 1 οἱ : ἃ a, ἃ οἱ a² | 3 ἀναγινωσκόμενα a,
 -μενον a² | 6 καὶ sec > p v | 7 ὁ > b o | καθῆσαι o | ἅπαντες : ἅμα πάντες
 o A | 7 8 τελευταῖον h, -τέον b o | 8 πάντων > b o | ὅς : ὡς b | 9 ὁδοὺς b |
 10 αὐτοὺς b o p | αἱ a h A : οἱ b m o p v | ἀντολόγων b o | 11 γὰρ +
 καὶ a | παρηκολούθει + λόγος καὶ b o | τύπος : τύπον p, + καὶ ἐν τῷ
 ναῶ τοῦ θεοῦ a | 12 τις + τοῦ μαρτυρίου b o | εὐρεθῆ o | τύπον h o |
 13 προρεύς h p, προρεύς a b o | αὐτὸν h | 14 γάρ : δὲ b o | μάνδρα h |
 16 κατὰ : καὶ κ. b o | 16/1 καὶ ἕκ. : καθῆκαστον b o

cit. Cf. Cypr. Ep. 55 c. 14; 58 c. 4. Saeculo IV exeunte ibi presbyteris saltem praesentibus episcopis loqui non licebat. Mox autem haec consuetudo, quam Hieronymus Ep. 52 c. 7 reprehendit, desinere coepit. Iam Augustinum presbyterum coram episcopo evangelium praedicasse Possidonius in eius Vita c. 5 refert, et Augustinus Ep. 41 gaudet, quod Carthagine denique presbyteri praesente episcopo sermones ad populum habeant.

10. αἱ δ.] Infra VIII, 20, 1; 28, 6 custodia harum portarum distincte munus diaconissarum appellatur. Balsamon et

Zonaras τὰς πρεσβύτιδας ἦτοι προκαθημένας synodi Laodicensae c. 11 describunt tanquam ἐξαρχούσας τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν ἐκκλησίαν γυναικῶν καὶ καθεστῶσας αὐτάς πρὸς εὐταξίαν καὶ ὅπως καὶ ὅπου χορηγίας ἐστάναι παιδευούσας αὐτάς. — ναυστολόγων] vel ναυτολόγων i. e. eorum, qui navem intrantes recipiebant. Cum vectores etiam de itinere erudirent, in Clementis epistula ad Iacobum c. 14 cum catechistis comparantur. — ἐν τῇ σκηνῇ κτλ.] Fere eadem leguntur infra VIII, 20 in oratione super diaconissam ordinandam recitanda.

genera cubare ac surgere et pasci ac ruminari neque ullum eorum a propinquis separari, et rursus animalia campi singula cum similibus in montibus ambulare, ita in ecclesia quoque iuniores seorsum sedeant, si locus est, si non, stent pedibus; aetate vero provec-
 5 sedeant separatim, pueri autem stent seorsum, aut patres ac matres eos ad se assumant, et stent pedibus; et adolescentulae iterum seorsum sedeant, si vero non est locus, post mulieres stent; quae nupserunt et adulescentes sunt ac liberos habent, seorsum stent; anus ac viduae seorsum sedeant. 9. Et diaconus provideat, ut

1 τὸ + δὲ b o | 3 μήγε p v | 5 αὐτῶν : οὕτως b o | πατέρες : προσ-
 βύτεροι b, -ερες o | αἱ pr > a | 5/6 ἐὰν ἦ : εἰ (ἡ ο) εἰ (= ἦ) b o | 6 σταθή-
 τωσαν o | 6/7 αἱ δὲ ἤδη γεγαμ. : εἰ τε (ται ο) γαμηκῶναι b o | 7 τὰ τ.
 ἔχουσαι b h m o p v : τεκναροῦσαι a, τέκνα ἔχουσαι a^o i. m. | ἰδίως ἴστα-

12. τὰ παιδιά κτλ.] Cf. VIII, 12, 2.

13. μὴ παρὰ τὸ ἰντροῦτον] Diaconi VIII, 11, 11 providere iubentur, ne quis tempore liturgiae exeat. Inde hic locus intellegendus esse videtur. — ἐπισκοπεῖτω κτλ.] Similiter VIII, 11, 10; Chrysost. In Acta apost. hom. 24 c. 4.

14. ἔξαναστάντες] Synodus Nicaena c. 20 praecipit, ut Christiani die dominica et tempore Pentecostes (i. e. a Pascha usque ad Pentecosten) stantes orent. Cuius moris iam Tertullianus meminit De corona c. 3 scribens: Die dominico ieiunium nefas ducimus vel de geniculis adorare; eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus. Irenaeus in libro de Pascha referente Ps.-Iustino Ad orthodoxos quaest. 115 eum a temporibus apostolorum coepisse tradit. Testantur consuetudinem multi patres saeculorum IV et V. Etiam synodus Trullana 692 c. 90 prohibet, ne quis a vespera sabbati usque ad vesperam sequentem genuflectat. Medio autem aevo res in desuetudinem abiit. — ἐπ' ἀνατολὰς κ.] Christianos veteres ad orientem versos preces recitasse praeter

Didascaliam et Constitutiones testantur Clemens Al. Strom. VII, 7, 43; Tertullianus Apol. c. 16; Basilius M. De spiritu s. c. 27, 66; Ps.-Iustinus Ad orthodoxos quaestio 118; Ioannes Damascenus Orthod. fid. IV, 13 aliique. Eandem consuetudinem habebant multi gentilium, ut Clemens et Tertullianus l. c. referunt. — προσενξήσθωσαν κτλ.] Quae confestim de paradiso et homine ex eo deiecto dicuntur, in Praefatione infra VIII, 12, 18—20 leguntur. Nihilominus versus non proprie ad illam orationem referendus est. Constitutor de paradiso hic haud dubie non nisi ideo loquitur, quod ad orientem situs erat, ad quem preces fiebant. Orationem proxime dimissioni catechumenorum et paenitentium adiungens eamque dicens ab omnibus fieri indicare videtur orationem quam vocant universalem, quae infra VIII, 10 legitur. Sed neque haec accurate hoc loco intellegenda est. Auctor potius de precibus fidelium universe loqui videtur.

17—18. In hac particula Constitutor orationem universalem respicit eique osculum pacis praemittit. Infra hoc

ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει, οὕτω καὶ ἐν τῇ
 ἐκκλησίᾳ οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν, ἐὰν ἢ τόπος, εἰ δὲ
 μή, στηκέτωσαν ὀρθοί· οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ ἤδη προβεβηκότες καθε-
 ζέσθωσαν ἐν τάξει, τὰ δὲ παῖδια ἑστῶτα προσλαμβάνέσθωσαν
 αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες, αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἐὰν 5
 ἢ τόπος, εἰ δὲ μήγε, ὀπισθεν τῶν γυναικῶν ἰστάσθωσαν, αἱ δὲ ἤδη
 γεγαμηκυῖαι καὶ τὰ τέκνα ἔχουσαι ἰδίᾳ ἰστάσθωσαν, αἱ παρθένοι
 δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ
καθεζέσθωσαν. 13. ἔστω δὲ τῶν τόπων προνοῶν ὁ διάκονος,
 ἵν' ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὁρμᾶ καὶ μὴ 10
 παρὰ τὸ ἰντροῖτον καθέζωνται. ὁμοίως ὁ διάκονος ἐπισκοπεῖτω
 τὸν λαόν, ὅπως μή τις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γελάσῃ ἢ νεύσῃ·
 χρῆ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐργηγορότως
 ἑστάναι, ἐκτεταμένην ἔχοντα τὴν ἀκοήν εἰς τὸν τοῦ κυρίου λόγον.
 14. καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἕξαναστάντες καὶ ἐπ' 15
ἀνατολὰς κατανοήσαντες, μετὰ τὴν τῶν κατηγουμένων καὶ τὴν
τῶν μετανοούντων ἕξοδον „προσευξάσθωσαν τῷ θεῷ τῷ ἐπι-
βεβηκῶτι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς“, ὑπο-
μιμησκόμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παρα-
δείσου, ὅθεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ὄφους 20
συμβουλία πεισθείς, ἀπεβλήθη. 15. οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν
 προσευχὴν οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολαζέτωσαν
 ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ κυρίου σώματι μετὰ φόβον, οἱ δὲ τοὺς
 ὄχλους διασκοπεῖτωσαν καὶ ἡσυχίαν αὐτοῖς ἐμποιεῖτωσαν. 16. λε-
 γέτω δὲ ὁ παρεστὼς τῷ ἀρχιερεῖ διάκονος τῷ λαῷ· Μὴ τις κατὰ 25
τινος, μή τις ἐν ὑποκρίσει. 17. εἶτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους
οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν κυρίῳ φίλημα, ἀλλὰ μή
τις δολίως, ὡς ὁ Ἰούδας τὸν κύριον φιλήματι παρέδωκεν. 18. καὶ
μετὰ τοῦτο προσευχέσθω ὁ διάκονος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας πάσης

17 Ps. 67, 34.

σθαι b o | 7/8 αἱ δὲ παρθένοι h | 8 αἱ sec > a | πάντων b o | στηκέτωσαν :
 ἰστάσθωσαν p v | 9 τὸν τόπον b h o | προῶν o | 10 ἵνα b o p v | ὁρμᾶν a,
 ὁρμᾶν a² | 11 ἰντροῖτον a, ἰντροῖτων v, τύπον h, πρόπων b, πρόπον o,
 προσῆκον m p | ὁμοίως + καὶ b, + δὲ καὶ p | σκοπεῖτω b o | 12 ἢ νυστ.
 ἢ γελ. > b o | 13 γρηγορότως b o, ἐργηγόρως p v | 14 εἰς : ἐπὶ a | 17 ἐν-
 δόξον o | προσευξέσθωσαν o | 18/19 ὑπομιμησκόμενοι o | 23 κυρίου a b o A :
 Χριστοῦ h p v | 25 ἱερεῖ m p v | 26 ἀσπαζέτωσαν o | 27 τῷ . . φιλήματι b o |
 27/28 μή τις δ. : μηδεὶς δόλω (δόλο o) b o | 28 ὁ > a h | 29 ἀπάσης a

unusquisque intrantium in suum locum se conferat nec quisquam ex eis in loco non convenienti sedeat. 10. Similiter diaconus provideat, ne quisquam susurret vel dormitet vel rideat vel nutet.

11. Sic enim in ecclesia oportet ** cum disciplina et sobrietate
5 vigilare et intentam aurem habere ad verbum Domini.

LVIII. Si quis autem de parochia frater aut soror venerit, diaconus requirat ab ea, si adhuc virum habet, si vidua est aut fidelis et si de ecclesia est et non de haeresi. Et sic iam perducens eam faciat in decreto loco sedere. 2. Si autem presbyter
10 de ecclesia parochiae venerit, suscipite eum, presbyteri, communiter

6 parochia : + alia S | 7 aut > S | 8 haeresi : una haereseum S | 10 de eccl. parochiae : e congregatione alia S

1 ἡμερῶν h | ἐκφορίων + καὶ ο | 3 καὶ sec > b ο | 6 εὐλογήσει . . φυλάξει h ο | σε + καὶ b h ο | ἐπιφάνει ο | 7/8 ἐλεῆσαι — σὲ καὶ h (pr.

VIII, 11, 9 illi (VIII, 10—11, 1—6) succedit. Inde autem non potest colligi, librum octavum ab alio compilatum esse ac secundum. Apparet ordinem liturgiae in hoc capite non accuratius servari. Ante orationes vel orationem fidelium osculum pacis nusquam locum habuisse videtur.

19—20. Preces episcopi orationem universalem a diacono recitatam sequentes infra VIII, 11 exstant, ab eis vero, quae hic leguntur, diversae sunt. Animadvertas autem initium capituli illius: ἐπευχέσθω δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, et verba episcopi v. 7: ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, atque officium vespertinum VIII, 36, 2; 37, 5.

20. σῶσον — Χριστοῦ σου] Verba repetuntur in oratione pro defunctis VIII, 41, 8.

21. Huic particulae respondet VIII, 12—15.

LVIII. Περὶ συστατικῶν ἦτοι ξένων λαϊκῶν κληρικῶν ἐπισκόπων, καὶ ὡς οὐ χρὴ ἀδιαφορεῖν (false Turrianus et edd. sequentes *χορεία διαφορεῖν*). De hominibus commendatis vel peregrinis laicis clericis episcopis,

et quod in eis recipiendis non debemus negligentes esse.

1. σύστασιν ἐπικ.] i. e. ἐπιστολὴν συστατικὴν, γράμματα συστατικά, litteras commendatitias vel communicatorias afferens, quae ab episcopo ei tradi solebant, qui in aliam ecclesiam se conferebat. Didascalia earum non mentionem facit, sed praecipit tantum, ut Christiani advenae inquirantur. Non postulans autem eas non excludit. Iam Paulus I Cor. 16, 3; II Cor. 3, 1 de eis loquitur. Polycarpus Philipp. c. 14 Crescentem commendat eiusque sororem. Agunt de litteris praeter Constitutiones VIII, 47 can. 33 synodi Illiberitana c. 25. 58, Arelatensis 314 c. 9. Antiochena 341 c. 7—8, Laodicensa c. 41, Carthaginensis 343—348 c. 7, 407 c. 12, Chalcedonensis c. 11. 13, Agathensis 506 c. 38, Epaonensis 517 c. 6.

2—3. Statuta ecclesiae antiqua synodo Carthag. IV adscripta c. 33 praecipunt: Episcopi vel presbyteri si causa visitandae ecclesiae ad alterius ecclesiam venerint, in gradu suo suscipiantur et tam ad verbum faciendum

καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν καὶ ἐκφορίων,
 ὑπὲρ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ
 τοῦ βασιλέως καὶ τῆς καθόλου εἰρήνης. 19. καὶ μετὰ τοῦτο ὁ
 ἀρχιερεὺς ἐπευχόμενος τῷ λαῷ εἰρήνην εὐλογεῖτω τοῦτον, ὡς καὶ
 Μωσῆς ἐνετείλατο τοῖς ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτοις τοῖς 5
 ῥήμασιν· „Εὐλογήσαι σε κύριος καὶ φυλάξαι σε, ἐπιφάναι κύριος
 τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ καὶ ἐλεῆσαι σε, ἐπάραι κύριος τὸ
 πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ καὶ δόξη σοι εἰρήνην“. 20. ἐπευχέσθω
 οὖν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω· „Σῶσον τὸν λαόν σου, κύριε,
 καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐκτήσω καὶ περιεποιήσω 10
 τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου καὶ ἐκάλεσας βασιλείον ἱερά-
 τευμα καὶ ἔθνος ἅγιον“. 21. μετὰ δὲ ταῦτα γινέσθω ἡ θυσία,
 ἔστιν ὅτι παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσύχως· καὶ ὅταν
 ἀνερχθῆ, μεταλαμβάνετω ἑκάστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ
 σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ἐν τάξει μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλα- 15
 βείας ὡς βασιλέως προσερχόμενοι σώματι, καὶ αἱ γυναῖκες κατα-
 κεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀρμόζει γυναικῶν τάξει, προσ-
 ερχέσθωσαν. φυλαττέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μὴ τις ἄπιστος εἰσέλθῃ
 ἢ ἀμύητος.

LVIII. Εἰ δέ τις ἀπὸ παροικίας ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ ἐπέλθῃ 20
 σύστασιν ἐπικομιζόμενοι, ὁ διάκονος ἐπικρινέτω τὰ κατ' αὐτούς,
 ἀνακρίνων, εἰ πιστοί, εἰ ἐκκλησιαστικοί, εἰ μὴ ἀπὸ αἰρέσεώς εἰσι
 μεμολυσμένοι, καὶ πάλιν εἰ ὑπανδρος ἢ χήρα· καὶ οὕτω γνοὺς τὰ
 κατ' αὐτούς, ὡς εἶδιν ἀληθῶς πιστοὶ καὶ ὁμογενόμενες ἐν τοῖς
 κυριακοῖς, ἀπαγέτω ἕκαστον εἰς τὸν προσήκοντα αὐτῷ τόπον. 25
 2. εἰ δὲ καὶ πρεσβύτερος ἀπὸ παροικίας ἐπέλθῃ, προσδεχέσθω
 ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κοινωνικῶς· εἰ δὲ διάκονος, ὑπὸ τῶν

6 Num. 6, 24—26. — 9 Ps. 27, 8. 9. — 10 Act. 20, 28; I Petr. 1, 19. —
 I Petr. 2, 9.

manus i. m.) ο ρ ν Α : > a b m | 9 καὶ pr > b o | κύριε : ante τὸν λαόν,
 > h | 11 τοῦ Χρ. σου : ιῶ χῦ b o | Χριστοῦ σου : κῦ ιῶ h | 12 καὶ > b o |
 14 προσερχθῆ b o p, ἀνέλθῃ m v | ἕκαστος b o | κυριακοῦ : τιμίου καὶ
 κυρ. b o, > A | 15 ἐν τάξει > m p v | 16/17 κατακεκαλυμμένην o | 17 γυν.
 τ. : γυναιξίν ἐν τάξει b o | 18 εἰσέλθῃ a b : εἰσέλεθῃ h o p v, post ἢ ἀμύητος
 b o p v | 20 ἐπέλθῃ b : ἐπέλεθῃ a v, ἐπεισέλεθῃ o p, ἐπιστῆ h | 21 ἐπι-
 κόμενοι b o | 22 εἰ sec > o | εἰ ἐκκλ. εἰ : ἢ ἐκκλ. ἢ h | εἰ tert : εἶεν b o |
 23 εἰ : εἰ ἢ h | εἰ ὑπ. > b, ὑπανδρος ἢ > o | 24 ἀληθῶς > b o | 26 ἐπ-
 ἐλεθῃ h, ἀπέλεθῃ o | 27 κοινωνικῶς a b | εἰ : ὁ h | δὲ > h o

in loco vestro. Et si episcopus advenerit, cum episcopo sedeat eundem honorem ab eo recipiens. 3. Et petes eum tu, episcope, ut adloquatur plebem tuam, quoniam peregrinorum adloquium & admonitio > iuvat admodum; scriptum est enim: *Nullus propheta*
 5 *susceptus est in patria sua.* Et in gratia agenda ipse dicat; si autem, cum sit prudens et honorem tibi reservans, non velit, super calicem dicat. 4. Si autem, cum sedes, alius quis aut alia supervenerit honorabilior secundum saeculum aut < peregrinus aut, de ipso loco, tu, o episcope, cum dicis verbum Dei aut audis aut
 10 legis, noli propter personarum acceptionem relinquere ministerium verbi tui et disponere eis sessoria, sed permane [in]quietus et noli mediare verbum; fratres autem eos suscipient. 5. Sin vero locus non fuerit, qui dilectionem fraternam habet et caritatem et honorem vult dare, surgens concedet eis locum, et ipse stabit. Si autem
 15 iuvenioribus sedentibus senior aut anicula surgens concesserint locum, tu, diaconus, circuminspice de iuvenioribus, qui magis iunior est aut iuvenula, et exsurgere facies eam et sedere eam, quae locum concessit; eam vero, quae non cessit exsurgens, facies posteriorem omnibus stare, ut discant et ceteri concedere hono-
 20 ratoribus. 6. Si autem egenus aut egena sive de loco sive peregrinus supervenerit et praeterea senior aetate et locus non fuerit,

5 Luc. 4, 24. — 7 Iac. 2, 1—9.

3 peregrinorum S C : peregrinus cum L | 3/4 et admonitio iuvat admodum S cf. C : dat deiubat populum L | 6 super : saltem s. S | 7 sedetis S | 8 peregrinus aut C cf. v. 6 : aut ex congregatione alia (post *de ipso loco*) S | 9 Dei : Domini S | 11 sed + sicut es S | 13/14 honorem v. dare S : honorabilis est L | 15 iuvenioribus : adolescentulis vel adolescentulabus S | 17 eam : hos S | 17/18 eam quae : eum qui surrexit et S | 18 eam vero — exsurgens : et quem fecisti surgere, eum abduces et S | 19 discant : castigentur et d. S | 19/20 honoratoribus S C : maioribus aetate L | 20 sive de loco > Sp

quam ad oblationem consecrandam invitentur.

3. προσλαλῆσαι τῷ λαῷ] Sic Epiphanius, Ep. ad Ioann. Hieros. c. 3 inter Hieron. ep. 51, Hierosolymis concionem habuit, quae autem causa rixarum cum episcopo huius urbis fiebat. Cf. Gennad. De viris illustr. c. 21 et 99. — ἐπιτρέψεις κτλ.] Sic Anicetus Ire-

naeo apud Eusebium H. E. V, 24, 17 referente in ecclesia consecrandi munus honoris causa Polycarpo concessit. — εἰς τὸν λαόν] Didascalia habet: super calicem. Episcopus peregrinus ergo, si non eucharistiam totam celebrabat, saltem calicem consecrare debebat. Hic mos autem non valde diffusus fuisse nec diu mansisse videtur.

διακόνων· εἰ δὲ καὶ ἐπίσκοπος, σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καθεζέσθω τῆς
 αὐτῆς ἀξιούμενος ὑπ' αὐτοῦ τιμῆς. 3. καὶ ἐρωτήσεις αὐτόν, ὡς
 ἐπίσκοπε, προσλαλήσαι τῷ λαῷ λόγους διδακτικούς, ἢ γὰρ τῶν
 ξένων παράκλησις καὶ νουθεσία ὠφελιμωτάτη σφόδρα· „Οὐδεὶς“
 γὰρ „προφήτης“, φησὶν, „δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι“. ἐπιτρέψεις 5
 δὲ αὐτῷ καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοῖσαι· ἔαν δὲ δι' εὐλάβειαν ὡς
 σοφὸς τὴν τιμὴν σοι τηρῶν μὴ θελίῃσθαι ἀνεγέγκαι, κἂν τὴν εἰς
 τὸν λαὸν εὐλογίαν αὐτὸν ποιήσασθαι καταναγκάσεις. 4. εἰ δὲ ἐν
 τῷ καθεζεσθαι ἕτερός τις ἐπέλθοι εὐσχήμων καὶ ἔνδοξος ἐν τῷ 10
 βίῳ, ἢ ξένος ἢ ἐγχώριος, σὺ ὁ ἐπίσκοπος ὁ προσλαλῶν τὸν περὶ
 θεοῦ λόγον ἢ ὁ ἀκούων τοῦ ψάλλοντος ἢ τοῦ ἀναγινώσκοντος,
 μὴ προσωποληπιῶν καταλίπῃς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, ἵνα
 διατάξῃ αὐτῷ προεδρίαν, ἀλλὰ μένε ἡσύχιος μὴ διακόπτων σου
 τὸν λόγον ἢ τὴν ἀκοήν, οἱ δὲ ἀδελφοὶ διὰ τῶν διακόνων παρα-
 δεχέσθωσαν αὐτόν. 5. εἰ δὲ τόπος οὐκ ἔστιν, ὁ διάκονος, τὸν 15
 μᾶλλον νεώτερον ἐγείρας μετὰ λόγον, ἀλλὰ μὴ μετ' ὀργῆς, ἐκείνον
 καθιστάτω· δίκαιον δὲ τοῦτο καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν φιλάδελφον
 ποιῆσαι· ἔαν δὲ ἀνανεύῃ, ἐγείρας αὐτὸν ἀναγκαστικῶς, ὁπίσω πάν-
 των στήσον, ἵνα παιδευθῶσιν καὶ οἱ λοιποὶ ἀντιπαραχωρεῖν τοῖς
 ἐντιμοτέροις. 6. εἰ δὲ πτωχὸς ἢ ἐγχώριος ἢ ξένος ἐπέλθοι πρεσ- 20
 βύτης ἢ νέος τὴν ἡλικίαν καὶ τόπος οὐχ ὑπάρχει, καὶ τούτοις

4 Luc. 4, 24; cf. Ioann. 4, 44. — 8 Iac. 2, 1—9.

1 καὶ > a | σὺν τῷ ἐπισκ. : ὑπὸ τῶν συνεπισκόπων b o | 2 αὐτοῦ :
 αὐτοῖς b o | 4 νουθεσία + εὐπαράδεκτος καὶ a | 5 ἐπιτρέψας h | 6 δ' a |
 ἀνοῖσαι : ἀνύσαι p, μῦσαι h | 7 σοι (σὺ b, > o) τὴν τιμὴν b h | θέλη p v |
 τὴν sec > a b o | 8 εὐλογίαν αὐτόν ~ b o | κατανάγκασσον b, -σαν o | 9 ἐπ-
 ελθοι a : ἐπέλθη h v, ἐπισέλθη b o p (ἐπείσ.) | 10 ὁ sec > b o | 11 θεοῦ :
 τοῦ θ. b o | λόγον . . ὁ > b o | 13 προεδρίαν b h o : προεδρίαν a p v |
 ἡσυχίως b o | 13/14 τὸν λόγον σου h | 16 μετὰ p v | 17 τοῦτο + εἰ b o |
 τὸν (τὸ b o) a b h o A cf. D : + ἀδελφὸν ὡς p v | 18 ποιῆσαι a h : ποι-
 εῖσθαι b o p v | ἀνανεύσει o | αὐτῶν h | ἀναγκαστικῶς b o | 20 ἢ ἐγχώριος :
 ἐνθαδε γένηται b o | ἐγχώριος A D : ἀγενῆς a, ἀγεννῆς h, θαγεννῆς p v |
 21 τῇ ἡλικία a

Quamobrem Constitutor consecrationi calicis populi benedictionem substituit.

4. ἐν τῷ καθεζεσθαι κτλ.] In Syria ergo vel saltem in ecclesia, cuius erat auctor, praedicator et auditores sede-

bant. Similiter catechizandi saltem in nonnullis partibus Occidentis sedebant, cum in Africa latina plerumque starent. Cf. Augustinus De catechiz. rudibus c. 13, 6.

tu, episcopo, talibus locum ex toto corde fac, etiamsi tu ipse super humum sederis, ut non fiat apud homines a te personarum acceptio, sed apud Deum ministerium tuum placeat.

LIX. Docens autem iube et hortare populum in ecclesia frequentare et penitus numquam deesse, sed convenire semper et ecclesiam non angustare, cum se subtrahunt, et minus membrum facere corpus Christi. Unusquisque autem non de alio hoc cogitet, sed de se ipso, quoniam dictum est: *Qui non colligit mecum, spargit.*
 2. Nolite ergo vosmet ipsos, cum sitis membra Christi, spargere ab ecclesia, cum non coadunamini; Christum enim caput habentes secundum promissionem ipsius praesentem et communicantem vobis, nolite ipsi vos neglegere nec alienare salvatorem a membris suis nec scindere nec spargere corpus eius nec praeponere Dei verbo necessitates temporariae vitae vestrae; sed die dominica omnia seponentes concurrite ad ecclesiam. 3. Nam qualem ex-

8 Mt. 12, 30. — 9 Eph. 5, 30. — 10 Eph. 4, 15; 5, 23.

3 placeat : + quoniam expedit numquam deesse ab ecclesia L, sectionem sequentem similiter inscribens ac S | 7 angustare : minuere S cf. C | 11/12 praes. et commun. vobis L C : participes estis nostri S | 15 ecclesiam : + quoniam haec est gloria vestra S | 15 nam : si non S

LIX, 2. Cum auctor dicat, Christum nobiscum communicare, Syrus interpretatur, Christum dixisse, nos cum ipso communicare.

* *

LIX. Ὅτι χορὴ ἑκάστων ὁρθοῦ καὶ ἑσπέρας σπονδαῖον εἶναι περὶ τὰς συναξεῖς. Quod debeat unusquisque mane ac vespere collectarum esse studiosus.

1. εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελ. κτλ.] Didascalia universe tantum de synaxi loquitur; Constitutiones monent, ut synaxis cotidie mane ac vespere frequentetur. Quid autem in eiusmodi synaxi fiat, auctor v. 2 indicat. Infra VIII, 35—39 synaxes matutinae et vespertinae accuratius describuntur.

2. ὁρθοῦ κτλ.] Psalmi 62 et 140 pro synaxibus matutina et vespertina eliguntur, quoniam ipsi tanquam psal-

mos matutinum ac vespertinum se exhibent. Ille incipit: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. In hoc v. 2 psalmista dicit: Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Illum hora matutina recitari vult etiam Ps.-Athanasius De virginitate c. 20. Cf. Cassianus De instit. coenob. III, 3. 6; Benedictus Regula c. 12. 18.

3. Didascalia non nisi de die dominica loquitur. Constitutiones illi sabbatum adiungunt vel potius praemittunt, quod in Oriente post saeculum IV medium paulatim diei dominicae aequiparabatur. Cuius consuetudinis initium testantur synodus Laodicensis (ann. 360—390) c. 16. 49. 51, et Epiphanius Expos. fidei c. 23 referens, quibusdam in locis sacros conventus et synaxes etiam sabbatis celebrari, non solum

τόπον ποιήσει ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁ διάκονος, ἵνα μὴ πρὸς ἄνθρωπον αὐτοῦ γένηται ἢ προσωπόληψις, ἀλλὰ πρὸς θεὸν ἢ διακονία εὐάρεστος. τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖτω καὶ ἡ διάκονος ταῖς ἐπερχομέναις γυναιξίν πτωχαῖς ἥτοι πλουσίαις.

LIX. Διδάσκων δέ, ὃ ἐπίσκοπε, κέλευε καὶ παραίνει τῷ λαῷ 5 εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελεχίζεῖν ὄρθρον καὶ ἐσπέρας ἐκάστης ἡμέρας καὶ μὴ ἀπολείπεσθαι τὸ σύνολον, ἀλλὰ συνέρχεσθαι διηνεκῶς, καὶ μήτε τὴν ἐκκλησίαν κολοβοῦν ἑαυτὸν ὑφαιροῦντα καὶ παρὰ μέλος ποιεῖν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ μόνον περὶ ἱερέων ἐρρήθη, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν λαϊκῶν περὶ ἑαυτοῦ ἀκουέτω λογιζόμενος, 10 ὅτι εἴρηται ὑπὸ τοῦ κυρίου· „Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστίν“, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει“. 2. μὴ οὖν ἑαυτοὺς μέλη ὄντες τοῦ Χριστοῦ σκορπίζετε, μὴ συναθροίζόμενοι· Χριστὸν κεφαλὴν ἔχοντες κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ συνόντα καὶ κοινω- 15 νοῦντα ὑμῖν, μὴ ἀμελεῖτε ἑαυτῶν μηδὲ ἀποστερεῖτε τὸν σωτήρα τῶν οἰκειῶν μελῶν μηδὲ διαιρεῖτε τὸ σῶμα αὐτοῦ μηδὲ σκορπίζετε τὰ μέλη αὐτοῦ μηδὲ προκρίνετε τοῦ θεοῦ λόγου τὰς βιωτικὰς 20 χρεῖας, ἀλλ' ἐκάστης ἡμέρας συναθροίξεσθε ὄρθρον καὶ ἐσπέρας ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακοῖς, ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ', ἐσπέρας δὲ τὸν ρμ'. 3. μάλιστα δὲ ἐν 20

11 Mt. 12, 30. — 12 Eph. 5, 30. — 13 Eph. 4, 15; 5, 23. — 20 Ps. 62. 140.

3 τῷ (τὸ ο) δ' αὐτῷ a o | 4 πτωχαῖς ἥτοι : εἴτε πτ. εἴτε b o | ἥτοι : ἦ h | 7 ἀπολίπεσθαι a, -λειμπάνεσθαι b o | τῷ συνόλω o | ἀλλὰ + καὶ h | 8 μήτε : μὴ p v | ὑφαιροῦντα b o | 9 ποιοῦν o | περὶ + τῶν b o | ἐρρήθη p v | 10 αὐτοῦ b o | 11 κυρίου + ὅτι p v | 12 καὶ ὁ μὴ : μηδὲ b o | 12/13 μέλη ὄντες ~ p v | 13 ὄντα h, ὄντας a | τοῦ > p v | μηδὲ b o | 14/15 κοινω- νοῦντα : συνοικοῦντα m p v | 15 ἡμῖν a b o | 16 διαιρεῖτε : αἴρεται b o | διασκορπίζετε h | 18 ἐσπέρας : ἡμέρας b o | 20 λέγοντες : ψάλλοντες h | τὸν . . τὸν > b o

die dominica. Cf. quae exposui in libro de Constitutionibus apost. p. 83—84; 93—94. Infra V, 20, 17; VII, 23, 3—4; VIII, 33. 47 can. 66 etiam ieiunium sabbato interdicitur.

4. τρεῖς εὐχάς] Tres orationes, ad quas Constitutor alludit et quarum meminit synodus Laodicensis c. 19, videntur esse preces universales (VIII, 10),

gratiarum actio seu Praefatio et preces hanc sequentes (VIII, 12). Sin autem hae preces cum Praefatione pro una oratione habenda sint, tertia est intercessio per diaconum recitata (VIII, 13). Sin fortasse τρεῖς legendum esset, locus de officio matutino, de liturgia eucharistica ac de liturgia vespertina explicari posset.

cusationem daturus est Deo, qui non convenit in eodem die audire salutare verbum et nutriri ** alimento divino in aeternum manente?

LX. Nam de rebus temporalibus et diem et horam durantibus operam datis, ut eas consequamini, res aeternas autem neglegitis; 5 et curam habetis lavandi et cibi ac potionis ventris aliarumque rerum, quibus nutriamini, rebus autem sempiternis non navatis operam, sed contemnitis animas vestras nec studetis ecclesiae, ut audiatis et accipiatis verbum Dei. 2. Et si errantes respexerimus, quam excusationem habebitis? Si gentiles enim, cotidie e somno 10 surgentes mane eunt, ut adorent ac serviant idolis suis, et ante omnia negotia et omnia opera eunt, ut idola sua adorent, et iterum in festis suis et in coetibus suis non otiosi sunt, sed diligenter conveniunt, non solum incolae, sed etiam e longinquo venientes; itemque theatrum suum spectaturi congregantur veniuntque omnes; 15 3. similiter vero et ei, qui abs re vocantur Iudaei, feriantur uno ex sex diebus et congregantur in synagoga sua nec prohibentur nec neglegunt synagogam suam nec contemnunt ferias suas, cum tamen exinaniti sint a virtute verbi, quia non crediderunt, itemque etiam a nomine Iudaeorum, quo se nuncupant, Iudaeus enim 20 denotat confessionem; sed non sunt confessores; non enim confitentur necem Christi, quam contra legem fecerunt, ut paeniten-

1 eodem L cf. C : Domini S

1 ἀναστασίμων b o | 3 ὅλα : πάντα o | διὰ + τοῦ h | Ἰησοῦ + χῦ b A | εἰς ἡμᾶς > m p v | 4 ἀναστῆναι b o | 5 τῶ > p v | 6 τοῦ σωτηρίου post

LX. Παράδειγμα πρὸς ζῆλον ἐνάγον ἢ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων μάταιος συνδρομῆ ἐπὶ τοὺς νεῶς καὶ τὰς συναγωγὰς. Exemplum ad emulationem inducens vanus gentilium ac Iudaeorum ad delubra et synagogas concursus.

1. ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὕ. ὕ.] Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 26 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 2), haec verba minas auctoris esse censet. Si Constitutor Ez. 16, 51 respexit, sane libertate maxima usus est. — ἐδικ. Σόδομα ἐκ σοῦ]. Ez. 16, 52: καὶ ἐδικαίωσας αὐτὰς ὑπὲρ σεαυτῆν. Origenes

In Ierem. hom. VIII c. 7 vero, postquam scripsit: ἔστιν ἀμαρτήματα τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀμαρτήματα καὶ Σοδόμων, ἀλλὰ συγκρίσει τῶν χειρόνων ἀμαρτημάτων τῆς Ἱερουσαλήμ δικαιοσύνη ἐστὶ τὰ Σοδόμων ἀμαρτήματα, addit similiter: ἐδικαιώθη γὰρ, φησί, Σόδομα ἐκ σοῦ. Cf. Ropes l. c. p. 42.

3. Ἰούδας γ. ἐξομολόγησις ἐρμ.] Sic patres passim, ex. gr. Augustinus Enarratio in Ps. 47, 12; 67, 28; 68, 36; Contra Faustum XXII, 86. Clemens Alex. Strom. I, 5, 31 autem: Ἰούδας δυνατὸς ἐρμηνεύεται.

τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου καὶ ἐν τῇ τοῦ κυρίου ἀναστασίμῳ τῇ κυριακῇ σπουδαιοτέρως ἀπαντᾶτε, αἶνον ἀναπέμποντες τῷ θεῷ τῷ ποιήσαντι τὰ ὅλα διὰ Ἰησοῦ καὶ αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ἐξαποστείλαντι καὶ συγχωρήσαντι παθεῖν καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντι. 4. ἐπεὶ τί ἀπολογήσεται τῷ θεῷ ὁ μὴ συνεργόμενος ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ἀκούειν τοῦ σωτηρίου περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου; ἐν ἣ καὶ τρεῖς εὐχὰς ἐστῶτες ἐπιτελοῦμεν μνήμης χάριν τοῦ διὰ τριῶν ἀναστάντος ἡμερῶν, ἐν ἣ Προφητῶν ἀνάγνωσις καὶ Εὐαγγελίου κηρυξία καὶ Θυσίας ἀναφορὰ καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά.

LX. Πῶς δὲ οὐ πολέμιος θεοῦ ὁ περὶ τὰ πρόσκαιρα μὲν νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν σπουδάζων, τῶν δὲ αἰωνίων ἀμελῶν; καὶ λουτρῶν μὲν καὶ προσκαιροῦ τροφῆς ἐκάστης μεταποιούμενος, τῶν δὲ αἰὲν παραμόνων οὐκ ἐπιστρεφόμενος; πῶς δὲ οὐχὶ καὶ νῦν ἔρει τῷ τοιούτῳ ὁ κύριος· „Ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὑπὲρ ὑμᾶς“, ὥσπερ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνειδίζων ἔλεγεν· „Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σου“; 2. εἰ γὰρ τὰ ἔθνη ἐξ ὕπνου αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστάντα τρέχει ἐπὶ τὰ εἰδῶλα τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς, καὶ πρὸ παντὸς ἔργου καὶ πάσης πράξεως πρῶτον αὐτοῖς προσεύχονται, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν αὐτῶν οὐκ ἀφυστεροῦσιν, ἀλλὰ σχολάζουσιν, οὐχ οἱ τοπικοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν οἰκοῦντες, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις αὐτῶν ὡς ἐν συναγωγῇ πάντες συνέρχονται· 3. ὁμοίως καὶ οἱ μάτην λεγόμενοι Ἰουδαῖοι καθ' ἕξ ἡμέρας ἀργοῦντες τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ συνίασιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, οὐδέποτε παραφίοντες ἢ παραμελοῦντες οὔτε τῆς ἀργίας αὐτῶν οὔτε τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, οἱ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν κενωθέντες, προσέτι δὴ καὶ οὐ ὀνόματος ἑαυτοὺς καλοῦσιν Ἰούδα· Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται, οἷτοι δὲ οὐκ εἰσὶν ἐξομολογούμενοι θεῷ τὸ πάθημα τοῦ Χριστοῦ

15 Ezech. 16, 51. 52.

ἀναστάσεως p v | περὶ + τοῦ o | τρεῖς a | 7 ἐστῶτες > o | 7/8 ἀναστάντος ἡμερῶν ~ p v | 8 ἣ + καὶ b o | ἀναγνώσεις b o p v | εὐαγγελίων b o A | καρῦκῦα b, κυρειακῦα o | 11 νύκταν b o | μεθ' > b o p v | τῶν δέ : καὶ τῶν b o | 12 πρόσκαιρον > b o | ἐκάστης + ἡμέρας b o | περιποιούμενος o | 13 παραμενοντων b o p | ἐπιστρεφόμενος : ἐπιμελούμενος b o | δ' a, > b o | 14 ὑπὲρ ἡμᾶς τὰ ἔθνη b o | 16 αὐτῶν ἐξ ὕπνου p v | καθ' + ἐκάστην b o | 19 ὑστεροῦσιν h, ἀποστεροῦσιν p v | 21 αὐτοῖς b o | 23 τῇ ἡμέρᾳ (+ τῇ o) ἐβδ. b o | 24 25 οὐδέποτε — συν. αὐτῶν > b o | 26 δὴ a : δὲ h p v, δεῖ ποῦ b o | οὔ : ἐξ οὔ p v | 27 αὐτοῦς o | Ἰούδα > b o | πάθος p v

tiam agentes salventur: 4. si ergo qui non salvantur, omni tempore operam eis navant, in quibus neque utilitatem neque auxilium habent, quam excusationem is habebit apud Dominum Deum, qui a conventu ecclesiae se subducit neque gentiles imitatur et eo, 5 quod congregationem non frequentat, se contemnit ac negligit seque abalienat et mala facit? 5. Quibus Dominus per Ieremiam dixit: *Leges meas non custodistis, sed neque secundum leges gentilium conversati estis; et paene superastis eos in malis; et: Si mutaverunt gentes deos suos, quamquam hi non sunt dei, populus meus mutavit* 10 *gloriam suam pro re inutili.* Quam excusationem ergo habebit, qui contemnit conventum ecclesiae nec frequentat? 6. Et si quis praetextu operis saecularis allato sese retinet, sciat is, quod artes fidelium opera subsecundaria appellantur, opus autem verum est pietas. 7. Artes ergo vestras tanquam opus subsecundarium ad victum 15 vestrum parandum exercete; opus autem verum vobis sit pietas.

LXI. Operam igitur date, ne unquam a conventu ecclesiae vos subducatis. Si quis autem conventum ecclesiae Dei relinquit et in conventum gentilium intrat, quid is dicet et quam excusationem habebit apud Deum in die iudicii, quia reliquit ecclesiam 20 sanctam et verba Dei viventis, quae viva sunt ac vivifica possuntque eruere et liberare ab igne ac vivificare, et ad conventum gentilium

7 Ezech. 5, 7; 16, 47. — 8 Ier. 2, 11. — 17 I Cor. 8, 10.

1 και a b h : μη p v, > ο A | 2 ἐν οἷς > h | πνκνάζουσιν : πνκνῶς
 συντρέχουσιν b o | 3/4 ἀποστρεφόμενος p v cf. D : ἀπολειπόμενος a b h o |
 4 μηδὲ + κἄν b o | 6 ἐφυλάξασθε h | οὔτε h | 7 ἐπορεύεσθαι b, πορ. o |
 8 ὑπερβάλλεται b o, -εβάλλετε p, -εβάλετε v | 9 τῆς : τοῦ p v | και +
 τὰ o | 10 ὅτι : διότι a LXX | διήλθатаи b | νήσους : εἰς v. a h LXX |
 11 Χειτεῖμ > b o | ἴδετε : οἶδαται b o | 12 οὐκ ἀμείβ. : οὐ κακίζουσιν
 b o | 13 ἠλλάξαντω o | 14 ἀπολογηθήσεται o | 16 τοῦ ἰδίου ἔργου h | 18 ἐπί-
 γιαι b o | δὲ + θεοῦ o | 19 ποιεῖσθαι b o | 20 ὡς : εἰς o | και > b h o |
 21 ἀλλὰ + τὴν βρωῶσιν h | 23 πιστεύητε o p v, πιστεύεται b | 25 κατα-
 λιμπάνειν o, -λειμπάνην b p | ὑπερίδη h, -εἶδη b o, -ἰδει p | μιερόν h,
 μιερῶν b | 29 πορευθήσει b | εἰς sec > p v | 30 ἢ + εἰς b o | 33 ἀσε-
 βούντων b o | 35 καθέδρα a b o p : καθέδραν h v a² p²

LX, 5. *leges — conversati estis]* Haec aegre ad Ier. 16, 11 et 10, 2 referri possunt, accuratius autem cum Ezech. 5, 7 et 16, 47 consentiunt.

LXI. *Ἵτι οὐχ ὅσιον προκρίνειν τὰ βιωτικά τῶν θείων.* Quod non sit fas anteponeere saecularia divinis.

1. *εἰς οἶκον δαιμόνων κτλ.]* i. e. ad gentiles, Iudaeos et haereticos. Cf. III, 62, 3.

* * *

παρανόμως πεποιηκότες, ἵνα καὶ μεταγρόντες σωθῶσιν· 4. εἰ
 οὖν οἱ μὴ σωζόμενοι ἐν οἷς οὐκ ὠφελοῦνται πυκνάζουσιν, σὺ τί
 ἂν ἀπολογήσῃ κυρίῳ τῷ θεῷ ὁ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀποστρεφό-
 μενος καὶ μηδὲ τὰ ἔθνη μιμούμενος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολείπεσθαι
 ῥαθυμῶν ἢ ἀποστατῶν ἢ κακοποιῶν; 5. οἷς λέγει ὁ κύριος διὰ 5
 τοῦ Ἰερεμίου· „Τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφυλάξατε, ἀλλ' οὐδὲ
 κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἔθνῶν ἐπορεύθητε, παρ' ὀλίγον καὶ
 ὑπερβάλλετε αὐτούς“, καὶ πάλιν· „Ἐδικαίωσεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰουδα“, καὶ ἔξῃς· „Εἰ ἀλλάσσονται
ἔθνη θεοὺς αὐτῶν, καὶ οὗτοι οἶκ εἰσὶν θεοί· ὅτι διέλθετε νήσους 10
Χετιεὶμ καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδὰρ ἀποστείλατε καὶ νοήσατε σφόδρα,
εἰ γέγονεν τοιαῦτα· ὅτι ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀμείβουσιν τὰ ἑαυτῶν
νόμιμα, ὁ δὲ λαὸς μου“, φησὶν, „ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ
ἧς οὐκ ὠφεληθήσεται“. πῶς οὖν ἀπολογήσεται τις ὀλιγορήσας
 ἢ ἐκστὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ; 6 (LXI). εἰ δέ τις τὴν τοῦ 15
 ἔργου τοῦ ἰδίου πρόφασιν ἐπιφέρων ὀλιγορεῖ „προφασιζόμενος
προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις“, γνωσκέτω ὁ τοιοῦτος, ὡς αἱ τέχναι
 τῶν πιστῶν ἐπέργια εἰσιν, ἔργον δὲ ἡ θεοσέβεια. 7. τὰς οὖν
 τέχνας ὑμῶν ὡς ἐν παρέργῳ ποιεῖτε εἰς διατροφήν ὑμῶν, ἔργον
 δὲ τὴν θεοσέβειαν ἀσκεῖτε, ὡς καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· „Ἐργάζεσθε 20
μὴ τὴν βρωσὴν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν
αἰώνιον“, καὶ πάλιν· „Τοῦτο δὲ ἐστὶν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα
πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος“.

LXI. Σπουδάζετε οὖν μηδέποτε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ
 καταλιπεῖν· εἰ δέ τις ταύτην ὑπερίδοι, εἰς μαρὸν δὲ ἔθνῶν εἰς- 25
 ἔλθοι ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν, ὁ τοιοῦτος τί ἀπο-
 λογήσεται τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; λόγια θεοῦ ζῶντος κατα-
 λιπὼν ζῶντα καὶ ζωοποιοῦντα καὶ δυνάμενα ῥύσασθαι κολάσεως
 αἰωνίου, καὶ πορευθεὶς εἰς οἶκον δαιμόνων ἢ εἰς συναγωγὴν
 χριστοκτόνων ἢ ἐκκλησίαν πονηρευομένων, οὐκ ἀκούσας τοῦ 30
 εἰπόντος· „Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων, καὶ μετὰ παρα-
νομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω· οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιό-
τητος, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω“, καὶ πάλιν· „Μακάριος
ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήᾳ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδοῖς ἁμαρτωλῶν
οὐκ ἔστη καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ 35

6 Ez. 5, 7; 16, 47. — 8 Jer. 3, 11. — 9 Jer. 2, 11. — 10 Jer. 2, 10. 11. —
 16 Ps. 140, 4. — 20 Ioann. 6, 27. — 22 Ioann. 6, 29. — 25 I Cor. 8, 10. —
 31 Ps. 25, 4. 5. — 33 Ps. 1, 1. 2.

se contulit, avidus videndi theatrum? 2. Propterea uni ex illis aequiparabitur, qui ibi intrant, quia avidus erat audiendi et accipiendi historias verborum eorum, quae sunt hominum mortuorum et spiritus satanae; mortuae enim sunt ac mortiferae et avertunt a fide et deducunt ad ignem aeternum. 3. Studetis vero rebus mundi et operam navatis negotiis saecularibus, et negligitis currere in ecclesiam catholicam, filiam dilectam Domini Dei altissimi ad doctrinam Dei accipiendam, quae manet in saecula et vivificare potest accipientes verbum vitae. 4. Estote ergo assidue congregati cum fidelibus, qui vivunt in matre vestra ecclesia vivente ac vivificante.

LXII. Et cavete, ne conveniatis cum eis, qui intereunt in theatro, quod est conventus gentilium erroris et interitus. Qui enim intrat in conventum gentilium, uni ex eis aequiparabitur et vae consequetur. 2. Nam dixit Dominus Deus per Iesaiam ad eos, qui tales sunt: *Vae, vae eis, qui a spectaculo veniunt.* Et

13 II Cor. 6, 14. — 16 ?

3 τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλ. h | ἐκείνων b o | 5 ἐπεκάλεσεν p v | ἀπεχώρισεν a | 6 συντρέχειν b o | 9 μυσερῶν b h | 10 μετὰ συνεδρίου p v cf. Ps. 25, 5 | παίζων b o | 12 Ἰσταμαι b h o : ἔσταμαι p v, ἰστάμην a | δικαίων b o | 13 βούλη a p | λογίων : βιβλίων b o | 14 ἐπινοίας . . ἀποφάντων b o | 15 ἀπάγοντας b o | 15/16 ἀνέχοντα o | 18 πλεῖον τιμῆς v. αὐτοῦς h | ἀπονήμοντες b o | 19 κυρίου : θεοῦ b o p A | 20 γὰρ > b o | 22 ἡμῶν a v | γεγόναμεν b o | 23 ἐκλεκτά : ἐκκλησία b o | ἔχοντες h | 24 ὡς > b | ἄμωμοι καὶ ἅγιοι b h o | τετελειωμένη b o | 25 ὑμᾶς (ἡμᾶς b) + θεοῦ a p | 26 συνοχολ. b o, σχολάζειν h | 27 ὅ : ὅτι h | 28 κοινωνία + φωνὴ πρὸς

LXII, 2. *vae vae etc.*] Dictum neque in libro Iesaiæ neque in alio loco S. Scripturae legitur. Sed in Targum hierosolymitano seu Pseudo-Ionathani, ut collega meus Vetter mihi communicavit, Deut. 28, 19: Ἐπικατάρματος σὺ ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι σε, καὶ ἐπικατάρματος σὺ ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε, sic redditur: Maledicti vos, cum ingrediemini in domus theatrorum vestrorum et in loca spectaculorum vestrorum ad abolendum praecepta legis; et maledicti vos, cum exhibitis ad negotiationem vestram. Cf. Poly-

glotta Londinensis 1657 t. IV Append. p. 369. Fortasse igitur auctor hunc locum ante oculos habuit et, cum ei locum Iesaiæ adiunxerit, neglegenter illi prophetae adscripsit. —

LXII. Ὅτι πάντα τὰ Ἑλλήνων ἀσεβήματα ἀποστρέφεται χροή. Quod oporteat omnes gentilium impietates aversari.

2. Cf. ad hunc versum VII, 6. Constitutor hic a Didascalia discessit. Fortasse dictum Iesaiæ attributum prius ei ansam mutandi praebuit.

νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ
 ἡμέρας καὶ νυκτός“. 2. σὺ δέ, καταλιπὼν τῶν πιστῶν τὸ συν-
 αθροισμα, τοῦ θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς ἐκείνου νόμους, ἐπι-
 βλέπεις ἐπὶ τὰ σπήλαια τῶν ληστῶν, ἅγια ἠγούμενος, ἃ ἐκεῖνος
 βέβηλα ἀπεκάλεσεν, καὶ κοινοποιῶν, ἃ ἐκεῖνος ἐχώρισεν· καὶ οὐ 5
 τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πομπαῖς Ἑλλήνων συντρέχεις καὶ ἐπὶ
 τὰ θέατρα ἐπέιγῃ, ἐπιθυμήσας εἰς τῶν εἰσπορευομένων ἐκεῖ λογι-
 σθῆναι καὶ μετασχεῖν ἀκροαμάτων ἀπρεπῶν, ἵνα μὴ λέγωμεν
 μυσαρῶν, μὴ ἀκούσας τοῦ Ἰερεμίου λέγοντος· „Κύριε, οὐκ ἐκάθισα
 ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' εὐλαβούμην ἀπὸ προσώπου 10
 χειρὸς σου“, καὶ τοῦ Ἰὼβ φάσκοντος τὰ ὅμοια· „Ἐὶ δὲ καὶ μετὰ
 γελοιαστῶν ἐπορεύθην ποτέ· ἴσταμαι γὰρ ἐν ζυγῷ δικαίῳ“. 3. τί
 δὲ βούλει μετασχεῖν τῶν ἐλληνικῶν λογίων, ὄντων νεκρῶν ἀν-
 θρώπων ἐξ ἐπιπνοίας διαβόλου ἀποφανθέντων νεκροποιὰ καὶ
 πίστειως ἀνατρεπτικὰ καὶ πρὸς πολυθεΐαν ἀπάγοντα τοὺς προσ- 15
 ἀνέχοντας αὐτοῖς; 4. ὑμεῖς οὖν, σχολάζοντες τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις,
 καὶ τῶν βιωτικῶν χρεῶν τούτους ἠγεῖσθε τιμιωτέρους, καὶ
 πλείονα τιμὴν νέμοντες αὐτοῖς συντρέχετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
 κυρίου, „ἣν περιεποιήσατο τῷ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἠγαπη-
 μένου, τοῦ „πρωτοτόκου πάσης κτίσεως“. 5. αὕτη γὰρ θυγάτηρ 20
 ἐστὶν τοῦ ὑψίστου ἢ ὠδινήσασα ὑμᾶς διὰ τοῦ λόγου τῆς χάριτος
 καὶ μορφώσασα ἐν ὑμῖν τὸν Χριστόν, οὗ μέτοχοι γενόμενοι ἱερὰ
 μέλη ἐστὲ καὶ ἐκλεκτά, „μὴ ἔχοντα σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν
 τοιούτων, ἀλλ' ὡς ἅγιοι καὶ ἄμωμοι“ ἐν πίστει τετελειωμένοι
 ἐστὲ ἐν αὐτῷ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς. 25

LXII. Φυλάσσεσθε οὖν τοῦ μὴ συσχολάζειν τοῖς ἀπολλυμέ-
 νοις, ὃ ἐστὶν συναγωγὴ ἔθνων, εἰς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν· οὐδεμία
 γὰρ κοινωνία θεῷ πρὸς διάβολον· ὁ γὰρ συναθροιζόμενος μετὰ
 τῶν τὰ τοῦ διαβόλου φρονούντων εἰς ἐξ αὐτῶν λογισθήσεται
 καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. 2. φεύγετε δὴ καὶ τὰ ἀπρεπῆ τῶν 30
 θεαμάτων, τὰ θέατρά φημι καὶ τὰς ἐλληνικὰς πομπὰς, ἐπαισιδᾶς,
 κληδῶνας, μαντείας, καθαρισμούς, οἰωνισμούς, ὀρνιθοσκοπίας,

9 Ier. 15, 17. — 11 Iob 31, 5. 6. — 19 Act. 20, 28. — 20 Col. 1, 15. —
 23 Eph. 5, 27. — 27 II Cor. 6, 14—16.

σκότος καὶ m p | θεοῦ b o | 29 τὰ b o p v a² : > a h | εἰς ἐξ αὐτῶν > b o |
 30 δέ h p v | 31 θεαμάτων τὰ θέατρα : θεάτρων b o | τὰ > h | 31/32 ἐπα-
 οιδᾶς — ὀρνιθοσκ. > b o

iterum dicit: *Feminae a spectaculo venientes, venite; nam populus est, in quo non est prudentia.* Mulieres ergo ad ecclesiam vocat, eas, quas vocavit et liberavit eduxitque e spectaculo theatri; et apprehendit et accepit eas, ac docuit nos, ne amplius illuc eamus.

5 Dicit enim in Ieremia: *Iuxta vias gentium nolite discere.* Et iterum in Evangelio dicit: *In viam gentium ne abieritis.* 3. Hic ergo monet et adhortatur nos, ut prorsus fugiamus omnes haereses, quae sunt urbes Samaritarum, et iterum, ut valde fugiamus conventus gentilium neque intremus in congregationes peregrinas, et ut theatrum
10 prorsus fugiamus et coetus, qui idolorum causa fiunt. 4. Fidelis enim ne appropinquet quidem coetui, nisi ut victum corporis et animae emat. Abstinet ergo ab omni inani spectaculo idolorum et a festis coetuum eorum.

LXIII. Qui iuniores sunt in ecclesia, in omnibus negotiis
15 necessariis diligenter sine socordia ministrant cum magna modestia ac verecundia. Omnes vos igitur fideles, in omni die et in omni tempore, si non estis in ecclesia, operibus vestris studete, ut in omni tempore vitae vestrae aut in eis perseveretis, quae Dei sunt, aut in opere vestro operemini et nunquam otiosi sitis.

1 Ies. 27, 11. — 5 Ier. 10, 2. — 6 Mt. 10, 5.

LXIII. Ὅτι ἀργὸν οὐ χρὴ ἐσθίειν τινὰ τῶν πιστῶν, ὡς οἱ περὶ Πέτρον ἀλιεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, οἱ δὲ περὶ Παῦλον καὶ Ἀκύλαν σκηνοποιοί, οἱ δὲ περὶ Ἰούδαν Ἰακώβου γῆς ἐργάται· ἱστορεῖ Ἡγήσιππος καὶ Τερτυλιανὸς ὁ Ῥωμαῖος. Quod inter fideles qui otiosus fuerit, non debeat comedere, quoniam qui cum Petro erant et reliqui apostoli fuerunt piscatores, qui cum Paulo et Aquila tabernaculorum fabricatores, qui cum Iuda Iacobi agricolae Hegesippo et Tertulliano Romano narrantibus.

1. ἀλιεῖς κτλ.] S. Scriptura docet, piscatoriam inter apostolos exercuisse Petrum, Andream, Iacobum Zebedaei et Ioannem eius fratrem (Matth. 4, 18. 21. Marc. 1, 16. 19. Luc. 5, 10), Paulum scenofactoriae artis fuisse similiter

atque Aquilam (Act. 18, 2. 3). Amplius non dicit. Hegesippus autem apud Eusebium H. E. III, 20, 4 nepotes Iudae fratres Domini tradit agrum coluisse. Quam notitiam auctor lemmatis capitis etiam Tertulliano attribuit; sed falsus est atque in errorem eo inductus esse videtur, quod non Hegesippum ipsum legebatur, sed Eusebium ex eo haurientem et post eum tanquam alterum persecutionis Domitiani testem Tertullianum producentem. Similiter ac Constitutor Hieronymus Ep. 125 c. 11 universe dicit, apostolos habentes potestatem de evangelio vivere laborasse manibus suis. Augustinus De opere monachorum c. 19—20 autem ex I Cor. 9, 4—6 colligit Paulum et Barnabam solum manibus suis operatos fuisse.

νεκρομαντείας, ἐπιφωνήσεις, ὅτι γέγραπται· „Οὐ γὰρ ἔστιν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ“, καὶ πάλιν· „Οἰώνισμα ἁμαρτία ἐστίν“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Οὐκ οἰωνιεῖσθε, καὶ κληδόσι καὶ μαντείας καὶ ἐγγαστρομύθοις οὐκ ἐπακολουθήσετε, φαρμακοὺς οὐ περιποιήσετε“. διὸ παραινεῖ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγων· „Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἔθνῶν μὴ πορεύεσθε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβείσθε“. 3. διόπερ χορὴ τὸν πιστὸν φεύγειν τὰς συνόδους τῶν ἄσεβῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν αἰρετικῶν, ἵνα μὴ τῷ συσχολάζειν αὐτοῖς παγίδας λάβωμεν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅπως μὴ συναναστρεφόμενοι ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, αἵτινες ἐπὶ τιμῇ τῶν δαιμόνων ἐπιτελοῦνται, κοινωρήσωμεν αὐτοῖς καὶ τῆς ἀσεβείας. 4. φενκτέαι δὲ αὐτῶν καὶ αἱ πανηγύρεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἐπιτελούμενα παίγνια· πιστὸν γὰρ ἐν πανηγύρει οὐ χορὴ παραβάλλειν πλεῖον τοῦ σωματίου προΐασθαι καὶ ψυχὴν περιποιήσασθαι καὶ ἕτερα ἅτινα συνωνήσασθαι τῶν πρὸς σύστασιν ἁρμοζόντων. ἀπέχεσθε οὖν πάσης τῆς τῶν εἰδώλων πομπῆς, φαντασίας, πανηγύρεως, συμποσίων, μονομαχίας, καὶ πάσης θείας δαιμονικῆς.

LXIII. Οἱ δὲ νεώτεροι τῆς ἐκκλησίας, ἐν πάσαις ταῖς χρεῖαις ἀόκνως λειτουργεῖν σπουδάξετε, μετὰ πάσης σεμνότητος τοῖς ἔργοις ὑμῶν σχολάζετε, ὅπως ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ὑμῶν „ἤτε ἐπαρκοῦντες“ καὶ „ἑαυτοῖς“ καὶ τοῖς πενομένοις, „πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρεῖν τὴν“ τοῦ θεοῦ „ἐκκλησίαν“. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, σχολάζοντες τῷ λόγῳ τοῦ εὐαγγελίου, ὅμως καὶ τῶν ἐπεργίων οὐκ ἀμελοῦμεν· οἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἐξ ἡμῶν ἀλιεῖς, οἱ δὲ σκηνοποιοί, οἱ δὲ γῆς

1 Num. 23, 23. — 2 I Reg. 15, 23. — 3 Lev. 19, 26; Deut. 18, 10. 11: — 5 Jer. 10, 2. — 21 I Tim. 5, 16.

1 νεκρομ. a h : νεκύομ. p v, νεκοιομ. b o | 3 καὶ + πάλιν b o | οἰωνεῖσθε b o | κληδόσαις b h o | 5 περιποιήσετε a o : -ποιήσεσθε h, -ποιεῖσθαι b, -βιώσετε p v | διὸ + καὶ b o | κατὰ > b o | 7 χορὴ τόν : ἐχορὴν b o | 11 κοινωρήσωμεν h | 12 δ' h | αἱ > o | 13 ταύταις h o | πιστῶν a | 14 σωματίου h | 15 καὶ ἕτ. τ. συνωνήσασθαι > h | συνων. τῶν : ὀνίσασθαι τὰ (τὰς o) b o | 15/16 ἁρμοζόντων : ἡμετέραν ἁρμόζοντα b o | 18 δαιμονικῆς : σατανικῆς b o | 19 ταῖς ἐκκλησίαις b h o | 20/21 μετὰ — σχολάζετε > h, signum indicat verba i. m. addita fuisse; margine autem valde praecisa locus evanuit | 21 τῷ > b o | 22 καὶ pr > h | 24 ὁμοίως h | ἐπεργασίαν b o | 25 δὲ pr : ἄλλοι b o | γῆς : τῆς γ. b o

2. Dicit enim Dominus: *Imitare formicam, o piger, et sectare vias eius, et fias sapientior illa, quae, cum non colat nec coactorem habeat nec sub potestate sit, colligit in aestate victum suum et reponit cibum multum in messe.* 3. Et iterum dicit: *Vade ad apem et disce, quomodo operetur, quae opus suum sapienter perficit et de cuius labore affertur divitibus ac pauperibus ad cibum; amatur ac laudatur, quamquam exigua est robore; honorat sapientiam et celebris facta est.* 4. *Usquequo, piger, dormis? Quando consurges e somno tuo? Paululum dormis, et paululum dormitas, et paululum sedes et paululum manus tuas in pectore tuo ponis, et consequetur quasi viator paupertas et egestas quasi homo sollers. Si vero impiger fueris, multi et uberes fient ut fons proventus tui, et paupertas ut cursor deficiens longe a te recedet.* 5. *Laborate igitur omni tempore; labes enim irreparabilis est pigritia. Si quis autem apud vos non operatur, hic nec manducet.* Nam pigros odit Dominus Deus; piger enim non potest esse fidelis.

1 Prov. 6, 6. 7. — 4 Prov. 6, 8—11. — 14 II Thess. 3, 10.

1/2 λέγει — όκνηρὲ > ο | 2 ἴθι h | 3 εἰδὼς h p v : ἰδὼν a o LXX, > b | γίνου b o v | ἐκείνῳ : ἐκείνου b p, ἐκείνος h | 4 οὐδὲ pr a h : μηδὲ b o p v | οὐδὲ sec a h : μηδὲ p v, μὴ b o | 5 ἐτοιμάζε ο | τροφήν + αὐτοῦ h | 6 παρακατάθεσιν p, παράταξιν m v | 8 καί : τε καὶ b h | 8/9 πορίζονται ο | 9 τε b o | ἐπίδοξος : ἐπίδωρος a² i. m. addens ἐν ἄλλῳ, item Turrianus fol. 50^b, fortasse per errorem; codex saltem hanc lectionem exhibens hucusque non est inventus | καίπερ : ὡσπερ a | 10 ἀσθενής : ἀσθενοῦς a, + τὴν σοφίαν τιμήσασα προήχθη b o A | ὦ b h o : > a p v LXX | 11 μὲν : γὰρ b o | 12 δὲ pr > b o | στήθη : τὸ στήθος b o | 13 καὶ > ο | 17 περιέβαλεν ο LXX | 18 ὁ b o : > a h p v | αὐτοῦ pr : ἐαυτοῦ a | κατέφαγεν p v | 19 τὰς χεῖρας b h o A LXX | 20 διὰ b o p v : δι' a h | ἡ δόκωσις (a², δόκησις a) : ἄνθρωπος h | 21 γὰρ > ο | 22 ἐργάζεται p v | μηδὲ p v | 23 ὁ pr > p v | ὁ sec > h | 24 τῶν + τῶ ο | προσενεχόντων a | subscripsit περὶ ἐπισκόπων

ἐργάται, πρὸς τὸ μηδέποτε ἡμᾶς ἀργοὺς εἶναι. 2. λέγει δέ που καὶ ὁ Σολομών· „Ἴσθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρέ, καὶ ζήλωσον εἰδὼς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνω γὰρ γεωργίου μὴ ὑπάρχοντος, οὐδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων οὐδὲ ὑπὸ δεσπότην ὢν, ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν πολλήν τε ἐν τῷ 5 ἀμητῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν. 3. ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν καὶ μάθε, ὡς ἐργάτης ἐστὶν τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ἐμπορεύεται· ἥς τοὺς πόνους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίαν προσφέρονται, ποθεινὴ δὲ ἐστὶ καὶ ἐπίδοξος, καίπερ οὕσα τῇ ῥόμῃ ἀσθενής“. 4. καὶ ἐξῆς· „Ἔως πότε, ὃ ὀκνηρέ, κατάκεισαι, πότε 10 δὲ ἐξ ὕπνου ἐγερθήσῃ; ὀλίγον μὲν ὕπνοις, ὀλίγον δὲ κάθησαι, μικρὸν δὲ νυστάξεις, ὀλίγον δὲ ἐναγκαλίξῃ χερσὶ στήθη· εἶτα παραγίνεται σοι ὥσπερ κακὸς ὁδοιπόρος ἢ πενία, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ ἀγαθὸς δρομεύς. ἐὰν δὲ ἄοκνος ᾖς, ἥξει ὥσπερ πηγὴ ὁ ἀμητός σου, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ κακὸς ἀνὴρ ἀπαντομολήσει“. 15 5. καὶ πάλιν· „Ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν πλησθήσεται ἄρτων“, καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· „Ὁ ἀργὸς περιέλαβεν τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἔφαγεν τὰς σάρκας αὐτοῦ“, καὶ ἐξῆς· „Κρύψας ὁ ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“, καὶ πάλιν· „Λιὰ ἀργίαν χειρῶν ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις“. 20 6. ἐργάζεσθε οὖν ἐνδελεχῶς· ἀθεράπευτος γὰρ ἐστὶν ἀργοῦ μῶμος. „εἰ δέ τις μὴ ἐργάζεται, οὗτος παρ' ὑμῖν μὴ ἐσθιέτω“. ἀργοὺς γὰρ μισεῖ καὶ ὁ κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν· ἀργὸς γὰρ εἶναι οὐκ ὀφείλει οὐδεὶς τῶν θεῶν προσαναχόντων.

2 Prov. 6, 6—8. — 10 Prov. 6, 9—11. — 16 Prov. 12, 11; 28, 19. — 17 Eccles. 4, 5. — 18 Prov. 19, 24. — 20 Eccl. 10, 18. — 22 II Thess. 3, 10.

βιβλίον δευτέρον ν, τέλος τοῦ β' βιβλίου περὶ ἐπισκόπων ρ, τέλος τοῦ περὶ ἐπισκόπων βιβλίου δευτέρου m

III.

I. *Viduas autem constituite eas, quae non sunt minores quinquaginta annis*, ut quodammodo propter aetatem longe absint a suspicione, se futuras esse duorum virorum. 2. Si iuniorem constitueritis in loco viduarum eaque non ferens viduitatem propter
5 iuventutem nupserit, ignominiam afferet gloriae viduitatis et rationem reddet Deo, primo quod duorum virorum fuit, deinde quod Deo promisit se viduam futuram esse atque sicut vidua accepit

1 I Tim. 5, 9.

I. Titulus deest.

1. *χήρας κτλ.*] Quae I Tim. 5, 9—13 de viduis dicuntur, de diaconissis intellegenda esse videntur et a veteribus intellecta sunt. Itaque viduae et diaconissae saepe non minus confunduntur quam distinguuntur. In Didascalia diaconissae nonnisi viduae esse videntur, quibus ministerium ad feminas pertinens commissum erat. Constitutiones autem maius inter eas discrimen faciunt. Subiciunt III, 7, 1 viduas diaconissis; praecipiunt VI, 17, ut diaconissae primo e virginibus, secundo demum e viduis univiris eligantur, et VIII, 20 diaconissas inter ordines sacros enumerant, viduas autem VIII, 25 inter ordines ecclesiasticos, in quos candidatus sine manus impositione recipiebatur. Cum autem viduae olim diaconissae essent, intellegimus, cur tanti aestimatae fuerint. Salutantur ab Ignatio Smyrn. 13, 1. A Clemente Alex. Paed. III, 12, 97 p. 309 inter personas electas collocantur una cum presbyteris, episcopis, diaconis. A Tertulliano Ad uxorem I, 7, De praescriptionibus c. 3, De monogamia

c. 11 et in Clementis Homilia XII, 36 iisdem hominibus ecclesiasticis adiunguntur. Ab Origene In Iesaiam hom. VI, 3 (De la Rue III, 117) dicuntur ecclesiastico honore dignae, In Lucam hom. 17 (III, 953) in ecclesiastica dignitate constitutae ut episcopi, presbyteri, diaconi, In Ioannem tom. 32 c. 7 (IV, 422) *καταλεγόμεναι ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν*. Chrysostomus autem ordinem viduarum suo tempore proprie iam non exstitisse testatur, Hom. in illud vidua eligatur c. 3 (ed. Ben. III, 313) dicens: *Καθάπερ γὰρ εἰσι παρθένων χοροί, οὕτω καὶ χηρῶν τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροί. — ἐξήκοντα*] Cum diaconissae tempore progrediente non solum e viduis, sed etiam e virginibus eligerentur (iam Ignatius Smyrn. 13, 1 virgines laudat vocatas viduas), hoc apostoli decretum saepius neglegebatur. Tertullianus De virg. vel. c. 9 virginem cognitam habuit in viduatu ab annis nondum viginti collocatam. Basilius M. can. 24 quoque de viduis ecclesiasticis iunioribus dicit. Tertullianus quidem praeceptum inculcat similiter atque auctor Didascaliae et

BIBLION Γ.

ΠΕΡΙ ΧΗΡΩΝ.

1. „Χήρας δὲ καθιστᾶτε μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα“, ἵνα
 τρόπῳ τινὶ τὸ τῆς διγαμίας αὐτῶν ἀνύποπτον βέβαιον ὑμῖν διὰ
 τῆς ἡλικίας ὑπάρχη. 2. εἰ δὲ νεωτέραν καταστήσητε εἰς τὸ χηρικὸν 5
 καὶ μὴ φέρουσα τὴν ἐν νεότητι χηρείαν γαμηθῆ, ἀπρέπειαν ἐμ-
 ποιήσει τῇ δόξῃ τοῦ χηρικοῦ καὶ λόγον ὑφέξει τῷ θεῷ, οὐχ ὅτι
 δευτέρῳ γάμῳ συνήφθη, ἀλλ' ὅτι τὴν ἑαυτῆς ἐπαγγελίαν οὐκ
 ἐφύλαξεν, „καταστρηνιάσασα τοῦ Χριστοῦ“. 3. διὸ χρὴ μὴ προ-
 πετῶς ποιῆσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ ἀσφαλείας· „κρείσσον“ 10
 γὰρ αὐτῇ „ἔστιν μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι“.

3 I Tim 5, 9. — 9 I Tim. 5, 11. — 10 Eccles. 5, 4.

1 βιβλίον : λόγος b o, similiter in libris sequentibus | 3 χήρας δὲ κ. :
 ἐπειδὴ περὶ χηρῶν κατήντησεν ὁ λόγος, χήρας καθίστα (καθιστάναι δεῖ ο)
 b o | καθίστασθαι h. ἐλάττους s | ἐξήκοντα : ξ̄ a p | 4 ἡμῖν b o | διὰ : ἐκ
 b o | 5 ἡλικίας + αὐτῶν m p v | νεωτέρα καθίστατε (-αται) b o | κατα-
 στήσετε h m v, καθίστατε b | 6/7 ἐνποιήσει τῷ b o | 9 καταστρηνιάσα ο |
 καταστρ. τοῦ Χριστοῦ : διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθε τοῦ
 φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν b, quae verba Turrianus illis in textu addidit omittens
 τοῦ ante φυλάξαι | 10 ἀσφαλείας : ἀμελίας b, + οὐκ ἐφύλαξεν τὴν ἐπ-
 αγγελίαν· διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθον τοῦ φυλάξαι
 τὴν ἐπαγγελίαν o cf. nota ad lin. 9 | 11 αὐτῇ a h : αὐτῇ p, αὐτὴν m v,
 αὐτῆς b o | ἔστιν : ante αὐτῇ m p v, > b o | εὐξασθαι pr + καὶ ἀπο-
 δοῦναι b o

anno 390 Theodosius imperator cf.
 Cod. Theodos. lib. XVI tit. II l. 27;
 Sozom. H. E. VII, 16. Synodi autem
 Chalcedonensis c. 15 et Trullana c. 14
 nonnisi annos quadraginta praescribunt.
 Viduas quidem non nominant; earum
 canones autem haud dubie etiam ad
 viduas in ordine diaconissarum collo-
 candas referendi sunt.

2. χηρικόν] i. e. viduatus vel ordo
 viduarum, cf. 2, 1; VIII, 25; Clem. Hom.

XII, 36, ubi Petrus dicitur ἐπίσκοπον
 καταστήσας καὶ πρεσβυτέρους δώ-
 δεκα ὀρίσας καὶ διακόνους δεῖξας
 καὶ χηρικὰ συστησάμενος, Clem.
 Recogn. VI, 16, ubi Rufinus ultima
 verba interpretatur: Instituit etiam or-
 dinem viduarum. Ps.-Ign. Philipp.
 15, 1: τὸ τάγμα τῶν χηρῶν. — κατα-
 στρηνιάσασα τοῦ Χρ.] Similiter Ps.-
 Ign. Ant. 11, 1.

5. Ἄννη] cf. Ps.-Ign. Philad., 4, 8.

nec mansit in viduitate. 3. Si iunior autem exiguum tempus cum viro suo fuit et vir eius decedit aut ex aliqua alia causa separatio fit et manet apud se singularis, in honore viduitatis existens, a Deo beatitudinem accipiet, quia imitata est viduam Sarepthis Sidoniorum commorantem, apud quam sanctus angelus, Dei propheta, subsedit, aut erit sicut Anna, quae Christi adventum praedicavit, et testimonio accepto propter virtutem suam honore honorabitur in terra ab hominibus et gloriam a Deo in caelis consequetur.

II. Iuniores vero viduae in loco viduarum ne instituantur, sed adiuventur ac subleventur, ne ratione inopiae secundas nuptias facere cupiant et exoriatur negotium offensionis. 2. Hoc enim sciatis, eam, quae semel nupsit, iuxta legem etiam secundo nubere, eam autem, quae ultra progreditur, esse meretricem.

4 III Reg. 17, 9—24. — 6 Luc. 2, 36—38.

II. *iuxta legem etc.*] Auctor, ut ex praecedentibus apparet, secundis nuptiis quidem non favet, sed eas legitimas putat nec prohibere vult. Similiter Paulus apostolus I Cor. 7, 9; I Tim. 5, 14; Hermas Mand. IV, 4, 2; Clemens Alex. Stom. III, 12, 82 p. 548; Epiph. H. 59 c. 6; Expos. fid. c. 21.

* * *

II. *Ὅτι παραιτήτεον καθιστᾶν νεωτέρας χήρας διὰ τὸ ὑποπτον.* Quod cavendum sit, ne quis viduas iuniores constituat propter suspicionem.

2. *μετὰ ἐπαγγελίαν*] Haec inserens Constitutor sententiam Didascaliae invertit, quae hoc loco non viduam ecclesiasticam vel continentiam professam ante oculos habet. Ceteroquin plures veterum de secundis nuptiis in universum severius iudicabant, non solum Montanistae, sed etiam Catholici: Athenagoras Legat. c. 33, Tertullianus Apolog. c. 46, Minucius Felix Octav. c. 24, 3; 31, 5; Origenes In Lucam hom. 17 (III, 953), Basilius M. can. 4. Ecclesia digamos a sacris ordinibus arcebat. Synodi Neocaesarensis c. 7

et Laodicensis c. 1 secundis nuptiis paenitentiam parvam tribuebant. Contra Chrysostomus In illud vidua eligatur c. 5 (ed. Ben. III, 315): *ὥσπερ οὖν καλὸν μὲν ὁ γάμος, κρείσσων δὲ ἡ παρθενία, οὕτω καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος, κρείσσων δὲ αὐτοῦ ὁ πρῶτος καὶ μόνος.* Methodius Sympos. III, 12 I Cor. 7, 9 interpretans: *οὐκ αὐτὸ τοῦτο διγαμίαν ἀποφηνάμενος καλόν, ἀλλ' ἄμεινον κρίνας τῆς ἐκπυρώσεως. — τριγαμία κτλ.*] Gregorius Naz. Orat. 37 c. 8 tertias nuptias *παρανομίαν* appellat, Basilius M. can. 4 *οὐκ ἔτι γάμον, ἀλλὰ πολυγαμίαν, μᾶλλον δὲ πορνείαν κεκολασμένην.* Similiter iudicant Graeci fere omnes. Epiphanius autem H. 59 c. 6 mitiorem sententiam pronuntiat, et Latini omnes paucis exceptis. Augustinus De bono viduitatis c. 12 n. 15 hominibus de tertiis et de quartis et de ultra pluribus nuptiis quaestionem moventibus respondet, se nec ullas nuptias audere damnare nec eis verecundiam numerositatis auferre. — *τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν κτλ.*] Gregorius Naz. Orat. 37 c. 8: *ὁ δὲ ὑπὲρ*

4. εἰ δέ τις νεωτέρα ὀλίγον χρόνον σὺν τῷ ἀνδρὶ ποιήσασα καὶ ἀποβαλοῦσα αὐτὸν διὰ τελευτῆς ἢ δι' ἀφοριμῆς τινος ἑτέρας, καὶ μείνη ἐφ' ἑαυτῆς δῶρον ἔχουσα χηρείας, μακαρία εὐρεθήσεται, ὁμοιωθεῖσα τῇ ἐν Σαρεφθοῖς Σιδωνία χήρᾳ, πρὸς ἣν ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ προφήτης Ἰλίας ἐπεξενώθη. 5. ἡ τοιαύτη ἐξομοιωθήσεται 5
 Ἄννη „τῇ θυγατρὶ Φανουήλ τῇ ἐκ φυλῆς Ἀσῆρ, ἣ οὐκ ἀρίστατο τοῦ ἱεροῦ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν προσμένουσα ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, οἷσα μὲν ἐτῶν ὀγδοήκοντα, ζήσασα δὲ μετὰ ἀνδρὸς ἐκ τῆς παρθενίας αὐτῆς ἔτη ἑπτὰ“, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δοξάσασα παρουσίαν „ἀνθρωπολογεῖτο τῷ κυρίῳ καὶ ἐλάλει περὶ 10
 αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδοκῶσιν λύτρωσιν ἐν Ἰσραήλ“· ἡ τοιαύτη μαρτύριον λαβοῦσα τιμηθήσεται, κλέος ἔχουσα καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπὶ γῆς καὶ παρὰ θεῶ ἐν οὐρανοῖς τὸν αἰώνιον ἔπαινον.

II. Αἱ δὲ νεώτεραι χῆραι εἰς χηρικὸν μὲν μὴ ἐντασσεσθῶσαν, μήποτε προφάσει τοῦ μὴ δύνασθαι κρατεῖν τῆς ἀκμῆς ἐπὶ δευτε- 15
 ρογαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι γένωνται· ἐπικουρείσθωσαν δὲ καὶ βοηθεῖσθωσαν, ἵνα μὴ προφάσει τοῦ λείπεσθαι ἐπὶ δευτερο-
 γαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι ἀπρεπεῖ ἐνοχηθῶσιν. 2. καὶ τοῦτο γὰρ εἶδέναι ὀφείλετε, ὅτι μονογαμία μὲν κατὰ νόμον γινομένη δικαία, ὡς ἂν κατὰ γνώμην θεοῦ ὑπάρχουσα, διγαμία δὲ μετὰ 20
 ἐπαγγελίαν παράνομον, οὐ διὰ τὴν συνάφειαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ψεῦδος, τριγαμία δὲ ἀκρασίας σημεῖον, τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν προφανῆς

4 III Reg. 17, 9—24. — 6 Luc. 2, 36—38.

2 καὶ > m | 4 ὁμοιωθήσεται h | σαρεπτοῖς o, σαραπιτῆς b | σιδῶνι b o | 45 τοῦ θεοῦ > m p v | 5 ἐπεξενώθη b h m o v : ἐξενώθη a, ἐξεναγίθη p | 6 Ἄννη a m o p : ἄννα b h v | τῇ + ἡ b o | 7 παραμένουσα b o | 8 ὀγδοήκοντα b o p v : ὀγδ. ἑπτὰ h, πδ a cf. Luc. 2, 37 | ζήσασα : καὶ ζ. b | δέ : a² i. m., > a | μετὰ + τοῦ o | 9 ἐκ : ἀπὸ o | 10 δοξάσασαν b o | 11 προσδοκῶσιν : προσδεχομένοις m p v | Ἰσραήλ a b o A B : ἱερουσαλήμ h p v | 12/13 ἐπὶ γῆς παρὰ ἀνθρώποις m p v | 13 γῆς : τῆς γ. b o | 14 ὑποτασσεσθῶσαν m | 17 λυπεῖσθαι b | 18 ἔλθουσιν b | ἐνεχθῶσιν o | 20 δίκ. ὡς : δικαίως o | 21 ἐπαγγελίαν : τὸ ἐπάγγελμα b o | παράνομος h | 22 δὲ h m p v : δ' a, > b o | προφανῶς b o

τοῦτο χοιρώδης. Basil. M. can. 4 et 80 ut tertias nuptias sic etiam sequentes nomine πολυγαμία designare videtur. Basilius Macedo (867—886) quartum coniugium tanquam οὐ γάμον irritum

declaravit, et Leo VI eius filius, cum nihilominus anno 906 quartum matrimonium iniret, a Nicolao Mystico patriarcha Constantinopolitano excommunicatus est.

III. Propterea et succurrite iunioribus, ut in castitate Deo adhaereant. Operam ergo eis impende, episcopo. 2. Et memor esto etiam pauperum eosque manu suscipe ac nutri.

IV. Si qui inter eos sunt, qui non sunt vidui aut viduae, et
5 propter paupertatem aut propter morbum aut propter liberos alendos auxilio indigentes sunt in penuria, omnibus te oportet operam impendere omniumque curam tenere. 2. Qui enim dona dant, non suis manibus ea viduis dent, sed tibi conferant, ut tu, qui calamitosos maxime cognoscis, *tanquam bonus dispensator* eis dispertias
10 e donis tibi datis. Namque Deus novit dantem, etiamsi non ipse occurrit. 3. Et si dispertis, dic eis nomen eius, qui dedit, ut nominatim pro eo precentur. 4. In omnibus enim scripturis Dominus de pauperibus admonet ac praecipit, maxime si participantes sunt, et rursus per Iesaiam addit sic dicens: *Frange esurienti panem*
15 *tuum et pauperem tecti expertem induc in domum tuam; et si videris*

9 I Petr. 4, 10. — 13 Gal. 6, 10. — 14 Ies. 58, 7.

13 maxime si : sic vertimus respicientes contextum vel vocabulum sequens : etiam S

1 ἀναμφιβόλως b | 2 ἐνὶ > b o | 3 νεωτέρας b o | 4 δεύτερος : νεώτερος h | 6 προξ. μᾶλλον ∞ o | 8 πλειόνων : πολλῶν b o | 11/12 μνημόνευε ὦ ἐπίσκοπε m p v | 16 τί γὰρ εἴτινες : εἰ γὰρ τινες b o a² i. m. | ἢ χῆροι > m p v | 16/17 χηρίζουσιν : -ωσιν ἢ h | 18 πάντων : πάντα b o, πάντα v | 19 δίδόασιν : δίδόντες b o | 20 ὁ > b o | 21 ὡς ἀγ. οἰκονόμος post δόματος h | μερίση b, -σης o | ἀντὰ h | 22 γινώσκει : γνωρίζει m p v | 23 μερίζεται h o p | ὅς a h m v : ἀντὸς b o p | 24/25 μακ. λέγε δέ : μακαριόμενος· λέγεται b o | 25 τίς + ἔστιν m p v | καὶ sec > o | 26 ὑπὲρ > b o | προσεύχονται h m : -χονται a v, -ξονται b o, εὐχονται p | ἀπαντας p v | 27 φιλοκρινούντα b h o : φυλοκρινούντας (φιλ. m) a m p v | ἢ > b h v | ἢ (εἰ ο) ἢ :

3. νεωτέραις κτλ.] Hoc loco Constitutor Paulum sequens viduis iunioribus secundas nuptias concedit easque confirmat argumentis, quae apostolus de neophyto non ordinando et de divitiis non expetendis attulit.

III. Ὅποίας εἶναι χροῖ τὰς (+ ὄντως v) χήρας καὶ ὅπως ἐπικουρεῖσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. Quales esse esse decet viduas (veras) et quomodo ab episcopo debent adiuvari.

2. τοῖς ἐν θλίψει ἐξείτ.] Cf. VIII, 10, 14.

IV. Ὅτι πάνθ' ὄντιναοῦν ἐνδεῆ ἐῦποιεῖν χροῖ. Quod oportet unicuique indigenti benefacere.

3. Cyprianus Ep. 62 c. 5 quoque testatur, nomina beneficorum publicata esse, ut pro eis preces fierent. Similiter Hieronymus Ad Ierem. 11, 15. 16 (Migne PL 24, 755); Ad Ezech. 18, 8 (PL 25, 175).

πορνεία καὶ ἀσέλγεια ἀναμφίβολος. 3. ὁ γὰρ θεὸς μίαν γυναῖκα ἐνὶ ἀνδρὶ δέδωκεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. „ἔσονται“ γὰρ „οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“. νεωτέραις δὲ μετὰ τὴν τοῦ πρώτου τελευτὴν συγχωρησάτω καὶ ὁ δεύτερος, ἵνα μὴ „εἰς κρίμα τοῦ διαβόλου ἐμπεσοῦσιν καὶ παγίδας πολλὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ ἐπιζημίους“ 5 ψυχαῖς, αἵτινες κόλασιν προξενούσιν μᾶλλον, ἢ ἄνεσιν.

III. Αἱ δὲ ἀληθιναὶ χῆραι εἰσιν αἱ μόνανδροι ὑπάρξασαι, „μαρτυρούμεναι“ ὑπὸ πλειόνων „ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς“, χῆραι τῶ ὄντι, σώφρονες, ἀγναί, πισταί, εὐσεβεῖς, „τεκνοτροφήσασαι“ καλῶς καὶ „ξενοδοχήσασαι“ ἀμείπτως, ὧν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι χρὴ ὡς 10 θεῶ ἀνακειμένων. 2. ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν πενήτων, ὧ ἐπίσκοπε, μνημόνευε καὶ αὐτοῖς χεῖρα ὀρέγων ἐπικουρίας καὶ πρόνοιαν αὐτῶν ποιούμενος, „ὡς θεοῦ οἰκονόμος“ εὐκαίρως ἐκάστῳ διανέμων τὰ πρόσφορα, χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ ἀπεριστάτοις καὶ τοῖς ἐν θλίψει ἐξεταζομένοις. 15

IV. Τί γὰρ εἴ τινες μὴ εἰσιν χῆραι ἢ χῆροι, βοηθείας δὲ χρῆζουσιν διὰ πενίαν ἢ διὰ νόσον ἢ διὰ τεκνοτροφίαν; πάντας σε δεῖ ἐφορᾶν καὶ πάντων ἐπιμελεῖσθαι. 2. οἱ γὰρ τὰ δόματα διδόντες οὐκ αὐτοσχεδίως αὐτὰ διδύασιν ταῖς χήραις, ἀλλὰ συνεισφέρουσιν ἀπλῶς, ἐκούσια αὐτὰ ὀνομάζοντες, ὅπως σὺ ὁ ἐπιστάμενος τοὺς 20 θλιβομένους ἀκριβῶς „ὡς ἀγαθὸς οἰκονόμος“ μερίζῃς αὐτοῖς ἐκ τοῦ δόματος· ὁ γὰρ θεὸς γινώσκει τὸν δεδωκότα, κἂν ἀπόντος αὐτοῦ ὑπὸ σοῦ τοῖς δεομένοις μερίζηται· καὶ ὅς μὲν ἔχει τὸν τῆς εὐποιίας μισθόν, σὺ δὲ τὸν τῆς εὐσυνειδήτου οἰκονομίας μακαρισμόν. 3. λέγε δὲ αὐτοῖς καί, τίς ὁ δεδωκώς, ἵνα καὶ ἐξ ὀνό- 25 ματος ὑπὲρ αὐτοῦ προσεύχωνται. 4. χρὴ γὰρ εὖ ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους, μὴ φιλοκρινούντα τοῦτον ὅστις ἢ ἢ ἐκείνον· ὁ γὰρ κύριός φησι· „Παντὶ τῶ αἰτοῦντί σε δίδου“· δῆλον δὲ ὡς τῶ χρῆζοντι κατὰ ἀλήθειαν, κἂν φίλος ἢ κἂν ἐχθρός, κἂν συγγενῆς κἂν ἀλλότριος, κἂν ἄγαμος κἂν γεγαμηκὼς ὑπάρχη. 5. ἐν πάσῃ 30 γὰρ γραφῇ ὁ κύριος περὶ τῶν πενήτων παραινεί, λέγων διὰ μὲν Ἡσαίου· „Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περίβαλε, καὶ

2 Gen. 2, 24. — 3 I Tim. 5, 14. — 4 I Tim. 3, 6; 6, 9. — 8 I Tim. 5, 10. — 12 Sirach 7, 32. — 13 Tit. 1, 7. — 21 I Petr. 4, 10. — 28 Luc. 6, 30. — 32 Ies. 58, 7.

εἰ b | 29 εὐγενῆς m p v | 32, 33 ἀστέγους > b v | 33 σου : + λέγων σοι
b o | ἐὰν + δὲ a

nudum, operi eum, et domesticos carnis tuae ne despexeris. Itaque omni modo pauperibus consulatis.

V. Omnis vero vidua debet esse mitis et pacata et quieta et malitiae et irae expers, neque garrula nec clamosa nec volubilis
 5 linguac nec litium amans, et si quid turpe fieri viderit vel audierit, esto quasi non videns et quasi non audiens. 2. Nihil autem aliud curet vidua nisi orare pro dantibus et pro tota ecclesia. 3. Ab aliquo quidpiam interrogata ne protinus respondeat praeterquam
 10 volunt, ad praepositos mittat eisque, qui eam interrogant, det responsum solum. 4. De dissolutione idolorum et quod nisi unus Deus est, et de tormento et de requie et de regno nominis Christi et de eius dispensatione non debet loqui vidua nec laicus; cum enim loquuntur doctrinam nescientes, verbo infamiam afferunt.
 15 5. Nam Dominus noster verbum evangelii cum sinapi comparavit; sinapis autem, nisi arte condita fuerit, amara est et acris eis, qui ea utuntur. Ideo Dominus noster in Evangelio dixit viduis ac laicis omnibus: *Ne mittatis margaritas vestras ante porcos, ne con-*

3 I Tim. 5, 13. — 7 I Tim. 5, 5. — 15 Mt. 13, 31. — 18 Mt. 7, 6.

1 και διά: διά δὲ b o | 3 σοι: σον b o | 4 σολομῶντος o | 6 και > b |
 πάλιν: πᾶσιν b o | 9 ὁ pr > m | 11 τοῦ pr > a | εἰσακούειν b o | 11/12 τοῦ
 δεομ.: πένητος b o | 14/15 ἄκακος ἀόργητος ∞ m p v | 15 κραύγασα b o |
 16 μὴ λεξιθῆρος: μὴ ἀλεξιθῆρος b o, > h | μὴ δισσ. > b o | δισσόλογος:
 δίγλωσσος h | πολυπράγμων b o | 17 και pr > m o p v | ἔστω ὡς μὴ βλ.
 και > m p v | 18 ὡς μὴ ἀκ. ὑπαρχέτω > m p | 20 δὲ > b o | 21 ὅσα
 περὶ: τὴν εἰς τὸν κύριον b o | 22 τοῖς ἡγ.: και (> o) εἰς ἡγουμένους b o |
 23 ἀνακρινέσθω m p v | 24 πολυθέου: ἡ b o | 25 θεοῦ: τοῦ θ. m p |

V, 4. Constitutor viduis de dissolutione idolorum et de monarchia Dei loqui permittit, nec vero de aliis articulis fidei christianae. Auctor Didascaliae mihi idem dixisse et Syrus interpres locum non recte intellexisse videtur, verba illa non cum particula praecedente, sed cum sequente coniungens. Cum autem res non certa sit, textum non mutavi.

5. *viduis ac laicis omnibus*] Haec auctor de suo ingenio dicit, ut argu-

mentum ex S. Scriptura nanciscatur. Cf. II, 11, 2.

V. *Ὅτι και τοῦ ἡθους ἐπιμελητέον τὴν χήραν.* Quod viduae probitas morum curae esse debet.

1. Cf. Didache, 2, 4; 3, 2. 7. 8. Polyc. ad Philipp. 4, 3.

2. *προσεύχεσθαι . . ὑπὲρ ὅλης τ. ἐκκλ.]* Polyc. 4, 3: *χήρας ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων.*

3—6. Nonnisi de praeambulis fidei,

ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψη“. 6. καὶ διὰ τοῦ Δαυιδ λέγει τῷ δυνάστη· „Διό, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων“. 7. καὶ διὰ Σολομῶνός φησιν· „Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι“. 5
8. καὶ διὰ τοῦ Δαυιδ πάλιν λέγει· „Μακάριος ὁ συνιῶν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ κύριος“, καὶ πάλιν· „Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα“. 9. καὶ ὁ Σολομῶν φησιν· „Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ“, 10 καὶ ἐξῆς· „Ὅς φράσσει τὰ ὄρα αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι τοῦ δεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων αὐτοῦ“.

V. Ὑπαρχέτω δὲ πᾶσα χήρα πραεῖα, ἥσυχος, ἐπιεικής, ἄκακος, ἀόργητος, μὴ πολύλαλος, μὴ κραύγαστος, μὴ πρόγλωσσος, μὴ κατά- 15
λαλος, μὴ λεξιθηρος, μὴ δισσόλογος, μὴ φιλοπράγμων· βλέπουσά τι σχολιὸν ἢ καὶ ἀκούουσα γινόμενον, ἔστω ὡς μὴ βλέπουσα καὶ ὡς μὴ ἀκούουσα ὑπαρχέτω. 2. καὶ μηδὲν ἕτερον τῇ χήρᾳ μελέτω, εἰ μὴ τὸ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν διδόντων καὶ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας. 3. ἐπερωτωμένη δέ τι ὑπό τινος, μὴ ῥαδίως ἀπο- 20
κρινέσθω, πλὴν ὅσα περὶ πίστεως καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰς θεὸν ἐλπίδος, ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένοις τοὺς θέλοντας κατηχεῖσθαι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα. 4. μόνα δὲ ἀποκρινέσθω τὰ περὶ ἀνατροπῆς πολυθέου πλάνης, ἀποδεικνύουσα τὸν περὶ μοναρχίας θεοῦ λόγον· περὶ δὲ τῶν ἐξῆς προπετωῖς τι μὴ ἀποκρινέσθω, 25
ὅπως μὴ τι ἀμαθῶς φθεγξαμένη βλασφημίαν προστρίψῃ τῷ λόγῳ. 5. κόκκῳ γὰρ σινάπεως εἰκέναι τὸν λόγον ὁ κύριος ἐδογματίσεν. τοῦτο δὲ ἐστὶ διάπυρον, ᾧ ἂν τις ἀπείρως χρήσῃται, πικρὸν αὐτὸ εὐρήσει. χροὴ γὰρ ἐν τοῖς μυστικοῖς μὴ προδότην εἶναι, ἀλλ' ἀσφαλῆ· παραινεῖ γὰρ ἡμῖν ὁ κύριος λέγων· „Μὴ βάλετε 30
τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατή-

2 Dan. 4, 24. — 5 Prov. 16, 6. — 6 Ps. 40, 2. — 8 Ps. 111, 9. — 9 Prov. 19, 17. — 11 Prov. 21, 13. — 14 I Tim. 5, 13. — 19 I Tim. 5, 5. — 27 Mt. 13, 31. — 30 Mt. 7, 6.

τι > ο | 25,26 ἀποκρινέσθω — φθεγξαμένη : ἀποκριναμένη m | 26 προ-
ρίψει b ο | τῷ λ. : τὸν λόγον a | 27 ὁ κύριος > h | 28 δ' a | ἐστι + τὸ m
p v | ὡς ο | ἂν h ο | 29 αὐτὸν b ο | 30 ἀλλὰ ο | βάλετε b h ο p : βάλλετε
m v, βάλλετε a

culcent eas pedibus suis et adversus vos convertantur ac dirumpant vos. 6. Cum enim gentes cognoscere volentes verbum Domini audiunt, si non dicitur firmiter, prout decet, in aedificationem ad vitam aeternam, et praesertim quia a muliere eis dicitur de incarnatione Domini nostri ac de passione Christi, potius derident et contemnunt verbum doctrinae quam laudibus celebrant, et reafit magni iudicii peccati.

VI. Non decet ergo neque necessarium est, ut mulieres doceant, et praesertim de nomine Christi et de redemptione passionis eius. 2. Nam non ad hoc estis constitutae, ut doceatis, o mulieres ac maxime viduae, sed ut oretis ac rogetis Dominum Deum, quia Dominus Deus Iesus Christus magister noster nos duodecim misit, ut doceamus populum et gentes; erant enim nobiscum discipulae Maria Magdalene et Maria filia Iacobi et altera 15 Maria, neque emisit, ut nobiscum populum doceant. Si enim necesse fuisset, ut mulieres docerent, magister noster has ipsas iussisset nobiscum docere. 3. Sciat autem vidua se altare Dei esse, et in domo sua sedeat perpetuo, neque aberret nec vagetur in domibus fidelium, ut accipiat; nunquam enim altare Dei alicubi 20 aberrat nec vagatur, sed uno in loco fixum est. 4. Vidua ergo non debet aberrare nec vagari inter domos; quae enim aberrant et inverecundae sunt nec quiete in domibus manent, quia non

8 I Cor. 14, 34. — 13 Mt. 28, 19. — 14 Mt. 27, 56. 61.

1 pedibus suis Sm C : > Sp

VI, 4. *non viduae, sed viduli*] Syrus interpres ludum verborum non intellexit vel pro *πῆρας* legit *πηρούς*.

* * *

ut ita dicam, viduae loqui licebat, nec vero de mysteriis.

VI. *Ὅτι οὐ χρὴ γυναικας διδάσκειν, ἀπρεπὲς γάρ, καὶ ποῖαι γυναικες εἰποντο τῷ κυρίῳ.* Quod non oportet mulieres docendi munere fungi, quia indecorum est, et quales mulieres Dominum sequebantur.

2. *αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ*] Sorores Iesu

non nisi loco allegato et parallelo Marc. 6, 3 commemorantur. Ex eis, quae sequuntur, apparet, Constitutorem non de cognatis vel consobrinis cogitasse. Quo autem sensu vocabulum usurpavit? Graeci fere omnes censuerunt, Iosephum e priore coniuge filios et filias habuisse: Origenes In Matth. tom. X c. 17 (III, 462); Epiphanius H. 78 c. 8. 9; Chrysostomus In Matth. hom. 5 c. 3.

3. *θυσιαστήριον θεοῦ*] Cf. quae adnotavi II, 26, 8.

4. Cf. Ps.-Ign. Philad. 4, 8.

σωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς“.
 6. ἀκούσαντες γὰρ οἱ ἄπιστοι τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οὐ δεόντως,
 ἀλλ' ἐνδεῶς, καὶ μάλιστα τὸν περὶ ἐνσωματώσεως ἢ τοῦ πάθους
 αὐτοῦ, μνηστῆριζαντες χλευάσουσιν μᾶλλον ὡς ψευδῆ ἢ δοξάσουσιν,
καὶ ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας ἢ πρεσβυτίας καὶ τῆς βλασφημίας 5
καὶ τὸ „οὐαὶ“ κληρονομήσει. „Οὐαὶ“ δέ, φησὶν, „δι' οὐ τὸ ὄνομά
μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“.

VI. Οὐκ ἐπιτρέπομεν οὖν γυναίκας διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ,
 ἀλλὰ μόνον προσεύχεσθαι καὶ τῶν διδασκάλων ἐπακούειν. 2. καὶ
 γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς 10
 ἡμᾶς τοὺς δώδεκα πέμψας μαθητεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη,
 γυναίκας οὐδαμοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα, καίτοι οὐκ ἀπορῶν·
συνῆν γὰρ ἡμῖν ἢ τε μήτηρ τοῦ κυρίου „καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ“,
ἔτι δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου καὶ Μάρθα
καὶ Μαρία αἱ ἀδελφαὶ Λαζάρου καὶ Σαλώμη καὶ ἕτεραί τινες. εἰ 15
 γὰρ ἦν ἀναγκαῖον γυναίξιν διδάσκειν, αὐτὸς ἂν ἐκέλευσε πρῶτος
 καὶ ταύταις σὺν ἡμῖν κατηχεῖν τὸν λαόν· εἰ γὰρ „κεφαλὴ γυναικὸς
ὁ ἀνὴρ“, οὐκ ἔστιν δίκαιον τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς κεφαλῆς ἐξάρχειν.
 3. γνωρίζετω οὖν ἡ χήρα, ὅτι θυσιαστήριόν ἐστι θεοῦ, καὶ καθ-
ήσθω ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς, μὴ μετὰ τινος προφάσεως ἐν ταῖς τῶν 20
πιστῶν οἰκίαις ἐπὶ τῷ λαμβάνειν εἰσπορευομένη· οὐδὲ γὰρ ποτε
τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ περιτρέχει, ἀλλ' ἐν ἐνὶ τόπῳ ἴδρυνται.
 4. ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ χήρα μὴ περιτροχᾶς ἢ
ῥεμβομένη κατὰ τὰς τῶν ἀλλοτρίων οἰκίας· ὅτι αἱ ῥεμβοὶ καὶ
ἀναιδεῖς καὶ αἱ τοιαῦται οὐχ ἡσυχάζουσιν τοὺς πόδας ἐν ἐνὶ τόπῳ 25

6 Ies. 52, 5. — 11 Mt. 28, 19. — 13 Mt. 13, 56. — 14 Mt. 27, 56. 61. —
 17 I Cor. 11, 3. — 25 Prov. 7, 11.

1 ἡμᾶς b | 2 γὰρ οἱ > b o | 3 τὸν > p v | σωματώσεως h | 4 μνηστ.
 χλευάσουσιν : μνηστῆριζουσιν b o | ὡς ψευδῆ > b o | ἢ a², > a | δοξά-
 ζουσι o | 5 ἔστιν b o | τῆς προπετείας > m v | πρεσβυτίας + ἢ (ἢ b) νέως
 ἰπάρχει b o | καὶ > m | 6 δὲ a h o : γὰρ m p v, > b | 9 ὑπακούειν b o |
 10 καὶ pr > b o | ὁ sec > b h o | 12 ἀπέστειλεν m p | 13 συνῶν o | τε
 > b o | 14 δὲ + καὶ o | ἢ sec > b o p v | 15 αἱ > m | 16 διδάξαι b o |
 ἐν πρώτοις o | 19 γνωρίζεται b | ὅτι > b o | θεοῦ : τοῦ θ. b o | 19/20 καθ-
 ἴσθω m o : -ίσθω a h, -ίσθω v, -ίστω b p | 20/21 εἰς τὰς . . οἰκίας b o |
 21 τὸ m p | οὐδέποτε γὰρ m p v | 22 ἐνὶ > m v | καθίδρυνται m p v |
 23 οὖν καί : δὲ b | περιτρέχουσα a | ἢ : μὴ b o, > h | 24 περιρεμβομένη b |
 αἱ ῥεμβοὶ : ῥεμβοὶ a | 25 ἀναιδεῖς : αἱ ἀν. h | αἱ τοιαῦται : αὐτοὶ ἑαυταῖς
 (ἐαῦται o) b o | τοὺς πόδας > b o

viduae sunt, sed viduli et nihil aliud meditantur, nisi quod paratae sunt ad accipiendum, et quia loquaces sunt et verbosae et detrectatrices, litium commissatrices, impudoratae, impudicae; quaeque si tales fuerint, non iudicabuntur dignae eo, qui eas
 5 vocavit. 5. Non enim ad commune synagogae refrigerium in dominica die conveniunt, ut vigilent, quae tales sunt aut qui tales sunt, sed aut dormitant aut verbosantur suavia quaedam, ut et alii captivi ducantur per ipsos ab adversario maligno, qui non permittit sobrios esse in Domino; qui tales sunt et ingrediuntur
 10 eiusmodi vacui in ecclesiam, et magis vacui iterum egrediuntur, quoniam non audiunt verbum ab eis, qui docent vel legunt, et suscipere illud in auribus cordis sui non possunt. 6. Similes ergo inveniuntur qui eiusmodi sunt his, qui ab Isaia significantur, sicuti dicit: *Auditu audietis et non intellegetis, et videntes videbitis et non*
 15 *videbitis; impinguatam est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt et oculos suos curvaverunt, ut non videant oculis et auribus audiant.*

VII. Simili ratione et earum viduarum, quae tales sunt, clausae sunt aures cordis, ut non sedentes intus in domibus suis ad
 20 loquantur Dominum, sed discurrunt ad exinventionem lucri et per verbositates quae adversarii sunt desideria agunt. 2. Quae talis ergo est vidua, non est conligata altari Christi, quoniam scriptum est in Evangelio: *Duo si convenerint in unum et dixerint monti huic: tolle et mitte te in mare, fiet.* 3. Videmus ergo ali-
 25 qu[ant]as viduas non convenire, quia non impetrant, cum petant. Quae tales itaque fuerint, tamquam operationem rem ipsam existimant et ex eo, quod avare accipiunt, et cum deberent fructuari

9 I Petr. 5, 8. — 14 Ies. 6, 9. 10. — 23 Mt. 18, 19; 21, 21.

1 viduli C : caeci S | 7 suavia quaedam : de aliqua re S | 8 maligno : satana S | 10 magis vacui S : evacuatores L | 19 aures S C : oculi L | 20 discurrunt + festinanter S | 23 et : et de quacunque re petierint dabitur eis, et si S | 24/25 aliquas > S | 25 non convenire — petant > S C | 26 tales itaque fuerint > S | 27 ex eo quod > S | cum : pro ut L, *πρὸ τοῦ ὡς ἔδει καρποῦσθαι* ad verbum vertens | 27/1 fructuare sibi aut L : opera bona facere et S

1 ἀλλὰ πῆρας : πείραν b o | ὑπάρχειν : ἔχειν b o | 2/3 ἀναιδεῖς ἀναισχ. > b o | 4 τυγχ. : ὑπάρχουσαι b o | τὸ κοινόν : τῶ b, τὸν o | 5 ὡς : ὡσπερ

VII. *Οἱαὶ εἰσὶν αἱ ψευδοχῆραι.* Quales sunt falsae viduae.

διὰ τὸ μὴ χήρας, ἀλλὰ πήρας αὐτὰς ὑπάρχειν, ἐτοιμοὺς εἰς τὸ λαμβάνειν, φλυάρους, καταλάλους, μαχοσυμβούλους, ἀναιδεῖς, ἀναισχύντους· αἵτινες τοιαῦται ὑπάρχουσαι οὐκ ἄξια τοῦ καλέσαντος τυγχάνουσιν. 5. οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπανμα ἐν τῇ κυριακῇ καταρτῶσιν ὡς οἱ ἐργιγορότες, ἀλλ' ἢ νυστάζουσιν 5 ἢ φλυαροῦσιν ἢ αἰτοῦσιν ἢ ἑτέροισι αἰχμαλωτίζουσιν προσάγοντες τῷ πονηρῷ, οὐκ ἐῶντες αὐτοὺς νήφειν ἐν κυρίῳ, ἀλλὰ παρασκευάζοντες τοιούτους αὐτοὺς ἐξιέναι, οἷοι καὶ εἰσίασιν, διάκενοι διὰ τὸ μὴ ἀκούειν τῶν διδασκόντων ἢ τῶν ἀναγινωσκόντων τὸν τοῦ κυρίου λόγον· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ Ἡσαΐας ὁ προ- 10 φήτης λέγει· „Ἀκοῆ ἀκούσατε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέπετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου“.

VII. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τῶν τοιούτων χηρῶν ἐκλείσθη τὰ ὅσα τῆς καρδίας εἰς τὸ μὴ καθεζομένης ἔνδον ἐν ταῖς στέγαις 15 αὐτῶν προσλαλεῖν τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ περιτρεχούσας ἐν ἐπινοίᾳ πορισμοῦ διὰ τῶν φλυαριῶν τὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιθυμήματα πράσσειν. 2. αἱ τοιαῦται οὖν χῆραι οὐ προσήρτηνται τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. 3. εἰσὶ γὰρ ἔνιοι χῆραι ἐργασίαν ἠγοῦμεναι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐξ ὧν ἀναισχύντως αἰτοῦσιν καὶ ἀπλήστως λαμ- 20 βάνουσιν, ἥδη καὶ ὀκηνητοτέροισι τοὺς πολλοὺς πρὸς τὸ διδόναι κατέστησαν· δέον γὰρ αὐτὰς ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διὰ μετριότητα γνώμης, ἐκ τῶν ἐναντίων ἐμπεριτρέχουσαι τοὺς τῶν πλουσίων οἴκους διασειούσιν εὐπορίαν χρημάτων ἑαυταῖς ἐπι- 25 σωρεύουσαι, καὶ ἐπὶ πικροῖς τόκοις δανείζουσιν καὶ μόνου τοῦ

7 I Petr. 5, 8. — 11 Ies. 6, 9. 10.

m o p v | 6 φλυαροῦσιν : + ἢ μαστροπεύουσιν a ; A versum 5 omisit totum fere librum III decurtans | προσάγουσαι m p, προσάπτοντες b o | 7 οὐκ ἐῶντες : καὶ οὐκ ἐῶσαι p | αὐτοὺς νήφειν ~ b o | 8 τοιούτους αὐτοὺς ~ b o | ὅποιοι b o | εἰσίασιν διάκενοι : ἴσασιν b o | 9 διδασκόντων . . ἀναγινωσκόντων ~ m p v | 10 Ἡσαΐας > b o | 11 ἀκούσατε h o p v | βλέψατε a h p | 13 τούτου a b h o : + καὶ τοῖς ὡσὶν αὐτῶν βαρέως ἠκούσαν m p v A, A autem etiam ea addit, quae in D adhuc sequuntur | 16 αὐτῶν + καὶ b o | κυρίῳ + διὰ προσευχῆς b | περιτρεχούσας : -σαις b | ἐπινοίαις o | 17 φλυαριῶν : φλοιαριῶν a, φλοιάρων τὰς b o | 18 πράσσειν + αὐτὰς b o | αἱ : οἱ b o | 19 Χριστοῦ : θεοῦ h | χῆρες h | 20 ἐξ ὧν : ἔξω b o | 21 πρὸς : εἰς b o | 22 αὐτὰς ἀρκεῖσθαι ~ b o | 23 ἐκ : αἱ δὲ ἐκ h | ἐμπεριτρέχουσαι a h : ἐκπεριτρ. b o : ἐπιτρέχουσαι m p v | 24 εὐπορίαν + τε m p v | 24/25 ἐπισωρεύουσιν b m o p v | 25 μόνου > h

sibi aut dare episcopo ad susceptionem peregrinorum aut tribulantium repausationem, ad amarissimas usuras commodant et de solo mammona cogitant; quarum Deus est sacculus: *ubi est thesaurus eorum, ibi et mens eorum est.* 4. Illa enim, quae ad circum-
 5 eundum iam instituta est, ad opus spiritale non recte sentit, servit autem mammonae, id est lucro, Deo vero placere non potest nec ministeriis eius abunde oboedire poterit, quoniam voluntas eius circum multa occupatur et ad lucrum magis festinat. 5. Tamen
 10 etsi adstat interpellare et rememorata fuerit, ubi debeat ire propter accipiendum lucrum aut quia amicae suae oblita est verbum aliquod dicere, et, cum stat, iam non orationi intendit, sed ei quae circumvenit eam cogitationi. Quae talis ergo fuerit, nec exauditur citius, quia dereliquit precem et mens eius ventilatur et non ex
 15 toto corde offert Deo precem et pergit magis ad inspirationes maligni, quae non possunt salvare eam, et amicae suae exponit eas, quoniam nescit, qui ei locus creditus est vel quo gradu digna effecta est. 6. Quae autem Deo placere vult vidua, sedens intra tectum suum quae Domini sunt sapit, noctu et die incessabili ore sinceram precem offerens, et impetrat pro his, quibus petit, cum
 20 sinceram precem fundit, quoniam mens eius ad hoc solum vacat. Nec enim voluntas eius avara est ad accipiendum nec desiderium eius est, ut multum expendat ad expensa sua. Nec oculis aliquid potest desiderare, quia nec vidit aliquid tale nec insedit menti eius, nec, cum audit, in verba malorum adcommodavit aurem suam aut

3 Phil. 3, 19. — Mt. 6, 21. — 5 Mt. 6, 24. — 17 I Cor. 7, 32. — 18 I Tim. 5, 5.

3 quorum L | sacculus : + et venter S | 5 est : + ut accipiat S | 6 id est : et servit S cf. C | 6 lucro : + immundo S | 7 abunde : perpetuo orans ac rogans S cf. C | 8 circum — festinat : magnopere capta est cura quaestus immodici S | 10 lucrum : aliquid S cf. C | 12 nec : oratio eius in nihilo S | 13 citius quia : ∞ S | 15/16 quae — eas : et loquitur cum amicis suis de re inutili S | 16 qui — creditus est : quomodo ad fidem pervenerit S | 19 offerens : + coram Domino S | pro his quibus : quaecunque S | 19/20 cum — fundit > S | 22/23 oculis — menti eius : oculus eius aberrat, ut aliquid videat et concupiscat et mentem suam impediatur S | 23 insedit : impedit S | 24 nec : + q L | cum audit : umquam aut Corssen | 24/1 aut — habuit : quia non egreditur nec circumambulat foris S

4. *συνεχῶς κτλ.*] Cf. Polyc. Phil. 4, 3.

μαμωνᾶ φροντίζουσιν, ὧν ὁ θεὸς τὸ βαλλάντιον, αἱ τὸ φαγεῖν
καὶ τὸ πιεῖν προκρίνουσιν πάσης ἀρετῆς λέγουσαι· „Φάγωμεν καὶ
πίωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν“, αἱ ὡς ἐστῶτα ταῦτα ἐλογί-
σαντο καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. 4. ἡ γὰρ ἡσκηκυῖα περὶ τὸ χρημα-
τολογεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ λατρεῦει τῷ μαμωνᾷ, τοῦτ' ἐστὶν δουλεῦει 5
τῷ κέρδει, τῷ δὲ θεῷ εὐάρεστος εἶναι οὐ δύναται οὐδὲ ταῖς
λατρείαις αὐτοῦ ὑπήκοος, συνεχῶς οὐ δυναμένη ἐντυγχάνειν αὐτῷ,
ἐπὶ τὸ ἀργυρολογεῖν τὸν νοῦν καὶ τὴν διάθεσιν ἔχουσα, ἐπεὶ περ
„ὄπου ὁ θησαυρὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία αὐτῆς“. 5. ἐν νῶ γὰρ
διαλαμβάνει, ποῦ πορευθῆ ἡ λήμματος χάριν, ἢ ὅτι ἡ δεῖνα ἡ φίλη 10
αὐτῆς ἐπιλέλησται καὶ λόγον τινὰ ταύτῃ προσενεγκεῖν ὀφείλει·
ἡ δὲ τοιαῦτα λογιζομένη οὐκέτι τῇ προσευχῇ προσέξει, ἀλλὰ τῇ
ἐμπιπτούσῃ ἐννοίᾳ. διὸ κἂν ποτε θελήσῃ προσεύξασθαι ὑπὲρ
τινος, οὐκ εἰσακουσθήσεται· οὐ γὰρ ἐξ ὅλης καρδίας προσφέρει
τὴν δέησιν κυρίῳ, ἀλλὰ μεμερισμένη διανοία. 6. ἡ δὲ θεῷ 15
λομένη προσανέχειν καθημένη ἔνδον φρονεῖ τὰ τοῦ κυρίου, νυκτὸς
καὶ ἡμέρας ἀκαταπαύστῳ στόματι δέησιν προσφέρουσα εἰλικρινῆ.
ὡς περ οὖν καὶ ἡ σοφωτάτη Ἰουδίθ, μαρτυρομένη ἐπὶ σωφροσύνῃ,
νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐδέετο τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, οὕτως οὖν
καὶ ἡ ὁμοία αὐτῇ χίρα ἐντευξίν ἀκατάπαυστον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας 20
προσοίσει τῷ θεῷ, καὶ εἰσακούσεται αὐτῆς διὰ τὸ τὴν διάνοιαν
αὐτῆς πρὸς μόνῳ τούτῳ ἠρτῆσθαι καὶ μήτε πρὸς ἀπληστίαν μήτε
πρὸς ἐπιθυμίαν πολυδάπανον ἐκχεῖσθαι· ὁ τε ὀφθαλμὸς αὐτῆς
ἀγνὸς καὶ ἡ ἀκοὴ καθαρὰ καὶ αἱ χεῖρες ἀμόλυντοι καὶ οἱ πόδες
ἡσυχιοὶ καὶ τὸ στόμα οὔτε πρὸς λαιμαργίαν οὔτε πρὸς φλυαρίαν 25
ἔτοιμον, ἀλλὰ λαλοῦν μὲν τὰ θέοντα, μεταλαμβάνον δὲ ὧν προσ-

1 Phil. 3, 19. — 2 Ies. 22, 13; I Cor. 15, 32. — 5 Mt. 6, 24. —
9 Mt. 6, 21. — 16 I Cor. 7, 32. — 17 I Tim 5, 7. — 18 Judith 9. 12. —
24 Prov. 7, 11.

2 καὶ τό : καὶ m p v | 2 προκρίνασαι b o | 3 αἱ : καὶ o | 4 ἡ γ.
ἡσκηκυῖα : εἰ γὰρ ἦν (ἦν ο) σκευασία b o | περὶ : ἡ π. ο, ὑπὲρ b | 4/5 τὸ
χρημ. : μαστολόγιον ο, τὸ λόγιον b | 8 διάθεσιν : διάνοιαν h | 9 ἐν νῶ :
ἐνῶ ο | 10 λαμβάνει ο | 11 ἐπιλέλησται + αὐτῆς h | 12 δέ : γὰρ b o |
τῇ > b o | προσέξει : προσεύξεται b o | 13 θέλεις b | 14 ὅλης + τῆς b |
φέρει ο | 15 κυρίῳ τὴν δέησιν m p v | κυρίῳ : τῷ κ. b o | 18 Ἰουδίθ :
ἰουδήθ ο, -δεῖθ a, + ἡ h | 19 ἐδέετο b m o p v | οὖν : ἦν b | 20 αὐτῆς
b p, ταύτη h | 21 τῷ > a | 21/22 διὰ — αὐτῆς > b o | 22 τοῦτο h | 23 ἐγ-
κεῖσθαι b o | 25 ἡσυχιοὶ a b h o : ἴσοι m p v | τὸ στόμα : post λαιμαργίαν ο |
26 μεταλαμβάνωντα ο

ipsa ministravit, quoniam nec curam habuit. De his ergo nihil poterit impedire orationi eius. 7. Sic igitur castitas eius et inturbulentia est Deo accepta, et mox, cum coeperit petere aliquid a Deo, praeveniet precem eius, quoniam quae talis est
 5 vidua non diligens pecuniam neque turpilucrum amans nec avara nec gluterix, sed magis mansueta, sine turbulentia [agens omnia], religiosa et verecunda et sedens in domo sua 8. et lanam deforis accipit, ut magis praebeat tribulantibus quam ipsa alicui sit molesta, ut accipiat ab eis, rememorans eius viduae, cui in Evangelio testi-
 10 monium fertur a Domino, quae *veniens misit in gazophylacium denarios minutos duos, quod est quadrantes*; quam cum vidisset magister et Dominus noster cordis scientiam habens, dixit nobis: *O discipuli mei, ista vidua pauperrima plus omnibus misit eleemo-*
 15 *synam, quoniam omnis populus de abundantia sua misit, haec autem omnem vitam suam vel substantiam, quam habebat, in caelo sibi thesaurizavit.*

VIII. Sinceras ergo oportet esse viduas, subditas episcopis et diaconis et reverentes et trementes et metuentes episcopum sicut Deum, non habentes potestatem in aliquo nec absque dispositione
 20 aliquid facientes et citra consilium aut imperium episcopi, et ne velint ad aliquem pergere ad manducandum aut bibendum aut ieiunare cum aliquo aut accipere ab aliquo quicquam aut manus alicui imponere et orare, ut superius diximus, absque consilio

4 Mt. 21, 22. — 7 Prov. 31, 13. — 10 Mc. 12, 42—44.

2/3 castitas . . et int. : tranquillitas mansuetudo et castitas S | 3 est — et S cf. C : cum sit Deo manifesta L | 6 gluterix : cupida S | magis : perseverans in oratione S cf. C | agens omnia > S C | 8/9 tribulantibus — ut : vel tribuat aliis neque aliquid S | 12 magister . . Dominus ∞ S cf. C | 13 plus omnibus : ab omnibus plus L | 14 omnis populus : omnes S C | 15 vel substantiam > S C, additamentum interpretis | 15/16 in caelo sibi thes. : misit tanquam thesaurum S | 18/19 et metuentes sicut Deum : post *diaconis* L | 20 consilium aut > S | episcopi : + vel loquentes cum aliquo nisi ut consilium dent conversionis S | 23 ut sup. diximus : super aliquem S

VII, 8. *deforis*] Sic in verbo *ἐκλαμβάνουσα* interpres syllabam *εκ* reddere videtur.

* * *

VIII. Ὅτι οὐ χρὴ παρὰ ἀναξίων λαμβάνειν τὴν χήραν ἢ τὸν ἐπίσκοπον ἢ ἄλλον πιστόν. Quod non oportet ab indignis accipere viduam vel episcopum vel alium fidelem.

ἦκεν διὰ μόνην τὴν σύστασιν· οὕτως οὖν σεμνή καὶ ἀτάραχος
 ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἔσται τῷ θεῷ, καὶ ἅμα τῷ αἰτήσασθαι αὐτὴν
 τι προσφθάσει αὐτὴν ἢ δόσις· „Ἐτι“ γάρ „σου“, φησί, „λαλοῦντος
 ἐρῶ· ἰδοὺ πάρειμι“. 7. τοιαύτη δὲ οὖσα ὑπαρχέτω ἀφιλάργυρος,
 ἄτυφος, μὴ αἰσχροκερδής, μὴ ἄπληστος, μὴ λίχνος· ἀλλ' ἐγκρατής, 5
 πραεῖα, ἀτάραχος, εὐλαβής, αἰδήμων, καθημένη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς
 ψάλλουσα, προσευχομένη, ἀναγινώσκουσα, ἀγρουπνοῦσα, νηστεύουσα,
 θεῷ πάντοτε προσομιλοῦσα ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις· 8. ἔριά τε ἐκλαμ-
 βάνουσα ἑτέροις μᾶλλον ἐπιχορηγείτω, ἢ περ αὐτὴ τινος δεέσθω,
 μιμησκομένη τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μεμαρτυρημένης ὑπὸ τοῦ 10
 κυρίου χήρας, ἣτις „ἐλθοῦσα“ ἐν τῷ ἱερῷ „ἔβαλεν εἰς τὸ γαζο-
 φυλάκιον τὰ δύο λεπτά, ὅπερ ἔστι κοδράντης“· καὶ θεασάμενος
 αὐτὴν ὁ καρδιογνώστης Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος
 εἶπεν· „Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι αὕτη ἢ χήρα πλείον πάντων ἔβαλεν
 εἰς τὸ γαζοφυλάκιον, ὅτι οἱ πάντες ἐκ τοῦ περισσεύματος αὐτῶν 15
 ἔβαλον, αὕτη δὲ ὅλον τὸν βίον αὐτῆς, ὃν εἶχεν“.

VIII. Σεμνὰς οὖν δεῖ εἶναι τὰς χήρας, πειθομένας τοῖς ἐπι-
 σκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις, ἔτι μὴν καὶ
 ταῖς διακόνοις, εὐλαβουμένας, ἐντρεπομένας, φοβουμένας, μὴ κατεξ-
 ουσιαζούσας μηδὲ παρὰ τὴν διαταγὴν τι ποιεῖν θελούσας δίχα 20
 γνώμης τοῦ διακόνου, οἷον τὸ πρὸς τινα ἀπελθεῖν θελούσας ἐπὶ

2 Mt. 21, 22. — 3 Ies. 58, 9. — 9 Prov. 31, 13. — 11 Mc. 12, 42—44.

1 διὰ μόνην : διαμένειν b o | οὖν > a | 2 τῷ pr > m p v | 2/3 αὐτὴν
 τι ~ h m p v | 3 αὐτὴν > b o | φησί : post λαλοῦντος b m o v, > p |
 ἐρεῖ b o p | 5 μὴ αἰσχροκ. > b o | λίχνη b o | ἀλλ' ἐγκρατής > b o |
 7 ἀναγιν. — νηστεύουσα > m | 8 ὕμνοις + πνευματικοῖς b o | 9 εἶπερ o |
 ἐπιδεέσθω b o | 11 κυρίον : χῦ b | εἰς τὸ ἱερὸν b o | ἔβαλλεν a | 12 τὰ >
 b o | κο]δράντης : incipit d | 14 ἀμὴν λ. ὑμῖν > d | πλείω b d | 16 δὲ +
 ἐκ τοῦ ὑστερήματος a cf. Luc. 21, 4 | αὐτῆς b h (ἐαντῆς) o cf. D : ante
 τὸν βίον a, > d m p v | εἶχεν + ἔβαλεν b o | 17 πειθομένοις o | 18 καὶ pr
 > d m p v | τοῖς . . . τοῖς > b h o | 18/19 ἔτι — διακόνοις > b d o |
 20 μήτε a | ποιεῖν θελ. : ποιούσας h | 21 τὸ > b o | ἀπ. θελούσας b o
 cf. D : ἀπελθούσας a h, ἀπελθοῦσαν d m p v

1. Animadvertas, quomodo Didascalica et Constitutiones de ordinibus inter se differant. Vidua cum in illa scriptura eadem esse videatur ac diaconissa, in hac diaconissae subicitur.

Didascalica porro viduae manus impositionem attribuit, quam Constitutor non agnoscit, maiorem partem verbum 2—5 suppressens.

episcopi vel diaconi. Si quid autem non iussa fecerit, corripiatur illa, quae sine disciplina est. 2. Quid enim scis, o mulier, a quo accipias aut de cuius diaconia edes aut pro quo ieiunas aut cui manum commodasti? Nescis, quia rationem reddere habes Domino
 5 pro unoquoque eorum in die iudicii, quoniam communicas operibus eorum. 3. Tu quidem, o vidua indisciplinata, vides conviduas tuas aut fratres in infirmitatibus positos: ad membra tua non festinas, ut facias super eos ieiunium et orationem adhuc et manus impositionem? Dicis autem non vacare tibi et fingis te
 10 male valere. Apud aliqu[ant]os vero, qui sunt in peccatis aut extra synagogam, quoniam multa donant, paratissime celeritatem tuam praestas illis. Confundemini, quae tales estis, quia non solum amplius [a] viris, sed et [a] presbyteris et [ab] episcopis vultis sapere. 4. Scitote igitur, o sorores, quod, pastores vestri si quid
 15 vobis disposuerunt una cum diaconis suis et audieritis eos, Deo vos oboedistis; et secundum iussionem episcopi si cuiquam communi<castis>, *^{*} sine vituperatione estis apud Deum, et omnis frater ex numero laicorum episcopo oboediens eique se subiciens, quoniam hi rationem reddunt pro omnibus; sin autem non ob-
 20 oeditis consilio episcoporum et diaconorum, hi innocentes sunt delictorum vestrorum; vos autem rationem reddetis omnium, quae facitis secundum voluntatem vestram propriam, viri aut mulieres. 5. Unumquemque enim, qui orat vel communicat cum homine ex ecclesia eiecto, iuste oportet cum hoc numerari; nam ad dissolutionem et ad interitum animarum hi sunt. Si quis enim cum
 25 homine ex ecclesia eiecto communicat et orat neque oboedit episcopo, Deo non oboedit, et coinquinatur cum illo eumque non sinit ad paenitentiam venire; si enim nemo communicat cum eo, paenitentiam facit et flet et orat atque precatur, ut recipiatur, et
 30 paenitentiam aget omnium, quae facit, et vivet.

IX. Mulierem aut baptizare vel a muliere baptizari non approbamus, quia hoc illegitimum est et magnum periculum ei, quae

5 pro unoqu. eorum L C : de unaquaque harum rerum S | 9 impositionem : + et visitationem S | 9/10 vacare . . valere ∞ S | 10 aliquos : alios S | 22 propriam : + aut vestri, o vos viduae Sm

IX, 1. non approbamus] Auctor le- des Petrus 1893 p. 60, eum Acta Theclae
 nissime iudicat. Zahn, *Das Evangelium* respexisse censet.

τὸ φαγεῖν παρ' αὐτῶ ἢ πιεῖν ἢ λαβεῖν τι παρά τινος. εἰ δὲ μὴ
 κελευσθεῖσα ποιήσει ἐν τι τούτων, ἐπιτιμάσθω νηστεία ἢ ἀφορισμῶ
ὡς προπετής. 2 (VIII). τί γὰρ ἐπίσταται, ὅποια τίς ἐστίν, παρ'
 ἧς λαμβάνει, ἢ ἐκ ποταπῆς διακονίας παραβάλλει τὴν τροφήν;
πότερον ἐξ ἀρπαγῆς ἢ ἐτέρας τινὸς οὐ καλῆς ἀγωγῆς; οὐκ ἐπι- 5
 σταμένη ἢ χήρα, ὅτι ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου τούτων δώσει λόγον τῷ
 θεῷ δεχομένη ἀναξίως θεοῦ. οὔτε γὰρ οἱ ἱερεῖς τοιαύτης ἐκον-
 σιασμὸν δέξονται ποτε οἷον ἀρπαγὸς ἢ πόρνης· γέγραπται γάρ·
 „Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον“, καὶ „Οὐ προσοίσεις μίσθωμα
πόρνης κυρίῳ τῷ θεῷ. οὐ δεῖ οὖν δέχεσθαι παρὰ τῶν τοιούτων 10
 οὔτε μὴν παρὰ ἀφορισμένων. 3. γινέσθωσαν δὲ αἱ χῆραι ἔτοιμοι
 πρὸς ὑπακοὴν τῶν ἐντεταλμένων αὐταῖς ὑπὸ τῶν κρειττόνων,
 καὶ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἐπισκόπου ποιείτωσαν ὡς θεῷ ὑπα-
 κούουσαι. ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτου ἐπιρρήτου ἢ ἀποσυναγώγου δεχό-
μενος καὶ ὑπὲρ τούτου προσευχόμενος, ἐμμένειν τοῖς κακοῖς προ- 15
αιρουμένου καὶ μὴ θέλοντος μεταμεληθῆναί ποτε, κοινώνει τούτῳ
τῇ προσευχῇ καὶ λυπεῖ Χριστὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον,
καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀναξίου δόσεως καὶ συμμολύνεται
αὐτοῖς, μὴ ἀφίων αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἔλθειν, ὥστε προσκλαῦσαι
καὶ δεηθῆναι τοῦ θεοῦ. 20

IX. Περὶ δὲ τοῦ γυναικας βαπτίζειν γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι
 κίνδυνος οὐ μικρὸς ταῖς τοῦτο ἐπιχειρούσαις· διὸ οὐ συμβουλεύο-

9 Exod. 20, 17. — Deut. 23, 18.

1 τῶ a h | αὐτῶν b o | ἢ pr b o D : καὶ a d h p v | τι > o | εἰ :
 ἢ d | δὲ + καὶ b o | 2 τι > m | τούτων : τῶν (> d) τοιούτων b d o |
 ἀφοριζέσθω a | 3 τί : τίς b h p | τίς ἐστίν ~ d | 3/4 παρ' ἧς λαμβάνει :
 παρὲς b o | 4 παραβάλλει : παρατίθεται h | 5 ἢ + ἐξ b o | 6 ὅτιπερ d |
 δώσει λόγον ~ h | τῷ > a | 7 ἀνάξια b o, παρὰ ἀναξίων ἀνάξια d | 8 δέ-
 χονται m | ποτε > b o | 9 πλησίον + σον o | προσοίσεις : προσθήσεις b o |
 11 δὲ a : οὖν d, τοίνυν b o p, > h m v | 13 καὶ > h | θεῷ a b h o :
 θεοῦ d m p v | 14 ἐπαράτου h | 15 καὶ ὑπὲρ τ. προσευχ. > b o | 17 λυπεῖ
 + τὸν d i. m. | 18 καὶ συμμ. : συμμολνόμενος h | συμμολύνει m v |
 19 αὐτοῖς : αὐτοὺς m v, καὶ αὐτὸς p | ἀφίεις b o, ἀφεις d | 21 γνωρίζομεν
 h p | ὅτι + ὁ d | 22 οὐ sec : οὐδὲ h

IX. Ὅτι οὐ χρή γυναικας βαπτί-
 ζειν· ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς Χριστοῦ
 διδασκαλίας ἀλλότριον. Quod non

oportet mulieres baptizare, quoniam
 impium est et a Christi doctrina ali-
 enum.

baptizat, et ei, qui baptizatur. 2. Si enim liceret a muliere baptizari, profecto Dominus ac magister noster a Maria matre sua baptizatus fuisset; baptizatus est autem a Ioanne, sicut et alii e populo. 3. Nolite igitur vobis periculum struere, fratres et sorores, con-

3 Mt. 3, 13.

3 καταλειπόντας b o | 5 διεροέθη b d o | 6 γέννησιν h | 7 ὁ > b m v | καὶ > b o | 8 ἐπιτρέπωμεν b d p, ἐπετρέψαμεν a | ἱερατεύειν b o | 10 ἱερείας : ἱερείαις d p v, καὶ (> b) ἱερεῖς ἄς (αὐ̄ o) b o | τοῦ > a | 11 ὑπὸ + τῶν m p v | 13 οὐχὶ b d m v | ἦ > h | 14 τοῦτω b h m o p v a² : τοῦτο a d | 16 τοῦ πράγματος > h | τῆς pr > b o | 18 λαϊκὸν b h, -κῶν o |

1. παράνομον κ. ἄ.] Constitutiones multo severius iudicant quam Didascalia.

3. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. III, 6, 1. — ἱερατεῦσαι] Baptismum per sacerdotes solum vel per episcopos et presbyteros impertiendum esse hoc loco Constitutor annuit et infra c. 11, 1; 20, 2 distincte dicit addens, diaconos in sacramento conferendo illis ministrare. Potestas baptizandi VIII, 28, 3; 46, 11 diaconis etiam expresse abiudicatur. Cf. Canones apost. 47, 49, 50. Similiter Maximus Confessor ad Dionysii Caelest. hierarch. c. 3, Balsamon ad Canonem apost. 49. Altera ex parte diacono ius baptizandi concedunt absolute synodus Illiberitana c. 77, Cyrillus Hieros. Catech. 17 c. 35; cum auctoritate episcopi Tertullianus De baptismo c. 17, Hieronymus Adv. Luciferianos c. 4; in necessitate Gelasius Ep. 14 c. 7 (Epist. Rom. pont. ed. Thiel 1868 p. 366); Paschae tempore Canones synodi Romanorum ad Gallos episcopos c. 7 (Harduini Concil. coll. I, 1035). — ἱερείας] Negat quoque Epiphanius H. 79 c. 2—4 in christiana religione esse debere ἱερείας vel ἱερισσας.

4. Similiter Epiphanius H. 79 c. 3.

X. Ὅτι οὐ χρὴ λαϊκὸν ποιεῖν ἱερατικὸν ἔργον, βάπτισμα ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν. Quod

non debet laicus opus sacerdotale facere, baptismum vel sacrificium vel manus impositionem vel benedictionem.

1. οὐτε λαϊκοῖς] Auctor regulam solum ante oculos habet. Necessitatem vero saltem in baptismo conferendo regulam superare ipse annuit VIII, 46, 16 et omnes semper censuerunt. Iam Tertullianus extra ordinem laicis ius baptizandi expresse attribuit. — εὐλογίαν μ. ἢ μ.] Haec verba, repetita VIII, 46, 11, benedictionem denotant a presbytero aut ab episcopo impertiendam, vel benedictionem privatam aut publicam, ut e Basilii M. canone 27 colligere licet. Infra VIII, 6, 10; 7, 3; 8, 4; 9, 7; 15, 6 preces super catechumenos, competentes et fideles pronuntiandae εὐλογίαι appellantur.

X—XI. Georg. Chron. c. 151.

XI. Ὅτι πλὴν ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου οὐδενὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν ἐπιτέτραπται τὰ τῶν ἱερέων ἐνεργεῖν, τὸ δὲ χειροτονεῖν μόνῳ ἐπισκόπῳ προσήκει, ἑτέρῳ δὲ οὐδενί. Quod praeter episcopum vel presbyterum nulli reliquorum clericorum licet ea exercere, quae sunt sacerdotum, et quod ordine episcopo soli convenit, nulli vero alii.

3. χειροτονεῖν] Hoc verbo Constitutor semper significat ordinationem

μεν· ἐπισφαλές γάρ, μᾶλλον δὲ παράνομον καὶ ἀσεβές. 2. εἰ γὰρ
 „κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ“, οὗτος δὲ προχειρίζεται εἰς ἱερωσύνην,
 οὐ δίκαιον ἀθετῆσαι τὴν δημιουργίαν καὶ καταλιπόντα τὴν ἀρχὴν
 ἐπὶ τὸ ἔσχατον ἔλθειν σῶμα· γυνὴ γὰρ σῶμα ἀνδρὸς ἐκ πλευρᾶς
 ὄν καὶ ὑποκείμενον ἐκείνῳ, ἐξ οὐπερ καὶ διηρέθη εἰς παίδων 5
 γένεσιν. „Αὐτὸς“ γάρ „σου“, φησὶν, „κυριεύσει“· ἀρχὴ γὰρ γυ-
 ναικὸς ὁ ἀνὴρ, ἐπειδὴ καὶ κεφαλὴ. 3. εἰ δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν
 διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπιτρέπομεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ
 φύσιν τις συγχωρήσει; τοῦτο γὰρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀθεότητος
 τὸ ἀγνόημα θηλείαις θεαῖς ἱερείας χειροτονεῖν, ἀλλ’ οὐ τῆς τοῦ 10
 Χριστοῦ διατάξεως. 4. εἰ δὲ καὶ ἔδει ὑπὸ γυναικῶν βαπτίζεσθαι,
 πάντως ἂν καὶ ὁ κύριος ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς ἐβαπτίζετο καὶ
 οὐχ ὑπὸ Ἰωάννου, ἢ καὶ ἡμᾶς ἀποστέλλον ἐπὶ τὸ βαπτίζειν συναπ-
 ἔστειλεν ἂν ἡμῖν καὶ γυναῖκας ἐπὶ τούτῳ· νῦν δὲ οὐδαμοῦ οὔτε
 προσέταξεν οὔτε ἐγγράφως παρέδωκεν, εἰδὼς καὶ τὴν ἀκολουθίαν 15
 τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ πράγματος, ὡς καὶ τῆς
 φύσεως δημιουργὸς καὶ τῆς διατάξεως νομοθέτης.

X. Ἄλλ’ οὔτε λαϊκοῖς ἐπιτρέπομεν ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν
 ἔργων, οἷον θυσίαν ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν
 ἢ μεγάλην. 2. „οὐχ ἑαυτῷ“ γάρ „τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ’ ὁ 20
 καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ“· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ
 ἐπισκόπου δίδοται ἡ τοιαύτη ἀξία. 3. ὁ δὲ μὴ ἐγχειρισθῆς ταύτην,
 ἀλλ’ ἀρπάσας αὐτὴν ἑαυτῷ, τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὁσίου ὑποστήσεται.

XI. Ἄλλ’ οὔτε τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν,
 οἷον ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ πυλωροῖς ἢ ὑπηρέταις, ἀλλ’ ἢ 25
 μόνοις ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπηρετουμένων αὐτοῖς τῶν
 διακόνων. 2. οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν Κορητῶν ὑποΐσουσι
 τὴν δίκην. 3. οὐκ ἐπιτρέπομεν δὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν δια-
 κόνους ἢ διακονίσσας ἢ ἀναγνώστας ἢ ὑπηρέτας ἢ ὄδους ἢ πυλω-
 ρούς, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐπισκόποις· αὕτη γὰρ ἐστὶ τάξις ἐκκλη- 30
 σιαστικὴ καὶ ἁρμονία.

2 I Cor. 11, 3. — 4 Gen. 2, 21. — 6 Gen. 3, 16. — 13 Mt. 3, 13. —
 Mt. 28, 19. — 20 Hebr. 5, 4. — 23 II Paralip. 26.

18 ἐπιτρέπωμεν b d o | τι > m | 19 εὐλογίας b o | 20 ἀλλ’ ὁ b d h p :
 ἀλλὰ a (+ ὁ a²) o v | 21/22 τῶν ἐπισκόπων h | 22 αὐτὴν h | 23 Ὁσίου d o p v |
 ὑποστήσεται τοῦ Ὁ. p v | 25 ἀλλ’ ἢ h : ἢ a b d p v, εἰ μὴ o | 27 κορι-
 τῶν b v, κορητῶν d h | οἰκείουσιν b o | 28 δὲ a h : οὖν d m p v, γὰρ b o |
 πρεσβυτέρους h | 30 μόνοις τοῖς ἐπισκόποις h | 31 ἁρμοδία d

X (XII). De invidia vero vel aemulatione vel obtreptione vel murmuratione vel lite vel loquacitate vel iactantia vel de repugnantia antea vobis diximus, has res Christianum non decere; in viduis autem ne nomen quidem unius ex his rebus inhaereat.

5 2. Quoniam vero, qui mala operatur, artificia et opera multa habet, intrat in eas, quae non sunt viduae, et de eis gloriatur. Sunt enim, quae se ipsas quoque viduas esse dicant; opera autem nomini convenientia non faciunt; propter nomen enim viduitatis non sunt dignae, quae introeant in regnum, sed propter fidem et

10 opera. Si ergo bona facit, glorificabitur et accepta erit; si vero mala facit et opera adversarii operatur, vituperabitur et eicietur e regno aeterno, quia reliquit res aeternas et desideravit ac dilexit res temporales. 3. Videmus autem et audimus viduas esse, in quibus inest invidia mutua. 4. Si enim anus socia tua induta

15 fuerit vel quid acceperit ab aliquo, o vidua, videns sororem tuam adiutam esse, si vidua Dei es, debebas dicere: 5 (XIII). Benedictus Deus, qui anum sociam meam adiuvit. Et glorificabis Deum ac postea eum, qui subministravit, et dices: Opus eius suscipiatur in veritate, et recordare eius, Domine, in bonum in die retributionis

20 tuae, et episcopi mei, qui recte coram te ministravit ac dispertiit eleemosynam, prout decet, quia anus socia mea nuda fuit atque adiuta est, et adde ei gloriam ac tribue ei coronam honoris in die revelationis adventus tui. 6. Similiter et vidua, quae accepit eleemosynam a Domino, oret pro eo, qui hoc ministerium praebuit,

X, 5. *et glorificabis — subministravit*] Constitutor haec verba tanquam partem orationis exhibet. Syrus particulam fortasse minus recte vertit.

* * *

clericorum, et ab eo distinguit χειροθετεῖν vel manus impositionem, quae extra ordinationem fit et etiam presbyteris competit. Cf. VIII, 28, 1. 2. Animadvertas autem, in sectione de ordinationibus VIII, 4—22 psaltas et ostiarios locum non obtinere.

XII. Ἀποτροπή βασκανίας. Dehortatio ab invidia.

1. προεῖρηται] II, 6; III, 5.

XIII. Ὅπως δεῖ προσεύχεσθαι τὰς

χήρας ὑπὲρ τῶν δίδόντων τὰ πρὸς τὰς χρείας. Quomodo oportet viduas orare pro eis, qui dant necessaria.

2. διακονίαν] i. e. eleemosynam secundum locutionem Act. 6, 1; I Cor. 16, 15; II Cor. 8, 4; 9, 1. 13, ubi vocabulum illud ministerium eorum significat, qui christianae caritatis officia aliis praestant, vel beneficiorum subministrationem. Cf. IV, 1, 1; 7. 2. Herm. Mand. II, 6; Sim. I, 9; II, 7. Verbum διακονεῖν vel διακονεῖσθαι similiter denotat: eleemosynam dare, ut c. 14, 2; V, 1, 3; Herm. Mand. II, 6; in loco in Ioannis Dam. S. Parallelis e Doctrina Petri allegato (Migne PG 95, 1461), cuius

XII. Περὶ δὲ φθόνου ἢ ζήλου ἢ καταλαλιᾶς ἢ ἔριδος ἢ φιλο-
 νεικίας προείρηται ὑμῖν, ὅτι ταῦτα Χριστιανοῦ ἀλλότρια, καὶ
 μάλιστα ἐπὶ χηρῶν. 2. ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐνεργῶν διάβολος πολύτροπος
 καὶ ποικίλος ὑπάρχων εἰς τὰς μὴ χήρας ἐμπομπεύει, ὡς καὶ ποτε
εἰς τὸν Καῖν· ἔνιαι γὰρ λέγουσιν εἶναι χῆραι, τὰ δὲ τῆς χηρείας 5
 ἄξια παραγγέλματα οὐ ποιοῦσιν, ὡς οὐδὲ ὁ Καῖν τὰ ἀδελφικὰ
δικαιώματα· ἀγνοοῦσιν γάρ, ὡς οὐ τὸ ὄνομα τῆς χηρείας εἰς βασι-
 λείαν αὐτὰς εἰσάξει, ἀλλ' ἢ ἀληθῆς πίστις καὶ τὰ ὅσια ἔργα· εἰ
 δέ τις τὸ μὲν ὄνομα τῆς χηρείας κέκτηται, ἐπιτελεῖ δὲ τὰ τοῦ
 ἀντικειμένου ἐπιτηδεύματα, ἢ μὲν χηρεία αὐτῆς οὐ λογισθήσε- 10
 ται, ἐξωσθεῖσα δὲ τῆς βασιλείας αἰωνία κολάσει παραδοθήσεται.
 3. ἀκούομεν γάρ τινας χήρας ζηλοτύπους, φθονεράς, διαβόλους,
βασκαινούσας ταῖς ἐτέρων ἀνέσεις· αἱ δὲ τοιαῦται οὐκ εἰσὶν τοῦ
 Χριστοῦ οὐδὲ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας μαθήτριαι. 4. δεόν γὰρ
 αὐτάς, ἐνδυθείσης αὐτῶν συγχήρας ὑπό τινος ἢ λαβούσης ἀργύρια 15
 ἢ τροφήν ἢ πόμα ἢ ὑπόδεσιν, θεασαμένας τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν
ἀναψύξασαν εἰπεῖν·

XIII. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ ἀναψύξας μου τὴν συγχήραν·
 εὐλόγησον, κύριε, καὶ δόξασον τὸν διακονήσαντα αὐτῇ, καὶ τὸ
 ἔργον αὐτοῦ ἀναβαίη ἐν ἀληθείᾳ πρὸς σέ, καὶ μνησθήσῃ αὐτοῦ 20
 εἰς ἀγαθὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς αὐτοῦ· καὶ τὸν ἐπίσκοπόν μου
 τὸν καλῶς σοι λειτουργήσαντα καὶ διδάξαντα εὐκαιρον ἐλεημο-
 σύνην γυμνῇ οὔσῃ τῇ συγγήρῳ μου γενέσθαι, προσθείης αὐτῷ
 δόξαν καὶ δώης αὐτῷ στέφανον καυχήσεως ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως
 ἐπισκοπῆς σου. 2. ὁμοίως καὶ ἡ λαβοῦσα χήρα τὸ ἔλεος συμ- 25
 προσευχέσθω τῷ διδόντι αὐτῇ τὴν διακονίαν.

1 ἢ pr a b d o : καὶ h m p v | 2 ἀπειρήται b o p | χριστιανοῖς o |
 3 ἐπὶ a b h o : > d m p v | δὲ > d m p v | 4 πολυποικίλος b o p |
 5 χηρίας h, similiter deinceps | 6 οὐδ' a | ὁ Καῖν : καὶ b o | 7/9 χῆρας d |
 8 αὐτοῦς h | καὶ τὰ ὅσια ἔργα > m p v | 9 ἐπιτελεῖ : post ἀντικειμένου a |
 10 μὲν > b | αὐτῆ h, αὐτῇ v | 11 ἐξωθήσα b, ἐξωθήσεται o | βασιλείας +
 τοῦ θεοῦ b o | 15 ἐνδυθείσας ὑπό τινος συγχήρας ἢ h | αὐτῶν : τῆς p,
 + τῆς m v | συγχήρας : τῆς ὁμοίας αὐτῶν χήρας b o | 16 θεασαμέναις h |
 18 εὐλογητὸς + εἰ a | ὁ sec > d | μου > a | 19 διακ. : λειτουργήσαντα b o |
 19 20 καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ > b o | 20 ἀναβαίη m v d² : -βάη d, -βῆναι a,
 -βαίνει p, -βιβάσει h, ἀνάλαβε b o | 23/25 γυμνῇ — ἔλεος > b o | 23 συγ-
 χήρωι p, συνηγόρω d | προσοίσης d | 24 δώσης a | ἀυχήσεως h | 25 ἔλεον d |
 25/26 συμπροσευχέσθω : -χέσθαι h, προσευχέσθω δὲ καὶ b o | 26 τῷ : ὑπὲρ
 τοῦ δεδωκότος τῷ h

(XIV) occultans nomen eius tanquam sapiens, ut iustitia eius fiat apud Deum neque apud homines, sicut dixit in Evangelio: *Te faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua,* ne, cum patefacis ac manifestas nomen, orans pro eo, qui dedit, 5 manifestum fiat ac veniat nomen eius ad aures gentilium et gentilis audiat, cum hic sit vir sinistrae. 7. Nam et accidit, ut, si quis fidelium te audit, exeat ac loquatur, cum non deceat exire ac manifestari ea, quae fiunt vel dicuntur in ecclesia, quia is, qui eiectus est ac loquitur de eis, Deo non oboedit et proditor fit 10 ecclesiae. Tu vero ores pro eo occultans eius nomen, et sic implebis, quod scriptum est, tu et viduae tales, quae estis altare sanctum Dei Iesu Christi. 8. Nunc autem audimus viduas esse non conversantes secundum praeceptum, sed id tantum agentes, ut mendicent et aberrent ac vagentur. Et ea, quae accepit ele- 15 emosynam a Domino, si est insipiens, palam respondens ei, quae eam interrogat, revelat ac patefacit nomen dantis, quo audito haec mussitat ac reprehendit episcopum dispertientem aut diaconum aut eum ipsum, qui donum dedit, dicens: Nonne sciebas me tibi propiorem esse et magis oppressam illa? Neque scit hoc non 20 secundum voluntatem hominis factum esse, sed iuxta mandatum Dei. 9. Si enim testaris eique dicis: Propior tibi eram, et sciebas me nudiolem esse illa, debes cognoscere eum, qui ordinavit, et silere nec contendere cum eo, qui ministravit, sed ingredi in domum tuam et in faciem tuam te proiciens confiteri Deo pro 25 vidua socia tua et orare pro eo, qui dedit, et pro eo, qui ministravit, et rogare Dominum, ut tibi quoque aperiat portam gratiae, ac confestim Dominus audiet orationem tuam invidiae expertem, et mittet tibi gratiam potiolem quam viduae illi sociae tuae, unde non sperabas te ministratum iri, et probatio perseverantiae tuae 30 laudabitur. 10. Aut nescitis in Evangelio scriptum esse: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante homines, ut videaris ab eis, sicut hypocritae faciunt; nam in veritate dico vobis, receperunt mercedem*

1 Mt. 6, 1. — 3 Mt. 6, 3. — 30 Mt. 6, 2.

6. *iustitia*] i. e. eleemosyna. — *vir sinistrae*] Cf. II, 45, 3.

* * *

partem extremam etiam Gregorius Naz. Orat. 24 c. 24 laudavit et Nicetas eius interpres false ad Constitutiones apost.

XIV. Ἡ μέντοι εὖ ποιῶσα ἀποκρυψάτω τὸ οἰκεῖον ὄνομα
 ὡς σοφή, „μὴ σαλπίζουσα ἔμπροσθεν“ αὐτῆς, ἵνα γένηται ἡ ἐλε-
 ημοσύνη ἐν κρυπτῷ πρὸς θεόν, καθὼς φησιν ὁ κύριος, ὅτι „σοῦ
 δὲ ποιοῦντος τὴν ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου, τί
 ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, ὅπως ἦ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ“. 5
 καὶ ἡ χῆρα προσευχέσθω ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος, ὅστις ποτ' ἂν ἦ,
 ἅγιον θυσιαστήριον θεοῦ ὑπάρχουσα, „καὶ ὁ πατήρ ὁ βλέπων ἐν
 τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει τῷ εὖ ποιήσαντι ἐν τῷ φανερῷ“. 2. ἀλλ'
 αἱ μὴ κατ' ἐντολὴν θεοῦ ζῆν θέλουσαι χῆραι φροντίζουσιν πολυ-
 πευστεῖν, τίς ἢ διακονησαμένη καὶ τίνες αἱ λαβοῦσαι, καὶ μαθοῦσα 10
 ἐπιμέμφεται τῇ διακονησαμένῃ λέγουσα, ὅτι οὐκ ἤδεις, ὅτι ἐγώ
 σοι μᾶλλον ἐγγυτέρα παρ' ἐκείνην ὑπῆρχον καὶ μᾶλλον παρ' ἐκείνην
 θλιβομένη; τί οὖν προετίμησας ἐκείνην ἐμοῦ; 3. ταῦτα δὲ λέγει
 ἄφρων ὑπάρχουσα, οὐ νοοῦσα, ὅτι οὐκ ἀνθρώπου τοῦτο θέλημα
 γέγονεν, ἀλλὰ θεοῦ πρόσταγμα. εἰ γὰρ μαρτυρεῖ αὐτῆ, ὅτι ἐγγυ- 15
 τέρω ὑπῆρχεν καὶ ἐν πλείονι ἐνδεία ἐξητάζετο καὶ μᾶλλον αὐτῆ
 γυμνὴ ἢ ἐκείνη, ὀφείλει νοεῖν τὸν διαταξάμενον καὶ ἀποσιγήσασα
 καὶ μὴ μεμψαμένη τὴν διακονήσασαν, εἰσελθοῦσα εἰς οἶκον ἑαυτῆς
 καὶ ἐπὶ πρόσωπον ἑαυτῆν βαλοῦσα ἰκετεύσαι τὸν θεὸν ἀφεθῆναι

2 Mt. 6, 2. — 3 Mt. 6, 3, 4. — 7 Mt. 6, 4.

1 μέντοι : μὲν τὸ ο, μὲν m p v | εὐποιήσασα h | 3 πρὸς τὸν θεὸν ἐν
 κρυπτῷ a | ἐν + τῷ o | 4 τὴν b h o d² i. m. : > a d m p v cf. Matth. 6, 3 |
 4 σου + τὸ d i. m. v | 5 ἦ : ἦει b | 6 χῆρα + δὲ b o | ποι' > b o | ἦ :
 εἰ p, εἴη d o | 7 θεοῦ : Χριστοῦ a, > o | 8 ποιοῦντι a | 9, 10 πολυπευστεῖν :
 -πεύσιν b o, φιλοπευστεῖν m p v | 10 μαθοῦσαι b, -σαα o | 11 λέγουσα > o |
 ὅτι pr > a | ὅτι sec > b | εἶδεις d p, εἶδης b | 12 μᾶλλον ἐγγ. — καὶ > a |
 παρ' ἐκείνην pr > b o | 13 τί h m p v : ὅτι a, διὰ τί b d o | λέγουσα b |
 14 τοῦτο > b o | 15 γέγονεν : ante θέλημα m, ante τοῦτο p v | θεοῦ > h |
 θεοῦ πρόσταγμα ~ o | αὐτῆ v, αὐτῆ m | ὅτι + θεῶ b o | 15/16 ἐγγυτέρως p,
 -τέρα d h o | 17/18 ἀποσ. — μεμψαμένη : ἀποσιγήσασαν μὴ μεμψαμένην
 (πεμψ. o) b o | 18 εἰσελθοῦσαν a, ἀπελθοῦσα δὲ b o | οἶκον : τὸν οἶκον h,
 τὸν b o | 19 ἰκετεύσει h, ἰκετευσάτω d | τὸν b d h o a² : > a m p v

retulit. Latini quoque diaconiae nomen
 sensu illo usurpant: Cassianus Coll.
 XVIII, 7, 8; XXI, 1, 2; 8, 1; 9, 7;
 10, 3; Gregorius M. Ep. VIII, 20;
 IX, 24.

XIV. Ὅτι οὐ χρὴ κομπάζειν καὶ

περιαγγέλλειν τὸ ἑαυτῆς ὄνομα τὴν
 καρποφοροῦσαν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου
 διάταξιν. Quod secundum Domini
 constitutionem non debet se iactare
 nec nomen suum praedicare, quae mu-
 nus tribuit.

suam. 11. Si Deus igitur mandavit, ut ministerium fiat in occulto, et ita ministravit is, qui ministravit, quare tu, quae in occulto accepisti, palam clamitas? Aut iterum quare tu mendicas, quae non solum vituperas ac murmuras sicut aliqua, quae non est vidua, 5 sed etiam maledictum emittis, sicut gentiles? 12. Aut non audivisti, quod scriptura dicit: *Omnis, qui benedicit, sit benedictus, et omnis, qui maledicit, sit maledictus.* Et similiter in Evangelio quoque dicit: *Benedicite eis, qui vobis maledicunt.* Itemque dicit: *Cum intraveritis in domum, dicite: pax huic domui; et si domus digna fuerit* 10 *pace, pax vestra veniet super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertetur.*

XI (xv). Si ergo pax ad eos, qui eam miserunt, revertitur, eo magis maledictio revertetur super eos, qui eam emisunt inaniter, quia is, super quem emissa erat, non fuit dignus maledictionem accipere. 2. Omnis enim, qui inaniter alicui maledicit, 15 sibi ipsi maledicit, quia scriptum est in Proverbiis: *Sicut passeret volant et aves, sic maledicta inania revertentur.* Et iterum dicit: *Qui proferunt maledicta, insipientes sunt.* 3. Sub figura enim apis repraesentatur, sicut Dominus dicit: *Vade ad apem et discite, quomodo operetur; opus suum sapienter perficit et de eius labore affertur* 20 *divitibus ac pauperibus ad cibum; et amatur ac laudatur, quamquam exigua est robore.* Sicut ergo apis exigua est robore et cum pupugerit aliquem, aculeum relinquit et sterilis fit ac confestim moritur, ita secundum hanc similitudinem et nos fideles omne malum, quod 25 alii facimus, nobis ipsis inferimus. Nam *quod oderis tibi fieri, neque alteri tu feceris.* Propterea *omnis, qui benedicit, est benedictus.* 4. Admonete igitur ac reprehendite eas, quae sine disciplina sunt,

6 Gen. 27, 29 cf. Num. 24, 9. — 8 Mt. 6, 44. — Mt. 10, 12. 13. — 16 Prov. 26, 2. — 18 Prov. 10, 18. — 19 Prov. 6, 8. — 25 Tob. 4, 15. — 26 Gen. 27, 29. — 27 I Thess. 5, 14.

1 ἀντὶς b o | τῇ εὐ π. : εὐποιοῦσιν b o | ὁ ἑαυτῆς m p v | καὶ pr > m v | 4 ἀλλά γε : ἀλλ' ἔτι h | 5 εὐλόγηται : ὁ (> h o) εὐλογημένος b h o | 6 δὲ + καὶ h | 7 εἰ μὲν b d o cf. Matth. 10, 13 | ἡ̄ : εἰ d, εἴη b o | 9 ἀναστρέψει d m p v | 10 ἡ̄ > h | εἰρήνη + ἡ̄ h | ἐπὶ τοὺς πέμψ.

XV. Ὅτι ἀπρεπὲς τὸ λοιδορεῖν τὸν πλησίον· ἀλλότριον γὰρ Χριστιανῶν τὸ καταρᾶσθαι. Quod non decet conviciari proximo; alienum enim est

Christianis maledicere.

3. οὐκοῦν] Codex a hic incipit caput XVII, ιζ', quod autem non inscribit.

αὐτῇ τὸ πλημμέλημα. 4. ὁ γὰρ θεὸς ἐνετείλατο τῇ εὖ ποιούσῃ μὴ τραγωδεῖν τὴν εὐποιίαν, ἣ δὲ ἐμίμμετο, ὅτι μὴ ἐκῆρουξεν αὐτῆς τὸ ὄνομα, ἵνα καὶ αὐτὴ μαθοῦσα δράμῃ εἰς τὸ λαβεῖν· καὶ οὐ μόνον ἐμίμμετο, ἀλλὰ γε καὶ κατηρᾶτο αὐτῇ, ἐπιλαθομένη τοῦ εἰπόντος· „Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρῶμενός σε κεκα- 5 τήραται“. 5. λέγει δὲ ὁ κύριος· „Ὅταν εἰσέρχησθε εἰς οἶκον, λέγετε· εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ, καὶ ἐὰν ἦ ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης, ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐπαναπαύσεται ἐπ’ αὐτόν· ἐὰν δὲ μὴ ἦ ἄξιος, ἢ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρέψει“.

XV. Εἰ οὖν ἢ εἰρήνη ἐπὶ τοὺς πέμψαντας αὐτὴν ἐπ’ ἐκείνους 10 πάλιν ἐπιστρέφει ἐπὶ τοὺς προηκαμένους αὐτὴν διὰ τὸ μὴ εὐρεῖν ἄξιους αὐτῆς, πολλῶ μᾶλλον ἢ κατάρα ἐπιστρέφει εἰς κεφαλὴν τοῦ ἀδίκως αὐτὴν ἐκπέμψαντος, ὡς οὐκ ἄξιου ὄντος τοῦ λαβεῖν αὐτὴν ἐκείνου, πρὸς ὄνπερ ἐξαπεστάλη. 2. πᾶς γὰρ ὁ μάτην λιοδορῶν ἑαυτὸν ἀρᾶται, καθά φησιν ὁ Σολομών· „Ὅσπερ ὄρνεα πέτονται 15 καὶ στρουθοί, οὕτως ἀρὰ ματαία οὐκ ἐπελεύσεται ἐπ’ οὐδενί“, καὶ πάλιν λέγει· „Οἱ δὲ ἐκφέροντες λιοδορίας ἀφρονέστατοὶ εἰσιν“. 3. ὥσπερ δὲ ἢ μέλισσα ἐν τῇ δυνάμει αὐτῆς ἀσθενῆς οὔσα, ἐπὶ πλῆξῃ τινά, τὸ κέντρον ἀποβάλλει καὶ γίνεται στείρα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς, ὃ ἐὰν ποιήσητε ἀδικον εἰς ἑτέρους, τοῦτο εἰς 20 ἑαυτοὺς ἐνεργήσετε. „Δάκκον“ γὰρ „ὄρουξεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο“, καὶ πάλιν· „Ὁ ὀρούσων βόθρον τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν“. οὐκοῦν ὁ φεύγων κατάραν ἕτερον μὴ καταράσθω· „Ὁ“ γὰρ „μισεῖς σοὶ γενέσθαι, οὐδὲ ἄλλω ποιήσεις“. 4. διὸ νουθετεῖτε τὰς ἀπειθεῖς, 25 ἐπιπλήσσετε ταῖς ἀναισχύντοις, παρακαλεῖτε τὰς ὀλιγοψύχους,

5 Gen. 27, 29 cf. Num. 24, 9. — 6 Luc. 10, 5. 6; Mt. 10, 12. 13. — 15 Prov. 26, 2. — 17 Prov. 10, 18. — 21 Ps. 7, 16. — 22 Prov. 26, 27. — 24 Tob. 4, 15. — 25 I Thess. 5, 14.

αὐτὴν > b o | 11 ἐπιστρέφει d, ἀναστρέφει h | ἐπὶ > d | 12 αὐτῆς m | πολὺ a | ἐπιστρέφει b d | 13 τοῦ > a | 14 ὄνπερ : ὦν b o | 15 πέτανται b d m o p cf. LXX | 16 στρουθία o | ἐπ’ > m v | 17 ἐπιφέροντες λιοδορίαν b o | 20 ἡμεῖς h | ὃ > m | ἄν b o | εἰς a b h o : ἐφ’ d m p v | 21 αὐτόν > p v | 23 τῷ πλησίον : ante βόθρον h, > m p v | αὐτοῦ a : αὐτὸς h, > b d m o p v | εἰς αὐτόν ἐμπεσεῖται m p v | 23/24 οὐκοῦν — καταράσθω > h, obelus lacunam indicat, sed margine praecisa nihil amplius legi potest | 24 σοὶ > m | 24/25 γενέσθαι σοὶ p, σὺ (o?) γεν. σοὶ b d o | 25 οὐδέ : + σὺ b, σοὶ o p | ἄλλω : ἄλλο p, ἄλλον σοὶ a | 26 τοῖς h | ὀλιγοψυχούσας b h o v

et iterum exhortamini et confirmate et confortate eas, quae iuste conversantur. Procul ergo sint viduae a maledictionibus, quia ad benedicendum constitutae sunt. 5. Itaque neque episcopus nec presbyter nec diaconus nec vidua maledictionem emittat ex ore suo, ne maledictionem sortiantur, sed benedictionem. Operam autem da, episcope, ne quis laicorum maledictionem proferat de ore suo; nam tu omnibus prospicis.

XII (xvi). Propterea, episcope, constituias tibi operarios iustitiae, adiutores populum tuum ad vitam adiuuantes. Qui tibi placent ex populo universo, eos eligas ac diaconos constituias, virum, ut curet res multas necessarias, mulierem ad ministerium feminarum. Sunt enim domus, in quas diaconum ad mulieres non potes mittere propter gentiles, mittes autem diaconissas. 2. Nam et in multis aliis rebus necessarius est locus mulieris diaconissae. Primo cum

8/9 iustitiae : operis eleemosynae Flemming

XII, 2. *primo*] De aliis diaconissae ministeriis v. 4 sermo est. — *cum mulieres etc.*] Ministerii diaconissarum vel viduarum in baptismo feminarum adhibendo meminerunt Testamentum Domini nostri II, 8 ed. Rahmani p. 129, Ps.-Hieronymus ad Rom. 16, 1, Statuta eccles. antiqua synodo Carthaginensi IV adscripta c. 12. Epiphanius H. 79 c. 3; Expos. fid. c. 20 (21) inprimis mulieres baptizandas a diaconissis unctas fuisse refert. Didascalia addit, mulieribus vel diaconissis deficientibus baptizantem quoque mulieres unxisse. Constitutor haec non habet. Tempore vero etiam posteriore presbyteros mulieres unxisse ex Ioannis Moschi Prato spirit. c. 3 apparet. Canones Hippolyto adscripti c. 19, 12 (ed. Haneberg p. 76; Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 212), de unctione baptizati agentes, sexum non discernentes in universum saltem dicunt, sacerdotem totum corpus ungere et caput et faciem. Constitutor dicit, diaconum frontem mulieris oleo

sancto ungere, cum diaconissa reliquum corpus illiniat. Didascalia et Constitutiones etiam unctionem capitis commemorant, quam episcopus in manus impositione perficiebat quamque non de confirmatione intellegere licet, quoniam ipsa quoque baptismum praecedebat (cf. v. 4). Videtur hoc modo secundum Didascaliam episcopus partem unctionis administrasse et Constitutor hunc ritum retinuisse, quamquam alium addidit. Alias de hac caeremonia apud veteres nihil certi inveni. Ritus autem diversus erat. In Testamento D. n. II, 8—9 ed. Rahmani p. 129—131 primo baptizandus ungitur ab episcopo post abrenuntiationem oleo exorcizato, deinde a presbytero confestim post baptismum oleo gratiarum actionis, postremo ab episcopo spiritum sanctum invocante et manum imponente iterum oleo i. e. chrismate. Didascalia de una unctione tantum loquitur, de ea, quae mulieribus a diaconissis praestabatur et baptismum praecedebat. Cf. de ea Constit.

ἰσχυροποιεῖτε τὰς ἀσθενούσας, ἐπαινεῖτε τὰς ἐν ὀσιότητι ὀδευού-
 σας· εὐλογεῖτωσαν μᾶλλον καὶ μὴ λοιδορεῖτωσαν, εἰρηνοποιεῖτωσαν
 καὶ μὴ πόλεμον ἐμποιεῖτωσαν. 5. μῆτε οὖν ἐπίσκοπος μῆτε πρεσ-
 βύτερος μῆτε διάκονος μῆτε ἄλλος τις ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ
 ἱερατικοῦ λοιδορία τὴν γλῶσσαν μολυνέτω, ἵνα μὴ ἀντὶ εὐλογίας 5
 κατάραν κληρονομήσῃ. ἔστω δὲ σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια τῶ ἐπι-
 σκόπῳ, ὅπως μὴδὲ λαϊκὸς κατάραν ἐκφέρῃ· περὶ πάντων γὰρ
 αὐτῷ μέλειν ὀφείλει, περὶ κληρικῶν, περὶ παρθένων, περὶ χηρῶν,
περὶ λαϊκῶν.

XVI. Διὰ τοῦτο, ὦ ἐπίσκοπε, τοὺς συνεργούς σου τῆς ζωῆς 10
 καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐργάτας διακόνοὺς εὐαρέστους θεῶ προχειρίζου,
 οὓς ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ δοκιμάζεις εἶναι ἀξιόους καὶ εἰς τὰς τῆς
 διακονίας χρείας εὐσκόλτους. προχειρίσαι δὲ καὶ διάκονον πιστὴν
καὶ ἀγίαν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας. ἔστι γάρ, ὁπότεν ἐν
 τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον γυναιξὶν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ 15
 τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν
φάτων διανοίας. 2. καὶ γὰρ εἰς πολλὰς χρείας γυναικὸς χρῆζομεν
 διακόνου. καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτίζεσθαι γυναικας ὁ διάκονος

1/2 ἐπαινεῖτε — ὀδευούσας d² i. m., > d | 2 μᾶλλον > b o | 2/3 εἰρηνο-
 ποιεῖτωσαν (d² i. m., > d) — ἐμποιεῖτωσαν > b o | 3 μῆτε sec : μὴ b o |
 4 μῆτε pr : μὴδὲ b o | 5 εἰς λοιδορίαν b o | μολυνέτω : ἐχέτω b o | 7 γὰρ
 d² i. m., > d | 8 αὐτῷ (αὐτὸν h) : post μέλειν b d o | μέλλειν a o p v |
 9 περὶ λαϊκῶν > b o | 11 τῆς > h | θεῶ : τῷ θ. m p v d² i. m. | 12 δοκι-
 μάσεις h o p, -άσης b | εἶναι ἀξιόους ~ m p v | 13 χρείας > b | προχειρίσαι :
 καὶ pr. h | διάκονον (forma in Didascalia usitatior) a b (διάκωναν) o : δια-
 κόνισσαν d h m p v | 14 καὶ > b o | 15 ἀνδράσιν οἰκείας b o | οὐ δύνασαι
 γυναιξὶ m p | 16 ἀποστέλλεις b o p v, ἀποστέλλειν m | οὖν > b o | διά-
 κονον a : διακόνισσαν rel | 18 φωτίζεσθαι a h m p v : βαπτίζεσθαι b d o |
 διάκων b, διάκονον o

VI, 17; VII, 22. 42; Clem. Recognit.
 III, 67; Cyrill. Catech. myst. II, 3. De
 altera unctione, quae in chrismate fit
 et baptismum sequitur (cf. Constit.
 l. c.), quoniam ad eam administrandam
 diaconissis non opus erat, auctori non
 erat dicendum.

Canonibus apostolorum adhibita. —
 περὶ πάντων κτλ.] Cf. Clem. epist.
 ad Iacobum c. 16.

XVI. Περὶ μνήσεως θείας τοῦ
 ἁγίου βαπτίσματος. De divina sancti
 baptismi initiatione.

2. πρῶτον] Didascalia v. 4 de aliis
 diaconissae ministeriis agit. In Con-
 stitutionibus vero particulae nihil re-
 spondet, cum Constitutor illum versum
 omiserit.

5. μῆτε ἄλλος τις ἐκ τ. κ. τ. ἰ.]
 Locutio creberrime a Constitutore in
 FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

mulieres in aquam descendunt, a diaconissa oleo unctionis ungendae sunt in aquam descendentes. Et ubi mulier ac praesertim diaconissa non invenitur, baptizantem oportet ungere eam, quae baptizatur. Ubi vero mulier est ac praesertim diaconissa, mulieres non decet
 5 conspici a viris; praeterquam in manus impositione ungas caput solum, quemadmodum olim sacerdotes ac reges in Israel ungebantur. 3. Et tu iuxta hanc similitudinem in manus impositione ungas caput eorum, qui baptismum accipiunt, sive virorum sive mulierum; ac postea, cum tu baptizas vel cum diaconis praecipis
 10 baptizare vel presbyteris, diaconissa, ut praediximus, ungat mulieres, vir autem pronuntiet super eas nomina invocationis Deitatis in aqua. Et cum ascendit ex aqua, quae baptizatur, eam suscipiat diaconissa ac doceat et erudiat, infragile esse sigillum baptismi in castitate et in sanctitate. 4. Propterea dicimus, valde desiderari et
 15 maxime necessarium esse ministerium mulieris diaconissae, quia etiam Dominus ac salvator noster a *mulieribus* ministrantibus *ministrabatur, quae erant Maria Magdalene ** et Maria Iacobi et Iosephi mater et mater filiorum Zebedaei*. Tu ergo in aliis rebus diaconissam necessariam habebis, et ut eas gentilium domos ingrediatur,
 20 ubi vos accedere non potestis, propter fideles mulieres, et ut eis, quae infirmantur, ministret, quae necessantur, et in balneis iterum eas, quae meliorant, ut lavet.

16 Mt. 27, 55. 56.

17 Maria sec + filia S | Ioseph L, Iose S | 18 Zebedaei + cum aliis mulieribus S | ergo : quoque S | 20 ubi — mulieres : ubi mulieres fideles sunt S | 21 ministret : visitet ac m. S | 21/22 in balneis — meliorant : eas quae coeperunt convalescere ex morbo S

4. εἰς τύπον τοῦ πν. β.] Similiter c. 17, 1. Sed VII, 22, 2 Constitutor dicit: ἵνα τὸ μὲν χρῶμα μετοχή ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος. — τὸν μὲν ἄνδρα κτλ.] Similiter Canones Nicaeni arab. c. 22 (Harduini Concil. coll. I, 466). — καὶ μετὰ τοῦτο κτλ.] Constitutor dicit de sacramento confirmationis baptismo adiuncto.

XVII. Ποίαν αἰτίαν ἔχει τὸ εἰς τὸν Χριστὸν βάπτισμα, καὶ διατί τῶν ἐν αὐτῷ ἕκαστον λέγεται τε καὶ πράττεται. Quam causam habeat baptismus

in Christum, et quare singula in eo et dicantur et fiant.

1. Cf. VII, 22, 2. Ps.-Ign. Philipp. 1, 2.

2. Cf. V, 7, 30; VI, 15, 4; VII, 22, 1. Cum Constitutor baptismum in mortem Iesu dari dixerit, ei explicandum est, cur in formula baptismi etiam pater et spiritus sanctus locum obtineant. Patrem nominari censet, quia sit auctor filii eumque miserit. Spiritum sanctum testem appellare videtur, quia in Christi baptismo testis fuit, sicut docent Epi-

χρίσει μὲν μόνον τὸ μέτωπον αὐτῶν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, καὶ μετ' αὐτὸν ἢ διάκονος ἀλείψει αὐτάς· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὰς γυναῖκας ὑπὸ ἀνδρῶν κατοπιτεύεσθαι. 3. ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ χειροθεσίᾳ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς χρίσει ὁ ἐπίσκοπος, ὃν τρόπον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς τὸ πρότερον ἐχρίοντο· οὐχ ὅτι καὶ οἱ νῦν βαπτιζόμενοι ἱερεῖς χειροτονοῦνται, ἀλλ' ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοί, „βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, ἐκκλησία θεοῦ, στυλὸς καὶ ἑδραῖωμα“ τοῦ νυμφῶνος, οἱ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἠγαπημένοι καὶ ἐκλεκτοί. 4 (XVI). σὺ οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ χρίσεις τὴν κεφαλὴν τῶν βαπτιζομένων, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ εἰς τύπον τοῦ πνευματικοῦ βαπτίσματος· ἔπειτα ἢ σὺ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ὑπὸ σὲ πρεσβύτερος τὴν ἱερὰν ἐπ' αὐτοῖς εἰπὼν καὶ ἐπονομάσας ἐπὶ κλησὶν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος βαπτίσεις αὐτοὺς ἐν τῷ ὕδατι· καὶ τὸν μὲν ἄνδρα ὑποδεχέσθω ὁ διάκονος, τὴν δὲ γυναῖκα ἢ διάκονος, ὅπως σεμινοπρεπῶς ἢ μετάδοσις τῆς ἀθραύστου σφραγίδος γένηται· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος χριέτω τοὺς βαπτισθέντας τῷ μύρῳ.

XVII. „Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ διδόμενον, τὸ δὲ ὕδωρ ἀντὶ ταφῆς, τὸ ἔλαιον ἀντὶ πνεύματος ἁγίου, ἢ σφραγὶς ἀντὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ μύρον βεβαίωσις τῆς ὁμολογίας· 2. τοῦ πατρὸς ἢ μνήμη ὡς αἰτίου καὶ ἀποστολέως, τοῦ πνεύματος ἢ συμπαράληψις ὡς μάρτυρος· 3. ἢ κατὰ-

7 II Petr. 2, 9. — I Tim. 3, 15. — 18 Rom. 6, 3.

1 μὲν : ante χρίσει b o, > h | 1/2 μετ' αὐτόν : μετὰ τοῦτον δὲ b d o | 2 διακόνισσα h | 3 ὑπ' h | ἀλλά : καὶ b o | 4/5 οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ (οἱ > o) ἱερεῖς b d o | 6 τοῦ > b o | 7 καὶ > b o | 8 νυμφῶνος : νῦν φωτὸς b, νυμφώτος o, + θεοῦ d | τότε b o | 8/9 ἠγαπημένος καὶ ἐκλεκτός m p v | 9 ἐκλεκτοὶ + οἷς ἐπεκλήθη τὸ καινὸν αὐτοῦ ὄνομα, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγων· Καὶ καλέσουσιν τὸν λαὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ καινόν, ὃ ὁ κύριος ὀνομάσει αὐτόν (Ies. 62, 2) a | 9/10 ἐκείνου τοῦ τύπου χρίση (χρήση o) b o | 11 τοῦ ἁγίου ἐλαίου b o | εἰς + τὸν h | πνευματικοῦ : ἀληθινοῦ m | πνευμ. βαπτίσματος : ἁγίου βαπτ. καὶ πνευματικοῦ o | 14 μὲν > m | 15 διάκων b | ἢ + καὶ m | διακόνισσα h m o p | 16 γίνεται b | 17 τοῦ βαπτισθέντος b o | 19 Ἰησοῦ : υἱοῦ d o | δεδομένον m p v | δ' d | ταφῆς + καὶ a | τὸ + δὲ b o | 20 ἢ + δὲ o | τοῦ > b h o | τὸ + δὲ b o p

phanus Expos. fid. c. 15 et Gregorius Naz. Orat. 31 c. 29; 39 c. 16.

3. Chrysost. Adv. ebriosos sive de resurrectione Iesu Chr. hom. c. 4:

συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ συνηγέρθημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος (ed. Bened. II, 443). Cf. Ps.-Iust. Quaest. 137.

XIII (XIX). Diaconi sint in actibus similes episcopis suis, sed exercitatiores et non malum adpetentes lucrum, ut bene ministrent; secundum multitudinem ecclesiae [sufficientes] erunt, ut et senioribus mulieribus, quae invalidae sunt, fratribus et sororibus, quae
5 in infirmitate detinentur, possint placere in celeritate ministeria sua complentes. Et mulier circa mulieres festinabit, diaconus vero,

2 I Tim. 3, 8.

3 sufficientes > S C | ut L C : † possint discernere et adiuuare unumquemque S | 4 invalidae sunt S C : iam non possunt L | 5/6 possint — complentes : unicuique eorum parent ministerium ipsi conveniens S

4. ὁ ἐπὶ π. θεός] Cf. VI, 18, 4; 26, 2. Sic patres saeculi IV Deum patrem saepe designant: Eusebius H. E. VII, 17; Athanasius Ep. I ad Serap. c. 28; Orat. c. Arianos III, 15; Basiliius M. Adv. Eunomium I, 12. 15; Gregorius Nyss. Adv. Maced. c. 13; Quod non tres dii sint, Migne PG 45, 129; Antirrhet. c. Eunom. saepissime; Epiphanius H. 69 c. 43; Ps.-Ignatius Tars. 2, 1; 5, 1; Philipp. 7, 1. — *μονογενῆς θεός*] Cf. V, 20, 12; VII, 38, 6; 43, 2; VIII, 7, 8; 35, 1. Locutio ad filium designandum saeculis IV et V usitata. Adhibent eam Eusebius De laudibus Constantini c. 12; Arius apud Athan. De syn. c. 15, Epiph. H. 69 c. 6; Eunomius Apologeticus c. 15. 21; auctor Operis imperfecti in Matth. 1, 20. 25; 4, 2; 5, 9; 19, 17; 24, 40. 41; porro autem etiam patres fidei Nicaenae: Alexander Alex. apud Theodor. H. E. I, 3; Athanasius Contra gentes c. 41; Contra Apollin. II, 5; Basiliius M. Adv. Eunom. II, 1; De spiritu sancto c. 6. 8. 9. 45; Ep. 38; Cyrillus Hier. Cat. XI, 3; Epiphanius Ancoratus c. 3 (ter); H. 30 c. 20; 57 c. 5; 64 c. 8; 65 c. 5; 69 c. 32. 73; 73 c. 6—8; Gregorius Naz. apud Sozomenum H. E. VI, 27; Gregorius Nyss. Orat. catech. magn. praef.; In

Christi resurr. orat. I et V, Migne PG 46, 601; 683; Epp. 3 et 39; Antirrhet. c. Eunom. sescenties (cf. C. Holl, Amphilocheus 1904 p. 213); Antirrhet. c. Apoll. c. 5. 17. 32. 36. 40. 42. 44. 52. 53; Ps.-Ignatius Philad. 6, 3; Theodoretus H. E. I, 25; C. Nestor. ed. Schulze IV, 1047; Hilarius Pict. In Ps. 51 c. 10; 52 c. 6; 54 c. 6. 8. 19; 55 c. 5; 56 c. 4 etc. Testes ostendunt, locutionem nequaquam Arianismum sapere. Cf. quae de ea et priore disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 99—101. Codices optimi etiam Ioann. 1, 18 exhibent *μονογενῆς θεός*, et Hort, *Two Dissertations* 1876 p. 1—72, illam lectionem pro vulgata *μονογενῆς υἱός* recipiendam esse ostendere conatus est.

XVIII. Οἷος ὀφείλει εἶναι ὁ μεμνημένος. Qualis esse debeat baptismo initiatus.

1—2. Anastasius Quaest. I.

1. ἀποσταγμένος κτλ.] Formula renuntiandi diabolo legitur VII, 41, 2.

2. Oratio dominica cum legatur in Didache, repetitur VII, 24. — ὅτι σοῦ κτλ.] Haec verba iam non esse Domini cum codices S. Scripturae vetustissimi tum alii testes probant. Cum autem Christiani oratione Domini velut

δυσὶς τὸ συναποθανεῖν, ἢ ἀνάδυσὶς τὸ συναναστῆναι· 4. πατὴρ
ὁ ἐπὶ πάντων θεός, Χριστὸς ὁ μονογενὴς θεός, ὁ ἀγαπητὸς υἱός,
ὁ τῆς δόξης κύριος, πνεῦμα ἅγιον ὁ παράκλητος τὸ ὑπὸ Χριστοῦ
πεμπόμενον καὶ ὑπ' ἐκείνου διδασκόμενον καὶ ἐκείνον κηρύττον.

XVIII. Ὁ δὲ βαπτιζόμενος ὑπαρχέτω ἀλλότριος ἀσεβείας 5
πάσης, ἀνενέργητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου,
κληρονόμος πατρὸς, συγκληρονόμος δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποτε-
ταγμένος τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσιν καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ,
ἄγνός, καθαρός, ὅσιος, θεοφιλής, υἱὸς τοῦ θεοῦ, προσευχόμενος
ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τοῦ τῶν πιστῶν συν- 10
αθροίσματος οὕτως· 2. „Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγια-
σθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γεινηθῆτω τὸ
θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν
ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, 15
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς
ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“, ὅτι σοῦ
ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XIX. Ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ διάκονοι ἐν πᾶσιν ἄμωμοι ὡς καὶ
ὁ ἐπίσκοπος, μόνον δὲ εὐσχυλότεροι, ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος
τῆς ἐκκλησίας, ἵνα καὶ τοῖς ἀδυνάτοις ὑπηρετεῖσθαι δύνωνται 20
ὡς „ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι“· καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰς γυναῖκας σπου-

3 Ioann. 15, 26; 16, 13. 14. — 7 Rom. 8, 17. — 11 Mt. 6, 9—13. —
 21 II Tim. 2, 15.

23 τὸ pr a d : τοῦ b h m o p v | τὸ sec a d h v : τοῦ b m o p |
 2 υἱός > m p v | 5/6 ἀσεβείας πάσης ~ h | 7 κληρονόμος + θεοῦ a |
 πατρὸς συγκληρ. > o | δὲ > d m | τῷ νιῶ m p | 7/8 ἀποτεταγμένος +
 μὲν b o | 9 ἄγνός + καί, ὅσιος + καὶ b o | 10/11 ὡς ἀπὸ — οὕτως >
 m p | 11/16 οὐρανοῖς — πονηροῦ : ἕως τέλους d | 12 ἐλθάτω b o | 14 ὀφειλ. :
 παραπτώματα b o | 15 ὡς : καθὼς b o | ἀφίεμεν > o | 17 καὶ ἡ δύν. κ. ἡ
 δόξα > o | εἰς : τοῦ πρs καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πης εἰς b o | αἰῶνας
 + τῶν αἰῶνων b o | 18 ἔστωσαν a², ἔστω a | 20 καί : ἐν d, + ἐν m p v |
 δύνανται d

formula orationis uterentur, preces
 doxologia concludebant, et usu long-
 aevo doxologia cum precibus paulatim
 adeo in unum concaluit, ut tempore
 posteriore librarii nonnulli eam in S.
 Scriptura recipere non dubitarent.

XIX. Οἷος ὀφείλει εἶναι ὁ διάκονος.
 Qualis debeat esse diaconus. — Con-
 stitutor partem capitis priorem valde
 transformavit omittens, transponens,
 addens.

quoniam vir est, et circa viros et ad peregrinationem et ministerium et servitium ad iussionem episcopi paratissimus et mobilis sit. 2. Ita ergo unusquisque proprium agnoscat locum, in festinatione eum impleat; et unum sentiendo, unum spirantes et duo
 5 corpora in una anima portantes cognoscite, quantum sit ministerium diaconiae. 3. Sicuti dicit Dominus Deus in Evangelio: *Qui vult esse inter vos maior, sit vester diaconus, et qui vult esse inter vos primus, sit vester servus, sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare et dare animam suam redemptionem pro multis*: ita
 10 ergo et vos diaconos oportet facere, ut, si necessitas vos exegerit et animam pro fratre ponere per ministerium vestrum, ponatis. Nolite dubitare; nec enim Dominus et salvator noster haesitabat serviens nobis, sicuti et per Iesaiam mandatum est: *Iustificare iustum bene servientem multis*. 4. Si ergo Dominus caeli et terrae
 15 nobis servit et omnia passus est propter nos et sustinuit, quomodo non magis nos oportet hoc facere pro fratribus, quia imitatores eius sumus et locum Christi sortiti? Nam et in Evangelio invenietis scriptum, quomodo Dominus noster succingens se linteo et accipiens in pelvi aquam recumbentibus omnibus nobis veniens
 20 lavit pedes nostros et detersit [de] linteo. 5. Hoc autem faciens ostendebat fraternam caritatem, *ut et nos invicem hoc faciamus*.

6 Mt. 20, 26—28. — 13 Ies. 53, 11. — 18 Ioann. 13, 4. 5. — 21 Ioann. 13, 14. 15.

1/3 et ad — sit : et paratus sit oboedire ac se subicere praecepto episcopi, et si quo mittitur ministraturus vel quid alicui dicturus, operetur et laboret S | 4 eum impleat S cf. C : inpleto L | duo S : dno (= domino) ? L | 6 Deus : et salvator noster S | 7 vult — et qui > S | 10/12 ut — dubitare : etiamsi animam vestram pro fratribus vos ponere oportet in ministerio, quod a vobis desideratur S | 16 non > S | fratribus : + eumque sequi (vel: eique similes fieri) S | 16/17 imitatores S C : discipuli L, pro *μιμηταὶ* legens *μαθηταὶ*

XIII, 2. *duo corpora in una anima*] Hauler pro *duo* legit *dno*. Cum autem littera *n* dubia sit, etiam *duo* legi potest, cumque Syrus hanc vocem habeat, ita legendum esse videtur. Etiam contextus lectioni favet, cum voci *una* vox *duo* magis respondeat quam *domino*. Locutio quidem singularis est; sed sensu non caret, et certe non dif-

ficilior quam altera. Diaconi, de quibus caput agit, cum ministri sint episcopi, duo corpora portare dici poterant. Auctor sic loquens fortasse etiam respexit Paulum Rom. 7, 21—25 de interiore homine et corpore mortis, de lege membrorum repugnante legi mentis dicentem.

* * *

δάξουσα θεραπεύειν, ἀμφότεροι δὲ τὰ πρὸς ἀγγελίαν, ἐκδημίαν, ὑπηρεσίαν, δουλείαν, ὡς καὶ περὶ τοῦ κυρίου Ἰσαΐας ἔλεγεν φάσκων· „Δικαιοῦσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς“· 2. ἕκαστος οὖν τὸν ἴδιον γνωρίζτω τόπον καὶ ἐκτελείτω αὐτὸν σπουδαίως, ὁμοφρόνως, ὁμοψύχως, γινώσκοντες τὸν τῆς διακονίας μισθόν. 5
3. ἔστωσαν δὲ καὶ ἀνεπαίσχυντοι εἰς τὸ ὑπηρετεῖσθαι τοῖς δεο-
μένοις, ὡς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς „οὐκ ἦλθεν δια-
κονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν“· οὕτως οὖν καὶ αὐτοὺς δεῖ ποιεῖν. κὰν δέη ψυχὴν ὑπὲρ ἀδελφοῦ ἀποθέσθαι, μὴ διστάσωσιν· οὐδὲ γὰρ ὁ κύριος καὶ 10
σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐδίστασεν „τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θείς“, ὡς αὐτὸς ἔφη, „ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ“. 4. εἰ οὖν ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντα ὑπέμεινεν δι' ἡμᾶς, πῶς ἂν ὑμεῖς διακονῆσαι τοῖς δεομένοις ἐνδοιάσητε, μιμηταὶ ὀφείλοντες αὐτοῦ εἶναι τοῦ καὶ δουλείαν καὶ ἐνδειαν καὶ πληγὰς καὶ σταυρὸν δι' 15
ἡμᾶς ὑπομείναντος; χρὴ οὖν καὶ ὑμᾶς δουλεύειν τοῖς ἀδελφοῖς ὡς Χριστοῦ μιμητάς· „Ὁ θέλων“ γὰρ, φησὶν, „ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας ἔστω ὑμῶν διάκονος, καὶ ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔστω ὑμῶν δοῦλος“. 5. οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ἔργῳ πεπλήρωκεν τὸ „εὖ δουλεύειν πολλοῖς“, καὶ οὐ λόγῳ. „λαβῶν“ γὰρ „λέντιον διεξώ- 20
σατο, εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα“ καὶ ἡμῶν ἀνακειμένων ἐπελθὼν πάντων ἡμῶν „ἐνιψεν τοὺς πόδας καὶ τῷ λεντίῳ ἐξέμαξεν“· τοῦτο δὲ ποιῶν ἐπεδείκνυεν ἡμῖν τὸ τῆς φιλαδελφίας ἀγαπητικόν, „ἵνα καὶ ἡμεῖς εἰς ἀλλήλους αὐτὸ ποιῶμεν“. εἰ οὖν

3 Ies. 53, 11. — 7 Mt. 20, 28. — 11 Ioann. 15, 13. — 17 Mt. 20, 26. 27. —
19 Ies. 53, 11. — 20 Ioann. 13, 4. 5. — 24 Ioann. 13, 14. 15.

1 θεραπεύει b | τὰς h | 3 δίκαιον : τὸν δ. b o, + καὶ b | 6 ὑπηρετεῖν
b o | 7 ὁ sec > b d h m | 9 αὐτοῖς m | 10 ὑπὲρ : ἀντὶ m p v | 10/11 κύριος
καὶ σωτὴρ ἡμῶν a D A : σωτὴρ (θεὸς b o) ἡμῶν καὶ κύριος b d h m o p v |
11 ὁ > d h | θεῖναι a | 12 εἰ : ὅτι b o | 14 διακονῆσαι : ἐὰν διακονίσειται
b o | ἐνδοιάσετε h, ἐνδυνάσετε m p (-σητε) v | 16 ἡμᾶς a b d h m o : ὑμᾶς
p v | ὑπομείναντα b o | ὑμᾶς : ἡμᾶς b o | 17/18 μέγας . . διάκονος : πρῶτος
. . δοῦλος m p v | 18/19 πρῶτος . . δοῦλος : μέγας . . διάκονος m p v |
19 οὗτος o | γὰρ > b o | ἔργῳ > b o | 19/20 τῷ . . δουλεύων o | 20 πολ-
λοῦς h | 22 ἡμῶν > d m p v | 24 τὸ αὐτὸ b o

Si ergo Dominus hoc fecit, vos, diaconi, nolite dubitare, ut super impotentes et infirmos hoc faciatis, quia operarii veritatis estis, Christi exemplo succincti. 6. Ministrare igitur cum dilectione, non murmurantes nec dubitantes; nam si ita agitis, secundum hominem
5 facitis ea et non secundum Deum, et mercedem vestram similem diaconiae vestrae accipietis in die visitationis. 7. Oportet ergo vos, diaconi, visitare omnes, qui egent. Et de his, qui tribulantur, renuntiate episcopo; et debe<ti>s anima eius esse et mens, ad omnia excussior<es> et oboedien<te>s ei.

4 Eph. 6, 7. 8. — 5 I Petr. 2, 12.

1 nolite : vultisne S | 4 nam si ita agitis : sin autem, si S | 8 mens S C : eritis L

6. *si ita agitis*] i. e. murmurantes et dubitantes. Syrus membrum sequens particula conditionalis adiungens idem dicit.

XX. *Ὅτι ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ ἐνός· ἀβέβαιον γάρ.* Quod episcopus a tribus vel duobus episcopis debeat ordinari, non autem ab uno; id enim esse irritum. — Totum caput Constitutoris et praecedentibus nulla ratione apparente adiecta est. Auctor priusquam partem de clero agentem reliquit et ad rem aliam progressus est, etiam pauca de ordinando episcopo ac reliquo clero dicere voluisse videtur.

1. *ὑπὸ τριῶν κτλ.*] Repetuntur haec VIII, 27, 2; 47 can. 1. Episcopum a tribus saltem episcopis ordinandum fuisse docet iam historia Novatiani, qui tres episcopos coegit, ut manum sibi imponerent (Eus. H. E. VI, 43, 8).

Synodus Nicaena c. 4 quidem vult, ut omnes provinciae episcopi in ordinando episcopo intersint, addit autem, in necessitate tres sufficere reliquis per litteras consentientibus. Synodus Arelatensis 314 decernens c. 20, ut consecrator septem vel, si non potuerit, minimum tres alios episcopos secum assumat, octo vel saltem quatuor postulat. Synodus Antiochena 341 c. 18 praecipit, ut omnes provinciae episcopi conveniant aut saltem pars maior. Constitutor ergo numerum etiam magis minuit quam synodus Nicaena. — *πρεσβύτερον κτλ.*] Cf. VIII, 47 can. 1.

2. De facultatibus presbyteri et diaconi cf. VIII, 28, 2—3. — *εὐλογεῖν τ. λ.*] i. e. benedicere vel benedictionem dare populo. Cf. II, 57, 19; III, 10, 1 not.; VIII, 28, 1—2. Balsamon ad synodum Constantinopolitanam sub patriarcha Nicolao habitam

ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, πῶς ἂν ὑμεῖς ἐπαισχυνθήσεσθε τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ἀδυνάτοις καὶ ἀσθενέσιν τῶν ἀδελφῶν, ἐργάται ὄντες ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας προστάται; 6. ἐξυπηρετεῖτε οὖν ἀγαπητικῶς, μὴ ἐπιγογγύζοντες μηδὲ διαστασιάζοντες· οὐ γὰρ δι' ἄνθρωπον ποιεῖτε, ἀλλὰ διὰ τὸν 5 θεόν, καὶ τὸν μισθὸν τῆς διακονίας παρ' ἐκείνου ἀπολήψεσθε ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς ὑμῶν. 7. χρῆ οὖν ὑμᾶς τοὺς διακόνους ἐπισκέπτεσθαι πάντας τοὺς δεομένους ἐπισκέψεως, καὶ περὶ τῶν θλιβομένων ἀναγγέλλετε τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν· ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ καὶ αἰσθησίς εἶναι ὀφείλετε, εὐσχυλτοὶ καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα 10 ὄντες αὐτῷ ὡς ἐπισκόπῳ ὑμῶν καὶ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ.

XX. Ἐπίσκοπον δὲ προστάσσομεν χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων ἢ τὸ γοῦν ἑλάττω ὑπὸ δύο, μὴ ἐξεῖναι δὲ ὑπὸ ἑνὸς ἑμῖν καθίστασθαι, „ἢ γὰρ τῶν δύο καὶ τριῶν μαρτυρία“ βεβαιότερα καὶ „ἀσφαλές“· πρεσβύτερον δὲ καὶ διάκονον ὑπὸ ἑνὸς ἐπι- 15 σκόπου καὶ τὸν λοιπὸν κληρὸν· 2. μήτε δὲ πρεσβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν ἐκ λαϊκῶν κληρικούς, ἀλλὰ μόνον τὸν μὲν πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν, τὸν δὲ διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τοῦτ' ἔστι διακονεῖν, οὐ μὴν καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖν. 20

5 Eph. 6, 7. 8. — 6 I Petr. 2, 12. — 14 Ioann. 8, 17; Mt. 8, 16.

1 καὶ + ὁ a o | 2 ἂν > b o | 3 ὄντες + τῆς h | ἀληθεῖς o | 4 ἀγαπητικοὶ b, -κοῖς o | μὴ a b h : καὶ μὴ d m p v | 5 ἐπιστασιάζοντες b o | δι' : διὰ a | τὸν > b | 6 τὸν > b o | 9 ἀναγγέλλετε a b o D : ἀναγγέλλειν τε d h (τε > h) m p v | αὐτῷ m p v | 10/11 καὶ εὐήκ. — ὄντες > m v | 11 καὶ πατρὶ > m p v | καὶ π. καὶ : καίπερ b | 12 προστάσσομεν h p | 13 ὑπενὸς b o | 14 γὰρ : δὲ o | 15 δὲ > d | 16 τῶν λοιπῶν κληρῶν (κληρικῶν b o) a b o | δὲ a v : > b d h o p, + καὶ a | 17/18 τὸν μὲν πρ. διδ. : διδάσκειν πρεσβύτερον b o | 20 διενεργεῖν a | subscr. τέλος τοῦ περὶ χηρῶν βιβλίου m, τ. τοῦ τρίτου βιβλίου π. γ. p, περὶ χηρῶν ἐπληρώθη βιβλίον γ' v

Quaest. IX dicit: Ἐκκλησιαστικά ἐυλογίαι εἰσὶ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἱερέων ἐπ' ἐκκλησίας γινόμενα ἢ διδόμενα εἰς εὐχὴν καὶ στηριγμὸν τοῦ κοινοῦ λαοῦ (Migne PG 138, 948).

IV.

I. Si quis autem orphanus fuerit de Christianis puer vel virgo, bonum quidem est, si quis fratrum non habens filium puerum habuerit in locum filii, virginem vero accipiat, qui habet [puerum, id est] filium, qui tempore nuptiarum possit eam accipere; et sic
 5 opera eius consummabitur ad ministerium Dei. 2. Si qui autem non sunt tales, sed ambulant, ut hominibus placeant, confusionem habentes propter divitias suas et contemnunt membra orphanitatis, ipsi in tales incident, qui abundantiam eorum consumant: *Quae enim non manducarunt sancti, manducabunt Assyrii; et: Regionem*
 10 *vestram in conspectu vestro alienigenae consummabunt eam.*

II. Vos ergo, episcopi, solliciti estote de educatione eorum, ut nihil eis desit. 2. Et virginem, quamdiu velit nubi, date fratri;

8 ? — 9 Ies. I, 7.

3/4 puerum id est > S C | 4 qui . . accipere : cui . . dare S cf. C | 5 consummata est L | 7 et contemnunt > S C, interpretamentum ut videtur | 9 manducabunt S C : manducarunt L | 10 vestram . . vestro : eorum . . eorum S | 12 fratri : viro uni ex fratribus S

4 ἐὰν b o a² A D : ἵνα a d h p v | 5 προσλαμβανόμενος h o | τοῦτον m p | εἰς > m | 6 ὁ > b o | ἀντῆ h m p v : ἀντῶ a d, ἀντοῦ b o | τοῦ

I, 2. *quae enim etc.*] Particula *enim* auctor indicat, dictum Scripturae vel proverbium aliquod se proferre. Locus, quem primum allegat, cum in S. Scriptura non legatur, libri alicuius apocryphi aut potius dictum proverbiale ex sensu S. Scripturae formatum esse videtur. Ad partem dicti alteram saltem propius accedit Ierem. 27 (hebr. 50), 17: πρόβατον πλανώμενον Ἰσραήλ, λέοντες ἔξωσαν αὐτόν, ὁ πρῶτος ἔφαγεν αὐτόν βασιλεὺς Ἀσσοῦρ.

* * *

I. Titulus deest.

1. *διακονίας*] Cf. III, 13, 2.

2. *εἰ δέ τινες . . . περιπατῶν κτλ.*]

Ut testes textus ostendunt, Constitutor

illa verba e Didascalia recepit, deinde numero singulari adhibito perrexit, librarius Constitutionum autem mox anomaliam ab auctore exortam emendavit. — τὸ εἰρημένον κτλ.] Constitutor distincte dictum alius sequi annuit.

II. Ὅπως χρῆ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν ὀρφανῶν. Quomodo episcopus debeat providere pupillis.

1. *μηδὲν ἐλλείποντες*] Cf. Barn. 21, 2, 8. — *τοῖς μὲν ὀρφανοῖς — βοήθειαν*] Eadem fere verba leguntur in Clementis epistula ad Iacobum c. 8 et 9, et ex ea aequae ac verba II, 6, 1; 57, 2—4 interpolata, a Constitutore deprompta esse videntur.

BIBΛION Δ.

ΠΕΡΙ ΟΡΦΑΝΩΝ.

I. Ὁρφανοῦ δέ τις γενομένου Χριστιανοῦ ἦτοι παιδὸς ἢ παρθένου, καλὸν μὲν, ἔάν τις τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἔχων τέκνον προσλαβόμενος τοῦτο ἔχη εἰς παιδὸς τόπον, τὴν δὲ παρθένον 5 ὁ ἔχων υἷὸν δυνάμενον αὐτῇ ταῖς τοῦ γάμου ὄραις συγχρονίσει συζεύξῃ· τοῦτο γὰρ οἱ ποιῶντες ἔργον μέγα ἐπιτελοῦσιν, ὀρφανῶν πατέρες ὑπάρξαντες, καὶ παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ λήφονται τὸν μισθὸν τῆς διακονίας ταύτης. 2. εἰ δέ τινες οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι, ἀλλὰ κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν περιπατῶν ἐπαισχύνοιτο πλούσιος 10 ὢν τὰ τῆς ὀρφανίας μέλη, τοῦ μὲν ὀρφανοῦ πρόνοια ποιήσεται, ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χρησῶν, αὐτῷ δὲ ἐμπεσεῖται τοιοῦτος, ὅστις αὐτοῦ δαπανήσει τὴν φειδῶ, καὶ γενήσεται ἐπ' αὐτῷ τὸ εἰρημένον· „Ἄ οὐκ ἔφαγον ἅγιοι, ταῦτα φάγονται Ἀσούριοι“, καθὼς καὶ Ἡσαΐας λέγει· „Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον 15 ὑμῶν ἀλλότριον κατεσθίουσιν αὐτήν“.

II. Ὑμεῖς οὖν, ὧ ἐπίσκοποι, μεριμνήσατε περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, μηδὲν ἐλλείποντες αὐτοῖς, τοῖς μὲν ὀρφανοῖς παρέχοντες τὰ γονέων, ταῖς δὲ χήραις τὰ ἀνδρῶν, τοῖς ἀκμαίσι τοὺς γάμους, τεχνίτη ἔργον, ἀδρανεῖ ἔλεος, ξένοις στέγος, πεινώσι ψωμόν, δι- 20 ψῶσι ποτόν, γυμνοῖς ἐνδυμα, νοσοῦσι θέαν, φυλακίταις βοήθειαν. 2. πρὸς τοῦτοις πλείων ὑμῖν ἔστω φροντίς περὶ τῶν ἐν ὀρφανίᾳ, ὅπως αὐτοῖς μηδὲν ἐνδέη, τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἂν ἔλθῃ εἰς

12 Ps. 67, 6. — 14 ? — 15 Ies. 1, 7. — 20 Mt. 25, 35. 36.

> d | συγχρονῆσαι a | 7 συζεύξῃ b h (-ξει) o | ἐπιτελέσωσιν b | 8 ὑπάρ-
χοντες b o | κυρίον τοῦ > m p v, τοῦ > d, τοῦ θεοῦ > b o | 9 τῆς διακ.
ταύτης > b o | 9/10 εἰ δέ τινες οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι, ἀλλὰ b d o D : εἰ δέ
τις a h m p v A | 10 ἀνω ἀρεσκίαν b | 11 τοῦ μὲν ὀρφ. : τούτων μὲν m |
12 δ' h | 13 τοιοῦτος : ὁ τ. h | αὐτοῦ : αὐτῷ b h o | 14 ἐπ' > m v | 15 καὶ
> m p v | 15/16 ἐνώπιον ὑμῶν > b | 16 αὐτήν + καὶ ἠρήμωται κατεστραμ-
μένη b d o | 17 ὧ > h | μεριμνήσατε + τὰ a | ἀνατροφῆς h | 18 παρέχοντες :
παρασχόντες d, > m v | 19 τοὺς γάμους : τὰ τοῦ γάμου b o, τοὺς λόγους
m v | 20 ἔλαιον b | ψωμόν : ἄρτον b | 21 πῶμα b | θέαν a v A B : θερά-
πειαν b d h o p | φυλακίται o | 22 πλείων h p v | ἔσται ὑμῖν b d o | περὶ :
ὑπὲρ b o | 23 μηδὲν αὐτοῖς m | ἐνδέη τ. μ. παρθένῳ : ἐνδε ἦν b, ἐνδεῆν o

puer[um] autem accipiens substantiam artem discat, ut mercedem dignam accipiat per artem, ut possit construere sibi et ea quae ad artem necessaria sunt instrumenta, et iam non gravet eam, quae <a> fratribus in eum facta est sine dolo caritas.

5 III. Nam vere beatus est, qui potest iuvare se, ut non tribulet locum orphani, peregrini et viduae; haec autem gratia a Deo est. 2. Vae autem his, qui habent et cum dolo accipiunt aut qui possunt sese iuvare et accipiunt. Unusquisque vero de accipientibus dabit rationem Domino Deo in die iudicii, quare acceperit. 3. Si enim
10 in orphanitate constitutus est aut in paupertate aut per senectutis defectionem aut propter aegritudinis infirmitatem aut propter filiorum, quia multi sunt, nutrimenta accipit, qui talis, inquit, est, et laudabitur; altare is enim Dei deputatus est, a Deo et honorabitur, quoniam sine dubitatione pro his, qui dant illi, frequenter orat et
15 non otiose accipiebat, sed pro eo, quod dabatur illi, merc<edem reddebat per orationem>, quantum virtus illius admittebat. Hi igitur in aeterna vita a Deo beatificabuntur.

3 I Tim. 5, 16. — 7 Didache 1, 5; Herm. Mand. II, 5 ?

1 acc. substantiam : cum adoleverit S | 2 ut : et vir factus S | 6 peregrini . . viduae ∞ S | 6 haec — est > S | 7/8 aut — accipiunt > S | 9 quare : quomodo S | 10 in orphanitate — paupertate : in pueritia orphanus S cf. C | 12 quia m. sunt > S | 12 inquit > S C | 13 est : + ideo S | 14/15 sine dub. — orat . . non ot. accipiebat ∞ S | 15/16 mercedem r. p. orationem C : orationem offerebat loco mercedis S, mercis L

II, 2. acc. substantiam] Syrus dicit: progressus aetate, id quod contextui consentaneum est. Si Syrus recte tradit, auctor fortasse scripsit *προκόπτων τὸν βίον*, et Latinus *βίον* eodem modo vertens ac supra III, 7, 8, verbo *προκόπτειν* sensum huic interpretationi accommodatum, voci ipsi autem adversantem attribuere cogebatur.

III, 2. Locus proxime accedit ad Didachen I, 5: *οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι . . ὁ δὲ μὴ χρεῖαν ἔχων δώσει δίκην*, et ad Hermae Mandatum II, 5: *οἱ οὖν λαμβάνοντες ἀποδώσουσιν λόγον τῷ*

θεῷ . . οἱ δὲ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνοντες τίσουσιν δίκην.

* * *

2. *τῷ δὲ παιδὶ κτλ.*] Cf. Athan. (?) Can. 56 edd. Riedel et Crum 1904 p. 38.

III. *Τίνες ὀφείλουσιν ἐπικουρεῖσθαι κατὰ τὴν κυριακὴν διαταγὴν.* Quinam adiuvandi sint secundum dominicam constitutionem.

I—IV, 1. Anastasius Quaest. XIV.

I. *ὁ κύριος κτλ.*] Dictum in Evangeliiis non legitur. Actus apost. 20, 35 autem id Domino ipsi attribuunt di-

ὄραν γάμου καὶ ἐκδοῦτε αὐτὴν ἀδελφῶ, τῷ δὲ παιδί χορηγίαν πρὸς τὸ καὶ τέχνην ἐκμαθεῖν καὶ διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγίας, ἵνα, ὅταν δεξιῶς τὴν τέχνην κατορθώσῃ, τὸ τηρικαῦτα δύνηται καὶ τὰ τῆς τέχνης ἐργαλεῖα ἑαυτῷ πρίασθαι, ὅπως μηκέτι βαρύνῃ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀνυπόκριτον εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἀλλ' ἑαυτῷ 5 ἐπιχορηγῇ.

III. Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν, ὃς ἂν δυνάμενος βοηθεῖν ἑαυτῷ μὴ θλίβῃ τόπον ὄρφανοῦ ξένου τε καὶ χήρας, (III) ἐπεὶ καὶ ὁ κύριος „μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν δίδοντα ἥπερ τὸν λαμβάνοντα“. 2. καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν ὑπ' αὐτοῦ· „Οὐαὶ τοῖς 10 ἔχουσιν καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν, ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἐτέρων βουλομένοις· ἐκάτερος γὰρ ἀποδώσει λόγον κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“. 3. ὁ μὲν γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρωσ ἀτονίαν ἢ νόσου πρόσπτωσιν ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μεμ- 15 φθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θυσιαστήριον γὰρ τῷ θεῷ λελογισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται ἀόκνως ὑπὲρ τῶν δίδόντων αὐτᾶ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἀργῶς λαμβάνων, ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν διδοὺς διὰ τῆς προσευχῆς· ὁ τοιοῦτος οὖν ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ ὑπὸ θεοῦ μακαρισ- 20 θήσεται.

4 I Tim. 5, 16. — 9 Act. 20, 35. — 10 Didache I, 5; Herm. Mand. II, 5 ?

1 ἐκδοτε m | 2 καὶ sec > o | 3 ἴν' a m p v | δύναται h | 4 πρίασθαι : παρέχεσθαι m p v | 5 τὴν : τινὰ a | ἑαυτὸν h | 6 ἐπιχορηγήσῃ b d o | 7 γὰρ > o | ὃς ἂν : ὅταν b d o | 7/8 βοηθεῖν ἑαυτῷ ~ b o | 8 θλίβειν h | 9 εἶπεν : post δίδοντα b, εἰπεῖν d | ἥπερ : εἴπερ h, ὑπὲρ b d o An | 11 ἢ : τοῖς b o | 12 αὐτοῖς b | ἐτέρωις διαβουλομένοις h | 12/13 ἐκάτερος — θεῷ a² i. m., > a | 12 γὰρ > b o | 13 δώσει o | 14 γήρωσ a d : γήρωνσ rel | ἀτονίας b o | νόσουσ o | πρόπτωσιν h | 15 οὐ sec > b | 16 τῷ θεῷ a b o p v A : θεοῦ h D, > d | 17 λελογισμένον m p v | θεοῦ + καὶ b o | ἄοκνος o | 18 εὐχόμενος b o | ἀργῶν o | 19 ὅση : ὡς ἡ b p

centes: μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν· Μακάριόν ἐστιν μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 150. — ἥπερ] Cf. VII, 28, 2.

2. εἴρηται κτλ.] Constitutor locum, quem auctor Didascalie libere e Didache et Hermae Pastore deprompsisse videtur, distincte tanquam dictum Domini profert. Cf. I, 2.

IV. Qui habent autem et in hypocrisi accipiunt aut iterum, cum sunt pigri et cum debebant operari et iuvare sese et alios, ipsi accipientes praestabunt rationem, quoniam pauperum fidelium gravaverunt locum. 2. Qui enim habet pecunias et non erogat
 5 eas aliis neque ipse utitur, sed thesaurizat thesaurum sibi, qui perit, locum sortitus est serpentis super thesaurum dormientis et periclitatur per momenta, ut cum eo deputetur. 3. Qui autem habet
 <et accipit> in hypocrisim, non credidit Deo, sed iniquo mammonae; lucri causa verbum in hypocrisi portat et est repletus
 10 incredulitate. Qui talis ergo fuerit, periclitabitur et deputabitur cum infidelibus in condemnatione. 3. Qui ergo dat simpliciter omnibus, bene dat, sicut est illi, et est innocens. Qui autem propter tribulationem accipit <et> se pascit scite, [et] bene accipit et a Deo in vita aeterna constitutus glorificabitur.

15 V. Episcopi ergo et diaconi, observate altari Christi, id est viduis et orphanis, cum omni diligentia curam facientes de his quae accipiuntur cum scrupulositate, qualis est ille, qui dat, aut

3 Iob 22, 7. — 8 Mt. 6, 24.

2 sese et > S C | 5 sed : in terra S | 6 locum: s. est serpentis S C : consimilabitur serpenti L | 7 per momenta > S | eo (sc. serpente) S : thesauro suo L | 8 et accipit S | 10 et dep. : deputari S | 11 in condemnatione > S | 12 bene — illi : dans bene facit S | 13 et S | se pascet scitus et L : cum parsimonia eis utitur quae accepit S | 14 constitutus : et in requie aeterna S | 15 obs. altari : estote assidui in ministerio altaris S | 17 accipiuntur : dantur S

1 δι' ὑπόκρισεως b o, δι' ὑπόκρισιν d An | 2 ἐργαζόμενος b d o | καὶ > m p v | ἑτέροους a | ὀφειλήσει d | τῷ a² i. m., > a | 4 μεταδοὺς b o | 4,5 κεκλήρωκεν a | 5 ἐπὶ b d o D : ἐν rel | καὶ sec a h : > b d m o p v | 6 ἀληθῆς > m | φάσκουσα : λέγουσα p v, λ. ἀληθῆς m | 7 ἀπολλυμένω a | πέρα m | 8 ὀφελήσουσιν b o | φησὶν > h | 9 γὰρ > b o | 10 τοῦτον h | 11 δειλὸς > b o | 13 ὄλλνται b, ὄλλνται m o | 14 ἐφελώμενος b o | 14/15 ἢ θαν. καρπ. > b o | 18 τῷ pr > a | 19 ὀρφανοὺς o | 20 φησὶν ὑμῶν ~ m p v, ὅς b | 20/21 αὐτὸς — αὐτοῦ > b o | 20 γὰρ > h | 21 ἐμπιμπλᾶ a |

IV. Περὶ φιλαργυρίας. De avaritia.

2. τόπον ὄφρεως κτλ.] Cf. Basilius M. De legendis gentilium libris c. 8, Phaedr. Fab. IV, 19; Orat. de hac praesenti hominis vita et de serpente Hippolyto adscripta et nuperrime inventa, cuius summa communicatur in

Theolog. Literaturzeitung 1903 p. 656; Theolog. Revue 1904 p. 151.

V. Μετὰ ποῖον φόβον χρὴ τῶν κυριακῶν μετέχειν συνεισφορῶν. Cum quanto timore oporteat collationes dominicas sumere.

2. Eccl. 2, 25 et Zach. 9, 17 Constitutor etiam VII, 20, 1—2 inseruit.

IV. Ὁ δὲ ἔχων καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνων ἢ δι' ἀργίαν, ἀντὶ τοῦ ἐργαζόμενον βοηθεῖν καὶ ἑτέροις, δίκην ὀφλήσει τῷ θεῷ, ὅτι „πενήτων ἤρπασε ψωμόν“. 2 (IV). ὁ γὰρ ἔχων ἀργύρια καὶ μὴ μεταδιδούς ἑτέροις μήτε μὴν αὐτὸς χρώμενος τόπον ὀφειῶς κεκλήρωται, ὃν φασὶν ἐπὶ τοῖς θησαυροῖς καθεύδειν, καὶ ἔστιν καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀληθῆς ἢ γραφή ἢ φάσκουσα· „Συνήγαγεν πλοῦτον, ἐξ οὗ οὐ γεύσεται“, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ὄφελος ὀλλυμένῳ παρὰ τῆς δίκης· „Οὐκ ὠφελήσει“ γὰρ, φησὶν „ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς“. 3. ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τῷ θεῷ πεπίστευκεν, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ χρυσίῳ, θεὸν τοῦτο ἠγούμενος καὶ ἐπ' αὐτῷ πεποισθῶς· ὑποκριτὴς ἀληθείας ὁ τοιοῦτος, προσωπολήπτης, ἀπίστος, εἴρων, δειλός, ἀνανδρὸς, κοῦφος, εὐχερής, μεμψίμοιρος, ἐπόδυνος, ἑαυτοῦ ἐχθρὸς καὶ οὐδενὸς φίλος. 4. τούτου τὰ χρήματα ὀλεῖται καὶ „ἀνὴρ ξένος ἔδεται αὐτά“, ἢ ζῶντος ὀφελόμενος ἢ θανόντος καρπώσμενος· „πλοῦτος“ γὰρ „ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται“.

V. Παραινοῦμεν οὖν ταῖς χήραις καὶ τοῖς ὀρφανοῖς μετὰ παντὸς φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας μεταλαμβάνειν τῶν αὐτοῖς χορηγουμένων, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ „τῷ διδόντι τοῖς πεινωσὶ τροφήν“ καὶ ἐπ' αὐτῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτείνειν. 2. „Τίς“ γὰρ, φησὶν, „ὑμῶν φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲξ αὐτοῦ“; αὐτὸς γὰρ „ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας, σίτον γεαιόχοις καὶ οἶνον παρθένοις καὶ ἔλαιον εἰς εὐφροσύνην τῶν ζώντων, χόρτον τοῖς κτήνεσιν καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων“, κρέα τοῖς θηρίοις, σπέρματα τοῖς ὀρνέοις καὶ πᾶσι τὴν πρόσφορον τροφήν. 3. διὸ φησὶν καὶ ὁ κύριος· „Καταμάθετε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν τρέφει αὐτά· οὐχ ἡμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες· τί φάγομεν ἢ τί πίομεν; οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὅτι χρήζετε τοιῶν ἀπάντων“. 4. τοσαύτης οὖν τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας

3 Iob 22, 7. — 6 Iob 20, 18. — 8 Prov. 11, 4. — 9 Mt. 6, 24. — 13 Eccles. 6, 2. — 15 Iob 20, 15. — 18 Ps. 145, 7. — 19 Eccl. 2, 25. — 21 Ps. 144, 16. — Zach. 9, 17. — 23 Ps. 103, 14. 15. — 25 Mt. 6, 26. 31. 32.

24 σπέρμα ο | τήν : τούτοις h | 25 καὶ > b o | 26 τοῦ οὐρανοῦ > h m v | οὐδὲ θερίζουσιν a d h A : > b m o p v | οὔτε m p v | 27 ὑμῶν : ἡμῶν b o, + ὁ οὐράνιος b o A | 28 λέγοντες > b o | 29 φάγομεν . . πίομεν h m, φάγετε . . πίετε b o | πίομεν + ἢ τί περιβαλόμεθα d | ὑμῶν + ὁ οὐράνιος b o | χρήζωμεν b o | 30 πάντων b o | τοιαύτης p v

illa, quae dat, ut adescantur. 2. Iterum atque iterum dicimus, quoniam altare de laboribus iustitiae accipere debet ** et viduae ministerium sanctum et acceptum offerent coram Deo omnipotenti per filium eius dilectum et spiritum eius sanctum, cui gloria et
 5 honor in saecula saeculorum. 3. Operam ergo et laborem impendite, ut in ministerio cordis puri ministretis viduis, ut, quae orant rogantque, ea confestim dentur una cum orationibus earum. 4. Sin autem episcopi socordes sunt neque in has res operam navant propter personarum acceptionem vel ob divitias immundas
 10 vel quia eas neglegunt neque indagant, rationem non simplicem reddent.

VI. Accipiunt enim ad victum pupillis et viduis subministrandum a divitibus, qui homines captivos in carcere tenent vel qui servis suis male utuntur vel dure tractant oppida sua vel pauperes
 15 premunt, 2. vel a sordidis et ab eis, qui corporibus suis abutuntur, vel a maleficis vel ab eis, qui detrahunt et addunt, vel ab iniustis actoribus vel ab iniustis accusatoribus vel a iudicibus personam accipientibus, 3. vel ab eis, qui coloribus pingunt vel idola faciunt, vel ab aurificibus et argenticibus et aerificibus furibus vel a publi-
 20 canis iniustis vel ab eis, qui simulant se visa videre, vel ab eis, qui pondera mutant vel dolose metiuntur, vel a cauponibus aquam admiscentibus, 4. vel a militibus iniuste conversantibus vel ab homicidis vel a speculatoribus condemnationis vel ab omni magistratu imperii Romani, qui in bellis maculati sunt et sanguinem inno-

21 Prov. 20, 10. 23. — Ies. 1, 22. — 24 Prov. 6, 17.

1 ut adescantur (i. e. escantur, manducantur) : ad cibos S | 2 quoniam altare etc. : altare, quoniam viduae, cum ex opere iustitiae nutriuntur, ministerium sanctum etc. S | 5 saeculorum + amen Sm

VI—VII; IX—X. Anastas. Quaest. XII.

VI. *Τῶν αἰ καρποφορῖαι δεκταὶ καὶ τῶν ἄδεκτοι.* Quorum oblationes recipiendae sint et quorum reiciendae.

1. Oblationes peccatorum vel excommunicatorum per ecclesiam reiciendas vel reiectas esse temporibus veteribus testantur Epiphanius Expos. fid. c. 23 (24), Gregorius Naz. Orat.

43 c. 52, synodi Illiberitana c. 28, Carthaginiensis quae vocatur quarta vel Statuta ecclesiae antiqua c. 93. 94, Autisiodorensis 585 (578) c. 17, Toletana 675 c. 4.

2. Cum gentiles cauponariam parum honestam esse censerent, ut Plato De legibus XI, non est mirum, Christianos de cauponibus, mercatoribus et negotiatoribus severe iudicasse. Cf.

ἀπολαύοντες καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες ἀγαθῶν, αἶνον ἀναπέμπειν ὀφείλετε τῷ „ὄρφανὸν καὶ χήραν ἀναλαμβάνοντι“ παντοκράτορι θεῷ διὰ τοῦ ἡγαπημένου υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ θεῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

5

VI. Χρῆ δὲ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει. 2. φυλακτέοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· „οὐ δικαιωθήσεται“ γὰρ „κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας“. περὶ αὐτῶν γὰρ ποῦ καὶ Ἡσαΐας ὀνειδίζων τὸν Ἰσραὴλ ἔλεγεν· „Οἱ κάπηλοί σου μίσγουσιν τὸν οἶνον ὕδατι“. 3. φενκτέοι δ' αὐτῷ καὶ πόρνοι, „οὐ προσοίσεις“ γὰρ „τῷ κυρίῳ μίσθωμα πόρνης“· καὶ ἄρπαγες καὶ τῶν ἀλλοτριῶν ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί, βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυσίαι τῷ θεῷ. 4. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν καὶ ὄρφανὸν καταδυναστεύοντες καὶ τὰς φυλακὰς πληροῦντες ἀναίτιον ἢ καὶ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρώ- 15 μενοι, πληγαῖς φημι καὶ λιμῶ καὶ κακοδουλίᾳ, ἢ καὶ πόλεις ὅλας λυμαινόμενοι φενκτέοι ἔστωσάν σοι, ὃ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ μυσαραί. 5. παραίτησι δὲ καὶ ῥαδιουργοὺς καὶ ῥήτορας ἀδίκια συναγωνιζομένους καὶ εἰδωλοποιοὺς καὶ κλέπτας καὶ τε- λῶνας ἀδίκους καὶ ζυγοκρούστας καὶ δολομέτρους, καὶ στρατιώτην 20 συκοφάντην, μὴ „ἄρκούμενον τοῖς ὕψανοῖς, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασεῖοντα“, φονέα τε καὶ δήμειον καὶ δικαστὴν παράνομον, πραγμα-

3 Ps. 145, 9. — 8 Sirach 26, 29. — 10 Ies. 1, 22. — 11 Deut. 23, 18. — 20 Prov. 20, 10. 23. — 21 Luc. 3, 14.

1 ἀπωλαβόντες b | μεταλαμβάνοντες : ἀπολαύοντες d, τε πάντων o, > b | 3/4 τοῦ κυρίου ἡμῶν I. Χρ. h | 4 δι' a b h o A : μεθ' d m p v | οἱ + αὐτῷ d m v | τῷ — ἀληθείᾳ a b h o A : σὺν τῷ ἀγίῳ πνεύματι d m p v | 7 φυλακταῖον b, -τέων o | 8 ἀπό : περὶ a | 10 δὲ b m o p v | 11 καὶ > b h o | τῷ > h | 12 τῶν ἀλλοτριῶν > b o | 13 τῷ : παρὰ a | 14 χήρας καὶ ὄρφανούς h | καὶ sec + οἱ b o | 15/16 ἐπιχρώμενοι b o | 18/19 μυσαραί (μυσεραί h) — συναγωνιζομένους : μὴ σαζωμένους b o | 18 παραίτησαι m v, παραίτου p | 20 γυγοκρ. b o | 21 τοῖς + ἰδίους h | 22 δικαστὴν + ἀπανον b o

Tertull. De idololatria c. 11; Lactant. Instit. V, 17; Epiphani. Expos. fid. c. 23 (24); Gregor. Naz. Ep. 2; Opus imperf. in Matth. 21, 12; 22, 5.

5. τελώνας ἀδίκους] Tertullianus De pudic. c. 9 publicanos ex officio peccatores appellat. — ζυγοκρούστας x. d.] Cf. Clem. epist. ad Iacobum

centem effuderunt sine iudicio, qui iudicia pervertunt, qui furti causa improbe ac dolose conversantur cum paganis et omnibus pauperibus, 5. et ab idololatrīs aut immundis aut usuras et superabundantias accipientibus. 6. Qui igitur rebus ab illis provenientibus nutriunt viduas, noxii in iudicio invenientur in die Domini, quia scriptura dixit: *Melius est comedere olera in caritate et amicitia quam mactare tauros saginatos in odio.* 7. Cum enim vidua nutritur pane solo ex opere probitatis, proderit ei; cum autem multa ei dantur ex opere iniustitiae, detrimentum ei erit. 8. Et iterum cum 10 nutritur ex opere iniustitiae, ministerium et orationem suam non potest offerre in puritate coram Deo; neque, etiamsi iustissima est et orat pro improbis, oratio ipsius exauditur pro illis, praeterquam pro se sola, quia Deus cordium inspector cum iudicio ac discretione suscipit orationes. 9. Cum autem precantur pro eis, 15 qui peccaverunt et paenitentiam agunt, exaudientur preces ipsarum. Qui vero in peccatis sunt nec paenitentiam agunt, ei non solum non exaudientur orantes, sed improbitates suas etiam commemorant coram Deo.

VII. Propterea, episcopi, fugite et evitate subministraciones 20 talium, quoniam scriptum est: *Non offeres in altari Dei quidquam nec pretii canis nec mercedis meretricis.* 2. Si enim viduae ob suam caecitatem orant pro fornicatoribus et legis transgressoribus neque exaudientur, non accipientes, quae rogant, necessario infamiam verbo infertis regimine vestro malo, quasi non sit Deus bonus atque

3 Ezech. 18, 17. — 6 Prov. 15, 17. — 13 Act. 1, 24; 15, 8. — 20 Deut. 23, 18.

1 *μιαρόν* d p An, *μειρόν* b, *λιέρόν* o | 2 *πάντα ὄντινοῦν πονηρόν* a | *ἐτέρον* + *τινός* d | *πονηροῦ* > b o | 3 *διαμαχόμενον* a, *διαμαχομένους* v, *μαχόμενον* o | 4 *παρὰ θεῶ* > b o | *παρὰ* + *τῶ* d | *τοιούτων* : *τῶν* τ. a | 5/6 *τῶ τοῦ θεοῦ κριτηρίῳ* m p v An | 7 *Βασιλείαις* h o cf. I, 5, 2; 6, 4. II : *βασιλείαις* rel | *θεῶ* b o | 8 *τῶ* > h | *ῶ* : *ὡς* d, *ὅ* p | *ὅ* > d m p v | 9 *καὶ*

c. 10. — *παντός κτλ.*] sc. eorum munerera. Interpolator Accusativo negliger Genetivum subiunxit.

6. *Ἄδωνίας*] Cum S. Scriptura nomen prophetae reticeat, variae feruntur sententiae, de quibus copiose agit Cotelierus.

VII. *Ὅτι αἱ τῶν ἀναξίων καρπο-*

φορῖαι, ἕως ἄν ὦσι τοιοῦτοι, οὐ μόνον οὐκ ἐξιλεοῦνται θεόν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς ἀγανάκτησιν. Quod indignorum hominum oblationes, quamdiu ii tales sunt, non modo non placant Deum, sed contra ad indignationem eum provocant.

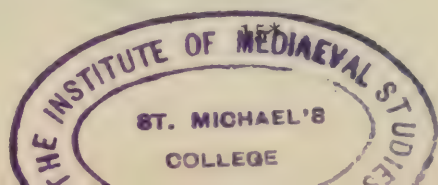
1. Anastasius Quaest. I.

των ἀνατροπεία, ἀνθρώπων ἐπίβουλον, μιαρῶν ἐργάτην, μέθυσον, βλάβσημον, κίναιδον, τοκογλύφον, καὶ παντὸς ἐτέρου πονηροῦ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ διαμαχομένου, ὅτι λέγει ἡ γραφή „βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ θεῶ“ πάντας τοὺς τοιοῦτους. 6. οἱ γὰρ παρὰ τοιούτων δεχόμενοι καὶ τρέφοντες χήρας καὶ ὄρφανούς ὑπεύθυνοι τῷ 5 κριτηρίῳ τοῦ θεοῦ γενήσονται, ὡς περὶ καὶ Ἀδωνίας ὁ ἐν ταῖς Βασιλείοις προφήτης παρακούσας θεοῦ καὶ φαγῶν ἄρτον καὶ πιῶν ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἀπέλειπεν αὐτῷ ὁ κύριος διὰ τὴν τοῦ Ἱεροβοάμ ἀσεβείαν, καὶ ὑπὸ λέοντος ἀναιρεθεῖς. 7. ὁ γὰρ ἐκ κόπου διακονούμενος ἄρτος χήραις δίκαιος μᾶλλον, κἂν ἦ βραχὺς καὶ ὀλίγος, 10 ἢ ὁ ἐξ ἀδικίας καὶ συκοφαντίας, κἂν ἦ πολὺς καὶ ἐξησχημένος· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολύν“. 8. εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀσεβῶν φαγοῦσα χήρα καὶ ἐμπλησθεῖσα προσεῖξεται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακουσθήσεται, ὅτι ὁ καρδιογνώστης θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπεφήνατο περὶ τῶν ἀσεβῶν 15 λέγων· „Ἐὰν στῆ Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ πρὸ προσώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν· καὶ σὺ μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ μὴ ἀξίου ἐλεηθῆναι αὐτοὺς καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου“. 9 (VII). οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενοι καὶ μὴ μεταγρόντες οὐ 20 μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν παροξυνοῦσιν ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας.

VII. Περιῖστασθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς „ἀλλαγμα κυνὸς καὶ μίσθωμα πόρνης“· ἐκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται. 2. οὔτε γὰρ Ἐλισσαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαὴλ προσκομισ- 25 θέντα ἐδέξατο, οὔτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοάμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ θεοῦ προφήται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προσήκαντο ξένια, δίκαιον μῆτε ὑμᾶς, ὡ ἐπίσκοποι. ἀλλὰ καὶ „Σίμων“ ὁ μάγος ἐμοὶ Πέτρον

3 Prov. 17, 15. — 7 III Reg. 13. — 12 Ps. 36, 16. — 15 Act. 1, 24; 15, 8. — 16 Jer. 15, 1; 7, 16. — 23 Deut. 23, 18. — 25 IV Reg. 8. — 26 III Reg. 14. — 28 Act. 8, 18—20.

> a | λεόντων m v | ἀνειρέθη b o | 10 χήραις + καὶ ὄρφανοῖς γνησίως b o, + γνησίως d | ἦ : ἦν o, > m p v | 11 ὁ > a | ἐκ συκοφ. καὶ ἐξ ἀδικίας b d o | ἦ : εἶη b o | 13 φαγοῦσα + ἡ h | χήρα : χειρὶ m | 14 προσεύχεται b d o | 16 Σαμουὴλ a b h o A An : Ἀδωνῶν d m p v | ὑπὲρ : περὶ h | 17 ὑπὲρ a An : περὶ rel LXX | 18 ἀξιῶσαι b o | 19 μοι > m | 19/20 οὐ μὴν δὲ > m v | 23 ἀλλαγμα a² i. m., ὕλαγμα a | 25 γὰρ + ὁ d p v An | τὰ > o | 25/26 κομισθέντα a | 26 τὰ > a d | 27 δίκαιον + ἦν b o | 28 μηδὲ m p v, οὐδὲ An

largiens. 3. Cavete ergo magnopere, ne ministretis altari Dei sub-
 ministrationibus illegitimis; non est enim, quod dicitis: nescimus.
 Nam audistis, quod scriptura dicit: *Recede ab iniquo, et non timebis,*
et tremor non appropinquabit tibi.

5 VIII. Et si dicitis: hi sunt, qui soli eleemosynas dant, et nisi
 ab eis sumamus, unde pupilli ac viduae administrabuntur atque
 afflicti? dicit vobis Deus, quod ideo accepistis dona levitarum,
 primitias et sacrificia populi vestri, ut nutriamini atque etiam ab-
 undetis neque inopia pressi accipiatis ab improbis. 2. Sin autem
 10 ecclesiae tam pauperes sunt, ut egeni a talibus nutriendi sint,
 praestat vos fame perire quam accipere ab improbis. 3. Indagate
 ergo ac probate, ut accipiatis a fidelibus, qui participes sunt eccle-
 siarum et recte conversantur, ut nutriatis afflictos; ab excom-
 municatis vero nihil accipite, usque dum membra ecclesiae fieri
 15 merentur. 4. Sin autem inopia laboretis, dicite fratribus, et inter
 se collectam faciant ac dabunt, atque sic ministrare in iustitia.

IX. Et docete ac dicite populo vestro, quod scriptum est:
Honora Dominum de opere probitatis et de primitiis omnium fructuum
tuorum. 2. Ex iusto ergo fidelium labore nutrite ac vestite in-

3 Ies. 54, 14. — 18 Prov. 3, 9.

1 προσενέγκας b o | ώνητήν : ών b o | 2 μή : ού m p | 3 αυτόν >
 b o | έδησάμεθα : άρασάμεθα b o, καθυπεβάλομεν d | έννοία b o | 4 θεόν :
 τον θ. b o | κτήσασθαι m p v | φευκτέον b o | 5 δυσσυνειδίστους b o |
 6 απέχου a h An : άπεχε d m p v, απέχεται b o | γάρ φησίν : δε b o |
 φησίν : post άδίκου d | 7 ούκ έγγ. σοι : λίπεται άπάτου m | 8 λέγετε h |

VIII. 'Ότι βέλτιον έκ κόπον ιδίου
 παρέχειν ταῖς χήραις, κἄν ἤ εὐτελῆ
 καὶ ὀλίγα, ἢ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν,
 κἄν πολλὰ καὶ μεγάλα τυγχάνῃ·
 βέλτιον γὰρ λιμῶ διαφθαρεῖν ἢ
 παρὰ ἀσεβῶν συνεισφορὰν δεῖξασθαι.
 Quod praestet ex proprio labore dare vi-
 duis, quamvis exilia et pauca sint, quam
 ex donis impiorum, etsi multa et magna
 exsistant; fame enim perire praestat
 quam ab impiis collationem accipere.

2. λυσιτελεῖ διαφθαρεῖν κτλ.] Si-
 militer Tertullianus De idolol. c. 12;
 Chrysostomus In Matth. hom. 85 (86)

c. 3: βέλτιον λιμῶ τηκόμενον περι-
 ορᾶν ἢ τρέφειν ἀπὸ τοιούτων. Mitior
 autem est sententia synodi S. Patricii
 c. 2: Contentus tegumento et alimento
 tuo cetera dona iniquorum reproba,
 quia non sumit lucerna, nisi quo alitur
 (Harduini Concil. coll. I, 1794).

IX. 'Ότι χρὴ προτρέπεσθαι τὸν
 λαὸν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐποιεῖν τοὺς
 πένητας, ὡς καὶ ὁ Σολομὼν ὁ σοφός.
 Quod populus a sacerdote provocari
 debeat ad benefaciendum pauperibus
 exemplo Salomonis sapientis.

καὶ Ἰωάννη „χρήματα προσενεγκῶν“ ἐπειρᾶτο ὠνητὴν τὴν ἀτίμητον χάριν λήψεσθαι· ἄπερ μὴ προσηκόμενοι ἀραῖς αἰωνίαις αὐτὸν ἐδησάμεθα, „ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ θεοῦ“ οὐκ εὐνοία τῇ πρὸς θεόν, ἀλλὰ „χρημάτων ἐναλλαγῇ ἐνόμισεν κτᾶσθαι“. 3. φεύγετε οὖν τὰς δυσσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ εἰσφοράς· 5 „Ἀπέχου“ γάρ, φησίν, „ἀπὸ ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ καὶ τρόμος οὐκ ἐγγιῖ σοι“.

VIII. Ἄλλ' ἐὰν λέγητε, ὅτι οἱ διδόντες τὰς ἐλεημοσύνας οὗτοί εἰσιν, κἂν μὴ λάβωμεν παρ' αὐτῶν, πόθεν αἱ χῆραι ὑπηρετηθήσονται παρ' ἡμῶν καὶ οἱ ἐνδεεῖς τοῦ λαοῦ; ἀκούσεσθε παρ' ἡμῶν, 10 ὅτι διὰ τοῦτο ἐλάβετε δόματα λευιτῶν, τὴν καρποφορίαν τοῦ ἐν ὑμῖν λαοῦ, ἵνα ἐπαρκῆτε καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς θεομένοις, καὶ μὴ ἐνδεία συνεχόμενοι παρὰ πονηρῶν λαμβάνητε. 2. εἰ δὲ οὕτως ἀποροῦσιν αἱ ἐκκλησῖαι, λυσιτελεῖ διαφθαρεῖναι, ἢ παρ' ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ λαβεῖν τι ἐφ' ὕβρει καὶ χλεύῃ τῶν αὐτοῦ φίλων· περὶ 15 γὰρ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης λέγει· „Ἐλαιον ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου“. 3. δοκιμαστὰ οὖν γίνεσθε τῶν τοιούτων· καὶ παρὰ μὲν τῶν ὁσίως περιπατούντων λαμβάνετε καὶ τοῖς θλιβομένοις χορηγεῖτε, παρὰ δὲ ἀποσυναγωγῶν μὴ λαμβάνετε, πρὶν ἂν τῆς ἐκκλησίας εἶναι μέλη καταξιωθῶσιν. 4. εἰ δὲ ἐπιλείποι 20 δόμα, προσάγγελλε τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν συλλογὴν ποιησάμενος διακόνει τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις ἐν δικαιοσύνῃ.

IX. Λέγε δὲ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ ἃ καὶ Σολομῶν ὁ σοφός· „Τίμα τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης, ἵνα πιμπλᾶται τὰ ταμιεῖά σου πλησμονῆς 25 σίτου, οἴνω δὲ αἱ ληροὶ σου ἐκβλύζωσιν“. 2. ἐκ τοῦ δικαίου οὖν κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους,

6 Ies. 54, 14. — 16 Ps. 140, 5. — 23 Prov. 3, 9, 10.

τὰς > d | 9 κἂν : καὶ εἰ d | λάβομεν d, λάβοιμεν a h | 10 παρ' ἡμῶν > m p v | λαοῦ h m p v A cf. D : + τραφῶσιν o, διατραφῶσιν a b d | 11 δόματα b o p v A D : δόμα a d h | 12 ἵν' m v, > p | 13 ἐνδεία : ἐνδείας b, ἐν ἀπορία a | 14 λυσιτελεῖ : + ἂν p, ἂν τινα b o | παρὰ m o p v | 15 ἑαυτοῦ d | 16 ἁμαρτωλῶν b o | 19 ἀποσυναγωγῶν : + συναγωγῶν b, ἀπίστων d i. m. | 20 εἶναι : post μέλη d, > b o | καταξιωθῶσιν + γενέσθαι b o | ἐπιλείποι d h o v : ἐπιλείπει b, ἐπιλείποι a m p | 21 προσάγγελλετε b d o | 22 διάκονοι o | ἐν δικαιοσύνῃ : διακονήτωσαν b o | 23 λέγεται b | 25 πιμπλᾶται a b o : πίμπληται d m, πίμπλονται h, πίμπληνται v, ἐπιπίμπλονται p | σου τὰ ταμ. m p v | ταμιεῖα d m o p v, ταμῖα b | πλησμονὴν o | 27 πόνου b | τοὺς πιστοὺς b o

digentes, et quae ab eis dantur, sicut praediximus, dispertite in tempore ad redemptionem fidelium, liberantes servos et captivos et vinctos et eos, qui vi abducti et qui a multitudine plebis condemnati sunt et qui ad venationem vel ad metalla vel ad exilium
5 damnati sunt, quique ad ludum condemnati sunt et afflicti. Eant diaconi ad eos et unumquemque eorum visitent eisque dispertiant, quod eis opus est.

X. Si vero unquam fit, ut cogamini a quopiam improborum inviti accipere aliquid argenti, nolite eo uti ad cibum, sed, si paulum
10 est, impendite in lignum ad ignem faciendum vobis et viduis, ne vidua inde accipiens inopia afflicta aliquem victum sibi emat. 2. Et sic viduae, iniquitate non pressae, precantes omnia bona a Deo accipiunt, quae rogant atque orant, omnes simul, singulae quoque earum seorsim, et vos iterum non eritis capti in his peccatis.

15 XI. Docete filios vestros artificia apta ac salubria ad pietatem, ne propter otium luxuriae inserviant neque, a parentibus suis non instructi, mala opera faciant sicut gentiles. 2. Propterea nolite eis parcere, eos arguentes et castigantes et erudientes; nam castigantes eos non interficitis, sed potius vivificatis eos, quemadmodum et
20 Dominus noster nos docet in Sapientia sic dicens: *Castiga filium tuum, quoniam sic ei spes est; nam percutis eum virga, liberabis*

18 Prov. 23, 13. — 20 Prov. 29, 18. — 21 Prov. 23, 14.

3 a mult. plebis Sm Sc : iniuste Sp

2 διακονοῦντες + αὐτὰ b o | τοὺς a h An : > b d m o p v | 3 δούλους + καὶ d m p v | ἐπηρεαζ. > b o | 5 ἀπαγομένους h | 6 ἐκπριᾶσθαι h | κτεινομένου b o | 7 γένηται a A An cf. D : γένη καὶ h, γένηται καὶ b d m o p v | δέξησθε d h m p v | ἀνοσίτου δέξ. b d o | 8 ἄκοντας An : ἄκοντες G | ἀνθρακιᾶς h, ἀνθρακας b o | αὐτὸ a h, αὐτῶ b o : αὐτὰ d p v | 9 ἡ >

XI. In Didascalia hoc caput, quod est Syro vigesimum secundum, inter libros V et VI Constitutionum locum habet. Respicens ordinem huius operis particulam in fine libri IV pono.

* * *
2. προειρήκαμεν] sc. c. 8, 4, quem locum auctor respicit, addens, quomodo collectio praeter viduas et orphanos adiuvandos adhibenda sit.

X. Διάταξις, ἵν' εἰάν τις τῶν ἀσε-

βῶν βία προσρήγη χρήματα τοῖς ἱερεῦσιν, εἰς ξύλα καὶ ἀνθρακιὰν ἀναλώσωσι ταῦτα, ἀλλὰ μὴ εἰς διατροφάς. Constitutio, ut, si quis impius vi pecuniam sacerdotibus proiecerit, in ligna et carbones eam insument, nec vero in escas.

3. οὐ τῇ φύσει . . ἀλλὰ τῇ γνώμῃ] Cf. VII, 2, 3.

XI. Περὶ γονέων καὶ παιδῶν. De parentibus et filiis.

καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς προειρήκαμεν, ἀθροιζόμενα χρήματα διατάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν ἁγίων, ῥυόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεαζομένους, ἤκοντας ἐκ καταδίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν καὶ θάνατον· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ρῦσαι ἀγομένους εἰς θάνατον καὶ ἐκπρίου κτεινομένους, μὴ φείσῃ“.

X. Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρά τινος δέξασθαι ἀνοσίον ἄκοντας ἀργύριον, εἰς ξύλα καὶ ἀνθρακιὰν αὐτὸ δαπανήσατε, ἵνα μὴ λαβοῦσα ἡ χήρα ἐξ αὐτοῦ τι ἢ ὁ ὄρφανός ἀναγκασθῇ ὠνήσασθαι τροφήν ἢ πόμα παρά τὸ προσῆκον· δίκαιον γὰρ τὰ παρά τῶν ἀσεβῶν ταῦτα πυρὸς εἶναι κατανάλωμα, οὐκ εὐσεβῶν βρώμα. 2. ταῦτα δὲ καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, θυσίαν ὀψισθεῖσαν ἄβρωτον ἀποκαλῶν καὶ πυρὶ ταίτην ἀναλίσκεσθαι κελεύων. 3. οὐ γὰρ τῇ φύσει φαῦλα τὰ προσφερόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν προσκομιζόντων αὐτά. 4. τοῦτο δὲ προστάσσομεν ἐπὶ τῷ μὴ ἀποστρέφειν τοὺς πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν πολλάκις ἐπωφελῆ τοῖς ἀσεβέσιν γεγενῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἐπιβλαβῆ δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν. 5. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον, ἀγαπητοί, εἰρηόθω ὑμῖν πρὸς ἀσφάλειαν ὑμῶν.

XI. „Οἱ μέντοι πατέρες παιδεύετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν κυρίῳ, ἐκτρέφοντες αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ κυρίου“, καὶ διδάσχετε αὐτὰ ἐπιτηδείους καὶ ἀρμοζούσας τῷ λόγῳ τέχνας, ἵνα μὴ διὰ τῆς εὐκαιρίας στρηνιάσαντα καὶ ἀνεπιτίμητα ὑπὸ τῶν γονέων μείναντα, πρὸ ὥρας ἀνέσεως τυχόντα, ἀφηνιάσωσιν τοῦ καλοῦ. 2. διὸ μὴ εὐλαβεῖσθε αὐτοῖς ἐπιπλήσσειν, σωφρονίζοντες αὐτὰ μετὰ ἐμβριθείας· οὐ γὰρ ἀποκτενεῖτε αὐτὰ παιδεύοντες, μᾶλλον δὲ σώσετε αὐτά, καθὼς πον καὶ ὁ Σολομὼν ἐν τῇ Σοφίᾳ φησίν· „Παίδευε υἱόν σου, ἀναπαύσει σε· οὕτως γὰρ ἔσται σοι εὐέλπις“.

5 Prov. 24, 11. — 12 Lev. 19, 6. — 20 Eph. 6, 4. — 26 Prov. 23, 13. — 28 Prov. 29, 17; 19, 18.

d m p v | ὁ > b d o p v | 10 ἡ : καὶ b h | 11 τῶν > a | καταν. : καταναλώματα καὶ b o, παρανάλωμα h | βρώματα b o | 14 15 προσκομιζόντων a d h : προσφερόντων b m o p v | 15 αὐτὰ + δολίως b o | προστάσσομεν h | τῷ b h a² i. m. : τοῦ m p v, τὸ a d | 17 ἀσεβεῖς h | γίνεσθαι m p v | 18 τὴν sec > b d c m | 19 ἀγαπητοὶ (+ καὶ b o) ἐπὶ τοσοῦτον b d o | 21 κυρίου : χῦ ο | διδάσκοντες m p v | 23 καταστρηνιάσαντα b d o | 23 24 μείναντα ὑπὸ τ. γ. m p v | 24 τυγχάνοντα b o | 25 αὐτοῖς : αὐτοὺς p v, αὐτὰ (a in rasura) m | 27 σώζετε a b o | ὁ > d m p v | 28 υἱόν : τὸν v. b o | σου > m v | οὕτως a h

autem animam eius de inferno. 3. Et iterum dicit: *Quicumque parcat virgae, odit filium suum.* Virga nostra autem est verbum Dei Iesu Christi, sicut et Ieremias *baculum nuceum vidit.* Omnis ergo, qui parcat filio suo dicere verbum castigationis, odit filium suum.
 5 4. Docete igitur filios vestros verbum Domini, et comprimate eos verberibus, et subicite eos ab adulescentia verbo pietatis vestro, et nolite eis dare potestatem, qua se extollant super vos, parentes suos, ac praeter consilium vestrum nihil faciant, neque eant cum aequalibus suis congregari et delectari; ita enim discunt inanitatem
 10 et capiuntur fornicatione atque cadunt. 5. Quod si fit sine parentibus eorum, parentes rei erunt iudicii animarum eorum coram

1 Prov. 13, 24. — 3 Ier. I, 11. — 5 II Tim. 3, 15. — 7 Sirach 30, 11. 12.

3 βακτ. ἐαυτοῦ m v, β. αὐτοῦ b d o | θλάσον b d o | 5 οὖν > b o | 6 ὑμῶν > h | 7 λόγον + τοῦ m | δαρμοῖς : πληγαῖς b o | ποιεῖτε + αὐτὰ h | 8 αὐτά : αὐτοὺς τὰ o | ἡμέτερα : ὑμέτερα (-έραν b o) G | 9 θείαν b o | 10 αὐτοῖς — διδόντες > a, i. m. αὐτοῖς pr. m., ἄνεσιν μὴ διδόντες αὐτοῖς sec. m. | ὑμῶν + τι b o | 11 εἰς : ἡ o | αὐτὰς o | συμβαλεῖν b o | 12/13 καὶ εἰς π. περιπ. > o | 13 τὴν > d | 14 ὑπάρχουσιν b o | 15 γονέων b d m p v : γινομένων a, γενομ. h, γεναμ. o, γειναμένων a², + γειναμένων b | ῥαθυμία + τῶν γωναιῶν o | σύνεισιν : συνδιάγωσιν b, συνδιάγουσιν o a² i. m. | παῖδες + καὶ b o | 18 συμβάλλειν b o | μὴ > d | τῆς : τις m | 19 νεαζούσης m p v | ἔθνη d h m v | 20 τῆ > b o | τῆς > b o | 21 δὲ + τῶν b o | εἰπωμεν b o | 22 ἔννοϊαν d | πρὸς : εἰς m p v | 25 ἡ̄ m : ἡ̄ h v, εἰ p, ὅτι b d o, ἡ̄ καθὸ a | ὑπάρχει + οὐκέτι μέντοι καὶ ὁμόνοϊαν h | 26 σωζομένοις o | 28 ὁ > b o | 29 τίση h | ὡσαύτως + δὲ d m p v | 31 ἡ̄ + καὶ b o | 32 ἐν οἷς a h : ἐν ανοῖς b o, καθὼς d m p v | ἀρέσκειν b o | 34 εἰσφορὰν o

6. σπονδάξετε ὦρα γάμον κτλ.] Clem. epist. ad Iacobum c. 7: Πρὸ πάντων τοὺς νέους πρὸς γάμον ζευγνύτωσαν ἐν τάχει προλαμβάνοντες τῆς νεαζούσης ἐπιθυμίας τὰ παγιδέματα. Chrysostomus In Gen. hom. 59 c. 3: Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν τῶν νέων, ἀλλ' ἰδόντες τῆς καμίνου τὴν πυράν, πρὶν ἢ εἰς ἀσέλγειαν ἐγκυλισθῆναι, σπονδάζωμεν κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον αὐτοὺς συνάπτειν πρὸς γάμον, ἵνα καὶ τὰ τῆς σωφροσύνης αὐτοῖς διατηρῆται κτλ.

XII. Περὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν. De famulis et dominis.

XIII. Ἐν τίσιν ὑποτάσσεσθαι χρὴ τοῖς κοσμικοῖς ἄρχουσιν. In quibus oporteat subici saecularibus principibus.

I. Cf. I Clem. 61, 1; Iust. Apol. I, 17; Tert. Apol. c. 30—35. Ps.-Ign. Ant. 11, 2. — ἐν οἷς ἀρέσκει θεῶ] Similiter Martyrium Polycarpi 10, 2 docet: ἀρχαῖς . . τιμὴν κατὰ τὸ προσῆχον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀποπέμειν.

σὺ μὲν γὰρ ῥάβδῳ πατάξεις αὐτόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ῥύσῃ ἐκ θανάτου“. 3. καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς οὕτως· „Ὅς φείδεται τῆς ἑαυτοῦ βακτηρίας, μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν“, καὶ ἐξῆς· „Κλάσον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, ὡς ἐστὶν νήπιος, μήποτε σκληρυνθῆις ἀπειθήσῃ σοι“. ὅς φείδεται οὖν παραινεῖν καὶ σωφρονίζειν τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, μισεῖ τὸν ἴδιον παῖδα. 4. ἐκδιδάσκετε οὖν ὑμῶν τὰ τέκνα τὸν λόγον κυρίου, στύφετε δὲ αὐτὰ καὶ δαρμοῖς καὶ ποιεῖτε ὑποτακτικά, „ἀπὸ βρέφους διδάσκοντες αὐτὰ ἱερὰ γράμματα“, ἡμέτερά τε καὶ θεῖα, καὶ πᾶσαν γραφὴν θεῖαν παραδιδόντες αὐτοῖς, ἀνεσιν αὐτοῖς μὴ διδόντες κατεξουσιάζειν ὑμῶν παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην, μετὰ ὁμηλικῶν εἰς συμπόσιον μὴ ἐσῶντες αὐτὰ συμβάλλειν· οὕτω γὰρ εἰς ἀταξίαν ἐκτραπήσονται καὶ εἰς πορνείαν περιπεσοῦνται. 5. καὶ ἐὰν παρὰ τὴν τῶν γονέων ἀμέλειαν τοῦτο πάθωσιν, ἔνοχοι τῶν ψυχῶν αὐτῶν οἱ γεννήσαντες ὑπάρξουσιν· εἰ γὰρ τῇ τῶν γονέων ῥαθυμία σύνεισιν ἀκολάστοις, οἱ παῖδες ἁμαρτήσαντες οὐκ αὐτοὶ μόνοι κολασθήσονται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν οἱ γονεῖς αὐτῶν κριθήσονται. 6. διὰ τοῦτο σπουδάσετε ὥρα γάμου ζευγνύναι καὶ συναλλάσσειν αὐτά, ἵνα μὴ τῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἀκμῇ ζεύσεως ἔθῃ πορνοκόπα ἀποβῇ, καὶ ὑμεῖς ἀπαιτηθήσεσθε τὸν λόγον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ.

XII. Περὶ δὲ οἰκετῶν τί ἂν εἴποιμεν πλεῖον, ἢ ὅτι καὶ ὁ δοῦλος εὐνοίαν εἰσφερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβον θεοῦ, κἂν ἀσεβῆς κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ, οὐκέτι μέντοι καὶ ὁμόνοιαν κατὰ τὴν θρησκείαν. 2. καὶ ὁ δεσπότης ἀγαπάτω τὸν οἰκέτην, κἂν διάφορος ᾖ, τὸ ἴσον κρινέτω, ἢ ἄνθρωπος ὑπάρχῃ. 3. ὁ δὲ πιστὸν ἔχων δεσπότην, σωζομένης αὐτῷ τῆς κυρίας, ἀγαπάτω καὶ ὡς δεσπότην καὶ ὡς ὁμόπιστον καὶ ὡς πατέρα, μὴ ὡς ὀφθαλμόδουλος, ἀλλ' ὡς φιλοδέσποτος, εἰδώς, ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ τὴν μισθοποδοσίαν ἀποτίσει τῆς ὑπηρεσίας. 4. ὡσαύτως καὶ ὁ κύριος ὁ πιστὸν ἔχων οἰκέτην, σωζομένης αὐτῷ τῆς θεραπείας, ἀγαπάτω ὡς υἱόν ἢ ὡς ἀδελφὸν διὰ τὴν τῆς πίστεως κοινωνίαν.

XIII. Πᾶσῃ βασιλείᾳ καὶ ἀρχῇ ὑποτάγητε ἐν οἷς ἀρέσκει θεῶ, ὡς „θεοῦ διακόνους καὶ τῶν ἀσεβῶν τιμωροὺς“· πάντα φόβον τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς ἀποπληρώσατε, πᾶσαν εἰσφορὰν, πᾶν

1 Prov. 23, 14. — 2 Prov. 13, 24. — 3 Sirach 30, 12. — 8 II Tim. 3, 15. — 10 Sir. 30, 11. 12. — 21 Eph. 6, 5; I Petr. 2, 18. — 26 I Tim. 6, 2. — 28 Eph. 6, 6; Col. 3, 22. — 30 Col. 4, 1. — 32 I Petr. 2, 13. — 33 Rom. 13, 4. 6.

Deo; et iterum si permittentibus illis sine disciplina sunt ac peccant, rursus vos, parentes eorum, pro eis rei eritis coram Deo. 6. Propterea operam date, ut eis suo tempore feminas eligatis eosque matrimonio iungatis, ne adulescentes in impetu iuventutis
5 fornicentur instar gentilium atque vos rationem reddatis Domino Deo in die iudicii.

1 τοῦτο + τὸ d supra lineam | 2 μηδέν m p | τι : μηδέν b d o | φιλαδελφίας σύμβουλον b o | 3 διὰ + τοῦ h | 5 ἐξουσίαν a | τοῦτο > b o | ἐπιτρέπωμεν h | μόνον : μὲν οὖν a | 6 αὐτήν o | ἐπέπερ + καὶ a | 6/7 ἐπέπερ — μὴ εὐξασθαι > b o | 6 ὁ > d | 7 εὐξασθαι + καὶ ἀποδοῦναι d | 9 ναὸς θεοῦ ∼ h | θεοῦ : κῦ o | 9 ἅγιον a b d o p : > h m v | 10 ἐπαγγελλομένην b h | 12 βολήν o | 12/13 γινόμενον b o p : γινομένην d h m v, γενομένην a | 13 ἀκαιροπεριπάτητος b d o : -ρίπατος rel | 15 μᾶλλον b o | τὰς > a | subscripsit τέλος τοῦ περὶ ὄρφανῶν m, τέλος τοῦ δ' βιβλίου p, περὶ ὄρφανῶν ἐπληρώθη βιβλίον δ' o

XIV. Περὶ παρθένων. De virginibus. Cf. VIII, 24, ubi quasi compendium huius capituli habes.

1. μὴ προχείρως κτλ.] Similiter Constitutor III, 1, 3 viduam monuit,

μὴ προπετῶς ποιῆσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ac sententiam eodem dicto Solomonis confirmavit.

2. διὰ σχολήν — γάμον] Item VIII, 24.

τέλος, πᾶσαν τιμὴν, δόσιν, κῆρσον. 2. θεοῦ γὰρ τοῦτο διάταγμα, „μηδενί τι χρεωστειν, εἰ μὴ τὸ τῆς φιλίας σύμβολον“, ὃ ὁ θεὸς διετάξατο διὰ Χριστοῦ.

XIV. Περὶ δὲ παρθενίας ἐντολὴν οὐκ ἐλάβομεν, τῇ δὲ τῶν βουλομένων ἐξουσία τοῦτο ἐπιτρέπομεν ὡς εὐχήν, ἐκείνο μόνον 5 αὐτοῖς παραινούντες, μὴ προχείρως τι ἐπαγγείλασθαι, ἐπίπερ ὁ Σολομών φησιν· „Ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι“. 2. ἡ παρθένος οὖν αὕτη ἔστω ἁγία σώματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς πνεύματος ἁγίου καταγώγιον. δεῖ γὰρ τὴν ἐπαγγειλαμένην, ἄξια τῆς ἐπαγγελίας 10 ἔργα διαπρασδομένην, δεικνύειν τὸ ἐπάγγελμα αὐτῆς, ὅτι ἔστιν ἀληθὲς καὶ διὰ σχολὴν εὐσεβείας, οὐ κατὰ διαβολὴν γάμου γινόμενον. 3. ἔστω δὲ μὴ ρεμβὰς μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος, μὴ δίγνωμος, ἀλλὰ σεμνή, ἐγκρατής, σώφρων, ἀγνή, φεύγουσα τὰς τῶν πολλῶν σνντηχίας καὶ μάλιστα τὰς τῶν ἀσέμων. 15

2 Rom. 13, 8. — 4 I Cor. 7, 25. — 7 Eccles. 5, 4. — 9 I Cor. 7, 34.

V.

I. Si quis Christianus autem propter nomen Dei et propter fidem ac caritatem ad ludos damnatus fuerit vel ad bestias vel ad metalla, ne oculos ab eo avertite, sed ex labore et ex sudore faciei vestrae mittite ei, unde vivat et militibus ipsum custodientibus
 5 mercedem solvat, ut allevetur et curae particeps fiat, ne penitus affligatur beatus frater vester. 2. Qui enim ob nomen Domini Dei condemnatur, hic martyr sanctus, angelus Dei vel deus in terra a vobis reputetur, spiritualiter indutus spiritu sancto Dei; per eum enim Dominum salvatorem nostrum videtis, quia dignus
 10 habitus est incorrupta corona et testimonium passionum illius renovavit. 3. Propterea vos fideles omnes oportet *ex possessionibus vestris subministrare* et recreare per episcopum vestrum eos, qui martyres fiunt. 4. Si vero est, qui nihil habeat, ieiunet, et quod

3 Gen. 3, 19. — 9 I Cor. 9, 25. — 10 Phil. 3, 10. — 11 Luc. 8, 3.

2 μαρτύρων + καὶ ἐορτῶν b h o | 3 εἰ: ἐάν b o | Χριστοῦ: θεοῦ h |
 4 τὸν > m o p v | θεόν: χν h | πιστίν . . ἀγάπην ∞ a | λουῖδον a h D :
 δοῦλον b d h² m o p v | 5 ἡ . . ἡ + εἰς . . εἰς b o | 6 ἐκ > h m o p v |
 τοῦ > o | 7 μισθοδοσίαν p v | 8 ἴν' a h : ἴνα b d m o p v | ἡμῶν h |
 9 κυρίου > o | κ. τ. θεοῦ: τοῦ κυρίου d | 10 κυρίου: Χριστοῦ m p v |
 11/12 τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης d | 11 τοῦ + ἁγίου a | 12 ἔλαβεν a h A :
 ἐλάβομεν b d m o p v | ἐν τῷ: ὧν τὸ b o | 13 ἀφθάρτου: ἁγίου h, >
 m p v | 15 τοῦτο a | 16 ἡμῶν b | 17 ὑμῖν b d o | δὲ + καὶ o | 18 νηστ. τὸ :
 νηστευσάτω b | μετρήσας h | 19 ὁσίοις b o | κατὰ + τὴν b o | 21 ἐαυτοῦ

I. "Οτι τοῖς διὰ Χριστὸν θλιβομένοις παρὰ ἀπίστων δίκαιον τοῖς πιστοῖς τὰ δέοντα παρέχειν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν. Quod eis, qui propter Christum ab infidelibus affliguntur, aequum sit ut fideles necessaria praebeant secundum Domini constitutionem.

3. νηστεύσας κτλ.] De hoc ieiunio dicunt etiam Hermas Sim. V, 3, 8 et Origenes In Lev. hom. 10 c. 2 (De la Rue II, 246), qui ex quodam libello ab apostolis dictum laudat: Beatus est, qui etiam ieiunat pro eo, ut alat pauperem.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε.

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ.

Ι. Εἴ τις Χριστιανὸς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν εἰς
 τὸν θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην κατακριθῆ ὑπὸ ἀσεβῶν εἰς λουθρον
 ἢ θηρία ἢ μέταλλον, μὴ παρίδητε αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόπου καὶ 5
 ἐκ τοῦ ἰδρωτός ὑμῶν πέμψατε αὐτῷ εἰς διατροφήν αὐτοῦ καὶ εἰς
 μισθαποδοσίαν τῶν στρατιωτῶν, ἵνα ἐλαφρυνθῆ καὶ ἐπιμελείας
 τύχῃ, ἵν' ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν μὴ θλίβηται ὁ μακάριος ἀδελφὸς ὑμῶν.
 2. ὁ γὰρ διὰ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ καταδικαζόμενος, οὗτος
 μάρτυς ἅγιος, ἀδελφὸς τοῦ κυρίου, „υἱὸς τοῦ ὑψίστου“, δοχεῖον 10
 τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' οὗ καὶ „τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ
 εὐαγγελίου“ ἔλαβεν ἕκαστος τῶν πιστῶν ἐν τῷ καταξιωθῆναι
 τοῦ ἀφθάρτου στεφάνου καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν παθημάτων
 αὐτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος αὐτοῦ, „συμμορφωθῆναι
 τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ“ εἰς υἰοθεσίαν. 3. τούτου οὖν ἔνεκεν 15
 ἅπαντες οἱ πιστοὶ διὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν „ἐκ τῶν ὑπαρχόντων
 ὑμῶν“ καὶ ἐκ τοῦ κόπου „διακονήσατε“ τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ οὐκ
 ἔχει τις, νηστεύσας τὸ τῆς ἡμέρας καὶ μερίσας τοῦτο ἑκταξάτω
 τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ τις ἐν περιουσίᾳ ὑπάρχει, καὶ πλεῖόν τι κατὰ 20
 ἀναλογίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διακονεῖτω αὐτοῖς. εἰ δὲ καὶ
 οἷός τέ ἐστιν ἅπαντα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἀποδόμενος ῥύσασθαι
 αὐτοὺς ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, μακάριος ἔσται καὶ φίλος τοῦ Χρι-
 στοῦ. 4. εἰ γὰρ ὁ „τὰ ὑπάρχοντα πτωχοῖς δοῦς τέλειος“ μετὰ
 τὴν περὶ τῶν θείων γινῶσιν, πολλῶ μᾶλλον ὁ ὑπὲρ μαρτύρων·
 ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἄξιός θεοῦ ὑπάρξας, πληρώσει τὸ θέλημα αὐτοῦ, 25

6 Gen. 3, 19. — 10 Luc. 6, 35. — 11 II Cor. 4, 4. — 13 I Cor. 9, 25. —
 14 Phil. 3, 10. — 16 Luc. 8, 3. — 23 Mt. 19, 21. — 25 Mat. 7, 21.

a h : αὐτοῦ b d m o p v | 22 αὐτοῖς : post δεσμοτηρίου b d o | τοῦ sec
 > b o | 23 ὑπάρχοντα + αὐτοῦ b o | 24 τὴν + τῶν d | περὶ > b o |
 πολὺν d | ὁ ὑπὲρ : ὑπὲρ τῶν b

die illo erogavit, id destinet fratribus. Sin autem in abundantia versaris, pro facultate tua oportet te eis subministrare vel omnem substantiam tuam tradere, ut liberes eos ex vinculis, quoniam hi sunt Deo digni et filii implentes ipsius voluntatem, sicut dixit
 5 Dominus: *Omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo.* 5. Neque erubescatis ire ad eos, ubi vincti sunt, et hoc facientes hereditabitis vitam aeternam, quoniam participes facti estis martyrii eorum. 6. Discimus enim, quem-
 10 admodum Dominus noster in Evangelio dixit: *Venite ad me omnes benedicti patris mei, possidete regnum vobis paratum a constitutionibus mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; et sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; et nudus fui, et cooperuistis me; infirmus fui, et visitastis me; et eram in carcere, et venistis ad me.* 7. *Tunc respondebunt iusti dicentes: Domine, quando*
 15 *te vidimus esurientem et pavimus te, vel sitientem et dedimus tibi potum, vel nudum et cooperuimus te, vel infirmum et visitavimus te, vel hospitem et recepimus te, vel in carcere et venimus ad te?* 8. *Et respondens dicet eis: quodcunque fecistis uni ex his parvulis et exiguis, mihi fecistis. Et tunc ibunt in vitam aeternam.*

20 II. Si quis autem, Christianum se esse dicens, labitur, a satana tentatus, et convictus fuerit malefactorum et condemnatus facinorum, sive furti sive homicidii, a talibus digredimini, ne quis

4 Mt. 7, 21. — 5 Mt. 10, 32. — 9 Mt. 25, 34—40. — 19 Mt. 25, 46.

2 τε > d | ὧν : ἀντῶν οὖν h | 3 ἐὰν m o p v | 4 ἐν > b o | μου a h D : + τοῦ ἐν τοῖς (τοῖς > b d o) οὐρανοῖς b d m o p v A | 5 ὡς a b h o : ὥστε d m p v | Χριστοῦ ἐπί : τοῦ χυ b o | αὐτοῦ b o | 8 ὑμῶν b o | μὲν + τῆι h | 8/9 πείρα . . προθυμία scribo secundum h m cf. V, 6, 8 : edd πείρα . . προθυμία | 9 τέως d h m p v : τῶς o, τὸς b, ἐτέρως a | προθυμίαν b | κοινωνοὶ a b o p | 10 πον : καὶ b, > h | φάσκων : post δεῦτε a, > h | 13 με : μοι a | 13/14 ξένος — συνηγ. με > b o | 14 με sec > d | 14/15 ἡμην > b | 15 ἦλθατε b | 16 ἀποκριθήσονται : + ἀντῶ a, καὶ o | ἴδωμεν o | 17 ἦ sec : πότε δέ σε ἴδωμεν a | 18/19 ἦ ter > b o | 18 ἦ sec : πότε δέ σε ἴδωμεν a | 18/19 ἦ ξένον καὶ συνηγάγομεν > h | 20/21 ἐν τ. τ. ἀδελφῶν μου τ. ἐλ. : τουτῶν τὸν ἀδελφόν μου τὸν ἐλάχιστον o | 22 αἰώνιον : + τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι,

5. πείρα . . προθυμία] Cf. quae Constitutor infra c. 6, 8 de baptismo sanguinis ac de baptismo fluminis dicit.

II. Ὅτι φευκτέον τῆς πρὸς τοὺς

ψευδαδέλφους συνουσίαν, ὅταν ἐπιμένωσι τῇ φανλότητι. Quod fugienda sit cum falsis fratribus consuetudo, dum in malitia perseverant.

χορηγήσας ἐκείνοις, οἵτινες αὐτὸν ὡμολόγησαν „ἐνώπιον ἐθνῶν
καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραὴλ“, περὶ ὧν ὁ κύριος ἀπεφήνατο
λέγων· „Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου“. 5. καὶ
εἰ τοιοῦτοί εἰσιν, ὡς καὶ ὑπὸ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦς 5
μαρτυρεῖσθαι, ὑμεῖς οὐκ ὀφείλετε ἐπαισχυνθῆναι ἀπιέναι πρὸς
αὐτοῦς ἐν ταῖς φυλακαῖς· τοῦτο γὰρ ποιησάντων ὑμῶν, μαρτύ-
ριον ὑμῖν λογισθήσεται, ὅτι ἐκείνοις μὲν πείρα τὸ μαρτύριον
ὑπῆρξεν, ὑμῖν δὲ τέως προθυμία, ὡς κοινωνοῖς τῆς ἀθλήσεως
αὐτῶν. 6. λέγει γὰρ ποῦ ὁ κύριος πρὸς τοὺς τοιούτους φάσκων· 10
„Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοι-
μασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπεινάσα γὰρ
καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην
καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς ἦμην καὶ
ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην καὶ ἦλθετε πρὸς μέ. 7. τότε 15
ἀποκριθήσονται οἱ δίκαιοι λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πει-
νῶντα καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; ἢ γυμνὸν καὶ
περιεβάλομεν; ἢ ἀσθενῆ καὶ ἐπεσκεψάμεθα; ἢ ξένον καὶ συνη-
γάγομεν; ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἦλθομεν πρὸς σέ; 8. καὶ ἀποκριθεὶς
ἔρει αὐτοῖς· ἐφ’ ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου 20
τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς ζωὴν
αἰῶνιον“.

II. Εἰ δέ τις, ἀδελφὸν λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἀπατηθεὶς ὑπὸ
τοῦ πονηροῦ κακοποιήσῃ καὶ ἐλεγχθεὶς κατακριθῆναι θανάτῳ ὡς
μοιχὸς ἢ φονεὺς, χωρίζεσθε ἀπ’ αὐτοῦ, ἵνα ἦτε ἄσυλοι, καὶ μὴ 25
τις ὑμῶν ὡς κοινωνὸς τοῦ μύσους ὑποπτευθῆναι καὶ καταχέηται

1 Act. 9, 15. — 3 Mt. 10, 32. — 11 Mt. 25, 34—40. — 21 Mt. 25, 46.

εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰῶνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις
αὐτοῦ· ἐπεινάσα γὰρ καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ οὐκ ἐπο-
τίσατέ με, ξένος ἦμην καὶ οὐ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ οὐ περιεβάλετέ
με, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. τότε ἀποκριθήσονται
καὶ αὐτοὶ λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον
ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμεν σοι; τότε ἀπο-
κριθήσεται καὶ αὐτοῖς λέγων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον οὐκ ἐποιήσατε
ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε· καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι
εἰς κόλασιν αἰῶνιον a ex Matth. 25, 41—46 | 23 αὐτὸν b o | πατηθεὶς o |
24 κακοποιεῖ b o | 25 μοιχὸς .. φονεὺς ~ h | 25 ἢ + ὡς b d o | 26 κατα-
χέητε d, καταχθῆται b

vestrum tentetur ab eis, qui illum tenent. 2. Si enim te comprehenderit teque interrogaverit dicens: tu quoque Christianus es sicut hic, non potes negare te esse Christianum, sed confiteris; neque vero tanquam Christianus condemnaris, sed tormentaris
 5 tanquam operator malefactorum; interrogat enim, an sis, qualis hic, atque confessio tua tibi vacua erit, et si negas, abnegas Dominum. Propterea recedite ab illis, ut sitis sine offendiculo. 3. Si qui vero fideles sunt in molestia iniquitatis, tanquam facientes mala opera comprehensi et inclusi vel capti, eis tanquam membris
 10 vestris magno studio ac multa patientia suppetias ferte, ut liberetis eos e manu nefariorum. 4. Si quis autem eis appropinquans cum ipsis comprehenditur et sine crimine propter fratrem in discrimen venit, beatus iste, quia Christianus vocatus est, confessus Dominum, et vivet coram Deo. Nam si quis eis appropinquaverit, qui ob
 15 nomen Domini capti sunt, et cum eis comprehensus fuerit, beatus erit, quod universo hoc comitatu dignus fuit.

III. Et iterum, qui propter fidem persecutionem patiuntur ac iuxta mandatum Domini a civitate in civitatem migrant, suscipite ac recreate eos, eosque suscipientes gaudete, quod persecutionis
 20 eorum participes facti estis. 2. Dixit enim Dominus noster de eis in Evangelio sic: *Beati estis, cum persecuti vos fuerint ac maledixerint vobis propter nomen meum.* 3. Nam Christianus, qui persecutionem patitur et martyrium nanciscitur atque interficitur propter fidem, hic est *homo Dei*, neque ab homine inde persecu-
 25 tionem patietur, quia agnitus est a Domino.

18 Mt. 10, 23. — 21 Mt. 5, 11. — 23 I Tim. 6, 11.

1/2 comprehenderit + gentilis Sm

1 βλασφ. : εἰς βλασφ. b o | ὡς π. : ἀπάντων b | Χριστιανῶν > m |
 2 χωρίζεσθε b o | 4 ἢ pr > o | ἐκδιδομένους o | καὶ ἐξ. : ἐξουρίαν o |
 5 χειρὸς b d o | 6 κρατηθῆ : συλληφθῆ a | ὑποπέσοι a, ἐπιπέση o | 7 μάρ-
 τυρος a | 8 τοῦ a b o A : + κυρίου Ἰησοῦ d h p v | 8/9 πολλάκις ὑπὲρ Χρ.
 b d h o | 9 καὶ Ἀλεξάνδρον > m p | 10 ἐξήγειμεν h o : ἐξίειμεν b d p,
 ἐξίημεν a v, ἐξίειμεν (ε in rasura) m | ὑπὲρ + τοῦ ὀνόματος b o | 11 χάρητε
 d h m v | ταῦτα : τοιαῦτα b d o | 15 αὐτοὺς pr > b d o | αὐτῶν καὶ προσδ.

III. Ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν πορθο-
 μένοις χρὴ χεῖρα ὀρέγειν, κὰν κιν-
 δυνος παρῆ. Quod propter Christum
 oppressis oportet manum porrigere,

quamvis adsit periculum.

I. τοὺς διωκομένους — προσλαμ-
 βάνεσθε] Eadem fere verba repetun-
 tur VIII, 45, 1.

βλασφημίαν, ὡς πάντων Χριστιανῶν χαιρόντων ἐπὶ τοῖς παρανόμοις ἔργοις· διὸ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν χωρεῖτε. 2. τοῖς μέντοι διὰ Χριστὸν κατ' ἐπήρειαν παρὰ τῶν ἀσεβῶν συγκλειομένοις εἰς φυλακὴν ἢ πρὸς θάνατον ἐκδιδομένοις ἢ πρὸς δεσμὰ καὶ ἐξορίαν πάσῃ σπουδῇ βοηθεῖτε, τὰ μέλη ὑμῶν ὄνόμενοι ἐκ χειρῶν ἀθέσμων. 5
3. καὶ ἐάν τις αὐτοῖς συγκείμενος κρατηθῇ καὶ αἰκίαις ὑποπέσῃ, μακάριός ἐστιν, ὅτι κοινωνὸς μαρτύρων ἐγένετο καὶ μιμητὴς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων. 4. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ Χριστοῦ πολλάκις ὑπὸ Καϊάφα καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἄννα πληγὰς λαβόντες, χαιρόντες ἐξῆιμεν, ὅτι κατηξιώθημεν ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν 10
τοιαῦτα παθεῖν· καὶ ἡμεῖς χαιρέτε ταῦτα πάσχοντες, ὅτι μακάριοι γενήσεσθε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

III. Καὶ τοὺς διωκομένους δὲ διὰ τὴν πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύγοντας διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου, προσλαμβάνεσθε αὐτούς, ἀντιλαμβάνόμενοι αὐτῶν καὶ προσδεχόμενοι αὐτούς ὡς 15
μάρτυρας, χαιρόντες, ὅτι κοινωνοὶ αὐτῶν τοῦ διωγμοῦ γεγένησθε, γινώσκοντες αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ κυρίου μεμακαρίσθαι. 2. φησὶν γὰρ αὐτός· „Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν καὶ εἰπώσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ· χαιρέτε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· 20
οὕτως γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν“. 3. καὶ πάλιν· „Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν“, καὶ ἐξῆς· „Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην“, ὅτι „ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θλίψιν ἔχετε· παραδώσουσιν γὰρ ὑμᾶς εἰς συναγωγὰς, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς 25
μαρτύριον αὐτοῖς· καὶ ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται“. 4. ὁ γὰρ διωχθεὶς ἕνεκεν τῆς πίστεως καὶ μαρτυρήσας περὶ αὐτοῦ καὶ ὑπομείνας, οὗτος ἀληθῶς „ἄνθρωπος θεοῦ“.

9 Act. 4, 6. — 10 Act. 5, 41. — 11 Luc. 6, 22, 33. — 13 Mt. 10, 23. — 18 Mt. 5, 11, 12. — 22 Ioann. 15, 20. — Mt. 10, 23. — 23 Ioann. 16, 33. — 24 Mt. 10, 17, 18, 22. — 28 I Tim. 6, 11.

> d | καὶ προσδ. αὐτούς > b o | 16 τοῦ διωγμοῦ αὐτῶν h b d o | γεγώ-
νεται b o | 17 τοῦ > d m p v | 18 αὐτός : αὐτοῖς b o | 19 καθ' ὑμῶν >
b o | 20 πολλοῖς o | τῷ οὐρανῷ v | 21 ἐδίωξαν + καὶ b o | 22 εἰ + καὶ o |
διώξουσιν + ἢ (l. εἰ) τὸν λόγον μου ἐτήρησαν καὶ τὸν ἡμέτερον τηρήσουσιν
b o | ἐξῆς > b o | διώξουσιν b o | 23 ἐκ τῆς πόλεως ταύτης b o | ἄλλην :
ἑτέραν m p v | 24 τοῦτῳ > a | ἐξέτε b o | γὰρ a², > a | 25 ἡγεμόνας +
δὲ m | ἕνεκεν : ἕνεκα h, + αὐτοῦ m | 27 περὶ αὐτοῦ > h | 28 ἀληθινῶς o |
θεοῦ : τοῦ θ. b d

IV. Sin autem negat, dicens se non esse Christianum, scandalum appellatur et ab hominibus persecutionem non patitur, a Deo autem reicitur propter abnegationem suam nec partem regni aeterni accipit cum sanctis secundum promissionem Domini, sed
 5 cum iniustis eius sors erit, 2. quia Dominus Deus dixit: *Omnis, qui negaverit me ac verba mea coram hominibus vel me erubuerit, erubescam et ego eum ac negabo coram patre meo, qui in caelis est, cum veniam in virtute ac gloria iudicaturus mortuos et vivos.* 3. Et iterum scriptum esse invenietis: *Omnis, qui amat patrem suum*
 10 *aut matrem plus quam me, non est me dignus; et omnis, qui amat filium suum aut filiam super me, non est me dignus; et omnis, qui non accipit crucem suam gaudens et exsultans et sequitur me, non est me dignus. Et omnis, qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam; et omnis, qui animam suam vult servare, abnegans,*
 15 *perdet eam. Quid enim lucratur homo, si mundum universum comparat, animae vero suae detrimentum patitur, aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* 4. Et iterum: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius me timete, qui possum et animam et corpus perdere in gehenna.*
 20 V. Quisquis sane artem aliquam discit, adspiciens magistrum suum ac videns per virtutem ac peritiam eum perficere artificium suum, et ipse affectat eum imitari atque opus perficere, quod ipsi commissum est, ne ab illo audiat conyicia; si vero inferior est in

5 Mt. 10, 33; Luc. 9, 26. — 8 Mt. 24, 30; II Tim. 4, 1. — 9 Mt. 10, 37—39. — 15 Mt. 16, 26. — 17 Mt. 10, 28.

2 non Sm, > Sp

1/2 διὰ τὸ μὴ μισ. > b o | 1 μὴ > h | 2 ὑπὸ + τῶν b h o | ψυχὴν
 > b o | 3 ἐν + τῆι d h | ἐλλεινὸς + καὶ b o p | 5 τοῦ > b o | 6 βασι-

IV, 2. Auctor tres S. Scripturae locos in unum conflavit et verba Pauli Christo ipsi attribuit. Qua libertate Constitutor offensus esse videtur. Saltem duos locos extremos sive Mt. 24, 30 et II Tim. 4, 1 omisit.

4. *me timete qui possum*] Auctor iterum S. Scriptura magna cum libertate utitur, et Constitutor verba Domini restituit.

* * *

IV. Ὅτι φορικτὸν καὶ ὀλέθριον τὸ ἀρνεῖσθαι Χριστόν. Quod horrendum et exitiale sit negare Christum.

V. Ὅτι μιμητέον Χριστόν ἐν τῷ πάσχειν καὶ ζηλωτέον τὴν αὐτοῦ ὑπομονήν. Quod imitari oportet Christum in patiando et aemulari eius tolerantiam.

IV. Ὁ δὲ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν Χριστοῦ εἶναι διὰ τὸ μὴ μισεῖσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, „φιλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν μᾶλλον“ ἢ τὸν κύριον, „οὐ ἢ προῆ αὐτοῦ ἐν χειρὶ αὐτοῦ“, οὗτος ἔλεεινός, ἄθλιος, ὡς ἐναγῆς καὶ βδελυκτός, φίλος μὲν ἀνθρώπων θελήσας εἶναι, ἐχθρὸς δὲ τοῦ θεοῦ, μερίδα λαβὼν οὐκέτι μετὰ τῶν ἁγίων, 5 ἀλλὰ μετὰ τῶν καταραμένων, ἀντὶ „βασιλείας εὐλογημένων“ ποθήσας „τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ“· οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων ἔτι μισούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀπωσμένος καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐκβεβλημένος.

2. περὶ γὰρ τούτου ἀπεφήνατο ὁ κύριος λέγων· „Ὅστις ἀρνήσεται 10 με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαισχυνθῆ τὸ ὄνομά μου, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ καὶ ἐπαισχυνθήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς“. 3. καὶ πάλιν λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἡμῖν αὐτοῖς, οὕτως· „Ὁ φιλοῦν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλοῦν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ 15 ἔστιν μου ἄξιος, καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος· ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, εἰς τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος 20 ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ“; 4. καὶ ἐξῆς· „Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γέννη“.

V. Πᾶς οὖν ὁ μανθάνων τέχνην τινά, βλέπων τὸν διδάσκαλον 25 αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας ἀπαρτίζοντα τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ζηλοῖ ὁμοίον αὐτῷ ποιήσασθαι τὸ ἐγχειρισθέν·

2 Ioann. 12, 25. — 3 Dan. 5, 23. — 6 Mt. 25, 41. — 10 Mt. 10, 33; Luc. 9, 26. — 14 Mt. 10, 37—39. — 19 Mt. 16, 26. — 21 Mt. 10, 28.

λείας : εὐλογίας b o | 8 ὑπὸ b m o p v | 8,9 ὑπὸ — ἀπωσμένος > h | 9 τοῦ > d m p v | ἐκβεβλ. : ἐβδελυγμένος b o | 10 τούτου : τοῦ αὐτοῦ b o | ὁ : καὶ ὁ b o | ἀρνήσεται p v | 11 καὶ — μου > h | 12 αὐτὸν κἀγὼ ~ d | 13 ἐν + τοῖς b o p v | λέγει > b o | 14 αὐτοῦ > b o | αὐτοῖς > h | 15,16 καὶ ὁ φιλοῦν — ἄξιος > b m | 16,17 καὶ ὃς — ἄξιος > m p v | 16 ὃς : ὅστις b | 17 εὐρών : φιλοῦν b o | 18 ὁ > o | 19 εὐρήσει : σώσει b o p | ὠφελεῖται a b h o : ὠφελήσει m d p v | 20 ὅλον > b | ἄνθρωπος > b o | 22 ἀποκτενόντων v | 23 μᾶλλον + ἐκεῖνον b o | 27 τὸ + ἐργόχειρον τὸ d

rebus sibi commissis, non est perfectus. 2. Et nos igitur, magistrum ac praeceptorem habentes Dominum nostrum, quare non imitamur eius doctrinam et mores? 3. Ille enim reliquit divitias et pulchritudinem et potentiam et gloriam, ac sic venit in pau-
 5 pertatem; et renuntiavit quoque Mariae matri suae benedictae et fratribus et etiam propriae vitae, ac passus est persecutionem usque ad crucem. Hoc autem propter nos sustinuit, ut nos, qui e populo sumus, liberaret a vinculis et ab obligatione, sicut supra diximus, et vos, qui e gentibus estis, liberaret a cultu idolorum et ab omni
 10 iniquitate atque vos compararet. 4. Si ergo ille propter nos ita passus est, ut salvaret nos in ipsum credentes, neque erubuit: quare nos non imitamur eius passiones, ipso nobis tolerantiam largiente, idque nostra causa, ut liberemur a morte ignis? 5. Ipse enim nostra causa sustinuit, nos autem propter nos ipsos. Aut
 15 Dominus noster necesse habet, ut ipsius causa patiamur? Sed id solum vult, ut probet ardorem fidei nostrae et voluntatem animae nostrae.

VI. Renuntiemus ergo parentibus et cognatis nostris et omnibus, quae in hoc mundo sunt, et vitae quoque propriae. 2. Oportet
 20 quidem nos *orare, ne ingrediamur in tentationem*; si vero vocamur ad martyrium et interrogamur, confiteri, et si patimur, sustinere, et

20 Mt. 26, 41.

8 et ab obligatione (vel damnatione) Sm : e domo lignorum Sp; cum auctor haud dubie vincula deuteroseos ante oculos habeat, fortasse etiam sic scripsit; sed lectio Sm, quippe quae tradita sit, praeferenda esse videtur; Wellhausen in *Gött. gel. Anzeigen* 1903 p. 260 textum Sp ita correxit, ut sensus sit: ut nos . . liberaret a vinculis per arborem factis, sc. comedendo de arbore cognitionis; at auctor vincula deuteroseos non a peccato in paradiso commisso derivat, sed ab idololatria in eremo facta.

1 δὲ > a | μὴ : οὐκ b o | 2 τὸν sec > b h m | 4 ἀνέσει > b o | τύφῳ : τόπῳ b o | 5 μητροί : πρι b o | 6 τὸν > m p v | πατέρα a b h o A :

VI. Ὅτι χορὴ τὸν πιστὸν μήτε ῥυοκίνδυνον εἶναι δι' ἀσφάλειαν μήτε περιδεῆ δι' ἀνανδρίαν, ἀλλὰ καὶ φεύγειν δι' ἐνλάβειαν καὶ ἐμπεσόντα ἀγωνίζεσθαι διὰ τὸν ἀποκείμενον στέφανον. Quod oportet fidelem neque temerarium esse propter securitatem

neque meticulosum propter ignaviam, sed fugere propter cautionem, et cum in periculum inciderit, decertare ob repositam coronam.

3. μὴ — αἰῶνα] Constitutor I Ioann. 2, 15 et II Tim. 4, 10 in unum conflavisse videtur.

ἐὰν δὲ μὴ ἐξισχύσῃ, οὐκ ἔστιν τετελειωμένος ἐν τῷ ἔργῳ. 2. καὶ ἡμεῖς οὖν, ἔχοντες διδάσκαλον τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, διὰ τί οὐ μιμούμεθα τὴν αὐτοῦ διδαχὴν; 3. ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπετάξατο ἀνέσει, τρυφῇ, δόξῃ, πλούτῳ, τύφῳ, δυνάμει ἀμυντικῇ, μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς, ἤδη δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ ζωῇ διὰ τὴν 5 πρὸς τὸν πατέρα εὐσέβειαν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὑπομείνας οὐ μόνον διωγμὸν καὶ μάστιγας, ὀνειδισμὸν καὶ ἐμπαιγμὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν πρὸς τὸ ξύλον πρόσπηξιν, ὅπως Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνας μετανοήσαντας σώσῃ. 4. εἰ οὖν αὐτὸς δι' ἡμᾶς ἀπετάξατο ἀναπαύσει, μὴ ἐπαισχυνθεῖς σταυρὸν, μηδὲ ἀδοξήσας τὸν 10 θάνατον· τίνας ἔνεκεν ἡμεῖς οὐ μιμούμεθα αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ ἀποτασσόμεθα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ αὐτῇ τῇ ζωῇ ἡμῶν, διδόντος αὐτοῦ ἡμῖν τὴν ὑπομονήν; 5. ἐκεῖνος μὲν γὰρ δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ δι' ἑαυτούς, οὐ γὰρ χολῶμεν ἡμῶν αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ τοῦ ἑλέους αὐτοῦ· μόνον δὲ τὸ τῆς πίστεως ἡμῶν γνήσιον ἐπιζητεῖ καὶ ἀνθαίρετον, 15 ὡς φησὶν ἡ γραφή· „Εἰ δίκαιος εἶ, τί δώσεις αὐτῷ ἢ τί ἐκ χειρός σου λήψεται; ἀνδρὶ τῷ ὁμοίῳ σου ἢ ἀσέβειά σου, καὶ υἱῷ ἀνθρώπου ἢ δικαιοσύνη σου“.

VI. Ἀποταξώμεθα οὖν καὶ γονεῦσιν καὶ συγγενέσιν καὶ φίλοις καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ κτήμασιν καὶ σύμπαντι τῷ βίῳ, ὅταν 20 ἢ τι τούτων κώλυμα πρὸς εὐσέβειαν. 2. δεῖ γὰρ „προσεύχεσθαι“ μὲν ἡμᾶς, „ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν“· ἐὰν δὲ κληθῶμεν εἰς μαρτύριον, μετὰ ἐνστάσεως ὁμολογεῖν τὸ τίμιον ὄνομα· καὶ

9 Luc. 14, 33. — 14 Sirach 15, 22. — 16 Iob 35, 7. 8. — 21 Mt. 26, 41.

θεὸν m p v, θεὸν καὶ πατέρα d | 8 πρὸς > d | τὸ ξύλον a b h o A : τὸν σταυρὸν m p v, τοῦ στροῦ d | 9 μετανοοῦντας b o | 10 ἀναπαύσει a b h o, ἀνάπανσιν d i. m. : ἅμα πᾶσι d i. t. m p v cf. Luc. 14, 33 | 10/11 ἀδοξ. τ. θάνατον : δόξης τῆς ἑαυτοῦ b o | 11 ἔνεκεν + καὶ b h o | 11/12 αὐτοῦ — αὐτοῦ pr : αὐτὸν b o | 12 ἀποτασσόμεθα h | 12/13 αὐτῇ — τὴν : αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν διδόντες αὐτῷ καὶ μάλιστα αὐτοῦ ἡμῖν διδόντος καὶ χορηγοῦντος πλουσίως τὴν b o | 13 γὰρ + ὁ ἀναμάρτητος ὁ ἀόρατος ὁ ἀκατάληπτος ὁ ἀνεξιχνίαστος b o | 14 αὐτοῦς b | γὰρ > b o | αὐτοῦ + δεόμεθα πάντες b o | 15 ἐπιζητεῖν a, corr a² | 16 εἰ + δὲ καὶ b o | 17 εὐσέβεια m p v | 18 σου : αὐτοῦ h | 19 καὶ . . . καὶ συγγενέσιν > o | συγγενεῦσιν d v | 20 γυναικὶν b | καὶ κτήμασιν > d | σύμπαντι τ. β. : πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ b o | 21 ἢ — πρὸς : ὅταν εἴη τούτων τι τὸ κώλυον πρὸς τὴν b o | 22 ὑμᾶς b o | δὲ + καὶ h | 23 ἐνστάσεως : χαρᾶς καὶ πάσης (καὶ π. ∞ o) προθυμίας b o | καὶ > d

si cruciamur, gaudere, 3. et si nos persequuntur, non perturbari, 4. quoniam non solum nos servamus ab inferis ita facientes, sed etiam novellos in fide atque audientes docemus, ut ita faciant et vivant coram Deo. 5. Si vero defecerimus in fide erga Dominum, 5 abnegantes propter carnis infirmitatem, sicut dixit Dominus noster: *Spiritus quidem promptus est et paratus, caro autem infirma*, non solum nos ipsos perdimus, sed etiam fratres nostros interficimus nobiscum. 6. Videntes enim abnegationem nostram doctrinam erroris se doctos esse putant, cumque labefacti fuerint, nos pro 10 eis, sicut pro nobis ipsis, rationem reddemus unusquisque Domino in die iudicii. 7. Sin autem comprehensus et adductus ad principem abnegas spem, quam habes in Dominum fide tua sancta, et hodie quidem absolveris, cras autem feбри corripere et in cubili recumbis, aut stomachus tuus dolore te afficit, ita ut cibum capere 15 non possis, sed eum reddas doloribus gravibus, aut afflictaris, quod venter tuus mordet vel unum ex membris tuis dolet vel ex visceribus tuis eicis sanguinem et fel propter dolores graves, aut tumor tibi existit in uno ex membris tuis et secaris manibus medicorum atque in multis cruciatibus et tormentis moreris: quid ergo tibi 20 profuit abnegatio tua, quam commisisti, aut alii cuiquam? Ecce enim anima tua venit in dolores et tormenta, et vitam tuam in saecula saeculorum coram Deo perdidisti et ureris ac cruciaris sine requie in aeternum, sicut dixit Dominus: *Omnis, qui amat animam suam, perdet eam, et omnis, qui perdiderit animam suam propter* 25 *me, inveniet eam*. 8. Christianus abnegans ergo amat animam suam breve tempus in hoc mundo, ne moriatur propter nomen Domini Dei; in aeternum autem perdit personam suam in igne, animam suam in gehennam mittens, quoniam abnegavit eum Christus, sicut dixit in Evangelio: *Omnis, qui me negaverit coram* 30 *hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in caelis est*. Quos autem Dominus negat, ei eiciuntur ac mittuntur in tenebras

6 Mt. 26, 41. — 23 Mt. 10, 39. — 29 Mt. 10, 33. — 31 Mt. 8, 12; 22, 13.

1 εὐν > b o | κολ. χαίρωμεν : μὴ κωλυθῶμεν ἐν τινι χαίροντες δὲ μᾶλλον b o | χαίρωμεν d h | ἀθανασίαν + καὶ αἰώνιον ζωὴν b o | 2 μὴ sec a b o : μηδὲ rel | 3 τὴν post ἀρχόντων b o | 5 ἐνεργείας + καὶ τὰς ἰάσεις b o | 6,7 ἠγάπησαν + μᾶλλον b o | 7 μᾶλλον ἤπερ : ὑπὲρ b d o | 8 δὲ a² i. m., > a | 9 μόνον + δὲ b | βεβαίους ποιοῦμεν b o | 10 καθυφῶμεν :

ἐὰν τούτου χάριν κολασθῶμεν, χαίρωμεν ὡς ἐπὶ ἀθανασίαν σπεύδοντες. 3. διωκόμενοι μὴ ξενιζώμεθα, „μὴ ἀγαπήσωμεν τὸν νῦν αἰῶνα“ μηδὲ τοὺς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαίνους μηδὲ τὴν τῶν ἀρχόντων δόξαν καὶ τιμὴν, καθάπερ καὶ τινες τῶν Ἰουδαίων, θαυμάζοντες τοῦ κυρίου τὰς ἐνεργείας, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν φόβῳ 5 τῷ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀρχόντων· „ἡγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢπερ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ“. 4. ὁμολογήσαντες“ δὲ „τὴν καλὴν ὁμολογίαν“, οὐ μόνον ἑαυτοὺς σώζομεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς νεοφωτιστοὺς βεβαιοῦμεν καὶ τοὺς κατηγουμένους πιστοποιούμεθα. 5. εἰ δὲ καθυφῶμέν τι 10 τῆς ὁμολογίας, ἐξαρνησάμενοι τὴν εὐσέβειαν διὰ γνώμης χαννότητα καὶ φόβον βραχυτάτης τιμωρίας, οὐ μόνον ἑαυτοὺς ἀποστεροῦμεν τῆς αἰωνίου δόξης, ἀλλ’ ἤδη καὶ ἑτέροις αἴτιοι ἀπωλείας γένησόμεθα καὶ διπλοτέραν ὑποίσομεν τὴν τίσιν, ὡς ὑποψίαν δόντες 15 διὰ τῆς ἀρνήσεως, πλάνης διδαχῆν εἶναι τὴν ποτε ὑφ’ ἡμῶν δοξαζομένην ἀλήθειαν. 6. διὸ μῆτε πρόχειροι ὦμεν καὶ ῥιψοκίνδυνοι· λέγει γὰρ ὁ κύριος· „Προσεύχεσθε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής“· μῆτε μὴν ἐμπεσόντες δειλία κατασχύνωμεν τὴν ὁμολογίαν. 7. εἰ γὰρ ἀρνησάμενός τις τὴν ἑαυτοῦ ἐλπίδα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀπολυθῆ 20 τοῦ προσκαίρου θανάτου, αὐριον δὲ ἐπὶ κλίνης νόσῳ περιπέσῃ ὀξύτατη κοιλίας ἢ στομάχου ἢ κεφαλῆς ἢ τινι πάθει τῶν ἀνιάτων, σήψεως ἢ γαγγραινῆς ἢ ἀποστάσεως ἢ ἰλεοῦ ἢ ὑδέρου ἢ κόλου, ταχεῖαν ποιήσῃται τὴν καταστροφὴν καὶ τοῦ ζῆν ὑπεξέλθοι· οὐχὶ καὶ τῶν ἐνταῦθα ἐστερήθη καὶ τῶν αἰωνίων ἐκπέτωκεν, μᾶλλον 25 δὲ τῆς αἰδίου κολάσεως ἐντὸς κατέστη, „πορευθεὶς εἰς τὸ σκότος

2 I Ioann. 2, 15; II Tim. 4, 10. — 3 Rom. 2, 29. — 6 Ioann. 12, 43. — 8 I Tim. 6, 12. — 17 Luc. 22, 40. — Mt. 26, 41. — 20 I Tim. 1, 3. — 26 Mt. 8, 12; 22, 13.

καὶ τυφωθῶμεν b o, ἐλλείψομεν d i. m. | καθυφ. τι : καθ’ ὑμῶν μὲν τι v, καθ’ ἡμῶν μέντοι m, > p | 11 χαννότητος b o | 12 φόβον + ἀρχόντων καὶ b o | 13 ἀλλ’ ἤδη : ἀλλὰ b o | 13 14 γινόμεθα h, γινώμεθα b o | 14 πικροτέραν b o | οἰκίσωμεν (οὐπ. ο) τὴν κρίσιν b o | δόντες a h o : δώσαντες p, δώσοντες v, δόσοντες d, διδόντες b, + αὐτοῖς b o | 15 πλάνην διδαχῆς b o | ὑφ’ ἡμῶν > b o | 17 εἰσελθεῖν b h o | 18 μηδὲ a | 19 διλείαν b o | 21 δ’ a | 22 ὀξύτατης b h | 23 σήψεως + ἢ γαστροῦς b o | ἢ ἀποστ. ἢ ἰλεοῦ > h | ἢ κόλου > h | κόλου a m, + καὶ m | 24 ποιῆται b, ποιήτε o | 26 αἰδίου : αἰωνίου b d o

exteriores, et ibi erit fletus et stridor dentium, quoniam dixit: Omnis, qui amat animam suam plus quam me, non est me dignus. 9. Contendamus igitur, ut animas nostras commendemus Domino Deo, et si quis martyrio dignus factus fuerit, accipiat gaudens, quod
 5 dignus factus est tanta corona ac per martyrium est ipsius exitus ex hoc mundo. Dixit enim Dominus noster salvator: *Non est discipulus super magistrum; sed perfectus sit omnis, sicut magister eius.* Dominus noster ergo omnes has passiones in se suscepit, ut nos salvaret, et consensit tolerare plagas et conviciis affici et
 10 in facie conspuui ac bibere acetum et fel, et postremo sustinuit in crucem affigi. 10. Nos igitur, qui eius discipuli sumus, et imitatores ipsius fiamus. Si enim ipse omnia sustinuit ac passus est nostra causa usque ad tormenta, nos vero propter nos ipsos, quanto magis nos debemus sustinere patientes? Neque decet nos haesi-
 15 tare, quia hoc consilium nobis dedit, ut, etiamsi in carbonibus ignis urimur, credamus in Dominum nostrum Iesum Christum et in Deum patrem ipsius, Dominum Deum omnipotentem, et in spiritum eius sanctum, quibus gloria et honor in saecula saeculorum, amen.

20 VII. Resuscitabit nos Deus omnipotens per Deum salvatorem nostrum, sicut promisit; resuscitabit autem nos a mortuis omnino in ea forma, in qua nunc sumus, immo cum gloria magna vitae aeternae, nulla re nos deficiente. 2. Etiamsi enim in profunda maris iacti vel a ventis sicut glumae dispersi sumus, intra hunc

1 Mt. 10, 37. 39. — 6 Luc. 6, 40. — 9 Mt. 27, 28—35.

1 οὐ̄ : ὄπον ἐστιν b o | κλανθμός + ὁ ἀκατάπανστος b o | 3 στεφάνον : καὶ καταξιωθεὶς στεφάνον καὶ ἀπολαύων εἰς τὰ ἀεὶ διαμένοντα καὶ τέλος μὴ ἔχοντα b o | 4 ὁδὸν o | βίον + τοῦ προσκαιροῦ καὶ φθαρτοῦ πρὸς τὴν (φθ. π. τὴν > o) αἰώνιον βασιλείαν τοῦ ἀθανάτου θεοῦ b o | καὶ ἐὰν d h m p v : κἂν a, ἐὰν μὲν οὖν b o | ἡ̄ : εἴη b o | ἀπίτω : ἀπίστω h, ἀπέροχεται πρὸς χῶ b o | 5 Χριστοῦ : τοῦ υἱοῦ τοῦ θῦ b o | ἔσται αὐτῷ ∞ b d h o | βάπτισμα > b o | 7 χαίρεται οὖν (ἂν o) μιμούμενοι b o | 8 κατηγορισμένος : κατηγομένος o, + δὲ m p v | ἔστω πᾶς ∞ m o p v | ὡς + καὶ

VII. Περὶ ἀναστάσεως ἀποδείξεις διάφοροι (sic d, περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν v, > rel, Turrianus addidit: περὶ Σιβύλλης, καὶ τί οἱ Στωικοὶ περὶ τοῦ φοίνικος τοῦ ὀρνέου).

De resurrectione variae demonstrati-
 ones (de Sibylla, et quid Stoici de
 phoenice ave).

2. Cf. Athenag. De resurrectione
 c. 4—8.

τὸ ἐξώτερον, οὐδ' ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων“; 8. ὁ δὲ ἀξιωθεὶς μαρτυρίου χαιρέτω τὴν ἐν κυρίῳ χαράν, ὡς τηλικούτου ἐπιτυχῶν στεφάνου καὶ δι' ὁμολογίας ποιούμενος τὴν ἔξοδον τοῦ βίου. καὶ ἐὰν κατηγούμενος ἦ, ἄλυπος ἀπίτω· τὸ γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἔσται αὐτῷ γνησιώτερον βάπτισμα, 5 ὅτι αὐτὸς μὲν πείρα συναποθνήσκει τῷ κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύφω.

9. χαιρέτω οὖν μιμούμενος τὸν διδάσκαλον, ἐπειδὴ καὶ προστέτακται· „Κατηρισμένος ἔστω πᾶς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ“. ὁ δὲ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ κύριος δι' ἡμᾶς ἐπλήγη, βλασφημίας ὑπέμεινεν καὶ ὄνειδισμοὺς μακροθύμως, ἐνεπτύσθη, ἐκολαφίσθη, 10 ἐρραλίσθη, σταυρῷ μετὰ τὸ μαστιχθῆναι προσηλώθη, ὄξος καὶ χολὴν ἐποτίσθη, τελειώσας πάντα τὰ γεγραμμένα εἶπεν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ· „Εἰς χεῖράς σου παρατίθηναι τὸ πνεῦμά μου“. 10. διὸ καὶ ὁ εὐχόμενος ἐκείνου μαθητῆς εἶναι ζηλούτω τοὺς αὐτοῦ ἀγῶνας, μιμείσθω τὴν ὑπομονήν, γινώσκων, ὅτι κἂν ἐν πυρὶ 15 ὑπὸ ἀνθρώπων καῖη, οὐθὲν πείσεται, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες, ἢ εἰ καὶ πάθοι τι, μισθὸν παρὰ κυρίου λήψεται· πιστεύων τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ ἀληθινῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ λυτρωτοῦ τῶν ψυχῶν καὶ μισθαποδότου τῶν ἄθλων, ᾧ ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 20

VII. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐγερεῖ ὁ παντοκράτωρ θεὸς διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τὴν ἀψευδῆ, καὶ ἀναστήσει ἡμᾶς σὺν πᾶσι τοῖς ἀπ' αἰῶνος κοιμηθεῖσιν τοιοῦτους, ὅποιοι ὑπάρχομεν ἐν τῇ νῦν μορφῇ, μηθὲν ἐλλειπές ἔχοντας ἢ τὴν φθοράν, ἐπίπερ ἄφθαρτοι ἀναστησόμεθα. 2. κἂν 25 τε γὰρ ἐν πελάγει τελευτήσωμεν, κἂν ἐν γῆ διασπαρῶμεν, κἂν

2 Phil. 3, 1; 4. 4. — 8 Luc. 6, 40. — 9 Mt. 27, 28—35. — 13 Luc. 23, 46. — 16 Dan. 3. — 17 Ioann. 17, 3. — 18 Hebr. 4, 14. — 19 Act. 7, 35; Hebr. 11, 6

b d o | 9 διδάσκαλος + αὐτοῦ καὶ a | ἐπλήγη βλασφ. > m v | 11 ἐρραλίσθη b d | μαστιχωθῆναι b o | 13 παρατίθεμαι d p v | 14 ὁ > h o | ἐκείνου + ζηλούτω b o | 16 καῖη : καῖναι δέη b o | οὐθὲν b p | ὡς + καὶ b d o | 17 πάθει a b o | μισθὸν + καὶ αἰώνιον ἀνάπανσιν b o | κυρίου a h : θεοῦ d m p v, τοῦ θῦ b o | 18 Χριστοῦ > b o | 20 ἄθλων : ἔργων καὶ ἄθλων ἀπάντων b o | αἰῶνας + τῶν αἰώνων b o | 21 αὐτὸς κτλ. : hanc sectionem b o inscripserunt τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰ (εἰ λ. ο) περὶ ἀναστάσεως | ἐγείρει ο | 23 ὑμᾶς h | 24 μορφῷ o | μηθὲν a o : μηθὲν rel | ἐλλειπές o p | 26 τε > b o | κἂν sec : καὶ b h o

mundum sumus, et totus mundus manu Dei continetur. In manu eius enim existentes nos resuscitabit, sicut dixit Dominus noster salvator: *Capillus de capite vestro non peribit, sed in patientia vestra possidebitis animas vestras.* 3. De resurrectione autem et de gloria
 5 martyrum dixit Dominus in Daniel sic: *Multi de his, qui dormiunt in terrae latitudine, resurgent illo die, alii ad vitam aeternam, alii ad opprobrium et ignominiam et ad dispersionem; et qui intellegunt, refulgebunt sicut luminaria, quae in caelo sunt, et qui confirmati sunt in verbo, sicut stellae caeli.* 4. Tanquam solem autem et
 10 tanquam lunam, caeli luminaria, lumen gloriae promisit se daturum esse eis, qui intellegunt et nomen ipsius sanctum confitentur ac martyrium subeunt; nec vero martyribus tantum promisit resurrectionem, sed etiam omnibus hominibus. 5. Dicit enim in Ezechiel sic: *Et facta est super me manus Domini, et eduxit me in*
 15 *spiritu Dominus, et posuit me in medio campi, qui erat plenus ossibus; et circumduxit me per ea, et erant multa ac sicca valde; et dixit ad me: Fili hominis, viventne ossa ista? Et dixi: Tu nosti haec, Domine Adonai. Et dixit ad me Dominus: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: ossa arida, audite verbum Domini; sic dicit Do-*
 20 *minus Adonai ossibus his: Ecce, ego intromittam in vos spiritum, et vivetis, et dabo super vos nervos, et condam super vos carnem, et vestiam vos cute, et dabo in vobis spiritum, et vivetis; et cognoscetis, quia ego sum Dominus. Et prophetavi, sicut praecepit mihi, et cum prophetarem, factus est sonitus ac commotio, et accesserunt ossa, os*
 25 *ad os. Et vidi, super ea nervi et carnes ascenderunt, et obducta est super ea cutis desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me Dominus: Propheta ad spiritum ac dic: sic dicit Dominus Adonai: Veni, spiritus, a ventis quatuor atque intra in mortuos istos, et vivant. Et prophetavi, sicut praecepit mihi, et ingressus est in ea spiritus, et*
 30 *vixerunt steteruntque super pedes suos cum fortitudine magna. Et locutus est Dominus ad me: Fili hominis, haec ossa sunt domus Israel, qui dicunt: aruerunt ossa nostra, ac periit spes nostra, et non sumus; sic dicit Dominus Adonai: Ecce, ego aperiam sepulcra vestra, et educam vos ex eis, populus meus, et inducam vos in terram Israel,*
 35 *et sciatis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, ut*

3 Luc. 21, 18. 19. — 5 Dan. 12, 2. 3. — 14 Ezech. 37, 1—14.

7 et ad dispersionem > Sm C

ὑπὸ θηρίων ἢ ὀρνέων διασπασθῶμεν, ἀναστήσει ἡμᾶς τῇ ἑαυτοῦ
δυνάμει, ὅτι ὁ πᾶς κόσμος τῇ τοῦ θεοῦ συνέχεται χειρὶ. „Θριξ
 δέ“, φησὶν, „ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται“. διὸ παραινεῖ
λέγων. „Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν“.
 3. περὶ δὲ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς τῶν μαρτύρων 5
μισθαποδοσίας λέγει Γαβριήλ τῷ Δανιήλ. „Καὶ πολλοὶ τῶν κεκοι-
μημένων ἐκ γῆς χόματος ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον,
οἱ δὲ εἰς αἰσχύνην καὶ ὄνειδισμόν αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκ-
λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος καὶ ὡς τὸ στερέωμα καὶ οἱ ἀστέρες“.
 4. ὡς
φωστῆρας τοίνυν ἐκλάμπειν τοὺς ἁγίους προεῖπεν ὁ ἅγιος Γαβριήλ. 10
αὐτοῖς γὰρ τὸ συνιέναι τὴν ἀλήθειαν ἐμαρτύρησεν καὶ τὸ ἱερὸν
αὐτοῦ ὄνομα. οὐ μόνον δὲ τοῖς μάρτυσιν ἐπήγγελται τὴν ἀνά-
στασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, δικαίοις τε καὶ ἀδίκοις, εὐσε-
βέσιν τε καὶ δυσσεβέσιν, ἵνα ἕκαστος τὰ πρὸς ἀξίαν τίσῃ. „Ἄξει“
γάρ, φησὶν, „ὁ θεὸς σύμπαν τὸ ποίημα εἰς κρίσιν ἐν παντί 15
παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρόν“.
 5. ταύτην δὲ τὴν
ἀνάστασιν μὴ πιστεύοντες Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἔλεγον. „Ξηρὰ
γένονεν τὰ ὀσῶ ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν· οἷς ὁ θεὸς ἀποκριθεὶς
ἔφη· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τοὺς τάφους ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐξ

2 Luc. 21, 18. — 4 Luc. 21, 19. — 6 Dan. 12, 2. 3. — 14 Eccles. 12, 14. — 17 Ezech. 37, 11. 12. 14.

1 αὐτοῦ m p v | 2 ὁ > m | ὁ πᾶς ~ b o | τοῦ θεοῦ : ἑαυτοῦ h |
 ἀνέχεται b o | 3 δὲ > b o | οὐ μὴ : οὐκ b o | 5 δὲ > b o | 6, 7 κειμένων
 o d i. m. | 7 ἐν γῇ b o d i. m. | αἰώνιον > m | 8 αἰσχύνην . . ὄνειδισμόν
 ~ b d o LXX | αἰώνιον > d o | συνιόντες m p v | 9 τὸ στερ. : ἡ λαμ-
 πρότης τοῦ στερεώματος m p v LXX | οἱ a m v : ὡς b o, ὡς οἱ d h p LXX |
 10 τε νῦν o, νῦν b | ἐκλάμπειν : post ἁγίους d, post προεῖπεν b o | ἅγιος
 b d m o p v A : πανάγιος a h | 11 αὐτὸς m p v | ἀλήθειαν : + ὁμολο-
 γῆσαι d p v | 12 δέ : γὰρ m, > p | ἐπηγγέλεται b o | 13 πᾶσιν + τοῖς
 b o p | τε καὶ ἀδίκοις > b o | 14 τε > a v | ἰν' d m h v | 15 φησὶν >
 b o | σ. τὸ : σὲν παντί τῷ h | 16 καὶ > h | 17 ξηρὰ + γὰρ b | 18 δια-
 πεφωνήκαμεν : ἀπολώλαμεν d i. m. | 19 ἐγὼ > h

3. Γαβριήλ] Textus sacer nomen angeli non exprimit. Cassianus Coll. VIII, 13 verba Dan. 10, 12 — 14 angelo Gabrieli attribuit.

5. διαπεφωνήκαμεν] Suidas interpretatur: ἐσχάτην καὶ τελευταίαν φωνὴν ἀφήκαμεν. Similiter germanice: ausschreien.

educam populum meum e sepulcris; et dabo in vobis spiritum meum, et vivetis; et habitare vos faciam in terra vestra, et scietis, quia ego Dominus sum, qui locutus sum atque feci; et requiescent omnes habitatores terrae, ait Dominus. 6. Et iterum per Iesaiam ** dicit
 5 [Dominus]: *Sed cadent inhabitantes; et resurgent mortui, et exsurgent, qui in monumentis sunt; ros enim, qui a te est, sanitas eis est, terra autem impiorum peribit.* 7. Multa quidem et alia < tam > per Iesaiam quam et per alios prophetas dicta sunt de resurrectione et vita permanente in gloria iustorum, et de impiis similiter et infamia
 10 et evacuatione ruinae et de absolutione et condemnatione; 8. id vero, quod dictum est: *Terra autem impiorum peribit*, id est corpus eorum, quod de terra est < et > cum turpitudine in terram deputabitur, propter quod non coluerunt Deum, et in ignem cum poena incident. 9. Nam et in Duodecim prophetis ita dictum
 15 est: *Videte, contemptores, et respicite et videte mirabilia et avertimini et segregamini, quoniam opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis enarraverit vobis.* 10. Et haec quidem et [ab] his plur[ior]a de infidelibus vel his, qui non credunt de resurrectione, dicta sunt et de his, qui abnegant et non coluerunt Deum, et de
 20 praevaricatoribus et de gentilibus, quoniam videbunt gloriam fidelium et avertentur, ut depereant in igne infideles. 11. Nos vero

5 Ies. 26, 18, 19. — 11 Ies. 26, 19. — 15 Hab. 1, 5.

5 Dominus > S C | sed — mortui : omnes iacentes et mortui vestri resurgent S | exsurgent : + omnes S | 6 sanitas : ros sanitatis S | 7 tam Corssen | 9 in : et de S | 10 ruinae : et casu S cf. C | absolutione : dissolutione et reiectione S | 11 est corpus : dicit de corpore S | 12 et S | 13/14 cum p. : et in poenam S | 15/16 avert. et segregamini : convertimini ad interitum S, ἀφ-ανίσθητε LXX | 18 infidelibus vel > S

8. τὸν Ἐνώχ — λαβεῖν] Plane eadem verba leguntur VIII, 41, 4 in oratione pro mortuis.

9. Constitutor exemplo sanctorum et Christi mortem non esse supplicium peccatorum probans de peccatis propriis dicit. Infra VIII, 12, 10—20 legimus, Deum primo homini mandatum servaturo immortalitatem promississe, inoboedientem autem non pro-

sus reiecissee, sed ei resurrectionem pollicitum esse, secundum quem locum etiam VIII, 41, 4 intellegendus est.

10. ἐν μεγαλοπόλει] Alludere videtur ad morem antiquum, de quo dicit Zonaras ad Trullanum canonem 51: ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ταῖς μεγίσταις θηρία ἐτρέφοντο λέοντες καὶ ἄρκτοι, καὶ κατὰ τινὰς καιροὺς ἐξήγοντο

αὐτῶν καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐν ὑμῖν, καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώ-
σεσθε, ὅτι ἐγὼ κύριος λελάληκα καὶ ποιήσω“. 6. καὶ διὰ Ἡσαίου
φησὶν· „Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς
μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἠσυχάζοντες ἐν τῇ γῆ, ὅτι ἡ
δρόσος ἢ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστίν“. 7. πολλὰ μὲν οὖν καὶ 5
ἕτερα περὶ τῆς ἀναστάσεως εἴρηται καὶ περὶ τῆς τῶν δικαίων ἐν
δόξῃ διαμονῆς καὶ περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας, πτώσεως,
ἀποτροφῆς, καταδίκης, ἀδοξίας, πυρὸς αἰωνίου καὶ σκόληκος
ἀτελευτήτου. 8. καὶ ὅτι, εἰ ἐβούλετο πάντας ἀνθρώπους εἶναι 10
ἀθανάτους, ἠδύνατο, ἔδειξεν τὸν Ἐνώχ καὶ τὸν Ἡλίαν μὴ ἑάσας
θανάτου πείραν λαβεῖν. εἰ δὲ καὶ κατὰ γενεὰν τοὺς τελευτῶντας
ἀνιστᾶν ἠθέλεν, καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑτέρων ἔπεισεν, τὸν μὲν
νιὸν τῆς χήρας διὰ Ἡλίου ἀναστήσας καὶ τὸν τῆς Σωμανίτιδος
διὰ Ἐλισσαίου. 9. πειθόμεθα δὲ μὴ μισθὸν τιμωρίας εἶναι τὸν 15
θάνατον, ἐξ ὧν αὐτὸν καὶ ἅγιοι ὑπέστησαν ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν
ἁγίων κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστός, „ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἀνά-
στασις τῶν νεκρῶν“. 10. διὰ τοῦτο οὖν τέως ὡς ἂν ἐν μεγαλο-
πόλει πολιτενομένοις μετὰ τοὺς ἄθλους ἐπάγει πρὸς ὀλίγον τὴν
διάλυσιν, ἵνα ἀναστήσας ἕκαστον ἢ ἀποκηρύξῃ ἢ στεφανώσῃ.
11. ὁ γὰρ τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα ἐκ γῆς καὶ τῶν λοιπῶν κατα- 20
σκευάσας, οὗτος καὶ τῶν λοιπῶν καὶ τοῦ πρώτου μετὰ διάλυσιν

3 Ies. 26, 19. — 8 Ies. 66, 24. — 10 Gen. 5, 24; IV Reg. 2, 11. —
13 III Reg. 17. — IV Reg. 4. — 16 Ioann. 11, 25. — 20 Gen. 2, 7.

1 καὶ ζήσεσθε > b o | 2 ὅτι : διότι d | κύριος + καὶ b o | λελάληκα
a d h : ἐλάλησα b m o p v, + ὑμῖν h | 4 ἠσυχάζοντες : post γῆ d, > m
p v LXX | 5 σοὶ m p | 5,6 καὶ ἕτερα post ἀναστάσεως m p v | 6 τῆς sec
> b o | 6/7 διαμονῆς ἐν δόξῃ o | 9 εἰ > o | 10 ἠδύνατο : ἐδ. h v, + καὶ
b o | 11 θανάτου πείραν ~ b o | 12 ἔπεισεν : τοῦτο δῆλο ἐποίησεν a | 13 σου-
μανίτιδος d h | 14 πειθόμεθα h | μὴ > b d o | τιμωρίας : ἀμαρτίας h |
τιμωρίας εἶναι ~ b d o | 15 καὶ pr + οἱ b o | 15/16 τῶν ἁγίων : αὐτῶν m
16 ὁ > h | ζωὴ + ἡ h | ἡ sec > h | 17 ὡς > b o | ἂν > b d m o p v
19 ἡ pr > a | στεφανώσῃ : ἵνα στ. b, ἀναστ. o | 20 καὶ τῶν λοιπῶν > a p
20/21 κατασκευάσας : ποιήσας a² supra lineam, > a | 21 οὗτος h s : οὕτως
b d o, αὐτὸς m p v, > a | τῶν λοιπῶν . . τοῦ πρώτου ~ h

εἰς τὰ θεάτρα, καὶ ποτὲ μὲν ταύ- θρώποις, ἀλχημαλώτοις τυχὸν ἢ κατα-
ροῖς ἐμάχοντο, ποτὲ δὲ καὶ ἀν- κρίτοις.

credere didicimus per Domini nostri resurrectionem a mortuis et nostram certam esse resurrectionem, quam nobis repromisit ipse, qui non fallit Deus. 12. Nam et ipse salvator pignus resurrectionis nostrae fuit, cum primus resurrexerit. Nam vos, qui ex gentibus
 5 vocati estis, scitis, quoniam et gentiles de resurrectione futura legent et audiunt a Sibylla illis dictum et praedicatum sic: 13. *Sed cum iam omnia pulvis et cinis fuerint facta et ignem sedaverit Deus immortalis, qui etiam accendit, ossa et cinerem ipse Deus iterum [est] virorum formabit, in mortales autem iterum statuet, ut ante erant.*
 10 *Et tunc iam iudicium erit ipso iudicante Deo, iudicans iterum saeculum; et eos, qui impie peccaverunt, hos denuo cooperiet terra; quanti autem pie gesserunt, vivent iterum in mundo, spiritum Deo dante <et vitam> simul et gratiam ipsis piis; omnes etenim tunc se videbunt.*

6 Orac. Sibyll. IV, 179—185. 187. 189—190 ed. Geffcken.

2 resurr. — repromisit S : repromissione met L | 4/6 nam vos — audiunt : et qui e gentibus legunt, legunt audiuntque etiam inter gentiles de resurrectione S | 7 sedaverit S : vitaverit L | 8 qui : quem S | 9 virorum C S : vivorum (?) L | 13 et vitam C Sp, > Sm | piis > S

1 ἀναστήσει : + πρὸς τὸ χρεωστειῖσθαι τοῦτο τῇ λογικῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, λέγομεν δὴ τὸ διαιωνίζεῖν. ὁ τοίνυν τὴν διάλυσιν ἐπάγων, αὐτὸς καὶ τὴν ἀνάστασιν ποιεῖται, καὶ ὁ εἰπὼν, ὅτι ἔλαβεν κύριος χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασεν τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν (Gen. 2, 7), ὁ καὶ μετὰ τὴν ἀνηκουσίαν ἐπειπὼν γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ (Gen. 3, 19), αὐτὸς καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ἐπηγγείλατο ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν a; clausulas textus et huius particulae respiciens fortasse conicias, hanc sectionem a librario ob homoeoteleuton omissam esse; cum autem omnes reliqui libri particula careant cumque a plures alias interpolationes exhibeat, aliter sentiendum est | φησὶ > d | ἐν > d | 3 γενέσθαι b o | 3/4 τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι a |

VII, 12. Iam Clemens Alex. Strom. VI, 5, 43 vel potius auctor Actuum Pauli, cuius scripturam ille respicere videtur, ad Sibyllam provocat. Cf. Th. Zahn, *Geschichte des neutestam. Kanons* II, 827. 879.

* * *
 12. διὰ τρ. ἡμερῶν ἀνεγ.] Cf. VIII, 42, 1.

13. Versus Sibyllini laudati cum textu vulgato (ed. Friedlieb 1852 p. 98; Rzach 1891 p. 102; Geffcken 1902 p. 101 sq.) non quidem prorsus, sed paene ad verbum consentiunt. Ps.-Iustinus Quaest. et rep. ad orthod. 74 ad Sibyllam provocans fortasse Constitutiones Clementis et huius epistulam ad Corinthios confudit.

τὸ σῶμα ἀναστήσει. „Ἀκούονται“ γάρ, φησί, „πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται“. 12. πρὸς δὲ τούτοις πιστεύομεν γίνεσθαι τὴν ἀνάστασιν καὶ ἐκ τῆς τοῦ κυρίου ἀναστάσεως· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ Λάζαρον ἀναστήσας τετραήμερον καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαείρου καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας, καὶ ἑαυτὸν προστάγματι τοῦ πατρὸς διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνεγείρας, ὁ ἄρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν, ὁ τὸν Ἰωνᾶν διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἔξαγαγὼν ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ καμίνου Βαβυλωνίας καὶ τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος λεόντων, οὐκ ἀπορήσει δυνάμεως καὶ ἡμᾶς ἀνεγείραι. 13. εἰ δὲ χλευάζουσιν Ἕλληνες ἀπιστοῦντες ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, πιστωσάτω αὐτοὺς κὰν ἢ αὐτῶν προφήτις Σιβύλλα, οὕτω πως αὐτοῖς λέγουσα κατὰ λέξιν·

Ἄλλ' ὀπὸτ' ἤδη πάντα τέφρα σποδόεσσα γένηται,
 Καὶ πῦρ κοιμίσῃ θεὸς ἄφθιτος, ὅσπερ ἀνῆψεν,
 Ὅστέα καὶ σποδὴν αὐτὸς θεὸς ἔμπαλιν ἀνδρῶν
 Μορφώσει, στήσει δὲ βροτοὺς πάλιν, ὡς πάρος ἦσαν·
 Καὶ τότε δὴ κρίσις ἔσται, ἐφ' ἣ δικάσει θεὸς αὐτός,
 Κρίνων ἔμπαλι κόσμον, ὅσοι δ' ὑπὸ δυσσεβήσιν
 Ἥμαρτον, τούσδ' αὖ πάλι γαῖα καλύψει·
 Ὅσοι δ' εὐσεβέουσιν, πάλιν ζήσονται ἐν κόσμῳ,
 Πνεῦμα θεοῦ δόντος ζωὴν θ' ἅμα καὶ χάριν αὐτοῖς
 Εὐσεβέσιν· πάντες δὲ τότε εἰσόφονται ἑαυτούς.

1 Ioann. 5, 25. — 5 Ioann. 11. — Mc. 5. — 6 Luc. 7. — 7 I Cor. 15, 20. — 8 Ion. 2. — 9 Dan. 3. 6. 12. — 14 Orac. Sibyll. IV, 179—185. 187. 189—190 ed. Geffcken.

4 ἐστιν a b h o : εἶπεν d m p v | 7 ἐγείρας b | ἡμῶν + ἐγὼ γάρ, φησίν, εἰμὶ ἢ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ a ex Ioann. 11, 25 | ὁ sec + γάρ b o | 9 ἐκ : ἐν o | 10 τὸν > h | 11 ἐνεγείραι b | 13 σιβύλλα d | 14 ὀπὸτ' a m : ὀτ' p, ὀπώταν b o, + ἄν d h v | ἤδη : εἶδη o, ἴδη a, εἶη b | σύμπαντα d | σποδόεσσα a, σποδὸς ἴσα b o | 15 κοιμίσση p | ἄφθιτος : ἀφήτοι b o | ὅσπερ a h o : ὡσπερ b v, ὅπερ d m p | 16 σποδὴν b o p | ἀνδρῶν : ἀνδ' ἀρα a | 17 μορφώση a | στήση a h, στάσει b o | στ. δέ : στήσειε d | βροτοὺς + ὡς b o | 19 ἔμπαλιν a d o p v | 19,20 ὅσοι — θνητοί : a² i. m., > a | 19 δὲ b o | δυσσεβήσιν h, δυσσεβέσιν (δυσσε. ο) b o, δυσσεβεῖη εἰσὶν d | 20 ἡμαρτον b h o D (LS) : + θνητοὶ d m p v, ut hexametrum integrum reddant | πάλιν a h m p v | 21 ὅσοι b h m o p v | δὲ b d o | εὐσεβοῦσιν b h o | ζήσονται b d h o v | 22 θ' : ὀ b o | 23 εὐσεβέσι d o | τοτ' d m : τότε a b h o v, > p

14. Non solum ergo, carissimi, a Sibylla dictum est et manifestatum de resurrectione, sed et per sacras scripturas; nam Dominus Iudaeis et gentilibus simul etiam Christianis in unum prae-
 5 et per mutum animal, id est per phoenicem, quod unicum est, manifeste nobis de resurrectione ostensionem Deus fecit. 16. Nam si esset par aut multi, ipsi multi velut phantasma videri poterant hominibus; nunc autem videtur, cum ingrediatur, quia solum est. 17. Post quingentos enim annos ingreditur in Aegyptum ad eum
 10 locum, qui vocatur Solis Ara, portans cinnamomum, et orat contra orientem et succenditur a se ipso et comburitur et fit cinis; de cinere autem fit vermis, et hic vermis crescens [de]formatur et fit iterum phoenix perfectus et tunc recedit denuo et pergit ibidem, unde et venit. 18. Si ergo et Deus per mutum animal ita id
 15 exemplum resurrectionis nobis ostendit, multo magis nos credentes resurrectioni et repromissioni Dei, etiamsi martyrium nobis supervenerit, quasi qui talem digni sumus adsequi gloriam, ut coronam portemus incorruptam in vita aeterna, 19. gaudentes ad tam magnum hoc donum et dignitatem gloriae Dei, id est ad martyrium,
 20 properemus ac libenter illud cum gaudio suscipiamus, credentes Domino Deo, quia per gloriam suam clarificatos resuscitabit nos. 20. Sicuti in principio Deus praeci-
 piens verbo mundum construxit

1 et manifestatum : gentilibus S | 4 nam > S | 7 aut multi > S | velut phantasma > S | 8/9 cum — post : unus solum, semel per S | 11 succenditur : ignis s. S | 12 hic vermis > S | 14 id : in L

15. De phoenice ave agunt Herodotus II, 73, Plinius Histor. natur. X, 2, Clemens ad Corinthios I, 25, 2—5, Physiologus c. 7 (Lauchert, *Geschichte des Physiologus* 1889 p. 237), Origenes Contra Celsum IV, 98, Eusebius, Vita Constantini IV, 72, Cyrillus Hieros. Cat. XVIII, 8, Epiphanius Ancoratus c. 84, Tertullianus De resurrectione c. 13, Ambrosius Hexaemer. V, 23, 79; In Ps. 118 serm. 19, 13, alii.

18. ἃ προσετάγη Χριστός] Haec verba Graecum orthodoxum adeo offenderunt, ut in margine codicis Vaticani a scriberet: βλάσφημον· γυμνός

γὰρ σαρκὸς οὐ προσετάγη ὁ υἱός. Similia autem reperiuntur etiam apud auctores non suspectos ante et post synodum Nicaenam. Exscribo nonnullos locos. Iustinus Dialog, c. 56 ed. Otto 1877 p. 192 dicit: Οὐδὲν γὰρ φημι αὐτὸν (θεὸν ἕτερον ἢ τοῦ θεοῦ υἱόν) πεπραχέναι ποτὲ ἢ ὠμιληκέναι ἢ ἄπερ αὐτὸν ὁ τὸν κόσμον ποιήσας, ὑπὲρ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι θεός, βεβούληται καὶ πρᾶξαι καὶ ὀμιλῆσαι. Irenaeus Ad haer. III, 8, 3 interpretans Ps. 32, 9 vel 148, 5: Cui ergo praecepit? Verbo scilicet. Cf. etiam V, 18, 2. Origenes quamquam

14. εἰ τοίνυν καὶ αὐτὴ τὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖ καὶ τὴν παλιγγε-
νεσίαν οὐκ ἀρνεῖται, διακρίνει δὲ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκ τῶν ἀσεβῶν,
μάτην ἄρα τοῖς ἡμετέροις ἀπιστοῦσιν. 15. καίτοι φασὶν καὶ εἰδικὴν
δεικνύειν τὴν ἀνάστασιν, μὴ πιστεύοντες οἷς αὐτοὶ διηγοῦνται.
φασὶ γὰρ ὄρνειόν τι μονογενὲς ὑπάρχειν, πλουσίαν τῆς ἀναστάσεως 5
παρέχον τὴν ἀπόδειξιν, ὃ λέγουσιν ἄζυγον ὑπάρχειν καὶ μόνον
ἐν δημιουργίᾳ· φοίνικα δὲ αὐτὸ προσαγορεύουσιν, ὃ καὶ ἱστοροῦσιν
κατὰ πεντακόσια ἔτη ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τὸν λεγόμενον
ἡλίου βωμόν, φέρον πλῆθος κινναμώμου κασσίας τε καὶ ξυλοβαλ-
σάμου καὶ στὰν πρὸς ἀνατολάς, ὡς αὐτοὶ φασιν, τῷ ἡλίῳ προσ- 10
ευξάμενον αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν, ἐκ δὲ τῆς
σποδοῦ σκώληκα ἀναφυῆναι, καὶ τοῦτον θερμανθέντα μορφωθῆναι
εἰς ἀρτιγενῆ φοίνικα καὶ πτηνὸν γενόμενον ἐπ' Ἀραβίαν στείλα-
σθαι, ἥπερ ἐστὶν περαιτέρω τοῦ αἰγυπτιακοῦ νομοῦ. 16. εἰ
τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ φασιν, διὰ τοῦ ἀλόγου ὄρνέου δείκνυται ἡ 15
ἀνάστασις, τί μάτην τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν, ὅταν ὁμολογῶμεν,
ὅτι ὁ δυνάμει τὸ μὴ ὄν εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, οὗτος ἰσχύει
τοῦτο καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς ἀνέγερσιν παραστήσῃ; 17. διὰ
γὰρ ταύτην τὴν πληροφορίαν καὶ μάστιγας καὶ διωγμοὺς καὶ
θανάτους ὑπομένομεν, ἐπεὶ μάτην τὰ τοιαῦτα κατεδεξάμεθα μὴ 20
τούτων ἔχοντες τὴν πληροφορίαν, ὧν κήρυκες ἐπαγγελλόμεθα
εἶναι. 18. ὥσπερ οὖν ἐπέισθημεν Μωσῇ εἰπόντι, ὅτι „ἐν ἀρχῇ
ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν“, καὶ γινώσκομεν, ὅτι
οὐκ ὕλης ἦν ἐνδεής, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προσετάγη Χριστός,

17 Rom. 4, 17. — 22 Gen. 1, 1.

1 αὐτὴ m p v | 2 κρίνει h | 3 καίτοι : καὶ τοῖς b o | φησὶ h | εἰδικὴν
a : ἡδικὴν b o, ἰδ. h, εἰκῆ m p v, ἰνδικὸν ὄρνιν καὶ εἰκῆ d | 4 δεικνύουσης
b o, δεικνύσι m p v | πιστευθέντες b o | οἷς : ὡς b | αὐτοὶ : νιοὶ o | 6 ἔχον-
τα b o | ἄζυγον ὃ λέγουσιν m | 7 φοίνικαν b o | αὐτὸν b o p, τοῦτο a
ὃ h m p v : οἶ a d | ὃ καὶ ἱστορ. > b o | 9 φέρον d : φέροντα rel | κασ-
σίαν b o | 9/10 ξύλον βαλσ. b o | 10 στὰν a d p v : στάντα b h m o | πρὸς :
κατὰ d m p v | 10/11 προσευξάμενον + καὶ b o | 12 σποδιᾶς a | 13 γεν.
ἐπ' : γενάμενον εἰς b o | ἐπὶ d | 13, 14 στέλλεσθαι m p v | 14 εἶπερ b o |
νομοῦ : νόμον b d, νότου h, βωμοῦ d i. m. | 15 καὶ . . φασιν > b o
17 ὁ : οὐ d, > b o | τὸ μὴ ὄν : τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος b o | παραγῶν h
19 καὶ διωγμοὺς : post θανάτους b d, post ὑπομένομεν o | 20 τὰ > d |
τὰ τοιαῦτα : ταῦτα m v, > p | 22 ὅτι > h | 23 γινώσκομεν : εὐρίσκομεν o |
24 β. μ. ἃ προσετάγη : μόνῃ βουλήσει καὶ μόνῃ προστάξει s | προσετάγη :
ἠθέλησεν m p v, σέταττε (= προσέταττε) d i. m.

dicens: *Fiat lumen*, dies, nox, caelum, terra, mare, volatilia, nata-
tilia, repentia et quadrupedia, arbusta, et universa per verbum eius
creata sunt et [de]formata, sicuti et scriptura significat, et ipsa
creatura per oboedientiam testimonium Deo, qui ea fecit, perhibet
5 de eo, quod facta sunt ex non constitutis resurrectionem signifi-
cantia; sicuti ergo omnia fecit, ita et hominem, qui et plasma
eius proprium est, multo magis vivificans resuscitabit. 21. Si
enim ex non constitutis mundum construxit, facilius ex constitutis
hominem, cum sit plasma eius, vivificans resuscitabit, sicuti et in
10 semine hominem [de]formans in utero perfectum reddit. 22. Si
igitur omnes homines resuscitat, ut dicit per Iesaiam: *Quoniam*
videbit omnis caro salutare[m] Dei, multo magis salvat, vivificat

1 Gen. 1, 3—26. — 11 Ies. 40, 5; 52, 10.

1 dies nox ∞ S | 2 repentia : + terrae S | 8 facilius : multo f. S | 12 vivi-
ficat : et resuscitat S

1 λέγω h | φῶς νύκτα ἡμέραν > m p v | 3 βότανα b | 6 μὴ ὄντα τὸν
> b o | μὴ ὄντα post ἄνθρωπον h | ἐκ δ. ἐποίησεν > b o | ἐποίησεν +
ἄνθρωπον a | 8 διαλελυμένα m p | ἀποτίσει : ἀναστήσει b o | 10 διάφορα
> b o | οὗτος a : οὕτως b h o, αὐτός d m p v | 12 καὶ + τὴν h | ψυχὴν
+ ἐν b o | 12/13 οὐκ οὐσαν : οἰκοῦσαν b | 13 καθὼς : καὶ ὡς a | τῷ : τοῦ o |
17/18 λέγοντος τοῦ θεοῦ b d o | 18 τῷ θῶ h | μονογενῆ m | Χριστῷ +

hac in re suspicionem movere potest, commemorandus est, quia propius ad locum nostrum accedit. Scribit Contra Celsum II, 9: *Τούτῳ (Ἰησοῦ) γὰρ φαμεν ἐν τῇ κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιῖα προστάτιοντα τὸν πατέρα εἰρηκέναι τὸ „γεννηθῆτω φῶς“ καὶ „γεννηθῆτω στερέωμα“ καὶ τὰ λοιπά, ὅσα προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι· καὶ τούτῳ εἰρηκέναι τὸ „ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν“· προσταχθέντα δὲ τὸν λόγον πεποιηκέναι πάντα ὅσα ὁ πατὴρ αὐτῷ ἐνετείλατο. Similiter ibid. VI, 60. Hilarius In Ps. 118 Nun c. 10 ed. Vindob. 1881 p. 480: Caelum ex praecepto Dei ipse firmavit, mundum ex iussu paterno in hanc speciem tanti*

decoris ornavit etc. De Trinit. IV, 16; V, 5 respiciens Gen. 1, 6—7 idem de Deo dicente vel iubente (patre) et de Deo faciente (filio) loquitur. Athanasius De decretis Nic. syn. c. 9 Ps. 32, 9 interpretans scribit: *Τίς τοίνυν ἐστίν, ᾧ ὁ θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῆ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ᾧ ἐντέλλεται ὁ θεός, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτίζεται.* Contra Chrysostomus In Gen. hom. 8 c. 3 Gen. 1, 26 interpretans dicit: *Οὐδὲ γὰρ προστακτικῶς εἶπε· ποιήσον, ὡς ὑποδεστέρω ἢ ὡς ἐλάττονι κατὰ τὴν οὐσίαν κτλ.* Et recte contra Arianos loquens.

20. ἐν κοιλίᾳ κτλ.] Cf. VII, 38, 5; Method. Sympos. II, 6.

ταῦτα καὶ παρήγαγεν, λέγομεν δὴ οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, φῶς, νύκτα, ἡμέραν, φωστῆρας, ἄστρα, πετεινά, νηκτά, τετράποδα, ἔρπετά, φυτά, βοτάνας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας ἀναστήσει θελήματι, συνεργείας μὴ δεόμενος. 19. τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεώς ἐστιν ἔργον τὸ δημιουργῆσαι κόσμον καὶ τὸ νεκροὺς ἀναστήσαι· 5 καὶ τότε μὲν μὴ ὄντα τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων ἐποίησεν, δοὺς αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, νῦν δὲ ταῖς οὐσαῖς ψυχαῖς τὰ διαλυθέντα σώματα ἀποτίσει. κειμένων γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, οὐχὶ δὲ μὴ ὑπαρχόντων. 20. ὁ οὖν τὰ πρῶτα σώματα ἐκ μὴ ὄντων ποιήσας καὶ ἐξ αὐτῶν διάφορα δημιουργήσας, οὗτος καὶ 10 τοὺς θανόντας ζωοποιήσας ἀναστήσει. ὁ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐκ μικροῦ σπέρματος μορφῶν καὶ ψυχῆν αὐτῷ οὐκ οὔσαν ἐνδημιουργῶν, καθὼς αὐτὸς πού φησιν τῷ Ἰερεμίᾳ· „Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Ἐγὼ κύριος στερεῶν οὐρανὸν καὶ θεμελιῶν γῆν καὶ πλάσσων πνεῦμα 15 ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ“, αὐτὸς καὶ πάντας ἀνθρώπους ἀναστήσει αὐτοῦ ὄντας ποιήματα, καθὼς καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγοντα τὸν θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ 20 ἐποίησεν αὐτούς“. 21. καὶ ὁ θειότατος καὶ καρτερικὸς Ἰώβ, περὶ οὗ φησὶν ἡ γραφή, ὅτι „γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ’ ὧν ὁ κύριος ἀνίστησιν“, οὗτός φησι πρὸς τὸν θεόν· „Ἡ οὐχ ὥσπερ γάλα με ἠμελξας, ἔπηξας δέ με ἴσα τυρῶ; δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὅστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνεῖρας, ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος 25 ἔθου παρ’ ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ σου ἐφύλαξέν μου τὸ πνεῦμα· ταῦτα ἔχων ἐν ἔμαντῷ, οἶδα, ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν“. 22. λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφιλὴς Δαβὶδ τῷ θεῷ· „Αἱ χεῖρές

13 Jer. 1, 5. — 14 Zach. 12, 1. — 18 Gen. 1, 26. 27. — 22 Iob 42, 18. — 23 Iob 10, 10—13. — 28 Ps. 118, 73.

τῷ θεῷ m | 18 19 καὶ καθ’ — εἰκόνα > b d o | 19 ἡμετέραν post εἰκόνα h | 21 καὶ > d | 22 ἡ + θεία d | αὐτόν a h : πάλιν αὐτόν b d, αὐτόν πάλιν m p v LXX | 23 ἀνίστησιν ὁ κύριος m p v | οὗτος : οὕτω d, + δὲ b o | ὡς b o | 24 ἔπηξας : ἐτύρωσας m p v LXX | ἴσα τ. : εἰς πυρῶ o | 24/25 με ἐνέδυσας : ~ b d h o | 25 με > h | με ἐνεῖρας ~ b d o | τε b d o | ἔλεος b d m o p v : ἔλεον a h | 27 ἐαντῷ d p | 28 οὐδέν + διό φησιν καὶ ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον δυνατὸν παρὰ τῷ θεῷ a ex Luc. 18, 17 | τῷ θεῷ > a

fideles suos. 23. Et iterum fidelium fideliores constitutos martyres in maiori gloria fortiores suscitans consiliarios adoptabit sibi et salvabit eos, quoniam eis quidem, qui simpliciter discipuli eius fideles sunt, gloriam stellarum habere eos pollicitus est; martyribus
 5 vero luminarium non deficientium gloriam aeterni luminis fulgentem per omne tempus <se> praestaturum repromisit. 24. Sicut discipuli ergo fideles Christi omnia credamus ab eo nos accepturos quae repromissa nobis sunt bona in vitam aeternam, si imitati doctrinam eius et patientiam fuerimus. 25. De generatione enim
 10 eius, quae per virginem fuit, et de adventu eius et voluntate passionis persuasi sumus per divinas scripturas, quomodo prophetae omnia praenuntiabant de adventu eius, de quibus manifestum est nos persuasos cordibus confortari; sicuti et daemones trementes nomen eius magnificabant adventum eius. 26. De his vero, quae
 15 iam fluxerunt, de quibus et praediximus, et vos persuasi estis; nos enim abundantius perspeximus, et conversati sumus cum eo et concibavimus et participes et testes adventus eius fuimus. Ea vero, quae futura sunt, de repromissionibus eius magna et inenarrabilia

4 Dan. 12, 3. — 13 Iac. 2, 19. — 16 Act. 10, 41.

1 martyres + vivificabit et S | 2/3 et salvabit eos > S | 7 fideles > S | 12/13 de quibus — confortari : et omnia impleta ac confirmata sunt in cordibus nostris S | 15 pers. estis : credidistis et perfecti estis S | 15/16 nos — eo : multo magis nos qui cum ipso eramus eumque oculis nostris vidimus S

4 δυναμις b | αὐτὴν a b h o : + καὶ αὐτοῖς d m p v | εἶδωσαν b o, ἴδωσαν h | 6 αὐτῶ : μὲν οὕτως b o | ὅτι > m p v | 8 γενόμενος b o | 9 τὸ b d o | ἢ > b o | στεφθῆναι a | 10 εἰ : ἢ h | δικαίως συγκρίνει b o | 12 καὶ τοὺς > b o | δι' αὐτόν : διὰ τῶν b d o | ὑπὸ d | σφαγέντας ὑπ' ἀνθρώπων m p v | ἁγίους : ὁσίους b | 14 τῷ Δαβὶδ : a² supra lineam, > a | Χριστοῦ : κῦ b o | 15 πάντες > h | πιστεύωμεν b v D : πιστεύομεν a d h m o p | 16 γὰρ + φησὶν b o | δὲ a h : + καὶ b d m o p v | 17 Δαβὶδ > d h m o v | πιστὸς + ὁ b d | κύριος > h | 17/18 καὶ ὁσίου — αὐτοῦ a b o : > d h m p v | 20 ἐαυτόν : αὐτόν b | 22 ῥάδαμον a d h : ῥάμον b o, ῥάβδον p, ὀρόδαμον m v | 23 ξηράνασαν a | ἐκφύσας a b h o : ἐκφύσειας d, ἐκφυσήσας m p v | 24 αὐτός : οὕτως b d o, + ἂν b h o | ἐγείρει o |

25. Quae in hoc versu leguntur, similia sunt verbis, quae referente Clemente Alex. Strom. VI, 15, 128 Petrus in Praedicatione dicit. Loci

vero non adeo inter se consentiunt, ut alter ab altero derivandus sit. Cf. E. v. Dobschütz, *Das Kerygma Petri* 1893 p. 101.

σον ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με“, καὶ πάλιν· „Σὺ ἔγνωσ τὸ
 πλάσμα ἡμῶν“, καὶ ἐξῆς· „Σὺ ἔπλασάς με καὶ ἔθηκας ἐπ’ ἐμὲ τὴν
 χεῖρά σου· ἐθαναστώθη ἡ γυνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ
 μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί
 σου, καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται“. ἀλλὰ καὶ ὁ 5
 Ἡσαΐας λέγει προσευχόμενος αὐτῷ, ὅτι „ἡμεῖς ὁ πηλὸς καὶ σὺ ὁ
 πλάστης ἡμῶν“. 23. εἰ τοίνυν αὐτοῦ δημιουργημα ὁ ἄνθρωπος
 διὰ Χριστοῦ γενόμενος, πάντως ὅτι καὶ θανὼν δι’ αὐτοῦ ἀνα-
 στήσεται ἐπὶ τῷ ἢ στεφανωθῆναι ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἢ κο-
 λασθῆναι ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν. εἰ δὲ δικαιοσύνη κρίνει ὡς 10
 ῥομοθέτης, ὥσπερ κολάζει τοὺς ἄσεβεις, οὕτως εὐεργετῶν σώζει
 τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς δι’ αὐτὸν ὑπ’ ἀνθρώπων σφαγέοντας ἁγίους,
 τοὺς μὲν ὡς ἄστρα φαιδρύνων, τοὺς δὲ ὡς φωστῆρας λαμπρύνων,
 καθὼς ὁ Γαβριὴλ τῷ Δαβιὴλ ἔλεγεν. 24. μαθηταὶ οὖν Χριστοῦ
 πάντες ὑπάρχοντες οἱ πιστοί, πιστεύωμεν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις· 15
 ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. λέγει δὲ ὁ μακάριος προφήτης
 Δαβὶδ, ὅτι „πιστὸς κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὁσιος
 ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ“. 25. ὁ γὰρ ἐκ παρθένου ἑαυτῷ
 κατασκευάσας σῶμα, οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός 20
 ἐστιν, καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν, αὐτὸς καὶ πάντας
 τοὺς κειμένους ἀναστήσει. 26. ὁ τὸν πυρὸν ἐξ ἑνὸς κόκκου
 πολύχουν ἐκ γῆς ἀνιστῶν, ὁ τὸ ἐκκοπὲν δένδρον εἰς ῥάδαμον
 ἀναθάλλον, ὁ τὴν Ἰακώβου ῥάβδον ξηρὰν οὖσαν ἐκφύσας εἰς βλα-
 στόν, αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐν δόξῃ. 27. ὁ τὸν παραλυτικὸν
 σῶν ἀνεγείρας καὶ τὸν ἐξηραμμένην ἔχοντα τὴν χεῖρα ἰασάμενος 25
 καὶ τὸ λείπον μέρος ἐν τῷ ἐκ γενετῆς πηρῷ ἐκ γῆς καὶ σιέλου
 ἀποδοῦς, ὁ αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἀνεγερεῖ. 28. ὁ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ
 δύο ἰχθύων πεντακισχιλίους κορέσας καὶ περισσεύσας δώδεκα κοφί-
 νους, καὶ ἐξ ὕδατος οἶνον μεταποιήσας καὶ ἐκ στόματος ἰχθύος
 στατήρα δι’ ἐμοῦ Πέτρον τοῖς ἀπαιτοῦσι κῆρυσον ἀποστείλας, οὗτος 30

1 Ps. 102, 14. — 2 Ps. 138, 5. 6. 16. — 6 Ies. 64, 7. — 13 Dan. 12, 3. —
 17 Ps. 144, 17. — 23 Num. 17, 8. — 24 Mt. 9, 2. — 25 Mt. 12, 10. —
 26 Ioann. 9, 1—7. — 27 Mt. 14, 17—21. — 29 Ioann. 2, 3—11. — 30 Mt.
 17, 24—27.

25 ἐγείρας b | ἀνεξήρ. b | 26 ἐν > b d | ἐκ γεν. : ἐκ γεννητοῖς (ἐγγ. b) b o |
 γεννητῆς h | πηρῷ : τυφλῶι h, τυφλῶ τῷ παντάπασι μὴ ὄρωντι d i. m. |
 σιᾶλον b o | 27 ὁ pr > b h o | ἀνεγείρει o | 28 πεντακισχ. > m | 30 οὗτος :
 οὕτω o, ὁ αὐτὸς m p v

dona accipi sperantes credimus. 27. Omnis enim fides nostra in hoc est, cum probemus omnes repromissiones eius et credimus veras esse eas; nam et si ad martyrium vocati in confessione nominis eius exierimus de hoc mundo, innocentes inveniemo et
 5 purgati ab omni delicto et ab omni peccato, quoniam dicit in David de martyribus ita: *Beati, quorum remissae sunt ** iniquitates et quorum tecta sunt peccata; beatus vir, cui Dominus non imputat peccata.* VIII. Beati ergo sunt martyres atque mundi ab omnibus delictis et exempti et abducti ab omni iniquitate, sicut dixit de
 10 Christo et de martyribus eius in Iesaia: *Ecce, iustus perit, et nemo considerat, et homines probi auferuntur, et nemo recogitat, quia a facie malitiae colligitur iustus; et sepulcrum eius in pace erit.*

IX. Haec autem dicta sunt de eis, qui pro nomine Christi martyrium subeunt. Peccata remittuntur in baptismo etiam eis,
 15 qui a gentilibus accedunt intransque in ecclesiam Dei sanctam. 2. Quaerimus iterum, *cui non imputentur peccata?* Eis, qui similes sunt Abraham et Isaac et Iacob et omnibus patriarchis, sicut et martyribus. 3. Audiamus ergo, fratres. Dicit enim scriptura: *Quis gloriatur dicens: mundus sum a peccatis, aut quis confidit dicens:*
 20 *innocens sum?* Et iterum: *Non est homo mundus a sorde, neque etiamsi unus dies est vita eius.* 4. Omnis ergo, qui credit ac baptizatus est, ei peccata remissa sunt priora. 5. Post baptismum autem, etiamsi non peccavit peccatum mortis vel eius particeps factus est, sed adspexit tantum vel audivit vel locutus est, iterum reus erit

6 Ps. 31, 1. 2. — 10 Ies. 57, 1. 2. — 14 Ps. 31, 1. — 16 Ps. 31, 2. — 18 Prov. 20, 9. — 20 Iob 14, 4. 5.

1 accipi : nos accepturos esse S | 1/3 in hoc — eas : probatur an credamus promissionibus eius futuris S | 23 24 etiamsi — iterum > Sm; Sp addit hanc glossam: vidit, id est, si quis mulierem adspexit ad concupiscendum eam; audivit: calumniam et malum sermonem vel hoc dictum: omne verbum inane, quod homines loquuntur etc.

1 ἀνεγείρει ο, ἐγερεῖ h | πάντα b o | 2 δ' a m p | ἡμεῖς + οὖν m p | 3 γενόμενοι b o v | ἐαυτοῦ b | 4 τεραστίων h | 4/6 καὶ τῆς — ἀναστασέως

30. βαπτίσαι κτλ.] Cf. III, 17, 2. — ἀνελήφθη — αὐτόν] Eadem fere verba leguntur VIII, 1, 10. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 3, 5.

VIII. Περὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ

τοῦ κυρίου καὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος. De Iacobo fratre Domini et Stephano martyre primo.

IX. Περὶ ψευδομαρτύρων. De falsis martyribus.

καὶ τοὺς νεκροὺς ἀνεγερεῖ. 29. ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἡμεῖς περὶ
 αὐτοῦ μαρτυροῦμεν, τὰ δὲ ἄλλα οἱ προφήται. 30. ἡμεῖς οἱ συμ-
 φαγόντες αὐτῷ καὶ συμπιόντες, καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν αὐτοῦ
 τεραστίων καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λόγων καὶ
 τῶν παθημάτων καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀνα- 5
 στάσεως, καὶ συναναστραφέντες αὐτῷ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ
 τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, καὶ λαβόντες ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ „κηρῦξαι
 τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ
 ἔθνη καὶ βαπτίσει εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον“ ἐπὶ ἀνθεντία τοῦ
 θεοῦ τῶν ὅλων, ὅς ἐστιν αὐτοῦ πατήρ, καὶ μαρτυρία πνεύματος, 10
 ὅς ἐστι παράκλητος· διδάσκομεν ὑμᾶς ταῦτα πάντα, ἃ διαταξά-
 μενος ἡμῖν ἀνελήφθη ἐπ' ὄψει ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν
 ἀποστείλαντα αὐτόν. 31. καὶ ἐὰν μὲν πιστεύσητε, μακάριοι γενή-
 σεσθε· εἰ δὲ μὴ πιστεύσητε, ἀθῶοι ἡμεῖς εὐρεθησόμεθα καὶ κα-
 θαροὶ τῆς ὑμετέρας δυσπιστίας. 15

VIII. Περὶ δὲ τῶν μαρτύρων λέγομεν ὑμῖν, ὅπως πάση τιμῇ
 ὧσιν παρ' ὑμῖν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν τετίμηνται ὁ μακάριος Ἰάκωβος
 ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἅγιος ἡμῶν συνδιάκονος Στέφανος. 2. οὗτοι
 γὰρ εἶσιν καὶ ὑπὸ θεοῦ μεμακαρισμένοι καὶ ὑπὸ ὁσίων ἀνδρῶν
 τετιμημένοι, καθαρὸι πάσης πλημμελείας, ἄτρεπτοι πρὸς ἁμαρτίαν, 20
 ἀμετάπειστοι τῶν καλῶν, ἀνευδοκίαστοι πρὸς ἐγκώμια, περὶ ὧν καὶ
 ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν· „Τίμιος ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων
 αὐτοῦ“, καὶ ὁ Σολομών· „Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων“, περὶ
 ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· „Ἄνδρες δίκαιοι ἀΐρονται“.

IX. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν κατὰ ἀλήθειαν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυ- 25
 ρησάντων εἴρηται, ἀλλ' οὐ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, περὶ ὧν
 τὸ λόγιόν φησιν· „Ὄνομα δὲ ἀσεβῶν σβέννυται“· „μάρτυς“ γὰρ

3 Act. 10, 41. — 6 Act. 1, 3. — 7 Mc. 16, 15; Mt. 28, 19. — 9 Rom.
 6, 3. — 12 Act. 1, 9. — 13 Mc. 16, 16. — 22 Ps. 115, 15. — 23 Prov.
 10, 7. — 24 Ies. 57, 1. — 27 Prov. 10, 7. — Prov. 14, 5.

> m p | 9 αὐτοῦ θάνατον ~ b d o | ἐπ' m | τοῦ > h | 10 μάρτυς b o |
 11 ἅπαντα ταῦτα h m p v | 12 ἐφ' ὅ. ο, ἐφόψει b | 13 μὲν > m | 14 μὴ
 π. : ἀπιστήσητε v, ἀπιστήσετε m p | 16 λ. ὑμῖν : ἡμεῖς λέγομεν b | ὅπως
 + ἐν a i. m. | 17 ὡς > b o | καὶ παρ' ἡμῖν : incipiunt quatuor folia codicis
 Vaticani 2115 olim ad codicem 2089 = e pertinentia | 18 ἡμῶν συνδιάκονος
 ~ h m p v | 21 ἀμετάπειστοι m o v : -πιστοι rel | πρὸς + τὰ b | καὶ >
 d m p v | 22 ὁ pr > b e o λέγει h | 23 δικαίου . . ἐγκωμίων a h : δικαίων
 . . ἐγκωμίων b d e m o p v LXX | 24 προφήτης + ἡσαΐας h | ἀΐρονται :
 ἐρῶνται e | 25 ὑπὲρ + τοῦ d e m p v | 26 εἴρηται h | 27 φησιν + οὕτως b o

peccati. 6. Qui autem in martyrio egreditur e mundo propter nomen Domini, beatus ille. Qui enim fratrum in martyrio ex hoc mundo egrediuntur, *eorum peccata tecta sunt*.

X. Propter hoc Christianum cavere oportet sermonem inanem 5 et verba scurrilia ac turpia; etiam diebus dominicis, quibus laetamur ac delectamur, nemini licet aliquid scurrile loqui vel quod adversarium est pietati, quemadmodum Dominus quoque noster nos docet in Psalmo per David sic dicens: *Et nunc reges intellegite, et erudimini vos omnes, qui iudicatis terram; servite Domino* 10 *in timore, et exultate ei cum tremore; cavete in disciplina, ne quando irascatur Dominus et pereatis de via iusta; brevi enim super vos exardescet ira eius; beati omnes, qui confidunt in eo.* 2. Decet ergo nostra festa et exultationes nos agere cum timore ac tremore. Christianus quippe fidelis neque cantilenas gentilium effari debet 15 neque ad leges et doctrinas conventuum alienorum accedere, quia contingere potest, ut cantilenis etiam nomen idolorum memoret. Quod absit a fidelibus. XI. Dominus enim per Ieremiam homines vituperat sic dicens: *Dereliquerunt me et iuraverunt in eis, qui non sunt dii.* Et iterum dicit: *Si Israel se converterit, ad me se* 20 *convertat, ait Dominus; et si impudicitias suas abstulerit ex ore suo et timuerit coram facie mea ac iuraverit: vivit Dominus.* 2. Et rursus dicit: *Auferam nomen idolorum ex ore vestro.* Et per Mosem iterum eis dicit: *Ad zelum me provocaverunt in eo, qui non est deus, et idolis suis irritaverunt me.* Et in omnibus scripturis de 25 hoc loquitur.

3 Ps. 31, 1. — 6 Col. 3, 8, Eph. 5, 4. — 8 Ps. 2, 10—13. — 18 Ier. 5, 7. — 19 Ier. 4, 1—2. — 22 Zach. 13, 2. — 23 Deut. 32, 21.

2/3 ὑπὲρ — ἀξιάπιστος > h, ommissa sunt notata, nec vero leguntur | 2/3 ἀληθινὸς — συνηγωνίσαστο d i. m. | 3 ἀξίόπιστος + πιστὸς e | 5 δὲ

X. Ἠθικὴ παραίνεσις, ὅτι δεῖ φεύγειν ματαιολογίας, αἰσχρολογίας, εὐτραπελίας, μέθην, λαγνείαν, θρόψιν (+ ὀργὴν ἄμετρον, μωρολογίαν, φθὴν ἐθνικὴν, ὀνομασίαν εἰδώλων ἢ δαιμόνων v). Moralis admonitio, quod oporteat fugere vanos sermones, turpiloquia, dicacitates, ebrietatem, la-

sciviam, delicias (iram immodicam, stultiloquium, cantilenam gentilem, mentionem idolorum vel daemonum).

1. ἀμ. ὀργάς] Cf. II, 46, 6.

XI. Παραίνεσις παιδεύουσα φεύγειν τῆς εἰδωλολατρίας τὸ μύσος. Admonitio docens fugiendum esse idololatriae scelus abominabile.

„πιστὸς οὐ ψεύδεται, ἑκκαίει δὲ ψευδῆ μάρτυς ἄδικος“. 2. ὁ γὰρ ἐν μαρτυρίῳ ἐξεληθὼν ἀψευδῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὗτος ἀληθινὸς μάρτυς, ἀξιόπιστος ἐν οἷς συνηγωνίσασατο τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τοῦ οἰκείου αἵματος.

X. Παραينوῦμεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι, φεύγειν τὰς 5
ματαιολογίας καὶ τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτραπελίας, μέθας,
λαγνείας, θρύψεις καὶ τὰς ἀμέτρους ὀργὰς σὺν ταῖς μωρολογίαις,
ὅτι οὐδὲ ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις τῶν εὐφροσυνῶν ὑμῶν ἐπι-
τρέπομεν ὑμῖν ἄσεμνόν τι ἢ φθέγγεσθαι ἢ πράττειν· λέγει γάρ
που καὶ ἡ γραφή· „Δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε 10
αὐτῷ ἐν τρόμῳ“. 2. καὶ τὰς ἀγαλλιᾶσεις οὖν ὑμῶν μετὰ φόβου
καὶ τρόμου γίνεσθαι χρή. ὁ γὰρ τοι Χριστιανὸς ὁ πιστὸς οὐδὲ
φθῆν ἐθνικὴν ὀφείλει λέγειν οὔτε ἄσμα πορνικόν, ἐπεὶ συμβήσεται
αὐτῷ διὰ τῆς φθῆς εἰδώλων μνημονεύειν ὀνόματα δαιμονικά, καὶ
ἀντὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰσφρήσει ἐν αὐτῷ τὸ πονηρόν. 15

XI. Ἀπίρηται δὲ καὶ τὸ ὀμνέειν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ διὰ στό-
ματος αὐτῶν προφέρειν τὰ βδελυκτὰ ὀνόματα ἢ προσκυνεῖν
αὐτοῖς ἢ φοβεῖσθαι αὐτοὺς ὡς θεούς· οὐ γὰρ εἰσὶν θεοί, ἀλλ' ἢ
πονηροὶ δαίμονες ἢ μεμωκημένα ἔργα. 2. λέγει γάρ που ὁ θεὸς
περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν· „Ἐγκατέλιπόν με καὶ ὠμνον ἐν τοῖς οὐκ 20
οὔσι θεοῖς“, καὶ ἐξῆς· „Ἐξαρῶ τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἐκ τοῦ
στόματος αὐτῶν“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Αὐτοὶ παρεξήλωσάν με ἐπ' οὐ
θεοῖς, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν“. καὶ ἐν πάσαις
δὲ ταῖς γραφαῖς ἀπηγόρευται ταῦτα ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ.

6 Col. 3, 8; Eph. 5, 4. — 10 Ps. 2, 11. — 19 Jer. 28 (51), 18. —
 20 Jer. 5, 7. — 21 Zach. 13, 2. — 22 Deut. 32, 21.

ὑμῖν : οὖν ὑμᾶς b o | καὶ > b o | φυγεῖν b o | 6 καὶ τὰς αἰσχρολογίας
 > m o p v | 7 λαγνείας : βλακίας d i. m. | ὀργὰς a e h m p v A cf. inscr. :
 ὀρμᾶς b d o a² | 8 οὐδὲν b o | εὐφροσυνῶν b o | ὑμῶν > a | 9 φθέγγε-
 σθαι b o | 10 καὶ pr > a b o | ἡ γραφή : δᾶδ ἡμῖν b o, προφήτης A, +
 ὑμῖν h | 11 οὖν > o | 12 τοι > b o | ὁ sec : καὶ e m p v | οὐδέ : οὔτε
 b o | 14 μνημονεύειν + καὶ b o | 15 εἰσφρήσει : ἐνοικήσει h, εἰσάγει d
 i. m., εἰσάγαγει e i. m. | ἐν αὐτῷ a h : εἰς αὐτὸν b o, ἐαυτῷ d e m p v |
 17 βδελυκτὰ h o, similiter ambo fere semper | 18 ἀλλ' ἢ a p v : ἀλλὰ b d
 h m o | 19 ἢ : καὶ m | μεμωκημένα : -μισμένα d i. m. | ἔργα : ἔργον e,
 ἀργὰ b o d i. m. | θεὸς + διὰ τοῦ ἱερεμίου e cf. D | 20 περὶ > b | 21 οὔσι :
 οὐ o, ἦν b

XII. Nec solum in idolis non licet fidelibus iurare, sed etiam neque in sole neque in luna. Ait enim Dominus Deus per Mosem sic: *Mi popule, videntes ne adoretis ea; nam in lucem vobis data sunt super terram.* Et per Ieremiam iterum ait: *Iuxta vias gentium*
 5 *nolite discere, et a signis caeli nolite metuere.* 2. Et per Ezechiel sic dicit: *Et introduxit me in atrium domus Domini inter vestibulum et altare, et vidi ibi viros dorsa habentes versus templum Domini et facies ad orientem, et adorabant solem. Et dixit mihi Dominus:*
 10 *Fili hominis, numquid parum est domui Iuda abominationes istas*
facere, quas hic faciunt, quia terram repleverunt iniquitate ac con-
versi sunt ad irritandum me? Et ipsi sunt ut irrisores, et ego faciam
in furore, neque parcet oculus meus neque miserebor; et clamabunt
ad aures meas voce alta, et non exaudiam eos. 4. Videtis ergo, dilecti nostri, quam durum et acerbum sit iudicium, quod Dominus
 15 *in ira sua faciet de his, qui adorant solem vel per eum iurant.*
 5. Itaque fideli non licet iurare neque per solem neque per unum

3 Deut. 4, 19. — Gen. 1, 15. — 4 Jer. 10, 2. — 6 Ezech. 8, 16—18. — 16 Mt. 5, 34.

3 ne : solem et lunam ne decipiimini eis neque Sm cf. C

XII. Ὅτι μὴ καθήκει ᾧδὴν ἐθνικὴν ἄδειν οὐτε ἐπομνύεσθαι εἰδωλον οὐτε οἰωνοῖς ἢ κληδόσιν ἢ μαντεῖαις ἢ παλμοῖς ἢ παρατηρήσεσιν ἰουδαϊκαῖς προσέχειν· ἀσεβὲς γὰρ τοῦτο καὶ τῆς θεοῦ γνώσεως ἐχθρόν. Quod non licet cantilenam ethnicam canere neque per idolum iurare neque auguria neque auspicia neque divinationes neque palpitationes neque observationes iudaicas respicere; impium enim id est et cognitioni Dei repugnans. — Titulus capiti parum respondet.

2. Βεελφεγὼρ κτλ.] Beelphegor Num. 25, 1—3 deus Moabitarum commemoratur. Nomen a Baal, quocum est idem, et ab urbe Phegor seu Phogor (Deut. 3, 29) sortitus est. — Thammuz Vulgata Ez. 8, 14 Adonidem vocat

ac recte interpretatur. Origenes, Selecta in Ezech. 8, 14: *Τὸ λεγόμενον παρ' Ἑλλησιν Ἄδωνιν Θαμμουζ φασὶ καλεῖσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ Σύροις* (ed. Bened. III, 423). — Chamos Iud. 11, 24 deus Ammonitarum appellatur, Num. 21, 29; IV Reg. 23, 13; Jer. 48, 7. 13. 46 deus Moabitarum, et idem fuisse videtur cum Moloch, qui III Reg. 11, 5. 7. 33; IV Reg. 23, 13 ipse deus Moabitarum vocatur. Cf. Creuzer, *Symbolik und Mythologie der alten Völker* II (1811), 81; Schenkl, *Bibel-Lexikon* I, 507; V, 493; Wetzler und Welte, *Kirchenlexikon* ed. II t. I, 1791—94. — *μενδήσιον τράγον*] Mendes erat urbs Aegypti inferioris, sita in ostio partis Nili. Cultus ab ea profecta paulatim tota Aegypto propagabatur.

XII. Οὐ μόνον δὲ περὶ εἰδώλων ἀπαγορεύουσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ φωστήρων νομοθετοῦντες παραινοῦσιν μήτε ὀμνύειν ταῦτα μήτε μὴν λατρεύειν αὐτοῖς· φασὶ γάρ· „Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας πλανηθεῖς προσκυνήσεις αὐτοῖς“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ μανθάνετε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε“. 2. τὰ γὰρ ἄστρα καὶ οἱ φωστήρες εἰς φαῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' οὐκ εἰς προσκύνησιν ἐδόθησαν, εἰ καὶ οἱ Ἰσραηλίται μοχθηρῶς τρόπον „προσεκύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν“, καὶ τὸν μὲν δημιουργὸν καθυβρίζαντες, τὴν δὲ κτίσιν πλεῖον ἢ δεῖ θαυμάζαντες, καὶ ποτε μὲν 10 μωσχοποιοῦντες ὡς ἐν ἐρήμῳ, ποτὲ δὲ τὸν Βεελφεγὼρ προσκυνοῦντες, ἄλλοτε δὲ τὸν Βαὰλ καὶ τὸν Θαμμοῦς καὶ τὴν σιδωνίαν Ἀστάρτην, καὶ πάλιν τὸν Μολὸχ καὶ τὸν Χαμῶς, καὶ ἄλλοτε τὸν ἥλιον, ὡς παρὰ τῷ Ἰεζεκιὴλ γέγραπται, ἤδη δὲ καὶ ἄλογα ζῶα, ὡς παρ' Αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν καὶ τὸν μενδῆσιον τράγον, καὶ 15 θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ὡς ἐν Ἰουδαίᾳ. 3. δι' ἅπερ ἅπαντα ἀπειλῶν αὐτοῖς ἔλεγεν διὰ τοῦ προφήτου· „Μὴ μικρὸν τοῦτο τῷ οἴκῳ Ἰούδα, τοῦ ποιεῖν τὰ βδελύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἐπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσει με; καὶ ἰδοὺ, αὐτοὶ εἰσιν ὡς μυκτηρίζοντες, καὶ ἐγὼ ποιήσω μετὰ θυμοῦ, οὐ φείσεται 20 ὁ ὀφθαλμὸς μου οὐδ' οὐ μὴ ἐλείψω, καὶ κεκραῖζονται ἐν τοῖς ὠσίν μου φωνῇ μεγάλη καὶ οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν“. 4. ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, ὅσα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν σεβομένων ἥλιον καὶ σελήνην ἀποφαίνεται ὁ κύριος. 5. διὸ χρὴ τὸν „τοῦ θεοῦ ἀνθρωπον“ ὡς Χριστιανὸν μήτε ἥλιον ὀμνῦναι μήτε σελήνην 25

3 Deut. 4, 19. — 5 Ier. 10, 2. — 7 Gen. 1, 15. — 8 Rom. 1, 25. — 10 Exod. 32, 4. — 11 Num. 25, 3; Iud. 2, 13; Ezech. 8, 14; III Reg. 11, 5. 7. — 14 Ezech. 8, 16. — 17 Ezech. 8, 17. 18. — 24 I Tim. 6, 11. — 25 Mt. 5, 34.

1 περὶ + τῶν h | 2 μήτε b d h o : μήτις a, μὴ m p v | 3 λατρεύουσιν b o | φησὶ e m o p v | 4 προσκυνήσεις h o | 7 εἰς > b o | 8 ἐδόθησαν : ἐδημιουργήθησαν b o | εἰ > b | 9 10 καὶ τὸν — κτίσιν > b o | 10 πλεῖον : post δεῖ m p v | ἢ δεῖ a m : εἶδη b, ἤδη d e h o p v | 11 μωσχοποιήσαντες m p v | ὡς ἐν : ἐν τῇ b d o | τόν : τῶι h, τὸ m, τῷ b, ἐν το o | 12 δὲ > p v | τὸν pr : τῷ b h | τὸν sec : τῷ h | θαμμοῦς a b, θαμοῦς d e o p v, θαμῶς h | 13 ἄσταρτιν h | τὸν pr : τὸ o | 13/14 τὸν ἥλιον ἄλλοτε o | 14 τοῦ Ἰεζ. h | 15 καὶ τὸν μ. τράγον > b h o | 17 αὐτοῖς : a² supra lineam, > a | 18 τοῦ : τὸ m | ἐποίησαν + κακὰ b o | 19 καὶ > b d o | 20 θυμοῦ + μου h A | 21 καὶ > b | κραῖζονται d o | 24 κύριος : χσ d, i. m. πσ | τοῦ > o p v | 25 σελήνην : τὴν σ. h p, μὴν σ. m v

ex aliis caeli signis vel per elementa, neque ore suo commemorare nomen idolorum, neque ex ore suo emittere maledictionem, sed benedictiones et psalmos et scripturas dominicas ac divinas, quae sunt fundamentum veritatis fidei nostrae, et praesertim diebus
 5 paschae, quibus omnes fideles toto mundo ieiunant; 6. sicut dixit Dominus noster et magister, cum interrogarent eum: *Quare discipuli Ioannis ieiunant, tui autem non ieiunant?* Et respondit eis dicens: *Non possunt ieiunare filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est; venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc*
 10 *ieiunabunt in illis diebus.* Nunc autem per opera sua nobiscum est, visui vero procul est, quia ascendit in altitudines caeli sedetque ad dexteram patris sui. XIII. Propterea, cum ieiunatis, orate et

6 Mc. 2, 18. — 8 Mc. 2, 19. 20.

XIII. Apostolos tempore passionis Domini ieiunasse narrat etiam Evangelium Petri v. 27.

5. μήτε ἥλιον ὀμνῆναι κτλ.] Cf. Epiph. H. 19 c. 1; Statuta ecclesiae antiqua c. 61.

XIII—XX. Haec capita excerptis Anastasius Quaest. LXIV.

XIII. *Κατάλογος τῶν τοῦ κυρίου ἑορτῶν, ἃς δεῖ φυλάσσειν, καὶ πότε ταύτων ἐκάστη ὀφείλει ἐπιτελεῖσθαι.* Enumeratio festorum Domini, quae oportet observare, et quando unumquodque eorum debeat celebrari. — Cf. Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

1. Festum nativitatis Domini saeculo IV ineunte Romae originem sumpsit, et inde a decennio VIII saeculi IV in Oriente recipiebatur. Epiphanius anno 375 festum nondum cognitum habuit, H. 51 c. 16—27 et Expos. fidei c. 21 nativitatis Domini die Epiphaniae vel die VI Ianuarii mentionem fieri docens. In Oriente festum a Basilio M., cui sermonem in Christi nativitatem debemus, invectum esse et a Cappadocia in regiones finitimas pervenisse videtur. Constantinopoli teste Gregorio

Naz. Orat. 38 festum anno 379, et ut videtur primum, celebratum est. Antiochiae Chrysostomus anno 388 homiliam in diem Christi natalem (ed. Bened. II, 354—366) pronuntiavit, in qua (c. 1) dixit, nondum decimum annum esse, e quo hic dies Syris manifestus esset vel festum ageretur. Hierosolymis Iuvenali episcopo (425—458), Alexandriae Cyrillo episcopo (412—444) in notitiam venit. Armenii festum non receperunt et more vetere etiam nunc nativitatem Domini festo Epiphaniae celebrant. Cf. Usener, *Das Weihnachtsfest* 1889 (*Religionsgeschichtliche Studien* tom. I), et quae disputavi in libro de Constitutionibus apost. p. 83—84 et in *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 360—65; C. Holl, *Amphilochius* 1904 p. 107—110. Cf. infra VIII, 33, 6.

2. Festum Epiphaniae vel baptismi Christi teste Clemente Alex. Strom. I, 21, 146 p. 408 Basilidiani primi agebant. Mox autem etiam ab ecclesia recipiebatur, primum a Graecis, deinde a Latinis. Saeculo IV ubique in usu erat. Constitutor eo Dominum suam divinitatem ostendisse dicens signum

μήτε ἄστρα. μήτε μὴν οὐρανὸν ἢ γῆν ἢ τι τῶν στοιχείων μικρὸν ἢ μέγα. 6. εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ ὄντος θεοῦ παρήγγειλεν ἡμῖν „μὴ ὀμνύειν“, ὅπως ὁ λόγος ἡμῶν πιστότερος ἢ τοῦ ὄρκου, „μήτε μὴν τὸν οὐρανὸν αὐτόν“, ἑλληνικὸν γὰρ τὸ δυσσέβημα, „μήτε μὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ τὰ τοῦ θεοῦ ἅγια ἢ τὸ θυσιαστήριον 5 καὶ τὸ δῶρον ἢ τὴν τοῦ ναοῦ χρύσωσιν ἢ τὴν οἰκίαν κεφαλὴν“, Ἰουδαϊκῆς γὰρ παραφθορᾶς ἢ συνήθεια, διὸ καὶ ἀπαγορευτέα, εἶναι δὲ τὸ „ναὶ ναὶ“ καὶ τὸ „οὐ οὐ“ τοῖς πιστοῖς παρεγγυᾶ, καὶ „τὸ τούτων περισσὸν τοῦ πονηροῦ εἶναι“ λέγει· πόσῳ μᾶλλον ὑπόδικοι οἱ τὰ ψευδῶνυμα ὡς ὄρκια ἐπομνύμενοι καὶ τὰ νομιζόμενα 10 ἀντὶ τῶν ἀληθῶν δοξαζόντες; οὓς ὁ θεὸς διὰ μοχθηρίαν παρέδωκεν εἰς ἀβουλίαν, ἐνεργεῖν τὰ μὴ δεόντα.

XIII. Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἣτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκοστῇ πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός. 2. μεθ' ἣν ἢ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτη, 15 καθ' ἣν ὁ κύριος ἀνάδειξεν ὑμῖν τῆς οἰκίας θεότητος ἐποίησατο· γινέσθω δὲ καὶ αὕτη ἕκτῃ τοῦ δεκάτου μηνός. 3. μεθ' ἧς ὑμῖν

3 Mt. 5, 34—36. — 5 Mt. 23, 16—22. — 8 Mt. 5, 37. — 11 Rom. 1, 28.

1 μὴν > h, + τὸν a | 2 μέγα + ὀμνύειν h | ὄντος : ὄντως d v, > b o | 3 ὑμῶν b | 5 ἰλημ : a² i. m., ιηλ a | 6 καὶ : ἢ b o | 7 παραφθορᾶς m p v | ἀπηγόρευται a | 8 δὲ + καὶ h | παραγγελία b o | τὸ a², > a | 10 ἐπομνύμενα a, corr a² | 11 ἀληθινῶν b d | οὓς + καὶ b o | 11/12 παρέδωκεν h | 13 τὰς κτλ. : inscripsit περὶ τῆς ἑορτῆς ἀργείας o | φυλάσσεσθαι b o | 13, 14 πρῶτον δὲ τὸ γεν. b o | 14 ὑμῶν a | ἐπιτελείσθω + τῇ m p v | εἰκοστῇ π. b h o : εἰκάδι π. m p, κε a d v | 15 ἐνάτου b o p | ἢ > b o | τιμιωτέρα h | 16 ὑμῖν : ἡμῖν b o v, > m p | 17 αὕτη a h | ἧς a b h o : ἣν d m p v | ὑμῖν : ἡμῖν o, > m p v

in nuptiis Canae patrum ante oculos habuisse videtur. Infra VIII, 33, 7 de divinitate in baptismo Domini patefacta loquitur. Praeterea Graeci eo nativitate Domini meminerunt, quamdiu haec non suo die celebrabatur. Epiphanius H. 51 c. 16, Expos. fid. c. 21 Epiphaniam simpliciter diem nativitate Domini appellat. Nonnuncquam festum τὰ Θεοφάνια appellabatur, cum hoc nomine alias festum nativitate designaretur. Agebatur festum ubique die sexto mensis decimi

vel Ianuarii. Modo Basilidiani teste Clemente l. c. id die XV mensis Tybi vel X Ianuarii celebrabant. Epiphanius H. 51 c. 16, 24, 28 quidem Christum die VIII Novembris baptizatum fuisse censet, festum Epiphaniae autem tanquam festum nativitate Domini in die VI Ianuarii collocat. Cf. etiam Hieronymus ad Ezech. 1, 1—3.

3. Quadragesima primum a synodo Nicaena c. 5 commemoratur et haud dubie non multo ante exorta est. Testimonia, quae praebent Canones qui

rogate pro pereuntibus, sicut et nos fecimus, cum salvator noster pateretur.

XIV. Nam cum eo tempore, quo adhuc nobiscum erat, priusquam pateretur, pascha cum eo comederemus, nobis dixit: *Hodie*
5 *in hac nocte unus ex vobis me traditurus est.* Et diximus ei, unusquisque nostrum: *Numquid ego, Domine?* Et respondens nobis

4 Mt. 26, 21. — 6 Mt. 26, 22.

XIV—XVII. De ieiunio hebdomade paschali peragendo dicens auctor disputat etiam de passione Domini et hanc hebdomadis sanctae chronologiam proponit: 1. secunda sabbati vel decima lunae seu mensis Nisan Iesus in domo Simonis leprosi erat, Iudaei de eo occidendo consulere coeperunt, Iudas clam ad eos se contulit eisque promisit, se Dominum ipsis traditurum esse (17, 1—4); 2. tertia sabbati vel undecima lunae Iesus cum discipulis pascha comedit (14, 5. 20); 3. quarta sabbati proditus et comprehensus et in domo Caiphae custoditus est (14, 4. 6); 4. quinta sabbati Pilato traditur (14, 7); 5. sexta sabbati seu die parasceves, id est, cum secunda sabbati decima lunae declaretur, decima quarta lunae, iudicatur et crucifigitur (14, 9). Auctor ergo, cum Evangelia Iesum die ante mortem pascha comedisse tradant, dicit, Iesum id tribus diebus antea fecisse, atque Iudaeos ipsos tribus diebus ante tempus festum peregisse, sacerdotibus et senioribus populum de tempore decipientibus, ut Iesum sine tumultu comprehenderent (17, 6—7). Similiter Epiphanius H. 51 c. 26, haud dubie Didascaliam sequens. Cui autem auctor noster suam chronologiam debet? Num in Evangelio aliquo apocrypho eam legit? Sectionem totam diligenter consideranti mihi ipse eam effinxisse videtur, ut disciplinam confirmaret, qua Christiani tum tem-

poris diebus stationum per totum annum et omnibus diebus hebdomadis sanctae, dominica excepta, ieiunabant. Ieiunium feriae quartae inprimis proditione Iudae revera confirmari non potuit, nisi s. cena nonnullis diebus antevertebatur.

* * *

sub nomine Hippolyti Romani arabice circumferuntur c. 20 et Origenis In Lev. hom. 10, fide non sunt digna. Post synodum Nicaenam testimonia creberrima sunt. Quadragesima saeculo IV amplectebatur sex hebdomades, nec vero ubique easdem, sed in plerisque ecclesiis festo paschae, in ecclesiis autem a Constantinopoli usque in Phoeniciam sitis dominicae palmarum praecedentes (Sozom. H. E. VII, 19). Haec disciplina, quam Constitutor quoque sequitur quadragesimam a ieiunio hebdomadis sanctae discernens, paulatim Oriente toto in usum venit. Cf. quae de origine et progressu ieiunii paschalis exposui in *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Unters.* I (1897), 241—78. — πλ. δὲ εἰς παρασκευὴν] Sabbato enim praeter sabbatum hebdomadis sanctae Graeci non ieiunabant. Cf. c. 15, 2; 20, 16; VII, 23 2. 3; VIII, 33, 1.

3—4; XIV, 1. 20. Ioannes Dam. De sacr. ieiun. c. 3.

XIV. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ κυρίου,

φυλακτεία ἢ νηστεία τῆς τεσσαρακοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ κυρίου πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας. ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευὴν. 4. μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτήν 5 πάντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐταῖς περὶ τῶν ἀπολλυμένων.

XIV. Ἦρξαντο γὰρ τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βουλήν ποιῆσθαι δευτέρα σαββάτων μηνὶ πρώτῳ, ὅς ἐστι Ξανθικός· καὶ τῇ τρίτῃ τοῦ σαββάτου παρέτεινεν ἡ σκέψις, τῇ δὲ τετράδι ὄρισαντο 10 σταυροῦ ἀνελεῖν αὐτόν. 2. καὶ Ἰούδας γνούς τοῦτο, ἐκ πολλοῦ μὲν διαστραφεῖς, τότε δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου βληθεὶς φιλαργυρία, καίτοι πάλαι τὸ γλωσσόκομον ἐγχειρισμένος καὶ κλέπτων τὰ τῶν πενήτων, οὐκ ἀπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ μακροθυμίαν· ἀλλὰ καὶ ποτε μὲν ἐδωκίμων ἡμῶν σὺν αὐτῷ, 15 βουλόμενος καὶ αὐτὸν σωφρονίσαι καὶ ἡμᾶς παιδεῦσαι τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, λέγει· „Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἕξ ὑμῶν παραδώσει με“. 3. καὶ ἐκάστου ἡμῶν λέγοντος· „μητί ἐγώ“; καὶ τοῦ κυρίου σιωπῶντος, ἀναστὰς ἐγώ, εἰς ἕκ τῶν δώδεκα, φιλούμενος πλεῖον τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ, ἐνστερνισάμενος αὐτόν 20

12 Ioann. 12, 6. — 17 Ioann. 13, 21. — 18 Mt. 26, 22.

2 τε > b o | 2/3 αὕτη ἢ νηστεία h | 3 νηστείας : ἐορτῆς h | 4 ἀπονηστεύοντες h | 5/6 αὐτήν — αὐταῖς > b o | 6 ἅπαντες d h | 8 ἐπιβουλήν b m o p v | ποιῆσθαι post κυρίου b o | 9 δευτέρα + τῶν d | σαββάτω b o | 10 ὄρισαντο : ὄρισαν τῷ a, διώρισαντο b o, διώρισαν τῷ d | 13 καίτοι : + καὶ h, γε b o | πάλαι + καὶ b o | 15 μὲν a o : > rel | αὐτῷ + καὶ b o | 17 λέγων o | ἀμὴν sec > b h m o p v cf. Mt. 26, 21; Mc. 14, 18 | 19 κυρίου + εἰπόντος καὶ b o | ἐκ > m p v | 19/20 φιλούμενος : πάντ φ. d, ὁ φ. m p | 20 πλεῖον b o | ὑπ' αὐτοῦ post φιλούμενος m p v

καὶ τί ἐν ἐκάστῃ ἡμέρᾳ ἐπράχθη τῶν ἐν τῷ πάθει· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα· ὅτι οὐ συμπαρήν Ἰούδας ἐν τῷ τὸν κύριον τοῖς μαθηταῖς παραδίδόναι τὰ μυστήρια. De passione Domini, et quid in singulis diebus actum sit eorum, quae ad passionem pertinent; et de Iuda; quod non intererat Iudas, quando Dominus tradidit discipulis sacramenta. — Cf. de aliis inscripti-

onibus ad hoc caput spectantibus Prolegomena V.

1. Cf. Didascalia c. 17, 1—2. Primus mensis est auctori Didascaliae mensis Nisan secundum computationem Hebraeorum. Constitutor ei substituit Xanthicum vel Nisan Syro-Macedonum, qui mensi Aprili Romanorum respondet. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chronologie* 1831 p. 180.

ait: *Qui porrigit manum suam mecum in paropsidem, hic est.* 2. Et surrexit Iudas Iscariotes, qui erat unus ex nobis, et abiit, ut eum traderet. 3. Deinde nobis dixit Dominus noster: *Amen, dico vobis, modicum tempus est, et relinquetis me; scriptum est enim: Per-*
 5 *cutiam pastorem, et dispergentur oves gregis eius.* 4. Et venit Iudas cum legis peritis et sacerdotibus populi ac prodidit Dominum nostrum Iesum. Hoc autem factum est quarta sabbati. 5. Cum enim pascha comedissemus tertia sabbati vespere, exivimus in mon-
 tem Oliveti, et nocte comprehenderunt Dominum nostrum Iesum.
 10 6. Et sequente die, quae est quarta sabbati, in custodia permansit in domo Caiphae principis sacerdotum; et eadem die convenerunt

1 Mt. 26, 23. — 3 Mt. 26, 31. — 9 Mt. 26, 50. — 11 Mt. 26, 57.

1 ἰκέτενον + αὐτὸν m v | εἶπειν : > d, + αὐτὸν b o | 2 ἡμῖν εἶρηκεν
 ∞ m p v | τὸ ὄνομα αὐτοῦ m | κύριος : θεὸς d | 3 ἐν μὲν : ἡμῖν b o | 4/5 ᾧ
 (ὁ d) ἐγὼ δώσω β. τὸ ψ. m | 4 ἐμβάψας o | 5 εἶμι > m p v | 7 τοῦτο d |
 9 καὶ > d m p v | 10 καὶ γὰρ b m o p v | προσδώσω o | 11 ἀργύρια + καὶ
 ἐπληρώθη ἡ γραφή ἢ λέγουσα· καὶ ἔλαβον τὰ ἑξ ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ
 τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν
 οἶκον τοῦ κερამέως a ex Matth. 27, 9--10 | φαγάντες o | 13 ἡμῖν εἶπεν ∞
 b d h o | 15 καὶ ἕκ. : ἕκαστον δὲ b o | ἐμοῦ + δὲ h | 16 ἐπαγγελιαμένον
 p v | συναποθανεῖν + αὐτῶ b o | 17 ἀπαρνήσῃ + με b o | 18 τὰ > b |
 αὐτοῦ > d m o p v | 20 οὖν m p v | 22 οὐ > a h o | 22/23 παρένεγκαι
 m o p v | 23 τὸ ποτ. ἀπ' ἐμοῦ m | ποτήριον + λέγων b | 24 ἡμῶν : ὑμῶν o,
 + δὲ b | 25 καταπεσόντων + καὶ b | λέγει + ἡμῖν b h o | 27 ὄχλος +

5. καὶ ταῦτα ἀκούσας] Haec inse-
 rens Constitutor turbat chronologiam.
 Iam priusquam illa verba a Domino
 pronuntiata sunt, vel ante sacram ce-
 nam Iudas pactus erat cum Iudaeis.

6. τῇ πέμπτῃ] Aliter Didascalia.

7. Didascalia dicere videtur, Iudam
 sacrae cenae interfuisse. Distincte hoc
 docent, et quidem recte, Chrysostomus
 De prodicione Iudae hom. I, 3; II, 5;
 Hieronymus In Matth. 26, 23; Augu-
 stinus In Ioann. 6, 48; 13, 18; In Ps.
 III, 1; Theodoretus Ad I Cor. c. 11
 (ed. Schulze III, 238). Ephraem, In
 hebdom. s. serm. IV, 6 ed. Lamy I,
 422, Evangelii concord. expos. ed. Moe-

singer 1876 p. 221, dicit, Iudam cum
 apostolis panem quidem sumpsisse,
 sed postquam in aqua intinctus bene-
 dictione privatus fuerit, ac tum proditorem
 abiisse neque bibisse calicem.
 Constitutor Iudam ante sacram cenam
 decessisse censet. Item Tatianus, Vic-
 tor Capuanus (Migne PL 68, 340),
 Ammonius, Harmon. evang. c. 155
 (ed. Schmeller 1841), Aphraates Hom.
 XII, 4 (ed. Bert 1888 p. 188), Hilarius
 In Matth. cap. 30. — ἀντίτυπα μ. τ.
 τ. σώματος καὶ αἵματος] Similiter VI,
 30, 2; VII, 25, 4. Cuius locutionis
 primi testes esse videntur Gregorius
 Naz. Orat. VIII, 18 (PG 35, 809) et
 Epiphanius H. 55 c. 6.

ἰκέτενον εἰπεῖν, τίς ἂν εἶη ὁ παραδώσων αὐτόν· καὶ οὐδ' οὕτως
 ἡμῖν εἶρηκεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα ὁ ἀγαθὸς κύριος, ἀλλὰ δύο σημεῖα
 τοῦ προδότου ἔδωκεν, ἐν μὲν εἰπὼν· „Ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ
 ἐν τῷ τρουβλίῳ“, δευτέρον δέ· „Ὡ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπι-
 δώσω“. 4. καίτοι κάκεινον λέγοντος· „Μήτι ἐγὼ εἰμι, ῥαββί“; 5
 οὐκ εἶπεν ὁ κύριος, ὅτι ναί, ἀλλ' ὅτι „οὐ εἶπας“, καὶ φοβῆσαι
 αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ βουληθεὶς, φησὶν· „Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ,
 δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ
 ἐγεινήθη“. 5. καὶ ταῦτα ἀκούσας, ἀπελθὼν εἶπεν τοῖς ἱερεῦσιν·
 „Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν αὐτὸν παραδώσω; οἱ δὲ 10
 ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια“. 6. καὶ τῇ πέμπτῃ φαγόντες
 παρ' αὐτῷ τὸ πάσχα, βάψαντος ἐκείνου τὴν χεῖρα εἰς τὸ τρουβλίον
 καὶ τὸ ψωμίον λαβόντος καὶ ἐξελθόντος νυκτός, ἡμῖν εἶπεν ὁ
 κύριος· „Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα σκορπισθῆτε καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε“,
 καὶ ἐκάστου διῶχυριζομένου μὴ ἐγκαταλεῖψαι αὐτόν, ἐμοῦ Πέτρον 15
 ἐπαγγελιομένου καὶ συναποθανεῖν, εἶπεν· „Ἀμὴν λέγω σοι, πρὶν
 ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρεῖς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναί με“. 7. παραδοὺς
 δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ
 αἵματος, Ἰούδα μὴ συμπαρόντος ἡμῖν, „ἔξῃλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν 20
 ἐλαιῶν πλησίον τοῦ χειμάρρου τῶν κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος“. 8.
 συνημεν δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ ὑμνήσαμεν κατὰ τὸ ἔθος. 8. καὶ χωρισ-
 θεὶς ἡμῶν οὐ πολὺ, προσηύχετο τῷ πατρὶ λέγων· „Πάτερ, παρέ-
 γεχε ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω,
 ἀλλὰ τὸ σόν“. καὶ τοῦτο ποιήσας τρίτον, ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀθυμίας
 εἰς ὕπνον καταπεσόντων, ἐλθὼν λέγει· „Ἠγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ 25
 υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀμαρτωλῶν“. 9. καὶ
 ἰδοὺ Ἰούδας καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος ἀσεβῶν· καὶ σημεῖον προδοσίας
 αὐτοῖς δείκνυσιν δόλιον φίλημα, οἱ δὲ δεξάμενοι τὸ σύνθημα,
 ἐκράτησαν τὸν κύριον καὶ δέσμιον ποιησάμενοι ἤγαγον εἰς τὴν
 οἰκίαν Καϊάφα τοῦ ἀρχιερέως, ἐν ἣ πολλὸς συγκεκρότητο οὐ λαός, 30
 ἀλλ' ὄχλος, οὐδὲ πρεσβυτέριον ἱερόν, ἀλλὰ συνέδριον παρανόμων
 καὶ βουλευτήριον ἀσεβῶν· οἱ καὶ πολλὰ ποιησάμενοι κατ' αὐτοῦ

3 Mc. 14, 20. — 4 Ioann. 13, 26. — 5 Mt. 26, 25. — 7 Mt. 26, 24. —
 10 Mt. 26, 15. — 14 Ioann. 16, 32. — 16 Mt. 26, 34; Luc. 22, 34. —
 19 Luc. 22, 39. — 20 Ioann. 18, 1. — 22 Luc. 22, 42. — 25 Mt. 26, 45.

πολὺς b | 28 αὐτοῖς δείκνυσιν ~ b d h o | σύνθημα o | 29 τὴν > m p v |
 30 πολλὸν o, πολλοὶ b | 30, 31 οὐ λ. ἀλλ' : τοῦ λαοῦ ἀλλ' οὐκ b o | 31 οὐτε h |
 ἱερῶν o | παράνομον b o a² | 32 ἀσεβῶν : ἄσεμνον o

principes populi atque consilium de eo inierunt. 7. Et iterum proxima die, quae est quinta sabbati, duxerunt eum ad Pilatum praesidem, et rursus in custodia mansit apud Pilatum nocte post quintam sabbati. 8. Parasceve illucescente, eum vehementer coram
5 Pilato accusaverunt, nec quidquam veri producere poterant, sed falsa testimonia contra eum proposuerunt et a Pilato occisionem petierunt. 9. Et crucifixerunt eum ipsa parasceve. Per sex igitur horas passus est in parasceve, et illae horae, quibus crucifixus est

2 Mt. 27, 2. — 5 Mt. 27, 11—26. — 6 Mt. 26, 59.

1 ἔμπτ. : πτόντες καὶ b o | κερτομοῦντες : ἔμπαίζοντες d i. m. |
2 ῥαπίζοντες + καὶ b o | λοιδορούμενοι : λοιδοροῦντες a, + αὐτόν b o p |
3 εἴρωνα : ἰερών b o | 4 ἱεροῦ καθ. > b o | 5 βαθέως b d h v | 6 οἱ sec
> h m p v | 7 Ἄννα a | 8 παρέδοσαν h | 9 πολλά : τὰ π. b o | πολλά καὶ
> p | καὶ > v | 10 ἴσχυαν b | ἀπελέγξαι : ἀποδείξαι m p v | 11 δύο > b o |
ἀψευδεῖς b | 13 ἀνήγαγον d, εἰσάγαγον b, ἦγαγον o | 14/15 διδόναι κωλύει
~ b d o | 15 γίνονται + οἱ b | 19 ἑαυτήν b d o p v : ἑαυτῆ a h m LXX |
20 πολλοὶ + καὶ h | 21 μου : μοι b o | ἐμοί : ἐμῆ b | 22 ἀνανδρεία h p |
23 ἑαυτὸν + κατηγορεῖ καὶ b o | ἐξελέγχθη h | 25 κολάσει τοῦτον ~ m
p v | παραδοῦς b o | 26 ἀνεξέλεκτον b p | ἀποθνήσκειν b o | 28 δεξ. τὴν
ἀπόφ. b | 29 περὶ : κατ' m p v | μετὰ χ. πιεῖν m | 30 ἔπειτα a h : εἶτα d
m p v, καὶ b o | 32 γεγραμμένον : εἰρημένον m o p v | 34 τῶν ἱματισ-
μῶν b

XIV, 9—12. Ut Iesum per tres dies completos vel per tres dies ac noctes mortuum vel in corde terrae fuisse demonstrat, auctor tempus sic emittitur: primum diem constituunt horae sex parasceves priores, quibus de Domino iudicium fiebat, noctem primam tres horae sequentes, quibus terra obscurabatur; diem secundum horae parasceves reliquae, noctem secundam nox parasceven sequens; diem tertium dies sabbati, noctem tertiam horae tres sabbato succedentes. Cf. quae adnotavi ad Testimonium VI.

* * *

10. Ioannes 18, 13. 24 e contrario tradit, Iesum primo ad Annam ductum et ab hoc ad Caipham missum esse.

11. μάρτυρας δ. ψευδεῖς] Hoc Matthaeus 26, 60 ad iudicium Caiphae refert. — εἰς καθοσίωσιν] i. e. ad crimen maiestatis.

14. τρίτη δὲ ὥρα κτλ.] Item VIII, 34, 1. Unde haec chronologia? Chronicon paschale p. 5, 219 ed. Dindorf (Migne PG 92, 78. 534) refert, codices meliores Ioann. 19, 14 ὥρα τρίτη legisse, non ἔκτη. Marcus 15, 25 crucifixionem ad horam tertiam refert.

14—18. Cf. Ps.-Ign. Trall. 9, 5.

πάν εἶδος ὕβρεως οὐ παρέλιπον, ἐμπύοντες, κερτομοῦντες, τύπ-
τοντες, ῥαλίζοντες, λοιδορούμενοι, πειράζοντες, μαντείας ἐπιζη-
τούντες ἀτὶ προφητείας, εἴρωνα, βλάβσημον, Μωσέως παραβάτην,
ἱεροῦ καθαιρέτην, θυσιῶν ἀναιρέτην, Ῥωμαίων πολέμιον, καίσαρος
ἐναντίον ἀποκαλοῦντες. 10. καὶ ταῦτα μέχρις ὀρθρου βαθέος 5
ἐμπαροινήσαντες αὐτῷ „οἱ ταῦροι καὶ οἱ κύνες“ ἀπάγουσιν αὐτὸν
πρὸς Ἄνναν, ὃς ἦν πενθερὸς τοῦ Καϊάφα· κάκει τὰ ὅμοια δρά-
σαντες, παρασκευῆς οὔσης, τῷ ἄρχοντι τῶν Ῥωμαίων παρέδωκαν
αὐτὸν Πιλάτῳ, κατηγοροῦντες αὐτοῦ πολλὰ καὶ βαρέα, ὧν οὐδὲν
ἴσχυον ἀπελέγξαι· ἐφ' οἷς ὁ ἄρχων δυσανασχετήσας ἔλεγεν· „Οὐδε- 10
μίαν αἰτίαν κατ' αὐτοῦ εὐρίσκω“. 11. οἱ δὲ μάρτυρας δύο ψευδεῖς
ἀγαγόντες ἐβούλοντο συκοφαντεῖν τὸν κύριον· ἀσυμφώνων δὲ
αὐτῶν ἐρεθέντων εἰς καθοσίωσιν ἀνήγον τὸ πρᾶγμα λέγοντες·
„Οὗτος ἑαυτὸν λέγει βασιλέα εἶναι, καὶ φόρους καίσαρι διδόναι
κωλύει“. 12. καὶ γίνονται αὐτοὶ κατήγοροι καὶ μάρτυρες καὶ 15
κριταὶ καὶ τῆς ἀποφάσεως ἐξουσιασταὶ λέγοντες· „Σταύρωσον,
σταύρωσον αὐτόν“, ἵνα πληρωθῇ ὅτι γέγραπται περὶ αὐτοῦ ἐν
τοῖς Προφήταις· „Συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύ-
σατο ἡ ἀδικία ἑαυτήν“, καὶ πάλιν· „Περιεκύκλωσάν με κύνες
πολλοί, συναγωγή πονηρευομένων περιέσχόν με“, καὶ ἐν ἑτέροις· 20
„Ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ
τὴν φωνὴν αὐτῆς“. 13. ὁ οὖν Πιλάτος ἀνανδρία κατασχύνας
τὴν ἀρχὴν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξελέγχει κακίας, πρὸ τοῦ δικαίου τὰ
πλήθη θεραπεύσας, καὶ μαρτυρῶν μὲν αὐτῷ ὡς ἀναιτίῳ, ὡς αἴτιον
δὲ κολάσει τοῦτον παραδιδὸνς σταυρῷ, καίτοι Ῥωμαίων νόμους 25
τιθεμένων μηδένα ἀνεξέλεγκτον θνήσκειν. 14. δήμιοι δὲ παρα-
λαβόντες τὸν τῆς δόξης κύριον ξύλῳ προσήλωσαν, ἕκτη μὲν ὥρα
σταυρώσαντες αὐτόν, τρίτη δὲ ὥρα τὴν ἀπόφασιν δεξάμενοι τὴν
περὶ αὐτοῦ. 15. ἔπειτα „ἔδωκαν αὐτῷ ὄξος πιεῖν μετὰ χολῆς“,
εἶτα „τὰ ἱμάτια αὐτοῦ κλήρω διεμερίσαντο“, ἔπειτα δύο κακούρ- 30
γους ἐσταύρωσαν σὺν αὐτῷ ἐξ ἑκατέρου μέρους, ἵνα πληρωθῇ τὸ
γεγραμμένον· „Ἐδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν
μου ἐπότισάν με ὄξος“, καὶ πάλιν· „Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου
ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον“, καὶ ἐν ἄλλοις·

1 Mt. 26, 67. — 3 Luc. 23, 2. — 6 Ps. 21, 13. — 7 Ioann. 18, 13. —
 10 Ioann. 18, 38. — 11 Mt. 26, 60. — 14 Luc. 23, 2. — 16 Luc. 23, 21. —
 18 Ps. 26, 12. — 19 Ps. 21, 17. — 21 Ier. 12, 8. — 29 Mt. 27, 34. 35. —
 30 Luc. 23, 33. — 32 Ps. 68, 22. — 33 Ps. 21, 19.

Dominus noster, dies reputatae sunt. 10. Ac deinde tenebrae factae sunt tres horas, et nox reputata est, et iterum a nona hora usque ad vesperam tres horae dies, et postea rursus nox sabbati passionis. 11. In Evangelio autem Matthaei sic scriptum est: 5 *Vespere sabbati, prima sabbati lucescente, venit Maria et altera Maria Magdalene, ut viderent sepulcrum, et terrae motus factus est magnus, quia angelus Domini descendit et lapidem revolvit.* 12. Et iterum dies sabbati, et postea tres horae noctis post sabbatum, quibus requievit Dominus noster et resurrexit. 13. Et impletum 10 est id, quod dixit: *Oportet filium hominis facere in corde terrae tres dies et tres noctes, sicut scriptum est in Evangelio.* Et iterum scriptum est in David: *Ecce, mensurasti dies meos.* Quia ergo tam exigui erant hi dies ac noctes, sic scriptum est. 14. Ea nocte igitur, qua lucescebat prima sabbati, *apparuit Mariae Magdalene et* 15 *Mariae filiae Iacobi, et mane prima sabbati ivit ad Levi, et postea etiam nobis ipsis apparuit.* 15. Dixit autem nobis, nos erudiens: Utinam ne mea causa ieiunetis his diebus, aut ego opus habeo, ut affligatis animam vestram? Sed fratrum vestrorum causa hoc fecistis; et sic faciatis his diebus, quibus ieiunatis, et quarta sabbati

1 Mt. 27, 45. — 5 Mt. 28, 1. 2. — 10 Mt. 12, 40. — 12 Ps. 88, 46. — 14 Mc. 16, 1. 9; Mt. 28, 9. — 17 Ies. 58, 4. 5.

13. *quia — noctes*] Gibson hanc particulam cum praecedente construxit et verbis *sic scriptum est* novum verbum incepit.

14. *Mariae filiae Iacobi*] Constitutiones verisimiliter textum Didascaliae hic servantēs habent *Μαρία τῆ τοῦ Ἰακώβου*, et Marc. 15, 40 illa Maria distincte mater Iacobi nominatur. Syrus Genetivum false interpretatus esse videtur. Cf. Resch in *Texte und Untersuchungen* X, 2 p. 762. — *Levi*] Hic vir non est Matthaeus vel Levi Alphaei (Marc. 2, 14), cum subinde apostolis opponatur, e quorum numero iste erat. Quae cum ita sint, auctor haec referens non Evangelium Petri secutus esse censendus est. Levi enim, de quo in hoc v. 60 sermo fit, distincte

Levi Alphaei nominatur. Accedit, quod Iesus nostro Levi haud dubie Hierosolymis apparuit; Evangelium Petri vero de Levi iam in Galilaeam reverso dicit. Quis autem est ille Levi? Magistri cuiusdam Levi Acta Pilati mentionem faciunt, nec vero Christum ei apparuisse narrant. Evangelium secundum Hebraeos porro Hieronymo De viris illustr. c. 2 referente tradit, Christum post resurrectionem mox Iacobo fratri apparuisse. Nemo veterum autem tradit, Iacobum etiam Levi appellatum fuisse. Quaestio solvi nequit. Cf. *Zeitschrift für neutest. Wissenschaft* II, 151 sq.

15—XV, 1. Tota hac sectione Dominus loquitur. Ad sermonem com-

„Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθην“. 16. ἔπειτα ἐγένετο τρεῖς ὥρας
 σκότος, „ἀπὸ ἑκτης ἕως ἐνάτης“, καὶ πάλιν φῶς πρὸς δαίλην,
 καθὼς γέγραπται. „Καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν
 ἔσται φῶς“. 17. καὶ περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν ἀναβοήσας εἶπεν τῷ
 πατρὶ. „Θεέ μου, θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες“; καὶ μετ’ ὀλίγον 5
 κράξας φωνῇ μεγάλῃ. „Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν ὃ
 ποιοῦσιν“, καὶ ἐπαγαγὼν. „Εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά
 μου“, ἀπέπνευσεν, καὶ θάπτεται πρὸ ἡλίου δύσεως ἐν μνημείῳ
 καινῷ. 18. ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς μιᾶς σαββάτων, ἀναστὰς ἐκ
 νεκρῶν ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα, ἃ καὶ πρὸ τοῦ πάθους ἡμῖν προέλεγεν 10
 φάσκων, ὅτι „δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ
 τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας“. 19. καὶ „ἀναστὰς“ ἐκ
 νεκρῶν „πρώτῃ“ μὲν „φανερῶται Μαρία τῇ Μαγδαληνῇ καὶ
 Μαρία τῇ τοῦ Ἰακώβου“, εἶτα Κλεόπα ἐν ὁδῷ, καὶ μετὰ τοῦτο
 ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, φεύγουσιν μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν 15
 Ἰουδαίων, λαθραίως δὲ περιεραζομένοις τὰ κατ’ αὐτόν. ταῦτα

1 Ies. 53, 12. — 2 Mt. 27, 45. — 3 Zach. 14, 7. — 5 Mt. 27, 46. —
 6 Luc. 23, 34. — 7 Luc. 23, 46. — 11 Mt. 12, 40. — 12 Mc. 16, 1. 9. —
 14 Luc. 24, 18. — 15 Mc. 16, 14. — Ioann. 20, 19.

1 ἐλογίσθη h m o p | 2 ἐνάτης b h o p, similiter fere semper | 3 οὐ :
 οὐχ ἢ ο | 4 φῶς : + ἄπερ ἅπαντα θεασάμενοι οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ
 κακοῦργοι, ὃ μὲν ἐβλασφήμει ὡσανεὶ δι’ ἀσθένειαν μὴ δυνάμενον ἑαυτῷ
 ἐπαμύνειν, ὃ δὲ τούτῳ μὲν ἄγνοιαν ἐπέτιμα, πρὸς δὲ τὸν κύριον στραφεῖς,
 ὡς ἂν φωτισθεῖς ὑπ’ αὐτοῦ καὶ γνοῦς, ὅστις ὁ πάσχων, ἡξίον μνήμην αὐτοῦ
 γενέσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα· ὃ δ’ εὐθὺς ἀμνηστῖαν αὐτῷ
 τῶν προγεγονότων χαρισάμενος εἰς παράδεισον εἰσήγαγεν ἀπολαύσοντα
 τῶν μυστικῶν ἀγαθῶν· ὅς a | 4/5 τῷ πατρὶ > b o | 5 μου pr > m | ἐγκα-
 τέλιπες o v | 6 μεγάλη + εἶπεν e o | ὃ : τί b e o, + τί a | 7 καὶ ἐπ. :
 ἐπ. δὲ b o, ἐπ. τε e | παριτίθεμαι m p v, παραθήσομαι h | 9 κενῶ h | μιᾶς
 + τῶν e | 10 προέλεγεν : διελέγετο b o | 11 δεῖ : post ἀνθρώπου b o |
 13 πρώτον b o | 14 τῇ τοῦ > b d o p | τοῦ > e m v | εἶτα + καὶ b d e o |
 κλεόπα h p | ἐν + τῇ b e m p o v | μετὰ τοῦτο : μετ’ αὐτοῦ m p v |
 15 μὲν > b | 16 περιεραζομένων b o | αὐτῶν b

ponendum auctor varios S. Scripturae
 locos magna cum libertate usurpavit.

15. *utinam — vestram*] Locus ad
 similitudinem verborum expressus est,
 quae Deus apud Iesaiam 58, 4. 5 lu-

17. πρὸ ἡλίου δύσεως] Haec verba
 addenda erant, ut numerus trium di-
 erum, quibus Dominus in sepulcro
 erat, impleretur. Parasceve vel finis
 parasceves primus dies erat, tertia nox
 sabbatum sequens.

et parasceve omni tempore, sicut scriptum est in Zacharia: *Ieiunium quarta et ieiunium quinta*, quae est parasceve; prima enim sabbati vobis non licet ieiunare, quoniam est resurrectionis meae. 16. Propterea prima sabbati non numeratur in numero dierum
 5 ieiunii passionis, sed a secunda sabbati numerantur, et sunt quinque dies. Ergo *ieiunium quarta et ieiunium quinta et ieiunium septima et ieiunium decima erunt domui Israel*. 17. A secunda sabbati ergo ieiunate sex diebus prorsus usque ad noctem post sabbatum, et hoc reputabitur vobis hebdomas. 18. Decima autem — quia prin-
 10 cipium nominis mei Yod est — in qua renovatio ieiuniorum erat, non secundum consuetudinem prioris populi, sed secundum novum testamentum, quod vobis constitui, ut ieiunaretis quarta sabbati pro eis, quia quarta sabbati coeperunt animas suas perdere atque me comprehenderunt. 19. Nox enim sequens tertiam sabbati est
 15 quartae sabbati, sicut scriptum est: *Et facta est vespera, et factum est mane, una dies*. Vespera igitur diei sequentis est. 20. Tertia enim sabbati vespere pascha meum vobiscum comedi, et nocte

1 Zach. 8, 19. — 6 Zach. 8, 19. — 15 Gen. 1, 5.

daeis dicit. — *sicut scriptum etc.*] Auctor ieiunia Christianorum e Vetere Testamento confirmare vult atque nititur praesertim verbo Zachariae 8, 19, quod liberius explicat. Propheta de ieiunio mensibus quarto (die IX, quo Hierosolyma a Chaldaeis capta sunt, cf. Ier. 52, 6), quinto (die X, quo urbs et templum incendio vastata sunt, cf. Ier. 52, 12—14), septimo (die III secundum traditionem, ob occisionem Godoliae, cf. Ier. 41, 1—2), decimo (die X, quo obsidium Hierosolymorum a Nabuchodonosor capescebatur, cf. IV Reg. 25, 1) Iudaeis peragendo loquitur; auctor vero noster de ieiunio diebus certis observando dicit; mensibus ergo interpretes LXX sequens dies substituit, cumque numeri ad dies ieiunii Christianorum non plane quadrent, non sine artificio ad finem sibi propositum pervenit. Subinde Iudaeorum ieiunium quinta interpretatur de ieiunio Christi-

anorum parasceve, quae tamen feria sexta est, et ad interpretationem stabilendam addit, dies ieiuniorum non a prima sabbati, qua Christiani non ieiunent, enumerandos esse, sed a secunda, non animadvertens, secundum eandem regulam alterum ieiunium non in feriam quartam cadere, sed in quintam.

16. *quinque dies*] scilicet usque ad parasceven, quae v. 15 quinta declaratur, si dies inde a feria II seu secunda sabbati enumerantur.

18—19. Dictum Zachariae de decima ad ieiunium feriae IV refertur, cumque haec feria, si dies post vel trans octavam numerantur, proprie sit undecima, auctor eam a vespere diei praecedentis incipit; insuper hoc ieiunium eo confirmat, quod decima littera vel ι nomen Iesu incipit ac significat.

* * *

δὲ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐγράφη. 20 (XV). παρήγγειλεν οὖν ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἑξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυσσέβειαν καὶ παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς καὶ ὀδύρεσθαι παρακελευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς „αὐτοῖς ἐπεδάκρυσεν, ἀγνοήσασι τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν“. 5 τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος· ἀπονηστεῦσαι δὲ προσ-

5 Luc. 19, 41. 44.

1 εὐαγγελίῳ : + ἀνάγρ. b i. m. | ἀνεγράφη d e m o p v | παρήγγειλεν a | 2 ταύτας : τὰς b e o, > m p | τὴν > b | 4 ἐπί : ἐν b | 4/5 καὶ γὰρ — αὐτῶν > b | 4 καὶ sec > a | 5 αὐτοὺς d | ἀγνοήσασι : ἀγνοήσαντες a (corr a²), μὴ ἀγνοήσας δὲ o | 6 δὲ > h | 7 δὲ sec > b o

20. Editores hic caput XV ponunt et inscribunt: *Περὶ τῆς μεγάλης ἐβδομάδος, καὶ διὰ τί τετράδα καὶ παρασκευὴν ἐπιτρέπουσι νηστεύειν*. Codices neque caput neque inscriptionem agnoscunt, caput sequens potius infra incipiunt. Contextum respiciens sectionem capiti XIV adiungo. — *τετράδα καὶ π.*] Cf. c. 20, 16; VII 23, 2; can. ap. 69. Horum dierum ieiunii iam Didache 8, 1 et sub nomine *στατίωνος* Hermas Sim. V, 1, 1—2 mentionem faciunt. — *προδοσίαν*] Didascalia feria quarta ieiunandum esse docet, quia Dominus ea vel potius nocte feriam exordiente comprehensus est. Petrus Alex. Can. 15: *τὴν μὲν τετράδα (νηστεύειν προστέτακται) διὰ τὸ γινόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ κυρίου*. Item Epiphanius H. 51 c. 26; Expos. fid. c. 21, haud dubie a Didascalia dependens; cf. Testimonia. Augustinus Ep. 36 c. 13 n. 30 quoque dicit: Cur autem quarta et sexta maxime ieiunet ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato Evangelio ipsa quarta sabbati . . consilium reperiuntur ad occidendum Dominum fecisse Iudaei. Constitutor ieiunium feriae quartae ad proditorem

Domini refert, quae est eadem cum comprehensione. Similiter posteriores fere omnes. Relicta autem chronologia Didascaliae explicatio non amplius prorsus quadrat. Si sacra cena in vespera feriae quintae facta est, proditio, quae eam sequebatur, non prius fieri potuit. — *ἀπονηστεῦσαι κτλ.*] De ieiunio stationis ad ieiunium hebdomadis sanctae transiliens Constitutor minus accurate dicit. Ieiunium, quod ad galli cantum solvebatur, erat ieiunium sabbati sancti, et hoc terminabatur ad galli cantum non tam diei septimi vel sabbati, quam post diem septimum. Cf. c. 18, 2; 19, 2. Tempus vero ieiunii paschalis solvendi non ubique idem erat. Testibus Dionysio Alexandrino, Ep. ad Basilidem c. 1, et Eusebio ad Ioann. 20, 1 (Catena patr. gr. in S. Ioannem ed. Corderius 1630 p. 448) alii solvebant ieiunium ad sabbati sancti vesperam, alii circa mediam noctem sequentem, alii dominica illucescente idque tardius vel citius. Morem, quem Constitutor commendat, teste Dionysio ecclesia Romana sequebatur. Agnoscunt eum porro Epiphanius H. 75 c. 6; Expos. fid. c. 21; Cassianus Coll. XXI, 25. Synodus

ceperunt me; ieiunate ergo ea. 21. Iterum autem et in parasceve pro eis ieiunate, quia ea me crucifixerunt medio in festo azymorum suorum, sicut in David praedictum est: *Mediis in festis suis posuerunt signa sua, et non cognoverunt.* 22. Vos igitur perpetuo his
 5 diebus ieiunate omni tempore, et praesertim qui e domo gentium estis. Quoniam enim populus non oboedivit, illos a caecitate et ab errore idolorum liberavi eosque suscepi, ut propter ieiunium vestrum et eorum, qui e domo gentium sunt, atque ministerium
 10 interitum populi, precatio et oratio vestra suscipiatur coram patre meo, qui in caelis est, quasi ex uno ore omnium in terra fidelium proveniens, et remittantur eis omnia, quae fecerunt in me. Propterea et in Evangelio praedixi vobis: *Orate pro inimicis vestris, et beati, qui lugent super interitum infidelium.* 23. Propterea
 15 cognoscite, fratres, quod ieiunium nostrum, quod in pascha ieiunamus, propter praevaricationem fratrum nostrorum ieiunabitis. Etiam si enim vos oderunt, oportet nos eos fratres nominare, quoniam in Iesaia nobis sic scriptum est: *Appellate fratres eos, qui vos oderunt et reiciunt, quia glorificatur nomen Domini.* 24. Pro
 20 eis ergo et pro iudicio et perditione loci oportet nos ieiunare et lugere, ut gaudeamus et exsulemus in mundo futuro, sicut scriptum est in Iesaia: *Gaudete omnes, quicumque lugetis super Sion.* Et iterum dicit: *Consolari eos omnes, qui lugent super Sion, pro cinere oleum laetitiae, et pro spiritu maerore oppresso indumentum*
 25 *gloriae.*

XV. Oportet igitur nos eos miserari et credere et ieiunare et orare pro eis, quoniam, cum Dominus venisset ad populum, non credebant ei docenti, sed doctrinam eius auribus suis praetermittebant. 2. Propterea, quia non oboedivit hic populus, suscepit

3 Ps. 73, 4. 5. — 13 Mt. 5, 44. — 14 Mt. 5, 5. — 18 Ies. 66, 5. — 22 Ies. 66, 10. — 23 Ies. 61, 2.

21. *medio in festo azymorum*] Festum azymorum proprie dictum paschae succedebat; incipiebat a decima quinta lunae et per dies septem celebrabatur, inter quos primus habebatur dies festus magnus. Qui dies hoc loco vix intellegendus est, cum auctor Iesum de-

cima quarta lunae mortuum esse censet. Nomen illud autem etiam festum Mazzot et festum paschae designabat, et hoc sensu ab auctore usurpatum esse videtur. Cf. Schanz, *Kommentar über das Evangelium des h. Matthaeus* 1879 p. 508.

έταξεν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀλέκτορος φωνήσαντος, αὐτὸ δὲ νηστεῦσαι τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατάπανσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν, τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. 21. ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσχον τὸν κύριον, ὅπως πληρωθῆ ἑκεῖνο τὸ φάσκον 5 λόγιον· „Ἐθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν“. δεῖ οὖν πενθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι ἐλθόντος τοῦ κυρίου οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπεσεύσαντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀναξίους κρίναντες ἑαυτοὺς σωτηρίας.

XV. Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, „οἱ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἔθνος 10 ἅγιον“ ῥυσθέν ἀπὸ πλάνης εἰδώλων, ἀπὸ ἀγνοίας, ἀπὸ δυσσεβείας· „οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες“ διὰ τὴν ὑπακοὴν τῆς καρδίας ὑμῶν. 2. ὑμῖν γὰρ ἠνοιγή ἢ πύλη τῆς ζωῆς τοῖς ἐξ

6 Ps. 73, 4. 5. — 10 I Petr. 2, 9. 10. — 12 I Petr. 2, 10.

1 ἡμέρα + ἅπαντας μικρούς τε καὶ μεγάλους· ἕως d | 2 δεῖ : διὰ b o | νηστεῦσαι d | κατάπανσις b o | 3 χρὴ νηστεύειν ~ b o | 3/4 τοῦ δ. — ὄντος > b o | 4 ἔτι ἐν αὐτῷ m p v | αὐτῶν : αὐτὸν o | 6 αὐτῶν : + σημεῖα m p v, σημεῖα καὶ d e cf. LXX | 7 καὶ > e | καὶ οὐκ ἔγνωσαν : ante ἐν μέσῳ m p v | καὶ οὐκ — αὐτῶν > b o | 8 ἀλλὰ b e o | 9 ἀναξίους : + βαραββᾶ d i. m. | σωτηρίας + θῦ ὑψίστου χῦ καὶ κῦ b o | 11 ῥυσθέντες h | 11/12 ἀπὸ δυσσ. : καὶ δ. o | 13 γὰρ > o | ἠνοιγή : ἦν κοινῇ b o | τοῖς : οἱ o

22. in Evangelio] Auctor hic Iesum ad Evangelium provocantem inducit. Similiter Iesus in Epistula ad Abgarum apud Eusebium H. E. I, 13, 9 Scripturam (Ioann. 20, 29) appellat. — *super interitum infidelium*] Haec verba arctissime cum dicto Domini Mt. 5, 5 coniunguntur, in Evangelio autem non leguntur. Cum auctor ea longo sermone inseruerit, quem Domino quidem attribuit, ipse autem confinxit, ea non ex Evangelio deperdito deprompsisse, sed potius ad sententiam suam probandam de suo ingenio addidisse censendus est.

Trullana 692 c. 89 praecipit, ut fideles usque ad mediam magni sabbati noctem ieiunent. — οὐχ ὅτι δεῖ κτλ.] Cf. VII, 23, 2; VIII, 33, 1. — ἐκεῖνο μόνον

κτλ. Cf. c. 20, 16; VII, 23, 3.

20; XX, 19. Nicetas Pect. Adv. Romanos de azymis etc.

21. ἐν αὐτῇ κτλ.] Cf. Tert. Adv. Iud. c. 10 s. f.

XV. Ἀπαρίθμησις προφητικῶν προρρησιῶν τὸν Χριστὸν κηρυττουσῶν, ὧν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν ἔκβασις θεασάμενοι ἐκ κακονοίας ἠπίστησαν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ καὶ στανρωῶ κατέκριναν τὸν τῆς δόξης κύριον. Enumeratio prophetarum praedictionum, quae Christum praedicant, quarum eventum Iudaei intuiti propter malevolentiam eum esse Christum Dei non crediderunt et Dominum gloriae ad crucem condemnauerunt. — Sic hoc loco codex v. Reliqui libri caput novum, cui numerum XX (κ') praefigunt, capite sequente incipiunt.

vos, fratres ex gentibus, et aperuit aures vestras ad oboedientiam cordis, sicut dixit Dominus et salvator noster per Iesaiam prophetam: *Apparui eis, qui non quaerebant me, et inventus sum ab eis, qui non requirebant me, et dixi: ecce ego, ad gentem, quae non*
 5 *invocavit nomen meum.* 3. De quo ergo sic dixit, nisi de gentibus, quia nunquam cognoverunt Deum et quia idolis serviebant? 4. Postquam autem Dominus noster venit in mundum et docuit vos, vos, qui credidistis in eum, credidistis Deum unum esse, et iterum credent, qui digni sunt, usque dum impletur numerus eorum, qui
 10 *salvantur, mille milia et centena milia milium,* sicut in David scriptum est. 5. Super populum ei non credentem sic dixit: *Tota die manus meas expandi ad populum incredulum ac contradicentem, qui graditur in via non bona et ambulat post peccata sua, populum irritantem coram me.*

15 XVI. Videte igitur, quomodo populus irritaverit Dominum nostrum, in eum non credens. Ideo dicit: *Irritaverunt spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam.* 2. Et iterum alio loco de eis dicit per Iesaiam prophetam: *Terra Zabulon, terra Nephthalim, via maris, trans Iordanem, Galilaea gentium, populus, qui*
 20 *sedet in tenebris, lucem vidistis magnam, et qui sedent in tenebris et in umbra mortis, lux orta est eis.* 3. *Qui sedent in tenebris,* eos dixit, qui ex populo crediderunt in Dominum nostrum Iesum; propter caecitatem enim populi tenebrae magnae super eos effusae erant, qui videntes Iesum eum esse Christum non agnoverunt nec

3 Ies. 65, 1. — 10 Ps. 67, 18 cf. Dan. 7, 10. — 11 Ies. 65, 2. 3. — 16 Ies. 63, 10. — 18 Ies. 9, 1. 2; Mt. 4, 15. 16.

17 conversus est eis C : conversi sunt S

4. *Deum unum — qui digni sunt]* Versus fragmenta Praedicationis Petri tradita per Clementem Alex. Strom. VI, 5, 39; 6, 48 in memoriam revocat. Locus Didascaliae autem brevior est, quam ut eius auctorem ab illa scriptura dependere concludamus.

XVI, 3. *qui sedent in tenebris etc.]* Similiter Opus imperfectum in Matth. 4, 16 hom. VI haec verba de Iudaeis interpretatur. Origenes in Matth. tom. XVI, 3 (ed. Lommatzsch IV, 7) autem

populum in tenebris sedentem gentiles declarat.

* * *

3. *πλ. τοῦ ἀριθμοῦ κτλ.]* Cf. VIII, 22; I Clem. 2, 4; 59, 2.

XVI. De titulo cf. c. 15.

2. *πρὸ πάντων κτλ.]* Cf. VI, 26, 1; VII, 41, 3; VIII, 1, 10; 12, 7. 31. Constitutor nusquam quidem filium *ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γεννηθέντα* vel *ὁμοούσιον τῷ πατρὶ* appellat. Inde vero non est colligendum, eum Ari-

ἔθνῶν, οἵτινές ποτε οὐκ ἠγαπημένοι, νῦν δὲ πεφιλημένοι, „λαὸς εἰς περιποίησιν“ θεοῦ τεταγμένος τῷ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐξαγγέλλειν, περὶ ὧν εἶπεν ὁ σωτὴρ· „Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εἶπα· ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει, οἷ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου“. 3. μὴ ζητήσαντες γὰρ 5 αὐτόν ποτε ἐπεζητήθητε παρ’ αὐτοῦ, καὶ ὑμεῖς πιστεύσαντες εἰς αὐτόν ὑπηκούσατε τῇ κλήσει αὐτοῦ, καταλείψαντες τὴν πολυθεονμανίαν καὶ τῇ ἀληθεῖ μοναρχίᾳ προσφυγόντες, τῷ παντοκράτορι θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλήρωμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σωζομένων γενόμενοι, „μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες“, ὡς ἐν τῷ Δαυὶδ 10 γέγραπται. 4. πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἄπιστον λέγει· „Ὅλην τὴν ἡμέραν τὰς χεῖράς μου ἐξεπέτασα πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς πορευομένοις ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ’ ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, λαὸν παροξύνοντά με ἐνώπιον ἐμοῦ“.

XVI. Βλέπετε οὖν, ὅπως παρώξυνεν ὁ λαὸς τὸν κύριον, μὴ 15 πιστεύσας αὐτῷ. διὸ λέγει· „Παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν“. 2. ἀβλεψία γὰρ αὐτοῖς κατεχύθη διὰ τὴν κακόνοϊαν αὐτῶν, ὅτι βλέποντες τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἐπίστενον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων ὑπ’ αὐτοῦ γεγεννημένον, υἱὸν μονογενῆ, λόγον θεόν, ὃν 20

1 I Petr. 2, 9. — 3 Ies. 65, 1. — 10 Ps. 67, 18 cf. Dan. 7, 10. — 11 Ies. 65, 2. 3. — 16 Ies. 63, 10.

2 τῷ : τὸ h p, τοῦ b o | 3 σωτὴρ : κύριος m p v, ὁ κ. e, + ἐν τῷ ἡσαΐα d (e i. m.) | 4 εἶπον b o | 6 ποτε : τότε a² | ἐπεζητήθησαν b o | 8 προσφυγώτες o, similiter saepius | τοῦ παντοκράτορος a | 9 τοῦ ἀριθμοῦ > h | 10 Δαυὶδ : δανιὴλ b d e o | 11 γέγραπται : + πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου (Ps. 90, 7), καὶ πάλιν· τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθνηρούντων a ex Ps. 67, 18 | τὸν pr > h m p v | τὸν ἄπιστον > b d e o | 12 τὰς > d | ἐξεπέτασα ante τὰς χεῖρας μου b d e m o p v LXX | 13 οὐ κ. : οὐκ ἀγαθῆ b o | 14 παροξύναντα b d | μου a, ἐμῶν b, αὐτοῦ h | 15 βλέπε e | οὖν b o D : > rel | ὅπως b d h m o v : πῶς a p | παρώξυνεν + αὐτόν b o | κύριον + τῆς δόξης d | 16 πιστεύσαντες d | 17 κατεχέθη b, κατεσχέθη o | 18/19 ἐπίστενον + αὐτῷ b | 19 Χριστὸν + τὸν υἱὸν b o | 20 αἰώνων > b m o p v | ὑπ’ αὐτοῦ γεγ. > d e m p v | ὑπ’ b h o : ἐξ a | γεγεννημένον h : γεννώμενον b o, γεννηθέντα a | θεοῦ d e h p

anum vel Semiarianum fuisse. Cum aequalem apostolis se fuisse simularet et patres saeculi IV minime ignorarent,

expressionem illam recentioris aetatis esse, vocabulum Nicaenum ei vitandum erat.

perspexerunt eum, neque ex scripturis prophetarum neque ex operibus et curationibus eius. 4. Vobis autem, qui e populo in Iesum credidistis, dicimus: discite, quemadmodum testetur nobis scriptura dicens: *Viderunt lucem magnam*. Vos igitur, qui credidistis in eum, vidistis lucem magnam Iesum Christum Dominum nostrum, et iterum videbunt, qui credunt in eum. 5. *Qui vero sedent in umbra mortis*, vos estis, qui ex gentibus estis, quia in umbra mortis eratis sperantes in idololatria neque Deum cognoscetes. 6. Postquam autem apparuit nobis Iesus Christus Dominus et magister noster, vobis orta est lux, qui vidistis et exspectastis promissionem regni aeterni et abstinuistis a moribus et actionibus erroris prioris neque iterum idolis servitis, sicut servivistis, sed iam credidistis in eum ac baptizati fuistis, et *orta est vobis lux magna*. 7. Ita igitur, quoniam populus non oboedivit, tenebrae erant; oboedientia autem vestri, qui ex gentibus estis, lux est. 8. Propterea ergo precamini et orate pro eis et praesertim diebus paschae, ut orationibus vestris remissione digni fiant et convertantur ad Dominum nostrum Iesum Christum.

4 Ies. 9, 2. — 6/13 Ies. 9, 2.

1 ἔγνωσαν m p v | διὰ b h o | 2 ὅτι + μὲν b o | 3 γεννήσεται d, γεννηθήσεται b m o p v | 5 υἱὸς καὶ ∞ b h o | ἐδόθη a h : + ἱμῶν b d m o p v LXX | 7 θανμ. σύμβουλος > b o | ἰσχυρὸς > b o v | 9 ὑπερβ. : ὑπερ ἄλλος b o | 11 ἀκούσετε a m cf. III, 6, 6 : ἀκούσητε rel | βλέψετε m : βλέψητε rel | 12 διό : δι' ἃ h | 15 θεόν : τὸν θ. b | ἐγνώκατε m o p v | 17 αὐτῶν a, corr a² | 20 τε : δὲ b | 21 καὶ pr > m | 23 εἰς > m p v | ἀρτιγέννητα b d m o p v | 24 ἀνεέργητοι b d o : ἀνεέργητα a h p v | 27 τοῦ θεοῦ > b o | 28 τὸν καρπὸν αὐτοῦ b o | δῆλον a | ὑμῶν > h | 29 ποτε οὐσιν : πιστεύουσιν m p v d i. m. | ἀπεξενωμένους o | 30 ἐκδέχασθαι b, -σθε o | τοὺς : αὐτοὺς h | τῆς εὐγν. : post καρπὸς m p v, + τοὺς h | 32 ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες > b o | ἀλλ' b h o v | ἀλλὰ ὑμεῖς μὲν : καὶ m p | ἡμεῖς d | μεταμεληθέντες : > m, + ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἀκούσαντες, μεταμεληθέντες b o | 33 ἐργάσασθαι b o | δυσχεραίνοντες a (d h ?) | 34 ἀνέργ. κατέλειψαν τὸν : ἀνεέργαστοι b o | κατέλιπον d

5. qui v. s. in umbra mortis etc.] Similiter Opus imperf. in Matth. 4, 16 hom. VI: In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia

colebant idola et daemones, quorum cultura eos ducebat ad mortem aeternam.

* * *

5. Ps.-Ign. Magn. 1, 2.

οὐκ ἐπέγνωσαν δι' ἀπιστίαν, οὔτε διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, οὔτε μὴν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων προφητειῶν. 3. ὅτι γὰρ ἐκ παρθένου γενήσεται, ἀνεγίνωσκον τὸ „ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὅτι παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρὸς ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος“.

4. ὅτι δὲ διὰ κακίαν ὑπερβάλλουσαν ἀπειθήσουσιν αὐτῷ, λέγει· „Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη“; καὶ ἐξῆς· „Ἀκοῇ ἀκούετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέπετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου“.

5. διὸ ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ γνώσις, ὅτι ἰδόντες παρείδον καὶ ἀκούσαντες οὐκ ἤκουσαν, ὑμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐδόθη ἡ βασιλεία, ὅτι μὴ γινώσκοντες θεὸν διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύσαντες „ἔγνωτε αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε ὑπ' αὐτοῦ“ διὰ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν.

6. μεταβάντες γὰρ ἀπὸ τῆς προτίρας ματαιοπόνου συνηθείας καὶ τῶν ἀψύχων εἰδώλων ὑπεριδόντες καὶ τῶν ἐν σκοτει δαιμόνων καταφρονήσαντες, προσδραμόντες τε „τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ“ καὶ „ἐπιγνόντες“ δι' αὐτοῦ „τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεὸν“ καὶ πατέρα, κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνεφάνητε.

7. „βαπτισθέντες“ γὰρ „εἰς τὸν τοῦ κυρίου θάνατον“ καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, „ὡς ἀρτιγενῆ βρέφη“ ἀνενέργητοι πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ὀφείλετε εἶναι· „οὐ“ γάρ „ἐστὲ ἐαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀγοράσαντος ὑμᾶς“ τῷ ἑαυτοῦ αἵματι.

8. περὶ γὰρ τοῦ ποτε Ἰσραὴλ εἶπεν ὁ κύριος διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι „ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς“, δηλαδὴ ὅτι ὑμῖν τοῖς ποτε οὔσιν ἀπεξενωμένοις αὐτοῦ μακρὰν δοῦς τὴν βασιλείαν, ἐκδέχεται τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καρπούς.

9. ὑμεῖς γὰρ ἐστὲ οἱ ποτε ἀποσταλέντες εἰς τὸν ἀμπελῶνα καὶ μὴ ὑπακούσαντες, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες· ἀλλὰ ὑμεῖς μὲν μεταμεληθέντες ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ ἐργάζεσθε ἐν αὐτῷ νῦν, οἱ δὲ δυσχεράναντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν συνθήκαις οὐ μόνον ἀνέργαστον κατέλειψαν τὸν

3 Ies. 7, 14. — 5 Ies. 9, 6. — 9 Ies. 53, 1. — 11 Ies. 6, 9. 10. — 13 Mt. 21, 43. — 15 Gal. 4, 9. — 20 Ioann. 1, 9. — Ioann. 17, 3. — 22 Rom. 6, 3. — 23 I Petr. 2, 2. — 24 I Cor. 6, 19. 20. — 27 Mt. 21, 43. — 30 Mt. 21, 28. 29.

XVII. Oportet igitur, fratres, dies paschae vos accurate inquirere et ieiunium vestrum facere cum omni diligentia. Incipite vero, cum fratres vestri, qui e populo sunt, pascham faciunt, quoniam Dominus ac magister noster, postquam pascha nobiscum
 5 comedit, traditus est a Iuda post hanc horam et confestim incipiebamus lugere, quia a nobis ablatu erat. 2. Iuxta numerum lunae secundum computationem nostram, secundum computationem Hebraeorum fidelium, decima lunae, secunda sabbati congregati sunt ac venerunt sacerdotes et seniores populi in atrium
 10 Caiphae principis sacerdotum et consilium inierunt, ut tenerent Iesum et occiderent. At timebant dicebantque: *Non in die festo, ne tumultus fiat in populo.* Omnes enim ei adhaeserunt ac *prophetam eum habuerunt* propter miracula curationis, quae faciebat in medio eorum. 3. Iesus autem in illa die in domo Simonis
 15 leprosi erat et nos una cum eo, et exposuit nobis, quae ei eventura erant. 4. Iudas autem clam egressus est a nobis, sperans se Dominum decepturum esse, et profectus ad domum Caiphae, ubi congregati erant principes sacerdotum ac seniores, dixit eis: *Quid mihi dabitis, et ego vobis eum tradam occasione data?* Illi autem
 20 *constituerunt dederuntque ei triginta argenteos.* 5. Et dixit eis: Parate adulescentes armatos propter discipulos eius, ut nocte, cum egressus fuerit in locum desertum, veniam vos ducturus. Et paraverunt adulescentes, atque prompti erant eum comprehendere; Iudas vero *opportunitatem quaerebat, ut eum traderet.* 6. Propter
 25 catervas autem universi populi, quae ex omni civitate et ex omnibus vicis advenerant in templum, ut pascham facerent in Ierusalem, consilium ineuntes sacerdotes et seniores iusserunt ac decreverunt, ut statim festum fieret, ut sine tumultu comprehenderent eum. Hierosolymitae enim occupati erant immolatione et comestione

11 Mt. 26, 5. — 12 Mt. 21, 46. — 14 Mt. 26, 6. — 18 Mt. 26, 15. — 24 Mt. 26, 16. — 27 Mt. 26, 5.

XVII, 1. *incipite etc.*] Laudat locum Epiphanius H. 70 c. 10; cf. Testimonia.

3. *in illa die*] i. e. in decima lunae, secunda sabbati, cf. v. 1. Ioannes 12, 1 Iesum Bethaniam venisse refert *πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα*, quae verba

nonnulli recentiorum de decima lunae et secunda sabbati interpretantur. Cf. Hilgenfeld, *Der Paschastreit* 1860 p. 222. Plerique autem Iesum paulo prius Bethaniae fuisse censent. Cf. Belser, *Geschichte des Leidens und Sterbens des Herrn* 1903 p. 21—23.

ἀμπελῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ κυρίου τοῦ ἀμπελῶνος ἀπέκτειναν, ὃν μὲν λίθοις, ὃν δὲ ξίφει, καὶ τὸν μὲν ἔπρισαν, τὸν δὲ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ ἀνείλον „μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου“· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸν „τὸν κληρονόμον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος ἐκβαλόντες ἀπέκτειναν“· 10. καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς λίθος ἀχρεῖος ἀπεβλήθη, παρ' ὑμῶν δὲ ὡς ἀχρογωνιαῖος ἐδέχθη· διὸ λέγει περὶ ὑμῶν· „Λαός, ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέν μοι, εἰς ἀκοὴν ὅτιον ὑπήκουσέν μου“·

XVII. Δεῖ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ ἐξηγορασμένους τιμίῳ αἵματι, τὰς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι 10 μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν, ὅπως μὴ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἅπαξ ἀποθανόντος, μηκέτι παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἐορτάζειν. 2. οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλάνηται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν, 15 ὅπως πανταχόθεν ὄσιν πεπλανημένοι καὶ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοι-

1 Mt. 21, 35. — 2 Hebr. 11, 37. — 3 Mt. 23, 35. — 4 Mt. 21, 39. — 5 Mt. 21, 42. — 7 Ps. 17, 44. 45. — 14 II Cor. 6, 15.

2 ὃν . . ὄν : τὸν . . τὸν b o | λίθοις a², λίθους a | 3 ἐν τῷ ἱερῷ : τοῦ ἱεροῦ b d o | ἀνείλαν b o | 4 ἔξω > b | 5 ἐκβαλόντες : ἐμβ. ο, ἐκβαλλόντες h, βαλόντες m p v, > b | αὐτοῖς + μὲν b d o | 6 ἀχρεῖος b o | ἡμῶν b o, ὑμῖν d | 7/8 εἰς — μου > d m p v | 9 ἡμᾶς d | τοῦ > h | 10 τιμίῳ post Χριστοῦ a, τιμ. αἵματι ante τοῦ Χρ. m p v | 11 τροπὴν : ad hanc vocem d i. m. exhibet colore rubro scriptum τροπή ἰσομερινή ἐστὶ μτ (= μαρτίον) k̄a | 12 ποιῆσθε m : ποιεῖσθε h v, ποιεῖσθαι a p, ποιήση d, ποιήσει b o | ἀλλ' b d m p v | 13 μηκέτι + δὲ a | 14 νῦν > p | 14 15 πεπλάνηται: adnotat d i. m. colore rubro ἐν τοῖς ἰθ κύκλοις τῆς Σ φάσκουσιν ἢ ἰς προ ἡμῶν ἐν ἔτει (?) ἐβδομάδα εὐρίσκεσθαι | 15 ἣν > b o

4. occasione data] Haec verba desunt in S. Scriptura. Fortasse non auctoris sunt, sed Syri interpretis, qui etiam vocem πεφορισμένοι Mt. 11, 28 reddere solet verbis: oneribus magnis (vel: gravibus) onerati. Cf. I, 6, 10; II, 34, 8; VI, 22, 6.

modo pascha debeat celebrari (et quando, et quod non oporteat cum Iudaeis festum agere).

1. μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν κτλ.] Cf. can. ap. 7. Aequinoctium vernale in festo paschae celebrando terminus anni est, quo non observato fit, ut festum bis anno peragatur. Etiam Constantinus M. Epist. de festo paschae (Socr. H. E. I, 9) monet, ne festum cum Iudaeis neque bis anno fiat.

XVII. Ὅπως ὀφείλει γίνεσθαι τὸ πάσχα (+ καὶ πότε, καὶ ὅτι οὐ δεῖ μετὰ Ἰουδαίων ἐορτάζειν d r v). Quo-

paschae, et populus extraneus universus nondum venerat, quoniam deceperant eos de diebus, ita ut vituperarentur apud Deum, quod in omni re errabant. 7. Propterea tribus diebus ante tempus pascham fecerunt, undecima lunae, tertia sabbati. Dixerunt enim:
 5 Quia universus populus errat post eum, nunc tempore opportuno comprehendamus eum ac postea, cum omnis populus advenerit, occidamus eum coram omnibus, ut hoc plane cognoscatur ac populus universus se convertat ab eo. 8. Itaque nocte, illucescente quarta sabbati, tradidit eis Dominum nostrum, mercedem vero
 10 dederunt Iudae decima mensis, secunda sabbati. Propterea apud Deum reputati sunt ut qui secunda sabbati eum comprehenderunt, quia secunda sabbati consilium inierunt, ut eum comprehenderent et occiderent, et perfecerunt iniquitatem suam in parasceve, sicut dixit Moses de pascha ita: *Vobis observandum est a decima usque*
 15 *ad decimam quartam, et tunc sacrificabit pascham omnis Israel.*

XVIII. Propterea a decima, quae est secunda sabbati, diebus paschae ieiunabitis atque pane et sale et aqua solum utemini hora nona usque ad quintam sabbati; parasceven tamen et sabbatum integrum ieiunate, nihil gustantes.

20 XIX. Congregati estote in unum et insomnes ac vigilantes totam noctem precantes ac orantes et legentes Prophetas et Evan-

4 Ioann. 12, 19. — 14 Exod. 12, 3. 6.

7. *tribus diebus ante tempus*] sc. ante decimam quartam lunae, quae v. 8 tempus paschae designatur. Epiphanius H. 51 c. 26 de duobus diebus loquitur. Cf. Testimonia.

XVIII. *diebus paschae etc.*] Laudat locum Epiphanius H. 75 c. 6; cf. Test.

3. *Δύστρος*] in Syria appellatur mensis Martius. Cf. Chrysost. In diem nat. Iesu Chr. hom. c. 5 (ed. Bened. II, 362). Aequinoctium vernale igitur circa annum 400 in Syria ad diem XXII Martii referebatur, Alexandriae ad diem XXI, Romae ad diem XVIII.

XVIII. *Διάταξις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ πάσχα ἑβδομάδος.* Constitutio de magna paschae hebdomade.

1. *οἶνον δὲ καὶ χορεῶν κτλ.*] Inde apparet, tempore Constitutoris esum carniū quadragesima proprie dicta etiam licitum fuisse, cum alioquin hebdomadi sanctae non fuisset interdicendus.

2. *τὴν μ. παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον κτλ.*] His diebus Christianos plures omni ex parte ieiunavisse testantur etiam Irenaeus apud Eus. H. E. V, 24, 12, Dionysius Alex. Epist. ad Basilidem c. 1, Epiphanius Expos. fid. c. 21, qui autem de pluribus quoque ieiuniorum continuorum diebus loquuntur, de tribus, quatuor vel sex. — *νυκτός*] sc. hebdomadis sabbatum sequentis. — *κὰν τὸ σάββατον*] Graeci ieiunium sabbati sancti teste Didascalia

νισμένοι. 3. ὑμεῖς δὲ φυλάσσεσθε ἀκριβῶς τὴν ἰσημέριον τροπὴν τῆς ἑαρινῆς ὥρας, ἣτις γίνεται εἰκάδι δευτέρα τοῦ δωδεκάτου μηνός, ὅς ἐστι Δύστρος· ἐπιτηροῦντες ἕως εἰκάδος πρώτης σελήνης, ὅπως μὴ ἐν ἑτέρᾳ ἑβδομάδι ἐμπέσοι ἢ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης, καὶ πλάνης γενομένης ἀγνοία δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελέ- 5
σωμεν τὸ πάσχα, ἢ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἑορτάσωμεν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἐν κυριακῇ μόνῃ.

XVIII. Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς καὶ σαββάτου, ἐξ ἡμέρας, μόνῳ χρώμενοι ἄρτω καὶ ἄλλ' καὶ λαχάνοις καὶ ποτῶ ὕδατι, οἴνου 10
δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις· ἡμέραι γὰρ εἰσι πένθους, ἀλλ' οὐχ ἑορτῆς. 2. τὴν μέντοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὀλόκληρον νηστεύσατε, οἷς δύναμις πρόσδεσιν τοιαύτῃ, μηδενὸς γενόμενοι μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ, φυλασσεσθῶ κἂν τὸ σάββατον. λέγει γάρ 15
που αὐτὸς ὁ κύριος περὶ ἑαυτοῦ φάσκων· „Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις“.

XIX. Ἐν ταύταις οὖν ἤρθη ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ψευδωνύμων Ἰουδαίων καὶ σταυροῦ προσεπάγη „καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη“.

16 Mc. 2, 20; Luc. 5, 35. — 19 Ies. 53, 12; Mc. 15, 28.

1 ὑμεῖς κτλ. : inscripsit hanc sectionem ο περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι δεῖ νιστεῦειν διπλο αυτὰς | 2 εἰκ. δευτέρα m p v : δ. καὶ εἰκάδι b d o, κβ a, δεκάτῃ δευτέρα εἰκ. h | δευτέρα : + πρώτη ἐν ā d i. m. | 3 ὅς ἐστι : ἐστι δὲ b o | δύστρος a, corr a², d i. m. colore rubro δύστρος ὁ μάρτιος λέγεται κατὰ ἀσκαλιώτους καὶ μακεδόνας· ἐστι δὲ ιβ κατὰ ἀθηναίους | πρώτης (μιας προ. h) καὶ εἰκάδος b d h o, εἰκάδι: πρώτη m p v, d i. m. col. rubro μετὰ κᾶ σελ. ἢ (= ἦ) πρὸ ιε ἦ πρὸ κβ μαρτίου ἢ μετὰ κῆ ἀπριλλίου χριστιανῶν πάσχα οὐχ εὐρέθη ποτὲ | 4 ἐμπέσει b, -ση m o | 5 σελήνης : ἑαρινῆς o | γενομένης : γιν. a, + ἐν h | 6 ἑορτάσωμεν d | 7 Χριστοῦ > a | ἐν + τῆ b o | 9 ἐξ ἡμέρας > d m p v | 10 ἄλατι m v, ἄλλατι p | ποτῶ > b o | οἴνω b o | 11 ταύταις + ταῖς ἡμέραις m p v | 14 γευσάμενοι b o | 15 ὁμοῦ > m p v | φυλαττέσθω h | 16 αὐτὸς : ὁ αὐτὸς d, > a b o | ὁ > d | 17 νυμφίος + τότε b h o | νηστεύσωσιν a, corr a² | 18 ὑμῶν h | 19 ἀνόμων + ἰουδαίων o

iam saeculo III maxime inculcabant. Similiter saeculis posterioribus, idque eo magis, cum post saeculum IV illud sabbatum unicum toto anno esset, quo ieiunabant. Cf. Balsamon ad synodum Trull. c. 89. Contra Latini ieiunium

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

parasceves sanctae pluris aestimant. — λέγει κτλ.] Cf. Didasc. c. 12, 6.

XIX. Περὶ τῆς παννυχίδος τοῦ μεγάλου σαββάτου καὶ περὶ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας. De pervigilio magni sabbati et de die resurrectionis.

gelium et Psalmos cum timore ac tremore et diligenti supplicatione usque ad horam noctis post sabbatum tertiam, et tunc solvite ieiunium vestrum. 2. Ita enim ieiunavimus et nos, cum pateretur Dominus noster, in testimonium trium dierum, et vigilavimus
 5 precantes et orantes ob interitum populi, quoniam errantes non confitebantur salvatori nostro. 3. Ita et vos orate, ne Dominus recordetur culpa eorum usque ad finem propter dolum, quem commiserunt in Domino nostro, sed ut eis det locum paenitentiae et conversionis et remissionem impietatis. 4. Nam ille, qui gentilis
 10 erat et e populo alieno, Pilatus iudex, operibus iniquitatis eorum non consensit, sed aqua accepta lavit manus dicens: *Innocens ego sum a sanguine huius viri*; populus vero respondens dixit: *Sanguis eius super nos et filios nostros*. 5. Et imperavit Herodes, ut crucifigeretur, et passus est Dominus noster pro nobis in parasceve.

8 Hebr. 12, 17. — 11 Mt. 27, 24. — 12 Mt. 27, 25.

XIX, 4. *Herodes*] Non Pilatum, sed Herodem Iesum condemnasse etiam Evangelium Petri v. 2 tradit, et auctor Didascaliae idem referens fortasse hanc scripturam secutus est. Idem sentire videtur Ps.-Origenes in Dialogo de recta fide, Migne PG 11, 1832, scribens: *εἰ δοκῆσει καὶ οὐκ ἀληθείᾳ πέπονθε, δοκῆσει καὶ Ἡρώδης δικάζει, δοκῆσει καὶ Πιλάτος ἀπονίπτεται τὰς χεῖρας κτλ.*

* * *

2. *ὡς καὶ ἡμεῖς κτλ.*] Innocentius Ep. ad Decentium c. 4: Nam utique constat apostolos biduo isto in tristitia et in moerore fuisse et propter metum Iudaeorum se occuluisse; quod utique non dubium est in tantum eos ieiunasse biduo memorato, ut traditio ecclesiae habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari. — *ἐνάτην ὥραν ἢ ἑσπέραν*] Illum terminum, quem etiam Socrates H. E. V, 22, nonnullos observasse testatur, iam Didascalia habet; hunc Constitutor addidit tanquam hominibus religiosioribus magis convenientem et suo tempore usitati-

orem, nec tamen eum omnino observandum esse dixit. Cf. Ambros. De Elia et ieiunio c. 10; Basil. M. De ieiunio hom. I, 10; Chrysost. In Genes. hom. IV, 7; hom. VIII, 8; Paschas. inter Leonis ep. 3 c. 3. — *ἀπὸ δὲ ἑσπέρας π. μ. ἀλεκτ.*] Cum terminus *μέχρις ἀλεκτοροφωνίας* non diei, sed horae respondeat, apparet, non *ἀπὸ δευτέρας*, i. e. a secundo die, legendum esse, quamquam verba ab omnibus testibus uno excepto traduntur. Verba δὲ *ἑσπέρας* facile *δευτέρας* legi poterant, eo facilius, cum verba *ἀπὸ δευτέρας* c. 18, 1 locum obtineant, et si pro vespera substituebatur secundus dies, vox *πέμπτης*, i. e. quinti diei, delenda erat. Inde autem a vespera quinti diei usque ad galli cantum ieiunium solvi posse Constitutor dicere videtur respiciens ieiunium severum, quod parasceve et sabbato observandum erat. Ceteroquin textum dubium esse haud nego.

3. *ἀγροννοῦντες*] De pervigilio paschae cf. Epiph. Expos. fid. c. 21; Lactant. Instit. VII, 19, 3; Hieron. Ad Matth. 25, 6.

2 (XIX). διὸ παραινοῦμεν καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐνηστεύσαμεν ἐν τῷ ληφθῆναι αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, ἄχρις ἑσπέρας· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἐνάτην ὥραν ἢ ἑσπέραν ἕκαστος ἐσθιέτω, ἢ ὅπως ἂν τις δύνηται, ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης μέχρις ἀλεκτοροφωνίας ἀπονησιζόμενοι. 3. ἐπιφωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἣτις ἐστὶ κυριακῆ, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ θεοῦ ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν Νόμον, τοὺς Προφήτας, τοὺς Ψαλμοὺς μέχρις ἀλεκτρονῶν κραυγῆς· καὶ βαπτίζαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους καὶ ἀναγνόντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ καὶ προσλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν καὶ δεήθητε τοῦ θεοῦ ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ λαβεῖν αὐτὸν τόπον μετανοίας καὶ τῆς ἀσεβείας ἄφεσιν· 4. ὅτι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτῆς νιψάμενος τὰς χεῖρας εἶπεν· „Ἄθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε“, ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐπεβόησεν· „Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν“, καὶ Πιλάτου εἰπόντος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; αὐτοὶ ἐπεβόων· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα· σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν ἑαυτὸν βασιλέα ἀντιλέγει τῷ καίσαρι, καὶ ἐὰν τοῦτον ἀπολύσης, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος“. 5. καὶ Πιλάτος ὁ ἡγεμὼν καὶ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ πληροῦται τὸ

14 Hebr. 12, 17. — 16 Mt. 27, 24. — 17 Mt. 27, 25. — 19 Ioann. 19, 15. 6. 12.

1 καί : ante παραινοῦμεν b, > o s | ταύτας a b o An : ἐν ταύταις d h m p s v | 2 ληφθῆναι a h : ἀναληφθῆναι b d o p s v | μέχρις a | 3 πρὸ τῆς : πρώτης m | ἐνάτην a b : ἐνάτη rel | ὥραν a : ὥρα rel | ἢ > h | 4 ἑσπέρα m p s v | δύναται b o, δύναιτο d s | 4/5 ἀπὸ — ἀπονησιζόμενοι : τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες ἀπονησιζέσθε Ottobonianus 442 i. m., quae verba etiam Turrianus i. m. exscripsit praemittens ἐν ἄλλῳ | δὲ ἑσπέρας πέμπτης a : δευτέρας b d h m o p s v A An | 5/7 ἀπονηστ. — ἀλεκτοροφωνίας > o, etiam a i. t., sed addidit i. m. | 5 ἀπονησιζόμενος b m, -ζομένη h | 5/6 ἐπιφωσκούσης > h | 6 κυριακῆς s | 7 καὶ > b o | αὐτῷ a, corr. a² | 7/8 τῇ . . . γρηγορεῖτε > b o | 8 τῷ θεῷ b o | 10 ἀλεκτρονόος b o | 11 ὑμῶν > b o | κατηχουμένους + ὑμῖν b o | 12 ἐν sec > a | 15 ὁ > b o | 17 ἐβόησε d m p v | 19 ἐπεβόησαν d, ἀνεβόουν b o | 20 καίσαρα a b h o A : + καὶ πάλιν ἐπεβόησαν d m p v | 21 αὐτῶν b | 21/22 καὶ ἐὰν — καίσαρος > o | 22 Ἡρώδης post βασιλεὺς h m p v | 23 ἐκέλευσεν a h o : -σαν b m p v

6. Maxime igitur oportet vos ieiunare in parasceve et sabbato et vigilare atque attentos esse in sabbato et legere Scripturas et Psalmos et precari et orare pro eis, qui peccaverunt, et exspectare ac sperare in resurrectionem Domini nostri Iesu usque ad horam
 5 tertiam in nocte post sabbatum. 7. Et postea offerte sacrificia vestra, et tunc manducate et laetamini ac gaudete et exultate, quoniam pignus resurrectionis nostrae Christus resurrexit, *et hoc vobis legitimum esto perpetuo usque ad consummationem saeculi.*
 8. Namque eis, qui non credunt in salvatorem nostrum, mortuus
 10 est, quia spes, quam habent in eum, mortua est; vobis autem, qui creditis, Dominus ac redemptor noster resurrexit, quia spes, quam habetis in eum, immortalis ac viva est in saecula. 9. Ieiunate ergo in parasceve, quia illa die populus se ipsum occidit, salvatorem nostrum crucifigens; et iterum in sabbato, quia in eo requievit
 15 Dominus noster. 10. Haec est dies, qua quam maxime ieiunare debetis, sicut et beatus Moses horum omnium propheta iussit. Quoniam enim scivit per spiritum sanctum ac iussus erat a Deo omnipotenti, qui sciebat, quid populus filio ipsius dilecto Iesu Christo facturus esset — sicut et tunc denegaverunt eum per
 20 Mosem eique dicebant: *Quis te constituit principem et iudicem super nos?* — propterea iam pridem devinxit eos luctu sempiterno, segregans eos eisque imponens sabbatum; erant enim luctu digni, quippe qui vitam suam denegaverunt et in vivificatorem suum manus intulerunt atque in mortem eum dederunt. Propterea iam
 25 multo ante eis imposuit luctum de interitu eorum.

XX. Videamus autem et animadvertamus, fratres, multos homines in luctu suo sabbatum imitari, iterum eos, qui sabbatum observant, luctum imitari. 2. Lugens enim lucernam non accendit: neque populus sabbato propter mandatum Mosis, quod ipsis sic

7 Exod. 12, 24. — 20 Exod. 2, 14.

XX. *Πρόδρογίσις προφητείας περὶ Χριστοῦ τοῦ κυρίου* (θεοῦ α). Praedictio prophetiae de Christo Domino.

1. ἐν ἡ̅ κτλ.] Itaque Graeci dominicam primam post pascha *κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ* appellant. Latini eam vocant dominicam in albis. Infra VIII, 33 Constitutiones etiam praecipunt, ut

servi per totam hebdomadem paschalem ferientur.

2. Ps.-Ign. Magn. 11, 3. — ἀναλήψεως] Primas homilias hoc festo pronuntiatas debemus Gregorio Nyseno et Chrysostomo. Augustinus Ep. 54 c. 1 festum ubique celebrari testatur. Cf. Socr. H. E. VII, 26.

φάσκον λόγιον· „Ἰνατί ἐφρούαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;
παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ
τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ“, καὶ
 „ἀπέρριψαν“ τὸν ἀγαπητὸν „ὡσεὶ νεκρὸν ἐβδελυγμένον“. 6. καὶ
 αὐτοῦ σταυρωθέντος τῇ παρασκευῇ καὶ ἀναστάτος ἐπιφωσκούσης 5
 κυριακῆς, ἐπληρώθη ἡ γραφή ἢ λέγουσα· „Ἀνάστα, ὁ θεός, κρῖνον
τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν“, καὶ
 πάλιν· „Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίῳ καὶ
παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ“, καί· „Σὺ δέ, κύριε, ἐλέησόν με καὶ
ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς“. 7. διὰ τοῦτο οὖν καὶ 10
 ὑμεῖς, ἀναστάτος τοῦ κυρίου, προσενέγκατε τὴν θυσίαν ὑμῶν,
 περὶ ἧς ὑμῖν διετάξατο δι' ἡμῶν λέγων· „Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
ἐμὴν ἀνάμνησιν“, καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε, εὐφραινόμενοι καὶ
 ἐορτάζοντες, ὅτι ἀρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς ὁ Χρι- 15
 στὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, „καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον
ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος“. 8. Ἰου-
 δαίοις γὰρ ὁ κύριος ἔτι τέθνηκεν, Χριστιανοῖς δὲ ἐγήγερται, τοῖς
 μὲν δι' ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ πληροφορίαν, ὅτι ἢ εἰς αὐτὸν ἐλπίς
 ἀθάνατος ζωῆ καὶ αἰώνιος.

XX. Μετὰ δὲ ὅτι ὁ ἡμέρας ἔστω ὑμῖν πάλιν ἐορτὴ τιμία 20
 αὐτῇ ἢ ὀγδόῃ, ἐν ἧ̄ δυσπιστοῦντα ἐμὲ Θεωμᾶν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει
 ἐπληροφόρησεν, δείξας μοι τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν καὶ τῆς λόγχης
 ἐν τῇ πλευρᾷ τὴν τρωσίν. 2. καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς
 ἀριθμήσαντες τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀπὸ κυριακῆς μέχρι πέμπτης
 ἐορτάσατε τὴν ἐορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ κυρίου, καθ' ἣν πλη- 25

1 Ps. 2, 1. 2. — 4 Ies. 14, 19. — 6 Ps. 81, 8. — 8 Ps. 11, 6. —
 9 Ps. 40, 11. — 12 Luc. 22, 19; I Cor. 11, 24. — 15 Exod. 12, 24. —
 16 I Cor. 11, 26. — 21 Ioann. 20, 25. — 24 Act. 1, 3.

3 αὐτοῦ : αὐτῶν b o | 4 ὡσεὶ b d m o p v : ὡς a h LXX | 6 κυρια-
 κῆς : τῆς z. m p v | 7 τὴν γῆν > h | 8 νῦν > a | σωτηρίῳ : κυρίῳ o | 8/9 καὶ
 π. ἐν αὐτῷ a b d o : > h m p v A | 9 δέ > b o | 10 διὰ κτλ. inscripsit o
 περὶ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας | 11 προσενέγκωμεν b o | 14 ἀρραβῶν a b
 o v : ὁ ἀρρ. d h p | ὑμῶν a d h o : ἡμῶν b m p v A | ὁ > b | 15 ἐστὶν
 b o | 16 ἄχρις d p v | 16 17 Ἰουδαίοις + μὲν b o | 17 ἔτι τέθνηκεν ~ b o |
 18 ἢ > o | 19 καὶ : ante ζωῆ d m p v, > b o | 20 πάλιν ὑμῖν (ἢ. b) ἔστω
 b o | τιμία : μία b o | 21 αὐτῇ d m p v | ἡ̄ > b d o | ἡ̄ : ὦ b o | 23 ἐπὶ
 τὴν πλευρᾷ h | ἐν — τρωσίν : ἐνῆ (= ἐν ἡ̄) τὴν πλευρᾷν ἐτρώθη b o |
 24 ἀριθμ — κυριακῆς > b o | ἄχρι b d m o p v | πέμπτης a | 25 ἐορτάζετε
 d p v

ab eo datum est. 3. Lugens non lavatur: nec populus sabbato.
 4. Lugens non parat mensam: nec populus sabbato, sed vespere
 parant et imponunt sibi, luctu menti ipsorum obversante, qui manus
 inlaturi erant in Iesum. 5. Lugens neque opus facit neque loquitur,
 5 sed sedet in tristitia: ita etiam populus sabbato; dictum est enim
 populo de luctu sabbati sic: *Non moveas pedem tuum ad faciendum
 opus, nec loquaris verbum ore tuo.* 6. Quis ergo testatur, sabbato
 eis luctum esse? Scriptura testatur dicens: *Deinde planget populus,
 familia adversus familiam, familia domus Levi seorsum et mulieres*
 10 *eorum seorsum, domus Iudae seorsum et mulieres eorum seorsum,*

1 Exod. 16, 23; 35, 3. — 4 Exod. 16, 29. — 6 Ies. 58, 13. — 8 Zach.
 12, 12. 13.

2 θεὸν + αὐτοῦ h | 3 ἕως ἄν : ἄχρι p v | ἄν > d | 6 καὶ > h |
 7 υἱὸν > m p v | 8 ἐαντοὺς d p v : 9 τοῦ + ἐννάτου d h, ἐνν. λῶον b o |
 μὴνὸς Γορπ. ∞ b d o | 10 ἐν > d | οἷς : ὦ b o | 11 κύριος : ὁ κ. b, > d |
 12 διαφοραῖς d | οὕτως a o, corr a² | 14 ἔδειξεν a h A : ἔδωκεν b d o p v
 LXX | Ἰακώβ : ἰῶβ o | 15 μετὰ + δὲ b o | τοῦτο a h LXX | τῆς > m |
 16 ὅτε h | ἀναγνώσιν + τότε b o | 16/17 κόπονται o | 18 ἐπὶ d | γινο-
 μένην h, γεννησομένην d | 19 ποιοῦσιν p, ποιοῦντες m v | αὐτοῖς h | 22 εἰς :
 πρὸς m p | κύριος + ἡμῶν h | Ἰησοῦς + ᾧ b | 24 ἐκεῖνος d p | ὑφήχει h,
 ἐπέξεεν b d o p | 26 κριτὴν + εἶναι p v | νεκρὸν m | 27 τοῦτον h m o p v :
 τούτον b, τούτω a d | 28 πῦρ : ante παρὰ κ. a, + καὶ θεῖον b o | 30 Ἀβραάμ :
 ὁ ἄβ. b | 31 ἐθεάσατο b o, θεασάμενος m p | ἐν + τῷ h | 32 λέγει b o |
 ἡμῖν b | 33 ἡμῶν o | 34 ἄν μή : οὐ μή b o

XX, 3—7. Moses Israelitis praecipit
 Exod. 16, 23, ne sabbato operentur
 vel coquant; Exod. 16, 29, ne egre-
 dianatur de loco suo (ad mannam col-
 ligendam), sed unusquisque apud se
 maneat; Exod. 35, 3, ne succendant
 ignem in habitaculis (ad cibum paran-
 dum). Auctor Didascaliae etiam dicit,
 Iudaeos sabbato non lucernam accen-
 dere neque lavare. Qui ritus in S.
 Scriptura non commemorantur, facile
 autem ex illis mandatis exoriri poterant.
 Cf. Orig. De principiis IV, 17; Selecta
 in Exodum 16, 23 ed. Bened. II, 125;
 In Num. hom. 23 c. 4 ib. II, 358; In
 epist. ad Romanos VI, 12 ib. IV, 588,

ubi Iudaeorum traditiones de sabbato
 notantur. * * *

3. δεκάτη τ. μ. Γορπιαίου] Con-
 stitutor aliud festum inserit ac Didas-
 calia, festum expiationum, quod cele-
 brabatur decima septimi mensis vel
 Septembris et quo Iudaeis animas af-
 fligere seu ieiunare praecipitur Lev.
 16, 29; 23, 27; Num. 29, 7. Sub finem
 versus autem illud festum cum altero
 confunditur. Mensis Lous, quem co-
 dices b o mensi Gorpiaeo praemittunt,
 apud Syro-Macedones idem erat cum
 mense Augusto et a Syris Ab appella-
 batur. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chrono-
 logie* 1831 p. 180.

ρώσας πᾶσαν οἰκονομίαν καὶ διάταξιν ἀνῆλθεν πρὸς τὸν ἀποστεί-
 λαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα, καθίσας ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως
 καὶ περιμέμων, ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας
 αὐτοῦ. ὃς καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δυνά-
 μεως καὶ δόξης πολλῆς, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ „ἀποδοῦναι 5
 ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“· καὶ τότε „ὄφονται“ τὸν ἀγαπητὸν
 υἱὸν τοῦ θεοῦ, „ὃν ἐξεκέντησαν“, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν „κόφονται
 ἐφ’ ἑαυτοῖς φυλὴ κατὰ φυλὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν κατ’ ἰδίαν“.
 3 (XX). καὶ γὰρ καὶ νῦν δεκάτῃ τοῦ μηνὸς Γορπιαίου συναθροί-
 ζόμενοι τοὺς Θρήνους Ἱερεμίου ἀναγινώσκουσιν, ἐν οἷς εἴρηται· 10
 „Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς
 διαφθοραῖς αὐτῶν“, καὶ τὸν Βαρούχ, ἐν ᾧ γέγραπται· „Οὗτος ὁ
 θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρεν πᾶσαν
 ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδειξεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ
 Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ’ αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθη 15
 καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη“. καὶ ὅταν ἀναγνώσῃν, κόπ-
 τονται καὶ θρηνοῦσιν, ὡς μὲν αὐτοὶ νομίζουσιν, τὴν ἐρημίαν τὴν
 ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ γενομένην, ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια ἔχει, προοίμια
 ποιοῦνται ἄκοντες τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς καταλαμβάνειν πένθους.
 4. μετὰ δὲ δέκα ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, ἥτις ἀπὸ τῆς πρώτης 20
 κυριακῆς πεντηκοστὴ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ
 γὰρ ὥρα τρίτη ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς τὴν δωρεάν
 τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἐπλήσθημεν αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας καὶ
 γλώσσαις καιναῖς ἐλαλήσαμεν, καθὼς ἐκείνο ὑπήχει ἐν ἡμῖν, καὶ
 ἐκηρύξαμεν Ἰουδαίοις τε καὶ ἔθνεσιν, αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν 25
 τοῦ θεοῦ τὸν ὀρισμένον ὑπ’ αὐτοῦ κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν.
 5. τοῦτον Μωσῆς μαρτυρῶν ἔλεγεν· „Ἐλαβεν κύριος παρὰ κυρίου
 πῦρ καὶ ἔβρεξεν“. τοῦτον εἶδεν Ἰακώβ ὡς ἄνθρωπον καὶ εἶπεν·
 „Εἶδον θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή“.
 τοῦτον Ἀβραὰμ ξενοδοχίσας κριτὴν ὁμολόγει καὶ ἑαυτοῦ κύριον. 30
 6. τοῦτον Μωσῆς ἐπὶ τῆς βάρου τεθέεται· περὶ τούτου ἐν Δευ-
 τερονομίᾳ ἔλεγεν· „Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ
 τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα
 ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· ἔσται δὲ πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ

2 Mt. 26, 64; I Cor 15, 25. — 4 Mc. 13, 26. — 5 II Tim. 4, 1; Rom.
 2, 6. — 6 Ioann. 19, 37; Zach. 12, 10. 12. — 9 Lev. 16, 29. — 11 Thren.
 4, 20. — 12 Bar. 3, 35—37. — 21 Act. 2, 1. — 27 Gen. 19, 24. — 29 Gen.
 32, 30. — 30 Gen. 18. — 31 Exod. 3, 2. — 32 Deut. 18, 15. 19.

sicut et post luctum Christi usque nunc nona mensis Abi congregantur ac legunt Lamentationes Ieremiae et plangunt et plorant. 7. Nona autem dicit θ , θ vero significat Deum. 8. Super Deum igitur plangunt, super Christum, qui passus est, et respectu Dei
5 salvatoris nostri super se ipsos et interitum suum. Quapropter, fratres, quis ploraret, nisi haberet luctum? 9. Propterea et vos lugeatis pro eis die sabbati paschae usque ad tertiam horam noctis sequentis; ac deinde in resurrectione Christi laetamini ac delecta-

1 αὐτοῦ b o | 2 στρατιάρχην b m o p v | 2/3 τοῦ κυρίου τῆς δυν. b o | 3 σύμμαχον : ὡς σ. b | ϕ : ὅς b d, οὐ o | 3/4 προσεκύνησεν post δεσπότην d | 4 δεσπότην a d | ἰδὼν m p v | 5 τοὺς βασ. : πρῶτος β. b o | ὠνόμασεν b o | 6 Δαυὶδ εἰδῶς \sim a | 9 ἔντεινε m | 10/14 ἔνεκεν — σου : καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ p | 10 πρῶτος : ὠραιότητος o | 12 λαοὶ ὑπ. σ. πεσοῦνται post βασιλέως b h o | 12/14 ἐν καρδίᾳ — παρὰ : ἕως d | 12/13 βασιλέως + καὶ ἐξῆς m v | 14 ὁ > m p v | 15 ἔκτισεν : ἔστησε b | ὁδὸν h | 17 ποιῆσθαι b | ἐλθεῖν a | 19 οἶκον + καὶ πάλιν b o | περὶ + δὲ m | 20 καὶ : ὁ b, > h o p v | 21 καὶ ἄνθος — ἀναβ. > b m o p | 21/22 καὶ ἔσται — Ἰεσσαὶ post ἔθνων b o | 23 δὲ a h : + πάλιν b o A, χαῖρε (+ φησὶν d) σφόδρα θυγάτερ σιών d m p v | ἔρχεται + σοι b d o LXX | 24 πρᾶος > d m p v | καὶ > d | 25 τοῦτον + καὶ ὁ b o | λέγει εἶναι \sim b h o | εἶναι > d m p v | 27 ἀπὸ ὄρους post χειρῶν o | 28 γῆν + καὶ b o | 29 ἀθέων : θεῶν a | 30 χειραγωγοῦντα b o | τὴν + τῶν b d h o | 31 καὶ + ὁ b o | πνεῦμα + δὲ d | 33 ἐῴπαμεν b o | 34 δὲ > b o | 35 τοῦ πατρὸς cum sequentibus construit h | πυρὸς o

6. Abi] Abi vel Ab est mensis quintus Iudaeorum, et nono mensis die, decimo, si ille dies sabbatum erat, populus ieiunabat ob destructionem templi. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chronologie* 1831 p. 243. Constitutor v. 3 illi mensi substituit Gorpiaeam.

13. θεὸν λόγον ὑπηρετούμενον κτλ.] Similiter VIII, 12, 30. Ad illum locum in codice a Graecus quidem adnotavit: Οὐ δέχομαι ὑπηρετῆσαι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱόν, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ πάντα ποιῆσαι (Turrianus adhuc scholium totum legere potuit; nunc plurima verba praecisa sunt); ad hunc: Μετὰ τὴν σάρκωσιν ἐῴποι ἂν τις τὴν ὑπηρεσίαν δι' αὐτόν, οὐ μὴν πρὸ τῆς

σαρκώσεως. Rectius scholium in codicibus d et v dicit: Ὅτι τὸ λέγειν ὑπηρετεῖ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ θεῷ, οὐχ ὑπόβασιν τοῦ υἱοῦ δείκνυσιν οὐδὲ λειτουργικὴν δύναμιν ὡς κτίσμα, ἀλλ' ὡς συνδημιουργός. Ariani quidem similiter senserunt. Eunomius in Apologetico c. 15 et 27 filium ὑπουργὸν τελειότατον πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην πατρικὴν ὑπηρετήσαντα appellat. Altera ex parte vero non solum oppugnatores Eunomii, Basilius M. et Gregorius Nyssenus, sententiam illam non reprehenderunt, sed etiam patres orthodoxi cum antea post synodum Nicaenam eodem modo locuti sunt: Iustinus Apol. I, 64. 127; Irenaeus Adv. haer. III, 8, 3;

τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς“.

7. τοῦτον εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ „στρατάρχην τῆς δυνάμεως κυρίου“ καθωπλισμένον, σύμμαχον εἰς Ἱεριχῶ, ᾧ καὶ πεσὼν προσ-
 εκύνησεν, ὡς δοῦλος δεσπότη. τοῦτον Σαμουὴλ εἰδὼς „Χριστὸν 5
 Θεοῦ“ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς βασιλεῖς χριστοὺς ὠνόμαζεν. 8. τοῦτον 5
 Δαυὶδ εἰδὼς ἔψαλλεν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ᾠδὴν λέγων· „Ὠιδὴ ὑπὲρ
 τοῦ ἀγαπητοῦ“, καὶ ἐπιφέρων εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἔφασκεν·
 „Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ
 ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον καὶ κατενοδοῦ καὶ
 βασίλευε ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδη- 10
 γῆσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· τὰ βέλη σου ἠχοημένα, δυνατέ,
 λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασι-
 λείως· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλ-
 λιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου“. 9. περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Σολομὼν
 ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ· „Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν 15
 αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέν με, ἐν ἀρχῇ
 πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν
 ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ
 με“, καὶ πάλιν· „Ἡ σοφία ἀποδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον“. 10. περὶ
 αὐτοῦ καὶ Ἡσαΐας ἔλεγεν· „Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης 20
 Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ
 Ἰεσσαί καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ἐπ’ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν“,
 Ζαχαρίας δέ· „Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται δίκαιος καὶ σώσων,
 αὐτὸς πρῶτος καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου“.

11. τοῦτον Δαυὶδ λέγει εἶναι „ἐρχόμενον“ πρὸς 25
 τὸν πατέρα, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν καὶ τὴν τιμὴν παρ’ ἐκείνου
 ὑποδεχόμενον, καὶ „λίθον ἀπὸ ὄρους ἄνευ χειρῶν τμηθέντα“ καὶ
 γενόμενον εἰς ὄρος μέγα καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν γῆν, συντρί-
 βοντα πολυαρχίαν τοπαρχιῶν καὶ πολυθειῖαν ἀθέων, κηρύσσοντα
 δὲ τὸν ἕνα θεὸν καὶ χειροτονοῦντα τὴν Ῥωμαίων μοναρχίαν. 30

12. περὶ τούτου καὶ Ἱερεμίας προφητεύων ἔλεγεν· „Πνεῦμα πρὸ
 προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς
 αὐτῶν, οὗ εἶπομεν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν“·
 καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ οἱ καθεξῆς προφήται πανταχοῦ, τοῦτον εἶναι 35
 Χριστὸν κύριον, βασιλέα, κριτὴν, νομοθέτην, ἄγγελον τοῦ πατρὸς,

2 Ios. 5, 14. — 4 I Reg. 12, 3. — 6 Ps. 44, 1. — 8 Ps. 44, 4—6. 8. —
 15 Prov. 8, 22—25. — 19 Prov. 9, 1. — 20 Ies. 11, 1. 10. — 23 Zach. 9, 9. —
 25 Dan. 7, 13. 14. — 27 Dan. 2, 34. — 31 Thren. 4, 20.

mini coram eis et solvite ieiunium vestrum, et reliquias ieiunii vestri sex dierum offerte Domino Deo. Qui vero multas divitias habetis, servite pauperibus et inopibus eosque recreate diligenter, ut accipiatur merces ieiunii vestri. 10. Ut igitur quarta decima
 5 paschae advenerit, sic eam servate; neque enim mensis neque dies cuiusque anni cadit in idem tempus, sed mutabilis est. Vos ergo, cum populus ille pascham facit, ieiunate et vigiliis vestras studete perficere mediis in azymis eorum. 11. Prima autem sabbati delectamini omni tempore; nam peccati reus est omnis, qui animam
 10 suam affligit prima sabbati. 12. Propterea neque licet cuiquam

9. *qui vero etc.*] Cf. Barn. 21, 2.

10. *neque enim mensis — mutabilis*] Secundum annum solarium enim pascha in varios menses et dies cadere potest, cum secundum annum lunarium, qui apud Iudaeos vigeat et cuius computatio in tempore festi definiendo valet, quodammodo stabilis sit. Itaque auctor lectores monere potuit, ut ieiunium paschale eo tempore instituerent, quo Iudaei pascham peragunt. Altera ex parte ieiunium hebdomade certa circumscribit, praeciens c. 18, ut Christiani ieiunent a feria secunda usque ad sabbatum, nocte sabbatum sequente ieiunium solvant ac resurrectionem Domini celebrent.

10—11. Respicit hos versus, accuratius particulas: vos ergo — cum azymis eorum (10); nam peccati reus — sabbati (11), Epiphanius H. 70 c. 11; cf. Testimonia.

12. Ieiunium paschale secundum Didascaliam duravit usque ad horam tertiam noctis sabbatum sequentis et dominicam introducentis. Incidit ergo in tres horas dominicae idque dominicae principalis, quo Dominus resurrexit quae secundum regulam ecclesiasticam minime ieiunandum erat. Ideo auctor urget non nisi tempore paschali illis horis ieiunandum esse, neque vero alias.

IV, 6, 7; 7, 4; V, 5, 2 (cf. Massueti Dissert. III de Irenaei doctrina c. 58—59 ed. Stieren II, 294); Theophilus Ad Autol. II, 10; Origenes Contra Celsum VI, 60; De principiis praef. c. 4; Ep. ad Coloss. ed. Bened. IV, 692; Basilus Adv. Eunomium IV vel quisquis huius libri auctor fuerit p. 282 (PG 29, 680); Epiphanius Ancor. c. 68; H. 74 c. 5; Hilarius De trinit. III, 12—13. Cf. etiam quae ad cap. 7, 18 adnotavi, ubi eadem sententia, modo aliter versa, legitur. — *τούτω πιστεύοντες κτλ.*] Cf. c. 7, 30.

14. *ἐορτάσατε μίαν ἑβδομάδα*] Hebdomadem paschalem totam a veteribus tanquam festum habitam fuisse inde a saeculo IV multi testantur. Constitutiones idem de hebdomade pentecostes decernunt. Similiter Paenitentiale graecum antiquum inter dies festos, quibus paenitentes omni ieiunio absolvuntur, cum hebdomade paschae hebdomadem pentecostes vel spiritus sancti ponit. Cf. Morinus, Comment. hist. de disciplina in administratione sacram. paenitentiae 1682 II, 88—90; 115. Medio aevo hebdomas pentecostes etiam in Occidente tanquam festum apparet. Synodus Moguntiaca 813 c. 36 hebdomades paschae et pentecostes totas expresse inter dies festos recenset. Cum autem disciplina rationi parum

μονογενῆ θεόν. 13. τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν ὑμῖν καὶ
 εὐαγγελιζόμεθα θεὸν λόγον, ὑπηρετούμενον τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ
 πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν· τούτῳ πιστεύοντες ζήσεσθε,
 ἀπιστοῦντες δὲ κολασθήσεσθε. „Ὅ“ γὰρ „ἀπειθῶν τῷ νιῶ οὐκ
 ὄφεται τὴν ζωὴν, ἀλλ’ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ’ αὐτόν“. 14. μετὰ 5
 οὖν τὸ ἑορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντηκοστὴν ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα,
 καὶ μετ’ ἐκείνην νηστεύσατε μίαν· δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι
 ἐπὶ τῇ ἐκ θεοῦ δωρεᾷ καὶ νηστεύσαι μετὰ τὴν ἄνεσιν. 15. καὶ
 γὰρ καὶ Μωσῆς καὶ Ἡλίας ἐνήστευσαν τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ 10
 „Δαυιδ τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγεν,
 καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“. καὶ ἡ
 μακαρία Ἄννα αἰτουμένη τὸν Σαμουὴλ λέγει· „Οἶνον καὶ μέθυσμα
 οὐ πέπωκα, καὶ ἐκχεῶ τὴν ψυχὴν μου ἐνώπιον κυρίου“. 16. καὶ
 Νινευῖται, νηστεύσαντες τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, τῆς ὀργῆς 15
 τὴν πείραν ἀπέφυγον, καὶ Ἐσθήρ καὶ Μαρδοχαῖος καὶ Ἰουδιθ τὴν
 τῶν ἀσεβῶν ἐπανάστασιν νηστεύσαντες ἀπέφυγον Ὀλοφέρνηου καὶ
 Ἀμάν, καὶ Δαυιδ λέγει· „Τὰ γόνατά μου ἠσθῆνησαν ἀπὸ νηστείας,
 καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι’ ἔλαιον“. 17. καὶ ὑμεῖς οὖν νη-
 στεύοντες αἰτεῖσθε παρὰ τοῦ θεοῦ τὰ αἰτήματα ὑμῶν. 18. μετὰ 20
 δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας πᾶσαν τετράδα καὶ πᾶσαν παρα-
 σκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν

4 Ioann. 3, 36. — 9 Exod. 34, 28; III Reg. 19, 8. — 10 Dan. 10, 2. 3. —
 12 I Reg. 1, 15. — 14 Ion. 3, 4. 5. — 15 Esth. 4, 16. — Iudith 8, 6. —
 18 Ps. 108, 24.

1 κηρύττομεν o p v | 12 κηρύσσομεν . . εὐαγγελιζόμεθα h | 2 αὐτοῦ :
 post πατρὶ b m | 3 πατρὶ + αὐτοῦ h | 4 δὲ + καὶ a | ἀπιστῶν d m p v |
 5 τὴν > b d o | μενεῖ a d m p v | 6 τὸ : τοῦ b | 7 καὶ — μίαν > b |
 μίαν + ἑβδομάδα o | καὶ sec > b | εὐφρανθῆναι + καὶ h | 9 μωϋσῆς m p |
 τεσσαρ. ἡμέρας ~ h | 11 καὶ pr > h | ἐν τῷ στόματι b o | 12 μέθυσμα :
 σίκερα b m o p | 13 μου > a | 15 ἰουδεῖθ a | 17 ἀμμάν b o | 18, 19 νηστεύ-
 σαντες d m p v | 20 πᾶσαν sec > a b

consentanea esset, numerus dierum
 festorum paulatim minuebatur. — μετ’
 ἐκείνην νηστεύσατε μίαν] Huius ieiu-
 nii Constitutor primus mentionem facit,
 idque fortasse invenit. Ieiunium apud
 Graecos adhuc viget, durat autem nunc
 usque ad festum apostolorum Petri et
 Pauli, unde ieiunium sanctorum apo-

stolorum nominatur. Cf. Nilles, Ka-
 lendarium manuale II (1881), 454—457.
 Balsamon, Resp. ad interrog. Marci 53,
 de ieiunio septem dierum circa festum
 apostolorum loquitur.

18. π. τετράδα καὶ παρασκευὴν]
 Cf. c. 14, 21.

praeter pascham ieiunare tribus illis noctis horis, quae sunt inter sabbatum et primam sabbati, quia haec est nox primae sabbati. Attamen in pascha solum ieiunabitis tribus illis noctis horis, congregati in unum fideles in Domino.

19. *πᾶν μ. σάββατον*] Cf. quae adnotavi II, 59, 3. Sabbato ieiunare in Oriente illicitum habitum vel saltem non ieiunatum fuisse praeter Constitutorem primi referunt Basilius De ieiunio hom. I, 7. 10; II, 4. 7 de quinque ieiunii diebus tempore Quadragesimae dicens; Chrysostomus In Gen. hom. 13 c. 2; Peregrinatio Silviae c. 27, 1; 44, 1 ed. Geyer 1898 p. 87. 95; Cas-

sianus Instit. III, 9. Augustinus Ep. 36 ad Casulanum c. 2 n. 4 morem etiam multis occidentalibus populis christianis adscribit. Consuetudo contraria maxime in ecclesia Romana vigeat. — *πεντηχοστήν*] i. e. tempus a pascha usque ad pentecosten vel Quinquagesimam. Hoc tempore genu flecti iam synodus Nicaena c. 20 vetuit. Eo ieiunia laxata fuisse praeter Constitu-

τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. 19. πᾶν μέντοι σάββατον ἄνευ
 τοῦ ἐνὸς καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε
ἔνοχος γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀνα-
στάσεως οὐδὲν, ἢ τὴν πεντηκοστὴν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς κυρίου
κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι. 5

1 μέντοι + οὖν h | 2 ἐπιτελ. συνόδους ~ h | 2,3 ἐπιτελ. — κυριακὴν
 > b o | 5 κατηφιῶν h p | γὰρ δεῖ ~ b o | ταύταις d m p v | subscr. τέλος
 τοῦ περὶ μαρτύρων βιβλίου m

torem primus Cassianus Collat. XXI,
 19—20 referre videtur. — ἢ ὅλως
 ἡμέραν ἑορτῆς κ.] Si toto tempore
 Quinquagesimae, eo magis diebus fe-
 stis ieiunium vitandum erat. Quam

ob causam synodus Laodicensis c. 51
 decernit, ut in Quadragesima martyrum
 natalitia sabbato et dominica celebren-
 tur tanquam diebus, quibus non ieiun-
 abatur.

VI.

I. Ante omnia cavete omnes haereses odio dignas et malas et abominabiles, et fugite eas quasi ignem ardentem atque adhaerentes eis. Si quis enim schisma faciens se ipsum ad ignem condemnat una cum eis, qui ipsum sectantes errant, quanto magis, 5 si quis it in haereses se immergere? 2. Nam hoc sciatis, quod, si quis principatui studet ac schisma conatur facere, locum Corach et Dathan et Abirom consequetur, ipse et qui cum ipso sunt, atque cum eis igne punietur. 3. Etenim etiam Coritae erant levitae et in tabernaculo testimonii ministrabant, et principatui 10 studebant et concupiscebant summum sacerdotium. 4. Et coeperunt magno Mosi maledicere tanquam femina gentili utenti, quia Aethiopissam uxorem haberet et macularetur cum ea, et multi alii et domus Samri, qui fornicabantur in urbibus, cum ipso essent et populus, qui cum ipso erat, immundus esset et frater ipsius 15 Aaron princeps factus esset idololatriae, populo suo faciens conflatile ac sculptile.

6 Num. 16. — 12 Num. 12, 1. 8. — 13 Num. 25.

2 σχισμάτων + καὶ περὶ (π. > b) αἰρέσεων b o | 4 ἀθεμίτους : -ίτας b o, ἀθεώτους a, ἀθεωάτους a² | ὡσπερ a : ὡς rel | 5 τοὺς αὐτῶ πληρ. > b o | σχίσματα + καὶ τοῖς αὐτῶν πλησιάζουσιν (-άζωντας o) b o | 6 ἀνο-

I. Didascalia ante hanc sectionem caput de libris educandis exhibet, quod supra IV, 11 legitur.

* * *

I. *Τίνες σχίσματα ποιεῖν τολμήσαντες οὐ διέφυγον τὴν τιμωρίαν.* Quinam schismata facere ausi non effugerunt supplicium. — Codices hac inscriptione carent.

1. Cf. Ps.-Ign. Trall. 2, 3; 10, 8.

3. *Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας*] i. e. Azarias, qui et Ozias vocatur. Illo nomine regem appellat liber quartus regum, exceptis versibus 30, 32 et 34 capitis XV, ubi in LXX autem item *Ἀζαρίας* legitur; hoc nomine Paralipomena, excepto I Paral. 3, 12.

BIBLION 5.

ΠΕΡΙ ΣΧΙΣΜΑΤΩΝ.

1. Πρὸ πάντων φυλάσσεσθε, ᾧ ἐπίσκοποι, τὰς δεινὰς καὶ χαλεπὰς καὶ ἀθεμίτους αἰρέσεις, φεύγοντες αὐτὰς ὡςπερ πῦρ φλέγον 5 τοὺς αὐτῷ πλησιάζοντας. φεύγετε δὲ καὶ τὰ σχίσματα. οὔτε γὰρ πρὸς ἀνοσίους αἰρέσεις θεμιτὸν ἐκκλῖναι τὸν νοῦν, οὔτε τῶν ὁμογνωμόνων χωρίζεσθαι θεμιτὸν διὰ φιλαρχίαν. 2. ταῦτα γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν τινες τολμήσαντες ἐπιχειρῆσαι οὐ δέφυγον τὴν τιμωρίαν. Δαθὰν γὰρ καὶ Ἀβειρῶν ἀντιπρόσωποι γενόμενοι Μωσεὶ κατεπόθησαν εἰς γῆν, Κορὲ δὲ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διακόσιοι πεντή- 10 κοντα, τῷ Ἀαρῶν διαστασιάσαντες, πρὸς παρανάλωμα γεγονόσιν, Μαριὰμ δὲ ὡς ἑλληνοκοίτην ὄνειδίσασα Μωσῆν ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἀπεβλήθη ἐπὶ τὰς ἡμέρας· ἔλεγεν γάρ, ὅτι γυναῖκα Μωϋσῆς Αἰθιοπίσσαν ἔλαβεν. 3. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας, οὗτος δὲ ἦν βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα, κατατολήσας τῆς ἱερουσούνης 15 καὶ θυμίασαι βουληθεὶς τὸ θυμίαμα, ὃ οὐ προσῆκον ἦν αὐτῷ, κωλυόμενος ὑπὸ Ἀζαρίου τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ὀγδοήκοντα ἱερέων καὶ μὴ ὑπακούσας, ἐξανέτειλεν λέπραν ἐν τῷ μετώπῳ καὶ ἔσπενσεν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλεγεσεν αὐτὸν ὁ κύριος.

9 Num. 16. — 13 Num. 12, 1. 8. — 14 II Paralip. 26, 16—21.

σίας b o | τῶν > h | 7 θεμιτὸν > b d o | γὰρ > d | 8 τινες τολμ. ∞ h | 9 ἀβειρῶν b, ἀβειρῶ o | ἀντιπρόσωπον d v | 10 εἰς + τὴν h | 11 τῷ Ἀαρῶν : τῶν ἀριθμῶν b o, > p v | 12 Μαριὰμ b o : μαρία rel | ὡς ἑλληνοκοίτην (ἐνδηροκ. o, ἐνθεινακ. b) b d o a² i. m. A cf. D : > a h p v | ὄνειδίσασαν b o | Μωσῆν b d o p v : μωσεῖ h, μωϋσεῖ a | 13 ἐξεβλήθη b, ἐκβλή o | ἔλεγεν : εἶπεν p v | 14 ὁ καὶ d h o A : καὶ ὁ b, καὶ a p v | 15 δὲ > a h | Ἰούδα + καὶ b d o | 16 προσ. ἦν : πρόσῃν o | ἦν > a | 17 [κω]λυόμενος : incipit codex e | ἀρχιερέως a h : ἱερέως rel | ὀγδοήκοντα : π a | 18 λέπρα b o p | 19 κύριος : θεός b o

II. Et mala loquebantur de Mose, III. qui omnia illa prodigia et signa populo operatus erat per Deum, qui praeclara illa ac mirabilia opera in eorum beneficium perfecerat, qui Aegyptiis decem plagas intulerat, qui mare arundineum dividerat, ita ut quasi murus

3 Exod. 7—12. — 4 Exod. 14.

1 ἀγαπητοί: ἀδελφοὶ b o a² i. m. | στασιασάντων a h : στασιαστών (-οστῶν b o) rel | 4 ἱερωσύνη > o | ἄμεινον b h o | περὶ : ἔστιν b, > o | 5 ἐχούση b | καὶ > b | 6 αὐτοματεῖν a o, corr a² | εἶπερ b e | ὁ τῆ : ὅτι a b d e o | 7 οὐδεὶς b h o | γὰρ + ὁ p v | ἀβεδαδὰν a e, ἀβεδδάδαδ b o | 8 οὐδέ a h | 9 μωσεῖ h p v | 12 σου καὶ > b o | 13 ἀβεδδᾶ b o | φησὶ post δᾶδ d | μέρος a | 14 ἀνάξιος παθῶν b e o | 15 ὅτι > h | 17 ἀβιφῶν d e semper | χορῖται b d e v fere semper | 18 Μωσεῖ > p v | Αἰγύπτου + καὶ h | 19 μέλι . . . γάλα ∞ d | καὶ τί > b o | 21 Κορεῖται : + πάλιν d o, λέγωντες b | μωσῆ b e p v | 22 μόνος e | τί > d e p v | 22/23 δέδωκεν — Ἄαρῶν > b o | 23 ἱερατεύειν b o | 24 μόνος : οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ κῶ ἀγία b o | πρὸ τούτων : πρῶτον b o | 25 ἡμᾶς b d e o p : ἡμῶν a h v LXX | 26 μωσῆ b d p | 27 πάντας + ἀνθρώπους b d e o s | πιστῶ + καὶ ἡτίμασαν τὸν τηλικούτον ἄνδρα οἱ ἀχαριστότατοι, τὸν νομοθέτην, τὸν φύλακα, τὸν ἀρχιερέα καὶ βασιλέα, τὸν μύστην τῶν θείων, τὸν ὡς δημιουργὸν τὰς τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδειξάμενον ἐνεργείας, τὸν πραότατον, τὸν ἀτυφώτατον, τὸν καρτερικόν, τὸν φιλανθρωπότατον, τὸν πολλῶν κινδύνων αὐτοὺς ἀπαλλάξαντα καὶ διαφόρων θανάτων αὐτοὺς ὀυσάμενον τῆ παρ'

III, 1. Similiter Aphraates Hom. IV, 5 ed. Bert p. 57.

II. Ὅτι οὐτε βασιλεία οὐτε ἱερωσύνη θεμιτὸν ἐπανίστασθαι. Quod neque regno neque sacerdotio fas sit insurgere.

I. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 9, 3. — ἱερωσύνη βασιλείας ἀμεινῶν] Cf. Chrysost. In illud vidi Dominum hom. IV, 5 (ed. Bened. VI, 127).

2—4. Cf. Ps.-Ign. Magn. 3, 9. 10.

III. Περὶ τῆς Μωσέως ἀρετῆς καὶ ἀπιστίας τοῦ (τῶν a) Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ ὧν ὁ θεὸς ἐθανματούργησε δι' αὐτοῦ. De virtute Mosis et de infidelitate gentis Iudaeorum et de miraculis, quae Deus per illum edidit.

I. Cf. Acta Pilati c. 9, 2 ed. Tischendorf. — Μωσεῖ τῶ . . τὸν κτλ.] In-

concinnitas orationis e Didascalia explicatur, quae c. 2 (C. A. c. 2, 3; 3, 1) legebat: καὶ ἐχαιολόγουν Μωσῆν τὸν κτλ. Constitutor pluribus insurrectionis exemplis interpolatis ad Mosem revertens c. 3, 1 primo scripsit: καὶ ἐπανέστησαν Μωσεῖ — πιστῶ, deinde autem Didascaliam verbotenus secutus est disparitatem casuum neglegens. Altera ex parte inconcinnitas orationis explicat interpolationem in codice a institutam. Illa offensus librarius textum sibi propositum plura inserens corrigere studuit, cum in codicibus d e p casus mutaretur ac accusativo datus substitueretur. — τὸν τσαῦτα κτλ.] Haec Mosis prodigia repetuntur c. 20, 6; VIII, 12, 26. Verba τὸν τσαῦτα — πεποιηκότα leguntur etiam VIII, 1, 6. Cf. Iust.

II. Προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τί τὸ κλέος τῶν στασιασάντων
 καὶ ποταπὴ ἢ ἀπόφασις αὐτῶν. εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεγειρό-
 μενος κολάσεως ἄξιος, κὰν υἱὸς ἦ, κὰν φίλος, πόσῳ μᾶλλον ὁ
 ἱερεῦσιν ἐπανιστάμενος; ὅσῳ γὰρ ἱερωσύνη βασιλείας ἀμείνων, περὶ
 ψυχῆς ἔχουσα τὸν ἀγῶνα, τοσοῦτῳ καὶ βαρυτέραν ἔχει τὴν τιμο- 5
 ρίαν ὁ ταύτῃ τολμήσας ἀντοματεῖν, ἢ περὶ ὁ τῆ βασιλεία. 2. καί-
 τοιγε οὐδὲ εἰς ἀτιμώρητος· οὔτε γὰρ Ἀβεσσαλὼμ καὶ Ἀβεδδαδὰν
 ἔμειναν ἀτιμώρητοι, οὔτε Κορὲ καὶ Δαθάν. οἱ μὲν γὰρ τῷ Δαυὶδ
 περὶ βασιλείας, οἱ δὲ τῷ Μωϋσεὶ περὶ πρωτείων ἐπανέστησαν
 ἀμιλλώμενοι. 3. καὶ ἐκακολόγουν ὁ μὲν Ἀβεσσαλὼμ Δαυὶδ τὸν 10
 πατέρα ὡς ἀδικὸν κριτὴν, λέγων ἐκάστῳ· „Οἱ λόγοι σου καλοί,
 καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀκουσόμενός σου καὶ δικαιοῦσας σε· τίς με ποιήσει
 ἄρχοντα“; 4. ὁ δὲ Ἀβεδδαδάν· „Οὐκ ἔστιν μοι, φησί, μερὶς ἐν
 Δαυὶδ οὐδὲ κληρονομία ἐν νίῳ Ἰεσσαί“, δῆλον ὡς ἀναξιοπαθῶν
 ἄρχεσθαι ὑπὸ Δαυὶδ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ θεός, ὅτι „εὗρον Δαυὶδ τὸν 15
 τοῦ Ἰεσσαί ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ
 θελήματά μου“. 5. ὁ δὲ Δαθάν καὶ Ἀβειρῶν καὶ οἱ Κορεῖται
 λέγοντες Μωσεὶ· „Μὴ μικρόν, ὅτι ἀνήγαγες ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου,
 ἐκ γῆς ῥεοσύνης μέλι καὶ γάλα; καὶ τί ὅτι ἐξέκοψας τοὺς ὀφθαλ-
 μοὺς ἡμῶν; καὶ σὺ ἄρχεις ἡμῶν“; καὶ ἐπισυνέστησαν ἐπ’ αὐτὸν 20
 ἐκκλησίαν μεγάλην· 6. καὶ οἱ Κορεῖται· „Μὴ Μωσεὶ λελάληκεν
 μόνῳ ὁ θεός; τί ὅτι τῷ Ἀαρὼν δέδωκεν τὴν ἀρχιερωσύνην μόνῳ;
 οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ κυρίου ἁγία; καὶ τί ὅτι Ἀαρὼν ἱερατεύει
 μόνος“; 7. καὶ πρὸ τούτων ἄλλος τις ἔλεγεν· „Τίς σε κατέστησεν
 ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ’ ἡμᾶς“; 25

III. Καὶ ἐπανέστησαν Μωσεὶ τῷ τοῦ θεοῦ θεράποντι, τῷ
 παρὰ πάντας πραοτάτῳ καὶ πιστῷ, τὸν τοσαῦτα παρὰ θεοῦ
 σημεῖα καὶ τέρατα τῷ λαῷ πεποιηκότα, τὸν τὰ ἔνδοξα καὶ θαυ-
 μαστά ἔργα εἰς εὐεργεσίαν αὐτῶν τετελεκότα, τὸν ἐπ’ Αἰγυπτίους
 δεκάπληγον πεπληρωκότα, τὸν τὴν ἔρυθρὰν θάλασσαν διηροκότα 30

7 II Reg. 18—20. — 8 Num. 16. — 11 II Reg. 15, 3. 4. — 13 II Reg.
 20, 1. — 15 Act. 13, 22. — 18 Num. 16, 13. 14. — 21 Num. 12, 2. — 22 Num.
 16, 3. — 24 Exod. 2, 14. — 26 Num. 12, 3. — 29 Ex. 7—12. — 30 Ex. 14.

ἐαυτοῦ ὀσιότητι a | 27/28 τῷ . . πεποιηκότι d e p s, et similiter in sequen-
 tibus τῷ pro τόν | 27 τοιαῦτα d e p s v | παρὰ θεοῦ > h | 28 ἔνδοξα +
 τε p v | καὶ sec > h | 28/29 θαυμάσια h | 29 εἰς + εὐφροσύνην καὶ s |
 29/30 τὸν ἐπ’ Αἴγ. δ. πεπλ. > p v | 29 Αἰγυπτίοις d | 30 διεροκότι d s,
 διεροκῶτα b

aquae hinc inde starent, et quasi per desertum siccum populum
 duxerat atque demerserat inimicos eorum et qui ipsis mala fecerant
 et omnes, qui cum eis erant; qui fontem aquae eis reddiderat
 dulcem et ex petra dura eis elicuerat rivum, ita ut biberent et
 5 satiarentur; qui e caelo eis mannam deduxerat et una cum manna
 eis carnem dederat, qui columnam ignis in nocte in illuminationem
 et deductionem eis tribuerat et in die nubem in umbraculum, qui
 in deserto eis manum porrexit in constitutionem legis tribuitque
 decem verba Dei. 2. Et mala loquebantur de amico et servo
 10 bono Domini Dei, gloriantes in iustitia et exsultantes sanctitate
 et ostentantes munditiam ac fallaciter prae se ferentes religionem.
 Et ita tanquam mundi et diligenter sanctitatem observantes locuti
 sunt: Nolumus inquinari cum Mose et cum populo, qui cum eo est,
 quia immundi sunt. 3. Et surrexerunt ducenti quinquaginta viri
 15 et abduxerunt, ita ut deficerent a magistro Mose, quasi de se sen-
 tientes, se Deum magis glorificare eique studiosius servire; per
 multitudinem enim populi illam praedictam unum turibulum turis
 Deo Domino offerebatur, schismatici vero illi, ducenti quinquaginta
 cum ducibus suis, offerebant unusquisque eorum unum turibulum
 20 turis, ducenta quinquaginta turibula, quasi magis pii et mundi et
 industrii essent quam Moses et Aaron et populus, qui cum eis
 erat. 4. Neque eis profuit multitudo ministerii ipsorum schisma-
 tici, sed *exarsit ignis a Domino eosque consumsit, et combusti sunt*
viri illi ducenti quinquaginta, turibula manibus suis tenentes; et terra
 25 *aperuit os suum ac devoravit Corach et Dathan et Abirom ac taber-*
nacula eorum et instrumenta et omnia, quae cum eis erant, descen-
deruntque vivi in infernum ad supplicium. Et sic devorati sunt per
 terram principes erroris schismatis, et viri illi ducenti quinquaginta,
 qui erraverant, igne combusti sunt populo universo vidente.
 30 5. Multitudini vero populi Dominus pepercit, in quibus erant multa
 peccata; Dominus unumquemque secundum opera ipsius iudicabat
 et magno populi numero pepercit; illos autem, qui se putabant
 mundos ac sanctos esse ac plus ministrare, devoravit ignis, quoniam
 in schismate erant. 6. *Et locutus est Dominus ad Mosem et*
 35 *ad Aaron: Tollite turibula aenea ex focus et reddite ea laminas*

3 Ex. 15, 25; 17, 6. — 5 Ex. 16. — 6 Ex. 13, 21. — 8 Ex. 20—40. —
 14 Num. 16. — 23 Num. 16, 35. — 24 Num. 16, 32. 33. — 34 Num. 16,
 36—38.

καὶ ὡς τεῖχος τὰ ὕδατα ἔνθεν καὶ ἔνθεν διαστήσαντα καὶ ὡς δι' ἐρήμου ξηρᾶς τὸν λαὸν ἀγχοχότα καὶ βυθίσαντα Φαραὸν καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πάντας τοὺς παρ' αὐτῶν μετ' αὐτῶν, τὸν γλυκάναντα πηγὴν αὐτοῖς διὰ ξύλου καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου προαγαγόντα αὐτοῖς ὕδωρ διψῶσιν, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα 5 αὐτοῖς καὶ ἐξ ἀέρος κρεοδοτήσαντα, τὸν στῦλον πυρὸς ἐν νυκτὶ εἰς φωτισμὸν καὶ ὁδηγίαν παρεχόμενον αὐτοῖς καὶ στῦλον νεφέλης εἰς σκιασμὸν ἡμέρας διὰ τὸν ἐξ ἡλίου φλογμὸν, τὸν νόμον θεοῦ ἐκ στόματος καὶ χειρὸς καὶ γραφῆς θεοῦ ἐν πλαξὶ λιθίναις κεκο- λαμμένον παρασχόμενον αὐτοῖς τελείου ἀριθμοῦ δεκάλογον, „ὅ 10 ὁ θεὸς ἐνώπιος ἐνώπιον ὠμίλει, ὡσεὶ τις λαλήσαι πρὸς ἑαυτοῦ φίλον“, περὶ οὗ εἶπεν· „Καὶ οὐκ ἀνέστη προφήτης ὡς Μωσῆς“. 2. τούτω ἐπανεότησαν οἱ Κορεῖται καὶ οἱ Ρουβηλίται, καὶ λίθους ἔβαλον κατὰ τοῦ Μωσέως προσευχομένου καὶ λέγοντος· „Μὴ πρόσχης εἰς τὴν θυσίαν αὐτῶν“, καὶ ὀφθείσα ἡ δόξα τοῦ θεοῦ 15 τοὺς μὲν εἰς γῆν κατήνεγκεν, τοὺς δὲ πυρὶ κατέφλεξεν, καὶ οὕτως τοὺς ἀρχηγούς τῆς πλάνης τοῦ σχίσματος λέγοντας· „Δῶμεν ἀρχηγὸν ἑαυτοῖς“, ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιεν αὐτούς καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν καὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, καὶ κατήλθον εἰς ἕδου ζῶντες, τοὺς δὲ Κορεῖτας ἀπόλεσεν διὰ 20 πυρός“.

3 Ex. 15, 25; 17, 6. — 5 Ex. 16. — 6 Ex. 13, 21. — 8 Ex. 20—40. — 10 Ex. 33, 11. — 12 Deut. 34, 10. — 14 Num. 16, 15. — 17 Num. 14, 4. — 18 Num. 16, 32. 33.

2 ἀγχοχότα a h : ἡγχοχότα (-ότας b o) rel | βυθίσαντι b d e o p | καὶ sec > b o | 4 διὰ : μετὰ p v | 4/5 προαγ. αὐτοῖς ~ a | 5 ὕδωρ διψ. ~ o | ὕδωρ > b | μανναδοτήσαντα o | 6 αὐτούς d e h | κρεωλογήσαντα a | τὸν ἐν νυκτὶ στ. πυρὸς d e, τὸν ἐν ν. πῦρ b o | 7 παρεχόμενος o, παρα- σχομένω d e | αὐτοῖς : post ὁδηγίαν b d e o | 10 ἀριθμὸν b | δεκαλόγων o | ὅ : ὡς b o, ὧν d | 11 ὁ > b o | ὡσεὶ : ὡς εἶπερ e | λαλήσαι a h e : -σει b d o p v | πρὸς a h : + τὸν rel LXX | 13 τοῦτο e | ῥουβουλῖται d | 14 ἔβαλλον a d | κατὰ τοῦ a d : κατ' αὐτοῦ e h p v, κατὰ b o | 17 σχίσ- ματος : + τοὺς h | 18 ἀρχηγούς o | αὐτῆς : αὐτοῖς o | 20 κατήλθον a b o : κατήλθουσαν rel

Dialog. c. 131. — τελείου ἀριθμοῦ δεκάλογον] Origenes Selecta in Ierem. 32, 17: Ὅρα . . τὸν δέκατον (ἀριθμὸν) τέλειον ὄντα καὶ οἰκειὸν θεοῦ· δε-

κάται γὰρ ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν ἰλασμῶν ἀναφέρονται, καὶ δεκάλογος ἐν τῇ πρώτῃ νομοθεσίᾳ (ed. Bened. III, 308).

tenues et obducite eis altare, ut videant filii Israel neque amplius ita faciant; et ignem alienum exstingue illic, quia turibula peccatorum sanctificavit in animis ipsorum. 7. Videamus ergo et animadvertamus, dilecti, finem schismatibus evenientem. Quamquam
 5 enim apparent tanquam mundi et sancti ac verecundi, consummatio finis eorum est in igne et in incendio aeterno. 8. Hoc igitur vobis terrorem iniciat, quod etiam ignis schismatis igne iudicatus est, non quia sanctificavit turibula, sed quia in animis suis ea sanctificaverunt; id est, quare ignis opus suum perficiebat,
 10 cum ipsi in cordibus et animis suis crederent, turibula sua sancta esse. 9. Decebat enim ignem ad ministerium praevaricationis et ad exacerbationem Dei adhibitum eis non oboedire, sed desinere eis servire vel exstingui neque comedere nec comburere nec consumere ea, quae imposita erant. Nunc autem cum voluntatem
 15 Domini Dei non faceret, sed oboediret schismati, ideo dictum est: *Et ignem alienum exstingue illic*, hoc est autem: Dominus ignem iudicat igne.

IV. Quodsi schismatibus illis, quae se Deum glorificare putant, haec comminatio et iudicium impositum est, quid eveniet haeresibus eum blasphemantibus? 2. Vos autem e scripturis oculis fidei videntes, *laminas aeneas altari affixas esse*, cavete, ne faciatis schismata neque incidatis in schismata; nam signum et similitudo interitus schismatum erant filii domus Corach et Dathan et Abirom, et omnis, qui eos imitatur, interibit instar eorum. 3. Cum igitur
 25 fideles sitis ac gnari, valde procul estote a schismatibus et ad ea ne accedite in aliqua re, quemadmodum Moses de eis dixit ad populum: *Separamini a viris illis duris neque accedite ad omnem rem, quam habent, ne intereatis cum eis in omnibus peccatis eorum*. Cumque exardesceret ira Domini super schismata, scriptum est:
 30 *Populus fugit eos atque dixerunt: ne et nos terra deglutiat cum eis*. 4. Ita igitur et vos, qui certamen facitis pro vita vestra, fugite schismata eosque reicite, qui ita facere volunt, quia novistis locum condemnationis eorum.

V. Quod vero ad haereses pertinet, neque nomina earum
 35 velitis audire nec contaminetis aures vestras, quia Deum non solum non glorificant, sed etiam blasphemant. [Itaque Domino non

12 Num. 16, 30. — 16 Num. 16, 37. — 21 Num. 16, 39. — 22 Num. 16, 38. — 27 Num. 16, 21. 26. — 30 Num. 16, 34.

IV. Εἰ οὖν τοῖς διὰ φιλαρχίαν ἀποσχίσασιν παραντίκα θεὸς ἐπήγαγεν τὴν τιμωρίαν, πόσῳ μᾶλλον τοῖς αἰρέσεων ἀσεβῶν καθηγησαμένοις; οὐ σφοδροτέραν ἐπάξει τὴν τίσιν βλασφημοῦσιν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν δημιουργίαν; 2. ἀλλ' ὑμεῖς, ἀδελφοί, ἐκ τῆς γραφῆς παιδευόμενοι, φυλάσσεσθε μὴ ποιεῖν τὰ σχίσματα τῆς γνώμης μήτε μὴν τῆς ἐνώσεως ὑμῶν, ὅτι σκοποὶ ἀπωλείας οἱ δόξης ἀθεμίτου ἄρξαντες καθίστανται τοῖς λαοῖς. 3. ὁμοίως καὶ οἱ λαϊκοί, τοῖς τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ ἐναντία δογματίσασιν μὴ πλησιάζετε μηδὲ κοινωνοὶ τῆς ἀβεβείας αὐτῶν γίνεσθε, λέγει γὰρ καὶ ὁ θεός· „Ἀποσχίσθητε ἐκ μέσου τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἵνα μὴ συναπόλησθε αὐτοῖς“, καὶ πάλιν· „Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε, ἀλλ' εἰσδέξομαι ὑμᾶς“.

V. Φευκτεῖοι γὰρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ βλασφημοῦντες θεόν· οἱ μὲν γὰρ πλείστοι τῶν ἀσεβῶν ἄγνοιαν ἔχουσιν θεοῦ, οὗτοι δὲ κακόνοιαν ὡς θεομάχοι νοσοῦσιν· ἐκ γὰρ τῆς κακίας τῶν αἵρε-

10 Num. 16, 21. 26. — 11 II Cor. 6, 17; Ies. 52, 1.

1 θεός : ὁ θ. b d e o | 2 τὴν > d | 3 καθηγουμένοις b e o a² i. m. | τίσιν : κρίσιν b e o d i. m. | βλασφημούσαις a (-σιν a²) v, -σης b o | 4 ἀλλὰ ο | 6 ὑμῶν : αὐτῶν d e p v | 7 καθίστανται > b o | 10 καὶ > a d o | 12 καὶ p > a | λέγει κύριος > d e p v | 14 φευκταῖοι a h p | οἱ > b d e o | 15 τε ο

2/3 et ignem — ipsorum > Sm | 3 ipsorum : + igne Dominus iudicat ignem eo, quod ignis a Domino egressus est ac combussit eos, qui tus obtulerunt potestate non accepta Sp i. m. | 25/2 et ad ea — incitiam : et offensionibus et divisionibus, sicut Dominus noster dixit: Vae homini, per quem scandalum venit; rectum et melius est ei, ut mola asinaria suspendatur in collo eius et demergatur in mare (Mt. 18, 7. 6) Sm | 36/1 itaque — laudes S i. m., locus glossa esse videtur

8. Cf. Orig. In Num. hom. IX, 1.

IV. "Οτι ἀποσχίζει οὐχ ὁ τῶν ἀσεβῶν χωριζόμενος, ἀλλ' ὁ τῶν εὐσεβῶν ἀφιστάμενος. Quod schisma facit, non qui se separat ab impiis, sed qui a piis abscedit.

V. Τίνος χάριν ἀπεβλήθη ὁ ψευδώνυμος Ἰσραήλ, ἀπόδειξις ἐκ προφητικῶν προρρήσεων. Qua de causa reiectus fuerit Israel falso nominatus, demonstratur ex propheticis praedictionibus.

I. Cf. Ps.-Ign. Philad. 2, 1.

placent haereticorum preces neque orationes nec laudes.]
 2. Propterea gentiles iudicantur ob inscitiam, haeretici vero tanquam adversarii Dei condemnantur, quemadmodum et Dominus et salvator noster Iesus dixit: *Erunt haereses ac schismata*; et
 5 iterum: *Vae mundo a scandalis; necesse est enim, ut veniant scandala et schismata; verumtamen vae homini, per quem veniunt.* 3. Tunc igitur audivimus, nunc vero etiam videmus, quemadmodum et scriptura tradit per Ieremiam dicens: *Pollutio egressa est super omnem terram.* Et hae pollutiones haereseum egressae sunt erantque
 10 quasi ad confirmanda corda nostra et ad fidem nostram corroborandam, quod, quae antea sunt dicta, vera sunt; ecce enim, facta et impleta sunt. 4. Omne enim opus Domini Dei a populo transivit ad ecclesiam per nos apostolos, atque populum removit ac reliquit, sicut scriptum est in Iesaia: *Reliquit populum suum,*
 15 *domum Iacob, et relicta est Ierusalem et Iuda cecidit, et linguae eorum in iniquitate sunt neque oboediunt Domino; et relinquam vineam; et ecce, relinquetur domus vestra deserta.* 5. Reliquit ergo populum illum et implevit ecclesiam ac reputavit eam quasi montem habitationis et thronum gloriae et domum excelsam, quemadmodum dixit in David: *Mons Dei, mons pinguis, mons cacuminum;*
 20 *quid putatis esse montem cacuminum? Mons ille, quem elegit Deus sedere in eo; Dominus in eo habitabit in saeculum.* Videtis ergo, quomodo aliis dicat: *Quid putatis?* Eis scilicet, qui errant putantes, alias esse ecclesias. Namque una est, quae est mons habitationis
 25 Dei. 6. Et in Iesaia iterum dixit: *Fiet in diebus novissimis, constitutus erit mons domus Domini Dei Iacob in vertice montium et excelsior collibus, et adspicient ad eum omnes gentes, et venient gentes multae et dicent: venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Iacob, et docebit nos viam suam et ambulabimus in ea.* Et
 30 iterum dixit: *Fient signa et prodigiū in populo a Domino Sabaoth et eo, qui habitat in monte Sion.* Et in Ieremia iterum dixit: *Thronus excelsus locus sanctificationis nostrae.* 7. Quia igitur populum reli-

4 Mt. 24, 11. 24; I Cor. 11, 18. 19. — 5 Mt. 18, 7. — 8 Ier. 23, 15. — 14 Ies. 2, 6; 3, 8; 5, 6. 9. — 17 Mt. 23, 38. — 20 Ps. 67, 16. 17. — 25 Ies. 2, 2. 3. — 30 Ies. 8, 18. — 31 Ier. 17, 12.

17 deserta : + significat Deum reliquisse populum Iudaeorum et templum atque venisse ad ecclesiam gentium Sp, lemma in textu insertum | 24 una + ecclesia Sm

σιωτῶν „ἐξῆλθεν μόλυσμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν“, ὡς φησιν Ἱερεμίας ὁ προφήτης. 2. ἀποβληθείσης γὰρ τῆς συναγωγῆς τῆς πονηρᾶς ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ οἴκου ἀπορριφέντος ὑπ' αὐτοῦ, καθὼς πού φησιν· „Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου“, καὶ πάλιν· „Ἀνήσω τὸν ἀμπελωῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ ἡ οὐδ' οὐ μὴ σκαφῆ, καὶ ἀναβήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν“. 3. ἐγκαταλιπὼν οὖν τὸν λαὸν „ὡς σκηνὴν ἐν ἀμπελωῶνι καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλιν πολιτορχουμένην“, περιελὼν δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν προφητικὸν ὑετόν, ἐπλήρωσεν τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν πνευματικῆς χάριτος ὡς ποταμὸν Αἰγύπτου ἐν ἡμέραις νέων, καὶ ὑπερύψωσεν αὐτὴν ὡς οἶκον ἐπ' ὄρους ἢ ὡς ὄρος ὑπερφερές, ὡς „ὄρος τετυρωμένον καὶ ὄρος πῖον, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος“, καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγει· „Θρόνος δόξης ὑψωμένος ἁγίασμα ἡμῶν“, καὶ

1 Ier. 23, 15. — 4 Ier. 12, 7. — 5 Ies. 5, 6. — 8 Ies. 1, 8. — 12 Sir. 24, 25. — 14 Ps. 67, 16. 17. — 16 Ier. 17, 12.

3 τοῦ pr > h | 4 καθὰ ο | φησιν + ἱερεμίας d e | μου + καὶ h p v | ἀφῆκα > p v | 5 πάλιν + ἡσαίας d e a² i. m. | μου + ἡσαίας b o | 6 οὐ : οὐδὲ h | οὐδ' οὐ : οὐδὲ h, καὶ οὐ e, καὶ οὐδὲ b | 7 εἰ h | τοῦ μὴ βρ. : καὶ οὐ μὴ βρέξει b o | 8 εἰς αὐτόν : post ὑετόν p v, + τὸν e, > o | ἐν > o | 9 σικυλάτῳ a, σικυηλάτῳ h, σικυηλιάτῳ e, σικυῆ ἡλάτῳ b | ὡς : καὶ ὡς a | 10 δ' d | ἀπ' > p v | 11 αὐτοῦ τὴν ἐκκλ. h | ἐαντοῦ d | 12 νέων : πολλαῖς h | 12/13 ὑψωσεν p v | 14 καὶ + ὡς v h i. m. | ποίων ο | ἠυδόκησεν b h o | 16/1 θρόνος — λέγει > o

V, 2. *erunt h. ac schismata*] Haec verba tanquam dictum Domini etiam Iustinus Dialog. c. 35 et Didymus De trinitate III, 22 proferunt. Iustinus insuper Dial. c. 51 ad dictum alludit Dominum inducens dicentem: γενήσεσθαι αἰρέσεις καὶ ψευδοπροφήτας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Similia tradit Ps.-Clemens Hom. XVI, 21 scribens: ἔσονται γάρ, ὡς ὁ κύριος εἶπεν, ψευδαπόστολοι, ψευδεῖς προφῆται, αἰρέσεις, φιλαρχίαι. Resch, Agrapha 1889 p. 173—178, dictum ex Evangelio apocrypho desumptum esse putat.

Mihi potius verbis Domini Matth. 24, 11. 24: ἐγεροθήσονται γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφήται, et verbis Pauli I Cor. 11, 18. 19, ubi de schismatibus inter Corinthios apostolus loquens addit: δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, combinatis ortum esse videtur. Cf. Funk, *Die Apost. Konstitutionen* p. 72—74; *Theol. Quartalschrift* 1892 p. 175. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 96.

3. Cf. Orig. in Matth. tom. XIV c. 19 ed. Lommatszsch III, 312.

quit, templum quoque dimisit desolatum, *velum scindens* et auferens ab eo spiritum sanctum eumque emittens in eos, qui ex gentibus crediderunt, sicut dixit per Iael: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*. Abstulit enim spiritum sanctum et virtutem verbi
 5 et omne ministerium a populo illo idque collocavit in ecclesia sua.
 8. Secundum igitur hanc similitudinem etiam satanas tentator abiit ab illo populo venitque super ecclesiam, et abhinc non amplius tentabit illum populum, quia per opera sua mala ceciderunt in manus ipsius, sed paratus est ecclesiam tentare ibique operari et
 10 inducere super eam afflictiones et persecutiones et blasphemias et haereses et schismata.

VI. Et olim in illo tempore haereses ac schismata in illo

1 Mt. 27, 51. — 3 Iael 2, 28.

6 satanas : + indicat etiam satanam populum Iudaeorum reliquisse neque amplius eos tentaturum esse atque venisse super ecclesiam S, lemma ut supra

1 λέγει + και a | 2 ἄκρων a b h o : ἄκρον d e p v LXX | 3 ἐπάνω p v | 4 ἔρημον + και b h o | 5 τοῦ ναοῦ > p v | 6 ὑμῖν > h | 7 Ἰωὴλ + τοῦ προφήτου b d e o A | 8 ταῦτα : σου τάδε b o | ὁ θεός : κύριος b o | 9 οἱ > b e o | 11 ἐνύπνια > e | 13 και > b o | 14 ἡμᾶς b d | 15 ἡμῖν b o | 17 ἐπειγάγετο b o | 18 γὰρ + και h p v | 19 τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως b o | τῷ > o | τῷ τοῦ : ∞ h, > b | Ἰωσεδὲκ + βραχῆ (-χι o) b o a² i. m | 20 ἐκλίπη a d i. m. | 22 αὐτὸν a | ἐπιτιμήσει h | ἐν > d e p v | κύριος post ἐπιτιμήσαι a d p v LXX | 22/23 και ἐπ. — ἐν σοὶ > b o | 23 οὐχ' h | 24 τοῦτο (τοῦτον a² i. m.) + τὸ p v | ὁ εἰπών : εἰπῶς b o | 25 περιελε b o |

5—7. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 7, 1.

VI. Ὅτι καὶ παρὰ Ἰουδαίοις συν-
 ἔστη θεομισῆς διδασκαλία διαφορῶν
 αἰρέσεων. Quod etiam apud Iudaeos
 exstiterit diversarum haereseum odiosa
 Deo doctrina.

1—8. Cf. Ps.-Ign. Philipp. 4; Philad.
 6, 3. De sectis Iudaeorum inter ve-
 teres etiam disputant Hegesippus apud
 Eus. H. E. IV, 22, 6, Ephraemus in
 appendice Expositionis Evangelii con-
 cordantis ed. Moesinger 1876 p. 287,
 Epiphanius H. 14—20, H. 10—13 prae-
 terea quatuor haereses Samaritanorum

recensens, Philastrius De haer. c. 1—28,
 Ps.-Hieronymus Indiculus de haeresi-
 bus, Isidorus Orig. VIII, 5.

3. Φαρισαῖοι οἱ τύχη κτλ.] Hiero-
 nymus Adv. Pelag. II, 25: Pharisaeo-
 rum est hoc supercilium, ut peccata
 propriae voluntatis referant ad condi-
 toris iniuriam et illius iustitiam calum-
 nientur. Iosephus Antiquit. XIII, 2
 docet, eos fato tribuere, quaecunque
 geruntur, nec tamen homini voluntatis
 assensum adimere, dicentes, omnia
 quidem ex Dei consilio fieri, in homine
 autem esse voluntatem accedendi ad
 virtutem aut vitium.

ἐν Ἡσαΐα λέγει· „Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν“. 4. ἐπεὶ οὖν καὶ τὸν λαὸν ἐγκατέλιπεν, καὶ τὸν ναὸν ἀφῆκεν ἔρημον, „σχίσας τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ“ καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· „Ἴδου“ 5 γὰρ, φησὶν, „ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος“, καὶ δοὺς ἐφ' ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν τὴν πνευματικὴν χάριν, ὡς λέγει διὰ Ἰωήλ· „Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα“, λέγει ὁ θεός, καὶ „ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν 10 ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται“. πᾶσαν γὰρ δύναμιν λόγου καὶ ἐνεργειαν καὶ τὴν τοιάνδε ἐπισκοπὴν ἀπάρας ὁ θεός ἐκ τοῦ λαοῦ, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἔθετο. 5. διὰ γὰρ τοῦτο ζηλώσας καὶ ὁ διάβολος τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν μετέστη εἰς ὑμᾶς, ἐπεγείρας ὑμῖν θλίψεις, διωγμούς, ἀκαταστασίας, βλασφημίας, σχίσματα, αἰρέσεις· ἐκείνον γὰρ τὸν λαὸν διὰ τῆς χριστοκτονίας εἰς 15 ἑαυτὸν ὑπηγάγετο, ὑμᾶς δὲ ἀποσιάντας αὐτοῦ τῆς ματαιότητος ἄλλοτε ἄλλως πειράζει, ὡς καὶ τὸν μακάριον Ἰώβ. 6. καὶ γὰρ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰουδεῶν ἀντέκειτο, καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐξητήσατο ἐξυδαρωθῆναι, ὅπως ἐκλείπη ἡ πίστις ἡμῶν. 20 7. ἀλλ' ὁ ἡμέτερος κύριος καὶ διδάσκαλος, ἐν δίκῃ καταστήσας αὐτόν, ἔλεγεν αὐτῷ· „Ἐπιτιμῆσαι ἐν σοὶ κύριος, διάβολε, καὶ ἐπιτιμῆσαι κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ἐξεσπασμένον ὡς θαλός“; καὶ ὁ εἰπὼν τότε τοῖς παρεστῶσιν τῷ ἀρχιερεῖ· „Περιέλτε τὰ ἱμάτια τὰ ὄνυφα ἀπ' αὐτοῦ“, 25 καὶ ἐπειπὼν· „Ἴδου ἀφήρηκα τὰς ἀνομίας σου ἀπὸ σοῦ“, οὕτως ἔρεῖ καὶ νῦν, ὡς καὶ πάλαι σννηθροισμένων ἡμῶν ἔλεγεν περὶ ἡμῶν, ὅτι „ἐδεήθην, ἵνα μὴ ἐκλείπη ἡ πίστις ὑμῶν“.

VI. Εἶχεν μὲν οὖν καὶ ὁ Ἰουδαϊκὸς ὄχλος αἰρέσεις κακίας. 2. καὶ γὰρ καὶ Σαδδουκαῖοι ἐξ αὐτῶν οἱ μὴ ὁμολογοῦντες νεκρῶν 30 ἀνάστασιν· 3. καὶ Φαρισαῖοι οἱ τύχη καὶ εἰμαρμένη ἐπιγράφοντες

1 Ies. 2, 2. — 4 Mt. 27, 51. — 6 Mt. 23, 38. — 8 Ioel 2, 28. — 18 Iob 1—2. — 19 Zach. 3, 1. — 21 Luc. 22, 31. 32. — 22 Zach. 3, 2. — 25 Zach. 3, 4. — 28 Luc. 22, 32. — 30 Act. 5, 17; Mt. 22, 23.

26 ἀπὸ σοῦ > b o | οὕτως h | 27 ἐρεῖ — ὡς καὶ : καὶ νῦν ἐρεῖ καὶ ὡς d | καὶ sec > h | 28 ὑμῶν b | ἐκλείπη h v | ἡμῶν b | 29 εἶχεν κτλ. : inscripsit περὶ αἰρέσεων o | μὲν > b | 30 οἱ μὴ ὁμολ. : ὁμολογοῦντες b o

populo erant; nunc vero satanas machinatione mala filios ecclesiae eiecit et operatus est haereses et schismata.

VII. Initium haereseum autem sic erat. Simonem quemdam magnum invasit satanas, qui minister ipsius iam pridem fuit.

5 2. Cumque nos gratia Domini Dei nostri et virtute spiritus sancti

1 *Μασβοθαῖοι* e i. m. : *μασβοθηταῖοι* e i. t., *βασμοθαῖοι* d v, *βασμοθέοι* h, *βασμώθεοι* a p, *μασμωθέοι* b o, *μ* et *β* facillime confundi potuerunt | 2 δὲ > b o | 3 *καὶ Ἡμεροβ.* : inscripsit ο *περὶ τῶν βαπτιζομένων αἰρετικῶν καθ' ἡμέραν*, et perrexit εἰσὸν γὰρ καὶ ἡμερ. | 4 *βαπτίσονται* p v | 6 *καθάρωσιν* : *καθαρίσωσιν* b o e i. m. | οὐδὲν ο | 7 *βιωναῖοι* d | τὸν : οἱ τὸν h | υἱόν : *χῦ* b o | 11 *Ἐσσαῖοι* : *ἔνθεοι* b o | οὖν > d | *λαῶ* > b o |

4. Masbothaeorum inter veteres non solum auctores ad v. 1—8 laudati praeter Epiphanium, sed etiam Theodoretus Haeret. fab. I, 1 et Sophronius Ep. ad Sergium (Hard. Coll. concil. III, 1287) mentionem faciunt. Nomen difficillimum est ad explicandum. Cf. quae exponunt W. Brandt, *Die mandäische Religion* 1889 p. 180; Lagarde, *Mitteilungen* IV (1891), 137—140, Hilgenfeld, *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1905 p. 48. — *ἐξ αὐτομάτου κτλ.*] Cf. VIII, 12, 25. Clem. Hom. XI, 34: *αὐτοματισμὸς μὲν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κατὰ πρόνοιαν διοικεῖται ὁ κόσμος.*

5. Cf. Epiph. H. 17. Iustinus Dial. c. 80 Hemerobaptistarum mentionem facit sub nomine Baptistarum. Ps.-Clemens Hom. I, 23 Ioannem Baptistam *ἡμεροβαπτιστὴν* appellat.

6. Quae et de tempore et de doctrina Ebionaeorum vel Ebionitarum dicuntur, probant, eos sectam non iudaicam, sed christianam esse. Cum autem non minus Iudaei essent quam Christiani, a Constitutore et Ephraemo l. c. illis adnumerantur.

7. *τὰ πάτρια φυλάσσουντες*] Similiter Philo Quod omnis probus liber c. 12 de Essaeis dicit: *τὸ ἡθικὸν εὖ*

μᾶλα διαπονοῦσιν, ἀλείπταις χρωμένοι τοῖς πατρίοις νόμοις, et De vita contemplativa c. 3 de Therapeutis: *φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν.*

VII. *Ὅπόθεν ἐνέφυσαν αἱ αἰρέσεις, καὶ ὅστις αὐτῶν ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας γεγένηται.* Unde prodierint haereses, et quis fuerit impietatis eorum dux et auctor.

1. De Simone mago praeter Actus apost. cf. Iust. Apol. I, 26. 54; Iren. Adv. haer. I, 23; Clem. Alex. Strom. VII, 17; Clem. Homil. passim; Eus. H. E. II, 1. 3 etc. — *ἀπὸ Γιθῶν οὕτω κ. κ.*] Similiter Iustinus Apol. I, 26. — *ἐνδυσάμενος ὁ δ.*] Iustinus l. c.: *προεβάλλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους κτλ.*

2. *συναπόστολος*] Similiter Philippum diaconum appellant apostolum Tertullianus De bapt. c. 18; Chrysostomus In Gen. hom. 33 c. 2; etiam Clemens Alexandr. Strom. III, 6, 52 p. 535, nisi forte Philippum apostolum in mente habuerit. Constitutor vocem non nisi de apostolis proprie dictis usurpat; cf. II, 24, 4; VI, 9, 1; VII, 2, 12. Fortasse ergo Philippum diaconum cum apostolo confundit.

τὴν τῶν ἁμαρτανόντων προᾶξιν· 4. καὶ Μασβωθαῖοι οἱ πρόνοιαν ἀρνούμενοι, ἐξ αὐτομάτου δὲ φορᾶς λέγοντες τὰ ὄντα συνεστάναι καὶ ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν περικόπτοντες· 5. καὶ Ἡμεροβαπτισταί, οἵτινες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἂν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς κλίνας καὶ τοὺς πίνακας ἤτοι κρατῆρας καὶ ποτήρια καὶ καθίσματα, ἂν μὴ καθάρωσιν ὕδατι, οὐδενὶ χρῶνται· 6. καὶ οἱ ἐφ' ἡμῶν νῦν φανέντες Ἐβιωναῖοι, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι βουλόμενοι, ἐξ ἡδονῆς ἀνδρὸς καὶ συμπλοκῆς Ἰωσήφ καὶ Μαρίας αὐτὸν γεννῶντες· 7. οἱ δὲ τούτων πάντων ἑαυτοὺς χωρίσαντες καὶ τὰ πάτρια φυλάσσοντές εἰσιν Ἑσθαῖοι. 8. ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ, καὶ νῦν ὁ πονηρὸς, σοφὸς ὢν τοῦ κακοποιῆσαι καὶ τὸ καλὸν ὅτι ποτὲ ἔστιν ἄγνοῶν, ἐξ ἡμῶν τινὰς ἐκβαλὼν ἐνήργησεν ἐν αὐτοῖς αἰρέσεις καὶ σχίσματα.

VII. Ἡ δὲ καταρχὴ τῶν νέων αἰρέσεων γέγονεν οὕτως. 15 Σίμωνά τινα ἀπὸ Γιθθῶν οὕτω καλουμένης κώμης Σαμαρέα, τῇ τέχνῃ μάγον, ἐνδυσάμενος ὁ διάβολος ὑπηρέτην αὐτοῦ τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἐποιήσατο. 2. ἠνίκα δὲ Φίλιππος ὁ συναπόστολος ἡμῶν τῇ τοῦ κυρίου δόσει καὶ τῇ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐνεργείᾳ δυνάμεις ἰαμάτων ἐπετέλει ἐν Σαμαρείᾳ, ὡς καταπλα- 20 γέντας τοὺς Σαμαρεῖς εἰς πίστιν ἔλθειν τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ καὶ βαπτίσασθαι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἦδη δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος σημεῖα καὶ τέρατα θεασαμένου ἄνευ μαγανείας τινὸς γοητικῆς ἐπιτελούμενα καὶ εἰς θαῦμα καταπεσόντος, καὶ πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος καὶ προσκατεροῦντος τῇ 25 νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· ἀκούσαντες ἡμεῖς τὴν χάριν τοῦ θεοῦ τὴν ὑπάρξασαν Σαμαρεῦσι διὰ Φιλίππου, παρεγενόμεθα πρὸς αὐτοὺς καὶ πολὺ συμβαλλόμενοι τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, πᾶσι

18 Act. 8.

νῦν + δὲ d e, + μὲν b o | καὶ νῦν κτλ. : haec et omnia usque ad c. 30, 1 > A | 13 ἐξ ἡμῶν τ. ἐκβαλὼν > e | ἐμβαλὼν o | ἐν > d | 16 τινα : ὄντινα b o | γιθθῶν o v | σαμαρέα e, σαμαρίας b | 17 τὴν τέχνην b d e o p v | τῆς : ante αὐτοῦ b d e h o | ἑαυτοῦ h v | 18 μοχθηρίας h ut videtur pr. m., sed corr. | 20 ἰαμάτων > p v | 22 ἡδη e | 25 καὶ πιστ. κ. βαπτισθέντος > | πιστεύσαντος . . βαπτ. ~ d | καὶ προσκατερο. > b e o | 26 τῇ > h | προσευχῇ + αὐτοῦ προσκατεροῦντος b e o | 28 αὐτὸν b o | πολλοὶ b o | συμβαλλόμενοι d

virtutes sanationis perficeremus in Ierusalem et impositione manus nostrae participatio spiritus sancti tribueretur accedentibus, tunc pecuniam ** multam obtulit nobis cupiens, sicuti Adam per degustationem ligni scientiae a ligno vitae [eum] alienavit, ita et
 5 nos per dationem pecuniae a datione Dei voluit circumvenire et per pecuniam mentem nostram occupare, ut commutantes [de]traderemus illi virtutem sancti spiritus pro pecunia. 3. Sed cum omnes in hoc moti fuissetus, intendens Petrus ad propinquum Simonis diabolum dixit: *Pecunia tua tecum erit in interitum; non*
 10 *enim erit tibi participatio neque sors in hoc verbo.*

VIII. Cum autem divisissemus inter nos duodecim uncias saeculi et exivi(sse)mus ad gentes, ut in omni mundo praedicaremus verbum, tunc inspiravit diabolus et concitavit plebem, ut mitterent

4 Gen. 3. — 9 Act. 8, 20, 21.

4 ligno > S | 10 neque sors > S | 11 duod. uncinas saeculi : universum mundum in duod. partes S

VII, 2. *in Ierusalem*] Similiter Actus Petri apocryphi c. 23 Simonem cum apostolis Hierosolymnis congressum fuisse narrant. Cf. Acta apost. apocrypha edd. Lipsius et Bonnet I (1891), 71. Actus apostolorum canonici, quos auctor universim sequitur, de Samaria loquuntur, et Constitutor praedecessore correcto narrationem huius scripturae suscepit. Auctor Didascaliae hoc loco igitur scripturam illam respexit, nisi forte rem liberius tractavit. Cf. C. Schmidt, *Die alten Petrusakten* 1903 p. 147.

VIII, 1. *divisissimus*] De divisione apostolorum cf. Lipsius, *Die apokryphen Apostelgeschichten* I (1883), 11—15. — *Cleobium — Simoni*] Simon et Cleobius tanquam haeretici commemorantur ab Hegesippo apud Eusebium H. E. IV, 22 et in epistula Corinthiorum ad Paulum epistulae Pauli tertiae et apocryphae praemissa. In hac epistula etiam tres errores leguntur, qui infra c. 10, 1 haeticis adscribuntur. Itaque veri-

simile est auctorem hac scriptura usum esse aut eius fonte vel Actibus Pauli, in quibus epistulas illas apocryphas insertas fuisse coniecit Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II (1890), 592—611, et Acta Pauli coptica nuper inventa et a Carolo Schmidt a. 1904/5 duabus editionibus, maiore ac minore, publicata ostendunt. Cf. P. Vetter, *Der apokryphe dritte Korintherbrief* 1894; E. Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen* 1904 p. 357—383; A. Harnack, *Untersuchungen über den apokryphen Briefwechsel der Korinther mit dem Apostel Paulus in Sitzungsberichten der kgl. preuß. Akademie der Wissenschaften* 1905 I.

* * *

VIII. *Τίνες τῆς Σίμωνος ἀσεβείας διάδοχοι, καὶ οἶων ἀιρέσεων κατήρξαν.* Quinam successerint Simonis impietati, et quas haereses induxerint.

1—2. Cf. Ps.-Ign. Trall. 11, 1—3.

1. *προεβάλοντο*] Similiter Iustinus loco supra c. 7, 1 laudato. — *Κλεό-*

τοῖς βεβαπτισμένοις ἐπιτιθέντες τὰς χεῖρας εὐχαίς τὴν τοῦ πνεύματος μετουσίαν ἐδωρούμεθα. 3. ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἡμῶν δίδεται τὸ πνεῦμα τοῖς πιστεύουσιν, λαβὼν χρήματα προσήνεγκεν ἡμῖν λέγων· „Δότε κάμοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα καὶ γὰρ ὃ ἂν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον“, βουλόμενος, ὡς τὸν Ἀδὰμ τῇ γεύσει τοῦ ξύλου τῆς κατ' ἐπαγγελίαν ἀθανασίας ἐστέρησεν, οὕτως καὶ ἡμᾶς τῇ λήψει τῶν χρημάτων θέλξας τῆς δόσεως τοῦ θεοῦ περιγράψαι, ὅπως ἀντικαταλλαζάμενοι ἀποδώμεθα αὐτῷ χρημάτων τὴν ἀτίμητον τοῦ πνεύματος δωρεάν. 4. πάντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ταραχθέντων, 10 ἀτενίσας ἐγὼ Πέτρος εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κακοῦργον ὄφιν εἶπον τῷ Σίμωνι· „Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι· οὐκ ἔστι σοι μερίς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ οὐδὲ κληρὸς ἐν τῇ πίστει ταύτῃ, ἢ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ· μετανόησον οὖν 15 ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης καὶ δεήθητι τοῦ θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθῆσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου· εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἰδικίας θεωρῶ σε ὄντα“. 5. ἀλλὰ τότε μὲν ὁ Σίμων ἔμφοβος γενόμενός φησιν· „Παρακαλῶ, δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε“. 20

VIII. Ἦρίκα δὲ ἐξήλθομεν ἐν τοῖς ἔθνεσιν κηρύσσειν εἰς τὸν κόσμον τὸν λόγον τῆς ζωῆς, τότε ἐνήργησεν ὁ διάβολος εἰς τὸν

4 Act. 8, 19. — 12 Act. 8, 20—23. — 19 Act. 8, 24.

1 ἐπιθέντες b e h o p v | τοῦ + θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου (ἀγ. > ο) b o |
 2 ἐδωρούμεθα + πᾶσιν b o | 3 ἡμῶν > b o | 5 ἂν e o | τὴν χεῖρα a |
 7 ἐπαγγελίας b o | 8 ἀπογράψαι b o | 9 χρημάτων > b o | 10 τούτον e |
 11 τόν : αὐτὸν ὄντα b o | ὄφιν + θεωρήσας τῷ πνι b o | 12 εἴη : εἰ a b,
 > d | 14 ἐν τῷ λ. τούτῳ post κληρὸς b o | ἐν τῇ πίστει τ. > b o | 16 σου
 > b o | θεοῦ : κῦ a | 17 σοι > e | ἐπίνοια + ἔτι b o | σχολὴν h | 18 θεωρῶ
 a b o : ὄρῳ rel | 19 φησιν + εἶπεν o | δεήθητε ὑμεῖς : οὖν ὑμᾶς δεήθ. o |
 20 ἐπέλθαι b o | 21 ἐξ. ἐν : ἐξῆλθεν καὶ b o | ἐν > e | 21/22 κηρύσσειν
 εἰς τ. κ. > b o | εἰς τὸν κόσμον > a | 22 ζωῆς : ἐκηρύσσωμεν b o, o in-
 scripsit sectionem sequentem περι πρηνδαποστόλων | εἰς : πρὸς b o

βιον] Ps.-Ignatius Trall. II, 3 hunc virum Κλεόβουλον appellat, quod nomen autem idem est cum illo dicente Epiphonio H. 51 c. 6: Κλεόβιον εἴτουν Κλεόβουλον. Cuius et quidem Simoni adiuncti praeterea mentionem faciunt

Epistula Corinthiorum ad Paulum apostolum 2 (Vetter, *Der apokryphe dritte Korintherbrief* 1894 p. 58), Hegesippus apud Eus. H. E. IV, 22, 5, Theodoretus Haer. fab. I, 1 (Κλεοβανοὶ vel potius Κλεοβιανοὶ ut apud Eusebium l. c.),

post nos pseudoapostolos ad intaminationem verbi. Et obtulerunt de populo Cleobium quendam et iunxerunt eum Simoni, et postea iterum alios post illos.

IX. Simon ergo et qui cum eo erant post vestigia mea Petri

1/2 obtulerunt . . iunxerunt : elegit . . iunxit S | 4 Simon — eo : qui cum Simone S

Opus imperfectum in Matth. 24, 5 (Cleonius), Sophronius Ep. ad Sergium (Hard. III, 1287). — Δοσιθέω] De hoc viro dicunt Hegesippus apud Eus. H. E. IV, 22, 5; Hippolytus Syntagma apud Phot. Biblioth. 121; Ps.-Clemens Hom. II, 24; Recogn. I, 54; II, 8—11; Ps.-Tertullianus c. 1; Origenes De princ. IV, 17; Contra Celsum I, 57; VI, 11; In Matth. 24, 4; In Ioann. tom. 13 c. 27; Epiphanius H. 13, alii-que. Cf. quae disputavit Hilgenfeld, *Die Ketzergeschichte des Urchristentums* 1884 p. 155—161. Constitutor Clementina legisse videtur, quae l. c. idem tradunt, quod refert, sc. Simonem discipulum Dosithei fuisse eumque superatum e primatu eiecisse. — Κήρινθος κτλ.] Non est opus auctores commemorare, qui de haereticis illis referunt. Modo animadverterim, Marcum esse discipulum Valentini, cuius ipsius a Constitutore mentio non fit.

2. πολλοὺς θεοὺς] i. e. αἰῶνας, cf. c. 10, 2. Epiphanius H. 31 c. 2 de Valentino dicit: *τριάκοντα αἰῶνας βούλεται παριστᾶν, οὓς καὶ θεοὺς ὀνομάζει*. Carmen adv. Marc. I, 7: Tantos esse deos Basilides credere iussit, quantos et dies annus habet. — *τρεις κτλ.*] Hanc doctrinam Marcioni vel Marcionistis attribuunt Rhodon apud Eus. H. E. V, 13, 4, Adamantius De recta fide dial. I, Athanasius De decretis syn. Nic. c. 26, Cyrillus Hieros. Catech. XVI, 4, 7; Epiphanius H. 42 c. 3 alii-que. Gregorius Naz. Or. II, 37

etiam quosdam Catholicos nimis orthodoxos *τρεις ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξέγοντας* esse dicit. — *ἀπειρους*] Philastrius De haer. c. 40 scribit: Secundus aeonas similiter docens factos adserit, tamen infinitos. — *γάμον ἀθετοῦσιν*] Loquitur de Saturnilo (Iren. Adv. haer. I, 24; Epiph. H. 23), Marcione et Encratitis, qui et nuptias et usum carnis ac vini damnabant. — *ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν κτλ.*] Clemens Alex. Strom. III, 4, 25 p. 522 fere eisdem verbis dicit: *ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην οἱ τὴν ἀίρεσιν αὐτοῦ (Νικολάου) μετιόντες*. Cf. infra c. 10, 3. Pseudonymi Nicolaitae appellantur, quia originem false a Nicolao diacono ducebant.

IX. Ὅπως ὁ Σίμων γοητείας τισὶ πτῆναι θελήσας εὐχαῖς Πέτρον κατενεχθεὶς ἐξ ὕψους κάτω συνεντρίβη τοὺς πόδας καὶ τῶν χειρῶν τοὺς τάρσους (τ. τάρσους > a p)· ἱστορεῖ Κλήμης, Ἠγήσιππος, Ἰουστίνος, Ἐλερηνάτος. Quomodo Simon, cum quibusdam praestigiis volare instituisset precibus Petri ex alto deorsum praecipitatus pedes et manuum extremitates fregit: narrat Clemens, Hegesippus, Iustinus, Irenaeus. — Georg. Chron. c. 121.

1. Iam inscriptio capitis indicat, quoniam inter veteres de Simone egerint. Constitutor narrationem Didascaliae v. 1 amplificans Ps.-Clementem secutus est. Utra vero scriptura usus sit, Homiliis an Recognitionibus, definiri non

λαόν, ἀποστείλαι ὀπίσω ἡμῶν ψευδαποστόλους εἰς βεβήλωσιν τοῦ λόγου· καὶ προεβάλοντο Κλεόβιόν τινα καὶ παρέξενξαν τῷ Σίμωνι, οὗτοι δὲ μαθητεύουσιν Δοσιθέῳ τινί, ὃν καὶ παρενδοκιμήσαντες ἐξώσαντο τῆς ἀρχῆς· εἶτα καὶ ἕτεροι ἑτέρων κατήρξαν ἐκτόπων δογμαίων, Κήρινθος καὶ Μάρκος καὶ Μένανδρος καὶ Βασιλείδης 5 καὶ Σατορνίλος. 2. τούτων οἱ μὲν πολλοὺς θεοὺς, οἱ δὲ τρεῖς ἐναντίους, ἀνάρχους, αἰὶ συνόντας ἑαυτοῖς, οἱ δὲ ἀπίρους καὶ ἀγνώστους δοξάζουσιν· καὶ οἱ μὲν τὸν γάμον ἀθετοῦσιν, οὐκ εἶναι τοῦ θεοῦ ἔργον δοξάζοντες, ἄλλοι δὲ τινα τῶν βρωμάτων βδελύσσονται, οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν, οἳ οἱ οἱ νῦν ψευδῶ- 10 νυμοι Νικολαῖται.

IX. Ὁ μέντοι Σίμων ἐμοὶ Πέτρῳ πρῶτον μὲν ἐν Καισαρείᾳ τῇ Στρατώνος, ἔνθα Κορνήλιος ὁ πιστὸς ἐπίστευσεν ὢν ἐθνικὸς ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν δι' ἐμοῦ, συντυχὸν μοι ἐπειράτο διαστρέφειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, συμπαρόντων μοι τῶν ἱερῶν τέκνων, 15 Ζαχαίον τοῦ ποτε τελώνου καὶ Βαρνάβα, καὶ Νικήτου καὶ Ἀκύλα ἀδελφῶν Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου, μαθητευθέντος δὲ καὶ Παύλῳ τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῶ

13 Act. 10. — 16 Luc. 19, 2.

2 προσέξενξαν b o | τῷ > o | 3 καὶ > b o p v | 4 ἐξώσαν o | ἑτέροις ἐτ. e | ἐκτόπων : ἐκ πονηρῶν b d o | 5 δογμαίων : δαιμόνων b | Κήρ. : κορίνθιος e | βασιλείδης h | 6 Σατ. : στρατόνικος b e o a² i. m. | 7 ἀνάρχως h | αἰτοῖς h | 9 δοξάντες o | 10 οἱ δὲ a b e o : καὶ d h p v | ἀναίδως b o | ἐκπορνεύονται h, -νεύειν b o | οἶον οἱ : οἱ οἱ b o, o inscripsit περιὶ νικῶ τ̄ ἐκ ὧ ὀβ ἀποστόλ̄ | 12 μέντοι a b h o : μὲν οὖν d e p v | μὲν > a | 13 τῆς b d e o p | ὢν ἐθνικὸς ~ h | 14 κύριον + ἡμῶν b | 15 ἱερῶν o | τέκνων + δὲ b o | 17 Ῥωμαίου p v | τε > h | πολιτῶν b | 18 μαθητευθέντος b o a² : -θέντι a h, μαθητεύσαντι d e p v Ham. cod., μαθητεύσαντος Cedr. | παύλον τοῦ κτλ. a, corr. a²

potest. Cf. quae exposui in libro *Die Apost. Konstitutionen* 1891 p. 70 - 72; 109 III. — *Καισαρείᾳ τῇ Στρ.*] Item c. 12, 5, cum VII, 46, 3 *Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης* mentio fiat. Iosephus Flav. *Antiquit.* XIX, 7 apud Eusebium H. E. II, 10, 3 dicit, urbem antea *Στρατώνος πύργον* appellatam esse. — *μαθητευθέντος*] Supra c. 8, 1 auctor formam *μαθητεύειν* adhibuit, et hanc formam etiam hic quatuor

codices tradunt; formam *μαθητεύεσθαι* autem testes graviore habent. Etiam Origenes utramque formam eodem sensu, sc. discipulum esse, usurpat, *μαθητεύειν* C. Cels. I, 12; II, 9, 38; De orat. c. 13, 5; *μαθητεύεσθαι* C. Cels. III, 29; V, 42; De mart. c. 48; De orat. c. 26, 4. Cf. etiam ad illam formam Clem. Protr. c. 11, 113 p. 88; Strom. I, 15, 69 p. 356, 57; ad hanc Iust. Apol. I, 15; Eus. H. E. V,

sequebantur pervertentes verbum. 2. Et cum venisset Romam, valde depopulatus est ecclesiam, multos deexhortans et adoptans sibi, et gentiles seducebat magicis operationibus et virtutibus, sicuti in una die procedens vidi illum per aera volantem, et ferebatur.
 5 3. Et subsistens dixi: In virtute sancti nominis Iesu excido virtutes tuas. 4. Et sic ruens femur pedis sui fregit. 5. Multi quidem tunc abscesserunt ab eo; alii autem, qui digni illo fuerunt, manserunt cum ipso, et tunc prima illa fixa est haeresis illius et per ceteros pseudoapostolos operatus est diabolus.

1 perv. verbum S : seducentes populum L | 2/3 adoptans sibi L C : praedicans se posse volare S | 4 et ferebatur > S | 5 sancti > S

1 αὐτὸν e o | 2 προφητῶν b d o | περι > h | 6 δέ : τε p v | ἐξιστῶν a h : ἐξιστάνων d e p Ham., ἐκοστάνων b o v | μαγικῆ : τῆ μ. h | ἐμπειρία : τέχνη p v Ham. Cedr. | καὶ δαιμ. ἐνεργεία d e p v cf. D : > a b h o | 8 δημίους b o | πτῆναι : τοῦ π. b o | 9 διὰ ο | ἐπὶ τ. : διὰ τούτω b o | μετ. ἐπὶ τούτω e | 11 εἰς + τὸν b | 12 ἐπιχορηγήσειν a h Cedr. : -γῆσαι b o, -γεῖν d e p v Ham. | ἐπιφημιζόντων b o | 13 αὐτὸν h p Ham. Cedr. : > a b d e v | εἰς + τὸν e | σύν : ἐν o p v | αὐτῆ > h p | 14 τῆ > a | ῥάξαι h |

IX, 4. Actus Petri apocryphi c. 32 (Acta apost. apocr. edd. Lipsius-Bonnet I, 83) narrant, Simonem ad terram cadentem crus in tres partes fregisse ac deinde lapidatum fuisse.

13, 8. — προφήτον] Auctor Clementina ante oculos habet, ubi passim de propheta vero vel propheta veritatis sermo est. Nonnulli librarii hoc non intellegentes scripserunt προφητῶν.

2—5. De congressu Petri cum Simone Romae facto Clementis Homiliae et Recognitiones iam non loquuntur. Agunt autem de eo uberius Actus Petri, et Lipsius, horum editor (Acta apost. apocrypha I p. X), Constitutorem Actus Petri cum Simone in usum suum vertisse censuit. Res vero non liquet. Constitutor nonnisi narrationem Didascaliae auxit, neque est, cur ea, quae addidit, ad illam scripturam ipsam referamus.

3. In Didascalia et Constitutionibus Petrus solus Simonem impugnat. Eodem modo referunt Actus laudati apocryphi et nonnulli alii auctores. Multi autem Petro Paulum adiungunt: Martyrium et Acta Petri et Pauli (Lipsius p. 118—234), Cyrillus Hieros. Catech. VI, 15; Sulpicius Severus Chron. II c. 28, aliique.

4. εἶπον κτλ.] Hanc orationem Constitutor ipse finxisse videtur. Orationes saltem, quam exhibent Actus Petri c. 32 ed. Lipsius p. 83, Martyrium Petri et Pauli c. 56 p. 166, Acta c. 77 p. 211, plane diversae sunt.

5. φωνή κτλ.] Hanc vocem Acta non habent.

6. Origenes Contra Cels. I, 57 dicit, toto orbe non triginta Simonianos posse reperiri, et VI, 11, nusquam gentium hos haereticos nunc videri. At minus recte.

ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ εἰς τὸν
 περὶ προφήτου λόγον καὶ περὶ θεοῦ μοναρχίας, ἠπτήσας αὐτὸν
 δυνάμει τοῦ κυρίου καὶ εἰς ἀφωσίαν καταβαλὼν φυγάδα κατέστησα
 εἰς τὴν Ἰταλίαν. 2 (IX). γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκ-
 κλησίαν ἔσκυλεν, πολλοὺς ἀνατρέπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, 5
 τὰ δὲ ἔθνη ἐξιστῶν μαγικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ, ὡς
 καὶ ποτε μέσης ἡμέρας προελθὼν εἰς τὸ θέατρον αὐτῶν, κελεύσας
 τοῖς δήμοις ἀρπαγῆναι καμέ, ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπηγγέλλετο πτῆναι
 δι' ἄερος. 3. πάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ μετεώρων τυγχανόντων ἐγὼ
 προσηνόμην καθ' ἑαυτόν, καὶ δὴ μετεωρισθεὶς ὑπὸ δαιμόνων 10
 ἵπτατο μετάρσιος εἰς ἄερα, λέγων εἰς οὐρανοὺς ἀνιέναι κάκειθεν
 αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγήσειν· τῶν δὲ δήμων ἐπευφημούντων
 αὐτὸν ὡς θεόν, ἐκτείνας ἐγὼ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν σὺν αὐτῇ
 τῇ διανοίᾳ ἰκέτεον τὸν θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ῥῆξαι τὸν
 λυμεῶνα καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι ἐπ' ἀπάτη καὶ 15
 ἀπωλείᾳ ἀνθρώπων κεκρημένων αὐτῇ, ῥάξαντα δὲ μὴ θανατῶσαι,
 ἀλλὰ συντριῖναι. 4. καὶ ὑπολαβὼν, ἀτενίσας εἶπον τῷ Σίμωνι·
 Εἰ „θεοῦ ἄνθρωπος“ ἐγώ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀληθῆς
 καὶ διδάσκαλος εὐσεβείας, ἀλλ' οὐ πλάνης, οἷος σὺ Σίμων, πρὸς-
 τάσσω ταῖς πονηραῖς δυνάμεσιν τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀποστάτου, 20
 ἐφ' αἷς ὀχεῖται Σίμων ὁ μάγος, ἀφεῖναι τῆς κρατήσεως, ὅπως ἐξ
 ὑψους κατενεχθῇ εἰς γέλωτα τῶν ἀπατηθέντων ὑπ' αὐτοῦ· καὶ
 εἰπόντος μου ταῦτα, περικοπεῖς τῶν δυνάμεων ὁ Σίμων κατη-
 νέχθη μετὰ μεγάλου ἤχου καὶ ῥαγεῖς ἐξαίσιον συντριβεται τὸ ἰσχύιον
 καὶ τῶν ποδῶν τοὺς ταρσοὺς. 5. καὶ φωνὴ τῶν ὄχλων λέγουσα· 25
 Εἰς ὁ θεός, ὃν Πέτρος δικαίως καταγγέλλει τῇ ἀληθείᾳ μόνον·
 καὶ πολλοὶ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, τινὲς δὲ ἄξιοι τῆς ἀπωλείας
 αὐτοῦ ὄντες παρέμειναν αὐτοῦ τῇ μοχθηρᾷ διδασκαλίᾳ. 6. καὶ
 οὕτως πρώτη ἐπάγη ἡ τῶν Σιμωνιανῶν ἀθεωτάτη αἵρεσις ἐν
 Ῥώμῃ, καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ψευδαποστόλων ἐνήργει ὁ διάβολος. 30

18 I Tim. 6, 11.

15 ἐπὶ b e o | 16 ἀνθρώπων : τῶν ἀ. p v | αὐτῇ : αὐτὴν p v, + καὶ b o |
 ῥάξαντα a h : ῥήξαντα b d e o, ῥίψαντα p, ῥίψαν v | 19 οἷος : ἦς d, ὡς b |
 20 ἐπιστάτας b | 23 μοι o | 23 24 κατηνέχθη post ἤχου (ἤχους b o v) b d o |
 24 μεγάλου : πολλοῦ h | ῥαγεῖς + πτώμα b d e o | 26 ὁ a h : > b d e o
 p v | μόνος e | 28 παρασέμειναν e | μοχθ. : μοχθηρία τῆς b o | διδασκαλίας b |
 29 πρῶτος b o

X. Et erat quidem illis omnibus aequaliter lex, ut Lege et Prophetis non utantur et ut omnipotentem Deum blasphem[ar]ent et resurrectionem non credant; cetera autem diverse per doctrinas suas inspergebant. 2. Alii enim multos docebant non debere 5 nubere, dicentes, quia qui non nube(re)t castitati studeret; (et, per castitatem sensus suos ad haeresim detulerunt. 3. Alii iterum ex ipsis neque carnem sumere docebant, dicentes, ea, quae animam habent, non debere manducari. 4. Alii autem dicebant a sola porcina carne debere se abstinere, ea vero, quae in lege sunt 10 munda, debere manducari et secundum legem circumcidi. 5. Alii

1 aeq. lex : una lex in terra S, pro *ἐπίσης* legens *ἐπὶ γῆς* | ut Lege et S : decreta (legens *νενομισμένοις* ut videtur, et *uti* cum accusativo construens) et ut L | 2 omnipotentem S C : patrem L | 3,4 cetera — inspergebant : et in aliis rebus iuxta varias sententias docebant commovebantque S | 4 multi S | 5 et S | 6 castitatem — detulerunt : sanctitatem sententias haeresis suae praedicabant S

X, 1. Corinthii in epistula supra (8, 1) laudata Paulo scribunt, Simonem et Cleobium docere: Prophetas non recipiendos, Deum non omnipotentem esse, neque esse resurrectionem carnis. Cf. Vetter l. c. p. 53; Hennecke l. c. p. 378; Harnack l. c. p. 17.

2. *multos*] Auctor sic scribere potuit, respiciens, non omnes, sed multos tantum doctrinam secutos esse. Fortasse autem Syrus lectionem rectam servavit.

* * *

X. *Ὅπως αἱ αἱρέσεις καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλήθειαν διαφωροῦσιν.* Quomodo haereses et inter se et a veritate discrepent.

1—3. Cf. Ps.-Ign. Trall. 6, 3; Philad. 6, 1—3.

1. π. *θεὸν βλασφημεῖν*] Qua doctrina Gnostici Deum omnipotentem blasphemant, ea demonstrant, quae Constitutor addidit. — *κρίσιν ὑπάρχειν*] Constitutor iterum sententiam

Didascaliae interpretari videtur. Haeresiologi hanc doctrinam Gnosticis non adscribunt. — *ἡδονῆ χ. μ.*] Cf. Iren. Adv. haer. I, 23, 4; 24, 5; 25, 3; 26, 3; Clem. Strom. III, 4. — *πρὸς π. θρησκείαν ἀδιαφόρως ἐκ.*] Apelles teste Rhodone vel Eusebio H. E. V, 13, 5 dicebat, *μὴ δεῖν ὅλως ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἕκαστον ὡς πεπιστευκε διαμένειν.* Cf. Pilastrius c. 91.

2—3. Repetuntur et amplificantur, quae iam c. 8, 2 exposita sunt.

2. *ἀγαμίαν κτλ.*] Praecepta tria Marcionis, Encratitarum aliorumque Constitutiones commemorant. Didascalia h. l. (v. 2) de interdictione matrimonii solum dicit. — *χορεῶν ἀπέχεσθαι κτλ.*] Epiphanius H. 47 c. 1 de Encratitis: *ἔμψυχα βδελύσσονται ἀπαγορευόντες . . κατὰ φόβον καὶ ἰνδαλμὸν τοῦ μὴ καταδικασθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἔμψυχων μεταλήψεως.*

3. *ἕτεροι κτλ.*] i. e. Christiani etiam legem Mosaicam observandam esse docentes et Christum hominem solum,

X. Τούτοις δὲ πᾶσιν ἐπίσης σκοπὸς ἦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς
 ἀθεότητος, τὸν μὲν παντοκράτορα θεὸν βλασφημεῖν, ἄγνωστον
 δοξάζειν καὶ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῦ κόσμου δη-
 μιουργόν, ἀλλ' ἄλεκτον, ἄρρητον, ἀκατονόμαστον, αὐτογένεθλον·
 Νόμος καὶ Προφήταις μὴ χρᾶσθαι, πρόνοιαν μὴ εἶναι, ἀνάστασιν 5
 μὴ πιστεύειν, κρίσιν μὴ εἶναι καὶ ἀνταπόδοσιν, ψυχὴν ἀθάνατον
 μὴ ὑπάρχειν, ἡδονῇ χαίρειν μόνη καὶ πρὸς πᾶσαν θρησκείαν ἀδια-
 φόρως ἐκκλίνειν. 2. οἱ μὲν γὰρ πλείους εἶναι θεοὺς λέγουσιν, οἱ
 δὲ τρεῖς ἀνάρχους, οἱ δὲ δύο ἀγεννήτους, οἱ δὲ αἰῶνας ἀπείρους·
 καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἀγαμίαν διδάσκουσιν καὶ κρεῶν ἀποχὴν καὶ 10
 οἴνου, βδελυκτὰ λέγοντες εἶναι καὶ γάμον καὶ παίδων γένεσιν καὶ
 βρωμάτων μετάληψιν, ἵν' ὡς σεμνοὶ τινες τὴν πονηρὰν αὐτῶν
 γνώμην ὡς ἀξιόπιστον παραδεχθῆναι ποιήσωσιν· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν
 νομοθετοῦσι κρεῶν ἀπέχεσθαι οὐχ ὡς ἀλόγων ζώων, ἀλλ' ὡς
 λογικὴν ἔχόντων ψυχὴν καὶ φόνου δίκην εἰσπράττεσθαι μελλόντων 15
 τῶν ταῦτα κατατολμώντων σφάζειν. 3. ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἔλεγον
 μόνου δεῖν χοιρείου ἀπέχεσθαι, τὰ δὲ κατὰ νόμον καθαρὰ ἐσθίειν
 καὶ περιτέμενεσθαι νομίμως, πιστεύειν δὲ εἰς Ἰησοῦν ὡς εἰς ὄσιον
 ἄνδρα καὶ προφήτην· ἄλλοι δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύειν καὶ παρα-

10 I Tim. 4, 4.

1 ἐπίσης : ἐφ' ἴσης h, εἰς b o | κοπὸς b | 2 ἀθεότης o | τοῦ b | παντοκρ. :
 πρᾶ b o | 3 εἶναι : εἰς b o | τοῦ pr > p v | μηδὲ a b h o : μήτε d e p v |
 4 ἀλλὰ b d e o | ἄλεκτον ἄρρητον ~ h | 6 πιστεύειν : ποιεῖν νηστεύειν b |
 μὴ εἶναι post ἀνταπόδοσιν e | 8 εἶναι > b | εἶναι θεοὺς ~ e h o p v |
 λέγουσιν + εἶναι b o | 9 ἀπεράντους b o | 11 λέγοντες εἶναι ~ p v |
 γάμων h | γένεσιν a b h o : γέννησιν d e p v | 12 ἵν' h, ἦν a : ἵνα b d e p v |
 13 ποιῶσιν h | ἐξ αὐτῶν > b o | 15 ἔχοντα e | εἰσπράττεσθαι d e o |
 μελλόντων a h o v : μέλλοντας d e p, μέλλοντες b | 16 τῶν . . κατα-
 τολμώντων a : τοὺς κατατολμῶντας rel | λέγουσι h | 17 μόνοι b | δεῖν :
 > b o, + φάσκοντες a p v | χορ. ἀπέχεσθαι ~ p v | 18 εἰς sec : εἰ a,
 corr a², > h | 19 ἐκπόρνευσιν b o

quamvis sanctum et prophetam pu-
 tantes. — ἄλλοι κτλ.] i. e. Nicolaitae,
 quos sine verecundia scortari c. 8, 2
 dixit quosque etiam carne abuti do-
 cuisse Clemens Strom. II, 20, 118
 p. 491; III, 4, 26 p. 523 refert, quem

Constitutor haud dubie secutus est,
 vel potius Eusebium H. E. III, 29
 illum exscribentem, ad quem etiam pro-
 prius accedit, παραχρᾶσθαι exhibens,
 non παραχρησασθαι, ἀναίδην verbo
 ἐκπορνεύειν praeponens, non post-
 21*

vero aliter docentes seditiones faciebant et ecclesias depraedabant.

XI. Nos autem, qui <sanctum et> rectum catholicae ecclesiae verbum ante praedicaveramus, revertebamur iterum ad ecclesias
5 et inveniebamus illos ad alias voluntates fuisse praeventos. 2. Alius

3 sanctum S C | et rectum C : recte S

1 *ἵέναι* : *εἶναι* b o | 2 *μόνω* d, *μόνον* e | *ἐκφρεύσασθαι* b h o | *κοσμίου*ς
b o | 3 *ὄργανα τυγχ.* ∞ h | 5 *ὑμεῖς* o | *εἰρήνης* + *ὄντες* d e p v | 8 *Χριστοῦ*
+ *τὸν* e | *αὐτὴν* h | 9 *ἰῶνται* b | *ἀλλὰ* o | *ἀλλαιδιον* b | 10 *ἦ* pr a b h o :

XI, 1. *iterum*] Respicit auctor 8, 1.

* * *

ponens. — *καὶ διὰ π. ἀνοσιουργίας κτλ.*] Respicit Carpocratem, quem Irenaeus Adv. haer. I, 25, 1 refert docuisse, ab ingenito Deo virtutem Iesu esse missam, ut mundi fabricatores effugere posset et per omnes transgressa et in omnibus ascenderet ad eum, *ὅπως*, ut Eriphanus H. 27 c. 2 hanc sententiam reddit, *φύγη τοὺς κοσμοποιούς ἀγγέλους, ἐν τῷ διὰ πάντων χωρῆσαι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων καὶ πράξεων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινομένων καὶ ἐν παραβύστω ἀτόπων ἔργων καὶ ἀθεμιτών, καὶ ὅπως διὰ πασῶν πράξεων ἐλευθερωθεῖσα ἡ αὐτὴ ψυχὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀνέλθῃ πρὸς τὸν αὐτὸν πατέρα κτλ.*

XI. *Ἐξήγησις ἀποστολικῶν κηρύγματος.* Enarratio apostolicae praedicationis.

1. *αὐταίτιον κ. αὐτογ.*] Ita Deum appellari vetat Constitutor, quoniam nihil sui ipsius causa et pater esse potest, et quia quod ingenitum est, neque a se neque ab alio genitum esse accurate dicendum est. Voces autem etiam dicere possunt, Deum a nullo esse. Itaque vel illae vel aliae similes: *αὐτογενής, αὐτογένητος, αὐτογέννητος, αὐτοφυής κτλ.*, saepe de

Deo usurpantur. Clem. Hom. XVI, 16 Petrus Simonem interrogat: *Διὰ τί οὐ νοεῖς, ὅτι τὸ μὲν αὐτογέννητον τυγχάνει ἢ καὶ ἀγέννητον;* Cf. Recogn. III, 3. 4. 11; Epiph. H. 76 ed. Oehler II, I, 310; Ps.-Iust. Quaest. Christ. ad Gent. III, 5; V, 1. — *οὐ δεύτερον κτλ.*] Respicens locutionem illorum, qui filium secundum et spiritum sanctum tertium Deum nominabant, dicit, Deum patrem non cum his confundendum esse, quippe qui solus aeternus sit vel principio careat.

2. *οὐ πλειόνων*] Contra Marcionem et Valentinianos duos filios vel duos Christos inducentes. Cf. Iren. I, 1; Iust. Apol. I, 58; Tert. Adv. Marc. IV, 6. — *ἐνὸς παρακλήτου*] sc. *ἐνα θεὸν ἐνὸς π.*, ut ex praecedentibus supplendum est. Graecus quidam in codice a adnotavit: *ἀποβληταῖον καὶ φευκταῖον.* Verba illa ad sequentia retulisse videtur. Haud dubie false, ut auctor indicat, verba *διὰ Χριστοῦ* verbis *ἐνὸς παρακλήτου*, nec vero verbis *καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων* adiungens. Cf. Ps.-Ign. Philipp. 2, 4; Her. 7, 2. Constitutor ergo spiritum sanctum non creaturam putat, sed potius creaturis opponit. Itaque non Arianis, sed eorum adversariis adnumerandus est.

4. Cf. Ps.-Ign. Magn. 11, 2. 3.
5—8. Ps.-Ign. Philad. 6, 4. 6.

χαῖσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκον καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας ἵεναι, ὡς οὕτως καὶ μόνως ἐκφεύξεσθαι τὴν ψυχὴν τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας. οὗτοι δὲ πάντες τοῦ διαβόλου ὄργανα τυγχάνουσιν καὶ „υἱοὶ ὀργῆς“.

XI. Ἡμεῖς δὲ „τέκνα θεοῦ“ καὶ „υἱοὶ εἰρήνης“, τὸν ἱερόν 5 καὶ εὐθῆ λόγον κηρύσσοντες τῆς εὐσεβείας, ἓνα μόνον θεὸν καταγγέλλομεν, νόμον καὶ προφητῶν κύριον, τῶν ὄντων δημιουργόν, τοῦ Χριστοῦ πατέρα, οὐκ αὐταίτιον καὶ αὐτογένεθλον, ὡς ἐκεῖνοι οἴονται, ἀλλ' αἰδίου καὶ ἀναρχον καὶ „φῶς οἰκοῦντα ἀπρόσιτον“, οὐ δευτέρον ὄντα ἢ τρίτον ἢ πολλοστόν, ἀλλὰ μόνον αἰδίως, οὐκ 10 ἄγνωστον ἢ ἄλεκτον, ἀλλὰ διὰ Νόμου καὶ Προφητῶν κηρυσσόμενον, παντοκράτορα, παντάρχην, παντεξούσιον· 2. θεὸν καὶ πατέρα τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτοτόκου πάσης δημιουργίας, ἓνα θεὸν ἐνὸς υἱοῦ πατέρα, οὐ πλειόνων, ἐνὸς παρακλήτου διὰ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων ποιητήν· 3. ἓνα δημιουργόν· 15 διαφόρον κτίσεως διὰ Χριστοῦ ποιητήν, τὸν αὐτὸν προνοητήν, νομοθέτην δι' αὐτοῦ, ἀναστάσεως αἴτιον καὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως δι' αὐτοῦ γενόμενον· 4. τοῦτον αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον εὐδοκήσαντα γενέσθαι καὶ πολιτευσάμενον ἄνευ ἁμαρτίας καὶ παθόντα καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελ- 20 θόντα πρὸς τὸν ἀποστείλαντα. 5. „πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν“ φάμεν „καὶ οὐδὲν βδελυκτόν“, πᾶν τὸ πρὸς σύστασιν δικαίως μεταλαμβάνομενον ἄριστον· „πάντα“ γὰρ κατὰ τὴν γραφὴν „καλὰ λίαν“. 6. γάμον νόμιμον καὶ παίδων γενέσειν τίμιον καὶ ἀμόλν- 25 τον εἶναι πιστεύομεν· ἐπ' αὐξήσει γὰρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ σχημάτων διεπλάσθη ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὕᾳ. 7. ψυχὴν

4 Eph. 2, 3. — 5 Ioann. 12, 36; Luc. 10, 6. — 9 I Tim. 6, 16. — 13 Col. 1, 15. — 21 I Tim. 4, 4. — 23 Gen. 1, 31. — 24 Hebr. 13, 4. — 25 Gen. 9, 1.

καὶ d e p v | 10-11 ἀλλὰ — ἄλεκτον > o | 10 αἰδίου b e | 11 ἄγν. ἢ ἄλεκτον : ἄλεκτον οὐδὲ ἄγνωστον b | νόμον a, corr a² | 12 παντοκρ. : παρ b o | παντενοῦσιον o | 13 καὶ > e | δημιουργίας a b e h o : κτίσεως d p v | 14 παρακλήτου + αἴτιον h | διὰ + i v h o | 15 καὶ τῶν b d e h o : τῶν a, τῶν δὲ p v | ἓνα : τὸν b | 15, 16 ἓνα — ποιητήν > o | 18 γενόμενον b d e o p : γινόμενον h v, γινομένων a | τοῦτον a : τὸν rel | 18/19 εὐδοκ. x. ἄνθρωπον p v | 19/20 καὶ παθόντα > b o | 20 καὶ ἀποθανόντα b d e o : > a h p v | 21 πᾶν : καὶ πᾶν a | κτίσμα a, corr a² | θεοῦ καλόν ~ b o | 22 πᾶν τὸ > b o | δικαίως > p v | 24 γένεσιν p, γέννησιν h | τιμίαν b o | 25 εἶναι > p v | 26 ἐπλάσθη h

quidem castitati studebat, alius autem a carne et vino se abstinebat, alius iterum a porcina, et quanta ex vinculis secundationis legis erant, observabat.

XII. Quapropter, cum universa ecclesia periclitaretur et haeresis facta esset, convenientes nos duodecim apostoli in unum in Hierosolyma tractavimus, quid deberet fieri, et placuit nobis scribere unum sentientibus catholicam ** hanc didascaliam ad confirmandos vos omnes, in qua constituimus et decrevimus, ut colatis Deum omnipotentem et Iesum filium eius Christum et spiritum sanctum, utque utamini scripturis sacris et resurrectionem mortuorum credatis et creaturas eius omnes cum gratiarum actione adhibeatis et matrimonium ineatis. 2. Dicit enim in Proverbiis: *A Deo desponsata est mulier viro.* Et in Evangelio iterum Dominus noster dicit: *Qui creavit ab initio, masculum et feminam creavit eos et dixit: propter hoc dimittet vir patrem suum ac matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Quae ergo Deus coniunxit, homo non separet.* Sufficit autem fidelibus circumcisio cordis spiritualis, sicut dixit per Ieremiam: *Incendite vobis lampadem, et nolite serere super spinas; circumcidimini Domino Deo vestro, et circumcidite praeputia cordis vestri, viri Iuda.* Et in Ioel iterum dicit: *Scindite corda vestra, neque vestimenta vestra.* Et quod ad baptismum adinet, vobis unus sufficit, peccata vestra prorsus vobis remissa faciens. Non enim dixit Iesaias, ut lavemini, sed: *Lavamini ac mundi estote.* 3. Facta est autem nobis quaestio magna ut hominibus pro vita certantibus, nec vero nobis tantum apostolis, sed etiam populo cum Iacobo episcopo Hierosolymorum, secundum carnem fratre Domini nostri, et cum presbyteris ac diaconis eius et cum ecclesia universa. Ante aliquod tempus enim quidam a Iudaea Antiochiam descendebant docebantque fratres: Nisi

13 Prov. 19, 14. — 14 Mt. 19, 4—6. — 18 Ier. 4, 3. 4. — 21 Ioel 2, 13, — 24 Ies. 1, 16. — 29 Act. 15, 1.

1 castitati : sanctitati S | 4/5 et h. f. esset : ut haereses in ea fierent S | 9 Deum + patrem Sp

2. vino] De hoc c. 10 nondum sermo erat. — quanta] Cf. c. 10, 4. XII, 1—2. Constitutor hanc sectio-

nem maxime ex parte, ordinem scripturae mutans, infra c. 14 et 15, 1 exhibet.

ἀσώματον ἐν ἡμῖν καὶ ἀθάνατον ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐ φθαρτὴν
ὡς τὰ σώματα, ἀλλ' ἀθάνατον ὡς λογικὴν καὶ ἀντεξούσιον.
8. πᾶσαν μίξιν παράνομον καὶ τὴν παρὰ φύσιν γινομένην ὑπό
τινων βδελυσσόμεθα ὡς ἀθέμιτον καὶ ἀνοσίαν. 9. ἀνάστασιν
γίνεσθαι ὁμολογοῦμεν δικαίων τε καὶ ἀδίκων καὶ μισθαποδοσίαν. 5
10. τὸν Χριστὸν οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ θεὸν
λόγον καὶ ἄνθρωπον, „μεδίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων“, ἀρχιερέα
τοῦ πατρὸς· οὔτε μὴν μετὰ Ἰουδαίων περιτεμνόμεθα, εἰδότες, ὅτι
„ἐλήλυθεν ὃ ἀπέκειτο“, καὶ δι' ὃν ἐφυλάσσετε τὰ γένη, „ἡ προσ-
δοκία τῶν ἐθνῶν“, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ ἐξ Ἰούδα ἀνατείλας, ὁ 10
ἐκ βλαστοῦ υἱός, „τὸ ἐξ Ἰεσσαὶ ἄνθος, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου“.

XII. Ἀλλ' ἐπεὶ τότε αὕτη ἡ αἴρεσις ἰσχυροτέρα πρὸς πλάνην
ἔδοξεν εἶναι, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης κινδυνευούσης, ἡμεῖς οἱ
δώδεκα συνελθόντες εἰς Ἱερουσαλήμ· ἀντὶ γὰρ τοῦ προδότου
Ματθίᾳς σὺν ἡμῖν κατεψηφίσθη ἀπόστολος εἶναι, λαβὼν τὸν 15
κλῆρον Ἰούδα, ὡς εἴρηται· „Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος“,
ἐπεσκεπτόμεθα ἅμα Ἰακώβῳ τῷ τοῦ κυρίου ἀδελφῷ, τί γένηται·
καὶ ἔδοξεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς πρεσβυτέροις λόγους διδασκαλίας
προσλαλῆσαι τῷ λαῷ. 2. καὶ γὰρ „τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς
Ἰουδαίας“ εἰς Ἀντιόχειαν „ἐδίδασκον τοὺς“ ἐκεῖ „ἀδελφούς, λέγοντες, 20

4 Rom. 1, 26. — 6 Ioann. 1, 1. — 7 I Tim. 2, 5. — 9 Gen. 49, 10. —
10 Num. 24, 17. — 11 Ies. 11, 1; 9, 6. — 14 Act. 1, 16—26. — 16 Ps. 108, 8;
Act. 1, 20. — 19 Act. 15, 1.

1 ἐν ἡμῖν post ἀθάνατον b d e o | καὶ > h | ἀλλὰ b | 4 ἀνόσιον p v |
6 ἀλλὰ + καὶ b o | 8 περιτεμνόμεθα e | 9 ὁ b d e h o p | καὶ > d |
ὄν b o | 10 ὁ pr > d | 10/11 ὁ ἐκ : ἐκ p v | 11 υἱός : πσ b o | 12 ἐπειδὴ
b o | 14 ἱεροσόλυμα d e h o p v | 16 Ἰούδα : τοῦ Ἰ. b | εἴρηται + καὶ b o |
αὐτοῦ > o | 17 ἐπισκ. o | τί γένηται : εἶναι τε b e o | 18 τε > p v |
19 γὰρ + καὶ a e | 20 τοὺς > p v

1. Symbolum brevi exprimitur, et erroribus c. 10 commemoratis hic verac doctrinae opponuntur. Similiter symbolum supra V, 6, 10 respicitur. Articulus de filio VI, 30, 8 uberius exponitur. Cf. *Neue kirchliche Zeitschrift* 1896 I, 22—27, ubi Th. Zahn de symbolo auctoris disputavit.

* * *

10. ψιλὸν ἄνθρωπον] Cf. c. 26, 2. Sic teste Artemonis adversario anonymo apud Euseb. H. E. V, 28, 6 Theodotus coriarius Christum appellavit. Idem vero senserunt Ebionitae, qui in sequentibus respiciuntur.

XII. Πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας, ἰουδαΐζειν δὲ θέλοντας. Contra eos, qui Christum quidem confitentur, tamen iudaice vivere volunt.

circumcidimini ac iuxta legem Mosis conversamini et vos mundos servatis in cibis omnibusque aliis rebus, non potestis salvari. Et exorta est eis multa contritio ac quaestio, et fratres Antiocheni certiores facti, nos omnes congregatos fuisse ac venisse, ut de hac
 5 *re inquireremus, miserunt ad nos viros fideles et scripturarum gnaros, ut discerent de hac quaestione. Qui cum Hierosolyma venissent, nuntiaverunt nobis de quaestione sibi exorta in ecclesia Antiochenorum, et surrexerunt quidam ex schola Pharisaeorum, qui*
 10 *crediderunt, dicentes, quia oportet eos circumcidi ac legem Mosis servare.* 4. *Cumque iterum alii vociferarentur ac sic dicerent, tum ego Petrus surrexi et dixi ad eos: Viri fratres, vos quoque scitis, quod a diebus prioribus, cum apud vos essem, Deus elegit per me audire gentes evangelium et credere, et cordium inspector Deus testimonium perhibuit eis.* 5. *Cornelio enim centurioni apparuit*
 15 *angelus ac de me ei dixit, et hic me accersivit.* 6. *Cum autem ad eum profecturus essem, demonstratum est mihi de gentibus credituris ac de omnibus cibis. Ascendi enim in tectum, ut orarem, et vidi caelum apertum et vas quoddam quatuor initiis ligatum et submissum ac descendens in terram, in quo erant omnia quadrupedia*
 20 *et serpentina terrae et volatilia caeli, et venit vox ad me dicens: Simon, surge, occide ac manduca. Ego autem dixi: Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne immundum et commune. Et venit alia vox secundo dicens: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. Hoc autem factum est ter, et assumptum est vas in caelum.*
 25 7. *Et deinde deliberans cognovi verbum Domini dicentis: 8. Ex-*

2 Act. 15, 2. — 6 Act. 15, 4. 5. — 10 Act. 15, 7. 8. — 14 Act. 10, 1—8. — 17 Act. 10, 9—16. — 25 Deut. 32, 43.

1 περιμηθητε a | εθει : εκ b o | μωυσεως a | 2 εθεισιν : απασιν p v | περιπατεϊτε d h p v, -τησαι b. e o | 3 συστασεως p v | 4/5 τουτου ζητ. : του ζητηματος τουτου b o | ζητησαντες a, sed corr | 6 επιστημονας b d o p e i. m. | 7 ιεροσολυμα d e h p v | 9 αγνειας : πασας α. p v, αγ. πασας d e | αγνοιας b o | φυλαττειν p v | 11 ημιν b e o | 12 του > b o | 14 γαρ > b o | 14/15 ρωμαϊων b o | 16 ρημα a | 17 της b h | 18 οπ. δε : οπως τε ο | ηβουληθην p v, εβουλωμεν ο | 19 και παρασχ. : inscriptis ο περι της οθονης της καθηκυιας επι πετρον | ημων b | 20 ηνεωγωτα ο | 21 λαμπραν : μεγαλην b o | καθιεμενην b o | 22/23 εν ω — γης > h | 22 ω : η b o | τα sec > a | 26 παλιν > a | παλιν φωνη ∞ b o | δευτερον a b h o D : του ουνου d e p v | 27 κοινου : e i. m. τουτ'εστιν μη ακαθαρτον νομιζε | τρεις b e o |

ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωσέως“ καὶ τοῖς ἄλλοις
 ἔθεσιν οἷς διετάξατο περιπατῆτε, „οὐ δύνασθε σωθῆναι. 3. γενο-
 μένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως οὐκ ὀλίγης“, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ
 ἀδελφοί, γρόντες, ὅτι συνεληλύθαμεν πάντες περὶ τούτου ζητή- 5
 σοντες, ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς ἄνδρας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν
 εἰδήμονας, μαθεῖν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. „οἱ δέ, παρα-
 γενόμενοι εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀνήγγειλαν“ ἡμῖν τὰ ζητηθέντα καὶ ἐν
 τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ, ὡς ὅτι τινὲς „ἔλεγον, ὅτι δεῖ περιτέμ-
 νεσθαι καὶ“ τὰς ἄλλας ἀγνείας „παραφυλάττειν“. 4. ἄλλων δὲ
 ἄλλο τι λεγόντων, ἐγὼ „Πέτρος ἀναστάς εἶπον πρὸς αὐτούς“ 10
 Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ’ ἡμερῶν ἀρχαίων ἐν ὑμῖν
 ἐξελέξατο ὁ θεὸς διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν
 λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι· καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς
 ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς“. 5. Κορηλίῳ γάρ ποτε ἑκατοντάρχη ῥω-
μαϊκῆς ἀρχῆς ὄφθη ἄγγελος κυρίου καὶ περὶ ἐμοῦ εἶπεν αὐτῷ, 15
ὅπως μεταστείληται με καὶ ἀκούσῃ ῥήματα ζωῆς ἐκ τοῦ στόματός
μου· ὁ δὲ μετεπέμψατό με ἀπὸ Ἰόππης εἰς Καισάρειαν τὴν Στρά-
τωνος. 6. ὁπότε δὲ ἔμελλον πρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι, ἐβουλήθην
τροφῆς μεταλαβεῖν· καὶ παρασκευαζόντων, ἤμην „ἐν τῷ ὑπερῷῳ
προσευχόμενος, καὶ θεωρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεργότα καὶ τέσσαρσιν 20
ἀρχαῖς δεδεμένον σκεῦός τι“ ὡς ὁθόνην λαμπρὰν „καὶ καθιέμενον
ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν πάντα τὰ τετράποδα καὶ τὰ ἐρπετὰ
τῆς γῆς καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐγένετο φωνή“ ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ „πρὸς μὲ λέγουσα· Ἀναστάς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.
κἀγὼ εἶπον· Μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν 25
καὶ ἀκάθαρτον. καὶ ἐγένετο πάλιν φωνὴ ἐκ δευτέρου λέγουσα·
Ἄ ὁ θεὸς ἐκαθάρισεν, σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς,
καὶ ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. 7. ὡς δὲ διηπόρουν,
τί ἂν εἶη τὸ ὄραμα, εἶπέν μοι τὸ πνεῦμα· Ἴδου ἄνδρες ζητοῦσίν
σε· ἀλλὰ ἀναστάς πορεύθητι σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος, 30
διότι ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτούς“· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τοῦ ἑκα-
τοντάρχου. 8. καὶ οὕτως ἀναλογισάμενος ἔγνων τὸ ῥῆμα κυρίου

2 Act. 15, 2. — 6 Act. 15, 4. 5. — 10 Act. 15, 7. 8. — 14 Act. 10, 1—8. —
 19 Act. 10, 9—20.

29 τί a b h o : τὸ τί d e p v | 30 ἀλλ' b d h o | πορεύου b o | 31 ὅτι p v |
 ἀπέσταλκα b | οὗτοι : αὐτοὶ b o p v | 32 κυρίου > b o

sultate gentes cum populo, et quomodo ubique de vocatione gentium locutus est. 9. Et surgens profectus sum et intravi in domum eius. 10. *Cumque coepissem loqui verbum Domini, spiritus sanctus descendit super eum* et super omnes gentes, quae ibi praesentes
 5 erant. *Deus igitur dedit illis spiritum sanctum sicut et nobis, nec discrevit inter nos et eos in fide, purificans corda eorum.* 11. *Nunc ergo quid tentatis Deum imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos salvari, quemadmodum*
 10 *et illi.* Ad nos enim venit Dominus ac solvit nos ab illis vinculis dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et oneribus gravibus onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; iugum enim meum suave est et onus meum leve.* Si
 15 ergo Dominus noster nos solvit ac levavit, quid vos vobis ipsis imponere vultis suffocationem? 12. Deinde tacuit omnis multitudo, et ego Iacobus incepti ac dixi: *Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum prius Deus dixit, e gentibus se sibi electurum esse populum nomini suo; cui concordant verba prophetarum, sicut*
 20 *scriptum est: Post haec erigam et aedificabo tabernaculum David, quod decidit, et ruinas eius aedificabo et erigam, ut requirant reliqui homines Dominum et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus, praedicans haec a saeculo.* 13. Propterea ego dico, ne quis inquietet eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum,
 25 sed scribatur ad eos, ut abstineant a malis et idolis et sacrificio et

2 Act. 10, 23. — 3 Act. 10, 44; 11, 15. — 5 Act. 15, 8—11. — 11 Mt. 11, 28—30. — 17 Act. 15, 12—20.

1 ἐπικαλέσεται b, -λέσται ο | 2 μνησθήσονται κ. ἐπιστραφήσονται b d e o p v LXX | 3 ἐνώπιον αὐτοῦ : αὐτῶ b o | 8 ἔπεσεν a | 9 παρόντας σὺν : παρεστώτας σὺν ο, συμπαρόντας p v | καὶ sec > p v | ἀρχῆς e | 10 οὐθὲν a h : οὐδὲν rel | 10/11 τῇ π. — αὐτῶν > b o | καθάρισαν e p v | 12/13 ὁ ἔργαζ. δικ. καὶ φοβ. αὐτὸν d | 13 ἔσται a | δέ : οὖν b o | 14 τοῦτο d p | καὶ > ο | 14/15 πειράζετε + ἐφ' ἡμῶν b e o | 15 βαρὴν > h | 16/17 βαστάξαι h | 17 ἀλλ' ἢ e p v | πιστεύωμεν h | 19 ἐλάφρυνεν b d e o | 19/20 καὶ τὸν — ἡμῶν > b o | 22 Συμεὼν + πρῶτος h | 23 λαβεῖν : τὸ λ. d | 24 τοῦτο d | 26 κατεστραμμένα b d e o | 28 οἷς b | 29 μὴν > ο | αὐτοῖς b | 30 εἰσὶν b o | τῷ θεῷ > b | 31 ἔκρινα a | πιστεύουσιν h |

τὸ γεγραμμένον, ὅτι „πᾶς, ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα κυρίου,
σωθήσεται“, καὶ πάλιν „Μνησθήσεται καὶ ἐπιστραφήσεται πρὸς
κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον
αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία,
 καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν“. 9. καὶ ὡς πανταχοῦ περὶ τῆς 5
 κλήσεως τῶν ἐθνῶν εἴρηται ἐννοήσας, ἀναστὰς ἐπορεύθη σὺν
 αὐτοῖς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός· καὶ „ἔτι μου διαγ-
 γέλλοντος τὸν λόγον, ἐπέπεσεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ’ αὐτὸν
 καὶ ἐπὶ τοὺς παρόντας σὺν αὐτῷ, καθὼς καὶ ἐφ’ ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ·
 καὶ οὐθὲν διέκρινεν μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθα- 10
 ρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν“. 10. καὶ ἔγνω ἐγὼ, „ὅτι οὐκ ἔστιν
 προσωπολήπτης ὁ θεός, ἀλλ’ ἐν παντὶ ἐθνῷ ὁ φοβούμενος αὐτὸν
 καὶ ἐραζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν· ἐξέστησαν δὲ“
 ἐπὶ τούτῳ καὶ „οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί. 11. νῦν οὖν τί πειρά-
 ζετε τὸν θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν βαρὺν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν 15
 μαθητῶν, ὃν οὔτε ἡμεῖς οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἰσχύσαμεν βαστά-
 σαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου πιστεύομεν σωθῆναι, καθ’
 ὃν τρόπον κάκεινοί“. ἔλυσεν γὰρ ἡμᾶς ὁ κύριος ἐκ τῶν δεσμῶν
 καὶ ἠλάφρυνεν τὸ φορτίον ἡμῶν καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ βάρους
 πραότητι ἔλυσεν ἀφ’ ἡμῶν. 12. ταῦτα δέ μου εἰπόντος, „εἰδὶγησεν 20
 ἅπαν τὸ πλῆθος“, ἀπεκρίθη δὲ Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου ἀδελφὸς
 λέγων· „Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο,
 καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ
 ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν,
 καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν 25
 σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀν-
 οικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατά-
 λοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν κύριον καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ’ οὓς
 ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ’ αὐτούς, λέγει κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα.
 13. γνωστὰ ἀπ’ αἰῶνός ἐστι τῷ θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ· διὸ 30
 ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν
 ἐπὶ τὸν θεόν, ἀλλ’ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν
 ἀλισθημάτων“ τῶν ἐθνῶν, „εἰδωλοθύτου καὶ πορνείας καὶ αἵματος

1 Joel 2, 32. — 2 Ps. 21, 28. 29. — 7 Act. 10, 44; 11, 15. — 10 Act. 15, 9. — 11 Act. 10, 34. 35. 45. — 14 Act. 15, 10. 11. — 20 Act. 15, 12—20.

32 ἀλί· + ἡ d p v | 33 ἀλογισμάτων b, -γρημάτων o | καὶ πορνείας post πνικτοῦ a

suffocato et sanguine. 14. Tunc placuit nobis apostolis et episcopis et presbyteris cum universa ecclesia, eligere viros ex nobis et mittere cum eis, qui cum Barnaba ac Paulo erant et inde venerunt. Et elegimus ac destinavimus Iudam, qui nominabatur Barsabbas, et Silam, 5 viros notos inter fratres, scribentes per manus eorum hanc epistulam: 15. Apostoli et seniores et fratres fratribus qui sunt Antiochiae atque in Syria et Cilicia ex gentibus salutem. Quoniam audivimus, quosdam vobis timorem iniecisse verbis, quae pervertebant animas vestras, quos non emisimus, placuit nobis omnibus unanimiter, omnibus nobis 10 congregatis, eligere viros ac mittere ad vos cum dilectis nostris, qui sunt cum Barnaba, quos emisistis. Misimus autem Iudam et Silam, qui et ipsi verbo vobis referent de his rebus. Visum est enim spiritui sancto et nobis, ut non ultra onus vobis imponatur, quam haec necessaria, sed ** ut abstineatis vos ab idolis immolato et a sanguine et 15 a suffocatione et a fornicatione, a quibus custodientes vos bene agite. Valete!

XIII. Et epistulam quidem transmisimus [eis], et ipsi aliquantos dies in Hierosolymis remansimus simul et conquirentes de com-

1 Act. 15, 22. — 5 Act. 15, 23—29.

4 Barnaba S | 13/14 quam h. necessaria C : > S | 14 vos : + ab eis quae necessaria sunt S | 17 eis > SC

1 παλαιοῖς : πάλαι a, ἀρχαίοις b o | ἦν (post ἄπερ b o) νενομοθετημένα b e h o | 3 ἐγγόνει : ἐγένετο e : + τότε p v, ἔτι b o | ἡμῖν a D : > rel | 5 ἡμῶν a : > rel | τοῖς : αὐτοῖς τοὺς b o | 6 σαῦλον b o | 7 βαρσαβᾶν d e h o, βαρῶβαν b | 11 ὑμῶν b h o | 13 ἐκλεξαμένοις d | 14 ὑμῶν e (i. m. ἡμῶν) h | σαῦλω b o | 15 ἡμῶν > e p v | 16 Χριστοῦ > p v | ἐπεστείλαμεν b d o | 17 τὰ αὐτὰ : ταῦτα b o | 18 μηθὲν a d e i. m. : μηδὲν rel | 19 τούτων > b h o | ἐπ' ἀνάγκαις a e | ἀπέχεσθε δὲ h | εἰδωλοθύτων a h S. S. | 20 αἵματος . . πνυκτοῦ ∼ b o | 21 πράξῃτε b e o, πράξατε a

13. τοῖς παλαιοῖς] Gen. 9, 4 Noe ac filii eius carnem cum sanguine non comedere iubentur. Reliquos patriarchas Constitutor ex indole sua adiunxit. Docent autem ante diluvium copiam carnis vescendae non esse factam etiam Tertullianus De ieiunio c. 4, Origenes In Gen. hom. I, 17, Basilius De ieiunio orat. I, 5, Chrysostomus In Gen. hom. XXVII, 5, Hieronymus Adv. Iovinianum I, 18; II, 15,

Theodorus et Theodoretus In Gen. quaest. 39, 51, 55, praecipue respicientes Gen. 1, 29.

15. Cf. K. Böckenhoff, *Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten* 1903.

XIII. Ὅπως χωρὶ χωρίζεσθαι τῶν αἰρετικῶν. Quomodo oporteat separari ab haereticis.

2. Cf. c. 18, 4. Ps.-Ign. Philad. 3, 4. Apodosis c. 14, 1 sequi videtur.

καὶ πνικτοῦ“· ἄπερ καὶ τοῖς παλαιοῖς νενομοθέτητο τοῖς προῦ
 τοῦ νόμου φυσικοῖς, Ἐνώς, Ἐνώχ, Νῶε, Μελχισεδέκ, Ἰωβ καὶ εἴ
 τις τοιοῦτος ἐγεγόνει. 14. „τότε ἔδοξεν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις
 καὶ τῷ ἐπισκόπῳ“ Ἰακώβῳ „καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ
 ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ ἡμῶν αὐτῶν πέμψαι σὺν τοῖς 5
 περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον τὸν τῶν ἐθνῶν ἀπόστολον τὸν Ταρσέα
 καὶ Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγου-
 μένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε·
 15. Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ
 τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν 10
 χαίρειν. ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐτάραξαν ὑμᾶς
 λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διεσπειλάμεθα,
 ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδόν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐπέμψαι
 πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώ-
 ποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ 15
 Χριστοῦ, δι' ὧν ἐπεστείλατε· ἀπεστάλκαμεν δὲ μετ' αὐτῶν Ἰούδαν
 καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγον ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. ἔδοξεν
 γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν μηθὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν
 βάρος πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτου καὶ
 αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς 20
 εὖ πράξετε. ἔρρωσθε“.

XIII. Τὴν μὲν οὖν ἐπιστολὴν ἐξαπεστείλαμεν, αὐτοὶ δὲ ἐν
 ἱκαναῖς ἡμέραις ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεμείναμεν ἅμα συζητοῦντες
 πρὸς τὸ κοινωφελὲς εἰς διόρθωσιν. 2 (XIII). μετὰ δὲ χρόνον
 ἱκανὸν ἐπισκεψάμενοι τοὺς ἀδελφούς καὶ στηρίξαντες αὐτοὺς τῷ 25
 λόγῳ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρεγγυησάμενοι φεύγειν αὐτοὺς τοὺς ἐπ'
 ὀνόματι Χριστοῦ καὶ Μωσέως πολεμοῦντας Χριστῷ καὶ Μωσεί,
 καὶ ἐν δορᾷ προβάτου τὸν λύκον κατακρούποντας· 3. οὗτοι γὰρ
 εἶσι ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται καὶ ψευδαπόστολοι, πλάνοι
 καὶ φθορεῖς, „ἄλωπέκων μερίδες“ καὶ χαμαιζήλων „ἀμπέλων 30

2 Gen. 9, 4. — 3 Act. 15, 22—29. — 28 Mt. 7, 15. — 29 Mt. 24, 11. —
 30 Ps. 62, 11. — Cant. 2, 15.

(corr a²) v | 22 οὖν > h o | 25 ἱκανὸν > o | στηρίξαντες a (corr a²) v |
 αὐτοὺς > b o | τῷ > p v | 26 εὐσεβείας : ἀληθείας b | φεύγειν b o | αὐ-
 τοῖς h | 27 Χριστοῦ a b h o : ιῦ d e p v | πολεμοῦντας : πολεμοῦσιν G |
 πολ. Χριστῷ κ. Μ. > b o | 28 προβάτων a h S. S. | τὸν λύκον : λύκος
 καὶ b o | κατακρούποντας : κατακρούπουσιν G, + τὰς ἑαυτῶν κακίας b o |
 αὐτοὶ b o | 29 καὶ pr > d e p v | 30 χαμαιζήλων b o | ἀμπέλων a

muni utilitate ad emendationem nec non etiam catholicam hanc doctrinam scribentes et tractatum consilii nostri adversus eos, qui nunc erraverunt, 2. statuimus redire iterum <ad> ecclesias, sicuti in principio [fuerunt] praedicationis, et secundiare et confortare
5 fideles, abstinere se a praedictis scandalis et non suscipere eos, qui false sub nomine apostolorum venient, cognoscentes eos per commutationem verborum et ab actione operarum suarum, quoniam hi sunt, de quibus dixit Dominus: 3. *Venient ad vos in indumentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus*

8 Mt. 7, 15. 16.

2/3 tractatum — statuimus : consilium, quod deliberavimus et reputavimus de eis, qui iam erraverunt, confirmavimus et constituimus, denuo nos convertere et S | 4 et secundiare > S

1 ψυχθήσεται a | 2 ἀδιάστροφος a h : -στροφως rel | 3 λέγων a (post ἐλεύσονται a) b e o cf. D : > d h p v | 4 ἄνθρωποι > h | 6 γὰρ + φησὶ h | 7 πλανήσωσι d | 8 ἡμεῖς : αὐτοὶ ἡ. b o | 10 Θωμᾶς > p v | ματθαῖος o | 10/11 λευαῖος h | 11 Θαδδαῖος + καὶ a p | ματθαῖος a, corr a² | 12 σὺν b d e : > a h o p v | τε > b o p | 13 ὁ > b o | 14 πάντες + καὶ a | 15 ὑμῖν > d | τὴν καθ. τ. διδασκαλίαν post εἰς ἐπ. ὑμῶν d | 16 ἐπιστηρισμὸν a h o p v : -ιγμὸν b d e | ἡμῶν h, ὑμῖν b o | τῶν τῆν ~ d | 17 παντοκρ. : πρᾶ b o | ἕναν a, corr a² | 18 σέβειν μόνον ~ a | 19/20 διὰ — πνεύματι a b h o : καὶ τὸν κύριον ἡμῶν ἰν χν καὶ τὸ πανάγιον πνα d e p s v | 20 χρᾶσθαι h | 22 καὶ τοῖς a b h o : τοῖς d e p v | 23 αὐτῶν b | προσέρχεσθε e v, -σθαι e i. m. | 24 ἕαντοῖς a | 25 καὶ > b o | 27 καταλείπη h | 28 αὐτοῦ > b o | 30 ἔξοστιν o p, ἔστω h | 31 φησὶν > o p | 31/32 ἐγκαταλείψης e v | 32/33 ὅτι — ἄλλος : > p v, o inscripsit περὶ τοῦ μὴ ἐκβάλλειν τινὰ τὴν ἕαντοῦ (?) ἡδὴ γυναικᾶν | 32 αὐτῆ κ. β. ἡ σου : ἡ γυνή κοινωνος ἐστὶν βιον ἄνδρος αὐτῆς o | ὑπόλειμμα a h : λείμμα e, λῆμμα b d o | σου : αὐτοῦ o | 33 γὰρ + καὶ p v | ὅτι > b e o | 34 ἔξενξεν a : συνέξ. rel S. S. | 35 ἐκ δύο > b o | παρὰ a b h o : ὑπὸ d e p v | 35/1 τὸ ἐν ἄν. : τῷ ἐμπάλιν o

XIV. *Τίνες οἱ κηρύξαντες τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν, καὶ τίνα τὰ δι' αὐτῶν παραγγέλματα.* Qui praedicaverint doctrinam catholicam, et quae sint eorum praecepta.

1. Cf. VIII, 4, 1.

1—5 = Didasc. c. 12, 1—2.

2. *θεὸν κτλ.*] Haec opponuntur doctrinae haereticae, cuius mentio fiebat

c. 10, 1. — *διὰ Ἰησοῦ κτλ.*] Constitutiones filium et spiritum sanctum Deo patri, ut ita dicam, subordinant, cum Didascalia eos illi coordinet. Si Constitutor scripturam sibi propositam mutaverit, ideo nequaquam Arianis adnumerandus est. Formula, quam anteferre voluit, etiam apud Catholicos usitata erat.

ἀφανισταί“, δι’ οὓς „φυγήσεται ἡ τῶν πολλῶν ἀγάπη· ὁ δὲ ὑπο-
 μείνας εἰς τέλος“ ἀδιάστροφος, „οὗτος σωθήσεται“, περὶ ὧν ἀσφα-
 λιζόμενος ἡμᾶς ὁ κύριος παρήγγειλεν λέγων· „Ἐλεύσονται πρὸς
 ὑμᾶς ἄνθρωποι ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσὶν λύκοι
 ἄρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς, προσέχετε 5
 ἀπ’ αὐτῶν· ἀναστήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται
 καὶ πλανήσουσι πολλούς“.

XIV. Δι’ οὓς καὶ ἡμεῖς νῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι „Πέτρος
 καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ Ζεβεδαίου, Φίλιππος καὶ
 Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Λεβ- 10
 βαῖτος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, Σίμων ὁ Κανανίτης“ καὶ Ματθίας
 ὁ ἀντὶ Ἰούδα καταψηφισθεὶς σὺν ἡμῖν, Ἰάκωβός τε ὁ τοῦ κυρίου
 ἀδελφός καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, καὶ Παῦλος „ὁ τῶν ἐθνῶν
 διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς“· ἀμα πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 γενόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν 15
 εἰς ἐπιστηρισμὸν ὑμῶν τῶν τὴν καθόλου ἐπισκοπὴν πεπιστευ-
 μένων, ἐν ἣ ἡμεῖς δηλοῦμεν ὑμῖν· 2. θεὸν παντοκράτορα ἕνα μόνον
 ὑπάρχον, παρ’ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ αὐτὸν σέβειν μόνον καὶ
 προσκυνεῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τῷ παναγίῳ
 πνεύματι, καὶ ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς χρῆσθαι, Νόμῳ καὶ Προφήταις, 20
 γονεῖς τιμᾶν, ἅπασαν ἐκθεσμον προῦξιν φεύγειν, ἀνάστασιν πι-
 στεύειν καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν προσδοκᾶν· 3. καὶ τοῖς κτίσ-
 μασιν αὐτοῦ πᾶσιν εὐχαρίστως προσέροχθεσθαι ὡς θεοῦ ἔργοις καὶ
 μηδὲν ἐν αὐτοῖς ἔχουσι φαῦλον, καὶ γαμεῖν νομίμως, ἀμεμπτος
 γὰρ ὁ τοιοῦτος γάμος, „ὅτι“ καὶ „παρὰ κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ 25
 ἀνδρὶ“, καὶ ὁ κύριος λέγει· „Ὁ ποιήσας ἀπ’ ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ
 ἐποίησεν αὐτούς καὶ εἶπεν· ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος
 τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ
 γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν“. 4. μήτε μὴν
 μετὰ γάμον ἐκβάλλειν ἀκατάγνωστον ἐξέστω. „Φυλάξῃ“ γὰρ, 30
 φησὶν, „τῷ πνεύματί σου καὶ γυναικα νεότητός σου μὴ ἐγκατα-
 λίπης, ὅτι αὐτὴ κοινωνὸς βίου σου καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου,
 καὶ ἐγὼ ἐποίησα καὶ οὐκ ἄλλος“· φάσκει γὰρ ὁ κύριος, ὅτι „ἃ
 ὁ θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω“· ἢ γὰρ γυνὴ κοινωνός
 ἐστὶ βίου, ἐνομένη εἰς ἓν σῶμα ἐκ δύο παρὰ θεοῦ· ὁ δὲ τὸ ἐν 35

1 Mt. 24, 12. 13. — 3 Mt. 7, 15. 16. — 6 Mt. 24, 11. 24. — 8 Mt. 10,
 2—4. — 11 Act. 1, 26. — 13 I Tim. 2, 7. — 14 Act. 9, 15. — 25 Prov.
 19, 14. — 26 Mt. 19, 4. 5. — 30 Mal. 2, 14. 15. — 33 Mt. 19, 6.

eorum cognoscetis eos; adtendite vobis. Exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et seducent multos, et quoniam abundabit iniquitas,

1 Mt. 24, 11—13.

1 vobis : + a talibus S

1 θεοῦ > p | 2 τῆς ἐκείνου : θεοῦ p v | κατέχων + μοιχαλίδα p v | 2/3 παραφθ. καὶ παραφθείρασαν p : παραφθαρεῖσαν b d e (-ήσαν) h o a², παραφθείρασαν a v | 3 φύσεων d | θεσμὸν a p v : θεσμούς d e, θεσμοῦ b h o | 4 ἀσεβεῖς a, corr a² | ἀπότεμνε b d e o : -τεμε a h v LXX, ἀποκοπον p | αὐτὴν φησὶν ∞ b d e o v | 5 τῆς σαρκὸς h | 6 πρὸς ἄλλον > b o | ἄλλων h | δε > b o | περιτέμεσθαι a b : -εσθε rel | 7 ἀρκεῖσθαι a h : -σθε rel | πιστοῖς a h : πιστοὶ rel, + ὄντες b d e o | 7/8 ἐν πνεύματι > o | 8 περιτεμεῖσθαι h | φησὶν > d e p v | τῷ θ. ὑμῶν a b h o cf. D : τὴν καρδίαν ὑμῶν τῷ θεῷ d e p v | 10 ὁμοίως + δὲ d | ἀρκεῖσθαι a d : -σθε rel | τὸ d | 10/11 τῷ — δεδομένῳ > o et inscripsit περὶ τοῦ ἀναβαπτίζεσθαι τοὺς βαπτιζομένους ὑπὸ αἱρετικῶν | τὸν θ. τοῦ κυρίου p v | 11 δεδομένῳ b h | 12 δεδομένῳ h, διδόμενον b o | 14 μηδὲ b o | δὲ > b | μηδὲ b o | 16 δὲ : γὰρ b o | 16/17 ἐν σώματι > b o | 17 οὕτως + οὖν b | ἐν > h | δεδομένον p v | 18 παρὰ + τῶν b h | 19 οὐ — ἱερεῖς > b o | 20 ὁ θεὸς > h | καὶ σὺ post γνῶσιν e | ἀπόσω γν. ∞ o | ἐπίγνωσιν ἀπ-

5. μ. δὲ περιτέμεσθαι κτλ.] sc. ἐξέστω, quod ex versu 4 supplendum est. Similiter c. 15, 1.

XV. Ὅτι οὐτε ἀναβαπτίζειν χορὴ οὐτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθέν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ μόλυσμα. Quod nec oporteat rebaptizare nec recipere baptismum ab impiis collatum, qui non est baptismus, sed inquinamentum.

1. αἱρετικῶν] Cf. can. 46. Constitutor baptismum haereticorum omnino irritum esse censet. Similiter Basilius M. can. 1 et 47. Synodus Arelatensis 314 c. 8 baptismum haereticorum in nomine trinitatis traditum agnoscit; synodus Nicaena c. 19 non nisi Paulianistas rebaptizandos esse discernit. Canon VII synodo Constantinopolitanae 381 falsae adscriptus, testis vero disciplinae ecclesiae graecae saeculo V vigentis, baptismum Arianorum, Macedonianorum, Sabbatianorum, No-

vationorum, Apollinaristarum agnoscit, baptismum autem Eunomianorum, Montanistarum, Sabellianorum et reliquarum haereseum reicit. Cf. J. Ernst, *Die Ketzertaufangelegenheit in der altchristl. Kirche nach Cyprian* 1902.

2. Auctor hoc versu baptismum a sacerdotibus catholicis improbis traditum irritum censere videtur. Cf. can. 47. Revera οἱ ἀσεβεῖς haeretici sunt. Origenes autem In Matth. t. XII, 14 (ed. Lommatzsch III, 156) scribit: *Εἰ δὲ σειραῖς τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ ἔσφιγξται (ὁ ἐπίσκοπος), μάτην καὶ δεσμεῖ καὶ λύει.*

3. οὐ γ. ε. ἐκεῖνοι ἱερεῖς] Cf. VIII, 2, 4; Basil. c. 1: οἱ δὲ ἀπορραγέντες λαϊκοὶ γενόμενοι οὐτε τοῦ βαπτίζειν οὐτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον τὴν ἐξουσίαν κτλ.

4. ἐκ δευτέρου] Cf. can. 47. — εἰς τὸν ἀποστείλαντα κτλ.] Cf. III, 17, 2; V, 7, 30.

ἀνάπαλιν διαιρῶν εἰς δύο ἐχθρὸς δημιουργίας θεοῦ καὶ προνοίας
 τῆς ἐκείνου ἀντίπαλος, ὡσαύτως ὁ κατέχων τὴν παραφθαρθεῖσαν
 καὶ παραφθείρασαν φύσεως θεσμόν παράνομος, ἐπέιπερ „ὁ κατέ-
 χων μοιχαλίδα ἄφρων καὶ ἀσεβής· ἀπότεμνε“ γὰρ „αὐτήν“, φησὶν,
 „ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου“· οὐ γὰρ ἐστὶ βοηθός, ἀλλ’ ἐπίβουλος, 5
 πρὸς ἄλλον ἀποκλίνας τὴν διάνοιαν. 5. μῆτε δὲ περιτέμνεσθαι
 τὴν σάρκα, ἀρκεῖσθαι δὲ πιστοῖς τὴν τῆς καρδίας περιτομὴν ἐν
 πνεύματι· „Περιτμήθητε“ γὰρ, φησὶν, „τῷ θεῷ ὑμῶν καὶ περι-
 τέμνεσθε τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν“.

XV. Ὁμοίως καὶ βαπτίσματι ἐνὶ ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ εἰς τὸν 10
 τοῦ κυρίου θάνατον δεδομένῳ, οὐ τῷ παρὰ τῶν δυσωνύμων αἰρε-
 τικῶν, ἀλλὰ τῷ παρὰ τῶν ἀμέμπτων ἱερέων δεδομένῳ „εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“.
 2. μῆτε δὲ τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν δεκτὸν ὑμῖν ἔστω, μῆτε τὸ παρὰ
 τῶν ὁσίων ἀκυρούσθω διὰ δευτέρου. ὡς γὰρ εἰς ὁ θεὸς καὶ εἰς 15
 ὁ Χριστὸς καὶ εἰς ὁ παράκλητος, εἰς δὲ καὶ ὁ τοῦ κυρίου ἐν
 σώματι θάνατος, οὕτως ἐν ἔστω καὶ τὸ εἰς αὐτὸν διδόμενον
 βάπτισμα· οἱ δὲ παρὰ ἀσεβῶν δεχόμενοι μόλυσμα κοινωνοὶ τῆς
 γνώμης αὐτῶν γενήσονται. 3. οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκεῖνοι ἱερεῖς· λέγει
 γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ θεός· „Ἐπεὶ καὶ σὺ ἀπόσω γνώσῃ, ἀπόσωμαί 20
 σε καὶ γὰρ τοῦ ἱερατεύειν μοι“· οὔτε μὴν οἱ βαπτισθέντες ὑπ’ αὐτῶν
 μεμύνηται, ἀλλὰ μεμολυσμένοι ὑπάρχουσι, οὐκ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν
 λαμβάνοντες, ἀλλὰ δεσμόν ἀσεβείας. 4. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ
 τοὺς μεμνημένους ἐκ δευτέρου βαπτίζειν πειρώμενοι ἀνασταυροῦσιν
 τὸν κύριον, ἀναιροῦσιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου, γελῶσιν τὰ θεῖα, 25
 μυκτηρίζουσι τὰ ἅγια, ὑβρίζουσι τὸ πνεῦμα, τὸ αἷμα τὸ ἅγιον
 ὡς κοινὸν ἀτιμάζουσι· ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν ἀποστείλαντα, εἰς τὸν
 παθόντα, εἰς τὸν μαρτυρήσαντα. 5. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκ καταφρονήσεως
 μὴ βουλόμενος βαπτισθῆναι ὡς ἄπιστος κατακριθήσεται, καὶ
 ὄνειδισθήσεται ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων· λέγει γὰρ ὁ κύριος· 30

ὠσω d e | ἀπόσωμαι a | 21 τοῦ + μὴ b o | 23 εὐσεβείας a | οἱ d e h :
 > a b o p v | 24 δευτέρου + οἱ b o | 25 κύριον a b h o : + καὶ d e p v |
 26 μυκτηρίζουσι + τὸ πνεῦμα b o | τὸ πνεῦμα : > b o, + τὸ ἅγιον p v |
 αἷμα : πνα h | ἅγιον : τίμιον p v | 28/29 οἱ .. βουλόμενοι .. ἄπιστοι κατα-
 κριθήσονται κτλ. p v | 29 βαπτίσασθαι b o

3 Prov. 18, 22. — 4 Sir. 25, 26. — 5 Gen. 2, 18. — 8 Jer. 4, 4. —
 11 Rom. 6, 3. — 12 Mt. 28, 19. — 15 Eph. 4, 5. — 17 Rom. 6, 3. —
 20 Os. 4, 6. — 24 Hebr. 6, 6.

refrigescet caritas multorum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

1 βαπτισθῆ : γεννηθῆ p v | 2/3 ὁ πίστι. — σωθήσεται > b o | 4 λέγων + εἰς ἑαυτὸν o | 5 ὀνάνω h o p v | θεοῦ > b | θεοῦ ἔχει ~ a | 6 φησὶν > a b o | 8 καὶ . . καὶ > d | 9 θεοῦ : κῦ b d h | φησὶ > b o | 12 οἷα a b h o : ὅποια d e p v | τις : τι e h, τε o | 13 καταθέντα h v : κρατυθέντα a, κρατυνθέντα b d e o p | παραδέχεσθαι a | 14 ἀλλὰ + καὶ b o | 15 διαστρόφω b | 16 ἰώδη : ἰάδη o, οἷα. δῆ b | συνέταξαν o | 18 ἡμῶν : ἡμῶν d, + καὶ o | χῦ d | ἡμῶν τῶν . . δούλων b o | 19 δὲ > b o | συν-

6. In dilationem baptismi et paenitentiae usque ad mortem patres passim invehuntur, et clinici seu aegri in lecto baptizati non ad clerum admittebantur teste Cornelio Ep. ad Fabium apud Eus. H. E. VI, 43, 14 et synodo Neocaesariensi c. 12. Tertullianus De bapt. c. 18 et De paenit. c. 6 autem cunctationem baptismi utiliolem esse censet.

7. Infantes in periculo mortis constituti semper baptizabantur. Constitutor primus universe infantes baptizandos esse dicere videtur, et inde a saeculo V baptismus parvulorum ubique in usum venit. Etiam Gregorius Naz. Orat. 40 c. 28 quaerit, num parvuli baptizandi sint, ac respondet: ita, si quod periculum urgeat; de reliquis censet triennium aut aliquanto brevius vel longius tempus exspectandum esse.

XVI. Περὶ τῶν ψευδεπιγράφων βιβλίων. De libris falso inscriptis. — Timoth. Constant. De receptione haer.

2. οἱ περὶ Σίμωνα κ. Κλ.] Simonis vel Simonianorum scripturarum mentionem faciunt Clem. Recognitiones II, 39; Hippolytus Philosoph. VI, 9—19; Hieronymus In Matth. 24, 5; Ps.-Dionysius De div. nominibus VI, 2; Praefatio arabica ad concilium Nicaenum (Hard. Concil. coll. I, 523). Cleobii libri alibi non commemorantur. — ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ κ. τ. μ.] Cf. Tischendorf, Evangelia apocrypha 1853, ed. II 1876, Apocalypses apocryphae 1866, Acta

apostolorum apocrypha 1851, edd. Lipsius et Bonnet 1891/1903; Hilgenfeld, Novum Testamentum extra canonem receptum IV 1866; ed. II 1884; Zahn, Geschichte des neutestamentl. Kanons II (1890/92), 621—910; E. Hennecke, Neutestamentl. Apokryphen 1904.

2—3. Nicetas Pect. Adv. Romanos.

3. Nonnulli librorum Veteris Testamenti apocryphorum quoque ad nostros dies pervenerunt. Cf. E. Kautzsch, Apokryphen u. Pseudepigraphen d. A. T. 1900. — διαβάλλοντες δημοιοργίαν κτλ.] Cf. c. 10—11; 14, 2—3. — βάρβαρά τινα ὀνόματα κτλ.] De Basilide eiusque asseclis dicit Irenaeus Adv. haer. I, 24, 5; nomina quoque quaedam affingentes quasi angelorum; Eusebius H. E. IV, 7, 7: βαρβάρους τε αὐτοῖς (ψευδοπροφήταις) εἰς κατάπληξιν τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιφημίσαι προσηγορίας.

XVII. Περὶ κληρικῶν γαμικὰ παρ-αγγέλματα. De clericis praecepta coniugalia.

1. εἴπομεν μονογάμους κ.] sc. II, 2, 2, ubi autem non nisi de episcopo sermo fit. — καὶ ζῶσιν κτλ.] Commercium coniugale igitur clericis illis permittere videtur. Ceteroquin tum temporis clerici magna ex parte etiam in Oriente continentiam observabant, sed sua sponte aut morem sequentes, qui iam exoriri coeperat. Cf. Epiph. H. 59 c. 4; Socrat. H. E. V, 22. Lex continentiae in Oriente postea demum

„Ἐὰν μὴ τις βαπτισθῆ ἔξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν“, καὶ πάλιν· „Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθὲς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται“. 6. ὁ δὲ λέγων, ὅτι ὅταν τελευτῶ βαπτίζομαι, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω καὶ ὀυπανῶ τὸ βάπτισμα, οὗτος ἄγνοιαν θεοῦ ἔχει καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐπιλήσμων τυγχάνει· „Μὴ ἀναβάλλον“ γάρ, φησὶν, „ἐπιστρέψαι πρὸς κύριον· οὐ γὰρ οἶδας, τί τέξεται ἡ ἐπιούσα“. 7. βαπτίζετε δὲ ὑμῶν καὶ τὰ νήπια, καὶ „ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ θεοῦ· ἄφετε“ γάρ, φησί, „τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς μὲ καὶ μὴ κωλύετε αὐτά“. 5 10

XVI. Ταῦτα πάντα ἐπεστείλαμεν ὑμῖν, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε τὴν ἡμετέραν γνώμην, οἷα τίς ἐστίν. καὶ τὰ ἐπ' ὀνόματι ἡμῶν παρὰ τῶν ἀσεβῶν καττυθέντα βιβλία μὴ παραδέχεσθε· οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασιν χρὴ ὑμᾶς προσέχειν τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ. 2. οἶδαμεν γάρ, ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰσώδη συντάξαντες βιβλία ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. 3. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δὲ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα Μωσέως καὶ Ἐνώχ καὶ Ἀδάμ, Ἡσαίου τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλίας καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά· τοιαῦτα καὶ νῦν ἐκύησαν οἱ δυσώνυμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν, γάμον, πρόνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρα τινὰ ὀνόματα ἐγγράφοντες καὶ ὡς αὐτοὶ φασιν ἀγγέλων, τὸ δ' ἀληθὲς εἰπεῖν δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑπηχούντων. 4. ὧν ἀποφεύγετε τὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάρχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραμμένων ἐπ' ἀπάτη καὶ ἀπωλείᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἀμέμπτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ μαθητῶν. 15 20 25

XVII. Ἐπίσκοπον καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον εἶπομεν μονογάμους καθίστασθαι, κὰν ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμεταί, κὰν τεθνή- 30

1 Ioann. 3, 5. — 2 Mc. 16, 16. — 6 Sir. 5, 7. — 7 Prov. 3, 28. — 8 Eph. 6, 4. — 9 Mt. 19, 14. — 29 I Tim. 3, 2. 12; Tit. 1, 6.

εγράψαντο b o | 20 Ἀδάμ + καὶ h | ἡλιοῦ b e o | 22 ἐκύησαν: ἐκύκησαν o, ἐποίησαν a, corr a² i. m. | οἱ δυσ. ante ἐκύησαν b o | 23 γάμον: καὶ γ. b o | 24 ἐγγράψαντες o | καὶ > d e p v | δὲ b e o p v | 25 ὑπουργοῦντων b o | 26 αὐτοῦ e, ταῦτα o | 28 Ἰησοῦ > b o | μαθητῶν + καὶ νιῶν καὶ κληρονόμων b o, o deinde inscripsit περὶ μονογαμίας ἐπισκοπῶν καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων | 30 κὰν pr + τε p v | 30/1 τεθνήξωσι p, τεθνήσιν a

XIV (XVIII). Qui [sustinuerint et] non fuerint perversi et qui a perversione paenituerint, permitti in ecclesia, eos vero, qui iam tenti sunt in perversione et non paenitentur, eici <ex ecclesia> decrevimus et separari a fidelibus, quoniam haeretici facti sunt, et praecipi fidelibus omni modo abstinere ab ipsis et neque per verbum neque per orationem communicare illis. 2. Hi enim sunt adversarii et contrarii ecclesiae. De his nobis fidelibus praeci-
 5 piens Dominus dixit: *Adtendite a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum, et in civitates Samaritanorum nolite ingredi.* Hae enim sunt civitates
 10 Samaritanorum, id est haereses perverso itinere ambulantes, de quibus in Proverbiis dixit Dominus: *Est via, quae videtur apud*

8 Mt. 16, 6. — 9 Mt. 10, 5. — 11 Prov. 14, 12.

1 sustinuerint et > S cf. C | 3 ex ecclesia S cf. C | 9/10 hae . . id est > S | 11 Dominus > S

a Iustiniano imperatore Nov. 6 c. 1 § 3. 4; 123 c. 1 et a synodo Trullana 692 c. 48 data est, et quidem episcopis solis. Cf. quae exposui in *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Untersuch.* I (1897), 121—55. — *μετὰ χειροτονίαν κτλ.*] Haec erat vetus disciplina ecclesiae, ut Paphnutius in synodo Nicaena Socrate H. E. I, 11, Sozomeno H. I, 23 et Gelasio Cyz. Hist. concilii Nic. II, 23 referentibus declaravit et multi alii testantur. Synodus autem Ancyrana 314 c. 10 diaconis matrimonium concessit, si in ordinatione ipsa id sibi postulaverant.

2. *μονογάμους*] Epiphanius Expos. fid. c. 20 (21) dicit, in necessitate lectores etiam ex eis sumi posse, qui post prioris uxoris obitum cum altera sese copularint. — *εἰ δὲ πρὸ γάμου κτλ.*] Ministri vel subdiaconi hoc loco una cum reliquis clericis ordinum minorum potestatem matrimonii ineundi nanciscuntur. Etiam Basilius can. 69 eis hanc licentiam dare videtur. Infra can. 26 Constitutor matrimonium non-

nisi lectoribus et cantoribus concedit. Subdiaconus cum ordinibus tum maioribus tum minoribus adiungi posset, disciplina ad eum attinens vacillabat ac varia erat. Severiorem morem testantur Sozomenus H. E. I, 23 et Epiphanius Expos. fid. c. 20 (21). Synodus Trullana c. 6 canonem apostolorum laudatum sanxit, sed etiam eos, qui in clerum accedentes matrimonium inire volunt, expresse admonuit, ut hoc facerent, priusquam subdiaconi ordinarentur.

3. Cf. can. apost. 18. Cum Paulus monogamiam non nisi clerico praecipiat, Constitutor eam etiam uxori clerici imponit; neque vero primus hoc fecit, sed morem satis usitatum secutus est. Iam enim Siricius (384—98) Epist. ad Himer. Tarrac. c. 8 de numerosis clericorum coniugiis dicens allegat praeceptum V. T. Lev. 21, 13—14: Sacerdos uxorem virginem accipiat, non viduam, non repudiatam, non meretricem; et Concil. c. 4 eum, qui viduam duxit, e clero excludit (Hard. I,

κασιν, μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς μετὰ χειροτονίαν ἢ ἀγάμοις οὓσιν ἐπι
 ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι, ἢ γεγαμηκόσιν ἐτέραις συμπλέχεσθαι, ἀλλ'
 ἀρχειῶσαι ἢ ἔχοντες ἤλθον ἐπὶ τὴν χειροτονίαν. 2. ὑπηρέτας δὲ
 καὶ ψαλτωδοὺς καὶ ἀναγνώστας καὶ πλωροὺς καὶ αὐτοὺς μὲν
 μονογάμους εἶναι κελεύομεν· εἰ δὲ πρὸ γάμου εἰς κλῆρον παρέλ- 5
 θωσιν, ἐπιτρέπομεν αὐτοῖς γαμεῖν, εἴγε πρὸς τοῦτο πρόθεσιν
 ἔχουσιν, ἵνα μὴ ἀμαρτήσαντες κολάσεως τύχωσιν. 3. οὐδενὶ δὲ
 τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κελεύομεν ἢ ἐταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ „χήραν καὶ
 ἐκβεβλημένην λαμβάνειν“, ὡς καὶ ὁ Νόμος λέγει. 4. διακονίσα
 δὲ γινέσθω παρθένος ἀγνή· εἰ δὲ μήγε, κὰν χήρα μονόγαμος, 10
 πιστὴ καὶ τιμία.

XVIII. Τοὺς μετανοοῦντας προσδέχεσθε, „τοῦτο γὰρ θέλημα
 θεοῦ ἐν Χριστῷ“· τοὺς κατηγουμένους στοιχειώσαντες βαπτίσατε,
 τοὺς ἀθέους αἰρεσιώτας ἀμετανοήτως ἔχοντας διαστείλαντες ἀφο- 15
 ρίσατε ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ ἐκκηρύκτους
 ποιήσατε, καὶ παραγγείλατε τοῖς πιστοῖς παντοίως αὐτῶν ἀπέχε-
 σθαι καὶ μήτε λόγῳ μήτε προσευχαῖς κοινωνεῖν αὐτοῖς. 2. οὗτοι
 γὰρ εἰσιν ἀντίδικοι καὶ ἐπίβουλοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ διαφθείροντες
 τὸ ποίμνιον καὶ μολύνοντες τὴν κληρονομίαν, οἱ δοξόσοφοι καὶ
 παμπόνηροι, περὶ ὧν ἔλεγεν Σολομὼν ὁ σοφός, ὅτι δυσσεβοῦντες 20
 ὑποκρίνονται εὐσεβεῖν. „Ἔστι“ γὰρ, φησὶν, „ὁδός, ἢ δοκεῖ τισὶν

8 Lev. 21, 14. — 10 I Tim. 5, 9. — 12 I Thess. 5, 18. — 21 Prov. 14, 12.

1 μετὰ χειροτ. > b o | ἢ : εἰς b, οἱ o, > a | γάμους b | 2/3 ἀλλ'
 ἀρχειῶσαι > b o | 3 ἢ e o v : ἢ a b, εἰ d h p | ἔχοντας h | τὴν > b o |
 4 μὲν > a e p v | 5 γάμων h o | 5/6 παρέλθωσιν a d e cf. can. apost. 26 :
 προσέλθ. h p, προσελθ. b o v | 6 αὐτοὺς h | 7 ἔχουσιν o | 8 ἢ pr > o |
 ἐτέραν a o p | οἰκέτιν a p v | καί : ἢ h o p v | 9 διάκωνος b o | 11 πιστὴ
 > e | 12 τοὺς + δὲ a | δέχεσθε h | 13 θεοῦ : τοῦ θ. b o p v | κατηγου-
 μένους + στοιχειώσεται καὶ b o | 14 διαστείλατε b o | 16 παραγγέλλωντες o |
 αὐτῶν : αὐτοῖς o | 17 λόγον o, λόγως a, λόγοις a² | προσενχῆ b, -χὴν o |
 αὐτῶν b o | 18 διαφθείραντες b o | 19 καὶ pr : οἱ b, > o | μολύναντες b o |
 καὶ sec : οἱ b o | 20 ἔλεγεν + ὁ d | 21 εὐσεβειαν b o | φησὶν > b o

850.58. Regesta pont. Rom. ed. Jaffé-
 Kaltenbrunner I, 40 sq.). Similiter
 Innocentius I (401—17) Ep. ad Victric.
 c. 4—5, ad Exsup. c. 1 Hard. I, 1000/3);
 Leo I Ep. 5 c. 3; 12 c. 5 (PL 54,
 615/52).

4. Similiter Iustin. Nov. 6 c. 6.
 XVIII. Παραίνεσις κελεύουσα φεύ-
 γειν τὴν τῶν ἀσεβῶν αἰρετικῶν κοι-
 νωνίαν. Cohortatio invitans ad fugi-
 endam impiorum haereticorum com-
 munionem.

homines recta esse, posteriora vero eius veniunt ad intimum inferni.
 3. Hi sunt, de quibus amare et durissime statuit Dominus: *Non illis dimittetur, neque in hoc saeculo neque in futuro.* 4. Quoniam populus non credens Christo est et manus iniciens in filium
 5 hominis ingerebat eum blasphemans, et dixit Dominus: *Dimittetur illis.* Et iterum de illis Dominus dicit: *Pater, nec quid fecerant nec quidquid dicunt sciunt; si possibile est, remittes illis.* 5. Similiter et gentes filium hominis et crucem negant, sed et his remissio fluxit. 6. His vero, qui sive de plebe sive de gentibus crediderunt,
 10 per baptismum remissio de pessimis operibus data est, sicuti dixit Dominus Iesus: *Propterea dico vobis: omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; <blasphemia autem spiritus sancti non remittetur, neque in hoc saeculo neque in futuro; et quicumque dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur ei>; quicumque autem*
 15 *dixerit verbum adversus spiritum sanctum, non illi remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro.* 7. Hi ergo spiritum sanctum blasphemant, qui omnipotentem Deum apertissime cum hypocrisi blasphemant, id est haeretici, qui sacras scripturas eius non suscipiunt <vel> qui male cum subdolositate in blasphemio suscipiunt
 20 eas, qui catholicam ecclesiam, quae est susceptorium sancti spiritus,

2 Mt. 12, 32. — 5 Mt. 12, 31. — 6 Luc. 23, 34. — 11 Mt. 12, 31. 32.

1 posteriora : per seriora ? L | 5 eum : + cui manus intulerunt S | 8 et crucem : propter cr. S | 11 Iesus + Christus S | 12/14 blasphemia — ei S | 16 ergo + qui S | 17 apertissime : temere S | 18 non > S | 19 vel S C

XIV, 4. *iniciens — ingerebat*] Syrus bis idem verbum habet, sc. intulit, particulam autem sic reddit: in eum (Christum) manus intulit blasphemans filium hominis, in quem manus intulit. Latinus quoque idem verbum legisse, secundo loco autem vocabulo synonymo vertisse videtur, nisi loco priore scripsit: *ingerens*. Conicere licet, auctorem more hebraico scripsisse: *ἐπιβάλλον ἐπέβαλλε*. Corssen in scriptura infra laudata conicit *ingreditur* pro *ingerebat*. — *Dimittetur illis*] Didascalia distincte dicit, Dominum crucifixum Iudaeis veniam petiisse, Lucas

23, 34 autem dictum profert, postquam v. 33 narravit, milites Christum et duos latrones crucifixisse. Unde Corssen, verba Domini apud Lucam ad milites Romanos eosque solos referenda esse censens, atque considerans, Didascaliam iam v. 4^a de Iudaeis manus in Christum inicientibus et de Domino eis veniam praebente dicere et vocabulo *iterum* v. 4^b adhibito indicare, v. 4^b alium locum seu eiusdem Evangelii seu alius introduci, collegit, auctorem Didascaliae hic non solum Evangelia synoptica, sed etiam alias scripturas secutum esse. Cf. *Zeitschrift für die*

εὐθὺς εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς βλέπει εἰς πυθμένα ἄδου“. 3. οὗτοί εἰσιν, περὶ ὧν ὁ κύριος πικρῶς καὶ ἀποτόμως ἀπεφώνητο λέγων, ὅτι εἰσὶν ψευδόχριστοι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι, οἱ βλασφημῶσαντες τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος καὶ ἀποπνύσαντες τὴν παρ' αὐτοῦ δωρεὰν μετὰ τὴν χάριν, „οἷς οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι 5 τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι“, οἱ καὶ Ἰουδαίων δυσσεβέστεροι καὶ Ἑλλήνων ἀθεώτεροι· 4. οἱ θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων βλασφημοῦντες καὶ τὴν υἱὸν αὐτοῦ καταπατοῦντες καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πνεύματος διαπτύοντες, οἱ τοὺς θεοὺς λόγους ἀρνούμενοι ἢ μεθ' ὑποκρίσεως προσποιούμενοι δέχεσθαι, ἐφ' ὕβρει θεοῦ καὶ ἀπάτη 10 τῶν προσιόντων αὐτοῖς, οἱ τὰς ἱεράς γραφὰς ἐνυβρίζοντες καὶ τὴν δικαιοσύνην ὅτι ποτέ ἐστιν ἀγνοοῦντες, οἱ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ διαφθείροντες ὡς „ἀλώπεκες μικροὶ ἀμπελῶνα“ καὶ „μερίδες ἀλωπέκων“ γινόμενοι. 5. οὓς φεύγειν ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ἵνα μὴ λάβητε βρόχους ταῖς ἐαντῶν ψυχαῖς· „ὁ συμπο- 15 ρευόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσιν

3 Mt. 24, 24. — 5 Mt. 12, 32. — 13 Cant. 2, 15. — 15 Prov. 13, 20.

1 εὐθὺς b d e o : ὀρθῆ a h p v LXX | δέ : μέντοι d v | 3/4 βλασφημοῦντες o | 7 οἱ > h | 8 τοῦ + ἁγίου b o | 9/11 οἱ τοὺς θ. — αὐτοῖς > b h o | 9 ἦ : οἱ d e | 10 δέχεσθαι : εὐχέσθαι a² i. m., fortasse ex e, ubi verbum ita legi potest | 11 προσιόντων αὐτοῖς ~ a | 13 τοῦ > a h | θεοῦ : χῦ b h o | ἀλωπεὶ a h | πικροὶ ἀμπελῶνας p v | 13/14 καὶ μ. ἀλ. γινόμενοι (γεν. b o) > a | 14 15 περικαλοῦμεν a, corr a² | 16 γὰρ + φησὶν d e h o

neutestam. Wissenschaft I (1900), 339 —41. Mihi Lucas fons esse videtur. Dictum Domini Luc. 23, 34 non tam ad milites nonnisi mandatum praefectorum exsequentes quam ad Iudaeos Christum morti tradentes spectat. Cf. Schanz, *Kommentar über das Evangelium des h. Lucas* 1883 p. 544; Belsler, *Die Geschichte des Leidens des Herrn* 1903 p. 416. V. 4^a sane de cruciati Domini sermo fit; verba dimittetur illis non ad Christum in cruce pendentem referenda sunt, sed sensum ampliorem habent. Auctor v. 3 exponit: haeticis quidem a Domino Mt. 12, 32 dictum esse: non dimittetur illis etc.,

populo Iudaeorum autem, etiamsi ei non credebat eumque cruciabat et blasphemabat: dimittetur illis, sc. Mt. 12, 31.

* * *

3. λέγων ὅτι κτλ.] Resch, *Agrapha* 1899 (*Texte und Untersuchungen* V, 4), immerito hic dictum Domini ex evangelio evangeliiis canonicis priore depromptum invenire sibi visus est. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 37 (ibid. XIV, 2). — Ἑλλήνων ἀθεώτεροι] Similiter Irenaeus Adv. haer. II, 9, 2; Opus imperf. in Matth. 12, 45.

4. Cf. c. 10, 1; Ps.-Ign. Philad. 3, 4.

in detrectationibus blasphemant; hi sunt, qui ante iudicium futurum sine excusatione a Christo iam nunc condemnati sunt. Quod enim dicit: *Non tali[s] remittetur*, sententia condemnationis <est>, quae illis exiit. 8. Et haec statuentes et unum sentientes egressi
 5 sumus unusquisque iterum ad priorem sortem adquaestus sui, confirmantes ecclesias, quoniam ea, quae praedicta sunt, impleta sunt et occulti lupi adfuerunt et falsi Christi et falsi prophetae manifesti facti sunt. 9. Procedente autem tempore et fine saeculi adpropinquante plures et peiores erunt, ex quibus eripiet vos Dominus
 10 Deus. 10. Eos vero, qui intellexerunt in ea, quae sine Deo est perversio, in multa correptione et verbo doctrinae et obsecratione sanantes incolumes in ecclesia sivimus. Eos autem, qui mortaliter laesi sunt in verbo persionis, magis autem sine verbo persione, cum insanabile haberent vulnus, eiecimus, ut neque in-
 15 quinent electam sanctam catholicam ecclesiam Dei neque velut scabies transeat aut serpat putredo et omnes maculet, sed munda et sine macula et incolumis <et illibata> ecclesia permaneat Domino Deo. 11. Et haec per civitates omnes in universam terram

3 Mt. 12, 32. — 7 Mt. 7, 15; 24, 24.

3 tali (vel: talibus) : eis S | 4 quae : quia L | 8 proc. autem : notum est enim ac manifestum, quia proc. S | 10 intellex. in : revertebantur ab S | 12 sivimus S : dimisimus L | 13 magis — verbo > S | 15 electam > S | ecclesiam : + ecclesiam puram S | 17 et illibata S C

1 οὐδὲ h | οὐ̄τε b o p v | 2 μερίδα : τὴν μ. a | ὄσιος a b d e o : θεῖος h p v | Δαυὶδ φησιν ∞ a | φησιν : εἶπεν b o | 3 τοῖς ἐχθροῖς d e h | 6 ὄζιαν b d e o | Ἰοὺ v : ἰωνᾶ a, ἰωὴλ b d e h o a² i. m., ἡσαίου p An | 7 ἡ a h An : εἰ d e p v, καὶ τῆ b o | μισουμένη b o | σὺ > a p v | 8 εὐρέθη post σου b d e o | 10 σὺνέβρουσαν o | νῆες a e (νίες η super ι posito) : νίαι b v o, ἰνίες d (i. m. ἴνες), ἐνῆαις p, ἔννοιαι h | 13 ὅτι > h | 14 οἱ sec > d | ἐνεοί : ἐννοιοι a (corr a²), ἄναιοι b o | οἱ > d p v | 17 ὅτι + εἰ o | νίος :

7. *exiit*] i. e. ἐξῆλθεν. Corssen, vocabulo *quae* addens *iam*, interpretatur: quae in illis impleta est. Equidem interpretor: quae contra illos prolata est. Idem Syrus dicere videtur.

* * *

6—7. Anastasius Quaest. LII.

7. Ἰοὺ] Libros, quos Gnostici sub

nomine prophetae Ieu vulgaverunt, edidit coptice versione germanica adiecta 1892 Schmidt in *Texte und Untersuchungen* edd. Gebhardt et Harnack t. VIII.

9. ὧν τῆς ἀπάτης κτλ.] Ps.-Ign. Eph. 9, 4; Magn. 9, 5; Philad. 3, 2; Smyrn. 7, 1; Trall. 8, 1.

γνωσθήσεται“. 6. οὔτε γὰρ κλέπτη δεῖ συντρέχειν, οὐδὲ μετὰ
μοιχοῦ μερίδα τίθεσθαι, ἐπεὶπερ καὶ ὁ ὄσιος Δαυὶδ φησιν· „Κύριε,
τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην,
τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι“. 7. καὶ
τῷ Ἰωσαφὰτ ὁ θεὸς ὄνειδίξει διὰ τὴν πρὸς Ἀχαάβ φιλίαν καὶ 5
συμμαχίαν καὶ τὴν πρὸς Ὀχοζίαν, λέγων διὰ Ἰοῦ τοῦ προφήτου·
„Εἰ ἁμαρτωλῶ σὺ φιλιάζεις ἢ μισομένῳ ὑπὸ κυρίου σὺ βοηθεῖς;
διὰ τοῦτο ἐξαίφνης ὀργὴ κυρίου ἐγένετο ἐπὶ σέ, εἰ μὴ ὅτι εὐρέθη
ἡ καρδία σου τελεία πρὸς κύριον, διὰ τοῦτο ἐφείσατό σου κύριος·
πλὴν ὅτι διεκόπη τὰ ἔργα σου καὶ συνετριβήσαν αἱ νῆές σου“. 10
8. φεύγετε οὖν τῆς κοινωνίας αὐτῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης
ἀλλότριοι τυγχάνετε· περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προφήτης ἀπεφήνατο,
λέγων, ὅτι „οὐκ ἔστιν χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, λέγει κύριος“. 10
9. οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ κρύφιοι λύκοι, „οἱ ἐνεοὶ κύνες οἱ οὐ δύνα-
μενοι ὑλακτεῖν“, οἱ νῦν μὲν εἰσὶν ὀλίγοι, προκόψαντος δὲ τοῦ 15
χρόνου καὶ τῆς συντελείας ἐγγιζούσης πλείονες καὶ χαλεπότεροι
ἔσονται, περὶ ὧν ὁ κύριος ἔλεγεν, ὅτι „ἄρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐλθὼν εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς“; καί· „Διὰ τὸ πληθυνθῆναι
τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἐλεύσονται
ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται καὶ δώσουσι σημεῖα ἐν οὐρανῷ, 20
ὥστε εἰ δυνατόν καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀπατῆσαι“, ὧν τῆς ἀπάτης
ῥύσεται ἡμᾶς κύριος ὁ θεὸς διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος
ἡμῶν“. 10. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, διερχόμενοι τὰ ἔθνη καὶ ἐπιστη-
ρίζοντες τὰς ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἐν πολλῇ νουθεσίᾳ καὶ λόγῳ
ἰατρικῷ ὑγιάσαντες ἐπανηγάγομεν μέλλοντας ὅσον οὐδέπω θνήσκειν 25
ἀπάτη, τοὺς δὲ ἀνιάτως ἔχοντας ἐξεβάλομεν τῆς ποιμνῆς, ἵνα μὴ
ψωραλέας νόσον μεταδῶσιν καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἀρνίοις, ἀλλὰ
καθαρὰ καὶ ἄχραντα, ὑγιῆ καὶ ἄσπιλα διαμείνη κυρίῳ τῷ θεῷ.
11. καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πᾶσαν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην

1 Ps. 49, 18. — 2 Ps. 138, 21. 22. — 7 II Paralip. 19, 2. 3. —
10 II Paral. 20, 37. — 13 Ies. 57, 21. — 14 Mt. 7, 15. — Ies. 56, 10. —
17 Luc. 18, 8. — 18 Mt. 24, 12. 24. — 22 I Tim. 1, 1.

κσ h | 18 ἐλθὼν : post ἄρα h, > b o | πίστην a | καὶ + τὸ h | 20 ἐν + τῷ
b h o | 21 ὥστε + πλανῆσαι h | ἀπατῆσαι > h | ἀπάτης : πλάνης o | 22 κύριος
> a h | ὁ : καὶ o | 23 καὶ γὰρ > o | 25 ἰατρικῷ o | 26 ἐξεβάλομεν +
ἀπὸ a | 27 ὑγεινοῖς h, ὑγιοῖς b o | ἄρνασιν b o | 28 καθαρὰ + καὶ ἄμωνα
b o | ὑγιῆ : ὑγιᾶ a, > b o, + τε d e | 29 ταῦτα + διαπαντῶς b o | πᾶσαν
b o cf. D : πανταχοῦ rel | οἰκουμένην b o p cf. D : + τοῦ κόσμου rel

fecimus, relinquentes hanc catholicam doctrinam digne et iuste ecclesiae catholicae ad commemorationem confirmationis credentibus contestati.

XV (XIX). Qui autem convertentur de populo, ut credant
 5 Deo et salvatori nostro Iesu Christo, iam priorem conversationem
 ne teneant observantes vincula vana et purificationes et segrega-
 tiones et aspersiones baptismi et escarum discretionem, quoniam
 dicit vobis Dominus: *Ne mementote antiquorum, et ecce facio nova,*
quae nunc exorientur, et scietis; et dabo in deserto viam. Desertae
 10 ante erant ecclesiae, in quibus modo divina et sine errore via
 religionis christianae firmata est. 2. Cognoscentes igitur Dominum
 Iesum Christum et universam eius dispensationem, quae a principio
 facta est, scitote, quia dedit legem simplicem quondam, salubrem,
 sanctam, in qua et salvator proprium nomen infixit. Decalogum
 15 enim proferens significavit Iesum; X enim iota significat, iota
 autem initium nominis est Iesu. *Lex ergo Domini irreprehensibilis,*
convertens animas. Et alia multa ubique sic dicta sunt; nam et in
 completionem scripturarum prophetarum iam in fine per Malachiam
 loquens, qui nuncupatur et angelus, Dominus ita dixit: *Mementote*
 20 *legis Moysi, pueri mei, quomodo vobis dedit praecepta et iustitias.*
 3. Et salvator similiter, cum mundaret leprosum, ad legem eum
 transmisit dicens: *Pergens ostende te principi sacerdotum et offer-*
munus purgationis tuae, sicuti praecepit Moyses, in testimonium illo-

8 Ies. 43, 18. 19. — 16 Ps. 18, 8. — 19 Mal. 4, 6. — 22 Mt. 8, 4.

6 teneant : teneatis, fratres S | 6/7 et segregationes > S | 8 nova +
 omnia S | 9 quae — scietis : quae spero vos cognituros esse S | 10/12 divina
 — dispensationem : est via magna et scientia pietatis erroris expers et nova
 et manifesta, Iesus Christus et omnis eius dispensatio S | 13 salubrem : puram S |
 14 sanctam + vitae S | 15 X : decem S, · (i. e. I) L | 16 lex ergo : de lege
 ergo testimonium perhibet Dominus in David sic dicens: lex S | 20 mei :
 Domini S cf. C

XV, 2. Cf. I, 1, 7. — X enim iota s.]
 i. e. τὴν δεκάδα τὸ ἰῶτα σημαίνει.
 Cf. II, 26, 1—2. — in fine per Mala-
 chiam] Hic enim in collectione scrip-
 turarum prophetarum locum ultimum
 obtinet. * * *

11. διαπεμψάμενοι κτλ.] Constitu-
 tor plures apostolorum discipulos no-

minat, ut speciem adaugeat, scripturam
 ab apostolis profectam esse. De Iasone
 cf. Act. 17, 5—9. Idem praeterea una
 cum Timotheo, Lucio et Sosipatro
 Rom. 16, 21 salutatur, quem locum
 auctor haud dubie ante oculos habuit.

XIX. Πρὸς τοὺς φανλιζοντας τὸν
 νόμον. Contra improbantem legem.

πεποιήκαμεν, καταλιπόντες ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ λοιποῖς ἱερεῦσιν τήνδε τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν ἀξίως καὶ δικαίως εἰς μνημόσυνον ἐπιστηρισμοῦ τοῖς πεπιστευκόσι θεῶ, διαπεμφάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος τοῦ πιστοτάτου καὶ ὁμοψύχου τέκνου ἡμῶν ἐν κυρίῳ, ἅμα καὶ Βαρνάβα καὶ Τιμοθέῳ τῷ ποθεινοτάτῳ υἱῷ καὶ Μάρκῳ τῷ γνησίῳ, σὺν οἷς καὶ Τίτον ὑμῖν γνωρίζομεν καὶ Λουκᾶν, Ἰάσωνα τε καὶ Λούκιον καὶ Σωσίπατρον. 5

XIX. Δι' ὧν καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐν κυρίῳ, ἀπέχεσθαι παλαιᾶς συνηθείας καὶ δεσμῶν ματαιῶν, ἀφορισμῶν, παρατηρήσεων, βρωμάτων διορισμοῦ, βαπτισμάτων καθημερινῶν. „τὰ ἀρχαῖα“ 10 γὰρ „παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινὰ τὰ πάντα“. 2 (XIX). γνόντες γὰρ θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ οἰκονομίαν ἀρχήθην γεγενημένην, ὅτι δέδωκεν νόμον ἀπλοῦν εἰς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ, καθαρὸν, σωτήριον, ἅγιον, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐγκατέθετο, τέλειον, ἀνελλιπῆ, δέκα λογίων πλήρη, „ἄμωμον, 15 ἐπιστρέφοντα ψυχᾶς“, οὐπερ καὶ ἐπιλαθόμενους Ἑβραίους ὑπομιμνήσκει διὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου λέγων· „Μνήσθητε νόμου Μωσῆ, ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ, ὃς ἐνετείλατο ὑμῖν προστάγματα καὶ δικαιώματα“. 3. ὃς τοσοῦτόν ἐστιν ἅγιος καὶ δίκαιος, ὡς καὶ τὸν σωτήρᾶ ποτε, θεραπεύσαντα λεπρὸν ἓνα καὶ πάλιν ἑννέα, 20 εἶπεν τῷ πρώτῳ· „Πορευθεὶς δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξεν Μωσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς“, τοῖς δὲ ἑννέα πάλιν· „Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦ-

5 Rom. 16, 21. — 10 II Cor. 5, 17. — 13 Ies. 8, 20. — 15 Ps. 18, 8. — 17 Mal. 4, 6. — 21 Mt. 8, 4. — 23 Luc. 17, 14.

1 πεποιήκαμεν : ἐπεστείλαμεν b o | λοιποῖς : τοῖς λ. b d e o p | 3 ἐπιστηρισμοῦ a d p v : -ιγμοῦ e h, -γμῶ b o, cf. c. 14, 1 | πεπτωκόσι o | 5/6 τιμοθέου τοῦ ποθεινοτάτου υἱοῦ b o | 6 οἷς : σῆ o | 7 ἰάσωνα a | σωσίπατρος o | 9 καὶ > a b o | παρατηρήσεως a o, corr a² | 10 διορισμοῦ a b h (cum sequentibus constructum), -μοῖς o, -σμῶν p | 11 γὰρ > b o | 14 φυσικοῦ : γραφικοῦ o | 15 ἀνελλιπῆ a b e h v (-πές) : -λιπῆ d o p | δώδεκα b o | δ. λογίων : d e i. m. colore rubro τὸν νόμον δηλονότι | πλήρης b e o | 16 ἐπιστρέφων b e o | 16/17 ὑπομιμνήσκει d | 17 Μαλαχίου > h | νόμῳ b o | 18 μωϋσῆ b o v, μωσέως d p, μωϋσέως e | ἀνθρώπῳ b | ὡς o | 21 εἶπεν a, corr a² | 22 δῶρον + σου b d o | 23 ἑννέα > b o

3. Didascalia de sanatione unius leprosi loquitur, quam narrant Matthaeus 8, 2—4 et Lucas 5, 12—14. Constitutor adiungit historiam decem leprosororum,

quam Lucas 17, 12—19 habet, eamque cum illa singulari modo permiscet. — τοῖς δὲ ἑννέα] Luc. 17, 14 autem Dominus ad decem sanatos loquitur.

rum. Quoniam non destruit legem, sed docet, quid sit lex et quid secundatio legis, dicit: *Non veni destruere legem neque prophetas, sed adimplere*. Lex ergo est indestructibilis, secundatio autem legis temporalis. 4. Lex vero est decalogus et iudicia, sicuti testimonium praebet Iesus Dominus dicens: *Iota, id est unus apex, non transibit a lege*. Iota quidem est, quod non transibit a lege; iota autem significatur per decalogum nomen Iesu, apex vero signum est extensionis ligni. Nam et Moyses et Helias erant cum Domino in monte, id est lex et prophetae.

10 XVI (xx). Lex ergo est decalogus et iudicia, quae, antequam vitulum faceret populus et idololatriaret, locutus est Dominus. Nam lex vocata est specialiter propter iudicia. 2. Lex autem haec simplex est et levis, non habens onerantes parationes escarum neque sacrificia neque combustionum oblationes. In hac lege de 15 ecclesia et de praepotio dicit, sed dispensationem solam modo dicit de sacrificiis ita: *Si autem facis mihi altare, de terra facies illud; si autem ex lapidibus, non facies illos sectos; quoniam ferramentum tuum immisisti, inerit in eo: maculatum est*. Non ergo in bipenne facies, sed de manuali, quod est medicinale ferramentum, quod et 20 circumcidit praepotium. 3. Non autem dixit: <Fac; sed: Si> *facies altare*; non imposuit necessitatem, sed quod futurum erat signi-

2 Mt. 5, 17. — 5 Mt. 5, 18. — 16 Exod. 20, 24. 25. — 20 Ex. 20, 24.

1 quoniam : ostendens quia S | 1/2 destruo . . doceo . . dicat L, haud dubie corruptus | 4 temporalis + et solvitur S | 5 id est > S | 6 est > S | 7 iota autem — Iesu : quod notum est e lege per decalogum, qui est nomen Iesu S | 8 signum — ligni : est lignum obliquum crucis S | 12 specialiter : revera S | 13 oner. p. escarum : pondus nec distinctionem escarum nec tura S | 14/15 de ecclesia — modo dicit : erudit solum de gubernatione ecclesiae et de carne non circumcidenda; dicit enim S | 17 non — sectos : facies illud de integris nec de sectis S | 18 inerit in eo > S LXX | 18/19 ergo — quod et : de ferro scalpri, quod est scalprum medici, quo S | 20 fac sed si S C | 21/1 significavit S : alterare L

4. *iota quidem etc.*] Locutio obscurior est, sensus autem satis clarus.

XVI, 1. Cf. I, 6, 8.

2. *si facies etc.*] Auctor haec verba v. 3 urget. Notandum est autem, neque textum hebraicum neque LXX neque Vulgatam neque Peschitham ita vel conditionate dicere, sed potius

absolute atque Iudaeis Exod. 20, 24 mandare, ut faciant altare. Num auctor fortasse alium textum legit ac ab omnibus testibus traditum? Videtur textum sacrum secundum suam sententiam cum interpretatus esse tum amplificavisse.

3. *significavit*] Hauler lectionem Latini traditam vel verbum *alterare* re-

σιν“· οὐ γάρ που κατέλυσεν τὸν νόμον, ἀς Σίμων δοξάζει, ἀλλ’ ἐπλήρωσεν· λέγει γάρ· „Ἰῶτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται· οὐ γὰρ ἦλθον“, φησὶν, „καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι“. 4. καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς, νομοθέτης ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς καὶ προφήτης καὶ βασιλεύς, καὶ Ἡλίας ὁ ζηλωτὴς τῶν προφητῶν συνῆσαν ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ κυρίου ἐν τῷ ὄρει μάρτυρες αὐτοῦ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῶν παθημάτων, ὡς φίλοι Χριστοῦ καὶ οἰκεῖοι, ἀλλ’ οὐχ ὡς ἐχθροὶ ἢ ἀλλότριοι· ἐξ ὧν δείκνυται, ὅτι καὶ ὁ νόμος καλὸς καὶ ἅγιος καὶ οἱ προφῆται.

XX. Νόμος δέ ἐστίν ἡ δεκάλογος, ἣν πρὸ τοῦ τὸν λαὸν μοσχοποιῆσαι τὸν παρ’ Αἰγυπτίοις Ἄπιν θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ἀκουστῇ φωνῇ· οὗτος δὲ δίκαιός ἐστίν, διὸ καὶ νόμος λέγεται διὰ τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιῆσθαι· ὃν οἱ περὶ Σίμωνα φανλίζουσιν, οἴομενοι, μὴ κριθέντες ὑπ’ αὐτοῦ τὴν κόλασιν ἐκφεύγειν. 2. οὗτος ὁ νόμος ἀγαθός, ὁσίος, ἀκατανάγκαστος. φησὶν γάρ· „Ἐὰν δὲ ποιήσης μοι θυσιαστήριον, ἐκ γῆς ποιήσεις μοι αὐτό“. 3. οὐκ εἶπεν· Ποίησον, ἀλλ’· „Ἐὰν ποιήσης“· οὐκ ἀνάγκην

2 Mt. 5, 18. 17. — 5 Mt. 17. 3—10. — 6 III Reg. 19, 10. — 8 Ioann. 15, 15. — 11 Exod. 20. — 12 Exod. 32. — 17 Exod. 20, 24. 25.

1 νόμον + ἀλλ’ b o | ἀλλ’ : καὶ b o | 2 πληροῖ ο | γὰρ + ὅτι e h p v | 3 ἂν : > b o, + ταῦτα d e p v | ἅπαντα h | 4 ἡ : καὶ d e, > a p | τοὺς προφ. > a p | 5 καὶ p r > b h o | νομοθέτης (νομοδότης ο) : ὁ ν. b d e o v | ὁμοῦ : νόμου h o | 9 ἀλλότριοι + αὐτοῦ ὄντες b o | 13 οὗτος δέ : τὸν νόμον· καὶ ὁ νόμος b o | καὶ + ὁ b | 14 ὃν οἱ περὶ : ὄνπερ b o | 15 ἐκφεύγειν b o | 16 οὕτως ο | ἀκατάγνωστος b o | 17 δέ > ο | ποιήσης a h o An : ποιῆς rel | μοι > b o | γῆς + μη b o | ποιήσης b e o | μοι > b o | 18 ἀλλὰ a | ποιήσης a An : ποιῆς rel

tinuit et subaudiendum esse coniecit: imposuit necessitatem. Corssen proposuit *altare*, et vocem a verbo *dixit* dependere censuit. Mihi neque illa interpretatio placet neque haec emendatio, qua duae tantum litterae quidem delentur, cui autem contextus obstat; nam vocabulum *altare*, si auctoris esset, non cum verbo remoto, sed cum proxime praecedente construendum esset. Locus haud dubie corruptus, nec vero illo simplici modo sanandus, sed saltem verbum tale, quale Syrus exhibet, addendum est. Altera ex parte vox *altare*

superflua et lectio Syri sufficiens est, quare hanc praefero. De cetero sensus non est dubius. Auctor exponit, Deum populo suo sacrificia mandasse non iam eo tempore, quo legem dedit, cum de altari tum non nisi conditionate loqueretur, sed postea demum, cum populus eum reliquisset eique idolum praeponisset. * * *

XX. *Τίς ὁ φυσικὸς νόμος καὶ τίς ὁ ἐπέισακτος, καὶ δι’ ἣν αἰτίαν ἐπεισήχθη.* Quae sit lex naturalis et quae invecticia, et quam ob causam invecta fuerit. — Anastas. Quaest. XLVI.

ficavit. 4. Non enim sacrificiis egebat Deus; sed quoniam et antea Cain et Abel, cum non fuissent postulati, a semet ipsis hostiam offerunt et oblatio eorum interneccionem fraternam operata est, et Noe similiter, sed reprehensus est, propterea hic dicit: *Si sacrificare desideras, cum non indigeam, sacrificata*. 5. Haec ergo simplex et levis et facillima lex est. 6. Sed cum populus Deum denegasset, qui per Moysen in tribulatione ipsorum visitaverat illos, qui signa in manu et virga fecit, qui Aegyptios decem plagarum poena percussit, qui rubrum mare divisit in separationibus, qui transduxit illos in medio aquae sicut in deserto arido, qui inimicos et adversarios eorum submersit, qui <in> Myrra[m] amarissimum fontem per lignum indulcavit, qui de petra rupis produxit illis ad saturitatem aquam, qui per columnam nubis et per columnam ignis adumbrabat eos et ducebat, qui de caelo mannam eis praebuit et de mari carnem dedit eis, qui de monte legem dedit eis, hunc

2 Gen. 4, 3—8. — 4 Gen. 8, 20. — 5 Ps. 49, 8—14. — 6 Exod. 3. — 7 Exod. 4—12. — 9 Exod. 14. — 11 Exod. 15, 23. 25. — 12 Exod. 17, 6. — 13 Exod. 13, 21. — 14 Exod. 16. — 15 Num. 11, 31. — Exod. 20.

1 Deus S C : dns L | 5 haec : ita S | 6 facillima : neque exigua verbis S | 8 manu . . virga S C : ∞ L | 10 sicut in d. a. : in arido sicut in deserto S | 11 in S C | Myrra : Morath S | 13 nubis . . ignis S C : ∞ L

1 περιέθηκεν : πενήθ. ο, ἐπέθ. d e p v | ἐλευθεριώς b o | 2 ὁ > a o v | ἀνευδής + ὦν και b o | τῆ > b o | 3 ἤδη : εἶδη b, ἦδει v | και ante Νῶε > b o | 5 θυσίαν θεῶ ∞ h p | θεῶ : τῶ θ. ο p | 6 εὐχαρίστου +

4. *cum — postulati*] i. e. cum non esset ab eis postulatum, Constitutiones: οὐκ αἰτηθέντας. — *reprehensus est*] Auctor hoc de suo addidit vel S. Scripturam liberius interpretatus est, quae Gen. 8, 21 quidem refert, Deum sensum hominis in malum pronum esse dixisse, nec vero, eum Noe reprehendisse.

6. *propterea iratus est etc.*] Similiter Aphraates, De distinctione ciborum hom. XV, 7 ed. Bert p. 268, et auctor Operis imperf. in Matth. 8, 3; 11, 11. 30; 23, 4 impositionem deuterosis ad adorationem vituli referunt eiusque solutionem ad verba Domini Matth. 11, 28, quae Didascalia infra c. 17, 6 exhibet.

Unde conicere licet, eos hanc Didascaliam partem cognitam vel ante oculos habuisse, praesertim auctorem Operis imperf., qui in Matth. 11, 30 etiam scribit, Deum, quicquid mandaverit, in ira sua mandavisse post idolum fabricatum.

* * *

4—11; XXII, 2—8. Georg. Chron. c. 128.

4. ἀνευδής] Cf. Iren. Adv. haer. IV, 17, 5.

5. εἰ θύειν κτλ.] Verba in S. Scriptura non leguntur, sententia autem Ps. 49, 8—14, quem locum auctor fortasse respexit.

6. τὸν τὰ σημεῖα κτλ.] Cf. c. 3, 1.

περιέθηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεψεν ἅτε ἐλευθέρῳ. 4. οὐ γὰρ
 θυσιῶν δέεται ὁ θεός, ἀνευδεῆς ὑπάρχων τῇ φύσει· ἀλλὰ γι-
 νώσκων, καθάπερ καὶ ἤδη πρότερον τὸν φιλόθεον Ἀβελ καὶ Νῶε
 καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοὺς καθεξῆς οὐκ αἰτηθέντας, φυσικῶ δὲ νόμῳ
 κινήθεντας ἀφ' ἑαυτῶν προσενέγκαι θυσίαν θεῷ ἀπὸ γνώμης 5
 εὐχαρίστου, ἐπιτρέπει καὶ νῦν Ἑβραίοις, οὐ προστάσσων, ἀλλ',
 εἰ βουληθῶσιν, συγχωρῶν καί, εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προσοίσουσι γνώμης,
 εὐδοκῶν ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτῶν. 5. διὰ τοῦτό φησιν· „Εἰ θύειν
 ἐπιθυμεῖς, οὐ δεομένῳ μοι θῦε“· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρεία καθέστηκα·
 „ἐμὴ γὰρ ἔστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς“. 6. ὁπότε 10
 δὲ οἱ τοῦ λαοῦ τούτων ἀμνήμονες ὑπῆρξαν, καὶ μόσχον ἀντὶ
 θεοῦ θεὸν ἐπεκαλέσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου
 πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες· „Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραήλ, οἱ
 ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“, καὶ δυσσεβήσαντες „εἰς ὁμοίωμα
 μόσχου ἐσθίουτος χόρτον“ ἀπηρνήσαντο θεὸν τὸν διὰ Μωσέως 15
 ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ
 χειρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον, τὸν τοὺς Αἰγυπτίους δεκαπλήγῳ
 πατάξαντα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν διελόντα θάλασσαν εἰς διαιρέσεις
 ὑδάτων, τὸν διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μέσῳ ὕδατος „ὡς ἵππον ἐν
 πεδίῳ“, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καὶ ἐπιβούλους βυθίσαντα, τὸν 20
 εἰς Μερρὰν τὴν πικρὰν πηγὴν γλυκάναντα, τὸν ἐκ πέτρας ἀκροτό-
 μου καταγαγόντα ὕδωρ εἰς πλησμονὴν αὐτοῖς, τὸν στύλῳ νεφέλης
 καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοῖς διὰ θάλλπος ἄμετρον καὶ φωτί-
 ζοντα καὶ ὀδηγοῦντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὅπου πορευθῶσιν, τὸν ἐξ
 οὐρανοῦ μανροδοτήσαντα αὐτοῖς καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα 25
 ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς

2 Gen. 4. 8. 22. — 8 Ps. 49, 8—14. — 10 Ps. 49, 12. — 13 Exod. 32, 4. — 14 Ps. 105, 20. — 15 Exod. 3. — 16 Exod. 4—12. — 18 Exod. 14. — 19 Ies. 63, 13. — 20 Exod. 15, 23. 25. — 21 Exod. 17, 6. — 22 Exod. 13, 21. — 24 Exod. 16. — 25 Num. 11, 31. — 26 Exod. 20.

καὶ ἀγαθῆς b o | 7 προσοίσωσι a | προσοίσις γνώμης ∞ p v | 8 θύειν :
 θυσίαν p v | 9 ἐπιθυμῆς d e | μοι > b o | ἐν χρεία : χρεῖος d v, χρεῖος b o,
 χρείας e | 11 τούτου a | 12 αἰτίαν : πονηρίαν b, πορίαν o | ἐξ > b o |
 13 πορείας e h | 14 σε > o | δυσσεβήσαν o | 15 ἀπηρνήσαντο : ἀπήρνησαν
 τὸν o | 16 αὐτοὺς : τοὺς h | τῇ > e | 17 τὸν : καὶ a | τοὺς a b o : > rel |
 18 τὴν > p v | διελόντα θαλ. ∞ d p v | 19 ὑδάτων o | 22 αὐτοῖς b d o
 cf. D : > rel | 23, 24 φωτίζοντα + αὐτοὺς b o | 24 ὅπου : τὸ ποῦ b |
 25 αὐτοῖς — κρεωδοτ. > d | κρεωδοτήσαντα : κρεωδ. e v cf. c. 3, 1, +
 αὐτοῖς b o cf. D

denegaverunt dicentes: *Non habemus Deum, qui praecedat nos; et fecerunt vitulum fusilem et adoraverunt eum et sacrificaverunt sculptili*; propterea iratus est Dominus et in furore irae suae cum misericordia bonitatis suae alligavit illos in secundatione legis et
 5 obstrictione o<ne>ris et in duritia catenae. 7. Itaque non iam dixit: *Si facies*, sed dixit: *Fac altare et sacrificia incessanter*, quasi qui talia egeret, *et combure frequenter*. 8. Et necessitatem imposuit illis et ab escis separavit eos. 9. Extunc discretiones escarum, extunc animalia munda<e> et immundae carnis significantur,
 10 extunc segregaciones et purificationes et baptisma et aspersio, extunc sacrificia * * et oblationes et mensae; inde holocausta et dona et panes propositionis et victimae combustae et primitiae et sacrificia redemptionis et hirci pro peccatis et vota et multa alia mirabilia; nam propter multitudinem peccatorum consuetudines
 15 inenarrabiles eis sunt impositae. 10. Neque in uno eorum steterunt, sed Dominum rursus exacerbaverunt; quare in deuteriosi legis adiecit eis caecitatem convenientem operibus ipsorum, sic dicens: *Si in quo peccata reperiuntur morte plectenda et moritur eumque appenditis in ligno, corpus eius non per noctem permanebit in ligno,*
 20 *sed sepelietis illud in eodem die, quia maledictus est omnis, qui appenditur in ligno*, ut, cum Christus venturus esset, non possent eum agnoscere, sed crederent eum reum esse maledicti. 11. Obcaecandi causa igitur haec eis dicta sunt, sicut Iesaias dixit: *Ecce, ego annuntiabo iustitiam meam et mala tua, et non proderit tibi.*
 25 Iudicio iustitiae enim Dominus eos iudicabit eisque sic faciet propter eorum iniquitatem et duritiam cordis, sicut Pharaoni, sicut Dominus eis dixit per Iesaiam: *Audietis, neque intellegitis, et videbitis, neque cognoscetis; nam cor huius populi incrassatum est, et oculos suos clauserunt et aures suas obturaverunt, ne convertantur, ne quando*
 30 *videant oculis suis neque audiant auribus suis*. 12. Et in Evangelio iterum dixit: *Incrassatum est cor huius populi, et oculos suos clauserunt et aures suas obturaverunt, ne quando convertantur.*

1 Exod. 32, 1. — 2 Exod. 32, 8. — 4 Deut. 28, 48. — 6 Exod. 20, 24. — Cf. Deut. 27, 5. 7. — 11 Exod. 25, 30. — 13 Lev. 3—10. — 18 Deut. 21, 22. 23. — 23 Ies. 57, 12. — 27 Ies. 6, 9. 10. — 31 Mt. 13, 14—16.

5 obstrictione — catenae : et imposuit eis onera gravia et iugum durum S | 6 facies : + sicut antea S | 7 combure fr. : sacrificia continua S, verba cum sequentibus construens

φωνῆς ἠξιώθησαν ἐπακοῦσαι· τοῦτον ἀπηνήσαντο εἰπόντες τῷ
 Ἀαρὼν· „Ποίησον ἡμῖν θεούς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν“, καὶ
 ἐμοσχοποίησαν χωνευτὸν καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδώλῳ· διὸ ὀργισθεὶς
 ὁ θεός, ἄτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἔδθησεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύ-
 τοις, σπιβῶσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ. 7. καὶ οὐκέτι 5
 εἶπεν· „Ἐὰν δὲ ποιῆς“, ἀλλά· „Ποίησον θυσιαστήριον καὶ θύε
 διηρεκῶς“, ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος· ὀλοκαῦτε
 οὖν συνεχῶς, ἵν' ὑπομιμνήσκῃ μου· 8. ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ
 κακῶς ἀπεχρήσω, ἀνάγκην ἐπιτίθημί σοι λοιπόν, καὶ βρωμάτων 10
 ἀφιστῶ τοιῶνδε καὶ ζώων σοι διαφορὰς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων
 διαστέλλομαι, καίτοι παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος ἄτε ὑπ'
 ἐμοῦ γενομένου· 9. καὶ ἀφορισμοὺς τοιούτου σοι προτάξω, καθα-
 ρισμοὺς, συνεχῆ βαπτίσματα, ὀντισμοὺς, ἀγνείας τοιάδε, ἀργίας
 διαφόρους· 10. καὶ τούτων ἐφ' ἑκάστῳ, ἐὰν παρακούσης, τιμωρίαν
 ὀρίζω ὡς οἰκέτῃ ἀπειθεῖ, ὅπως πιεζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ 15
 ἀγχόμενος τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστῆς, καὶ παρῆς τὸ „οὗτοι οἱ
 θεοὶ σου, Ἰσραήλ“ ὑπομνησθῆς τὸ „ἄκουε, Ἰσραήλ, κύριος, ὁ θεός
 σου κύριος εἷς ἐστίν“, καὶ ἀναδράμῃς ἐπ' ἐκείνον τὸν νόμον τὸν
 ὑπ' ἐμοῦ τῇ φύσει καταβληθέντα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἵνα μόνον
 ὑπάρχειν θεὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, καὶ τοῦτον „ἀγαπᾶν ἐξ 20
 ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας“,
 καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ φοβεῖσθαι ἄλλον, μήτε ὄνομα θεῶν ἑτέρων
 ἐπὶ διανοίας λαμβάνειν μήτε προφέρειν γλώσση διὰ στόματος.
 11. διὰ γὰρ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδθησεν αὐτούς, ἵνα διὰ
 τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ τὰ τοιάδε παρατηρεῖσθαι 25
 εἰς ἔννοιαν ἔλθωσιν τοῦ θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς.

2 Exod. 32, 1. — 5 Deut. 28, 48. — 6 Exod. 20, 24. — Cf. Deut. 27, 5. 7. —
 11 Gen. 1, 31. — 16 Exod. 32, 4. — 17 Deut. 6, 4. — 20 Deut. 6, 5.

1 ἀκοῦσαι ο | 3 διό : τότε a, + καὶ ο | 4 θεός : κύριος d | 5 σκλη-
 ρότητι : βαρύτητι b d e ο | 7 τυγχάνεις : ὑπάρχεις b ο | 8 ἵν' a h : ἵνα b
 d e ο p v | ἐξουσία + σου ο | 9 ἀπεχρήσω b ο | 10 ἀφιστῶν b e h ο |
 σοὶ > h | καθαρὰς d | 11 καλοῦ : καθαροῦ p v | 12 γενομένου h | 13 συν-
 εχεῖς ο | ἀργείας h | 15 οἰκέτῃ : ἔοικε τη a, ἐ. τῷ a² | πιεζόμενος : πιεζω-
 μένον σου b ο | 16 ἐκστῆς κ. παρῆς : ἐκτὸς ἧς κ. ἐπαφείς b ο | τὸ + λέγειν
 b ο | 17 Ἰσραήλ + καὶ h | ὑπομνησθῆς : -σθεῖς e h ο, + δὲ τῷ τοῦ κῶ
 σου b ο | 19 πᾶσιν : τοῖς π. a | ἀνθρώποις + ἀπὸ καταβολῆς παντὸς
 κόσμου ο | 20 καὶ sec > e | 21 τῆς p r > ο | 21, 23 διανοίας — ἐπὶ > b ο |
 23 τῇ γλώττῃ h | διὰ στ. γλώσση p v | 24 αὐτῶν > b ο | 25 τὰ > d |
 26 τοῦ p r a : τῷ b ο, > rel | θ. τοῦ : θεῷ τῷ (τὸ b) b ο

(XXI). *Beati autem sunt oculi vestri, quia vident, et aures vestrae, quia audiunt.* Soluti enim estis a vinculis et relaxati a deuterosei legis et liberati a servitute acerba, et maledictum sublatum ac remotum est a vobis.

5 XVII (XXII). Deuterosei legis statuta est propter fabricationem vituli et idololatriam; vos autem per baptismum liberati estis ab idololatria, et a deuterosei legis, quae propter idola erat, soluti estis. Nam in evangelio legem renovavit et implevit ac confirmavit, et deuterosein legis solvit et abrogavit. Ideo enim venit,
10 ut legem confirmaret et deuterosein legis abrogaret ac repletet potestatem libertatis hominum et annuntiaret resurrectionem mortuorum. 2. Iam prius autem ante adventum suum per prophetas adventum suum praedixit, atque populo, ad quem venturus erat, pronuntiavit. Etiam de populo inoboedienti et de solutione deuterosei legis praedicavit, sicut dixit per Ieremiam: *Ut quid mihi tus de Saba affertis et cinnamomum de terra longinqua? Holocaustomata vestra mihi non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi.* Et iterum dixit: *Holocaustomata vestra colligite cum victimis vestris et comedite carnem, quia non mandavi vobis, quando eduxi*
15 *vos de terra Aegypti, nec de holocaustomatibus nec de victimis.* Et revera non mandavit in lege, sed in vinculis deuteroseos legis, postquam idolis servierunt. 3. Et iterum per Iesaiam dixit: *Quo mihi est multitudo victimarum vestrarum, ait Dominus? Plenus sum holocaustis arietum et adipe agnorum, et sanguinem taurorum* **
20 *nolo, etsi veniatis, ut videam vos. Quis enim exquisivit haec de*

8 Mt. 5, 17. — 15 Ier. 6, 20. — 18 Ier. 7, 21. 22. — 22 Ies. 1, 11—14.

1 ἀπ' ο | 1/2 ἀπανάγκης h | 2 ἀλλ' b h o | 4 ἀνήθητε d e h, ἀνέθητε a, corr a² | 6 ἐγνώρισα : ἀνήγγειλα p v | 7 τιμωριῶν b e o | 9 ἐν οἷς οὐ ζ. > b o | 10 καὶ pr > b o | κανστῆρες ο | 11 οὐχ > b e o | 12 προσάγει b o | 13 ὑμεῖς — τῆς : ὑμῖν οὖν μακαρίους ποιεῖ ἠυσθέντας τῆς ἐκείνων b o | τῆς > d p v | 14/15 κυρ. ἐπλ. : πληρώσας αὐτὸν ἐκύρωσε d | 15 καί : γε h | γε > e | 16 τὰ δὲ πάσας > b o | 18 αὐτό : αὐτὸν e, αὐτοὺς b o | 19 θῆλυ a b p | 20 καὶ + αὐτοὺς e | αὐτοῦ > d e | 22 οἰώμενοι b o | ἀλλ' > b h o |

XXI. Ὅτι ὑπὸ χάριν ἔσμεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ δουλείαν τοῦ ἐπεισάκτου νόμου, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες. Quod simus sub gratia, non autem sub servitute legis inductae, qui in Christum credimus.

XXII. Ὅτι ἐπέισακτος ὁ ἐπὶ θνητῶν νόμος, ὃν περιεῖλε Χριστὸς παραγενόμενος. Quod adsciticia erat lex de sacrificiis, quam Christus adveniens sustulit.

1. εἰ καὶ μὴ κτλ.] Cf. v. 5; I, 6, 7.

XXI. Ὑμῶν δὲ τῶν πιστευσάντων εἰς τὸν ἕνα θεὸν οὐκ ἀπὸ ἀνάγκης, ἀλλὰ ἀπὸ γνώμης ὑγιоῦς ὑπακουσάντων τῷ καλέσαντι· „Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν“· ἀνείθητε γὰρ τῶν δεσμῶν καὶ ἠλευθερώθητε δουλείας. 2. „Οὐκέτι“ γὰρ φησὶν, „λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους, 5 ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν“· ἐκείνοις γὰρ μὴ θελήσασιν ἰδεῖν μήτε ἀκοῦσαι, οὐ στερήσει μορίων, ἀλλὰ κακίας ὑπερβολῆ, „ἔδωκα προστάγματα οὐ καλὰ καὶ δικαιομα- ματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς“· οὐ καλὰ δὲ τῷ σκοποῦ αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ οἱ καντήρες καὶ τὸ ξίφος καὶ τὰ φάρμακα 10 ἐχθρὰ τοῖς οὐχ ὑγιαίνουσιν, ἀφύλακτα δὲ διὰ τὴν αὐτῶν παρα- κοήν, ὅθεν καὶ θάνατον αὐτοῖς ἐπάγει μὴ φυλασσόμενα.

XXII. Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, οἱ λυθέντες τῆς κατάρας. Χριστὸς γὰρ παραγενόμενος ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς τὸν νόμον κυρώσας ἐπλήρωσεν, τὰ ἐπίσακτα περιεῖλεν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἀλλὰ γε τὰ 15 βαρύτερα, τὸν μὲν βεβαιώσας, τὰ δὲ παύσας· καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων πάλιν ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρω θανάτω δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό. διὸ λέγει· „Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἐρχέσθω“, καὶ πάλιν· „Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν“; 2. ἦδη δὲ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ 20 παρητεῖτο τὰς τοῦ λαοῦ θυσίας πολλάκις εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτόντος καὶ οἰομένου διὰ θυσιῶν, ἀλλ' οὐ διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξευμενίζεσθαι. λέγει γὰρ οὕτως· „Ἴνα τί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρεις καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν οὐκ ἔστιν δεκτὰ καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἠδυνάν μοι“, καὶ ἐξῆς· „Τὰ 25 ὀλοκαντώματα ὑμῶν συναγάγετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν, ἠρίκα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ ὀλοκαντωμάτων καὶ θυσιῶν“. 3. καὶ διὰ Ἡσαΐου λέγει· „Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος· πλήρης εἰμὶ ὀλοκαντωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα 30 ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι·

3 Mt. 13, 16. — 5 Ioann. 15, 15. — 8 Ezech. 20, 25. — 14 Mt. 5, 17. — 19 Mt. 16, 24. — Ioann. 6, 67. — 23 Ier. 6, 20. — 25 Ier. 7, 21. 22. — 29 Ies. 1, 11—14.

23 φέρεις : ante ἐκ Σ. p v, φέρης d e, φέρεται b o cf. D LXX | 24 ἐκ > b o | 25 ἔστιν : e i. m. εἰσί; | 26 συναγάγετε o | 27 κρέα : τὰ κ. p v | 29 μοι + τὸ b o | 30 ὀλοκ. : καὶ ὀλοκαντώματα o | 31 ταύρων . . τράγων ~ b | οὐδὲ d | ἔὰν d v

manibus vestris? *Calcere atrium meum non adponetis adhuc. Si adferatis mihi similaginem, vanum; incensum abominatio mihi est; numenias vestras et sabbata et diem magnam non suffero; ieiunium et vacationem et ferias vestras odit anima mea.* 4. Et in omnibus
 5 scripturis convenienter dicens despicit per sacrificia secundationem; sacrificia enim, sicuti praediximus, in secundatione scripta sunt. 5. Si ergo et ante adventum suum libertatem hominis et incredulitatem populi et destructionem secundationis significaturus corrigit, *〈multo magis〉*, cum venisset ipse omnipotens, secundationem
 10 destruxit. Neque enim aspersionibus neque aliis consuetudinibus usus est neque sacrificia obtulit neque holocausta neque quanta in secundatione legis offerenda scripta erant. 6. Quid aliud nisi destructionem secundationis faciens et nos solvit vocans de vinculis et dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis,*
 15 *et ego vos repausabo?* Agnoscimus ergo, quoniam salvator noster non gentibus, sed nobis, qui ex Hebraeis discipuli eius fuimus, dicebat et a labore et ab oneratione nos eduxit. Qui autem non ei oboediunt, ut releventur et de vinculis secundationis legis exeant, et Domino non credunt, qui vocat eos ad solutionem et
 20 remissionem et refrigerium, et semet ipsos ligant oneribus secundationis non bonis.

14 Mt. 11, 28.

2 vanum; incensum : sacrificium vanum S | 2,3 est; numenias v. etc. : sunt numenias vestrae etc. S | 3/4 non suffero; iei. et vac. : non accepta mihi sunt ieiunia v. et feriae v. S | 4 ferias : festa S | 5 despicit : abrogat S | 6 in S : de ? L | 7 suum : eius L | 7/10 libertatem — destruxit : annuntiavit et de adventu et de populo inoboedienti manifestavit et de solutione deuteroseos legis multa locutus est, multo magis, postquam venit, deuteroseos legis omnino ac prorsus abrogavit S | 7 hominis : eius L | 9 multo magis S cf. C | 10 aspersionibus : + neque baptismatibus S | 12 in sec. S : ad secundationem L | offeris L | 13 faciens : manifestans S | nos solvit vocans > Sp | 19 Domino : Deo S | 21 non bonis : gravibus et inutilibus S

1/2 μου τὴν ἀλλήν p v | 2 οὐ : ὅς ο | ἔτι : ὅτι b o, > e | μοι > h | 4 ὑμῶν > b e h o L LXX | ἀνέξωμαι b o | καὶ sec > o | 5 ἔγεν. μ. εἰς

XVII, 5. *libertatem hominis*] Cf. v. I. — *corrigit*] Supra II, 14, 23 Latinus verbum *κατορθοῦν* (Ezech. 18, 29) sic reddidit. — *neque etc.*] Constitutor aliter.

τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν
 μου οὐ προσθήσεσθε ἔτι· ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλι, μάταιον,
 θυμιάμα βδέλυγμά μοι ἔστιν, τὰς νεομηρίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα
 ὑμῶν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστειαν καὶ ἀργίαν καὶ
 τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν“. 5
 4. καὶ δι' ἑτέρου λέγει· „Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου,
καὶ ψαλμὸν ὄργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι“. καὶ τῷ Σαοὺλ ὁ
 Σαμουὴλ λέγει θῦσαι νενομικότι· „Ἀγαθὴ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν, καὶ
ἀκρόαμα ὑπὲρ στέαρ κριῶν“. ἰδοὺ γὰρ „οὐ θέλει κύριος θυσίαν
ὡς τὸ εἰσακούειν αὐτοῦ“. καὶ διὰ τοῦ Δαυὶδ λέγει· „Οὐ δέξομαι 10
ἐκ τοῦ οἴκου σου μύσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους·
ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω· ἐμὴ γὰρ ἔστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ
πλήρωμα αὐτῆς· μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι·
θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς
εὐχὰς σου“. καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ὁμοίως αὐτῶν τὰς 15
 θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτεῖν αὐτοὺς εἰς αὐτόν· „Θυσίαι“
 γὰρ „ἀσεβῶν βδέλυγμα παρὰ κυρίου, καὶ γὰρ παρανόμως προσ-
φέρουσιν αὐτάς“, καὶ ἄλλιν· „Αἱ θυσίαι αὐτῶν ὡς ἄρτος πένθους
αὐτοῖς, πάντες οἱ ἐσθιόντες αὐτάς μολυνθήσονται“. 5. εἰ οἶν
 καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ „θυσίας καρδίαν καθαρὰν“ 20
 ἐπεζήτηι „καὶ πνεῦμα συντετριμμένον“, πολλῶ μᾶλλον ἐλθὼν
 ἔπαυσεν ταύτας, φαμὲν δὴ τὰς δι' αἱμάτων. ἔπαυσε δὲ αὐτάς διὰ
 τοῦ πρότερον πληρῶσαι· καὶ γὰρ καὶ περιετιμῆθη καὶ ἐρραντίσθη,
θυσίας τε προσήνεγκεν καὶ ὀλοκαντώσεις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐθισμοῖς
ἐχρήσατο, καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου, 25
οὐκ ἀνελὼν τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ παύσας τὰ διὰ τῆς δευ-
τερῶσεως ἐπέσακτα, εἰ καὶ μὴ πάντα.

6 Am. 5, 23. — 8 I Reg. 15, 22. — 10 Ps. 49, 9. 12—14. — 16 Prov.
 21, 27. — 18 Os. 9, 4. — 20 Ps. 50, 12. 19. — 23 Luc. 2, 21.

πλησμονήν > b o | 7 ψαλμῶν o, ψαλμοῦ d | 10 αὐτόν h | 11 χιμάρους a,
 χειμ. h : χειμάρρους b d e o v, χιμ. p | 12 ἐὰν — εἴπω > p v | 12/14 ἐὰν
 — ὑψίστῳ : ἕως d | 13 φάγομαι h | 15/16 τὰς θυσ. αὐτῶν b d e o |
 16 θυσία b o | 17 παρὰ > d e p v | κυρίου b o | γὰρ > b o | 18 αἱ >
 d e p v | ἄρτος : ἄνθος h | πένθος d | 20 θυσίας a d e Ham. : θυσίαν b h
 (+ καὶ) o p v Cedr. | 22 ἔπαυσεν : ἐκέλευσε παύσασθαι b d e o | δὴ >
 a h | αἱμάτων b o | δέ : τε h | 22/23 διὰ τοῦ : δι' αὐτοῦ d | 23 ἐρραντίσθη
 b e o | 25 τοῦ > d e p v | 26 ἀναιρῶν b o

XVIII (XXIII). Ipse enim Dominus Deus, qui legem et secundationem illis dedit, in lege quidem perhibet testimonium vitam esse in ea his, qui utuntur ea, secundationem autem manifestat vinculum esse caecitatis. Ubique enim distinguit, legi testimonium
 5 perhibens et convincens, et in lege quidem nos esse iubet. Omnis enim, qui non est sub lege, <s>in<e> lege est; propterea testimonium perhibet legi ita: *Sed in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die et nocte; non sic impii.* 2. Videmus, fratres, iustos quidem beatificari per ipsum in iustitia et in legis conver-
 10 satione, non autem ita impios; neque enim sunt iusti neque consentiunt legi neque meditantur eam. Ergo impios illos dixit, qui non utuntur lege. 3. Nam et in evangelio confirmat legem. De vinculorum autem onere et de secundatione provocans nos educit. Quia vero aliud est secundatio, et in David distinguens dicit:
 15 *Dirumpamus vincula ipsorum et proiciamus a nobis iugum eorum.* 4. Videte, quomodo spiritus sanctus tamquam ex sono unius vocis dicit et populi cogitatum adnuntians adserit iugum quidem esse legem, vincula autem secundationem. Iugum ergo legem hac-
 propter dicit, quia veluti iugum boum imposita est tam super
 20 priorem populum quam etiam super ecclesiae populum, sicuti et modo in ecclesia est tam super nos, qui de populo vocati sumus, quam super vos, qui de gentibus misericordiam estis consecuti. 5. Utrosque igitur in id ipsum congregat et gubernat, vincula autem merito vocavit secundationem. Nam quoniam ad idolo-
 25 latriam conversus est populus, ideo illis secundatio ad onerationem *^{*} addita est; vincula enim iuste imposita sunt, sicut populo tunc evenit, ecclesia vero non est ligata. 6. Ezechielem autem discernere facit eique adnuntiat, aliud esse legem vitae et aliud legem secundam mortis; dixit enim sic: *Eduxi eos de terra Aegypti, et duxi eos in desertum, et dedi eis praecepta mea, ac iudicia mea manifestavi eis; quae faciens homo vivet in eis.* Ac deinde reprehendens eos, quod peccaverunt neque legem vitae custodierunt, repetit illis sic dicens: *Ego dedi eis praecepta non bona et iudicia, quibus non vivent.* Iudicia autem, quae non vivificant, vinculorum
 30 sunt. 7. Propterea et verbum, in deuteriosi legis antea dictum,

2 Mt. 19, 17. — 7 Ps. 1, 2. 4. — 15 Ps. 2, 3. — 29 Ezech. 20, 10. 11. — 33 Ezech. 20, 25.

XXIII. Τόν τε γὰρ φυσικὸν νόμον οὐκ ἀνεῖλεν, ἀλλ' ἐβεβαίωσεν. ὁ γὰρ εἰρηκῶς ἐν τῷ Νόμῳ· „Κύριος ὁ θεὸς σου κύριος εἷς ἐστίν“, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· „Ἴνα γινώσκωσίν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν“, καὶ ὁ εἰρηκῶς· „Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν“, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει ἀνανεούμενος· 5
„Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους“. 2. ὁ φόνον τότε ἀπαγορεύσας, νῦν καὶ εἰκαίαν ὀργήν, ὁ μοιχείαν, νῦν καὶ ἐπιθυμίαν ἔκνομον· ὁ ληστείαν, νῦν ἐμακάρισεν μᾶλλον τὸν ἐξ οἰκείων πόνων ἐπιχορηγοῦντα τοῖς δεομένοις, ὁ μῖσος, νῦν καὶ πρὸς ἐχθροὺς ἀγάπην, ὁ ἄμυναν, νῦν ἀνεξικακίαν, οὐκ ἀδίκου 10
τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας· οὔτε δὲ τὰ φυσικὰ πάθη ἐκκόπτειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὴν τούτων ἀμετρίαν. 3. ὁ γονεῖς προστάξας τιμᾶν αὐτὸς τούτοις ὑπετάγη,

2 Deut. 6, 4. — 3 Ioann. 17, 3. — 4 Lev. 19, 18. — 6 Ioann. 13, 34. — 7 Mt. 5, 21. 22. — Mt. 5, 27. 28. — 9 Act. 20, 35. — 10 Mt. 5, 43. 44. — 11 Mt. 5, 38. 39.

1 τε > b o | 2 εἰρήνης o | 3 αὐτὸς + καὶ h, γὰρ b o | λέγει > b o | γινώσκουσι h o | 4 τὸν μονογενῆ θῦ ἡμῶν ἀληθινὸν d | 5 ἐαυτὸν e | ἀνανεούμενος o, in hoc verbo desinens | 7 τότε : τε p v | καὶ > a p v | 8 καὶ > b d e | 9 ἐξ : ἐκ τῶν p v | 11 ἀλλὰ + καὶ e | 13 τούτους a, corr a²

1 Deus : et salvator noster S | 2 in : de S | 3 in ea : eam S | 6 sine lege : iniquus S, ἀνομος ut videtur | 9/10 conversatione : observatione S | 10/11 sunt — legi : iustis nec lege delectantur S | 13 vinculorum — secundatione : lege S | 14 est : + lex aliud S | 16/17 sono — cogitatum : ore mundi dicit et eius cogitationem S

XVIII, 1. *in lege . . vitam esse in ea*] Dicendi modus hebraicus.

4. Interpretatio verborum Psalmistae artificiosa. — *populi cogitatum adn.*] Principes terrae enim verba laudata loquuntur.

* * *

XXIII. *Πῶς πληρωτὴς τοῦ νόμου γέγονεν ὁ Χριστός, καὶ τίνα τούτου ἔπαυσεν ἢ ἐνήλλαξεν ἢ μετέθηκεν.* Quomodo Christus fuerit perfectior

legis, et quatenus ex ea aboleverit vel mutaverit vel transtulerit.

2. ὁ μῖσος κτλ.] Constitutor haud dubie respexit Matth. 5, 43. 44, scripsit autem minus diligenter. Ex contextu Constitutionum enim ad vocem μῖσος supplendum est ἀπαγορεύσας, e sensu loci S. Scripturae hic et in sequentibus supplendum est verbum iubendi. — οὐκ ἀδίκου κτλ.] Similia Constitutor addidit VII, 2, 4.

3. Cf. Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

ad obcaecandum populum caecum est, scilicet: *Maledictus est omnis, qui appenditur in ligno*. Ita enim de illo sentiebant, qui dignis dat ac distribuit benedictiones, eum in maledicto esse. Quare cum eum non agnoscerent nec post signa per eum facta
 5 in mundo, cum pateretur, illud verbum secundum eorum opera iuste statutum est in caecitatem populi et impedit, quominus crederent viverentque. 8. Ideo et in Iesaja sic dixit: *Quis est caecus, nisi servi mei? Et obcaecati sunt servi Dei. Et eduxi populum caecum, qui oculos habentes non vident, et aures eorum sunt*
 10 *surdae*. Secundum hoc verbum propter opera eorum oculi caeci facti sunt ac aures eorum surdae sicut Pharaonis. Ideo una cum hoc verbo et deuterosis legis statuta est, quam statuit Moses, et deuterosisin legis appellat *iudicia, quae non sunt bona nec possunt vivificare*. 9. Qui ergo in se suscipiunt, quae ob idololatriam
 15 statuta sunt, vae hereditabunt. *Vae enim eis, qui peccata sua longa reddunt sicut funiculum longum et sicut ligamen iugi vituli iniquitatem suam*. Cum enim iugum vinculorum sit iugum vituli, vincula legis populo impositae quasi funiculum longum propter peccata aliorum, quae ante tempora et generationes sibi contraxerunt:
 20 omnis, qui sub lege esse studet, reus est cultus vituli; deuterosis legis enim non nisi ob idololatriam statuta est; nam vincula propter idololatriam confirmata sunt. 10. Qui ergo in haec intuentur, captivi et idololatrae sunt. Ideo omnis, qui animam suam ligat, dignus est vae, eumque idololatriam profiteri oportet. Qui igitur
 25 talis est, confirmat etiam maledictum, quod est super salvatore nostro. Deuterosisin enim legis sustinens confirmas etiam maledictum super salvatore nostro, et captus es vinculis et dignus vae ut inimicus Domini Dei.

11. Propterea, fratres dilecti, qui credidistis e populo, desistite
 30 a vinculis, quibus vos ligare vultis. Dicitis, sabbatum dominicae anteponendum esse, scriptura dicente, quia *in sex diebus Deus omnia fecit, ac septimo omnia opera sua complevit eumque sanctificavit*. 12. Interrogamus vos ergo, quid prius sit, Alef an Tau. Quod enim maius ** est, principium saeculi est. Similiter per
 35 Moysem Dominus Deus dicit: *In principio fecit Deus caelum et*

1 Deut. 21, 23. — 3 Ps. 20, 7. — 7 Ies. 42, 19; 43, 8. — 11 Exod. 9, 12—35. — 13 Ezech. 20, 25. — 15 Ies. 5, 18. — 31 Gen. 2, 2, 3; Exod. 20, 11. — 35 Gen. 1, 1, 2.

ὁ σαββατίζειν δι' ἀργίας νομοθετήσας διὰ τὴν τῶν νόμων μελέτην
 νῦν καθ' ἡμέραν ἐκέλευσεν ἡμᾶς, ἀναλογιζομένους δημιουργίας
 καὶ προνοίας νόμον, εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ. 4. τὴν περιτομὴν
 ἔπαυσεν, εἰς ἑαυτὸν πληρώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν „ὃ ἀπέκειτο, ἡ
 προσδοκία τῶν ἐθνῶν“. ὁ εὐορκεῖν νομοθετήσας καὶ τὸ ἐπιορκεῖν 5
 ἀπαγορεύσας τὸ „μηδ' ὀμνῦναι“ παρήγγειλεν. 5. τὸ βάπτισμα,
 τὴν θυσίαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν τοπικὴν λατρείαν ἑτέρως μετε-
 ποίησεν, ἀντὶ μὲν καθημερινοῦ ἕν μόνον δοῦς βάπτισμα τὸ εἰς
 τὸν αὐτοῦ θάνατον, ἀντὶ δὲ μιᾶς φυλῆς ἀφ' ἑκάστου ἔθνους
 προστάξας τοὺς ἀρίστους εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι, καὶ οὐ τὰ 10
 σώματα μομοσκοπεῖσθαι, ἀλλὰ θρησκείαν καὶ βίους· ἀντὶ θυσίας
 τῆς δι' αἱμάτων τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον καὶ τὴν μυστικὴν,
 ἣτις εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου συμβόλων χάριν ἐπιτελεῖται,

1 Luc. 2, 51. — Exod. 20, 10. — 4 Gen. 49, 10. — 5 Deut. 10, 20. —
 6 Mt. 5, 34. — 8 Rom. 6, 3. — 10 Lev. 21, 17. — 12 Rom. 12, 1. —
 13 Mt. 26, 26—28.

1 δι' > h | ἀργίας h, ἀργίαν p p | 3 τῷ > a | 4 ὃ b d e h p |
 6 μηδ' : μηδὲ h, + ὅλως d e p v | 8 δοῦς + τὸ e | 9 ἐφ' p v | 11 μόνον
 σκοπεῖσθαι h | 12 τῆς : τὴν d | τὴν pr > a

35 Deus : salvator noster S

11. *in sex diebus etc.*] Similiter synodus Caesarensis, quae praeside Theophilo Caesarensi tempore Victoris pontificis Romani se congregatam fuisse fatetur, cuius acta vero saeculo VI vel VII in Britannia ficta esse Krusch, *Studien zur christlich-mittelalterlichen Chronologie* 1880p. 304—310, demonstravit, diem dominicam primam esse probat. Dicit enim: „Primum nobis inquirendum est, quomodo in principio mundus fuerit factus, et cum hoc fuerit diligentius investigatum, tunc poterit ex eo paschalis ordinatio salubriter provenire. Dixerunt ergo episcopi: quem diem primum credimus creatum in mundo? Responderunt: dominicum. Theophilus episcopus dixit: quomodo potest probari, quod primum dominicus sit dies factus? Re-

sponderunt episcopi: dicente scriptura: Et factum est vespere et factum est mane primus dies. Inde secundus, tertius, quartus, quintus, sextus et septimus, in quo requievit ab omnibus operibus suis. Quem diem sabbatum appellavit. Cum ergo novissimus sit sabbatum, quis potest esse primus nisi dominicus“? Cf. Mansi, *Concil. coll.* I, 713; Lagarde, *Mitteilungen* IV (1891), 274—282, ubi acta nuper denuo impressa sunt.

* * *

5. *συμβόλων χάριν*] Eusebius H. E. X, 3, 3: *σωτηρίον τε ἦν πάθους ἀπόρητα σύμβολα*. Chrysostomus In Matth. 26, 28: *εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανεν ὁ Ἰησοῦς, τίνος σύμβολα τὰ τελούμενα;*

terram; terra autem erat invisibilis et incomposita. Et post haec infert et dicit: *Et factus est dies unus,* necdum septimo manifestato. Quid ergo maius esse suspicamur, id, quod iam factum est et constat, aut id, quod necdum manifestatum est et nec speratur,
 5 quia futurum est? 13. Et adhuc aliud interrogamus vos: Filii vestri novissimi natu benedicti sunt aut primitivi? quoniam et scriptura dicit, quod *Iacob inter primitivos benedictus est,* et: *Filius primogenitus mihi Israel,* et: *Omne masculum aperiens matricem matris benedictum Domino.* 14. Ut autem vos confirmemus in fide,
 10 audite, si prima dies et novissima aequales sunt. Quomodo? Itaque discite: invenietis scriptum, quoniam *dies Domini ut mille anni: dies hesternus, qui transit, et custodia nocturna.* Dies unus ergo mille anni in regno Christi, in quo et iudicium erit; custodia[m] enim nocturna[ni] iudicium significat, quod est poena tene-
 15 brarum his, qui condemnati sunt. 15. Dies ergo manifestatur, cum medium cursum incipit habere sol, similiter et luna, quia secuta erit; nam id dictum est: *Ecce facio prima sicut novissima et novissima sicut prima,* et: *Erunt novissimi primarii et primarii novissimi,* et: *Nolite recordari antiqua et cogitare; ecce facio nova,*
 20 *quae nunc orientur;* et: *In diebus illis et in tempore illo non dicent adhuc: arca testamenti sancti Israel, non ascendet in cor nec visitabitur* *(nec conficietur)* iam. Sed ipsum sabbatum intra se cum resupputatur, sabbatum ad sabbatum, fiunt octo dies; octava igitur, quae super sabbatum est, una sabbati. 16. Unde, fratres, omnes
 25 dies Domini sunt; dicit enim scriptura: *Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrarum et universi inhabitantes in ea.* Si itaque volebat Deus post sex dies vacare nos, primum utique patriarchae et qui ante Moysen fuerunt iusti omnes vacassent aut forte et ipse Deus cum universa creatura. 17. Nunc autem universa dispensatio
 30 [quod dicit Graecus *oeconomia*] mundi, semper gubernatur subinde non cessantibus sphaeris nec punctum horae a motione sueta

2 Gen. 1, 5. — 7 Gen. 27, 19. 36? — Exod. 4, 22. — 8 Exod. 13, 15; 34, 19. — 11 Ps. 89, 4. 5. — 17 Barn. 6, 13 cf. Mt. 19, 30. — 18 Mt. 20, 16. — 19 Ies. 43, 18. 19. — 20 Ier. 3, 16. — 25 Ps. 23, 1.

3 suspicatur L, dicitis S | 10 si > S | 11 quoniam + in regno eius S | 12/14 dies unus — nocturna > S | 14 iudicium — poena : de iudicio autem dixit, quod est carcer S | 17 erit + solem S | 18 erunt S : ita e. L | 21 sancti Israel L LXX : > S Vulg. | 22 nec conficietur S LXX. Vulg. | 22/23 intra —

τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος· ἀντὶ δὲ τοπικῆς λατρείας
 „ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἐν παντὶ τόπῳ“ τῆς δεσπο-
 τείας αὐτοῦ προσέταξεν δοξάζεσθαι αὐτὸν. 6. οὐ νόμον οὖν
 περιεῖλεν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλὰ δεσμά· περὶ γὰρ τοῦ νόμου καὶ Μωσῆς
 λέγει· „Μελετήσεις τὸ ῥῆμα, ὃ ἐγὼ σοι ἐντέλλομαι, καθήμενος ἐν 5
 οἴκῳ καὶ ἀνιστάμενος καὶ περιπατῶν ἐν ὁδῷ“, καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει·
 „Ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ
 μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός“. 7. πανταχοῦ γὰρ ἐννόμους ἡμᾶς
 εἶναι βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους· „Μακάριοι“ γὰρ, φησὶν, „οἱ

2 Ps. 112, 3; Mal. 1, 11. — 5 Deut. 6, 6. 7. — 7 Ps. 1, 2. — 9 Ps.
 118, 1. 2.

2 ἡλίου + καὶ a b LXX | 3 προσέταξεν : d i. m. ἐδικαίωσε | αὐτὸν
 + καὶ ἐδικαίωσεν a b | 4 περιεῖληφεν h | γὰρ : δὲ b d e | καὶ > a

ad sabbatum : adnumeratur sabbato et S | 27 vacare : uno v. S | 31 sphaeris S :
 emolumentis L, elementis Corssen

13. *Iacob etc.*] Verba ipsa in S. Scrip-
 tura non leguntur. Auctor autem lo-
 cum e Genesi 27, 19 composuisse vi-
 detur, ubi Iacob simulans se esse Esau
 primogenitum rogat patrem, ut ipsum
 benedicat, vel e Gen. 27, 36, ubi Esau
 queritur, quod Iacob primogenita et
 benedictionem ipsi surripuit. Similem
 libertatem hic sibi vindicavit ac supra
 II, 20, 8. Eodem argumento usus est
 Ephraem, Serm. ad noct. domin. re-
 surrectionis c. 4 dicens: Ius primo-
 geniti a sabbato abstulit (dies domi-
 nica), sicut Iacob, qui factus est primo-
 genitus. Cf. S. Ephraemi hymni et
 sermones ed. Lamy I, 542. Origenes
 In Exod. hom. VII, 5 autem inde,
 quod die dominica Deus pluit manna
 de caelo et in sabbato non pluit
 (Exod. 16), iam tunc dominicam no-
 stram praelatam esse sabbato iudaico
 colligit. Auctor homiliae de occursu
 Domini Chrysostomo false attributae
 (ed. Bened. II, 812) diem octavam
 diem septimam expulsisse eo probat,
 quod Christus die octava circumciscus
 est.

15. *ecce — prima*] Neque hoc dictum
 in S. Scriptura legitur. Partem alteram
 una cum exordio tanquam verbum Do-
 mini exhibet Barnabas 6, 13 scribens:
λέγει δὲ κύριος· Ἴδού, ποιῶ τὰ
ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Similiter Hip-
 polytus In Dan. IV, 37 ed. Bonwetsch
 I (1897), 284, 12: *ἔσονται γὰρ τὰ*
ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Dictum for-
 tasse e libro aliquo apocrypho haustum
 est. Fieri autem etiam potuit, ut verba
 Domini Luc. 13, 30 vel Mt. 19, 30
 illo modo ab aliquo repeterentur, qui
 simul in mente habuit Ies. 43, 19: *ἐγὼ*
ποιῶ καινὰ κτλ. vel Apoc. 21, 5:
καινὰ πάντα ποιῶ. Resch, *Agrapha*
 1889 p. 261, locum dictum Domini
 agraphum esse censet; contradicit Ro-
 pes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 43 (*Texte*
und Untersuchungen XIV, 2).

17. Cf. Orig. In Num. hom. XXIII, 4.

6. Cf. I, 4, 2.

7. *ἐννόμους — παρανόμους*] Cf.
 II, 14, 7. Paulus I Cor. 9, 21 de se
 scribit: *μὴ ὢν ἄνομος θεοῦ, ἀλλ' ἔν-
 νομος Χριστοῦ.*

universa, et perennis motio eorum ex praecepto Domini fit. Si autem *Vacabis tu*, inquit, *et filius tuus et puer tuus et ancilla tua et subiugale tuum*, quomodo ipse operatur pariens, providens, nutriens, gubernans nos et creationes suas et in die sabbati oculum
5 circumeunt moventia se omnia et operantur? 18. Sed haec ad tempus ad formae similitudinem facta sunt; nam et hoc similitudo est septimanae requietionis, septimum millesimum annum significans.

XIX (XXIV). Dominus vero noster et salvator veniens et
10 similitudines implevit et parabolas ostendit, et ea, quae salvant, docuit, et ea, quae nihil iuvant, destruxit, et ea, quae non salvant, solvit, non solum per semet ipsum docens, sed et per Romanos inspirans, et templum deposuit, altare cessare faciens et sacrificia destruens et omnia quae in secundatione praecepta erant vincula
15 destruens. Nam et Romani lege utuntur, secundationem autem praetermiserunt, propterea et <eorum imperium> confirmatum est. 2. Tu autem, si hodie sub secundatione desideras esse Romanis imperantibus, quae sunt secundationis facere non potes: neque enim lapidare malignos neque interficere idololatrias neque mini-
20 steria sacrificiorum facere neque vitulae cinerem in aspersione facere neque aliud quicquam de his, quae sunt secundationis, complere, sed nec contingere illa. Scriptum est enim: *Maledictus omnis, qui non immanet in verbis libri huius, ut faciat ea.* 3. Im-

2 Ex. 20, 10; Deut. 5, 14. — 19 Deut. 22, 21. 24. — 20 Deut. 17, 5. — Num. 19, 10. — 22 Deut. 27, 26.

1 universa — eorum > S | fit > S | 3 providens : et flare faciens ventos S | 4 gubernans nos et : cibavit nos S | 4/5 oculum — operantur : facit flare ac fluere et operatur S | ad formae sim. : tanquam similitudo S | sunt : + sicut alia multa tanquam similitudo posita sunt S | 6/7 et hoc . . septimanae : sabbatum S | 10 ostendit : explicavit S | 13 inspirans : operans S | 16 eorum imperium S | 20 cinerem in asp. : purificationes et aspersiones S | 21/22 complere . . contingere : perficere . . servare S | 23 immanet — huius : servat haec verba S

XIX, 1. *templum deposuit etc.*] Auctor Operis imperf. in Matth. 24, 6 hom. 48 scribit: Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat compescenda; ideo autem

destructum est, ut etiam si velint Iudaei postmodum legem servare non possint, aut de pascha aut de sacrificiis aut de ceteris festivitibus. Altera ex parte Eusebius, Dem. evang.

ἄμωμοι ἐν ὁδοῦ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ κυρίου· μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν“, καὶ πάλιν· „Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραήλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ τοῦ θεοῦ ἡμῖν γνωστὰ ἐστίν“, καὶ ὁ κύριός φησιν· „Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά“.

5

XXIV. Οὐ μόνον δὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον δι' ἡμῶν ἐπιδείκνυσθαι βούλεται, ἀλλὰ καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐδόκησεν αὐτὸν φαίνεσθαι καὶ λάμπειν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν κύριον καὶ πολυθείας ἀπέστησαν καὶ ἀδικίας, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀποδέχονται καὶ τοὺς φάλους κολάζουσιν. 2. Ἰουδαίους δὲ ὑποφόρους ἔχουσιν καὶ τοῖς ἰδίῳις δικαιομασίῳι οὐκ ἐῴσι κερηῖσθαι, (XXV) ἐπειδὴ καὶ ἐκούσιον ἐπεσπάσαντο τὴν δουλείαν εἰπόντες· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα“, καὶ· „Ἐὰν μὴ ἀποκτείνωμεν“, φησὶν, „τὸν Χριστόν, πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσιν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος“. 3. καὶ ἄκοντες προεφήτευσαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη, καὶ αὐτοὶ ὑπὸ Ῥωμαίων τῆς ἐξουσίας περιηρέθησαν καὶ τῆς νομικῆς λατρείας, κεκωλυμένοι δὲ εἰσι καὶ ἀναιρεῖν οὓς ἂν θέλωσι καὶ θύειν ὅτε θέλωσιν. 4. διὸ καὶ εἰσὶν ἐπικατάρατοι, μὴ δυνάμενοι ποιεῖν τὰ διατεταγμένα· „Ἐπικατάρατος“ γάρ, φησὶν, „ὅς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τοῦ βιβλίου τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά“. 5. ἀδύνατον δὲ ἐστίν

10

15

20

3 Bar. 4, 4. — 4 Ioann. 13, 7. — 13 Ioann. 19, 15. — Ioann. 11, 48. — 20 Gal. 3, 10; Deut. 27, 26.

3 αὐτὰ d | 4 γνωστὰ ἡμῖν d e, γν. ὑμῖν b | 6 δι' ἡμῶν νόμον h | ἡμῶν + αὐτοῦ μαθητῶν d | 8 αὐτοὶ b e | 9 κύριον a b h : + ἰν d e p v | 14 φησὶν post Χριστόν p v | πιστεύσωσιν a e | 15 ἐλεύσονται + φησὶ d e | 16 καὶ tert > h | 18/20 δὲ εἰσι — δυνάμενοι a² i. m., > a | 19 ἐὰν h | 21 ὅς a b h : πᾶς ὅς d e p v LXX cf. D

I, 3, exponit, Mosis mandata Iudaeis in Palaestina habitantibus solum imposita fuisse, nec vero in diaspora commorantibus, quoniam hi plura praecepta omnino custodire non poterant. Cf. etiam, quae disputat Origenes In epist. ad Romanos VI, 7 (ed. Bened. IV, 578).

* * *

XXIV. Ὅτι καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐδόκησεν ὁ κύριος τὸν τῆς δικαιο-

σύνης νόμον ἐπιδείκνυσθαι· ὡς θεὸς Ἰουδαίους διὰ τὴν εἰς Χριστόν ἀσέβειαν αἰχμαλώτους ποιησάμενος ὑπὸ φόρον κατέστησεν. Quod placuit Domino, etiam per Romanos legem iustitiae demonstrari; quod Deus Iudaeos propter impietatem in Christum ad captivitatem redactos tributo subiecit.

2—5. Georg. Chron. c. 128.

possibile autem est, cum in dispersione inter gentes sitis, ut secundationem implere possitis. Unde, cum eam contingere coeperis, sub maledictum incidet et conligando temet ipsum vae possidebis et obtinebis maledictum, quod adversum salvatorem est, (et) 5 tamquam Deo resistens condemnaberis. 4 (xxv). Sequens vero Christum benedictiones possidebis. *Non est discipulus super magistrum*. Hoc oportet nos sequi et nomine evangelico contentos esse et a secundatione omni modo nos abstinere, sicuti ipse Dominus, cum regnum hominibus committeret et manifestaret, 10 quod iuste deberent custodiri praecepta ipsius, secundum tempora et legis definitiones fecit. 5. Habentes itaque evangelium recapitulationem et verticem legis, signaculum quod plus est a lege, a prophetis, ut evangelio, nolite nihil aliud quaerere. Secundatio enim destructa est, lex autem confirmata est, et qui volunt esse 15 sine lege, inviti sub lege sunt. In Lege dicit: *Non occides*. Si quis ergo interfecerit, a lege per Romanos condemnatur et sub lege est. Si ecclesiastica vero regula et evangelica forma utamur et contenti eis simus, et spes nostra in Dominum non diminuetur.

XX (xxvi). Observate igitur vos ab omnibus haereticis, qui 20 Lege non utuntur neque Prophetis et Deo omnipotenti non oboedientes inimicantur et abstinent[es] se a cibis et prohibent nubere

3 Deut. 21, 23; Gal. 3 13. — 6 Mt. 10, 24. — 15 Exod. 20, 13.

2 cum : omnis qui S | 4 et S | 7/8 hoc — esse : si eum sectaris per evangelium, sectaris legem S | 9 manifestaret (= ἔγνω) S : cognosceret L | 10 iuste S : iusti L | 10/11 secundum — fecit : omni enim tempore iuste existit institutio legis S | 11 leges definitionis L | 12 verticem l. signaculum : obsignationem l. S | 12/13 a > S | 13 ut evangelio > S | 16 a lege per R. : ex lege Romanorum S | 17 forma : virtute S | 19 omni haeretico L | 20/21 oboedientes S C : credentes L

5. *habentes — quaerere*] Corssen hunc locum sic graece restituit: ἔχοντες οὖν τὸ εὐαγγέλιον ἀνακεφαλαίωσιν καὶ κορυφήν τοῦ νόμου σημεῖον περισσότερον τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου μὴ ζητήσητε μηδὲν ἄλλο. Mihi textus traditus tolerandus et particula posterior ita intellegenda esse videtur: a lege et a prophetis, cum sint quasi evangelium,

nihil aliud quaerite nisi quod est in hoc contentum.

XXV. Inscriptio (ὡς θεὸς κτλ.) capiti praecedenti adiuncta est.

XXVI. Ὅτι φεύγειν χρὴ τοὺς αἰρεσιώτας ὡς ψυχῶν φθορέας (+ καὶ τί ἐκάστη αἵρεσις δοξάζει, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ ἧ' καὶ θ' καὶ ι' κεφαλαίῳ d e p v). Quod fugere oporteat haere-

ἐν διασπορᾷ μεταξὺ ἐθνῶν ὄντας πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐπιτελεῖν αὐτούς· ἀπαγορεύει γὰρ αὐτοῖς ὁ θεὸς Μωσῆς.

XXV. Ἐπόμενοι οὖν Χριστῷ τὰς εὐλογίας κληρονομήσωμεν, νόμῳ καὶ προφήταις διὰ τοῦ εὐαγγελίου στοιχήσωμεν, φύγωμεν τοὺς πολυθέους καὶ τοὺς χριστοκτόνους καὶ προφητοφόντας καὶ τοὺς δυσωνύμους καὶ ἀθέους αἰρεσιώτας· 2. πειθαρχήσωμεν Χριστῷ ὡς βασιλεῖ, ὡς ἐξουσίαν ἔχοντι μετατιθέναι διατάξεις διαφόρους, καὶ ἔχοντι ὡς νομοθέτη σοφίαν τοῦ διατάσσεσθαι διαφόρως, πανταχοῦ τῶν φυσικῶν ἀμεταθέτων φυλασσομένων. 5

XXVI. Ἀπέχεσθε οὖν αἰρεσιωτῶν πάντων, ᾧ ἐπίσκοποι καὶ λαϊκοί, τῶν φανλιζόντων τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφήτας. θεῶν γὰρ παντοκράτορι ἐχθραίνοντες ἀπειθοῦσι, καὶ Χριστὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν υἱὸν θεοῦ· ἀρνοῦνται γὰρ καὶ τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ γέννησιν, τὸν σταυρὸν ἐπαισχύνονται, τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀδοξοῦσι, τὴν ἀνάστασιν ἀγροῦσι, τὴν πρὸ αἰῶνων αὐτοῦ γέννησιν περικόπτουσιν. 2. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἑτέρως ἀσεβοῦσι, ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι φανταζόμενοι τὸν κύριον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος 15

2 Deut. 12, 13. 14.

2 αὐτοῖς p v | Μωσῆς + καὶ θυσιαστήριον ἔξω ἱερουσαλήμ ἰσθῶν καὶ τὸν νόμον ἔξω τῶν ὄρων τῆς Ἰουδαίας ἀναγινώσκειν a cf. Am. 4, 5. | 3 οὖν + ἐμεῖς a, ἡμεῖς a² | 5 πολυθέους : μισοθέους p v | καὶ sec + τοὺς a | προφητοφόντας a v : -φάντας rel | 6 τοὺς > h | 7 Χριστῷ > a | μετατιθέναι h, -θῆναι b | 9 διαφόρους a | τῶν φυσ. πανταχοῦ b d e | φυλασσο. ἀμεταθέτων e | φυλασσομένων : φυλαττ. a, + θυσιῶν d | 10 ᾧ > h | 13 οὐκ h | 15 προαιώνιον d p v | 17 εἶναι : post φανταζ. d e, > a | κύριον : χν d e p v

ticos ut animarum perditores (et quid singulae haereses sentiant, similiter etiam in VIII et IX et X capite). — Cf. Ps.-Ign. Trall. 6, 3. 4; Philad. 6, 1—6.

1. Didascalia dogmata haereticorum c. 10 laudata repetit. Constitutor sectionem ex ingenio suo iterum amplificat, sicut similiter c. 10 fecit. — ἀρνοῦνται γὰρ κτλ.] Similiter Corinthii in epistula ad Paulum supra c. 8, 1 laudata v. 14 Simoni et Cleobio praeter alios errores hunc attribuunt: Iesum Christum non secundum carnem e Maria

virgine natum fuisse. Constitutor vero epistolam illam apocrypham non cognitam habuisse, sed haec de suo addidisse videtur, ut Gnosticos seu Docetas impugnaret. — τὴν πρὸ αἰῶνων αὐτοῦ γέννησιν κτλ.] Haec contra Gnosticos dicere videtur, quia hi Christo inter aenes locum inferiorem assignabant.

2. Monarchiani impugnantur, primo Ebionitae ac Theodotus eiusque asseclae, deinde Sabelliani. — ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος] Haec verba sententiam praecedentem quidem illustrant. Qui

et resurgere in carne nolunt, tamquam nolentes manducare et bibere, sed daemones volunt resurgere spiritales in phantasmatibus; quique condemnabuntur in perenni igne in aeternum et ibi iudicabuntur. Fugite ergo ab ipsis, ut non simul cum eis pereatis.

- 5 XXI (XXVII). Si qui vero observantes secundum secundationem custodiunt consuetudinaria, naturae et seminis sui cursus et adproximationes mulierum, primum quidem cognoscant, sicuti praediximus, quoniam ex secundatione, quod adversus salvatorem est maledictum, vane confirmant ad propriam condemnationem; postea
10 dicant, in quibus horis aut diebus observant, ne orent aut eucharistiam percipiant aut librum contingant, quoniam a sancto spiritu evacuati sunt; per baptismum enim sanctum spiritum accepimus, qui cum his, qui iuste conversantur, semper est et observat illos. Mulieri <num>quam separatur propter naturalem meatum et com-
15 mixtionem, sed semper adest et custodit eos, qui illum possident, sicuti in Proverbiis dicit Dominus: *Cum autem dormis, custodiat te, et cum surges, adloquatur te.* Et iterum in Evangelio similiter dicit Dominus: *Omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem, qui non habet, et quod se putat habere, tolletur ab eo.* Ergo his,
20 qui habent, additur illis; ab his autem, qui putant se in aliquibus diebus non habere, et id, quod in aliis diebus putant se habere,

5 Lev. 12, 15. 22. — 16 Prov. 6, 22. — 18 Mt. 25, 29.

1 resurgere in c. nolunt : in resurrectionem corporis non credunt S | 3/4 in perenni — iudicabuntur : in aeternum et in igne perenni cruciabuntur S | 6 naturae et S : naturaliter L | 9 vane — condemnationem : confirmant et inutiliter se ipsos noxios reddunt S | 10 horis . . diebus ∞ S | 11 quoniam : dicant nobis an S | 12 acceperunt S | 13/14 observat — separatur : neque ab eis recedit S | 14 numquam Hauler : quae Corssen | 14/15 commixtionem + nuptiarum S | 15 sed : sedens Corssen | 19 putat S : sperat L (*ἐλπίζειν* pro *ρουίζειν* legens vel verba confundens), similiter subinde et v. 2 et 9 | 20,21 in al. diebus > S | 21 in aliis d. > S

XXI, 1. *praediximus*] sc. c. 19, 3.

* * *

Christum hominem purum dicit fuisse, idem doceat necesse est, eum instar hominis ex anima et corpore constituisse. Sed quaeri potest, num Catholicus ita locutus fuisset idque haereticos ante oculos habens humanam naturam

in Christo non denegantes. Locus etiam quamdam vituperationem involvit. Itaque colligere licet, Constitutorem aequae ac Arianos et Apollinaristas Christo animam adiudicavisse. Ps.-Ignatius, qui Philad. 6, 3 singulari illa locutione ipse utitur, Philipp. 5, 2 distincte dicit, salvatorem animam hu-

αὐτὸν εἶναι νομίζοντες· ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν ὑποπτεύουσιν, αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα δοξάζοντες, αὐτὸν υἱὸν καὶ παράκλητον ὑποπτεύοντες· ὧν τί ἂν εἴη ἐναγέστερον; 3. ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτῶν βρώματά τινα φαυλίζουσιν, καὶ γάμον κακὸν σὺν παιδοποιίᾳ λέγουσιν εἶναι διαβόλου τε μηχανήμα· καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀσεβεῖς ὄντες, οὐ θέλουσιν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, διὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν διαβάλλουσιν, φάσκοντες, ὅτι σεμνοὶ τινες ἐσμέν ἐσθίειν καὶ πίνειν μὴ βουλόμενοι, δαιμόνια δὲ ἄσαρκα φανταζόμενοι ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεσθαι· οἵτινες καταδικασθήσονται δι' αἰῶνος ἐν τῷ αἰωνίῳ πυρί. φεύγετε οὖν ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συναπόλησθε ταῖς αὐτῶν ἀσεβείαις.

XXVII. Εἰ δέ τινες παρατηρούμενοι φυλάσσουσιν ἔθιμα ἰουδαϊκά, γονορροίας, ὄνειρώξεις, πλησιασμοὺς τοὺς κατὰ νόμον, λεγέτωσαν ἡμῖν, εἰ ἐν αἷς ὥραις ἢ ἡμέραις ἐν τι τούτων ὑπομείνωσιν παρατηροῦνται προσεύξασθαι ἢ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν ἢ βιβλίου θίγειν, καὶ ἔαν συνθῶνται, δῆλον ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος κενοὶ τυγχάνουσιν τοῦ ἀεὶ παραμένοντος τοῖς πιστοῖς· περὶ γὰρ τῶν ὁσίων λέγει ὁ Σολομών, ἵν' ἕκαστος ἑαυτὸν εὐτρεπίζη, ὅπως, „ὅταν καθεύδῃ, φυλάσῃ αὐτὸν καί, ὡς ἂν ἐγείρηται, συλ-

14 Lev. 12. 15. 22. — 20 Prov. 6, 22.

3 αὐτόν : καὶ τὸν a | 4 εἴη a b h : γένοιτο d e p v | 5/7 διαβόλου — ἀναστῆναι > h | 6 μηχανήματα b p v | 9 μηκέτι h | 13/14 ἰουδαϊκὸν h | 14 γονορροίας a v, γονορρίας b h | 15/16 ὑπομείνωσιν e | 16 ἢ εὐχαρ. μεταλαβεῖν a² i. m., > a | 19 ἵνα b e p v | 20/1 φυλάσσει . . συλλαλεῖ d h

manam non habuisse. — τὸν ἐπὶ π. θεόν] i. e. Deum patrem secundum contextum ad locutionem patrum veterum. Cf. quae adnotavi ad III, 17, 4.

3. δαιμόνια ἄσαρκα] Similiter docuit etiam Origenes. Auctor autem Gnosticos ante oculos habere videtur.

XXVII. Περὶ παρατηρημάτων ἰουδαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν (+ γονορροίας, ὄνειρώξεως, πλησιασμοῦ, ἀφέδρον, μίξεως νομίμον, τοκετοῦ, ἀποβολῆς, μώμον σώματος, κηδίας νεκροῦ ἢ ὀστέων, μνήματος ἢ διαφοραῆς βρω-

μάτων d e p v). De observationibus iudaicis et ethnicis (fluxu seminis, pollutione in somno, concubitu, menstruis, commixtione legitima, partu, abortu, macula corporis, humatione mortui vel ossium, sepulcro vel differentia ciborum).

1. βιβλίου] De more Christianorum veterum legendi libros sacros cf. Clem. Alex. Paed. II, 10, 96 p. 228; Strom. VII, 7, 49 p. 861; Chrysost. De Lazaro hom. III, 1; In Gen. hom. XXIX, 2; Hieron. Ep. 52 ad Nepot. c. 7.

tollitur ab ipsis. 2. Si enim putas te, o mulier, in septem diebus in sessione fuisse et a sancto spiritu vacuatam, si defuncta fueris in diebus illis, vacua et sine spe ibis. Si autem spiritum habes semper, ab oratione vero et gratiarum actione et a libris subter-

5 fugis, cogita, quia et oratio per sanctum spiritum suscipitur et gratiarum actio per sanctum spiritum sanctificatur et libri, cum sancti spiritus sonus sint, sancti sunt. Si ergo in te habes sanctum spiritum, vane, inaniter observas sancti spiritus opera tangere, sicuti et ii, qui dicunt: *Quicumque iuraverit in altari, nihil est;*

10 *qui autem iuraverit in dono eius, quod desuper est, debet.* Quibus dixit Dominus: *Stulti et caeci, quid est maius, munus aut altare, quod sanctificat munus? Qui ergo iuraverit in altari, iurat in illo et in omnibus, quae sunt super ipsum; et qui iuraverit in templo, iurat in eo et in habitante in illo; et qui iuraverit in caelo,*

15 *iurat in throno Dei et in eo, qui super ipsum sedet.* Si itaque sanctum spiritum possides, fructus vero eius contingere observas, et audies similiter a Domino Deo Christo: *Stulta et caeca, quid est maius, panis aut sanctus spiritus, qui sanctificat panem?* 3. Ergo si spiritum sanctum possides, vana observas et vana custodis. Si

20 habes sanctum spiritum, quid est, quod observas? Sanctus enim spiritus possidentibus se semper adest, et ab his, a quibus recesserit, longe est semper. Si autem ab aliquo sanctus spiritus vel uno die recesserit, in hunc mox immundus spiritus ingreditur, sicuti dixit Dominus: *Cum exierit immundus spiritus ab homine,*

25 *circuit per inaquosa loca, id est per eos, qui non sunt baptizati, homines, et, cum non invenerit refrigerium, dicit: in domum meam revertar priorem, unde exii. Si ergo veniens invenerit vacantem et mundatum, tunc vadit et adprehendit secum alios septem spiritus maligniores se, et venientes habitabunt in homine illo, et fiunt novis-*

30 *sima hominis illius peiora prioribus.* Quare ergo cum egressus fuerit immundus spiritus, nusquam requiem invenit? 4. Discite, quoniam omnis homo repletus est, fidelis quidem de sancto spiritu, infidelis autem de immundo, et ingressum non suscipit alieni spiritus. 5. Qui vero per baptismum reiecit et deposuit et liberatus est ab immundo spiritu, sancto repletur. Si itaque bonum

1 Lev. 15, 19. — 9 Mt. 23, 18. — 11 Mt. 23, 19—22. — 17 Mt. 23, 19. — 24 Mt. 12, 43—45.

1 putas S C : speras L | 2 in s. fuisse et : profluvii tui esse S | 3/5 si

λαλῆ αὐτῷ“. 2. εἰ γὰρ νομίζεις, ὡς γύναι, ἐπὶ ἡμέρας ἐν ἀφένδρῳ οὕσα τοῦ ἁγίου πνεύματος κενὴ τυγχάνειν, ἄρα τελευτήσασα ἐξαίφνης κενὴ πνεύματος καὶ ἀπαρησίαστος τῆς πρὸς θεὸν ἐλπίδος ἀπελεύσῃ. ἢ τὸ μὲν πνεῦμα ἔχεις πάντως ἀχώριστον ἅτε μὴ ἐν τόπῳ ὄν, δεῖ δέ σοι προσευχῆς καὶ εὐχαριστίας καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ὡς οὐδὲν ἐν τούτῳ παρανομῶσα. 3. οὔτε γὰρ νόμιμος μίξις οὔτε λόχος οὔτε αἵματος φορὰ, οὐκ ὀνειρώξεις μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα χωρίσαι, ἢ μόνη ἀσέβεια καὶ παράνομος πράξις. τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα τοῖς κεκτημένοις αὐτὸ ἀεὶ παράμονόν ἐστιν, ἕως ἂν ὧσιν ἄξιοι, καὶ ὧν ἂν χωρισθῆ, τούτους ἐρήμονς καθίστησιν καὶ τῷ πονηρῷ πνεύματι ἐκδύτους. 4. πᾶς δὲ ἄνθρωπος ὁ μὲν τῷ πνεύματι πεπλήρωται τῷ ἁγίῳ, ὁ δὲ τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ οὐχ οἷόν τε φυγεῖν αὐτῶν ἐκάτερον, εἰ μὴ ἐναντίον τι πάθωσιν· ὃ τε γὰρ παράκλητος μισεῖ πᾶν ψεῦδος, ὃ τε διάβολος πᾶσαν ἀλήθειαν. 5. πᾶς δὲ βεβαπτισμένος κατὰ ἀλήθειαν τοῦ μὲν διαβολικοῦ πνεύματος κεχώρισταί, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος ἐντὸς καθέστηκεν.

1 Lev. 15, 19. — 15 Act. 5, 3. — Ioann. 8, 44.

1 ἡμέραις e | 4 ἢ : εἰ b, καὶ d | τὸ μὲν : δὲ τὸ b | 5 ὄν : θῶ b, > h | προσευχῆς + πάντοτε b | καὶ εὐχαριστίας : a² i. m., > a e, + μεταλαβεῖν d | 7 λόχος b d (i. m. γέννα τοκετός) e | 9 ἢ : εἰ b | μόνη + ἢ d h cf. v. 8 | 10 παραμένον b | 11 ὧν : ὧι d | 13 τῷ ἁγίῳ post πνεύματι h p v | 14 αὐτὸν d v | 17 ἀποκεχώρισται d | πνεύματος > d e

— cogita : si autem spiritus sanctus in te est, animam tuam omni tempore custodis ab oratione et a scripturis et ab eucharistia sine impedimento; cogita ergo S | 5 suscipitur : exauditur S | 6 sanctificatur : accipitur et s. S | cum > S | 7 sint : et S | 8 vane in. observas (= ἀπέχον cf. 20, 1) : quare te ipsam retines S | 9 nihil est : non peccat S | 10 debet : peccat S | quibus : sicut et S | 17 Deo : nostro Iesu S | 18 sanctus > S | 18/19 qui — sanctum : quem S | 19 vana — custodis : stulta, inanes observationes observas S | si + non S | 20 quid — observas : quomodo operaris iustitiam S | 22/23 longe — recesserit > S | 23 mox > S | 24 sicuti d. Dominus > S | 25 baptizati : ad aquam descendentes S | 30 quare : discite qu. S | 31 discite > S | 32 est + spiritu aut spiritu sancto aut spiritu immundo S | 32/33 ingressum — spiritus : natura eius non suscipit alienum spiritum S

2. gratiarum actio p. s. sp. s.] Episclesin respicit. — et audies] Sic apodosin incipiens auctor modum dicendi

hebraicum prodit. Cf. v. 8.

4. Cf. Herm. Mand. XI.

operatus fuerit, permanet in illo spiritus sanctus, et manet repletus, et immundus locum non invenit. Quia omnes homines a propriis spiritibus pleni sunt, et non recedent a gentilibus inspirationibus penitus, quamdiu gentiles permanent, etiamsi bonum faciant: nulla
 5 est alia curatio, ut abscedat ab eis spiritus immundus, nisi per sacram purgationem et sanctum baptismum. Ita ergo cum non possit ingredi, nusquam revertetur ad eum, qui illum reiecit et deposuit. Qui autem repletus est sancto spiritu, non illum suscipit.

6. Tu autem, o mulier, sicuti dicis, etiamsi in diebus sessionis
 10 tuae vacua sis, ab immundo replearis spiritu; convertitur enim in te et invenit locum vacantem, et erit in sempiternum in te immundi et mundi spiritus ingressus et egressus et perpetuum bellum. Unde stulta, quae talis est, suspicio a vobis speratur? Et ex eo, quod tales observationes custoditis, per suspicionem vacatio in
 15 vobis a sancto spiritu erit et repletio ab immundo, et ita erit vitae reiectio et combustio aeterna. 7. Dicito mihi vero postea, o mulier: septem diebus tuae suspurgationis vel sessionis tuae immunda tibi eris secundum secundationem, et inveniris post septem dies tamquam non baptizata et purgaris aut baptizaris, ut videaris quasi
 20 mundata, et, quod est perfectum, purgationem peccatorum cum non inveneris, aeterno igni daris tamquam non baptizata. Secundum enim tuam suspicionem immunda permanes, et nihil tibi prodest septem dierum vana abstinentia, sed contrario e<s>t nociva, quia per conscientiam inquinata es et sicuti coinquinata condem-

25 naris. 8. Haec igitur super omnes cogitate, qui seminum cursus et adproximationes mulierum observant; nam quae tales sunt observationes omnes stultae et nocivae sunt. Si enim cursum seminis quis passus et adproximans mulieri baptizetur, et stratum suum

17 Lev. 15, 19. — 25 Lev. 15, 3—18.

2 invenit : + qui enim plenus est spiritu sancto, illum non suscipit S | 3 recedent + spiritus immundi S | 5 curatio : potestas S | eis : eo L | 6 sacram — baptismum : spiritum Dei mundum et sanctum S | 7/8 nusquam — deposuit : revertitur et ad eum redit, ex quo exiit S | 13 unde — operatur : itaque, stultae, hae res eveniunt vobis propter opiniones vestras ac propter observationes, quas observatis S | 16 dicito mihi : dico tibi S | 18/22 et inveniris — secundum enim : quomodo septem diebus praeterlapsis sine baptismo te purificas? Et si baptizaris, eis, quae credis, dissolvit baptismum Dei perfectum, qui peccata tua penitus tibi remissa fecit, et inveniris in malis peccatorum tuorum priorum ac traderis igni aeterno. Et si non baptizaris,

καὶ ἀγαθοεργοῦντι μὲν παραμένει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πληροῦν
 αὐτὸν σοφίας καὶ συνέσεως, καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα οὐκ ἔῃ αὐτῷ
 πλησιάζει, ἐπιτηροῦν αὐτοῦ τὰς ἐφόδους. 6. σὺ οὖν, ὦ γύναι,
 καθὼς λέγεις, εἰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀφένδρου κενὴ τυγχάνεις τοῦ
 ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἀκαθάρτου πεπλήρωσαι. μὴ προσευχομένη 5
γὰρ μηδὲ ἀναγινώσκουσα ἄκοντα αὐτὸν προσκαλέσῃ· φιλεῖ γὰρ
οὗτος τοὺς ἀχαρίστους, εἰ καὶ τις ἄλλος, τοὺς ῥαθύμους, τοὺς
ἀμελεῖς, τοὺς ὑπνώδεις, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀχαριστίᾳ κακόνοιαν
νοσήσας ἐγυμνώθη παρὰ θεοῦ τῆς ἀξίας, ἀντὶ ἀρχαγγέλου διάβολος
αἰρησάμενος εἶναι. 7. διὸ τῶν ματαίων ἀπόσχον λόγων, ὦ γύναι, 10
καὶ ἔσο μεμνημένη πάντοτε θεοῦ τοῦ σε δημιουργήσαντος καὶ
προσεύχου τούτω, ἐστὶν γὰρ σοῦ καὶ τῶν ὄλων κύριος· καὶ μελέτα
τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηθὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν,
μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν ἢ ἀποβολήν, μὴ μῶμον σώματος,
ἐπίπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα μωρῶν ἀνθρώπων ἐφευρέματα 15

11 Eccles. 12, 1. — 13 Num. 19.

2 ἔῃ αὐτὸ d | 3 αὐτῷ h | 4 καθὼς λέγεις > p v | ταῖς ἡμέραις : τῷ καιρῷ
 p v | 5 τῷ ἀκαθάρτῳ h | 6 μήτε d e p v | ἄκοντα G : conicit ἀπόντα vel
 ἐκόντα Cotel. | αὐτὸ h | 8 κακονοίας d p | 10 αἰρησιζάμενος a² | διὸ + καὶ
 b d e p v | 11 ἔσω b e | θεοῦ a h, τῷ θεῷ b : > d e p v | 13 μηθὲν b h |
 καθαρσίαν b, ἀκαθαρσίαν d | 14 ἢ ἀποβ. : ἀπόβλητον b d e

secundum S | 23 abstinencia : observatio S | 27/28 cursum s. p. . . adproximans m. ∞ S

8. *adproximans mulieri baptizetur*] Iosephus Contra Apion. II, 16 apud Euseb. Praepar. evang. VIII, 8, 21 (ed. Heinichen I, 382): καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνοσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούεσθαι. Hunc lavandi morem Christiani quoque plures observabant, praesertim Romae. Gregorius M. Ep. XI, 64 scribit: Vir cum propria coniuge dormiens nisi lotus aqua intrare ecclesiam non debet; quamvis enim de hac re diversae hominum nationes diversa sentiant, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit post admisionem propriae coniugis et lavacri purificationem quaerere et ab ingressu ecclesiae paululum reverenter

abstinere. Isidorus Hisp. De eccles. offic. I, 18, 9: Coniugatis abstinendum est coitu plurimisque diebus orationi debent vacare et sic deinde ad Christi corpus accedere. Hieronymus Ep. 48 c. 15 refert, Romae fideles domi quidem semper communicare, nec vero post copulam carnalem statim ecclesias ingredi, et illam consuetudinem tanquam Scripturae adversariam impugnat.

* * *

6. Dionysius Ep. ad Basilidem can. 2 censet, tempore profluvii mulieribus quidem licere orare, nec vero ad mensam sacram accedere. — ἀντὶ ἀρχ. διάβολος] Cf. Orig. De princip. praef. c. 6; Cyrill. Hier. Catech. II, 4 etc.

lavet, et erit illi hoc fatigatio numquam deficiens a baptismo et a lavatione rerum et strati sui, et nihil aliud poterit agere. Si enim post seminis cursum et commixtionem secundum secundationem baptizaris, necesse te est et hoc facere, ut, etiam si soricem cal-
 5 caveris, baptizeris; et si os[sum] morticinum aut pellem aut os-
 [suum] vulneratum et monumentum tetigeris, debes baptizari. Et numquam exis mundus; nam et calceamentis de mortuorum ani-
 malium et vitulorum immolatorum pellibus calcearis et vestibus
 de similibus lanis cooperiris, et nunquam poteris mundari et sacra-
 10 tissimum baptismum infirmas et renovas delicta tua et in peccatis
 tuis prioribus inveniris et secundationem in te recipi[e]s et confir-
 mas et vituli idololatriam. 9. Suscipi(en)s enim secundationem
 in te recipis et idololatriam, propter quam secundatio posita est; et
 aliena et vetustissima peccata *ut funiculum longum* et ut legis
 15 vinculum, iugum et lorum [et iugum] ipse tibi induces et vae ad-
 trahes; secundationem confirma(n)s etiam [in] maledicto, quod
 adversus salvatorem fuit, consentis, et maledicto contra benedicti-
 onem et Christum benedictiones dividentem dignis testimonium
 praebens maledictiones possidebis. *Si quis enim maledicit, male-*
 20 *dictus est*, qualium maledictionum et qualium et quantarum con-
 demnationum rei erunt, qui salvatoris nostri Domini Dei male-
 dictum laudant.

XXII (XXVIII). Unde fugite a talibus observationibus, dilecti[s-
 simi], et cum acceperitis solutionem, (vosm)et ipsos nolite con-
 25 ligare et a Domino et salvatore relevati (vos)met ipsos nolite
 onerare, sed penitus nolite observare et putare tales esse iniqui-
 nationes et quaerere segregationes aut aspersiones aut baptismata
 aut purgationes. Secundum secundationem (enim post) tactionem

4 Lev. 11, 29—31. — 5 Num. 19, 16. — 14 Ies. 5, 18. — 16 Deut.
 21, 23. — 19 Num. 24, 9. — 28 Num. 19, 11—18.

2 str. sui : a stratu suo L | 5/6 et si — baptizari > S | 7/8 calciamenta
 de mortuis animalibus et a vitulis immolatis . . vestes L | 9 cooperiris : + et
 ossi insistens vel in coemeterio intrans lavari debes S cf. l. 6—7 | 9/10 sacra-
 tissimum : Dei S | 11/12 rec. et conf. et : confirmas et recipis S | 12 susci-
 piens S | 14 aliena et v. p. : peccata aliorum priora S | ut fun. S : et fun. L |
 legis : plaustri S | 15 iugum — iugum > S | 16 confirmans S | 17/19 maled.
 — test. praebens : id quod contra b. et qui benedictionis dividit d. Chr. male-
 dictum est test. pr. L : contemnis Christum regem benedictiones dispertientem
 dignis S | 20 est : + et quicumque benedicit, benedictus est S | 22 laudant :

μάταια καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. 8. οὔτε δὲ κῆδος ἀνθρώπου οὔτε ὀστέον νεκροῦ οὔτε μνήμα οὔτε τοιόνδε βρωμα οὔτε ὄνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἢ εἰς θεὸν καὶ παρανομία καὶ ἢ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία, λέγω δὴ ἀρπαγὴ ἢ βία ἢ εἰ τι ἐναντίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, μοιχεία ἢ πορνεία. 5

XXVIII. Ὅθεν τὰ τοιαῦτα περιεστάμενοι παρατηρήματα φεύγετε, ἀγαπητοί· ἑλληνικὰ γὰρ τυγχάνει. οὔτε γὰρ τὸν τεθνεῶτα βδελυσομέθα, ὡς ἐκεῖνοι, ἐλπίζοντες αὐτὸν πάλιν ἀναβιώσθαι, οὔτε τὴν νόμιμον μίξιν κακίζομεν· ἔθος γὰρ αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀσεβεῖν. θεοῦ γὰρ γνώμη ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνέλευσις γίνεται 10 ἢ μετὰ δικαιοσύνης· „ὁ ποιήσας“ γὰρ „ἀπ’ ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς“, καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν· „Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν“. εἰ τοίνυν θεοῦ βουλήσει παραλλαγὴ σχημάτων γέγονεν πρὸς γένεσιν πλήθους, ἄρα κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην καὶ ἢ συνέλευσις τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ 15 θῆλυ, (XXVIII) οὐκέτι δὲ καὶ ἢ παρὰ φύσιν βδελυκτὴ μίξις ἢ

1 Lev. 11. — 9 Lev. 18, 24. — 11 Mt. 19, 4. — 12 Gen. 1, 28.

1 δέ : γὰρ b, > d p | κῆδος : i. m. d ἢ συναλλαγὴ τοῦ γάμον | 2 ὅστιά d p | ὄνειρωξις p v | 3 μόνη : μόνον p v, + ἢ d h | ἢ > b p v | 4 ἢ > p | ἢ > d e p v | 12 καὶ εἶπεν : εἰπὼν d | 16 ἢ > h

confirmant S | 23/24 dilecti S C | 26 putare S : sperare L | 26/27 iniquationes : + et vos continere propter has res S | 27 segregationes aut > S | 28 enim S | post t. : si quis accedit ad S

9. et maledicto — possidebis] Hanc particulam Corssen Latini verba sequens sic graece restituit: καὶ τὴν κατὰ τῆς εὐλογίας καὶ τοῦ τὰς εὐλογίας διαμερίζοντος τοῖς ἀξίοις Χριστοῦ κατάραν μαρτυρούμενος κατάρας κληρονομήσεις.

XXII. Summam huius capituli Constitutor c. 30, 1—7 exhibet, v. 5 autem c. 28, 7.

* * *

XXVIII. Περὶ παιδεραστίας μοιχείας τε καὶ πορνείας (+ καὶ μίξεως ἀλόγων, ὅτι τὰ μὲν ἐστὶ παρὰ φύσιν ἀσεβήματα, τὰ δὲ παράνομα καὶ ἄδικα, καὶ διὰ τί τούτων ἕκαστον ἀπείρηται καὶ κολάζεται d e p [ἀλό-

γων — ἄδικα > p] v). De nefando amore puerorum, adulterio, fornicatione (et commixtione cum bestiis, quod haec sint flagitia contra naturam, illa iniqua et iniusta, et quare unumquodque eorum interdictum sit ac puniatur).

1. ἑλληνικὰ γ. τ.] Sic Constitutor. Didascalia de observationibus iudaicis loquitur. Sed et Chrysostomus In Ephes. hom. XII, 3 dicit: Ἐλληνες τὰ μὲν οὐκ ὄντα ἁμαρτήματα δεδοίκασι, οἷον ῥύπον σώματος, κῆδος, λέχος καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἃ δὲ ἐστὶν ὄντως ἁμαρτήματα, παιδεραστεία, μοιχεία, πορνεία, τούτων οὐδὲ λόγον ἔχουσι. Cf. Tert. De praescript. c. 40.

monumenti vel mortui [et] baptizantur. 2. Vos vero secundum evangelium et secundum sancti spiritus virtutem et in memoriis congregantes vos et sacrarum scripturarum facite lectionem et ad Deum preces indesinenter offerite, et eam quae secundum similitudinem regalis corporis Christi est acceptam eucharistiam offerite tam in collectis vestris quam etiam et in coemeteriis et in dormientium exitibus, panem mundum praeponentes, qui per ignem factus est et per invocationem sanctificatur, sine discretione orantes offerite pro dormientibus. 3. Qui enim Deo crediderunt, secundum evangelium, etiamsi mortui fuerint, non sunt mortui, sicuti Dominus et salvator noster dicit Sadducaeis: *De resurrectione mortuorum non legistis, quod scriptum est, quoniam ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum.* 4. Nam et Elisaeus propheta, cum dormisset, vetustissimum iam mortuum suscitavit; tetigit enim corpus eius corpus defuncti et suscitavit illud. Numquam vero hoc fuisset, nisi corpus illius, qui dormierat, sanctum fuisset et repletum sancto spiritu. 5. Unde ergo eos, qui requiescunt, sine observatione tangentes nolite abominari, et quod in consuetudinibus est, id nolite segregare; nam et ea, quae fluxum patiebatur, cum tetigisset salubrem

11 Mt. 22, 31. 32. — 14 IV Reg. 13, 21; II Cor. 3, 32. — 20 Mt. 9, 20—22.

1 et > S | 4 preces : ministerium vestrum et orationem vestram S | indesinenter : sine murmuratione S | 5 acceptam S C : regalem L | 7 exitibus S C : exinitione L | 8 sine discretione : nec divisus et S | 11 et salvator > S | 20 fluxum L | salubrem : salvatoris nostri S

1 ἐχθρὰ + γὰρ a | 2 σοδομιτῶν b d e | ἁμαρτία a b h : ἀσέλγεια d e p v | παράνομον : παράλογον b a² i. m. | 3 δὲ ἡ μ. καὶ ἡ π. h | ὧν + δὴ h | ἄδικα b d | 4 ἁμαρτήματα b d e | δ' d | 10 σαρκός ἐστιν b d e | γενομένη b e | 12/13 ταῦτα ἅπαντα d, τ. πάντα b | 13/14 οὐ — γυναικείαν > h | 13 ἄρσενος e | 14/15 λιθοβολήσετε d h p v | 15 βδέλυγμα a b h : ὅτι βδ. d e p v | 15/16 πάντα — ἐποίησεν > p v | 16 ἀποκτενεῖτε d, -νῆται e | αὐτὸν + ὅτι d | 18 ἀποθανέτωσαν : ἀποκτείνετε αὐτούς d | 18/19 ἔστι p v | 20 προσοίσης h | 21 ἀλάλαγμα d | 23/24 ἀποκαλ. αὐτὸν h | 24 αὐτὸν > a | ὁ sec > p v | 25 τῷ : τὸ e | ἄρσενι d, ἄρσεν e | δέ : γὰρ d e p v | καὶ ὁ σ. Σολομῶν > p v | 27/29 τῆς οἰκίας — ἄνθρωπος : ἕως d | 31 ἐν + τῷ b d e | καλῶ + ἡ κακὸν ἐν καλῷ h | θεῷ : παρὰ θ. a | 32 ὅς : ὡς b p v, + καὶ h | τριακονταήμερῳ a, τριακονθήμερον h | 34 οἴκῳ p v

ἡ παράνομος πράξις, ἐχθρὰ θεοῦ ὑπάρχουσα. 2. καὶ γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶν ἡ Σοδόμων ἀμαρτία καὶ ἡ πρὸς ἄλογα, παράνομον δὲ μοιχεία καὶ πορνεία, ὧν τὰ μὲν ἀσεβήματα, τὰ δὲ ἀδικία καὶ τὸ τελευταῖον ἀμάρτημα, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἀτιμώρητον κατὰ τὴν οἰκειάν διάθεσιν. 3. οἱ τε γὰρ πρῶτοι διάλυσιν κόσμου 5 μηχανῶνται, τὰ κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν ἐπιχειροῦντες ποιεῖν· οἱ δὲ δεῦτεροι οἱ μὲν ἀδικοῦσιν ἄλλοτρίους γάμους φθείροντες καὶ τὸ ὑπὸ θεοῦ γενόμενον ἐν διαιροῦσιν εἰς δύο τοὺς τε παῖδας ὑπόπτους καὶ τὸν φυσικὸν ἄνδρα εὐεπιβούλευτον, ἢ τε πορνεία φθορὰ τῆς οἰκείας ἐστὶ σαρκός, οὐκ ἐπὶ παιδοποιίᾳ γινομένη, 10 ἀλλ' ἠδονῇ χαριζομένη τὸ πᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἀκρασίας σύμβολον, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς σημεῖον. 4. ἀπηγόρευται δὲ τοῖς νόμοις ἅπαντα ταῦτα. φησὶν γὰρ τὰ λόγια οὕτως· „Οὐ κοιμηθήσῃ μετὰ ἄρρενος κοίτην γυναικίαν, ἐπικατάρατος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ λίθοις λιθοβολήσατε αὐτούς, βδέλυγμα ἐποίησαν· πάντα κοιμώμενον μετὰ 15 κτήνους, ἀποκτείνετε αὐτόν, ἀνομίαν ἐποίησεν ἐν τῷ λαῷ· καὶ ἐάν τις γυναῖκα ὑπανδρον μιάνη, ἀποκτείνετε ἀμφοτέρους, ἀνομίαν ἐποίησαν, ἔνοχοί εἰσιν, ἀποθανέτωσαν“, καὶ ἐξῆς· „Οὐκ ἔσται πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορνεύουσα ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ· οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνῃς κυρίῳ τῷ θεῷ 20 σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον οὔτε ἀλλαγμα κυνός· οὐ“ γὰρ „ἀγναί“, φησὶν, „εὐχαὶ ἐκ μισθώματος ἐταίρας“. 5. ταῦτα μὲν ἀπηγόρευσαν οἱ νόμοι, τὸν δὲ γάμον ἐσέμνυναν, εὐλογημένον αὐτὸν ἀποκαλέσαντες, ἐπειδὴ καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ θεὸς ὁ συζεύξας τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι. λέγει δὲ πού καὶ ὁ σοφὸς Σολομών· „Παρὰ κυρίου 25 ἀρμόζεται γυνή ἀνδρί“, καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· „Ἡ γυνή σου ὡς ἀμπελος εὐθηνούσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου, οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλω τῆς τραπέζης σου· ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν κύριον“. 6. οὐκοῦν „ὁ γάμος τίμιος“ καὶ σεμνὸς καὶ ἡ τῶν παίδων γενεαὶς καθαρὰ· οὐδὲν γὰρ κακὸν 30 ἐν καλῷ ὑπάρχει. 7. οὔτε οὖν ἡ φυσικὴ κάθαρσις βδελυκτὴ θεῷ, ὅς αὐτὴν ὠκονόμησεν συμβαίνειν γυναιξίν ἐν τριακονθήμερῳ συστάσεως χάριν καὶ εὐφροσύνης ἀκίνητοτέrais ὑπαρχούσαις, ἅτε ἐν οἰκίᾳ καθημέναις τὸ πλεῖον. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ κύριος, τῆς αἱμορροούσης ἀφαιμένης τοῦ σωτηρίου κρασπέ- 35

13 Lev. 18, 22; 20, 13. — 16 Exod. 22, 19. — 17 Lev. 20, 10; Deut. 22, 22. — 18 Deut. 23, 17. 18. — 21 Prov. 19, 13. — 24 Gen. 1, 27. 28. — 25 Prov. 19, 14. — 26 Ps. 127, 3. 4. — 29 Hebr. 13, 4.

fimbriam, non est reprehensa, sed tum sanata perfectam remissionem peccatorum meruit. 6 (XXIX). Itaque, cum naturalia profluunt uxoribus vestris, nolite convenire illis, sed sustinete eas et, scientes propria membra esse, diligite sicut proprias animas, sicuti
 5 et in Malachia, qui nuncupatus est angelus, in Duodecim prophetis scriptum est: 7. *Quoniam Dominus contestatus est inter medium te et mediam mulierem iuventutis tuae, quam dereliquisti: et ipsa particeps tua; et non alius fecit et reliquum spiritus eius. Et dixistis: Quid aliud quaerit Dominus nisi semen? Et custodite <vos> in spiritu*
 10 *vestro, et mulierem iuventutis tuae ne derelinquas.* 8. Et mulier ergo, cum in menstruis est, et vir, cum in cursu seminis, et vir et mulier legibus ad nuptias convenientes et ab alterutrum exsurgentes, sine observatione et non loti orent, et mundi sunt. 9. Quicumque autem alienam uxorem sollicitans inquinaverit post

2 Lev. 18, 19. — 6 Mal. 2, 14. 15.

1 tum sanata > S | 1/2 perfectam r. : tectam r. L, r. omnium S | 5 angelus + Domini S | 6 Dominus > S | 8 tua L C : + et uxor foederis tui S LXX | 9 Dominus : Deus S | semen + mundum S | vos S cf. C | 12 legibus > S | 13 et non : nam non S

8—9. Similia exhibet Opus imperfectum in Matth. 23, 26 hom. 44 s. f. Cf. Testimonia.

* * *

8. *προνοίας ἔνεκεν τ. γ.*] Cf. Theodor. In Lev. quaest. 21; Hieron. In Ezech. 18, 6. — *μήτε μὴν ἐγκυμονούσαις*] Cf. Clem. Al. Paedag. II, 10, 92 p. 225; Strom. III, 11, 72 p. 543; Chrysost. In Gen. hom. 38, c. 2. — *φιλήδονον . . φιλόθεον*] II Tim. 3, 4: *φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι*. Similiter Origenes In Ps. 7, 15; In Ez. hom. III, 5—6; In Matth. XI, 14; In Luc. fragm. ed. Bened. II, 582; III, 387. 497. 981. Marcus Eremita De iustif. c. 180 PG 65, 958. Hippol. De Antichr. c. 58: *μισόθεοι μᾶλλον καὶ μὴ φιλόθεοι*.

XXIX. *Ὅπως χρὴ τὰς γυναῖκας ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι*

καὶ τοὺς ἀνδρας στέργειν τὰς ἑαυτῶν γαμετὰς (+ καὶ ὅτι συνερχόμενοι ἀλλήλοις, κἂν μὴ λούσωνται, καθαροί εἰσιν, μοιχὸν δὲ ἢ πόρνον λοῦτρον οὐ καθαίρει d e p v). Quomodo oporteat mulieres subiectas esse viris suis et viros diligere uxores suas (et quod convenientes inter sese, etsi non laverint, puri sint, adulterum autem et fornicatorem lavatio non purget).

1—2 Cf. Ps.-Ign. Ant. 9, 1; Philipp. 13, 2; Her. 4, 1. Hieron. Ep. 148 ad ad Celantiam c. 26.

4. *ἀπαρτηρήτως προσ.*] Theanus Pythagoricae elegans fertur apophthegma, quod laudat Clemens Al. Strom. IV, 19, 123 p. 619. Quae interrogata, *ποσταία γυνή ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸ θεσμοφόριον κάτεισιν;* respondit: *ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου καὶ παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.* — ὅς δ' ἂν γυναῖκα κτλ.] Hoc

δου ὑγείας χάριν, οὐκ ἤχθέσθη ἐπ' αὐτῇ, οὔτε μὴν ὅλως ἠτιάσατο, τούναντίον δὲ καὶ ιάσατο αὐτὴν γήσας· „Ἡ πίστις σου σέσωκέν σε“· 8. καὶ φυσικῶν μὲν φαινομένων ταῖς γυναιξίν οἱ ἄνδρες μὴ συνερχέσθωσαν προνοίας ἕνεκεν τῶν γεννωμένων· ἀπέιπεν γὰρ ὁ Νόμος· „Πρὸς γυναῖκα“ γάρ, φησὶν, „ἐν ἀφένδρῳ οὖσαν οὐ 5 προσεγγιεῖς“· μῆτε μὴν ἐγκυμονούσαις ὁμιλείτωσαν αὐταῖς· οὐκ ἐπὶ παίδων γὰρ γενέσει τοῦτο ποιῶσιν, ἀλλ' ἠδονῆς χάριν, οὐ δεῖ δὲ φιλήδονον τὸν φιλόθεον ὑπάρχειν.

XXIX. „Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι“ καὶ διὰ τιμῆς αὐτοὺς ἔχετε καὶ φόβῳ καὶ ἀγάπῃ δουλεύετε αὐτοῖς, 10 ὡς ἡ ἁγία Σάρρα τὸν Ἀβραάμ ἐτίμα οὐδὲ ἐξ ὀνόματος αὐτὸν ὑπομένουσα καλεῖν, ἀλλὰ κύριον αὐτὸν προσαγορεύουσα ἐν τῷ λέγειν· „Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος“· 2. ὁμοίως „οἱ ἄνδρες, στέργετε τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς ἴδια μέλη“, ὡς κοινωνοὺς βίου καὶ συνεργοὺς πρὸς γενεσὶν παίδων. „Συννεφραίνου“ γάρ, φησὶν, 15 „μετὰ γυναικὸς τῆς ἐκ νεότητός σου, ἔλαφος σῆς φιλίας καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλείτω σοι, ἡ δὲ ἴδια ἠγείσθω σου καὶ συνέστω σοι ἐν παντὶ καιρῷ· ἐν γὰρ τῇ ταύτης φιλίᾳ συμπεριφερόμενος πολλοστός ἔσῃ“· 3. ἀγαπᾶτε οὖν αὐτὰς ὡς οἰκεῖα μέλη, ὡς ὑμέτερα σώματα· γέγραπται γὰρ οὕτως· „Κύριος διεμαρτύρατο 20 ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου, καὶ αὕτη κοινωνός σου καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησεν, καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου· καὶ φυλάξασθε τῷ πνεύματι ὑμῶν, καὶ γυναῖκα νεότητός σου μὴ ἐγκαταλίπης“· 4. ἀνὴρ οὖν καὶ γυνή, νομίμως γάμῳ συνερχόμενοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐχειρόμενοι, ἀπαρατηρήτως προσευχέ- 25 σθωσαν· καὶ μὴ λουσάμενοι καθαροί εἰσιν. ὅς δ' ἂν ἀλλοτρίαν

2 Mt. 9, 22. — 5 Ezech. 18, 6; Lev. 18, 19. — 7 II Tim. 3, 4. — 9 Col. 3, 18. — 11 I Petr. 3, 5. 6. — 13 Gen. 18, 12. — Eph. 5, 25, 28. — 15 Prov. 5, 18, 19. — 20 Mal. 2, 14. 15.

1 ὑγείας : ὑγιείας h, σφίαις b e | ἤχθητο b d e | αὐτὴν d | 4 ἕνεκα a b | 6 προσεγγιεῖ a | 8 τὸν φιλόθεον φιλήδονον h | 9 ἰδίους > b d e v | 10 δουλεύσατε e | 11 τῷ a | οὐδ' p v | 13 οἱ a h : καὶ οἱ b d e p v | 15 γέννησιν h | 16 σῆς a : > rel | 21 γυναικός : τῆς γ. d | 22 σου : σοι h | καὶ οὐκ ἂ. ἐποίησεν > e | 23 τῷ : ἐν τῷ p v | 26 λελουμένοι p v

illustrat Chrysostomus In I Cor. hom. XVIII, 1 dicens: Τοῦτο δὲ καὶ ὑμῖν ἔθος· ἀπὸ μὲν γὰρ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ

βαλανεῖον ἐλθεῖν, ἀλλ' ἀδιαφόρως εἰς τὴν οἰκίαν ἄνεισιν· ἀπὸ δὲ μίξεως πόρνῆς, καθάπερ ὅλως γεγόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχε-

inluminationem [quod dicit Graecus photisma] aut iterum coinquinatus meretrici exsurrexerit ab ea, etiamsi omni pelago vel omnibus fluminibus lotus fuerit, mundus esse non poterit. 10. Cavete ergo, carissimi fratres, eas quae tales sunt stultas observationes, et ea, 5 quae immortalitatem praestant, pertinaces <estote> sectari custodientes in uno coniugio corpus vestrum immaculatum et absque iniquatione, ut participes immortalitatis et regni Dei consortes efficiamini et promissionem Domini Dei accipientes requiescatis in saecula saeculorum.

10 XXIII (xxx). Et per plures et similes manifestationes adhuc habentes vobis clariorem facere doctrinam, cum ampliaretur scriptura, hic alicubi iam deponimus verbum, ut non per severiorem veritatem ad satietatem vobis fiat doctrinae nostrae sermo. 2. Unde nolite graviter ferre de his, quae dicta sunt; nam et ipse Dominus 15 et salvator noster cum severitate respondens his, qui digni erant condemnatione, dixit: *Tollite illos et mittite in tenebras exteriores, et ibi erit fletus et stridor dentium*; et: *Abite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem praeparavit pater meus diabolo et angelis eius*. 3. Et ignis et gladii opera facit verbum et per Ieremiam 20 dicit: *Verbum Domini sicuti securis caedens lapidem et ignis perambulans et consumens*. 4. Gladius ergo et ignis et securis est

16 Mt. 25, 30. — 17 Mt. 25, 41. — 20 Ier. 23, 29.

2/3 exsurrexeris . . fueris . . poteris L | 4 fratres > S | eas : omnes S | 4/5 et ea — praestant : neque ad eas accedite S | 5 pert. estote s. : studete S | 7 immortalitatis L C : vitae S | consortes S C : et communionis L | 13 ad satietatem v. fiat : breve tantum tempus v. maneat S | 18 paravit S | 19 ignis — facit : igni et gladio comparatum est S | 20 verbum Domini : ecce verba mea S LXX | securis c. l. . . ignis ~ S LXX | 20/21 peramb. et consumens > S LXX | 21 securis : necessitas non S

10. Huic versui respondet in Constitutionibus pars altera versus 7 c. 30.

XXIII, 1—7. Auctor perorationem incipit. Constitutor cum opus suum nondum terminaret, particulam praetermisit.

* * *

ται. — οὐδ' ἂν τὸ πέλαγος κτλ.] Iustinus Dialog. c. 13: τὸν φόνον καὶ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας, οὓς οὐδὲ τὸ τῆς

θαλάσσης ἱκανὸν πᾶν ὕδωρ καθαρῶσαι.

XXX. Ὅτι ἔθος Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλῆσιν παρατηρεῖσθαι τὰς φυσικὰς καθάρσεις καὶ τῶν τεθνεώτων τὰ λείψαντα βδελύσσεσθαι, Χριστιανῶν δὲ τοῦτο ἀλλότριον (+ οὓς δεῖ καὶ συνιέναι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις τῶν ἁγίων καὶ ψάλλειν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων d e p v). Quod Iudaeis

γυναῖκα ὑποφθείρας μίανη ἢ συμμιανθῆ πόρνη, ἀναστάς ἀπ' αὐτῆς, οὐδ' ἂν τὸ πέλαγος ὅλον καὶ τοὺς ποταμοὺς πάντας ἀπολούσῃται, καθαρὸς εἶναι δυνήσεται.

XXX. Μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικά, νομίζοντες μολύνεσθαι δι' αὐτῶν, μηδὲ ἐπιζητεῖτε ἰουδαϊκούς ἀφο- 5
ρισμοὺς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θίξει νεκροῦ.
2. ἀπαρατηρήτως δὲ συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν κυρίῳ κεκοιμημένων, καὶ τὴν 10
ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἐν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, καὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις τῶν κεκοιμημένων ψάλλοντες προπέμπετε αὐτούς, ἐὰν ὄσιν πιστοὶ ἐν κυρίῳ. 3. „Τίμιος“ γὰρ „ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ“, καὶ πάλιν „Ἐπίστρεψον, 15
ἢ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι κύριος εὐεργέτησέν σε“, καὶ ἐν ἄλλοις „Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων“, καὶ „Δικαίων ψυχὰ ἐν χειρὶ Θεοῦ“. 4. οἱ γὰρ Θεοῦ πεπιστευκότες, ἐὰν καὶ

5 Lev. 12; Num. 19, 11—18. — 14 Ps. 115, 6. — 15 Ps. 114, 7. — 17 Prov. 10, 7. — Sap. 3, 1.

2 ὅλον > h | ἀπολούσεται h | 3 εἶναι + οὐ h | 4 καὶ + τὰ p v | 11 βασιλικῶ b d e | σώματος + τοῦ d e p v | 12 τε > d | 14 ἐν κῶ πιστοὶ h | γὰρ + φησιν h | 16 ἢ > b d e h p LXX | 17 δικαίων μετ' ἐγκωμίων d e

ac Gentilibus consuetudo sit, observare naturales purgationes et mortuorum reliquias abominari, a Christianis vero hoc alienum (quos oportet etiam convenire in coemeteriis sanctorum).

1—6. In Didascalia haec sectio c. 22 legitur.

1. Macarius Magn. Apocrit. III, 40 ed. Blondel 1876 p. 139: Ἐκεῖθεν (ἐκ τοῦ νόμου) συνεχεῖς ῥαντισμοὶ καὶ βαπτίσματα· ἐξ ἐνυπνίου τις ἀναστάς ἐβαπτίζετο, ἐκ θείας νεκροῦ πάλιν ἐβαπτίζετο, ἱματίῳ τις ψαύσας ἀποκαθημένης εὐθὺς ἐβαπτίζετο κτλ.

2. ἐν τοῖς κοιμητηρίοις] In coemeteriis Christiani veteres anniversaria

martyrum celebrabant ac praeterea tempore persecutionis conveniebant. Cf. Eus. H. E. VII, 11, 10; IX, 2, 1. — ψάλλοντες ὑπὲρ τ. κ. μαρτύρων κτλ.] Cf. VIII, 12, 43; 13, 6; Constantini orat. ad sanctorum coetum c. 12; Cyrill. Catech. myst. V, 9—10; Epiph. H. 75 c. 7; Chrysost. In acta hom. XXI, 4. — ψ. προπέμπετε αὐτούς] Socrates H. E. VII, 46: πᾶσαι (ἐκκλησίαι) αὐτοῦ (Παύλου τοῦ Νανατιανοῦ) τὸ σῶμα ἄχρι τοῦ μηνήματος σὺν ψαλμοφθίαις παρέπεμπον. Chrysostomus In Hebr. hom. IV, 5: οὐχ ὡς ἀθλητὰς αὐτοὺς προπέμπομεν; τί δὲ ὕμνοι κτλ.

audientibus veritatem verbum, quod populus non libenter audivit, cum argueretur a Domino et magistro nostro, sed non crediderunt, putantes esse sicut est ferrum et ignis, eo, quod non faciebant audientes, quae ab eo dicebantur; dura enim illis videbantur verba
 5 ipsius. 5. Sic itaque dicebat illis: *Quid me dicitis domine, domine, et non facitis, quae dico?* Similiter ergo et scriptura nostra quibusdam videtur severissima esse propter veritatem suam. 6. Si enim scripsissemus humaniora ad gratiam hominibus, multi a fide potuissent debilitari et nos rei pro eis essemus. 7. Sicuti ergo medicus
 10 non diu tenere sapiens putredinem per medicamina et emplastra, sed ad acutiorem venit curationis medelam, id est ad ferrum et cauteria, per quae sola obtinet infirmitatem et sanat eam, similiter verbum Domini his quidem, qui audiunt illud et faciunt, emplastrum et cataplasma et malacma est, his vero, qui audiunt et non
 15 faciunt, ferrum et ignis esse videtur.

8. Ipsi ergo, qui potens est aperire aures cordium vestrorum, ut suscipiatis quae ministrata sunt eloquia Domini per evangelium et per doctrinam Iesu Christi Nazareni, qui crucifixus est sub Pontio Pilato et dormivit, ut evangelizaret Abraham et Isaac et
 20 Iacob et sanctis suis universis tam finem saeculi quam resurrectionem, quae erit mortuorum, et exsurrexit a mortuis, ut ostendat et det notis suis pignus resurrectionis, et in caelis susceptus per virtutem Dei et spiritus eius, et sedentis ad dexteram sedis omni-

1 Ioann. 6, 41—67. — 5 Luc. 6, 46. — 16 II Macc. 1, 4. — 22 Mc. 16, 19. — 23 Hebr. 8, 1.

3 putantes S : sperantes L | esse — ignis : esse, sicut est, ferrum et ignem Corssen | sicut est : durum sicut S | et ignis > S | 3/4 fac. audientes : eis oboediebant S | 8 humaniora : profuse S | 9 pro eis : sanguinis eorum S | 12 obtinet — eam : medicus superior ac victor fieri statimque sanare potest aegrotum S | eam : eum L | 13 Domini > S | 13/14 emplastrum : sicut e. S | 16 cordium v. S C : cordis vestri L | 17 quae min. sunt : acuta S, *διηκονημένα* a verbo *διακονάω* derivans | 22 notis suis : nobis ut cognoscamus S cf. C | 23 Dei + patris sui S cf. C | eius : sancti S

8. Doxologiam componens auctor symbolum, proprie articulum de filio in usum suum convertit. Cf. VI, 12, 1 not. * * *

8—10. *τῷ οὖν δυναμένῳ κτλ.*] Cum in periodo Didascaliae nihil desideretur, Constitutor sub finem verba *δι' οὖ* inserens ordinem turbavit.

κοιμηθῶσιν, οὐκ εἰσὶν νεκροί· λέγει γὰρ ὁ σωτὴρ τοῖς Σαδδου-
 καίοις· „Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ
 γεγραμμένον, ὅτι ἐγὼ ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ
 θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν οὖν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων,
 πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν“· 5. οὐκουν τῶν παρὰ θεοῦ ζώντων
 οὐδὲ τὰ λείψανα ἄτιμα. καὶ γὰρ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης μετὰ τὸ
 κοιμηθῆναι αὐτὸν νεκρὸν ἠγειρε πεφονευμένον ὑπὸ πειρατῶν
 Συρίας· ἔψαυεν γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ τῶν Ἐλισσαίου ὀστέων,
 καὶ ἀναστὰς ἔζησεν· οὐκ ἂν δὲ ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ἦν τὸ σῶμα
 Ἐλισσαίου ἅγιον. 6. καὶ Ἰωσήφ ὁ σόφρων περιεπλέκετο τῷ 10
 Ἰακώβ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὄντι ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ Μωσῆς καὶ
 Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἐπεφέροντο τὰ λείψανα τοῦ Ἰωσήφ, μολυσμὸν
 οὐχ ἠγούμενοι τοῦτο. 7. ὅθεν καὶ ὑμεῖς, ὧ ἐπίσκοποι καὶ οἱ
 λοιποὶ, ἀπαρτηρήτως ἀπτόμενοι τῶν κεκοιμημένων μὴ νομίσητε
 μιαινεσθαι, μηδὲ βδελύσσεσθε τὰ τούτων λείψανα, περιϊστάμενοι 15
 τὰς τοιαύτας παρατηρήσεις μωρὰς οὐσας· καὶ κοσμεῖτε ἑαυτοὺς
 ἐν ἁγιασμῷ καὶ σωφροσύνῃ, ὅπως μέτοχοι τῆς ἀθανασίας καὶ
 κοινωνοὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ γένησθε καὶ τὴν ἐπαγγελίαν
 τοῦ θεοῦ λάβητε, ἀναπαυόμενοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος
 αἰωνίως. 20

8. Τῷ οὖν δυναμένῳ ἀνοῖξαι τὰ ὄψα τῶν καρδιῶν ὑμῶν
 εἰς τὸ καταδέχεσθαι τὰ διηκονημένα τοῦ θεοῦ λόγια διὰ τε τοῦ
 εὐαγγελίου καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζω-
 ραίου, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου καὶ
 κοιμηθέντος καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν καὶ πάλιν „ἐρχομένου“ 25
 ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος „μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς“
 καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀνεγείροντος, τῷ κόσμῳ δὲ τέλος ἐπάγοντος,
 ἐκάστῳ δὲ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμοντος· 9. τῷ δόντι ἡμῖν ἄρρα-
 βῶνα τῆς ἀναστάσεως ἑαυτὸν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέντι διὰ
 τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ ἐπ’ ὄψεσιν ἡμετέραις 30

2 Mt. 22, 31. 32. — 4 Luc. 20, 38; Exod. 3, 6. — 7 IV Reg. 13, 21. —
 10 Gen. 50, 1. — 11 Exod. 13, 19; Ios. 24, 32. — 25 Mt. 24, 30. — 29 Mc.
 16, 19. — 30 Act. 1, 9.

6 γὰρ + καὶ a | 9 ἦν post Ἐλισσαίου b d | 10 τῷ : τὸν h | 12 τοῦ
 > a h | 13 ὅθεν κ. ὑμεῖς : καὶ ὑμεῖς οὖν p v | 16 αὐτοὺς a | 18 γενή-
 σεσθε h, -σησθε e | καὶ > d | 19 τοῦ θεοῦ : αὐτοῦ p v | 19/20 αἰωνίου
 σωτῆρος b e | 21 οὖν > b e | 22 εἰσδέχεσθαι p v | 27 δὲ + τὸ e | ἐπανά-
 γοντος e

potentis Dei super Cherubin, qui *veniet cum virtute et gloria iudicare vivos et mortuos*: ipsi est potentia et gloria et magnitudo et regnum, patri et filio, qui erat et est et erit et nunc in generationes generationum et in omnia saecula saeculorum. Amen.

1 Ps. 79, 2. — Mt. 24, 30; II Tim. 4, 1.

2 vivos . . mortuos ∞ S | 3 et filio : ipsius ac spiritui sancto S | 4 omnia > S

1 ἡμέραις h | 2 καθεσθέντα d | 8 ἀνθρώπων a b e h A : θεοῦ d p v
 ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν b d e | 9 δι' οὗ : αὐτῶ d p v | 10 τῷ π. (πατρὶ A) θεῷ
 καὶ : σὺν τῷ πατρὶ (σὺν αὐτῷ A) καὶ τῷ συναϊδίῳ (ἀγίῳ A) πνεύματι d

10. ἀρχιερέα π. τ. λογικῶν ταγματῶν] Origenes in Ioann. t. I, 40 ed. De la Rue IV, 41 de Christo dicit: μέγας ἐστὶν ἀρχιερεὺς, οὐχ ὑπὲρ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς

λογικοῦ τὴν ἅπαξ θυσίαν προσενεχθεῖσαν ἐαυτὸν ἀνενεγκῶν κτλ. Num Constitutoris verba fortasse eundem sensum habent?

τοῖς συμφαγοῦσιν αὐτῷ καὶ συμπιοῦσιν ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα
 μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ „καθεσθέντι ἐκ δεξιῶν
 τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης“ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ἐπὶ τῶν
 Χερουβίμ, τῷ ἀκούσαντι· „Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ
 τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου“· 10. ὃν ἐθεάσατο 5
 Στέφανος ὁ μακαριώτατος ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ
 ἀναβοήσας εἶπεν· „Ἴδὸν θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφωγμένους καὶ
 τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ θεοῦ“ ὡς ἀρχιερεῖα
 πάντων τῶν λογικῶν ταγμάτων, δι’ οὗ τὸ σέβας καὶ ἡ μεγα-
 λωσύνη καὶ ἡ δόξα τῷ παντοκράτορι θεῷ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς 10
 αἰῶνας· ἀμήν.

2 Hebr. 8, 1. — 3 Ps. 79, 2. — 4 Ps. 109, 1. — 5 Act. 7, 55. 56.

e p v | καὶ νῦν : νῦν καὶ ἀεὶ h | καὶ νῦν καὶ > p v | 11 αἰῶνας + τῶν
 αἰώνων (αἰὼ h) d e h p v | ἀμήν : > h A, + Deus salvator Iesus Christus det
 vobis gratiam, vos patres mei sancti, in regno suo; nam vos adduxistis nos ex-
 arare hanc doctrinam, cum non fuerimus digni A | subscr. τέλος ἤλθεν p

BIBLION Z.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΜΥΗΣΕΩΣ.

1. Τοῦ νομοθέτου Μωσέως εἰρηκότος τοῖς Ἰσραηλίταις· „Ἴδού
5 δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν
τοῦ θανάτου“, καὶ ἐπιφέροντος· „Ἐκλεξαὶ τὴν ζωὴν, ἵνα ζήσης“,
καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία λέγοντος τῷ λαῷ· „Ἔως πότε χολανεῖτε
ἐπ’ ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν; εἰ θεὸς ἔστι κύριος, πορεύεσθε
ὀπίσω αὐτοῦ“, εἰκότως ἔλεγεν καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Οὐδεὶς
10 δύναται δυοῖ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν
ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει“.
2. ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς ἐπόμενοι τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ, „ὅς ἔστι
σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα πιστῶν“, φαμέν ὡς δύο ὁδοὶ
εἰσιν, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου. 3. οὐδεμίαν δὲ σύγ-
15 κρισιν ἔχουσιν πρὸς ἑαυτάς, πολὺ γὰρ τὸ διάφορον, μᾶλλον δὲ
πάντη κεχωρισμένοι τυγχάνουσιν, καὶ φυσικὴ μὲν ἔστιν ἡ τῆς
ζωῆς ὁδός, ἐπείσακτος δὲ ἡ τοῦ θανάτου, οὐ τοῦ κατὰ γνώμην
θεοῦ ὑπάρξαντος, ἀλλὰ τοῦ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἄλλοτρίου.

*

*

1. Ὅδοι δύο εἰσὶ, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου, δια-
φορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν. 2. ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς

4 Deut. 30, 19. — 7 III Reg. 18, 21. — 9 Mt. 6, 24. — 12 I Tim.
4, 10. — 17 Sap. 1, 13; 2, 24.

2/3 καὶ εὐχαρ.: post μνήσεως v, > p | 3 καὶ — μνήσεως > b e h |
8 θεός — κύριος : ἔστι κσ ὁ θσ h | 9 καὶ > d h | 13 ἀνθρώπων > h |
14 θανάτου : v hoc scholium addit: ὁ γὰρ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε·
φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν (cf. Sap. 2, 23. 24) |
δὲ > d | 15 μᾶλλον δέ : ἀλλὰ μ. d

1. Περὶ φυσικῆς ὁδοῦ καὶ ἐπεισ- τῆς ζωῆς p v), ἡ δὲ ἐκ τροπῆς κατ’
άκτου, καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐκ θεοῦ (+ ἐπιβουλῆν τοῦ ἄλλοτρίου (+ τοῦ θα-

VII.

DE RATIONE VITAE ET GRATIARUM ACTIONE ET CHRISTIANA INITIATIONE.

I. Cum Moses legislator dixisset Israelitis: *Ecce dedi ante faciem vestram viam vitae et viam mortis*, ac subiungeret: *Elige vitam, ut vivas*; et Elias propheta populo denuntiaret: *Usquequo claudicabitis in ambobus poplitibus vestris? Si Deus est Dominus, ite post eum*: merito etiam Dominus Iesus dixit: *Nemo potest duobus dominis servire; aut enim unum odio habebit et alterum diligit, aut uni adhaerebit, et alterum contemnet.* 2. Necessario et nos, secuti Christum magistrum, *qui est salvator omnium hominum, maxime fidelium*, pronuntiamus, quod duae sunt viae, vitae una et mortis altera. 3. Nullam autem habent inter se convenientiam, magnum enim discrimen est, immo vero prorsus disiunctae sunt, ac naturalis quidem est via vitae, adscita autem via mortis, non illius, quae ex voluntate Dei exstitit, verum illius, quae ex insidiis adversarii.

νάτου p v). De naturali via atque adsciticia, et quod illa ex Deo est (vitam praebens), haec vero ex depravatione secundum insidias adversarii (ad mortem ducens). — Sic a p v, cum e exhibeat: *Ὅτι δύο ὁδοί εἰσι, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου*, et d scholium codicis v supra in notis criticis allegatum versui 3 adscribat. Codices inscriptionem autem versui 2 (d versui 3) affigunt eoque caput II incipiunt, ita ut deinceps uno capite maiorem numerum exhibeant. — Animadvertas, in hoc libro non additamenta Constitutoris, sed verba Didaches linea subducta esse.

I—XVIII, 1. Anastasius Fragn. XI hanc sectionem in compendium redegit.

2. *ὅς ἐστι σωτήρ κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Magn. 1, 2; Philipp. inscr.; Eph. 8, 2. — *δύο ὁδοί*] De viis in S. Scriptura sexcenties sermo est, de via Domini et de via hominum, de via iustorum et de via peccatorum, de via aequitatis et de via iniquitatis etc. Viae vitae et mortis commemorantur Ierem. 21, 8; cf. Baruch 4, 1; Prov. 12, 28; Matth. 7, 13—14. Deut. 30, 19 Moses non nisi de vita et morte loquitur, nec vero de via vitae et de via mortis, ut Constitutor v. 1 scribit.

II. Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς· καὶ ἔστιν αὕτη,
 ἣν καὶ ὁ Νόμος διαγορεύει, „ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεὸν ἐξ ὅλης
 τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὸν ἕνα καὶ μόνον, παρ' ὃν
 ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν“· καὶ „πᾶν, ὃ μὴ
 5 θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“· τοῦτ'
 ἔστιν· „ὃ σὺ μισεῖς, ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“· 2. „εὐλογεῖτε τοὺς κατα-
 ρωμένους ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ἀγα-
 πᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. ποία γὰρ ὑμῖν χάρις, ἐὰν φιλήτε
 τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τοῦτο ποιοῦσιν.
 10 ὑμεῖς δὲ φιλεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἐχθρὸν οὐχ ἔξετε“·
 3. „Οὐ μισήσεις“ γὰρ, φησί, „πάντα ἄνθρωπον, οὐκ Αἰγύπτιον,
 οὐκ Ἰουμαῖον“, ἅπαντες γὰρ εἰσιν τοῦ θεοῦ ἔργα. φεύγετε δὲ
 οὐ τὰς φύσεις, ἀλλὰ τὰς γνώμας τῶν πονηρῶν. 4. „ἀπέχου τῶν
 σαρκικῶν“ καὶ κοσμικῶν „ἐπιθυμιῶν“. ἐὰν τίς σοι δῶ ῥάπισμα
 15 „εἰς τὴν δεξιὰν διαγόνα, στρέφον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην“, οὐ
 φαύλης οὔσης τῆς ἀμύνης, ἀλλὰ τιμιωτέρας τῆς ἀνεξικακίας. λέγει
 γὰρ ὁ Δαβὶδ· „Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσί μοι κακά“·
 5. ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο, καὶ
 τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ
 20 καὶ τὸ ἱμάτιον“, καὶ „ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει.

*

*

ζωῆς ἔστιν αὕτη· πρῶτον ἀγαπήσεις τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντά
 σε, δεύτερον τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· πάντα δὲ ὅσα ἐὰν
 θελήσῃς μὴ γίνεσθαι σοι, καὶ σὺ ἄλλῳ μὴ ποιεῖ. 3. τούτων δὲ
 τῶν λόγων ἡ διδαχὴ ἔστιν αὕτη· „εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους
 ὑμῖν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, νηστεύετε δὲ ὑπὲρ
 τῶν διωκόντων ὑμᾶς· ποία γὰρ χάρις, ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγα-
 πῶντας ὑμᾶς; οὐχὶ καὶ τὰ ἔθνη τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; ὑμεῖς δὲ
 ἀγαπᾶτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ οὐχ ἔξετε ἐχθρόν“. 4. „ἀπέχου
 τῶν σαρκικῶν“ καὶ σωματικῶν „ἐπιθυμιῶν“. ἐὰν τίς σοι δῶ
 ῥάπισμα „εἰς τὴν δεξιὰν διαγόνα, στρέφον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην“,
 καὶ ἔση τέλειος· ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ'
 αὐτοῦ δύο“. ἐὰν ἄρῃ τις „τὸ ἱμάτιόν σου, δὸς αὐτῷ καὶ τὸν
 χιτῶνα“· ἐὰν λάβῃ τις ἀπὸ σοῦ „τὸ σόν, μὴ ἀπαίτει“· οὐδέ

2 Deut. 6, 5; Lev. 19, 18; cf. Mc. 12, 32. 33. — 4 Mt. 7, 12. —
 6 Tob. 4, 15. — Mt. 5, 44. 46. 47; Luc. 6, 32. 33. — 11 Deut. 23, 7. —
 14 I Petr. 2, 11. — 15 Mt. 5, 39. — 17 Ps. 7, 5. — 18 Mt. 5, 41. —
 19 Mt. 5, 40. — 20 Luc. 6, 30; Mt. 5, 42.

II. Prima igitur est via vitae; eaque est, quam et Lex praecipit, diligere Dominum Deum ex tota mente et ex tota anima, unum ac solum, praeter quem alius non est, et proximum sicut se ipsum, et: Omne, quod non vis tibi fieri, et tu hoc alteri ne facias, id est: Quod tu oderis, alteri ne facias. 2. Benedicite iis, qui vobis maledicunt, orate pro calumniantibus vos, diligite inimicos vestros. Quae enim vobis gratia, si diligitis eos, qui vos diligunt? Etenim ethnici quoque hoc faciunt. Vos autem diligite eos, qui vos oderunt, et inimicum non habebitis. 3. Ait enim: Ne oderis ullum hominem, non Aegyptium, non Idumaeum; nam omnes sunt Dei opus. Fugite vero non naturas, sed voluntates improborum. 4. Abstine a carnalibus cupiditatibus et mundanis. Si quis incusserit tibi colaphum in dexteram maxillam, obverte illi et alteram; non quod mala sit ultio, sed quod pluris fieri debeat patientia. David enim dicit: Si reddidi retribuentibus mihi mala. 5. Si angariaverit te aliquis unum milliare, vade cum illo duo; et ei, qui vult tecum iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et qui aufert,

1 ἡ > h | 3 διανοίας a h : ψυχῆς b, καρδίας d e p v | ψυχῆς : διανοίας b d e | 5 γίνεσθαι h | καὶ σὺ a h D : > b d e p v | τοῦτο : > b, + τῶι h | 5/6 τοῦτ' ἔστιν — ποιήσεις > a b | 7 προσεύχεσθε + δὲ h | 9 καὶ sec a b : > rel | 10 οὐχ : οὐκ h | 11 φησὶν post ἄνθρωπον b d h | 13 πονηρῶν : κακῶν p v | 15 εἰς τ. δεξιάν (+ μίαν h) σιαγόνα d e h D a² i. m. : > a b p v An | 16 ἀμύνης : i. m. e τοῖς ἐπὶ τῷ κακῷ ἀποδώσεως | τιμωτέρα d | 18 ἔν > d p v

II. Ἡθικαὶ παραινήσεις κνριακῶν διατάξεων συμφωνοῦσαι τῇ παλαιᾷ παρακελεύσει τῶν θείων νόμων· ἀπαγόρευσις θυμοῦ, φόβου (φθόνου codd.), διαφθορᾶς, μοιχείας καὶ πάσης ἀπηγορευμένης (ἀνοσίας e p v) πράξεως (+ σοδομιτικῆς e p v). Morales admonitiones constitutionum dominicarum concordantes cum vetere exhortatione legum divinarum; interdictio irae, homicidii, abominandae libidinis, adulterii atque omnis vetitae (impiae) actionis (sodomiticae). — Codices hanc inscriptionem versui 8 affigunt, ubi caput III incipiunt.

1. καὶ πάντων κτλ.] Locis parallelis in editione Didaches 1887 p. 4—5 et Pa-

trum apost. 1901 I, 4 enumeratis addo: Aristid. Apol. c. 15; Tert. Adv. Marc. IV, 16; Orig. In ep. ad Rom. II c. 9 (ed. Bened. IV, 486); Epp. cuiusdam Pelagiani ed. Caspari, Briefe, Abhandlungen, Predigten 1890 p. 5, 9, 18; Rabulas Edessenus cf. G. Bickell, Ausgewählte Schriften der syrischen Kirchenväter Aphraates, Rabulas etc. 1874 p. 240.

3. οὐ τὰς φύσεις κτλ.] Cf. IV, 10, 3. Ps.-Ign. Magn. 5, 3; Philipp. 4, 3; 6, 2.

4. εἰάν τις σ. δ. ῥάπισμα κτλ.] Veteres hunc locum haud raro decurtant, nec vero adeo ac testes in notis criticis laudati. Cf. Tert. De pat. c. 8; Cyrill. Hieros. Cat. XIII, 5; Epiph. H. 32 c. 6. οὐ φανύλης κτλ.] Cf. VI, 23, 2.

6. τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ ἀποκλείσῃς τὴν χεῖρα, „δικαιος“ γὰρ „ἀνὴρ οἰκτεῖρει καὶ κυχρᾶ“· πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατὴρ „ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ τὸν ὕετον
5 αὐτοῦ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους“. 7. πᾶσιν οὖν δίκαιον δίδοναι ἐξ οἰκείων πόνων· „Τίμα“ γὰρ, φησί, „τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων“· προτιμητέον δὲ τοὺς ἀγίους.

8. „Οὐ φονεύσεις“, τοῦτ' ἔστιν οὐ φθερεῖς τὸν ὁμοίον σοι ἄνθρωπον, διαλύεις γὰρ τὰ καλῶς γινόμενα· οὐχ ὡς παντὸς
10 φόνου φάβλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθώου, τοῦ δ' ἐν-δίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένον. 9. „οὐ μοιχεύσεις“, διαιρεῖς γὰρ μίαν σάρκα εἰς δύο· „Ἔσονται“ γὰρ, φησὶν, „οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“· ἐν γὰρ εἰσιν ἀνὴρ καὶ γυνὴ τῇ φύσει, τῇ συμπνοίᾳ, τῇ ἐνώσει, τῇ διαθέσει, τῷ βίῳ, τῷ τρόπῳ, κεχωρισμένοι δὲ εἰσιν
15 τῷ σχήματι καὶ τῷ ἀριθμῷ. 10. οὐ παιδοφθορήσεις· παρὰ φύσιν γὰρ τὸ κακὸν ἐκ Σοδόμων φυνέ, ἵτις πυρὸς θεηλάτου παρανάλωμα γέγονεν, „ἐπικατάρατος“ δὲ ὁ τοιοῦτος „καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο“. 11. οὐ πορνεύσεις· „Οὐκ ἔσται“ γὰρ, φησὶν, „πορνέων ἐν νίοις Ἰσραὴλ“. 12. „οὐ κλέψεις“· Ἄχαρ
20 γὰρ κλέψας ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐν Ἱεριχὸν λίθοις βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξῆλθεν, καὶ Γιεξεὶ κλέψας καὶ ψευσάμενος ἐκληρονόμησεν τοῦ Νεεμᾶν τὴν λέπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πενήτων τὸν κύριον τῆς δόξης παρέδωκεν Ἰουδαίοις, καὶ μεταμεληθεὶς ἀπήγξατο καὶ „ἐλάκησεν μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ“,

*

*

γὰρ δύνασαι. 5. „παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου καὶ μὴ ἀπαίτει“· πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατὴρ ἐκ τῶν ἰδίων χαρισμάτων. μακάριος ὁ δίδους κατὰ τὴν ἐντολὴν· ἀθῶος γὰρ ἔστιν. οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι· εἰ μὲν γὰρ χρεῖαν ἔχων λαμβάνει τις, ἀθῶος ἔσται· ὁ δὲ μὴ χρεῖαν ἔχων δώσει δίκην, ἵνατί ἔλαβε καὶ εἰς τί· ἐν συνοχῇ δὲ γενόμενος ἐξετασθήσεται περὶ ὧν ἔπραξε, καὶ „οὐκ ἐξελεύσεται ἐκεῖθεν, μέχρις οὗ ἀποδῶ τὸν ἔσχατον κοδράντην“. 6. ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου δὲ εἴρηται· „Ἰδρωσάτω ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς τὰς χεῖράς σου, μέχρις ἂν γνῶς, τίνι δῶς“.

II. Δευτέρα δὲ ἐντολὴ τῆς διδαχῆς· 2. „οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις“, οὐ παιδοφθορήσεις, οὐ πορνεύσεις, „οὐ κλέψεις“, οὐ

2 Ps. III, 5. — 3 Mt. 5, 45. — 6 Prov. 3, 9. — 7 Gal. 6, 10. — 8 Exod. 20, 15. — 11 Exod. 20, 13. — 12 Gen. 2, 24. — 15 Lev. 18, 22. —

quae tua sunt, ne repetas. 6. *Petenti a te da, et volenti mutuari a te ne claudas manum; vir enim iustus miseretur et commodat; omnibus enim vult tribui pater, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam suam demittit super iustos et iniustos.*

7. *Aequum igitur est, ut omnibus demus ex propriis laboribus: 5 Honora enim, inquit, Dominum de tuis iustis laboribus; oportet autem praeferre sanctos.*

8. *Non occides, id est, non destrues similem tibi hominem; dissolvis enim, quae recte facta sunt; non quod omnis caedes sit vitiosa, sed innocentis solius, cum iusta caedes magistratibus solis 10 reservetur.* 9. *Non moechaberis; dividis enim unam carnem in duo: Erunt enim, inquit, duo in carnem unam; siquidem maritus et*

uxor unum sunt natura, conspiratione, unione, affectu, vita, more, separantur vero sexu ac numero. 10. *Non corrumpes pueros; naturae enim adversatur vitium ex Sodomis ortum, quae civitas 15 igne divinitus immisso consumpta fuit; maledictus autem, qui talis est, et dicet omnis populus: Fiat, fiat.* 11. *Non fornicaberis: Non erit enim, inquit, fornicator in filiis Israel.* 12. *Non furaberis.*

Achar namque cum in Israel apud Hierichuntem furatus esset, lapidibus obrutus excessit e vita; et Giezi, quod furtum ac men- 20 dadium commisit, Naamanis lepram in hereditatem accepit; et Iudas res pauperum surripiens Dominum gloriae prodidit Iudaeis, ac paenitentia ductus laqueo se suspendit et crepuit medius diffusaque

16 Gen. 19. — 17 Deut. 27, 15. — 18 Deut. 23, 17. — 19 Exod. 20, 14. — 20 Ios. 7. — 21 IV Reg. 5. — 22 Ioann. 12, 6. — 23 Mt. 27. — 24 Act. 1, 18.

1 σοι e | 2 απολ. τ. χειρα : αποστραφης h An, αποστραφης και κλεισης τ. γ. b | 3 πατηρ ο : σηρ h | 4 αγαθους και πονηρους e | 8 σου b d e h | 9 γινόμενα a b h : γεν. rel | 10 δ' a : δε h p v, > d e | 10/11 δ' ενθ. : δε δίκον b | 12 γαρ + την d p v | 13 εν : εν d | 15 ουδε b d e h | 18 γένοιτο sec > a h v | εστι h | 19 απο υιων h | 20 εν sec : εις h | 21 Γιεζετ a : γιεζι v, γιεζεη rel | 23 παρεδωκεν + τοις h | 24 ελακισε d h

6. ο πατηρ] Quae in Didache c. 1 sequuntur, ea Constitutor praetermisit, et quidem, ut videtur, quia IV, 3, 2 iam similia scripsit atque dictum de

elemosyna e scriptura apocrypha desumptum repetere noluit.

12. Αχαο κτλ.] Cf. II, 10, 3.

καὶ Ἀνανίας καὶ Σαπφείρα ἡ τούτου γυνή, κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ
πειράσαντες τὸ πνεῦμα κυρίου, παραχορήμα ἀποφάσει Πέτρου τοῦ
συναποστόλου ἡμῶν ἐθανατώθησαν.

III. Οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις· „Φαρμακούς“ γάρ, φησίν,
5 „οὐ περιβιώσετε“. 2. οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ
τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς· πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὸν
παρὰ θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθὲν. 3. „οὐκ
ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου“, οἷον „τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα
ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἀγρόν. 4. οὐκ ἐπιορκήσεις“, ἐρρέθη γὰρ
10 „μὴ ὁμόσαι ὄλως“· εἰ δὲ μήγε, κἂν εὐορκήσης, ὅτι „ἐπαινεθήσεται
πᾶς ὁ ὁμνύων ἐν αὐτῷ. 5. οὐ ψευδομαρτυρήσεις“, ὅτι „ὁ συκο-
φαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν“.

IV. Οὐ κακολογήσεις· „Μὴ ἀγάπα“ γάρ, φησί, „κακολογεῖν,
ἵνα μὴ ἐξαρθῆς“, οὐδὲ μνησικακήσεις· „ὁδοὶ“ γὰρ „μνησικακῶν
15 εἰς θάνατον“. 2. οὐκ ἔση δίγνωμος οὐδὲ δίγλωσσος· „παγίς γὰρ
ἰσχυρὰ ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη“, καὶ „ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυν-
θήσεται ἐπὶ τῆς γῆς“. 3. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός· „περὶ
παντὸς“ γὰρ „λόγου ἀργοῦ δώσετε λόγον. 4. οὐ ψεύση· Ἀπολεῖς“
γάρ, φησί, „πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος“. 5. οὐκ ἔση
20 πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ· „Οὐαὶ“ γάρ, φησίν, „ὁ πλεονεκτῶν τὸν
πλησίον πλεονεξίαν κακὴν“. 6. οὐκ ἔση ὑποκριτής, ἵνα μὴ „τὸ
μέρος σου μετ’ αὐτῶν θῆς“.

*

*

*

μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ οὐδὲ
γεννηθὲν ἀποκτενεῖς, „οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον“. 3. οὐκ
ἐπιορκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐ μνησι-
κακήσεις. 4. οὐκ ἔση διγνώμων οὐδὲ δίγλωσσος· παγίς γὰρ θα-
νάτου ἢ δίγλωσσία. 5. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου ψευδής, οὐ κενός,
ἀλλὰ μεμεστωμένος πράξει. 6. οὐκ ἔση πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ

1 Act. 5. — 4 Exod. 22, 18. — 6 Exod. 21, 23. — 7 Exod. 20, 17. —
9 Mt. 5, 33, 34. — 10 Ps. 62, 12. — 11 Exod. 20, 16; Prov. 14, 31. —
13 Prov. 20, 13. — 14 Prov. 12, 28. — 15 Prov. 6, 2; Ps. 139, 12. —
17 Mt. 12, 36. — 18 Lev. 19, 11; Ps. 5, 7. — 20 Hab. 2, 9. — 21 Mt.
24, 51.

1 σαπφείρα d e h p | 3 ἠφαντώθησαν h | 4 φησίν > h | 5 περιβιώ-
σητε d | οὐδὲ h | διαφθορᾷ b | 6 λαβῶν d e p v | 8 τὴν παῖδα e | 9 ἐρρήθη

sunt omnia viscera eius; et Ananias atque Sapphira uxor eius, quoniam propria bona rapuerant et tentaverant spiritum Domini, statim sententia Petri coapostoli nostri morte multati fuerunt.

III. Non incantabis neque vinum miscebis; ait enim: *Veneficos non sinetis vivere.* 2. Non interficies filium tuum in abortione 5 neque interimes infantem natum; omne enim formatum, quod animam a Deo accepit, si perimatur, vindicabitur, utpote iniustum occisum. 3. *Non concupisces, quae sunt proximi tui, ut uxorem aut servum aut bovem aut agrum.* 4. *Non peierabis;* dictum enim est: *Non iurabis omnino;* sin minus, saltem pie ac vere iura, quia 10 laudabitur omnis, qui iurat in eo. 5. *Non dices falsum testimonium, quoniam qui calumniatur pauperem, lacessit eum, qui illum fecit.*

IV. Non maledices: *Ne diligas enim, inquit, maledicere, ne tollaris;* neque recordaberis iniuriae acceptae; *viae enim eorum, qui memores sunt iniuriarum, ad mortem ducunt.* 2. Non eris du- 15 plicis sententiae neque duplicis linguae; *laqueus enim fortis viro propria labia, et vir linguosus non dirigetur in terra.* 3. Non erit sermo tuus vanus; *de omni enim verbo otioso reddetis rationem.* 4. *Non mentieris:* *Perdes enim, inquit, omnes, qui loquuntur mendacium.* 5. Non eris fraudator neque rapax: *Vae enim, inquit, 20 ei, qui proximum fraudat fraude mala.* 6. Non eris hypocrita, ne partem tuam cum eis ponas.

p v | 10 ὅτι : > b, + γέγραπται d e | 11 ψευδομ. : συκοφαντήσεις b d
a² l. m | ὅτι ὁ : ὁ γὰρ h | 13 κακολογεῖν a b p : καταλαλεῖν d e h v LXX |
18 γάρ : δὲ d, > b | ἀργοῦ λόγου h | δώσεις τῷ θεῷ λόγον d | 19 φησὶ
> d e p v

III. Ἀπαγόρευσις γοητείας, τεκνοκτονίας (ψεύδους p v), ἐπιτορκίας, ψευδομαρτυρίας (ψ. > p v). Interdictio magicarum artium, interfectionis filiorum (mendacii), periurii, falsi testimonii.

2. Procuracionem abortus et expositionem vel necationem filiorum praeter Didachen et Barnabae epistulam 19, 2 condemnant Epistula ad Diog. 5, 6; Iustinus Apol. I, 27; Athenagoras Leg. c. 30; Clemens Alex. Paedag. II, 10, 96 p. 227; synodi Illiberitana

c. 63, Ancyrana c. 21; Basilius can. 2; Iosephus Contra Apionem II, 16 vel Eusebius Praepar. evang. VIII, 8, 21 verba Iosephi repetens.

IV. Ἀπαγόρευσις κακολογίας, μῆνιδος καὶ ἤθους ὑπόβλου, ἀργολογίας (ἀντιλογίας d e p v), ψεύδους, πλεονεξίας (+ τε καὶ d e) ὑποκρίσεως. Interdictio maledicentiae, irae permanentis ac moris subdoli, otiosi sermonis (contradictionis), mendacii, fraudis, simulationis.

4. Ps.-Ign. Her. 5, 1.

V. Οὐκ ἔσῃ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος· „ὑπερηφάνους“ γὰρ „ὁ θεὸς ἀντιτάσσεται. 2. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ κυρίου ἢ κρίσις“. 3. οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον. „ἐλεγμοῦ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι’ αὐτὸν ἁμαρτίαν“, καὶ 5 „ἐλεγχε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε“. 4. φεῦγε ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ· „Ἀπεχε“ γάρ, φησὶν, „ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοι“. 5. μὴ γίνου ὀργίλος μηδὲ βάσκανος μηδὲ ζηλωτῆς μηδὲ μανικὸς μηδὲ θρασύς, μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καὶν καὶ τὰ τοῦ Σαοὺλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὃς μὲν ἀπέκτεινεν τὸν

10 ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὐρεθῆναι παρὰ θεῶ καὶ διὰ τὸ προσδεχθῆναι τὴν θυσίαν αὐτοῦ, ὃς δὲ τὸν ὄσιον Δαυὶδ ἐδίωκεν νικήσαντα Γολιάθ τὸν Φιλιστιαῖον, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ, ὃς δὲ τοὺς δύο στρατηλάτας ἀνεΐλεν, τὸν Ἀβεννήρ τὸν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἀμεσσὰ τὸν τοῦ Ἰούδα.

15 VI. Μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ὅτι ὁδηγεῖ πρὸς εἰδωλολατρείαν· „Οἰώνισμά“ δέ, φησὶν ὁ Σαμουήλ, „ἁμαρτία ἐστίν“, καὶ „οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραὴλ. 2. οὐκ ἔσῃ ἐπάδων ἢ περικαθαίρων τὸν νιόν σου, οὐ κληδονιεῖς οὐδὲ οἰωνισθήσῃ οὐδὲ ὀρνεοσκοπήσεις“ οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πονηρά· 20 ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ ὁ νόμος ἀπέειπεν. 3. μὴ γίνου ἐπιθυμητῆς κακῶν, ὁδηγηθήσῃ γὰρ εἰς ἀμετρίαν ἁμαρτημάτων. 4. οὐκ ἔσῃ

*

*

*

οὐδὲ ὑποκριτῆς οὐδὲ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος. οὐ λήψῃ βουλήν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου. 7. οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ οὓς μὲν ἐλέγξεις, (οὓς δὲ ἐλέήσεις), περὶ δὲ ὧν προσεῦξῃ, οὓς δὲ ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου.

III. Τέκνον μου, φεῦγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ. 2. μὴ γίνου ὀργίλος, ὁδηγεῖ γὰρ ἢ ὀργὴ πρὸς τὸν φόνον, μηδὲ ζηλωτῆς μηδὲ ἐριστικὸς μηδὲ θυμικὸς· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων φόνοι γεννῶνται. 3. τέκνον μου, μὴ γίνου ἐπιθυμητῆς, ὁδηγεῖ γὰρ ἢ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν, μηδὲ αἰσχρολόγος μηδὲ ὑψηλόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων μοιχεῖαι γεννῶνται. 4. τέκνον μου, μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, μηδὲ ἐπαιδὸς μηδὲ μαθηματικὸς μηδὲ περικαθαίρων,

1 Prov. 3, 34. — 2 Deut. 1, 17. — 3 Lev. 19, 17. — 5 Prov. 9, 8. — 6 Ies. 54, 14. — 8 Gen. 4. — 12 I Reg. 17, 18. — 14 III Reg. 2, 32. — 16 I Reg. 15, 23. — Num. 23, 23. — 17 Deut. 18, 10, 11; Lev. 19, 26.

V. Non eris malignus neque superbus: *superbis enim Deus resistit*. 2. *Non accipies personam in iudicio, quia Domini est iudicium*. 3. Non odio habebis ullum hominem. *Arguendo argues fratrem tuum, et non accipies propter eum peccatum; et argue sapientem, et diliget te*. 4. Fuge ab omni malo et ab omni re simili 5 ei: *Recede enim, inquit, ab iniquo, et tremor non appropinquabit tibi*. 5. Ne sis iracundus neque invidus neque aemulator neque furiosus neque audax, ne tibi accidant, quae Cain et Saul et Ioab; quoniam primus quidem occidit fratrem suum Abel, quod is fuit apud Deum praestantior inventus eiusque sacrificium acceptum, 10 secundus vero sanctum David persequebatur, victorem Goliath Philistaei, invidens ob saltatricum faustam acclamationem, tertius denique duos exercitus duces confodit, Abner ducem Israel et Amasam, ducem Iudae.

VI. Ne sis augur, quia id ducit ad idololatriam: *Augurium* 15 enim, inquit Samuel, *peccatum est, et non erit auguratio in Iacob neque divinatio in Israel*. 2. *Non eris incantator aut filium tuum lustrans; non ominaberis neque auguraberis neque auspicaberis neque disces pravas disciplinas; haec enim omnia etiam lex prohibuit*. 3. Ne sis cupitor malorum; deduceres enim in peccatorum nimie- 20

2 ὁ (> h) θεός a h v : κύριος b d e p LXX | πρόσωπον + δυνάστων p v |
 ὅτι τοῦ : τοῦ γὰρ p v | 4 αὐτοῦ e | 5 φεύγετε h | 6 αὐτοῦ b h, αὐτῶν e |
 8 μήτε μανικὸς d | θρασὺς + ἵνα b An | 9 ἰὼβ a b | ὅς : ὁ p v | 10 τὸν > d |
 11 προσδεχθῆναι : προκριθῆναι a | 12 νικήσαντα + τὸν a b | γολιάδ a |
 ζηλώσας a d e An : καὶ ζ. b h p v | 13 στρατόρχας a | 14 ἀβενῆρ d p v |
 καὶ a d e : + τὴν b h p v | ἀμεσάν h | 17 οἰώνισμα b h | 18 ἐπαιδῶν e |
 ἧ̄ : οὐδὲ p v, > b | 19 οὐδὲ ὄρνεοσκ. — μαθήση a² i. m., > a | μάθημα
 πονηρὸν d e p v | 20 πάντα d e p v | 21 ἀμαρτιῶν e

V. Ἀπαγόρευσις κακοηθείας, προσποληψίας, ὀργῆς, μισανθρωπίας, βασκανίας. Interdictio malignitatis, acceptionis personarum, irae, odii erga homines, invidiae.

1. Ps.-Ign. Her. 5, 1.

3. ἐλεγμῶ κτλ.] Haec addens Constitutor verba ἀλλὰ οὐς μὲν κτλ. Did. 2, 7 delevit.

VI. Περὶ οἰωνοσκοπικῆς, ἐπαιδῆς (ἐπαοιδίας a), κληδονισμοῦ, ἐπιθυμίας κακῶν καὶ λοιπῶν ἀπηγορευμένων (κληδονισμοῦ κτλ. > a). De arte augurali, incantatione, ominatione, cupidine malorum reliquarumque rerum interdictarum.

1—4. Constitutor ordinem Didaches 3, 3. 4 invertit.

3. Cf. Cyrill. Hier. Catech. IV, 37.

αἰσχρολόγος οὐδὲ ὑπόφθαλμος οὐδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων
 πορνείαι καὶ μοιχεῖαι γίνονται. 5. μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ
 ἀντὶ θεοῦ δουλεύσῃς τῷ μαμωνᾷ. 6. μὴ γίνου κενόδοξος μηδὲ
 μετέωρος μηδὲ ὑψηλόφρων, ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων ἀλαζονεῖαι
 5 γεννῶνται· μνήσθητι τοῦ εἰπόντος· „Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία
 μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν
 μεγάλοις οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ· εἰ μὴ ἑταπεινοφρόνων“.

VII. Μὴ γίνου γόγγυσος, μνησθεις τῆς τιμωρίας ἧς ὑπέστησαν
 οἱ καταγογγύσαντες Μωσέως. 2. μὴ ἔσο ἀνθάδης μηδὲ πονη-
 10 ρόφρων μηδὲ σκληροκάριος μηδὲ θυμώδης μηδὲ μικροψυχος· πάντα
 γὰρ ταῦτα ὀδηγεῖ πρὸς βλασφημίαν. 3. ἴσθι δὲ πρῶτος ὡς Μωϋσῆς
 καὶ Δαβὶδ, ἐπεὶ „οἱ πραεῖς κληρονομήσουσιν τὴν γῆν“.

VIII. Γίνου μακρόθυμος· ὁ γὰρ τοιοῦτος „πολὺς ἐν φρονή-
 σει“, ἐπεὶπερ ὁ „ὀλιγόψυχος ἰσχυρὸς ἄφρων“. 2. γίνου ἐλεήμων·
 15 „μακάριοι“ γὰρ „οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται“. 3. ἔσο
 ἄκακος, ἡσύχος, ἀγαθός, τρέμων τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ. 4. οὐχ
 ὑψώσεις σεαυτὸν ὡς ὁ Φαρισαῖος, ὅτι „πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν
 ταπεινωθήσεται“, καὶ „τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ
 θεῷ“. 5. οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος, ὅτι „ἀνὴρ θρασὺς
 20 ἐμπεσεῖται εἰς κακά“. 6. οὐ συμπορεύσῃ μετὰ ἀφρόνων, ἀλλὰ
 μετὰ σοφῶν καὶ δικαίων. 7. τὰ συμβαίνοντά σοι πάθη ἐν μένῳ
 δέχου καὶ τὰς περιστάσεις ἀλύπως, εἰδώς, ὅτι μισθός σοι παρὰ
 θεοῦ δοθήσεται ὡς τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Λαζάρῳ.

*

*

μηδὲ θέλε αὐτὰ βλέπειν <μηδὲ ἀκούειν>· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων
 εἰδωλολατρία γεννᾶται. 5. τέκνον μου, μὴ γίνου ψεύστης, ἐπειδὴ
 ὀδηγεῖ τὸ ψεῦσμα εἰς τὴν κλοπὴν, μηδὲ φιλάργυρος μηδὲ κενόδοξος·
 ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται. 6. τέκνον μου, μὴ
 γίνου γόγγυσος, ἐπειδὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν βλασφημίαν, μηδὲ ἀνθάδης
 μηδὲ πονηρόφρων· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι γεν-
 νῶνται. 7. ἴσθι δὲ πρᾶυς, ἐπεὶ „οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν
 γῆν“. 8. γίνου μακρόθυμος καὶ ἐλεήμων καὶ ἄκακος καὶ ἡσύχιος
 καὶ ἀγαθός καὶ τρέμων τοὺς λόγους διὰ παντός, οὓς ἤκουσας.
 9. οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν οὐδὲ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος. οὐ
 κολληθήσεται ἡ ψυχὴ σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ
 ταπεινῶν ἀναστραφήσῃ. 10. τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς
 ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδώς, ὅτι ἄτερ θεοῦ οὐδὲν γίνεται.

tatem. 4. Non eris turpiloquus neque emissiciis oculis neque vinolentus; inde enim fornicationes et adulteria oriuntur. 5. Ne sis avarus, ne vice Dei servias mammonae. 6. Ne sis inanis gloriae cupidus neque elatus neque altum sapiens; ex his quippe omnibus superbiae prodeunt. Memento illius, qui dixit: *Domine,* 5
non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis neque in mirabilibus super me; si non humiliter sentiebam.

VII. Ne sis murmurator, memor poenarum, quas dederunt, qui Mosi obmurmuravit. 2. Ne sis insolens nec malitiosus nec 10
duro corde nec iracundus nec pusilli animi; omnia enim haec ducunt ad blasphemiam. 3. Sis vero mitis, ut Moses et David, quandoquidem *mites possidebunt terram.*

VIII. Sis longanimis: qui enim talis est, *multus est in prudentia,* siquidem *pusillanimis est vehementer stultus.* 2. Sis misericors: *beati enim misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* 3. Esto innocens, quietus, bonus, tremens sermones Dei. Non te exaltabis ut Pharisaeus, quia *omnis, qui se exultat, humiliabitur;* et *quod altum est in hominibus, abominatio est apud Deum.* 5. Non dabis animae tuae audaciam, quia *vir audax* 20
incidet in mala. 6. Non gradieris cum insipientibus, sed cum sapientibus ac iustis. 7. Morbos et casus, qui tibi acciderint, placide accipito, et adversa fer sine tristitia, sciens, quod tibi a Deo dabitur merces, sicut Iob et Lazaro.

Ps. 131, 1. — 12 Ps. 36, 11; Mt. 5, 5. — 13 Prov. 14, 29. — 15 Mt. 5, 7. — 16 Ies. 66, 2. — 17 Luc. 18, 14; 16, 15. — 19 Prov. 13, 17. — 23 Iob 42; Luc. 16.

4 ἀλαζονίαι a b v | 5 γίνονται p, γίνονται a, γίνονται b | 8 μήσθητι h | 9 γογγύσαντες b p v | Μωσέως : κατὰ M. b h p v | ἔσω b e, ἔσω a | 10/11 ταῦτα γ. πάντα b p v | 11 μωσῆς d e h v | 12 τὴν > a | 14 ὁ > a b h | 15 γὰρ > e | ἐλεηθήσονται : υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται h | ἔσω b e . 18 παρὰ + τῷ a | 19 θρασὺς ἀνὴρ a | 20 συμπορευθήσῃ h | 21 δικαίων + ὁ συμπορευόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσιν γνωσθήσεται a ex Prov. 33, 20 | 22-23 παρὰ θεοῦ σοὶ a

VII. Ἀπαγόρευσις γογγυσμοῦ καὶ αἰθαδείας καὶ ὑπερηφανίας καὶ θρασύτητος. Interdictio murmurationis, perversitatis, superbiae, feritatis.

3. Cf. Ps.-Ign. Eph. 10, 2.

VIII. Περὶ μακροθυμίας, ἀκακίας, πραότητος (+ καὶ d e) ὑπομονῆς. De longanimitate, innocentia, mansuetudine, patientia.

1. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

IX. „Τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ“ δοξάσεις, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός, τιμήσεις δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς γενέσεως αἴτιον, ἀλλ’ ὡς τοῦ εὖ εἶναι σοι πρόξενον γενόμενον· ὅπου γὰρ ἡ περὶ θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ θεὸς πάρεστιν. 2. ἐκζητήσεις καθ’ ἡμέραν τὸ πρόσωπον τῶν ἁγίων, ἵν’ ἐπαναπαύῃ τοῖς λόγοις αὐτῶν.

X. Οὐ ποιήσεις σχίσματα πρὸς τοὺς ἁγίους, μνησθεῖς τῶν Κορειτῶν. 2. εἰρηνεύσεις μαχομένους ὡς Μωσῆς, συναλλάσσων εἰς φιλίαν. 3. κρινεῖς δικαίως· „τοῦ“ γὰρ „κυρίου ἢ κρίσις“. 4. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώματι, ὡς Ἡλίας καὶ Μιχαίας τὸν Ἀχαάβ καὶ Ἀβδεμέλεχ ὁ Αἰθίοψ τὸν Σεδεκίαν καὶ Νάθαν τὸν Δαβὶδ καὶ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδη.

XI. Μὴ γίνου δίψυχος ἐν προσευχῇ σου, εἰ ἔσται ἢ οὐ· λέγει γὰρ ὁ κύριος ἐμοὶ Πέτρῳ ἐπὶ τῆς θαλάσσης· „Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας“;

XII. Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὴν χεῖρα, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συστέλλων. 2 (XII). ἐὰν ἔχῃς, διὰ τῶν χειρῶν σου δός, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου· „ἐλεημοσύναις“ γὰρ καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι“. 3. οὐ διστάσεις δοῦναι πτωχῷ, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ γὰρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ ἀνταποδότης· „Ὁ ἐλεῶν“ γὰρ, φησὶν, „πτωχὸν κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ“. 4. οὐκ

* * *

IV. Τέκνον μου, „τοῦ λαλοῦντός σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ μνησθήσῃ“ νυκτός καὶ ἡμέρας, τιμήσεις δὲ αὐτὸν ὡς κύριον· ὅθεν γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται, ἐκεῖ κύριός ἐστιν. 2. ἐκζητήσεις δὲ καθ’ ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, ἵνα ἐπαναπαῖς τοῖς λόγοις αὐτῶν. 3. οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους· κρινεῖς δικαίως, οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώμασιν. 4. οὐ διψυχήσεις, πότερον ἔσται ἢ οὐ. 5. μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. 6. ἐὰν ἔχῃς διὰ τῶν χειρῶν σου, δώσεις λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου. 7. οὐ διστάσεις δοῦναι οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ γὰρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ

1 Hebr. 13, 7. — 7 Num. 16. — 8 Exod. 2. — 9 Deut. 1, 17. — 10 III Reg. 18. 22. — 11 Ier. 45. — 12 II Reg. 12; Mt. 14. — 13 Iac. 1, 6. 7. — 14 Mt. 14, 11. — 16 Sir. 4, 31. — 18 Prov. 16, 6. — 21 Prov. 19, 17.

IX. *Eum, qui sermonem Dei tibi loquitur, glorificabis, eiusque eris memor die ac nocte, honorabis autem eum non tanquam originis auctorem, sed tanquam illum, qui tibi ut bene esses conciliator exstitit; ubi enim doctrina de Deo, ibi Deus adest.* 2. Exquires cotidie faciem sanctorum, ut adquiescas sermonibus eorum. 5

X. Non facies schismata adversus sanctos, recordatus Corintarum. 2. Pacabis dissidentes ut Moses, eosque in amicitiam reconciliabis. 3. Iudicabis iuste; *Domini enim est iudicium.* 4. Non accipies personam in arguendo de peccato, ut Elias et Michaeas Achab arguerunt, Abdemelech Aethiops Sedeciam, Nathan David et Ioannes Herodem. 10

XI. Ne sis duplici animo in precatione tua, utrum futurum sit an non; dixit enim Dominus mihi Petro in mari: *Modicae fidei, quare dubitasti?* 15

XII. Noli ad accipiendum quidem manum porrigere, ad dandum vero contrahere. 2 (XII). Si habes, manibus tuis praebe, ut opereris in redemptionem peccatorum tuorum; *eleemosynis enim ac fide purgantur peccata.* 3. Non dubitabis largiri pauperi, neque largiens murmurabis; cognosces enim, quis sit, qui mercedem retribuit; ait quippe: *Qui miseretur pauperis, Domino faenerat; secundum autem datum illius, sic retribuetur ei.* 4. Ne avertas te ab 20

2 δ' d | 3 γενόμενον b, γινόμενον a v | 4 ὁ > b d e | 8 χοριτῶν d e, χοιτῶν b | καταλάσσων p v | 10 λήψει e | 11 ἀβδεμελέκ p v, ἀβιμέλεχ h αιθίωψ h | 14 ὀλιγόπιστε a d h : ὀλιγόψυχε b d i. m. e p v | 17 συστέλλων + ἀλλά b, ἀλλ' d | ἔχεις a | 21 κρυῖω : θεῶ b d e

IX. Ὅτι χορὴ τοὺς κατὰ Χριστὸν διδασκάλους γονέων πλεῖον (+ τι a) ἤγεισθαι· οἱ μὲν γὰρ τὸ εὖ (τοῦ θεοῦ v) εἶναι, οἱ δὲ τὸ εἶναι μόνον παρέχουσι. Quod oporteat doctrinae Christi magistros pluris ducere quam parentes; illi enim bene esse, hi vero nonnisi esse praestant. — Codex d inde ab hoc capite nonnisi rarissime inscriptionem exhibet.

1. ὡς τοῦ εὖ εἶναι σοι πρ.] Eadem fere Constitutor c. 31, 2 addidit.

X. Ὅτι χορὴ μὴ ἀποσχίζειν τῶν ἁγίων, ἀλλ' εἰρηνεύειν μαχομένους, κρίνειν τε δικαίως καὶ μὴ προσωποληπτεῖν (ἀλλ' πτλ. > a). Quod non oporteat se disiungere a sanctis, sed pacificare contententes et iudicare iuste et personas non accipere.

XI. Περὶ διψύχων ἦτοι ὀλιγοψύχων (ὀλιγοπίστου e). De homine animi duplicis seu parvi (modicae fidei). Cf. Ps.-Ign. Her. 7, 1.

XII. Περὶ εὐποιίας. De beneficentia. 2. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον „Ὅς φράσσει“ γάρ, γησί, „τὰ ὅσα
αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακούσαι τοῦ θεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται,
καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων αὐτοῦ“. 5. κοινωνήσεις εἰς πάντα
τῶ ἀδελφῶ σου καὶ οὐκ ἔρεις ἴδια εἶναι, κοινὴ γὰρ ἢ μετάληψις
5 παρὰ θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρεσκευάσθη.

XIII. Οὐκ ἄρεις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς
θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος αὐτῶν διδάξεις αὐτοὺς τὸν
φόβον τοῦ θεοῦ. „Παίδευε“ γάρ, φησί, „τὸν υἱὸν σου, οὕτως
γὰρ ἔσται σοι εὐέλπις“. 2 (XIII). οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ
10 παιδίσκη τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν πεποιθόσιν „ἐν πικρίᾳ ψυχῆς“,
μὴ ποτε στενάξουσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοι ὄργη παρὰ θεοῦ.
3. καὶ ὑμεῖς, οἱ δοῦλοι, ὑποτάγητε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύπῳ
θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ, „ὡς τῷ κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις“.

XIV. Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν, καὶ πᾶν, ὃ ἐὰν ἦ ἄρεστὸν
15 κυρίῳ, ποιήσεις. 2. οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς „ἐντολὰς κυρίου, φυλά-
ξεις“ δέ, ἃ παρέλαβες παρ' αὐτοῦ, „μῆτε προστιθεῖς“ ἐπ' αὐτοῖς
„μῆτε ἀφαιρῶν“ ἀπ' αὐτῶν. „οὐ προσθήσεις“ γὰρ „τοῖς λόγοις
αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδῆς γένῃ“. 3. ἐξομολογήσῃ κυρίῳ
τῷ θεῷ σου τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ οὐκέτι προσθήσεις ἐπ'
20 αὐτοῖς, ἵνα εὖ σοι γένηται παρὰ κυρίῳ τῷ θεῷ σου, „ὅς οὐ βού-
λεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν“.

XV. „Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου θεραπεύσεις“
ὡς αἰτίους σοι γενέσεως, „ἵνα γένη μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς ἧς

*

*

καλὸς ἀνταποδότης. 8. οὐκ ἀποστραφήσῃ τὸν ἐνδεόμενον, συγ-
κοινωνήσεις δὲ πάντα τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἔρεις ἴδια εἶναι· εἰ
γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἔστε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς;
9. οὐκ ἄρεις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς
σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος διδάξεις τὸν φόβον τοῦ θεοῦ. 10. οὐκ
ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ παιδίσκη, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐλπί-
ζουσιν, ἐν πικρίᾳ σου, μὴποτε οὐ μὴ φοβηθήσονται τὸν ἐπ' ἀμφο-
τέροις θεόν· οὐ γὰρ ἔρχεται κατὰ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ'
οὓς τὸ πνεῦμα ἠτοιμάσεν. 11. ὑμεῖς δὲ οἱ δοῦλοι ὑποταγήσεσθε
τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ. 12. μισή-
σεις πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἄρεστὸν τῷ κυρίῳ. 13. οὐ
μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες, μῆτε
προστιθεῖς μῆτε ἀφαιρῶν. 14. ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παρα-

indigente: *Qui obturat enim, inquit, aures suas, ne audiat egentem, et ipse invocabit, et non erit, qui exaudiat eum.* 5. Communicabis omnia cum fratre tuo et non dices propria esse; communis enim participatio a Deo omnibus hominibus praeparata fuit.

XIII. Non tolles manum tuam a filio tuo aut a filia tua, sed 5 a iuventute doce eos timorem Dei: *Castiga enim, inquit, filium tuum; sic enim erit tibi bonae spei.* 2 (XIII). Non imperabis in amaritudine animae servo tuo aut ancillae, in eundem Deum confidentibus, ne forte ingemiscant adversus te et tibi sit ira a Deo. 3. Et vos, servi, dominis vestris tanquam imagini Dei estote sub- 10 iecti cum reverentia et metu, *sicut Domino et non hominibus.*

XIV. Odio habebis omnem hypocrisim, et quidquid Domino fuerit placitum, facies. 2. Ne deseras mandata Domini; servabis autem, quae accepisti ab eo, *neque addens in iis neque detrahens ab iis; non addes enim verbis illius, ne arguat te et mendax fias.* 15 3. Confiteberis Domino Deo peccata tua; et non amplius adicies ad ea, ut bene sit tibi a Domino Deo tuo, *qui non vult mortem peccatoris, sed paenitentiam.*

XV. *Patrem tuum et matrem tuam coles tanquam tibi ortus auctores, ut fias longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus* 20

15 Deut. 4, 2; 12, 32. — 17 Prov. 30, 6. — 20 Ezech. 18, 23; 33, 11. — 22 Exod. 20, 12.

1 ἐνδεόμενον h D : ἐνδεοούμενον a p v, δεόμενον b d e | φησὶ post ὧτα h | 2 αὐτοῦ > b h | τοῦ pr > a p v | ἀκοῦσαι b e | τοῦ δεομένου : ἐν-
 δεουμένον p v | 3 ὁ > a | εἰς > b h | 5 παρασκευάσθη a | 7 ἀλλ' e p v |
 αὐτῶν > a | 10 ἐν > a | 11 στενάξωσιν b d e p v | 12 τύπῳ b d h D :
 τυπῷ a, τύποι e, τύποις p v | 13 αἰσχύνῃ : προσοχῇ a | τῷ > d e p v |
 14 ἐάν : ἄν d e p v | 14/15 ἀρεστόν (+ τῷ b) κυρίῳ a b D : ∞ rel |
 16 προσθήῃς h | 17 ἀφελῶν b h | 19 προσεγγίσεις h | 20 κυρίου τοῦ θεοῦ
 d e | 22 σοῦ bis > b, sec > a

XIII. Ὅπως δεῖ προσφέρεσθαι τοῖς οἰκέταις τοὺς κυρίους, καὶ ὅπως χρῆ ἐπιτάσσασθαι τοὺς οἰκέτας. Quales se exhibere debeant famulis domini, et quomodo oporteat famulos esse subiectos.

XIV. Περὶ ὑποκρίσεως καὶ προσο-
 χῆς νόμων καὶ ἐξομολογήσεως (ἐξ-
 FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

ομολογήσεων a² pr. m.). De hypocrisi et legum observantia et confessione.

3. Cf. Ps.-Ign. Philad. II, 1.

XV. Περὶ τῆς πρὸς γονέας θερα-
 πείας. De cultu erga parentes.

I, Cf. Ps.-Ign. Her. 4, 1.

κύριος ὁ θεός σου δίδωσί σοι“. 2. τοὺς ἀδελφούς σου καὶ τοὺς συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδης· „τοὺς“ γὰρ „οἰκείους τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόφει“.

XVI. Τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδώς, ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ
5 χειροτονία· τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ τιμήσεις ὡς „λειτουργοὺς θεοῦ,
ἔκδικοι γὰρ εἰσιν πάσης ἀδικίας“· οἷς ἀποτίσατε τέλος, φόρον καὶ
πᾶσαν εἰσφορὰν ἐγγνωμόνως.

XVII. Οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας
σου, πρὶν ἂν λύσης τὴν πικρίαν σου. 2. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς
10 ζωῆς, ἧς γένοιτο ἐντὸς ὑμᾶς εὐρεθῆναι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
κυρίου ἡμῶν.

XVIII. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς
θεωρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ ἄγνοια τοῦ θεοῦ καὶ πολλῶν θεῶν
ἐπεισαγωγή, δι' ὧν „φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι“, ἐπιπορξίαι, ἐπι-
15 θυμῖαι παράνομοι, „κλοπαί“, εἰδωλολατρεῖαι, μαγίαι, φαρμακεῖαι,
ἄρπαγαί, „ψευδομαρτυρίαι“, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδία, „δόλος,
ὑπερηφανία, κακία“, ἀνθάδεια, „πλεονεξία“, αἰσχρολογία, ζηλο-
τυπία, θρασύτης, ὑψηλοφροσύνη, „ἀλαζονεία“, ἀφοβία, διωγμὸς
ἀγαθῶν, ἀληθείας ἔχθρα, ψεύδους ἀγάπη, ἄγνοια δικαιοσύνης.
20 2. οἱ γὰρ τούτων ποιηταὶ οὐ „κολλῶνται ἀγαθῶ“ οὐδὲ κρίσει
δικαία, ἀγρυπνοῦσιν οὐχ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν·
ὧν μακρὰν πραότης καὶ ὑπομονή, „μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες

* * *

πτώματά σου, καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει
πονηρᾷ. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς.

V. Ἡ δὲ τοῦ θανάτου ὁδὸς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον πάντων
πονηρὰ ἐστὶ καὶ κατάρως μεστή· „φόνοι, μοιχεῖαι“, ἐπιθυμῖαι,
„πορνεῖαι, κλοπαί“, εἰδωλολατρεία, μαγείαι, φαρμακίαι, ἄρπαγαί,
„ψευδομαρτυρίαι“, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδία, „δόλος, ὑπερηφανία,
κακία“, ἀνθάδεια, πλεονεξία, αἰσχρολογία, ζηλοτυπία, θρασύτης,
ὑψος, „ἀλαζονεία“, 〈ἀφοβία〉· 2. διώκται ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλή-
θειαν, ἀγαπῶντες ψεῦδος, οὐ γνώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης,
οὐ „κολλώμενοι ἀγαθῶ“ οὐδὲ κρίσει δικαία, ἀγρυπνοῦντες οὐχ
εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν πραύτης καὶ
ὑπομονή, „μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα“, οὐχ ἔλε-

dat tibi. 2. Fratres tuos et cognatos tuos ne despicias; *domesticos enim seminis tui ne despexeris.*

XVI. Regem vereberis, sciens a Domino esse electionem; magistratus eius honorabis *ut ministros Dei; vindices enim sunt omnis iniuriae;* quibus grato animo exsolvite vectigal, tributum 5 omnemque collationem.

XVII. Non accedes ad precationem tuam in die improbitatis tuae, priusquam amaritudinem tuam deponas. 2. Haec est via vitae, intra quam vos utinam inveniamini per Iesum Christum Dominum nostrum. 10

XVIII. Via autem mortis in pravis actionibus cernitur; in ea enim est ignoratio Dei et introductio multorum deorum, unde *caedes, adulteria, scortationes, periuria, cupiditates iniquae, furta, idololatriae, magiae, praestigiae, rapinae, falsa testimonia, simulationes, corda duplicia, dolus, superbia, malitia, pervicacia, avaritia,* 15 *turpiloquium, zelotypia, feritas, elatio mentis, insolentia, timoris vacuitas, bonorum vexatio, veritatis odium, mendacii amor, ignorantia iustitiae.* 2. Horum quippe factores non *adhaerent bono* neque iusto iudicio; vigilant non ad bonum, sed ad malum; a quibus longe est mansuetudo et patientia; qui *vana diligunt, sec-* 20

16 Rom. 1, 29. 30. — 20 Rom. 12, 9; Ioann. 7, 24. — 21 Rom. 16, 19. — 22 Ps. 4, 3; Ies. 1, 23.

1 σου : σοι d e, > b | σοι > d | 3 ὑπερόψη e h | 4 ἡ > d e | 5 τιμήσει e | 8 ἡμέραις h | 13 τοῦ > a | θεῶν : κακῶν καὶ θόλων καὶ ταραχῶν b | 15 εἰδωλολατρίαι a, corr a² | μαγεῖαι e h | φαρμακίαι e h | 18 ἀλαζονεία h : -νία rel | 20 ἀντιποιηταὶ b | ἀγαθῶν a (corr a²) e, ἀγαθοῖς h | 21 ἀγρυπνοῦσιν + γὰρ h | τὸ pr > h

XVI. *Περὶ τῆς πρὸς βασιλεία καὶ ἄρχοντας ὑποταγῆς.* De subiectione erga regem et magistratus.

XVII. *Περὶ καθαροῦ συνειδότος τῶν προσευχομένων.* De munda conscientia precantium.

XVIII. *Ὅτι ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου ἐπεισαχθεῖσα ὁδὸς ἀσεβείας καὶ παρανομίας πεπλήρωται.*

Quod via ex insidiis diaboli adscita impietate ac iniquitate plena sit.

1. ἀφοβία] Barnabas 20, 1 ad explicandum vocabulum addit θεοῦ, similiter corrector versionis Duarum viarum latinae. Cf. Patres apost. ed. Funk 1901 p. 14. Vocabulum etiam in catalogo vitiorum Clem. Hom. I, 18 locum obtinet.

ἀνταπόδομα“, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, „φονεῖς τέκνων“, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ὑπερ-
5 ὅπται, πανθαμάρτητοι. ῥυσθεῖητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

XIX. „Ὅρα, μή τις σε πλανήσῃ“ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· „Οὐκ ἐκκλινεῖς γάρ, φησὶν, „ἀπ’ αὐτῆς δεξιὰ ἢ εὐώνυμα, ἵνα συνῆς ἐν πᾶσιν οἷς ἐὰν πράσῃς“· οὐ γὰρ ἂν ἐκτραπῆς ἔξω τῆς εὐθείας ὁδοῦ, δυσσεβήσεις.

10 XX. Περὶ δὲ βρωμάτων λέγει σοι ὁ κύριος· „Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε“, καί· „Πᾶν κρέας ἔδεσθε ὡς λάχανα χλόης, τὸ δὲ αἷμα ἐκχεεῖς· οὐ“ γὰρ „τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα“, λέγω δὲ „βλασφημίαι“, καταλαλιαὶ καὶ εἴ τι τοιοῦτον. 2. σὺ δὲ „φάγη τὸν μυελὸν τῆς γῆς“
15 μετὰ δικαιοσύνης, „ὅτι εἴ τι καλόν, αὐτοῦ, καὶ εἴ τι ἀγαθόν, αὐτοῦ· σίτος νεανίσκοις καὶ οἶνος εὐωδιάζων παρθένοις· τίς“ γὰρ „φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲς αὐτοῦ“;

XXI. Ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε· ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα, ἐφ’ ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ· ὅπως
20 „μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων“.

XXII. Περὶ δὲ βαπτίσματος, ὃ ἐπίσκοπε ἢ πρεσβύτερε, ἤδη

* * *

οὔντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, „φονεῖς τέκνων“, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταί, πανθαμάρτητοι. ῥυσθεῖητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

VI. Ὅρα, μή τις σε πλανήσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδαχῆς, ἐπεὶ παρεκτὸς θεοῦ σε διδάσκει. 2. εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὄλον τὸν ζυγὸν τοῦ κυρίου, τέλειος ἔσῃ· εἰ δ’ οὐ δύνασαι, ὃ δύνη, τοῦτο ποιεῖ. 3. περὶ δὲ τῆς βρώσεως, ὃ δύνασαι βάστασον· ἀπὸ δὲ τοῦ εἰδωλοθύτου λίαν πρόσχε· λατρεία γὰρ ἐστὶ θεῶν νεκρῶν.

VII. Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος, οὕτω βαπτίσατε· ταῦτα πάντα

2 Sap. 12, 5. — 6 Mt. 24, 4. — Ios. 1, 7. — 10 Ies. 1, 19; Gen. 9, 3. — 11 Deut. 15, 23. — 12 Mt. 15, 11. 19. — 14 Gen. 45, 18. — Zach. 9, 17. — 16 Eccles. 2, 25. — 20 I Cor. 10, 20.

4 καταπ. θλιβ. : θλιβ. καταπ. b d, > p v | 5 πανθαμάρτητοι d D :

tantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant de afflicto, non cognoscunt creatorem suum: interfectores liberorum, in abortione corrumpentes creaturam Dei, aversantes egenum, opprimentes calamitosum, divitum advocati, pauperum contemptores, omni ex parte peccatores. Liberemini, filii, ab his omnibus. 5

XIX. *Vide, ne quis te faciat aberrare a pietate: Ne declines enim, inquit, ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut in omnibus intellegas, quae feceris; ubi enim a via recta deflexeris, eris impius.*

XX. De cibis vero tibi ait Dominus: *Bona terrae comedetis, et: Omnem carnem edetis ut olera herbae, sanguinem vero effundes;* 10 *non enim, quae intrant in os, coinquinant hominem, sed quae ex ore procedunt, blasphemiae, inquam, obtrectationes et si quid huiusmodi. 2. Tu vero comede medullam terrae in iustitia, quoniam si quid pulchrum, eius est, et si quid bonum, eiusdem; frumentum iuvenibus et vinum odoratum virginibus. Quis enim comedet aut* 15 *quis bibet sine ipso?*

XXI. Porro ab idolothytis abstinete; in honorem enim daemonum immolant ea, ad contumeliam scilicet solius Dei; *ne efficiamini participes daemonum.*

XXII. De baptismo autem, episcopo aut presbyter, iam quidem 20

πανταμ. rel πάντων p v | 7 ἐκκλίνεις h p | εὐώνυμα : ἀριστερὰ d e p v
LXX | 8 οὐ h v, οὐ a d : σὺ b p | ἄν : ἔάν a b, + μὴ a | ἔξω > p v |
11 κρέα p v | δ' d | 13 ἀλλὰ τὰ ἐκπορ. : εἰς κοιλίαν γὰρ χωρεῖ καὶ εἰς
ἀφροδίτῃνα ἐκβάλλεται, τὰ δὲ ἐκπορευόμενα κοινῶι τὸν ἄνθρωπον d e h |
14 τοιοῦτο d e | 16 σίτον e | 17 αὐτοῦ + παραινεῖ δέ σοι καὶ ὁ σοφὸς
Ἐσδρας λέγων· Πορεύεσθε καὶ φάγετε λιπάσματα καὶ πίετε γλυκίσματα
καὶ μὴ λυπεῖσθε a ex II Esdr. 8, 10 | 18 φύγετε h | 19 ταῦτα : αὐτὰ d e p v

XIX. Ὅτι μὴ χορὴ τῆς εὐσεβείας ἐκκλίνειν δεξιὰ ἢ εὐώνυμα· παραινεῖ γὰρ ὁ νομοθέτης. Quod non oportet a pietate declinare dextrorsum vel sinistrorsum; admonet enim hoc legislator.

XX. Ὅτι μὴ χορὴ φανλίζειν τι (τι > e v) τῶν προσφόρων βρωμάτων, ἀλλ' εὐχαρίστως μεταλαμβάνειν καὶ τεταγμένως. Quod non oporteat improbare cibum ullum usui accommodatum, sed cum gratiarum actione et ordinate sumere.

1—2. Cf. Ps.-Ign. Her. 1, 2.

XXI. Ὅτι χορὴ φεύγειν τὴν τῶν εἰδωλοθύτων βρωσιν. Quod oporteat ab esu idolothytorum.

XXII. Διάταξις κυριακῆ (+ τῶν [> p] περὶ τὸ βάπτισμα καὶ e p v) ὅπως χορὴ βαπτίζειν καὶ εἰς τὸν τίνος θάνατον. Constitutio Dominica (de eis, quae ad baptismum pertinent, et) quomodo oporteat baptizare et in cuius mortem.

μὲν καὶ πρότερον διαταξάμεθα, καὶ νῦν δέ φαμεν, ὅτι οὕτως
 βαπτίσεις, ὡς ὁ κύριος διατάξατο ἡμῖν λέγων· „Πορευθέντες μα-
 θητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
 πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς
 5 τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν“· τοῦ ἀποστειλάντος πατρὸς,
 τοῦ ἐλθόντος Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος παρακλήτου. 2. χρί-
 σεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ, ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι, καὶ τελευταῖον
 σφραγίσεις μύρον, ἵνα τὸ μὲν χρίσμα μετοχὴ ἢ τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος, τὸ δὲ ὕδωρ σύμβολον τοῦ θανάτου, τὸ δὲ μύρον σφραγίς
 10 τῶν συνθηκῶν. 3. εἰ δὲ μήτε ἔλαιον ἢ μήτε μύρον, ἀρκεῖ τὸ
 ὕδωρ καὶ πρὸς χρίσιν καὶ πρὸς σφραγίδα καὶ πρὸς ὁμολογίαν τοῦ
 ἀποθανόντος ἦτοι συναποθνήσκοντος. 4. πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος
 νηστευσάτω ὁ βαπτιζόμενος· καὶ γὰρ ὁ κύριος πρῶτον βαπτισθεὶς
 ὑπὸ Ἰωάννου καὶ „εἰς τὴν ἔρημον ἀβυσθῆς“ μετέπειτα „ἐνήστευσεν
 15 τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας“. 5. ἐβαπτίσθη δὲ
 καὶ ἐνήστευσεν οὐκ αὐτὸς ἀπορουπώσεως ἢ νηστείας χρεῖαν ἔχων
 ἢ καθάρσεως, ὁ τῆ φύσει καθαρὸς καὶ ἅγιος, ἀλλ' ἵνα καὶ Ἰωάννη
 ἀλήθειαν προσμαρτυρήσῃ καὶ ἡμῖν ὑπογραμμὸν παράσχηται. 6. οὐκ-
 οῦν ὁ μὲν κύριος οὐκ εἰς ἑαυτοῦ πάθος ἐβαπτίσατο ἢ θάνατον
 20 ἢ ἀνάστασιν, οὐδέπω γὰρ οὐδὲν τούτων ἐγεγόνει, ἀλλ' εἰς διάταξιν
 ἑτέραν· διὸ καὶ ἀπ' ἐξουσίας μετὰ τὸ βάπτισμα νηστεύει ὡς κύριος
 Ἰωάννου· ὁ δὲ „εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον μινόμενος“ πρότερον
 ὀφείλει νηστεῦσαι καὶ τότε βαπτισασθαι, οὐ γὰρ δίκαιον τὸν
 συνταφέντα καὶ συναναστάντα παρ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν κατη-
 25 φεῖν· οὐ γὰρ κύριος ὁ ἄνθρωπος τῆς διατάξεως τῆς τοῦ σωτῆρος,
 ἐπέπερ ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ ὑπήκοος.

*

*

*

προειπόντες, „βαπτίσατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“ ἐν ὕδατι ζῶντι. 2. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς
 ὕδωρ ζῶν, εἰς ἄλλο ὕδωρ βάπτισον· εἰ δ' οὐ δύνασαι ἐν ψυχρῷ,
 ἐν θερμῷ. 3. ἐὰν δὲ ἀμφοτέρα μὴ ἔχῃς, ἔκχεον εἰς τὴν κεφαλὴν
 τρεῖς ὕδωρ „εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος“. 4.
 πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος προνηστευσάτω ὁ βαπτίζων καὶ ὁ
 βαπτιζόμενος καὶ εἰ τινες ἄλλοι δύνανται· κελεύεις δὲ νηστεῦσαι
 τὸν βαπτιζόμενον πρὸ μιᾶς ἢ δύο.

2 Mt. 28, 19. 20. — 13 Mt. 3. 4. — 14 Mt. 4, 1. 2. — 22 Rom. 6, 3. —
24 Rom. 6, 4.

2 ἡμῖν διατάξατο b e | ἡμῖν > d | 7 καὶ + τὸ p v | 8 σφραγιεῖς h |

antea constituimus, et nunc vero dicimus, quod ita baptizabis, sicut Dominus iniunxit nobis dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis*, in nomine patris, qui misit, Christi, qui venit, spiritus sancti, qui testimonium perhibuit. 5
 2. Unges autem prius oleo sancto; deinde baptizabis aqua, et tandem signabis unguento, ut oleum quidem sit participatio spiritus sancti, aqua vero symbolum mortis, unguentum autem sigillum pactionum. 3. Quodsi neque oleum adsit neque unguentum, sufficit aqua et ad unctionem et ad sigillum et ad confessionem 10 morientis seu commorientis. 4. Ante baptismum vero ieiunet, qui baptizatur; etenim Dominus primum a Ioanne baptizatus et *in deserto commoratus*, postea *ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus*. 5. Baptizatus autem fuit et ieiunavit, non quod ipse opus haberet ablutione sordium vel ieiunio vel purgatione, 15 qui natura purus et sanctus est, sed ut Ioanni veritatem attestaretur atque nobis exemplum praeberet. 6. Igitur Dominus non baptizatus est in passionem suam aut mortem aut resurrectionem, nondum enim horum quidpiam acciderat, sed in aliam ordinationem. Quapropter ex potestate ieiunat post baptismum ut dominus Ioannis; 20 qui vero *in mortem illius per baptismum initiatur*, debet prius ieiunare et tum baptizari, quoniam aequum non est, ut, qui consepultus est et consurrexit, sub ipsam resurrectionem maereat. Non enim homo constitutionis ad salvatorem pertinentis dominus est, quandoquidem Christus dominus est, homo vero subiectus. 25

ἡ τοῦ > e | ἁγίου > e h | 10 ἡ : ἦν d, > p | 13 γὰρ + καὶ b e | πρῶτον > b h | 13/14 βαπτ. ὑπὸ Ἰ. πρῶτον d e, ὑπὸ Ἰ. πρῶτον βαπτ. p v | 14 καὶ > h | μετέπειτα > h | 15 τεσσαράκοντα : μ a d | ἡμέρας τεσσαρ. h | 16 νηστείαν d | 18 ὑμῖν b h | 19 ἑαυτὸν e | 21 μετὰ > h | 23 βαπτισθῆναι p v | 24 παρ' : κατ' d e | 25 τοῦ σωτῆρος : παρ' αὐτοῦ h

1. πρότερον] sc. III, 16—18. — τοῦ ἀποστειλάντος κτλ.] Cf. III, 17, 2; Euseb. Demonstr. evang. VI, 22.

2. Cf. III, 16, 2—3; 17, 1. Didache nec de oleo nec de chrismate dicit, sed de aqua solum, in qua tingendus est baptizandus.

4. νηστευσάτω ὁ βαπτ.] Baptizando ieiunandum fuisse testantur etiam Clemens Alex. Epit. ex Theodoto §§ 83

—84 p. 988; Tertullianus De bapt. c. 20; Ps.-Clemens Hom. III, 73; XI, 35; XIII, 9—11; Recognit. III, 67; VI, 15; VII, 34—35. Didache etiam baptizanti ieiunium praescribit, atque insuper fideles baptismo assistentes ieiunare vult. Similiter Iustinus Apol. I, 61 et Ps.-Clemens Recognition. VII, 37.

5. Cf. Ps.-Ign. Eph. 18, 2.

XXIII. „Αἰ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν“, νηστεύουσι γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμπτη. 2. ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν ἢ κατὰ τοῦ κυρίου, Ἰούδα 5 χρήμασιν ἐπαγγεिलाμένου τὴν προδοσίαν· τῇ δὲ παρασκευῇ, ὅτι ἔπαθεν ὁ κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου. 3. τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, τὸ δὲ ἀναστάσεως. 4. ἐν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον ἐν ὄλῳ τῶ ἐνιαυτῶ, τὸ τῆς τοῦ 10 κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηστεύειν προσῆκεν, ἀλλ' οὐχ ἑορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν χαρᾶς, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων φύσει τε καὶ ἀξία τιμιώτερος.

XXIV. „Ὅταν δὲ προσεύχησθε, μὴ γίνεσθε ὡς περ οἱ ὑποκριταί,“ ἀλλ' ὡς ὁ κύριος ἡμῖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διατάξαιτο, 15 „οὕτως προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ

* * *

VIII. „Αἰ δὲ νηστεῖαι“ ὑμῶν μὴ ἔστωσαν „μετὰ τῶν ὑποκριτῶν“· νηστεύουσι γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμπτη· ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευὴν. 2. μηδὲ „προσεύχεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί“, ἀλλ' ὡς ἐκέλευσεν ὁ κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, „οὕτω προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς

1 Mt. 6, 16. — 4 Mt. 26, 13. 14. — 5 Mt. 27. — 14 Mt. 6, 5. — 16 Mt. 6, 9—13.

2 δευτέραν b d e An | πέμπτη a D : πέμπτην rel | 4 ἡ sec > d | 5 τὴν δὲ παρασκευὴν a | 6 τὸ διὰ στ. πάθος h | 8 τὸ sec : ἡ a An | 9 τοῦ > d e | 10 οὐχ h | 11 γῆς e | 13 ἐξουσία d e, sed i. m. ἀξία | 14 προσεύχεσθε h | ὡς a | 15 ὁ > d | ὑμῖν h | 16/2 ἁγιασθήτω — πονηροῦ : ἕως d

XXIII. Ποίας νηστευτέον τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ἢ τίνας οὐ νηστευτέον καὶ οὐ χάριν. Quibus diebus

hebdomadis ieiunandum sit et quibus non sit ieiunandum et qua ratione.

1—3. Anastasius Quaest. LIV.

XXIII. *Ieiunia vero vestra ne sint cum hypocritis; ieiunant enim secunda et quinta sabbatorum. 2. Vos vero aut quinque diebus ieiunate aut quarta feria et parasceve, quoniam quarta quidem feria iudicium Dominum condemnans prodiit, cum Iudas pecunia prodicionem esset pollicitus; parasceve autem, quia in ea Dominus mortem crucis passus est sub Pontio Pilato. 3. Atqui sabbatum et dominicam festos dies habete, quia illud quidem creationis recordatio est, haec vero resurrectionis. 4. Unum vero dumtaxat sabbatum vobis observandum est in toto anno, illud, quo Dominus sepultus fuit, quo ieiunare decuit, non autem festum agere; quamdiu enim creator sub terra degit, plus valet luctus de eo susceptus quam laetitia de creatione, quoniam creator creaturis suis natura ac dignitate praestat.*

XXIV. *Cum autem oraveritis, ne sitis quemadmodum hypocritae, sed sicut Dominus nobis in Evangelio praecepit, ita orate: Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra; panem nostrum cotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et*

1. Phariseos bis in hebdomade ieiunasse ostendit Lucas 18, 12, Dies, quibus ieiunabant, praeter Didachen et Constitutiones indicat Epiphanius H. 16 c. 1. Manichaei quoque duobus hebdomadis diebus ieiunabant, sed Leone I Serm. 43 (de quadragesima 4) c. 5 testante in honorem solis ac lunae prima et secunda sabbati.

2. τὰς πέντε ν. ἡμέρας] sc. illos quinque dies, quibus secundum consuetudinem Orientalium ieiunare licebat quibusque eos tempore quadragesimae ieiunare oportebat, vel omnes praeter primum et septimum, dominicam et sabbatum. Hoc quinque dierum ieiunium Basilius De ieiunio hom. I, 7. 10; II, 4. 7 commemorat et primo loco eleganter πενθημέρους σπονδάς appellat. Augustinus Ep. 36 ad Casulanum c. 4 n. 8 refert, multos, maxime monachos, tota vita sua ter vel quater

vel etiam quinquies in hebdomade ieiunare; et hunc morem respiciens Casianus Instit. III, 9 scribit, quod per totas anni septimanas iugiter quinque diebus ieiunans, nisi duobus saltem interpositis refocillatum fuerit, facile lassescit ac deficit. — τῆ μὲν τετραδί κτλ.] Cf. quae adnotavi ad V, 14, 20.

3. Cf. II, 59, 3. Ps.-Ign. Magn. 9, 3. 4; Trall. 9, 6.

4. Sabbatum hebdomadis magnae toto anno unicum erat, quo Orientales et reliqui Christiani, qui eandem cum illis disciplinam sequebantur, ieiunabant. Cf. V, 20. 19; can. 66. Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

XXIV. Οἷους εἶναι χρὴ τοὺς προσευχομένους τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου δοθεῖσαν προσευχὴν. Quales esse oporteat eos, qui orant orationem a Domino traditam.

ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“, ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

2. τρὶς τῆς ἡμέρας οὕτως προσεύχεσθε, προπαρασκευάζοντες ἑαυ-
 5 τοὺς ἀξιόους τῆς υἰοθεσίας τοῦ πατρὸς, ἵνα μὴ, ἀναξίως ὑμῶν
αὐτὸν πατέρα καλούντων, ὀνειδισθῆτε ὑπ’ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσραὴλ
ὅ ποτε πρωτότοκος υἱὸς ἤκουσεν, ὅτι „εἰ πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ
ἐστὶν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύριός εἰμι, ποῦ ἐστὶν ὁ φόβος μου“;
 3. δόξα γὰρ πατέρων ὁσιότης παίδων, καὶ τιμὴ δεσποτῶν οἰκετῶν
 10 φόβος, ὥσπερ οὖν τὸ ἐναντίον ἀδοξία καὶ ἀναρχία· „Δὶ ὑμᾶς“
γάρ, φησὶν, „τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“.

XXV. Γίνεσθε δὲ πάντοτε εὐχάριστοι, ὡς πιστοὶ καὶ εὐγνώ-
μονες δοῦλοι, περὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας οὕτω λέγοντες· 2. Εὐχα-
ριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν
 15 διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου, δι’ οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας καὶ τῶν
ὄλων προνοεῖς, ὃν καὶ ἀπέστειλας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ γενέ-
σθαι ἄνθρωπον, ὃν καὶ συνεχώρησας παθεῖν καὶ ἀποθανεῖν, ὃν
καὶ ἀναστήσας εὐδόκησας δοξάσαι καὶ ἐκάθισας ἐκ δεξιῶν σου,
δι’ οὗ καὶ ἐπηγγέλω ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. 3. σὺ
 20 δέσποτα παντοκράτορ, θεὸς αἰῶνις, ὥσπερ ἦν τοῦτο διεσκορπισ-
μένον καὶ συναχθὲν ἐγένετο εἰς ἄρτος, οὕτως συνάγαγέ σου τὴν
ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν.

*

*

*

ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασ-
μόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“. ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις
 καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. τρὶς τῆς ἡμέρας οὕτω προσεύχεσθε.

IX. Περὶ δὲ τῆς εὐχαριστίας, οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. πρῶτον
περὶ τοῦ ποτηρίου· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς
ἀγίας ἀμπέλου Δαυὶδ τοῦ παιδός σου ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ
τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. περὶ δὲ τοῦ
κλάσματος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ
γνώσεως ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 4. ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσκορ-
πισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω συν-
αχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν
βασιλείαν· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πιέτω ἀπὸ τῆς εὐχα-

nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, quia tuum est regnum et potentia et gloria in saecula, amen. 2. Ter in die sic orate, et praeparate vos, ut sitis digni adoptione patris, ne, cum eum indigne patrem appellabitis, probum ab eo referatis, sicut et Israel, qui olim 5 erat primogenitus filius, audivit: *Si pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus sum, ubi est timor meus?* Honor enim patrum est sanctitas filiorum, et honor herorum famulorum metus, quemadmodum utique, quod contrarium est, despectio et imperii abiectio censetur: *Propter vos enim, inquit, nomen meum blasphematur in gentibus.* 10

XXV. Estote autem semper ad gratias agendas intenti, ut fideles et grati servi; et de eucharistia quidem ita dicite: 2. Gratias agimus tibi, pater noster, pro vita, quam manifestasti nobis per Iesum puerum tuum, per quem tum omnia creasti tum uni- 15 versis provides, quem et misisti, ut ad salutem nostram homo fieret; quem et permisisti pati et mori, quem et resuscitans glorificare voluisti et sedere fecisti ad dexteram tuam, per quem et promisisti nobis resurrectionem mortuorum. 3. Tu, Domine omnipotens, Deus aeternae, quemadmodum hoc erat dispersum et, 20 cum fuit congregatum, factus est unus panis, ita congrega ecclesiam

4 Dan. 6, 10, 13. — 7 Mal. 1, 6. — 10 Ies. 52, 5. — 15 Sap. 6, 8. — 21 Soph. 3, 10.

3 καὶ ἡ δ. κ. ἡ δόξα > a | 5 ἀξίως d | 6 ὁ > b d h | 7 ὅτι > h | 9 γὰρ > d | 11 φησὶν > p v | βλασφ. τὸ ὄνομά μου e p v | 12 ὡς πιστοὶ > e | 19 ἡμῖν > d | 20 παντοκράτωρ e | αἰῶνι θεὸς d

2. τρις τ. ἡμ.] Theodoretus Ep. 145 ed. Schulze IV, 1247 scribit: *τὴν ἡμέραν κατὰ τριημέριον διαιροῦντες δοξάζομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.*

2—3. Anastasius Quaest. I.

XXV. *Εὐχαριστία μυστική* (μυστ. > d v). Gratiarum actio sacramentalis.

2—4. Constitutor orationes Didaches duas in unam conflavit atque ordinem sententiarum mutavit, primo gratiarum actionem pro pane, deinde pro calice pronuntians.

2. δι' οὗ — προνοεῖς] Eadem fere leguntur VII, 35, 10; VIII, 5, 2; 12, 8; 16, 2. Cf. Ps.-Ign. Philad. 9, 2. — ὄν καὶ συνεχώρησας κτλ.] Cf. II, 24, 3.

4. ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ
Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τοῦ τιμίου σώματος, οὗ
καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν „κατ-
αγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον“· δι' αὐτοῦ γάρ σοι καὶ ἡ δόξα
5 εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 5. μηδεὶς δὲ ἐσθιέτω ἐξ αὐτῶν τῶν
ἀμνητῶν, ἀλλὰ μόνοι οἱ βεβαπτισμένοι εἰς τὸν τοῦ κυρίου θάνατον.
6. εἰ δέ τις ἀμνήτος κρύψας ἑαυτὸν μεταλάβοι, κρίμα αἰώνιον
φάγεται, ὅτι μὴ ὦν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως μετέλαβεν ὦν οὐ
θέμις, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ. 7. εἰ δέ τις κατὰ ἄγνοιαν μεταλάβοι,
10 τοῦτον τάχιον στοιχειώσαντες μνήσατε, ὅπως μὴ καταφρονητῆς
ἐξέλθοι.

XXVI. Μετὰ δὲ τὴν μετάληψιν οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐ-
χαριστοῦμέν σοι, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν,
ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου οὗ κατεσκήνωσας ἐν ἡμῖν, καὶ
15 ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀθανασίας ἧς
ἔδωκας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. 3. σὺ δέσποτα παντο-
κράτορ, ὁ θεὸς τῶν ὅλων, ἔκτισας τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ
δι' αὐτοῦ, καὶ νόμον κατεφύτευσας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ τὰ
πρὸς μετάληψιν προεντρέπισας ἀνθρώποις· „ὁ θεὸς τῶν“ ἁγίων
20 καὶ ἀμέμπτων „πατέρων ἡμῶν, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“,
τῶν πιστῶν δούλων σου, ὁ δυνατὸς θεός, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς
καὶ ἀψευδῆς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις· ὁ ἀποστείλας ἐπὶ γῆς Ἰησοῦν
τὸν Χριστόν σου ἀνθρώποις συναναστραφῆναι ὡς ἄνθρωπον, θεὸν
ὄντα λόγον καὶ ἄνθρωπον, καὶ τὴν πλάνην πρόροισον ἀνελεῖν.

* * *

ριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα κυρίου· καὶ γὰρ
περὶ τούτου εἶρηκεν ὁ κύριος· „Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυνσί“.

X. Μετὰ δὲ τὸ ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐ-
χαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἅγιε, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου οὗ
κατεσκήνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ
πίστεως καὶ ἀθανασίας ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός
σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. σὺ, δέσποτα παντοκράτορ,
„ἔκτισας τὰ πάντα“ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, τροφήν τε καὶ
ποτὸν ἔδωκας τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀπόλαυσιν, ἵνα σοι εὐχαριστή-
σωσιν, ἡμῖν δὲ ἐχαρίσω πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν
αἰώνιον διὰ τοῦ παιδός σου. 4. πρὸ πάντων εὐχαριστοῦμέν σοι,
ὅτι δυνατὸς εἶ· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μνήσθητι, κύριε,

tuam a finibus terrae in regnum tuum. 4. Adhuc gratias agimus, pater noster, pro pretioso sanguine Iesu Christi effuso nostra causa, et pro pretioso corpore, cuius et haec antitypa celebramus, cum ipse nobis constituerit *mortem illius annuntiare*; per ipsum enim tibi gloria in saecula, amen. 5. Nullus porro ex iis, qui initiati non sunt, ex eis comedat, sed soli ii, qui baptizati fuerunt in Domini mortem. 6. Si quis vero non initiatus celaverit se ipsum et sic communicaverit, iudicium aeternum manducabit, quod non addictus fidei in Christum, quae fas non erat, sumpsit in supplicium suum. 7. Si quis autem per ignorantiam participaverit, hunc cito instruite ac baptismo initiate, ne contemptor exeat.

XXVI. Post communionem vero sic gratias agite: 2. Gratias agimus tibi, Deus et pater Iesu salvatoris nostri, pro sancto nomine tuo, quod habitare fecisti in nobis, et pro cognitione et fide et caritate et immortalitate, quae dedisti nobis per Iesum puerum tuum. 3. Tu, Domine omnipotens, Deus universorum, creasti mundum et quae sunt in eo per ipsum, et legem in se vesti in animabus nostris et victui accommoda praeparasti hominibus: *Deus* sanctorum et inculpatorum *patrum nostrorum, Abraham et Isaac et Iacob*, fidelium servorum tuorum; Deus potens, fidelis et verax et promissis non mendax, qui misisti in terram Iesum Christum tuum, ut cum hominibus conversaretur tanquam homo, cum sit et Deus verbum et homo, utque errorem radicatus evelleret. 4. Ipse

3 I Cor. 11, 26. — 6 Rom. 6, 3. — 7 I Cor. 11, 29. — 19 Exod. 3, 16. — 22 Bar. 3, 37.

4 και η > d | 5 ἀμὴν + τρεῖς τῆς ἡμέρας οὕτως προσεύχεσθε h | 6 τοῦ > b | κυρίου a d D : χῦ b e h p v | 7 μεταλάβη a | 8 εἰς Χριστόν : χῦ h | 9 ἐαντῶ d e | 10 βαπτίσατε d e, sed i. m. μνήσατε | 12 cap. XXVI —XXXIX > p | 14 σου b D : > a d e h m v | 16 Ἰησοῦ + Χριστοῦ b h | 17 ἔκτισας a h D : ὁ κτίσας b d e m v | 18 καταφυντεύσας b d e m v | ἐν > m v | 19 προηυτρέπιας h, προευτρεπείσας b, εὐτρεπείσας d e m v | 23 Χριστόν σου : μονογενῆ σου υἱόν, ἡμῶν δὲ θῦν ἂν ἴν χῦ d | 24 προριζῶν b d e, προριζὸν v

7. Similiter decernit Timotheus Alex. in Respons. canonicis I, modo aliam rationem ponit dicens: φωτισθῆναι ὀφείλει, παρὰ Θεοῦ γὰρ κέκληται. Cf. synod. Tolet. IV (633) c. 57.

XXVI. *Εὐχαριστία ἐπὶ τῇ θείᾳ μεταλήψει.* Gratiarum actio super divina communionem.

3. ὁ Θεὸς τῶν ἀγίων κ. ἀ. πατέρων κτλ.] Similiter c. 33, 2; VIII, 40, 3.

4. αὐτὸς καὶ νῦν δι' αὐτοῦ μνησθητι τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας ταύτης, „ἦν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ „ῥῦσαι αὐτὴν ἀπὸ“ παντὸς „πονηροῦ“ καὶ τελειώσον αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, καὶ συνάγαγε πάντας ἡμᾶς
5 εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἠτοιμάσας αὐτῇ. 5. „μαραναθά· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, θεὸς κύριος ὁ ἐπιφανείς ἡμῖν ἐν σαρκί“. 6. εἴ τις ἅγιος, προσερχέσθω· εἰ δέ τις οὐκ ἔστιν, γινέσθω διὰ μετανοίας. ἐπιτρέπετε δὲ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὑμῶν εὐχαριστεῖν.

10 XXVII. Περὶ δὲ τοῦ μύρου οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ δημιουργὲ τῶν ὄλων, καὶ ὑπὲρ τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀθανάτου αἰῶνος οὗ ἐγνωρίσας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου, ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

15 XXVIII. Ὅς ἐὰν ἐλθὼν οὕτως εὐχαριστῇ, προσδέξασθε αὐτὸν ὡς Χριστοῦ μαθητὴν. 2. ἐὰν δὲ ἄλλην διδαχὴν κηρύσσει παρ' ἣν ὑμῖν παρέδωκεν ὁ Χριστὸς δι' ἡμῶν, τῷ τοιούτῳ μὴ συγχωρεῖτε εὐχαριστεῖν· ὑβρίζει γὰρ ὁ τοιοῦτος τὸν θεὸν ἢ περὶ δοξάζει.

* * *

τῆς ἐκκλησίας σου τοῦ ῥύσασθαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ τελειῶσαι αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου, „καὶ συναξον αὐτὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων“, τὴν ἁγιασθεῖσαν, εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἠτοιμάσας αὐτῇ· ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 6. ἐλθέτω χάρις καὶ παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος. „Ὡσαννὰ τῷ θεῷ Δαυίδ“. εἴ τις ἅγιός ἐστιν, ἐρχέσθω· εἴ τις οὐκ ἔστι, μετανοεῖτω· „μαρὰν ἀθά“· ἀμήν. τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν.

XI. Ὅς ἂν οὖν ἐλθὼν διδάξῃ ὑμᾶς ταῦτα πάντα τὰ προειρημένα, δέξασθε αὐτόν· 2. ἐὰν δὲ αὐτὸς ὁ διδάσκων στραφεῖς διδάσκη ἄλλην διδαχὴν εἰς τὸ καταλύσαι, μὴ αὐτοῦ ἀκούσητε· εἰς δὲ τὸ προσθεῖναι δικαιοσύνην καὶ γνωῖσιν κυρίου, δέξασθε αὐτόν ὡς κύριον. 3. περὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου οὕτω ποιήσατε. 4. πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ὡς κύριος· 5. οὐ μενεῖ δὲ εἰ μὴ ἡμέραν μίαν· ἐὰν δὲ ἧ χρεία, καὶ τὴν ἄλλην· τρεῖς δὲ ἐὰν μείνῃ, ψευδοπροφήτης ἐστίν. 6. ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἀπόστολος μηδὲν λαμβανέτω εἰ μὴ ἄρτον, ἕως οὗ ἀνλισθῇ· ἐὰν δὲ ἀργύριον

et nunc per eum memento huiusce sanctae ecclesiae tuae, quam *acquiisti pretioso sanguine Christi tui; atque eam ab omni malo libera, et perface illam in caritate tua et veritate tua, nosque omnes congrega in regnum tuum, quod praeparasti ei.* 5. *Maranatha. Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini; Deus* 5 *Dominus, qui apparuit nobis in carne.* 6. Si quis sanctus est, accedat; si quis vero talis non est, fiat per paenitentiam. Permittite autem et presbyteris vestris, ut gratias agant.

XXVII. Pro unguento autem hunc in modum gratias agite: 2. Gratias agimus tibi, Deus creator omnium, etiam pro fragrantia 10 unguenti et pro immortali saeculo, quod manifestasti nobis per Iesum filium tuum, quoniam ad te pertinet gloria et potestas in saecula, amen.

XXVIII. Qui accedens hoc modo gratias egerit, recipite illum ut discipulum Christi. 2. Sin vero aliam doctrinam praedicet 15 praeter eam, quam vobis per nos Christus tradidit, huic ne permittatis gratias agere; talis enim contumelia afficit Deum potius

2 Act. 20, 28. — 3 Mt. 6, 13. — 5 I Cor. 16, 22. — Mt. 21, 9. — 6 I Tim. 3, 16.

1 σου > d | 5 σὴν > b d e v | βασιλείαν + σου v | αὐτῆ a h D :
αὐτὴν b d e m v | 7 ἐν > b d e v | ἐν σαρκὶ > h | 11 θεὸς + καὶ h |
εὐδοκίας m v | 14 ἀμὴν > d | 15 ἂν ἢ | προσδέξασθαι a | 17 δι' > e m v |
23 εἶπερ b d e h a² i. m.

4. Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

6. Ps.-Ign. Magn. 11, 2. 3.

XXVII. *Εὐχαριστία περὶ τοῦ μυστικοῦ (θείου e v) μύρου.* Gratiarum actio pro mystico (divino) unguento.

XXVIII. *Ὅτι οὐ χρὴ ἀδιαφορεῖν (διαφέρειν e) περὶ τὴν κοινωνίαν*

(+ ἀλλὰ σκοπεῖν, εἰ ἔστιν πρεσβύτερος ἢ ἐπίσκοπος (ἐπ. ἢ πρ. e) ἢ διάκονος ὀρθόδοξος· τοὺς γὰρ μὴ τοιοῦτους ἐκκλίνειν e v). Quod non oporteat indifferenter ad communionem admittere (sed inquirere, an sit presbyter vel episcopus vel diaconus rectae fidei; qui enim non tales sunt, devitandi sunt).

3 (XXVIII). πᾶς δὲ ὁ ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, δοκιμασθεὶς, οὕτως δεχέσθω· σύνεσιν γὰρ ἔχετε, καὶ δύνασθε „γνώσθαι δεξιὰν καὶ ἀριστεράν“ καὶ διακρίναι ψευδοδιδασκάλους διδασκάλων. 4. ἐλθόντι μέντοι τῷ διδασκάλῳ ἐκ ψυχῆς ἐπιχορηγήσατε τὰ δέοντα· τῷ δὲ
 5 ψευδοδιδασκάλῳ δώσατε μὲν τὰ πρὸς χρείαν, οὐ παραδέξεσθε δὲ αὐτοῦ τὴν πλάνην, οὔτε μὴν συμπροσεύξησθε αὐτῷ, ἵνα μὴ συμμιανθῆτε αὐτῷ. 5. πᾶς προφήτης ἀληθινὸς ἢ διδάσκαλος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς „ἀξιὸς ἐστὶν τῆς τροφῆς ὡς ἐργάτης“ λόγου δικαιοσύνης.

* * *

αὐτῇ, ψευδοπροφήτης ἐστὶ. 7. καὶ πάντα προφήτην λαλοῦντα ἐν πνεύματι οὐ πειράσατε οὔδὲ διακρινεῖτε· „πᾶσα γὰρ ἁμαρτία ἀφεθήσεται“, αὕτη δὲ ἡ ἁμαρτία οὐκ ἀφεθήσεται. 8. οὐ πᾶς δὲ ὁ λαλῶν ἐν πνεύματι προφήτης ἐστίν, ἀλλ' ἐὰν ἔχη τοὺς τρόπους κυρίου. ἀπὸ οὖν τῶν τρόπων γνωσθήσεται ὁ ψευδοπροφήτης καὶ ὁ προφήτης. 9. καὶ πᾶς προφήτης ὀρίζων τράπεζαν ἐν πνεύματι, οὐ φάγεται ἀπ' αὐτῆς, εἰ δὲ μήγε ψευδοπροφήτης ἐστὶ. 10. πᾶς δὲ προφήτης διδάσκων τὴν ἀλήθειαν, εἰ ἂν διδάσκει οὐ ποιεῖ, ψευδοπροφήτης ἐστὶ. 11. πᾶς δὲ προφήτης δεδοκιμασμένος, ἀληθινός, ποιῶν εἰς μυστήριον κοσμικὸν ἐκκλησίας, μὴ διδάσκων δὲ ποιεῖν, ὅσα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ κριθήσεται ἐφ' ὑμῶν· μετὰ θεοῦ γὰρ ἔχει τὴν κρίσιν· ὡσαύτως γὰρ ἐποίησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι προφῆται. 12. ὅς δ' ἂν εἴπῃ ἐν πνεύματι· δός μοι ἀργύρια ἢ ἕτερα τίνα, οὐκ ἀκούσεσθε αὐτοῦ· ἐὰν δὲ περὶ ἄλλων ὑστερούντων εἴπῃ δοῦναι, μηδεὶς αὐτὸν κρινέτω.

XII. Πᾶς δὲ „ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου“ δεχθήτω· ἔπειτα δὲ δοκιμάσαντες αὐτὸν γνώσεσθε, σύνεσιν γὰρ ἔχετε δεξιὰν καὶ ἀριστεράν. 2. εἰ μὲν παροδῖός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, βοηθεῖτε αὐτῷ, ὅσον δύνασθε· οὐ μενεῖ δὲ πρὸς ὑμᾶς εἰ μὴ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἐὰν ἢ ἀνάγκη. 3. εἰ δὲ θέλει πρὸς ὑμᾶς καθῆσθαι, τεχνίτης ὢν, ἐργαζέσθω καὶ φαγέτω. 4. εἰ δὲ οὐκ ἔχει τέχνην, κατὰ τὴν σύνεσιν ὑμῶν προνοήσατε, πῶς μὴ ἀργὸς μεθ' ὑμῶν ζήσεται Χριστιανός. 5. εἰ δ' οὐ θέλει οὕτω ποιεῖν, χριστέμπορός ἐστι· προσέχετε ἀπὸ τῶν τοιούτων.

XIII. Πᾶς δὲ προφήτης ἀληθινός, θέλων καθῆσθαι πρὸς ὑμᾶς, „ἀξιὸς ἐστὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ“. 2. ὡσαύτως διδάσκαλος ἀληθινός ἐστὶν „ἀξιός“ καὶ αὐτὸς ὡσπερ „ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ“.

quam honorat. 3 (XXVIII). Quicumque vero ad vos venit, probetur et sic admittatur; intellegentiam enim habetis et potestis *cognoscere dexteram vel sinistram* atque discernere falsos doctores a doctoribus. 4. Venienti equidem doctori ex animo suppeditate necessaria; falso autem doctori tribuetis quidem, quae opus sunt, 5 at non recipietis errorem illius, neque etiam una cum eo oretis, ne cum eo inquinemini. 5. Omnis propheta verus, vel magister, qui venit ad vos, *dignus est cibo ut operarius* sermonis iustitiae.

2 Ion. 4, 11. — 8 Mt. 10, 10.

2 γὰρ > h | διαγνῶναι v | 2/3 δεξιὰν καὶ ἀριστεράν post διδασ-
 κάλων b | 2 καὶ sec b d e D : ἦ a h m v LXX | 5 τὰ + δέοντα m v |
 πρὸς + τὴν d e m v | 6/7 συνμιαυθῆτε a

3. Quae Didache 11, 3—12 de apostolis et prophetis dicit, ea Constitutor tanquam suae aetati non iam consentanea praetermisit.

XXIX. Πᾶσαν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ, ἄλωνος βοῶν τε καὶ προβάτων δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα „εὐλογηθῶσιν αἱ ἀποθῆκαι τῶν ταμείων σου καὶ τὰ ἐκφόρια τῆς γῆς σου, καὶ στηριχθῆς σίτω καὶ οἴνω“ καὶ ἐλαίω, καὶ „ἀύξηθῆ τὰ βουκόλια τῶν βοῶν σου καὶ τὰ ποίμνια τῶν προβάτων σου“. 2. πᾶσαν δεκάτην δώσεις τῷ ὄρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ, τῷ πτωχῷ καὶ τῷ προσηλύτῳ. 3. πᾶσαν ἀπαρχὴν ἄρτων θερμοῶν, κεραμίου οἴνου ἢ ἐλαίου ἢ μέλιτος ἢ ἀκροδρύων, σταφυλῆς ἢ τῶν ἄλλων τὴν ἀπαρχὴν δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν, ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος 10 τῷ ὄρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ.

XXX. Τὴν ἀναστάσιμον τοῦ κυρίου ἡμέραν, τὴν κυριακὴν φαμεν, συνέρχεσθε ἀδιαλείπτως, εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ καὶ ἐξομολογούμενοι ἐφ’ οἷς εὐηργέτησεν ἡμᾶς ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ ἰησοῦ ἡμῶν ἁγνοίας, πλάνης, δεσμῶν. 2. ὅπως ἄμεμπτος ἦ ἡ 15 θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάφορος θεῷ, τῷ εἰπόντι περὶ τῆς οἰκουμένης αὐτοῦ ἐκκλησίας, ὅτι „ἐν παντὶ τόπῳ μοι προσενεχθήσεται“ θυμίαμα καὶ „θυσία καθαρὰ, ὅτι βασιλεὺς μέγας ἐγὼ εἰμι, λέγει κύριος“ παντοκράτωρ, „καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν“.

* * *

3. πᾶσαν οὖν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ καὶ ἄλωνος, βοῶν τε καὶ προβάτων λαβὼν δώσεις τὴν ἀπαρχὴν τοῖς προφήταις· αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὑμῶν. 4. ἐὰν δὲ μὴ ἔχητε προφήτην, δότε τοῖς πτωχοῖς. 5. ἐὰν σιτίαν ποιῆς, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὸς κατὰ τὴν ἐντολήν. 6. ὡσαύτως κεράμιον οἴνου ἢ ἐλαίου ἀνοίξας, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὸς τοῖς προφήταις· 7. ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος λαβὼν τὴν ἀπαρχὴν ὡς ἂν σοι δόξη, δὸς κατὰ τὴν ἐντολήν.

XIV. Κατὰ κυριακὴν δὲ κυρίου συναχθέντες κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε, προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν, ὅπως καθαρὰ ἦ θυσία ὑμῶν ἢ. 2. πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθῆτω ὑμῖν, ἕως οὗ διαλλαγῶσιν, ἵνα μὴ κοινωθῆ ἡ θυσία ὑμῶν. 3. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ῥηθῆσα ὑπὸ κυρίου· „Ἐν παντὶ τόπῳ“ καὶ χρόνῳ „προσφέρειν μοι θυσίαν καθαρὰν· ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί, λέγει κύριος, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι“.

XXIX. Omnes primitias provenientes e torculari, area et bobus et ovibus dabis sacerdotibus, ut *benedicantur reposita in cellariis tuis et fructus terrae tuae*, utque *stabiliaris frumento et vino et oleo atque augeantur armenta boum tuorum et greges ovium tuarum*. 2. Omnem decimam dabis pupillo ac viduae, pauperi et advenae. 3. Omnes primitias panum calidorum, urcei vini aut olei aut mellis aut fructuum, uvae aut aliorum primitias dabis sacerdotibus, argenti vero et vestimenti omnisque possessionis orphano ac viduae.

XXX. Die resurrectionis Domini, hoc est dominica, convenite assidue, gratias agentes Deo et confitentes de beneficiis, quae in vos contulit Deus per Christum liberans ab ignorantia, errore, vinculis, 2. ut sacrificium vestrum sit irreprehensum et Deo acceptum, qui de ecclesia sua oecumenica dixit: *In omni loco mihi offeretur incensum et sacrificium mundum, quia rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum admirabile in gentibus*.

1 ληροῦ (λινοῦ a, λίνου h) + ἡ d e | 3 τ. ταυείων d m, καὶ τὰ ταμεία b | σου τῆς γῆς h | 4 καὶ pr > m | 7 θερωῶν ἄρτων v | κεραμίον a b e : κεράμιον d h m v | 8 σταφυλῆς : in hoc vocabulo desinit b | 9 καὶ pr : ἡ d e m v | 12 τῶ > d e h | 13 ἡμᾶς d h v : ὑμᾶς a e m | ὁ a m : > rel | 14/15 ἡ post ὑμῶν m v | 15 ἡμῶν h | 16 προσενεχθ. μοι d e m v | 17 θυσία καθ. κ. θυμίαμα m | μέγας βασ. v

XXIX. Περὶ καρποφοριῶν διατάξεις (δ. > v). De oblationibus constitutio.

XXX. Ὅπως χρὴ τὴν ἀναστάσιμον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν (ἡμῶν > e v) ἡμέραν συναθροισζομένους ἑορτάζειν. Quomodo oporteat diem nostri salvatoris resurrectioni dedicatum congregatos celebrare.

2. Hunc Constitutionum locum, nec vero Didachen, respicit Irenaei fragmentum XXXVIII, Pfaffianum II (ed. Stieren I, 854) dicens: Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεις παρ-

ηκολουθηκότες ἴσασι, τὸν κύριον νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχίον τοῦ προφήτου· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου κτλ. (Malach. I, 11). Fragmentum dubius locis sequentibus cum Constitutionibus ad verbum consonat, sc. VIII, 12, 39; 40, 3. Auctor fragmenti haud dubie Constitutionibus usus est. Cf. Funk, *Kirchengesch. Abhandlungen und Untersuch.* II (1899), 198—208. Harnack in *Texte und Untersuchungen*, N. F. 1900 V, 3 editorem principem vel Chr. Matthaeum Pfaff falsatorem declarat.

XXXI. Προχειρίσασθε δὲ ἐπισκόπους ἀξιούς τοῦ κυρίου καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἄνδρας εὐλαβεῖς, δικαίους, πραεῖς, ἀφιλαργύρους, φιλαλήθεις, δεδοκιμασμένους, ὁσίους, ἀπροσωπολήπτους, δυναμένους διδάσκειν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, ὀρθοτο-
 5 μούντας ἐν τοῖς τοῦ κυρίου δόγμασιν. 2. ὑμεῖς δὲ τιμᾶτε τούτους ὡς πατέρας, ὡς κυρίους, ὡς ἐνεργέτας, ὡς τοῦ εὖ εἶναι αἰτίους. 3. ἐλέγχετε δὲ ἀλλήλους, μὴ ἐν ὀργῇ, ἀλλ' ἐν μακροθυμίᾳ μετὰ χρησιμότητος καὶ εἰρήνης. 4. πάντα τὰ προστεταγμένα ὑμῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου φυλάξατε. 5. „γρηγορεῖτε“ ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν.
 10 „ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἤξει, ἐσπέρας ἢ πρωὶ ἢ ἀλεκτοροφωνίας ἢ μεσονυκτίου· ἢ γὰρ ὥρα οὐ προσδοκῶσιν, ἐλεύσεται ὁ κύριος, καὶ ἐὰν αὐτῷ ἀνοίξωσιν, μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, ὅτι εὐρέθησαν γρηγοροῦν-
 15 τες· ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. 6. νήφετε“ οὖν „καὶ προσεύχεσθε μὴ ὑπνώσαι εἰς θάνατον“· οὐ γὰρ ὀνήσει ὑμᾶς τὰ πρότερα κατορθώματα, ἐὰν εἰς τὰ ἔσχατα ὑμῶν ἀποπλανηθῆτε τῆς πίστεως τῆς ἀληθοῦς.

* * *

XV. Χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους ἀξιούς τοῦ κυρίου, ἄνδρας πραεῖς καὶ ἀφιλαργύρους καὶ ἀληθεῖς καὶ δεδοκιμασμένους· ὑμῖν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων. 2. μὴ οὖν ὑπερίδητε αὐτούς· αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ τιμημένοι ὑμῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων. 3. ἐλέγχετε δὲ ἀλλήλους μὴ ἐν ὀργῇ, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ, ὡς ἔχετε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· καὶ παντὶ ἀστοχοῦντι κατὰ τοῦ ἑτέρου μηδεὶς λαλείτω μηδὲ παρ' ὑμῶν ἀκουέτω, ἕως οὗ μετανοήσῃ. 4. τὰς δὲ ἐντάλας ὑμῶν καὶ τὰς ἐλεημοσύνας καὶ πάσας τὰς πράξεις οὕτω ποιήσατε, ὡς ἔχετε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

XVI. „Γρηγορεῖτε“ ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν· „οἱ λύχνοι ὑμῶν“ μὴ σβεσθήτωσαν, „καὶ αἱ ὀσφύες ὑμῶν“ μὴ ἐκλυέσθωσαν, ἀλλὰ „γίνεσθε ἔτοιμοι· „οὐ γὰρ οἴδατε τὴν ὥραν, ἐν ἣ ὁ κύριος ἡμῶν ἔρχεται“. 2. πυκνῶς δὲ συναχθήσεσθε ζητοῦντες τὰ ἀνήκοντα ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· οὐ γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐὰν μὴ ἐν τῷ ἔσχατῳ καιρῷ τελειωθῆτε. 3. ἐν

4 II Tim. 2, 15. — 9 Mt. 24, 42. — 10 Luc. 12, 35. 36. — 12 Mc. 13, 35. — 13 Luc. 12, 40. 36. 37. — 16 Mt. 26, 41; Ps. 12, 4.

XXXI. Eligite autem episcopos dignos Domino et presbyteros ac diaconos, viros prudentes, iustos, mites, non amantes pecuniae, amantes veritatis, probatos, sanctos, non acceptores personarum, qui valeant docere sermonem pietatis, qui recte secent ac tractent dogmata Domini. 2. Vos vero hos honorate ut patres, ut dominos, ut beneficos, ut auctores quod bene estis. 3. Arguite etiam vos mutuo, non in ira, sed in aequanimitate cum benignitate ac pace. 4. Omnia vobis a Domino praecepta servate. 5. *Vigilate pro vita vestra. Sint lumbi vestri praecinctorum et lucernae ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniet, 5*
vespere aut mane aut galli cantu aut media nocte; qua enim hora non expectant, veniet dominus, et si ei aperuerint, beati servi illi, quia inventi sunt vigilantes; quoniam praecinet se et faciet illos discumbere et transiens ministrabit illis. 6. *Vigilate igitur et orate, ne dormiatis in mortem; non enim iuvabunt vos priora recte facta, 15*
si in extremis vestris a fide vera aberraveritis.

2 εὐλαβεῖς d e h m v : εὐσεβεῖς a | 5 διδάγμασιν d | 9 τοῦ > e |
 ἑμῶν > m v | 10 λέγνοι + ἑμῶν h | 15/16 καὶ παρελθὼν δ. αὐτοῖς >
 m v | 16 αὐτοὺς e | προσέχετε m

XXXI. Οἷους (ὁποῖους e v) εἶναι χορὴ τοὺς χειροτονουμένους. Quales esse oportet eos, qui ordinantur.

2. Cf. II, 20, 1; VII, 9, 1.

XXXII. Ἐν γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ
 ψευδοπροφηταὶ καὶ οἱ φθορεῖς τοῦ λόγου, καὶ στραφήσονται τὰ
 πρόβατα εἰς λύκους καὶ ἡ ἀγάπη εἰς μῖσος· πληθυνθείσης γὰρ
 τῆς ἀνομίας, „ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν“, μισήσουσιν γὰρ
 5 ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι καὶ διώξουσιν καὶ προσδώσουσιν. 2. καὶ
 τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλάνος, ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρός, ὁ τοῦ
 ψεύδους προστάτης, ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς „ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ
 στόματος αὐτοῦ ὁ διὰ χειλέων ἀναιρῶν ἀσεβῆ· καὶ πολλοὶ σκαν-
 δαλισθήσονται“ ἐπ’ αὐτῷ, „οἱ δὲ ὑπομείναντες εἰς τέλος, οὗτοι
 10 σωθήσονται. 3. καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον“ τοῦ υἱοῦ τοῦ
 ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, εἶτα „φωνὴ σάλπιγγος“ ἔσται δι’ ἀρχαγγ-
 γέλου καὶ μεταξὺ ἀναβίωσις τῶν κεκοιμημένων. 4. καὶ „τότε
 ἦξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ’ αὐτοῦ“ ἐν συσσεισμῷ
 „ἐπάνω τῶν νεφελῶν“ μετ’ ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐπὶ θρόνου
 15 βασιλείας, κατακρῖναι τὸν κοσμοπλάνον διάβολον καὶ „ἀποδοῦναι
 ἑκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ“. 5. τότε „ἀπελεύδονται οἱ μὲν
 πονηροὶ εἰς αἰώνιον κόλασιν, οἱ δὲ δίκαιοι πορεύονται εἰς ζωὴν
 αἰώνιον“, κληρονομοῦντες ἑκείνα, „ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν καὶ οὐς
 οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν
 20 ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν“, καὶ χαρήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
 θεοῦ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

* * *

γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ ψευδοπροφηταὶ καὶ
 οἱ φθορεῖς, καὶ στραφήσονται τὰ πρόβατα εἰς λύκους, καὶ ἡ ἀγάπη
 στραφήσεται εἰς μῖσος· 4. ἀξαναούσης γὰρ τῆς ἀνομίας μισήσουσιν
 ἀλλήλους καὶ διώξουσι καὶ παραδώσουσι, καὶ τότε φανήσεται ὁ
 κοσμοπλανῆς ὡς υἱὸς θεοῦ καὶ ποιήσει „σημεῖα καὶ τέρατα“, καὶ
 ἡ γῆ παραδοθήσεται εἰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ποιήσει ἀθέμιτα, ἃ
 οὐδέποτε γέγονεν ἐξ αἰῶνος. 5. τότε ἦξει ἡ κτίσις τῶν ἀνθρώπων
 εἰς τὴν πύρωσιν τῆς δοκιμασίας, „καὶ σκανδαλισθήσονται πολλοὶ“
 καὶ ἀπολοῦνται, „οἱ δὲ ὑπομείναντες“ ἐν τῇ πίστει αὐτῶν „σωθή-
 σονται“ ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ καταθέματος. 6. „καὶ τότε φανήσεται τὰ
 σημεῖα“ τῆς ἀληθείας· πρῶτον σημεῖον ἐκπετάσεως ἐν οὐρανῷ,
 εἶτα σημεῖον „φωνῆς σάλπιγγος“, καὶ τὸ τρίτον ἀνάστασις νεκρῶν·
 7. οὐ πάντων δέ, ἀλλ’ ὡς ἐρρέθη· „Ἦξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ
 ἅγιοι μετ’ αὐτοῦ“. 8. „τότε ὄψεται“ ὁ κόσμος τὸν κύριον „ἐρχό-
 μενον ἐπάνω τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ“.

XXXII. In ultimis enim diebus multiplicabuntur falsi prophetae et corruptores sermonis, et convertentur oves in lupos et caritas in odium; nam multiplicata iniquitate *refrigescet caritas multorum*; odio enim se invicem habebunt homines et persequentur et prodent. 2. Ac tunc apparebit orbis deceptor, inimicus veritatis, propugnator mendacii, quem Dominus Iesus *spiritu oris sui interficiet, qui per labia interimet impium; et multi scandalum patientur in eo; qui autem perseveraverint usque in finem, hi salvi erunt.* 3. *Tuncque apparebit signum filii hominis in caelo, deinde vox tubae erit per archangelum, et interea reviviscent qui obierunt.* 10 4. *Et tunc veniet Dominus ac omnes sancti cum eo in terrae motu super nubes cum angelis virtutis suae in solio regni, ut condemnet orbis deceptorem diabolum et reddat unicuique secundum opera eius.* 5. *Tunc abibunt mali quidem in aeternum supplicium, iusti autem ibunt in vitam aeternam, hereditantes ea, quae oculus non vidit et auris non audivit et in cor hominis non ascenderunt, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum; et gaudebunt in regno Dei, quod est in Christo Iesu.* 15

4 Mt. 24, 12. — 6 II Thess. 2, 8. — 7 Ies. 11, 4. — 8 Mt. 24, 10. — 9 Mt. 24, 13. — 10 Mt. 24, 30. 31. — 11 I Thess. 4, 16. — 12 Zach. 14, 5. — 14 Mt. 24, 30; 26, 64. — 15 Rom. 2, 6. — 16 Mt. 25, 46. — 18 I Cor. 2, 9.

7 Ἰησοῦς > d e m v | 9/10 οἱ — σωθήσονται a h cf. D : ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τ. οὗτος σωθήσεται d e m v Matth. | 10 τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ : ὁ υἱὸς m v | τοῦ υἱοῦ > d | 13 ἅγιοι : ἄγγελοι m v | 17 αἰώνιαν m v | κόλασιν αἰώνιον d | 17/18 πορεύονται post αἰώνιον d | 21 τῇ : a² i. m. τὴν ἀνεκλάλητον χαρὰν

XXXII. Πρόρρησις περὶ τῶν μελλόντων. Praedictio futurorum.

5. καὶ χαρήσονται ἐν τ. β. τ. θ. τ. ἐν Χρ. Ἰησοῦ] Similiter Clemens Alex. Protrept. c. 10, 94 p. 76 verbis Pauli laudatis addit: καὶ χαρήσονται ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ κυρίου αὐτῶν

εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. Constitutor cum Clementem Alex. cognitum haberet, haec verba ei debere poterat. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 21 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 4) utrumque auctorem e communi fonte hausisse censet.

XXXIII. Τοσοῦτων δὲ ἤξιωμένοι τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν, γενόμεθα αὐτοῦ ἰκέται, ἐπικαλούμενοι αὐτὸν διὰ συνεχοῦς δεήσεως καὶ λέγοντες· 2 (XXXIII). Αἰώνιε σῶτερ ἡμῶν, „ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν“, ὁ ὢν μόνος παντοκράτωρ καὶ κύριος, ὁ θεὸς πάντων τῶν 5 ὄντων καὶ „θεὸς τῶν“ ἀγίων καὶ ἀμέμπτων „πατέρων ἡμῶν“ τῶν πρὸ ἡμῶν, „ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος“, ᾧ πᾶσα γυμνοφανὴς βλέπεται καρδία καὶ πᾶν κρύφιον ἐνθύμημα ἀποκαλύπτεται· πρὸς σὲ βοῶσιν ψυχὰι δικαίων, ἐπὶ σοὶ πεποίθασιν ἐλπίδες ὁσίων, ὁ 10 τῶν ἀμέμπτων πατήρ, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπήκοος, ὁ καὶ σιωπώμενας ἐπιστάμενος ἐντεύξεις (χωρεῖ γὰρ μέχρι σπλάγχμων ἀνθρωπίνων ἢ σὴ πρόνοια, καὶ διὰ συνειδήσεως ἐρευνᾶς ἐκάστου τὴν γνώμην), καὶ κατὰ πᾶν κλίμα τῆς οἰκουμένης τὸ διὰ προσευχῆς καὶ λόγων ἀναπέμπεται σοι θυμίαμα. 3. ὁ τὸν 15 παρόντα αἰῶνα στάδιον δικαιοσύνης ἐνστηθάμενος, πᾶσι δὲ ἀνοίξας πύλην ἐλεημοσύνης, ὑποδείξας δὲ ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ φυσικῆς κρίσεως καὶ ἐκ τῆς τοῦ νόμου ὑποφωνήσεως, ὡς πλούτου μὲν οὐκ αἴδιον τὸ κτῆμα, εὐπρεπείας οὐκ ἀέναον τὸ κάλλος, δυνάμεως εὐδιάλυτος ἢ ἰσχύς καὶ ἀτμὸς μὲν καὶ 20 „ματαιότης τὰ σύνολα“, μόνη δὲ συνειδήσις πίστεως ἀνύπουλος διαμένει διὰ μέσων οὐρανῶν μετὰ ἀληθείας ἀνερχομένη, τῆς μελλούσης τροφῆς δεξιὰν ἀπολαμβάνει, ἅμα καὶ πρὸ τοῦ παραστῆναι τὴν ὑπόσχεσιν τῆς παλιγγενεσίας αὐτῇ ἢ ψυχῇ τῇ ἐλπίδι γανρουμένη εὐφραίνεται. 4. ἔξ ὑπαρχῆς γὰρ τοῦ προπάτορος ἡμῶν 25 Ἀβραὰμ μεταποιουμένου τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, δραματισμῶ ὠδήγησας, διδάξας, ὅτι ποτέ ἐστιν ὁ αἰὼν οὗτος· καὶ τῆς μὲν γνώσεως αὐτοῦ προώδευσεν ἢ πίστις, τῆς δὲ πίστεως ἀκόλουθος ἦν ἢ συνθήκη· εἶπας γάρ· „Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης“. 30 5. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἰσαὰκ αὐτῷ δωρησάμενος καὶ ὅμοιον αὐτὸν

3 Esth. 4, 17; Vulg. 14, 12. — 5 Exod. 3, 16. — 6 Ioel 2, 13. — 15 I Cor. 9, 24. — 20 Iac. 4, 14; Eccles. 1, 2. — 24 Gen. 12. — 28 Gen. 13, 16; 22, 17. — 30 Gen. 17, 19.

2 γενόμεθα a | 3 σῆρ v | 4 ὢν > e | 5 καὶ + ὁ d v | τῶν ἀμέμπτων καὶ ἀγίων d e | ἡμῶν + καὶ d e | 7 ὁ a d : καὶ e v, > h | 8 φαίνεται v | 12 ἀνθρωπίνων > v | 13 ἐκάστον ἐρευνᾶς d h | κλῆμα h | 14 τόν : τὰ e | 16 ὑπέδειξας h | 19 ἀένναον d e h | ἢ > d | 20 ἀνπούλου e a² i. m. | 21 διαβαίνει d e h | διὰ > d | μέσον a d e | μετ' a | καὶ τῆς d | 22 τροφῆς

XXXIII. Porro tot tantisque eius bonis dignati supplices ei efficiamur, invocantes illum assidua deprecatione ac dicentes: 2 (XXXIII). Aeternae salvator noster, *rex deorum*; qui solus es omnipotens ac dominus, Deus omnium rerum et *Deus* 5 *sanctorum ac inculpatorum patrum nostrorum*, qui fuerunt ante nos, *Deus Abraham et Isaac et Iacob, misericors et miserator, longanimis et multae misericordiae*, cui omne cor patet nudum et omnis occulta cogitatio apparet: ad te clamant animae iustorum, in te spes sanctorum nituntur; pater irreprehensorum, te recte invocantium exauditor, qui etiam tacitas appellationes intellegis (per- 10 tingit enim usque ad humana viscera providentia tua, et per conscientiam scrutaris uniuscuiusque voluntatem), atque per omnem regionem orbis mittitur tibi thymiama precationis ac sermonum. 3. Qui saeculum praesens stadium iustitiae instituisti, omnibus autem aperuisti ianuam misericordiae; singulis vero hominibus per 15 insitam cognitionem et naturale iudicium et ex legis instigatione ostendisti, quod divitiarum non est perpetua possessio, venustatis non perenne decus, quod virium facile dissolvitur firmitudo, quodque vapor ac *vanitas cuncta* sunt, sola vero conscientia fidei non subdolae permanet per medios caelos cum veritate ascendens, 20 futurarum deliciarum dexteram apprehendit, simul et antequam promissum iteratae per resurrectionem nativitatis praestetur, ipsa anima spe exsultans laetatur. 4. Ab initio enim, progenitore nostro Abraham viam veritatis capessente, eum apparendo duxisti, docens, quidnam esset hoc saeculum; et illius quidem cognitioni 25 praeivit fides, fidei autem consequens fuit pactum; dixisti enim: *Faciam semen tuum sicut stellas caeli et sicut arenam, quae est in litore maris*. 5. Sed et Isaac illi donans sciensque eum ille

d v : τροφήs a e h | πρὸ τοῦ : πρῶτον e | παραστην a, corr a² | 23 τὴν > a | 24 συννευφραίνεται e | ὑπαρχούσης d e | γὰρ : εἰ γ. h | 25 μεταπονομένον a | 25/26 ὁδηγήσας h | 26 ὅ,τι + σὺ d | 26/27 γνώσεως : πίστεως a | 27 πίστις : γνῶσις a | πίστεως : γνώσεως a | ἦν : γέγονεν ἢ πίστις, τῆς δὲ πίστεως ἦν ἐπακολούθημα a | 30 χαρισάμενος v, e i. m. χαρησάμενος

XXXIII. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ προνοίας διαφόρου. Oratio praedicans providentiam variam.

2—XXXVIII, 8. Haec sectio unam orationem continuam constituit et qui-

dem fidelibus vel baptizatis pronuntiandam, ut auctor c. 39, 1 distincte dicit.

2. ἐλεήμων — πολυέλεος] Verba etiam Exod. 34, 6 leguntur, ubi autem οἰκτιρῶν ante ἐλεήμων locum habet.

εἰδὼς ἐκείνου τοῦ τρόπου, καὶ αὐτοῦ ἐπεκλήθη θεὸς εἰπὼν·
 „Ἐσομαί σου θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ“· καὶ τοῦ
 πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ ἐπὶ Μεσοποταμίαν στελλομένον, δείξας τὸν
 Χριστόν, δι' αὐτοῦ ἐλάλησας εἰπὼν· „Ἴδου ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ καὶ
 5 ἀύξανῶ σε καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα“. 6. καὶ οὕτως εἶπας πρὸς
 Μωϋσῆν τὸν πιστὸν καὶ ἅγιόν σου θεράποντα ἐπὶ τῆς ὀπτασίας
 τῆς βάτου· „Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, τοῦτό μοι ὄνομα αἰώνιον καὶ μνη-
 μόνον γενεαῖς γενεῶν“. 7. ὑπέρμαχε γένους Ἀβραάμ, εὐλογητὸς
 εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

10 XXXIV. Εὐλογητὸς εἶ, κύριε „βασιλεῦ τῶν αἰώνων“, ὁ διὰ
 Χριστοῦ ποιήσας τὰ ὅλα καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ κοσμήσας τὰ ἀκα-
 τασκεύαστα, ὁ διαχωρίσας ὕδατα ὑδάτων στερεώματι καὶ πνεῦμα
 ζωτικὸν τούτοις ἐμβαλὼν, ὁ γῆν ἐδράσας καὶ οὐρανὸν ἐκτείνας
 καὶ τὴν ἐκάστου τῶν κτισμάτων ἀκριβῆ διατάξιν κοσμήσας. 2. σῆ
 15 γὰρ ἐνθυμήσει, δέσποτα, κόσμος πεφαιδρῦται, „οὐρανὸς δὲ ὡς
 καμάρα“ πεπηγμένος ἠγλάϊσται ἄστροις ἕνεκεν παραμυθίας τοῦ
 σκοτούς, φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέρας καὶ καρπῶν γονὴν γεγέ-
 νηται, σελήνη δὲ εἰς καιρῶν τροπὴν αὖξουσα καὶ μειουμένη, καὶ
 νύξ ὀνομάζεται καὶ ἡμέρα προσηγορεύετο, στερέωμα δὲ διὰ μέσων
 20 τῶν ἀβύσσων ἐδείκνυτο „καὶ εἶπας συναχθῆναι τὰ ὕδατα καὶ
 ὀφθῆναι τὴν ξηράν“. 3. αὐτὴν δὲ τὴν θάλασσαν πῶς ἂν τις
 ἐκφράσειεν; ἦτις ἔρχεται μὲν ἀπὸ πελάγους μαινομένη, παλιν-
 δρομεῖ δὲ ἀπὸ ψάμμου τῆ σῆ προσταγῆ κωλυομένη· εἶπες γὰρ „ἐν
 αὐτῇ συντριβήσεσθαι αὐτῆς τὰ κύματα, ζώοις“ δὲ „μικροῖς καὶ
 25 μέγалоις καὶ πλοίοις πορευτὴν“ αὐτὴν ἐποίησας. 4. εἴτ' ἐγλο-
 αῖνετο γῆ, παντοίοις ἄνθεσι καταγραφομένη καὶ ποικιλία δένδρων
 διαφόρων· παμφαεῖς τε φωστῆρες τούτων τιθηνοί, ἀπαράβατον
 σώζοντες τὸν δόλιχον καὶ κατ' οὐδὲν παραλλάσσοντες τῆς σῆς
 προσταγῆς, ἀλλ' ὅπη ἂν κελεύσης, ταύτη ἀνίσχουσι καὶ δύουσιν
 30 εἰς σημεῖα καιρῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἀμειβόμενοι τὴν τῶν ἀνθρώπων
 ὑπηρεσίαν. 5. ἔπειτα διαφόρων ζώων κατεσκευάζετο γένη, χερ-
 σαίων, ἐνύδρων, ἀεροπόρων, ἀμφιβίων, καὶ τῆς σῆς προνοίας ἡ

2 Gen. 26, 3; 17, 7. — 4 Gen. 28, 15; 48, 4. — 7 Exod. 3, 14. 15. —
 10 I Tim. 1, 17. — 11 Gen. 1, 1. 2. 6. — 13 Ps. 101, 26; 103, 2. — 15 Ies.
 40, 22. — 19 Gen. 1, 5. — 20 Gen. 1, 9. — 23 Iob 38, 11. — 24 Ps. 103,
 25, 26. — 30 Gen. 1, 14.

1 ἰδὼν h | ἐκείνου εἰδὼς d | τῷ : ᾧ a | 5/6 οὕτως εἶπας post θεράποντα
 d e | 6 μωσῆν h | πιστόν σου κ. ἅγιον d | 7 τοῦ h | ὄνομα + ἐστίν a |

moribus similem, eius quoque Deus appellatus es dicens: *Ero Deus tuus et seminis tui post te.* Atqui cum pater noster Iacob in Mesopotamiam iret, per Christum, quem ei ostendisti, locutus es dicens: *Ecce ego sum tecum, et augebo te et multiplicabo te valde.* 6. Et Mosi fideli ac sancto famulo tuo sic dixisti in rubi viso: *Ego sum, qui sum; hoc mihi nomen est aeternum et memoriale generationibus generationum.* 7. Propugnator generis Abraham, benedictus es in saecula.

XXXIV. Benedictus es, Domine *rex saeculorum*, qui per Christum fecisti universa et per eum in principio ornasti informia, qui 10 aquas ab aquis firmamento separasti et his spiritum vitalem indidisti, qui terram stabilisti et caelum extendisti et singulos creaturas exacta dispositione ornasti. 2. Tua enim cogitatione, Domine, mundus in hunc nitorem constitutus est, *caelum vero instar camerae compactum astris illustratum est ad solatium in tenebris, lumen* 15 *autem et sol propter dies et fructuum generationem prodierunt, at luna in conversionem temporum crescens ac decrescens, et nox vocabatur et dies appellabatur, firmamentum vero in medio abyssorum patebat, et dixisti, ut congregarentur aquae et appareret arida.* 3. Ipsum autem mare quomodo quis enarraret? quod quidem venit 20 a pelago furens, recurrit autem ab arena iussu tuo prohibitum; dixisti enim, quod *in ipsa confringentur fluctus eius; animalibus vero parvis et magnis atque navigiis pervium illud fecisti.* 4. Postea germinabat terra, omnigenis floribus ac varietate arborum multiplicium depicta; et cunctis lucentia luminaria horum nutritii eundem 25 semper cursum tenent nec ullatenus a tuo mandato variant, sed quacunque iusseris, ibi oriuntur ac occidunt in signa temporum atque annorum et hominum ministerium alternant. 5. Deinde animalium diversorum conficiebantur genera, terrestrium, aquatili-um, volucrum, amphibiorum; tuaeque providentiae artificiosa 30

12 ὑδάτων + τῶ d | στερεώματι + ὁ d h | 15 ἐνθνήσει : δυνάμει a | ὁ κόσμος h | πεφαιδρύνται v | 17 εἰς > h | καὶ > v | γονῆν d : γονὰς e, γονῆς a v, γονεῖς h | 17/18 γεγέννηται a h | 18 καιρῶν εἰς e | τροπὴν καιρῶν d h | 19 μέσον a | 20 τῶν > d e v | τὰ > h | 22 ἐκφράσσειεν e | μαινομένη > v | 23 δ' d e | εἶπας d e v | ἐν > h | 25 καὶ πλοίοις > v | διαπορευτήν v | ἐποίησας + βροτοῖς δὲ βατήν αὐτήν τοῖς πλοίοις ἐκέλευσας v | εἶτα d e v | 29 ταύτη : ταύτην e, > h | 32 ἀεροπόρων > d

XXXIV. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ δημιουργίας διαφόρου. Oratio praedicans creationem variam.

ἔντεχνος σοφία τὴν κατάλληλον ἐκάστω πρόνοιαν δωρεΐται· ὡσπερ γὰρ διάφορα γένη οὐκ ἠτόνησεν παραγαγεῖν, οὕτως οὐδὲ διάφορον πρόνοιαν ἐκάστου ποιήσασθαι κατωλιγώρησεν. 6. καὶ τέλος τῆς δημιουργίας τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν κοσμοπολίτην, τῇ σῆ σοφίᾳ
 5 διαταξάμενος κατεσκευάσας εἰπὼν· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν“, κόσμον κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας, ἐκ μὲν τῶν τεσσάρων σωματίων διαπλάσας αὐτῷ τὸ σῶμα, κατασκευάσας δ' αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, αἰσθησιν δὲ πένταθλον αὐτῷ χαρισάμενος καὶ νοῦν τὸν τῆς ψυχῆς ἡνίοχον
 10 ταῖς αἰσθησέσιν ἐπιστήσας. 7. καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, δέσποτα κύριε, τίς ἐπαξίως διηγῆσεται νεφῶν ὀμβροτόκων φορᾶν, ἀστραπῆς ἔκλαμψιν, βροντῶν πάταγον, εἰς τροφῆς χορηγίαν καταλλήλου καὶ κρᾶσιν ἀέρων παναρμόνιον; 8. παρακούσαντα δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐμμίσθου ζωῆς ἐστέρησας, οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσας, ἀλλὰ
 15 χρόνῳ πρὸς ὀλίγον κοιμίσας, ὄρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας, ὄρον θανάτου ἔλυσας, ὃ ζωοποιὸς τῶν νεκρῶν διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“.

XXXV. „Μέγας εἶ, κύριε“ παντοκράτορ, „καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς σου καὶ τῆς συνέσεώς σου οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς“· κτίστα,
 20 σωτήρ, πλούσιε ἐν χάρισιν, μακρόθυμε καὶ ἐλέους χορηγέ, ὃ μὴ ἀπιστῶν τῶν σῶν κτισμάτων τὴν σωτηρίαν· φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὑπάρχεις, φείδη δὲ ἁμαρτανόντων, εἰς μετάνοιαν προσκαλούμενος· οἰκτίρων γὰρ σοῦ ἢ νουθέτησις. πῶς γὰρ ἂν ὑπέστημεν ἐπειγομένην ἀπαιτούμενοι κρίσιν, ὅποτε μακροθυμούμενοι μόλις ἀνα-
 25 νεύομεν τῆς ἀσθενείας; 2. σοῦ τὸ κράτος ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ καὶ γῆ κραδαινομένη τὴν ἀσφάλειαν ἐπ' οὐδενὸς κρεμαμένη.

5 Gen. 1, 26. — 15 Rom. 7, 6. — 16 I Tim. 1, 1. — 18 Ps. 146, 5. — 25 Ps. 18, 2.

3 ἐκάστω d e | 4 σῆ > v | 6 ἡμετέραν : post εἰκόνα d e h v LXX | 7 τεσσαράκοντα a, corr. i. m. | τεσσάρων + στοιχείων a | τὸ h : > a d e v | 8 δ' αὐτῷ : δὲ h | τε d e v | 8/9 δ' αὐτῷ πέντ. a | 10 ἐπιστήσας αὐτοῦ ταῖς αἰσθησέσιν v | 11 ὀμβροτόκου a | 12 ἔκλαμψιν h | καταλλήλου χορ. a | κατάλληλον h | 13 ἀρμόνιον e | 14 ἐστέρησας + καὶ d | τὸ > h | 16 Ἰησοῦ > d e | 17 ἡμῶν > h | 18 παντοκράτωρ e v | 19 καὶ > e | 20 ἐν a : > d e h v | 21 ἀπιστῶν : ἀφείδεις h v | 22 προσκαλούμενος a | 23 σοῦ + ἔστιν h | 26 καὶ + ἡ h | τὴν + σὴν h | κρεμαμένη : καὶ κρέμασται v

6. λογικὸν ζῶον] Cf. c. 38, 5; VIII, c. 39, 2; VIII, 12, 16; 41, 4. — κόσμον 37, 5; 41, 4. — κοσμοπολίτην] Cf. κόσμον] Eodem elogio hominem de-

sapientia idoneam unicuique provisionem largitur; sicut enim ad varia genera producenda non fuit invalida, sic neque diversam uniuscuiusque curam suscipere neglexit. 6. Atque ad extremum creationis mandans tuae sapientiae condidisti rationale animal, mundi civem, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram*, mundi mundum eum constituens, ex quatuor quidem corporibus formans ei corpus, creans autem ei animam ex nihilo et donans ei quinquertium sensuum mentemque aurigam animae praeficiens sensibus. 7. Iam ad haec omnia, dominator Domine, quis condigne explicabit nubium imbribus feracium motum, fulguris splendorem, tonitruum fragorem, ad convenientis alimenti suppeditationem et ad aeris temperationem maxime concinnam? 8. Hominem vero inobsequentem factum vita ad mercedem proposita privasti, neque ex toto exstinxisti illum, sed brevi tempore morte soporatum iureiurando ad secundam nativitatem vocasti, decretum mortis solvisti, qui mortuos ad vitam reducis per *Iesum Christum, spem nostram*.

XXXV. *Magnus es, Domine omnipotens, et magna virtus tua et sapientiae tuae non est numerus; creator, salvator, dives in gratiis, longanimis et misericordiae largitor, qui creaturarum tuarum salutem non deseris; natura enim bonus es, parcis autem delinquentibus, eos ad paenitentiam provocans; misericors enim est tua admonitio. Etenim quomodo sustineremus, si ad causam dicendam statim repeteremur, quando longa patientia expectati vix ab infirmitate respiramus?* 2. Tuam potentiam annuntiaverunt caeli et terra concussa, firmata ac suspensa super nihilum. Mare fluctibus

signat auctor VIII, 9, 8; 12, 16; Methodius apud Epiphanium Haer. 64 c. 18 (19) ed. Petavius, c. 26 ed. Oehler. Clemens Alex. Protrept. I, I, 1, 5 p. 5; Origenes In Genes. hom. I, 11; In Lev. hom. V, 2; Gregorius Naz. Orat. theol. II, 22; Gregorius Nyss. De hom. opif. c. 5, Ioannes Dam. De fide orthodox. II, 12, et alii hominem *μικρὸν κόσμον* appellant, etiam ethnici, ex. gr. Firmicus Maternus Math. III prooem. — *τεσσάρων σ.*] Cf. VIII, 12, 17.

8. Eadem fere, modo amplificata, leguntur VIII, 12, 20. — *ὄρον θανάτου ἔλυσας*] Locutio maxime apud Apollinaristas usitata. Cf. Apollinarii *Κατὰ μέρος πίστις* sub nomine Gregorii Thaum. tradita.

XXXV. *Προσευχὴ μετὰ εὐχαριστίας ἐξαγγέλλουσα τοῦ θεοῦ τὴν περὶ τὰ ὄντα κηδεμονίαν (οἰκονομίαν v)*. Oratio cum gratiarum actione praedicans Dei erga creaturas sollicitudinem.

θάλασσα κυμαινομένη καὶ μυρίαν βόσκουσα ζώων ἀγέλην πεπέδηται
 ἄμμω, τὴν σὴν βούλησιν περικυῖα, καὶ πάντας ἀναγκάζει βοᾶν·
 „Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας,
 ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου“. 3. καὶ στρατὸς ἀγγέλων φλε-
 5 γόμενος καὶ πνεύματα νοερὰ λέγουσιν· „Εἷς ἅγιος τῷ Φελμουρί“,
 καὶ Σεραφίμ ἅγια ἅμα τοῖς Χερουβίμ τοῖς ἑξαπτερύγοις σοι τὴν
 ἐπινίκιον ὁδὴν ψάλλοντα ἀσιγήτοις φωναῖς βοῶσιν· „Ἄγιος, ἅγιος,
 ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου“,
 καὶ τὰ ἕτερα τῶν ταγμάτων πλήθη, ἀρχάγγελοι, „θρόνοι, κυριό-
 10 τητες, ἀρχαί, ἑξουσίαι“, δυνάμεις, ἐπιβοῶντα λέγουσιν· „Εὐλόγη-
 μένη ἡ δόξα κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ“. 4. Ἰσραὴλ δέ, ἡ
 ἐπίγειός σου ἐκκλησία ἡ ἐξ ἐθνῶν, ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν
 ἀμιλλωμένη νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ „ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ“
 ψάλλει· „Τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων,
 15 κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναί, ἐν τῷ ἁγίῳ“. 5. οἶδεν οὐρανὸς τὸν
 ἐπὶ μηδενὸς αὐτὸν καμαρώσαντα „ὡς λιθόκυβον“, καὶ γῆν καὶ
 ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐνώσαντα, καὶ ἄερα διαχέαντα ζωοτρόφον, καὶ τούτῳ
 πῦρ συμπλέξαντα εἰς θάλλοις καὶ σκότους παραμυθίαν· ἐκπλήσσει
 χορὸς ἀστέρων τὸν ἀριθμήσαντα σημαίνων καὶ τὸν ὀνομάσαντα
 20 δεικνύων, ζῶα τὸν ψυχώσαντα, δένδρα τὸν ἐκφύσαντα· ἅπερ
 ἅπαντα τῷ σῶ λόγῳ γενόμενα παριστᾷ τῆς σῆς δυνάμεως τὸ
 κράτος. 6. διὸ καὶ ὀφείλει πᾶς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῶν τῶν στέρνων
 σοὶ διὰ Χριστοῦ τὸν ὑπὲρ πάντων ὕμνον ἀναπέμπειν, διὰ δὲ τῶν
 ἀπάντων κρατῶν. 7. σὺ γὰρ εἶ ὁ χρηστὸς ἐν εὐεργεσίαις καὶ
 25 φιλόδορος ἐν οἰκτιρμοῖς, ὁ μόνος παντοκράτωρ· ὅτε γὰρ θέλεις,
 πάρεστί σοι τὸ δύνασθαι· τὸ γὰρ σὸν αἰώνιον κράτος καὶ φλόγα
 καταψύχει καὶ λέοντας φιμοῖ καὶ κήτη καταπραῦνει καὶ γοσοῦντας

3 Ps. 103, 24. — 5 Dan. 8, 13. — 7 Ies. 6, 3. — 9 Col. 1, 16. —
 10 Ezech. 3, 12. — 11 Gen. 32, 24—28. — 13 II Macc. 1, 3. — 14 Ps. 67, 18. —
 16 Ies. 40, 22; Iob 38, 38. — 19 Ps. 146, 4. — 27 Dan. 3, 6; Ion. 2;
 IV Reg. 19.

1 μυρίων d e | ἀγέλη d | πεδέεται δὲ h | 2 ἄμμω d, δὲ ψ. e |
 4/5 φθεγγόμενος h | 5 φελμουρί a d | 6 σεραφεῖμ . . χερουβείμ a, sic
 semper | 8 σου > h | 9 πλήθη + ἀγγελοι d e a² i. m. | 11 Ἰσραὴλ : ἰλημ h |
 12 οὐνῶν e | 13/14 θέλουσι ψάλλειν e | 15 σιναιεῖ a, σιναιῆ v, σινᾶ ἦν e h,
 in h corr σιναιίν | 16 καμμαρώσαντα a | λίθω κύβον v | καὶ γῆν > d |
 17 διαχέοντα d | τοῦτο e, τὸν τὸ h | 19 σημαينوμένων e | 20 δεικνὺς h |
 ἐμψυχώσαντα d v | δένδρα : φυτὰ v | ἐκφυτεύσαντα e, φυτεύσαντα h |
 21 γινόμενα h | 22 τῶν h : > rel | 23 τῶν a | ἀπάντων d | 26 παρέστη e

agitatum ac innumerabiles nutriens animalium copias arena constringitur, tuam voluntatem veritum, omnesque cogit vociferari: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine; omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creatura tua.* 3. Et exercitus angelorum ardens ac spiritus intellegentes dicunt: *Unus sanctus, Phelmuni;* 5 et sancti Seraphim una cum Cherubim sex alas habentibus tibi victoriae canticum psallentes vocibus nunquam cessantibus clamant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth; pleni sunt caeli et terra gloria tua; et ceterae ordinum multitudines, archangeli, throni, dominationes; principatus, potestates, virtutes exclamantes dicunt:* 10 *Benedicta gloria Domini de loco suo.* 4. Israel vero, terrena ecclesia tua, ex gentibus congregata, certans cum caelestibus virtutibus, nocte ac die *in corde pleno et anima volente canit: Currus Dei decem milibus multiplex, milia laetantium; Dominus in eis, in Sinai, in sancto.* 5. Novit caelum eum, qui super nihil cameravit illud 15 *tanquam lapideum cubum*, qui terram et aquam inter se adunavit, qui aerem, animalium nutritium, diffudit eique ignem connexuit ad calorem et ad solatium de tenebris. Obstupescit chorus stellarum, qui numerantem eas significat et nominantem ostendit; animalia demonstrant eum, a quo animata sunt, et arbores eum, 20 qui illas produxit. Quae omnia, verbo tuo facta, potestatis tuae vim repraesentant. 6. Atque ideo debet omnis homo, ex pectore ipso tibi per Christum laudem pro cunctis mittere, utpote per te universorum dominus. 7. Tu enim es facilis in beneficiis et munificus in commiserationibus, qui solus es omnipotens; cum 25 enim vis, adest tibi potestas; nam aeternum tuum robur etiam flammam refrigerat et leonibus os constringit et cetos demulcet

3. στρατὸς ἀγγέλων . . Σεραφίμ κτλ.] Novem spirituum caelestium chori recensentur. Infra VIII, 12, 8. 17 autem eis αἰῶνες καὶ στρατιαὶ adnumerantur. Cf. Cyrill. Hieros. Cat. myst. V, 6; Theodor. Graec. aff. cur. III ed. Schulze IV, 784 sq. Distincte de novem angelorum ordinibus primus dicit Ps.-Dionysius De cael. hierarch. c. 6, 2. — τῷ Φελμουνί] Vox hebraica פלמוני, quam Aquila et Theodotion et

LXX retinuerunt, Symmachus autem interpretatus est: τινί ποτε, Hieronymus: alteri nescio cui. Cum ergo Daniel generaliter unum quemlibet de angelis indicaret, cui alius angelus locutus est, illi nomen Phelmuni isti angelo dederunt. — ἀσιγ. φωναῖς] Cf. VIII, 12, 27. Ps.-Dionys. De eccles. hier. c. 4, 3. 5.

4. ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελοῦσθ] Similiter VIII, 6, 12; 16, 5.

ἐγείρει καὶ δυνάμεις μετατρέπει καὶ στρατὸν ἐχθρῶν καὶ λαὸν ἀριθμούμενον ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι καταστρώνουσιν. 8. σὺ εἶ ὁ ἐν οὐρανῷ, ὁ ἐπὶ γῆς, ὁ ἐν θαλάσῃ, ὁ ἐν περατούμενοις ὑπὸ μηδενὸς περατούμενος, „τῆς“ γὰρ „μεγαλοσύνης σου οὐκ ἔστιν 5 πέρας“. μὴ γὰρ ἡμέτερόν ἐστιν τοῦτο, δέσποτα, τοῦ θεράποντός σου λόγιόν ἐστιν φάσκοντος· „Καὶ γνώση τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι κύριος ὁ θεὸς σου, θεὸς ἐν οὐρανῷ ἄνω καὶ ἐπὶ γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν αὐτοῦ“. 9. οὐδὲ γὰρ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ μόνου, ἅγιος οὐκ ἔστι πλὴν σοῦ, „κύριος θεὸς γνώσεων“, θεὸς 10 ἁγίων, ἅγιος ὑπὲρ πάντας ἁγίους, „οἱ“ γὰρ „ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σου εἰσιν· ἔνδοξος καὶ ὑπερουψούμενος“, ἀόρατος τῇ φύσει, ἀνεξιχνίαστος κρίμασιν· οὐ̄ ἀνευθεὴς ἢ ζωὴ, ἄτρεπτος καὶ ἀνελλιπῆς ἢ διαμονή, ἀκάματος ἢ ἐνέργεια, ἀπερίγραφος ἢ μεγαλειότης, ἀέναιος ἢ εὐπρέπεια, ἀπρόσιτος ἢ κατοικία, ἀμετανάστευτος ἢ 15 κατασκήνωσις, ἀναρχος ἢ γνῶσις, ἀναλλοίωτος ἢ ἀλήθεια, ἀμεσίτευτον τὸ ἔργον, ἀνεπιβούλευτον τὸ κράτος, ἀδιάδοχος ἢ μοναρχία, ἀτελεύτητος ἢ βασιλεία, ἀνανταγώνιστος ἢ ἰσχύς, πολυάριθμος ἢ στρατιά. 10. σὺ γὰρ εἶ ὁ σοφίας πατῆρ, ὁ δημιουργίας τῆς διὰ μεσίτου κτίστης ὡς αἴτιος, ὁ προνοίας χορηγός, ὁ νόμων δοτήρ, 20 ὁ ἐνδείας πληρωτής, ὁ τῶν ἀσεβῶν τιμωρὸς καὶ τῶν δικαίων μισθαποδότης, ὁ τοῦ Χριστοῦ θεὸς καὶ πατὴρ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν εὐσεβούντων κύριος, οὐ̄ ἀδιάψευστος ἢ ἐπαγγελία, ἀδωροδόκητος ἢ κρίσις, ἀμετάπιστος ἢ γνώμη, ἄπανστος ἢ εὐσέβεια, αἰδιος ἢ εὐχαριστία, δι' οὗ̄ σοι καὶ ἡ ἐπάξιος προσκύνησις ὀφείλεται παρὰ 25 πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως.

XXXVI. Κύριε παντοκράτορ, κόσμον ἔκτισας διὰ Χριστοῦ καὶ σάββατον ὥρισας εἰς μνήμην τούτου, ὅτι ἐν αὐτῷ κατέπανσας ἀπὸ τῶν ἔργων εἰς μελέτην τῶν σῶν νόμων, καὶ ἑορτὰς διετάξω

1 II Reg. 24. — 4 Ps. 144, 3. — 6 Deut. 4, 39. — 8 Ies. 45, 5. — 29 I Reg. 2, 3. — 10 Deut. 33, 3. — 11 Dan. 3, 28. 30. — 12 Rom. 11, 33. — 14 I Tim. 6, 16. — 20 Hebr. 11, 6.

1 ἐχθρὸν d e | 3/4 περαιουμένοις . . περαιούμενος d e h v | 3 ὁ ὑπὸ h | 6 ἔστιν λόγιον a | σου + καὶ συνήσεις v | 7 θεὸς sec > v | ἐπὶ + τῆς a | 8 ἔτι > d e h | αὐτοῦ — πλὴν > d e, i. m. d appositum | 9 κἄν h | ὁ θεὸς h | 12 ἀνεκλιπῆς d v, ἀνεκλειπῆς e, ἀνέκλειπτος h, ἀνελλειπῆς a | 13 ἀπερίγραφος a | μεγαλοσύνη d e v | 14 ἀέναιος d h v | 17 ἀτελ. ἢ βασιλεία a² i. m., > a | 18 δημιουργός d | 20 ὁ sec : καὶ h | 21 εἰς > d | 22 ἀσεβούντων h | 24 καὶ + μεθ' οὗ̄ d v | 26 παντοκράτωρ e h v, similiter saepius | 28 ἀπὸ + πάντων d | σῶν > h

et aegrotantes erigit et facultates rerum convertit, et hostium copias populumque numeratum, dum superbia exoritur, prosternit. 8. Tu es, qui in caelo existis, qui in terra, qui in mari, qui in terminatis, a nullo terminatus; namque *magnitudinis tuae non est terminus*. Neque vero nostrum est illud, Domine; famuli tui 5 oraculum est dicentis: *Et cognosces corde tuo, quod Dominus Deus tuus, Deus in caelo sursum et in terra deorsum, et non est amplius praeter eum*. 9. Neque enim est Deus praeter te solum, sanctus non est praeter te, *Dominus Deus scientiarum*, Deus sanctorum, sanctus supra omnes sanctos; nam *sanctificati sub manibus tuis* 10 *sunt*. *Gloriosus et superexaltatus*, natura invisibilis, impervestigabilis in iudiciis; cuius vita non indiga, duratio immutabilis ac indeficiens, operatio infatigabilis, incircumscripita magnitudo, perennis decor, inaccessa habitatio, intransmigrabilis mansio, cognitio aeterna, veritas immutabilis, opus nullo interventu factum, potentia nullis insidiis 15 exposita, monarchia sine successione, regnum sine fine, robur inexpugnabile, exercitus numerosissimus. 10. Tu enim es sapientiae pater, creationis per mediatorem factae conditor tanquam causa, providentiae largitor, legum dator, indigentiae expletor, ultor impiorum et iustorum remunerator, Christi Deus et pater atque pie 20 erga eum se gerentium Dominus, cuius non fallit promissio, muneribus non corrumpitur iudicium, nulla persuasione mutatur sententia, nunquam cessat pietas, gratiarum actio non finitur, per quem tibi adoratio condigna debetur ab omni rationali et sancta natura. 25

XXXVI. Domine omnipotens, mundum creasti per Christum et sabbatum in huius rei memoriam sanxisti, quia in eo ab operibus quiescere fecisti ad meditationem legum tuarum, et festos dies

9. ἀόρατος τῇ φύσει . . . οὐ ἢ γινώσκεις ἄναρχος] Verba repetuntur VIII, 5, 1; 12, 7. — ἀμεσίτευτον τὸ ἔργον] Verba, cum protinus v. 10 dicat: ὁ δημιουργίας τῆς διὰ μεσίτου κτίστης, denotare videntur, Deo ad mundum creandum non materiam opus fuisse, ut Constitutor V, 7, 18 docet, vel Deo ad creandum non opus esse

medium alienum a divinitate. Infra VIII, 12, 7 legimus, patrem ἀμεσίτευτως genuisse filium.

XXXVI. Προσευχὴ ὑπομιμνήσκουσα τὴν γενομένην Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους διάφορον πρόνοιαν. Oratio commemorans incarnationem Christi et variam erga sanctos providentiam.

εἰς εὐφροσύνην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὅπως εἰς μνήμην ἐρχώμεθα
 τῆς ὑπὸ σοῦ κτισθείσης σοφίας· 2. ὡς δὲ ἡμᾶς γενέσιν ὑπέστη
 τὴν διὰ γυναικός, ἐπεφάνη τῷ βίῳ ἀναδεικνὺς ἑαυτὸν ἐν τῷ
 βαπτίσματι, ὡς θεὸς ἔστι καὶ ἄνθρωπος ὁ φανείς, ἔπαθεν δὲ
 5 ἡμᾶς ὅῃ συγχωρήσει καὶ ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη σὺ κράτει· διό
 καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν πανηγυρίζοντες τῇ κυριακῇ χαίρομεν
 ἐπὶ τῷ νικήσαντι μὲν τὸν θάνατον, „φωτίσαντι δὲ ζωὴν καὶ
 ἀφθαρσίαν“· δι’ αὐτοῦ γὰρ προσηγάγου τὰ ἔθνη ἑαυτῷ εἰς „λαὸν
 10 περιούσιον“, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραήλ, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ὀρώντα
 θεόν. 3. σὺ γάρ, κύριε, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν „ἐξήγαγες ἐκ
 γῆς Αἰγύπτου“ καὶ ἐρρύσω „ἐκ καμίνου σιδηρᾶς“ καὶ ἐκ πηλοῦ
 καὶ πλινθουργίας, ἐλυτρώσω ἐκ χειρὸς Φαραῶ καὶ τῶν ὑπ’ αὐτὸν
 καὶ διὰ θαλάσσης ὡς διὰ ξηρᾶς αὐτοὺς παρήγαγες καὶ „ἐτροπο-
 φόρησας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ“ παντοίοις ἀγαθοῖς. 4. νόμον
 15 αὐτοῖς ἐδωρήσω δέκα λογίων ὅῃ φωνῇ φθεγγθέντα καὶ χειρὶ ὅῃ
 καταγραφέντα· σαββατίζειν ἐνετείλω, οὐ πρόφασιν ἀργίας διδούς,
 ἀλλ’ ἀφορμὴν εὐσεβείας, εἰς γνῶσιν τῆς σῆς δυνάμεως, εἰς κώλυσιν
 κακῶν ὡς ἐν ἱερῷ καθεύξας περιβόλῳ διδασκαλίας χάριν εἰς
 ἀγαλλίαμα ἑβδομάδος· διὰ τοῦτο ἑβδομάς μία καὶ ἑβδομάδες ἑπτὰ
 20 καὶ μὴν ἑβδομος καὶ ἐνιαυτὸς ἑβδομος καὶ τούτου κατὰ ἀνακύκ-
 λησιν ἔτος πεντηκοστὸν εἰς ἄφεσιν. 5. ὅπως μηδεμίαν ἔχουσιν
 πρόφασιν ἄνθρωποι ἄγνοιαν σκήψασθαι, τούτου χάριν πᾶν σάβ-
 βατον ἐπέτρεψας ἀργεῖν, ὅπως μηδὲ λόγον τις ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ
 στόματος αὐτοῦ προσέθαι θελήσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων·
 25 σάββατον γὰρ ἔστιν κατάπαυσις δημιουργίας, τελείωσις κόσμου,
 νόμων ζήτησις, αἶνος εἰς θεὸν εὐχάριστος ὑπὲρ ὧν ἀνθρώποις
 ἐδωρήσατο. 6. ὧν ἀπάντων ἡ κυριακὴ προὔχουσα, αὐτὸν τὸν με-
 σίτην, τὸν προνοητὴν, τὸν νομοθέτην, τὸν ἀναστάσεως αἴτιον, τὸν
 „πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν θεὸν λόγον“ καὶ ἄνθρωπον

1 Prov. 8, 22. — 7 I Cor. 15, 55. — II Tim. 1, 10. — 8 Deut. 7, 6. —
 9 Gen. 35, 10. — 10 Deut. 4, 20. — 12 Exod. 14, 29. — 13 Act. 13, 18. —
 14 Exod. 20. — 19 Lev. 23. — 20 Lev. 25. — 29 Col. 1, 15; Ioann. 1, 1.

2 σοῦ κτισθ. : θεοῦ γενηθείσης d | ὡς : ὅς e h, ὅς καὶ d | 3 τὴν > d |
 4 ἔστι θεός h | ὁ > e | 6 χαίρωμεν h | 7 μὲν > e | 8 προσηγάγω h | ἑαν-
 τὸν d | 12 καὶ sec + ἐκ h | αὐτῶν h | 13 καὶ pr > h v | 17 ἀλλὰ φορμὴν d |
 18 κατάρξας d | περιβ. κατεύξας h | 20 τοῦτο d e | 20/21 κατὰ ἀνακύκλησιν :
 ἀντανακύκλησις ἰοβηλαῖος, ὅ ἐστιν a | 22 πρόφασιν + οἱ a | σκέψασθαι a |

constituisti in laetitiam animarum nostrarum, ut in recordationem veniremus sapientiae a te conditae: 2. quomodo propter nos nasci ex muliere sustinuit, apparuit in vita hac, ostendens in baptismo suo, quod ipse, qui apparebat, est Deus ac homo; passus est propter nos permissione tua et mortuus est ac potestate tua re- 5 surrexit: ideoque festum resurrectionis dominica die celebrantes laetamur de eo, qui vicit quidem mortem, *patefecit autem vitam ac immortalitatem*; per ipsum enim gentes ad te adduxisti in *populum peculiarem*, verum Israel, Deo carum, qui Deum videt. 3. Nam tu, Domine, etiam patres nostros *eduxisti de terra Aegypti* 10 et eripuisti *ex fornace ferrea* atque ex luto et laterum confectione; liberasti de manu Pharaonis et subiectorum ei, ac per mare quasi per aridam eos deduxisti et *morem gessisti eis in deserto* per multiplicia bona. 4. Legem eis donasti decem verborum tua voce pronuntiatam ac tua manu descriptam; sabbatum servare prae- 15 cepisti, non dans occasionem vacationis, sed opportunitatem pietatis, ad cognitionem potentiae tuae atque eos tanquam in sacro septo concludens, ut male agere prohiberentur et ut docerentur utque de septenario exsultarent; propter hoc una hebdomas et hebdomades septem et mensis septimus et annus septimus, et hoc 20 per circulum recurrente annus quinquagesimus in remissionem. 5. Ut nullam haberent homines occasionem excusandi ignorantiam, idcirco in omni sabbato feriari permisisti, quo ne verbum quidem irate quisquam ex ore suo vellet emittere in die sabbatorum; sabbatum enim est requies a creatione, mundi absolutio, legum 25 inquisitio, laus Dei grata pro iis, quae hominibus donavit. 6. Supra quae omnia eminent dominicus dies, utpote qui repraesentet ipsum mediatorem, provisorem, legislatorem, auctorem resurrectionis, *primogenitum omnis creaturae, Deum verbum ac hominem*, ex

22 23 πάντα σάββατα e | 23 ἐπέτρησεν a v | ἀργεῖν post σάββατον v |
24 ἐν > h | 27 προῦπάρχουσα d

2. σὴ συγκωρήσει] Cf. c. 25, 2. — τὸν ὀρωῶντα θεόν] Similiter VIII, 15, 7. Sic veterum plures nomen Israel interpretabantur respicientes Gen. 35, 9. 10 vel Gen. 32, 28. Cf. Chrysost. in Gen.

hom. 58 c. 2. Revera autem nomen denotat luctantem cum Deo.

4. σαββατίζειν κτλ.] Cf. II, 36, 1; VI, 23, 3; Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα μόνον δίχα ἀνδρός, τὸν πολιτευσάμινον ὁσίως, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ὑποδεικνύουσα, ὡς κυριακὴ παρακαλεῖται σοί, δέσποτα, τὴν ὑπὲρ πάντων εὐχαριστίαν προσφέρειν.

5 7. αὕτη γὰρ ἡ ὑπὸ σοῦ παρασχεθεῖσα χάρις, ἥτις διὰ μέγεθος πᾶσαν εὐεργεσίαν ἐκάλυπεν.

XXXVII. Ὁ τὰς ἐπαγγελίας τὰς διὰ τῶν προφητῶν πληρῶσας καὶ ἐλεήσας τὴν Σιών καὶ οἰκτειρήσας τὴν Ἱερουσαλήμ τῷ τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ παιδός σου ἀνυψῶσαι ἐν μέσῳ αὐτῆς τῇ

10 γενέσει τοῦ Χριστοῦ „τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα“ γεννηθέντος ἐκ μόνης παρθένου· αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα ὁ θεός, πρόσδεξαι τὰς διὰ χειλέων δεήσεις τοῦ λαοῦ σου τοῦ ἐξ ἔθνῶν, „τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ἀληθείᾳ“, καθὼς προσεδέξω τὰ δῶρα τῶν δικαίων ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῶν. 2. Ἄβελ ἐν πρώτοις τὴν

15 θυσίαν ἐπέιδες καὶ προσεδέξω, Νῶε ἐξεληθόντος τῆς κιβωτοῦ, Ἄβραάμ μετὰ τὸ ἐξελεθῆναι ἐκ γῆς Χαλδαίων, Ἰσαὰκ ἐν τῷ φρέατι τοῦ ὄρκου, Ἰακώβ ἐν Βηθλεέμ, Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἄαρων ἀνὰ μέσον τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων, Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐν Γαλιλαίᾳ, Γεδεὼν ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ τῶν πόκων πρὸ τῆς

20 ἁμαρτίας, Μανωὲ καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἐν τῷ πεδίῳ, Σαμψὼν ἐν τῷ δίψῃ πρὸ τῆς πλημμελίας, Ἰεφθάε ἐν τῷ πολέμῳ πρὸ τῆς ἀκρίτου ἐπαγγελίας, Βαράκ καὶ Δεββώρας ἐπὶ τοῦ Σισάρα, Σαμουὴλ ἐν Μασσηφά· 3. Δαυὶδ ἐν ἄλφ Ὀρνὰ τοῦ Ἰεβουσαίου, Σολομῶνος ἐν Γαβαὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, Ἥλια ἐν τῷ ὄρει τῷ

25 Καρμηλίῳ, Ἐλισαίου ἐπὶ τῆς ἀτεκνούσης πηγῆς, Ἰωσαφὰτ ἐν τῷ πολέμῳ, Ἐζεκία ἐν ἀρρωστίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ Σενναχηρείμ, Μανασσῆ ἐν γῇ Χαλδαίων μετὰ τὴν πλημμέλειαν, Ἰωσία ἐν τῷ Φασσᾶ, Ἔσδρα ἐν τῇ ἐπανόδῳ· 4. Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων,

9 Luc. 1, 32. — 10 Rom. 1, 3. — 13 Ps. 144, 18. — 14 Gen. 4. — 15 Gen. 8. 12. — 16 Gen. 22. 35. 46. — 17 Exod. 12; Num. 16. — 18 Ios. 5. — 19 Iud. 6. 8. 13. 15. — 21 Iud. 11. 4. — 23 I Reg. 7; I Paral. 21. — 24 III Reg. 3. 8. 18. — 25 IV Reg. 2. — 26 II Paral. 18; IV Reg. 20. 19. — 27 II Paral. 33. 35. — 28 I Esdr. 8; Dan. 6, 14.

4 σοί : σὺ e | 5 ὑπὸ σοῦ > v | 6 εὐχαριστίαν h | 8 οἰκτειρᾶς v | τῷ : τοῦ d e | 9 τῇ > h | 10 τοῦ pr > d e | τὸ > d e h | 11 μόνης + τῆς v | 12 τὰς > v | τοῦ pr > h | 15 ἐφείδεις h | ἐκ τῆς e | 16 ἐξελεθῆν + αὐτόν d e v | καὶ Ἰσαὰκ d | 18 τεθνηκότων v | 19 τὸν πόκον d | πόκον h | 20 γυναικὸς αὐτοῦ v | 21 τῷ pr : τῇ d v | δίψῃ v | πλημμελίας h | 22 δεβώρας

Maria natum solum sine viro, sancte in vita versatum, crucifixum sub Pōntio Pilato ac mortuum et a mortuis excitatum, sicut dominica dies tibi, Domine, gratiarum actionem pro cunctis offerre suadet. 7. Haec quippe est gratia a te exhibita, quae magnitudine sua omne beneficium obtexit.

5

XXXVII. Qui promissa per prophetas implevisti et miseratus es Sion et Hierosolymae misertus es extollendo solium David pueri tui in medio eius per nativitatem Christi, *qui ex genere eius secundum carnem natus est ex sola virgine.* Tu, Domine Deus, nunc quoque suscipe preces labiis prolatas populi tui congregati 10 ex gentibus, *quae te in veritate invocant*, sicut suscepisti munera iustorum in eorum saeculis. 2. Sacrificium Abel in primis respexisti ac suscepisti sacrificium, Noe ex arca egressi, Abraham postquam exiit ex terra Chaldaeorum, Isaac in puteo iuramenti, Iacob in Bethlehem, Mosis in solitudine, Aaron inter viventes ac 15 mortuos, Iesu Nave in Galgalis, Gedeon in petra et velleribus ante peccatum, Manoe et uxoris eius in campo, Samson in siti ante delictum, Iephte in bello ante inconsideratam promissionem, Barac et Debborae in Sisara, Samuelis in Maspha; 3. David in area Ornae Iebusaei, Salomonis in Gabaon et in Ierusalem, Eliae 20 in monte Carmel, Elisaei in fonte sterili, Iosaphat in bello, Ezechiae in morbo et in Senacherib, Manasse in terra Chaldaeorum post delictum, Iosiae in Phassa, Esdrae in reditu; 4. Daniel in lacu leonum,

e h, δεβόρρα d | 23 μασσηφαι a, μασσιφά d, μασηφά e h, μασιφά v | Ὅρνᾶ : ἄρνων v | 24 γαβαὼ d e h v | ἐν > d v | 25 τῷ > e v | 26 ἐξεξιου h | σεναχηρεῖμ a, σεναχιρὶν v | 27 ἰωσίαν h | σαφά d e, i. m. d φάσσα

6. τὸν ἐκ Μαρίας κτλ.] Cf. c. 37, 1; VIII, 1, 10; 12, 32; Ps.-Ign. Magn. 11, 2. 3; Orig. Contra Cels. II, 69; Adam. Dial. de recta in Deum fide sect. IV, Orig. opp. ed. De la Rue I, 855 C, Migne PG 11, 1844.

XXXVII. Προσενχῆ περιέχουσα μνήμην προνοίας καὶ ἀπαριθμησιν ἐνεργεσιῶν διαφόρων τῶν προνοίᾳ θεοῦ διὰ Χριστοῦ παρασχεθεῖσῶν τοῖς ἁγίοις. Oratio continens memoriam providentiae et enumerationem variorum beneficiorum, quae Dei pro-

videntia per Christum sanctis collata sunt.

1. ἐπικ. σε ἐν ἀληθείᾳ] Cf. I Clem. 60, 4.

2. ἐν Βηθλεέμ] Revera in Bethel, cf. Gen. 35, 1—8.

3. Ἰωσίμ ἐν τῷ Φασσᾶ] II Paral. 35, 1 legimus: Καὶ ἐποίησεν Ἰωσίας τὸ φασεκ τῷ κυρίῳ θεῷ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσεν τὸ φασεκ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τῆ μηνὸς τοῦ πρώτου. Φασσᾶ est igitur φασέκ, et haec vox denotat pascha.

Ἰωνᾶ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τῶν τριῶν παίδων ἐν καμίνῳ πυρός, Ἄννας ἐν τῇ σκηνῇ ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ, Νεεμία ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει τῶν τειχῶν καὶ τοῦ Ζοροβάβελ, Ματθαθία καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν τῷ ζήλῳ σου, Ἰαήλ ἐν εὐλογίαις. 5. καὶ νῦν οὖν
5 πρόσδεξαι τὰς τοῦ λαοῦ σου προσευχὰς μετ' ἐπιγνώσεώς σοι διὰ Χριστοῦ προσφερομένας ἐν τῷ πνεύματι.

XXXVIII. Εὐχαριστοῦμέν σοι περὶ πάντων, δέσποτα παντοκράτορ, ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τὰ ἐλέη σου καὶ τοὺς οἰκτιρισμούς σου ἀφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν σῴζεις, ὅση, 10 ἀντιλαμβάνη, σκεπάζεις. 2. ἀντελάβου γὰρ ἐν ἡμέραις Ἐνώξ καὶ Ἐνόχ, ἐν ἡμέραις Μωσῆ καὶ Ἰησοῦ, ἐν ἡμέραις τῶν κριτῶν, ἐν ἡμέραις Σαμουὴλ καὶ Ἡλία καὶ τῶν προφητῶν, ἐν ἡμέραις Δαυὶδ καὶ τῶν βασιλέων, ἐν ἡμέραις Ἐσθῆρ καὶ Μαρδοχαίου, ἐν ἡμέραις Ἰουδίθ, ἐν ἡμέραις Ἰούδα Μακκαβαίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ.
15 3. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀντελάβου ἡμῶν διὰ τοῦ μεγάλου σου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ παιδός σου· καὶ ἀπὸ μαχαίρας γὰρ ἐρρύσατο καὶ ἐκ λιμοῦ ἐξείλατο διαθρόεψας, ἐκ νόσου ἴασατο, ἐκ γλώσσης πονηρᾶς ἐσκέπασεν. 4. περὶ πάντων σοι διὰ Χριστοῦ εὐχαριστοῦμεν, ὃ καὶ φωνὴν ἔναρθρον εἰς ἐξομολόγησιν δωρησά-
20 μενος καὶ γλώσσαν εὐάρμοστον δίκην πλήκτρον ὡς ὄργανον ὑποθείς, καὶ γεῦσιν πρόσφορον καὶ ἀφὴν κατάλληλον καὶ ὄρασιν θεᾶς καὶ ἀκοὴν φωνῆς καὶ ὄσφρησιν ἀτμῶν καὶ χεῖρας εἰς ἔργον καὶ πόδας πρὸς ὁδοιπορίαν. 5. καὶ ταῦτα πάντα ἐκ μικρᾶς σταγό-
25 ναρος διαπλάσας ἐν μήτρᾳ καὶ ψυχὴν ἀθάνατον μετὰ τὴν μόρφωσιν χαρίζη καὶ προάγεις εἰς φῶς τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν ἄνθρωπον· νόμοις ἐπαίδευσας, δικαιομάσιν ἐφαίδρυνσας· πρὸς ὀλίγον ἐπάγων διάλυσιν, τὴν ἀνάστασιν ἐπηγγείλω. 6. ποῖος τοιγαροῦν αὐτάρκτης βίος, αἰώνων δὲ μῆκος πόσον διαρκέσει ἀνθρώποις πρὸς εὐχαρισ-
30 τίαν; ἢ τὸ μὲν πρὸς ἀξίαν ἀδύνατον, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν εὐ-
αγές. 7. ἐρρύσω γὰρ ἀσεβείας πολυθέων, καὶ χριστοκτόνων αἰρέσεως ἐξείλω, πεπλανημένης ἀγνοίας ἡλευθέρωσας· τὸν Χριστὸν

1 Ion. 2; Dan. 3. — 2 I Reg. 1. — II Esdr. 2—7. — 3 I Macc. 2 sq.;
Iud. 5, 24. — 16 II Reg. 22, 44; Ps. 32, 19; 30, 21.

1 καμίνῳ : τῇ κ. τοῦ a | 2 Ἄννας a : ἄννα d e v, ἄννης h | νεεμίον v |
3 τοῦ > d e v | ματθαθία d e | 4 ἰαηλ e, ἰαβηλ a | 6 τῷ > h | 11 μωσεῖ a |
13 καὶ sec : + τοῦ h | 14 ἰουδεῖθ a, ἰουδῆθ e | 15 ἡμῶν sec : ἡμῖν h |
16 σου > e v | 17 ἐξείλετο v | 18 διὰ + ἰὺ h | Χριστὸν d | 23 πρὸς : εἰς

Ionae in ventre ceti, trium puerorum in fornace ignis, Annae in tabernaculo coram arca, Nehemiae ac Zorobabel in exstructione murorum, Mattathiae et filiorum eius in zelo tuo, Iael in benedictionibus. 5. Et nunc ergo suscipe populi tui preces tibi cum scientia per Christum oblatas in spiritu. 5

XXXVIII. Agimus tibi gratias de universis, Domine omnipotens, quod misericordias tuas et miserationes non removisti a nobis, sed per singulas aetates ac generationes servas, eripis, opitularis, protegis. 2. Opem enim tulisti in diebus Enos et Henoeh, in diebus Mosis ac Iesu, in diebus iudicum, in diebus 10 Samuel et Eliae atque prophetarum, in diebus David ac regum, in diebus Esther et Mardocheai, in diebus Iudith, in diebus Iudae Maccabaei et fratrum eius. 3. Etiam in diebus nostris auxilium nobis tulisti per magnum tuum pontificem Iesum Christum filium tuum. Etenim ex gladio liberavit et alendo eripuit a fame, ex 15 morbo sanavit, a lingua mala protexit. 4. De omnibus tibi per Christum gratias agimus, qui et vocem articulatam dedisti ad confessionem et linguam aptam plectri similem tamquam organum subiecisti, et gustum commodum et tactum convenientem et visum ad spectandum et auditum ad percipiendam vocem et odoratum 20 ad odores hauriendos et manus ad opus et pedes ad ambulationem. 5. Atque haec omnia ex parva gutta formans in utero etiam animam immortalem post figurationem donas, et in lucem producis animal rationale, hominem; legibus eum erudivisti, iustificationibus illustrasti; inducens dissolutionem ad breve tempus resurrectionem 25 promisisti. 6. Quae igitur vita sufficiens et saeculorum quanta longinquitas hominibus satis erit ad gratiarum actionem? Sed id quidem pro dignitate agere impossibile est, pro viribus autem praestare sanctum ac pium. 7. Nam exemisti nos ex impietate eorum, qui plures deos colunt, et eripuisti a secta illorum, qui 30 Christum occiderunt, liberasti ab ignorantiae errore; Christum ad

h v | 24 διαπλάσσεις a | 27 ποῖος > d | 28 πόσον μῆκος e h v | 29 τὸ δὲ
 z. δύναμιν : ἀγρόν· ἐνσεβές· ὅσιον· θειότατον d | 30 αἰρέσεων d h | 31 τοῦ
 χῦ e

XXXVIII. Προσευχὴ ἀντιλήψεως 5. ἐκ μ. σταγόνοσ κτλ.] Cf. Iust.
 δικαίων. Oratio pro spe iustis allata. Apol. I, 19.

ἀπίστευτος εἰς ἄνθρωπον ὡς ἄνθρωπον, θεὸν ὄντα μονογενῆ, τὸν παράκλητον ἐνόμισας ἡμῖν, ἀγγέλους ἐπέστησας, τὸν διάβολον ἡσχυνας· οὐκ ὄντας ἐποίησας, γενομένους φυλάσσεις, ζῶν ἐπιμετρῆς, χορηγῆς τροφῆν, μετάνοιαν ἐπηγγείλω. 8. ὑπὲρ πάντων
 5 σοὶ ἢ δόξα καὶ τὸ σέβας διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 9. ταῦτα μελετᾶτε, ἀδελφοί· καὶ εἶη ὁ κύριος μεθ' ὑμῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ καὶ αὐτὸν ἀποστείλαντος καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ „ἐλευθερώσαντος ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης“, καὶ
 10 ζῶν ἐπαγγελαμένου τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσι εἰς τὸν τῶν ὄλων θεόν.

XXXIX. Ὅπως μὲν οὖν ὀφείλουσι ζῆν οἱ κατὰ Χριστὸν μεμνημένοι καὶ οἷας εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων· δίκαιον δὲ μηδὲ τοὺς ἀμνήτους
 15 καταλιπεῖν ἀβοηθήτους. 2 (XXXIX). Ὁ μέλλον τοίνυν κατηγορεῖσθαι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας παιδευέσθω πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὴν περὶ θεοῦ τοῦ ἀγεννήτου γινώσκων, τὴν περὶ υἱοῦ μονογενοῦς ἐπίγνωσιν, τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πληροφορίαν· μανθανέτω δημιουργίας διαφόρου τάξιν, προνοίας εἰρμόν, νομοθεσίας
 20 διαφόρου δικαιοτήρια· παιδευέσθω, διὰ τί κόσμος γέγονεν καὶ δι' ὃ κοσμοπολίτης ὁ ἄνθρωπος κατέστη· ἐπιγινώσκέτω τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οἷα τις ὑπάρχει· 3. παιδευέσθω, ὅπως ὁ θεὸς τοὺς πονηροὺς ἐκόλασεν ὕδατι καὶ πυρὶ, τοὺς δὲ ἁγίους ἐδόξασεν καθ' ἑκάστην γενεάν, λέγω δὴ τὸν Σήθ, τὸν Ἐνώσ, τὸν Ἐνώχ,
 25 τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἐκγόνουσ αὐτοῦ, τὸν Μελχισεδέκ καὶ τὸν Ἰωβ καὶ τὸν Μωσέα, Ἰησοῦν τε καὶ Χαλὲβ καὶ Φινεὲς τὸν ἱερέα καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην γενεάν ὁσίους, ὅπως τε προνοούμενος οὐκ ἀπεστράφη ὁ θεὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλ' ἀπὸ πλάνης καὶ ματαιότητος „εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας“ ἐκάλει

8 Rom. 8, 21. — 23 Gen. 7. 19. — 29 I Tim. 2, 4.

1 ὡς a : > d e h v | 2 ἐνόμισας e h, i. m. e ἐνώκησας ἐν ἄλλω |
 3 κατήσχυνας v | 4 πάντων h | 5 διὰ Ἰ. Χριστοῦ a h : μετὰ χριστοῦ καὶ
 πνεύματος ἁγίου d e v | καὶ ἀεὶ > d e h v | 6 ὁ > v | 8 τοῦ > d |
 16 εὐσεβείας : ἀληθείας v, i. m. d e | 17 θεοῦ d e h : > a p v | 23 δ' a |
 24 γενεάν + καὶ γενεάν h | σῆμ h | Ἐνώσ + καὶ d v | 25 ἐκγόνουσ h |
 26 Φινεὲς + τὸν ζηλωτὴν d e h | 28 ὁ > v | ὁ θεὸς > e | ἀλλὰ a

homines quasi hominem misisti, qui etiam est Deus unigenitus; paracletum in nobis fecisti habitare, angelos nobis praefecisti, diabolum dedecore aspersisti; nos, cum non essemus, fecisti, factos conservas, vitam admetiris, suppeditas nutrimentum, paenitentiam pollicitus es. 8. Pro omnibus tibi gloria et veneratio per Iesum 5
Christum nunc et semper et in saecula, amen. 9. Haec meditamini, fratres, et sit Dominus vobiscum in terra et in regno patris eius, qui et illum misit et nos per eum *liberavit ex servitute corruptionis in libertatem gloriae* ac promisit vitam iis, qui per eum in Deum 10
universorum crediderunt.

XXXIX. Quemadmodum igitur vivere debeant, qui in Christi religione sunt initiati, et quas gratiarum actiones Deo per Christum destinare, dictum est in superioribus; aequum vero est, ut et eos, qui initiati non sunt, auxilio destitutos non relinquamus. 2 (XXXIX). Qui ergo ad doctrinam pietatis instruendus est, eru- 15
diatur ante baptismum in scientia de Deo ingenito, in cognitione de filio unigenito, in persuasione certa de spiritu sancto; discat creationis diversae ordinem, providentiae seriem, variae legislationis tribunalia; erudiatur, quare mundus sit factus et cur mundi 20
civis homo constitutus sit; agnoscat naturam suam, quaenam sit; 3. doceatur, quomodo Deus improbos aqua et igne punierit, sanctos vero per singulas aetates glorificaverit, scilicet Seth, Enos, Enoch, Noe, Abraham et posteros eius, Melchisedec, Iob, Mosem, Iesum, Chaleb et Phineem sacerdotem sanctosque singularum aetatum; quemadmodum per providentiam Deus humanum genus non aver- 25
satus fuerit, sed ab errore ac vanitate *ad agnitionem veritatis*

7. ἀπέστειλας — ἄνθρωπον] Haec Constitutor interpolavit II, 24, 3. Ep. ad Diogn. 7, 4: ὡς ἄνθρωπον πρὸς ἀνθρώπους ἐπεμψεν. — ἀγγέλους ἐπέστειλας] Cf. VIII, 41, 5; Eus. Demonstr. evang. III, 3, 18; IV, 6, 9.

XXXIX. Ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι. Quomodo oporteat catechumenos institui.

2. ἀγεννήτου] Sic veteres sexcenties Deum patrem appellant aut absolute aut nomen Dei vel patris addentes. Cf. c. 41, 4; 42, 2; 44, 2; 47, 2;

VIII, 6, 8. 10; 12, 6; 14, 3; 48, 3. Origenes saepissime sic loquens De princ. I, 2, 6 expresse dicit, Christianos nihil ingenitum i. e. innatum fateri praeter solum Deum patrem. Gregorius Naz. Orat. 25 c. 15 doctrinam catholicam esse docet: ἓνα μὲν εἶδέναι θεὸν ἀγέννητον, τὸν πατέρα, ἓνα δὲ γεννητὸν κύριον, τὸν υἱὸν κτλ. Cf. quae disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 120—121; Lightfoot, S. Ignatius 1885 II, I, 90—94.

κατὰ διαφόρους καιρούς, ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ ἀσεβείας εἰς ἐλευθερίαν καὶ εὐσέβειαν ἐπαγάγων, ἀπὸ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἀπὸ θανάτου αἰωνίου εἰς ζωὴν αἰδίου. 4. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα μανθανέτω ἐν τῇ κατηχήσει ὁ προσιών. προσκυνεῖτω δὲ
 5 ὁ χειροθετῶν αὐτὸν τὸν θεὸν τὸν τῶν ὅλων δεσπότην, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τοῦ πλάσματος, ὅτι κατέπεμψεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Χριστόν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐξαλείψας τὰς ἀνομίας, καὶ ἵνα ἀφῆ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς ἁμαρτίας καὶ „καθάρισι
 10 ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“, ἀγιάσῃ δὲ τὸν ἄνθρωπον κατ' εὐδοκίαν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, συνείσῃ δὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ „φωτίσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτοῦ“ εἰς κατανόησιν τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, γνωρίσῃ αὐτῷ τὰ κριματά τῆς δικαιοσύνης, ὅπως ἂν „μυσήσῃ πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας“, πορευῆται δὲ „τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας“ εἰς τὸ καταξιωθῆναι αὐτὸν „τοῦ
 15 λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας εἰς νίοθεσίαν τὴν ἐν Χριστῷ“ ἵνα „σύμφυτος γενόμενος ἐν τῇ ὁμοιότητι τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ“ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐνδόξου κοινωνίας νεκρωθῆ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, „ζήσῃ δὲ τῷ θεῷ“ κατὰ τε νοῦν καὶ λόγον καὶ πράξιν, καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζώντων συναριθμηθῆ. 5. καὶ μετὰ τὴν εὐχαριστίαν ταύτην
 20 παιδευσάτω αὐτὸν τὰ περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐνανθρωπήσεως, τὰ τε περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως.

XL. Καὶ ὅταν ἡ πρὸς αὐτὸ λοιπὸν τὸ βαπτισθῆναι ὁ κατηχηθεὶς, μανθανέτω τὰ περὶ τῆς ἀποταγῆς τοῦ διαβόλου καὶ τὰ
 25 περὶ τῆς συνταγῆς τοῦ Χριστοῦ· δεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον μὲν ἀποσχέσθαι τῶν ἐναντίων καὶ τότε ἐντὸς γενέσθαι τῶν μυστηρίων, προκαθάραντα ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν πάσης κακονοίας σπίλου τε

8 II Cor. 7, 1. — 11 Eph. 1, 18. — 13 Ps. 118, 7. 128. 30. — 14 Tit. 3, 5; Eph. 1, 5. — 16 Rom. 6, 5. — 17 Col. 3, 5; Gal. 2, 19. — 27 Eph. 5, 27.

2 ἐνάγων d e h | 5 τὸν sec > v | 6 πλάσματος + αὐτοῦ d e | 10 συνείσῃ : συστήσῃ v | 12 θαυμάτων v | γνωρίσῃ + τε d, + ται e | 15 ἐν > a v | 16 τοῦ θανάτου a : > rel | Χριστοῦ : χῦ e v, χῦ ιῶ χῦ d | 17 ἐπ' > v | 18 τε : γε h, > v | 19 συναριθμηθεῖν d | 23 ἡ post κατηχηθεὶς d e v | 24 τὰ sec : τὸ e | 25 συντάξεως d, sed i. m. συνταγῆς | 27 προκαθάροντα a, corr a² | κακοηθείας a

4. ὁ χειροθετῶν] i. e. catechista vel doctor audientium, ut ex versu sequente

apparet. Illo nomine autem appellatur, quia manum imponens proselytos fa-

diversis temporibus vocarit, reducens a servitute et impietate ad libertatem ac pietatem, ab iniustitia ad iustitiam, a morte aeterna ad vitam perpetuam. 4. Haec et his consentanea discat in catechesi, qui accedit. Qui autem manus ei imponit, adoret Deum, universorum dominum, gratias agens pro creatura eius, quod miserit filium suum unigenitum Christum, ut salvet hominem deletis iniquitatibus, utque remittat impietates ac peccata et *purget ab omni inquinamento carnis et spiritus*, hominemque sanctificet secundum beneplacitum bonitatis suae atque indicet voluntatem suam ac *illuminet oculos cordis eius* ad consideranda mirabilia eius, manifestet ei iudicia iustitiae, ut *odio habeat omnem viam iniustitiae*, ambulet autem *viam veritatis*, ut dignus habeatur *regenerationis lavacro, in adoptionem in Christo*, ut *complantatus in similitudine mortis Christi* in spe gloriosae societatis necetur quidem peccato, *vivat autem Deo* secundum mentem et sermonem et actionem atque adnumeretur in libro viventium. 5. Post vero hanc gratiarum actionem doceat eum de Domini incarnatione et de passione eius, resurrectione ex mortuis et assumptione.

XL. Cumque iamiam erit baptizandus catechumenus, discat, quae ad renuntiandum diabolo et quae ad se adscribendum Christo pertinent. Oportet enim illum primum quidem abstinere a contrariis et deinde ingredi ad mysteria, cum prius cor suum purgaverit ab omni perversitate mentis, macula et ruga, atque tunc

ciebat catechumenos et catechumenis ipsis etiam saepius manum imponebat. Cf. Ps.-Clem. Hom. III, 73; syn. Illiberit. c. 39, Arelat. c. 6, Carthag. IV c. 85, Matiscon. II c. 3. Sulp. Sever. Dialog. II, 4, 9 ed. Halm p. 185 scribit: nec cunctatus (Martinus), in medio ut erant campo, cunctos imposita universis manu catechumenos fecit. Locutio docet, tempore Constitutoris catechumenos institutos fuisse a presbytero vel episcopo, quibus solis *τὴν χειροθεσίαν* competere dicit VIII, 28, 1. 2.

5. Catechumeni ergo primo instituendi erant de trinitate (in universum),

de creatione mundi atque inprimis hominis, de providentia, de legislatione (v. 2), de punitione malorum ac glorificatione iustorum, de misericordia Dei erga homines (v. 3); deinde de Domini incarnatione, passione, resurrectione, assumptione (v. 5).

XL. *Αιάταξις, ὅπως χρὴ τοὺς κατηχομένους (+ μέλλοντας βαπτίζεσθαι e p) ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐν τῇ μνήσει εὐλογεῖσθαι καὶ τίνα διδάσκεσθαι αὐτούς.* Constitutio, quomodo oporteat catechumenos (baptizandos) a sacerdotibus in initiatione benedici et quae-nam eos doceri conveniat.

καὶ ῥυτίδος καὶ τότε τῶν ἀγίων μεταλαχεῖν. 2. ὡς γὰρ γεωργὸς ἄριστος ἐκκαθαίρει τὴν ἄρουραν πρότερον τῶν ὑπερφουσῶν ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν καὶ τότε σπείρει τὸν πυρόν, οὕτως δεῖ καὶ ὑμᾶς, πρότερον πᾶσαν ἀσέβειαν ἐξελόντας ἀπ' αὐτῶν, τότε τὴν εὐσέβειαν
5 αὐτοῖς ἐγκαταβάλλεσθαι καὶ τοῦ βαπτίσματος ἀξιῶσαι. 3. καὶ γὰρ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν οὕτως ἡμῖν παρήνεσεν εἰπὼν· „Μαθητεύσατε“ πρότερον· „πάντα τὰ ἔθνη“, καὶ τότε ἐπήγαγεν τὸ „καὶ βαπτίσατε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“.

10 XLI. Ἀπαγγελλέτω οὖν ὁ βαπτιζόμενος ἐν τῷ ἀποτάσσεσθαι·
2 (XLI). Ἀποτάσσομαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς λατρείαις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐφευρέσεσιν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτόν. 3. μετὰ δὲ τὴν ἀποταγὴν συντασσόμενος λεγέτω, ὅτι καὶ συντάσσομαι τῷ Χριστῷ·
4. καὶ πιστεύω καὶ βαπτίζομαι εἰς ἓνα ἀγέννητον μόνον ἀληθινόν

6 Mt. 28, 19.

1 μεταλαβεῖν d e | 2 ὑπερφουσῶν a v | 3 δὴ d e | 5 ἐγκαταβαλέσθαι h |
βαπτίσματος + αὐτοὺς p v | 6 ἡμῖν παρήνεσεν ∞ d e | 7 πρότερον a d h :
> e p v

XLI. Ἀποταγὴ πρὸς τὸν ἐναντίον (+ τοῦ κατηγορούμενον e p v) καὶ συνταγὴ πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ. Renuntiatio in adversarium (catechumeni) et adscriptio ad Christum Dei.

2. Formulae renuntiationis satanae plures nobis traditae sunt. Tertullianus De corona c. 3 scribit: Aquam adituri, sed et aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu, contestamur nos renuntiare diabolo et pompae et angelis eius. Origenes In Num. hom. XII, 4 (ed. Bened. II, 316): non se usurum pompis eius (diaboli) neque operibus eius, neque ullis omnino servitiis eius ac voluptatibus pariturum. Cyrillus Hier. Cat. myst. I, 4—8: ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ (I. σου), καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ σου. Chrysostomus Ad illuminandos catech. II, 4: ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾷ, καὶ τῇ

πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου, et In Col. hom. VI, 4 illis verbis addit: καὶ τοῖς ἀγγέλοις σου. Basilius De spir. s. c. 27 n. 66: ἀποτάσσεσθαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Cf. Orig. In Num. hom. XIII, 4; Hieron. In Am. 6 s. f.

3. Chrysostomus l. c. formulam renuntiationis laudatam repetens c. 5 addit: καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ. Cyrillus l. c. c. 8: μετὰ τὴν ἀπόταξιν τοῦ σατανᾷ καὶ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν σύνταξιν. Hieronymus l. c.: et sic versi ad orientem pactum inimus cum sole iustitiae et ei servituros nos esse promittimus. Iam Hippolytus, si sermo in s. Theophania ei iure attribueretur, renuntiationem et adscriptionem coniunctam fuisse testaretur c. 9 scribens: ὁ γὰρ καταβαίνων μετὰ πίστεως εἰς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἀποτάσσεται τῷ πονηρῷ, συντάσσεται

demum ad sacramenta percipienda accedere. 2. Nam ut optimus agricola repurgat prius aruum a supercrescentibus in eo spinis tuncque serit triticum, ita oportet etiam vos prius omni impietate ab eis extracta tunc pietatem inseminare et baptismo donare. 3. Sic etenim Dominus noster nobis praecepit dicens: *Docete prius omnes gentes*, et tunc subiunxit illud: *Et baptizate eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.* 5

XLI. Cum ergo renuntiat, qui baptizatur, ita recitet: 2 (XLI). Renuntio satanae et operibus eius et pompis eius et cultibus eius et angelis eius et inventis eius ac omnibus, quae sub eo sunt. 3. Post renuntiationem vero, dum adscribit se, dicat: Et adscribor Christo; 4. et credo et baptizor in unum ingenitum, solum verum Deum

δὲ τῷ Χριστῷ. Certe Origenes praeter renuntiationem etiam pactum cum Christo ineundum cognitum habet in Exhortatione ad martyrium c. 12 ed. Koetschau 1899 p. 11 scribens: *Καὶ τοῦτο δὲ ἡμᾶς εἰδέναι χρῆ, ὅτι τὰς καλουμένας τοῦ θεοῦ διαθήκας ἐπὶ συνθήκαις παρεδεξάμεθα αἷς πρὸς αὐτὸν ἐποιησάμεθα, ἀναδεχόμενοι τὸ κατὰ Χριστιανισμὸν βιοῦν*, et ibid. c. 17 p. 16: *Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς περὶ θεοσεβείας συνθήκαις πάλαι τοῖς κατηχοῦσιν ὑμᾶς ἀπεκρίθητε τό· Καὶ ἡμεῖς λατρεύσομεν κυρίῳ· οὗτος γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐστίν.* Respicit Ios. 24, 15—25, et Kattenbusch, *Das apostolische Symbol* II (1900), 151 n. 24, morem Christianorum abrenuntiandi diabolo et ineundi pactum cum Christo ex illo Sacrae Scripturae loco explicandum esse suspicatur.

4—8. Symbolum in ritu baptismi describendo inserens Constitutor symbolum patriae vel ecclesiae suae elegisse censi potest. Symbolum autem, quod proponit, tam prope ad formulam synodi Antiochenae a. 341 quartam (conservatam ab Athanasio Ep. de synodis Arimini et Seleucia c. 25, Socrate H. E. II, 18, Hilario De syn-

odis c. 29) accedit, ut conicere liceat, illud cum hac idem vel huic simillimum fuisse. Attamen Constitutor formulam vix plane integram repetiit, sed suo more paululum mutavit, nonnulla verba omittens, alia addens. Kattenbusch, *Das Apostolische Symbol* I (1894), 260—273, symbolum Constitutionum a Luciano martyre profectum et a synodo Antiochena receptum fuisse censuit, nec vero probavit. Ratio potius contraria est. Constitutor, qui circa annum 400 scripsit et Canones apostolicos componens certe canones synodi Antiochenae in usum suum vertit, recte etiam formulam illius synodi repetiisse iudicatur, nisi forte formulam iam in ecclesia sua usitatam invenerit. Luciano veteres formulam Antiochenam secundam adscribunt, Sozomenus H. E. III, 5, synodus Cariensis a. 387 cf. Soz. VI, 12, auctor dialogorum de trinitate septem, qui sub nomine Theodreti circumferuntur, cf. Theodreti opp. ed. Schulze V, 992.

4. ἀγέννητον μόνον ἀληθινόν] Haec verba desunt in formula Antiochena IV et a Constitutore addita esse putari possunt. De voce ἀγέννητος cf. c. 39, 2 not. Voces μόνος ἀληθινός inter-

θεὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων, „ἐξ οὗ τὰ πάντα“· 5. καὶ εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν „πρωτότοκον πάσης κτίσεως“, τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, 5 οὐ κτισθέντα, „δι’ οὗ τὰ πάντα“ ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὁρατά τε καὶ ἀόρατα· 6. τὸν ἐπ’ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σάρκα ἀναλαμβάνοντα, ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας γεννηθέντα, καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κατὰ τοὺς νόμους τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ σταυρωθέντα ἐπὶ 10 Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν μετὰ τὸ παθεῖν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δόξης „κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος“· 7. βαπτίζομαι καὶ 15 εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτ’ ἔστιν τὸν παράκλητον, τὸ ἐνεργῆσαν ἐν πᾶσιν τοῖς ἀπ’ αἰῶνος ἁγίοις, ὕστερον δὲ ἀποσταλὲν καὶ τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ τοὺς ἀποστόλους δὲ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀπο-

2 I Cor. 8, 6. — 3 Col. 1, 15. — 5 I Cor. 8, 6. — 13 II Tim. 4, 1. — 14 Luc. 1, 33.

4 προαιώνιον d | εὐδοκία : ἐξ αὐτοῦ h | 5 οὐ κτισθέντα d e h p v a² i. m. : > a | ἐν + τοῖς d e | καὶ + τὰ h | 6 ἐπὶ + τῆς d h | τῶν > a | 7 ἐξ : ἐκ τῶν h | ἀναλαμβάνοντα + καὶ a | 10 παθόντα d, sed i. m. ἀποθανόντα | ἐκ + τῶν p v | 14 ἔστι d e | 15 παράκλητον + τὸ πῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πρὸς ἐκπορεύεται h | 16 αἰώνων d | 17 καὶ τοῖς ἀποστόλοις : > p v, + ἡμῖν a² i. m. | 19 καθολικῇ a p v : > d e h | 19/1 καὶ ἀποστολικῇ d e h v : > a p

polatae sunt II, 6, 17; V, 16, 6; VI, 23, 1. Leguntur etiam VIII, 1, 1; 5, 1; 6, 11. — τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ] Deest in formula Antiochena, quae autem pro ἐξ οὗ τὰ πάντα exhibet ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. Animadvertas velim, formulam Constitutoris magis cum fide Nicaena consentire quam formulam synodi Antiochenaе.

5. τὸν πρωτότοκον τ. κτ.] Haec verba, quae desunt in formula Anti-

ochena, interpolatae sunt II, 61, 4; VI, 11, 2; atque leguntur VII, 36, 6; VIII, 12, 7. 31. — εὐδοκία τ. π.] Cf. VIII, 1, 10. Synodus Ant. habet ἐκ τοῦ πατρὸς. Ex illa voce autem minime est concludendum, Constitutorem Arianum vel Semiarianum fuisse. Antenicæni vocem nunquam usurpaverunt. Cf. Kattenbusch l. c. p. 272 et librum meum *Die Apost. Konstitutionen* p. 122. — γεννηθέντα] Formula Ant. addit: θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, et de-

omnipotentem, patrem Christi, creatorem atque opificem universorum, *ex quo omnia*; 5. et in Dominum Iesum Christum, unigenitum illius filium, *primogenitum omnis creaturae*, qui ante saecula beneplacito patris genitus est, non creatus, *per quem omnia* facta sunt, quae in caelis et in terra visibilia et invisibilia; 6. qui in novissimis diebus descendit de caelis et carnem assumpsit, ex sancta virgine Maria natus est sancteque se gessit in vita secundum leges Dei ac patris sui, et crucifixus est sub Pontio Pilato et mortuus est pro nobis, et postquam passus est, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos et sedet ad dexteram patris, et iterum venturus est in consummatione saeculi cum gloria *ad iudicandos vivos ac mortuos, cuius regni non erit finis*; 7. baptizor etiam in spiritum sanctum, id est paraclatum, qui operatus est in omnibus ab initio mundi sanctis, postea vero missus quoque est apostolis a patre secundum promissionem salvatoris nostri Domini Iesu Christi, et post apostolos etiam omnibus, qui in sancta catholica et apostolica ecclesia

inde post ἀόρατα: λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ φῶς ἀληθινόν. — οὐ κτισθέντα] Haesitabam, num haec verba Constitutori attribuenda essent. Cum autem ab omnibus testibus praeter unum tradantur et ab hoc ob homoeoteleuton facile praetermitti potuerint, in textu recipienda esse videbantur.

6. κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σάρκα ἀναλαβόντα] Form. Ant.: δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα. Si certum esset, Constitutorem hanc formulam rescripsisse et de consilio mutasse, ex hoc loco colligi posset, eum Arianum vel Apollinaristam fuisse. Res autem non prorsus liquet. Constitutor ipse II, 55, 1; VI, 19, 4 vocem ἐνανθρωπήσις usurpat, quae insuper legitur VII, 39, 5; 43, 1 etc. — καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κ. τ. ν. τ. θ. κ. π. αὐτοῦ . . ἐπὶ Π. Πιλᾶτον . . ὑπὲρ ἡμῶν] Deest in formula Ant., quae autem post ἀποθανόντα addit καὶ ταφέντα. Verba πολιτευσάμενον ὁσίως etiam c. 36, 6 necnon VIII, 1, 10

(ἐπολιτεύσατο . . ἄνευ ἁμαρτίας) leguntur et Constitutori adiudicari possunt, cum bis etiam a Ps.-Ignatio adhibeantur, sc. Magn. II, 2; Smyrn. I, 2. De Pontio Pilato cf. c. 23, 2; 36, 6. — οὐ τῆς βασιλείας κτλ.] Formula Cyrilli Hierosolymitani (Catech. XV, 2) et ea, quam Epiphanius Ancor. c. 118 exhibet et synodus Constantinopolitana a. 381 recepit, prima symbola esse videntur, quae verba illa continent. Formula Ant. sententiam quidem habet, sed his verbis expressam: οὐ ἡ βασιλεία ἀκατάλυτος.

7. τὸ ἐνεργῆσαν κτλ.] Formula Ant. pro hac sectione exhibet: ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνοδὸν ἀπέστειλε διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομῆσαι πάντα, δι' οὗ καὶ ἁγιασθῆσονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Spiritum sanctum iam in veteri testamento operatum esse symbola Cyrilli et Epiphaniū v. 6 laudata verbis τὸ λαλῆσαν ἐν τοῖς προφήταις primo urgere videntur.

στολικῆ ἐκκλησίᾳ· 8. εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

XLII. Καὶ μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην κατ' ἀκολουθίαν
 5 ἔρχεται καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐλαίου χρισίον. 2 (XLII). εὐλογεῖται δὲ
 τοῦτο παρὰ τοῦ ἱερέως εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ προκατασκευὴν
 τοῦ βαπτίσματος. 3. ἐπικαλεῖται γὰρ οὗτος τὸν ἀγέννητον θεόν,
 τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τὸν βασιλέα πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς
 φύσεως, ἵνα ἀγιάσῃ τὸ ἔλαιον „τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“
 10 καὶ δώσῃ χάριν πνευματικὴν καὶ δύναμιν ἐνεργητικὴν, ἄφεσιν τε
 ἁμαρτιῶν καὶ προπαρασκευὴν ὁμολογίας βαπτίσματος, ὥστε τὸν
 χρισόμενον ἀπολυθέντα πάσης ἀσεβείας ἄξιον γενέσθαι τῆς μνήσεως
 κατ' ἐντολὴν τοῦ μονογενοῦς.

XLIII. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὸ ὕδωρ. 2. εὐλογεῖ καὶ δοξάζει τὸν
 15 δεσπότην θεὸν τὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς
 θεοῦ, εὐχαριστῶν ὁ ἱερεὺς, ὅτι ἀπέστειλεν ἐνανθρωπήσαι τὸν
 υἱὸν αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, ὅτι ἠνέσχετο τῆς ἐνανθρω-
 πήσεως ὑπήκοον αὐτὸν γενέσθαι ἐν πᾶσι, „κηρῦξαι βασιλείαν
 οὐρανῶν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, νεκρῶν ἀνάστασιν“. 3. ἐπὶ τούτοις
 20 προσκυνεῖ αὐτὸν τὸν μονογενῆ θεὸν μετ' αὐτὸν καὶ δι' αὐτόν,
 εὐχαριστῶν αὐτῷ τῷ ἀναδέξασθαι αὐτὸν τὸν ὑπὲρ πάντων
 θάνατον διὰ τοῦ σταυροῦ, οὗ τύπον ἔδωκεν τὸ βάπτισμα τῆς
 παλιγγενεσίας. 4. δοξάζει τε, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ
 θεοῦ ὁ τῶν ὄλων κύριος ἐν ἀγίῳ πνεύματι οὐκ ἀπέρριψε τὸ
 25 τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ διαφόροις καιροῖς διαφόρους προ-
 νοίας ἐποιήσατο, τῷ τε Ἀδὰμ αὐτῷ ἐν παραδείσῳ πρῶτον μὲν
 τρυφῆς λόγῳ τὸν παράδεισον οἰκητήριον δούς, ἔπειτα προνοίας
 λόγῳ ἐντολὴν ποιησάμενος, ἁμαρτόντα δὲ δικαιοσύνη ἐξώσας,
 ἀγαθότητι δὲ μὴ ἀπορρίψας εἰς τὸ παντελές, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ
 30 αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν διαφόρως παιδεύσας· δι' ὃν ἐπὶ τὸ τέρμα
 τοῦ αἰῶνος ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἄνθρωπον γενέσθαι δι'
 ἀνθρώπους καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ἀναδέξασθαι χωρὶς

9 Act. 8, 16. — 18 Luc. 9, 2; 1, 77; Mt. 22, 31. — 22 Tit. 3, 5. —
 27 Gen. 2, 15. 16. — 32 Hebr. 4, 15.

6 ἱερέως a h : ἀρχιερέως d e p v | 7 οὗτος h v : οὕτως a d e p |
 8 τοῦ βασιλέως h | 9 ἀγιασθῆ d | τὸν a | ἐν τῷ h | 14 ὕδωρ + καὶ d |
 16 θεοῦ : υἱοῦ p v | 16 ἐνανθρωπήσαι post δι' ἡμᾶς p v | 18 κηρῦξαι +

credunt; 8. in carnis resurrectionem, in remissionem peccatorum, in regnum caelorum et in vitam futuri saeculi.

XLII. Post hanc autem professionem ordine venit ad olei unctionem. 2 (XLII). Benedicitur autem hoc a sacerdote in remissionem peccatorum et praeparationem baptismi. 3. Invocat 5 enim hic ingenitum Deum, patrem Christi, regem omnis naturae in sensum ac intellegentiam cadentis, ut sanctificet oleum *nomine Domini Iesu* et det gratiam spiritualem et vim efficacem, remissionem delictorum atque praeparationem confessionis baptismi, ut is, qui ungitur, solutus omni impietate fiat dignus initiatione 10 secundum unigeniti praeceptum.

XLIII. Deinde venit ad aquam. 2. Sacerdos autem benedicit ac laudat Dominum Deum omnipotentem, patrem unigeniti Dei, et gratias agit, quia misit filium suum, qui homo fieret propter nos, ut nos salvaret, quia sustinuit, ut ille in incarnatione fieret 15 per omnia oboediens, *praedicaret regnum caelorum, remissionem peccatorum, mortuorum resurrectionem*. 3. Ad haec adorat ipsum unigenitum Deum post eum et per eum, gratias huic agens, quod mortem pro omnibus per crucem subierit, cuius figuram dedit baptismum regenerationis. 4. Laudat etiam, quia in nomine Christi 20 Deus cunctorum dominus in spiritu sancto non abiecit humanum genus, sed variis temporibus variam providentiam adhibuit: Adae ipsi in paradiso primum quidem ratione deliciarum dedit paradisum in habitationem, deinde ratione providentiae mandatum tradidit, post peccatum autem per iustitiam eum expulit, per bonitatem 25 vero non ex toto abiecit, sed et posteros eius vicissim erudit diversis modis; propter quem in extremo saeculi misit filium suum, ut homo fieret hominum causa et omnes humanos affectus ex-

τε d | 21 τὸ h | τόν : τῶν a | 22 τοῦ > d | 25 διαφόροις καιροῖς > a | 26 δὲ h p v | 27 τροφῆς e | 28 ἁμαρτάνοντα d e | 30 διαφορᾶς h

8. Formula Ant. hos articulos omittit exhibens sententiam extremam symboli Nicaeni.

XLII. *Περὶ χρίσματος τοῦ μυστικοῦ ἔλαιον εὐχαριστία*. De unctione mystici olei actio gratiarum.

2—3. Basilius De spir. s. c. 37 n. 66: *εὐλογοῦμεν τὸ τε ὕδωρ τοῦ βαπτί-*

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

ματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον.

3. *τὸν βασιλέα — φύσεως*] Infra VIII, 12, 7. 49 idem de Christo dicitur.

XLIII. *Περὶ τοῦ μυστικοῦ ὕδατος εὐχαριστία*. Gratiarum actio de mystica aqua.

ἀμαρτίας. 5. αὐτὸν οὖν καὶ νῦν παρακαλείτω ὁ ἱερεὺς πρὸς τῷ
βαπτίσματι καὶ λεγέτω, ὅτι Κάτιδε ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀγίαςον τὸ
ὔδωρ τοῦτο, δὸς δὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὥστε τὸν βαπτιζόμενον
κατ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ σου αὐτῷ συσταυρωθῆναι καὶ συν-
5 αποθανεῖν καὶ συνταφῆναι καὶ συναναστῆναι εἰς νίοθεσίαν τὴν
ἐν αὐτῷ, τῷ νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἀμαρτία, ζῆσαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ.

XLIV. Καὶ μετὰ τοῦτο „βαπτίσας αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“, χρισάτω μύρον
ἐπιλέγων· 2 (XLIV). Κύριε ὁ θεὸς ὁ ἀγέννητος καὶ ἀδέσποτος,
10 ὁ τῶν ὅλων κύριος, ὁ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ εὐαγγελίου
ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐδομον παρασχόμενος· σὺ καὶ νῦν τοῦτο
τὸ μύρον δὸς ἐνεργῆς γενέσθαι ἐπὶ τῷ βαπτιζομένῳ, ὥστε βεβαίαν
καὶ πάγιον ἐν αὐτῷ τὴν εὐδοκίαν μεῖναι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ
συναποθανόντα αὐτὸν συναναστῆναι καὶ συζῆσαι αὐτῷ. 3. ταῦτα
15 καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα λεγέτω· ἐκάστου γὰρ ἡ δύναμις τῆς
χειροθεσίας ἐστὶν αὕτη. ἔὰν γὰρ μὴ εἰς ἕκαστον τούτων ἐπίκλησις
γένηται παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἱερέως τοιαύτη τις, εἰς ὔδωρ μόνον
καταβαίνει ὁ βαπτιζόμενος ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἀποτίθεται μόνον
τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, οὐ τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς.

20 XLV. Μετὰ τοῦτο ἐστὼς προσευχέσθω τὴν εὐχὴν, ἣν ἐδίδαξεν
ἡμᾶς ὁ κύριος. ἀναγκαίως δὲ τὸν ἀναστάντα δεῖ ἐστάναι καὶ
προσεύχεσθαι διὰ τὸ τὸν ἐγειρόμενον ὀρθιον εἶναι· καὶ αὐτὸς
οὖν συναποθανὼν τῷ Χριστῷ καὶ συνεγερεθῆναι ἐστήκεν. 2. προσ-
ευχέσθω δὲ κατὰ ἀνατολὰς· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γέγραπται ἐν τῇ
25 δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων, ὅτι μετὰ τὸ συντελεσθῆναι τὸν
ναὸν τοῦ κυρίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σολομῶνος ἐν αὐτῷ τῷ
ἐγκαινισμῷ „οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λευῖται καὶ οἱ ψαλτωδοὶ μετὰ κυμ-

4 Rom. 6, 2—8. II; 8, 10. — 7 Mt. 28, 19. — 20 Mt. 6, 9. —
27 II Paral. 5, 12. 13.

1 πρὸς : ἐν h | τὸ a, τῷ a² | 2 ὅτι > h | 5 καὶ συνταφῆναι > d |
6 τοῦ e, τὸ h | 8 μύρον d e | 12 βέβαιον d e p v | 13 εἶναι h | 14 συζῆσαι
e h | 17 παρὰ : ὑπὸ p v | 18 οἱ > a d e | 23 σηκῆτω a | 24 καὶ sec > p v |
26 κῦ : θῦ h | 27 οἱ sec > h

5. συσταυρωθῆναι κτλ.] Cf. III,
17, 3.

XLIV. Περὶ τοῦ μυστικοῦ μύρου
εὐχαριστία. De mystico unguento
gratiarum actio.

1. Synodus. Laodic. c. 48: ὅτι δεῖ
τοὺς φωτιζομένους μετὰ τὸ βάπτισμα
χρίεσθαι χρίσματι ἐπουρανίῳ καὶ
μετόχους εἶναι τῆς βασιλείας του
θεοῦ.

cepto peccato susciperet. 5. Ipsum ergo et nunc invocet sacerdos sub baptismum ac dicat: Respice de caelo et sanctifica hanc aquam; da vero gratiam et virtutem, ut, qui baptizatur secundum mandatum Christi tui, cum eodem crucifigatur et commoriatur et consepe-
liatur et consuscitetur in adoptionem, quae in eo fit, ut perimatur 5
quidem peccato, vivat autem iustitiae.

XLIV. Et post hoc, cum *baptizaverit eum in nomine patris et filii et spiritus sancti*, linat unguento ac dicat: 2 (XLIV). Domine Deus, qui ingenitus es et dominum non habes, ipse omnium domi-
nus, qui odorem cognitionis evangelii in omnibus gentibus suavem 10
praebuisti; tu et nunc praesta, ut hoc unguentum efficax fiat in baptizato, quo firma et stabilis maneat in ipso fragrantia Christi tui, cui ipse commortuus consuscitetur ac convivat. 3. Haec et his consentanea proferat. Nam haec est potestas impositionis manuum unicuique factae; nisi enim in unumquodque eorum talis 15
quaepiam invocatio a pio sacerdote adhibeatur, qui baptizatur, in aquam tantum descendit, ut Iudaei, et corporis tantum sordes, non autem animae deponit.

XLV. Post hoc stans dicat orationem, quam docuit nos Dominus. Necessario autem, qui resurrexit, debet stare et orare, 20
quoniam, qui exurgit, erectus est; et ipse igitur, qui una cum Christo mortuus est ac resurrexit, stat. 2. Precetur vero ad orientem; etenim hoc quoque scriptum est in secundo Paralipomenon, quod, postquam templum Domini a rege Salomone consummatum fuit, in ipsa dedicatione *sacerdotes et levitae et cantores sum cym-* 25

3. *ἐὰν γὰρ μὴ κτλ.*] Constitutor ergo de unctione ac confirmatione validitatem baptismi dependere sentire videtur.

XLV. *Προσευχὴ τῶν νεοτελῶν.* Oratio recenter initiatorum (v. 3).

1. Chrysostomus In Coloss. hom. VI, 4: *εὐθέως γὰρ ἀνελθὼν ταῦτα φθέγγεται τὰ ῥήματα· Πάτερ ἡμῶν κτλ.* — *ἐστῶς*] Notum est, Christianos veteres die dominica et tempore Quinquagesimae stantes preces fudisse. Cf. Tert. De cor. c. 3; syn. Nicaen. c. 20; Basil. De spir. s. c. 27 n. 66. Hoc

loco etiam baptizatus consuetudinem illam secutus esse dicitur.

2. *κατὰ ἀνατολάς*] In orientem versi Christiani veteres universe orare solebant. Cf. II, 57, 14; Tert. Apol. c. 16; Clem. Al. Strom. VII, 7, 43 p. 856; Basil. De spir. s. c. 27 n. 66. Baptizandus inprimis ad orientem conversus etiam Christo se adscribebat, cum formulam renuntiationis versus occidentem pronuntiaret. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. I, 2. 9; Hieron. In Am. 6 s. f.; Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 2, 2, 6; 5, 1, 6.

βάλων καὶ ψαλτηρίων εἰσθήκεισαν κατὰ ἀνατολάς, αἰνοῦντες καὶ ἔξομολογούμενοι καὶ λέγοντες· Αἰνεῖτε τὸν κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ“. 3 (XLV). προσευχέσθω δὲ ταῦτα μετὰ τὴν προτέραν εὐχὴν λέγων· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, 5 ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, δός μοι σῶμα ἄσπιλον, „καρδίαν καθαρὰν“, νοῦν ἐργήγορον, γνῶσιν ἀπλανῆ, πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν πρὸς κτήσιν κατὰ πληροφορίαν τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι’ οὗ σοι δόξα ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. ταῦτα καὶ περὶ τῶν κατηγουμένων 10 δίκαιον ἠγησάμεθα διατάξασθαι.

XLVI. Περὶ δὲ τῶν ὑφ’ ἡμῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρῃ γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι εἰσὶν οὗτοι. 2. Ἱεροσολύμων μὲν Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου ἀδελφός, οὗ τελευτήσαντος δεύτερος Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ, μεθ’ ὃν τρίτος Ἰούδας Ἰακώβου· 15 3. Καισαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνης πρότερον μὲν Ζακχαῖος ὁ ποτε τελώνης, μεθ’ ὃν Κορνήλιος καὶ τρίτος Θεόφιλος· 4. Ἀντιοχείας δὲ Εὐδόδιος μὲν ὑπ’ ἐμοῦ Πέτρον, Ἰγνάτιος δὲ ὑπὸ Παύλου· 5. τῆς δὲ Ἀλεξανδρέων Ἀννιανὸς πρῶτος ὑπὸ Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ κεχειροτόνηται, δεύτερος δὲ Ἀβίλιος ὑπὸ Δουκᾶ καὶ αὐτοῦ εὐαγ- 20 γελιστοῦ· 6. τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας Λίνος μὲν ὁ Κλαυδίας πρῶτος ὑπὸ Παύλου, Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Λίνου θάνατον ὑπ’ ἐμοῦ Πέτρον δεύτερος κεχειροτόνηται· 7. τῆς δὲ Ἐφέσου Τιμόθεος

6 Ps. 50, 12.

1 κατ’ d | 6 γρήγορον a | 7 κτίσιν h | 8 δι’ a h : μεθ’ d e p v | ἐν : σὺν d e p v | 13 μὲν > h | οὗτινος h | 14 κλωπᾶ d p, κλεωπᾶ e, κλεόπα a | ὦν h | ὁ ἰούδας ὁ ἰακ. e | 15 πρότερος h | 18 ἀνιανὸς d h p v | 19/20 κεχειροτόνηται — εὐαγγελιστοῦ > h | 19 ἀβίλλιος a | 21 Παύλου + καὶ p v | 23 Π. δεύτερος : πέτρος e

3. προτέραν εὐχὴν] sc. orationem dominicam, cf. c. 45, 1.

XLVI. Τίνας (+ ἐπισκόπους e p v) πέμποντες ἐχειροτόνησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. Quosnam (episcopos) sancti apostoli miserunt et ordinarunt.

1. ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμ.] Apostoli dicunt quasi iam mortui aut morti saltem vicini.

2. De Iacobo cf. quae adnotavi II,

55, 2. Eusebius H. E. II, 1 Iacobum primum Hierosolymorum episcopum vocat, III, 11 Symeonem secundum, IV, 5 Iustum tertium. Similiter idem in Chronico ed. Schoene II (1866), 154, 162, Epiphanius H. 64 c. 12 et posteriores. Iudam Iacobi praeter Constitutorem nonnisi Ps.-Epiphanius in apostolorum indiculo apud Cotelerium ad h. l. commemorare videtur.

balis et psalteriis steterunt ad orientem, laudantes et confitentes ac dicentes: Laudate Dominum, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius. 3 (XLV). Precetur vero haec post priorem orationem dicens: Deus omnipotens; pater Christi tui, unigeniti filii tui, da mihi corpus immaculatum, *cor mundum*, mentem 5 vigilem, cognitionem non errantem, spiritus sancti adventum ad possessionem et certam fidem veritatis per Christum tuum, per quem tibi gloria in sancto spiritu in saecula, amen. 4. Atque haec de catechumenis constituere aequum duximus.

XLVI. De episcopis vero, qui a nobis in vita nostra ordinati 10 sunt, indicamus vobis, quod hi sunt: 2. Hierosolymorum quidem Iacobus frater Domini, quo mortuo secundus fuit Simeon Cleophae filius, post quem tertius Iudas Iacobi; 3. Caesareae autem Palaestinae primum quidem Zacchaeus olim publicanus, post quem Cornelius et tertius Theophilus; 4. Antiochiae vero Evodius quidem 15 a me Petro, Ignatius autem a Paulo; 5. urbis Alexandrinorum Annianus primus a Marco evangelista ordinatus est, secundus vero Avilius a Luca et ipso evangelista; 6. Romanorum ecclesiae primus quidem Linus, Claudiae filius, a Paulo; secundus autem a me Petro post mortem Lini ordinatus fuit Clemens; 7. Ephesi 25

3. De Zachaeo Caesareae episcopo cf. Clem. Hom. III, 72; Recogn. III, 65—66.

4. Evodium primum et Ignatium secundum Antiochiae episcopum fuisse tradit Eusebius H. E. III, 22; Chron. ed. Schoene II, 152, 158. Ignatium a Paulo ordinatum fuisse praeter Constitutorem nemo refert. Cf. Ps.-Ign. Ant. 7, 1.

5. Eusebius H. E. III, 21 primum Alexandriae episcopum appellat Avilium, secundum Cerdonem, tertium Annianum. In Chronico autem p. 154 post Marcum primum locum attribuit Anniano, p. 160 secundum Abilio, p. 162 tertium Cerdoni.

6. Irenaeus Adv. haer. III, 3, 3; Eusebius H. E. III, 2, 13, 21; Chron. p. 156—160; Hieronymus Catalog. c. 15 primum ecclesiae Romanae episcopum

fuisse tradunt Linum, secundum Anacleum, tertium Clementem. Alii minus recte aliter tradunt. Cf. quae disputavi in editione II Patrum apostolicorum I (1901), XXXIII—XXXVI et in *Kirchenlexikon* ed. II t. III p. 449—451, atque catalogos Romanorum pontificum, quos edidit Duchesne, Liber pontificalis I (1886), 1—46. Linum filium Claudiae atque a Paulo ordinatum fuisse non nisi Constitutor narrat. Nullus dubito, quae hic solus de consecratoribus episcoporum tradit, ea ab ipso ficta esse. Cf. Ps.-Ign. Trall. 7, 4.

7. Timotheum ecclesiae Ephesinae episcopatum primum accepisse Eusebius H. E. III, 4, 6 refert. De Ioanne secundo episcopo nihil comperti habemus. Constitutor de Ioanne presbytero loqui videtur, de quo narrat Papias vel Eusebius H. E. III, 39.

μὲν ὑπὸ Παύλου, Ἰωάννης δὲ ὑπ' ἐμοῦ Ἰωάννου· 8. Σμύρνης δὲ Ἀρίστων πρῶτος, μεθ' ὃν Στραταίας ὁ Λαΐδος καὶ τρίτος Ἀρίστων· 9. Περγάμου δὲ Γάιος καὶ Φιλαδελφείας Δημήτριος ὑπ' ἐμοῦ· 10. ὑπὸ δὲ Παύλου Λούκιος Κεγχρεῶν καὶ τῆς Κρήτης
 5 Τίτος· 11. Διονύσιος δὲ ἐν Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Φοινίκῃ Τριπόλεως Μαρθόνης· 12. τῆς δὲ ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας Ἀρχιππος, Κολασσαέων δὲ Φιλήμων· 13. Βεροίας δὲ τῆς κατὰ Μακεδονίαν Ὀνησίμος ὁ Φιλήμονος, Κρήσκης δὲ τῶν κατὰ Γαλατίαν ἐκκλησιῶν· 14. Ἀκύλας δὲ καὶ Νικήτης τῶν κατὰ Ἀσίαν παροικιῶν,
 10 Κρίσπος δὲ τῆς κατὰ Αἰγίναν ἐκκλησίας. 15. οὗτοι οἱ ὑφ' ἡμῶν ἐμπιστευθέντες τὰς ἐν κυρίῳ παροικίας, ὧν τῆς διδασκαλίας μνημονεύοντες πάντοτε παραφυλάσσεσθε τοὺς ἡμετέρους λόγους· καὶ εἴη ὁ κύριος μεθ' ὑμῶν νῦν τε καὶ εἰς ἀτελευτήτους χρόνους, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν ἡμῖν μέλλων ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ
 15 θεὸν καὶ πατέρα· „Ἰδοὺ“ γάρ, φησὶν, „ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος“· ἀμήν.

XLVII. „Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία“· 2. αἰνοῦμέν σε, ἡμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε,

8 Philem. 10. — 15 Mt. 28, 20. — 17 Luc. 2, 14. — 18 Ps. 112, 1. 2.

1 μὲν > p v | 2 στρατίας p, στρατέος h, στρανιας d e, i. m. d στρατιος | λυθὸς d | 6 Μαρθόνης a e p (-θώνης) v : μαροόνης d, μαρωώνης h, μαραθόνης a² | 7 κολοσσαέων a | δὲ > h | 8 γαλατίας a | 8.9 ἐκκλησίαν e | 10 αἰγινὰ h | οἱ > h p v | 13 εἰς + τοὺς a p | 15 εἰμι post ἐγὼ h | 16 ἀμήν > h | 17 capita tria sequentia > d h p, p > etiam VIII, 1—15, et hoc loco addit subscriptionem, quae infra libro exeunte legitur | 18 ὑμνοῦμέν σε > e | σε tert + εὐχαριστοῦμέν σοι m v

8. Ariston prior fortasse est Aristion, cuius Papias et Eusebius H. E. III, 39 una cum Ioanne presbytero mentionem faciunt. Mirum est, Constitutorem hoc loco Polycarpum non nominare, quem ab apostolis ordinatum esse Irenaeus Adv. haer. III, 3, 4 et Eusebius H. E. III, 36, 1 referunt. Suidas s. v. eum secundum Smyrnae episcopum vocat, Bucolum primum. Secutus esse videtur Ps.-Pionium, qui in vita Polycarpi c. 10 (Patres apost. ed. Funk 1901 II, 291—336) Bucolum praedecessorem Polycarpi nominat, nec vero eum pri-

mum Smyrnaeorum episcopum fuisse dicit.

9. Gaius commemoratur Act. 19, 29; 20, 4; etiam Rom. 16, 23 et I Cor. 1, 14, qui autem traditione maiorum conservata ab Origene Comm. in Rom. 16, 23 (De la Rue IV, 687) primus episcopus ecclesiae Thessalonicensis fuit. — Demetrii cum laude mentio fit III Ioann. 12; num autem eiusdem cum a Constitutore nominato, quaeritur. — ὑπ' ἐμοῦ] sc. Ἰωάννου, ut ex versu 7 supplendum est.

10. Lucius etiam VI, 18, 11 et Rom.

Timotheus a Paulo, Ioannes a me Ioanne; 8. Smyrnae Aristo primus, post quem Strataeas, Loidis filius, et tertius Aristo; 9. Pergami Gaius, Philadelpiae Demetrius a me; 10. a Paulo autem Lucius Cenchrearum, Cretae Titus; 11. Dionysius Athenis, Tripoleos in Phoenicia Marthones; 12. Laodiceae in Phrygia Archippus, Colossensium Philemon; 13. Beroeae apud Macedoniam Onesimus Philemonis, ecclesiarum Galatiae Crescens; 14. Asiae parochiarum Aquila et Nicetas, ecclesiae Aeginensis Crispus. 15. Hi sunt, quibus parochiarum cura a nobis concredita est, quorum doctrinae memores semper observate sermones nostros; et sit Dominus vobiscum nunc et in tempora infinita, quemadmodum ipse nobis dixit, cum esset ad suum Deum ac patrem assumendus: *Ecce enim, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi, amen.*

XLVII. *Gloria in excelsis Deo et in terra pax, in hominibus bona voluntas.* 2. Laudamus te, hymnis celebramus te, benedicimus te,

16, 21 locum obtinet. — Titum episcopum ecclesiarum Cretensium fuisse Paulus Tit. 1, 5 innuit et Eusebius H. E. III, 4, 6 dicit.

11. Dionysium Areopagitam, quem Paulus Luca Act. 17, 34 referente ad fidem convertit, Eusebius H. E. III, 4, 11 primum Atheniensium episcopum fuisse tradit. Locum Constitutionum bis respicit Maximus Confessor, ut Testimonia docent. — Marthonem seu Maronem Tripoli episcopum ordinatum esse a Petro docet Ps.-Clemens Hom. XI, 36; Recogn. VI, 15.

12. Archippum in verbis Pauli Col. 4, 16—17 nisi docente Theodoreto ad hunc locum alii episcopum Colossensium, alii episcopum Thessalonicensium fecerunt.

13. Onesimi nomen commemoratur Philem. 10. — Crescentis a Paulo II Tim. 4, 21 in Gallias seu in Galatiam missi meminit Eusebius H. E. III, 4, 8.

14. Aquilas et Nicetas seu Faustinus et Faustianus in Clementinis sunt fratres Clementis et comites Petri.

XLVII. Προσευχὴ ἑωθινὴ (ὕμνος ὁρθρινὸς e). Oratio matutina. — Hymnum commemorat Ps.-Athanasius De virg. c. 20 et exordium verbis αἰνοῦμέν σε et δοξολογοῦμέν σε omissis transscribit, terminans προσκυννοῦμέν σε καὶ τὰ ἑξῆς. Hymnus legitur etiam in codice S. Scripturae Alexandrino (et in aliis codicibus) tanquam appendix ad Psalmos (cf. Codex Alexandrinus N. T. ed. Cowper 1860 p. XXVIII; Christ, Anthologia graeca 1871 p. 38) et in Acoluthia triplicis festi, sc. Basilii, Gregorii Naz. ac Chrysostomi (Migne, PG t. 29 p. CCCLXVII), et quidem his verbis: Ὕμνος ἑωθινός (> Acol.): Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. αἰνοῦμέν (ὑμνοῦμέν Ac.) σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυννοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, εὐχαριστοῦμέν σοι, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν. κύριε, βασιλεῦ ἐπουράνιε, θεὸ πατὴρ παντοκράτωρ, κύριε, νιὲ μονογενῆ Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον πνεῦμα. κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ

δοξολογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, σὲ τὸν ὄντα θεὸν ἀγέννητον ἕνα, ἀπρόσιτον μόνον, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ ἐπουράνιε, θεὲ πάτερ παντοκράτορ. 3. κύριε ὁ θεὸς ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου 5 „ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου“, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, „ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ“· ὅτι σὺ μόνος ἅγιος, σὺ μόνος κύριος Ἰησοῦς, Χριστὸς τοῦ θεοῦ πάσης γεννητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας.

XLVIII. „Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα κυρίου“.
10 2. αἰνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου „ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου“· 3. σοὶ πρέπει αἶνος, „σοὶ πρέπει ὕμνος“, σοὶ δόξα πρέπει τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ

5 Ioann. 1, 29. — 6 Ps. 79, 2. — 9 Ps. 112, 1. — 11 Ioann. 1, 29. — 12 Ps. 64, 2.

1 δοξολ. σε > e | πρ. σε : πρ. σοι a | 2 ἕνα > e | 3 πατὴρ v | 3/4 παντοκράτωρ e v | 48 κύριε — σέβας : κύριε νίε μονογενῆ, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον πνεῦμα· κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμιγὴς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς· ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν· ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός, ἐλέησον ἡμᾶς· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· ἀμήν m v | 4 ὁ sec : καὶ e | Χριστοῦ : κῶ e | 7 Ἰησοῦς Χριστὸς a : ὁ θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ Χριστοῦ e | 10 ὑμνοῦμέν σε > e | 13/1 θεῷ — ἀγίῳ : πατρὶ καὶ τῷ νιῷ καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι m v

πατρός, ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας (τὴν ἁμαρτίαν Ac.) τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς· ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς (ἐλέησον ἢ ὁ αἶρων — ἡμᾶς > Ac.), πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ (ἐκ δεξιῶν Ac.) τοῦ πατρός, ἐλέησον ἡμᾶς· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· ἀμήν. καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῶ σε, καὶ αἰνῶσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. καταξίωσον, κύριε, καὶ (> Ac.) τὴν ἡμέραν ταύτην (ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ Ac.)

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς· εὐλογητὸς εἶ, κύριε, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. (γένοιτο, κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπισαμεν ἐπὶ σοί. Ac.). εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδασκὼν με τὰ δικαιώματά σου· εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδασκὼν με τὰ δικαιώματά σου· εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδασκὼν με τὰ δικαιώματά σου. κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. ἐγὼ εἶπα· κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. κύριε, πρὸς

glorificamus te, adoramus te per magnum pontificem, te verum Deum, ingenitum unum, solum inaccessum, propter magnam gloriam tuam, Domine rex caelestis, Deus pater omnipotens; 3. Domine Deus, pater Christi, agni immaculati, *qui tollit peccatum mundi*: suscipe deprecationem nostram, *qui sedes super Cherubim*; 5 quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus Iesus, Christus Dei universae naturae creatae, regis nostri, per quem tibi gloria honor et adoratio.

XLVIII. *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini.*

2. Laudamus te, hymnis celebramus te, benedicimus te propter 10 magnam gloriam tuam, Domine rex, pater Christi, immaculati agni, *qui tollit peccatum mundi*; 3. te decet laus, *te decet hymnus*, te decet gloria, Deum et patrem per filium in spiritu sancto in

σὲ κατέφυγα· δίδαξόν με τοῦ (τὸ Ac.) ποιεῖν τὸ θέλημα σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ θεός μου· ὅτι παρά σοι πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσίν σε. (ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Ac). Haec formula ex tribus partibus constat, duabus ad formulam Constitutionum adiectis. Pars prima autem ipsa cum formula consentit, quae codicibus m v traditur, nisi quod v. 3 in codice Alexandrino verba ἐλέησον ἡμᾶς etiam ante πρόσδεξαι leguntur, in Acoluthia laudata plura verba desunt. Formulae codicum m v similis est formula Missalis Stowensis, quod publicaverunt Warren, *The Liturgy and Ritual of the Celtic Church* 1881, Mac Carthy, *Transaction of the Royal Irish Academy* XXVII (1886), 136—268, Probst, *Die abendländische Messe* 1896 p. 43—55. Hymnus apud Occidentales iam pridem in Missa locum obtinebat, apud Orientales in Officio et quidem in Laudibus. Itaque plures recensiones hodie exstant; nulla autem prorsus integra vel primigenia haberi potest. Cf. *Revue de l'Orient chrétien* IV (1899), 280—290.

2. διὰ τοῦ μέγαν ἀρχ. — ἀπόσιτον μόνον] Haec verba desunt in recensionibus reliquis et haud dubie Constitutoris sunt (cf. II, 25, 7; V, 6, 10; VI, 11, 10; 30, 7; VII, 38, 3); altera ex parte illae verbis προσκυνοῦμέν σε addunt εὐχαριστοῦμέν σοι.

3. κύριε ὁ θ. ὁ πατήρ — ἀμνοῦ] Recensiones reliquae habent: κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατρός (cf. supra formula codicis Alexandrini). Itaque hoc loco filium appellant, Constitutor autem etiam patrem. — τοῦ θεοῦ π. γ. φύσεως] Haec quoque mihi Constitutorem proderere videntur, eumque hoc loco manum hymno tradito apposuisse insuper ex eo apparet, quod oratio non recta est. Ὁ θεὸς πάσης γ. φύσεως est Deus pater, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν filius. Auctor autem sententias ita construit, ut ὁ βασιλεὺς ἡμῶν idem esse videatur cum Deo universae naturae creatae.

XLVIII. Ἑσπερινός. Oratio vespertina. — Hymnum vespertinum veterem, ab illo autem prorsus differentem, publicavit Routh, *Reliquiae sacrae* ed. II t. III, 515. Cf. etiam Gregor. Naz. *Carmen* 32.

ἐν πνεύματι ἁγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 4. „νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν καὶ
5 δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ“.

XLIX. „Εὐλογητὸς εἶ, κύριε ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, ὁ διδούς τροφήν πάσῃ σαρκί· πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν“ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν,
10 δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

1 Luc. 2, 29—32. — 6 Ps. 118, 12; Iob 31, 18; Ps. 135, 25. — 7 Act. 14, 17. — 8 II Cor. 9, 8.

1 ἁγίῳ e cf. m v : τῷ παναγίῳ a | 4/5 καὶ — Ἰσραήλ > e | 6 με . . μου : ἡμᾶς . . ἡμῶν e | 7 καὶ + πάσης e | 8/9 περισσεύομεν a | 10 δι' : μεθ' m v | καὶ > e m | κράτος : σέβας e | subscr. διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλεῖσαι (ἀποστ. τ. ἔθν. p v) βιβλίον ζ' d p v

XLIX. *Εὐχὴ* (> e v) ἐπ' ἀρίστῳ. De virg. c. 12 etiam hanc orationem exhibet, sed sic exordientem: *Εὐλο-*

saecula saeculorum, amen. 4. *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium et gloriam populi tui Israel.*

XLIX. *Benedictus es, Domine, qui nutris me a pueritia mea, 5 qui das escam omni carni: imple gaudio et laetitia corda nostra, ut semper omnem sufficientiam habentes abundemus in omne opus bonum in Christo Iesu Domino nostro, per quem tibi gloria, honor et imperium in saecula, amen.*

γητὸς ὁ θεός, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὁ διδοὺς κτλ., atque sic terminantem: μεθ' οὗ σοι πρόπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. Chrysostomus quoque, In Matth. honi. 55, PG 58, 561, orationem cognitam habet et fidelibus in usum cotidianum commendat. Orationi autem, quae apud patrem incipit: *Εὐλογητὸς ὁ*

θεὸς ὁ τρέφων με, et terminat: μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ κράτος σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν, haec adiecta sunt: δόξα σοι, κύριε, δόξα σοι, ἅγιε, δόξα σοι, βασιλεῦ, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν βρώματα εἰς εὐφροσύνην· πλήρωσον ἡμᾶς πνεύματος ἁγίου, ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐαρεστήσαντες, μὴ αἰσχυνόμενοι, ὅτε ἀποδίδως ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

BIBLION H.

ΠΕΡΙ ΧΑΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ.

Ι. Τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς
 5 εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προσκαλουμένου Ἰου-
 δαίους τε καὶ Ἑλλήνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ
 θεοῦ, καθὼς αὐτός που φησὶν εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν
 πιστευσάντων· „Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, τὸ
 ἔργον, ὃ ἔδωκάς μοι, ἐτελείωσα“, καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος τῷ
 10 πατρί· „Πάτερ ἅγιε, εἰ καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐγὼ σε
 ἔγνω καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν“, εἰκότως, ὡς ἂν τετελειωμένων
 ἡμῶν, φησὶ πᾶσιν ἅμα περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος
 διδομένων χαρισμάτων· „Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασιν ταῦτα παρα-
 κολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, γλώσσαις
 15 λαλήσουσιν καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσιν· κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ
 μὴ αὐτοὺς βλάβει· ἐπὶ ἄρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσιν, καὶ καλῶς
 ἔξουσιν“· 2. τούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον μὲν ἡμῖν δο-
 θέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσιν „τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν
 πάσῃ τῇ κτίσει“, ἔπειτα τοῖς δι' ἡμῶν πιστεύσασιν ἀναγκαίως
 20 χορηγοῦμένων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὀφέλειαν, ἀλλ' εἰς
 τὴν τῶν ἀπίστων συγκατάθεσιν, ἵνα οὓς οὐκ ἔπεισεν ὁ λόγος,
 τούτους ἢ τῶν σημείων δυσωπήσῃ δύναμις. 3. τὰ γὰρ „σημεῖα

4 I Tim. 3, 16. — 6 Ioann. 17, 3. — 8 Ioann. 17, 6. 4. — 10 Ioann. 17, 25.
 — 13 Mc. 16, 17. 18. — 18 Mc. 16, 15. — 22 I Cor. 14, 22.

1 βιβλ. η + τῶν ἀγίων ἀποστόλων h | 2/3 περὶ χαρ. κτλ. > h |
 1/3 p capita I—XV omittens inscribit Διαταγαὶ περὶ χειροτονίας πρεσβυ-
 τέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνώστων, διακονισσῶν βιβλίον ἡ' |
 7 θεοῦ + πατρὸς αὐτοῦ E | 9 λέγων d | 11 οὗτο a, corr a² | 12 ἅπασιν d e |
 αὐτῶν d | διὰ : ὑπὸ m | 15 καιναῖς λαλ. a | 16 βλάβει : βλάβη h m v,
 ἀδικήσει d e | 17 μὲν > e | 18 καταγγ. > d | 19 ἔπειτα : ἐπὶ d e, + δὲ a |
 ἀναγκαίως + τε d e | 20 χορηγοῦμέναν a, corr a² | 21 τῶν > a | ἴν' d e m v

1. Τίνων χάριν ἐπιτελοῦνται αἱ τῶν τῶν ἰαμάτων καὶ τῶν λοιπῶν σημεί-
 σημείων δυνάμεις (ὅτι τὰ χαρίσματα ων οὐχὶ δι' ὀφέλειαν τῶν ἐνεργούν-

VIII.

DE CHARISMATIBUS ORDINATIONIBUS CANONIBUS ECCLESIASTICIS.

I. Cum Deus et salvator noster Iesus Christus magnum pietatis sacramentum nobis tradat et Iudaeos gentilesque invitet ad agnitionem unius ac solius veri Dei, quemadmodum ipse alicubi gratias de salute credentium agens ait: *Manifestavi nomen tuum hominibus; opus, quod dedisti mihi, consummavi;* cumque de nobis dicat patri: *Pater sancte, etsi mundus te non cognovit, at ego te cognovi et hi te cognoverunt;* merito omnibus simul, utpote qui simul consummati, ait de charismatibus, quae ipse per spiritum dedit: *Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo daemones eicient; linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super aegros manus imponent, et bene habebunt.* 2. Quae charismata prius quidem nobis apostolis tradita sunt, qui *omni creaturae praedicaturi eramus evangelium;* postea vero necessario iis, qui per nos crediderunt, praebentur, non ad utilitatem ea operantium, sed ad infidelium assensionem, ut, quibus non persuasit sermo, hos virtus signorum flectat ac pudore afficiat. 3. Namque *signa non nobis fidelibus* 5 10 15 20

των δίδοται, ἀλλὰ πρὸς πληροφορίαν τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη πάντα πιστὸν σημεῖα ποιεῖν m v). Quare et propter quosnam edantur signa et miracula (quod charismata sanationum ac reliquorum signorum non propter utilitatem operantium dantur, sed ad persuasionem infidelium, et quod non necesse est omnem fidelem signa facere).

3. Quae in v. 3, 8, 16—18 leguntur, eis similia sunt, quae Athanasius in Vita Antonii c. 38 patriarcham monachorum dicentem facit: *Οὐ δεῖ δὲ τῶν δαίμονας ἐκβάλλειν κανχᾶσθαι οὐδ' ἐπὶ ταῖς θεραπείαις ἐπαίρεσθαι, οὐ-*

δὲ τὸν μὲν ἐκβάλλοντα δαιμόνια θανμάζειν μόνον, τὸν δὲ μὴ ἐκβάλλοντα ἐξουθενεῖν· ἐκάστου δὲ τὴν ἄσκησιν καταμανθανέτω τις, καὶ ἢ μιμείσθω καὶ ζηλούτω ἢ διορθούσθω. τὸ γὰρ ποιεῖν σημεῖα οὐκ ἡμῶν, τοῦτο σωτηρὸς ἔργον ἐστὶ. τοῖς γοῦν μαθηταῖς ἔλεγε· Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τὸ μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ γεγράφθαι τὰ ὀνόματα μαρτύριόν ἐστι τῆς ἡμῶν ἀρετῆς καὶ τοῦ βίου, τὸ δὲ ἐκβάλλειν δαίμονας τοῦ δεδωκότος σωτηρὸς ἐστὶν ἢ χάρις αὐτή.

οὐ τοῖς πιστοῖς“ ἡμῖν, „ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις“ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων· οὐτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Χριστοῦ καθαιρομένων, καθὼς αὐτός που παιδεύων ἡμᾶς ὁ κύριος δεικνύσει λέγων· „Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ
 5 πνεύματα ὑμῖν ὑπακούουσιν, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τῷ οὐρανῷ“, ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρα εὐνοία καὶ σπουδῇ, δῆλον ὅτι βοηθουμένοις ὑπ’ αὐτοῦ. 4. οὐκ ἐπάναγκες οὖν πάντα πιστὸν δαίμονας ἐκβάλλειν ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιοθέντα χαρίσ-
 10 ματος ἐπὶ τινι αἰτία χρησίμη εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων, δυσωπουμένων πολλάκις οὐ τὴν τῶν λόγων ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν, ἀξίων ὄντων σωτηρίας. 5. οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς ὑπὸ τῶν θαυμάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτός ὁ θεός, ὡς ὅταν „λέγῃ ἐν τῷ Νόμῳ, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις
 15 λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν“. 6. οὐτε γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ θεῷ, Μωϋσέως τοσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος, οὐτε τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων τῷ ὡς Μωϋσεὶ Χριστῷ „πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι“· καὶ οὐτε ἐκείνους ἐδυσώπησεν
 20 ῥάβδος ψυχουμένη εἰς ὄφιν καὶ χεῖρ λευκαινομένη καὶ Νεῖλος αἱματούμενος, οὐτε τούτους „τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι“· καὶ τῷ μὲν ἀνθίσταντο Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. 7. οὕτως οὐ πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας, ὧν
 25 καὶ χάριν εὐδοκεῖ ὁ θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰκονόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύϊ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει. 8. ταῦτα δὲ φαμεν ἐπὶ τῷ μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς λαβόντας χαρίσματα τοιάδε κατὰ τῶν μὴ λαβόντων. 9. χαρίσματα δὲ λέγομεν τὰ διὰ τῶν σημείων, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ
 30 Χριστοῦ εἰς τὸν θεόν, ὃς οὐκ εἴληφεν „χάρισμα πνευματικόν“.

4 Luc. 10, 20. — 14 I Cor. 14, 21; Ies. 28, 11. 12. — 16 Exod. 3—14. — 18 Mt. 4, 23. — 20 Ex. 4. 7. — 21 Mt. 11, 5. — 23 II Tim. 3, 8. — Ioann. 18, 13. 14. — 30 Rom. 1, 11.

3 Χριστοῦ d e m v E : κῶ a, θῦ h | καθὼς + καὶ m | 6 γίνεται > d | 7 τό : τὰ h | ἐννοία e h | δηλονότι d h m | 8 πιστω a, corr a² | 10 πιστῶν e | 11/12 τῇ . . ἀποδείξει . . τῇ . . ἐνεργείᾳ a | 12 ὄντων + τῆς h | 14 ὡς > d e | λέγει a v, corr a² | ἑτέροις γλώσσαις d | 15/16 πιστεύουσιν d h | 16 μωσέως d h v | 17 τὰ πλῆθη a | 18 μωσῆ e h m v, μωσεὶ d | 19 ἐν >

sed infidelibus eduntur, cum Iudaeorum tum Graecorum. Neque enim daemones eicere nostrum emolumentum est, sed eorum, qui per Christi operationem purgantur, sicut ipse Dominus nos erudiens ostendit dicendo: *Nolite gaudere, quia spiritus vobis oboediunt, sed gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in caelo,* 5 quando illud quidem ipsius virtute fit, hoc autem nostro affectu ac studio, nobis videlicet ab eo adiutis. 4. Non ergo necesse est, ut omnis fidelis daemones expellat aut suscitet mortuos aut linguis loquatur, sed is, qui charismate dignatus est propter aliquam causam utilem ad salutem infidelium, qui saepe non sermonum demon- 10 stratione, sed signorum operatione commoventur quique digni sunt salute. 5. Non enim omnes impii miraculis convertuntur; cuius rei testis ipse Deus, ut dum dicit in *Lege: Quoniam in aliis linguis loquar populo huic et in labiis aliis, et non credent.* 6. Neque enim Aegyptii crediderunt, cum Moses tot tantaque signa et pro- 15 digia faceret; neque multitudo Iudaeorum credidit Christo, Mosis simili, cum *omnem morbum omnemque infirmitatem curaret*; et neque illos permovit virga in serpentem animata et manus alba facta ac Nilus in sanguinem versus, neque hos *caeci videntes, claudi ambulantes et mortui suscitati*; et illi quidem resistebant Iannes et Iam- 20 bres, huic vero Annas et Caiphas. 7. Sic non omnibus signa persuadent, sed iis dumtaxat, qui candide de rebus iudicant, quorum et causa Deo tanquam sapienti moderatori placet, ut miracula perpetrentur, non hominum viribus, sed sua voluntate. 8. Haec autem ideo memoramus, ne, qui charismata huiusmodi acceperunt, 25 se efferant in eos, qui non acceperunt. 9. Charismata vero dicimus, quae per miracula fiunt, quoniam nemo est per Christum in Deum credens, qui non acceperit *charisma spirituale.* 10. Ipsum

d e | 20 ἡ δόξος h | ἐπυχομένη a, ἐμψ. a² | χείρ : χήρα h | 22 ἀνιστάμενοι
a d e E : ἐγειρόμενοι h m v Mt. | ἀνθίστατο m v | 23 μαμβρός e | 25 ἐδόκει d |
ὁ > h | 26 αὐτοῦ d e | 27 τὸ a, τοῦ e | 28 τοιάδε : οἷα d | 29 τῶν > h m v |
30 εἰς : ἐπὶ m

6. Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβροῆς] Origenes In Matthaeum comm. ser. c. 117 ed. Bened. III, 916 scribit: Item quod ait: Sicut Iannes et Mambres restiterunt Moysi, non invenitur in publicis scripturis, sed in libro secreto, qui supra-

scribitur Iannes et Mambres liber; unde ausi sunt quidam epistolam ad Timotheum repellere, quasi habentem in se textum alicuius secreti, sed non potuerunt. Cf. Orig. C. Celsum IV, 51; Euseb. Praepar. evang. IX, 8.

10. αὐτό τε γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι πολυθέου ἀσεβείας καὶ πιστεῦσαι
 θεῶ πατρὶ διὰ Χριστοῦ χάρισμά ἐστι θεοῦ, τό τε ἀπορροῖναι τὸ
 Ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι, ὅτι εὐδοκία θεοῦ ὁ πρὸ αἰώνων
 μονογενῆς ἐν ὑστέρω καιρῷ ἐκ παρθένου γεγέννηται δίχα ὁμιλίας
 5 ἀνδρός, καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας „πλη-
 ρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην“ τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι συγχωρήσει
 θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας ὁ θεὸς λόγος,
 καὶ ὅτι ἀπέθανεν καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ
 μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τεσσαράκοντα ἡμέρας παραμείνας τοῖς ἀπο-
 10 στόλοις καὶ πληρῶσας πᾶσαν διάταξιν, ἀνελήφθη ἐπ’ ὄψεσιν
 αὐτῶν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα. 11. ὁ
 ταῦτα πιστεύσας, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πλη-
 ροφορία, χάρισμα εἴληφεν ἐκ θεοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης
 αἰρέσεως ἀπαλλαγείς. 12. μὴ οὖν τις τῶν ποιούντων σημεῖα καὶ
 15 τέρατα κρινέτω τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἀξιοθέεντα ἐνεργεῖν· διά-
 φορα γὰρ ἐστὶν τὰ τοῦ θεοῦ χάρισμα παρ’ αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ
 διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἐκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ
 „λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων“ ἢ πρόγνωσιν
 τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀνεξικακίαν ἢ ἐγκράτειαν
 20 ἔννομον. 13. καὶ γὰρ Μωϋσῆς, „ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος“, ἐν
 Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν τὰ σημεῖα οὐ κατεπήρθη τῶν ὁμοφύλων, καὶ
 „θεὸς“ κληθεὶς οὐκ ἠλαξονεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου
 Ἰαροῦν. 14. ἀλλ’ οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἠγησάμενος μετ’
 αὐτὸν τοῦ λαοῦ κἂν τῷ πρὸς Ἰεβουσαίους πολέμῳ „στήσας τὸν
 25 ἥλιον κατὰ Γαβαὼν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Αἰλῶν“ διὰ
 τὸ μὴ αὐταρκεῖν πρὸς τὴν νίκην τὴν ἡμέραν, ἐπήρθη κατὰ τοῦ
 Φινεῆς ἢ τοῦ Χαλέβ· οὔτε Σαμουὴλ τοσαῦτα παράδοξα ποιήσας
 παρ’ οὐδὲν ἠγήσατο τὸν θεοφιλῆ Δαβὶδ, καίτοι ἀμφότεροι προ-
 φῆται καὶ ὁ μὲν ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς. 15. καὶ „ἑπτὰ χιλιάδων

2 II Cor. 3, 13. — 5 Mt. 3, 15. — 9 Act. 1, 17. — 18 I Cor. 12, 8. 10. —
 20 Deut. 33, 1. — 22 Exod. 7, 1. — 24 Ios. 10, 12. — 29 III Reg. 19, 18.

1 τε > d e | 4 γεννηθῆναι h | 9 τῶν τεσσ. ἡμερῶν d e | 10/11 ἐπ’
 ὄψεσιν αὐτῶν post πατέρα h m v | 11 αὐτὸν > d e | 12 οὐδ’ d e m v |
 ἀλλ’ ε̄ (= ἐν) d | 16 χάρισμα + τὰ e | παρ’ αὐτοῦ > d | διὰ + τοῦ d |
 18 ἢ γνώσεως post πνευμάτων m | 20 γὰρ h m v E : + καὶ a d e |
 μωσῆς o | 21 τὰ > d e | 23/24 μετ’ αὐτὸν m v E a² : μετὰ τὸν a | 24 αὐ-
 τῶν h, αὐτοῦ d, αὐτοῦ τὸν e | πρὸς a d e m E : + τοὺς h v | 25 ἥλιον :
 νόμον e | γαβαὼ h | φάλαγγαν d | 27 ἢ τοῦ : καὶ m | τοῦ > d e | Χαλέβ
 + ἀλλ’ m | 29 ὁ bis a h m v : ὅς d e E

etenim hoc, liberatum esse ab impio multorum deorum cultu et credidisse Deo patri per Christum, charisma Dei est, ut et abieciſſe iudaicum velamen ac credidisse, quod Dei beneplacito unigenitus, qui ante saecula exſiſtebat, in extremo tempore ex virgine natus est sine viri concubitu, et quod in vita tanquam homo verſatus est absque peccato *implens omnem iuſtitiam legis*, quodque 5 permiſſione Dei Deus verbum spreto dedecore crucem ſuſtinuit, et quod mortuus est ac ſepultus et reſurrexit in triduo atque poſt reſurrectionem cum apoſtoliſ diebus quadraginta permansit completaque omni conſtitutione aſſumptus est in eorum conſpectu ad 10 Deum et patrem, qui eum miſerat. 11. Qui haec credidit, non ſimpliciter ac citra rationem, ſed cum iudicio ac certitudine, iſ charisma a Deo conſecutus eſt; ſimiliter etiam, qui ab omni haereſi ſervatus fuit. 12. Non ergo quiſpiam eorum, qui ſigna et portenta faciunt, iudicet quemquam fidelium, qui donum ea 15 operandi non ſit adeptus; diverſa quippe ſunt Dei charismata ab ipſo per Chriſtum tributa; ac tu quidem accepisti hoc, ille vero aliud quoddam, aut enim *ſermonem ſapientiae vel ſcientiae aut rationem diſcernendorum ſpirituum* aut praecognitionem futurorum aut ſermonem aptum ad docendum aut patientiam aut continen- 20 tiam legitimam. 13. Etenim Moſes *homo Dei* cum in Aegypto ſigna perficeret, non ſe in populares ſuos extulit, cumque *deus* appellatus fuiſſet, non ſuperbivit in ſuum prophetam Aaron. 14. Sed et Ieſus, Nave filius, qui poſt illum ductor fuit populi, quamvis in bello adverſum Iebuſaeos, quod non ſufficeret dies ad 25 victoriam, *ſolem ſtitisset ad Gabaon et lunam ad vallem Ailon*, non tamen in Phineem aut Chaleb arrogantia elatus eſt. Neque Samuel, qui tot mira et inopinata fecit, pium ac Deo carum David nihili duxit, eſti ambo erant prophetae, et ille quidem pontifex, hic vero rex. 15. Et cum *in Iſrael eſſent ſeptem milia ſanctorum, qui non* 30

10. Ps.-Ign. Magn. 11, 2. — *ἐνδοξία*] Cf. VII, 41, 5. — *ἐπολιτεύσατο . . ἀνευ ἁμαρτίας*] Cf. VII, 41, 6. Hipp. Contra haer. Noeti c. 17: *γεγονώς πάντα, ὅσα ἐστὶν ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἁμαρτίας. — συγχωρήσει*] Cf. VII, 25, 2; 36, 2; et quomodo Epitome vel Conſtitutiones quae vocantur per Hip-

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

polytum hunc locum reddant. — *τοῖς ἀποστόλοις . . ἐπ' ὄψεσιν αὐτῶν*] Falsator ſe prodit. Supra VI, 30, 9 dixit: *ἐπ' ὄψεσιν ἡμετέραις. — πρὸς τὸν ἀποſτεῖλαντα*] Locutio Conſtitutoris in omnibus fere libris uſitata. Cf. III, 17, 2; V, 7, 30; 20, 2; VII, 22, 1.

ὑπαρχουσῶν ἐν Ἰσραὴλ ἀγίων τῶν μὴ καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ“
 μόνος Ἠλίας ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τούτου μαθητῆς Ἐλισσαῖος θαυμα-
 τοποιοὶ γεγένηται, ἀλλ’ οὔτε Ἠλίας τὸν οἰκονόμον Ἀβδιὸν ἐξε-
 μυκτήρισεν φοβούμενον μὲν τὸν θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ σημεῖα,
 5 οὔτε Ἐλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς πολεμίους
 ὑπερεῖδεν. 16. ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δαυιδὸς ὁ σοφὸς ῥυσθεὶς δεύτερον
 ἐκ στόματος λεόντων, οὔτε οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ καμίνου πυρὸς
 ἐξουδένωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων· ἠπίσταντο γάρ, ὅτι
 οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει περιεγένοντο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ
 10 ἰσχυρί, καὶ σημεῖα ἐπετέλουν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀπηλλάττοντο.
 17. οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ἐπαιρέσθω κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, κὰν προ-
 φήτης ἢ κὰν θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθῇ μηκέτι εἶναι που ἄπι-
 στον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται πᾶσα σημεῖων ἐνέργεια. 18. τὸ μὲν
 γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς τοῦ τινος εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιεῖν
 15 ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμεως· ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἡμᾶς αὐτοὺς
 ὀρᾷ, τὸ δὲ δεύτερον θεὸν τὸν ἐνεργοῦντα δι’ ἃς προείπομεν αἰτίας.
 19. οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς ἐξουθενεῖτω τοὺς ὑπ’ αὐτὸν στρατηγούς,
 μήτε ἄρχοντες τοὺς ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων
 περιττοὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν οὐ στήσεται
 20 βασιλεία. 20. ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν δια-
 κόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ
 λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἔστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος.
 21. ὁ τε γὰρ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροί τινῶν εἰσιν ἱερεῖς,
 καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσιν λαϊκοί· καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν
 25 ἐφ’ ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ’ ἡμῖν,
 ἀλλ’ ἐπὶ τῷ διδόντι θεῶ τὰ χαρίσματα. 22. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ
 τοσοῦτον εἰρήσθω διὰ τοὺς ἀξιοθέντας χαρισμάτων ἢ ἀξιομάτων.

II. Ἐκεῖνο δὲ προστίθεμεν τῷ λόγῳ, ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προ-
 φητεύων ὁσῖος οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐλάυνων ἅγιος. 2. καὶ γὰρ

5 Reg. 6. — 6 Dan. 6. 3. — 19 Mt. 12, 15.

4 μὲν > h m v | οὐ : μὴ m | 5 οὐδὲ d | πολέμοις h | 7 πυρὸς a d e,
 τοῦ π. E : > h m v | 8 ὅτι οὐ : οὐπω d e | 10 καὶ pr + τὰ d e | 11 ἀδελφοῦ
 + αὐτοῦ d | 14 ἐνοίας h | θαυματοποιὸν d e E | 15 αὐτοὺς ἡμᾶς d e E |
 16 προείπομεν a m E : προεῖπον d e h v | 17 αὐτοῦ h | στρατηγούς : ἄρ-
 χοντας m | 18 μήτε — ὑπηκόους > h | 21 τῶν > d e | 23 ὁ τε (οἱ τε a²)
 γ. ἐπίσκοποι a | 26 διδ. (δόντι d) θεῶ : θεῶ τῷ διδόντι v | 26/27 ἐπὶ τος.
 a d e E : > h m v | 28 ἐκεῖνω d e | 29 οὔτε : οὐδὲ h

curvaverant genu Baal, ex ipsis solus Elias eiusque discipulus Elisaeus miraculorum effectores fuerunt; non tamen Elias derisit Abdiam oeconomum, timentem quidem Deum, at signa non facientem; neque Elisaeus discipulum suum hostes perhorrescentem despexit. 16. Sed enim neque sapiens Daniel, bis ex ore leonum ereptus, neque tres pueri ex ignis fornace liberati nihili fecerunt reliquos suae gentis homines. Sciebant enim se non suis viribus pericula evasisse, sed Dei virtute cum signa peregrisse tum ab angustiis fuisse servatos. 17. Itaque nemo vestrum, licet sit propheta, licet miraculorum operator, se adversus fratrem extollat. 10 Si enim id detur, ut nullus amplius sit infidelis, superflua deinceps erit omnis signorum operatio. 18. Etenim esse pium ex bona cuiuspiam voluntate oritur, at miracula patrare ex virtute illius, qui operatur; quorum primum quidem nos ipsos respicit, secundum vero Deum ob causas supra dictas operantem. 19. Igitur neque 15 imperator nihili pendat exercitus duces, qui sub ipso sunt, neque praefecti eos, qui ipsis parent. Nam si non sint, quibus praeficiantur, supervacui erunt praefecti; et si non sint duces exercitus, non stabit imperium. 20. Quin etiam neque episcopus in diaconos vel presbyteros se extollat neque presbyteri in plebem; ex utrisque 20 enim coetus compositio exstat. 21. Episcopi quippe ac presbyteri quorundam sunt sacerdotes, et laici quorundam sunt laici; atque esse quidem Christianum in nostra consistit potestate; apostolum vero esse aut episcopum aut quid simile, nostrae non est potestatis, sed ad Deum largitorem charismatum pertinet. 22. Haec 25 igitur hactenus dicta sint propter eos, qui digni habiti sunt, ut charismata vel dignitates acciperent.

II. Illud vero sermoni addimus, quod neque omnis, qui prophetat, pius est, neque omnis, qui daemones expellit, sanctus.

22. ταῦτα — εἰρήσθω] Eisdem verbis interpolator IV, 10, 5 sectionem de muneribus terminavit. Clausula igitur Constitutori attribuenda est.

II. Ὅτι οὐ πάντως πᾶς ὁ προφητεύων ἢ δαίμονας ἐκβάλλων εὐσεβής. Quod non prorsus omnis prophetizans vel daemonas eiciens pius est. Sic inscribit v. Reliqui codices caput quidem

numerant, nec vero inscriptionem exhibent. Turrianus inscripsit: Περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἀναξίων.

1—5. Anastas. Quaest. XX.

1—2. Origenes In Ioann. t. XXVIII c. 12—13 respiciens Caipham et Balaam exponit, non quemque prophetantem esse prophetam et sanctum.

2. Ps.-Ign. Philipp. 4, 4.

καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεὼρ ὁ μάντις προεφήτευσεν δυσσεβῆς ὄν καὶ
 Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεὺς, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος προ-
 λέγει καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν δαίμονες· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν
 αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοία γὰρ εἰσιν πεπεισμένοι δι' ἔκου-
 5 σιον μοχθηρίαν. 3. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κἂν προφητεύωσιν,
 οὐ καλύπτουσιν διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ
 οἱ δαίμονας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὁσιωθή-
 σονται· ἀλλήλους γὰρ ἀπατῶσιν, καθάπερ οἱ τὰς παιδιάς γέλωτος
 ἔνεκα ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προσανέχοντας αὐτοῖς ἀπολλύουσιν.
 10 4. οὔτε δὲ βασιλεὺς δυσσεβῆς ἔτι βασιλεὺς ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος,
 οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακονοία πεπεισμένος ἔτι ἐπίσκοπός
 ἐστιν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων
 προβληθεῖς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ Σεδεκίας
 καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφηταί. 5. ἀλλὰ καὶ Βαλαὰμ
 15 ὁ μάντις τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελ-
 γεώρ, καὶ Καϊάφας ὑστερον αὐτοφονευτῆς ἑαυτοῦ γέγονεν, καὶ
 οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυ-
 ματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ
 καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίας τιμωρίας ἔτισαν. 6. δῆλον
 20 οὖν, ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκ-
 φεύξονται τὴν παρὰ θεοῦ δίκην· ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς καὶ νῦν·
 „Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντές μου τὸ ὄνομα, παραδώσω ὑμᾶς
 εἰς σφαγὴν ὡς Σεδεκίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπετηγάνισεν βασιλεὺς
 Βαβυλῶνος“, ὡς φησὶν Ἱερεμίας ὁ προφήτης. 7. ταῦτα δὲ φάμεν
 25 οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες, ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ'
 ἐπίπνοίαν θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν
 ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες καὶ προστιθέντες ἐκείνο, ὅτι τῶν
 τοιούτων θεὸς περιαιρεῖ τὴν χάριν· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ θεὸς
 ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν“. 8. Σίλας μὲν οὖν καὶ
 30 Ἄγαβος ἔφ' ἡμῶν προφητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς
 ἀποστόλοις οὔτε ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι θεοφιλεῖς

1 Num. 23. 24. — 2 Ioann. 11, 51. — 13 Ier. 35. 36. — 14 Num.
 25. 31. — 17 Act 19, 14. — 22 Mal. 1, 6; Ier. 36, 22. — 28 Prov. 3, 34;
 I Petr. 5, 5. — 29 Act. 15, 32; 21, 10.

1 καὶ pr > d e | 2 ἱερεὺς d | 3 μέτεστιν : μὲν ἐστιν a | 4 πεπεισμένοι e,
 πεπεισμένοι h | 5 μοχθηρίαν a h m v : κακόνοιαν d e E | οὖν : οὐδ' d e |
 προφητεύουσιν d | 6 αὐτῶν d | ἀσέβειαν a E : δυσσέβ. rel | 7 δαίμονες h |

2. Etenim et Balaam filius Beor vates prophetavit, licet impius, et Caiphias, falso nominatus pontifex; multa quoque diabolus praedicit et illius daemones, neque ideo quidem inest eis pietatis scintilla; ignorantia quippe opprimuntur propter voluntariam improbitatem. 3. Liquet igitur, quod impii, quamvis prophetent, non obducunt per prophetiam impietatem suam, quodque qui daemones expellunt, ex eorum discessu non efficiuntur sancti; nam se mutuo decipiunt, sicut qui ludicra risus causa ostentant, eosque, qui ad illos advertunt animum, perdunt. 4. Neque vero rex impius amplius rex est, sed tyrannus, neque episcopus inscitia vel animi pravitate constrictus amplius episcopus est, sed falsum nomen gerit, non a Deo, verum ab hominibus promotus, ut Ananias et Samaeas Hierosolymis et Sedecias atque Achias pseudoprophetae Babylone. 5. Sed et Balaam vates poenas dedit, cum Israel in Beelphegor corrupisset, et Caiphias postea sui ipsius interfector exstitit, ac filii Scevae aggressi expellere daemones ab iis vulnerati fugerunt turpiter, et reges Israel ac Iudae, cum impie viverent, diversa supplicia pependerit. 6. Constat igitur ementiti nominis episcopos ac presbyteros non evasuros esse Dei vindictam; dicitur enim illis nunc quoque: *Vos sacerdotes, qui despicitis nomen meum, tradam vos in occisionem, ut Sedeciam et Achiam, quos frixit rex Babylonis, sicuti ait Ieremias propheta.* 7. Haec autem dicimus, non quod veras prophetias contemnamus, quas scimus Dei afflatu in sanctis fieri, sed ut confidentiam arrogantium cohibeamus, illud addentes, Deum auferre gratiam his; *nam superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam.* 8. Sane quidem Silas et Agabus, nostri temporis prophetae, non se coaequarunt apostolis neque

9 ἀνέχοντας d e | αὐτοὺς e | 10 ἔτι : post βασιλεὺς d e E, > h m v | 11 περισμένος e, πεπεισμ. h | 12 θῶ d | 13 σαμέας m | ιῆλ d E | 14 ἀχαΐας h m v | 15 ἔτησεν e, ἔστησε d | 16 Καϊάφας + ὅς m v | ἐγένετο a e | 17 οἱ > d | ἐλαύνειν : ἐκβάλλειν h m v | 19 τοῦ > h m v παντοίαν τιμωρίαν d e | ἔστησαν d | 22 τὸ ὄνομά μου d e | 23 ἀχαΐαν h m v | 27 ἐκείνω e | 28 ὁ θεός d e | περιαιρεί d e | 31 οὐδ' d e v

4. Anastas. Quaest. XVI. — οὐτε ἐπίσκοπος κτλ.] Haec sensu latiore intellegenda sunt: episcopus improbus

nomine vel dignitate episcopi non est dignus. Cf. autem VI, 15, 2—3. — παρὰ θεοῦ] Cf. Ign. Philad. I, 1.

ὄντες. 9. προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαριάμ ἢ Μωϋσείως καὶ Ἀαρὼν ἀδελφή, μετὰ δὲ ταύτην Δεββώρα, καὶ μετὰ ταύτας Ὀλδὰ καὶ Ἰουδίθ, ἢ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, ἢ δὲ ἐπὶ Δαρείου· καὶ ἢ μήτηρ δὲ τοῦ κυρίου προεφήτευσεν καὶ Ἐλισαβὲτ ἢ συγγενῆς
5 αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν αἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπῆρθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὐταί, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ οἰκεία μέτρα.
10. οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν κἂν ἀνὴρ τις ἢ κἂν γυνή, καὶ τύχη τοιαύτης τινὸς χάριτος, ταπεινοφρονεῖτω, ἵνα ἐπ' αὐτῷ εὐδοκῇ ὁ θεός. „Ἐπὶ τίνα“ γάρ, φησὶν, „ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν
10 καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους“;

III. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσαπερ ὁ θεὸς κατ' ἰδίαν βούλησιν πάρεσχεν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως τῶν ψευδῆ ἐπιχειρούντων λέγειν ἢ ἀλλοτρίῳ πνεύματι κινουμένων ἠλεγξε τὸν τρόπον, καὶ ὅτι πονηροῖς πολλάκις ἀπε-
15 χρήσατο ὁ θεὸς πρὸς τε προφητείαν καὶ τερατοποιίαν. 2. νυνὶ δὲ ἐπὶ τὸ κορυφαϊότατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως ὁ λόγος ἡμᾶς ἐπείγει, ὅπως καὶ ταύτην μαθόντες παρ' ἡμῶν τὴν διάταξιν, οἱ ταχθέντες δι' ἡμῶν γνώμη Χριστοῦ ἐπίσκοποι, πάντα κατὰ τὰς παραδοθείσας ἡμῖν ἐντολὰς ποιῆσθε, εἰδότες, ὅτι „ὁ ἡμῶν
20 ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, ὁ δὲ Χριστοῦ ἀκούων τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ πατρὸς ἀκούει“, ᾧ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

IV. Ἄμα τοίνυν ὑπάρχοντες ἡμεῖς οἱ δεκαδύο τοῦ κυρίου ἀπόστολοι τάσδε τὰς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντὸς

1 Exod. 15, 20. — 2 Iud. 4, 4. — 3 IV Reg. 22, 14; Judith 8. — 4 Luc. 1, 2. — 5 Act. 21, 9. — 9 Ies. 66, 2. — 19 Luc. 10, 16.

2 μωσείως d h v | αὐτήν d e | δεβῶρα m, δεβόρρα d e h | 3 μετ' αὐτήν d e E | ὀλδὰδ d e | 6 αὐταί : αὐτῶν e | 7 γυνή . . ἀνὴρ d e | 7/8 τινος τοιαύτης m | 8 χάρις d | ἴν' d e m v | 9 τὸν + προῶν h cf. E | 10 ἡσύχιον d m | 12 βουλὴν d e | 14/15 ἀπεχαρίσατο a | 15 νῦν h v | 17 παρ' ἡμῶν μαθόντες a | τάξιν d | 19 ποιῆσθε h v, ποιῆσθαι d e | 20/21 αὐτοῦ κ. π. a d e : κ. πατρὸς αὐτοῦ h m v | 21 ᾧ — ἀμήν > h | 22 ὑμεῖς f | δώδεκα d | 23 ὑμῖν : ἡμῶν a | ἐντέλλομεν f

9. Cf. Clem. Alex. Strom. I, 21, 136 p. 400; Didym. De trinit. III, 41. — Φιλίππου] Hic Philippus Act. 21, 8 distincte evangelista et unus ex Septem vocatur. Cf. autem quae adnotavi ad VI, 7, 2.

III. Ὅτι τὸ διατάσσεσθαι τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιτελούμενα κορυφαϊότατόν ἐστιν (> a v, a hic inscriptionem capituli IV ponit). Quod constituere ea, quae in ecclesia peraguntur, summum ac potissimum sit.

supergressi sunt fines suos, etsi a Deo amabantur. 9. Sed et mulieres prophetaverunt, olim quidem Maria soror Mosis et Aaron; post hanc vero Debbora, postque illas Holda et Iudith, illa sub Iosia, haec sub Dario. Mater etiam Domini prophetavit, et Elisabet cognata eius et Anna, ac nostra aetate filiae Philippi; verum tamen non se adversum viros extulerunt, sed custodierunt modum suum. 10. Itaque si et in vobis vir quispiam sit aut mulier alicuius huiusmodi gratiae particeps, humiliter de se sentiat, ut Deum habeat benevolum: *Super quem enim, inquit, respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?*

III. Quae igitur prima erant huius orationis, ea exposuimus de charismatibus, quaecunque Deus iuxta voluntatem suam prae-buit hominibus; et quomodo eorum, qui mendacia loqui aggrediebantur aut alieno spiritu movebantur, mores confutaverit, et quod saepe Deus improbis ad prophetiam et miraculorum editionem usus sit. 2. Nunc vero ad praecipuum ecclesiasticae dispositionis oratio nos pertrahit, ut et hanc a nobis discentes constitutionem vos, qui Christi nutu per nos ordinati estis episcopi, omnia faciatis secundum mandata a nobis tradita; scientes, quod *qui nos audit, Christum audit; qui vero Christum audit, Deum eius ac patrem audit*, cui gloria in saecula, amen.

IV. Simul igitur existentes nos duodecim Domini apostoli hasce divinas constitutiones de omni ecclesiastico ordine

IV—XXVI. Ad hanc sectionem cf. I. Goar, *Εὐχολόγιον* sive Rituale Graecorum 1647. I. Morinus, Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus 1695. E. Renaudot, *Liturgiarum orientalium collectio* 1716. I. A. Assemani, *Codex liturgicus eccl. univ.* 1749. Daniel, *Codex liturgicus eccl. univ.* 1847—53. F. E. Brightman, *Liturgies eastern and western* I 1896. C. E. Hammond, *The ancient Liturgy of Antioch* 1897. *Sacramentarium Serapionis*, editum in huius operis volumine secundo p. 158—195. F. Probst, *Liturgie der*

drei ersten christlichen Jahrhunderte 1870; *Liturgie des vierten Jahrhunderts* 1893. L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* 1889; ed. III 1903. E. von der Goltz, *Das Gebet in der ältesten Christenheit* 1901.

IV. *Περὶ χειροτονιῶν* (+ ἐπισκόπων πάντων τῶν ἀποστόλων διατάξεις e ad v. 2). De ordinationibus (episcoporum apostolorum omnium constitutiones). — Codex v inscriptionem omittit, sed ad versum 2 notam de vita Petri affigit, et similiter infra.

1. Cf. VI, 14, 1.

ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαρόντος ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς
 σκεύους“ Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπι-
 σκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων.
 2. πρῶτος οὖν ἐγὼ φημι Πέτρος ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι,
 5 ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διαταξάμεθα, ἐν πᾶσιν
 ἄμεμπτον, ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον. 3. οὐ ὄνομασ-
 θέντος καὶ ἀρίσαντος συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ
 καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὁ πρόκριτος
 τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυτέριον καὶ τὸν λαόν, εἰ αὐτός
 10 ἔστιν, ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα. 4. καὶ ἐπινευσάντων προσ-
 επερωτάτω, εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων ἄξιός ἐῖναι τῆς μεγάλης
 ταύτης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ τὴν εἰς θεὸν αὐτῷ
 εὐσέβειαν κατώρθωται, εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια πεφύλακται,
 εἰ τὰ κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καλῶς ὀφρονόμεται, εἰ τὰ κατὰ τὸν
 15 βίον ἀνεπιλήπτως. 5. καὶ πάντων ἅμα κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ
 κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐπὶ
 δικαστῇ θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐκ
 τρίτου πάλιν πυθέσθωσαν, εἰ ἄξιός ἐστιν ἀληθῶς τῆς λειτουρ-
 20 γίας, „ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν
 ῥῆμα“. καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιόν ἐῖναι, ἀπαιτεί-
 σθωσαν οἱ πάντες σύνθημα, καὶ δόντες προθύμως ἀκουέσθωσαν.
 6. καὶ σιωπῆς γενομένης εἰς τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ
 δυσὶν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἑστῶς, τῶν λοιπῶν ἐπι-
 25 σκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν δὲ διακόνων
 τὰ θεῖα Εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κεφαλῆς ἀνεπτυγ-
 μένα κατεχόντων, λεγέτω πρὸς θεόν·

1 Act. 9, 15. — 14 I Tim. 3, 4. 2. — 20 Mt. 18, 16.

1 συμπαρόντος d f h E, -τες e : -των a m v | 2 ἡμῶν > f | 6 ἄμεμπτον
 a h m v : + ἄριστον δὲ d, ἀρ. δι f, ἀριστηνδὴ e, ἄριστον E, ἀριστίνδην a² i. m. |
 ἐκλεγόμενον m v | 8 κυριακῇ G : + συννεδοκεῖτω E a² i. m. | ὁ + δὲ E |
 9/11 τὸ πρεσβ. — προσεπερωτάτω > f | 11 εἰ : η f | μεγάλης + τοῦ θεοῦ v |
 12 εἰ : εἶτα e | τῆς f | 12/13 εἰ τὰ : εἶτα e | 13 δίκαια πρὸς ἀνθρώπους d |
 15 ἀνεπιλήπτως d f | 16 προσωπόληψιν h | 17 χῶ καὶ θῶ f | Χριστῷ : ἀνῶ d,
 ἀνοῖς e | 18 λειτουργῶν h | ἐκ : καὶ ἐκ f | 20 στόμα f | ἦ : καὶ m | μαρτύρων
 εἰ τριῶν f | σταθήσεται f h (post π. ῥῆμα h) E cf. II Cor. 13, 1 : σταθῆ
 a d e m v Mt. | 24 λοιπῶν + τῶν e i. m. | 27 θεόν : τὸν θ. τὴν εὐχὴν e,
 qui vero orationem non exhibet, sed capita V—XXXI omittit

vobis iniungimus, una praesentibus tum *electionis vase* Paulo co-
apostolo nostro, tum Iacobo episcopo, tum reliquis presbyteris ac
septem diaconis. 2. Primus igitur ego Petrus aio ordinandum
esse episcopum, ut in superioribus omnes pariter constituimus,
inculpatum in omnibus, a cuncto populo electum. 3. Quo 5
nominato et placente, congregato populo una cum presbyterio
et episcopis, qui praesentes erunt, in die dominica, qui inter
reliquos praecipuus est, interroget presbyterium ac plebem, an
ipse sit, quem in praesidem postulant. 4. Et illis annuentibus
iterum interroget, an ab omnibus testimonium habeat, quod dignus 10
sit magna hac et illustri praefectura; an quae ad pietatem in Deum
spectant, ab ipso sint recte facta; an iura in homines servata, an
domesticae res pulchre dispensatae, an vitae instituta sine repre-
hensione. 5. Cumque universi pariter secundum veritatem, non
autem secundum anticipatam opinionem, testificati fuerint, talem 15
eum esse, quasi ante iudicem Deum ac Christum, praesente scilicet
etiam sancto spiritu et omnibus sanctis ac administratoriis spiri-
tibus, rursus tertio sciscitentur, an vere dignus sit ministerio, *ut*
in ore duorum vel trium testium stet omne verbum; atque iis tertio
assentientibus dignum esse, a cunctis petatur signum assensionis 20
et alacriter dantes audiantur. 6. Silentioque facto unus ex primis
episcopis una cum duobus aliis prope altare stans, reliquis episcopis
ac presbyteris tacite orantibus atque diaconis divina Evangelia super
caput eius, qui ordinatur, aperta tenentibus, dicat ad Deum:

2. *ἐν τοῖς προλαβοῦσιν*] sc. in libro II et in primis c. 1—12.

3. *ἐν ἡμ. κρηιακῶν*] Synodus Caesar-augustana III (691) c. 1 distincte dicit, episcopos non nisi dominicis festivitati-bus ordinari.

3—6. Hanc sectionem arabice edidit Abraham Ecchellensis, Euty chius 1661 p. 41.

5. *καὶ π. τ. ἀγίων κ. λ. πνευμάτων*] Iuxta sententiam patrum ecclesiae ple-nae sunt angelis, praesertim tempore officii divini, atque inter eos primum locum obtinent angeli praesides ac pa-

troni ecclesiarum, altari assistentes et praesidentes. Cf. Tert. De pud. c. 14 s. f.; Orig. In Num. hom. XI, 4; XX, 3; Cyrill. Hier. Cat. I, 1; Epiph. H. 25 c. 3; Bas. De ieiun. hom. II, 2; Chry-sost. In Ascens. hom. c. 1 (Bened. II, 448). — *σύνθημα*] Synesius Ep. 67 Migne PG 66, 1415: τὸ σύνθημα τῆς χειροτονίας.

6. *τὰ θ. Εὐαγγέλια κτλ.*] Ps.-Dio-nysius De eccles. hierarch. c. 5, 3, 1: ἐξαίρετα δὲ καὶ ἔκκριτα τοῖς ἱεράο-χαις μὲν ἢ τῶν λογίων ἐπὶ κεφαλῆς ἐπίθεσις. Cf. ibid. § 7—8.

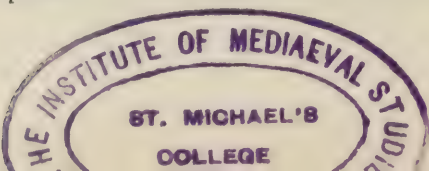
V. Ὁ ὢν, δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ ἀβασίλευτος, ὁ αἰὲ ὢν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων, ὁ πάντη ἀνενδεής καὶ πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττων, ὁ μόνος ἀληθινός, ὁ μόνος σοφός, ὁ ὢν μόνος ὑψιστος, ὁ τῇ φύσει
 5 ἀόρατος, οὗ ἢ γινώσκεις ἀναρχος, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ἀσύγκριτος, „ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης“, ὁ ἀπρόσιτος, ὁ ἀδέσποτος· 2. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων δι' αὐτοῦ, ὁ προνοητής, ὁ κηδεμών, „ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρ-
 10 μῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν“· 3. σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Χριστοῦ σου ὑπὸ μάρτυρι τῶ παρακλήτωρ διὰ τῶν σῶν ἀποστόλων καὶ ἡμῶν τῶν χάριτι σῆ παρεστῶτων ἐπισκόπων, ὁ προορίσας ἐξ ἀρχῆς ἱερεῖς εἰς ἐπιστασίαν λαοῦ σου,
 15 Ἄβελ ἐν πρώτοις, Σὴθ καὶ Ἐνώς καὶ Ἐνώχ καὶ Νῶε καὶ Μελλισεδὲκ καὶ Ἰώβ· 4. ὁ ἀναδείξας Ἀβραὰμ καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας σὺν τοῖς πιστοῖς σου θεράπουσιν Μωϋσεὶ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ἐλεαζάρῳ καὶ Φινεές, ὁ ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ τὸν Σαμουὴλ ἐκλεξάμενος
 20 εἰς ἱερέα καὶ προφήτην, ὁ τὸ ἀγίασμά σου ἀλειτούργητον μὴ ἐγκαταλιπών, ὁ εὐδοκήσας ἐν οἷς ἠρετίσω δοξασθῆναι· 5. αὐτὸς καὶ νῦν μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ σου δι' ἡμῶν ἐπίχεε τὴν δύναμιν τοῦ „ἡγεμονικοῦ σου πνεύματος“, ὅπερ διακονεῖται τῶ ἡγαπημένῳ σου παιδί Ἰησοῦ Χριστῶ, ὅπερ ἐδωρήσατο γνώμη σου τοῖς ἁγίοις
 25 ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου θεοῦ. 6. δὸς ἐν τῶ ἐνόματί σου,

5 I Tim. 1, 17. — Mt. 19, 17. — 6 Dan. 1, 42. — 9 II Cor. 1, 3. — 10 Ps, 112, 5. 6. — 21 Eph. 1, 4. — 23 Ps. 50, 14.

1/17 ὁ ὢν — Ἀαρὼν > f vel potius folium excidisse videtur, cum pagina 545 in voce θεὸν desinat, pagina 546 vocabulis καὶ ἐλεάζαρ incipiat | 2/3 ὑπάρχων > h m v | 3 παντὶ a | 5 ἢ : τὸ εἶναι d | 6 τὰ > a | 8 σου υἱοῦ h | 12 σου > h | ὑπομαρτύρῃ d | 13 ἡμῶν + διδασκάλων d | σῆ χάριτι h | 14 λαοῦ : τοῦ λ. d | 15 καὶ Ἐνώς > d | 16 ἰακώβ h | 17 πιστοῖς : σεπτοῖς h | μωσει d h m v | 18 ἐλεάζαρ d f h | προχειρισάμενος + εἰς h

V. Ἐπίκλησις (εὐχὴ ἐπὶ d) χειροτονίας ἐπισκόπων (ἐπισκόπων d, omnia > v). Invocatio ordinationis episcoporum.

1. Cf. VII, 35; 39, 2; VIII, 12, 6. 7. — ἀσύγκριτος] Cf. c. 15, 7; 38, 4; 46, 16. Basilius Adv. Eunom. I, 18. 22. 26. 27 impugnat Eunomium hanc

V. Qui es, dominator Domine, Deus omnipotens, solus ingenuus ac regem non habens, qui semper es et ante saecula existis, qui omnino nulla re indiges omnemque causam atque ortum superas, solus verus, solus sapiens, qui solus altissimus es, natura invisibilis, cuius cognitio expers principii; solus bonus ac incomparabilis, *qui omnia nosti, antequam fiant, occultorum cognitor,* 5 inaccessus, domino carens; 2. Deus et pater unigeniti filii tui, Dei ac servatoris nostri, conditor universorum per ipsum, provisor, tutor, *pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui in altis habitas et humilia respicis;* 3. tu, qui dedisti leges ac regulas 10 ecclesiae per Christi tui adventum in carne sub teste paracleto per apostolos tuos ac nos gratia tua adstantes episcopos, qui ab initio praestitisti sacerdotes in populi tui curationem: Abel in primis, Seth, Enos, Enoch, Noe, Melchisedec et Iob; 4. qui constituisti Abraham et ceteros patriarchas cum fidelibus tuis famulis 15 Mose, Aaron, Eleazar, Phinee; qui in ipsis desumpsisti principes et sacerdotes in tabernaculo testimonii, qui Samuel elegisti in sacerdotem ac prophetam, qui sanctuarium tuum sine ministris non reliquisti, qui benevolentia persecutus es eos, in quibus voluisti glorificari: 5. ipse nunc quoque intercessu Christi tui per nos in- 20 funde virtutem *principalis tui spiritus*, qui ministrat dilecto puero tuo Iesu Christo, quem voluntate tua donavit sanctis apostolis ad te aeternum Deum pertinentibus. 6. Da in nomine tuo, Deus

vocem usurpantem. Altera ex parte Didymus De trinitate I, 27; III, 3 (PG 39, 397. 400. 827) eam adhibet de patre atque filio, II, 1 (p. 452) de spiritu sancto, II, 8 (p. 608) commemorat *τὴν ἀσύγκριτον δόξαν τοῦ θεοῦ πατρός*, similiter ac Ps.-Ignatius Trall. 5, 2 *τὸ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ἀπαράθετον*. Cf. etiam Basil. (Didym.) Adv. Eunom. IV, 1 (PG. 29, 675).

1—7. Oratio locum obtinet in ritu ordinationis episcopi, quo utuntur Iacobitae Alexandrini vel Coptitae, et in ritu Maronitarum. Cf. Denzinger, Ritus Orientalium 1864 II, 23—24; 200—201.

2. *ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μ. υἱοῦ σου*] Similiter I, 8, 1; II, 20, 1; V,

20, 13; VII, 35, 10; VIII, 6, 11; 12, 8. 31. 34. 36; 13, 10; 37. 2. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 165—166.

5. *ὅπερ διακονεῖται*] Verbum quidem Pneumatomachismum sapere videtur. Nequaquam autem ad eum referendum est. Etiam Ephiphanius Ancor. c. 68; H. 74 c. 5 respiciens Rom. 15, 8 dicit, *συνδιακονεῖν* (cum Christo) *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον* patri saltem. Locutio similis est ei, quae V, 20, 13 de ministerio filii legitur et de qua ibi disputavi. Praeterea considerandum est, eam fortasse non proprie Constitutoris, sed ab hoc una cum oratione receptam esse.

καρδιογνώστια θεέ, ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπίσκοπον, ποιμαίνειν τὴν ἅγιαν σου ποιμνὴν καὶ ἀρχιερατεύειν σοι, ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐξιλασκόμενόν σου τὸ πρόσωπον, ἐπισυναγαγεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας.

7. δὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας“ κατὰ τὴν ἐντολὴν σου, διδόναι κλήρους κατὰ τὸ προσταγμά σου, „λύειν δὲ πάντα σύνδεσμον“ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν

10 ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις, εὐαρεστεῖν δέ σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως προσφέροντά σοι „καθαρὰν“ καὶ ἀναίμακτον „θυσίαν“, ἣν διὰ Χριστοῦ διετάξω, τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, „εἰς ὁσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ“ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν,

15 δι’ οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 8. καὶ ταῦτα ἐπευξαμένου οἱ λοιποὶ ἱερεῖς ἐπιλεγέτωσαν· Ἀμήν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἅπας ὁ λαός.

9. καὶ μετὰ τὴν προσευχὴν εἰς τῶν ἐπισκόπων ἀναφερέτω τὴν θυσίαν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονηθέντος. 10. καὶ τῇ

20 ἕωθεν ἐνθρονιζέσθω εἰς τὸν αὐτῷ διαφέροντα τρόπον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν κυρίῳ φιλήματι. 11. καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν, τῶν τε Ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν Πράξεων καὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν, λέγων·

25 „Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν“, καὶ πάντες ἀποκρινέσθωσαν· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. 12. καὶ μετὰ τὴν πρόσρησιν προσλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως.

1 Act. 1, 24. — 2 Ioan. 21, 16. — 7 Ioan. 20, 23. — 8 Tit. 1, 5. — 9 Ies. 58, 6. — Mt. 18, 18. — 12 Mal. 1, 11. — 13 Eph. 5, 2; Act. 4, 30. — 25 II Cor. 13, 13.

1 τόνδε : τοῦτον d f | εἰς > h | 2 ἐπισκοπὴν f | ἀρχιερεὺν f | 3 ἀμεμπτως f | 6 παντοκράτωρ h v | 8/9 τα προσταγματα f | 9 δέ : τε m | 10 εὐχαριστεῖν h m v | 11 ἀτρέπτως + καὶ f | προσφέρειν h | 12 διαταξα f | 13 διὰ > h | 14/15 τοῦ θεοῦ — πνεύματι > h | 14 ἡμῶν + μεθ' οὗ καὶ m v | 15 καὶ τιμὴ καὶ σέβας d | ἐν : σὺν f | 16 αἰώνων a d : + ἀμήν f h m v | 18 εἰς > h m v | 21 ἐπισκόπων + καὶ f | τῷ : τὸ a h v | 22 φιλήμα

cognitor cordis, huic servo tuo, quem elegisti in episcopum, pascere sanctum tuum gregem et pontificem tuum agere, inculcate ministrantem nocte ac die, et placando faciem tuam congregare numerum eorum, qui salvi fiunt, ac offerre tibi dona sanctae tuae ecclesiae. 7. Da illi, Domine omnipotens, per Christum tuum participationem sancti spiritus, ut habeat potestatem *remittendi peccata* secundum mandatum tuum, dandi clericos iuxta praeceptum tuum et *solvendi omne vinculum* secundum potestatem, quam tribuisti apostolis, utque tibi placeat in mansuetudine et mundo corde, constanter, inculcate ac irreprehensibiliter offerendo tibi *purum* et incruentum *sacrificium*, quod per Christum constituisti, mysterium novi testamenti, *in odorem suavitatis, per sanctum filium tuum Iesum* Christum, Deum ac salvatorem nostrum, per quem tibi gloria, honor et cultus in sancto spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum. 8. Et postquam ita oraverit, reliqui sacerdotes respondeant: Amen, atque cum eis omnis populus.

9. Et post precationem unus ex episcopis hostiam offerat in manus ordinati. 10. Et mane in loco ac throno ad ipsum pertinente a ceteris episcopis collocetur, cunctis eum osculantibus osculo in Domino. 11. Ac post lectionem Legis et Prophetarum ac Epistularum nostrarum et Actorum atque Evangeliorum ordinatus ecclesiam salutet, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi et caritas Dei ac patris et communicatio spiritus sancti cum omnibus vobis.* Ac universi respondeant: Et cum spiritu tuo. 12. Et post salutationem populum alloquatur verbis exhortationis.

h v | 24 ἀσπαζέσθω h | 25 καὶ > a | 26 καὶ πατρὸς a f : > d h v | πνεύματος + εἰ (= ἡ) f | 27 ἡμῶν d | 28 πρόσρησιν + ταύτην d | 29 παρακλητικούς d, sed i. m. παρακλήσεως

6. νυκτὸς καὶ ἡμέρας] Item Constitutiones per Hippolytum seu Epitome libri VIII Constitutionum apost. atque Constitutiones ecclesiae aegyptiacae vel versiones huius scripturae aethiopica et latina, quae solae hanc orationem tradunt; e contra Canones Hippolyti c. 3 ac Testamentum D. n. I, 21 locum reddunt verbis: die ac nocte.

7. λύειν] Cf. Ps.-Clem. Hom. III, 72. — δίδόναι κλήρους] Gradus et ordines

clericorum vel potius secundum contextum loca Christianorum peccantium ac paenitentium.

10. πάντων αὐτὸν φιλησάντων] Cf. Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 5, 3, 6: Πάντες γὰρ ὅσοι πάροισι τῶν ἱερατικῶν ὄντες τάξεων . . . ἀσπάζονται τὸν τετελεσμένον.

11. ἡ χάρις κτλ.] Repetuntur haec verba c. 12, 4.

VI. Καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον φημί ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου· 2. Ἀναστάντων ἀπάντων ὁ διάκονος ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν κηρυττέτω· Μήτις τῶν ἀκροωμένων, μήτις τῶν ἀπίστων. 3. καὶ ἡσυχίας γενομένης λεγέτω· 5 (VI) *Εὐξασθε, οἱ κατηγούμενοι.* 4. καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν λέγοντες· Κύριε ἐλέησον. διακονεῖτω δὲ ὑπὲρ αὐτῶν λέγων· 5. Ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων πάντες ἐκτενωῶς τὸν θεὸν παρακαλέσωμεν, ἵνα ὁ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος εὐμενῶς „εἰσακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν“ καὶ τῶν 10 παρακλήσεων, καὶ προσδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἰκεσίαν ἀντιλάβηται αὐτῶν καὶ „δῶ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν“ πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς καὶ συνείσῃ, παιδεύσῃ αὐτοὺς τὴν θεογνωσίαν, „διδάξῃ αὐτοὺς“ τὰ προστάγματα αὐτοῦ καὶ „τὰ δικαιώματα“, 15 ἐγκαταφυτεύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν ἀγνὸν αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτός· 6. βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐνώσῃ καὶ ἐγκαταριθμήσῃ αὐτοῖς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ποιμνίῳ, καταξιώσας αὐτοὺς „τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας“, τοῦ ἐνδύ- 20 ματος τῆς ἀφθαρσίας, τῆς ὄντως ζωῆς· ῥύσῃται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσεβείας καὶ μὴ δῶ τόπον τῷ ἄλλοτρίῳ κατ' αὐτῶν, „καθαρίσῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐνοικήσῃ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσῃ“ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, „εὐλόγησῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους καὶ κατευ- 25 θύνη αὐτοῖς“ τὰ προκειμένα εἰς τὸ συμφέρον. 7. ἔτι ἐκτενωῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετεύσωμεν, ἵνα ἀφέσεως τυχόντες τῶν πλημμελημάτων διὰ τῆς μνήσεως ἀξιοθῶσιν τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ

9 Ps. 6, 10. — 11 Ps. 36, 4. — 14 Ps. 118, 12. — 19 Tit. 3, 5. — 22 II Cor. 7, 1. — 23 II Cor. 6, 16; Lev. 26, 12. — 24 Ps. 120, 8; 89. 17.

1 διακονίας d | λόγον : sequentia usque ad caput XVI vel partem liturgiam continentem praeterit f | 2 ὁ > d | 8 ἐκτενωῶς > a | καὶ > a | 10 καὶ > d | 11 καρδιῶν + ὑπὲρ d | 12 ἀποκαλύψει h v, ἀποκαλύψη τε d | 13 φωτίσει . . συνείσει κτλ. d h v | 14 τὰ δικαιώματα > h | 15 ἐν αὐτοῖς : αὐτοὺς h | 17 καταγίνεσθαι : μελετᾶν h | δὲ > d | 24 ἐξόδους + αὐτῶν d | 25 ἐκτενέστερον d

VI. Προσφώνησις (> d) ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Oratio pro catechumenis. — Turrianus exhibet: Ἡ θεία

λειτουργία, ἐν ἣ προσφ. κτλ. et incipit caput verbo εὐξασθε v. 3.

2. Vox ἀκροώμενοι hic et infra c. 12

VI. Cumque doctrinae sermonem finierit, dico ego Andreas frater Petri: 2. Universis consurgentibus diaconus in excelsum locum ascendens proclamet: Ne quis audientium, ne quis infidelium. 3. Ac silentio facto dicat: (VI) Orate catechumeni. 4. Et omnes fideles pro illis cum attentione orent dicentes: Kyrie eleison. 5. Diaconus vero pro eis precetur dicens: 5. Pro catechumenis omnes Deum intente invocemus, ut, qui bonus ac hominum amans est, benigne *exaudiat eorum preces* et obsecrationes, et suscepta eorum supplicatione opem illis ferat ac *det petitiones cordis ipsorum*, prout eis expedit; revelet eisdem evangelium Christi sui, illuminet eos 10. ac instituat, erudiat eos cognitione divina; *doceat eos* mandata sua et *iustificationes*, inserat in eis castum ac salutarem timorem suum, aperiat aures cordis eorum, ut in eius lege die ac nocte occupentur; 6. et confirmet eos in pietate, adunet et adnumeret eos sancto suo gregi, donatis eis *lavacro regenerationis*, indumento 15. immortalitatis, vera vita; liberet vero eos ab omni impietate et non det locum adversario contra eos, *mundet autem ipsos ab omni inquinamento carnis et spiritus, inhabitetque in eis atque inambulet* per Christum suum, *benedicat introitus ac exitus eorum* atque proposita moderetur iis ad commodum. 7. Adhuc intente pro illis 20. supplicemus, ut remissionem delictorum consecuti per baptismi initiationem digni fiant sanctis mysteriis et permansione cum sanctis.

synonyma est cum voce *ἀπιστοι* ac denotat omnes eos, qui nondum ad ecclesiam, ne in gradum catechumenorum quidem, admissi erant, quibus autem placebat verbum Dei audire; nec vero designat catechumenos vel paenitentes, quorum unus gradus illud nomen ferebat; hi enim adhuc remanent et postea dimittuntur. Illius dimissionis vestigia alias non inveni.

5. *δῶ κτλ.*] Cf. c. 15, 8.

5—8. Cum hac oratione magna ex parte ea consentit, quam Chrysostomus Ad II Cor. hom. II, 5—8 (ed. Bened. X, 335—440) super catechumenos dimittendos pronuntiandam exhibet. In

libro meo *Die Apost. Konstitutionen* p. 157—158 ambo textus, alter iuxta alterum positus, leguntur. Meminit orationis catechumenorum et paenitentium synodus Laodicensis c. 19.

6. *τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας*] Sic etiam Gregorius Naz. Orat. 40 c. 4 baptismum et Orat. 45 c. 13 Christum victimam pro nobis caesam appellat, et Nicetas Serronius censuit, eum locutionem a Constitutionibus apost. accepisse. Cf. Testimonia. — *τῷ ἀλλοτριῷ*] Cf. VII, 1, 3; Ps. 18, 14; Iust. Dial. c. 30: *ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν, τοῦ ἐστὶν ἀπὸ τῶν πονηρῶν καὶ πλάνων πνευμάτων*.

- τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς. 8. ἐγείρεσθε, οἱ κατηχούμενοι τὴν εἰρήνην τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἀτήσασθε, εἰρηρικὴν τὴν ἡμέραν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἴλεω καὶ εὐμενῇ τὸν θεόν, ἄφρασι
 5 πλημμελημάτων· ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παράθεσθε. κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε. 9. ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τούτων ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, ὡς προείπομεν, λεγέτω ὁ λαός· Κύριε ἐλέησον, καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία. 10. κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς εὐλογεῖτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπί-
 10 σκοπος εὐλογίαν τοιάνδε· 11. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπρόσιτος, ὁ μόνος ἀληθινὸς θεός, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου καὶ τῶν ὄλων κύριος, ὁ διὰ Χριστοῦ διδασκάλους τοὺς μαθητὰς ἐπιστήσας πρὸς μάθησιν τῆς εὐσεβείας· 12. αὐτὸς καὶ
 15 νῦν ἔπιθε ἐπὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχουμένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ „δὸς αὐτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν“ πρὸς τὸ εἰδέναι σε καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου „ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ“·
 13. καταξίωσον αὐτοὺς τῆς ἁγίας μνήσεως καὶ ἔνωσον τῇ ἁγίᾳ
 20 σου ἐκκλησίᾳ καὶ μετόχους ποιήσον τῶν θείων μυστηρίων διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθάνοντος, δι' οὗ σοι δόξα καὶ τὸ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 14. καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε, οἱ κατηχούμενοι, ἐν εἰρήνῃ.
 25 VII. Καὶ μετὰ τὸ ἐξελεθῆναι αὐτοὺς λεγέτω· 2. Εὐξασθε, οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων. ἔκτενωσθε πάντες ὑπὲρ

16 Ps. 50, 12. — 18 II Macc. 1, 3. — 21 I Tim. 1, 1.

2 αὐτοῦ > d m | 3 τὴν ἡμέραν post ἀναμάρτητον d | 4 τὰ τέλη ὑμῶν d h | ἴλεων a | 12/13 ὁ θεὸς τ. π. a d : ὁ τ. π. προβολένος h m v | 13 καί : ὁ h | 13 14 τοῖς μαθηταῖς d | 14 αὐτοῦ h | 15 τῷ εὐαγγελίῳ d | 17 σε > a d | 18 τὰ θελήματα h | 19 ἔνωσον + αὐτοὺς a | 20 σου > d | 21 χῦ ἰῶ a | 23/24 καὶ μετὰ — εἰρήνη > h | 26 ἅπαντες d

8. Hic versus paucis verbis mutatis infra in oratione vespertina c. 36, 3 et in oratione matutina c. 38, 2 repetitur. Clausula vel formula commendationis locum obtinet etiam in oratione fidelium c. 10, 21—22; in precibus c. 13, 9; 14, 3; in oratione pro

defunctis c. 41, 2. — ἑαυτοὺς — παράθεσθε] Iustinus Apol. I, 49: τῷ ἀγεννήτῳ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοὺς ἀνέθηκαν. — κλίνατε κ. εὐλ.] Peregrinatio Silviae c. 24, 6 hunc ritum accuratius describit de officio vespertino agens. Cf. adnotatio ad caput 35.

8. Surgite, catechumeni: pacem Dei per Christum eius petite, diem quietum ac sine peccato et omne tempus vitae vestrae, mortem christianam, propitium ac benevolum Deum, veniam delictorum; vos ipsos soli ingenito Deo per Christum eius commendate; inclinate et accipite benedictionem. 9. Porro in singulis horum, 5
 quae diaconus proloquitur, ut iam diximus, populus respondeat: Kyrie eleison, et ante cunctos pueri. 10. Catechumenis autem capita inclinantibus episcopus ordinatus benedicat eis benedictione huiusmodi: 11. Deus omnipotens, ingenitus et inaccessus, solus 10
 verus Deus, Deus et pater Christi tui unigeniti filii tui, Deus para- cleti ac omnium dominus, qui per Christum discipulos in doctores constituisti ad pietatis disciplinam; 12. ipse et nunc respice super servos tuos, catechizatos in Christi tui evangelio, et *da eis cor novum et spiritum rectum innova in visceribus eorum*, ut cognoscant te ac faciant voluntatem tuam, *in corde pleno et anima volente*. 15
 13. Dignare illos initiatione sancta et aduna ad sanctam ecclesiam tuam et fac participes divinatorum mysteriorum *per Iesum Christum, spem nostram*, qui pro ipsis mortuus est, per quem tibi gloria et adoratio in sancto spiritu in saecula, amen. 14. Et post hoc diaconus dicat: Exite, catechumeni, in pace. 20

VII. Cumque ii exierint, dicat: 2. Orate energumeni et vexati a spiritibus immundis. Intente cuncti pro eis deprecemur, ut

9. ὡς προείπομεν] sc. v. 4. — τὰ παιδία] Cf. Basil. In famem et siccit. hom. c. 3; Chrysost. In Matth. hom. 71 c. 4; Peregrinatio Silviae c. 24, 5; Testamentum Domini nostri ed. Rahmani 1899 I, 26 p. 55. In ritu baptismi, quem I. Goar, Euchologion 1647 p. 357—359 publicavit, una cum psalte orphani commemorantur psallentes.

10. Ἐν ἡ καταχουμένων (> v)· χειροθεσία ἐπὶ τῶν καταχουμένων inscribunt d v.

11. ὁ θεὸς παρακλήτου] Similiter c. 37, 2. Durissima locutio, ait Cotelierius. Offendit iam veterem librarium adeo, ut textum mutaret. Cf. not. crit. Non autem necessario ad Madonianismum referenda est; potuit ab Apollinarista quoque proficisci et etiam

facilius ab eo servari, si oratione vetere tradita fuit. Revera locutio non durior est quam praecedens, de qua conferas c. 5, 2.

14. Ps.-Dionysius liturgiam delineans dimissionis catechumenorum et energumenorum et paenitentium meminit De eccles. hierarchia c. 3, 2; 3, 3, 6—7.

VII. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων (> a cf. v. 5). Oratio pro energumenis. — In Peregrinatione Silviae haec oratio et duae sequentes locum non habent, sed orationes pro catechumenis et fidelibus tantum. Formula fere ubique est: Benedicuntur catechumeni, et sic fideles, et fit missa. Cf. c. 35, 2; 39, 5; 43, 6. 9.

2. οἱ ἐνεργούμενοι infra VIII, 12, 47; 35, 2; 38, 1 χειμαζόμενοι appellantur, etiam a synodo Ancyrana c. 17.

αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόανθρωπος θεὸς διὰ Χριστοῦ ἐπι-
 τιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασιν καὶ ῥύσῃται τοὺς
 αὐτοῦ ἰκέτας ἀπὸ τῆς τοῦ ἄλλοτριῦ καταδυναστείας· ὁ ἐπιτι-
 μήσας τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ διαβόλῳ, ἐπι-
 5 τιμήσῃ αὐτὸς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσεβείας καὶ ῥύσῃται
 τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ καθαρῖσῃ αὐτά,
 ἃ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. 3. ἔτι ἐκτενωῶς ὑπὲρ αὐτῶν
 δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτούς, ὁ θεός, ἐν τῇ δυνάμει
 σου. κλίνατε, οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ εὐλογεῖσθε. 4. καὶ ὁ ἐπί-
 10 σκοπος ἐπευχέσθω λέγων· 5 (VII). „Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δῆσας καὶ
 πάντα τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσας, ὁ δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν πατεῖν
 ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ
 ἐχθροῦ“, ὁ τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν δεσμώτιν παραδοὺς ἡμῖν
 „ὡς στρουθίον παιδίον, ὃν φρίττει καὶ τρέμει πάντα ἀπὸ προσ-
 15 ὄπου δυνάμεώς σου“, ὁ ῥήξας αὐτὸν „ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ“
 εἰς γῆν, οὐ τοπικῶ ῥήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν δι’
 ἐκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν· 6. οὐ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους
 καὶ ἡ ἀπειλή τήκει ὄρη καὶ „ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα“,
 ὃν αἰνεῖ τὰ νῆπια καὶ εὐλογεῖ τὰ θηλάζοντα, ὃν ὑμνοῦσιν καὶ
 20 προσκυνοῦσιν ἄγγελοι· 7. „ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν
 αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται, ἀπειλῶν
 θαλάσσης καὶ ξηραίνων αὐτὴν καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς
 ἐξηρημῶν, οὗ νεφέλαι κονιοροτὸς τῶν ποδῶν, ὁ περιπατῶν ἐπὶ
 θαλάσσης ὡς ἐπ’ ἐδάφους“. 8. μονογενῆ θεέ, μεγάλου πατρὸς
 25 υἱέ, ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν καὶ ῥῦσαι „τὰ ἔργα τῶν
 χειρῶν σου“ ἐκ τῆς τοῦ ἄλλοτριῦ πνεύματος ἐνεργείας, ὅτι σοὶ
 δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ διὰ σοῦ τῷ σῶ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι
 εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 9. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε,
 οἱ ἐνεργούμενοι.

30 VIII. Καὶ μετ’ αὐτοὺς προσφωνεῖτω· 2. Εὐξασθε, οἱ φωτι-
 ζόμενοι. ἐκτενωῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν,

2 Mc. 1, 27; Luc. 4, 36. — 4 Mc. 5, 9. — 5 Zach. 3, 2. — 10 Mt. 12, 29. —
 11 Luc. 10, 19. — 14 Job 40, 24. — Or. Manass. — 15 Luc. 10, 18. —
 17 Ps. 105, 9; 96, 5. — 18 Ps. 116, 2. — 19 Ps. 8, 3. — Ps. 148, 2. —
 20 Ps. 103, 32. — 21 Nah. 1, 4. 3. — 23 Job 9, 8. — 25 Ps. 8, 7.

2 πνεύμασι καὶ πονηροῖς d | ῥύσεται h, similiter postea | 3 οἰκέτας h
 m v | ἀπὸ : ἐκ h | 4,5 αὐτὸς ἐπιτιμήσει d | 6 αὐτοῦ a | 8 ὁ θεός > d |
 9 καὶ ὁ : ὁ δὲ d, qui particulam ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἐπ. λέγων et sequentes

benignus Deus per Christum increpet immundos ac malos spiritus et liberet supplices suos ab oppressione et tyrannide adversarii; qui increpavit legionem daemonum et originem mali diabolum, increpet ipse nunc quoque apostatas pietatis et liberet creaturas suas ab eorum vexatione et mundet eas, quas magna cum sapientia 5 condidit. 3. Adhuc intente pro ipsis precemur: conserva et erige illos, Deus, in virtute tua. Inclinate, energumeni, atque benedictionem accipite. 4. Et episcopus deprecetur dicens: 5 (VII). *Qui fortem ligasti et cuncta vasa eius diripuisti, qui dedisti nobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et super omnem virtutem 10 inimici, qui homicidam serpentem vinctum tradidisti nobis sicut passerem pueris, quem omnia horrent ac tremunt a facie potestatis tuae, qui eum decidere fecisti sicut fulgur e caelo in terram, non casu locali, sed ab honore in ignominiam propter voluntariam ipsius malitiam; 6. cuius aspectus exsiccatur abyssos et minae liquefaciunt 15 montes et veritas manet in aeternum, quem laudant infantes et benedicunt lactentes, quem celebrant atque adorant angeli; 7. qui respicis super terram et facis eam tremere, qui tangis montes et fumant, increpas mare et exsiccas illud et omnia flumina ipsa deserta reddis, cuius nubes pulvis pedum, qui ambulat super mare tanquam 20 super pavementum; 8. Deus unigenite, magni patris filii, increpa malos spiritus et libera opera manuum tuarum ab alieni spiritus vexatione, quia tibi gloria, honor ac veneratio et per te patri tuo in sancto spiritu in saecula, amen. 9. Tum diaconus dicat: Exite, energumeni.* 25

VIII. Et iis progressis proclamet: 2. Orate, illuminandi baptismo. Intente cuncti fideles pro ipsis deprecemur, ut Dominus

similes atramento rubro exhibet | 11 πατεῖν a² i. m., > a | 13 ὄφιν > d | 14 πάντα ante φορῖται a, post φορ. d | 16 εἰς + τὴν m | τοπικὸν ἡγήμα m | ἀλλ' d | ἀλλὰ ἀπὸ > m | 17 ἄβυσσον d v | 21 ὁ ἀπειλῶν d a² | 22 καὶ pr > d | αὐτῆς > d m v | 23 τῶν > d | ὁ : καὶ d | ἐπὶ + τῆς d | 27 διὰ — ἐν : τῷ πρὶ καὶ d | σῶ > h m v | 28 καὶ > d | προέλθατε h, προσέλθετε m v | 30 μετὰ d h m | αὐτοῦς a, αὐτοῦ v, τούτους d : τοῦτο h m

5. Inscribunt: *Χειροθεσία ἐπὶ (εὐχὴ ἑπὲρ d) τῶν ἐνεργουμένων (+ ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων d) d v; εὐχὴ β' a. — ὃν φορῖται — σου]* Locum exhibet oratio Manassis, supra II, 22, 12; ad partem priorem accedit I Esdr. 4, 36.

VIII. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων (> a). Oratio pro eis, qui iam iam baptizandi sunt.

2. οἱ φωτιζόμενοι] v. 5 et VII, 41, 1; VIII, 37, βαπτίζόμενοι, a Latinis competentes (sc. baptismum) vel electi

ὅπως ὁ κύριος καταξιώσει αὐτούς, μνηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἐνώσει καὶ συγκαταλέξει αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. 3. ἔτι ἐκτενωθεὶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σωσον καὶ ἀναστήσον αὐτοὺς ἐν τῇ σῆ χάριτι. 4. κατασφραγισάμενοι τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογεῖσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆνδε τὴν εὐλογίαν· 5 (VIII). Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μυομένοις· „Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε“, 10 καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίδε ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς καὶ ἀγίασον, καὶ παρασκέυασον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευματικῆς σου δωρεᾶς καὶ τῆς ἀληθινῆς σου υἰοθεσίας, τῶν πνευματικῶν σου μυστηρίων, τῆς μετὰ τῶν σωζομένων ἐπισυναγωγῆς διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· Προέλθετε, οἱ φωτιζόμενοι.

IX. Καὶ μετὰ τοῦτο κηρυττέτω· 2. Εὐξασθε, οἱ ἐν μετανοίᾳ. ἐκτενωθεὶς πάντες ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν 20 παρακαλέσωμεν, ὅπως ὁ φιλοικτίρμων θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς ὁδὸν μετανοίας, προσδέξῃται αὐτῶν τὴν παλινωδίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ „συντρίψῃ τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει“ καὶ λυτρώσῃται αὐτοὺς ἀπὸ „τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου“ καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐξέλῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς 25 ἀθεμίτου λόγου καὶ πάσης ἀτόπου πράξεως καὶ πονηρᾶς ἐννοίας· 3. συγχωρήσῃ δὲ αὐτοῖς πάντα τὰ παραπτώματα αὐτῶν τὰ τε ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια καὶ „ἐξαλείψῃ τὸ κατ' αὐτῶν χειρόγραγον“ καὶ „ἐγγράφηται αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς, καθάρῃ δὲ αὐτοὺς

1 Rom. 6, 3. — 2 Rom. 6, 5. — 9 Ies. 1, 16. — 11 Ioann. 3, 5. — 22 Rom. 16, 20. — 23 II Tim. 2, 26. — 27 Col. 2, 14. — 28 Dan. 12, 1. — II Cor. 7, 1.

1 κατατάξη d | 2 αὐτὸν h | 5 ἔτι — δεηθῶμεν > a | 6 ἐν > d | καὶ κατασφρ. h | 7 κλίνετε d | εὐλογεῖσθωσαν + οὖν d | 8 ὁ : ὁ θεὸς ὁ h | 9 γίνεσθε a d | 10 τοῦ > h m v | νομοθετήσαντος d | 12 ἀξίους γεν. : γεν. ἁγίους d | 13 σου pr > d | ἀληθοῦς d | σου sec > a | 17 προέλθατε h | 18 ἐν + τῇ a d | 19 ἅπαντες d | ἡμῶν > a | 24 ἐξελεῖται d h | 26 συγχωρήσει d h v, similiter saepius postea | 27 καὶ τὰ : τὰ τε d | 28 ἐγγράφη d | καθαρῇ h

dignos eos faciat, qui baptismate initiati in Christi mortem cum ipso resurgant fiantque participes regni ipsius ac mysteriorum eius consortes; adnet et adnumeret eos cum iis, qui salvi fiunt, in sancta ipsius ecclesia. 3. Adhuc intente pro eis precemur: conserva et suscita eos in gratia tua. 4. Consignati Deo per Christum 5 eius inclinantes se benedicantur ab episcopo hac benedictione: 5 (VIII). Qui per sanctos prophetas tuos praedixisti eis, qui iniantur ac baptizantur: *Lavamini, mundi estote*, et per Christum sanxisti spiritualem regenerationem: ipse nunc etiam respice in hos baptizandos et benedic eis et sanctifica ac praepara, ut digni 10 fiant spirituali dono tuo ac vera tua adoptione, tuisque spiritualibus mysteriis atque aggregatione cum eis, qui salvantur, per Christum salvatorem nostrum, per quem tibi gloria, honor et reverentia in sancto spiritu in saecula, amen. 6. Et dicat diaconus: Exite, qui illuminandi estis. 15

IX. Et post hoc edicat: 2. Orate, paenitentes. Intente universi pro fratribus nostris in paenitentia versantibus precemur, ut misericordiae studiosus Deus illis ostendat viam paenitentiae, admittat eorum retractationem atque confessionem et *conterat satanam sub pedibus eorum velociter* liberetque illos a *laqueo diaboli* et 20 violentia daemonum, atque ipsos eripiat ab omni sermone illicito et omni actione turpi et mala cogitatione; 3. condonet vero eis omnia delicta eorum voluntaria pariter ac involuntaria et *deleat quod adversum eos erat chirographum*, et *adscribat eos in libro vitae*,

vocantur. Sunt ei, qui catechumenatu peracto specialiter ad baptismum accipiendum praeparabantur, quibusque Cyrillus Hierosolymitanus catecheses suas celeberrimas habuit. Zonaras ad canonem Trullanum 78 eos *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα ἐτοιμαζομένους* appellat, Euchologion vetus apud Goarum p. 196 et 344 *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα ἐντρέπιζομένους* vel p. 195 et 343 *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα*. Eorum dimissio praeter Constitutiones apost. locum habet in liturgia a Goaro p. 192—200 edita et in liturgia S. Jacobi syriaca, cf. Hammond, *Liturgies* 1878 p. 65.

numerus praecisus esse videtur) a, *ἐνὶ τῶν βαπτιζομένων d, χειροθεσία ἐπὶ τῶν φωτιζομένων v.* — Voces *ἐνὶ* et *χειροθεσία* ergo secundum hanc inscriptionem promiscue adhibebantur, et ita adhiberi poterant, quia oratio cum manuum impositione coniuncta erat vel orationem manuum impositio comitabatur.

IX. *Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ (> a d).* Oratio pro paenitentibus. — Cf. Chrysost. De incompr. Dei natura hom. III, 7 (ed. Bened. I, 470); In Matth. hom. 71 c. 4 (VII, 699).

5. Codices hic inscribunt: *Ἐνὶ* (γ',

2. *πάσης ἀτόπου πράξεως]* Cf. c. 10, 8.

ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ καὶ ἐνώσῃ αὐτοῦ;
ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ποιμνὴν· 4. „ὅτι αὐτὸς
γινώσκει τὸ πλάσμα ἡμῶν“, ὅτι „τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν καρ-
δίαν, ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας; πάντες“
5 γὰρ „ἔσμεν ἐν ἐπιτιμίοις“. 5. ἔτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτενέστερον
δεηθῶμεν, „ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετα-
νοοῦντι“, ὅπως ἀποστραφέντες πᾶν ἔργον ἀθέμιτον προσοικειω-
θῶσιν πάσῃ πράξει ἀγαθῇ, ἵνα ὁ φιλόφρων θεὸς ἢ τάχος
εὐμενῶς προσδεξάμενος αὐτῶν τὰς λιτὰς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς
10 εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν καὶ „ἀποδώσῃ αὐτοῖς τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ
σωτηρίου καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξῃ αὐτούς, ἵνα μηκέτι
σαλευθῶσιν τὰ διαβήματα αὐτῶν“, ἀλλὰ καταξιωθῶσιν κοινωνοὶ
γενέσθαι τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἱερῶν καὶ μέτοχοι τῶν θείων μυστη-
ρίων, ἵνα ἄξιοι ἀποφανθῆντες τῆς νιοθεσίας τύχωσιν τῆς αἰωνίου
15 ζωῆς. 6. ἔτι ἐκτενωῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν εἴπωμεν· κύριε ἐλέησον·
σῶσον αὐτούς, ὁ θεὸς, καὶ ἀνάστησον τῷ ἐλέει σου. ἀναστάντες
τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. ἐπ-
ευχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιαύτε· 8 (IX). Παντοκράτορ θεὸς
αἰῶνι, δέσποτα τῶν ὄλων, κτίστα καὶ πρῦτανι τῶν πάντων, ὁ
20 τὸν ἄνθρωπον κόσμον κόσμον ἀναδείξας διὰ Χριστοῦ καὶ νόμον
δοὺς αὐτῷ ἔμφυτον καὶ γραπτὸν πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν ἐνθέσμως
ὡς λογικόν, καὶ ἁμαρτόντι ὑποθήκην δοὺς πρὸς μετάνοιαν τὴν
σαυτοῦ ἀγαθότητα· ἔπιδε ἐπὶ τοὺς κεκλικότας σοι ἀχένα ψυχῆς
καὶ σώματος, ὅτι „οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ
25 τὴν μετάνοιαν, ὥστε ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς
πονηρᾶς καὶ ζῆν“. 9. ὁ Νινευιτῶν προσδεξάμενος τὴν μετάνοιαν,
„ὁ θέλων πάντα ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀλη-
θείας ἐλθεῖν, ὁ τὸν υἱὸν προσδεξάμενος τὸν καταφαγόντα τὸν
βίον αὐτοῦ ἀσώτως“ πατρικοῖς σπλάγχνοις διὰ τὴν μετάνοιαν,
30 αὐτὸς καὶ νῦν πρόσδεξι τῶν ἱκετῶν σου τὴν μετάνοισιν, „ὅτι
οὐκ ἔστιν, ὃς οὐχ ἁμαρτήσεται σοι· ἐὰν“ γὰρ „ἀνομίας παρα-
τηρήσῃ, κύριε, κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός

1 Ioann. 10, 16. — 2 Ps. 102, 14. — 3 Prov. 20, 9. — 4 Sir. 8, 5. —
6 Luc. 15, 7. — 10 Ps. 50, 14. — 11 Ps. 16, 5. — 24 Ezech. 33, 11. —
26 Ion. 3. — 27 I Tim. 2, 4. — 28 Luc. 15, 13. 20. — 30 III Reg. 8, 46. —
31 Ps. 129, 3. 4.

3 ἔχειν + τὴν d | 4 ἁμαρτιῶν d | 8 ἢ > d h | ταχέως d | 9/10 αὐτοὺς
— αὐτοῖς : αὐτὸς a | 11 στηρίξις m v | 12 τὰ δ. — καταξιωθῶσιν > a |

mundet autem ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, atque uniat illos restituens in sanctum ovile suum; 4. quia ipse cognoscit conformationem nostram, quoniam quis gloriabitur mundum se habere cor, aut quis poterit dicere purum se esse a peccato? universi namque poenis subiacemus. 5. Adhuc pro eisdem intentius deprecemur, 5 quia gaudium oritur in caelo super uno peccatore paenitentiam agente, ut aversi ab omni opere illicito adiungant se ad omnem actionem bonam, ut hominum amator Deus obsecrationem eorum cito suscipiat placide, restituat eos in priorem dignitatem ac reddat eis laetitiam salutaris et spiritu principali confirmet illos, ne amplius 10 moveantur gressus ipsorum, sed consortes fiant sacrosanctorum eius et participes divinorum mysteriorum, ut redditi digni adoptione consequantur vitam aeternam. 6. Adhuc intente omnes pro ipsis dicamus: kyrie eleison; salva eos, Deus, et erige misericordia tua. Suscitati Deo per Christum eius inclinate et accipite benedicti- 15 onem. 7. Episcopus igitur has preces fundat: 8 (IX). Omnipotens Deus aeternae, dominator universorum, creator et rector cunctorum, qui hominem mundi mundum effecisti per Christum et legem ei dedisti innatam et scriptam, ut legitime viveret tanquam ratione praeditus, quique ei, postquam peccavit, tribuisti 20 bonitatem tuam incitamentum ad paenitentiam: respice in eos, qui cervicem animae et corporis inclinaverunt tibi, quia non vis mortem peccatoris, sed paenitentiam, ut avertat se a via sua mala et vivat. 9. Qui Ninivitarum paenitentiam recepisti, qui vis omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, qui filium bona 25 sua luxuriose consumentem suscepisti paternis visceribus propter paenitentiam: ipse nunc quoque accipe supplicum tuorum paenitentiam, quia non est, qui non peccet tibi; si enim iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? quoniam apud te propitiatio

30

13 *ιερω̄ν* : *δωρεω̄ν* d | 15 *ὑπὲρ αὐτῶν πάντες* d m v | 18 *οὖν* a d : *δὲ* h m v ; a particulam *ἐπευχέσθω* — *τοιάδε* et plures similes sequentes litteris maiusculis exhibet aequae atque inscriptiones | *τοιάδε* + *τινὰ* d | *παντοκράτωρ* h v | 19 *καὶ* > h | *πάντων* : *ὄντων* d | 20 *κόσμον κόσμον* v | 22/23 *τῆ ἐαυτοῦ ἀγαθότητι* h | 24/25 *ἀλλὰ* — *ὥστε* : *ὡς τὸ* m | 25 *ἐπιστρέψαι* m | *ἀπὸ* > d | 30 *οἰκετῶν* d m | 31/32 *παρατηρήσης* h m

8. Inscribunt codices a v: *Χειροθεσία ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ.*

ἔστιν“· 10. καὶ ἀποκατάστησον αὐτοὺς τῇ ἀγία σου ἐκκλησία ἐν τῇ προτέρᾳ ἀξίᾳ καὶ τιμῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, δι’ οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις ἐν ἀγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 11. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Ἀπολίεσθε, οἱ 5 ἐν μετανοία.

X. Καὶ προστιθέτω· 2. Μήτις τῶν μὴ δυναμένων προσελθέτω. ὅσοι πιστοί, κλίνωμεν γόνυ· δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, πάντες συντόνως τὸν θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παρακαλέσωμεν. 3 (X). ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ τῶν ὄλων θεὸς αἰδίδιον καὶ ἀναφαίρετον τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην ἡμῖν παράσχοιτο, ἵνα ἐν πληροφορίᾳ τῆς κατ’ εὐσέβειαν ἀρετῆς διατελοῦντας ἡμᾶς συντηρήσῃ. 4. ὑπὲρ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων δεηθῶμεν, 15 ὅπως ὁ κύριος ἄσειστος αὐτὴν καὶ ἀκλυδώνιστον διαφυλάξῃ καὶ διατηρήσῃ „μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τεθεμελιωμένην ἐπὶ τὴν πέτραν“. 5. καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας δεηθῶμεν, ὅπως καταξιώσει ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων κύριος ἀνευδότως τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ ἐλπίδα μεταδιώκειν καὶ ἀδιάλειπτον αὐτῷ τῆς 20 δεήσεως ἀποδίδόναι τὴν ὀφειλὴν. 6. ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν „ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας“ δεηθῶμεν. 7. καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἰακώβου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Εὐδοκίου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀννιανοῦ καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ οἰκτίρμων θεὸς χαρίσῃται αὐτοὺς ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ

16 Mt. 28, 20: 7, 25. — 21 II Tim. 2, 15.

1 αὐτοὺς + ἐν h | 2 τοῦ pr > h m v | τοῦ sec : καὶ v | 3 ἐν : τῷ d, ἐν τῷ a | 6 προστιθέσθω m | 6/7 προσελθέτω a | 7 τὸ γόνυ h | τῷ θῶι h | 8/9 πάντες — αὐτοῦ > d | συντόνως τόν : αὐτὸν ὡς h | 9 τῆς pr > h m v | τῆς sec > d | 11 θεός : κ̄σ h | 13/14 ἀποστολικῆς + τοῦ θεοῦ d | 14 περάτων sec + τῆς οἰκουμενικῆς d | 15 ὁ > d | 18 ἀνεύδοτον h | 19/20 καὶ ἀδ. — ὀφειλὴν > h | 21 ὑπὸ τόν : ὑπ’ h v | τῶν οὐνῶν d | τῶν > d | σῆς > d h m v | 25/27 ὑπὲρ — δεηθῶμεν > a | 26 ἀνιανοῦ m, ἀνανιοῦ h, ἀνανίου d

11. Cum in dimittendis ordinibus hoc loco vox ἀπολύεσθε adhiberi vi-
prioribus vox προέλαθε usurpetur, detur, quod pars liturgiae prior seu

est; 10. et restitue illos sanctae ecclesiae tuae in priorem dignitatem ac honorem per Christum Deum ac salvatorem nostrum, per quem tibi gloria et adoratio in sancto spiritu in saecula, amen.

11. Et diaconus dicat: Abite, qui estis in paenitentia.

X. Et addat: 2. Nemo eorum, quibus non licet, accedat. Qui fideles sumus, flectamus genu; precemur Deum per Christum eius; omnes contente Deum per Christum eius appellemus. 3 (X). Pro pace et tranquillitate mundi atque sanctarum ecclesiarum oremus, ut Deus universitatis perpetuam et stabilem suam pacem nobis tribuat, ut nos conservet perseverantes in plenitudine piae ac religiosae virtutis. 4. Pro sancta catholica et apostolica ecclesia a finibus usque ad fines extensa oremus, ut Dominus eam inconcussam et fluctibus non agitatam conservet atque tueatur *usque ad consummationem saeculi, fundatam super petram*. 5. Et pro sancta hac parochia oremus, ut cunctorum dominus nobis donet con- sectari sine remissione caelestem ipsius spem et reddere ipsi assiduam precationis debitum. 6. Pro universo sub caelis existente episcopatu eorum, qui *recte dispertiunt verbum veritatis* tuae, oremus. 7. Et pro episcopo nostro Iacobo ac parochiis eius oremus, pro episcopo nostro Clemente et parochiis eius oremus, pro episcopo nostro Evodio et parochiis eius oremus, pro episcopo nostro Anniano et parochiis eius precemur, ut misericors Deus

missa quae dicitur catechumenorum finita est. Similiter infra c. 16, 10 vox ἀπολύσθε adhibita fideles dimittuntur.

X. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Oratio pro fidelibus. — Synodus Laodicensis c. 19 de tribus pro fidelibus orationibus dicit, quarum una per silentium, secunda et tertia διὰ προσφωνήσεως expleantur. Fortasse prima oratio verbis δεηθῶμεν κτλ. v. 2 designata est.

1—6. Chrysostomus De prophet. obscuritate hom. II, 5 (ed. Bened. VI, 188) hanc orationem respiciens dicit: κοινῇ δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος· δεηθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ γέρωσ καὶ τῆς ἀντιλήψεως, καὶ ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀλη-

θείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπανταχοῦ (cf. v. 5—6) . . . καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης (v. 3) καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς μέγχι περάτων τῆς γῆς ἐκτεταμένης (v. 4) καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων (v. 6).

3—20. Hae preces magna ex parte repetuntur paucis adiectis post Epiclesin c. 12, 40—49, et in formam breviorum redactae etiam c. 13, 4—9.

4—15. Similes preces in liturgia Ambrosiana etiam nunc dominicis Quadragesimae pronuntiantur (cf. Duchesne, Origines ed. I et II p. 189), in liturgia Romana feria sexta hebdomadis sanctae.

7. Vix dubium est, hunc versum aut totum aut magna ex parte Constitutoris esse.

ἐκκλησίαις σώουσι, ἐντίμους, μακροημερεύοντας, καὶ „τίμιον“ αὐτοῖς
 „τὸ γῆρας“ παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ. 8. καὶ ὑπὲρ
 τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσῃται αὐτοῖς
 ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ πράγματος καὶ σῶον καὶ ἔντιμον
 5 τὸ πρεσβυτέριον αὐτοῖς παράσχοι. 9. ὑπὲρ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ
 διακονίας καὶ ὑπηρεσίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ἀμεμπτον
 αὐτοῖς τὴν διακονίαν παράσχηται. 10. ὑπὲρ ἀναγνωστῶν, ψαλ-
 τῶν, παρθένων, χηρῶν τε καὶ ὀρφανῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν
 συζυγίαις καὶ τεκνογονίαις δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος τοὺς πάντας
 10 αὐτοὺς ἐλείψῃ. 11. ὑπὲρ εὐνοῦχων ὁσίως πορευομένων δεηθῶμεν,
 ὑπὲρ τῶν ἐν ἐγκρατεῖᾳ καὶ εὐλαβείᾳ δεηθῶμεν. 12. ὑπὲρ τῶν
 καρποφορούντων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πένησιν
 τὰς ἐλεημοσύνας δεηθῶμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσίας καὶ τὰς
 ἀπαρχὰς προσφερόντων κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ
 15 πανάγαθος θεὸς ἀμείψῃται αὐτοὺς ταῖς ἐπουρανίαις αὐτοῦ δωρεαῖς
 καὶ δῶ αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι ἑκατονταπλασίονα καὶ ἐν τῷ μέλ-
 λοντι ζωὴν αἰώνιον, καὶ χαρίσῃται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν προσκαιρῶν
 τὰ αἰώνια, ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια. 13. ὑπὲρ τῶν
 νεοφωτίστων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος στηρίξῃ
 20 αὐτοὺς καὶ βεβαιώσῃ. 14. ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρωστίᾳ ἐξεταζομένων
 ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσῃται αὐτοὺς „πάσης
 νόσου καὶ πάσης μαλακίας“ καὶ σώουσι ἀποκαταστήσῃ τῇ ἁγίᾳ
 αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. 15. ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὀδοιπορούντων δεηθῶ-
 μεν, ὑπὲρ τῶν ἐν μετάλλοις καὶ ἐξορίαις καὶ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς
 25 ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν μικρᾷ
 δουλείᾳ καταπονουμένων δεηθῶμεν. 16. ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ μισούν-
 των ἡμᾶς δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν „διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα
 τοῦ κυρίου“ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πρᾶξῃ τὸν θυμὸν αὐτῶν
 διασκεδάσῃ τὴν καθ' ἡμῶν ὀργήν. 17. ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων
 30 καὶ πεπλανημένων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ.
 18. τῶν νηπίων τῆς ἐκκλησίας μνημονεύσωμεν, ὅπως ὁ κύριος
 τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ „εἰς μέτρον ἡλικίας“ ἀγάγοι.

1 Sap. 4, 8. — 16 Mt. 19, 29. — 17 II Cor. 4, 18. — 18 Ioann. 3, 12. —
 21 Mt. 4, 23. — 27 Mt. 10, 22. — 32 Eph. 4, 13.

2 τὸ > h | 5 αὐτοῦ d | παρέχοι d | 6 ὁ > d | κύριος + ὁ θεὸς d |
 7 τὴν διακ. αὐτοῖς a | 9 ὁ > d | 10 ὁσίως : καλῶς m | 13 τὰς tert > h |
 15 ἐπουρανίαις m | 18 αἰώνια — τὰ > d | 19 ὁ > d | στηρίσῃ m v |

illos ecclesiis sanctis suis praestet incolumes, honoratos, longaevos, et praebeat eis *honoratam senectutem* in pietate ac iustitia. 8. Etiam pro presbyteris nostris oremus, ut Dominus liberet illos ab omni turpi et prava re et concedat eis integrum et honoratum presbyterium. 9. Pro universo Christi diaconio ac ministerio oremus, 5 ut Dominus inculpatam ipsis largiatur ministracionem. 10. Pro lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis et pupillis oremus; pro iis, qui in matrimonio et liberorum procreatione vivunt, oremus, ut Dominus misereatur eorum omnium. 11. Pro eunuchis in sanctitate ambulanti- 10 bus oremus; pro iis, qui continentem et religiosam agunt vitam, oremus. 12. Pro iis, qui in sancta ecclesia oblationes faciunt et eleemosynas pauperibus dant, oremus; et pro iis, qui Domino Deo nostro hostias et primitias offerunt, oremus, ut Deus optimus remuneretur eos caelestibus suis gratiis detque iis in praesenti centuplum et in futuro vitam aeternam, atque 15 donet ipsis pro temporariis aeterna, pro terrenis caelestia. 13. Pro recens baptizatis fratribus nostris oremus, ut Dominus eos stabiliat et firmet. 14. Pro fratribus nostris mala valetudine afflictis oremus, ut Dominus liberet illos *omni morbo et omni languore* sanosque restituat sanctae suae ecclesiae. 15. Pro navigantibus et iter haben- 20 tibus oremus; pro iis, qui in metallis, exiliis, custodiis et vinculis propter nomen Domini versantur, oremus; pro acerba servitute oppressis oremus. 16. Pro inimicis et odio habentibus nos oremus; pro *persequentibus nos propter nomen Domini* oremus, ut Dominus mitigato eorum furore dissipet iram adversus nos concitatam. 25 17. Pro iis, qui foris sunt et errore ducuntur, oremus, ut Dominus illos convertat. 18. Infantium ecclesiae recordemur, ut Dominus eos in timore suo reddat perfectos et *ad mensuram aetatis* perducatur.

21 \acute{o} > d | $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma$ + $\acute{\alpha}\pi\omicron$ d | 23 $\kappa\alpha\iota$ > m | 25 $\tau\omicron\upsilon$ > a | 27/28 $\acute{\upsilon}\pi\epsilon\rho$ $\tau\omega\upsilon$ d. — $\delta\epsilon\eta\theta\omega\mu\epsilon\nu$ > h | 28 $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron\varsigma$ + \acute{o} $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ d, sed etiam delevit | 29 $\acute{o}\rho\gamma\eta\nu$ + $\delta\epsilon\eta\theta\omega\mu\epsilon\nu$ m v | 30 \acute{o} > d h | 31 $\acute{\epsilon}\kappa\kappa\lambda\eta\sigma\iota\alpha\varsigma$ + $\acute{\eta}\mu\omega\upsilon$ d | \acute{o} > d

12. Cf. Liturgiae S. Basilii et S. Chrysostomi ed. Hammond, *Liturgies* 1878 p. 117—118.

14—15. Cf. c. 12, 45. Chrysostomus De incompr. Dei nat. hom. III, 6 (ed. Bened. I, 468): $\acute{\upsilon}\pi\epsilon\rho$ $\tau\omega\upsilon$ $\acute{\epsilon}\nu$ $\nu\acute{o}\sigma\iota\varsigma$,

$\acute{\epsilon}\nu$ $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}\lambda\lambda\iota\omicron\iota\varsigma$, $\acute{\epsilon}\nu$ $\sigma\chi\lambda\eta\rho\alpha\iota\varsigma$ $\delta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\iota\alpha\iota\varsigma$. . $\kappa\epsilon\lambda\epsilon\nu\acute{o}\mu\epsilon\theta\alpha$ $\tau\acute{o}\nu$ $\theta\epsilon\acute{o}\nu$ $\pi\alpha\rho\alpha\kappa\alpha\lambda\epsilon\iota\nu$. Ex hoc loco praesertim elucet, liturgiam Constitutionum aetatis prioris esse, quamquam auctor operis nonnulla mutasse vel addidisse censendus est.

19. ὑπὲρ ἀλλήλων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος διατηρήσῃ ἡμᾶς καὶ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος καὶ „ῥύσῃται ἡμᾶς τοῦ πονηροῦ“ καὶ „πάντων τῶν σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν“ καὶ σῶσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. 20. ὑπὲρ 5 πάσης ψυχῆς χριστιανῆς δεηθῶμεν. 21. σῶσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ θεός, τῷ ἐλέει σου. 22. ἐγειρόμεθα· δεηθέντες ἐκτενωῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.

XI. Ἐπευχέσθω οὖν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ λεγέτω. 2 (XI). Κύριε 10 παντοκράτορ, „ὑψίστε ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἀγίοις ἀναπανόμενε“, ἀναρχε, μόναρχε, ὁ διὰ Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως δοὺς ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου οὗ ἐφανέρωσεν ἡμῖν εἰς κατάληψιν· 3. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιθε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποιμνίόν σου τοῦτο καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας καὶ 15 πονηρᾶς πράξεως, καὶ δὸς φόβῳ φοβεῖσθαι σε καὶ ἀγάπῃ ἀγαπᾶν σε καὶ στέλλεσθαι ἀπὸ προσώπου δόξης σου· 4. εὐμενῆς αὐτοῖς γενοῦ καὶ ἰλεως καὶ ἐπήκοος ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν, καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, ἵνα ᾧσιν ἅγιοι σώματι καὶ ψυχῇ, „μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιού- 20 των“, ἀλλ' ἵνα ᾧσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ἢ κολοβὸς ἢ ἀτελής. 5. ἀρωγὲ δυνατὲ ἀπροσωπόληπτε, γενοῦ ἀντιλήπτωρ τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξελέξω ἐκ μυριάδων, ὃν ἐξηγόρασας τῷ τιμίῳ τοῦ Χριστοῦ σου αἵματι, προστάτης, ἐπίκουρος, ταμίης, φύλαξ, τεῖχος ἐρυμνότατον, φραγμὸς ἀσφαλείας, ὅτι „ἐκ τῆς σῆς 25 χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάσαι δύναται“· οὐδὲ γὰρ ἔστι θεὸς ὡσπερ σὺ ἕτερος, „ὅτι ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν. 6. ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν“, ἀπροσχάριστε, ἀπαραλόγιστε· ῥῦσαι αὐτοὺς „πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας“, παντὸς παραπτώματος, πάσης ἐληρείας καὶ ἀπάτης, ἀπὸ „φόβου 30 ἐχθροῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου“· καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ σου, τῷ νύμφῳ σου τῷ μονογενεῖ, τῷ θεῷ καὶ σωτῆρι

2 Mt. 6, 13; 13, 41; Ps. 140, 9. — 10 Ies. 57, 15. — 18 Col. 1, 22. — 19 Eph. 5, 27. — 22 Act. 20, 28. — 24 Ioann. 10, 29. — 26 Ies. 45, 5; Ps. 61, 6. — Ioann. 17, 17. — 28 Mt. 4, 23. — 29 Ps. 63, 2; 90, 5. 6.

1 ὁ > d h | τηρήσῃ a | 2 διαφυλάξῃ d m, + ἡμᾶς m | 3 τῶν σκανδ. > m | 4 σῶσῃ + ἡμᾶς d | 6 ἐγειρόμεθα h | 6/7 ἑαυτοὺς ἐκτενωῶς m | 9 οὖν h m v : δὲ a, > d | 10 παντοκράτωρ h v | ὁ > h m v | ἐν > h |

19. Pro nobis invicem oremus, ut Dominus gratia sua conservet nos ac custodiat usque ad finem et *liberet nos a malo et ab omnibus scandalis operantium iniquitatem* et salvos nos ducat in regnum suum caeleste. 20. Pro omni anima christiana oremus. 21. Salva et erige nos, Deus, misericordia tua. 22. Surgamus. Orantes 5
intente nos ipsos atque mutuo viventi Deo per Christum eius commendemus.

XI. Precetur autem pontifex et dicat: 2 (XI). Domine omnipotens, *altissime, qui in altis habitas, sancte, qui in sanctis requiescis*, originis expers, monarcha, qui per Christum dedisti nobis cogni- 10
tionis praedicationem in agnitionem gloriae tuae ac nominis tui, quod manifestavit nobis ad comprehensionem; 3. ipse nunc quoque respice per ipsum in hoc ovile tuum, et libera illud ab omni ignorantia et prava actione, et da, ut te timore timeat ac dilectione te diligat et contremiscat a facie gloriae tuae; 4. sis eis clemens, 15
propitius ac exauditor in precibus eorum; et custodi illos immutabiles, irreprehensos, inculpatores, ut sint sancti corpore atque anima, *non habentes maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi*, sed ut sint integri nullusque inter eos sit mutilus vel imperfectus. 5. Defensor, potens, personarum non acceptor, sis auxiliator populi 20
tui huius, quem elegisti ex decem milibus, quem redemisti pretioso Christi tui sanguine, patronus, adiutor, propugnator, custos, murus tutissimus, vallum firmitatis, quoniam *ex manu tuo nemo potest rapere*; non enim est alius Deus sicut tu, *quia in te est nostra expectatio*. 6. Sanctifica eos in veritate tua, quoniam sermo tuus 25
veritas est, qui gratiae causa nihil agis, qui decipi non potes; libera eos *ab omni morbo et omni infirmitate*, omni delicto, omni iniuria et fraude, *a timore inimici, a sagitta volante per diem, a negotio in tenebris perambulante*; et dignare illos aeterna vita, quae est in Christo tuo, filio tuo unigenito, Deo ac salvatore nostro, per quem 30

11 μονάρχα h | 13 δι' αὐτοῦ > h | 17 καὶ tert > h | 18 ἀμέπτους > d | ἀνεγκλήτως a, corr a² | 21 ἀρωγὴ h | 22 ὄν — μυριάδων > a | 23 σου > d | ἐπίκουρος + καὶ h | 24 ἐρμηνότατον : ὀχρώτατον h | ἀσφάλεια a | 29 καὶ > d h m v | ἀπάτης > h | 30 πετωμένον a | ἐν + τῷ v | 32 σου pr a d m v : > h a²

22. Cf. c. 14, 3; 36, 2; 38, 2; 41, 2.

4. ἀτρέπτους ἀμ. ἀνεγκλήτους] Cf.

XI. Ἐπίκλησις τῶν πιστῶν (εὐχὴ d).

c. 12, 49; 48, 3.

Invocatio pro fidelibus.

ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

7. Καὶ μετὰ τοῦτο λεγέτω ὁ διάκονος· Πρόσχωμεν. 8. καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν καὶ λεγέτω· Ἡ εἰρήνη τοῦ
5 θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. 9. καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· „Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ“, καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. 10. τὰ παιδιά δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βήματι,
10 καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐφεστῶς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσιν· καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατεῖτωσαν καὶ σκοπεῖτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρουβός τις γένηται καὶ μὴ τις νεύση ἢ ψιθυρίση ἢ νυστάξη. 11. οἱ δὲ διάκονοι ἰστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν,
15 ὅπως μὴ τις ἐξέλθοι μήτε ἀνοιχθεῖη ἡ θύρα, κἂν πιστός τις ἦ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς. 12. εἷς δὲ ὑποδιάκονος διδότης ἀπόρρυσιν χειρῶν τοῖς ἱερεῦσιν, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν θιπῶ ἀνακειμένων.

XII. Φημὶ δὴ ἀγαθὸς Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου, ἵνα εὐθύς ὁ διάκονος λέγῃ· 2. Μὴ τις τῶν κατηγουμένων,
20 μὴ τις τῶν ἀκροουμένων, μὴ τις τῶν ἀπίστων, μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων. οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προσέλθετε· τὰ παιδιά προσλαμβάνεσθε, αἱ μητέρες· μὴ τις κατὰ τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει· ὀρθοὶ πρὸς κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἔστωτες ὧμεν
25 προσφέρειν. 3. ὧν γενομένων οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα

6 Rom. 16, 16; I Cor. 16, 20.

1 σέβας : τὸ σ. d | νῦν : καὶ v. d | 5 ἀποκρινέσθω d | 8 λαϊκοὶ + καὶ d | λαϊκοὺς + καὶ d | 9 τὸ βῆμα d | 10 ὁ διάκονος d | ἔστω ἕτερος m | ἔστω > h | ἀφεστῶς d | 12 τις > h m v | 13 ὑποδιάκονοι d | 14 διάκονοι d | 15 ἀνοιχθεῖη h : -θῆ a d m v | 17 ἀπόρρυσιν d v, ἀπόνιψιν a | ψυχῶν : χειρῶν d | 20 ἵν' a | 21 μὴ τις τῶν ἀπίστων > d | 22 εὐχόμενοι : ἔχοντες d | προσέλθετε d : προσέλθετε a h m v | 25 προσφέρειν a², προσφέρει a m v, > h | πρ. ὧν : προσφεριῶν d | πρόσαγαγέτωσαν d

9. Synodus Laodicensis c. 19 postquam de orationibus dixit (cf. c. 9), pergīt: εἰθ' οὕτως τὴν εἰρήνην διδοῦσθαι, καὶ μετὰ τὸ πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην,

τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην διδοῦναι. Iustinus Apol. I, 65: Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα πανσάμενοι τῶν εὐχῶν. Origenes Ad Rom. 16, 16 (De la Rue IV, 683) notat: Ex hoc

tibi gloria et cultus in sancto spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum, amen.

7. Postea diaconus dicat: Attendamus. 8. Et salutet episcopus ecclesiam ac dicat: Pax Dei cum omnibus vobis. Et populus respondeat: Et cum spiritu tuo. 9. Diaconus vero dicat omnibus: *Salutate vos invicem in osculo sancto*; et clerici osculentur episcopum, laici viri laicos, feminae feminas. 10. Pueri autem stent ad suggestum, ac diaconus alius ipsis praesit, ne inordinate se gerant; et alii diaconi deambulent inspiciantque viros ac mulieres, ne strepitus aliquis oriatur et ne quis nutum faciat vel susurret vel dormitet. 11. Diaconi vero stent ad ianuas virorum et subdiaconi ad ianuas mulierum, ut nemo egrediatur neve aperiatur ianua tempore oblationis, licet adveniat quispiam fidelis. 12. Unus autem subdiaconus det sacerdotibus aquam ad lavandum manus, quae res signum est puritatis animarum Deo consecratarum. 15

XII. Porro ego Iacobus, frater Ioannis Zebedaei, aio, ut statim diaconus dicat: 2. Ne quis ex catechumenis, ne quis ex audientibus, ne quis ex infidelibus, ne quis ex heterodoxis; qui priorem precationem fecistis, accedite; matres, assumite pueros; ne quis contra aliquem, ne quis in hypocrisi; erecti ad Dominum cum timore ac tremore stemus ad offerendum. 3. Quibus peractis 20

sermone aliisque nonnullis similibus mos ecclesiis traditus est, ut post orationes osculo se invicem suscipiant fratres. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. V, 3. Chrysost. De prodit. Iudae hom. I, 6; II, 6; Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 3, 2. Alios locos parallelus praebet Probst l. c. Supra II, 57, 17 osculum pacis, haud dubie per neglegentiam, orationi fidelium praemissa est.

10. Cf. II, 57, 13.

12. Cyrillus Cat. myst. V, 2: *ἔωράκατε τοίνυν τὸν διάκονον τὸν νύμφασθαι δίδόντα τῷ ἱερεῖ κτλ.* Cf. Ps.-Dionys. De eccl. hierarch. c. 3, 2; 3, 3, 10.

XII. *Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελ-*

φοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου. Constitutio Iacobi fratris Ioannis Zebedaei. — Inscriptio Turriani esse videtur. Codd. a et d verba capituli priora tanquam inscriptionem habent; v notam de vita Iacobi exhibet, cf. c. 4.

2. *οἱ τὴν πρώτην ἐνχρὴν ἐνχόμενοι]* sunt fideles, ut vox sequens indicat et e capite 36, 1 apparet. Prima oratio autem est oratio fidelium c. 10—11. — *ὀρθοὶ . . ἔστῶτες ὦμεν]* Chrysostomus De incompreh. Dei natura IV, 5 dicit, diaconum omnibus praecipere: *Ὅρθοι στῶμεν καλῶς.*

3. *οἱ δ. προσαγέτωσαν κτλ.]* Iustinus Apol. I, 65: *Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος.*

τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν
 αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων στηκέτωσαν, ὡς ἂν μαθηταὶ παρεστῶτες
 διδασκάλῳ· δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσια-
 στηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπίδιον ἢ πτερὸν ταῶνος
 5 ἢ ὀθόνης, καὶ ἡρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἵπταμένων
 ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχρίμπτωνται εἰς τὰ κύπελλα. 4. εὐξάμενος
 οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσιν καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα
 μετενδύς καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρόπαιον τοῦ σταυ-
 ροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος εἰπάτω· „Ἡ χάρις
 10 τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔστω μετὰ πάντων
 ὑμῶν“, καὶ πάντες συμφώνως λεγέτωσαν, ὅτι Καὶ μετὰ τοῦ πνεύ-
 ματός σου. 5. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· Ἄνω τὸν νοῦν, καὶ πάντες· Ἐχομεν
 πρὸς τὸν κύριον. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· Εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ,
 15 καὶ πάντες· Ἄξιον καὶ δίκαιον. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω· 6. Ἄξιον
 ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον πρὸ πάντων ἀννυμεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα
 θεὸν τὸν πρὸ τῶν γενητῶν ὄντα, „ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ
 καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται“, τὸν μόνον ἀγέννητον καὶ ἀναρχον καὶ
 ἀβασίλευτον καὶ ἀδέσποτον, τὸν ἀνευδεῖ, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ
 20 χορηγόν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττονα, τὸν πάντοτε
 κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· „ἐξ οὗ τὰ πάντα“, καθάπερ
 ἐκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθεν. 7. σὺ γὰρ εἶ ἡ ἀναρχος
 γυνῶσις, ἡ αἰδιος ὄρασις, ἡ ἀγέννητος ἀκοή, ἡ ἐδίδακτος σοφία,
 ὁ πρῶτος τῇ φύσει καὶ μόνος τῷ εἶναι καὶ κρείττων παντὸς
 25 ἀριθμοῦ· ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν

9 II Cor. 13, 13. — 17 Eph. 3, 15. — 21 I Cor. 8, 6. — 25 Rom. 4, 17.

2 αὐτοῦ > h m v | παρεσιῶτες + τῶι h | 3 δέ : μὲν h m v | 4 ὑμένον
 λεπτὸν d | ῥιπίδιων a | πτερῶν a m | 5 ἡρέμον ἀποσιβείτωσαν d | μικρὰ :
 λεπτὰ m | 6 ἐγχρίπτωνται m v (-ονται), ἐκρίπτωνται h | κύπελα d | 7 ὁ ἀρχ.
 καθ' ἑαυτὸν d | 8 μετενδυσάμενος d | τὰς a | τῷ : τὸ h v | 9 ποιησάμενος
 + εἰς πάντας a | εἰπάτω a | 12 εἰπάτωσαν h | ὅτι > h m | 14 τὸν > d |
 16 ὡς ἀληθῶς post δίκαιον d | δίκαιον + καὶ h | 17 πρὸ τῶν : πρώτων h |
 γεννητῶν d h m | οὐνοῖς d m v | 19 τὸν pr : καὶ h | 21 κατὰ : καὶ d |
 22 ἀφετερίας d | 24 τῆς φύσεως h | τὸ d h m | κρείττον a v | παντὸς > d |
 25 ὁ > a

— οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν κτλ.] (Doctrina XII apost. ed. Funk p. 62).
 Cf. Canones eccl. s. apost. c. 18, 1 — δύο δὲ διάκονοι κτλ.] Quod hic

diaconi dona ad altare admoveant episcopo, ac presbyteri a dexteris illius et a sinistris stent, ut discipuli magistro assistentes; duo autem diaconi ex utraque parte altaris teneant flabellum ex tenuibus membranibus aut pennam pavonis aut ex linteo et sensim abigant parva animalia volitantia, ne in calices incidant. 4. Orans 5 igitur apud se pontifex una cum sacerdotibus et splendidam vestem indutus stansque ad altare tropaeum crucis in fronte manu faciat ac dicat: *Gratia omnipotentis Dei et caritas Domini nostri Iesu Christi et communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis.* Atque omnes una voce respondeant: *Et cum spiritu tuo.* 5. Tum 10 pontifex: *Sursum mentem, et omnes: Habemus ad Dominum.* Et pontifex: *Gratias agamus Domino; et cuncti: Dignum et iustum est.* Et pontifex dicat: 6. Vere dignum et iustum est, ante omnia laudare te verum Deum, ante creaturas existentem, *ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur; solum ingenitum, prin-* 15 *cipii expertem, rege ac domino carentem, nulla re indigentem, omnis boni largitorem, omni causa et origine superiorem, semper uno eodemque modo te habentem; a quo cuncta* tamquam e carceribus quibusdam ad existendum processerunt. 7. Tu enim es originis expertus cognitio, perpetuus visus, auditus ingenitus, sapi- 20 entia non edocta, primus natura et unus existendo ac omnem numerum superans; qui omnia ex nihilo in rerum naturam pro-

indicatur, in Oriente propter aerem calidum fieri oportuit. Consuetudo autem nec Latinis omnino ignota est. Cf. Consuetudines monasterii Cluniacensis II, 30, Spicilegium ed. L. d'Achery IV, 142; ed. De la Barre 1723 I, 677. — *εἰς τὰ κύπελλα*] Quamdiu clerici omnes cum episcopo vel presbytero celebrante communionem sumebant, saltem in maioribus ecclesiis pluribus calicibus opus erat.

4. ἡ χάρις κτλ.] Chrysostomus De s. pentec. hom. I, 4 (Bened. II, 463): οὐ πρότερον ἄπτεται (ὁ ἱερεὺς) τῶν προκειμένων, ἕως ἂν ὑμῖν αὐτὸς ἐπεύξηται τὴν παρὰ τοῦ κυρίου χάριν, καὶ ὑμεῖς ἐπιφθέγγεσθε αὐτῷ· καὶ τῷ πνεύματί σου. Orationem con-

servavit Liturgia Mozarabica, cf. Migne, PL 85, 115.

5. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. V, 4—5; Chrysost. De paenit. hom. 9 (Bened. II, 349).

6. τὸν μόνον ἀγέννητον] Cf. Iust. Apol. I, 14; Dialog. c. 4—5.

6—7. Cf. VII, 35, 9—10; VIII, 5, 1—2.

6—27. Ps.-Dionysius De eccl. hierarch. c. 3, 3, 7: τὸν ὕμνον τοῦτον οἱ μὲν ὕμνολογίαν καλοῦσιν, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ σύμβολον, ἄλλοι δὲ ὡς οἶμαι θεϊότερον ἱεραρχικὴν εὐχαριστίαν ὡς περιεκτικὴν τῶν εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἀφικομένων ἱερῶν δώρων.

διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων
γεννήσας βουλήσει καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθότητι ἀμεσιτεύτως, „υἱὸν
μονογενῆ, λόγον θεόν“, σοφίαν ζῶσαν, „πρωτότοκον πάσης κτί-
σεως, ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς“ σου, ἀρχιερέα σὸν, βασιλέα
5 δὲ καὶ κύριον πάσης νοητῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως, „τὸν πρὸ
πάντων, δι’ οὗ τὰ πάντα“. 8. σὺ γάρ, θεὲ αἰώνιε, δι’ αὐτοῦ
τὰ πάντα πεποίηκας καὶ δι’ αὐτοῦ τῆς προσηκούσης προνοίας τὰ
ὅλα ἀξιόις· δι’ οὗ γάρ τὸ εἶναι ἐχαρίσω, δι’ αὐτοῦ καὶ τὸ εὔ
εἶναι ἐδωρήσω· ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ
10 δι’ αὐτοῦ πρὸ πάντων ποιήσας τὰ Χερουβιμ καὶ τὰ Σεραφίμ,
αἰωνάς τε καὶ στρατιάς, δυνάμεις τε καὶ „ἔξουσίας, ἀρχάς τε καὶ
θρόνους“, ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα
ποιήσας δι’ αὐτοῦ τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον καὶ πάντα τὰ
ἐν αὐτῷ. 9. σὺ γὰρ εἶ „ὁ τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν στήσας“ καὶ
15 „ὡς δέριον ἐκτείνσας“ καὶ „τὴν γῆν ἐπ’ οὐδενὸς ἰδρύσας“ γνώμη
μόνη, ὁ πῆξας στερέωμα καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν κατασκευάσας, ὁ
ἐξαγαγὼν φῶς ἐκ θησαυρῶν καὶ τῆ τούτου συστολῆ ἐπαγαγὼν
τὸ σκότος εἰς ἀνάπαυλαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζώων,
ὁ τὸν ἥλιον τάξας „εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας“ ἐν οὐρανῷ καὶ τὴν
20 σελήνην „εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς“ καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν
οὐρανῷ καταγράψας εἰς αἶνον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας· 10. ὁ
ποιήσας ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, ἀέρα ζωτικὸν πρὸς εἰς-
πνοὴν καὶ ἀναπνοὴν καὶ φωνῆς ἀπόδοσιν διὰ γλώττης πληττούσης
τὸν ἀέρα καὶ ἀκοὴν συνεργουμένην ὑπ’ αὐτοῦ ὡς ἐπαίειν εἰσδεχο-
25 μένην τὴν προσπίπτουσαν αὐτῇ λαλιάν· 11. ὁ ποιήσας πῦρ πρὸς
σκότους παραμυθίαν, πρὸς ἐνδείας ἀναπλήρωσιν καὶ τὸ θερμαί-
νεσθαι ἡμᾶς καὶ φωτίζεσθαι ὑπ’ αὐτοῦ· 12. ὁ τὴν μεγάλην θάλασ-
σαν χωρίσας τῆς γῆς καὶ τὴν μὲν ἀναδείξας πλωτήν, τὴν δὲ ποσὶ

2 Ioann. 1, 1. 18. — 3 Col. 1, 15. — 4 Ies. 9, 6. — 5 Col. 1, 17;
I Cor. 8, 6. — 11 Col. 1, 16. — 14 Ies. 40, 22. — 15 Ps. 103, 2. — Iob
26, 7. — 20 Gen. 1, 16.

1 υἱοῦ σου d | πάντων + τῶν d | 4 σὸν + καὶ προσκυνητὴν ἀξιό-
χρεων d | 9 σου υἱοῦ h m | 10 ποιήσας + τὰς οὐνιους δυνάμεις d et sequitur
linea erasa | 11 αἰῶνα h | 17 στολῆ a e | 17/18 ἐπ. τὸ σκότος : ἐπάγοντος d |
19 εἰς οὐρανὸν m | 21 τῆ σῆ μεγαλοπρεπεῖα d | 23 καὶ ἀναπνοὴν > a |
γλώσσης h | πλήττουσι d | 24 ἐπάειν d, ἐπαῖν h

tulisti per unigenitum filium tuum, ipsum vero ante omnia saecula genuisti voluntate et potentia et bonitate absque intermedio, *filium unigenitum, verbum Deum*, sapientiam viventem, *primogenitum omnis creaturae, angelum magni consilii* tui, pontificem tuum, regem autem et dominum omnis naturae, quae intellegi ac sentiri potest, *qui ante omnia, per quem omnia.* 8. Tu namque, Deus aeternae, cuncta per ipsum condidisti et per ipsum cuncta dignaris convenienti providentia; per quem enim ut essent donasti, per eundem etiam ut bene essent dedisti; Deus et pater unigeniti filii tui, qui per eum ante omnia fecisti Cherubim et Seraphim, saecula et 10 exercitus, virtutes et *potestates, principatus et thronos*, archangelos et angelos; atque post haec omnia per eum fabricasti hunc qui apparet mundum cunctaque, quae in eo sunt. 9. Nam tu es, qui *caelum ut cameram statuisti et ut pellem extendisti, ac terram supra nihilum collocasti* sola voluntate; qui fixisti firmamentum et noctem 15 ac diem fabricatus es, qui lucem ex thesauris eduxisti et illius imminutione induxisti tenebras ad requiem animalium, quae in mundo moventur; qui in caelo solem posuisti *ad dominium diei* et lunam *ad dominium noctis*, atque chorum stellarum in caelo delineasti in laudem magnificentiae tuae; 10. qui fecisti aquam ad 20 potum ac expurgationem, vitalem aerem ad aspirationem et respirationem et editionem vocis, dum lingua aerem ferit, et ad auditum, quem adiuvat in sentienda loquela incumbente ac penetrante; 11. qui fecisti ignem ad solatium de tenebris, ad indigentiae ex- 25 pletionem et ut calefieremus ac illuminaremur ab eo; 12. qui 25 mare magnum a terra separasti, et illud quidem reddidisti navigabile, hanc vero pedibus perviam effecisti, et illud quidem

7. *πρὸ π. αἰώνων*] Cf. Iust. Dialog. c. 129. — *γεννήσας βουλήσει κτλ.*] Iustinus Dialog. c. 128: *τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννησθαι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ.* Sententia nequaquam est Ariana, ut docent Athanasius Orat. contra Arianos III, 66—67 et Gregorius Naz. Orat. XXIX, 6. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 167. — *ἀμεσιτεύτως*] Gregorius Naz. Orat. XX, 7: *ἀρχὴν δὲ ὅταν εἶπω, μὴ χρόνον παρενθῆς,*

μηδὲ μέσον τι τάξης τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος κτλ. — *ἀρχιερέα κτλ.*] Cf. v. 51. Eusebius Demonstr. evang. I, 10, 23: *ἀρχιερεὺς πάσης νοεῶς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως.*

8. *τὸ εἶναι κτλ.*] Eadem leguntur c. 38, 5. — *πρὸ πάντων*] Sic multi veterum, cum alii, ut Epiphanius H. 65 c. 4—5, angelos una cum caelo et terra creatos esse censeant. — *Χερουβιμ κτλ.*] Cf. VII, 35, 3; Ps.-Ign. Trall. 5, 2.

10. *ὁ π. ὕδωρ κτλ.*] Item c. 29, 2.

βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν μὲν „ζώοις μικροῖς καὶ μεγάλοις“ πλη-
 θύνσας, τὴν δὲ ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις πληρῶσας, φυτοῖς τε δια-
 φόροις στέφας καὶ βοτάναις στεφανώσας καὶ ἄνθεσι καλλύνσας
 καὶ σπέρμασι πλουτίσας· 13. ὁ συστησάμενος ἄβυσσον καὶ μέγα
 5 κύτος αὐτῇ περιθίεις, ἄλμυρῶν ὑδάτων σεσωρευμένα πελάγη, „περι-
 φράξας δὲ αὐτὴν πύλαις“ ἄμμου λεπτοτάτης· ὁ πνεύμασί ποτε
 μὲν αὐτὴν κορυφῶν εἰς ὄρεων μέγεθος, ποτὲ δὲ στρωννύων αὐτὴν
 εἰς πεδίον, καὶ ποτε μὲν ἐκμαίνων χειμῶνι, ποτὲ δὲ πραύνων
 γαλήνῃ ὡς ναυσιπόροις πλωτῆρσιν εὐκόλον εἶναι πρὸς πορείαν·
 10 14. ὁ ποταμοῖς διαζώσας τὸν ὑπὸ σοῦ διὰ Χριστοῦ γενόμενον
 κόσμον καὶ χειμάρροις ἐπικλύσας καὶ πηγαῖς ἀενάοις μεθύσας,
 ὄρεσιν δὲ περισφίγξας εἰς ἔδραν ἀτρεμῆ γῆς ἀσφαλεστάτην. 15. ἐπλή-
 ρωσας γάρ σου τὸν κόσμον καὶ διεκόσμησας αὐτὸν βοτάναις εὐ-
 ὄσμοις καὶ ἰασίμοις, ζώοις πολλοῖς καὶ διαφόροις, ἀλκίμοις καὶ
 15 ἀσθενεστέροις, ἐδωδίμοις καὶ ἐνεργοῖς, ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις,
 ἐρπετῶν συριγμοῖς, πτηνῶν ποικίλων κλαγγαῖς, ἐνιαυτῶν κύκλοις,
 μηνῶν καὶ ἡμερῶν ἀριθμοῖς, τροπῶν τάξεσιν, νεφῶν ὀμβροτόκων
 διαδρομαῖς εἰς καρπῶν γονὰς καὶ ζώων σύστασιν, „σταθμὸν ἀνέ-
 μων“ διαπνεόντων ὅτε προσταχθῶσιν παρὰ σοῦ, τῶν φυτῶν καὶ
 20 τῶν βοτανῶν τὸ πλῆθος. 16. καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδη-
 μιούργησας, ἀλλὰ καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ
 ἐποίησας, κόσμον κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας· εἶπας γὰρ τῇ σῇ σοφίᾳ·
 „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,
 καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ
 25 οὐρανοῦ“. 17. διὸ καὶ πεποίησας αὐτὸν ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ
 σώματος σκεδαστοῦ, τῆς μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ δὲ ἐκ τῶν
 τεσσάρων στοιχείων· καὶ δέδωκας αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν τὴν
 λογικὴν διάγνωσιν, εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας διάκρισιν, δικαίου καὶ
 ἀδίκου παρατήρησιν, κατὰ δὲ τὸ σῶμα τὴν πένταθλον ἐχαρίσω
 30 αἰσθησιν καὶ τὴν μεταβατικὴν κίνησιν. 18. σὺ γάρ, θεὲ παντο-
 κράτορ, διὰ Χριστοῦ „παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύ-
 τευσας“ παντοίων φυτῶν ἐδωδίμων κόσμῳ, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς ἂν
 ἐν ἐστία πολυτελεῖ, εἰσῆγαγες αὐτόν, κὰν τῷ ποιεῖν νόμον δέδωκας

1 Ps. 103, 25. — 5 Ps. 64, 8. — Iob 38, 8. — 18 Iob 28, 25. —
 23 Gen. 1, 26. — 31 Gen. 2, 8.

2 15 ἀτιθάσσοις v | 4 πλουτήσας h v | 5 σεσωρευμένων d | 7 ὄρον d |
 8 εἰς a d : ὡς v, ἢ h | 10 γεν. διὰ Χρ. m | 11 ἀενάοις m | 12 εἰς ἔδραν

animalibus parvis ac magnis refersisti, hanc autem cicuribus ac indomitis replevisti, variis stirpibus redemisti, herbis coronasti, floribus decorasti, seminibus ditasti; 13. qui constituisti abyssum et ingentem molem ei circumposuisti, acervata salsarum aquarum aequora, *eamque circumsepsisti portis* arenae tenuissimae; qui eam 5 modo ventis in altitudinem montium attollis, modo in planitiem sternis, modo in furorem tempestatis agis, modo, ut navigio cursum facientibus sit ad navigationem facilis, in lenitatem serenitatis ducis; 14. qui mundum creatum a te per Christum fluviis cinxisti, torrentibus proluisti, perennibus fontibus perfudisti et ad terrae in- 10 concussam ac firmissimam sedem montibus constrinxisti. 15. Implevisti enim mundum tuum ac exornasti herbis odoratis et salubribus, multis variisque animantibus, robustis ac infirmioribus, esculentis ac operariis, cicuribus ac feris, serpentum sibilis, diversarum volucrum clangoribus, annorum circulis, mensium ac dierum numeris, 15 tempestatum serie, nubium imbres procreantium cursibus ad fructuum fetus et animalium conservationem, *libramentum ventorum* flantium, cum a te iubentur, multitudinem stirpium et herbarum. 16. Neque solum condidisti mundum, sed et in ipso mundi civem hominem effecisti et mundi mundum eum constituisti; dixisti 20 enim sapientiae tuae: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem, et dominantur piscibus maris et volatilibus caeli.* 17. Ideoque fecisti eum ex anima immortali et corpore dissipabili, illa quidem ex nihilo effecta, hoc vero ex quatuor elementis; et dedisti ei in anima quidem rationalem diudicationem, pietatis et 25 impietatis discretionem, iusti ac iniusti animadversionem, in corpore autem donasti quinquertium sensuum atque motum progressivum. 18. Tu namque, Deus omnipotens, per Christum *in Edem ad orientem plantasti paradisum*, omni genere esculentarum plantarum ornatum, et in eum tanquam in opiparam domum induxisti 30

> h | γῆν h | 15 ἀσθενέσιν· ἐδιδίμοις d | 16 πτεινῶν h, παινῶν d | ἐνιαυτὸν a, corr a² | 18 σταθμῶν d | 19 ὅταν h | 22 ποιήσας d | αὐτὸν > h m v | σῆ > d | 23 ποιήσομεν a | 26 τῶν > d | 30 καὶ > d | 30·31 παντοκράτωρ h v | 32 κοσμῶν d | 33 κἄν : καὶ ἐν d

16. Cf. I Clem. 33, 4. 5.

17. ἐκ τῶν τ. στοιχείων] Cf. VIII, 34, 6. Ps.-Ign. Her. 4, 2. Adamantius De recta in Deum fide sect. V (Orig.

opp. ed. De la Rue I, 861): ὁ ἄνθρωπος ἐκ γῆς καὶ ὕδατος καὶ πνὸς καὶ ἀέρος συνέστηκεν. Similiter Ps.-Iustinus Expos. rectae fidei c. 11.

αὐτῷ ἔμφυτον, ὅπως οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα
 τῆς θεογονωσίας. 19. εἰσαγαγὼν δὲ εἰς „τὸν τῆς τρυφῆς παρά-
 δεισον“, πάντων μὲν ἀνῆκας αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν πρὸς μετάληψιν,
 ἐνὸς δὲ μόνου τὴν γεῦσιν ἀπειπας ἐπ' ἐλπίδι κρειπτόνων, ἵνα,
 5 ἂν φυλάξῃ τὴν ἐντολήν, μισθὸν ταύτης τὴν ἀθανασίαν κομίσῃται.
 20. ἀμελήσαντα δὲ τῆς ἐντολῆς καὶ γευσάμενον ἀπηγορευμένον
 καρποῦ ἀπάτη ὄφως καὶ συμβουλίᾳ γυναικὸς τοῦ μὲν παραδείσου
 δικαίως ἐξῴσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπολλύμενον
 οὐχ ὑπερείδες, σὸν γὰρ ἦν δημοιούργημα, ἀλλὰ καθυποτάξας αὐτῷ
 10 τὴν κτίσιν δέδωκας αὐτῷ οἰκείους ἰδρωσιν καὶ πόνοις πορίζειν
 ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα φύοντος καὶ αὔξοντος καὶ πεπαί-
 νοντος· χρόνον δὲ πρὸς ὀλίγον αὐτόν κοιμίσας ὄρκω εἰς παλιγ-
 γενεσίαν ἐκάλεσας, ὅρον θανάτου λύσας ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως
 ἐπηγγείλω. 21. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ
 15 εἰς πλῆθος ἀνάριθμον χέας, τοὺς ἐμμεϊναντάς σοι ἐδόξασας, τοὺς
 δὲ ἀποστάντας σου ἐκόλασας, καὶ τοῦ μὲν Ἄβελ ὡς ὀσίου προσ-
 δεξάμενος τὴν θυσίαν, τοῦ δὲ ἀδελφοκτόνου Καὶν ἀποστραφεὶς
 τὸ δῶρον ὡς ἐναγοῦς· καὶ πρὸς τούτοις τὸν Σὴθ καὶ τὸν Ἐνὼς
 προσελάβον καὶ τὸν „Ἐνώχ μετατέθεικας“. 22. σὺ γὰρ εἶ ὁ δη-
 20 μιουργὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς χορηγὸς καὶ τῆς ἐνδείας
 πληρωτῆς καὶ τῶν νόμων δοτῆρ καὶ τῶν φυλατιόντων αὐτοὺς
 μισθαποδότης καὶ τῶν παραβαινόντων αὐτοὺς ἔκδικος, ὁ τὸν
 μέγαν „κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν τῷ κόσμῳ“ διὰ τὸ πλῆθος τῶν
 ἀσεβησάντων, καὶ τὸν δίκαιον Νῶε ἠυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ
 25 ἐν λάρνακι σὺν „ὀκτὼ ψυχαῖς“, τέλος μὲν τῶν παρωχηκότων,
 ἀρχὴν δὲ τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι· ὁ τὸ φοβερόν πῖρ κατὰ
 τῆς σοδομηνῆς πενταπόλεως ἐξάψας καὶ „γῆν καρποφόρον εἰς
 ἄλμην θέμενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ“, καὶ τὸν
 ὀσίου Λὼτ ἐξαρκάσας τοῦ ἐμπρησμοῦ. 23. σὺ εἶ ὁ τὸν Ἀβραὰμ
 30 ἠυσάμενος προγονικῆς ἀσεβείας καὶ κληρονόμον τοῦ κόσμου κατα-
 στήσας καὶ ἐφανίσας αὐτῷ τὸν Χριστόν σου, ὁ τὸν Μελχισεδὲκ
 ἀρχιερέα σῆς λατρείας προχειρισάμενος, τὸν πολύτλαν θεράποντά

2 Gen. 2, 15. — 3 Gen. 2, 16. 17. — 6 Gen. 3. — 12 Hebr. 6, 17. —
 16 Gen. 4. — 18 Gen. 4, 25. 26. — 19 Gen. 5, 24. — 23 Ἰ Petr. 2, 5. —
 Gen. 6—9. — 25 I Petr. 3, 20. — 26 Gen. 19; Sap. 10, 6. — 27 Ps. 106, 34. —
 29 Gen. 12. — 31 Gen. 14, 18.

1 καὶ > m | ἔχη m | 4 ἐλπίδι + τῶν h | ἵν' h m v | 6 ἀμελήσας d h v |
 γευσάμενος d h m v | 8/9 ἀπολλύμενον post ὑπερείδες d | 9 καθυπέταξας h |

hominem, quem, cum efficeres, lege naturali ac insita donasti, quo intus et ex se haberet cognitionis Dei semina. 19. Introducens autem eum *in paradisum deliciarum*, potestatem quidem omnium ad participandum ei concessisti, unius vero solius gustatum in spem meliorum rerum interdixisti, ut, si mandatum custodiret, 5 illius servati mercedem ferret immortalitatem. 20. Cum autem mandatum neglegeret et fraude serpentis et mulieris consilio gustaret prohibitum fructum, ex paradiso quidem iuste illum expulisti, bonitate vero tua funditus pereuntem non despexisti; erat enim opificium tuum; sed qui ei subieceras creaturam, dedisti, ut suis 10 sudoribus ac laboribus sibi pararet victum, te omnia producente, augente ac maturante; atque eum brevi somno affectum per iusurandum ad regenerationem vocasti, decreto mortis soluto vitam ex resurrectione promisisti. 21. Neque hoc solum, verum etiam ex posteris eius a te in multitudinem innumerabilem effusis eos, 15 qui tibi adhaeserunt, glorificasti, eos vero, qui a te defecerunt, punivisti, sacrificium quidem Abel ut innocentis admittens, munus fratricidae autem Cain ut detestandi fastidians; et ad haec Seth et Enos suscepisti atque *Enoch transtulisti*. 22. Tu enim es opifex hominum, vitae largitor, indigentiae expletor, legum lator easque 20 servantium remunerator, transgredientium vindex; qui ingens *diluvium mundo intulisti* propter impie viventium multitudinem et iustum Noe ex diluvio in arca eripuisti una cum *octo animabus*, finem quidem eorum, qui praeterierant, originem vero successurorum; qui horrendum ignem adversus Sodomitanam pentapolim 25 concitasti et *terram frugiferam in salsuginem propter nequitiam illius incolarum redequisti*, ac sanctum Lot ex incendio eruisti. 23. Tu es, qui Abraham liberasti avita impietate et mundi heredem constituisti ipsique Christum tuum apparere fecisti; qui Melchisedec pontificem divini cultus designasti, multa passum famulum 30

10 τὴν > h | 11 τροφήν h | 12 κοιμήσας d h v | ὄρκω a : ὄρω rel | 13 ὄρω a, corr a² | 15 ἀναριθμητοῦ h m v | 16 ἐκόλυσας a, corr a² | 19 μετέθεικας d, μετέθηκας m v | 23 τὸ > h v | 27 σοδομικῆς h | 30 ἠνθάμενος + ἐκ d | 32 σῆς : πάσης d | ὁ τὸν a d

20. Cf. VII, 34, 8.

22. Cf. VII, 35, 10. — Νῶε κτλ.] Cf. Iust. Dialog. c. 138.

σου Ἰωβ νικητὴν τοῦ ἀρχεκάκου ὄφειως ἀναδείξας, τὸν Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος, τὸν Ἰακώβ πατέρα δώδεκα παιδῶν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος χέας καὶ εἰσαγαγῶν εἰς Αἴγυπτον ἐν „ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς“. 24. σύ, κύριε, τὸν Ἰωσήφ οὐχ 5 ὑπερείδες, ἀλλὰ μισθὸν τῆς διὰ σὲ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχειν· σύ, κύριε, Ἑβραίους ὑπὸ Αἰγυπτίων καταπονουμένους οὐ περιείδες διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας, ἀλλ' ἐρρύσω, κολάσας Αἰγυπτίους. 25. παραφθειράντων δὲ τῶν ἀνθρώπων τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τὴν κτίσιν ποτὲ μὲν 10 αὐτόματον νομιζάντων, ποτὲ δὲ πλείον ἢ δεῖ τιμησάντων καὶ σοί, τῷ θεῷ τῶν πάντων, συνταπτόντων, οὐκ εἴσασ πλανᾶσθαι, ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἅγιόν σου θεράποντα Μωϋσῆν, δι' αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν νόμον δέδωκας, καὶ τὴν κτίσιν ἔδειξας σὸν ἔργον εἶναι, τὴν δὲ πολύθεον πλάνην 15 ἐξώρισας· τὸν Ἄαρὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἱερατικῆ τιμῆ ἐδόξασας, Ἑβραίους ἀμαρτόντας ἐκόλασας, ἐπιστρέφοντας ἐδέξω. 26. τοὺς Αἰγυπτίους δεκαπλήγῃ ἐτιμωρήσω, θάλασσαν διελὼν Ἰσραηλίτας διεβίβασας, Αἰγυπτίους ἐπιδιώξαντας ὑποβρυχίους ἀπόλεσας, ξύλω πικρὸν ὕδωρ ἐγλύκανας, ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ ἀνέχεας, ἐξ 20 οὐρανοῦ τὸ μάννα ἔσας, τροφήν ἐξ ἀέρος ὄρνυγομήτραν, „στῦλον πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτισμὸν καὶ στῦλον νεφέλης ἡμέρας“ πρὸς σκιασμὸν θάλπους· τὸν Ἰησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας, ἐπὶ τὰ ἔθνη Χανααίων δι' αὐτοῦ καθεῖλες, Ἰορδάνην „διέρρηξας, τοὺς ποταμοὺς Ἡθὰμ ἐξήρανας“, τείχη κατέρρηξας ἄνευ μηχανημάτων 25 καὶ χειρὸς ἀνθρωπίνης. 27. ὑπὲρ ἀπάντων σοι ἰ δόξα, δέσποτα παντοκράτορ. σὲ προσκυνούσιν ἀνάριθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, „θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν“, δυνάμεων, στρατιῶν αἰωνίων· „τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ

1 Gen. 17, 19. — 4 Gen. 46, 27. — Gen. 41. — 6 Exod. 1—15. — 8 Rom. 1, 21—25. — 13 Ex. 20; Ies. 8, 20. — 17 Ex. 4—17. — 19 Num. 11, 31. — 20 Neh. 9, 19. — 22 Ios. 1—13. — 23 Ps. 73, 15. — 27 Col. 1, 16. — 28 Ies. 6, 2.

1/2 ὁ τὸν . . ὁ τὸν a | 4 τὸν > a | 5 τὸ h m v a²; τῷ a, > d | 8 κολάσεως m v | αἰγυπτίας m | 10 πλείων d | ἢ δεῖ : ἡδη d h | 11 τῷ πάντων θῶι h | 12 ἀλλ' d | 16 ἀμαρτόντας d | ἐπιστρέψαντας προσεδέξω d | τοὺς > d | 17 Ἰσραηλίτας > d | 18 ἀπόλεσας a d : ἐκόλασας h m v | 19 πικρῷ ὕδατι d | γλυκάνας d h | ἀναχέας h | 21 τὴν νύκτα post φωτισμὸν d | 22 ἀνέδειξεν d | ἐπὶ τὰ d | 23 χανααίων d | ἑρρηξας d | 24 ἰθὰμ

tuum Iob victorem serpentis, originis malorum, declarasti, Isaac effecisti filium promissionis, Iacob duodecim filiorum patrem eiusque postremos in multitudinem propagasti et ad Aegyptum introduxisti in *septuaginta quinque animabus*. 24. Tu, Domine, non despexisti Ioseph, sed illi pro mercede castitatis tua causa servatae dedisti, 5 ut Aegyptiis praeesset. Tu, Domine, Hebraeos ab Aegyptiis oppressos ob promissa patribus eorum facta non neglexisti, verum liberasti, Aegyptios punivisti. 25. Cumque homines legem naturalem corrupissent et creaturam modo quidem fortuitam arbitrentur, modo autem plus quam oportet honorarent ac tibi, omnium 10 Deo, compararent, non sivistis errore duci; quin potius edito sancto famulo tuo Mose per eum legem scriptam in naturalis adiutorium tribuisti, et creaturas ostendisti opus tuum esse, errorem vero de multitudine deorum exterminasti; Aaron et posteros eius honore sacerdotali decorasti, Hebraeos, cum peccarent, castigasti, cum 15 reverterentur, suscepisti. 26. Aegyptios decem plagis ultus es, mari diviso traiecisti Israëlitas, insecutos Aegyptios delevisti submersione, ligno amaram aquam dulcescere fecisti, ex petra dura aquam profudisti, e caelo mannam depluisti, escam ex aere prae- buisti coturnicem, constituisti *nocte columnam ignis ad illustrati-* 20 *onem et die columnam nubis* ad umbraculum in aestu; Iesum ducem exercitus declarans, septem gentes Chananaeorum per eum evertisti, Iordanem *dirupisti, fluvios Ethan siccasti*, muros prostravisti absque machinis et absque manu humana. 27. Pro omnibus tibi gloria, Domine omnipotens. Te adorant innumerabiles copiae 20 angelorum, archangelorum, *thronorum, dominationum, principatuum, potestatum*, virtutum, exercituum aeternorum, *Cherubim ac Seraphim*

d h v | κατέρριξας h, κατέρραξας d, κατέρριψας a | 25 πάντων d m v | δέσποτα > h | 26 σέ + προσκυνεῖ πᾶν ἄσώματον καὶ ἅγιον τάγμα· [σὲ προσκυνεῖ ὁ παράκλητος, verba inclusa exhibet secunda manus loco eraso]· πρὸ δὲ πάντων ὁ ἅγιός σου παῖς ἰσὸς ὁ χσὸς καὶ θσ ἡμῶν· σοῦ δὲ ἄγγελος καὶ τῆς δυνάμεως ἀρχιστρατηγός· καὶ ἀρχιερεὺς αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· σὲ d, i. m. insuper tertia manus nonnulla ex Gregorii Theologi oratione de filio transscripsit | εὐρυθμοὶ d, ἀναριθμητοὶ m v | 27 ἀρχαγγέλων > d | κυριοτήτων· θρόνων d | 28 καὶ > m

26. Cf. VI, 20, 6.

27. Cf. I Clem. 34, 5—7; Cyrill. Hier. Cat. myst. V, 6; Chrysost. De

paenit. hom. 9; In diem nat. Iesu Chr. hom. c. 7; De s. martyribus hom. c. 2 (ed. Bened. II, 349. 365. 715).

ταῖς μὲν δυοῖν κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοὶ τὰς κεφαλὰς, ταῖς δὲ δυοὶ πετόμενα“, καὶ λέγοντα ἅμα χιλίαις χιλιάσιν ἀρχαγγέλων καὶ μυρίαῖς μυριάσιν ἀγγέλων ἀκαταπαύστως καὶ ἀσιγήτως βοούσαις, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· „Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν“.

28. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐξῆς λεγέτω· 29. Ἅγιος γὰρ εἶ ὡς ἀληθῶς καὶ πανάγιος, ὕψιστος „καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας“.

30. ἅγιος δὲ καὶ ὁ μονογενὴς σου υἱός, ὁ κύριος ἡμῶν καὶ θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃς εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ εἰς τε δημιουργίαν διάφορον καὶ πρόνοιαν κατὰλληλον οὐ περιεῖδεν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμενον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον, μετὰ νομικὴν παραίνεσιν, μετὰ προφητικὸς ἐλέγχους καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας (παραφθειρόντων
15 σὺν τῷ θεῷ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τῆς μνήμης ἐκβαλλόντων τὸν κατακλυσμόν, τὴν ἐκπύρωσιν, τὰς κατ’ Αἰγυπτίων πληγὰς, τὰς κατὰ Παλαιστινῶν σφαγὰς, καὶ μελλόντων ὅσον οὐδέπω ἀπόλλυσθαι πάντων) εὐδόκησεν αὐτὸς γνώμη σῆ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου ἀνθρώπος γενέσθαι, ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιε-
20 ρεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν πρόβατον· 31. καὶ ἐξευμενίσάτο σε τὸν ἑαυτοῦ θεὸν καὶ πατέρα καὶ τῷ κόσμῳ κατήλλαξεν καὶ τῆς ἐπι-
κειμένης ὀργῆς τοὺς πάντας ἠλευθέρωσεν γενόμενος ἐκ παρθένου, „γενόμενος ἐν σαρκὶ ὁ θεὸς λόγος, ὁ ἀγαπητὸς υἱός, ὁ πρωτό-
25 θείσας προφητείας „ἐκ σπέρματος Δαυὶδ“ καὶ Ἀβραάμ, φυλῆς Ἰούδα· καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσσων πάντας τοὺς γεννωμένους, καὶ ἐσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγέννηται. 32. πολιτευσάμενος ὁσίως καὶ παιδεύσας ἐνθέσμως, „πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν“ ἐξ ἀνθρώπων
30 ἀπελάσας, „σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ“ ποιήσας, τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ ὕπνου μεταλαβὼν ὁ τρέφων πάντας τοὺς χρήζοντας

2 Dan. 7, 10. — 4 Ies. 6, 3. — 6 Rom. 1, 25. — 8 Dan. 3, 28. — 23 Ioann. 1, 1. 14. — Mt. 3, 17. — Col. 1, 15. — 25 Rom. 1, 3. — 29 Mt. 4, 23. — 30 Act. 5, 12.

1 καλύπτοντα d | ταῖς δέ : καὶ ταῖς h | 3 ἀρχαγγέλων > h m v | 7 ἐξῆς > h | 10 ὁ > h | ὃς : ὁ d m v | ὑπηρετησάμενος : ὑπηρετήσας μόνω h | 11 καὶ πατρὶ αὐτοῦ h m v | 12 περιεῖδες d | 13 νομικὴν : τὴν φυσικὴν d | 14 παραφθειράντων d h | 15 ἐκβαλλόντων d v | 17 παλαιστηνῶν a |

senis alis praediti, binis quidem velantes pedes suos, binis vero capita, et duabus aliis volantes ac dicentes una cum mille milibus archangelorum et denis milibus denum milium angelorum indesinenter ac sine vocis intermissione clamantibus, et omnis populus simul dicat: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth; pleni sunt caeli et terra gloria eius; benedictus in saecula, amen. 5

28. Et pontifex postea dicat: 29. Sanctus enim vere es ac sanctissimus, altissimus et superexaltatus in saecula. 30. Sanctus quoque unigenitus tuus filius, Dominus noster et Deus, Iesus Christus, qui ad omnia tibi Deo suo et patri cum in varia creatione tum in providentia convenienti ministrans non despexit genus humanum, quod peribat, sed post naturalem legem, post legalem admonitionem, post propheticas reprehensiones et angelorum praefecturas (cum legem naturalem una cum lege scripta seu posita violarent atque ex memoria abicerent diluvium, conflagrationem Sodomiticam, plagas Aegyptiis et caedes Palaestinis illatas, cumque ilico perituri essent omnes) ex sententia tua ipse elegit, creator hominis, homo fieri, legislator sub legibus, pontifex hostia, pastor ovis; 31. et te suum Deum ac patrem placavit atque mundo reconciliavit cunctosque ab imminente ira liberavit, factus ex virgine, factus in carne Deus verbum, dilectus filius, primogenitus omnis creaturae, et secundum prophetias ab ipso de se praedictas ortus ex semine David et Abraham ac de tribu Iudae; et factus est in utero virginis formator omnium, qui gignuntur; et incarnatus est, qui carnis expers; qui sine tempore genitus, in tempore natus est. 32. Vixit sancte et legitime docuit, omnem morbum et omnem infirmitatem ab hominibus expulit, signa et prodigia in populo edidit; cibum et potum et somnum cepit, qui cunctos alimento indigentes

17/18 ἀπόλυσθαι d | 18 ἠνδόκησεν d | αὐτός : ἐν αὐτοῖς d | 19 νόμου h | 20 ἱερεῖαν d | 21 αὐτοῦ h | τῆς > d | 22 γεννόμενος h | γεν. ἐκ παρθένου > d | 24 πάσης + τῆς d | 25 καὶ > h | 28 γεγένηται a | 30 τε > d h

30. ὑπηρετησάμενος] Cf. V, 20, 13. — γνώμη σῆ] Cf. VII, 25, 2.

31. γέγονεν ἐν μήτρᾳ — γεννωμένου] Cf. Ps.-Ign. Trall. 10, 4. — ἐσαρκώθη] Paulo ante Deus filius vocatur γενόμενος ἐν σαρκί. Eodem versu ergo bis vox σὰρξ vel σάρκωσις usurpatur. Nonne inde christologia

auctoris elucet? — ἀχρόνως γεννηθεὶς] Similiter Gregorius Naz. Orat. XXIX, 2; XXX, 11; Epiphanius H. 51 c. 1; 57 c. 4. 7; sed etiam Arius in Confessione fidei, quam exhibet Athanasius De synod. c. 16; Epiphanius H. 69 c. 7—8.

32. Cf. VII, 36, 6.

τροφῆς „καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας, ἐφανέρωσέν σου τὸ ὄνομα“ τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτό, τὴν ἀγνοίαν ἐφυγάδυσεν, τὴν εὐσέβειαν ἀνεξωπύρωσεν, τὸ θέλημά σου ἐπλήρωσεν, „τὸ ἔργον ὃ ἔδωκας αὐτῷ ἐτελείωσεν“. 33. καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, 5 χερσὶν ἀνόμων κατασχεθεὶς ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ λαοῦ παρανόμον προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν νοσήσαντος καὶ πολλὰ παθὼν ὑπ' αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστὰς σῆ συγχωρήσει, παραδοθεὶς Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι καὶ κριθεὶς ὁ κριτῆς καὶ κατακριθεὶς ὁ σωτήρ, σταυρῶ προσηλωθῆ ὁ ἀπαθῆς καὶ 10 ἀπέθανεν ὁ τῆ φύσει ἀθάνατος καὶ ἐτάφη ὁ ζωοποιός, ἵνα πάθους λύση καὶ θανάτου ἐξέλθῃ τούτους, δι' οὓς παρεγένετο, καὶ ῥήξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου καὶ ῥύσῃται τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ. 34. καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδιατρούσας τοῖς μαθηταῖς, „ἀνελήφθη εἰς 15 τοὺς οὐρανούς καὶ ἐκαθέσθη ἐκ δεξιῶν σου τοῦ θεοῦ“ καὶ πατὴρ αὐτοῦ. 35. μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. 36. „ἐν ἧ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον“ ταῖς ἀγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶν καὶ 20 ἀναβλέψας πρὸς σέ, τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, „καὶ κλάσας ἔδωκεν τοῖς μαθηταῖς“ εἰπὼν· „Τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, λάβετε“ ἐξ αὐτοῦ, „φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου“ τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν. 37. „ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον“ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἀγιάσας 25 ἐπέδωκεν αὐτοῖς λέγων· „Πιετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὅσας γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ πίνετε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν ἐμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω“. 38. μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους

1 Ps. 144, 16. — Ioann. 17, 6. — 3 Ioann. 17, 4. — 14 Mc. 16, 19. — 18 I Cor. 11, 23. — 20 Mt. 26, 26. — 23 I Cor. 11, 25. — 25 Mt. 26, 27. 28. — 26 I Cor. 11, 26.

1 ἐμπιπλῶν a | 3 ἀνεξωπήρωσεν a, ἐξωπύρωσεν h v | 4 δέδωκας d | 6 κακόνοιαν d | 9 προσηλωθεὶς h | καὶ sec > h | 11 τούτους : τοὺς h, + τοὺς a | ῥήξαι d | 12 ῥύσεται d | 14 ἡμερῶν d v | συνδιατρούσας d m v, διατρούσας h | 15 ἐκάθισεν d h | σου > d | 17 παντοκράτωρ d h v | 19 ταῖς : ἐν ταῖς d | 21 μαθηταῖς + αὐτοῦ d m | 21/22 τοῦτο — διαθήκης > h | 22 ἐστι > a | 25 ἔδωκεν h | 26 ἐκχυνόμενον d | εἰς ἄφ. ἁμαρτιῶν > m |

nutrit omneque animal implet beneplacito; manifestavit nomen tuum iis, qui illud ignorabant; fugavit ignorantiam, pietatem exsuscitavit, voluntatem tuam implevit, *opus, quod ei dedisti, consummavit.* 33. Atque his omnibus feliciter gestis per prodicionem illius, qui malitiae morbo languebat, comprehensus est manibus flagitiosorum, 5 nempe falso nomine gaudentium sacerdotum ac pontificum, et populi iniqui; a quibus cum multa passus esset et omnem ignominiam sustinisset permissu tuo, traditus est Pilato praesidi, iudicatus iudex, condemnatus salvator, cruci affixus, qui pati non potest, mortuus natura immortalis, sepultus vitae effector, ut illos, 10 propter quos advenerat, a passione solveret et a morte eriperet ac diaboli vincula rumperet illiusque ex fallacia liberaret homines. 34. Et resurrexit de mortuis tertia die, et quadringenta diebus commoratus cum discipulis *assumptus est in caelos, et ad dexteram assidet tibi, Deo ac patri suo.* 35. Memores igitur eorum, quae 15 propter nos pertulit, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debemus, at quantum possumus, et constitutionem eius implemus. 36. *In qua enim nocte tradebatur, sumpsit panem sanctis ac immaculatis manibus suis et elevatis oculis ad te, Deum ac patrem, fregit ac dedit discipulis dicens: Hoc est mysterium novi 20 testamenti, accipite ex eo, manducate, hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur in remissionem peccatorum.* 37. *Similiter calicem miscuit ex vino et aqua, sanctificavit ac dedit iis dicens: Bibite ex eo omnes, hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem; 25 quotiescunque enim manducabitis panem hunc et bibetis hunc calicem, mortem meam annuntiabitis, donec veniam.* 38. Itaque memores

27 ἄν d m v | 28 πίνετε post τοῦτο h m v | 29 ἄχρως + οὐ d | τοῖνον : οὐν d

33. σὴ συγκωρῆσει] Cf. II, 24, 3. — κριθεὶς ὁ κριτῆς] Apollinaris Hierap. in Chronico paschali ed. Migne PG 92, 82: ὁ κριθεὶς κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν. Non hanc quidem antithesin, sed plures similes de Christo adhibet Hippolytus Contra haer. Noeti ed. Lagarde 1858 p. 56. — ὁ ἀπαθής] Cf. II, 24, 3. Lusus verborum in hoc

versu occurrens manum Constitutoris prodere videtur.

35. οὐχ ὅσον — δυνάμεθα] Reperuntur verba c. 40, 2.

35—39. Nicolaus Methon. De corp. et sang. Christi. Cf. Testim.

36. Cf. Ps.-Dionys. De eccl. hier. c. 3, 3, 12.

αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανούς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ἧ ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς“ καὶ „ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“, προσ-
 5 φερόμέν σοι, τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ, κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, „εὐχαριστοῦντές σοι δι’ αὐτοῦ“ ἐφ’ οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερα-
 10 τεύειν σοι. 39. καὶ ἀξιούμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνευδεὴς θεός, καὶ
 15 εὐδοκίῃς ἐπ’ αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, „τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“, ὅπως ἀποφήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου· ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσιν πρὸς εὐσέβειαν,
 20 ἀφέσεως ἁμαρτημάτων τύχωσιν, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ῥυσθῶσιν, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἀξιοὶ τοῦ Χριστοῦ σου γένωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν, σοῦ καταλλαγέντος αὐτοῖς, δέσποτα παντοκράτορ. 40. ἔτι δεόμεθά σου, κύριε, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων,
 25 „ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως αὐτὴν διαφυλάξῃς ἀσειστον καὶ ἀκλυδώνιστον „ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος“· καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς „τῆς ὀρθοδομοῦσης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας“. 41. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τοῦ προσφέροντός σοι οὐδενίας καὶ ὑπὲρ παντός τοῦ πρεσβυτερίου,
 25 ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντός τοῦ κλήρου, ἵνα πάντας σοφίσας πνεύματος ἁγίου πληρώσῃς. 42. ἔτι „παρακαλοῦμέν“ σε, κύριε,

3 Mc. 13, 26. — I Petr. 4, 5. — 4 Rom. 2, 6. — 6 Col. 3, 17. —
 11 I Petr. 5, 1. — 20 Act. 20, 28. — 21 Mt. 28, 20. — 22 II Tim. 2, 15. —
 26 I Tim. 2, 1. 2.

1 ἐκ νεκρῶν > h m v | 3 μετὰ δ. κ. δυνάμεως > h m v | 5 καί : τῷ d | 10 εὐδοκίῃς h v | ἐπ’ : ἐν d | καταπέμψῃς h | 14 μεταλαμβάνοντες d | 15 ἁμαρτιῶν d | 16 πνεύματος ἁγ. πληρωθῶσιν > h, verba quidem notata sunt, sed non i. m. leguntur | 17 σου pr > d | γέγονται h | 18 παντοκράτωρ h v | 21 διαφυλάξῃ h | καὶ > d | 22 τῆς > h | 24 σοι οὐδ. (οὐθενίας h, οὐδενίας m) : ἀσθενείας d | 25 σοφίση καὶ d | 26 κύριε > h

39. Epicleseos, quae hic sequitur, myst. V, 7; Basilius De spiritu s. c. 27 mentionem faciunt Cyrillus Hier. Cat. n. 66; Chrysostomus De sacerdotio

passionis eius et mortis et a mortuis resurrectionis atque in caelos reditus nec non futuri eius secundi adventus, in quo cum *gloria et potestate veniet iudicare vivos et mortuos et reddere singulis iuxta opera eorum*, offerimus tibi, regi ac Deo, secundum constitutionem eius, panem hunc et calicem hunc, *gratias tibi per eum agentes*, 5 quia nos dignos habuisti, qui staremus coram te ac sacerdotio fungeremur tibi; 39. et poscimus te, ut super haec dona in conspectu tuo proposita placate respicias, tu, qui nullius indiges Deus, et bene placeas in eis ad honorem Christi tui atque supra hoc sacrificium mittas sanctum tuum spiritum, *testem passionum Domini* 10 *Iesu*, ut exhibeat panem hunc corpus Christi tui et calicem hunc sanguinem Christi tui, quo participes illius ad pietatem confirmantur, remissionem peccatorum consequantur, diabolo eiusque errore liberentur, spiritu sancto repleantur, digni Christo tuo fiant, vitam sempiternam impetrent, te illis reconciliato, Domine omni- 15 potens. 40. Adhuc oramus te, Domine, pro sancta ecclesia tua, quae a finibus ad fines extenditur, *quam acquisisti pretioso sanguine Christi tui*, ut eam inconcussam ac minime fluctuantem conserves *usque in saeculi consummationem*; item pro universo episcopatu *recte verbum veritatis tractante*. 41. Adhuc rogamus te pro me 20 nullius pretii homine, qui tibi offero, et pro omni presbyterio, pro diaconis ac universo clero, ut omnes sapientiam docens spiritu sancto impleas. 42. Adhuc *rogamus* te, Domine, *pro rege et iis*,

III, 4; VI, 4 (Bened. I, 383. 424); De s. pentec. hom. I, 4 (II, 463). Irenaei fragmentum XXXVIII, Pfaffianum II (ed. Stieren I, 854), locum *ὅπως ἀποφήνη — τύχωσιν* fere ad verbum exhibet, dicens: *ὅπως ἀποφήνη τὴν θυσίαν ταύτην καὶ τὸν ἄρτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ποτήριον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἵνα οἱ μεταλαμβάνοντες τούτων τῶν ἀντιτύπων τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν*. Haud dubie autem non est patris Lugdunensis, sed potius a Constitutionibus apost. dependet. Cf. quae adnotavi ad VII, 30, 2.

40—49. Cf. c. 10, 3—20; Cyrill. Cat. myst. V, 8—9.

42. Cf. c. 13, 5; I Clem. 61, 1. 2.

42—43. Hae preces desunt supra in oratione fidelium. Liturgia Mediolanensis autem iuxta sacramentarium saeculi X post preces pro ecclesia et archiepiscopo, ergo eodem loco quo Constitutiones, haec habet: Pro famulo tuo *illo* imperatore et famula tua *illa* imperatrice et omni exercitu eorum precamur. Et missale Hibernicum vetus: Sanctorum apostolorum ac martyrum memores simus, ut orantibus eis pro nobis veniam mereamur. Cf. Duchesne, *Origines* p. 189—191. Warren, *The Liturgy of Celtic Church* 1881 p. 230.

„ὑπὲρ τοῦ βασιλείως καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ“ καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου, ἵνα εἰρηνεύονται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ διάγοντες τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δοξάζωμέν σε διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“. 43. ἔτι προσφέρομέν

5 σοὶ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοὶ ἁγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων ὧν αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα. 44. ἔτι προσφέρομέν σοὶ ὑπὲρ τοῦ

10 λαοῦ τούτου, ἵνα ἀναδείξῃς αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου „βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον“. ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀγνείᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς γάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως μηδένα ἡμῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς. 45. ἔτι ἀξιοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ

15 τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρωστίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὀδοιπορούντων, ὅπως πάντων ἐπίκουρος γένη, πάντων „βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ“. 46. ἔτι παρακαλοῦμέν σε ὑπὲρ τῶν „μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ἡμᾶς

20 διὰ τὸ ὄνομά σου“, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων, ὅπως ἐπιστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθὸν καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν πρᾶνῃς. 47. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν κατηγυμένων τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετάνοιᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅπως τοὺς μὲν τε-

25 λειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθαρίσῃς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ πονηροῦ, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προσδέξῃ, καὶ συγχωρήσῃς καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν. 48. ἔτι προσφέρομέν σοὶ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν

4 I Tim, 1, 1. — 11 I Petr. 2, 9. — 18 Ps. 118, 114. — 19 Mt. 10, 22.

2 τὰ > h | 4 Ἰησοῦ > d | 9 ἐπίστασαι αὐτὸς h m v | 14 ἀπόβλητον ἡμῶν h | 15 ἐνοικούντων + ἐν αὐτῇ d | 15/16 ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις > d | 17 πάντων > a | 19 σε + καὶ a | ἡμᾶς > d | 21 ἐπιστρέψῃ d | 22 σε + κε d | 25 τῇ > d | ἐκ > h m v | τῆς > v | 26/27 καὶ αὐτοῖς : αὐτοῖς τε d | 27 προσφέρωμεν d

43. Ps.-Ign. Ant. 12. — ὑπὲρ πάντων κτλ.] Similiter Liturgia Chryso-

stomi, Hammond, *Liturgies* p. 113; Brightman, *Liturgies* I, 331. Sacrificia

qui in sublimitate sunt, et pro cuncto exercitu, ut res nostrae in pace versentur, quo totum vitae nostrae tempus in quiete et concordia degentes te glorificemus per Iesum Christum spem nostram. 43. Adhuc offerimus tibi pro omnibus sanctis, qui a saeculo placuerunt tibi, patriarchis, prophetis, iustis, apostolis, martyribus, 5 confessoribus, episcopis, presbyteris, diaconis, subdiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis et omnibus, quorum tu nosti nomina. 44. Adhuc offerimus tibi pro populo hoc, ut eum in laudem Christi tui exhibeas *regale sacerdotium, gentem sanctam*; pro iis, qui in virginitate et castitate vivunt; pro viduis ecclesiae; 10 pro iis, qui in nuptiis honestis ac in progeneratione liberorum degunt; pro infantibus plebis tuae, ut neminem nostrum reiciendum habeas. 45. Adhuc poscimus te pro urbe hac et habitantibus in ea, pro aegrotis, pro dura servitute afflictis, pro exulibus, pro proscriptis, pro navigantibus et iter facientibus, ut omnium sis auxiliator, omnium *adiutor ac defensor*. 46. Adhuc rogamus te pro iis, qui *oderunt nos et propter nomen tuum nos persequuntur*, pro iis, qui foris sunt et errant, ut adducas eos ad bonum et furorem eorum mitiges. 47. Iterum rogamus te pro ecclesiae catechumenis et pro iis, qui ab adversario iactantur, et pro paenitentiam agentibus 25 fratribus nostris, ut primos quidem perficias in fide, alteros vero mundes a vexatione mali, tertiorum autem paenitentiam suscipias condonesque cum iis tum nobis delicta nostra. 48. Offerimus quoque tibi pro aeris temperatura et frugum ubertate, ut

pro martyribus oblata fuisse testantur etiam Cyprianus Ep. 39 c. 3 (cf. Ep. 12 c. 2) et Chrysostomus In Acta hom. XXI, 4 (PG 60, 170). Cyrillus Hieros. Catech. myst. V, 9 autem scribit, nos eorum recordari (*μνημονεύειν*), qui obdormierunt, primum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, ut Deus precibus et intercessionibus eorum nostram orationem suscipiat; et similiter Liturgia Iacobi, Brightman I, 57. Augustinus etiam vetat pro martyribus orari Serm. 159 c. 1 (PL 38, 868) scribens: Ideo habet ecclesiastica disciplina, quod fideles noverunt,

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

cum martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur; pro ceteris autem commemoratis defunctis oratur; iniuria est enim pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari; ac similiter In Evang. Ioann. tract. 84 c. 1 (PL 35, 1847). Cf. E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults* 1904 p. 280 sq.

44. Virgines et viduae, quarum hic mentio fit, sunt eae, quae in ordine virginum ac viduarum non sunt receptae.

45. *βοηθός καὶ ἀντιλήπτωρ*] Cf. I Clem. 59, 4; Iust. Dialog. c. 30.

καρπῶν, ὅπως ἀνελλιπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν αἰνῶμέν σε ἀπαύστως „τὸν διδόντα τροφήν πάσῃ σαρκί“.

49. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόντων, ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ ἐπισυναγάγῃς
 5 ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· 50. ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπείς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας
 10 τῶν αἰώνων. 51. καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· Ἀμήν.

- XIII. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εἰπάτω· Ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. 2. καὶ ὁ διάκονος κηρυσσέτω πάλιν· 3 (XIII). Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ
 15 προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς προσδέξῃται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον „εἰς ὁσμὴν εὐωδίας“. 4. ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας
 20 καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πάντα διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ. 5. „ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν“, ἵνα εἰρηνεύονται τὰ πρὸς ἡμᾶς, „ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι“. 6. τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν,
 25 ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν. 7. ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τῶν ἁγίων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν.

2 Ps. 135, 25. — 17 Eph. 5, 2. — 21 I Tim. 2, 1. 2.

1 ἀνελλιπῶς d | 2 αἰνῶμέν m : αἰνοῦμέν rel | 3 καὶ > d | 3/4 ἀπόντων : ἀπάντων h | 5/6 νοητῆς καὶ αἰσθητῆς h | 7 ὅτι + δι' αὐτοῦ d | πᾶσα + ἡ d | εὐχαριστία + καὶ διὰ σὲ καὶ μετὰ σέ· αὐτῷ d | 8 τῷ π. κ. τῷ υἱῷ κ. τῷ : ἐν d | 8,9 καὶ νῦν : νῦν h m | 9 ἀνεκλειπείς v, ἀνελλιπείς d m | ἁγ. καὶ ἀτελευτήτους post αἰώνων h v, vel potius post ἀμήν, quod h addit | 14 αὐτοῦ + καὶ d | 15 ἡμῶν d h : > a v | 17 εὐωδίας a | 18/19 ἐπισκοπῆς + καὶ d | 19 πάσης > d | 20 καὶ ὑπηρεσίας > h m v | 21 φυλάξῃ v | 22 ἐν > a | τὰ > h | 23 διάγωμεν : διάγομεν a h, > d | πάσῃ > d | 26 δεηθῶμεν > d

indesinenter bona a te collata percipientes assidue laudemus te, *qui das escam omni carni*. 49. Etiam rogamus te pro iis, qui ob causam probabilem absentes sunt, ut omnes nos conserves in pietate et congreges in regno Christi tui, Dei universae naturae sub sensum et intellegentiam cadentis, regis nostri, immutabiles, 5 inculpatos, irreprehensos; 50. quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri et filio et spiritui sancto, et nunc et semper et in infinita ac sempiterna saecula saeculorum. 51. Atque omnis populus respondeat: Amen.

XIII. Et episcopus dicat: Pax Dei sit cum omnibus vobis, 10 ac cunctus populus respondeat: Et cum spiritu tuo. 2. Ac diaconus iterum praedicet: 3 (XIII). Adhuc atque adhuc oremus Deum per Christum eius; pro munere, quod Domino Deo nostro oblatum est, oremus, ut Deus, qui bonus est, mediante Christo suo illud recipiat in caeleste suum altare *ad odorem suavitatis*. 15 4. Pro ecclesia hac et populo oremus; pro universo episcopatu, omni presbyterio, cuncto Christi diaconio ac ministerio, omni ecclesiae coetu oremus, ut Dominus universos conservet atque custodiat. 5. *Pro regibus et in sublimi potestate constitutis oremus, ut res nostrae pacificae sint, quo vitam quietam et tranquillam nacti 20 in omni pietate ac morum castitate degamus*. 6. Sanctorum martyrum memores simus, ut digni habeamur participes fieri eorum certaminis. Pro iis qui in fide requieverunt oremus. 7. Pro caeli temperatura et frugum maturitate oremus. 8. Pro recenter

XIII. Προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφορὰν. Oratio pro fidelibus post divinam oblationem.

4—7. In Missali gothico, Migne PL 72, 314, sacerdos orat: Suscipe (Domine) nomine tuo debita honoris obsequia pro pace ecclesiae tuae, pro commemoratione omnium sanctorum, pro sacerdotum et ministrorum puritate, pro regum pacabilitate, pro sufficientia rerum et temporum tranquillitate, pro perseverantia virginum et continentia viduarum, pro orphanorum tuitione et paenitentium sublevatione, pro salute omnium viventium et pro requie defunctorum.

6. Cum c. 12, 43 pro omnibus sanctis, etiam pro martyribus, sacrificium offeratur, hic martyres modo commemorantur tanquam exemplum Christianis exhibentes, pro reliquis autem defunctis preces fiunt. Cf. Vita Melaniae Iunioris I, 28, Analecta Bolland. VIII, 39. — τῶν ἁ. μ. μνημονεύσομεν] Cum preces intercessoriae (ὑπὲρ . . . δεηθῶμεν) et antecedant et sequantur, Lucius l. c. (cf. c. 12, 43) etiam hanc particulam olim eiusmodi fuisse et a Constitutore transformatam esse iudicavit. Revera particula a parte capitis reliqua divergit. Nihilominus eam duarum manuum esse non contenderim.

8. ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν, ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ
πίστει· πάντες ὑπὲρ ἀλλήλων παρακαλέσωμεν. 9. ἀνάστησον ἡμᾶς,
ὁ θεός, ἐν τῇ χάριτί σου. ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα. 10. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· „Ὁ
5 θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ κραταῖος
τοῖς ἔργοις“, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ „τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ“ τοῦ
σωτήρος ἡμῶν, ἐπίβλεπον ἐφ’ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποιμνιόν σου τοῦτο,
ὃ δι’ αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου· καὶ ἀγιάσας
ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον, „καθαροὺς γενομένους
10 ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“, τυχεῖν τῶν προ-
κειμένων ἀγαθῶν· καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνης, ἀλλὰ βοηθὸς
ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστὴς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου,
μεθ’ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία καὶ τῷ ἁγίῳ
πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 11. καὶ μετὰ τὸ πάντα εἰπεῖν·
15 Ἀμήν, ὁ διάκονος λεγέτω· Πρόσχωμεν. 12. καὶ ὁ ἐπίσκοπος προσ-
φωνησάτω τῷ λαῷ οὕτω· Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. 13. καὶ ὁ λαὸς
ὑπακουέτω· Εἷς ἅγιος, εἷς κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν θεοῦ
πατρὸς εὐλογητὸς εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. „Δόξα ἐν ὑψίστοις
θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ
20 Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου θεὸς κύριος
καὶ ἐπεφάνη ἐν ἡμῖν, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις“. 14. καὶ μετὰ
τοῦτο μεταλαμβανέτω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ
διάκονοι καὶ οἱ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψάλται
καὶ οἱ ἀσκηταί, καὶ ἐν ταῖς γυναιξίν αἱ διάκοναι καὶ αἱ παρθένοι
25 καὶ αἱ χῆραι, εἶτα τὰ παιδιά, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν
μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου. 15. καὶ ὁ μὲν ἐπί-

5 Ier. 39, 19. — 6 Act. 4, 27. 30. — 9 II Cor. 7, 1. — 18 Luc. 2, 14. —
19 Mt. 21, 9. — 20 Ps. 117, 27. — 21 Mt. 21, 9.

2 πάντες — παρακαλέσωμεν : a i. m., a² insuper π. ὑπ’ ἄλλων παρα-
καλέσθωσαν | 3 ἐπαναστάντες d | 5 μέγας pr : μόνος d | καὶ pr : ὁ d h |
τῆς βουλῆς d | 7 σου > d | 9 τὰ σώματα h m v | 13 μεθ’ : δι’ d | δόξα
+ καὶ d | τιμὴ αἰώνιος d | καὶ τῷ : ἐν d | 14/15 εἰπεῖν ἀμήν : ἡμῖν d |
18 πατρὸς + ἀμήν h | εἰ d h : > a v | 19 ἐν ἁ. εὐδοκία > m | 20/21 θεὸς
— ἡμῖν > h | 21 ἐπεφάνη ἐν d : ἐπέφανεν a v LXX | 22 λαμβανέτω d m |
23 καὶ οἱ (οἱ > a) ὑποδιάκονοι > d | 24 διακόνισσαι a | καὶ tert > d h |
αἱ παρθένοι > d | 25 τότε καὶ h | κατὰ τάξιν > h

10. μεθ’ οὗ κτλ.] Haec formula ab- cedentibus (5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5;
hinc adhibetur, cum in capitibus prae- 9, 10; 11, 6) formula δι’ οὗ κτλ. le-

baptismo illuminatis oremus, ut confirmentur in fide; omnes alii pro aliis obsecremus. 9. Suscita nos, Deus, in gratia tua. Suscitati, nos ipsos Deo per Christum eius commendemus. 10. Et episcopus dicat: *Deus, qui magnus et magni nominis es, magnus consilio et potens operibus; Deus et pater sancti filii tui Iesu* 5 *salvatoris nostri, respice super nos ac super gregem tuum hunc, quem per eum delegisti ad nominis tui gloriam; et sanctificans corpus nostrum et animam nostram concede, ut effecti puri ab omni inquinamento carnis ac spiritus proposita bona consequamur; neminemque nostrum indignum iudices, verum sis noster adiutor,* 10 *opitulator, propugnator per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio et sancto spiritui in saecula, amen.* 11. Et postquam omnes dixerunt: Amen, diaconus dicat: Attendamus. 12. Ac episcopus ita ad populum proloquatur: Sancta sanctis. 13. Populusque respondeat: Unus sanctus, unus 15 Dominus, Iesus Christus, in gloriam Dei patris benedictus es in saecula, amen. *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hosanna filio David; benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, et apparuit in nobis; hosanna in altissimis.* 14. Post hoc sumat et communicet episcopus, deinde presbyteri, 20 diaconi, subdiaconi, lectores, cantores et ascetae, et in feminis diaconissae, virgines et viduae; postea pueri, tuncque omnis populus ordine cum pudore et reverentia absque strepitu. 15. Et

gatur. Codex d vero hanc retinet; eumque sequitur codex f in sectione de ordinibus, quam iterum excipit, primo loco autem vel c. 16, 5 ambiguus est μεθ' οὗ et ἐν (pro καὶ τῷ) ἁγίῳ πνεύματι tradens.

13. Cf. Cyr. Hieros. Cat. myst. V, 19. Etiam Didymus De trinitate III, 13 hunc liturgiae locum respicere videtur de Christo dicens, quod sit ὁ εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς ἀμήν (PG 39, 861).

14. οἱ ἀσκηταί] hoc loco tantum commemorantur. Quales autem fideles auctor ante oculos habuit, ascetas sae-

culorum priorum tantum, an etiam monachos? Cur hos nusquam nominat, cum aetate ipsius haud dubie iam exstiterint? Forte quia eum haud fugit, monachatum recentioris aetatis esse? Quaestio facilius poni quam solvi potest.

15. De ritu communionis cf. Eus. H. E. VI, 43, 18. 19; Cyr. Cat. myst. V, 21. Saeculo II teste Iustino Apol. I, 65 diaconi etiam panem eucharisticum distribuebant. Postea autem id facultatis restrictum fuit. Iam Cyprianus De lapsis c. 25 similiter ac Constitutor dicit, diaconum calicem offerre praesentibus.

σκοπος διδότην τὴν προσφορὰν λέγων· Σῶμα Χριστοῦ, καὶ ὁ
 δεχόμενος λεγέτω· Ἀμήν· ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον καὶ
 ἐπιδιδούς λεγέτω· Αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς, καὶ ὁ πίνων
 λεγέτω· Ἀμήν. 16. ψαλμὸς δὲ λεγέσθω γ' ἐν τῷ μεταλαμβάνειν
 5 πάντας τοὺς λοιπούς. 17. καὶ ὅταν πάντες μεταλάβωσιν καὶ
 πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰσφερέτωσαν εἰς
 τὰ παστοφῶρια.

XIV. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω πανθαμένου τοῦ ψάλλοντος·
 2 (XIV). Μεταλαβόντες τοῦ τιμίον σώματος καὶ τοῦ τιμίον αἵμα-
 10 τος τοῦ Χριστοῦ εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιῶσαντι ἡμᾶς μετα-
 λαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν μὴ εἰς
 κρίμα, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ
 σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ζωὴν
 τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. 3. ἐγειρώμεθα· ἐν χάριτι Χριστοῦ ἑαυτοὺς
 15 τῷ μόνῳ ἁγεννήτῳ θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθώμεθα.

XV. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω· 2 (XV). Δέσποτα ὁ
 θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ εὐλογητοῦ
 παιδός, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπίσκοος, ὁ καὶ
 τῶν σιωπῶντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεύξεις· εὐχαριστοῦμέν σοι,
 20 ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ἃ
 παρέσχον ἡμῖν εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶς ἐγνωσμένων, εἰς
 φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμελημάτων, ὅτι τὸ ὄνομα
 τοῦ Χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς καὶ σοὶ προσφκειώμεθα.
 3. ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἔνωσον ἡμᾶς μετὰ
 25 τῶν καθωσιωμένων σοι, στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ
 ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει, τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυψον, τὰ
 λείποντα προσαναπλήρωσον, τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον. 4. τοὺς
 ἱερεῖς ἀμόμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου, τοὺς βασιλεῖς δια-
 τήρησον ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ, τοὺς ἀέρας ἐν
 30 εὐκρασίᾳ, τοὺς καρπούς ἐν εὐφορίᾳ, τὸν κόσμον ἐν παναλκί προ-
 νοίᾳ· τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράϋνον, τὰ πεπλανημένα ἐπίστρεψον.
 5. τὸν λαόν σου ἁγίασον, τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον, τοὺς ἐν

4 Ps. 33. — 9 I Petr. 1, 19. — 11 I Cor. 11, 29.

9 σώματος κ. τ. τιμίον > d | 12 ἡμῖν a d : ἡμῶν h m v | 14 ἐγει-
 ρόμεθα d | ἐν > d | ἑαυτοὺς + τῷ θεῷ a | 15 καὶ τῷ Χρ. : διὰ τοῦ
 Χριστοῦ d | 17 εὐλογημένου d | 22 ἄφεσιν + τῶν h | 23 προσφκειώμεθα d v,
 -οῦμεθα h | 25 καθωσιωμένων h v | στήριξον m v | ἀληθείᾳ + σου m |

episcopus quidem tribuat oblatam dicens: Corpus Christi; et qui recipit, respondeat: Amen; diaconus vero teneat calicem ac tradendo dicat: Sanguis Christi, calix vitae, et qui bibit respondeat: Amen. 16. Psalmus autem tricesimus tertius dicatur, dum reliqui omnes communicant. 17. Cumque universi et universae communicaverint, accipientes diaconi, quae supersunt, inferant in pastophoria. 5

XIV. Et diaconus, quando qui psallit fecerit finem, pronuntiet: 2 (XIV). Percepto pretioso corpore et pretioso sanguine Christi agamus gratias ei, qui dignos effecit nos, ut participes essemus sanctorum eius mysteriorum; rogemusque id nobis non in iudicium ac damnationem fieri, sed in salutem, in utilitatem animae et corporis, in custodiam pietatis, in remissionem peccatorum, in vitam futuri saeculi. 3. Surgamus: in gratia Christi nos ipsos soli ingenito Deo et Christo eius commendemus. 15

XV. Atque episcopus gratiarum actionem proferat: 2 (XV). Domine Deus omnipotens, pater Christi tui, benedicti filii, exauditor eorum, qui recte invocant te, cognitor precum etiam eorum, qui tacent; gratias agimus tibi, quod nos dignos censuisti, qui participaremus sancta tua mysteria, quae praebuisti nobis ad plenam persuasionem eorum, quae bene cognovimus, ad custodiam pietatis, ad remissionem delictorum, quoniam nomen Christi tui invocatum est super nos et tibi adiuncti sumus. 3. Qui segregasti nos ab impiorum communione, aduna nos cum iis, qui tibi sunt consecrati; firma nos in veritate per sancti spiritus adventum; quae ignoramus, revela; quae deficiunt, supple; quae novimus, corrobora. 4. Sacerdotes inculpatos conserva in cultu tuo, reges tuere in pace, magistratus in iustitia, aerem in temperie, fruges in ubertate, mundum in omnipotente providentia; gentes bellicosas seda, errantes converte. 5. Populum tuum sanctifica, virgines 25
27 *λειπόμενα* h m v | 28 *φύλαξον* m v | 30 *παναλλεῖ* a d h² : *παναρκεῖ* h m v

16. Psalmum XXXIII fidelibus communicantibus cantatam fuisse testantur Cyrillus Cat. myst. V, 20, Liturgia Iacobi, etiam nonnullae liturgiae Occidentis, de quibus cf. Duchesne, *Origines* p. 215. In Liturgia Marci canitur Psalmus 41.

XIV. *Προσφώνησις μετὰ τὴν μετάληψιν*. Oratio post communionem.

XV. *Ἐπίκλησις μετὰ τὴν μετάληψιν*. Invocatio post communionem.

γάμῳ διαφέλαξον ἐν πίστει, τοὺς ἐν ἀγνείᾳ ἐνδυνάμωσον, τὰ
 νήπια ἄδρυνον, τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον, τοὺς ἐν κατηγήσει
 παιδεύσον καὶ τῆς μνήσεως ἀξίους ἀνάδειξον, καὶ πάντας ἡμᾶς
 ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
 5 τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ
 πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Τῷ
 θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. καὶ ὁ
 ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς
 καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν καὶ τοῖς πᾶσι παρὼν καὶ ἐν
 10 οὐδενὶ ὡς ἐνόν τι ὑπάρχων, ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρό-
 νοῖς μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰῶσιν μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ
 παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ ὑποκείμενος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος,
 ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος,
 „ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον“, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, ὁ γνωστὸς πάσαις
 15 ταῖς μετ' εὐνοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς φύσεσιν, ὁ καταλαμβα-
 νόμενος ὑπὸ τῶν ἐν εὐνοίᾳ ἐπιζητούντων σε, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ
 τοῦ ἀληθινῶς ὀρθῶντος, τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντος λαοῦ σου·
 8. εὐμενῆς γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου καὶ εὐλό-
 γησον τοὺς σοὶ κεκλικότας τοὺς ἑαυτῶν ἀρχένας, καὶ „δὸς αὐτοῖς
 20 τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν“ τὰ ἐπὶ συμφέροντι καὶ μηδένα
 αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσης ἐκ τῆς βασιλείας σου, ἀλλὰ ἁγιάσον
 αὐτούς, φρούρησον, σκέπασον, ἀντιλαβοῦ, ῥῦσαι τοῦ ἀλλοτρίου,
 παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλαξον, „τὰς εἰσόδους αὐτῶν
 καὶ τὰς ἐξόδους φρούρησον“· 9. ὅτι σοὶ δόξα, αἶνος, μεγαλοπρέ-
 25 πεια, σέβας, προσκύνησις καὶ τῷ σῷ παιδί Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ σου,
 τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ θεῷ καὶ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν
 καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 10. καὶ ὁ διά-
 κονος ἔρει· Ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ. 11. ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς
 30 καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις.

XVI. Περὶ δὲ χειροτονίας πρεσβυτέρων ἐγὼ ὁ φιλούμενος

14 I Tim. 6, 16. — 16 Gen. 35, 9. 10. — 19 Ps. 36, 4. — 23 Ps. 120, 8.
 31 Ioann. 13, 23.

2 ἄδρυνον d h | ἐν + τῇ d | 5 μεθ' : δι' d | καὶ τῷ : ἐν d | 6 ἀμήν
 > m | λεγέτω + μετὰ τὴν εὐχὴν m | 9 ἐν > h | 11 περαιούμενος h m v |
 14 ὁ pr > h | 16 ἐν > d h | ἀγνεία ἐκζητ. m | θεὸς + τοῦ d | 20 τὰ sec
 > h | συμφέροντα d | 23 οἰκείους d | 25 τῷ σῷ παιδί : μετὰ σὲ καὶ διὰ
 σὲ τῷ παιδί σου d | τῷ . . σου > d | 26 καὶ θεῷ > d | καὶ τῷ : δι' οὗ

conserva, coniuges custodi in fide, castos roboras, infantes ad maturam aetatem perduc, nuper initiatos firma, catechumenos erudi ac dignos initiatione redde, nosque omnes congrega in regnum caelorum in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen. 6. Et diaconus dicat: Deo per Christum eius inclinate et accipite benedictionem. 7. Tum episcopus precetur dicens: Deus omnipotens, verax et incomparabilis, qui ubique existis ac omnibus praesens es et in nullo es ut aliquid in eo existens, qui locis non circumscriberis, qui temporibus non vetustescis, qui saeculis non terminaris, qui verbis non seduceris, qui ortui non es subiectus, qui custodia non indiges, qui supra extraque interitum es, qui conversionem recipere nequis, qui natura es immutabilis, *qui lucem habitas inaccessam*, qui natura invisibilis es, qui omnibus naturis rationalibus te benevole requirentibus notus es, qui deprehenderis ab iis, qui in benevolentia vestigant te, Deus Israel vere videntis, in Christum credentis populi tui; 8. propitius factus exaudi me propter nomen tuum, ac benedic iis, qui tibi inclinarunt cervices suas, atque *da eis cordis eorum petitiones*, quae utiles sunt, et neminem eorum abici facias a regno tuo, sed sanctifica illos, custodi, protege, adiuva, libera ab adversario, ab omni inimico; domus eorum serva; *introitus eorum et exitus tuere*; 9. quoniam tibi gloria, laus, maiestas, cultus, adoratio et filio tuo Iesu Christo tuo, Domino nostro et Deo ac regi, et sancto spiritui nunc et semper et in saecula saeculorum, amen. 10. Et diaconus dicat: Ite in pace. 11. Haec de mystico cultu nos apostoli constituimus vobis episcopis et presbyteris et diaconis.

XVI. Porro de ordinatione presbyterorum ego dilectus a

σοι ἐποφείλεται παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως ἢ ἐπάξιος εὐχαριστία ἐν d | 27 τῶν αἰώνων > d | 29 διατασσόμεθα h | 30 τοῖς pr > h v | τοῖς sec > h | 31 δὲ > d f p E, omittunt particulam, verba *περὶ χειροτονίας πρεσβ.* vel *χειροτονία πρεσβ.*, ut hic scribit h et similiter cap. XVII, tanquam inscriptionem exhibentes, f E semper infra quoque capite XXI excepto | *πρεσβυτέρων* d f E, hi duo etiam infra semper singularem exhibent, *διακόνου κτλ.*

6—10. Inscribunt h v: *Ἐπίκλησις κεφαλοκλισίας πιστῶν ἀπολυτικῆ.*

XVI. *Ἐπίκλησις χειροτονίας πρεσβυτέρων.* Invocatio ordinationis pres-

byterorum. — Sic a; d v verba capitis priora tanquam inscriptionem exhibent. Similiter deinceps. Turrianus in hoc capite et sequentibus inscriptionem ipse composuisse videtur.

ὑπὸ τοῦ κυρίου διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις. 2. πρεσβύ-
 τερον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπι-
 τίθει αὐτός, τοῦ πρεσβυτερίου παρεστῶτός σοι καὶ τῶν διακόνων,
 καὶ εὐχόμενος λέγε· 3. Κύριε παντοκράτορ, ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ διὰ
 5 Χριστοῦ τὰ πάντα δημιουργήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὄλων προνοῶν
 καταλλήλως· ᾧ γὰρ δύνამις διάφορα ποιῆσαι, τούτω δύνამις καὶ
 διαφόρως προνοῆσαι· διὰ γὰρ αὐτοῦ, ὁ θεός, προνοεῖς τῶν μὲν
 ἀθανάτων φυλακῇ μόνῃ, τῶν δὲ θνητῶν διαδοχῇ, τῆς ψυχῆς
 φροντίδι νόμων, τοῦ σώματος ἀναπληρώσει τῆς ἐνδείας· αὐτός
 10 οὖν καὶ νῦν ἐπίβλεπον ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὔξησον
 αὐτήν, καὶ πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προεστῶτας καὶ δὸς δύναμιν
 πρὸς τὸ κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ
 σου. 4. αὐτός καὶ νῦν ἔπιθε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον τὸν
 ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντός εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα,
 15 καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεῦμα χάριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντι-
 λαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν
 τρόπον ἐπέιδες ἐπὶ λαὸν ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωϋσεὶ
 αἰρήσασθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἐνέπλησας πνεύματος. 5. καὶ νῦν,
 κύριε, παράσχου, ἀνελλιπὲς τηρῶν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα τῆς χάριτός
 20 σου, ὅπως, πλησθεὶς ἐνεργημάτων ἰατικῶν καὶ λόγου διδακτικοῦ,
 ἐν πραότητι παιδεύῃ σου τὸν λαὸν καὶ δουλεύῃ σοι εἰλικρινῶς
 „ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ“, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ
 σου ἱερουργίας ἀμώμους ἐκτελῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ
 σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας·
 25 ἀμήν.

XVII. Περὶ δὲ χειροτονίας διακόνων ἐγὼ Φίλιππος διατάσ-
 σομαι. 2. διάκονον καταστήσεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς
 χεῖρας, παρεστῶτός σοι παντός τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν δια-
 κόνων, καὶ ἐπευξάμενος ἑρεῖς· XVIII. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ,
 30 ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀψευδής, „ὁ πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλου-
 μένους σε“ ἐν ἀληθείᾳ, „ὁ φοβερός ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ,

6 Sap. 6, 8. — 12 I Tim. 5, 17. — 17 Num. 11, 16. — 22 II Macc.
 1, 3. — 30 Rom. 10, 12. — 31 Ps. 65, 5; Iob 9, 4.

1 τοῦ > f h | 2/3 ἐπίτιθε d | 3 τοῦ > d | 4 παντοκράτορ a d² :
 -κράτωρ d h p v | θεός : βασιλεὺς d f | ὁ sec > f | 5 Χριστοῦ + σου p v |
 τὰ > d | δημιουργήσας + πρὸ δὲ πάντων αὐτοῦ (αὐτῷ f) ὑποστησάμενος d f |
 7 δι' αὐτοῦ γὰρ d | αὐτοῦ : τούτο a | 8 τὸν h | διδαχῇ f | 9 φροντίζη f | ἀνα-

Domino constituo vobis episcopis. 2. Cum presbyterum ordinas, episcopo, manum super caput eius ipse impone adstante tibi presbyterio nec non diaconis, et orans dic: 3. Domine omnipotens, Deus noster, qui per Christum universa condidisti et per ipsum cunctis provides convenienter; in quo enim potestas est efficiendi 5 varia, in eo et inest potestas providendi variis modis; per eum enim, Deus, provides immortalibus quidem sola conservatione, mortalibus vero successione, animae cura legum, corpori expletione indigentiae: ipse igitur et nunc respice in sanctam tuam ecclesiam et auge eam; multiplica eos, qui in ea praesunt, virtutemque da, 10 ut verbo ac opere ad aedificationem populi tui laborent. 4. Ipse nunc quoque respice super hunc famulum tuum, qui suffragio ac iudicio totius cleri in presbyterium cooptatus est, et imple illum spiritu gratiae et consilii, ut adiuvet ac gubernet populum tuum in corde mundo, quemadmodum respexisti in populum electum 15 tuum et sicut Mosi praecepisti eligere seniores, quos implevisti spiritu. 5. Et nunc, Domine, praesta, servans in nobis spiritum gratiae tuae non deficientem, ut repletus operationibus vim sanandi habentibus ac sermone ad docendum apto, erudiat cum mansuetudine populum tuum ac serviat tibi sincere, *mente pura et anima* 20 *volente*, atque sacra, quae pro populo celebrantur, inculcate perficiat per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XVII. De ordinatione vero diaconorum ego Philippus constituo. 2. Diaconum efficies, episcopo, imponens ei manus, adstante 25 tibi cuncto presbyterio cum diaconis, et orans dices: XVIII. Deus omnipotens, verax neque fallens, *dives erga omnes te invocantes* in veritate, *terribilis in consiliis, sapiens cogitatione, fortis et magnus*;

πληρώσει > d | 12 εἰς : πρὸς d f | 13 ἔτιδε > f | τὸν pr + τὸν h | τοῦτον : τόνδε ἔτιδε f | 15 αὐτῷ h | πνεύματος a | συμβουλίας h p | 16 κυβερνεῖν h, συνκυβερνᾶν f | 17 προσέταξες f | μωσῆ d, μωσῆ f h | 18 αἰρεῖσθαι a, ερρησασθαι f | ἔπλησας a d E | 19 ἀνελλιπὲς h, ἀνεκλιπὲς d, ἀνεκλειπὲς v, ἀνεκλιπῶς f | 20 ἰαματικῶν f E | 21 παιδεύην f, παιδεύση h | δουλεύην f, δουλεύση h | 23 ἄμωμος f | ἐκτελεῖ d f h | μεθ' : δι' d | 24 καὶ τῷ : ἐν d f | 26 δὲ > d f p E cf. c. 16 | 27 καθιστον f | αὐτῷ post χειρας d | 29 καὶ > f | 31 σου f | σοφὸς + ἐν f h

3. Ps.-Ign. Philad. 9, 2.

XVII—XVIII. Ἐπίκλησις χειροτο-

νίας διακόνου. Invocatio ordinationis diaconi.

ὁ κραταιὸς καὶ μέγας“· 2. „εἰδάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν δέησιν ἡμῶν“, καὶ „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου“ τόνδε, τὸν προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, καὶ πλησον αὐτὸν πνεύματος καὶ δυνάμεως, ὡς ἐπλησας
5 Στέφανον τὸν μάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σου· 3. καὶ καταξίωσον αὐτόν, εὐαρέστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπτως, ἀμέπτως, ἀνεγκλήτως, μείζονος ἀξιοθῆναι βαθμοῦ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ’ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς
10 τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XIX. Περὶ δὲ διακονίσεως Βαρθολομαῖος διατάσσομαι. 2. ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ἐρεῖς· XX. „Ὁ θεὸς“ ὁ αἰώνιος, „ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“,
15 ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος Μαριὰμ καὶ Δεββῶραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιόσας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουρούς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· 2. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὴν δούλην
20 σου τήνδε τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ „καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ’ οὗ σοὶ δόξα καὶ προσκύνησις καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XXI. Περὶ δὲ ὑποδιακόνων ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις. 2. ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπι-

1 Ps. 142, 1. — 2 Ps. 30, 17. — 5 Act. 6. 7. — 13 II Cor. 1, 3. — 16 Ex. 15, 20; Iudith 4, 4; Luc. 2, 36; IV Reg. 22, 14. — 21 II Cor. 7, 1.

3 πειραζόμενον f | 4 ἐμπλησον f | πνεύματος + ἅγιον a | 5 πρωτο-
μάρτυρα d f E | 6 εὐαρεστοῦσαι f | 7 ἐνχειρισθῆσαν f, similiter saepius |
8 μεσιτείας + τοῦ Χριστοῦ σου d f E | 8/9 υἱοῦ σου d f E | 9 μεθ’ : δι’
d f | δόξα + καὶ d | καὶ τῷ : ἐν d f | 11 δὲ > f p v E, v etiam verba
περὶ — διατάσσομαι tanquam inscriptionem habens | Βαρθολομαῖος + ἐγὼ h |
11/12 ὡς ἐπίσκοπος f | 12 ἐπιθήσεις : ἐπιθεις f, + ἐπ’ d | 14 ἡμῶν > h |
15 πνι h v | 16 δεββωραν f, δεβόρραν d h | 17 υἱόν : χν d | καὶ > h |
18 φρουρας f h, φρουρούσας d | 20 προχειρισθεῖσαν d | 22 αὐτὴν > d h |
23 μεθ’ : δι’ d f | 24 καὶ τῷ : ἐν d f | 25 περὶ — διατάσσομαι : haec
tanquam inscriptionem i. m. quoque posuit h | ὑμῖν > f | 26 ὑποδιακονῶ f

2. exaudi orationem nostram, Domine, et auribus percipe deprecationem nostram; et ostende faciem tuam super servum tuum hunc, electum tibi in diaconatus mysterium; et imple eum spiritu et virtute, sicut implevisti Stephanum martyrem ac passionum Christi tui imitatore; 3. et concede ei, ut ministerium sibi traditum 5 probe, constanter, innocue ac inculpabiliter administret atque maiore gradu dignus habeatur, mediatore unigenito filio tuo, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XIX. De diaconissa vero Bartholomaeus constituo. 2. Episcopo, impones ei manus adstante presbyterio una cum diaconis 10 ac diaconissis et dices: XX. *Deus aeternae, pater Domini nostri Iesu Christi*, creator viri ac mulieris, qui spiritu implevisti Mariam, Debboram, Annam et Holdam, qui non dedignatus es ex muliere nasci unigenitum filium tuum, qui in tabernaculo testimonii et in templo feminas custodes sanctarum ianuarum tuarum instituisti; 15 2. ipse nunc quoque respice in famulam tuam hanc, electam ad ministerium, et da ei spiritum sanctum, et *munda eam ab omni inquinamento carnis et spiritus*, ut opus sibi commissum perficiat condigne in gloriam tuam et laudem Christi tui, cum quo tibi gloria atque adoratio et sancto spiritui in saecula, amen. 20

XXI. De subdiaconis autem ego Thomas vobis episcopis constituo. 2. Quando subdiaconum ordinas, episcopo, impones

XIX—XX. *Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας διακονίσσης*. Invocatio in ordinatione diaconissae.

XIX. *Χειροτονίαν* vel ordinationem diaconissarum commemorant etiam synodi Chalcedonensis c. 15, Trullana c. 14 et 40; Sozomenus H. E. VIII, 9; Fortunatus, Vita Radegundis c. 12 (Migne PL 88, 502). Synodus Nicaena c. 19 quoque nominanda est, quae autem addens: *ἐπεὶ (αἱ διακονίσσαι) μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν*, ordinationem mere caeremonialem declarare videtur. Tertullianus Ad uxorem I, 7; Exhort. cast. c. 13 diaconissas vel viduas inter ordines recenset. Agnoscit ordinationem diaconissarum etiam ritus Nestorianorum (Denzinger, Ritus Orientalium II, 261). Synodi vero Arausi-

cana 441, c. 26, Epaonensis 517 c. 21, Aureliana 533 c. 18 feminas vel diaconissas ordinari iam penitus vetant. Canones apostolorum coptici ordinem diaconissarum agnoscunt, nec vero ordinationem vel manus impositionem. Cf. Tattam, *The Apostolical Constitutions in Coptic* 1848 p. 126. Pankowski, De diaconissis 1866.

XX, 1. *φρουροὺς κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Ant. 12, 2.

XXI. *Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου*. Invocatio in ordinatione subdiaconi (> a, ego addidi respiciens capita praecedentia, similiter in capite 22; d hic exhibet: *περὶ ὑποδιακόνων*).

2. Subdiaconus inde a saeculo V fere ubique manus impositionem accipit. Excipienda sunt Statuta ecclesiae

θήσεις ἐπ' αὐτῶ τὰς χεῖρας καὶ ἔρις· 3. Δέσποτα θεέ, οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργὲ καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκευῶν φύλακας· 4. αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, 5 τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῶ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου διαπαντὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XXII. Περὶ δὲ ἀναγνωστῶν ἐγὼ Ματθαῖος ὁ καὶ Λευὶς ὁ ποτε 10 τελώνης διατάσσομαι. 2. ἀναγνώστην προχειρίσαι ἐπιθεῖς αὐτῶ τὴν χεῖρα, καὶ ἐπευξάμενος πρὸς τὸν θεὸν λέγε· 3. Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πολὺς „ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς“, ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποιήσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίδε ἐπὶ τὸν 15 δοῦλόν σου τὸν ἐγχειριζόμενον τὰς ἁγίας σου γραφὰς ἀναγινώσκειν τῶ λαῶ σου, καὶ δὸς αὐτῶ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα προφητικόν· 4. ὁ σοφίσας Ἔσδραν τὸν θεράποντά σου ἐπὶ τὸ ἀναγινώσκειν τοὺς νόμους σου τῶ λαῶ σου, καὶ νῦν παρακαλούμενος ὑφ' ἡμῶν σόφισον τὸν δοῦλόν σου καὶ δὸς αὐτῶ, ἀκατάγνωστον διανύσαντα 20 τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῶ ἔργον, ἄξιον ἀναδειχθῆναι μείζονος βαθμοῦ διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας καὶ τῶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XXIII. Ἰάκωβος δὲ ὁ Ἀλφαίου καγὼ διατάσσομαι περὶ ὁμολογητῶν. 2. ὁμολογητῆς οὗ χειροτονεῖται, γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ 25 ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης ἐπάξιος ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ „ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων“. 3. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ ἦ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον,

2 Num. 3; I Paral. 9. — 9 Mc. 2, 14. — 12 Ps. 102, 4. — 13 Sap. 7, 17. — 17 II Esdr. 9, 4. — 23 Mt. 10, 3. — 26 Act. 9, 15.

1 αὐτὸν d f | τὴν χεῖρα f | ὁ θεὸς d | 5 προχειρισθέντα a d f E : χειρο-
τονηθέντα h p v | 6 τῶν + ἱερῶν h | 7 δι' d f | 8 καὶ τῶ : ἐν d f | αἰῶνας
+ των αἰώνων f | 9 δὲ > d f p E | καὶ > f | 11 τὸν > d f | 13 φανε-
ρώσας d f | 14 σου + ἐν ὄλω τῶ κόσμῳ d f | διαφυλάσσων d, -λαξας f |
14/15 τὸν δοῦλόν σου a cf. c. 16, 4; 18, 2; 20, 2; 21, 4 : > d f h p v |
σου pr > f | 16 πνεῦμα sec > h | 17 τῶ d f | 18 ὑμῶν f | 19/20 ἀκατά-
γνωστον — ἔργον > f | 19 διανύσαντα : διάνοιαν κατὰ h | 20 ἀναδειχθῆναι :
ἀναδιχθέντα ἀκαταγνωστον διανύσαντα f | 21 δι' d f | ἡ > d f | καὶ τῶ :
ἐν d f | 22 αἰῶνας + των αἰώνων f | 23 δὲ > d h p v E | ὁ > f h | ἀλφεον
f v | 25 ἄξιος h | 27/1 χρεῖα — εἰ δὲ > f | 27 ἡ εἰς : εἰῆ h

super eum manus et dices: 3. Domine Deus, conditor caeli et terrae omniumque, quae in eis continentur, qui in tabernaculo testimonii aedituos designasti custodes vasorum sanctorum tuorum; 4. ipse nunc aspice super hunc famulum tuum, qui subdiaconus creatus est, et da illi spiritum sanctum, ut vasa ministerio 5 tuo dicata atrectet pro dignitate semperque voluntatem tuam faciat per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XXII. De lectoribus vero ego Matthaeus, qui et Levi, olim publicanus, constituo. 2. Lectorem crea imponens ei manum, et 10 Deum orans dicito: 3. Deus aeterne, multus *in misericordia et miserationibus*, qui mundi structuram per ea, quae facta sunt, patefecisti quique numerum electorum tuorum conservas; ipse et nunc respice super famulum tuum, cui committitur, ut sanctas 15 tuas scripturas legat populo tuo, et da ei spiritum sanctum, spiritum propheticum; 4. qui Esdram famulum tuum instruxisti ad legendas populo tuo leges tuas, nunc quoque a nobis rogatus instrue famulum tuum, et da ei, ut opus sibi traditum sine reprehensione perficiens dignus maiore gradu declaretur; per Christum, cum quo tibi gloria et cultus ac spiritui sancto in saecula, amen. 20

XXIII. Ego vero Iacobus Alphaei constituo de confessoribus. 2. Confessor non fit ordinatione; res enim est voluntatis ac tolerantiae; magno autem honore dignus est, ut qui *coram gentibus et regibus* confessus sit nomen Dei et Christi eius. 3. Quodsi opus eo fuerit in episcopum aut presbyterum aut diaconum, ordi- 25

antiqua vel Synodus Carthaginiensis IV quae dicitur c. 5 (Hard. Concil. coll. I, 979); synodus Aquisgranensis 817 c. 6 (Hard. IV, 1062); Constitutio quae vocatur Aegyptiaca c. 6; cf. vol. II p. 105; Canones S. Hippolyti qui dicuntur c. 7 ed. Haneberg p. 68; Testamentum Domini nostri I, 44 ed. Rahmani p. 105; Iacobitae Alexandrini vel Copti (Denzinger, Ritus orientalium II, 6). De ritu temporis prioris nihil certi compertum habemus. Cf. quae disputavi in libro: *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 37—42.

XXII. Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας

ἀναγνώστον (περὶ ἀναγνωστῶν d).
Invocatio in ordinatione lectoris.

2. Lectori manus imponi eidem qui subdiacono vetant. Accedunt Constitutiones apostolorum quae vocantur per Hippolytum vel Epitome libri VIII Constitutionum apostolorum.

3. ὁ τὴν τοῦ κόσμου—διαφυλάττων] Eadem leguntur I Clem. 60, 1; 59, 2.

XXIII. Περὶ ὁμολογητῶν. De confessoribus.

3. Confessores ad sacros ordines promoveri solitos esse testantur Tertullianus Adv. Valent. c. 4 et Cyprianus Epp. 38—40. Constitutio Aegypt-

χειροτονεῖται. 4. εἰ δέ τις ὁμολογητὴς μὴ χειροτονηθεὶς ἀρπάσῃ ἑαυτῷ ἀξίωμα τι τοιοῦτον ὡς διὰ τὴν ὁμολογίαν, οὗτος καθαιρεῖσθω καὶ ἀποβαλλέσθω· οὐ γὰρ ἔστιν, ἐπεὶ περ ἤρνηται τὴν Χριστοῦ διάταξιν „καὶ ἔστιν ἀπίστου χειρῶν“.

5 XXIV. Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων. 2. παρθένος οὐ χειροτονεῖται, „ἐπιταγὴν“ γὰρ „κυρίου οὐκ ἔχομεν“· γνώμης γὰρ ἔστι τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἐπὶ σχολῇ τῆς εὐσεβείας.

XXV. Κατὰ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χηρῶν διατάσσομαι. 2. χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ 10 ἀπέβαλεν τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησεν καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδιθ καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται, καταταστέσθω εἰς τὸ κηρικόν. 3. εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλεν τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστενέσθω, ἀλλὰ χρόνον νεότης κρινέσθω· τὰ γὰρ 15 πάθη ἔσθ' ὅτε καὶ συγγηροῖ ἀνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινῶ εἰργόμενα.

XXVI. Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ. 2. ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται, ἐννοίας γὰρ ἐκουσίον τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα 20 ἰαμάτων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερᾶς οὔσης πᾶσιν τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. 3. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται.

4 I Tim. 5, 8. — 6 I Cor. 7, 25. — 11 Iudith 8; Luc. 2, 36.

1 χειροτονεῖσθω h | μὴ > f | ἀρπάσει h v | 2 τι > d f h | τοιουτω f | οὕτως h, ὁ τοιοῦτος d f | 3 τὴν + τοῦ h | 4 χεῖρον a f h | 5 παρθένων + διατάσσομαι a² | 8 λεβαῖος d | θαδαῖος a | χειρῶν h | 9 χειροτονεῖται f | ἐκ a², ἐν a | 10 ἀκαταγνώστος f | 11 ἐπιμελήθη d | 14 ὅτε f | ἀνθρώποις G, in a manus vetus + εἰ | 15 εἰργόμεθα a | 16 αὐτὸς + λεββαῖος f | περὶ ἐπορκιστῶν d f, et ante ὁ αὐτὸς tanquam inscriptio capitis | ἐπορκιστοῦ + διατάσσομαι h a² | 17 ἐννοίας h | θεοῦ > h | 19 ὑπό : ἀπο f, + τοῦ h

tiaca, Canones Hippolyti et Testamentum Domini nostri, scripturae c. 21, 2 laudatae, docent, eos confessione ipsa dignitatem diaconi vel presbyteri obtinere; modo si episcopatum adipisci velint, eis manum imponendam esse.

4. οὐ γὰρ ἔστιν] scilicet confessor vel episcopus, presbyter, diaconus.

XXIV. Περὶ παρθένων (d, > a). De virginibus.

XXV. Περὶ χηρῶν (d, > a). De viduis.

XXVI. Περὶ ἐπορκιστῶν (> a, + ὁ αὐτὸς d). De exorcistis.

2. ἐπορκιστής] Hoc munere initio omnes Christiani fungebantur, ut docet

natur. 4. Si vero aliquis confessor non ordinatus aliquam huiusmodi dignitatem praetextu confessionis sibi arripuerit, is deponatur et eiciatur; non enim est, quandoquidem negavit Christi constitutionem *et est infideli deterior.*

XXIV. Idem de virginibus. 2. Non ordinatur virgo; nam 5
praeceptum Domini non habemus; voluntatis enim est haec certaminis gloria, non ad criminandum matrimonium, sed ad vacandum pietati.

XXV. Et ego Lebbaeus cognominatus Thaddaeus haec de viduis constituo. 2. Vidua non ordinatur; sed si multo ante 10
amisit virum ac caste et inculpabiliter vixit ac domesticorum optime curam gessit, ut Iudith et Anna, sanctissimae feminae, cooptetur in gradum vidualem. 3. Quodsi nuper amisit coniugem, ne ei credatur, sed tempore adulescentia diiudicetur. Perturbationes enim interdum cum hominibus consenescent, nisi potiore freno 15
coerceantur.

XXVI. Idem de exorcista. 2. Exorcista non ordinatur; haec enim certaminis laus pendet a libera et bona voluntate et a gratia Dei per Christum adventu spiritus sancti; qui enim accepit charisma sanationum, per revelationem a Deo declaratur cunctisque 20
manifesta est gratia, quae est in ipso. 3. Si autem opus eo fuerit in episcopum vel presbyterum vel diaconum, ordinatur.

Tertullianus De idolol. c. II scribens: Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, fumantes aras despuet, et exsufflabit, quibus ipse prospexit? Qua constantia exorcizabit alumnos suos, quibus domum suam cellariam praestat? Ille quidem si excluserit daemonium etc. Cf. etiam Tert. De praescript. c. 41. Iam autem Origenes Contra Celsum VII, 4 charisma illud parti Christianorum tantum attribuit, sive clericis sive laicis. Paulo post Cornelius apud Eusebium H. E. VI, 43, II exorcistas inter ordines sacros recenset, et quidem inter acoluthos et lectores, et in ecclesia latina deinde

exorcistae clericis adnumerantur. Cf. syn. Carthag. IV, 7. Aliter in Oriente. Constitutiones apost. exorcistas quidem tanquam ordinem ecclesiasticum similiter ac confessores, virgines ac viduas, nec vero tanquam ordinem sacrum agnoscunt. Nihilominus autem non cuilibet munere exorcizandi fungi licebat. Synodus Laodicensis c. 26 decernit: *ὅτι οὐ δεῖ ἐπορκίζειν τοὺς μὴ προαχθέντας ὑπὸ ἐπισκόπου.* Bar-Hebraeus Nomocanon VII, 8 constitutionem Pseudo-Clementis sic reddit: Exorcista non fiat per chirotoniam, sed sola iussione et concessione episcopi (Mai, Scriptorum vet. nova coll. X, 52).

XXVII. Σίμων δὲ ὁ Κανανίτης κάγω διατάσσομαι, ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος. 2. ἐπίσκοπος ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων χειροτονεῖσθω· ἐὰν δέ τις ὑπὸ ἐνὸς χειροτονηθῇ ἐπισκόπου, καθαιρέσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας 5 αὐτόν. 3. ἐὰν δὲ ἀνάγκη καταλάβῃ ὑπὸ ἐνὸς χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγενέσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, ψήφισμα κομιζέτω τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

XXVIII. Ὁ αὐτὸς περὶ κανόνων. 2. ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ 10 εὐλογεῖται· χειροθετεῖ, χειροτονεῖ, προσφέρει· εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἴος τε. 3. πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, 15 ὡσαύτως ἐπιδίδωσιν συμπρεσβυτέρω· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, ἐὰν ὧσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. 4. διάκονος οὐκ εὐλογεῖ· οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει· τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυ- 20 τέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσιν τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεὺς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν. 5. τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἐξόν. 6. διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ' οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ 25 βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπέες. 7. διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν ἧ τι τοιοῦτον μὴ παρόντος πρεσβυτέρου. 8. ὑποδιάκονω οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι, οὔτε μὴν ἀναγνώστη οὔτε ψάλτη οὔτε διακονίση, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρετᾷ γὰρ εἰσιν διακόνων.

1 καναναῖος d f | διατάσσομαι + ὑμῖν d f | 2 ὁ > f | ἐπίσκοπος sec > d | 3 χειροτονεῖσθω : ὀφίλη χειροτονεῖσθαι f | 3/4 χειροτονηθει f p, -νηθεῖς d | 5 αὐτόν > f | καταλάβῃ post ἐνὸς d f | 7 νομιζέτω f, κομιζέσθω a² | τῆς > h | 7/8 ἐπισκόπων : desinit f subscribens διαταξίς αποστολων μυστικῆς λατρίας | 9 ὁ — κανόνων > d | αὐτὸς + διατάσσομαι a² | 10 χειροτονεῖ, οὐ χειροθετεῖ d | παρ' d | 12 ἄξιον post καθαιρέσεως h p v | 12/13 πλὴν ἐπισκόπου > h | 13 τε a d e : + ἐστὶν h p v | 14 καὶ + παρὰ h p v | πρεσβυτέρω h | 18 παρ' d | 22 οὐδὲν d | ἐξῆν h | 26 τι > h | 27 οὐκ ἔστιν d | 28 οὔτε . . οὔτε : ἧ . . οὐδὲ d

XXVII. Et ego Simon Cananaeus constituo, a quot ordinari episcopus debeat. 2. Episcopus a tribus vel duobus episcopis ordinetur; si quis autem ordinatus fuerit ab uno episcopo, deponatur et ipse et is, qui ordinavit eum. 3. Quodsi necessitas incidens coegerit ab uno ordinari, eo quod propter persecutionem aut aliam similem causam plures interesse non possint, afferat auctoritatem mandati plurium episcoporum. 5

XXVIII. Idem de canonibus. 2. Episcopus benedicit, non benedicitur; manus imponit, ordinat, offert; benedictionem ab episcopis accipit, a presbyteris vero nequaquam. Episcopus deponit omnem clericum dignum depositione excepto episcopo; id enim solus non potest. 3. Presbyter benedicit, non benedicitur; benedictionem recipit ab episcopo et compresbytero, eamque pariter compresbytero dat; manus imponit, non ordinat; non deponit, segregat autem ac excommunicat inferiores, si eam poenam mereantur. 4. Diaconus non benedicit; non dat benedictionem, accipit vero ab episcopo et presbytero; non baptizat, non offert; ipse vero, cum episcopus aut presbyter obtulit, dat populo, non tanquam sacerdos, sed tanquam ministrans sacerdotibus. 5. Nulli autem e reliquis clericis licet opus diaconi facere. 6. Diaconissa non benedicit, sed nec peragit quidquam eorum, quae presbyteri aut diaconi faciunt, dumtaxat ianuas custodit et presbyteris, quando baptizantur mulieres, ministrat propter decorum. 7. Diaconus excommunicat subdiaconum, lectorem, cantorem, diaconissam, si absente presbytero res id postulet. 8. Subdiacono non licet segregare neque lectori neque cantori neque diaconissae, non clericum, non laicum; ministri enim sunt diaconorum. 25

XXVII. Διατάξεις, ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος. Constitutiones, a quot debeat ordinari episcopus (d, > a v, vel potius primum versum tanquam inscriptionem exhibent).

2. Cf. quae adnotavi ad III, 20, 1.

XXVIII. Κανόνες περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ λοιπῶν κληρικῶν (τοῦ αὐτοῦ Σίμωνος τοῦ Καναναίου κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ d). Canones de episcopis, presbyteris, diaconis et reliquis clericis.

1. χειροθετεῖ, χειροτονεῖ] Haec vox de ordinatione intellegenda est, illa de ceteris manus impositionibus, quae etiam presbytero competebant, cf. v. 2. — παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς] Hebr. 7, 7: Sine ulla contradictione quod minus est, a meliore benedicitur. — ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικόν] Hoc ius testantur Cyprianus Ep. 3 et Hieronymus Ep. 109.

2—6. Cf. Ps.—Ign. Her. 3, 2; Ant. 12, 2.

6. Constantinus Harm. Epit. can. Cf. Testim.

XXIX. Περὶ δὲ ὕδατος καὶ ἐλαίου ἐγὼ Μαθθίας διατάσσομαι.

2. εὐλογεῖτω ὁ ἐπίσκοπος τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ἔλαιον· ἐὰν δὲ μὴ παρῆ, εὐλογεῖτω ὁ πρεσβύτερος παρεστῶτος τοῦ διακόνου· ἐπὶ δὲ ὁ ἐπίσκοπος παρῆ, παριστάσθω ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ διάκονος.

5 3. λεγέτω δὲ οὕτως· Κύριε Σαβαώθ, ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, κτίστα τῶν ὑδάτων καὶ χορηγὲ τοῦ ἐλαίου, οἰκτίρμων καὶ φιλόανθρωπε, ὁ δοὺς τὸ ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, καὶ „ἔλαιον τοῦ ἱλαρῦναι πρόσωπον“ εἰς ἀγαλλίαμα εὐφροσύνης· αὐτὸς καὶ νῦν διὰ Χριστοῦ ἀγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ ἔλαιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ

10 προσκομίσαντος ἢ τῆς προσκομισάσης, καὶ δὸς δύναμιν ὑγείας ἐμποιοητικὴν, νόσων ἀπελαστικὴν, δαιμόνων φυγαδευτικὴν, πάσης ἐπιβουλῆς διωκτικὴν διὰ „Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

15 XXX. Ὁ αὐτὸς περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν. 2. ἔτι προστάσσω, πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφήν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ δεκάτην προσφέρεσθαι εἰς διατροφήν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν γηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων·

20 αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερέων εἰσὶν καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων διακόνων.

XXXI. Ὁ αὐτὸς περὶ περισσευμάτων. 2. τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κλήρῳ, τῷ ἐπισκόπῳ

25 μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσσαις,

7 Ps. 103, 15. — 8 Ps. 44, 16. — 12 I Tim. 1, 1.

1 capita XXIX—XXXI > p | δὲ > d m v | μαθθαῖος a h | 2 τὸ ἔλαιον ἢ τὸ ὕδωρ h | ἢ : ἦτοι d | 3 ἐπὶ : ἐὰν m | 4 ὁ . . ὁ > d | 6 οἰκτίρμων h v | 9 Χριστοῦ a d : τοῦ Χρ. σου h m v | τὸ sec > h | 10/11 ὑγίασιν ποιητικὴν d | 11 φυγαδευτικὴν + οἶκον φυλακτικὴν d | 12 βουλῆς d | μεθ' : δι' d | 13 καὶ τῷ : ἐν d | 17 εἰς δ. αὐτῶν > h | δὲ > h | 18 διατροφήν + αὐτῶν καὶ h | 19 καί : αἱ h | 21 διακόνων > d | 22 περισσευμάτων G : + διατάσσομαι a² | περισσευσάσας d | 25 πρεσβυτέρῳ : τῷ προ. h | 26 ἢ pr > h

XXIX. Εὐχαριστία περὶ ὕδατος καὶ ἐλαίου (sic a). Gratiarum actio pro aqua et oleo.

XXX. Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν (d praemittens ὁ αὐτὸς, a v item, sed textum ipsum tanquam inscriptionem

XXIX. De aqua autem et oleo constituo ego Matthias. 2. Benedicat episcopus aquam et oleum; sin vero non adsit, benedicat presbyter praesente diacono; quando autem adierit episcopus, assistant presbyter et diaconus. 3. Hunc vero in modum dicat: Domine Sabaoth, Deus virtutum, creator aquarum et largitor olei, 5 misericors et hominum studiose; qui dedisti aquam ad potum ac expurgationem et *oleum ad exhilarandum vultum* in exsultationem laetitiae: ipse et nunc per Christum sanctifica hanc aquam atque hoc oleum nomine illius, qui obtulit, aut illius, quae obtulit; et da vim effectricem sanitatis, morborum expultricem, daemonum 10 fugatricem, omnium insidiarum profligatricem per *Christum spem nostram*, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XXX. Idem de primitiis et decimis. 2. Adhuc iniungo, ut omnes primitiae afferantur episcopo et presbyteris et diaconis ad 15 eorum alimentum; utque omnes decimae offerantur ad alendos reliquos clericos et virgines ac viduas et paupertate afflictos; primitiae enim sacerdotum sunt atque iis ministrantium diaconorum.

XXXI. Idem de reliquiis. 2. Eulogias, quae in mysticis oblationibus supersunt, diaconi ex voluntate episcopi aut presbyter- 20 orum distribuant clero: episcopo partes quatuor, presbytero partes tres, diacono partes duas, ceteris vero, subdiaconis vel lectoribus

exhibentes). De primitiis ac decimis.

2. Similiter, nec vero plane eodem modo oblationes distribuuntur VII, 29, ubi decimae indigentibus tantum, non autem etiam clericis minoribus adiudicantur. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 172—173.

XXXI. *Περὶ τῶν περισσευουσῶν* (*περισσευόντων* cod.) *προσφορῶν* (sic d, a v ut c. 27). De oblationibus, quae supersunt.

2. *τὰς περισσευούσας ἐν τ. μ. εὐλογίας*] Ut e consequentibus elucet, auctor eam partem panis et vini a populo oblatis praecipue designat, quae a sacerdote non fuit consecrata. Socrates H. E. VII, 12 refert, Chrysan-

thum episcopum Novatianorum Constantinopolitanorum ab ecclesiis nihil accepisse nisi singulis diebus dominicis duos panes eulogiarum, *δύο ἄρτους τῶν εὐλογιῶν*. Theophilus Alex. Can. VII (Hard. I, 1199) praecipit, ut clerici ea, quae ad sacrificium (*εἰς λόγον θυσίας*) offeruntur, post ea, quae in mysteriorum usum consumuntur, dividant, neve catechumenus ex eis fruatur, sed solum clerici et fratres fideles. Hic autem de particulis consecratis loqui videtur. Et distincte de his dicit Evagrius H. E. IV, 36 referens, Constantinopoli iuxta morem veterem, si quando multae puri et immaculati corporis Christi particulae supersint, pueros incorruptos arcessi easque comedere.

μέρος ἔν. 3. „τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ“, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν· ἡ γὰρ ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλεῖον.

XXXII. Καγὼ Παῦλος „ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος“, τάδε
 5 διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ κανόνων.
 2. οἱ πρώτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τῶν
 διακόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ
 τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν, οὗ χάριν προσῆλθον τῷ κυριακῷ λόγῳ,
 οἱ τε προσενεγκόντες μαρτυρεῖτωσαν αὐτοῖς, ἀκριβῶσαντες τὰ κατ'
 10 αὐτούς. ἐξεταζέσθωσαν δὲ αὐτῶν καὶ οἱ τρόποι καὶ ὁ βίος καὶ
 εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. 3. καὶ ἐὰν ἦ τις δοῦλος, ἐρωτάσθω,
 οὗ δεσπότην, καὶ ἐὰν πιστοῦ δοῦλος ἦ, ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ,
 εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ· ἐὰν δὲ μή, ἀποβαλλέσθω, ἕως ἂν ἑαυτὸν ἀξιὸν
 ἐπιδείξῃ τῷ δεσπότη· εἰ δὲ μαρτυρεῖ αὐτῷ, προσδεχέσθω. εἰ δὲ
 15 ἔθνικοῦ ἢ οἰκέτης, διδασκέσθω „εὐαρεστεῖν τῷ δεσπότη, ἵνα μὴ
 βλασφημηῖται ὁ λόγος“. 4. εἰ μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ
 ἄνδρα, διδασκέσθωσαν ἀρκεῖσθαι ἑαυτοῖς· εἰ δὲ ἄγαμοὶ εἰσιν, μαν-
 θανέτωσαν μὴ πορνεύειν, ἀλλὰ γαμεῖν νόμῳ. 5. εἰ δὲ ὁ δεσπότης
 αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδώς, ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ
 20 γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα, ἀφοριζέσθω. 6. ἐὰν δὲ τις δαίμονα
 ἔχῃ, διδασκέσθω μὲν τὴν εὐσέβειαν, μὴ προσδεχέσθω δὲ εἰς κοινω-
 νίαν, πρὶν ἂν καθαρῶσθῃ· εἰ δὲ θάνατος κατεπίγῃ, προσδεχέσθω.
 7. εἰ τις πορνοβοσκός, ἢ παυσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ ἀποβαλ-
 λέσθω. πόρνη προσιοῦσα ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 8. εἰ-
 25 δωλοποιὸς προσιὼν ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 9. τῶν ἐπὶ
 σκηνῆς ἐὰν τις προσῆλθῃ ἄνηρ ἢ γυνὴ ἢ ἡνίοχος ἢ μονομάχος ἢ
 σταδιοδρόμος ἢ λουθεμπιστής ἢ ὀλυμπικός ἢ χοραύλης ἢ κιθα-
 ριστής ἢ λυριστής ἢ ὁ τὴν ὄρχησιν ἐπιδεικνύμενος ἢ κάπηλος,
 ἢ παυσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν. 10. στρατιώτης προσιὼν

1 I Tim. 2, 3. — 4 Cor. 15, 9. — 15 Tit. 2, 9. 5.

2 ἑαυτοῦ d | 3 διδασκαλίαν d | 7 διακόνων G : κανόνων e d i. m. |
 8 οὗ : εἰ θῦ d e | 9 προσενέγκαντες d E | 10 ὁ τρόπος d e E | καὶ sec >
 p v | 11 τις ἦ a | 12 οὗ — ἐρωτάσθω a (pr. m. i. m.) d e : > h p v E |
 οὗ (οὐ) δεσπότην a : ὁ δεσπότης d e | κύριος : δεσπότης d e | 13/14 ἐὰν
 δὲ — προσδεχέσθω > e | 13 ἀξιὸν ἑαυτὸν d | 15 ἔθνικὸς h v | ἦ : εἴη d e |
 διδασκέτω d | 16 ἔχει d | 17 δ' a | 18 γαμεῖν + ἐν d p | δ' a | 22 καθα-
 ρισθεῖη h | κατεπίγη e | 24 πόρνη — ἀποβαλλέσθω > vel potius lacunam
 exhibet h | 26 προσῆει d | 27 λουθεμπιστής h | 28 τὴν > d e p

vel cantoribus vel diaconissis, partem unam. 3. *Id enim pulchrum et coram Deo acceptum est*, unumquemque secundum suam dignitatem honorari; nam ecclesia non confusionis, sed ordinis est schola.

XXXII. Et ego Paulus, *apostolorum minimus*, haec de canonicis constituo vobis episcopis et presbyteris. 2. Qui primo ad 5
mysterium pietatis accedunt, episcopo vel presbyteris per diaconos adducantur et causas exquirantur, quare se ad verbum Domini adiunxerint; quique obtulerunt, testimonium eis praebeant, diligenter explorantes, quae ad eos spectant. Examinentur autem eorum mores ac vita, et an servi sint vel liberi. 3. Atque si quis 10
servus est, interrogetur, cuius domini; et si fidelis est servus, interrogetur dominus eius, utrum ei testimonium perhibeat; si non perhibet, reiciatur, donec domino probaverit dignum se esse; si vero ei perhibet testimonium, admittatur; sin autem ethnici est famulus, doceatur *placere domino, ut non blasphemetur verbum*. 15
4. Rursus si habet uxorem aut mulier virum, edoceantur se mutuo esse contenti; sin vero non sunt matrimonio coniuncti, discant non scortari, sed legitimo sociari connubio. 5. Si autem dominus eius, cum sit fidelis et sciat, quod ille scortetur, non dat ei uxorem aut mulieri virum, excommunicetur. 6. Si quis vero dae- 20
monem habeat, doceatur quidem pietatem, sed non recipiatur ad communionem, antequam mundetur; tamen si mors urgeat, recipiatur. 7. Si quis est leno, aut desinat perductorem agere aut repellatur. Meretrix, quae accedit, aut desistat aut reiciatur. 8. Idololorum artifex cum accedit, aut desistat aut reiciatur. 9. Sceni- 25
corum si quis accedat vir sive femina vel auriga vel gladiator vel stadii cursor vel ludorum curator vel olympicus vel choraules vel citharista vel lyristes vel saltationem ostentans vel caupo, aut desistant aut reiciantur. 10. Miles accedens doceatur *nemini in-*

XXXII. *Κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου (Παύλου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν d)*. Canones varii Pauli apostoli.

4. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

6. Similiter decernunt synodus Illiberit. c. 37 et Timotheus Alex. Quaest.

II; paulo mitius synodus Arausicana I c. 15.

9. Similiter iudicant de aurigis, pantomimis et theatricis synodi Illiberitana c. 62, Arelatensis I c. 4—5, II c. 20, Hieronymus Vita Hilar. c. 16. Cf. Tert. De spectaculis ac De idololatria; Epiph. Expos. fid. c. 23 (24). — *λονδεμπιστής*] est lanista aut potius ludi procurator.

διδασκέσθω „μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδο-
 μένοις ὄψωνίοις“· πειθόμενος προσδεχέσθω, ἀντιλέγων δὲ ἀπο-
 βαλλέσθω. 11. ἀρήρητοποιός, κίναιδος, βλάξ, μάγος, ἔπαοιδός,
 ἀστρολόγος, μάντις, θηρεπφός, λῶταξ, ὄχλαγωγός, περιάμματα
 5 ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστής, συμβολοδείκτης, παλμῶν ἑρμη-
 νεύς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσει λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν ἢ
 ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρακροσμάτων συμβολικῶν,
 χρόνῳ δοκιμαζέσθωσαν, δυσέκνιπτος γὰρ ἢ κακία· πανσάμενοι
 οὖν προσδεχέσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ ἀποβαλλέσθωσαν. 12. παλ-
 10 λακὴ τινος ἀπίστου δούλη, ἐκείνῳ μόνῳ σχολάζουσα, προσδεχέσθω·
 εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσελγαίνει, ἀποβαλλέσθω. 13. πιστός ἐὰν
 ἔχη παλλακὴν, εἰ μὲν δούλην, πανσάσθω καὶ νόμῳ γαμείτω, εἰ
 δὲ ἐλευθέραν, ἐγαμείτω αὐτὴν νόμῳ· εἰ δὲ μὴ, ἀποβαλλέσθω.
 <ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ δούλῳ συναφθῇ, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.>
 15 14. ἑλληνικοῖς τις ἔθεσιν ἑξακολουθῶν ἢ Ἰουδαίκοις μύθοις ἢ μετα-
 θέσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 15. θεατρομανία εἰ τις πρόσκειται ἢ
 κυνηγίαις ἢ ἵπποδρομίαις ἢ ἀγῶσιν, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.
 16. ὁ μέλλον καταχεῖσθαι τρία ἔτη καταχεῖσθω· εἰ δὲ σπουδαῖός
 τις ἢ καὶ εὐνοίαν ἔχη περὶ τὸ πρᾶγμα, προσδεχέσθω, ὅτι οὐχ ὁ

1 Luc. 3, 14.

2 ὄψωνίοις + καὶ h p | δὲ > d e | 3 κίναιδος : i. m. e πανοῦργος |
 3/4 ὄχλαγωγός post μάγος d e p E | 4 θηρεπαιδός d e | 6 ὄψεων h p v E |
 ποδῶν : ἀποδώσεις h | 8/9 δυσέκνιπτος — προσδεχέσθωσαν > a, i. m
 δοκιμαζέσθωσαν, δυσέκνιπτος γ. ἢ κακία a² | 13 ἐλευθέρῃ h p | εἰ δὲ μὴ
 ἀποβ. > e | 14 ἐὰν — ἀποβαλλέσθω E : > G | 15 versus 13 post versum 14 h |
 15/16 μετατιθέσθω p | 19 εὐνοίαν h | ἔχει a h p v, ἔχει d | τὸ > d | ὅτι > d

11. βλάξ] Codex e interpretatur i. m.:
 μωρός μὴ . . τὸ πρᾶγμα, post μὴ
 nonnulla exhibens, quae legere non
 potui. — λῶταξ] Chrysostomus Ad
 Eph. hom. XIII, 3: Οὐχ ὄρας τούτους
 τοὺς προσαιτοῦντας, οὓς λῶταγας
 ἡμῖν ἔθος καλεῖν, πῶς περιῖτασι, πῶς
 καὶ αὐτοὺς ἐλεοῦμεν; ἀλλ' ὅμως
 τούτοις οὐδὲ συγγνώμη τίς ἐστίν·
 οὐδὲ γὰρ συγγινώσκομεν αὐτοῖς,
 ὅταν κυβεύοντες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια
 ἀπολλύουσι. — παλμῶν ἑρμηνεύς]
 Eriph. Expos. fid. c. 23: παλμῶν παρα-

τηρήσεις. Disputat de palpitationum
 observatione Ps.-Iustinus Quaest. ad
 orthod. 19. — φυλαττόμενος ἐν σ.
 λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν] Cf. Chrysost.
 Ad illuminandos catech. II, 5 (Bened.
 II, 243).

12. Non distincte dicit, infidelem
 concubinam pro uxore, nec vero praeter
 uxorem habere, sed ita intellegendus
 esse videtur. Concubinitus, de quo
 loquitur, est ergo matrimonium legi
 naturae quidem, non autem legi civili
 consentaneum, et permittitur Christi-

iuriam inferre, non calumniari, contentus esse sibi datis stipendiis; obtemperans his admittatur, repugnans vero reiciatur. 11. Ne-
fandae libidinis perpetrator, cinaedus, lascivus, magus, incantator,
astrologus, vates, captator carminum magicorum, mendicus agyrta,
circulator, amuleta faciens, lustrans, augur, ominum et signorum 5
monstrator, palpitationum interpres, in occurso observans vitia ocu-
lorum aut pedum vel observans aves aut mustelas aut voces aut
symbolicas auditiones, probentur tempore; vix enim potest elui
malitia; cum igitur desierint, admittantur; si non pareant, reician-
tur. 12. Concubina cuiuspiam infidelis mancipium, illi soli dedita, 10
admittatur; si autem etiam cum aliis petulanter agit, reiciatur.
13. Fidelis qui habet concubinam, si servam, desinat et legitime
ducat uxorem, si liberam, eam in uxorem legitimam accipiat; si
nolit, reiciatur. <Si vero fidelis femina coniuncta sit cum servo,
aut desinat aut reiciatur.> 14. Qui gentilium mores sectatur vel 15
iudaicas fabulas, aut mutet vitam aut repellatur. 15. Si quis animum
addicit insaniae theatri aut venationibus aut equestribus cursibus
aut ludorum certaminibus, vel cesset vel reiciatur. 16. Qui erit
catechumenus, per tres annos catechesi informetur; quodsi stu-
diose se gerit et rei desiderio tenetur, admittatur, quia non tempus, 20

anae servae infidelis. Alibi hic concubinatus tolerabatur, etiamsi vir non gentilis erat. Augustinus De fide et operibus c. 19 dicit: De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiam si ab illo, cui subdita est, dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.

13. Cf. II, 36, 3. Praecipit, ut Christianus omnino legitimum tantum matrimonium ineat. De concubina serva relinquenda Leo Ep. 167 ad Rusticum Narb. c. 6 scribit: Quia aliud est nupta, aliud concubina, ancillam a toro abicere et uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio coniugii, sed profectus est honestatis. Synodus Toletana I a. 400 c. 17 autem decernit: Si quis habens uxorem fidelis, si con-

cubinam habeat, non communicet; ceterum qui non habet uxorem et pro uxore concubinam habet, a communi-
one non repellatur, tantum ut unius mulieris, aut uxoris aut concubinae, ut ei placuerit, sit coniunctione contentus. — *εαν δὲ καὶ πιστὴ κτλ.*] Haesitavi, an haec in textu recipienda sint. Considerans autem, epitomatores fere nihil Constitutionibus addidisse atque ob homoeoteleuton verba facillime a librario omitti potuisse, ea prorsus praeterire non ausus sum.

15. Theatrum insectatur Chrysostomus passim.

16. *οὐχ ὁ χρόνος κτλ.*] Basilius can. 2: *ὁρίζειν δὲ μὴ χρόνον, ἀλλὰ τρόπον τῆς μετανοίας τὴν θεραπείαν*, et similiter can. 84.

χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος κρίνεται. 17. ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς ἤ, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω· „ἔδονται“ γὰρ „πάντες διδακτοὶ θεοῦ“.

18. Πᾶς πιστὸς ἢ πιστὴ ἕωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου πρὸ
5 τοῦ ἔργου ἐπιτελέσαι νιψάμενοι προσευχέσθωσαν· εἰ δέ τις λόγον
κατήχησις γένηται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς εὐ-
σεβείας. 19. ὁ πιστὸς ἢ ἡ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμενῶς προσεχέ-
τωσαν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν διαταξάμεθα καὶ ἐν ταῖς
ἐπιστολαῖς ἐδιδάξαμεν.

10 XXXIII. Ἐγὼ Παῦλος καὶ ἐγὼ Πέτρος διατασσόμεθα. 2. ἐρ-
γάζεσθωσαν οἱ δοῦλοι πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν
σχολαζέτωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας·
τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἶπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ
κυριακὴν ἀναστάσεως. 3. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν
15 μετ' αὐτὴν ἀργεῖτωσαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθος ἐστίν, ἡ δὲ
ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἢ
τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας. 4. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν
διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας. 5. τὴν πεντηκοστὴν
ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δωρη-

3 Ioann. 6, 45; Ies. 54, 13. — 9 Eph. 6, 9; Col. 4, 1.

2 εἴη d e p | δὲ > d | 6 γίνεται d e p | προτιμησάτωσαν d p E :
-σάτω a h v | 7 ὁ . . ἡ > d e p E | 10 Πέτρος . . Παῦλος p E a² i. m. |
ἐγὼ sec > d e h p E | διατασσόμεθα h | 10/11 ἐργάζεσθαι d e p E |
11 τοὺς δούλους d e, τοὺς λαοὺς p E | 12 ἐν > d e p E | τὴν διδασκαλίαν :
τὸν λόγον h | 16 παθὼν : ἀποθανῶν d e | 19 παρορησίαν h

17. εἰ καὶ λαϊκός] Supra III, 20, 2 Constitutor dicit, presbyterum solum docere. Videtur autem ibi de munere praedicandi in ecclesia loqui, non de catechumenis erudiendis. Illud munus inprimis respicit etiam Leo Ep. 118 c. 2; 119 c. 6; 120 c. 6. Notum est ex Eus. H. E. VI, 3; c. 19, 17, Origenem adhuc laicum catechumenos erudivisse, in Palaestina etiam praedicasse. Constitutiones testantur, illo munere laicum etiam tempore posteriore, si opus erat, fungi potuisse.

18. πᾶς πιστὸς κτλ.] Hic incipit sectio de precatione, cuius quasi partem caput sequens facit. — νιψάμενοι] De more lavandi corporis cf. Chrysost. In Gen. hom. XXI, 6: πάση σπονδῇ τὴν ὄψιν τοῦ σώματος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐκπλύνεις κτλ.; Opus imperf. in Matth. 6, 17.

19. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. IV, 12. XXXIII—XXXIV. Anastasius Quaestio LXIV.

XXXIII. Οἷας (ποιᾶς v) ἡμέρας δεῖ ἀργεῖν τοὺς οἰκέτας (Παύλου καὶ

sed vitae institutum perpenditur. 17. Qui docet, quamvis laicus sit, modo peritus in sermone ac morum probitate ornatus, doceat; *erunt enim omnes a Deo docti*.

18. Omnis Christianus vel Christiana mane ex somno surgentes, antequam opus faciant, lavent se ac precentur; si autem aliqua sermonis catechesis agatur, operi anteponant verbum pietatis. 19. Fidelis vir vel fidelis mulier benigne se habeant erga famulos, sicut et in praecedentibus constituimus et in epistulis docuimus.

XXXIII. Ego Paulus et ego Petrus constituimus. 2. Servi operentur quinque diebus, sabbato autem et dominica vacent in ecclesia propter doctrinam pietatis; nam sabbatum quidem diximus rationem habere creationis, dominicam vero resurrectionis. 3. Magna hebdomade tota et ea, quae illam sequitur, servi otientur, quia illa passionis est, haec resurrectionis, et opus est doceri, quis sit, qui passus est ac resurrexit, vel quis sit, qui pati permisit, quique resuscitavit. 4. Ascensionis die ferientur propter finitam oeconomiam Christi. 5. In pentecoste ferientur ob spiritus sancti

Πέτρον διατάξεις ἀργεῖν τοὺς δούλους κατ' ἑβδομάδα ἡμέρας δύο, τὸ σαββάτον καὶ τὴν κυριακὴν, καὶ σχολάζειν τῇ ἐκκλησίᾳ d e). Quibus diebus famuli debeant ferari.

1. *Παῦλος καὶ Πέτρος*] Paulum nominat ante Petrum. Similiter Ps.-Ignatius Magn. 10, 2; Trall. 5, 2; Ant. 7, 1.

2. *σάββατον*] Contra etiam synodus Laodicensis c. 29 praecipit: *ὅτι οὐ δεῖ Χριστιανούς ἰουδαΐζειν καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν, ἀλλὰ ἐργάζεσθαι αὐτοὺς ἐν αὐτῷ, τὴν δὲ κυριακὴν προτιμῶντας, εἴγε δύναιντο, σχολάζειν ὡς Χριστιανοί.* — *τὸ μὲν γὰρ σάββατον κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Magn. 9, 3. — *εἵπομεν*] scilicet VII, 23, 3.

3. *τὴν μεγάλην ἑβδομάδα π. καὶ τὴν μετ' αὐτήν*] Has duas hebdomades vel dies quindecim paschales leges imperatorum a. 389 et 392 inter ferias forenses enumerant. Cf. Cod. Theod.

II, 8, 2; Iust. III, 12, 2. 3. Similiter Augustinus Serm. 259 n. 6 de quindecim diebus paschalibus dicit, Serm. 232 n. 1 autem, ubi hebdomadem resurrectionis tantum respicit, de diebus septem vel octo. Hebdomadem resurrectionis totam etiam synodus Trullana c. 66 celebrari vult. Idem decernunt synodi Aquisgranensis 809 c. 19, Moguntiaca 813 c. 36, Meldensis 846 c. 77, Engilheimensis 949 c. 6. Mox autem numerus dierum festorum paschalium minuebatur. Cf. quae annotavi ad V, 20, 14. Locutionis hebdomadem passionis magnam vel maiorem appellantis primi testes sunt Chrysostomus In Gen. hom. XXX, 1; In Ps. 145 c. 1 (Bened. IV, 294; V, 525); Peregrinatio Silviae c. 30, 1; 46, 4 ed. Geyer p. 82, 28; 98, 15.

4. Cf. V, 20, 2.

5. Supra V, 20, 14 etiam hebdomas pentecostes celebrari iubetur.

θεῖσαν τοῖς πιστεύουσαις εἰς Χριστόν. 6. τὴν τῶν γενεθλίων
 ἐορτὴν ἀργεῖωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ τὴν ἀπροσδόκητον χάριν δε-
 δόσθαι ἀνθρώποις, γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρία τοῦ κόσμου. 7. τὴν
 5 τῶν ἐπιφανίων ἐορτὴν ἀργεῖωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν
 γεγενῆσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ
 πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἴδει περιστεῶς
 ὑποδείξαντος τοῖς παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα. 8. τὰς ἡμέρας
 τῶν ἀποστόλων ἀργεῖωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστόν
 10 κατέστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἡξίωσαν ἁγίου. 9. τὴν ἡμέραν
 Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἀργεῖωσαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων
 μαρτύρων τῶν προτιμησάντων Χριστόν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.

XXXIV. Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὄρθρου καὶ τρίτη ὥρα καὶ ἕκτη καὶ
 ἐνάτη καὶ ἑσπέρα καὶ ἀλεκτοροφωνία· 2. ὄρθρου μὲν εὐχαρι-
 15 στοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ὑμῖν ὁ κύριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ
 ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· 3. τρίτη δέ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ
 Πιλάτου ἔλαβεν ὁ κύριος· 4. ἕκτη δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη·
 5. ἐνάτη δέ, ὅτι πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότητος σταυρουμένου,
 φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ
 20 κυρίου τὴν ὕβριν· 6. ἑσπέρα δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι ὑμῖν ἀνά-
 παυσιν ἔδωκεν τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα· 7. ἀλεκτρο-
 ὄνων δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν
 τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων. 8. εἰ μὴ δυνατὸν

7 Mt. 3, 16. — 18 Mt. 27, 46. 51.

1 εἰς + τὸν h | 2 τὴν > d e | 2/5 τὴν ἀπροσδ. — αὐτῇ > h |
 3 Ἰησοῦν + τὸν d e | 5 ἐπιφανίων a (-νειῶν) d e cf. An : θεοφανίων
 p v E | 9 ἡμῶν e | 10 ἡμᾶς d e | ἁγίου > a | 14 ἑσπέρας h v | ἀλεκτορο-
 φωνίας e h p | 15 ὑμῖν a d e v : ὑμᾶς h, ἡμᾶς p | 16 ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν
 ἀπὸ d e p | 18 ἐσταυρωμένον a d | 20 ἑσπέραν e v, ἐφ' ἑσπέραν d | 21 δέ-
 δωκε h | καθημερινῶν e | 23 versus 8—13 et capita XXXV—XXXIX > p

6—7. Cf. V, 13, 1. 2. Adnotationi
 ad hunc locum institutae haec addenda
 sunt. Erbes in *Zeitschrift für Kirchen-
 geschichte* XXV (1904), 329—79; XXVI
 (1905), 1—58 e Martyrologio syriaco
 (cf. adnot. ad v. 8) et testimoniis aliis
 demonstrare conatus est, festum natale
 Domini in Asia minore iam circa an-
 num 341 celebratum et Constantinopoli

iam a Constantino Magno invecum
 fuisse, mihi autem non probasse vi-
 detur.

8. Saeculo IV in Oriente duos anni
 dies apostolis dedicatos fuisse scimus,
 scilicet diem XXVII Decembris Ioanni
 et Iacobo, diem XXVIII eiusdem mensis
 Petro et Paulo. Cf. Aphraatis hom. 21
 s. f., ed. germ. Bert 1888 p. 347 sq.;

adventum, concessum iis, qui in Christum crediderunt. 6. Festo natalis cessent ab opere, eo quod tunc hominibus tributum fuit inexpectatum beneficium, ut nempe Dei verbum Iesus Christus ex Maria virgine nasceretur ad mundi salutem. 7. In epiphaniae festo vacent, quia in eo demonstrata est Christi divinitas, quando pater testimonium ei praebebat in baptismo, et paracletus in specie columbae ostendit eum, cui perhibitum erat testimonium. 8. In apostolorum diebus ferientur; doctores enim vestri fuerunt in Christo vosque spiritu sancto donarunt. 9. In die Stephani primi martyris ferientur atque in diebus ceterorum sanctorum martyrum, qui Christum praetulerunt vitae suae.

XXXIV. Precationes facite mane et tertia hora ac sexta et nona et vespere atque in gallicinio: 2. mane gratias agentes, quod Dominus abducta nocte et inducto die illuminavit vos; 3. tertia hora, quoniam in ea Dominus sententiam damnationis excepit a Pilato; 4. sexta, quod in ea crucifixus est; 5. nona, quia cuncta commota sunt, cum Dominus crucifigeretur, quia horrebant impiorum Iudaeorum temeritatem nec ferebant contumeliam Domino illatam; 6. vespere gratias agentes, quod vobis noctem dedit laborum diurnorum quietem; 7. in gallorum cantu, eo quod illa hora nuntiat adventum diei ad facienda opera lucis. 8. Si

Gregor. Nyss. In laudem Basilii M. oratio; Martyrologium syriacum ed. Wright, *Journal of Sacred Literature* 1865/66, ed. E. Egli, *Altchristliche Studien* 1887 p. 6. Constitutor fortasse hos tantum dies ante oculos habet; fortasse autem omnes apostolorum dies celebrari vult.

9. Festi Stephani primi testes sunt eidem, qui v. 8 laudati sunt. Supra V, 20 dies Stephani et apostolorum non commemorantur, quia auctor ibi non nisi de festis Domini agere voluit.

XXXIV. Πολας ὥρας καὶ διὰ τί ἐν ταύταις δεῖ προσεύχεσθαι (> v, περὶ ὥρῶν διὰ τί ὀφείλουσι ψάλλεσθαι παράδοσις d). Quibus horis et quare in eis precandum sit.

1. Eisdem horas monasterium Paulae

in Bethleem observabat testante Hieronymo in Epitaphio Paulae Ep. 108 c. 19: Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio per ordinem psalterium cantabant. Modo ultima hora paulum differt. Similiter Hieron. Ep. 22 c. 37; 107 c. 9; 130 c. 15; Cass. Instit. III, 4. Disputaverunt de hac re Batiffol, *Histoire de Bréviaire Romain* 1894; Bäumer, *Geschichte des Breviers* 1895.

1—5. Ps.-Ign. Trall. 9, 5.

3. Hierosolymis saeculo IV exeunte teste Peregrinatione Silviae officium Tertiae non cotidie, sed tempore Quadragesimae solum celebrabatur. Cf. Cabrol, *Étude sur la Peregrinatio Silviae* 1895 p. 45.

3—4. Cf. V, 14, 14.

ἐν ἐκκλησίᾳ προΐεναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ' οἶκον συνάξεις, ὃ
ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχεται εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν· οὐχ
ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον.
9. ἐὰν δὲ ἀσεβεῖς κατέχωσιν τὸν τόπον, φευκτέος σοι ἔστω διὰ
5 τὸ βεβηλωθῆναι ὑπ' αὐτῶν· ὡς γὰρ οἱ ὅσοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν,
οὕτως οἱ ἑναγεῖς μιáινουσιν. 10. εἰ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε ἐν
ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ ψαλλέτω,
ἀναγινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς· „Ὅπου γὰρ
ἂν ὦσι“, φησὶν ὁ κύριος, „δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι
10 μου, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν“. 11. πιστὸς μετὰ κατηγουμένου
μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν μεμνημένον
μετὰ τοῦ ἀμνήτου συμολύνεσθαι. 12. εὐσεβῆς μετὰ αἵρετικῶν
μήτε κατ' οἶκον συμπροσευχέσθω· „τίς“ γὰρ „κοινωνία φωτὶ
πρὸς σκότος“; 13. πιστὸς ἢ πιστῆ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφι-
15 στάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.

XXXV. Καγὼ Ἰάκωβος, ἀδελφὸς μὲν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ,

8 Mt. 18, 20. — 13 II Cor. 6, 14. — 16 Gal. 1, 19; Iac. 1, 1.

1 διὰ τ. ἀπίστους προΐεναι p v | 4 φευκταῖος a h v, φευκτέον d e |
ἔστω σοι d e | 5 βεβηλωθῆναι h | 6 οὕτως + καὶ h | εἰ + δὲ d e | ἅμα
e h m v E : > a d | 7 ἕκαστος + ἐκλεκτὸς e | παρ' > d e | 8/9 ὅπου —
τρεῖς a², > a | 9 ἂν : ἐὰν d e, > h a² | φησὶν ὁ κύριος > h | 10 μου +
εἶπεν ὁ κ̄ h | 13 μήτε κατ' οἶκον : κατ' οἴκων (κατοικῶν d) μήτε d e |
προσευχέσθω d e h m v | 14 δούλοι a | 15 ἀποβαλλέσθωσαν : abhinc inscribens
Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ e exhibet Canones apost. I—IV, deinde pergit cap.
XLII | 16 τοῦ χ̄ν κατὰ σάρκα v

8. οὐχ ὁ τόπος κτλ.] Cf. Chrysost. De Chananaea hom. c. 11 (Bened. III, 442): οὐ ζητεῖται τόπος, ἀλλ' ἀρχὴ τρόπου κτλ.

10. Cf. Tert. De fuga c. 14.

12. Cf. Eus. H. E. VI, 2, 14.

13. Eadem fere compendiose repetuntur, quae c. 32, 13 dicta sunt, sed in loco minus consentaneo ponuntur.

XXXV. Διάταξις περὶ λυχνικῶν (d praemittens Ἰακώβου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ κατὰ σάρκα ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου, a v ut c. 27). Constitutio de officio lucernali. — Officium totum complectitur capita 35—37; de-

inde c. 38—39 sequitur officium matutinum. Quae officia saeculis tribus prioribus non cognita erant. Clemens Alex. Strom. VII, 7, 40 p. 854 ac Tertullianus De orat. c. 25; De ieiun. c. 10 horas tertiam sextam nonam tantum precationi constitutas vel sollemniores in orationibus divinis appellant, iique sic dicentes non liturgiam publicam respexerunt, qualis in Constitutionibus describitur. Illa officia saeculo IV currente in consuetudinem venerunt. Cf. Basil. Ep. 207; Chrysost. In I Tim. hom. XIV, 4; Peregrinatio Silviae c. 24, 4—6; Paulin. Vita Am-

propter infideles impossibile est ad ecclesiam procedere, in domo aliqua congregationem facies, episcopo, ne pius ingrediatur in ecclesiam impiorum; non enim locus hominem sanctificat, sed homo locum. 9. Quodsi impii locum detineant, fugiendus tibi sit, utpote ab iis profanatus; quemadmodum enim pii sacerdotes sanctificant, ita impuri polluunt. 10. Si neque in domo simul neque in ecclesia congregatio potest agitari, unusquisque apud se psallat, legat, precetur, vel duo aut tres simul: *Ubi enim sunt duo vel tres, inquit Dominus, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* 11. Fidelis ne domi quidem oret cum catechumeno; non enim aequum est, initiatum cum non initiato coinquinari. 12. Pius cum haeretico nec domi comprecetur; *quae enim societas luci ad tenebras?* 13. Christianus vel Christiana servis coniuncti aut separentur aut reiciantur.

XXXV. Et ego Iacobus, frater quidem Christi secundum

brosii c. 13. In Peregrinatione Silviae l. c. officium sic describitur: »Hora autem decima (quod appellant hic liconicon, nam nos dicimus lucernare) similiter se omnis multitudo colliget ad Anastasim, incenduntur omnes candelae et cerei, et fit lumen infinitum. Lumen autem de foris non affertur, sed de spelunca interiori eicitur, ubi noctu ac die semper lucerna lucet, id est de intro cancellos; dicuntur etiam psalmi lucernares, sed et antiphonae diutius. Ecce et commonetur episcopus, et descendet, et sedet susum, nec non etiam et presbyteri sedent locis suis: dicuntur ymni vel antiphonae. Et ubi perdicti fuerint iuxta consuetudinem, levat se episcopus, et stat ante cancellum, id est ante speluncam, et unus ex diaconibus facit commemorationem singulorum, sicut solet esse consuetudo. Et diacono dicente singulorum nomina semper pisinni plurimi stant, respondentes semper: Kyrie eleyson, quod dicimus nos: Miserere Domine, quorum voces infinitae sunt. Et at ubi diaconus perdixerit omnia, quae dicere habet,

dicet orationem primum episcopus, et orat pro omnibus; et sic orant omnes, tam fideles quam et cathecumini simul. Item mittet vocem diaconus, ut unusquisque, quomodo stat, cathecumini inclinet caput; et sic dicet episcopus stans benedictionem super cathecuminos. Item fit oratio, et denuo mittet diaconus vocem, et commonet, ut unusquisque stans fidelium inclinent capita sua; item benedicet fideles episcopus, et sic fit missa Anastasi. Et incipient episcopo ad manum accedere singuli«. Officium autem nondum plane finitum est. Populus potius ex Anastasi in alias ecclesias pergit, ubi eadem fiunt atque in illa. Cf. Peregrinatio c. 25—27. Synodus Agathensis 506 c. 30 decernit: Hymni matutini et vespertini diebus omnibus decantentur, et in conclusione matutinarum vel vespertinarum missarum post hymnos capitella de psalmis dicantur, et plebs collecta oratione ad vesperam ab episcopo cum benedictione dimittatur. Cf. syn. Tarrag. 516 c. 7; Barcin. 540 c. 2.

δοῦλος δὲ ὡς θεοῦ μονογενοῦς, ἐπίσκοπος δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χειροτονηθεὶς, τάδε φημί. 2. ἑσπέρας γενομένης συναθροίσαι τὴν ἐκκλησίαν, ᾧ ἐπίσκοπε· καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν προσφωνήσῃ 5 ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων καὶ χειμαζομένων καὶ τῶν φωτιζομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ὡς προείπομεν.

XXXVI. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολυθῆναι αὐτοὺς ὁ διάκονος ἐρεῖ· Ὅσοι πιστοί, δεηθῶμεν τοῦ κυρίου, καὶ μετὰ τὸ προσφωνῆσαι αὐτὸν τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς ἐρεῖ· 2 (XXXVI). Σῶσον καὶ ἀνά- 10 στησον ἡμᾶς, ὁ θεός, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου. 3. ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου καὶ τοὺς οἰκτιρομὸς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα, χριστιανὰ τὰ τέλη, τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον 15 αἰτησώμεθα· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.

XXXVII. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχόμενος λεγέτω· 2 (XXXVII). Ὁ ἄναρχος θεὸς καὶ ἀτελεύτητος, ὁ τῶν ὄλων ποιητὴς διὰ Χριστοῦ καὶ κηδεμών, πρὸ δὲ πάντων αὐτοῦ θεὸς καὶ πατήρ, ὁ τοῦ πνεύ- 20 ματος κύριος καὶ τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν βασιλεὺς, ὁ ποιήσας ἡμέραν πρὸς ἔργα φωτὸς καὶ νύκτα εἰς ἀνάπαινον τῆς ἀσθενείας ἡμῶν· „σὴ“ γάρ „ἔστιν ἡ ἡμέρα καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ, σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον“· αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα φιλόανθρωπε καὶ πανάγαθε, εὐμενῶς πρόσδεξαι τὴν ἑσπερινὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν 25 ταύτην. 3. ὁ διαγαγὼν ἡμᾶς τὸ μῆκος τῆς ἡμέρας καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, φύλαξον ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου· εἰρηνικὴν παράσχου τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα ἀναμάρτητον, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι'

4 Ps. 140. — 22 Ps. 73, 16.

1 μονογενοῦς + νιοῦ d | 2 κυρίου : χῦ d | 5 καὶ χειμαζομένων > d | 7 αὐτοῖς d | 8 τοῦ κ. δεηθῶμεν m | 9 ἐρεῖς h | καὶ > h | 10 ὁ θεός > h | 10/11 αἰτήσωμεν d | 12 τὸν ἐπὶ > h | τὰ sec > d m | 16 παραθῶμεν a | 18 θεός a d : > h m v | ποιητῆς : προνοητῆς h | διὰ Χριστοῦ > h | 19 πρὸ — αὐτοῦ : αὐτοῦ δὲ h m v | 20 κύριος a d : προβολεὺς h m v | 21 νύκταν h | 22 ἡ pr > a | 24 πανάγαθε : τὸ πᾶν ἀγαθὲ m v | ἑσπερινὴν > h | 27 ἀναμάρτητον + καὶ ἀφαντασίαστον d | 28 αἰωνίου + σου v

2. τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμόν] i. e. refert, Psalmum illum cotidie Antiochiaie recitatum fuisse. — ὡς προείπομεν] sc. c. 6—9.

carnem, servus autem eius ut Dei unigeniti, episcopus vero Hierosolymorum ab ipso Domino et ab apostolis ordinatus haec dico. 2. Cum fuerit vespera, congregabis ecclesiam, o episcope; et postquam dictus fuerit psalmus lucernalis, recitabit diaconus orationes pro catechumenis, energumenis, competentibus et paenitentibus, 5 ut supra diximus.

XXXVI. Cumque ii dimissi fuerint, diaconus dicet: Qui fideles sumus, oremus Dominum, et postquam recitaverit illa, quae in prima oratione, dicet: 2. (XXXVI). Serva et suscita nos, Deus, per Christum tuum. 3. Suscitati postulemus misericordias Domini 10 atque miserationes eius, angelum paci praepositum, bona et conducibilia, finem vitae christianum, vesperam noctemque pacatam ac peccato vacuam cunctumque vitae nostrae tempus irreprehensum postulemus. Nos ipsos atque invicem viventi Deo per Christum eius commendemus. 15

XXXVII. Et episcopus orans dicat: 2 (XXXVII). Deus, principii expers ac fine carens, omnium per Christum opifex et rector, ante cuncta vero illius Deus ac pater, spiritus dominus et eorum rex, quae intellegi ac sentiri possunt; qui fecisti diem ad opera lucis et noctem ad requiem infirmitatis nostrae; namque 20 *tuius est dies et tua est nox; tu aptasti lucem et solem;* ipse et nunc, Domine, hominum amator ac optime, suscipe clementer hanc nostram gratiarum actionem vespertinam. 3. Qui traduxisti nos per diei longitudinem et duxisti ad noctis initia, custodi nos per Christum tuum; tranquillam praebe vesperam et noctem peccato 25 liberam, atque nos vita aeterna dignare per Christum tuum, per

XXXVI. Προσφώνησις ἐπιλύχνιος.
Oratio lucernalis.

1. τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς] sc. orationem fidelium c. 10, 3—21; cf. c. 12, 1; 41, 1. Quam orationem in officiis vespertino ac matutino recitatam fuisse testatur etiam Chrysostomus In I Tim. hom. VI, 1 dicens: καθ' ἐκάστην ἡμέραν γάρ, καὶ ἐν ἐσπέρῳ καὶ ἐν πρωΐᾳ, . . ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ποιούμεθα τὴν δέησιν, ὑπὲρ τῶν πιστῶν.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

2—3. Cf. c. 6, 8; 38, 1. 2.

3. τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης] De angelo pacis cf. Henoch 52, 5; 53, 4; 54, 4; 56, 2; 60, 24; Basil. Ep. 11. Patres etiam alios similes angelos commemorant: angelum paenitentiae Hermas Vis. V, 7; Clemens Alex. Quis dives c. 42 p. 961; angelum orationis Tertullianus De oratione c. 12; angelum baptismi idem De baptismo c. 4—5, etc.

XXXVII. Εὐχαριστία ἐπιλύχνιος.
Gratiarum actio lucernalis.

οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ. 5. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· Θεὸς πατέρων καὶ κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν ζῶον τὸ θεοφιλὲς
 5 τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἐπὶ τῆς χθονὸς ἄρχειν, καὶ καταστήσας γνώμη σῆ ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς, τοὺς μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τοὺς δὲ πρὸς λατρείαν ἔννομον· 6. αὐτὸς καὶ νῦν ἐπικάμφθητι, κύριε παντοκράτορ, καὶ „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν λαόν σου“, τοὺς κάμφσαντας ἀνχένα καρδίας αὐτῶν,
 10 καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς διὰ Χριστοῦ, δι’ οὗ ἐφώτισας ἡμᾶς φῶς γνώσεως καὶ ἀπεκάλυψας ἡμῖν σαυτόν, μεθ’ οὗ σοὶ καὶ ἡ ἐπάξιος ὀφείλεται προσκύνησις παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως καὶ πνεύματι τῷ παρακλήτῳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 7. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε ἐν εἰρήνῃ.

15 XXXVIII. Ὡσαύτως ὀρθρον ὁ διάκονος μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ὀρθρινὸν καὶ ἀπολυῖσαι αὐτὸν τοὺς κατηχουμένους καὶ χειμαζομένους καὶ βαπτιζομένους καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ καὶ τὴν ὀφειλομένην ποιήσασθαι προσφώνησιν, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν τὰ αὐτά, ἐπιφερέτω μετὰ τὸ Σῶσον αὐτούς, ὁ θεός, καὶ ἀνάστησον ἐν τῇ
 20 χάριτί σου· 2. Αἰτησώμεθα παρὰ τοῦ κυρίου τὰ ἐλέη αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκτιρομούς, τὸν ὀρθρον τοῦτον καὶ τὴν ἡμέραν εἰρηρικὴν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς παρεπιδημίας ἡμῶν, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, χριστιανὰ τὰ τέλη, ἴλεων καὶ εὐμενῆ τὸν θεόν· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ
 25 μονογενοῦς αὐτοῦ παραθώμεθα. 3. καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχόμενος λεγέτω· 4 (XXXVIII). „Ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός“, ὁ ἀσύγκριτος καὶ ἀπροσδεής, ὁ δοὺς τὸν ἥλιον εἰς ἔξουσίαν

5 Gen. 1, 28. — 8 Ps. 30, 17. — 16 Ps. 62. — 26 Num. 16, 22. — 27 Gen. 1, 16.

1 σέβας : κράτος d | ἐν : σὺν h m v | 2/3 κλίνετε — λεγέτω > h, lacuna quidem signata est, sed verba i. m. non leguntur | 3 ἐπίσκοπος + εὐχόμενος d | ἐλέους + σου d | 5 ἐπὶ + τῆς m | αὐτῷ + τὸ d | τῆς : γῆς d | 8 παντοκράτωρ d h v | 9 τὸν λαόν : τοὺς δούλους d | 11 σεαυτόν m v, αὐτόν h | μεθ’ : δι’ d | 12/13 καὶ πν. : ἐν πνεύματι ἁγίῳ d | 14 προέλθατε h, προσέλθετε d v | 15 ὡσαύτως + καὶ d | 18 λέγω m | 20 τοῦ > a | 24 εὐμενεῖ τῷ θῶ d | 26 θεὸς + ὁ a

5. Inscribit Χειροθεσία ἐπιλύχνιος v. tiarum actio matutina. — Peregrinatio XXXVIII. Εὐχαριστία ὀρθρινή. Gra-Silviae c. 24, 2 liturgiam matutinam

quem tibi gloria, honor ac veneratio in sancto spiritu in saecula, amen. 4. Et diaconus dicat: Inclinate ad manuum impositionem. 5. Ac dicat episcopus: Deus patrum ac Domine misericordiae, qui sapientia tua fabricatus es hominem, animal ratione praeditum, maxime ex iis quae in terra sunt charum Deo, et tribuisti ei, ut imperaret rebus terrestribus, quique voluntate tua principes ac sacerdotes constituisti, illos quidem ad vitae securitatem, hos vero ad legitimum cultum: 6. ipse nunc etiam inflectere, Domine omnipotens, et *ostende faciem tuam super populum tuum*, eos, qui cervicem cordis sui incurvarunt, et benedic eis per Christum, per quem illustrasti nos lumine cognitionis ac revelasti nobis te ipsum, cum quo ab omni rationali et sancta natura debetur tibi adoratio condigna et spiritui paraclito in saecula, amen. 7. Et diaconus dicat: Exite in pace.

XXXVIII. Similem in modum mane diaconus, cum dictus fuerit psalmus matutinus, cumque ipse dimiserit catechumenos, energumenos, competentes ac paenitentes feceritque solemnem precationem, ne iterum eadem referamus, post illud: Serva nos, Deus, et suscita in gratia tua, subiungat: 2. Postulemus a Domino misericordias eius atque miserationes, hoc matutinum et hunc diem cunctumque peregrinationis nostrae tempus pacatum et peccato vacuum, angelum paci praepositum, finem vitae christianum, Deum propitium et clementem. Nos ipsos et mutuo viventi Deo commendemus per unigenitum eius. 3. Et episcopus orans dicat: 4 (XXXVIII). *Deus spirituum et omnis carnis*, incomparabilis ac nullius rei indigus, qui dedisti solem, ut praeeset diei, lunam vero

sic describit: »Iam autem ubi coeperit lucescere, tunc incipiunt matutinos ymnos dicere. Ecce et supervenit episcopus cum clero, et statim ingreditur intro spelunca, et de intro cancellos primum dicet orationem pro omnibus; commemorat etiam ipse nomina, quorum vult, sic benedicet cathecuminos. Item dicet orationem, et benedicet fideles. Et post hoc, exeunte episcopo de intro cancellos, omnes ad manum ei accedunt; et ille eos uno et uno benedicet exiens iam, ac sic fit missa, iam luce«. Loco scripturae illius prae-

cedente describitur officium ad pullo- rum (vel galli) cantum celebratum, loco sequente officium Sextae et Nonae.

1. τὸν ὀρθρινόν] sc. Ps, 62. Cf. II, 59, 2; Chrysost. In Ps. 140 c. 1 (V, 427). — τὴν ὀφειλομένην π. προσφ.] Cf. c. 36, 1. — ἵνα μὴ πάλιν λ. τὰ αὐτῶ] Similibus verbis lectorem ad priora revocat c. 41, 1; c. 46, 13. — αὐτὸς] Supra c. 36, 2, ubi eadem oratio mutatis mutandis pronuntiatur, dicit Constitutor ἡμᾶς. Ibi autem verba σωσον κτλ. partem orationis ipsius efficiunt; hic rubricae instar allegantur.

- τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιθε ἐφ' ἡμᾶς εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς καὶ πρόσδεξαι τὰς ἑωθινὰς ἡμῶν εὐχαριστίας καὶ ἐλέησον ἡμᾶς· οὐ γὰρ διεπετάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἄλλότριον. 5. „οὐ“ γὰρ
- 5 „ἔστιν ἐν ἡμῖν θεὸς πρόσφατος“, ἀλλὰ σὺ ὁ αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· ὁ τὸ εἶναι ἡμῖν διὰ Χριστοῦ παρασχόμενος καὶ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ δωρησάμενος, αὐτὸς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ καταξίωσον καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μεθ' οὗ σοὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.
- 10 XXXIX. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ. 2. καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπενχέσθω λέγων· 3 (XXXIX). Ὁ θεὸς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ὁ „ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσίν σε“, ὁ φίλος ταπεινῶν καὶ πενήτων προστάτης, οὗ πάντα ἐν χρεῖα καθέστηκεν, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλά σου·
- 15 4. ἔπιθε ἐπὶ τὸν λαόν σου τοῦτον, τοὺς κεκλικότας σοὶ τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς εὐλογίαν πνευματικὴν, „φύλαξον αὐτοὺς ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ“, διατήρησον αὐτοὺς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἡγαπημένῳ σου παιδί, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
- 20 καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 5. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε ἐν εἰρήνῃ.
- XL. Ἐπὶ δὲ ταῖς προσφερομέναις ἀπαρχαῖς οὕτως εὐχαριστεῖτω ὁ ἐπίσκοπος· 2 (XL). Εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε παντοκράτορ, δημιουργὲ τῶν ὄλων καὶ προνοητά, διὰ τοῦ μονογενοῦς
- 25 σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προσερχθείσαις σοὶ ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα. 3. τίς γὰρ ἀνθρώπων ἐπαξίως εὐχαριστῆσαι σοὶ δύναται ὑπὲρ ὧν δέδωκας αὐτοῖς εἰς μετάληψιν; „ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“ καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ
- 30 λόγου σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρποὺς εἰς

4 Ps. 80, 10. — 12 Ex. 20, 6. — 16 Ps. 16, 8. — 28 Act. 3, 13.

1 δὲ > h | τοὺς ἀστέρας h | 3 εὐχὰς h m | 4 πρὸς : εἰς m | 8 μεθ' : δι' d | τιμὴ καὶ δόξα d | καὶ pr > h m | 8/9 καὶ τῷ : ἐν d | 10 καὶ > h | 12 εἰς + τὴν θεοσέβειαν d | 14 ἐν > d | τὰ σύμπαντα : πάντα d | 16 εὐλογία (+ σου m) πνευματικῇ h m | 19 μεθ' : δι' d | δόξα > h m v | 20 καὶ τῷ : ἐν d | 21 ἐν εἰρ. προέλθετε m | εἰρήνῃ : post caput XXXIX d exhibit, similiter atque e supra post caput XXXIV, inscribens κανόνες ἐκκλησιαστικοί, Canones apostolorum I—IV | 22/23 εὐχαριστεῖ a | 23 κύριε + δέσποτα d |

et stellas, ut praessent nocti: ipse et nunc respice super nos oculis benevolis, ac suscipe matutinas nostras gratiarum actiones et miserere nostri; non enim expandimus manus nostras ad deum alienum. 5. *Non enim est in nobis deus recens, sed tu aeternus ac immortalis, qui nobis per Christum praebuisti, ut essemus, 5* quique per eundem donasti, ut bene essemus; ipse nos per eum dignare aeterna vita, cum quo tibi gloria, honor, veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XXXIX. Tum diaconus dicat: Inclinate ad manus impositionem. 2. Et episcopus oret his verbis: 3 (XXXIX). Deus fidelis 10 et verax, qui *facis misericordiam in milia et dena milia diligentibus te*; amicus humilium et pauperum defensor, quo universa opus habent, quia cuncta tibi serva sunt: respice in populum tuum hunc, in hos, qui inclinarunt tibi capita sua, et benedic eis benedictione spirituali; *custodi eos ut pupillam oculi*, conserva eos in pietate ac 15 iustitia, et eos vita aeterna dignare in Christo Iesu dilecto filio tuo, cum quo tibi gloria, honor atque cultus et sancto spiritui nunc et semper et in saecula saeculorum, amen. 8. Et diaconus dicat: Exite in pace.

XL. Pro primitiis autem, quae offeruntur, episcopus gratias 20 agat hunc in modum. 2 (XL). Gratias agimus tibi, Domine omnipotens, omnium opifex ac provisor, per unigenitum filium tuum Iesum Christum, Dominum nostrum, pro oblatis tibi primitiis, non quantum debemus, sed quantum possumus. 3. Quis enim hominum condigne potest gratias tibi agere pro iis, quae dedisti ipsis 25 ad participandum? *Deus Abraham et Isaac et Iacob* omniumque sanctorum, qui cuncta ad perfectionem ac maturitatem perduxisti per verbum tuum et terram iussisti progignere omnis generis

23 24 παντοκράτωρ d h v | 25,26 τῆς προσενηχθείσης σοι ἀπαρχῆς d | 26 ἀπαρχὰς a, corr a² | 30 ἐκφῦσαι : ἔξαγαγεῖν d

5. ὁ τὸ εἶναι κτλ.] Cf. c. 12, 8.

XXXIX. Χειροθεσία ὀρθρινή. Impositio manus matutina.

XL. Ἐπίκλησις ἐπὶ ἀπαρχῶν (εὐχαριστία προσενηχθείσης ἀπαρχῆς d). Invocatio pro primitiis. — Haec oratio adiungitur, quia non cotidie quidem ut

praecedentes, sed aequae ac sequentes certis temporibus recitanda erat.

3. κελεύσας — τροφήν ἡμετέραν] Haec ad verbum fere consonant cum Irenaei fragmento XXXVIII, Pfaffiano II: ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευσεν ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτου; εἰς τροφήν ἡμετέραν. Cf. VII, 30, 2; VIII, 12, 39.

εὐφροσύνην καὶ τροφήν ἡμετέραν, ὁ δοὺς τοῖς νοθεστέροις καὶ βληχλώδεσιν χιλόν, ποηφάγοις χλόην, καὶ τοῖς μὲν κρέα, τοῖς δὲ σπέρματα, ἡμῖν δὲ σῖτον τὴν πρόσφορον καὶ κατάλληλον τροφήν καὶ ἕτερα διάφορα, τὰ μὲν πρὸς χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγείαν, τὰ 5 δὲ πρὸς τέρψιν. 4. ἐπὶ τούτοις οὖν ἅπασιν ἐμνηστὸς ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας εὐεργεσίας διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ πνεύματι τῷ ἁγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XLI. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων μετὰ τὸ προσφωνηῆσαι τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν, ὁ διάκονος 10 προσθήσει καὶ ταῦτα· 2 (XLI). Καὶ ὑπὲρ τῶν ἀναπαυσαμένων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῆς κοιμήσεως τοῦδε ἢ τῆσδε δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόανθρωπος θεὸς προσδεξάμενος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἀφήσῃ αὐτῷ πᾶν ἀμάρτημα ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, καὶ ἴλεως καὶ εὐμενῆς γενόμενος κατατάξῃ εἰς χώραν εὐσεβῶν 15 ἀνειμένων εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ μετὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων καὶ ποιησάντων τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἔνθα „ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός“. ἐγειρώμεθα· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ αἰδίῳ θεῷ διὰ „τοῦ ἐν ἀρχῇ λόγου“ παραθώμεθα. 3. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· 4. Ὁ τῆ φύσει 20 ἀθάνατος καὶ ἀτελεύτητος, παρ' οὗ πᾶν ἀθάνατον καὶ θνητὸν γέγονεν, ὁ τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον τὸν ἄνθρωπον τὸν κοσμοπολίτην θνητὸν ἐκ κατασκευῆς ποιήσας καὶ ἀνάστασιν ἐπαγγελάμενος, ὁ τὸν Ἐνώχ καὶ τὸν Ἡλίαν θανάτου πείραν μὴ ἑάσας λαβεῖν· „ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ οὐχ ὡς νεκρῶν, 25 ἀλλ' ὡς ζώντων θεὸς εἶ“· ὅτι „πάντων αἱ ψυχαὶ παρὰ σοὶ ζῶσιν“ καὶ „τῶν δικαίων τὰ πνεύματα ἐν τῇ χειρὶ σου εἰσιν, ὧν οὐ μὴ ἀψηται βάσανος· πάντες“ γὰρ οἱ „ἠγγισμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σου εἰσιν“· 5. αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιθε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν

17 Ies. 35, 10. — 18 Ioann. 1, 1. — 24 Mt. 22, 32. — 25 Luc. 20, 38. — 26 Sap. 3, 1. — 27 Deut. 33, 3.

2 χιλόν d m : χειλόν v, χειλον h, χλόν a | ποηφάγοις : χλοηφάγοις d | 3 σῖτον : in hac voce desinit in a folium 163, et folium sequens excidit; in fine folii 163 adnotatum est: qui manqua una carta laquale bisogna supplir Ott. altro exemplar; folium 164 incipit πίστιν τηρῆσαι c. 41, 8 | τὴν h m v : πρὸς τροφήν d | τροφήν > d | 5 ἅπαντας v | 6 μεθ' : δι' d | 7 καὶ πν. τῷ ἁγίῳ : ἐν ἁγίῳ πνι d | 9 πρώτης εὐχῆς : προσευχῆς d | 10 προσθήσει h | 11/12 ὑπὲρ — δεηθῶμεν d m v : > h | 12 αὐτῶν h | 13 ἀφήσῃ h m v : παρίδη d | αὐτοῖς h | 14 γενόμενος > h | κατατάξει h | 17 καὶ pr > d | 21 τοῦτο > d |

fructus ad laetitiam et alimoniam nostram; qui dedisti hebetioribus ac stupidioribus pabulum feni, herbivoris herbam, et aliis quidem carnes, aliis vero semina, nobis autem frumentum ad cibum aptum ac convenientem, item diversa alia partim ad usum, partim ad sanitatem, partim ad oblectationem. 4. Pro his igitur omnibus laudandus es de tua erga omnes beneficentia per Christum, cum quo tibi gloria, honor et veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XLI. Porro de iis, qui in Christo requieverunt, postquam diaconus protulerit ea, quae primae orationis sunt, ne eadem repetamus, adiciet etiam haec: 2 (XLI). Et pro fratribus nostris, qui in Christo requierunt, oremus, pro requie huius viri vel mulieris precemur, ut hominum amans Deus, qui eius animam suscepit, ei remittat omne peccatum voluntarium ac non voluntarium et propitius clemensque factus collocet eum in regione piorum, quiescentium in sinu Abraham, Isaac et Iacob cum omnibus, qui a saeculo placuerunt Deo ac eius voluntatem fecerunt, unde *aufugit dolor et tristitia et gemitus*. Surgamus. Nos ipsos et invicem aeterno Deo commendemus per *verbum, quod erat in principio*. 3. Et episcopus dicat: 4. Qui natura es immortalis ac fine carens, a quo cuncta immortalia et mortalia orta sunt, qui animal hoc rationale hominem civem mundi in fabricatione effecisti mortalem et resurrectionem promisisti, qui Enoch ac Eliam non sivisti mortis experimentum capere: *Deus Abraham et Isaac et Iacob, non tanquam mortuorum, sed tanquam viventium es Deus; quia cunctorum animae apud te vivunt et spiritus iustorum in manu tua sunt, quos non tanget cruciatus; omnes enim sanctificati sub manibus tuis sunt*: 5. ipse et nunc respice super servum tuum hunc, quem selegisti

22 καὶ > d | ἀναστῆναι m | 23/24 λαβεῖν μὴ εἰσας d | 24 καὶ bis + ὁ θεὸς d
Ἰακώβ + ὧν m v | 26 πᾶν v | τῆ > v | 27 τὴν χεῖρα^σ h | 28 ἐπιδε > v

XLI. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν κεκοιμένων (ἐν Χριστῷ ἀναπαυσασμένων v).
Oratio pro mortuis.

1. τὰ τῆς πρ. εὐχῆς] Cf. c. 12, 1; 36, 1.

2. Proxime ad hanc orationem Pseudo-Dionysius Areop. accedit De eccles. hierarch. c. 7, 3, 4 scribens: Ἡ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος

δεῖται, πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ, κατατάξαι δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν τόπῳ οὗ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

4. Inscribit v: Ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσασμένων.

ἐξελέξω καὶ προσελάβου εἰς ἑτέραν λῆξιν, καὶ συγχώρησον αὐτῷ, εἴ τι ἄκων ἢ ἐκὼν ἐξήμαρτεν, καὶ ἀγγέλους εὐμενεῖς παράστησον αὐτῷ· καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ὅπου οὐκ ἔνι „λύπη καὶ ὀδύνη καὶ στεναγμός“, ἀλλὰ χῶρος εὐσεβῶν ἀνειμένος καὶ γῆ εὐθέων σοὶ ἀνακειμένη καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὁρώντων τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, εὐχαριστία καὶ προσκύνησις καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ ὁ διάκονος
 10 λεγέτω· Κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω ὑπὲρ αὐτῶν λέγων τάδε· 8. „Σῶσον“, κύριε, „τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ποιμανον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν δεξιάν σου καὶ σκέπασον αὐτοὺς ὑπὸ τὰς πτέρυγας σου, καὶ δὸς αὐτοῖς „τὸν
 15 ἀγῶνα τελέσαι τὸν καλόν, τὸν δρόμον ἀνῦσαι, τὴν πίστιν τηρῆσαι“ ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XLII. Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς
 20 καὶ ἀναγνώσμασιν καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγεροθέντα, 2. καὶ ἔνατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων, 3. καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον·

5 Ies. 35, 10. — 11 Ps. 27, 9. — 12 Act. 20, 28. — 14 II Tim. 4, 7.

2 ἦ : εἴτε d | 5 εἰαρ. σοι v | 6 χορὸς d h | εὐθέων : εὐθειῶν G | 8 μεθ' : δι' d | καὶ pr > m | 8/9 καὶ τῷ : ἐν d | 11 τάδε λέγων d | 13 καὶ pr > d | 15 τελέσαι τὸν ἀγῶνα h | ἀνῦσαι : τελέσαι d | 17 δι' d | 18 καὶ τῷ : ἐν d | 19 τῷ κεκοιμημένῳ h | 20 καὶ ἀναγν. > d e E | ἀναγνώσειν a | διὰ pr > h | τῶν a e | διὰ sec > d e | 21 ἐγεροθέντα + δοξάζοντες h | ἔνατα h p | 22 τριακοστὰ e

8. Inscribit v: Χειροθεσία πιστῶν.

XLII—XLIII. Anastasius Quaest. XXII.

XLII. Ὅπως δεῖ καὶ πότε γίνεσθαι τὰς τῶν κοιμηθέντων πιστῶν μνησίας, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς (αὐτῷ v) δεῖ παρέχεσθαι πένησι (περὶ τῶν ἡμερῶν τῶν κεκοιμημένων, ποίας ἐπιτελεῖν δεῖ d e). Quomodo et quando oporteat fidelium defunctorum fieri memorias, et quod ex eorum facultatibus

sit pauperibus largiendum. — Michael Glykas Ep. XIX, cf. Test.

1—4. Dies tertium, nonum, trigessimum, inde a sepultura numeratos, et anniversarium, iam Graeci gentiles memoriae defunctorum dedicabant. Cf. Usener, *Der heilige Theodosius* 1890 p. 135; E. Rohde, *Psyche* ed. III 1903 I, 232; E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults* 1904 p. 26. Christiani illos dies cum servabant, tum hunc vel

et assumpsisti in aliam sortem, et condona ei, si quid volens aut invitus deliquit, atque angelos ei exhibe placidos; atque colloca eum in sinu patriarcharum, prophetarum, apostolorum omniumque, qui tibi a saeculo placuerunt, ubi non est *tristitia et dolor et gemitus*, immo locus piorum sedatus et pariter quieta terra rectorum eorumque, qui in ea vident gloriam Christi tui, cum quo tibi gloria, honor, cultus, actio gratiarum et adoratio et sancto spiritui in saecula, amen. 6. Ac diaconus dicat: Inclinate et accipite benedictionem. 7. Et episcopus gratias pro eis agat, haec dicens: 8. *Salvum fac, Domine, populum tuum et benedic hereditati tuae, quam acquisiisti pretioso sanguine Christi tui*; et pasce eos sub dextera tua, protege eos sub alis tuis, et tribue illis, ut *certamen bonum perficiant, cursum consumment, fidem servant* absque mutatione, culpa et crimine, per Dominum nostrum Iesum Christum dilectum filium tuum, cum quo tibi gloria, honor et veneratio atque sancto spiritui in saecula, amen.

XLII. Quod spectat ad mortuos, celebretur dies tertius in psalmis, lectionibus et precibus ob eum, qui tertia die resurrexit; 2. item dies nonus in recordationem superstitum et defunctorum; 3. atque etiam dies quadragesimus iuxta veterem typum; Mosem

illum mutabant. Tractatibus graecis, quos nuperrime Krumbacher in libellis Academiae bavaricae (*Sitzungsberichte der philos.-philol. und histor. Classe* 1892 II) edidit, dies modo physiologico explicantur.

1. *τρίτη*] Hic dies apud Christianos veteres usitatissimus fuisse videtur. Ambrosius De obitu Theodosii c. 3 autem quadragesimum principis celebrari dicens addit: alii tertium diem et trigesimum, alii septimum et quadragesimum observare consueverunt. Qua in re Christiani morem veterem sequebantur. Graeci diebus tertio, nono et tricesimo sacrificia pro mortuis offerebant; Romani die nono inferias instituebant. Cf. Lübker, *Reallexikon des klass. Altertums* ed. V 1877 p. 186 sq.

2. *ἐνάτη*] Item Isidorus Pelus. Ep. 114; Iustinianus Novella 133 c. 3;

Ioannes Dam. Oratio de fidelibus defunctis c. 15. 23; Eustrathius apud Photium Bibl. cod. 179. Hi omnes etiam diem tertium et quadragesimum testantur. Ecclesia graeca universa tempore postero diem nonum observabat. Modo Palaestina teste Theodoro Vita Theodosii ed. Usener l. c. p. 22 etiam saeculo VI diem septimum celebravit. Augustinus In Genesin quaest. 172 observationem diei noni tanquam ritum gentilem vituperat. Sacramentarium Gelasianum (Migne PL 74, 1242) habet diem septimum, qui in ecclesia latina paulatim ubique recipiebatur.

3. *τεσσαρακοστή*] Praeter testes diei noni laudatos Historia Lausiaca c. 26 PG 34 p. 1076, c. 21 p. 68 ed. Butler 1904; Theodorus Vita Theodosii ed. Usener 1890 p. 22. Dies Graecis erat communis. Syri saeculo IV teste

Μωσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένηθησεν, 4. καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ. 5. καὶ διδόσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.

XLIII. Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἐὰν
5 τὰ τοῦ κόσμου δῶς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν. 2. ᾧ γὰρ
περιόντι ἐχθρὸν ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι· „οὐ“ γὰρ
„ἔστιν ἀδικία παρ’ αὐτῷ“. 3. „Δίκαιος“ γὰρ „ὁ κύριος καὶ δικαιο-
σύνας ἠγάπησεν“, καί· „Ἴδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“.

XLIV. Ἐν δὲ ταῖς μνείαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας
10 ἔστιᾶσθε καὶ φόβου θεοῦ, ὡς δυνάμενοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν
μεταστάντων. πρεσβύτεροι γὰρ καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες,
νήφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα
δύνησθε τοὺς ἀτακτοῦντας νουθετεῖν. 2. λέγει δὲ ἡ γραφή· „Οἱ
δυνάσται θυμώδεις εἰσίν· οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πίνοντες
15 ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνειν οὐ μὴ δύνωνται“.
οὐκοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ θεὸν τὸν παντο-
κράτορα καὶ τὸν ἠγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν δυνάσται ὑπάρχουσι τῆς
ἐκκλησίας. 3. τοῦτο δὲ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν, ἀλλως γὰρ
ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ θεοῦ γενόμενον εἰς εὐφροσύνην, ἀλλ’ ἵνα μὴ
20 παροινῶσιν. οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφή μὴ πίνειν οἶνον, ἀλλὰ τί φησιν;
„Μὴ πίνε οἶνον εἰς μέθην“, καὶ πάλιν· „Ἀκανθαί φύονται ἐν
χειρὶ μεθύσου“. 4. τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν,
ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χριστιανοῦ, ἐφ’ οὗ ἐπικέκληται τὸ
ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ αὐτοῖς γὰρ εἴρηται·

1 Deut. 34, 8. — 6 Ioann. 7, 18. — 7 Ps. 10, 7. — 8 Ies. 62, 11. —
13 Prov. 31, 4. 5. — 21 Sir. 34, 27; Agg. 1, 6. — Prov. 26, 9. — 23 Iac. 2, 7.

1 ὁ λαὸς οὕτως d e | μνήμης d e | 4 δὲ > d e | λέγωμεν e | 5 ὀνή-
σεις h | αὐτῶν E, αὐτοῖς d | 10 φόβω d e | ὑπὲρ + αὐτῶν d e | τῶν > e |
11 γὰρ > a | 12 νηφείλετε a | 13 δύνασθε d, δύνασθαι e | δέ: γὰρ h v E |
14 θυμώδης a | οἶνον + δὲ a | πινέτωσαν d | 15 ἐπιλάθονται h v | σοφίας
+ αὐτῶν d e | μὴ > d p | δύνανται d p | 16 μετὰ + τὸν d e p | 18 γὰρ
a d e h v : + οὐκ a² p E | 19 ὑβρίσαι > d e | ἀλλὰ h | 20/21 μὴ . . μὴ
> h | 21 πίνε : πίνειν d e h p | 22 τῶν κληρικῶν d | 24 αὐτὸς e

Ephraemo Testam. ed. Assemani t. II
gr. p. 401 diem trigesimum habebant.
Idem dies locum obtinet in Sacramen-
tario Gelasiano et paulatim tota ecclesia
latina. Canones Clementis, Muham-

medanis iam in Aegypto regnantibus
compositi ac publicati a Guilelmo Riedel
in libro *Die Kirchenrechtsquellen des
Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 165
—175, c. 175, c. 17 inter dies nonum

enim ita luxit populus; 4. denique anniversarius dies pro memoria ipsius. 5. Ex bonis vero eiusdem detur pauperibus ad illius commemorationem.

XLIII. Haec autem de piis dicimus. Nam de impiis, licet omnia mundi bona pauperibus dederis, nihil iuvabis eum. 2. Cui enim 5
enim superstiti inimicum erat numen, manifestum est, quod etiam defuncto sit infensum: *neque enim iniustitia est apud eum.* 3. Nam *iustus Dominus et iustitias dilexit*, et: *Ecce homo et opus eius.*

XLIV. In mortuorum vero memoriis invitati, cum moderatone ac Dei metu epulamini, ut possitis etiam deprecari pro iis, 10
qui e vita migrarunt. Qui enim presbyteri et diaconi Christi estis, semper debetis esse sobrii tam vobis quam aliis, ut eos, qui flagitiose vivunt, valeatis admonere. 2. Ait quippe scriptura: *Potentes iracundi sunt; vinum non bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiae et recta iudicare non possint.* Ergo et presbyteri ac diaconi post 15
Deum omnipotentem illiusque dilectum filium sunt potentes ac dynastae ecclesiae. 3. Hoc autem dicimus, non ut vinum nequaquam bibant; eo enim modo contumelia afficerent id, quod a Deo factum est ad laetitiam; sed ut non inebrientur. Nam non dixit scriptura, vinum non esse bibendum, sed quid ait? *Ne bibe vinum 20
ad ebrietatem*, et iterum: *Spinae nascuntur in manu temulenti.* 4. Id vero non de iis tantum, qui sunt in clero, dicimus, verum etiam de omni laico christiano, super quem invocatum est nomen Domini nostri Iesu Christi; nam ipsis quoque dictum est: *Cui vae? cui*

et quadragesimum dies duodecimum et trigesimum ponunt atque addunt, die post sepulturam quadragesimo animam peccatoris baptizati coram Christo apparere et accipere mercedem pro factis et retributionem pro pretio operum.

4. ἐνιαύσια] Hunc morem testatur iam Tertullianus De corona mil. c. 3: oblationes pro defunctis . . . annua die facimus; De monog. c. 10: offert annuis diebus dormitionis eius; De exhort. cast. c. 11: pro qua (uxore mortua) oblationes annuas reddis.

5. Veteres gentiles quoque non so-

lum mortuis sacrificia obtulerunt, sed etiam epulas et distributiones instituerunt. Cf. Lucius l. c. p. 27.

XLIII. Ὅτι τοὺς ἀσεβεῖς τελευτῶντας οὐδὲν ὀφειλοῦσι μνεῖαι ἢ ἐντολαί. Quod impios e vita decedentes nihil iuvent memoriae vel mandata.

XLIV. Περὶ μεθύσων (ὅτι οὐ δεῖ παροινεῖν, ἀλλὰ νήφειν ἐστιωμένους v). De ebriosis (quod non oporteat inebriari, sed sobrios esse epulantes).

3. μὴ πῖνε κτλ.] Sirach 34, 27 (Vulg. 31, 32) vult, ut vinum moderate (μέτρον) sumatur. Verba εἰς μέθην exhibet Aggaeus 1, 6.

„Τῖνι οὐαί; τίνι θόρυβος; τίνι ἀηδία καὶ λέσχει; τίνος πελιόνοι οἱ ὀφθαλμοί; τίνι συντριμματα διακενής; οὐ τῶν ἐγγροσιζόντων ἐν οἴνῳ καὶ τῶν κατασκοπουμένων, ποῦ πότοι γίνονται;“

XLV. Τοὺς διωκομένους διὰ πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύ-
 5 γοντας διὰ τὸ μεμνησθαι τῶν λόγων τοῦ κυρίου προσλαμβάνεσθε· ἐπιστάμενοι γάρ, ὅτι „τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής“, ἀποδιδράσκουσιν καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προίενται, ἵνα ἀνεξάρνητον ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν.
 2. ἐπικουρεῖτε οὖν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὰς χρείας, ἐντολὴν κυριακὴν
 10 πληροῦντες.

XLVI. Ἐκεῖνο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμ-
 μένειν τῇ τάξει τῇ δοθείσῃ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους· οὐ γάρ εἰσιν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. „Ὁ ὑμῶν“ γάρ, φησὶν ὁ κύριος, „ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ
 15 ἀποστείλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με“. 2. εἰ γὰρ τὰ ἄψυχα γενόμενα τὴν εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, στοιχεῖα, τροπαί, μῆνες, ἑβδομάδες, ἡμέραι, ὥραι, καὶ δουλεύει τῇ διατυπω-
 20 θείσῃ χρεῖα κατὰ τὸ εἰρημένον· „Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται“, καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης· „Ἐθέμην αὐτῇ ὅρια περιθεῖς κλειθρα καὶ πύλας, εἶπα δὲ αὐτῇ· μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ“. πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς οὐδὲν ὀφείλετε τολμᾶν παρακινεῖν τῶν ὑμῖν κατὰ γνώμην θεοῦ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντων; 3. ἀλλ' ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολλοὶ καὶ τοῦτο ἠγγήσαντο εἶναι, συγχέειν δὲ

1 Prov. 23, 29. 30. — 4 Mt. 10, 23. — 6 Mt. 26, 41. — 13 Luc. 10, 16. — 19 Prov. 103, 9. — 20 Iob. 38, 10. 11.

1 ἀηδείαι h v | πελιοι v | 2 χρονιζόντων d e p E | 3 τῶν > d e p E | 4/5 φευγόντων d e | 7 προσίενται h p | 8 ἐφ' h p v E : ἐν a d e | 9 τὰ : τὰς h | τὰς > a p | χρεῖαν p | 10 πληροῦντες : desinit h subscribens litteris uncialibus rubris διαταγαὶ τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλεῖσαι, et secunda manus τοῦ πάπα ἰωσήφ | 11 ἐκεῖνω v, ἐκεῖνος a, corr a² : τοῦτο d e p E | παραγγέλλομεν e | 12 τῇ pr > a | τῇ τ. — αὐτῷ a m v : τῇ αὐτῷ δοθείσῃ τάξει d e p E | 13/14 ὁ ἀκούων γὰρ ὑμῶν, φησὶν ὁ x̄s d e p E | 16 εἰ γὰρ κτλ. : καὶ τὰ ἐξῆς p, qui partem capituli sequentem omisit et hoc loco scripturam exhibet, quae inscribitur Ὅρος κανονικὸς τῶν ἀγίων ἀποστόλων | γινόμενα d e | τὴν > m | 19 παρελεύσεται a i. t., -σονται i. m. | 20 ἐθέμην + δὲ d e E | ὅριον d | περιθεῖς + καὶ a | 22 ὀφείλετε οὐδὲν d e | τολμᾶν > m v

tumultus? cui taedia et garrulitas? cuius oculi lividi? cui contusiones frustra? Nonne haec eorum sunt, qui in vino immorantur quique explorant, ubi fiant compotationes.

XLV. Eos, qui persecutionem patiuntur fidei causa et de civitate in civitatem fugiunt, quod meminerint verborum Domini, 5
suscipite. Cum enim norint, *spiritum quidem promptum esse, carnem vero infirmam*, aufugiunt et facultatum suarum direptionem permittunt ac neglegunt, ut in se ipsis nomen Christi illibatum et negatione non proditum conservent. 2. Suppeditate ergo illis, quae sunt necessaria, mandatum dominicum adimplentes. 10

XLVI. Illud autem communiter omnes praecipimus, ut unusquisque in ordine sibi dato permaneat neque regularum terminos transcendat; non enim nostri sunt, sed Dei. *Qui vos enim, inquit Dominus, audit, me audit; et qui me audit, audit eum, qui misit me; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit* 15
eum, qui misit me. 2. Nam si ea, quae inanima condita sunt, pulchrum ordinem conservant, ut nox, dies, sol, luna, stellae, elementa, tempestas, menses, hebdomades, dies, horae, et usui constituto serviunt iuxta illud dictum: *Terminum posuisti, quem non transgredientur*, et iterum de mari: *Posui ei terminos et circumposui* 20
claustra et ostia, dixi autem ei: hucusque venies et non transibis: quanto magis vos non debetis audere quidquam eorum dimovere, quae vobis secundum voluntatem Dei per nos definita sunt? 3. Verum quia multi hoc non esse necessarium putaverunt, immo

XLV. *Περὶ τοῦ ὑποδέχασθαι τοὺς διὰ Χριστὸν διωκομένους (περὶ τῶν διωκομένων καὶ φευγόντων διὰ πίστιν, ὅπως ἐπικουρίας τυγχάνωσιν d e, > v).* De recipiendis eis, qui propter Christum persecutionem patiuntur.

1. *τοὺς διωκομένους — προσλαμβάνεσθε]* Cf. V, 3, 1; Petr. Alex. can. 9.

XLVI. *Ὅτι ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη κλήρω ὀφείλει ἐμμένειν καὶ (ἐμμένων d e) φυλάττειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ ἀρπάζειν τὰ μὴ ἐγχειρισθέντα.* Quod unusquisque in eo gradu cleri, in quo est constitutus, debeat permanere et ordinem servare, nec vero sibi rapere, quae commissa non

sunt. — Hoc caput quasi prooemium est capitis sequentis, quod Canones apostolorum continet quoque Constitutor opus suum terminat.

1. Similiter Clemens I Cor. 41, 1: *ἕκαστος ἡμῶν . . ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἐναρεστείτω τῷ θεῷ . . μὴ παρεκβαίνων τὸν ὠρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα.*

1. 3. 5—6, 10, 12. Hos versus vel saltem particulas eorum e Constitutionibus ecclesiae Alexandrinae arabice edidit Abraham Ecchellensis, Eutychius 1661 p. 178—180.

3. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 9, 3; Magn. 3, 9, 10.

τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστον χειροτονίαν παρακινεῖν τολμῶσιν,
 ὑφαρπάζοντες ἑαυτοῖς ἀξιώματα τὰ μὴ δεδομένα καὶ ἐπιτρέποντες
 ἑαυτοῖς τυραννικῶς, ἃ μὴ ἔχουσιν ἐξουσίαν διδόναι, καὶ διὰ τοῦτο
 παροργίζουσι μὲν θεόν, ὡς περ οἱ Κορεῖται καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀζίας,
 5 παρ' ἀξίαν ἐπιθέμενοι ἄνευ θεοῦ τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ γενόμενοι οἱ
 μὲν πυρίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λεπρός, παραξύνουσι δὲ
 καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν διαταξάμενον, „λυποῦσι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα
 τὸ ἅγιον“ ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· 4. εἰκότως τὸν
 ἐπηρητημένον κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προιδόμενοι
 10 καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμέλειαν ἐκ τοῦ ὑφ' ὧν
 μὴ χρῆ προσαγομένης ἀσεβῶς, παιδιὰν ἡγουμένων τὴν ἀρχιερατικὴν
 τιμὴν, ἣτις μίμησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀνάγκην ἔσχομεν καὶ τοῦτο παραινεῖσαι· „ἤδη
 γὰρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω“ τῆς ἑαυτῶν ματαιότητος. 5. λέγομεν
 15 δὲ ὡς „Μωσῆς ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων“, ᾧ ὁ θεὸς „ἐνώπιος ἐνωπίω
 ὠμίλει, ὡς εἴ τις λαλήσει πρὸς ἑαυτοῦ φίλον“, ᾧ εἶπεν· „Οἶδά σε
 παρὰ πάντας“, ᾧ κατὰ πρόσωπον ὠμίλει καὶ οὐ δι' ἀδήλων ἢ ἐνυπ-
 νίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων· οὗτος, ἠνίκα τὴν θείαν νομοθεσίαν
 διετάσσετο, διεῖλεν, τίνα μὲν χρῆ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι,
 20 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν, ἑκάστῳ τὴν
 οἰκείαν καὶ ἀνήκονσαν τῇ λειτουργίᾳ θρησκευίαν ἀπονείμας. 6. καὶ
 ἄπερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσιν προσετέτακτο ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας
 οὐ θεμιτὸν ἦν προσίεναι, ἄπερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὄριστο, τούτοις
 οἱ λευῖται οὐ προσήεσαν, ἀλλ' ἕκαστοι ὡς περ παρελήφεισαν ὑπ-
 25 ηρεσίας περιγεγραμμένας ἐφύλαττον· εἰ δὲ τις πέρα τῆς παρα-
 δόσεως προσίεναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον. 7. τοῦτο
 δὲ μάλιστα διέδειξεν καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαοῦλ πείρα, ὃς θῦσαι νενο-
 μικῶς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ ἔσπασεν εἰς
 ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναπόβλητον, καὶ οὐδὲ τὸ κερῖσθαι
 30 ὑπ' αὐτοῦ εἰς βασιλέα ἐδυσώπησε τὸν προφήτην. 8. ἐνεργεστέρα

4 Num. 16; II Paral. 26. — 7 Eph. 4, 30. — 13 I Tim. 5, 15. —
 15 Num. 12, 7. — Exod. 33, 11. — 16 Exod. 33, 17. — 18 Num. 12, 8. —
 25 Num. 4. — 27 I Reg. 13.

1 ἐκάστῳ d e | 2 τὰ > d e | διδόμενα a | 4 κορεῖται e v | 5/6 οἱ μὲν :
 ὑφ' ἐν m | 7 καὶ : > d e, + τὸν v | καὶ Χριστὸν — δὲ > a | Ἰησοῦν > v |
 9 προειδόμενοι G | 11 παιδείαν d e | ἡγούμενοι e | 15 ᾧ : ὁ e | 16 λαλήσαι
 d e | πρὸς + τὸν e | 17 δι' ἀδήλων a v, διὰ δῆλων m | ἢ > m | 18 ὁ

confundere ordines et ordinationem unicuique tributam labefactare audent, sibi arripientes non traditas dignitates ac tyrannice permittentes sibi ea, quorum dandorum potestatem non habent, ac propterea tum Deum irritant, quemadmodum Coritae et rex Ozias, qui praeter dignitatem ac sine Deo usurparunt pontificatum atque 5 illi quidem facti sunt ignis pabulum, hic vero in fronte leprosus, tum exasperant etiam Christum Iesum, qui ita constituit, tum *constriant spiritum sanctum* infirmantes illius testimonium: 4. idcirco iure periculum iis, qui haec faciunt, impendens prospicientes et negligentiam in sacrificiis ac gratiarum actionibus, eo quod impie 10 offerantur ab iis, a quibus non oportet, quique honorem pontificalem, imitationem magni pontificis Iesu Christi regis nostri complectentem, pro ludo habent, ideo necesse fuit de eo quoque admonere; *iam enim quidam conversi sunt retro* post vanitatem suam. 5. Itaque dicimus, quod *Moses, Dei famulus*, cum quo Deus 15 *facie ad faciem colloquebatur, ut si quis loquatur ad amicum suum*, cui dixit: *Novi te prae omnibus*, cum quo ad os loquebatur et non per obscura vel somnia vel angelos vel aenigmata, hic, cum divinam legislationem constitueret, distinxit, quaenam oporteret peragi a pontificibus, quaenam a sacerdotibus, quaenam a levitis, distri- 20 buens unicuique cultum proprium suoque ministerio convenientem. 6. Et ad ea quidem, quae pontifices iussi sunt perficere, fas non erat, ut accederent sacerdotes; ad ea vero, quae sacerdotibus definita erant, levitae non admittebantur; sed singuli ministeria praescripta, quae acceperant, servabant; si quis autem ultra sibi traditum 25 officium progredi nitebatur, morte luebat poenas. 7. Hoc vero praecipue demonstravit et id, quod Saul contigit, qui, cum existimasset se absque propheta et pontifice Samuel sacrificare posse, ad se peccatum et maledictum nunquam abiciendum attraxit; neque prophetam movit ac flexit, quod ab ipso in regem unctus fuisset. 30 8. Hoc etiam efficaciore operatione demonstravit Deus per ea,

αὐτὸς d e | 21 λειτουργίαν a, corr a² | 22 προστέτακτο d v, προτέτ. e |
τούτους d | τοὺς > d | 23 προσιέναι + καὶ d e | 24 οὐ > d e | προσίεσαν
a m v | ἄς v | παρειλήφεσαν a, παρειλήφασιν m, εἰλήφασιν d e | 27 πείραν
a, corr a² | 29 ἀπόβλητον d | κερῆσθαι d e

δε τῇ πράξει διέδειξεν ὁ θεὸς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ὄζιαν οὐκ ἐν μελ-
 λησμῶ τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰσπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχι-
 ερωσύνης καταμανεῖς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. 9. τὰ
 δὲ ἐφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε. ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους
 5 παρ' ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῆ
 καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν
 τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ „ὁ βουλούμενος“ παρ' ἡμῖν
 „ἐπλήρου τὴν χεῖρα“, ὥσπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλειων ἐπὶ
 τοῦ Ἱεροβοὰμ παρακεκομμένης ἱερωσύνης, „ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ
 10 τοῦ θεοῦ“. 10. εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεων διαφορὰ,
 ἴσκει ἂν δι' ἐνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα τελεῖσθαι· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κυρίου
 διδαχθέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς
 ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης,
 τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέροισι διακονίας, ἢ ἡ κα-
 15 θαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. 11. οὔτε γὰρ διακόνου
 προσφέρειν θυσίαν θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ
 μεγάλην ποιεῖσθαι, οὔτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ
 γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν τάξιν. 12. „οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς
 ἀκαταστασίας“, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότες τὰ τῶν κρειπτόνων τυραν-
 20 νικῶς σφετερίζωνται, νομοθεσίαν καινὴν ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῶ
 τῶ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι „σκληρὸν αὐτοῖς τὸ πρὸς κέντρα λακ-
 τίζειν“. οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι,
 ἀλλὰ τὸν τῶν πάντων ἐπίσκοπον καὶ τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα, Χρι-
 στὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν. 13. ὑπὸ Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ
 25 θεοφιλεστάτου ἀρχιερεῖς κατεστάθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ
 δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν
 ἀποστόλων ἐγὼ Ἰάκωβος καὶ ἐγὼ Κλήμης καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι,
 ἵνα μὴ πάντας πάλιν καταλέγωμεν, κοινῇ δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν
 πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται.
 30 14. πρῶτος τοίνυν τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονογενὴς Χριστός,

1 II Paral. 26. — 7 III Reg. 13, 33. — 18 I Cor. 14, 33. — 21 Act.
 9, 5; 26, 14. — 24 Exod. 28. 29.

1 ἐν τοῖς a, τοῖς v, τὰ d e E | 1/2 μελλισμῶ e, μελισμῶ a d | 3 κατα-
 मानεῖς > e | 4 δὲ + καὶ d e | ἐπισκόπους + τε v | 6 καὶ sec > m v |
 9 ἀλλ' ὁ : ἀλλὰ d e | 14 ἢ ἡ : ἐν ἡι d e | 15 διακόνου a m v : διάκονον
 d e E | 17 οὔτε + γὰρ d e | 18 ἀναστρέφεισθαι m | ὁ θεός : ὅσιος d e |
 19 ἀκαταστασίας a, corr a² | 20 σφετερίζονται d e | καινὴν : καὶ νῦν a |
 21 τὸ d | τὸ > d e | 23 τὸν τῶν e E : τὸν m v, τῶν a d | 25 κατεστάθησαν

quae Oziae acciderunt, de cuius praevaricatione exegit poenas absque mora; et qui contra pontificatum insanierat, regno quoque pulsus est. 9. Ceterum quae sub nobis acta sint, forsitan non ignoratis. Scitis enim omnino episcopos, presbyteros et diaconos a nobis prece ac manuum impositione nominatos esse, qui differentia nominum differentiam quoque rerum ostendant. Non enim *qui volebat, implebat manum* apud nos, sicut in falso et adulterino vitularum sacerdotio tempore Ieroboam, *sed qui vocabatur a Deo*. 10. Nam si nulla lex posita esset nec ulla ordinum differentia, suffecisset, cuncta per unum nomen perfici; sed a Domino edocti rerum consequentiam, episcopis quidem assignavimus, quae ad pontificatum pertinent, presbyteris vero, quae ad sacerdotium, diaconis autem, quae ad ministeria utrisque impendenda, ut pure celebrentur, quae ad cultum Dei spectant. 11. Neque enim diacono licet sacrificium offerre aut baptizare aut benedictionem seu parvam seu magnam facere, neque presbytero ordinationes peragere, quia aequum non est ordinem inverti. 12. *Non enim est Deus dissensionis*, ne inferiores, quae sunt superiorum, tyrannice sibi vindicent, novam legum regulam refingentes in malum suum, ignorantes *durum esse sibi contra stimulum calcitrare*; non enim nos aut episcopos isti homines oppugnant, sed omnium episcopum patrisque pontificem Christum Iesum Dominum nostrum. 13. Nam per Mosem Deo charissimum constituti sunt pontifices, sacerdotes ac levitae, a nostro autem salvatore nos tredecim apostoli, ab apostolis vero ego Iacobus et ego Clemens et alii nobiscum, ne omnes iterum recenseamus, communiter autem ab omnibus nobis presbyteri, diaconi, subdiaconi et lectores. 14. Primus igitur natura

ἀρχιερεῖς d e | 27 *Ἰάκωβος . . Κλήμης* a v : *Κλήμης . . Ἰάκωβος* d e E | *ἐγὼ* sec > d e | 28 *πάντα* m v | *πάλιν* post *μὴ* m | *δὲ + καὶ* d e

11. Cf. c. 28, 3—4.

13. *οἱ δεκατρεῖς ἀπ.*] *Σύπρ*a c. 4, 1 duodecim apostoli loquuntur, praesente vero, ut statim addunt, etiam Paulo coapostolo. Postquam autem Paulus ipse constitutiones dedit, cum solus c. 32 tum una cum Petro c. 33, nunc apostolis loquentibus adnumeratur. — *πρεσβύτεροι — ἀναγνώσται*] Hos ergo praeter episcopum Constitutor

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

proprie clericos agnoscit, qui manus impositione ordinantur.

14. *τῆ φύσει ἀρχιερεὺς*] Natura vel sua ipsius auctoritate pontifex est Christus, cum homines gratia Dei vel adoptione pontifices sint. Similiter Ps.-Ign. Magn. 4, 2; Smyrn. 9, 3. Tertullianus Adv. Marcionem IV, 35 Christum authenticum Dei patris pontificem, V, 9 proprium et legitimum Dei antistitem appellat.

„οὐχ ἑαυτῷ τὴν τιμὴν ἀρπάσας“, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς κατα-
 σταθεῖς· ὅς γενόμενος ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ τὴν πνευματικὴν
 θυσίαν προσφέρων τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ πρὸ τοῦ πάθους,
 ἡμῖν διετάξατο μόνοις τοῦτο ποιεῖν, καίτοι ὄντων σὺν ἡμῖν καὶ
 5 ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ' οὐ πάντως πᾶς ὁ
 πιστεύσας ἤδη καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἔτυχεν.
 15. μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς προσενεγκόντες κατὰ τὴν
 διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον, προεχειρισάμεθα
 ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν.
 10 16. ὧν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐχ ἀπολειπόμενος
 ἡμῶν κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐνοίαν, ὅς τοσοῦτον τὴν θεοσέβειαν
 τῇ πίστει ἐνεδείξατο καὶ τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν
 ἀγάπην, ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς τῶν κυριο-
 κτόνων Ἰουδαίων λίθοις βληθεῖς· ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος καὶ
 15 τηλικούτος ἀνὴρ, „ὁ τῷ πνεύματι ζέων, ὁ τὸν Χριστὸν ὁρῶν ἐκ
 δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίας πύλας ἀνεσφραγίσθαι“, οὐδαμοῦ
 φαίνεται τοῖς μὴ ἀνήκουσιν τῇ διακονίᾳ χρησάμενος, ἢ θυσίαν
 ἀνενεγκῶν ἢ χεῖρας ἐπιθεῖς τινι, ἀλλὰ τὸ τῆς διακονίας τάγμα
 φυλάξας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ ἔπρεπεν τῷ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι
 20 τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν. 17. εἰ δὲ Φίλιππον τὸν διάκονον ἡμῶν
 καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνται τινες, ὅτι ὁ μὲν τὸν
 εὐνοῦχον ἐβάπτισεν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον, ἀγροοῦσιν αὐτοί, ὃ λέγομεν
 ἡμεῖς. εἴπομεν γάρ, ὅτι „οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάξει“ τὸ ἱερατικὸν
 ἀξίωμα, „ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ“ λαμβάνει ὡς Μελχισεδέκ καὶ
 25 Ἰώβ, ἢ παρὰ ἀρχιερέως „ὡς Ἀαρὼν“ παρὰ Μωσέως· οὐκοῦν καὶ
 Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προεείλοντο, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ
 Χριστοῦ προεχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυγκρίτου θεοῦ.

1 Hebr. 5, 4. — 3 Luc. 22, 19. — 9 Act. 6. 7. — 15 Act. 18, 25;
 7, 55. 56. — 20 Act. 8. 9. — 23 Hebr. 5, 4. — 24 Gen. 14, 18. —
 25 Num. 17.

4 διετάξατο ἡμῖν d e | 5 πᾶς a v E : > d e | 7 δὲ > m v | προσ-
 ενέγκαντες m | 8 καὶ > m v | 9 τῶν ἀριθμῶν d e | 10 εἷς ἦν : εἰσιν e,
 εἰσι d | μακαριώτατος m v | 11 τοσοῦτον : post hanc vocem pergīt e ad
 Canones apostolorum et quidem ad canonem V | τὴν θεοσέβειαν > d, sed
 i. m. addit ἐνεδείξατο τῇ πίστει, quod iam i. t. habet | 13 ψυχὴν + αὐτοῦ d |
 πρὸς : ὑπὸ d | 15 ὁ τόν : τὸν d | 16 οὔνιος v E | 20 ἡμῶν > d | 22 αὐτοῦ

pontifex unigenitus Christus *non sibi honorem rapuit*, sed a patre constitutus est: ille propter nos factus homo et spirituale sacrificium offerens Deo suo ac patri, ante passionem nobis constituit solis hoc facere, licet nobiscum essent alii quoque, qui in eum crediderant; verum non omnino omnis, qui credidit, iam et sacerdos 5 constitutus fuit aut dignitatem pontificalem obtinuit. 15. Post illius vero assumptionem nos iuxta eiusdem constitutionem offerentes sacrificium mundum et incruentum, elegimus episcopos et presbyteros et diaconos numero septem. 16. Ex his unus erat Stephanus beatus martyr, in amore erga Deum nobis nequaquam 10 inferior, qui adeo in Deum pietatem fide ostendit et caritatem in Dominum nostrum Iesum Christum, ut pro eo animam quoque daret, a Iudaeis Domini interfectoribus iactu lapidum occisus. Verumtamen talis ac tantus vir, *qui spiritu fervebat, qui Christum a dexteris Dei et caelestes ianuas apertas vidit*, nusquam cernitur iis 15 usus esse, quae ad diaconorum ministerium non pertinent, vel sacrificium offerendo vel manus alicui imponendo, sed diaconi ordinem usque ad finem custodisse; ita quippe decebat Christi martyrem, ordinem ac disciplinam servare. 17. Si vero Philippum diaconum nostrum et Ananiam fidelem fratrem quidam causantur, 20 quod ille quidem eunuchum baptizavit, hic vero me Paulum, ii non intellegunt, quod nos dicimus. Diximus enim, *neminem sibi rapere sacerdotalem dignitatem, sed vel a Deo accipere*, ut Melchisedec et Iob, vel a pontifice, *ut Aaron a Mose*; igitur etiam Philippus et Ananias non se ipsos constituerunt, sed electi sunt 25 a Christo pontifice Dei incomparabilis.

> m | 25 *ἰακώβ* d E | 26 *προείλαντο* d E | 27 *θεοῦ* : in hac voce desinit v, + *αὐτῷ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν* m sic terminans

16. *Στέφανος κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Tars. 3, 3.

17. Oecumenius in Act. 9, 10, cf. Test. — *τοῦ ἀρχ. τ. ἀσ. θεοῦ*] Verbis

Ignatii *Ἰησοῦν Χριστὸν* Magn. 7, 2 Ps.-Ignatius addit *τὸν ἀρχιερέα τοῦ ἀγεννήτου θεοῦ*.

XLVII. α'. Ἐπίσκοπος τοίνυν ὑπὸ ἐπισκόπων χειροτονείσθω δύο ἢ τριῶν, πρεσβύτερος ὑπὸ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ διάκονος καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

β'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν τοῦ κυρίου
5 διάταξιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἢ μέλι ἐπὶ τὸ τοῦ θεοῦ θυσιαστήριον ἢ γάλα ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα ἐπιτηδευτὰ ἢ ὄρνεις ἢ ζῶά τινα ἢ ὄσπρια, παρὰ τὴν διάταξιν, καθαιρείσθω.

γ'. Τοῦ καιροῦ τοῦ δέοντι πλὴν νέων χίδρων ἢ σταφυλῆς μὴ
10 ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαι τι πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν καὶ θυμίαμα τοῦ καιροῦ τῆς θείας ἀναφορᾶς.

δ'. Ἡ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω ἀπαρχὴ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· δῆλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσιν καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

15 ε'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω.

1 inscribunt sectionem sequentem Canones apostolorum amplectentem κανόνες (+ ἐκκλησιαστικοὶ a, + οἱ λεγόμενοι ν) τῶν (+ αὐτῶν a) ἁγίων ἀποστόλων (+ διὰ Κλήμεντος π̄ ν) a et codd K plurimi, praemittentes περὶ εὐταξίας ε θ, κανόνες σὺν θῶ περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ d e addentes περὶ τοῦ μὴ ἐκβάλλειν ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ponunt enim d e hic primo loco canonem V canonibus quatuor prioribus iam supra allatis; ἕτεροι κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων οἵτινες ἐγράφησαν κατὰ τάξιν p, Canonibus apostolorum aliam scripturam apostolis attributam praemittens, cf. p. 556; Liber de octo libris Clementis: διατάξεις sive praecepta apostolorum quae transmiserunt gentibus per Clementem: canones ecclesiastici Sl | τοίνυν d e I S Sl : > rel | χειροτονείσθω h. l. a d (-τονεῖται) e (-τόνηται) : post ἐπίσκοπος p K, post τοίνυν I | 2 πρεσβύτερος + δὲ Sl | ἐπισκόπου a d e Sl : + χειροτονείσθω p K L S A C verbis πρεσβύτερος — κληρικοί canonem secundum exprimentes | οἱ διάκονες e | 4 τοῦ : ὑπὸ a | 5 προσενέγκει γ ε η | ἢ μέλι h. l. a d e : post θυσιαστήριον p K I | 5/6 ἐπὶ τὸ . . θυσ. : τῷ θυσιαστηρίῳ e | 6 τοῦ θεοῦ a d e : > rel | σίκερα : + ἢ γ ε, ἢ τινα L | 8 τοῦ καιροῦ τ. δ. h. l. a e cf. L S (Sl verba cum καθαιρείσθω construxit) : post σταφυλῆς d p K I | χίδρων : + ἢ στάχρας σίτου a, σταχύων σίτου β, e i. m. στάχρες ἀπαλοῦ σίτου καὶ σίτος φροντιόμενος νέος | ἢ : καὶ e ε θ S Sl C A, > β | 9 ἐξὸν a e L : + δὲ d p K I | ἔστω > β γ δ ε | τι a d e I L : + ἕτερον p K | καὶ : ἢ p K | 10 τὴν + ἁγίαν d e Sl | θείας a d e θ S : > Sl, ἁγίας rel | ἀναφορᾶς a α β : προσφορᾶς rel | 11 ἢ + δ' a canonem cum

1-2 XLVII. 1. Episcopus igitur ab episcopis ordinetur duobus vel tribus, presbyter ab uno episcopo ac diaconus et reliqui clerici.

2. Si quis episcopus aut presbyter praeter Domini constitutionem ad sacrificium spectantem obtulerit ad altare Dei alia quaedam, seu mel seu lac seu pro vino siceram confectam seu aves 5 seu animalia aliqua seu legumina, contra constitutionem, deponatur.

3. Tempore congruo praeter novas spicas vel uvas non liceat offerri aliquid ad altare, et oleum ad lucernam et thymia tempore divinae oblationis.

4. Alius omnis fructus ad domum mittatur primitiae episcopo 10 et presbyteris, nec vero ad altare; constat autem, quod episcopus et presbyteri dispertiunt et diaconis et reliquis clericis.

5. Episcopus aut presbyter aut diaconus uxorem suam praetextu religionis ne eiciat; si vero eiecerit, segregetur; quod si perseverat, deponatur. 15

praecedente coniungens | ἀποτελέσθω a | 14 καὶ pr a d e Sl : > p K I | 16 ἐκβάλλη a d e β γ η : ἐκβάλλη vel -λει rel | 17 δὲ > d e

XLVII. Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ (+ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων a). Canones ecclesiastici (eorundem sanctorum apostolorum). — Beveregius, Synodicon 1672 II, I, 1—41 scripsit commentarium copiosissimum, repetitum a Clerico in editione Patrum apostolicorum Coteleriana 1724 II, 455—482. Saeculo XIX de Canonibus apostolorum illustrandis optime meritus est Drey in altera parte libri, qui inscribitur *Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel* 1832, nec vero perspexit, canones Constitutoris esse, sed a posteriore eos adiectos fuisse censuit Constitutionibus. Cf. quae disputavi in libro: *Die Apost. Constitutionen* p. 180—206.

1. τοῖνυν] Hac particula editionibus prioribus praetermissa Canones cum Constitutionibus, accuratius cum capite praecedente coniunguntur. Eodem vocabulo VII, 39, 2 sectio de catechu-

menis instruendis agens incipit. Editores plerique ex hoc canone duos efficiunt, quorum alter voce προεσβύτερος incipit. De ordinatione episcopi Constitutor III, 20; VIII, 27, 2 eadem praecepit. — δύο ἢ τριῶν] Cum Constitutor etiam duos episcopos ad ordinandum antistitem sufficere censeat, in synodo Constantinopolitana a. 394 Arabianus episcopus Ancyrae petiit, ut episcopum a duobus hominibus neque ordinari neque deponi posse definiretur. Synodus autem de ordinatione nihil decrevit. Cf. Hard. Concil. coll. I, 955.

2 Cf. syn. Hippon. 393 c. 23.

2—3. Hi duo canones alias constituunt canonem III.

4. ἀπαρχὴ τῶ ἐπισκόπῳ κτλ.] Cf. VII, 29, 3; VIII, 30.

5. Synodus Trullana 692 c. 30 hunc canonem respiciens Latinos aliam disciplinam sequentes vituperat.

ζ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κοσμικὰς φροντίδας μὴ ἀναλαμβάνετω· εἰ δὲ μή, καθαιρείσθω.

ζ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἀγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπι-
5 τελέσῃ, καθαιρείσθω.

η'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ προσφορᾶς γενομένης μὴ μεταλάβοι, τὴν αἰτίαν εἰπάτω καί, ἐὰν ἡ εὐλογος, συγγνώμης τυγχανέτω· ἐὰν δὲ μὴ λέγῃ, ἀφοριζέσθω, ὡς αἴτιος βλάβης γενηθεὶς τῷ λαῷ καὶ
10 ὑπόνοιαν ἐμποιήσας κατὰ τοῦ προσενέγκαντος ὡς μὴ ὑγιῶς ἀνε-
εγκόντος.

θ'. Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ἀκούον-
τας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἀγίᾳ μεταλήψει,
ὡς ἂν ἀταξίαν ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφοριζέσθαι χρῆ.

15 ι'. Εἴ τις ἀκοινωνήτω κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφο-
ριζέσθω.

ια'. Εἴ τις καθηρημένῳ κληρικὸς ὢν ὡς κληρικῷ συνεύξηται,
καθαιρείσθω καὶ αὐτός.

ιβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκός, ἀφορισμένος ἤτοι δεκτός,
20 ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει δεχθῆ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν,
ἀφοριζέσθωσαν οἱ δεξάμενοι καὶ ὁ δεχθεὶς.

2 μὴ sec : μήγε a | 3 can. 6—11 > p | 4/5 ἐπιτελέσῃ a γ κ ν ξ α² I :
-σοι d, -σει rel | 5 καθαιρείσθω + ἡ δὲ ἑαρινὴ ἰσημερία γίνεται κατὰ
τοὺς ἀκριβεῖς τῶν αἰγυπτίων μηνὶ φαρμονθὶ κᾶ, κατὰ δὲ ῥωμαίους
ἀπριλλίῳ κᾶ α | 7 ἱερατικοῦ + συνάξεως τοῦτ' ἔστιν γ ε θ cf. Sl | προσ-
ενέξεως η I | μεταλάβῃ β I, -βει η, + ἡ d e L Sl | 8 εὐλογος ἡ a | τυγ-
χανέτω + ἡ d e L Sl | ἐὰν a d e β ζ μ ξ : εἰ rel | δὲ > d e L Sl | 9 λέγοι
d γ η², λέγει α δ ε η θ ν | γενηθεὶς a d e : γενόμενος K | 10 ποιήσας
d e γ | 10/11 ὡς μὴ ὑγ. ἀν. > α θ η μ ν ξ | ἀνενεγκόντος a d e : ἀνε-
έγκαντος K (προσ- κ I) | 12 εἰσιόντας : προσιόντας θ, hic desinit e fol. 239 |
πιστοὺς : πιστῶς d, + εἰς τὴν ἀγίαν θεοῦ ἐκκλησίαν a cf. L | 13 μὴ α²,
> a | καὶ > d | 14 ἂν a d : > K | ἀταξίαν a γ (ν in rasura) δ θ I S Sl A :
ἀταξίας rel | 15 οὗτος (post ἀφορ. d) : καὶ αὐτός a, ὁ τοιοῦτος δ, > ζ η
I A | 19 ἡ λαϊκός > p | δεκτός a L (communicans) S Sl C : ἄδεκτος d p K,
> A | 21 ἀφοριζέσθωσαν a d L (hic + καὶ) S Sl C : -ζέσθω καὶ p K cf. A |
οἱ δ. : ὁ δεξάμενος p K A

6. Cf. II, 6, 1.

7. Cf. V, 17, 1.

8—9. Synodus Antiochena 341

c. 2^a decernit: Πάντας τοὺς εἰς-

6. Episcopus aut presbyter aut diaconus curas saeculares ne suscipiat; sin minus, deponatur.

7. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus sanctum paschae diem ante vernale aequinoctium cum Iudaeis celebraverit, deponatur. 5

8. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus vel quilibet ex sacerdotali catalogo oblatione facta non communicaverit, aut causam dicat et, si rationabilis fuerit, veniam consequatur; si vero non dicat, segregetur, ut qui populo auctor fuerit offensionis et suspicionem indiderit adversus eum, qui obtulit, quasi non recte 10 obtulerit.

9. Omnes fideles, qui ingrediuntur et scripturas audiunt, nec vero perseverant in oratione et sancta communione, velut confusionem in ecclesiam inducentes segregari oportet.

10. Si quis cum excommunicato vel in domo simul oraverit, 15 hic segregetur.

11. Si quis clericus cum deposito tanquam cum clerico simul oraverit, deponatur et ipse.

12. Si quis clericus aut laicus, segregatus vel communicans, abiens in aliam civitatem receptus fuerit sine litteris commenda- 20 ticiis, segregentur qui receperunt et qui receptus est.

*ιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούον-
τας, μὴ κοινωνοῦντας δὲ εὐχῆς
ἅμα τῷ λαῷ ἢ ἀποστρεφομένους
τὴν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας
κατὰ τινὰ ἀταξίαν· τούτους ἀπο-
βλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἕως
ἂν ἐξομολογησάμενοι καὶ δεῖξαντες
καρπὸς μετανοίας καὶ παρακαλέ-
σαντες τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώ-
μης. Apparet, Constitutorem hunc
canonem in usum vertisse ex eoque
duos fecisse, primum de clericis, de-
inde de laicis dicentem.*

8. *ἐκ τοῦ καταλόγου τ. ἰ.]* Locutio seu prorsus eadem seu similis repetitur can. 15, 51, 63, 70; a Constitutore autem iam III, 15, 5 adhibita est.

10—11. Synodus Antiochena c. 2^b: *Μὴ ἐξεῖναι δὲ κοινωνεῖν τοῖς ἀκοι-
νωνήτοις, μηδὲ κατ' οἴκους
συνελθόντας συνεύχεσθαι τοῖς μὴ
τῇ ἐκκλησίᾳ συνευχομένοις, μηδὲ ἐν
ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἐν
ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ μὴ συναγομένους·
εἰ δὲ φανεῖη τις τῶν ἐπισκόπων,
πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἢ τις τοῦ
κανόνος τοῖς ἀκοινωνήτοις κοι-
νωνῶν, καὶ τοῦτον ἀκοινωνήτον
εἶναι ὡς συγγέοντα τὸν κανόνα τῆς
ἐκκλησίας. Etiam ab hac canonis
parte Constitutor dependet.*

12—13. Cf. syn. Antiochena c. 6; Ep. Alexandri Alex. apud Theodoretum H. E. I c. 4 ed. Gaisford 1854 p. 11.

ιγ'. Εἰ δὲ ἀφορισμένος ἦ, ἐπιτεινέσθω αὐτῷ ὁ ἀφορισμὸς ὡς ψευσαμένῳ καὶ ἀπατήσαντι ἐκκλησίαν Θεοῦ.

ιδ'. Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι καταλείψαντα τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν ἐτέρα ἐπιπηδᾶν, κὰν ὑπὸ πλειόνων ἀναγκάζηται, εἰ μὴ τις
5 εὐλόγος αἰτία ἦ ἢ τοῦτο βιαζομένη αὐτὸν ποιῆν, ὡς πλείον τι κέρδος δυναμένου αὐτοῦ τοῖς ἐκεῖσε λόγῳ εὐσεβείας συμβάλλεσθαι· καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κρίσει πολλῶν ἐπισκόπων καὶ παρακλήσει μεγίστη.

ιε'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου
10 τῶν κληρικῶν, ἀπολείψας τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, εἰς ἐτέραν ἀπέλθοι καὶ παντελῶς μεταστὰς διατρίβοι ἐν ἄλλῃ παροικίᾳ παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· τοῦτον κελεύομεν μηκέτι λειτουργεῖν, εἰ μάλιστα προσκαλουμένου αὐτὸν ἐπανελθεῖν τοῦ ἐπισκόπου οὐχ ὑπήκουσεν, ἐπιμένων τῇ ἀταξίᾳ· ὡς λαϊκὸς μέντοι ἐκεῖσε
15 κοινωνεῖτω.

ις'. Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος, παρ' ᾧ τυγχάνουσιν, παρ' οὐδεν ἡγησάμενος τὴν κατ' αὐτῶν ὀρισθεῖσαν ἀργίαν, δέξεται αὐτοὺς ὡς κληρικούς, ἀφοριζέσθω ὡς διδάσκαλος ἀταξίας.

ιζ'. Ὁ δυοὶ γάμοις συμπλακείς μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ παλλακὴν
20 κτησάμενος οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ.

ιη'. Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ
διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ.

25 ιθ'. Ὁ δύο ἀδελφὰς ἀγαγόμενος ἢ ἀδελφιδῆν οὐ δύναται εἶναι κληρικός.

25 Lev. 18, 16.

1 can. 13 et 14 > p | ἦ a d β : εἴη rel | 2 ἐκκλησίαν a d : τὴν ἐκκλ. τοῦ p K | 5 ἦ > α β ζ θ | ποιῆσαι a | πλεῖον a d : πλέον K I | 9 canones 15 et 16 in Sl canonem XIV efficiunt | 11 ἀπέλθη a α β δ I | διαστὰς d I | διατρίβη d α, -βει γ | 13 εἰ : ἢ β, καὶ γ, + καὶ α cf. Sl | ἐπανελθεῖν h. l. a d γ ζ : post ἐπισκόπον rel | ἐπισκόπον a d I L A : + αὐτοῦ p K S Sl C | 14 ὑπακούσειεν γ ε θ I | 16/17 ἡγησάμενος a d p α : λογιζόμενος I, λογι- σάμενος rel | 17 ἀργίαν : αἰτεῖαν η, αἰτίαν d i. m. | δέξεται β δ κ ν | 21 ὅλως > d | 22 can. 18—20 > p | λαμβάνων ε θ I | 23 ἐπὶ + τῆς d α ζ | 24 ὅλως > d | 25 ἀγαγόμενος a κ μ ν ξ I L S C A : ἀγόμενος rel | ἀδελφιδῆν : ἀδελφὴν α η κ (ἀδελφιδῆν κ i. m.), + ἢ ἀδ. μ

14. Cf. syn. Nicaena c. 15; Anti- ochena c. 18. 21. Patres Constanti-

nopolitani a. 382 de antiqua sanctione dicunt ac patrum Nicaenorum regula.

13. Sin autem segregatus fuerit, prorogetur ei segregatio, ut qui mentitus sit ac deceperit ecclesiam Dei.

14. Episcopo non licere parochiam alienam propria relicta invadere, quamvis a pluribus cogatur, nisi causa quaedam rationalis fuerit, quae eum hoc facere compellat, tanquam qui possit ibidem constitutis plus lucri conferre verbo pietatis; hoc autem non a semet ipso, sed iudicio multorum episcoporum ac cohortatione maxima. 5

15. Si quis presbyter aut diaconus aut quilibet e catalogo clericorum relinquens suam parochiam ad aliam abierit et omnino demigrans in alia parochia commoretur praeter sui episcopi voluntatem, hunc iubemus non amplius sacris ministrare, praesertim si episcopo ad reditum adhortanti non obtemperaverit, in ordinis desertione perseverans; verumtamen ut laicus ibi communicet. 10

16. Si vero episcopus, apud quem versantur, pro nihilo ducens cessationem adversus eos decretam, receperit eos tanquam clericos, segregetur ut magister ordinis turbati. 15

17. Qui post baptismum duobus matrimoniis fuit coniunctus aut concubinam habuit, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici. 20

18. Qui viduam accepit aut eiectam aut meretricem aut ancillam aut aliquam e numero scenicarum, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici.

19. Qui duas sorores in matrimonium duxit aut fratris vel sororis filiam, non potest esse clericus. 25

ut in singulis provinciis episcopi illius provinciae ordinationes faciant (Theod. H. E. V, 9). Unde Pitra, Iuris eccl. Graecorum monum. et hist. I, 2, colligit, eos canonem nostrum et sequentem respexisse. Plane immerito.

15—16. Synodi Antiochenae canon III fere ad verbum cum his canonibus consentit, imprimis cum priore.

17. Cf. VI, 17. Canon in verbis Pauli I Tim. 3, 2; Tit. 1, 6 nititur. Constitutor autem praeceptum apostoli interpretatur de duobus matrimoniis

post baptismum initis dicens. Similiter Hieronymus Ep. 69 ad Oceanum; In Tit. 1, 6; Gennadius De eccles. dogmatibus c. 39 (72), qui etiam ad canonem sequentem tam prope accedit, ut eum Canones apostolorum legisse paene suspicio oriatur. Aliter Innocentius I Ep. ad Victricium c. 6 scribens: in baptismo peccata remittuntur, non acceptarum uxorum numerus aboletur.

18. Cf. VI, 17, 3; Gennadius l. c.

19. Cf. syn. Illiberit. c. 61; Neocaesar. c. 2.

κ'. Κληρικὸς ἐγγύας διδοὺς καθαιρείσθω.

κα'. Εὐνοῦχος εἰ μὲν ἐξ ἐπιφροσύνης ἀνθρώπων ἐγένετό τις ἢ ἐν διωγμῷ ἀφηρέθη τὰ ἀνδρῶν ἢ οὕτως ἔφυ, καὶ ἔστιν ἄξιός ἐπισκοπῆς, γινέσθω.

5 κβ'. Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν μὴ γινέσθω κληρικός· αὐτοφονεῦτης γάρ ἐστιν καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός.

κγ'. Εἴ τις κληρικός ὦν ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσῃ, καθαιρείσθω· φονεὺς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ.

κδ'. Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσας ἀφοριζέσθω ἔτη τρία· ἐπί-
10 βουλος γάρ ἐστιν τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς.

κε'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὁ πορνεία ἢ ἐπιφορτία ἢ κλοπῇ ἄλους καθαιρείσθω, καὶ μὴ ἀφοριζέσθω· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Οὐκ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτό“· ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

15 κς'. Τῶν εἰς κλῆρον παρελθόντων ἀγάμων κελεύομεν βουλομένους γαμεῖν ἀναγνώστας καὶ ψάλτας μόνους.

κζ'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον τύπτοντα πιστοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ ἀπίστους ἀδικήσαντας καὶ διὰ τῶν τοιούτων φοβεῖν ἐθέλοντα καθαιρείσθαι προστάσσομεν· οὐδαμοῦ γὰρ ἡμᾶς ὁ
20 κύριος ταῦτα ἐδίδαξεν, τούναντίον δὲ αὐτὸς τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπτεν, „λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδοῦρει, πάσχων οὐκ ἠπειλεῖ“.

13 Nah. 1, 9. — 21 I Petr. 2, 23.

2 ἐπιφροσύνης a | τις > ε θ I | 3/4 ἐπισκοπῆς a d p γ ε ζ S Sl C : ἐπίσκοπος θ I L A, > α δ η κ μ ν ξ | 4 γινέσθω : γενέσθω a a² η I, > α, + κληρικός δ | 5 ἑαυτὸν ἀκρ. a | 5/6 αὐτοφόντης a | 6 ἐστιν a d I : + ἑαυτοῦ p K | 7 ἀκρωτηριάσῃ a p α η ξ I : -άσοι d, -άσει a² rel | 11 διάκονος + ἐὰν ἀλῶ γ ε θ cf. I | ὁ a d : ἐπὶ p K cf. I | 12 ἄλους > γ ε θ | 12/14 λέγει — κληρικοί et can. 26 ac 27 > p | 13 ἐκδικήσεις : ἐκδικήσει κύριος d L S Sl A C cf. Nah. 1, 9 | αὐτὸ + ἐν θλίψει a Nah. | ὡσαύτως + δὲ ε η θ μ ν ξ | 15 παρελθόντων a d I : προελθ. δ ζ θ, προσ- rel | 16 μόνους a δ ε ζ : μόνον rel | 18 ἁμαρτήσαντας d | τῶν > d β δ ζ η μ ξ | τῶν τοιούτων : τούτων ν, τοῦτο γ ε θ I, τούτου θ² | 19 ἐθέλοντα a d β ζ | ἡμᾶς h. l. a d ζ cf. L : > β, post ταῦτα rel | 20 ταῦτα a d : τοῦτο K I | δ' d

20. Cf. II, 6, 1.

21—23. Idem definit synodus Nicaena c. 1.

24. Hunc canonem Constitutor ad similitudinem praecedentium effinxisse videtur. Synodus Nicaena laicos sese

abscondentes non respexit. Leontium Castratum dicit Athanasius Hist. Arianorum c. 28 ne laici quidem nomine ad communionem admittendum fuisse. Ille autem prava intentione sese exsecuerat. Cf. Socr. H. E. II, 26. Eu-

20. Clericus, qui dat fideiussiones, deponatur.

21. Eunuchus si quis per insidias hominum factus est aut in persecutione truncatus fuit virilibus aut ita natus est ac dignus est episcopatu, promoveatur.

22. Qui se ipsum abscidit, non fiat clericus, quia sui ipsius homicida est ac Dei opificii inimicus. 5

23. Si quis clericus se ipsum absciderit, deponatur; sui namque interfector est.

24. Laicus semet ipsum abscindens tribus annis segregetur, quia suae vitae insidiator est. 10

25. Episcopus aut presbyter aut diaconus, qui in fornicatione aut periurio aut furto captus est, deponatur, nec vero segregetur; dicit enim scriptura: *Non vindicabis bis in idipsum*; similiter et reliqui clerici.

26. Qui innupti ad clerum promoti sunt, ex iis iubemus lectores ac cantores solos uxores ducere, si velint. 15

27. Episcopum aut presbyterum aut diaconum, qui fideles peccantes verberat vel infideles inique agentes et per ea terrere vult, deponi praecipimus; nusquam enim Dominus nos ista docuit, e contrario ipse, cum percuteretur, non repercutiebat, *cum male- diceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur.* 20

sebius H. E. VI, 8, 2 Originem verba Domini Matth. 19, 12 simplicius quidem ac iuvenilius accepisse dicit; de reliquo autem eius facinus admiratur. Similiter Iustinus Apol. I, 29 de re sentit.

25. Similiter Basilius can. 3 de diacono fornicante addens: *διότι ἀρχαῖός ἐστι κανών, τὸς ἀπὸ βαθμοῦ πεπιωκότας τούτῳ μόνῳ τῷ τρόπῳ τῆς κολάσεως ὑποβάλλεσθαι, ἀκολουθησάντων ὡς οἴμαι τῶν ἐξ ἀρχῆς τῷ νόμῳ ἐκείνῳ, τῷ Οὐκ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτό, et can. 51: Τὸ κατὰ κληρικοὺς ἀδιαφορίστως οἱ κανόνες ἐξέθεντο, κελύσαντες μίαν ἐπὶ τοῖς παραπεσοῦσιν ὀρίζεσθαι τιμωρίαν, τὴν ἐκπτώσιν τῆς ὑπηρεσίας, εἴτε ἐν βαθμῷ τυγχάνοιεν, εἴτε καὶ ἀχειροθετήτῳ ὑπηρεσίᾳ προσκαρτεροῖεν.* Leo ep. 167 ad Rusticum c. 2 hanc

consuetudinem ex traditione apostolica descendere censet. Revera temporibus prioribus etiam clerici lapsi excommunicabantur vel paenitentiae subiciebantur. Cf. Cypr. Ep. 64 c. 1; 65—67; syn. Illiberit. c. 18. 67; Neocaesar. c. 1. Regula *οὐκ ἐκδ. δις* ceteroquin non de omnibus criminibus, sed de nominatis tantum intellegendus est, aut Constitutor in hac re sibi non constat. Deinde clerici saepius non solum deponuntur, sed etiam excommunicantur. Cf. can. 28—30, 32, 36, 43, 45, 51, 56—59, 62, 65, 76. Nonnunquam, can. 5, 45, 58, excommunicationem tanquam minorem poenam statuit quam depositionem.

26. Cf. VI, 17, 2.

27. Cf. II, 2, 1; 24, 7; Iustin. Nov. 123 c. 11, et quae disputavi in libro: *Die Apost. Konstitutionen* p. 185 sq.

κθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεθεὶς
 οὐκ αἰῶς ἐπὶ ἐγκλήμασι φανεροῖς, τολμήσειεν ἐφάπασθαι τῆς ποτε
 ἐγχειρισθείσης αὐτῷ λειτουργίας, οὗτος παντάπασιν ἐκκοπτέσθω
 τῆς ἐκκλησίας.

5 κθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγ-
 κρατῆς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς
 καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασιν καὶ τῆς κοινω-
 νίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου.

10 λ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος, δι' αὐτῶν
 ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεῖσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ
 κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.

15 λα'. Εἴ τις πρεσβύτερος, καταφρονήσας τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου,
 χωρὶς συναγάγῃ καὶ θυσιαστήριον ἕτερον πῆξῃ, μηδὲν κατεγνωκῶς
 τοῦ ἐπισκόπου ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καθαιρεῖσθω ὡς φίλ-
 15 αρχος, τύραννος γάρ ἐστιν, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί, ὅσοι ἂν
 αὐτῷ προσθῶνται· οἱ δὲ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν. ταῦτα δὲ μετὰ
 μίαν καὶ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην τοῦ ἐπισκόπου παράκλησιν γι-
 νέσθω.

20 λβ'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται
 ἐν ἀφορισμῷ, τοῦτον μὴ ἐξεῖναι παρ' ἑτέρου δεχθῆναι, ἀλλ' ἢ
 παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτόν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγκυρίαν τελευτήσῃ
 ὁ ἀφορίσας αὐτόν ἐπίσκοπος.

25 λγ'. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ δια-
 κόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθε· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν
 ἀνακρινέσθωσαν, καὶ ἐὰν μὲν ὧσιν κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσ-
 δεχέσθωσαν, εἰ δὲ μήγε, τὰ πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς ἐπιχορηγή-
 σαντες εἰς κοινωνίαν αὐτοῦς μὴ προσδέξησθε· πολλὰ γὰρ κατὰ
 συναρπαγὴν γίνεται.

30 λδ'. Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν
 αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγεῖσθαι αὐτόν ὡς κεφαλὴν καὶ μηδὲν τι

8 Act. 8, 21. 22.

2 ἐπ' a | φανερωῶς d | ἐφάπασθαι a d λ I : ἐνάψ. a, ἄψασθαι rel |
 5 ad canonem 29 i. m. ν ξ adnotant : ἰδοὺ ἐνταῦθα δύο ἐπιτίμια ἐπήγαγε
 τῆς καθαιρέσεως καὶ τῆς ἀκοινωνησίας | 9 can. 30, 31, 33, 34 > p | 13 συν-
 αγάγει ε ζ, συνάξει θ, συναγωγῆς d β | πῆξῃ a d α η I : πῆξει rel |
 15 ἐστιν a d I L S C A : + ὡσαύτως δὲ K Sl | κληρικοὶ + καὶ κ |
 17 ἢ a d θ : > rel | παράκλησιν τοῦ ἐπισκόπου α δ η κ μ ν ξ | 19 γένηται
 (γενόμενος d, ἐγείετο γ) post ἐν ἀφ. γ ε θ κ | 20 ἀλλ' ἢ : ἀλλὰ p | 24 προσ-
 δέχεσθε (+ γραμμάτων a I) a d λ : -εσθαι rel, + χρὴ α² | 26 τὰ : τὰς d η |

28. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus, iusté propter crimina manifesta depositus, ausus fuerit attingere ministerium sibi quondam commissum, hic penitus abscindatur ab ecclesia.

29. Si quis episcopus per pecunias huius dignitatis compos fuerit aut presbyter aut diaconus, deponatur et ipse et qui eum ordinavit, atque penitus abscindatur a communione, sicut Simon magus a me Petro.

30. Si quis episcopus, saecularibus principibus usus, per eos ecclesiam obtinuerit, deponatur et segregetur, atque omnes, qui cum eo communicant.

31. Si quis presbyter contempto suo episcopo seorsum congregationem fecerit et aliud altare erexerit, cum nihil ad pietatem et iustitiam pertinens in episcopo damnaverit, deponatur tanquam dominandi cupidus (est enim tyrannus), et reliqui clerici, quicumque ei se adiunxerint; laici vero segregentur. Haec vero post unam et alteram vel etiam tertiam episcopi admonitionem fiant.

32. Si quis presbyter aut diaconus ab episcopo segregatus sit, hunc non licere ab alio recipi atque ab ipso, qui eum segregavit, nisi forsitan obierit episcopus, qui eum sequestravit.

33. Nullum peregrinorum episcoporum aut presbyterorum aut diaconorum sine commendaticiiis recipite, et si scripta attulerint, inquirantur, et si praedicatores sint pietatis, recipiantur; sin minus, quae sunt necessaria, suppeditate eis, nec vero eos ad communionem admittite; multa enim per subreptionem fiunt.

34. Episcopos singularum gentium scire oportet, quis inter eos primus sit, eumque existimare velut caput et nihil magnum

τὰς χρείας α δ α β η κ μ ν ξ : χρείας ζ Ι, χρείων rel | 27 γὰρ + καὶ δ | 29/30 ἐν αὐτοῖς : ἐαυτοῖς α ζ μ ν ξ

28. Similis synodi Antioch. canon IV; modo Constitutor distincte de iniusta depositione ac manifestis criminibus loquitur. Hic canon accuratius compendium est canonis Antiocheni. Cf. quae exposui in libro laudato p. 184.

29. Diligentius vel longius de eadem re agit synodus Chalcedonensis c. 2.

31. Hunc canonem canone V synodi Antioch. niti praesertim initium ostendit.

32. Idem et fere iisdem verbis de-

finit pars prior canonis VI synodi Antioch. enae.

33. Synodus Antiochena c. 7: *μηδένα ἄνευ εἰρηλικῶν δέχεσθαι τῶν ξένων*. Hunc canonem Constitutor amplificasse videtur respiciens canonem eiusdem synodi sequentem ac quae ipse II, 58, 1. 2; VII, 28, 4 dixit. Cf. etiam supra can. 12.

34. Constitutor canonem IX synodi Ant. in compendium redegit, omittens

περιττὸν πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκεῖνα δὲ μόνα ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικία ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις· ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι· οὕτως γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ
5 ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

λε'. Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἕξω τῶν ἑαυτοῦ ὄρων χειροτονίας ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας· εἰ δὲ ἐλεγχθῆι τοῦτο πεποιηκῶς παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκείνας ἢ τὰς χώρας γνώμην, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ οὐς
10 ἐχειροτόνησεν.

λς'. Εἴ τις χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος μὴ καταδέχοιτο τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν φροντίδα τοῦ λαοῦ τὴν ἐγγχειρισθῆσαν αὐτῷ, τοῦτον ἀφορισμένον τυγχάνειν, ἕως ἂν καταδέξηται· ὡσαύτως καὶ πρεσβύτερος καὶ διάκονος. εἰ δὲ ἀπελθὼν μὴ δεχθῆι, οὐ
15 παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ μοχθηρίαν, αὐτὸς μὲν ἔστω ἐπίσκοπος, ὁ δὲ κληρὸς τῆς πόλεως ἀφοριζέσθω, ὅτι τοιούτου λαοῦ ἀνυποτάκτου παιδευταὶ οὐκ ἐγένοντο.

λζ'. Δεύτερον τοῦ ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλους τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς
20 ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν· ἅπαξ μὲν τῇ τετάρτῃ ἐβδομάδι τῆς πεντηκοστῆς, δεύτερον δὲ Ὑπερβερεταίου δωδεκάτῃ.

λη'. Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς θεοῦ ἐφορῶντος· μὴ
25 ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίους τὰ τοῦ θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες ᾧσιν, ἐπιχορηγείτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖτω.

1 μόνα (μόνον α) a d ζ L : + πράττειν (ποιεῖν I) rel | 2 ἑαυτοῦ a | 4/5 ὁ θεὸς — πνεύματι a d L S A : ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα γ ε ζ κ θ μ cf. C, + ὁ πατὴρ — πνεῦμα α δ κ ν ξ I, i. m. etiam d | διὰ Χρ. — πνεύματι > Sl | 4 Χριστοῦ : κυρίου α δ I, τοῦ κ̄ν κ | 5 τῷ > α δ κ | 6 αὐτοῦ d δ | 7 καὶ : ἢ d | 8/9 γνώμην post παρὰ τὴν p | 11 can. 36—43, 45—47 > p | καταδεχθῆ d | 13 ἀφορισμένον a d, sic plerumque | 14 δεχθῆ d | 15 αὐτοῦ d I | παρὰ > d | 16 μὲν ἔστω : μενέτω α δ ε | 21 Ὑπερβερεταίου : + i. m. ὁπ̄ω d | 22 δωδεκάτῃ : > ε, + τοῦτ' ἔστιν (+ κατ' Αἰγυπτίους μηνὸς Φαωφί δευτέρᾳ I) κατὰ ῥωμαίους ὁπ̄ωβρίω ἐνάτῃ γ θ κ cf. L (quarto Idus Oct.) | 23 πάντων > d | 24 ὡς + τοῦ β κ | 25 αὐτὸν β η | τι (τις θ) σφετ. γ ε θ cf. I | 26 ᾧσιν a, εἰσιν d γ ε I : εἶεν rel | ἐπιχορηγείτω h. l. a cf. L S Sl : post πένησιν rel | 27 ἀπεμπολάτω ν ξ

sine eius sententia facere, unumquemque autem ea sola agere, quae ad suam parochiam et villas ipsi subiectas pertinent; sed nec praeter omnium conscientiam ille aliquid faciat; sic enim concordia erit, ac glorificabitur Deus per Christum in sancto spiritu.

35. Episcopum non audere extra terminos suos ordinationes 5
facere in civitatibus et pagis ipsi non subiectis; si vero convictus fuerit hoc fecisse praeter eorum sententiam, qui civitates illas aut pagos obtinent, deponatur et ipse et ii, quos ordinavit.

36. Si quis episcopus ordinatus non susceperit officium et curam populi sibi commissi, hic sit segregatus, donec suscipiat; 10
similiter et presbyter et diaconus. Si vero egressus non receptus fuerit, non propter suam voluntatem, sed propter populi malitiam, ipse quidem sit episcopus, clerus vero civitatis segregetur, quia eiusmodi populi inoboedientis eruditores non fuerunt.

37. Bis in anno synodus episcoporum fiat, et inter sese 15
dogmata pietatis inquirant atque incidentes controversias ecclesiasticas dissolvant; semel quidem quarta hebdomade quinquagesimae, secundo vero die Octobris duodecimo.

38. Omnium rerum ecclesiasticarum curam habeat episcopus, easque administret velut Deo inspiciente; non autem ei liceat 20
quidquam ex iis vendicare vel propinquis suis donare, quae Dei sunt; quodsi pauperes sint, velut pauperibus suppeditet, nec vero praetextu eorum vendat, quae sunt ecclesiae.

inprimis voces *ἐπαρχία* et *μητρόπολις* ac verba *κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων ἡμῶν κανόνα*, quibus patres Antiocheni ad regulam vel consuetudinem antiquam provocaverunt, quae apostolis autem minime attribuenda erant.

35. Eodem modo Constitutor canones XIII et XXII illius synodi in usum suum vertit. Similia autem iam antea synodi Illiberitana c. 24 et Nicaena c. 16 praeceperunt. Episcopi Aegyptii Ep. ad Meletium dicunt de lege patrum et propatrum constituta secundum divinum et ecclesiasticum ordinem: in alienis paroeciis non licere alicui episco-

porum ordinationes celebrare (Routh, Reliquiae sacrae ed. II t. IV, 92).

36. Canon reddit canones XVIII et XIX synodi Antiochenae decurtatos. Modo Constitutor regulam etiam ad presbyteros et diaconos retulit atque sententiam de clero urbis episcopum non recipientis addidit. Cf. syn. Ancyrae c. 18.

37. Idem et partim eisdem verbis praecipit synodi Antiochenae canon XX, quem Constitutor haud dubie transcripsit. Cf. syn. Nicaenae c. 5. — *πεντεκόστης*] i. e. temporis a pascha usque a pentecosten.

38—41. Hi canones nituntur canonibus XXIV et XXV synodi Antiochenae.

λθ'. Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείωσαν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πεπιστευμένος τὸν λαὸν κυρίου καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθῆσόμενος.

5 μ'. Ἐστω φανερὰ τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα, εἶγε καὶ ἴδια ἔχει, καὶ φανερὰ τὰ κυριακά, ἵνα ἐξουσίαν ἔχη τῶν ἰδίων τελευτῶν ὁ ἐπίσκοπος ὡς βούλεται καὶ οἷς βοίλεται καταλείψαι, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπίπτειν τὰ
10 τοῦ ἐπισκόπου ἔσθ' ὅτε γυναικὰ καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγγενεῖς ἢ οἰκέτας· δίκαιον γὰρ τοῦτο „παρὰ θεῶ καὶ ἀνθρώποις“, τὸ μήτε τὴν ἐκκλησίαν ζημίαν τινὰ ὑπομένειν ἀγνοία τῶν τοῦ ἐπισκόπου πραγμάτων, μήτε τὸν ἐπίσκοπον ἢ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς προφάσει τῆς ἐκκλησίας δημεύεσθαι, ἢ καὶ εἰς πράγματα ἐμπίπτειν τοὺς αὐτῶ διαφέροντας, καὶ τὸν αὐτοῦ θάνατον δυσ-
15 φημίᾳ περιβάλλεσθαι.

μα'. Προστάσσομεν τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων· εἰ γὰρ τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῶ πιστευτέον, πολλῶ ἂν δέοι περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις
20 διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων καὶ ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου θεοῦ καὶ πάσης εὐλαβείας· μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων, εἶγε δέοιτο, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρείας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι. ὁ γὰρ νόμος τοῦ θεοῦ διατάξατο τοὺς τῶ θυσι-
25 αστηρίῳ παραμένοντας ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεσθαι, ἐπέπερ οὐδὲ στρατιώτης ἰδίους ὄψωνίους ὄπλα κατὰ πολεμίων ἐπιφέρεται.

μβ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις ἢ πανσάσθῳ ἢ καθαιρείσθῳ.

μγ'. Ὑποδιάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὰ ὅμοια ποιῶν
30 ἢ πανσάσθῳ ἢ ἀφοριζέσθῳ· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

10 Luc. 2, 52. — 24 Deut. 18. — 25 I Cor. 9, 7. 13.

3 τοῦ κυρίου γ δ ε I | 3/4 ἀπαιτησόμενος d | 6 ἔχει d, ἔχη β γ | κυριακά : κίρια καὶ d, τοῦ κυριακοῦ ζ | ἰν' α δ κ ν ξ | τῶν ἰδίων : τὰ ἴδια δ, > γ θ | 7 ὡς βούλεται καὶ > α β | ὡς . . οἷς : οἷς . . ὡς δ ζ η κ μ ν ξ | 9 ὅτε + καὶ α β η | γυναικας d | κεκτημένος d | 12 μήτε τὸν ἐπίσκοπον > α | 13 καὶ > κ cf. L | 14/15 δυσφημίαις ε θ I cf. L S | 18 πιστεύεται β | δέοι : + μᾶλλον I | 19 διοικεῖσθαι : + μετὰ φόβου θεοῦ α,

39. Presbyteri et diaconi absque sententia episcopi nihil peragant; ipse enim est, cui commissus est populus Domini et a quo de animabus eorum ratio poscetur.

40. Manifestae sint res propriae episcopi, si tamen proprias habet, et manifestae res dominicae, ut potestatem suarum habeat 5 episcopus moriens, ut, sicut vult ac quibus vult, relinquat, neque occasione rerum ecclesiasticarum intercidant res episcopi, qui nonnunquam uxorem et filios habet vel propinquos vel famulos; iustum enim hoc est *apud Deum et homines*, ut neque ecclesia detrimentum patiatur ex ignoratione rerum episcopi, neque epi- 10 scopus vel eius propinqui praetextu ecclesiae proscribantur, neque in causas incidant, qui ad eum pertinent, atque eius mors infamiae subiaceat.

41. Praecipimus, ut episcopus potestatem habeat rerum ecclesiasticarum. Si enim animae hominum pretiosae ei credendae 15 sunt, multo magis eum oportet de pecuniis mandare, ita ut ex eius potestate omnia dispensentur indigentibus per presbyteros et diaconos atque suppeditentur cum timore Dei et omni sollicitudine, sed ipse quoque percipiat, quae opus sunt, si tamen indiguerit, ad necessarios suos usus et fratrum, qui hospitio suscipiuntur, ut 20 nullo modo inopiam patiantur. Lex enim Dei constituit, ut, qui altari adsistunt, ex altari vivant, quandoquidem neque miles suis stipendiis arma fert contra hostes.

42. Episcopus aut presbyter aut diaconus aleae vacans et ebrietati aut desinat aut deponatur. 25

43. Subdiaconus vel lector vel cantor similia faciens aut desinat aut segregetur; similiter et laicus.

sed etiam punxit, + καὶ γ δ ε θ² | 20 τῶν sec a d ζ : > rel | καὶ sec a α ζ η κ μ : > rel | 21 καὶ sec > α β η ν | 22 χρείας post ἀδελφῶν d γ ε ζ θ 23 αὐτοῦς : αὐτὸν δ θ | 25 παραμένοντας a d : ὑπηρετοῦντας β ζ, προσεδροεῖοντας (προσενεδρ. α) rel cf. I Cor. 9, 13 | 26 στρατιώτης a d : + ποτὲ K I cf. I Cor. 9, 7 | 27 σχολάζοντα d | 29 τὰ > a | 30 ὡς. καὶ λαϊκὸς > κ λ

39. Cf. II, 30—31.

40—41. Hi duo canones ad verbum fere e canonibus Antiochenis laudatis desumpti sunt.

42—43. Cf. II, 2, 1; 24, 7. Similiter Synodus Illiberitana c. 79; Ps.-Cyprianus Adv. aleatores.

μδ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τόκους ἀπαιτῶν
τοὺς δανειζομένους ἢ πενσάσθω ἢ καθαιρείσθω.

με'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος αίρετικοῖς συνενξά-
μενοι μόνον ἀφοριζέσθωσαν· εἰ δὲ καὶ ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ὡς κλη-
5 ρικοῖς ἐνεργῆσαί τι, καθαιρείσθωσαν.

μς'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον αίρετικῶν δεξα-
μένους βάπτισμα ἢ θυσίαν καθαιρείσθαι προστάσσομεν. „τίς“
γὰρ „συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαν; ἢ τίς μερίς πιστῶ μετὰ
ἀπίστου“.

10 μζ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντα
βάπτισμα ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ, ἢ τὸν μεμολυμένον παρὰ τῶν
ἀσεβῶν ἐὰν μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω ὡς γελῶν τὸν σταυρὸν καὶ
τὸν τοῦ κυρίου θάνατον καὶ μὴ διακρίνων ἱερέας ψευδιερέων.

μη'. Εἰ τις λαϊκὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλὼν ἑτέραν λάβοι
15 ἢ παρὰ ἄλλον ἀπολελυμένην, ἀφοριζέσθω.

μθ'. Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος κατὰ τὴν τοῦ κυρίου
διάταξιν μὴ βαπτίσῃ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἀλλὰ
εἰς τρεῖς ἀνάρχους ἢ εἰς τρεῖς υἱοὺς ἢ εἰς τρεῖς παρακλήτους,
καθαιρείσθω.

20 ν'. Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς
μνήσεως ἐπιτελέσῃ, ἀλλὰ ἐν βάπτισμα τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ
κυρίου διδόμενον, καθαιρείσθω· οὐ γὰρ εἶπεν ὁ κύριος· Εἰς τὸν
θάνατόν μου βαπτίσατε, ἀλλά· „Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα

7 I Cor. 6, 15. — 21 Rom. 6, 3. — 23 Mt. 28, 19.

3/4 συνενξάμενοι d : -μενος a K I | 4 ἀφοριζέσθωσαν a d S : -έσθω
K I | ἐπέτρεψεν K, ἐπιτρέψειεν I | 5 τι > d L Sl | καθαιρείσθωσαν a δ η :
-είσθω rel | 6 ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος d | ἢ διάκονον a ε θ I S Sl A C :
> rel | 8 Χριστοῦ d γ ε θ I L : Χριστῶ rel S. S. | βελίαν a | πιστῶν ε η |
10 can. 47—50 > A C, can. 48 > Sl | 11 μεμολυμένον a | παρὰ : ὑπὸ
δ θ I | 13 ψευδῶν ἱερέων d | 14 ἐκβαλλῶν p δ κ, ἐκβάλλων α β μ ξ |
λάβη δ, λάβει β | 15 παρὰ a p γ δ θ μ ν ξ : ὑπὸ I, παρ' rel | 17 βαπτίσει
d (post πνεῦμα d) κ ν | ἀλλὰ + ἢ p μ | 18 ἀνάρχους : πατέρας γ ε θ I |
ἢ εἰς . . ἢ εἰς a d p γ ζ μ ν ξ I : καὶ . . καὶ ε, ἢ . . ἢ rel | 21 ἐπιτελέσει
d δ | ἀλλὰ : ἀλλ' β γ ε I, καὶ μὴ a | τὸ a d p ε ζ κ μ : > rel | 22 κύριος :
+ ἡμῖν d I L, + ἡμῶν S Sl | 23 βαπτίσατε : βαπτίζεσθε αὐτοὺς p |
23/1 ἀλλὰ — αὐτοὺς : ἀλλ' p

44. Episcopus aut presbyter aut diaconus, qui usuras exigit ab iis, qui mutuo accipiunt, aut desinat, aut deponatur.

45. Episcopus vel presbyter vel diaconus, qui una cum haereticis oraverint tantum, segregentur; si vero etiam permiserint eos tanquam clericos aliquid facere, deponantur. 5

46. Episcopum vel presbyterum vel diaconum, qui haereticorum baptismum acceperint vel sacrificium, deponi praecipimus. *Quae enim conventio Christi ad Belial? aut quae pars fidei cum infideli?*

47. Episcopus vel presbyter si eum, qui vere habet baptismum, iterum baptizaverit, vel eum, qui ab impiis pollutus fuit, non baptizaverit, deponatur tanquam deridens crucem ac mortem Domini neque discernens sacerdotes a falsis sacerdotibus. 10

48. Si quis laicus uxorem suam expellens aliam duxerit aut ab alio dimissam, excommunicetur. 15

49. Si quis episcopus aut presbyter secundum Domini constitutionem non baptizaverit in patrem et filium et spiritum sanctum, sed in tres principio carentes aut in tres filios aut in tres paracletos, deponatur.

50. Si quis episcopus vel presbyter non tres mersiones unius initiationis fecerit, sed unam mersionem, quae in mortem Domini detur, deponatur; non enim dixit Dominus: In mortem meam

44. Similiter synodi Arelatensis I c. 12, Nicaena c. 17. Synodus Illiberitana c. 20 etiam laicis faenus interdixit. Cf. Funk, *Geschichte des kirchlichen Zinsverbotes* 1876.

45. Synodus Laodicensis c. 33: *Ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικοῖς ἢ σχισματικοῖς συνέχεσθαι*. Cf. eiusdem synodi can. 9 et 34.

46. Cf. VI, 15, 1.

47. Cf. VI, 15, 2—4.

48. Cf. syn. Illiber. c. 8—10; Arelat. I c. 10.

49. Cf. VI, 8, 2; 10, 2; 26, 2; Ps.-Ign. Philipp. 2. Vigilius Ep. II c. 6 (Hard. Conc. coll. II, 1432): Si quis episcopus aut presbyter iuxta praeceptum non baptizaverit in nomine patris et filii et spiritus sancti, sed in una persona trinitatis aut in duabus aut in tribus patribus aut in tribus filiis aut in tribus paracletis, proiciatur de ecclesia Dei.

50. Respicere videtur Eunomium eiusque sectatores, qui baptismum unica mersione peragebant. Cf. Sozom. H. E. VI, 26.

τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“.

να'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὄλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ γάμου καὶ κρεῶν καὶ οἴνου οὐ δι' 5 ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος, ὅτι „πάντα καλὰ λίαν“ καὶ ὅτι „ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον“, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθούσθω ἢ καθαιρείσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

10 νβ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλὰ ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν τὸν εἰπόντα· „Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι“.

15 νγ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν καὶ οἴνου, καθαιρείσθω ὡς „κεκαυτηριασμένος τὴν συνείδησιν“ καὶ αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος.

νδ'. Εἴ τις κληρικὸς ἐν καπηλείῳ φωραθῆ ἑσθίων, ἀφοριζέσθω, παρὲς τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδοῦ δι' ἀνάγκην καταλύειν.

5 Gen. 1, 31. — 6 Gen. 1, 27. — 12 Luc. 15, 7. — 16 I Tim. 4, 2.

2 πνεύματος : + ἕως ὧδε ἡ ῥωμαίων κρατεῖ ἐκκλησία κ, eadem praemissis verbis τρία βαπτίσματα ἀντὶ τοῦ τρεῖς καταδύσεις exhibet i. m. ξ, addunt d (inscribens Τίτλον λς' κδ') α δ η S Sl ex Collectione canonum Ioannis Scholastici tit. 36 haec: Διδασκέσθω μέντοι βαπτιζόμενος, ὅτι ὁ (> d) πατὴρ οὐκ ἑσταυρώθη οὔτε γέννησιν ὑπέμεινεν ἄνθρωπον, οὔτε δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀλλ' οὔτε τὸ (> α) πάθος ὑπέστη, οὐ γὰρ ἑσαρκώθη· ἐλυτρώσατο δὲ τὸν κόσμον (τὸν κ. > α) τῆς ἐπιχειμένης ὀργῆς ὁ μονογενὴς υἱός· ἐνηνθρώπησε γὰρ φιλανθρωπία ἐαντῷ σῶμα ἐκ παρθένου ἀναπλάσας, ἡ σοφία γὰρ (+ φησιν α) ὠκοδόμησεν ἐαντῇ οἶκον ὡς δημιουργός· σταυρὸν δὲ ὑπέμεινεν ἐκῶν, ἐξείλατο δὲ τὸν κόσμον τῆς ἐπιχειμένης ὀργῆς· βαπτιζόμεθα οὖν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς οὐκ ὡς ἄνθρωπου γενομένου (γεναμένου α) ἢ παθόντος, εἰς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ ὡς ὑποστάntος γέννησιν, ὡς ὑπομείναντος σταυρὸν, ὡς ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, εἰς τὸ ὄνομα δὲ (> α) τοῦ ἁγίου (> α) πνεύματος ὡς ὁμοουσίον (ὁμοουσίω d) πατρὶ καὶ υἱῷ· οἱ δὲ μὴ οὕτως βαπτίζοντες ὡς ἀγνοοῦντες τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας καθαιρείσθωσαν (hic desinit α, δ addit scholium de tribus baptismis, d S Sl ea quoque exhibentes, quae in Collectione Ioannis tanquam canon apostolorum 51 leguntur, fortasse etiam η, pergunt): Ὁ τὸν πατέρα πεπονθέναι λέγων ἄσεβεῖ Ἰουδαίων βαρύτερον (ἄσεβῆ· ἰουδαῖον βαρύτερα d), μετὰ Χριστοῦ καὶ τὸν πατέρα

baptizate, sed: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

51. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut quilibet e numero clericorum nuptiis et carnibus et vino se abstinere, non propter exercitationem, sed propter detestationem, oblitus, quod 5 *omnia valde bona et quod masculum et feminam fecit Deus hominem,* sed blasphemans accusat creationem, aut corrigatur aut deponatur et ex ecclesia eiciatur; similiter et laicus.

52. Si quis episcopus vel presbyter eum, qui se convertit a peccato, non recipit, sed eicit, deponatur, quia contristat Christum, 10 *qui dixit: Gaudium oritur in caelo super uno peccatore paenitente.*

53. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus in diebus festis non sumit carnem et vinum, deponatur, ut qui *cauteriatam habet conscientiam* multisque causa sit scandali.

54. Si quis clericus in caupona comedens deprehensus fuerit, 15 *segregetur, praeterquam quod ex necessitate in itinere divertit in hospitium.*

προσηλῶν· ὁ δὲ τὸν υἱὸν ἀρονούμενος τὸν μονογενῆ δι' ἡμᾶς σαρκωθῆναι καὶ σταυρὸν ὑπομεμενηκέναι θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων πολέμιος· ὁ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πατέρα ὀνομάζων ἢ υἱὸν ἀνεπιστήμων ἐστὶ καὶ ἀνόητος· ὁ γὰρ υἱὸς συνδημιουργὸς τῷ πατρὶ καὶ σύνθρονος καὶ συννομοθέτης καὶ κριτῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως αἴτιος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον θεότητι· ἐφ' ἡμῶν γὰρ Σίμων ὁ μάγος ἐξηρεύξατο, σπάσας τῷ λαῷ πλάνον καὶ ἄστατον καὶ πονηρὸν εἰς ἑαυτὸν τὸ πνεῦμα, καὶ ἓνα τιώνυμον εἶναι φλυαρήσας τὸν θεόν, ποτὲ δὲ καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν γέννησιν περικόπας. ὑμεῖς οὖν, ᾧ ἐπίσκοποι, εἰς ἓνα πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα τρίτον βαπτίσατε κατὰ τὴν τοῦ κυρίου γνώμην καὶ τὴν ἡμετέραν ἐν πνεύματι διάταξιν. | 5 διὰ > a | ἐπιλανθανόμενος a | 6 ἄρρεν a | 8 ἀποβαλέσθω κ, ἐκβαλλέσθω d | 10 πρεσβύτερος + διάκονος d | 11 ἀλλὰ a p ζ η κ : ἀλλ' rel | 12 τὸν pr a d μ I : > rel | τὸν sec > a | εἰπόντα + ὅτι d α I | ἐν + τῷ δ η | 15 μεταλαμβάνοι d | καὶ : ἢ d I | οἶνον a λ S Sl C A : + βδελυσσόμενος καὶ οὐ δι' ἄσκησιν rel | 16 τὴν a d : + ἰδίαν p K I I Tim. | 17 γενομένος d β λ, γίνεται p | 18 φωραθῆ a p ζ : -θείη rel | 19 πανδοχείω + καὶ d ε ζ | δι' ἀνάγκην post καταλ. β γ | καταλύειν a d : καταλύσαντος β δ, καταλύοντος rel

51. Cf. VI, 8, 2; 10, 2; 11, 5—6; 26, 3.

52. Cf. II, 12—18.

53. Sententia legitur V, 20, 19. Verba αἴτιος σκανδάλου Constitutor II, 10, 1 interpolavit.

54. Similiter synodus Hipponensis

393 c. 26: Ut clerici edendi vel bibendi causa tabernas non ingrediantur nisi peregrinationis necessitate (Mansi, Concil. coll. III, 923). Synodus Laodicensa c. 24 universe: ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς . . . εἰς καπηλεῖον εἰσιέναι.

νε'. *Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει τὸν ἐπίσκοπον ἀδίκως, καθαιρείσθω.* „*Ἀρχοντα*“ γάρ, φησί, „*τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς*“.

νε'. *Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω.*

5 νε'. *Εἴ τις κληρικὸς κωφὸν ἢ χωλὸν ἢ τυφλὸν ἢ τὰς βάσεις πεπληγμένον χλευάσῃ, ἀφοριζέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.*

νη'. *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμελῶν τοῦ κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ τῇ ῥαθυμίᾳ καθαιρείσθω.*

10 νθ'. *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, τινὸς τῶν κληρικῶν ἐνδεοῦς ὄντος, μὴ ἐπιχορηγῇ τὰ δέοντα, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω, ὡς φονεύσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.*

ξ'. *Εἴ τις τὰ ψευδεπίγραφα τῶν ἀσεβῶν βιβλία ὡς ἅγια ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δημοσιεύει ἐπὶ λύπῃ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου,*
15 *καθαιρείσθω.*

ξά'. *Εἴ τις κατηγορία γένηται κατὰ πιστοῦ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ ἄλλης τινὸς ἀπηγορευμένης πράξεως καὶ ἐλεγχθῆ, εἰς κλῆρον μὴ προαγέσθω.*

ξβ'. *Εἴ τις κληρικὸς διὰ φόβον ἀνθρώπινον Ἰουδαίου ἢ*
20 *Ἑλληνος ἢ αἵρετικοῦ ἀρνήσῃται, εἰ μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἀποβαλλέσθω, εἰ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κληρικοῦ, καθαιρείσθω· μετανοήσας δὲ ὡς λαϊκὸς δεχθήτω.*

ξγ'. *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ „φάγη κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ“*
25 *ἢ „θηριάλωτον“ ἢ „θνησιμαῖον“, καθαιρείσθω, τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπέειπεν· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω.*

ξδ'. *Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῆ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ*

2 Exod. 22, 28. — 24 Gen. 9, 4. — 25 Exod. 22, 31; Deut. 14, 21.

1 ὑβρίσει d | τὸν + ἐαυτοῦ p | ἀδίκως a d S Sl cf. can. 84 : > rel |
2 γάρ > d β κ | φησί h. l. a d δ η : > κ Sl, post λαοῦ p, post σου rel |
σου > p | 3 ὑβρίσει d | 5 κωφὸν ἢ χ. d S A C : χωλὸν ἢ κωφὸν K |
ἢ χωλὸν > a η | τυφλὸν ἢ χωλὸν I, τ. ἢ κωφὸν p | τὸν τὰς a | 6 πεπληγ-
μένον d i. m., i. t. πεπρωμένον | χλευάσῃ a p ξ I : -άσοι d, -άσει rel |
7 can. 58-60 > p | ἢ : καὶ d I A | 8/9 ἐπιμ. δέ : ἢ ἐπιμένων d | 11 ἐπι-
χορηγῇ a γ ζ μ, -γῆσοι I | 12 φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ d | 13 βιβλία τῶν ἀσε-
βῶν d | 14 δημοσιεύει d α² ε ζ θ κ μ ν ξ | 17 ἐλεγχθείῃ p α δ κ μ ν ξ |
18 προαγέσθω ε (?) I | 20 ἀρνήσεται ε θ κ ν | 21 ἀποβαλλέσθω : ἀφο-

55. Si quis clericus episcopum contumelia affecerit iniuste, deponatur. *Principi* enim, inquit, *populi tui non maledices*.

56. Si quis clericus contumelia affecerit presbyterum aut diaconum, segregetur.

57. Si quis clericus mutum vel surdum aut claudum aut caecum aut pedibus debilem irriserit, segregetur; similiter et laicus. 5

58. Episcopus aut presbyter clerum vel populum neglegens neque eos docens pietatem segregetur; sin autem in socordia perseveraverit, deponatur.

59. Si quis episcopus aut presbyter, cum aliquis clericorum inopia laborat, ei non suppeditat necessaria, segregetur; quodsi perseverat, deponatur, ut occidens fratrem suum. 10

60. Si quis falso inscriptos libros impiorum tanquam sacros in ecclesia divulgat ad perniciem populi et cleri, deponatur.

61. Si qua fiat accusatio contra fidelem fornicationis vel adulterii vel alius cuiusdam facti prohibiti et convictus fuerit, ad clerum non provehatur. 15

62. Si quis clericus propter metum humanum Iudaei vel gentilis vel haeretici negaverit, siquidem nomen Christi, segregetur, si vero nomen clerici, deponatur; sin autem paenitentiam egerit, ut laicus recipiatur. 20

63. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo clericorum *manducaverit carnem in sanguine eius* vel *captum a bestia* vel *morticinium*, deponatur; id enim lex interdixit; quodsi laicus sit, segregetur. 25

64. Si quis clericus inventus fuerit die dominica vel sabbato

ριζέσθω a I | εἰ δὲ — καθαιρεῖσθω > a | τοῦ > p | 22 δὲ > d | δεχέσθω d | 23 ἐκ a p ε ζ I : > rel | 24 φάγει ζ, φάγοι d η | κρέας a d p α δ ν θ : κρέα rel | 25 θηριόλωτον a | 26 εἰν . . ἡ̄ a d I (εἴη) : εἰ . . εἴη p K | 27 κληροκός + ἡ̄ λαϊκός d

60. Cf. VI, 16.

61. Cf. syn. Illiber. c. 30. 76; Neo-caesar. c. 9; Nicaen. c. 9. 10.

63. Constitutor mandatum apostolorum VI, 12, 13—15 vel Act. 15, 20. 29 e Vetere Testamento interpretatur et amplificat. — θηρ. ἡ̄ θνησιμαῖον] Syn-

odus Aurelianensis II (a. 533) c. 20: Similiter (ab ecclesiae coetibus arceantur) et hi, qui bestiarum morsibus extincta vel quolibet morbo aut casu suffocata vescuntur.

64. Cf. V, 20, 19; Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

σάββατον πλήν τοῦ ἐνὸς μόνου νηστεύων, καθαιρείσθω· ἐὰν δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

ξέ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς εἰσέλθοι εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἵρετικῶν προσεύξασθαι, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω.

5 ξς'. Εἴ τις κληρικὸς ἐν μάχῃ τινὰ κρούσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ λαϊκός ἢ, ἀφοριζέσθω.

10 ξζ'. Εἴ τις παρθένον ἀμνήστευτον βιασάμενος ἔχῃ, ἀφοριζέσθω· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ ἕτεραν λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκείνην κατέχειν, ἢν καὶ ἡρετίσατο, κἂν πενιχρὰ τυγχάνῃ.

ξη'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δευτέραν χειροτονίαν δέξεται παρά τινος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, εἰ μὴ δείξῃ παρά αἵρετικῶν αὐτὸν ἔχειν τὴν χειροτονίαν· τοὺς γὰρ παρά τοιούτων βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας
15 οὔτε πιστοὺς οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν.

ξθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὑποδιάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει ἢ τετράδα ἢ παρασκευὴν, καθαιρείσθω, ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· ἐὰν δὲ λαϊκός ἢ, ἀφοριζέσθω.

20 ο'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος κληρικὸς νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἐορτάζει μετ' αὐτῶν ἢ δέχεται αὐτῶν τὰ τῆς ἐορτῆς ξένια, οἷον ἄζυμα ἢ τι τοιοῦτον, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

1 μόνου : σαββάτου d, > κ | νηστεύων h. l. a : post σάββατον d, post ἡμέραν rel | καθ. ἐὰν δέ : ὁ μὲν κληρικὸς καθ., ὁ δὲ d | 1/2 καθ. — λαϊκός > I | 1 ἐὰν a : εἰ rel | 2 λαϊκός + εἴη δ θ | 3 can. 65 > p, abhinc autem plures canones exhibet f | εἰσέλθῃ α² δ η | 4 καθαιρείσθω : καὶ καθ. f | 5 κρούσῃ a | τοῦ > f | ἐνὸς > d I | 6 ἀποκτείνας d p ν ξ, ἀποθάνῃ I | 6/7 διὰ — ἀφοριζέσθω > I | 7 ἐὰν a d f p γ ζ η κ μ ν : εἰ rel | ἢ a d f (εἰ) p γ μ ν : εἴη ζ η ξ, > rel | 8 ἔχῃ f p ξ : σχῆ a, ἔχοι d, ἔχει rel | 9 αὐτὸν α η I | 10 καὶ > δ θ I | καὶ ἡρετ. : κατηρετίσατο f α γ μ ξ, καθηρ. η ν | ἡράσατο d | 11 εἴ τις : ἐὰν post χειροτονίαν I | 12 δέξεται a d p α γ ε ζ μ ν I : δεξάμενος β, δέξεται rel | καὶ pr > d | 13 εἰ μὴ (μῆγε β) δείξῃ (δείξοι a, δέξοι d, δόξη β, δικαίη f) π. αἴρ. αὐτὸν ἔχειν (ἔχειν αὐτὸν d β) a d f β S : εἰ μῆγε (μῆτι γε γ ε θ) ἄρα συσταίη ὅτι π. αἴρ. ἔχει rel | 14 παρὰ a d f β δ I : + τῶν rel | ἢ χειροτ. > p I | 16/17 ἢ ὑποδιάκονος > a δ ε η I S C A | 17 τεσσαρακοστὴν + τοῦ πάσχα γ δ ε θ | 18 νηστεύοι γ ε θ κ μ ν ξ | ἢ pr > f p | παρασκευὴν ἢ τετράδα d f I S | 19 ἐμποδίζοιτο d | ἐὰν a d f ζ η κ μ ν ξ I : εἰ rel | ἢ : εἴη γ ε η θ | 20 can. 70, 71, 74, 75 > p | ἄλλος (τὸ σύνολον β, > I S) κληρικὸς

praeter unum solum ieiunans, deponatur; si fuerit laicus, segregetur.

65. Si quis clericus ingressus fuerit in synagogam Iudaeorum vel haereticorum ad orandum, deponatur et segregetur.

66. Si quis clericus in contentione aliquem ferierit atque ex ictu uno occiderit, deponatur ob suam praecipitantiam; si vero laicus sit, segregetur. 5

67. Si quis virginem non desponsatam vi illata teneat, segregetur, nec vero ei liceat aliam ducere, sed illam retineat, quam elegit, etiamsi paupercula fuerit. 10

68. Si quis episcopus vel presbyter vel diaconus secundam ordinationem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinavit, nisi ostendat ab haereticis se ordinationem habere; a talibus enim baptizati vel ordinati nec fideles nec clerici esse possunt. 15

69. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut subdiaconus aut lector aut cantor sanctam quadragesimam non ieiunat vel quartam feriam vel sextam, deponatur, nisi infirmitate corporis impediatur; si vero laicus sit, segregetur.

70. Si quis episcopus vel alius clericus ieiunat cum Iudaeis vel dies festos cum eis agit vel munera festorum eorum accipit, veluti azyma aut aliquid simile, deponatur; si vero laicus, segregetur. 20

a d f β I S : *πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὄλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν*
rel | *νηστεύει* a δ x I : > ζ, -*εὐή α*, -*εὐοί* rel | 21 *ἐορτάζει γ ε κ μ ν ξ*,
συνεορτάζει d I (-*ζει*), f exhibet pagina 537 exeunte *εορ* et incipit pag. 538
vocabulo *κερδένειν* can. 74 | *δέχεται* a d η θ I : + *παρ'* rel | *εορτῆς +*
αὐτῶν ε ζ | 22 *τι* > *α β I* | *λαϊκὸς + ἡ* a ζ

65. Cf. II, 61, 1, ubi Constitutor ἡ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν interpolavit.

67. Cf. syn. Ancyr. c. 11; Chalced. c. 27; Basil. c. 22.

68. Laudant hunc canonem Petrus Damiani Liber grat. c. 33; Humbertus Adv. simoniacos I c. 8; Bernaldus De excommunicatis vitandis c. 17; De ordinatione vitanda c. 3 (M. G. Libelli de lite imperatorum et pontificum I, 66. 112; II, 119. 152).

69. Cf. V, 13, 3; 20, 18; VII, 23, 1; Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

70. Ps.-Ign. Philipp. 14, 2 eadem atque eisdem fere verbis exhibet. Synodus Laodicensis c. 37 dicens: ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν τὰ πεμπόμενα ἐορταστικὰ λαμβάνειν μηδὲ συνεορτάζειν αὐτοῖς, et c. 38: ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα λαμβάνειν ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν, fons esse videtur. Cf. syn. Illib. c. 49—50.

οά'. Εἴ τις Χριστιανὸς ἔλαιον ἀπενέγκοι εἰς ἱερὸν ἔθνῶν ἢ εἰς συταγωγὴν Ἰουδαίων ἢ ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν λύχνους ἄψη, ἀφοριζέσθω.

οβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἀφέ-
5 ληται κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω καὶ τὸ ἐπίπεμπτον προστιθέτω μεθ' οὗ ἔλαβεν.

ογ'. Σκεῦος ἀργύρου ἢ χρυσοῦ ἢ ὀθόνης ἁγιασθὲν μηδεὶς ἔτι εἰς οἰκείαν χρῆσιν σφετεριζέσθω, παράνομον γάρ· εἰ δέ τις φωραθῆι, ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῶ.

10 οδ'. Ἐπίσκοπον κατηγορηθέντα ἐπὶ τινι ὑπὸ ἀξιοπίστων καὶ πιστῶν ἀνθρώπων, καλεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον ὑπὸ τῶν ἐπι-
σκοπῶν· κἂν μὲν ἀπαντήσῃ καὶ ὁμολογήσῃ, ἐλεγχθέντος αὐτοῦ
ὀριζέσθω τὸ ἐπιτίμιον· ἐὰν δὲ καλούμενος μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω
καὶ δεύτερον, ἀποστελλομένων ἐπ' αὐτὸν δύο ἐπισκόπων· ἐὰν δὲ
15 καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω καὶ τρίτον, δύο πάλιν ἐπι-
σκοπῶν ἀποσταλέντων πρὸς αὐτόν· ἐὰν δὲ καὶ οὕτως κατα-
φρονήσας μὴ ἀπαντήσῃ, ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ' αὐτοῦ τὰ
δοκοῦντα, ὅπως μὴ δόξῃ κερδαίνειν φυγοδικῶν.

οε'. Εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ ἐπισκόπου αἰρετικὸν μὴ προσ-
20 δέχεσθε, ἀλλὰ μηδὲ πιστὸν ἕνα μόνον· „ἐπὶ στόματος“ γὰρ „δύο
ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα“.

ος'. Ὅτι μὴ χρῆ τὸν ἐπίσκοπον τῶ ἀδελφῶ ἢ τῶ υἱῶ ἢ ἑτέρῳ
συγγενεὶ χαριζόμενον τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονεῖν οὐς
αὐτὸς βούλεται· κληρονόμους γὰρ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ποιεῖσθαι

20 Deut. 19, 15.

1 ἀπενέγκοι : -έγκη α β, > κ | 2 ἢ h. l. a I cf. S C A : post αὐτῶν K |
ἐν ταῖς ἑ. αὐτῶν > d S C A | ἄψη α : > d f Sl C A, ἄπη α, ἄπει α²
δ η, ἄπει rel | 7 ἀργύρου — ἁγιασθὲν a d cf. S : χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν
(ἀργ. ἢ χρ. η I) ἁγιασθὲν ἢ ὀθόνης (ὀθόνην I, ὀθονίου θ) K I cf. Sl |
9 φωραθῆ d ζ | 10 τινι + πράξει ε | ὑπὸ α : ἐπὶ d, παρὰ K I | 10/11 καὶ
πιστῶν a d S Sl C A : > K I | 11 ἀνθρώπων : προσώπων α, μαρτύρων η |
αὐτῶν α | 12 ἀπαντήσῃ α δ η : -ήσοι rel | ὁμολογήσῃ d α γ δ θ : -ήσοι
ε ζ κ μ ν ξ I, ἀπολογήσοιτο a | ἐλ. αὐτοῦ : ἢ ἐλεγχθῆι δ | 13 ὀριζέσθω :
ἐξοριζέσθω η ν ξ, ὀρίζεσθαι γ δ ζ | ἐάν : εἰ δ | ὑπακούσει δ η, -σοι α α²
ε μ ν ξ | 14 ἐπ' : πρὸς γ ε ζ | 14/16 ἐπ' αὐτόν — ἀποσταλέντων > ν ξ |
ἐὰν δὲ — ἐπισκόπων > α | 15/16 μὴ — οὕτως > η I | 15 ὑπακούσῃ a d α :
-σει δ, -σοι rel | 16 ἀποσταλέντων a d : ἀποστελλομένων K | 17 ἀπαντήσῃ
a d (ὑπ.) α η : -ήσοι rel (ὑπ. I) | τὰ κατ' d | 18 δόξαντα d | 19 ἐπίσκοπον f |
19/20 προσδέχεσθε d κ α² : -εσθαι rel | 20 μόνον > d f κ | ἐπὶ στ. γάρ :

71. Si quis Christianus oleum detulerit in templum gentilium vel in synagogam Iudaeorum aut in festis eorum lucernam accenderit, segregetur.

72. Si quis clericus aut laicus a sancta ecclesia abstulerit ceram vel oleum, segregetur et ultra ablatum quintam partem restituat. 5

73. Vas sacratum ex argento vel auro vel linteo confectum nemo deinceps in proprium usum vertat, nefas enim est; si quis vero deprehensus fuerit, segregatione multetur.

74. Episcopum ab hominibus fide dignis ac fidelibus de crimine accusatum in ius vocari oportet ab episcopis; si quidem 10 occurrerit ac responderit fueritque convictus, poena decernatur; si vero vocatus haud paruerit, missis ad eum duobus episcopis iterum vocetur; si ne sic quidem paruerit, etiam tertio vocetur duobus iterum episcopis ad eum missis; sin autem hanc quoque missionem aspernatus non occurrerit, synodus contra eum pro- 15 nuntiet, quae videbuntur, ne ex iudicii detrectatione lucrum facere videatur.

75. Ad testimonium contra episcopum dicendum haereticum ne admittite, sed nec fidelem unum solum; *in ore enim duorum vel trium testium stabit omne verbum.* 20

76. Quod non oportet episcopum fratri aut filio aut alii propinquo dignitatem episcopatus largientem ordinare, quos ipse vult; non enim aequum est, ut heredes episcopatus sui faciat, humano

φησὶν γὰρ ὁ νόμος· ἐπὶ στ. a | 21 μαρτύρων ἢ τριῶν f | 22 μή : οὐ δ ε | τὸν > δ η | 23 χαριζόμενος d β | εἰς τὸ α δ | οὐς a d cf. S Sl C A : ὡν f, δν p K I | 24 αὐτὸς a d f I : > p K | αὐτοῦ a d f S Sl : > p K I C A

71. Synodus Laodicensis c. 39: ὅτι οὐ δεῖ τοῖς ἔθνεσιν συνεορτάζειν καὶ κοινωνεῖν τῇ ἀθροότητι αὐτῶν.

74. Pitra Iuris eccles. Graecorum monum. et hist. I, 2, hunc canonem in synodo Constantinopolitana a. 394 sub certo apostolorum nomine promulgatum esse censet. Errat autem. Synodus illa decrevit, episcopum in posterum nec a tribus quidem, nedum a duobus, sed maioris tantum synodi et provinciae episcoporum sententia deponi posse. Addit sane: καθὼς καὶ οἱ ἀποστολικοὶ κανόνες διωρίσαντο.

Sed haec verba neque ad canonem nostrum referri possunt, qui de re plane alia agit, neque ad unum ex reliquis, quia nullus cum definitione synodi consentit. Praeter Constitutiones vel Canones apostolorum causa Nestorii vel synodus Ephesina prima testis est trium vocationum canonicarum. Modus procedendi vero haud dubie antiquior erat.

75. Cf. synod. Constantinopolitana 381 c. 6.

76. Similis est canon XXIII synodi Antiochenae.

οὐ δίκαιον, τὰ τοῦ θεοῦ χαριζόμενον πάθει ἀνθρωπίνῳ· οὐ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ὑπὸ κληρονομίαν ὀφείλει τιθέναι. εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, ἄκυρος μὲν ἔστω ἡ χειροτονία, αὐτὸς δὲ ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῶ.

5 οζ'. Ἐάν τις ἀνάπηρος ἢ τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἄξιός δὲ ἢ εἰς ἐπισκοπὴν, γινέσθω· οὐ γὰρ λώβη σώματος αὐτὸν μαίνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός.

οη'. Κωφὸς δὲ ὢν καὶ τυφλὸς μὴ γινέσθω ἐπίσκοπος, οὐχ ὡς μεμιαμμένος, ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παρεμποδίζοιτο.

10 οθ'. Ἐάν τις δαίμονα ἔχη, κληρικὸς μὴ γινέσθω, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συννεχέσθω· καθαρισθεὶς δὲ προσδεχέσθω, καὶ ἐὰν ἢ ἄξιός, γινέσθω.

π'. Τὸν ἐξ ἐθνῶν προσελθόντα καὶ βαπτισθέντα ἢ ἐκ φάυλης διαγωγῆς οὐ δίκαιόν ἐστι παρατὰ προχειρίζεσθαι εἰς ἐπισκοπὴν·
15 ἄδικον γὰρ τὸν μηδέπω πείραν ἐπιδειξάμενον ἑτέρων εἶναι διδάσκαλον, εἰ μὴ που κατὰ θείαν χάριν τοῦτο γένοιτο.

πα'. Εἴπομεν, ὅτι μὴ χρὴ ἐπίσκοπον καθεῖναι ἑαυτὸν εἰς δημοσίας διοικήσεις, ἀλλὰ προσευκαιρεῖν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρεῖαις· ἢ πειθέσθω οὖν τοῦτο μὴ ποιεῖν, ἢ καθαιρεῖσθω. „οὐ-
20 δεῖς“ γὰρ „δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν“ κατὰ τὴν κυριακὴν παρακέλευσιν.

πβ'. Οἰκέτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι ἄνευ τῆς τῶν δεσποτῶν γνώμης οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐπὶ λύπῃ τῶν κεκτημένων· οἶκον γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτο ἐργάζεται. εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιός φανείη

13 I Tim. 3, 6; Tit. 1, 6. — 19 Mt. 6, 24.

1 δίκαιον : + ἔστιν f, καὶ p | ἐν πάθει d | 2 θεοῦ : χῦ a | ὑπὸ > ζ, ὑπὸ κληρ. > α | τίθεσθαι γ ε θ | 3 ποιήσοι a d I | μὲν ἔστω : μενέντω f β ζ | 4 ἐπιμεινάστω f | 5 ἐὰν a d f I : εἰ p K | ἢ : εἴη I, > p | 5/6 πεπληρωμένος a f | 6 ἢ a f : > d p, ἔστιν K I | εἰς ἐπισκοπὴν a d f : ἐπισκοπῆς p K I | γενέσθω β η | 8 δὲ > γ ε η θ | ὢν > γ ε θ | καὶ : ἢ f γ ε θ I S C | 9 μεμιαμμένος a d f β θ μ ξ : -ασμένος rel | μὴ : post ἐκκλησιαστικὰ I, bis a | παρεμποδίζοιτο d, -ίζηται a, -ίζη I, ἐμποδίζοιτο p | 10 ἔχοι ε, σχῆι p | γινέσθω : γενέσθω f α β η, + ἐπίσκοπος a | 10/11 μηδὲ τοῖς πιστοῖς d i. m., i. t. μηδ' αὐτοῖς | 11 καθ. δὲ προσδ. > f | 12 γενέσθω f η | 13 ἐθνῶν a I A cf. S Sl : ἐθνικοῦ d f, ἐθνικοῦ (ἐθνῶν η) βίου p K C | 14 ἐστι > d f | προχειρ. : χειροτονεῖσθαι ε θ | εἰς ἐπισκοπὴν a d f I (cod.

affectu largiens, quae Dei sunt; nam Dei ecclesiam non debet hereditati subicere; si quis vero hoc fecerit, irrita esto ordinatio, ipse autem puniatur segregatione.

77. Si quis fuerit oculo laesus vel crure debilis, dignus autem episcopatu, fiat; non enim vitium corporis polluit, sed animae 5 inquinatio.

78. Qui vero surdus vel mutus et caecus est, ne fiat episcopus, non quod pollutus sit, sed ne impediuntur ecclesiastica.

79. Si quis daemonem habeat, ne fiat clericus, sed neque cum fidelibus oret; cum autem emundatus fuerit, recipiatur, et si 10 dignus exstiterit, clericus fiat.

80. Qui ex gentibus accessit et baptizatus fuit aut ex prava conversatione, eum non aequum est confestim ad episcopatum promovere; iniquum enim est, eum, qui nondum specimen exhibuerit, aliorum esse doctorem, nisi forte divina gratia hoc fiat. 15

81. Diximus, quod non oportet episcopum in publicas administrationes se demittere, sed ecclesiasticis usibus vacare: aut igitur persuadeatur hoc non facere, aut deponatur; *nemo enim potest duobus dominis servire* secundum Domini admonitionem.

82. Servos invitis dominis ad clerum promoveri non per- 20 mittimus, ne molestia possessoribus fiat; hoc namque domorum eversionem efficit. Si quando autem servus dignus videatur, qui

Vat.) Sl : ἐπίσκοπον p K I (text. vulg.) S C A | 15 πειρα f | δεξάμενον d λ | 16 γένοιτο a I : γένηται rel | 17 can. 81—83 > p | μή : οὐ a I | χροή : χροήν f, + τὸν d | ἐπίσκοπον a f S Sl C A : + ἢ πρεσβύτερον rel | καθ- εἶναι a d f I : καθιέναι K | 18 προσενκαιρεῖν (-ρίαν f) a d f α μ ν ξ : προσέχειν d, προσεγκατερεῖν (προσκ. ζ I) rel | 19 ἢ πειθ. — καθαιρεῖσθω a K : εἰ δὲ μὴ (+ βούληται I), ἀποτιθέσθω d f I S Sl C A | 20 κηρόλεκτον d | 22 κληρον + μὴ d | 24 τὸ τοιοῦτο a f ε ν ξ, τοῦτο λ : τοιοῦτον (τὸν τ. α) rel | κατεργάζεται a

79. Cum energumeni non ad baptismum admitterentur (VIII, 32, 6) neque baptizati ad orationem fidelium (VIII, 7), etiam a clero arcendi erant.

80. Similiter synodus Nicaena c. 2 ἀνθρώπους ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου ἄρτι

προσελθόντας τῇ πίστει non ad dignitatem episcopi vel presbyteri promovendos esse definit.

81. Cf. II, 6, 1; syn. Calced. c. 3.

82. Idem praecipit Leo I Ep. 4. c. 1. De Onesimo cf. VII, 46, 13.

οϊκέτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ, οἷος Ὀνήσιμος ὁ ἡμέτερος ἀνεφάνη, καὶ συγχωροῦσιν οἱ δεσπότες καὶ ἐλευθεροῦσιν καὶ τοῦ οἴκου ἑαυτῶν ἐξαποστέλλουσιν, γινέσθω.

πγ'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον στρατείαις παρα-
5 μένοντα καὶ ἀμφότερα ποιεῖν βουλόμενον, κατέχειν ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἱερατικὴν ἀρχὴν διοικεῖν, καθαιρεῖν χρή· „τὰ“ γὰρ „καίσαρος καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ“.

πδ'. Ὅστις ὑβρίσει βασιλέα ἢ ἄρχοντα παρὰ τὸ δίκαιον, τιμωρίαν τινύτω· καὶ εἰ μὲν κληρικός, καθαιρείσθω, εἰ δὲ λαϊκός,
10 ἀφοριζέσθω.

πε'. Ἔστω δὲ ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσματα καὶ ἅγια τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης Μωσέως πέντε, Γένεσις, Ἐξοδος, Λευϊτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον· Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἕν, τῶν Κριτῶν ἕν, τῆς Ρουθ ἕν, Βασιλείων τέσσαρα, Παραλειπο-
15 μένων τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν δύο, Ἔσδρα δύο, Ἐσθῆρ ἕν, Ἰουδίθ ἕν, Μακκαβαίων τρία, Ἰώβ ἕν, Ψαλμοὶ ἑκατὸν πενήκοντα· Σολομωνῶντος βιβλία τρία, Παροιμίαι, Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα ἁσμάτων·

6 Mt. 22, 21.

1 ὁ οϊκέτης ε λ | 1/2 βαθμοῦ — ἀνεφάνη: φανῆ f | 1 οἷος a d : + καὶ K | 1/2 ὁ ἡμέτερος Ὀνήσιμος α δ κ μ ν ξ | 1 ἡμέτερος + ἀδελφός d | 2 ἀνεφάνη a : κατεφάνη η, ἐφάνη rel | συγχωροῦσιν a d f β η κ : συγχχαρίσουσιν α, συγχωρήσουσιν rel | 2/3 ἐλευθεροῦσιν . . ἐξαποστέλλουσιν a d f η : ἐλευθερώσουσιν . . ἐξαποστελοῦσιν (-στείλουσιν δ ζ θ, -στείλωσιν β γ ε κ μ ν ξ) rel | 4 ἐπίσκοπον κτλ. a d : ἐπίσκοπος κτλ. f K I | στρατείαις d, -ταίαις α, -τίας f α : -τείαι rel | 45 παραμένοντα a f, ἐπιμ. d, παραμένων λ : σχολάζων rel | 5 ἀμφ. ποιεῖν βουλ. a d f λ (-όμενος ἦτοι) S Sl C A : βουλόμενος ἀμφ. rel | κατέχειν a | 6 ἱερατικὴν ἀρχὴν a cf. A : ἱερακῆκειν f, ἀρχὴν > rel | διοικεῖν a d f S A : διοίκησιν rel | καθ. χρή a d f cf. Sl : καθαιρείσθω rel | 9 τιννέτω f I | καὶ > a | εἰ bis : ἦ f | κληρικός : + ἦ p I, εἴη γ ε θ | 11 can. 85 > f p β λ | πᾶσιν ὑμῖν d | 12 τῆς μὲν π. διαθήκης > a | Μωσέως α γ δ ζ η θ I : μωϋσέως rel | πέντε : ε̄ d γ δ ε η | 12 13 Γένεσις — Δευτερον. > d S | 13 Ἀριθμοὶ + καὶ a | Ἰησοῦ + δὲ d | τοῦ a d : υἱοῦ α γ δ ζ μ ν ξ, > ε η θ κ I | Ναυῆ : ναυῆ d ζ, > ε θ | 14 τῶν a d : > K I | τῆς a d δ : > rel | 14/16 τῆς Ρουθ — πενήκοντα > η | 14 τῶν βασ. d | τέσσαρα : δ̄ α γ δ ν, similiter deinceps plerumque, etiam alii codd | 15 Ἰουδίθ ἕν h. l. a d S Sl : post τρία δ, cf. C A, > rel | 16 Μακκ. τ. > I A C | Μακκαβ. — Ἰώβ ἕν > ε | τρία (γ) K S : δ̄ a d | τρία — πενήκοντα : ἕν κ | ψαλμοὶ ρν̄ a, cf. A : βίβλος ψαλμῶν ρνα d C, liber psalmodum 151 (151 > S) unus S Sl, ψαλτηρίου (ψαλτήριον γ ε ζ μ I) ἕν K I | 16/1 Ψαλ. — δεκαεξ > δ ν | 17 βιβλία a d : > K | τρία : ε̄ (πέντε) d S Sl | Παροιμίαι — ἁσμάτων > d S Sl | ἄσματα α μ | ἁσμάτων + ἰώβ ἕν ε

in gradu ecclesiastico constituatur, qualis Onesimus noster apparuit, et permittunt domini ac libertate donant et e domo sua emittunt, fiat.

83. Episcopum vel presbyterum vel diaconum, qui militiae vacat et utrumque facere vult, romanum magistratum obtinere et sacrum gradum administrare, deponi oportet; nam *quae Caesaris sunt, Caesari, et quae Dei, Deo.* 5

84. Quicumque contumelia affecerit regem vel magistratum praeter ius, poenas luat; et si quidem clericus est, deponatur, si vero laicus, segregetur. 10

85. Sint autem vobis omnibus clericis et laicis libri venerabiles et sancti: veteris quidem testamenti Mosis quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iesu filii Nave unus, Iudicum unus, Ruth unus, Regnorum quatuor, Paralipomenon libri dierum duo, Esdrae duo, Esther unus, Iudith unus, Maccabaeorum tres, Iob unus, Psalmi centum quinquaginta; Salomonis libri tres, Pro- 15
verbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum; Prophetae sedecim; et

83. Cf. syn. Chalced. c. 7.

85. Cf. II, 57, 5—7. Indiculos librorum sacrorum saeculis prioribus praeterea exhibent Fragmentum Muratorianum (Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II, I 1890 p. 139—143); Canon Mommsenianus (Zahn l. c. p. 143—145); Catalogus Claromontanus (Zahn p. 158—159); Cyrillus Hieros. Catech. IV, 35—36; synodus Laodicensis c. 59 vel potius appendix posterior ad hunc canonem; Athanasius Ep. festalis a. 367; Gregorius Naz. Carmen XII; Amphilochius (Zahn p. 217—219); Epiphanius H. 76 p. 941 ed. Petavii; Chrysostomus Synopsis scripturae sacrae (ed. Bened. VI, 314—318); Synodus Hipponensis a. 393 c. 36; Rufinus Commentarius in symbolum apost. c. 36—38; Innocentius Ep. ad Exsuperium c. 7; Augustinus De doctrina christ. II c. 13; Codex Alexandrinus (Zahn p. 288—289); Indiculus librorum canonicorum LX (Zahn

p. 290—292; cf. *Theolog. Quartalschrift* 1895 p. 527); Ioannes Dam. De fide orthod. IV c. 17; Stichometria Nicephoro adscripta (Zahn p. 297—301); Synopsis scripturae s. Athanasio adscripta c. 1—4. Omnes hos indiculos ac nonnullos alios Zahn in libro laudato collegit, recensuit, illustravit; plurimos edidit Preuschen, *Analecta (Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften* ed. G. Krüger VIII) 1893. Filastrius Haer. 60 (88) legem et prophetas nominat atque scripturas N. T. enumerat, et Marx, S. Filastrii diversarum here- seon liber 1898 p. 48, eum canonem apost. LXXXV respicere censet, haud dubie autem errat, cum auctor neque apostolorum sententiam de libris sacris proferre putandus sit neque ea, quae de his libris dicit, cum illo canone consentiant. — *Μακκαβαίων τρία*] Sic inter indiculos laudatos etiam Stichometria Nicephori. Plurimi Maccabae-

- Προφηται δέκα ἕξ· καὶ ἕξωθεν ὑμῖν προσιστορεῖσθω μανθάνειν
 ὑμῶν τοὺς νέους τὰς Σοφίας τοῦ πολυμαθοῦς Σιράχ. ἡμέτερα
 δέ, τοῦτ' ἔστι τῆς καινῆς διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα, ὡς καὶ ἐν
 τοῖς προλαβοῦσιν εἴπομεν, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου·
 5 Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, Ἰακώβου μία, Ἰωάννου τρεῖς,
 Ἰούδα μία, Πέτρου δύο, Κλήμεντος δύο, καὶ αἱ Διαταγαὶ ὑμῖν
 τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὀκτὼ βιβλίοις προσπεφω-
 νημέναι, ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς
 μυστικά· καὶ αἱ Πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων.
 10 XLVIII. Ταῦτα καὶ περὶ κανόνων ὑμῖν διατετάχθω παρ'
 ἡμῶν, ὧς ἐπίσκοποι. 2. ὑμεῖς δὲ ἐμμένοντες μὲν αὐτοῖς σωθήσε-
 σθε καὶ εἰρήνην ἔξετε· ἀπειθοῦντες δὲ κολασθήσεσθε καὶ πόλεμον
 μετ' ἀλλήλων αἰδίου ἔξετε, δίκην τῆς ἀνηκοΐας τὴν προσήκουσαν
 τιννῶντες. 3. θεὸς δὲ ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ τῶν ἕλων διὰ
 15 Χριστοῦ ποιητῆς πάντας ὑμᾶς διὰ τῆς εἰρήνης ἐν πνεύματι ἁγίῳ
 ἐνώσει, „καταρτίσει εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν“ ἀτρέπτους, ἀμέμπτους,

16 Hebr. 13, 21.

1 προφηται δεκαεξ (15 d) a d : προφηται οἱ μικροὶ τβ καὶ οἱ μεγάλοι
 ἡσαΐας, ἱερεμίας, ἱεζεκιήλ, δανιήλ, ἰώβ η : προφητῶν δεκαδύο ἐν (ἐν cum
 verbo sequente construxerunt κ I, > α γ ε ζ), ἡσαΐου ἐν (ἐν > κ), ἱερε-
 μίου ἐν (ἐν > δ), ἱεζεκιήλ ἐν, δανιήλ ἐν rel, similiter etiam S Sl C A |
 καὶ a : > rel | ἕξωθεν a d : + δὲ K I | ὑμῖν > δ | προσιστορεῖσθω a γ
 ε ζ θ μ ν ξ : προῖστ. d α δ ε κ, ἰστ. I, προῖστορήσθωσαν η | 2 ὑμῶν > α |
 νέους : hic desinit a fol. 174, quare deinceps communico lectiones editionis
 principis, designans eas T | τὰς (τῆς I) σοφίας α γ ε (post Σιράχ ε) θ κ I :
 αἱ σοφίαι d ζ μ ν ξ cf. Sl, τὴν Σοφίαν T δ cf. S C A | 3/4 ὡς καὶ — εἴ-
 πομεν d I (cod. Vat.) S Sl C : > T K I (text. vulg.) A | 4 Μάρκον post
 Λουκᾶ ζ | Λουκᾶ + καὶ γ ε δ ν ξ | 5/6 Ἰακώβον — Πέτρου δύο d I (cod.
 Vat.) S Sl, nisi quod Sl Πέτρου δύο ante Ἰωάννου posuit : πέτρου ἐπιστολαὶ
 δύο (β), ἰωάννου τρεῖς (γ), ἰακώβου μία (α), ἰούδα μία (α) T K (modo
 α Ioannem Iacobo postposuit) I (text. vulg.) C A | 6 Κλ. δύο d : πράξεις
 ἀποστόλων α, > S, Κλ. ἐπιστολαὶ δύο rel | 7 βίβλοις d ξ | 9 μυστικά +
 μυστήρια I | καὶ αἱ — ἀποστόλων > α | 10 καὶ : δὲ T θ I S, > p η
 C A | περὶ κανόνων > p | ὑμῖν h. l. d f δ : post διατ. rel | διατετάχθω :
 διεταξάμεθα p | 10/11 παρ' ἡμῶν > p ζ | 11 ἐπίσκοποι + καὶ πᾶσιν ὑμῖν
 τοῖς χριστιανοῖς p | ὑμεῖς δέ : καὶ ὑμεῖς γ ε θ C, ὑμεῖς I | μὲν d f Sl :
 > p T K I | 13 μετὰ f | 14 τιννῶντες : in hoc verbo desinunt γ ε θ | θεὸς
 d α δ : ὁ θ. T p η κ ν ξ I, ὁ δὲ θ. μ | 14/4 θεὸς — παρακλήτω > f λ |
 14 ἀγέννητος d δ Sl cf. S : αἰδῖος p α η κ μ I, verus C, > A | 14/15 διὰ
 Χριστοῦ d δ S Sl cf. II, 36, 2; 44, 3 etc. : > rel | 15 πάντας d η : ἅπαντας

extra vobis commemoretur, ut iuvenes vestri discant Sapientias multiscii Sirach; nostri vero libri, id est novi testamenti, Evangelia quatuor, ut etiam in superioribus diximus, Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis; Pauli epistulae quatuordecim, Iacobi una, Ioannis tres, Iudae una, Petri duae, Clementis duae, et Constitutiones vobis 5
episcopis per me Clementem octo libris nuncupatae, quas non oportet inter omnes divulgare ob mystica, quae in eis sunt, et Acta nostra apostolorum.

XLVIII. Haec etiam de canonibus vobis constituta sint a nobis, o episcopi. 2. Vos autem, si in eis permanetis, salvi eritis 10
et pacem habebitis; si vero non obtemperatis, puniemini et bellum inter vos habebitis perpetuum, poenam contumaciae debitam pendentes. 3. Deus autem solus ingenitus et universorum per Christum creator vos omnes per pacem in spiritu sancto adunabit,

rel ὑμᾶς : ἡμᾶς α δ Ι, > η | διὰ τῆς εἰρ. : διατηρήσῃ η | 16 ἐνώσει d α
I S SI C : σθενώσει κ μ ν ξ, + καὶ ρ η κ μ ν ξ

orum libros aut omittunt aut duos enumerant. Codex Claromontanus dicit de primo, secundo ac quarto libro. Quatuor libros commemorant Indiculus librorum LX et Synopsis Athanasii. Rufinus numerum non indicat. — ἔξωθεν κτλ.] Athanasius Ep. fest. similiter dicit: ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηγοῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, enumerat autem plures libros extra canonem, praeter Sapientiam Sirach etiam Sapientiam Salomonis, libros Esther, Iudith et Tobiae, Didachen et Pastorem. — ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. II, 57, 7. — Πάυλου κτλ.] Hunc ordinem nullus indiculorum laudatorum habet, qui autem inter se quoque multifariam differunt. Editiones Constitutionum priores Paulo adiungunt Petrum, deinde Ioannem, porro Iacobum, denique Iudam. — Κλήμεντος δύο] Inter
FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

libros apocryphos in Indiculo librorum LX locum obtinet Διδασκαλία Κλήμεντος, in Stichometria Nicephori Κλήμεντος λβ' vel, ut Zahn emendat, ἐπιστολαὶ β', in Synopsi Athanasii Κλημέντια. In codice Alexandrino epistulae Clementis scripturis canonicis adiunctae sunt. Reliqui indiculi eas non continent. — αἱ Διαταγαί] Sic Constitutor scripturam suam commendat, et quidem solus. Modo a Ioanne Dam. libris N. T. adiunguntur Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος. Cum vero suum librum sacro canoni inserat, Apocalypsin omittit, quae autem etiam apud Cyrillum et in indiculis synodi Laodicenae ac librorum LX deest. — μυστικά] sc. quae de sacramentis et praesertim de liturgia eucharistica dicta sunt.

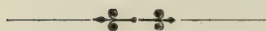
XLVIII. Hunc numerum ego addo.

2. Cf. V, 7, 31.

3. ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους] Cf. c. II, 4.

ἀνεγκλήτους, καταξιώσει τε τῆς αἰωνίου ζωῆς σὺν ἡμῖν διὰ τῆς
 μεσιτείας τοῦ ἠγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ
 καὶ σωτῆρος ἡμῶν, μεθ' οὗ ἡ δόξα αὐτῷ τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ
 καὶ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι τῷ παρακλήτῳ νῦν τε καὶ ἀεὶ καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

1 καταξιώσει τε d : καὶ κατ. p K, καὶ ἀξιώσει I | τῆς ζωῆς τῆς
 αἰωνίου η I | 3 μεθ' p K cf. C A : δι' d (qui supra doxologiam saepissime
 sic mutavit) S Sl; editores Ioannis doxologiam μεθ' οὗ κτλ. in margine
 ponunt, non est autem clarum, cui eam debeant, A et C aberrant | 3/4 μεθ' —
 καὶ sec : αὐτῷ τῶν ἀπάντων θῶ καὶ πατρὶ σὺν ἁγίῳ πνεύματι δόξα η

consummabit in omne opus bonum immutabiles, inculpato, irreprehensos, atque nobiscum dignabitur vita aeterna per intercessionem dilecti filii sui Iesu Christi, Dei et salvatoris nostri, cum quo gloria ipsi super omnia Deo ac patri in sancto spiritu paraclito nunc et semper et in saecula saeculorum; amen.

5

4 και pr d δ η : > p a x ν ξ | έν d T : σνν p K | τῷ παρακλήτῳ > α η |
 τε d f T : > p K | 5 τῶν αἰώνων > η | ἀμήν : subscripsit διατάξεις τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων διὰ κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλεῖσαι d, τέλος δια-
 ταγῶν τῶν ἁγ. ἀπ. διὰ Κλ. καθολικῆς διδασκαλίας T, τέλος διατάξεων τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων p, διατάξεις τῶν ἁγ. ἀποστόλων η.

INDEX LOCORUM.

Signo * loci denotantur tacite neque adeo accurate allegati, ut aequae ac reliquae in Didascalia litteris obliquis exprimendi, in Constitutionibus virgulis designandi esse visi fuerint.

I.

DIDASCALIA ET CONSTITUTIONES APOSTOLORUM I—VI.

DIDASCALIA.	GENESIS.	CONSTITUTIONES.
	1, 1	V, 7, 18
VI, 18, 12	1, 1. 2	
V, 7, 20	1, 3	
V, 14, 19; VI, 18, 12	1, 5	
V, 12, 1	1, 15	V, 12, 2
	1, 26. 27	V, 7, 20
	1, 27*	I, 3, 9; VI, 28, 5
	1, 28	VI, 28, 1
	1, 31	I, 8, 24; VI, 11, 5; 20, 8
VI, 18, 11	2, 2. 3	
	2, 7*	V, 7, 11
	2, 18*	VI, 14, 4
	2, 21*	III, 9, 2
	2, 24	III, 2, 3
VI, 7, 2	3*	
	3, 16	III, 9, 2
V, 1, 1	3, 19*	V, 1, 1
	4*	II, 21, 7
	4. 8. 22*	VI, 20, 4
VI, 16, 4	4, 3—8*	
II, 16, 2	4, 7	II, 16, 3
	5, 24*	V, 7, 8
II, 14, 9	6—9*	II, 14, 8
	7—8*	II, 14, 7. 9
II, 14, 9	7, 14; 8, 19*	
VI, 16, 4	8, 20*	
	9, 1*	VI, 11, 6
	9, 4*	VI, 12, 13
II, 42, 6	9, 6	II, 42, 6

DIDASCALIA.

VI, 18, 13
 III, 10, 12; 11, 3

GENESIS.

18*
 18, 12
 18, 23
 19*
 19, 24
 27, 19. 36
 27, 29
 32, 30
 39*
 49, 10
 50, 1*

CONSTITUTIONES.

II, 14, 7; V, 20, 5
 VI, 29, 1
 II, 14, 7
 II, 14, 7. 9
 V, 20, 5
 V, 20, 5
 II, 37, 3
 VI, 11, 10; 23, 4
 VI, 30, 6

EXODUS.

V, 19, 10
 VI, 16, 6
 VI, 18, 13
 II, 29
 V, 17, 8
 VI, 18, 13
 VI, 16, 6
 VI, 16, 6
 VI, 3, 1
 V, 19, 10
 VI, 16, 6
 VI, 18, 13
 VI, 3, 1
 II, 29
 VI, 18, 8
 II, 26, 2
 V, 17, 8
 V, 19, 7
 VI, 18, 13
 VI, 3, 1; 16, 6
 VI, 16, 6
 VI, 3, 1
 VI, 3, 1
 II, 32, 1
 V, 20, 3. 5
 VI, 3, 1; 16, 6

2, 14
 3—12. 14. 16. 20*
 4, 22
 7, 1
 12, 3. 6
 13, 15
 13, 21*
 15, 23. 25
 15, 25
 2, 14
 3, 2*
 3, 6
 3—12. 14. 16. 20*
 4, 22
 7—12. 14*
 7, 1
 9, 12—35*
 9, 14*
 12*
 12. 3. 6
 12, 24
 13, 15
 13, 19*
 13, 21*
 15, 23. 25
 15, 25*
 16*
 16, 8
 16, 23. 29*
 17, 6*
 18*
 20*

VI, 2, 7
 VI, 20, 6
 II, 29
 VI, 20, 6
 VI, 20, 6
 VI, 2, 7
 V, 20, 6
 VI, 30, 4
 VI, 20, 6
 VI, 3, 1
 II, 29
 II, 26, 2
 II, 14, 9
 V, 19, 7
 VI, 30, 6
 VI, 3, 1; 20, 6
 VI, 20, 6
 VI, 3, 1
 VI, 3, 1
 II, 32, 2
 VI, 3, 1; 20, 6
 II, 44, 4
 VI, 20, 1

DIDASCALIA.

VI, 3, 1
 VI, 18, 17
 VI, 18, 11

 VI, 19, 5

 I, 1, 2
 VI, 16, 3. 7
 VI, 16, 2
 II, 33, 1

 II, 31, 3

 II, 42, 1

 II, 36, 5
 VI, 16, 9
 II, 34, 6
 VI, 16, 1
 VI, 16, 6

 VI, 16, 6

 VI, 18, 13
 II, 26, 2
 V, 20, 3

EXODUS.

20—40*
 20, 10
 20, 11
 20, 12
 20, 13
 20, 13. 17
 20, 17
 20, 24
 20, 24. 25
 21, 16
 22, 19
 22, 28
 23, 1. 2
 23, 3
 23, 7
 23, 8
 23, 7. 8
 23, 15
 25, 30*
 29, 18. 25. 41
 32*
 32, 1
 32, 4
 32, 8
 32, 11
 34, 7
 34, 19
 34, 28*
 35, 3*

CONSTITUTIONES.

VI, 3, 1
 VI, 23, 3

 II, 33, 2

 I, 3, 5
 I, 1, 2; III, 8, 2
 VI, 20, 7
 VI, 20, 2
 II, 33, 2
 VI, 28, 4
 II, 26, 4; 31, 3
 II, 49, 5
 II, 5, 2; 41, 9
 II, 9, 2; 37, 4; 42, 1
 II, 9, 2; 42, 1
 II, 9, 2
 II, 36, 6

 II, 34, 6
 VI, 20, 1
 VI, 20, 6
 V, 12, 2; VI, 20, 10

 VI, 3, 1
 II, 15, 1

 II, 26, 2; V, 20, 15

LEVITICUS.

VI, 16, 9

 VI, 21, 8

 VI, 21, 1
 VI, 21, 8
 VI, 21, 2. 7

 VI, 22, 6

3—10*
 11*
 11, 29—31*
 12*
 12, 15. 22*
 15, 3—18*
 15, 19*
 15, 31
 16, 29*
 18, 19*
 18, 19
 18, 22
 18, 24*
 19, 6*

VI, 27, 8

 VI, 30, 1
 VI, 27, 1

 VI, 27, 2
 II, 6, 2; 17, 5; 41, 9
 V, 20, 3

 VI, 28, 8
 VI, 28, 4
 VI, 28, 1
 IV, 10, 2

DIDASCALIA.

II, 3, 1
 II, 44, 1
 II, 44, 1

LEVITICUS.

19, 15
 19, 17
 19, 18
 19, 26
 19, 27
 20, 10
 20, 13
 21, 5
 21, 14
 21, 17
 26, 23. 24
 26, 27. 28

CONSTITUTIONES.

II, 5, 2; 41, 9
 II, 53, 6
 II, 25, 3; VI, 23, 1
 II, 62, 2
 I, 3, 10. 11
 VI, 28, 4
 VI, 28, 4
 I, 3, 10
 VI, 17, 3
 II, 3, 1; VI, 23, 5
 II, 44, 1

NUMERI.

VI, 16, 6
 VI, 1, 4
 II, 16, 3
 VI, 1, 2; 3, 3
 VI, 4, 3
 VI, 3, 9
 II, 3, 4; VI, 3, 4
 VI, 4, 3
 VI, 3, 4
 VI, 3, 9
 II, 3, 6
 VI, 4, 2
 VI, 4, 2
 II, 18, 6
 II, 25, 15—25
 II, 25, 6
 VI, 19, 2
 VI, 22 1
 VI, 21, 8

6, 24—26
 11, 31*
 12, 1. 8*
 12, 2
 12, 3*
 12, 8
 12, 14
 14, 4
 16*
 16, 3
 16, 13. 14
 16, 15
 16, 21. 26
 16, 30*
 16, 32. 33
 16, 34
 16, 35
 16, 37
 16, 36—38
 16, 38*
 16, 39
 17, 8*
 18, 1
 18, 1—32
 18, 8—10; 12—21
 18, 20*
 19*
 19, 10*
 19, 11—18*
 19, 16*

II, 57, 19
 VI, 20, 6
 VI, 1, 2
 VI, 2, 6
 VI, 3, 1
 II, 32, 2
 II, 16, 3
 VI, 3, 2
 II, 10, 2; 27, 5; VI, 1, 2;
 2, 2
 VI, 2, 6
 VI, 2, 5
 VI, 3, 2
 VI, 4, 3
 II, 3, 2; VI, 3, 2
 V, 7, 26
 II, 18, 6; 25, 15
 II, 25, 16—17
 II, 25, 6
 VI, 27, 7
 VI, 30, 1

DIDASCALIA.	NUMERI.	CONSTITUTIONES.
	23, 23	II, 62, 2
I, 2, 1; 10, 12; VI, 21, 9	24, 9	I, 2, 1; III, 14, 4
	24, 17	VI, 11, 10
VI, 1, 4	25*	
	25, 3*	V, 12, 2
DEUTERONOMIUM.		
II, 42, 1; 51, 1	1, 16	
II, 42, 1	1, 17	II, 5, 2; 9, 2; 13, 5; 41, 9
II, 26, 2	4, 13*	II, 26, 2
V, 12, 1	4, 19	V, 12, 1
VI, 18, 17	5, 14	
	5, 31	II, 57, 8
II, 6, 17	6, 4	II, 6, 15; VI, 20, 10; 23, 1
II, 36, 2	6, 5	I, 36, 1; 20, 10
	6, 6. 7	VI, 23, 6
	6, 7	I, 4, 2
	10, 20*	VI, 23, 4
	12, 13. 14*	VI, 24, 4
II, 42, 1	16, 18	
II, 42, 1	16, 19	II, 42, 1
	16, 20	II, 5, 2; 9, 2; 47, 3
VI, 19, 2	17, 5*	
	17, 7	II, 9, 3; 41, 9
	18, 10. 11	II, 62, 1
II, 14, 2	18, 13. 44*	II, 14, 12
	18, 15*	II, 30, 2
	18, 15. 19	V, 20, 6
	19, 13	II, 42, 6
	19, 14	I, 1, 6
II, 38, 1. 2	19, 15	II, 49, 2
II, 47, 2	19, 17	II, 47, 2
	19, 19	II, 42, 5
VI, 16, 10	21, 22. 23	
VI, 18, 7; 19, 3; 21, 9	21, 23	
VI, 19, 2	22, 21. 24*	
	22, 22	VI, 28, 4
	23, 7	II, 53, 6
	23, 17. 18	VI, 28, 4
IV, 7, 1	23, 18	III, 8, 2; IV, 6, 1; 7, 1
II, 14, 4	24, 16	II, 14, 9
II, 25, 4	25, 4	II, 25, 4
VI, 16, 7	27, 5. 7*	VI, 20, 7
	27, 9	II, 57, 8
	27, 17	I, 1, 5

DIDASCALIA.

VI, 19, 2
 II, 14, 12
 VI, 16, 6
 II, 23, 2
 V, 11, 2
 VI, 12, 8

DEUTERONOMIUM.

27, 25
 27, 26
 28, 13. 44*
 28, 48*
 29, 19
 32, 21
 32, 43
 34, 10

CONSTITUTIONES.

II, 42, 1
 VI, 24, 4
 II, 14, 12
 VI, 20, 6
 II, 23, 2
 V, 11, 2
 VI, 3, 1

IOSUA.

1, 8
 5, 14
 6*
 7*
 24, 32*

I, 4, 2
 V, 20, 7
 II, 14, 7. 9
 II, 10, 3
 VI, 30, 6

IUDICES.

2, 13*

V, 12, 2

I. REGUM.

II, 34, 2
 II, 27, 1
 1, 15
 2*
 8*
 8, 10—17
 12, 3
 13, 13
 15*
 15, 22
 15, 23

V, 20, 15
 V, 10, 1
 II, 34, 2
 V, 20, 7
 II, 27, 3
 V, 10, 1
 VI, 22, 4
 II, 62, 2

II. REGUM.

6*
 12, 13
 15, 3. 4
 18—20*
 20, 1

II, 10, 3
 II, 18, 2; 22, 2
 VI, 2, 3
 VI, 2, 2
 VI, 2, 4

III. REGUM.

II, 1, 4
 III, 1, 3
 2*
 11, 5. 7*
 12*
 13—14*
 17*
 17, 9—24*

II, 1, 4
 V, 12, 2
 II, 10, 2
 IV, 6, 6; 7, 2
 V, 7, 8
 III, 1, 4

DIDASCALIA.	III. REGUM.	CONSTITUTIONES.
	19, 8*	V, 20, 15
	19, 10*	VI, 19, 4
	21*	II, 49, 3
	IV. REGUM.	
	2, 11*	V, 7, 8
	4*	V, 7, 8
	5*	II, 10, 3
	8*	IV, 7, 2
II, 1, 4	11, 21*	II, 1, 4
VI, 22, 4	13, 21*	VI, 30, 5
	20*	II, 22, 2
II, 22, 4—11	21, 1—17	II, 22, 4—11
II, 22, 16	21, 18	II, 22, 18
II, 23, 4	21, 19—23	
	21, 19—26	II, 23, 4
II, 1, 4	22, 21*	II, 1, 4
	II. PARALIPOMENA.	
	19, 2. 3	VI, 18, 7
	20, 37	VI, 18, 7
	26*	III, 10, 3
	26, 16—21*	II, 27, 4; VI, 1, 3
II, 22, 4—11	33, 1—13	II, 22, 4—11
II, 22, 15—16	33, 13. 16. 20	
	33, 13. 15. 16. 20. 22	II, 22, 15—18
II, 23, 4	33, 21—24	II, 23, 4
II, 1, 4	34, 1*	II, 1, 4
	TOBIAS.	
I, 1, 7; III, 11, 3	4, 15	I, 1, 7; III, 15, 3
	IUDITH.	
	8, 6*	V, 20, 16
	9. 12*	III, 7, 6
	ESTHER.	
	4, 16*	V, 20, 16
	IOB.	
	1—2*	VI, 5, 5
	10, 10—13	V, 7, 21
II, 18, 4; V, 9, 3	14, 4. 5	II, 18, 4
	20, 15. 18	IV, 4, 2. 4
IV, 4, 1	22, 7	IV, 4, 1
	31, 5. 6	II, 61, 2
	35, 7. 8	V, 5, 5
	42, 18	V, 7, 21

DIDASCALIA.	PSALMI.	CONSTITUTIONES.
	1, 1. 2	II, 61, 1
	1, 2	VI, 23, 6
VI, 18, 2	1, 2. 4	
	2, 1. 2	V, 19, 5
VI, 18, 3	2, 3	
II, 32, 3	2, 7	II, 32, 3
V, 10, 1	2, 10—13	
	2, 11	V, 10, 1
II, 53, 2	4, 5	II, 53, 2
II, 13, 2	6, 6	II, 13, 2
	7, 5	II, 53, 6
	7, 16	III, 15, 3
	11, 6	V, 19, 6
	17, 26. 27	II, 44, 1
	17, 44. 45	V, 16, 10
VI, 15, 2	18, 8	VI, 19, 2
VI, 18, 7	20, 7*	
	21, 13. 17. 19	V, 14, 10. 12. 15
	21, 28. 29	VI, 12, 8
VI, 18, 16	23, 1	
	25, 4. 5	II, 61, 1
	26, 12	V, 14, 12
	27, 8. 9	II, 57, 20
V, 7, 27; 9, 1. 2	31, 1, 2	
	36, 16	IV, 6, 7
	40, 2	II, 4, 8; III, 4, 7
	40, 11	V, 19, 6
	44, 1. 4—6. 8	V, 20, 8
VI, 16, 4	49, 8—14?	
	49, 9. 12—14	VI, 22, 4
	49, 12	VI, 20, 5
	49, 18*	VI, 18, 6
II, 18, 5	50, 6	
	50, 11—13. 14	II, 41, 4
	50, 12. 19	VI, 22, 5
	62*	II, 59, 2
	62, 11	V, 13, 2; VI, 13, 3
	67, 6	IV, 1, 1
VI, 5, 5	67, 16. 17	VI, 5, 3
V, 15, 4	67, 18	V, 15, 3
II, 57, 5	67, 34	II, 57, 14
	68, 22	V, 14, 15
II, 34, 7	68, 34	
V, 14, 21	73, 4. 5	V, 14, 21
II, 14, 1	73, 19	II, 14, 1

DIDASCALIA.

VI, 23, 8

V, 14, 13

VI, 18, 14

II, 56, 1

II, 56, 1

PSALMI.

79, 2*

81, 6

81, 8

88, 46

89, 4. 5

100, 1

102, 14

102, 19—21*

103, 14. 15

105, 20

108, 8

108, 24

109, 1

109, 4

111, 9

112, 3

114, 7

115, 6

115, 6 (15)

118, 1. 2

118, 73

127, 3. 4

129, 3. 4

138, 5. 6. 16

138, 21. 22

140*

140, 4

140, 5

144, 16

144, 17

145, 7

145, 9

148, 11—13*

PROVERBIA.

1, 8

3, 9

3, 9. 10

3, 28

5, 1—14

5, 3. 4

5, 11—14

5, 18. 19

5, 22

6, 2

CONSTITUTIONES

VI, 30, 9

II, 26, 4; 31, 3

V, 19, 6

II, 21, 9

V, 7, 22

II, 56, 1

IV, 5, 2

VI, 20, 6

VI, 12, 1

V, 20, 16

VI, 30, 9

II, 27, 4

II, 35, 2; III, 4, 8

VI, 23, 5

VI, 30, 3

VI, 30, 3

V, 8, 2

VI, 23, 7

V, 7, 22

VI, 20, 5

II, 16, 2

V, 7, 22

VI, 18, 6

II, 59, 2

II, 60, 6

IV, 8, 2

IV, 5, 2

V, 7, 24

IV, 5, 1

IV, 5, 4

II, 56, 1

II, 36, 7; IV, 9, 1

I, 7, 13—16

II, 14, 7

II, 6, 16

II, 36, 7

IV, 9, 1

VI, 15, 6

I, 7, 8

I, 7, 10

VI, 29, 2

II, 14, 10

II, 42, 5

DIDASCALIA.	PROVERBIA.	CONSTITUTIONES.
II, 63, 2—4	6, 6—11	II, 63, 2—4
III, 11, 3	6, 8	
II, 49, 2	6, 14	
IV, 6, 4	6, 17*	
VI, 21, 1	6, 22	VI, 27, 1
I, 7, 2—12	7, 1—27	
	7, 1. 4—18. 21. 22. 26	I, 7, 2—7. 9
	7, 11*	III, 6, 4; 7, 6
I, 8, 1	8, 20	I, 8, 1
	8, 22—25	V, 20, 9
	9, 1	V, 20, 9
I, 8, 22—24	9, 13—18	
	9, 18	I, 7, 9
	10, 7	V, 8, 2; 9, 1; VI, 30, 3
III, 11, 2	10, 18	III, 15, 2
	11, 4	IV, 4, 2
	11, 11*	II, 43, 2
I, 8, 21	11, 22	I, 8, 21
	11, 25	II, 35, 2
II, 34, 6	11, 25. 26	
	11, 26	II, 34, 6
I, 8, 21	12, 4	I, 8, 21
	12, 11	II, 63, 5
II, 53, 2	12, 28	II, 53, 2
	13, 20	VI, 18, 5
IV, 11, 3	13, 24	IV, 11, 3
	14, 1	I, 8, 15
	14, 5	V, 9, 1
VI, 14, 2	14, 12	VI, 18, 2
	14, 29	II, 40, 3
	14, 33	II, 38, 2
II, 3, 2	15, 1	II, 3, 2
IV, 6, 6	15, 17	
	16, 6	II, 35, 2; III, 4, 7
	17, 15	IV, 6, 5
I, 8, 19	18, 3	I, 8, 19
	18, 22	VI, 14, 4
	19, 13	VI, 28, 5
VI, 12, 2	19, 14	VI, 14, 3; 28, 5
	19, 17	III, 4, 9
	19, 18	IV, 11, 2
	19, 24	II, 4, 4; 63, 5
V, 9, 3	20, 9	II, 18, 5
IV, 6, 3	20, 10. 23*	IV, 6, 5
I, 2, 2	20, 22	I, 2, 2

DIDASCALIA.

I, 8, 25
 I, 8, 25
 II, 43, 3
 IV, 11, 2
 IV, 11, 2
 III, 11, 2
 II, 51, 1
 II, 5, 5
 IV, 11, 2
 I, 8, 3—14
 III, 7, 8

PROVERBIA.

21, 9
 21, 13
 21, 19
 21, 27
 22, 10
 23, 13*
 23, 14
 23, 21. 31
 24, 11
 24, 27
 26, 2
 26, 17
 26, 27
 27, 24
 28, 19
 29, 12
 29, 17
 31, 10—31
 31, 13*

CONSTITUTIONES.

I, 8, 22
 III, 4, 9
 I, 8, 22; 10, 2
 VI, 22, 4
 II, 9, 3
 IV, 11, 2
 IV, 11, 2
 II, 4, 5. 6
 IV, 9, 2
 II, 13, 3
 III, 15, 2
 II, 51, 1
 III, 15, 3
 II, 63, 5
 II, 17, 4
 IV, 11, 2
 I, 8, 3—14
 III, 7, 8

ECCLESIASTES.

2, 25
 4, 5
 5, 4
 6, 2
 7, 27
 10, 1
 10, 18
 12, 1*
 12, 14
 IV, 5, 2
 II, 4, 5; 63, 5
 III, 1, 3; IV, 14, 1
 IV, 4, 4
 I, 8, 20
 II, 17, 4
 II, 63, 5
 VI, 27, 7
 V, 7, 4

CANTICUM.

2, 15
 VI, 13, 3; 18, 4

SAPIENTIA.

3, 1
 4, 7
 II, 21, 7
 VI, 30, 3
 II, 21, 7

SIRACH.

I, 3, 1
 4, 31*
 5, 7
 7, 32*
 15, 12*
 24, 25*
 25, 26
 26, 29
 28, 14
 VI, 15, 6
 III, 3, 2
 V, 5, 5
 VI, 5, 3
 VI, 14, 4
 IV, 6, 2
 II, 21, 2

DIDASCALIA.	SIRACH.	CONSTITUTIONES.
IV, 11, 4	30, 11. 12*	IV, 11, 4
	30, 12	IV, 11, 3
	OSEAS.	
II, 34, 3	1, 10	
	4, 6	VI, 15, 3
II, 6, 5	4, 9	II, 6, 5
	9, 4	VI, 22, 4
	10, 12	II, 5, 7
	10, 13	II, 17, 6
	AMOS.	
	5, 23	VI, 22, 4
	IOEL.	
VI, 12, 2	2, 13	
VI, 5, 7	2, 28	VI, 5, 4
	2, 32	VI, 12, 8
	IONAS.	
	2*	V, 7, 12
	3, 4. 5*	V, 20, 16
	NAHUM.	
	1, 3	II, 15, 1
	HABACUC.	
V, 7, 9	1, 5	
	ZACHARIAS.	
	3, 1*	VI, 5, 6
	3, 2. 4	VI, 5, 7
	7, 9	II, 36, 9
	8, 17	II, 53, 8
V, 14, 15. 16	8, 19	
	9, 9	V, 20, 10
	9, 17	IV, 5, 2
	10, 3	II, 15, 4
	12, 1	V, 7, 20
	12, 10. 12	V, 20, 2
	12, 12. 13	
V, 20, 6	13, 2	V, 11, 2
V, 11, 2	14, 7	V, 14, 16
	MALACHIAS.	
	1, 6	II, 15, 4
	1, 11	VI, 23, 5
	2, 7	II, 28, 7
VI, 22, 6	2, 14. 15	VI, 14, 4; 29, 3
VI, 15, 2	4, 6	VI, 19, 2

DIDASCALIA.	IESAIAS.	CONSTITUTIONES.
	1, 6	II, 41, 7
IV, 1, 2	1, 7	IV, 1, 2
	1, 8	VI, 5, 3
VI, 17, 3	1, 11—14	VI, 22, 3
VI, 12, 2	1, 16	
II, 42, 1; 51, 1	1, 17	
IV, 6, 3	1, 22*	IV, 6, 3
	1, 23	II, 17, 2
	2, 2	VI, 5, 3
VI, 5, 6	2, 2. 3	
VI, 5, 4	2, 6; 3, 8	
Inscr.	5, 1. 2; 61, 3*	Inscr.
VI, 5, 4	5, 6	VI, 5, 2
	5, 8	II, 25, 3
	5, 8. 9	I, 1, 5
	5, 9	
VI, 5, 4	5, 18	
VI, 18, 9	5, 20. 23	II, 42, 1. 3
II, 42, 3	6, 9. 10	III, 6, 5; V, 16, 4
III, 6, 6; VI, 16, 11	7, 14	V, 16, 3
	8, 18	
VI, 5, 6	8, 20*	VI, 19, 2
	9, 1. 2	
V, 16, 2	9, 2	
V, 16, 4—6	9, 6	II, 24, 3; V, 16, 3; VI, 11, 10
	11, 1	VI, 11, 10
	11, 1. 10	V, 20, 10
	14, 19	V, 19, 5
	15, 19	II, 56, 4
II, 36, 3	19, 3	
	22, 13	III, 7, 3
V, 7, 6	26, 18. 19	
V, 7, 8	26, 19	V, 7, 6
II, 62, 2	27, 11	
	35, 3	II, 40, 2
	40, 1. 2	II, 15, 1
V, 7, 22	40, 5	
	40, 11	II, 20, 11
II, 34, 7	42, 7. 9	
VI, 18, 8	42, 19	
VI, 18, 8	43, 8	
VI, 15, 1; 18, 15	43, 18. 19	
II, 36, 1	45, 9. 10	
II, 34, 7	49, 9	
I, 10, 1	52, 5	I, 10, 1; III, 5, 6

DIDASCALIA.	IESAIAS.	CONSTITUTIONES.
V, 7, 22	52, 10	
	52, 11	V, 4, 3
	53, 1	V, 16, 4
II, 25, 10. 11	53, 2—6. 9. 12	
	53, 4	II, 25, 10
III, 13, 3	53, 11	III, 19, 1
	53, 12	II, 25, 11; V, 14, 15; 19, 1
IV, 7, 3	54, 14	IV, 7, 3
	56, 10	VI, 18, 9
	57, 1	V, 8, 2
V, 8	57, 1. 2	
VI, 16, 11	57, 12	
	57, 21	VI, 18, 8
V, 14, 15	58, 4. 5*	
II, 18, 1; 51, 1; 53, 6	58, 6	II, 53, 7
III, 4, 4	58, 7	III, 4, 5
	58, 9	III, 7, 6
V, 20, 5	58, 13	
II, 21, 4	59, 7. 8	II, 21, 4
V, 14, 24	61, 2. 3	
	62, 11	II, 14, 10
V, 16, 1	63, 10	V, 16, 1
	63, 13	VI, 20, 6
	64, 7	V, 7, 22
V, 15, 2. 5	65, 1. 2. 3	V, 15, 2. 4
II, 1, 5; V, 14, 24	66, 2	II, 1, 5
V, 14, 23. 24	66, 5. 10	
	66, 24*	V, 7, 7
	IEREMIAS.	
	1, 5	V, 7, 20
IV, 11, 3	1, 11	
	2, 10. 11	II, 60, 5
II, 60, 5	2, 11	II, 60, 5
	3, 11	II, 60, 5
VI, 18, 15	3, 16	
	3, 22	II, 14, 2
V, 11, 1	4, 1. 2	
VI, 12, 2	4, 3. 4	
	4, 4	VI, 14, 5
V, 11, 1	5, 7	V, 11, 2
VI, 17, 2	6, 20	VI, 22, 2
	7, 16	IV, 6, 8
VI, 17, 2	7, 21. 22	VI, 22, 2
II, 14, 2	8, 4. 5	II, 14, 2

DIDASCALIA.

II, 62, 2; V, 12, 1

VI, 5, 6

VI, 5, 3

VI, 23, 3

II, 23, 2

IEREMIAS.

10, 2

12, 7

12, 8

12, 10

15, 1

15, 17

15, 19

17, 12

23, 15

23, 29

24, 9

26, 2. 3

28, 18

CONSTITUTIONES.

II, 62, 2; V, 12, 1

VI, 5, 2

V, 14, 12

II, 15, 4

IV, 6, 8

II, 61, 2

II, 56, 4

VI, 5, 3

VI, 5, 1

II, 6, 4

V, 11, 1

THRENI.

4, 20

V, 20, 3. 12

BARUCH.

3, 35—37

V, 20, 3

4, 4

VI, 23, 7

EZECHIEL.

3, 11

II, 6, 14

5, 7

II, 60, 5

6, 14

8, 14*

V, 12, 2

8, 16—18

V, 12, 2. 3

14, 9. 11

14, 12—14

14, 13. 14

II, 14, 4

16, 47

II, 60, 5

16, 51. 52

II, 60, 1

18, 1—32

18, 2—5. 9—11. 13. 19.

20. 24. 27. 28. 30

II, 14—21

18, 6

VI, 28, 8

18, 17*

18, 20

II, 14, 4

20, 10. 11

20, 25

VI, 21, 2

33, 1—6

33, 2—6

II, 6, 10

33, 7—9

II, 6, 8—9

33, 10. 11

II, 20, 5. 7

33, 11

II, 12, 2

33, 12—20

II, 60, 5

II, 23, 2

V, 12, 2

II, 23, 2

II, 14, 4

II, 60, 5

II, 14, 14—23

IV, 6, 5

VI, 18, 6

VI, 18, 6. 8

II, 6, 7—10

II, 6, 13—15

II, 12, 2; 20, 5. 6

II, 15, 4—7

DIDASCALIA.

II, 18, 9—21

II, 25, 3

II, 20, 3. 11; 21, 1

II, 20, 3. 4. 5. 9

II, 19

V, 7, 5

V, 7, 3

V, 7, 23

II, 51, 2

II, 22, 12—14

II, 23, 3

IV, 1, 2

III, 9, 2

V, 16, 2

V, 14, 22

II, 1, 5—8

II, 46, 5

V, 3, 2

II, 8, 1

II, 18, 7

Inscr.

II, 54, 4

I, 6, 10; VI, 15, 3; 17, 1

VI, 15, 3. 4

II, 35, 1

II, 32, 3; 53, 1

EZECHIEL.

34, 1—31

34, 2—5. 8. 10. 17—
19. 30. 31

34, 3

34, 4

34, 16

34, 17

37, 1—14

37, 11. 12. 14

DANIEL.

2, 34

3*

3. 6. 12*

4, 24

5, 23

7, 13. 14

10, 2. 3

12, 2. 3

12, 3*

13*

13, 48. 49

ORATIO MANASSIS. II, 22, 12—14

?

?

MATTHAEUS.

3, 13*

4, 15. 16

4, 17

5, 5

5, 5. 7. 8. 9

5, 9

5, 11

5, 11. 12

5, 12*

5, 13*

5, 16*

5, 17

5, 17. 18

5, 19

5, 20

5, 21. 22*

5, 22

CONSTITUTIONES.

II, 18, 8—12

II, 25, 3

II, 20, 3. 11

II, 20, 3. 4. 5. 9

II, 19, 1

V, 7, 5

V, 20, 11

V, 6, 10

V, 7, 12

III, 4, 6

V, 4, 1

V, 20, 11

V, 20, 15

V, 7, 3

V, 7, 23

II, 37, 3; 49, 3; 51, 2

II, 51, 2

II, 22, 12—14

II, 23, 3

IV, 1, 2

III, 9, 2

II, 55, 1

II, 1, 5—8

II, 46, 7

II, 8, 1; V, 3, 2

II, 18, 7

Inscr.

I, 6, 10

VI, 19, 3

II, 6, 6

II, 35, 1

VI, 23, 2

II, 32, 3; 53, 1

DIDASCALIA.	MATTHAEUS.	CONSTITUTIONES.
	5, 22—24*	II, 53, 8
II, 53, 3	5, 23. 24	II, 53, 3
I, 1, 4	5, 27. 28	I, 1, 4; VI, 23, 2
I, 1, 8	5, 28*	I, 1, 8
V, 12, 5	5, 34*	V, 12, 5; VI, 23, 4
	5, 34—36. 37	V, 12, 6
	5, 38. 39. 43. 44*	VI, 23, 2
I, 1, 9	5, 40*	I, 1, 9
I, 2, 1; III, 10, 12; V, 14, 22	5, 44	I, 2, 1
	5, 45	II, 14, 5; 53, 8
III, 10, 6	6, 1*	
III, 10, 10	6, 2	III, 14, 1
II, 45, 3; III, 10, 6	6, 3	
	6, 3. 4	III, 14, 1
	6, 9—13	III, 18, 2
II, 56, 1	6, 10	II, 56, 1
II, 21, 5	6, 12	II, 21, 5
II, 36, 6	6, 20	II, 36, 8
III, 7, 3	6, 21	III, 7, 4
III, 7, 4; IV, 4, 3	6, 24*	III, 7, 4; IV, 4, 3
	6, 26. 31. 32	IV, 5, 3
II, 36, 7	7, 1	II, 36, 10
II, 42, 4; 48, 3	7, 2	II, 42, 4; 48, 3
	7, 3	II, 17, 2
II, 17, 2	7, 3. 5	
III, 5, 5	7, 6	III, 5, 5
VI, 14, 8	7, 15*	VI, 13, 2; 18, 9
VI, 13, 3	7, 15. 16	VI, 13, 3
V, 1, 4	7, 21*	V, 1, 4
VI, 15, 3	8, 4	VI, 19, 3
V, 6, 8	8, 12	V, 6, 7
	8, 16	III, 20, 1
II, 20, 9	9, 2	II, 20, 9; V, 7, 27
II, 39, 1	9, 9*	II, 25, 4; 39, 1
II, 40, 1	9, 11	
II, 20, 10; 40, 1	9, 12	II, 14, 11; 20, 10; 40, 1
VI, 22, 5	9, 20—22*	
	9, 22	VI, 28, 7
	10, 2—4	VI, 14, 1
II, 62, 2; VI, 14, 2	10, 5	
III, 10, 12	10, 12. 13	III, 14, 5
II, 56, 4	10, 16*	II, 56, 4
	10, 17. 18. 22	V, 3, 3
V, 3, 1	10, 23*	V, 3, 1
VI, 19, 4	10, 24	

DIDASCALIA.	MATTHAEUS.	CONSTITUTIONES.
V, 4, 4	10, 28	V, 4, 4
V, 1, 4	10, 32	V, 1, 4
V, 4, 2; 6, 8	10, 33	V, 4, 2
V, 4, 3	10, 37—39	V, 4, 3
V, 6, 7, 8	10, 39	
II, 6, 17	11, 15	II, 6, 16
I, 6, 10; VI, 17, 6	11, 28	I, 6, 10
II, 34, 7; VI, 12, 11	11, 28—30	
II, 25, 12	11, 30*	II, 25, 12
	12, 10*	V, 7, 27
II, 56, 2; 59, 1	12, 30	II, 56, 2; 59, 1
VI, 14, 4	12, 31	
VI, 14, 6	12, 31. 32	
VI, 14, 3, 7	12, 32	VI, 18, 3
II, 1, 1	12, 36. 37	II, 1, 1
V, 14, 13	12, 40	V, 14, 18
VI, 21, 3	12, 43—45	
II, 6, 17	13, 9	
VI, 16, 12	13, 14—16	
	13, 16	VI, 21, 1
III, 5, 5	13, 31*	III, 5, 5
	13, 56	III, 6, 2
	14, 17—21*	V, 7, 28
II, 36, 3	15, 8	
Inscr.	15, 13*	Inscr.
VI, 14, 2	16, 6	
	16, 14*	V, 14, 19
II, 18, 3; 33, 2; 34, 4	16, 19	
	16, 24	VI, 22, 1
V, 4, 3	16, 26	V, 4, 3
	17, 3—10*	VI, 19, 4
	17, 24—27*	II, 46, 1; V, 7, 28
	18, 6	II, 10, 1
VI, 5, 2	18, 7	I, 3, 6; II, 10, 1
II, 17, 6	18, 10	II, 18, 1
II, 20, 8	18, 12. 13	II, 20, 8
	18, 14	II, 14, 11
II, 38, 1	18, 15. 16	II, 38, 1. 2
II, 38, 2	18, 16	
I, 1, 1; II, 38, 3; 39, 4	18, 17	I, 1, 1; II, 38, 3; 39, 4
II, 11, 2	18, 18	II, 11, 2
III, 7, 2	18, 19	
II, 46, 5, 6	18, 21. 22	II, 46, 5
II, 53, 7	18, 22	II, 53, 7
	19, 4	VI, 28, 1

DIDASCALIA.

VI, 12, 2
 VI, 18, 1
 II, 6, 1
 II, 37, 3
 II, 35, 2
 VI, 18, 15
 III, 13, 3
 II, 17, 4
 III, 7, 2
 III, 7, 7
 V, 17, 2
 II, 56, 3
 V, 6, 8
 II, 46, 1
 VI, 22, 3
 VI, 21, 2
 VI, 5, 4
 VI, 13, 3
 VI, 5, 2
 V, 4, 2; VI, 23, 8
 VI, 21, 1
 VI, 23, 2
 V, 1, 6—8
 VI, 23, 2
 V, 17, 2. 6
 V, 17, 3
 V, 17, 4. 5
 V, 14, 1

MATTHAEUS.

19, 4—6
 19, 14
 19, 17*
 19, 18*
 19, 19
 19, 21
 20, 16
 20, 25*
 20, 26—28
 21, 13
 21, 21
 21, 22*
 21, 28. 29*
 21, 35. 39
 21, 42*
 21, 43
 21, 46
 22, 10
 22, 13
 22, 21
 22, 23*
 22, 31. 32
 23, 3
 23, 16—22
 23, 18—22
 23, 35
 23, 37*
 23, 38
 24, 11—13
 24, 11. 24
 24, 12. 24
 24, 30
 25*
 25, 29
 25, 30
 25, 34—40. 46
 25, 35. 36*
 25, 41
 26*
 26, 5
 26, 6*
 26, 15. 16
 26, 15
 26, 21—23
 26, 22

CONSTITUTIONES.

VI, 14, 3. 4
 VI, 15, 7
 II, 6, 1
 V, 1, 4
 II, 20, 11
 III, 19, 3. 4
 II, 17, 4
 III, 7, 6
 V, 16, 8
 V, 16, 9
 V, 16, 10
 V, 16, 4. 8
 II, 56, 3
 V, 6, 7
 II, 46, 1
 VI, 6, 2
 VI, 30, 4
 II, 8, 3
 V, 12, 6
 V, 16, 9
 II, 20, 2
 VI, 5, 4
 VI, 13, 3
 VI, 18, 9
 VI, 30, 8
 II, 13, 3
 V, 1, 6—8
 IV, 21
 V, 4, 1
 II, 24, 4; 49, 3
 V, 14, 5
 V, 14, 3

DIDASCALIA.

V, 14, 3
 V, 6, 1. 5
 V, 14, 5. 6
 V, 14, 8
 II, 57, 1
 V, 14, 7
 V, 14, 8
 V, 19, 4
 V, 6, 9
 V, 14, 10
 VI, 5, 7
 III, 12, 4
 III, 6, 2
 V, 14, 11
 V, 14, 14
 III, 6, 2

V, 12, 6
 II, 20, 9
 II, 36, 2
 III, 7, 8
 V, 14, 14
 VI, 23, 8

MATTHAEUS.

26, 24. 25
 26, 26—28*
 26, 31
 26, 34
 26, 41
 26, 45
 26, 50. 57*
 26, 59*
 26, 60*
 26, 61*
 26, 64*
 26, 67
 27, 2*
 27, 11—26*
 27, 24. 25
 27, 28—35*
 27, 34. 35
 27, 45
 27, 46
 27, 51
 27, 55. 56
 27, 56. 61*
 28, 1. 2
 28, 9
 28, 19
 28, 19*
 28, 19. 20

MARCUS.

2, 18—20
 2, 20
 5*
 5, 34
 12, 30
 12, 42—44
 13, 26*
 14, 20
 15, 28
 16, 1. 9
 16, 14
 16, 15
 16, 16
 16, 19*

CONSTITUTIONES.

V, 14, 4
 VI, 23, 5
 V, 14, 6
 V, 6, 2. 6
 V, 14, 8
 V, 14, 11
 V, 20, 3
 V, 14, 9
 V, 19, 4
 V, 6, 9
 V, 15, 15
 V, 14, 16
 V, 14, 17
 VI, 5, 4
 III, 6, 2
 III, 9, 4; V, 7, 30; VI, 15, 1
 III, 6, 2; 9, 4
 II, 26, 7

V, 18, 2
 V, 7, 12
 II, 20, 9
 III, 7, 8
 V, 20, 2
 V, 14, 3
 V, 19, 1
 V, 14, 19
 V, 14, 19
 V, 7, 30
 V, 7, 31; VI, 15, 5
 VI, 30, 9

DIDASCALIA.	LUCAS.	CONSTITUTIONES.
	2, 21*	VI, 22, 5
III, 1, 3	2, 36—38*	III, 1, 5
	2, 51*	VI, 23, 3
II, 39, 2	3, 13	II, 39, 3
	3, 14	IV, 6, 5
II, 20, 9	4, 19	II, 20, 9
II, 58, 3	4, 24	II, 58, 3
	5, 35	V, 18, 2
	6, 22. 23*	V, 2, 4
I, 2, 3	6, 27. 28	I, 2, 3
III, 10, 12	6, 28	
	6, 30	III, 4, 4
	6, 35	V, 1, 2
II, 36, 7; 42, 4	6, 37	II, 36, 10; 42, 4
II, 21, 5	6, 37. 38	II, 21, 5
V, 6, 9	6, 40	V, 6, 9
	6, 41	II, 17, 2
II, 17, 2	6, 41. 42	
VI, 23, 5	6, 46	
	7*	V, 7, 12
	7, 47	II, 24, 5
II, 20, 9	7, 48. 50	II, 20, 9
V, 1, 3	8, 3	V, 1, 3
V, 4, 2	9, 26	V, 4, 2
II, 54, 2	10, 5	II, 54, 2
III, 10, 12	10, 5. 6	III, 14, 5
	10, 6	VI, 11, 1
II, 25, 2	10, 7*	II, 25, 1
II, 20, 1; 32, 2	10, 16	II, 20, 1
II, 21, 5	11, 4	II, 21, 5
	11, 52	II, 25, 7
II, 36, 6	12, 33	II, 36, 8
II, 25, 8	12, 42	
II, 18, 6	12, 48	II, 18, 3
	12, 57	II, 37, 1
II, 2, 1	14, 11	II, 2, 1
	14, 13*	II, 28, 1
	14, 33*	V, 6, 4
II, 20, 8	15, 4—6	II, 20, 8
	15, 7	II, 13, 5
	15, 11—24*	II, 41, 1
	15, 21	II, 41, 1
	15, 31. 32	II, 41, 3
II, 24, 4	16, 2	II, 24, 7
	17, 14	VI, 19, 3

DIDASCALIA.	LUCAS.	CONSTITUTIONES.
II, 39, 3	18, 8	VI, 18, 9
	19, 2*	VI, 9, 1
	19, 10	II, 20, 10
	19, 41. 44	V, 14, 20
	19, 46	
II, 17, 4	20, 25	II, 46, 1
II, 46, 1	20, 38	VI, 30, 4
	21, 18. 19	V, 7, 3
V, 7, 3	22, 19	V, 19, 7
	22, 31. 32	VI, 5, 7
	22, 34. 39. 42	V, 14, 6. 7. 8
	12, 40	V, 6, 6
	23, 2	V, 14, 9. 11
	23, 21	V, 14, 12
	23, 33	V, 14, 15
II, 16, 1; VI, 14, 6	23, 34	II, 16, 1; V, 14, 17
	23, 46	V, 6, 9; 14, 17
	24, 18*	V, 14, 19
	IOANNES.	
	1, 1*	VI, 11, 10
	1, 9	V, 16, 6
	2, 3 - 11*	V, 7, 28
II, 26, 4; 33, 2	3, 5	II, 26, 4; 33, 2; VI, 15, 5
II, 55, 2	3, 16	II, 55, 2
	3, 36	V, 20, 13
	5*	V, 7, 12
	5, 25	V, 7, 11
	5, 39. 46	II, 5, 5
	6, 27. 29	II, 60, 7
II, 56, 2	6, 40*	II, 56, 2
VI, 23, 4	6, 41—67*	
	6, 67	VI, 22, 1
	7, 24	II, 37, 1
II, 51, 1	8, 3—10*	II, 24, 6
II, 24, 3	8, 11	II, 24, 6
II, 24, 3	8, 17	III, 20, 1
	8, 44*	II, 21, 3; 27, 2
	9, 1—7*	V, 7, 27
	10, 11. 12	II, 20, 6
	11*	V, 7, 12
	11, 25	V, 7, 9
	11, 48	VI, 24, 2
	12, 6*	V, 14, 2
V, 17, 7	12, 19*	

DIDASCALIA.	IOANNES.	CONSTITUTIONES.
	12, 25	V, 4, 1
I, 2, 4; II, 32, 3; 46, 4; 54, 4	12, 36	I, 2, 4; II, 32, 3; 46, 4; 54, 3; VI, 11, 1
	12, 43	V, 6, 3
III, 13, 4. 5	13, 4. 5. 14. 15	III, 19, 5
	13, 17	VI, 23, 7
	13, 21. 26	V, 14, 3
	13, 34	VI, 23, 1
	13, 35	II, 3, 3
II, 28, 6	14, 6*	II, 28, 6
	15, 13	III, 19, 3
	15, 15	VI, 19, 4; 21, 2
	15, 20	V, 3, 3
	15, 26*	III, 17, 4
	16, 13. 14*	III, 17, 4
	16, 32	V, 14, 6
	16, 33	V, 3, 3
	17, 3	II, 6, 17; 56, 1; V, 6, 10; 16, 6; VI, 23, 1
II, 5, 4	17, 12	
	18, 1	V, 14, 7
	18, 13*	V, 14, 10
	18, 38	V, 14, 10
	19, 6. 12. 15	V, 19, 4
	19, 15	VI, 24, 2
	19, 37	V, 20, 2
	20, 19*	V, 14, 19
	20, 25	V, 20, 1
	21, 15*	II, 24, 4
	ACTA.	
	1, 1	II, 6, 6
	1, 3*	V, 7, 30; 20, 1
	1, 9*	V, 7, 30; VI, 30, 9
	1, 16—26*	VI, 12, 1
II, 14, 9	1, 17. 18*	II, 14, 8
	1, 20	VI, 12, 1
II, 24, 3; IV, 6, 8	1, 24; 15, 8*	II, 24, 6; IV, 6, 8
	1, 26*	VI, 14, 1
	2, 1*	V, 20, 4
II, 57, 1	2, 42*	
	4, 6*	V, 2, 4
	5, 3*	VI, 27, 2
	5, 17*	VI, 6, 2
	5, 41*	V, 2, 4

DIDASCALIA.

II, 32, 3
 II, 34, 2
 VI, 7, 3
 VI, 12, 5—9
 V, 7, 26
 VI, 12, 9
 VI, 12, 3—4
 VI, 12, 11
 VI, 12, 12—13
 VI, 12, 14—15

ACTA.

6, 3*
 6, 7*
 7, 35*
 7, 55. 56
 8*
 8, 15*
 8, 18—20
 8, 19—24
 8, 20. 21
 9, 15
 10*
 10, 1—16. 23. 44
 10, 1—20. 34. 35.
 44 45.
 10, 41*
 11, 15
 13, 22
 15, 1—8
 15, 8—11
 15, 9—20
 15, 12—20
 15, 22—29
 20, 28
 20, 35

CONSTITUTIONES.

II, 49, 3
 V, 6, 10
 VI, 30, 10
 II, 14, 8; VI, 7, 2
 II, 34, 2
 IV, 7, 2
 VI, 7, 3—5
 II, 24, 4; 55, 1; V, 1, 4; VI, 15, 1
 VI, 9, 1
 VI, 12, 5—10
 V, 7, 30
 VI, 12, 9
 VI, 2, 4
 VI, 12, 2—4
 VI, 12, 9—13
 VI, 12, 14—15
 II, 57, 20; 61, 4
 IV, 3, 1; VI, 23, 2

ROM.

	1, 7	Tit.
	1, 25	V, 12, 2
	1, 26*	VI, 11, 8
	1, 28*	V, 12, 6
	2, 6	V, 20, 2
	2, 29*	V, 6, 3
II, 21, 4	3, 15—18	II, 21, 4
	4, 17*	V, 7, 16
	6, 3	II, 7, 1; III, 17, 1; V, 7, 30; 16, 7; VI, 15, 2; 23, 5
II, 32, 4	8, 9	
Inscr.	8, 15. 17*	Inscr.
	8, 17*	III, 18, 1
	12, 1*	VI, 23, 5
II, 55, 2	12, 2	II, 55, 2
II, 37, 3	12, 18	
	13, 4. 6. 8	IV, 13, 1. 2
II, 35, 1	13, 7*	II, 35, 1
	16, 21*	VI, 18, 11

DIDASCALIA.

II, 33, 2

II, 6, 5

II, 45, 1

III, 7, 6

II, 61, 1

II, 25, 4

V, 1, 2

I, 8, 1

VI, 5, 2

III, 6, 1

VI, 22, 4

II, 62, 1

II, 56, 3

II, 53, 2; 56, 4

VI, 19, 3

II, 32, 3

I, 3, 1

III, 3, 4

II, 37, 4

II, 37, 4

Inscr.; II, 33, 2

I. COR.

1, 10

3, 2*

4, 16; 11, 1*

5, 6

6, 1—8*

6, 15*

6, 19. 20

7, 25. 34*

7, 32*

7, 35*

8, 10*

9, 9

9, 25*

11, 3

11, 18. 19

11, 24. 26

14, 34*

15, 20*

15, 25*

15, 32

II. COR.

3, 32*

4, 4

5, 17

6, 14—16*

6, 15*

6, 17

11, 23. 27

13, 1

13, 11*

GALAT.

3, 10

3, 13*

4, 9

5, 9

6, 2*

6, 10*

EPHES.

2, 2*

2, 3*

2, 17

3, 6*

CONSTITUTIONES.

II, 44, 2

II, 33, 2

II, 6, 5

II, 17, 4

II, 45, 1

I, 6, 12

V, 16, 7

IV, 14, 1. 2

III, 7, 6

I, 6, 14

II, 61, 1

II, 25, 4

V, 1, 2

I, 8, 1; III, 6, 2; 9, 1

V, 19, 7

III, 6, 1

V, 7, 12

V, 20, 2

III, 7, 3

V, 1, 2

VI, 19, 1

II, 62, 1

V, 17, 2

VI, 4, 3

II, 56, 3

II, 49, 2

II, 56, 4

VI, 24, 4

V, 16, 5

II, 17, 4

I, 3, 1

II, 37, 5; VI, 10, 3

II, 54, 2

Inscr.; II, 33, 2

DIDASCALIA.

II, 32, 3
 I, 3, 1; II, 57, 1
 II, 44, 2

 II, 59, 2
 II, 53, 2
 V, 10, 1
 I, 8, 1

 II, 59, 2

 III, 13, 6

V, 1, 2
 III, 7, 3

V, 10, 1
 I, 3, 1

II, 6, 5
 I, 2, 4; II, 32, 3

III, 11, 4

II, 37, 4
 II, 63, 5

EPHES.

3, 17
 4, 2*
 4, 4
 4, 5*
 4, 15; 5, 23*
 4, 26
 5, 4*
 5, 22. 23
 5, 25. 28
 5, 27
 5, 30*
 6, 4
 6, 5. 6*
 6, 7. 8*

PHILIPP.

3, 1*
 3, 10
 3, 19*
 4, 4*

CONSTITUTIONES.

I, 3, 1
 II, 44, 2
 VI, 15, 2
 II, 59, 2
 II, 53, 2
 V, 10, 1
 I, 8, 1
 VI, 29, 2
 II, 61, 5
 II, 59, 2
 IV, 11, 1; VI, 15, 7
 IV, 12, 1. 3
 III, 19, 6

V, 6, 8
 V, 1, 2
 III, 7, 3
 V, 6, 8

COLOSS.

1, 15
 3, 8*
 3, 13*
 3, 18
 3, 22*
 4, 1*

II, 61, 4; VI, 11, 2
 V, 10, 1
 I, 3, 1
 VI, 29, 1
 IV, 12, 3
 IV, 12, 4

I. THESSAL.

1, 6; 2, 14*
 5, 5
 5, 13*
 5, 14*
 5, 18

II, 6, 5
 I, 2, 4; II, 32, 3
 II, 44, 2
 III, 15, 4
 VI, 18, 1

II. THESSAL.

2, 9*
 3, 10

II, 63, 6

I. TIMOTH.

1, 1
 1, 3*
 2, 5
 2, 7

VI, 18, 9
 V, 6, 7
 VI, 11, 10
 VI, 14, 1

DIDASCALIA.

II, 1, 1; 18, 6; 24, 4

II, 2, 2

II, 2, 1

II, 6, 1; III, 13, 1

III, 5, 2; 7, 6

III, 7, 6

III, 1, 1

III, 5, 1

IV, 2, 2

II, 28, 4

V, 3, 3

I. TIMOTH.

3, 2

3, 2. 4

3, 2—6

3, 2. 12*

3, 6

3, 8

3, 15

4, 4

5, 5*

5, 7*

5, 9

5, 10

5, 11

5, 13*

5, 14*

5, 16

5, 17*

6, 2*

6, 9

6, 11

6, 12

6, 16

II. TIMOTH.

2, 5

2, 15

2, 19

3, 4*

3, 15

4, 1

4, 10

II, 4, 1

IV, 11, 4

V, 4, 2; VI, 23, 8

CONSTITUTIONES.

II, 1, 1; 18, 6; 24, 7

II, 2, 2

II, 2, 1

VI, 17, 1

III, 2, 3

II, 6, 1

III, 16, 3

VI, 10, 2; 11, 5

III, 5, 2; 7, 6

III, 7, 6

III, 1, 1; VI, 17, 4

III, 3, 1

III, 1, 2

III, 5, 1

III, 2, 3

II, 63, 1; IV, 2, 2

II, 28, 4

IV, 12, 3

III, 2, 3

I, 3, 10; II, 37, 4; 47, 1; 57, 1;

V, 3, 4; 12, 5; VI, 9, 4

V, 6, 4

VI, 11, 1

TITUS.

1, 6*

1, 6. 7*

1, 7

II, 1, 1

II, 6, 1; 24, 4

VI, 17, 1

II, 1, 1

II, 6, 1; 24, 7; III, 3, 2

HEBRAEI.

4, 14

5, 4

5, 5. 6

6, 6*

8, 1

11, 6*

VI, 23, 8

II, 25, 7; V, 6, 10

III, 10, 2

II, 27, 4

VI, 15, 4

VI, 30, 9

V, 6, 10

DIDASCALIA.	HEBRAEI.	CONSTITUTIONES.
II, 38, 4; V, 19, 3	11, 37*	V, 16, 9
	12, 17*	II, 38, 4; V, 19, 3
	12, 23	II, 26, 1
	13, 4*	VI, 11, 6; 28, 6
	IACOB.	
II, 58, 4	2, 1—9*	II, 58, 4
V, 7, 25	2, 19*	
	3, 6*	II, 43, 2
	I. PETR.	
Inscr.	1, 2	Tit. Inscr.
Inscr.	1, 11	Inscr.
	1, 19	II, 57, 20
	2, 2	V, 16, 7
II, 26, 1	2, 9	II, 26, 1; III, 16, 3; 57, 20;
		V, 15, 2
	2, 9, 10	V, 15, 1
III, 13, 6	2, 12*	III, 19, 6
	2, 13*	IV, 13, 1
	2, 18*	IV, 12, 1
	2, 22*	
II, 25, 11	2, 24	II, 25, 9
II, 25, 9	3, 4	II, 24, 7
II, 24, 4	3, 5, 6	VI, 29, 1
	4, 8	
II, 3, 3	4, 10*	II, 24, 7; III, 4, 2
II, 24, 4; III, 4, 2	5, 8*	III, 6, 5
III, 6, 5		
	II. PETR.	
Inscr.	1, 11*	Inscr.
	I. IOANN.	
	2, 15	V, 6, 3
II, 38, 2	5, 7	
	APOCALYPSIS.	
II, 26, 1	21, 2	II, 26, 1
	ORACULA SIBYLL.	
V, 7, 13	IV, 179—190	V, 7, 13
	DIDACHE.	
I, 2, 3	1, 3	
IV, 3, 2	1, 5	IV, 3, 2

DIDASCALIA.
VI, 18, 15

BARNABAS.
6, 13

CONSTITUTIONES.

HERMAE MAND.
IV, 3, 2

2, 5

IV, 3, 2

AGRAHPA.

II, 8, 2
II, 36, 9

II, 8, 2
II, 36, 9

II.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM VII—VIII.

GENESIS.

1, 1. 2. 6* VII, 34, 1
1, 5* VII, 34, 2
1, 9 VII, 34, 2
1, 14* VII, 34, 4
1, 16 VIII, 12, 9; 38, 4
1, 26 VII, 34, 6; VIII, 12, 16
1, 27 VIII, 47, 51
1, 28* VIII, 37, 5
1, 31 VIII, 47, 51
2, 8. 15 VIII, 12, 18. 19
2, 15. 16* VII, 43, 4
2, 16. 17 VIII, 12, 19
2, 24 VII, 2, 9
3. 4* VIII, 12, 20. 21
4* VII, 5, 5; 37, 2
4, 25. 26* VIII, 12, 21
5, 24 VIII, 12, 21
6—9* VIII, 12, 22
7. 19* VII, 39, 3
8. 12. 22. VII, 37, 2
35. 46*
9, 3 VII, 20, 1
9, 4 VIII, 47, 63
12* VII, 33, 4; VIII, 12, 23
13, 16 VII, 33, 4
14, 18* VIII, 12, 23
17, 7 VII, 33, 5
17, 19 VII, 33, 5; VIII, 12, 23

GENESIS.

19* VII, 2, 10; VIII, 12, 22
22, 17 VII, 33, 5
24, 18* VIII, 46, 17
26, 3 VII, 33, 5
27, 37 VII, 29, 1
28, 15 VII, 33, 5
32, 24—28* VII, 35, 4
35, 9. 10* VII, 36, 2; VIII, 15, 7
41* VIII, 12, 24
45, 18 VII, 20, 2
46, 27 VIII, 12, 23
48, 4 VII, 33, 5

EXODUS.

1—15* VIII, 12, 24
2* VII, 10, 2
3—14* VIII, 1, 6
3, 14. 15 VII, 33, 6
3, 16 VII, 26, 3; 33, 2
4—17* VIII, 12, 26
7, 1 VIII, 1, 13
12* VII, 37, 2
14, 29* VII, 36, 3
15, 20* VIII, 2, 9; 20, 1
20* VII, 36, 4; VIII, 12, 25
20, 6 VIII, 39, 3
20, 12 VII, 15, 1
20, 13—15 VII, 2, 8. 9. 12

EXODUS.

20, 16. 17	VII, 3, 3. 5
21, 23	VII, 3, 2
22, 18	VII, 3, 1
22, 28: 31	VIII, 47, 55. 63
28. 29*	VIII, 46, 13
33, 11. 17	VIII, 46, 5

LEVITICUS.

18, 16*	VIII, 47, 19
18, 22*	VII, 2, 10
19, 11	VII, 4, 4
19, 17	VII, 5, 3
19, 18	VII, 2, 1
19, 26*	VII, 6, 2
23. 25*	VII, 36, 4
26, 12	VIII, 6, 6

NUMERI.

3*	VIII, 21, 3
4*	VIII, 46, 6
11, 16*	VIII, 16, 4
11, 31*	VIII, 12, 26
12, 3*	VII, 7, 3
12, 7	VIII, 46, 5
12, 8*	VIII, 46, 5
12. 14*	VII, 7, 1
16*	VII, 10, 1; 37, 2; VIII, 46, 3
16, 22	VIII, 38, 4
17*	VIII, 46, 17
23, 23	VII, 6, 1
23—25. 31*	VIII, 2, 2. 4

DEUTERONOMIUM.

1, 17	VII, 5, 1; 10, 3
4, 2	VII, 14, 2
4, 20	VII, 36, 3
4, 39	VII, 35, 8
6, 5	VII, 2, 1
7, 6	VII, 36, 2
7, 13	VII, 29, 1
12, 32	VII, 14, 2
14, 21	VIII, 47, 63
15, 23	VII, 20, 1
18*	VIII, 47, 41

DEUTERONOMIUM.

18, 10. 11*	VII, 6, 2
19, 15	VIII, 47, 75
23, 7	VII, 2, 3
23, 17	VII, 2, 11
27, 15	VII, 2, 10
28, 4. 5	VII, 29, 1
30, 19	VII, 1, 1
33, 1	VIII, 1, 13
33, 3	VII, 35, 9; VIII, 41, 4
34, 8*	VIII, 42, 4

IOSUA.

1, 7	VII, 19
1—13*	VIII, 12, 26
5*	VII, 37, 2
7*	VII, 2, 12
10, 12	VIII, 1, 14

IUDICES.

4. 6. 8. 11	VII, 37, 2
13. 15*	
4, 4*	VIII, 2, 9
5, 24*	VII, 37, 4

I. REGUM.

1*	VII, 37, 4
2, 3	VII, 35, 9
7*	VII, 37, 3
13*	VII, 46, 7
15, 23	VII, 6, 1
17. 18*	VII, 5, 5

II. REGUM.

12*	VII, 10, 4
22, 44*	VII, 38, 3
24*	VII, 35, 7

III. REGUM.

2, 32*	VII, 5, 5
3. 8. 18*	VII, 37, 3
8, 46	VIII, 9, 9
13, 33	VIII, 46, 9
18, 21	VII, 1, 1
18. 22*	VII, 10, 4
19, 18	VIII, 1, 15

IV. REGUM.

2*	VII, 37, 3
5*	VII, 2, 12
6*	VIII, 1, 15
19*	VII, 35, 7
19. 20*	VII, 37, 3
22, 14	VIII, 2, 9; 20, 1

I. PARALIPOMENA.

9*	VIII, 21, 3
21*	VII, 37, 3

II. PARALIPOMENA.

5, 12. 13	VII, 45, 2
18. 33. 35	VII, 37, 3
26*	VIII, 46, 3. 8

I. ESDRAS.

2—8*	VII, 37, 3
------	------------

II. ESDRAS.

2—7*	VII, 37, 4
9, 4*	VIII, 22, 4

NEHEMIAS.

9, 19	VIII, 12, 26
-------	--------------

TOBIAS.

4, 15	VII, 2, 1
-------	-----------

IUDITH.

4, 4*	VIII, 20, 1
8*	VIII, 2, 9; 25, 2

ESTHER.

4, 17	VII, 33, 2
-------	------------

IOB.

9, 4	VIII, 18, 1
9, 8	VIII, 7, 7
26, 7	VIII, 12, 9
28, 25	VIII, 12, 15
31, 18	VII, 49
38, 8	VIII, 12, 13
38, 10. 11	VIII, 46, 2
38, 11	VII, 34, 3
38, 38	VII, 35, 5
40, 24	VIII, 7, 5
42*	VII, 8, 7

PSALMI.

4, 3	VII, 18, 2
5, 7	VII, 4, 4
6, 10	VIII, 6, 5
7, 5	VII, 2, 4
8, 3*	VIII, 7, 6
8, 7	VIII, 7, 8
10, 7	VIII, 43, 3
12, 4	VII, 31, 6
16, 5	VIII, 9, 5
16, 8	VIII, 39, 4
18, 2*	VII, 35, 2
27, 9	VIII, 41, 8
30, 17	VIII, 18, 2; 37, 6
30, 21*	VII, 38, 3
32, 19*	VII, 38, 3
33*	VIII, 13, 16
36, 4	VIII, 6, 5; 15, 8
36, 11	VII, 7, 3
44, 16*	VIII, 29, 3
50, 12	VII, 45, 3; VIII, 6, 12
50, 14	VIII, 5, 5; 9, 5
61, 6	VIII, 11, 6
62*	VIII, 38, 1
62, 12	VII, 3, 4
63, 2	VIII, 11, 6
64, 2	VII, 48, 3
64, 8	VIII, 12, 13
65, 5	VIII, 18, 1
67, 18	VII, 35, 4
73, 15	VIII, 12, 26
73, 16	VII, 37, 2
79, 2	VII, 47, 3
80, 10	VIII, 38, 5
89, 17	VIII, 6, 6
90, 5. 6	VIII, 11, 6
96, 5*	VIII, 7, 6
101, 26*	VII, 34, 1
102, 4	VIII, 22, 3
102, 14	VIII, 9, 4
103, 2	VII, 34, 1; VIII, 12, 9
103, 9	VIII, 46, 2
103, 15	VIII, 29, 3
103, 24	VII, 35, 2
103, 25	VIII, 12, 12
103, 25. 26	VII, 34, 3

PSALMI.

103, 32	VIII, 7, 7
105, 9*	VIII, 7, 6
106, 34	VIII, 12, 22
111, 5	VII, 2, 6
112, 1	VII, 48, 1
112, 1, 2*	VII, 47, 2
112, 5, 6	VIII, 5, 2
116, 2*	VIII, 7, 6
117, 27	VIII, 13, 13
118, 7, 30.	VII, 39, 4
128	
118, 12	VII, 49; VIII, 6, 5
118, 114	VIII, 12, 45
120, 8	VIII, 6, 6; 15, 8
129, 3, 4	VIII, 9, 9
130, 1, 2	VII, 6, 5
131, 1*	VII, 7, 3
135, 25	VII, 49; VIII, 12, 48
139, 12	VII, 4, 2
140*	VIII, 35, 2
140, 9	VIII, 10, 19
142, 1	VIII, 18, 2
144, 3	VII, 35, 8
144, 16	VIII, 12, 32
144, 18	VII, 37, 1
146, 4*	VII, 35, 5
146, 5	VII, 35, 1
148, 2*	VIII, 7, 6

PROVERBIA.

3, 9	VII, 2, 7
3, 34	VII, 5, 1; VIII, 2, 7
6, 2	VII, 4, 2
8, 22*	VII, 36, 1
9, 8	VII, 5, 2
12, 28	VII, 4, 1
13, 17	VII, 8, 5
14, 29	VII, 8, 1
14, 31	VII, 3, 5
16, 6	VII, 12, 2
19, 17	VII, 12, 3
19, 18	VII, 13, 1
20, 9	VIII, 9, 4
20, 13	VII, 4, 1
21, 13	VII, 12, 4

PROVERBIA.

23, 29, 30	VIII, 44, 4
26, 9	VII, 44, 3
30, 6	VII, 14, 2
31, 4, 5	VIII, 44, 2

ECCLESIASTES.

1, 2	VII, 33, 3
2, 25	VII, 20, 2

SAPIENTIA.

1, 13; 2, 24*	VII, 1, 3
3, 1	VIII, 41, 4
4, 8	VIII, 10, 7
6, 8*	VII, 25, 2; VIII, 16, 3
7, 17*	VIII, 22, 3
10, 6*	VIII, 12, 22
12, 5	VII, 18, 2

SIRACH.

4, 6	VII, 13, 2
4, 31*	VII, 12, 1
8, 5	VIII, 9, 4
34, 27	VIII, 44, 3

IOEL.

2, 13	VII, 33, 2
-------	------------

IONAS.

2*	VII, 35, 6; 37, 4
3*	VIII, 9, 9
4, 11	VII, 28, 3

NAHUM.

1, 3, 4	VIII, 7, 7
1, 9	VIII, 47, 25

HABACUC.

2, 9	VII, 4, 5
------	-----------

SOPHONIAS.

3, 10*	VII, 25, 3
--------	------------

AGGAEUS.

1, 6	VIII, 44, 3
------	-------------

ZACHARIAS.

3, 2*	VIII, 7, 2
9, 17	VII, 20, 2
14, 5	VII, 32, 4

MALACHIAS.

- 1, 6 VII, 24, 2; VIII, 2, 6
 1, 11 VIII, 5, 7
 1, 11. 14 VII, 30, 2

IESAIAS.

- 1, 16 VIII, 8, 5
 1, 19 VII, 20, 1
 1, 23 VII, 18, 2
 6, 2 VIII, 12, 27
 6, 3 VII, 35, 3; VIII, 12, 27
 8, 20* VIII, 12, 25
 9, 6 VIII, 12, 7
 11, 4 VII, 32, 2
 28, 11. 12 VIII, 1, 3
 35, 10 VIII, 41, 2. 5
 40, 10 VII, 35, 5
 40, 22 VII, 34, 2; VIII, 12, 9
 45, 5* VII, 35, 9; VIII, 11, 5
 52, 5 VII, 24, 3
 54, 13 VIII, 32, 17
 54, 14 VII, 5, 4
 57, 15 VIII, 11, 2
 58, 6 VIII, 5, 7
 58, 7 VII, 15, 2
 62, 11 VIII, 43, 3
 66, 2 VII, 8, 3; VIII, 2, 10

IEREMIAS.

35. 36* VIII, 2, 4
 36, 22 VIII, 2, 6
 39, 19 VIII, 13, 10
 45* VII, 10, 3

BARUCH.

- 3, 37* VII, 26, 3

EZECHIEL.

- 3, 12 VII, 35, 3
 18, 23; 33, 11 VII, 14, 3; VIII, 9, 9

DANIEL.

- 1, 42 (Vulg. VIII, 5, 1
 13, 42)
 3. 6* VII, 35, 7; 37, 4; VIII,
 1, 16
 3, 28 VIII, 12, 29

DANIEL.

- 3, 28. 30* VII, 35, 9
 6, 10. 13 VII, 24, 2
 6, 14* VII, 37, 4
 7, 10* VIII, 12, 27
 8, 13 VII, 35, 3
 12, 1 VIII, 9, 3

I. MACCABAEORUM.

- 2* VII, 37, 4

II. MACCABAEORUM.

- 1, 3 VII, 35, 4; VIII, 6, 12;
 16, 5

ORATIO MANASSES VIII, 7, 5**MATTHAEUS.**

3. 4* VII, 22, 4
 3, 15 VIII, 1, 10
 3, 16* VIII, 33, 7
 3, 17 VIII, 12, 31
 4, 1. 2 VII, 22, 4
 4, 23 VIII, 1, 6; 10, 14; 11, 6;
 12, 32
 5, 5 VII, 7, 3
 5, 7 VII, 8, 2
 5, 33. 34 VII, 3, 4
 5, 39—42 VII, 2, 4. 5
 5, 44. 46. 47 VII, 2, 2
 5, 45 VII, 2, 6
 6, 5 VII, 24, 1
 6, 9—13 VII, 24, 1
 6, 9* VII, 45, 1
 6, 13 VII, 26, 4; VIII, 10, 19
 6, 16 VII, 23, 1
 6, 24 VII, 1, 1; 6, 5; VIII,
 47, 81
 7, 12 VII, 2, 1
 7, 25 VIII, 10, 4
 10, 3* VIII, 23, 1
 10, 10 VII, 28, 5
 10, 22 VIII, 10, 16; 12, 46
 10, 23* VIII, 45, 1
 11, 5 VIII, 1, 6
 12, 25 VIII, 1, 19
 12, 29 VIII, 7, 5

MATTHAEUS.

12, 36	VII, 4, 3
13, 41*	VIII, 10, 19
14*	VII, 10, 4
14, 31	VII, 11
15, 11. 19	VII, 18, 1
18, 16	VIII, 4, 5
18, 18*	VIII, 5, 7
18, 20	VIII, 34, 10
19, 17*	VIII, 5, 1
19, 29*	VIII, 10, 12
21, 9	VII, 26, 5; VIII, 13, 13
22, 21	VIII, 47, 83
22, 31	VII, 43, 2
22, 32	VIII, 41, 4
24, 4	VII, 19
24, 10	VII, 32, 2
24, 12	VII, 32, 1
24, 13	VII, 32, 2
24, 30	VII, 32, 4
24, 30. 31	VII, 32, 3
24, 42	VII, 31, 5
24, 51	VII, 4, 6
25, 46	VII, 32, 5
26, 13. 14*	VII, 23, 2
26, 26—28	VIII, 12, 37
26, 41	VII, 31, 6; VIII, 45, 1
27*	VII, 2, 12; 23, 2
27, 46. 51*	VIII, 34, 5
28, 19	VII, 40, 3; 43, 5; 47, 50
28, 19. 20	VII, 22, 1
28, 20	VII, 46, 15; VIII, 10, 4; 12, 40

MARCUS.

1, 27*	VIII, 7, 2
2, 14*	VIII, 22, 1
5, 9*	VIII, 7, 2
13, 26	VIII, 12, 38
13, 35	VII, 31, 5
16, 15. 17. 18	VIII, 1, 1. 2
16, 19	VIII, 12, 34

LUCAS.

1, 32*	VII, 37, 1
1, 33	VII, 41, 6

LUCAS.

1, 77	VII, 43, 2
1. 2*	VIII, 2, 9
2, 14	VII, 47, 1; VIII, 13, 13
2, 29—32	VII, 48, 4
2, 36*	VIII, 20, 1; 25, 2
2, 52	VIII, 47, 40
3, 14	VIII, 32, 10
4, 36*	VIII, 7, 2
6, 30	VII, 2, 5
6, 32. 33	VII, 2, 2
9, 2	VII, 43, 2
10, 16	VIII, 3, 2; 46, 1
10, 18. 19	VIII, 7, 5
10, 20	VIII, 1, 3
12, 35—37. 40	VII, 31, 5
15, 7	VIII, 9, 5; 47, 52
15, 13. 20	VIII, 9, 9
16*	VII, 8, 7
16, 15	VII, 8, 4
18, 14	VII, 8, 4
20, 38	VIII, 41, 4
22, 19*	VIII, 46, 14

IOANNES.

1, 1	VII, 36, 6; VIII, 12, 7. 31; 41, 3
1, 14	VIII, 12, 31
1, 18	VIII, 12, 7
1, 29	VII, 47, 3; 48, 2
3, 5*	VIII, 8, 5
3, 12*	VIII, 10, 12
6, 45	VIII, 32, 17
7, 18	VIII, 43, 2
7, 24*	VII, 18, 2
10, 16*	VIII, 9, 3
10, 29	VIII, 11, 5
11, 51*	VIII, 2, 2
12, 6*	VII, 2, 12
13, 23*	VIII, 16, 1
17, 3*	VIII, 1, 1
17, 4	VIII, 12, 32
17, 4. 6	VIII, 1, 1
17, 6	VIII, 12, 32
17, 17	VIII, 11, 6
17, 25	VIII, 1, 1

IOANNES.

- 18, 13. 14* VIII, 1, 6
 20, 23 VIII, 5, 7
 21, 16* VIII, 5, 6

ACTA.

- 1, 24* VIII, 5, 6
 3, 13 VIII, 40, 3
 4, 27. 30 VIII, 5, 7; 13, 10
 5* VII, 2, 12
 5, 12 VIII, 12, 32
 6. 7* VIII, 18, 2; 46, 16
 7, 55. 56 VIII, 46, 16
 8. 9* VIII, 46, 17
 8, 16 VII, 42, 3
 8, 21. 22* VIII, 47, 29
 9, 5 VIII, 46, 12
 9, 15 VIII, 4, 1; 23, 2
 13, 18 VII, 36, 3
 14, 17 VII, 49
 15, 32* VIII, 2, 8
 18, 25 VIII, 46, 6
 19, 14* VIII, 2, 5
 20, 28 VII, 26, 4; VIII, 11, 5;
 12, 40; 41, 8
 21, 9. 10* VIII, 2, 8. 9
 26, 14 VIII, 46, 12

ROM.

- 1, 3 VII, 37, 1; VIII, 12, 31
 1, 11 VIII, 1, 9
 1, 17* VIII, 1, 10
 1, 18 VII, 2, 12
 1, 21—25* VIII, 12, 24
 1, 25 VIII, 12, 27
 1, 29. 30 VII, 18, 1
 2, 6 VII, 32, 4; VIII, 12, 38
 4, 17* VIII, 12, 7
 6, 2—8. 11* VII, 43, 5
 6, 3 VII, 22, 6; 25, 5; VIII,
 8, 2; 47, 50
 6, 4* VII, 22, 6
 6, 5 VII, 39, 4; VIII, 8, 2
 7, 6* VII, 34, 8
 8, 21 VII, 38, 9
 10, 12 VIII, 18, 1

ROM.

- 11, 33* VII, 35, 9
 12, 9 VII, 18, 2
 13, 4. 7 VII, 16
 16, 16 VIII, 11, 9
 16, 19 VII, 18, 2
 16, 20 VIII, 9, 2

I. CORINTH.

- 2, 9 VII, 32, 5
 6, 15 VIII, 47, 46
 7, 25 VIII, 24, 2
 8, 6 VII, 41, 4. 5; VIII, 12,
 6. 7
 9, 24* VII, 33, 3
 9, 7. 13 VIII, 47, 41
 10, 20 VII, 21
 11, 23. 25. 26 VIII, 12, 36
 11, 26 VII, 25, 4
 11, 29* VII, 25, 6; VIII, 14, 2
 12, 8. 10 VIII, 1, 12
 14, 21 VIII, 1, 3
 14, 33 VIII, 46, 12
 15, 9 VIII, 32, 1
 15, 55 VII, 36, 2
 16, 20 VIII, 11, 9
 16, 22 VII, 26, 5

II. CORINTH.

- 1, 3 VIII, 5, 2; 20, 1
 3, 13* VIII, 1, 10
 4, 18* VIII, 10, 12
 6, 14 VIII, 34, 12
 6, 16 VIII, 6, 6
 7, 1 VII, 39, 4; VIII, 6, 6;
 9, 3; 13, 10; 20, 2
 9, 8 VII, 49
 13, 13 VIII, 5, 11; 12, 4

GALAT.

- 1, 19* VIII, 35, 1
 2, 19 VII, 39, 4
 6, 10* VII, 2, 7

EPHES.

- 1, 4* VIII, 5, 4
 1, 5 VII, 39, 4

EPHES.

1, 18	VII, 39, 4
3, 15	VIII, 12, 6
4, 13	VIII, 10, 17
4, 30	VIII, 46, 3
5, 2	VIII, 5, 7; 13, 3
5, 27	VII, 40, 1; VIII, 11, 4
6, 9*	VIII, 32, 19

COLOSS.

1, 15	VII, 36, 6; 41, 5; VIII, 12, 7, 31
1, 16	VII, 35, 3; VIII, 12, 8, 27
1, 17	VIII, 12, 7
1, 22*	VIII, 11, 4
2, 14	VIII, 9, 3
3, 5	VII, 39, 4
3, 17	VIII, 12, 38
3, 23	VII, 13, 3
4, 1*	VIII, 32, 19

I. THESSAL.

4, 16	VII, 32, 3
-------	------------

II. THESSAL.

2, 8*	VII, 32, 2
-------	------------

I. TIMOTH.

1, 1	VII, 34, 8; VIII, 6, 13; 12, 42; 29, 3
1, 17	VII, 34, 1; VIII, 5, 1
2, 1, 2	VIII, 12, 42; 13, 5
2, 3	VIII, 31, 3
2, 4	VII, 39, 3; VIII, 9, 9
3, 2, 4*	VIII, 4, 4
3, 6*	VIII, 47, 80
3, 16	VII, 26, 5; VIII, 1, 1
4, 2	VIII, 47, 53
4, 10	VII, 1, 2
5, 8	VIII, 23, 4
5, 15	VIII, 46, 4
5, 17	VIII, 16, 3
6, 16	VII, 35, 9; VIII, 15, 7

II. TIMOTH.

1, 10	VII, 36, 2
2, 15	VII, 31, 1; VIII, 10, 6; 12, 40
2, 26	VIII, 9, 2
3, 8*	VIII, 1, 6
4, 1	VII, 41, 6
4, 7	VIII, 41, 8

TIT.

1, 5*	VIII, 5, 7
1, 6*	VIII, 47, 80
2, 5, 9	VIII, 32, 3
3, 5	VII, 39, 4; 44, 3; VIII, 6, 6

HEBR.

4, 15	VII, 43, 4
5, 4	VIII, 46, 14, 17
6, 17	VIII, 12, 20
11, 6*	VII, 35, 10
13, 7	VII, 9, 1
13, 21	VIII, 48, 3

IACOB.

1, 1*	VIII, 35, 1
1, 6, 7	VII, 11
2, 7*	VIII, 44, 4
4, 14	VII, 33, 3

I. PETR.

1, 19*	VIII, 14, 2
2, 9	VIII, 12, 44
2, 11	VII, 2, 4
2, 23	VIII, 47, 27
3, 20	VIII, 12, 22
4, 5	VIII, 12, 38
5, 1	VIII, 12, 39
5, 5	VIII, 2, 7

II. PETR.

2, 5	VIII, 12, 22
------	--------------

INDEX

NOMINUM PROPRIORUM.

- Ἄαρων* II, 18, 6; 25, 15; 27, 5; 29; 30, 1; 32, 2 — V, 7, 26 — VI, 1, 2; 2, 6; 20, 6 — VII, 37, 2 — VIII, 1, 13; 2, 9; 5, 4; 12, 25; 46, 17.
Ἄβδεμέλεχ VII, 10, 4.
Ἄβδιον VIII, 1, 15.
Ἄβεδδαδάν VI, 2, 2, 4.
Ἄβειρων II, 27, 5 — VI, 1, 2; 2, 5.
Ἄβελ II, 21, 7; 55, 1 — VI, 20, 4 — VII, 5, 5; 37, 2 — VIII, 5, 3; 12, 21.
Ἄβεννήρ VII, 5, 5.
Ἄβεσσαλώμ VI, 2, 2, 3.
Ἄβίλιος VI, 46, 5.
Ἄβραάμ II, 22, 12, 13 — V, 20, 5 — VI, 20, 4; 29, 1; 30, 4 — VII, 26, 3; 33, 2, 4, 7; 37, 2; 39, 3 — VIII, 5, 4; 12, 23, 31; 40, 3; 41, 2, 4.
Ἄγαβος VIII, 2, 8.
Ἄγάγ II, 10, 1.
Ἄδάμ V, 7, 11 — VI, 7, 3; 11, 6; 16, 3 — VII, 43, 4.
Ἄδωναῖ II, 12, 2; 14, 4, 14, 16, 21; 18, 12.
Ἄδωνίας IV, 6, 6.
Ἄζαήλ IV, 7, 3.
Ἄζαρίας VI, 1, 3.
Ἄθῆναι VII, 46, 11.
Ἀγίνα VII, 46, 14.
Ἀίγυπτία II, 37, 3.
Ἀιγύπτιος II, 14, 9; 53, 6 — V, 12, 2 — VI, 3, 1; 20, 1, 6; 22, 2 — VII, 2, 3 — VIII, 1, 6; 12, 24, 26, 30.
Ἄιγυπτος I, 7, 6 — II, 22, 8; 55, 1 — V, 7, 15 — VI, 2, 5; 5, 3; 20, 6 — VII, 36, 3 — VIII, 1, 13; 12, 23.
Ἀιθιόπισσα VI, 1, 2.
Ἀιθίοψ VII, 10, 4.
Ἄλλων VIII, 1, 14.
Ἀκύλας VI, 9, 1 — VII, 46, 14.
Ἀλεξανδρεῖς VII, 46, 5.
Ἀλέξανδρος V, 2, 4.
Ἄλφαῖος VI, 14, 1 — VIII, 23, 1.
Ἄμάν V, 20, 16.
Ἄμεσσά VII, 5, 5.
Ἄμορραῖος II, 22, 8.
Ἄμώς II, 22, 18; 23, 3; 24, 1.
Ἄνανίας ψευδοπροφήτης VIII, 2, 4.
Ἄνανίας, ἀνὴρ Σαπφείρας VII, 2, 12.
Ἄνανίας Δαμασκηνός VIII, 46, 17.
Ἄνδρέας VI, 14, 1 — VIII, 6, 1.
Ἄννα ἢ τοῦ Ἐλκανά V, 20, 15 — VII, 37, 4.
Ἄννα ἢ τοῦ Φανουήλ III, 1, 5 — VIII, 2, 9; 20, 1; 25, 2.
Ἄννανιός VII, 46, 5 — VIII, 10, 7.
Ἄννας V, 2, 4; 14, 10 — VIII, 1, 6.
Ἀντιόχεια VI, 12, 2, 3, 15 — VII, 46, 4.
Ἀντιοχεὺς VI, 12, 3.
Ἄπις V, 12, 2 — VI, 20, 1.
Ἄραβία V, 7, 15.
Ἀρίστων, πρῶτος ἐπίσκοπος Σμύρνης VII, 46, 8.
Ἀρίστων, τρίτος ἐπίσκοπος Σμύρνης VII, 46, 8.
Ἄρχιππος VII, 46, 12.
Ἄσηρ III, 1, 5.
Ἀσία VII, 46, 14.
Ἄσονρ II, 22, 10.
Ἀσσύριος IV, 1, 2.
Ἀστάρτη V, 12, 2.

- Ἀχαάβ* II, 22, 5. 8 — VI, 18, 7 — VII, 10, 4.
Ἀχάρ II, 10, 4 — VII, 2, 12
Ἀχίσις IV, 7, 3 — VIII, 2, 4. 6.
Βαάλ, ἡ II, 22, 5. 6 — VIII, 1, 15.
Βαάλ, ὁ V, 12, 2.
Βαβυλῶν II, 22, 10; 37, 3; 49, 3; 51, 2 — VIII, 2, 4. 6.
Βαβυλωνία V, 7, 12.
Βαλαάμ VIII, 2, 2. 5.
Βαράκ VII, 37, 2.
Βαρθολομαῖος VI, 14, 1 — VIII, 19, 1.
Βαρνάβας VI, 9, 1; 12, 14. 15; 18, 11.
Βαροὺχ V, 20, 3.
Βαρσαββᾶς VI, 12, 14.
Βασιλείδης VI, 8, 1.
Βεελφεγῶρ V, 12, 2 — VIII, 2, 5.
Βελίαρ VIII, 47, 46.
Βέροια VII, 46, 13.
Βεῶρ VIII, 2, 2.
Βηθλεὲμ VII, 37, 2.
Γαβαὼν VII, 37, 3 — VIII, 1, 14.
Γαβριήλ V, 7, 3. 4. 23.
Γάϊος VII, 46, 9.
Γαλατία VII, 46, 13.
Γάλγαλα VII, 37, 2.
Γὲ Βενεννόμ II, 22, 6.
Γεδεὼν VII, 37, 2.
Γιεζεῖ II, 10, 4 — VII, 2, 12.
Γίτθαι VI, 7, 1.
Γολιάθ VII, 5, 5.
Γορπιαῖος V, 20, 3.
Δαθάν II, 27, 5 — VI, 1, 2; 2, 2. 5.
Δανιήλ II, 14, 4; 51, 2 — III, 4, 6 — V, 7, 3; 7, 12. 23; 20, 11. 15 — VII, 37, 4 — VIII, 1, 16.
Δαριεῖος VIII, 2, 9.
Δανιδ II, 13, 2; 14, 1; 21, 9; 22, 2. 5; 41, 4; 53, 2. 6; 57, 6 — III, 4, 8 — V, 7, 22; 8, 2; 15, 3; 20, 8. 16 — VI, 2, 2. 3. 4; 12, 12; 16, 3; 18, 6; 22, 6; 23, 6 — VII, 2, 4; 5, 5; 7, 3; 10, 4; 26, 5; 37, 1. 3; 38, 2 — VIII, 1, 14; 12, 31.
Δεββῶρα VII, 37, 2 — VIII, 2, 9; 20, 1.
Δημήτριος VII, 46, 9.
Διονίσσιος VII, 46, 11.
Δοσίθεος VI, 8, 1.
Δύστρος V, 17, 2.
Ἐβιωναῖοι VI, 6, 6.
Ἐβραῖος VI, 19, 2; 20, 4 — VIII, 12, 24. 25.
Ἐδὲμ VIII, 12, 18.
Ἐζεκίας II, 22, 2. 5 — VII, 37, 3.
Ἐλεάζαρος VIII, 5, 4.
Ἐλισαβέτ VIII, 2, 9.
Ἐλισσαῖος IV, 7, 3 — V, 7, 8 — VI, 30, 5 — VII, 37, 3 — VIII, 1, 15.
Ἐλληνας II, 61, 2; 62, 3 — III, 9, 3 — V, 5, 3; 7, 13 — VI, 18, 3 — VIII, 1, 1. 3; 47, 62.
Ἐμμανονήλ V, 16, 3.
Ἐνῶς II, 55, 1 — VI, 12, 13 — VII, 38, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21.
Ἐνώχ II, 55, 1 — V, 7, 8 — VI, 12, 13; 16, 3 — VII, 38, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21; 41, 4.
Ἐσδρας VII, 37, 3 — VIII, 22, 4; 47, 85.
Ἐσθῆρ V, 20, 16 — VII, 38, 2 — VIII, 47, 85.
Ἐσσαῖοι VI, 6, 7.
Ἐνᾶ VI, 11, 6.
Ἐνὸδιος VII, 46, 4 — VIII, 10, 7.
Ἐφεσος VII, 46, 7.
Ἐπιβὰ II, 22, 4.
Ζαχαῖος II, 39, 2 — VI, 9, 1 — VII, 46, 3.
Ζαχαρίας V, 20, 10.
Ζεβεδαῖος VI, 14, 1 — VIII, 12, 1.
Ζοροβάβελ VII, 37, 4.
Ἡθὰμ VIII, 12, 26.
Ἡλεὶ II, 10, 1.
Ἡλίας III, 1, 4 — V, 7, 8; 20, 15 — VI, 16, 3; 19, 4 — VII, 1, 1; 10, 4; 37, 3; 38, 2 — VIII, 1, 15; 41, 4.
Ἡμεροβαπτιστὰ VI, 6, 5.

- Ἡρώδης* V, 19, 5 — VI, 30, 8 — VII, 10, 4.
Ἡσαίας II, 1, 6; 15, 1; 25, 10 — III, 4, 5; 16, 3; 19, 1 — IV, 1, 2; 6, 2 — V, 7, 6. 22; 20, 10 — VI, 5, 3; 16, 3; 22, 3.
Θαδδαῖος VI, 14, 1 — VIII, 25, 1.
Θαμμώνς V, 12, 2.
Θεόφιλος VII, 46, 3.
Θωμᾶς V, 20, 1 — VI, 14, 1 — VIII, 21, 1.
Ἰάειρος V, 7, 12.
Ἰαήλ VII, 37, 4.
Ἰακώβ II, 22, 12. 13; 62, 2 — V, 20, 3. 5 — VI, 30, 4. 6 — VII, 6, 1; 26, 3; 33, 2. 5; 37, 2 — VIII, 12, 23; 40, 3; 41, 2. 4.
Ἰάκωβος Ἀλφαιῶν VI, 14, 1 — VIII, 23, 1; 47, 85 (?).
Ἰάκωβος Ζεβεδαιῶν VI, 14, 1 — VIII, 12, 1.
Ἰάκωβος ἀδελφὸς κυρίου II, 55, 2 — V, 8, 1 — VI, 12, 1. 12. 14; 14, 1 — VII, 46, 2 — VIII, 4, 1; 10, 7; 35, 1; 46, 13; 47, 85 (?).
Ἰαμβρῆς VIII, 1, 6.
Ἰαννῆς VIII, 1, 6.
Ἰάσων VI, 18, 11.
Ἰγνάτιος VII, 46, 4.
Ἰδουμαῖος II, 53, 6 — VI, 2, 3.
Ἰεβουσαιῶς VII, 37, 3 — VIII, 1, 14.
Ἰεζεκιήλ II, 6, 7; 12, 2; 14, 13; 18, 6 — V, 12, 2; 20, 12.
Ἰερεμίας II, 14, 2; 15, 4; 53, 8; 60, 5; 61, 2; 62, 2 — V, 7, 20; 20, 3. 12 — VI, 5, 1. 3 — VIII, 2, 6.
Ἰεριχοῦντιοὶ II, 14, 9.
Ἰεριχὼ V, 20, 7 — VII, 2, 12.
Ἰεροβοὰμ II, 10, 3 — IV, 6, 6; 7, 3 — VIII, 46, 9.
Ἰεροσόλυμα VI, 13, 1; 14, 1 — VII, 46, 2 — VIII, 35, 1.
Ἰερουσαλήμ II, 15, 1; 22, 4. 7. 8. 9. 15. 17; 49, 3; 60, 1 — V, 12, 6 — VI, 5, 7; 12, 1. 3 — VII, 37, 1. 3 — VIII, 2, 4.
Ἰεσσαὶ V, 20, 10 — VI, 2, 4; 11, 10.
Ἰεφθάε VII, 37, 2.
Ἰησοῦς (Χριστὸς) I inscr. — II, 5, 5; 7, 1; 20, 8; 24, 7; 25, 7; 26, 1. 2; 55, 2; 59, 3 — III, 6, 2; 17, 1 — V, 6, 7. 9; 16, 2. 5; 20, 4 — VI, 7, 2; 9, 1. 3; 10, 3; 16, 4; 26, 2 — VII, 1, 1; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 32, 2; 42, 3 — VIII, 13, 10.
Ἰησοῦς (ὁ) Χριστὸς I inscr.; 1, 3; 8, 2 — II, 6, 6; 14, 11; 21, 5; 26, 2; 38, 4; 53, 3; 55, 2 — III, 19, 3 — IV, 5, 4 — V, 2, 3; 5, 2; 6, 10; 7, 1. 9; 15, 3; 17, 3; 19, 7 — VI, 9, 4; 11, 10; 12, 15; 14, 2; 18, 9; 19, 2; 30, 7. 8 — VII, 17, 2; 25, 4; 26, 3; 34, 8; 38, 3. 8; 41, 5. 7; 47, 3 — VIII, 1, 1; 5, 5. 7. 11; 12, 4. 30. 42; 13, 13; 15, 9; 20, 1; 33, 6; 40, 2; 41, 8; 44, 4; 46, 16; 48, 3. Cf. *Χριστὸς Ἰησοῦς*.
Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ VI, 5, 6.
Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ II, 55, 1; 57, 5 — V, 20, 7 — VI, 30, 6 — VII, 37, 2; 38, 2; 39, 3 — VIII, 1, 14; 12, 26; 47, 85.
Ἰοδῶρ II, 44, 4.
Ἰόπη VI, 12, 5.
Ἰορδάνης VIII, 12, 26.
Ἰοὺν VI, 18, 7.
Ἰούδα II, 22, 8; 60, 3. 5 — V, 12, 3 — VI, 1, 3; 11, 10 — VII, 5, 5 — VIII, 2, 5; 12, 31.
Ἰουδαία V, 12, 2 — VI, 12, 2.
Ἰουδαῖος II, 49, 3; 60, 3; 61, 1; 62, 3 — V, 5, 3; 6, 3; 7, 5; 14, 19. 20; 17, 1; 19, 1. 8; 20, 4 — VI, 11, 10; 18, 3; 24, 2 — VII, 2, 12; 44, 3 — VIII, 1, 1. 3. 6; 34, 5; 46, 16; 47, 7. 62. 65. 70. 71.
Ἰούδας II, 22, 8. 9. 17; 60, 3.
Ἰούδας Βαρσαββᾶς VI, 12, 14. 15.
Ἰούδας (Θαδδαῖος) VIII, 47, 85.

- Ἰούδας Ἰακώβου VII, 46, 2.
 Ἰούδας Ἰσακαριώτης II, 14, 8 — V, 14, 2.
 7. 9 — VI, 12, 1; 14, 1 — VII, 2, 12;
 23, 2.
 Ἰούδας Μακκαβαῖος VII, 38, 2.
 Ἰουδιθ III, 7, 6 — V, 20, 16 — VII,
 38, 2 — VIII, 2, 9; 25, 2; 47, 85.
 Ἰσαάκ II, 22, 12. 13 — VI, 30, 4 —
 VII, 26, 3; 33, 2. 5; 37, 2 — VIII,
 12, 23; 40, 3; 41, 2. 4.
 Ἰσραήλ II, 1, 4; 6, 2. 8. 15; 12, 2;
 14, 9. 14. 21; 17, 5; 18, 8; 22, 5.
 7. 17; 25, 6. 16; 41, 9; 51, 2; 57, 8;
 60, 5; 62, 2 — III, 1, 5; 7, 6 —
 IV, 6, 2 — V, 1, 4; 15, 4; 16, 8;
 19, 3; 20, 3. 6. 10 — VI, 23, 7;
 28, 4 — VII, 2, 11. 12; 5, 5; 6, 1;
 24, 2; 35, 4; 36, 2; 48, 4 — VIII,
 1, 15; 2, 5; 15, 7.
 Ἰσραηλῖται II, 55, 1 — V, 11, 2;
 12, 2 — VII, 1, 1 — VIII, 12, 26.
 Ἰταλία VI, 9, 1.
 Ἰωάβ VII, 5, 5.
 Ἰωάννης ἀπόστολος II, 57, 7 — IV,
 7, 4 — VI, 14, 1 — VII, 46, 7 —
 VIII, 12, 1; 47, 85.
 Ἰωάννης βαπτιστής II, 39, 3; 55, 1
 — III, 9, 4 — VII, 10, 4; 22, 4. 5. 6.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἐφέσου VII, 46, 7.
 Ἰωᾶς II, 1, 4.
 Ἰώβ I, 6, 4 — II, 14, 4; 55, 1; 57, 5;
 61, 2 — V, 7, 21 — VI, 5, 5; 12, 13
 — VII, 8, 7; 39, 3 — VIII, 5, 3;
 12, 23; 46, 17; 47, 85.
 Ἰωήλ VI, 5, 4.
 Ἰωνᾶς II, 22, 2 — V, 7, 12 — VII, 37, 4.
 Ἰωσαφάτ VI, 18, 7 — VII, 37, 3.
 Ἰωσεδὲκ VI, 5, 6.
 Ἰωσήφ II, 37, 3 — VI, 6, 6; 30, 6 —
 VIII, 12, 24.
 Ἰωσίας II, 1, 4 — VII, 37, 3 — VIII, 2, 9.
 Καϊάφας V, 2, 4; 14, 9. 10 — VIII,
 1, 6; 2, 2. 5.
 Καῖν II, 16, 3; 21, 7 — III, 12, 2 —
 VII, 5, 5 — VIII, 12, 21.
 Καισάρεια ἡ Στρατώνος VI, 9, 1; 12, 5.
 Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης VII, 46, 3.
 Κανανίτης VI, 14, 1 — VIII, 27, 1.
 Καρμήλιον VII, 37, 3.
 Κέγγυραι VII, 46, 10.
 Κηδᾶρ II, 60, 5.
 Κήρινθος VI, 8, 1.
 Κιλικία VI, 12, 15.
 Κλανδία VII, 46, 6.
 Κλεόβιος VI, 8, 1; 16, 2.
 Κλεόπας V, 14, 19.
 Κλήμης tit. — VI, 9, 1; 18, 11 —
 VII, 46, 6 — VIII, 10, 7; 46, 13;
 47, 85.
 Κλωπᾶς VII, 46, 2.
 Κολασσαεῖς VII, 46, 12.
 Κορὲ II, 10, 3 — VI, 1, 2; 2, 2.
 Κορεῖται II, 27, 5 — III, 11, 2 —
 VI, 2, 5. 6; 3, 2 — VII, 10, 1 —
 VIII, 46, 3.
 Κορνήλιος VI, 9, 1; 12, 5 — VII, 46, 3.
 Κρήσκης VII, 46, 13.
 Κρήτη VII, 46, 10.
 Κροῖσπος VII, 46, 14.
 Δάζαρος III, 6, 2 — V, 7, 12 — VII, 8, 7.
 Λαοδικεῖα VII, 46, 12.
 Λεββαῖος VI, 14, 1 — VIII, 25, 1.
 Λευὶ II, 25, 6; 27, 5.
 Λευὶς VIII, 22, 1.
 Λῆνος VII, 46, 6.
 Λουκᾶς II, 57, 7 — VI, 18, 11 —
 VII, 46, 5 — VIII, 47, 85.
 Λούκιος VI, 18, 11 — VII, 46, 10.
 Λωῖς VII, 46, 8.
 Λωτ II, 55, 1 — VIII, 12, 22.
 Μακεδονία VII, 46, 13.
 Μακκαβαῖοι VIII, 47, 85.
 Μαλαχίας VI, 19, 2.
 Μανασσῆς II, 22, 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.
 15. 16. 17. 18; 23, 3 — VII, 37, 3.
 Μανωὲ VII, 37, 2.
 Μαρδοχαῖος V, 20, 16 — VII, 38, 2.
 Μάρθα III, 6, 2.
 Μαρθόνης VII, 46, 11.

- Μαρία μήτηρ Χριστοῦ* III, 6, 2 — VI, 6, 6 — VII, 36, 6; 41, 6 — VIII, 33, 6.
Μαρία ἡ Ἰακώβον III, 6, 2 — V, 14, 19.
Μαρία ἀδελφὴ Λαζάρου III, 6, 2.
Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ III, 6, 2 — V, 14, 19.
Μαρία ἡ τοῦ Μωσέως II, 16, 3 — VI, 1, 2.
Μαριὰμ II, 32, 2 — VIII, 2, 9; 20, 1.
Μάρκος εὐαγγελιστῆς II, 57, 7 — VI, 18, 11 — VII, 46, 4 — VIII, 47, 85.
Μάρκος γνωστικός VI, 8, 1.
Μασσηφὰ VII, 37, 2.
Ματθαῖος II, 24, 4; 39, 1; 57, 7 — VI, 14, 1 — VIII, 22, 1; 47, 85.
Ματθίας VI, 12, 1; 14, 1 — VIII, 29, 1.
Ματταθίας VII, 37, 4.
Μασβωθαῖοι VI, 6, 4.
Μελχισεδέκ II, 27, 4; 55, 1 — VI, 12, 13 — VII, 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 23; 46, 17.
Μένανδρος VI, 8, 1.
Μερρά VI, 20, 6.
Μεσοποταμία VII, 33, 5.
Μιχαίας VII, 10, 4.
Μολὸχ V, 12, 2.
Μωσῆς I, 1, 5 — II, 5, 2. 5; 6, 15; 16, 3; 22, 7; 27, 5; 29; 32, 2; 34, 2; 55, 1; 57, 5. 19 — IV, 6, 8 — V, 7, 18; 14, 9; 20, 5. 6. 15 — VI, 1, 2; 2, 5. 6; 3, 1. 2; 13, 2; 16, 3; 19, 2. 3. 4; 20, 6; 23, 6; 24, 5; 30, 6 — VII, 1, 1; 7, 1; 10, 2; 37, 2; 38, 2; 39, 3 — VIII, 42, 3; 46, 5. 13. 17; 47, 85.
Μωϋσῆς I, 1, 4 — II, 18, 6; 30, 1; 44, 4 — VI, 1, 2; 12, 2 — VII, 7, 3; 33, 6 — VIII, 1, 6. 13; 2, 9; 5, 4; 12, 25; 16, 4.
Ναβουθῆ II, 49, 3.
Ναβονχοδονόσορ V, 20, 3.
Ναζωραῖος VI, 30, 8.
Νάθαν II, 22, 2 — VII, 10, 4.
Νανὴ II, 57, 5 — V, 20, 7 — VI, 30, 6 — VII, 37, 2 — VIII, 1, 14; 47, 85.
Νεεμὰν II, 10, 4 — VII, 2, 12.
Νεεμίας VII, 37, 4.
Νεῖλος VIII, 1, 6.
Νικήτης VI, 9, 1 — VII, 46, 14.
Νικολαῖται VI, 8, 2.
Νινευῖται II, 22, 2 — V, 20, 16 — VIII, 9, 9.
Νῶε II, 14, 4. 7. 8. 9; 55, 1 — VI, 12, 13; 20, 4 — VII, 37, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 22.
Ξανθικός V, 14, 1.
Ὄζᾱ II, 10, 4.
Ὄζιας II, 27, 4 — III, 10, 2 — VI, 1, 3 — VIII, 46, 3. 8.
Ὀλδὰ VIII, 2, 9; 20, 1.
Ὀλοφέρνης V, 20, 16.
Ὀνήσιμος VII, 46, 13 — VIII, 47, 82.
Ὀρνὰ VII, 37, 3.
Ὀύριας II, 41, 4.
Ὀχοζίας VI, 18, 7.
Παλαιστίνη VII, 46, 3.
Παλαιστινοὶ VIII, 12, 30.
Παῦλος II, 24, 4; 55, 1; 57, 7 — VI, 9, 1; 12, 14. 15; 14, 1 — VII, 46, 4. 6. 7. 10 — VIII, 4, 1; 32, 1; 33, 1; 46, 17; 47, 85.
Πέργαμος VII, 46, 9.
Πέτρος II, 24, 4; 46, 5 — IV, 7, 4 — V, 7, 28; 14, 6 — VI, 7, 4; 9, 1; 12, 4. 6; 14, 1 — VII, 2, 12; 11; 46, 4. 6 — VIII, 4, 2; 6, 1; 33, 1; 47, 29. 85.
Πιλᾶτος V, 14, 10. 13; 19, 4. 5 — VI, 30, 8 — VII, 23, 2; 36, 6; 41, 6 — VIII, 12, 33; 34, 3.
Πόντιος Πιλᾶτος VI, 30, 8 — VII, 23, 2; 36, 6; 41, 6.
Ῥαὰβ II, 14, 7. 9.
Ῥουβηλίται VI, 3, 2.
Ῥοῦθ VIII, 47, 85.
Ῥωμαῖος V, 14, 9. 10. 13; 20, 11 — VI, 9, 1; 24, 1. 2. 3 — VII, 46, 6.
Ῥώμη VI, 9, 2. 6.

- Σαβὰ** VI, 22, 2.
Σαβωὸθ I, 1, 5 — VII, 35, 3 — VIII, 12, 27; 29, 3.
Σαδδονκαῖοι VI, 6, 2; 30, 4.
Σαλώμη III, 6, 2.
Σαμαίας VIII, 2, 4.
Σαμαρεία II, 22, 8; 49, 3 — VI, 7, 2.
Σαμαρενὺς VI, 7, 1. 2.
Σαμονήλ II, 27, 3; 34, 2 — IV, 6, 8 V, 20, 7. 15 — VI, 22, 5 — VII, 6, 1; 37, 2; 38, 2 — VIII, 1, 14; 5, 4; 46, 7.
Σαμψὼν VII, 37, 2.
Σαούλ II, 10, 1; 27, 3 — VI, 22, 5 — VII, 5, 5 — VIII, 46, 7.
Σαπφείρα VII, 2, 12.
Σαρεφθα III, 1, 4.
Σάρρα VI, 29, 1.
Σατορνῖλος VI, 8, 1.
Σεδεκίας VII, 10, 4 — VIII, 2, 4. 6.
Σενναχηρείμ VII, 37, 3.
Σεραφίμ VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
Σήθ II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21.
Σήμ II, 55, 1.
Σίβνλλα V, 7, 13.
Σίλας VI, 12, 14. 15 — VIII, 2, 8.
Σίμων ὁ Κανανίτης VI, 14, 1 — VIII, 27, 1.
Σίμων ὁ μάγος II, 14, 8 — IV, 7, 4 — VI, 7, 1. 2. 3. 4. 5; 8, 1; 9, 4; 16, 2; 19, 3; 20, 1 — VIII, 47, 29.
Σίμων Πέτρος VI, 9, 1.
Σιμωνιανοὶ VI, 9, 6.
Σιναῖ VII, 35, 4.
Σιραχ VIII, 47, 85.
Σισάρα VII, 37, 2.
Σιών VII, 37, 1.
Σκενᾶ VIII, 2, 5.
Σμύρνη VII, 46, 8.
Σόδομα II, 55, 1; 60, 1 — VI, 28, 2 — VII, 2, 10.
Σολομών I, 8, 2 — II, 1, 4; 6, 16; 9, 3; 22, 5; 53, 2; 57, 5; 63, 2 — III, 4, 7. 9; 15, 2 — IV, 9, 1; 11, 2; 14, 1 — V, 8, 2; 20, 9 — VI, 18, 2; 27, 1; 28, 5 — VII, 37, 3; 45, 2 — VIII, 47, 85.
Στέφανος II, 49, 3 — V, 8, 1 — VI, 30, 9 — VIII, 18, 2; 33, 9; 46, 16.
Στραταίας ὁ Λώιδος VII, 46, 8.
Στράτων VI, 9, 1; 12, 5.
Συμεὼν Πέτρος VI, 12, 12.
Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ VII, 46, 2.
Συρία VI, 12, 15; 30, 5.
Σωμανίτις V, 7, 8.
Σωσάννα II, 37, 3; 49, 3; 51, 2.
Σωσίπατρος VI, 18, 11.
Ταρσεὺς VI, 12, 14.
Τιμόθεος VI, 18, 11 — VII, 46, 7.
Τίτος VI, 18, 11 — VII, 46, 10.
Τρίπολις VII, 46, 11.
Ἵπερβερεταῖος VIII, 47, 37.
Φανονήλ III, 1, 5.
Φαραὼ II, 29 — VI, 3, 1 — VII, 36, 3.
Φαρισαῖοι II, 35, 2; 40, 1 — VI, 6, 3 — VII, 8, 4.
Φασσα VII, 37, 3.
Φελμονὴ VII, 35, 3.
Φιλαδέλφεια VII, 46, 9.
Φιλήμων VII, 46, 12. 13.
Φίλιππος ἀπόστολος VI, 14, 1 — VIII, 17, 1.
Φίλιππος διάκονος VI, 7, 2 — VIII, 2, 9; 46, 17.
Φιλισταῖος VII, 5, 5.
Φινεὲς II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 1, 14; 5, 4.
Φοινίκη VII, 46, 11.
Φοίνιξ I, 8, 10.
Φοργία VII, 46, 12.
Χαλδαῖοι VII, 37, 2. 3.
Χαλὲβ II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 1, 14.
Χάμ II, 14, 8.
Χαμὼς V, 12, 2.
Χαναναῖος I, 8, 10 — VIII, 12, 26.

Χερουβιμ VI, 30, 9 — VII, 35, 3;
47, 3 — VIII, 12, 8, 27.

Χετιμ II, 60, 5.

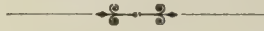
Χριστιανός I, 8, 23; 38, 3; 45, 1;
53, 7 — III, 12, 1; 16, 3 — IV, 1, 1
V, 1, 1; 2, 1; 10, 2; 12, 5; 19, 8 —
VIII, 1, 21; 44, 4; 47, 71.

Χριστός I inscr.; 4, 1; 6, 12 — II, 6, 7;
7, 1; 20, 1, 10; 21, 9; 24, 3; 25, 9, 11;
26, 1, 5, 6; 27, 4, 5; 28, 3, 6; 30, 2;
32, 3; 36, 2, 6; 43, 2; 44, 3; 46, 2;
47, 2; 56, 1, 2; 57, 20; 59, 1, 2;
60, 3; 61, 4, 5 — III, 1, 2, 5; 5, 6;
7, 2, 8; 8, 3; 9, 3; 12, 3; 16, 3;
17, 4; 19, 4 — IV, 9, 2; 13, 2;
14, 2 — V, 1, 1, 2, 3, 5; 2, 2, 4;

4, 1 — V, 6, 8; 7, 18, 20, 23, 24;
9, 1; 16, 2; 17, 1; 19, 5; 20, 3, 4,
7, 12 — VI, 10, 1; 11, 1, 2, 3, 10;
13, 2; 15, 2; 16, 2; 18, 1; 19, 4;
22, 1; 24, 2; 25, 1, 2; 26, 1; 30, 2
— VII, 1, 2; 22, 1; 25, 6; 26, 4;
28, 1, 2; 30, 1; 33, 5; 34, 1; 35, 6, 10;
36, 1; 37, 1, 5; 38, 4, 7; 39, 1, 4;
40, 1, 3; 41, 4; 42, 3; 43, 4, 5;
44, 2; 45, 1, 3; 47, 3; 48, 2 — VIII,
1, 3, 6, 9, 10, 12; 3, 2; 4, 5; 5, 3, 7;
6, 5, 6, 8, 11, 12, 13 etc.

Χριστός Ἰησοῦς VII, 32, 5; 49 —
VIII, 15, 5; 39, 4; 46, 3, 12.

Ὠσηέ II, 17, 6.

INDEX VOCABULORUM.

- ἄβανανσος* II, 3, 3.
ἄβασίλεντος VIII, 5, 1; 12, 6.
ἄβλασφήμητος II, 43, 4.
ἄβλεψία V, 16, 2.
ἄβονλία V, 12, 6.
ἄβρωτος IV, 10, 2.
ἄβυσσος II, 22, 12 — VII, 34, 2 — VIII, 7, 6; 12, 13.
ἄγαθοεργέω VI, 27, 5.
ἄγαθόν, τὸ I, 8, 3 — II, 13, 3; 17, 6; 34, 7; 55, 2 — III, 13, 1 — IV, 5, 4 — VI, 9, 3 — VII, 18, 2; 20, 1; 33, 1; 36, 3 — VIII, 12, 6. 46. 48; 13, 10.
ἄγαθός I, 2, 3 — II, 5, 6; 6, 7; 12, 3; 14, 5; 15, 1; 20, 1. 8. 10; 21, 1; 23, 4; 24, 7; 38, 2; 63, 4 — III, 3, 1; 4, 2 — IV, 14, 1 — V, 7, 4; 14, 3; 20, 2; 22, 5 — VI, 24, 1 — VII, 2, 6; 8, 3; 18, 1; 20, 2; 35, 1; 45, 2; 49 — VIII, 5, 1; 6, 5; 9, 5 etc.
ἄγαθότης VII, 43, 4 — VIII, 9, 8; 12, 7. 20.
ἄγαθωσύνη II, 21, 8; 22, 12. 14; 53, 9.
ἄγαλλίαμα VII, 36, 4 — VIII, 29, 3.
ἄγαλλιάομαι II, 56, 3 — V, 3, 2; 10, 1.
ἄγαλλιασις II, 32, 3; 41, 4 — V, 10, 2; 20, 8 — VIII, 9, 5.
ἄγαμία VI, 10, 2.
ἄγαμος III, 4, 4 — VI, 17, 1 — VIII, 32, 4; 47, 26.
ἄγανάκτησις II, 48, 3.
ἄγαπάω I, 2, 3 — II, 3, 3; 20, 1. 2; 24, 5; 25, 3; 36, 1. 4; 53, 6 — IV, 12, 2. 3. 4 — V, 6, 3; 15, 2 — VI, 20, 10; 23, 1; 29, 3 — VII, 1, 1; 2, 1. 2; 5, 3; 18, 2; 32, 5 — VIII, 11, 3; 39, 4; 43, 3; 44, 2; 48, 3.
ἀγάπη II, 15, 2; 20, 2; 28, 1; 43, 3 — IV, 2, 2 — V, 1, 1 — VI, 13, 3; 18, 9; 23, 2; 29, 1 — VII, 18, 1; 26, 2. 4; 32, 1 — VIII, 5, 11; 11, 3; 12, 4; 46, 16.
ἀγαπητικός II, 3, 3; 49, 4 — III, 19, 5. 6.
ἀγαπητός I, 2, 4 — II, 7, 1; 24, 3 — III, 17, 4 — IV, 10, 4 — V, 12, 4; 19, 5; 20, 2. 8 — VI, 2, 1; 12, 15; 28, 1 — VIII, 12, 31; 41, 8.
ἀγγαρεύω VII, 2, 5.
ἀγγελία III, 19, 1.
ἄγγελος II, 24, 3; 28, 7; 30, 2; 55, 1 — V, 4, 1; 16, 3; 20, 12 — VI, 12, 5; 16, 3 — VII, 32, 4; 35, 3; 38, 7; 41, 2 — VIII, 7, 6; 12, 7. 8. 27. 30; 41, 5; 46, 5.
ἄγγελος ὁ ἐπὶ τῆς εἰρήνης VIII, 36, 3; 38, 2.
ἀγγελτήρ II, 25, 7.
ἀγέλη VII, 35, 2.
ἀγενής II, 58, 6.
ἀγέννητος VI, 10, 2 — VII, 39, 2; 41, 4; 42, 3; 44, 2; 47, 2 — VIII, 5, 1; 6, 8. 11; 12, 6. 7; 14, 3; 48, 3.
ἀγιάζω II, 25, 15 — III, 18, 2 — VII, 24, 1; 35, 9; 39, 4; 42, 3; 43, 5 — VIII, 8, 5; 11, 6; 12, 37; 13, 10; 15, 5. 8; 29, 3; 34, 8; 41, 4.
ἀγίασμα II, 28, 7 — VI, 5, 3 — VIII, 5, 4.
ἀγιασμός VI, 30, 7.

- ἄγιοι, οἱ* II, 25, 15. 16 — IV, 9, 2 — V, 1, 3; 4, 1; 7, 4. 9. 23 — VII, 2, 7; 9, 2; 10, 1; 32, 4; 39, 3; 41, 7 — VIII, 12, 43; 13, 12; 40, 3.
- ἄγιον, τὸ* II, 28, 8. 9 — V, 12, 6 — VI, 15, 4 — VII, 40, 1 — VIII, 9, 5; 13, 12.
- ἄγιος* I, 7, 1 — II, 20, 7; 22, 7; 24, 4; 25, 7; 26, 1; 32, 3; 33, 2; 41, 4; 57, 1. 20; 61, 5 — III, 1, 4; 14, 1; 16, 1. 2. 3. 4 — IV, 14, 2 — V, 1, 2; 8, 1; 13, 4; 15, 1 — VI, 2, 6; 5, 5; 15, 4; 19, 2. 3. 4; 29, 1; 30, 2. 5 — VII, 22, 2. 5; 26, 2. 3. 4. 6; 33, 2. 6; 35, 3. 4. 9. 10; 41, 6; 47, 3 — VIII, 1, 1. 15; 2, 1; 4, 5; 5, 5. 6. 7; 6, 6. 7. 13; 8, 3. 5; 9, 3 etc.
- ἄγνεία* VI, 12, 3; 20, 9 — VIII, 12, 44; 15, 5.
- ἄγνόημα* III, 9, 3.
- ἄγνοια* V, 15, 1; 17, 2 — VI, 5, 1; 15, 6 — VII, 18, 1; 25, 7; 30, 1; 36, 5; 38, 7 — VIII, 2, 2. 4; 11, 3; 12, 32; 47, 40.
- ἄγνός* II, 18, 5 — III, 3, 1; 7, 6; 18, 1 — IV, 14, 3 — VI, 28, 4 — VIII, 6, 5; 9, 4.
- ἄγνωστος* VI, 8, 2; 10, 1; 11, 1.
- ἄγορά* I, 6, 13; 7, 4.
- ἄγορασμός* IV, 9, 2.
- ἄγράμματος* II, 1, 2.
- ἄγρεύω* I, 3, 2. 8.
- ἄγριος* II, 56, 4.
- ἄγρός* I, 1, 2. 5; 4, 2 — VII, 3, 3.
- ἄγρουπνέω* III, 7, 7 — V, 19, 3 — VII, 18, 2.
- ἄγρουπνία* II, 56, 3.
- ἄγχινοια* I, 6, 4.
- ἄγωγή* II, 41, 5 — III, 8, 2.
- ἄγων* V, 6, 10 — VI, 2, 1 — VIII, 32, 15; 41, 8.
- ἄγωνίζομαι* II, 14, 6.
- ἄδεια* II, 47, 1.
- ἀδελφή* I, 7, 3; 10, 4 — II, 58, 1 — III, 6, 2; 12, 4 — VIII, 2, 9; 47, 19.
- ἀδελφιδῆ* VIII, 47, 19.
- ἀδελφός* II, 6, 13; 7, 2; 15, 3; 17, 2; 21, 7; 27, 6; 29; 36, 9; 37, 3. 6; 41, 3. 6; 43, 1. 2; 46, 2. 3. 5; 49, 1; 52, 2; 53, 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9; 54, 1; 55, 2; 57, 2; 58, 1. 4 — III, 19, 3. 4. 5 — IV, 1, 1; 2, 2; 8, 4; 12, 4 — V, 1, 1. 2. 8; 2, 1; 5, 3; 10, 1; 13, 1; 17, 1; 20, 6 — VI, 4, 2; 9, 1; 12, 1. 2. 3. 4. 14. 15; 13, 2; 14, 1; 30, 2 — VII, 5, 3. 5; 12, 4; 15, 2; 38, 2. 9 — VIII, 1, 17; 6, 1; 9, 2; 10, 13 etc.
- ἀδελφικός* III, 12, 2.
- ἀδελφοκτόνος* VIII, 12, 21.
- ἀδέσποτος* VII, 44, 2 — VIII, 5, 1; 12, 6.
- ἄδης* II, 13, 2; 27, 5 — VI, 3, 2; 18, 2.
- ἀδιάδοχος* VII, 35, 9.
- ἀδιάλειπτος* VIII, 10, 5.
- ἀδιάπτωτος* II, 28, 9.
- ἀδιάνευστος* VII, 35, 10.
- ἀδίδακτος* VIII, 12, 7.
- ἀδικέω* I, 2, 2 — II, 14, 4. 19; 21, 7 — VI, 28, 3 — VIII, 32, 10; 47, 27.
- ἀδικήμα* II, 14, 4; 17, 1; 46, 5; 53, 7.
- ἀδικία* I, 1, 2 — II, 1, 1. 8; 6, 5; 14, 18. 19; 22, 13; 48, 3 — III, 4, 6 — IV, 6, 5. 7 — V, 14, 12 — VI, 7, 4; 24, 1; 27, 8; 28, 2 — VII, 16; 39, 3. 4; 43, 2.
- ἄδικος* I, 2, 3 — II, 10, 2; 14, 5. 7. 9. 13; 17, 4; 21, 3. 7; 42, 3. 4; 48, 3; 51, 2; 52, 2; 53, 5 — III, 8, 3 — IV, 4, 4; 6, 5; 7, 5 — V, 7, 4; 9, 1; 14, 12 — VI, 2, 3; 11, 9; 23, 2 — VII, 2, 6; 3, 2; 5, 4 — VIII, 12, 7; 47, 80.
- ἀδόκιμος* II, 8, 2.
- ἄδολος* II, 21, 1.
- ἄδοξία* V, 7, 7 — VII, 24, 3.
- ἀδρανής* IV, 2, 1.
- ἀδύνατος* III, 19, 1. 5.
- ἀδωροδόκητος* VII, 35, 10.
- ἀέναος* VII, 33, 3; 35, 9 — VIII, 12, 14.
- ἄζυμον* VIII, 47, 70.

- ἀηδία* VIII, 44, 4.
ἀήρ VI, 3, 1; 9, 2. 3 — VII, 34, 7; 35, 5 — VIII, 12, 10. 26. 48; 13, 7; 15, 4.
ἀθανασία V, 6, 2 — VI, 6, 4; 7, 3; 30, 7 — VII, 26, 2 — VIII, 12, 19.
ἀθάνατος V, 7, 8; 19, 8 — VI, 10, 1; 11, 7 — VII, 27, 2; 38, 5 — VIII, 12, 17. 33; 16, 3; 41, 4.
ἀθέμιτος VI, 1, 1; 4, 2; 11, 8 — VIII, 9, 2. 5.
ἄθεος II, 21, 2 — VI, 9, 6; 18, 1. 3; 25, 1.
ἀθεότης III, 9, 3 — VI, 10, 1.
ἀθεράπεντος II, 63, 6.
ἄθεσμος V, 2, 2.
ἀθετέω II, 20, 1; 57, 14 — III, 9, 2 — VI, 8, 2 — VIII, 46, 1.
ἄθλησις V, 1, 5 — VIII, 13, 6.
ἄθλιος V, 4, 1.
ἄθλος V, 6, 10; 7, 10.
ἄθραυστος III, 16, 4.
ἀθυμία II, 21, 3 — V, 14, 8.
ἀθῶος I inscr. — II, 22, 9; 23, 1; 37, 4; 42, 1; 44, 1; 50, 2; 52, 1 — V, 7, 31; 19, 4 — VII, 2, 8.
ἀθώω II, 15, 1; 36, 5.
αἰγυπτιακός V, 7, 15.
αἰδήμων III, 7, 7.
αἶδιος II, 52, 2 — V, 6, 7 — VI, 11, 1 — VII, 33, 3; 35, 10; 39, 3 — VIII, 10, 3; 12, 7; 48, 2.
αἰδῶ I, 9, 1. 2; 10, 3 — II, 10, 5; 57, 21 — VIII, 13, 14.
αἰκία V, 2, 3.
αἶμα II, 6, 9. 10; 14, 16. 17; 21, 4. 7; 22, 9; 42, 6; 51, 2; 52, 1 — V, 9, 2; 16, 7; 17, 1; 19, 4 — VI, 12, 13. 15; 22, 3. 6. 8; 23, 5; 27, 3 — VII, 20, 1 — VIII, 47, 63.
αἶμα (*Χριστοῦ*) I inscr. — II, 33, 2; 57, 20. 21; 61, 4 — V, 1, 2; 14, 7 — VI, 15, 4 — VII, 25, 4; 26, 4 — VIII, 11, 5; 12, 37. 39. 40; 13, 15; 14, 2; 41, 8.
αἰμορροέω VI, 28, 7.
αἰμωδιάω II, 14, 14.
αἴνεισις VI, 22, 6.
αἰνέω II, 56, 2 — VII, 45, 2; 47, 2; 48, 1. 2 — VIII, 7, 6; 12, 48.
αἶνος II, 55, 2; 59, 3 — IV, 5, 4 — VII, 36, 5; 48, 3 — VIII, 12, 9; 13, 10; 15, 9.
αἶνιγμα VIII, 46, 5.
αἶξ II, 57, 12.
αἶρεσις II, 6, 17; 21, 3; 58, 1 — VI, 1, 1; 4, 1; 5, 5; 6, 1; 6, 8; 7, 1; 9, 6; 12, 1 — VII, 38, 7 — VIII, 1, 11.
αἶρεσιώτης II, 21, 2 — VI, 5, 1; 18, 1; 25, 1; 26, 1.
αἶρετικός II, 61, 1; 62, 3 — VI, 15, 1 — VIII, 34, 12; 47, 45. 46. 62. 65. 68. 75.
αἶρω I, 1, 9 — VII, 47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 1.
αἶσθησις I, 3, 3 — III, 19, 7 — VII, 34, 6 (*πένταθλος*) — VIII, 12, 17.
αἰσθητός VII, 42, 3 — VIII, 12, 7. 49; 37, 2.
αἰσχροκερδής II, 6, 1; 9, 2; 50, 1 — III, 7, 7.
αἰσχρολογία V, 10, 1 — VII, 18, 1.
αἰσχρολόγος VII, 6, 4.
αἰσχύνη V, 7, 3 — VII, 13, 2 — VIII, 1, 10.
αἶτημα V, 20, 17 — VIII, 6, 5; 15, 8.
αἰτία V, 14, 10 — VI, 20, 6 — VIII, 1, 4. 18; 5, 1; 12, 6. 49; 27, 3; 32, 2; 47, 8. 14.
αἶτιος I, 3, 5. 6 — II, 10, 2; 36, 3; 41, 8 — III, 17, 2 — V, 6, 5; 14, 13 — VI, 11, 3 — VII, 9, 1; 15, 1; 31, 2; 35, 10; 36, 6 — VIII, 47, 8. 53.
αἶχμαλωτίζω III, 6, 5.
αἶχμάλωτος IV, 9, 2.
αἰὼν I, 1, 3; 8, 2 — II, 14, 11; 21, 7; 22, 6. 7. 14; 27, 4; 35, 3 — III, 4, 9; 18, 2 — IV, 5, 4 — V, 6, 3. 10; 7, 1; 16, 2. 3; 19, 7; 20, 2. 9 — VI, 10, 2; 12, 13; 18, 3; 26, 1. 3; 30, 2. 8. 10 — VII, 24, 1; 25, 4; 27, 2; 33, 3. 4. 7; 34, 1; 38, 6. 8;

- 41, 5. 6. 7; 43, 4; 45, 2. 3; 46, 15;
48, 3; 49 — VIII, 1, 10; 3, 2;
5, 1. 7; 6, 13; 7, 6. 8; 8, 5 etc.
- αἰῶνες* = *πνεύματα* VIII, 12, 8.
- αἰώνιος* I inscr.; 3, 3. 7; 6, 11; 7, 11;
25, 15; 28, 9; 33, 3; 47, 3; 52, 2;
55, 2; 60, 1. 7; 61, 1 — III, 1, 5;
12, 2 — IV, 3, 3; 7, 4 — V, 1, 8;
4, 1; 6, 5. 7; 7, 3. 7; 19, 7. 8 —
VI, 26, 3; 30, 7 — VII, 25, 3. 6;
32, 5; 33, 2. 6; 35, 7; 39, 3 —
VIII, 5, 5; 9, 5 etc.
- ἀκάθαρτος* II, 25, 16; 28, 8 — VI,
4, 3; 12, 6; 20, 8; 27, 4. 6 —
VIII, 7, 2.
- ἀκαιροεπόπιης* I, 4, 1.
- ἀκαιροπεριπάτητος* I, 5, 1 — IV, 14, 3.
- ἀκαιρος* I, 3, 6.
- ἀκακος* III, 5, 1 — VII, 8, 3.
- ἀκάματος* VII, 35, 9.
- ἄκανθα* VI, 5, 2 — VII, 40, 2 —
VIII, 44, 3.
- ἀκατάγνωστος* VIII, 22, 4; 25, 2;
36, 3.
- ἀκατανάγκαστος* VI, 20, 2.
- ἀκατάπανστος* III, 7, 6 — VIII, 12, 27.
- ἀκατασκεύαστον* VII, 34, 1.
- ἀκαταστασία* II, 43, 3 — VI, 5, 5 —
VIII, 46, 12.
- ἀκατονόμαστος* VI, 10, 1.
- ἀκλνδώνιστος* VIII, 10, 4; 12, 40.
- ἀκμαῖος* IV, 2, 1.
- ἀκμή* III, 2, 1 — IV, 11, 6.
- ἀκοή* II, 49, 5; 57, 13; 58, 4 — III,
7, 6 — V, 16, 4. 10 — VI, 22, 5 —
VII, 38, 4 — VIII, 12, 7. 10.
- ἀκοινώνητος* VIII, 47, 10.
- ἀκόλαστος* IV, 11, 5.
- ἀκολονθία* III, 9, 4 — VII, 42, 1 —
VIII, 46, 10.
- ἀκούσιος* II, 48, 2 — VIII, 9, 3; 41, 2.
- ἀκρασία* III, 2, 2 — VI, 28, 3.
- ἀκρίβεια* II, 44, 2.
- ἀκρισία* II, 10, 3; 21, 3.
- ἄκριτος* II, 10, 1; 14, 3; 21, 2 —
VII, 37, 2.
- ἀκρόαμα* II, 61, 2 — VI, 22, 5.
- ἀκροβυστία* VI, 14, 5.
- ἀκρογωνιαῖος* V, 16, 10.
- ἀκρόδρα* VII, 29, 3.
- ἀκροστίχιον* II, 57, 6.
- ἀκροώμενοι* VIII, 6, 2; 12, 2.
- ἀκρωτηριάζω* VIII, 47, 22. 23. 24.
- ἀλαζονεία* VII, 6, 6; 18, 1.
- ἀλαζών* I, 3, 2 — II, 21, 1; 24, 7.
- ἀλεκτοροφωνία* V, 18, 2; 19, 2. 3 —
VII, 31, 5 — VIII, 34, 1.
- ἄλεκτος* VI, 10, 1; 11, 1.
- ἄλεκτρονών* V, 19, 3 — VIII, 34, 7.
- ἄλέκτωρ* V, 14, 6. 20.
- ἀλήθεια* II, 27, 6; 42, 1; 44, 1 —
III, 4, 4; 13, 1; 19, 5 — IV, 4, 3;
5, 4 — V, 6, 5; 7, 4; 9, 1. 2; 17, 2;
20, 3. 8 — VI, 9, 5; 16, 3; 27, 4. 5
— VII, 18, 1; 22, 5; 26, 4; 32, 2;
33, 3. 4; 35, 9; 37, 1; 39, 3. 4;
45, 3 — VIII, 4, 5; 7, 6; 9, 9;
10, 6; 11, 6; 12, 40; 15, 3; 18, 1;
47, 47.
- ἀληθεύω* II, 38, 1.
- ἀληθής* I, 1, 7 — II, 4, 6; 8, 4; 46, 6;
49, 4; 50, 2; 58, 1 — III, 12, 2 —
IV, 3, 1; 4, 1; 14, 2 — V, 12, 6;
15, 3 — VI, 9, 4; 16, 3 — VII,
31, 6 — VIII, 2, 7; 4, 5; 12, 29.
- ἀληθινός* II, 6, 17; 56, 1 — III, 3, 1
— V, 6, 10; 9, 2; 16, 6 — VI, 23, 1
— VII, 26, 3; 28, 5; 36, 2; 41, 4
— VIII, 1, 1; 5, 1; 6, 11; 8, 5;
15, 7; 18, 1; 39, 3.
- ἀλιεύς* II, 63, 1.
- ἀλίσγημα* VI, 12, 13.
- ἀλίσκω* II, 42, 5.
- ἄλλαγμα* IV, 7, 2 — VI, 28, 4.
- ἄλλογενής* II, 27, 1.
- ἄλλότριος* = *διάβολος* VII, 1, 3 —
VIII, 6, 6; 7, 2; 12, 47; 15, 8.
- ἄλλόφυλος* V, 19, 4.
- ἄλμη* VIII, 12, 22.
- ἄλογος* II, 14, 3; 19, 2; 35, 1; 36, 1;
48, 2; 57, 12 — V, 7, 10; 12, 2
— VI, 10, 2; 28, 2 — VIII, 1, 11.

- ἀλοιδόρητος* I, 10, 4.
ἄλς V, 18, 1.
ἄλσος II, 22, 5. 7.
ἄλων VII, 29, 1.
ἄλώπηξ VI, 13, 2; 18, 4.
ἄλως II, 25, 5; 35, 4 — VII, 37, 3.
ἁμαρτάνω I, 3, 3. 4. 6; 6, 9; 8, 18. 19
— II, 6, 13; 7, 1. 2; 9, 1. 2; 10, 4. 5;
11, 2; 12, 1. 3; 13, 1; 14, 3. 4. 5.
15. 18. 19; 15, 1. 2. 3; 16, 1. 2. 3;
17, 3. 5; 18, 1. 2. 5. 7; 20, 6. 7. 10;
21, 4. 6; 22, 1. 12. 13. 14; 23, 2;
24, 2. 3. 6; 33, 3; 41, 1. 5; 46, 5;
47, 2; 50, 2. 3; 53, 2 — IV, 11, 5
— V, 7, 13 — VI, 6, 3; 15, 6; 17, 2
— VII, 35, 1; 43, 4 — VIII, 9, 8. 9;
12, 25; 47, 27.
ἁμάρτημα II, 15, 4; 16, 2. 4; 48, 2. 3
— VI, 28, 2 — VII, 6, 3; 14, 3 —
VIII, 12, 39; 41, 2.
ἁμαρτία I, 3, 7; 8, 18 — II, 6, 10. 12;
7, 1; 12, 3; 13, 1. 2; 14, 19; 16, 4;
17, 4. 6; 18, 2. 5. 6; 20, 4. 9. 11;
21, 5. 6; 22, 9; 23, 1; 24, 2. 5;
25, 7. 9. 10. 14. 15; 33, 2. 3; 35, 1.
3. 4; 40, 2; 41, 4; 48, 1; 53, 2. 6. 7;
60, 6; 62, 2 — III, 4, 6. 7; 18, 1
IV, 6, 2; 7, 1 — V, 8, 2; 15, 4;
16, 7; 20, 19 — VI, 11, 4; 15, 3;
28, 2 — VII, 5, 3; 6, 1; 12, 1;
37, 2; 39, 4; 41, 8; 42, 2. 3; 43, 4. 5;
47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 10; 5, 7;
9, 4; 46, 7; 47, 52.
ἁμαρτωλὸς II, 12, 2; 13, 5; 21, 9;
22, 12. 13; 24, 5; 61, 1 — IV, 6, 7;
8, 2 — V, 14, 8 — VI, 18, 7 —
VII, 14, 3 — VIII, 9, 5. 8; 47, 52.
ἁμαχος II, 1, 2.
ἁμείλικτος II, 14, 3.
ἁμέλεια II, 17, 6 — IV, 11, 5 —
VIII, 46, 4.
ἁμεμπτος II, 26, 5 — III, 3, 1 —
VI, 14, 3; 15, 1; 16, 4 — VII, 26, 3;
30, 2; 33, 2 — VIII, 4, 2; 5, 6. 7;
10, 9; 11, 4; 12, 49; 18, 3; 41, 8;
48, 3.
ἁμεσίτεντος VII, 35, 9 — VIII, 12, 7.
ἁμετανάνενστος VII, 35, 9.
ἁμετανόητος II, 41, 9 — VI, 18, 1.
ἁμετάπειστος V, 8, 2.
ἁμετάπιστος VII, 35, 10.
ἁμέτροητος II, 22, 12.
ἁμετρία II, 40, 3 — VI, 23, 2 —
VII, 6, 3.
ἁμετρος II, 46, 8 — V, 10, 1 — VI, 20, 6.
ἁμῆν I, 1, 3 — II, 14, 11; 22, 14 —
III, 7, 8; 18, 2 — IV, 5, 4 — V,
6, 10; 14, 2. 6 — VI, 30, 10 —
VII, 24, 1; 25, 4; 27, 2; 38, 8; 45, 3;
46, 15; 48, 3; 49 — VIII, 3, 2; 5, 8;
6, 13; 7, 8; 8, 5; 9, 10; 11, 6;
12, 27. 51; 13, 10. 11. 13. 15; 15,
5. 9; 16, 5; 18, 3; 20, 2; 21, 4;
22, 4; 29, 3; 37, 3. 6; 38, 5; 39, 4;
40, 4; 41, 5. 8; 48, 3.
ἁμητὸς II, 63, 2. 4.
ἁμμος VII, 33, 4; 35, 2 — VIII, 12, 13.
ἁμνήστεντος VIII, 47, 67.
ἁμνηστία II, 12, 3.
ἁμνὸς II, 15, 4 — VII, 47, 3; 48, 2.
ἁμοιβή II, 52, 2.
ἁμόλυντος III, 7, 6 — VI, 11, 6.
ἁμπελος VI, 13, 2; 28, 5.
ἁμπελῶν I inscr. — II, 15, 4 — V,
16, 9 — VI, 5, 2. 3; 18, 4.
ἁμύητος II, 57, 21 — VII, 25, 5. 6;
39, 1 — VIII, 34, 11.
ἁμυνα II, 52, 1 — VI, 23, 2 — VII, 2, 4.
ἁμφιασμὸς II, 25, 1.
ἁμφίβιος VII, 34, 5.
ἁμφιέννημι IV, 9, 2.
ἁμωμος II, 3, 1; 20, 4. 10; 25, 9;
37, 2; 57, 1; 61, 5 — III, 19, 1 —
VI, 19, 2; 23, 7 — VII, 47, 3; 48, 2
— VIII, 12, 36; 15, 4; 16, 5.
ἀναβίωσις VII, 32, 3.
ἀναγεννάω II, 26, 4; 33, 2.
ἀναγέννησις VIII, 8, 5.
ἀναγινώσκω I, 5, 2; 6, 7 — II, 18, 5;
26, 3; 57, 5. 7. 8; 58, 4 — III, 7, 7
— V, 16, 3; 19, 3; 20, 3 — VI, 30, 4
— VIII, 22, 3. 4; 34, 10.

- ἀνάγκη* VI, 20, 3. 7; 21, 1 — VIII, 27, 3; 46, 4; 47, 54.
ἀνάγνωσις II, 39, 6; 54, 1; 59, 4 — VI, 30, 2 — VIII, 5, 11.
ἀνάγνωσμα II, 5, 4; 57, 6 — VIII, 42, 1.
ἀναγνώστης II, 28, 5; 57, 5 — III, 11, 1. 3 — VI, 17, 3; 27, 6 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 21, 1. 2; 28, 7. 8; 31, 2; 46, 13; 47, 26. 43. 69.
ἀνάδειξις II, 55, 1 — V, 13, 2 — VIII, 33, 7.
ἀνάδουσις III, 17, 3.
ἀνάθεμα II, 10, 4; 25, 16.
ἀναιδής I, 7, 6 — II, 14, 2 — III, 6, 4.
ἀναιμακτος II, 25, 7 — VI, 23, 5 — VIII, 5, 7; 46, 15.
ἀναιρεσις II, 51, 1.
ἀναιρέτης V, 14, 9.
ἀναισχυντος III, 6, 4; 7, 3; 15, 4.
ἀναίτιος II, 21, 8; 42, 6; 52, 1 — IV, 6, 4 — V, 14, 13.
ἀνακείμενος II, 56, 3 — III, 3, 1; 19, 5 — VIII, 11, 12.
ἀνακεφαλῶ I, 1, 4.
ἀνακρίνω II, 51, 2; 58, 1 — VIII, 47, 33.
ἀνάκρισις II, 52, 1.
ἀνακύκλησις VII, 36, 4.
ἀναλαμβάνω V, 7, 30; 19, 2 — VI, 12, 6; 30, 9 — VII, 41, 6; 46, 15 — VIII, 1, 10; 12, 34.
ἀναλγής II, 41, 8.
ἀνάληψις V, 20, 2. 4 — VII, 39, 5 — VIII, 33, 4; 46, 15.
ἀναλλοίωτος VII, 35, 9 — VIII, 15, 7.
ἀναλογία II, 16, 4 — V, 1, 3.
ἀνάλογος II, 34, 3; III, 19, 1.
ἀναμάρτητος II, 13, 1. 4; 14, 7; 18, 1. 4. 6; 24, 2 — VIII, 6, 8; 36, 3; 37, 3; 38, 2.
ἀνάμνησις V, 19, 7 — VIII, 12, 37; 42, 5.
ἀναμφίβολος III, 2, 2.
ἀνανδρία V, 14, 13.
ἄνανδρος IV, 4, 3.
ἀνανταγώνιστος VII, 35, 9.
ἀνάξιος II, 56, 4 — III, 8, 2. 3 — V, 14, 21 — VII, 24, 2 — VIII, 13, 10.
ἀναξυρις I, 3, 9. 10.
ἀνάπαντα VIII, 12, 9.
ἀνάπανμα III, 6, 5.
ἀναπαύομαι I, 10, 4 — II, 38, 2 — VI, 30, 7 — VIII, 11, 2; 13, 6; 41, 1. 2.
ἀνάπανσις I, 3, 7; 6, 11 — II, 21, 7 — V, 5, 4 — VI, 30, 3 — VIII, 34, 6; 37, 2.
ἀνάπηρος VIII, 47, 77.
ἀναπλήρωσις VIII, 12, 11; 16, 3.
ἀναριθμητος I, 7, 9.
ἀνάρμοστος I, 3, 11.
ἀναρχία VII, 24, 3.
ἄναρχος VI, 8, 2; 10, 2; 11, 1 — VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 11, 2; 12, 6. 7; 37, 2; 47, 49.
ἀναστάσιμος II, 59, 3 — V, 17, 2 — VII, 30, 1; 36, 2.
ἀνάστασις V, 7, 3. 4. 5. 7. 9. 12. 14. 15. 16. 19; 16, 7; 19, 7; 20, 1. 19 — VI, 6, 2; 10, 1; 11, 3. 9; 14, 2; 26, 3; 30, 4. 9 — VII, 25, 2; 36, 6; 38, 5; 41, 8; 43, 2 — VIII, 12, 20; 41, 4.
ἀνάστασις κυρίου II, 59, 4 — V, 7, 12. 30 — VI, 26, 1; 30, 9 — VII, 22, 6; 23, 3; 39, 5 — VIII, 1, 10; 12, 38; 33, 2. 3.
ἀνασταυρώ VI, 15, 4.
ἀναστρέφω II, 6, 12; 18, 3; 51, 2 — VI, 12, 12.
ἀναστροφή II, 6, 5; 18, 5; 23, 2; 38, 1; 39, 6; 49, 1. 4; 50, 1.
ἀνατολή II, 57, 3. 14 — V, 7, 15 — VI, 23, 5 — VII, 45, 2 — VIII, 12, 18.
ἀνατρεπτικός II, 61, 3.
ἀνατροπὲς IV, 6, 5.
ἀνατροπή II, 20, 2 — III, 5, 4 — VIII, 47, 82.
ἀνατροφή IV, 2, 1.
ἀναφαίρετος VIII, 10, 3.
ἀναφορὰ II, 59, 4 — VIII, 11, 11; 47, 3.
ἀνάψυξις II, 35, 1.
ἀναψύχω IV, 12, 4; 13, 1.

- ἀνδρεῖος* I, 6, 13; 8, 3. 15.
ἀνδρόγυνος I, 9, 1.
ἀνεγείρω V, 7, 12. 27. 28 — VI, 30, 8.
ἀνέγερσις VII, 37, 4.
ἀνέγκλητος II, 1, 1; 50, 1 — VIII, 5, 7; 11, 4; 12, 49; 18, 3; 41, 8; 48, 3.
ἀνειμένος II, 40, 2 — VIII, 41, 2. 5.
ἀνεκδιήγητος II, 25, 7.
ἀνελλιπής VI, 19, 2 — VIII, 12, 48. 50.
ἀνελλιπής VII, 35, 9 — VIII, 16, 5.
ἀνεμος VIII, 12, 15.
ἀνενδεής VI, 20, 4 — VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 12, 6. 39.
ἀνενδοίαστος V, 8, 2.
ἀνένδοτος VIII, 10, 5.
ἀνενέργητος II, 7, 1 — III, 18, 1 — V, 16, 7.
ἀνεξέλεγκτος II, 17, 4 — V, 14, 13.
ἀνεξικακία VI, 23, 2 — VII, 2, 4 — VIII, 1, 12.
ἀνεξίκακος II, 5, 4; 20, 7; 57, 1.
ἀνεξιχνίαστος II, 22, 12 — VII, 35, 9.
ἀνεπαίσχυντος II, 4, 1 — III, 19, 1. 3.
ἀνέπαφος II, 1, 1.
ἀνεπιβούλεντος VII, 35, 9.
ἀνεπίδεκτος VIII, 15, 7.
ἀνεπίληπτος II, 1, 1; 6, 5; 18, 6 — VIII, 4, 4.
ἀνεις III, 2, 3; 12, 3 — IV, 11, 1. 4 — V, 5, 3; 20, 14.
ἀνηκοῖα VIII, 48, 2.
ἀνηλεής II, 14, 3; 21, 1. 4; 24, 3.
ἀνήμερος II, 43, 4; 46, 4. 6.
ἀνήρ I, 3, 2. 11; 6, 13; 8, 1. 2. 3. 8. 9. 12. 15. 17. 21. 23; 9, 1; 10, 1. 2. 3 — II, 2, 2; 8, 2; 14, 4. 9. 11; 24, 3; 37, 6; 57, 10. 17; 63, 4 — III, 1, 4. 5; 2, 3; 6, 2; 9, 1; 16, 1. 2. 4 — IV, 2, 1; 4, 4 — V, 5, 4; 7, 13; 8, 2 — VI, 2, 4; 4, 3; 6, 6; 10, 3; 12, 3. 4. 7. 9. 12. 14; 14, 3; 28, 1. 3. 5. 8; 29, 1. 2. 4 — VII, 2, 6. 9; 4, 2; 8, 5; 31, 1; 36, 6 — VIII, 1, 10; 2, 9. 10; 11, 9. 10. 11; 20, 1; 25, 2; 32, 4. 5. 9; 46, 16; 47, 21.
ἄνθος V, 20, 10 — VI, 11, 10 — VII, 34, 4 — VIII, 12, 12.
ἀνθρακιά IV, 10, 1.
ἀνθρωπαρέσκεια IV, 1, 2.
ἀνθρωπάρεσκος II, 21, 1.
ἀνθρώπινος VII, 43, 4 — VIII, 12, 26; 47, 62. 76.
ἀνθρωποειδής II, 21, 2.
ἀνθρωποκτόνος II, 21, 3 — VIII, 7, 5.
ἄνθρωπος I, 1, 7; 3, 7. 8. 11 — II, 1, 1; 6, 4; 10, 2; 11, 1; 13, 2; 14, 4. 10. 12. 15; 17, 4; 18, 4. 12; 21, 2; 22, 12; 24, 3; 25, 7. 16; 27, 5; 33, 1; 36, 3; 42, 6; 43, 3; 47, 3; 52, 1. 2; 53, 6; 55, 2; 56, 1. 2; 57, 14; 58, 6; 61, 3 — III, 1, 5; 4, 4; 14, 3; 19, 6 — IV, 5, 2; 6, 5; 12, 2 — V, 1, 4; 4, 1. 2. 3; 6, 3. 10; 7, 4. 8. 19. 20. 23. 25; 12, 5; 14, 4; 20, 3. 5 — VI, 6, 6; 9, 3; 11, 4. 6. 10; 12, 15; 13, 3; 14, 3. 4; 20, 10; 22, 1; 27, 3. 4. 7. 8; 28, 5 — VII, 1, 2; 2, 3. 8; 5, 3; 8, 4; 12, 4; 13, 2; 20, 1; 22, 6; 25, 2; 26, 3; 31, 5; 32, 1; 32, 5; 33, 3; 34, 4. 6. 8; 35, 6; 36, 2. 5. 6; 38, 5. 6. 7; 39, 2. 3. 4; 43, 4 — VIII, 1, 1. 7. 9. 10; 2, 4; 3, 1; 4, 4; 9, 8 etc.
ἄνθρωπος θεοῦ I, 3, 10 — II, 25, 2; 37, 4; 47, 1; 57, 1 — V, 3, 4 — VI, 9, 4; 19, 2 — VIII, 1, 13.
ἀνιάτος II, 37, 2; 41, 9 — V, 6, 7 — VI, 18, 10.
ἀνίστημι II, 14, 2; 59, 3. 4; 60, 2 — V, 7, 1. 2. 6. 8. 11. 12. 18. 19. 20. 21. 23. 25. 26; 14, 3. 18. 19; 19, 6. 7; 20, 6. 10 — VI, 3, 1; 11, 4; 12, 4. 6. 7. 9; 13, 3; 23, 6; 26, 3; 29, 4; 30, 5. 8. 9 — VII, 25, 2; 36, 2. 6; 41, 6; 45, 1 — VIII, 1, 4. 6. 10; 6, 2; 7, 3; 8, 3; 9, 6; 10, 21; 12, 34; 13, 9; 32, 18; 33, 3; 36, 2. 3; 38, 1.

- ἀνόητος* III, 2, 3.
ἄνοια II, 27, 5.
ἀνοίκειος II, 43, 4.
ἀνομία I, 1, 1 — II, 6, 9; 10, 3; 14, 4. 17. 18. 19. 20; 16, 2; 22, 13. 14; 25, 10; 41, 4 — V, 12, 3 — VI, 5, 7; 18, 9; 28, 4 — VII, 32, 1; 39, 4 — VIII, 9, 9; 10, 19.
ἄνομος II, 6, 9; 7, 2; 8, 3; 9, 2; 14, 4. 18. 20 — V, 14, 15; 19, 1 — VIII, 12, 33.
ἀνόσιος IV, 10, 1 — VI, 1, 1; 11, 8.
ἀνοσιουργία VI, 10, 3.
ἀνταδικέω I, 2, 2.
ἀντάλλαγμα V, 4, 3.
ἀνταποδίδωμι II, 53, 6 — III, 4, 9 — VII, 2, 4; 12, 2.
ἀνταπόδομα VII, 18, 2.
ἀνταπόδοσις VI, 10, 1; 11, 3; 14, 2.
ἀνταποδότης VII, 12, 2.
ἀντιδικος II, 56, 3 — VI, 18, 2.
ἀντικείμενος = *διάβολος* III, 7, 1; 12, 2.
ἀντιλαμβάνομαι III, 3, 1 — V, 3, 1 — VII, 38, 1. 2. 3 — VIII, 6, 5; 15, 8; 16, 4.
ἀντιλήπτωρ VIII, 11, 5; 12, 45; 13, 10.
ἀντιλογία II, 42, 5; 45, 2; 47, 1. 2; 54, 1. 5 — V, 16, 9 — VIII, 47, 37.
ἀντίπαλος VI, 14, 4.
ἀντίτυπον VII, 25, 4.
ἀντίτυπος V, 14, 7 — VI, 30, 2.
ἀνύβριστος II, 50, 4.
ἀνυπόκριτος IV, 2, 2.
ἀνύποπτος III, 1, 1.
ἀνυπόστατος II, 22, 12.
ἄξια II, 10, 1; 11, 1; 23, 1; 26, 4; 41, 4 — III, 10, 2 — V, 7, 4 — VI, 27, 6; 30, 8 — VII, 23, 4; 38, 6 — VIII, 9, 5. 10; 31, 3; 46, 3. 14; 47, 29.
ἄξιόπιστος II, 54, 3 — V, 9, 2 — VI, 10, 2 — VIII, 47, 74.
ἄξιος II, 1, 3; 3, 4; 4, 2; 6, 5; 16, 2; 18, 3; 22, 13; 25, 1. 9; 34, 5; 41, 1; 54, 2 — III, 6, 4; 12, 2; 14, 5; 15, 1; 16, 1 — IV, 14, 2 — V, 1, 4; 4, 3 — VI, 9, 5; 18, 11; 27, 3 — VII, 24, 2; 28, 5; 31, 1; 42, 3 — VIII, 1, 4; 4, 4. 5; 8, 5; 9, 5; 12, 5. 6. 39; 15, 5; 28, 2; 32, 3; 47, 21. 77. 79. 82.
ἄξιωμα II, 18, 3; 27, 5; 28, 5; 36, 9 — VIII, 1, 22; 23, 4; 46, 3. 17; 47, 76.
ἄοκνος II, 63, 1. 4 — IV, 3, 3.
ἄόρατον VII, 41, 5.
ἄόρατος VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 15, 7.
ἄοργησία II, 53, 9.
ἄοργητος II, 3, 2; 24, 7; 49, 4; 53, 1 — III, 5, 1.
ἀπαγορεύω I, 3, 10 — IV, 7, 2 — V, 11, 2; 12, 1. 6 — VI, 23, 2. 4; 24, 5; 28, 4. 5 — VIII, 12, 20; 47, 61.
ἀπαθής II, 24, 3 — V, 7, 12 — VIII, 12, 33.
ἀπαιδευσία II, 6, 12.
ἀπαιδευτος II, 5, 3.
ἀπαλγέω I, 8, 19 — II, 12, 3.
ἀπαραλόγιστος II, 25, 12 — VIII, 11, 6.
ἀπαρτηρήτως VI, 29, 4; 30, 2. 7.
ἀπαρέσκω I, 3, 12.
ἀπαρχή II, 25, 2. 6. 15. 16; 26, 1. 2; 27, 6; 28, 2; 34, 6; 35, 4 — VII, 29, 1. 3 — VIII, 10, 12; 30, 1. 2; 40, 1. 2; 47, 4.
ἀπάροχομαι IV, 9, 1.
ἀπάτη I, 3, 9 — II, 6, 1; 62, 1 — III, 18, 1 — VI, 9, 3; 16, 2. 4; 18, 4. 9. 10 — VIII, 11, 6; 12, 20. 33.
ἀπατηλὸς II, 43, 4.
ἄπανστος VII, 35, 10 — VIII, 12, 48.
ἀπαντομολέω II, 63, 4.
ἀπειθής III, 15, 4.
ἀπειλή II, 22, 12; 41, 6; 48, 1 — VIII, 7, 6.
ἀπείραστος II, 8, 2.
ἀπειρία II, 19, 1.
ἄπειρος II, 15, 4 — III, 5, 5 — VI, 8, 2; 10, 2.
ἀπερίγραφος VII, 35, 9.

- ἀπερίστατος* III, 3, 2.
ἀπέχομαι I, 1, 2; 3, 6. 12; 6, 1. 6. 7
 — II, 62, 4 — IV, 7, 5 — VI, 10,
 2. 3; 12, 13. 15; 18, 1; 19, 1; 26, 1;
 27, 7 — VII, 2, 4; 40, 1 — VIII,
 47, 51.
ἀπηγής II, 15, 1; 57, 1.
ἀπιστία II, 39, 4; 60, 3 — V, 16, 2. 8;
 19, 8.
ἀπιστος I, 10, 1 — II, 5, 6; 8, 1;
 46, 1. 2; 57, 21 — III, 5, 6; 16, 1
 — IV, 4, 3 — V, 15, 4 — VI, 15, 5
 — VIII, 1, 2. 3. 4. 17; 6, 2; 12, 2;
 23, 4; 32, 12; 34, 8; 47, 27. 46.
ἀπλανής I inscr. — VII, 45, 3.
ἀπληστία III, 7, 6.
ἀπληστος II, 25, 3 — III, 7, 3. 7.
ἀπλοῦς I, 1, 7 — II, 35, 3 — III,
 4, 2 — VI, 19, 2.
ἀποβάλλω II, 13, 3; 57, 14 — III,
 1, 4 — VI, 1, 2 — VIII, 23, 4;
 32, 3. 7. 8. 9. 10 etc.
ἀπόβλητος II, 47, 3 — VIII, 12, 44;
 15, 8.
ἀποβολή VI, 27, 7.
ἀπογινώσκω I, 8, 19 — II, 39, 4.
ἀπόδειξις V, 7, 15 — VIII, 1, 4.
ἀποδίδωμι I, 1, 5 — II, 1, 1; 22, 8;
 41, 4; 46, 1 — III, 1, 3; 14, 1 —
 IV, 3, 2; 14, 1 — V, 1, 3; 7, 27;
 20, 2 — VI, 7, 3; 22, 6 — VII,
 32, 4 — VIII, 9, 5; 10, 5; 12, 38.
ἀπόδοσις VIII, 12, 10.
ἀποθήκη IV, 5, 3 — VII, 29, 1.
ἀποθήσκω II, 6, 9; 7, 1; 12, 2;
 14, 10. 15. 17. 18. 19. 20; 18, 2;
 22, 2; 26, 2 — III, 7, 3 — V, 17, 1
 — VI, 11, 4; 28, 4; 30, 6 — VII,
 25, 2; 36, 2. 6; 41, 6 — VIII, 1, 10;
 6, 13; 12, 33.
ἀποκαθίστημι II, 41, 2. 4; 56, 4 —
 VIII, 9, 4. 5. 10; 10, 14.
ἀποκάλυψις I, 6, 13 — III, 13, 1 —
 VII, 48, 4 — VIII, 26, 2.
ἀποκόπτω II, 41, 7. 8. 9.
ἀπόκρονος VI, 16, 3.
ἀποκτείνω II, 37, 4; 42, 1 — IV, 11, 2
 — V, 4, 4; 16, 9 — VI, 24, 2;
 28, 4 — VII, 3, 2; 5, 5 — VIII,
 47, 66.
ἀπόλλυμι I, 6, 11; 8, 21 — II, 3, 2;
 10, 5; 14, 11; 15, 3; 18, 6. 8; 20,
 5. 7. 8. 9; 24, 1; 39, 6; 41, 1. 3;
 55, 2; 56, 2; 60, 7; 62, 1 — V,
 4, 3. 4; 7, 2; 13, 4 — VI, 3, 2 —
 VII, 4, 4 — VIII, 12, 20. 26. 30.
ἀπολλύω VIII, 2, 3.
ἀπολογέομαι II, 18, 7; 25, 7; 51, 1;
 59, 3; 60, 4. 5; 61, 1.
ἀπολύω VIII, 9, 11; 15, 10 (*ἀπο-*
λύεσθε); 36, 1; 38, 1.
ἀπομαδαρώω I, 3, 11.
ἀπόνηρος II, 49, 4.
ἀπονηστεύω V, 13, 4; 14, 20;
 19, 7.
ἀπονησιζομαι V, 19, 2.
ἀποπομπάτων II, 35, 1.
ἀπόρρησις VIII, 11, 12.
ἀπορύνωσις VII, 22, 5.
ἀποσκευή VI, 3, 2.
ἀποσκληρώω II, 41, 9.
ἀποστάζω I, 7, 8.
ἀποστασία I, 6, 1.
ἀπόστασις V, 6, 7.
ἀποστατέω II, 20, 5; 60, 4.
ἀποστάτης VI, 9, 4 — VIII, 7, 2.
ἀποστέλλω II, 60, 5. 7 — III, 5, 3;
 9, 4; 16, 1 — V, 7, 28. 30; 16, 9;
 20, 2. 4 — VI, 8, 1; 11, 4; 12, 7.
 15; 15, 4 — VII, 22, 1; 25, 2;
 26, 3; 38, 7. 9; 41, 7; 43, 2. 4 —
 VIII, 1, 10; 46, 1; 47, 4. 74.
ἀποστερητής II, 6, 1.
ἀπόστημα II, 41, 8.
ἀποστολεὺς III, 17, 2.
ἀποστολικός VII, 41, 7 — VIII, 10, 4.
ἀπόστολος tit. I inscr. — II, 24, 4;
 26, 7; 28, 4; 39, 1 — VI, 9, 4;
 12, 1. 14. 15; 16, 1 — VII, 41, 7
 — VIII, 1, 2. 10. 21; 2, 8; 4, 1;
 5, 3. 5. 7; 12, 43; 15, 11; 32, 1;
 33, 8; 35, 1; 41, 5; 46, 13; 47, 85.

- ἀποστρέφω* II, 6, 9; 12, 2; 14, 2.
 19, 20; 15, 1. 4 — III, 8, 3 — IV,
 10, 4 — VII, 12, 3; 18, 2; 39, 3 —
 VIII, 9, 5. 8; 12, 21.
ἀποστροφή II, 14, 2 — V, 7, 7.
ἀποσπνάγωγος II, 43, 1 — III, 8, 3
 — IV, 8, 3.
ἀποταγή VII, 40, 1; 41, 3.
ἀποτάσσομαι II, 6, 3 — III, 18, 1 —
 V, 5, 3. 4; 6, 1 — VII, 41, 1. 2.
ἀπότομος II, 21, 1; 42, 5 — VI, 18, 3.
ἀποφαίνομαι II, 42, 4; 46, 5; 61, 3
 — IV, 6, 8 — V, 1, 4; 4, 2; 12, 4
 — VI, 18, 3. 8 — VIII, 47, 74.
ἀπόφασις II, 47, 2. 3; 48, 1; 50, 3;
 52, 2 — V, 14, 12. 14 — VI, 2, 1
 — VII, 2, 12 — VIII, 34, 3.
ἀποχή VI, 10, 2.
ἀπόχνημα I, 3, 10.
ἄπρακτος II, 7, 1.
ἀπρέπεια II, 43, 3 — III, 1, 2.
ἀπρεπής II, 61, 2; 62, 2 — III, 2, 1.
ἀπροσδεής VIII, 38, 4.
ἀπρόσιτος VI, 11, 1 — VII, 35, 9;
 47, 2 — VIII, 5, 1; 6, 11; 15, 7.
ἀπρόσκοπος II, 9, 1; 25, 3.
ἀπροσχάριστος VIII, 11, 6.
ἀπροσωπόληπτος II, 5, 1; 9, 1; 42, 5;
 47, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 11, 5.
ἀπώλεια II, 14, 12; 21, 3; 62, 1 —
 V, 6, 5; 14, 20 — VI, 4, 2; 7, 4;
 9, 3. 5; 16, 4.
ἀρά III, 15, 2 — IV, 7, 4.
ἀράομαι III, 15, 2.
ἀργέω II, 60, 3 — VI, 20, 11 —
 VII, 36, 5 — VIII, 33, 3-9.
ἀργία II, 4, 7; 36, 2; 60, 3; 63, 5 —
 IV, 4, 1 — VI, 20, 9; 22, 3; 23, 3
 — VII, 36, 4 — VIII, 47, 16.
ἀργός II, 1, 1; 4, 3. 5; 63, 1. 5. 6 —
 IV, 3, 3 — VII, 4, 3.
ἀργοφάγος II, 50, 1.
ἀργύριον III, 12, 4 — IV, 4, 2; 10, 1
 — V, 14, 5 — VI, 7, 4 — VII, 29, 3.
ἀργυρολογέω III, 7, 4.
ἀργυρονόμος II, 37, 2.
ἄργυρος VIII, 47, 73.
ἀργυροῦς V, 12, 2.
ἀρέσχεια I, 8, 13.
ἀρέσκω I, 3, 2. 7. 11. 12; 8, 2. 17.
 23 — III, 4, 6 — IV, 13, 1 —
 VIII, 4, 3.
ἀρεστός I, 1, 1; 8, 17 — II, 26, 5;
 42, 1 — VI, 23, 7.
ἀρετή II, 14, 15 — III, 7, 3 — V,
 15, 2 — VI, 28, 3 — VIII, 10, 3.
ἀριθμός II, 22, 13; 56, 2 — V, 15, 3
 — VI, 3, 1 — VII, 2, 9; 35, 1 —
 VIII, 5, 6; 12, 7. 15; 22, 3; 46, 15.
ἀριθμός τῶν σωζομένων V, 13, 3 —
 VIII, 5, 6.
Ἄριθμοὶ (βίβλος) I, 2, 1 — II, 25, 13
 — VIII, 47, 85.
ἀριστερὰ III, 14, 1 — VII, 28, 3.
ἄριστος VII, 40, 2 — VIII, 4, 2; 25, 2.
ἄρμα VII, 35, 4.
ἀρμόζω I, 6, 13 — II, 16, 2; 27, 6;
 57, 21; 62, 4 — IV, 11, 1 — VI,
 14, 3; 28, 5.
ἄρμονία III, 11, 3.
ἀρνέω I, 3, 4. 6 — II, 24, 4 — V,
 4, 1. 2; 6, 7; 7, 14 — VI, 6, 4;
 18, 4; 26, 1 — VIII, 23, 4; 47, 62.
ἄρνησις V, 6, 5.
ἀρνίον II, 20, 12; 24, 4; 43, 4; 56, 3
 — VI, 18, 10.
ἀρνός VI, 22, 3.
ἄρουρα VII, 40, 2.
ἀρπαγή III, 8, 2 — VI, 27, 8 — VII,
 18, 1 — VIII, 45, 1.
ἄρπαξ II, 6, 1 — III, 8, 2 — IV, 6, 3
 — VI, 13, 3 — VII, 4, 5.
ἄρραβῶν V, 7, 12; 19, 7 — VI, 30, 9.
ἄρρην VI, 28, 1. 4. 5.
ἄρρητοποιός VIII, 32, 11.
ἄρρητος VI, 10, 1.
ἄρρωστία VII, 37, 3 — VIII, 10, 14;
 12, 45.
ἄρσην V, 7, 20 — VI, 14, 3; 28, 1
 — VIII, 47, 51.
ἄρτιγενής V, 7, 15; 16, 7.
ἄρτιος II, 41, 6; 43, 3 — VIII, 11, 4.

- ἄρτος* II, 14, 4; 22, 10; 63, 5 — III, 4, 5; 18, 2 — IV, 6, 6. 7 — V, 7, 28; 18, 1; 20, 15 — VI, 22, 7 — VII, 24, 1; 25, 3; 29, 3 — VIII, 12, 36. 37. 38. 39.
ἄρνος II, 53, 5.
ἀρχάγγελος VI, 27, 6 — VII, 32, 3; 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
ἀρχαιογονία I, 6, 5.
ἀρχαῖος II, 41, 1. 2; 57, 14 — VI, 12, 4; 19, 1.
ἀρχέκακος VIII, 7, 2; 12, 23.
ἀρχή II, 26, 1. 2; 36, 2; 55, 1 — III, 9, 2 — IV, 13, 1 — V, 7, 18; 14, 13; 16, 3; 20, 9 — VI, 8, 1; 11, 10; 12, 5. 6. 9; 14, 3; 27, 9 — VII, 34, 1 — VIII, 5, 3; 12, 9. 22; 37, 3; 41, 2; 47, 83.
ἀρχαί = *πνεύματα* VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
ἀρχηγός VI, 3, 2.
ἀρχιερατεύω VIII, 5, 6.
ἀρχιερατικός VIII, 46, 4. 14.
ἀρχιερεὺς II, 27, 5; 29 — V, 6, 3; 14, 9 — VI, 1, 3; 5, 6. 7; 19, 3. 4 — VIII, 1, 14; 2, 2; 12, 23. 33; 46, 5. 6. 7. 13. 17.
ἀρχιερεὺς = *ἐπίσκοπος* II, 20, 1; 26, 3. 4; 27, 6; 57, 16. 18. 19 — VIII, 11, 1; 12, 4. 5. 28.
ἀρχιερεὺς Χριστός II, 25, 7; 26, 1; 27, 4 — V, 6, 10 — VI, 11, 10; 30, 10 — VII, 38, 3; 47, 2 — VIII, 12, 30; 46, 4. 12. 14. 17.
ἀρχιερωσύνη VI, 2, 6 — VIII, 46, 3. 8. 10.
ἄρχω II, 10, 3; 11, 1; 14, 12; 26, 4 — V, 13, 3. 4; 14, 1; 18, 1; 20, 10 — VI, 2, 5; 4, 2 — VIII, 1, 19; 12, 16. 24; 37, 5.
ἄρχων II, 11, 1; 17, 2; 19, 1; 22, 10; 25, 7; 26, 4; 28, 6; 34, 1; 45, 2; 48, 2; 57, 18 — V, 6, 3; 14, 10; 16, 3; 19, 5 — VI, 2, 3. 7; 10, 3 — VII, 2, 8; 16 — VIII, 1, 19; 4, 3; 5, 4; 15, 4; 37, 5; 47, 30. 55. 84.
ἄρωγός VIII, 11, 5.
ἄσαρκος VI, 26, 3 — VIII, 12, 31.
ἀσέβεια II, 14, 20; 17, 6; 21, 3; 62, 3 — III, 18, 1 — IV, 6, 6 — V, 5, 5; 19, 3 — VI, 4, 3; 15, 3; 26, 3; 27, 3. 8 — VII, 38, 7; 39, 3. 4; 40, 2; 42, 3 — VIII, 1, 10; 2, 3; 6, 6; 12, 17. 23.
ἀσεβέω VI, 15, 4; 26, 2; 28, 1 — VIII, 2, 5; 12, 22.
ἀσέβημα II, 20, 5; 38, 4 — VI, 28, 2.
ἀσεβής I, 8, 19 — II, 9, 2; 12, 2; 42, 1; 61, 1; 62, 3 — III, 9, 3 — IV, 6, 8; 7, 3; 10, 1. 4; 12, 1; 13, 1 — V, 1, 1; 2, 2; 7, 7. 14. 23; 9, 1; 14, 9; 20, 16 — VI, 4, 1; 5, 1; 14, 4; 15, 2; 16, 1; 18, 8; 22, 7; 26, 3 — VII, 32, 6; 35, 10 — VIII, 1, 5; 2, 3; 15, 3; 34, 8. 9; 43, 1; 46, 4; 47, 47. 60.
ἄσειστος VIII, 10, 4; 12, 40.
ἀσέλγεια III, 2, 2.
ἀσέλγημα II, 7, 2.
ἀσελγής I, 8, 24.
ἄσεμνος IV, 14, 3 — V, 10, 1.
ἀσθένεια II, 4, 2 — VII, 35, 1 — VIII, 37, 2; 47, 69.
ἀσθενέω III, 15, 4 — V, 20, 16.
ἀσθενής II, 63, 3 — III, 15, 3; 19, 5 — V, 1, 6. 7; 6, 6 — VIII, 45, 1.
ἀσιτία II, 56, 3.
ἄσκησις VIII, 47, 51.
ἀσκητής VIII, 13, 14.
ἀσκνβάλιστος II, 43, 4.
ἄσκνλτος I, 3, 8.
ἄσμα V, 10, 2.
ἄισμα ἀσμάτων VIII, 47, 85.
ἀσματικός I, 6, 5.
ἀσπάζομαι II, 57, 17 — VIII, 5, 11; 11, 8. 9.
ἄσπιλος VI, 18, 10 — VII, 45, 2.
ἄσπονδος II, 46, 6.
ἄστατος II, 42, 5.
ἄστεγος III, 4, 5.
ἄστεκτος II, 22, 12.

- ἀσθηρ* V, 7, 3; 12, 1 — VII, 33, 4; 35, 5 — VIII, 12, 9.
ἀστροπή VII, 34, 7 — VIII, 7, 5.
ἀστρολόγος VIII, 32, 11.
ἄστρον V, 7, 18. 23; 12, 2. 5 — VII, 34, 2; 38, 4 — VIII, 46, 2.
ἀσύγκριτος VIII, 5, 1; 15, 7; 38, 4; 46, 17.
ἄσυλος V, 2, 1.
ἀσύνθετος II, 60, 5.
ἀσφάλεια II, 18, 5 — III, 1, 3 — IV, 10, 4 — VII, 35, 2 — VIII, 11, 5; 37, 5.
ἀσφαλής II, 21, 1; 39, 6; 50, 3 — III, 5, 5; 20, 1.
ἀσχήμων I, 6, 13.
ἀσώματος VI, 11, 7.
ἄσωτος I, 7, 5 — II, 41, 1; 50, 1 — VIII, 9, 9.
ἄτακτος I, 9, 1.
ἀτακτοῦντες VIII, 44, 1.
ἀταξία II, 1, 1 — IV, 11, 5 — VIII, 31, 3; 47, 9. 15. 16.
ἀτάραχος II, 2, 1 — III, 7, 6. 7.
ἀτελεύτητος V, 7, 7 — VII, 35, 9; 46, 15 — VIII, 12, 50; 37, 2; 38, 5; 41, 4.
ἀτελής VIII, 11, 4.
ἀτιμία I, 8, 19 — VIII, 7, 5; 12, 33.
ἄτιμος II, 47, 3 — VI, 30, 5.
ἀτιμώρητος II, 14, 7; 27, 4; 32, 3; 50, 4 — VI, 2, 2; 28, 2.
ἀτιμὸς VII, 33, 3; 38, 4.
ἀτονία IV, 3, 3.
ἄτοπος VIII, 9, 2; 10, 8.
ἄτρακτος I, 8, 6.
ἄτρεπτος V, 8, 2 — VII, 35, 9 — VIII, 5, 7; 11, 4; 12, 49; 18, 3; 41, 8; 48, 3.
ἄτυφος III, 7, 6.
ἀνθάδεια VII, 18, 1.
ἀνθάδης II, 21, 1; 46, 4 — VII, 7, 2.
ἀνθαιρετος V, 5, 5.
ἀνθεντία V, 7, 30.
ἀλή VI, 22, 3.
ἀΰξεις VI, 11, 6.
ἀνταίτιος VI, 11, 1.
ἀντάρκεια VII, 49.
ἀντάρκης II, 5, 3; 25, 1 — VII, 38, 6.
ἀντεξούσιος VI, 11, 7; 22, 1.
ἀντογένεθλος VI, 10, 1; 11, 1.
ἀντόματος V, 7, 15 — VI, 6, 4 — VIII, 12, 25.
ἀντοσχέδιος III, 4, 2.
ἀντοφονευτής VIII, 2, 5; 47, 22.
ἀνχὴν VIII, 9, 8; 15, 8; 37, 6.
ἀφαίρεμα II, 25, 6; 26, 1. 2; 34, 6.
ἀφανιστής VI, 13, 3.
ἄφεδρος VI, 27, 2. 6; 28, 8.
ἄφεις II, 12, 1; 13, 1; 18, 2. 5. 7; 20, 9; 21, 8; 22, 12; 23, 2; 34, 5 — V, 19, 3 — VII, 36, 4.
ἄφεις ἀμαρτιῶν II, 21, 5. 6 — VI, 15, 3 — VII, 41, 8; 42, 2. 3; 43, 2 — VIII, 12, 36. 37. 39; 14, 2.
ἄφεις πλημμελημάτων VIII, 6, 7. 8; 15, 2.
ἄφετηρία VIII, 12, 6.
ἄφή VII, 38, 4.
ἄφθαρσία VII, 36, 2 — VIII, 6, 6.
ἄφθαρτος V, 1, 2; 7, 1.
ἄφθιτος V, 7, 13.
ἄφήμι II, 46, 5; 53, 3. 7. 8. 9 — III, 8, 3; 14, 3; 18, 2 — V, 14, 17 — VI, 5, 2. 4; 7, 4; 9, 4; 15, 7; 18, 3; 22, 1 — VII, 24, 1; 39, 4 — VIII, 5, 7; 41, 2.
ἀφιλάργυρος II, 1, 2 — III, 7, 7 — VII, 31, 1.
ἄφοβία VII, 18, 1.
ἀφορίζω II, 16, 3. 4; 21, 3. 7; 28, 2. 4; 40, 2; 46, 4; 47, 3; 48, 1 — III, 8, 2 — VI, 4, 3; 18, 1 — VII, 2, 8 — VIII, 28, 3. 7. 8; 32, 5; 47, 5. 8. 9. 10 etc.
ἀφορισμὸς II, 50, 3 — III, 8, 1 — VI, 19, 1; 20, 9; 30, 1 — VIII, 47, 13. 32. 73. 76.
ἀφορμὴ II, 17, 3 — III, 1, 4 — VII, 36, 4.
ἀφροσύνη II, 40, 3.

- ἄφρων* I, 7, 4; 8, 19 — II, 37, 6; 38, 2; 40, 3 — III, 14, 3; 15, 2 — VI, 14, 4; 18, 5 — VII, 8, 1. 6.
ἀφωνία VI, 9, 1.
ἀχαριστία VI, 27, 6.
ἄχραντος VI, 18, 10.
ἀχρόνως VIII, 12, 31.
ἄπειρος II, 21, 1; 25, 7; 28, 9 — V, 7, 1. 24; 9, 2 — VII, 26, 3 — VIII, 18, 1.
ἄψυχος II, 28, 8; 36, 1 — V, 16, 6 — VIII, 46, 2.

βαθμὸς VIII, 18, 3; 22, 4; 47, 82.
βακτηρία IV, 11, 3.
βαλανεῖον I, 6, 13; 9, 1. 2.
βαλλάντιον III, 7, 3.
βαπτίζω II, 7, 1 — III, 9, 1. 4; 11, 1; 16, 4; 20, 2 — V, 7, 30; 16, 7; 19, 3 — VI, 6, 5; 7, 2; 15, 3. 4. 5. 6. 7; 18, 1; 27, 5 — VII, 22, 1. 2. 4. 5. 6; 25, 5; 40, 1. 3; 41, 4. 7; 44, 1 — VIII, 28, 4. 6; 46, 11. 17; 47, 47. 49. 50. 68. 80.
βαπτιζόμενος III, 18, 1 — VII, 22, 4; 41, 1; 43, 5; 44, 2. 3.
βαπτιζόμενοι (= *φωτιζόμενοι*) III, 16, 3. 4 — VIII, 8, 5; 38, 1.
βάπτισμα II, 7, 2; 39, 3 — III, 10, 1; 16, 4; 17, 1 — V, 6, 8 — VI, 15, 1. 2; 19, 1; 20, 9; 23, 5; 30, 1 — VII, 22, 1. 4. 6; 36, 2; 39, 2; 40, 2; 42, 2. 3; 43, 3. 5 — VIII, 33, 7; 47, 17. 46. 47. 50.
βάρβαρος VI, 16, 3.
βάρος II, 25. 8. 12 — VI, 12, 11. 15.
βαρύνω IV, 2, 2.
βάσανος VIII, 41, 4.
βασιλεία II, 22, 15; 23, 1; 34, 5 — IV, 6, 6; 13, 1 — VI, 2, 1. 2 — VIII, 1, 19; 46, 8.
βασιλεία (θεοῦ) I inscr. — III, 12, 2; 18, 2 — V, 1, 6; 4, 1; 16, 5. 6 — VI, 12, 8 — VII, 24, 1; 25, 3; 26, 4; 32, 4; 35, 9; 38, 9; 41, 6 — VIII, 8, 2; 10, 19; 12, 49; 15, 8.
βασιλεία τοῦ θεοῦ II, 6, 6 — V, 16, 8 — VI, 30, 7 — VII, 32, 5.
βασιλεία τῶν οὐρανῶν II, 35, 2; 55, 1 — VI, 15, 5 — VII, 41, 8; 43, 2 — VIII, 15, 5.
βασιλεῖος II, 26, 1; 57, 20 — III, 16, 3 — VI, 30, 2 — VIII, 12, 44.
Βασίλειοι (*βίβλοι*) I, 5, 2; 6, 4. 11 — II, 22, 3; 34, 2; 57, 5 — VIII, 47, 85.
βασιλεὺς I, 6, 11 — II, 11, 1; 14, 12; 17, 4; 22, 5. 8; 24, 7; 25, 7; 26, 4; 27, 4; 29; 34, 1. 2. 3. 6; 48, 2; 57, 18. 21; 63, 3 — III, 4, 6; 16, 3 — V, 1, 4; 3, 3; 14, 11; 19, 4. 5; 20, 7. 8. 10. 12 — VI, 1, 3; 2, 1; 19, 4; 24, 2; 25, 2 — VII, 16; 38, 2; 45, 2 — VIII, 1, 14. 19; 2, 4. 5. 6; 12, 7. 42; 13, 5; 15, 4; 23, 2; 46, 3. 7; 47, 84.
βασιλεὺς (θεός, Χριστός) VII, 30, 2; 33, 2; 34, 1; 42, 3; 47, 2. 3; 48, 2 — VIII, 12, 38. 49; 15, 9; 37, 2; 46, 4.
βασιλεύω II, 1, 4; 22, 4. 18; 23, 4.
βάσις VIII, 47, 57.
βασκαίνω III, 12, 3.
βάσκανος II, 42, 5 — VII, 5, 5.
βαστάζω I, 3, 1 — II, 18, 6; 25, 7 — VI, 12, 11.
βάτος V, 20, 6 — VII, 33, 6.
βδέλυγμα II, 22, 5. 8. 13; 28, 8 — VI, 22, 3. 7; 28, 4 — VII, 8, 4.
βδελυκτός I, 3, 11 — II, 28, 8; 31, 3 — IV, 6; 3, 5 — V, 4, 1; 11, 1 — VI, 10, 2; 11, 5; 28, 1. 7.
βδελυρία VIII, 47, 51.
βδελύσσω II, 40, 1 — V, 19, 5 — VI, 8, 2; 11, 8; 28, 1; 30, 7.
βεβήλωσις VI, 8, 1.
βέλος V, 20, 8 — VIII, 11, 6.
βελτιόω II, 39, 6.
βῆμα VIII, 11, 10.
βία VI, 27, 8.
βιβλίον I, 6, 1 — V, 7, 22 — VI, 16, 1. 2. 3; 24, 4; 27, 1; 30, 2 — VIII, 47, 60. 85.

- βίβλος* I, 2, 1 — II, 5, 4; 25, 13 — VIII, 47, 85.
βίβλος ζωῆς VIII, 9, 3.
βίβλος τῶν ζώντων VII, 39, 4.
βίος I, 8, 3. 4; 10, 4 — II, 4, 1; 6, 1. 3; 13, 2; 14, 5; 18, 3. 5; 28, 5; 36, 4; 39, 6; 50, 1; 58, 4 — III, 7, 8 — V, 1, 3; 6, 1. 8 — VI, 14, 4; 23, 5; 29, 2 — VII, 2, 9; 36, 2; 38, 6 — VIII, 4, 4; 9, 9; 13, 5; 32, 2.
βιωτικός II, 3, 1; 4, 3; 46, 2; 59, 2; 61, 4.
βλάβη VIII, 47, 8.
βλάξ VIII, 32, 11.
βλάβω II, 6, 1; 8, 3; 45, 1; 46, 2 VIII, 1, 1.
βλασάνω II, 27, 5.
βλαστός V, 7, 26 — VI, 11, 10.
βλασφημέω I, 10, 1 — II, 8, 2; 24, 4; 50, 4 — III, 5, 6 — VI, 4, 1; 5, 1; 10, 1; 18, 3. 4 — VII, 24, 3 — VIII, 32, 3; 47, 51.
βλασφημία II, 1, 1; 8, 3; 43, 3; 47, 3 — III, 5, 4. 6 — V, 2, 1; 6, 9 — VI, 5, 5 — VII, 7, 2; 20, 1.
βλάσφημος IV, 6, 5 — V, 14, 9.
βλέμμα VIII, 7, 6.
βοήθεια II, 41, 5 — III, 4, 1 — IV, 2, 1 — VI, 19, 2 — VIII, 12, 25.
βοηθέω I, 2, 2 — II, 14, 11 — III, 2, 1 — IV, 3, 1. 2. 4 — V, 2, 2 — VI, 18, 7 — VIII, 1, 3.
βοηθός VI, 14, 4 — VIII, 12, 45; 13, 10.
βόθρος III, 15, 3.
βορά II, 20, 5; 21, 3.
βοτάνη V, 7, 18 — VIII, 12, 12. 15.
βουκόλιον VII, 29, 1.
βουλευτήριο V, 14, 9.
βουλή II, 24, 3; 28, 4; 61, 1 — III, 4, 6 — V, 14, 1; 16, 3 — VIII, 12, 7; 13, 10; 18, 1.
βούλησις II, 14, 11 — V, 7, 18 — VI, 28, 1 — VII, 35, 2 — VIII, 1, 7; 3, 1; 12, 7.
βουνός V, 20, 9 — VI, 5, 3.
βουῆς I, 1, 2 — II, 25, 4. 5 — VII, 3, 3; 29, 1.
βραβεύω II, 45, 2.
βραχίων I, 8, 6 — II, 25, 16 — V, 16, 4.
βρέφος IV, 11, 4 — V, 16, 7.
βροντή VII, 34, 7.
βροτός V, 7, 13.
βρόχος I, 6, 14; 7, 7 — VI, 18, 5.
βρυγμός V, 6, 7.
βρώμα I, 8, 5 — IV, 10, 1 — V, 14, 15 — VI, 8, 2; 10, 2; 19, 1; 20, 8; 26, 3; 27, 8 — VII, 20, 1.
βρωσις II, 60, 7.
βρώτης II, 50, 1.
βυθός II, 10, 2.
βύσσος I, 8, 8.
βωμός V, 7, 15.
γάγγραινα II, 41, 7 — V, 6, 7.
γαζοφυλάκιον III, 7, 8.
γάλα II, 18, 8; 25, 3 — V, 7, 21 — VI, 2, 5 — VIII, 47, 2.
γαλακτοτροφέω II, 33, 2.
γαλή VIII, 32, 11.
γαλήνη VIII, 12, 13.
γαμετή VI, 17, 1.
γαμέω II, 57, 12 — III, 1, 2; 4, 4 — VI, 14, 3; 17, 1. 2 — VIII, 32, 4. 13; 47, 26.
γάμος III, 1, 2 — IV, 1, 1; 2, 1. 2; 11, 6; 14, 2 — VI, 8, 2; 10, 2; 11, 6; 14, 3. 4; 16, 3; 17, 1. 2; 26, 3; 28, 3. 5. 6; 29, 4 — VIII, 12, 44; 15, 5; 24, 2; 47, 17. 51.
γαστήρ V, 16, 3.
γέγραπται II, 42, 1. 6; 54, 2; 62, 2 — III, 8, 2 — V, 7, 21; 12, 2; 14, 12. 16; 15, 3; 20, 3 — VI, 12, 12; 29, 3.
γέννα II, 7, 2 — V, 4, 4.
γελάω II, 57, 13 — VI, 15, 4 — VIII, 47, 47.
γελοιαστός II, 61, 2.
γέλως VIII, 2, 3.

- γενεά* II, 55, 1 — V, 7, 8 — VII, 33, 6; 37, 1; 38, 1; 39, 3.
γενέθλια VIII, 33, 6.
γενέθλιος V, 13, 1.
γένειον I, 3, 10.
γένεσις II, 14, 12; 36, 3; 55, 1 — III, 9, 2 — VI, 10, 2; 11, 6; 28, 1. 6. 8; 29, 2 — VII, 9, 1; 15, 1; 36, 2; 37, 1 — VIII, 5, 1; 12, 6; 15, 7.
Γένεσις (βίβλος) I, 6, 5 — II, 16, 3 — VIII, 47, 85.
γενετή V, 7, 27.
γενναῖος II, 14, 6.
γεννάω II, 14, 16; 24, 3; 32, 3; 43, 3 — IV, 11, 5 — V, 14, 4; 16, 2. 3; 20, 9 — VI, 6, 6; 28, 8 — VII, 3, 2; 36, 6; 37, 1; 41, 5. 6 — VIII, 1, 10; 12, 7. 31; 20, 1; 33, 6.
γέννημα VII, 29, 1.
γέννησις VI, 26, 1.
γένος VI, 11, 6. 10 — VII, 33, 7; 34, 5; 39, 3; 43, 4 — VIII, 12, 30.
γέρας II, 25, 15; 28, 3.
γεῦσις VI, 7, 3 — VII, 38, 4 — VIII, 12, 19.
γεώργιον I, 8, 5 — II, 63, 2.
γεωργός VII, 40, 2.
γῆ I, 1, 5 — II, 1, 5; 11, 2; 14, 4. 14; 22, 7. 8. 12. 14; 23, 3; 24, 3; 25, 3. 6; 34, 7; 56, 1; 63, 1. 5 — III, 1, 5; 18, 2; 19, 4 — V, 7, 2. 3. 6. 13. 18. 20. 26. 27; 12, 3. 5; 14, 18. 20; 19, 5; 20, 3. 9. 11 — VI, 1, 2; 2, 5; 3, 2; 5, 1; 12, 6. 8; 18, 9; 20, 2. 6. 10; 22, 2; 27, 1 — VII, 4, 2; 7, 3; 15, 1; 20, 1. 2; 23, 4; 24, 1; 25, 3; 26, 3; 29, 1; 34, 1. 4; 35, 2. 3. 5. 8; 36, 3; 37, 2. 3; 38, 9; 41, 5; 47, 1 — VIII, 7, 5. 7; 12, 9. 12. 22 etc.
γῆρας II, 1, 3; 23, 4 — IV, 3, 3 — VIII, 10, 7.
γλυκὺς II, 41, 5; 42, 2.
γλυπτὸν II, 22, 7. 17.
γλῶσσα I, 8, 11 — II, 21, 2; 56, 3 — V, 20, 4 — VI, 20, 10 — VII, 38, 3. 4 — VIII, 1, 1. 4.
γλωσσώδης I, 8, 22; 10, 2 — VII, 4, 2.
γλῶττα VIII, 12, 10.
γνώμη II, 14, 9; 30, 1; 44, 2 — III, 2, 2; 7, 3; 8, 1 — IV, 6, 5; 10, 3; 11, 4 — V, 6, 5 — VI, 4, 2. 3; 7, 1; 10, 2; 15, 2; 16, 1; 20, 4; 21, 1; 27, 9; 28, 1 — VII, 1, 3; 2, 3; 33, 2; 35, 10 — VIII, 3, 2; 5, 5; 12, 9. 30; 23, 2; 24, 2; 31, 2; 46, 2; 47, 15. 34. 35. 36. 39. 82.
γνώριμος I, 7, 3.
γνώσις II, 5, 7; 25, 7; 26, 4; 28, 7 — V, 1, 4; 7, 22; 16, 5 — VI, 15, 3 — VII, 26, 2; 33, 3. 4; 35, 9; 36, 4; 39, 2; 44, 2; 45, 3 — VIII, 1, 12; 5, 1; 11, 2; 12, 7; 37, 6.
γνώστης II, 22, 6; 25, 7 — VIII, 5, 1.
γογγύζω VII, 12, 2.
γογγυσμός II, 32, 2.
γόγγυσος VII, 7, 1.
γοητικός VI, 7, 2.
γονεῖς II, 33, 2; 36, 3; 48, 2 — IV, 2, 1; 11, 1. 5 — V, 6, 1 — VI, 14, 2; 23, 3.
γονή VII, 34, 2 — VIII, 12, 15.
γονόρροια VI, 27, 1.
γόνυ II, 22, 14; 40, 2 — V, 20, 16 — VIII, 1, 15; 10, 2.
γράμμα IV, 11, 4.
γραμματεὺς II, 35, 2.
γραπτὸς VIII, 12, 25.
γραφὴ I, 2, 2; 4, 4; 7, 11; 10, 2 — II, 4, 3; 5, 4. 5; 8, 2; 14, 5; 20, 7; 21, 4; 23, 3; 25, 7; 54, 1 — III, 4, 5 — IV, 4, 2; 6, 5. 7; 9, 2; 11, 4 — V, 5, 5; 7, 13. 20. 21; 10, 1; 11, 2; 19, 6 — VI, 3, 1; 4, 2; 11, 5; 12, 3; 14, 2; 18, 4; 22, 7 — VIII, 22, 3; 44, 2. 3; 47, 9. 25.
γοηγορέω V, 19, 3 — VII, 31, 5.
γυμνός I, 9, 1 — II, 4, 6 — III, 4, 5; 13, 1; 14, 3 — IV, 2, 1 — V, 1, 6. 7.

γυναικεῖος I, 9, 2.

γυνή I, 1, 2. 3. 4. 8; 3, 2. 4. 11; 6, 13; 7, 3. 5. 8; 8, 1. 2. 3. 13. 15. 16. 17. 20. 21. 22. 23; 10, 2. 3 — II, 2, 2; 14, 9; 24, 3. 5; 25, 6; 26, 6; 57, 4. 10. 12. 17. 21; 58, 6 — III, 2, 3; 6, 1. 2; 9, 1. 2. 4; 16, 1. 2. 4; 19, 1 — V, 6, 1; 20, 2 — VI, 1, 2; 14, 3. 4; 27, 2. 6. 7; 28, 1. 4. 5. 7. 8; 29, 1. 2. 3. 4 — VII, 2, 9. 12; 3, 3; 36, 2; 37, 2 — VIII, 2, 9. 10; 11, 9. 10. 11; 12, 20; 13, 14; 20, 1; 28, 6; 32, 4. 5. 9; 47, 5. 40. 48.

γωνία I, 7, 5; 8, 22.

δαιμονικός II, 62, 4 — V, 10, 2.

δαιμόνιον VI, 26, 3 — VIII, 1, 1.

δαίμων II, 6, 1; 21, 2; 28, 8; 36, 1; 61, 1; 62, 3 — III, 18, 1 — V, 11, 1; 16, 6 — VI, 9, 2. 3; 16, 3 — VII, 21 — VIII, 1, 3. 4; 2, 1. 2. 3. 5; 7, 2; 9, 2; 29, 3; 32, 6; 47, 79.

δάκρον II, 10, 5; 22, 2.

δακτύλιος II, 41, 1.

δάκτυλος I, 3, 9 — II, 43, 3.

δαλός VI, 6, 7.

δάμαλις VIII, 46, 9.

δανείζω III, 4, 9; 7, 3 — VII, 2, 6; 12, 2 — VIII, 47, 44.

δάπανος II, 5, 3.

δαρμός IV, 11, 4.

δασμός II, 34, 1.

δέησις II, 26, 2; 39, 6 — III, 1, 5; 7, 5. 6 — VII, 33, 1; 37, 1; 47, 3 — VIII, 6, 5; 10, 5; 18, 2.

δείλη V, 14, 16.

δειλία V, 6, 6.

δειλος II, 1, 5.

δειλός II, 21, 1 — IV, 4, 3.

δεινός II, 6, 17 — VI, 1, 1.

δεκάλογος I, 1, 4; 6, 9 — II, 26, 2 — VI, 3, 1; 20, 1.

δεκάπληγος II, 26, 2 — VI, 3, 1; 20, 6 — VIII, 12, 26.

δεκάς II, 26, 2.

δεκάτη II, 25, 2. 6; 20, 1. 2; 27, 6; 34, 6 — VII, 29, 2 — VIII, 30, 1. 2.

δεκτός II, 34, 7; 58, 3 — VI, 12, 10; 15, 2; 22, 2; 30, 2 — VIII, 47, 12.

δένδρον V, 7, 26 — VII, 34, 4; 35, 5.

δεξιὰ II, 15, 3; 33, 1 — III, 14, 1 — V, 20, 2. 8 — VI, 30, 9. 10 — VII, 19; 25, 2; 28, 3; 33, 3; 41, 6 — VIII, 12, 3. 34; 41, 8; 46, 16.

δέομαι II, 54, 1 — III, 7, 6. 8; 8, 3 — V, 7, 18; 19, 3 — VI, 5, 7; 7, 4. 5; 20, 4. 5 — VIII, 7, 2. 3; 8, 3; 9, 5; 10, 3—21; 13, 3—8; 36, 1; 41, 2.

δεόμενος II, 25, 3. 12; 35, 1. 4; 36, 4 — III, 4, 2. 9; 19, 3. 4. 7 — IV, 8, 1 — VI, 23, 2 — VII, 12, 3 — VIII, 47, 41.

δέρις VIII, 12, 9.

δεσμῶ II, 18, 3; 34, 5.

δέσμιος IV, 9, 2 — V, 14, 9.

δεσμός I, 6, 7. 9. 10; 8, 20 — II, 5, 6; 22, 10. 13; 35, 1 — V, 2, 2 — VI, 12, 11; 15, 3; 19, 1; 20, 6; 21, 1; 23, 6 — VII, 30, 1 — VIII, 10, 15; 12, 33.

δεσμοπήριον V, 1, 3.

δεσποτεία VI, 23, 5.

δεσπότης II, 14, 9; 20, 1; 63, 2 — IV, 12, 1. 2. 3 — V, 20, 7 — VII, 22, 6; 24, 3 — VIII, 32, 3. 5; 47, 82.

δεσπότης = θεὸς ἢ Χριστὸς VII, 25, 3; 26, 3; 34, 2. 7; 35, 8; 36, 6; 37, 1; 38, 1; 39, 4; 43, 1; 48, 4 — VIII, 5, 7; 9, 7; 15, 2 etc.

δευτερογαμία III, 2, 1.

Δευτερονόμιον I, 3, 10 — V, 20, 6 — VIII, 47, 85.

δευτέρωσις I, 6, 7. 8. 10 — II, 5, 6 — VI, 22, 8.

δέω II, 11, 2; 22, 10 — IV, 7, 4 — VI, 20, 6 — VIII, 7, 5.

δήμενσις VIII, 12, 45.

δήμιος IV, 6, 5 — V, 14, 14.

- δημιουργέω* II, 44, 3 — V, 7, 19.
 20 — VI, 27, 7 — VIII, 12, 16;
 16, 3.
δημιούργημα V, 7, 23 — VII, 23, 4 —
 VIII, 12, 20.
δημιουργία II, 36, 2 — III, 2, 3;
 9, 2 — V, 7, 15; 14, 20; 20, 13 —
 VI, 4, 1; 11, 2; 14, 4; 16, 3; 23, 3 —
 VII, 23, 3, 4; 34, 6; 35, 10; 36, 5;
 39, 2 — VIII, 12, 30; 33, 2; 47,
 22, 51.
δημιουργός I, 8, 2 — III, 9, 4 —
 V, 7, 25; 12, 2; 14, 20 — VI, 10, 1;
 11, 1, 3 — VII, 23, 4; 27, 2; 41, 4
 — VIII, 5, 2; 12, 22, 30; 20, 1;
 21, 3; 40, 2.
δήμος VI, 9, 2, 3.
διαβεβαιούμαι II, 6, 2, 11.
διάβημα VIII, 9, 5.
διαβολή II, 1, 1; 6, 1; 42, 1 — IV,
 14, 2 — VIII, 24, 2.
διαβολικός I, 6, 6 — VI, 27, 5.
διάβολος III, 12, 3.
διάβολος, ό II, 1, 2; 20, 6; 21, 3;
 42, 1, 3; 45, 2; 61, 3; 62, 1 — III,
 2, 3; 12, 2; 18, 1 — V, 4, 1; 14, 2
 — VI, 5, 5, 7; 7, 1; 8, 1; 9, 6;
 10, 3; 26, 3; 27, 4, 6 — VII, 32, 4;
 38, 7; 40, 1 — VIII, 2, 2; 7, 2;
 9, 2; 12, 33, 39.
διαγγελτήρ II, 17, 6.
διάγνωσις VIII, 12, 17.
διαδοχή VII, 43, 4 — VIII, 16, 3.
διαγωγή VIII, 47, 80.
διαδρομή VIII, 12, 15.
διάθεσις I, 1, 5 — II, 18, 2; 56, 1 —
 III, 7, 4 — VI, 28, 2 — VII, 2, 9.
διαθήκη καινή VIII, 5, 7; 12, 36;
 47, 85.
διαθήκη παλαιά VIII, 47, 85.
δίαιτα II, 40, 1.
διάκενος III, 6, 5.
διακονέω III, 13, 1; 14, 2, 3; 19, 3, 4;
 20, 2 — IV, 6, 7; 8, 4; 9, 2 —
 V, 1, 3 — VII, 31, 5 — VIII, 5, 5;
 6, 4; 28, 4
διακονία I, 8, 2 — II, 14, 8; 25, 8;
 58, 4, 6 — III, 8, 2; 13, 2; 16, 1;
 19, 2, 6 — IV, 1, 1; 7, 2 — VIII,
 10, 9; 13, 4; 18, 2, 3; 20, 2; 46,
 10, 16.
διακόνισσα III, 11, 3 — VI, 17, 4 —
 VIII, 19, 1, 2; 28, 6, 7, 8; 31, 2.
διάκονος, ή II, 26, 3, 6; 58, 6 —
 III, 8, 1; 16, 1, 2, 4 — VIII, 13, 14.
διάκονος, ό II, 10, 4; 16, 1; 17, 1, 3;
 26, 3, 4, 5, 6; 27, 6; 28, 3, 6; 30,
 1, 2; 32, 1, 2; 42, 1; 44, 3, 4; 47, 1;
 54, 1; 55, 2; 57, 2, 4, 7, 8, 10, 11,
 13, 15, 16, 18; 58, 1, 2, 4, 5, 6 —
 III, 8, 1; 11, 1, 3; 15, 5; 16, 1, 2, 4;
 19, 1, 4, 7; 20, 1, 2 — IV, 13, 1 —
 VI, 17, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 1,
 20; 4, 1, 6; 6, 2, 9, 14; 7, 9; 8, 6;
 9, 11; 11, 7, 9, 10, 11; 12, 1, 3,
 41, 43; 13, 2, 11, 14, 15, 17; 14, 1;
 15, 6, 10, 11; 16, 2; 17, 1, 2; 19, 2;
 23, 3; 26, 3; 28, 4, 5, 7, 8; 29, 2;
 30, 2; 31, 2; 32, 2; 35, 2; 36, 1;
 37, 4, 7; 38, 1; 39, 1, 5; 41, 1, 6;
 44, 1, 2; 46, 9, 10, 11, 13, 15;
 47, 1, 4—8, 15, 17, 18 etc.
διάκρισις VIII, 1, 12; 12, 17.
διαλλάσσω II, 53, 2, 3; 54, 1.
διάλυσις V, 7, 10, 11, 16 — VI, 28, 3
 — VII, 38, 5.
διαμαρτύρομαι II, 6, 11, 12, 14; 52, 1.
διαμάχομαι II, 54, 4.
διαμονή VII, 35, 9 — VIII, 6, 7.
διάνοια I, 1, 3; 3, 6 — II, 53, 6 —
 III, 7, 5, 6; 16, 1 — VI, 9, 3;
 14, 4; 20, 10 — VII, 2, 1 — VIII,
 6, 4; 16, 5; 18, 1.
διανομή II, 17, 4.
διανυκτέρευσις V, 19, 3.
διαξάινω I, 3, 10.
διάπυρος III, 5, 5.
διασκορπίζω II, 43, 4; 56, 3 — VII,
 25, 3.
διασπείρω II, 43, 4 — V, 7, 2.
διασπορά VI, 24, 5.
διαστολενς II, 5, 6.

- διαταγή* III, 8, 1.
Διαταγαὶ (τῶν ἀποστόλων) tit. — VIII, 47, 85.
διάταγμα IV, 13, 2.
διάταξις III, 8, 3; 9, 3. 4 — V, 20, 2 — VI, 25, 2 — VII, 22, 6; 34, 1 — VIII, 1, 10; 3, 2; 4, 1; 12, 35. 38; 23, 4; 46, 15; 47, 2. 49.
διατριβή I, 8, 11.
διατροφή II, 34, 3; 60, 7 — V, 1, 1 — VIII, 30, 2.
διατύπωσις VIII, 3, 2.
διαφέρομαι II, 47, 1.
διαφθείρω I, 3, 11 — II, 15, 4; 41, 7 — IV, 8, 2 — VI, 18, 2. 4 — VIII, 2, 5.
διαφθορά II, 19, 1. 3; 36, 3 — V, 20, 3. 12.
διαφορὰ II, 46, 1 — VI, 11, 6; 20, 8 — VIII, 46, 9. 10.
διγαμία III, 1, 1. 2.
διγλωσσος II, 6, 1 — VII, 4, 2.
διγνώμος II, 6, 1; 21, 1 — IV, 14, 3 — VII, 4, 2.
διδακτικὸς II, 24, 7; 57, 1; 58, 3 — VIII, 1, 12; 16, 5.
διδασκαλεῖον VIII, 31, 3.
διδασκαλία I tit. inscr. — II, 8, 3; 20, 3; 28, 4; 33, 2; 39, 1; 41, 2; 54, 1 — III, 12, 3 — V, 14, 21 — VI, 7, 2; 9, 5; 12, 1; 14, 1; 16, 4; 18, 4. 11; 30, 8 — VII, 9, 1; 36, 4; 46, 15 — VIII, 6, 1; 33, 2. 3.
διδασκαλικὸς II, 36, 9.
διδάσκαλος II, 6, 6; 11, 1; 14, 12; 20, 1. 8; 26, 4. 7 — III, 6, 1. 2; 7, 8; 19, 5. 7 — V, 5, 1. 2; 6, 9; 12, 6 — VI, 5, 7; 9, 4; 14, 1 — VII, 1, 2; 28, 3. 4. 5 — VIII, 6, 11; 12, 3; 33, 8; 47, 16. 80.
διδάσκω I, 7, 10 — II, 6, 6. 12; 16, 2; 26, 7; 44, 2; 56, 1; 59, 1 — III, 6, 1. 2; 9, 3; 13, 1; 17, 4; 20, 2 — IV, 11, 1. 4 — V, 7, 30 — VI, 10, 2. 3; 12, 2 — VII, 12, 5; 22, 1; 31, 1; 33, 4 — VIII, 6, 5; 32, 3. 4. 6 etc.
- διδασχὴ* II, 5, 7; 14, 13; 38, 1 — V, 5. 1; 6, 5 — VII, 28, 2.
διδραχμον II, 46, 1.
διέρχομαι I, 5, 2. 4.
δικάζω II, 13, 5; 22, 1; 33, 3; 45, 2 — V, 7, 13 — VI, 22, 1.
δικαιοκρισία I, 6, 11.
δικαιοκριτικὸς II, 6, 4.
δίκαιον, τὸ II, 5, 2; 9, 2; 45, 2; 47, 3; 49, 5; 50, 2 — VIII, 4, 4; 12, 17; 47, 84.
δίκαιος I, 2, 3; 6, 11; 7, 10 — II, 14, 4. 5. 6. 7. 9. 12. 15. 16. 19; 18, 5; 21, 4. 7. 9; 22, 1. 12. 13. 16; 27, 6; 28, 9; 36, 7. 9; 37, 1. 4; 42, 1; 47, 3; 51, 1; 52, 2; 53, 1; 55, 1; 58, 5; 61, 2 — III, 2, 2; 6, 2; 9, 1; 19, 1 — IV, 6, 7; 7, 3; 9, 1, 2; 10, 1 — V, 1, 7; 5, 5; 7, 4. 7; 8, 2; 14, 13; 19, 4; 20, 10. 14 — VI, 11, 5. 9; 19, 3; 20, 1; 23, 2; 30, 3 — VII, 2, 6. 7; 8, 6; 18, 2; 31, 1; 32, 5; 33, 2; 35, 10; 37, 1 — VIII, 12, 5. 6. 20. 22 etc.
δικαιοσύνη I, 8, 1 — II, 1, 4; 13, 4; 14, 4. 15. 18. 19. 20; 15, 1; 17, 6; 24, 3; 25, 3. 4; 35, 2. 3; 47, 1. 3 — III, 4, 9; 5, 3; 16, 1 — VI, 8, 4; 9, 1 — V, 5, 5; 7, 23; 20, 8 — VI, 12, 10; 18, 4; 24, 1; 27, 8; 28, 1 — VII, 18, 1; 20, 2; 28, 5; 33, 3; 39, 3. 4; 43, 4. 5 — VIII, 1, 10; 10, 7; 15, 4; 39, 4; 43, 3; 47, 31.
δικαίω I, 3, 11 — II, 1, 1; 9, 2; 24, 3; 42, 1; 60, 1. 5 — III, 19, 1 — IV, 6, 2 — VI, 2, 3.
δικαίωμα II, 60, 5 — III, 12, 2 — VI, 19, 2; 21, 2; 24, 2 — VII, 38, 5 — VIII, 6, 5.
δικαίως I, 3, 9 — II, 5, 2; 9, 2; 47, 3; 52, 2 — VI, 18, 11; 20, 1 — VII, 10, 3.
δικαιωτήριο VII, 39, 2.
δικαστήριο I, 1, 6 — II, 47, 1. 2; 52, 1.

- δικαστής* IV, 6, 5 — VI, 2, 7 — VIII, 4, 5.
δικαστικὸς II, 36, 9.
δίκη I, 8, 18 — II, 6, 1; 19, 2; 46, 4; 50, 4; 57, 10 — III, 11, 2 — IV, 3, 4; 4, 2 — VI, 5, 7; 10, 2 — VIII, 2, 6; 46, 8; 48, 2.
δίκτυον I, 9, 1.
διοίκησις VIII, 47, 81.
διοικητής II, 35, 4.
διόρθωσις II, 20, 2 — VI, 12, 16.
διορισμὸς VI, 19, 1.
διπλοκαρδία VII, 18, 1.
δισσόλογος III, 5, 1.
δισσὸς I, 8, 8.
διατάζω II, 14, 3 — III, 19, 3 — VII, 11; 12, 2.
δίστομος I, 7, 8.
διχόνοια II, 20, 3.
διχοστασία II, 43, 3.
διπῶν IV, 2, 1 — V, 1, 6. 7 — VI, 3, 1.
δίψος VII, 37, 2.
δίψυχος VII, 11.
διωγμὸς II, 56, 3 — V, 3, 1; 5, 3; 7, 17 — VI, 5, 5 — VII, 18, 1 — VIII, 27, 3; 47, 20.
διώκω I, 2, 3 — II, 8, 1; 47, 3 — V, 3, 1. 2. 3. 4; 6, 3 — VII, 5, 5; 18, 2; 32, 1 — VIII, 10, 16; 12, 46; 45, 1.
δόγμα II, 32, 3 — III, 5, 3 — VI, 8, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 47, 37.
δογματίζω III, 5, 5 — VI, 4, 3.
δοκιμάζω II, 1, 3; 2, 3; 3, 1 — III, 16, 1 — VII, 28, 3; 31, 1 — VIII, 32, 11.
δοκιμαστής IV, 7, 3.
δόκιμος II, 36, 9; 37, 2.
δοκὸς II, 17, 2.
δόκωσις II, 63, 5.
δόλιος II, 43, 4 — V, 14, 9.
δόλιχος VII, 34, 4.
δολομέτρως IV, 6, 5.
δόλος VII, 18, 1.
δόμα II, 24, 7; 28, 5 — III, 4, 2. 9 — IV, 8, 1. 4 — VII, 12, 2.
- δόξα* I, 1, 3; 8, 2 — II, 14, 11; 22, 12. 14; 25, 7; 26, 2; 47, 3; 60, 5 — III, 1, 2; 13, 1; 17, 4; 18, 2 — IV, 5, 4 — V, 1, 2; 5, 3; 6, 3. 5. 10; 7, 7. 26; 14, 14; 20, 2 — VI, 3, 2; 4, 2; 5, 3; 30, 8. 10 — VII, 2, 12; 24, 1. 2. 3; 25, 4; 27, 2; 35, 3; 38, 8. 9; 41, 6; 45, 3; 47, 1. 2. 3; 48, 2. 3. 4. 49 — VIII, 3, 2; 5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5 etc.
δοξάζω I, 6, 7 — II, 26, 6; 27, 4. 5; 28, 9; 44, 2; 56, 1. 3 — III, 1, 5; 5, 6; 13, 1 — V, 6, 5; 12, 6 — VI, 8, 2; 10, 1; 19, 3; 23, 5 — VII, 9, 1; 25, 2; 28, 2; 39, 3; 43, 2. 4 — VIII, 5, 4; 12, 21. 25. 42; 47, 34.
δοξολογέω VII, 47, 2.
δοξολογία VIII, 13, 10.
δοξόσοφος II, 43, 4 — VI, 18, 2.
δορὰ VI, 13, 1.
δόσις III, 7, 6; 8, 3 — IV, 3, 3; 6, 2; 13, 1 — VI, 7, 2. 3.
δοτήρ VII, 35, 10 — VIII, 12, 22.
δουλεία II, 35, 1 — III, 19, 1. 4 — IV, 5, 2 — VI, 21, 1; 24, 2 — VII, 38, 9; 39, 3 — VIII, 10, 15; 12, 45.
δουλεύω II, 22, 17 — III, 19, 1. 4. 5 — V, 10, 1; 16, 10 — VI, 29, 1 — VII, 1, 1; 6, 5 — VIII, 16, 5; 46, 2; 47, 81.
δούλη VIII, 20, 2; 32, 12.
δοῦλος I, 3, 1 — II, 14, 12; 22, 7. 8; 45, 2 — III, 19, 4 — IV, 9, 2; 12, 1 — V, 20, 7 — VI, 16, 2; 21, 2 — VII, 13, 1. 2; 25, 1; 26, 3; 31, 5; 48, 4 — VIII, 5, 6; 6, 12; 16, 4; 18, 2; 21, 4; 22, 3. 4; 32, 2. 3. 13; 33, 2. 3; 34, 13; 35, 1; 41, 5.
δοχεῖον V, 1, 2.
δοχεὺς II, 25, 7.
δοχή II, 28, 1. 2.
δρομεὺς II, 63, 4.
δρόμος VIII, 41, 8.

- δρόσος* V, 7, 6.
δρυμὸς V, 14, 12.
δύναμις I inscr.; 8, 2. 12 — II, 18, 6; 22, 10. 12. 14; 56, 1; 60, 3 — III, 15, 3; 18, 2 — IV, 3, 3 — V, 1, 3; 5, 3; 7, 2. 12. 16. 19; 18, 2; 20, 2. 7 — VI, 5, 4; 7, 2; 9, 1. 4; 30, 8. 9. 10 — VII, 24, 1; 27, 2; 32, 4; 33, 3; 35, 4. 5. 7; 36, 4; 38, 6; 42, 3; 43, 5; 44, 3 — VIII, 1, 2. 3. 7. 16. 18; 5, 5; 7, 3; 12, 7 etc.
δυνάμεις = *πνεύματα* VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
δυναστής II, 26, 4 — III, 4, 6 — VIII, 44, 2.
δύσις V, 14, 17.
δυσμῆ VI, 23, 5.
δυσπιστία V, 7, 31.
δυσσέβεια II, 23, 1 — V, 14, 20; 15, 1.
δυσσέβημα V, 12, 6.
δυσσεβῆς V, 7, 4. 13 — VI, 18, 3 — VIII, 2, 2. 4; 34, 5.
δυσσυνείδητος IV, 7, 5.
δυσφημία VIII, 47, 40.
δυσώνυμος VI, 15, 1; 16, 3; 25, 1.
δυσωπέω II, 6, 13 — VIII, 1, 2. 4. 6. 7.
δωρεὰ II, 59, 4 — IV, 7, 4 — V, 20, 4. 14 — VI, 7, 3. 4; 18, 3 — VIII, 8, 5; 10, 12.
δωροληψία II, 9, 2; 17, 1.
δῶρον II, 9, 2; 25, 6. 15; 26, 2; 34, 6; 42, 1; 53, 3. 4 — III, 1, 4 — V, 12, 6 — VI, 19, 3 — VII, 37, 1 — VIII, 5, 6; 12, 3. 21. 39; 13, 3.
ἐαρινὸς V, 17, 2 — VIII, 47, 7.
ἐβδομάς II, 16, 2; 27, 6 — V, 13, 4; 20, 14. 15. 18 — VII, 36, 4 — VIII, 46, 2; 47, 37.
ἐβδομάς μεγάλη VIII, 33, 3.
ἐγαστρούμθος II, 22, 6; 62, 2.
ἐγγράφος III, 9, 4.
ἐγγνάομαι II, 6, 1.
ἐγγύη VIII, 47, 20.
ἐγείρω II, 58, 5; 63, 4 — V, 7, 1. 6. 26; 19, 7. 8 — VI, 27, 1; 29, 4; 30, 5 — VII, 45, 1 — VIII, 6, 8; 10, 22; 14, 3; 41, 2; 42, 1.
ἐγερσις V, 7, 30.
ἐγκαινισμὸς VII, 45, 2.
ἐγκατον II, 41, 4 — VIII, 6, 12.
ἐγκλημα II, 10, 4; 22, 2; 42, 1; 43, 3; 48, 1; 49, 1; 50, 2; 51, 1 — VIII, 47, 28.
ἐγκράτεια VIII, 1, 12; 10, 11.
ἐγκρατής II, 49, 4 — III, 7, 7 — IV, 14, 3 — VIII, 47, 29. 30.
ἐγκυμονέω VI, 28, 8.
ἐγκώμιον I, 8, 16 — II, 45, 1 — V, 8, 2 — VI, 30, 3.
ἐργήγορος VII, 45, 3.
ἐργογορῶς II, 57, 13 — III, 6, 5.
ἐγχώριος II, 58, 4.
ἔδαφος VIII, 7, 7.
ἔδρα VIII, 12, 14.
ἐδραίωμα III, 16, 3.
ἔθιμον II, 28, 2 — VI, 27, 1.
ἔθισμὸς VI, 22, 8.
ἔθνικὸς I, 6, 1; 10, 1 — II, 6, 3; 21, 2; 38, 3. 4; 39, 4. 5. 6; 41, 2; 45, 1; 52, 1 — V, 10, 2 — VI, 9, 1 — VII, 2, 2 — VIII, 32, 3.
ἔθνόμυθος I, 6, 3.
ἔθνος I inscr.; 1, 1; 10, 1 — II, 6, 1; 17, 4; 21, 3; 22, 5. 7; 26, 1. 7; 46, 1; 56, 3; 57, 20; 60, 1. 2. 4. 5; 62, 1. 2 — III, 5, 6; 6, 2; 16, 3 — V, 1, 4; 7, 30; 12, 1; 15, 1. 2; 16, 5. 8; 19, 5. 6; 20, 4. 10 — VI, 5, 4; 8, 1; 9, 2; 11, 10; 12, 4. 8. 9. 10. 12. 13. 14; 14, 1; 18, 10; 23, 5; 24, 2. 3. 5 — VII, 22, 1; 24, 3; 30, 2; 35, 4; 36, 2; 37, 1; 40, 3; 44, 2; 48, 4 — VIII, 12, 26. 44; 15, 4; 23, 2; 47, 34. 50. 71. 80.
ἔθρος IV, 11, 6 — V, 14, 7 — VI, 12, 2; 28, 1 — VIII, 32, 14.
εἶδος I, 7, 5 — V, 14, 9 — VIII, 33, 7.
εἰδωλόθυτον VI, 12, 13. 15 — VII, 21.

- εἰδωλολατρεία* II, 23, 1 — VII, 6, 1; 18, 1.
εἰδωλολατρεύω I, 6, 9.
εἰδωλολάτρης V, 12, 4.
εἶδωλον II, 22, 8; 23, 1; 36, 1; 60, 2. 4 — V, 10, 2; 11, 2; 12, 1; 15, 1; 16, 6 — VI, 20, 6.
εἰδωλοποιός IV, 6, 5 — VIII, 32, 8.
εἰκαιοδάπανος II, 24, 7.
εἰκὼν I, 3, 11 — II, 22, 7; 61, 5 — V, 7, 20 — VIII, 12, 16.
εἰλικρινής III, 7, 6.
εἰμαρμένη VI, 6, 3.
εἰρηνεύω II, 44, 2; 47, 1; 54, 4; 56, 4 — VII, 10, 2 — VIII, 12, 42; 13, 5.
εἰρήνη I inscr. — II, 1, 3; 20, 9. 10; 21, 4. 5; 22, 18; 34, 4; 37, 5; 46, 2; 49, 1; 54, 2; 57, 18. 19 — III, 14, 5; 15, 1; 16, 3 — VI, 11, 1; 18, 8 — VII, 31, 3; 47, 1; 48, 4 — VIII, 6, 8. 14; 10, 3; 11, 8; 13, 1. 13; 15, 4. 10; 36, 3; 37, 7; 39, 5; 48, 2. 3.
εἰρηνικός I, 7, 6 — II, 10, 5; 20, 3; 24, 7; 54, 4 — VIII, 6, 8; 36, 3; 37, 3; 38, 2.
εἰρηνοποιέω III, 15, 4.
εἰρηνοποιός II, 1, 7; 46, 7; 53, 1.
εἰρμός VII, 39, 2.
εἶρων IV, 4, 3 — V, 14, 9.
εἰσακούω IV, 6, 8; 7, 1 — V, 12, 3 — VI, 22, 5 — VII, 12, 3 — VIII, 6, 5; 18, 2.
εἰσδεκτικός II, 24, 7.
εἴσοδος II, 57, 10 — VIII, 6, 6; 15, 8.
εἰσπνοή VIII, 12, 10.
εἰσφορά II, 35, 1 — IV, 7, 5; 13, 1 — VII, 16.
εκατοντάρχη VI, 12, 5. 7.
ἔκγονος VII, 39, 3.
ἐκδημία III, 19, 1.
ἐκδικία I, 2, 2.
ἔκδικος VIII, 12, 22.
ἔκδοτος II, 14, 1.
ἐκκλησία I inscr. — II, 1, 1; 4, 3; 6, 11; 8, 3; 9, 2; 10, 1. 4; 11, 2; 16, 1. 2; 17, 4; 18, 7; 20, 4. 10. 12; 21, 3; 25, 5. 7. 13; 26, 1. 2; 28, 4; 36, 6; 37, 5; 38, 3; 39, 6; 41, 7. 9; 42, 1; 43, 2. 3. 4; 54, 2; 56, 2. 3. 4; 57, 2. 7. 12. 13. 18; 59, 1; 60, 4. 5; 61, 1. 2. 4; 63, 1 — III, 5, 2; 6, 1; 7, 6; 16, 3; 19, 1 — IV, 8, 2. 3 — V, 19, 3 — VI, 2, 5; 5, 3. 5; 9, 2; 12, 1. 3. 14; 18, 1. 2. 4. 10; 30, 2 — VII, 25, 3; 26, 4; 30, 2; 35, 4; 41, 7; 46, 13. 14 — VIII, 5, 3. 6. 11; 6, 12; 8, 2; 9, 10; 10, 3. 4. 7. 12. 14 etc.
Ἐκκλησιαστής VIII, 47, 85.
ἐκκλησιαστικόν, τὸ III, 7, 3 — VIII, 47, 78.
ἐκκλησιατικός II, 35, 4; 58, 1 — III, 11, 3 — VIII, 3, 2; 4, 1; 47, 37. 38. 40. 81.
ἔκλαμψις VII, 34, 7.
ἐκλεκτός I inscr. — II, 26, 1; 61, 5 — III, 16, 3 — VI, 18, 9 — VIII, 22, 3.
ἐκλογή II, 24, 4; 55, 1 — VI, 14, 1 — VIII, 4, 1; 16, 4.
ἔκνομος II, 36, 3 — VI, 23, 2.
ἐκονσιασμός III, 8, 2.
ἐκούσιον II, 25, 2; 27, 6; 36, 6. 7 — III, 4, 2.
ἐκούσιος VIII, 2. 2; 7, 5; 9, 3; 26, 2; 41, 2.
ἐκπορνεύω I, 6, 11 — VI, 8, 2; 10, 3.
ἐκπύρωσις VIII, 12, 30.
ἐκτενέστερον VIII, 9, 5.
ἐκτενῶς VIII, 6, 5. 7; 7, 2. 3; 8, 2. 3; 9, 2, 6; 10, 22.
ἐκτυφλόω II, 42, 1.
ἐκφόριον II, 57, 18 — VII, 29, 1.
ἐλαία VI, 28, 5.
ἔλαιον II, 13, 3; 17, 4; 25, 16; 32, 3; 34, 6; 41, 7 — III, 16, 2. 4; 17, 1 — IV, 5, 2; 8, 2 — V, 14, 7; 20, 8. 16 — VII, 22, 2. 3; 29, 1. 3; 42, 1. 3 — VIII, 29, 1. 2. 3; 47, 3. 71. 72.

- ἐλαφος* VI, 29, 2.
ἐλαφρός I, 6, 2 — II, 25, 11.
ἐλεγμός II, 53, 6 — VII, 5, 3.
ἐλεγχος I, 7, 10 — II, 42, 5 — VIII, 12, 30.
ἐλέγχω II, 6, 12; 8, 3. 4; 10, 4; 17, 5; 38, 1; 39, 6; 47, 3; 50, 3. 4; 53, 6 — V, 2, 1 — VI, 1, 3 — VII, 5, 3; 10, 4; 14, 2; 31, 3 — VIII, 3, 1; 47, 35. 61. 74.
ἐλεινός V, 4, 1.
ἐλέεω I, 3, 5 — II, 1, 6; 5, 2; 39, 1; 41, 9; 57, 19 — III, 4, 9 — IV, 6, 8 — V, 12, 3; 15, 1; 19, 6 — VII, 8, 2; 12, 2; 18, 2; 37, 1 — VIII, 6, 4; 10, 10; 38, 4.
ἐλεημοσύνη I, 8, 11 — II, 35, 3 — III, 4, 6. 7; 13, 1; 14, 1 — IV, 8, 1 — VII, 12, 1; 33, 3 — VIII, 10, 12.
ἐλέημων II, 1, 6; 21, 9; 24, 7 — VII, 8, 2; 33, 2.
ἐλεος II, 12, 1; 13, 5; 14, 18; 15, 3; 21, 9; 22, 12. 14; 55, 1 — III, 13, 2 — IV, 2, 1 — V, 5, 5; 7, 21 — VII, 35, 1; 38, 1; 45, 2 — VIII, 9, 6; 10, 21; 22, 3; 36, 3; 37, 5; 38, 2; 39, 3.
ἐλευθερία VII, 38, 9; 39, 3.
ἐλεύθερος VI, 20, 3; 22, 1 — VIII, 32, 2. 13.
ἐλληνικός II, 61, 3; 62, 2 — V, 12, 6 — VI, 28, 1 — VIII, 32, 14.
ἐλληνοκοίτης VI, 1, 2.
ἐλπὶς II, 10, 5; 12, 3; 20, 5; 21, 3; 28, 9 — III, 5, 3 — V, 6, 7; 19, 8 — VI, 18, 9; 27, 2 — VII, 33, 2. 3; 34, 8; 39, 4 — VIII, 6, 13; 10, 5; 12, 19. 42; 29, 3.
ἐμβροίθεια IV, 11, 2.
ἐμπαιγμα II, 28, 8.
ἐμπαιγμός II, 18, 8; 20, 12 — V, 5, 3.
ἐμπαίζω II, 21, 1.
ἐμπειρία V, 5, 1 — VI, 9, 2.
ἐμπειρος II, 1, 2; 20, 11; 22, 1 — VIII, 32, 17.
ἐμπεριπατέω I, 4, 1 — VIII, 6, 6.
ἐμπλαστον II, 41, 6.
ἐμπλεγμα I, 8, 17.
ἐμπρησμός VIII, 12, 22.
ἐμπτύω V, 6, 9; 14, 9.
ἐμφυτος VII, 33, 3 — VIII, 9, 8; 12, 18.
ἐνανθρωπέω VII, 43, 2.
ἐνανθρώπησις II, 55, 1 — VI, 19, 4 — VII, 39, 5; 43, 2.
ἐνατα (τῶν κεκοιμημένων) VIII, 42, 2.
ἐνδεής I, 7, 4 — II, 4, 1 — III, 5, 6 — IV, 8, 1 — V, 7, 18 — VIII, 47, 59.
ἐνδεια II, 33, 4 — III, 14, 3; 19, 4 — IV, 8, 1 — VII, 35, 10 — VIII, 12, 11. 22; 16, 3.
ἐνδελεχίζω II, 36, 6. 7; 59, 1.
ἐνδεόμενος VII, 12, 3; 18, 2.
ἐνδίδωμι I, 8, 18 — II, 6, 14; 12, 3.
ἐνδικος VII, 2, 8.
ἐνδοξος I inscr.; 6, 5 — II, 22, 12; 28, 9; 58, 4 — VI, 3, 1 — VII, 35, 9; 39, 4.
ἐνδύμα I, 8, 8. 17 — IV, 2, 1 — VI, 13, 2 — VIII, 6, 6.
ἐνδύω III, 12, 4 — V, 7, 21 — VI, 7, 1.
ἐνέργεια II, 45, 1; 53, 2 — V, 5, 1; 6, 3; 16, 2; 20, 4 — VI, 5, 4; 7, 2; 9, 2 — VII, 35, 9 — VIII, 1, 3. 4. 17; 7, 2. 8; 12, 47.
ἐνέργημα II, 43, 3 — VIII, 16, 5.
ἐνεργητικός VII, 42, 3.
ἐνεργούμενοι VIII, 7, 2. 3. 9.
ἐνθρονίζω VIII, 5, 10.
ἐνθύμημα VII, 33, 2.
ἐνθύμησις VII, 34, 2.
ἐνιαύσια (τῶν κεκοιμημένων) VIII, 42, 4.
ἐνιαυτός V, 17, 1. 2 — VII, 23, 4; 34, 4; 36, 4 — VIII, 12, 15.
ἐννοια I, 1, 4 — III, 7, 5 — VI, 20, 11 — VIII, 9, 2.
ἐννομος I, 8, 11 — VI, 23, 7; 30, 1 — VIII, 1, 12; 37, 5.
ἐνοικος II, 34, 1.
ἐνοχος I, 3, 6; 8, 18 — II, 13, 5; 15, 1; 21, 3; 51, 1. 2; 53, 1 —

- III, 5, 6 — IV, 11, 5 — V, 20, 19
 — VI, 28, 4.
ἔνσαρκος VIII, 5, 3.
ἐνστερνίζω I inscr. — V, 14, 3.
ἐνσωμάτων III, 5, 6.
ἐντενξίς VII, 33, 2 — VIII, 15, 2.
ἐντιμος I, 3, 2 — II, 58, 5 — VIII,
 10, 7, 8.
ἐντολή I, 2, 4; 7, 2 — II, 22, 7;
 25, 2; 46, 2; 57, 14 — III, 14, 2
 — IV, 14, 1 — V, 3, 1; 7, 30 —
 VI, 23, 1 — VII, 14, 2; 42, 3;
 43, 4, 5 — VIII, 3, 2; 5, 7; 12,
 19, 20; 45, 2.
ἐντρέπομαι I, 8, 2 — II, 2, 3; 5, 1;
 16, 3 — III, 8, 1.
ἐντροπή II, 20, 2; 28, 5.
ἐνυβρίζω I, 8, 24 — VI, 18, 4.
ἐνύπνιον VI, 5, 4 — VIII, 46, 5.
ἐνωσις VI, 4, 2 — VII, 2, 9.
ἐνώτιον I, 8, 21.
ἐξαλλαγή II, 42, 1.
ἐξέτασις II, 52, 1.
ἐξευμενίζω II, 12, 3.
ἐξημερώω II, 56, 4.
ἐξειδιοποιέομαι II, 25, 9.
ἔξοδος II, 13, 2, 3; 57, 14 — V, 6, 8
 — VI, 30, 2 — VIII, 6, 6; 15, 8.
Ἔξοδος (βίβλος) VIII, 47, 85.
ἐξομαλίζω II, 41, 6.
ἐξομολογέομαι II, 13, 2; 14, 1, 7;
 60, 3 — VII, 14, 3; 30, 1; 45, 2.
ἐξομολόγησις II, 60, 3 — VII, 38, 4
 — VIII, 9, 2.
ἐξορία V, 2, 2 — VIII, 10, 15; 12, 45.
ἐξουσία II, 11, 2; 12, 1; 13, 5; 14, 12;
 18, 3; 33, 3; 44, 3; 52, 1; 53, 7 —
 IV, 14, 1 — VI, 7, 3; 20, 3, 7;
 24, 3; 25, 2 — VII, 22, 6 — VIII,
 5, 7; 7, 5; 12, 19; 38, 4; 46, 3;
 47, 40, 41.
ἐξουσίαι = πνεύματα VII, 35, 3 —
 VIII, 12, 8, 27.
ἐξουσιαστής V, 14, 12; 16, 3.
ἐορτάζω V, 17, 1, 2; 19, 7; 20, 2, 14
 — VII, 23, 3, 4 — VIII, 47, 70.
ἐορτή II, 6, 1; 60, 2; 62, 3 — V,
 13, 1; 14, 21; 18, 1; 20, 1, 2, 4, 19
 — VI, 22, 3 — VII, 36, 1, 2 —
 VIII, 33, 6; 47, 53, 70, 71.
ἐπαγγελία I inscr.; 6, 11 — II, 20, 7;
 22, 12; 28, 9; 33, 2; 56, 4; 59, 2 —
 III, 1, 2, 3; 2, 2 — IV, 14, 2 —
 V, 7, 1, 24 — VI, 7, 3; 30, 7 —
 VII, 26, 3; 35, 10; 37, 1, 2; 41, 7;
 42, 1 — VIII, 12, 23, 24.
ἐπάγγελμα IV, 14, 2.
ἐπάδω VII, 6, 2.
ἔπαθλον VIII, 24, 2; 26, 2.
ἐπαινέω IV, 3, 3 — VII, 3, 4.
ἐπαινος II, 44, 1; 52, 2 — III, 1, 5
 — V, 6, 3 — VIII, 12, 44; 20, 2.
ἐπανάστασις V, 20, 16.
ἐπάνοδος II, 57, 5 — VII, 37, 3 —
 VIII, 12, 38.
ἐπαιοιδῆ II, 62, 2.
ἐπαιοιδὸς II, 22, 6 — VIII, 32, 10.
ἐπαρκέω II, 63, 1 — IV, 8, 1.
ἐπεισαγωγή VII, 18, 1.
ἐπείσακτον I, 6, 7, 8, 10 — II, 35, 1
 — VI, 22, 1, 8.
ἐπείσακτος VII, 1, 3.
ἐπέργιος II, 60, 6; 63, 1.
ἐπεύχομαι II, 54, 2, 3; 57, 19, 20 —
 VIII, 5, 8; 7, 4; 9, 7; 11, 1; 15, 6;
 17, 2; 22, 2; 37, 1; 38, 3; 39, 2.
ἐπήκοος VIII, 11, 4; 15, 2.
ἐπηρεάζω I, 2, 3 — IV, 9, 2 —
 VII, 2, 2.
ἐπήρεια II, 52, 2 — V, 2, 2 — VIII,
 9, 2; 11, 6; 47, 20.
ἐπιβαρέω II, 63, 1.
ἐπιβάτης II, 57, 2.
ἐπιβουλή II, 56, 2 — VII, 1, 3 —
 VIII, 29, 3.
ἐπίβουλος II, 14, 1 — IV, 6, 5 —
 VI, 15, 4; 18, 2; 20, 6 — VIII,
 47, 24.
ἐπίγειος θεὸς II, 26, 4.
ἐπίγνωσις I inscr. — VII, 37, 5; 39,
 2, 3 — VIII, 1, 1; 9, 9; 11, 2.
ἐπιδεσμέω II, 41, 5.

- ἐπιεικῆς* II, 2, 1; 46, 4; 49, 4 — III, 5, 1.
ἐπίθεσις II, 41, 2 — III, 10, 2 — VI, 7, 3 — VII, 46, 9.
ἐπιθυμέω I, 1, 2, 3, 4, 5; 3, 4, 5; 8, 18; 23, 3; 41, 1; 61, 2 — III, 8, 2 — VI, 20, 5 — VII, 3, 3.
ἐπιθύμημα III, 7, 1.
ἐπιθυμητῆς IV, 6, 3 — VII, 6, 3.
ἐπιθυμητικὸς II, 6, 1.
ἐπιθυμία I, 1, 2 — II, 6, 3; 36, 3; 46, 6 — II, 2, 3; 7, 6 — V, 20, 15 — VI, 23, 2 — VII, 2, 4; 18, 1.
ἐπικάλυψις I, 8, 23.
ἐπικατάρατος I, 1, 5 — VI, 24, 4; 28, 4 — VII, 2, 10.
ἐπίκλησις III, 16, 4 — VII, 44, 3.
ἐπικόσμησις I, 8, 24.
ἐπικουρέω III, 2, 1 — VIII, 45, 2.
ἐπικουρία II, 4, 3 — III, 3, 2.
ἐπίκουρος VIII, 11, 5; 12, 45.
ἐπικουφίζω II, 46, 4.
ἐπιλύχνιος ψαλμὸς VIII, 35, 2.
ἐπιμέλεια II, 57, 2 — III, 15, 5 — V, 1, 1; 17, 1.
ἐπιμήκης II, 57, 3.
ἐπίμωμος II, 37, 2.
ἐπίνοια III, 7, 1 — VI, 7, 4.
ἐπιξενόομαι III, 1, 4.
ἐπιπορέω VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
ἐπιπορκία II, 36, 5 — VII, 18, 1 — VIII, 47, 25.
ἐπιούσιος III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ἐπιπλήσσω II, 57, 11 — III, 15, 4 — IV, 11, 2.
ἐπίπνοια II, 61, 3 — VIII, 2, 7.
ἐπίρρητος III, 8, 3.
ἐπισκέπτομαι III, 19, 7 — V, 1, 6, 7 — VI, 12, 1, 12; 13, 2; 20, 6.
ἐπίσκεψις III, 19, 7.
ἐπισκοπέω II, 57, 13.
ἐπισκοπὴ II, 1, 3; 2, 3; 25, 11 — III, 13, 1; 19, 6 — V, 7, 21; 14, 20 — VI, 5, 4; 12, 1; 14, 1 — VIII, 10, 6; 12, 40; 13, 4; 47, 21, 76, 77, 80.
ἐπίσκοπος II, 1, 1; 2, 2; 5, 1, 3, 7; 6, 1, 2, 4, 7, 11; 8, 4; 9, 1; 10, 4, 5; 11, 1, 2; 12, 1; 14, 12; 15, 1, 4; 17, 1, 2, 3, 6; 18, 1, 3, 8; 19, 1; 20, 2, 6, 9; 21, 7; 22, 1, 3; 24, 2, 7; 25, 1, 7; 26, 2, 4, 6; 27, 1, 2, 6; 28, 4, 6, 9; 30, 1, 2; 31, 1, 2, 3; 32, 1, 3; 33, 1; 34, 2, 3, 6; 35, 5; 36, 9; 37, 1; 40, 1; 41, 2; 44, 1, 2, 3, 4; 47, 2; 50, 3; 54, 1; 57, 1, 4, 9, 20; 58, 2, 3, 4; 59, 1 — III, 3, 2; 8, 1; 10, 2; 11, 1, 3; 13, 1; 15, 5; 16, 1, 3, 4; 19, 1, 7; 20, 1 — IV, 2, 1; 6, 1, 4; 7, 3 — V, 1, 3; 8, 1 — VI, 1, 1; 9, 1; 12, 14; 14, 1; 17, 1; 18, 11; 26, 1; 30, 7 — VII, 22, 1; 31, 1; 46, 1 — VIII, 1, 20, 21; 2, 4, 6; 3, 2; 4, 1, 2, 3, 6; 5, 3, 6, 10; 6, 10; 7, 4; 9, 7; 10, 7; 11, 8, 9; 12, 3, 43; 13, 1, 10, 12, 14, 15; 15, 1, 6, 11; 16, 1, 2; 17, 2; 21, 1, 2; 23, 3; 26, 3; 27, 1, 2, 3; 28, 2, 3, 4; 29, 2; 30, 2; 31, 2; 32, 1, 2; 34, 8; 35, 1, 2; 37, 1, 5; 38, 3; 39, 2; 40, 1; 41, 3; 46, 9, 10, 12; 47, 1—8, 14, 16, 17, 18 etc.
ἐπιστασία VIII, 5, 3; 12, 30.
ἐπιστήμη II, 57, 2 — V, 20, 3.
ἐπιστήμων II, 57, 13.
ἐπιστηριγμὸς VI, 14, 1; 18, 11.
ἐπιστολὴ VI, 12, 16 — VIII, 47, 85.
ἐπιστολαί, αἱ τῶν ἀποστόλων VIII, 5, 11; 32, 19; 47, 85.
ἐπιστολαί, αἱ Παύλου II, 57, 7 — VIII, 47, 85.
ἐπιστρεπτικὸς II, 24, 7.
ἐπιστρέφω II, 6, 12; 12, 1, 2, 3; 14, 2; 15, 1; 18, 7; 20, 4, 6, 9; 21, 4, 7, 9; 22, 1, 5, 15; 23, 1, 3; 24, 2; 33, 3; 39, 6; 41, 1; 56, 4; 60, 1 — III, 14, 5; 15, 1; 19, 3 — VI, 12, 8, 13; 15, 6; 19, 2; 30, 3 — VIII, 10, 17; 12, 25, 46; 15, 4; 47, 52.
ἐπιστροφενὸς II, 57, 1.
ἐπιστροφή I, 10, 3; 20, 2.

- ἐπισυναγωγή VIII, 8, 5.
 ἐπιταγή VIII, 24, 2.
 ἐπιτήδευμα II, 6, 3 — III, 12, 2.
 ἐπιτηδεύω I, 3, 8 — II, 43, 2; 45, 2.
 ἐπιτίμησις II, 20, 4.
 ἐπιτιμητικός II, 41, 6.
 ἐπιτίμιον VIII, 9, 4; 46, 6; 47, 74.
 ἐπιτροπή VIII, 27, 3.
 ἐπίτροπος V, 16, 9.
 ἐπιφάτω II, 57, 19 — VIII, 18, 2; 37, 6.
 ἐπιφάνια VIII, 33, 7.
 ἐπιφάνιος V, 13, 2.
 ἐπιφοίτησις VI, 27, 2 — VII, 45, 2 —
 VIII, 15, 3; 26, 2.
 ἐπιφώνησις II, 62, 2 — VIII, 32, 11.
 ἐπιχαιρεσικάκος II, 21, 2; 37, 6.
 ἐπιχορηγέω IV, 2, 2 — V, 20, 18 —
 VI, 9, 3; 23, 2 — VII, 28, 4 —
 VIII, 47, 33. 38. 41. 59.
 ἐπιχορηγία IV, 2, 2.
 ἐπορχιστής VIII, 26, 1. 2.
 ἐπουλωτικός II, 41, 5.
 ἐπουράνιος II, 56, 1 — VIII, 10, 5.
 12. 19; 13, 3.
 ἐπώδυνος IV, 4, 3.
 ἐργαλειόν IV, 2, 2.
 ἐργασία II, 63, 3 — III, 7, 3 —
 VIII, 34, 7.
 ἐργάτης II, 25, 1; 63, 1. 3 — III,
 16, 1; 19, 1. 5 — IV, 6, 5 — VII,
 28, 5.
 ἔργον I, 4, 1; 8, 5 — II, 11, 1; 13, 3;
 14, 3. 10; 20, 10; 25, 6; 27, 2;
 31, 3; 34, 6. 7; 36, 6; 39, 5; 43, 4;
 46, 3; 48, 1; 50, 2; 60, 2. 6. 7;
 63, 1 — III, 3, 1; 10, 1; 12, 2;
 13, 1; 19, 5 — IV, 1, 1; 2, 1; 14, 2
 — V, 2, 1; 5, 1; 7, 19. 24; 11, 1;
 20, 2. 9 — VI, 3, 1; 8, 2. 12. 13;
 14, 3; 18, 7 — VII, 2, 3; 35, 2. 9;
 36, 1; 38, 4; 41, 2; 49 — VIII, 1, 1;
 7, 8; 9, 5 etc.
 ἐργοπονέω II, 36, 7.
 ἐργοπόνος II, 20, 10.
 ἐρέα II, 34, 6.
 ἐρευνάω II, 5, 5; 49, 1 — VII, 33, 2.
 ἐρημία V, 20, 3.
 ἔρημος I, 6, 8 — V, 12, 2 — VI, 3, 1
 — VII, 22, 4; 36, 3; 37, 2.
 ἔριον I, 8, 4 — II, 18, 8; 25, 3 —
 III, 7, 8.
 ἔρις II, 43, 3 — III, 12, 1.
 ἐριστής II, 37, 6.
 ἐρμηνεῖα II, 5, 4.
 ἐρμηνεὺς VIII, 32, 11.
 ἐρμηνεύω II, 5, 4. 7; 60, 3.
 ἐρπετόν V, 7, 18 — VI, 12, 6 —
 VIII, 12, 15.
 ἔρωσ I, 7, 6.
 ἐσθής I, 3, 9 — II, 57, 4 — VIII, 12, 4.
 ἐσθίω II, 14, 14; 18, 11; 25, 3. 5. 15;
 63, 5. 6 — III, 7, 3; 8, 1 — IV,
 1, 2; 4, 4; 5, 2. 4; 6, 6. 8 — V,
 1, 6; 14, 6; 19, 2; 20, 15 — VI,
 6, 5; 10, 3; 12, 6; 22, 2. 6. 7;
 26, 3 — VII, 20, 1. 2; 25, 5. 6 —
 VIII, 12, 36. 37; 47, 54. 63.
 ἐσπέρα II, 36, 6; 59, 1. 2 — V, 14, 16;
 19, 2. 3 — VII, 31, 5 — VIII, 34,
 1. 6; 35, 2; 36, 3.
 ἐσπερινός I, 7, 4 — VIII, 37, 2.
 ἐστία VIII, 12, 18.
 ἐστιάομαι VIII, 44, 1.
 ἔσχατος I, 7, 10; 8, 10 — III, 9, 2 —
 VI, 5, 3 — VII, 31, 6; 32, 1; 41, 6.
 ἑταίρα VI, 17, 3; 28, 4 — VIII, 47, 18.
 ἑταιρίζω I, 8, 17.
 ἑταιρισμός I, 3, 9.
 ἑτερόδοξος VIII, 12, 2.
 ἑτοιμοθάνατος II, 14, 10.
 ἔτος II, 1, 1. 4; 22, 4 — III, 1, 1. 5
 — V, 7, 15; 17, 1 — VII, 36, 4 —
 VIII, 47, 24. 37.
 εὐαγγελίζω V, 20, 13 — VIII, 34, 7.
 εὐαγγέλιον, *Ev.* I, 1, 4; 2, 1. 3; 5, 2;
 6, 11 — II, 1, 1. 5; 5, 4; 6, 11. 16;
 8, 1; 13, 3; 16, 1; 17, 2; 35, 2;
 39, 6; 57, 8; 59, 4; 63, 1 — III,
 7, 8 — V, 1, 2; 7, 30; 14, 19;
 19, 3 — VI, 9, 1; 12, 4; 23, 1;
 25, 1; 28, 7; 30, 8 — VII, 24, 1;
 44, 2 — VIII, 1, 2; 6, 5. 12.

- Εὐαγγέλια* II, 53, 3; 57, 7 — VIII, 4, 6; 5, 11; 47, 85.
εὐαγγελιστῆς VII, 46, 5.
εὐανάφορος VII, 30, 2.
εὐαρεστέω VIII, 5, 7; 12, 43; 32, 3; 41, 2. 5.
εὐάρεστος I, 8, 2; 10, 4 — II, 55, 2; 58, 6 — III, 7, 4. 6; 16, 1 — VIII, 18, 3.
εὐγνωμοσύνη V, 16, 8.
εὐδιάκονος II, 4, 1.
εὐδοκέω II, 24, 3 — VI, 5, 3; 11, 4; 20, 4; 24, 1 — VII, 25, 2 — VIII, 1, 7; 2, 10; 5, 4; 12, 30. 39.
εὐδοκία IV, 5, 2 — VII, 39, 4; 41, 5; 47, 1 — VIII, 1, 10; 12, 32; 13, 13.
εὐελπῖς II, 12, 3; 15, 2; 18, 5; 20, 4. 10 — IV, 11, 2 — VII, 12, 5.
εὐεργεσία VI, 3, 1 — VII, 35, 7; 36, 7 — VIII, 40, 4.
εὐεργετέω V, 7, 23 — VI, 30, 3 — VII, 30, 1.
εὐεργέτης II, 33, 2 — VII, 31, 2.
εὐήκοος III, 19, 7.
εὐθῆς II, 41, 4 — VI, 11, 1.
εὐθύνω II, 44, 3; 47, 1.
εὐθὺς VII, 19 — VIII, 41, 5.
εὐθύτης II, 20, 2 — VII, 33, 2 — VIII, 15, 2.
εὐκαιρία IV, 11, 1.
εὐκαιρος III, 3, 2; 13, 1.
εὐκοσμία II, 43, 3.
εὐκρασία VIII, 12, 48; 13, 7; 15, 4.
εὐλάβεια II, 17, 5; 57, 21; 58, 3 — IV, 5, 1 — VIII, 10, 11; 13, 14; 47, 5. 41.
εὐλαβέομαι II, 2, 3; 17, 3; 33, 3; 39, 6; 61, 2 — III, 8, 1 — IV, 11, 2.
εὐλαβῆς II, 6, 2; 17, 5; 41, 9 — III, 7, 7 — VII, 31, 1.
εὐλογέω I, 2, 1; 8, 13 — II, 34, 7; 35, 3; 57, 19. 20 — III, 13, 1; 14, 4; 15, 4; 20, 2 — V, 1, 6; 4, 1 — VI, 28, 1. 5 — VII, 2, 2; 26, 5; 29, 1; 35, 3; 42, 2; 43, 2; 47, 2; 48, 2 — VIII, 6, 6. 8. 10; 7, 3. 6; 8, 4. 5; 9, 6; 13, 13; 15, 6. 8; 28, 2. 3. 4. 6; 29, 2; 37, 6; 39, 4; 41, 8.
εὐλογητός III, 13, 1 — VII, 33, 7; 34, 1; 49, 1 — VIII, 12, 27; 13, 13; 15, 2.
εὐλογία II, 34, 6. 7; 58, 3 — III, 10, 1; 15, 5 — VI, 25, 1 — VII, 37, 4 — VIII, 6, 10; 8, 4; 28, 2. 3. 4; 31, 2; 39, 4; 46, 11.
εὐμενῆς II, 16, 2 — VII, 8, 7 — VIII, 6, 5. 8; 9, 5; 11, 4; 12, 39; 15, 8; 37, 2; 38, 2. 4; 41, 2. 5.
εὐμετάδοτος I, 3, 2; II, 4, 1; 50, 1.
εὐμορφος I, 3, 6.
εὐνοια IV, 7, 4; 12, 1 — VIII, 1, 3. 18; 15, 7; 26, 2; 32, 16; 46, 16.
εὐνοῦχος VIII, 10, 11; 46, 17; 47, 21.
εὐορκέω VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
εὐπαράδεκτος II, 58, 3.
εὐποιέω II, 35, 1.
εὐποιία III, 4, 2; 14, 4.
εὐπορία III, 7, 3.
εὐπρέπεια I, 8, 10 — III, 9, 4 — VII, 33, 3; 35, 9.
εὐπρεπῆς I, 3, 11 — VIII, 28, 6.
εὐπρόσοχος II, 6, 4.
εὐρωστία VI, 28, 7.
εὐσέβεια II, 13, 3; 20, 1; 26, 4 — III, 5, 3; 19, 5 — IV, 14, 2 — V, 5, 3; 6, 1. 5; 9, 2 — VI, 9, 4; 11, 1; 13, 2 — VII, 19; 31, 1; 35, 10; 36, 4; 39, 2. 3; 40, 2 — VIII, 1, 1; 2, 2; 4, 4; 6, 6. 11; 7, 2; 10, 3. 7; 12, 17. 32. 39. 49; 13, 5; 14, 2; 15, 2; 24, 2; 32, 2. 6. 18; 33, 2; 39, 4; 47, 14. 31. 33. 37. 58.
εὐσεβῆς I, 8, 13 — III, 3, 1 — IV, 10, 1. 4 — V, 7, 4. 13. 14 — VII, 44, 3 — VIII, 1, 18; 34, 8. 12; 41, 2. 5; 43, 1.
εὐσκυλτος II, 4, 1 — III, 10, 1; 19, 1. 7.
εὐσπλαγχνος I, 3, 2 — II, 3, 3; 15, 1; 20, 7; 22, 12; 24, 7; 50, 1.
εὐστάθεια VIII, 10, 3.

εὐσταθής II, 2, 1.
εὐσταλής II, 57, 4.
εὐσυννείδητος II, 1, 8; 9, 2; 17, 1;
 49, 2 — III, 4, 2.
εὐσχήμων II, 58, 4.
εὐτακτος I, 9, 2.
εὐταξία II, 1, 3; 57, 4 — VIII, 31, 3;
 44, 1; 46, 2, 16.
εὐτραπελία V, 10, 1.
εὐφημία VII, 5, 5.
εὐφορία VIII, 12, 48; 15, 4.
εὐφραίνομαι II, 56, 3 — V, 19, 7;
 20, 14, 19 — VII, 33, 3.
εὐφροσύνη IV, 5, 2 — V, 10, 1 —
 VII, 36, 1; 49 — VIII, 29, 3;
 40, 3; 44, 3.
εὐχαριστώ II, 36, 6 — IV, 5, 1 —
 VI, 23, 3 — VII, 25, 2, 4; 26, 1,
 2, 6; 27, 1, 2; 28, 1, 2; 30, 1;
 38, 1, 4; 39, 4; 43, 2, 3 — VIII,
 1, 1; 12, 5, 35, 38; 14, 2; 15, 1;
 34, 2, 6; 40, 1, 2, 3.
εὐχαριστία II, 26, 2; 33, 2; 53, 4;
 57, 15; 58, 3 — VI, 27, 1, 2; 30, 2
 — VII, 25, 1; 35, 10; 36, 6; 38, 6;
 39, 1, 5 — VIII, 12, 50; 13, 10;
 37, 2; 38, 4; 41, 5, 7; 46, 4.
εὐχάριστος VI, 14, 3; 20, 4 — VII,
 25, 1; 36, 5.
εὐχερής IV, 4, 3.
εὐχή I, 7, 6 — II, 21, 5; 26, 2; 59, 4
 — IV, 14, 1 — VI, 7, 2; 22, 6;
 28, 4 — VII, 45, 1 — VIII, 34, 1;
 46, 9.
εὐχή προτέρα VII, 45, 3.
εὐχή πρώτη VIII, 12, 2; 36, 1; 41, 1.
εὐχομαι II, 22, 2; 41, 4 — III, 1, 3
 — IV, 14, 1 — V, 6, 10 — VIII,
 6, 3; 7, 2; 8, 2; 9, 2; 12, 4; 16, 2.
εὐχρηστος I, 8, 4.
εὐωδία II, 34, 7 — VII, 27, 2; 44, 2
 VIII, 5, 7; 13, 3.
εὐώνυμος VII, 19 — VIII, 12, 3.
ἐφεύρεμα VI, 27, 7.
ἐφεύρεσις VII, 41, 2.
ἐφοδος II, 48, 2 — VI, 27, 5.

ἔχθρα II, 21, 1; 53, 5, 8; 54, 5 —
 V, 16, 1 — VII, 18, 1.
ἔχθραίνω II, 46, 7; 53, 5 — VI, 26, 1,
ἔχθρός I, 2, 2, 3 — II, 6, 1; 22, 8;
 46, 3; 53, 6; 56, 3 — III, 4, 4;
 18, 1 — IV, 4, 3; 8, 2 — V, 4, 1;
 20, 2, 8 — VI, 14, 4; 16, 3; 18, 6;
 19, 4; 20, 6; 21, 2; 23, 2; 30, 9 —
 VII, 2, 2; 32, 2; 35, 7 — VIII, 7, 5;
 10, 16; 11, 6; 15, 8; 43, 2; 47, 22.
ἔωθεν VIII, 32, 18.
ἔωθινός VIII, 38, 4.

ζάω I, 1, 7; 4, 1 — II, 6, 10; 12, 2;
 13, 2; 14, 14, 16, 17, 20; 22, 10;
 27, 5; 46, 2; 55, 2; 61, 1 — III,
 1, 5; 14, 2 — IV, 4, 4 — V, 6, 7;
 7, 5, 11, 12, 13; 20, 13 — VI, 17, 1;
 21, 2; 30, 4, 5 — VII, 1, 1; 2, 12;
 39, 1, 4; 43, 5 — VIII, 9, 8.
ζῆλος II, 37, 3 — III, 12, 1 — VII,
 37, 4.

ζῆλοτυπία VII, 18, 1.

ζηλότυπος III, 12, 3.

ζηλωτής II, 37, 6 — VI, 19, 4 —
 VII, 5, 5.

ζημία II, 48, 2 — VIII, 47, 40.

ζημιόω II, 46, 2; 56, 2.

ζήτημα VI, 12, 3.

ζήτησις VI, 12, 3 — VII, 36, 5.

ζυγοκρούσις IV, 6, 5.

ζυγόν II, 61, 2 — VI, 12, 11.

ζύμη II, 17, 4.

ζωή I, 3, 7; 6, 11; 7, 11; 13, 4 —
 II, 14, 16, 17, 20; 18, 4; 20, 5;
 22, 2, 14, 16; 33, 3; 36, 6; 39, 4;
 47, 3; 52, 2; 56, 3; 60, 7 — III,
 16, 1 — IV, 3, 3 — V, 1, 8; 5, 3, 4;
 7, 3, 9, 13, 21, 30; 15, 2; 19, 8;
 20, 13 — VI, 8, 1; 12, 5 — VII,
 1, 1, 2, 3; 2, 1; 17, 2; 25, 2; 31, 5;
 32, 5; 34, 8; 35, 9; 36, 2; 38, 7, 9;
 39, 3; 41, 8; 46, 1 — VIII, 6, 6, 8;
 9, 5; 10, 12; 11, 6; 12, 20, 22, 39,
 42; 13, 15; 14, 2; 33, 9; 36, 3;
 37, 3, 5; 38, 5; 39, 4; 47, 24; 48, 3.

- ζῶντες IV, 5, 2 — V, 20, 2. 4 — VI, 3, 2; 30, 4. 5 — VII, 37, 2; 39, 4; 41, 6 — VIII, 12, 38; 41, 4.
- ζωογονέω II, 33, 3.
- ζῶων II, 35, 1 — IV, 5, 2 — V, 12, 2 — VI, 10, 2; 20, 8 — VII, 34, 3. 5. 6; 35, 2. 5; 38, 5 — VIII, 12, 3. 9. 12. 15. 32; 37, 5; 41, 4; 47, 2.
- ζωοποιέω II, 15, 1; 61, 1 — V, 7, 20.
- ζωοποιὸς I, 5, 1 — VII, 34, 8 — VIII, 12, 33.
- ἡγαπημένος I inscr.; 8, 2 — II, 15, 1; 61, 4 — III, 16, 3 — IV, 5, 4 — V, 15, 2; 20, 3 — VIII, 5, 5.
- ἡγεμονία VIII, 4, 4.
- ἡγεμονικὸς II, 41, 4 — VIII, 5, 5; 9, 5.
- ἡγεμῶν V, 3, 3; 19, 5 — VIII, 12, 33.
- ἡγούμενος II, 25, 7; 26, 4; 52, 1 — III, 5, 3 — VI, 12, 14.
- ἡδονή VI, 6, 6; 10, 1; 28, 3. 8.
- ἡδύβιος II, 5, 3.
- ἡλικία II, 1, 2; 10, 2; 57, 12; 58, 6 — III, 1, 1 — IV, 3, 3; 11, 6 — VIII, 10, 18.
- ἡλιος I, 2, 3 — II, 14, 5; 52, 1; 53, 2 — V, 7, 3. 15; 12, 1. 2. 4. 5; 14, 17 — VI, 3, 1; 23, 5 — VII, 2, 6; 34, 2 — VIII, 1, 14; 12, 9; 37, 2; 38, 4; 46, 2.
- ἡλιος V, 20, 1.
- ἡμέρα I, 8, 10; 9, 3 — II, 1, 1; 13, 2; 16, 2. 3; 18, 4; 22, 3. 8. 14. 16; 27, 6; 42, 1; 52, 1; 59, 1. 2. 3. 4; 60, 1. 2. 3; 61, 1 — III, 1, 5; 4, 8; 13, 1; 19, 6 — IV, 3, 2; 4, 2; 11, 6 — V, 1, 3; 2, 4; 7, 12. 18. 30; 10, 1; 13, 1; 14, 16. 18. 20; 15, 4; 17, 1. 3; 18, 1. 2; 20, 1. 2. 15. 16. 19 — VI, 1, 2; 3, 1; 5, 3; 6, 5; 9, 2; 12, 4; 13, 1; 23, 6; 27, 1. 2. 6; 30, 9 — VII, 9, 2; 22, 4; 23, 2; 24, 2; 30, 1; 32, 1; 34, 2; 36, 5; 38, 2. 3; 41, 6; 46, 15 — VIII, 1, 10. 14; 4, 3; 6, 8; 12, 9. 15; 33, 2. 8. 9; 34, 2. 7; 37, 2. 3; 38, 2. 4; 42, 1; 46, 2; 47, 7. 53. 64. 85.
- ἡμέρα καὶ νύξ VI, 23, 6. — VII, 22, 4 — VIII, 37, 2.
- ἡμέρας καὶ νυκτὸς I, 4, 2 — II, 61, 1 — VII, 9, 1.
- ἡνίοχος VII, 34, 6 — VIII, 32, 9.
- ἡπίοθυμος II, 57, 1.
- ἡπιος II, 21, 1; 46, 4.
- ἡσυχάζω I, 7, 5 — II, 16, 3 — III, 6, 4 — V, 7, 6.
- ἡσυχία I, 7, 4 — II, 57, 4. 8. 15 — VIII, 6, 3; 12, 42.
- ἡσύχιος II, 1, 5; 24, 7; 58, 4 — VIII, 2, 10; 13, 5.
- ἡσυχος II, 57, 21 — III, 5, 1; 7, 6 — VII, 8, 3.
- ἦχος VI, 22, 4.
- θάλασσα II, 22, 2. 12. 13 — V, 7, 18 — VI, 20, 6 — VII, 11; 33, 4; 34, 3; 35, 2. 8; 36, 3 — VIII, 7, 7; 12, 12. 16. 26; 46, 2.
- θάλασσα ἐρυθρὰ VI, 3, 1; 20, 6.
- θάλλος VII, 35, 5 — VIII, 12, 26.
- θανατοποιὸς II, 14, 10.
- θάνατος I, 1, 6; 3, 3; 8, 20 — II, 12, 2; 14, 11. 17; 19, 3; 20, 6; 22, 2; 33, 2. 3; 47, 3; 48, 2; 51, 2; 52, 1. 2; 53, 2 — IV, 9, 2; 11, 2 — V, 2, 1. 2; 6, 7; 7, 8. 9. 17; 8, 2 — VI, 21, 2; 22, 1; 30, 3 — VII, 1, 1. 2. 3; 4, 1; 14, 3; 18, 1; 31, 6; 34, 8; 36, 2; 39, 3; 43, 3 — VIII, 9, 8; 12, 20. 33; 32, 6; 41, 4; 46, 6; 47, 40.
- θάνατος τοῦ κυρίου II, 7, 1; 24, 3 — III, 17, 1 — V, 1, 2; 5, 4; 7, 30; 16, 7 — VI, 15, 1. 2; 23, 5; 26, 1 — VII, 22, 1. 6; 25, 4. 5; 43, 3 — VIII, 8, 2; 12, 37. 38; 47, 47. 50.
- θαῦμα VI, 7, 2 — VIII, 1, 5.
- θανμάσιον VII, 39, 4.
- θανμαστὸς VI, 3, 1 — VII, 30, 2.
- θανματοποιὸς VIII, 1, 15. 17.
- θεὰ III, 9, 3.

- θεά* I, 6, 13; 8, 23 — II, 62, 4 —
 IV, 2, 1 — VII, 38, 4.
θέαμα II, 62, 2.
θεατής V, 7, 30.
θεατρομανία VIII, 32, 15.
θέατρον II, 60, 2; 61, 2; 62, 2 —
 VI, 9, 2.
θεῖον, τὸ V, 1, 4 — VI, 15, 4 —
 VIII, 43, 2.
θεῖος I, 8, 19. 20 — II, 9, 2; 13, 3;
 21, 4; 33, 2; 59, 2 — IV, 11, 4 —
 V, 7, 20. 21 — VI, 18, 4; 24, 5 —
 VIII, 4, 1. 6; 6, 13; 9, 5; 46, 5;
 47, 3. 80.
θειότης II, 52, 1.
θέλημα II, 14, 11; 25, 7; 26, 6; 55, 2;
 56, 1. 2. 3; 61, 1 — III, 14, 3;
 18, 2 — V, 1, 4; 7, 18; 14, 8 —
 VI, 2, 4; 23, 6 — VII, 24, 1; 39, 4
 — VIII, 6, 12; 12, 32; 21, 4; 41, 2.
θεογνωσία II, 26, 7 — VIII, 6, 5;
 12, 18.
θεομάχος VI, 5, 1.
θεός I inscr.; 1, 1. 6. 7; 3, 1. 3.
 5. 7. 10. 11. 12; 4, 1; 6, 2. 4.
 5. 7. 8. 9; 7, 11; 8, 1. 2. 16. 24;
 10, 1 — II, 1, 1 etc. Cf. *μονογενής*.
θεός λόγος II, 24, 3 — V, 16, 2;
 20, 13 — VI, 11, 10 — VII, 26, 3;
 36, 6 — VIII, 1, 10; 12, 7. 31.
θεός ὁ ἐπὶ πάντων III, 17, 4 — VI,
 18, 4; 26, 2 — VIII, 48, 3.
θεός τῶν ὄλων II, 14, 11 — V, 7, 30
 — VI, 7, 2 — VII, 26, 3; 27, 2;
 38, 9; 43, 4 — VIII, 10, 3.
θεός μονογενής cf. *μονογενής θεός*.
θεός (τοῦ) παρακλήτου VI, 11, 2 —
 VIII, 6, 11.
θεοὶ V, 11, 1. 2; 12, 2 — VI, 8, 2;
 10, 2; 20, 6. 10 — VII, 18, 1;
 33, 2.
θεοσέβεια I inscr.; 10, 3 — II, 60,
 6. 7 — VIII, 46, 16.
θεοσεβής I, 3, 6 — II, 2, 3; 46, 2;
 49, 4.
θεότης V, 13, 2 — VIII, 33, 7.
θεοφιλῆς II, 14, 5; 21, 9; 55, 1 —
 III, 18, 1 — V, 7, 22 — VII, 36, 2
 — VIII, 1, 14; 2, 8; 37, 5; 46, 13.
θεράπεινα I, 8, 5.
θεράπεια II, 20, 12 — IV, 12, 4.
θεραπευτής II, 28, 8.
θεραπεύω II, 18, 7; 20, 3. 12; 24, 2;
 37, 2; 41, 5 — III, 19, 1 — V,
 14, 13 — VI, 19, 3 — VII, 15, 1 —
 VIII, 1, 6.
θεράπων II, 32, 2 — VI, 3, 1 — VII,
 33, 6; 35, 8 — VIII, 5, 4; 12, 23.
 25; 22, 4; 46, 5.
θεραφειν II, 22, 6.
θερμαίνω VIII, 12, 11.
θέρος II, 63, 2.
θέσις II, 44, 2.
θεσμός I, 8, 11 — II, 6, 16 — VI,
 14, 4 — VIII, 46, 10.
θετὸς VIII, 12, 30.
θηλὺς III, 9, 3 — V, 7, 20 — VI,
 14, 3; 28, 1. 5 — VIII, 47, 51.
θηρεποδός VIII, 32, 11.
θήρευμα I, 8, 20.
θηριάλωτον VIII, 47, 63.
θηρίζω IV, 5, 3.
θηρίον II, 14, 1. 3; 18, 8; 21, 2. —
 IV, 5, 2 — V, 1, 1; 7, 2.
θησαυρίζω II, 36, 8.
θησαυρός III, 7, 4 — IV, 4, 2 —
 VIII, 12, 9.
θίξις VI, 30, 1.
θλίβω II, 4, 3; 22, 11; 28, 1; 31, 2;
 32, 1 — III, 4, 2 — IV, 3, 1 —
 V, 1, 1 — VII, 18, 2.
θλιβόμενοι II, 25, 2; 27, 6 — III, 4, 2;
 19, 7 — IV, 8, 3.
θλίψις II, 22, 15 — III, 3, 2 — V,
 3, 3 — VI, 5, 5; 20, 6.
θηνημαῖον VIII, 47, 63.
θνήσκω IV, 4, 4 — V, 7, 20. 23;
 14, 13; 19, 8 — VI, 17, 1; 18, 10;
 27, 9 — VII, 37, 2.
θόρυβος VIII, 11, 10; 13, 14; 44, 4.
θράσος VII, 8, 5 — VIII, 2, 7.
θρασὺς VII, 5, 5; 8, 5.

- θρασύτης* VII, 18, 1.
Θρηνοί (βίβλος) V, 20, 3.
θρησκεία IV, 10, 4; 12, 1 — VI, 10, 1; 23, 5 — VIII, 46, 5. 10.
θριαμβεύω I, 8, 20.
θροῖς I, 3, 8. 10. 11 — V, 7, 2.
θρόνος II, 57, 4 — VI, 5, 3; 30, 9 — VII, 32, 4; 37, 1.
θρόνοι = πνεύματα VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
θρύψις V, 10, 1.
θυγατήρ I, 8, 12; 10, 4 — II, 25, 6; 51, 2; 61, 5 — III, 1, 5 — V, 7, 12 — VI, 5, 4; 28, 4 — VII, 12, 5 — VIII, 2, 9.
θυμίαμα II, 26, 8 — VI, 1, 3; 22, 3 — VII, 30, 2; 33, 2 — VIII, 47, 3.
θυμιατήριον II, 26, 8.
θυμὸς II, 15, 4; 22, 13; 46, 6 — V, 12, 3 — VIII, 10, 16; 12, 46.
θυμώδης II, 6, 1 — VII, 7, 2 — VIII, 44, 2.
θύρα II, 57, 21 — VIII, 11, 11; 28, 6.
θύρις I, 7, 4.
θύσια I, 7, 6 — II, 22, 17; 25, 6. 15. 16; 26, 2; 27, 6 — III, 10, 1 — IV, 6, 3; 10, 2 — V, 14, 9 — VI, 3, 2; 20, 4; 22, 2. 3. 5. 6. 7. 8; 23, 5 — VII, 5, 5; 30, 2; 37, 2 — VIII, 10, 12; 12, 21; 46, 4.
θύσια = λειτουργία τῶν Χριστιανῶν II, 25, 7; 57, 21; 59, 4 — V, 19, 7 — VII, 30, 2 — VIII, 5, 7. 9; 12, 39; 46, 11. 14. 15. 16; 47, 2. 3. 46.
θυσιάζω II, 22, 17.
θυσιαστήριον II, 22, 5. 17; 25, 7; 26, 8; 27, 1; 53, 3 — III, 6, 3; 7, 2; 14, 1 — IV, 3, 3; 7, 5 — V, 12, 6; 16, 9 — VI, 20, 2. 7; 28, 4 — VIII, 4, 6; 12, 3. 4; 13, 3; 47, 2. 3. 4. 31. 41.
θύω II, 35, 1 — VI, 12, 6; 20, 5. 6. 7. 11; 22, 5. 6; 24, 3 — VII, 21 — VIII, 46, 7.
ἕαμα VI, 7, 2 — VIII, 26, 2.
ἕομαι II, 14, 2; 18, 8; 20, 3. 11; 21, 4; 22, 15 — V, 7, 27 — VI, 28, 7 — VII, 38, 3.
ἕσις II, 41, 7.
ἕατικός VIII, 16, 5.
ἕατρός II, 14, 11; 20, 11. 12; 40, 1; 41, 5. 7.
ἕγνή VII, 1, 1.
ἕδιοποιῶμαι I, 1, 5 — II, 20, 6.
ἕδιότης II, 63, 3.
ἕδρως V, 1, 1 — VIII, 12, 20.
ἕρατεία II, 18, 6; 25, 14; 28, 2.
ἕράτευμα II, 26, 1; 57, 20 — III, 16, 3 — VIII, 12, 44.
ἕρατεύω III, 9, 3 — VI, 2, 6; 15, 3 — VIII, 12, 38.
ἕρατικός III, 10, 1; 15, 5 — VIII, 12, 25; 46, 17; 47, 8. 17. 18. 51. 63. 83.
ἕρεῖον II, 48, 2 — VIII, 12, 30.
ἕρενς II, 6, 5; 15, 1. 4; 25, 16; 27, 1. 4; 28, 7; 31, 3; 34, 2; 35, 3; 48, 2; 57, 19 — III, 16, 3 — V, 14, 5; 20, 7 — VI, 1, 3; 2, 1; 19, 3 — VII, 39, 3; 45, 2 — VIII, 5, 3. 4; 12, 33; 46, 5. 6. 13.
ἕρενς (χριστιανός) II, 11, 1; 25, 7. 13; 26, 3; 27, 3. 4. 5; 28, 2; 34, 6; 35, 1. 4; 36, 6. 9; 57, 18; 59, 1 — VI, 2, 1; 15, 1. 3; 18, 11 — VII, 29, 1. 3; 42, 2; 43, 2. 5; 44, 3 — VIII, 1, 21; 2, 6; 5, 8; 11, 12; 12, 4; 15, 4; 28, 4; 30, 2; 37, 5; 46, 14; 47, 47.
ἕρεὸν II, 48, 2 — III, 1, 5; 7, 8 — V, 14, 9; 16, 9 — VIII, 47, 71.
ἕρεός I inscr.; 7, 11 — II, 6, 11; 25, 7; 26, 1. 2; 28, 7; 32, 3; 33, 2; 56, 3; 59, 4; 61, 5 — III, 9, 3; 16, 4 — IV, 11, 4 — V, 7, 4; 14, 9 — VI, 9, 1; 14, 2; 18, 4; 30, 2 — VII, 36, 4 — VIII, 9, 5.
ἕροουργία VIII, 16, 5.
ἕρωσίνη II, 3, 1; 27, 5; 34, 4. 5; 35, 5 — III, 9, 1 — VI, 1, 3; 2, 1; 23, 5 — VIII, 46, 9.

- ἰκεσία* VIII, 6, 5.
ἰκετεύω VIII, 6, 7.
ἰκέτης VII, 33, 1 — VIII, 7, 2; 9, 9.
ἰλασμός VIII, 9, 9.
ἰλεός V, 6, 7.
ἰμάτιον I, 1, 9 — V, 14, 15 — VI, 5, 7 — VII, 2, 5.
ἰματισμός V, 14, 15 — VII, 29, 3.
ἰντροίτος II, 57, 13.
ἰουδαϊκός V, 12, 6 — VI, 6, 1; 27, 1; 30, 1 — VIII, 1, 10; 32, 14.
ἰουδαϊστής II, 21, 2.
ἰπποδρομία VIII, 32, 15.
ἵππος VI, 20, 6.
ἰσημερία VIII, 47, 7.
ἰσημερινός V, 17, 1.
ἰσομέριος V, 17, 3.
ἴσθημι II, 57. 8. 10. 12. 21; 58, 5; 59, 4; 61, 2 — III, 7, 3 — VII, 45, 1. 2 — VIII, 4. 5. 6; 11, 11; 12, 2. 4. 38; 47, 75.
ἱστορία I, 6, 7.
ἱστορικὸς I, 6, 4.
ἰσχίον VI, 9, 4.
ἰσχροποιέω III, 15, 4.
ἰσχυρὸς I, 6, 6 — II, 40, 3; 42, 5 — VI, 12, 1 — VII, 4, 2; 8, 1; 23, 4.
ἰσχυρὸς = σατανᾶς VIII, 7, 5.
ἰσχύς I, 8, 10 — II, 36, 1 — VI, 9, 3; 20, 10 — VII, 33, 3; 35, 1. 9 — VIII, 1, 7. 16.
ἰσχύω II, 14, 11; 20, 11; 40, 1. 2.
ἰταμός II, 21, 9.
ἰχθὺς V, 7, 28 — VIII, 12, 16.
ἰῶτα II, 26, 2 — VI, 19, 3.

καθαίρεσις VIII, 28, 2.
καθαίρετης V, 14, 9.
καθαίρω I, 3, 8 — VIII, 23, 4; 27, 2; 28, 2. 3; 47, 2. 5. 6. 7 etc.
καθαίρω II, 1, 8; 41, 2. 6 — VI, 6, 5 — VIII, 1, 3; 9, 3.
καθαρίζω II, 10, 5 — VI, 12, 6. 9 — VII, 39, 4 — VIII, 6, 6; 7, 2; 12, 47; 20, 2; 32, 6; 47, 79.

καθαρισμός II, 35, 1; 62, 2 — VI, 20, 9; 30, 1.
καθαρός II, 1, 8; 10, 4; 11, 1; 18, 4. 5; 25, 16; 41, 4; 53, 5 — III, 7, 6; 18, 1 — V, 7, 31; 8, 2; 10, 3 — VI, 18, 10; 19, 2; 20, 8; 22, 8; 28, 6; 29, 4 — VII, 22, 5; 30, 2; 45, 3 — VIII, 5, 7; 8, 5; 9, 4; 13, 10; 16, 4. 5; 46, 10.
καθαρότης VIII, 11, 12.
κάθαρσις II, 35, 4 — VI, 27, 7; 28, 7 — VII, 22, 5 — VIII, 12, 10; 29, 3.
καθέδρα II, 61, 1.
καθέζομαι I, 5, 2 — II, 11, 2; 57, 4. 11. 12. 13; 58, 2. 4 — III, 7, 1 — VI, 30, 9 — VII, 41, 6 — VIII, 12, 34.
καθενόω IV, 4, 2 — VI, 27, 1.
καθήκων II, 1, 2; 27, 5.
κάθημαι I, 4, 2; 8, 9 — II, 63, 4 — III, 6, 3; 7, 6. 7 — VI, 23, 6; 28, 7, 30, 9 — VII, 47, 3.
κάθισμα VI, 6, 5.
καθίστημι II, 1, 1. 3; 2, 3; 6, 11; 24, 7 — III, 1, 1. 2; 7, 3; 20, 1 — V, 6, 7 — VI, 2, 7; 4, 2; 5, 7; 17, 1; 20, 5; 27, 3. 5 — VII, 39, 2 — VIII, 12, 23; 17, 2; 33, 8; 37, 5; 46, 8. 13. 14.
καθολικὸς I tit. inscr. — II, 25, 7; 26, 2; 56, 3 — VI, 14, 1; 18, 11 — VII, 41, 7 — VIII, 10, 4.
καθοσίωσις V, 14, 11.
καιρολογία I, 9, 4.
καιρὸς I, 7, 8 — II, 5, 7 — V, 14, 20 — VI, 29, 2 — VII, 34, 2. 4; 39, 3; 43, 4 — VIII, 1, 10; 11, 11; 47, 3.
καῖσαρ II, 46, 1 — V, 14, 9. 11; 19, 4 — VI, 24, 2 — VIII, 47, 83.
καίω II, 41, 5 — V, 6, 10 — VII, 33, 5.
κακία II, 1, 8; 17, 3; 21, 4; 22, 12; 49, 5; 53, 8 — V, 14, 13; 16, 4 — VI, 5, 1; 6, 1; 7, 4; 21, 2 — VII, 18, 1 — VIII, 12, 22. 33.
κακοδουλία IV, 6, 4.
κακοήθης I, 1, 8 — II, 14, 13 — VII, 5, 1.

- κακολογέω* II, 26, 4; 31, 3; 33, 2 — VI, 2, 3 — VII, 4, 1.
κακὸν (τὸ) I, 7, 10; 8, 19 — II, 22, 8, 14; 24, 4 — III, 8, 3 — VI, 28, 6 — VII, 2, 4, 10; 5, 4; 6, 3; 8, 5; 36, 4 — VIII, 46, 12.
κακόνοια V, 16, 2 — VI, 5, 1; 27, 6 — VII, 40, 1 — VIII, 2, 4; 7, 5.
κακοποιέω II, 60, 4 — V, 2, 1 — VI, 6, 8.
κακοποιὸς I, 8, 21.
κακὸς I, 1, 8; 4, 1; 14, 11; 20, 11; 23, 3; 39, 5; 40, 1; 42, 5; 63, 4 — VI, 20, 7; 26, 3 — VII, 4, 5 — VIII, 47, 55.
κακότεχνος I, 3, 9.
κακοῦργος II, 52, 1 — V, 14, 15 — VI, 7, 4.
κακόφρων I, 8, 21.
κάλλος I, 3, 8; 8, 13, 21 — V, 20, 8 — VII, 33, 3.
καλλωπίζω I, 3, 2, 6; 8, 17, 18 — II, 26, 1.
καλλωπισμὸς I, 3, 4.
καλογνώμων II, 6, 3.
καλόν, τὸ II, 12, 1; 13, 3; 42, 2 — IV, 11, 1 — V, 8, 2 — VI, 6, 8; 28, 8 — VIII, 36, 3.
καλὸς I, 2, 3; 8, 6, 24 — II, 2, 2; 6, 4, 14; 8, 3; 18, 11; 19, 3; 20, 6, 8; 25, 2, 7; 35, 5; 42, 2; 45, 1; 47, 3; 50, 4 — III, 3, 1; 8, 2; 13, 1 — IV, 1, 1 — V, 6, 4; 14, 4; 15, 4 — VI, 2, 3; 11, 5; 19, 4; 20, 8; 21, 2 — VII, 2, 8; 20, 2 — VIII, 1, 1; 4, 4; 15, 2; 31, 3; 41, 8; 47, 51.
κάλυμμα VIII, 1, 10.
καμάρα VII, 34, 2 — VIII, 12, 9.
κάμινος V, 7, 12 — VII, 36, 3; 37, 4 — VIII, 1, 16.
κανὼν VIII, 28, 1; 32, 1; 48, 1.
καπηλειὸν VIII, 47, 54.
κάπηλος IV, 6, 2 — VIII, 32, 9.
καρδία I, 1, 4; 3, 6; 7, 5, 10; 8, 3, 20 — II, 1, 8; 12, 3; 15, 1; 18, 5; 22, 14, 16; 23, 2; 24, 1; 38, 2; 41, 4; 44, 4; 53, 5, 8; 58, 6 — III, 7, 1, 4, 5 — V, 14, 18; 15, 1; 16, 4; 20, 8 — VI, 2, 4; 7, 4; 12, 9; 14, 5; 18, 7; 20, 10; 22, 8; 23, 7; 30, 8 — VII, 6, 6; 32, 5; 33, 2; 35, 4, 8; 39, 4; 40, 1; 45, 3; 49 — VIII, 5, 7; 6, 5, 12; 9, 4; 15, 8; 16, 4; 37, 6.
καρδιογνώστης II, 24, 6 — III, 7, 8 — IV, 6, 8 — VI, 12, 4 — VIII, 5, 6.
καρπὸς I, 8, 5, 7, 14 — II, 17, 6; 25, 12; 34, 6; 39, 6; 41, 1 — IV, 9, 1 — V, 16, 8 — VI, 13, 3; 34, 2 — VIII, 12, 15, 20, 48; 13, 7; 15, 4; 40, 3.
καρποῦμαι I inscr. — II, 25, 8 — IV, 4, 4.
καρποφορία IV, 6, 1; 8, 1.
καρποφοροῦντες VIII, 10, 12.
κάρωμα II, 25, 15.
κάρφος II, 17, 2.
κασσία V, 7, 15.
καταβολή V, 1, 6.
κατάβρωμα II, 18, 8, 10; 21, 2.
καταγινώσκω II, 46, 4.
καταγώγιον IV, 14, 2.
κατάδεσμος II, 41, 7.
καταδικάζω II, 1, 1; 13, 5; 22, 14; 33, 3; 42, 4; 51, 2 — V, 1, 2 — VI, 26, 3.
καταδική I, 1, 6 — II, 51, 2 — IV, 9, 2 — V, 7, 7.
κατάδικος II, 47, 3.
καταδυναστεία VIII, 7, 2.
καταδυναστεύω II, 5, 1 — IV, 6, 4.
κατάδνσις III, 17, 3.
καταζωγραφέω I, 8, 24.
καταθύμιος I, 3, 2.
κατακερτομέω II, 43, 2.
κατακλύζω II, 14, 7.
κατακλυσμὸς II, 55, 1 — VIII, 12, 22, 30.
κατακνίζω I, 3, 8.
κατακρίνω II, 7, 2, 9; 24, 6; 42, 3, 4; 51, 2; 52, 1 — V, 1, 1; 2, 1 — VI, 15, 5 — VII, 32, 4 — VIII, 12, 33.

- κατάκρισις* II, 51, 1.
καταλαλέω II, 32, 2.
καταλαλιά II, 6, 1; 43, 3 — III, 12, 1 — VII, 20, 1.
κατάλαλος II, 6, 1 — III, 5, 1; 6, 4.
κατάληψις VIII, 11, 2.
κατάλογος III, 15, 5 — VIII, 47, 8. 15. 17. 18. 51. 63.
καταλύω VI, 19, 3 — VIII, 47, 54.
καταμαρτυρέω II, 51, 2.
καταμαρτυρία II, 49, 5.
καταμυρίζω I, 3, 8.
κατανάλωμα IV, 10, 1.
κατανόησις VII, 39, 4.
κατανύσσω II, 39, 6.
κατάπαισις V, 14, 20 — VII, 36, 5.
καταπέτασμα VI, 5, 4.
καταπονέω VII, 18, 2 — VIII, 10, 15; 12, 24.
κατάρα III, 15, 1. 3. 5 — VI, 22, 1 — VIII, 46, 7.
καταράομαι I, 2, 1 — III, 14, 4; 15, 3 — V, 4, 1 — VII, 2, 2.
καταρχή VI, 7, 1.
κατασκευή VIII, 41, 4.
κατασκήνωσις VII, 35, 9.
κατάστασις VI, 22, 1.
καταστρογηιά III, 1, 2.
καταστροφή V, 6, 7.
κατασύρω II, 6, 17.
καταφαγᾶς II, 4, 3.
καταφλέγω II, 14, 7.
καταφρονέω II, 10, 4; 17, 6; 18, 1; 27, 4 — VI, 15, 5 — VII, 1, 1 — VIII, 1, 10; 47, 31. 74.
καταφρονητής VII, 25, 7.
κατεξουσιάζω II, 20, 12 — III, 8, 1 — IV, 11, 4.
κατηγορέω II, 38, 1; 42, 1. 5; 47, 3; 49, 1 — V, 14, 10 — VIII, 47, 74.
κατηγορία II, 37, 3; 42, 1; 50, 2 — VIII, 47, 61.
κατήγορος V, 14, 12.
κατηχέω III, 5, 3; 6, 2 — VII, 39, 2; 40, 1 — VIII, 32, 16.
κατηχούμενος II, 10, 2; 57, 14 — V, 6, 4. 8; 19, 3 — VI, 18, 1 — VII, 45, 4 — VIII, 6, 3. 5. 12. 14; 12, 2. 47; 34, 11; 35, 2; 38, 1.
κατήχησις VII, 39, 4 — VIII, 15, 5; 32, 18.
κατοικία VII, 35, 9.
κατόρθωμα V, 7, 23 — VII, 31, 6.
καντήρ VI, 21, 2.
καντηριάζω II, 41, 6 — VIII, 47, 53.
καύχησις III, 13, 1.
κέδρος V, 14, 7.
κενόδοξος II, 43, 4 — VII, 6, 6.
κέντρον III, 15, 3 — VIII, 46, 12.
κεπφώω I, 7, 7.
κεραία II, 15, 3 — VI, 19, 3.
κεράμιον VII, 29, 3.
κερατίνη II, 6, 10.
κεράτιον II, 41, 1.
κέρδος II, 21, 3 — III, 7, 4 — VIII, 1, 3; 47, 14.
κέρκος II, 51, 1.
κερτομέω V, 14, 9.
κεφαλή I, 3, 8. 10; 8, 1. 23 — II, 14, 12; 34, 7; 41, 7; 57, 21; 59, 2 — III, 6, 2; 9, 1; 16, 3. 4 — IV, 8, 2 — V, 6, 7; 7, 2; 12, 6 — VIII, 4, 6; 6, 10; 12, 27; 16, 2; 39, 4; 47, 34.
κηδεμών VIII, 5, 2; 37, 2.
κῆδος VI, 27, 8.
κῆνσος II, 46, 1 — IV, 13, 1 — V, 7, 28.
κῆπος V, 14, 7.
κηρὸν VIII, 47, 72.
κῆρυγμα III, 6, 2 — V, 16, 5 — VIII, 11, 2.
κηρυκία II, 59, 4.
κῆρυξ II, 17, 6; 39, 1 — V, 7, 17 — VIII, 47, 33.
κῆτος II, 22, 2 — V, 7, 12 — VII, 35, 7; 37, 4.
κιβωτός II, 10, 4; 14, 8 — VII, 37, 2. 4.
κιθαριστής VIII, 32, 9.
κίναιδος IV, 6, 5 — VIII, 32, 11.
κινδυνεύω II, 14, 11 — VI, 12, 1.

- κίνδυνος* II, 34, 4; 56, 3 — III, 9, 1
 — VIII, 46, 4.
κίνησις VIII, 12, 17.
κιννάμωμον I, 7, 6 — V, 7, 15 —
 VI, 22, 2.
κλάγγη VIII, 12, 15.
κλανθμός II, 13, 1 — V, 6, 7.
κλειῖθρον VIII, 46, 2.
κλείς II, 25, 7.
κλέος II, 25, 7 — III, 1, 5 — VI, 2, 1.
κλέπτῃς I, 1, 3 — II, 17, 2. 4; 36, 8 —
 IV, 6, 5 — VI, 18, 6.
κλέπτω I, 1, 5 — V, 14, 2 — VII,
 2, 12.
κληδονίζω II, 22, 6 — VII, 6, 2.
κληδών II, 62, 2.
κληροικός II, 34, 3 — III, 11, 1; 15, 5;
 20, 2 — VIII, 28, 2. 5. 8; 30, 2;
 47, 1. 4. 11. 12. 15. 19. 20 etc.
κληροδοσία II, 25, 6.
κληρονομέω II, 1, 5; 62, 1 — III,
 5, 6; 15, 5 — V, 1, 6 — VI, 25, 1
 — VII, 2. 12; 7, 3; 32, 5.
κληρονομία II, 15, 4; 22, 8; 25, 6;
 57, 20 — V, 14, 12 — VI, 2, 4;
 5, 2; 18, 2 — VIII, 41, 8; 47, 76.
κληρονόμος I, 3, 6; 10, 1 — III, 18, 1
 — V, 16, 6. 9 — VIII, 12, 23;
 47, 76.
κλήρος II, 14, 8; 26, 4; 44, 1 — III,
 20, 1. — V, 14, 15 — VI, 7, 4;
 12, 1; 17, 2. 3 — VIII, 5, 7; 11, 9;
 12, 41; 16, 4; 31, 2; 44, 4.
κληρώω I, 6, 11 — II, 18, 3 — IV,
 4, 2.
κλήσις V, 15, 3 — VI, 12, 9.
κλητός II, 56, 3.
κλίμα VII, 33, 2.
κλίνη I, 7, 6 — V, 6, 7 — VI, 6, 5;
 30, 6.
κλίνω II, 22, 14 — VIII, 6, 10; 8, 4;
 9, 8; 10, 2; 15, 8; 39, 4.
κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε VIII, 6, 8;
 7, 3 (8, 4); 9, 6; 15, 6; 41, 6.
κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ VIII, 37, 4;
 39, 1.
κλίτος VI, 28, 5.
κλοιός VI, 20, 6. 10.
κλοπή II, 10, 4 — VII, 18, 1 — VIII,
 47, 25.
κοδράντης III, 7, 8.
κοίλια V, 6, 7; 7, 12. 20 — VII,
 37, 4.
κοῖλος II, 41, 6.
κοιμάομαι II, 22, 18 — V, 7, 1. 3 —
 VI, 28, 4; 30, 2. 4. 5. 7. 8 —
 VII, 32, 3; 42, 1. 2.
κοίμησις VIII, 41, 2.
κοιμητήριον VI, 30, 2.
κοινόν, τὸ III, 6, 5.
κοινοποιέω II, 61, 2.
κοινός II, 40, 1 — III, 18, 1 — VI,
 12, 6; 15, 4 — VII, 12, 4
κοινωνέω II, 14, 3. 13; 15, 1; 25, 3;
 36, 4. 8; 39, 6; 59, 2; 62, 3 —
 III, 8, 3 — VI, 18, 1 — VII, 12, 4 —
 VIII, 47, 15. 30.
κοινωνία II, 14, 3. 5; 62, 1 — IV,
 10, 4; 12, 4 — V, 1, 2; 17, 2 —
 VI, 18, 8 — VII, 39, 4 — VIII, 5, 11;
 12, 4; 15, 3; 32, 6; 34, 12; 47, 29. 33.
κοινωνικός II, 15, 2; 58, 2.
κοινωνός II, 17, 2; 33, 2 — V, 1, 5;
 2, 1. 3; 3, 1 — VI, 4, 3; 14, 4;
 15, 2; 29, 2. 3; 30, 7 — VII, 21 —
 VIII, 8, 2; 9, 5; 13, 6.
κοιτάζω I, 4, 2.
κοίτη I, 7, 6 — VI, 28, 4.
κόκκος III, 5, 5 — V, 7, 26.
κολάζω I, 3, 3 — IV, 11, 5 — V, 6, 2;
 7, 23; 20, 13 — VI, 24, 1 — VII,
 39, 3 — VIII, 12, 21. 24. 25; 48, 2.
κολακεύω I, 3, 2 — II, 5, 1.
κόλασις II, 25, 9; 52, 1; 61, 1 —
 III, 2, 3; 12, 2 — V, 6, 7; 14, 13
 — VI, 2, 1; 17, 2; 20, 1 — VII,
 32, 5.
κολαφίζω V, 6, 9.
κολλύριον II, 41, 6.
κόλον V, 6, 7.
κόλος II, 4, 4; 20, 12 — VIII, 41, 2. 5.
κόμη I, 3, 8.

κοινορτός VIII, 7, 7.
κόνης V, 7, 15.
κοπιάω I, 6, 10 — II, 36, 7 — VIII, 16, 3.
κόπος II, 56, 3 — IV, 6, 7; 9, 2 — V, 1, 1. 3 — VIII, 34, 6.
κορβανᾶς II, 36, 8.
κόρη ὀφθαλμοῦ VIII, 39, 4.
κοσμέω II, 43, 4 — VI, 30, 7 — VII, 34, 1.
κόσμησις I, 8, 24.
κοσμικὸς II, 45, 2; 52, 1 — VI, 10, 3 — VII, 2, 4 — VIII, 47, 6. 30.
κόσμιος II, 2, 1. 3.
κοσμοπλάνος VII, 32, 2. 4.
κοσμοπολίτης VII, 34, 6; 39, 2 — VIII, 12, 16; 41, 4.
κόσμος II, 14, 5. 9; 22, 12; 57, 18 — V, 1, 6; 3, 3; 4, 3; 7, 2. 13. 19. 30 — VI, 10, 1; 18, 11; 28, 3; 30, 8 — VII, 26, 3; 34, 2; 36, 1. 5; 39, 2; 47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 1; 12, 8. 9. 14. 15. 16. 18. 22. 23. 31; 15, 4; 22, 3; 33, 6; 43, 1.
κόσμος κόσμον VII, 34, 6 — VIII, 9, 8; 12, 16.
κοῦφος IV, 4, 3.
κόφινος V, 7, 28.
κοῦσις VII, 34, 7.
κοῦσπεδον VI, 28, 7.
κρατήρ VI, 6, 5.
κράτησις VI, 9, 4.
κράτος II, 18, 8; 20, 11 — VII, 35, 2. 5. 7. 9; 36, 2; 49.
κραύγασος III, 5, 1.
κραυγή V, 19, 3 — VIII, 34, 7.
κρέας IV, 5, 2 — V, 7, 21; 18, 1; 20, 15 — VI, 10, 2; 22, 6 — VII, 20, 1 — VIII, 40, 3; 47, 51. 53. 63.
κροδοτέω VI, 3, 1; 20, 6.
κρηπίς I, 3, 9.
κρίμα II, 1, 2; 14, 15. 20; 36, 9; 42, 4; 48, 3; 52, 2 — III, 2, 3 — VII, 25, 6; 35, 9; 39, 4 — VIII, 14, 2.

κρίνω I, 1, 3. 4 — II, 11, 2; 12, 1; 13, 5; 14, 21; 15, 1. 3; 18, 11; 19, 1; 21, 9; 22, 1; 36, 9; 37, 1; 42, 4. 5; 44, 3; 46, 1. 5; 47, 1; 48, 1. 3; 50, 1; 52, 2 — IV, 11, 5; 12, 2 — V, 7, 13. 23; 14, 21; 19, 6; 20, 2 — VI, 12, 13; 20, 1 — VII, 2, 5; 10, 3; 41, 6 — VIII, 1, 12; 12, 33. 38; 13, 10; 25, 3; 32, 16; 44, 2.
κρίδος II, 18, 11; 19, 1. 2 — VI, 22, 3. 5.
κρίσις II, 1, 1; 5, 2; 6, 11; 9, 2; 13, 5; 17, 2. 6; 21, 9; 24, 5; 37, 1; 41, 6. 9; 47, 2; 48, 3; 51, 1. 2; 52, 2; 53, 1. 8; 54, 5; 61, 1 — IV, 3, 2; 6, 8; 11, 6 — V, 7, 4; 7, 13; 20, 11 — VI, 10, 1; 11, 3; 14, 2; 20, 1 — VII, 5, 2; 10, 3; 18, 2; 23, 2; 33, 3; 35, 1. 10 — VIII, 1, 11; 16, 4; 47, 14.
κριτήριον II, 45, 1; 46, 4; 47, 2; 49, 1; 51, 2 — IV, 6, 6.
κριτής II, 17, 2; 31, 3; 36, 9; 42, 6; 51, 1; 53, 1; 57, 5 — IV, 1, 2 — V, 14, 12; 19, 4; 20, 4. 5. 12 — VI, 2, 3 — VII, 38, 2 — VIII, 12, 33.
Κριταὶ (βίβλος) VIII, 47, 85.
κρόκος I, 7, 6.
κροῦσμα VIII, 47, 66.
κτῆμα I, 8, 5 — II, 48, 2 — V, 6, 1 — VII, 29, 3; 33, 3.
κτῆνος II, 14, 4; 25, 16 — IV, 5, 2 — VI, 28, 4.
κτῆσις VII, 45, 2.
κτιζω I, 3, 11 — II, 61, 5 — V, 20, 9 — VII, 26, 3; 36, 1.
κτίσις II, 61, 4 — V, 12, 2 — VI, 11, 3 — VII, 35, 2; 36, 6; 41, 5 — VIII, 1, 2; 12, 7. 20. 25. 31.
κτίσμα VI, 11, 5; 14, 3 — VII, 34, 1; 35, 1.
κτίστης V, 12, 2 — VII, 35, 1. 10; 41, 4 — VIII, 9, 8; 29, 3.
κυβερνήτης II, 57, 2. 9.
κύβος VIII, 47, 42.
κύκλος VIII, 12, 15.

- κύμα* VII, 34, 3.
κύμβαλον VII, 45, 2.
κυνηγία VIII, 32, 15.
κύπελλον VIII, 12, 3.
κυρία IV, 12, 3.
κυριακή II, 47, 1; 59, 3 — III, 6, 5 — V, 19, 3. 6; 20, 2. 4. 19 — VII, 23, 3; 30, 1; 36, 2. 6 — VIII, 33, 2.
κυριακὸν II, 39, 3; 40, 1; 58, 1; 59, 2.
κυριακὸς II, 5, 4; 6, 3; 9, 2; 25, 1. 3; 44, 2; 57, 21 — V, 10, 1; 17, 2 — VIII, 4, 3; 32, 2; 45, 2; 47, 40. 64. 81.
κυριοκτόνος VIII, 46, 16.
κύριος I inscr.; 1, 1. 3. 5; 2, 2; 3, 5. 7; 6, 5. 9; 8, 2. 13. 16; 10, 4 — II, 1, 1 etc.
κύριε ἐλέησον VIII, 6, 4. 9; 9, 6.
κύριος (adiect.) II, 44, 4.
κυριότητες VII, 35, 3 — VIII, 12, 27.
κύτος VIII, 12, 13.
κύων II, 51, 1 — IV, 7, 2 — V, 14, 10. 12 — VI, 28, 4.
κόλνσις VII, 36, 4.
κωλυτής II, 17, 6.
κώμη VI, 7, 1.
κωφὸς VIII, 47, 57. 78.
- λαγνεία* V, 10, 1.
λαϊκὸς I tit. — II, 6, 2; 14, 12; 18, 6. 8; 19, 1. 2; 20, 1. 2; 24, 1; 25, 7. 11; 26, 1; 27, 3. 4; 28, 6; 32, 3; 56, 4; 57, 4; 59, 1 — III, 10, 1; 15, 5 — VI, 4, 2; 26, 1 — VIII, 1, 21; 11, 9; 12, 43; 28, 8; 32, 16; 44, 4; 47, 12. 15. 43. 48. 57. 62. 63 etc.
λαιμαργία III, 7, 6.
λάκκος III, 15, 3 — VII, 37, 4.
λαλιά VIII, 12, 10.
λαὸς I, 1, 5 — II, 6, 5. 10; 14, 2; 22, 8 — V, 14, 9; 16, 10; 19, 5; 20, 6 — VI, 4, 2; 8, 1; 12, 1; 28, 4 — VII, 2, 10; 35, 7; 48, 4 — VIII, 47, 55.
- λαὸς* = οἱ Ἰουδαῖοι I, 6, 9 — II, 1, 4; 6, 15; 10, 3; 15, 1; 18, 11; 25, 6; 26, 1; 34, 2; 60, 5 — III, 6, 2; 16, 3 — IV, 6, 8 — V, 15, 1. 4; 16, 1. 4 — VI, 3, 1; 5, 3. 4. 5; 6, 8; 20, 1. 6; 22, 2 — VII, 1, 1 — VIII, 1, 5. 14; 12, 32. 33; 42, 3.
- λαὸς* = πλῆθος τῶν Χριστιανῶν II, 5, 7; 6, 7. 12; 10, 5; 15, 3. 4; 20, 3. 4; 21, 1; 25, 7. 9; 26, 4; 44, 2; 57, 6. 8. 9. 13. 16. 19. 20. 21; 58, 3; 59, 1 — III, 16, 1; 20, 2 — IV, 8, 1; 9, 1 — V, 15, 2; 19, 3 — VI, 12, 12 — VII, 36, 2; 37, 1 — VIII, 1, 20; 4, 2. 3; 5, 3. 8. 12; 11, 5. 8; 12, 44. 51; 13, 1. 4. 12. 13. 14; 15, 5. 7; 16, 3. 4. 5; 22, 3. 4; 28, 4; 37, 6; 39, 4; 41, 8; 47, 8. 36. 39. 58. 60.
- λάραξ* VIII, 12, 22.
λατρεία II, 26, 4; 28, 8 — III, 7, 4 — VI, 23, 5; 24, 3 — VII, 41, 2 — VIII, 12, 23; 15, 4. 11; 37, 5.
λατρεύω II, 22, 16; 60, 2 — III, 7, 4 — V, 12, 1.
λάχανον V, 18, 1 — VII, 20, 1.
λεγεὼν VIII, 7, 2.
λειτουργέω II, 25, 5. 7; 26, 1. 5; 63, 2 — III, 13, 1 — VIII, 5, 6; 18, 3; 47, 15.
λειτουργία II, 25, 6 — VIII, 4, 5; 46, 5; 47, 28. 36.
λειτουργικὸς VIII, 4, 5; 21, 4.
λειτουργὸς II, 25, 3 — VII, 16.
λείψανον VI, 30, 5. 6. 7.
λέντιον III, 19, 5.
λεξιθηρος III, 5, 1.
λέξις II, 5, 7 — V, 7, 13.
λέπρα VI, 1, 3 — VII, 2, 12.
λεπρὸς VI, 19, 3 — VIII, 46, 3.
λεπρώω II, 27, 4.
λεπτὸν III, 7, 8.
λέσχη VIII, 44, 4.
λενίτης II, 25, 5. 6. 7. 13. 16; 26, 3; 27, 1 — IV, 8, 1 — VII, 45, 2 — VIII, 46, 5. 6. 13.

- Αενυτικόν* VIII, 47, 85.
λέχος VI, 27, 3.
λέων IV, 6, 6 — V, 7, 12; 14, 12 — VII, 35, 7; 37, 4 — VIII, 1, 16.
λήμμα III, 7, 5.
ληνός II, 35, 4 — IV, 9, 1 — VII, 29, 1.
ληξίς VIII, 41, 5.
ληστῆς II, 17, 4; 52, 1; 61, 2.
ληστεία VI, 23, 2.
ληψίς VI, 7, 3.
λίβανον VI, 22, 2.
λιθόκυβος VII, 35, 5.
λίθος I, 8, 3 — II, 28, 8; 31, 3; 48, 2 — V, 16, 9. 10; 20, 11 — VI, 3, 2; 28, 4 — VII, 2, 12.
λιμός II, 4, 7; 14, 4 — IV, 6, 4 — VII, 38, 3.
λίνον I, 8, 4.
λιτή VIII, 5, 9.
λίχνος III, 7, 7.
λογικός II, 19, 1; 25, 7 — VI, 10, 2; 11, 7; 23, 5; 30, 10 — VII, 34, 6; 35, 10; 38, 5 — VIII, 9, 8; 12, 17; 15, 7; 37, 5. 6; 41, 4.
λόγιον I, 4, 1 — II, 16, 3; 33, 2; 36, 1; 61, 1. 3 — V, 9, 1; 14, 21; 19, 5 — VI, 19, 2; 28, 4; 30, 8 — VII, 35, 8; 36, 4.
λογισμός II, 23, 3; 24, 1.
λογιστευτής II, 25, 2.
λογιστεύω II, 25, 12; 35, 5.
λογιστής II, 35, 5.
λόγος I, 6, 2; 7, 1. 2. 3; 8, 19. 20 — II, 1, 1. 2. 5; 5, 7; 6, 8; 11, 2; 12, 3; 13, 3; 14, 3. 11. 12. 13; 15, 1; 17, 4; 18, 3; 19, 2; 21, 1. 2; 22, 1. 12; 24, 7; 25, 7. 12; 26, 4; 28, 4; 29; 31, 3; 33, 2; 34, 4; 39, 1. 3. 6; 40, 1; 41, 5. 6; 42, 1. 5; 44, 1; 48, 1; 57, 13; 58, 2. 4. 5; 59, 2. 4; 60, 3; 61, 5; 63, 1 — III, 1, 2; 5, 4. 5. 6; 7, 5; 19, 5 — IV, 3, 2; 11, 1. 4. 6 — V, 7, 24. 30; 9, 2; 12, 6 — VI, 2, 3; 5, 4; 7, 2. 4; 8, 1; 9, 1; 11, 1; 12, 1. 4. 9. 12. 15; 13, 2; 18, 1. 4. 10; 27, 7 — VII, 4, 3; 8, 3; 9, 1. 2; 14, 2; 28, 5; 31, 1; 32, 1; 33, 2; 35, 5; 36, 5; 39, 2. 4; 43, 4; 46, 15 — VIII, 1, 2. 4. 12; 2, 1. 10; 3, 1. 2; 5, 12; 6, 1; 9, 2; 10, 6 etc.
λόγος θεός cf. *θεός λόγος*.
λόγχη V, 20, 1.
λοιδορέω I, 1, 10 — III, 15, 2. 4 — V, 14, 9 — VIII, 47, 27.
λοιδορία II, 31, 2; 32, 1; 48, 1 — III, 15, 2. 5.
λοιδορός II, 43, 4.
λοιμός II, 9, 3; 14, 16; 21, 8; 43, 2; 61, 1.
λοιμώσσω II, 17, 4.
λουδ εμπιστής VIII, 32, 9.
λοῦδος V, 1, 1.
λοῦσμα II, 41, 2.
λοῦσις I, 9, 1. 3.
λουτρόν I, 9, 1 — II, 7, 2; 35, 1; 60, 1 — VII, 39, 4 — VIII, 6, 6.
λούω I, 6, 13; 9, 1. 2 — II, 7, 2; 41, 2 — VI, 29, 4 — VIII, 8, 5.
λύκος II, 19, 3; 20, 5. 6; 21, 2. 3 — VI, 13, 2; 18, 9 — VII, 32, 1.
λυμαίνω II, 42, 1; 43, 2.
λυμεών VI, 9, 3.
λύμη II, 36, 3 — VIII, 47, 60.
λυπέω III, 8, 3 — VIII, 46, 3; 47, 52.
λύπη II, 13, 1. 3; 40, 3; 41, 9 — VIII, 41, 2. 5; 47, 82.
λυσιτελής II, 5, 3.
λύτρον III, 19, 3.
λυτρόω II, 22, 2 — III, 4, 6 — VII, 36, 3 — VIII, 9, 2; 11, 3.
λύτρωσις III, 1, 5 — VII, 12, 1.
λυτρωτής V, 6, 10; 16, 5.
λυχνία VIII, 47, 3.
λύχνος I, 8, 6 — VII, 31, 5 — VIII, 47, 71.
λύω II, 11, 2; 18, 3; 20, 10; 33, 2. 3; 34, 5 — VI, 12, 11; 22, 1 — VII, 17, 1; 34, 8 — VIII, 5, 7; 12, 20. 33.
λώβη VIII, 32, 11; 47, 77.
λωταξ VIII, 32, 11.

μαγγανεία VI, 7, 2.
μαγεύω VII, 3, 1.
μαγία VII, 18, 1.
μαγικὸς VI, 9, 2.
μάγος II, 14, 8 — IV, 7, 4 — VI, 7, 1;
 9, 4 — VIII, 32, 11; 47, 29.
μάθημα I, 10, 4 — VII, 6, 2.
μάθησις VIII, 6, 11.
μαθητεῖω II, 26, 7 — III, 6, 2 —
 V, 7, 30 — VI, 8, 1; 9, 1 — VII,
 40, 3.
μαθητῆς II, 3, 3; 6, 5; 14, 12; 46, 6;
 55, 2 — V, 4, 3; 6, 10; 7, 24;
 14, 19 — VI, 12, 11; 16, 2. 4 —
 VII, 28, 1 — VIII, 1, 15; 6, 11;
 12, 3. 34. 36.
μαθήτρια III, 12, 3.
μακαρίζω I, 8, 2 — IV, 3, 3 — V,
 3, 1; 8, 2 — VI, 23, 2.
μακάριος II, 1, 5. 6. 7. 8; 8, 1. 2;
 46, 7; 61, 1 — III, 1, 4; 4, 8 —
 IV, 3, 1 — V, 1, 1. 3; 2, 3. 4;
 3, 2; 7, 24. 31; 8, 1; 15, 1; 20, 15
 — VI, 5, 5; 21, 1; 22, 1; 23, 7;
 30, 10 — VII, 8, 2; 31, 5 — VIII,
 46, 16.
μακαρισμὸς III, 4, 2.
μακροημερεύων VIII, 10, 7.
μακροθυμία V, 14, 2 — VII, 31, 3.
μακροθύμος II, 5, 4; 20, 7; 22, 12;
 57, 1 — V, 6, 9 — VII, 8, 1; 33, 2;
 35, 1.
μακροχρόνιος VII, 15, 1.
μάλαγμα II, 41, 7.
μαλακία VIII, 1, 6; 10, 14; 11, 6;
 12, 32.
μαμωνᾶς III, 7, 3. 4 — VII, 6, 5.
μάνδρα II, 57, 12.
μανία V, 15, 3.
μανικὸς VII, 5, 5.
μάννα VIII, 12, 26.
μανναδοτέω VI, 3, 1; 20, 6.
μαντεία II, 62, 2 — V, 14, 9 —
 VII, 6, 1.
μάντις VIII, 2, 2. 5; 32, 11.
μαραναθα VII, 26, 5.

μαργαρίτη III, 5, 5.
μαρτυρέω II, 1, 3; 5, 5; 21, 1; 32, 3;
 49, 3; 50, 1 — III, 3, 1; 7, 6. 8;
 14, 3; 16, 3 — V, 1, 5; 3, 4; 7, 4.
 20. 29; 9, 1; 14, 13; 20, 5 — VI,
 12, 4; 15, 4 — VII, 22, 1 — VIII,
 4, 4. 5; 32, 2. 3; 33, 7.
μαρτυρία I, 7, 11 — II, 21, 1; 42, 5;
 46, 1; 49, 4. 5 — III, 20, 1 — V,
 1, 2; 7, 30 — VIII, 46, 3; 47, 75.
μαρτύριον II, 25, 5; 57, 10 — III,
 1, 5 — V, 1, 5; 3, 3; 6, 2. 8; 9, 2
 — VI, 19, 3; 23, 7 — VIII, 5, 4;
 20, 1; 21, 3.
μάρτυς II, 21, 1; 25, 7; 41, 4; 49,
 2, 4; 50, 4; 55, 2 — III, 17, 2 —
 V, 1, 2. 4; 2, 3; 3, 1; 7, 3. 4; 8, 1;
 9, 1. 2; 14, 11. 12 — VI, 19, 4;
 30, 2 — VIII, 1, 5; 4, 5; 5, 3;
 12, 39. 43; 13, 6; 18, 2; 33, 9;
 46, 16; 47, 75.
μαστίζω V, 6, 9.
μάστιξ II, 48, 2 — V, 5, 3; 7, 17.
μαστροπενέω III, 6, 5 — VIII, 32, 7.
ματαιολογία V, 10, 1.
μάταιος II, 27, 3; 28, 9; 36, 5; 43, 2;
 49, 5 — III, 15, 2 — VI, 19, 1;
 22, 3; 27, 7 — VII, 18, 2.
ματαιότης II, 61, 1 — VI, 5, 5 —
 VII, 33, 3; 39, 3 — VIII, 46, 4.
ματαιόω II, 27, 3.
μάχαιρα I, 7, 8 — II, 6, 10. 11; 42, 5
 — VII, 38, 3.
μάχη II, 43, 3; 54, 5 — VIII, 47, 66.
μάχιμος I, 8, 22; 10, 1. 2.
μαχουσύνβουλος III, 6, 4.
μεγαλειότης VII, 35, 9.
μεγαλόπολις V, 7, 10.
μεγαλοπρέπεια II, 22, 12 — VIII,
 12, 9; 15, 9.
μεγαλωσύνη VI, 30, 9. 10 — VII, 35, 8.
μέγεθος VII, 36, 7 — VIII, 12, 13.
μέθη V, 10, 1 — VIII, 44, 3; 47, 42.
μέθυσμα V, 20, 15.
μέθυσος II, 4, 3. 5; 24, 7; 50, 1 —
 IV, 6, 5 — VII, 6, 4 — VIII, 44, 3.

- μελετάω* I, 4, 1. 2 — II, 5, 4; 61, 1 — VI, 23, 6; 27, 7 — VII, 38, 9.
μελέτη II, 36, 2 — VI, 23, 3 — VII, 36, 1.
μέλι VI, 2, 5 — VII, 29, 3 — VIII, 47, 2.
μέλισσα II, 63, 3 — III, 15, 3.
μελλησμός VIII, 46, 8.
μέλος I, 6, 12; 10, 4 — II, 41, 7; 43, 3. 4; 59, 1. 2; 61, 5 — IV, 1, 2; 8, 3 — V, 2, 2 — VI, 29, 2. 3.
μέμφομαι IV, 3, 3.
μεμφίμοιρος IV, 4, 3.
μέμψις II, 44, 1; 49, 1.
μενδήσιος V, 12, 2.
μερίζω I, 3, 10 — III, 4, 2; 7, 5.
μερῶς V, 4, 1 — VI, 2, 4; 7, 4; 13, 3; 18, 4. 6 — VIII, 47, 46.
μέρος II, 50, 1. 2; 57, 3. 4. 18 — V, 7, 27; 14, 15 — VII, 4, 6 — VIII, 12, 3; 31, 2.
μεσιτεία VIII, 5, 5; 13, 3; 48, 3.
μεσίτης II, 25, 7; 26, 4; 29; 35, 4; 48, 3 — VI, 11, 3 — VII, 35, 10; 36, 6.
μεσονύκτιος VII, 31, 5.
μεταγινώσκω I, 1, 3 — II, 7, 2; 23, 1. 3; 24, 3; 38, 1; 39, 1. 5. 6; 41, 1; 60, 3 — IV, 7, 1.
μετάγνωσις VIII, 9, 9.
μεταδίδωμι IV, 4, 2 — VI, 18, 10.
μεταδιώκω I, 1, 1.
μετάδοσις III, 16, 4.
μεταλαμβάνω II, 25, 12; 57, 21 — IV, 5, 1. 4 — VI, 11, 5; 12, 6; 27, 1 — VII, 25, 6. 7 — VIII, 12, 32. 39. 48; 13, 14. 16. 17; 14, 2; 15, 2; 47, 8. 41. 53.
μετάληψις VI, 10, 2 — VII, 12, 4; 26, 1. 3 — VIII, 12, 19; 40, 3; 47, 9.
μέταλλον V, 1, 1 — VIII, 10, 15.
μεταμέλομαι I, 7, 10 — II, 13, 5; 27, 4; 38, 4; 46, 4 — III, 8, 3 — V, 16, 9 — VII, 2, 12.
μεταμόρφωσις VI, 19, 4.
μετανοέω II, 10, 5; 12, 1. 3; 13, 2. 5; 14, 1. 3; 15, 2. 4; 16, 2. 4; 18, 1. 2. 5; 21, 8. 9; 22, 2. 12. 14; 23, 1; 24, 4; 38, 4; 39, 4; 41, 4; 43, 1; 55, 1 — V, 5, 3 — VI, 7, 4 — VIII, 9, 5; 47, 52. 62.
μετάνοια II, 10, 4; 13, 2. 5; 14, 2; 15, 1. 2; 20, 7; 21, 1. 8; 22, 12. 13; 23, 1; 24, 4; 38, 4; 39, 2. 3. 6; 41, 1. 2; 55, 1; 56, 2 — III, 8, 3 — V, 19, 3 — VI, 22, 2 — VII, 14, 3; 26, 6; 35, 1; 38, 7 — VIII, 9, 2. 8. 9; 12, 47.
οἱ ἐν μετανοίᾳ VIII, 9, 2. 11; 12, 47; 35, 2; 38, 1.
μετανοοῦντες II, 57, 14 — VI, 18, 1.
μεταποιέω V, 7, 28 — VI, 23, 5 — VII, 33, 4.
μετατίθημι I, 1, 5; 6, 10 — II, 13, 5; 55, 1 — VI, 25, 2 — VIII, 12, 21; 32, 14.
μετέωρος VII, 6, 6.
μετουσία I inscr. — VI, 7, 2 — VIII, 5, 7.
μετοχή VII, 22, 2.
μέτοχος I inscr. — II, 33, 2; 61, 5 — V, 20, 8 — VI, 30, 7 — VIII, 6, 13; 8, 2.
μετρέω I, 9, 2 — II, 25, 1. 4.
μετριάζω I, 3, 8.
μετριότης III, 7, 3.
μέτρον II, 22, 8. 10 — VIII, 2, 8. 9; 10, 18.
μέτωπον III, 16, 2 — VI, 1, 3 — VIII, 12, 4; 46, 3.
μῆκος VII, 38, 6 — VIII, 37, 3.
μῆν V, 13, 1. 2; 14, 1; 17, 2; 20, 3 — VII, 36, 4 — VIII, 12, 15; 46, 2.
μῆνις II, 53, 8.
μηρός V, 20, 8.
μήτηρ II, 4, 7; 6, 16; 22, 4; 33, 1. 2; 57, 12 — III, 6, 2; 9, 4 — V, 4, 3; 5, 3 — VI, 14, 3 — VII, 15, 1 — VIII, 2, 9; 12, 2.
μήτρα VII, 38, 5 — VIII, 12, 31.
μηχάνημα VI, 26, 3 — VIII, 12, 26.

- μαίνω* VI, 27, 3. 8; 28, 4; 29, 4;
 30, 7 — VIII, 34, 9; 47, 77. 78.
μακρόν II, 61, 1 — IV, 6, 5.
μειρεὺς II, 28, 8.
μικροψυχία II, 53, 5.
μικρόψυχος VII, 7, 2.
μίλιον VII, 2, 5.
μιμέομαι I, 8, 17. 23 — II, 27, 4;
 28, 8. 9; 60, 4 — V, 5, 1. 4; 6, 9. 10.
μίμησις VIII, 46, 4.
μιμητής II, 6, 2. 5; 14, 5; 24, 7;
 25, 9; 51, 2 — III, 19, 4 — V, 2, 3
 — VIII, 18, 2.
μίξις VI, 11, 8; 27, 3. 7; 28, 1.
μισαδελφία II, 66, 4.
μισάδελφος II, 21, 2.
μισάνθρωπος II, 14, 10.
μισέω I, 1, 7; 2, 3. 12; 7, 10; 8, 20
 — II, 53, 6; 61, 1; 63, 6 — III,
 15, 3 — IV, 11, 3 — V, 4, 1 —
 VI, 18, 6. 7; 22, 3; 27, 4 — VII,
 1, 1; 2, 1. 3; 5, 3; 14, 1; 32, 1;
 39, 4 — VIII, 10, 16; 12, 46.
μισθαποδοσία IV, 12, 3 — V, 1, 1;
 7, 3; 11, 9.
μισθαποδότης V, 6, 10 — VII, 35, 10
 — VIII, 12, 22.
μισθός II, 8, 1; 18, 7; 25, 1. 7; 48, 3;
 56, 4 — III, 4, 2; 19, 2. 6 — IV,
 1, 1; 3, 3 — V, 3, 2; 6, 10; 7, 9 —
 VII, 8, 7; 12, 2 — VIII, 12, 19. 24.
μίσθωμα III, 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 2
 — VI, 28, 4.
μισθωτός II, 20, 6.
μισόκαλος II, 43, 4.
μισόπτωχος II, 6, 1.
μῖσος II, 46, 6 — VI, 18, 6; 23, 2 —
 VII, 32, 1.
μνεΐα V, 17, 1 — VIII, 42, 4; 44, 1.
μνήμα VI, 27, 8.
μνημεΐον V, 7, 6. 11; 14, 17.
μνήμη II, 59, 4 — III, 17, 2 — V,
 8, 2; 13, 3 — VI, 30, 3 — VII,
 36, 1 — VIII, 12, 30.
μνημόσυνον VI, 18, 11 — VII, 33, 6.
μνησικακέω II, 53, 8 — VII, 4, 1.
μνησικακία II, 53, 2.
μνησίκακος II, 53, 2 — VII, 4, 1.
μοῖρα II, 28, 4. 5.
μοιχαλῆς VI, 14, 4.
μοιχεία VI, 23, 2; 27, 8; 28, 2 —
 VII, 6, 4; 18, 1 — VIII, 47, 61.
μοιχεύω I, 1, 4; 3, 4. 5 — VII, 2, 9.
μοιχός I, 1, 3. 4 — II, 52, 1 — IV,
 6, 3 — V, 2, 1 — VI, 18, 6.
μολύνω II, 58, 1 — III, 15, 5 — VI,
 15, 3; 18, 2; 22, 7; 30, 1 — VIII,
 47, 47.
μόλυσμα VI, 5, 1; 15, 2.
μολυσμός VI, 30, 6 — VII, 39, 4 —
 VIII, 6, 6; 9, 3; 13, 10; 20, 2;
 47, 77.
μόνανδρος III, 3, 1.
μοναρχία III, 5, 4 — V, 15, 3; 20, 11
 — VI, 9, 1 — VII, 35, 9.
μόναρχος VIII, 11, 2.
μονογαμία III, 2, 2.
μονόγαμος II, 2, 2 — VI, 17, 1. 2. 4.
μονογενής V, 7, 15 — VI, 11, 2 —
 VII, 42, 3 — VIII, 1, 10; 38, 2; 40, 2.
μονογενής θεός III, 17, 4 — V, 20, 12
 — VII, 38, 7; 43, 2. 3 — VIII, 7, 8;
 35, 1.
μονογενής υἱός V, 16, 2 — VII, 39, 2;
 41, 5; 45, 3 — VIII, 5, 2; 6, 11;
 11, 6; 12, 7. 8. 30; 18, 3; 20, 1.
μονογενής Χριστός II, 56, 1 — V,
 7, 20 — VII, 39, 4 — VIII, 46, 14.
μονομαχία II, 62, 4 — IV, 9, 2.
μονομάχος VIII, 32, 9.
μονομερής II, 47, 3; 51, 1.
μονόφαγος II, 25, 3.
μόριον VI, 21, 2.
μορφή I, 3, 11 — V, 7, 1.
μόρφωσις VII, 38, 5.
μοσχοποιέω I, 6, 8 — V, 12, 2 —
 VI, 20, 1. 6.
μόσχος I, 41, 1 — VI, 20, 6; 22, 6.
μοτώω II, 41, 5.
μουνσικός II, 41, 1.
μοχθηρία IV, 7, 1 — V, 12, 2. 6 —
 VIII, 2, 2; 47, 36.

- μόχθος* II, 56, 3.
μυελός VII, 20, 2.
μυέω VI, 15, 3. 4 — VII, 22, 6; 25, 7; 39, 1 — VIII, 8, 2. 5; 34, 11.
μύησις VII, 42, 3 — VIII, 6, 7. 13; 15, 5; 47, 50.
μῦθος VIII, 32, 14.
μῦα II, 17, 4.
μυκτηρίζω III, 5, 6 — V, 12, 3 — VI, 15, 4.
μύλος II, 10, 2.
μυριόδους II, 41, 8.
μύρμηξ II, 63, 2.
μύρον II, 32, 3 — III, 16, 4; 17, 1 — VII, 22, 2. 3; 27, 1. 2; 44, 1. 2.
μυσαρός II, 28, 8; 61, 2 — IV, 6, 4.
μύσος I, 3, 4; 8, 18; 17, 4 — V, 2, 1.
μυστήριον V, 14, 7 — VII, 40, 1 — VIII, 1, 1; 5, 7; 6, 7. 13; 8, 2. 5; 9, 5; 12, 36; 14, 2; 15, 2; 32, 2.
μυστικόν, τὸ III, 5, 5 — VIII, 31, 2; 47, 85.
μυστικός VI, 23, 5 — VIII, 15, 11.
μῶμος II, 10, 5; 43, 2; 63, 6 — VI, 27, 7.
μωμοσκοπέω II, 3, 1 — VI, 23, 5.
μωρία II, 13, 3.
μωρολογία V, 10, 1.
μωρός II, 32, 3; 51, 2 — VI, 27, 7; 30, 7.
ναός IV, 14, 2 — V, 12, 6; 16, 9 — VI, 5, 4 — VII, 45, 2 — VIII, 20, 1.
ναῦς I, 8, 4 — II, 57, 2. 3. 12 — VI, 18, 7.
ναυστολόγος II, 57, 10.
ναύτης II, 57, 2. 4.
νεανίας I, 7, 4.
νεανίσκος IV, 5, 2 — VII, 20, 2.
νεκρομαντεία II, 62, 2.
νεκροποιός II, 61, 3.
νεκρός II, 41, 3; 59, 3; 61, 3 — V, 7, 3. 6. 9. 19. 25. 28. 30; 14, 19; 19, 5. 7; 20, 2. 4 — VI, 6, 1; 11, 4; 26, 3; 27, 8; 30, 1. 4. 5. 8. 9 — VII, 25, 2; 34, 8; 36, 6; 39, 5; 41, 6; 43, 2 — VIII, 1, 4. 6; 12, 34. 38; 41, 4.
νεομηνία VI, 22, 3.
νέος I, 3, 6; 7, 5 — II, 1, 3. 5; 10, 2; 57, 12; 58, 5. 6; 63, 1 — III, 1, 1. 4; 2, 1. 3 — VI, 5, 3; 7, 1 — VIII, 47, 85.
νεοτελής VIII, 15, 5.
νεότης II, 1, 3; 23, 3 — VI, 14, 4; 29, 2. 3 — VII, 12, 5; 49 — VIII, 25, 3.
νεόφυτος II, 1, 2 — VI, 28, 5.
νεοφώτιστος II, 10, 2 — V, 6, 4 — VIII, 10, 13; 13, 8.
νεύω II, 57, 13 — VIII, 11, 10.
νεφέλη VI, 3, 1; 5, 2; 20, 6 — VII, 32, 4 — VIII, 7, 7; 12, 26.
νέφος VII, 34, 7 — VIII, 12, 15.
νεωκόρος VIII, 21, 3.
νεωτερικός II, 1, 1.
νηπιός V, 7, 18.
νήπιον VI, 15, 7 — VIII, 7, 6; 10, 18; 12, 44.
νήπιος IV, 11, 3.
νησος II, 60, 5.
νησιεία II, 16, 2; 17, 5; 18, 7; 41, 6; 43, 1; 48, 1 — III, 8, 1 — V, 13, 3; 20, 16. 18 — VI, 7, 2; 22, 3 — VII, 22, 5; 23, 1.
νησιεύω III, 7, 7 — V, 1, 3; 13, 4; 14, 20; 18, 1. 2; 19, 2; 20, 14. 15. 16. 17. 18. 19 — VII, 22, 4. 5. 6; 23, 1. 2. 4 — VIII, 47, 64. 69. 70.
νηφαλέως II, 57, 13.
νηφάλιος II, 2, 1.
νήφω II, 5, 3; 20, 5; 50, 3 — III, 6, 5 — VII, 31, 6 — VIII, 44, 1.
νίζω (νίπτω) III, 19, 5 — V, 19, 4 — VIII, 32, 18.
νικάω II, 14, 6 — VII, 5, 5; 36, 2.
νίκη VIII, 1, 14.
νικητής II, 14, 6 — VIII, 12, 23.
νιπτήρ III, 19, 5.
νοητός VII, 42, 3 — VIII, 12, 7. 49; 37, 2.
νομεύς II, 20, 8.

- νομή* II, 18, 11. 12; 41, 2. 6, 7; 57, 14.
νομικὸς VI, 24, 3 — VIII, 12, 30.
νόμιμος I, 6, 5 — II, 14, 6; 21, 1; 25, 15; 60, 5 — V, 19, 7 — VI, 10, 3; 11, 6; 14, 3; 27, 3. 7; 28, 1; 29, 4.
νόμισμα II, 37, 2.
νομοθεσία II, 33, 2 — V, 13, 3 — VII, 39, 2 — VIII, 46, 5. 12.
νομοθετέω II, 31, 3 — V, 12, 1 — VI, 10, 2; 12, 13; 20, 1. 6; 23, 2. 3. 4 — VIII, 8, 5.
νομοθέτης II, 53, 6 — III, 9, 4 — V, 7, 23; 20, 12 — VI, 11, 3; 19, 4; 22, 8; 25, 2 — VII, 1, 1; 36, 6 — VIII, 12, 30.
νόμος I, 1, 2. 4. 7; 3, 10. 11; 4, 2; 5, 2; 6, 2. 3. 5. 7. 8. 9. 10. 11 — II, 5, 4. 6. 7; 25, 3; 26, 2; 28, 7; 36, 2; 39, 6; 47, 2; 48, 2; 49, 2. 5; 53, 7; 55, 1; 61, 1. 2. 4 — III, 2, 2 — IV, 7, 2; 10, 2 — V, 14, 13; 19, 3 — VI, 3, 1; 10, 1. 3; 11, 1; 12, 13; 14, 2; 16, 3; 17, 3; 19, 2. 3; 20, 1. 2. 4. 10; 22, 1. 8; 23, 1. 3. 6. 7; 24, 1. 4. 5; 25, 1; 26, 1; 27, 1. 7; 28, 4. 5. 8 — VII, 2, 1; 6, 2; 26, 3; 33, 3; 35, 10; 36, 1. 4. 5; 38, 5; 41, 6 — VIII, 1, 5. 10; 5, 11; 6, 5; 9, 8 etc.
νομὸς V, 7, 15.
νοσέω II, 14, 11; 20, 3. 12; 37, 2 — IV, 2, 1 — VI, 5, 1; 27, 6 — VII, 35, 7 — VIII, 12, 33.
νόσος II, 4, 2; 10, 3 — III, 4, 1 — IV, 3, 3 — V, 6, 7 — VI, 18, 10 — VII, 38, 3 — VIII, 1, 6; 10, 14; 11, 6; 12, 32; 29, 3.
νοσσίον II, 20, 2.
νουθεσία II, 2, 3; 5, 4; 10, 5; 16, 2; 17, 6; 20, 3. 4; 21, 1; 58, 3 — IV, 11, 1 — VI, 15, 7; 18, 10.
νουθετέω I, 10, 4 — II, 5, 3; 6, 12; 10, 4; 12, 1; 15, 3; 17, 5; 18, 7; 20, 2. 5; 38, 2 — III, 15, 4 — VIII, 44, 1.
νουθέτησις VII, 35, 1.
νουθετητικὸς II, 6, 3.
νοῦς II, 44, 2 — III, 7, 4. 5 — VI, 1, 1; 27, 7 — VII, 34, 6; 39, 4; 45, 3 — VIII, 12, 5.
νουτερινὸς I, 7, 4.
νόκτωρ III, 1, 5.
νόμφη II, 26, 1.
νόμφιος V, 18, 2.
νομφῶν II, 13, 3 — III, 16, 3.
νὸξ I, 8, 5. 6 — II, 60, 1 — V, 7, 18; 14, 6. 16. 18; 18, 2; 20, 16 — VI, 3, 1; 23, 6 — VII, 22, 4; 34, 2 — VIII, 12, 9. 26; 34, 2. 6; 36, 3; 37, 2. 3; 38, 4; 46, 2.
νὸξ καὶ ἡμέρα II, 60, 1 — III, 7, 6 — V, 7, 18 — VII, 35, 4 — VIII, 5, 6; 12, 9.
νοστάζω II, 57, 13; 63, 4 — III, 6, 5 — VIII, 11, 10.
νωχελία II, 20, 5.
ξανθοποιεῖν I, 3, 10.
ξένιον IV, 7, 3 — VIII, 47, 70.
ξενοδοχέω III, 3, 1.
ξένος II, 25, 2; 36, 8; 58, 3. 4. 6 — IV, 2, 1; 3, 1; 4, 3 — V, 1, 6. 7.
ξηρὰ VII, 34, 2; 36, 3.
ξήριον II, 41, 5. 6.
ξίφος V, 16, 9 — VI, 21, 2.
ξόανον II, 28, 8.
ξυλοβάλαμον V, 7, 15.
ξύλον I, 8, 21 — II, 25, 9; 31, 3 — IV, 10, 1 — V, 5, 3; 14, 14 — VI, 3, 1; 7, 3 — VIII, 12, 26.
ὄγκοποιέω I, 3, 10.
ὀδηγέω V, 20, 8 — VII, 6, 1. 3; 7, 2; 33, 4.
ὀδηγία VI, 3, 1.
ὀδοιπορία I, 8, 24 — VII, 38, 4.
ὀδοιπόρος II, 63, 4.
ὀδοιποροῦντες VIII, 10, 15; 12, 45.
ὀδὸς I, 8, 1 — II, 6, 9; 12, 2; 13, 3; 14, 16. 21; 20, 4; 21, 4. 5; 61, 1; 62, 2; 63, 2 — V, 12, 1; 14, 19;

- 15, 4; 20, 3. 9 — VI, 18, 2; 23, 6 — VII, 1, 1. 2. 3; 2, 1; 4, 1; 17, 2; 18, 1; 19; 33, 4; 39, 4 — VIII, 9, 2. 8; 47, 54.
- ὄδοϋς II, 14, 14 — V, 6, 7.
- ὄδυνάω II, 61, 5.
- ὄδύνη II, 13, 1 — VIII, 41, 2. 5.
- ὄδύρομαι V, 14, 20.
- ὄθόνη VI, 12, 6 — VIII, 12, 3; 47, 73.
- οἰκεῖος III, 4, 5; 14, 1 — VI, 19, 4; 23, 2; 28, 2. 3; 29, 3 — VII, 2, 7; 15, 2 — VIII, 1, 16; 2, 9; 12, 20; 25, 2; 46, 5; 47, 73.
- οἰκέτης II, 14, 9; 48, 2 — IV, 6, 4; 12, 1. 2. 4 — VI, 20, 10 — VII, 24, 3 — VIII, 32, 3. 19; 47, 40. 82.
- οἰκέτις VI, 17, 3 — VIII, 47, 18.
- οἰκέω I, 1, 5; 8, 22; 10, 2 — II, 25, 3; 60, 2 — VI, 11, 1.
- οἰκητήριον VII, 43, 4.
- οἰκία I, 1, 5 — II, 2, 4; 54, 2 — III, 6, 3. 4; 7, 7; 16, 1 — V, 14, 9 — VI, 28, 5. 7.
- οἰκοδομέω I, 8, 15 — II, 17, 3; 22, 5. 6. 17; 25, 2; 35, 4 — III, 8, 3 — V, 20, 9.
- οἰκοδομή VIII, 16, 3.
- οἰκοδόμος II, 57, 1.
- οἰκονομία II, 25, 2; 35, 5 — III, 4, 2 — V, 20, 2 — VI, 19, 2 — VIII, 33, 4.
- οἰκονόμος II, 24, 7; 35, 4 — III, 3, 2; 4, 2 — VIII, 1, 7. 15.
- οἶκος I, 4, 2; 7, 4. 5. 6; 8, 5. 8. 11. 15 — II, 2, 2. 3; 6, 8; 12, 2; 14, 21; 17, 4; 22, 5. 6. 7. 8. 10. 17; 23, 4; 25, 14; 54, 2; 57, 3; 61, 1 — III, 4, 5; 7, 3; 14, 3. 5 — IV, 14, 2 — V, 12, 3; 20, 9 — VI, 5, 2. 3. 4; 12, 9; 22, 6; 23, 6 — VIII, 4, 4; 15, 8; 34, 8. 10. 11; 47, 4. 10. 82.
- οἰκονομένη VI, 18, 11; 20, 5; 22, 6 — VII, 33, 2.
- οἰκονομικός VII, 30, 2.
- οἰκτιρμός II, 13, 5; 15, 3; 22, 12 — III, 4, 6 — VII, 35, 7; 38, 1 — VIII, 5, 2; 22, 3; 36, 3; 38, 2.
- οἰκτιρῶν VII, 33, 2; 35, 1 — VIII, 10, 7; 29, 3.
- οἶνος II, 25, 16; 34, 6 — IV, 5, 2; 6, 2; 9, 1 — V, 7, 28; 18, 1; 20, 15 — VI, 10, 2 — VII, 20, 2; 29, 1. 3 — VIII, 12, 37; 44, 2. 3. 4; 47, 2. 51. 53.
- οἶνόφλυξ II, 24, 7.
- οἶωνίζομαι II, 62, 2 — VII, 6, 2.
- οἶώνισμα II, 62, 2 — VII, 6, 1.
- οἶωνισμός II, 62, 2 — VII, 6, 1.
- οἶωνιστής VIII, 32, 11.
- οἶωνοσκόπος VII, 6, 1.
- ὀκνηρός II, 4, 4; 63, 2. 4. 5 — III, 7, 3.
- ὀλέθριος II, 6, 17; 25, 7.
- ὀλιγόπιστος VII, 11.
- ὀλιγοψυχέω II, 21, 3; 40, 3.
- ὀλιγόψυχος II, 40, 3 — VII, 8, 1.
- ὀλιγορέω II, 60, 5. 6.
- ὀλισθαίνω II, 15, 3.
- ὀλισθέω II, 22, 2.
- ὄλλνμι IV, 4, 1. 3.
- ὀλοκαύτωμα VI, 22, 2. 3.
- ὀλοκαύτωσις VI, 22, 8.
- ὀλυμπικός VIII, 32, 9.
- ὀμῆλιξ IV, 11, 4.
- ὀμιλία I, 7, 7 — VIII, 1, 10.
- ὄμμα I, 7, 9.
- ὄμνμι II, 27, 4 — V, 11, 1. 2; 12, 1. 5. 6 — VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
- ὄμογνωμονέω II, 44, 2.
- ὄμογνώμων II, 58, 1 — VI, 1, 1.
- ὄμόδοξος I, 5, 1.
- ὄμόζυγος VIII, 25, 3.
- ὄμοίωσις V, 7, 20 — VIII, 12, 16.
- ὄμολογέω II, 50, 3 — V, 1, 4; 6, 2. 4; 7, 14. 16; 20, 5 — VI, 6, 1; 11, 7. 9. 10; 26, 1 — VII, 22, 3 — VIII, 23, 2; 47, 74.
- ὄμολογητής VIII, 12, 43; 23, 1. 2. 4.
- ὄμολογία III, 17, 1 — V, 6, 4. 5. 6 — VII, 42, 3 — VIII, 23, 4.
- ὄμόνοια II, 14, 9; 37, 5; 46, 7 — IV, 12, 1 — VIII, 12, 42; 47, 34.
- ὄμόπιστος IV, 12, 3.
- ὄμόστοιχος I inscr. — II, 5, 4.

- ὀμίτιμος* II, 48, 2.
ὀμόφρων II, 44, 2; 56, 2 — III, 19, 2.
ὀμόφυλος VIII, 1, 13, 16.
ὀμόφρωνος III, 19, 2 — VI, 18, 11.
ὀμφαξ II, 14, 4.
ὀνειδίζω II, 8, 1, 3; 15, 4; 18, 5;
 22, 2; 25, 3; 51, 2; 60, 1 — IV,
 6, 2 — V, 3, 2 — VI, 1, 2; 15, 5;
 18, 7 — VII, 24, 2.
ὀνειδισμός V, 5, 3; 6, 9; 7, 3.
ὀνειδος I, 8, 19 — II, 45, 2.
ὀνειρωγμός VI, 27, 8.
ὀνειρωξις VI, 27, 1, 3.
ὄνομα I, 10, 1 — II, 15, 4; 22, 4, 5.
 6, 7, 12; 24, 4; 25, 5; 26, 1, 2, 7;
 28, 8; 32, 3; 60, 3 — III, 4, 3;
 5, 6; 12, 2; 14, 1, 4; 16, 3; 18, 2
 — IV, 9, 2 — V, 1, 1, 2; 4, 2;
 6, 2; 7, 4; 9, 1; 10, 2; 11, 1, 2;
 14, 3; 15, 2; 16, 3 — VI, 7, 2;
 12, 8, 12; 13, 2; 15, 1; 16, 1, 2, 3;
 19, 2; 20, 10; 29, 1 — VII, 22, 1;
 24, 1, 3; 26, 2, 5; 30, 2; 33, 6;
 40, 3; 42, 3; 43, 4; 44, 1; 48, 1 —
 VIII, 1, 1, 3; 2, 6; 5, 6; 10, 15 etc.
ὄνος I, 1, 5 — V, 20, 10.
ὄξος II, 22, 10 — V, 6, 9; 14, 15.
ὄξυς II, 6, 4 — V, 6, 7.
ὄπλον VIII, 47, 41.
ὀπτασία VII, 33, 6.
ὀπώρα II, 34, 6 — VIII, 47, 4.
ὀπωροφυλάκιον VI, 5, 3.
ὄραμα VI, 12, 7.
ὄραματισμός VII, 33, 4.
ὄρασις VI, 5, 4 — VII, 38, 4 —
 VIII, 12, 7.
ὄρατὸν VII, 41, 5.
ὄργανον VI, 10, 3; 22, 4 — VII, 38, 4.
ὄργη II, 3, 2; 17, 6; 22, 12; 36, 3;
 37, 5; 46, 6; 53, 2, 4, 5; 56, 2;
 58, 5 — IV, 4, 2 — V, 10, 1; 20,
 13, 16 — VI, 10, 3; 18, 7; 23, 2 —
 VII, 13, 1; 31, 3; 36, 5 — VIII,
 10, 16; 12, 31.
ὄργιζομαι II, 15, 4; 46, 7; 53, 1, 2 —
 VI, 20, 6.
ὄργιλος II, 24, 7; 57, 1 — VII, 5, 5.
ὄρθιος VII, 45, 1.
ὄρθος II, 57, 12 — VI, 20, 4
 VIII, 12, 2; 44, 2.
ὄρθοτομέω II, 44, 1 — VIII, 10, 6;
 12, 40.
ὄρθρίζω II, 36, 6.
ὄρθρινός (*ψαλμός*) VIII, 38, 1.
ὄρθρος I, 7, 6 — II, 59, 1, 2 — V,
 14, 10 — VIII, 34, 1, 2; 38, 1, 2.
ὄριον I, 1, 5 — VIII, 46, 2.
ὄρκιον V, 12, 6.
ὄρκος II, 12, 1; 20, 7 — V, 12, 6 —
 VII, 34, 8; 37, 2 — VIII, 12, 20.
ὄρνεον III, 15, 2 — IV, 5, 2 — V,
 7, 2, 15, 16.
ὄρνεοσκοπέω VII, 6, 2.
ὄρνεοσκοπία II, 62, 2.
ὄρνις II, 20, 2 — VIII, 32, 11; 47, 2.
ὄρογλυφέω I, 1, 5.
ὄρος II, 20, 8; 22, 17 — V, 14, 7;
 20, 9, 11 — VI, 5, 3; 19, 4; 20, 6
 — VII, 37, 3 — VIII, 7, 6, 7;
 12, 13, 14.†
ὄρος II, 52, 1 — VII, 34, 8 — VIII,
 5, 3; 12, 20; 46, 1; 47, 35.
ὄρτυγομήτρα VI, 20, 6 — VIII, 12, 26.
ὄρφανία IV, 1, 2; 2, 2; 3, 3.
ὄρφανός II, 25, 2; 26, 3, 8; 35, 3 —
 III, 3, 2 — IV, 1, 1, 2; 2, 1; 3, 1;
 5, 1, 4; 6, 4, 6; 8, 4; 10, 1 —
 VII, 29, 2, 3 — VIII, 10, 10.
ὄρχησις VIII, 32, 9.
ὄσιος I, 7, 11 — II, 10, 2; 23, 2;
 26, 2; 44, 1; 47, 2, 3 — III, 12, 2;
 18, 1 — IV, 8, 3 — V, 7, 24; 8, 2
 — VI, 10, 3; 15, 2; 18, 6; 20, 2;
 27, 1; 30, 3 — VII, 5, 5; 31, 1;
 33, 2; 36, 6; 39, 3; 41, 6 — VIII,
 2, 1, 7; 10, 11; 12, 21, 22, 32;
 34, 9; 46, 11.
ὄσιότης I, 3, 7 — II, 14, 5; 50, 1 —
 III, 15, 4 — VII, 24, 3.
ὄσιώω II, 44, 1 — VIII, 2, 3.
ὄσμη II, 34, 7 — VII, 44, 2 — VIII,
 5, 7; 13, 3.

- ὄσπριον* VIII, 47, 2.
ὄστέον V, 7, 5. 13 — VI, 27, 8; 30, 5.
ὄσφρησις VII, 38, 4.
ὄσφνς I, 8, 6 — VII, 31, 5.
οὐαί I, 1, 5; 3, 6; 10, 1 — II, 10, 2;
 18, 6; 42, 2; 62, 1 — III, 5, 6 —
 IV, 3, 2 — V, 14, 4 — VIII, 44, 4.
οὐδενία VIII, 12, 41.
οὐλή I, 3, 10.
οὐρά II, 14, 12.
οὐράνιος II, 36, 8.
οὐρανός I, 2, 3 — II, 8, 1; 11, 2;
 13, 5; 14, 5; 22, 5. 6. 12. 13. 14;
 26, 1; 35, 2; 41, 1; 53, 9; 55, 1;
 56, 1; 57, 14; 62, 2 — III, 1, 5;
 18, 2; 19, 4 — IV, 5, 3 — V, 3, 2;
 4, 2; 7, 18. 20. 30; 12, 1. 5. 6 —
 VI, 3, 1; 9, 3; 12, 6; 15, 5; 18, 9;
 20, 6. 10; 30, 9. 10 — VII, 24, 1;
 32, 3; 33, 3. 4; 34, 1. 2; 35, 2. 3.
 4. 5. 8; 41, 5. 6. 8; 43, 5 — VIII,
 1, 3; 7, 5; 9, 5; 10, 6 etc.
οὐς I, 1, 5; 7, 10 — II, 6, 15; 22, 8;
 42, 6 — III, 4, 9; 7, 1 — V, 12, 3
 — VI, 21, 1; 30, 8 — VII, 12, 3;
 32, 5 — VIII, 6, 5.
οὐσία II, 41, 1.
ὄφειλέτης III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ὄφειλή VIII, 10, 5.
ὄφειλημα III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ὄφθαλμόδουλος IV, 12, 3.
ὄφθαλμός I, 6, 8 — II, 4, 6; 9, 2;
 17, 2; 21, 4; 22, 6. 8. 9; 36, 1;
 37, 6; 42, 1; 44, 4 — III, 7, 6;
 5, 1 — V, 7, 22; 12, 3 — VI, 2, 5;
 21, 1 — VII, 6, 6; 32, 5; 39, 4;
 48, 4 — VIII, 38, 4; 39, 4; 44, 4;
 47, 77.
ὄφρις II, 57, 14 — IV, 4, 2 — VI,
 7, 4 — VIII, 1, 1; 7, 5; 12, 20. 23.
ὄχλαγωγός VIII, 32, 11.
ὄχλος II, 39, 3; 57, 15 — V, 14, 9 —
 VI, 6, 1; 9, 5.
ὄψις I, 9, 1 — V, 7, 30 — VI, 30, 9
 — VIII, 1, 10; 32, 11.
ὄψώνιον IV, 6, 5 — VIII, 32, 10; 47, 41.
- παγιδεύω* I, 3, 4. 5; 6, 13; 8,
 17. 19.
παγίς II, 42, 5; 62, 3 — III, 2, 3 —
 VII, 4, 2 — VIII, 9, 2.
πάθημα II, 60, 3 — V, 1, 2; 2, 3;
 7, 30; 17, 1 — VI, 19, 4 — VIII,
 12, 39; 18, 2.
πάθος II, 55, 1 — III, 5, 6 — V, 5, 4;
 6, 7. 8; 14, 18. 20 — VI, 23, 2;
 26, 1 — VII, 8, 7; 22, 6; 23, 2;
 39, 5; 43, 4 — VIII, 12, 33. 38;
 25, 3; 33, 3; 46, 14; 47, 76.
παίγνιον II, 62, 4.
παιδεία I, 7, 10 — II, 6, 3. 16; 38, 2
 — IV, 11, 1.
παιδευτής VIII, 47, 36.
παιδεύω I, 7, 10; 10, 4 — II, 1, 2;
 2, 3; 18, 8; 21, 5; 58, 5 — IV,
 11, 1. 2 — V, 14, 2 — VI, 4, 2 —
 VII, 12, 5; 38, 5; 39, 2. 3. 5; 43, 4
 — VIII, 1, 3; 6, 5; 12, 32; 15, 5;
 16, 5; 47, 58.
παιδιά VIII, 2, 3.
παιδίον II, 57, 12 — V, 16, 3 — VI,
 15, 7 — VIII, 6, 9; 7, 5; 11, 10;
 12, 2; 13, 14.
παιδίσκη I, 1, 2. 3 — VII, 13, 1.
παιδοποιία VI, 26, 3; 28, 3.
παιδοφθορέω VII, 2, 10.
παίζω II, 61, 2.
παῖς I, 1, 2. 3 — II, 23, 4 — III, 9, 2
 — IV, 1, 1; 2, 2; 11, 3. 5 — V,
 6, 10; 20, 3 — VI, 10, 2; 11, 6;
 28, 3. 6. 8; 29, 2 — VII, 3, 3;
 24, 3; 37, 1. 4; 48, 1 — VIII, 1, 16;
 12, 23; 47, 40.
παῖς θεοῦ I inscr. — VII, 25, 2;
 26, 2; 27, 2; 38, 3 — VIII, 5, 5. 7;
 13, 10; 15, 2. 9; 39, 4; 40, 2;
 41, 8; 48, 3.
παλιγγενεσία V, 7, 14 — VII, 33, 3;
 34, 8; 39, 4; 43, 3 — VIII, 6, 6;
 12, 20.
παλινοφδία VIII, 9, 2.
παλλακή VIII, 32, 12. 13; 47, 17.
παλμός VIII, 32, 11.

- παμπόνηρος* VI, 18, 2.
πανάγιος VIII, 12, 29.
πανδοχείον VIII, 47, 64.
πανήγυρις II, 60, 2; 62, 4.
πανθαμάροητος VII, 18, 2.
παντάρχης VI, 11, 1.
παντεξούσιος VI, 11, 1.
παντοκράτωρ I inscr.; 8, 1 — II, 22, 12; 28, 6. 7 — IV, 5, 4 — V, 7, 1; 15, 3 — VI, 10, 1; 11, 1; 14, 2; 26, 1; 30, 9. 10 — VII, 25, 3; 26, 3; 30, 2; 33, 2; 35, 1. 7; 36, 1; 38, 1; 41, 4; 43, 2; 45, 3; 47, 2 — VIII, 5, 1. 7; 6, 11; 9, 7 etc.
παράβασις II, 23, 3.
παραβάτης V, 14, 9.
παραβολή II, 14, 14.
παραγγελία I, 6, 5.
παράγγελμα III, 12, 2.
παράδεισος II, 57, 14 — VII, 43, 4 — VIII, 12, 18. 19. 20.
παράδοξον VIII, 1, 14.
παράδοσις VIII, 46, 6.
παράθεσις II, 63, 3.
παραίνεσις II, 14, 11; 18, 5 — VIII, 12, 30.
παραινετικός II, 57, 1.
παραιτέω II, 6, 13; 8, 4; 34, 4.
παραίτησις II, 35, 4.
παρακαλέω II, 12, 1; 15, 1. 2; 18, 7; 20, 5; 40, 2. 3; 57, 8 — III, 15, 4 — VI, 7, 5; 18, 5; 19, 1 — VII, 43, 5 — VIII, 6, 5; 8, 2; 9, 2; 10, 2 etc.
παρακέλευσις VIII, 47, 81.
παράκλησις II, 58, 3 — VIII, 5, 2. 12; 6, 5; 47, 14. 31.
παρακλητικός II, 15, 1; 20, 4; 22, 1; 24, 7; 41, 5; 57, 1.
παράκλητος II, 26, 6 — III, 17, 4 — V, 7, 30 — VI, 11, 2; 15, 2; 26, 2; 27, 4 — VII, 18, 2; 22, 1; 41, 7 — VIII, 5, 3; 6, 11; 33, 7; 37, 6; 47, 49; 48, 3.
παρακοή VI, 21, 2.
παρακρούμα VIII, 32, 11.
Παραλειπόμενα II, 22, 3; 57, 5 — VII, 45, 2 — VIII, 47, 85.
παραλλαγή VI, 28, 1.
παραλυτικός V, 7, 27.
παράμονος II, 60, 1 — VI, 27, 3.
παραμυθία VII, 34, 2; 35, 5 — VIII, 12, 11.
παρανάλωμα VI, 1, 2 — VII, 2, 10.
παρανομέω II, 61, 1 — VI, 27, 2.
παρανομία II, 12, 3; 27, 4 — V, 14, 20 — VI, 27, 8 — VIII, 46, 8.
παράνομος I, 1, 1 — II, 17, 4; 49, 2, 3; 51, 2; 60, 3 — III, 2, 2; 9, 1 — IV, 6, 5 — V, 2, 1; 14, 9 — VI, 11, 8; 14, 4; 22, 7; 23, 7; 27, 3; 28, 1. 2 — VII, 18, 1 — VIII, 12, 33; 47, 73.
παραπέτασμα II, 52, 1.
παράπτωμα I, 3, 6 — II, 20, 4. 5; 21, 5 — VII, 10, 4 — VIII, 9, 3; 11, 6; 12, 47.
παρασκευή V, 13, 3; 14, 10. 20; 18, 1. 2; 19, 2. 6; 20, 18 — VII, 23, 2 — VIII, 47, 69.
παράταξις II, 23, 2.
παρατηρέω VI, 27, 1. 7; 30, 1 — VIII, 9, 9.
παρατήρημα VI, 27, 7; 28, 1.
παρατήρησις VI, 19, 1; 30, 7 — VIII, 12, 17.
παραφθορά V, 12, 6.
παραχράομαι II, 25, 3 — VI, 10, 3.
παρειμένος II, 18, 7; 20, 9.
παρεμβολή II, 16, 3 — VI, 1, 2.
παρεπιδημία VIII, 38, 2.
πάρεργον II, 60, 7 — VIII, 46, 3.
παρθενία III, 1, 5 — IV, 14, 1 — VIII, 12, 44; 15, 5.
παρθένος II, 13, 3; 26, 3. 8; 57, 12 — III, 6, 4; 15, 5 — IV, 1, 1; 2, 2; 5, 2; 14, 2 — VI, 17, 4 — VII, 20, 2 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 24, 1. 2; 30, 2; 47, 67.
παρθένος Μαρία II, 55, 1 — V, 7, 25; 16, 3 — VII, 37, 1; 41, 6 — VIII, 1, 10; 12, 31; 33, 6.

- παροιμία* II, 1, 1. 3; 10, 1; 58, 1. 2
 — VII, 46, 14. 15 — VIII, 10, 5. 7;
 47, 14. 15. 34.
παροιμικός II, 53, 6.
Παροιμιαί II, 9, 3 — VIII, 47, 85.
Παροιμιαστής I, 6, 4.
παροιμῆω VIII, 44, 3.
πάροιθος II, 2, 1.
παροξύνω II, 15, 4; 22, 18 — IV, 7, 1
 — V, 15, 4; 16, 1 — VIII, 46, 3.
παροράω II, 5, 1; 15, 4.
παροργίζω II, 22, 6. 8. 13; 24, 4 —
 V, 11, 2; 12, 3 — VIII, 46, 3.
παρουσία II, 55, 2 — III, 1, 5 —
 VI, 22, 2. 8 — VIII, 5, 3; 12, 38;
 33, 5; 34, 7.
παρρησία I inscr. — II, 6, 12; 8, 4.
παρρησιάζομαι II, 18, 5; 28, 6 —
 VIII, 9, 4.
παστοφόριον II, 57, 3 — VIII, 13, 17.
πάσχα V, 13, 3. 4; 14, 6; 17, 1. 2;
 18, 1 — VIII, 47, 7.
πάσχω I, 3, 4 — II, 24, 3; 48, 2;
 59, 3 — IV, 11, 5 — V, 2, 4; 6, 10
 — VI, 11, 4; 15, 4; 27, 4 — VII,
 5, 5; 23, 2; 25, 2; 36, 2; 41, 6 —
 VIII, 12, 33; 33, 3; 47, 27.
πάταγος VII, 34, 7.
πατάσσω II, 42, 1 — IV, 11, 2 —
 VI, 20, 6.
πατήρ I, 1, 5 — II, 6, 16; 11, 1;
 14, 9. 12. 14. 16. 18; 16, 3. 4;
 21, 3; 22, 5. 7. 8. 11. 12. 18; 23, 3;
 26, 4; 33, 1. 2; 34, 6; 37, 5; 41, 1;
 57, 12 — III, 19, 7 — IV, 1, 1;
 11, 1; 12, 3 — V, 4, 3; 16, 3 — VI,
 2, 3; 12, 11; 14, 3 — VII, 15, 1;
 24, 3; 26, 3; 31, 2; 33, 2. 5; 35, 10;
 36, 3 — VIII, 12, 23. 24.
πατήρ (θεός) I inscr.; 2, 3; 8, 1. 2
 — II, 12, 3; 14, 5. 11; 16, 1; 20,
 1. 8; 26, 5. 7; 27, 4. 5; 30, 2;
 44, 3; 53, 9; 56, 1 — III, 14, 1;
 16, 4; 17, 2. 4; 18, 1. 2 — IV,
 1, 2; 5, 3 — V, 1, 4. 5. 6; 4, 2;
 5, 3; 6, 9. 10; 7, 12. 30; 14, 8. 17;
 16, 6; 20, 2. 11. 12. 13 — VI, 10, 1;
 11, 1. 2. 10; 15, 1; 21, 2; 26, 2;
 30, 9 — VII, 2, 6; 22, 1; 24, 1. 2;
 25, 2. 4; 26, 2; 35, 10; 38, 9;
 40, 3; 41, 4. 5. 6. 7; 42, 3; 43, 2;
 44, 1; 45, 3; 46, 15; 47, 2. 3;
 48, 2. 3 — VIII, 1, 1. 10; 3, 2;
 5, 2. 11; 6, 11; 7, 8; 12, 8. 30.
 31 etc.
πατριὰ II, 25, 14 — VI, 12, 8 —
 VIII, 12, 6.
πατριάρχης II, 18, 5; 55, 1 — VI,
 16, 3 — VIII, 5, 4; 12, 43; 41, 5.
πατρικός II, 41, 1 — VIII, 9, 9.
πάτριος VI, 6, 7.
πατρὶς II, 58, 3.
πέδη II, 22, 10.
πεδίον VII, 37, 2 — VIII, 12, 13.
πεινάω III, 4, 5 — IV, 2, 1; 5, 1 —
 V, 1, 6. 7 — VI, 22, 6.
πεῖρα II, 13, 1 — V, 1, 5; 6, 8;
 7, 8; 20, 16 — VIII, 41, 4; 46, 7;
 47, 80.
πειρασμός II, 45, 1 — III, 18, 2 —
 V, 6, 2. 6 — VII, 24, 1.
πειρατής VI, 30, 5.
πέλαγος V, 7, 2 — VI, 29, 4 — VII,
 34, 3 — VIII, 12, 13.
πένης I, 8, 7 — II, 5, 1. 2; 25, 2;
 35, 3; 41, 9; 48, 1 — III, 3, 2;
 4, 5. 6. 8 — IV, 4, 1; 6, 5 — V,
 14, 2; 20, 18 — VII, 2, 12; 3, 5;
 18, 2 — VIII, 10, 12; 39, 3; 42, 5;
 43, 1; 47, 38.
πενθερός V, 14, 10.
πενθέω II, 40, 3 — V, 14, 20. 21;
 20, 19 — VIII, 42, 3.
πένθος II, 41, 9 — V, 18, 1; 19, 3;
 20, 3 — VI, 22, 7 — VII, 23, 4.
πενία II, 63, 4 — III, 4, 1 — VIII,
 30, 2.
πένομαι II, 63, 1.
πένταθλος VII, 34, 6 — VIII, 12, 17.
πεντάπολις σοδομηνή VIII, 12, 22.
πεντηκοστή V, 20, 4. 14. 19 — VIII,
 33, 5; 47, 37.

- πέρας* VI, 12, 8 — VII, 25, 3; 35, 8
 — VIII, 10, 4; 12, 40; 33, 4.
περατώ VII, 35, 8 — VIII, 15, 7.
περίαμμα VIII, 32, 11.
περιβάλλω V, 1, 6, 7.
περίβολος VII, 36, 4.
περιεργία I, 9, 4.
περίεργος I, 8, 23.
περίζωμα I, 8, 10.
περικαθαίρω VII, 6, 2 — VIII, 32, 11.
περιουσία V, 1, 3.
περιουσίος VII, 36, 2.
περιπατέω I, 4, 2; 6, 13 — II, 4, 6
 — IV, 8, 3 — VI, 12, 2; 23, 6 —
 VIII, 1, 6; 7, 7; 11, 10.
περιποιέω I, 7, 3 — II, 57, 20; 61, 4;
 62, 2, 4 — VI, 9, 2 — VII, 26, 4
 — VIII, 12, 40; 41, 8.
περιποίησις II, 20, 2; 26, 1 — V,
 15, 2.
περιραντήριον II, 35, 1.
περισσειά V, 20, 18.
περιόσσημα III, 7, 8 — VIII, 31, 1.
περισσός I, 9, 3 — II, 18, 3; 43, 2, 3
 — V, 12, 6.
περίστασις VII, 8, 7.
περιστερὰ VIII, 33, 7.
περιτέμνω VI, 10, 3, 10; 12, 2, 3;
 14, 5; 22, 8.
περιτομή VI, 12, 10; 14, 5; 23, 4.
περιτροχᾶς III, 6, 3.
περιών VIII, 42, 2; 43, 2.
πετεινόν IV, 5, 3 — V, 7, 18 —
 VI, 12, 6 — VIII, 12, 16.
πέτομαι I, 4, 1 — VIII, 12, 27.
πέτρα VI, 3, 1; 20, 6 — VII, 37, 2
 — VIII, 10, 4; 12, 26.
πηγή II, 63, 4 — VI, 3, 1; 20, 6 —
 VII, 37, 3 — VIII, 12, 14.
πηλός V, 7, 22 — VII, 36, 3.
πήρα III, 6, 4.
πηρός V, 7, 27.
πῆχυσ I, 8, 6.
πικραίνω II, 16, 1.
πικρία VI, 7, 4 — VII, 13, 1; 17, 1.
πικρός I, 3, 3; 7, 8 — II, 21, 8;
 24, 4; 42, 2 — III, 5, 5; 7, 3
 VI, 18, 3; 20, 6 — VIII, 10, 15;
 12, 26, 45.
πίναξ VI, 6, 5.
πίνω III, 7, 3; 8, 1 — IV, 5, 2, 4;
 6, 6 — V, 14, 15; 20, 15 — VI,
 22, 6; 26, 3 — VII, 20, 2 — VIII,
 1, 1; 12, 37; 13, 15; 44, 2, 3.
πιστεύω I inscr. — II, 7, 2; 26, 2, 6;
 37, 2, 6; 39, 1; 41, 2; 43, 3; 49, 2;
 55, 2; 60, 7 — IV, 4, 3 — V, 6,
 3, 10; 7, 5, 12, 15, 24, 31; 14, 21;
 15, 3; 16, 1, 2, 4, 5; 20, 13 —
 VI, 7, 2, 3; 9, 1; 10, 1, 3; 11, 6;
 12, 4, 11; 14, 1, 2; 15, 5; 18, 11;
 21, 1; 24, 1, 2, 3; 30, 4 — VII,
 38, 9; 41, 4, 7 — VIII, 1, 1, 5, 6,
 9, 10, 11; 15, 7; 25, 3; 46, 14;
 47, 39, 41.
πίστις I inscr.; 6, 2, 12; 10, 3 — II, 20,
 3, 9; 26, 2; 28, 9; 35, 3; 61, 3, 5
 — III, 4, 7; 5, 3; 12, 2 — IV, 12, 4
 — V, 1, 1; 3, 1, 4; 5, 5 — VI,
 5, 6, 7; 7, 2, 4; 12, 9; 18, 9; 28, 7
 — VII, 12, 1; 25, 6; 26, 2; 31, 6;
 33, 3, 4 — VIII, 12, 47; 13, 6, 8;
 15, 5; 41, 8; 45, 1; 46, 16.
πιστοποιέω V, 6, 4.
πιστός I, 3, 10; 5, 1; 8, 17, 23; 9, 1;
 10, 1, 2 — II, 2, 3; 5, 6; 25, 7;
 26, 1; 49, 4; 58, 1; 60, 6; 61, 2;
 62, 3, 4 — III, 3, 1; 6, 3; 16, 1;
 18, 1 — IV, 9, 2; 12, 3, 4 — V,
 1, 2, 3; 7, 9, 23, 24; 9, 1; 10, 2;
 12, 6 — VI, 3, 1; 9, 1; 12, 3, 10;
 14, 5; 16, 4; 17, 4; 18, 1, 11; 27, 1;
 30, 2 — VII, 1, 2; 25, 1; 26, 3;
 33, 6 — VIII, 1, 3, 4, 12; 5, 4;
 6, 4; 10, 2; 11, 11; 32, 3, 13, 18, 19;
 34, 11, 13; 36, 1; 39, 3; 46, 17;
 47, 9, 46, 61, 68, 74, 75, 79.
πλάγιος II, 44, 1.
πλανάω II, 6, 12; 20, 4, 8, 9, 11;
 22, 7 — V, 12, 1; 17, 2 — VI, 13, 3
 — VII, 19 — VIII, 10, 17; 12,
 25, 46; 15, 4.

- πλάνη* II, 39, 6 — III, 5, 4 — V, 6, 5; 15, 1; 17, 2 — VI, 3, 2; 9, 4; 12, 1; 20, 10 — VII, 26, 3; 28, 4; 30, 1; 39, 3 — VIII, 12, 25. 39.
πλάνος VI, 13, 3.
πλάξ VI, 3, 1.
πλάσμα V, 7, 22 — VII, 18, 2; 39, 4 — VIII, 7, 2; 9, 4.
πλάσσω I, 3, 10 — V, 7, 20. 22.
πλάστις V, 7, 22.
πλατεία I, 7, 4. 5; 8, 23.
πλεονέκτης II, 6, 1; 46, 4 — VII, 4, 5.
πλεονεξία I, 1, 2 — VII, 4, 5; 18, 1.
πλέοντες VIII, 10, 15; 12, 45.
πλευρά III, 9, 2 — IV, 11, 3 — V, 20, 1.
πληγή II, 56, 3 — III, 19, 4 — IV, 6, 4 — V, 2, 4 — VIII, 12, 30.
πληθος II, 21, 8; 22, 12. 13; 34, 3; 49, 3. 5 — III, 19, 1 — V, 7, 15; 14, 13 — VI, 12, 12; 22, 3; 28, 1 — VII, 35, 3 — VIII, 1, 6; 12. 15. 21. 22. 23.
πληθύνω I inscr. — II, 34, 7 — VI, 27, 9 — VII, 32, 1; 33, 5 — VIII, 12, 12.
πλήκτης II, 2, 1; 24, 7; 57, 1.
πληκτισμός II, 20, 2.
πληκτρον VII, 38, 4.
πλημμέλεια II, 25, 15 — V, 8, 2 — VII, 37, 2. 3.
πλημμελέω I, 8, 18 — II, 7, 2; 18, 2; 50, 4.
πλημμέλημα II, 15, 2; 16, 3; 20, 6; 23, 1; 38, 2; 48, 1 — III, 14, 3 — V, 7, 23 — VIII, 6, 7.
πληροφορία V, 7, 17; 19, 8 — VII, 39, 2; 45, 3 — VIII, 1, 11; 10, 3; 15, 2.
πληρόω I, 1, 4; 6, 10 — II, 56, 2. 3 — III, 19, 5 — IV, 6, 4 — V, 1, 4; 13, 3; 14, 12. 15. 18. 21; 19, 5. 6; 20, 2. 11 — VI, 3, 1; 5, 3; 19, 3; 22, 1. 8; 23, 4; 27, 4. 5. 6. 9 — VII, 35, 2; 37, 1; 49 — VIII, 1, 10; 6, 1; 12, 12. 15. 32. 35. 39. 41; 20, 1; 45, 2; 46, 9.
πλήρωμα II, 17, 4 — V, 15, 3 — VI, 20, 5; 22, 6 — VIII, 13, 4.
πληρωτής VII, 35, 10 — VIII, 12, 22.
πλησιασμός VI, 27, 1.
πλησίον, ό I, 1, 2. 3. 4. 5. 8 — II, 25, 3; 36, 4; 42, 5; 53, 8. 9 — III, 8, 2 — VI, 23, 1; 27, 8 — VII, 2, 1; 3, 3; 4, 5.
πλησμονή IV, 9, 1 — VI, 20, 6; 22, 3.
πλήσω II, 10, 4; 20, 2 — III, 15, 3 — V, 6, 9 — VIII, 47, 57. 77.
πλήττω I, 1, 10; 3, 6.
πλινθοργία VII, 36, 3.
πλοϊον VII, 34, 3.
πλούσιος I, 5, 1 — II, 5, 1. 2. 7; 41, 9; 58, 6 — III, 7, 3 — IV, 1, 2 — VII, 18, 2; 35, 1.
πλοῦτος I, 8, 12 — II, 36, 8 — IV, 4, 2. 4; 6, 7 — V, 5, 3 — VII, 33, 3.
πλωτήρ VIII, 12, 13.
πνεῦμα II, 44, 2 — V, 6, 6. 9; 7, 20. 21; 14, 17; 20, 3. 12 — VI, 14, 4. 5; 22, 8; 29, 3 — VII, 32, 2; 34, 1; 35, 3; 37, 5; 39, 4 — VIII, 1, 3. 12; 4, 5; 5, 11; 6, 6. 12; 9, 3. 5; 11, 8; 12, 4. 13; 13, 1. 10; 16, 4. 5; 18, 2; 20, 1. 2; 38, 4; 41, 4; 45, 1; 46, 16.
πνεῦμα (ἅγιον) II, 26. 4. 6; 41, 4 — III, 17, 2 — IV, 5, 4; 14, 2 — V, 7, 30; 20, 4 — VI, 7, 2. 3; 12, 7; 15, 4. 5; 18, 3; 27, 2 — VIII, 1, 1; 37, 2. 6.
πνεῦμα (θεοῦ) V, 7, 5. 13 — VI, 5, 4 — VII, 2, 12 — VIII, 5, 5.
πνεῦμα (πονηρόν) II, 28, 8 — VI, 27, 3. 5. 6 — VIII, 3, 1; 7, 2. 8.
πνεῦμα ἅγιον I inscr. — II, 18, 2; 26, 6. 7; 32, 3; 33, 2; 41, 2. 4; 57, 7 — III, 16, 4; 17, 1. 4 — V, 1, 2; 10, 2; 16, 1 — VI, 5, 3. 4; 7, 3; 12, 9. 15; 14, 2; 15, 1; 27, 1. 2. 3. 4. 5. 6 — VII, 22, 1. 2; 39, 2; 40, 3; 41, 7; 43, 4; 44, 1;

- 45, 3; 48, 3 — VIII, 4, 5; 5, 7, 11; 6, 13; 7, 8; 8, 5; 9, 10; 11, 6; 12, 4. 39. 41. 50; 13, 10; 15, 3. 5. 9; 16, 5; 18, 3; 20, 2; 21, 4; 22, 3. 4; 29, 3; 33, 5. 8; 37, 3; 38, 5; 39, 4; 40, 4; 41, 8; 46, 3; 47, 34. 49. 50; 48, 3.
- πνευματικὸς* II, 33, 2 — III, 16, 4 — VI, 5, 3. 4 — VII, 42, 3 — VIII, 1, 9; 8, 5; 46, 14.
- πνικτὸν* VI, 12, 13. 15.
- πνοή* I, 8, 1 — V, 4, 1.
- ποίημα* II, 6, 5 — V, 7, 4. 20.
- ποίησις* I, 6, 4.
- ποιητής* II, 24, 3 — VI, 11, 2. 3 — VII, 18, 2 — VIII, 37, 2; 48, 3.
- ποιητικὸς* I, 6, 4.
- ποικιλία* VII, 34, 4.
- ποικίλος* III, 12, 2.
- ποιμαίνω* II, 18, 8. 9. 10; 20, 3. 12; 44, 2 — VIII, 5, 6; 41, 8.
- ποιμὴν* II, 1, 1; 6, 5; 10, 4; 15, 4; 18, 8. 9. 10; 19, 1. 2. 3; 20, 1. 6. 8. 12; 24, 4; 28, 2; 42, 1; 43, 3; 56, 3; 57, 12 — VIII, 12, 30.
- ποίμνη* II, 20, 4. 5. 8 — VI, 18, 10 — VIII, 5, 6; 9, 3.
- ποίμνιον* II, 10, 4. 5; 15, 4; 17, 3; 18, 7; 20, 12; 21, 2 — VI, 18, 2; 22, 6 — VII, 29, 1 — VIII, 6, 6; 11, 3; 13, 10.
- πόκος* VII, 37, 2.
- πολεμικὸς* VIII, 15, 4.
- πολέμιος* II, 46, 3; 60, 1 — V, 14, 9 — VIII, 1, 15; 47, 41.
- πόλεμος* II, 6, 10; 34, 4 — III, 15, 4 — VII, 37, 2. 3 — VIII, 1, 14; 48, 2.
- πόλις* II, 22, 7. 17; 43, 2 — IV, 6, 4 — V, 3, 1. 3 — VI, 5, 3; 18, 11 — VIII, 12, 45; 45, 1; 47, 12. 35. 36.
- πολιτεία* V, 7, 30; 13, 3.
- πολιτεύομαι* VI, 11, 4 — VII, 36, 6; 41, 6 — VIII, 1, 10; 12, 32.
- πολίτης* VI, 9, 1.
- πολυαρχία* V, 20, 11.
- πολυδάπανος* II, 24, 7 — III, 7, 6.
- πολυδιδασκτικὸς* II, 5, 4.
- πολύελεος* II, 22, 12 — VII, 33, 2.
- πολυθεΐα* II, 61, 3 — V, 20, 11 — VI, 24, 1.
- πολύθεος* III, 5, 4 — V, 15, 3 — VI, 20, 10; 25, 1 — VII, 38, 7 — VIII, 1, 10; 12, 25.
- πολύγαλος* III, 5, 1.
- πολυορκία* II, 36, 5.
- πολυόφθαλμος* I, 9, 4.
- πολυπενστέω* III, 14, 2.
- πολύτροπος* III, 12, 2.
- πολυτροφία* IV, 3, 3.
- πόμα* III, 12, 4 — IV, 10, 1.
- πομπή* II, 61, 1; 62, 2. 4 — VII, 41, 2.
- πονηρέομαι* I, 1, 5 — II, 42, 5; 61, 1 — V, 14, 12.
- πονηρία* II, 1, 8 — VI, 26, 3 — VII, 17, 1.
- πονηρόν, τὸ* II, 6, 13; 22, 5. 6. 7. 8. 9. 13. 18; 23, 4; 42, 2 — IV, 6, 5 — V, 10, 2; 12, 6 — VII, 18, 2; 26, 4.
- πονηρὸς* I, 2, 3; 7, 3 — II, 6, 3; 8, 1; 9, 3; 12, 2; 14, 5. 8; 17, 3; 19, 3; 21, 2; 22, 8; 23, 2; 28, 8; 41, 9; 42, 2. 3; 43, 3. 4; 54, 5 — III, 4, 8 — IV, 6, 4; 8, 1; 12, 1 — V, 3, 2; 7, 4; 11, 1 — VI, 5, 2; 9, 4; 10, 2 — VII, 2, 3. 6; 6, 2; 18, 1; 32, 5; 39, 3 — VIII, 3, 1; 7, 2. 8; 9, 2. 8 etc.
- πονηρὸς = διάβολος* I, 9, 1 — III, 6, 5; 18, 2 — V, 2, 1 — VI, 6, 8 — VII, 24, 1 — VIII, 10, 19; 12, 47.
- πονηρόφρων* VII, 7, 2.
- πόνος* II, 25, 4; 36, 7; 41, 8; 63, 3 — IV, 9, 1 — VI, 23, 2 — VI, 2, 7 — VIII, 12, 20.
- πορεία* VIII, 12, 13.
- πορισμὸς* III, 7, 1.
- πορνεΐα* III, 2, 2 — IV, 11, 5 — VI, 12, 13. 15; 27, 8; 28, 2. 3 — VII, 6, 4; 18, 1 — VIII, 47, 25. 61.

- πορνεύω* VI, 28, 4 — VII, 2, 11 — VIII, 32, 4, 5.
πόρνη I, 7, 8 — II, 41, 1 — III, 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 2 — VI, 28, 4; 29, 4 — VIII, 32, 7.
πορνικός I, 7, 5 — V, 10, 2.
πορνοβοσκός VIII, 32, 7.
πορνοκόπος II, 4, 5 — IV, 11, 6.
πόρνος IV, 6, 3.
πορφύρα I, 8, 8.
πόσις VIII, 12, 10; 29, 3.
ποταμός II, 15, 3 — VI, 5, 3; 29, 4 — VIII, 7, 7; 12, 14, 26.
ποτήριον II, 4, 6 — V, 14, 8 — VI, 6, 5 — VIII, 12, 37, 38, 39; 13, 15.
ποτίζω II, 5, 7 — V, 1, 6, 7; 14, 15.
ποτὸν II, 5, 3 — IV, 2, 1 — V, 18, 1 — VIII, 12, 32.
πότος VIII, 44, 4.
πούς I, 3, 9; 7, 5; II, 18, 11; 21, 4; 22, 7; 41, 7 — III, 5, 5, 6; 7, 6 — V, 20, 2 — VI, 9, 4; 30, 9 — VII, 38, 4 — VIII, 7, 7; 9, 2; 12, 12, 27; 32, 11.
πραῖγμα II, 35, 4; 43, 3; 45, 1; 46, 1 — III, 2, 1; 7, 3; 9, 4 — IV, 6, 5 — V, 14, 11 — VI, 16, 1 — VIII, 10, 8; 11, 6; 32, 16; 46, 9, 10; 47, 38, 40, 41.
πραγματεία II, 6, 1.
Πράξεις (βίβλος) II, 57, 7 — VIII, 5, 11; 47, 85.
πραΐξις II, 39, 1; 60, 2 — VI, 6, 3; 14, 2; 27, 3; 28, 1 — VII, 18, 1; 32, 4; 39, 4 — VIII, 9, 2, 5; 11, 3; 46, 8; 47, 61.
πραῖος II, 1, 5; 57, 1 — V, 20, 10 — VI, 3, 1 — VII, 7, 3.
πραότης I, 10, 3 — II, 1, 3; 38, 2 — V, 20, 8 — VI, 12, 11 — VII, 18, 2 — VIII, 5, 7; 16, 5.
πραῖς II, 1, 5; 24, 7; 49, 4 — III, 5, 1; 7, 7 — VII, 7, 3; 31, 1.
πρεσβεντής II, 33, 2.
πρεσβυτέρα II, 28, 1.
- πρεσβυτέριον* II, 57, 4 — V, 14, 9 — VIII, 4, 3; 10, 8; 12, 41; 13, 4; 16, 2, 4; 17, 2; 19, 2.
πρεσβύτερος I inscr.; 8, 9 — II, 24, 6; 26, 3, 7; 28, 4; 37, 3; 47, 1; 49, 3; 51, 2; 57, 7, 8, 9; 58, 2 — III, 8, 1; 11, 1, 3; 15, 5; 16, 4; 20, 1, 2 — VI, 5, 4; 12, 1, 14, 15; 17, 1 — VII, 22, 1; 26, 6; 31, 1 — VIII, 1, 20, 21; 2, 6; 4, 1, 6; 10, 8; 12, 3, 43; 13, 14; 15, 11; 16, 1, 2, 4; 23, 3; 26, 3; 28, 2, 3, 4, 6; 29, 2; 30, 2; 31, 2; 32, 1, 2; 44, 1, 2; 46, 9, 10, 11, 13, 15; 47, 1—8, 15, 17, 18 etc.
πρεσβύτης II, 58, 6 — VI, 29, 1.
πρεσβῦτις II, 28, 3; 57, 12 — III, 5, 6.
πρίων II, 41, 8.
προαίρεσις II, 14, 2.
πρόβατον II, 17, 4; 18, 8, 9, 10, 11, 12; 19, 1, 2, 3; 20, 6; 56, 3; 57, 12 — VI, 13, 2, 3 — VII, 29, 1; 32, 1 — VIII, 12, 30.
πρόγλωσσος II, 21, 2 — III, 5, 1.
πρόγνωσις V, 14, 2 — VIII, 1, 12.
προδοσία V, 14, 9, 20 — VII, 23, 2 — VIII, 12, 33.
προδότης II, 43, 4 — III, 5, 5 — V, 14, 3 — VI, 12, 1.
πρόδρομος II, 55, 1.
προεδρία II, 58, 4.
πρόεδρος II, 25, 13.
προέρχομαι (προέλθεται) VIII, 6, 14; 7, 9; 8, 6; 37, 7; 39, 5.
προεστὼς II, 28, 9; 51, 1.
προηγούμενος II, 46, 3.
πρόθεσις II, 48, 1 — VI, 17, 2.
προθυμία II, 40, 3 — V, 1, 5.
πρόθυμος V, 6, 6 — VIII, 45, 1.
προκαθέζομαι II, 26, 4.
προκατασκευή VII, 42, 2.
προκείμενον VIII, 6, 6.
πρόκριτος VIII, 4, 3.
προλαβόντα, τὰ III, 9, 3 — VII, 39, 1 — VIII, 4, 2; 32, 19; 47, 85.
πρόληψις II, 47, 3 — VIII, 4, 5.

- προνοέω* II, 36, 2; 44, 3; 57, 13 — VII, 25, 2; 39, 3 — VIII, 16, 3.
προνοητής VI, 11, 3 — VII, 36, 6 — VIII, 5, 2; 40, 2.
πρόνοια II, 14, 3; 35, 3; 57, 4 — III, 3, 2 — IV, 1, 2; 5, 4 — VI, 4, 1; 6, 4; 10, 1; 14, 4; 16, 3; 23, 3; 28, 8 — VII, 33, 2; 34, 5; 35, 10; 39, 2 — VIII, 12, 8. 30; 15, 4.
πρόξενος VII, 9, 1.
προοίμιον V, 20, 3.
προπαρασκευή VII, 42, 3.
προπάτωρ VII, 33, 4.
προπέμπω VI, 30, 2.
προπέτεια III, 5, 6 — VIII, 47, 66.
προπετής II, 21, 1; 51, 1 — III, 1, 3; 5, 4; 8, 1.
προσδέχομαι II, 41, 4; 43, 1; 50, 3; 53, 4; 58, 2 — V, 3, 1 — VI, 18, 1 — VII, 5, 5; 28, 1; 31, 5; 37, 1. 2. 5; 47, 3 — VIII, 6, 5; 9, 2. 5. 9; 12, 21. 47; 13, 3; 32, 3. 6. 10 etc.
προσδοκία VI, 11, 10; 23, 4.
προσεπικαλλωπίζω I, 3, 8.
προσέροχομαι VIII, 10, 1; 12, 2.
προσενχή II, 39, 6; 41, 1; 53, 4. 8; 54, 1; 57, 15 — III, 1, 5; 7, 5; 8, 3 — IV, 3, 3; 7, 2 — VI, 18, 1; 27, 2 — VII, 11; 17, 1; 33, 2; 37, 5 — VIII, 5, 9; 11, 4; 18, 2; 42, 1; 47, 9.
προσενύχομαι I, 2, 3 — II, 22, 11; 41, 2; 53, 5. 9; 56, 1; 57, 14. 18. 21; 59, 2; 60, 2 — III, 4, 3; 5, 2; 6, 1; 7, 5. 7; 8, 3; 14, 1; 18, 1 — IV, 3, 3; 6, 8; 7, 1 — V, 6, 2. 6; 7, 15. 22; 13, 4; 14, 8; 19, 3 — VI, 3, 2; 9, 3; 12, 6; 27, 1. 7; 29, 4 — VII, 2, 2; 24, 1. 2; 31, 6; 45, 1. 2. 3 — VIII, 4, 6; 6, 4; 32, 18; 34, 10. 11; 47, 65.
προσήκων I, 3, 9; 8, 11 — II, 5, 1; 25, 1; 28, 5; 58, 1 — IV, 10, 1 — VI, 1, 3 — VIII, 12, 8; 48, 2.
προσήλυτος VII, 29, 2.
πρόσκαιρος II, 60, 1 — V, 6, 7 — VI, 22, 1 — VIII, 10, 12.
προσκαίω II, 10, 5; 12, 3; 18, 7; 24, 4 — III, 8, 3.
πρόσκομμα II, 17, 1.
προσκυνέω II, 56, 2 — V, 11, 1; 12, 1. 2; 20, 7 — VI, 12, 8; 14, 2 — VII, 39, 4; 43, 3; 47, 2 — VIII, 7, 6; 12, 27.
προσκύνησις V, 12, 2 — VII, 35, 10 — VIII, 9, 10; 12, 50; 15, 9; 20, 2; 37, 6; 41, 5.
προσλαλέω II, 58, 3. 4 — V, 19, 3 — VI, 12, 1 — VIII, 5, 12.
προσλαμβάνω II, 12, 1; 16, 4; 20, 4; 23, 1; 24, 3; 38, 4; 39, 2; 41, 1; 46, 4; 57, 12 — IV, 1, 1 — V, 3, 1 — VIII, 12, 2. 21; 41, 5; 45, 1.
πρόσληψις II, 13, 5.
προσομιλέω I, 5, 1.
προσόχθισμα II, 22, 13; 28, 8; 31, 3.
πρόσπτωσις IV, 3, 3.
πρόσρησις VIII, 5, 12.
προσταγή VII, 34, 3. 4.
πρόσταγμα III, 14, 3 — VI, 19, 2; 21, 2 — VIII, 5, 7; 6, 5.
προστάτης III, 19, 5 — VII, 32, 2 — VIII, 11, 5; 39, 3.
προσφέρω II, 26, 2; 27, 1. 6; 28, 7. 8; 34, 1. 6; 36, 6. 7; 41, 5; 53, 3; 63, 3 — III, 7, 5. 6; 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 4; 10, 3 — V, 19, 7 — VI, 7, 3; 19, 3; 20, 4; 22, 7. 8; 28, 4; 30, 2 — VII, 30, 2; 36, 6; 37, 5 — VIII, 5, 6. 7; 10, 12; 12, 2. 38. 41. 43. 44. 48; 28, 2. 4; 30, 2; 40, 1. 2; 46, 11. 14. 15; 47, 2. 8.
προσφορά II, 25, 6; 26, 2; 27, 6; 34, 7; 57, 15 — IV, 6, 4 — VIII, 13, 15; 47, 8.
πρόσφορος III, 3, 2 — IV, 5, 2 — VII, 38, 4 — VIII, 40, 3.
προσφωνέω VIII, 6, 9; 8, 1; 13, 12; 35, 2; 36, 1; 41, 1; 47, 85.
προσφώνησις VIII, 38, 1.

- προσωπολήπτειω* II, 58, 4.
προσωπολήπτῆς II, 9, 2; 42, 2 —
 IV, 4, 3 — VI, 12, 10.
προσωπολήψια II, 17, 1; 42, 1.
προσωπόληψις II, 58, 6.
πρόσωπον I, 7, 6; 8, 24; 9, 1 — II,
 5, 2; 9, 2; 14, 10; 16, 3; 22, 5. 7.
 8. 11. 12; 41, 4. 9; 47, 2. 3; 49, 1;
 51, 1; 57, 19; 61, 2 — III, 14, 3
 — IV, 6, 8 — V, 4, 1; 20, 3. 5.
 8. 9. 12 — VII, 1, 1; 5, 2; 9, 2;
 10, 4; 48, 4 — VIII, 5, 6; 7, 5;
 11, 3; 18, 2; 29, 3; 37, 6; 46, 5.
προσιμάω VII, 2, 7 — VIII, 32, 18;
 33, 9.
προτρέπω II, 6, 5; 50, 4.
προτροπή I, 10, 3.
προφασίζομαι II, 60, 6.
πρόφασις II, 14, 10; 25, 2; 60, 6 —
 III, 2, 1; 6, 3 — VII, 36, 4. 5 —
 VIII, 47, 5. 38. 40.
προφητεία V, 14, 9; 16, 2 — VIII,
 2, 3. 7; 3, 1; 12, 31.
προφητεύω V, 20, 12 — VI, 5, 4;
 24, 3 — VIII, 2, 1. 2. 3. 8. 9.
προφήτης I, 1, 5 — II, 6, 5. 14; 22, 8;
 25, 7; 28, 5. 7; 29; 30, 1. 2; 39, 3;
 55, 1; 58, 3 — III, 1, 4 — IV,
 6, 6; 7, 3; 8, 2 — V, 3, 2; 7, 24. 29;
 8, 2; 12, 3; 20, 6. 12 — VI, 3, 1;
 5, 1; 9, 1; 10, 3; 18, 7. 8; 19, 2. 4;
 30, 5 — VII, 1, 1; 28, 5; 38, 2 —
 VIII, 1, 13. 14. 17; 2, 6; 5, 4; 8, 5;
 12, 43; 41, 5; 46, 7.
Προφήται = *προφητῶν βιβλοι* I, 5, 2;
 6, 4. 10. 11 — II, 5, 4; 39, 6;
 57, 5; 59, 4 — V, 14, 12; 19, 3 —
 VI, 10, 1; 11, 1; 12, 12; 14, 2;
 16, 3; 19, 3; 25, 1; 26, 1 — VII,
 37, 1 — VIII, 5, 11; 47, 85.
προφητικός VI, 5, 3 — VIII, 12, 30;
 22, 3.
προφήτης V, 7, 13.
προφητοφόντης VI, 25, 1.
προχειρίζω II, 3, 1; 24, 4; 36, 9 —
 III, 9, 2; 16, 1 — VI, 23, 5 —
 VII, 31, 1 — VIII, 5, 4; 12, 23;
 18, 2; 20, 1. 2; 21, 4; 22, 2; 46,
 15. 17; 47, 80. 82.
πρόχειρος II, 21, 1. 4; 37, 4; 41, 8
 — V, 6, 6.
πρότανις VIII, 9, 8.
πρωρενός II, 57, 11.
πρωτογέννημα II, 25, 17.
πρωτομάρτυρ II, 49, 3 — VIII, 33, 9.
πρωτότοκος II, 25, 17; 61, 4 — VI,
 11, 2 — VII, 24, 2; 36, 6; 41, 5 —
 VIII, 12, 7. 31.
περὸν VIII, 12, 3.
πέρονξ VIII, 41, 8.
πηγὸς VIII, 12, 15.
πιῶσις V, 7, 7.
πιωχέω II, 4, 5.
πιωχός I, 8, 7 — II, 58, 6 — III,
 4, 5. 8. 9 — V, 1, 4 — VII, 12, 2;
 18, 2; 29, 2.
πυθμῆν VI, 18, 2.
πυκνάζω II, 60, 4.
πύλη I, 8, 9. 14 — V, 15, 2 — VII,
 33, 3 — VIII, 12, 13; 20, 1; 46, 2. 16.
πυλωρός II, 26, 3; 28, 5; 57, 10 —
 III, 11, 1. 3 — VI, 17, 2.
πῦρ II, 22, 15; 33, 3; 42, 5; 51, 2 —
 IV, 10, 1. 2 — V, 4, 1; 7, 7. 13;
 20, 5 — VI, 1, 1. 2; 3, 1. 2; 20, 6;
 26, 3 — VII, 2, 10; 35, 5; 37, 4;
 39, 3 — VIII, 1, 16; 12, 11. 22. 26.
πυρός V, 7, 26 — VII, 40, 2.
πυροπέω II, 14, 9.
πύγων I, 3, 11.
πῶλος V, 20, 10 — VI, 29, 2.
ῥαββὶ V, 14, 4.
ῥάβδος II, 27, 5 — IV, 11, 2 — V,
 7, 26; 20, 10 — VI, 20, 6 — VIII,
 1, 6.
ῥάδαμνος V, 7, 26.
ῥαδιουργός IV, 6, 5.
ῥαθυμέω II, 60, 4.
ῥαθυμία IV, 11, 5 — VIII, 47, 58.
ῥακά II, 32, 3.
ῥακώδης II, 4, 5.

- ράντισμα* I inscr.
ράντισμός VI, 20, 9.
ράπιζω V, 6, 9; 14, 9.
ράπισμα VII, 2, 4.
ρέμβας IV, 14, 3.
ρέμβος I, 5, 1.
ρέμβω I, 7, 5 — III, 6, 4.
ρήγμα VIII, 7, 5.
ρήμα I, 5, 1; 10, 2 — II, 1, 1; 8, 1; 9, 2; 17, 3; 42, 1. 5; 49, 2; 57, 19 — V, 3, 2 — VI, 12, 5. 8; 23, 6 — VII, 48, 4 — VIII, 4, 5; 47, 75.
ρήτωρ IV, 6, 5.
ρίζη V, 20, 10.
ρίπιδιον VIII, 12, 3.
ρίς I, 8, 21.
ρίζοκίνδυνος V, 6, 6.
ρίζοφθαλμος VII, 6, 4.
ρομφαία V, 20, 8.
ρύμη I, 4, 1.
ρῦπαίνω II, 41, 6.
ρύπος II, 18, 4. 5 — VII, 44, 3.
ρύτις II, 61, 5 — VII, 40, 1 — VIII, 11, 4.
ρομαϊκός VI, 12, 5 — VIII, 47, 83.

σαββατίζω II, 36, 2 — VI, 23, 3 — VII, 36, 4.
σαββατισμός II, 36, 2.
σάββατον II, 47, 1; 59, 3 — V, 14, 1. 18. 20; 18, 1. 2; 19, 3; 20, 19 — VII, 23, 1. 3. 4; 36, 1. 5 — VIII, 33, 2; 47, 64.
σαγήνη I, 8, 20.
σαλεύω II, 41, 3.
σάλπιγξ II, 6, 10. 11 — VII, 32, 3.
σαλπίζω III, 14, 1.
σαρκικός VII, 2, 4.
σαρκοῦμαι VIII, 12, 31.
σάρξ II, 2, 3; 4, 5; 33, 2; 63, 5 — III, 2, 3 — V, 6, 6; 20, 16 — VI, 5, 4; 10, 3; 14, 3. 4. 5; 26, 1; 28, 3 — VII, 2, 9; 26, 5; 37, 1; 39, 4; 41, 6. 8; 49 — VIII, 6, 6; 9, 3; 12, 31. 48; 13, 10; 20, 2; 35, 1; 33, 4; 45, 1.

σατανᾶς II, 37, 5 — III, 18, 1 — VII, 41, 2 — VIII, 9, 2.
σέβας VI, 30, 10 — VII, 38, 8; 47, 3 — VIII, 5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5 etc.
σέβομαι II, 33, 1 — V, 12, 4.
σέβω VI, 14, 2.
σειρὰ II, 14, 10.
σελένη V, 12, 1. 4. 5; 17, 2 — VII, 34, 2 — VIII, 1, 14; 12, 9; 38, 4; 46, 2.
σεμίδαλις VI, 22, 3.
σεμνός II, 2, 3; 63, 3 — III, 7, 6; 8, 1 — IV, 14, 3 — VI, 10, 2; 26, 3; 28, 6 — VIII, 12, 44; 25, 2; 32, 17.
σεμνότης I, 3, 9 — II, 25, 1; 57, 2; 63, 1 — VIII, 13, 5.
σεπτός II, 28, 8.
σημεῖον II, 62, 2 — III, 2, 2 — V, 12, 1; 14, 3. 9. 21 — VI, 3, 1; 7, 2; 18, 9; 20, 6; 28, 3 — VII, 32, 3; 34, 4 — VIII, 1, 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9. 12. 13. 15. 16. 17; 12, 32.
σηπεδών II, 41, 6.
σήπω II, 41, 7.
σής II, 36, 8.
σῆψις V, 6, 7.
σιαγών VII, 2, 4.
σίδηρον II, 22, 13. 15.
σιδώνιος III, 1, 4 — V, 12, 2.
σίελον V, 7, 27.
σίκερα VIII, 47, 2.
σικνήλατον VI, 5, 3.
σίναπι III, 5, 5.
σινδών I, 8, 10.
σισόη I, 3, 10.
σίτος II, 25, 16; 34, 6 — IV, 5, 2; 9, 1 — VII, 20, 2; 29, 1 — VIII, 40, 3.
σιωπάω V, 14, 3 — VII, 33, 2 — VIII, 15, 2.
σιωπή II, 57, 4 — VIII, 4, 6.
σκανδαλίζω I, 10, 1 — II, 18, 6 — VII, 32, 2.
σκάνδαλον I, 3, 6; 8, 18 — II, 10, 2 — VIII, 10, 19; 47, 53.

- σκέλος* VIII, 47, 77.
σκεῦος II, 24, 4; 55, 1 — VI, 12, 6;
 14, 1 — VIII, 4, 1; 7, 5; 21, 3. 4;
 47, 73.
σκέψις II, 41, 7 — V, 14, 1.
σκηνή II, 25, 5. 6. 7; 57, 10 — VI,
 3, 2; 5, 3; 12, 12 — VII, 37, 4 —
 VIII, 5, 4; 20, 1; 21, 3.
οἱ ἐπὶ σκηνῆς VIII, 32, 9; 47, 18.
σκηνοποιός II, 63, 1.
σκιά V, 20, 12.
σκιασμός VI, 3, 1 — VIII, 12, 26.
σκληροκαρδία II, 14, 11 — VI, 20, 11.
σκληροκάριος VII, 7, 2.
σκληρός II, 21, 1.
σκληρότης VI, 20, 6.
σκληρύνω II, 38, 3 — IV, 11, 3.
σκολιός III, 5, 1.
σκοπός II, 6, 7. 8. 10. 11; 17, 6;
 24, 7; 25, 11 — VI, 4, 2; 10, 1;
 21, 2.
σκορπίζω II, 56, 2; 59, 1. 2 — III,
 4, 9 — V, 14, 6.
σκορπίος VIII, 7, 5.
σκορπιστής II, 56, 3.
σκότος I, 7, 4 — II, 42, 2 — V,
 6, 7; 14, 16; 16, 6 — VII, 34, 2;
 35, 5 — VIII, 11, 6; 12, 9. 11;
 34, 12.
σκυβαλίζω II, 43, 3.
σκῦλον I, 8, 3.
σκόληξ I, 8, 21 — V, 7, 7. 15.
σμίλη II, 41, 8.
σοδομηνός VIII, 12, 22.
σοφία I, 7, 3 — II, 38, 1. 2 — V,
 20, 9 — VI, 25, 2; 27, 5 — VII,
 34, 5. 6; 35, 2. 10; 36, 1 — VIII,
 1, 12; 7, 2; 12, 7. 16; 37, 5; 44, 2.
Σοφία (βιβλος) I, 8, 2; 10, 2 — III,
 3, 2 — IV, 11, 2 — VIII, 47, 85.
σοφιστεία I, 6, 4.
σοφιστικός I, 6, 4.
σοφός I, 6, 4; 7, 11; 8, 11. 15; 10, 4
 — II, 1, 3; 6, 3. 16; 9, 2; 42, 1;
 45, 2; 58, 3; 63, 2 — III, 7, 6;
 14, 1 — IV, 9, 1 — VI, 6, 8; 18,
 2. 5; 28, 5 — VII, 5, 3; 8, 6 —
 VIII, 1, 7. 16; 5, 1; 18, 1.
σπατάλιον I, 3, 10.
σπαταλός II, 25, 2.
σπείρω IV, 5, 3 — VII, 40, 2.
σπέρμα II, 22, 12 — III, 4, 5 —
 IV, 5, 2 — V, 7, 20 — VII, 15, 2;
 33, 4. 5; 37, 1 — VIII, 12, 12.
 18. 31; 40, 3.
σπῆλαιον II, 17, 4; 61, 2.
σπίλος II, 61, 5 — VII, 40, 1 —
 VIII, 11, 4.
σπιλώω II, 43, 2.
σπινθήρ VIII, 2, 2.
σπλάγγρον VII, 2, 12; 33, 2 — VIII,
 9, 9.
σποδιά V, 7, 13.
σποδός V, 7, 15.
σπονδή III, 15, 5 — V, 2, 2 — VIII,
 1, 3.
σταγών VII, 38, 5.
σταδιοδρόμος VIII, 32, 9.
στάδιον II, 14, 6 — VII, 33, 3.
σταθμός II, 22, 8. 10.
στασιάζω II, 2, 4; 43, 2; 54, 4 —
 VI, 2, 1.
στάσις II, 43, 3 — VI, 12, 3.
στασιώδης II, 14, 12.
στατήρ II, 46, 1 — V, 7, 28.
στανρός II, 24, 3; 48, 2 — III, 17, 1;
 19, 4 — V, 4, 3; 5, 4; 6, 9; 14,
 1. 13; 19, 1; 26, 1 — VII, 23, 2;
 43, 3 — VIII, 1, 10; 12, 4. 33;
 47, 47.
στανρώω II, 25, 9 — V, 14, 12. 14.
 15; 19, 4. 5. 6 — VI, 30, 8 —
 VII, 41, 6 — VIII, 34, 4.
σταφυλή VII, 29, 3 — VIII, 47, 3.
στέαρ VI, 22, 3. 5.
στέγη III, 7, 1.
στέγος IV, 2, 1.
στεναγμός VIII, 41, 2. 5.
στέργω II, 33, 1. 2; 34, 6 — VI, 29, 2.
στερέωμα V, 7, 3 — VII, 34, 1. 2 —
 VIII, 12, 9.
στέρησις VI, 21, 2.

- στέρονον* VII, 35, 6.
στέφανος I, 8, 15 — II, 14, 6 — III, 13, 1 — V, 1, 2; 6, 8.
στεφανώω II, 14, 6; 28, 4 — V, 7, 10. 23 — VIII, 12, 12.
στῆθος II, 63, 4.
στηθύσιον II, 25, 16.
στήλη II, 22, 5.
στήριγμα II, 14, 4.
στηρίζω I, 1, 4 — II, 6, 12.
στηρίξω I, 3, 7 — II, 24, 1; 26, 2; 33, 2; 41, 4 — VI, 13, 2 — VII, 29, 1 — VIII, 9, 5; 10, 13; 15, 3.
στιβώω II, 16, 2; 17, 5; 18, 7; 41, 6; 43, 1; 48, 1.
στίβωσις VI, 20, 6.
στοιχείον V, 12, 5 — VIII, 12, 17; 46, 2.
στοιχειώω VI, 18, 1 — VII, 25, 7.
στοιχείω II, 5, 4.
στοιχέω VI, 25, 1.
στολή I, 8, 8 — II, 41, 1.
στόμα I, 8, 11 — II, 4, 4; 6, 8; 21, 6; 22, 9; 28, 7. 8. 9; 38, 3; 44, 4; 49, 2; 56, 1. 4; 63, 5 — III, 7, 6 — V, 7, 12. 28; 11, 1. 2; 20, 15 — VI, 3, 1. 2; 12, 4. 5; 20, 10 — VII, 20, 1; 32, 2; 36, 5 — VIII, 1, 16; 4, 5; 47, 75.
στόμαχος V, 6, 7.
στρατάρχης V, 20, 7.
στρατεία VIII, 47, 83.
στρατηγός VIII, 1, 19; 12, 26.
στρατηλάτης VII, 5, 5.
στρατιά II, 22, 5. 6 — VII, 35, 9 — VIII, 12, 27.
στρατιαί = πνεύματα VIII, 12, 8. 27.
στρατιώτης II, 14, 12; 39, 3; 48, 2 — IV, 6, 5 — V, 1, 1 — VIII, 32, 10; 47, 11.
στρατιωτικός II, 34, 4.
στρατιόπεδον VIII, 12, 42.
στρατός VII, 35, 3. 7.
στρεβλός II, 44, 1.
στρηνιάω IV, 11, 1.
στρουθίον VIII, 7, 5.
στρουθός III, 15, 2.
στῦλος III, 16, 3 — VI, 3, 1; 20, 6 — VIII, 12, 26.
στυπτικός II, 22, 1.
στύφω II, 13, 5 — IV, 11, 4.
συγγένεια II, 57, 12.
συγγενής II, 14, 9; 48, 3 — III, 4, 4 — V, 6, 1 — VII, 15, 2 — VIII, 2, 9; 47, 38. 40. 76.
σύγγηρος III, 13, 1.
συγγνώμη II, 18, 5; 50, 3 — VIII, 47, 8.
συγκατάθεσις VIII, 1, 2.
συγκληρονόμος I inscr. — II, 33, 2 — III, 18, 1.
σύγκρισις II, 28, 8 — VII, 1, 3.
συγκυρία VIII, 47, 32.
συγχήρα III, 12, 4; 13, 1.
συγχωρέω II, 20, 5; 23, 1; 24, 3; 46, 5; 59, 3 — III, 2, 3; 9, 3 — VI, 20, 4 — VII, 25, 2; 28, 2 — VIII, 9, 3; 12, 47; 33, 3; 41, 5; 47, 82.
συγχώρησις VII, 36, 2 — VIII, 1, 10; 12, 33.
συζάω VII, 44, 2.
συζυγία VIII, 10, 10.
συκοφαντέω II, 8, 1 — V, 14, 11 — VII, 3, 5 — VIII, 32, 10.
συκοφάντης II, 42, 5; 50, 4; 51, 1 — IV, 6, 5.
συκοφαντία IV, 6, 7.
συλλαϊκός II, 36, 9.
συλλειτουργός VI, 18, 11.
συλλογή IV, 8, 4.
συμβάλλω I, 5, 1 — IV, 11, 4 — VI, 7, 2 — VIII, 47, 14.
συμβιβάζω II, 46, 7.
συμβολικός VIII, 12, 11.
συμβολοδείκτης VIII, 32, 11.
σύμβολον IV, 13, 2 — VI, 23, 5; 28, 3 — VII, 22, 2 — VIII, 11, 12.
συμβουλία II, 14, 3; 41, 7; 44, 4; 57, 14 — VIII, 12, 20; 16, 4.
συμβούλιον II, 52, 1.

- σύμβουλος* II, 28, 4 — V, 16, 3.
συμμαχία VI, 18, 7.
συμμέτοχος I inscr.
συμμετρητής II, 51, 1.
συμμολύνω II, 14, 3. 13 — III, 8, 3
 — VIII, 34, 11.
συμπαθής II, 20, 11; 41, 5; 44, 2.
συμπαράληψις III, 17, 2.
συμπίνω V, 7, 30 — VI, 30, 9.
συμπλήρωμα I, 5, 2.
συμπλοκή VI, 6, 6.
σύμπνοια VII, 2, 9.
συμπόσιον II, 62, 4 — IV, 11, 4.
συμπρεσβύτερος VIII, 28, 3.
συμφωνέω II, 49, 5.
συμφώνησις VIII, 47, 46.
σύμφωνος II, 49, 3; 55, 2; 56, 1. 2;
 57, 14 — VIII, 12, 4.
σύμψηφος II, 47, 2.
συνάγω II, 54, 4; 56, 2; 59, 1 —
 IV, 4, 1. 3; 5, 3 — V, 1, 6. 7;
 14, 12 — VI, 22, 2; 25, 3 — VII,
 26, 4 — VIII, 34, 8. 10; 47, 31.
συναγωγή II, 43, 4; 60, 2. 3; 61, 1;
 62, 1 — III, 6, 5 — V, 3, 3; 14, 12;
 19, 5 — VI, 2, 6; 5, 2 — VIII,
 47, 65. 71.
συναγωγός II, 56, 3.
συναθροίζω II, 57, 2; 59, 2; 62, 1 —
 V, 19, 3; 20, 3 — VI, 5, 7; 30, 2
 — VIII, 34, 10; 35, 2.
συνάθροισμα II, 61, 2 — III, 18, 1
 — VIII, 1, 20.
συναναστρέφομαι II, 40, 2; 62, 3 —
 V, 7, 30; 20, 3 — VII, 26, 3.
συνανίστημι III, 17, 3 — VII, 22, 6;
 43, 5; 44, 2 — VIII, 8, 2.
συνάντησις I, 7, 6 — VIII, 32, 11.
σύναξις II, 39, 6.
συναποθνήσκω II, 7, 1 — III, 17, 3
 — V, 14, 6 — VII, 22, 3; 43, 5;
 44, 2; 45, 1.
συναπόστολος II, 24, 4 — VI, 7, 2;
 9, 1 — VII, 2, 12 — VIII, 4, 1.
συναρπαγή VIII, 47, 33.
συνάφεια III, 2, 2.
- σύνδεσμος* II, 53, 7 — VI, 7, 4 —
 VIII, 5, 7.
συνδιάκονος V, 8, 1.
σύνδουλος V, 10, 1.
συνεγείρω VII, 44, 4.
συνέδριον I, 8, 9 — II, 9, 3; 28, 4;
 61, 1. 2 — V, 14, 9.
συνείδησις II, 10, 4; 54, 1 — VII,
 33, 2. 3 — VIII, 47, 53.
συνέλευσις VI, 28, 1.
συνέργεια V, 7, 18.
συνεργός II, 54, 4; 57, 7 — III, 16, 1
 — VI, 9, 1; 29, 2.
συνεσθίω V, 7, 30 — VI, 30, 9.
σύνεσις II, 32, 3 — VI, 27, 5 —
 VII, 28, 3; 35, 1.
συνείχομαι VIII, 47, 10. 11. 45. 79.
συνηγορέω II, 6, 1; 42, 3.
συνήθεια II, 50, 1 — V, 12, 6; 16, 6
 — VI, 19, 1.
συνθάπτω VII, 22, 6; 43, 5.
συνθήκη V, 16, 9 — VII, 22, 2; 33, 4.
σύνθημα V, 14, 9 — VIII, 4, 5.
συνήμι I, 4, 2 — III, 4, 8 — V, 7,
 3. 4; 16, 4 — VII, 19.
συνίστωρ II, 47, 2.
σύνοδος II, 57, 2; 62, 3 — V, 20, 19
 — VIII, 47, 37. 74.
συνοίκησις II, 14, 9.
συνταγή VII, 40, 1.
συντάσσομαι VII, 41, 3.
συντέλεια II, 46, 1 — V, 19, 7; 20, 2
 — VI, 18, 9; 30, 8 — VII, 41, 6;
 46, 15 — VIII, 10, 4; 12, 40.
συντόμος I, 6, 11 — II, 24, 1.
σύντριμμα II, 14, 2; 21, 4 — VIII,
 44, 4.
συντηχία IV, 10, 4; 14, 3.
σουργμός VIII, 12, 15.
συσσεισμός VII, 32, 4.
σύστασις II, 25, 2; 58, 1; 62, 4 —
 III, 7, 6 — VI, 11, 5; 28, 7 —
 VIII, 1, 20; 12, 15; 22, 3.
συστατικός VIII, 47, 12. 33.
συσταυρόω VII, 43, 5.
συστολή VIII, 12, 9.

- σφαγή* VIII, 2, 6; 12, 30.
σφάλλω II, 14, 11.
σφενδόνη I, 3, 9.
σφραγίζω II, 22, 12; 32, 3 — VII, 22, 2.
σφραγίς II, 14, 8; 39, 6 — III, 16, 4; 17, 1 — VII, 22, 2. 3.
σχήμα VI, 11, 6; 28, 1 — VII, 2, 9.
σχίσμα II, 44, 2 — VI, 1, 1; 3, 2; 4, 2; 5, 5; 6, 8 — VII, 10, 1.
σχολή IV, 14, 2 — VIII, 24, 2.
σώζω II, 57, 20; 60, 3. 4 — IV, 11, 2; 12, 3. 4 — V, 3, 3; 5, 3; 6, 4; 7, 23; 20, 5. 10 — VI, 12, 2. 8. 11; 13, 3; 15, 5; 28, 7 — VII, 32, 2; 38, 1; 39, 4; 43, 2 — VIII, 9, 9; 10, 19; 36, 2; 38, 1; 48, 2.
σωζόμενοι II, 54, 4; 56, 2 — V, 15, 3 — VIII, 5, 6; 8, 2. 5.
σῶσον καὶ ἀνάστησον VIII, 7, 3; 8, 3; 9, 6; 10, 21; 36, 2; 38, 1.
σῶμα I, 6, 13; 7, 10 — II, 8, 3; 34, 4. 5; 41, 7; 43, 3; 44, 2 — III, 6, 2; 9, 2 — IV, 14, 2 — V, 4, 4; 7, 11. 19. 20. 25 — VI, 11, 7; 14, 4; 23, 5; 26, 2; 27, 7; 29, 3; 30, 5 — VII, 34, 6; 44, 3; 45, 3 — VIII, 9, 8; 11, 4; 12, 17; 13, 10; 14, 2; 16, 3; 47, 77.
σῶμα (Χριστοῦ) I, 6, 12 — II, 33, 2; 43, 2; 57, 15. 21; 59, 1 — V, 14, 7 — VI, 15, 2; 30, 2 — VII, 25, 4 — VIII, 12, 36. 39; 13, 15; 14, 2.
σωματικός II, 21, 9; 55, 1 — VIII, 47, 69.
σωμάτιον II, 62, 4.
σῶος V, 7, 27 — VIII, 10, 7. 8. 14.
σωτήρ I inscr.; 6, 10 — II, 16, 1; 20, 8. 9; 21, 5; 24, 7; 25, 10; 59, 2 — III, 19, 3 — V, 2, 4; 15, 2; 16, 5 — VI, 19, 3; 30, 4. 7 — VII, 1, 2; 22, 6; 26, 2; 33, 2; 35, 1; 41, 7 — VIII, 1, 1; 5, 2. 7; 8, 5; 9, 10; 11, 6; 12, 33; 13, 10; 46, 13; 48, 3.
σωτηρία II, 12, 3; 13, 5; 20, 5; 22, 12 — V, 14, 21; 19, 3 — VII, 25, 2; 35, 1 — VIII, 1, 1. 4; 14, 2; 33, 6.
σωτήριοιον II, 22, 17; 26, 1; 41, 4 — V, 19, 6 — VII, 48, 4 — VIII, 9, 5.
σωτήριος II, 33, 2; 59, 4 — VI, 19, 2; 28, 7 — VIII, 6, 5.
σωφρονίζω II, 9, 1; 46, 4 — IV, 11, 2. 3 — V, 14, 2.
σωφροσύνη III, 7, 6 — VI, 30, 7 — VIII, 12, 24.
σώφρων I, 8, 16 — II, 2, 1; 49, 4; 50, 1 — III, 3, 1 — IV, 14, 3 — VI, 30, 6 — VIII, 25, 2.
τάγμα VI, 11, 2; 30, 10 — VII, 35, 3 — VIII, 46, 16.
τακτός I, 9, 4.
ταλαιπορία II, 21, 4.
ταμίας VIII, 11, 5.
ταμιεῖον IV, 9, 1 — VII, 29, 1.
τάξις I, 8, 11 — II, 27, 4; 57, 21 — III, 11, 3 — VII, 39, 2 — VIII, 12, 15; 13, 14; 46, 1. 3. 10. 11.
ταπεινός II, 1, 5 — VIII, 2, 7. 10; 39, 3.
ταπεινοφρονέω VII, 6, 6 — VIII, 2, 10.
ταπεινόφρων I, 3, 8 — II, 6, 3; 16, 2.
ταπεινώ II, 1, 2; 22, 11; 63, 5 — III, 19, 5 — VII, 8, 4.
ταράσσω II, 42, 5; 43, 1. 2 — VI, 12, 15.
ταραχή II, 43, 2.
ταρσός VI, 9, 4.
ταῦρος V, 14, 10 — VI, 22, 3. 6.
ταφή II, 24, 3 — III, 17, 1 — VII, 23, 4.
τάφος V, 7, 5.
ταῶν VIII, 12, 3.
τεῖχος VI, 3, 1 — VII, 37, 4 — VIII, 11, 5; 12, 26.
τεκμήριον I, 3, 9.
τεκνογονία VI, 16, 3 — VIII, 10, 10; 12, 44.
τέκνον I, 2, 4; 7, 4; 8, 12 — II, 2, 3; 14, 14; 15, 1; 20, 2; 22, 6;

- 46, 4; 54, 3; 57, 12 — IV, 1, 1; 3, 3; 11, 1. 4 — V, 6, 1; 19, 4 — VI, 9, 1; 11, 1; 18, 11 — VII, 3, 2; 18, 2.
- τεκνοτροφέω* III, 3, 1.
- τεκνοτροφία* II, 4, 2 — III, 4, 1.
- τέλειος* II, 55, 2 — V, 1, 4 — VI, 3, 1; 18, 6. 7; 19, 2.
- τελειόω* II, 39, 6; 61, 5 — V, 5, 1; 6, 9 — VII, 26, 4 — VIII, 1, 1; 10, 18; 12, 32. 47.
- τελείωσις* II, 26, 2 — VII, 36, 5.
- τελεσφορία* VIII, 13, 7.
- τελεντάω* V, 7, 2. 8 — VI, 15, 6; 27, 2 — VII, 46, 2 — VIII, 47, 32.
- τελευτή* III, 1, 3; 2, 3.
- τέλος* II, 17, 2 — IV, 13, 1 — V, 3, 3 — VI, 5, 3; 30, 8 — VII, 16; 32, 2; 34, 6; 41, 6 — VIII, 6, 8; 10, 19; 12, 22; 36, 3; 46, 16.
- τελώνης* II, 24, 4; 38, 3. 4; 39, 1. 2. 3. 5 — IV, 6, 5 — VI, 9, 1 — VII, 46, 3 — VIII, 22, 1.
- τέμνω* II, 41, 5.
- τέρας* VI, 3, 1; 7, 2 — VIII, 1, 6. 12; 12, 32.
- τεράστιον* V, 7, 30.
- τερατοποιία* VIII, 3, 1.
- τέρμα* VII, 43, 4.
- τέρψις* VIII, 40, 3.
- τεσσαρακοστά (τῶν κεκοιμημένων)* VIII, 42, 3.
- τεσσαρακοστή* V, 13, 3 — VIII, 47, 69.
- τετράπους* V, 7, 18 — VI, 12, 6.
- τετρας* V, 14, 1. 20; 20, 18 — VII, 23, 2 — VIII, 47, 69.
- τέχνη* I, 4, 1; 5, 1 — II, 60, 6. 7 — IV, 2, 2; 11, 1 — V, 5, 1 — VI, 7, 1.
- τεχνίτης* I, 8, 24 — II, 43, 3 — IV, 2, 1.
- τιμάω* II, 20, 1; 26, 4. 6. 8; 28, 8. 9; 30, 1; 33, 2. 3; 34, 6; 36, 3. 7 — IV, 3, 3; 9, 1 — V, 8, 1. 2 — VI, 14, 2; 23, 3; 29, 1 — VII, 2, 7; 9, 1; 16; 31, 2 — VIII, 12, 25; 31, 3.
- τιμή* II, 26, 4; 27, 4; 28, 2. 5. 8; 33, 3; 58, 2. 3; 61, 4; 62, 3 — III, 10, 2 — IV, 13, 1 — V, 6, 3; 8, 1; 20, 11 — VI, 29, 1 — VII, 21; 24, 3; 47, 3; 49 — VIII, 5, 7; 7, 5. 8; 8, 5 etc.
- τίμιος* I inscr.; 8, 3 — II, 33, 2; 56, 4; 57, 20. 21; 61, 4 — V, 6, 2; 8, 2; 13, 2; 14, 7; 17, 1 — VI, 11, 6; 17, 4; 28, 6; 30, 3 — VII, 2, 4; 23, 4; 25, 4; 26, 4 — VIII, 10, 7; 11, 5; 12, 40; 14, 2; 41, 8; 47, 41.
- τιμωρέομαι* II, 14, 9; 23, 1; 47, 3 — VIII, 12, 26.
- τιμωρία* II, 10, 1; 14, 8; 34, 5; 48, 2. 3 — III, 10, 2 — V, 6, 5; 7, 7. 9 — VI, 1, 2; 2, 1; 4, 1; 16, 4; 20, 10 — VII, 7, 1; 25, 6 — VIII, 2, 5; 28, 3; 47, 84.
- τιμωρός* IV, 13, 1 — VII, 35, 10.
- τίννυμι* II, 46, 4 — V, 7, 4 — VIII, 2, 5; 47, 84; 48, 2.
- τίσις* V, 6, 5 — VI, 4, 1.
- τοιχαρχος* II, 57, 4.
- τοκετός* VI, 27, 7.
- τοκογλύφος* IV, 6, 5.
- τόκος* III, 7, 3 — VIII, 47, 44.
- τόλμα* VIII, 34, 5.
- τοπαρχία* V, 20, 11.
- τοπικός* II, 60, 2 — VI, 23, 5 — VIII, 7, 5.
- τόπος* II, 2, 3; 11, 1; 18, 3; 28, 4; 35, 5; 38, 4; 57, 2. 11. 12. 13; 58, 1. 6 — III, 6, 3. 4; 19, 2 — IV, 1, 1; 3, 1; 4, 1; 6, 6 — V, 19, 3 — VI, 23, 5; 24, 2; 27, 2 — VII, 30, 2; 35, 3 — VIII, 5, 10; 6, 6; 15, 7; 34, 8. 9.
- τραγος* V, 12, 2 — VI, 22, 3. 6.
- τραγωδέω* III, 14, 4.
- τραπέζα* VI, 28, 5.
- τραπεζίτης* II, 36, 9.
- τραῦμα* II, 41, 6.
- τραυματίζω* I, 3, 6.
- τράχηλος* II, 10, 2 — VI, 12, 11.
- τρέμω* II, 1, 5; 22, 12 — VII, 8, 3 — VIII, 2, 10; 7, 5. 7.

- τρέφω* I, 3, 10; 5, 1 — II, 5, 7; 34, 1; 41, 6 — IV, 5, 3; 6, 6; 9, 2 — V, 1, 7 — VII, 49 — VIII, 12, 32; 47, 41.
τριγαμία III, 2, 2.
τρίκλινος II, 56, 3.
τρίτα τῶν κεκοιμημένων VIII, 42, 1.
τρόμος IV, 7, 5 — V, 10, 1. 2; 13, 4; 19, 3 — VII, 5, 4 — VIII, 12, 2.
τρόπαιον VIII, 12, 4.
τροπή V, 17, 1. 2 — VII, 34, 2 — VIII, 12, 15; 15, 7; 46, 2.
τρόπος II, 1, 1; 6, 2; 8, 4; 13, 5; 14, 14; 20, 12; 21, 1; 25, 5; 37, 2; 42, 5; 49, 2. 3. 4 — III, 1, 1; 7, 1; 15, 3; 16, 3 — V, 7, 18; 12, 2. 11 — VII, 2, 9; 33, 5 — VIII, 3, 1; 16, 4; 32, 2. 16. 17; 47, 41.
τροφή II, 5, 3; 25, 1. 8; 59, 4; 60, 1; 63, 2 — III, 8, 2; 12, 4 — IV, 5, 1. 2; 10, 1 — VI, 12, 6 — VII, 28, 5; 34, 7; 38, 7; 49 — VIII, 12, 20. 26. 32. 48; 40, 3.
τροβλίον V, 14, 3. 6.
τρογγάω II, 17, 6.
τροπή V, 5, 3 — VII, 33, 3; 43, 4 — VIII, 12, 19.
τροφητής II, 5, 3; 24, 7.
τρῶσις V, 20, 1.
τυμβωρύχος II, 52, 1.
τύπος II, 11, 1; 25, 5; 26, 6. 7. 8; 57, 10 — III, 16, 4 — V, 6, 8; 20, 1 — VII, 13, 2; 43, 3 — VIII, 4, 1; 42, 3.
τύπτω V, 14, 9 — VIII, 47, 27.
τυραννικῶς VIII, 46, 3. 12.
τύραννος IV, 9, 2 — VIII, 2, 4; 47, 31.
τυφλός VIII, 1, 6; 47, 57. 78.
τύφος V, 5, 3.
τυφώω II, 1, 2; 21, 1.
τύχη VI, 6, 3.
ύβριζω I, 1, 10 — II, 32, 3 — VI, 15, 4 — VII, 28, 2 — VIII, 44, 3; 47, 55. 56. 84.
ύβρις IV, 8, 2 — V, 14, 9 — VI, 18, 4 — VII, 21 — VIII, 34, 5.
ύβριστής II, 24, 7.
ύγεία II, 63, 3 — VI, 28, 7 — VIII, 29, 3; 40, 3.
ύγιάζω II, 14, 11; 20, 12 — VI, 18, 10.
ύγιαίνω VI, 18, 10; 21, 2.
ύγιεινός II, 43, 3.
ύγιής II, 18, 7; 20, 10 — VI, 18, 10 — VIII, 47, 8.
ύδερως V, 6, 7.
υδωρ II, 22, 10; 26, 4; 33, 2 — III, 16, 4; 17, 1; 19, 5 — IV, 6, 2. 6 — V, 7, 28; 18, 1 — VI, 3, 1; 6, 5; 15, 5; 20, 6 — VII, 22, 2. 3; 34, 1. 2; 35, 5; 39, 3; 43, 1. 5; 44, 3 — VIII, 12, 10. 13. 26. 37; 29, 1. 2. 3.
ύετός II, 14, 5 — VI, 5, 2. 3 — VII, 2, 6.
ύιοθεσία II, 26, 4 — V, 1, 2 — VII, 24, 2; 39, 4; 43, 5 — VIII, 8, 5; 9, 5.
ύιοποιέομαι II, 33, 1.
ύιός I, 7, 1 — II, 6, 8. 16; 10, 1; 11, 1; 14, 2. 8. 9. 14. 16. 18; 16, 4; 22, 4. 18; 25, 6. 14; 30, 2; 33, 1; 41, 4; 49, 3; 54, 2 — III, 14, 5 — IV, 11, 2. 3; 12, 4 — V, 4, 3; 7, 8. 12 — VI, 2, 1. 4; 5, 4; 10, 3; 11, 1; 14, 1; 18, 11; 28, 5 — VII, 6, 2; 12, 5; 24, 2; 26, 5; 37, 4 — VIII, 2, 5; 9, 9; 12, 23 etc.
ύιός ανθρώπου II, 6, 8; 20, 11 — V, 5, 5; 14, 4. 8. 18; 20, 11 — VI, 18, 9; 30, 10 — VII, 32, 3.
ύιός (θεοῦ) I, 8, 2 — II, 6, 8; 20, 8. 11; 24, 3; 26, 7; 38, 4 — III, 16, 4; 17, 4; 18, 1 — IV, 5, 4 — V, 6, 7; 16, 2. 3; 20, 2. 13 — VI, 6, 6; 11, 2. 10; 15, 1; 18, 4; 22, 1; 26, 1. 2 — VII, 22, 1; 39, 2. 4; 40, 3; 41, 5; 43, 2. 4; 44, 1; 45, 3; 48, 3 — VIII, 5, 2; 6, 11; 7, 8; 12, 31. 50; 44, 2; 47, 49. 50.

- υιοὶ* (θεοῦ) I, 1, 1; 2, 3; 3, 1 — II, 1, 7; 26, 4; 31, 3; 32, 3; 46, 7; 53, 9 — V, 1, 2; 7, 12.
υιοὶ Ἰσραὴλ cf. *Ἰσραήλ*.
ύλη V, 7, 18.
ύμνην VIII, 12, 3.
ύμνέω II, 22, 14; 56, 3 — V, 14, 7 — VII, 47, 2; 48, 2 — VIII, 7, 6.
ύμνητός VIII, 40, 4.
ύμνος I, 5, 2 — II, 57, 6 — III, 7, 7 — VII, 35, 6; 48, 3.
ύός I, 8, 21.
ύπαίθρος I, 8, 22.
ύπακοή I, 1, 1 — III, 8, 3 — V, 15, 1.
ύπακούω II, 53, 9 — III, 8, 3 — VIII, 1, 3; 13, 13; 47, 74.
ύπανδρος II, 58, 1 — VI, 28, 4.
ύπαρχή VII, 33, 4.
ύπάρχοντα, τὰ IV, 2, 1 — V, 1, 3. 4 — VIII, 42, 5; 45, 1.
ύπερασπιστής VIII, 13, 10.
ύπερβολή VI, 21, 2.
ύπερηφανία VII, 18, 1.
ύπερήφανος I, 3, 2 — VII, 5, 1 — VIII, 2, 7.
ύπέριμαχος VII, 33, 7.
ύπέρογκος II, 41, 6; 44, 3.
ύπερόπτης VII, 18, 2.
ύπεροπτικός II, 24, 7.
ύπεροχή VIII, 12, 42; 13, 5.
ύπερσάρκωμα II, 43, 3.
ύπέρτερος II, 25, 2.
ύπερυνούμενος VII, 35, 9 — VIII, 12, 29.
ύπερῶν VI, 12, 6.
ύπήκοος I, 1, 6 — II, 2, 3; 11, 1; 20, 9; 48, 2 — III, 7, 4 — VII, 22, 6; 43, 2 — VIII, 1, 19.
ύπηρεσία II, 34, 3 — III, 16, 1; 19, 1 — IV, 12, 3 — VII, 34, 4 — VIII, 10, 9; 13, 4; 46, 6.
ύπηρετέομαι V, 20, 13 — VIII, 12, 30.
ύπηρετής II, 17, 4; 28, 6 — III, 11, 1. 3 — VI, 7, 1; 17, 2 — VIII, 28, 8.
ύπηρετικός II, 4, 1.
ύπνος II, 20, 5; 60, 1; 63, 4 — VIII, 12, 32; 32, 18.
ύπνώω II, 63, 4 — VII, 31, 6.
ύπνώδης II, 4, 5; 18, 7.
ύπογραμμός VII, 22, 5.
ύπόδειγμα II, 22, 3.
ύπόδεσις I, 8, 17 — III, 12, 4.
ύποδέχομαι III, 16, 4.
ύπόδημα I, 41, 1.
ύποδιάκονος VIII, 11, 11. 12; 12, 43; 13, 14; 21, 1. 2. 4; 28, 7. 8; 31, 2; 46, 13; 47, 43. 69.
ύπόδικος II, 10, 2 — V, 12, 6.
ύποζύγιον I, 1, 2 — V, 20, 10.
ύπόκρισις II, 54, 1; 57, 16 — IV, 3, 2; 4, 1 — VI, 18, 4 — VII, 14, 1; 18, 1 — VIII, 12, 2.
ύποκριτής II, 6, 1 — IV, 4, 3 — VII, 4, 6; 23, 1; 24, 1.
ύπόλειμμα II, 22, 8 — VI, 14, 4; 29, 3.
ύπόληψις II, 4, 1; 48, 1.
ύπομένω I, 2, 2 — III, 19, 4 — V, 3, 3. 4; 5, 3; 6, 9; 7, 17 — VI, 13, 3; 27, 1; 29, 1 — VII, 32, 2 — VIII, 1, 10; 12, 35; 47, 40.
ύπόμνημα VII, 23, 3.
ύπόμνησις VIII, 42, 2.
ύπομονή V, 5, 4; 6, 10; 7, 2 — VII, 18, 2 — VIII, 11, 5; 23, 2.
ύπόνοια II, 14, 13; 15, 1 — VIII, 47, 8.
ύποπιέζω II, 17, 5; 20, 2.
ύποπόδιον VI, 30, 9.
ύπορράπτω I, 3, 9.
ύποστηρίζω II, 18, 7; 40, 2.
ύπόσχεσις VII, 33, 3.
ύποτακτικός IV, 11, 3.
ύποτάσσω I, 8, 1 — II, 2, 4; 10, 4 — IV, 13, 1 — VI, 23, 3; 29, 1 — VII, 13, 2.
ύπόφορος VI, 24, 2.
ύποχώρησις VIII, 2, 3.
ύποφώνησις VII, 33, 3.
ύποψάλλω II, 57, 6.
ύποψία V, 6, 5.

ὑφήγησις II, 57, 7.
 ὑψηλόν, τὸ II, 22, 5; 57, 5 — VII,
 8, 4 — VIII, 6, 2; 11, 2.
 ὑψηλοφροσύνη VII, 18, 1.
 ὑψηλόφων VII, 6, 6.
 ἐν ὑπίστοις VII, 47, 1 — VIII, 13, 13.
 ὑπιστος II, 26, 4; 31, 3; 61, 5 —
 V, 1, 2 — VI, 22, 6 — VIII, 5, 1;
 11, 2; 12, 29.
 ὕψος II, 22, 13 — VI, 9, 4.
 ὑψώω II, 1, 2 — VII, 8, 4.

φαγεῖν cf. ἐσθίω.
 φανότατος II, 28, 9.
 φάραγξ VIII, 1, 4.
 φαντασία II, 62, 4.
 φαρμακεία VII, 18, 1.
 φαρμακεύω II, 22, 6 — VII, 3, 1.
 φάρμακον II, 41, 5 — VI, 21, 2.
 φαρμακὸς II, 52, 1; 62, 2 — VII, 3, 1.
 φάρυγξ I, 7, 8.
 φανλίζω II, 15, 4 — VI, 20, 1; 26,
 1, 3 — VIII, 2, 6.
 φαῦλος I, 7, 8, 11 — II, 6, 4; 14, 8;
 35, 5; 37, 2; 50, 2 — III, 16, 1 —
 IV, 10, 3 — VI, 14, 3; 24, 1 —
 VII, 2, 4, 8 — VIII, 47, 80.
 φαῦσις V, 12, 2 — VIII, 37, 2.
 φειδῶ IV, 1, 2.
 φθαρτὸς VI, 11, 7.
 φθογγή I inscr.; 6, 4.
 φθόγγος II, 25, 7.
 φθονερός III, 12, 3.
 φθόνος II, 21, 1; 37, 3 — III, 12, 1.
 φθορὰ II, 22, 2 — V, 7, 1 — VI, 28, 3
 — VII, 3, 2; 38, 9 — VIII, 15, 7.
 φθορεὺς II, 19, 3; 56, 3 — VI, 13, 3
 — VII, 18, 2; 32, 1.
 φιάλη II, 4, 6.
 φιλαδελφία III, 19, 5.
 φιλάδελφος II, 44, 2; 50, 1; 58, 5.
 φιλαλήθης VII, 31, 1.
 φίλανδρος I, 8, 16.
 φιλανθρωπία V, 5, 3.
 φίλάνθρωπος II, 15, 1 — VIII, 6, 5;
 7, 2; 9, 5; 29, 3; 37, 2; 41, 2.

φιλαργυρία V, 14, 2.
 φιλάργυρος II, 6, 1 — VII, 6, 5.
 φιλαρχία VI, 1, 1; 4, 1.
 φίλαρχος II, 6, 1 — VIII, 47, 31.
 φιλεγκλήμων II, 14, 10.
 φιλεπιτιμητῆς II, 21, 1.
 φιλέω I, 7, 6 — V, 4, 1, 3; 14, 3;
 15, 2 — VI, 16, 2; 27, 6 — VII,
 2, 2 — VIII, 5, 10; 16, 1.
 φιλήθονος II, 43, 4 — VI, 28, 8.
 φιλήκοος II, 6, 1.
 φίλημα II, 57, 17 — V, 14, 9 —
 VIII, 5, 10; 11, 9.
 φιλία I, 7, 6 — II, 46, 7 — IV, 13, 2
 — VI, 18, 7; 29, 2 — VII, 10, 2.
 φιλικὸς II, 54, 4.
 φιλοδέσποτος IV, 12, 3.
 φιλόδωρος VII, 35, 7.
 φιλόθεος VI, 20, 4; 28, 8.
 φιλοκρινεώ III, 4, 4.
 φιλόμαχος II, 6, 1.
 φιλονεικία II, 43, 2; 49, 1 — III, 12, 1.
 φιλόξενος II, 4, 1; 50, 1; 55, 1.
 φιλοπλούσιος II, 6, 1.
 φιλοπράγμων III, 5, 1.
 φιλόπτωχος II, 50, 1.
 φίλος I, 4, 1 — II, 6, 1, 4; 14, 9;
 37, 5; 41, 1; 47, 2; 53, 6, 9 —
 III, 4, 4; 18, 1; 19, 3 — IV, 4, 3;
 8, 2 — V, 1, 3; 4, 1; 6, 1; 19, 4 —
 VI, 2, 1; 3, 1; 19, 4; 21, 2 — VIII,
 39, 3; 46, 5.
 φιλόστοργος II, 20, 8.
 φιλότεκνος II, 41, 1.
 φιλόχηρος II, 4, 1; 50, 1.
 φλέγω V, 7, 15 — VI, 1, 1 — VII, 35, 3.
 φλογμὸς VI, 3, 1.
 φλόξ II, 22, 15 — VII, 35, 7.
 φλυαρέω III, 6, 5.
 φλυαρία III, 7, 1, 6.
 φλυαρὸς III, 6, 4.
 φοβέομαι I, 8, 2 — II, 20, 1; 32, 2;
 34, 6; 62, 2 — III, 8, 1 — IV, 7, 5
 — V, 4, 4; 11, 1; 12, 1 — VI,
 12, 10; 20, 10; 28, 5 — VII, 16 —
 VIII, 1, 15; 11, 3.

- φοβερός* II, 22, 12 — VIII, 18, 1.
φοβέω V, 14, 4 — VIII, 47, 27.
φόβος I inscr.; 1, 6; 8, 13 — II, 21, 4; 36, 1; 43, 3; 46, 1; 57, 15 — IV, 5, 1; 12, 1; 13, 1 — V, 6, 3. 5; 10, 1. 2; 13, 4; 14, 19; 19, 3 — VI, 29, 1 — VII, 12, 5; 13, 2; 24, 2. 3 — VIII, 6, 5; 10, 18; 11, 3. 6; 12, 2; 44, 1; 47, 41. 62.
φοίνιξ V, 7, 15.
φονεὺς II, 21, 8. 9; 42, 5; 43, 1; 52, 1 — IV, 6, 5 — V, 2, 1 — VII, 18, 2 — VIII, 47, 23.
φονεύω I, 7, 9 — II, 15, 3; 21, 7; 23, 1; 42, 6 — VI, 30, 5 — VII, 2, 8; 3, 2 — VIII, 47, 59.
φόνος II, 37, 6 — VI, 10, 2; 23, 2 — VII, 2, 8; 18, 1.
φορὰ VI, 6, 4; 27, 3 — VII, 34, 7.
φόρος II, 46, 1 — V, 14, 11 — VII, 16.
φορτίζω I, 6, 10.
φορτίον II, 25, 11.
φορτισμὸς VI, 20, 6.
φραγμὸς VIII, 11, 5.
φρέαρ VII, 37, 2.
φρῆν I, 7, 4.
φρίσσω II, 22, 12.
φρίττω VIII, 1, 15; 7, 5; 34, 5.
φρονεῖω II, 43, 3; 62, 1 — III, 7, 6.
φρόνησις I, 7, 3 — II, 48, 1 — VII, 8, 1.
φρόνιμος II, 3, 2; 56, 4.
φροντὶς VIII, 16, 3; 47, 6. 36. 38.
φρουρός VIII, 20, 1.
φυλακὴ II, 22, 10; 34, 4; 56, 3 — IV, 6, 4 — V, 1, 5. 6. 7; 2, 2 — VIII, 10, 15; 14, 2; 15, 2. 7; 16, 3.
φυλακίτης IV, 2, 1.
φύλαξ II, 26, 4 — VIII, 11, 5; 21, 3.
φυλάσσω I, 1, 1; 6, 14; 7, 2; 8, 18 — II, 28, 4. 7; 42, 3; 57, 10. 19; 60, 5; 62, 1 — III, 1, 2.
φυλάττω II, 57, 21.
φυλή II, 25, 6; 27, 5 — III, 1, 5 — V, 20, 2 — VI, 23, 5 — VIII, 12, 31.
φύραμα II, 17, 4.
φυσικός I, 6, 8 — II, 43, 3 — VI, 12, 13; 19, 2; 20, 4; 22, 8; 23, 1. 2; 25, 2; 27, 7; 28, 3. 7. 8; 30, 1 — VII, 1, 3; 33, 3 — VIII, 12, 25. 30.
φύσις I, 3, 8 — III, 9, 4 — VI, 14, 4; 15, 6; 16, 1; 20, 10; 27, 3 — VII, 2, 3. 9; 35, 10; 39, 2; 42, 3; 47, 3 — VIII, 12, 7. 49; 15, 7; 37, 6.
(τῆ) φύσει II, 24, 3 — IV, 10, 3 — VI, 20, 1. 4 — VII, 22, 5; 23, 4; 35, 1. 9 — VIII, 5, 1; 12, 7. 33; 15, 7; 41, 4; 46, 14.
παρὰ φύσιν I, 3, 11 — II, 14, 8 — III, 9, 3 — VI, 11, 8; 28, 1. 2. 3 — VII, 2, 10.
φντεία I inscr.
φντόν V, 7, 18 — VIII, 12, 12. 15. 18.
φντοργία II, 17, 6.
φωνή II, 6, 14; 9, 2; 22, 15; 32, 3; 42, 2; 54, 1 — V, 7, 11; 12, 3; 14, 12. 17 — VI, 9, 5; 12, 6; 20, 1. 6 — VII, 32, 3; 35, 3; 36, 4; 38, 4 — VIII, 12, 10.
φῶς I, 2, 4 — II, 5, 7; 32, 3; 42, 2; 46, 4; 54, 3 — V, 7, 18; 14, 16; 16, 6 — VI, 11, 1 — VII, 34, 2; 38, 5; 48, 4 — VIII, 12, 9; 15, 7; 34, 7. 12; 37, 2. 6.
φωστήρ V, 7, 4. 18. 23; 12, 1. 2 — VII, 34, 4.
φωτίζω II, 5, 7 — III, 16, 2 — VI, 20, 6 — VII, 36, 2; 39, 4 — VIII, 6, 5; 12, 11; 34, 2; 37, 6.
φωτιζόμενοι VIII, 8, 2. 6; 35, 2.
φωτισμὸς II, 5, 7; 32, 3 — V, 1, 2 — VI, 3, 1 — VIII, 12, 26.
χαίρω V, 2, 1. 4; 3, 1. 2; 6, 2. 8. 9 — VI, 10, 1; 12, 15; 18, 8 — VII, 32, 5; 36, 2 — VIII, 1, 3.
χαλινὸς VIII, 25, 3.
χαμαιζήλος VI, 13, 2.
χαμεννία II, 56, 3.
χαρὰ II, 13, 5 — V, 6, 8 — VII, 23, 4; 49 — VIII, 9, 5; 47, 52.

- χαρίζομαι* II, 36, 6; 54, 2. 3 — VI, 28, 3 — VII, 34, 6; 38, 5 — VIII, 10, 7. 12; 12, 8. 17; 47, 38. 76.
χάρις I inscr.; 7, 3; 8, 24 — II, 28, 4; 61, 5 — IV, 7, 4 — V, 7, 13 — VI, 5, 3. 4; 7, 2; 12, 11; 18, 3; 29, 2 — VII, 2, 2; 35, 1; 36, 7; 42, 3; 43, 5 — VIII, 2, 7. 10; 5, 3. 11; 8, 3; 10, 19; 12, 4; 13, 9; 14, 3; 16, 4. 5; 26, 2; 33, 6; 38, 1; 47, 80.
χάρισμα VIII, 1, 1. 2. 4. 8. 9. 10. 11. 12. 21. 22; 3, 1; 26, 2.
χαννότης V, 6, 5.
χεῖλος I, 7, 7. 8. 14 — II, 28, 7; 42, 5 — VII, 4, 2; 32, 2; 33, 4; 37, 1 — VIII, 1, 5.
χειμάζω II, 43, 3 — VIII, 12, 47.
χειμαζόμενοι VIII (12, 47); 35, 2; 38, 1.
χείμαρρος VIII, 12, 14.
χειμών VIII, 12, 13.
χεῖρ I, 8, 4. 5. 6. 7. 20 — II, 4, 2. 3. 4; 6, 9. 10; 14, 4; 15, 3; 18, 10; 22, 8; 34, 6. 7; 35, 5; 36, 2; 40, 2; 41, 2; 51, 2; 52, 1; 61, 2; 63, 4. 5 — III, 3, 2; 7, 6; 10, 2 — IV, 5, 2 — V, 2, 2; 4, 1; 5, 5; 6, 9; 7, 2. 22. 27; 14, 6. 8. 17; 15, 4; 19, 4 — VI, 3, 1; 7, 2. 3; 9, 3; 12, 14; 20, 6; 22, 3; 30, 3 — VII, 2, 6; 12, 1. 5; 35, 9; 36, 3. 4; 38, 4 — VIII, 1, 1. 6; 5, 9; 7, 8; 11, 5 etc.
χειρόγραφον VIII, 9, 3.
χειροθεσία II, 32, 3; 41, 2 — III, 10, 1; 16, 3 — VII, 44, 3 — VIII, 37, 4; 39, 1.
χειροθετέω II, 18, 7; 41, 2; 43, 1 — VII, 39, 4 — VIII, 28, 2. 3.
χειροτονέω II, 27, 5; 43, 3 — III, 9, 3; 11, 3; 16, 3; 20, 1. 2 — V, 20, 11 — VII, 46, 1. 5. 6 — VIII, 5, 9. 11; 6, 10; 16, 2; 21, 2; 23, 2. 3. 4; 24, 2; 25, 2; 26, 2. 3; 27, 1. 2. 3; 28, 2. 3; 35, 1; 47, 1. 29. 35. 36. 68. 76.
χειροτονία II, 2, 3 — VI, 17, 1 — VII, 16 — VIII, 16, 1; 17, 1; 46, 3. 11; 47, 35. 68. 76. 82.
χέρσος VI, 5, 2.
χῆρα II, 4, 2; 17, 2; 25, 2; 26, 3. 8; 35, 3; 57, 12; 58, 1 — III, 1, 1. 4; 2, 1; 3, 1. 2; 4, 1. 2; 5, 1. 2; 6, 3, 4; 7, 1. 2. 3. 6. 8; 8, 1. 2. 3; 12, 1. 2. 3; 13, 2; 14, 1. 2; 15, 5 — IV, 1, 2; 2, 1; 3, 1; 5, 1. 4; 6, 4. 6. 7. 8; 8, 1. 4; 10, 1 — V, 7, 8. 12 — VI, 17, 3. 4 — VII, 29, 2. 3 — VIII, 10, 10; 12, 43. 44; 13, 14; 25, 1. 2; 30, 2; 47, 18.
χηρεία III, 1, 2. 4; 12, 2.
χηρικόν III, 1, 2; 2, 1 — VIII, 25, 2.
χῆρος III, 4, 1.
χθών V II, 37, 5.
χίδρον VIII, 47, 3.
χιλός VIII, 40, 3.
χιτών VII, 2, 5.
χλαῖνα I, 8, 8.
χλευάζω III, 5, 6 — V, 7, 13 — VIII, 47, 57.
χλευή IV, 8, 2.
χλόη IV, 5, 2 — VII, 20, 1 — VIII, 40, 3.
χοίρειος VI, 10, 3.
χοῖρος II, 41, 1 — III, 5, 5.
χολή I, 7, 8 — V, 6, 9; 14, 15 — VI, 7, 4.
χοραύλης VIII, 32, 9.
χορευτήρια VII, 5, 5.
χορηγέω IV, 5, 1; 8, 3 — V, 1, 4 — VII, 38, 7 — VIII, 1, 2.
χορηγία II, 48, 1 — IV, 2, 2 — VII, 34, 7.
χορηγός VII, 35, 1. 10 — VIII, 12, 6. 22; 29, 3.
χορός VII, 35, 5 — VIII, 12, 9.
χόρτος IV, 5, 2 — VI, 20, 6.
χρηία I, 3, 9; 5, 1 — II, 3, 1; 13, 1; 14, 11; 20, 11; 25, 1. 8; 40, 1; 59, 2; 61, 4; 63, 1 — III, 16, 1. 2 — VI, 20, 4 — VII, 22, 5; 28, 4 — VIII, 23, 3; 26, 3; 33, 3; 39, 3; 45, 2; 46, 2; 47, 33. 41. 81.

- ζοῆμα* II, 10, 4 — III, 7, 3 — IV, 4, 4; 7, 4; 9, 2 — VI, 7, 3. 4 — VII, 23, 2 — VIII, 47, 29. 41.
ζοηματικός II, 6, 1.
ζοηματολαΐλαψ II, 50, 1.
ζοηματολογέω III, 7, 4.
ζοῆσις VIII, 40, 3; 47, 73.
ζοηστήριον II, 4, 2.
ζοηστός II, 20, 12; 21, 1 — VII, 35, 7.
ζοησιότης II, 9, 1; 22, 12. 14 — VII, 31, 3; 39, 4.
ζοηστοφάγος II, 5, 3.
ζοῖσις VII, 22, 3; 42, 1.
ζοῖσμα VII, 22, 2.
ζοιστιανός VIII, 6, 8; 10, 20; 36, 3; 38, 2.
ζοιστοκτονία VI, 5, 5.
ζοιστοκτόνος II, 61, 1 — VI, 25, 1 — VII, 38, 7.
ζοιστός V, 20, 7.
ζοῖω III, 16, 2. 3. 4 — V, 20, 8 — VII, 22, 2; 42, 3; 44, 1 — VIII, 46, 7.
ζρόνος I, 7, 5; 8, 1 — II, 1, 3; 16, 4; 43, 1; 63, 1. 4 — VI, 13, 2; 18, 9 — VII, 34, 8; 46, 15 — VIII, 6, 8; 12, 20. 31. 42; 15, 7; 25, 3; 32, 11; 36, 3; 38, 2.
ζροσήλατος I, 3, 9.
ζροσίον IV, 4, 3.
ζροσός VIII, 47, 73.
ζροσοῦς I, 8, 21 — V, 12, 2.
ζρούσωσις V, 12, 6.
ζωλεία II, 20, 4.
ζωλός VIII, 1, 6; 47, 57.
ζῶμα V, 7, 3.
ζωνεντόν II, 22, 7 — VI, 20, 6.
ζώρα IV, 1, 2 — VIII, 41, 2; 47, 34. 35.
ζωρίζω VI, 14, 4; 27, 3. 5 — VII, 1, 3; 2, 9 — VIII, 12, 12; 15, 3.
ζῶρος VIII, 41, 5.
πάλλω I, 5, 2 — II, 57, 6; 58, 4; 59, 2 — III, 7, 7 — V, 20, 8 — VI, 30, 2 — VII, 35, 3. 4 — VIII, 14, 1; 34, 10.
παλμός I, 6, 5 — II, 59, 2 — V, 19, 3 — VI, 22, 4 — VIII, 13, 16; 35, 2; 42, 1; 47, 85.
παλμωδία II, 54, 1.
παλτήριον VII, 44, 5.
πάλτης III, 11, 1 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 28, 7. 8; 31, 2; 47, 26. 43. 69.
παλτωδός II, 28, 5 — VI, 17, 2 — VII, 45, 2.
πάμμος II, 22, 13 — VII, 34, 3.
πενδάδελφος II, 1, 1; 37, 5.
πενδαπόστολος VI, 8, 1; 9, 6; 13, 3.
πενδεπίγραφος VIII, 47, 60.
πενδής I, 8, 13 — II, 37, 3; 42, 1. 5; 51, 2 — V, 9, 1; 14, 11 — VII, 14, 2 — VIII, 3, 1.
πενδιερυνός VIII, 47, 47.
πενδοδιδάσκαλος VI, 18, 3 — VII, 28, 3. 4.
πενδολογία II, 42, 5.
πενύδομαι II, 8, 1; 28, 9 — V, 3, 2; 9, 1; 14, 12 — VII, 2, 12 — VIII, 47, 13.
πενδομαρτυρία VII, 18, 1.
πενδομαρτύς II, 6, 1 — V, 9, 1.
πενδομαρτυρέω VII, 3, 5.
πενδοπροφήτης I, 6, 2 — VI, 13, 3; 18, 9 — VII, 32, 1 — VIII, 2, 4.
πενῦδος II, 42, 1; 49, 3 — III, 2, 2 — VI, 27, 4 — VII, 4, 4; 18, 1; 32, 2.
πενδόχριστος VI, 13, 3; 18, 3. 9.
πενδωνμία II, 31, 3.
πενδώννμος V, 12, 6; 19, 1 — VI, 8, 2 — VIII, 2, 2. 4. 6; 12, 33.
πενῦσμα II, 8, 2.
πήφισμα VIII, 27, 3.
πηφος II, 47, 2; 51, 1; 52, 1 — V, 17, 2 — VIII, 16, 4.
πιθνρίζω II, 57, 13 — VIII, 11, 10.
πιλός ἄνθρωπος VI, 11, 10; 26, 2.
πόγος II, 43, 3; 52, 2.
πῦξις II, 20, 5.
πυχή I, 6, 14; 8, 18. 19 — II, 6, 9. 10; 9, 2; 14, 1. 4. 14. 15. 18. 20; 20, 6;

22, 16; 23, 3; 34, 4. 5; 35, 3; 42, 1;
 44, 4; 53, 2; 56, 2; 60, 5; 62, 3. 4
 — III, 2, 3; 19, 3. 7 — IV, 11, 2. 5;
 14, 2 — V, 4, 1. 3. 4; 6, 10; 7, 2.
 19. 20; 20, 5. 6. 15 — VI, 2, 1;
 6, 4; 10, 1. 2. 3; 11, 7; 12, 15;
 18, 5; 19, 2; 22, 3; 26, 2; 27, 8;
 30, 3 — VII, 2, 1; 3, 2; 8, 5; 13, 1;
 26, 3; 33, 2. 3; 34, 6; 35, 4; 36, 1;
 38, 5; 44, 3 — VIII, 6, 12; 9, 8;
 12, 17. 22. 23; 13, 10; 14, 2; 16,
 3. 5; 41, 2. 4; 46, 16; 47, 39. 41.
 63. 77.
ψωμίον V, 14, 3. 6.
ψωμὸς IV, 2, 1; 4, 1.
ψωραλέος II, 17, 4 — VI, 18, 10.
ψῶδῆ III, 7, 7 — V, 10, 2; 20, 8 —
 VI, 22, 4 — VII, 35, 3.

ψῶδός II, 26, 3 — III, 11, 3.
ῶμος V, 16, 3 — VI, 11, 10.
ῶν II, 20, 2.
ῶρα I, 9, 4 — II, 53, 5 — IV, 1, 1;
 2, 2; 11, 1. 6 — V, 14, 6. 8. 14.
 16. 17; 17, 2; 19, 2; 20, 4 — VI,
 27, 1 — VII, 31, 5 — VIII, 34, 1. 7;
 46, 2.
ῶρα ἔκτη V, 14, 14. 16 — VIII, 34,
 1. 4.
ῶρα ἑνάτη V, 14, 16 — VIII, 34,
 1. 5.
ῶρα τρίτη V, 14, 14 — VIII, 34, 1. 3.
ῶραιότης V, 20, 8.
ῶσαννὰ VII, 26, 5 — VIII, 13, 13.
ῶτιον V, 16, 10.
ῶφέλεια VIII, 1, 2; 14, 2.
ῶφελέω II, 60, 4 — IV, 4, 1 — V, 4, 3.
ῶφέλιμος II, 58, 3.

DIDASCALIA

ET

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN II

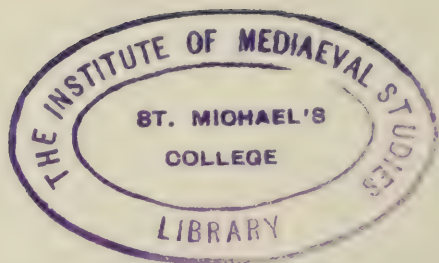
TESTIMONIA ET SCRIPTURAE PROPINQUAE

PADERBORNAE

IN LIBRARIA FERDINANDI SCHOENINGH

MDCCCV

MAR 25 1935

ELENCHUS.

Prolegomena.	Pagina
Testimonia Didascaliae et Constitutionum apostolorum	V
Fragmenta Anastasiana	VIII
Epitome libri VIII Constitutionum	XI
Constitutiones ecclesiae aegyptiacae	XIX
Canones Hippolyti	XXV
Didascalia apostolorum arabica	XXVIII
Capitula XXX e Constitutionibus excerpta	XXXIII
Canones apostolorum synodo Antiochenae adscripti	XXXV
Lex canonica s. apostolorum	XXXVII
S. apostolorum poenae pro lapsis	XXXIX
Sacramentarium Serapionis	XL
Canones apostolorum ecclesiastici	XLII
Textus.	
Testimonia veterum.	
Didache apostolorum	I
Didascalia apostolorum	3
Constitutiones apostolorum	14
Canones apostolorum	40
Fragmenta Anastasiana	51
Epitome libri VIII Constitutionum	72
Constitutiones ecclesiae aegyptiacae	97
Didascalia arabica	120
Capitula XXX e Constitutionibus excerpta	137
Canones apostolorum synodo Antiochenae adscripti	145
Lex canonica s. apostolorum	150
S. apostolorum poenae pro lapsis	154
Sacramentarium Serapionis	158
Index vocabulorum Sacramentarii Serapionis	196
Index nominum et rerum	204

PROLEGOMENA.

I.

TESTIMONIA

DIDASCALIAE ET CONSTITUTIONUM APOSTOLORUM.

Cum Didascaliam et Constitutiones apostolorum tantum ederem, testimonia harum duarum scripturarum colligere satis erat. Attamen consentaneum esse videbatur, testimonia Didaches, fontis libri VII Constitutionum, addere eaque secundum aetatem huius scripturae primo loco ponere. Cum autem in hoc opere Didachen non ipsam exprimerem, nonnisi auctores eam distincte nominantes protuli. Deinde etiam testes Canonum apostolorum separatim edendi esse videbantur. Canones illi quidem pars Constitutionum sunt, quarum finem faciunt. Brevi autem ab hoc opere disiuncti tanquam libellus proprius circumferebantur atque multis, praesertim Latinis, soli cogniti erant. Et in hac sectione certos mihi fines constitui. Saeculum XII vel aetatem Gratiani non supergredior, neque usque ad illud tempus omnes testes enumerari contendo. Canones postquam vulgati ac recepti fuerunt, tam frequenter allegantur, ut aegre omnes loci colligi possint.

Locos Constitutionum a testibus exscriptos haec tabula repraesentat.

Constitutiones	Paginae huius editionis	Constitutiones	Paginae huius editionis
I, 3, 11	32—33	II, 14, 7—10. 14—15.	
I, 6, 1—6	51	18. 21	20
II, 5, 1—2	25	II, 14, 7—10. 18. 21	51—52
II, 6, 6	17	II, 16, 3. 4	52
II, 8, 2	27	II, 17, 4	53
II, 20, 1	14	II, 22, 10—16; 23, 1	20—21

Constitutiones	Paginae huius editionis	Constitutiones	Paginae huius editionis
II, 23, 2—4	21	VI, 20	62—63
II, 33, 2—3	32	VI, 20, 4—11	23—24
II, 33, 3	32	VII, 22, 2—5	22—23
II, 37, 2—4	25—26	VI, 24, 2—5	27—28
II, 41, 7—8	29	VII, 1—10. 13. 15. 17. 18 (abbrev.)	63—67
II, 42, 1. 5—6	26	VII, 9, 1	32
II, 49	26—27	VII, 23	61
II, 52	27	VII, 23, 3	19. 34
III, 10—11	25	VII, 23, 3. 4	31
III, 18	54	VII, 24, 2. 3	54
IV, 3, 1	16	VII, 46, 11	18
IV, 3, 1—4, 1	54—55	VIII, 2, 1—3. 5	67—68
IV, 3, 2; 4, 1	34	VIII, 2, 2. 5	28
IV, 6. 7. 9. 10	55—58	VIII, 2, 4	68
IV, 7, 1	58	VIII, 4	38—39
V, 12, 2—3	24—25	VIII, 6, 6	34
V, 13—20 (abbrevi- atum)	58—61	VIII, 12, 35—39	35
V, 13, 3. 4; 14, 1. 20	19	VIII, 28, 4—5	39
V, 14, 20; 20, 19	31	VIII, 28, 6	37
V, 20, 19	19. 31. 34	VIII, 33—34, 9	68—70
VI, 7, 1; 9	21—22	VIII, 34, 8—10	18
VI, 16	17	VIII, 42	36
VI, 16, 2. 3	32	VIII, 42—43	70
VI, 17, 1	31	VIII, 43, 1—2	16—17
VI, 18, 6—7	62	VIII, 46, 17	29

De Georgio Hamartolo seu Monacho hic pauca addenda sunt. Locos ab eo e Constitutionibus excerptos deprompsi ex editione Muraltiana, quae eo tempore, quo testimonia collegi, sola vulgata erat. Interea C. de Boor editionem novam instituit et anno 1904 demum, postquam Testimonia iam typographo tradidi, publicavit. Textus, quem proposuit, non ubique quidem, sed plerumque propius ad Constitutiones accedit quam Muraltianus, et hoc haud dubie superior est. Itaque lectiones variantes hic exscribo, littera C apposita indicans, uter textus cum Constitutionibus consentiat vel eis propinquior sit.

Fragmentum I in hac editione p. 20 l. 3 ὑπὲρ αὐτοῦ Muralt. : περι-
 ξαντοῦ Boor I, 218 C, 4 ἐπέπερ C : ἐπεὶ γάρ, 7 τὰ : καὶ τὰ C, 10 ἀνα-
 φανείς : ἀναδειχθεὶς C, 13 εἰ δέ : εἰ δὲ καὶ C, 19 Ἰσραήλ : ὁ Ἰσρ., 22 ἀμαρ-
 τημάτων : ἀμαρτιῶν C, 25 ἔσται : + καὶ ἀνομία ἀνόμον ἐπ' αὐτὸν ἔσται
 καὶ C, 26 ὁ θεός : >, 28 τοὺς : > cf. C, ἡμωδίασαν C : ἔμωδίασαν.

Fragm. II p. 21 l. 3 βασιλέως : + Ἀσσοῦ Boor I, 236 C, 5 σιδηρω-
 μένος : σεσιδηρωμένος ὄλος cf. C, 11 ἀπέστρεψεν : ἐπέστρεψεν C, 13 αὐτοῦ
 C : >

Fragm. III p. 21 l. 3/4 ἀμαρτάνων πειράζει : ἀμαρτάνῃ πειράζων Boor
 I, 240 C, 8 ἡ γραφή C : >, 9 ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός : > C, παραβάσεως
 C (+ κακόν) : πονηρόν.

Fragm. IV p. 21 l. 3 τῶν αἰρέσεων τῶν νέων : τῶν νέων αἰρέσεων
 Boor I, 373 C, 6 ἐσάλευσε : ἐσκύλευσε cf. C, 6/7 ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας :
 ἐμπειρίας καὶ ἐνεργείας cf. C, p. 22 l. 2 καὶ Νικήτου C : >, 3 ἀδελφοῦ :
 ἀδελφῶν C, 3/4 Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου C : Ῥωμαίον, 4 μαθη-
 τευθέντος C : μαθητεύσαντι, 6 ἐκ τῶν . . λόγων : εἰς τὸν . . λόγον C,
 8 καταβαλὼν C : κατέβαλα, 12 ὅς : ὡς καὶ C, 13 προσελθὼν : προσελθὼν C,
 17 ἐπιχορηγεῖν : ἐπιχορηγήσειν C, 19 ἰκέτευσα : ἰκέτευον C, 21 εἰμί : +
 ἐγὼ C, 25 τοῦ : καὶ τοῦ cf. C, ὁ : > C, 26 τέλειον ἀπεσβέσθη : τέλειον
 ἀπέσβη.

Fragm. V p. 22 l. 4/5 ἔξαμαρτόντων . . . οἰομένων cf. C : ἔξαμαρ-
 τόντας . . . οἰομένους Boor II, 425, 6 καὶ : ἀλλ' C, 8 εἰσί : ἐστὶ C, 10 συν-
 αγάγετε : καὶ σ. C, 11 κρέα C : τὰ κρέα, p. 23 l. 4 ἔρχησθε C : ἔρχεσθε,
 6 φέρετε : + μοι C, 10 ἀλλαχοῦ : >, 12 πάλιν : >, 16/17 καὶ ἀπόδος —
 σου C : >, 20 κακίας : + καὶ, 21 γάρ C : + φησὶν, τῷ θεῷ : κυρίῳ
 cf. C, 25 ἀγαθόν : ἀγαθῆ C, 25/27/29 θυσίας : θυσίαν C, 27 ἀκούειν : εἰς-
 ακούειν C, 31 πάλιν : πάλαι, αὐτῶν cf. C : αὐτάς, 33 Μωϋσέως : Μωσέως C,
 p. 24 l. 9 ὄθεν : ὅπου C, 10 αὐτούς : αὐτοῖς C, 17 στιβάσι : στιβώσει C,
 18 μωσοποιίας : + εἶρηκεν, 25 καθαρὰ : καλά, 26 δὴ : + καὶ, 28 παρα-
 κούοντι : παρακούοντες, 29 πιεζόμενοι : + καὶ C, καὶ : >, 33 ἔρχονται
 cf. C : ἔρχονται, 36 ἐπιλαθόμενοι : ἐπιλανθανόμενοι, p. 25 l. 2 Μολὸχ C :
 Μολχώμ, 3 ποτέ : καὶ ποτέ, 4 ἀνθρώπων : ἀνθρώποις C, 5 πεποίηκεν : ἐποίησε,
 τὰ : >, 8 ἐν : ὡς ἐν C, 10 ἐνέπλησαν : ἔπλησαν C

Fragm. VI p. 25 l. 4 θυσίας : θυσίαν C Boor II, 464, 5 καὶ οὐχ ἑαυτῶ :
 οὐχ ἑ. γάρ C, ἀλλά : ἀλλ' ὁ C, 6 θεοῦ : τοῦ θ. C, 9 Ὁζιον : Ὁζία C,
 14 διάκονον ἢ διακόνισσαν : διακόνους ἢ διακονίσσας C, 15 ἀναγνώστας
 C : + ἢ ψάλτας, 16 ἢ τάξις ἢ : τάξις C

Fragm. VII p. 26 l. 2/3 κατηγορίαν : ψευδηγορίαν Boor II, 511, 7 γάρ :
 + φησὶν, 13 ἐπονηρεύσατο : + ποιῆσαι C, 15 ἐφονεύσατο : ἐφόνευσεν C,
 25 ἀξιοχρέων : + δηλονότι, 26 ζητεῖσθαι : ἐπιζητεῖσθαι C, p. 27, 2 εἰ p
 C : >, 7 λέγει : λέξει.

Fragm. VIII p. 27 l. 2 οἱ : > Boor II, 387, 3 χρᾶσθαι : κεχοῆσθαι C,
 7 τὸν τ. ἡμῶν : ἡμῶν τὸν τ. C, 9 τὴν ἐξουσίαν : τῆς ἐξουσίας C, 10/11 κε-
 κωλυμένοι : + δὲ C, 11 ἀναιρεῖν : + οὐς θέλονσι C, 11/12 οὐ συγχωροῦνται :

> C, p. 28 l. 3 τῶν : > C, αὐτοὺς ἐπιτελεῖν : ἐπ. αὐτοὺς C, 5 Μωϋσῆς : Μωσῆς C

Fragm. IX p. 28 l. 2 τὸ ὄνομα : τῷ ὀνόματι Boor II, 446, 3 Βαλαάμ : + καί, 4 οἱ C : >

II.

FRAGMENTA ANASTASIANA.

In libro, qui inscribitur: Quaestiones et responsiones de diversis capitibus a diversis propositae, Anastasius quidam ad sententias suas probandas locis XVI Constitutiones apostolorum adhibuit atque ex eis sectiones maiores minores descripsit.

Quis autem fuit ille Anastasius? Plures libri manuscripti eum Nicaenum appellant, et Gentianus Hervetus Quaestiones latine versas sub hoc nomine edidit. Rexerunt ecclesiam Nicaenam episcopi nomen Anastasii ferentes tempore synodorum generalium IV et V atque circa annum 700. Gretser codicem suum sequens Quaestiones Anastasio Sinaitae attribuit et hunc eundem habuit cum auctore Viae ducis et episcopo Antiocheno, Anastasio I († 599) vel Anastasio II († 609). Kumpfmüller, De Anastasio Sinaita dissertatio 1865, auctorem saeculo VII exeunte vel VIII ineunte scripsisse probavit. Quaestiones quidem nonnulla continent, quae posterioris aetatis sunt. Quaest. II et LVII Nicephorus Constantinopolitanus († 826) laudatur. Quaest. CXVII Christianos orthodoxos per annos septingentos loca sancta obtinuisse legimus. Opus autem non integrum ad nos pervenisse, sed interpolatum esse videtur. Anastasius noster ipse uno (IX) fragmentorum ad Constitutiones spectantium se circa annum 700 vel tempore synodi Trullanae scripsisse indicare videtur. Locum de ieiuniis hypocritarum C. A. VII, 23 exscribens secundo et quinto diei addidit sabbatum tanquam diem, quo hypocritae ieiunant. Conicere licet, eum similiter ac synodum illam c. 55 disciplinam Latinorum respexisse ac reprehendisse. Eum haud multo post vixisse, neque vero saeculo XI ineunte, ut Oudinus in Commentario de scriptoribus ecclesiae antiquis contendit, etiam codices demonstrant. Unus ex libris Ambrosianis iam saeculo IX vel X confectus est, ac textum continet non modo exortum, sed per quoddam temporis spatium propagatum. Cum certitudine auctoris

aetas vix definiri potest, priusquam liber Quaestionum totus critico modo editus est.

Graece Anastasii Quaestiones primus I. Gretser a. 1617 Ingolstadii publicavit, et textum, quem proposuit, repetierunt editores operum ipsius in parte secunda tomi XIV p. 161—446 a. 1740, et Migne in tomo LXXXIX Patrologiae graecae p. 311—824. Gretser munere suo haud mediocriter functus est. Nobis vero editio sufficere non potest. Itaque codices denuo consului, ut fragmenta saltem e Constitutionibus deprompta emendarem, nec frustra laboravi. Editor princeps neque codices optimos habuisse neque eos, quos legit, semper fideliter reddidisse videtur. Textus ab eo vulgatus haud pauca continet, quae certe falsa sunt.

Codices Anastasii Quaestiones tradentes creberrimi sunt, ex. gr. in Bibliotheca nationali Parisina viginti quinque librum integrum et septem excerpta continentes (cf. Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale* IV [1898], 8), Bodleianus 206 saec. XIII (cf. Coxe, *Catalogi codicum mscr. Bibliothecae Bodleianae* I [1853], 365), Hierosolymitanus S. Sep. 34 saec. X (cf. Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* I [1891], 106). Libri, quos consului, hi sunt:

1. Vaticanus 423 (= r), membranaceus, formae quadratae, saec. XI, miscellaneus. Anastasii Quaestiones leguntur f. 55—388. Sectio inscribitur: *Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου ἀποκρίσεις πρὸς τὰς ἐπενεχθείσας ἐπερωτήσεις ἐκ παρὰ τινῶν ὀρθοδόξων*. Fol. 404—405 insuper nonnulla exstant, quae e Constitutionibus apostolorum dehausta esse dicuntur. Fragmentum haud dubie Constitutoris non est. Attamen fragmentis Anastasianis adiungendum esse videbatur.

2. Vindobonensis hist. gr. 7 (= v), membranaceus, in folio, saec. XII, collectio canonum. Continet praeter Excerptum e libro VIII Constitutionum fragmenta Anastasiana sex, tria, scilicet VII, VI, XII, inscripta *Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διαταγμάτων* f. 14—16, reliqua f. 8—10 ita, ut primo loco fragmenti XV pars prior legatur seu constitutio Petri et Pauli de feriis, secundo fragmentum IX, tertio fragmenti XV pars altera seu constitutio de temporibus precum, quarto fragmentum I. Fragmentum XV vero etiam in Epitome libri VIII Constitutionum legitur. Itaque lectiones codicis hanc particulam spectantes illam scripturam recensens notavi. Ad

Anastasium quidem fragmenta non diserte referuntur. Ex magnitudine et compositione vero satis apparet, ea illius auctoris esse.

3. Ambrosianus L 88 super. (= a), membranaceus, in folio, saec. IX vel X, foliorum 231. Est initio mutilus, incipiens a quaestione XII. Etiam alias nonnulla folia desiderantur, inprimis ea, quae fragmentum X vel quaestionem LII continebant. Folium pertinens ad quaestionem XXII vel fragmentum XVI tradens nunc exstat in codice Ambrosiano B 133 sup. Quaestiones exhibet, similiter ac codices f et h, editis numero minores et ordine aliquatenus diversas. Equidem sex fragmenta inspexi. Totum codicem pro me legit Dr. I. M. Mercati, cuius benignitati etiam collationem librorum sequentium praeter Parisinum debeo.

4. Ambrosianus I 9 sup. (= b), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, foliorum 172, e Calabria advectus. Inscribitur aequae ac sequentes *Ἀναστασίου ἐπισκόπου Νικαίας ἀποκρίσεις κτλ.*, continet etiam plures patrum locos, caret vero fragmentis VI, X et XI. Subscribitur: *Ἐγράφη χειρὶ νικ(ολάου) χθαμ(άλου) προ(εσ-βυτέρου?) ἔτ(ει) ρ̄χ̄ν†* (vel *ρ̄χ̄νς*). Confectus est igitur per Nicolaum Chthamalum a. m. 6650 (6656) vel anno Chr. 1142 (1148). De scriba cf. Gardthausen, *Griechische Palaeographie* 1879 p. 334.

5. Ambrosianus M 57 sup. (= d), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, foliorum 164. Deest fragmentum XI.

6. Brixiensis Quirianus A VII, 25 (= e), membranaceus, formae quadratae, saec. XIII, foliorum 30, binis columnis conscriptus a. m. 6795 vel a. Chr. 1287 *διὰ χειρὸς καὶ συνεργίας καὶ πόθου πολλοῦ Ἀνδρέου ἱερέως*, ut subscriptio dicit, quae autem in rasura est. Exhibet Anastasii Quaestiones editis multo breviores et omittit inprimis fragmenta I, VI, IX, X, XII, XV.

7. Ambrosianus H 257 inf. (= f), membranaceus, in folio, saec. XIII, foliorum 261. Legi fragmenta II, III, V—VIII, XIII; reliqua contulit Mercati. Deest fragmentum XII.

8. Ambrosianus A 84 sup. (= h), ex Calabria advectus a. 1607, ut f. 1 manus coeva scripsit, e duobus diversis codicibus compositus, quorum prior fol. 3—77 continet capita quaedam ascetica, alter fol. 78—193 Anastasii Quaestiones atque est membranaceus, formae quadratae, saec. XI—XII binis columnis descriptus, initio ac fine et pluribus aliis locis mutilus, quare desunt fragmenta III—V, XI, XIII.

9. Parisinus 1085 (= p), membranaceus, formae quadratae, scriptus a. 1001, foliorum 334. Cf. Omont, *Inventaire sommaire I* (1886), 217; *Fac-Similés des manuscrits grecs datés de la Bibliothèque nationale du IXe au XIVe siècle* 1891 tab. X, qua folia 59 et 77 libri exprimuntur.

Codicum antiquissimus est Ambrosianus a, eumque sequor, in quantum fieri potest, praesertim in orthographia, ponens *ν ἐφελ-
κυστικὸν* etc. Modo in fragmentis in eo non iam exstantibus primum locum attribuo codici Vaticano vel r. Cum autem neque ille liber mendis vacet, etiam reliqui diligenter respiciendi sunt. Insuper opus consulendum est, e quo fragmenta dehausta sunt, idque nonnunquam codicibus valde inter se differentibus in textu recensendo maximi momenti est. Signavi opus seu Constitutiones apostolorum C, editionem principem vel Gretserianam a. 1617 G.

Proponens fragmenta non sequor ordinem Quaestionum, sed ordinem Constitutionum apostolorum.

III.

EPITOME LIBRI VIII CONSTITUTIONUM.

Libri VIII Constitutionum textus circumfertur a communi plus minus differens. Scriptura omittit preces vel partes liturgicas seu Constitutionum capita V, 9—XV, XXIX, XXXV—XLI et caput III, quo pars prima libri illius cum sequente coniungitur, omnia autem exhibet, quae ad disciplinam ecclesiae pertinent, modo nonnulla mutata. Dividitur in quinque partes maiores profectas ab omnibus vel singulis apostolis. Haud quidem recte, ut perspicimus scripturam cum Constitutionibus comparantes. Decreta enim Petri et Pauli in hoc libro tantummodo de feriis et precibus agunt. Quae particulae succedunt, ea in Constitutionibus ad Iacobum fratrem Domini referuntur, neque dubium est, huius nomen nonnisi per negligentiam vel ideo omissum esse, quod decretum, quod proposuit, non totum recipiebatur, sed pars posterior tantum. Itaque sex partes discernendae sunt, vel septem, cum nonnullis saltem codicibus etiam Canones apostolorum adiungantur, qui finem Constitutionum faciunt. Nolui autem mutare. Non est editoris, scripturam corrigere, sed eam talem reddere, qualem auctor scripsit. Particulae sic inscribuntur:

1. *Διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων* (= C. A. VIII, 1—2).

2. *Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἰππολύτου* (= C. A. VIII, 4—5; 16—28; 30—31).

3. *Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν* (C. A. VIII, 32).

4. *Πέτρον καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις* (= C. A. VIII, 33—34; 42—45).

5. *Περὶ ἐνταξίας διδασκαλία πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων* (= C. A. VIII, 46).

Scriptura certe tota unius eiusdemque auctoris est. Codices quidem nonnulli hanc vel illam particulam omittunt. Inde autem non sequitur, unam vel alteram a posteriore additam fuisse. Cum non semper eandem particulam praetereant, sed alius aliam, potius probant, scripturam ipsam omnes amplecti. Id solum quaeritur, num Canones apostolorum ad eam referendi sint.

Scriptura, cum prima pars de charismatibus agat, de quibus scripsit Hippolytus, et pars secunda in inscriptione ad hunc auctorem referatur, ab I. A. Fabricio e codicibus Oxoniensi et Vindobonensi a. 1716 inter opera Hippolyti (I, 245—259) edita est, prima autem pars non ex illis codicibus, sed secundum textum Constitutionum apostolorum. Totam scripturam e codice Monacensi adhibita editione principe publicavit Lagarde in Reliquiis iuris ecclesiastici antiquissimis gr. 1856 p. 1—18, eamque inde a secunda parte in editione operum Hippolyti 1858 p. 73—89 repetiit, nec vero eam huic auctori adiudicans. Denique partes II—IV Pitra tomo priori (p. 45—72) inseruit libri, qui inscribitur: *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* 1864.

Iam dixi, quid Fabricius de auctore senserit. Scriptura autem clarissime se Hippolyto posteriorem esse ostendit. Drey et Bickell eam e libro VIII Constitutionum fluxisse perspexerunt. Eandem sententiam pronuntiavit Lagarde.

Aliter his temporibus Achelis¹ iudicavit. Duas alias scripturas et inter sese et cum illis cohaerere animadvertens collegit: primum locum obtinere Canones Hippolyti arabice traditos, modo a pluribus interpolationibus purgandos; ex eis fluxisse Constitutiones quas

¹ *Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes*. I. Die Canones Hippolyti 1891.

vocant aegyptiacas; ex his deinde scripturam profectam esse libro VIII Constitutionum simillimam, e qua scriptura nostra excerpta esset; ex illa denique librum VIII Constitutionum formatum esse. Quam sententiam multi quidem laudaverunt, inprimis Harnack, sed nequaquam probaverunt. E synopsi scripturarum, quam Achelis composuit, id solum apparet, inter eas aut illum ordinem aut inversum intercedere. Et revera librum VIII Constitutionum primum locum obtinere ego in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 satis demonstrasse mihi videor. Quae Harnack¹ obiecit, ea nullius momenti sunt. Iterum de quaestione egi in *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 594—666. Dissertatio etiam separata edita est sub titulo: *Das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften auf ihr Verhältnis neu untersucht* 1893. Deinde etiam Achelis in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XV (1894), 1—43 rem denuo inquisivit. Minime vero sententiam suam stabilivit; etiam minus argumenta dissolvit, quibus scripturam non e fonte Constitutionum deperdito, sed e Constitutionibus nobis traditis fluxisse demonstravi. Equidem respondi in *Historisches Jahrbuch* 1895, 1—36; 473—509. Nuper postquam Testamentum Domini nostri, quinta scriptura propinqua, in lucem productum et a patriarcha I. E. Rahmani a. 1899 editum fuit, quaestionem denuo uberius tractavi in libro *Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften* 1901. Adhuc vero sub iudice lis est. Harnack² quidem nuperrime meam sententiam approbavit, scilicet e libro VIII Constitutionum apost. fluxisse Epitomen, ex hac Constitutiones ecclesiae aegyptiacae, ex his Canones Hippolyti nobis traditos vel formam huius scripturae aegyptiacam. Modo Hippolytum Canones revera scripsisse eiusque librum primitivum deperditum fontem libri VIII Constitutionum esse adhuc putat. O. Bardenhewer³ et C. F. M. Deeleman⁴ stemma scripturarum a me propositum plane laudaverunt. Achelis autem in commentario, quem versioni Didascaliae syriacae Flemmingianae a. 1904 addidit, sententiam suam tenet vel Canones Hippolyti fontem primum illarum scripturarum censet.

¹ *Theologische Studien und Kritiken* 1893 p. 403—427.

² *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, II (1904), 501—514.

³ *Patrologie* ed. II 1901 p. 311—314.

⁴ *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis* III (1904), 2319.

Dissertationes illae de quatuor vel quinque scripturis ac de ratione inter eas intercedente agunt. Hoc loco nonnisi Constitutiones ac scriptura nostra respiciendae sunt, cumque uberius de eis iam antea disputaverim, pauca sufficit exponere.

Tres loci praesertim considerandi sunt, quibus scripturae textum diversum exhibent. Clare ostendunt, scripturam nostram Constitutionibus posteriorem esse. Ex tertio insuper apparet, fontem, e quo Epitome fluxit, revera Constitutiones vulgatas esse.

1. Constitutiones VIII, 1, 9 scribunt: *ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ εἰς τὸν θεόν*. Scriptura nostra pro *εἰς τὸν θεόν* habet: *τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰς αὐτόν τε καὶ τὸν ἄχραντον αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ πνεῦμα*. Paulo post (v. 10) illae dicunt *πιστεῦσαι θεῷ πατρὶ διὰ Χριστοῦ, . . . ὅτι (ὁ μονογενῆς) συγχωρήσει θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν, . . . χαρίσματα παρ' αὐτοῦ (θεοῦ) διὰ Χριστοῦ διδόμενα*, haec autem *πιστεῦσαι θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, . . . ὅτι οἰκεία συγχωρήσει καὶ βουλῇ σταυρὸν ὑπέμεινεν, . . . χαρίσματα παρ' αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδόμενα*. Nemo non videt, quae lectiones priores vel posteriores sint. Constitutiones manifeste doctrinam de trinitate antiquiorem exhibent. Locis duobus etiam textus scripturae nostrae se non unius auctoris, sed potius duarum manuum esse satis clare ostendit.

2. Constitutiones VIII, 5, 5 de spiritu sancto scribunt: *ὅπερ διακονεῖται τῷ ἠγαπημένῳ σου παιδί Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐδώρησατο γνώμῃ σου τοῖς ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου θεοῦ*. Quibus verbis scriptura nostra substituit: *ὅπερ διὰ τοῦ ἠγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἳ καθίδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματος σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον ἀδιάλειπτον τοῦ ὀνόματος σου*. Rursus clarum est, quae verba priora sint. Ne opponas, formulam secundam iam in Canonibus Hippolyti et Constitutionibus aegyptiacis legi. Formula revera demonstrat, has quoque scripturas aetatis recentioris esse. Aut verisimile est, Hippolytum formulam secundam vel orthodoxam scripsisse, auctores Constitutionum aegyptiacarum et scripturae nostrae eam repetiisse, auctorem autem Constitutionum apostolorum eam in formam redegissee antiquiorem? Si theologiam Hippolyti respexeris, nonne formula Constitutionum potius ei adjudicanda est quam altera?

3. Tertius locus constitutio de lectore est. In Constitutionibus VIII, 22 Matthaeus dicit, lectori per episcopum manum imponendam esse, et orationem super ordinando pronuntiandam tradit. Scriptura altera declarat, lectori manum non imponendam esse, hoc solum exhibens: *Ἀναγνώστης καθίσταται ἐπιδιδόντος αὐτοῦ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου· οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται.* Quas constitutiones si accuratius consideraveris, haud te fugiet, Constitutiones particulam talem tradere, qualis ab auctore operis exarata est, libellum alterum vero mutatam. In Constitutionibus primo particulae nomen apostoli constitutionem emittentis praefixum est, in Epitome nomen deest, quamquam scriptura ipsa aequae ac Constitutiones eiusmodi est, ut nomen desideretur. Deinde particulam Epitomes cum reliquis eiusdem libelli constitutionibus similibus comparans animadvertes, eam multo brevior esse, quam quae ab auctore scripturae ipso composita fuisse censenda sit. Tertio forma manum alienam prodit. Cum Epitome et in parte praecedenti et in parte sequenti eandem formam habeat, constitutio de lectore prorsus singularis est. Quarto locutio particulam non auctoris scripturae esse demonstrat. Cum libellus ordinationem clerici ubique *χειροτονίαν* nomet ac distincte dicens, *χειροτονίαν* non nisi episcopo competere (c. 19), etiam declarat, ordinationem non aliter ac *χειροτονίαν* appellandam esse, nec vero *χειροθεσίαν*, particula illa vocabulum *χειροθετεῖν* de ordinatione usurpat.

Luce igitur clarius est, in Epitome constitutionem de lectore non integram exstare, sed ab aliquo mutatam. Si vero constitutionem e libello ipso reconstruxeris talem, qualis e manu auctoris scripturae prodiisse iudicanda sit, constitutionem eam consequeris, quae in Constitutionibus legitur, scilicet Matthaeum constituentem, lectori manum imponendam esse, et orationem ordinationis tradentem. Scripturam vel fontem Epitomes revera constituisse, lectorem ordinandum vel manum ei imponendam esse, insuper ex alio loco elucet, eoque probatur, quod iam demonstratum est. Cum capite ultimo singuli cleri ordines recenseantur ac lectores quoque inter eos enumerentur, colligendum est, auctorem scripturae lectores in numero clericorum proprie dictorum habuisse vel eundem locum eis attribuisse, quem in Constitutionibus obtinent.

Sin autem fons Epitomes textum eundem habuit cum Constitutionibus, omnino non est, cur libellum non ex hoc opere

fluxisse censeamus. Qui vero nihilominus aliter sentire conatur, ei etiam haec considerata sunt. Cum in libro VIII Constitutionum, ut adnotavi ad c. 4, 1; 32, 19; 33, 2; 46, 13, lector ad omnes libros operis priores remittatur, ad libros II, IV, V et VII accurate, ad reliquos eo loco (4, 1), ubi auctor libros I—VI in universum respicit, cum loci illi omnes etiam in Epitome legantur, concludendum est, fontem libelli eundem ambitum habuisse cum Constitutionibus, seu praeter recensionem huius operis nobis traditam aliam exstitisse, et quidem teste Epitome verbotenus fere cum nostra consentientem, eo tantum praesertim ab hac differentem, ut loci laudati priores docent, quod doctrinam orthodoxam exhibuit, cum Constitutiones pluribus locis fidei dubiae sint. Statuendum est igitur, recensionem operis heterodoxam ad nos pervenisse, orthodoxam vero praeter particulam libri VIII deperditam fuisse, et patres in concilio Trullano a. 692 congregatos Constitutiones confestim per haereticos corruptas fuisse iudicasse, non animadvertentes nec curantes, etiam recensionem orthodoxam exstare. Quis hoc crediderit?

Libellus igitur e Constitutionibus nostris defluxit. Nec vero statim in eam formam redactus est, qualem nunc habemus. Ut scripturae ab eo dependentes ostendunt, scilicet Constitutiones aegyptiacae, Canones Hippolyti et Testamentum Domini nostri, libellus olim ambitum maiorem habuit ac preces quoque liturgicas, seu totas, seu partem, continuit, quae autem paulatim omittebantur, ita ut nihil nisi constitutiones ad ordines et disciplinam ecclesiae spectantes relinquerentur.

Scriptura iam saepius quidem typis imprimebatur. Nulla autem editio accurata est. Fabricius lectioni codicum haud raro textum Constitutionum apostolorum substituit. Lagarde unum tantum codicem in manibus habuit et quidem recentiorem. Pitra etiam magis quam editor princeps libros secutus est Constitutiones exhibentes, non eos, qui Epitomen tradunt. Itaque scriptura denuo mihi edenda esse videbatur.

Traditur Epitome, vel tota vel singulae partes, libris manuscriptis fere innumeris collectionem canonum continentibus. Plurimos Pitra l. c. p. 46 sq. enumeravit. Quos omnes inspicere nec potui nec necessarium esse censui. Cum antiquiores et meliores mihi praesto essent, plerosque alios, qui aut recentioris aetatis sunt

aut particulas minores tantum continent, haud immerito praeterire mihi visus sum. Codices autem, quos adhibui, hi sunt.

1. Vindobonensis hist. gr. 7 (= v), iam in prolegomenis ad Fragmenta Anastasiana (supra p. IX) descriptus. Continet scripturam totam fol. 1—13, modo omittit preces in ordinationibus pronuntiandas. Legitur autem Epitome non plane continua. Post caput XVIII inseruntur αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων vel Ordinatio quae vocatur apostolica, quam publicavi in editione Doctrinae duodecim apostolorum 1887 p. 50—73. Pars tertia quintum vel ultimum locum obtinet. Capiti XXIII seu constitutioni de feriis adiungitur fragmentum Anastasianum de diebus festis. Capite XXIV exeunte, ante versum 11, inseritur fragmentum Anastasianum de libris gentilium non legendis. Post partem quintam, cui codex autem partem tertiam postponit, legitur particula inscripta περὶ νηστειῶν, quae est eadem ac pars prior capitis XVII (XLVII) Constitutionum aegyptiarum vel canonis XXXII Canonum Hippolyti, a me edita in *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 665. Descriptio foliorum 1—13, quam fecit Lambeck-Kollar, Commentarius VIII, 904, non est accurata.

2. Oxoniensis vel Baroccianus 26 (= b), membranaceus, forma quadrata minore, saec. XI, fol. 370. Epitome legitur fol. 146—166. Coxe, Catalogi codd. mscr. Biblioth. Bodleianae I (1853), 36. Cum liber Tubingam non transmitteretur, apographum photographicum partis secundae mihi paravi vel foliorum 151^v—158^r, quae etiam finem partis primae et initium partis tertiae amplectuntur. Terminat apographum vocabulis εἰ μὲν πιστοῦ XXII, 3 (cf. not.). Lectiones abhinc transcriptae ex editione Fabricii desumptae sunt. Plures earum signo? notavi, scilicet eas, quas codice tradi mihi valde dubium erat.

3. Florentinus vel Laurentianus plut. IX, 8 (= f), membranaceus, in folio, saec. XI, foliorum 354, olim Balsamonis patriarchae Antiocheni † c. a. 1200. Continet Epitomen fol. 20—29 eique adiunctos Canones apostolorum fol. 29—34. Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. Med. Laur. I, 396.

4. Vaticanus 1980 (= a), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, fol. 195. Exhibet scripturam fol. 5—17, partem secundam vero omittit praeter capita XIX—XXI, quae parti quintae

adiunguntur. Partem quintam ipsam claudit verbis *ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται* v. 13.

5. Vaticanus 828 (= n), chartaceus, in folio, binis columnis, saec. XIV, fol. 353, 349 et 355—360 Epitomen tradens.

6. Vaticanus 829 (= p), chartaceus, in folio, fol. 192, saec. XIV vel XV. Praebet Epitomen praeter partes tertiam et quartam fol. 159 - 165. Legi capita III et IV et inspexi plures locos.

7. Vaticanus 2019 (= r), membranaceus, formae quadratae, saec. XIII, fol. 166. Traditur Epitome hoc ordine: fol. 88^v—89^v pars tertia, f. 89^v quarta, f. 90^r quinta, f. 117^v—120^r secunda, f. 120^r—122^r prima. Partes quarta et quinta admodum abbreviatae sunt. Caput XXVI sic legitur: *Τοὺς διοικουμένους διὰ πίστιν ὑποδέχεσθε καὶ τὰ πρὸς χρείας χειραγωγεῖτε*. Legi capita III—XVII.

8. Monacensis 380 (= m), chartaceus, in folio, saec. XIV, fol. 567, fol. 62—73 scripturam exhibens. Cf. Hardt, Catal. codd. mscr. graec. Biblioth. Reg. Bavar. IV (1810), 131—83.

9. Parisinus 1320 (= s), membranaceus, forma IV, saec. XI, fol. 292, foliis 1—3 capita XXII—XXVII et initium (v. 1) capitis XXVIII continens.

10. Parisinus 1324 (= t), duobus foliis prioribus chartaceis saec. XIV scriptis capita XXII—XXV, 2 tradens. Cf. Prolegomena in Canones apostolorum.

Codices haud parum inter se differunt. Epitome cum saepissime describeretur, sensim mutabatur, vel per negligentiam vel etiam de industria posterioribus aliquot locos in formam aetati magis consentaneam redigentibus. Itaque textum restituere nunquam est difficillimum. Praebent autem auxilium Constitutiones apostolorum tanquam fons illius scripturae vel secundum sententiam supra commemoratam alteram tanquam filia matri simillima. Et cum auctor Epitomes minus a libro sibi proposito deviasse censendus sit quam posteriores, neque librarii Constitutiones quoque consuluisse putandi sint, lectio codicum vel etiam codicis unius, cui hae patrocinantur, reliquis praeferenda est. Signavi hunc testem C.

Fabricius partes II—V scripturae in capita XXVI divisit, et Lagarde eum secutus est. Partitio mihi quoque servanda esse videbatur. Modo etiam primam partem numeravi et secundum partitionem Constitutionum in duo capita divisi. Itaque caput I

editionum priorum mihi est III, caput II nunc IV etc. Numerus uncinis inclusus, quem inde a capite III addo, caput libri VIII Constitutionum indicat.

IV.

CONSTITUTIONES ECCLESIAE AEGYPTIACAE.

Scriptura, quae hoc nomine designari solet, cum c. 11, 16 clausulam exhibeat similem ei, qua terminatur, ab auctore in duas partes dividi videtur. Pars prima (c. 1—11) proxima est partibus libri VIII Constitutionum apostolorum de ordinibus ecclesiasticis (c. 4—26) et de proselytis probandis (c. 32, 1—15) agentibus vel etiam propior eisdem partibus recensiois alterius libri illius seu Epitomes, de qua in capite praecedente egimus, cum pars altera (c. 12—32) de catechumenis instruendis ac baptizandis et de multis aliis rebus agens duas particulas parvas tantum (c. 12; c. 26, 1—2 = c. 32, 1—2) cum Constitutionibus communes habeat, de reliquo ab hac scriptura divergat. Partitio minus consentanea est. Rectius pars prior capite IX, quod sectioni de ordinibus agenti finem facit, terminatur, vel capite XII, cum catechumeni sectioni illi aliquo modo adiungi possint, neque vero homines ecclesiae nequaquam aggregati, atque capita X—XI prooemium capitis XII sint, quatenus proselyti probati catechumeni fiunt.

Ratio inter Epitomen et Constitutiones aegyptiacas in parte priore intercedens haec est:

Epitome		Constitutiones aeg.
I	} De charismatibus	
II		
—		Prologus
III	} Ordinatio episcopi	I, 1—7
IV		
—	Liturgia	I, 8—34
V	} Ordinatio presbyteri	II
VI		
VII		
VIII	} Ordinatio diaconi	III
		II*

Epitome		Constitutiones aeg.
IX	} Ordinatio diaconissae	—
X		
XI	} Subdiaconus ordinatur: non ordinatur	VI
XII		
XIII	Lector non ordinatur	V
XIV	Confessores in sacerdotium et diaconatum ordinandi sunt: in presbyteratum et diaconatum non o. s.	IV
XV	Virgines	VIII
XVI	Viduae	VII
XVII	Exorcistae: dona sanationis habentes	IX
XVIII	Quot episcopi ordinent episcopum	—
XIX	Facultates ordinum singulorum	—
XX	De primitiis et decimis	—
XXI	De eulogiis	—
XXII, 1—15	De proselytis probandis	{ X XI
XXII, 16	De tempore catechumenatus	XII

Ordo sententiarum non plane idem est neque sententiae ubique eadem sunt. Divergunt scripturae inter se in primis in capitibus de subdiaconis et confessoribus, cum altera idem praecipiat, quod altera interdicit. In universum autem adeo inter se consentiunt — Epitome in duobus locis, ubi lacunam habet, e Constitutionibus apostolorum supplenda est —, ut alteram ex altera fluxisse omnes fere agnoscant. Id tantum quaeritur, utra prior sit.

Cum Epitome ubique fere cum Constitutionibus apostolorum verbotenus consentiat, a Constitutionibus aegyptiacis in universum quidem aequae atque illae divergat, in capite de lectore agente autem ad verbum cum Constitutionibus aegypt. concordet, cum Constitutiones apost. de lectore contrarium praecipiant, colligere licet et omnes hucusque collegerunt, Epitomen membrum inter duas illas scripturas medium esse. Itaque eis, qui Epitomen Constitutionibus apostolorum posteriorem aut priorem habent, Constitutiones aegyptiacae quoque Epitome posteriores aut priores censendae sunt. Revera de hac quaestione viri docti eodem modo sentiunt vel dissentiunt quo de illa. Quae cum ita sint, auctores quaestionem novam tractantes non amplius enumerandi sunt. Modo unus accedit ad eos, quorum in capite praecedente mentio facta est. Rahmani in Prolegomenis ad Testamentum Domini nostri,

quod primus a. 1899 edidit, Epitomen quidem non respexit; Testamentum vero fontem Constitutionum aegypt. et has fontem Constitutionum apost. declarans ab eadem parte stat, quam Achelis tenet.

Constitutiones aegyptiacas Epitome posteriores esse non solum inde sequitur, quod haec e Constitutionibus apostolorum fluxit, sed etiam ipsae cum Epitome comparatae produnt. Uberius de hac re postremo in libro *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 126—178 disputavi, ad quem lectorem remittens pauca hic moneo.

1. Constitutiones aegyptiacae initio, c. 1, 1, ad locum priorem provocant dicentes: sicut in superioribus constituimus; itemque Epitome c. 3, 2 et Constitutiones apostolorum VIII, 4, 2, locis parallelis eadem fere verba adhibentes, scilicet *ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διαταξάμεθα*, atque certe libros priores Constitutionum apost. respicientes. Consensus vix fortuitus est et recte non nisi inde explicatur, quod formula ex ea scriptura, in qua locum plane consentaneum habet, id est e Constitutionibus apost. vel Epitome, ad eam transiit, in qua minus vel aegre intellegitur. Cf. l. c. p. 132—135.

2. Prologus, quem versioni latine nuper editae debemus, ad tractatum de charismatibus respicit; itemque Constitutiones apostolorum VIII, 3, quod caput nunc quidem in Epitome deficit, olim autem in scriptura fuisse censendum est; atque hic consensus similiter atque ille Constitutiones apost. fontem alterius scripturae esse annuit, cum illae profecto ante locum laudatum tractatum de charismatibus exhibeant, sed dubium sit, num haec aliquando eiusmodi particulam continuerit. Cf. l. c. p. 135—137.

3. Pars liturgiae prior vel ea, quam versiones aethiopica et latina pariter exhibent, sc. c. 1, 9—21 (23), proxime ad liturgiam Constitutionum apostolorum accedit, sed hac brevior est atque eiusmodi, ut non nisi ex hac excerpta fuisse censenda sit. Pars posterior, quam versio aethiopica sola tradit, sc. c. 1, 24—34, liturgiae S. Marci propinquior est et ab aliquo posteriore addita esse videtur. Sin autem auctoris esset, scriptura etiam minus Constitutionibus apostolorum prior haberi posset. Si enim ita esset, non solum esset colligendum, duas liturgias, Constitutionum apost. et S. Marci, e Constitutionibus aegypt. fluxisse, sed etiam, auctores harum liturgiarum e duobus fontibus hausisse, cum e scriptura nostra, et quidem alterum partem priorem, alterum partem

posteriores scripturae in usum suum convertisse, tum e scriptura alia, id quod minime verisimile est. Cf. l. c. p. 140—156.

4. Doxologia, quam Epitome c. 4, 4 vel in fine orationis pro episcopo consecrando exhibet cuique parallela est ea, quam Constitutiones aegypt. c. 1, 7 tradunt et quidem versiones aethiopica ac latina fere consentientes, ita ut non librario posteriori imputari possit, hac priorem se esse eo ostendit, quod opus unius auctoris est, altera vero factura duarum manuum. Cf. l. c. p. 156—158.

5. Constitutiones apostolorum in sectione de ordinibus agente vel ea parte, quam cum Constitutionibus aegypt. communem habent, optime dispositae et diligentissime exaratae sunt. Epitome pariter composita est; modo in capite de lectore agente congruentia et aequalitas deficit. Constitutiones aegypt. autem non solum illo loco, sed etiam pluribus aliis proportione egent; subdiacono insuper non eum locum attribuunt, qui ei tanquam coadiutori diaconi convenit, eum huic non adiungentes, sed inter ambos lectorem ponentes. Quaeritur ergo, utri auctori dispositio accuratior adiudicanda sit. Universe scriptura ab alio retractata non in ordinem praestantiorum redigitur. Cf. l. c. p. 158—165.

Utracunque autem ratio inter scripturas intercedit, sive Constitutiones aegyptiacae ab Epitome dependent sive eius fons sunt, certe ad hanc proxime accedunt, ita ut ei in hoc volumine adiungendae esse videantur.

Scriptura a Graeco composita, maiore parte capitis XVII excerpta, versionibus tantum traditur, coptica, arabica, aethiopica, latina. Textus arabicus nondum in lucem prodiit; descriptus est autem a Guilelmo Riedel in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 22—23; 70—71; et Antonio Baumstark in ephemeride quae inscribitur *Oriens christianus I* (1901), 117—121. Initium textus aethiopici, scilicet capita I et II et partem priorem capitis III, I. Ludolfus publicavit versione latina addita in Commentario ad suam *Historiam aethiopicam* 1691 p. 323—28. Textum copticum edidit H. Tattam in libro *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848. Scriptura in hoc opere secundum locum obtinet. Liber primus continet Canones apostolorum ecclesiasticos vel Constitutionem ecclesiae apostolicam (*Apostolische Kirchenordnung*), quo nomine

liber etiam graece servatus apud Germanos appellatur; liber tertius Constitutiones apostolorum VIII, 1—2; liber quartus easdem VIII, 3—27 valde decurtatas; quintus easdem VIII, 28; 30; 31; 32, 18—19; 33—34; 42—46; sextus easdem VIII, 32, 1—17; septimus Canones apostolorum. Liber primus etiam secundus designatur, secundus tertius etc., ita ut opus libros octo amplecti videatur. Codex, quo Tattam usus est, anno Diocletiani 1520 = 1804 Chr. lingua boheirica vel memphitica exaratus est, et nunc in Bibliotheca Berolinensi (Orient. 519) asservatur. Versio codice testante e libro sahidico vel thebano fluxit, et Tattam etiam codicem sahidicum adhibere potuit, qui ipse recentissimus et insuper mutilus nunc Musei britannici est (Orient. 440). Nuperrime denique liber inventus est, e quo ille codex sahidicus originem habet. Confectus anno Diocl. 722 = 1006 Chr. et in Museo britannico nunc asservatus (Orient. 1320) scripturam fere integram tradit (modo duo folia exciderunt) eamque in duos libros dividit, quorum primus Canones apostolorum numero LXXI, secundus alteram scripturae partem vel Canones ecclesiasticos numero LXVIII = libros I—VI editionis Tattamianae continet. Lagarde scripturam ex hoc codice a. 1883 in libro publicavit, qui inscribitur Aegyptiaca, ad lacunam explendam codicem sahidicum recentiore adhibens. Denique Bouriant librum e codice bibliothecae patriarchae Iacobitarum Cairensis recentissime edidit in *Recueil de travaux relatifs à la philologie égyptienne* t. V 1884/85.

Versionem latinam publicavit E. Hauler in libro: *Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina* 1900, p. 103—21, vel potius quatuor fragmenta, quorum primum eundem fere ambitum habet ac fragmentum aethiopicum, reliqua particulas XVI, 15^b—27^a, XVIII, 1^b—XXX, 2. XXXII, 15^b—36^a exhibent. Codex latinus, cui fragmenta debemus, scripturam aequae ac versio coptica Canonibus apostolorum ecclesiasticis vel libello, qui apud Germanos *Apostolische Kirchenordnung* nominatur, adiungit. Cum autem haec Constitutiones aegyptiacas continuo ipsas proferat, ille inter duas scripturas particulam tanquam membrum medium vel prologum ad scripturam alteram ponit.¹

¹ Uberius de codicibus et versionibus disputavi in libris: *Die apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 243—53; *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 29—34; et Achelis in libro: *Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechts* 1891 p. 1—23.

Tattam textui coptico versionem anglicam addidit. Lagarde librum huius editionis secundum vel Constitutiones ecclesiae aegyptiacae proprie dictas graece restituit atque una cum libro primo graece servato volumini secundo *Analectorum Antenicaenorum* inseruit, quae Bunsen a. 1854 vulgavit. E codice sahidico vetusto denique vel ex Aegyptiacis Lagardianis Steindorff versionem germanicam paravit, quam Achelis in libro *Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes* 1891 (*Texte und Untersuchungen* edd. Gebhardt et Harnack VI, 4) typis expressit. Quibus versionibus adhibitis equidem Constitutiones aegyptiacas in sermonem latinum transtuli. Scripturam reddens praecipue textus sahidici vel versionis Steindorffianae rationem habui, nec vero illi textui tantam auctoritatem adiudicare potui, quantam Achelis. Nonnullis locis textus corruptus esse videtur, vel Steindorff scripturam minus recte interpretatus est.

Versio coptica scripturam quidem toto ambitu, neque vero textu integro exhibet; omittit enim orationes super ordinandos pronuntiandas et descriptionem liturgiae, quae versionibus aethiopica et latina traduntur. Quae particulae cum haud dubie scripturae adiudicandae sint, eas quoque recepi, et quidem ex recensione aethiopica, neque particulam liturgiae apud Latinum deficientem (c. I, 24—34) praetermisi, etiamsi dubium est, num scripturae ipsius propria sit. Versionem Ludolfianam Dr. Dannecker benignissime mihi castigavit.

Cum versio latina scripturam in universum saltem fidelius reddat quam coptica, quaeri potest, num fragmenta illius non in textu recipienda fuerint. Pluribus autem rationibus motus sum, ut recensionem copticam totam sequeretur et lectiones versionis latinae notabiliores in commentario critico adnotarem. Modo prologus scripturae, cum in versionibus coptica et aethiopica desit, e versione latina exhibendus erat.

Versio coptica scripturam in canones XXXII dividit et hos, cum illam Constitutioni ecclesiae apostolicae (*Apostolische Kirchenordnung*) in triginta canones divisae adiungat, numeris XXXI—LXII designat. Equidem numeros I—XXXII adhibeo, numeros autem traditos uncinis inclusos addo. In codice versionis latinae multi saltem canones brevem inscriptionem minio exaratam habebant; verba autem evanuerunt.

Sigla sunt: C = textus copticus secundum versiones Steindorffianam et Tattamianam consentientes; S = versio Steindorffiana; T = versio Tattamiana; L = versio vetus latina; A = Constitutiones apostolorum; E = Epitome. Verba uncinis () inclusa ad sententiam illustrandam addita sunt.

* *

Ad Constitutiones ecclesiae aegyptiacae proxime accedunt Canones Hippolyti qui dicuntur, ita ut ex eis fluxisse aut eorum fons esse censendi sint. Quoniam a Constitutionibus apostolorum magis distant quam illa scriptura atque textus sufficiens desideratur, cum versio aethiopica adhuc in bibliothecis lateat neque libri arabici satis cogniti sint, eos in hoc volumine non insero. Pauca vero de eis hic disserenda esse videntur.

Scriptura arabice et aethiopice traditur. Versio aethiopica nondum vulgata est. Textum arabicum e duobus codicibus Vaticanis D. B. de Haneberg anno 1870 edidit addiditque versionem latinam, quam Achelis passim correctam Constitutionibus eccl. aeg. et locis Constitutionum apostolorum parallelis adpositis in libro supra p. XXIV laudato a. 1891 repetiit. Versionem germanicam adhibitis duobus aliis codicibus, qui Berolini asservantur et Vaticanis haud paulo superiores sunt, imprimis ordinem scripturae rectius tradunt, cum in illis codicibus pars canonis XXXVIII maior in canonem XXX irrepisset, Guil. Riedel publicavit in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 193—230.

Summa scripturae fere eadem est ac Constitutionum eccl. aeg. Modo Canones sententias partim amplificatas, partim decurtatas exhibent, nonnullas omittunt, plures addunt, haud paucas aliter disponunt. Rationem inter duas scripturas intercedentem haec capitum synopsis illustret. Canones Hippolyti secundum editionem Hanebergianam designantur, pluribus etiam versus editionis Achelisianae adnotantur.

Constitutiones aeg.

Canones Hippolyti

—	De fide	I
I	Ordinatio episcopi	II—III
II	Ordinatio presbyteri	IV
III	Ordinatio diaconi	V
IV	De confessoribus	VI
V	De lectore	VII, 1

Constitutiones aeg.		Canones Hippolyti
VI	De subdiacono	VII, 2
VII	De viduis	—
VIII	De virginibus	—
IX	De donis sanationum	VIII, 1
—	De sacerdote, cuius uxor peperit	VIII, 2
—	De presbyteris in aliam ecclesiam migrantibus et de viduis hono- randis	IX
X—XI	De proselytis probandis	X—XV
—	De concubinario aliam mulierem ducente	XVI
—	Feminae honestae quomodo gerere se debeant	XVII, 1 (n. 81—90)
XII	De tempore catechumenatus	XVII, 2 (91)
XIII, 1	Catechumeni soli orent	XVII, 3 (92)
—	De mulieribus gravidis et puerperis	XVII, 4 (93—96)
XIII, 2	Mulieres solae orent	XVII, 5 (97)
XIII, 3—4	De osculo	—
XIII, 5	De mulieribus velandis	XVII, 7 (98)
XIV, 1	Catecheta imponat catechumenis manus	XVII, 6 (99)
—	De obstetricibus (non: puerperis, cf. Riedel)	XVIII
XIV, 2—3	De catechumenis martyribus	XIX, 1
XV—XVI	Ritus baptismi	XIX, 2—15
—	De ieiunio baptizandorum	XIX, 16
—	De catechumenis congregandis	XIX, 17
XVII	De ieiunio	XXXII, 1
—	De diebus ieiunii	XX, 1
XVIII, 1	Gratiarum actio ante esum	—
XVIII, 2	Panis exorcismi	XX, 2
XIX	Catechumeni ne cum fidelibus edant	XXXIII, 2 (172)
XX—XXI	De modestia in epulis observanda	XXXIII, 3—XXXV, 1
XXII	De cena viduarum	XXXV, 2
XXIII	De oblatione primitiarum ac bene- dictione	XXXVI, 1—2
XXIV	Fructus benedicendi	XXXVI, 3
XXV	De ieiunio paschali	XXII
XXVI	Diaconi episcopo ministrent	XXIV, 1

Constitutiones aeg.		Canones Hippolyti
XXVII	De precibus matutinis et ecclesia frequentanda	—
XXVIII	De eucharistia ante alios cibos su- menda	XXVIII
XXIX	De eucharistia diligenter custodi- enda	XXIX, 1
XXX, 1—2	De calice non effundendo	—
XXX, 3—4	De congregatione fidelium cotidiana	XXI
XXXI	De coemeteriis	XXIV, 2—XXV, 1
XXXII, 1—34	De horis orandi	XXV, 2—XXVII, XXIX, 3
XXXII, 35—38	Admonitio	XXIII
—	De loco sancto et psalmodia cleri- corum	XXIX, 2
—	De catechumenis	XXX
—	De communione per diaconum dis- tribuenda	XXXI
—	De oblationibus distribuendis	XXXII, 2
—	De commemoratione pro defunctis	XXXIII, 1
—	De vestimentis clericorum in sacro ministerio adhibendis	XXXVII
—	De vigiliis nocte resurrectionis agen- dis et de eis, quae Christianus facere debet et inprimis is, qui perfectus esse studet	XXXVIII

Scripturae ergo parte priore eundem ordinem tenent; parte posteriore autem, post canonem XIX vel caput XVI, valde inter se discedunt. Ordo Constitutionum aegyptiacarum, quem etiam Testamentum Domini nostri habet, haud dubie prior est. Itaque Achelis, Canones Hippolyto Romano adiudicans eosque turbatos et additamentis auctos ad nos pervenisse censens, scripturam in ordinem Constitutionum redegit et plures particulas delevit. Revera editio princeps, ut iam dixi, particulam loco inepto exhibet. Sed hoc vitium non tantum est, ut partem scripturae posteriorem totam disturbatam esse putemus, et editio Riedeliana, quae eo caret, satis clare docet, ordinem Canonum non ad traditionem iniquam, sed ad arbitrium auctoris scripturae referendum esse. Et si res ita se habet, Canones Constitutionibus posteriores neque Hippolyto Romano attribuendi sunt.

Cum de Canonibus Hippolyti ante paucos annos in libro *Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften* 1901 p. 213—91 uberius egerim, non amplius de eis disputabo. Modo pauca addenda sunt.

Canones nobis traditos a Constitutionibus dependere, nuperime, ut iam supra p. XIII commemoravi, etiam Harnack agnovit. Cum autem Hippolytus Canones scripsisse ei videatur, formam scripturae diversam olim exstitisse eamque fontem libri VIII Constitutionum apostolorum esse contendit. Cui sententiae equidem assentiri nequeo. Non est, quod Hippolytum eiusmodi scripturam confecisse censemus, neque scriptura fortasse ei attribuenda tam diversa a libro tradito habenda est, ut fons libri VIII Constitutionum apostolorum putari possit, qui, cum parte priore de ordinibus agente a textu Canonum haud mediocriter divergat, parte posteriore fere nihil cum eo commune habeat, aegerrime inter duas Canonum formas, deperditam et vulgatam, statui potest. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1905 p. 293 sq.

Riedel in *Theologische Studien und Kritiken* 1903 p. 338—42 Canones plures sententias cum libro de virginitate sub nomine Athanasii tradito communes habere demonstravit. Loci vero non eiusmodi sunt, ut dici possit, ultra scriptura prior sit.

V.

DIDASCALIA APOSTOLORUM ARABICA.

Praeter Didascaliam apostolorum saeculo III compositam apud Orientales liber circumfertur, qui eodem quidem titulo inscribitur, neque vero plane eandem summam habet, non Didascaliam, sed potius Constitutiones apostolorum seu editionem illius scripturae alteram reddens. Liber duabus versionibus nobis traditur, arabica et aethiopica, hac saltem maior pars. Cum autem versio aethiopica ex arabica fluxerit, scriptura simpliciter Didascalia arabica nominari potest.

Versionem aethiopicam edidit Londini a. 1834 Th. Pell Platt in libro *The Ethiopic Didascalia; or, The Ethiopic Version of the Apostolical Constitutions, received in the Church of Abyssinia*, adhibito codice, qui Hierosolymis inventus est ac nunc in bibliotheca Societatis bibliorum britannicae et externae Londini asser-

vatur. Editio autem scripturam non integram praebet. Codex, e quo fluxit, mutilus est, in capite XXII vel in verbis Constitutionum IV, 13 prioribus desinens. Detrimentum dolendum est, cum versio aethiopica rectius quam altera ordinem scripturae servavit. Attamen non maioris est momenti. Versio enim, ut Lagarde uno loco sagaciter perspexit et inde quoque apparet, quod Aethiopes in universum litteras ab Arabibus acceperunt similiter ac hi a Coptitis,¹ non e textu graeco, sed e versione arabica perfecta est. Quae cum ita sint, de scriptura hic non uberius est disputandum. Remitto lectorem ad editionem, quae praeter textum aethiopicum etiam versionem anglicam praebet, et ad librum meum *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 207—215, ubi praefationem, titulos capitum et fragmentum capitis VI vel C. A. II, 26 in linguam germanicam transtuli et plura de indole versionis disserui.

Didascalia arabica hucusque non est edita, excepta parte praefationis vel prologo Constitutionibus ipsis praemisso et capite primo Constitutionum, quod fragmentum Pell Platt editioni Didascaliae aethiopicae p. XIII adiunxit. Versionibus autem praefatio proprie dicta iam olim vulgata fuit. Saeculo XVIII Whiston eam latine, Grabe anglice publicavit.² Quos saeculo XIX secutus est Guil. Bickell³ eam germanice tradens. Equidem versionem germanicam non solum praefationis totius vel praefationis et Constitutionum I, 1—4, sed etiam capitum additiorum, quam Dr. Socin benignissime mihi paravit, in libro de Constitutionibus p. 217—236 communicavi.

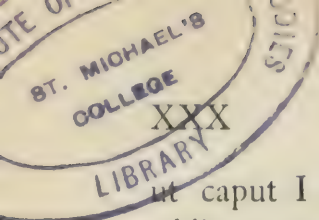
In codicibus olim cognitis⁴ scriptura dividitur in capita XXXIX et Constitutiones apostolorum I—VI tantum amplectitur, neque vero hos libros integros tradit neque eorum ordinem servat. Praeter plures particulas minores omittit partem libri VI maiorem, sc. c. 6, 8—30, 1. Altera ex parte praemittit praefationem eique adiungit inscriptionem et capita quatuor priora Constitutionum, ita

¹ Per errorem in libro de Constitutionibus apost. 1891 p. 213 sq. litteris copticis secundum locum attribui, non primum.

² Whiston, *Essay on the Apostolical Constitutions* 1711 vel *Primitive Christianity reviv'd* tom. III. Grabe, *Essay upon Two Arabick Manuscripts* 1711.

³ *Geschichte des Kirchenrechts* 1843 I, 162—164.

⁴ Cf. *Analecta Antenicana* ed. Bunsen 1854 II, 36; Lagarde, *Reliquiae iuris eccles. ant. gr.* 1856 p. IV not. 3; Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 16. *Römische Quartalschrift* XIV (1900), 13.

ut caput I Didascaliae capite V libri I Constitutionum incipiat, additque sex capita, quae in hoc opere non leguntur.

Ordo in codicibus ipse diversus est. Capita I—XI = Constitutionum libri I—II in omnibus eadem sunt; inde a capite XII autem codices inter se divergunt, et tres formae discerni possunt. Formam, quae codicibus plurimis repraesentatur et vulgata dici potest, descripsi in libro commemorato p. 222—24. Altera forma traditur encyclopaedia theologica, quam sub titulo: *Lampas tenebrarum*, Abû l'Barakat saeculo XIV confecit quamque Riedel in libro laudato p. 28—32 delineavit, et exemplari, quod Vanslebius in manibus habuit et in libro *Histoire de l'église d'Alexandrie* 1677 descripsit.¹ De tertia forma certiores fimus notis, quae in encyclopaedia modo laudata vel in codice Berolinensi eam tradente singulis capitibus primo loco additae sunt, cum notae sequentes formam vulgatam designent, quasque Riedel l. c. communicavit.

Cum exemplar Vanslebianum ordinem Constitutionum non libro II absoluto relinquat, ut forma vulgata, sed etiam in parte libri III priore teneat, versio aethiopica, filia Didascaliae arabicae, praeterea in parte libri IV nobis tradita Constitutiones sequatur, iam olim colligi potuit, ordinem huius operis ab auctore Didascaliae servatum, postea autem et quidem identidem mutatum fuisse. Quod revera ita esse nunc plane liquet. A. Baumstark enim nuperrime in Museo Borgiano codicem — K IV 24 — invenit, in quo Didascalia prorsus ordinem Constitutionum tenet, nisi quod in capita, non in libros dividitur, eumque in ephemeride: *Oriens christianus* III (1903), 201—8, descripsit.

Scriptura codicis Borgiani etiam amplius a reliquis libris differt. Constitutionum libros I—VI integros reddit, cum hi, saltem recensio vulgata, cuius notitia accuratior mihi praesto est, libros III et V—VI valde decurtatos exhibeant; deinde etiam librum VII duobus capitibus (47 et 48) exceptis tradit; denique Constitutionibus nihil addit nisi praefationem, capitibus sex ergo supra commemoratis caret. Capita scripturae XLIV sunt. Capita I—XXXIV Constitutiones I—VI reddunt et eundem ambitum habent, quem capita librorum reliquorum consentanea, quotquot ad nos pervererunt; in his libris enim duo capita scripturae Borgianae desunt,

¹ Descriptionem Guil. Bickell, *Geschichte des Kirchenrechts* I, 160 sq., repetiit.

scilicet caput XXXII, quod inscribitur: Quod diabolus malus in ecclesia christiana haereses produxit, sicut olim in Israel fecit (= C. A. VI c. 6, 8—c. 10), atque caput XXXIII: De recta confessione secundum fidem in sanctam trinitatem praedicatam a nobis, apostolis veritatis (= C. A. VI c. 11—c. 30, 1). Quibus capitibus lacuna magna impletur, quam in reliquis libris esse supra commemoravi.

Codex Borgianus etiam amplius nos de scriptura erudit. Ut subscriptio ei addita dicit, Abû Ishaq Didascaliam anno martyrum 1011 = anno Chr. 1295 e Coptico transtulit. Cf. Baumstark l. c. p. 202. Versio arabica igitur satis recens est. Quando autem versio coptica, eius fons, exorta est? Certe non ante saeculum V, cum scriptura haud dubie in Constitutionibus apostolorum circa annum 400 compositis nitatur, libros I—VII earum reddens. Baumstark l. c. p. 207 sq. quidem contendit, scripturam vel eius textum graecum non a Constitutionibus dependere, sed e contrario hoc opus illa scriptura cum alia librum VIII Constitutionum repraesentante conglutinata exstitisse, nimis iuste autem ea neglexit, quae Constitutiones ipsae de origine sua manifestant. Cf. quae de hac quaestione disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 233—48.

Si versio codicis Borgiani apud Arabes unica est, scriptura brevi transformabatur. Recensio vulgata iam codice Parisino 251 anno 1353 exarato traditur. Abû l'Barakat, cuius encyclopaedia aliam formam continet, anno 1363 nonagenarius mortuus est. Cum autem hae scripturae spatio temporis tam exiguo ab illa versione remotae sint, quaerere licet, num ab ea dependeant an ad aliam versionem Didascaliae copticae arabicam referendae sint. Viri linguae arabicae periti de hac re iudicent.

Capita VI additicia in diversis recensionibus scripturae locis diversis leguntur. Capita quinque, quae ubique inter se coniuncta sunt, in forma vulgata sunt XXXV—XXXIX, extremum ergo locum obtinent; in encyclopaedia laudata sunt XXVII—XXXI, item etiam apud Vanslebium vel potius, cum pro XXVII sine dubio false habeat XXV, XXVI et XXIX omittat, in eius exemplari restituto; in exemplari, quod in notis encyclopaediae adiectis delineatur, si numeros sub finem scripturae manifeste saepius falsos recte corrigo, XXXIII—XXXVII. Caput sextum, quod inscribitur: De episcopis, in Vulgata habet locum XXIII, in encyclopaedia et apud Vanslebium

locum XVI, in utraque recensione inter Constitutiones III, 14—15 et IV, 5 positum. Cum ergo hoc caput, si auctoris scripturae esset, in versione aethiopica Constitutiones I—IV, 13, 1 amplectente esset exspectandum et reliqua capita tam diversos locos habeant, iam olim suspicari licebat, ea a posteriore scripturae addita fuisse. Nunc codex Borgianus rem profecto ita se habere testatur.

Capita quinque etiam in Testamento Domini nostri nuper edito leguntur, et quidem I, 19—23 quatuor priora, I, 28 quintum. cumque in hac scriptura locum consentaneum habeant, in Didascalia autem manifeste speciem additamenti prae se ferant, Testamentum eorum fontem esse colligere licet. Altera ex parte vero auctor Testamenti ea fortasse iam in aliqua scriptura nobis incognita invenit.

Particulas Didascaliae arabicae proprias iam in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 217 sqq. germanice versas edidi, modo non omnes integras. Cum caput de episcopis (c. 23 Vulg.) excerptum sit capitis de ieiunio episcopi (c. 38 Vulg.), eius textum non separatim communicavi, sed in huius textu signis indicavi, in quantum illud in eo contineatur. Capitis de ecclesia (c. 35) summam principalem tantum describere potui. Interea Dr. Dannecker non solum hoc caput integrum, sed etiam reliqua accuratius interpretatus est. Itaque particulae etiam in hoc opere recipiendae esse videntur. Exhibeo versionem latinam castigatam iuxta versionem germanicam, quam Dannecker instituit et benignissime mihi commodavit. Versio nititur in codice Parisino 251 iam commemorato exceptis tribus locis, praef. v. 3 (cf. comment.); c. 36, 18, ubi pro Imperativo: illumina etc., liber false habet Perfectum: illuminasti etc.; c. 37, 1, ubi tempori cubitum eundi substituit diem. Lectiones aliorum codicum variantes mihi non exscribendae esse videbantur. Uncinis () verba includo ad textum illustrandum addita.

Praefatio scripturae v. 3 unum vocabulum exhibet, quod varie traditum diverso modo explicabatur. Reperi lectionem codicis Borgiani, vocem *φιλόπονοι* testantem, quam Dr. Dannecker mihi proposuit, et scripsi: officiosi. Locum retractans dubito, num auctor ita scripserit. Inter psaltas et ostiarios officiosi aegre locum obtinent. Lectio codicis mesopotamici in commentario laudata, vocem *φιλοπόνως* reddens ut videtur, praeferenda esse videtur.

VI.

CAPITULA XXX E CONSTITUTIONIBUS EXCERPTA.

Hanc scripturam e nostris Constitutionibus derivatam esse vix est dubium. Capitula fere omnia ad eas referri possunt; multa verbotenus ex eis desumpta sunt; pluribus nonnisi inscriptiones capitum Constitutionum repetuntur, quae certe non auctoris operis, sed cuiusdam posterioris sunt. Duo vel tria tantum difficultatem praebent, quae autem solvi potest. Similitudo inter ecclesiam et navem intercedens, quae c. 1 traditur, ab ea quidem divergit, quam Constitutiones II, 57 exhibent, legitur autem in codice Vindobonensi, in quo Constitutionibus tanquam prologus praemittuntur, quae de illa re in Clementis epistula ad Iacobum c. 14 dicta sunt; atque auctorem Capitulorum librum illi codici propinquum adhibuisse, etiam inde elucet, quod c. 6 ea scribit, quae cum eis consentiunt, quae ille codex atque Petropolitanus ei similis, nec vero reliqui tanquam inscriptionem ad C. A. II, 14 tradunt. Quae c. 8 de ordinibus exponuntur, sane ab eis differunt, quae C. A. II, 26 leguntur. Constitutiones autem cum illo loco satis cum Didascalia consentiant, certe sententiam antiquiorem exhibent, atque vix dubium est, auctorem Capitulorum locum Constitutionum utpote suae aetati minus congruum mutasse, nisi forte eum iam ab aliquo scholiasta mutatum legerit. Quae c. 17 leguntur, aegre ad C. A. III, 17 referri possunt, ubi baptismus symbolice explicatur et aqua comparatur cum sepulcro, descensio in aquam cum morte, ascensio cum resurrectione Christi, atque ad C. A. VIII, 47, 50 vel ad canonem apost. 50, ubi tres mersiones expresse commemorantur. De cetero sententia capituli, submersionem triplicem cum duobus vitae Christi casibus conferens, adeo absona est, ut minime auctori alicuius operis diligenti, sed potius compilatori vel excerptori alicui negligenti attribuenda sit. Itaque non est, quod Capitula e forma Constitutionum a tradita diversa vel ea antiquiore fluxisse censemus. Pitra in opere infra laudando de eiusmodi fonte locutus est, argumenta vero non protulit.

Quo tempore scriptura confecta sit, accurate definiri nequit. Id solum dici potest, eam aliquamdiu post Constitutiones exortam

esse, cum iam capita huius operis cognita habeat, et ante saeculum XI, quo libris manuscriptis traditur.

Dividitur scriptura in tres partes, quarum prima (c. 1—13) de episcopis agit, secunda (c. 14—27) de constitutione ecclesiastica, tertia (c. 28—30) de oblationibus.

Primus capitula edidit quinque codicibus adhibitis Pitra in tomo priore Historiae et Monum. iuris eccl. Graec. p. 96—101. Munere autem minus diligenter functus est. Ne ordinem capitulorum quidem recte exhibuit, sed uno codice neque praestantiore nisus capitulum XIV primo loco posuit et capitulum I sine ullius codicis auctoritate loco illius.

Mihi scriptura septem libris manuscriptis innotuit. Codices, quorum plures iam describendi erant, hi sunt:

1. Vindobonensis hist. gr. 7 fol. 13—14 (= v).
2. Vallicellanus F 10 f. 22 (= a).
3. Barberinus III, 42 f. 145 (= b).
4. Barberinus IV, 58 f. 5^r duo capitula exhibens, scilicet XXVIII et XXX (= d).
5. Vaticanus 1980 f. 17. Non scripturam totam continet, sed omittit capitula VI, VII, IX, X, XIV—XVI, XXI—XXV (= e).
6. Florentinus seu Laurentianus plut. X, 1, chartaceus, forma IV, saec. XIV, foliorum 214, f. 1 capitula I—XXVII et inscriptionem partis tertiae exhibens (= f). Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. medic. Laur. I, 467.
7. Mediolanensis vel Ambrosianus G 57 superior, membranaeus, forma IV, saec. XII, fol. 38—39 scripturam ita tradens, ut capitulum XIV primum, capitulum I secundum, capitulum II tertium locum etc. obtineat (= m).

Palma codicibus duobus prioribus attribuenda est. Itaque eos maxime secutus sum. Editionem principem signavi P.

Textum sine notis criticis iam edidi atque scripturam illustravi in *Compte rendu du troisième Congrès scientifique international des Catholiques* 1895 II, 199—209.

VII.

CANONES APOSTOLORUM
SYNODO ANTIOCHENAE ADSRIPTI.

Huius scripturae summam iam Turrianus in libro Pro canonicibus apostolorum I c. 25 a. 1573 publicavit, scilicet titulum et canones IV et V graece, reliqua in compendium redacta latine. Idem canones ab apostolis profectos esse censuit, eique assensi sunt Baronius Ann. 102, 19—20, Binius, Concilia generalia I, 18. Natalis Alexander autem, In hist. eccles. saec. I dissert. XIX, canones apocryphos et plane suppositicios esse probavit, et quamquam nonnulla argumenta attulit, quae minoris momenti sunt, in universum sententiam suam ita firmavit, ut eam plurimi sequerentur. Pauci tantum postea authenticam scripturae defenderunt, nuper Pitra.

Scriptura ipsa prologo ad synodum apostolorum Antiochiae factam se refert, et inscriptio eam a Pamphilo presbytero in bibliotheca Origenis inventam esse dicit. Neutrum vero fide dignum est. Neque S. Scriptura de synodo apostolorum Antiochiae celebrata loquitur, neque Origenes decretorum synodi mentionem facit. Auctor insuper ipse nimis se fide privavit. Scriptura ita e diversis S. Scripturae locis et terminis posterioris aetatis consarcinata est, ut nequaquam apostolis vel aequali apostolorum adiudicari possit. Pluribus locis praeterea tam prope ad Didascaliam vel Constitutiones apostolorum accedit, ut auctor hos libros legisse censendus sit. Clausula vel canone X diserte etiam Canones apostolorum commemorantur, qui Constitutiones terminant. Quae clausula quidem in editionibus prioribus deest; omnibus autem codicibus tradita haud dubie pars scripturae habenda est. Canone IV auctor cultum imaginum respicit et vocabulo *θεανδρικὸς* utitur, quod in litteris christianis ante saeculum V non inveniri videtur. Quae cum ita sint, scriptura vix saeculo V prior est. Innocentius I (401—17) eam nondum cognitam habuit, ut Harnack¹ censuit, cui P. Lejay adstipulatus est.² Scripsit quidem Alexandro episcopo

¹ *Die Mission und Ausbreitung des Christentums* 1902 p. 58.

² *Revue de clergé français* 1903 Oct. p. 343—355.

Antiocheno, ecclesiam Antiochenam praerogativam suam non tam pro civitatis magnificentia nactam esse, quam quod prima primi apostoli sedes esse monstraretur, ubi et nomen accepisset religio christiana et quae conventum apostolorum apud se fieri celeberrimum meruisset (Harduinus, Acta concil. I, 1012), haud dubie autem conventum apostolorum Gal. 2, 11—21 commemoratum in mente habuit. Etiam minus recte F. Nau¹ Origenem scripturam legisse opinatus est. De conventu apostolorum Hierosolymitano loquens doctor Alexandrinus C. Cels. VIII, 29 quidem de presbyteris Antiochiae in unum congregatis dicit; attamen his verbis, Act. 15, 22 liberius interpretans, haud dubie viros designat, qui apostolos de praeceptis iudaicis interrogaturi Antiochia Hierosolyma profecti sunt. Primus scripturae testis est Gregorius episcopus Pisinuntensium in synodo Nicaena II a. 787 canonem IV his verbis laudans: *Ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνόδῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἴρηται, τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς τὰ εἰδῶλα τοὺς σωζομένους, ἀλλ' ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικὴν ἀχραντον στήλην τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* (Harduinus l. c. IV, 48; Mansi XII, 1018). Itaque scriptura annis 500—750 composita esse videtur. Canonem IV respicientes vix errabimus eam ad iconoclasmum priorem vel ad annos 726—775 referentes. Canonem I autem cum loco S. Scripturae consentaneo diligentius comparantes fortasse perspicimus, quae occasio auctori fuerit figmenti ad synodum Antiochenam referendi. Cum Lucas Act. 11, 26 scribat: *Ἐγένετο δὲ αὐτοῦς (Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον) ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς*, falsator verba de synodo apostolorum interpretatus esse videtur.

Locus scripturae vix definiri potest. Attamen ea in Syria (Harnack) vel in Palaestina (Lejay) compositam fuisse conicere licet.

Scripturam totam primus Bickell anno 1843 in tomo priore Historiae iuris eccl. p. 138—143 codice Monacensi 380 adhibito typis expressit. Accuratiorem ex eodem codice eam edidit Lagarde in Reliquiis iuris eccles. antiqu. gr. 1856 p. 18—20. Tertiam editionem Pitra a. 1864 in tomo priore Historiae et Monum.

¹ *Bulletin critique* 1904 p. 435—438.

iuris eccl. Graecorum p. 88—95 paravit. Inspexit quidem duos alios codices, scilicet Vallicellanum F 10 et Laurentianum plut. X, 1; sed libris manuscriptis parum fidei habuit atque nimium de suo ingenio dedit. Adhuc codicem Coislisianum 211 tanquam scripturam tradentem laudat. Cum autem neque unam lectionem ex eo distincte alleget, librum non legisse videtur. Harnack (l. c. p. 54 sq.) nuperrime textum Bickellianum repetiit.

Mihi quoque tres illi codices praesto erant. Signo Vallicellanum a, Florentinum vel Laurentianum f, Monacensem m.

VIII.

LEX CANONICA SANCTORUM APOSTOLORUM.

Haec scriptura Constitutionibus apostolorum mihi adiungenda esse videtur, quia similiter atque hae ab apostolis se profectam esse profitetur et uno codice huic operi inserta traditur.

Primus I. Guil. Bickell in tomo priore Historiae iuris ecclesiastici (1843) p. 133—137 e codice Vindobonensi eam publicavit. Textum editionis principis fere intactum Lagarde repetiit in Reliquiis iuris eccles. antiquissimis gr. 1856 p. 36—37; modo in canone I emendavit *διακαινήσιμον*, cum codex legat *διακαινισήμιον*, et formam aliquot verborum mutavit. Tertiam editionem instituit Pitra in tomo priore Historiae et Monum. iuris eccles. Graecorum p. 100—109. Duos quidem alios codices adhibuit, textum autem non accuratiorem reddidit. Itaque scripturam denuo edens operam non perdere mihi visus sum.

Respiciens scripturam vocabulo *ἀνάθεμα* vim excommunicationis attribuere, qua synodi saeculi IV id usurpant, Bickell (l. c. p. 100) eam hoc saeculo non priorem, ceteroquin antiquam esse censuit. Pitra (l. c. p. 107) canonem I non antiquiorem esse quam Typicum S. Sabae († 532) putat. At errasse videtur. Textus huius scripturae nuper editus (*Byzantinische Zeitschrift* III, 168—170) sententia illi canoni propinqua caret. Ceteroquin ille canon ipse prodit, scripturam non ante saeculum V exortam esse. Saeculo IV

quidem exeunte iam dies hebdomadam sanctae et paschalis feriae habebantur. Lex anni 392 decernit: Actus omnes, seu publici sunt seu privati, diebus quindecim paschalibus conquiescant. Similiter lex anni 389. Cf. Codex Iustin. III, 12, 8. 9. Brevi post Constitutiones apostolorum VIII, 33, 3 praecipunt, ut servi per hebdomadam sanctam totam atque sequentem feriantur. Quod canon I igitur praecipit, id saeculo IV exeunti et saeculo V ineunti non plane alienum erat. Poena autem, quam transgressoribus legis minatur, canon tempus posterius indicat. Idem etiam sermo scripturae prodere videtur. Cf. canones X, XIII, XVII. Quamdiu vero postea scriptura confecta sit, vix statui potest. Etiam synodus Trullana 692 c. 66 praecepit, ut per hebdomadam paschalem totam Christiani festum celebrarent. Si scriptura *περὶ ἑξαγγελιῶν*, quam A. Mai in Spicilegio Romano a. 1840 t. III p. XVI—XX e codice Vaticano publicavit, recte a Sophronio Hierosolymitano († 638) composita fuisse traditur, hic pater eam legit. Aequae enim ac Constitutiones et Canones apostolorum scripturam illam, canones 3, 4, 12, 11, 15, 17, 16, 18 proferens, in usum suum vertit. Quatuor canones, sc. 3, 5, 7, 13, etiam in Epitimiis Ioanni Chrysostomo adscriptis leguntur, quae Pitra edidit in Spicilegio Solesmensi IV, 461—464.

Ad textum recensendum duo codices antiqui mihi praesto erant, scilicet:

1. Vindobonensis hist. gr. 7 iam cognitus, qui scripturam fol. 13 ante Capitula XXX exhibet (= v);

2. Petropolitanus 254 idemque notus, qui scripturam capiti ultimo Constitutionum adiungit vel Canonibus apostolorum praemittit (= p).

Libri in universum plane consentiunt. Modo Petropolitanus canonem XIV pro septimo habet, septimum pro octavo ac deinceps similiter usque ad canonem XV. Qui ordo rectior sit, aegre definiri potest. Sequor codicem Vindobonensem, quem et editores priores secuti sunt.

Pitra etiam codicem Ottobonianum 160 adhibuit. Mihi huius libri lectiones nec respiciendae nec exscribendae esse videntur. Codex enim scripturae paraphrasin et commentarium praebet; ad textum autem restituendum nihil confert. Pitra semel (can. I)

eius lectionem (Θείκωε) lectioni ceterorum codicum (Θετικωε) praetulit, ac certe erravit. Ut autem lector imaginem scripturae accipiat, ex apographo photographico, quod Dr. I. O. Braun benignissime mihi confecit, in commentario tres vel quatuor canones priores transcribo, canonibus III et IV in libro Ottoboniano in unum conflatis.

IX.

SANCTORUM APOSTOLORUM POENAE PRO LAPSIS.

Hic libellus inscriptione apostolis attribuitur. Canone XI auctor insuper se Constitutiones vel Canones apostolorum imitatum esse prodit. Tota autem scriptura, ut commentarius docet, e decretis synodi Ancyranae ac Basilii et Canonibus apostolorum compilata est. Itaque non ante saeculum V est exorta. Accuratius eius tempus definiri nequit.

Traditur scriptura codice Vaticano 828 iam (p. XVIII) memorato fol. 346. Pitra, qui eam in Iuris eccles. Graec. historia et monumentis I, 105—107 publicavit, eam etiam codice Ottoboniano 160 servari dicit, et ex hoc libro canonem depromptum esse aliquis censere possit, qui apud editorem principem tertium locum obtinet et in codice altero deest. Equidem eam in codice illo tempore brevi, quo librum inspicere potui, frustra quaesivi. Pitra ipse alium codicem ac Vaticanum se non adhibuisse prodit ne unam quidem lectionem variam exhibens. Canon ille per aliquem errorem fortasse in scriptura insertus est. Ego libellum denuo edens codicem Vaticanum solum sequor, quem benignissime pro me contulit Dr. Merkle. Numeri canonum in codice desunt.

X.

SACRAMENTARIUM SERAPIONIS.

Scripturam, quam latine hoc nomine designo, graece *εὐχολόγιον* inscribo, primus a. 1894 A. Dmitrijewsky in ephemeride Academiae ecclesiasticae Kiioviensis, quae inscribitur *Trudy*, edidit, eiusque textum eodem anno A. Paulov in *Χρονικά Βυζαντινά* I 207—213 repetiit. Cf. *Byzantinische Zeitschrift* IV (1895), 193. Brevi post G. Wobbermin in monte Atheniensi, in bibliotheca claustris, cui nomen est Lawra, in codicem signatum numero 149 et exaratum saeculo XI incidit, qui scripturam fol. 7^v—24^v tradit, cumque illae editiones eum effugissent, ipse eam primus invenire sibi visus est. Publicavit eam a. 1898 in *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* edd. O. v. Gebhardt et A. Harnack XVII (nova series t. II) fasc. 3^b. Deinde F. E. Brightman descriptionem particulae codicis photographica nactus est et textum aliquot locis emendatum denuo edidit in *The Journal of Theological Studies* I (1900) 88—113; 247—77. Brightman scripturam etiam diligentissime et amplissime illustravit. Praeterea de ea elucidanda P. Drews in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XX (1900), 291—328; 416—41 optime meritus est. I. Wordsworth scripturam anno 1899 in sermonem anglicum translatum edidit sub titulo: *Bishop Serapion Prayer-Book*. L. Duchesne in tertia editione libri *Origines du culte chrétien* (1902) eam breviter descripsit, pauca de ea disseruit atque orationem primam vel secundum dispositionem nostram decimam tertiam in linguam gallicam vertit (p. 75—79). A. Baumstark orationem illam seu Anaphoram sagaciter inquirens invenire sibi visus est, eam a Serapione valde transformatam fuisse et antea hanc fere formam habuisse: exordium vel versum 1 gratiarum actionem secutam esse pro creatione ac redemptione eique desinenti in verbis *ὁ πᾶσιν καταλασσόμενος κτλ.* v. 5 verbis *δι' οὗ* adiunctam fuisse sectionem *σοὶ προσηνέγκαμεν — ἀναίμακτον* v. 11^b, deinde successisse v. 13^b (*καὶ παρακαλοῦμεν κτλ.*), 16^b—19^a (*ἐλεηθῆτω ὁ λαὸς — τῷ λαῷ τούτῳ*), 6—11^a (*. . τῆς σῆς μεταλήψεως*), 15^a (*. . ἀληθείας*), 12^b (*ὅτι ὁ κύριος κτλ.*), 14^b (*. . λαβὼν <δὲ> ποτήριον — ἁμαρτημάτων*) adiunctis his verbis Liturgiae S. Marci: *τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὁσάκις γὰρ ἔαν*

ἑσθήητε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνητε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἔμὸν θάνατον καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω, 13ⁿ (. . παρακαλοῦμεν), 15^b (καὶ ποιήσον κτλ.). Cf. Röm. *Quartalschrift* 1904 p. 123—42.

Scriptura cum Constitutionibus apostolorum, quas una cum scripturis propinquis et aliquot aliis pseudoapostolicis denuo edere mihi propositum est, nequaquam cohaeret (neque earum fons est neque ab eis vel a Didascalia dependet) neque originem apostolicam prae se fert. Altera ex parte aequae ac libri VII et VIII Constitutionum de liturgia, baptismo et ordinibus sacris veteris ecclesiae copiosissime nos erudit, aetate Constitutiones etiam paulo superat, cumque libri, quibus hucusque vulgata est, haud paucis lectoribus aegre praesto sint, mihi in hoc tomo quoque recipienda esse videbatur.

Scriptura e triginta orationibus constat, quarum duodeviginti (in editione I—XVIII) liturgiam seu missam, septem baptismum et confirmationem (XIX—XXV), tres ordines sacros (XXVI—XXVIII), duae oleum aegrotorum (XXIX) atque sepulturam (XXX) spectant. Adiuncta est in codice epistula dogmatica, de patre et filio agens. Wobbermin eam quoque edidit; ego eam ad propositum meum non pertinentem praetermitto.

Orationes in codice non ordinem consentaneum obtinent. Preces missae imprimis disiunctae sunt. Pars liturgiae secunda, incipiens a Praefatione, in initio scripturae (num. I—VI) legitur, pars prima (n. XIX—XXX) in fine, addita autem huic parti vel ultimae orationi rubrica: *πᾶσαι αὐταὶ εὐχαὶ ἐπιτελοῦνται πρὸ τῆς εὐχῆς προσφόρου*. Orationes huius partis insuper saepe ordine recto carent, ut numeri uncinis inclusi ostendunt, quos numeris versionis latinae addo. Attamen singulae orationes in universum saltem in locum ipsis convenientem redigi possunt. Sequor ordinem, quem Brightman restituit, a quo etiam Drews parum divergit.

Oratio oblationis vel Praefatio (n. XIII) inscriptione ad Serapionem refertur. Post orationes ordinationum vel ante orationem in unctionem baptizandorum (XXII) codex exhibet: *Προσευχ. σαραπίωνος ἐπισκόπου θμουσέως* (l. *θμουέως*). Vocabulum primum, ut Brightman ostendit, legendum est *προσευχαί*, non *προσευχή*, ut Wobbermin putavit. Hac nota ergo plures orationes Serapioni episcopo Thmuensi attribuuntur, aut omnes sequentes (num. XV—XXX secundum ordinem codicis) aut series proxima (n. XV—XVIII).

Fortasse tota collectio ad eum referenda est. Utut autem haec res se habet, orationes certe aetati Serapionis vel saeculo IV medio adiudicandae sunt; Serapion enim in scriptura nominatus haud dubie est amicus S. Antonii et S. Athanasii, cui hic plures epistulas et libellum De morte Aarii scripsit. Altera ex parte Serapion non proprie auctor orationum, saltem non omnium, habendus est. Praefatio, quae expresse ei attribuitur, certe iam ante eum existebat, quare ipse eam in formam paulo mutatam tantum redegisse censi potest. Idem de pluribus sane aliis orationibus dicendum est.

Codex Atheniensis scripturam non sine vitiis tradit. Litteras, syllabas et verba deficientia in textu uncinis < > inclusa addidi. Lectiones falsas notabiliores in commentario critico exscripsi. De manifestis mendis autem orthographicis ratio non reddenda esse videbatur.

Sigla sunt: A = codex, B = Brightman, W = Wobbermin.

XI.

CANONES APOSTOLORUM ECCLESIASTICI.

Scripturam, quae sub hoc titulo codice Vindobonensi hist. graec. 7 traditur atque germanice vulgo *Apostolische Kirchenordnung* appellatur, cum origenem apostolicam sibi usurpet et Constitutionibus apostolorum quodam modo similis sit, in hoc volumine exspectare licet. Nolui autem eam denuo edere, quoniam omnibus satis praesto est. Typis enim eam expresserunt non solum Guil. Bickell¹, P. de Lagarde², Pitra³, A. Hilgenfeld⁴, sed etiam plures ex editoribus Doctrinae apostolorum vel Didaches, cuius particula prior (I—IV, 8) in ea adaucta repetita est, scilicet Th. Bryennius⁵,

¹ *Geschichte des Kirchenrechts* I (1843), 107—132.

² *Analecta Antenicana* ed. Bunsen II (1854), 451—460; *Reliquiae iuris eccles. antiquissimae gr.* 1856 p. 74—79.

³ *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* I (1864), 77—86.

⁴ *Novum Testamentum extra canonem receptum* IV 1866; ed. altera 1884.

⁵ *Λιδαχή τῶν δώδεκα ἀποστόλων* 1883.

A. Harnack¹, Ph. Schaff², F. X. Funk³, Rendel Harris⁴. Attamen eis, quae de scriptura in Prolegomenis ad meam editionem p. LIII—LVIII et in tractatu in libro *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 236—251 publicato dixi, nonnulla addenda sunt.

Versiones scripturae aethiopica et copticae duae, scilicet memphitica vel boheirica et thebaica vel sahidica, iam in editione mea p. LVII commemoratae sunt. Interea testes novi in lucem prodierunt. Postquam iam Lagarde in Reliquiis iuris ecclesiastici antiquissimis syr. 1856 p. 19—23 particulam versionis syriacae codice Parisino syr. 38 traditam vel capita 3—14 vulgavit, A. Baumstark in *Stromatio archaeologico* 1900 p. 15—31 reliquas particulas vel c. 1—2 et 15—30 una cum versione germanica, Arendzen in *The Journal of Theological Studies* III (1901), 59—80 textum syriacum totum versione anglica adiecta edidit. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1903 p. 319 sq. E. Hauler e codice palimpsesto Veronensi, cui fragmenta Didascaliae et Constitutionum ecclesiae aegyptiacae debemus, in libro: *Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina* 1900 p. 93—101, particulam versionis veteris latinae, c. 18, 5—c. 30, edidit. Versionem arabicam Guil. Riedel descripsit in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 21 sq. et 69 sq.

Particula scripturae c. 3—14 amplectens, ut iam olim cognitum erat, codice Ottoboniano 408 textu plus minus divergente traditur. Th. Schermann eam nuperrime in duobus aliis codicibus, Parisino gr. 1555 A et Neapolitano gr. II C 34, invenit et in libro *Eine Elfapostelmoral oder die X-Rezension der „beiden Wege“* 1903 typis expressit. Olim textus Ottobonianus viris doctis e textu vulgato excerptus et aliquot locis e Didache correctus et auctus fuisse videbatur; locum capitis 14 vulgati ex epistula Barnabae desumpti inprimis in illa recensione obtinet Didache 4, 9—14 vel particula descriptionis viae vitae ultima nonnullis sententiis omissis et aliter dispositis. Schermann rationem contrariam contendit inter

¹ *Die Lehre der zwölf Apostel* 1884 (*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack II, 1).

² *The Teaching of the Twelve Apostles* 1885; ed. III 1889.

³ *Doctrina duodecim apostolorum* 1887.

⁴ *The Teaching of the Apostles* 1887.

duas scripturas intercedere, recensionem Ottobonianam antiquiorem esse et textum vulgatum ab ea dependere, aliquot sententias ac verba autem etiam Doctrinae apostolorum et epistolae Barnabae debere (l. c. p. 87). Quaestio difficilis mihi adhuc illo modo facilius ac rectius solvi videtur. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 317 sq.; 629—31.

Aetas scripturae etiam nunc diverse definitur, attamen artioribus finibus circumscribitur quam antea. Batiffol¹ et Bardenhewer² eam saeculo III exeunti vel anno 300 circiter attribuunt. Equidem olim eam ad partem saeculi III priorem retuli; nunc eam saeculo IV et quidem post synodum Nicaenam potius quam ante compositam esse censeo.³ Harnack olim saeculo IV ineunte, nuperime annis 300—350 eam compilatam esse iudicavit.⁴

Patriam scripturae omnes fere Aegyptum esse sentiunt. Cui sententiae revera plura argumenta favent, neque vero satis firma sunt, et mihi Syria non plane exclusae esse videtur.⁵

¹ *Anciennes littératures chrétiennes; la littérature grecque* 1887 p. 74.

² *Patrologie* ed. II 1901 p. 141. *Geschichte der altkirchlichen Literatur* II (1903), 265.

³ *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuch.* II (1899) 244—250.

⁴ *Geschichte der altchristlichen Literatur* II, II (1904), 486.

⁵ Cf. quae exposui l. c. p. 250 sq.

TESTIMONIA VETERUM.

A.

DIDACHE APOSTOLORUM.

I.

EUSEBIUS CAESARIENSIS [c. 313—323].

H. E. III, 25, 4: *Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν τοῦ Παύλου Πράξεων ἡ γραφή, ὃ τε λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι Διδαχαὶ κτλ.*

Nicephorus Callisti H. E. II, 46 Eusebii verba repetiit. Rufinus in versione *Historiae ecclesiasticae de Doctrina* loquitur, non de *Doctrinis*.

II.

PSEUDO-CYPRIANUS.

De aleatoribus c. 4, Hartel III, 96: Et in *Doctrinis apostolorum*: Si quis frater delinquit in ecclesia et non paret legi, hic nec colligatur, donec paenitentiam agat, et non recipiatur, ne inquinetur et impediatur oratio vestra. Cf. *Didache* 14, 2; 15, 3.

III.

ATHANASIUS ALEXANDRINUS [† 375].

Epist. pasch. 39 ann. 367, Migne PG 26, 1438: *Ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία . . οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομοῦντος καὶ Σοφία Σιράχ καὶ Εὐθῆρ καὶ Ἰουδὶθ καὶ Τωβίας καὶ Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων καὶ ὁ Ποιμὴν.*

Verba Athanasii repetiit Matthaeus Blastares [c. 1335], *Syntagma alphabeticum* litt. β' c. 11, Migne, PG 144, 1142; addens autem: *ταύτην (Διδαχὴν τῶν ἀγίων ἀποστόλων) δὲ καὶ ἡ ἔκτη σύνοδος ἠθέτησεν, ὡς δεδήλωται, Didachen confundit cum Constitutionibus apostolorum.*

IV.

INDICULUS LIBRORUM LX CANONICORUM [saec. VI].

Καὶ ὅσα ἔξω τῶν ξ' α' Σοφία Σολομῶντος, β' Σοφία Σιράχ,
 . . . ιξ' Περίοδοι καὶ Διδαχαὶ τῶν ἀποστόλων.

Hunc indiculum primus edidit Cotelerius, *Patr. apost. ed. Clericus* 1724 I, 197; nuperrime Th. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II (1890), 290; Funk in *Theologische Quartalschrift* 1895 p. 527.

V.

SYNOPSIS S. SCRIPTURAE ATHANASIO ATTRIBUTA.

Migne PG 28, 431: Τῆς νέας πάλιν διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα· Περίοδοι Πέτρου, . . . Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια· ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. ταῦτα τὰ ἀναγνωσκόμενα.

Hanc scripturam non a magno episcopo Alexandrino confectam esse omnes consentiunt. Credner, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* 1860 p. 249 eam ad saeculum X refert. Zahn l. c. II, 315 eam certe non ante saeculum VI, fortasse etiam tempore posteriore exortam esse censet.

VI.

STICHOMETRIA NICEPHORO ADSRIPTA [c. 850].

Chronographia brevis, Migne PG 100, 1060: Ὅσα τῆς νέας διαθήκης ἀπόκρυφα· α' Περίοδος Παύλου στιχ. γχ', β' Περίοδος Πέτρου στιχ. βψν', ε' Διδαχὴ ἀποστόλων στιχ. σί' . . .

Hanc stichometriam vel longiorem Chronographiae recensionem, quae eam continet, non a Nicephoro Constantinopolitano († 828), sed circa annum 850 compositam esse, demonstravit C. de Boor, *Nicephori archiepiscopi Constant. opuscula historica* 1880. Zahn l. c. II, 297 eam Hierosolymis conscriptam fuisse putat. Idem novam textus recensionem instituit, quam secutus sum.

VII.

IOANNES ZONARAS [†. c. 1120].

Commentarius ad Athanasii epistolam paschalem 39, PG 138, 563: Ἔστιν ἕτερα βιβλία, . . οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγνωσκόμενα δέ, ἅτινα λέγει εἶναι τὴν Σοφίαν Σιράχ . . . , καὶ Διδαχὴν καλουμένην τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος συγγραφείσας τῶν ἀποστόλων Διατάξεις, ἃς ἡ λεγομένη ἕκτη σύνοδος ἀναγνώσκεισθαι οὐ συγχωρεῖ ὡς νοθευθείσας καὶ φθαρθείσας ὑπὸ αἱρετικῶν.

Nonnulli auctores Didachen non proprio quidem nomine designarunt, sed ea tanquam S. Scriptura usi sunt, sc. Clemens Alexandrinus Strom. I, 20, 100 p. 377; Origenes De principiis III, 2, 7; Optatus Milevitanus I, 21; III, 7; auctor Gestorum apud Zenophilum (S. Optati Mil. libr. VII ed. Ziwsa 1893 p. 172; cf. *Theologische Quartalschrift* 1894 p. 601—604). Neque vero illa testimonia neque reliqua, quibus Didache tacite usurpatur, hoc loco exscribenda esse videntur. Remitto lectorem ad editiones scripturae et ad Patres apostolicos ed. Funk 1901.

B.

DIDASCALIA APOSTOLORUM.

I.

AUDIANI [c. 325].

Referente Epiphanio H. 70 c. 10 verbis in sectione sequente n. 4 v. 1 allegatis Audiani Didascaliam laudabant, ut suam paschae celebrationem vel Quartodecimanismum defenderent.

II.

EPIPHANIUS [a. 375].

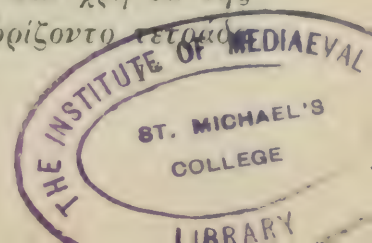
1. H. 45 c. 4 ed. Dindorf II, 410: *Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι φασιν ἐν τῇ Διατάξει τῇ καλουμένῃ, ὅτι φυτεία θεοῦ καὶ ἀμπελῶν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.*

Verbis *φυτεία κτλ.* Epiphanius exordium Didascaliae exhibet. Sententiam autem potius quam verba laudasse videtur. Locus nec cum Didascalia nec cum Constitutionibus plane consentit. Neque plus quam sententia patri opus erat. Severum enim Encratitam loco illo redarguere voluit dicentem, vitem a diabolo consitam esse.

2. H. 80 c. 7 Dindorf III, 546: *Καὶ περὶ μὲν οὖν τοῦ γενείου ἐν ταῖς Διατάξεσι τῶν ἀποστόλων φάσκει ὁ θεῖος λόγος καὶ ἡ διδασκαλία, μὴ φθείρειν, τουτέστι μὴ τέμνειν τρίχας γενείου, μηδὲ ἑταιρισμῶ κατακοσμεῖσθαι μηδὲ ὑπερηφανίας ὑπόδειγμα δικαιοσύνης τὴν προσέλευσιν ἔχειν.*

Verba *μὴ φθείρειν* — *γενείου* respiciunt Didascaliam I, 3, 11, *μηδὲ ἑταιρισμῶ κατακ.* Did. I, 3, 8—9. Verba *μηδὲ ὑπερηφανίας κτλ.* ad Did. I, 4 referri possunt. Animadvertite, hoc quoque loco Epiphanio minus verba reddenda fuisse quam sententiam.

3. H. 75 c. 6 Dindorf III, 360: 1. *Εἰ δὲ καὶ χρὴ τὰ τῆς Διατάξεως τῶν ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὀρίζοντο τετρακ...*

καὶ προσάββατον νηστείαν διὰ παντὸς χωρὶς πεντεκοστῆς; 2. καὶ περὶ τῶν ἑξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα πῶς παραγγέλλουσι μηδὲν ὅλως λαμβάνειν ἢ ἄρτου καὶ ἁλὸς καὶ ὕδατος; 3. ποίαν τε ἡμέραν ἔγειν, πῶς δὲ ἀπολύειν εἰς ἐπιφώσκουσαν κυριακὴν, φανερόν ἐστιν. . . . 4. εἶτα δὲ εἰ μὴ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τετραδῶν καὶ προσαββάτων οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι ἐν τῇ Διατάξει ἔλεγον καὶ ἄλλως ἐκ πανταχόθεν εἶχομεν ἀποδείξει, ὅμως περὶ τούτου ἀκριβοῶς γράφουσι.

1. Quae in hoc versu e Diataxi proferuntur, Did. V, 14, 15 leguntur, exceptis verbis *χωρὶς πεντεκοστῆς*, quae etiam in Constitutionibus V, 14, 20 desunt et haud dubie ab Eriphanio addita sunt, qui similiter scripsit Expos. fidei c. 21.

2. Idem Didascalia V, 18, 1 praecipit, cum Constitutiones post *ἀλλ* addant *καὶ λαχάνοις*. Eriphanus Expos. fidei c. 21 ieiunium paschae eodem modo describit, quo illo loco.

3. De die paschae et de solutione ieiunii Didascalia V, 19—20 agit.

4. Cf. v. 1.

4. H. 70 c. 10—12 Dindorf III, 255—58: 1. *Εἰς τοῦτο δὲ οἱ αὐτοὶ Ἀδιανοὶ παραφέρουσι τὴν τῶν ἀποστόλων Διατάξιν, οὐδὲν μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν ἀμφιλέκτῳ ἀλλ' οὐκ ἀδόκιμον· πᾶσα γὰρ ἐν αὐτῇ κανονικὴ τάξις ἐμφέρεται, καὶ οὐδὲν παρακεχαραγμένον τῆς πίστεως οὔτε τῆς ὁμολογίας οὔτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ κανόνος καὶ πίστεως.* 2. *τὸ δὲ ῥητόν, ἀφ' οὗ λαμβάνοντες περὶ τοῦ πάσχα κακῶς παρερμηνεύουσιν οἱ προειρημένοι, καὶ ἀγνοοῦντες ἑτέρως ὑπολαμβάνουσιν. ὀρίζουσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ Διατάξει οἱ ἀπόστολοι, ὅτι ὑμεῖς μὴ ψηφίζητε, ἀλλὰ ποιεῖτε, ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐκ περιτομῆς, μετ' αὐτῶν ἅμα ποιεῖτε.* 3. *καὶ οὐκ εἶπαν· ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ οἱ ἐκ περιτομῆς, ἵνα δείξωσι τοὺς ἀπὸ τῆς περιτομῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετελθόντας ἀρχηγοὺς εἶναι μετ' ἐκείνων τὸν χρόνον, καὶ εἰς τὸ συμπείθεσθαι τοῖς ἄλλοις, εἰς τὸ μὴ ἄλλον ποιεῖν ἄλλους καὶ ἄλλον ἄλλοτε. τοῦτο γὰρ τὸ πᾶν συνήγαγον φρόντισμα διὰ τὴν ἕνωσιν τὴν μίαν, ἵνα μὴ ἦ ὀχίσματα μηδὲ διαιρέσεις. οὗτοι δὲ μὴ νοήσαντες τὸν νοῦν τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἐμφερομένου τοῦ ἐν τῇ Διατάξει ἐνόμισαν μὴ πον ἄρα μετὰ τῶν Ἰουδαίων χρῆ τὸ πάσχα ἐπιτελεῖν.* 4. *ἅμα δὲ καὶ πεντεκαίδεκα ἐπίσκοποι γεγόνασιν ἐκ περιτομῆς, καὶ ἐχρῆν τότε τῶν ἐπισκόπων ἐκ περιτομῆς ὄντων ἐν Ἱερουσαλὴμ κατασταθέντων τὸν πάντα κόσμον τούτοις συνέπεσθαι καὶ μετ' αὐτῶν*

ἐπιτελεῖν, ἵνα μία τις γένηται συμφωνία καὶ μία ὁμολογία, μία ἑορτὴ ἐπιτελουμένη. διὸ ἐκείνων ἡ ἐπιμέλεια τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων συνάγουσα εἰς ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας, μὴ δυνηθεῖσα τὸν τοσοῦτον χρόνον ἐπιτελεσθῆναι, εὐδοκήσει θεοῦ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐγένετο ὁμονοίας ἕνεκα. παρὰ τοῖς ἀποστόλοις δὲ τὸ ῥητὸν δι' ὁμόνοιαν ἐμφέρεται, ὡς ἐπιμαρτυροῦσι λέγοντες, ὅτι καὶν τε πλανηθῶσι, μηδὲν ὑμῖν μελέτω. 5. ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἐκεῖσε εἰρημένων ῥητῶν ἡ ἀντίθεσις ὀφθήσεται. φάσκουσι γὰρ τὴν ἀγροπνίαν φέρειν μεσαζόντων τῶν ἀζύμων. οὐ δύναται δὲ τοῦτο πάντοτε γενέσθαι ἐν τῇ ψήφῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς. 6 (c. 11). ἐκ τριῶν γὰρ συνέστηκεν ὁ τοῦ πάσχα σύνδεσμος, ἕκ τε τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου διὰ τὴν κυριακὴν καὶ τὸν μῆνα, ἕκ τε τοῦ σεληνιακοῦ δρόμου διὰ τὸ κατὰ τὸν νόμον, ὅπως ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης τυθῆ τὸ πάσχα, ὡς εἶπεν ὁ νόμος. οὔτε οὖν δύναται ἀχθῆναι, ἐὰν μὴ ὑπερβῆ ἰσημερία, ὅπερ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οὐ φυλάσσεται, οὔτε ἀκριβῆ θέλουσι τοιαύτην ἐπιτελεῖν πραγματείαν· διέπεσε γὰρ παρ' αὐτοῖς καὶ ἡπάτηται τὰ πάντα. 7. πλὴν εἰ καὶ τοσαύτης ζητήσεως ὑπάρχει ἡ τοιαύτη ἀκριβεία, οὐ διὰ τὴν ζήτησιν ταύτην καὶ τὴν ἀκριβείαν τοῖς ἀποστόλοις εἴρηται, ἀλλὰ δι' ὁμόνοιαν καὶ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεῖν οἱ ἀπόστολοι προσέταξαν, ὡς οὗτοι διῆσχυρίζονται, πόσῳ γε μᾶλλον δι' ὁμόνοιαν μετὰ τῆς ἐκκλησίας χρὴ ἐπιτελεῖν, ἵνα μὴ τὴν ὁμόνοιαν χαράξωμεν τῆς ἐκκλησίας; 8. πῶς οὖν δύναται τελείσθαι τοῦτο; λέγουσι γὰρ οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι, ὅτι, ὅταν ἐκεῖνοι εὐωχῶνται, ὑμεῖς νηστεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν πενθεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τὸν Χριστὸν ἐσταύρωσαν, καὶ ὅταν αὐτοὶ πενθῶσι τὰ ἄζυμα ἐσθίουντες ἐν πικρίσιν, ὑμεῖς εὐωχεῖσθε. 9. συμβαίνει δὲ αὐτοὺς ἐν κυριακῇ ἡμέρᾳ ἄζυμα λαμβάνειν. ἐπιφωσκούσης γὰρ τῆς κυριακῆς ἐσπέρας δύναται θύειν τὸ πάσχα. μετὰ γὰρ ἐσπέραν παρελθόντος τοῦ σαββάτου οὐ δύναται ἔργον ἐπιτελεῖν. ἄρα γὰρ αὐτῶν θυσάντων, εἰ ἐγείρονται εὐωχούμενοι, πῶς ἡμεῖς ἐν κυριακῇ πενθήσομεν καὶ νηστεύσομεν, αὐτῶν ἀκούοντες ἐν τῇ Διατάξει, ὅτι ὁ κακῶν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐν κυριακῇ ἐπικατάρατός ἐστι τῷ θεῷ; 10. καὶ ὁρᾷς, πόση ἐστὶν ἀκριβεία καὶ ἀντίθεσις, μὴ δυναμένης τῆς πραγματείας κατὰ τὸ ῥητὸν ἐπιτελεῖσθαι; νοήματι δὲ πᾶσα ἔσθη ἡ ἀλήθεια τοῦ κηρύγματος, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Διατάξεως τῶν ἀποστόλων, ὅτι δι' ὁμόνοιαν ὡς συνηκται τοῦ λόγου ὁ σύνδεσμος, ἐὰν ἐπι-

τελέσωμεν, ἢ καὶ ἐπιτελώσι, μετὰ ἰσημερίαν, καθὼς κακεῖνοι ἄγουσι πολλάκις τε καὶ ἡμεῖς, πάλιν δὲ πρὸ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἰσημερίαν, ὡς ἐκεῖνοι ἄγουσιν, ὅτε μόνοι ἄγουσιν. 11. ἐὰν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐπιτελέσωμεν, συμβέβηκεν ἡμῖν ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ δύο πάσχα ἐπιτελέσαι, μετὰ ἰσημερίαν καὶ πρὸ ἰσημερίας, τῷ δὲ ἄλλῳ ἐξῆς ἐνιαυτῷ οὐδὲ ὅλως ἐπιτελέσωμεν πάσχα, καὶ εὐρεθήσεται τὸ πᾶν πλάνης εἶναι ἔργον ἢπερ ἀλήθεια. πρὸ γὰρ ἰσημερίας οὐ πληρωθήσεται τὸ ἔτος, οὐδὲ πληροῦται τοῦ κύκλου τοῦ δρόμου ἐκ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις τεταγμένου ὁ ἐνιαυτός, ἐὰν μὴ παρέλθῃ ἰσημερία. 12 (c. 12). καὶ ἦν μὲν περὶ τούτου πολλὰ λέγειν, ὡς καλῶς ποιήσαντες οἱ πατέρες, μᾶλλον δὲ δι' αὐτῶν ὁ θεὸς κατώρθωσε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ πᾶν ἀκρίβασμα τῆς ἀληθείας τῆς πανσεβασμίου ταύτης ἑορτῆς καὶ παναγίας, μετὰ ἰσημερίαν μὲν ποιεῖσθαι, ὅτε ὑποπίπτει ἢ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης καὶ τῆς σελήνης ἡμέρας ψῆφος, οὐχ ἵνα ἐν αὐτῇ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἐπιτελέσωμεν. μία γὰρ ἡμέρα παρ' ἐκείνοις ζητεῖται, παρ' ἡμῖν δὲ οὐ μία, ἀλλὰ ἕξ, ἑβδομάς πληρεστάτη. διὸ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος λέγει ἐπιπλατύνων τὸ Λήψεσθε ἑαυτοῖς πρόβατον ἐναύσιον, ἄμωμον, τέλειον, ἀπὸ δεκάτου τοῦ μηνός, καὶ ἔσται ὑμῖν διατετηρημένον ἄχρι τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, καὶ θύσεσθε αὐτὸ πρὸς ἑσπέραν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός (Exod. 12, 5), τουτέστι τῆς σελήνης. 13. παρατηρεῖται δὲ ἡ ἐκκλησία ἄγειν τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, τουτέστι τὴν ἑβδομάδα τὴν ὠρισμένην, καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Διατάξει, ἀπὸ δευτέρας σαββάτων, ὅπερ ἐστὶν ἀγορασμὸς τοῦ προβάτου. καὶ ἐὰν μὲν ἦ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης τῇ δευτέρᾳ τῶν σαββάτων, εἰς μέσον ἄγεται τὸ θῦμα τοῦ προβάτου, ἐὰν τε τρίτῃ σαββάτων, ἐὰν τε τετάρτῃ σαββάτων, ἐὰν τε πέμπτῃ σαββάτων, ἐὰν τε προσαββάτῳ, ἐὰν τε σαββάτῳ, τῶν ἕξ ἡμερῶν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἐχουσῶν τὴν διοίκησιν. οὔτε γὰρ ἀφ' ἑκκαδεκάτης σελήνης δυνάμεθα οὔτε ἀπὸ ἐνάτης σελήνης δυνάμεθα ἄρξασθαι τῆς ἑβδομάδος τῆς ξηροφαγίας καὶ πάσχα καλουμένης ἀγίας, ἀλλὰ ἀπὸ δεκάτης ἕως ἐπιφωσκούσης πεντεκαιδεκάτης, μεσαζούσης τῶν δύο δρόμων, νυκτός τε καὶ ἡμέρας. καὶ συναλαμβανομένου τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ, τῶν δεκατεσσάρων ἡμερῶν τῆς σελήνης, κἂν τε παραπτήται εἰς ἐπίφανσιν τῆς πεντεκαιδεκάτης, διὰ τὴν ἕξ ἀνάγκης ἀκρίβειαν τοῦ τε ἡλιακοῦ δρόμου μετὰ τὴν ἰσημερίαν καὶ τοῦ σεληνιακοῦ δρόμου διὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην, καὶ τῆς ἑβδομάδος πλήρους διὰ τὴν κυριακὴν καὶ τὸν

ἀπὸ δεκάτης ἡμέρας σελήνης ἀριθμόν, ἣτις ἐστὶ σίλληψις τοῦ προβάτου καὶ ἀχροστιχίς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἐπειδὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὸ ἀντίτυπον αὐτοῦ πρόβατον ἐλαμβάνετο, ἀπὸ δεκάτης οὕτως ὀριζόμενον· οὐκέτι δὲ ἐπιγωσκούσης ἐκκαιδεκάτης...

2—4. His versibus respondet Didascalia V, 17, 1. Sensus utrinque idem est: modo Didascalia de fratribus e populo = Iudaeis loquitur, Epiphanius de fratribus e circumcissione = Christianis, ex industria, ut videtur, illi locutioni hanc substituens, qua suam loci interpretationem confirmet. Cum Christiani utrinque pascham eodem tempore obire iubeantur quo alii, seu Iudaei seu Iudaeo-Christiani, scripturae ambae annuunt, Christianis temporum rationes non esse subducendas. Epiphanius vel scriptura ab eo lecta apostolis etiam verba *μὴ ψηφίζητε* attribuit additque v. 4: *κἂν τε πλανηθῶσι, μηδὲν ὑμῖν μελέτω*, cum Didascalia nostra ea non habeat. Differentia haud magni momenti est. Vis loci verbis aut positis aut omissis eadem est; modo praeceptum magis aut minus severe inculcatur. Quid autem de differentia sentiendum est? Mihi textus Didascaliae nostrae genuinus esse videtur. Syrus enim in universum scripturam fidelissime tradit, et hic locus inprimis nequaquam suspicionem movet. E contrario, verba illa satis clare speciem interpretamenti prae se ferunt. Minime enim est verisimile, auctorem tam acriter Christianis praecepissē, ut pascham celebrantes Iudaeos sequerentur. Altera ex parte verba Epiphanius verbis auctoris addi poterant, atque conicere licet, Audianos vel alios Christianos pascham cum Iudaeis celebrantes scripturam illo modo in suis exemplaribus interpretatos esse et librum ab his ad Epiphanium pervenisse. Catholico vel sectatori ritus paschalis catholici non solum illa verba delenda erant, sed totus locus mutandus. Constitutor revera locum accommodatum ad modum paschae celebrandae a synodo Nicaena definitum exhibet.

5. Verba *τὴν ἀγρουπνίαν — ἀζύμων* Did. V, 20, 10 leguntur.

8. Hic locus e duobus Didascaliae versibus compositus esse videtur. Particula *ὅτι ἐν τῇ ἡμέρῃ — ἐσταύρωσαν* locum obtinet Did. V, 14, 21, ubi legimus: quia ea (parasceve) me crucifixerunt medio in festo azymorum suorum. Particula reliqua ad Did. V, 20, 10 referri potest, et respondet *ὅταν ἐκεῖνοι — πενθεῖτε* loco: vos ergo, cum populus ille pascham facit, ieiunate; *καὶ ὅταν αὐτοὶ — εὐωχεῖσθε* loco: et vigiliis vestras studete perficere cum azymis eorum. Loci sane non ad verbum consentiunt. Vix autem est dubium, Epiphanium Didascaliam liberius adhibuisse, cum id inprimis ageret, ut adversarios redargueret ad illam scripturam provocans.

9. Dictum *ὁ κακῶν κτλ.* Didascalia V, 20, 11 exhibet; modo pro *ἐπικαθάρσις ἐστὶ τῷ θεῷ* habet *ἐνοχος ἁμαρτίας ἐστίν*. Cum autem haec verba etiam in Constitutionibus legantur, apparet, Epiphanium locum mutasse, cum alteram versus partem, quae eadem est in Didascalia et apud Epiphanium, sc. *ὁ κακῶν — κνριακῆ*, Constitutor transformaverit eam reddens verbis *ὁ τῆν κνριακῆν νηστεύων*.

10. Didascalia V, 17 non dicit, concordiae gratia Christianis pascham eodem tempore cum Iudaeis celebrandam esse. Epiphanius autem Iudaeis fratres e circumcissione substituens illud facile e scriptura colligere potuit.

13. Verba ἀπὸ δευτέρας σαββάτων et allegoriam de luna decima et littera decima vel prima nominis Iesu littera, quae a Constitutionibus abest, ab Epiphanio autem etiam H. 50 c. 3 profertur, Didascalia V, 14, 17—18 habet. Verba ὅπερ ἐστὶν ἀγορασμὸς τοῦ προβάτου, quae in ea et in Constitutionibus desunt, haud dubie Epiphanii sunt.

5. H. 51 c. 26—27 Epiphanius chronologiam hebdomadis passionis exponit, quae nonnisi in Didascalia V, 13—14 legitur et haud dubie ex hac scriptura hausta est. Dicit inprimis, aequae ac Didascalia, Iudaeos tum temporis pascha ante tempus comedisse. Modo duos dies intervalli numerat scribens: ἔφαγον οὖν τὸ πάσχα πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ φαγεῖν, τουτέστι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ὅπερ ἔδει τῇ πέμπτῃ, cum Didasc. V, 17, 7 de tribus diebus sermo sit. De spatio temporis autem vel de numero dierum facile differre potuit. Didascalia, praesertim dies lunae respiciens, pascham illo anno undecima lunae vel tertia sabbati celebratam esse refert et tempus paschae legitimam decimam quartam lunae designat, ita ut intervallum trium dierum sit. Epiphanius diem hebdomadis vel feriam III retinens atque considerans, suo tempore memòriam s. cenae ubique feria V celebrari, consequenter de duobus intervalli diebus loquitur.

6. Expositio fidei c. 21: *Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαι εἰσὶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τετράδι καὶ προσαββάτω καὶ κυριακῇ· τετράδι δὲ καὶ ἐν προσαββάτω ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐνάτης, ἐπειδὴπερ ἐπιφωσκούση τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐστανρώθη, καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν ταύταις νηστείας ἐπιτελεῖσθαι.*

Altera huius versus pars respicit Did. V, 14, 15—18. H. 75 c. 6 (cf. supra n. 3) Epiphanius de eadem re ad Diataxin apostolorum provocat. Prior autem pars non ad scripturam apostolicam referenda, sed potius de institutione apostolica intellegenda esse videtur. De synaxibus feria quarta et parasceve instituendis nec Didascalia nec Constitutiones agunt, neque Epiphanius ita loquitur, ut Didascaliam earum testem protulisse censendus sit.

III.

OPUS IMPERFECTUM IN MATTHAEUM [saec. V].

1. Hom. XIII, Migne PG 56, 707: Aliter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis: Dexterā est populus christianus, qui est ad dexteram Christi; sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit: ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dexterā, infidelis

aspiciat, qui est sinistra; Christianus autem si Christianum viderit eleemosynam facientem, non est contra Christi praeceptum, quoniam ambo dextera sunt. Cf. Did. II, 45, 3; III, 14, 1.

Locus non verbotenus in Didascalia legitur. Sed auctor haud dubie sensum solum reddere voluit vel similitudinem gentiles partem sinistram et Christianos partem dexteram designantem, quae in nulla scriptura vetere nisi in Didascalia legitur, non prorsus distincta quidem, sed satis plena, cum auctor duobus locis gentiles cum manu sinistra comparans Christianos manum dexteram esse dilucide innuat.

2. Hom. LIII, PG 56, 935: Attende. Deus secundum praescientiam suam licet sciat, qui iusti futuri sint et qui iniusti, tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum, quod est talentum, bonis quidem ad salutem, malis autem ad praediuicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum praevidentiam suam, illis videtur Deus iniungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt iusti; qui autem inveniuntur iniusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur, qui a Deo ordinatus est et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet, quia ex Deo fuerat ordinatus; qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos.

Locus hucusque ad Constitutionum librum VIII referebatur, ubi c. 2, 4 episcopus ignorantia vel animi pravitate constrictus dicitur revera non episcopus esse, sed falsum nomen gerere, quippe qui non a Deo, sed ab hominibus promotus fuerit. Apparet autem, hunc locum vix quadrare ad Opus imperf., quod scripturam allegatam uberius exponere prodit, quomodo quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur. Neque alias Constitutiones id accurate exhibent, quod Opus imperf. l. c. dicit. Cum autem Opus sacerdotes ex hominibus ordinatos versu immediate praecedente eos esse dicat, qui ministerium non bene consummaverint, nobis censere licet, auctorem eam partem Constitutionum vel Didascaliae respexisse, qua vitia exponuntur, quae ab episcopo abesse oportet, cum sacerdos illis vitiis adhaerens idem sit ac sacerdos ex hominibus ordinatus; et si vocem Canonum in hac sectione eandem scripturam designare atque in praecedente recte colligimus, locus ita intellegendus est. Librum VIII, ad quem auctor provocat, in libro: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 90—92, de capite VIII versionis Didascaliae syriacae interpretatus sum, ubi revera vitia eiusmodi enumerantur. Didascalia autem de eisdem vitiis etiam alias agit, et valde dubium est, num auctor Operis dispositionem libri syriacam cognitam

habuerit. Vox *Canonum* praeterea indicare videtur, cum Didascaliam non solam, sed in collectione scripturarum similium insertam legisse. Itaque difficillimum est ad definiendum, qui liber VIII sit. Sin autem reputamus, sententiam e libro Canonum qui est de episcopis prolatam in ea Didascaliae parte legi, quae de episcopis agit, illum librum eandem partem esse colligere licet. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 424—28.

3. Hom. I, PG 56, 626: Tamen cum multa gessisset impie hic Manasses, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassen in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam. Et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde. Et ideo cum vehementer affligeretur, quaesivit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum, qui omnibus adstat. Et exaudivit Dominus vocem eius et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis et liquefacta sunt omnia vincula eius, liberavitque Dominus Manassen ex omni tribulatione eius, et reversus est in Ierusalem in regnum suum et cognovit Dominum Manasses, dicens: *Ipse est Deus solus*. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo et in tota anima sua omnibus diebus vitae suae, et reputatus iustus (Did. et Const. II, 22, 9—11. 15—16). . . . Fuit enim (Amos) valde iniquus, ut exstant opera sua maligna, quibus imitatus fuerat Manassen, ut etiam Deum posse se fallere aestimaret, dicens: *Pater meus multa ex iuventute sua iniqua fecit et in senectute sua paenituit, et ego nunc ambulabo secundum quod desiderat anima mea, et postmodum convertar ad Dominum*. . . . Ideoque forsitan sic est nominatus secundum providentiam Dei, et exterminavit eum Dominus Deus velociter. Attendite ergo, laici, ne quis ex vobis cogitationem Amos in corde suo ponat (Did. et Const. II, 23, 3; 24, 1).

Hae particulae Operis imperfecti, exceptis exordiis, verbotenus fere cum locis Didascaliae et Constitutionum allegatis consentiunt. Itaque non dubium est, auctorem illius libri unum ex his libris exscripsisse, et si particulae et libri accuratius inter se comparantur, Didascaliam fontem esse colligere licet. Particula priore ineunte Opus imperf. cum Constitutionibus quidem legit *super eum* et habet verba *virtutis regis*, cum Didascalia vel versio syriaca, cui particulam debemus, legat *super eos* et haec verba omittat. Sed illa lectio nullius momenti est; haec verba apud Syrum vel in exemplari ei proposito facillime excidere potuerunt, ita ut non dubitarem, ea in textu recipere. Altera ex parte Didascalia cum Opere habet in eadem particula v. 10 *πέδαις* et v. 16 legit: *cognovit Manasses Dominum dicens: Ipse solus est Dominus* (vel: *Deus*), cum Constitutiones

illo loco addant *χαλκαῖς* et hunc cum S. Scriptura sic reddant: *ἔγνων Μαρασσης, ὅτι κύριος αὐτός ἐστιν θεὸς μόνος.*

4. Hom. XXVIII, PG 56, 778: Qui sunt, qui laborant? Qui legis iustitiam operantur. Et qui sunt, qui onerati sunt? Ipsi Iudaei, quibus post idololatriam vituli talia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. . . . Et apud Iudaeos quidem erat lex levis et iusta, id est decalogus, quem ante idololatriam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. . . . Inexpertis enim gravis est iustitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo lex immitis fuit, quia, quicquid mandavit, in ira sua mandavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed ut puniat eos secundum duritiam cordis eorum.

Sententiae et ex parte etiam verba inveniuntur Didasc. et Constit. I, 1, 7; 6, 8—9; VI, 20, 6, et illam scripturam auctor haud dubie in mente habuit, quam se legisse etiam aliis locis ostendit.

5. Hom. XLIV, PG 56, 858: Homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si nunquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum; si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Locus, inprimis pars altera, tam prope ad Didascaliam et Constitutiones VI, 29, 4 accedit, ut merito ad illam scripturam referatur.

6. Hom. I, PG 56, 618: Semper autem decimus numerus, quia est numerus perfectionis, mysterium habet Christi perfecti: propter quod et prima littera nominis Iesu iota habet, decem denotans.

Haec sententia apud veteres quidem usitatissima erat; cum autem etiam in Didascalia legatur, cui auctor multa debet, ille locus ad hanc scripturam referendus esse videtur. Cf. Did. et Constit. II, 26, 8. —

Opus imperfectum in codicibus S. Chrysostomo attribuitur et inter opera huius patris publicabatur. Auctorem Arianum fuisse omnes nunc consentiunt. De eius aetate autem adhuc sententiae divergunt. Pauca tantum hic notanda sunt. Montfaucon in Prolegomenis ad editionem suam (Chrysostomi opp. t. VI) librum saeculo VI exeunti vel saeculo VII adiudicavit. G. Salmon in *Dictionary of Christian Biography* IV (1887), 510—514 auctorem Maximinum Gothorum episcopum fuisse coniecit, quocum Augustinus disputavit (Collatio cum Maximino Arianorum episcopo, Migne PL 42, 709) quemque in duobus libris (PL 42, 743) impugnavit. G. Kauffmann in *Allgemeine Zeitung, Beilage* 1897 Nr. 44, auctorem Ulphilam Gothum fuisse opinatus est, haud dubie autem erravit, cum scriptura aetate Ulphilae († 383) certe inferior sit. Cf. Vogt in *Zeitschrift für deutsches Altertum* 1898 p. 317—381; Böhmer-Romundt in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1903 p. 233—269; 361—407; Funk in *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 424—428.

IV.

VERSIO EPISTULAE ATHANASII A. CCCLXVII COPTICA.

. . . Didascalia (*δισκαλιχη*) apostolorum, non eam puto, qui dicitur Deuteronomium reprehendere . . .

Fragmentum epistulae copticum edidit et illustravit C. Schmidt in *Nachrichten der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philol. histor. Klasse* 1898 p. 167—203. Textus graecus (Migné PG 26, 1438) exhibet: *Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων*, et haec verba haud dubie Athanasii sunt, non illa, quae ne interpretis coptici quidem esse videntur, sed potius librarii. Schmidt olim aliter sentiens nuperrime *ibid.* 1901 p. 336 palinodiam cecinit. Cf. Zahn, *Athanasius und der Bibelkanon* 1901 p. 6—9 (in libro ab Universitate Erlangensi Luitpoldo Bavariae principi ad diem natalem LXXX oblato).

V.

BAR-HEBRAEUS [† 1286].

1. Nomocanon II, 3 ed. Mai in *Scriptorum veterum nova collect.* t. X, II, 14: Doctrina apostolorum. Diaconissa feminas baptismum suscipientes ungat, et presbyter ad impositionem manus caput tantummodo ungat et divinas invocationes recitet; cumque suscipiens baptismum ex aqua ascenderit, a diaconissa suscipiatur, atque ab eadem pudicitiam et sanctitatem doceatur. Didascalia III, 16, 2—3.

Nomocanonem Bar-Hebraei a. 1898 P. Bedjan syriace edidit. Equidem adhibeo versionem latinam a Iosepho Aloysio Assemani paratum et ab Angelo Mai publicatam. Bar-Hebraeus loco episcopi posuit presbyterum, haud dubie disciplinam seriore respiciens. De cetero locum Didascaliae non verbotenus quidem, sed satis accurate reddidit.

2. Nomocanon VII, 7 *ibid.* p. 50: Didascalia. Porro quaedam domus existunt, ad quas diaconos mittere non debes apud feminas ibi degentes, o episcope, propter gentiles: proinde diaconissam mitte, quae ministerium exhibeat mulieribus fidelibus, quae ibi sunt, et abluat eas, dum convalescunt. Requiratur rursus diaconissa, ut perungat mulieres, quae baptizantur. Didasc. III, 16, 1. 2. 4.

Munera diaconissarum duo ordine quidem inverso commemorantur; de cetero autem locus adeo cum Didascalia consentit, ut eum ex hac scriptura desumptum esse non sit dubium.

3. Nomocanon VII, 3 *ibid.* p. 45: Didascalia. Presbyteri sint apud vos doctores scientiae Dei; et suscipite ab eis verbum fidei rectae et doctrinam sanam, quam annuntiant vobis. Cf. Didasc. II, 26, 4; 28, 4.

Hic locus ad Didascaliam accurate referri nequit. Bar-Hebraeus sententiam scripturae potius quam verba reddidisse videtur.

4. Nomocanon XXXVIII, 1 *ibid.* p. 240: Et apostoli sancti in capite XI Didascaliae doctrinam amplam tradiderunt circa personam episcoporum, qualiter cauti esse debeant in iudiciis. Sic nempe estote iudicantes, sicuti et vos iudicamini, cum in ipso iudicio participem et synthronum atque assessorem et inspectorem iudicii habeatis Christum. *Didasc.* II, 47, 2; 48, 3.

Versio Didascaliae syriaca nobis tradita locum, quem Bar-Hebraeus respexit, profecto in capite XI (= II, 44—56) exhibet.

5. *Ethicon* II, 3, 10 ed. P. Bedjan 1898 p. 171: De intrando in balneas Canones apostolorum et synodi oecumenicae nihil vetant, nisi ne viri et mulieres simul in balneis laventur. Namque sancti apostoli in capite II Didascaliae sic dixerunt: Lavare in balneis virorum neque in balneis mulierum, ne vestes deponens et nuditatem corporis tui ostendens aut tu capiaris aut aliam cogas ad scelus committendum et ipsa per te capiatur: moneris igitur, ut hoc caveas. *Didasc.* I, 6, 13—14.

Hanc particulam et sequentem Seybold collega meus e sermone syriaco mihi interpretatus est. Locus laudatus in capite II versionis syriacae legitur.

6. *Ethicon* II, 5, 6 *ibid.* p. 193: Et in Didascalia etiam repudiati sunt iuris interpretes personam accipientes, pictores, fabri aurarii et argentarii, publicani, caupones, venditores vini, coqui, lanii agnorum et taurorum, milites, speculatores. *Didasc.* IV, 6, 1.

Pictoribus respondent in Didascalia artifices idolorum. Coquos et lanios Didascalia non commemorat. Bar-Hebraeus eos de suo cauponibus adiecisse videtur. Praeterea illi loco de suo addit, nisi forte in exemplari scripturae sibi proposito glossam legit: Sunt, qui textrinum contemnant, dicentes: Maria, Dei genitrix, mater Domini nostri, cum eum Hierosolymis quaereret diebus festorum, sicut in Evangelio scriptum est, textores de eo interrogavit, et hi stulti eam in errorem induxerunt; quare eos detestata est et dixit: Dominus benedictionem a vestro cultu auferat, faciat vos pauperes mori, reddat vos contemptos et miserabiles coram hominibus. Basilius Magnus textrinum non contemnens dicit etc.

VI.

FRAGMENTUM.

Musei britannici codex syriacus 12154 fol. 56 haec exhibet: E Didascalia apostolorum de ecclesia (de tribus diebus, quibus Dominus noster sepultus erat): Per sex igitur horas passus est Dominus noster in parasceve, et illae horae, quibus crucifixus est

Dominus noster, dies reputatae sunt. Ac deinde tenebrae factae sunt tres horas, et nox reputata est, et iterum a nona hora usque ad vesperam tres horae dies, et postea rursus nox sabbati passionis. In evangelio autem Matthaei sic scriptum est: Vespere sabbati, prima sabbati lucescente, surrexit. Et iterum dies sabbati et postea tres horae noctis post sabbatum, et in eis resurrexit Dominus.

Hanc particulam Lagarde edidit in Reliquiis iuris eccles. graec. 1856 p. IV sq. De libro manuscripto, codice miscellaneo, quo particula traditur, cf. Wright, *Catalogue of Syr. Mss. in the British Museum II*, 981.

Eandem chronologiam exhibet Codex Bodleianus Baroccianus gr. 142 saec. XIV in particula, quae inscribitur: *Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ καὶ ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως*, et simillima est fragmento de chronologia vitae Iesu, quod Fragmentis Anastasianis adiunxi. Postquam enim auctor particulae Dominum post tres dies resurrexisse narravit, pergit: *ψηφίζεται δὲ (spatium trium dierum) οὕτως· ὥρα ἕκτη τῆς παρασκευῆς ἐσταυρώθη (dies prima), καὶ ἐγένετο σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας θ' (nox prima). ἰδὸν νυχθήμερον. καὶ ἀπὸ ὥρας θ' ἕως ὥρας ιβ' ἡμέρα, εἶτα νύξ. ἰδὸν νυχθήμερον β'. τὸ σάββατον καὶ ἡ νύξ, ἰδὸν γ' νυχθήμερον.* Cf. A. Jacoby, *Ein bisher unbeachteter apokrypher Bericht über die Taufe Jesu* 1902 p. 18. Etiam Augustinus vel potius auctor sermonum de symbolo ei adscriptorum computationis eiusdem mentionem facere videtur, serm. II, 6 (Migne PL 40, 657) dicens: Alii ab ipsa sexta feria et nocte, quae media die facta est, voluerunt tres dies et tres noctes usque in diem dominicum exponere.

Simili saltem, etiamsi non eodem modo spatium temporis computant Aphraates, Tractatus de pascha c. 5 (G. Bickell, *Ausgewählte Schriften von Aphraates* 1874 p. 110. G. Bert, *Aphraats des persischen Weisen Homilien* 1888 p. 189. Graffin, *Patrologia syriaca I*, 519) et Gregorius Nyssenus, De pascha orat. I (Migne PG 46, 612), iam a nocte sacram cenam sequente incipientes et consequenter noctem post sabbatum praetermittentes.

C.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM.

I.

PS.-IGNATIUS [c. 400].

Trall. 7, 3: *Αἰδεῖσθε δὲ καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ὡς Χριστόν, καθὼς ὑμῖν οἱ μακάριοι διετάξαντο ἀπόστολοι.* Cf. C. A. II, 20, 1.

Constitutiones apostolorum l. c. non accurate quidem monent, ut Christiani episcopum venerentur sicut Christum, sed ita de honore et obsequio episcopo

debito dicunt, ut Ps.-Ignatii verba ad illum locum referenda sint. Duo praeterea consideranda sunt. Ps.-Ignatius et Ps.-Clemens multis locis adeo inter se consentiunt, ut alterum alterum cognitum habuisse vel exscripsisse plane pateat. Verbis οἱ ἀπόστολοι διατάξαντο tam distincte Διαταγαὶ vel Διατάξεις τῶν ἀποστόλων indicantur, ut iure colligamus, hoc opus Ps.-Ignatium revera respexisse. Hilgenfeld, Ignatii et Polycarpo epistulae 1902 p. 359, locum vix recte interpretatus est.

Ps.-Ignatius alios locos plurimos cum Ps.-Clemente communes habet vel tacite e Constitutionibus exscripsit. Collegi eos in libro: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 322—33, ad quem lectorem remitto.

De aetate et theologia Ps.-Ignatii alii adhuc aliter sentiunt. Equidem identidem de ea disputavi, praesertim in libro laudato p. 281—315, in *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 359—72, in *Theologische Quartalschrift* 1901 p. 411—26, ubi eum Apollinaristam fuisse demonstravi. Qui eum Semiarianum habent, nonnullis decenniis antea eum scripsisse censent.

II.

PROCLUS CONSTANTINOPOLITANUS [† 447]?

De traditione divinae liturgiae, Migne PG 65, 849—852: Πολλοὶ μὲν τινες καὶ ἄλλοι τῶν τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους διαδεξαμένων θειοὶ ποιμένες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔκθεσιν ἐγγράφως καταλιπόντες τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. ἐξ ὧν δὲ πρῶτοι οὗτοι καὶ διαπρύσιοι τυγχάνουσιν· ὁ τε μακάριος Κλήμης, ὁ τοῦ κορυθαίου τῶν ἀποστόλων μαθητῆς καὶ διάδοχος, αὐτῷ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐπαγορευσάντων. καὶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος, ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας τὸν κλῆρον λαχὼν καὶ ταύτης πρῶτος ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν κατασταθείς. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος κτλ.

Huius scripturae fragmentum solum exstat. De eius authentia plures quidem dubitaverunt, neque vero eam non a Proclo profectam esse probaverunt. Praeter libros manuscriptos eam tradentes testes sane desunt, qui eam illi patri attribuant. Altera ex parte autem scriptura nihil continet, quod eam Proclo abiudicare nos cogat. Remigius Ceillier, *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques* c. 27 n. 26 ed. Paris. 1882 t. 8 p. 413 sq., quamquam ei minime favet, tamen eam plane reicere non audet. Et si Proclus eam composuit, post Pseudo-Ignatium testis Constitutionum apostolorum primus est. De liturgia enim Clementis dicens auctor haud dubie eam respexit, quae libro VIII Constitutionum traditur.

III.

EUTHALIUS.

Editio capitum Actuum apostolorum, Migne PG 85, 643: *Ἐκ τῶν Διατάξεων· Μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν.*
Cf. C. A. IV, 3, 1.

Euthalium A. Zacagni, editor princeps (Collectanea monumentorum veterum ecclesiae graecae et latinae 1698), ad finem saeculi V, Gallandi (Bibliotheca vet. patrum t. X) propius ad editionem epistularum S. Pauli retulit, quam idem auctor a. 458 paravisse ei videbatur. Nuperrime I. A. Robinson, Euthaliana 1895, F. C. Conybeare in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* ed. E. Preuschen V (1904), 39—52, Th. Zahn in *Neue kirchliche Zeitschrift* XV (1904), 305—330; 375—390, auctorem saeculo IV scripsisse demonstrarunt. Attamen eius liber non integer, sed additamentis posterioribus auctus ad nos pervenit, et si Euthalius revera saeculo IV vixit, locus laudatus haud dubie interpolatus est. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1905 II.

IV.

ARISTOCRITUS THEOSOPHUS [saeculo V exeunte].

Codex bibliothecae Universitatis Tubingensis M. b. 27 fol. 68^b: *Μέμνηται δὲ καθ' ἑξῆς καὶ βιβλίων τινῶν παρεγγράπτων ἦτοι Διαθήκης τινὸς τοῦ κυρίου καὶ Διατάξεων (διατάξεως cod.) τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ Γεννήσεως καὶ ἀναλήψεως τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου.*

Verba auctorem libri respiciunt, qui *Θεοσοφία* inscriptus et saeculo V exeunte compositus erat. Liber quidem deperditus est; plures autem loci descripti sunt, et maxima eorum pars codice Tubingensi traditur. Excerpta edidit Carolus Buresch in libro: *Klaros* 1889 p. 95—126. De auctore et codice Tubingensi C. I. Neumann disputavit in eodem libro p. 89—91. Brinkmann in *Rheinisches Museum* 1896 p. 274—280 nomen auctoris esse Aristocritum ostendit. Cf. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 18—20.

V.

IUSTINIANUS [† 565].

Epist. adv. Theodorum Mopsvest. a. 553, Migne PG 86, 1091: *Ὅτι δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἐστὶ παράδοσις τοὺς αἵρετικούς καὶ μετὰ θάνατον καταδικάζεσθαι καὶ ἀναθεματίζεσθαι, φανερόν μὲν ἐκ τούτων ἐποιήσαμεν. πλὴν ὁμως καὶ ἐκ τῶν Διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων τοῦτο δείκνυται· λέγοντες γὰρ προσήκειν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν τελευτούντων ἐλεημοσύνας παρέχεσθαι οὕτως ἐπάγουσι· Ταῦτα δὲ περὶ τῶν εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ δὲ τῶν ἀσεβῶν ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου δῶ πένησιν, οὐδὲν ὀνήσει αὐτόν· ᾧ*

γὰρ περιόντι ἐναντίον ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι.
C. A. VIII, 43, 1—2.

VI.

ANTIOCHUS MONACHUS [c. a. 620].

Hom. 121, Migne PG 89, 1774: Φησὶν ἡ θεῖα γραφή, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. πρῶτον ἐποίησε καὶ οὕτως ἐδίδαξεν. ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐντέλλεται λέγων· Ὃς ποιήσει καὶ διδάξει, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Haec omnia leguntur C. A. II, 6, 6. Modo secundus versus apud Pseudo-Clementem primum locum obtinet. Vix est dubium, Antiochum e Constitutionibus hausisse.

VII.

TIMOTHEUS CONSTANTINOPOLITANUS [c. a. 625].

De Receptione haereticorum, ed. Meursius, Variorum divinatorum liber unus 1619 p. 117; Migne PG 86, 22: Ὅτι δὲ ταῦτα ψευδῆ εἰσιν, ἄκουε τῶν <Διατάξεων> ἀποστολικῶν· Ὁρᾶτε τὰ ἐπ' ὀνόματι ἡμῶν παρ' ἁσεβῶν κρατυνθέντα βιβλία μὴ παραδέχεσθαι· οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασι χρὴ ὑμᾶς προσέχειν τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ. οἶδαμεν γάρ, ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰώδη συντάξαντες βιβλία ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα Μωϋσέως καὶ Ἐνώχ καὶ Ἀδάμ, Ἠσαΐου τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλίου καὶ τῶν τρισῶν πατριαρχῶν, φθοροποιῶ καὶ τῆς ἀληθείας ἀντίθετα· τοιαῦτα καὶ νῦν ἐπενόησαν οἱ δυσώρευμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν, γάμον, περίνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρα τινὰ ὀνόματα ἐγγράφοντες καὶ ὡς αὐτοὶ φασιν ἀγγέλων, τὸ δ' ἀληθὲς εἰπεῖν δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑπηχούντων. ὧν ἀποφεύγετε τὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάσχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραψαμένων ἐπ' ἀπάτη καὶ ἀπωλείᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἀμέμπτων τοῦ κυρίου μαθητῶν. C. A. VI, 16.

VIII.

SOPHRONIUS HIEROSOLYMITANUS [+ 638]?

In scriptura, quam codex Vaticanus tradit sub titulo: Περὶ ἐξαγγελιῶν ἐκ τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, et A. Mai in

Spicilegio Romano a. 1840 t. III p. XVI—XX (Migne PG 87, 1366—72) publicavit, non solum XVIII Canones apostolici, sc. 10, 45, 11, 6, 20, 27, 29, 44, 42, 48, 54, 57, 58, 69, 67, 63, 78, 25, in compendium redacti tacite laudantur, sed etiam Constitutiones apost. VIII, 34, 8—10: *Εἰ μὴ δυνατόν ἐν ἐκκλησίᾳ προίεναι, κατ' οἶκον συναΐξεις, ὧ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχηται εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν· οὐχ ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον· φευκτέον σοι ἔστω διὰ τὸ βεβηλωῦσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὡς γὰρ ὅσοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἐναγεῖς μαιίνουσιν· εἰ δὲ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ δυνατόν συναθροισθῆναι, ἕκαστος ἑαυτῷ ψαλλέτω, ἀναγινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ ἅμα δύο ἢ τρεῖς· ὅπου γὰρ ἐὰν ὧσι, φησὶν ὁ κύριος, δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ἑμῷ ὀνόματι, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν.*

IX.

MAXIMUS CONFESSOR [† 662].

1. Prologus in opera S. Dionysii, Migne PG 4, 17: *Εἶτα καθίσταται, κατὰ τὸ φερόμενον ἐν ἐβδόμῳ βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος ὑπὸ Παύλου τοῦ χριστοφόρου τῶν ἐν Ἀθήνῃσι πιστευσάντων.* Cf. C. A. VII, 46, 11.

2. Comment. in Dionys. epist. VIII, 5, Migne ib. 552 sq.: *Ἱεροθέτην δὲ καλεῖ (ὁ Διονύσιος) τὸν ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον, ὡς χειροτονήσαντα αὐτῷ τὴν ἀρχιερωσύνην τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηναίων, καθὼς ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν ἀποστόλων γέγραπται Διαταγαῖς.* Cf. C. A. VII, 46, 11.

X.

SYNODUS TRULLANA 692.

Canon II: *Ἔδοξε δὲ καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατροίαν παθῶν τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε Κανόνας. ἐπειδὴ δὲ ἐν τούτοις τοῖς Κανόσις ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Διατάξεις, αἷς τισὶ πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας (vel ἐκκλησίας) παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος*

τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμανρώσαντα, τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἰρετικῆς ψευδολογίας κυήματα καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν ἀποστόλων καὶ ὁλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες.

XI.

ANASTASIUS SINAITA [c. 700].

Quaestiones et responsiones, Migne PG 89. Constitutionum particulae illi libro inserti leguntur separatim post Testimonia.

XII.

IOANNES DAMASCENUS [† c. 750].

1. De sacris ieiuniis c. 3 ed. Lequien 1712 I, 501; Migne PG 95, 70: Ἀνεγκωκότες τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων Διατάξεις ἐντεταγμένον εὐρομεν· Χρὴ νηστεύειν τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν, ἀρχομένους ἀπὸ δευτέρας καὶ λήγοντας εἰς παρασκευὴν, μεθ' ἧν τῆς ἑβδομάδος τοῦ πάθους ἀρχόμεθα (cf. C. A. V, 13, 3. 4). . . . Ἐπεὶ τοίνυν κανὼν τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατετύπεται, μὴ νηστεύειν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ, καὶ νηστεύειν τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν, τυχὸν τὰς μὲν πέντε τῆς ἑβδομάδος τὴν παντελῆ αἰτίαν νηστεύειν· τὰς δὲ δύο τοῦ σαββάτου καὶ τῆς κυριακῆς ἡμέρας τὴν τιμῶν βρωμάτων ἀποχὴν προστέταχεν. Cf. C. A. V, 20, 19; VII, 23, 3; VIII, 47 c. 64.

2. Ibid. Lequien I, 503; PG 95, 74: Διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων· Μεθ' ἧς ἡμῖν φυλακτεία ἢ νηστεία τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ Χριστοῦ πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας. ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἐπὶ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευὴν. μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν ἅπαντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐτῇ περὶ τῶν ἀπολλυμένων, ἐν ἧ ἤρξαντο τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βουλήν ποιῆσθαι (C. A. V, 13, 3. 4; 14, 1). παρήγγειλε γὰρ ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἕξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυσσέβειαν (C. A. V, 14, 20). Cf. Anastasii fragmentum IX.

3. De fide orthodoxa IV c. 17, Lequien I, 284; PG 94, 1179, inter scripturas Novi Testamenti enumerantur etiam Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.

XIII.

GEORGIUS HAMARTOLUS [c. 842].

1. Chronicon c. 53 ed. E. de Muralto Petropoli 1859 p. 155; Migne PG 110, 270: *Διό φησιν ὁ θεὸς λόγος ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν· Ἐκαστος ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσεται, καὶ οὐ μὴ συναπολέσῃ ὁ θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ ἀδίκου, ἐπέιπερ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε τὸν Λῶτ κατέφλεξεν, οὔτε μὴν τὴν Ῥαὰβ συναπόλεσε. εἰ δὲ βούλεσθε γνῶναι τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα, οὐκ ἀποκρύψομεν. Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὧν ἔλαβε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς ἐλάβομεν, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα· ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναφανείς φαῦλος, ὁ μὲν ἀπήγξατο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη. καὶ ἐν τῇ κιβωτῷ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὐρεθείς μόνος τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. εἰ δὲ πατέρες ὑπὲρ παιδῶν οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων, δῆλον ὡς οὐδὲ γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὐδὲ οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν, οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ σὺν τῷ κόσμῳ κατεκλύσθη, οὔτε Λῶτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ῥαὰβ ὑπὲρ Ἰεριχουντίων ἐσφάγη, οὔτε Ἰσραὴλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων καταποντώθη· οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις καταδικάζει, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. οὐ τοίνυν ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου ἀποθανεῖται, ἀλλὰ „σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται“ (Prov. 5, 22), καί· „Ἴδὸν ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“ (Ies. 62, 11. — C. A. II, 14, 7—10). καί· „Δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται“ (Ez. 18, 20. — ib. v. 18). „ἕκαστον κατὰ τὴν ὁδὸν ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει κύριος ὁ θεός“ (Ez. 18, 30. — ib. v. 21). καί· „Τί ὑμεῖς λέγετε τὴν παραβολὴν ταύτην· Οἱ πατέρες ἔφαγον τοὺς ὄμφρακας, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν; Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἄδωναι κύριος, εἴ ἐστιν ἐν ὑμῖν ἔτι λεγομένη ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν Ἰσραὴλ, ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν· ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμὴ ἐστιν· ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὕτη καὶ ἀποθανεῖται“ (Ez. 18, 2—4. — ib. v. 14—15).*

2. Chron. c. 60 ed. Muralto p. 168; PG 110, 287: *Ὡσαύτως δὲ ἐν ταῖς Διατάξεσι τῶν ἀποστόλων οὕτως γέγραπται· Μα-*

νασοῆς, υἱὸς Ἐζεκίου, ποιήσας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ὑπὲρ πάντας τοὺς ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καθά φησιν ἡ γραφή, ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτὸν κύριος τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως, καὶ δῆσαντες αὐτὸν ἐν πίδασι χαλκαῖς ἀπήγαγον εἰς Βαβυλῶνα. καὶ ἦν δεδεμένος καὶ σιδηρωμένος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἐδίδοτο αὐτῷ ἐκ πυύρων ἄρτος βραχὺς καὶ ὕδωρ ὀλίγον σὺν ὄξει ἐν μέτρῳ πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν καὶ μόνον. συνεχόμενος δὲ σφόδρα καὶ ὀδυρόμενος ἐζήτησε τὸ πρόσωπον κυρίου τοῦ θεοῦ, καὶ προσηύξατο λέγων· Κύριε παντοκράτωρ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ ἐπακούσας ὁ θεὸς τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ διαλύσας τὰ δεσμὰ αὐτοῦ ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. καὶ λατρεύσας κυρίῳ τῷ θεῷ μόνῳ ἐξ ὅλης καρδίας αὐτοῦ ἐλογίσθη δίκαιος (C. A. II, 22, 10—16). ᾧ φιλανθρωπίας θεοῦ, ὅτι μεῖζον εἰδωλολατρίας οὐκ ἔστιν ἁμαρτία· εἰς θεὸν γὰρ ἔστιν ἡ δυσσέβεια, ἀλλ' ὅμως καὶ αὕτη διὰ γνησίας καὶ ὀλοψύχου μετανοίας συγκεχώρηται (ib. c. 23, 1).

3. Chron. c. 61, ed. Muralto p. 171, PG 110, 291: Ὅπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ὑπεμφαίνων ὁ θεὸς λόγος οὕτω πῶς φησιν· Ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξεως ἁμαρτάνων πειράξει τὸν θεὸν ὡς μὴ ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἄφροσιν οὐχ ἔξει, κὰν λέγῃ παρ' ἑαυτοῦ· „Ὅσιά μοι γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς πονηρᾶς μου καρδίας“ (Deut. 29, 19), καὶ τότε μετανοήσω. τοιοῦτος γὰρ ἐγένετο Ἄμώς, ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός. φησὶν γὰρ ἡ γραφή· „Καὶ παρελογίσατο Ἄμώς, ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός, λογισμὸν παραβάσεως καὶ εἶπεν· Ὁ πατήρ μου πολλὰ ἐκ νεότητος παρηνόμησε καὶ ἐν γῆρει μετενόησεν· καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι, καθὼς ἐπιθυμῶ ἢ ψυχὴ μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς κύριον. καὶ ποιήσας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν ἐν τάχει“. C. A. II, 23, 2—4.

4. Chron. c. 121, ed. Muralto p. 275, PG 110, 438: Περὶ οὗ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ὁ μέγας ἀπόστολος Πέτρος οὕτως φάσκει· Ἡ δὲ καταρχὴ τῶν αἰρέσεων τῶν νέων (τῶν νέων αἰρέσεων CG) γέγονεν ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου, ὃς καὶ ἐν Συρίᾳ πολλὰ διαπραξάμενος ἄτοπα καὶ ἐν Ρώμῃ γενόμενος πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἐσάλενσε (ἔσκυλε CG) διὰ μαγείας καὶ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας (C. A. VI, 7, 1; 9, 2). ἐν μὲν γὰρ Καισαρείᾳ τῇ Στράτωνος ἐμοὶ Πέτρῳ συντυχῶν ἐπειρᾶτο διαστρέφειν τὸν

λόγον τοῦ θεοῦ, συμπαρόντων μοι τῶν ἱερῶν τέκνων, Ζακχαίου (Ζακχαρίου) τοῦ ποτε τελώνου καὶ Βαρνάβα [καὶ Νικήτου] καὶ Ἀκύλα, ἀδελφοῦ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου (Ῥωμαίου) [τε καὶ πολίτου], μαθητευθέντος (μαθητεύσαντος) δὲ καὶ Παύλου τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ ἐκ τῶν περὶ τῶν προφητῶν λόγων καὶ περὶ θεοῦ μοναρχίας ἤττησα αὐτὸν δυνάμει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς ἀφωνίαν καταβαλὼν (κατέβαλον) φυνγάδα τε αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέστῃσα. γενόμενος δέ, ὡς ἔφη, ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἐτάραξε, πολλοὺς (πολλὰ) ἀνατρέπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, τὰ δὲ ἔθνη ἐξιστάνων μαγικῇ τέχνῃ καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ, ὅς (+ καὶ CG) ποτε μεσοῦσης ἡμέρας προσελθὼν (προελθὼν CG) εἰς τὸ θέατρον ἐπηγγείλατο δι' ἄερος ἀναπτῆναι. πάντων [δὲ] θαυμαζόντων ἐπὶ τούτῳ ἐγὼ (+ δὲ) Πέτρος καθ' ἑαυτὸν ἠύχόμην. καὶ δὴ μετεωρισθεὶς ὑπὸ δαιμόνων ἵπατο μετάρσιος εἰς τὸν ἄερα, λέγων εἰς τοὺς οὐρανούς ἀνίεναι κακεῖθεν τοῖς λαοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγεῖν (ἐπιχορηγήσειν CG)· τῶν δὲ δῆμων ἐπευφημούντων αὐτὸν ὡς θεὸν ἐκτείνας ἐγὼ τὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἰκέτευσά (ἰκέτευον CG) τὸν θεὸν καταρῶσαι τὸν λυμεῶνα [καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι]. ἀτενίσας οὖν εἶπον τῷ Σίμωνι· Εἰ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰμι (+ ἐγὼ CG) καὶ οὐχὶ πλάνος, ὥσπερ σὺ Σίμων, προστάσσω ταῖς ποιηραῖς δυνάμειν, ἀφεῖναι σε τῆς κρατήσεως. καὶ ταῦτα εἰπόντος μου [παραχρῆμα] κατηρέχθη μετὰ (μετ') ἦχον πολλοῦ καὶ συνετρίβη, (+ καὶ) τοῦ ὄχλου βοήσαντος· Εἷς θεός, ὃν [ὁ] Πέτρος καταγγέλλει. οὕτως ἡ πρώτη κατελύθη τῶν Σιμωνιανῶν αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ καὶ τέλειον (τέλεον) ἀπεσβέσθη (ἀπέσβη). C. A. VI, 9.

5. Chron. c. 128, ed. Muralto p. 317—322, PG 110 p. 498—502: Περὶ ὧν μέντοι γε ἐν (κὰν) ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσί φησὶν ὁ θεῖος λόγος· Ἰδοὺ δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐναργῶς ὁ θεὸς εὖ μάλα παρητεῖτο τὰς τῶν Ἰουδαίων θυσίας ἐξαμαρτόντων (ἐξαμαρτανόντων) εἰς αὐτὸν πολλάκις καὶ οἰομένων διὰ θυσίας καὶ (ἀλλ' CG) οὐ διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξευμενίζεσθαι. φησὶ γὰρ διὰ τῶν προφητῶν· „Ἴνα τί μοι φέρετε λίβανον ἐκ Σαβὰ καὶ κινάωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ (ἔστι CG) δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἠδυνάν μοι“ (Jer. 6, 20). (+ καὶ CG) „Συναγάγετε τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε (+ τὰ) κρέα, ὅτι οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν,

ἡρίκα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων“ (Ier. 7, 21. 22). καὶ „Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἄρνων καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρρησθε ὄφθηναί μοι· τίς γὰρ ἐξεξήτησε ταῦτα ἐκ [τῶν] χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν ἀλύην μου οὐ προσθήσεσθε (προσθήσετε) ἔτι· ἂν φέριτε (+ μοι CG) σεμίδαλι, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἔστι· τὰς νεομηρίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν καὶ ἄργιαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν“ (Ier. 1, 11—14). καὶ [ἀλλαχοῦ]· „Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ὄδῶν σου καὶ ψαλμὸν (ψαλμοῦ) ὀργάνων σου οὐκ εἰσακούσομαι“ (ἀκούσομαι CG; Am. 5, 23). καὶ [πάλιν]· „Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ἐμὴ γὰρ ἔστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· μὴ γάγωμαι (γάγωμαι) κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι (πίωμαι — Ps. 49, 9. 12—14); θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως [καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου]“ (Ps. 50, 19). καὶ „Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.“ καὶ ἀπλῶς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς ὁμοίως τὰς θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτάνειν αὐτοὺς εἰς αὐτὸν ἐξ ἄκρας κακίας (+ τε καὶ) ἀπειθείας [τε] καὶ σκληροκαρδίας· „θυεῖαι γὰρ ἀσεβῶν βδέλυγμα [τῷ] θεῷ (κυρίῳ CG)· καὶ γὰρ παρανόμως προσφέρουσιν αὐτάς“ (Prov. 21, 27), καὶ „Θυσία αὐτῶν ὡς ἄρτος πένθους αὐτοῖς, καὶ πάντες οἱ ἐσθίοντες αὐτάς μολυνθήσονται“ (Os. 9, 4). διὸ δὴ καὶ τῷ Σαουλ ὁ θεὸς Σαμουὴλ ἔλεγεν· „Ἀγαθὸν ἀκοῆ (ἀκοῆ ἀγαθῇ) ὑπὲρ θυσίας (θυσιῶν CG), καὶ ἀκρόαμα ὑπὲρ στέαρ κριῶν· ἰδοὺ γὰρ [οὐ] θέλει κύριος θυσίας (θυσιῶν CG) ὡς τὸ ἀκούειν (εἰσακούειν CG) αὐτοῦ“ (I Reg. 15, 22). εἰ τοίνυν καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ θυσίας (θυσιῶν) καρδίαν καθαρὰν ἐπεζήτει καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, πολλῶ μᾶλλον ἐλθὼν ἔπαυσε τὰς δι' αἱμάτων θυσίας (C. A. VI, 22, 2—5)· οὐδὲ πάλιν (πάλαι) δεόμενος αὐτῶν, ὡς εἴρηται, ἀλλ' εἰ βουληθῶσι συγχωρῶν καὶ εἰ ἀπὸ γνώμης ὀρθῆς προσοίσουσιν, [ὄθεν γησί]· „Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ δεόμενος μοι θῦε“ (Ps. 49, 8—14). ὁπότε δὲ τούτου ἀμνήμονες ἐγένοντο καὶ μόσχον ἀντὶ θεοῦ θεὸν ἐπεκαλέσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπεγράψαντο λέγοντες· „Οἷτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“ (Ex. 32, 4), καὶ ἀπαρηγάμενοι θεὸν τὸν διὰ Μωϋσέως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει

αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ (περὶ) χειρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον, τὸν Αἴγυπτίους δεκαπλήγῃ πατάξαντα, τὸν (+ τὴν CG) ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις διελόντα καὶ διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος ὡς διὰ ξηρᾶς, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν βυθίσαντα, τὸν [εἰς] Μερρὰν τὴν πικρὰν πηγὴν (τὴν πηγὴν τὴν πικρὰν) γλυκάναντα, τὸν ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ εἰς πλησμονὴν ἀναβλύσαντα, τὸν στύλῳ νεφέλης καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοὺς διὰ θάλπος ἄμετρον καὶ φωτίζοντα καὶ ὀδηγοῦντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὄθεν (ὄπου CG) πορευθῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα αὐτοὺς (αὐτοῖς CG) καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς θείας καὶ βροντοφόρου (βροντοφώνου) φωνῆς ἠξιώθησαν ἀκοῦσαι· τοῦτον ἀπηνήσαντο εἰπόντες τῷ Ἀαρὼν· „Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμᾶν“ (Ex. 32, 1), καὶ ἐμοσχοποίησαν χωνευτὸν καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδῶλῳ· κἀντεῦθεν οὖν ὀργισθεὶς ὁ μακρόθυμος κύριος (θεὸς CG), ἅτε δὴ ἀχαριστηθεὶς ὑπ’ αὐτῶν, ἔδησεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις, στιβάσι φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ, καὶ οὐκέτι εἶπεν· ἐὰν [δὲ] ποιήσης, ὡς πρὸ τῆς μοσχοποιΐας (+ εἴρηκεν), ἀλλά· „ποιήσον θυσιαστήριον καὶ θῦε διηνεκῶς“ (Ex. 20, 24)· ἐπιλησμον γὰρ ὑπάρχεις καὶ ἀχάριστος, ἵνα συνεχῶς ὑπομιμνήσκῃ (ἐπιμιμνήσκῃ) μου. ἐπεὶ οὖν τῇ ἐξουσίᾳ κακῶς ὑπεχρήσαντο (ἐχρήσαντο) οἱ τάλανες καὶ ἀγνώμονες, ἀνάγκην ἐπέθηκε λοιπὸν θύειν καὶ βρωμάτων ἀπέχεσθαι τινῶν, καὶ ζώων διαφορὰς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διέστειλε, καίτοι παντὸς ζώου καθαροῦ τυγχάνοντος· „πάντα γάρ, ὅσα ἐποίησεν ὁ θεός, καθαρὰ (καλὰ) λίαν“ (Gen. 1, 31). καὶ δὴ (+ καὶ) ἀφορισμοὺς προσέταξε καὶ καθαρμῶν (καθαρισμῶν CG) καὶ ῥαντισμῶν (βαπτισμῶν) καὶ (+ δεκατισμῶν καὶ) ἀγνείας καὶ ἀργίας διαφοροῦς, ὧν παρακούοντι τιμωρίαν ὠρίσατο, ἵνα πιεζόμενοι (+ καὶ CG) ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ [καὶ] ἀγχόμενοι τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστήσονται (ἐκστήσονται). οὐκ οὖν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδησεν αὐτοὺς, ὅπως διὰ τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα παρατηρεῖσθαι εἰς ἔννοιαν ἔρχονται θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς καὶ νομοθετήσαντος (C. A. VI, 20, 4—11), οἱ γε μοχθηρῶς τρόπου καὶ γνώμης ἀγνώμονος οὐ διελίμπανον ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐπιλαθόμενοι (ἐπιλανθανόμενοι) τοῦ θεοῦ καὶ παρατροπόμενοι προσεκύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν, καὶ ποτὲ μὲν, ὡς εἴρηται, μοσχοποιήσαντες, ποτὲ δὲ τῷ Βεελγεγὼρ προσκυνή-

σαντες, ἄλλοτε δὲ τὸν (τῶ, et similiter deinceps) Βαὰλ καὶ τὸν Θαμουῶζ (Χαμουῶς) καὶ τὴν οιδωνίαν Ἀστάρτην καὶ τὸν Μολὸχ (Μολχὸμ) καὶ [τὸν Χαμουῶς], ποτὲ μὲν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, ἃ ὁ θεὸς εἰς φαῦσιν ἀνθρώπων (ἀνθρώποις CG) πεποίηκεν (ἐποίησε) καὶ οὐκ εἰς προσκύνησιν, ποτὲ δὲ καὶ [τὰ] ἄλογα ζῶα (+ ἐτίμων), ὡς παρ' Αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν βοῦν καὶ τὸν μενδήσιον τράγον καὶ θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς (+ ὡς CG) ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. ταύτη τοι προδήλως ἀπειλῶν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου· „Μὴ μικρὸν τοῦτο τῶ οἴκῳ Ἰούδα, ποιεῖν τὰ βδελλύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἐνέπλησαν (ἐπλήσαν CG) τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσαι με“ (Ez. 8, 17. 18. — C. A. V, 12, 2—3).

6. Chron. c. 151, ed. Muralto p. 357, PG 110, 547: Μηδὲ τῆς ἱεραῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας καὶ παραγγελίας ἀκούοντες τῆς λεγούσης· Οὐκ ἐπιτρέπομεν λαϊκὸν ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν, οἶον θυσίας ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην, „καὶ οὐκ ἑαυτοῦ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ θεοῦ“ (Hebr. 5, 4)· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου δίδοται ἡ τοιαύτη ἀξία. ὁ δὲ μὴ ἐγχειρισθεὶς ταύτην, ἀλλ' ἀρπάσας καὶ τυραννήσας αὐτὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Σαοὺλ καὶ Ὀζίου ὑποστήσεται. οὐ μὴν δέ, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν, οἶον διακόνους ἢ ἀναγνώστους ἢ ψάλτας ἢ ὑπηρέτας, ἀλλ' ἢ μόνοις ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπερητουμένων αὐτοῖς τῶν διακόνων — οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν Κορητῶν ὑποίσουσι τὴν δίκην — καὶ μέντοι οὐδὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν διάκονον ἢ διακόνισσαν ἢ ἀναγνώστου ἢ ὑπηρέτου ἢ πυλωροῦς, ἀλλ' ἢ μόνοις τοῖς ἐπισκόποις. αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τάξις ἢ ἔννομος ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεάρετος ἀρμονία καὶ κατάστασις. C. A. III, 10—11.

7. Chron. c. 185, ed. Muralto p. 416—419, PG. 110, 627—632: Ὡς (καὶ) ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν φησὶν ὁ λόγος (ὁ θεῖος λόγος οὕτως φησὶν)· Ἔστω δὲ ὁ κριτὴς ἀπροσώποληπτος, μήτε πλούσιον ἐντροπέμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον μήτε πένητος φειδόμενος. „Οὐ λήψη“ γὰρ, φησί, „πρόσωπον δυνάστου (Lev. 19, 15), καὶ πένητα οὐκ ἐλείψεις ἐν κρίσει (Ex. 23, 3), ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις (Deut. 1, 17), [καὶ] δικαίως τὸ δίκαιον διώξεται“ (Deut. 16, 20), καὶ οὐκ ἀρέσει τῶ δικαίῳ οὐδὲν ἄδικον (C. A. II, 5, 1—2). ὄθεν οὐ δεῖ πιστεῦναι, ὡς ἔτυχε.

τοῖς κατηγοροῦσιν ἀκρίτως καὶ ἀβασανίστως. ἔγχωρεῖ γάρ τινα· καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατὰ τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι κατηγορίαν (ψευδηγορίαν), ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι κατὰ Σωσάννης καὶ ἡ Αἴγυπτία ἐπὶ τοῦ Ἰωσῆφ. σὺ οὖν ὡς θεοῦ ἄνθρωπος τὰ τοιαῦτα μὴ προχείρως παραδέχου, ἵνα (καὶ) μὴ ἀνέλης τὸν ἀθῶον καὶ (+ μὴ) ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον (C. A. II, 37, 2—4). [„Ἀθῶον γὰρ καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς] (Ex. 23, 7), οὐδὲ λήψῃ δῶρα ψυχὴν πατάξαι (Deut. 27, 25)· τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῦσιν ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνονται ῥήματα δίκαια“ (Ex. 23, 8). εἰ οὖν ἀπροσωπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσεσθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρίαν ψευδῆ, καὶ ἀποδείξαντες αὐτὸν συκοφάντην [καὶ ψευδολόγον] ποιήσατε αὐτῷ καθ’ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο (+ ποιῆσαι CG) τῷ πλησίον, καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ (ἐκ μέσου) ὑμῶν [αὐτῶν κατὰ τὸν θεῖον νόμον κυρίου]· ὅσον γὰρ ἐπ’ αὐτῷ, ἐφονεύσατο (ἐφόνευσε CG) τὸν ἀδελφόν, προλαβὼν (προκαταλαβὼν) τὰ ὄρα τοῦ κριτοῦ· γέγραπται γάρ· „Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος ἐκείνου ἐκχυθήσεται τὸ αἷμα αὐτοῦ“ (Gen. 9, 6), καὶ· „Ἐξαρεῖς τὸ ἀναίτιον ἀπὸ σοῦ αἷμα“ (Deut. 19, 13. — C. A. II, 42, 1. 5—6). οὐκοῦν ἐρευνᾶτε μετὰ πολλῆς ἀκριβείας περὶ τῶν ἐνεχομένων, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, ὁποῖά τις ἐστὶν ἡ ἀναστροφή αὐτοῦ, καὶ ἐὰν εὐσυνείδητος καὶ ἀξιόπιστος εὔρεθῆ, μὴ πιστευέσθω μόνος, παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ’ ἐχέτω καὶ ἑτέρους μάρτυρας εὐλαβεῖς καὶ ὁμοτρόπους, ἵνα „ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἀξιοχρέων σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα“ (Deut. 19, 15). διὰ τί δὲ εἶπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ζητεῖσθαι; διότι πολλάκις ἐγχωρεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ τοὺς πλείονας ἐπὶ κακῷ μαρτυρῆσαι καὶ συμφόνως ψευδηγορῆσαι, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βαβυλωνί καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ Ναβουθῆ ἐν Σαμαρείᾳ καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. ἔστωσαν οὖν οἱ μάρτυρες πραεῖς, ἀόργητοι, ἐπιεικεῖς, ἀγαπητικοί, σώφρονες, ἐγκρατεῖς, ἀπερίεργοι, θεοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρτυρία βεβαία πάντως ὑπάρχει. τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδέχεσθε τὰς μαρτυρίας, κἂν συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ· προστέταχται γὰρ ἐν τοῖς νόμοις· „Οὐκ ἔσῃ μετὰ πολλῶν ἐν κακίᾳ, οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ πλῆθος ἐκκλῖναι τὸ δίκαιον“ (Ex. 23, 2. 1). ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρι-

ρόμενον εἰδέναι ὀφείλετε, ὁποῖός ἐστι τῆ τοῦ βίου συνηθεία καὶ ἀναστροφῆ, εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βίον, εἰ ἀνέγκλητος καὶ ἀδιάβλητος, εἰ ὄσιος καὶ φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος, εἰ σώφρων καὶ ψεύδους καθαρός, εἰ ἀπεχόμενος παντός πονηροῦ πράγματος (C. A. II, 49). μακάριος γὰρ ὁ τοιοῦτος, ἐὰν πειρασθῆ καὶ δόκιμος φανῆ· „Ἀνήρ“ γάρ, φησὶν, „ἀπείραστος ἀδόκιμος παρὰ θεῶ“ (Iac. 1, 12. 13)· καὶ οὕτω δοκιμασθεὶς ἐπὶ ψεύσματι λέγει καὶ αὐτός εἰκότως· „Εἶδες, κύριε, μὴ παρασιωπήσης (Ps. 27, 1), ὅτι ἐπαρέστησάν μοι μάρτυρες ἀδικοὶ, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆ“ (Ps. 26, 12. — C. A. II, 8, 2). ἴδετε καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια. ὧν τῆ ἐξουσία ὀρωμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρύχους, ληστές· καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαμβάνοντες ὑπὸ τῶν προσαγόντων οἱ ἡγούμενοι λέγουσι τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει. κάκεινον συγκατατιθεμένου καὶ ὁμολογοῦντος οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ποιοῦνται μετὰ συμβουλίας καὶ σκέψεως καὶ πολλῆς ζητήσεως· καὶ οὕτω τελευταῖον ὄρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ’ αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, ἐπὶ πάντων διαμαρτύρεται ἀθῶος ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου, καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ καὶ ἄθιοι καὶ μόνην ἔχοντες τὴν γένει διδάσκαλον. ὑμεῖς δὲ γινώσκοντες θεὸν τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφρούς καὶ συνιόντα εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὀφείλετε μετὰ πολλῆς ἐρεῦνης τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνειν, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις τοῦ μέλλοντος ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ (C. A. II, 52).

8. Chron. c. 128, 9, ed. Muralto p. 289, PG 110, 458: Ὑπογόρους γὰρ ἔχοντες αὐτοὺς [οἱ] Ῥωμαῖοι οὐκ ἐῶσι τοῖς ἰδίῳις χρᾶσθαι (κεχρησθαι CG) δικαιομάσιν, ἐπειδήπερ ἐκουσίως ἐπεσπάσαντο τὴν δουλείαν εἰπόντες· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα“ (Io. 19, 15), καὶ· „Ἐὰν μὴ ἀποκτείνωμεν τὸν Χριστόν, πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσι, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσι τὸν τόπον ἡμῶν (ἡμῶν τὸν τόπον) καὶ τὸ ἔθνος“ (Io. 11, 48), οἱ γε καὶ ἔκοντες προεφίτευσαν· καὶ γὰρ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη, καὶ αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀφηρέθησαν, καὶ τῆς νομικῆς λατρείας (καὶ τὴν λατρείαν) κεκωλυμένοι (+ δέ CG) εἰσὶ καὶ ἀναιρεῖν (+ οὓς θέλουσι CG) [οὐ συγχωροῦνται] καὶ θύειν ὅτε βούλονται. διὸ καὶ ἐπικατάραιοί εἰσι, μὴ θνήσκοντες ποιεῖν τὰ διατεταγμένα· „Ἐπικατάραιος“ γάρ,

γησίη, „πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά“ (Deut. 27, 26). ἀδύνατον δέ ἐστιν ἐν διασπορῇ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ὄντας πάντα αὐτοὺς ἐπιτελεῖν (ἐπιτελεῖν αὐτοὺς CG) τὰ τοῦ νόμου καὶ τὴν λατρείαν ἐν ἐνὶ τόπῳ περιγεγραμμένην, ὡς ἐν λόγῳ κυρίου Μωϋσῆς διετάξατο. C. A. VI, 24, 2—5, quem locum tacite quidem, sed fine excepto accurate Georgius exscripsit.

9. Chron. c. 133, ed. Muralto p. 335, PG 110, 510: Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα (τῷ ὀνόματι) κυρίου προεφήτευσάν τινες, ὡς Βαλαάμ, Σαούλ (Σαυλὸς) καὶ Καϊάφας, καὶ δαιμόνια πάλιν ἐξέβαλον, ὡς Ἰούδας καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ. C. A. VIII, 2, 2. 5, quem locum Georgius hic tacite respexit.

Cum Georgium Monachum vel Hamartolum Georgius Cedrenus exscripsisset, huius lectiones lectionibus illius adiunxi, et quidem uncinis [] inclusi, quae Cedrenus omisit, uncinis (), quae mutavit vel addidit. Ubi Cedrenus cum Constitutionibus consentit, cum Hamartolus ab eis discedat, signavi lectiones CG. His locis Hamartolum e Cedreno emendandum esse vix est dubium. Nolui autem mutare, et textum editum repetii.

Fragmenta haud raro a textu Constitutionum plus minus discedunt. Ordo sententiarum saepius inversus est; nonnulla leguntur, quae a Constitutionibus absunt; in fragmento V praesertim Psalmus 50, 19 insertus est, in fragmento VII Ps. 27, 1; 26, 12. Valde autem erraret, qui Georgium alium textum ac vulgatum legisse inde concluderet. Qui in locis componendis scriptura cum tanta libertate utitur, quantam Georgius sibi usurpavit, is etiam verba mutasse vel aliqua addidisse censendus est.

XIV.

PHOTIUS [† 891].

1. Bibliothecae c. 112—113 ed. Bekker p. 90; Migne PG 103, 386: *Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης τεύχη βιβλίων δύο, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται Διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, ἐν ᾧ καὶ οἱ τῶν συνοδικῶν κανόνων τῷ ἀθροίσματι τῶν ἀποστόλων Κανόνες ἐπιγραφόμενοι περιέχονται. . . . Αἱ δέ γε Διαταγαὶ τρισὶ μόνοις δοκοῦσιν ἐνέχεσθαι· κακοπλαστίᾳ, ἣν οὐ χαλεπὸν ἀποσκευάσασθαι· καὶ ὅτι κατὰ τοῦ Δευτερονομίου ὕβρεις τινὰς ἐπαφίησιν, ἃ καὶ ὄχῃστον διαλύσασθαι· καὶ ἔτι Ἀρειανισμῶ, ὅπερ ἂν τις καὶ βιαίως διακρούσαιο. ἡ μέντοι γε τῶν τοῦ Πέτρου Ἠράξεων βίβλος τῷ τε λαμπρῷ καὶ τῇ σεμνότητι καὶ ἔτι τῷ καθαρῷ καὶ συντόνῳ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ τοῦ λόγου καὶ πολυμαθείᾳ τοσοῦτο ἔχει πρὸς τὰς Διαταγὰς τὸ παραλλάττον, ὡς*

μηδὲ συγκρίσει τῇ κατὰ τοὺς λόγους πρὸς ἀλλήλας παραβάλλεσθαι τὰς βίβλους.

2. Nomocan. praefatio; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1661 II, 790: Οὐ μὴ ἀλλὰ καὶ τοὺς (Κανόνας) λεγομένους τῶν ἁγίων ἀποστόλων (εἰς αὐτὸν συνήγαγον), εἰ καὶ τινες διὰ τινὰς αἰτίας ἤγησαντο. . . . l. c. p. 793: Οἱ λεγόμενοι τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Κανόνες πέ'.

Nomocanonem hic addo, cum sub nomine Photii ad nos pervenerit atque eius aetate compositus fuerit, non ignorans, librum nunc ei abiudicari.

XV.

OECUMENIUS [† c. 940].

Comment. in Act. apost. 9, 10, Migne PG 118, 170: Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Παῦλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς Κανόσι. Cf. C. A. VIII, 46, 17.

XVI.

SIMEON THEOLOGUS IUNIOR [† 1041/42].

1. Oratio XXIV, Migne PG 120, 439 sq., Holl, *Enthusiasmus und Bußgewalt beim griechischen Mönchtum* 1898 p. 19, in quo libro verba graeca traduntur: Sacerdotes pietatem docebis accuratam apostolicorum canonum traditionumque scientiam (τὴν εἰδησὶν ἀκριβοῶς τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Παραδόσεων). . . . Quod si etiam contra turbulentos et inordinatos aliquando te in virga et baculo cum ratione irasci oportet, ut malum aliquod prohibeas et pestiferam inter eos labem reprimas, ne opus malum et affectus vitiosus in deterius serpat (cf. C. A. II, 41, 7—8), neque istud apostolicis Constitutionibus et divinis patribus alienum iudicatur (οὐδὲ τοῦτο ἀπᾶδον ἐκρίθη τοῖς ἀποστόλοις ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσι καὶ τοῖς θεοφόροις πατέρισι ἡμῶν). . . . Ne igitur praetexens mansuetudinem propter solam laudem humanam modicum quidpiam praeter Dei mandatum admissum ad subversionem apostolorum Canonum et Constitutionum (ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων) contumeliamque vitae evangelicae et status monastici neglexeris, sed Iesum ac Dominum tuum imitatus, infremens ac teipsum sine turbatione turbans mandata Dei et Canones ab eius apostolis praescriptos ulciscere (ἐκδίχῃσιν ποιοῦ τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν τεθέντων Κανόνων

ἔπο τῶν ἀποστόλων). . . . Scito enim unicuique talium (sc. paenitentium) ab iis, qui spectatores et discipuli sermonis fuerunt, locum convenientem ac iure destinatum esse, quorum Canonibus Constitutionibusque legendis incumbere necessarie debes (καὶ δεῖ σε ἀναγνώσεως μᾶλλον τῶν Διατάξεων καὶ Κανόνων αὐτῶν ἐπιμελῶς ἔχεσθαι), ut ne ignores, quae credentium in Christum abscondita sint mysteria et ne pecces, dum pietati erga Deum parum consentanea geris.

2. Teste Niceta Pectorato, qui vitam eius scripsit (cf. Holl l. c.), Simeon monachos, ut rectori oboedirent, adhortatus est his verbis: Ἐν ὅσοις γὰρ οὐκ ἔστι παράβασις θεοῦ ἐντολῆς ἢ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων, ἐν πᾶσιν ἀνάγκη πᾶσα ὑπακούειν αὐτῷ ὀφείλετε καὶ ὡς τῷ κυρίῳ πείθεσθαι· ἐν ὅσοις δὲ κινδυνεύει τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον καὶ οἱ νόμοι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, οὐ μόνον οὐ δεῖ πείθεσθαι τούτῳ κτλ. Porro syncello per ironiam dicit: ὅπως τᾶλλα λελοιπῶς πάντα καὶ τῆς οἰκείας ἐπιμελούμενος συνειδήσεως τῶν ἀποστολικῶν ἀντέγγη σπουδαίως Κανόνων καὶ Διατάξεων. Denique se condemnatum fuisse dicit οὐχ ὡς μοιχὸς ἢ κακοποιός, ἀλλ' ὡς δοῦλος Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων ἀντεχόμενος.

XVII.

NICETAS PECTORATUS [c. 1050].

1. Adversus Romanos de azymis et ieiunio sabbati et matrimonio clericorum, .graecae ed. Demetracopulus, Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη (Lipsiae 1866) I, 18—36.

a) p. 24. Εἰ γὰρ περὶ τῶν ἀζύμων καὶ τῆς αὐτῶν ἑορτῆς Κορινθίοις ὁ Παῦλος ἐπέστελλε καὶ ἐν ἀζύμοις ἑορτάζειν αὐτοὺς προετρέπετο, οὐκ ἂν δογματίζων μετὰ τῶν ἑνδεκα καὶ πᾶσαν κανονίζων τὴν τῶν πιστῶν ἐκκλησίαν, ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ κανόνι μετ' ἐπιτιμίου παρηγγυᾶτο πᾶσι καὶ ἐξησφαλίζετο τὰ τοιαῦτα παρ' Ἰουδαίων μὴ δέχεσθαι· Εἰ τις, φάσκων, ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὄλος τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἑορτάζει μετ' αὐτῶν ἢ δέχοιτο παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν ξένια, οἷον ἄζυμα ἢ τοιοῦτόν τι, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθω. Can. ap. 70.

b) p. 28 sq. Τῶν ἀποστόλων οἱ κορυφαῖοι ἐν μὲν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν Διατάξεων τῶν ὑπὸ Κλήμεντος τῆς Ρώμης γραφεισῶν,

ἐν ᾧ περὶ μαρτύρων ἐπιγράφεται, κατὰ τὸ ἰθ' κεφάλαιον ταῦτά φασι· Τετράδα γὰρ παὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν ὁ κύριος, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος· αὐτὸ δὲ νηστεῦσαι τὸ σάββατον παρέδωκεν, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατάπαυσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν, ἐν ᾧ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν ἔστι (C. A. V, 14, 20). κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου πάλιν οὕτω φησί· Πᾶν μὲν σάββατον ἄνευ τοῦ ἐνὸς καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε. καὶ μετ' ὀλίγον· Εὐφρανθήηαι δὲ ἐν ταύταις, ἀλλ' οὐ πενθήηαι (C. A. V, 20, 19). ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ βιβλίῳ τῶν αὐτῶν Διατάξεων κατὰ τὸ κ' κεφάλαιον τάδε φησί· Τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἔστιν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσεως. ἐν δὲ σάββατον μόνον ἡμῖν φυλακτέον ἐν ὄλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ταφῆς, ἐν ᾧ νηστεύειν προσήκει, ἀλλ' οὐχ ἑορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ δημιουργίαν χαρᾶς (C. A. VII, 23, 3. 4). ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μυστικῶς διὰ Κλήμεντος πάντα διαταξάμενοι οὐκ ἔστησαν μέχρι τούτων, ἀλλ' εἰδότες θείῳ πνεύματι οὐ τὴν τυχοῦσαν παράβασιν εἶναι τὸ νηστεύειν τὰ σάββατα, καὶ ἐπιτιμίῳ σφοδρῷ καταδεσμοῦσι περὶ τούτου τὴν ἐκκλησίαν. φασὶ γὰρ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κανόνι τῶν ἱερῶν Κανόνων αὐτῶν· Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῆ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων ἢ τὸ σάββατον πλὴν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω. Can. ap. 66.

c) p. 30. Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι κανόνα περὶ τούτου ἐξέθεντο οὕτως εἰπόντες· Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἅγιαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, καθαιρείσθω, εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο. Can. ap. 69.

d) p. 32. Καὶ ὅτι ἁμαρτάνοντες κἂν τούτῳ παρανομεῖτε, ἀπὸ τῆς τῶν ἀποστόλων Διαταγῆς καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ἀποδείξεω Κανόνων. ἐν μὲν γὰρ τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν διὰ Κλήμεντος Ρώμης γραφέντων (sic) Διαταγῶν κατὰ τὸ ἑπτακαιδέκατον κεφάλαιον οἱ ἀπόστολοι τάδε φασίν· Ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους εἴπομεν μονογάμους καθίστασθαι, κἂν τε ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμεταὶ κἂν τε μή· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς μετὰ χειροτονίαν ἀγάμοις οὐδὲν ἐπὶ γάμοις ἔρχεσθαι ἢ γεγαμηκόσιν ἑτέροις συμπλέκεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι ἢ ἔχοντες ἦλθον ἐπὶ τὴν χειροτονίαν (C. A. VI, 17, 1). ἐν δὲ

τῷ πέμπτῳ κανόνι τῶν ἱερῶν Κανόνων αὐτῶν οὕτω φασίν· Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβάλλῃ, ἀφοριζέσθω (Can. 5). ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κανόνι· Ἔστω φανερά, φασί, τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπιπέτω τὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἐσθ' ὅτε γυναῖκα καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγγενεῖς. Can. 40.

e) p. 34. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν κορυφαίων ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν Διατάξεων κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον κεφάλαιον ἐκδηλότερον εἶπον· Εἶδαμεν γάρ, φασίν, ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰωδὴ συντάξαντες βιβλία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνεγράψαντο βιβλία ἀπόκρυφα Μωσέως καὶ Ἐνώχ, Ἀδάμ, Ἡσαίου τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλιοῦ καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά. C. A. VI, 16, 2. 3.

2. Vita Simeonis theologi iunioris codice Parisino 1610 saec. XIV tradita, typis quidem nondum expressa, nuperrime vero a Carolo Holl descripta in libro: *Enthusiasmus und Bußgewalt beim griechischen Mönchtum* 1898, in quo p. 19 etiam loci sequentes notantur.

a) fol. 34^r: Τί δέ φασιν καὶ οἱ αὐτόπται τοῦ λόγου ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσιν; Τὸν λαλοῦντά σοι — θεὸς πάρεστι. C. A. VII, 9, 1.

b) ibid.: Καὶ αὐθις· Εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων — ἐξουσίαν εἰλήφασι. C. A. II, 33, 2—3.

c) fol. 54^r: Nicetas vindictam factam esse dicit εἰς ἕκβασιν . . . τοῦ εἰρημένου . . . ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσιν, ἔνθα παραγγελίαν ποιῶνται . . . ἐν τῷ τριακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου κατὰ λέξιν ἔχον οὕτως· Οὗτοι παρὰ θεοῦ — ζωογονεῖν αὐτούς. C. A. II, 33, 3.

XVIII.

MICHAEL CERULARIUS [a. 1054].

Edictum synodi Constantinopolitanae a. 1054, C. Will, Acta et scripta de controversiis ecclesiae graecae et latinae saec. XI composita 1861 p. 157 sq.: Καθυπέβαλον (οἱ Λατῖνοι) ἐγκαλέσαντες ἡμῖν ἄλλα τέ τινα, καὶ ὅτι τοὺς πώγωνας παραπλησίως ἐκείνοις

ξηροῦν καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀνθρώπου μορφὴν παρὰ φύσιν ἐξάλ-
λάσσειν οὐκ ἀνεχόμεθα, πρὸς δὲ καὶ ὅτι μὴ διακρινόμενοι ἀπὸ
προσβυτέρων μεταλαμβάνειν γεγαμηκότων, . . . μήτε τῇ γραφῇ
προσέχειν ἐθέλοντες, ἢ οὐκ ἀπομαδαρώσετε φησι τοὺς πώγωνας
ὑμῶν, οὔτε μὴν ἐννοεῖν ὅλως βουλόμενοι, ὅτι γυναιξὶν εὐπρεπὲς
τοῦτο ὁ κτίσας ἐποίησε θεός, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἐδικαίωσεν.
Cf. C. A. I, 3, 11. Infra p. 159 Canon apostolorum V laudatur.

XIX.

GEORGIUS CEDRENUS [c. 1060].

1. Histor. compendium ed. Bekker (Corpus scriptorum histo-
riae Byzantinae, Bonnae 1837) I, 370—371; Migne PG 121, 410: *Περὶ οὗ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν κτλ.*, scilicet frag-
mentum Georgii Hamartoli IV.

2. Ibid. ed. Bekker I, 417—420, PG 121, 455—459: *Περὶ
ἧν μὲντοι καὶ ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσι φησὶν κτλ.*, scilicet
fragmentum Georgii Ham. V.

3. Ibid. ed. Bekker I, 506—507, PG 121, 551: *Καὶ ἐν ταῖς
ἀποστολικαῖς Διατάξεσι ὁ θεὸς λόγος οὕτως φησὶν κτλ.*, sci-
licet pars fragmenti Georgii Ham. VII tertia prior; verba enim
loci Gen. 9, 6 τὸ αἷμα αὐτοῦ haec solum ad Constitutiones per-
tinentia sequuntur: Ἀλλὰ μηδὲ εἰς παραδεχέσθω μαρτυρῶν κατὰ
τινος, καὶν λίαν ἢ ἀξιοπίστος· ἐπὶ στόματος γὰρ δύο ἢ τριῶν
μαρτύρων πᾶν ῥῆμα βεβαιωθήσεται, εἶπεν ὁ κύριος.

4. Ibid. ed. Bekker I, 72—73, PG 121, 102: *Εἰδέναι δὲ δεῖ,
ὅτι, ἐάν τις ἐκ παρατάσεως ἁμαρτάνει πειράζων τὸν θεὸν ὡς μὴ
ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος οὔτε μετανοίας ἀξιοῦται οὔτε
ἀφέσεως, ὡς περ γε καὶ ἄλλοι πλείους καὶ οὗτος Φαραώ. καὶν
λέγει τις παρ' ἑαυτοῦ· „Ὅσινά μοι γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ
ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς πονηρᾶς“ (Deut. 29, 19), ὁψέ
ποτε μετανοήσω, ὡς περ Ἀμὼς ὁ τοῦ Μανασσή. διὸ καὶ τὸ τάχος
ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν ὁ θεός. Est fragmentum Georgii Ham. III.
abbreviatum.*

5. Ibid. ed. Bekker I, 382, PG 121, 422: *ὑποφόρους γὰρ κτλ.*,
scilicet fragmentum Georgii Ham. VIII.

6. Ibid. ed. Bekker I, 433, PG 121, 472: *Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ
κτλ.*, scilicet fragmentum Georgii Ham. IX.

XX.

THEOPHYLACTUS [c. 1070].

Allocutio ad quendam e suis familiaribus c. 11, C. Will, Acta et scripta quae de controversiis ecclesiae gr. et lat. saec. XI composita exstant 1861 p. 242 sq.: *Ἐπεὶ ἄλλως γε καὶ τὴν ἐν σάββασι νηστείαν ὑμῶν εἰ βουλοίμεθα πικρῶς ἐξετάζειν, δειξομεν οὔτε ἀποστολικαῖς οὔτε πατριαῖς διδασκαλίαις ἀκόλουθον· οἱ τε γὰρ ἀπόστολοι τῶν τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον νηστευόντων ἐνὸς ὑπεξηρημέου καταψηφίζονται λαϊκῶν μὲν ἀφορισμόν, κληρικῶν δὲ καθαίρεσιν.* Cf. C. A. V, 20, 19; VII, 23, 3; can. 64.

XXI.

NICETAS SERRONIUS [c. 1080].

1. Commentarius ad Gregorii Naz. orationem 45 (42) c. 13: *Ἐλληπται δὲ τὸ ἐνδύμα τῆς ἀφθαρσίας ἀπὸ τῆς Ὀκταβίβλου τῆς διὰ Κλήμεντος· Ἴνα γάρ, φησί, καταξιώσει αὐτοὺς τοῦ λούτρου τῆς παλιγγενεσίας, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας.* Similiter ad eiusdem orationem 40 c. 4. Cf. C. A. VIII, 6, 6.

Commentarium ad illas Gregorii orationes ac nonnullas alias Migne PG 127, 1177—1480 latine edidit, et locos laudatos p. 1249 et 1356 invenies. Cotelerius, qui verba Nicetae e codicibus Parisinis in adnotationibus ad C. A. VIII, 6 exscripsit, iam iure dubitavit, an Gregorius Constitutiones respexerit. Negari quidem nequit, immo certum est, verba ista iam saeculo IV in liturgia adhibita fuisse. Verba etiam in precatione pro catechumenis leguntur, quam Chrysostomus Ad II Cor. hom. II c. 5—8 (ed. Bened. X, 435—440) tradidit. Constitutiones vero haud dubie post illas Gregorii orationes compilatae sunt.

2. Ad Matth. 5, 42: *Ποιητέον ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως καὶ τοῖς ἀξίοις, ἵνα εὕρωμεν ἀνταπόδομα παρὰ τοῦ ὑψίστου. οὐαὶ δὲ τοῖς ἔχουσι καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἐτέρων βουλομένοις. ὁ γὰρ ἔχων καὶ δι' ὑπόκρισιν ἢ ἀργίαν λαμβάνων κατακριθήσεται.* C. A. IV, 3, 2; 4, 1.

Codice Monacensi graec. 36, quo Nicetae Catena in Matthaeum traditur, auctor fragmenti fol. 107^v simpliciter Clemens nominatur. Corderius, qui in Symbolis graecorum patrum in Matthaeum 1647 tom. II catenam edidit, p. 196 Clementem Alexandrinum appellavit, haud dubie vero erravit. Fragmentum cum in Constitutionibus apostolorum legatur, auctori huius operis sive Clementi Romano attribuendum est.

XXII.

NICOLAUS METHONENSIS [saec. XII].

De corpore et sanguine Christi, Migne PG 135, 514 sq.:
 Πάντες (οἱ ἀπόστολοι) τῇ πανταχοῦ ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς συγγραφείσης τῷ ἱερῷ Κλήμεντι λειτουργίας παραδεδώκασιν, ἐν ᾗ ταῦτα οὕτω ῥητῶς κεῖται· Μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμειμεν εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. ἐν ᾗ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἀγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σε τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, καὶ κλάσας ἔδωκεν ἡμῖν εἰπὼν· „Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου (Mt. 26, 26) τὸ περὶ πολλῶν θρουπτόμενον“ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (I Cor. II, 24). ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἀγιάσας ἔδωκεν ἡμῖν λέγων· „Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (Mt. 26, 27. 28)· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν“ (I Cor. II, 26). μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπαρόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφερόμεν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεύειν σοι· καὶ ἀξιούμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέποις ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ δὲ ἀνευδιῆς θεός, καὶ εὐδοκήσοις ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ καταπέμψοις τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποθήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. C. A. VIII, 12, 35—39.

XXIII.

IOANNES ZONARAS [† c. 1120].

1. Ad Canon. apost. 60, Migne PG 137, 158: Πολλὰ βιβλία παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐνοθεύθησαν εἰς βλάβην τῶν ἀπλουστέρων, ὡσπερ καὶ αἱ διὰ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος γραφεῖσαι τοῖς ἐπισκόποις ἀποστολικαὶ Διαταγαί, αἱ διὰ τοῦτο καὶ συνοδικῶς ἀπεβλήθησαν.

2. Ad Can. ap. 85 p. 215: *Διάφορα νόθα συγγράμματα καὶ ψευδεπίγραφα ἦσαν ἢ καὶ εἰδί· τὰ δὲ καὶ νενοθευμένα, οἷα καὶ αἱ διὰ τοῦ Κλήμεντος ἐκπεφωνημένοι Διαταγαί. καὶ αὐταὶ καὶ παρὰ καχοδόξων τινῶν ἐνοθεύθησαν τε καὶ παρεφθάρθησαν· διὸ καὶ ἀναγινώσκεισθαι ὅλως αὐτὰς ἀπηγόρευσεν ἡ οἰκουμενικὴ ἔκτη σὺνδοδος. Similiter ad Concilii Laodicensis can. 60 p. 1420 sq. et in scholio ad epistolam festalem S. Athanasii, quod edidit I. Ussher, Polycarpi et Ignatii epistulae 1644 p. XLII.*

XXIV.

ALEXIUS ARISTENUS [c. 1130].

Synopsis canonum, ad synod. Trull. can. II, Bibliotheca iuris can. veteris ed. Iustellus 1661, II, 698; Migne PG 137, 126: *Τὰ παρὰ τῶν ἑτεροδόξων κλοπιμαίως ἐμβεβλημένα ταῖς διὰ Κλήμεντος τῶν ἀποστόλων Διατάξεσιν ἀποκήρυκτα. ἐν τοῖς ἀποστολικοῖς Κανόσι πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῖς τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης βιβλίοις καὶ τὰς Διατάξεις τῶν ἀποστόλων τὰς διὰ Κλήμεντος ἐν ὁκτώ συντεθείσας βιβλίοις σεβασμίας καὶ ἁγίας ἔχειν ὀρίσθημεν. ὁ δὲ παρῶν κανῶν διὰ τὸ νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων παρατεθῆναι ἐν αὐταῖς ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας ἀποβάλλεσθαι αὐτὰς ἐγκελεύεται πρὸς οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου. Similiter in scholio ad eundem canonem, quod edidit Ussher, Polycarpi et Ignatii epistulae 1644 p. CV.*

XXV.

MICHAEL GLYKAS [c. a. 1150].

Epist. XIX, Migne PG 158, 922—927: *Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατὰ τι διστᾶζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιαῖς παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἁμαρτωλῶν δέ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστά, ναὶ μὴν καὶ ἐνανύσια τελειῶθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. . . . εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν, ὥς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὀρισμένοις καιροῖς διετάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. C. A. VIII, 42.*

De tempore huius auctoris cf. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* 1891 p. 146.

XXVI.

THEODORUS BALSAMON [† c. 1200].

Ad Canon. apost. 85, Migne PG 137, 214: *Σὺ δὲ γίνωσκε, ὡς, εἰ καὶ γέγραπται ἐντανθοῖ ἀναγινώσκειν ἡμῶς τὰς Διαταγὰς τοῦ Κλήμεντος, πλὴν μὴ δημοσιεύειν αὐτάς, ἀλλ' ὁ β' κανὼν τῆς ξ' συνόδου ἀπηγόρευσε τὴν τούτων ἀνάγνωσιν διὰ τὸ γενέσθαι παραποίησιν ἐν αὐταῖς.* Similiter in epist. ad Marcum Alexandrinum c. 1, ib. 138, 954.

XXVII.

MATTHAEUS BLASTARES [c. 1335].

Syntagma canonum alphabeticum, praef. I de s. apostolorum canonibus, Migne PG 144, 967: *Φησὶ γὰρ (ἡ ἕκτη σύνοδος)· Τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων πατέρων καὶ δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε Κανόνας τὸ κῦρος ἔχειν καὶ ἡμεῖς κελεύομεν, πλὴν τῶν τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολῶν τε καὶ Διατάξεων· αὐταὶ γὰρ πρὸς τῶν δυσσεβῶν πολὺ τὸ νόθον καὶ σφαλερὸν εἰσεδέξαντο.* Similiter littera β' c. 11 p. 1139 sq.; litt. κ' c. 5 p. 1351 sq.

XXVIII.

NICEPHORUS CALLISTI [† 1341].

Hist. eccl. III, 18, PG 145, 531: *Τοῦτον συγγραφέα καὶ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἱερῶν Κανόνων πιστεύομεν.*

XXIX.

CONSTANTINUS HARMENOPULUS [† c. 1380].

1. Epitome canonum II, 4 de diaconis scholium, PG 150, 95: *Ἐν ταῖς λεγομέναις τῶν ἁγίων ἀποστόλων Διατάξεσι ταῦτα διείληπται· Διακόνισσα οὐδὲν ὧν οἱ πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ' ἢ φυλάσσειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖν τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές.* C. A. VIII, 28, 6.

2. Epitome canonum, proloquium, Migne PG 150, 56—60: *Τῶν κανόνων οἱ μὲν εἰσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν ἑπτὰ ἁγίων συνόδων, οἱ δὲ τῶν μερικῶν συνόδων, οἱ δὲ ἁγίων. . . εἶσιν οὖν τῶν μὲν ἁγίων ἀποστόλων Κανόνες· πέντε τῶν δὲ οἰκουμενικῶν συνόδων κτλ.*

XXX.

BESSARION [† 1472].

De sacramento eucharistiae, PG 161, 514: Sunt autem tres praecipuae (rationes, quibus probare conantur, non verbis Domini sacrum corpus Christi sanguinemque confici). Una est auctoritas sanctorum ecclesiae doctorum, Clementis, Iacobi, Basili et Chrysostomi, qui omnes in missis, quas ipsi composuere, post verba dominica sacerdotis precibus hoc sacramentum conficere videntur, siquidem etiam post verba Domini prolata non corpus et sanguinem, sed panem et vinum nominant. . . . In primis autem verbis sanctorum doctorum, qui missas composuerunt, unica ratio satisfacit. Cum ipsi quattuor patres idem plane dicant, eorum verba ante omnia audiamus. Clemens itaque primus, cum miracula Domini et res gestas eius ac sacramentorum a Domino traditionem commemorasset (C. A. VIII, 12, 6—37), post ea inquit: Memores itaque nos passionis, mortis et resurrectionis eius etc., offerimus tibi regi et Deo secundum eius praecepta etc. Rogamus te, ut clementer inspicias haec proposita coram te munera, tu nullius indigens Deus, et in eis bene complaceas ad honorem Christi tui et mittas spiritum sanctum tuum, testem passionis Domini nostri Iesu, super hoc sacrificio, qui hunc panem corpus Christi tui efficiat (ib. 38—39). Licet enim haec Clementis verba inter apocryphas scripturas commemorari soleant, placet tamen eis impraesentiarum tanquam veris assentiamur.

XXXI.

RITUS ORDINATIONUM MARONITARUM.

1. Consecratio episcopi et metropolitae, Denzinger, Ritus Orientalium II (1864), 187: Canon sanctorum apostolorum: Nunc ergo nos XII apostoli Domini convenientes hos ordines ecclesiasticos definimus vobis, postquam elegimus vasa electa, apostolos socios nostros Paulum et Iacobum episcopos et hos reliquos septem diaconos. Primum dico ego Petrus: ille, cuius est chirotonia, sicut praeordinavimus, omnino sine macula sit, bonus et ab omni iniquitate purus. Cumque fuerit nominatus et placuerit, congregabitur populus cum presbyteris et qui congregantur episcopi in die dominicae; is autem, qui aliis honorabilior est, interrogabit

populum et sacerdotes, an ille, qui eligitur ab eis, dignus sit principatu; quodsi eo contenti fuerint, addet interrogans eos, an testimonium ab omnibus illi perhibeatur, quod dignus sit hac magna et perfecta dignitate et possideat rectam erga Deum religionem, deinde an rectitudinem observet erga omnes homines. Postea interrogabit de omnibus moribus eius, an sit sine macula. Et omnes insimul testimonium illi reddant in veritate, quod talis sit; porro testati ubi sunt, quod talis sit sine acceptione personarum, immo quasi coram Deo iudice et Christo ac spiritu sancto et omnibus sanctis spiritualibus, qui ministrant ei, etiam documentum accipiat, an dignus sit ministerio in veritate; nam *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum* (Mt. 18, 16), et exigent consensum, et cum plene consenserint, obtemperabunt ei. Ubi autem factum fuerit silentium, unus e primis episcopis oblationem perficit, et electus cum duobus episcopis stabit ad latus altaris cum silentio. C. A. VIII, 4.

2. Chirotonia super diaconos, Denzinger l. c. p. 129: Canon. Diaconus non benedicit neque benedictionem dat, sed a sacerdote mandatum accipit, scilicet ab episcopo vel presbytero, eamque dat populo non ut sacerdos, sed ut diaconus; sacerdotibus enim non licet opus diaconi implere, quando diaconus adest. C. A. VIII, 28, 4—5.

Particula II quidem nomine apostolorum caret. Nomen autem excidisse videtur. Arabica expositio saltem, ut Denzinger adnotat, canonem apostolis attribuit. Revera canon e Constitutionibus VIII, 28, 4—5 depromptus, versus alter autem false intellectus est. Particula I plura quidem minus recte, in universum autem Constitutiones VIII, 4 tam fideliter reddit, ut haud parvi aestimanda sit. Cuius aetatis ritus Maronitarum sit, quo traditur, accuratius definiri nequit. Moneo autem, in symbolo, quod episcopus consecrandus profitetur, synodi Nicaenae II et in sectione sequente ac de consecratione patriarchae agente Ignatii Constantinopolitani († 877) et oboedientiae erga Romanum pontificem mentionem fieri. Cf. Denzinger l. c. p. 193; 215.

D. CANONES APOSTOLORUM.

I.

DECRETUM GELASIO [492—496] ADSCRIPTUM.

In secunda huius scripturae parte sive notitia librorum apocryphorum loco XXXVI commemoratur liber qui appellatur *Canones apostolorum*.

De hoc decreto plurima disputabantur. Cf. A. Thiel, *Epistolae Romanorum pontificum genuinae* I 1867 p. 53—58; 454—471; Th. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II (1890), 259—267; A. Koch, *Der heilige Faustus* 1895 p. 57—71. Non est meum, litem dirimere. Id solum dico, decretum, si non a Gelasio editum, non multo hoc papa posterius esse. Cum in Opere imperfecto in Matthaëum Didascalia liber canonum appelletur, non prorsus liquet, de quo libro decretum dicat. Verisimiliter autem *Canones apostolorum* proprie dictos respexit.

II.

DIONYSIUS EXIGUUS [c. a. 500].

Codex canonum ecclesiasticorum, praefatio; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1671 I, 101: Domino venerando mihi patri Stephano episcopo Dionysius Exiguus in Domino salutem. . . . In principio itaque *Canones* qui dicuntur apostolorum de Graeco transtulimus, quibus quia plurimi consensum non praebuere facilem, hoc ipsum vestram noluimus ignorare sanctitatem, quamvis postea quaedam constituta pontificum ex ipsis *Canonibus* adsumpta esse videantur. Deinde regulas Nicaenae synodi etc. . . . l. c. p. 112: Incipiunt regulae ecclesiasticae sanctorum apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae Romanae pontificem. — Sequuntur *Canones apostolorum* I—L.

Dionysius Exiguus Stephano episcopo Salonae petente c. annum 500 collectionem canonum instituit vel e Graeco in Latinum transtulit, et Hormisda papa (514—523) auctore alteram. Collectiones exhibent *Canones apostolorum* quinquaginta priores, cumque *Canones* eiusdem auctoris ac *Constitutiones* et cum his ab initio coniuncti neque vero, ut Drey censuit, tempore posteriore eis adiecti sint, collectiones illae sunt testes *Constitutionum*. Collectionis prioris praefationem ediderunt Ballerini, *De antiquis collectionibus canonum* p. III c. 1 § 3, et Maaßen, *Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts* I (1870), 960. Collectionem alteram totam typis expressam exhibet

Codex canonum ecclesiasticorum Dionysii exigui, quem Iustel a. 1628 et denuo a. 1643 edidit, et Bibliotheca iuris canonici veteris (t. I p. 101—174), quam Iustel et Voel a. 1661 publicaverunt. Canones apostolorum soli in plerisque Collectionibus conciliorum recepti sunt. Cf. quae disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 192—206.

III.

IOANNES SCHOLASTICUS [c. a. 550].

Collectio canonum: ordo canonum; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1671 II, 501: *Οἱ μὲν ἅγιοι τοῦ κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι ὀγδοήκοντα πέντε διὰ Κλήμεντος Κανόνας ἐξέθεντο.*

Ioannes Antiochenus vel Scholasticus ante annum 565, quo ecclesiam Constantinopolitanam regendam suscepit, collectionem canonum paravit eique Canones apostolorum omnes vel LXXXV inseruit una cum conclusione, quae non tam Canonum quam operis universi vel Constitutionum est. In prologo dicens, collectiones priores canones Basilii non recepisse, insuper satis clare indicat, eas iam Canones apostolorum continuisse. Collectionem Iustel et Voel in tomo secundo Bibliothecae iuris canonici 1661 publicaverunt; prologum ac titulos etiam Pitra in *Iuris ecclesiae Graecorum historia et monum.* 1864 (t. II) edidit.

IV.

IOANNES II PAPA [532—535].

Epist. ad Caesarium Arelatensem, Acta conciliorum ed. Harduinus II, 1155. Adiuncti sunt plures canones, inter eos canones apostolorum 25 et 28. Ille (25) capitulum vigesimum quintum inscribitur, hic (28) capitulum trigesimum nonum.

V.

VIGILIUS PAPA [537—555].

Epist. ad Profuturum episcopum Bracarensem a. 538 data, Acta conciliorum ed. Harduinus II, 1429—32. Papa tacite profert canonem apostolorum 49 verba uncinis inclusa inserens: Si quis episcopus aut presbyter iuxta praeceptum Domini non baptizaverit in nomine patris et filii et spiritus sancti, sed [in una persona trinitatis aut in duabus aut] in tribus patribus aut in tribus filiis aut in tribus paracletis, proiciatur de ecclesia Dei.

VI.

STEPHANUS III PAPA [768—772].

Ex synodo Romana Stephani papa III (IV) a. 769 habita, Acta conciliorum ed. Harduinus III, 2015: Quinquaginta canones

apostolorum suscipiendos. Non amplius suscipiantur apostolorum Canonum prolata per sanctum Clementem nisi quinquaginta capita, quae suscipit sancta Dei catholica Romana ecclesia.

VII.

SYNODUS NICAENA II [a. 787].

1. Actio I, Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 50: *Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω ἐν πρώτοις ἡ βιβλος τῶν κανονικῶν διατάξεων. — Ἡ ἀγία σύνοδος εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω. — Ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖνος ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ νοτάριος τοῦ εὐαγοῦς πατριαρχείου ἀνέγνω. — Τῶν ἀγίων ἀποστόλων κανὼν πεντηκοστὸς τρίτος· Εἴ τις πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντά ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν εἰπόντα, ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Can. ap. 52.*

Vox *διατάξεις*, quam Tarasius usurpat, vix Constitutiones apost. nostras designat, sed potius Canones apostolorum, qui post synodum Trullanam soli canonici appellari poterant.

2. Canon I, Hard. IV, 486: *Τούτων οὕτως ὄντων καὶ διαμαρτυρουμένων ἡμῖν, ἀγαλλιώμενοι ἐπ' αὐτοῖς, ὡς εἴ τις εὖροι σκῆλα πολλά, ἀσπασίως τοὺς θείους Κανόνας ἐνστερνιζόμεθα καὶ ὀλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνομεν, τῶν ἐκτεθέντων ἐπὶ τῶν ἀγίων καὶ σαλίγγων τοῦ πνεύματος πανευφήμων ἀποστόλων, τῶν τε ἐξ ἀγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθεισῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιούτων δογματῶν, καὶ τῶν ἀγίων πατέρων ἡμῶν.*

3. Canon III, Hard. IV, 487: *Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἄκυρον μένειν κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος δι' αὐτῶν ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες. Can. ap. 30.*

4. Canon V, Hard. IV, 490: *Εἴ δέ τις ἐπὶ χειροτονίᾳ φανείη ποτὲ τοῦτο πεποιηκώς, γινέσθω κατὰ τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατῆς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπέσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ' ἑμοῦ Πέτρου. Can. ap. 29.*

5. Canon X, Hard. IV, 494: Ἐπειδή τινες τῶν κληρικῶν παραλογιζόμενοι τὴν κανονικὴν διάταξιν, ἀπολιπόντες τὴν ἑαυτῶν παροικίαν εἰς ἑτέρας παροικίας ἐκτρέχουσι, κατὰ πλεῖστον δὲ ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει, καὶ εἰς ἄρχοντας προσεφρεύουσι, ἐν τοῖς αὐτῶν ἐκκλησίαις τὰς λειτουργίας ποιῶντες· τούτους οὐκ χωρὶς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως οὐκ ἔξεστι δεχθῆναι ἐν οἴῳδῃποτε οἴκῳ ἢ ἐκκλησίᾳ· εἰ δὲ τοῦτο ποιήσῃ, ἐπιμένων καθαιρεῖσθω. ὅσοι δὲ μετ' εἰδήσεως τῶν προλεχθέντων ἱερέων τοῦτο ποιῶσιν, οὐκ ἔξεστιν αὐτοῖς κοσμικὰς καὶ βιωτικὰς φροντίδας ἀναλαμβάνεσθαι, ὡς κεκόλυται τοῦτο ποιεῖν παρὰ τῶν θείων Κανόνων. Can. ap. 15 et 6.

6. Canon XII, Hard. IV, 494: Ἐἴ τις ἐπίσκοπος ἐρεθείῃ ἢ ἡγοούμενος ἐκ τῶν ἀνουργιῶν τοῦ ἐπισκοπείου ἢ τοῦ μοναστηρίου εἰς ἄρχοντικὴν χεῖρα ἢ καὶ ἐτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸν λέγοντα· Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς τοῦ θεοῦ ἐφορῶντος· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετεριζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίῳις τὰ τοῦ θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγεῖτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προσφάσῃ τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖτω. Can. ap. 38.

VIII.

TARASIVS CONSTANTINOPOLITANVS [a. 787].

Epist. ad Hadrianum, Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 513: Κανὼν τῶν ἁγίων ἀποστόλων κθ'. Ἐἴ τις ἐπίσκοπος κτλ., sc. Canon ap. 29, quem patriarcha aequae ac synodus Nicaena II verbotenus laudat.

IX.

HADRIANUS I PAPA [772—795].

Epitome canonum a. 774 Carolo M. oblata, Acta conciliorum ed. Harduinus III, 2033—36: Ecclesiasticae regulae sanctorum patrum apostolorum, prolatae per Clementem Romanum pontificem, quae ex graecis exemplaribus in primo ordine ponuntur. I. Episcopus a duobus vel tribus ordinetur. II. Presbyter et reliqui clerici ab uno episcopo ordinentur. III. Ne mel et aliud in sacrificio offeratur, nisi quod Dominus statuit. IV. Novas spicas,

uvas, oleum et incensum ad altare licet offerri ad benedicendum. V. Reliqua omnia ad domum episcopi et presbyteri. VI. Ut presbyter uxorem suam a gubernatione sua non abiciat, sed caste regat, etc. usque ad canonem L, qui Hadriano est XLV. Plures enim canones in unum contracti sunt, pauci in duos dissecti, nonnulli non solum in compendium redacti, sed etiam liberius redditi.

X.

PSEUDO-ISIDORUS [c. 850].

Decretales Pseudo-Isidorianae ed. P. Hinschius 1863.

1. Praefatio p. 17: Denique propter eorum auctoritatem ceteris conciliis praeposuimus *Canones* qui dicuntur apostolorum, licet a quibusdam apocriphi dicantur, quoniam plures eos recipiunt et sancti patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt et inter canonicas posuerunt constitutiones.

2. Initium operis p. 26 sq.: Incipiunt tituli *Canonum* apostolorum numero L (tituli exprimuntur). — Plura capitula ab apostolis constituta in decretis apostolicorum, ut superius continetur, legimus, sed adhuc ea minime reperire quivimus et ideo illa hic non inseruimus, sed fidelibus investigatoribus hic inserenda conservantes committimus. — De *Canonibus* apostolorum, qui non sint respuendi, ut quidam garrunt, sed omni veneratione habendi, sicut haec beati Ieronimi et aliorum multorum sanctorum patrum scriptura testatur. — Beatissimo papae Damaso Ieronimus. Gloriam sanctitatis tuae nostra humilitas deprecatur, ut secundum apostolicae sedis, quam cognovimus gubernari per tuam sanctitatem, actus gestorum a beati Petri apostoli principatu usque ad vestra tempora quae gesta sunt in sede tua nobis per ordinem paucis enarrare digneris: quatinus nostra humilitas sentire cognoscat, qui meruit de apostolicorum supradicte tuae sedis martyrio coronari vel qui contra *Canones* apostolorum excessisse cognoscitur. Ora pro nobis, beatissime papa. Data V. Kal. Mai. Accepta Romae. — Incipiunt ecclesiastice regule sanctorum apostolorum prolate per Clementem ecclesiae romanae pontificem: quae ex graecis exemplaribus in ordine primo ponuntur. Quibus quam plurimi consensum non praebuere facile; attamen postea

quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videntur. — Sequuntur canones quinquaginta priores.

3. Epist. Zephyrini p. 132: Et reliqua privilegia, que soli huic sanctae sedi concessa sunt et in constitutis apostolorum eorumque successorum aliisque quamplurimis cum eis concinnantibus habentur inserta. LXX (al. LX) enim apostoli sententias praefixerunt cum aliis quamplurimis episcopis et servandas censuerunt.

Sententiae apostolorum, quarum in hac epistula mentio fit, Canones apostolorum esse possunt. Ivo Carnotensis, Panormia II c. 105, et Gratianus, c. 2 Dist. 16, locum ita interpretati sunt. Pseudo-Isidorus operi suo quidem quinquaginta tantum canones inseruit. In initio autem operis de maiore numero se notitiam habuisse prodit.

XI.

SYNODUS DUZIACENSIS [874].

Canon V, Acta concil. ed. Harduinus VI, 154: De non excommunicando autem eo (presbytero) a communione corporis et sanguinis Christi item canones dicunt: Episcopus, presbyter etc., sc. can. ap. 25.

XII.

ANASTASIUS BIBLIOTHECARIUS [† c. 879].

Praefatio in VII synodum ad Ioannem VIII pontificem maximum (872—882), Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 19: Sane notandum est, quaedam in hac synodo ex apostolorum et sextae universalis synodi canonibus et sententiis inveniri, quae penes nos interpretata nec habentur nec admittuntur. Et certe de apostolorum Canonibus liquido novimus, quoniam his quidam facile non praebuere consensum. Sed et praedecessor vester beatissimus papa Stephanus non ex his plus quam quinquaginta recipiendos synodice promulgavit, licet quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur. Unde apostolatu vestro decernente non solum illos solos quinquaginta canones ecclesia recipit, sed et omnes eorum, utpote spiritus sancti tubarum, quin et omnium omnino probabilium patrum et sanctorum conciliorum regulas et institutiones admittit, illas dumtaxat, quae nec rectae fidei nec probis moribus obviant, sed nec sedis Romanae decretis ad modicum quid resultant, quin potius adversarios, id est haereticos potenter impugnant.

Decretum Ioannis VIII de recipiendis canonibus apostolorum omnibus non ad nos pervenisse videtur; hucusque saltem non est publicatum.

XIII.

IOANNES VIII PAPA [872—882].

Epist. ad Anspertum archiepiscopum Mediolanensem a. 879 data, Acta concil. ed. Harduinus VI, 53: Nunc itaque . . . his iterum nostris apostolicis litteris dilectioni tuae praecipimus, ut, quia ad praefatam synodum non venisti, ad eam, quam rursus iuxta Canonis apostolici capitulum tricesimum quartum (= can. ap. 37) erimus quarto Idus Octobris auxiliante Domino celebraturi, omni postposita occasione cum suffraganeis episcopis tuis devotus occurras. . . . Praeterea hoc . . . praecipimus, ut cum eo, qui de regibus Francorum Deo favente Italiam fuerit ingressus, nullum absque nostro consensu et unanimitate placitum facere praesumatis, apostolorum Canone capituli tricesimi quinti ita iubente atque dicente: Episcopos gentium singularum etc. sc. can. ap. 34.

XIV.

HINCMARUS REMENSIS [† 882].

Opusculum LV capitulorum c. 24, Migne PL 126, 375 sq.: Canones qui vocantur apostolorum . . . non episcopalium conciliorum auctoritate sunt constituti, sed a primis temporibus traditione viritim apostolicorum virorum fuerunt mentibus commendati et partim verbis, partim sensu ac sparsim diversis quorundam epistulis pro qualitate causarum et personarum ac temporum inditi atque exinde, antequam episcopi concilia libere inciperent celebrare, a devotis quibusdam collecti. . . . Ceterum iidem Canones qui vocantur apostolorum non ab apostolis conscripti esse creduntur.

XV.

REGINO PRUMIENSIS [† 915].

In libro de ecclesiasticis disciplinis et religione christiana, Migne, PL 132, laudat Canones apostolorum 8 I, 192, 9 I, 193, 10 II, 398, 11 II, 401, 12 I, 424, 16 I, 419, 25 I, 86, 27 I, 173, 28 II, 405, 29 I, 233, 33 I, 429, 44 I, 221, 48 App. I, 4, 49 I, 262, 50, I, 263.

XVI.

BURCHARDUS WORMATIENSIS [† 1025].

In decretorum libris, Migne PL 140, laudat Canones apostolorum 2 (3) V, 8, 3 V, 6, 5 I, 78, 9 II, 67—68, 12 II, 136, 14 I, 75, 25 II, 189, 30 III, 109, 38 I, 210, 42—43 XV, 5—6, 44 II, 119. Praeterea quae Regino Prumiensis De eccles. disciplina I, 88—89 fonte non indicato scripsit, II, 117—118 tanquam canones apostolorum reddit.

XVII.

SYNODUS LEMOVICENSIS [1031].

Sessio II, Acta concil. ed. Harduinus VI, 888—889: Tunc lecti sunt Canones apostolorum, ubi in capitulo XXVII ita dicitur: Qui clerici debeant coniugibus copulari. Innuptis, qui ad clerum proveci sunt etc., sc. can. ap. 26. . . . Tunc Canones apostolorum prolati sunt, ubi capitulo XXX legitur: Si quis etc., sc. can. 29. Item capitulo XXXI: Si quis etc., sc. can. 30. Item capitulo XVII: Si quis etc., sc. can. 17. Item capitulo XVIII: Si quis etc., sc. can. 18. Item capitulo XXI: Eunuchus etc., sc. can. 21. Item capitulo XXII: Si quis abscidit etc., sc. can. 22—24.

XVIII.

HUMBERTUS CARDINALIS [† c. 1060].

1. Responsio in libellum Nicetae c. 16, Migne PL 143, 990; PG 120, 1028: Reprehendens enim nos, cur ieiunemus sabbatis, dicit: Quarta et sexta feria iugiter ieiunandum, una propter traditionem, altera propter passionem Domini, sabbato autem nunquam nisi uno. Et hoc asserere conaris ex apocryphis libris et canonibus pari sententia sanctorum patrum repudiatis. Nam Clementis liber, id est Itinerarium Petri apostoli, et Canones apostolorum numerantur inter apocrypha, exceptis capitulis quinquaginta, quae decreverunt regulis orthodoxis adiungenda. Unde nos quoque omne apocryphon abicientes dedignamur audire eorum fabulosas traditiones, quia non sunt ut lex Domini. — c. 27: Sed iam videamus capitula, quibus putas posse defendi adulteria sacerdotum, non coniugia. „Episcopus, inquam, presbyter aut diaconus

uxorem suam non abiciat obtentu religionis; si autem abiecerit, sequestretur; perseverans autem deponatur“ (Can. ap. 5). . . Et quare tu, qui tantopere Clementis capitula proponis, epistolam eius, de qua superius diximus (sc. epist. II in collectione Ps.-Isidori), non attendis?

2. Adversus Simoniacos I, 8, Monumenta Germaniae historica: Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI et XII conscripti I (1891), 112: [Dicit] Corruptor: Unde supra in Canonibus apostolorum, quos sanctus Ysidorus (sc. Ps.-Isidorus) recipiendos esse confirmat: Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse, qui eum ordinare temptaverit; nam eos, qui ab eiusmodi baptizati fuerint vel ordinati, neque fideles neque clericos esse possibile est (Can. 68). [Respondet] Correptor: . . Hinc ex apostolorum Canonibus sola capitula L non tantum auctoritate beati Ysidori, quantum sanctissimi papae Clementis et plurimorum successorum eius novimus debere recipi; sed sicut ex authenticis et antiquis exemplaribus poterit probari, praesens capitulum constat istic proprio sensu et integritate circa sui finem fraudari et privari, et alienum figmentum eidem appositum sub specie veri. Nam in antiquioribus et veracioribus canonibus ita invenitur: Si quis secundam manus impositionem acceperit, deiciatur ipse et qui eum reordinare temptaverit, nisi forte eum ab haereticis ordinatum comprobaverit. Can. 68.

Humbertus ipse nonnisi Canones apostolorum L priores agnovit. Adversarius vero etiam canonem LXVIII in usum suum vertit. Cum autem canonem mutilaret aut iam mutilatum inveniret, Humbertus eum correxit. Locus testatur, Latinis etiam partem Canonum apostolorum alteram cognitam fuisse. Canonem LXVIII autem non solum Corruptor Humberti, sed etiam Petrus Damiani et Bernaldus laudaverunt. Humbertus praeterea plures e canonibus prioribus allegat, sc. Adv. Sim. I, 9 can. 46 et 47; c. 11 can. 45; c. 18 can. 30. Similiter alii Latini illius aetatis. Praetereo hos locos lectorem remittens ad indices editionis Libellorum de lite I, 664; II, 741.

XIX.

LEO IX [† 1054].

Epist. ad Nicetam Studitam, Migne PL 143, 781: Clementis librum, id est Itinerarium Petri apostoli et Canones apostolorum

numerarunt sancti patres inter apocrypha, exceptis capitulis quinquaginta, quae decreverunt regulis orthodoxis adiungenda.

Huius epistolae fragmenta tantum exstant, tradita per Ivonem Carnotensem Decret. II, 105; Panorm. II, 124; III, 90. 107. 115. Sententiam de Clementis libro sive Itinerario Petri Leo debet Gelasii decreto de libris recipiendis.

XX.

PETRUS DAMIANI [† a. 1072].

Liber gratissimus c. 33, Monumenta Germ. hist.: Libelli de lite imp. et pont. I, 65 sq.: Unde non immerito in Canonibus apostolorum legitur: Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinare temptaverit; nam eos, qui ab huiusmodi baptizati fuerint vel ordinati, neque fideles neque clericos esse possibile est. Can. 68.

XXI.

BERNALDUS PRESBYTER MONACHUS [† a. 1100].

De reordinatione vitanda et de salute parvulorum, qui ab excommunicatis baptizati sunt c. 3, Monumenta Germ. hist.: Libelli de lite imp. et pontif. II (1892), 152: Eandem quoque sententiam de cavenda reconsecratione sanctus Innocentius papa Naisitano episcopo scribens tenuisse non dubitatur. . . . Item Canones apostolorum: Si quis episcopus, presbyter vel diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et ordinator eius. Can. 68.

XXII.

IVO CARNOTENSIS [† 1115].

In Panormia, Migne PL 161, allegat Canones apostolorum 5 III, 113, 10 V, 103, 26 III, 109, 29 III, 116, 42 III, 170, 44 III, 157, 50 I, 58. Similiter in Decreto. Praeterea in Panormia II, 105 dicta Pseudo-Isidori de sententiis LX apostolorum et II, 125 de auctoritate canonum, II, 124 Leonis IX de libro Clementis ac Canonibus apostolorum, II, 125 decretum synodi Trullanae c. 2 repetit.

XXIII.

GRATIANUS [c. 1140].

In Decreto laudat Canones apostolorum 5 Dist. 28 c. 14, 6 D. 88 c. 3, 9 D. 1 de consecr. c. 62, 17 D. 33 c. 1, 18 D. 34 c. 15, 21 D. 55 c. 8, 22—23 D. 55 c. 4, 25 D. 81 c. 12 cf. c. 13, 27 D. 45 c. 7, 30 C. 16 qu. 7 c. 14, 40 C. 12 qu. 1 c. 21, 41 C. 12 q. 1 c. 22. 24, 42—43 D. 35 c. 1, 44 D. 47 c. 1, 50 D. 4 de consecr. c. 79.

FRAGMENTA ANASTASIANA.

1. C. A. I, 6, 1—6. Anast. Quaest. LXV p. 446.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου· τί γὰρ σοὶ καὶ ἀλλοτρίοις λόγοις ἢ νόμοις ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὴ καὶ παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς κουφοτέρους; τί γὰρ σοὶ καὶ λείπει ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐπ' 5 ἐκεῖνα τὰ ἐθνόμυθα ὁρμήσης; εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχεσθαι, ἔχεις τὰς Βασιλείους· εἴτε σοφιστικὰ καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς Προφήτας, τὸν Ἰώβ, τὸν Παροιμιαστὴν, ἐν οἷς πάσης ποιήσεως καὶ σοφιστείας πλείονα ἀγχίνοιαν εὐρήσεις, ὅτι κυρίου τοῦ μόνου σοφοῦ εἰσὶν φθέγματα. εἴτε ἄσματος ὁρέγῃ, ἔχεις τοὺς Ψαλμοὺς· 10 εἴτε ἀρχαιογονίας, ἔχεις τὴν Γένεσιν· εἴτε νομίμων παραγγελμάτων, τὸν ἔνδοξον κυρίου τοῦ θεοῦ Νόμον. πάντων οὖν τῶν ἀλλοτρίων καὶ διαβολικῶν ἰσχυρῶς ἀπέχου.

2. C. A. II, 14, 7—10. 18. 21. Quaest. XXXV p. 310.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ἐκαστος περὶ ἑαυτοῦ 15 ἀπολογήσεται, καὶ οὐ μὴ συναπολέσῃ ὁ θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου, ἐπεὶ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν οὔτε τὸν Λὼτ κατέφλεξεν οὔτε τὴν Ῥαὰβ συναπόλεσεν. εἰ δὲ βούλεσθε γινῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα,

3/5 τί — κουφοτέρους > h | 3 λόγοις + προσέχειν v | νομίμοις v | 4 δὴ : δεῖ G | περιτρέπει d | 5 λυπεῖ b | 5/6 ἐπέκεινα a b G | 6 ὁρμήσεις b r v | ἱστορικὰ : ὁμηροικὴν v | θέλης a | εἰσέρχεσθαι G | 7 βασιλείας d² (?) G | 9 σοφιστεῖαν d, σοφίας G | ἀγχίνοιαν b | εὐρήσης a, -οις d | ὅτι + τοῦ f v | 10 ἄσματος : ἀσκητικῶν G | ὁρέγει a b d | 11 εἴτε : ἢ v | εἴτε — Γένεσιν > b d h | νόμιμον b | παράγγελμα b d h | 12 κυρίου : τοῦ κ. b d p | τοῦ : punxit et suprascipsit καὶ p | τοῦ θεοῦ > b | τῶν > d | 13 ἰσχυρῶς h | 15 διατάξεων d e f h p | αὐτοῦ b | 16 ἀπολογήσεται b d p | 17 ἀδίκου : ἀμαρτωλοῦ e | 18 Λὼτ : νῶε f | 19 γινόμενα p

Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὧν ἔλαβεν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν κυρίῳ σφραγίδα, ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς φαῦλος· ὁ μὲν ἀπήγγαστο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετριβή. καὶ ἐν τῇ κιβωτῷ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ
 5 ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὐρεθεὶς μόνος εἰς τῶν υἱῶν ἐδέξατο τὴν τιμωρίαν. εἰ δὲ καὶ πατέρες ὑπὲρ παιδῶν οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων, δῆλον, ὡς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος
 10 ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην εἰσεπράχθη, οὔτε Λὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ῥαὰβ ὑπὲρ Ἰεριχουντίων ἐσφάγη, οὔτε ὁ Ἰσραὴλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων κατεποντίσθη. οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις συγκαταδικάζει, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. οὐ τοίνυν ἕτερος ὑπὲρ
 15 ἑτέρου ἀποθάνεται, ἀλλὰ „σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται“, καί· „Ἴδου ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“, καί· „Δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται. ἕκαστον κατὰ τὴν ὁδὸν ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει κύριος“.

20 3. C. A. II, 16, 3. 4. Quaest. VI p. 66.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ἀφορίζειν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, φησὶν ὁ θεὸς πρὸς Μωϋσῆν, ἡνῖκα ἤξιον περὶ Μαρίας ἀφειθῆναι αὐτῇ· „Αφορισθήτω ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ μετὰ τοῦτο εἰσελεύσεται“. οὕτως
 25 οὖν καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζειν δεῖ χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι ὡς περ πατέρες υἱούς.

15 Prov. 5, 22. — 16 Ies. 62, 11. — 17 Ezech. 18, 20. 30. — 23 Num. 12, 14.

1 ὧν b (ῶν) d h r C : > a e p G | ἔλαχε f | 4 οἱ > a d h r |
 5 εὐρεθῶν b | εἰς τῶν υἱῶν a (τὸν) b (εἰς) d e f (> εἰς) h p : εἰς τὸν
 υἱὸν r, > G | 9 δίκαιοι + ὑπὲρ δικαίων οὔτε ἄδικοι G | 12 ἐπυρπολίσθη b |
 ὁ > r G | 13/14 καταδικάζει d e h r | 15 ἀλλὰ σειραῖς . . ἕκαστος : ἀλλ'
 ἕκαστος σειραῖς G | συραῖς b | ἁμαρτημάτων d | 17/18 καὶ ἀνομία — ἔσται
 a d e f h C : > b p r G | 21 διατάξεων d p r | 22 τὰ ἁμαρτήματα G |
 25 οὖν > f | ὑμεῖς d | ἁμαρταῖς p r G | 27 προσλαμβάνεσθε d | πατέρες
 > G

4. C. A. II, 17, 4. Quaest. LX p. 398.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ἀμαρτία γὰρ ἀνεξέλεγκτος
 ἐαυτῆς χείρων γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει, ἐπεὶ
 καὶ „μικρὰ ζύμη πλήρωμα φυράματος ζυμοῖ“, καὶ εἷς κλέπτῃς εἰς
 ὅλον τὸ ἔθνος τὸ μῦθος ἐπήγαγεν, „καὶ μυῖαι θανοῦσαι σαπρι- 5
 οῦσιν σκενασίαν ἠδύσματος ἐλαίου“, καὶ „βασιλέως ὑπακούοντος
 λόγον ἄδικον πάντες οἱ ὑπ’ αὐτὸν ὑπηρεταὶ παράνομοι“. οὕτως
 καὶ πρόβατον ψωραλέον μεταδίδωσιν ἐτέροις τῆς νόσου μὴ χω-
 ρισθὲν τῶν ὑγιαίνοντων προβάτων· καὶ ἄνθρωπος λοιμὸς πολλοῖς
 φυλακτέος, καὶ κίων λύσση συνεχόμενος ἐπικίνδυνος παντί, ᾧ 10
 δ’ ἂν προσάψῃ. ἔαν οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλη-
 σίας χωρίσωμεν, ποιοῦμεν τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ σπύλαιον ληστῶν.
 ὅθεν φησὶν ὁ Σολομών· „Ἐκβαλε λοιμὸν ἐκ συνεδρίου, καὶ συν-
 ἐξελεύσεται αὐτῷ νεῖκος“. ὅταν γὰρ καθίσῃ ἐν συνεδρίῳ, πάντας
 ἀτιμάζει. λέγει οὖν καὶ ὁ Δαβὶδ· „Οὐ προετιθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν 15
 μου πρᾶγμα παράνομον, ποιῶντας παραβάσεις ἐμίσησα· οὐκ ἐκολ-
 λήθη μοι καρδία σκαμβή. ἐκκλίνοντος ἀπ’ ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ
 ἐγίνωσκον· πορευόμενος ἐν ὁδοῦ ἀμώμῳ, οὗτός μοι ἐλειτούργει·
 οὐ κατόκει ἐν μέσῳ τῆς οἰκίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν ἢ λαλῶν
 ἄδικα, ἀλλὰ τοῦτον ἐξεδίωκον“. διὸ καὶ Ἐλισσαῖος τῷ λειτουργῷ 20
 αὐτοῦ Γιεζὶ μετὰ τὴν κλοπὴν καὶ τὸ ψεῦδος τὴν τοῦ Νεεμᾶν
 λέπραν περιθῆις ἐξεδίωκεν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καθάπαξ. οὐδεμία
 γὰρ „κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος“.

4 I Cor. 5, 6; Gal. 5, 9, — 5 Eccl. 10, 1. — 6 Prov. 29, 12. —
 13 Prov. 22, 10. — 15 Ps. 100, 3—7. — 23 II Cor. 6, 14.

2 διατάξεων d e p r | ἀνεξέλεγκτος b | 3 ἐαυτῆ f p | ἐαυτῆς χ. γ. καὶ > e |
 χείρων a b p r G | ἄλλους : ἀνθρώπους b | τὴν διανομὴν λ. : διαλαμβάνει b |
 ἐπεὶ > r | 4 ζυμοῖ + ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ G | 4/5 εἰς ὅλον τὸ ἔθνος : ὅλω
 τῷ ἔθνει G | 5 μίσος b d e | 6 βασιλέοντος b | 7 αὐτοῦ f p r | ὑπηρεταὶ d |
 8 ψωραλαίον a b p r, ψωράλιον G | 8/9 χωρισθῆς r, χωρισθέντων G |
 9 πολὺς r | 10 φυλακτέως b, -ταῖος a, -ταῖος d e p | ἐπικίνδυνος d | πᾶσιν
 οἷς d | ὁ a p r | 11 προσψάσῃ G | ἔαν : ἂν G | καὶ > a b | παρεμμένον d |
 12 χωρίσωμεν + καὶ G | οἶκον : ἐκκλησίαν d | 13 ὁ > e p r G | 14 νεῖκος
 b d e p r | καθήσῃ a b r (-ήσι) | 15 οὖν : γοῦν a f p, > d | ὁ > d e f p r |
 16/18 ποιῶντας — ἐγίνωσκον : καὶ τὰ ἐξῆς e | 17 καρδίας σκαμβὶ d |
 19, 20 οὐ κατόκει — ἐξεδίωκον > e | 19 ἢ > b d r | 20 τὸν λειτουργὸν
 b d e r | 21 γιεζεῖ a b r, γιεζῆ d e f p G | 21/22 τῆ . . λέπρα b d e r |
 22 ἐξεδίωξεν b d e | ἀπὸ : πρὸ f

Constitutiones II, 17, 4 partem fragmenti priorem tantum exhibent. Versum sequentem vel Prov. 22, 10 eadem II, 9 continent. De Giezi agunt II, 10 et VII, 2. Versus II Cor. 6, 14 legitur II, 61 et VIII, 33. Tres huius partis versus igitur ad Constitutiones referri possunt. Reliqua et praesertim Davidis dictum Anastasius addidit. Alium Constitutionum textum ac nostrum eum legisse aegre censueris respiciens libertatem, qua nonnulla fragmenta composuit.

5. C. A. III, 18; VII, 24, 2. 3. Quaest. I p. 4.

Ἐκ τῶν Διαταγμάτων ἀποστόλων. Ὁ οὖν βαπτισθεὶς ἀλλότριος ἀσεβείας ὑπαρχέτω, ἀνερέγγητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου, κληρονόμος θεοῦ, συγκληρονόμος Χριστοῦ, ἀπο-
 5 τεταγμένος τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσιν καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ, ἀγνός, καθαρός, ὄσιος, θεοφιλής, υἱὸς τοῦ θεοῦ, προσευχόμενος ὡς υἱὸς πατρὸς καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τῶν πιστῶν οὕτως: „Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς“, καὶ τὰ ἐξῆς. — Ἴνα μὴ ἀναξίως πατέρα ἑαυτοῦ τὸν θεὸν καλοῦντος, ὄνειδισθῇ ὑπ’ αὐτοῦ,
 10 ὡς καὶ ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ ποτε ἤκουσεν, ὅτι „υἱὸς δοξάζει πατέρα καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ φοβηθήσεται, καὶ εἰ πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου“; δόξα γὰρ πατέρων ὀσιότης παιδῶν, καὶ τιμὴ δεσποτῶν οἰκετῶν φόβος.

Verba Malachiae υἱὸς δοξάζει — φοβηθήσεται (Mal. 1, 6) in Constitutionibus non leguntur, et haud dubie ab Anastasio addita sunt.

15 6. C. A. IV, 3, 1—4, 1. Quaest. XIV p. 170.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν ὁ δυνάμενος βοηθεῖν ἑαυτῷ καὶ μὴ θλίβειν τόπον ὄρφανοῦ ἢ χήρας ἢ ξένου, ἐπεὶ καὶ ὁ κύριος μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν δίδόντα ὑπὲρ τὸν λαμβάνοντα. „Οὐαὶ γὰρ τοῖς ἔχουσιν καὶ ἐν
 20 ὑποκριθεὶ λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν

8 Mt. 6, 9. — 10 Mal. 1, 6. — 18 Act. 20, 35. — 19 Didache 1, 5; Herm. Mand. II, 5.

1 διατάξεων e h r | ἀποστολικῶν et ante διατ. h p r | 4 θεοῦ + καὶ f | θεοῦ συγκληρονόμος > b d e | 5 τῷ : τῷ b | ταῖς ἀπάταις : πᾶσι τοῖς ἔργοις G | αὐτῶν e | 7 ὡς ἀπὸ κ. τ. π. οὕτως f p G cf. C : > b d e r | 8 ὁ ἐν τ. οὐρανοῖς > b | 9 τὸν θεὸν ἑαυτοῦ G | τὸν > r | καλοῦντος post ἑαυτοῦ b d | ὄνειδισθεὶς G | 10 καὶ > G | υἱὸς > p | ἰῆλ υἱὸς e | ποτε ἰῆλ f p r | 12/13 καὶ εἰ κύριος (δεσπότης b) — φόβος μου b f r C G i. m. : > d e p G i. t. | 14 δεσποτῶν codd G i. m. : δεσπότου G i. t. | 16 διατάξεων d f h p r | γὰρ + ὡς v | 17/18 τόπον — ξένου : ὄρφανὸν ἢ χήραν ἢ ξένον v | 18 ἐπεὶ — εἶπεν : μακάριον γὰρ καὶ ὁ κύριος ἔφησεν p | εἶπεν > d h | 19 γὰρ > p | 20 δυναμένους r

παρ' ἐτέρων βουλομένοις· ἐκάτερος γὰρ ἀποδώσει λόγον κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“. ὁ μὲν γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρωσ ἢ ἀδυναμίαν ἢ νόσου πρόσπτωσιν ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μεμφθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θυσιαστήριον γὰρ τῷ θεῷ λελογισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ 5 τιμηθήσεται ἀόκνως ὑπὲρ τῶν διδόντων αὐτῷ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἀργᾶς λαμβάνων, ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν διδοὺς διὰ τῆς προσευχῆς· ὁ τοιοῦτος οὖν, ὡς εἴρηται, ὑπὸ θεοῦ μακαρισθήσεται. ὁ δὲ ἔχων καὶ δι' ὑπόκρισιν ἢ ἀργίαν λαμβάνων κατακριθήσεται. 10

7. C. A. IV, 6. 7. 9. 10. Quaest. XII p. 148.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Χρῆ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας, καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει φυλακτέοι γὰρ παρ' αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· „οὐ δικαιωθήσεται γὰρ κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας“. περὶ αὐτῶν γὰρ που καὶ Ἡσαΐας· 15 „Οἱ κάπηλοί σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι“. φευκτέοι δὲ αὐτῷ καὶ οἱ πόρνοι· „οὐ προσοίσεις γὰρ τῷ κυρίῳ μίσθωμα πόρνης“· καὶ ἀρπαγες καὶ τῶν ἀλλωτρίων ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί, βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυσίαι τῷ θεῷ. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν καὶ ὀρφανὸν καταδυναστεύοντες καὶ τὰς φυλακὰς πληροῦντες 20 ἀναιτίων ἢ καὶ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χροῦμενοι, πληγαῖς καὶ λιμῷ καὶ κακοδουλίᾳ ἢ καὶ πολλοὺς λυμαινόμενοι φευκτέοι ἔστωσάν σοι, ὃ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ. παραίτου

14 Sir. 26, 29. — 16 Ies. 1, 22. — 17 Deut. 23, 18.

1 ἐτέρων d f h p r C : ἐτέροις a v G | 2 ἡλικίας G | γήρωσ h, γήρας v | 3 ἀδυναμίας d G, δυναμίας h | πρὸς πτώσιν G | 4 ὁ τ. : ὅτι οὗτος d | 5 θυσιαστήριον > h | 5/6 θυσιαστήριον — τιμηθήσεται > a | 5 τοῦ > d h v | τῷ θεῷ f | 6 ἀόκνως + θυσιαστήριον G | 6/7 προσ. διην. f | 7 ἀργῶς f | ὅση : ὡς ἢ r | 9 δι' > p | 10 κατακριθήσεται a d f h p r : + ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν v G | 12 διατάξεων d e h r, διαπράξεων p | 13 καρποφορίας b d e f h p r C : -ίαν a v G | 14 φυλακταῖοι a b r, similiter postea, φυλακτέοι p | γὰρ b d e h C : > a f p r v G | παρ' > f | πρὸς δόσιν αὐτῷ οἱ κ. f | πρὸς δόσιν > r | 15 γὰρ > r | ἀπὸ > p | ἁμαρτίας + ἀμετανόητος v | αὐτὸν h | καὶ > v | Ἡσαΐας + φησὶν v G | 17 οἱ > b d e f h p | προσοίσει p | γὰρ + φησὶ v G | 18 βδελυκτοὶ p | 19 γὰρ : δὲ b | θλίβοντες v G | 20 ὀρφανῶν e | 21 ἀναιτίων : ἁμαρτιῶν b d e h | ἢ > r | τοὺς ἐ. οἰκέτας d | πληγαῖς (πληγὰς p r) + φημι C G | 22 καὶ p r > r | κακοδουλεία f r, -λείαν p, δουλεία d e h | ἢ κ. π. λυμαινόμενοι > v | καὶ > a | λυμαινόμενοι in a periit

δὲ καὶ ῥαδιουργοὺς καὶ κλέπτας καὶ τελώνας ἀδίκους καὶ ζυγο-
 κρούστας καὶ δολομέτρας, καὶ στρατιώτην „μὴ ἀρκοῦμενον τοῖς
 ὄφωνοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασείοντα“, φονέα τε καὶ δῆμιον
 καὶ δικαστὴν παράνομον, πραγμάτων ἀνατροπέα, ἀνθρώπων ἐπί-
 5 βουλون, μιαρὸν ἐργάτην, μέθυσον, βλάσφημον, τοκογλύφον καὶ
 παντὸς ἑτέρου πονηροῦ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ διαμαχομένου,
 ὅτι λέγει ἡ γραφὴ „βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ θεῶ“ πάντας τοὺς
 τοιούτους. οἱ γὰρ παρὰ τοιούτων δεχόμενοι καὶ τρέφοντες χήρας
 καὶ ὄρφανοὺς ὑπεύθυνοι τῷ τοῦ θεοῦ κριτηρίῳ γενήσονται. εἰ
 10 δὲ καὶ ἐκ τοιούτων φαγοῦσα χήρα προσεύξεται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ
 εἰσακουσθήσεται, ὅτι ὁ καρδιογνώστης θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπε-
 φήγατο περὶ τῶν ἀσεβῶν λέγων· „Ἐὰν στῆ Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ
 πρὸ προσώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν, καὶ
 σὺ μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, μηδὲ ἀξίου ἐλεηθῆναι
 15 αὐτούς, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι
 σου“. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀμαρτίαις γενόμενοι καὶ μὴ μετα-
 γνόντες οὐ μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ
 τὸν θεὸν παροξυνοῦσιν, ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν
 μοχθηρίας.

20 *Περιίττασθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς „ἀλλαγμα κυνὸς
 καὶ μίσθωμα πόρνης“· ἐκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται.*

2 Luc. 3, 14. — 7 Prov. 17, 15. — 12 Jer. 15, 1; 7, 16. — 20 Deut. 23, 18.

1 δὲ > b | 2 καὶ δολομέτρας > f | 3 ἀλλὰ + καὶ G | τε: δὲ G | 4 παρα-
 νόμως G | ἀνθρωπον pr G | 6 πάντας ἑτέροισι b d e h | πονηροῦ + ἐρ-
 γάτην f | καί: τοὺς f | διαμαχομένον p v G i. t. : -μένους a b d e f h r G i. m. |
 7 παρὰ + τῷ b d e f h | 7 θεοῦ a p | 8 δεχόμενοι + (τι) G | τρέφοντας d e h |
 χεῖρας a b | 9 θεοῦ: κυρίου G | εἰ: ἡ p | 10 καί: > d, + ἡ v | τοιούτων
 a b d e h p r: τούτων f v G | προσεύξεται f v | ὑπὲρ: περὶ b f | αὐτοῦ f |
 13 μου + προσευχόμενοι v | οὐκ εἰσακ. αὐτῶν > r | 15 αὐτούς v | 16/17 ἀλλὰ
 — προσευχόμενοι > b | μεταγνόντες: μετανοήσαντες G | 18 παροξυνοῦσιν
 b d e h C: παροξύνουσιν a p r v | 18/19 τὴν ἐ. μοχθηρίαν v | 20 ἀλλαγμα
 a d f h p r G i. m.: ἐνάλλαγμα b, ὕλαγμα e v G i. t. | 21 ἀπηγόρευται +
 ἀπεστάλη ἀζαήλ παρὰ ἄδερ βασιλέως συρίας πρὸς ἑλισσαιέ: καὶ ἔλαβεν
 μάννα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ δαμασκοῦ ἄρσεν (1. ἄρσιν)
 σαράκοντα καμήλων δῶρα: καὶ ἦλθεν καὶ ἔστη ἐνώπιον ἑλισσαιέ καὶ εἶπεν·
 ὁ υἱὸς σου υἱὸς ἄδερ βασιλέως συρίας μαλακισθεὶς ἀπέστειλén με πρὸς σὲ
 λέγων, εἰ ζήσομαι: καὶ ἔστη ἀζαήλ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ: καὶ παρέθηκεν
 ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ δῶρα: ἕως ἡσχύνετο: καὶ ἑλισσαιέ πρὸς αὐτὸν εἶπεν·
 πορεύου καὶ εἶπε αὐτῷ· ζωῆ ζήση σύ, καὶ αὐτὸς ἀποθάνηται. καὶ ἐπορεύθη

οὔτε γὰρ ὁ Ἐλισσαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαήλ προσκομισθέντα ἐδέξατο, οὔτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοάμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ θεοῦ προφήται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προσήκοντο ξένια, δέον μὴδὲ ὑμᾶς, ὧ ἐπίσκοποι. φεῦγε οὖν, ὧ ἐπίσκοπε, τὰς δυσσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ εἰσφορὰς· „Ἀπέχου“ γὰρ, φησὶν, „ἀπὸ 5 ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοί“.

Λεγέτω δὲ καὶ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ καὶ Σολομῶν· „Τίμα τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης“. ἐκ τοῦ δικαίου τοίνυν κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν 10 ἀθροιζόμενα χρήματα διατάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν πενήτων, ὑψόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεαζομένους, ἤκοντας ἐκ καταδίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν καὶ θάνατον· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ρῦσαι ἀγομένους εἰς θάνατον καὶ ἐκπρίου κτεινομένους, μὴ φείσῃ“. 15

5 Ies. 54, 14. — 7 Prov. 3, 9. — 14 Prov. 24, 11.

φοβηθεὶς ὁ Ἱεροβοάμ, ὅπως μὴ ἀποστῇ ὁ λαὸς ἀπ' αὐτοῦ καὶ προσκολληθῇ τῷ Ἱεροβοάμ. ἐποίησεν θαμάλεις δύο καὶ ἔθετο τὴν μὲν μίαν ἐν βεθλήλ, τὴν δὲ ἑτέραν ἐν δάν, καὶ σὺν τῷ ὑπ' αὐτοῦ λαῷ ἔλθων ἀνέβη αὐτὸς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ (sic) ἐν βεθλήλ θῦσαι· καὶ ἰδὼν Ἀχίας ὁ σιλανίτης, ὃς ἦν προφήτης τοῦ θεοῦ, παρεγένετο ἐξ Ἰούδα εἰς βεθλήλ καὶ εἶπεν· θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, ἰδὼν νῖδὸς τίκτεται τῷ οἴκῳ δαβὶδ, ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει τοὺς ἱερεῖς καὶ ὅσα ἀνθρώπων κατακαύσει ἐπὶ σέ. καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς λέγων· συλλάβετε αὐτόν. καὶ ἐξηράνθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ. καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρακληθεὶς ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἴασατο αὐτόν. καὶ λέγει ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτόν· εἰσελθε μετ' ἐμοῦ εἰς τὸν οἶκον καὶ ἀρίστησον καὶ δώσω σοὶ δῶμα. καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ· ἐὰν δὸς μοι τὸ ἥμισυ τοῦ οἴκου σου, οὐκ εἰσελεύσομαι μετὰ σοῦ, οὐδὲ μὴ φάγω ἄρτον. οὗτος ἦν ὁ ὑπὸ ψευδοπροφήτου ἀπατηθεὶς καὶ τὴν ἐντολὴν παραβὰς τοῦ θεοῦ καὶ ὑπὸ λέοντος θανατωθεὶς καὶ ξενόταφος γενόμενος (i. m. γε-
νονῶς) p cf. IV Reg. 8, 8—10, ubi legimus, Hazael ad Elisaeum missum esse et quae hic interrogatus respondit, nec vero plura.

1 τὰ > a | τοῦ : τῷ a p r, > G | προσκομισθέντα e f r v | 2 τοῦ : τῷ a p r | 3 τὰ > a b d e h p | ξένα a, ξένεια b h, ξένιοια d | μὴδὲ : οὐδὲ G | ὑμεῖς v | 4 φεῦγε + σὺ G | ὧ > b | 6 ἀδικίας p | 7 καὶ pr > p | καὶ sec > G | 9 κόπον : πόνον r, > a v | τὸν πιστὸν v G | 10 ἀφιέννυτε b | ὑστερη-
μένους G | 11 χρήματα : κτήματά τε καὶ χρ. G | διακονοῦντας G | 12/13 ἐπ-
αιρεαζομένους d, ἐπειρ. p | 14 μοναχίαν h, μοναρχίαν d | 14/15 λέγει — θά-
νατον > p | λέγει — φείσῃ > b | 15 ἀπαγομένους h | ἐκπριῶν a h p v,
ἐκπριῶσθαι f

Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρά τινος δέξασθαι ἀνοσίον
 ἄκοντας ἀργύριον, εἰς ξίλα καὶ ἄνθρακας αὐτὰ δαπανήσατε, ἵνα μὴ
 λαβοῦσα χήρα ἐξ αὐτῶν ἢ ὄρφανὸς ἀναγκασθῆ ὠνήσασθαι τροφήν
 καὶ πόμα παρὰ τὸ προσῆκον· δίκαιον γὰρ τὰ τοιαῦτα πυρὸς εἶναι
 5 καταναλώματα καὶ οὐκ εὐσεβῶν βρώματα. ταῦτα γὰρ καὶ ὁ νόμος
 φησὶν, θυσίαν ὀψισθεῖσαν ἀπὸ κακῶν πυρὶ ταύτην ἀναλίσκεσθαι
 κελεύων. ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτων δεχόμενος ἐμμενόντων τοῖς κακοῖς
 καὶ μὴ μετανοούντων κοινώνει τούτοις τῇ προσευχῇ, καὶ λυπεῖ
 θεὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον, καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ
 10 τῆς ἀναξίου δόσεως, καὶ συμμολύνεται αὐτοῖς μὴ ἀφίων αὐτοὺς
 εἰς μετάνοιαν ἔλθειν.

Versus ultimus, ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτων δεχόμενος κτλ., in Constitutionibus non legitur. Haud dubie tanquam clausula ab Anastasio fragmento additus est.

8. C. A. IV, 7, 1. Quaest. I.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Οἱ γὰρ ἐν ἀμαρτίαις γενό-
 μενοι καὶ μὴ μεταγνόντες οὐ μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσ-
 15 ευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν παροξυνούσιν ὑπομιμνήσκοντες
 αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας.

Hoc fragmentum sex libris manuscriptis (b d e f h p) debeo, qui sub finem Quaestionis I, ante locum Ioannis Climaci, id tradunt. Gretser particulam non edidit.

9. C. A. V, 13—20; VII, 23. Quaest. LXIV p. 424.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Τὰς ἡμέρας τῶν τοῦ
 κυρίου ἑορτῶν φυλάσσεσθε, καὶ πρώτην μὲν τὴν γενέθλιον, μεθ'
 20 ἣν τὴν ἐπιφάνιον, εἶτα τὴν νηστείαν τῆς τεσσαρακοστῆς μνήμην
 περιέχουσαν τῆς τοῦ κυρίου πολιτείας καὶ νομοθεσίας· ἐπιτελείσθω

1 ποτ' G | δέξασθαι post ἄκοντας v G, post ἀνοσίον r | 2 ἄκοντας v :
 ἄκοντες f p, ἄκοντος a b d e h r (post ἀργύριον r) | ἀργύρια v | ἄκανθας r :
 αὐτὸ d e h | δαπανήσατε e h r G | 3 ἐξ αὐτῶν > b | καὶ ὄρφανὸς ἐξ αὐτῶν h |
 τροφήν + ἐξ αὐτῶν v G | 4 καὶ : ἢ p | σῶμα d e h | παρὰ > v | τὸ + μὴ
 v G | γὰρ + καὶ f | 5 καταλώματα e, παραναλώματα p v | καὶ — βρώματα
 > b d e h | οὐκ : μὴ v G | 7 κελεύω a e | 7/8 ἐμμένοντας . . μετανοούντας
 b d e f h r | 8 προσευχῇ : προθέσει b | λυπεῖ + τὸν d e h | 10 μεταδόσεως
 b d h | ἀφίεις v | 13 ἀποστ. διατ. : διατ. τῶν ἀποστόλων d | διατάξεων :
 fortasse διαταγμάτων (abbreviatum) f : > b | 14 μετανοούντες p | 15 παρ-
 οξύνουσιν b p | 16 μοχθηρίας : σωτηρίας f | 18 διαταγῶν p, διατάξεων d h r |
 19 πρώτη b, πρῶτον (?) d | τὴν > h | 20 ἣν : ἧς h | ἐπιφάνιον f p v cf. C,
 -φάνειον a r, -φάνειαν b d h, -φανειῶν G | τὴν νηστ. : τῆς νηστείας a G,
 > p r | 21 περιέχουσα a r | νομοθεσίας b p v C : νουθεσίας a d f G

δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευὴν. μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἀρχεσθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος νηστεύοντες περὶ τῶν ἀπολλυμένων Ἰουδαίων (= C. A. V, 13). οὕτως γὰρ ὁ κύριος παρήγγειλεν ἡμῖν νηστεύειν τὰς ἕξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν 5 Ἰουδαίων παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς παρακελευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεδάκρυσεν (V, 14, 20). ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ πάσχα νηστεύετε ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι τοῦ σαββάτου ἡμέρας ἕξ μόνον χρώμενοι ἄρτων καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι· ἡμέραι γὰρ εἰσὶν πένθους καὶ οὐχ ἑορτῆς (V, 18, 1). 10 αὐτὸ δὲ νηστεύετε τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατάπανσις δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσχον οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κύριον, ὅπως πληρωθῆ τὸ „ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν, 15 καὶ οὐκ ἔγνωσαν“ (V, 14, 20. 21).

Τὴν μέντοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὀλόκληρον νηστεύετε, εἰ δυνατόν, μηδενὸς γενόμενοι μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ, φυλασσέσθω καὶ τὸ σάββατον. λέγει γὰρ ὁ κύριος περὶ αὐτοῦ· „Ὅταν ἀπαρθῆ ἀπ' αὐτῶν ὁ νύμφιος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις“. ἐν ταύταις οὖν ἦρθη ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν παρανόμων Ἰουδαίων καὶ τῷ σταυρῷ προσεπάγη. διὸ παραινῶμεν καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐνηστεύσαμεν. ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἑσπέρας ἕκαστος ἐσθιέτω ἢ ὅπως ἂν τις δύναιτο, 25

15 Ps. 73, 4. 5. — 20 Luc. 5, 35.

1 δὲ > h r | ἀπὸ + τῆς v | 3 ἑβδ. τοῦ πάσχα G | 4 οὕτως h | ὁ κύριος post ἡμῖν v G | 5 τῶν > b | 7 αὐτῶν > G | καὶ sec > b d | αὐτοὺς p v G | ἐδάκρυσεν v G | 9 ἕξ ἡμέρας b | 11 νηστεύετε : νηστεῦσαι b d h r | νηστ. — δεῖ > f p | δεῖ G i. m. : διὰ G i. t. | νηστεύειν + χρὴ p | 12/13 κατάπανσις — νηστεύειν > b | 12 ὑπάρχων a b p | ἐκεῖνω a, ἐκεῖνω G | ἐκ. μόνον (μόνω d) d h r C : μ. ἐκ. a f p v G | 13 ἔτι > h | ἔτι ὑπὸ : ἐπὶ v | ὑπὸ + τὴν b | 14 οἱ Ἰουδαῖοι > a p r | 15 ἔθεντο : ἔθετο h, ὄρθεν τὸ b | τὰ > f G | αὐτῶν pr (ante σημεῖα b) > G | 18 μέχρι G | ἀλεκτοροφωνίας : ἀλεκτροφ. a d, ἀλεκτροφ. G | 19 συν. ὁμοῦ : συνάπτων ἡμέρας v | φυλασσέσθω p r v C : φυλασσέσθωσαν (φυλαττ. b d f) rel | καὶ : κατὰ G, > f | 20 ἐαυτοῦ h | ἐπαρθῆ b | 20/21 ὁ νύμφιος ἀπ' αὐτῶν G | 21 αὐτοῦ r | νηστεύσουσιν b f p G | 22 ὑπὸ : ἀπὸ b | 24 ταύτας G i. m. : ταύταις G i. t. | καὶ > G | ταῖς > b d h | 25 ἑσπέρας b d G, ἑσπέραις f | ἢ > r | δύνηται G

ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρις ἀλεκτροφωνίας ἀπονηστιζόμενοι. ἐπι-
 φωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἣτις ἐστὶν κυριακή, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως
 ἀλεκτροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ προσευχόμενοι καὶ ἀναγινώσκ-
 οντες τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφήτας καὶ τοὺς Ψαλμοὺς μέχρις
 5 ἀλεκτροφώνων κραυγῆς, καὶ παυσάμενοι τοῦ πένθους ὑμῶν δεήθητε
 τοῦ θεοῦ ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ λαβεῖν αὐτὸν μετανοίας
 τόπον καὶ τῆς ἀσεβείας ἄφεσιν. διότι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτῆς
 νυφάμενος τὰς χεῖρας εἶπεν· „Ἄθωός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ
 10 αὐτοῦ ἐφ’ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν“, καὶ· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα
 εἰ μὴ καίσαρα“ (V, 18, 2—19, 5).

Ἀναστάντος δὲ τοῦ κυρίου προσενέγκατε τὴν θυσίαν ὑμῶν,
 περὶ ἧς ὑμῖν δι’ ἡμῶν διετάξατο λέγων· „Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
 ἐμὴν ἀνάμνησιν“· καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε εὐφραϊνόμενοι καὶ ἑορ-
 15 τάζοντες, ὅτι ὁ ἄρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς
 ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν. „Καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον ἕως
 τῆς συντελείας, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος“ (V, 19, 7). καὶ πάλιν
 ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς ἀριθμήσαντες ἡμέρας τεσσαράκοντα
 ἑορτάσατε τὴν ἑορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ κυρίου (V, 20, 2).
 20 καὶ μετὰ ἡμέρας δέκα τῆς ἀναλήψεως, ἣτις ἀπὸ τῆς πρώτης κυρι-
 ακῆς πεντεκοστὴ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ γὰρ
 ὦρα τρίτῃ ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ κύριος τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου
 πνεύματος (V, 20, 4). καὶ μετὰ τὸ ἑορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντε-
 κοστὴν ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα καὶ μετ’ ἐκείνην νηστεύσατε·
 25 δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ θεοῦ δωρεᾷ καὶ νηστεῦσαι
 μετὰ τὴν ἄνεσιν. καὶ γὰρ καὶ Μουϋσῆς καὶ Ἥλιος ἐνήστευσαν ἡμέρας
 τεσσαράκοντα, καὶ „Δαυιδὸς ἑβδομάδας τρεῖς ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ

8 Mt. 27, 24. — 9 Mt. 27, 25. — 10 Io. 19, 15. — 13 Luc. 22, 19. —
 16 Exod. 12, 24. — 27 Dan. 10, 2, 3.

1 ἀπὸ τῆς — ἀπονηστιζόμενοι > v | ἀλεκτροφωνίας d, ἀλεκτροφ. G,
 similiter 3 | 1/2 ἐπιφωσκούσης d f h p r C : + δὲ v, (δὲ) G, + γὰρ a | 2 τῆς
 μιᾶς v | 3 ἀλεκτροφωνίας v | ἀγρυπνεῖται v | καὶ > v | 5 ἀλεκτροφωνῶν G |
 ἀλεκτ. κραυγῆς : ἀλεκτροφωνίας v | 7 τόπον b d h | 9 τούτου : τοῦτο p,
 > a | ἐβόησεν r G | 13 ἡμῖν δι’ ὑμῶν h | ἐτάξατο G | ποιεῖται εἶται b |
 14 ἀπονηστεύητε b | 15 ὁ > G | ἡμῶν b d h G | 16 ἐστὶ b d h p r G |
 19 ἑορτάσεται b | ἑορτὴν > d | 20 καὶ μετὰ — ἀναλήψεως > b G | τῆς
 ἀναλήψεως a d f h p r C : ἑορτάσατε τὴν ἁγίαν πεντεκοστὴν v | 20/21 κυ-
 ριακῆς + ἕκτη b h | 21 ὑμῖν μεγάλη v | 23 τοῦ p | 24 μετ’ ἐκείνην : μετὰ τὴν
 ἑβδομάδα h | 25 εὐφρανθῆναι + καὶ G | ἐκ : τοῦ b d f h | 26 καὶ sec > a p G

ἔφαγεν, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“
(V, 20, 14. 15.)

Μετὰ δὲ τὴν νηστείαν ταύτην πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν καὶ τὴν περιουσίαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησι ἐπιχορηγεῖν. πᾶν μέντοι σάββατον ἄνευ τοῦ ἐνὸς 5 καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε· ἔνοχος γὰρ ἔσται ἁμαρτίας ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων ἀναστάσεως ἡμέραν οὖσαν, ἢ τὴν πεντεκοστήν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς κυρίου κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, καὶ οὐ πενθῆσαι (V, 20, 18. 19).

Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νη- 10 στεύουσι γὰρ δευτέραν καὶ πέμπτην καὶ σάββατον, ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύετε ἡμέρας ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἢ κατὰ τοῦ κυρίου κρίσις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐμελετήθη, τῇ δὲ παρασκευῇ, ὅτι ἐν αὐτῇ πέπονθεν. τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπό- 15 μνημα, ἢ δὲ ἀναστάσεως. ἐν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον, ὡς εἴρηται, ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηστεῖειν προσῆκεν, ἀλλ’ οὐκ ἑορτάζειν (VII, 23).

1 οἶνος καὶ κρέας b | ἐν τῷ στόματι d f v | 3 τετράδην b | 6 τελοῦντες f p G | σίνονον f G | 7 γὰρ > r | ἔσται : ἐστὶν G, > d | 9 γὰρ > d | 10/11 νηστεύουσι γὰρ : ἐκεῖνοι γὰρ νηστ. v | 11 δὲ + ταύτας f | ἢ : ἦτοι f, > a p G | 11/12 ἢ τὰς — παρασκευὴν v pr. m. i. m. : τὰς δύο νηστεύετε ἡμέρας τετράδα καὶ παρασκευὴν v i. t. | 12 νηστεύετε : νηστεύητε d, > h | τετράδη b | 13 κατὰ > d | 14 τὸ + δὲ a f p r | μέντι b | 16 μόνον > b | σάββατον > v | ὑμῖν σάββατον a | ὑμῖν > b | 17 τοῦ > h | 18 προσῆκει v | οὐκ r | codex b fragmento sectionem addit, quae inscribitur Τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς διδασκαλία et manifeste scholium Graeculi cuiusdem est. Erroribus orthographicis correctis verba haec sunt. Πᾶς Χριστιανὸς τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν τῶν νηστειῶν ἐὰν ὀλοψύχως νηστεύῃ, εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος τι τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ ἐσφάλη, συγχωρηθήσεται αὐτῷ. τῇ δὲ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ ἐβδομάδι παρὰ πάσας τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέρας ἀκριβεστέως φυλάξωμεν, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὸν κόπον τῶν τεσσαράκοντα καὶ μᾶλλον ἐπανξήσωμεν τὰς ἀρετάς, ἐξαιρέτως δὲ ταῖς ἁγίαις τρισὶν ἡμέραις, πέμπτην καὶ παρασκευὴν καὶ σάββατον, καὶ ὁ μὲν ἰσχύων νηστεύσει τὰ δύο, παρασκευὴν καὶ σάββατον, εἰ δὲ μὴ, κἂν ἕως ἑσπέρας. αὕτη οἶν ἡ μεγάλη ἐβδομάς ὑπερβαίνει τὰς παρελθούσας τεσσαράκοντα ἡμέρας· τὸ δὲ ἅγιον καὶ μέγαν σάββατον ὑψηλότερόν ἐστιν τῶν τεσσαράκοντα καὶ τῶν πέντε τοῦ πάθους τοῦ κυρίου ἡμερῶν· οὐδὲ γὰρ νηστεύει τις ἄλλῳ σαββάτῳ, εἰ μὴ τούτῳ τῷ μεγάλῳ· καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἕως μεσο- νυκτίου καὶ ἀλεκτοροφωνίας ἐνήστευον, οἱ δὲ νέοι ἅγιοι πατέρες ἕως τῆς τετάρτης ὥρας τῆς νυκτὸς ὤρισαν νηστεύειν· καὶ γὰρ μετὰ τὸ σοτιάσαι

Anastasius hoc fragmento excerpfit, quae in Constitutionibus de diebus festis et ieiuniis leguntur. Ordinem Constitutionum non accurate secutus est, sed potius composuit, quae hoc opus de singulis rebus diversis locis exhibet. Loci Constitutionum singulis particulis adscripti indicant, quomodo libro usus sit.

10. C. A. VI, 18, 6—7. Quaest. LII p. 362.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὔτε γὰρ κλέπτῃ δεῖ συντρέχειν οὐδὲ μετὰ μοιχοῦ μερίδα τίθεσθαι, ἐπέπερ καὶ ὁ Δαυίδ φησὶν· „Κύριε, τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην· τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι“. καὶ τῷ Ἰωσαφὰτ ὀνειδίζει ὁ θεὸς διὰ τὴν πρὸς Ἀχαάβ φιλίαν καὶ συμμαχίαν διὰ Ἡσαίου λέγων· „Εἰ ἁμαρτωλῶ φιλιάζεις; ἢ μισουμένῳ ὑπὸ κυρίου σὺ βοηθεῖς; διὰ τοῦτο ἐξαίφνης ὀργὴ κυρίου ἐπὶ σὲ ἐγένετο, εἰ μὴ ὅτι εὐρέθη ἡ καρδιά σου τελεία πρὸς κύριον καὶ λόγοι καλοὶ εὐρέθησαν ἐν σοί, διὰ τοῦτο ἐφείσατό σου κύριος“.

11. C. A. VI, 20. Quaest. XLVI p. 344.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Νόμος ἐστὶν ἡ δεκάλογος, ἣν πρὸ τοῦ τὸν λαὸν μωσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις 15 Ἄβιν ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ἀκουστῇ φωνῇ. διὸ καὶ νόμος λέγεται, διὰ τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιῆσθαι. ἀγαθὸς γὰρ ἐστὶν καὶ ἀκατανάγκαστος, ὅθεν φησὶν· „Ἐὰν ποιήσης μοι θυσιάστηριον“. οὐκ εἶπεν· ποιήσον, ἀλλ'· ἐὰν ποιήσης. οὐκ ἀνάγκην

4 Ps. 138, 21. 22. — 7 II Paral. 19, 2. 3. — 17 Exod. 20, 24.

ἄρχεται ἡ ψαλμωδία κατὰ τάξιν· ἕως οὗ πληρωθῆ, ἔρχεται καὶ ἡ τετάρτη ἀρα. ἐὰν δέ τις ἀπὸ μεγάλου κόπου καὶ συντριβῆς (vel συντριβείας, cod. συντριβείας) ὑπάρχη ἢ ἀσθενεῖς τινες ἅμα καὶ νήπια, οὐχὶ πάντα, ἀλλὰ τὰ μὴ δυνάμενα ἄρτω καὶ ὕδατι γευσάσθωσαν· τὰ δὲ λοιπὰ βρώματα διαλύουσι ἕως ἐσπέρας· καὶ γὰρ οὐ μόνον οἱ ἄνθρωποι Νινευῖται (νησενῖται cod.), ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα συνενήστευσαν ἐν τρισὶν ἡμέραις. οὐκ ἐστὶν καλὸν κρατεῖν παραδόσεις ματαίας ἀνθρώπων καὶ ποιεῖν προλειτουργίας ὧδε κακεῖσε ἐν εὐκτηρίοις παρ' ὥραν καὶ λύειν τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων μεγάλων ἡμερῶν (ἡμεγῶν cod.), ὅτι πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Χριστοῦ θεὸν οὐκ ἔχει. περὶ τούτων ὁ κύριος λέγει· Ὅταν ἀπαρθῆ ἀπ' αὐτῶν ὁ νύμφιος, τότε νηστεύσουσιν νύμφες τοῦ νυμφῶνος ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

2 διατάξω d h p r | 3 οὐδὲ : οὔτε h | μοιχοῦ + τὴν f p | 7 ἀχααμ f | φιλίαν — Ἡσαίου > d | λέγων > G | 8 ἢ : εἰ d f p | μισουμένου h | 9 ἐγένετο post ἐξαίφνης f | 10 καλοὶ : κλῖναι f | 11 τοῦτο + φησὶ f | 13 διαταγῶν p, διατάξω r | 14 ἦν : ἡ a | πρὸς p | παρὰ G | 17/18 ποιήσεις p | 18 ποιήσης + μοι G | ἀνάγκη p

περιέθηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεψεν ἅτε ἐλευθέρῳ. οὐ γὰρ
 θυσιῶν δεῖται ὁ θεὸς, ἀνευθεῆς ὑπάρχων, ἀλλὰ γινώσκων, καθάπερ
 καὶ ἤδη πρότερον, τὸν φιλόθεον Ἀβελ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοὺς
 καθεξῆς οὐκ αἰτηθέντας, ἀλλὰ φυσικῶ νόμῳ κινήθεντας ἀφ' ἐαυ- 5
 τῶν προσενέγκαι θυσίαν τῷ θεῷ ἀπὸ γνώμης εὐχαρίστου, ἐπι-
 τρέπει καὶ νῦν Ἑβραίοις, οὐ προστάσσων, ἀλλ' εἰ βουληθῶσιν
 συγχωρεῖν, καὶ εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προσοίσοσιν γνώμης, εὐδοκῶν ἐπι-
 ταῖς θυσίαις αὐτῶν. διὰ τοῦτό φησιν· Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ
 δεομένῳ μοι θῦε· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρεῖα κατέστηκα· „ἐμὴ γὰρ
 ἔστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς“. ὁπότε δὲ τούτων 10
 ἀμνήμονες ὑπῆρξαν καὶ μόσχον ἀντὶ θεοῦ ἐπεκαλέσαντο, καὶ τούτω
 τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες· „Οὔτοι
 οἱ θεοὶ σου, Ἰσραήλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“, καὶ
 τὸν διὰ Μωσέως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν θεὸν
 ἠρνήσαντο· τότε δὴ ὀργισθεὶς ὁ θεός, ἅτε ἀχαριστηθεῖς ὑπ' αὐτῶν, 15
 ἔδωκεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις, στιβώσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι
 κλοιοῦ. καὶ οὐκέτι εἶπεν· ἐὰν ποιήσης, ἀλλὰ· ποιήσον θυσια-
 στήριον καὶ θῦε διηνεκῶς· ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος.
 οὐκουν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδωκεν αὐτοὺς ἐπὶ τε
 βρωμάτων καὶ ζώων διαφορὰν, καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων δια- 20
 στολὴν ποιησάμενος καίτοι παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος, ἵνα διὰ
 τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίξεσθαι καὶ τὰ τοιάδε παρατηρεῖσθαι
 εἰς ἔννοιαν ἔλθωσιν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς θεοῦ καὶ μὴ
 ἐπιλάθωνται αὐτοῦ.

12. C. A. VII, 1—10. 13. 15. 17. 18. Quaest. XV p. 176. 25

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Τοῦ νομοθέτου Μωσέως
 εἰρηκότος τοῖς Ἰσραηλίταις· „Ἴδὸν δέδωκα πρὸ προσώπου ἡμῶν
 τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου“, καὶ ἐπιφέροντος·
 „Ἐκλεξαί τὴν ζωὴν, ἵνα ζήσης“, καὶ τοῦ προφήτου Ἡλία λέγοντος
 τῷ λαῷ· „Ἐως πότε χωλανεῖτε ἐφ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν; 30

9 Ps. 49, 12. — 12 Exod. 32, 4. — 27 Deut. 30, 19. — 30 III Reg. 18, 21.

1 ὡς ἅτε f | 2 ἀνευθεῆς + γὰρ p | 3 Ἀβελ : πρότερον f | 4 ἀπαιτη-
 θέντας G | 6 καὶ νῦν : τοίνυν G | 7 συγχωρεῖ G, συγχωρῶν C | 11 τούτω
 f G : τοῦτο a p r | 13 γῆς : τῆς G | 15 ἅτε + δὴ f | 16 στιβώσει : σοβάσι
 G i. m. | 17 ἀλλὰ + καὶ r | 19 ἐπεδήμησεν r | 20 καὶ > G | 21 καλοῦ r C :
 καθαροῦ G, > a f p | τυγχάνοντος + αὐτοῦ p² | 23 τοιαῦτα f | 24 αὐτὸν r |
 26 διατάξεων d h r | μωϋσέως b d h p v | 29 Ἡλία a p r C : ἡλιὸν b d h v G

εἰ θεός ἐστιν καὶ κύριος, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ“· εἰκότως ἔλεγεν ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Οὐδεὶς δύναται δυοῖν κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθίσταται καὶ τοῦ ἕτερου καταφρονήσει“. ἀναγκαίως οὖν καὶ ἡμεῖς ἐπόμενοι
 5 τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ φαμεν, ὡς δύο ὁδοὶ εἰσὶν, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου (= c. 1, 1. 2).

Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς καὶ ἐστὶν αὕτη, ἣν καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, „ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· καὶ
 10 πᾶν ὃ μὴ θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις. εὐλόγει τοὺς καταρωμένους σε, προσεύχου ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων σε, ἀγάπα τοὺς ἐχθρούς σου. ποία γάρ, φησὶν, ὑμῖν χάρις, ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποι-
 οῦσιν“. ἀπέχου τῶν σαρκικῶν καὶ κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν. ἐὰν τίς
 15 σοι δῶ ῥάπισμα, στρέφου αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· „Εἰ ἀνταπέδωκα“ γάρ, φησὶν, „τοῖς ἀνταποδιδούσί μοι κακὰ“. ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἔν, ὑπάγε μετ’ αὐτοῦ δύο, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ
 20 τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ ἀποστραφῆς“. πᾶσιν μὲν οὖν δίκαιον δίδοναι ἐξ οἰκείων πόνων· „Τίμα“ γάρ, φησὶ, „τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων“· προτιμητέον δὲ τοὺς ἀγίους. οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις· „Ἐπικατάρατος“ γάρ, φησὶ, „πᾶς ὁ κοιμώμενος μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικός“.

2 Mt. 6, 24. — 8 Deut. 6, 5. — 9 Lev. 19, 18. — 10 Tob. 4, 15. — 11 Mt. 5, 44. 46. 47. — 15 Ps. 7, 5. — 16 Mt. 5, 40—42. — 21 Prov. 3, 9. — 23 Lev. 20, 13.

1 καὶ κύριος : ὁ κ. p² i. m. G | εἰκότως + οὖν a r G | 2.4 ἢ γὰρ — καταφρονήσει > b | 7 ἢ > G | 8 τῆς > G | 9 τῆς > b d G | 10 θέλεις b h p C G : θέλης a d r v | σὺ : σοὶ b | ἄλλῳ τοῦτο p | ἄλλο r | οὐ a p r C : μὴ b d h G | ποιήσης G | 11/12 ἐπηρ. (ἐπεαρ. b d) σοι v | 12 σου > G | φησὶν : πέφυκεν G | ὑμῖν > p | χάρις ὑμῖν b d h | 13 γὰρ > G | καὶ h r v C : > a b d p G | 14 τίς > G | 15 ῥάπισμα + ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα G, Anastasius exemplar Constitutionum legisse videtur, in quo illa verba defuerunt | 15/16 εἰ — κακὰ > b | 15 γὰρ, φησὶν > G | 16 τις > b d h | 18 σου > v | καὶ pr > b | 19 σε > G | καὶ > p | 20 παρὰ a p r C : ἀπὸ b d h v | σου > G | 21 δίκαιον a p r v C : > b d h G | οἰκείων G i. m. : ἰδίωv G i. t. | 21/22 τίμα — πόνων > d h p | 22 δέ : γὰρ b | 23 μοιχεύσεις . . φονεύσεις d h | 23/24 ἐπικατάρατος — ἄρσενος > h | 24 πᾶς > G | ἄρσενος b G | γυναικείαν G

οὐ πορνεύσεις· „Οὐκ ἔσται“ γάρ, φησίν, „πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ“. οὐ κλέψεις· Ἄχαρ γὰρ κλέψας ἐν Ἱεριχῶ λίθοις βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξῆλθεν, καὶ Γιεζὶ κλέψας καὶ ψευδόμενος ἐκκληρονόμησεν τοῦ Νεεμὰν τὴν λέπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πενήτων τὸν κύριον παρέδωκεν καὶ μεταμεληθεὶς ἀπήγγξατο· καὶ Ἀνανίας καὶ 5 Σαυφείρα ἢ τούτου γυνὴ κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ πειράσαντες τὸ πνεῦμα κυρίου παραχρῆμα ἀποφάσει Πέτρου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν ἐθανατώθησαν (c. 2).

Οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις· „Φαρμακοὺς“ γάρ, φησίν, „οὐ περιβιώσετε“. οὐ φονεύσεις βρέφος ἐν διαφθορᾷ· πᾶν γὰρ τὸ 10 ἐξεικονισμένον ψυχὴν λαβὸν παρὰ θεοῦ φονευθὲν ἀδίκως ἐκδικηθήσεται. οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου. οὐκ ἐπιπορήσεις· ἐρρέθη γὰρ „μὴ ὁμόσαι ὅλως“. οὐ συκοφαντήσεις, ὅτι „ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν“ (c. 3). οὐ καταλαλήσεις· „Μὴ ἀγάπα“ γάρ, φησί, „καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῆς“. 15 οὐ μνησικακήσεις· „ὁδοὶ γὰρ μνησικακῶν εἰς θάνατον“. μὴ γίνου γλωσσώδης, ὅτι „ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατενθνηθήσεται, καὶ παγὶς ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη“. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός· „περὶ παντὸς γὰρ λόγον δώσεις λόγον“, καὶ „ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ“. οὐ ψεύσῃ· „Ἀπολεῖς“ γάρ, 20 φησίν, „πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος“. οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης· „Οὐαὶ“ γάρ, φησίν, „ὁ πλεονεκτῶν τὸν πλησίον πλεονεξίαν κακὴν“.

1 Deut. 23, 17. — 9 Exod. 22, 18. — 13 Mt. 5, 34. — Prov. 14, 31. — 15 Prov. 20, 13. — 16 Prov. 12, 28. — 17 Ps. 139, 12. — Prov. 6, 2. — 18 Mt. 12, 36. 37. — 20 Ps. 5, 7. — 22 Hab. 2, 9.

1 οὐ π. : γυναικα οὐ π. G | οὐκ — Ἰσραὴλ > b | ἔσται d h p r C : ἔστι rel | φησίν : post πορνεύων a, > d h G | ὁ πορν. d G | υἱοῖς > p | 2 Ἄχαρ G | λίθους d | λιθοβληθεὶς r | τοῦ ζῆν : τὴν ζωὴν p G | 3 Γιεζὶ b d h p v G, Γιεζεὶ a | καὶ > d | 4 καί : > p, + ὁ d | 6 Σαυφείρα G, σαυφείρα r, σαυφείρα b | ἢ τ. γυνὴ > b d h p r v | γυνὴ > a | 7 ἀποφάσει + τοῦ G | 9 οὐ φαρμακεύσεις > G | φαρμακοὺς b d h p (corr.), φαρμακοὶ v | 10 περιβιώσῃτε r, -βιώσῃται b d h, -βιώσεται p, -βιώσονται v | 10/11 οὐ φονεύσεις — ἐκδικηθήσεται > G | 10 φονεύσεις + γὰρ p | 13 ἐρέθη a | οὐ : καὶ οὐ G | 13/14 ὅτι ὁ σ. — αὐτόν > b | 14 οὐ : μὴ r | 15 μὴ ἀγάπα — ἐξαρθῆς > b | 17 κατενθνηθήσεται + ἐπὶ τῆς γῆς p r cf. C | παγὶς + ἰσχυρὰ v cf. C | 18 περὶ > v | 19 λόγον δώσεις p | λόγον καί : λόγους G | 20 κατακριθήσῃ a p v : καταδικασθήσῃ b d h r G cum S. S. | ψεύσει b G | ἀπολεῖται G | 21 πάντας > r | ψεῦδος + ἅπαντας r | οὐκ : καὶ οὐκ G

οὐκ ἔσῃ ὑποκριτής, ἵνα μὴ „τὸ μέρος σου μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θῆς“ (c. 4).

Μὴ γίνου ὑπερήφανος· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ κύριος ἀντιτάσσεται“. „οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις“. οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου· „ἐλεγμοῦ γὰρ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ δι’ αὐτὸν ἁμαρτίαν“. φεῦγε ἀπὸ παντὸς κακοῦ· „Ἄπεχε“ γάρ, φησὶν, „ἀπὸ κακοῦ, καὶ οὐ φοβηθήσῃ“. μὴ γίνου ὀργίλος μηδὲ βάσκανος μηδὲ μανικὸς ἢ θρασύς, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καὶν καὶ τὰ τοῦ Σαούλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὁ μὲν ἀπέκτεινεν Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὐρεθῆναι παρὰ θεῶν, ὁ δὲ τὸν Δαυὶδ ἐδίωκεν νικῆσαντα τὸν Γολιάθ, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ, ὁ δὲ τοὺς δύο στρατηγούς ἀνείλεν, Ἀβεννήρ καὶ Ἀμεσίαν (c. 5).

Οὐκ ἔσῃ ἐπάδων ἢ περικαθαίρων τὸν υἱόν σου· οὐκ οἰωνισθήσῃ οὐδὲ ὀρνεοσκοπήσεις οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πονηρά· ταῦτα γὰρ πάντα καὶ ὁ νόμος ἀπέιπε. μὴ γίνου αἰσχρολόγος μηδὲ ῥιψόφθαλμος μηδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων πορνεῖαι καὶ μοιχεῖαι γίνονται. μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντὶ θεοῦ δουλεύσῃς τῷ μαμωνᾷ. μὴ γίνου ὑψηλόφρων καὶ μετέωρος ὡς ὁ Φαρισαῖος, ὅτι „πᾶς ὁ ὑψῶν ἐαυτὸν ταπεινωθήσεται“, καὶ „τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ κυρίῳ“ (c. 6). μὴ γίνου σκληροκάρδιος καὶ θυμώδης, ὅτι ὀδηγεῖ πρὸς βλασφημίαν, ἀλλὰ μακρόθυμος καὶ πραῦς, ὅτι „ὁ μακρόθυμος πολὺς ἐν φρονήσει“ καὶ „πραεὶς κληρονομήσουσι τὴν γῆν“. μὴ γίνου θρασύς, ὅτι „ἀνὴρ θρασύς ἐμπεσεῖται εἰς κακὰ“ (c. 7. 8).

1 Mt. 24, 51. — 3 Prov. 3, 34. — 4 Deut. 1, 17. — 5 Lev. 19, 17. — 7 Ies. 54, 14. — 19 Luc. 18, 14. — 20 Luc. 16, 15. — 22 Prov. 14, 29. — 23 Ps. 36, 11; Mt. 5, 5. — 24 Prov. 13, 17.

1 μετὰ τ. ὑποκριτῶν : μετ’ αὐτῶν ὑπ. a, μετ’ αὐτὸν G cf. C | 2 θῆ r, τεθῆ a b d p, τιθῆ h | 3 ὁ > b p r G | 4 οὐ + μὴ p | οὐ λήψῃ — κρίσις > b | 5 ἐλεγμοῦ G | γὰρ + φησὶν a p r | 6 ἀδελφόν : πλησίον v | καὶ > G | ἁμαρτία b | 7 ἄπεχε — κακοῦ > p | κακοῦ (+ παντὸς b) : ἀδίκου r C S. S. | οὐ φοβηθήσῃ : τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοι G, quem C quidem approbat, codices autem reprobant | 8 μανικὸς . . βάσκανος p | μὴ : μηδὲν G | πάθῃ r | 9 καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ > G | Ἰωβ d h p, Ἰαβ d² | 10 Ἄβελ > p | αὐτόν : αὐτοῦ G | 11 παρὰ + τῷ v G | δεδίωκε G | 13 Ἀββενήρ G | 14 υἱόν G i. m. : νοῦν G i. t. | 15 μάθῃς r | ῥήματα b | μάθημα πονηρὸν G | 15/16 πάντα γὰρ ταῦτα a p r v G | 16 ῥιψόφθαμος h | 17 μηδὲ μέθυσος > G | μοιχεῖαι r, μοιχεῖα G | 18 θεῶ d | 19 ὑψηλῶν G | 20/21 καὶ τὸ — κυρίῳ > b | 20 ἀνθρώποις : ἁγίοις G | 21 σκληροτράχηλος G | 21/22 ὅτι — βλασφημίαν > b | 22/24 ὅτι ὁ μακρόθυμος — γίνου θρασύς > d G | 22 ὁ μακρόθυμος : μακρ. ἀνὴρ v | 23/24 μὴ — κακὰ > b

Οὐκ ἐπιτάξεις τῷ δούλῳ σου ἢ τῇ παιδίσκη ἐν πικρία ψυχῆς, μήποτε στενάξουσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοὶ ὀργὴ παρὰ κυρίου· „Μὴ δᾶς“ γὰρ, φησὶν, „τόπον ἀνθρώπῳ καταρᾶσθαι σε· καταρωμένου γὰρ σε ἐν πικρία ψυχῆς αὐτοῦ εἰσακούσεται αὐτοῦ ὁ ποιήσας αὐτόν“ (c. 13). τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδης· 5 „Τοὺς γὰρ οἰκείους, φησὶν, τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψη“ (c. 15). Οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας σου, πρὶν ἂν λύσῃς τὴν πικρίαν σου (c. 17). τὰ συμβαίνοντά σοι πάθη εὐμενῶς δέχου καὶ τὰς περιστάσεις ἀλύπως, εἰδώς, ὅτι μισθός σοι παρὰ θεοῦ δοθήσεται ὡς τῷ Ἰωβ καὶ τῷ Λαζάρῳ 10 (c. 8, 7). τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ δοξάσεις, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός, τιμήσεις δὲ αὐτόν ὡς τοῦ εὖ εἶναί σοι πρόξενον γενόμενον· ὅπου γὰρ ἡ περὶ θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ θεὸς πάρεστιν. ἐκζητήσεις καθ' ἡμέραν τὸ πρόσωπον τῶν 15 ἁγίων, ἵνα ἀναπαύσῃ τοῖς λόγοις αὐτῶν. οὐ ποιήσεις ἔχθραν πρὸς αὐτούς, ἀναμνησθεὶς Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν (c. 9. 10, 1).

Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς. ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς θεωρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστὶν ἄγνοια θεοῦ, δι' ἣν γίνονται φόνοι, πορνεῖαι καὶ τὰ λοιπά (c. 17, 2; 18, 1).

Fragmentum descriptionem viae vitae una cum exordio descriptionis viae mortis amplectitur vel capita I—XVIII libri VII Constitutionum. Anastasius autem multa omisit, non solum verba et versus, sed etiam capita, scilicet XI, XII, XIV, XVI; capita IX et X et ultimum versum capituli VIII capiti XVII postposuit; pauca mutavit et tres locos S. Scripturae addidit, sc. Lev. 20, 13; Matth. 12, 37; Sirach 4, 5. 6.

13. C. A. VIII, 2, 1—3. 5. Quaest. XX p. 246.

20

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὔτε πᾶς προφητεύων ὀσίος οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐκβάλλων ἅγιος. καὶ γὰρ καὶ Βαλαὰμ

2 Sir. 4, 5. 6. — 6 Ies. 58, 7.

1 ἐπιτάξης p r | παιδίσκη (δούλη p) a r C : + σου b d h p v G | 2 στε-
νάξουσιν d r C : στενάξουσιν a b h p v G | σοὶ pr : σὲ d h v | παρὰ > b |
κυρίου : θεοῦ G | 3 δὸς p r | τόπον : post ἀνθρώπῳ G, > d h | 3/4 σε :
σοι a | 4 αὐτοῦ sec : αὐτόν v | 5 ἀδελφοὺς + σου G cf. C | σου > p | 6 γὰρ
> G | ὑπερόψει v | 7 προσελεύσεις G | ἐπὶ (+ τὴν dh) πρ. : ἐν προσευχῇ G |
8 ἂν λ. v (λύσεις) C G : ἀναλύσεις a b d h (-σης) p r | 9 ὅτι + ὁ b d h v |
10 σοι post θεοῦ a | θεῶ p G | 11 τὸν sec > a v | 12 δὲ > G | νυκτός : hic
disinit v fol. 16 folio sequente deperdito | τιμήσης h G | τὸ p | 13 εὖ : θεοῦ a |
γενόμενον > G | περὶ θεοῦ > b d h | 14 ὁ θεὸς p | ἐκζητήσεις + γὰρ G |
15 ἀναπαύση : ἀναπαύη b d h p, + ἐν G | τοὺς λόγους h | 15/16 οὐ — Ἀβει-
ρῶν > b | 16 Ἀβειρῶν r, Ἀβηρῶν a G | 18 πονηραῖς πράξεσι h G | 21 δια-
ταγῶν p, διατάξεων b d e f r | 22 καὶ sec > b G

ὁ μάντις προεφήτευσεν δυσσεβῆς ὄν, καὶ Σαοὺλ καὶ Καϊάφας, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος λέγει καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν δαίμονες, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κὰν προφητεύουσιν, οὐκ ἀποκαλύπτουσι διὰ τῆς
 5 προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ οἱ δαίμονας ἐκβάλλοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὀσιωθήσονται, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσχάτην ὑποστήσονται τιμωρίαν. καὶ γὰρ Βαλαὰμ τιμωρίαν ἔτισεν διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελφεγώρ· καὶ Σαοὺλ καὶ Καϊάφας αὐτοφονευταὶ γεγόνασιν, καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας
 10 ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς.

Hanc quoque particulam reddens Anastasius maiorem sibi vindicavit libertatem. Cum versum omitteret, pauca mutavit et inseruit Saulum, de quo Constitutiones VIII, 2 non dicunt. Versus praetermissus autem legitur in fragmento sequente.

14. C. A. VIII, 2, 4. Quaest. XVI p. 186.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὔτε γὰρ βασιλεὺς δυσσεβῆς βασιλεὺς ἔτι ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος, οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακονοία πεπισμένος ἔτι ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδῶ-
 15 νυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθείς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ Σεδεκίας καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφήται.

15. C. A. VIII, 33—34, 9. Quaest. LXIV p. 430.

Διάταξις τῶν ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον.

Ἐγὼ Πέτρος καὶ Παῦλος διατασσόμεθα ἐργάζεσθαι τοὺς δούλους ἡμέρας ε', σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολαζέτωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας. τὸ μὲν γὰρ

1 μάντις b d e r | προφήτευσαι e | 2 ἀμφ' e, ἀφ' a d | αὐτοῦ d e | 3 μετέστην p r | 4 προφητεύουσιν b d r | ἀποκαλύπτωσιν a | 5 τὴν d e C : > a b p r G | αὐτῶν εὐσέβειαν G; Gretser textum absurdum correxisse videtur; equidem non corrigo, cum codices unanimis sint et idem error in Epitome libri VIII Constitutionum legatur; concludendum est, Anastasium et auctorem Epitomes errorem in suis Constitutionum exemplaribus legisse; sin autem emendarem, non vocabulo ἀσέβειαν manum inferrem, sed verbis οὐκ ἀποκαλύπτουσι substituerem verba οὐ καλύπτουσι, quae Constitutiones habent | δαίμονες G | 6 καὶ > G | 7 ἔτισεν a e f p, ἔτησεν b, αἴτησε d : ἔστησεν r G | 8 καὶ p r a f p r : > b d e | 9 οἱ > a d p r | δαίμονας + ἐκβάλλειν μᾶλλον δὲ p | 12 διατάξω b d e h r | 13 βασιβεὺς > a p | ἔτι ὑπάρχων, βασιλεὺς G | 14 πεπιστευμένος p | 16 Σαμείας p G | Ἱερουσαλήμ : ἰῆλ b d e h | μαλαχίας p | 19 τῶν ἀποστόλων : ἀποστολική f, > d h p r | 20 ἐγὼ : ἡμεῖς G | διαταττόμεθα G | 21 δούλους + ὑμῶν d | δὲ > G | ἐν > b f h | 22 διδασκαλίαν + τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ G

σάββατον εἶπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀνα-
στάσεως. τὴν δὲ μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν
ἀργεῖτωσαν, ὅτι ἡ μὲν πάθος ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεια
διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστάς, τίς ὁ συγχωρήσας καὶ
ἀναστήσας. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ πέρασ τῆς κατὰ 5
Χριστὸν οἰκονομίας. τὴν πεντεκοστὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν πα-
ρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος. τὴν γενέθλιον ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ
ἐν αὐτῇ γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἐκ τῆς παρθένου. τὴν
ἐπιφάνιον ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γενέσθαι τῆς
Χριστοῦ θεότητος μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ βαπ- 10
τίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἴδει περισσευῶς ὑποδείξαντος τοῖς
παρεστώσι τὸν μαρτυρηθέντα. τὰς ἡμέρας τῶν ἀποστόλων ἀργεῖ-
τωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστὸν γεγονάσι καὶ πνεύματος
ἁγίου ὑμᾶς ἤξιωσαν.

Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὀρθρου καὶ τρίτη καὶ ἕκτη καὶ ἐνάτη καὶ 15
ἑσπέρας καὶ ἀλεκτροφοωνίας· ὀρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι
ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ κύριος παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἐπαγαγὼν τὴν
ἡμέραν· τρίτη δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν ἀπὸ τοῦ Πλάτου ἔλαβεν
ὁ κύριος· ἕκτη δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη· ἐνάτη δέ, ὅτι πάντα
κεκίνητο τοῦ δεσπότητος ἐσταυρωμένου φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν 20
δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ὕβριν· ἑσπέρας
δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι δέδωκεν ὑμῖν ἀνάπανσιν τῶν μεθήμερινῶν
κόπων τὴν νύκτα· ἀλεκτρονόνων δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὄραν
εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ
φωτὸς ἔργων. εἰ μὴ δυνατὸν ἐν ἐκκλησίᾳ προΐεναι διὰ τοὺς 25

1 ἐπέχειν b, ἐπέχεν f | ἔχει, ἡ δὲ κυριακὴ p² | 2 πᾶσαν ἑβδ. p | 5 τὴν
a f p r C : τρίτον τὴν b d G | κατὰ : εἰς G | 5,6 κατὰ Χρ. : χῦ h | 6 πεντε-
κοστὴν : ῥ a r | 6/7 διὰ τὴν π. — ἀργεῖτωσαν > d, i. m. τὴν Χριστοῦ γέν-
νησιν ἀργεῖτωσαν d² | 8 θεὸν b | τῆς + ἁγίας b | 89 τὰ ἐπιφάνια f | 9 ἐπι-
φάνιον p cf. fragm. IX : -φάνειον a r, -φάνειαν d h G, -φάνιαν b | γενέσθαι
ἀνάδειξιν b | τῆς + τοῦ G cf. C | 12 παριστώσι G | τῶν + ἁγίων G | 13 καὶ
> r | 14 ἡμᾶς p | 15 εὐχὰς (πρῶτον εὐχὰς b) b d r C : + δὲ a f p G |
τρίτη κ. ἕκτη κ. ἐνάτη r C : γ' (τρίτης p) κ. ε' κ. θ' a f p, τρίτης κ. ἕκτης
κ. ἐνάτης (τῆς θ' b) b d h G (ἐννάτης) | 16 ἀλεκτροφ. a, ἀλεκτροφο. r G |
17 ὑμᾶς b h r | 18 τρίτη : τρίτην a p r, τρίτης b d h G | τοῦ > d G |
19 κύριος + λέγων b | ἕκτην a p, ἕκτης d h | ἐννάτην a p, ἐννάτης d,
ἐνάτης h | 20 κεκίνηται b | 21 δυσσεβῶν G i. m. : παρανόμων G i. t. | τοῦ
> G | 22 ὑμῖν d h r C : ἡμῖν b f p G | ἡμερινῶν r G | 23 νύκταν b |
κραυγῆς d h | ὄραν + ἐκείνην G | 24 παρουσίαν : παρησίαν h² | 25 εἰ :
καὶ εἰ a f G | δυνατὸν + δὲ b | προσιέναι f r G

κακοπίστους, κατ' οἶκον γενέσθω ἢ σύναξις, ἵνα μὴ εἰσέρχηται
 εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. οὐ γὰρ ὁ τόπος τὸν ἄνθρωπον
 ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον. ἐὰν οὖν ἀσεβεῖς κατέχωσι
 τὸν τόπον, φευκτέος ἔστω διὰ τὸ βεβηλωῦσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὡς
 5 γὰρ οἱ θεοὶ ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἱερεῖς μαινοῦσιν.

16. C. A. VIII, 42. 43. Quaest. XXII p. 260.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν
 κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν
 ἐγεργθέντα, καὶ ἔνατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κε-
 10 κοιμημένων, καὶ τεσσαρακοντὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον, Μωσῆν
 γὰρ ὁ λαὸς οὕτως ἐπένθησεν, καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνήμης αὐτοῦ·
 καὶ διδύσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν
 αὐτοῦ. ταῦτα μὲν περὶ εὐσεβῶν λέγομεν, περὶ δὲ ἀσεβῶν ἐὰν τὰ
 τοῦ κόσμου ὄψις πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν· ᾧ γὰρ περιόντι
 15 ἔχθρον ἦν τὸ θεῖον, δηλονότι καὶ μεταστάντι· „οὐ γὰρ ἔστιν
 ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ“. „δίκαιος γὰρ ὁ κύριος, καὶ δικαιοσύνας
 ἠγάπησεν“, καὶ „Ἴδου ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“, καὶ „Σὺ
 ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“.

Versum extremum (Ps. 61, 13) Anastasius de suo ingenio addidit.

Περὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων.

Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἀγίας
 παρθένου [Μαρίας] ἐν Βηθλεὲμ [ἐν μηνί] κατὰ Αἰγυπτίους Χοιὰκ
 κθ' ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας, ὃ ἔστιν πρὸ ὀκτώ καλανδῶν Ἰαννουαρίων.
 ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ λ' αὐτοῦ ἔτει ὑπὸ Ἰωάννου [τοῦ] Τυβὶ ἰα'
 ὥρα ι' τῆς νυκτὸς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ· ἔμεινεν δὲ σὺν ἡμῖν
 ἐν τῷ κόσμῳ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν
 καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ,
 ἕως ἐγένετο ἑτῶν λβ' καὶ μηνῶν γ'. ἐν δὲ τῷ λγ' ἔτει αὐτοῦ

15 Ioann. 7, 18. — 16 Ps. 10, 7. — 17 Ies. 62, 11. — Ps. 61, 13.

1 κατ' οἶκον G i. m. : ἐν οἴκοις G i. t. | γενέσθω G, γενέσθαι h |
 ἢ > p r | συνάξεις r | 3 κατέχωσι a d p G : κατέχουσι b f r | 4 φευκτέον G |
 7 ἐπιτελείσθω G | τρίτα h | 8 τὸν διὰ τρ. ἡμερῶν C : τῶν τρ. ἡμερῶν b d e h r,
 τὸν τριήμερον a f p G | 9 ἔνατα f r : ἔννατα b d e h p, 9 a | 10 τεσσαρά-
 κοντα d e h, σαράκοντα b, μ a | παλαιόν : τῶν παλαιῶν d e h, + νόμον
 καὶ G | 11 ἐνιαύσια d e h | 12 καὶ > G | 13 μὲν + καὶ d e h | λέγωμεν b |
 14 οὐδὲ r | 15 ἦν : εἶναι d e h | μεταναστάντι r | 16 ἀδικίαν h | 17/18 καὶ
 σὺ — αὐτοῦ > r C

ἔστανρώθη Φαμενώθ κθ' ἡμέρα ζ' ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας καὶ τῆς
σελήνης ιδ'. ἀνέστη δὲ ἐν τριημέρῳ Φαρμουθὶ ἡμέρα α' ὥρα ζ'
τῆς νυκτός· καὶ ὄφθη πᾶσιν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ
ἐφάνερωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμερῶν μ' διδάσκων ἡμᾶς κη-
ρύσσειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.
ἀνελήφθη δὲ Παχὼν ι' ὥρα θ' τῆς ἡμέρας.

Hanc particulam legi in codicibus Vaticano 423 f. 404^v—405^r et Parisino 1085 f. 240, qui eam Anastasii Quaestionibus, et hic immediate, adiungunt. Cotelerius eam in Patribus apost. ed. Clericus 1724 I, 197 e codice Regio 1789 edidit, Pitra in Iuris eccles. Graec. hist. et monumentis 1864 I, 301 e codice Vaticano. A. Iacoby in libro: *Ein bisher unbeachteter apokrypher Bericht über die Taufe Jesu* 1902, septem codices, sc. Parisinos 854, 932, 1085, Hierosolymitanum S. Sep. 34, Bodleianum 206, Laurentianum plut. 56, 13, Vaticanum 423, ad eam recensendam adhibuit (p. 13—15), eamque aliquo modo ad Didascaliam apostolorum pertinere demonstrare conatus est (p. 32—35). Mihi eam librarius ad Constitutiones apost. V, 18—19 vel VIII, 33, ubi festa Domini recensentur, addidisse videtur. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1903. Ut nomina mensium indicant, particula in Aegypto composita est. Similiter narrationes etiam alias leguntur, ex. gr. in Chronico paschali p. 546 ed. Migne (PG 92) verbis prae-euntibus: *Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ παναγίου αὐτοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάσχα σύντομος διήγησις*. Menses vel dies particula traditi hi sunt: Choeac XXIX = December XXV, Tybi XI = Ianuarius VI, Phamenoth XXIX = Martius XXV, Pharmuthi I = Martius XXVII, Pachon X = Maius V. Textum repetii Iacobianum, nisi quod in fine particulae pro Παχὼν γ', quod omnes codices habere videntur, contextum respiciens emendavi Π. ι', codices a me inspectos sequens numeros semper litteris expressi, non aliquoties verbis, nonnulla verba uncinis [] inclusi, quippe quae in pluribus codicibus desint ac fortasse a librario addita sint.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ Π ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΓΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

A.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΕΡΙ ΧΑΡΙΣΜΑΤΩΝ.

5 I. Τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς
εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προσκαλουμένου Ἰου-
δαίους τε καὶ Ἑλληνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ
θεοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθὼς αὐτός φησιν εὐχαριστιῶν ἐπὶ τῇ σω-
τηρίᾳ τῶν πιστευσάντων· „Ἐφανερώσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώ-
10 ποις, τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι, τελειώσας“, καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος
τῷ πατρὶ· „Πάτερ ἄγιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ’ ἐγὼ σε
ἔγνων καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν“· εἰκότως, ὡς ἂν τετελειωμένων
ἡμῶν, φησὶν ἅπασιν ἅμα περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διδομένων χαρισμάτων
διὰ τοῦ πνεύματος· „Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύουσι ταῦτα παρακο-
15 λουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, γλώσσαις
λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἄροῦσιν· κὰν θανάσιμόν τι πίωσιν,
οὐδὲν αὐτοῦς ἀδικήσει· ἐπὶ ἄρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι καὶ
καλῶς ἔξουσιν“· 2. τούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον ἡμῖν
δοθέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσι τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν
20 πάσῃ τῇ κτίσει, ἔπειτα τοῖς δι’ ἡμῶν πιστεύουσιν ἀναγκαίως

5 I Tim. 3, 16. — 7 Ioann. 17, 3. — 9 Ioann. 17, 6. 4. — 11 Ioann. 17, 25.
— 14 Mc. 16, 17. 18. — 19 Mc. 16, 15.

1/2 Sic ego scripturam inscribo | 8 θεοῦ + καὶ v | 14 ταῦτα + πάντα a,
sed punctis notavit | 16 καιναῖς a m C : + καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν f n v |
17 οὐδὲν — ἀδικήσει a f m (hic i. m. pr. m.) n v cf. Luc. 19, 10 : οὐ μὴ
αὐτοῦς βλάβῃ m (in textu) C (βλάβει) cf. Marc. 16, 17 | 20 ἡμᾶς n

χορηγομένων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὀφέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἀπίστων συγκατάθεσιν ἐγίνετο, ἵνα, οὓς οὐκ ἔπεισεν ὁ λόγος, τούτους ἢ τῶν σημείων δυσωπήσῃ δύναμις. 3. τὰ γὰρ „σημεῖα οὐ τοῖς πιστοῖς“ ἡμῖν, „ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις“ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων· οὔτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, 5 ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Χριστοῦ καθαιρομένων, καθὼς αὐτὸς πον παιδεύων ἡμᾶς ὁ κύριος δείκνυσι λέγων· „Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούουσιν, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν οὐρανῷ“· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει, τὸ δὲ ἡμετέρᾳ εὐνοίᾳ καὶ σπουδῇ, δηλονότι βοηθουμένοις ὑπ' αὐτοῦ. 4. οὐκ 10 ἐπάναγκες οὖν πάντα πιστὸν ἐκβάλλειν δαίμονας ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιωθέντα χαρίσματος ἐπὶ τινι αἰτίᾳ χρησίμῃ εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων, δυσωπουμένων πολλάκις οὐ τὴν τῶν λόγων ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν, ἀξίων ὄντων σωτηρίας. 5. οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς ὑπὸ τῶν θαν- 15 μάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ θεός, ὡς ὅταν λέγῃ ἐν τῷ Νόμῳ, ὅτι „ἐν ἑτερογλώσσοις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν“· 6. οὔτε γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ θεῷ, Μωϋσέως τοσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων τῷ Χριστῷ 20 „πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι“· καὶ οὔτε ἐκείνους ἐδυσώπησε ῥάβδος ψυχουμένη εἰς ὄφιν καὶ Νεῖλος αἵματούμενος, οὔτε τούτους „τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι“· καὶ τῷ μὲν ἀνθίσταντο Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρὴς, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. 7. οὕτως οὐ 25 πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας, ὧν καὶ χάριν εὐδοκεῖ ὁ θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰκονόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύϊ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει. 8. ταῦτα δὲ φάμεν ἐπὶ τῷ μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς λαμβάνοντας χαρίσματα τοιαῦτα κατὰ τῶν μὴ λαβόντων. 9. χαρίσματα δὲ 30

4 I Cor. 14, 22. — 7 Luc. 10, 20. — 17 I Cor. 14, 21; Ies. 28, 11. 12. — 19 Exod. 3—14. — 21 Mt. 4, 23. — 22 Exod. 4. 7. — 23 Mt. 11, 5. — 25 II Tim. 3, 8. — Ioann. 18, 13. 14.

1 εἰς τ. τ. ἐν. ὡφ. ἀλλ' > m | 4/5 Ἰουδαίοις . . Ἑλλησιν v | 5 οὐ m n v | γὰρ > n | 8 ὑπακούουσιν : ὑποτάσσεται f | 10 βοηθούμενοι v, βοηθου- μένους a | 14 τῇ . . ἐνεργείᾳ a cf. C | 16 τούτων f | 17 λέγει a f, corr. f² | 18 πιστεύσωσιν v | 27 ἐπιτελεῖσθαι ὁ θεὸς εὐδοκεῖ a | 28 αὐτοῦ a | 29 ἐπὶ : εἰς a | τὸ a v | 30 τοιαῦτα f n

λέγομεν τὰ διὰ τῶν σημείων, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰς αὐτόν τε καὶ τὸν ἄχραντον αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὅς οὐκ εἴληφε „χάρισμα πνευματικόν“. 10. αὐτό τε γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι 5 πολυθέου ἀσεβείας καὶ πιστεῦσαι θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ χάρισμά ἐστι θεοῦ, τό τε ἀπορρίψαι τὸ Ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι, ὅτι εὐδοκία θεοῦ ὁ πρὸ αἰῶνων μονογενὴς ἐν ὑστέρω καιρῷ ἐκ παρθένου γεγέννηται δίχα ὁμιλίας ἀνδρὸς καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας, „πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην“ 10 τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οἰκεία συγχωρήσει καὶ βουλῇ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας θεὸς ὢν λόγος, καὶ ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἕως τεσσαράκοντα ἡμερῶν παραμείνας τοῖς ἀποστόλοις καὶ πληρώσας πᾶσαν διάταξιν, ἀνελήφθη ἐπ' ὄψεσιν αὐτῶν πρὸς τὸν 15 ἀποστείλαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα. 11. ὁ ταῦτα πιστεύσας, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πληροφορία, χάρισμα εἴληφεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης αἰρέσεως ἀπαλλαγείς. 12. μὴ οὖν τις τῶν ποιούντων τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα κρινέτω τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἀξιωθέντα ἐνεργεῖν· διά- 20 φορα γὰρ ἐστὶ τὰ τοῦ θεοῦ χάρισμα παρ' αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἐκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ „λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων“ ἢ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀνεξικακίαν ἢ ἐγκράτειαν ἔννομον. 13. καὶ γὰρ Μωϋσῆς „ὁ τοῦ 25 θεοῦ ἄνθρωπος“ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν σημεῖα οὐ κατεπλήρωθη τῶν ὁμοφύλων, καὶ „θεὸς“ κληθεὶς οὐκ ἠλαξονεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου Ἀαρών. 14. ἀλλ' οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἡγησάμενος μετ' αὐτὸν τοῦ λαοῦ καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἰεβουσαίους πολέμῳ „στήσας τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα 30 Ἐλὼν“ διὰ τὸ μὴ αὐταρκεῖν πρὸς τὴν νίκην τὴν ἡμέραν, ἐπλήρωθη κατὰ τοῦ Φινεὲς καὶ τοῦ Χαλέβ· οὔτε Σαμουὴλ τοσαῦτα παράδοξα ποιήσας παρ' οὐδὲν ἡγήσατο τὸν θεοφιλῆ Δαβὶδ, καίτοι

4 Rom. 1, 11. — 5 II Cor. 3, 13. — 9 Mt. 3, 15. — 13 Act. 1, 17. — 22 I Cor. 12, 8. 10. — 24 Deut. 33, 1. — 26 Exod. 7, 1. — 29 Ios. 10, 12.

5 καὶ ἀληθινῷ > n | 10 τὴν > v | 15 καὶ > a | 17 τοῦ > a | 18 τὰ sec > a | 20 ἐστὶ a n C : εἰσι f m v | 27 προφήτου : ἀδελφοῦ a | 29 γαβαῶθ n | 31/32 παράδοξα n v C : + σημεῖα f m, + σημεῖα καὶ τέρατα a

ἀμφοτέροι προφήται καὶ ὅς μὲν ἀρχιερεὺς, ὅς δὲ βασιλεὺς. 15. „καὶ ἐπὶ χιλιάδων ὑπαρχουσῶν ἁγίων ἐν Ἰσραὴλ τῶν μὴ καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ“, μόνος Ἡλίας ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τούτου μαθητῆς Ἐλισσαῖος θαυματουργοὶ γεγόνασιν· ἀλλ' οὔτε Ἡλίας τὸν οἰκονόμον Ἀβδιοῦ ἐξεμυκτήρισε φοβούμενον μὲν τὸν θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ 5 σημεῖα· οὔτε Ἐλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς πολεμίους ὑπερεῖδεν. 16. ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δανιὴλ ὁ σοφὸς δευτέρον ῥυσθεὶς ἐκ στόματος λεόντων, οὐδὲ οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς ἐξουδένωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων. ἠπίσταντο γάρ, ὅτι οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει τῶν δεινῶν περιεγέροντο, 10 ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ ἰσχύϊ, καὶ σημεῖα ἐπετέλουν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀπηλλάττοντο. 17. οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ἐπαιρέσθω κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, κἂν προφήτης ᾖ, κἂν θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθῆῃ μηκέτι ποῦ τινα εἶναι ἄπιστον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται ἡ τῶν σημεῖων ἐνέργεια. 18. τὸ μὲν γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς τοῦ τινος 15 εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιὸν ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμεως· ὧν τὸ μὲν πρῶτον αὐτοὺς ἡμᾶς ὀρᾷ, τὸ δὲ δευτέρον θεὸν τὸν ἐνεργοῦντα δι' ἃς προείπομεν αἰτίας. 19. οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς ἐξουθενεῖτω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς, μήτε ἄρχοντες τοὺς ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων περιττοὶ οἱ ἄρχοντες, 20 καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν οὐ σταθῆσεται βασιλεία. 20. ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν διακόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἔστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος. 21. ὁ τε γὰρ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροί τινῶν εἰσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσι λαϊκοί· 25 καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι θεῷ τὰ χαρίσματα. 22. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρησθῶ διὰ τοὺς ἀξιοθέντας χαρισμάτων ἢ ἀξιομάτων.

II. Ἐκεῖνο δὲ προστίθεμεν τῷ λόγῳ, ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προ- 30 φητεύων ὁσῖος οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐκβάλλων ἅγιος. 2. καὶ γὰρ

1 III Reg. 19, 18. — 6 IV Reg. 6. — 7 Dan. 6. 3. — 21 Mt. 12, 15.

2 ἁγίων ὑπαρχουσῶν n | Ἰσραὴλ : ἰλῆμ a | 7 οὐδὲ a | 8 παῖδες > a | τῆς : τοῦ v | 9 πυρὸς + ῥυσθέντες a v | 11 ἀπετέλουν v | 15 σημεῖων : θαυμάτων f | 16 ἐννοίας m n | 17 πρῶτον : + εἰς f² | αὐτοὺς > a | 20 περιττὴ n | 21 τὰ βασιλεία v | 22 πρεσβυτέρων . . διακόνων v | τῶν sec > a | 28 ἐπὶ τος. > n | 29 ἢ ἀξιομάτων > a

καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεῶρ ὁ μάντις προεφήτευσεν δυσσεβῆς ὢν καὶ
 Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεύς, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος λέγει
 καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν δαίμονες· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν αὐτοῖς
 εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοία γάρ εἰσι κεκαλυμμένοι δι' ἐκούσιον
 5 κακόνοιαν. 3. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κἂν προφητεύωσιν, οὐκ
 ἀποκαλύπτουσι διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσεβειαν, οὐδὲ
 οἱ δαίμονας ἐκβάλλοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὀσιωθή-
 σονται· ἀλλήλους γὰρ ἀπατώσι, καθάπερ οἱ τὰς παιδιὰς γέλωτος
 ἔνεκεν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προσανέχοντας αὐτοῖς ἀπολλύουσιν.
 10 4. οὔτε γὰρ βασιλεὺς δυσσεβῆς βασιλεὺς ἔτι ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος,
 οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακονοία πεπιεσμένος ἔτι ἐπίσκοπός
 ἐστίν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων
 προβληθείς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἰσραήλ, καὶ Σεδεκίας
 καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφηταί. 5. ἀλλὰ γὰρ καὶ Βα-
 15 λαὰμ ὁ μάντις τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραήλ ἐν τῷ Βεελ-
 φεγῶρ, καὶ Καϊάφας ὕστερον αὐτοφονευτῆς ἑαυτοῦ γέγονε, καὶ
 οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυ-
 ματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ
 καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίαν τιμωρίαν ἔτισαν. 6. δῆλον
 20 οὖν, ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκ-
 φεύξονται τὴν παρὰ θεοῦ δίκην· ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς· „Καὶ
 νῦν ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φανλίζοντές μου τὸ ὄνομα, παραδώσω
 ὑμᾶς εἰς σφαγὴν ὡς Σεδεκίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπειτηγάνισεν βασιλεὺς
 Βαβυλῶνος“, ὡς γησὶν Ἱερεμίας ὁ προφήτης. 7. ταῦτα δὲ φάμεν
 25 οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες, ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ'
 ἐπίπνοίαν θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν
 ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες καὶ προστιθέντες ἐκείνο, ὅτι τῶν
 τοιούτων περιαιρεῖ ὁ θεὸς τὴν χάριν· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ θεὸς
 ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν“. 8. Σίλας μὲν οὖν καὶ

1 Num. 23, 24. — 2 Ioann. 11, 51. — 13 Ier. 35, 36. — 14 Num. 25, 31. —
 17 Act. 19, 14. — 21 Mal. 1, 6; Ier. 36, 22. — 28 Prov. 3, 34; I Petr. 5, 5. —
 29 Act. 15, 32; 21, 10.

1 καὶ pr > a | ὁ τοῦ Βεῶρ > n | μάντις f v | 3 ἔνεστιν n v | 5 προ-
 φητεύουσιν v | 5/6 οὐκ ἀποκαλύπτουσι cf. quae adnotavi ad Anastasii frag-
 mentum XIII | 8 καθάπερ + καὶ a m v | παιδείας v | 13 ἰῆμ n, ἰῆλ n² |
 14 οἱ > a | 15 μάντις a f v | 17 οἱ > a v | ἐκβάλλειν f | 18/19 Ἰούδα .. Ἰσραήλ n |
 20 καὶ sec + οἱ f n | 21 παρὰ + τοῦ a | 22 οἱ pr > v | φανλίζοντες : μὴ φυ-
 λάσσοντες v

Ἄγαθος ἐφ' ἡμῶν προσητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς ἀποστόλοις οὔτε ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι θεοφιλεῖς ὄντες. 9. προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαρία ἢ Μωϋσέως καὶ Ἄαρὸν ἀδελφή, μετὰ δὲ ταύτην Δεββῶρα, καὶ μετὰ ταύτην Ὀλδὰ καὶ Ἰουδίθ, ἢ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, ἢ δὲ ἐπὶ Δαρείου· 5 καὶ ἢ μήτηρ δὲ τοῦ κυρίου προεφήτευσεν καὶ Ἐλισαβὲτ ἢ συγγενῆς αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν αἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπήρθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὐταί, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ ἴδια μέτρα. 10. οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν κἂν γυνή τις ἦ, κἂν ἀνὴρ, καὶ τύχη τοιαύτης χάριτός τινος, ταπεινοφρονεῖτω, ἵνα ἐπ' αὐτῷ εὐδοκῇ ὁ 10 θεός. „Ἐπὶ τίνα“ γάρ, φησὶν, „ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἠσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους“.

B.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΠΕΡΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΩΝ ΔΙΑ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ.

III (IV). Ἄμα τοίνυν ὑπάρχοντας ἡμεῖς οἱ δώδεκα τοῦ κυρίου 15 ἀπόστολοι τάσδε τὰς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαρόντος ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς σκεύους“ Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων. 2. πρῶτος οὖν ἐγὼ φημι Πέτρος· Ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι δια- 20 τάσομαι, ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διαταξάμεθα, ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον, ἄριστον, ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον.

3 Exod. 15, 20. — 4 Iud. 4, 4. — 5 IV Reg. 22, 14; Iudith 8. — 6 Luc. 1, 2. — 7 Act. 21, 9. — 11 Ies. 66, 2. — 17 Act. 9, 15.

3 τὸ μ. παλαιὸν a C : τῷ μ. παλαιῷ m, τῶν μ. παλαιῶν f n v | 4 μωσέως v | Δεββῶρα b m C : δεβῶρα f, δεβόρα a n v | 5 μετὰ ταύτην b cf. C : μετ' αὐτήν a m n v, μετ' αὐτὰς f | ὀλδὰκ n | ἰουδῆθ f m n | 9 τύχει a v, τύχοι f | 10 ἴν' f | 11 φησὶν > n | ταπεινὸν + καὶ πρᾶον a f m | 12 λόγους : subscr. διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων b m | 13 τῶν + αὐτῶν b m partem I subscribentes | 14 περὶ χειροτονιῶν > v | διὰ Ἰππολύτου habet etiam f | 15/16 ἀπόστολοι τοῦ κυρίου p | 17 ὑμῖν p | ἐκλογῆς f r v : ἐκκλησίας b m n p | 18 Παύλον > r | 20 φημι v C : > rel | 21 ἐν τοῖς προλαβοῦσιν v C : > rel

3. οὐ ὀνομασθέντος καὶ ἀρεσθέντος συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ
 πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ
 συνευδοκεῖτω, ὁ δὲ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυ-
 5 4. καὶ ἐπινευσάντων πάλιν ἐρωτάτω, εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων
 ἄξιός εἶναι τῆς μεγάλης ταύτης καὶ λαμπραῆς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ
 τὴν εἰς θεὸν αὐτῷ εὐσέβειαν κατώρθωται, εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους
 δίκαια πεφύλακται, εἰ τὰ καθ' ἑαυτὸν καλῶς ὠκονόμησεν, εἰ τὰ
 κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος ὑπάρχει. 5. καὶ πάντων ἅμα κατὰ
 10 ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν
 εἶναι, ὡς ἐπὶ δικαστῇ θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ
 ἁγίου πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευ-
 μάτων, ἐκ τρίτου πάλιν πυθέσθω, εἰ ἄξιός ἐστιν ἀληθῶς τῆς
 λειτουργίας, „ἵνα ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθῇ-
 15 σεται πᾶν ῥῆμα“. καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιον εἶναι,
 ἀπαιτεῖσθωσαν οἱ πάντες σύνθημα, καὶ δόντες προθύμως ἀκου-
 ἐσθωσαν. 6. καὶ σιωπῆς γενομένης εἰς τῶν πρώτων ἐπισκόπων
 ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἐστῶς, τῶν
 λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν
 20 δὲ διακόνων τὰ θεῖα εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κε-
 φαλῆς ἀνεπτυγμένα κατεχόντων, λεγέτω πρὸς θεόν·

IV (v). Εὐχὴ χειροτονίας ἐπισκόπου.

1. „Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ
 τῶν οἰκτιρισμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατ-
 25 οἰκῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέ-
 σεως αὐτῶν“. 2. σὺ ὁ δοὺς ὄρους ἐκκλησίας διὰ λόγου χάριτός
 σου, ὁ προορίσας τε ἀπ' ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ Ἀβραάμ, ἄρχοντάς
 τε καὶ ἱερεῖς καταστήσας, τό τε ἁγίασμά σου μὴ καταλιπῶν

8 I Tim. 3, 4. 2. — 14 Mt. 18, 16. — 23 II Cor. 1, 3. — 24 Ps. 112,
 5. 6. — 25 Dan. 1, 42.

1 καὶ ἀρεσθέντος > r | 7 εὐσέβειαν αὐτῷ p | 9 ὑπάρχει : ὑπεστίν r |
 11 θεῷ καὶ Χρ. : Χρ. τῷ θεῷ p | δηλαδὴ + τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς p |
 15 πᾶν ῥῆμα σταθήσεται p | 17 γινομένης n p | 18 καὶ m C : > rel | ἐστῶς
 + καὶ b (?) r | 21 πρὸς + τὸν p v | 24/17 ὁ ἐν ὑψηλοῖς — ἀμὴν v qui etiam
 infra nonnisi initium precum exhibet | 26 αὐτῶν b (punctis notatum) r C :
 > rel | 27 τε : το b | 28 καὶ ἱερεῖς > m p

ἀλειτούργητον, ὃ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εὐδοκήσας ἐν οἷς ἡρετίσω
δοξασθῆναι· 3. καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρὰ σοῦ δύναμιν „τοῦ ἡγε-
μονικοῦ πνεύματος“, ὅπερ διὰ τοῦ ἡγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ
Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἀγίοις σου ἀποστόλοις, οἱ καθίδρυσαν
τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἀγιάσματος σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον 5
ἀδιάλειπτον τοῦ ὀνόματός σου. 4. καρδιογνώστα πάντων, δὸς
ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπισκοπὴν σου τὴν
ἁγίαν, καὶ ἀρχιερατεῦειν σοι ἀμέμπτως, λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ
ἡμέρας, ἀδιαλείπτως τε ἰλάσκεσθαι τῷ προσώπῳ σου καὶ προσ-
φέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας καὶ τῷ πνεύματι τῷ 10
ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας“ κατὰ τὴν ἐντολήν
σου, δίδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμά σου, „λύειν τε πάντα
σύνδεσμον“ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις, εὐ-
αρεστεῖν τε σοὶ ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, προσφέροντά
σοι „ὁσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ παιδὸς σου Ἰησοῦ“ Χριστοῦ τοῦ 15
κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ πνεύματι
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

V (XVI). Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου.

1. Ἐγὼ ὁ φιλούμενος ὑπὸ τοῦ κυρίου διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς
ἐπισκόποις· 2. Πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὃ ἐπισκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ 20
τῆς κεφαλῆς ἐπιτίθει αὐτός, τοῦ πρεσβυτερίου παρεστῶτός σοι
καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπενχόμενος λέγε·

VI. Εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου.

1. Κύριε παντοκράτορ, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν, ὁ διὰ Χριστοῦ τὰ
πάντα δημιουργήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων προνοῶν· ἐπίβλεψον 25
καὶ νῦν ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὐξήσον αὐτήν καὶ
πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προεστῶτας καὶ δὸς δύναμιν πρὸς τὸ
κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ σου.

1 Eph. 1, 4. — 2 Ps. 50, 14. — 6 Act. 1, 24. — 11 Ioann. 20, 23. — 12 Tit.
1, 5. — Ies. 58, 6. — 13 Mt. 18, 18. — 15 Eph. 5, 2. — 16 Act. 4, 30. —
25 Sap. 6, 8. — 28 I Tim. 5, 17.

1 ἡρετήσω b m | 3 πνεύματος + σοῦ f | 6 δὸς > b m r | 8 καὶ p r : τοῦ f |
10 πνεύματι + σου f r | 13 δέδωκας b f | 16 δόξα > m | 20/21 ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς > f | 21 ἐπιτιθεῖς b | αὐτῷ f | 22 εὐχόμενος n | 23 εὐχὴ + ἐπὶ f |
24 παντοκράτωρ b m | 25/10 καὶ δι' αὐτοῦ — ἀμήν > v | 26 καὶ tert > b |
28 ἔργῳ καὶ λόγῳ b

2. καὶ ἔπιθε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον τὸν ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντὸς εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεῦμα χάριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν τρόπον ἐπείδες ἐπὶ λαὸν 5 ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωϋσεὶ αἰρετίσασθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἔπλησας πνεύματος, ὅπως ἔμπλησθῆις ἐνεργημάτων ἱαματικῶν καὶ λόγων διδακτικῶν ἐν πραότητι παιδεύῃ σου τοῦτον εἰλικρινῶς ἐν „καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ“, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου ἱερουργίας ἀμώμως ἐκτελῆ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα 10 καὶ σέβας σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

VII (XVII). Περὶ χειροτονίας διακόνου.

1. Ἐγὼ Φίλιππος διατάσσομαι· 2. Διακόνον καταστήσεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς χεῖρας, παρεστῶτός σοι παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπευξάμενος λέγε·

VIII (XVIII). Εὐχὴ χειροτονίας διακόνου.

1. Ὁ θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινός, ὁ ἀψευδῆς καὶ „πλου- τῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους σε“ ἐν ἀληθείᾳ, „ὁ φοβερός ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ, ὁ κραταιὸς καὶ μέγας“; 2. „εἰσάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν δέησιν ἡμῶν“, καὶ 20 „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου“ τόνδε, τὸν προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, καὶ πλησον αὐτὸν πνεύματος καὶ δυνάμεως, ὡς ἔπλησας Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σου· 3. καὶ καταξίωσον αὐτόν, εὐαρέστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ δια- 25 κονίαν ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, μεζονος ἀξιωθῆναι βαθμοῦ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

5 Num. 11, 10. — 8 II Macc. 1, 3. — 16 Rom. 10, 12. — 17 Ps. 65, 5; Iob 9, 4. — 18 Ps. 142, 1. — 20 Ps. 30, 7. — 22 Act. 6, 7.

1/2 κρίσει τ. κλ. π. : κλήρω τοῦ λαοῦ σου παντὸς r | 3 πνεύματος f r | συμβουλίας b m | 4 ἐπίδες b m n r | 5 Μωσεὶ b | αἰρετήσασθαι b m r | 6 ἱατικῶν b, corr. ἱαματικῶν pr. m. ut videtur | 13 ἐπιθεὶς + ἐπ' v | σου b | 15 εὐχὴ + ἐπὶ b | 17/28 τοὺς ἐπικαλουμένους — ἀμήν > v | 18 εἰσάκουσον + τῆς r | 19 καὶ ἐνώτισαι τ. δ. ἡμῶν b C : > rel | 26/27 σου υἱοῦ r | 27 σοι > r | δόξα — σέβας : τιμὴ καὶ δόξα καὶ προσκύνησις r | τιμὴ > f | 28 ἀμήν > b doxologiam abbrevians vocabulo αἰώνων lineam terminante, similiter saepius infra

IX (XIX). *Περὶ χειροτονίας διακονίσεως.*

1. Ἐγὼ Βαρθολομαῖος διατάσσομαι· 2. Διακόνισσαν καθιστῶν, ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτός σοι τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ εὐχόμενος ἔρεῖς·

5

X (XX). *Εὐχὴ χειροτονίας διακονίσεως.*

1. Ὁ θεός, ὁ αἰώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος ἁγίου Μαριὰμ καὶ Δεββῶραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιῶσας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ 10 σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουρούς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· 2. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιθε ἐπὶ τὴν δούλην σου τήνδε, τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ „καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ 15 ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

XI (XXI). *Περὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου.*

1. Ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι· 2. Ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὃ 20 ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα καὶ εὐχόμενος ἔρεῖς·

XII. *Εὐχὴ χειροτονίας ὑποδιακόνου.*

1. Δέσποτα θεέ, δημιουργὲ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκευῶν φύλακας· 2. αὐτὸς καὶ νῦν 25 ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημα σου διὰ

9 Exod. 15, 20; Judith 4, 4; Luc. 2, 36; IV Reg. 22, 14. — 14 II Cor. 7, 1. — 24 Num. 3; I Paral. 9.

1 διακονίσης b v | 3 ὃ ἐπίσκοπε m | σου n | 6 χειρ. : ἐπὶ χειροτονία r | 8/18 δημιουργός — ἀμήν > v | 10 καὶ > f r | 11 τὰς b f : τοὺς m n p r | 16 δόξα b f C : ἡ δ. m n r | 17/18 τῶν αἰ. ἀμήν > b | 19 χειρ. : ἐπὶ χειροτονία b | 23/2 τῶν ἐν — ἀμήν > v | 24 αὐτῇ r | καὶ > f r | 25 σου > r | 27 τῷ r

παντὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

XIII (XXII). Περὶ ἀναγνώστου.

Ἀναγνώστης καθίσταται, ἐπιδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπι-
5 σκόπου. οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται.

XIV (XXIII). Περὶ ὁμολογητῶν.

1. Ἐγὼ Ἰάκωβος Ἀλφαίου διατάσσομαι· 2. Ὁμολογητῆς οὐ χει-
ροτονεῖται, γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης
ἐπάξιός ἐστιν, ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ „ἐνώπιον ἐθνῶν
10 καὶ βασιλέων“. 2. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ
πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται. 3. εἰ δέ τις ὁμολογητῆς
μὴ χειροτονηθεὶς ἀρπάσῃ ἑαυτῷ ἀξίωμα τοιοῦτον, ὡς διὰ τὴν
ὁμολογίαν, ὃ τοιοῦτος καθαιρείσθω. οὐ γὰρ ἔστιν, ἐπεὶπερ ἤρρηται
τὴν Χριστοῦ διάταξιν „καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρον“.

15

XV (XXIV). Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων.

1. Ἐγὼ Ἰάκωβος Ἀλφαίου διατάσσομαι· 2. Παρθένος οὐ χειρο-
τονεῖται, „ἐπιταγὴν“ γὰρ „κυρίου οὐκ ἔχομεν“. γνώμης γὰρ ἔστι
τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἐπὶ σχολῇ τῆς
εὐσεβείας.

20

XVI (XXV). Περὶ χηρῶν.

1. Καγὼ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χηρῶν δια-
τάσσομαι. 2. χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ ἀπ-
έβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε καὶ τῶν
οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδὴ καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται,
25 κατατασδέσθω εἰς τὸ χηρικόν. 3. εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλε τὸν
ὁμόζυγον, μὴ πιστευσέσθω, ἀλλὰ χρόνῳ ἢ νεότης κρινέσθω. τὰ
γὰρ πάθη ἔσθ' ὅτε καὶ συγγηρᾶ ἄνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος
χαλινοῦ εἰργόμενα.

9 Act. 9, 15. — 14 I Tim. 5, 8. — 17 I Cor. 7, 25. — 24 Judith 8;
Luc. 2, 36.

2 σὺν b p : + τῷ f m n | ἁγίῳ + σου m n | τοὺς αἰ. — ἀμήν > b |
τῶν αἰώνων > p, τ. αἰ. ἀμήν > r | 5 οὐδὲν n | 7 ὁ Ἀλφαίου r | 8 τοῦτο post
ὑπομονῆς r | τε r | 10 γένηται h. l. b f, post διάκονον m r, > v n | 12 αὐτῷ b |
14 χείρου v, χεῖρον m n | 16/19 Hoc spatium in b ita atramento conspersum
est, ut nihil fere legi possit | 18 ἄθλον f, sed ante vocem rasura | γάμου f C :
δήμου rel | 22 εἰ : ἢ b | 24 ἐπιμελέθη m | Ιουδὴ m n r | 25 ἀπέβαλλε v |
26 ὁμόζυγον + αὐτῆς r | κρινέτω n | 27 συγγηρᾶ f C : συνηγορεῖ rel

XVII (XXVI). Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορχιστῶν.

1. Ἐπορχιστῆς οὐ χειροτονεῖται, εὐνοίας γὰρ ἔκουσίου τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα ἰαμάτων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερᾶς οὔσης πᾶσιν τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. 5
2. ἐὰν δὲ χρεῖα γένηται αὐτοῦ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται.

XVIII (XXVII). Σίμωνος τοῦ Καναταίου ὑπὸ πόσων ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος.

1. Καγὼ Σίμων ὁ Καναταῖος διατάσσομαι ὑμῖν, ὑπὸ πόσων 10 ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος. 2. ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι. ἐὰν δέ τις ὑπὸ ἐνὸς χειροτονηθῇ ἐπισκόπου, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονησας. 3. ἐὰν δὲ ἀνάγκη ὑπὸ ἐνὸς καταλάβῃ χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγενέσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, 15 ψήφισμα κομιζέσθω τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

XIX (XXVIII). Τοῦ αὐτοῦ κανόνες ἐκκλησιαστικοί.

1. Ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, χειροτονεῖ, προσφέρει, εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως 20 πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε. 2. πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡσαύτως ἐπιδίδωσι συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, ἐὰν ὡσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. 3. διάκονος οὐκ εὐλογεῖ, οὐ 25 δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου, οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει, τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ

1 ὁ αὐτὸς > r | 5 πᾶσιν b C : πάσης rel | 6 εἰς ἐπίσκοπον κτλ. cum sequentibus construxit b | ἢ . . ἢ b f C : ἢ εἰς . . ἢ εἰς rel | 8 Καναταῖος + διάταξις b | 8/9 ἐπίσκοπος . . . ἐπισκόπων f | 10 πόσων + ἐπισκόπων f | 12 ἐὰν : εἰ f | 13 καὶ sec > b | 14 καταλάβοι b | 17 τοῦ αὐτοῦ κ. ἐκκλ. : περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ καναταίου v, qui ante hoc caput aliam scripturam inserit, Σίμωνος τοῦ καναταίου διάταξις (διατάξεις sec. m.) ἐκκλησιαστ. a, qui capita XVIII - XX post partem V exhibet, cf. Prolegom. | 19 πρεσβύτερον m n | 20. 24 καθαιρεῖ m n v | 21 οἷόν τε a | 22 δέχεται : δὲ a | 23 συμπρεσβ. + δέχεται a | ὡσαύτως ἐπ. συμπρ a v C : > b f m n | 25 τῇ τ. τιμωρίᾳ > a | οὐ : οὐδὲ a | 27 οὐ βαπτ. οὐ : οὐδὲ a | προσφέρει + ἀλλ' οὔτε βαπτίζει a | προσενεγκόντος (-ἐγκαντος a) h. l. v C : post πρεσβύτερον rel

τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεὺς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν. 4. τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἔξόν. 5. διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ' οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, 5 ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές. 6. διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν δέη τι τοιοῦτον, μὴ παρόντος πρεσβυτέρου. 7. ὑποδιάκονος οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι οὔτε μὴν ἀναγνώστη ἢ ψάλτη οὐδὲ δια- 10 κόνισσῃ, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρετᾷ γὰρ εἰς διακόνων.

XX (XXX). Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν.

Ὁ αὐτὸς Σίμων ὁ Καναναῖος διατάσσομαι πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφὴν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ δεκάτην προσφέρεσθαι 15 εἰς διατροφὴν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων· αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερέων εἰς καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων.

XXI (XXXI). Ὁ αὐτὸς περὶ περισσευμάτων.

1. Τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην 20 τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κλήρῳ, τῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, τῷ πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, τῷ διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακόνισσαις, μέρος ἓν. 2. „τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ“, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ 25 τάξιν· ἢ γὰρ ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλία.

23 I Tim. 2, 3.

2 διάκονος μέσον i, f, διάκονος ἱερέων a | 3 ἔξόν: ἔξεστιν f | 4 ἢ οἱ διάκονοι > a | 5 φυλάσσειν v | 8 τι > n | τοιοῦτον + γενέσθαι v | 9 ἔξῃν f m | οὐδὲ: ἢ a v | 10 κληρικῶ . . λαϊκῶ v | 11 περὶ: τοῦ αὐτοῦ περὶ v | 12 ὁ: ἐγὼ ὁ v | ὁ αὐτὸς > a | ὁ Καναναῖος > v | διατάσσομαι + περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν v | 13 προσκομίζεσθαι v | τοῖς sec > f | 14 τροφήν v | δὲ > v | 15 λοιπῶν > a | 17 ὑπηρετουμένων n, ὑπηρετούντων m, ὑπηρετ. a | 18 ὁ αὐτὸς περὶ π. v (praemittens περὶ περισσευόντων προσφορῶν) C: περὶ εὐλογιῶν b f m n, > a | 19 ἐν τοῖς μ. > a | μυστικοῖς v C: μυστηρίοις b f m n | 21 τῷ sec > v | τρία m C: δύο rel | 22 τῷ > v | μέρη δύο m C: μέρος ἓν rel, b τῷ διακόνῳ μέρος ἓν i. m. pr. m. | 24 αὐτοῦ f, ut videtur correctum ex ἑαυτοῦ | 25 διδασκαλία: διδάσκαλος a, subscripsit sectionem περὶ χειροτονιῶν καὶ ἐτέρων ἐκκλησιαστικῶν καταστάσεων b

Γ.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ
ΠΕΡΙ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ.

XXII (XXXII). Καγὼ Παῦλος „ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος“
τάδε διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ
κανόνων. 2. οἱ πρώτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας 5
διὰ τῶν διακόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυ-
τέροις καὶ τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν, οὗ χάριν προσῆλθον τῷ
κυριακῷ λόγῳ· οἱ τε προσενέγκαντες μαρτυρεῖσθωσαν αὐτοῖς,
ἀκριβῶσαντες τὰ κατ' αὐτούς. ἐξεταζέσθω δὲ αὐτῶν ἀκριβῶς
καὶ ὁ τρόπος καὶ ὁ βίος καὶ εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. 3. καὶ 10
ἐὰν ἢ τις δοῦλος, ἐρωτάσθω, οὗ δεσπότου, καὶ ἐὰν πιστοῦ δοῦλος
ἢ, ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ, εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ· ἐὰν δὲ μή, ἀπο-
βαλλέσθω, ἕως ἂν ἄξιον ἑαυτὸν ἐπιδείξῃ τῷ δεσπότη· εἰ δὲ μαρ-
τυρεῖ αὐτῷ, προσδεχέσθω. εἰ δὲ ἐθνικοῦ ἢ οἰκέτης, διδασκέσθω
„εὐχαρεστῆναι τῷ δεσπότη, ἵνα μὴ βλασφημηται ὁ λόγος“. 4. εἰ 15
μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ ἄνδρα, διδασκέσθωσαν ἀρκεῖσθαι
ἑαυτοῖς· εἰ δὲ ἄγαμοί εἰσι, μανθανέτωσαν μὴ πορνεύειν, ἀλλὰ
γαμεῖν νόμῳ. 5. εἰ δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδός,
ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα,
ἀφοριζέσθω. 6. ἐὰν δὲ τις δαίμονα ἔχῃ, διδασκέσθω μὲν τὴν 20
εὐσέβειαν, μὴ προσδεχέσθω δὲ εἰς κοινωνίαν, πρὶν ἂν καθαρῶσθῃ·

3 I Cor. 15, 9. — 15 Tit. 2, 9. 5.

1 Παῦλον : praemisit ἐκ τῆς βίβλου τῶν διαταγῶν διὰ Κλήμεντος
γραφέντων (sic) a | τοῦ ἁγίου > v | ἁγίου : ἁγιωτάτου m s, > f | ἀπο-
στόλου > m | διάταξις v | 2 περὶ > m | κανόνων > v, + τίνες ὀφείλουσι
προσάγεσθαι πρὸς τὸ βάπτισμα f | 3/5 καγὼ — κανόνων b f n v : > a m |
4 ἐπ. καὶ πρεσβ. v C : πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις b f n | 5 κανόνων +
περὶ τῶν πρώτως προσερχομένων τῷ μυστηρίῳ v tanquam inscriptio | πρώτως
προσ. : προσερχόμενοι a | προσιόντες v | τῷ + ἁγίῳ a | 8 τε : δὲ m n s t |
προσενεγκόντες a | αὐτοῖς > f m s t | 9 αὐτούς : αὐτῶν v | 11 τις ἢ v |
11/12 ἐρωτάσθω — δοῦλος ἢ v (nisi quod habet ὁ δεσπότης) C : εἰ μὲν πιστοῦ
δοῦλος ὑπάρχει b f n, > a m s t | 12 κύριος : δεσπότης a m s t | ἐὰν :
εἰ m | 13 εἰ δὲ > a m s t | 14 ἢ b n C : εἴη f v, > a m s t | 15 εὐχαριστεῖν a |
16 ἔχει + ὁ ἄνθρωπος m | ἀρκεῖν f, ἀρκεῖσθω a | 17 ἑαυτοῖς (αὐτοῖς a) : + καὶ
σωφρονεῖν b f n | 18 νόμῳ v C : ἐν v. t, ἐννόμῳ rel | αὐτῶν v | 20 δὲ v C :
> rel | 21 καθαρῶσθῆναι b f, -σθῆναι n

- εἰ δὲ θάνατος κατεπείγει, προσδεχέσθω. 7. εἴ τις πορνοβοσκός, ἢ παυσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ ἀποβαλλέσθω. πόρνη προσιοῦσα ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 8. εἰδωλοποιὸς προσιῶν ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 9. τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἐάν τις προσίῃ ἀνήρ
 5 ἢ γυνὴ ἢ ἠρίοχος ἢ μονομάχος ἢ σταδιοδρόμος ἢ λουδεμπιστῆς ἢ ὀλυμπικός ἢ χοραύλης ἢ κιθαριστῆς ἢ λυριστῆς ἢ ὄρχησιν ἐπιδεικνύμενος ἢ κάπηλος, ἢ παυσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.
 10. στρατιώτης προσιῶν διδασκέσθω „μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις“. πειθόμενος προσδεχέσθω,
 10 ἀντιλέγων δὲ ἀποβαλλέσθω. 11. ἀρρητοποιός, κίναϊδος, βλάξ, μάγος, ἐπαιιδός, ὄχλαγωγός, ἀστρολόγος, μάντις, θηρεπαιιδός, λῶταξ, περιάμματα ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστῆς, συμβολοδείκτης, παλμῶν ἐρμηνεύς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσει λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν ἢ ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρα-
 15 κροαμάτων συμβολικῶν χρόνῳ δοκιμαζέσθωσαν· δυσέκνιπτος γὰρ ἢ κακία. παυσάμενοι οὖν προσδεχέσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ ἀποβαλλέσθωσαν. 12. παλλακὴ τιнос ἀπίστου δούλη ἐκείνῳ μόνῳ σχολάζουσα προσδεχέσθω· εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσελγαίνει, ἀποβαλλέσθω. 13. πιστὸς ἐὰν ἔχη παλλακὴν, εἰ μὲν δούλην, παυ-
 20 σάσθω καὶ νόμῳ γαμείτω, εἰ δὲ ἐλευθέραν, ἐκγαμείτω αὐτὴν νόμῳ· εἰ δὲ μή, ἀποβαλλέσθω. ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ δούλῳ συναφθῇ, ἢ

8 Luc. 3, 14.

1 κατεπείγη b v | τις + εἰ a, ἢ a² | πορνοβοσκός + εἴη b n | 2 τοῦ > a m t | προσίασα b | 3/4 εἰδωλοποιός — ἀποβ. : in fine capitis t | 4 προσίη : προσεῖη b t a², προσήει a, + ἢ v | 5 μοναχος a | λουδεμπέκτης b n | 6 ἢ λυριστῆς > b f n | 8/10 στρατιώτης — ἀποβ. > t | 8 μὴ sec : μηδὲ b v n | 9 ἀρκ. δέ : ἀλλ' ἀρκ. v | τοῖς διδ. ὀψ. : ὀψ. τοῖς διδ. αὐτῶ b f n | δεδομένοις a | πειθόμενος : + οὖν b, μὲν m n | 10 δὲ > a | ἀρρητοποιός n | 11 ἐπαιιδός : post ὄχλαγ. m s t, > n | ὄχλαγωγός : post λῶταξ b | ἀστρολόγος + ἢ ὄνειροκρίτης v | ἀστρ. — θηρεπαιιδός : ἦτοι ὁ καταδαπανῶν ἐν τοῖς αἰσχροῖς τὸν βίον αὐτοῦ m, > s t | μάντις θηρεπ. : post μάγος n | 12 περιάμματα π. > b n | ποιῶν + ἢ φορῶν ἢ v | 12/13 συμβολοδιδάκτης b f n | 14 ὄψεως a b n C : ὄψεων f m t v, ὄπων s | ἢ ποδῶν > b n | ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφ. > n | 16 οὖν : δὲ b | δέ : οὖν n, > v | 17 παλλακῆς b | 19 21 πιστὸς — ἀποβ. : post ἐδιδάξαμεν vel finem capitis t | 19 εἰ : ἐὰν b n | δούλην a b n C : δούλη ἐστὶν f m s v | 19/20 παυσάσθω > v vel potius erasum est | 20 ἐλευθέραν a b n v : ἐλευθέρα f m s t | ἐκγαμείτω a (έγγ.) m s t C : γαμείτω b f n v | νομήμῳ a | 21 ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ (πιστει b) — ἀποβαλλέσθω b f n : > a m s t v

πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 14. ἑλληνικοῖς τις ἔθεισιν ἐξακολουθῶν ἢ ἰουδαϊκοῖς μύθοις ἢ μετατιθέσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 15. θεατρομαρία εἰ τις πρόκειται ἢ κνηγίοις ἢ ἵπποδρομικοῖς ἀγῶσιν, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 16. ὁ μέλλον καταηγείσθαι τρία ἔτη καταηγείσθω. εἰ δὲ σπουδαῖός τις ἢ καὶ εὐνοίαν ἔχη περὶ τὸ 5 πρῶγμα, προσδεχέσθω, ὅτι οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος κρίνεται. 17. ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκός εἴη, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω· „ἔσονται“ γὰρ „πάντες διδακτοὶ θεοῦ“. 18. Πᾶς πιστός ἢ πιστὴ ἔωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου προ τοῦ ἔργου ἐπιτελέσαι νηψάμενοι προσευχέσθωσαν· εἰ δὲ τις λόγον 10 κατήχησις γίνεται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας. 19. πιστός ἢ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμενῶς προσεχέτωσαν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διαταξάμεθα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐδιδάξαμεν.

Δ.

ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΥ ΤΩΝ ἁΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ.

15

XXIII (XXIII). Περὶ ἀργίας δούλων.

1. Ἐγὼ Παῦλος καὶ Πέτρος διατασσόμεθα ἐργάζεσθαι τοὺς δούλους πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολαζέτωσαν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας. τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἶπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν 20

8 Ioann. 6, 45; Ies. 54, 13. — 12 Eph. 6, 9; Col. 4, 1.

1 ἔθεισιν τις b f n | ἔθεισιν > a | 2 μεταθέσθω a | 2/4 θεατρομ. — ἀποβαλλέσθω post κρίνεται b f n | 3 πρόκειται a | 5 ἢ a (εἰ, corr. sec. m.) m C : εἴη b f n v | ἔχη n a² : ἔχει rel | 5/6 περὶ τὸ πρῶγμα > a m s t | 6 οὐχ ὁ : οὐ b t | ἀλλ' ὁ : ἀλλὰ a b n t κρίνεται : γίνεται f | 8 διδακτοὶ πάντες v | διδακτικοὶ a | 10 ἔργον : ἔργον f s t, τὸ ἐργόχειρον m | εἰ : εἰς b | 10 11 λόγος κατήχησεως f m s | 11 γένηται b | προτιμησάτω b v | 12 πιστός : πᾶς π. : εὐμενῶς + εὐχομένοις v | 13 διαταξάμεν m | 14 Πέτρον : prae-misit ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἢ βιβλίον a | τῶν ἁγίων ἁπ. : v | 15 διατάξεις v | 16 περὶ ἀ. δούλων b f n : π. ἀργειῶν δ. et ante Πέτρον l. 14 v, περὶ ἀργίας t, περὶ τοῦ φυλάττειν ἕκαστον τάξιν καὶ λειτουργίαν m, > a s | 17 Πέτρος καὶ Παῦλος m s t v | διατάσσομαι v, διατάσσομεν a m s t | 18 δούλος : λαὸς m t, λαϊκός t | σάββατον δὲ καὶ : τὸ σ. δὲ z. τὴν v | 20 εἶπομεν > b | λόγον : τρόπον m s t

ἀναστάσεως. 2. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀργεῖτωσαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἢ τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας. 3. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ
 5 πέρασ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας. 4. τὴν πεντηκοστὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν. 5. τὴν τῶν γενεθλίων ἑορτὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀπροσδόκητον χάριν τοῖς ἀνθρώποις δεδόσθαι, γεννηθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν ἐκ
 10 Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρία τοῦ κόσμου. 6. τὴν τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γεγενῆσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἴδει περιστερῶς ὑποδείξαντος τοῖς παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα. 7. τὰς ἡμέρας τῶν
 15 ἀποστόλων ἀργεῖτωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστόν κατέστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἡξίωσαν ἁγίου. 8. τὴν ἡμέραν Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἀργεῖτωσαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων μαρτύρων, τῶν προτιμησάντων Χριστόν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.

XXIV (XXXIV). Περὶ εὐχῶν.

20 1. Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὀρθρου καὶ τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἕκτῃ καὶ ἐννάτῃ καὶ ἐσπέρᾳ καὶ ἀλεκτροφωνία· 2. ὀρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ κύριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· 3. τρίτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν ἀπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ κύριος· 4. ἕκτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη ὁ Χριστός·
 25 5. ἐννάτῃ δέ, ὅτι τὰ πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότητος σταυρουμένου,

12 Mt. 3, 16. — 25 Mt. 27, 46. 51.

1 τὴν pr + δὲ b f v | 3 ἡ > f v | 4 ἡ v C : > rel | ἀναστὰς m | 5 οἶκον. : ἀναστάσεως m | 6 δοθεῖσαν m | 7 Χριστόν + Ἰησοῦν b | 8/9 δεδόσθαι τοῖς ἀνθρ. v | 9 δεδόσθαι + καὶ b f n, + τὸ t | γεννηθῆναι a | Ἰησοῦν τὸν Χρ. > m s t, τὸν > a | 11 Θεοφανίων m s t | 12 Χριστοῦ : υἱοῦ v | 15 ὑμῶν : ἡμῶν v, αὐτῶν t | 15/16 κατέστησαν a m v C : κατεστάθησαν b f n | ὑμᾶς : αὐτοὺς t, ἡμᾶς a v | 17 ἀργεῖτωσαν post μαρτύρων v | ἁγίων > f, + τῶν κατ' ἔξοχὴν v | 19 π. εὐχῶν : π. καιρῶν προσευχῶν v, λόγος καὶ αἰτία τῶν ὥρων εἰς εὐχὰς f, > m s | 20 τρίτης ὥρας κτλ. f | ἐνάτῃ v | 21 ἐσπέρα v C : ἐσπέρας rel | ἀλεκτροφωνία n v (ἀλεκτροφ.) : -φωνίας rel | εὐχαριστοῦντες > a m s t | 22 ἡμᾶς : ἡμῖν b n, ὑμᾶς f, > a | 23 τρίτης f | ἀπόφασις m n | ὑπὸ b ? | 24 ὁ κύριος > a | ἕκτης f | δὲ > s t | ὁ > b, ὁ Χρ. > a | Χριστός + καὶ ruyεις τὴν πλευρὰν αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέχεεν v cf. Io. 19, 34 | 25 ἐννάτης f | δὲ > m s t | ὅτι + ἐν αὐτῇ b f n | τὰ > a m s t | ἐκεκίνητο s t.

φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ὕβριν· 6. ἐσπέρα δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἡμῖν ἀνάπανσιν ἔδωκε τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα· 7. ἀλεκτρονῶν δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων. 8. εἰ μὴ δυνατόν 5 ἐν ἐκκλησίᾳ προΐεναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ' οἶκον συνάξεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχηται εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. οὐχ ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον. 9. ἐὰν δὲ ἀσεβεῖς κατέχωσι τὸν τόπον, φευκτέος σοι ἔστω διὰ τὸ βεβηλωῖσθαι ὑπ' αὐτῶν. ὡς γὰρ οἱ ὅσιοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, 10 οὕτως οἱ ἐναγεῖς μαινούνουσιν. 10. εἰ δὲ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ ψαλλέτω, ἀγαγινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς. „ὅπου γὰρ ἐὰν ᾦσι“, φησὶν ὁ κύριος, „δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν“. 11. πιστὸς μετὰ κατ- 15 ιχομένου μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν μεμνημένον μετὰ τοῦ ἀμνήτου συμμολύνεσθαι. 12. εὐσεβῆς μετὰ αἰρετικοῦ μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· „τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος“; 13. πιστὸς ἢ πιστῇ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφιστάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν. 20

12 Mt. 18, 20. — 18 II Cor. 6; 14.

1 φρίττοντες t | μὴ : καὶ μὴ t | 1/2 τὴν τοῦ κ. ὕβριν m | 2 ἐσπέρας v C : ἐσπέρας b f n, ἐφ' ἐσπέρας m s t, ἐφ' ἐσπέραν a | ὑμῖν f | 2/3 ἀνάπανσιν h. l. v C : post ἔδωκε rel | δέδωκεν a b v | 3 τῶν > a m s t | μεθήμε. b t v C : καθημ. m s, ἡμερινῶν a f n | 4 δὲ > v | κραυγῆς f | 5 εἰ μὴ κτλ. : inscripsit hanc sectionem περὶ τοῦ μὴ εἰσέρχεσθαι εἰς ἐκκλησίαν αἰρετικῶν εὐξασθαι f n, περὶ τοῦ μὴ εἰσέρχεσθαι πιστὸν εἰς ἐκκλησίαν ἀπίστων v, περὶ τόπου εὐχῶν a | 6 προσιέναι b f v a² | 7 ἀσεβῆς . . εὐσεβῶν m | 8 ἀγιάζει τὸν ἄνθρωπον v | 9 ἐὰν — τόπον > b | δὲ : οὖν f | κατέχουσι a | φευκτέος f : φευκταῖος rel (φευκταῖοι t) | σοι > t | ἔστωσαν t | 10 ὑπ' : ἀπ' b | οἱ > a m s t | ὅσιοι + καὶ a | 11 οὕτως + καὶ n | ἅμα > a n v | 12 παρ' m C : > rel | 13/14 ὅπου — τρεῖς > a | 14 ἐὰν ᾦσι : εἰσι v | 14/15 συνηγμένοι — μου : εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα συνηγμένοι εἶπεν ὁ κύριος a | 15 ὄν. μου : ἐμῷ ὀνόματι b | πιστὸς κτλ. : inscripsit μετὰ τίνων εὐξασθαι δεῖ a | 16 μήτε m s t C : μηδὲ rel | 16/18 οὐ γὰρ — προσευχέσθω > m s | 18 μήτε t C : μηδὲ rel | τίς : τι v | 18/19 τίς — σκότος > t | 19 πιστὸς — ἀποβαλλέσθωσαν > b f n

XXV (XLII—XLIII). *Περὶ μνημοσύνης.*

1. Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγεροθέντα, 2. καὶ ἔννατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων, 3. καὶ
 5 τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον· καὶ Μωϋσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένηθη, 4. καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτῶν. 5. καὶ διδύσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν.
 (XLIII.) Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν. περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἔαν τὰ τοῦ κόσμου δῶς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν. 2. ᾧ γὰρ περιόντι
 10 ἐχθρόν ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι· „οὐ“ γὰρ „ἔστιν ἀδικία παρ’ αὐτῷ“. 3. „δίκαιος“ γὰρ „ὁ κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν“· καὶ· „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“.

XXVI (XLIV). *Περὶ τοῦ μὴ μεθύσκεσθαι.*

1. Ἐν δὲ ταῖς μνεῖαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας ἔστι-
 15 ᾠσθε καὶ φόβου θεοῦ ὡς δυνάμενοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν μεταστάντων. πρεσβύτεροι γὰρ καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες νήφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα δύνησθε τοὺς ἀτακτοῦντας νουθετεῖν. 2. λέγει δὲ ἡ γραφή· „Οἱ δυνάσται θυμῶδεις εἰσὶν· οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πίνοντες
 20 ἐπιλάθονται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνειν οὐ μὴ δύνονται“. οὐκοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ τὸν θεὸν τὸν

5 Deut. 34, 8. — 10 Ioann. 7, 18. — 11 Ps. 10, 7. — 12 Ies. 62, 11. — 18 Prov. 31, 4. 5.

1 π. μνημ. b f n : π. τῶν κεκοιμημένων a, π. κοιμηθέντων t (i. m.), π. τῶν ἡμερῶν τῶν κεκοιμημένων ποίας ἐπιτελεῖν δεῖ v, > m s | 2 δὲ v C : > rel | 3 διὰ τὸν > n | διὰ sec > t vel potius delevit | διὰ τριῶν ἡμ. : τριήμερον v | ἔννατα v | 5 τεσσαρακοστὰ : τριακοστὰ a (?) s t (in litteris τριακο desinit t), σαρακοστὰ a² | μωσῆν a s | οὕτως post λαὸς a f | ἐπένηθησεν ὁ λαὸς v | ἐπέπενθησεν a f n | μνήμης a | καὶ > m s | 7 ἐκ : ἀπὸ a | αὐτοῖς : αὐτῶν v | 9 δὸς n, δῶ a | ὀνήσει a | αὐτόν a b f s v C : αὐτῶν n, αὐτοὺς m | 10 δηλονότι a n | οὐ : οὐδὲ f | 11 παρ’ αὐτῷ : παρὰ τῷ θεῷ v | κύριος a m s C : θεὸς rel | 13 περὶ τοῦ μὴ μ. b f n : περὶ τοῦ καλεῖσθαι τοὺς κληρικοὺς ἐν ταῖς μνεῖαις τῶν κεκοιμημένων v, ὅτι δύνανται πρεσβεύειν οἱ ζῶντες ὑπὲρ τῶν μεταστάντων a, > m s | 14 μνήμας a m s | μετ’ a f | 16 Χριστοῦ > f | 18 δύνασθαι a, δύνασθε a² | ἀτακτοῦντας s C : ἀτάκτους rel | δὲ a C : γὰρ rel | 19 πίνοντες v | 20 ἐπιλάθονται n v | μὴ > m s | δύνονται v, δύνανται m s | 21 οὐκοῦν a m s C : + καὶ οἱ ἐπίσκοποι b f n v | διάκονοι + σὺν τοῖς ἐπισκόποις a | τὸν pr > a

παντοκράτορα καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἷον δυνάσται ὑπάρ-
 χουσι τῆς ἐκκλησίας. 3. τοῦτο δὲ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν,
 ἀλλῶς γὰρ οὐκ ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ θεοῦ γενόμενον εἰς εὐφρο-
 σίνην, ἀλλ' ἵνα μὴ παροινῶσιν. οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφὴ μὴ πίνειν
 οἶνον, ἀλλὰ τί φησι; „Μὴ πίνειν οἶνον εἰς μέθην“. καὶ πάλιν 5
 „Ακανθαι φύονται ἐν χειρὶ τοῦ μεθύσου“. 4. τοῦτο δὲ οὐ περὶ
 τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χρι-
 στιανοῦ, ἐφ' οὗ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ. καὶ αὐτοῖς γὰρ εἴρηται. „Τίτι οὐαί; τίτι θόρουβος; τίτι
 ἐιδία καὶ λέσχα; τίτος πελιδοὶ οἱ ὄφθαλμοί; τίτι συντρίμματα 10
 διακενῆς; οὐ τῶν ἐγχρονονίζόντων ἐν οἴνῳ καὶ κατασκοπουμένων,
 ποῦ πότοι γίνονται;“

XXVII (XLV). Περὶ τῶν διωκομένων διὰ πίστιν.

1. Τοὺς διωκομένους διὰ πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύ-
 γοντας διὰ τὸ μεμνησθαι τῶν λόγων τοῦ κυρίου προσλαμβάνεσθε 15
 ἐπιστάμενοι γάρ, ὅτι „τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής“,
 ἀποδιδράσκουσι καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προσίενται, ἵνα
 ἀνεξάρητον ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν.
 2. ἐπικουρεῖτε οὖν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὰς χρείας, ἐντολὴν κυριακὴν
 πληροῦντες. 20

5 Sir. 34, 27; Agg. 1, 6. — 6 Prov. 26, 9. — 8 Iac. 2, 7. — 9 Prov.
 23, 29. 30. — 14 Mt. 10, 23. — 16 Mt. 26, 41.

1 υἷον + καὶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ πνεῦμα b f n | 2 πίωσιν m s | 3 οὐκ :
 καὶ b ? | ὑπὸ + τοῦ a b | γεγεννημένον a | 4 πειν b f n | 5 ἀλλὰ — οἶνον
 > a, ἀλλὰ μὴ a² i. m. | πειν b f n | μέθην + τουτέστιν εἰς κόρον n |
 6 φύουσιν n | χερσὶν a | μεθύσου b f n C : τοῦ μ. rel. | 7 φαμέν μόνον a f |
 8 τοῦ κυρίου : κυρίου τοῦ θεοῦ m s | 9 εἴρηκε m | θόρουβος a m s C :
 θύρουβοι rel | 10, 11 τίτι σ. διακενῆς > v | 11 ἐγχρον. v, χρονονίζόντων a m s |
 κατασκοπουμένων v C : -σκοπευόντων b f n s, -σκοπούντων a m | 13, 20 > n
 13 περὶ — πίστιν > m s | διὰ + τὴν s | διὰ πίστιν : > a, + καὶ φευ-
 γόντων διὰ πίστιν, ὅπως ἐπικουρίας τυγχάνωσιν v | 14 πόλιν a s v C :
 εἰς π. b f m | 15 τὸν λόγον a (corr. a²) b v | προσλαμβάνεσθαι a, δεῖ πρ. a² |
 16 γὰρ > a | 17 τὸ > b ? | προίενται b ? | 18 ἐφ' > a | αὐτοῖς a | τηρή-
 σωσιν a | 19 τὰς χρείας a b v C : χρείαν f m, τὴν χρ. s | κυριακὴν πλ. a
 m C : τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκπληροῦντες b f v

E.

ΠΕΡΙ ΕΥΤΑΞΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

XXVIII (XLVI). Τοῦτο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον
ἐμμένειν τῇ αὐτῷ δοθείσῃ τάξει καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους·
5 οὐ γὰρ εἰσὶν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. „Ὁ ἀκούων γὰρ ὑμῶν“,
φησὶν ὁ κύριος, „ἔμοῦ ἀκούει καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ
ἀποστείλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθροῦν ἐμὲ ἀθροῖται, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθροῦν
ἀθροῖται τὸν ἀποστείλαντά με“. 2. εἰ γὰρ τὰ ἄψυχα γενόμενα τὴν
εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, στοιχεῖα,
10 τροπαί, μῆνες, ἑβδομάδες, ἡμέραι, ὄρη, καὶ δουλεύει τῇ διατυπω-
θείσῃ χρεῖα κατὰ τὸ εἰρημένον· „Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται“
καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης· „Ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὄρια, περιθεις
κλειθρα καὶ πύλας, εἶπα δὲ αὐτῇ· μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ
ὑπερβήσῃ“· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ὀφείλετε οὐδὲν τολμᾶν παρακινεῖν
15 τῶν ὑμῖν κατὰ γνώμην θεοῦ παρ’ ἡμῶν ὀρισθέντων; 3. ἀλλ’
ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολλοὶ καὶ τοῦτο ἠγῆσαντο εἶναι, συγγέειν
δὲ τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ’ ἑκάστῳ χειροτονίαν παρακινεῖν τολμᾶσιν,
ἐφαρπάζοντες ἑαυτοῖς ἀξιώματα μὴ δεδομένα καὶ ἐπιτρέποντες
ἑαυτοῖς τυραννικῶς, ἃ μὴ ἔχουσιν ἐξουσίαν διδόναι, καὶ διὰ τοῦτο
20 παροργίζουσι μὲν θεόν, ὥσπερ οἱ Κορεῖται καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀζίας, παρ’

5 Luc. 10, 16. — 11 Ps. 103, 9. — 12 Job 38, 10. 11. — 20 Num. 16;
II Paral. 26.

1/2 περι — ἀποστόλων b f n : περι εὐταξίας m, περι τοῦ φυλάττειν
ἕκαστον τὴν ἰδίαν τάξιν καὶ λειτουργίαν a, περι τοῦ μὴ ὑπερβαίνειν ἐπί-
σκοπον τοὺς ὅρους τοὺς δοθέντας αὐτῷ παρὰ κυρίου καὶ χειροτονεῖν εἰς
τοὺς μὴ προσήκοντας αὐτῷ τόπος v, > s | 3 παραγγέλλομεν m v | 4 ἐμ-
μένειν a b s v C : + ἐν f m n p | τάξει τῇ δοθ. αὐτῷ b ? | τοὺς ὅρους
> v | 5 ἡμέτεροι + λόγοι v | γὰρ ἀκούων a | ὑμῶν γὰρ, φησὶν ὁ κ. ἀκούων
b ? | ὑμῶν (ὑμῖν n) post κύριος f | 6 φησὶν + εἶπεν a | ἀκούων + φησὶν v |
7 ὁ δέ : καὶ ὁ a s | 8 με + καὶ τὰ ἐξῆς s hic desinens | γινόμενα v |
9 ἡμέραι a v C : > rel | 12 καὶ πάλιν — περιθεις > a | περιθεις : θεις
m, + καὶ b ? | 13 εἶπον a m n | δὴ m n | 14 οὐδὲν ὀφείλετε b ? | μηδὲν
f m | 17 δὲ > a f | τὴν > f | ἑκάστου a | ἑκάστη χειροτονία f | 18 ἐφαρπά-
ζοντες b ? | ἀξιώματα + τὰ b | 19 ἔχουσιν v | 20 μὲν > a | θεὸν a v C :
τὸν θ. rel | ὥσπερ + καὶ f | Κορεῖται a v C : νιοὶ Κορὲ rel | παρὰ f n

ἀξίαν ἐπιθέμενοι ἄνευ θεοῦ τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ γενόμενοι οἱ μὲν
 περίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λεπρός, παραξύνουσι δὲ καὶ
 Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν διαταξάμενον, „λυποῦσι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα
 τὸ ἅγιον“, ἀκροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· 4. εἰκότως τὸν
 ἐπηρητημένον κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προειδόμενοι 5
 καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμέλειαν ἐκ τοῦ ὕφ' ὧν
 μὴ χρῆ προσαγομένας ἀσεβῶς, παιδιὰν ἡγουμένων τὴν ἀρχιερατικὴν
 τιμὴν, ἣτις μίμησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀνάγκην ἔχομεν καὶ τοῦτο παραινέσαι· „ἤδη
 γὰρ τινες ἔξετράπησαν ὀπίσω τῆς ἑαυτῶν ματαιότητος“. 5. λέγομεν 10
 δὲ ὡς „Μωϋσῆς, ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων“, ᾧ ὁ θεὸς „ἐνώπιος ἐνωπία
 ὠμίλει, ὡς εἴ τις λαλήσει πρὸς ἑαυτοῦ φίλον“, ᾧ εἶπεν· „Οἶδά σε
 παρὰ πάντας“, ᾧ κατὰ πρόσωπον ὠμίλει καὶ οὐ δι' ἀδήλων ἢ ἐνυπ-
 ρίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων, οὗτος, ἥνικα τὴν θείαν νομοθεσίαν
 διετάσσετο, διείλε, τίνα μὲν χρῆ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι, 15
 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευϊτῶν, ἐκάστῳ τὴν
 οἰκείαν καὶ ἀνήκουσαν τῇ λειτουργίᾳ θρησκείαν ἀπονείμας. 6. καὶ
 ἄπερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσι προσετέτακτο ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας
 οὐ θεμιτὸν ἦν προσιέναι, ἄπερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὄριστο, τούτοις
 οἱ λευῖται οὐ προσήεσαν, ἀλλ' ἕκαστοι ἄσπερ παρειλήφεισαν ὑπ- 20
 ηρεσίας περιγεγραμμένας ἐφύλαττον. εἰ δέ τις πέρα τῆς παρα-
 δόσεως προσιέναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον. 7. τοῦτο

3 Eph. 4, 30. — 9 I Tim. 5, 15. — 11 Num. 12, 7. — 11 Exod. 33, 11. —
 12 Ex. 33, 17. — 14 Num. 12, 8. — 20 Num. 4

1 ἀξίαν + θεοῦ a | θεοῦ > a | 2 περίφλεκτοι : ἦλθε πῦρ ἄνωθεν
 καὶ κατέκαυσεν αὐτούς n | ὁ : οἱ a | 3/4 τὸ ἅγιον πνεῦμα f | 4 εἰκότως m v
 6 ἐκ τοῦ a v C : > rel | ὧν : ὕμων v, ὕμων εἰς ἅ a | 7 μὴ χρῆ a v (μὴ
 ὡς χρ.) C : οὐκ ἔχοῦν rel | παιδιὰν a v C : παίγνιον rel | ἡγουμένοι a v
 8 ἣτις : εἴ τις m | ἔχει m | 9 τοῦ > b ? | ἔχομεν a m | 10 ὀπίσω > v |
 αὐτῶν v | λέγομεν b | 11 δὲ a v C : δὴ rel | μωσῆς a n | ἐνώπιον ἐνωπ. n |
 12 πρὸς + τὸν b | 13 δι' ἀδήλων n a² v² : διὰ δήλων a b m f v | 15 δι-
 ετάσσετο v | ὑπὸ : παρὰ a v | ἐπιτελεῖσθαι > m | 16 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν
 λευϊτῶν > f n | τῶν > a | 17 καὶ f v C : > rel | ἀνήκουσαν v C : προσ-
 ἤκουσαν rel | τῆς λειτουργίας a v | 19 προσιέναι n | τοῖς > b | 20 προσήεσαν
 codd | ἕκαστοι a v C : ἕκαστος rel | ἄσπερ m n a² : ἄπερ a, ἄς v, ὥσπερ
 b f | παρειλήφεισαν v (-φησαν) C : παρείληφασιν a, παρείληφεν f m n, εἰ-
 ληφεν b | 21 περιγεγραμμένοις b | ἐφύλαττον a v C : ἐφύλαττεν rel | παρὰ v |
 22 προιέναι v | ἦν + τῶδε v

δὲ μάλιστα διέδειξε καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαοὺλ πείρα, ὅς θῦσαι νενο-
 μικῶς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ ἔσπασεν εἰς
 ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναλόβλητον καὶ οὐδὲ τὸ κεχρῖσθαι
 ἐπ' αὐτοῦ εἰς βασιλέα ἐδυσώπησε τὸν προφήτην. 8. ἐνεργεσττέρα
 5 δὲ τῇ πράξει διέδειξεν ὁ θεὸς τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν οὐκ ἐν μελησμῶ
 τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰσπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχιερω-
 σύνης καταμανεὶς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. 9. τὰ δὲ
 καὶ ἐφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε. ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους
 παρ' ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῆ
 10 καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν
 τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ „ὁ βουλούμενος“ παρ' ἡμῶν
 „ἐπλήρου τὴν χεῖρα“, ὥσπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλεων ἐπὶ
 τοῦ Ἱεροβοὰμ παρακεκομμένης ἱερωσύνης, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ
 τοῦ θεοῦ. 10. εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεως διαφορά, ἦρκει
 15 ἂν δι' ἐνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα ἐπιτελεῖσθαι· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κυρίου διδαχ-
 θέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς ἀρχιε-
 ρωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ
 διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέρους διακονίας, ἵνα ἡ καθαρῶς τὰ τῆς
 θρησκείας ἐπιτελούμενα. 11. οὔτε γὰρ διάκονον προσφέρειν θυσίαν
 20 θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ποιεῖσθαι, οὔτε
 πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν
 τάξιν. 12. „οὐ γὰρ ἔστιν ὁ θεὸς ἀκαταστασίας“, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότες
 τὰ τῶν κρειπτόνων τυραννικῶς σφετερίζωνται, νομοθεσίαν καινὴν
 ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῶ τῶ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι „σκληρὸν

1 I Reg. 13. — 5 II Paral 26. — 11 III Reg. 13, 33. — 22 I Cor.
 14, 33. — 24 Act. 9, 5; 26, 14.

1 ἐδίδαξεν a | καὶ > a | ὡς a | 2 ἔσπασεν a v C : ἐσπάσατο b,
 ἐπεσπάσατο f m n | 3 ἀνυπέβλητον f | τὸ + οὐ b | 4 ἐνεργεσττέρα
 a m | 5 τὰ : τῶ f, ἐν τῶ f² | οὐκ > a | ἐν μελησμῶ f : ἐν μελισμῶ v,
 ἐμμελισμῶ b n, ἐν μελετισμῶ ἠγουν ἀναβολὴν m, ἐν μολνσμῶ a | 6 εἰσ-
 πραξάμενον a | καὶ ὁ a v C : ὁ γὰρ rel | 7 κατέστη + καὶ τῆς ζωῆς m
 8 καὶ > m | ἡμῶν a | ἠγνοεῖται a, ἠγνοεῖτε a² | γὰρ > m | 10 τὴν δια-
 φορὰν a | 11 δεικνύοντες b v | ἡμῶν a | 12 χεῖρα : χρεῖαν m | 13 ἀλλ' ὁ :
 ἀλλὰ a | 14 μὲν b f v C : > a m n | γὰρ a m n v C : > b f | θεσμός +
 μὲν n | τι a | τάξεων b? | 15 ἐπιτελέσαι m | ἀλλὰ m | 16 ἀκολουθειαν b v
 17 ἐνείμαμεν + πρέσβεια a | δὲ > v | 18 ἀμφοτέροις b | ἵν' b | καθαρὰ a
 19 διακόνω b | 22 ἀκατ. ὁ θεὸς f n | 23 τυραννικῶς : ἀσπάζονται τυραννικῶς,
 μᾶλλον δὲ m | σφετερίζονται f a² : -ίζονται rel | καινὴν f v | 24 κακῶ τῶ :
 τῶ κ. b | τῶ > a

αὐτοῖς πρὸς κέντρα λακτίζειν“. οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους
πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀπάντων ἐπίσκοπον καὶ
τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν. 13. ὑπὸ
Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου κατεστάθησαν ἀρχιερεῖς καὶ
ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς 5
ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Κλήμης καὶ ἐγὼ Ἰάκωβος
καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι, ἵνα μὴ πάλιν πάντας καταλέγωμεν, κοινῇ
δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι
καὶ ἀναγνώσται. 14. πρῶτος τοίνυν τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονο-
γενῆς Χριστός, „οὐχ ἑαυτῷ τὴν τιμὴν ἀρπάσας“, ἀλλὰ παρὰ τοῦ 10
πατρὸς κατασταθεῖς· ὃς γενόμενος ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ τὴν
πνευματικὴν θυσίαν προσφέρων τῷ θεῷ ἑαυτοῦ καὶ πατρὶ πρὸ
τοῦ πάθους ἡμῖν διετάξατο μόνοις τοῦτο ποιεῖν, καίτοι ὄντων
σὺν ἡμῖν καὶ ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ' οὐ
πάντως πᾶς ὁ πιστεύσας ἤδη καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς 15
ἀξίας ἔτυχε. 15. μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς προσενεγκόντες
κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον προ-
χειρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐπὶ
τὸν ἀριθμὸν· 16. ὧν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐκ
ἀπολειπόμενος ἡμῶν κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐνοίαν, ὃς τοσοῦτον 20
τὴν θεοσέβειαν τῇ πίστει ἐνεδείξατο καὶ τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπην, ὡς ἐπὲρ αὐτοῦ δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ, πρὸς τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων λίθοις βληθείς· ἀλλ'
ὅμως ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, „ὁ τῷ πνεύματι ζέων, ὁ
τὸν Χριστὸν ὁρῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίους πύλας 25
ἀνεωγμένας“, οὐδαμοῦ φαίνεται τοῖς μὴ ἀνήκουσι τῇ διακονίᾳ
χρησάμενος, ἢ θυσίαν ἀνενεγκὼν ἢ χεῖρας ἐπιθείς τινι, ἀλλὰ τὸ

4 Exod. 28, 29. — 10 Hebr. 5, 4. — 12 Luc. 22, 19. — 19 Act. 6, 7. —
24 Act. 18, 25; 7, 55. 56.

2 πάντων b | 3 Ἰησοῦν Χρ. m | ἡμῶν > a v | ἀπὸ b | 4 Μωϋσέως a
b f n | μὲν > a | ἀρχ. κατεστάθησαν b | 4/5 καὶ ἱερεῖς > v | 5 δεκατρεῖς
> a | 6 Ἰάκωβος . . Κλήμης b | 7 πάλιν v C (C post πάντας) : > rel
πάντα v | 9 ἀναγνώσται : hic desinit a | τῇ > f n | τῇ φύσει > b m
12 τῷ θ. ἑαυτοῦ (αὐτοῦ C) v C : αὐτῷ τῷ θ. b f m n | πατρὶ + καὶ f |
13/14 ὄντων . . . τῶν v C : τοιούτων . . . ὄντων rel | 14 καὶ > v | 19 ὧν :
ὃς ἐστὶν n | ἦν > n | μακάριος + ὁ v | 20 πρὸς : εἰς m | 21 ἀνεδείξατο m |
22 ἑαυτοῦ v | 23 βαλλόμενος v | 25 οὐρανίας b | 26 ἀνεωγμένας f | 26 δια-
κονία b | 27 ἀνενεγκῶν n | ἐπιθείς n

τῆς διακονίας τάγμα φυλάξας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ ἔπρεπε τῷ
 τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν. 17. εἰ δὲ Φίλιππον
 τὸν διάκονον καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνται τινες,
 ὅτι ὁ μὲν τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισεν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον, ἀγροοῦσιν
 5 αὐτοί, ὃ λέγομεν ἡμεῖς. εἴπομεν γάρ, ὅτι „οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάζει“
 τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, „ἀλλ’ ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ“ λαμβάνει, ὡς Μελχι-
 σεδὲκ καὶ Ἰακώβ, ἢ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, ὡς Ἀαρὼν παρὰ Μωσέως.
 οὐκοῦν καὶ Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προείλοντο, ἀλλ’ ἐπὶ
 τοῦ Χριστοῦ προεχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυγκρίτου.

2 Act. 8. 9. — 5 Hebr. 5, 4. — 6 Gen. 14, 18. — 7 Num. 17.

3 διάκονον + ἡμῶν b C | 6 τοῦ > v | 7 τοῦ > b C | Μωϋ-
 σείως b f v | 8 προείλαντο m n | ἀλλὰ m | 9 τοῦ > v | τοῦ ἀρχ. > f |
 ἀσυγκρίτου : μέγαλον θεοῦ v, + διά τοι τοῦτο διδάσκωμεν καὶ παρεγγυ-
 ώμεθα πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις καὶ διδασκάλους ἡμῶν, πείθεσθαι αὐτοὺς
 καὶ ὑποκύπτειν τοῖς λόγοις αὐτῶν· αὐτοὶ γὰρ ἀγροπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν
 ἡμῶν ὡς λόγον ἀποδόσοντες (Hebr. 13, 17), ἢ γὰρ τιμὴ ἢ πρὸς αὐτοὺς
 γινομένη πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ θεὸν ἡμῶν ἀναβαίνει· ἐκείνου γὰρ
 εἰσιν οἱ λόγοι· ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει καὶ ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ
 δέχεται (Luc. 10, 16). ὁ δὲ ἀντιπίπτων ταῖς ὑμετέραις διδασκαλίαις, μᾶλλον
 δὲ τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν τὸν Ἰούδαν μιμῆται καὶ σὺν αὐτῷ τῷ πυρὶ τῷ αἰωνίῳ
 καταδικασθήσεται m² Lagarde.

CONSTITUTIONES ECCLESIAE AEGYPTIACAE.

[Prologus.]

1. Ea quidem quae verba fuerunt digne posuimus de donationibus, quanta quidem Deus a principio secundum propriam voluntatem praestitit hominibus, auferens eis eam imaginem, quae aberraverat. 2. Nunc autem ex caritate, quam in omnes sanctos habuit, producti ad verticem traditionis, quae catechizat, ad ecclesias 5 perreximus, ut ii, qui bene docti sunt, eam quae permansit usque nunc traditionem exponentibus nobis custodiant et agnoscentes firmiores maneant, propter eum, qui nuper inventus est per ignorantiam lapsus vel error, et hos, qui ignorant, praestante sancto spiritu perfectam gratiam eis, qui recte credunt, ut cognoscant, 10 quomodo oportet tradere et custodire omnia eos, qui ecclesiae praesunt.

3 auferens eis : offerens sibi L vel codex | 6 docti : ducti L | 11 tradi et custodiri L

Prologus. Haec particula respondet Constitutionibus apostolorum VIII, 3. Deest quidem in versione coptica; traditur autem non solum per Latinum, cuius textum hic exhibemus, sed etiam arabice in libro III Octateuchi aegyptiaci inserti in Nomocanone Macarii (saec. XIV). Cf. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 126. Non est dubium, eam partem vel prooemium scripturae nostrae esse et auctorem textus coptici similiter atque auctorem Epitomes eam

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

tanquam pro proposito suo superfluum praeterivisse.

1. *ea — hominibus*] Haec verbotenus fere in Constitutionibus apost. leguntur. — *de donationibus*] Praecedebat igitur olim tractatus de charismatibus = C. A. VIII, 1—2, qui autem in codice latino deest ac certe, si forte deperditus est, in libro non illum locum obtinebat neque in libris orientalibus nobis traditis eum obtinere videtur.

2. *ad ecclesias perreximus etc.*] Similiter Didascalia apost. VI, 13, 1—2.

I (XXXI). De episcopis.

1. Episcopus, sicut in superioribus constituimus, ordinetur, qui a cuncto populo electus et inculpatus est. 2. Qui cum nominatus fuerit ac placuerit, cunctus populus congregatur una cum
 5 presbyteris et diaconis in die dominica; omnes episcopi consentiunt manus ei imponentes; et presbyteri adstant quiescentes; et omnes simul sileant atque in cordibus suis precentur, ut spiritus sanctus super eum veniat. 3. Et unus ex episcopis dignus invenitur omnibus adstantibus, qui manus imponat in episcopum ordinandum et
 10 super eum oret: 4. „*Deus, pater Domini nostri Iesu Christi salvatoris nostri, pater misericordiarum et dominus omnis beneficii, qui habitat inter supremos et infimos, qui scit omnia, antequam fiant.* 5. Tu dedisti ordinationem ecclesiae per vocem gratiae tuae, quam prius ordinavisti ante generationes iustorum, sc. a (tempore) Abrahami
 15 iudices et sacerdotes constituisti illi, et sanctuarium tuum nunquam reliquisti sine ministris. Ante creationem mundi (prout) voluisti (in loco) quem elegeras, celebratus fuisti. 6. Nunc autem effunde desuper virtutem *spiritus principalis*, quem dedisti dilecto filio tuo Iesu Christo, quem largitus es sanctis apostolis tuis, ut ecclesiam
 20 (fundarent) aratro crucis tuae in omnibus locis, sanctitatis tuae praedicatione non cessante in nomine tuo. 7. Da, o gnare cordium, pater, ut servus tuus, quem elegisti ad episcopatum, pascat gregem tuum et sacerdotio tibi fungatur absque reprehensione, ut ministrans noctu diuque suppliciter oret videatque faciem tuam, ut digne

10 II Cor. I, 3. — 11 Ps. 112, 5. 6. — 12 Dan. I, 42. — 14 Eph. I, 4. — 18 Ps. 50, 4. — 22 Act. I, 24.

2 sicut in s. constituimus C A E : > L | 3 a T A E : e S | electus et inculpatus T cf. E : et inculpato (> L) electus S | 4 plac. cunctus : pl. cunctis L | 5 diaconis : his qui praesentes fuerint episcopi L A E | episcopi > L | 10 salvatoris n. > L E | 12 infimos : humilia respicis L E | 13/14 quam . . ord. ante gen. : praedestinans . . genus L E | 19/20 ut eccl. fundarent ar. crucis : qui constituerunt eccl. L E

I—IX. Huic sectioni respondent Constitutiones apostolorum VIII, 4—26; Epitome libri VIII capita 3—17; Canones Hippolyti c. 2—8; Testamentum Domini nostri I, 20—47.

I, 4—7. Oratio deest in versione coptica; desumpta est e versione aethiopica. Cf. Epitome c. 4.

offerat oblationem tuam sanctae ecclesiae tuae, et in spiritu sacerdotii sancto, habens facultatem *remittendi peccata* secundum mandatum tuum, et dandi ordines (secundum) institutionem tuam, atque *solvendi omne vinculum iniquitatis* secundum potestatem, quam dedisti apostolis tuis, ut acceptus tibi sit in sinceritate et 5 puro corde, offerens tibi *odorem suavem, per filium tuum Iesum Christum*, in quo tibi (sit) laus et potentia et gloria, patri et filio et spiritui sancto, in sancta ecclesia nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 8. Postquam episcopus factus est, omnes ei ore suo pacem dent, eum osculantes. 9. Diaconi autem 10 ei oblationem adferant. 10. Cumque manum suam super oblatione posuerit et presbyteri, dicat gratias agens: 11. „Dominus cum omnibus vobis“, et universus populus dicat: „Cum spiritu tuo“; et dicat: „Sursum corda vestra“, et populus dicat: „Habemus ad Dominum“; et rursus dicat: „Gratias agamus Domino“, et uni- 15 versus populus dicat: „Dignum et iustum (est)“. 12. Et iterum hoc modo oret et sequentia secundum institutionem sanctae oblationis dicat.

13. Deinde dicunt orationem eucharisticam episcopum prae-euntem sequentes: 14. „Gratias agimus tibi, Domine, per dilectum 20 filium tuum Iesum Christum, quem in ultimis diebus misisti nobis salvatorem et redemptorem, nuntium consilii tui. 15. Iste (est)

2 Ioann. 20, 23. — 4 Ies. 58, 6. — 4 Matth. 18, 18. — 6 Eph. 5, 2. — 6 Act. 4, 30.

4 iniquitatis > L E | 7 in quo : per quem L E | 10 osculantes : salutantes quia dignus effectus est L | 16/20 iterum — sequentes : sic iam prosequatur L

8—33. De liturgia Constitutionum eccles. aeg. disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1898 p. 513—47.

9. In Constitutionibus apost. VIII, 5, 11—12, 2 osculum episcopi sequuntur lectio S. Scripturae, homilia episcopi, preces super catechumenos, energumenos, competentes, paenitentes eorumque dimissio, preces super fideles, osculum populi et nonnulla alia, quae omnia hic desunt.

12. iterum h. m. oret] sc. repetat:

dignum et iustum est. — *sequentia*] sc. ea quae C. A. VIII, 12, 6—29 leguntur. 13—34. Ex versione aethiopica.

14—21. Haec oratio in Liturgia aethiopica, quam Hammond in *Liturgies Eastern and Western* 1878 p. 238—64 publicavit, fere verbotenus, modo aliis sententiis intersertis, legitur. Cf. synopsis textuum, quam institui in *Theolog. Quartalschrift* 1898 p. 535. Oratio Constitutionum apost. VIII, 12, 30—39 haud mediocriter divergit.

verbum, quod ex te est, per quod omnia fecisti voluntate tua.
 16. Et misisti eum de caelo in uterum virginis. *Caro factus est*
 et gestatus fuit in ventre eius. 17. Et filius tuus manifestatus fuit
 a spiritu sancto, ut impleret voluntatem tuam et populum tibi
 5 efficeret expandendo manus suas. 18. Passus est, ut patientes
 liberaret, qui in te credunt. Qui traditus est voluntate sua ad
 passionem, ut mortem dissolveret et vincula satanae rumperet et
 conculcaret infernum et sanctos educeret et statuta conderet et
 resurrectionem patefaceret. 19. *Accipiens ergo panem gratias egit*
 10 *et dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis*
frangitur. Et similiter calicem quoque (et) dixit: Hic est sanguis
meus, qui pro vobis effunditur; cum facitis hoc, in commemorationem
mei id facietis. 20. Recordantes igitur mortis eius et resurrecti-
 onis eius offerimus tibi hunc panem et calicem, gratias agentes
 15 tibi, quod nos reddidisti dignos, ut stemus coram te et sacerdotio
 tibi fungamur. 21. Suppliciter oramus te, ut mittas spiritum tuum
 sanctum super oblationes huius ecclesiae, pariterque largiaris om-
 nibus, qui sumunt de eis, (ut prosit eis ad) sanctitatem, ut reple-
 antur spiritu sancto, et ad confirmationem fidei in veritate, ut
 20 te celebrent et laudent in filio tuo Iesu Christo, in quo tibi (sit)
 laus et potentia in sancta ecclesia et nunc et semper et in saecula
 saeculorum, amen.“

De oblatione olei.

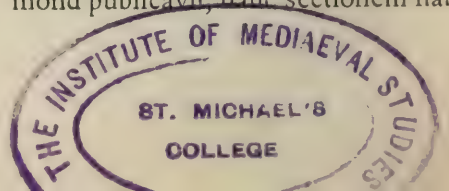
22. Qui oleum offert tempore eucharistiae, similiter (faciat
 25 atque) in pane et vino, eodem modo gratias agens. Quamvis
 autem eisdem verbis non fuerit usus, pro facultate sua propria

1 Ioann. 1, 1—3. — 2 Ioann. 1, 14. — 3 Ioann. 4, 4; 6, 38. — 4 Tit.
 2, 14. — 7 II Tim. 1, 10. — 9 Matth. 26, 26—28; Luc. 22, 19—20; I Cor.
 11, 23—25.

1 quod ex te est : inseparabile L | tua : + et bene placitum tibi fuit L |
 4 sancto : + et virgine natus L | 17 pariterque : in unum congregans L |
 18 de eis — sanctitatem : sanctis L | 20 in : per L | 21 potentia : + patri
 et filio cum spiritu sancto L | 24 tempore euch. > L

21. Epiclesis. Cf. C. A. VIII, 12, 39.
 22—24. Constitutiones apostolorum
 VII, 42 de oleo benedicendo loquuntur
 et VIII, 29 orationem ad benedicendum

aquam et oleum exhibent, liturgiam
 autem exponentes de oleo silent. Ne-
 que Liturgia aethiopica, quam Ham-
 mond publicavit, hanc sectionem habet.

etiam aliis verbis gratias agat, dicens: 23. „Sanctificans oleum hoc tribue (sanitatem) illis, qui ununtur et accipiunt; sicut unxisti sacerdotes et prophetas, similiter corrobora et illos et unumquemque, qui gustat, et sanctifica illos, qui accipiunt illud“. 24. Populus dicit: „Sicut erat, est et erit in generationes generationum et in 5 saecula saeculorum, amen“.

25. Episcopus (ait): „Iterum supplicamus Deo omnipotenti, patri Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, ut concedat nobis in benedictione accipere hoc sanctum sacramentum, ut neminem ex nobis reum faciat, ut omnes dignos reddat, qui sumunt et 10 accipiunt sanctum sacramentum corporis et sanguinis Christi, omnipotentis Domini Dei nostri“. 26. Diaconus dicit: „Orate; Deus omnipotens; dum accipimus hoc sanctum sacramentum, robur nobis tribue neque quemquam ex nobis reum age, sed omnibus benedic in Christo, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto 15 (sit) laus et potentia (nunc) et semper et in saecula saeculorum, amen“. 27. Diaconus dicit: „Vos, qui statis, demittite capita vestra. *Domine aeternae, gnarus occultorum,* declinaverunt tibi capita sua populus tuus et tibi subiecerunt duritiem cordis et carnis. Respice de parata habitatione tua et benedic illos et illas. Inclina illis 20 aurem tuam et exaudi preces eorum. Corrobora (eos) virtute dexterarum tuarum et protege a passione mala. Custos eorum esto tam corporis quam animae. Auge et illis et nobis fidem et timorem per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et potentia in perpetuum et in saecula saeculorum, amen“. 25 28. Diaconus ait: „Respiciamus“ etc. Et episcopus: „Sancta sanctis“.

18 Dan. 1, 42.

2 sanitatem L | unxisti : + reges L | 4 illud : + Similiter, si quis caseum et olivas offert, ita dicat: „Sanctifica lac hoc, quod coagulatum est, et nos coagulans tuae caritati. Fac a tua dulcedine non recedere fructum etiam hunc olivae, qui est exemplum tuae pinguedinis, quam de ligno fluisti in vitam eis, qui sperant in te.“ In omni vero benedictione dicatur: „Tibi gloria, patri et filio cum sancto spiritu, in sancta ecclesia et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum, amen“ L | populus etc. usque ad finem capituli > L 26 sancta : sanctuarium Ludolf

25—29. Haec sectio Constitutionibus apost. VIII, 13 respondet, pauca vero verba cum his communia habet.

27. *vos qui — capita vestra*] Simi-

liter Liturgia aethiopica, Hammond p. 259.

28. Cf. C. A. VIII, 13, 12—13. — *unus pater*] Similiter Liturgia aethiopica

Populus respondet: „Unus pater sanctus, unus filius sanctus, unus est spiritus sanctus“. Episcopus dicit: „Dominus cum omnibus vobis“. Populus respondet: „Et cum spiritu tuo“. 29. Deinde attollunt hymnum laudis, et intrat populus, remedium animae suae, 5 quo peccatum remittitur, accipiens.

Oratio postquam tradidit.

30. „Deus omnipotens, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, gratias agimus tibi, quod concessisti nobis accipere de sancto tuo mysterio: ne sit nobis in reatum neque in damnationem, 10 sed ad renovationem animae, corporis et spiritus, per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et potentia in perpetuum et nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 31. Populus dicit: „Amen“. Presbyter dicit: „Dominus sit cum vobis omnibus“.

15 Impositio manuum postquam acceperunt.

32. „Domine aeternae, omnipotens, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, benedic servis tuis et ancillis tuis; protege, adiuva et sospita (eos) virtute angelorum tuorum; custodi ac corrobora (eos) in timore tuo per maiestatem tuam; exorna (eos), 20 ut quae tua sunt cogitent, et largire eis, ut quae tua sunt credant, et ut quae tua sunt velint; concordiam sine peccato et ira gratificare illis per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et nunc“ etc. 33. Populus respondet: „Amen“. Episcopus dicit: „Dominus cum vobis omnibus“. Populus: „Et cum spiritu tuo“. Diaconus dicit: „Abite in pace“. 34. Et post haec absoluta est eucharistia.

II (XXXII). De presbyteris.

1. Episcopus presbyterum ordinet; manum suam capiti eius 30 imponat, omnibus presbyteris eum tangentibus. 2. Et oret super eum secundum eum modum, quem diximus de episcopis.

(Hammond p. 261) et S. Marci: εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, ἐν πνεῦμα ἅγιον εἰς ἐνότητα πνεύματος ἁγίου. Liturgiae S. Clementis vel Constitutionum apostolorum, S. Iacobi et S. Chrysostomi exhibent: εἷς ἅγιος, εἷς κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰ-

ῶνας. Eadem testantur Cyrillus Hierosol. Catech. mystag. V, 19 et Didymus De trinitate III, 13 (Migne, PG 39, 861). Quae formula antiquior sit patet.

28—32. Eadem fere leguntur in Liturgia aethiopica. Cf. Hammond l. c. p. 261—63; *Theolog. Quartalschrift* 1898 p. 541—43.

3. Et oret super eum, quemadmodum dicemus. Oret autem dicens: 4. „Deus mi, pater Domini nostri et salvatoris nostri Iesu Christi, respice hunc servum tuum et largire illi spiritum gratiae et consilium sanctitatis, ut possit regere populum tuum in integritate cordis, sicut respexisti populum electum et mandasti Moysi, 5 ut eligeret seniores, quos replevisti eodem spiritu, quo donaveras tu servum tuum et famulum tuum Moysen. 5. Nunc autem, Domine mi, da isti servo tuo gratiam, quae nunquam deficit, conservans nobis gratiam spiritus tui et competentem portionem nostram, supplens in nobis cultum tuum in corde, ut celebremus 10 te sincere, per filium tuum Iesum Christum, in quo tibi (sit) laus et potentia, patri et filio et spiritui sancto, in sancta ecclesia tua et nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 6. Et respondet omnis populus: „Amen et amen“. Et decet eum etc.

III (XXXIII). De diaconis.

15

1. Episcopus diaconum constituat, postquam secundum ea, quae supra diximus, electus est; episcopus manus suas (solus) capiti eius imponat. 2. Quamobrem diximus episcopum solum manus suas diacono imponere debere? Haec est causa: ordinetur non ad sacerdotium, sed ad ministerium episcopi, ut faciat, quae 20 ei praecipuntur. 3. Porro non constituitur, ut consiliarius cleri universi sit, sed ut aegrotis provideat et episcopo de eis referat.

5 Num. 11, 16.

1 et oret — autem : orans et L | 2 et salvatoris n. > L | 4 ut : presbyteros ut adiuvet et L | 8 isti servo tuo > L | 9/10 competentem — ut : dignos effice, ut credentes L | 11 in : per L | 13/14 et respondet — etc. > L | 16 solus L Aeth. : > C

II, 3—6. Ex versione aethiopica.

III, 2—6. Similiter Canones Hippolyti c. 5 et Testamentum D. n. I, 38 probant, cur diaconus ab episcopo solo, presbyteris non simul manus impo-
nentibus vel caput tangentibus (cf. II, 1), ordinandus sit, cum Constitutiones apost. et Epitome non solum de hac re sileant, sed etiam de ordinatione diaconi idem habeant quod de ordinatione presbyteri, episcopo praecipi-

entes, ut presbyterum vel diaconum ordinans manus imponat adstante sibi presbyterio atque diaconis. Ritus Constitutionum apost. manifeste aequae antiquitatem sapit atque argumenta in scripturis ceteris ad ritum ipsarum probandum prolata aetatem seriorem indicant. In his episcopus potestatem maiorem et presbyteri ac diaconi dignitatem minorem habent quam in illis.

4. Neque constituitur, ut spiritum magnitudinis accipiat, cuius presbyteri participes sunt, sed ut dignus fiat, cui episcopus confidat in rebus, quae ei conveniunt. 5. Ideo episcopus solus diaconum ordinet. 6. In presbytero autem episcopus partem habet, 5 eique manus imponitur, quoniam idem spiritus super eum venit; nam presbyter eum modo accipit, non habet potestatem dandi clericum. Ideo non poterit constituere clericos, presbyterum modo signans, quem episcopus ordinare debeat. 7. Super diaconum autem ita dicat: 8. „Deus, qui omnia creasti, qui omnia produxisti 10 (et) exornasti, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, quem misisti, ut ministret secundum voluntatem tuam et manifestet nobis misericordiam tuam; pater, spiritus gratiae tuae et sollicitudinis tuae (veniat) super hunc servum tuum, quem diaconum elegisti, ut sit in ecclesia tua et sanctissimum tuum dispertiat, 15 quod tibi offertur a principe sacerdotum beneplacente in laudem nominis tui, ut irreprehensibilis in vita pura administret gradus ordinis, ad quem promovetur, ut tuum honorem consequatur atque te glorificet per filium tuum Iesum Dominum nostrum, in quo tibi est honor et potentia et virtus et laus cum spiritu sancto nunc 20 et semper et in saecula saeculorum, amen“.

IV (xxxiv). De confessoribus.

I. Confessori autem, si propter nomen Dei in vinculis fuit, manus non imponatur ad diaconatum vel presbyteratum; namque

1 sp. magnitudinis : communem presbyteri sp. eum L | 4/7 in presbytero — clericum : super presbyterum autem etiam presbyteri superimponant manus propter communem et similem cleri spiritum; presbyter enim huius solius habet potestatem, ut accipiat; dare autem non habet potestatem L | 7 poterit constituere : ordinat L | 7/8 presbyterum — debeat : super presbyteri vero ordinatione consignat episcopo ordinante L | 8/9 super — dicat L : oratio in ordinatione diaconorum — Synodus Aethiopum secundum codicem Tubingensem, e quo oratio sequens desumpta est; cf. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 29 n. 2. | 9 prod. et exornasti : verbo perordinasti L | 10 et salvatoris > L | 12 pater, spiritus : da spiritum sanctum L | 12/13 soll. tuae : + et industriae L

6. Verba valde obscura sunt; sensum contextus prodit et Latinus distincte exhibet, locum aut fidelius tradens aut consentaneae interpretans.

7—8. De traditione huius particulae videsis notas criticas.

IV, 1—2. Similiter Canones Hippolyti c. 6 et Testamentum D. n. I, 39.

dignitatem presbyteratus confessione sua habet. 2. Sin autem episcopus constituendus est, manus ei imponatur. 3. Quodsi confessor est, quem non ad potestatem duxerunt neque vinculis punierunt neque in carcerem iccerunt neque ad multam aliquam condemnauerunt, sed occasione data modo propter nomen Domini nostri contumeliis affecerunt et poena domestica punierunt, si vero confessus est, dignus est omni clero et ordinetur. 4. Episcopus autem gratias agat secundum ea, quae supra diximus. Attamen non necesse est eadem verba eum proferre, quae supra diximus, ut diligenter meditetur in eis, gratias agens Deo; sed secundum facultatem unusquisque oret. Si quidem convenienter et oratione honorabili orare potest, bonum est; si vero aliter orat et orationem modice profert, nemo eum impediat; modo integre oret in orthodoxia.

V (xxxv). De lectore.

15

Lector constituatur episcopo librum apostoli ei dante; et oret super eum, manum autem ei non imponat.

VI (xxxvi). De subdiaconis.

Subdiacono manus non imponatur, sed nominetur, ut sequatur diaconos.

20

VII (xxxvii). De viduis.

1. Si vidua constituitur, non ordinetur, sed nominatim eligatur. 2. Quodsi maritus multo tempore ante mortuus est, constituatur. 3. Sin autem non multum tempus praeterfluxit, postquam maritus mortuus est, ne confidas ei. 4. Sed etiamsi aetate propecta est, tempore probetur; saepe enim perturbationes ipsae consenescent cum eo, qui eis in se locum dat. 5. Vidua verbo tantum constituatur

7 dignus — clero T : omnis clerus est eis dignus S

Constitutiones apostolorum autem atque Epitome dicunt, non solum ad episcopatum, sed etiam ad presbyteratum et diaconatum confessori manum imponendam esse, et condemnant confessorem eiusmodi dignitatem sine impositione manus usurpantem. Cf. quae de hoc loco disputavi in libro *Das Testament u. H.* 1901 p. 46—49; 161—63.

V. Similiter scripturae parallelae praeter Constitutiones apostolorum, quae etiam lectori manum imponendam esse dicunt. Cf. quae exposui l. c. p. 37—42; 80—82.

VI. Similiter Canones Hippolyti c. 7. Constitutiones apost. vero et Epitome manus impositionem praecipunt, etiam Testamentum D. n. I, 44.

et cum reliquis uniatur, nec vero manus ei imponatur, quia non oblationem offert neque liturgiam facit. 6. Ordinatio fit in clero propter liturgiam. Vidua autem constituitur propter orationem, quae omnibus est communis.

5

VIII (XXXVIII). De virginibus.

Virgini manus non imponatur, sed voluntas sola eam virginem facit.

IX (XXXIX). De donis sanationum.

Quodsi quis dicit: Accepi dona sanationum per revelationem, manus ei non imponatur; namque res ipsa manifestabitur, si vere loquitur.

X (XL). De novitiis ad fidem se convertentibus.

1. Qui in novam fidem introducendi sunt, ut verbum audiant, primo ad doctores adducantur, priusquam populus advenit, atque causa rei inquiratur, scilicet cur ad fidem sese converterint. 2. Et pro eis testimonium dent, qui eos adduxerunt, num capaces sint verbi audiendi. 3. Inquiratur autem, qualis vita eorum sit, num uxorem habeat an servus (domini) fidelis sit et dominus ei permittat: tunc audiat. 4. Si dominus ei testimonium non perhibet, eum bonum esse, reiciatur. 5. Si dominus gentilis est, doceas eum, ut domino placeat, ne blasphemia oriatur. 6. Si quis uxorem habet vel mulier virum, doceas eos, ut vir contentus sit cum uxore et mulier contenta sit cum viro. 7. Si quis vero nondum cum muliere coniunctus est, erudiatur, ne fornicetur, sed ut aut uxorem ducat secundum legem aut caelebs maneat secundum legem. 8. Si quis autem daemonem habet, verbum doctrinae ne audiat, donec purificatus est.

XI (XLI). De opificiis et scientiis.

1. Inquirantur opificia ac negotia eorum, qui introducendi sunt, ut constituentur, qualia sint. 2. Si quis leno est, id est

1 uniatur T : obligetur S

IX. Similiter Canones Hippolyti c. 9 et Testamentum D. n. I, 47. Constitutiones apostolorum et Epitome distincte de exorcista loquuntur.

X—XI = C. A. VIII, 32, 1—15; Epitome c. 22; Canones Hippolyti c. 10—15; Testamentum D. n. II, 1—2.

XI, 1. 5. 8. 10. 11. Hi versus sive

meretrices sustentans, aut desinat aut reiciatur. 3. Si quis sculptor vel pictor est, erudiantur, ne idola faciant; aut desinant aut reiciantur. 4. Si quis scenicus est vel spectacula in theatro facit, aut desinat aut reiciatur. 5. Si parvulos erudit, bonum quidem est eum desinere; sin artem non habet, ignoscatur ei. 6. Auriga, 5 similiter pugnans vel pugnam frequentans, aut desinat aut reiciatur. 7. Qui gladiator est vel gladiatores pugnare docet vel venator est venans vel famulus publicus in ludo gladiatorio occupatus, aut desinant aut reiciantur. 8. Qui sacerdos idolorum est aut custos idolorum, aut desinat aut reiciatur. 9. Miles, qui in potestate est, 10 ne sinas eum homines interficere; si iubetur, ne sinas eum se obtrudere neque iurare; si vero non vult, reiciatur. 10. Qui potestatem gladii habet vel rector urbis est purpura vestitus, aut desinat aut reiciatur. 11. Si catechumenus vel fidelis miles fieri vult, reiciantur; nam Deum contempserunt. 12. Meretrix vel 15 paedicator vel qui se castravit vel aliud quidquam fecit, quod dicere nefas est, reiciantur; sunt enim polluti. 13. Magi quoque ne ad examen adducantur. Incantator vel astrologus vel vates vel interpres somniorum vel qui turbas concitat vel fimbrias vestimentorum destruit, hoc est enim *ψελλιστής*, vel qui amuleta facit, 20 aut desinant aut reiciantur. 14. Concubina alicuius serva, si liberos suos nutrit atque illi soli coniuncta est, audiat; sin aliter, reiciatur. 15. Vir concubinam habens desinat ac secundum legem uxorem ducat; si vero non vult, reiciatur. 16. Si aliquid omisimus, res docebunt vos; nam omnes spiritum Dei habemus. 25

XII (XLII). De tempore verbum audientium; secundum opificia et scientias.

1. Catechumeni per tres annos verbum audiant. 2. Si quis autem studiose se gerit ac bene perseverat in re, non tempus iudicatur, sed mores eius, qui iudicandus est. 30

25 I Cor. 7, 40; cf. Ioann. 6, 45.

24,25 si — vos T : si aliquid aliud opus postposuimus, opera stulta vos purgaverunt S

integri sive summatim etiam in Canonibus Hippolyti et in Testamento D. n. leguntur, desunt autem in Constitutionibus apost. et in Epitome.

16. Similiter XXXII, 38 vel in fine scripturae. Terminatur hic pars prior.

XII—XXXII = Canones Hippolyti c. 17—37; Testamentum D. n. II, 3—25.

XIII (XLIII). **Quomodo verbum audientes orent.**

1. Cum doctor desierit docere, catechumeni soli orent, dis-
iuncti a fidelibus. 2. Et mulieres stent in loco ecclesiae omnino
solae orantes, cum mulieres fideles tum mulieres catechumenae.
5 3. Cum autem desierint orare, ne sinas eas osculum pacis dare;
nondum enim earum osculum mundum fiebat. 4. Fideles soli
se osculentur, et quidem viri viros et mulieres mulieres; virum
autem ne sinas mulierem osculari. 5. Omnes mulieres caput
suum pallio tegant, sed solum lineo panno; hoc enim velum est.

10 XIV (XLIV). **Quomodo catechumenis manus imponatur.**

1. Si doctor post orationem catechumenis manum imponit,
oret eosque dimittat; sive doctor ecclesiasticus est sive laicus, sic
faciat. 2. Si catechumenus propter nomen Dei in custodia habetur,
ne sinas eum duplicis cordis esse propter testimonium. 3. Si enim
15 fit, ut ei vis inferatur et interficiatur ad peccata sua redimenda,
iustificabitur; baptismum enim in proprio sanguine accepit.

XV (XLV). **De eis qui baptismum accepturi sunt.**

1. Si electi sunt, qui baptismum accepturi sunt, postquam
vita eorum examinata fuit, num honeste vixerint, cum catechumeni
20 fuerint, num viduas honoraverint, aegrotos visitaverint, omnia
opera bona perfecerint; et si, qui eos adduxerunt, testimonium
perhibuerunt, eos ita egisse, evangelium audiant. 2. Inde ex eo
tempore, quo separentur, cotidie manus eis imponatur, dum exor-
cizantur. 3. Cum autem dies appropinquat, quo baptizentur, epi-
25 scopus eos singulos exorcizet, ut eos mundos esse cognoscat.
4. Si quis vero non bonus vel non mundus est, semoveatur; nam
verbum non in fide audivit, quia impossibile est, alienum in aeter-
num occultum manere. 5. Baptizandi autem erudiantur, ut se

9 enim : + non S vel textus sahidicus

Haec sectio in universum trium illarum
scripturarum propria est. Constitutio-
nes apost. et Epitome aliquoties quidem
de eadem re agunt, sed satis diverso
modo. Duae particulae parvae tantum,
scilicet XII et XXVIII, 1—2 = XXXII,
1—2, verbotenus etiam in Constituti-
onibus et in Epitome leguntur, neque

vero in parte posteriore, ut in scriptura
nostra, sed parte priore vel sectioni de
proselytis probandis agenti subinde ad-
iunctae.

XIII, 5. *hoc enim v. est*] Delevi non,
quod etiam in textu boheirico deest.
Steindorff interserit non in particula
praecedente vel ante *solum*.

lavent et liberos reddant se lavantes quinto sabbato. 6. Mulier si in regula mulierum versatur, semoveatur et alio die baptismum accipiat. 7. Qui baptismum accipere volunt, ieiunent in parasceve sabbati. 8. Sabbato autem cum baptismum accepturi una congregati fuerint iuxta sententiam episcopi, omnes iubeantur orare 5 et genua flectere. 9. Et manum eis imponens omnes spiritus alienos exorcizet, ut ab eis discedant neque ex hac hora ad eos revertantur. 10. Cumque desierit exorcizare, in faciem eos insufflet, et cum frontem, aures ac nasum eorum signaverit, iubeat eos exurgere et per totam noctem vigilare, eis praelegens eosque 10 erudiens. 11. Baptizandi autem nullum aliud vas adferant praeter id, quod unusquisque propter eucharistiam adferet. Decet enim eum, qui dignus factus est, confestim oblationem offerre.

XVI (XLVI). De traditionibus baptismi sancti.

1. Ea hora, qua gallus cantabit, primo super aquam orent. 15
 2. Aqua hauriatur in piscinam vel fluat in eam. Et ita sit, si necessitas non est. Si vero continua ac festina necessitas est, utamini aqua, quam invenietis. 3. Vestes autem deponant. 4. Et primo baptizate infantes. 5. Omnes, qui pro se loqui possunt, loquantur; qui vero loqui non possunt, pro eis parentes loquantur 20 vel alius ad familiam pertinens. 6. Deinde viros adultos baptizetis, postremo mulieres, postquam omnes crimes solverunt et ornamentum aureum et argenteum, quo utuntur, deposuerunt; ne sinas quemquam rem alienam secum in aquam ferre. 7. Hora autem ad baptizandum constituta episcopus super oleum gratias agat idque 25 in vas fundat et oleum gratiarum actionis nominet. 8. Deinde aliud oleum sumat atque exorcizet et oleum exorcismi nominet. 9. Et diaconus portat oleum exorcismi et stat ad sinistram presbyteri, et alius diaconus sumit oleum gratiarum actionis et stat ad dexteram presbyteri. 10. Cumque presbyter singulos baptizandos 30 apprehendit, iubeat unumquemque his verbis renuntiare: „Renuntio tibi, satana, et omni ministerio tuo et omnibus operibus tuis“. 11. Et postquam his omnibus renuntiavit, unget eum oleo exorcismi haec dicens: „Omnis spiritus a te recedat“. 12. Et sic eum nudum episcopo tradat vel presbytero stanti ad aquam baptismi. 35

1 quinto sabbato (i. e. feria quinta hebdomadis magnae, ut ex sequentibus elucet) T : quinque sabbatis S

13. Diaconus autem cum eo in aquam intret atque iubeat eum adiuvans dicere: 14. „Credo in Deum unum verum, patrem omnipotentem, et in filium eius unigenitum Iesum Christum, Dominum et salvatorem nostrum, et in spiritum eius sanctum
 5 omnia vivificantem, trinitatem consubstantialē, deitatem unam, potestatem unam, regnum unum, fidem unam, baptismum unum, in sancta ecclesia catholica apostolica, in vitam aeternam, amen“. Qui (baptismum) accipit, secundum haec omnia dicat: „Ita credo“. 15. Et (baptismum) perficiens manum suam in capite accipientis
 10 ponat eumque ter immergat, haec semper confitens. 16. Tumque pergat dicens: „Credisne in Dominum nostrum Iesum Christum, filium unicum Dei patris, quod mirabiliter propter nos homo factus est in unitate incomprehensibili per spiritum suum sanctum ex Maria sancta virgine sine semine virili, quodque crucifixus est
 15 pro nobis sub Pontio Pilato, mortuus est secundum suam voluntatem pro nostra salute simul, resurrexit tertia die, liberavit vinctos, ascendit in caelos, sedet ad dexteram patris sui boni in excelsis, et iterum venit iudicare vivos et mortuos secundum revelationem suam et regnum suum? Et credis in spiritum sanctum bonum
 20 ac vivificantem, qui omnia purificat, in sancta ecclesia“? Iterum dicat: „Credo“. 17. Deinde ex aqua exeant, et presbyter eum ungat oleo gratiarum actionis dicens: „Ungo te oleo sancto in nomine Iesu Christi“. Eodem modo reliquos singulos ungit ac vestit, et in ecclesiam intrent. 18. Episcopus manum super eos

9/21 manum — credo : L hanc sectionem fragmento II incipiente sic exhibet: . . . manum habens in caput eius impositam baptizet semel. Et postea dicat: „Credis in Christum Iesum filium Dei, qui natus est de spiritu sancto ex Maria virgine et crucifixus sub Pontio Pilato et mortuus est et sepultus et resurrexit die tertia vivus a mortuis et ascendit in caelos et sedit ad dexteram patris venturus iudicare vivos et mortuos“? Et cum ille dixerit „Credo“, iterum baptizetur. Et iterum dicat: „Credis in spiritum sanctum et sanctam ecclesiam et carnis resurrectionem“? Dicat ergo, qui baptizatur: „Credo“. Et sic tertia vice baptizetur. | 22 oleo gr. actionis : oleo quod sanctificatum est L | 23/24 eodem — vestit : et ita singuli detergentes se iam induantur L

XVI, 14–16. E textu coptico iam satis elucet, hanc particulam non fideliter traditam esse. Textus integriorem haud dubie Latinus exhibet. Disputavi

de symbolis Constitutionum ecclesiae aegyptiacae et Canonum Hippolyti in *Theologische Quartalschrift* 1899 p. 161–87.

ponat cum desiderio, sic dicens: „O Domine ac Deus, sicut hos dignatus es remissionem peccatorum in saecula futura accipere, ita eos fac dignos, qui repleantur spiritu tuo sancto, et mitte desuper super eos gratiam tuam, ut tibi secundum voluntatem tuam serviant; tibi est enim honor, o pater et fili et spiritus 5 sancte, in sancta ecclesia, nunc et semper et in omnia saecula“. 19. Et fundit oleum gratiarum actionis in manum suam, et ponit manum in capite eius, sic dicens: „Ungo te oleo sancto per Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum et spiritum sanctum“. 20. Et signet super frontem eius, in os eum osculans, et dicat: 10 „Dominus tecum“. Et qui signatur, respondeat: „Et cum spiritu tuo“. Sic facit unusquisque cum reliquis. 21. Et cunctus populus simul oret, et omnes baptismum accipientes orent; pacem dicant ore suo.

22. Diaconi oblationem episcopo adportent, et gratias agit 15 super panem, quia figura carnis Christi est, et super calicem sanguinis, quia sanguis Christi est, qui effundetur pro omnibus in eum credentibus, et super lac et mel, quae mixta sunt in impletionem promissionum patrum, quia dixit: *Dabo vobis terram lacte et melle fluentem*; haec est caro Christi, quam nobis dedit, ut ea 20 nutriamur sicut parvuli, scilicet qui in eum credunt; amaritudines cordis dissolvit dulcedine verbi. 23. Haec igitur omnia episcopus explicat baptismum accipienti. 24. Quodsi episcopus nunc panem fregit, unicuique eorum fragmentum det dicens: „Hic est panis caeli, corpus Iesu Christi“. Accipiens respondeat: „Amen“. 25. Si 25

19 Lev. 20, 24.

2/3 in saecula — sancto : per lavacrum regenerationis spiritus sancti L : 5 6 o p. — sancte : patri et filio cum spiritu sancto L | 7 gr. actionis : sanctificatum L | 8 per Deum etc. : in Domino etc. L | 12 sic — reliquis : ita singulis faciat L | 12/13 et cunctus — orent : et postea iam simul cum omni populo orent, non prius orantes cum fidelibus, nisi omnia haec fuerint consecuti; et cum oraverint L | 16/17 panem — qui : panem quidem in exemplum, quod dicit Graecus antitypum, corporis Christi; calicem vino mixtum propter antitypum, quod dicit Graecus similitudinem, sanguinis, qui L | 21/22 amaritudines — verbi : in suavitate verbi amara cordis dulcia efficiens; aquam (sc. gratias agat super, cf. initium versus) vero in oblationem in indicium lavacri, ut et interior homo, quod est animale, similia consequatur sicut et corpus L : 24/25 hic — Christi : panis caelestis in Christo Iesu L

non plures presbyteri adsunt, diaconi calicem sumant, adstent bono ordine eisque sanguinem Iesu Christi Domini nostri porrigant atque lac et mel. 26. Dicat, qui calicem dat: „Hic est sanguis Iesu Christi Domini nostri“; et accipiens rursus respondeat: „Amen“.

5 27. Postquam haec facta sunt, unusquisque studeat omne bonum facere et Deo placere et recte vivere, ecclesiam frequentans, faciens id, quod didicit, progrediens in ministerio Dei. 28. Haec breviter vobis tradidimus de baptismo sancto et de oblatione sancta, postquam iam perfecte eruditi estis de resurrectione carnis et de reliquis

10 omnibus secundum ea, quae scripta sunt. 29. Sin autem aliud quidquam dicere decet, episcopus baptismum accepturis diligenter dicat. 30. Ne sinas vero infideles scire, nisi prius baptismum acceperint. 31. Hic est calculus albus, de quo Ioannes sic dixit: *Nomen novum in eo scriptum est, quod nemo scit, nisi qui calculum*

15 *accipiet.*

XVII (XLVII). De ieiunio.

1. Viduae et virgines saepe ieiunent et in ecclesia orent.

2. Presbyteri similiter et laici

20 ieiunent, quando volunt. 3. Episcopo autem impossibile est ieiunare nisi eo die, quo cunctus populus ieiunabit. 4. Fiet enim, ut quispiam aliquid in ecclesia

25 sumere velit, eique impossibile est recusare. Quodsi panem frangit, panem omnino gustabit. 5. Cum

autem eum edit et alii fideles cum ipso, e manu episcopi particulam panis accipiant, priusquam unusquisque panem suum frangit. Namque

30 haec benedictio est, neque vero eucharistia, sicut corpus Domini.

14 Apoc. 2, 17.

1/4 adstent — Amen : cum honestate adstent et cum moderatione: primus, qui tenet aquam, secundus, qui lac, tertius, qui vinum. Et gustent, qui percipient, de singulis ter dicente eo, qui dat: „In Deo patre omnipotenti“; dicat autem, qui accipit: „Amen“; „et Domino Iesu Christo et spiritu sancto et sancta ecclesia“; et dicat: „Amen“. Ita singulis fiat L | 17 *χῆραι κτλ.* : hanc particulam graecam inveni in codice Vindobonensi hist. gr. 7 fol. 12; cf. *Theolog. Quartalschrift* 1893 p. 664--66.

1. *Χῆραι καὶ παρθένοι πολλάκις νηστεύεωσαν καὶ εὐχέσθωσαν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.* 2. *πρεσβύτεροι, ἐπὶ βούλονται, καὶ λαϊκοὶ ὁμοίως νηστεύεωσαν.* 3. *ἐπίσκοπος οὐ δύναται νηστεύειν, ἐὰν μὴ ὅτε καὶ πᾶς ὁ λαός.* 4. *ἔσθ' ὅτε γὰρ θέλει τις προσενεγκεῖν, καὶ ἀρνήσασθαι οὐ δύναται· κλάσας δὲ πάντως γέυεται.*

XVIII (XLVIII). De hora edendi.

1. Omnes, priusquam bibunt, calicem sumant et gratias super eum agant, et edant ac bibant, hoc modo purificati. 2. Catechumenis detur panis exorcismi et calix.

XIX (XLIX). Quod dedecet catechumenos cum fidelibus edere. 5

1. Catechumenos in cena Domini ne sinas cum fidelibus sedere. 2. Qui edit, eius memor sit, qui eum invitavit, quoties edit. Ideo enim eos oravit, ut sub tectum suum intrent.

XX (L). Quod decet prudenter ac modice edere.

1. Edatis ac bibatis cum modestia; ne bibatis, ut ebriemini, 10 ne quis vos derideat et is, qui vos invitavit, tristetur de vestra intemperantia, sed ut oret, ut sancti ad eum intrent; namque dixit: *Vos estis sal terrae*. 2. Si omnes vestrae portiones simul vobis dantur, tuam tantum portionem sumes. 3. Sin ad edendum invitamini, modo edatis, usque dum satiamini, ut is, qui vos invitavit, 15 ea, quae reliquistis, eis mittat, quibus vult, quoniam reliquiae sanctorum sunt, atque gaudeat vos ad ipsum venisse. 4. Cum edunt invitati, edant in tranquillitate, neque in lite. 5. Quodsi episcopus aliquem iubet verbum quaerere, respondeat ei; et episcopo loquente omnes sileant in modestia, donec rursus interrogat. 6. Si episcopus 20 non adest, sed fideles tantum in cena sunt, a presbytero benedictionem accipiant, si adest; si non adest, a diacono eam accipiant. 7. Similiter catechumenus panem exorcismi accipiat. 8. Si laici simul sunt sine clericis, prudenter edant; benedicere autem laicus non potest. 25

13 Matth. 5, 13.

3 et edant — purificati : . . . qui praesentes estis, et ita epulamini L fragmento III incipiente | 4 calix : calicem singuli offerant L | 7 qui edit : per omnem vero oblationem L | 12 oret : + ut dignus efficiatur L | 13/15 si — satiamini : si communiter vero omnibus oblatum fuerit, quod dicitur graece apophoretum, accipite ab eo; si autem, ut omnes gustent, sufficienter gustate L

XX, 1. Similiter Constitutiones apost. VIII, 44, 1 de epulis mortuorum agentes.

XXI (LI). Quod decet cum gratiarum actione edere.

Unusquisque cum gratiarum actione in nomine Dei edat; hoc enim decet servitium Dei, ut omnes vigilemus et gentiles nobis invideant.

5 **XXII (LII). De cena viduarum.**

1. Si quis quando viduas invitare vult, omnes aetate propectas nutriat atque dimittat, priusquam vesperascit. 2. Si propter clerum, quem sortitae sunt, impossibile est, det eis vinum et aliquid ad edendum, et domi edant, sicut volunt.

10 **XXIII (LIII). De fructibus episcopo offerendis.**

1. Omnes studeant episcopo omni tempore offerre primitias fructuum, primas creaturas. 2. Episcopus eas cum gratiarum actione accipiat easque benedicat, nomen offerentis nominans ac dicens: 3. „Gratias tibi agimus, o Domine et Deus, et offerimus tibi primitias fructuum, quos nobis dedisti, ut sumamus ex eis, postquam
15 eos verbo tuo perfecisti atque terram iussisti omnes fructus procreare ad utilitatem et gaudium ac nutrimentum generis humani et omnium creaturarum. Glorificamus te, o Deus, propter haec et propter omnia alia, quibus nobis benefecisti, totam creaturam
20 ornans fructibus variis, per sanctum filium tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et ei et spiritui sancto in omnia saecula, amen“.

XXIV (LIV). Benedictio fructuum.

1. Hi sunt fructus benedicendi: uva, ficus, malum, oliva, pirum, malum granatum, malum persicum, cerasum, amygdalum. 2. Ne
25 benedicantur lotus (?) neque cepa neque allium neque pepon neque melopepon neque cucumis melo neque aliud quid olerum. 3. Si flores offeruntur, accipiatur rosa et lilium; reliquos autem ne sinas accipere. 4. Pro omnibus autem, quae eduntur, gratias Deo agant eaque gustent Deum glorificantes.

2 cum gr. actione > L | 3 decet s. Dei : Deo placet L | servitium S : servos T | 8 s. sunt : sortitus est L | 14 o Domine et > L | 17 utilitatem et > L | 18 om. creaturarum : omnibus animalibus L | 20 sanctum > L | Christum : + Dominum nostrum L | 21 et ei et spiritui s. > L | 24 malum persicum : sycaminum, persicum L | amygdalum : + damascena L | 25 lotus > L

XXIII, 1. Cf. C. A. VIII, 30.

3. Cum hac oratione oratio super primitias C. A. VIII, 40 aliquot sententias ac verba communia habet.

XXV (LV). Quod non decet quempiam aliquid vesci in die paschae ante horam, qua edere licet.

1. Ne ieiunium reputetur ei, qui avidus est ante horam, quae finis ieiunii est. 2. Si quis autem aegrotus est neque vires habet, ut duobus diebus ieiunet, die sabbati ieiunet propter necessitatem, 5 sed contentus sit pane, sale et aqua. 3. Si quis in navigatione est vel diem paschae nesciebat, hac cognita ieiunium suum post pentecosten peragat. Non enim pascha id est, quod servamus; typus enim transiit. 4. Ideo non diximus: mense secundo, sed: cum veritatem cognoverit, ad ieiunium se convertat. 10

XXVI (LVI). Quod diaconis convenit episcopo ministrare.

Unusquisque diaconorum et subdiaconorum episcopo ministret eumque certiozem faciat, quis aegrotet, ut episcopus, si ei libet, eos visitet; nam aegroti solatio afficiuntur, videntes principem sacerdotum se visitare suique mentionem fieri. 15

XXVII (LVII). De hora orandi.

1. Omnes fideles hora, qua expurgantur, priusquam aliquid opus faciunt, ad Dominum orent et sic operibus sese convertant. 2. Sin autem sermo catecheseos fit, eum anteponant euntes et audientes verbum Dei ad confirmandam animam suam. 3. Studeant 20 ecclesiam frequentare, locum, quo spiritus viget.

XXVIII (LVIII). Quod decet primum de eucharistia sumere, quovis tempore offertur, priusquam quis aliud gustaverit.

1. Omnis fidelis studeat de eucharistia sumere, priusquam aliud quidpiam gustavit. 2. Si enim fideles sunt accipientes eam, 25 etiamsi venenum mortiferum ei datur, non potestatem super eum habebit.

26 Marc. 16, 18.

3 ne — est : nemo in pascha, antequam oblatio fiat, percipiat; nam qui ita agit, non illi imputatur ieiunium L | 4 autem : + in utero habet et L | 6 sale > L | 7 est vel : vel in aliqua necessitate constitutus L | 8 non — servamus > L | 9 non diximus : cessavit L | sed : et L | 25 fideles — eam : ex fide percipit L

XXVII, 1—2. Haec particula re- etiam in C. A. VIII, 32, 18, in fine petitur infra XXXII, 1—2. Legitur capitis de proselytis probandis.

XXIX (LIX). Quod decet diligenter eucharistiam custodire.

Omnes diligenter caveant, ne infidelis de eucharistia edat vel mus vel alia creatura vel omnino aliquid aliud incidat in eam et (aliquid) pereat. Corpus Christi est, quo omnes fideles vescuntur, et non debet contemni.

XXX (LX). Quod non convenit aliquid e calice effundere.

1. Cum enim calicem in nomine Dei benedixeris, accipis eum tanquam sanguinem Christi. 2. Cave igitur ac noli aliquid ex eo effundere, ne spiritus alienus lingat, ne Deus tibi irascatur tanquam
10 contemptori et reus sanguinis Christi sis, cum pretium contempnas, pro quo redemptus es. 3. Diaconi et presbyteri cotidie in loco congregentur, quem episcopus eis constituet; et diaconi ne neglegant omni hora congregari, nisi morbus eos impedit. 4. Cum autem omnes congregati fuerint, erudiant eos, qui in ecclesia sunt,
15 cumque oraverint, unusquisque ad opera sibi statuta sese convertat.

XXXI (LXI). De coemeteriis.

1. Ne graventur homines, homines in coemeteriis sepelire; opus enim pauperum omnium est; modo merces operario detur fodienti et donum custodibus. 2. Eos, qui ibi sunt et opus navant,
20 episcopus sustentet, ne cui ad illos locos venienti sint oneri.

XXXII (LXII). De hora orandi.

1. Omnes fideles, viri et mulieres, cum mane ex somno surrexerint, priusquam aliquod opus tangunt, manus lavent et ad Deum orent, tumque ad opera sua progrediantur. 2. Sin autem

8 sanguinem : antitypum sanguinis L | 9/10 lingat — contemptori : velute contemnente illud delingat L | 20 sint T : sit S

XXIX. Constitutiones apost. VIII, 12, 3, in descriptione liturgiae, diaconos observare iubent, ne quid in calices incidat.

XXXII, 1—2. Cf. XXVII, 1—2.

1—28. De horis orationis etiam Constitutiones apost. VIII, 34, 1—7 breviter agunt, singulas horas autem aliter explicant ac scriptura nostra, cum qua in universum consentiunt Canones

Hippolyti c. 25 et Testamentum D. n. II, 24. Ps.-Athanasius De virginitate c. 16 prope ad Canones Hippolyti accedit, cum quibus etiam aliquot alios locos communes habet, ut Riedel in *Theologische Studien und Kritiken* 1903 p. 338—42 exposuit. Cf. quae disputavi in libro: *Das Testament u. H.* 1901 p. 55—56; 171—73.

catechesis verbi Dei fit, unusquisque ad illum locum ire anteponat, hoc in corde suo reputans, se audire Deum per doctorem loquentem. 3. In ecclesia enim orans super malitiam diei supergredietur. 4. Reputet timidus (Dei), magnum damnum esse, si non ad locum it, ubi catechizatur, praesertim qui legere scit. 5. Aut doctore 5
veniente nemo vestrum tardet ire ad ecclesiam, locum, ubi catechizatur; tum loquens enuntiet, quae omnibus prosunt, et tu audies ea, quorum non es memor, et utilitatem capies ex eis, quae spiritus sanctus tibi dabit per catechizantem; sic fides tua confirmabitur eis, quae audivisti. 6. Porro loco illo tibi ea di- 10
centur, quae domi facere debes. 7. Ideo unusquisque studeat in ecclesiam ire, locum, quo spiritus sanctus viget. 8. Si quo die catechesis non fit, unusquisque domi librum sacrum sumens sufficienter ea legat, quae ipsi utilia videntur.

9. Si quidem domi es, ores tertia hora benedicens Deum. 15
Sin autem alibi es hora illa veniente, in corde tuo ad Deum ores. 10. Hac enim hora Christus cruci adfixus visus est. 11. Propterea rursus in vetere testamento lex constituit, ut panis propositionis omni hora offeratur in typum corporis et sanguinis Christi et occisionis agni rationis expertis, qui typus est agni perfecti. 12. Pastor enim 20
est Christus. *Rursus panis est, qui de caelo descendit.*

13. Similiter iterum hora sexta ores. 14. Cum enim Christus cruci adfixus esset, dies ille divisus est, et tenebrae magnae ortae sunt. Quare hora illa orationem validam orent, vocem eius imitantes, qui (tum) oravit, cum tota creatura obscurata esset Iudaeis 25
non credentibus.

15. Porro magnam orationem et magnam benedictionem nona hora perficiant, ut scias, quomodo anima iustorum benedicat Dominum Deum verum, qui sanctorum recordatus est eisque filium suum misit, verbum suum, ut ipsos illuminet. 16. Illa enim hora 30
Christus in latere lancea perforatus est, sanguis et aqua exivit, ac postea lux erat die reliquo usque ad vesperam. 17. Ideo tu quoque, si dormis, alium diem incipias ac typum resurrectionis facias.

3 Matth. 6, 34. — 20 Ioann. 10, 11. 14. — 21 Ioann. 6, 50.

29 verum : qui non mentitur L | 32 33 tu — facias : incipiens dormire principium alterius diei faciens imaginem resurrectionis complevit (sc. Christus) L

18. Iterum ores, priusquam requiescis in lectu tuo. 19. Et media nocte in lectu tuo exsurgens laves te atque ores; laves te autem aqua munda. 20. Si uxorem habes, oretis simul invicem. Sin nondum fidelis est, recedens solus ores, et iterum revertaris
 5 in locum tuum. 21. Tu autem matrimonio ligatus ne praetermittas orare; nam non estis maculati; qui enim sese lavaverunt, eis non opus est iterum se lavare, quoniam purificati ac mundi sunt. 22. Et manum tuam afflans teque saliva oris tui consignans totus mundus es usque ad pedes tuos. 23. Hoc enim donum
 10 spiritus sancti est, et guttae aquae baptismus sunt, descendentes e fonte, hoc est corde fidelis, purificantes credentem. 24. Necessesse est iterum nos illa hora orare; namque presbyteri hunc morem nobis tradiderunt nosque docuerunt, ut ita nos lavemus. 25. Illa hora enim tota creatura requiescit benedicens Deum. Stellae,
 15 arbores et aquae sunt sicut stantes; totus exercitus angelorum ministerium exhibet cum animabus iustorum; benedicunt Deum omnipotentem illa hora; ideo, qui credunt, illa hora orent. 26. Dominus autem sic locutus est haec testans: *Media nocte clamor factus est: ecce, sponsus venit; ite obviam ei.* 27. Et intulit verbum dicens:
 20 *Ideo vigilate; nescitis enim diem neque horam, qua filius hominis veniat.*

28. Similiter exsurgens hora, qua gallus cantat, ores. 29. Hora enim illa filii Israel Christum negaverunt, quem nos credentes in eum per fidem cognovimus, respicientes pleni spe diem lucis aeternae,
 25 quae lucebit nobis in aeternum in resurrectione mortuorum.

30. Quae si, fideles omnes, perfeceritis et memoria tenentes invicem docueritis et catechumenos ea facere institueritis, nihil vos tentabit neque in aeternum cadetis, si omni tempore Christi recordamini. 31. Accipe hoc nomen omni hora, frontem tuam
 30 timore signans; hoc enim est signum notum ac manifestum, quo

18 Matth. 25, 6. — 20 Matth. 25, 13.

2/3 laves — munda > L | 4 solus : in alio cubiculo L | 8/9 et — tuos : per consignationem cum udo flatu et per manum spiritum amplectens corpus tuum usque ad pedes sanctificatum est L | 9/11 hoc — credentem : donum enim spiritus et infusio lavacri, sicuti ex fonte corde credente cum offertur, sanctificat eum, qui credidit L | 14 requiescit : + ad momentum quoddam L | 15 sicut stantes : stare in ictu L | 20 diem — hominis : qua hora L | 23 credentes in eum > L

diabolus perditur. 32. Quod si in fide facis, manifestabis te non solum coram hominibus, sed per scientiam, qua laetaris sicut scuto, quoniam adversarius, diabolus, vim cordis solum respicit, cumque hominem interiorem rationabilem esse viderit, intra et extra signo verbi Dei signatum, statim fugit, fugatus per spiritum sanctum, 5 qui in homine est locum sibi dante. 33. Hoc etiam Moses propheta primo nos docuit per pascham et agnum mactatum; constituit, ut sanguine limen et duo postes linirentur, monstrans nobis fidem, quae nunc in nobis est, nobis data per perfectum agnum, qua frontem nostram manibus nostris signantes servabimur ad- 10 versus hos, qui nos occidere volunt. 34. Quae si cum gratiarum actione et in fide recta suscipiatis, convertemini et in vitam aeternam recipiemini.

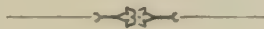
35. Haec ut servetis, vobis suademus, in quibus cor est. 36. Si enim omnes traditiones apostolorum sequuntur, quas audierunt, 15 easque servant, nullus haereticus eos seducet neque aliquis homo. 37. Namque hoc modo crebrae haereses creverunt, quia praesides instituta apostolorum discere nolunt, sed secundum propriam voluptatem faciunt, quae volunt, neque ea, quae conveniunt.

38. Dilecti! Si nonnulla omiserimus, Deus ea dignis revelabit, 20 ecclesiam gubernans dignam, quae in portum tranquillum ducatur.

6 Exod. 12, 22.

36 quoniam — dante : nam adversarius, cum vidit virtutem, quae ex corde est, ut homo similitudinem verbi in manifesto formatam ostendat, fugatur non sputante <te>, sed flante spiritu in te L | 6/8 hoc — monstrans : quod formans Moyses in ove paschae, quae occiditur, sanguinem aspersit in limine et postes unxit, designabat L | 10 nostram : et oculos L | 10/11 servabimur — volunt : declinemus eum, qui exterminare temptat | 14 in qu. cor est : qui bene sapiunt L

38. Cf. XI, 16.

DIDASCALIA ARABICA.

I.

Praefatio et initium.

In nomine patris omnipotentis et filii eius unici et spiritus sancti paracleti.

1. Nos duodecim apostoli huius unici filii Dei patris omnipotentis Domini et salvatoris nostri Iesu Christi convenimus Hierosolymis, in urbe regis magni, et nobiscum Paulus frater noster, *vas electionis, apostolus gentium*, et Iacobus episcopus huius unicae urbis Hierosolymorum, et stabilivimus hanc doctrinam catholicam in ea. 2. Et nominavimus ordines secundum dignitatem eorum, 10 secundum imaginem caelestium, ita etiam ecclesiae. 3. Et notum facimus, ut administret unusquisque cum gratiarum actione id, quod ei attributum est a Domino: episcopus ut pastor, presbyteri ut doctores, diaconi ut ministri, subdiaconi ut coadiutores, anagnostae ut lectores, psaltae ut cantantes cum intellegentia, officiosi

7 Act. 9, 15. — Rom. 11, 13.

1. Haec excerpta sunt e C. A. VIII, 4, 1: ἡμεῖς οἱ δεκαδύο τοῦ κυρίου ἀπόστολοι, VI, 13, 1: ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεμείναμεν, VI, 14, 1: Ἰάκωβός τε ὁ . . . Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος καὶ Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς . . . ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν.

1—3. Sectionem exhibet abbreviatam Abrahamus Ecchellensis, Euty-
chius 1661 p. 176 sq.

2. Cf. Canones eccles. apostolorum c. 1 ed. Funk, *Doctrina duodecim apostolorum* 1887 p. 50.

3. et — *attributum est*] C. A. VIII, 46, 1: ἐκεῖνο δὲ . . . παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμμένειν τῇ τάξει τῆς δοθεῖσῃ αὐτῷ. — *officiosi*] Sequor hic codicem Borgianum, qui testatur vocem *φιλόπονοι*. Reliqui codices habent *taqlūnis* vel *nklunisyin*. Whiston interpretatus est acoluthas, et Lagarde emendavit *aqolūtis*. Sed acoluthae in

et ostiarii et populus reliquus audientes verbum evangelii cum verecundia. 4. Et perfecimus constitutionem canonum eosque collocavimus in ecclesia. Hos nunc et hunc librum alterum doctrinae, quem scripsimus, misimus per Clementem socium nostrum, ut eant in universum mundum, ut audiatis mandata, Nazareni omnes, id est 5 Christiani, qui estis sub sole, ut diligenter erudiamini. 5. Et qui audit et servat mandata in eis scripta, ei erit vita aeterna et conversatio cum Domino nostro Iesu Christo, qui nos capaces reddidit huius magni sui mysterii; et qui resistit et ea non servat, eum eicit tanquam rebellem, eiusque habitaculum est gehenna in 10 aeternum, sicut scriptum est: *Mala facientes ibunt in poenam aeternam et bona facientes in vitam aeternam* in regno caelorum, amen.

* * *

6. Initium sacrae Didascaliae ab apostolis et presbyteris et doctoribus (datae) unicuique e gentibus credenti in Dominum nostrum Iesum Christum. 7. Gratia et pax multiplicetur vobis a 15 Deo, patre omnipotente, et a Domino nostro Iesu Christo in agnitionem eius. 8. Ecclesia catholica est plantatio Dei pulchra, et qui fidelis est in cultum eius non fallentem, vinea electa est ei; hi sunt ei, qui per fidem suam regnum eius sempiternum comparant et eius virtutem et participationem spiritus sancti conse- 20 quuntur et per Iesum se praecingunt et constantes sunt in timore

11 Mt. 25, 46.

ecclesia orientali non exstiterunt. Abrahamus Ecch. legit *iaphlânîs* et interpretatur *exorcistae*. Codex syriacus mesopotamicus, qui hanc praefationem etiam Didascaliae proprie dictae praemittit, aut vocem aequae ac ostiarios omisit aut similiter legit ac Borgianus; modo vocem cum particula praecedente construxit, psaltas designans ut cantantes cum intellegentia et constantia. Cf. Gibson, *The Didascalia apostolorum in English* (Horae Semiticae II) 1903 p. 1.

4. Auctor discernit duos apostolorum libros, unum canones et alterum doctrinam continentem, et illum ponit ante hunc, qui haud dubie est Didas-

calia. Eodem modo scripturae in codicibus arabicis positae sunt, qui eas continent; scilicet Canones apostolorum priorem locum habent, Didascalia secundum. De cetero versus respondet C. A. VI, 18, 11: *καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τοῦ κόσμου πεποιήκαμεν, καταλιπόντες . . τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν . . . διαπερψάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος.*

5. Similia leguntur C. A. VIII, 48, 2 vel in epilogo Constitutionum, quem locum auctor ante oculos habuisse et amplificasse videtur.

6. *Didascaliae*] Codices legunt semper *Dascalia*.

eius ac participes aspersionis sanguinis Christi sancti, qui fiduciam accipiunt, ut Deum suum omnipotentem patrem appellent, socii hereditatis et successionis filii eius sancti. Audite doctrinam sacram, vos, qui accipietis promissiones eius secundum mandata salvatoris
5 nostri. Et haec est doctrina verbis eius gloriosis consona.

9. Attendite, filii Dei, ut omnia faciatis, quae vos in oboedientiam Dei redigunt, atque in omni re agite iuxta beneplacitum Dei vestri. Si quis in peccato ambulat et ea facit, quae voluntati Dei adversaria sunt, apud Deum tanquam gentilis legi adversans
10 reputabitur. 10. Abstinete ab omni iniustitia etc., *scilicet usque ad verba ἵνα συνῆς ἐν πᾶσι* C. A. I, 4.

II.

Capita additicia.

Caput XXIII.

De episcopis.

15 1. Postquam constitutus est episcopus, maneat tres hebdomades ieiunans neque sumat quidquam usque ad diem sabbati uniuscuiusque hebdomadis, quando non sunt dies pentecostes.
2. Ita impleat hunc annum ieiunans trinos (dies), quia id imago

XXIII. Hoc caput fere ad verbum repetitur capite XXXVIII. Adhibeo ad capita designanda numeros recensionis vulgatae.

1. Sabbato itemque die dominica ieiunium interrumpebatur, quia illis diebus, sabbato saltem in Oriente, ieiunare non licebat. Praeterea hoc ieiunium exerceri non potuit, si episcopus constituebatur tempore pentecostes, quo ieiunare vetusta consuetudo vetabat.

2. Explicat auctor hoc ieiunium mirum in modum singulos dies referens 1. ad passionem et mortem salvatoris, 2. ad resurrectionem, 3. ad ascensionem.

1—4. Hanc disciplinam Coptitas se-

cutos esse testatur Vanslebius in Historia ecclesiae Alexandrinae 1677 p. 33 sq. haec scribens: Episcopus post consecrationem suam ieiunare debet per tres hebdomades, donec stellae appareant, exceptis sabbatis et dominicis, et hoc tempore elapso per integrum adhuc annum in aqua et pane ieiunare tribus in hebdomade diebus, qui sunt feria secunda, quarta et sexta, nihil illis diebus manducans nisi fructus et mel, et reliquum vitae tempus in perpetua abstinentia transigere debet. Idem auctor autem l. c. p. 172 dicit: Episcopus consecratus ieiunat per septem dies, eo tempore omnes sui ministerii functiones discens.

introituum trium sanctorum est, per quos ingressus est unigenitus, scilicet passione et morte sua pro nobis et resurrectione sua a mortuis et ascensione sua ad caelos. 3. Et cibus, quo vescatur episcopus anno ieiunii sui, sit panis et sal et oleum et mel et olera; vinum autem non sumat. 4. Et reliquum vitae suae (spatium) 5 ieiunet, quantum potest, et cibum necessarium sumat modice. Carnem autem non edat, non quia, cum eam edat, se coinquinat, sed ne gravet cor suum neve obscuret intellectum suum et inhabilis fiat vigilare cum quiete. 5. Qui studet perficere opera eiusmodi, infirmitatem potius sibi eligere debet; qui vero infirmitatem vult, non oportet eum accipere ea, quae confortant corpus. 10 6. Quando autem episcopus illo anno graviter aegrotat nec potest perficere, quae diximus, utatur pisce et vino modice per dies paucos, ne sit afflictus neve ecclesia sit sine eius regimine ac doctrina. 7. Operam navet, ut sumat mysteria cotidie, nisi necessitas est 15 (id non facere), ut per ea vivat omni tempore, bonam conscientiam habens. 8. Et sciat omnia esse luci et sine passione sibi exsequenda esse, ut ea afferat coram illa in testimonium. 9. Et quaecunque docet, sciat, de eis loquens, se ea fecisse, priusquam ea docet. Sciat, quaecunque loquitur, cum omni certitudine. Si 20 scit, quae loquitur, etiam audientes scient, quae loquitur. 10. Deinde post haec incipiat facere liturgiam, et dicat orationem gratiarum actionis primum, et postea sedente populo dicat illis interpretationem verbi librorum sacrorum, et doceat probitatem vitae, et dicat psalmodiam. 11. Tum presbyter afferat panem et calicem 25 eucharistiae, et episcopus afferat tus et circumeat altare in honorem sanctae trinitatis, et porrigat turibulum presbytero, et hic circumeat cum eo in populo. 12. Cum autem perfecerint psalmodiam, diaconi legant pericopas e verbo apostolico et dicant hymnos ex psalmis.

4. Vanslebius l. c. p. 15 refert, vitam patriarchae Coptitarum abstinentiam continuam esse; namque eum carnem non edere, vinum rarissime bibere, quoniam maioris pretii ei sit, etc. Cumque p. 33 episcopo perpetuam abstinentiam dicat observandam esse, etiam illi carnis esum interdictum esse annuit.

8. *ea*] sc. mysteria, ut e versu praecedenti supplendum esse videtur.

10. *orationem gr. actionem primum*] Ineunte liturgia gratiarum actionem exhibent liturgiae coptica et aethiopica. Cf. Renaudot, *Liturgiae orient.* I, 38–51; 472–475; Hammond, *Liturgies Eastern and Western* 1878 p. 193–233; 238–264. Vanslebius l. c. p. 194 ordinem missae copticae describens dicit: Sacerdos missam incipit oratione gratiarum actionis.

Caput XXXV.

De ecclesia et loco sacro.

1. Ecclesia sit huiusmodi. 2. Sint ei portae tres tanquam
 imago sanctae trinitatis: una versus australem, et altera versus
 5 occidentalem et ultima versus septemtrionalem (regionem). 3. Dia-
 conicum sit ad dexteram (portae) australis, ne populus videat ob-
 lata, quae offeruntur. 4. E parte occidentali huius unius portae
 sit photisterium, cuius longitudo sit cubitorum viginti quatuor
 secundum typum congregationis seniorum viginti quatuor et cuius
 10 latitudo sit cubitorum duodecim in typum eorum, qui constituti
 sunt ad adnuntiandum evangelium. 5. Et ex parte occidentali
 septemtrionali photisterii sit locus baptismatis catechumenorum et
 etiam exorcisterium; sit a latere ecclesiae, ut catechumeni, qui in
 eo sunt, inveniant facultatem audiendi pericopas et hymnos spiri-
 15 tuales et psalmos, qui dicuntur in ecclesia. 6. Tum sit in oriente
 e parte etiam meridionali cathisterium, et ibi sint cathedrae ad
 dexteram et ad sinistram, ut in dextera sedeant presbyteri, qui in
 aetate admodum proveci sunt et *laborant in verbo doctrinae*, in
 sinistra ei, qui post eos veniunt. 7. In medio eorum sit thronus
 20 exaltatus, ad quem tres gradus ab infra ascendunt, in quo sedeat
 praeses. 8. E parte orientali horum omnium sit locus ecclesiae

9 Apoc. 4, 4. — 18 I Tim. 5, 17.

XXXV. Cf. Testamentum Domini nostri I, 29.

2. Cum tria ecclesiae latera, australe, occidentale et septemtrionale, portas habeant, altare vel sanctuarium versus partem quartam vel orientalem situm est. Tres illae portae teste Vanslebio ecclesiis copticis propriae sunt. In Historia ecclesiae Alexandrinae 1677 p. 54 sq. auctor Coptitas dicere refert, apostolos constituisse, ut sanctuarium semper ad solem orientem versum atque tres solum portae ecclesiae essent in honorem trium personarum sanctae trinitatis, et quidem una viris, altera feminis, tertia oblati afferendis.

Constitutio apostolorum, ad quam Coptitas sic dicentes respiciebant, hoc Didascaliae caput esse videtur. Alias tres illae portae raras sunt.

4. Similiter Vanslebius l. c. p. 54 sq. Coptitas dicere refert, apostolos constituisse, ut ecclesiae longitudo esset cubitorum viginti quatuor tantum in honorem viginti quatuor seniorum Apocalypsis, et latitudo cubitorum duodecim in honorem duodecim apostolorum.

6. *cathisterium*] i. e. locus, ubi sedet clerus.

7. *praeses*] i. e. episcopus. Vocabulum graecum est *προστάτης*.

separatus, ubi versentur feminae; itemque locus similis sit in parte septemtrionali. 9. Et in medio horum sit altare, quod circumdet velamentum. 10. Et e parte orientali altaris sit thronus supra praesidem exaltatus, ad quem gradus ascendunt pro sua altitudine. 11. Sintque in ecclesia columnae duae, una ad dexteram, altera 5 ad sinistram. 12. Omnia sint valde splendida et in ordinem digesta, ut decet locum sanctum, et illustrentur luminaribus multis tanquam imago caelestium, inprimis in lectione pericoparum librorum sacrorum. 13. Circum altare sint velamenta ex panno puro, quia sanctum est, et ita etiam sit in photisterio. 14. Supra eccle- 10 siam e loco septemtrionali sit domus oblatorum, et diaconi nomina eorum, qui singulis diebus dona afferunt, describant, sive sit pro vivis sive pro mortuis, ut sacerdos, quando orat, eos commemoret, et ita in diacono eorum commemorationem hac hebdomade efficiat, et ei, qui prope velamenta sunt, sicut et populus 15 simul orent pro illis. 15. Hoc imago est eorum, quae fiunt in caelis. 16. Locus, in quo leguntur pericopae, sit paululum remotus ab altari septemtrionem versus. 17. Presbyteri et diaconi et reliquus clerus, si fieri potest, sint in ecclesia, diaconissae autem sint in loco septemtrionali ecclesiae, ut omnes simul in quiete inve- 20 niant facultatem perficiendi ministerium, quod unicuique eorum convenit. 18. Apud ecclesiam sit locus mansionis pro peregrinis, ut cura eorum habeatur de rebus ecclesiae iussu praesidis.

Caput XXXVI.

De ordinatione episcoporum.

25

1. Postquam domus ecclesiae perfecta est, sicut decet, episcopus ita ordinetur. 2. Eligatur ab universo populo secundum

XXXVI. Cf. Testamentum D. n. I, 20—21. Hoc caput magna ex parte e Constitutionibus apostolorum vel scripturis ex his profectis compilatum est. Proxime accedit ad ritum ordinationis Coptitarum, quem Denzinger in tomo II libri: Ritus Orientalium 1864, publicavit.

1—4. Haec sectio fere ad verbum eadem est cum ritu Coptitarum con-

stitutionem episcopi et ordinem electionis eius spectante. Denzinger l. c. p. 18 sq. locum sic interpretatur: „Postquam vita (*βίος*) eius fuit secundum decorum (*πρέπει*), eligitur secundum voluntatem spiritus. Sit autem (*δὲ*) irreprehensibilis (Arabs ita habet: ut sit vita eius, postquam electus est ab universo populo collecto, secundum voluntatem spiritus, sit irreprehensibilis etc.),

voluntatem spiritus sancti. 3. Sit sine macula, castus, sanctus, mansuetus, benignus, non sollicitus de aliqua re alia, vigilans, non argenti cupidus, irreprehensibilis, non litigiosus, sed misericors, amans pauperes et bene sciens mysteria Dei; ne appetat, quae
 5 huius mundi sunt; sit castus, *paratus ad omne opus bonum*, quippe cui ministerium Dei concredatur. 4. Bonum est, si sine uxore sit; sin minus, qui unius uxoris vir fuit, ne affligatur viduitate duplici. 5. Sit media aetate. 6. Et populus universus atque clerus

5 Tit. 3, 1.

sapiens, purus, mansuetus, benignus (*ἐπιεικής* = *ἐπιεικῆς*), sine sollicitudine, vigilans, non amans argenti, sed (*ἀλλὰ*) amans pauperum, bene (*καλῶς*) sciens scripturas (*γραφῆ*), non ingressurus in quidquam (sc. negotiorum) huius mundi, quietus (*ἡσυχός*), perfectus in omnibus operibus bonis, ut (*ὡς*) qui ordinatur ad ordinem (*τάξις*) Dei supremum. Bonum (*καλὸν*) quidem (*μὲν*) est, eum numquam habuisse uxorem; si vero (*δὲ*) non, interrogetur, an fuerit maritus uxoris unius in matrimonio (*γάμος*) sollemni (*σεμνόν*), et id quidem in media (*μέσως*) aetate (*ἡλικία*)“. Ritus constitutionis archiepiscopi Alexandrini, quem Denzinger p. 39 communicat, nonnullis locis etiam propius ad Didascaliam accedit, cum aliis magis differat. Sectio incipit: Eligatur a synodo (*σύνδοξ*) episcoporum et populo universo secundum voluntatem spiritus sancti; post *amans argenti* pergit: sit sine querela, non litigiosus, sed amans pauperum, sciens scripturas et mysteria (*μυστήριον*) Dei bene; omittit autem verba *bonum* — *matrimonio sollemni*, et loco posteriore addit: sit ecclesiasticus (*ἐκκλησιαστικός*), sit virgo (*παρθένος*) irreprehensibilis.

4. *bonum etc.*] Canones ecclesiastici apostolorum 16, 2 exhibent: *Καλὸν μὲν εἶναι ἀγύναϊος, εἰ δὲ μή, ἀπό*

μιᾶς γυναικός. Cf. Funk, *Doctrina duodecim apostolorum* 1887 p. 60. — *ne affligatur etc.*] i. e. ne ei accidat, ut bis viduus fiat. Argumentum singulare est. Sed scriptura satis distincte sic dicit.

6—8. Cum his versibus consentiunt, quae Abrahamus Ecchellensis, Euty chius 1661 p. 42—43, e capite IV Constitutionum vetustissimarum ecclesiae Alexandrinae arabice edidit atque latine sic vertit: „Episcopus constituatur die dominico omnibus consensum prae-bentibus de ipsius promotione, et populo ac sacerdotibus pro illo attestantibus. Episcopi autem, qui adsunt, ut manus ipsi imponant, lavent manus suas, deinde consecrent illum, populo adstante cum silentio et timore, et elevent manus suas (id est populus et sacerdotes cum episcopis — ut Abrahamus interpretatur) super eum dicentes: Imponimus manus nostras super servum hunc electum Deo in nomine patris et filii et spiritus sancti ad constituendum illum in ordinem bonum ac stabilem unice sine macula ecclesiae Dei vivi invisibilis ad faciendum iudicium rectum et manifestationem sanctam et gratias patentes ac prodeuntes et doctrinam fidelem, hunc nimirum, qui factus est ecclesiae catholicae a parte sanctissimae trinitatis mysterio crucis“.

ei testimonium dent, et episcopi praesentes ei manum imponant. 7. Tum manus lavent eumque ordinent, dum populus universus adstat in quiete et timore et manus cum silentio elevat. 8. Dum manus episcoporum super eum quiescunt, dicant ita: „Imponimus manus nostras super hunc servum Dei electum in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut impertiamus ordinem firmum (et) bonum unice, unice immacolatae ecclesiae Dei vivi (et) invisibilis ad faciendum iudicium iustum et manifestationem sanctam et gratias puras et doctrinam certam, quae ecclesiae catholicae a sancta trinitate obtigit per mysterium crucis“. 9. Et postea primus inter illos episcopus manum super eum imponat et hanc orationem consecrationis dicat: 10. „Deus omnipotens, qui potentia sua omnia creavit ac firmavit orbem voluntate sua, tu, qui coronam omnium eorum,

12 Ps. 103, 24. — 13 Ps. 92, 1.

Deinde animadvertens, illam manuum impositionem non esse eam, qua ordo confertur, addit, quae in illa scriptura statim subiunguntur et versibus 9 ac 22—24 Didascaliae nostrae respondent. Sunt autem haec: „Posthaec autem imponat primus episcopus ex illis ei manum et dicat formulam consecrationis seu ordinationis; dicatque universus populus: Amen. Deinde osculentur eum episcopi, et dicant cuncti sacerdotes et populus: Dignus, dignus, dignus; et osculentur illum omnes atque adprecentur illi pacem et salutem“.

8. Canones quoque, qui sub nomine Hippolyti circumferuntur, c. 2 (ed. Haneberg 1870 p. 64) orationi consecrationis proprie dictae orationem episcoporum communem praemittunt, et quidem hanc: „O Deus, corrobora hunc, quem nobis praeparasti“. Ritus constitutionis archiepiscopi Alexandrini illi orationi hanc orationem episcoporum communem orationi Didascaliae similem postponit: „Imponimus manus nostras super electum servum Dei N. in nomine patris et filii et spiritus

sancti ad confirmationem et constitutionem (*κατάστασις*) validam et piam unius solius indivisibilis ecclesiae invisibilis Dei vivi, quam comparavit per incarnationem et dispensationem (*οἰκονομία*) universam et crucem et mortem et resurrectionem suam a mortuis, Deus ex Deo, unigenitus filius patris Iesus Christus Dominus noster, ad iustificationem iudiciorum veritatis, revelationum sanctarum, donorum (*δωρεά*) sacrorum et doctrinarum fidelium de trinitate perfecta et consubstantiali, de cruce sancta, quae est armatura (*ὄπλον*) fidelium (*πιστός*), firmamentum ecclesiae, securitas (*ἀσφάλεια*) sacerdotum, victoria regum, prosperitas (*εὐστάθεια*) populorum (*δῆμος*), resurrectio mortuorum et pignus incorruptibile in saecula, amen“. Cf. Denzinger l. c. p. 56.

10. Cf. C. A. VIII, 4, 6; Epitome III, 6. — *dicat*] Codices colore rubro adnotant: Oratio consecrationis super episcopum.

10—21. Haec oratio prope accedit ad eam, quam Epitome c. 4 exhibet, et ad eam, quae apud Coptitas super

quae a te proveniunt, confirmasti eisque impertiisti, ut mandata
 tua cum timore impleant; qui mysterium veritatis nobis dedisti et
 locum salutis docuisti ac misisti nobis filium tuum unigenitum
 dilectum, salvatorem ad nos salvandos, et dedisti nobis spiritum
 5 tuum sanctum, ut ducat nos ad probitatem; 11. *Deus, pater Do-*
mini nostri Iesu, pater misericordiarum ac Deus omnis solatii, habitans
in locis sanctis, puris, laude dignis; magnus, timendus, humiles re-
spiciens, omnia noscens, antequam fiunt, apud quem omnia sunt,
 quasi ante creationem iam fuerint, lumen gratiae suae collocans
 10 in ecclesia sancta per filium suum unigenitum; 12. qui initio se-
 paravit eos, qui electi sunt, ut servent iustitiam eius ac faciant
 voluntatem eius, ut sint in *habitaculis eius sanctis*; qui elegit Abra-
 ham, in quo beneplacitum tibi fuit propter fidem (eius) et trans-
 posuisti Henoch tuum sanctum in loca vitae; 13. tu, Deus, qui
 15 sacerdotes constituisti, ut sint principes in locis tuis sanctis, eosque
 elegisti pro ecclesia tua gloriosa, ut glorificent et benedicant et
 laudent nomen tuum sanctum excelsum et Iesum Christum filium
 tuum unigenitum et spiritum tuum sanctum, ne locus tuus sanctus
 sine ministerio in ea sit inde a tempore creationis mundi; et postea
 20 eam bene instituisti sacerdotibus puris et presbyteris fidei tanquam
 imaginem ecclesiae virginis, quae est in caelo; 14. et nunc quoque,
 Domine, da servo tuo huic N. N., quem tibi placuit elevare ac
 dignare, ut sacerdos (*ἀρχιερέυς*) esset, lumen, ut illuminetur in
 virtutibus tuis sanctis, et effunde super eum prudentiam electam
 25 sanctitatis tuae et gratiam potentem spiritus tui, quem dedisti
 ecclesiae tuae sanctae per filium tuum dilectum Dominum nostrum
 Iesum Christum; 15. da ei sapientiam et scientiam, veritatem et
 virtutem et solatium per spiritum tuum sanctum, ut virtute gratiae
 tuae omnia perficere possit. 16. Immo etiam, *sancte in sanctis*
 30 *habitans*, da ei spiritum tuum sanctum, quem dedisti ceteris apo-
 stolis, quem effudisti in ecclesia tua sancta immaculata et in omni

5 II Cor. 1, 3. — 6 Ps. 112, 5. — 7 Ps. 112, 6. — 8 Dan. 1, 42. —
 12 Ies. 63, 15. — 12 Rom. 4, 9. — 14 Hebr. 11, 5. — 29 Ies. 57, 15.

metropolitam (Denzinger l. c. p. 33 sq.)
 et archiepiscopum Alexandrinum (ib.
 p. 48 sq.) pronuntiatur, ac quasi me-
 dia inter eas est. Fere eadem est cum

ea, quae apud Maronitas in chirotonia
 patriarcharum dicitur (Denzinger l. c.
 p. 220 sq.).

templo Dei, *habitaculo gloriae tuae*. 17. Et ministro tuo N. N. concede, Domine, ut placeat tibi coram te et omni tempore gloriam ac sine fine laudes et hymnos tempore suo et orationes acceptas offerat in virtutibus et voluntatibus tibi placentibus et consilio iusto et corde humili et spiritu puro et vultu benigno, operibus vivis ac iustis et scientia recta. 18. Immo, Domine *Deus, qui scrutaris corda et renes*, ministrum hunc tuum N. N. elegisti in episcopatum, ut *pascat gregem tuum* sanctum in sanctitate et sapientia, ut mente sancta ministret tibi die ac nocte: *illumina faciem tuam super eum* eumque dignum redde, qui sacrificia sancta ecclesiae tuae offerat constanter ac cum timore, et praesta ei possidere *spiritum tuum principalem, ut solvat omne vinculum*, sicut eum apostolis tuis sanctis dedisti. 19. Fac, ut tibi placeat mansuetudine et prudentia et caritate et scientia et doctrina et perfectione et fide perfecta ac corde puro. 20. Precetur pro populo tuo, et contristetur super imprudentes et misericordiam tuam in adiutorium eis deducat, et ad te reducat errantes, ebrios in tenebris, eos, quibus non est firmitas; et membra dispersa adiungat ecclesiae tuae, ut omnes sint uniti in gratia tua *cum bono odore* et in laudem *nominis sancti tui per filium tuum unicum Iesum Christum Dominum nostrum*. 21. Laus autem et honor tibi est et ei et spiritui sancto ab omnibus saeculis et nunc et semper et in saecula, amen“. 22. Et populus omnis loquatur: Amen. 23. Et postea episcopi eum osculentur, et universus clerus ac populus dicant: Dignus, dignus, dignus. 24. Et omnes eum osculentur eique salutem precentur. 25. Deinde pericopas congruas legant et sacrificium sanctum cum ordine

1 Ps. 25, 8. — 6 Ps. 7, 10. — 8 I Petr. 5, 2. — 9 Num. 6, 25. — 11 Ps. 50, 14. — 12 Ies. 58, 6. — Mt. 18, 18. — 19 Eph. 5, 2. — Act. 4, 30.

23. *osculentur*] Cf. C. A. VIII, 5, 10. — *populus etc.*] Ritus constitutionis episcopi copticus: Populus dicit: Dignus, dignus, dignus (Denzinger l. c. p. 25).

25—26. In descriptione consecrationis patriarchae Alexandrini Ebnassali epitome canonum haec exhibet: „Lectio illa peracta perficietur liturgia. . . Ad finem liturgiae primus ipse communicabit sacris mysteriis et aliis omnibus iuxta ordinem suum communi-

onem distribuet, dimittetque eos cum pace et benedictione. Postea festos dies tres celebrant in cella patriarchali cum magno spiritualique festivitate“. Cf. Denzinger l. c. p. 35. Similiter Vanslebicus de constitutione episcopi agens in Historia ecclesiae Alexandrinae p. 175 sq. dicit: perficit (episcopus novus) missam, eiusque in fine eucharistiam dat populo; deinde ad epulas se confert, ubi primum locum habet, et

perficiant; ipse primus particeps sit mysteriorum sanctorum, et eis omnibus secundum ordinem de illis distribuat, et tum eos in pace dimittat. 26. Et tres dies festum spiritale celebrent tanquam imaginem mysterii eius, qui tertio die resuscitatus est. 27. Episcopus
5 oret omnibus horis; porro episcopus ad altare maneat et orationi vacet die ac nocte.

Caput XXXVII.

De temporibus orationis episcopi et presbyterorum.

1. Postea episcopus sit assiduus ad altare et orationi vacet
10 die ac nocte, in primis horis, quibus oratio decet, initio diei et tempore cubitum eundi et media nocte et tempore diluculi, ac deinde hora diei prima, et item hora tertia et hora sexta et hora nona et crepusculo. 2. Et pro seipso et universo populo et omni tempore orans bene facit; et sit solus in ecclesia. 3. Et si unum
15 vel duos habet secum unanimes, eique placet, ut cum eo sint, faciat, ut eum in omni re adiuvent, praesertim in orationibus perficiendis et in precando intente cum concordia, quoniam Dominus dixit: *Ubi duo vel tres in nomine meo congregati sunt, ego sum in medio eorum.* 4. Sin autem orationem non continuo die ac nocte
20 prosequi potest, horis eis oret, quas diximus. 5. Tum sancti angeli ecclesiam visitabunt eamque servabunt.

Caput XXXVIII.

Quod episcopum ieiunare oportet.

1. Postquam ordinatus est, tres hebdomades ieiunet, nec quid-
25 quam sumat singulis hebdomadibus usque ad sabbatum, nisi tempus

18 Mt. 18, 20.

hoc festum tres dies continuos durat in honorem sanctae trinitatis.

26. Denzinger l. c. p. 27 sectione de constitutione episcopi agente finita haec tanquam rubricam arabicam addit: „Deinde celebrabitur ei tres dies festum spirituale in similitudinem mysterii eius, qui resurrexit a mortuis“, quae plane eadem sunt cum hoc versu.

XXXVII. Cf. Testamentum D. n. I, 22.

1. Enumerantur novem orationis horae. Canones Hippolyti c. 25 et Vanslebius l. c. p. 65—68 septem horas habent. Tres autem Didascaliae horae difficulter discernuntur: exordium diei, tempus matutinum, hora prima.

3. Cf. C. A. VIII, 34, 10; Epitome c. 24.

XXXVIII. Cf. Testamentum D. n. I, 22—23.

pentecostes est. 2. Et tempore reliquo huius anni (ordinationis) trinos dies ieiunet, cum hoc sit imago magni introitus sancti, per quem filius Dei unigenitus permeavit die passionis suae et mortis corporis sui et die resurrectionis a mortuis et die ascensionis suae in caelum. 3. Et cibus, quo episcopus illo anno toto uti debet, 5 quo trinos dies ieiunet, sit panis et oleum et sal et mel et olera; vinum autem minime gustet. 4. Et reliquos dies vitae agat ieiunans, quantum potest. Modice et cum pietate et gratiarum actione sumat cibos necessarios. Carne vero non fruatur; non, quia eam comedens se maculat, sed ne cor suum gravet et mentem suam 10 obscurat, sed paratus sit vigilare; qui enim haec opera perficere vult, infirmitatem potius sibi eligere debet, et qui infirmitatem eligit, non lucrum habet, sumens, quod corpus confortat. 5. Et sanctum sacrificium ascendat sabbato et dominica, et liturgiam mane incipiant, itemque diebus festis, qui media hebdomade in- 15 cidunt. 6. Deinde cum dies festus duobus ieiuniis incidit, scilicet feria quarta vel sexta, orent et sancta mysteria sumant, sed ieiunium non frangant usque ad horam nonam. 7. Sin autem episcopus illo anno adeo aegrotat, ut stare non possit et ea perficere, quae diximus, aliquot diebus paucis pisces et vinum sumat, ne 20 succumbat et ecclesia ipso et verbo doctrinae ipsius egeat. 8. Et operam det, ut omni die mysteriis fruatur, nisi necessitas sit (id non faciendi), ut de eis vivat omni tempore. 9. Et doceat in ecclesia et loquatur constanter et habeat conscientiam bonam, ut sciat, omne ministerium patris luminum sine animi perturbatione 25 per ipsum perficiendum et testimonium de eo reddendum esse. 10. Haec sunt praecepta. Et doceat ea, quae dici possunt, quod prius ea fecit; loquatur et sciat distincte, quae dicit; cum enim scit, quae dicit, auditores eius quoque ea scient. 11. Et precetur humiliter ad Dominum et (cum ipso) populus universus, ut sermo, 30

4. *sumat etc.*] Vanslebicus l. c. p. 95 refert, diebus ieiunii Coptitas liturgiam post horam nonam celebrasse, ne ieiunium frangeretur. Auctor fortasse hanc praxin respicit. Animadverto autem, codices Oxonienses dicere: non sumant, scilicet quod mysteriis sumtis ieiunium frangatur. Iam Tertullianus De oratione c. 19 de Christianis loquitur,

qui diebus stationum ad sacram cenam non accedebant, timentes, ne accepto corpore Domini statio solveretur. Inde fortasse etiam explicandum est, quod Socrates H. E. V, 22 de ecclesia Alexandrina refert, feriis quarta et sexta in ea scripturas sacras legi et cuncta fieri, quae ad collectam (*σύναξις*) pertinent praeter mysteriorum celebrationem.

quem loquitur, in audientibus eum fructum spiritus sancti ferat, et omnia faciat cum ordine ac modestia. 12. Et doceat catechumenos sermone prophetico et doctrina apostolica, et loquatur aperte, ut cognoscant, quae sibi elegerunt. 13. Et fideles ducat
 5 ad mysteria, sicut decet, catechumenis dimissis. 14. Post hanc eruditionem tum liturgiam faciat, ut sciant, hanc esse gloriam mysteriorum, quorum participes fiunt, coeperintque ea cum timore ac tremore accipere. 15. Et incipiat sanctam liturgiam cum ordine facere, et quidem sic. Primo gratiarum actionem dicat. 16. De-
 10 inde populo universo sedente eis explicationes verbi, i. e. librorum sacrorum pronuntiet eosque de conversatione erudiat, prout decet, ac viam probitatis doceat. 17. Deinde dicat psalmodiam e libro psalmodiarum, e poetis sententiarum, e sapientibus gratiae (?); et populus universus cum intellegentia ac timore eos audiat, corde
 15 contrito eos sequatur. 18. Et presbyter panem ac poculum eucharistiae afferat; et episcopus tus afferat et in laudem sanctae trinitatis ter altare circumbeat atque turibulum presbytero det, et hic cum eo populum universum circumbeat. 19. Psalmodia vero finita diaconi pericopas e sermone apostolico pronuntient et pericopen
 20 e psalmis, deinde e verbo evangelii. 20. Et orent pro aegrotis et peregrinantibus et afflictis et pro tempestate et fructibus et pro regibus et magistratibus et pro defunctis et benefactoribus ecclesiae. Orent etiam pro catechumenis et pro salute ecclesiae catholicae et pro episcopo et clero et populo congregato. 21. Et sic episcopus
 25 liturgiam faciat velo demisso ac intra hoc versantibus presbyteris, diaconis et subdiaconis et lectoribus et viduis, quae diaconissae sunt, et eis qui charismata habent. 22. Et episcopus ad altare stet, atque circa hoc diaconi sint et flabella et akmisat moveant, quae sunt sicut alae Cherubim; et presbyteri prope hoc stent itemque
 30 reliqua pars cleri secundum ordinem. Et donum fidelium solum offert.

21. *qui charismata habent*] His verbis in Constitutionibus ecclesiae aegyptiacae c. 9, in Canonibus Hippolyti c. 8, in Testamento D. n. I, 47 iidem designantur, qui in Constitutionibus apo-

stolorum VIII, 26 distincte exorcistae nominantur.

22. *akmisat*] Vocabulum obscurum, ut videtur, corruptum.

Caput XXXIX.

Haec est mystagogia Iesu Christi Dei nostri, quam fideles ante sanctam liturgiam emittant, fides, quam sanctos apostolos docuit.

1. *Qui fuit ab initio, qui est et qui venturus est*, qui mortuus 5
 et sepultus est et resurrexit et a patre gloria coronatus est; 2. qui
 vinculum mortis solvit et a mortuis resurrexit; 3. et non solum
 homo es, sed Deus es et homo factus es sine mutatione; 4. qui
 corpus Adae per spiritum sanctum adsumpsit ac vivificavit, qui
 Adam mortuum induit eumque resuscitavit et cum corpore ascendit 10
 in caelum; 5. qui mortem vicit eiusque vinculum morte sua diremit
 et pudore affecit diabolum; qui per hoc longum tempus rex et
 dominator super nos constitutus erat, postquam eius funes ac vim
 confregit, eiusque vincula diremit; nam facies eius plena tenebris
 erat, timebat ac perturbabatur filium Dei unigenitum corpore e 15
 virgine induto ad inferos descendentem videns; 6. et est consilium
 inseparabile et pastor unus cum patre, creator caeli cum patre,
 corona angelorum, ordo archangelorum, voluntas virtutum, spiritus
 dominationum, princeps regni aeterni, dominator sanctorum, in-
 tellectus incomprehensibilis patris; 7. est sapientia patris, vis et 20
 dextera, mens, consilium, manus, brachium patris. 8. Credimus
 et confitemur, eum esse lumen, salutem nostram, adiutorem, ma-
 gistrum, remuneratorem, qui nos suscipit, qui victoriam reportavit,
 arcem nostram, pastorem nostrum, confidentiam nostram; tu es
auctor vitae, medicina nostra, cibus noster, iudex noster. 9. Con- 25
 fessio nostra, quam confitemur, haec est: 10. eum passum (et) natum
 esse, cum non sit factus; eum mortuum esse, cum vivus fuerit,
 filius vivi, filius patris indivisibilis; 11. (eum esse), qui peccata
 nostra in se suscepit, cum sine peccato fuerit, qui e *sinu patris*
 venit, qui distribuit corpus suum salvans et sanguinem suum 30

5 Apoc. 1, 4. 8; 4, 8; 11, 17. — 25 Act. 3, 15. — 28 Ies. 53, 5. 12. —
 29 Ioann. 1, 18.

XXXIX. Cf. Testamentum D. n. I, 28.
 Particula in multis codicibus aethiopi-
 cis legitur. Ut Drews in *Theolog. Stu-
 dien und Kritiken* 1901 p. 164 n. 3 refert,

tredecim libri Musei britannici, duode-
 cim Bibliothecae nationalis Parisiensis
 eam tradunt.

vivificantem; spiritum vitae et sanctitatis, qui aqua baptismi nos purificavit, qui corda laetificat eorum, qui eum timent, omni tempore cum eis versans; qui nos ab omnibus aditibus satanae removit, qui animas nostras renovavit, cum omnes in eo confidamus. 13. Ipse
 5 est Deus ante omnia tempora, cum fuerit apud Deum patrem perpetuum, aeternum. 14. Hic cum videret, mundum interiisse vinculis peccati et ignorantia et caecitate errorem cogitationum illarum infernalium efficiente, cumque generi humano mederi vellet, corpus virginale sibi proposuit et ea re nos sibi coniunxit, et sensus nostros
 10 omnes sanavit, et omnes adversarii virtutes dispersit, et corpus incorruptibile induens, qui incorruptibilis est, corpus mortale reddidit incorruptibile. 15. Ideoque in corpore Adae apparuit, ut imaginem incorruptibilem manifestaret, et in hac imagine mortuus est et eos, qui erant in interitu, evangelio solvit eisque sancta
 15 mandata dedit, quae verbum regni in hoc evangelio sunt. 16. Et vincula diaboli ab hominibus soluta sunt, ut per mortem Domini nostri digni simus vita aeterna pro morte et resuscitemur in mundo vero. 17. Qui Christus est, filius Dei, homo factus est et naturam nostram mortalem adsumpsit, quae Adae et generis eius est.
 20 18. Ipse primus est, qui venit ad humanum genus, et ipse Deus est, quem prophetae praecognoverunt et apostoli praedicaverunt et omnes homines confitentur; qui a Deo gloria coronatur et ab angelis laudatur. 19. Et nostra causa crucifixus est, cuius crux vita est et confidentia nostra ac salvator noster, mysterium absconditum, laetitia inenarrabilis, omni tempore in summo gradu praestantiae stans, quae amatur, quae a Deo separari nequit, cuius dignitas his labiis describi non potest, mysterium absconditum, quod fideles norunt, quod norunt, quamquam invisibile est. Haec
 25 est crux, in qua gloriamur, ut is laudetur, in quem credimus, nos fideles perfecti. 20. Et separamus nos a sensibus nostris exterioribus, ita ut re vera non esse videantur, et ea re firmi sumus. 21. Procul estote ab omnibus rebus fluxis, et surdi estote in his auribus exterioribus, ut intellegatis beneplacitum Dei et cognoscatis

2 Ps. 18, 9. — 5 Ioann. 1, 2. — 9 Ies. 53, 4.

13—32. Haec particula in symbolo nititur. Animadvertite versus 13, 14, 17, 19, 23, 31, 32.

19—22. Cf. Act. Petri c. 8, Acta apost. apocr. edd. Lipsius et Bonnet I, 90, 20—92, 15.

mysterium salvationis vestrae. 22. Vos, viri et mulieres, quibus est gloriatio in Christo, unum fiatis cum homine interno, vos, cum quibus Christus testamentum suum confirmavit et in quibus spiritum suum posuit. 23. Et in inferos quoque descendit, postquam mortuus est, eosque omnes vivificavit. 24. Cumque mors eum conspexisset, postquam ad eam descendit, perturbata est atque in eo pabulum secundum suum desiderium se invenisse existimavit. Cum autem pulchritudinem divinitatis in eo conspiceret, magna voce clamavit dicens: 25. Quis est is, qui me superat neque talis est, quales homines, qui apud me sunt? Quis est is, qui corpus, quod necavi, ex interitu renovavit? Quis est is, qui sine corruptione natus est et corruptionem delevit, cum ipse incorruptibilis fuerit? 26. Quis est is, qui hominem terrenum induit, cum de caelo sit? Quis est is, qui alienus est a mea lege? Quis est is, qui populos mihi subtraxit, qui mei sunt? 27. Quis est is, qui cibum dat vi ignis ac mortis, cum victoriam de eis reportaverit? Quis est is, quem receptacula tenebrarum tenere non potuerunt? Quis est hic vir in hac facie nova, cuius vis me impedit, quominus faciam, quae volo? 28. Quis est hic novus vestimento funebri indutus, qui sine peccato est? Quis est hic, qui thesaurarium tenebrarum gloria sua perdit eumque non sinit meos conculcare, sed animas sursum ducit, quae mihi traditae sunt? 29. Quae est gloria, quae una est cum incorruptibili neque me eam delere sinit? Quis est is, quem attingere non possum? Quis est is, quem haec lux complectitur, quae non minuitur? Quis est is, qui me deposuit, ne suos perdam, in quibus nihil est? 30. Hic est Christus, qui crucifixus est, propter quem ii, qui a sinistra sunt, ad dexteram

24—27. Cyrillus Hieros. Catech. XIV, 19: Ἐξεπλάγη ὁ θάνατος θεωρήσας καινόν τινα κατελθόντα εἰς ἄδην δεσμοῖς τοῖς αὐτόθι μὴ κατεχόμενον. Ps.-Athanasius De virginitate c. 16: Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην ὥραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ κύριος ἡμῶν εἰς τὸν ἄδην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἄδης ἔφριξε καὶ ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μεγάλῃ δυνάμει κατελθὼν; τίς οὗτος, ὁ τὰς πύλας τοῦ ἄδου τὰς

χαλκὰς συντρίβων καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς ἀδαμαντίνους συνθλάσας; τίς οὗτος, ὁ ἐξ οὐρανῶν κατελθὼν καὶ σταυρωθεὶς καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ κρατούμενος; τίς οὗτος, ὁ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ κρατουμένων; τίς οὗτος, ὁ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ τὸν θάνατον καταλύων; Similiter auctor homiliae In sepulcrum Domini Epiphanio adscriptae, cf. Epiphanii opp. ed. Dindorf IV, 2 p. 25; Evangelium Nicodemi c. 22.

transeunt; qui eos, qui deorsum erant, eduxit, ita ut nunc sursum sint, et eos, qui postpositi erant, praeposuit. 31. Surrexit a mortuis et inferos devicit, morte sua mortem in absconditum redegit. 32. Et postquam resurrexit a mortuis tertia die, gratias egit verbo
5 Dei patris dicens: Gratias tibi ago, o rex, sermone, quo tota creatura a te creata est. 33. Hoc est verbum, quod in nobis est per spiritum, qui tecum solo loquitur.

Finitus est liber Didascaliae, et Deo sit laus semper, et super nos misericordia eius in aeternum, amen.

32. Haec gratiarum actio in Testamento D. n. ed. Rahmani p. 65 sq. multo copiosior est.

ΕΚ
ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ
ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

EX
CONSTITUTIONIBUS
CAPITULA.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

DE EPISCOPIS.

α'. Ὅτι ἔοικεν ἡ ἐκκλησία νηΐ·
ὁ μὲν κυβερνήτης ἐστὶν ὁ Χρι-
στός, ὁ δὲ προωρεὺς ὁ ἐπίσκοπος,
οἱ ναῦται πρεσβύτεροι, οἱ τοί-
χαρχοὶ διάκονοι, οἱ ναυτολόγοι
τὸ τῶν ἀναγνωστῶν καὶ ὑπη-
ρετῶν τάγμα.

β'. Ὅτι ἐναποροῦντος λαοῦ εἰς
προβεβηκότα καθίστασθαι τὰ
τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ ἐὰν εὐρίσκη-
ται νέος καὶ ἔμπειρος τοῦ λόγου,
γινέσθω.

γ'. Ὅτι τὸ ἀγράμματον εἶναι,
ἔμπειρον δὲ τοῦ λόγου, οὐ κω-
λύει εἰς ἐπίσκοπον.

I. Quod ecclesia similis est 5
navi: gubernator est Christus,
proreta episcopus, nautae pres-
byteri, praefecti laterum diaconi,
qui recensent vectores lectorum
et ministrorum ordo. 10

II. Quod si populus laborat
aetate provectum episcopum in-
stituere et inveniatur iunior et
sermonis peritus, fiat. 15

III. Quod non excluditur ab
episcopatu, qui expers est litte-
rarum, peritus vero sermonis.

14 Sic inscribunt a e f, nisi quod e κεφάλαια omittit: ἐκ τῶν κεφα-
λαίων τῆς διατάξεως περὶ ἐπισκόπων v, περὶ ἐπισκόπων· τῶν διατάξεων b,
περὶ καταστάσεως ἐκκλησιαστικῶν m, capitulum XIV vel primum partis se-
cundae primo loco ponens ac cum illo etiam inscriptionem partis alterius prae-
mittens | 8 οἱ πρεσβύτεροι . . οἱ διάκονοι v P | 10/11 τὰ . . τάγματα m P |
12 ἀποροῦντος e, ἐμποροῦντα m | 13 τὰ > a b e f m P | 14 τοὺς ἐπισκό-
πους m | καὶ > e | 14/15 εὐρίσκηται : ἦ b m | 15/16 καὶ ἔμπ. — γινέσθω :
γενέσθω m, γινέσθω· μόνον ἔμπειρος ἔστω τοῦ λόγου b

I(α'). Hoc capitulum e prologo fluxit,
qui in codice Vindobonensi Constituti-
onibus praemissus est atque in hac ap-

pendice primum locum obtinet. Cf.
Prolegomena.

II (β'). Cf. C. A. II, 1, 3.

III (γ'). Cf. C. A. II, 1, 2.

δ'. Ὅτι χρὴ ἄμωμον καὶ ἀπροσωπώληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν δίαιταν μέτριον ἔχειν.

ε'. Ὅτι οὐ χρὴ τὸν ἐπίσκοπον ἐγγυᾶσθαι τινα ἢ συνηγορεῖν.

5 ζ'. Ὅτι χρὴ φεύγειν οὐ τὴν ἐκ λόγου κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν ἐξ ἔργων.

ζ'. Ὅτι χρὴ τοὺς ἀρχομένους πειθαρχεῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις.

10 η'. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τύπον φέρει Χριστοῦ, οἱ πρεσβύτεροι τῶν Χερουβίμ, οἱ διάκονοι τῶν ἀγγέλων, οἱ ἀναγνώσται καὶ ψάλται τῶν προφητῶν.

θ'. Ὅτι φοικῶδες ἑαυτὸν ἐπιροίπτειν ἀξιόματι ἱερατικῶ.

15 ι'. Ὅτι χρὴ τὰς εὐλογίας καὶ ἀπαρχὰς σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς κληρικοῖς συμμερίζεσθαι καὶ τοὺς ἀναγνώστας.

ια'. Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς κληρικοὺς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου πράσσειν τι.

ιβ'. Ὅτι ἀρχόντων καὶ βασιλέων κρείττους εἶδὲν οἱ ἱερεῖς ὡς πατέρες πνευματικοὶ τοῦ λαοῦ.

20 ιγ'. Ὅτι παρακελεύονται ὁ νόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον καρποφορεῖν τὸν λαὸν τοῖς ἱερεῦσιν.

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ.

ιδ'. Ὅτι ἔστω ἡ ἐκκλησία κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένη, μέσον δὲ τοῦ ἐπισκόπου ὁ θρόνος, παρ' ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω 25 τὸ πρεσβυτέριον, καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν.

ιε'. Ὅτι δεῖ τὸν κατηγούμενον μανθάνειν τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν καὶ οὕτως βαπτίζεσθαι.

4 ἄμωμον : ἄμεμπτον b | 2 ἔχειν > b m P | 3 τινα > b m | 5 χρὴ φ. οὐ : οὐ χρὴ φ. m P | 7 ὅτι + οὐ m | χρὴ > m | πειθαρχεῖν + δεῖ v | καὶ + τοῖς P | 9 φέρει + τοῦ v | 10 Χερουβίμ : χαιρουμέν m | καὶ + οἱ a b | 11 ψαλτωδοὶ a e f | 12 ὅτι + τὸ m | ἐπιροίπτειν v | 14 καὶ + τὰς m | 15 τοὺς κληρικοὺς P | 16 ἄνευ + γνώμης b | 16/17 πράττειν v | 18 κρείττον εἶσιν P | οἱ > m | 20 παρακελεύεται ev P | 22 περὶ κ. ἐκκλ. > m cf. inscr. sup. | ἐκκλησιαστικῆς > e | 23/25 hoc capitulum primo loco exhibet m | 23 τετραμμένη m v | 25 παρεστάτωσαν a e f; sub capitulo XIV b in margine inferiore etiam exhibet: ὅτι ἐὰν γένηται χρεία πληθῆναι (?) ἀντιμίσιμ, οὐδὲν κωλύει· ὁ γὰρ ἁγιασμὸς ἐν αὐτῷ ἐστίν. | 27 τὴν πίστιν μανθάνειν b m

IV. Quod episcopum oportet esse integrum et non acceptorem personarum et moribus ac victu moderatum.

V. Quod episcopus non debeat esse pro aliquo sponsor vel advocatus.

VI. Quod fugienda sit communio non sermonis cum peccatoribus, sed operum.

VII. Quod subiecti oboedire debeant episcopis et presbyteris.

VIII. Quod episcopus imaginem prae se fert Christi, presbyteri Cherubim, diaconi angelorum, lectores ac cantores prophetarum.

IX. Quod horrendum sit se immittere in dignitatem sacerdotalem.

X. Quod eulogiarum et primitiarum cum episcopo et clericis participes esse oporteat et lectores.

15

XI. Quod clerici sine episcopo nihil facere debeant.

XII. Quod principibus et regibus praestantiores sint sacerdotes tanquam patres spirituales populi.

XIII. Quod lex et evangelium praecipiant, ut populus sacerdotibus munera offerat.

20

DE CONSTITUTIONE ECCLESIASTICA.

XIV. Quod ecclesia ad orientem versa sit, in medio autem episcopi cathedra, ex utroque eius latere sedeat presbyterium, et diaconi adstent.

25

XV. Quod catechumenum oportet discere fidem Christianorum et deinceps baptizari.

IV (δ'). Cf. C. A. II, 5 inscr.

V (ϵ'). Cf. C. A. II, 6 inscr.

VI (ζ'). Cf. C. A. II, 14 inscr.

VII (η'). Cf. C. A. II, 20 inscr.

VIII (θ'). Cf. C. A. II, 26, 4—7 et quae disputavi in Prolegomenis.

IX (ι'). Cf. C. A. II, 27 inscr.

X (κ'). Cf. C. A. II, 28.

XI (λ'). Cf. C. A. II, 31 inscr.

XII (μ'). Cf. C. A. II, 33—34 inscr.

XIII (ν'). Cf. C. A. II, 35 inscr.

XIV (ξ'). Cf. C. A. II, 57, 3. 4.

XV (\omicron'). Cf. C. A. VII, 39.

ις'. Ὅτι δεῖ τὸν βαπτιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἱερέως μνεῖσθαι, ἀποτάξασθαι τῷ διαβόλῳ καὶ συντάξασθαι τῷ Χριστῷ.

ις'. Ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τύπον ἔχει διὰ τῆς τρισσοῦς καταδύσεως τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ.

5 ιη'. Ὅτι τὸ ἔλαιον καὶ τὸ μύρον σύμβολόν ἐστίν τοῦ ἀραβῶνος τοῦ ἁγίου πνεύματος.

ιθ'. Ὅτι γυναῖκα βαπτιζομένην ὁ ἐπίσκοπος μόνον τὴν κεφαλὴν χρίει, ὁ δὲ διάκονος τὸ στόμα καὶ τὸ στήθος καὶ ἡ διακόνισσα ὅλον τὸ σῶμα.

10 κ'. Ὅτι ἐν τῷ βαπτίσματι οἱ διάκονοι τοὺς ἄνδρας καὶ αἱ διακόνισσαι τὰς γυναῖκας δέχεσθαι χρή.

κά'. Ὅτι οὐ χρή λαϊκοὺς ποιεῖν βάπτισμα ἢ θύσιαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογία.

κβ'. Ὅτι οὐ χρή γυναῖκας ποιεῖν τι, οὔτε βαπτίζειν οὔτε
15 διδάσκειν.

κγ'. Ὅτι τὸ χειροτονεῖν μόνῳ τῷ ἐπισκόπῳ ἔξεστιν, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις χειροθετεῖν.

κδ'. Ὅτι οὔτε ἀναβαπτίζειν χρή οὔτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθέν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ
20 μόλυσμα.

κε'. Ὅτι οὐ χρή δέχεσθαι τὴν τῶν ἀσεβῶν αἰρετικῶν κοινωνίαν θεοῦ χωρίζουσαν.

κς'. Ὅτι οὐ χρή ἀδιαφορεῖν περὶ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ σκοπεῖν, εἰ ἔστιν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὀρθόδοξος· τοὺς
25 γὰρ μὴ τοιούτους ἐκκλίνειν χρή.

κζ'. Ὅτι οὐ χρή εἰς ἐκκλησίαν αἰρετικῶν εἰσέρχεσθαι, ἥτις ἐστὶν συναγωγὴ χριστοκτόνων.

3 ὕδωρ + διὰ b | τοῦ βαπτ. > a f | 4 καταδύσεως : καταστάσεως e | Χριστοῦ : τοῦ Χρ. e, > m | 5 τὸ μύρον καὶ τὸ ἔλαιον e | 5/6 ἀραβῶνος f, ἀραβόνος v | 7 μόνην b | 7/8 τὴν κ. χρίει : ἐπιχρεῖ τὴν κ. m | 8 καὶ ἡ : ἡ δὲ b m | 9 τὸ σῶμα ὅλον e | 11 δέχεσθαι χρή : ὀφείλουσι δέχεσθαι b m P | 12 λαϊκοῖς a b e v | 16 τὸ > b | καὶ τοῖς : τοῖς δὲ v | 17 χειροθετεῖν : ὑπουργεῖν m, + τοῖς δὲ διακόνοις ὑπουργεῖν P | 19 παρὰ : περὶ v | 19/20 δοθέν — μόλυσμα > a | 19 ἔστι : ἔξεστι καλεῖν b | 20 μόλυσμός v | 22 χωρίζουσα θεοῦ m | 23 διαφορεῖν v | 25 μὴ τοιούτους ἐκκλ. χρή a e f : τοιούτους ἐκκλ. οὐ χρή b m v | 26 ἥτις : ἡ b

XVI. Quod oportet baptizandum a sacerdote initiari, renuntiare diabolo et adscribi Christo.

XVII. Quod aqua baptismatis ob triplicem submersionem typum gerit mortis ac resurrectionis Christi.

XVIII. Quod oleum et chrisma symbolum sint pignoris spiritus sancti. 5

XIX. Quod mulieri baptizatae episcopus solummodo caput ungat, diaconus vero os et pectus et diaconissa totum corpus.

XX. Quod in baptismate diaconi viros et diaconissae mulieres suscipere debeant. 10

XXI. Quod laicis non liceat facere baptisma vel sacrificium vel manus impositionem vel benedictionem.

XXII. Quod mulieres nihil facere debeant, nec baptizare nec docere. 15

XXIII. Quod episcopo soli liceat ordinare, et presbyteris manus imponere.

XXIV. Quod neque iterum baptizare oportet neque accipere baptisma ab impiis datum, quod non est baptisma, sed inquinamentum. 20

XXV. Quod non accipienda sit communio impiorum haereticorum a Deo separans.

XXVI. Quod non debemus negligentem esse circa communionem, sed considerare, an episcopus vel presbyter vel diaconus sit orthodoxus; ab eis enim, qui non tales sunt, est declinandum. 25

XXVII. Quod non debemus in ecclesiam haereticorum intrare, quae est synagoga interfectorum Christi.

XVI ($\iota\zeta'$). Cf. C. A. VII, 40—41.

XVII ($\iota\zeta''$). Capitulum liberius compositum est. Cf. C. A. III, 17; can. apost. 50 et quae disputavi in Prolegomenis.

XVIII ($\iota\eta'$). Cf. C. A. III, 17.

XIX ($\iota\theta'$). Cf. C. A. III, 16, 2. 3.

XX ($\iota\theta''$). Cf. C. A. III, 16, 4.

XXI ($\kappa\alpha'$). Cf. C. A. III, 10 inscr.

XXII ($\kappa\beta'$). Cf. C. A. III, 9.

XXIII ($\kappa\gamma'$). Cf. C. A. III, 20; VIII, 28.

XXIV ($\kappa\delta'$). Cf. C. A. VI, 15 inscr.

XXV ($\kappa\epsilon'$). Cf. C. A. VI, 18 inscr.

XXVI ($\kappa\zeta'$). Cf. C. A. VII, 28 inscr.

XXVII ($\kappa\eta'$). Cf. C. A. II, 61, 1.

ΠΕΡΙ ΚΑΡΠΟΦΟΡΙΩΝ.

κη'. Ὅτι οὐ χρὴ δέχεσθαι καρποφορίαν ἀπὸ μοιχῶν καὶ πόρ-
νων καὶ καπήλων καὶ ἐκθλιβόντων χήραν καὶ ὄρφανὸν καὶ τοὺς
ἐαυτῶν οἰκέτας λιμῶ καὶ κακοδουλία καὶ πληγαῖς ἀγχόντων.

5 κθ'. Ὅτι χρὴ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν χρήματα πυρὶ κατανα-
λίσκεσθαι καὶ μὴ εἰς διατροφήν δίδοσθαι πενήτων.

λ'. Ὅτι χρὴ κατ' ὄνομα εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶς δόντων
εὐποιῖαν.

1 περι κ. : in his verbis desinit in f folium 1, et folium 2 aliam scrip-
turam exhibet; d hoc capitulum et ultimum tradens sectionem inscribit: Διά-
ταξις τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ καρποφοριῶν | 3 ἐκθλίβοντα d | ὄρφανῶν d |
4 ἐαυτῶ d | οἰκέτας : δούλους b | λιμῶ καὶ : λοιμῶ b | κακοδουλεία a e m |
ἀχόντων P | 5 παρὰ : περὶ m | 6 δίδοσθαι πενήτων > a e, in b verba eva-
nuerunt | 7 ὅτι + οὐ b | ὑπὲρ > d | εὐσεβῶς > v | δόντων a b d m : δω-
σάντων e, δοσάντων v, διδόντων b² | 8 εὐποιῖαν : εὐποιῖας b, + τέλος τῶν

DE OBLATIONIBUS.

XXVIII. Quod non liceat oblationes accipere ab adulteris vel fornicatoribus vel cauponibus neque ab eis, qui vexant viduam et pupillum aut famulos suos fame et dura servitute et verberibus affligunt.

XXIX. Quod bona ab impiis oblata igne consumenda neque 5 in cibum pauperum eroganda sint.

XXX. Quod nominatim orare debemus pro eis, qui pio animo bene fecerunt.

λ' κεφαλαίων m; in v simili modo ac partes secunda ac tertia primae adiungitur scripturae caput, quod inscribitur: *Περὶ τοῦ μὴ ποιεῖν ἱερέα λειτουργίας δ'ύο*, quod nonnulli alii codices Photio attribuunt et Hergenroether in Monumentis ad Photium eiusque historiam pertinentibus 1869 p. 11—12 typis expressit.

XXVIII (αη'). Cf. C. A. IV, 6, 1—4.

XXX (λ'). Cf. C. A. III, 4, 3.

XXIX (αθ'). Cf. C. A. IV, 10, 1.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ
ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΣΥΝΟΛΟΥ

τουτέστιν ἐκ τῶν συνοδικῶν αὐτῶν κανόνων μέρος
5 τῶν εὐρεθέντων εἰς τὴν Ὠριγένους βιβλιοθήκην.

α'. Μετὰ τὴν „τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ“ ἀνάστασιν τε καὶ ἀνάληψιν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας
Γαλιλαίους ἐκάλουν οἱ τότε ἄνθρωποι. συνοδεύσαντες οὖν οἱ
ἀπόστολοι ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας ἐχορημάτισαν τοὺς Γαλιλαίους
10 Χριστιανούς ἐν πρώτοις ὀνομάζεσθαι καὶ „ἔθνος ἅγιον, βασίλειον
ιεράτευμα“ κατὰ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ ἐπωνυμίαν·

β'. τοῦ μὴ περιτέμεσθαι τοὺς βαπτιζομένους κατὰ τὴν τῶν
Ἰουδαίων νομοθεσίαν, ὡς τοῦ θείου βαπτίσματος ὄντος περιτομῆς
ἀχειροποιήτου „ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου“ ἀπο-
15 βάλλοντος τὴν παλαιότητα τῆς ἁμαρτίας·

γ'. τοῦ εἰσδέχεσθαι ἀπὸ παντὸς ἔθνους καὶ γένους τοὺς σωζο-
μένους ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, καὶ τοῦ κηρυχθῆναι εἰς πάντα
τὰ ἔθνη τὸν λόγον τῆς ἀληθείας·

δ'. τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἰδωλα,
20 ἀλλ' ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικήν ἄχραντον χειροποιήτον στήλην

6 Tit. 2, 13. — 8 Act. 1, 11; 2, 7. — 9 Act. 11, 26. — 10 I Petr. 2, 9. —
14 Col. 2, 11; 3, 9. — 16 Act. 10, 35. — 17 Mt. 28, 19; Mc. 16, 15.

5 τῶν + ὑπ' αὐτοῦ m | 10 ἅγιον + καὶ f | 11 καὶ > m | 15 ἀπο-
βάλλοντος a f : ἀποβαλόντες m, ἀποβαλόντας Lagarde | 20 ἀχειροποιήτον
m, sed *α* deletum

I (α'). Cum Act. 11, 26 *χορηματίζειν*
denotet nominari, auctor verbo sensum
attribuit: discernere vel edicere.

II (β'). Cf. C. A. VI, 10—14. 22. 23.

— τοῦ μὴ κτλ.] Hic canon et omnes
sequentes dependent a verbo *ἐχορημά-
τισαν* can. I. — ἀποβάλλοντος] potius
cum voce *βαπτίσματος* quam cum

SANCTI PRESBYTERI ET MARTYRIS
PAMPHILI EX APOSTOLORUM SYNODO
ANTIOCHIAE CELEBRATA

Scilicet e canonibus eorundem synodicis pars eorum
quae inventa sunt in bibliotheca Origenis.

I. Post *Dei magni et servatoris nostri Iesu Christi* resurrectionem et assumptionem homines illius temporis credentes in eum Galilaeos vocaverunt. Postquam apostoli igitur Antiochiam Syriae convenerunt, decreverant, ut Galilaei Christiani inprimis nominentur et *gens sancta, regale sacerdotium* secundum gratiam sancti baptismatis et appellationem;

II. ne baptizati circumcidantur iuxta legem Iudaeorum, cum sanctum baptisma circumcisio sit non manu facta *depositione veteris hominis* abiciens vetustatem peccati;

III. ut ex omni gente et genere recipiantur, qui vera fide salvantur, et verbum veritatis in omnibus gentibus praedicetur;

IV. ne salvati amplius aberrent ad idola, sed statuum dei-
virilem immaculatam manu factam veri *Dei et salvatoris nostri Iesu*

voce *ἀνθρώπων* construendum esse videtur.

IV(δ'). Hunc canonem Gregorius Pisinuntensis laudat in synodo Nicaena II. Cf. Prolegomena. — *θεανθρωπικήν*] Hoc vocabulum ante saeculum V in litteris Christianorum non invenitur. Primus testis est fortasse Dionysius Areopagita Ep. IV, Migne PG III, 1072. In Dialogis, qui Caesario Nazianzeno adscribuntur, vix autem ab eo profecti

sunt, Christus Quaest. 189 et Interrog. 123 *θεάνθρωπος* appellatur. — *χειροποίητον*] Figuram (*στήλην* cf. nota sequens) Christi ita appellat respiciens corpus e Maria natum, quod praecipue imagine repraesentandum erat. Locutio singularis est et iam veteribus displicuisse videtur. Gregorius Pisinuntensis saltem canonem laudans vocabulum omisit. — *στήλην*] Auctor figuram Iesu Christi, Dei incarnati, denotare

τοῦ ἀληθινοῦ „θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“ καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων καὶ Ἰουδαίων, καὶ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς εἰδωλα μηδὲ ὁμοιοῦσθαι Ἰουδαίοις·

ε'. τοῦ μὴ ἐξομοιοῦσθαι Χριστιανούς Ἰουδαίοις ἐνεκεν ἀποχῆς
5 βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὑείων ἀπογεύεσθαι, τοῦ κυρίου θεσπίσαντος, ὅτι „τὰ εἰσπορευόμενα εἰς τὸ στόμα οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ὡς ἐκ τῆς καρδίας ἐξερχόμενα“· καὶ ἵνα μὴ κατὰ γράμμα ἀκολουθῆ, ἀλλὰ πνευματικῶς καὶ ἀναγωγικῶς πολιτεύηται· ἢ γὰρ κτηνώδης συναγωγή τῶν
10 Ἰουδαίων τὸν μὲν ὕν βδελύσσειται, τῇ δὲ πονηρίᾳ συνέχεται κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὅτι „ἐχορτάσθησαν ὑείων καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπίοις αὐτῶν“· ὁμοίως καὶ τὸν ὄστρακόδερμον καὶ ἀλεπίδωτον ἰχθὺν ἀκόλυτον τοῖς Χριστιανοῖς εἶναι εἰς τὸ ἀπογεύεσθαι· νοεῖται γὰρ καὶ οὕτως πνευματικῶς τὴν ἀσύνητον
15 αὐτῶν καρδίαν ὄστράκου δίκην ἀποβαλλομένους τὰ τῆς ἀληθείας κηρύγματα αἰνιττόμενος·

ς'. τοῦ μὴ φιλαργυρεῖν Χριστιανούς, τοῦ κυρίου λέξαντος· „Μὴ θησανρίζετε ὑμῖν θησανρούς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρωῶσις ἀφανίζει“, καὶ μάλιστα ἐξ ἀδίκων πόρων· γέγραπται γάρ·
20 „Οὐδεὶς δύναται δυεῖς κυρίοις δουλεύειν, καὶ οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ“·

ζ'. τοῦ μὴ ἐμπαθῶς ἔχειν Χριστιανὸν ἐνεκεν γαστριμαργίας καὶ τοῦ ἀπέχεσθαι ἀσελγῶν θεάτρων καὶ μήτε ὀμνύειν προπετῶς, τοῦ κυρίου λέξαντος· „μὴ ὀμόσαι ὄλωσ, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι
25 θρόνος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, μήτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστιν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ, τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν“·

1 Tit. 2, 13. — 6 Mt. 15, 11. 18. — 8 Rom. 2, 29. — 9 II Cor. 3, 6. — 11 Ps. 16, 14. — 18 Mt. 6, 19. — 20 Mt. 6, 24. — 24 Mt. 5, 34—37.

4 τοῦ a f : τὸ m | 12 τῶν ὄστρακοδέρμων καὶ ἀλεπίδωτων ἰχθύων m, voces τὸν ὄστρ. in a sunt correctae | 13 εἶναι εἰς τὸ > m | 14 ἀπογεύσασθαι m | 15 ἀποβαλλομένην em Lagarde | 16 αἰνιττομένοις a | 28 μέλαινα m

videtur, atque occasio illius vocis usurpandae inde ei exoriri potuit, quod idola paganorum, quae impugnat, στήλαι erant. Sensus est igitur: Christiani

ne aberrent ad idola, sed ut potius figuram Christi et sanctorum in imaginem expriment. Fortasse autem auctor voce illa iam imaginem Christi designat

Christi eiusque cultorum effingant contra idola ac Iudaeos, neque amplius aberrant ad idola neque similes fiant Iudaeis;

V. ne Christiani similes fiant Iudaeis abstinentia ciborum, sed ut etiam suilla vescantur Domino pronuntiante, *non ea hominem coinquinare, quae in os intrent, sed quae procedant ex ore, utpote quae e corde exeant;* ac ne litteram sequantur, sed spiritualiter atque anagogice vitam instituant; nam synagoga Iudaeorum belluina porcum quidem detestatur, malitia autem retinetur iuxta sermonem propheticum, quia *saturati sunt suilla ac dimiserunt reliquias parvulis suis;* similiter Christiani non prohibentur, quominus animalibus testaceis et piscibus squamis non obductis vescantur; intelligitur enim et ea re spiritualiter cor amens, significans eos, qui testae instar praedicationem veritatis abiciunt;

VI. ne Christiani pecuniam ament, cum Dominus dixerit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitur, et maxime ex iniustis viis;* scriptum est enim: *Nemo potest duobus dominis servire, neque potestis Deo servire et mammonae;*

VII. Christianus ne ventris causa passionibus subiaceat, et ut abstineat theatris impudicis, neque iuret velociter, cum Dominus dixerit, *non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius, neque per Ierosolymam, quia civitas est magni regis, neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum; sit autem sermo vester est est, non non; quod autem his abundantius est, a malo est;*

eamque simpliciter opponit idolis paganorum. Harnack (*Die Mission und Ausbreitung des Christentums* 1902 p. 58 sq.) auctorem censet allegorice loqui ac praecipere, ut Christiani statuam, quae Christus ipse sit, in corde vel spiritualiter sibi effingant. Vix recte. — *καὶ τῶνδαίων*] Auctor non solum paganos, sed etiam Iudaeos adversarios habet, seu quia hi, ut Harnack (l. c.

p. 59 n. 2) putat, olim saepius in cultum idolorum aberrabant, seu, id quod verisimilius est, quia Iudaei imagines religiosas plane repudiabant neque eas tolerabant, quas auctor admitti vult.

V (ε'). *ὑείων*] Cf. C. A. VI, 10: — *ἀναγωγικῶς*] Etiam haec vox valde aetatem recentiore sapit.

VI (ς'). Cf. C. A. VII, 6.

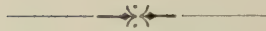
η'. τοῦ ἀπέχεσθαι πάντα Χριστιανὸν εὐτραπείας, αἰσχρο-
λογίας καὶ βλασφημίας καὶ ὅσα ἔθνικὰ ἔθνη, καὶ μὴ συνομοιοῦσθαι
αὐτοῖς πρὸς τὸ μὴ ἀπατηθῆναι τοὺς ἀπλουστέρους·

θ'. τοῦ μὴ φαγεῖν Χριστιανὸν αἷμα, ἀλλ' „ἀπέχεσθαι αἵματος
5 καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας“·

<ι.> θεσπίσαντες καὶ κανόνας διὰ Κλήμεντος διαφόρων κε-
φαλαίων τὸν ἀριθμὸν ὀγδοήκοντα πέντε.

1 Eph. 5, 4; Col. 3, 8. — 4 Act. 15, 20.

1 εὐτραπείας a | 7 ὀγδ. πέντε a : πέ f m

VIII. ut abstineant Christiani omnes scurrilitate, turpiloquio et blasphemia et omni more gentilium, neque eis similes fiant, ne decipiantur simplices;

IX. ne vescantur Christiani sanguine, sed *abstineant sanguine et suffocato et fornicatione*;

X. pronuntiantes etiam per Clementem canones de diversis rebus numero octoginta quinque.

VIII (η'). Cf. C. A. V, 13: *γεύγειν*
 . . . τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτρα-
 πελίαις.

IX (θ'). Cf. C. A. VI, 12.

X (ι'). *θεσπίσαντες καὶ κτλ.*] Auctor

sic pergit concluditque respiciens verbum *ἐχοιμάτισαν* can. I. Editores priores hanc particulam omiserunt. Respiciens novam sententiam, quam exhibet, eam tanquam canonem X reddo.

ΟΡΟΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

α'. Εἴ τις τὴν ἑβδομάδα τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως ἤγουν
τῆς διακαινησίμου σμικρύνει μίαν τῶν ἡμερῶν καὶ οὐ τιμήσει
5 ὅλην τὴν ἑβδομάδα ὡς μίαν ἡμέραν, ἑορτάζων θετικῶς καὶ οὐ
πανηγυρικῶς, ἢ ἐφάπεται καμάτου, ἔχει τὴν μερίδα μετὰ Ἰούδα
τοῦ προδότου καὶ καταταγέσθω μετὰ Ἰουδαίων τῶν θεοκτόνων.

β'. Εἴ τις οὐ καταδέχεται παρ' ἑτέρου νίψασθαι τοὺς πόδας,
ἀνάθεμα ἔστω.

10 γ'. Εἴ τις μεταλάβῃ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου καὶ λούσῃται, ἐπι-
κατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος.

δ'. Εἴ τις εἰσφέρει ὕδωρ εἰς τὸ στόμα καὶ οὕτως κοινωνήσει,
ἐπικατάρατος ἔστω.

ε'. Εἴ τις ἐν ὄνειρῳ πορνεύσει καὶ τὴν αὔριον κοινωνήσει,
15 ἐπικατάρατος ἔστω.

ς'. Εἴ τις ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας, πρὶν ἀπολύσει ὁ ἱερεὺς,
ἐπικατάρατος ἔστω.

ζ'. Εἴ τις λέγει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρόν, καθὼς εἶπεν ὁ
κύριος, ἔνοχος ἔσται τῆς γεέννης τοῦ πυρός.

20 η'. Εἴ τις καταλαλεῖ πατρός ἢ μητρὸς ἢ ἀδελφοῦ, ἐπικατά-
ρατος ἔστω. ἢ γὰρ καταλαλιὰ οὐ μὴ ἀφήσει τὸν ἄνθρωπον στα-
θῆραι ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ.

3 τὴν ἑβδ. p v : ἐν τῇ ἑβδομάδι edd | 4 διακαινησιμου v | 6 θετικῶς :
sic etiam v | 6 ἐφάπεται p, ἐπάπεται v | 7 καταταγέσθω p v², καταγέσθω v |
10 μεταλαβὼν τοῦ σώματος p | λούσεται v | 12 οὔτως v | 16 ἐξέλθη p |
19. ἔστω v | 20 ἢ μητρὸς > p | 21 ἔστω > p

I (α'). Cf. quae de celebratione heb-
domadis paschalis in Prolegomenis
disputata sunt. Codex Ottobonianus
canonem sic reddit: Ὅστις τὴν ἑβδο-
μάδα τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως
τοῦ πάσχα σμικραίνει ὡς μίαν ἡμέραν
τῶν ἡμερῶν, καὶ οὐ τιμήσει ὅλην

τὴν ἑβδομάδα ὡς μίαν, ἑορτάζων
αὐτὰς θεϊκῶς καὶ πανηγυρικῶς, οὐκ
ἐν μέθῃ καὶ πορνείᾳ, ἢ ἀπεται κά-
ματον, ἔχει τὴν μερίδα Ἰούδα τοῦ
προδότου καὶ κατάγεται μετὰ τῶν
θεοκτόνων Ἰουδαίων.

II (β'). Codex Ottobonianus: Εἴ τις

LEX CANONICA SANCTORUM APOSTOLORUM.

I. Si quis hebdomadem resurrectionis vestem splendidam gerentis vel renovationis uno die diminuit neque totam hebdomadem colit sicut unum diem, eam celebrans simpliciter et non festive, vel laborem suscipit, partem habet cum Iuda proditore et constituitur cum Iudaeis Dei interfectoribus. 5

II. Si quis non permittit ab alio lavari pedes, anathema sit.

III. Si quis accipit corpus Domini et lavatur, maledictus sit, sicut dixit Dominus. 10

IV. Si quis aquam ore suscipit et sic communicat, maledictus sit.

V. Si quis in somnio fornicatur et die sequente communicat, maledictus sit. 15

VI. Si quis egreditur ex ecclesia, priusquam sacerdos dimissionem fecit, maledictus sit.

VII. Si quis fratrem suum vocat fatuum, sicut dixit Dominus, reus erit gehennae ignis.

VIII. Si quis detrectat patri vel matri vel fratri, maledictus sit; detrectatio enim non sinit hominem stare coram Deo. 20

οὐ καταδέχεται παρὰ ἕτερον νίψασθαι τὰς χεῖρας, ἔστω ἀνάθεμα, ὅτι ὁ κύριος ἔνιπεν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν οὕτως· ποιεῖτε, ὡσπερ εἶδατε, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως.

III—IV. Codex Ottobonianus: Ὅστις λούσεται ἢ πλύνῃ (πλήνη cod.) τὸ στόμα αὐτοῦ ὕδωρ, καὶ μεταλάβει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος· ἔχει

δὲ καὶ ἐπιτίμιον ἡμέρας κ' καὶ μετανοίας τ'. Dominus de illa re nihil dicit. Canonem III et tres alios, V, VII, XIII, etiam Epitimia Iohanni Chrysostomo adscripta exhibent, c. 24, 25, 26, 29.

V (ε'). Cf. Lev. 15, 16. 32; 22, 4—6.

VII (ζ'). Cf. Matth. 5, 22.

VIII (η'). Cf. Exod. 22, 16; Lev. 20, 9; Deut. 27, 16; Matth. 15, 4.

θ'. Εἴ τις ἐν τῇ τραπέζῃ οὐκ ἐκδέχεται πάντα, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ τὸν ἕτερον, ὡς φονεὺς κρίνεται.

ι'. Εἴ τις ἀλλάξει κύνα πρὸς πρόβατον καὶ τὸ πρόβατον ἀγάγει εἰς μνήμην ἁγίου ἢ τὴν τιμὴν τοῦ κυνός, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς ἐνετείλατο ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῇ.

ια'. Ὁ τῶν τριχῶν ἀπτόμενος καὶ τὸ πρόσωπον τύπτων καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθεμα ἔστω.

ιβ'. Ὁ λύων ὄρον γονέων καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθεμα ἔστω.

10 ιγ'. Εἴ τις φάγει αἷμα κτηνῶν, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιδ'. Εἴ τις συντυγχάνει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιε'. Εἴ τις τὰ στάχυα τὰ ἀπολίπτοντα οὐκ ἀφήσει συλλέγειν τοῖς πτωχοῖς, ἐπικατάρατος ἔστω.

15 ις'. Εἴ τις ἀπαρχὰς ἄλωνος ἢ τῆς ληνοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῇ, οὐ δώσει τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ τῷ πτωχῷ, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιζ'. Εἴ τις δίδει ἀντίψυχα τοῖς μάνταις ἢ λαμβάνει γραπτὰ ἢ δίδει, οὐκέτι πιστοί, ἀλλ' οὐδὲ χριστιανοί.

20 ιη'. Εἴ τις ἀδελφὸν διαβάλλει, σὺν τῷ διαβόλῳ κατακέκριται.

1 εἰς τὴν τραπέζαν p | 5 ἔστω > p | Μωϋσῇ p | 6 τύπτον v | 10 κτηνῶν v | 15 ἀπαρχῆς p | 19 μάντεσιν v | 20 οὐκέτι + γῆς p

IX (θ'). Bickell hoc praeceptum de auctor potius de beneficentia vel de mensa eucharistica interpretatur. Mihi agape loqui videtur.

IX. Si quis ad mensam non admittit omnes, sed alterum alteri praefert, ut homicida iudicatur.

X. Si quis canem cum ove commutat et ovem affert in sancti memoriam vel pretium canis, maledictus sit, sicut Deus praecepit Mosi. 5

XI. Qui capillos attrectat et faciem percutit, et in vita et in morte anathema sit.

XII. Qui praeceptum parentum solvit, et in vita et in morte anathema sit.

XIII. Si quis manducat sanguinem pecoris, anathema sit. 10

XIV. Si quis confabulatur in ecclesia Dei inter divinam liturgiam, maledictus sit.

XV. Si quis pauperes non sinit colligere spicas cadentes, maledictus sit.

XVI. Si quis primitias areae vel torcularis, sicut Deus dixit 15 Mosi, non dat ecclesiae vel pauperi, maledictus sit.

XVII. Si quis dat antipsycha vatibus vel scripta accipit vel dat, iam non sunt fideles, sed nec christiani.

XVIII. Si quis fratrem calumniatur, cum diabolo condem- 20 natus est.

X (*i'*). Cf. Deut. 23, 18.

Deut. 24, 19.

XII (*iβ'*). Cf. Eph. 6, 1; Col. 3, 20; Deut. 19, 14; Prov. 22, 28.

XVI (*iε'*). Cf. Deut. 15, 14; 18, 4; Didache 13, 3—6; C. A. VII, 29.

XIII (*iγ'*). Cf. Lev. 17, 8—15; Act. 15, 20. 29.

XVII. Cf. Lev. 19, 31. — De forma *διδω*, *διδεις* *κτλ.* cf. Leontius, Vita

XIV (*iδ'*). Cf. C. A. VIII, 11, 10.

Iohannis Misericordis ed. Gelzer 1893

XV (*iε'*). Cf. Lev. 19, 9; 23, 22;

p. 199.

ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΕΠΙΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΗΤΟΝΤΩΝ.

α'. *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δῶν γυναικὶ φίλημα πορνείας, καθαιρείσθω.*

5 β'. *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δράζεται γυναικὰ ἐν σκοτείᾳ, καθαιρείσθω.*

γ'. *Εἴ τις λαϊκὸς ὑβρίσει τὸν ἱερέα, ἀναθεματιζέσθω.*

δ'. *Κληρικὸς δὲ ἐὰν ὑβρίσῃ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφο-
10 ριζέσθω.*

ε'. *Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς ἱερεῖς σιωπᾶν διὰ φόβον ἀνθρώπινον τοῖς ὑποπίπτουσι τοῖς ἱεροῖς κανόσι, καὶ μὴ ἐλέγχοντας αὐτοὺς „εὐκαίρως ἀκαίρως“, ἀλλὰ σιωπῶντας, ὡς φοβουμένους καθαιρείσθαι προστάσσομεν.*

15 ζ'. *Ὅτι οὐ χρὴ μέσον δύο πρεσβυτέρων καθεζομένων διάκονον εἰσελθεῖν ἀνθαδῶς καὶ καθεσθῆναι πλὴν ἐπισκόπον, καὶ εἰ φωραθῆ τοῦτο ποιήσας, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ τοῦτο ποιήσας ἀναθεματιζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω τῆς ἐκκλησίας.*

20 η'. *Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκὸν ὑβρίζειν ἢ ἐπιπλήττειν ἱερέα ἢ θεατρίζειν ἢ κατηγορίας ποιεῖν, καὶ εἰ φωραθῆ τοῦτο ποιήσας, ἀναθεματιζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω τῆς ἐκκλησίας· „ἄρχοντα γὰρ τοῦ λαοῦ σον οὐκ ἔρεις κακῶς“.*

ι'. *Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκοῖς ἢ κληρικοῖς ἀνθαδῶς ἐπιτρέπειν τὸν ἱερέα τι εἴτε εἰς ἱερατεῖον εἰσιέναι εἴτε ἄλλο τι, ἀλλὰ τῶ
25 ἰδίῳ θελήματι καὶ βουλευμάτι τοῦ ἱερέως.*

13 II Tim. 4, 2. — 20 Ex. 22, 28.

6 Canoni secundo Pitra tanquam canonem tertium haec addit: *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν συμποσίῳ καθεζόμενος γυναιξὶ ἑαυτὸν ἐπ' ἀγκῶνος ἐκλύσας ἐπάνω θηλείον, καθαιρείσθω.* | 16/17 φωραθῆ cod. | 17 καθαιρείσθω : ἀφοριζέσθω Pitra | 18 ἀποβαλλέσθω + ἀπὸ P

SANCTORUM APOSTOLORUM POENAE PRO LAPSIS.

I. Si quis episcopus vel presbyter mulieri dat osculum fornicationis, deponatur.

II. Si quis episcopus vel presbyter vel diaconus apprehenderit 5 mulierem in tenebris, deponatur.

III. Si quis laicus iniuria affecerit sacerdotem, anathemati subiaceat.

IV. Clericus vero si iniuria affecerit presbyterum vel diaconum, 10 excommunicetur.

V. Quod sacerdotes non oportet silere propter metum humanum de eis, qui cadunt sub sacros canones; quos si non arguunt *opportune importune*, sed tacent, utpote timentes eos deponi iubemus.

VI. Quod non oportet intra duos presbyteros sedentes dia- 15 conum intrare arroganter et sedere sine episcopi licentia, et si comprehensus fuerit hoc faciens, excommunicetur; laicus autem hoc faciens anathemati subiaceat et expellatur ex ecclesia.

VII. Quod non licet laico iniuria afficere vel obiurgare sacerdotem vel in spectaculo proponere vel accusare, et si comprehensus 20 fuerit hoc faciens, anathemati subiaceat et expellatur ex ecclesia; *duci enim populi tui non maledices.*

VIII. Quod non licet sacerdotem insolenter permittere aliquid laicis vel clericis, aut in sanctuarium ingredi aut aliud quidquam, 25 sed voluntate et consilio proprio sacerdotis.

I (α'). Basilius c. 70 agit de osculis flagitiosis diaconorum ac presbyterorum.

III (γ'). Cum canon idem laicis interdicit quod sequens clericis, ad eundem fontem referendus est atque hic.

IV (δ'). Canon fere ad verbum consentit cum canone apostolico 56.

V (ε'). Cf. II Tim. 4, 2.

VII (ζ'). Cf. Canon. apost. c. 55.

VIII (η'). Sententia clara est, sed male expressa.

θ'. Ὁ γοητείαν καὶ φαρμαζίαν ἐξαγορεύων ἔστω ἀκοινώνητος ἔτη κ'.

ι'. Ὁ ἐκουσίως φονεύσας ἀφοριζέσθω εἰς τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

ια'. Ὁ ἀκουσίως φονεύσας, ἐπὶ ἔτη ἐκέλευσαν οἱ συναπό-
5 στολοὶ μου, ἐγὼ Πέτρος κελεύω· ἕνδεκα ἔτη ἀκοινώνητος ἔστω.

ιβ'. Ὁ πόρνος ἔστω ἀκοινώνητος ἔτη ἑπτὰ.

ιγ'. Ὁ μοιχὸς ἔτη ιδ'.

ιδ'. Περὶ τῶν γυναικῶν τῶν ἐκπορνευουσῶν ζωοφθορίας
10 ποιεῖν, ὅπως ἀναιροῦσι τὰ βρέφη, μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινω-
νεῖν, αὐταῖς φιλανθρωπότερον ὀρίζομεν δέκα ἔτη ἕξω τῆς ἐκκλησίας.

ιε'. Γυνὴ ἐὰν πορνεύσῃ εἰς δύο ἀδελφούς, μέχρι θανάτου μὴ
κοινωνήσῃ.

ισ'. Ἀδελφομιξία ἔτη κ'.

15

ιζ'. Τὴν ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς βιασάμενος,
ἐὰν προσέλθῃ τῇ μετανοίᾳ, ἔτη κέ' μὴ κοινωνεῖτω.

ιη'. Τὴν ἰδίαν νύμφην βιασάμενος ἔτη κέ'.

ιθ'. Ὁ τὴν ἀσχημοσύνην τοῖς ἄρρεσιν ἐπιδεικνύμενος ἔτη ιδ'.

20 κ'. Ὁ ἐν ἀλόγοις τὴν ἀσχημοσύνην ποιῶν ἔτη ιδ'.

κα'. Ἐὰν τις ἔχων γυναῖκα ἔφθασε πρὸς γῆρας καὶ ἀλογεύεται,
μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινωνεῖτω.

κβ'. Ὁ τυμβωρύχος μὴ κοινωνεῖτω ἔτη ιε', ἐπιόρκος ἔτη ιε'.

25 κγ'. Ὁ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐπιορκήσας ἔτη ἑπτὰ μὴ κοινω-
ρεῖτω.

9 περὶ + τοῦ P | 24 ὁ : ἐάν τις P | 25 ἐπιορκίσας P

IX (θ'). Basilius c. 65, quem auctor de reliquo exscribit, decernit: τὸν τοῦ φονέως χρόνον ἐξομολογήσεται.

X (ι'). Similiter synodus Ancyrana 314 c. 22. Basilius c. 56 homicidae voluntario paenitentiam annorum XX imponit. Cf. Canones apost. c. 66.

XI (ια'). Synodus Ancyrana c. 23 (22) de duabus regulis loquitur, quarum prior necem involuntariam paenitentia annorum VII, posterior paenitentia

annorum V multabat. Basilius c. 57 decernit annos X, c. 11 autem aequae ac canon noster annos XI. Auctor noster fortasse regulam illam priorem respexit, sed etiam paenitentiam maiorem definiuit. Apostolos loquentes inducens Constitutiones apostolorum imitatur.

XII (ιβ'). Eandem sententiam et eisdem fere verbis pronuntiat Basilius c. 59; modo paenitentiam etiam intra singulas stationes definit.

IX. Qui incantationem et magiam exercet, esto communionis expers annos XX.

X. Qui occidit voluntarie, excommunicetur usque ad finem vitae.

XI. De eo, qui occidit invito animo, septem annos decreverunt coapostoli mei; ego Petrus iubeo eum undecim annos 5 communionis expertem esse.

XII. Fornicator communionis expers esto septem annos.

XIII. Adulter annos XIV.

XIV. De mulieribus meretricibus fetum corrumpentibus, ut perdant liberos, usque ad exitum vitae communione privatis, indulgentius eas decernimus decem annos extra ecclesiam manere. 10

XV. Mulier si fornicata fuerit cum duobus fratribus, usque ad mortem ne communicet.

XVI. Frater et soror concumbentes viginti annos ne communicent. 15

XVII. Qui sorori propriae ex patre et matre vim intulit, si ad paenitentiam accedit, annos XXV ne communicet.

XVIII. Qui propriam nurum oppressit, annos XXV.

XIX. Qui turpitudinem masculis ostendit, annos XIV.

XX. Qui turpia cum pecoribus agit, annos XIV. 20

XXI. Si quis uxorem habens aetate proventus pecudes invadit, usque ad exitum vitae ne communicet.

XXII. Si quis sepulchrorum violator est, ne communicet annos XV, periurus annos XV.

XXIII. Qui per necessitatem et vim periurat, annos septem 25 ne communicet.

XIII (ιγ'). Basilius c. 58 decernit annos XV, synodus Ancyrana c. 20 annos VII.

XIV (ιδ'). Auctor canonem XXI synodi Ancyranae fere ad verbum repetit.

XV (ιε'). Idem decernit synodus Ancyrana c. 2 adversus feminam, *ἐὰν γήμηται δύο ἀδελφούς.*

XVI (ις'). Basilius c. 67: *Ἀδελφομιξία τὸν τοῦ γονέως χρόνον ἐξομολογήσεται.*

XVII (ιζ'). De hoc peccato accuratius agit Basilius c. 75.

XVIII (ιη'). Auctor imitatur Basilius c. 76.

XIX (ιθ'). Auctor fere ad verbum sequitur Basilius c. 72.

XX (κ'). Similiter Basilius c. 73.

XXI (κα'). Similiter synodus Ancyrana c. 15 (16).

XXII (κβ'). Basilius c. 66 violatorem sepulchrorum annis X, c. 64 periurum annis X multat.

XXIII (κγ'). Basilius c. 82 periuros illos paenitentiae annorum VI subicit.

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΣΑΡΑΗΩΝΟΣ.

α'.

Εὐχὴ πρώτη κυριακῆς.

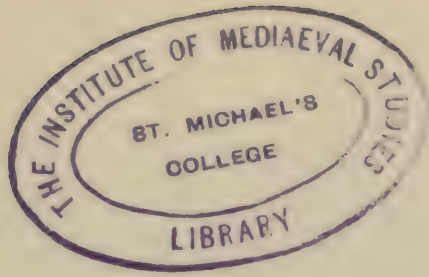
1. Παρακαλοῦμεν σὲ τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς, τὸν κύριον τοῦ παντός, τὸν δημιουργὸν τῶν κτισμάτων, τὸν ποιητὴν τῶν
5 πεποημένων, καθαρὰς ἐκτείνομεν τὰς χεῖρας καὶ τὰς διανοίας ἀναπετάν<ν>υμεν πρὸς σέ, κύριε· 2. δεόμεθα, οἴκτειρον, φείδαι, εὐεργέτησον, βελτίωσον, πλήθυνον ἐν ἀρετῇ καὶ πίστει καὶ γνώσει· 3. „ἐπίσχεψαι ἡμᾶς“, κύριε, πρὸς σέ τὰς ἀσθενείας ἑαυτῶν ἀναπέμπομεν· ἰλάσθητι καὶ ἐλέησον κοινῇ πάντας ἡμᾶς· ἐλέησον τὸν
10 λαὸν τοῦτον, εὐεργέτησον, ἐπιεικῆ καὶ σόφρονα καὶ καθαρὸν ποιήσον, καὶ δυνάμεις ἀγγελικὰς ἀπόστειλον, ἵνα ὁ λαὸς σου οὗτος ἅπας ἅγιος καὶ σεμνὸς ᾗ. 4. παρακαλῶ σε, πνεῦμα ἅγιον ἀπόστειλον εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν καὶ χάρισαι ἡμῖν μαθεῖν τὰς
15 θείας γραφὰς ἀπὸ ἁγίου πνεύματος καὶ διερμηνεύειν καθαρῶς καὶ ἀξίως, ἵνα ὠφεληθῶσιν οἱ παρόντες λαοὶ πάντες διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

8 Ps. 105, 4.

12 σε W : δὲ A

I. Hanc orationem primam fuisse inscriptio ostendit et locus, quem in scriptura obtinet. Quem autem locum accuratius in liturgia habuerit, definiri non potest. Brightman in *The Journal of Theological Studies* I, 99 eam ante lectiones S. Scripturae ponit, Drews

in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XX, 422 post lectiones; ille praeterea eam orationi Liturgiae Marci *Δέσποτα κύριε Ἰησοῦ Χριστέ* vel *τῇ εὐχῇ τοῦ τρισαγίου* (cf. Brightman, *Liturgies Eastern and Western* I, 117) respondere censet. Cum distincte dominica com-

SACRAMENTARIUM SERAPIONIS.

I (XIX).

Oratio prima dominicae.

1. Deprecamur te patrem unigeniti, dominum universi, creatorem creaturarum, factorem factorum; mundas extendimus manus et mentes elevamus ad te, Domine; 2. oramus, miserere, 5 parce, benefac, emenda, auge in virtute et fide et cognitione; 3. *intuere nos*, Domine, ad te infirmitates nostras emittimus; propitiare et miserere simul omnium nostrum; miserere populi huius, benefac ei, benignum et castum et mundum eum redde et virtutes angelicas mitte, ut hic populus tuus universus sanctus et castus 10 sit. 4. Deprecor te, mitte spiritum sanctum in mentem nostram, et largire nobis discere scripturas divinas a spiritu sancto easque interpretari pure et digne, ut fructum capiant populi praesentes omnes, per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula 15 saeculorum, amen.

memoretur, colligere licet, liturgiam tum temporis nondum sabbato sollemniter celebratam fuisse, qui mos in Oriente inde ab anno 370 circiter in-olescebat.

4. Doxologia in omnibus orationibus fere eadem est; omnes imprimis habent verba *διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ* vel (cf. IV sqq.) *δι' οὗ σοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι*, quae formula est antiquior, cum inde a sae-

culo IV medio formula *μεθ' οὗ σοὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι* Catholicis magis placuerit. Formula *ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος* maxime apud Aegyptios usitata fuit. Liturgia Marci eam fere decies habet, Liturgia Iacobi semel, Constitutiones apostolorum semel, nec vero in liturgia, sed in oratione ad cenam VII, 49, homiliae Chrysostomi autem saepius.

β'.

Μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἀπὸ τῆς ὀμιλίας εὐχῆ.

1. „Ὁ θεὸς ὁ σωτὴρ“, ὁ θεὸς τοῦ παντός, ὁ τῶν ὅλων κύριος καὶ δημιουργός, ὁ γεννήτωρ τοῦ μονογενοῦς, ὁ τὸν „χαρ-
κτῆρα“ τὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν γεννήσας, ὁ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ
5 γένους τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἀποστείλας, ὁ δι' αὐτοῦ καλέσας
καὶ προσποιησάμενος τοὺς ἀνθρώπους· 2. δεόμεθά σου ὑπὲρ τοῦ
λαοῦ τούτου· πνεῦμα ἅγιον πέμψον, καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐπι-
σκεψάσθω, λαλησάτω ἐν ταῖς διανοαῖς πάντων καὶ προοικονο-
μησάτω εἰς πίστιν τὰς καρδίας· 3. αὐτὸς πρὸς σὲ ἐλκυσάτω τὰς
10 ψυχάς, θεὸς τῶν οἰκτιρομῶν, κτῆσαι λαὸν καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ,
κτῆσαι ποιμνιον γνήσιον διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ
ἐν ἀγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ
εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

γ'.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων.

15 1. Βοηθὲ καὶ κύριε τῶν ἀπάντων, ἐλευθερωτὰ τῶν ἐλευθε-
ρωθέντων, προστάτα τῶν ῥυσθέντων, ἡ ἐλπίς τῶν „ὑπὸ τὴν κρα-
ταιὰν“ σου „χεῖρα“ γεγονότων· σὺ εἶ ὁ τὴν ἀνομίαν καθηρηκός,
ὁ διὰ τοῦ μονογενοῦς „καταργήσας τὸν σατανᾶν“ καὶ „λύσας“
αὐτοῦ „τὰ τεχνάσματα“ καὶ ἀπολύσας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δεδεμένους·
20 2. εὐχαριστοῦμέν σοι ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων, ὅτι κέκληκας αὐτοὺς
διὰ τοῦ μονογενοῦς καὶ γνῶσιν αὐτοῖς τὴν σὴν ἐχαρίσω· 3. καὶ
διὰ τοῦτο δεόμεθα, βεβαιωθήτωσαν ἐν τῇ γνώσει, „ἵνα γινώσκωσιν
σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν“·
διαφυλαττέσθωσαν ἐν τοῖς μαθήμασιν καὶ ἐν τῇ καθαρᾷ φρονήσει
25 καὶ προκοπτέτωσαν ἄξιοι γενέσθαι τοῦ „λουτροῦ τῆς παλιγγενε-
σίας“ καὶ τῶν ἀγίων μυστηρίων διὰ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ
ἐν ἀγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ
εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Ps. 26, 9. — 3/4 Hebr. 1, 3. — 16 I Petr. 5, 6. — 18 Hebr. 2, 14. —
18 I Ioann. 3, 8. — 22 Ioann. 17, 3. — 25 Tit. 3, 5.

10 κτῆσαι A B : κτίσαι W | 11 κτῆσαι B : κτίσαι A W

II. Inscr. μετὰ τὸ ἀναστῆναι κτλ]
Huius moris distincte meminit Atha-
nasius (?) De semente hom. c. 17 dicens:
τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων

ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν
τὰς χεῖρας (προσευχόμενοι). Bright-
man l. c. p. 109 praeterea contulit
Orig. In Num. XX, 5; In Ies. III, 3;

II (XX).

Oratio postquam exsurrexerunt ab homilia.

1. *Deus salvator*, Deus universi, omnium dominus et creator, genitor unigeniti, qui *characterem* vivum et verum genuisti, qui ad utilitatem generis hominum eum misisti, qui per eum vocasti et adquisivisti homines; 2. oramus te pro hoc populo; spiritum 5 sanctum mitte et Dominus Iesus visitet, loquatur in mentibus omnium et praeparet corda ad fidem; 3. ipse ad te trahat animas, Deus misericordiarum; posside populum etiam in hac urbe, posside gregem genuinum per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in 10 omnia saecula saeculorum, amen.

III (XXI).

Oratio pro catechumenis.

1. Adiutor et domine omnium, liberator liberatorum, patrone 15 ereptorum, spes eorum, qui *sub manu potenti* tua fuerunt, tu es, qui iniquitatem sustulisti, qui per unigenitum *destruxisti satanam* et *solvisti artificia* eius et liberasti ab eo captos; 2. gratias agimus tibi pro catechumenis, quia vocasti eos per unigenitum et cognitionem tuam eis largitus es; 3. et propter hoc oramus; confirmentur 20 in cognitione, ut *cognoscant te solum Deum verum et quem misisti Iesum Christum*; custodiantur in doctrinis et in mundo sensu et proficiant, ut digni fiant *lavacri regenerationis* et sanctorum mysteriorum per unigenitum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 25

In Luc. XXXVI et XXXIX. — Orationem post Evangelium tradunt Liturgiae Iacobitarum coptitarum et abessiniorum, Brightman, *Liturgies* I, 157, 220.

3. *κτῆσαι κτλ.*] Brightman contulit Athan. C. Arian. II, 14: *ὡσπερ ὁ πάλαι λαὸς ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστὲναξεν, οὕτω καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸν*

ἔμψυχον νόμον καὶ κατὰ τοὺς ἀλλήλους στεναγμοὺς τοῦ πνεύματος ἐντυγχανόντων καὶ λεγόντων· Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν κτῆσαι ἡμᾶς (Ies. 26, 13), Liturgias Marci et Iacobitarum coptitarum in sua editione p. 126 et 166.

III. Orationem pro catechumenis exhibent Constitutiones apost. VIII, 6, 5—8.

δ'.

Χειροθεσία κατηγουμένων.

1. Τὴν χεῖρα ἐκτείνομεν, δεσποτα, καὶ δεόμεθα τὴν χεῖρα τὴν
θείαν καὶ ζῶσαν ἐκταθῆναι εἰς εὐλογίαν τοῦ λαοῦ τούτου· σοὶ γάρ,
ἀγένητε πάτερ, διὰ τοῦ μονογενοῦς κεκλίκασιν τὰς κεφαλὰς· 2. εὐ-
5 λόγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς εὐλογίαν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, εἰς
εὐλογίαν τῶν σῶν μυστηρίων διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ
Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ
νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ε'.

Εὐχὴ ὑπὲρ λαοῦ.

10 1. Ἐξομολογούμεθά σοι, φιλόανθρωπε θεέ, καὶ προσκρίπτομεν
ἐαυτῶν τὰς ἀσθενείας καὶ δύναμιν ἡμῖν προσγενέσθαι παρακαλοῦ-
μεν. 2. σύγνωθι τοῖς προγεγεννημένοις ἁμαρτήμασιν καὶ ἄφες
πάντα τὰ παρορημένα σφάλματα καὶ ποιήσον „καινοὺς ἀνθρώ-
15 πους“. 3. δεῖξον ἡμᾶς καὶ δούλους γνησίους καὶ καθαρούς· σοὶ
ἀνατίθεμεν ἑαυτούς, δέχου ἡμᾶς, „θεὸ τῆς ἀληθείας“, δέχου τὸν
λαὸν τοῦτον· δὸς ὅλον γνήσιον γενέσθαι, δὸς ὅλον ἀμέμπτως καὶ
καθαροῦς πολιτεύεσθαι· συμμετρηθήτωσαν τοῖς οὐρανόις, συναριθ-
μηθήτωσαν τοῖς ἀγγέλοις, ὅλοι ἐκλεκτοὶ καὶ ἅγιοι γενέσθωσαν.
4. παρακαλοῦμέν σε ὑπὲρ τῶν πεπιστευκότων καὶ τὸν κύριον
20 Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεγνωκότων, „βεβαιωθήτωσαν ἐν τῇ πίστει“
καὶ τῇ γνώσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ. 5. δεόμεθα ὑπὲρ παντὸς τοῦ
λαοῦ τούτου, καταλλάγηθι πᾶσιν, γνώρισον ἑαυτόν, ἀποκάλυψόν
σου τὸ φέγγος· „γνώτωσάν σε“ πάντες τὸν ἀγένητον πατέρα καὶ
τὸν μονογενῆ σου υἱὸν „Ἰησοῦν Χριστόν“. 6. δεόμεθα ὑπὲρ πάν-
25 των ἀρχόντων, εἰρηρικὸν τὸν βίον ἐχέτωσαν ὑπὲρ ἀναπαύσεως
τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. 7. δεόμεθα, θεὸ τῶν οἰκτιρισμῶν, ὑπὲρ
ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἀρρένων καὶ γυναικῶν, γερόντων καὶ παι-
δίων, πενήτων καὶ πλουσίων· πᾶσιν τὸ ἴδιον σου δεῖξον χρηστὸν
καὶ τὴν ἰδίαν σου πᾶσιν πρότεινον φιλανθρωπίαν· πάντας οἰκ-
30 τειρον καὶ πᾶσιν χάρισαι τὴν πρὸς σὲ ἐπιστροφὴν. 8. παρακα-
λοῦμεν ὑπὲρ ἀποδημούντων, χάρισαι αὐτοῖς ἄγγελον εἰρηρικὸν

13 Eph. 4, 24. — 15 Ps. 30, 6. — 20 Col. 2, 7. — 23 Ioann. 17, 3.

IV. Huic particulae respondent Con-
stitutiones apost. VIII, 6, 10-13.

V. Oratio pro fidelibus. Cf. Constit.
ap. VIII, 10; Liturgia Marci, Bright-

IV (XXVIII).

Benedictio catechumenorum.

1. Manum extendimus, Domine, et oramus, ut manus divina et viva extendatur in benedictionem super hunc populum; tibi enim, increate pater, per unigenitum inclinaverunt capita: 2. benedic hunc populum in benedictionem cognitionis et pietatis, in benedictionem mysteriorum tuorum, per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 5

V (XXVII).

Oratio pro populo.

1. Confitemur tibi, Deus hominum amans, et proicimus infirmitates nostras et deprecamur, ut fortitudo nobis fiat. 2. Ignosce peccata antea commissa et remitte omnia delicta praeterita et redde *novos homines*. 3. Ostende nos et servos genuinos et puros; tibi consecramus nos, suscipe nos, *Deus veritatis*, suscipe hunc populum; da, ut cunctus genuinus fiat; da, ut cunctus immaculate et pure conversetur; commensurentur caelestibus, connumerentur angelis, cuncti electi et sancti fiant. 4. Deprecamur te pro eis, qui crediderunt et Dominum Iesum Christum agnoverunt: *confirmentur in fide* et cognitione et doctrina. 5. Oramus pro universo hoc populo, reconcilieris omnibus, manifestes te, reveles tuum lumen: *cognoscant te* omnes patrem increatum et unigenitum tuum filium *Iesum Christum*. 6. Deprecamur pro omnibus magistratibus: pacatam vitam habeant pro requie catholicae ecclesiae. 7. Oramus, Deus misericordiarum, pro liberis et servis, masculis et feminis, senibus et pueris, pauperibus et divitibus: omnibus tuam propriam benignitatem ostende ac tuam propriam humanitatem ad omnes protende; omnium miserere, et omnibus largire conversionem ad te. 8. Deprecamur pro peregrinantibus: largire eis angelum pacis comitem fieri, ne quid detrimenti a quopiam 10 15 20 25

man, *Liturgies* I, 119; Lit. Iacob. copt. ib. p. 157—59; 221.

8. ἀγγελον εἰρηνικόν] Angelo pacis in oratione pro fidelibus locum attribuit etiam Chrysostomus Adv. Iud. III, 6

(ed. Bened. I, 614 C) et In Ascens. I (II, 448 D); in officio vespertino ac matutino Constit. apost. VIII, 36, 3; 38, 3.

συνοδοιπόρον γενέσθαι, ἵνα μηδὲν ὑπὸ μηδενὸς ζημιωθῶσιν, ἵνα
 ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ τὸν πλοῦν καὶ τὰς ἀποδημίας αὐτῶν διανύ-
 σωσιν. 9. παρακαλοῦμεν ὑπὲρ τεθλιμμένων καὶ δεδεμένων καὶ
 5 πενίτων· ἀνάπανσον ἕκαστον, ἀπάλλαξον δεσμῶν, ἐξένεγκον τῆς
 10. δεόμεθα ὑπὲρ νοσοῦντων, ὑγίαν χάρισαι καὶ τῆς νόσου ἀνά-
 στησον καὶ ποιήσον αὐτοὺς τελείαν ἔχειν ὑγίαν σώματος καὶ
 ψυχῆς. 11. σὺ γὰρ εἶ ὁ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης, σὺ εἶ ὁ πάντων
 κύριος καὶ βασιλεύς· σὲ παρακεκλήκαμεν ὑπὲρ πάντων διὰ τοῦ
 10 μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ <κράτος>
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν
 αἰώνων, ἀμήν.

ξ'.

Χειροθεσία λαϊκῶν.

1. Ἡ ζῶσα καὶ καθαρὰ χεῖρ, ἡ χεῖρ τοῦ μονογενοῦς, ἡ πάντα
 15 τὰ πονηρὰ καθηρηκυῖα καὶ πάντα τὰ ἅγια βεβαιώσασ(α) καὶ
 ἡσφαλισμένη ἐκταθήτω ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ λαοῦ τούτου. 2. εὐ-
 λογηθεῖη ὁ λαὸς οὗτος εὐλογία πνεύματος, εὐλογία οὐρανοῦ,
 εὐλογία προφητῶν καὶ ἀποστόλων· εὐλογηθεῖη τὰ σώματα τοῦ
 λαοῦ εἰς σωφροσύνην καὶ καθαρότητα, εὐλογηθεῖσαν αἱ ψυχαὶ
 20 αὐτῶν εἰς μάθησιν καὶ γνῶσιν καὶ τὰ μυστήρια· εὐλογηθεῖσαν
 κοινῇ πάντες διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ
 ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 σύμπαντας αἰῶνας <τῶν> αἰώνων, ἀμήν.

ξ'.

Εὐχὴ περὶ νοδούντων.

25 1. Παρακαλοῦμεν σὲ τὸν ἔφορον καὶ κύριον καὶ πλάστην
 τοῦ σώματος καὶ ποιητὴν τῆς ψυχῆς, τὸν ἀρμοσάμενον τὸν ἄν-
 θρωπον, τὸν οἰκονόμον καὶ κυβερνήτην καὶ σωτῆρα παντὸς τοῦ
 γένους τῶν ἀνθρώπων, τὸν καταλ(λ)ασσόμενον καὶ πραϋνόμενον

1 μηδὲν B : μηδένα A W | 4 ἐξένεγκον B : ἐξενεγκῶν A W

VI. Cf. Constit. ap. VIII, 11, 1—6; Liturg. Nestorianorum, Brightman l. c. p. 267, Lit. Armeniorum ib. p. 429. Liturgiae Marci et Iacobitarum copt.

nobis traditae illam benedictionem non exhibent.

VII—XI. Hae preces in Constitutionibus apost. non orationes proprias

capiant, ut in magna tranquillitate navigationem et peregrinationes suas perficiant. 9. Deprecamur pro afflictis et captivis et pauperibus: recrea unumquemque, libera a vinculis, educ e paupertate, alleva omnes, qui es allevans ac consolans. 10. Oramus pro aegrotis: sanitatem largire et e morbo erige atque fac, ut perfectam habeant 5 sanitatem corporis et animae. 11. Tu enim es salvator et beneficus, tu es omnium dominus ac rex; te deprecati sumus pro omnibus per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et potestas in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 10

VI (XXIX).

Benedictio laicorum.

1. Viva et pura manus, manus unigeniti, manus, quae omnia mala sustulit et omnia sancta confirmavit ac tuta praestitit, extendatur super capita huius populi; 2. benedicatur hic populus benedictione spiritus, benedictione caeli, benedictione prophetarum et 15 apostolorum; benedicantur corpora populi in castitatem et puritatem; benedicantur animae eorum in doctrinam et cognitionem et mysteria; benedicantur simul omnes per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 20

VII (XXII).

Oratio pro aegrotis.

1. Deprecamur te inspectorem et dominum et opificem corporis et creatorem animae, qui hominem composuit, dispensatorem et rectorem et salvatorem universi generis hominum, qui recon-

efficiunt, sed in oratione pro fidelibus VIII, 10 continentur, preces pro aegrotis v. 14, pro ecclesia v. 4—5, pro episcopis, presbyteris et reliquis clericis v. 6—10; repetuntur post Epiclesin VIII, 12, 40—45 et v. 48 adduntur

preces pro fertilitate; cf. VIII, 13, 4. 7. Preces pro aegrotis nostra quoque scriptura iam oratione pro populo V, 10 inserit, denuo autem etiam speciatim profert. Animadvertas autem velim, orationem Serapionis pro aegrotis

διὰ τὴν ἰδίαν φιλανθρωπίαν· 2. ἰλάσθητι, δέσποτα· βοήθησον καὶ ἴασαι πάντας τοὺς νοσοῦντας, „ἐπιτίμησον“ τοῖς νοσήμασιν, ἀνάστησον τοὺς κατακειμένους· „δὸς δόξαν τῷ ὀνόματί σου“ τῷ ἁγίῳ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα
5 καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

η΄.

Χειροθεσία νοσοῦντων.

1. Κύριε θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα καὶ χάρισαι θεραπευθῆναι τοὺς νοσοῦντας πάντας· χάρισαι τῆς ὑγείας
10 ἄξιωθῆναι, ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς ἐπικειμένης νόσου· 2. ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς σου θεραπευθήτωσαν, γενέσθω αὐτοῖς φάρμακον τὸ ἅγιον αὐτοῦ ὄνομα εἰς ὑγείαν καὶ ὀλοκληρίαν, ὅτι δι’ αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν <αἰ>ώνων, ἀμήν.

θ΄.

15

Εὐχὴ ὑπὲρ καρποφορίας.

1. Οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργέ, ὁ τὸν οὐρανὸν διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ἀστέρων στεφανώσας καὶ διὰ τῶν φωστῆρων λαμπρύνας, ὁ τὴν γῆν τοῖς καρποῖς τιμήσας πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, ὁ χαρισάμενος τῷ γένει τῷ ὑπὸ σοῦ πεπλασμένῳ ἄνωθεν μὲν
20 ἀπολαύειν τῆς ἀγῆς καὶ τοῦ φωτὸς τῶν φωστῆρων, κάτωθεν δὲ τρέφεσθαι ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς· 2. δεόμεθα, χάρισαι τοὺς ὑετοὺς πληρεστάτους καὶ γονιμοτάτους, ποιήσον δὲ καὶ τὴν γῆν καρποφορῆσαι καὶ πολλὴν ἐνέγκαι εὐφορίαν ἕνεκεν „τῆς“ σῆς „φιλανθρωπίας καὶ χρησιμότητος“· 3. μνήσθητι τῶν σὲ ἐπικαλουμένων,
25 τίμησον τὴν ἁγίαν σου καὶ μόνην καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰσάκουσον τῶν παρακλήσεων καὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν καὶ εἰλόγησον τὴν γῆν πᾶσαν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Luc. 4, 39. — 3 Ps. 113, 9. — 23 Tit. 3, 4.

1 βοήθησον B : βοήθησαι A W | 14 ἀμήν : + πᾶσαι αὐταὶ εὐχαὶ ἐπιτελοῦνται πρὸ τῆς εὐχῆς τοῦ προσφόρου A | 19 χαρισάμενος . . . πεπλασμένῳ B : χρησάμενος . . . πεπαλαιωμένῳ A W

ciliat et mitigat propter propriam humanitatem: 2. propitiare, Domine; auxiliare et medere omnibus aegrotis, *impera* morbis, erige iacentes; *da gloriam nomini tuo* sancto per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et potestas in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

5

VIII (XXX).

Benedictio aegrotorum.

1. Domine Deus misericordiarum, extende manum tuam et largire, ut curentur omnes aegroti; largire, ut sanitate digni fiant, eripe eos a morbo instanti; 2. in nomine unigeniti tui curentur, fiat eis remedium nomen eius sanctum in sanitatem et integritatem, 10 quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

IX (XXIII).

Oratio pro fertilitate.

1. Caeli et terrae creator, qui caelum choro stellarum coronasti et luminaribus illustrasti, qui terram fructibus honorasti ad 15 utilitatem hominum, qui largitus es generi a te creato desuper frui splendore ac lumine luminarium, ab imo nutriri ex fructibus terrae; 2. oramus, largire pluvias plenissimas ac feracissimas, fac etiam terram fructum ferre et multam fertilitatem exhibere propter tuam *humanitatem et benignitatem*; 3. recordare eorum, qui te in- 20 vocant; honora sanctam tuam et unicam catholicam ecclesiam et exaudi preces et orationes nostras et benedic terram universam per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

25

orationi Constitutionum apost. pro energumenis respondere, quatenus ambae orationem pro catechumenis sequuntur.

VII, 2. ἴασαι . . . τοὺς νοσοῦντας . . . ἀνάστησον τοὺς κατακειμένους] Liturgia S. Marci, Brightman l. c. p. 126,

26—30: τοὺς νοσοῦντας . . . ἴασαι . . . τοὺς ἐν μακροῖς ἀρρωστήμασι προκατακειμένους ἐξανάστησον.

IX, 3. ἀγλαν — ἐκκλησίαν] Similiter Alexander Al. apud Theodor. H. E. I, 4, 53; Lit. Marci, Brightman p. 126.

ι'.

Εὐχὴ περὶ τῆς ἐκκλησίας.

1. „Κύριε θεὸ τῶν αἰώνων, θεὸ τῶν“ λογικῶν „πνευμάτων“, θεὸ ψυχῶν καθαρῶν καὶ πάντων τῶν γνησίως σε καὶ καθαρῶς ἐπικαλουμένων, ὁ ἐν οὐρανῷ φαινόμενος καὶ γινωσκόμενος τοῖς
 5 καθαρῶς πνεύμασιν, ὁ ἐπὶ γῆς ὑμνούμενος καὶ κατοικῶν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὑπὸ ἀγγέλων ἁγίων λειτουργούμενος καὶ καθαρῶν ψυχῶν, ὁ ποιήσας καὶ ἐξ οὐρανῶν χορὸν ζῶντα εἰς δόξαν καὶ αἶνον τῆς ἀληθείας· 2. δὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ζῶσαν καὶ καθαρὰν ἐκκλησίαν εἶναι, δὸς αὐτὴν ἔχειν θείας δυνάμεις καὶ
 10 καθαροὺς ἀγγέλους λειτουργοὺς, ἵνα δυνηθῇ καθαρῶς ὑμνεῖν σε. 3. παρακαλοῦμεν ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων τῆς ἐκκλησίας ταύτης· πᾶσιν καταλλάγηθι, πᾶσιν συγχώρησον, πᾶσιν ἄφεσιν ἁμαρτημάτων δός· χάρισαι μηκέτι μηδὲν ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ γενοῦ τείχος αὐτοῖς καὶ κατάργησον πάντα πειρασμόν· 4. ἐλέησον ἄνδρας καὶ
 15 γυναῖκας καὶ παιδιά καὶ φάνηθι ἐν πᾶσιν, καὶ „γραφῆτω“ σου ἡ γνώσις „ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοῦς σύμπαντας αἰώνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ια'.

Εὐχὴ ὑπὲρ ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας.

20 1. Σὲ τὸν σωτήρα καὶ κύριον ἐπικαλούμεθα, τὸν „θεὸν πάσης σαρκὸς καὶ“ κύριον παντὸς „πνεύματος“, τὸν εὐλογητὸν καὶ χορηγὸν πάσης εὐλογίας· ἁγιάσον τὸν ἐπίσκοπον τόνδε καὶ διατήρησον αὐτὸν ἔξω παντὸς πειρασμοῦ καὶ δὸς αὐτῷ σοφίαν καὶ γνώσιν, εὐόδωσον αὐτὸν ἐν ταῖς σαῖς ἐπιστήμαις. 2. παρακαλοῦμεν δὲ καὶ
 25 ὑπὲρ τῶν συμπρεσβυτέρων· ἁγιάσον αὐτούς, σοφίαν αὐτοῖς δὸς καὶ γνώσιν καὶ ὀρθὴν διδασκαλίαν, ποιήσον αὐτούς πρεσβεύειν τὰς ἀγίας σου διδασκαλίας ὀρθῶς καὶ ἀμέμπτως. 3. ἁγιάσον δὲ καὶ <τοὺς> διακόνους, ἵνα ᾧσιν „καθαροὶ καρδίᾳ“ καὶ σώματι καὶ δυνηθῶσιν „καθαρᾶ συνειδήσει“ λειτουργεῖν καὶ παραστήναι τῷ ἁγίῳ σώματι
 30 καὶ τῷ ἁγίῳ αἵματι. 4. παρακαλοῦμεν δὲ ὑπὲρ τῶν ὑποδιακόνων

2 Sir. 36, 17; Num. 16, 22. — 15 Hebr. 8, 10. — 20 Num. 16, 22. — 28 Mt. 5, 8. — 29 I Tim. 3, 9; II Tim. I, 3.

X (XXIV).

Oratio pro ecclesia.

1. *Domine Deus saeculorum, Deus spirituum* rationabilium, Deus animarum mundarum et omnium sincere ac munde te invocantium, qui in caelo appares et cognosceris a spiritibus mundis, qui in terra hymnis celebraris et habitas in catholica ecclesia, ab angelis sanctis et animabus mundis ministraris, qui fecisti etiam e caelis chorum vivum in gloriam ac laudem veritatis: 2. da, ut haec ecclesia viva ac munda ecclesia sit; da, ut habeat divinas virtutes et mundos angelos ministratorios, ut munde possit te hymnis celebrare. 3. Deprecamur pro omnibus hominibus huius ecclesiae: omnibus reconciliare, omnibus ignosce, omnibus da remissionem peccatorum; largire, ne amplius quid peccent, sed esto eis murus ac destrue omnem tentationem; 4. miserere virorum et feminarum et puerorum et manifestare in omnibus; et *scribatur in cordibus eorum* cognitio tui per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XI (XXV).

Oratio pro episcopo et ecclesia.

1. Te salvatorem et dominum invocamus, *Deum omnis carnis et dominum omnis spiritus*, benedictum et largitorem omnis benedictionis: sanctifica hunc episcopum et conserva eum extra omnem tentationem et da ei sapientiam et cognitionem, fac eum bene procedere in scientiis tuis. 2. Deprecamur autem etiam pro presbyteris: sanctifica eos, da eis sapientiam et cognitionem et rectam doctrinam; fac eos dispensare sanctas tuas doctrinas recte et immaculate. 3. Sanctifica vero et diaconos, ut sint *mundi corde et corpore* et possint *munda conscientia* ministrare et adstare sancto corpori et sancto sanguini. 4. Deprecamur autem pro subdiaconis

X, 2. ἐκκλησίαν ζῶσαν] Similiter XIII, 13; II Clem. 14, 2.

XI, 1—2. Cum in hac particula oratio fiat pro hoc episcopo et pro com-

presbyteris, colligendum esse videtur, presbyterum orationem pronuntiasse.

4. ἐκμητέων] sc. γλώσσης εἰς γλώσσων ἢ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ἢ ἐν ταῖς

καὶ ἀναγνωστῶν καὶ ἐρμηνέων· πάντας τοὺς τῆς ἐκκλησίας
 <λειτουργοὺς> ἀνάπαντον καὶ πᾶσιν „δὸς ἔλεος“ καὶ οἰκτιρομὸν
 καὶ προκοπὴν. 5. δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μοναζόντων καὶ ὑπὲρ τῶν
 παρθενευουσῶν· „τελεσάτωσαν τὸν δρόμον“ ἑαυτῶν ἀμέμπτως
 5 καὶ τὸν βίον ἑαυτῶν ἀδιαλείπτως, ἵνα δυναθῶσιν ἐν καθαρότητι
 διατρίψαι καὶ ἀγιότητι „τὰς ἡμέρας ἑαυτῶν πάσας“. 6. ἐλέησον
 δὲ καὶ τοὺς γεγαμηκότας πάντας, τοὺς ἄνδρας καὶ τὰ γυναῖκα καὶ
 τὰ παιδιά, καὶ δὸς πᾶσιν εὐλογίαν προκοπῆς καὶ βελτιώσεως, ἵνα
 πάντες γένωνται ζῶντες καὶ ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι διὰ τοῦ μονο-
 10 γενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν
 ἀγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιβ'.

Εὐχὴ γονυκλισίας.

1. Πάτερ τοῦ μονογενοῦς, ἀγαθὲ καὶ „οἰκτίρομον, ἐλεῆμον“
 καὶ φιλόφρονε καὶ „φιλόψυχε“, εὐεργέτα πάντων τῶν ἐπὶ σὲ
 15 ἐπιστρεφόντων, δέχου τὴν παράκλησιν ταύτην καὶ δὸς ἡμῖν γινῶσιν
 καὶ πίστιν καὶ εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα. 2. κατάργησον πᾶν πάθος,
 πᾶσαν ἡδονήν, πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τούτου· ποιήσον
 πάντας γενέσθαι καθαρούς· συγχώρησον πᾶσιν τὰ πλημμελήματα.
 3. σοὶ γὰρ τῷ ἀγενήτῳ πατρὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς κλίνομεν τὸ
 20 γόνυ, δὸς ἡμῖν νοῦν ὄσιον καὶ τελείαν ὠφέλειαν, δὸς ἡμᾶς σὲ
 ζητεῖν καὶ ἀγαπᾶν, δὸς ἡμῖν ἐρευνᾶν καὶ ἐκζητεῖν τὰ θεῖα σου
 λόγια, δὸς ἡμῖν χεῖρα, δέσποτα, καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς· 4. ἀνάστησον,
 ὁ θεὸς τῶν οἰκτιρομῶν, ποιήσον ἀναβλέπειν· ἀνακάλυπον ἡμῶν τοὺς
 ὀφθαλμούς, παρησίαν ἡμῖν χάρισαι, μὴ ἐπιτρέψῃς ἡμᾶς αἰσχύ-
 25 νεσθαι, μηδὲ δυσωπεῖσθαι μηδὲ καταγινώσκειν ἑαυτῶν· 5. „ἐξ-
 ἄλειψον τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, γράφον ἡμῶν τὰ ὀνόματα
 ἐν βίβλῳ ζωῆς“, συναρίθμησον ἡμᾶς „τοῖς ἁγίοις σου προφήταις
 καὶ ἀποστόλοις“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ

2 II Tim. 1, 16. — 6 Luc. 1, 75. — 13 Ps. 85, 15. — 14 Sap. 11, 27. —
 25 Col. 2, 14. — 26 Phil. 4, 3; Apoc. 13, 8. — 27 Eph. 3, 5.

2 λειτουργοὺς W | 4 παρθενουσῶν B : παρθερθενευουσῶν A, παρθέ-
 ρων εὐ οὐσῶν W | 24 ἐπιστρέψῃς A

προσομιλίαις, ut Epiphanius Expos. fid.
 20 (21) accuratius dicit, ergo eorum,
 qui lectiones sacras et homilias eis inter-

pretabantur, qui linguam legentis vel
 exhortantis non intellegebant.

5. μοναζόντων] Hanc vocem praeter

et lectoribus et interpretibus: omnes ecclesiae ministros recrea et omnibus *da benignitatem* et misericordiam et profectum. 5. Oramus pro eis, qui solitariam vitam agunt, et pro eis, quae virginitatem colunt: *perficiant cursum* suum immaculate et vitam suam sine intermissione, ut possint in puritate et sanctitate terere *omnes dies suos*. 6. Miserere etiam omnium matrimonio coniunctorum, virorum et feminarum et puerorum, et da omnibus benedictionem profectus et emendationis, ut omnes fiant vivi et electi homines per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XII (XXVI).

Oratio genuflexionis.

1. Pater unigeniti, bone et *misericors, benigne* et amans hominum et *amans animarum*, benefice in omnes ad te se convertentes: suscipe hanc deprecationem et da nobis cognitionem et fidem et pietatem et sanctitatem. 2. Destruere omnem passionem, omnem voluptatem, omne peccatum ab hoc populo; fac, ut omnes mundi fiant; ignosce omnibus delicta. 3. Tibi enim increato patri per unigenitum flectimus genu, da nobis mentem sanctam et utilitatem perfectam, da nobis te quaerere et amare, da nobis scrutari et inquirere verba tua divina, da nobis manum, Domine, et erige nos; 4. erige, Deus misericordiarum: fac, ut suspiciamus; revela oculos nostros, confidentiam nobis largire, ne permittas nos erubescere nec verecundari nec nos condemnare: 5. *dele quod adversus nos erat chirographum, scribe nomina nostra in libro vitae*, connumera nos *sanctis tuis prophetis et apostolis* per unigenitum

Serapionem Athanasius primo adhibere videtur, Apol. ad imp. Constant. c. 28.

XII. Haec oratio ostendere videtur, populum stetisse, dum orationes praecedentes recitabantur. In Constitutionibus apost. VIII, 6—11 catechumeni et fideles, haud dubie etiam energumeni, baptizandi et paenitentes genuflectunt,

dum pro eis orationes fiunt; deinde autem surgunt et accipiunt benedictionem episcopi, catechumeni, energumeni, baptizandi et paenitentes capite inclinato. Scriptura nostra hic addit orationem, quae sola genibus flexibus pronuntiari et huic habitui nomen debere videtur.

σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιγ'.

Εὐχὴ προσφόρου Σαραπίωνος ἐπισκόπου.

1. Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστιν σὲ τὸν ἀγέννητον πατέρα τοῦ μονο-
5 γενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰνεῖν ὑμνεῖν δοξολογεῖν. 2. αἰνοῦμεν σέ,
ἀγέννητε θεέ, ἀνεξιχνίαστε, ἀνεκφραστε, ἀκατανόητε πάση γεννητῇ
ὑποστάσει. 3. αἰνοῦμεν σὲ τὸν „γινωσκόμενον“ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ
τοῦ μονογενοῦς, τὸν δι' αὐτοῦ λαληθέντα καὶ ἐρμηνευθέντα καὶ
γνωσθέντα τῇ γεννητῇ φύσει. 4. αἰνοῦμεν σὲ τὸν „γινώσκοντα
10 τὸν υἱὸν καὶ ἀποκαλύπτοντα“ τοῖς ἁγίοις τὰς περὶ αὐτοῦ δόξας·
τὸν γινωσκόμενον ὑπὸ τοῦ γεγεννημένου σου λόγου καὶ ὁρώμενον
καὶ διερμηνευόμενον τοῖς ἁγίοις. 5. αἰνοῦμεν σέ, πάτερ ἀόρατε,
χορηγὲ τῆς ἀθανασίας· σὺ εἶ ἡ „πηγὴ τῆς ζωῆς“, ἡ πηγὴ τοῦ
φωτός, ἡ πηγὴ πάσης „χάριτος καὶ“ πάσης „ἀληθείας“, φιλόανθρωπε
15 καὶ φιλόπτωχε, ὁ πᾶσιν καταλλασσόμενος καὶ „πάντας πρὸς ἑαυ-
τὸν“ διὰ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαπητοῦ σου υἱοῦ „ἔλκων“. 6. θεό-
μεθα, ποιήσον ἡμᾶς ζῶντας ἀνθρώπους· δὸς ἡμῖν πνεῦμα φωτός,
„ἵνα γνῶμεν σὲ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν“·
δὸς ἡμῖν πνεῦμα ἅγιον, ἵνα δυνηθῶμεν ἐξειπεῖν καὶ διηγῆσασθαι
20 τὰ ἄρρητά σου μυστήρια. 7. λαλησάτω ἐν ἡμῖν ὁ κύριος Ἰησοῦς
καὶ ἅγιον πνεῦμα καὶ ὑμνησάτω σὲ δι' ἡμῶν. 8. σὺ γὰρ ὁ „ὑπεράνω
πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυ(νά)μεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς
ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ
ἐν τῷ μέλλοντι“. 9. „σοὶ παραστήκουσι χίλια χιλιάδες καὶ μύρια
25 μυριάδες“ ἀγγέλων ἀρχαγγέλων „θρόνων κυριοτήτων ἀρχῶν

7 Luc. 10, 22; Mt. 11, 27; 16, 17. — 13 Ier. 2, 13. — 14 Ioann. 1, 14. —
15 Ioann. 12, 32. — 18 Ioann. 17, 3. — 21 Eph. 1, 21. — 24 Dan. 7, 10. —
25 Col. 1, 16.

24 παραστήσουσι A

XIII. Cf. Constit. ap. VIII, 12, 6—
13, 10.

Inscr. προσφόρου] Infra v. 19
eadem forma repetitur. Symmachus

vel glossator, ut Drews l. c. p. 306
adnotavit, vertit vocabulum ΠΠΠ Ies.
57, 6 πρόσφορον (cf. Orig. Hexapla
ed. Field II, 542), cum LXX θυσίαι

tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XIII (1).

Oratio oblationis Serapionis episcopi.

1. Dignum et iustum est, te increatum patrem unigeniti Iesu Christi laudare, hymnis celebrare, glorificare. 2. Laudamus te, 5
Deus increate, investigabilis, inenarrabilis, incomprehensibilis omni naturae creatae. 3. Laudamus te, qui *cognosceris* a filio unigenito, qui per eum annuntiatus et expositus et manifestatus es naturae creatae. 4. Laudamus te, qui *cognoscis filium et revelas* sanctis glorias ad eum attinentes; qui cognosceris a genito tuo verbo et 10
videris et explicaris sanctis. 5. Laudamus te, pater invisibilis, largitor immortalitatis. Tu es *fons vitae*, fons luminis, fons omnis *gratiae et omnis veritatis*, amans hominum et amans pauperum, qui omnibus reconciliaris et *omnes ad te trahis* per visitationem filii tui dilecti. 6. Oramus: fac nos homines vivos, da nobis 15
spiritum luminis, ut *cognoscamus te verum et quem misisti Iesum Christum*; da nobis spiritum sanctum, ut possimus enarrare et exponere ineffabilia tua mysteria. 7. Loquatur in nobis Dominus Iesus et sanctus spiritus et hymnis per nos te celebret. 8. Tu enim es, qui est *supra omnem principatum et potestatem et virtutem* 20
et dominationem et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro; 9. tibi assistunt mille milia et dena milia denum milium angelorum, archangelorum, thronorum, domi-

habeant. Alias ubique ἡ προσφορὰ legitur.

1. ἀγέννητον πατέρα] Similiter IV; V, 5; XII, 3; XVII, 1; XIX, 4; XXVII, 1. Constitutiones apost. VIII, 12, 6 et alias habent vocem ἀγέννητον.

9. τὰ δύο τιμιώτατα Σεραφείμ] Liturgiae reliquae omnes hoc loco de Cherubim et Seraphim loquuntur. Drews l. c. p. 308 putans voce δύο Seraphim et Cherubim indicari et respiciens Athanasium In illud Omnia mihi c. 6 scribentem: Χερουβίμ ἢ Σεραφίμ .. τὴν

δοξολογίαν προσφέρουσιν ... τὸ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν ἅγιος ἅγιος ἅγιος λέγοντα, e Liturgia Marci post τιμιώτατα inseruit σου ζῶα, τὰ πολνόμματα Χερουβίμ καὶ τὰ Σ. Equidem textum non muto. Etiam Ies. 6, 3 δύο ζῶα intellegenda sunt, sed duo Seraphim, atque Origenes et Hieronymus locum illum revera ita interpretantur. Etiam Brightman textum traditum retinuit et in *The Journal of Th. St.* I, 277 defendit.

- ἔξουσιῶν“· σοὶ παραστήκουσιν τὰ δύο τιμιώτατα „Σεραφεῖμ“
ἕξαπτέρουγα, „δυσὶν μὲν πτέρυξιν καλύπτοντα τὸ πρόσωπον, δυσὶ δὲ
τοὺς πόδας, δυσὶ δὲ πετόμενα“ καὶ ἀγιάζοντα· 10. μεθ' ὧν δέξαι
καὶ τὸν ἡμέτερον ἀγιασμὸν λεγόντων· „Ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος
5 Σαβαώθ, πλήρης“ ὁ οὐρανὸς καὶ „ἡ γῆ τῆς δόξης σου“. 11. πλήρης
ἐστὶν ὁ οὐρανός, „πλήρης ἐστὶν καὶ ἡ γῆ τῆς μεγαλοπρεποῦς σου
δόξης, κύριε τῶν δυνάμεων“· πλήρωσον καὶ τὴν θυσίαν ταύτην
τῆς σῆς δυνάμεως καὶ τῆς σῆς μεταλήψεως· σοὶ γὰρ προσηνέγ-
καμεν ταύτην τὴν „ζῶσαν θυσίαν“, τὴν προσφορὰν τὴν ἀναίμακτον.
10 12. σοὶ προσηνέγαμεν τὸν ἄρτον τοῦτον, τὸ ὁμοίωμα τοῦ σώ-
ματος τοῦ μονογενοῦς. ὁ ἄρτος οὗτος τοῦ ἁγίου σώματός ἐστιν
ὁμοίωμα, „ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ἧ νυκτὶ παρεδίδοτο,
ἔλαβεν ἄρτον καὶ ἔκλασεν καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ἑαυτοῦ λέγων·
15 Λάβετε καὶ φάγετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
κλώμενον“ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. 13. διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς „τὸ
ὁμοίωμα τοῦ θανάτου“ ποιοῦντες τὸν ἄρτον προσηνέγαμεν, καὶ
παρακαλοῦμεν διὰ τῆς θυσίας ταύτης· καταλλάγηθι πᾶσιν ἡμῖν
καὶ ἰλάσθητι, „θεὲ τῆς ἀληθείας“· καὶ ὡς περ ὁ ἄρτος οὗτος
ἐσκορπισμένος ἦν ἐπάνω τῶν ὄρέων καὶ συναχθεὶς ἐγένετο εἰς
20 ἓν, οὕτω καὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν σύναξον ἐκ πάντων ἔθνους
καὶ πάσης χώρας καὶ πάσης πόλεως καὶ κόμης καὶ οἴκου καὶ
ποιήσον μίαν ζῶσαν καθολικὴν ἐκκλησίαν. 14. προσηνέγαμεν δὲ
καὶ τὸ ποτήριον τὸ ὁμοίωμα τοῦ αἵματος, „ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς
Χριστός λαβὼν ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι ἔλεγεν“ τοῖς ἑαυτοῦ
25 μαθηταῖς· „Λάβετε πίετε, τοῦτό ἐστὶν ἡ καινὴ διαθήκη, ὅ ἐστιν
τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτημάτων“.
διὰ τοῦτο προσηνέγαμεν καὶ ἡμεῖς τὸ ποτήριον ὁμοίωμα αἵματος
προσάγοντες. 15. ἐπιδημησάτω, „θεὲ τῆς ἀληθείας“, ὁ ἅγιός σου

1 Ies. 6, 2. 3. — 6 II Petr. 1, 17; Ps. 83, 1. — 9 Rom. 12, 1. —
12 I Cor. 11, 23. 24; Mt. 26, 26; Luc. 22, 19. — 15 Rom. 6, 5. — 18 Ps.
30, 6. — Didache 9, 4. — 23 I Cor. 11, 23—25; Mt. 26, 27. 28; Luc. 22, 20.
— 28 Ps. 30, 6.

18 τοῦτος A

10-11. Haec sectio in primis originem
aegyptiacam manifestat. Trisagion eo-
dem ambitu Liturgiae S. Marci atque
Iacobitarum coptitarum et abessynio-
rum exhibent; reliquae post δόξης σου

(vel αὐτοῦ) nonnulla addunt. Deinde
illae tres liturgiae tantum post Trisagi-
on pergunt: πλήρης κτλ. et versum
πλήρωσον καὶ κτλ. continent; reliquae
excipiunt vocem ἅγιος. Liturgia S.

nationum, principatuum, potestatum; tibi assistunt duo honoratissimi Seraphim senis alis praediti, binis alis velantes faciem, binis pedes, binis volantes et sanctificantes; 10. cum quibus suscipe etiam nostram sanctificationem dicentium: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth; plenum est caelum et terra gloria tua. 11. Plenum est caelum, plena est et terra gloria tua magnifica, Domine virtutum; imple etiam hoc sacrificium virtute tua et communicatione tua. Tibi enim obtulimus hoc sacrificium vivum, oblationem incruentam. 12. Tibi obtulimus hunc panem, similitudinem corporis unigeniti. Hic panis sancti corporis est similitudo, quoniam Dominus Iesus Christus, in qua nocte tradebatur, accepit panem ac fregit deditque discipulis suis dicens: Accipite et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. 13. Propterea et nos similitudinem mortis celebrantes panem obtulimus, et deprecamur: per hoc sacrificium reconciliare nobis omnibus et propitiare, Deus veritatis; et sicut hic panis dispersus erat supra montes et collectus factus est in unum, ita et ecclesiam tuam sanctam collige ex omni gente et omni terra et omni urbe et vico et domo et redde unam vivam catholicam ecclesiam. 14. Obtulimus etiam calicem, similitudinem sanguinis, quoniam Dominus Iesus Christus accepit calicem, postquam cenavit, et dixit discipulis suis: Accipite, bibite, hoc est novum testamentum, quod est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Propterea obtulimus etiam nos calicem similitudinem sanguinis adhibentes. 15. Adveniat, Deus veritatis, sanctum tuum verbum

Marci postquam Trisagion angelorum protulit, perguit: πάντοτε μὲν πάντα σε ἀγιάζει, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντων τῶν σε ἀγιαζόντων δέξαι, δέσποτα κύριε, καὶ τὸν ἡμέτερον ἀγιασμὸν σὺν αὐτοῖς ἐννοούντων καὶ λεγόντων· Ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης. πλήρης γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλήρωσον ὁ θεὸς καὶ ταύτην τὴν θυσίαν

τῆς παρὰ σοῦ εὐλογίας διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Verba litteris distentis expressa etiam apud Serapionem leguntur.

15. Epiclesis. — ἐπιδημησάτω ὁ ἅγιός σου λόγος] Similiter infra in benedictione aquarum c. 19, 1—2: καὶ πλήρωσον αὐτὰ πνεύματος ἁγίου. ὁ ἄρρητός σου λόγος ἐν αὐτοῖς γενέσθω κτλ. Irenaeus Adv. haer. V, 2, 3: τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνῶς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, IV, 18, 5: ἄρτος προσλαμβανόμενος τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ (de

λόγος ἐπὶ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἵνα γένηται ὁ ἄρτος σῶμα τοῦ λόγου, καὶ ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἵνα γένηται τὸ ποτήριον αἷμα τῆς ἀληθείας. καὶ ποιήσον πάντας τοὺς κοινωνοῦντας φάρμακον ζωῆς λαβεῖν εἰς θεραπείαν παντὸς νοσήματος καὶ εἰς ἐνδυνάμωσιν
 5 πάσης προκοπῆς καὶ ἀρετῆς, μὴ εἰς κατάκρισιν, „θεὸς τῆς ἀληθείας“, μηδὲ εἰς ἔλεγχον καὶ ὄνειδος. 16. σὲ γὰρ τὸν ἀγένητον ἐπεκαλεσάμεθα διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐν ἀγίῳ πνεύματι· ἔλεθητόω ὁ λαὸς οὗτος, προκοπῆς ἀξιοθήτω, ἀποσταλήτωσαν ἄγγελοι συμπαρόντες τῷ λαῷ εἰς κατάργησιν τοῦ πονηροῦ καὶ εἰς βεβαίωσιν
 10 τῆς ἐκκλησίας. 17. παρακαλοῦμεν δὲ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν κοιμημένων, ὧν ἔστιν καὶ ἡ ἀνάμνησις. 18. μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῶν ὀνομάτων· ἀγίασον τὰς ψυχὰς ταύτας, σὺ γὰρ πάσας γινώσκεις· ἀγίασον πάσας τὰς „ἐν κυρίῳ“ κοιμηθείσας καὶ συγκαταρίθμησον πάσαις ταῖς ἀγίαις σου δυνάμεσιν καὶ δὸς αὐτοῖς „τόπον καὶ
 15 μονήν“ ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. 19. δέξαι δὲ καὶ τὴν εὐχαριστίαν τοῦ λαοῦ καὶ εὐλόγησον τοὺς προσενεγκόντας τὰ πρόσφορα καὶ τὰς εὐχαριστίας καὶ χάρισαι ὑγίαν καὶ ὀλοκληρίαν καὶ εὐθυμίαν καὶ πᾶσαν προκοπὴν ψυχῆς καὶ σώματος ὅλων τῷ λαῷ τούτῳ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ πνεύματι, ὥσπερ ἦν
 20 καὶ ἔστιν καὶ ἔσται εἰς γενεὰς γενεῶν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιδ'.

Μετὰ τὴν εὐχὴν ἡ κλύσις καὶ ἐν τῇ κλάσει εὐχή.

1. Καταξίωσον ἡμᾶς τῆς κοινωνίας καὶ ταύτης, „θεὸς τῆς ἀληθείας“, καὶ ποιήσον τὰ σώματα ἡμῶν χωρῆσαι ἀγνεΐαν καὶ

5 I Cor. 11, 34. — Ps. 30, 6. — 13 Apoc. 14, 13. — 14 Ioann. 14, 2. — 23 Ps. 30, 6.

lectione ἐπίκλησιν pro vulgata ἐκκλησιν cf. C. Holl, *Fragmente vornicänischer Kirchenväter* 1899 p. 61); Athanasius (?) in sermone ad baptizandos ab Eutychio laudato (A. Mai, *Script. vet. nova collectio* IX, 625): ἐπὶ τὸν ἀρτὸν καὶ τὸ ποτήριον καὶ γίνεται αὐτοῦ τὸ σῶμα. Constitutiones ap. VIII, 12, 39 et omnes aliae liturgiae

de spiritu sancto loquuntur, etiam Petrus II Alex. de sancto altari dicens, ἐνθα καθόδοι τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐπικαλούμεθα (Theodor. H. E. IV, 22, 7), et Theophilus Al. Ep. pasch. a. 402 c. 13 (inter Hieron. epp. ep. 98, Migne, PL 22, 801) scribens: panem dominicum et sacrum calicem per invocationem et adventum sancti spiritus sanctificari. — φάρμακον ζωῆς] Cf. Ignat. Eph. 20, 2.

super hunc panem, ut panis fiat corpus verbi, et super hunc calicem, ut calix fiat sanguis veritatis. Et fac, ut omnes communicantes remedium vitae accipiant ad curandum omnem morbum et ad confortandum omnem profectum ac virtutem, non in condemnationem, *Deus veritatis*, neque in contumeliam et opprobrium. 5
 16. Te enim increatum invocavimus per unigenitum in sancto spiritu: misericordiam consequatur hic populus, profectu dignus fiat, mittantur angeli adesse populo in destructionem mali et in confirmationem ecclesiae. 17. Deprecamur etiam pro omnibus defunctis, quorum est et commemoratio. 18. Post enuntiationem 10
 nominum: Sanctifica has animas; tu enim omnes cognoscis; sanctifica omnes *in Domino* defunctas et connumera omnibus tuis sanctis virtutibus et da eis *locum et mansionem* in regno tuo. 19. Suscipe etiam gratiarum actionem populi et benedic eos, qui obtulerunt oblationes et gratiarum actiones, et largire sanitatem et integri- 15
 tatem et laetitiam et omnem profectum animae et corporis cuncto huic populo per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, sicut erat et est et erit in generationes generationum et in omnia saecula saeculorum, amen.

XIV (II).

Post orationem fractio et in fractione oratio.

20

1. Dignare nos et huius communionis, *Deus veritatis*, et fac, ut corpora nostra capiant castitatem et animae intelligentiam et

17—18. Commemoratio mortuorum ergo in scriptura nostra locum post Epiclesin vel Consecrationem habet, cum in Liturgia Marci media in Intercessionem magna, quae ipsa in Praefatione inserta est, proferatur. Cf. Brightman, *Liturgies* I, 129.

18. μετὰ τὴν ὑποβολὴν τ. ὁ.] Haec verba rubricam efficiunt, quare ea literis minoribus exprimo.

19. Similiter Liturgia Marci has preces precibus pro mortuis adiungit. Cf. Brightman l. c. — ὡσπερ ἦν κτλ.] Eandem Anaphorae clausulam et qui-

dem a populo enuntiatam exhibent Constitutiones eccl. aegypt. II, 24, Liturgiae Marci, Iacobitarum coptitarum abessiniorum et syrorum. Cf. Brightman l. c. p. 96, 134, 180, 233. Loci laudati etiam soli esse videntur, in quibus formula plenior εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας scripturae nostrae servata est, cum alias ubique in Liturgiis orientalibus formula brevior εἰς τοὺς αἰῶνας occurrat.

XIV. Orationem fractionis exhibent Liturgiae Iacobitarum syrorum, coptitarum et aethiopum, seu solam, ut

τὰς ψυχὰς φρόνησιν καὶ γινώσκιν· 2. καὶ σόμισον ἡμᾶς, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, ὅτι διὰ τοῦ μονογενοῦς σοὶ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιε'.

5 Μετὰ τὸ διαδοῦναι τὴν κλάσιν τοῖς κληρικοῖς χειροθεσίᾳ λαοῦ.

1. Ἐκτείνω τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον καὶ δέομαι ἐκταθῆναι τὴν τῆς ἀληθείας χεῖρα καὶ δοθῆναι εὐλογίαν τῇ λαῷ τούτῳ διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, καὶ τὰ μυστήρια τὰ παρόντα· 2. χεῖρ εὐλαβείας καὶ δυνάμεως καὶ σωφρο-
10 νισμοῦ καὶ καθαρότητος καὶ πάσης ὁσιότητος εὐλογησάτω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ διατηρησάτω εἰς προκοπὴν καὶ βελτίωσιν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς <τοὺς> σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ις'.

Μετὰ τὴν διά<δο>σιν τοῦ λαοῦ εὐχή.

15 1. Εὐχαριστοῦμέν σοι, δέσποτα, ὅτι ἐσφαλμένους ἐκάλεσας καὶ ἡμαρτηκότας προσεποιήσω καὶ ὑπερτέθεισαι τὴν καθ' ἡμῶν ἀπειλὴν φιλανθρωπία τῇ σῇ συγχωρήσας καὶ τῇ μετανοίᾳ ἀπαλείψας καὶ τῇ πρὸς σὲ γνώσει ἀποβαλὼν. 2. εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι δέδωκας ἡμῖν „κοινωνίαν σώματος καὶ αἵματος“. 3. εὐλό-
20 γησον ἡμᾶς, εὐλόγησον τὸν λαὸν τοῦτον, ποιήσον ἡμᾶς μέρος ἔχειν μετὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος διὰ τοῦ μονογενοῦς<ς> σου υἱοῦ, δι' οὗ σοὶ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ις'.

Εὐχὴ περὶ τῶν προσφερομένων ἐλαίων καὶ ὑδάτων.

25 1. Εὐλογοῦμεν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰ κτίσμα<τα> ταῦτα, τὸ ὄνομα τοῦ παθόντος ὀνομάζομεν

19 I Cor. 10, 16.

scriptura nostra, seu tanquam proe-
mium Orationis dominicae vel huic
orationi adiunctam. Cf. Brightman,
Liturgies I, 97, 181, 191, 234. Consti-
tutiones apost. orationem non habent.

XV. Inscr. Secundum haec verba
communio clericorum a communione
populi distenta fuisse videtur, cum alias
illa hanc sane praecedat, sed partem
tantum communionis generalis efficiat

cognitionem; 2. et sapientes nos redde, Deus misericordiarum, perceptione corporis et sanguinis, quoniam per unigenitum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XV (III).

Post fractionem clericis distributam benedictio populi. 5

1. Extendo manum super hunc populum et oro, ut extendatur manus veritatis et detur benedictio huic populo propter humanitatem tuam, Deus misericordiarum, et mysteria praesentia: 2. manus prudentiae et virtutis et castitatis et puritatis et omnis sanctitatis benedicat hunc populum ac conservet in profectum et 10 emendationem per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XVI (IV).

Post communionem populi oratio.

1. Gratias tibi agimus, Domine, quod vocasti eos, qui lapsi erant, et adquisisti eos, qui peccaverant, et deposuisti minas, quae 15 fuerunt adversus nos, humanitate tua ignoscens et paenitentia delens et cognitione ad te attinente deiciens. 2. Gratias tibi agimus, quod dedisti nobis *communionem corporis et sanguinis*. 3. Benedic nos, benedic hunc populum, fac nos partem habere cum corpore et sanguine per unigenitum tuum filium, per quem 20 tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum, amen.

XVII (V).

Oratio pro oleis et aquis oblatis.

1. Benedicimus per nomen unigeniti tui Iesu Christi has creaturas, nomen nominamus eius, qui passus est, crucifixus est 25

et eadem oratione praeparetur. Cf. Constit. ap. VIII, 13, 11—15. At verba illa, ut Brightman exposuit, fortasse non necessarie de communionem cleri intellegenda sunt, sed indicant, particulas clericis ditributas fuisse, quibus hi populum communicent.

XVI. Ad hanc orationem oratio Liturgiae Marci, Brightman l. c. p. 141, satis prope accedit. Cf. Constit. ap. VIII, 14.

XVII. Similiter Testamentum D. n. I, 24 de consecratione olei hoc loco vel post Communionem loquitur. Etiam Constitutiones eccl. aeg. III, 22—23 et

τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος καὶ καθιζομένου ἐν δεξιᾷ τοῦ ἀγενήτου ἐπὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ (τὸ) ἔλαιον τοῦτο· 2. χάρισαι δύναμιν θεραπευτικὴν ἐπὶ τὰ κτίσματα ταῦτα, ὅπως πᾶς πυρετὸς καὶ πᾶν δαιμόνιον καὶ πᾶσα νόσος διὰ τῆς πόσεως καὶ τῆς ἀλείψεως ἀπαλλαγῇ καὶ γένηται φάρμακον θεραπευτικὸν καὶ φάρμακον ὀλοκληρίας ἢ τῶν κτισμάτων τούτων μετάληψις ἐν ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιη'.

Χειροθεσία μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἐλαίου.

10 I. Φιλάνθρωπε „θεὸ τῆς ἀληθείας“, συμπαραμεινάτω τῷ λαῷ τούτῳ ἡ „κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος“· τὰ σώματα αὐτῶν ζῶντα ἔστω σώματα καὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν καθαρὰ ἔστωσαν ψυχαί. 2. δὸς τὴν εὐλογίαν ταύτην εἰς τήρησιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς ἀσφάλειαν τῆς γενομένης εὐχαριστίας, καὶ μακάρισον κοινῇ
15 πάντας καὶ ποιήσον ἐκλεκτοὺς διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιθ'.

Ἁγιασμὸς ὑδάτων.

I. Βασιλεῦ καὶ κύριε τῶν ἀπάντων καὶ δημιουργὲ τῶν ὄλων,
20 ὁ πάση τῇ γενητῇ φύσει διὰ τῆς καταβάσεως τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ χαρισάμενος τὴν σωτηρίαν, ὁ λυτρωσάμενος τὸ πλάσμα τὸ ὑπὸ σοῦ δημιουργηθὲν διὰ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἄρρητου σου λόγου· „ἐφιδε“ νῦν „ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐπίβλεπον“ ἐπὶ τὰ ὕδατα ταῦτα καὶ πλήρωσον αὐτὰ πνεύματος ἁγίου. 2. ὁ ἄρρητός σου λόγος ἐν αὐτοῖς γενέσθω καὶ μεταποιησάτω αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν καὶ γεννητικὰ αὐτὰ κατασκευασάτω πληρούμενα τῆς σῆς χάριτος, ὅπως τὸ μυστήριον τὸ νῦν ἐπιτελούμενον μὴ κενὸν εὔρεθῇ ἐν τοῖς ἀναγεννωμένοις, ἀλλὰ πληρώσῃ πάντας τοὺς

10 Ps. 30, 6. — 11 I Cor. 10, 16. — 23 Ps. 79, 15.

Canones Hippolyti c. 2 n. 28 particulam habent, sed eam Anaphorae adiungunt. Cf. infra XXIX.

XVIII. Cf. Constit. apost. VIII, 15.

XIX. Constitutiones eccles. aeg. XVI, 1 et Canones Hipp. c. 19 n. 112 benedictionem aquae primo loco ponunt; Constitutiones apost. VII, 43, 5

et resurrexit et sedet in dextera increati, super hanc aquam et hoc oleum: 2. largire virtutem curationis in has creaturas, ut omnis febris et omne daemonium et omnis morbus per potum et unctionem removeatur, et fiat remedium curationis et remedium integritatis perceptio harum creaturarum in nomine unigeniti tui Iesu Christi, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu in omnia saecula saeculorum, amen. 5

XVIII (VI).

Manus impositio post benedictionem aquae et olei.

1. *Deus veritatis* amans hominum, maneat cum hoc populo *communio corporis et sanguinis*; corpora eorum sint viva corpora et animae eorum sint mundaе animae. 2. Da hanc benedictionem in conservationem communionis et in securitatem eucharistiae celebratae, et beatifica simul omnes ac redde electos per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 15

XIX (VII).

Sanctificatio aquarum.

1. Rex et domine universorum et creator cunctorum, qui omni naturae creatae per descensionem unigeniti tui Iesu Christi largitus es salutem, qui redemisti figmentum a te creatum per adventum verbi tui ineffabilis: *respice nunc e caelo et intuerere* super has aquas easque imple spiritu sancto. 2. Verbum tuum ineffabile in eis fiat et transformet earum vim easque genetivas instituat impletas tua gratia, ut mysterium, quod nunc perficitur, non inane inveniatur in eis, qui regenerantur, sed impleat omnes, 20

eam renuntiationi et unctioni baptizandi postponunt, itemque ritus vulgati posteriores. Auctor seriei II Responsionum canonicarum Timotheo Al. attributae, qui festivitatem nativitatis Domini cognitam habens post annum 430 scripsit, de utroque ritu loquitur,

qu. 8 interrogatus, uter presbytero solitario ad baptizandum vocato observandus sit, atque definiens: Faciat primum renuntiationem, tum perficiat sanctificationem aquae, et ita baptizet. Cf. Pitra, Iuris eccles. graec. hist. et monum. I, 640.

κατιόντας καὶ βαπτιζομένους τῆς θείας χάριτος. 3. φιλόανθρωπε
 εὐεργέτα, φείσαι τοῦ σοῦ ποιήματος, σῶσον τὸ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς σου
 πεπονημένον κτίσμα, μόρφωσον πάντας τοὺς ἀναγεννωμένους τὴν
 θείαν καὶ ἄρρητόν σου μορφήν, ὅπως διὰ τοῦ μεμορφῶσθαι καὶ
 5 ἀνα<γε>γεννηθῶσαι σωθῆναι δυναθῶσιν καὶ „τῆς βασιλείας“ σου
 „ἀξιωθῆναι“. 4. καὶ ὡς κατελθὼν ὁ μονογενὴς σου λόγος ἐπὶ τὰ
 ὕδατα τοῦ Ἰορδάνου ἅγια ἀπέδειξεν, οὕτω καὶ νῦν ἐν τούτοις
 κατερχέσθω καὶ ἅγια καὶ πνευματικὰ ποιησάτω πρὸς τὸ μηκέτι
 σάρκα καὶ αἷμα εἶναι τοὺς βαπτιζομένους, ἀλλὰ πνευματικούς καὶ
 10 δυναμένους προσκυνεῖν σοὶ τῷ ἀγενήτῳ πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ
 εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κ'.

Εὐχὴ ὑπὲρ βαπτιζομένων.

1. Παρακαλοῦμέν σε, „θεὲ τῆς ἀληθείας“, ὑπὲρ τοῦ δούλου σου
 15 τοῦδε καὶ δεόμεθα, ὅπως καταξιώσης αὐτὸν τοῦ θείου μυστηρίου
 καὶ τῆς ἀρρήτου σου ἀναγεννήσεως· σοὶ γὰρ φιλόανθρωπε νῦν
 προσφέρεται, σοὶ αὐτὸν ἀνατίθεμεν. 2. χάρισαι αὐτὸν τῇ θεῖᾳ
 ταύτῃ ἀναγεννήσει κοινωνῆσαι πρὸς τὸ μηκέτι αὐτὸν ὑπὸ μηδεὸς
 σκαιοῦ καὶ πονηροῦ ἄγεσθαι, ἀλλὰ σοὶ λατρεύειν διὰ παντὸς καὶ τὰ
 20 σὰ προστάγματα φυλάττειν ὁδηγοῦντος αὐτὸν τοῦ μονογενοῦς σου
 λόγου, ὅτι δι' αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύ-
 ματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κα'.

Μετὰ τὴν ἀποταγὴν εὐχὴ.

Κύριε πατοκράτορ, σφράγισον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ δούλου
 25 σου τούτου τὴν πρὸς σὲ νῦν γεγενημένην καὶ ἀμετάβλητον αὐτοῦ
 τὸ ἦθος καὶ τὸν τρόπον διαφύλαξον, ἵνα μηκέτι τοῖς χείροσιν
 ὑπηρετῇ, ἀλλ' ἐν „τῷ τῆς ἀληθείας θεῷ“ λατρεύῃ καὶ σοὶ τῷ τῶν
 πάντων ποιητῇ δουλεύῃ πρὸς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ σοὶ γνήσιον
 ἀποδειχθῆναι διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ
 30 ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

5 II Thess. 1, 5. — 14 Ps. 30, 6. — 27 Ps. 30, 6.

3 πεπονημένον B : πεπονημένον A W | 19 σκαιοῦ : κακοῦ W | 27 ἀλλ' ἐν τῷ : coniecit ἀλλὰ σοὶ vel ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι B

qui descendunt et baptizantur, divina gratia. 3. Amans hominum, benefice, parce tuae facturae, salva creaturam a dextera tua factam; forma omnes, qui regenerantur, divina et ineffabili tua forma, ut eo, quod formati ac regenerati sunt, salvari possint et *regno tuo digni fieri*. 4. Et sicut verbum tuum unigenitum descendens in 5
 aquas Iordanis eas sanctas ostendit, ita et nunc in has descendat easque sanctas et spirituales reddat, ne baptizandi amplius caro et sanguis sint, sed spirituales possintque te adorare patrem increatum per Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 10

XX (VIII).

Oratio pro baptizandis.

1. Deprecamur te, *Deus veritatis*, pro hoc tuo servo et oramus, ut digneris eum divino mysterio et regeneratione tua ineffabili; tibi enim, amans hominum, nunc offertur, tibi eum consecramus. 2. Largire, ut huius divinae regenerationis particeps fiat, ne amplius 15
 ab ullo sinistro et iniquo agatur, sed ut tibi serviat omnino et mandata tua custodiat unigenito tuo verbo ipsum comitante, quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXI (IX).

Post abrenuntiationem oratio.

20

Domine omnipotens, consigna assensionem huius tui servi ad te nunc factam et custodi immutabilem eius habitum atque mores, ne amplius peioribus ministret, sed in *Deo veritatis* operam det et tibi omnium creatori serviat, ut perfectus et genuinus tibi ostendatur per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi 25
 gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXI. Vox *ἀποταγή* hic simul τὴν *κατάθεσις* indicat. Cf. Constit. ap. *συνταγήν* vel *ὁμολογίαν* complectitur, VII, 41.
 ut oratione ineunte vocabulum *συν-*

κβ'.

Εὐχὴ εἰς τὸ ἄλειμμα τῶν βαπτιζομένων.

1. Δέσποτα φιλόφρωπε καὶ „φιλόψυχε, οἰκτίρμον καὶ ἐλεῖμον“, „(θεὸ) τῆς ἀληθείας“, ἐπικαλούμεθά σε ἔξακολουθοῦντες καὶ πειθόμενοι ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ μονογενοῦς σου εἰρηκότος· „Εάν 5 τινῶν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς“· καὶ ἀλείφομεν τῷ ἀλείμματι τούτῳ τοὺς προσιόντας ἢ τὰς προσιούσας τῇ θείᾳ ταύτῃ ἀναγεννήσει, 2. παρακαλοῦντες, ὥστε τὸν κύριον ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν ἐνεργῆσαι αὐτῷ ἰατρικὴν καὶ ἰσχυροποιητικὴν δύναμιν καὶ ἀποκαλύψαι μὲν διὰ τοῦ ἀλείμματος τούτου καὶ ἀποθεραπεῦσαι 10 ἀπὸ ψυχῆς σώματος πνεύματος αὐτῶν πᾶν σημεῖον ἁμαρτίας καὶ ἀνομίας ἢ σατανικῆς αἰτίας, τῇ δὲ ἰδίᾳ χάριτι τὴν ἄφεσιν αὐτοῖς παρασχέσθαι, „ἵνα τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσουσι“ καὶ διὰ τῆς ἀλείψεως ταύτης ἀναπλασθέντες καὶ „διὰ τοῦ λουτροῦ καθαρισθέντες“ καὶ τῷ „πνεύματι ἀνανεωθέντες“ ἐξισχύσουσιν 15 κατανικῆσαι λοιπὸν τὰς προσβαλλούσας αὐτοῖς ἀντικειμένας ἐνεργείας καὶ ἀπάτας τοῦ βίου τούτου καὶ οὕτως συνδεθῆναι καὶ συνενωθῆναι τῇ ποιμνῇ „τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“ καὶ „συγκληρονομησῆσαι“ τοῖς ἁγίοις „τὰς ἐπαγγελίας“, ὅτι δι' αὐτοῦ <σοὶ> ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς 20 σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κγ'.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν εὐχῆ.

1. Φιλόφρωπε εὐεργέτα „σωτὴρ πάντων“ τὴν ἐπιστροφὴν πρὸς σε πεπονημένων, ἔλεως γενοῦ τῷ δούλῳ σου τῷδε· ὁδήγησον αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῇ δεξιᾷ σου. 2. ὁ μονογενὴς σου 25 λόγος ὁδηγείτω αὐτὸν ἐπὶ τὸ λουτρόν· τιμηθήτω αὐτοῦ ἢ ἀναγέννησις, μὴ ἔστω κενὴ τῆς σῆς χάριτος· συμπαρίτω ὁ ἅγιός σου λόγος, συνέστω τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἀποσοβοῦν καὶ ἀποβάλλον πάντα πειρασμόν, ὅτι διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ <σοὶ>

2 Sap. 11, 27; Ps. 85, 15. — 3 Ps. 30, 6. — 4 Ioann. 20, 23. — 12 I Petr. 2, 24. — 13 Tit. 3, 5; Eph. 5, 26. — 17 II Petr. 3, 18. — 18 Hebr. 6, 12; 11, 9. — 22 I Tim. 4, 10.

6 προσιόντας ἢ προσιούσας B, προστάσει προσιούσας A, προθέσει προσιόντας W | 8 αὐτοῖς W | 9 ἀποκαλύψαι : coniecit ἀπαλείψαι Turner cf. B | 21 ἀνάληψιν : ἀλειψιν B

XXII (xv).

Oratio in unctionem baptizandorum.

1. Domine, amans hominum et *amans animarum*, *misericors ac benigne, Deus veritatis*, invocamus te obsequentes et confidentes promissionibus unigeniti tui, qui dixit: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*; et unguimus hac unctione eos, qui accedunt vel 5 eas, quae accedunt ad hanc divinam regenerationem, 2. deprecantes, ut Dominus noster Christus Iesus eis operetur vim sanantem ac confortantem et revelet per hanc unctionem et tollat ab anima et corpore et spiritu eorum omne signum peccati et iniquitatis vel causae diabolicae, propria gratia remissionem eis praebeat, *ut 10 a peccato liberati iustitiae vivant* et per hanc unctionem reformati et *per lavacrum purificati et per spiritum renovati* possint devincere in reliquum adversarias operationes ac fraudes huius vitae ipsis instantes et ita aggregari et uniri cum grege *Domini et salvatoris nostri Iesu Christi* et cum sanctis *cohereditare promissiones*, quo- 15 niam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu in omnia saecula saeculorum, amen.

XXIII (x).

Post susceptionem oratio.

1. Amans hominum, benefice, *salvator omnium* ad te conversorum, propitius esto servo tuo huic; prosequere eum ad re- 20 generationem dextera tua. 2. Unigenitum tuum verbum prosequatur eum in lavacrum; honoretur eius regeneratio, ne sit vacua gratia tua; adesto simul sanctum verbum tuum, adesto simul sanctus tuus spiritus depellens ac deiciens omnem tentationem, quoniam

XXII. Cf. Constit. ap. VII, 42. Constitutiones eccles. aeg. XVI, 8—9, Canones Hippolyti c. 19 n. 116 sq. et Testamentum Domini nostri II, 8 oleum, quo baptizandus ungitur, oleum exorcismi, et oleum, quo baptizatus ungitur (cf. XXV), oleum gratiarum actionis vocant, Constitutiones apost. III, 16. 17;

VII, 22, 2; 44, 1. 2 hoc *μύρον* appellant.

XXIII. Vox *ἀνάληψις* in ritu baptismi nusquam occurrit. Brightman putans, eam non nisi sensum vocabuli *ἀναδοχή* (susceptio, sc. per sponsores) habere et in hoc sensu hic tolerari non posse, emendavit *ἄλειψιν*. Certe

ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

κδ'.

Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι καὶ ἀνελθεῖν εὐχί.

1. Ὁ θεός, „ὁ τῆς ἀληθείας θεός“, ὁ τῶν πάντων δημιουργός,
 5 ὁ κύριος πάσης τῆς κτίσεως, εὐλόγησον τὸν δοῦλόν σου τοῦτον
 εὐλογία τῇ σῇ· καθαρὸν αὐτὸν δεῖξον ἐν τῇ ἀναγεννήσει, κοινωνὸν
 αὐτὸν ταῖς ἀγγελικαῖς σου δυνάμεσιν κατάστησον, ἵνα μηκέτι σάρξ,
 ἀλλὰ πνευματικὸς ὀνομάζεται μετασχὼν τῆς θείας σου καὶ ὠφε-
 λίμου δωρεᾶς· 2. διατηρηθεῖη μέχρι τέλους σοὶ τῶ τῶν ὅλων
 10 ποιητῇ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα
 καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας
 αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

κε'.

Εὐχὴ εἰς τὸ χρίσμα ἐν ᾧ χρίονται οἱ βαπτισθέντες.

1. „Ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων“, ὁ βοηθὸς πάσης ψυχῆς ἐπιστρε-
 15 φούσης ἐπὶ σὲ καὶ γινομένης „ὑπὸ τὴν κραταιάν“ σου „χεῖρα“ τοῦ
 μονογενοῦς, ἐπικαλούμεθά σε, ὥστε διὰ „τῆς θείας“ καὶ ἀοράτου
 σου „δυνάμεως τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“
 ἐνεργῆσαι ἐν τῷ χρίσματι τούτῳ ἐνέργειαν θείαν καὶ οὐράνιον, 2. ἵνα
 οἱ βαπτισθέντες καὶ χριόμενοι ἐν αὐτῷ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ σημείου
 20 τοῦ σωτηριώδους σταυροῦ τοῦ μονογενοῦς, δι' οὗ σταυροῦ διετράπη
 καὶ ἐθριαμβεύθη σατανᾶς καὶ πᾶσα δύναμις ἀντικειμένη, ὡς ἀνα-
 γεννηθέντες καὶ ἀνανεωθέντες „διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενε-
 σίας“ καὶ οὗτοι μέτοχοι γένωνται „τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος“ καὶ ἀσφαλισθέντες τῇ σφραγίδι ταύτῃ διαμείνωσιν „ἐδραῖοι

4 Ps. 30, 6. — 14 Ps. 83, 8. — 15 I Petr. 5, 6. — 16 II Petr. 1, 3. —
 17 II Petr. 3, 18. — 22 Tit. 3, 5. — 23 Act. 2, 38; 10, 45. — 24 I Cor.
 15, 58.

20 σωτηρίου δοὺς Α | 23 γινένονται Α

oratio subinde unctionem secuta est
 vel baptismum praecessit. Cum autem
 Constitutiones ecclesiae aeg. XVI, 12,
 Canones Hipp. c. 19 n. 121 et Testa-
 mentum D. n. II, 8 praecipiant, ut

unctus nudus episcopo vel presbytero
 tradatur, lectio tradita retineri potest.
 Ceteroquin oratio eiusmodi nusquam
 alias invenitur.

XXIV, 1. μηκέτι σάρξ κτλ.] Simi-

per unigenitum tuum Iesum Christum tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXIV (XI).

Post baptismum et ascensionem oratio.

1. Deus, *Deus veritatis*, creator omnium, dominus omnis creaturae, benedic servum tuum hunc benedictione tua; mundum 5 eum ostende in regeneratione, socium eum virtutum tuarum angelicarum constitue, ne amplius caro nominetur, sed spiritualis, particeps factus doni tui divini et utilis; 2. conservetur usque in finem tibi creatori cunctorum per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in 10 omnia saecula saeculorum, amen.

XXV (XVI).

Oratio in oleum quo unguuntur baptizati.

1. *Deus virtutum*, auxiliator omnis animae, quae se ad te convertit ac fit *sub potenti manu* tua unigeniti, invocamus te, ut per *divinam* et invisibilem *virtutem tuam Domini et salvatoris nostri* 15 *Iesu Christi* opereris in hoc oleo operationem divinam ac caelestem, 2. ut baptizati etiam uncti in eo effigies signi salutaris crucis unigeniti, per quam crucem depulsus et triumphatus est satanas et omnis potestas adversaria, tanquam regenerati ac renovati *per lavacrum regenerationis* et hi participes fiant *doni spiritus sancti* et hoc 20 sigillo confirmati permaneant *stabiles et immobiles*, innocui et

liter, ut Brightman adnotavit, Didymus De trinit. II, 12 (Migne, PG. 39, 673): *ὁ ἄνθρωπος ὁ βαπτίσματος μὴ τυχὼν σαρκικός ἐστίν, τοῦτ' ἐστίν, ἀμέτοχος φωτὸς ἐπουρανίου . . . ὁ δὲ βαπτισθεὶς πνευματικός ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, μετόχος ζωῆς ἀθανάτου*, et Ritus Iacobitarum coptitarum: non sit in posterum filius carnis, sed filius veritatis (Denzinger, Ritus Orientalium I, 199).

XXV, 1. Cf. Constit. ap. VII, 44. Loquuntur de hac unctione vel chrisma-

tionem, i. e. Confirmationem, saepius auctores veteres, quorum testimonia Brightman ad h. l. collegit. — *ἐπὶ — χεῖρα*] Ex his verbis colligere licet, baptizatos non solum unctos, sed eis etiam manum impositam fuisse. Constitutiones eccles. aeg. XVI, 16—21, Canones Hipp. c. 19 n. 134—40, Testamentum D. n. II, 8—9 praecipunt, ut primo presbyter baptizatos oleo gratiarum actionis in baptisterio unget, deinde in ecclesia episcopus manus super eos imponat atque oleo illo in

καὶ ἀμετακίνητοι“, ἀβλαβεῖς καὶ ἄσυλοι, ἀνεπηρέαστοι καὶ ἀνεπιβούλευτοι, ἐμπολιτευόμενοι „ἐν τῇ πίστει καὶ ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας μέχρι τέλους“ ἀναμένοντες τὰς οὐρανίους τῆς „ζωῆς ἐλπίδας“ καὶ αἰωνίους ἐπαγγελία(ς) „τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ 5 Χριστοῦ“, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κς’.

Χειροθεσία καταστάσεως διακόνων.

1. Πάτερ τοῦ μονογενοῦς, ὁ „τὸν υἱόν“ σου „ἀποστείλας“ καὶ διατάξας τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πράγματα καὶ κανόνας τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ 10 τάξεις δεδωκώς εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ποιμνίων, ὁ ἐκλεξάμενος ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εἰς λειτουργίαν τῆς καθολικῆς σου ἐκκλησίας, ὁ ἐκλεξάμενος διὰ τοῦ μονογενοῦς σου τοὺς ἐπὶ τὰ διακόνους καὶ χαρισάμενος αὐτοῖς πνεῦμα ἅγιον· 2. κατάστησον καὶ τόνδε διάκονον τῆς καθολικῆς σου ἐκ- 15 κλησίας καὶ δὸς ἐν αὐτῷ „πνεῦμα γνώσεως καὶ διακρίσεως“, ἵνα δυναθῇ μεταξὺ τοῦ λαοῦ τοῦ ἁγίου καθαρῶς καὶ ἀμέμπτως διακονῆσαι ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κς’.

20 Χειροθεσία καταστάσεως πρεσβυτέρων.

1. Τὴν χεῖρα ἐκτείνομεν, δέσποτα „θεὲ τῶν οὐρανῶν“, πάτερ τοῦ μονογενοῦς σου, ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον καὶ δεόμεθα, ἵνα „τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας“ ἐπιδημήσῃ αὐτῷ· φρόνησιν αὐτῷ χάρισαι

2 II Thess. 2, 13; I Tim. 2, 4; Hebr. 3, 6. — 3 Tit. 1, 2; 3, 7. — 4 II Petr. 3, 18. — 8 I Ioann. 4, 10. — 12 Act. 6, 5—6. — 15 Ies. 11, 2; I Cor. 12, 10. — 21 Neh. 1, 4. — 23 Ioann. 15, 26.

manum infuso et manu imposita super caput singulos ungit et super frontem signet. — σου χ. τοῦ μονογενοῦς] Sermo durus, cum pronomen proprie ad Deum patrem referendum sit. Similiter in membro sequente.

XXVI. Voce χειροθεσία scriptura nostra sensu latiore utitur, cum bene-

dictionem (manu imposita datam) ea designans, ut IV, VI, VIII, XV, tum ordinationem vel preces ordinationis, ut hic et in particulis duabus sequentibus. Constitutiones apost. VIII, 28, 2. 3 eam sensu strictiore adhibent, ea nonnisi benedictionem, ordinationem vero voce χειροτονία appellantes.

inviolati, minarum et insidiarum expertes, conversantes *in fide ac cognitione veritatis usque ad finem*, exspectantes *spes vitae caelestes* et promissiones aeternas *Domini et salvatoris nostri Iesu Christi*, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

5

XXVI (XII).

Benedictio in constitutione diaconorum.

1. Pater unigeniti, qui *filium misisti* tuum et ordinasti res super terra atque ecclesiae canones et ordines dedisti in utilitatem et salutem gregum, qui elegisti episcopos et presbyteros et diaconos in ministerium catholicae tuae ecclesiae, qui elegisti per unigenitum tuum septem diaconos eisque largitus es spiritum sanctum: 2. constitue et hunc diaconum ecclesiae tuae catholicae et da in eo *spiritum cognitionis ac discretionis*, ut possit inter populum sanctum pure et immaculate ministrare in hoc ministerio per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXVII (XIII).

Benedictio in constitutione presbyterorum.

1. Manum extendimus, Domine, *Deus caelorum*, pater unigeniti tui, super hunc hominem et oramus, ut *spiritus veritatis* ei

Orationes praeterea, quas pro constituendo diacono VIII, 18, presbytero VIII, 16, episcopo VIII, 5 exhibent, a formulis nostrae scripturae valde divergunt. Animadvertas etiam, secundum scripturam nostram aequae ac secundum Constitutiones eccl. aeg. clericos maiores tantum ordinari vel manus impositionem accipere, cum in Constitutionibus apost. etiam subdiaconi et lectores, in Epitome libri VIII huius operis subdiaconi saltem ordinentur.

1. *διατάξας κτλ.*] In oratione pro constituendo archidiacono Ritus Iacobitarum copt., ut Brightman vidit, similiter habet: super terram creasti omnem formam eorum et nomine vocasti ordines (*τάξις*) et canones (*κανών*) omnes ecclesiae (Denzinger, Ritus II, 9).

XXVII, 1. *τὴν χεῖρα ἐκτείνουμεν*] Pluralis inde explicari videtur, quod in ordinatione presbyteri etiam presbyteri manum imponebant. Cf. Constit. eccl. aeg. II, 1; Testam. D. n. I, 30.

καὶ γνῶσιν καὶ „καρδίαν ἀγαθὴν“· γενέσθω ἐν αὐτῷ πνεῦμα θεῖον
 πρὸς τὸ δύνασθαι αὐτὸν οἰκονομῆσαι τὸν λαόν σου καὶ „πρεσ-
 βεύειν“ τὰ θεῖα σου λόγια καὶ „καταλλάξαι“ τὸν λαόν σου σοὶ τῷ
 ἀγενήτῳ θεῷ. 2. ὁ χαρισόμενος „ἀπὸ τοῦ πνεύματος“ τοῦ Μωσείως
 5 „ἐπὶ τοὺς“ ἐκλελεγμένους „πνεῦμα“ ἅγιον· μέρισον καὶ τῷδε πνεῦμα
 ἅγιον ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ μονογενοῦς εἰς χάριν „σοφίας καὶ
 γνώσεως καὶ πίστεως“ ὀρθῆς, ἵνα δυνηθῇ σοὶ ὑπηρετῆσαι „ἐν
 καθαρᾷ συνειδήσει“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι'
 οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς
 10 τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κη'.

Χειροθεσία καταστάσεως ἐπισκόπου.

1. Ὁ τὸν κύριον „Ἰησοῦν ἀποστείλας“ εἰς κέρδος ὅλης τῆς
 οἰκουμένης, ὁ δὲ αὐτοῦ τοὺς „ἀποστόλους ἐκλεξάμενος“ ὁ „κατὰ
 γενεὰν καὶ γενεὰν“ ἐπισκόπους ἁγίους χειροτονῶν· ποιήσον, „ὁ
 15 θεὸς τῆς ἀληθείας“, καὶ τόνδε ἐπίσκοπον ζῶντα, ἐπίσκοπον ἅγιον
 τῆς διαδοχῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ δὸς αὐτῷ χάριν καὶ
 πνεῦμα θεῖον, ὃ ἐχαρίσω πᾶσιν τοῖς γνησίοις σου δούλοις καὶ
 προφήταις καὶ πατριάρχαις· 2. ποιήσον αὐτὸν ἄξιον εἶναι „ποι-
 μαίνειν“ σου „τὴν ποιμνὴν“ ἔτι τε ἀμέμπτως καὶ ἀπροσκόπως ἐν
 20 τῇ ἐπισκοπῇ διατελείτω διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ
 εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κθ'.

Εὐχὴ εἰς ἔλαιον νοσοῦντων ἢ εἰς ἄρτον ἢ εἰς ὕδωρ.

1. Ἐπικαλούμεθα σὲ τὸν „ἔχοντα πᾶσαν ἐξουσίαν“ καὶ δύναμιν,
 25 τὸν „σωτῆρα πάντων ἀνθρώπων, πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ
 σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ“, καὶ δεόμεθα, ὥστε ἐκπέμψαι δύναμιν
 ἱατικὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο,
 ἵνα γένηται τοῖς χριομένοις ἢ μεταλαμβάνουσιν τῶν κτισμάτων

1 Luc. 8, 15. — 2 II Cor. 5, 20. — 4 Num. 11, 17. 25. — 6 I Cor.
 12, 8. 9. — 7 I Tim. 3, 9; II Tim. 1, 3. — 12 Ioann. 17, 3. — 13 Luc. 6, 13. —
 Esth. 9, 27. — 14 Ps. 30, 6. — 18 Act. 20, 28. — 24 Dan. 14, 4. — 25 I Tim.
 4, 10; II Cor. 1, 3; II Petr. 2, 20; 3, 18.

15 ἅγιον : fortasse ἄξιον B

adveniat; sensum ei largire et cognitionem et *cor bonum*; fiat in eo spiritus divinus, ut possit administrare populum tuum et *dispensare* verba tua divina et *reconciliare* populum tuum tibi Deo increato. 2. Qui largitus es a spiritu Mosis spiritum sanctum super electos, tribue et huic spiritum sanctum e spiritu unigeniti in gratiam sapientiae et cognitionis et fidei rectae, ut possit tibi ministrare in conscientia pura per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXVIII (XIV).

Benedictio in constitutione episcopi.

10

1. Qui Dominum Iesum misisti in lucrum orbis universi, qui per eum apostolos elegisti, qui a generatione in generationem episcopos sanctos ordinas: fac, Deus veritatis, et hunc episcopum vivum, episcopum sanctum successionis sanctorum apostolorum, et da ei gratiam et spiritum divinum, quem largitus es omnibus servis tuis genuinis et prophetis et patriarchis; 2. fac, ut dignus sit, qui pascat gregem tuum atque immaculate et inoffense in episcopatu degat per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

20

XXIX (XVII).

Oratio in oleum aegrotorum vel in panem vel in aquam.

1. Invocamus te, qui habes omnem potestatem et virtutem, salvatorem omnium hominum, patrem Domini nostri et salvatoris Iesu Christi, et oramus, ut emittas vim sanationis e caelis unigeniti super hoc oleum, ut eis, qui his tuis creaturis unguuntur

25

XXIX. Benedictio olei et aquae iam supra XVII, in parte liturgica legitur. Nunc similis oratio sequitur. Inscriptio oleo quidem panem et aquam adiungit. Oratio ipsa autem maxime oleum spectat, cumque hoc oleum aegroto-

rum nominetur eique vis non solum sanandi morbos, sed etiam delendi peccata adscribatur, oleum extremae unctionis indicatur. Benedictio olei et aquae in Constitutionibus apost. VIII, 29 de remissione peccatorum silet.

σου τούτων εἰς ἀποβολὴν „πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας“, εἰς ἀλεξιφάρμακον παντὸς δαιμονίου, εἰς ἐκχωρισμὸν παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, εἰς ἀφορισμὸν παντὸς πνεύματος πονηροῦ, εἰς ἐκδιωγμὸν παντὸς πυρετοῦ καὶ ῥίγους καὶ πάσης ἀσθενείας, εἰς χάριν
 5 ἀγαθὴν καὶ ἀφεσιν ἁμαρτημάτων, εἰς φάρμακον ζωῆς καὶ σωτηρίας, εἰς ὑγείαν καὶ „ὀλοκληρίαν ψυχῆς σώματος πνεύματος“, εἰς ῥῶσιν τελείαν. 2. φοβηθήτω, δέσποτα, πᾶσα ἐνέργεια σαταρική, πᾶν δαιμόνιον, πᾶσα ἐπιβουλὴ τοῦ ἀντικειμένου, πᾶσα πληγὴ, πᾶσα μάστιξ, πᾶσα ἀλγηδών, πᾶς πόνος ἢ ῥάπισμα ἢ ἐντίναγμα ἢ σκίασμα
 10 πονηρὸν τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, ὃ ἐπεκαλεσάμεθα νῦν ἡμεῖς, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς, 3. καὶ ἀπερχέσθωσαν ἀπὸ τῶν ἐντὸς <καὶ> τῶν ἐκτὸς τῶν δούλων σου τούτων, ἵνα „δοξασθῇ τὸ ὄνομα“ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος, τοῦ „τὰς νόσους ἡμῶν καὶ τὰς ἀσθενείας ἀναλαβόντος Ἰησοῦ Χριστοῦ“ καὶ ἐρχο-
 15 μένου „κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς“, ὅτι δι' αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

λ'.

Εὐχὴ περὶ τεθνεώτος καὶ ἐκκομιζομένου.

1. Ὁ θεὸς „ὁ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχων, ὁ θεὸς
 20 τῶν πνευμάτων καὶ“ δεσπότης „πάσης σαρκός“, ὁ θεὸς „ὁ θανατῶν καὶ ζωογονῶν, ὁ κατάγων εἰς πύλας ἄδου καὶ ἀνάγων“, ὁ κτίζων „πνεῦμα ἀνθρώπου“ ἐν αὐτῷ καὶ „παραλαμβάνων“ τῶν ἁγίων τὰς ψυχὰς καὶ ἀναπαύων· ὁ ἀλλοιοῦν καὶ μεταβάλλων καὶ μετασχηματίζων τὰ κτίσματά σου, καθὼς δίκαιον καὶ σύμφυτον
 25 ἔστιν, „μόνος“ αὐτὸς „ἄφθαρτος“ καὶ ἀναλλοίωτος καὶ αἰώνιος ὢν· 2. δεόμεθά σου περὶ τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τοῦ δούλου σου τοῦδε ἢ τῆς δούλης σου τῆσδε· τὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀνάπαυσον „ἐν τόποις χλόης“, ἐν ταμείοις „ἀναπαύσεως μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“ καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου,
 30 τὸ δὲ σῶμα ἀνάστησον ἐν ἡ ὥρισας ἡμέρᾳ κατὰ τὰς ἀψευδεῖς σου ἐπαγγελίας, ἵνα καὶ τὰς κατ' ἀξίαν αὐτῷ κληρονομίας ἀποδοῖς

1 Mt. 4, 23; 9, 35; 10, 1. — 6 I Thess. 5, 23. — 12 Ps. 85, 9. 12 cf. Mt. 9, 8. — 13 Mt. 8, 17. — 15 II Tim. 4, 1. — 19 Sap. 16, 13. 14; Num. 16, 22; I Reg. 2, 6. — 25 I Tim. 1, 17. — 28 Ps. 22, 1. — Mt. 8, 11.

vel eas percipiunt, fiat in depulsionem *omnis languoris et omnis infirmitatis*, in remedium adversus omne daemonium, in expulsionem omnis spiritus immundi, in segregationem omnis spiritus nequam, in exstirpationem omnis febris et frigoris et omnis imbecillitatis, in gratiam bonam et remissionem peccatorum, in re- 5
medium vitae et salutis, in sanitatem et *integritatem animae et corporis et spiritus*, in valetudinem perfectam. 2. Timeat, Domine, omnis operatio diabolica, omne daemonium, omnes insidiae adversarii, omnis plaga, omne supplicium, omnis dolor, omnis labor vel ictus vel concussio vel umbra mala nomen tuum sanctum, quod 10
invocamus nunc, et nomen unigeniti, 3. et abeant ab internis et externis servorum tuorum horum, ut *glorificetur nomen eius*, qui pro nobis crucifixus est et resurrexit et *languores nostros et infirmitates suscepit, Iesu Christi*, et venturus est *iudicare vivos et mortuos*, quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu 15
et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXX (xviii).

Oratio pro mortuo et sepeliendo.

1. Deus, *qui vitae et mortis potestatem habes, Deus spirituum et dominus omnis carnis, Deus, qui mortificas et vivificas, qui deducis ad portas inferorum et reducis*, qui creas spiritum hominis 20
in ipso et *suscipis* sanctorum animas ac recreas, qui mutas ac transformas et transfiguras creaturas tuas, prout iustum et utile est, cum ipse *solus incorruptibilis* et immutabilis et aeternus sis; 2. oramus te pro dormitione et requie huius servi tui vel huius servae tuae: animam et spiritum eius recrea in *locis pascuae*, in 25
cubilibus *recreationis cum Abraham et Isaac et Iacob* et omnibus sanctis tuis; corpus vero resuscita in die, quam definiisti secundum promissiones tuas haud dubias, ut et hereditates ei convenientes

XXX. Cf. Constit. ap. VIII, 41.

2. τὸ δὲ σῶμα κτλ.] Similiter Liturgia Iacobitarum copt. in oratione

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

pro mortuis, Brightman, *Liturgies* I, 170, 13—15.

ἐν ταῖς ἀγίαις σου νομαῖς. 3. τῶν παραπτωμάτων αὐτοῦ καὶ
 „ἀμαρτημάτων μὴ μνησθῆς“· τὴν δὲ „ἔξοδον“ αὐτοῦ εἰρηνικὴν καὶ
 εὐλόγημένην εἶναι ποιήσον· τὰς λύπας τῶν διαφερόντων πνεύματι
 παρακλήσεως ἴασαι καὶ ἡμῖν πᾶσι τέλος ἀγαθὸν δώρησαι διὰ τοῦ
 5 μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Ps. 24, 7. — II Petr. 1, 15.

3. τῶν διαφερόντων] i. e. superstitum vel propinquorum, ut e contextu

retribuas in sanctis tuis pascuis. 3. Delictorum eius ac *peccatorum ne memineras; exitum* eius fac paratum et benedictum esse; tristitias superstitum spiritu consolationis sana et nobis omnibus finem bonum dona per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu in saecula saeculorum, 5 amen.

apparet. Timotheus Al. Resp. 14 aut generaliter de eis loquitur, qui ad scribens οἱ διαφέροντες ἰϋ̄ πεπον- mortuum attinent (Harduin. Coll. conc. θότι aut verbum hoc sensu usurpat I, 1195).

INDEX

VOCABULORUM SACRAMENTARIJ SERAPIONIS.

- ἀβλαβής* XXV, 2.
Ἀβραάμ XXX, 2.
ἀγαθός XII, 1; XXVII, 1; XXIX, 1;
 XXX, 3.
ἀγαπάω XII, 3.
ἀγαπητός XIII, 5.
ἀγγελικός I, 3; XXIV, 1.
ἄγγελος V, 3. 8; X, 1. 2; XIII, 9. 16.
ἀγέννητος IV, 1; V, 5; XII, 3; XIII, 1.
 2. 16; XVII, 2; XIX, 4; XXVII, 1.
ἀγιάζω XI, 1. 2. 3; XIII, 9. 18.
ἀγιασμός XIII, 10; XIX in.
ἄγιον, τό VI, 1.
ἄγιος I, 3. 4; III, 3; V, 3; VII, 2;
 VIII, 2; IX, 3; X, 1; XI, 2. 3;
 XII, 5; XIII, 4. 10. 12. 13. 15. 18;
 XIX, 4; XXII, 2; XXIII, 2; XXVIII,
 1. 2; XXX, 1. 2.
ἀγιότης XI, 5.
ἀγνεία XIV, 1.
ἄδης XXX, 1.
ἀδιαλείπτως XI, 5.
ἀθανασία XIII, 5.
αἷμα XI, 3; XIII, 14. 15; XIV, 2;
 XVI, 2. 3; XVIII, 1; XIX, 4.
αἰνέω XIII, 1. 2. 3. 4. 5.
αἶνος X, 1.
αἰσχύνομαι XII, 4.
αἰών I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11;
 VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X,
 1. 4; XI, 6; XII, 5; XIII, 8. 19;
 XIV, 2; XV, 2; XVI, 3; XVII, 2;
 XVIII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI,
 XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV,
 2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
 XXIX, 3; XXX, 3.
αἰώνιος XXV, 2; XXX, 1.
ἀκάθαρτος XXIX, 1.
ἀκατανόητος XIII, 2.
ἀλγηδών XXIX, 2.
ἄλειμμα XXII in. 1. 2.
ἀλείφω XXII, 1.
ἄλειψις XVII, 2; XXII, 2.
ἀλεξιφάρμακον XXIX, 1.
ἀλήθεια V, 3; X, 1; XIII, 5. 13. 15;
 XIV, 1; XV, 1; XVIII, 1; XX, 1;
 XXI; XXII, 1; XXIV, 1; XXV, 2;
 XXVII, 1; XXVIII, 1.
ἀληθινός II, 1; III, 3; XIII, 6.
ἄλλοιόω XXX, 1.
ἄμαρτάνω X, 3; XVI, 1.
ἄμαρτημα V, 2; X, 3; XIII, 14;
 XXIX, 1; XXX, 3.
ἄμαρτία XII, 2; XIII, 12; XXII, 1. 2.
ἀμέμπτως V, 3; XI, 2. 5; XXVI, 2;
 XXVIII, 2.
ἀμετάβλητος XXI, 1.
ἀμετακίνητος XXV, 2.
ἀναβλέπω XII, 4.
ἀναγεννάω XIX, 2. 3; XXV, 2.
ἀναγέννησις XX, 1. 2; XXII, 1; XXIII,
 1. 2; XXIV, 1.
ἀναγνώστης XI, 4.
ἀναίμακτος XIII, 11.
ἀνάληψις XXIII in.
ἀναλλοίωτος XXX, 1.
ἀνάμνησις XIII, 17.
ἀνανεόω XXII, 2; XXV, 2.
ἀνάπανσις V, 6; XXX, 2.
ἀναπαύω V, 9; XI, 4; XXX, 1. 2.
ἀναπέμπω I, 3.
ἀναπετάννυμι I, 1.

- ἀναπλάσσω XXII, 2.
 ἀνατίθημι V, 3; XX, 1.
 ἀνέκφραστος XIII, 2.
 ἀνεξιχνίαστος XIII, 2.
 ἀνεπηρέαστος XXV, 2.
 ἀνέρχομαι XXIV in.
 ἀνήρ X, 4; XI, 6.
 ἄνθρωπος II, 1; V, 2; VII, 1; IX, 1;
 X, 3; XI, 6; XIII, 6; XXVII, 1;
 XXIX, 1; XXX, 1.
 ἀνίστημι II in.; V, 10; VII, 2; XII,
 3, 4; XVII, 1; XXIX, 3; XXX, 2.
 ἀνομία III, 1; XXII, 2.
 ἀντικείμενος XXII, 2; XXIX, 2.
 ἀξία XXX, 2.
 ἄξιος I, 4; III, 3; XIII, 1; XXVIII, 2.
 ἀξιόω VIII, 1; XIII, 16; XIX, 3.
 ἀόρατος XIII, 5; XXV, 1.
 ἀπαλείφω XVI, 1.
 ἀπαλλάσσω V, 9; VIII, 1; XVII, 2.
 ἀπάτη XXII, 2.
 ἀπειλή XVI, 1.
 ἀποβολή XXIX, 1.
 ἀποδημέω V, 8.
 ἀποδημία V, 8.
 ἀποθεραπεύω XXII, 2.
 ἀποκαλύπτω V, 5; XII, 4; XIII, 4;
 XXII, 2.
 ἀπολαύω IX, 1.
 ἀπολύω III, 1.
 ἀποσοβέω XXIII, 2.
 ἀποστέλλω I, 3, 4; II, 1; III, 3; XIII,
 6, 16; XXVI, 1; XXVIII, 1.
 ἀπόστολος VI, 2; XII, 5; XXVIII, 1.
 ἀποταγή XXI in.
 ἀπροσκόπως XXVIII, 2.
 ἀρετή I, 2; XIII, 15.
 ἀρμόζω VII, 1.
 ἄρρην V, 7.
 ἄρρητος XIII, 6; XIX, 1, 2, 3; XX, 1.
 ἄρτος XIII, 12, 13, 15; XXIX in.
 ἀρχάγγελος XIII, 9.
 ἀρχή XIII, 8, 9.
 ἀρχων V, 6.
 ἀσθένεια I, 3; V, 1; XXIX, 1, 3.
 ἀστήρ IX, 1.
 ἄστυλος XXV, 2.
 ἀσφάλεια XVIII, 2.
 ἀσφαλίζω VI, 1; XXV, 2.
 αὐγή IX, 1.
 ἄφεις X, 3; XIII, 12, 14; XXII, 2;
 XXIX, 1.
 ἄφθαρτος XXX, 1.
 ἀφήμι V, 2; XXII, 1.
 ἀφορισμός XXIX, 1.
 ἀφενδής XXX, 2.
 βαπτίζω XIX, 2, 4; XX in.; XXII in.;
 XXIV in.; XXV, in. 2.
 βασιλεία XIII, 18; XIX, 3.
 βασιλεύς V, 11; XIX, 1.
 βεβαιόω III, 3; V, 4; VI, 1.
 βεβαίωσις XIII, 16.
 βελτιόω I, 2.
 βελτίωσις XI, 6; XV, 2.
 βίβλος XII, 5.
 βίος V, 6; XI, 5; XXII, 2.
 βοηθέω VII, 2.
 βοηθός III, 1; XXV, 1.
 γαμέω XI, 6.
 γενεά XIII, 19; XXVIII, 1.
 γενητός XIII, 2; XIX, 1.
 γεννάω II, 1.
 γεννητικός XIX, 2.
 γεννήτωρ II, 1.
 γένος II, 1; VII, 1; IX, 1.
 γέρον V, 7.
 γῆ IX, 1, 2, 3; X, 1; XIII, 10, 11;
 XXVI, 1.
 γινώσκω III, 3; V, 5; X, 1; XIII, 3,
 4, 6, 18.
 γνήσιος II, 3; V, 3; X, 1; XXI;
 XXVIII, 1.
 γνωρίζω V, 5.
 γνώσις I, 2; III, 2; IV, 2; V, 4; VI, 2;
 X, 4; XI, 1, 2; XII, 1; XIV, 1;
 XVI, 1; XXVI, 2; XXVII, 1, 2.
 γόνιμος IX, 2.
 γόνυ XII, 3.
 γονυκλισία XII in.
 γραφή I, 4.

γράφω X, 4; XII, 5.

γύναιον XI, 6.

γυνή V, 7.

δαιμόνιον XVII, 2; XXIX, 1. 2.

δείκνυμι V, 3. 7; XXIV, 1.

δεξιὰ XVII, 1; XIX, 3; XXIII, 1.

δέομαι I, 2; II, 2; III, 3; IV, 1; V, 5. 6. 7. 10; IX, 2; XI, 5; XIII, 6; XV, 1; XX, 1; XXVII, 1; XXIX, 1; XXX, 2.

δεσμός V, 9.

δεσπότης IV, 1; VII, 2; XII, 3; XVI, 1; XXII, 1; XXVII, 1; XXIX, 2; XXX, 1.

δέχομαι V, 3; XII, 2; XIII, 10. 19.

δέω III, 1; V, 9.

δημιουργέω XIX, 1.

δημιουργός I, 1; II, 1; IX, 1; XIX, 1; XXIV, 1.

διαδίδωμι XV in.

διάδοσις XVI in.

διαδοχή XXVIII, 1.

διαθήκη XIII, 14.

διακονέω XXVI, 2.

διάκονος XI, 3; XXVI in. 1. 2.

διάκρισις XXVI, 2.

διάνοια I, 1. 4; II, 2.

διατάσσω XXVI, 1.

διαφέρω XXX, 3.

διδασκαλία V, 4; XI, 2.

διερμηνεύω I, 4; XIII, 4.

δίκαϊος XIII, 1; XXX, 1.

δικαιοσύνη XXII, 2.

δόξα I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11; VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 1. 4; XI, 6; XII, 5; XIII, 4. 10. 11; XIV, 2; XVI, 3; XVII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI; XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 3; XXX, 3.

δοξάζω XXIX, 3.

δοξολογέω XIII, 1.

δουλεύω XXI.

δούλη XXX, 2.

δοῦλος V, 3. 7; XX, 1; XXI; XXIII, 1; XXIV, 1; XXVIII, 1; XXIX, 3; XXX, 2.

δρόμος XI, 5.

δύναμις I, 3; V, 1; X 2; XIII, 8. 11. 18; XV, 2; XVII, 2; XXII, 2; XXIV, 1; XXV, 1. 2; XXIX, 1.

δυσωπέω XII, 4.

δωρεά XXIV, 1; XXV, 2.

ἐδραῖος XXV, 2.

ἔθνος XIII, 13.

εἰρηνικός V, 6. 8; XXX, 3.

εἰσακούω IX, 3.

ἐκδιωγμός XXIX, 1.

ἐκζητέω XII, 3.

ἐκθριαμβεύω XXV, 2.

ἐκκλησία V, 6; IX, 2; X, in. 1. 2. 3; XI in. 4; XIII, 13. 16; XXVI, 1. 2.

ἐκκομίζω XXX in.

ἐκλέγω XXVI, 1; XXVII, 2; XXVIII, 1.

ἐκλεκτός V, 3; XI, 6; XVIII, 2.

ἐκτείνω IV, 1; VI, 1; VIII, 1; XV, 1; XXVII, 1.

ἐκτύπωμα XXV, 2.

ἐκχωρισμός XXIX, 1.

ἔλαιον XVII in. 1; XVIII in.; XXIX in. 1.

ἔλεγχος XIII, 15.

ἐλεέω I, 3; X, 4; XI, 6; XIII, 16.

ἐλεήμων XII, 1; XXII, 1.

ἔλεος XI, 4.

ἐλεύθερος V, 7.

ἐλευθερόω III, 1.

ἐλευθερωτής III, 1.

ἐλπὶς III, 1; XXV, 2.

ἐμπολιτεύομαι XXV, 2.

ἐνδυνάμωσις XIII, 15.

ἐνέργεια XIX, 2; XXII, 2; XXV, 1; XXIX, 2.

ἐνεργέω XXII, 2; XXV, 1.

ἐντίναγμα XXIX, 2.

ἐξαλείφω XII, 5.

ἔξοδος XXX, 3.

ἐξομολογέομαι V, 1.

ἐξουσία XIII, 8. 9; XXIX, 1; XXX, 1.

- ἐπαγγελία XXII, 1. 2; XXV, 2;
 XXX, 2.
 ἐπιβουλή XXIX, 2.
 ἐπιγινώσκω V, 4.
 ἐπίγνωσις XXV, 2.
 ἐπιδημέω XIII, 15; XXVII, 1.
 ἐπιδημία XIII, 5; XIX, 1.
 ἐπεικής I, 3.
 ἐπικαλέω IX, 3; X, 1; XI, 1; XIII, 16;
 XXII, 1; XXV, 1; XXIX, 1. 2.
 ἐπισκέπτω I, 3; II, 2.
 ἐπισκοπή XXVIII, 2.
 ἐπίσκοπος XI in. 1; XIII in; XXVI, 1;
 XXVIII in. 1.
 ἐπιστήμη XI, 1.
 ἐπιστρέφω XII, 1; XXV, 1.
 ἐπιστροφή V, 7; XXIII, 1.
 ἐπιτιμάω VII, 2.
 ἐρευνάω XII, 3.
 ἐρμηνεύς XI, 4.
 ἐρμηνεύω XIII, 3.
 εὐεργετέω I, 2. 3.
 εὐεργέτης V, 11; XII, 1; XIX, 3;
 XXIII, 1.
 εὐθυμία V, 8; XIII, 19.
 εὐλάβεια XV, 2.
 εὐλογέω IV, 2; VI, 2; IX, 3; XIII, 19;
 XV, 2; XVI, 3; XVII, 1; XXIV, 1;
 XXX, 3.
 εὐλογητός XI, 1.
 εὐλογία IV, 1. 2; VI, 2; XI, 1. 6;
 XV, 1; XVIII in. 1; XXIV, 1.
 εὐοδόω XI, 1.
 εὐσέβεια IV, 2; XII, 1.
 εὐφορία IX, 2.
 εὐχαριστέω III, 2; XVI, 1. 2.
 εὐχαριστία XIII, 19; XVIII, 2.
 εὐχή I—III, V, VII, IX—XIV, XVI,
 XVII, XX—XXV, XXIX, XXX in.
 ἔφορος VII, 1.
 ζάω XXII, 2; cf. ζῶν.
 ζημιόω V, 8.
 ζητέω XII, 3.
 ζωή XII, 5; XIII 5. 15; XXV, 2;
 XXIX, 1; XXX, 1.
 ζῶν II, 1; IV, 1; VI, 1; X, 1. 2;
 XI, 6; XIII, 6. 11. 13; XVIII, 1;
 XXVIII, 1; XXIX, 3.
 ζωογονέω XXX, 1.
 ἡδονή XII, 2.
 ἡθός XXI.
 ἡμέρα XI, 5; XXX, 2.
 θάνατος XIII, 13; XXX, 1.
 θανατόω XXX, 1.
 θεῖος I, 4; IV, 1; X, 2; XII, 3; XIX,
 2. 3, XX, 1. 2; XXII, 1; XXIV, 1;
 XXV, 1; XXVII, 1; XXVIII, 1.
 θεός II, 1. 3; III, 3; V, 1. 3. 7; X, 1;
 XI, 1; XII, 4; XIII, 2. 13. 15;
 XIV, 1. 2; XV, 1; XVIII, 1; XX, 1;
 XXI; XXII 1; XXIV, 1; XXV, 1;
 XXVII, 1; XXVIII, 1; XXX, 1.
 θεραπεία XIII, 15.
 θεραπευτικός XVII, 2.
 θεραπεύω VIII, 1. 2.
 θλίβω V, 9.
 θνήσκω XXX in.
 θρόνος XIII, 9.
 θυσία XIII, 11. 13.
 Ἰακώβ XXX, 2.
 ἰάομαι VII, 2; XXX, 3.
 ἰατικός XXII, 2; XXIX, 1.
 Ἰησοῦς II, 2; XIII, 7; XXVIII, 1.
 Ἰησοῦς Χριστός I, 4; II, 3; III, 3;
 IV, 2; V, 4. 5. 11; VI, 2; VII, 2;
 IX, 3; X, 4; XI, 6; XII, 5; XIII,
 1. 6. 12. 14; XV, 2; XVII, 1, 2;
 XVIII, 2; XIX, 1. 4; XXI; XXII, 2;
 XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 1. 2;
 XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
 XXIX, 1. 3; XXX, 3.
 ἰλάομαι I, 3; VII, 2; XIII, 13. 19.
 ἰλεως XXIII, 1.
 Ἰορδάνης XIX, 4.
 Ἰσαάκ XXX, 2.
 ἰσχυροποιητικός XXII, 2.
 καθαιρέω III, 1; VI, 1.
 καθαρίζω XXII, 2.

- καθαρός* I, 1. 3. 4; III, 3; V, 3; VI, 1;
 X, 1. 2; XI, 3; XII, 2; XVIII, 1;
 XXIV, 1; XXVI, 2; XXVII, 2.
καθαρότης VI, 2; XI, 5; XV, 2.
καθέζομαι XVII, 1.
καθίστημι XIV, 1; XXVI, 2.
καθολικός V, 6; IX, 3; X, 1; XIII, 13;
 XXVI, 1. 2.
καινός V, 2; XIII, 14.
καλέω II, 1; III, 2; XVI, 1.
κανών XXVI, 1.
καρδία II, 2; X, 4; XI, 3; XXVII, 1.
καρπός IX, 1.
καρποφορέω IX, 2.
καρποφορία IX in.
κατάβασις XIX, 1.
καταγινώσκω XII, 4.
κατακείμενος VII, 2.
κατάκρισις XIII, 15.
καταλάσσω V, 5; VII, 1; X, 3; XIII,
 5. 13; XXVII, 1.
κατανικάω XXII, 2.
καταξιόω XIV, 1; XX, 1.
καταργέω III, 1; X, 3; XII, 2.
κατάργησις XIII, 16.
κατάστασις XXVI in.; XXVII in.;
 XXVIII in.
κάτειμι XIX, 2.
κατέρχομαι XIX, 4.
κατηχούμενοι III in. 2; IV in.
κατοικέω X, 1.
κενός XIX, 2; XXIII, 2.
κέρδος XXVIII, 1.
κεφαλή IV, 1; VI, 1.
κλάσις XIV in.; XV in.
κληρικός XV in.
κληρονομία XXX, 2.
κλίνω IV, 1; XII, 3.
κοιμάομαι XIII, 17.
κοίμησις XXX, 2.
κοινη I, 3; VI, 2; XVIII, 2.
κοινωνέω XIII, 15; XX, 2.
κοινωνία XIV, 1; XVI, 2; XVIII,
 1. 2.
κοινωνός XXIV, 1.
κραταιός III, 1; XXV, 1.
- κράτος* I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11;
 VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 4;
 XI, 6; XII, 5; XIV, 2; XVI, 3;
 XVII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI;
 XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2;
 XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
 XXIX, 3; XXX, 3.
κρίνω XXIX, 3.
κτάομαι II, 3.
κτιζω XXX, 1.
κτίσις XXIV, 1.
κτίσμα I, 1; XVII, 1. 2; XIX, 3;
 XXIX, 1; XXX, 1.
κυβερνήτης VII, 1.
κυριακή I in.
κύριος I, 1. 3; II, 1. 2; III, 1; V, 4. 11;
 VII, 1; VIII, 1; X, 1; XI, 1; XIII,
 7. 10. 11. 12. 14. 18; XIX, 1; XX, 1;
 XXII, 2; XXIV, 1; XXV, 1. 2;
 XXVIII, 1; XXIX, 1.
κυριότης XIII, 8. 9.
κώμη XIII, 13.
- λαϊκός* VI in.
λαλέω II, 2; XIII, 3. 7.
λαμπρόνω IX, 1.
λαός I, 3. 4; II, 2. 3; IV, 1. 2; V, in.
 3. 5; VI, 1. 2; XII, 2; XIII, 16.
 19; XIV in. 1. 2; XV in.; XVI, 3;
 XVIII, 1; XXVI, 2; XXVII, 1.
λατρεύω XX, 2; XXI.
λειτουργέω X, 1; XI, 3.
λειτουργία XXVI, 1. 2.
λειτουργός X, 2; XI, 4.
λογικός X, 1.
λόγιον XII, 3; XXVII, 1.
λόγος XIII, 4. 15; XIX, 1. 2. 4; XX, 2;
 XXIII, 2.
λουτρόν III, 3; XXII, 2; XXIII, 2;
 XXV, 2.
λυτρώω XIX, 1.
λύω III, 1.
- μάθημα* III, 3.
μάθησις VI, 2.
μαθητής XIII, 12. 14.

μακαρίζω XVIII, 2.
 μαλακία XXIX, 1.
 μάστιξ XXIX, 2.
 μεγαλοπρεπής XIII, 11.
 μέρος XVI, 3.
 μεταβάλλω XXX, 1.
 μεταλαμβάνω XXIX, 1.
 μετάληψις XIII, 11; XIV, 2; XVII, 2.
 μετάνοια XVI, 1.
 μεταποιέω XIX, 2.
 μετασχηματίζω XXX, 1.
 μιμνήσκω IX, 3; XXX, 3.
 μονάζων XI, 5.
 μονή XIII, 18.
 μονογενής I, 1; II, 1. 3; III, 1. 2. 3;
 IV, 1. 2; V, 5. 11; VI, 1. 2; VII, 2;
 VIII, 2; IX, 2; X, 4; XI, 6; XII, 1.
 3. 5; XIII, 1. 3. 12. 16. 19; XIV, 2;
 XV, 2; XVI, 3; XVII, 1. 2; XVIII,
 2. 4; XX, 2; XXI, XXII, 1; XXIII, 2;
 XXIV, 2; XXV, 1. 2; XXVI, 1. 2;
 XXVII, 1. 2; XXVIII, 2; XXIX, 1. 2;
 XXX, 3.
 μορφή XIX, 3.
 μορφόω XIX, 3.
 μυστήριον III, 3; IV, 2; VI, 2; XIII, 6;
 XV, 1; XIX, 2; XX, 1.
 Μωσῆς XXVII, 2.
 νεκρός XXIX, 3.
 νομή XXX, 2.
 νοσέω V, 10; VII in. 2; VIII in. 1;
 XXIX in.
 νόσημα VII, 2; XIII, 15.
 νόσος V, 10; VIII, 1; XVII, 2; XXIX, 1. 3.
 νοῦς XII, 3.
 ὀδηγέω XX, 2; XXIII, 1. 2.
 οἰκονομέω XXVII, 1.
 οἰκονόμος VII, 1.
 οἶκος XIII, 13.
 οἰκουμένη XXVIII, 1.
 οἰκτιρίζω I, 2; V, 7.
 οἰκτιρισμός II, 3; V, 7; VIII, 1; XI, 4;
 XII, 4; XIV, 2; XV, 1.
 οἰκτιρισμῶν XII, 1; XXII, 1.

ὄλα, τὰ II, 1; XIX, 1; XXIV, 2.
 ὀλοκληρία VIII, 2; XIII, 19; XVII, 2;
 XXIX, 1.
 ὀμιλία II in.
 ὀμοίωμα XIII, 12. 13. 14.
 ὄνειδος XIII, 15.
 ὄνομα VII, 2; VIII, 2; XII, 5; XIII,
 8. 18; XVII, 1; XXIX, 2. 3.
 ὄραω XIII, 4.
 ὀρθός XI, 2; XXVII, 2.
 ὄρος XIII, 13.
 ὄσιος XII, 3.
 ὀσιότης XII, 1; XV, 2.
 οὐράνιος V, 3; XXV, 1. 2.
 οὐρανός VI, 2; IX, 1; X, 1; XIII, 10.
 11; XIX, 1; XXVII, 1; XXIX, 1,
 ὀφθαλμός XII, 4.
 παῖθος XII, 2.
 παιδίον X, 4; XI, 6.
 παῖς V, 7.
 παλιγγενεσία III, 3; XXV, 2.
 πᾶν, τό I, 1; II, 1.
 παντοκράτωρ XXI.
 παρακαλέω I, 1. 4; V, 1, 4. 8. 9. 11;
 VII, 1; X, 3; XI, 2, 4; XIII, 13. 17;
 XX, 1; XXII, 2.
 παράκλησις IX, 3; XII, 1; XXX, 3.
 παραμυθέομαι V, 9.
 παράπτωμα XXX, 3.
 παρηγορέω V, 9.
 παρθενεύω XI, 4.
 παρορησία XII, 4.
 πάσχω XVII, 1.
 πατήρ I, 1; IV, 1; V, 5; XII, 1. 3;
 XIII, 1. 5; XIX, 4; XXVI, 1;
 XXVII, 1; XXIX, 1.
 πατριάρχης XXVIII, 1.
 πειρασμός X, 3; XI, 1; XXIII, 2.
 πένης V, 7. 9.
 πενία V, 9.
 πηγή XIII, 5.
 πιστεύω V, 4.
 πίστις I, 2; II, 2; V, 4; XII, 1; XXV, 2;
 XXVII, 2.
 πλάσμα XIX, 1.

- πλάστης* VII, 1.
πλάω IX, 1.
πληγή XXIX, 2.
πληθύνω I, 2.
πλημμέλημα XII, 2.
πλήρης IX, 2; XIII, 10. 11.
πλοῦς V, 8.
πλούσιος V, 7.
πνεῦμα VI, 2; X, 1; XI, 1; XIII, 6;
 XXII, 2; XXVI, 2; XXVII, 1. 2;
 XXVIII, 1; XXIX, 1; XXX, 1. 2. 3.
πνεῦμα ἅγιον vel ἅγιον πνεῦμα I, 4;
 II, 2. 3; III, 3; IV, 2; V, 11; VI, 2;
 VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 4; XI, 6;
 XII, 5; XIII, 6. 7. 16. 19; XIV, 2;
 XV, 2; XVI, 3; XVII, 2; XVIII, 2;
 XIX, 1. 4; XX, 2; XXI, XXII, 2;
 XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI,
 1. 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 3;
 XXX, 3.
πνευματικός XIX, 4; XXIV, 1.
ποίημα XIX, 3.
ποιητής I, 1; VII, 1; XXI, XXIV, 2.
ποιμαίνω XXVIII, 2.
ποίμνη XXII, 2; XXVIII, 2.
ποίμνιον II, 3; XXVI, 1.
πόλις II, 3; XIII, 13.
πολιτεύομαι V, 3.
πονηρόν, τό VI, 1.
πονηρός XIII, 16; XX, 2; XXIX, 1. 2.
πόνος XXIX, 2.
πόσις XVII, 2.
ποτήριον XIII, 14. 15.
πραῖγμα XXVI, 1.
πραῦνω VII, 1.
πρεσβεύω XI, 2; XXVII, 1.
πρεσβύτερος XXVI, 1; XXVII in.
προκοπή XI, 4. 6; XIII, 15. 16. 19; XV, 2.
προκόπτω III, 3.
προοικονομέω II, 2.
πρόσειμι XXII, 1.
προσενχή IX, 3.
προσκυνέω XIX, 4.
προσποιέω II, 1; XVI, 1.
πρόσταγμα XX, 2.
προστάτης III, 1.
προσφέρω XIII, 11. 12. 13. 14. 19;
 XVII in.; XX, 1.
προσφορά XIII, 11.
πρόσφορον XIII in. 19.
πρόσωπον XIII, 9.
προφήτης VI, 2; XII, 5; XXVIII, 1.
πτέρυξ XIII, 9.
πύλη XXX, 1.
πυρετός XVII, 2; XXIX, 1.
ῥάπισμα XXIX, 2.
ῥῆγος XXIX, 1.
ῥύω III, 1.
ῥῶσις XXIX, 1.
Σαβαώθ XIII, 10.
Σαραπίων XIII in.
σάροξ XI, 1; XIX, 4; XXIV, 1; XXX, 1.
σατανᾶς III, 1.
σατανικός XXII, 2; XXIX, 2.
σεμνός I, 3.
Σεραφείμ XIII, 9.
σημεῖον XXII, 2; XXV, 2.
σκαιός XX, 2.
σκίασμα XXIX, 2.
σκορπίζω XIII, 13.
σοφία XI, 1. 2; XXVII, 2.
σοφίζω XIV, 2.
σταυρός XXV, 2.
σταυρώω XVII, 1; XXIX, 3.
στεφανόω IX, 1.
συγγινώσκω V, 2.
συγκατάθεσις XXI.
συγκαταριθμέω XIII, 18.
συγκληρονομέω XXII, 2.
συγχωρέω X, 3; XII, 2; XVI, 1.
συμμετρέω V, 3.
συμπρεσβύτερος XI, 2.
συνάγω XIII, 13.
συναριθμέω V, 3; XII, 5.
συνδέω XXII, 2.
συνείδησις XI, 3; XXVII, 2.
συνενόω XXII, 2.
συνοδοιπόρος V, 8.
σφάλμα V, 2.
σφραγίζω XXI.
σφραγίς XXV, 2.

σώζω XIX, 3.
 σῶμα V, 10; VI, 2; VII, 1; XI, 3;
 XIII, 12. 19; XIV, 1. 2; XVI, 2. 3;
 XVIII, 1; XXII, 2; XXIX, 1; XXX, 2.
 σωτήρ II, 1; V, 11; VII, 1; XI, 1;
 XXII, 2; XXIII, 1; XXV, 1. 2;
 XXIX, 1.
 σωτηρία XIX, 1; XXVI, 1; XXIX, 1.
 σωτηριώδης XXV, 2.
 σώφρων I, 3.
 σωφρονισμός XV, 2.
 σωφροσύνη VI, 2.
 ταμεῖον XXX, 2.
 τάξις XXVI, 1.
 τεῖχος X, 3.
 τέλειος V, 10; XII, 3; XXI; XXIX, 1.
 τέλος XXIV, 2; XXV, 2; XXX, 3.
 τέγνασμα III, 1.
 τιμᾶω IX, 1. 3; XXIII, 2.
 τόπος XIII, 18; XXX, 2.
 τρέφω IX, 1.
 τρόπος XXI.
 ὑποβολή XIII, 18.
 ὑγεία V, 10; VIII, 1. 2; XIII, 19;
 XXIX, 1.
 ὕδωρ XVII in. 1; XVIII in.; XIX in.
 I. 4; XXIX in.
 ὑετός IX, 2.
 υἱός V, 5; XIII, 3. 4. 5; XXVI, 1.
 ὑμνέω X, 1. 2; XIII, 1. 7.
 ὑπερτίθημι XVI, 1.
 ὑπηρετέω XXI; XXVII, 2.
 ὑποδιάκονος XI, 4.
 ὑπόστασις XIII, 2.
 φαίνω X, I. 4.
 φάρμακον VIII, 2; XIII, 15; XVII, 2;
 XXIX, 1.
 φέγγος V, 5.
 φεῖδομαι I, 2; XIX, 3.
 φιλανθρωπία V, 7; VII, 1; IX, 2;
 XV, 1; XVI, 1.

φιλάνθρωπος V, 1; XII, 1; XIII, 5;
 XVIII, 1; XIX, 3; XX, 1; XXI, 1;
 XXIII, 1.
 φιλόπτωχος XIII, 5.
 φιλόψυχος XII, 1; XXII, 1.
 φοβέομαι XXIX, 2.
 φρόνησις III, 3; XIV, 1; XXVII, 1.
 φύσις XIII, 3; XIX, 1.
 φῶς IX, 1; XIII, 5. 6.
 φωστήρ IX, 1.
 χαρακτήρ II, 1.
 χαρίζομαι I, 4; III, 2; V, 7. 8. 10;
 VIII, 1; IX, 1. 2; X, 3; XII, 4;
 XIII, 19; XVII, 2; XIX, 1; XX, 2;
 XXVI, 1; XXVII, 1. 2; XXVIII, 1.
 χάρις XIII, 5; XIX, 2; XXII, 2;
 XXVII, 2; XXVIII, 1; XXIX, 1.
 χεῖρ I, 1; III, 1; IV, 1; VI, 1;
 VIII, 1; XII, 3; XV, 1; XXV, 1;
 XXVII, 1.
 χειρόγραφον XII, 5.
 χειροθεσία IV in.; VI in.; VIII in.;
 XIV in.; XVIII in.; XXVI in.; XXVII
 in.; XXVIII in.
 χειροτονέω XXVIII, 1.
 χλόη XXX, 2.
 χορηγός XI, 1; XIII, 5.
 χορός IX, 1; X, 1.
 χρηστόν, τό V, 7.
 χρησιότης IX, 2.
 χροῖσμα XXV in. 1.
 Χριστός Ἰησοῦς XXII, 2.
 χροῖω XXV in. 2; XXIX, 1.
 χώρα XIII, 13.

ψυχή II, 3; V, 10; VI, 2; VII, 1;
 X, 1; XIII, 18. 19; XIV, 1; XVIII, 1;
 XXII, 2; XXV, 1; XXIX, 1; XXX,
 I. 2.
 ὠφέλεια II, 1; IX, 1; XII, 3; XXVI, 1.
 ὠφελέω I, 4.

INDEX

NOMINUM ET RERUM.

Loci () inclusi in commentario exstant.

- Abraham Ecchellensis (120. 126).
Abrenuntiatio 109. 140. 182.
Abû Ishaq XXXI.
Abû l'Barakat XXX sq.
Achelis XII. XIII. XXI. XXIV—XXVII.
Acoluthae (120).
Acta Pauli 1.
Aegrotus 103. 104. 166. 190.
Agape, epulae Christianorum 113 sq.
Alexius Aristenus 36.
Anastasius Antiochenus VIII.
— Bibliothecarius 45.
— Sinaita VIII. 19. 51—71.
Antiochus Monachus 17.
Aphraates 14.
Apocalypsis Petri 1.
Arendzen XLIII.
Aristocritus 16.
Athanasius Alex. XXVIII. XLII. 1. 2.
12. 36.
Audiani 3. 4.
Augustinus 14.
- Baptismi ritus 108—112. 181—88.
Baptismus sanguinis 108.
Bardenhewer XIII. XLIV.
Bar-Hebraeus 12—13.
Barnabae epistula XLIII sq. 1.
Baronius XXXV.
- Basilius Magnus XXXIX. 13. 15. 38.
41 (155—157).
Batiffol XLIV.
Baumstark XXII. XXX sq. XL.
XLIII.
Benedictio aquae 178. 180. 190.
— casei (101).
— olei 178. 186. 190.
— olivae (101).
— panis 190.
Bernaldus 49.
Bessarion 38.
Bickell XII. XXIX—XXXI. XXXVI—
XXXIX. XLII. (152).
Binius XXXV.
Boor, C. de, 2.
Bouriant XXIII.
Braun, I. O., XXXIX.
Brightmann XL—XLII. (158. 160. 173.
185. 187. 189).
Brinkmann 16.
Bryennius XLII.
Burchardus Wormiensis 47.
Buresch 16.
- Caelibatus episcopi 126.
Canones apostolorum V. XII. XXIII.
XXXV. XXXIX. 18. 19. 28. 29—33.
36. 37. 40—50. 148 (155).

- Canones ecclesiastici apostolorum =
Apostolische Kirchenordnung XVII.
 XXII—XXIV. XLII—XLIV (120.
 126).
 Canones Hippolyti XII—XIV. XXV—
 XXVIII (98. 103—107. 110. 116.
 127).
 Casei oblatio (101).
 Catechesis 87. 107. 115. 117.
 Catechumeni 87. 107—108. 113. 118.
 124. 132. 138. 160.
 Cathisterium 124.
 Ceillier, R., 15.
 Charismata 72—75. 97. 132.
 Christianorum nomen 144.
 Circumcisio 144.
 Clemens Alex. 3.
 Clemens Romanus 15. 28. 34. 35. 36.
 38. 40. 48. 49. 121. 148.
 Clementina 2.
 Coemeterium 116.
 Communio 101. 115. 116. 150. 178.
 Communionis distribuendae formula
 101 sq.
 Confessori manus imponenda est ad
 episcopatum 82. 105, ad presbyte-
 ratum et diaconatum 82, non ad hos
 duos ordines 104.
 Confirmatio (187).
 Constantinus Harmenopolus 37.
 Constitutiones apostolorum IV—XVI,
 XVIII—XXV. XXVIII—XXXIII.
 XXXV. 1. 2. 3. 4. 7. 14—39.
 Constitutiones ecclesiae aegyptiacae
 XIII. XIX—XXXIX. 97—119.
 Conybeare 16.
 Cotelerius 2.

 Dannecker XXIV. XXXII.
 Deeleman XIII.
 Defuncti, dies memoriae et epulae in
 eorum honorem 90. Oratio pro eis
 192.
 Denzinger 39.
 Diaconicum 124.
 Diaconissa 81. 84. 125. 132. 140.
 Diaconus passim, cf. 80. 83. 103. 120.
 137. 138. 188.
 Didache apostolorum V. XLII sq. 1—3.
 Didascalia apostolorum V. XXXV. 3—
 14 (97. 121).
 Didascalia arabica XXVIII—XXXII.
 120—136.
 Dionysius Exiguus 40.
 Dmitrijewsky XL.
 Doctor catechumenorum 108.
 Doxologia (159).
 Drews XL. (158. 172. 173).
 Drey XII. 40.
 Duchesne XL.

 Ecclesiae descriptio 124.
 Epiclesis 100. 174 sq.
 Epiphanius 3—8.
 Episcopus passim, cf. 77—79. 83. 98.
 120. 122—132. 137. 138. 190.
 Epitome libri VIII Constitutionum XI
 —XXII. 72—96.
 Esther, liber 1.
 Eucharistia 99—102. 115. 116. 123.
 132.
 Eusebius Caesariensis 1.
 Euthalius 16.
 Exorcismus catechumenorum vel com-
 petentium 108 sq.
 Exorcista 83 (106. 121).
 Exorcisterium 124.

 Fabricius, I. A., XII. XVI. XVIII.
 Feriae 87 sq.
 Fructus benedicendi 114.

 Gelasius, Decretum 40.
 Gentianus Hervetus VIII.
 Georgius Cedrenus 28. 33.
 — Hamartolus seu Monachus VI. 20
 —28.
 Gesta apud Zenophilum 3.

- Grabe XXIX.
 Gratianus 45. 50.
 Gregorius Nazianzenus 34.
 — Nyssenus 14.
 — Pisinuntensis XXXVI. (145).
 Gretser VIII sq.
- H**adrianus I papa 43.
 Haneberg XXV.
 Harnack XIII. XXVIII. XXXV-XXXVII
 * XLIII sq. (147).
 Hauler XXIII. XLIII.
 Hebdomas magna 88.
 — paschalis 88. 150.
 Hilgenfeld XLII. 15.
 Hincmarus Remensis 46.
 Holl, C., 29.
 Homilia 123. 132. 160.
 Humbertus Cardinalis 47.
- I**acobus apostolus 15.
 Iacoby, A., 14. 71.
 Ieiunium 112. 115.
 Ieiunium episcopi 112. 122.
 — eucharisticum 115.
 Iesus Christus, descriptio vitae 70.
 Ignatius Constantinop. 39.
 Imagines sacrae 144.
 Indiculus librorum LX canonicorum 2.
 Innocentius I papa XXXV.
 Interpres linguarum, *ἐρμηνεύς*, 170.
 Ioannes Chrysostomus XXXVIII. 34.
 38. (151. 159).
 — Damascenus 19.
 — II papa 41.
 — VIII papa 46.
 — Scholasticus 41.
 — Zonaras 2. 35.
 Itinerarium Petri 47—49.
 Iudaeos Christiani ne imitentur 144—
 146.
 Iudith, liber, 1.
 Iustinianus 16.
 Ivo Carnotensis 49.
- K**umpfmüller VIII.
- L**agarde XII. XVI. XVIII. XXIII.
 XXIV. XXIX. XLII sq. 14.
 Lector 82. 84. 95. 105. 120. 132. 137.
 138. 170.
 Lejay XXXV sq.
 Leo IX papa 48. 49.
 Liturgia Clementis seu Constitutionum
 apostolorum 15 (159).
 — S. Iacobi 15 (159).
 — S. Marci XXI (159).
 Liturgia Serapionis 158—180.
 Liturgiae descriptio vel orationes 99
 — 102. 129—30. 132. 158—180.
 Ludolf XXII. XXIV.
- M**acarius, Nomocanon (97).
 Manuum impositione clerici ordinantur
 77—81. 98—105, praeter subdiaco-
 num 105 et lectorem 85. 105. Cf.
 Confessor.
 Maronitae 38.
 Matthaëus Blastares 1. 37.
 Maximus Confessor 18.
 Mercati X.
 Merkle XXXIX.
 Michael Cerularius 32.
 — Glykas 36.
 Monachus, *μονάζων*, 170.
 Mystagogia 133—136.
- N**atalis Alexander XXXV.
 Nau XXXVI.
 Neumann, C. I., 16.
 Nicephorus Callisti 1. 37.
 Nicetas Pectoratus 30.
 — Serronius 34.
 Nicolaus Methonensis 35.
- O**ctateuchus aegyptiacus XXIII. (97).
 Oecumenius 29.
 Olei oblatio et benedictio 100. 178.
 191.

Oleum aegrotorum 190.
 — exorcismi 109.
 — extremae unctionis (191).
 — gratiarum actionis 109—111.
 Olivarum oblatio (101).
 Optatus Milevitanus 3.
 Opus imperfectum im Matthaeum 8—
 11. 40.
 Orandi horae 88—89. 115—118. 130.
 Oratio vel preces fidelium 132. 162.
 Orationes ad clericos ordinandos 78—
 82. 98. 103—104. 127—129.
 Ordines cleri 77—82. 98—105. 120.
 132. 137. 138. 168.
 Origenes XXXV sq. 3.
 Osculum episcopo consecrato datum
 99. 129.
 — pacis 108. 111.
 Ostiarius 121.
 Oudinus VIII.

Pamphilus XXXV. 144.
 Panis exorcismi 113. 115. 116.
 Pascha 115.
 Paschalis hebdomas 88. 150.
 Pastor Hermae 1.
 Paulov XL.
 Pell Platt XXVIII sq.
 Peregrinorum domus 125.
 Pericope 124. 129. 132.
 Periodi apostolorum 2.
 — Pauli 2.
 — Petri 2.
 Photisterium 124 sq.
 Photius 28.
 Pitra XII. XVI. XXXIII—XXXIX.
 XLII. 41. 71.
 Presbyter passim, cf. 79. 83. 102. 120.
 137. 138. 188.
 Primitiae 114. 152.
 Proclus Constantinop. 15.
 Proselyti, qui admittendi vel reiciendi
 sint 85—87. 106—107.
 Psalmodia 123. 132.
 Psaltes 120. 138.

Ps.-Cyprianus De aleatoribus 1.
 Ps.-Ignatius 14.
 Ps.-Isidorus 44. 48.

Quartodecimanismus 3.

Rahmani XIII. XX.
 Regino Prumiensis 46.
 Rendel Harris XLIII.
 Riedel XXII. XXV. XXVIII. XXX.
 XLIII. (98. 116).
 Robinson 16.
 Rufinus 1.

Sabae Typicum XXXVII.
 Sapientia Salomonis 1. 2.
 — Sirach 1. 2.
 Schaff XLIII.
 Schermann XLIII.
 Schmidt, C., 12.
 Serapionis sacramentarium XL—XLII.
 158—195.
 Severus Encratita 3. .
 Seybold 13.
 Simeon Theologus iunior 29. 32.
 Socin XXIX.
 Sophronius Hierosol. XXXVIII. 17.
 Steindorff XXIV sq.
 Stephanus III papa 41.
 Stichometria Nicephoro adscripta 2.
 Subdiaconus 81. 84. 95. 105. 115. 120.
 132. 168.
 Synodus Ancyrana XXXIX. (156—57).
 — Duziacensis 45.
 — Lemovicensis 47.
 — Nicaena secunda XXXVI. 39. 42.
 (145).
 — Trullana XXXVIII. 18. 36. 49.

Tarasius Constantinop. 43.
 Tattam XXII—XXV.

- Testamentum Domini nostri XIII.
 XXVIII. XXXII. (98. 104—107. 116.
 124. 125).
 Theodorus Balsamon XVII. 37.
 Theophylactus 34.
 Thiel, A., 40.
 Timotheus Constantinop. 17.
 Tobias, liber, 1.
 Turrrianus XXXV.
- Vanslebius XXX. sq. (122—124).
 Vidua 82. 105. 112. 132.
 Vigilius papa 41.
 Virgo 82. 106. 112. 170.
- Whiston XXIX.
 Wobbermin XL—XLII.
 Wordsworth XL.
- Unctio baptizandi 109. 184.
 — baptizati 110—111. 186.
- Zacagni 16.
 Zahn, Th., 2. 12. 16.

alia et constitutiones

7725

4/18/72 *W. B. Brown*
 8/4/72 *W. B. Brown*
 4/19/73 *W. B. Brown*

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
 10 ELMSLEY PLACE
 TORONTO 5, CANADA.

7725.

